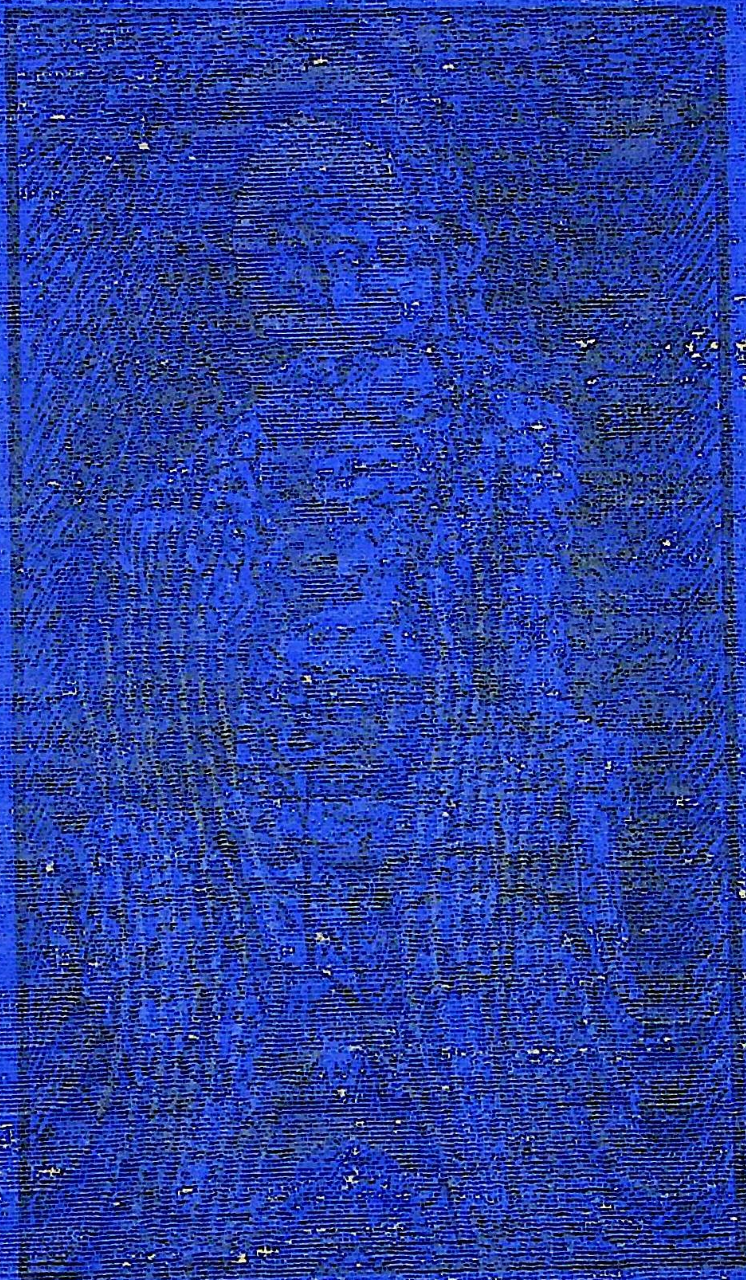
కళింగదేశచరిత్ర

6-0-0

కళింగదేశచరిత్ర

వృషభలాంఛనము

సంపాదకులు:

శ్రీయుత రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఎ., ఎల్. టి.

చరిత్రోపన్యాసకులు, సర్కారుకళాశాల, రాజమహేంద్రవరము.

హిందూదేశ చారిత్రకపత్రసంఘ విలేఖక సభ్యులు.

గౌరవకార్యదర్శి, ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి.

౧౯౩౦

వెల రూ. ౭-౮-౦

(తపాల ఖర్చుగాక)

ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి తెలుగుగ్రంథమాల.

---

(1) రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచిక. వెల రూ. 5—0—0

(2) కళింగదేశ చరిత్ర. వెల రూ. 7—8—0

పోస్టుఖర్చులు ప్రత్యేకము.

ప్రకాశకులు

ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలి,

రాజమహేంద్రవరము.

ప్రథమ ముద్రణము : శా. శ. ౧౮౫౧.

రాజమహేంద్రవరము:

౧—33౬ పేజీలు సరస్వతిపవర్ ప్రెస్ యందును,

1—104 చింతామణిప్రెస్ యందును,

మిగిలినభాగములు రాజన్ఎలిక్ట్రిక్ ప్రెస్ యందును,

ముద్రింపబడినవి.

పోషకుల పేళ్లు—విరాళములు.

మహారాజపోషకులు.

మ. రా. శ్రీ రావుబహద్దరు, సర్. అన్నెం పరశురాం పాత్రోగారు, బరంపురం. రూ 600

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజాకృష్ణచంద్రగజపతినారాయణదేవు బహద్దరువారు,
పర్లాకిమిడిరాజావారు.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. మహారాజా రామ చంద్రదేవు బహద్దరువారు,
జయపురం మహారాజావారు. 300

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజారామ చంద్ర మర్ద రాజ దేవు బహద్దరువారు,
కల్లికోట, అట్టగడ రాజావారు. 300

శ్రీ.శ్రీ.శ్రీ.రాజా రావు శ్వేతాచలపతిరామకృష్ణరంగారావు బహద్దరువారు,
బొబ్బిలిరాజావారు. 300

మ. రా. శ్రీ. రావుబహద్దరు, దా. లక్ష్మీనారాయణగారు, కాంప్టి, మధ్యపరగణాలు.

రాజపోషకులు.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ రాజా గౌర చంద్రదేవు బహద్దరువారు, చీకటిరాజావారు. 150

శ్రీ. శ్రీ శ్రీ. రాజా శ్రీనివాస రాజమణిరాజ దేవు బహద్దరువారు,
మందసా రాజావారు. 150

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రాజా కాంద్రేగుల శ్రీనివాస జగన్నాధరావుగారు,
గజ్జరం జమీందారువారు. 116

మ. రా. శ్రీ. ఉన్నవ రామలింగం పంతులుగారు, బరంపురం. 116

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. ఇజ్జితాసార్ కందుకూరు బాలసూర్యప్రసాదరావుగారు,
దేవిడి జమీందారువారు. 100

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజా యు. యస్. జోగిజగన్నాధరాజుగారు,
గోపాలపురం జమీందారువారు. 100

మ. రా. శ్రీ దువ్వాడ నందేశం చౌదరిగారు, కంబరిగాం,
మొఖసాదారువారు. 150

,, హోతా వీరభద్రయ్య గారు, గంగోలు జమీందారువారు 100

పో ష కు లు.

మ. రా. శ్రీ. రాజా శ్రీ విక్రమదేవవర్మ గారు	రూ	50
,, బొడ్డుపల్లి చినబాబు నాయకుగారు		60
,, కొండూరి సూర్యనారాయణరావుగారు		50
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజా వాత్రేవు విశ్వసుందరరావు బహద్దరువారు, వేగాయమ్మపేట జమీందారువారు		50
మ.రా.శ్రీ. న్యాపతి కామేశ్వరరావుపంతులుగారు		50
,, జూపూడి శేషగిరిరావుగారు		50
,, నాళం రామలింగయ్యగారు		50
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరువారు శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. గోపినాధ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరువారు, టెక్కలి రాజాగార్లు.		60
మ. రా. శ్రీ. బొడ్డుపల్లి జగన్నాథనాయడుగారు		60
,, త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావుగారు.		50

స హా యు లు.

మ. రా. శ్రీ. హెచ్. తాతన్న నాయడుగారు	10
,, ఆంధవరపు లక్ష్మణమూర్తిగారు	10
,, పోట్నూరి స్వామిబాబుగారు	10
,, మూవంగి రాజత నారాయణమూర్తిగారు	10
,, బొడ్డుపల్లి రామమూర్తి నాయడుగారు	10
,, కోనా రఘునాయకులు నాయడుగారు	10

కళింగదేశచరిత్ర

విషయసూచిక.

వ్యాసములు: వ్యాసకర్తలు.

సంపాదకీయ విజ్ఞాపనము I—VIII

*౧. ముఖలింగము. ౧—౨

శ్రీయుత విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు బి. ఏ,

*౨. ఆళంసా 3

బ్రహ్మశ్రీ వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

3. కళిఙ్గ ౪—౭

శ్రీయుత గొడవర్తి రామదాసుగారు బి. యె. ఎం. ఆర్. ఎ యస్.

౪. కళింగదేశపు చారిత్రిక భూగోళము. ౮—౧౧

శ్రీయుత రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ., ఎల్. టి.

౫. కళింగ సామ్రాజ్యము ౧౧—౧౫

శ్రీయుత జయంతి వేంకటకృష్ణారావుగారు.

౬. దంతపురమునందలి కాళింగులు ౧౫—౧౭

శ్రీయుత వెంపటి సత్యనారాయణగారు బి. ఎ.

౭. కాళింగులు ౧౭—౨౭

డాక్టర్ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్.టి.

౮. కళింగ వైశ్యులు ౨౭—30

శ్రీయుత పోట్నూరి స్వామిబాబుగారు

౯. కోదులు 30—౪౦

మ. రా. శ్రీ అవసరాల జగన్నాథరావుపంతులు గారు బి. ఎ. బి. ఎల్.

౧౦. సవరలు, కోయలు. ౪౦—౫౦

శ్రీయుత రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ., ఎల్. టి.

౧౧. కళింగరాజ్య క్షేత్రపరిశంస ౫౦—౬౫

శ్రీయుత నిడదవోలు సుందరం పంతులుగారు

౧౨. శ్రీముఖలింగేశ్వరక్షేత్రమహాత్మ్యము ౬౬—౮౩

బ్రహ్మశ్రీ ముక్కామల వెంకటరెడ్డిశాస్త్రిగారు

౧౩. ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము. ౮౪—౯౨

శ్రీయుత గొడవర్తి రామదాసు పంతులుగారు. బి. ఎ.

౧౪. శ్రీముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము. ౯౩—౧౦౦

శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు

౧౫. కళింగదేశపు ప్రాచీన మతచరిత్ర ౧౦౦—౧౦౪

మ. రా. శ్రీ. కె. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యంగారు. ఎం. ఎ.

౧౬. కళింగదేశ శాసనములందలి తెలుగుభాష ౧౦౫—౧౧౯

మ. రా. శ్రీ. గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు బి. ఎ. ఎల్.టి.

౧౭. బౌద్ధయుగమునాటి కళింగదేశభాష, మతవిషయములు. ౧౧౯—౧౨౭

డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు. ఎం. ఎ., ఎల్. టి., పి. హెచ్. డి.

౧౮. కళింగదేశపు శతకవాఙ్మయము. ౧౨౭—౧౩౩

శ్రీయుత నిడదవోలు వేంకటరమణగారు. బి. ఎ.

౧౯. కళింగాంధ్రకవులు. ౧౩౪—౧౬౬

మ. రా. శ్రీ. అడిదము రామారావుగారు

౨౦. కళింగ నగరము. ౧౬౭—౧౯౩

శ్రీయుత గాదె నరసింగరావుగారు, బి. ఎ., ఎల్. టి.

౨౧. రాజకళింగ గంగు, సజ్జనగరము. ౧౯౪

మ. రా. శ్రీ. భావరాజు వేంకటకృష్ణారావుగారు బి. యె., బియల్.

౨౨. ముఖలింగము. ౧౯౫—౨౩౭

మ. రా. శ్రీ. భావరాజు వేంకటకృష్ణారావుగారు బి. యె., బియల్.

*౨౩. కళింగరాజ్యవర్ణన. ౨౩౮

బ్రహ్మశ్రీ. మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

౨౪. ప్రాచీనకళింగదేశచరిత్రము. ౨౩౯—౨౪౯

శ్రీమాన్ కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఎ., బి. ఎల్.

౨౫. కళింగదేశపుచరిత్ర, అందలి ముఖ్యాంశములు. ౨౫౦—౨౫౯

డాక్టరు ఎస్. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు, ఎం. ఎ. పి హెచ్. డి.

౨౬. కళింగదేశపుచరిత్ర ౨౬౦—౨౭౯
శ్రీయుత పండిత నీలకంఠదాసు మహాశయులు ఎం. ఎ.; ఎం. ఎల్, ఎ.

౨౭. శైలోద్భవవంశచరిత్ర ౨౮౦—౨౮౨
శ్రీశ్రీశ్రీ లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరుగారు

౨౮. కళింగము, ఎలమంచిలి ౨౮౩—౨౯౩
మ. రా. శ్రీ. గొబ్బూరు వేంకటానందరాఘవరావుగారు, బి. యె.

౨౯. ప్రాచీనపు ఓఢ్రులు ౨౯౪—౩౦౦
శ్రీయుత సత్యనారాయణ రాజగురు మహాశయులు

౩౦. కలిఙ్గగాంగేయ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యశకము. ౩౦౧—౩౧౫
మ. రా శ్రీ. గొడవర్తి రామదాసుగారు బి. యె

౩౧. శ్రీమదనంతవర్మ చోడగంగదేవ ౩౧౬—౩౩౩
శ్రీయుత శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు

౩౨. గంగవంశాను చరితము ౩౩౪—౩౪౪
డాక్టరు బుర్రా శేషగిరిరావుగారు ఎం. ఎ.

౩౩. కలిఙ్గశిల్పము ౩౪౫—౩౫౯
మ రా శ్రీ. గో. రామదాసుగారు బి. యె.

౩౪. విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులు, కళింగదేశముతో యుద్ధములు. ౩౬౦—౩౭౩
మ. రా. శ్రీ కందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. యె.

౩౫. నళవంశపు రాజులు. ౩౭౪—౩౭౬
డాక్టరు యన్. వెంకటరమణయ్యగారు, ఎం. ఎ., పిహెచ్. డి.

౩౬. కాకతీయులు, కళింగము. ౩౭౭—౩౮౭
మ రా శ్రీ. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

౩౭. కళింగదేశమునందలి యొకగుహ. ౩౮౮
మ రా శ్రీ. లింగం తమ్మయ్యదొరగారు

౩౮. టెక్కలి కదంబరాజ వంశేతిహాసము. ౩౮౯—౩౯౨
శ్రీశ్రీశ్రీ లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరుగారు.

౩౯. సవరలు. ౩౯౩—౪౧౦
మ రా శ్రీ. గిడుగు వేంకటసీతాపతి పంతులుగారు, బి.యె. యల్.టి,

౪౦. కిమిడి గంగవంశము. ౪౧౧—౪౧౮

శ్రీయుత సింహాద్రి పోరిచా మహాశయులు

౪౧. జయపుర వంశచరిత్ర. ౪౧౮—౪౩౦

మ. రా. శ్రీ. గోడవర్తి రామదాసుపంతులుగారు, బి. ఎ, ఎం. ఆర్. ఎ. యస్.

౪౨. కళింగదేశచరిత్ర. ౪౩౧—౫౩౬

మ రా శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

*౪౩. కళింగవర్ధంత్యుత్సవము. ౫౩౮—౫౩౯

మ రా శ్రీ. త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావు బహద్దరుగారు

౪౪. కళింగదివసోత్సవ సభాసభ్య స్వాగతోపన్యాసము ౫౩౯—౫౪౮

శ్రీరాజా విక్రమదేవవర్మగారు

౪౫. కళింగ వర్థంత్యుత్సవ అధ్యక్షకోపన్యాసము, కాళింగరాజ్యము. ౫౪౯—౫౫౬

రావుబహద్దర్ సర్. అన్నెం పరశురాం పాత్రోగారు, క. టి, బి.యె. బి.యల్.

౪౬. ఉత్కళదేశచరిత్ర. ౫౫౮—౬౮౬

మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఎ. ఎల్.టి.

అకారాదిసూచిక. ౬౮౮—

కళింగదేశచరిత్రానుబంధము

శాసనములు.

1. అశోకుని కళింగశాసనములు. 1—22

డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎం. ఎ. యల్.టి.

2. శ్రీ ఖారవేల మహారాజు హథిగుంఫశాసనము (ప్రతిబింబముతోసహా) 22—26

మ. రా. శ్రీ. వడ్డాది అప్పారావుగారు బి, యె, బి. యల్.

౩. సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శిలాశాసనము. 26—29

మ. రా. శ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ., ఎల్. టి.

4. త్రిలింగ తామ్రశాసనము. 29—30
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

5. హస్తివర్మ ఉర్లాంశాసనము. 31—35
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

6. ఇంద్రవర్మ అచ్యుతాపురము శాసనము. 35—36
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

7. ఇంద్రవర్మ జర్జింగి తామ్రశాసనము. 37—39
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

8. దానార్ణవుని కుమారుడైన ఇంద్రవర్మ పుర్లి తామ్రశాసనము. 40—42
మ. రా. శ్రీ. గొడవర్తి రామదాసుగారు బి. ఏ.

9. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని చీపురపల్లి తామ్రశాసనము. 42
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

10. శ్రీ మాన్ నన్దవర్మ సంతబొమ్మాళి తామ్రశాసనము. 43—45
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

11. శ్రీ దేవేంద్రవర్మ చీడివలస తామ్రశాసనము. 45—50
బ్రహ్మశ్రీ విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు

12. మూడవ వజ్రహస్తుని చిక్కాలవలస తామ్రశాసనము. 50—55
శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

13. మూడవవజ్రహస్తుని బొడ్డపాడు తామ్రశాసనము. 55—58
శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు

14. అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొర్ని శాసనము.(౧) 58—65
మ. రా. శ్రీ గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు బి. ఏ., ఎల్. టి.

15. అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొర్ని శాసనము.(౨) 65—78
మ. రా. శ్రీ గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు బి. ఏ., ఎల్. టి.

16. దేవేంద్రవర్మ కంబకాయశాసనము. 79—82
మ. రా. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

17. ధర్మఖేడి సింహపుర తామ్రశాసనము. 82—84
మ. రా. శ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

18. ఇంద్రవర్మదేవుని తామ్రశాసనము. 85—88
మ. రా. శ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

19. నరసింహదేవుని ఖిముపట్టణ తామ్రశాసనము. 88—96
మ. రా. శ్రీ చిరాల్పూరు ఆళ్వారాంగారు బి. ఎ. బి. ఎల్
20. అనంతవర తామ్రశాసనము. 97—104
బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు
అ కా రా ది సూ చి క 105—

——

చిత్రపటముల వివరములు.

సంఖ్య.		పుట	
1	కళింగదేశ చరిత్ర సంపాదకుడు.	I	ఎదుట
2	కళింగదేశ చరిత్ర సంపాదకీయ సంఘము.	VIII	,,
3	ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి కార్యనిర్వాహక వర్గము.	౧	,,
4	రాజమహేంద్రవరము, గోదావరినది.	౮	,,
5	కళింగదేశపటము.	౯	,,
6	ముఖలింగమందలి యొక కాళింగ కుటుంబము.	౨౪	,,
7	మ. రా. శ్రీ. కొండూరి సూర్యనారాయణరావుగారు; శ్రీరాజా వాడ్రేవు విశ్వసుందరరావు బహద్దరువారు.	౨౫	,,
8	సవరస్త్రీలు; పురుషులు; విప్పపువ్వునారబెట్టుట; సారాయితీయుట	౪౦	,,
9	సవర పండుగ; వృత్తిపనులు.	౪౧	,,
10	సవర కుడంగ్; గుఆర్ పండుగ.	౪౬	,,
11	కోయ స్త్రీ, పురుషులు; సుగాలి స్త్రీ, పురుషులు.	౪౭	,,
12	ముఖలింగమందలి మధుకేశ్వరాలయము.	౨౦౦	,,
13	భీమేశ్వరాలయము; సోమేశ్వరాలయము	౨౦౧	,,
14	ముఖలింగేశ్వరుని గర్భాలయపు గూటియందలి విగ్రహములు.	౨౦౨	,,
15	జీనదేవుని విగ్రహము; ముఖలింగాలయ సింహద్వారపుశిల్పము.	౨౦౯	,,
16	శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీనివాస రాజమణిరాజదేవు బహద్దరువారు, మందసారాజాగారు.	౨౪౦	,,
17	శ్రీ శ్రీ శ్రీరాజా గౌరచంద్రదేవు బహద్దర్ వారు, చీకటిరాజాగారు	౨౪౧	,,

18 శ్రీ.శ్రీ.శ్రీ రాజా రావు శ్వేతాచలపతి రామకృష్ణరంగారావు బహద్దర్ వారు, బొబ్బిలి రాజాగారు. ౨౯౬ ,,

19 శ్రీ శ్రీ శ్రీ ఇజ్జితాసార్ కందుకూరు బాలసూర్య ప్రసాదరావుగారు, దేవిడిజమీందారు గారు; మ. రా. శ్రీ. నాళం రామలింగయ్యగారు. ౨౯౮ ,,

20 అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కాలమునాటి కళింగదేశపటము. ౩౨౦ ,,

21 కళింగదేశపు బంగారు నాణెములు. ౩౨౫ ,,

22 కళింగదేశపు బంగారు నాణెములు. ౩౨౭ ,,

23 శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజారామ చంద్రమర్ద రాజదేవు బహద్దర్ వారు, కల్లికోట రాజావారు. ౩౪౦ ,,

24 మ. రా. శ్రీ రావుబహద్దర్ డా. లక్ష్మీనారాయణగారు, కాంప్టి. ౩౪౧ ,,

25 శ్రీ దేవేంద్రవర్మవజ్రహస్త మహారాజు విగ్రహము. ౩౪౬ ,,

26 భువనేశ్వరమందలి పరశురామేశ్వరాలయము; నారాయణపుర దేవాలయపు విమానము. ౩౪౮ ,,

27 సోమేశ్వరాలయపుగూటియందలి మహిషాసురమర్ధనివిగ్రహము. ౩౫౬ ,,

28 సోమేశ్వరాలయపు సింహద్వారము. ౩౫౮ ,,

29 శ్రీ.శ్రీ.శ్రీ లక్ష్మీనారాయణహరిచందనజగద్దేవు. రాజాబహద్దర్, శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ గోపీనాథహరిచందనజగద్దేవు రాజాబహద్దర్, వార్లు టెక్కలి రాజాగార్లు. ౩౬౦ ,,

30 మహేంద్రగిరి కుంతియాలయము. ౩౬౧ ,,

31 మ. రా. శ్రీ. గిడుగు వెంకటరామమూర్తిపంతులుగారు, సవర ఉపాధ్యాయులు; సవర బాజాలు. ౪౦౦ ,,

32 గుఆర్ పండుగ; పిట్టలవేట; పాముతోలూడదీయుట. ౪౦౧ ,,

33 సవరల పోడువ్యవసాయము; చిత్రలేఖనము. ౪౦౫ ,,

34 సవర కుడాంగ్; పండుగఉత్సవములు. ౪౦౭ ,,

35 కళింగోత్సవ పోషకులు, శ్రీ.శ్రీ.శ్రీ. రాజాకృష్ణచంద్ర గజపతి నారాయణదేవు బహద్దర్ వారు, పర్లాకిమిడి రాజాగారు. ౪౧౧ ,,

36 ముఖలింగోత్సవ చారిత్రిక వస్తుప్రదర్శనపటము. ౪౧౩ ,,

37 శ్రీరాజా కాండ్రేగుల జోగిపంతులు బహద్దర్ వారు; శ్రీరాజా కాండ్రేగుల శ్రీనివాస జగన్నాథరావు బహద్దర్ వారు, గజ్జరం జమీందారుగారు. ౪౨౪ ,,

38	మ.॥రా. శ్రీ దువ్వాడ సందేశం చౌదరిగారు; ,, న్యాపతి కామేశ్వరరావుపంతులుగారు; ,, జూపూడి శేషావతారంగారు.	౪౩౫	,,
39	శ్రీ.॥శ్రీ. శ్రీ.॥మహారాజా రామచంద్రదేవుబహద్దర్ వారు, జయపురం॥మహారాజాగారు.	౪౩౮	,,
40	షేర్ మహమ్మదు ఖాను.	౪౩౯	,,
41	మధ్యయుగమునాటి దక్షిణహిందూదేశపటము.	౪౪౦	,,
42	కళింగదేశపు బంగారునాణెములు, గాంగఫణములు.	౪౪౧	,,
43	గురుభక్తకొండపైగల బౌద్ధదేవాలయములు.	౪౫౬	,,
44	రామతీర్థమందలిబౌద్ధాలయమునదొరికిన గృహోపకరణములు.	,,	,,
45	రామతీర్థపు బౌద్ధాలయమున దొరికిన బుద్ధవిగ్రహములు.	౪౫౭	,,
46	అనకాపల్లి-శంకారపు, బొజ్జన్న కొండపైగల చైత్యాలయములు	౪౫౮	,,
47	చైత్యాలయపు సింహాసనములు, విహారములు.	౪౫౯	,,
48	ఉండవిల్లి అనంతశయనుని గుహాలయము.	౪౬౮	,,
49	సింహాచలాలయము.	౪౬౯	,,
50	శ్రీరాజా విక్రమదేవ వర్మగారు, కళింగవర్ధంత్యాహ్వానసంఘాధ్యక్షులు.	౫౪౪	,,
51	కళింగవర్ధంత్యాహ్వాన సంఘము.	౫౪౫	,,
52	శ్రీ రావుబహద్దర్ సర్ ఆనెం పరశురాం పాత్రోగారు, కళింగవర్ధంత్యధ్యక్షులు,	౫౪౮	,,
53	కళింగవర్ధంత్యుత్సవ ప్రతినిధులు.	౫౪౯	,,
54	మ. రా. శ్రీ హోతా వీరభద్రయ్య పంతులుగారు, గంగోలు జమీందారుగారు.	౫౭౬	,,
55	,, ఉన్నవ. రామలింగం పంతులుగారు, బరంపురం	౫౭౭	,,
56	శ్రీకూర్మాలయ మొగసాల మండపము; గర్భగుడి.	౬౦౪	,,
56	సింహాచలాలయము; నాట్యమండపము.	౬౦౫	,,

———

మహారాజశ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఎ, ఎల్. టి.

కళింగదేశచరిత్రి సంపాదకులు,

ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి కార్యదర్శులు,

గవర్నమెంటు కళాశాల చారిత్రకోపన్యాసకులు,

హిందూదేశ చారిత్రక రికార్డుల కమిషన్ విలేఖరిసభ్యులు.

సంపాదకీయవిజ్ఞాపనము

ఆంధ్రదేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలివారు రాజమహేంద్రవరమున 1922 లో రాజరాజనరేంద్రుని నవమశతాబ్ద వర్ధంత్యుత్సవమును జరిపి, తూర్పుచాళుక్యులచరిత్రాంశములుగల యొకసంచికను ప్రకటించిరి. 1924లో నేను రాజమహేంద్రవరపు సర్కారు కళాశాలయందు చారిత్రోపన్యాసకుడుగా నియమింపబడియుండగా, మండలివారు నన్నా సం॥ ననే గౌరవకార్యదర్శిగా నెన్నుకొనిరి. మండలి యుద్దేశములప్రకారమును, మండలిస్థాపకులలో నొకరగు డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావు, ఎం. ఏ. ఎల్ టి, పి. హెచ్. డి. గారి ప్రోత్సాహమునను, కళింగవర్ధంత్యుత్సవమును జరుపుటకును, కళింగసంచికను ప్రకటించుటకును, నిశ్చయించితిని. మండలికోరిక నెరవేరుటకై, ఆసంవత్సరాంతముననే, చరిత్రపరిశోధకులకును, పండితులకును, కళింగదేశమునకు సంబంధించిన చారిత్రక వాఙ్మయాదివిషయములనుగురించిన వ్యాసములను వ్రాసి పంపవలసినదని కోరితిని.

చరిత్రనుగూర్చి ఆయారాష్ట్రములందలి విద్యాధికులు, పరిశోధనమండలులను స్థాపించుకొని, చారిత్రక, వాఙ్మయ, పరిశోధనలను చేయుచు, తమతమ దేశభాషలయందు చారిత్రక, వాఙ్మయ, విషయముల నభివృద్ధిచేసికొనుచు, వారివారి మండలిసభలలో పరిశోధనలవలనతేలినవిషయముల నచ్చొత్తించి పత్రికారూపమున వెల్లడిచేయుచున్నారని తెలిసికొనుటచే, ఈమండలిసభ్యులసంఖ్య హెచ్చించుటకును, మండలికి కార్యాలయ మొకదాని నేర్పరుచుటకును, మండలిసభ్యులచే జేయబడిన పరిశోధనలను ఆంగ్లభాషలో ప్రకటించుటకై త్రైమాసిక పత్రికనొకదానిని సంపాదించుటకును, 1925 సంవత్సరమంతయు తగుప్రయత్నములను జేసితిని. తలపెట్టిన కళింగసంచికకు కొన్నివ్యాసములను సంపాదించితిని. మండలిసభ్యులసంఖ్య హెచ్చింపగల్గితిని. మండలికొక కార్యాలయముగూడ చేకూరెను.

1926 సం॥ న, మండలియొక్క ముఖ్యోద్దేశములన్నియు నెరవేరెను. ఆంగ్ల త్రైమాసికపత్రిక ప్రథమసంపుటముయొక్క ప్రథమ ద్వితీయభాగములు వెలువడుటచేతను, కళింగదేశచరిత్ర కుపయోగకరమైన వ్యాసములు 14 వరకు నాకు చేకూరుటచేతను, మండలివారు తమ కార్యనిర్వాహకవర్గపుసభలో, నన్ను, కళింగదేశచరిత్రమునకు సంపాదకునిగాను, శ్రీయుతులు, చిలుకూరి నారాయణరావు ఎం. ఏ. ఎల్. టి, వడ్డాది అప్పారావు బి. ఏ. బి. ఎల్., భావరాజు వేంకటకృష్ణారావు బి.ఏ.బి.ఎల్., ఇవటూరి కనకాచలం, ఎం.ఏ.ఎల్.టి, గార్లను,

కళింగదేశచరిత్ర సంపాదకీయ వర్గముగా నెన్నుకొనుటచేతను, ఆ సంవత్సరాంతము ననే, మండలివారు, కళింగవర్ధంత్యుత్సవమును ముఖలింగమున జరుపనిశ్చయించిరి. మరియు, మామండలి యుద్దేశ్యములలో స్వదేశచరిత్రి జ్ఞానమును మనదేశీయులకు మిక్కిలిబాగుగా వ్యాపింపజేయుటకు చారిత్రిక వర్ధంత్యుత్సవములను జరుపుటయేగాక, ప్రాచీనవస్తుప్రదర్శన ముల నేర్పాటుజేయుటగూడ ముఖ్యమగుటచేత, ముఖలింగయుత్సవసందర్భముననే, ప్రాచీనవ స్తుప్రదర్శనమొకటి జరుపుటకు నిశ్చయింపబడెను. అట్టిప్రదర్శనమునకు, డాక్టరు బురాశేష గిరిరావుపంతులు ఎం.ఎ ఎల్.టి,గారు, శ్రీయుతులు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, పి.లింగ న్నగారు, చాలసహాయమొనర్చెదమనిరి. తత్పూర్వము, శ్రీపర్లాకిమిడిరాజావారిసహాయమున మ॥రా॥శ్రీ రావుసాహేబు గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారు సైకిత్రీయించియుంచిన జైన, బౌద్ధ,విగ్రహములును,ప్రాచీనశిలావిగ్రహములును,ప్రదర్శనమున కుపయోగపడగలవనియు, ముఖలింగనగరముననున్న శ్రీమధుకేశ్వరస్వామివారి యాలయమునగల పెక్కువఃదఃశాసన ములును, శ్రీమధుకేశ్వర, శ్రీ అనియంకభీమేశ్వర, శ్రీసోమేశ్వర, దేవరల యాలయము లందలిచిత్రికళానైపుణ్యముగల శిల్పములు,పురాణగ్రంథములందలి గాథలనుదెల్పు చిత్తర వులు,ప్రాచీనకట్టడములు,సభ్యుల మనముల కానందమునుగొల్పుననియు,నమ్మితిమి. కావుననే, 1926 డిశంబరు నెల 26, 27 తారీఖులలో ప్రాచీనకాలమునుండియు కళింగదేశము నతివై భవముతో పాలించిన గంగాదివంశీయుల చరిత్రములను జనసామాన్యమునకు బాగుగా తెలి యజేయు నుద్దేశముతో కళింగ స్మారక వర్ధంత్యుత్సవమును ముఖలింగనగరమున జరుప నిశ్చ యించి, కళింగవర్ధంత్యుత్సవ కార్యనిర్వాహకసభ్యులు మండలికి సహాయమొసర్పను విజ్ఞాపన మొకదానిని యచ్చొత్తించి పంపిరి. వర్ధంత్యుత్సవమును ప్రారంభించుటకును, ప్రాచీనచారి త్రక వస్తుప్రదర్శనమును తెరచుటకును, శ్రీ పర్లాకిమిడిరాజావా రగు శ్రీరాజాకృష్ణచంద్ర గజపతినారాయణదేవు బహద్దరువారు దయతో నంగీకరించిరి. వర్ధంత్యుత్సవమునకధ్యక్షులుగ నుండుటకు శ్రీసర్ ఆనెం పరశురాంపాత్రో కె.టి.బి.యె, బి యల్.,ఎం.ఎల్.సి. గారు దయ తో నంగీకరించిరి. కాని ఆకాలమున నుత్సవము జరుపబడదయ్యెను. ఏలనన, శ్రీరాజావారి కనుకూలము లేదని వినుటచే కళింగదివసోత్సవము 1927 జూన్ 16, 17 తేదీలకు మార్చ బడెను. ఆసం॥మేనెలలో మ॥రా॥శ్రీ ఇ.కనకాచలంపంతులుగారున్ను,మ॥రా॥శ్రీరావుసాహేబు గి॥రామమూర్తిపంతులుగారున్న శ్రీరాజావారిదర్శనార్థము నన్ను రావలసినదని కోరినందున నేను పర్లాకిమిడివెళ్ళి నామిత్రులతో శ్రీరాజావారినికలుసుకొని వారితో మండలిప్రయత్నము లనుగురించిముచ్చటించి,జూన్ 16,17తేదీలనుకూలమనిస్థిరపర్చగల్గితిని. శ్రీపర్లాకిమిడిరాజావారు కళింగవర్ధంతి ప్రారంభోత్సవమును జరుపుటకును,ప్రాచీనవస్తుప్రదర్శనమును తెరచుటకును,అం గీకరించి కల్లికోట, చీకటి, మందసా, రాజాగార్లకు కళింగవర్ధంత్యుత్సవమునుగురించి లేఖలను వ్రాసి నా కంపిరి. అందుచేత నేనును ఆహూనముననే తద్రాజసందర్శనములనొనరించుకొని. వారి సానుభూతితోను, సహాయముఃతోను మండలి ముఖ్యోద్దేశములను నెరవేర్పగలిగితిని. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారి సలహాపైని, శ్రీరాజా విక్రమదేవవర్మగారి నాహ్వానసంఘాధ్య

క్షునిగాను, సర్. ఆనెం పాత్రోగారిని ఉత్సవమున కధ్యక్షునిగ నుండ వేడితిని. ప ర్లాకిమిడియం దున్న మన్మిత్రులును,మండలిసభ్యులునగు శ్రీయుతులు, గిడుగు శీతాపతిగారు, గాదె నరసింగ రావుగారు, శ్రీ॥ శే॥ ఇవటూరి కనకాచలంగారు మొదలైన వారందరును ఆహ్వాన సంఘ సభ్యులుగనుండి నా కెంతయు తోడ్పడిరి. వెంటనే పత్రికాముఖముననను, లేఖలద్వారా నున్ను, చారిత్రక పరిశోధకు లనేకులకు (ఓఢ్రిలు, ఆధ్రిలు, కళింగులు, తమిళులు) ఆహ్వానపత్రికలనంపి, ముఖలింగమున సభజరుగుటకై తగు ప్రయత్నములు జేయుట కాగ్రామము నేనును, కార్యనిర్వాహకవర్గము వారును, చేరితిమి. సర్. పాత్రోగారు, అధ్యక్షపదవి నంగీకరించుచు, సరియగు కళింగదేశచరిత్రి వ్రాయునట్టి పరిశోధకునికి కొంతద్రవ్య మిచ్చెద మని నాకు వ్రాసిరి. ముఖలింగమున మే మందరమున్ను కలుసుకొన్న సందర్భమున, ఈద్రవ్యసహాయము మండలికే చేయవలసినదని కోరగా, వారు దయతో నంగీకరించి 500 రూ॥ల విరాళము నొసంగిరి. తర్వాత మరియొక 100 రూ॥ల నిచ్చిరి. అనేకమందిమిత్రులతో, అందు ముఖ్యముగా దువ్వాడ నందేశం చౌదరీగారితో, చెప్పి మండలికి చాల ధనసహాయ మొనరించిరి. మండలివా రెన్నటికిని వారికి కృతజ్ఞతతో నుండవలెను.

దివంగతులైన ఇ॥ కనకాచలంగారు, 10-4-1927 న నాకు వ్రాసిన ఉత్తరములో శ్రీ రాజావారు భోజనసదుపాయములు చేస్తామన్నారని వ్రాయుచు, మే నెలారంభములోగానే వర్ధంతి దివసములు నిశ్చయించి శ్రీవారికి తెలియజేయవలసినదనికోరగా ఆప్రకారముచేయుట కు వీలులేక పైని తెలిపినప్రకారముశ్రీవారిని మేనెలలోకలుసుకొని,జూన్ 16,17 తేదీలు స్థిరపరిచితిని. అయినను,శ్రీరాజావారు కొన్నికారణాంతరములచే వర్ధంతి సమయమునకు ముఖలింగముననుండలేకపోయిరి. కాని,వారికళాశాలచారిత్రకోపన్యాసకులగు శ్రీగిడుగు శీతాపతిపంతులుగారి మూలమున సభ్యుల కాతిథ్య మొసంగిరి. వర్ధంతిదినములలో వర్షము లెక్కువగా నుండుటచేత, వంశధారానది పొంగిపొరలెను. దానిచే పరివృతమై ద్వీపముగ మారిన ముఖలింగమున 1927 జూన్ 16 మొదలు 19 వరకును, 50,60 మంది సభ్యుల కాతిథ్య మొసంగిన శ్రీరాజావారికి మండలివారు కృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్కారము లొసంగుచున్నారు. ఇంతేకాక, అనేకకష్టములకు పాలై సభ్యుల కనేక సదుపాయములు చేసిన శ్రీసీతాపతిగారికిన్ని, వారి తండ్రిగారికిన్ని, మండలి కృతజ్ఞతను వెలిబుచ్చక తీరదు.

ముఖలింగ వర్ధంత్యుత్సవసభ కీక్రిందిప్రముఖులు దయచేసిరి:—

శ్రీయుతులు: 1. సర్. పరశురాంపాత్రో 2. శ్రీవిక్రమదేవవర్మ 3. గిడుగు రామమూర్తిపంతులు 4. సీతాపతిపంతులు 5. నీలకంఠదాసుమహాశయ 6. యస్.బి. రథో 7.హరిశ్చంద్రపాతి 8. త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావుబహద్దర్ 9.త్రిలోచనపాత్రో 10.దువ్వాడ నందేశం చౌదరీ 11.డాక్టర్ బుర్రా శేషగిరిరావు 12.తాతన్ననాయుడు 13.బొడ్డపల్లి జగన్నాథంనాయుడు 14. కె.రంగనాయకులునాయుడు 15. కె. చిన్నబాబునాయుడు 16. పొట్నూరి స్వామిబాబు

17. చిలుకూరి నారాయణరావు 18. పి. లింగన్న 19. జి. ధర్మారావు 20. భా॥ వెంకటకృష్ణారావు 21. మ॥ సోమశేఖరశర్మ 22. వి॥సత్యనారాయణ 23. గో॥వెం॥రాఘవరావు 24. లింగం తమ్మయ్యదొర 25. గాదె నరసింగరావు 26. బం॥ మల్లయ్యశాస్త్రి 27. వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రి 28. గొడవర్తి రామదాసు 29. వేపా శ్రీరాం 30. చిలుకూరి వీరభద్రరావు పంతులు 31. కరిగి సాంబమూర్తిశాస్త్రి 32. ఉన్నం రామలింగంపంతులు.

ఈప్రతినిధుల ఛాయాపటము ౧౪౪ వుట కెదురుగ నున్నది.

వీరుగాక ముఖలింగ, నగరకటకములనుండియు, చుట్టుప్రక్కలనుండియు, అనేకమంది సభ నలంకరించిరి. వర్ధంత్యుత్సవము 16వ తేదీ ఉదయము ఊరేగింపుతో ప్రారంభింపబడెను. ముఖలింగగ్రామమందలి కాళింగులు మధుకేశ్వర లేక జయంతీశ్వర, దేవునిగురించి, స్తోత్రపాటలుపాడిరి. ముఖలింగేశ్వరుని యాలయమునకు జని, దేవుని సందర్శించి, తిరిగి శ్రీరాజావారి హవేలిలో సభ్యులుసమావేశమైరి. శ్రీరాజావారు సభకు రానిలోపమును చింతించుచు శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు, చారిత్రక ప్రదర్శనముయొక్క విలువనుగురించియు, సభయొక్క ముఖ్యోద్దేశములను గురించియు ముచ్చటించి సభ్యుల నాహ్వానించుచు తమ యుపన్యాసమును చదివిరి. ఇది గ్రంథమున ప్రకటింపబడినది. (చూడుడు ౧౪౩-౧౪౭ పుటలు) మండలియొక్క పనికి సంతోషించుచు, కళింగదేశచరిత్రమందలి ముఖ్యాంశములను విశదీకరించిరి.

తర్వాత, సర్ అన్నెం పరశురాంపాత్రో కె టి. బి.యె., బి.యల్., ఎం.ఎల్.సి.గారు సభ కధ్యక్షులుగ నెన్నుకొనబడిరి. మండలి గౌరవ కార్యదర్శినైన నేను, ఈక్రింది జమీందారులవద్దనుండియు, పరిశోధకులవద్దనుండియు, వచ్చిన అభివందన పత్రములను చదివి వినిపించితిని:—

1. శ్రీపర్లాకిమిడి రాజావారు 2. శ్రీ కల్లికోట, అట్టగడ రాజావారు 3. శ్రీచీకటిరాజావారు 4. డాక్టరు పి. సుబ్బరాయన్‌గారు 5. ఎ. రంగనాథ మొదలియారుగారు 6. డాక్టరు యస్. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు 7. శ్రీటెక్కలి యువరాజాగారు 8. రావుబహద్దరు ఆర్. కృష్ణరావుభాన్‌స్లెగారు 9. ఘులాం యజ్దనీగారు 10. గోపబంధుదాను మహాశయ 11. గోదావరిమిశ్ర మహాశయ 12. జయంతి రామయ్యపంతులుగారు 13. కె. రాఘవాచార్యులుగారు 14. పి. మహంతిగారు 15. పి, వి. జగదీశ అయ్యరుగారు.

తర్వాత సభాధ్యక్షుడు తమ అధ్యక్షోపన్యాసమును చదివిరి. అది ఈ గ్రంథమున ప్రకటింపబడినది. (చూడుడు ౧౪౮-౧౧౬ పుటలు.)

మండలివారి యుద్దేశములను శ్లాఘించుచు, సభవారితరపున శ్రీరాజావారియేర్పాటులకు కృతజ్ఞతను వెల్లడించిరి. కాళింగుల స్థితిగతులను గురించియు, గాంగ, గజపతి, రాజుల చరిత్రనుగురించియు ముచ్చటించి ముఖలింగమే పూర్వగంగరాజుల రాజధానియని ధృఢీకరించిరి. వీరియుపన్యాసముతో ఉదయపు సమావేశము చాలించడమయ్యెను. ఆరోజు మధ్యాహ్నమున్ను, మరుచటిరోజున్ను (17-6-1927), చాలమంది చారిత్రక పరిశోధకుల యొక్క వ్యాసములు (రమారమి 20), చదువబడి, చర్చింపబడెను.

సాయంకాలములందు దేవాలయమందలి శిలాశాసనముల పరీక్ష కొందరిచేతనున్ను, గ్రామమందలి ప్రాచీన చిహ్నముల పరిశోధన కొందరిచేతనున్ను, చేయబడెను. రాత్రికాలములందు భోజనానంతరమున, బ్రహ్మశ్రీ బం॥ మల్లయ్యశాస్త్రిగారి భారత హరికథా కాలక్షేపములున్ను, శ్రీ బుచ్చెన్నపంతులుగారి వీణావాద్యములున్ను సభ్యుల మనముల కానందము నిచ్చెను.

18వ తారీఖున ఆహ్వానసంఘసభ్యులయొక్కయు, ప్రతినిధులయొక్కయు, దేవాలయములయొక్కయు, కాళింగకుటుంబముయొక్కయు, ఛాయాపటములు తీయబడెను. శ్రీపాత్రోగారు, రూ 500 లున్ను, శ్రీ కల్లికోటరాజాగారు రూ 300 లున్ను, శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు రూ50 లున్ను, శ్రీనందేళం చౌదరీగారురూ150 లున్ను, శ్రీబొడ్డుపల్లి చిన్న బాబు, జగన్నాథంగార్లు చెరియొక రూ 50లున్ను, విరాళము లొసంగిరి. సభ జయప్రదముగ జరిగినందులకు శ్రీరాజాగారికిన్ని, సభాధ్యక్షులకున్ను, ఆహ్వానసంఘమువారికిన్ని, వ్యాసకర్తలకున్ను, మండలి కార్యదర్శి, వారి కృతజ్ఞతను తెలిపెను.

1927 జూన్ నెలలో వర్ధంత్యుత్సవము జరిగినను, 1928 జూన్ వరకుగాని వ్యాసములన్నియు సంపాదకునియొద్దకు చేరలేదు. అందుచేత కళింగదేశచరిత్ర ముద్రణము వెంటనే ప్రారంభించుటకు వీలులేకపోయెను. మండలివారు తలపెట్టిన కార్యము మిక్కిలి కష్టమైనది. కళింగచరిత్రమున కాధారములు పెక్కులులేకపోవుటచేతను, ఉన్నవి సులభసాధ్యములు కాకపోవుటచేతను, కళింగదేశము ప్రాచీనాధిక్యత కల్గియుండుటచేతను, తమిళ, కాళింగ, తెలుగు, ఓఢ్ర, పరిశోధకు లనేకమంది, అనేకవిషయములు పరిశోధించుటచేతను ప్రత్యేకముగావారివారి యిష్టానుసారముగా వ్యాసములురచించుటకై మండలివారుప్రోత్సాహింపవలసివచ్చెను. ఇట్టిపనియందు వారువారు ఆరితేరిన విషయములు చక్కగ విమర్శింపగల్గినను, కొన్నివిషయములు పునరుక్తిదోషము గలిగినవై యున్నవి. మరియు సాంఘిక, మతాచార, వాఙ్మయ, భాష, చారిత్రకాదివిషయములు వారివారిచేరచింపబడినను, ఋగ్వేదకాలమునుండి యీకాలమువరకును గల కళింగదేశచారిత్రకవిషయములు సమన్వయముగ వ్రాయుట సంపాదకుని ముఖ్యపని యయ్యెను. విషయసూచిక చూచినచో ఏయే వ్యాసవిషయములు, ఏయే వ్యాసకర్తలచేత వ్రాయబడినవో తెలియగలదు. అట్టి వారందఱును పరిశోధనాశక్తిని చక్కగ జూపిరి. తమ వ్యాసములందు నూతనాంశములనుపొందుపరిచిరి. గనుక మండలి కృతజ్ఞతానేకనమస్కారము లట్టివారల కందరకు నర్పింతును.

కళింగదేశచరిత్ర వ్రాయుటలో, కాళింగు లెవరు? ఎచ్చోటనుండిరి? త్రికళింగము లనవెవ్వి? కళింగనగరమేది? కళింగశిల్పకళోత్పత్తికథనమెట్టిది? ఏయేవంశపు రాజులు రాజ్యమేలిరి? గాంగుల విజయరాజ్య సం॥ శక ప్రారంభమెప్పుడు? పూర్వ వరగంగరాజుల సంబంధ మెట్టిది? ఇత్యాది కష్టతరమగు సమస్యలు తీర్పవలసిన పని ముఖ్యమగుటచే, ప్రాచీనగ్రీకు, రోమక చరిత్రకారుల వ్రాతలవల్లను, తామ్ర, శిలా, శాసనములవల్లను, తెలియదగ్గ విషయములను క్రోడీకరించి పై సమస్యలనుసమాధానపర్చగలిగితిని, ఇట్టియాధారములు మొదటలేమి, నావ్యాస

రచన కడుకష్టమై గ్రంథప్రకటననుగూడ ఆలస్యము చేసెను. అయినను కావలసిన కార్యము పూర్తియైనగాని విడువని సంపాదకుని మండలివారెన్నుకొనుటచే ఆలస్యము పూర్తిగా నావల్ల కాలేదని యూహించెదను. దక్షిణహిందూదేశశాసనములు, సంపుటములు 1-6 వరకును ప్రకటింపబడినవి. మరియు, రమారమి 30 గాంగ, గజపతి, రాజుల తామ్రశాసనములు ప్రకటింపబడినవి. ఇవి ముఖ్యాధారములుగా జేసికొంటిని. మాదలాపంజి గ్రంథములు తర్జుమా యగుటచేతను, హంటరు, గంగూలి, ముజుందారు, మన్‌మోహన్ చక్రవర్తి ప్రభృతుల ఒరిస్సాదేశచరిత్రము లిదివరకే ప్రకటింపబడి యుండుటచేతను, వాటిని పరీక్షించ గల్గితిని. ఆ గ్రంథము లందలి లోపములను గుర్తించి, శాసనాధారముగనే నా వ్యాసమును వ్రాయగల్గితిని.

చదువరుల యుపయోగార్థమై గ్రంథాంతమున, చాలవరకు ప్రతిబింబములతో సహా, శాసనముల యనుబంధమొకటి జతగూర్చబడినది. ప్రాచీనకాలమునుండియు కళింగము నేలిన మౌర్య, గుప్త, గాంగ, గజపతి, వంశపురాజుల శాసనము లనేకము లిందు ప్రకటింపబడుటచే పాఠకుల కెక్కువగా తెలియదగ్గ భాష, వాఙ్మయ, మత, విషయములు తెలియును.

విద్వజ్జనులగు పరిశోధకులు వ్యాసరాజములు వ్రాసిపంపినట్లే, సుశీలులగు ధనవంతులు తమవిరాళములను (రమారమి మూడువేలరూపాయిలు) మామండలికోశాధిపతికడకంపుటచేత, గ్రంథవిస్తర భీతి సంపాదకుని మనమున నెంతమాత్రమును లేకపోయెను. గ్రంథప్రకటనాలస్యమున కిదికొంత కారణమైనను కావచ్చును. ఇట్టి విరాళములు లేకుండిన నిన్ని వ్యాసములు ప్రకటించుటగాని, ఛాయాదిబ్బలతో సహా శాసనములయొక్కయు, సకల కళింగ దేశమందలి హిందూదేవళముల యొక్కయు, బౌద్ధగుహలయొక్కయు, మఠముల యొక్కయు, ఛాయపట ప్రతిబింబములు ప్రకటించుట దుస్తరమయ్యెడిది. రూ॥లు 50 మొదలు 600 వరకు విరాళము లొసంగిన దాతల ఛాయాపటములు ముద్రించుట మండలి కెంతయు సంతోషము.

మండలివారి యుద్యమమునకు సహాయపడిన శ్రీ జయపురం మహారాజావారియొక్కయు, శ్రీమందసా రాజావారియొక్కయు, శ్రీ ఇవటూరి కనకాచలం పంతులుగారి యొక్కయు, అకాలమరణములకు చింతిల్లుచున్నాము.

నాకీ గ్రంథప్రకటనమున నీ క్రిందివారిట్లు సహాయ పడినందులకు మండలి యొక్క కృతజ్ఞతానేక నమస్కారములను వారికొసంగుట కెంతయు సంతసించుచున్నాడను:—

(1) కాశీ నాగరీ ప్రచారణి సభవారు కాగితపు ఖర్చుమాత్రము తీసుకొని, ఖారవేలుని హాస్తిగుంఫశాసన ప్రతిబింబములు 500 పంపిరి.

(2) మయూరభంజ రాజ్యమునకు చెందిన ఖిచ్చింగి గ్రామాలయశిల్పములయొక్క నాలుగుప్రతిబింబముల ఛాయాముద్రణల నుచితముగా మామండలిసభ్యులును, ఆ రాజ్యములో పురాతన వస్తుశాస్త్రజ్ఞులు నగు పరమానందాచార్యులు గారు పంపిరి. ఈచిత్తరవు లుత్కళదేశమందలి ఒరియా సామంతరాజ్యములలోని దేవళములకు సంబంధించినవి.

(3) బెంగాలు ఏషియాటిక్ సంఘమువారు కడపటిగాంగరాజులగు రెండవ, నాల్గవ, నరసింహదేవుల తామ్రశాసనములను తర్జుమాచేసికొని కళింగ దేశచరిత్రానుబంధమున ప్రకటించుటకు సమ్మతించిరి. ఇవి చాల ముఖ్యమైన శాసనములు.

(4) పై రెండు శాసనములనేగాక, ఆంగ్లభాషలో వ్రాసిపంపిన శ్రీయుతులు, నీలకంఠ దాసపండితుడు, కె. ఆర్. సుబ్రమణ్యాం, డాక్టర్ కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు మొదలగువారి వ్యాసములుగూడ శ్రీచిరాత్రిపూరి ఆత్మారాం, బి.యె.బి.యల్. గారు తర్జుమాచేసి నాకిచ్చిరి. ఇదిగాక వారు, మండలికార్యదర్శితో గూడ కళింగ దేశమున పర్యటన మొనరించి, అందలి జమీందారులను, దివానులను, కలుసుకొని మండలికి విశేషముగ విరాళములను సంపాదించిరి.

(5) ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులుగ నుండి, ప్రప్రధమమున విరాళము నొసంగి, భువనేశ్వర, సింహాచల, ఆలయముల ఛాయాపటములను కళింగదేశ చరిత్రమున ప్రకటనార్థమై శ్రీ విక్రమదేవవర్మగారు పంపిరి.

(6) శ్రీ గిడుగు శీతాపతి బి.ఎ.ఎల్.టి. గారు సపరలఛాయపటములను, శ్రీ గొడవర్తి శామదాసు బి.ఎ. గారు కళింగదేశదేవాలయ నిర్మాణములు, శిల్పములు మొదలగువాటిని గురించిన చిత్తుపులను, ఛాయపటములను, శ్రీయస్. సుబ్రమణ్యాం ఎం.ఎ.ఎల్.టి.గారు కళింగదేశపునైసర్గిక స్వరూపమును దెల్పుపటమును, శ్రీ యస్.జి.గోపాలకృష్ణమూర్తి బి.ఎ.గారు అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కాలమునాటి కళింగదేశపటమును, శ్రీ పి. లింగన్నగారు షేర్ మహమ్మదుఖాన్‌యొక్క చిత్రపటమును, శ్రీరాజా కాంద్రేగుల శ్రీనివాసజగన్నాధరావు బహద్దర్ వారు వారిపూర్వీకులగు శ్రీరాజా కాంద్రేగుల జోగిజగన్నాధరావు బహద్దర్ వారి చిత్రపటమును, మండలి కొసంగిరి. వీరందరి సహాయములేక గ్రంధమున చిత్రపటములసంఖ్య అంతహెచ్చుగ నుండియుండదు. మండలివారు సంపాదకునియొక్కయు, సంపాదకీయ సంఘమువారియొక్కయు, కార్యనిర్వాహకవర్గము వారియొక్కయు, కాళింగకుటుంబముయొక్కయు రూ॥లు 50 మొదలు 600 వరకు విరాళము లిచ్చిన పోషకుల యొక్కయు, కళింగవర్ధంత్యాహ్వానసంఘ, ప్రతినిధిసంఘ,ముల యొక్కయు, ఛాయాపటములనుతీయించిరి. మరికొన్నింటిని నేను సంపాదించి యిచ్చితిని. వీటన్నిటికిని మండలివారే ఛాయాదిబ్బలను తయారుచేయించి, గ్రంధమున ముద్రింపించిరి.

(7) భారతి, ఆంధ్రపత్రిక, సంపాదకులును, ఉదారపురుషులునగు శ్రీ కాశీనాధుని నాగేశ్వరరావు గారివలన మండలికి గొప్పసహాయము జరిగినది. కళింగదేశ చరిత్రానుబంధమున మేము ప్రకటించిన హస్తివర్మ ఉర్లాముశాసనము, మూడవవజ్రహస్తుని చిక్కాల వలసతామ్రశాసనము, అనంతవర్మచోడ గంగుని కొన్నిశాసనములు, దేవేంద్రవర్మ కంబకాయ శాసనము, వీటిఛాయాదిబ్బలను, కళింగదేశచరిత్రమున మేము ప్రకటించినకోయలు, ముఖలింగాలయమునందలిశిల్పములు, గురుభక్తి కొండపైగల బౌద్ధదేవాలయములు, రామతీర్థమందలి

బౌద్ధవిగ్రహములు, శంకారమందలి చైత్యాలయములు, విహారములు, వీటి ఛాయాదిబ్బలను గూడ వారే మండలి కొసంగిరి.

8. కళింగదేశము నేలిన రాజుల తామ్రశాసనములు నాల్గింటిని మండలి ప్రాచీనవస్తు ప్రదర్శనాలయమునకు సంపాదించితిని. అందు రెండు (ద్వితీయ, సప్తమ, విజయాదిత్యుల పాములవాక శాసనములు) శ్రీకవిరాజు నీలాద్రిరాజుగారును, ఒకటి (ఇంద్రవర్మ జర్జింగి తామ్రశాసనము) సర్. అన్నెం పరశురాంపాత్రోగారును, ఒకటి (దేవేంద్రవర్మచీడివలస తామ్రశాసనము) బ్రహ్మశ్రీ కర్రి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారును దయతో నొసంగినందులకు మండలి వారుకృతజ్ఞులు.

9. ఈగ్రంథప్రకటనమున నాకు సహాయపడిన సంపాదకీయసంఘమువారికిని, అందు ముఖ్యముగ మండలిస్థాపకులలో నొకరగు నామిత్రులు మ॥రా॥శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు, బి.యె.బి.యల్. గారికిన్ని, ఈ గ్రంథమునకు విరాళము నొసంగుటయేగాక మండలికి విశేషవిరాళములను సంపాదించినట్టియు, నాప్రియమిత్రులును,మండలి కోశాధిపులు నగునట్టియు, మ॥రా॥శ్రీ న్యాపతి కామేశ్వరావుపంతులు బి.యె.బి. యల్., గారికిన్ని,నావందనముల నర్పించుచున్నాడను.

10. గ్రంథముద్రణము, కొన్ని కారణాంతరములచే సరస్వతీ ముద్రణాలయమున మానివేసి, రాజన్ ముద్రణాలయమున జరిపించడమయ్యెను. దీని యజమానులగు మ॥ రా॥ శ్రీ చిత్రపు నాగరాజుగారు చాల సరసముతోను, ఓపికతోను గ్రంథమును ముద్రింపించినందులకు మండలి సంతోషమును తెలుపుచున్నాను.

కళింగదేశచరిత్రయొక్క అకారాదిసూచిక నాచేతను, అనుబంధముయొక్క అకారాదిసూచిక, మ॥రా॥శ్రీ వడ్డాది అప్పారావు, బి.ఎ.బి.ఎల్. గారిచేతను తయారుచేయబడినది.

గ్రంథమున, అనేకరకముల తప్పులుగలవు. పాఠకమహాశయులు దయతో తప్పుల నొప్పులుగ మార్చి చదువుకొనప్రార్థితులు.

ఇట్లు విన్నవించు విధేయుడు,

రాళ్ళబండి సుబ్బారావు

మండలికార్యదర్శి,

సంపాదకుడు.

ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి
రాజమహేంద్రవరము
౧౭—3—౧౯3౦

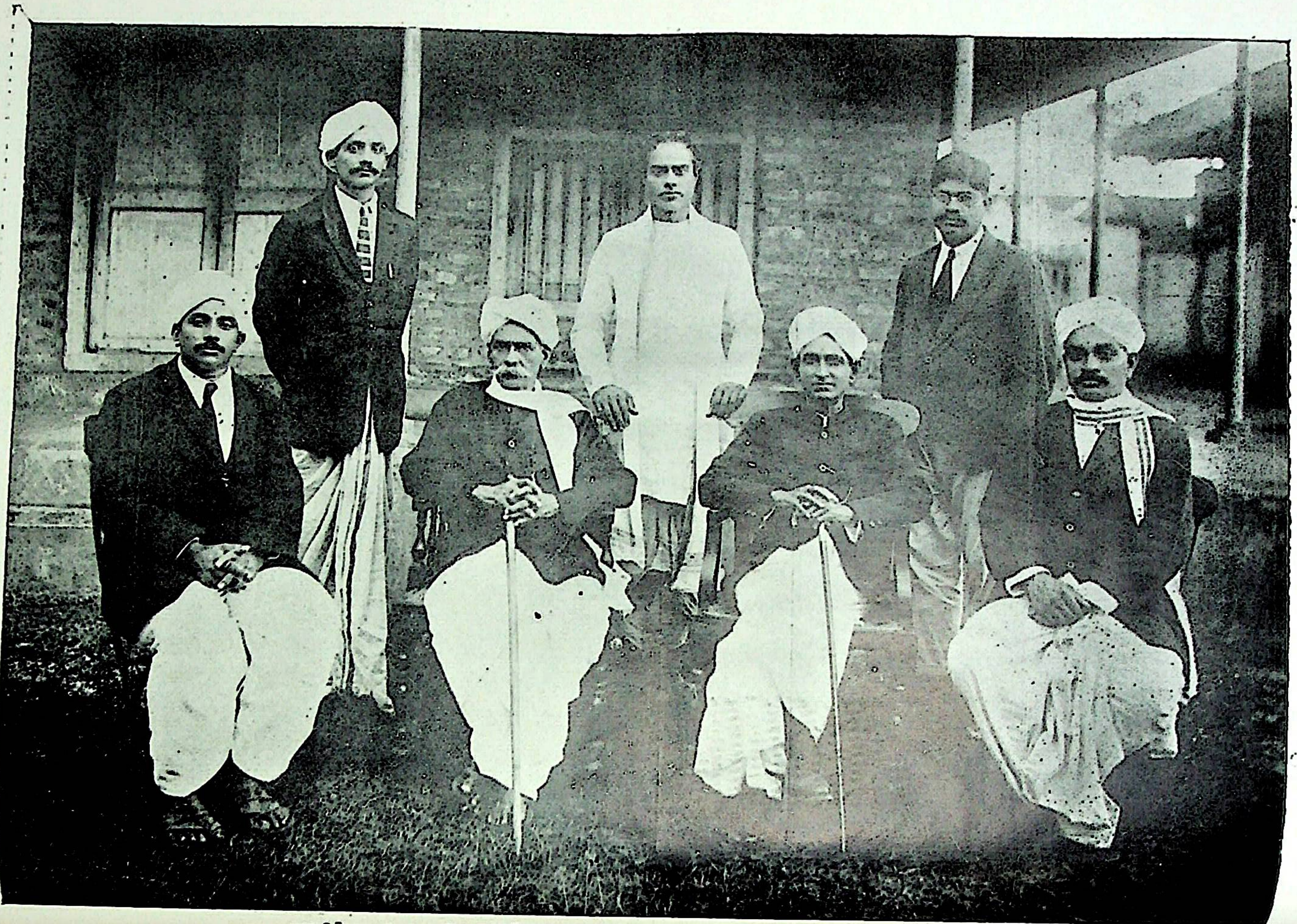
రాజన్ ప్రెస్, రాజమండ్రి.

నిలుచున్నవారు } వడ్డాది అప్పారావుగారు, బి.ఎ. బి.ఎల్.
భావరాజు వేంకటకృష్ణారావుగారు, బి.ఎ. బి.ఎల్.

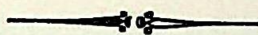
కూర్చున్నవారు } (కీ. శే.) ఇవటూరి కనకాచలంగారు, ఎమ్. ఎ., ఎల్. టి.
రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఏ. ఎల్. టి. (సంపాదకుడు)

చిలుకూరి నారాయణరావుగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

ముఖలింగము

శ్రీయుత విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు బి. ఏ.,

సీ॥ దేవమాతృకలు వర్ధిత హేమకేదార
ఖండపుణ్యము లిందు పండెనేమొ
తెలుగు కళింగరాజుల గుండెనెత్తురుల్
గడగి రక్షాదీక్ష కదలెనేమొ
శ్రీగంధకస్తూరికాగురుద్రవ్యమ్ము
లిట దిగంతముల వాసించెనేమొ
శూరగంగైకొండ చోడులతో నీచోటు
వియ్యాలబిగువులు బిగిసెనేమొ
దక్షవాటీపురీకవిరాక్షసుండు
ప్రళయవహ్నిశిఖాధూమపటల మమృత
బిందుశైత్య మొక వాక్కునందు నిచట
బిట్టుమండించి శీతలింపించె నేమొ.

సీ॥ ఈచోట తొలినాడు ప్రాచీసతిముఖాబ్జ
మున నెట్టికుంకుమబొట్టు దిద్ది
ఈ నేలను కళింగభూనాథశౌర్యాన
ల జ్వాలధూమనైల్యములు గ్రమ్మి
ఈ పవిత్రధరిత్రి నోపి త్రైలింగరా
జ్యశ్రీసుధాప్రవర్షంబు గురిసి
కడగి యిచ్చటి మంటిగడ్డలు సైతమ్ము
నవమృగీమదవాసనలు విదిర్చి
వేంగి విషయేశ చాళుక్యవిభులతోడ
మనసులో నన్నదమ్ములతనము కలిపి
మనఃపిచటి, తెల్గు రాణించుకొనిమె శౌర్య
లీల నృపలీల యీముఖలింగభూమి.

గీ॥ ఆదినాల నెంతటి నిశితానురాగ
మవు కళాశిల్పములను విద్యలను చూడ
పగటివేసాలకొరకు తూర్పారఁబట్టె
ప్రాణములను కళింగ గంగ్రాజువైరి.

చ॥ చిఱుతతరంగముల్ కలసి జేబులువారిన వంశధారలో
శిరముకు వచ్చె తెల్గుల ప్రతాపశిఖల్ ముఖలింగనాథు క
న్నురిమిన నిప్పుకల్ మిషల నొక్కదినాన, కళింగగాంగు లే
లి రనిననాళ్ల నేటి కవులే పొనుపడ్డవి తెన్గు నిప్పుకల్.

చ॥ ముఖలింగప్రభురాజు ముద్దునవలాముక్కంటికొన్నిప్పుకల్
ముఖరీభూతవియత్పథభ్రమరితాంభోవంశధారాపయః
సఖశైతల్యముచేత చెమ్మగిలి దీక్షాసంగృహీతప్రతా
పఖరాంశుల్ కుదియించుకొన్నయవి కావచ్చున్ మిథస్స్పర్శచే.

సీ॥ ఇచటి నాగావళీ ప్రచురవర్షాంభస్త
రంగముల్ వంశధారాజలములు
తరగెత్తిన మహేంద్రతనయాసుపాథస్సు
లొకసారిగా పొంగి యుబికిపోయి
గౌతమీకృష్ణవేణీతరంగములు తా
రాధ్వమ్మునందు నైక్యముభజించి
గుల్లకమ్మజలాల గుబురులో గుబురులై
పెన్నతరంగముల్ పెరిగిపోయి
తెలుగునదులెల్ల పొంగెత్తి ప్రళయవారి
కెరలిపడి తెల్గునేల ముగించనిమ్ము
నేటితో, నస్వతంత్రతానియతమైన
యీబ్రదుకు తెల్గువారు భరించలేరు.

ఆశంసా

బ్రహ్మశ్రీ వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

శ్లో॥ కాళింగానాం సమృద్ధా ప్రథయితు మచిరాద్భూత పూర్వాం విభూతిం।
ప్రాగ్భిశ్చారిత్ర ముఖ్యై రనితరసుగమై స్సాధనై శ్శోధయన్తీ।
క్షేత్రేఽస్మిన్ సంగతేయం సమరసమనసామాంధ్రచారిత్రకాణాం।
జీయాదాచంద్రతారం పరశివకృపయా మండలీభూత ధాత్ర్యాం ॥౧॥

శ్లో॥ కాళింగానాం జ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్ । లీలా మారాత్కాలగర్భే విలీనాం ।
సూక్ష్మేక్షాయై ర్గాఢ ముద్ధర్తుకామా। జీయా దేషా మండలీ పండితానాం ॥౨॥

శ్లో॥ ప్రాచీనమాత్మవిభవం పరిపోషయన్తీ। జేజీయతామపగతావధి భారతాంబా ।
తన్మాతృపాద సరసీరుహ సక్తచిత్తాః। సమ్యగ్జయంతు బహుధాభువి భారతీయాః ॥3॥

శ్లో॥ గాంగవంశ ధరణీధరచంద్రైః । లోకవిశ్రుతయశోభర సాంద్రైః ।
మానితస్సముఖలింగమహేశః । ప్రాక్కళింగ విభవం విదధాతు ॥౪॥

శ్లో॥ స్మరణీయపూర్వవిభవా। ప్రాఞ్చద్విజ్ఞాన జన్మసద్భూమిః।
కాళింగరాజ్యలక్ష్మీః । కలయతు కల్యాణ మాత్మన స్సతతం ॥౫॥

కళిఙ్గ

శ్రీయుత గొ. రామదాసుగారు, బి. ఎ.

కళిఙ్గ సంచికకు ప్రారంభమున తన్నామోత్పత్తిని విచారించుట యుచితమనితోచి యీవ్యాసమును వ్రాయబూనితిని. ఏదేశ చరిత్రనైన బరిశీలించుట కారంభమున యీ దేశమున కా నామమెటుల గల్గెనా యని విచారించిన ఆదేశచరిత్ర బాగుగా దెలియును. అటువలెనే కళిఙ్గదేశచరిత్రమును దెలిశికొన వలెనంటే కళిఙ్గయనుపేరు దాని కెటుల వచ్చెనో గనిపెట్టవలెను. ఇదివరకు దీని వ్యుత్పత్తిని కనిపెట్టకపోవుటచేతనే దాని చరిత్ర నిబిడాంధకార మగ్నమై యున్నది. అందుచే జరిత్ర కారులెనరెవరి చిత్తాను సారము వారు యూహించుచున్నారు. కళిఙ్గదేశచరిత్రమును వెదకి సంగ్రహించుటకై గ్రంథములను పరిశీలన చేయ నారంభించిన సమయమున యీపదోత్పత్తి విచారణ మనస్సుకు తట్టి, అందుల గూర్చి నిఘంటువులు మొదలైన గ్రంథములనుజూచి, అందందు జెప్పినవాటిని సంగ్రహించితిని. వాటిని యీదిగువను వ్రాయుచూ వాటి విమర్శజేసెద.

శబ్దకల్పద్రుమమందు ‘కలి+ గమ్+ డ, నిపాతనాత్ సాధుః’ అని ‘కళిఙ్గ’ శబ్దోత్పత్తి వ్రాయబడియున్నది. M. Williams గారి Sanskrit Dictionaryలో కలి,(వివాద) + గమ్ (to go)ఖచ్ ప్రత్యయము గలసి‘కళిఙ్గ’ అయినదని వ్రాయబడియున్నది. ఇందువలన వివాదలు జరిగేదేశము గాన దీని కాపేరు వచ్చినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ప్రస్తుతముమనకు దెలిసి యున్న చరిత్రను బట్టి యీయర్థము సార్థకమగునో కాదో చూడవలెను.

మహాభారతము కంటె ప్రాచీన గ్రంథములలో నీరాజ్యము విషయమై జెప్పియుండలేదు. కళిఙ్గదేశపు రాజైన శక్రదేవుడును, కొడుకును, రథ గజ తురగ పదాతులు గల పెద్ద సైన్యమును దీసికొని దుర్యోధనునికి సహాయముగా కురుక్షేత్ర సంగ్రామమందు పోరాడినట్లు మహాభారతము, భీష్మపర్వము, 54వ అధ్యాయమునందు జెప్పబడియున్నది. జగడముల కాస్పదమైన దేశమే అయియుండిన యింతసైన్య మెక్కడ! ఇతరులకు సహాయమునకు వీరు వెళ్ళుట యెక్కడ! స్వవివాదలతోనే తెల్లవారుచుండును. నిర్వివాద రాష్ట్రములయందే సిరి, సంపద, క్షేమము వీటిపై నితరుల వివాదలు తీర్చుటకు చాలినంత యవకాశము!

అశోకుని కాలమునాటి కళిఙ్గ దేశచరిత్ర ఆయన శాసనముల వలన దెలియుచున్నది. పాడి పంటలతో సమృద్ధిగా నుండి యనేక జాతుల వారీ రాష్ట్రము నందు నివసించి సమస్తమైన ధర్మములను జరుపుచూ క్షేమముగా నుండెనట. వివాదులతో నిండిన దేశమే యయిన యడల పాడి పంట లేల గలుగును! జనులలో నైకమత్య మెటుల యుండును!

ఈ రెంటి నిదర్శనముల వల్లను కళిఙ్గ దేశము మహాభారతకాలము నుండియు కలహములు మొదలైన యల్లరలు లేక ధన ధాన్య సమృద్ధిగల దేశముగా నుండినట్లు

దెలియ వచ్చు చున్నది. గావున పై రెండు నిఘంటువులలో జెప్పిన వ్యుత్పత్తి సార్థకము గాదని స్పష్ట మగుచున్నది.

మహాభారతమం దీ పేరు గలిగినందుకు మరియొక కారణము జెప్పబడియున్నది. ఆ కారణమునే మత్స్యపురాణములో గూడ జెప్పియున్నది. దీర్ఘతమసు డనే ఋషిని కాళ్ళు చేతులు కట్టి యతని శిష్యు లతనిని గంగపై వదలి వేసి నారట. అతను కొట్టుకొని వచ్చుచుండగా బలియను రా జాయనను తీయించి తన యింటికి తీసుకొని వెళ్ళి సంరక్షణ చేసినాడట. కొంత కాలమైన పిమ్మట తన భార్య యందు సంతానము గనమని యీ ఋషిని ప్రార్థించగా అంగుడు, వంగుడు, కళింగుడు, సుహ్ముడు, పుండ్రుడను బుత్రులను గన్నాడట. ఈ కొమారుల సంతతి వా రా యా కొమారుని పేరున బరగిరట.

తతః ప్రసాదయా మాస పునస్త మృషి సత్తమమ్ । బలిః సుదేష్ణాం స్వాం భార్యాం తస్మై ప్రాహినోత్ప్రునః ॥

తాంస దీర్ఘత మాంగేషు స్పృష్ట్వాదేవీ మథాబ్రవీత్ । భవిష్యంతి కుమారాస్తే తేజసా దిత్య వర్చసః ॥

అంగో వంగః కళింగశ్చ పుండ్రః సుహ్మశ్చ తేసుతాః । తేషాం దేశాఃసమాఖ్యా తాః స్వనామకథితాభువి ॥

అంగస్యాంగో భవద్దేశో వంగోవంగస్య చస్మృతః । కళిఙ్గ విషయశ్చైవ కళిఙ్గ స్యచ స్మృతః । పుండ్రస్య పుండ్రాః ప్రఖ్యాతాః సుహ్మాః సుహ్మస్యచస్మృతాః ॥

కళింగు డనే రాచకుమారుని రాజ్యము కళిఙ్గ మైనదని దెలియుచున్నది. గాని యా రాచకుమారుని కా నామ మెటులగల్గెనో చెప్పలేదు. మరియు, పైనజెప్పిన కథ నిజమైననూ గాక పోయిననూ యొక హంశము మాత్రము స్పష్ఠబడుచున్నది. అంగ, వంగ, కళిఙ్గ, పుండ్ర, సుహ్ములు మొదట అనార్యులనిన్ని, గంగానదీప్రాంతమున తూర్పు దేశమున నుండెడి వారనిన్ని, ఆర్యులమతము గంగానదివెంట తూర్పుగా వ్యాప్తము కాగా వీరుగూడ నామతమవలంబించిరని దెలియు చున్నది. ఆయార్యమతము వీరికి గరపిన వా డా యంధకఋషియే. ఈక్రొత్తమతము నవలంబించి నప్పటికి వీరి పూర్వాచారములను గొన్నింటిని వీరు విడువక యుండుటచే వీరిని వేరే ఆర్యా నార్య సంకరజాతులుగా వర్ణించిరి. ఏమైనను మన కళింగులు, అనార్యజాతి వారని మహాభారతకాలముకు గంగానదీప్రాంతముల యందుండెడి వారని స్పష్ఠ మగుచున్నది. గంగ ముఖద్వారము మొదలు దక్షిణమున గంజాం జిల్లాలోనున్న సోంపేట వరకూ సముద్రతీరమున వ్యాప్త మైన ప్రదేశమందు కళిఙ్గరాజ్య మశోకుని కాలమందుండెనని యిదివరకే వ్రాసియుంటిని.

(Vide Indian Antiquary, April 1923)

అశోకుని తాతగారైన చంద్రగుప్తుని కాలమందు మగధ దేశమునకువచ్చిన గ్రీకు రాయభారిమెగస్థెనేసు "మెక్కో-కలింగే" "గంగార్డెస్-కలింగే" "కలింగే", యనిమూడు జాతులవార్ని బేర్కొని యున్నాడు. ఈ మూడు జాతులవారే మూడు కళిఙ్గ రాజ్యములైనవనిన్ని, చేది, కళిఙ్గ గంగ రాజుల, శాసనములయందు వర్ణించబడినత్రికళిఙ్గ మనుపేరు వీటికె బరగెనని కొంతమంది పండితుల యభిప్రాయము. గాని మెక్కో-కలిం

గులే మేకాలులుగాను, గంగార్డెస్ - కళింగులు ఉత్కళులుగా నయిరనిన్ని, వింధ్యపర్వత శాఖ యయిన మేకాల్ పంక్తి నేటికిని మేకాలు లుండినప్రదేశమును చూపుచున్నదనిన్ని వ్రాసి యుంటిని. (Journal of the Andhra Historical Research Society Vol. I Part I) గావున యీకళింగులుపశ్చిమమున అమరకంటక పర్వతముల పర్యంతమూ వ్యాప్తమై యుండెడివారు. ఇది మౌర్య వంశపు రాజుల కాలమందు, మౌర్యవంశజులకు పూర్వము మగధను పాలించిన నందుల నాడు గూడ కళిఙ్గ రాజ్య మీప్రాంతమందే యుండినట్లు ఖారవేలుని హాతి గుంఫ శాసనము వలన దెలియుచున్నది. ఇంతకెంతకాలమునకు పూర్వము నుండియో యీజాతి వారిచ్చట ప్రవేశించి స్థిరులైనారు. దానికి పూర్వము వీరు గంగా యమునా నదులకు మధ్య హిమవత్పర్వత ప్రాంతములయందు ప్రబలులుగా నుండినట్లొక్క ప్రమాణము లభ్యమగుచున్నది.

ఉత్తర కోసలయనగా రఘురాముని రాజ్యమైన కోసలకు పశ్చిమమందొక కళిఙ్గ పట్నముండినట్లు శ్రీ మద్రామాయణము నందు జెప్పబడి యున్నది. దశరథుని మరణానంతరము భరతుడు తన తాత గారి యింటినుండి అయోధ్యకు వచ్చుమార్గమిట్లు వర్ణించబడినది. (రామాయణము. అయోధ్య. సర్గ 71)

16 ఏకసాలే స్థాణుమతీం వినతేగోమతీం నదీమ్ । కళిఙ్గ నగరే చాపిప్రాప్యసాల వనం తదా॥

17. భరతః క్షిప్రమాగచ్ఛ త్సుపరిశాంత వాహనః । వనంచ సమతీత్యాశు శర్వర్యా మరుణోదయె । 17½॥ అయోధ్యాం మనునా రాజా నిర్మింతాం సందదర్శహ॥

అయోధ్యానగరమునకు పశ్చిమమున సాలవనము, దానికి పశ్చిమమున కళిఙ్గ నగరమున్నట్లు దెలియుచున్నది. ఇంతియగాక పశ్చిమమున కళిఙ్గ యనునది యొకటి యున్నట్లు గూడ చెప్పబడి యున్నది. (శ్రీమద్రామాయణము, అయోధ్య సర్గ 71 శ్లో 6)

వేగినీం చకుళింగాఖ్యాం హ్లాదినీం పర్వతా వృతామ్ । యమునాం ప్రాప్య సంతీర్ణో బలమాశ్వాసయత్తదా ॥*

కళిఙ్గ యొక్క పర్యాయ పదమే కులింగమని శబ్ద కల్ప ద్రుమ మందు జెప్పబడియున్నది. వీనివలన యమునా నదికి యిరుపార్శ్వములయందును కళింగులుండే వారని దెలియుచున్నది. కలిఙ్గ నగరమని పేర్కొనుటచే నది యొక రాజ్యమైయుండినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. నగరమనగా రాజు నివశించియుండు స్థలమని యర్థము. ఇదియొక్క రామాయణమునందే చెప్పబడియుండి యితర గ్రంథములలో జెప్పబడకపోవుటచే రామాయణకాలము నాటికి గంగా యమునలకు పశ్చిమముగానున్న హిమవత్పర్వత పదమున కలింగులు నివశించి యుండెడి వారని దెలియుచున్నది. ఈప్రదేశము ప్రథమమున అగ్ని సంస్కారమతె మారంభించిన పంజాబునకు తూర్పుగా నుండుట వలన ఆర్యులకు సమీపమున కలింగులు యుండి యుండి తూర్పుగా నార్యులు వ్యాపించి నపుడు వీరు గంగ వెంట తూర్పుగా

* Griffith గారి రామాయణమునం దీ శ్లోకము లేదు. పంజాబులో ప్రచురమౌతున్న రామాయణమందు గూడ లేదు. అయిననూ మన దక్షిణదేశమందున్న గ్రంథమందు వక్కాణించబడినది గాన నే నిక్కడ ప్రయోగించితిని.

జరిగి జరిగి తుదకు తూర్పు తీరమున స్థిరబడి యుండినట్లు దోచుచున్నది. గావున ఆర్యుల కును వీరికిని సంబంధము మొట్టమొదట పంజాబునం దార్యులున్న కాలమునందే జరిగి యుండవలెను.

ఋగ్వేదకాలము నాటికే ఆర్యులు వీరిని కళింగు లనిచెప్పినట్లు దోచుచున్నది. కళిఙ్గ దేశములో గాలుబెట్టిన వా రగ్ని ష్టోమము జేసినగాని పూతులు గారని యున్న బోధా యన సూత్రము * ను బట్టి చూడగా వీరిని అపవిత్రులుగానే ఆర్యులు భావించే వారని స్పష్టమగుచున్నది. సూత్రకాలములో సహి తము కళింగు లనార్యులుగానే భావించబడెడి వారు. వీరి కీ నామ మెటులువచ్చినదో యిక మన మాలోచించవలెను.

'కళిఙ్గ' అనగా 'ఇంద్రయవ' యని శబ్ద కల్పద్రుమములో జెప్పబడియున్నది. 'ఇంద్ర యవల'నగా నేవి? ఇవి యొక విధమైన యొడ్లు. ద్రవిడభాషలలో నొకటైన కూయి భాషలో వడ్లకు 'కులింగ' యని యందురు. ఇందు 'ంగ' బహువచన ప్రత్యయము. తెలు గులో గింజజాతుల పేర్లన్నీ బహువచన ములో వాడినట్లు కూయిభాషలో గూడ 'కులింగ' నిత్యబహువచనము. కలింగ యొక్క పర్యాయపదమే 'కులింగ' యని యిదివరకే చెప్పి యుంటిని. గావున కులింగయన్నా కలింగయన్నా యొకటే. ఆర్యులు యవ భుక్తులు కాగా, నీకూయిలు వడ్లు తినేవారై యుండిరి. వడ్లు పండించుట, వాటినే ముఖ్యా హారముగా వాడుట యీ ద్రవిడజాతివారి యాచారము. గాన వీరి ద్వేషులైన యార్యు లు కులింగులు (వడ్లవారు) అని వీరిని పిలిచి యుండెడివా రని జెప్పిన యేమియు నసహజ ముగా నుండదు. అబ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణు లను పప్పు భావనయ్యలని చెప్పుట లేదా! ఇట్లు వీరికి కులింగులు లేక కలింగులని నామ కరణ మైనది.

లేదా సంస్కృత నిఘంటువులో నిచ్చిన యుత్పత్తినే యంగీకరించెదమని తలంచిన నూ యీ నామము ద్రవిడ భాషాజన్యమే యని గనబడుచున్నది. ఆర్యులకు తూర్పున వీరు ఆదికాలమం దుండి, తూర్పువైపున కార్యులు వ్యాపించుటకు ప్రయత్నించుటలో వీరు వారిని యాటంకపరుచుచూ జగడము లాడుచూ స్వేచ్ఛగా బోనివ్వకుండిరి. వీరు వివాదసీలులు గాన వీరికి ఆర్యు లా నామము నిచ్చి యుండవచ్చును. కూయిభాషలో 'కూయి' అనగా 'వివాద'; దీని బహువచనము కూ, యింగ—ఉచ్చారణసౌకుమార్యతకొర కు 'ఇ'కి బదులు 'లి' బెట్టి 'కులింగ' యని యైననూ చెప్పి యుండవలెను. లేదా, 'కాలాగివ' అనగా యుద్ధము చేయుట, కాలా అనగా యుద్ధము. దీని బహువచనము కా లాంగ; కొంతకాలమున కిది కలంగ, కలింగ అయి యుండవలెను.

ఎటులైననూ, ఈ నామము ద్రవిడభాషది. గాన కలింగులు ద్రవిడులు; ఆర్యులు గారు. తూర్పుతీరమున స్థాయి యయినపైని వీ రార్య మతము నవలంబించిరని నిశ్చయముగా జెప్ప వచ్చును.

---

* Sacred Books of the East, page. 148.

కళింగదేశపు చారిత్రిక భూగోళము

శ్రీయుత రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, యం. ఏ., యల్. టి.,

కళింగదేశ మననెద్దియో, దాని సరిహద్దులు, నైసర్గిక స్వరూపము, శీతోష్ణస్థితి, రేవుపట్టణములు, వర్తకము, విస్తీర్ణము, నాగరికతలు ఎట్టివో మనము తెలుసుకొనవలసియున్నది—

మహాభారతమున కళింగులు మూడుసార్లు వేరువేరుజనులతో వేరువేరుగా వర్ణింపబడిరి; ఆకాలమున వింధ్యహిమవత్ పర్వత మధ్యమందును, గంగా సాగర సంగమమునకు ఈవల వైతరణీనది మొదలు సముద్రతీరము వరకును, కళింగులు వ్యాపించియుండిరి. విష్ణుపురాణమునందు కళింగులు పుండ్ర, మగధ జాతివారి చేరువునను, మార్కండేయ పురాణమునందు కాశీ, కోసల, విదేహ, పాంచాల మొదలగు జాతుల చేరువునను నివసించినట్లు తెలియుచున్నది. బ్రహ్మాండ పురాణమున భరతఖండమందలి మధ్యప్రదేశమున కళింగ, మగధ, ఉత్కళ మొదలగు జాతులవారును, తూర్పుదేశమున అంగ, వంగ, పుండ్ర, తామ్రలిప్తక మొదలగు జాతులవారును, దక్షిణాపథమున కళింగ, సవర, పుళింద, వైదర్భ, ఆంధ్ర మొదలగు జాతులవారును నివసించినట్లు చెప్పబడినది— వరాహమిహురుని నవఖండమునందు వీరు ఆవంతి, మగధ జాతులకు మధ్యగా నివసించినట్లు చెప్పబడినది. రఘువంశమున రఘు సైన్యము కపిశానది దాటి, ఉత్కలదేశము మీదుగా కళింగము చేరినట్లు వర్ణింపబడినది. "అంగాశ్చ కళింగాస్తామ్రలిప్తకాః" అని హరివంశమునందు వాడబడినది. తామ్రలిప్త కళింగ శబ్దములు రెండును కలిపి వాడబడుట చేత ఈరెండును సన్నిహిత ప్రదేశములై యుండును. ప్లీనీ, టోలమీ మొదలగు పాశ్చాత్య చారిత్రకారులు కూడ కళింగులు గంగానదీ ప్రాంతములవారని సూచించుచున్నారు. అయినను, రామాయణమున ఒక కళింగనగరము గోమతినదికిన్ని అయోధ్యానగరమునకున్ను మధ్యనున్నట్లు చెప్పబడినది. మధ్యప్రదేశమునందలి గంగానదీ ప్రాంతమునందలి కళింగులే గంగా సాగరసంగమ ప్రదేశమునకు వచ్చి, అచ్చటనుండి మహానదీ ప్రాంతములకు పోయియుందురు. క్రమక్రమముగా గంగా గోదావరి మధ్యప్రదేశము ఈకళింగులచేత నివసింపబడి, కళింగ నామముతో ఒప్పియుండును. అయినను వేరొక కథ కూడ కలదు. మహాభారతమున బలిరాజు భార్య సుధేష్ణకు దీర్ఘతమస్సువలన కల్గిన పుత్రుడగు కళింగుడు తనపేరుతో నొకపట్టణము నిర్మించినట్లు వ్రాయబడినది.

"అంగో వంగః కళింగశ్చ సూతశ్చతే సుతాః తేషాందేశాః సమాఖ్యాతాః స్వనామప్రథితాభువి కళింగవిషయశ్చైవ కళింగస్సచసస్మృతః॥

యుధిష్ఠిరుని కాలమున ఈకళింగుడు కళింగులకురాజై యుండెను. కళింగుని దేశమునకు, ప్రజలకు అతనిపేరేవర్తించెనని తోచును. దీర్ఘతమస్సునకు అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సుహ్మ అని ఐదుగురు కొడుకులుపుట్టిరని చెప్ప

రాజమహేంద్రవరం గోదావరి

కళింగ దేశపు నైసర్గిక
స్వరూపము తెల్పు పటము

పరిమాణము: ఒక అంగుళము
నకు 47 మైళ్ళు.

రంగుల వివరణము:

2,000 అడుగులు
1000 అడుగులు
సముద్రమట్టము

జగన్నాథము.
చిలుకసముద్రము
కళింగనగరము.

యస్. సుబ్రమణ్యం, రాజమండ్రి.

టచేత ఆజాతులు సోదరజాతులని తెలియు చున్నది. మరియు అంగ, వంగ దేశములు వైతరణీ గంగానదీ మధ్యస్తదేశములనియు, కళింగదేశము మహానదీ గోదావరి నదుల మధ్యస్తదేశముగా మారెననియు, పుండ్ర, సుహ్మ దేశములు వింధ్యకు తూర్పున నుండెననియు ఊహింప దగును. మరియు కళింగదేశము ఒకప్పుడు (అనగా ప్లీనీకాలము నందు) గంగానదీ ముఖప్రాంతముల వర కున్ను, మరియొకప్పుడు (అనగా గజపతుల కాలమునందు) దక్షిణమున కాంచీపురము వరకున్ను వ్యాపించినను, సర్వ సాధారణముగ గోదావరి మహానదుల మధ్యనుండు ప్రదేశ మునకు మాత్రము కళింగమనివాడుట సమం జసము.

క్రీస్తుకు 400 సంవత్సరములు పూర్వము పాటలీపుత్రమునకు దక్షిణమున బంగాళా ఖాతమువరకున్ను గంగానది కిరు ప్రక్కల నుండు దేశమంతయున్ను 'కళింగై', 'అండారై' అనురెండు తెగలవారిచే నిండి యుండెననియు, వా రిరువురున్ను సన్నిహితు లనియు, అందు కళింగులు మూడుశాఖలుగా నివసించి రనియు (మక్కొ-కళింగై, కళింగై, గంగారిడైకళింగై) అందుచేతనే త్రికళింగ మను పేరువచ్చెననియు వ్రాయబడినది. (Elliot's, S. I. Coins pages 10–11) మరి యు, క్రీస్తుకు 200 సం॥లకు పూర్వము ఈఆంధ్ర కళింగ జాతులు వంగదేశము వదలి దక్షిణాభి ముఖులైజని కొంతకాలము చిల్క సరోవర ప్రాంతములందు నివసించి (గనుకనే పరికథ్ అంధారి) తర్వాత కళింగులు గోదావరికి ఉత్తరభాగముననను, ఆంధ్రులు గోదావరికి దక్షిణ భాగముననను స్థిరపడిరనియు, తెలియ వచ్చుచున్నది.

పల్లవుల కాలమందును, చాళుక్యులకాల మందును మాత్రమే పిఠాపురము కళింగదేశ ములోనిదిగా వర్ణింపబడక తెనాలిరామకృ ష్ణునికాలమునగూడ పిఠాపురము కళింగాభర ణముగా వర్ణింపబడినది.

గనుక, కళింగదేశమునకు ఉత్తరమున మహానది లేక వైతరణి, దక్షిణమున గోదా వరి, తూర్పున బంగాళాఖాతము, పశ్చిమ మున తూర్పుకనుమలు ఎల్లలుగా గ్రహిం చుట మంచిది. అనంతవర్మ చోడగంగునికాల మున ఉత్తరమున గంగానది వరకున్నూ, పశ్చిమమున తూర్పుకనుమలు దాటి సోను పురం, రత్నపురం వరకున్ను కళింగరాజ్యము వ్యాపించి యుండెను. గజపతుల కాలమున దక్షిణమున కొండవీడు, ఉదయగిరివరకున్ను ఉత్తరమున మిధునపురమువరకున్ను వ్యాపిం చియుండెను.

నైసర్గికస్వరూపము.

ఈదేశముయొక్క పశ్చిమ భాగమందు తూర్పుకనుమలుగలవు. ఈ దేశము పశ్చిమదిశ నుండి తూర్పునకు ఏటవాలుగా వాలి యుం డుటచేత నదు లన్నియు పశ్చిమదిశ యందు పుట్టి తూర్పుగా ప్రవహించుచున్నవి. తూర్పు కనుమలకున్ను సముద్రమునకున్ను మధ్యనున్న బయళ్లు సారవంతమై కొన్ని ప్రాంతములందు 10 మైళ్ళున్ను కొన్ని ప్రాంతములందు 50, 100 మైళ్ళ వరకున్ను, వ్యాపించియున్నవి. సముద్ర మట్టముకన్న 4 లేక 5 నందల అడుగులు ఎత్తు మాత్ర ముండిన ఈబయళ్ళు, పారుచున్న నదీ ప్రవాహములచేత చాల సారవంతమై ఫలవంత ములైఒప్పుచున్నవి. ఈ తూర్పు కనుమలయం దు 1000 మొ 5000 అడుగులు ఎత్తువరకుగల

మహేంద్రగిరి, మలయగిరి, ఖండగిరి, ఉదయగిరి మొదలు గాగల గిరి శిఖరములున్ను, పాల కొండ, నల్లమలకొండ, సూదికొండ, పాపి కొండ మొదలగు కొండలున్ను, సువర్ణరేఖ, వైతరణి, బ్రాహ్మణి, తెలివాహ, మహానది, ఋషికుల్య, వంశధార, లాంగుల్య, ఇంద్రా వతి, శబరీ, శారద మొదలగు నదులున్ను, అనేక అడవులు, వనరాజములు, బయళ్ళు, లోయలున్ను గలవు. మరియు ఈకొండల యందు కోదులు, గాండులు, సవరలు, పాణులు, గాడబలు, చెంచులు, కోయలు మొదలు గాగల అడవిజాతుల వారు నివసించుచున్నారు. మరియు ఇచ్ఛాపురము, పర్లాకిమిడి ప్రదేశములకు ఉత్తరభాగమునను పశ్చిమభాగమునను ఎక్కువగా ఓఢ్రులున్ను, తూర్పుభాగమునకాళింగులున్ను,దక్షిణభాగమున తెలుగువారున్ను నివసించుచున్నారు.

శీతోష్ణస్థితి

సముద్రమునకు దగ్గిరగా నుండు తీరప్రదేశమంతయు ఎక్కువ వర్షము గల్గి, ఉష్ణాధిక్యము లేక యుండును.

వేసవికాలమునందు ఈదేశము యొక్క దక్షిణఉత్తర భాగములకన్న,తూర్పు పశ్చిమ భాగములు చల్లగా నుండును.

వర్షకాలమందు కొండప్రదేశములందును తీరప్రదేశములందును వర్షములు ఎక్కువ. పల్లపుప్రాంతములందు సంవత్సరమునకు సగటున వర్షాపాతము 40 అంగుళములు. కొండప్రాంతములందు 50 మొదలు 60 అంగుళము లుండును.గంజాం పూరిజిల్లాలకు మధ్య చిల్కాసముద్రము కలదు. ఇది 42 మైళ్ళు పొడవున్ను, 10 మైళ్ళు వెడల్పున్ను గల్గియున్నది. పూర్వకాలమందు చాల వర్తకమునకు ఆధారముగా యుండెను.

రేవుపట్టణములు: వర్తకము

ప్లీనీయను చరిత్రకారుడు కళింగదేశమునకు పర్థాలిస్ అను రేవుపట్టణము రాజధానిగా యుండెనని వ్రాసినాడు. తామ్రలిప్త, దంతపురి, గంజాం, కళింగపట్టణము, విశాఖపట్టణము మొదలగు రేవుపట్టణములు గలవు. కళింగదేశము నందలినదులువర్తకమునకుగాని ప్రయాణమునకుగాని వీలుపడక, కొంతవరకు పంటలకు ఉపయోగపడుచుండెను.ధాన్యము, మెట్టపంటలు, బెల్లము, ప్రత్తి మొదలగు పైరుదినుసులున్ను, బంగారు వజ్రము, రత్నము మొదలగు ఖనిజములున్ను, అడవిఏనుగులు, నెమళ్ళు మొదలుగాగల అడవిజంతువులున్ను విశేషముగా ఎగుమతి చేయబడుచుండెను.

దక్షిణహిందూదేశము, లంక,తూర్పుదీవులతోను, ఈజిప్టు, గ్రీసు,రోము మొదలగుపశ్చిమ దేశములతోను, సువర్ణభూమి, చీనా మొదలగు తూర్పు దేశములతోను ఈ కాళింగులు ఎక్కువగా వర్తకము చేయుచుండిరి. అప్పటి కాలమున ఓడలమీద సముద్రప్రయాణము చేయుట, వర్తకము సాగించుట మిక్కిలి తరుచుగా యుండెడిది.

విస్తీర్ణము: నాగరికత :

క్రీస్తు శకము 629 మొదలు, 645 వరకు ఉత్తర హిందూదేశమునందును,దక్షిణాపథమునందును సంచారముచేసిన చీనా దేశపు బౌద్ధ తీర్థయాత్రికుడగు హ్యూయనత్స్యాంగు ఉచ్ఛలేక ఉద్రదేశము 7000 లి (1000 మైళ్ళు) చుట్టుకొలత గలదనియు, దాని రాజధాని 20 లి (3 మైళ్ళు) వైశాల్యము గలదనియున్ను, కొంగూటో లేక కోన్యోథా

(ప్రస్తుతపు పూరీ, గంజాంజల్లాలు). 1000 లి (143 మైళ్ళు) చుట్టుకొలత గలదనియు, రాజధాని 20 లి (3 మైళ్ళు) వైశాల్యము గలదనియు, అచ్చటి నుండి 200 మైళ్ళు దక్షిణ దిక్కుగా పోయిన తర్వాత కీలింగ్ కియా, లేక, కళింగదేశము గలదనియు, అది 5000 లి (714 మైళ్ళు) చుట్టుకొలత గలదనియు, దాని రాజధాని 20 లి (3 మైళ్ళు) వైశాల్యము గలదనియు తన గ్రంథమునవర్ణించియున్నాడు.

కళింగ రాజ్యము బంగాళా ఖాతము తూర్పు సరిహద్దుగను, తూర్పు కనుమలు పశ్చిమ దిక్కుగను గలిగి, గంగానది ముఖమునుండి గోదావరినది వరకు వ్యాపించెనని ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. ఈభూభాగముయొక్క వైశాల్యము రమారమి 15, 16 వేలచతురపు మైళ్ళు ఉండును. ఈ దేశము ఉష్ణదేశమనియు, తూర్పున నున్న పల్లపు భూములు సారవంతమైన వనియు, పశ్చిమమున నున్న కాఱడవులు, కొండలు, ఉత్తరమున నుండి దక్షిణముగా వందలకొలది మైళ్ళ దూరము వ్యాపించి, అడవి పంటలతో తులదూగుచుండెననియు, ప్రజలు మొరటులైనను న్యాయము తప్పని వారనియు, దేశము ప్రజల భుజములు రాపాడు నంతటి జనసమ్మర్దము గలిగియుండెననియు, ఒకానొక ఋషిశాపమున అప్పటికి జనసంఖ్య తగ్గియుండెననియు, ప్రజలు బౌద్ధ హిందూ మతములను ఆచరించుచు వారివారి పూజలు సల్పుకొనుటకు బౌద్ధాగారములు, దేవాలయములు కట్టించిరనియు, ఔత్తరీయ మధ్య దేశముల వారి భాషకన్న వేఱుభాషను ఉచ్చరించుచు ప్రజలు నాగరికత గల్గియుండిరనియు చీనాయాత్రికుడగు హ్యూయానత్స్యాంగు వర్ణించియున్నాడు.

కళింగసామ్రాజ్యము

శ్రీయుత జయంతి వేంకటకృష్ణారావుగారు

నవీన భారతరంగమున నెచ్చోట నెమకినను కానరానిదియును పౌరాణికాది యుగములఁ బేరు వడసినదియు భారతీయఖ్యాతిని దిగంతముల నాటినదియునగు కళింగసామ్రాజ్యము నామమాత్రావశిష్టమై నేటి విద్యార్థుల కెట్టి చిహ్నమును కానుపించకయే పోయె. ఉదయాద్రి నొక్కెడ నుండి (In the Eastern Ghats) ఉదయగిరి మధ్య సీమలదతి "కళింగఘాటీ" యనబడు కొండదారియు, గంజాంమండల సీమను దక్షిణమునఁ గల "కళింగపట్టణ"మను చిన్న రేవును అచ్చటనే యుండు "ఉద్యాన" మనఁబడు తోటలలోని కాళింగులును, ఇప్పటికిని శ్రీకాకుళప్రాంతముల నుండి బండ్లు తోలియు వర్తకము చేసియు జీవించు "కింతలికాళింగులు"ను, మనదేశపు టుత్తరజిల్లాలోని వైశ్యులలో నొక తెగవారగు కళింగ కోమటులును, ఈకళింగమును స్మరణకు తెచ్చుచుందురు. ఐతిహాసిక గ్రంథములఁ జదువునప్పుడును కళింగ మనియెడు పేరుఁ

గాన నగును. ఇట్టి కళింగసామ్రాజ్యపు ప్రాక్చరిత్రముఁ గొంత నిట చర్చింతము.

కళింగపు పూర్వస్థితి

ఋగ్వేదమునఁ బేర్కొనబడిన దీర్ఘతమ ముని వరమున బలిసుధేష్ణలకుఁ గలిగిన సంతానమునఁ గళింగుఁడు తృతీయుఁ డనియు, అంగవంగులు వానికన్నఁ బెద్దలనియు మహాభారతమున నాదిపర్వమునను, బ్రహ్మపురాణమునను వ్రాయఁబడి యున్నది. దీనింబట్టి ఋగ్వేదకాలముననే కళింగ ముండునటుల తోఁచును. పాణిని సూత్రములు గూడ దీనినిఁ బేర్కొనుచున్నవి. విష్ణుపురాణమున రుక్మికి కళింగాధిపుడు సాహాయ్య మొనరించి బలరామునిచేఁ బరాభవ మొందె నని వర్ణింపఁబడి యున్నది. కళింగచిత్రాంగదుని కుమార్తెను దుర్యోధనుఁడు వివాహమైనటుల మహాభారతము శాంతిపర్వమున వ్రాయఁబడియున్నది. వనపర్వమున యుధిష్ఠిరునకు లోమముని వైతరణీనదికి దక్షిణమున నుండి కళింగసామ్రాజ్యము విస్తరిల్లునని సూచించినటులఁ దెలయుచున్నది. గంగాతీరమునుండి దక్షిణమునఁ గొంతవఱకు తామ్రలిప్తమును, దానికి దిగువ నుత్కళమును, దానికి దిగువ కళింగమును, కల వని పేర్కొనియున్నారు. సందిగ్ధస్థానమగు నీ నేల కిప్పట్టున నెల్లలు ఉత్తరమున 'చిల్కా' సరోవరము, దక్షిణమునఁ గొల్లేరు సరస్సు. హంటరు తన "ఒరిస్సా" యనుగ్రంథమున వీటినే కళింగ కెల్లలనియు, నివి కళింగౌన్నతినాడు గొప్ప సింధుశాఖ (Gulfs) లనియును, వ్రాసియున్నాడు. ప్లినియాసీమల వర్ణించుచు, కళింగము మహేంద్రమాలకు దిగువ నున్న దనియు, గంగానదికి దక్షిణమున 474 మైళ్ల దూరమున తద్రాజధాని యగు 'కోరంగి' యున్నదనియు వ్రాసియున్నాడు. చీనానుండి తీర్థార్థియై భారతదేశమునకు వచ్చిన "హ్యూనిత్సాంగు" కూడ ఇటులనే పేర్కొనియున్నాడు. ఉత్కళులు గూడ ఉత్తరకళింగమే ఉత్కళమనియు, మధ్యసీమ కళింగ మనియు, తోశళి (ఇది ఉత్కళపదము. దీని కర్థము క్రింద.) కళింగమే తెలుఁగుదేశమనియు చెప్పెదరు. వీనిని బాగుగా చర్చించియే మనోమోహన గంగులీగారు తమ "ఒరిస్సా, దాని చిహ్నములు" (Orissa & her remains) అను గ్రంథమున కాళింగమున కుత్తరమున వైతరణీ నదియును, దక్షిణమున గోదావరియును, తూర్పున సముద్రమును, పశ్చిమమున నొరిస్సా సామంతరాజ్యములు నుండెనని సమర్థించిరి. ఇంతియగాక ఉత్కళము, కళింగము, రామాయణ భారత కాలములనాఁడు వేర్వేరు రాజ్యము లనియు, బౌద్ధయుగము నాఁడు దత్తధాతువంశమునఁ గాన్పించునటుల ఉత్కళము కూడ కళింగదేశమున సంకీర్ణ మయ్యె ననియు వ్రాయుచున్నారు. "ఐనీఅక్బరీ"లోఁ గళింగ మొక గణనీయ సీమగ వ్రాయఁబడి యున్నదఁట! ఏ దెటుల సమర్థించినను ఇప్పటి కాళింగు లుండుతావులను జూచిన కళింగ మెచ్చోట నుండినదో ఊహింప నగును.

ఇప్పటి కాళింగు లెవరు? ఎచ్చటివారు?

ఈ కాళింగుల వేషభాషలఁ గాంచిన వీరు తెలుఁగువా రని స్పష్ట మగును. ఆంధ్రోదయమారంభమునుండి ఆంధ్రు లనియెడు గంజాం విశాఖపట్టణ మండలవాస్తవ్యులు కళింగసీమ వారలే యని చెప్ప నగును. గాని ఇత్సాంగు

(Jasing, a traveller after Hiuen Tsang) వ్రాతలఁ జూచిన, యవద్వీపమే (Java) కళింగ మైనటులుఁ గాన్పించును. భరతఖండాంతర్గత మగు కళింగ మేడ? యవ ద్వీప మేడ? దాని నెటుల కళింగ మని పిలువ నగునని యోచించిన, కొంతదనుక గాళింగులచరిత్రము బోధపడగలదు. హంటరు వ్రాసిన వ్రాతలు దాక్షిణాత్యుల తోడనో వారికి ముందుగనో నౌకాయాన ప్రవీణులై పర దేశములతో, అందు నను ముఖ్యముగా యవద్వీపముతోను, కళింగులు క్రీస్తు శకమునకు సుమారు ఎనిమిది శతాబ్దములు ముందుగనే వర్తకమును సలుపుచుండి రని కానఁబడును. 'చిల్కా'సరోవర మానాఁడు పరుల నౌకలతోడ నిండియుండినటులను, కళింగరాజుల విద్యాభ్యాసమున నావికశిక్ష గూడ నొక ముఖ్యాంగ మైనట్లును కాన్పించును. ఇది నావికులై విదేశయాత్రికులగు వారికి స్థిరవసతి యగుట యెట్లు? ఆంగ్లేయులు ఇంగ్లాండుననే కానఁబడుదురా! ఆంగ్లేయు లున్నచో టెల్ల ఇంగ్లాం డనఁ గలమా? బౌద్ధయుగమున నౌకాయానమున కెట్టి యాటంకములును లేకుండుటం బట్టి కళింగవాణిజ్య మధికమయ్యెను. ప్రాచీనకట్టడములపైఁ గల చిత్రములును, వ్రాతలును, దీనికి సాక్ష్యములు. సర్. ఏ. పి. ఫైరీగారి 'పెగు' దేశచరిత్రమున నాదేశపు పురాతన నాణెములపై, హైందవుల చిహ్నములున్న వనియును, "మార్సిడన్" గారు కనిపెట్టినటుల హిందూభాషలే మలయభాషకు (Malian Language) మాతృకలనియును, ఈన్వాకిని సింహపురమున (Singapore) కళింగవంశజుఁడు కాళింగు డనియే పిలువబడుచు నివసించుచున్నాఁ డనియును వ్రాయుచున్నారు. ఆ వరువడినే నేటికిని అట కరుగు హిందువులను ఆసీమవారు కళింగు లని పిలుతు రఁట.

కళింగపు టున్నతస్థితి

'సర్ వాల్టర్ యిలియట్'గారు "భారతదేశపు తూర్పునకును, బంగాళాఖాతపు టీవలి నేలలకును గల పురాతన వాణిజ్యము, నేటికంటె వేయి మడుంగులు నెక్కుడుగ నుండె ననుట కెట్టి సందేహమును లేదు. బౌద్ధోన్నతితో నీవాణిజ్యమును హెచ్చెను. బౌద్ధులు బాధితులు అయ్యును విడువక ఈసీమల కరుదెంచి స్థిరనివాసములఁ గావించుకొని" రని వ్రాసియున్నారు. యవద్వీపాక్రిమణమును గూర్చి వ్రాయుచు (The colonization of Java—page 48) "ఈ శకారంభమున డెబ్బది యైదవ వత్సరమునఁ గొందఱు కాళింగనావికులు బయలుదేరి సాహసించి యవద్వీపముఁ జేరిరి. అట పట్టణములును, పల్లెలును కట్టుకొని తమ మాతృదేశముతో వాణిజ్యమును సలుపుచు చిరకాలముండి" రని నుడివిరి. (Eliphinston) 'ఎలిఫిన్‌స్టోన్' గారు ఈ యవద్వీపమునందలి హిందువుల నాగరికతను వర్ణించుచు క్రీ॥ శ॥ 75-వ యేట కళింగమునుండి వచ్చిన కాళింగులనియెడి హిందువు లచ్చట విడిసి ఆ ద్వీపవాసుల నాగరకులఁగా నొనరించి రని వ్రాసియున్నారు. చీనాదేశ నివాసి 'హ్యోని త్సాంగు' చీనాకు పోవునపుడు "యవద్వీపము నుండి కళింగనావలో నెక్కిపోయినట్లును, నాయకులు బ్రాహ్మణమతస్థు" లనియును, వ్రాయుచున్నాడు. యవద్వీపపు లైతిహాసకులే గాక పాశ్చాత్యు లగు (Crawford)

క్రాఫర్డు, (Fergusson) ఫెర్గూసన్ గార్లును, కళింగాక్రమణముఁ గూర్చి వ్రాయుచు "శ్రీ శంకరాచార్యులవారి యద్వైతవిజృంభణ కాలమున నీకళింగు లట కపరిమితముగ వచ్చి తమ బౌద్ధమతమును కాపాడు కొని రని చెప్పుచున్నాడు. ఇటుల రాజ్యవిస్తీర్ణ మున నేమి, వాణిజ్యముననేమి, నాగరకత నేమి, మతప్రచారమున నేమి కాళింగు లిం టను రచ్చనుఁ గూడఁ బేరొందిరి. 'కెవాయి యుయేన్', కేటలాగులో క్రీ॥ శ॥ 720-వ సంవత్సరమున 'వజ్రబోధి' యను బౌద్ధుఁడు మతప్రచారమునకై చీనారాజధాని కేగి యట మాంత్రిక (Mystical) బౌద్ధమును స్థాపించె నని వర్ణింపబడెను.

కాళింగులు తమ మాతృభూమియందును విశేషముగాఁ బేరొందిరి. మాగధులు ప్రక్క లోని బల్లెములై అశోక, పుష్యమిత్ర, సము ద్రగుప్తాది చక్రవర్తులను ధిక్కరించి జయించి మనిరి. హర్షవర్ధనుని కాలమున శశాంకుఁ డనువాని యధీనమున నీకళింగ మున్నదఁట! ఖరవేలుని కాలమునుండియు ఆంధ్రులతోడి సంబంధ బాంధవము లీకళింగుల కుండినటుల మగధపై వెడలిన దాడులే రుజువుచేయును. రాజనరేంద్రుని మనుమడు కళింగ మేలినటుల స్పష్టపడుచున్నది. కన్నడపు "రాజశేఖర విలాసము"న రాజరాజుని కొడుకు గంగయ్య కొండ చోళుఁడు కళింగమును జయించి సముద్రమార్గమున బర్మాదేశమును గూడ జయించినటులఁ దెలియు చున్నది. కులో త్తుంగదేవుఁడు తన సేనాధ్యక్షుఁడగు 'కరు ణాకరతొండమాను'ని పంపి కళింగమును సాధించె నఁట. క్రీ శ॥ 1001 న రాజరాజ చోళుఁడు తనకుమార్తెను వేంగినృపతి యగు విమలాదిత్యున కిచ్చి కళింగమును తాను జయించిన రాజ్యములతోఁ గలుపుకొనెనఁట. అనాదిగ వచ్చిన ఈ బాంధవమునే మన విజయనగరపు కృష్ణదేవరాయలును కటక మును జయించి తిరుగా కలుపుకొనియెను.

ప్రస్తుత చిహ్నములు

స్వరాజ్య మనియును ప్రజాస్వామిక మని యును నలుగడల మారుమ్రోగు నీ దినము లలో వీరల చరిత్రమును కొంతవఱకు సహ కారిగఁ గాఁగల దనవచ్చును. ఇప్పటికిని ప్రజాస్వామిక పాలనచిహ్నము లగు పంచా యతీ సంస్థలు వీరిలోఁగలవు. సంస్థలే గాక వీరలకు నియమితస్థానములకు వైశ్యరాజు లును, గలరు. ఈ సంస్థలయొక్క విధులను గాని, ఆజ్ఞలను గాని, మన్నించనివ్యక్తి బహి ష్కృతుఁ డగును. నేటికిని వీరు నిష్కళంక ముగ నీసభల నెరపుచున్నారు. మన మింత దనుక చూచిన కళింగపు సరిహద్దులోనే గాక, ఎన్నియో పురుషాంతరములనుండి వీరు స్థిరవసతులను గావించుకొనిన ఉత్కళ సీమలలోఁ గూడ నీ సమావేశములు కూడు చుండు నఁట.

సింహావలోకనము

ఒకప్పుడు రాజధానిగ నుండె నని చెప్పఁ బడు ముఖలింగ ప్రాంతపు కట్టడములను చూచిన, మహేంద్రగిరి నెక్కి దృష్టి నలు గడలఁ బ్రసరింపఁజేసినను, కళింగఘాటీప్రకృతి శాఖ నానందించినను, ఉద్యానమున విహ రించినను, మనపూర్వులను స్మరింపక పోరు. వారలను మనవారనుకొనుటమనకుఘనతకుఁ గూడ కారణ మగును. మన మెప్పుడు మన పూర్వవిభవమును మఱతుమో, మన మను మలును మనల నప్పుడే మఱతురు. కాన

నీ సీమచరిత్రము నెఱుంగుట మనకు విధి. కోణార్క, జగన్నాథ, భువనేశ్వరాలయము లును తత్సమీప బౌద్ధ విహారములును, ఎవ రిని రంజింపచేయవు? కళింగమును గూర్చి, అశోకుని శిలాశాసనములు ఎవరిని తర్కింప నీయవు? అట్టికాదేశము పాశ్చాత్యుల కెట్లు మార్గదర్శక మయ్యెనో, కళింగము కూడ మనవారల కంతటి మహోపకారముఁ జేసి యున్నది.

దానికిఁగల వసతులు దీనికిని గలవు. దానివలననే ఇదియు నౌన్నత్యము ననుభ వించెను. ఏజియను (Aegean Sea) సముద్ర మున అది ఎటుల నీదెనో, కళింగనౌకలు బంగాళాఖాతమును నటుల పాలించెను. పాశ్చాత్యు లాసీమఖ్యాతిని దిగంతముల నాటిరి. భారతీయులో కళింగుల మాటయే మఱచిరి. స్వతంత్రశిల్పము, స్వతంత్రఖ్యాతి, స్వతంత్రరాజ్యాంగ పద్ధతి, ఇది యది యన నేల? అన్నిఁటను స్వాతంత్ర్యముఁ జూపిన వీరలచరిత్ర నెరుగ వలసినదే! ఎఱుగకున్న నిజముగా స్వాతంత్ర్య మన నెట్టిదో మన మెఱుఁగుటకు చాలకాలముపట్టును. లేనిచోఁ బాశ్చాత్యులు పెట్టినదే భిక్ష యగును.

(1920 ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచిక)

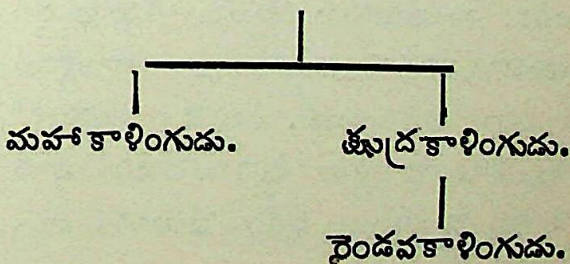
దంతపురమునందలి కాళింగులు

(క్రీ. పూ. 8 వ శతాబ్దమునుండి 6 వ శతాబ్దమువరకు)

శ్రీయుత వెంపటి సత్యనారాయణగారు

బౌద్ధజాతకకథలను బట్టి కళింగరాజ్యము చాలమట్టుకు అడవులతో నిండి యుండెను. అదియే 'కుంభవతి' లేక 'కుంభికోట' ప్రాంతము ముఖ్యపట్టణముగ గలిగి 'దండక' మై యుండునేమో! ప్రస్తుతపు గోదావరి జిల్లా చాలకాలమునుండి 'దండక' యని పిలువబడుచున్నది. కాని జిల్లాలో నెచ్చటను- పల్లపు భూములందైనను— 'కుంభి' యను గ్రామనామము కానఁబడదు. ఇప్పటి కళింగ మన్యములలో నట్టిపేర్లు చాలమట్టుకు గాన బడుచున్నవి. దీనినిబట్టి చూడగా గంజాం, విశాఖపట్నము, గోదావరిజిల్లా లొకప్పుడు 'దండక' యనియు, 'మహాకళింగ' యని యు, పిలువబడుచుండవలెను. కాళింగ, అత్థక, భీమరథ, యను మూడు రాజ్యముల యధి పతులు కుంభవతిపురవరాధీశ్వరుని (దండక) యాధిపత్యముక్రింద నుండిరి. ఈ కాళింగుడు 'దంతపురమును' ముఖ్యస్థానముగ జేసికొని తన కళింగరాజ్యమును ఏలుచుండెను. ఇప్ప టికిని గంజాంజిల్లాలోని శ్రీకాకుళంరోడ్డు రైల్వేస్టేషనుకు కొన్నిమైళ్ల దూరములో 'దంతవరపుకోట' యను పాడువడిన దుర్గ మొకటి కానఁబడును. 'దంత' యను గ్రామముకూడ కలదు. దంతపురమునందలి కాళింగరాజుల వంశవృక్ష మీరీతిని కాన బడుచున్నది.

మొదటికాళింగుడు.

మొదటికాళింగుని తరువాత, మహాకాళింగుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. క్షుద్రకాళింగుడు యువరాజుగానో, రాజప్రతినిధిగానో యుండెను. మహాకాళింగునకు సంతాన ముండదనియును, క్షుద్రకాళింగుడు రాజ్యమునకు వచ్చినను ఏదోవిధముగా నతని కొమారుడు రాజగుననియును, ఒక సోదె కలదు. ఈ సోదె కారణమున రాజప్రతినిధిగా నుండిన క్షుద్రకాళింగుడు నిజరతుణార్థమై పారిపోయెను. అట్లాతడు సన్యాసియై తిరుగుచు నొక రాచకన్యను జూచెను. ఆమె మద్రదేశమునందలి సాగలరాజ్యాధిపతియొక్క కూతురు. క్షుద్రకాళింగు డామెను పెండ్లాడెను. కొంతకాలమునకు వారి కొక కుమారుడుదయించెను. క్షుద్రకాళింగు డాతనికి 'కాళింగుడ'ని పేరిడెను.

మహాకాళింగుడు చనిపోయినతరువాత యీ రెండవకాళింగుడు రాజ్యమునకువచ్చెను. కాళింగభరద్వాజుడను నాతడు వీరి పురోహితుడు. క్షత్రియులకు గోత్రనామములు తమ పురోహితులనుండి వచ్చునెడు సాంప్రదాయ మిచ్చట నుపయోగించుటకు వీలగునేని బౌద్ధులగు దంతపురనంశపు కాళింగ రాజులు భరద్వాజగోత్రీకులై యుండవలెను.

ఈ దంతపురపు కాళింగరాజులలో నొకనికి పెక్కుసైన్యము లుండెననియును దనతో పోరుటకు విరోధి ఒక్కడును లేడనియును వాడుక. అతనికి నలుగురు చక్కని కొమార్తెలుండిరి. ఈ నలుగురు పిల్లలను తమ భర్తల నెంచుకొనుకొఱకు చుట్టుపక్కల రాజ్యములకు పంపవలెననియును, ఎవ్వడైన నందులో నొక్కతెను భార్యగా స్వీకరించెనేని వాని పైకి తన సైన్యముల నడిపి చేతులకసి దీర్చు కొనవచ్చునని తనమంత్రి చెప్పెను.

'పోతలి'ని ముఖ్యపట్టణముగా జేసికొని, 'అశ్మక' దేశమును బాలించు 'అశ్మకుడ'ను రాజు తనమంత్రియగు 'నందీశను'ని సలహాచే దంతపురపు కాళింగరాజుతో గయ్యమునకు గాలుదువ్వెను. గంజాంజిల్లాయందలి రామగిరి మన్యములోని 'పోతిలగూడ'లో గాని యీ 'పోతలి' పట్టణపుజాడలు కనబడిన యెడల, 'అశ్మక' కళింగరాజ్యములోని స్వతంత్రరాజ్యమై యుండవలెను. ఈజగడములో నీతడు చూపిన భావమును బట్టి జూడగా నీతడు అశ్మక యందుకూడ తన యధికారమును వృద్ధిచేయ బ్రయత్నించెనని పొడకట్టుచున్నది. ఎట్లయినను కాళింగరాజు 'అశ్మకు'నితో యుద్ధములో నోడిపోయి పారిపోయెను. 'అశ్మక' ముఖ్యపట్టణమునకు దగ్గరనే తాను గుడారము వేసికొని యుండగా కొందరు బౌద్ధసన్యాసులు చెప్పిన జ్యోతిషముచే నీకాళింగరాజు మోసపోయి, ఓడిపోయినట్టు కన్పట్టుచున్నది.

ఈ రాజులయొక్క కుల దేవతలలో తెల్లనివియు, నల్లనివియు యెద్దులనుగూర్చి చెప్పుటచే వారు శైవులును వృషభలాంఛనులు నగునట్లు తోచును. ఈసంగతి తరువాతి అమరావతియందలి బౌద్ధవిగ్రహములలో శైవమును బౌద్ధమును కలిసియుండుటకుగల కారణమును వెల్లడి చేయును.

ఇద్దరు దంతపురపు కాళింగరాజుల కాలమున రెండు కఱవులు పట్టుటయు, వానిని బ్రాహ్మణుల యనుమతిపై తప్పించుటయును నతి చక్కగ చరిత్రలయందు వ్రాయబడెను. అప్పటి బౌద్ధరాజ్య పరిపాలనా పద్ధతుల ననుసరించి ఆకాలపు కాళింగరాజులు జ్ఞానవంత

మైన ప్రజలయూహాల ననుసరించి తమ యేకఛత్రాధిపత్యమును జెలాయించుచుండిరి. ఆకాలపు బ్రాహ్మణులు ప్రజల నాశీర్వదించి వారి యుద్దేశ్యములను రాజుల కెరింగించు మధ్యవర్తులని చెప్పు వినోదకరమగు చరిత్రలు కలవు.

అట్లు ఆజ్ఞ గైకొనిన దంతపురపు రాజవంశములో ‹‹కరుండు›› రాజొకడు. శక్తివంతులగు వారిలో నిట్టి యాత్మత్యాగము ఈ కాలమున నరుదైనను, అప్పుడు సామాన్య ధర్మమై యుండెను. ‹‹అలంకరించబడిన బోడి కొండవలె నీమామిడిచెట్టు ఫలరహితయయ్యును నతిచక్కగ నున్నది. రెండవది తన ఫలవంతతనువీడి యాదుర్గతినిజెందెను. గృహస్థుని జీవితము ఫలవంతమగు చెట్టువంటిది. దైవికజీవనము ఫలరహితమగు చెట్టువంటిది. ధనవంతులకు భయముగాని, బీదల కేమిభయము? నేను ఫలరహితమగు చెట్టువలెనుండెద ననుచు నాతఁడు దీర్ఘాలోచనలో మునిగెను. అతని మంత్రులు కలవరపడ జొచ్చిరి. రాజు బౌద్ధుడగుటకునిశ్చయించెను. కాని యాతడు సన్యాసివలె గన్పట్ట లేదని యాతని మంత్రులు చెప్పిరి. రాజుచేతితో దనతలను దాకెను. తోడనే యాతఁడు గృహస్థునివలె గన్పట్టక సన్యాసివలె గన్పట్టెను. తరువాత నాతడు వేలకొలది ప్రజలకు బోధచేసి, ఆకాశమార్గమున హిమవత్పర్వతము నందలి నందమూలమను గుహాకరిగెను. కాళింగరాజులకును, ‹చేది› పరిపాలకులకును, గలస్నేహము ఈకాలమువరకును చెప్పవచ్చును. ‹ఖరవేలుని› కాలమునాటి కీచేదీయులు ‹కాళింగ› రాజ్యమంతటికిని ప్రభువులైరి.

కాళింగులు

శ్రీయుత చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

పూర్వకాలమున కళింగరాజ్యము విస్తీర్ణమునందును జనసంఖ్యయందును నెట్టి పరివర్తనములఁ బొందుచు వచ్చినను, ప్రస్తుతము కాళింగులని పిలువఁబడువారు ముఖ్యముగ గంజాముజిల్లాలోని ఇచ్చాపురమునకును విశాఖపట్టణములోని చీపురుపల్లికిని మధ్యనుమాత్ర మెక్కువగ కనిపించుచున్నారు. కాని వీ రీప్రదేశమునందే కాక చాలప్రదేశములందును నక్కడక్కడ నివాసముల నేర్పఱచుకొనియే యున్నట్లు ఈక్రింది జనాభా(1901)లెక్కలనుబట్టి తెలిసికొనవచ్చును

	పురుషులు	స్త్రీలు
1. గంజాము	50,014	54,057
ఏజెన్సి	139	29
2. విశాఖపట్టణము	9,764	10,307
ఏజెన్సి	203	164
3. గోదావరి	830	727
ఏజన్సి	9	...
4. కృష్ణా	151	152
	61,110 +	65,436 = 126,546

1911 సంవత్సరపు జనాఘా లెక్కలలో వీరి సంఖ్య యిట్లీయఁబడినది:—

	మొత్తము	పురుషులు	స్త్రీలు.
కాలంగ (హిందువులు)	5,825	2,811	3,014
{ బీహారు, ఒరిస్సాలు	4,066	1,937	2,129 }
{ తక్కినప్రదేశములు	1,759	874	885 }
కాళింగి (హిందువులు, చెన్న రాజధాని)	83,442	39,978	43,464
కాళింజి (హిందువులు, చెన్న రాజధాని)	51,558	22,819	28,719

పై జనాఘాపట్టికలలో కొన్ని సంశయములను మొదట విడఁదీసికొన వలసియున్నది. 1901 లో కాళింగుల సంఖ్య 126,546 అయియుండఁగా, 1911 లో 83,442 అయియున్నది. ఈజాతివారు క్షీణించి పోవుచున్నారా యను సంశయము దీనివలన కలుగవచ్చును. కాని 1911 సంవత్సరము లెక్కలలో 'కాళింజి' యను మఱియొకజాతివారు చూపఁబడియున్నారు. న్యాయముగా కాళింగులును కాళింజులును నొక్కజాతివారే. తక్కిన జాతులవారు కాళింజులను కాళింగులనియే పిలిచెదరు. కాళింగులు తెనుఁగు మాట్లాడుదురు. కాళింజులు ఓఢ్రము మాట్లాడుదురు. కాళింగులవలె కాళింజులకును వృత్తి వ్యవసాయమే. ఈకాళింజుల యుత్పత్తిని గూర్చి యీ క్రింది కథను చెప్పికొందురు. 'భట్టుకున్నరడి' యను గ్రామసమీపమున నున్న యొకకోటలోఁ గొందఱు దోపిడిగాండ్రు నివాస మేర్పఱచికొని జనులను బాధించుచుండఁగా నాజనులు వారిని ద్రోలివేయుటకు పురీరాజును సహాయముకోరిరఁట. ఆరాజు సేనలో 'ఖొండైత్' జాతివాఁడగు నొకయోధుఁడు రాజునాజ్ఞఁగొని యాదోపిడిగాండ్రను తఱిమివేసెనఁట. ఆతని శౌర్యసాహసములకు మెచ్చి జనులాతనిని "బొడొకాళింజ" (ధీరహృదయుఁడు) అని పిలుచుచుండిరఁట! ఆతఁడు తన యనుచరులతో గంజాము మండలమునకు మరలి వచ్చెనఁట. వీరిసంతతివారే 'కాళింజు'లఁట!

కాళింగులకును కాళింజులకును కొంతభేదము లేకపోలేదు. కాళింగులు జందెము వేసికొందురు. కాళింజులు వేసికొనరు. జందెము ధరించుటయే గాని, దాని ప్రయోజనమును గమనింపని కాళింగులకును కాళింజులకును నీభేద మంత పట్టింపులోనిది కాదు. నిరుపయోగమని జందెమును వీరు విసర్జించియైన నుందురు. లేదా వీరు కాళింగులలోని తొల్లింటి చతుర్థవర్ణజులుగానైన నుండనోపుదురు. 1901 సంవత్సరమున వీరందఱును కాళింగుల మనియే చెప్పికొని యుందురు. 1901 లో కాళింజిజాతివారు జనఘాలెక్కలలో చేరకపోవుటయు, 1911 లో కనఁబడుటయు, 1901లోని కాళింగుల జనసంఖ్యకును, 1911 లోని కాళింగి కాళింజులు కలసిన జనసంఖ్యకును నించుమించుగా సరిపోవుటయుఁ జూడ, నీరెండుజాతులవారు నొక్కరేయని తలంపవలసి యున్నది. అట్లు కాకుండినఁ బది సంవత్సరములలో కాళింగు లంత తగ్గియుందురా?

ఈ కాళింగులను గూర్చి తెలిసినంతమట్టుకు తొలుత చెప్పివేయుట యుక్తము. వీరిలో చాల తెగలవారున్నట్లు కాన్పింపదు. కాని మొహారి—కాళింగులను నొక తెగవారున్నారు. మొహారి యనునది గంజాములోని యొకఖండము. ఈఖండములోని కాళింజులందఱును నొకరితో నొకరు సంబంధబాంధవములఁ జేసికొందురు. వీరు ప్రత్యేక

ముగా నొక తెగవారని మాత్రము చెప్పవీలు లేదు. ఓఢ్ర దేశమునకు వలసవచ్చిన తెలుఁగు కాళింగులే మొహారికాళింజు లని వాడుక యున్నది తక్కిన యోఢ్రజాతులవారివలె వీరికిని 'బానో' (సూర్యుఁడు), 'సుక్రో' (చక్రము), 'సంకో' (శంఖము), 'భాగో' (వ్యాఘ్రము), 'నాగో' (పాము), మొదలుగాఁగల గోత్రము లున్నవి. వివాహ విషయములలో నీ గోత్రములఁ గూర్చిన చిక్కులు చాలఉన్నవి. కొంతమంది కాళింజులలో సగోత్రికులు వివాహము చేసికొందురు. కొంతమంది చేసికొనరు. వీరిలో 'బొరదో', 'బిసోయి', 'బారికో', 'బెహరా', 'దొలై', 'గాడ్', 'జెన్న', 'మొలికో', 'నాయికో', 'పాత్రో', 'పొధానో', 'పుల్లెయి', 'రావుతో', 'సొంతో', 'సావు', 'స్వాయి', 'గురు' — ఈరీతిగా బిరుదములు కానవచ్చును. ఇవి యన్నియు వారివారి పూర్వులవలఁ బొందిన వృత్తులఁబట్టి కలిగిన వని యూహింపవచ్చును. కొన్ని ప్రదేశములలో నీ బిరుదములఁబట్టి వంశము లేర్పడెనని తలంచి వీరు స్వవంశీయులతో సంబంధములు చేసికొనరు.

కాళింజుల నాయకునికి 'సాంతో' అని పేరు. ఇతనికి సహాయుఁడుగా నొక 'పాత్రో' యుండును. వీరిలో వర్తమానములఁ దీసికొనిపోవుట కొక 'భొల్లొభయా' యుండును. ఈ కాలింజులకు నలుగురు 'సాంతో'లును, నలుగురు 'పాత్రో'లును నున్నారఁట. వీరు ఆతగడా, చిన్నకిమిడి, పెద్దకిమిడి, మొహారి లలో నున్నారు. గాయముగాని, పురుగులు కారుచున్న వ్రణముగాని యున్నవానిని వీరు వెలివేయుదురు. అవి మానినపిదప, కులసభలోనివా రంగీకరించినఁగాని, మరల చేర్చికొనరు.

కన్యకలకు ఆర్తవమునకు పూర్వమే వివాహము చేసెదరు. యుక్తవరుఁడు దొరకనప్పుడు అక్కపెనిమిటికో, లేక, తెగలోని యొక పెద్దవానికో, యిచ్చి యొక కృత్రిమ వివాహమును చేసెదరు. విధవావివాహము చేసికొనక పూర్వము వరుఁడు 'సాదో' వృక్షమును పెండ్లిచేసికొనవలెను. విధవావివాహముల కభ్యంతరము లేదు. బావమఱది యున్న విధవ యవిభక్తకుటుంబములోనుండి పైకివచ్చినఁ గాని తిరిగి పెండ్లి చేసికొనఁ గూడదు. వివాహపు తంతంతయు నోఢ్రులలోవలె నుండును. కొన్ని ప్రదేశములలో వధూవరుల చేతులను దారముతో కట్టుట యుండక, వారి చిటికెనవ్రేళ్లను మాత్రము కట్టెదరు. వివాహము నాల్గవరోజున నొక మంగలి (భొండారి) వివాహవేదికపై కొన్ని బియ్యమును, కలకండను ఉంచును. వానిని వధూవరులు ధాన్యమునకును, సొమ్మునకును దమ బంధువుల కమ్ముదురు. అట్లు వచ్చిన దంతయు మంగలికి వెళ్లును. ఏడవదినమున వేదికపై వరుఁ డొక కుండను పగలఁగొట్టి, వధువుతో వెడలిపోవును. వారు వెళ్లునప్పుడు బావమఱది యతనిపై వంకాయలను విసరును.

వీరిలో మృతులను కాల్చెదరు. చనిపోయిన మరుసటిదినమున ప్రేతకు వేపాకు కలిపిన యన్నమును చూపుదురు. అస్థులలో నొకదానిని తీసి యొక రావిచెట్టు మొదట పాతుదురు. పదియవ దినమువఱకును ప్రతి రోజునను ఏడుసార్లా మొముక యున్న చోటుపై నీళ్లు పోయుదురు. మృతినొందిన యతఁడు వృద్ధుడైనయెడల నొక కుండకు కన్నములు

పొడిచి 'జొలజొలహండి' యను నుత్తర క్రియ నాచరింతురు.

'కాలింగ' యనుపదము 1911 సంవత్సరము జనాభాలోఁ గాన్పించుచున్నది. అంతకు పూర్వము వీరిని కాళింగుల క్రిందనే పరిగణించిరి. 'కాలంగ' లనువారు మధ్యపరగణాలలోని వ్యవసాయదారులు. 1911 సంవత్సరములో వీరి సంఖ్య 800 గా నీయఁబడియున్నది. సంబలపూరు పరగణాలో వీరు ముఖ్యముగా 'ఛటిస్కారు' నకును ఓడ్రప్రదేశమునకును మధ్యనున్న 'పూజ్బారు' జమీందారీలో నెక్కువగ నున్నారు. వీరు క్షత్రియవృత్తిని స్వీకరించి యీ ప్రాంతములకు వచ్చియుందురు. వీరు చాలమట్టుకు కావరుజాతివారితోఁ గలిసిపోయి యున్నారు. పూజ్బారులో వీరియందు 'కళింగీయ', 'కవారు', 'చెరోకలంగ' యను మూఁడు శాఖలున్నవి. 'కవారు', 'చెరోకలంగ' వారు మిశ్రజాతులును, కళింగీ యులు తొల్లింటి కాళింగులునై యుందురు. ఈకాలంగలు, కవారుజాతివారివలె కౌరవసంతతివారమనియు, నుత్తరహిందూస్థానము నుండి పాట్నారాజులతోఁ గలసివచ్చి వారినే కనిపెట్టుకొని యున్నామనియుఁ జెప్పుదురు. కాని వీరి రూపురేఖలను, నాచారములను జూడ దక్షిణహిందూస్థానమునుండియే వచ్చినట్లు కాన్పించును. వీరిలో శిశువు జనించినంతనే యొకకోడిని పీక నులిపి, దాని రక్తమును శిశువు నుదుటికి పూయుదురు. వీరు తమ తెనుఁగుభాషను మఱచి, యింటిలో ఛటిస్గారీభాషనే మాటలాడుదురు. చాల మందికి ఓడ్రభాషయు వచ్చును. వీరిలో నిజమగు శాఖలులేవు. గాని తిర్యగ్జడపదార్థముల పేర్లతోడను, వృత్తులు, బిరుదములు మొదలగువానిని తెలియఁజేయుపేర్లతోడను, గోత్రములు కాన్పించుచున్నవి. బాఘ (వరాహ), మగర్ (మకర), బిఛి (వృశ్చిక), సరియా (ఒకవిధమైన ధాన్యము), ఛటి (పుట్టగొడుగు), ఖుమ్రి (ఆకులగొడుగు) మొదలగునవి గోత్రనామములు. ఆయా గోత్రములవారు తమ గోత్రములవారు తమగోత్రమునకు పేరిచ్చిన యాయా జంతువులను, పదార్థములను పూజించుచు వాని కెట్టియపాయమును గలుగఁజేయక, వానిని భుజింపక యుందురు. వానిని చూచినపుడెల్ల నమస్కరించుచుందురు. ఈపేళ్లేగాక, మాంఝీ (మునసబు), బెహరా (వంటవాఁడు), గుండా (ధూళి), కపాట (కవాటము), భూండి (కన్నము), చీక (బురద), భీల్ (భిల్లజాతి), రెండియా (కలహాగొండి), బెర్సియా (గొంతుకలు పిసుకువాఁడు) అను వంశనామములును వీరియందు గలవు. పైనామములను బట్టి యితరజాతులవారును కాళింగులలో సంక్రమించిరని తెలిసికొనవచ్చును. కాళింజులలోవలె వీరిలోఁగూడ పురుగులుకాఱు వ్రణములు గలవారిని వెలివేయుట కలదు.

ఒకేవర్గమువారు తమలోఁ దాము సంబంధబాంధవ్యములఁ జేసికొనరు. వీరిలో మేనఱికములు లేవు. యుక్తవయస్సు వచ్చిన పిదపనే వధూవరులను వారితలిదండ్రులువివాహముచేయుదురు. చాలధాన్యమును, ఐదు పంచలచాపులును, ఐదు రూపాయలును పెండ్లికుమారుఁడు మామగారికీయవలయును. పెండ్లిపందిరిని వేసి, యందు రావికొమ్మను పాతియుంచఁగా, పెండ్లినాఁటికి మూఁడు రోజులు ముందుగా 'గాండా' యను పురో

హితుఁడు వచ్చి యచట గ్రామదేవతలను బూజించును. పెండ్లి మొదటి మూఁడుదినములును వధూవరులు ఆరావికొమ్మకేడుమాఱులు ప్రదక్షిణము చేయుదురు. పెండ్లి నాలుగు రోజులు జరుగును. అందు మొదటి రెండు దినములును వధూవరుల తల్లిదండ్రులు కులమువారందఱికిని ఒకపూఁట సంతర్పణలు చేయుదురు. నాలుగురోజులును రెండవసారి భోజనమును కులమువా రందఱును కలసి పెట్టుదురు. దీనినిబట్టి పూర్వకాలమున నీ జాతివా రందఱును దగ్గఱసంబంధమును చేసికొనినవారై యుండవచ్చు నని యూహింపనగును. వీరిలో మాఱుమనువు లున్నవి; కాని, తిరిగి పెండ్లిచేసికొననెంచు స్త్రీ,కులము వారి యనుజ్ఞను బడయుటయేగాక, వారికి విందుచేయవలసి యుండును. వితంతువునకు పిల్లలులేక భర్తయాస్తికి వారసులు లేనప్పుడు, ఆధనమును కులమువారికి విందుల క్రింద నుపయోగింపవలెను. స్త్రీ మగనికి విడాకు లీయవచ్చును. అట్లు చేయుటకు కులపంచాయతీముందఱ నామె గాజులను బ్రద్దలుకొట్టుకొనును. వీరు పూర్వము క్షాత్రము నవలంబించియుండుటచే కాఁబోలు శ్రావణపూర్ణిమనాఁడును, ఆశ్వయుజశుద్ధ నవమినాఁడును కత్తికి పూజచేయుదురు. ఆశ్వయుజమాసములోనే వీరు పెద్దలకు పెట్టుకొందురు. బలవన్మరణము నొందినవారికి మాత్రము వీరు తర్పణము చేయరు. వీరి ప్రేతల కెట్టులైన శాంతిని కలిగించుటకు ఇంటిముందఱ కొన్ని బియ్యమును వేసి, ఆబియ్యమును తగిలియుండున ట్లొక యుంగరమును ప్రేలాడఁగట్టి, యొక మేఁకను తెచ్చి దానిచే నాబియ్యమును తినిపింతురు. అది తినినయెడల ప్రేత దానియందు ప్రవేశించినదని యూహించి, దానిని చంపి మాంసము నింటివారు తిందురు. దానితో మృతినొందిన వానికి ప్రేతావస్థ పోయినదని వారియూహ. మేఁక బియ్యమును తినకున్నయెడల, బలవంతముగ తినిపింతురు. పులివాతఁ బడినవాని ప్రేతకు, శాంతి కలిగించుటకు మాత్రము 'సులియా' యను నొక మాంత్రికుఁడు రావలయును. అతఁడు పులివలె నటించుచు, మఱియొక చిల్లంగి వానిపైఁ బడినట్లు నటించినచో నాప్రేతకు శాంతి కలుగు నని వారి నమ్మకము.

ప్రస్తుతము కాలంగులు వ్యవసాయదారులుగను, కంచరులుగను నున్నారు. ఇప్పుడు పైజాతులవారిని తమలో కలుపుకొనరు గాని, కాలంగపురుషుని కేస్త్రీయందు పుట్టిన పిల్లలనైనను చేర్చికొందురు. గురియా జాతివాఁడు నీళ్ళు కలుపకుండ వండిన వంటలను వీరు భుజింతురు. కాని, సాధారణముగ వారుతినునాహారము నితరజాతులవారినుండి స్వీకరింపరు. వీరియన్నమునధమజాతులవారు తప్ప నితరులు తినరు. వీరియందు త్రాగుడున్నది. వీరు కోళ్లను, ఎలుకలను తిందురు. గొడ్డుమాంసమును,పందిమాంసమును తినరు. చెవులు తెగినవానిని వీరు వెలివేయుదురు. ఈ వెలి మఱికొన్ని నేరములకును గలదు. మఱియొక జాతివానితో వ్యభిచరించిన స్త్రీని వీరు శాశ్వతముగ వెలివేయుదురు. కాళింగులవలెఁ గాక వీరు కొంచెము పొడవరులు.

కాళింగులు.

కాళింగులందఱును వ్యవసాయదారులే. వీరిని చుట్టుపట్లవారు శూద్రులుగనే చూతురు. కాని వారిలోఁ గొండఱు బ్రా

హ్మణులమని చెప్పుకొనుచు, బ్రాహ్మణాచార వ్యవహారముల ననుసరింతురు. సంధ్యావందనమును, పురుషసూక్తమును, వేదములలోఁ గొన్ని భాగములను,అభ్యసించుచు, బ్రాహ్మణులవలె 'ఆచారము'ను జేయువారును వీరిలోఁ గొందఱున్నారు. కొర్ని,కొర్లాములోని కాళింగులు సంస్కృతమున పాండిత్యమును సంపాదించుకొని,దుస్తులు,ఆహారము, మున్నగు అలవాట్లయందు తెనుఁగు వైష్ణవులవలెఁ గాన్పింతురు. ముఖలింగములోని కాళింగులు మధుకేశ్వరుని యర్చకులుగా నుండి, తమవృత్తియందు బ్రాహ్మణులకు తీసిపోమని చెప్పికొందురు. కొందఱు పౌరోహిత్యము నవలంబించి, తమ జాతివారియందే కాళ, గొల్లలు, మీలలు, మాలలు మొదలగు జాతులవారి వివాహములఁ జేయించుచుందురు. అట్టికర్మలను వారు మంత్రోక్తముగ నడిపించుట యుత్తదే కాని, జరుగవలసిన తంతుమాత్రము క్రమము తప్పకుండునట్లు చూతురు. మఱికొందఱు, తక్కువజాతుల వారికి గురువులుగా నుండి, పండుగ పర్వములయందు కట్నములను పుచ్చుకొనుచుందురు.

ఈ రీతిగా వీరు బ్రాహ్మణులవలె నున్నట్లు నటించినను,తక్కినవారుమాత్రము వీరిని శూద్రులుగనే చూతురు. బ్రాహ్మణుల వాఙ్మయమునం దెల్లచోట్లను వీరు కర్మబాహ్యు లనియుఁ గళింగదేశములోఁ గాలు పెట్టినవాఁడు పాదసంబంధమగు నపచారము చేయుననియు, నట్టిపాపమును బాపికొనుటకు కొన్ని ప్రాయశ్చిత్తములను జేసికొనవలయు ననియుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. పంజాబులోని ఆరట్టులును, సౌవీరులును, దక్షిణ ఇండియాలోని కారస్కరులును, ఉత్తర బంగాళములోని పుండ్రులును, తూర్పు బంగాళములోని వంగులును, ఓఢ్రదేశము నందలి కాళింగులును, పాంధ్రీణాంనలును,కర్మబాహ్యులనియు, వారితో సంసర్గము గలిగియుండుటచే నపవిత్రత కలుగుననియు, వారిదేశములోనికి వెళ్లినవారు ప్రాయశ్చిత్తార్థమై పునస్తోమమునో, సర్వపృష్ఠమునో యాచరింపవలయు ననియు బోధాయనుఁడు చెప్పియున్నాడు. పద్మపురాణాంతర్గతమగు శ్రీ కూర్మ మాహాత్మ్యములో నీ కాళింగులను గూర్చి కఠోరముగా వ్రాయఁబడి యున్నది. అందు లక్ష్మి, విష్ణువుతో నట్టిపాపులు (కాళింగులు) వసించు దేశమున నెట్లు వసింప నిచ్ఛపుట్టెనని యడిగినట్లు చెప్పఁబడి యున్నది.

కాని, మెగాస్తనీసు వీరినిఁ గూర్చి వ్రాయుచు వీరు చాల నాగరకులనియును, అనేకవృత్తుల నవలంబించి చాలతెగలుగ వీరుండిరనియును, బాగుగ చదువుకొనినవారనియును, వేదాంత చర్చలయందు పాల్గొనుచుండిరనియును దెలిపియున్నాఁడు. వీరు బ్రాహ్మణులయినదియుఁగానిదియుమాత్రమాతఁడువచించియుండలేదు. ప్రస్తుతము బ్రాహ్మణులకు వారిని గూర్చి యెట్టి యభిప్రాయమున్నను, తొలుదొల్త వారియందు చతుర్వర్ణములవా రుండిరనియు, నందు వైశ్యులుతప్ప తక్కిన మూఁడువర్ణముల వారును నేదియేని కారణమునశూద్రులుగ పరిగణింపఁబడియుండు రనియుఁ, దలంచుట కవకాశమున్నది. కళింగదేశము చాలకాలము బౌద్ధమతాక్రాంత మగుటయును, బౌద్ధులకును,బ్రాహ్మణులకును సహజద్వేష ముండుటయును దీనికి కారణమయి యుండవచ్చును. వ్యవసాయము చేయుట, బండ్లు తోలుట మొదలగు

వృత్తుల కలవాటు పడుటయును, దక్షిణహిందూదేశ బ్రాహ్మణు లసహ్యించు కొను మత్స్య మాంసాహారమును సేవించుటయును, వారియందు వేదోక్త కర్మలు నశించి, నానాటికి మతగురువులుగ నుండుటను వదలిపెట్టుకొని, విద్యావిహీనులై, శూద్రుల యాచారములను, నలవాటులను, నాహారమును, వస్త్రములను, అలంకారములను, నవలంబించుటయును మొదలగునవికూడ వారిప్రస్తుతస్థితికిఁ గారణములై యుండవచ్చును.

జనప్రతీతినిబట్టిమాత్రమువీరుతొలుత పంచములఁట! కృష్ణదేవరాయలీదేశమునకు వచ్చినప్పుడు తల్లితద్దినమును పెట్టవలసివచ్చి, యుత్తమకులమువారిచే వంటచేయింపఁగోరెనఁట.తిమ్మరుసు,పెద్దకులమువారేవంటచేయవలసినదని యాజ్ఞాపింపఁగా, పెద్దకులమనఁగా పంచములనియే వ్యవహారములో నర్థముండుటవలన, పంచములే వంటచేసిరట! కొంతకాలమునకు తిమ్మరు సీపొరబాటును తెలిసికొని, దానిని సవరించుట కాపంచములకు యజ్ఞోపవీతములను వేయించి బ్రాహ్మణులుఁగా మార్చెనఁట! ఈ పిచ్చికథయం దెట్టి నమ్మకము నుంచుటకును వీలులేదు. కాళింగుల విషయములో మాత్ర మట్టి యూహాకవకాశ మినుమంతయును లేదు.

కాని బ్రాహ్మణులు తక్కువ జాతివారిలోఁ గలిసిపోవుటయు, దక్కువజాతి వారు బ్రాహ్మణు లగుటయునుజరిత్రనుబట్టి తెలియవచ్చుచునే యున్నది. హంటరు 'ఒరిస్సా' యనుగ్రంథమున హిందూదేశములోని పదునొకండు ప్రదేశములనుండి యిట్టిమార్పులకుదాహరణముల నిచ్చియున్నాఁడు. హిమాలయపర్వతము దగ్గఱనున్న బ్రాహ్మణులు సేవకవృత్తి నవలంబించి గొల్లలవలెఁ గాన్పించుచు, వర్తకవ్యాపారముల యందు చుట్టుపట్లనుండువారిలోనికినంక్రమించియున్నారు. కాంగ్రాలోయలోని బ్రాహ్మణులు దుక్కిదున్నుకొని బ్రతుకుచున్నారు. నూతనముగా సమప్రదేశమందలి బ్రాహ్మణులు పర్వతప్రాంతముల కేగి, యచటి సామంతరాజులకు పురోహితులుగా నున్నారు. పార్వతీయబ్రాహ్మణులవలెఁ గాక వీరు మాంసమును వర్జింతురు. పార్వతీయులు పూర్వము వలె పూజారులుగనే యున్నారు. అయినను తరువాత వచ్చిన బ్రాహ్మణులు తొల్లింటి వారి యాచారవ్యవహారముల నవలంబించుచున్నారు. పాటియాలా బ్రాహ్మణులు కూలిపనిని చేసికొనుచు, పల్లకులను మోయుచున్నారు. గంగా, యమునలకు మధ్యనున్న కొందఱు పౌరోహిత్యమును వదలి, వ్యవసాయము నవలంబించుచున్నారు. బిజ్నోరులోని బ్రాహ్మణులలో మూఁడవవంతువారు వ్యవసాయదారులై శూద్రులకంటెను నికృష్టులుగఁ జూడఁబడుచున్నారు. వీరిలోఁ'దూసా' భాగము వారిలో విధవావివాహములున్నవి. వీరు ప్రత్యేకవర్ణముగనే యున్నారు. జయపూరులోని బ్రాహ్మణులవంటి కొందఱు బ్రాహ్మణులు యజ్ఞములకు గౌరవముఁ గల్పించుటకై యేర్పడినవారుగా నున్నారు. వీరిలోఁ జాలమంది యయోధ్యకు వెళ్లిరి. గాని బ్రాహ్మణులు వారిని తమ వర్ణములోనికిఁ జేర్చుకొనరైరి. అయోధ్య రాజొకఁడు తాను చేయుచుండిన యజ్ఞమునందు, సపాదలక్షబ్రాహ్మణు లధ్వర్యముఁ బూనవలయునని యెంచి, సాధారణశూద్రులకు యజ్ఞోపవీతమును ధరించు నధికారమును ఇచ్చి

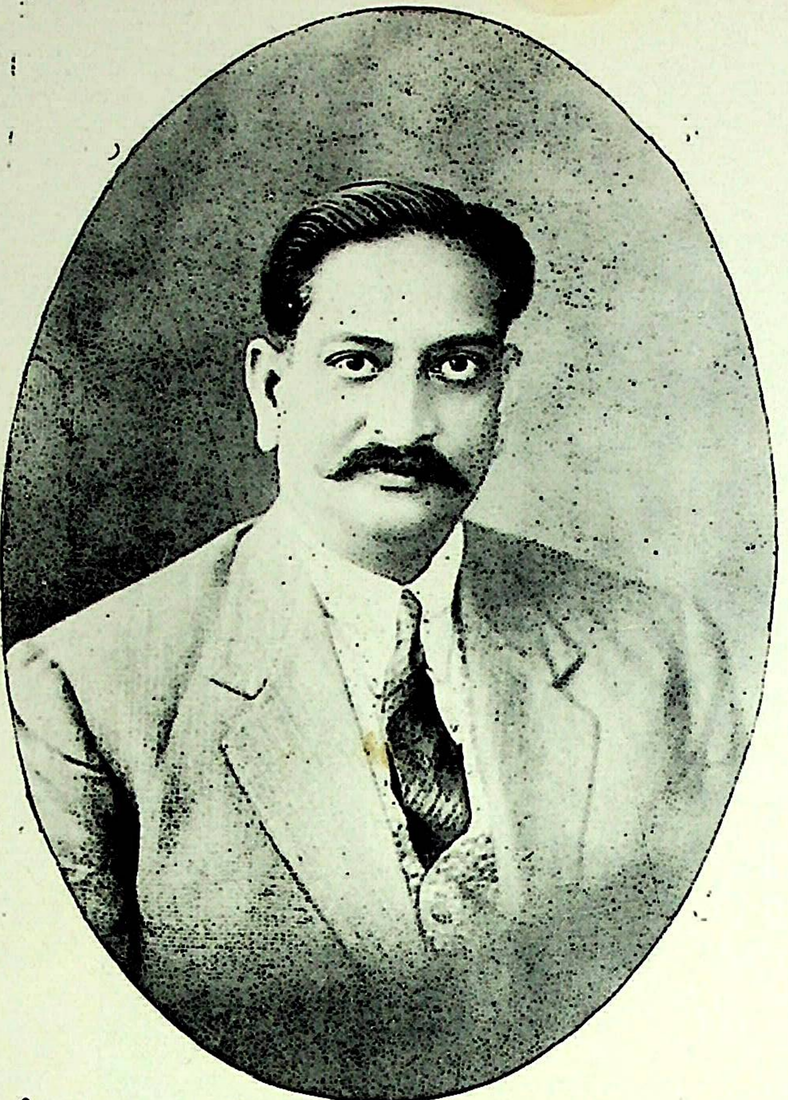
యుండెనఁట. వీరిలోఁ గొందఱు శ్రీకృష్ణుఁడే తమ్ము బ్రాహ్మణులుగఁ జేసె నని చెప్పు కొందురు. తక్కినవారు అట్లు జెప్పుకొనక, క్షత్రియులలోఁ జేర్చికొనబడి యంతటితోఁ దృప్తినొందిరి.

బనారసు జిల్లాలోను, గంగానది పొడుగునను నున్న వ్యవసాయదారులలో ననేకులు బ్రాహ్మణుల మని చెప్పుకొనుచున్నారు. పూర్వకాలమున బ్రాహ్మణులకు వలె వీరికిని మరణదండనము విధింపఁబడెడిది కాదట. బీహారు రాష్ట్రములోని భాగల్పూరు జిల్లాలోని బ్రాహ్మణులయందు నూటికి డెబ్బదియైదుగురు వ్యవసాయదారు లగుటయే గాక పూర్వకాలమున నూతనముగ సృష్టింపఁబడిన లక్షమంది బ్రాహ్మణుల సంతతి వారలమని కూడ చెప్పికొందురు. ఒరిస్సాలో జాజ్పూరిజిల్లాలో బంగాళాదుంపలు వ్యవసాయముచేయు బ్రాహ్మణులుగలరు. వృత్తి చేతనే గాక జాతిచేతనుకూడ వీరికిని, నెక్కువ జాతి బ్రాహ్మణులకును, చాలభేదముకలదు. కృష్ణానదీ తీరమునను, మలబారు నందును, మైసూరులోను, పతితులయిన యనేక బ్రాహ్మణులున్నారు. గంజాంజిల్లాలోని పాన్నాడ బ్రాహ్మణులు నట్టివారే. మధురజిల్లాలోని చోళబ్రాహ్మణులును నట్లుపతితులే యని వాడుక. సింహళములోఁగూడ బ్రాహ్మణేతరులనుండి బ్రాహ్మణులు సృష్టింపఁబడు చుండుట స్పష్టముగఁ గాన్పించును. ఇట్టి పరివర్తనములు పూర్వమేకాక యిప్పుడు కూడ మనము చూచుచునే యున్నాము. బ్రాహ్మణేతరోద్యమమున నొక భాగముగ బ్రాహ్మణపురోహితులను వర్జించి,తమవారినే యేర్పఱచుకొను చుండుటయుఁ, గంసాలులు విశ్వబ్రాహ్మణనామముతోడను, కమ్మవారు కమ్మబ్రాహ్మణనామముతోడను, వ్యవహరింప నెంచుటయును నిందుకు నిదర్శనములు.

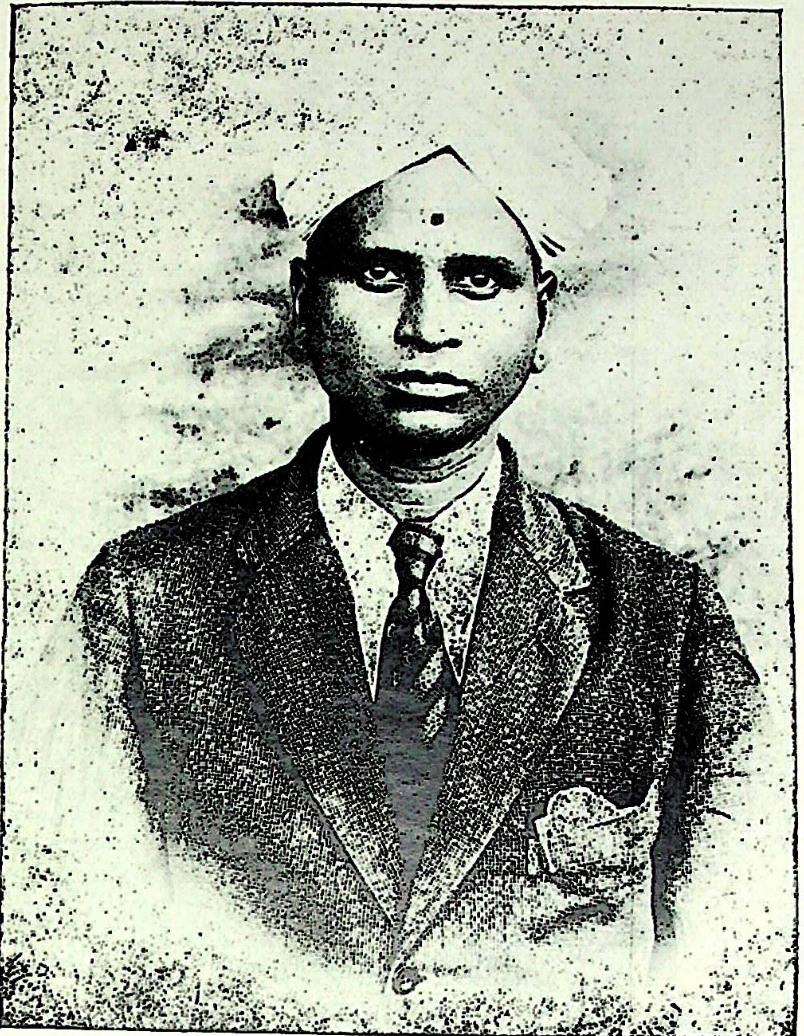
ఈ రీతిగా దేశ కాలాద్యవస్థల ననుసరించి యెక్కువజాతివారు తక్కువజాతివారగుటయు, తక్కువజాతిగా రెక్కువ జాతివారగుటయు సంభవించుచుండును. ప్రస్తుతము కాళింగులందఱును శూద్రాచారములనవలంబించువారేయైనను, తొలుత నార్యులందఱియందువలె వీరి యందును జతుర్వర్ణములవారును నుండియుండవలెను. కళింగరాజుల సేనాను లందఱును నాయకులను బిరుదములు గలిగిన క్షత్రియులై యుండిరి. ఈ 'నాయక' శబ్దమే 'నాయుడు' అను ప్రస్తుతనామముగామాఱినది. ప్రస్తుతపు కాళింగు లందఱు 'నాయుడు' లను పేరనే వ్యవహరింపఁబడు చున్నారు. మొహరికాళింగులు స్పష్టముగ శూద్రు లగుటకు వారు జందెమును ధరింపకుండుటయే నిదర్శనము. వారియందు వేదోక్తకర్మలు మంత్రయుక్తములుగ నుండకున్నను,తంతులో నెట్టి మార్పును లేకుండుటచేఁ బూర్వకాలమున వీరి యందును బ్రాహ్మణు లుండి రని యూహించుట కవకాశమున్నది. కళింగవైశ్యులు ప్రత్యేకశాఖగా నుండియేయున్నారు. వైశ్యులు సాధారణముగాఁ బూర్వాచారపరాయణులై, శీఘ్రముగఁ బరివర్తనములకు బాల్పడరు. వీరు ప్రత్యేకశాఖగా నిలుచుటయే, యీ చతుర్వర్ణములవారును గాళింగులయం దుండిరనుటకు ప్రబలనిదర్శనము. కాని, ఏ కారణములచేతనో కాళింగ బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, శూద్రు లేకమైపోయి యొకటే పెద్దతెగగా నేర్పడిరి. వైశ్యులు తమ ప్రత్యే

ముఖలింగమందలి ఒక కాళింగ కుటుంబము.

శ్రీ రాజా వాడ్రేవు విశ్వసుందరరావు బహద్దర్ గారు,
వేగాయమ్మపేట జమీందారుగారు.

మ॥ రా॥ శ్రీ కొండూరి సూర్యనారాయణరావుగారు.

కత్వ్యమును నిలిపికొనిరి. వైశ్యులఁగూర్చి వేఱే ముచ్చటించి, ఇచ్చట గంజాము విశాఖ పట్టణములలోని కాళింగులను గూర్చి వ్రాసెదను.

పూర్వము చెప్పినట్లు కాళింగుల కందఱకును వ్యవసాయమే వృత్తి. వీరుచాలమట్టుకు మెట్టపంటలను, పల్లపుపంటలను గూడ పండింతురు. విశాఖపట్టణముజిల్లాలో ఘూరగాయలుపండించువారు ముఖ్యముగా వీరే. వీరు సాధారణముగా నొకరితో నొకరు కలిసియే వ్యవహారము చేసికొనుచుందురు. పండినపంటను టోకున అమ్మివేయుదురు, గాని చిల్లరగా నమ్మరు. వీరికి మంచికూడిక. కుటుంబము వారందఱును గలిసి సంపాదించుకొందురు. పురుషులు సొమ్మును తమయొద్ద నుంచుకొనక స్త్రీల యాధీనముననే యుంతురు. వారికి మంచిగట్టి. ఎంతో ఆలోచించినగాని దమ్మిడీ ఖర్చు పెట్టరు. రొంటెనున్న సున్నపుకాయలో సొమ్ముంచి, దానిని త్రిప్పుచు, నాలోచించి మఱియు వ్యయము చేయుచుందురు. నాగరకుల సంచీనుండి సొమ్ముపైకిఁ ద్రుళ్ళిపోవుచుండునే గాని, వీరి సున్నపుకాయ నుండి మాత్రము సందేహించుచు, సందేహించుచు, పైకి వచ్చును. వీరిలో చాలఁమంది ధనవంతులున్నారు. మొత్తముమీద నందఱును జరుగుపాటుకు లోపములేని వారే యని చెప్పవచ్చును. కావుననే, వీరు దేశమును విడిచి కూలినాలికై పరదేశములకు పోవుట చాల తక్కువ. తక్కిన శూద్రజాతులయందువలెఁ గాక, వీరిలో తాగుడు బొత్తిగాలేదనియే చెప్పవచ్చును. వీరిలో నేరములు చేయువారెక్కువగ నున్నారని చెప్పుదురు. కాని తగిన యాధారము లేకయే యిదమిత్థ మని చెప్పటకు వీలులేదు. వీరు దక్షిణభాగములలో తెనుఁగుభాషను, ఉత్తరభాగముల యందు ఓఢ్రమును తెనుఁగును గూడ మాటలాడుదురు. వీరు బండ్లు తోలుటకు మిక్కిలిగా నలవాటుపడి యున్నారు. రైళ్ళు పడక పూర్వము వీరు యాత్రికులను బండ్లమీద కాశీరామేశ్వరములకుఁదీసికొని పోవుచుండిరి. ఇప్పటికిని వీరుత్తరమున కటకమువఱకును, దక్షిణమున చెన్నపట్టణమువఱకును, బండ్లు తోలుకొనిపోవుచుఁ గోతలకాలమున కిండ్లకు చేరుకొనుచుందురు.

వీరు సాధారణముగా బూరగాము కాళింగు లనియు, కింతలి కాళింగు లనియు రెండు తెగలుగా నున్నారు. బూరగాము పర్లాకిమిడి దగ్గఱ నున్నది. కింతలి శ్రీకాకుళముదగ్గఱ నున్నది. ఈ రెండుస్థలముల నుండియును నీ రెండు తెగల వారును వ్యాపించి యుందురు. ఒక్కలి కుత్తరభాగమున నున్న వారు బూరగాము కాళింగు లనియు, దక్షిణమున నున్నవారు కింతలి కాళింగు లనియు చెప్పవచ్చును. ఆచార వ్యవహారములలో నీ రెండు తెగలవారికిని కొన్ని భేదము లున్నవి. కింతలివారు చేరకంద హెచ్చుగా పండింతురు. వీరు తల ముందుభాగమున క్షౌరము చేసికొనరు. బూరగామువారిలో మాఱుమనువులు లేవు. కింతలివారిలో నున్నవి. అందుచేతనే కాఁబోలు కింతలి వారియందు కంటె బూరగామువారియందు వ్యభిచార మెక్కువగా నున్నదని చెప్పుకొందురు. అతిబాల్యవివాహము లుండుటచేత వీరిలోని విధవలసంఖ్య హెచ్చుగా నున్నది. అయినను, భర్తతోఁ గొన్నాళ్ళు మనినస్త్రీ సాధారణముగా మఱియొక మనువునకు పోకయుండుటయే మర్యా

దగా నెంచుచుండుట కలదు.

పై తెగలవారే గాక బెహరాణి కాళింగులను మఱియొక తెగగలదు. జాతినుండి వెలిపొందినవా రందఱును నీ తెగవారిలోఁ జేరుదురని చెప్పుకొందురు.

కాళింగులలో చదువుకొనినవారి సంఖ్య చాలతక్కువ. వీరికి మూర్ఖపు పట్టుదల యెక్కువ. ఏదయిన నొక దురభిప్రాయము తలకెక్కిన యెడల, 'ససేమిరా' యనిఎంత చెప్పినను మఱి వినుటలేదు. కొందఱు తెనుఁగు చదువుకొనుటయుఁగలదు. కొర్ని, కొర్లాము వారు సంస్కృతములో పండితులగుటనుగూర్చి పూర్వము చెప్పియే యున్నాను. పురోహితులు- పూజారులు-గురువులుగ నున్నవారు- సాధారణముగ కొద్దియో గొప్పయో చదువుకొనినవారేయై యుందురు. వీరిలో నింగ్లీషువిద్య బాగుగ వ్యాపింపలేదు. నాకు తెలిసినంత మట్టుకు విద్యాశాఖ మంత్రిగ నుండిన సర్. అన్నెపు పరశురామ పాత్రో గారును, మ. రా. రా. శ్రీ హనుమంతు సూర్యనారాయణ నాయడు గారును మాత్ర ముత్తమవిద్య నభ్యసించినవారు. ఇద్దఱును బి. యే. బి. యెల్. ప్యాసయిన వారే. సెకండరీ విద్య నభ్యసించినవారి సంఖ్య యైనను వీరిలో చాలతక్కువ.

వీరిలో స్త్రీలు సాధారణముగా వడుకునూలుకోకలనే కట్టుకొందురు. కట్టినకోక మోకాళ్లక్రిందికి దిగదు. వేగినాటివారివలెను, ద్రావిడులవలెను, వీరికి కుడిపైట. కోకనెప్పుడును బొడ్డుక్రిందకే కట్టుకొందురు. పురుషులు తక్కినశూద్రులకంటె పెద్దపంచలను కట్టుకొందురు. గోచీకట్టుకొనినవారిని తక్కినశూద్రులయందువలె వీరిలోనుఁ గానము.

అలంకారవిషయములో, స్త్రీలు తక్కినశూద్రజాతుల ననుసరింతురు. గాని తక్కినవారు 'చుఁద' లను, రెండుచేతులకు పెట్టుకొనఁగా, వీరొక్క యెడమచేతికే పెట్టుకొందురు. వీరిలో ముఖ్యమగు నలంకారము మెడచుట్టు నుండు కుత్తుకంటు. దీనిలో రెండు పగడము లుండును. ఈపగడము లెంత పెద్దవిగ నుండిన నంత శుభ మంట. అందుచేతనే కొందఱు మెడను ముందుకు వంచలేనంత పెద్దపగడములను కుత్తుకంటులలో గ్రుచ్చుకొందురు. ఈకుత్తుకంటులలో మఱియొక విశేషమున్నది. దీనికొలికి దగ్గఱనుండియొక తోక వీపుపైకి వ్రేలాడుచుండును. దీనిలో 'పిట్టమడి' యనియు, నిల్లే మరిరెండు పేళ్లు కలిగిన మూఁడుపూస లుండును. ఈతోక తక్కిన శూద్రులయం దుండదు.

మంత్రయుతముగఁ గాకపోయినను, వీరిలో వివాహవిషయమున బ్రాహ్మణుల తంతంతయు జరుగునని తెలుపఁబడియే యున్నది. పురోహితుఁ డేవో సంస్కృతశ్లోకములనో తెలుగుపద్యములనో చదివివేయవచ్చును. గానితంతులోని క్రమముమాత్రము తప్పుటకు వీలులేదు. ఆ క్రమము ఏంత మాత్రము తప్పినను పురోహితునిపాట్లకు మితిలేదు. విఘ్నేశ్వరపూజ - కంకణధారణము- లగ్నపత్రిక - యజ్ఞోపవీత ధారణము- అర్ఘ్యము- పాద్యము- కన్యాదానము- సుమూహూర్తము- మంగళసూత్రపూజ- ఆజ్యాలాజహోమములు- మంగళసూత్రధారణము- తలఁబ్రాలు- బ్రహ్మముడులు - సప్తపాదములు- అరుంధతీ దర్శనము- తొంగరునీళ్ళపూజ- అని ఈక్రమముతో సర్వమును జరుగవలెను. తరువాత వధూవరులతల్లిదండ్రులు

వారికి కట్నములు చదివింతురు. రెండవదిన మున 'ఇడేములు' అనుపేర కంకణవిసర్జనము జరుగును. అప్పుడు బంధువులును, స్నేహితులును, 'పైట్టంకాలు' అనుకట్నములు చదివింతురు. సొమ్ము, వస్త్రములనే గాక, కంచములు, ముంతలు, తక్కిన గృహోపకరణములును కట్నములుగా చదువుదురు.

పైకర్మలన్నియుఁ దక్కిన శూద్రులందు లేవు. తొగరునీళ్లపూజ వీరియందు విశేషము. వివాహమునాఁడుదయమున నే యొకకుండతో నీళ్ళు తెచ్చి, దానిమూతికొక గుడ్డనుకట్టి, దానిమీఁద పసుపునుంచెదరు. దీనిని చాలఁ బవిత్రముగఁ జూచెదరు.

అగ్నిహోత్రముచేయుటకు కందిపుల్లలుమాత్రమే ఉపయోగింతురు. ఈఅగ్గి ఎంతో సేపుండదు. పురోహితుఁడు దీని నారిపోకుండ నుండుటకు చాల తంటాలు పడుచుండును. నోటితో నూదిగాని, విసనకఱ్ఱతో విసిరిగాని, ప్రజ్వరిల్లఁ జేయఁగూడదు. కావలసిన నడ్డాకులతో విసరవచ్చును.

వివాహములందు కాళింగులు పురోహితుని చాల బాధపెట్టుదురు. సొమ్ముకాశపడిగాని, లేకున్న నెవ్వరును పౌరోహిత్యమునకు పూనుకొనరు.

(1922 ఆంధ్రపత్రిక -సంవత్సరాది సంచిక.)

కళింగవైశ్యులు

శ్రీయుత పాట్నూరు స్వామిబాబుగారు

ఆర్యులలో మూఁడవ తెగవారగు వైశ్యులందు కళింగవైశ్యులు ఒక అవాంతరశాఖవారు. వీరికిని ఇతర వైశ్యులకును నివాసదేశమునుబట్టి భేద మేర్పడినది. వీరి చరిత్రమును సమగ్రముగ దెలిసికొనుటకు పరిశోధనము ఆవశ్యకము. అట్టి పరిశోధకులకు ఉపయోగించునను తలంపుతో వీరి యాచారవ్యవహారములను దెలిసినంత వఱకు నివేదింతును.

వలస వచ్చుట

కళింగాదిపదము లుపపద్మములుగానున్నను, లేకున్నను, వైశ్యపద మార్యులలోని మూడవ తెగవారిని మాత్రమే చెప్పును. ఆర్యులలో దక్క నితరులందు బ్రాహ్మణాది భేదములు లేవనుట ధర్మశాస్త్రప్రసిద్ధమే కదా? మధ్య ఆసియా దేశమునుండి క్రౌంచరంధ్రము(ఖైబరుప్యాసు)ద్వారా పంజాబు దేశములోనికి ప్రవేశించిన ఆర్యులు కొందరు వంగబిహారాది దేశముల మీదుగాను, కొందరు ఘూర్జర, ద్రావిడాది దేశములమీదుగాను, వలస సాగించిరనియు, వారిరు తెగలవారికిని కళింగాంధ్రదేశముల సంధియందు పునస్సమావేశము కలిగినదనియు నూహింపబడుచున్నది. కళింగవైశ్యులు ఆంధ్రదేశమునుండియే కళింగదేశమునకు వచ్చి, పిమ్మట ఉత్తరముగా వ్యాపించిరనుటకు కొన్ని ప్రమాణములగపడుచున్నవి. ఆంధ్రు

లకు వలెనే వీరికిన్ని ఇంటిపేరులు గలవు. ఆంధ్రదేశమందలి గవరకోమటులకున్ను, వీరి కిన్ని యింటిపేరులు కొన్ని కలిసియున్నవి. వారికిని వీరికిని గోత్రములందు చాలవఱకు అభేదము కలదు. వీరియందును మేనరికపు నిర్బంధముగలదు. ఆంధ్రబ్రాహ్మణులే కళింగ వైశ్యులకు మతగురువులుగ నున్నారు. వీనిని బట్టి కళింగవైశ్యులు ఆంధ్రదేశమునుండియే కళింగమునకు వలస వచ్చియుండవలెనని ఊహింపవచ్చును. ఈ వలసవచ్చుట మిక్కిలి ప్రాచీనకాలమందయి యుండవలెను. మిక్కిలి పురాతనములగు "శిలప్పధికారము" "మణిమేఖల" అను అరవగ్రంథములందు కళింగ వైశ్యుల కథలు ఉద్ఘాటింపబడినవి. క్రీ. శ. 1038 లో మూడవ వజ్రహస్తుడను రాజును, అంతకు పూర్వము అతని పూర్వుడగు మధుకామార్ణవ మహారాజును, వైశ్యులకు అగ్రహారములనిచ్చియున్నట్లు దానశాసనములవలన దెలియుచున్నది. కావున నిప్పటికి అనేక శతాబ్దములకు పూర్వమే వైశ్యు లీదేశమున స్థిర నివాస మేర్పరుచుకొనిరనియు, వారి సంతతి వారే యిప్పు డీదేశముననున్న కళింగ వైశ్యులనియు, ఊహింపవచ్చును.

ప్రస్తుత వ్యాప్తి

ప్రకృతమున వీరుదక్షిణమున చీపురుపల్లి మొదలుకొని విశాఖపట్టణము-గంజాంమండలములందున్ను, బీహారు-ఒరిస్సారాష్ట్రములందున్ను, వ్యాపించి యున్నారు. గుణపురం, గుడారి, రసూల్‌కొండ మొదలగు మాళియాప్రదేశములందు వీరుతక్క నితరవైశ్యులులేరు. గంజాం, విశాఖపట్టణముజిల్లాల పట్టణములందుగూడ ఇటీవల వ్యాపారవశమునవచ్చిన కొలదిసంఖ్య గవరకోమటులు దక్క వీరే బహుళముగా నున్నారు. 1794 సంవత్సరములో గవరకోమటులకును, వీరికిని పద్మనాభక్షేత్రము కడ వివాదము జరిగినదనియు, అదిమొదలు కళింగ వైశ్యులు పద్మనాభముకొండ కనబడునంతటి సమీపమున నుండరాదని నియమమేర్పడినదని యొకకథ చెప్పుకొందురు.

మతము

కళింగవైశ్యులెల్లరు శైవులుగానో వైష్ణవులుగానో యుందురు. శైవులకు ఆంధ్రస్మార్తబ్రాహ్మణులున్ను, వైష్ణవులకు ఆంధ్ర వైష్ణవ బ్రాహ్మణులున్ను మత గురువులు. వీరు మత స్వీకరణమునకు "దీక్ష" అని వ్యవహరింతురు. ఈ దీక్ష చాలవరకు ఉపనయన చిహ్నములను గలిగియున్నది. ఉపనయన సంస్కారము లోపింపగా, మతమునకై ప్రవర్తించిన "దీక్ష" ఉపనయన స్థానమాక్రమించినది. వీరికి మతమునందు వీరావేశములేదు. ఇరుమతముల వారును బాంధవములను జేసికొందురు. ఇరుమతముల వారును శివకేశవులిరువురనుగూడ నారాధింతురు. శైవులు దీక్షాకాలమందు రుద్రాక్షధారణము గావింతురు. వైష్ణవులు చక్రాంకనము గావించుకొని, తిరుమణి, తిరుచూర్ణముల ధరించుచుందురు. వైష్ణవులందు యతిరాజమనవాళాదినామములును, చరమశ్లోకమును, టొళ్ళిక్కమును, మొదలగు సంప్రదాయములు లేవు. అట్లే శైవులందు లింగధారణార్పణనియమశివభజనాదులు లేవు. ఇరు మతముల వారును నిత్యము తమ మంత్రములను జపింతురు. అర్ఘ్యదానము, జపము, ఉపస్థానము మున్నగు సంధ్యావందన లక్షణములన్నియు నీజపమున కలవు. స్త్రీలకుగూడ భర్త్రుమరణానంతరము తత్తన్మతవిషయకదీక్షలచే సం

స్నానము గావింతురు.

కర్మలు

వైశ్యులు ద్విజులు. వారికి వైదికకర్మాధికారముకలదు. దైవదోషమున వీరియందు వైదికకర్మ లంతరించి, పౌరాణికకర్మలు ఆవిర్భవించినవి. కళింగవైశ్యులందు ఉపనయనము నామశూన్యమయినను, మతదీక్షయందే యజ్ఞోపవీతధారణాది ఉపనయన చిహ్నము లిమిడియున్నవి. ఈ దీక్ష వివాహము కాక పూర్వమే జరపుట విధిగానున్నది. వివాహముకు ముందు జేయు "కాలుగోటి" యందు స్నాతకవ్రత లక్షణములున్నవి. కన్యాదాత చేయవలసిన వివాహాంగనాందీముఖము "పెతాళ్ళు" అను పేర జరగుచున్నది. వివాహములో మంగళసూత్రధారణా నంతరము వధూవరులచే హోమము చేయింతురు. అది ప్రధాన హోమమునకు బదులుగా జరగుచున్నది. లాజహోమముగలదు. కావున వివాహము ఏచిన్నలోపముతోనో తప్పప్రధానాంగము లన్నింటితోను జరగుచున్న దనియే చెప్పవచ్చును. అపరకర్మకూడ బ్రాహ్మణులకువలె సర్వాంగములతోడను జరపబడును.

కులముకట్టుబాటులు

వీరిలో కులాచారములను, కుల మర్యాదలను కాపాడు కొనుటకై కొన్ని యేర్పాట్లు గలవు. వీరు అంధవరపు వారిలో కొందరిని వైశ్యరాజులుగాను, కొన్ని యింటి పేరుల వారిని (బహుశః పదునారు కావచ్చును) పాత్రులగాను, ఏర్పరుచుకొనిరి. శుభకార్యములందు రాజులకు మూడు రెట్లు చందనతాంబూలములను, పాత్రిలకు రెండు రెట్లు చందన తాంబూలములను, ఇత్తురు. కులాచారములను సాగించుటకు పెద్దకోమట్టి, పురశ్రేష్ఠి, సేనాపతి, మొదలగు బిరుదములు గలిగి కొందరు కులాధికారు లుందురు. వీరి కులవ్యవస్థ పూర్వకాలమందలి గజపతి రాజుల రాజ్యాంగవ్యవస్థను బోలియున్నది. తగవులలో గ్రహింపబడిన అపరాధద్రవ్యము కుల పెద్దకడ దాచబడి, కులసమిష్టి కార్యములందు వినియోగింప బడును.

ఆచారములు

వీరిలో బంధువు లింటికి రాగానే కాళ్ళు కడుగుకొనుటకు నీళ్ళిత్తురు. అట్లు కాళ్ళు కడుగుకొన్న వారాదినము వారి యింటం దప్పక భోజనముచేయవలయును. వివాహ సంబంధ నిర్ణయకాలము (ప్రధానము) నందు కన్యావరజనకు లిరువురును చెరియొక్క పళ్ళెరమునందును తమలపాకులుంచి ఆపళ్ళెములను, కలిపి తిరుగల మరగల ముమ్మారు చేయుదురు. కన్యాశుల్కము వీరియందు లేదు. వరశుల్కము నిర్బంధముగా గలదు. వరశుల్కము కన్యాలంకారముగనే పరిగణింపబడును. కావున నిది నిర్బంధముతో గూడిన సాలంకృత కన్యాదానమగును. ప్రథమరజస్వలయిన బాలికకు ఏడవనాడు శుద్ధి స్నానము చేయింతురు. స్త్రీలు కంచుకమును ధరింపరు. కుడిపైట వేయుదురు. కుడికొప్పు పెట్టెదరు. రజస్వలకాని బాలికలు కుచ్చుల జడలల్లుకొందురు. భర్తృ వియుక్తయగు స్త్రీకి ముండనములేదు. దాయవిభాగమున స్త్రీల అలంకారములనుగూడ దాయముగానే పరిగణింతురు. జ్యేష్ఠుడు నిష్ప్రయోజకుడయినను వానికి జ్యేష్ఠ భాగముగ కొంత అధిక ధనమిత్తురు. వివాహాది శుభకార్యములందు బంధువుల నాహ్వానించుటకు "లవంగము లిచ్చుట" యని వీరిలోవ్యవహారము. ఈయా

చారమునకును, కాళిదాసుని రఘువంశము ఆరవసర్గమునందలి "ద్వీపాంతరానీతలవంగ పుష్పైరపా కృతస్వేదలవా" అను వాక్యమునకును, గొప్ప చారిత్రిక సంబంధముగలదు. వివాహానంతరమునం దొకనాడు "ఓడ వదలుట" అను ఆచారము వీరియందు గలదు. స్త్రీలకు బ్రతికియున్నంత కాలము పుట్టింటివారే కట్టుబట్టలిత్తురు. ఎవరయిన మరణించినపుడు, కర్త యింటికి పన్నెండవ నాటి రాత్రికి బంధువు లందరును వెళ్లి, శోకోపశమనము గావించి, అతనిచే చందనతాంబూలముల సేవింపజేతురు. దీనికి "పుట్ట పంపుట" అని అందురు. మృతికి దశరాత్రాశౌచమే వీరిలో ఆచారము. శ్రాద్ధదినమున ఆమద్రవ్యముతో, శ్రాద్ధము జరిగించిన పిదప పక్వాన్నముతో మరల పిండదానము చేయుదురు. దీనికి "వెలితీయుట" అనివ్యవహరింతురు. మకరసంక్రమణము నాటి సాయంకాలము వీధివాకిళ్ళను పన్నెండుద్వారములు గల ముగ్గులతో నలంకరించి, మధ్యను ఒక పీటమీద మంటిముద్దలో "పిండికూర" మొక్కను నాటి, దాని దగ్గర దీపముంచెదరు. వీరు నిత్యము మట్టిపాత్రలతోడనే పాకముచేసికొందురు. మత్స్యమాంసములను భుజింతురు. వితంతు స్త్రీలు మత్స్యమాంసములదినరు. త్రాగుడు వీరికి కులాచారమని "Castes and Tribes of Southern India" అను పుస్తకములో వ్రాయబడినది. అట్టి ఆచారము ఎన్నడునూ లేదు.

విశేషములు

జక్కులవారను నొక తెగవారు కళింగవైశ్యులను మాత్రమే యాచించి, జీవించుచు వారి పూర్వుల గాథలను జెప్పుచుందురు. వీరు కళింగవైశ్యులను దక్క నితరులను యాచింపరు. ఇతరుల యిండ్ల భుజింపరు.

కళింగవైశ్యులు తమలో లోపించిన ఉపనయన సంస్కారమును దిరిగి ఆచరించుచున్నారు. వీరిలో కొందరు చైతన్య మతస్థులును, కొందరు ఆర్హత (ఆలేఖ్) మతస్థులును అక్కడక్కడ నున్నారు.

కోదులు

శ్రీయుత అవసరాల జగన్నాధరావుపంతులుగారు బి. ఎ. బి. ఎల్.

గంజాంజిల్లా, బల్లిగుడాడివిజనులోని మూడు తాలూకాలలో (బల్లిగుడా, గుమ్సూరు-ఉదయగిరి, రామగిరి-ఉదయగిరి)కోదుజాతివారు నివసించుచున్నారు. ఈమూడు తాలూకాలలోను సుమారు మూడులక్షలమంది జనాభాసంఖ్య ఉండును. రామగిరి తాలూకాలో సవరులను ఇంకొక తెగ అడవిజాతివారు ఉన్నారు. ఈమూడు తాలూకాలు చాలా విస్తీర్ణముగలవి. బల్లిగుడాతాలూకా తూర్పునుండి పశ్చిమమునకు సుమారు 80 మైళ్ళును, ఉత్తరదక్షిణములకు 70 మైళ్ళున్ను వైశాల్యము గలది. కోదువారు తాము "కూయి" లని చెప్పుకొందురు. బరంపురమునకు రసూలుకొండ నాటున 50 మైళ్ళదూరము. రసూలు

కొండకు, గుమ్సూరు-ఉదయగిరి తాలూకా ముఖ్యపట్టణము. ఉదయగిరి 27 మైళ్లు. అక్కడ నుంచి బల్లిగుడా 42 మైళ్ళుదూరమై యున్నది. రామగిరి-ఉదయగిరి ఇచ్ఛాపురము నుంచి నాటున 45 మైళ్ళదూరము.

2. ఖోదుదేశము—పల్లెలు—ఇళ్ళు.

ఖోదుదేశము పర్వత అరణ్యమయమై యున్నది. చాలా యెత్తైన కొండలు గలవు. బల్లిగుడా తాలూకాలోని దాబాడి, గుమ్సూరు-ఉదయగిరిలోని కళింగా, మొదలగు—3000 అడుగులకు పైగా సముద్రపు మట్టము కంటె (Sea-Level) యెత్తుగా నున్న—పర్వతములు పది వరకు ఉన్నవి. ఈకొండలు, సెలయేళ్ళు, అరణ్యములు, కొండలోయలు నేత్రపర్వముగా నుండును. సృష్టివైచిత్ర్యములు ఈమూడుతాలూకాలలోను చాలాచోట్ల గన్పట్టును. బల్లిగుడా తాలూకాలో సాళువా అరణ్యము గొప్పది కలదు. ఖోదు గ్రామములు సాధారణముగా ఒక్కొకచోట 10, 20 యిండ్లు, వాటికి ఫర్లాంగుదూరమున 10 యిండ్లు, మరికొంత దూరమున మరి 10, 15 యిండ్లు యీవిధముగా నుండును. ఈ యిండ్ల గుంపులు కలిసి ఒక గ్రామమగును. సాధారణముగా గ్రామమునకు 200 లకు పైగా జనాభా ఉండదు. జనసమ్మర్దము లేదు. గ్రామముల పేర్లను కొన్నిటిని పేర్కొందును.

గుమ్సూరు - ఉదయగిరి	కుసాదండి బకింగియా లుహాలింగియా కుంభారికుప్ప నెడ్డిగుడా
బల్లిగుడా	దారింగబాడి దాశింగబాడి శిమ్మనబాడి కుడుతాలి సారంగొడో
రామగిరి - ఉదయగిరి	ఒడబా డొకలింగయా

ఖోదులకు పెంకుటిండ్లులేవు. ఇండ్లకు రాతి గోడలుగాని మట్టిగోడలుగాని ఉండవు. బల్లలతో గోడలను, పైకప్పు కర్రలు లేక చొప్పతోను కట్టుదురు. వంటగది, పడకగది, సామానుగది, అని మూడుగదులు సాధారణముగా ఉండును. ఒకేవరుసను ఉండును. 3 పెట్టె అరలువలె ఉండును. కిటికీ లుండవు. గదులు ఇరుకుగా ఉండును. సాధారణముగా 2 గజముల కన్న హెచ్చు వెడల్పుగాని, 5 గజములకు హెచ్చు పొడవుగాని గల గదులు ఉండవు. సామానుగదిని ధాన్యము దంపు గదిగా వాడుదురు.

బల్లిగుడా తాలూకాలో "కుటియా" ఖోదులు భూమిలో సొరంగములు త్రవ్వకొని ఆవే గదులుగా యేర్పరుచుకొని అందులో నివసింతురు. వీరు తక్కిన ఖోదువారికంటె అనాగరికులు. వీరిలో కొంతమంది బట్టలు ధరించరనియు, చెట్లపట్ట (Bark) తో శరీరమును కప్పుకొందురనియు వాడుక.

3. భాష.

వీరిభాష ఖోదులేక "కూయి". వ్రాత లిపి లేదు. మాటలాడుటకేభాష వాడుకలో నున్నది. కొన్ని పదములు తెనుగు భాషను పోలినట్టు కన్పట్టును. ఇందుకు కొన్ని ఉదాహరణము లిచ్చుచున్నాను.

దివ్యదేహుఁడై నిలిచెను. ఆవేశ్యకాంత యది గని, విస్మయమొంది, భయమ్మున హాహాకారముచేయుచూ పరుగెత్తిపోవుచుండ నా దివ్యదేహుండు నావేశ్య ననేక విధముల నుతించి, శశినిభంబగు నొకదివ్య విమానం బెక్కి దివికేగెను. నాటనుండియు నీతీర్థంబ న్నామమున ప్రసిద్ధి నొందియున్నది. అచ్చటనే ముక్తేశ్వరాన్వయ లింగమొక్కటి గలదు. అందుసేవించిన, ప్రేతభయముండదు.

23. దానికిదక్షిణభాగమందు పక్షితీర్థంబు గలదు దాని మహిమంబెట్లనిన,నందుసేవించు వారలిష్టసిద్ధినొందుటయేగాక నదితిర్యగ్జంతువులకు కూడా మోక్షమిచ్చుచున్నది.

పద్మసరస్తీర్థము

24. మరియుదాని పశ్చిమభాగమందు పద్మసరస్తీర్థంబును పద్మసంజీవనంబునుగలవు. అత్యంత పాపకర్ముఁడగు నరుం డెవ్వఁడేని నీ తీర్థజలంబుల మునిగిన జీవన్ముక్తుండగు. మరియు పద్మ సంజీవనమ్మున మృతుండైన నరుండు పునర్జీవితుండగు. ఇప్పుడు కలియుగంబు గావున నా మహాత్మ్యముకలుషాత్ములకు గానరాదు-

మలవిమోచన తీర్థము

25. మరియువీటికాగ్నేయభాగంబున పద్మనాభగిరినుండి యొకధారగాప్రవహించుచూగంగానదీసమానమగుమలవిమోచనతీర్థముగలదు. అందుస్నానమొనరించిన గంగాస్నానఫలము కలుగును. పద్మనాభుని పదక్షాళితంబుగాననాజలంబునకట్టిమహాత్మ్యమీతీర్థంబునగలదు.

పుష్కరతీర్థము

26. మరియు వీరేశ్వరలింగంబున కుత్తర భాగమందు పుష్కరతీర్థంబు గలదు. అందు సేవించు వారలకు పుష్కరఫలంబు గలుగును. కలియుగంబున కలుషాత్ములగువారికీజలంబు సామాన్యముగా దోచును. మరియు కార్తీకమాసపుష్కరములో స్నాన మాచరించువారలకు వాంఛితంబులు సిద్ధించు. వారలు సాయుజ్యంబు నొందుదురు.

27. అనంతరము కుంభసంభవుండు షడాననుగనుంగొని ఓ హరపుత్రా! రత్నాద్రియందు హరి వసియించుటకు కారణంబేమని యడుగ నతడిట్లని వక్కాణింపదొడగెను:—మునీంద్రా! పూర్వ మొకానొక కాలమందు బ్రహ్మయొనర్చు తపంబునకు మెచ్చి హరిహరులు గోవిందకాననమున వసించుట కంగీకరించిరని ముందు చెప్పియుంటిని. అది కారణంబుగా నమ్మహాత్ము లిద్దరూ మోక్షప్రదులయి తమ్ము దర్శించువారలు దేహావసానంబున తమతమ రూపంబులు దాల్చవలయునని పరస్పరము స్పర్ధ లయిరి. అప్పుడు పద్మనాభుండు కోపము గలవాడై రత్నాద్రి శిఖరమునకు వెడలెను. అది యెరింగి బ్రహ్మ, విష్ణుదేవునొద్ద కేతెంచి నమస్కరించి యిట్లనియె:—మీరు క్షేత్రంబు విడిచి పర్వతాగ్రంబునకు విచ్చేయుట కెంతయు చింతించుచున్నాను. అయినను మిమ్ము నీ శిఖరంబున శ్రావణమాస సితపక్షఅష్టమీదినంబున వచ్చి దర్శించిన వారల కృతార్థుల జేయుచూ శంకరుండును నీవును పరస్పరానుకూల్యులయి లోకుల పాలించవలయునని వేడుకొనియెద. అనినట్లు వరం బొసంగిన పిమ్మట, బ్రహ్మ తన నిజపదంబున కరిగెను.

బిందుతీర్థము

28. మరియు పద్మనాభుని పూర్వభాగమందు బిందుతీర్థంబు గలదు. అందు ముక్తాఫల సమకాంతిగల బిందువులు పడుచుండును.

అట్టి బిందువులను స్పర్శించిన మాత్రముననే సకలపాతకంబులు అణగును.

ఇది మిగుల గోప్యమగు స్థానము. నాచేత వివరింపబడినది. ఇంకను పద్మనాభుని యుత్తరభాగమందు జేగిషాఖ్యముఖ్యాశ్రమ మొకటి గలదు. దాని దర్శించిన ఘోరపాతకములణగును.

హంసతీర్థము

దానికుత్తరమున హంసతీర్థ మున్నది. అందుల మునింగినహంసయొక్కటి ముక్తినొందినది. మానవుండందులమునింగిన హంసవలె నిర్మలుండగును. దీని వారుణభాగమందు వాసుకీబిలంబున్నది. ఇది సర్పములకు నిర్గమస్థానము. ఈ బిలంబునందలి మన్ను ధరించిన విషపీడలుండవు. ఇట్టి తీర్థంబులనేకములుండుట జేసి యీ మహాక్షేత్రము కాశికి సమానంబగునని నీకుం దెలిపితి. కృత, త్రేత, ద్వాపార యుగంబులందు, దివిజ, మనుజ, దనుజ సేవ్యంబులగు విశ్వకర్మనిర్మిత దేవాలయములుసువర్ణమయమై యుండినవి. పరధనపరదారాపహారణాది సమస్త దురిత సమాచరణంబగు నీ కలియుగంబునందు అవి భూగతంబులయి యుండునని చెప్పి వాటి పునర్నిర్మాణ మెట్లగునని యడిగిన షడాననుం డిట్లనియె:—

23. ఓ మునివర్యా! పుడమియందు కటకమను పేర నొక దివ్యపట్టణంబు కలదు. అప్పట్టణమునకు మిగుల తేజస్సుగల విష్ణువర్ధనమధుకర్ణ గజపతియను నొక గంగ వంశాన్వయ రాజు అధిపతియై యుండును. ఆయన సకలశాస్త్రవిశారదుండును ఇంద్రునితో సమానమగు వైభవమున్ను, అగ్నితో సమానమగు తేజస్సున్ను గలిగి యుండును. దుష్టశిక్షణ, శిష్టపరిపాలనంబు చేయుచూ, "దిక్పాలాంశంబున నీతడు జన్మించెనో" యని ప్రజలందరునుడువ, దిక్కులనుండిన భూమి యంతయూ జయించి రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండెను. అంత నొకానొక సమయమందు ఆ రాజు తన రాజ్యభారము తన పుత్రునందుంచి, రథ, గజ, తురగ, పదాతులు తన యిరుపార్శ్వములయందు నడువ, భేరీ మృదంగాదివాయిద్యములతోను, బ్రాహ్మణాశీర్వాదముల తోను బంగారువికారమగు అందోళికాధిరోహణము చేసి, పుణ్యతీర్థ యాత్రలు సలుపుకొఱకు తన పురంబు వెడలెను. మరియు, ద్వారక, మధురా, మాయా, అయోధ్య, కాశి, గయా, ప్రయాగ, శ్రీజగన్నాథము, శ్రీకూర్మము, సింహాచలము మొదలుగాగల క్షేత్రము లన్నియు సేవించుచూ, మిగుల భక్తితో నచ్చటి దేవతలను విధియుక్తముగానారాధించుచూ, బ్రాహ్మణులకు షోడశమహాదానముల నొసంగి, సత్కృతింబడసి, తిరిగి తన పట్టణమున కేతెంచుచుండెను. మార్గమందు యీజయంతీక్షేత్రమందు వంశధారనదీతటమ్మున అనేక గుడారములు వేయించి తన మంత్రులతో నందు విడిసి యుండెను. రాత్రియందు ఆ రాజు తన హంసతూలికాతల్పమందు శయనించియుండ, తదీయస్వప్నంబున సకల ఫలదాయకుండగు శ్రీ ముఖలింగనాయకుండు సాక్షాత్కరించి, పూర్వంబున తానచ్చట నవతరించిన విధంబును, వివిధ తీర్థంబులును, కోటిలింగంబులును గల ఈ క్షేత్రంబు కాశికి తుల్యమని చెప్పి, తానీదేవాలయములు గట్టించి, నిత్యంబుననానా విధపూజలు చేయింపుమనియు నుత్తరోత్తరా

దీర్ఘాయురైశ్వర్యాభివృద్ధి గలుగుననియు చెప్పి యంతర్ధానంబు నొందెను. అంతట ప్రభాతంబైన నా రాజు లేచి కాలోచిత కృత్యంబుల నిర్వర్తించి నిజపురోహితమంత్రి వర్గంబుల రావించి, తన స్వప్నవృత్తాంత మంతయు వారల కెరుంగించెను. వార లందు లకుసంతోషాయత్తచిత్తులై యిట్లనిరి. "దేవా! యగణ్యలింగసమన్వితంబగు నిచ్చట ముఖ లింగనాయకుని స్థానంబు దెలియుటకు యేరికిం దుర్లభంబు గావున, తిరిగీ యీ రాత్రి మీరు సద్భక్తియుక్తులరై గురుతు తెలియజేయు మని స్వామిని ప్రార్థించి శయనింపుడు." అతం డట్లు చేయ, నీశ్వరుండు విరాణ్మూర్తి గాన తిరిగీ ఆయన స్వప్నమందు కనబడి "యో రాజా ! నీవు కృతయుగమందొక రాజసముడవు. భవ్యగుణయుతుడవు. అదియు గాక, గంగవంశసంభూతుడవు గాన, నీకు వాత్సల్యంబున తిరిగీ నాదర్శన మొసంగితిని. నీమనస్సునం గల సందేహము నివృత్తి జేయుదు. నీవు రేపటిదినము అపరాహ్ణ సమయమందు నిజపరివారంబుతో పద్మ నాభాచలప్రాంత వనప్రదేశమ్మునకు మిగుల భక్తితో విహారార్థ మేతెంచు" మని చెప్పి యంతర్ధానంబు నొందె. మరునాడు లేచి నిజకృత్యంబులం దీర్చి యారాజు మంత్రుల కావృత్తాంతముం దెలిపెను. మరియు వేళ యగుటను వనవిహారమునకు వెడలెను. అప్పు డాశ్చర్యముగా నారాజు ముందర బంగారు వికారముగల నొక పావురము కలరవముతో మెల్లమెల్లగా సంచరింపుచుండెను. దానిం జూచి రాజు, యెందును నిట్టి పక్షిం జూడ మనుచూ, దానిం బట్టుకొన ననేకుల వల వాండ్రను రావించెను. వారు వచ్చి తమ ప్రతాపంబులు బలుకుచూ, వలలు వేయ దొడంగిరి. అప్పక్షి వలలు తప్పించుకొని యాకాశమున కెగిరి తిరుగా భూమిపై వ్రాలు చుండినది. తిరిగీ వలవాండ్రు వలలు వేయ, నందు బడినట్టుండియు, బ్రహ్మాదులకుం బట్ట రాని విరాణ్మూర్తి గాన, వలసందులనుండి తప్పించుకొని నచ్చట నుండు నొక పుట్టలో ప్రవేశించినది. ఈసంగతి వలవాండ్రు రాజున కుం దెల్ప, రాజు మంత్రులతో నిట్లనియె. శ్రీ ముఖలింగనాయకుండు దానున్న నెలవు దెలుప నీరీతిని జరిపి యుండవచ్చుననియు, లేని యెడల, "బంగారుపావుర మెక్కడ, పుట్టలో జొచ్చు టెక్కడ"! అనిన వారలు "ఓ! రాజా! నీవు సర్వజ్ఞమూర్తివగుట నీకుం దెలసె గాని నమ్మహేశ్వరుని లీల లెవరికిం దెలియ సాధ్యంబగునా" యనిరి. అంతట నా రాజు సపరివారంబుగా నేగి, పుట్ట త్రవ్వింప నందులో ధవళకాంతికలితముఖలింగనాయకుం గని, తనదు నేత్రంబులు పవిత్రంబు లయ్యె ననియు, జన్మసాఫల్య మైనదనియు బలికి, మరియు నచ్చట నున్నతప్రదేశ మొకటి త్రవ్వింప నొక్కొక్క లింగంబు వుఁసను గనుఁపింప, మిక్కిలి ప్రీతినొందినవాడాయెను. అచ్చట నుండు లింగంబు లన్నియు దేవతా నిర్మితంబు లగుటను, అన్నిటి కన్ని దేవాల యములు గట్టించుటకు విత్తంబు చాలనం దుల కారాజు చింతాక్రాంతుడై యుండ, తిరిగీ నతని స్వప్నమందు శ్రీ ముఖలింగ నాయకుండు గానుఁపించి, "రేపు ప్రభాత మందు నాలుగు గురివిందగింజల ప్రమా ణముగల బిందువులతో సువర్ణవృష్టి యేడు గడియల పర్యంతము వర్షించగలదు" అని చెప్పి యంతర్హితుం డాయెను. మరునాడట్లు

వర్షించిన సువర్ణధనసహాయముచేత, నా రాజు వంశధారనదీతీరమ్మున దివ్యమగు నొక పట్టణంబును, దేవాలయములను నిర్మాణము చేయుటకై పనివారల రావించెను. శిల్పశాస్త్రమందు నిపుణులయిన యా పనివారలు, యప్పటి దేవాలయముల తీరును బట్టియు, రాతిద్వారబంధముల పైన చెక్కబడిన తీగెదంతావళుల బట్టియు, జూడ, యా రాజు పరిపాలనలో నుండు భువనేశ్వర ప్రాంతములనుండి వచ్చి యుందురనుటకు వీలు కలిగియున్నది. ఇట్లా రాజన్యవరుడు దేవాలయనిర్మాణము మొదలుగాగలపనియంతయు నెరవేర్చి యథావిధి స్వామికి పూజ లొనర్చి, తన యాజ్ఞప్రకారము జరుగుచుండుటకు తగిన యేర్పాటులు చేసి, మరల తన రాజ్యమునకు బోయెను.

24. తదనంతరము ఆరాజ వంశంబున జన్మించినవారందరు యిప్పటివరకూ, వంశపారంపర్య మీ దేవాలయమున కధిపతులై యుండి సేవ, మహోత్సవాదులు అన్నియు జరిపించుచున్నారు.

కావున, నీ క్షేత్రంబుననగస్త్యమునీంద్రుండు తన భార్యయగు లోపాముద్ర సహితంబుగా కొంతకాల ముండి విష్ణుపదంబందెను. కావున నీక్షేత్రముకాశీక్షేత్రతుల్యమని నిశ్చయించబడినది. సత్యం సత్యం,పునః సత్యం.

శ్రీ ముఖలింగేశ్వరార్పణమస్తు.

ఈ క్షేత్రమహాత్మ్యమును యెవరు భక్తితో వినినను, పఠించినను, వారలకు శ్రీ ముఖలింగనాయకుడు, ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాదిసంపదల నొసంగి, తుదకు ముక్తి యొసంగును. శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము

గొడవర్తి రామదాసుగారు బి. ఎ.,

పీఠిక

కలింగరాజ్యచరిత్రను వెల్లడి జేయు కుతూహలముతో బనిజేయుచు యారాజ్యమందు ముఖ్యక్షేత్రమైన ముఖలింగమునకు యితర పురాతన పుణ్యక్షేత్రంబులకుం బోలె యొక మహాత్మ్యముండు నేమో యని యూహించి వెదకుచుండగా ప్రస్తుతము విశాఖపట్నవాస్తవ్యులైన మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ॥ శ్రీవిక్రమదేవుగారు ముఖలింగక్షేత్రమను పేరుగల నొక యచ్చుప్రతిని నా కొసంగిరి. దానిని జదివి చూడగా నది మూడు భాగములుగ నున్నది. మొదటి భాగము స్కాంధపురాణాంతర్గత అధ్యాయములు సంస్కృతభాషయందును, రెండవభాగము ఈ సంస్కృతమునకు సరియైన తెలుగు పద్యములును, మూడవభాగము శ్రీ ముఖలింగేశ్వరస్వామివారి పరమున జెప్పిన భజనకీర్తనలు, యేకాంతసేవయును గలిగియున్నది. ఈ గ్రంథముయొక్క చరిత్రను సంపూర్ణముగా దెలుపుటకై దాని ముఖపత్రప్రతినిందుతో గూర్చబడినది.

ఈ పుస్తకములో నిచ్చిన స్కాంధపురాణాంతర్గతమైనవని జెప్పిన యధ్యాయములను తర్కించి జూచుటకు నా కాపురాణ మెచ్చటయు లభింపలేదు. ఈ ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యమందుగల తొమ్మిది యధ్యాయములలో మూడింటిని, ప్రథమ, చతుర్థ, నవమ యధ్యాయములనే నిందు వ్రాసి యున్నాను.

ఈ గ్రంథము నా కిచ్చిన మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ॥ శ్రీవిక్రమదేవుగారికి నా మనఃపూర్వకమైన వందనముల నర్పించుచున్నాను. ఈ మహాత్మ్యము యొక్క మరియొక ప్రతి మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ॥ రావుసాహేబు గిడుగు వెంకట రామమూర్తి పంతులుగారి స్వకీయ భాండాగారమునందు న్నట్లు నవీనముగా దెలిసినది.

నా వద్దనున్న ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము యొక్క ముఖపత్ర ప్రతి-

శ్రీ వెంకటరమణసహాయము
జయపురం జమీందారుగారయిన శ్రీ విక్రమదేవు మహారాజులుంగారి
కుమాళ్లు ప్రస్తుతము నగరికటక నివాసులయిన
శ్రీ పెద దుగరాజు మహారాజులుం గారి శలవు ప్రకారము గార్డియను అయిన
మల్లాప్రగడ గున్నయ్యపంతులుగారిచేత స్కందపురాణాంతర్గతమైన
జయంతీక్షేత్ర మహాత్మ్యంబును
కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రిగారిచే ఆంధ్రభాషగా రచియింపబడిన ముఖలింగేశ్వరక్షేత్ర
మహాత్మ్యంబును, బొమ్మగంటి వీరేశ్వరశాస్త్రిగారిచే చెప్పబడిన ఏకాంతసేవయును,
శ్రీ మండపాక విశ్వనాథశాస్త్రులవారిచే పరిష్కరింపబడి, విశాఖపట్టణమునందు
గరుడా సుందరరామయ్యగారిచే నూతనముగా స్థాపింపబడిన శ్రీ వేణుగోపాల
ముద్రాక్షరశాలయందు ప్రింటర్ బి॥ బాలాజీగారి వలన ముద్రింపంబడి ప్రచురింపబడియె.
ధాతృనామ సం॥ ఫాల్గుణ శు ౧ బుధవారము

శ్రీముఖలింగక్షేత్ర మహాత్మ్యము

నారాయణం నమస్కృత్య నరంచైవ నరోత్తమం । దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్ ‖ 1
వ్యాసం వశిష్ఠనప్తారం శక్తేః పౌత్రమకల్మషమ్ । పరాశరాత్మజం వందే శుకతాతం తపోనిధిమ్ ‖ 2
యస్యానుభావమఖిలం శ్రుతిసారమేక । మధ్యాత్మదీపమతితీర్ష యతాంతమాద్యం ।
సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్యం । తం వ్యాససూను ముపయామి గురుం యతీనాం ‖ 3
యంప్రవ్రజాంత మనుపేతకృత్యం । ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావ ।
పుత్రేతితన్మయతయాతరవోభినేదు । స్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోస్మి ‖ 4

వ్యాసోవాచ :—

నైమిషే నిమిషక్షేత్రే ఋషయ శ్శౌనకాదయః । పప్రచ్ఛ సూతమాసీనం వ్యాసశిష్యం మహామతిం ‖ 1

శౌనకోవాచ :—

సూత సూత ! మహాప్రాజ్ఞ ! క్షేత్రతత్వ విశారద ! । శృతం త్వత్కృపయాసర్వాం కాశీమహాత్మ్యముత్తమం‖ 2
ముక్తిదం సర్వజంతూనాం కాశీక్షేత్రం సుదుర్లభం । అవిముక్త మితిఖ్యాతం సాన్నిధ్యం యత్ర ధూర్జటేః ‖ 3
ఏతత్ క్షేత్రసమం క్షేత్రం వదామ్యద్యచ విద్యతే । అశక్తానాం చ పంగూనా మాలస్యోపహతాత్మనాం ।
దూరదేశాంతరస్థానాం కాశీవాసస్సుదుర్లభః ‖ 4

సూత ఉవాచ :—

సాధుపృష్టం మునిశ్రేష్ఠై ర్భవద్భిశ్చ కృపాళుభిః । యతోలోక హితార్థాయ మహతాం ప్రశ్న ఈదృశః ‖ 5
వారాణస్యాస్సమం క్షేత్రం బ్రూహీతి మునిపుంగవ । భవద్భిరుక్తం తత్సర్వం వక్ష్యామిచ యథామతిమ్ ‖ 6
వారాణస్యాశ్చ మహిమా సతు తత్రైవ విద్యతే । యథాద్రాక్షా ఫలస్వాదో ద్రాక్షాయా మేవనాన్యథా ‖ 7
క్రిమికీటపతంగానాం మృతిమాత్రేణ ముక్తిదమ్ । కథమేతత్సమం భూయా చ్ఛృతయో యత్రకారణమ్ ‖ 8
తదాపిచ వదామ్యత్ర భవత్ప్రశ్నానుసారతః । అయంహి పరమో లాభో మహతాం సంగమోనృణాం ‖ 9
యచ్ఛృత్వా మనుజాస్సద్యో ముక్తిభాజోనసంశయః । తత్ప్రబ్రవీమి మునిశ్రేష్ఠాః క్షేత్రం పరమదుర్లభమ్ ‖ 10
ఏవమేవ పురాపృష్టో హ్యగస్త్యే నచషణ్ముఖః । తత్సర్వం కథయిష్యామి క్షేత్రాఖ్యాన మనుత్తమమ్ ‖ 11
ఏకదా కాశికాయాంతు భగవాన్ కుంభసంభవః । వసంశ్చకార ధర్మాత్మా తపః పరమదుష్కరం ‖ 12
గంగాంభసి సదాస్నాత్వా నిత్యకర్మపరాయణః । హరిమారాధయామాస ఏకాగ్రమనసామునిః ‖ 13
జీర్ణపర్ణానిలాహారస్సంతుష్ట స్సంయతేంద్రియః । లోపాముద్రాయుత స్సమ్యగ్వైఖానసమతేస్థితః ‖ 14
ఏవం స్థితే మునిశ్రేష్ఠే వారాణస్యాం ద్విజోత్తమాః । తదానీం వవృధేశైలో వింధ్యః పాదపభూషితః ‖ 15
సూర్యమండల మారోద్ధుం హవ్యవాహం తృణం యదా । దృష్ట్వా తముగ్రకర్మాణందేవాంశ్చన్ద్రాదయస్తదా ‖
హరిం శరణమాపన్నః ప్రపన్నభయభజంనమ్ । తుష్టువుః పౌరుషైస్సూక్తైః బ్రహ్మరుద్ర పురోగమాః ‖ 17

దేవా ఊచుః :—

త్వమగ్నిస్త్వం వషట్కార స్త్వమిన్ద్రస్త్వ ప్రజాపతిః । త్వమేవ సర్వలోకానాం కర్తా రక్షకమేవచ‖ 18
త్రాహిత్రాహిజగన్నాథ ! త్రాహిత్రైలోక్యపాలక !। సూర్యమార్గావరోధాయ వృద్ధిం యాస్యతి భూధరః‖ 19
త్వామృతేజగదాధార ! కః క్షమః పృథివీపతే ! । అగస్త్యయేవ శిష్యోయం దుర్జయ స్సదృక్షఃఫలైః ‖ 20

జయాచ్యుత ! జయానంత ! జయసర్వేశశాశ్వత ! । జయకృష్ణ జగన్నాథ ! జయభక్తజనప్రియ ! ॥ 21
ఇత్యేవమీడితో దేవైః విష్ణుస్త్రిలోక్యనాయకః । ప్రాహ ప్రసన్నగంభీరవాచా మధురయా ద్విజాన్ ॥ 22

శ్రీ భగవానువాచ :—

మాభీష్మయూయంభో దేవాః పర్వతేంద్రాభిభీతయా । భవతాం కార్యసాధయిష్యే నాత్ర కార్యవిచారణా ॥ 23
ఏవముక్త్వాతు భగవా న్వాసుదేవో జగత్పతిః । జగామ గరుడారూఢ శ్శీఘ్రం వారాణశీపురీమ్ ॥ 24
వింధ్యం జ్ఞాత్వా ఽగస్త్యశిష్యం భక్తానాం సుయశస్కరః । దేవైః బ్రహ్మాదిభి స్సార్ధ న్తథాశ్రమపదంయయౌ ॥ 25
ముని ర్దృష్ట్వా ఖగారూఢం దేవదేవం జనార్దనమ్ । ననామ దణ్డవద్భూమౌ బాష్పపూరితలోచనః ॥ 26
అశక్తః పూజితుం విప్రః ప్రేమ్ణాతు గతచేష్టితః । కృతాఞ్జలి రుపాతస్థే కృతకృత్యో మునీశ్వరః ॥ 27
అర్ఘ్యపాద్యాదిభి ర్ద్రవ్యైః పూజయిత్వాసురేశ్వరమ్ । ప్రేమగద్గదయా వాచా తుష్టావ మునిపుఙ్గవః ॥ 28

అగస్త్య ఉవాచ :—

నమస్తే వాసుదేవాయ నమస్సఙ్కర్షణాయ చ । ప్రద్యుమ్నాయాఽనిరుద్ధాయ తుభ్యం భగవతే నమః ॥ 29
ఆద్యాయ బీజాయ నమస్తే విశ్వరూపిణే । నమస్త్రైలోక్య నాథాయ సచ్చిదానందమూర్తయే ॥ 30
పద్మనేత్రాయ మహతే నమస్తే పద్మపాణయే । నమః పద్మవిలాసాయ హృన్నిత్యాత్పద్మవాసినే ॥ 31
శంఖచక్రగదాబ్జధారిణే వనమాలినే । నీలజీమూత దేహాయ నమస్తే సర్వసాక్షిణే ॥ 32
భక్తైకకల్పవృక్షాయ భవతాపవినాశినే । యోగీశాయ పురాణాయ నమస్తే యోగదాయినే ॥ 33
యతోవాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసాసహ । తం నిర్వికార మవ్యక్తం ప్రణమామి పునః పునః ॥ 34

♦ ♦ ♦ ♦

యద్భయా ద్వాతివైవాయు స్సూర్యస్తపతి యద్భయాత్ । ఇన్ద్రాగ్ని మృత్యవశ్చైవ చరంతి యదనుజ్ఞయా ॥ 40
యదజ్ఞానా జ్జగద్భాతి యద్జ్ఞానాచ్చ నివర్తతే । తం స్వప్రకాశం విశ్వేశం ప్రణమామి నిరంతరమ్ ॥ 41
ఏవం స్తుతస్తు భగవాన్ కుమ్భజేన మహాత్మనా । ప్రహస్యా గాధయా వాచా మునిమాహ జనార్దనః ॥ 42

శ్రీ భగవానువాచ :—

ప్రసన్నోస్మి మునిశ్రేష్ఠ వరంవరయ సువ్రత । మామారాధ్య జగన్నాథం నభూయోర్హసిశోచితుమ్ ॥ 43
యదారాధనసామర్థ్యాత్పీతో వై వారిధిస్త్వయా । తం మాం తదాచరగురుం విధిం సర్వేశ్వరం మునే ॥ 44
ఇత్యేవ ముక్తో హరిణా భక్తసంసారవైరిణా । పునరాహ మునిశ్రేష్ఠో ప్రేమగద్గదయాగిరా ॥ 45

అగస్త్య ఉవాచ :—

వరం నయాచే జగదేకనాథ ! । త్వత్పాదభక్తి స్సతతం మమోస్తు ! ।
ఇదం ప్రియం చాశు వరం ప్రయచ్ఛ । పునః పునస్త్వా మిదమేవయాచే ॥ 46
తతోదత్వా వరందేవః ప్రోవాచ మునిపుఙ్గవమ్ । యత్రకుత్ర స్థితస్యాపి మమ భక్తిస్సదాస్తుతే ॥ 47
అన్యదేకం శృణుప్రాజ్ఞ దేవకార్యహితాయవై । ఇతోగచ్ఛ మునిశ్రేష్ఠ దక్షిణాదిశముత్తమమ్ ॥ 48
పరోపకారనిరతాం సాధవస్త్వాదృశామునే ! । విచరన్తో మహీమేతా న్నహి స్వార్థపరాయణాః ॥ 49
యద్యప్యేషాహి దుస్త్యాద్యా కాశీముక్తిపురీసదా । యదాహి దేవకార్యార్థం వ్రజసర్వాత్మనా మునే ॥ 50
ఇతిశ్రుత్వా హరేర్వాక్యం దేవదేవస్య చక్రిణః । ఓమిత్యాదేశ మాదాయ జగామ మునిపుఙ్గవః ॥ 51
తతోపశ్య న్మార్గమధ్యే యుగ్రజమ్భీరరూపిణమ్ । గ్రహతారావరణఙ్కుర్వన్తం స్వేనతేజసా ॥ 52
మునేర్దర్శనమాత్రేణ జాతకంపోనగోత్తమః । ననామ దణ్డవద్భూమౌ క్షమస్వేతి మునింవదన్ ॥ 53
తతోముని స్వహస్తాగ్రం శిరస్యాధాయ తస్యచ । ఏవమేవసమాతిష్ఠ యావదాగమనమ్మమ ॥ 54
ఇత్యుక్త్వాథమునిశ్రేష్ఠో జగామాశాఞ్చదక్షిణామ్ । కాశీవిరహశోకేన చలన్పథి ముహుర్ముహుః ॥ 55

పీత్వాపి వారిధిం పూర్వం లీలయా మునిపుఙ్గవః । కాశీవిరహశోకాబ్ధా పపాతాతీవవిహ్వలః ॥ 56
హా కాశికాశికే కాశి క్వాసి క్వాసీతి సంలపన్ । యయౌపంపాసరో నామ తుంగభద్రాతటేమునిః ॥ 57
తత్ర స్నాత్వాచ విధివత్పితౄన్ సన్తర్పయన్మునిః । శుశ్రావ మధురం నాదం ఘటాతాలమృదఙ్గజమ్॥ 58
తతః పప్రచ్ఛ తత్రస్థా న్కుత్రతోయం మహాస్వనః । శ్రూయతే మధురో నాదో యథాకాశ్యా న్నిరన్తరమ్ ॥ 59
ప్రజాఊచు శ్చాపిదూరే శరజన్మాశ్రమోమునే । మయూరాఖ్య మహాశైలే వర్తతే దేవసేవితః ॥ 60
తత్రగచ్ఛ మహాభాగ కుంభయోనే యదీచ్ఛసి । సాక్షాత్సామ్బస్య పుత్రోసౌ నాత్రకార్యా విచారణా ॥ 61

సూత ఉవాచ :—

ఇతి శ్రుత్వా ప్రజాద్వారా షణ్ముఖాశ్రమమాయయౌ । యత్రాస్తి శిఖిశైలేన్ద్రే సగణ స్స్వామి కార్తికః ॥ 62
అగస్త్య మాగత న్దృష్ట్వా దేహప్రాణమివాగతమ్ । సంహృష్ట కఙ్కణస్సద్యో బభూవాతీవషణ్ముఖః ॥ 63
కాశీకాశీతి జలపన్త మగస్త్యం విచేతసమ్ । పరిపప్రచ్ఛ హృష్టాత్మా శుచః ప్రశమయన్నివ ॥ 64

స్కన్ద ఉవాచ :—

కస్మా దాగమనన్బ్రహ్మ న్తవబ్రహ్మర్షిసత్తమ । కిఙ్కార్య ఙ్కారణాన్యద్యబ్రూహి సర్వాత్మనే మునే ॥ 65

అగస్త్య ఉవాచ :—

వారాణశీ మ్పరిత్యజ్య ఇహప్రాప్త స్సురోత్తమ । త్వద్దర్శనా త్కృతార్థోఽస్మి కాశీవిరహపీడితః ॥ 66
ప్రసన్నోయది దేవేశ షడానన మహేశజ! కాశీప్రాప్తి యథా భూయా త్తథాకురుమమప్రభో ॥ 67
ఏవం శ్రుత్వామునేర్వాక్యం చిన్తయామాస శమ్భుజః । ఇదన్తు దుర్ఘట ఙ్జాత ఙ్కిఙ్కరోమి మునీశ్వర ॥ 68
అహ మప్యేత దిచ్ఛామి కాశీవాసమ్మునీశ్వర । మమాపి దుర్లభాకాశీ అన్యేషాం వచ్మికి మ్పునః ॥ 69
తాపత్రయాపి తప్తానా మ్మమూక్షూణా మ్పరన్తప । కాశీవినా గతిర్నాస్తి కల్పకోటిశతైరపి ॥ 70
కాశీ కాశీతి కాశీతి త్రివారం యో పఠేన్నరః । సోఽపి కాశీఫలం ప్రాప్య ముక్తిభాగీభవేన్నరః ॥ 71
దుర్లభఙ్కాశికామృత్యు ర్దుర్లభ న్తత్పదాశ్రయః । దుర్లభం వాశివే భక్తి స్త్రయమేతద్ధి దుర్లభమ్ ॥ 72
ఏవం సఞ్చిన్త్య దౌర్లభ్యం కాశీక్షేత్రంతు షణ్ముఖః । వర్ణయామాస తత్సర్వం కాశీమహాత్మ్య ముత్తమమ్॥ 73
శ్రుత్వాతు కాశీమాహాత్మ్యం హృష్టాత్మా మునిపుఙ్గవః । పునః పప్రచ్ఛ ధర్మాత్మా షడానన మతన్ద్రితః॥ 74

అగస్త్య ఉవాచ :—

దేవదేవ దయాసింధో పార్వతీ తనయా వ్యయా । అవిముక్త సమాన న్తత్ క్షేత్రమాఖ్యాహిమేప్రభో ॥ 75

స్కన్ద ఉవాచ :—

సమ్యగ్వినిహితా బుద్ధి స్తవ బ్రహ్మర్షి సత్తమ । యతో జిజ్ఞాసిత స్త్వేతన్ముక్తిక్షేత్రం సమమ్మునే ॥ 76
ఏకబ్రహ్మ యథాగీతం సచ్చిదానన్ద మద్వయమ్ । ముక్తిక్షేత్ర న్తథాప్యేకమవిముక్త ముదీరితమ్ ॥ 77
తత్సమానం క్షేత్రవర న్నాస్త్యేవ పృథివీతలే । తథాపి గుహ్యమేతద్ధి వర్తతే మునిపుఙ్గవ ॥ 78
అస్త్యేక మ్పరంగోప్యమన్య త్తత్రమునీశ్వర । కాశీక్షేత్రసమం క్షేత్రం ముక్తిదం ప్రాణినాం సదా ॥ 79
మహేన్ద్రాద్రి త్పశ్చిమే భాగే దేశః కర్మవిగర్హితః । కలిఙ్గ ఇతివిఖ్యాత శ్శప్తపూర్వమ్మునీశ్వరైః ॥ 80
అస్తి తత్రమహాక్షేత్ర ఞ్జయన్త్యాహ్వయముత్తమమ్ । మునివర్యై ర్దేవవర్యై స్సిద్ధం మర్త్యైశ్చ సేవితమ్ ॥ 81
తస్య క్షేత్రస్య సామ్యన్తు యాతినాన్యన్మహీతలే । తత్రగచ్ఛ మునిశ్రేష్ఠ కాశీఙ్గన్తుం యదీచ్ఛసి॥ 82
యథాకాశ్యాం సభగవాన్ ముక్తిద శ్శఙ్కరస్సదా । వర్తతే తన్మహాక్షేత్రే మధుకేశాఖ్యయా యుతః ॥ 83
ఇత్యుక్త్వా మునిశార్దూలం షణ్ముఖః కరుణాకరః । తూష్ణీ మ్బభూవ సర్వాత్మా కాశీస్మరణ విహ్వలః ॥ 84

ఇతిశ్రీస్కన్దపురాణే కాశీఖణ్డే మహేన్ద్రి[illegible]ధ్యాయః

శ్రీ మధుకేశ్వరార్పణమస్తు.

ముఖలింగ క్షేత్ర మహాత్మ్యము

౪ వ అ ధ్యా య ము.

జయంతీ క్షేత్రమహాత్మ్యము.

ఏవం శృత్వా గుహాముఖో క్షేత్రోత్పత్తి ఝుటోద్భవః । తతః కిం పృష్టవాన్ సూత ఏత దాఖ్యాహి విస్తరాత్ ॥ 1

సూ త ఉ వా చ :—

అవిముక్తసమం క్షేత్రోత్పత్తిం శృత్వా మునిస్తదా విస్మితః । ప్రాహ ధర్మాత్మా కుమారం శివసంభవమ్ ॥ 2

అ గ స్త్య ఉ వా చ:—

తస్య క్షేత్రస్య మాహాత్మ్యం జయంత్యాఖ్యస్య మే వద । యది కాశ్యా సమం తర్హి శ్రోతుమిచ్ఛామి సాదరాత్ ॥ 3
కాని కానిచ తీర్థాని తత్రసంతి సురోత్తమ । కతిలింగాని భగవన్ బ్రూహివిస్తరతః ప్రభో ॥ 4

స్కం దో వా చ :—

జయంతీ క్షేత్రమాహాత్మ్యం క్షమః కోవాత్రవర్ణితుమ్ । షణ్ముఖోపి మునిశ్రేష్ఠ నాహం శక్తః ప్రకీర్తితుమ్ ॥ 5
తథాఽపి చ వదామ్యద్య యావద్బుద్ధిబలోదయమ్ । యత్స్వసాదుర్ధరీత్రైవ నభోగచ్ఛన్తి పక్షిణః ॥ 6
చతుర్యుగేషు క్షేత్రస్య సంజ్ఞాతు పృథగీరితా । తాన్ శృణుష్వ మహాభాగ శ్రవణాత్పాపనాశనీ ॥ 7
గోవిన్ద కాననమీ నామ కృతే త్వేతత్ప్రవర్తతే । త్రేతాయాం కీర్తితం త్వేతన్మధుకేశ్వరమిత్యపి ॥ 8
జయన్తి నగరమ్ప్రోక్తం ద్వాపరే మునిసత్తమ । కాశీ సమమిదం క్షేత్రం ముఖలింగం కలౌయుగే ॥ 9
కీకటేషు గయా. క్షేత్రం యథా పుణ్యతమమ్మునే । అవంతీ మాళవేషూక్తా పురీ ముక్తికరీ యథా ॥ 10
గోకర్ణం కొఙ్కణేషూక్త న్ధూర్జటేః ప్రియకారకమ్ । తథా కలిఙ్గదేశేతు జయన్తి నగర మ్మునే ॥ 11
అహో క్షేత్రస్య మహిమా వర్ణ్యతే కేనసత్తమ । పఞ్చక్రోశాత్మక మిదం లిఙ్గ మేవ న సంశయః ॥ 12
శ్రీశైలశిఖర న్దృష్ట్వా తను స్త్యక్త్వా విముక్తకే । ముఖలిఙ్గ ముఖ న్దృష్ట్వా పునర్జన్మన్న విద్యతే ॥ 13
పృథివ్యాం యాని లిఙ్గాని పాపనాశకరాణివై । ఇదం తు ముక్తిదం లిఙ్గ మ్ముఖలిఙ్గ న్న సంశయః ॥ 14
అహో కలిఙ్గదేశీయాః జనాః పూర్ణమనోరథాః । యతః పశ్యన్తి సర్వేశ ఞ్జయన్తినగరేశ్వరమ్ ॥ 15
తన్మా మైకప్రదానన్తత్ క్షేత్ర మ్పరమదుర్లభమ్ । యత్ర సాక్షా త్స్వస్వరూపా సదా హరిహరౌ మునే ॥ 16
తతో బ్రహ్మణ ఆదేశా త్తీర్థాని వివిధాని చ । పుష్కరా దీని విప్రేన్ద్ర తత్ర యాతాని సర్వతః ॥ 17

అ గ స్త్య ఉ వా చ :—

కాని కాని చ తీర్థాని సమాయాతాని షణ్ముఖ । తేషా న్నామాని స్థానాని శ్రోతుమిచ్ఛా మ్యనుక్రమాత్ ॥ 18

స్క న్దో వా చ :—

జయన్తినగరస్థానా తీర్థాని మునిసత్తమ । సఙ్ఖ్యాం కర్తు న్నశక్నోతి శేషోపి కిము మాదృశః ॥ 19
తథాఽపి మునిశార్దూల ప్రసిద్ధాన్యత్ర యానివై । తాని వక్ష్యే జయన్త్యాఖ్యే క్షేత్రే పరమపావనే ॥ 20
సప్త పుర్యస్త్రయోగ్రామాః నవారణ్యాన్యథోషరాః । నవై వేద న్తూషరాఖ్య మ్పాపబీజవినాశకమ్ ॥ 21
గోష్పదమాత్రం సలిల మ్పఞ్చక్రోశేతు యద్భవేత్ । తదేవ సర్వపాపానాం శోధక న్నాత్ర సంశయః ॥ 22
కోటితీర్థ ఞ్జమ్బుతీర్థం సోమతీర్థ న్తదా ద్విజ । సూర్యతీర్థ మ్పుష్కరాఖ్యం తథా మలవిమోచనమ్ ॥ 23

పిశాచమోచన న్నామ పక్షిమోచనక న్తథా । హంసతీర్థ జ్జయాతీర్థ ఙ్కుబేర మ్మార్కణ్డ న్తథా ॥ 24
చక్రతీర్థ మ్పద్మసరో బిన్దుతీర్థ మితీరితమ్ । ఏవం విధాని తీర్థాని బహుశస్స న్తి కుమ్భజ ॥ 25
ఏషాం స్థానాని వక్ష్యామి సావధాన మనా శ్శృణు । స్నాన శ్రవణమాత్రేణ సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ 26
దక్షిణే లిఙ్గరాజస్య జమ్బూతీర్థ మితీరితమ్ । తత్రస్నాత్వా మునిశ్రేష్ఠ వాజపేయఫలంల్లభేత్ ॥ 27

అగస్త్య ఉవాచ:—

జంబూతీర్థస్య మహాత్మ్యం బ్రూహి స్వామి న్కృపానిధే । కథంతీర్థమిదం జాత ఞ్జమ్బూతీర్థమితిప్రభో ॥ 28

స్కన్దో వాచ:—

సముద్రపానమునిరాడి తిహాస మ్పురాతనమ్ । జంబూతీర్థం సువృత్తాన్త శ్శోభిత మ్పాపనాశనమ్ ॥ 29
ఆసీత్పురా మునిశ్రేష్ఠ వేదవేదాఙ్గ పారగః । దేవవ్రత ఇతిఖ్యాతో ద్విజః కాశ్మీరసమ్భవః ॥ 30
సకదాచి త్కుటుమ్బేషు కలహాజ్జాత నిస్పృహః । నశ్వరం విశ్వమఖిల న్దృష్ట్వా ద్విజవరస్సదా ॥ 31
జగామ తీర్థయాత్రార్థ మేకఏవ మునీశ్వర । కాశీక్షేత్ర జ్గయాక్షేత్ర మ్ప్రయాగ న్నైమిశ న్తథా 32
పుష్కరమ్మథురా ఙ్కాఞ్చీ మ్భరద్వాజాశ్రమ న్తథా । భృగ్వాశ్రమ ఙ్కపిలాఖ్య మేకామ్ర మ్పారుష న్తదా ॥
అన్యాన్యపిచ తీర్థాని పశ్యన్ శ్రీశైల మాయయౌ । తత్ర దృష్ట్వా పార్వతీశం న్యవస న్త చిరన్ద్విజః ॥ 34
తత్త్రైకదా ద్విజశ్రేష్ఠో ఫలార్థీ వనమాయయౌ । పశ్య న్నిత స్తతో వృక్షా న్క్షుధార్తీ శ్రాన్తమానసః ॥ 35
జమ్బూఫలాన్య పశ్యద్వై వృక్షాగ్రే ద్విజపుఙ్గవః । వృక్షమారుహ్య జగ్ధ న్త మ్ఫలాని వివిధానిచ ॥ 36
ముహుఃక్షిప న్తం శిరసి క్రోధాత్మా చ శశాపహ । దూర్వాసా శ్శఙ్కరస్యాంశ శ్చణ్డాల స్త్వమ్భవేతిచ ॥ 37
అవరుహ్య ద్విజస్తూర్ణ న్తత్సన్నిధి ముపాగతః । పాదౌ స్పృష్ట్వాతు శిరసా ననామ భువిదణ్డవత్ ॥ 38
దృష్ట్వా ద్విజ ఙ్కమ్పమానం శా న్తసం విగ్నమానసమ్ । దూర్వాసః కృపయావిష్టో ఇదమాహామునీశ్వరః ॥ 39

దూర్వాస ఉవాచ :—

అమోఘశాపో మమ విప్రవర్య తథాప్యుపాయం ప్రవదామ్యపాపహమ్ । జమ్బూతరోఃకాష్ఠ మముష్య శుష్క-
న్త్వాదాయ తీర్థాన్యటశాపముక్తయే ॥ 40
య త్తీర్థ స్పర్శనే నాస్యపల్లవత్వ మ్భవేత్పునః । తత్రైవ శాపయుక్తస్య నిర్ముక్తి ర్నాత్రసంశయః ॥ 41
ఓమిత్యాదేశమాదాయ జగామ ద్విజసత్తమః । అటన్తీర్థాని సర్వాణి నలేభే సుఖమాత్మనః ॥ 42
చిదమ్బరం వెఙ్కటేశ ఙ్కాఞ్చీ ఙ్కాళేశ్వర న్తథా । కావేరీన్తుఙ్గభద్రా ఞ్చ కృష్ణా మ్భీమానదీ న్తథా ॥ 43
భాగీరథీ ఞ్చ సరయూ మ్పయోష్ణీ ఞ్చ సరస్వతీమ్ । ఏతాన్నదీనదాం శ్చైవక్షేత్రాణి వివిధాని చ ॥ 44
దృష్ట్వా స్పృష్ట్వాచ దణ్డేన జామ్బుకేన ద్విజోత్తమః । దూర్వాసోక్త మ్ప్రత్యయన్తు దృష్టవానపి కుత్రచిత్ ॥ 45
తదోత్పన్నాచ మహతీ చిన్తాహృదయ శఙ్కువత్ । కిమతః కరణీయమ్మే చణ్డాలత్వవిముక్తయే ॥ 46
యమక్త మ్మునివర్యేణ తత్కృతం విధిపూర్వకమ్ । నదృష్టోయత్రకుత్రాపి ప్రత్యయ శ్శాపమోచకః ॥ 47
ఏవం సఞ్చిన్త్య సుదృఢ న్ద్విజశ్శాపవిమూఢధీః । పునశ్శ్రీశైలముద్దిశ్య గన్తు ఞ్చక్రే మతి న్తథా ॥ 48
జయన్తినామకం క్షేత్ర మాజగామ యదృచ్ఛయా । దక్షిణే లిఙ్గరాజస్య సరోవరమకల్మషమ్ ॥ 49
దృష్ట్వా స్నాతు మ్మనశ్చక్రే ధర్మకామ్యో ద్విజోత్తమః । స్నాత్వా సదణ్డో నిరగా ద్ద్విజస్సూర్యోపమ ప్రభః ॥
దృష్ట్వాత్మాన మ్భానుమ న్త న్దణ్డఞ్చైవ సపల్లవమ్ । తథా వా విస్మితోజాతః కిమిద ఞ్జాత మిత్యయమ్ ॥ 51
మయా దృష్ట్వా న్య పూర్వాణి తీర్థాని బహుశః క్షితౌ।ఆకస్మా చ్చ మయా దృష్టం సద్యః ప్రత్యయకారకమ్ ॥
ఏవ మ్మీమాంసమానే తు బ్రాహ్మణే మునిసత్తమ । నభోవాణీ తదాజాతా ద్విజసంశయను త్తయే ॥ 53
భో భో బ్రాహ్మణవర్యాత్ర విచికిత్సాం తు మా కృథాః । ఇద నీరవర వ్యాసైశూల మితీరితమ్ ॥ 45

12

త్రిశూలేన పురాఖ్యాతం సర్వపాపవిమోచనమ్ ॥ అత్ర తిష్ఠతి సాక్షాచ్ఛ్వ శివ శ్రీజమ్బుకేశ్వరః ॥ 55
ఏవ న్నభోవచ శ్శృత్వా ద్విజ స్సంశయ వర్జితః । జమ్బుకేశం సమభ్యర్చ్య పునస్థాన మవాపసః ॥ 56
తదా రభ్య మునిశ్రేష్ఠ జమ్బూసర ఇతీరితమ్ । సర్వపాపప్రశమనం సద్యఃప్రత్యయకారకమ్ ॥ 57
శ్రావణస్యాంసితేపక్షే చతుర్దశ్యామ్మునీశ్వర । యస్స్నాత్వా జమ్బుసరసి జమ్బుకేశం సమర్చతి ॥ 58
తస్య సాక్షాన్మహాదేవః ప్రసన్న శ్చ నసంశయః । ఇదం రహస్య మ్పరమ మ్మయాదే పరికీర్తితమ్ ॥ 59
జమ్బుతీర్థస్య మహాత్మ్యం యశ్శృణోతి ముదాన్వితః । సయాతి పరమంస్థాన కైలాసాఖ్యం సుదుర్లభమ్॥ 60
ఇద గ్గోప్యమ్మయా తుభ్య జ్కీర్తిత ఙ్ఘటసమ్భవ ।

ఇతి శ్రీస్కన్దపురాణే ఉత్తరఖణ్డే జయన్తిక్షేత్రమహాత్మ్యే
చతుర్థోధ్యాయః ।
శ్రీమధుకేశ్వరార్పణమస్తు.

శ్రీ ముఖలిఙ్గేశ్వర క్షేత్రమహాత్మ్యే

నవమోధ్యాయః

శ్రీ సూత ఉవాచ:—

ఏవంశ్రుత్వాస్కన్దముఖా దగస్త్యః కుమ్భసమ్భవః । షడాననం విలోక్యైవమ్పునః ప్రోవాచసాదరః॥ 1

అగస్త్య ఉవాచ:—

ఘోరే కలియుగేప్రాప్తే నాశమేత్యపునర్భువి । పూజ్య భవిష్యతిప్రోక్త న్త్వయా క్షేత్రమిద న్త్వితి॥ 2
కథ మ్భవే ద్యథాపూర్ణమ్బలాహిచిత్రమిదమ్ప్రభో । సర్వజ్ఞ నన్దనస్సాక్షా త్త్రికాలజ్ఞ స్త్వమేవహి॥ 3

స్కన్ద ఉవాచ:—

ధరణ్యా మస్తి సర్వేషామ్మఙ్గళానాం సదాస్పదమ్ । పట్టణ ఙ్కటకాభిఖ్యఞ్జనానాం సర్వసౌఖ్యదమ్ ॥ 4
తత్పట్టణే మహాతేజా విష్ణువర్ధన పూర్వకః । మధుకర్ణ గజాధీశ మహాదేవో మహాబలః ॥ 5
గఙ్గాన్వయ సముద్భూత స్సర్వశాస్త్రవిశారదః । పాలయన్విధివన్నిత్యం వైభవే విబుధేశ్వరః ॥ 6
ప్రతాపే వహ్నిరివజోధర్మాధర్మవినిర్ణయే । నైఋతో దుష్టశిక్షాయా ఙ్కృపాయాంయాదసామ్పతిః ॥ 7
శ్రితలోకార్తి రాత్రిజోన్మూల నేతుమ్ప్రకమ్పనః । జనదారిద్ర్యహరణే ధనాధ్యక్షో మహేశ్వరః ॥ 8
విభూతావితి సర్వైశ్చాపసన్నుతస్స న్నృపోత్తమైః । ఏకదాసుమహాపాలో బాలార్కసదృశప్రభః ॥ 9
రాజ్యపూజ్యవినమ్రేషు ప్రాజ్యకీర్తిషు సూనుషు । సమర్ప్య మనుసీజ్ఞై ర్మన్త్రిదక్షైశ్చ మన్త్రిభిః ॥ 10
ధనుర్విద్యాది నిపుణై ర్దణనాథై స్సమన్వితః । మదగర్వితమాతఙ్గై ర్ధారాశుద్ధతురఙ్గమైః ॥ 11
ప్రజావశ్యన్ధనాసీకై ర్వనికాభిజ్ఞసృద్భటైః । సజ్ఞావిహీనై స్సైన్యైశ్చ సమేతః కాఞ్చనాఞ్చితామ్ ॥ 12
ఆరుహ్య న్దోళికామ్పుణ్యక్షేత్రాణీక్షుతుమద్యతః । ద్వారకామ్మధురామ్మాయామయోధ్యాఙ్కాశికాఙ్గయామ్॥
ప్రయాగ శ్శ్రీశైల ఞ్చ కూర్మం సింహమహీధరమ్ । ఏవం విధాని క్షేత్రాణి గత్వాసన్తుష్టమానసః ॥ 14
తత్రతత్రప్రదీప్తేషు స్నాత్వాతీర్థేషు భక్తితః । సమ్పూజ్య దేవతాం స్తత్ర క్షేత్రస్థా విధిపూర్వకమ్ ॥ 15

దత్వాషోడశదానాని బ్రాహ్మణేభ్యో బహూని చ । నానాజనైః కీర్తితస్సన్ పునరాత్మీయపట్టణమ్ ॥ 17
గన్తున్నిష్క్రమ్య విధినా క్షేత్రభూమి మిమాం గతః । కారయిత్వా పటగృహాన్వంశధారావదే తటే ॥ 18
తేష్వమాత్యాదిభిస్సాక ముషిత్వా శక్రసన్నిభే । తస్మిన్ రాజ్ఞినిశీథిన్యాన్తస్యాన్నిద్రాం గతే తదా ॥ 19
ముఖలిజేశ్వరస్సాక్షాత్స్వప్నే తస్య మహీభుజః । నైజరూపం సమ్ప్రదర్శ్య స్వక్షేత్రోదన్తమాదితః ॥ 20
రాజ్ఞే తస్మై సర్వమేవం సాదరం కథయిష్యతి । గఙ్గాన్వయసముద్భూతరాజన్ మద్వచనం శ్రుణు ॥ 21
కాశీసమమిదం క్షేత్రం నానాతీర్థసమన్వితమ్ । దేవాలయైశ్శోభమానం సువర్ణమణినిర్మితైః ॥ 22
బహులిఙ్గైస్సమాకీర్ణం సమస్తఫలదాయకమ్ । కృతత్రేతాద్వాపరేషు దేవాద్యైః పూజితం సదా ॥ 23
రాజన్ కలియుగే ప్రాప్తే సమస్తదురితాకరే । దేవాలయాని క్షేత్రేస్మిన్ తాన్యగచ్ఛన్వినాశతామ్ ॥ 24
పునస్తాని మహీపాల కారయిత్వావిభక్తితః । అత్రస్థితానాం లిఙ్గానాం సర్వేషాం పూజనాదికమ్ ॥ 25
కారయ త్వం తవావశ్య మాయురైశ్వర్యవర్ధనమ్ । ఉత్తరోత్తరతో రాజన్ భవిష్యతి నసంశయః ॥ 26
ఇత్యుక్త్వాన్తర్హితే సద్యః ప్రభాతసమయే నృపః । బుద్ధ్వా ప్రాభాతిక కృత్యాన్నిర్వర్త్యచ పురోహితాన్ ॥
హితానమాత్యానుద్వీక్ష్య స్వప్నవృత్తాన్తమాదితః ! కథయిష్యతి తేభ్యశ్చ శ్రుత్వా తే సూక్ష్మబుద్ధయః ॥ 28
అతివేలప్రమోదేన వికాశితమనోమ్బుజాః । దేవతాభ్యుదితాం వాచన్నానాలిఙ్గసమన్వితే ॥ 29
క్షేత్రేస్మిన్ తేన దేవేన సంశ్రితం స్థలముత్తమమ్ । తద్విజ్ఞాతు మశక్యంహితస్మాదస్యాన్నిశిప్రభో ॥ 30
పునస్సద్భక్తియుక్తస్సర్వ సాభిజ్ఞం జ్ఞాతుమేవతత్ । ప్రార్థయిత్వాతమీశానం కురుత్వం శయనన్నృప ॥ 31
ఇతి తేషు బ్రువాణేషు తతో నరవరోత్తమే । తత్ప్రకారేణ నిర్వర్త్య స్థితే తస్యమహీభుజః ॥ 32
స్వప్నే సాక్షాన్నైజరూపం ప్రదర్శ్య సుగుణాకరమ్ । తం విష్ణువర్ధన మ్పూర్వం మధుకర్ణ గజాధిపమ్ ॥ 33
నరదేవ మ్మహాదేవ ఇత్యేవ కథయిష్యతి ॥
34
కీర్త్యా కృతయుగోర్వీశ తుల్యస్త్వ మ్పవిశేషతః । గఙ్గాన్వయసముద్భూతో మహాదేవార్చనాపరః ॥ 35
అతోత్వతి వత్సలతయా మదీయం దర్శనం తవ । దాస్యామి త్వన్మనోదీప్య ద్వికిత్సా విముక్తయే ॥ 36
నిజసైన్యేన సంయుక్తః పద్మనాభమహీభృతః । నికటస్థం వనీభాగం వనీవిహరణోపదేః ॥ 37
శ్వాపరాహ్ణే సమాగచ్ఛ మయాధిష్ఠితముత్తమమ్ । స్థానన్తే జ్ఞాపయిష్యామి తదేప్యుక్త్వాపిధానతామ్ ॥ 38
భజతస్తస్య దేవస్య భారతీం హృదిధారయన్ । ప్రబుద్ధోత్యన్త సన్తుష్టమనా తత్కాలికోచితాన్ ॥ 39
కరణీయ విశేషాంశ్చ నిర్వర్త్యా జ్గిరసోపమాన్ । ఆహూయ మన్త్రిణస్తేభ్య స్స్వప్నవృత్తాన్తమాదితః ॥ 40
కథయిత్వాథ మధ్యాహ్నకాలోచిత మతిత్వరమ్ । కృత్యేన్నిర్వర్త్య నిర్గమ్య పరివారజనైస్సహ ॥ 41
వనస్థలీం సమాసాద్య తత్ర సౌవర్ణ పక్షిణమ్ । మందం మన్దం సఞ్చరన్తం దృష్ట్వా నరపతిస్తదా ॥ 42
హిరణ్మయః కలరవో యత్రకుత్ర న దృశ్యతే । ఇత్యద్భుతా కృష్టమనాః క్షణౌతస్మిన్ విశారదాన్ ॥ 44
జాలికాంశ్చ సమాహూయ యూయంనిర్గమ్య సత్వరమ్ । ఇమం శకున్తం సౌవర్ణం సఙ్గృహ్య మమాన్తికమ్ ॥ 45
ఆనయేతి స్వయమాదిశ్య తథేతి స్వాజ్ఞయాతతః । గత్వా విపుల యత్నైశ్చ జాలికైః పునరాగతైః ॥ 46
కథితం సర్వవృత్తాన్తం తస్య సౌవర్ణ పక్షిణః । నిశమ్య సమహీపాల స్స్వాత్మన్యేవ ముహుర్ముహుః ॥ 47
అహోబత మహచ్చిత్ర మితిమత్వాత్మబాన్ధవాన్ । విలోక్యామాత్యవర్గాంశ్చ కిమేతదితి సంల్లపన్ ॥ 48
సర్వేషాం జాలికానాఞ్చ భూరిజాలక సఞ్చయాన్ । లీలయా సోప్యగణయ జ్జాలరన్ధ్రాద్వినిర్గతః ॥ 49
మాయయా మోహయన్ సర్వాన్వల్మీకస్యాన్తరంగతః ॥ కథమీదృశసామర్థ్యం యత్రకుత్రాపి పక్షిణః ॥ 50
బ్రహ్మాది విబుధైః కిఞ్చిదగ్రాహ్యా మహిమాస్పదః । స ఏవముఖలిజేశః కలధౌతవికారిణీమ్ ॥ 51

పారావతతను స్థిత్వాస్థల న్దర్శితవాన్ స్వకమ్ । ఇతి జ్ఞాత్వా మహీపాల స్తత్ప్రదేశ ప్రవిశ్యచ ॥ 52
స్వప్రేరితైః పరిజనై రుక్తా తే మునిపుఙ్గవ । తద్దేశే ముఖలిఙ్గేశం దృష్ట్వా సన్తుష్టమానసః ॥ 53
పునః పునః పరిజనై రుక్తా తేష్వాన్న తేషుచ । ప్రదేశేషు విచిత్రాణి లిఙ్గాని వివిధానిచ ॥ 54
బహూన్దృష్ట్వా బన్ధుమిత్రై స్సచివై స్సహకుమ్భజ । సర్వేషామపి లిఙ్గానా న్దేవతాయతనాని వై ॥ 55
భవిష్యన్తి కథం స్వల్పం విత్తమాత్మీయమక్షమమ్ । ఇతిచిన్తాపరీతస్య రాజ్ఞ స్స్వప్నే మహేశ్వరః ॥ 56
ఏవం సత్కృపయా దేవః ప్రసన్నః కథయిష్యతి । సర్వలిఙ్గాఙ్కితే తస్మిన్ పఞ్చక్రోశే మహేశ్వరః ॥ 57
శ్వః ప్రభాతే చతుర్గఙ్గా ప్రమాణై ర్బిన్దుభిర్వృతః । మత్ప్రభావా త్స్వర్ణవృష్టిశ్స్యాత్స ప్తఘటికావధిః ॥ 58
ఇత్యుక్త్వా న్తర్హితే దేవే ప్రబుధ్యాధరణీపతిః । తథైవ తేనసర్వేణ స్వర్ణవృష్టి ప్రవర్షితాన్ ॥ 59
దృష్ట్వా సన్తుష్టహృదయో దేవాయతనకారిణాన్ । విశ్వకర్మోపమేయానా న్తత్సర్వం విత్తమక్షయమ్ ॥ 60
దత్వా సన్తుష్టహృదయై ర్వివిధై స్తక్షకై స్తదా ! నిర్మితం సర్వశోభాఢ్య మ్పట్టణం స్వర్గసన్నిభమ్ ॥ 61
నిర్మితాని విచిత్రాణి దేవతాయతనాని చ । విలోక్య బుధమిత్రైశ్చ సచివై స్సహ భూపతిః ॥ 62
సన్తుష్టమానస శ్శీఘ్ర మ్భార్యయా సహిత స్తదా । వంశధారనదీ జ్గత్వా స్నాత్వా భక్తిసమన్వితః ॥ 63
ముఖలిఙ్గాది సర్వేషాం లిఙ్గానా మ్పూజనమ్మహత్ । కృత్వా ప్రణమ్య తేషాం వై పూజా ఙ్కర్తున్నిరన్తరమ్॥
నిజాజ్ఞాకారిణ స్తత్ర తదాజ్ఞాప్య గమిష్యతి । స్వస్థానం సమహీపాల స్తదైవ తదనన్తరమ్ ॥ 65
తదన్వవాయజాతేభ్యో రాజేభ్యోపి పునస్సదా । ధార్మికేభ్య శ్చ భక్తేభ్య స్తత్ర సేవా మహోత్సవాః । 66
పూజాదయశ్చ సర్వేపి భవిష్యన్తి ఘటోద్భవ । ఇతి స్కన్దేన కథితా తద్భవిష్యత్కథామపి ॥ 67
శ్రుత్వాథ తన్మహాక్షేత్ర జ్గత్వా సద్భక్తిసంయుతః । కృతావగాహన స్తత్ర తీర్థేషు వివిధేషుచ ॥ 68
ముఖలిఙ్గాది లిఙ్గాని పూజయిత్వా సభక్తివాన్ । కఞ్చిత్కాల ఙ్కుమ్భజన్మా నీత్వాతత్రైవ భక్తితః ॥ 69
తతోగత్వా విష్ణుపదే స్థితి ఞ్చక్రే నిరన్తరమ్ । జ్యోతిర్మయఃకుమ్భజన్మా లోపాముద్రాసమన్వితః ॥ 70

శ్రీ ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము

శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యులుగారు

ఈ ముఖలింగక్షేత్రము కళింగదేశములో నున్న సుప్రసిద్ధ శివక్షేత్రములలో నొకటి. ఇది యిపుడు గంజాంమండలములో జేరియున్నది. ప్రతిసంవత్సరము శివరాత్రి కిచట మూడు దినములు గొప్ప జాతర కూడును. ఇచటి కనేక గ్రామములనుండి యాత్రికులు వచ్చి శివప్రీతికరముగా దీపారాధనలతోను భజనలతోను జాగరణముచేయుదురు. అసంఖ్యాకులైన వణిక్కులు కూడ నానావిధములైన విక్రేయవస్తువులను దెచ్చి యిచటికి వచ్చు యాత్రికుల కమ్ముకొనుచుందురు. ఇది జమీందారీస్థలమైన పర్లాకిమిడీ కిరువదిమైళ్ళదూరములో నున్నది. ఈ ముఖలింగక్షేత్రమాహాత్మ్యము స్కంద పురాణోత్తరఖండములో బ్రతిపాదింపబడి యున్నది. ఈ పురాణభాగమును కాకరపర్తి కృష్ణమూర్తి యను నొక కవిపుంగవుడు మూడాశ్వాసముల ఆంధ్ర ప్రబంధముగా రచించి యున్నాడు. ఈ కవి తన వృత్తాంత మును సంగ్రహముగా గృత్యాదిలో నిట్లు చెప్పెను:—

సీ॥ శ్రీరామ పదపద్మసేవారతుండును వేదశాస్త్రార్థ ప్రవీణుడగుచు। సత్యభామాకృష్ణ సంవాద ముఖ్యప్రబంధముల్ రచియించి ప్రథితగోడ। వంశామల క్షీర వారాశి రాకాసుధాకరకమనీయతరయశోవి। రాజమాన సుపర్వరాజ వైభవకవిరాజ భూకల్పక భూజ జగ్గరాయ భూపాలవరదత్త రాజితాగ్ర। హారముఖనిస్తులేడ్య సత్కారగుడగుచు దసరు సత్కీర్తి ధుర్యపాత్ర కవివర్యు మహితగుణవంతు మదిని నమస్కరింతు॥

చ॥ పరమశివంకరున్నిఖలబంధుచకోరసుధాకరున్మనో। హరకవితాకసుంగరగతాఖిల శాస్త్రసముత్కరున్ ధరా। మరవరుసద్యశో నికరు మజ్జనకుండగుపాత్రసత్కవీ। శ్వరుని నమస్కరింతు నన వద్యమనోజ్ఞ కవిత్వసిద్ధికిన్॥

ఈపద్యమువలన నీ కవియొక్క జనకుండు పాత్ర సత్కవి నామధేయుడనియు, ఈతడు వేదవేదాంగ పారంగుడనియు, సత్యభామాకృష్ణసంవాదాది మహాప్రబంధముల రచించెననియు విశాఖపట్టణములోనుండు గోడే జగ్గరాయభూపాల వరుడీతని నగ్రహారాది దానములచే సత్కరించెననియు దెలియవచ్చుచున్నది.

ఈ గోడే జగ్గరాయ భూపాలుని వృత్తాంతము విశాఖపురీమండల వృత్తాంత నివేదిక (Vizagapatam Gazetteer) అను గ్రంథములో 220 పుటలో సంగ్రహముగా నిట్లు వ్రాయబడినది:—

"The founder of the Gode family, whose members say that they are Periki or Puragiri Kshatriyas by caste, was Gode Jaggarow, who was Dubash (agent and interpreter) to Mr. Andrews, the chief at Masulipatam and came with him to Visagapatam where he became the first chief of the latter

District. Dr. Benza, in his notes of journey through the Northern Circars, with the then governor Sir Frederick Adam in 1835 says, of him, that he speaks and writes the English language uncommonly well. He also assisted in the capture of the notorious rebel Payakarow in 1834."

"గొడేవంశ స్థాపకుడు జగ్గరావు. వీరి కుటుంబమువారు పెరికీలమని గాని పురగిరి క్షత్రియులమని గాని చెప్పుకొనుచున్నారు. మచిలీ బందరుకు బ్రధానుడైన ఆంద్రూస్ దొరవారి కితడు దుభాషుగా నుండియాతనితో విశాఖపట్టణమునకు వచ్చెను. ఆజిల్లా కంతకు ముఖ్యు డయ్యెను. 1835 సంవత్సరములో డాక్టరు బెంజాఅను నతడు, సర్ ప్రెడరిక్ ఆడమ్ అను గవర్నరుతో నుత్తరసర్కారు లలో బ్రయాణము చేయుచు నీ జగ్గరావును గురించి ప్రశంసాపూర్వకముగా దన ప్రయాణ చరిత్రలో వ్రాసెను. 1834 సంవత్సరములో జరిగిన పాయకరావు పితూరీని నివారించుట యందు దొరతనము వారికి దోట్పాటు గావించెను.

ఈ కవికాల మిప్పటికి సుమా రొక శతాబ్ద మైనది. ఈ కాకరపర్తివారి వంశస్థు లందరు పండితులు, కవులు నై విలసిల్లు చున్నారు. వీరు వంశపారంపర్యముగ శ్రీ గొడేవారి యాస్థానమందు విద్వత్కవులై యున్నారు. నేటికిని నీ రాగౌరవమును బడయుచున్నా రనుటకు బ్రస్తుతము వారి యాస్థానమందు బండితులై యున్న శ్రీ కాకరపర్తి సీతారామశాస్త్రిగారే నిద ర్శనము.

కథాసంగ్రహము.

నైమిశారణ్యవాసులగు శౌనకాది మహర్షులు సూతునిం జూచి, "ఓ మహా త్మా! నీవలన గాశీక్షేత్ర మాహాత్మ్యమును విని సంతసిల్లితిమి. అశక్తులగు పంగ్వంధా దులకు గాశీక్షేత్రమునకు బోవుట మిక్కిలి దుర్లభము. సకల జనులకు సులభముగా సేవింపదగిన పుణ్యక్షేత్రము మఱియొకటి కాశితో సమానమైనది భూమిపై నుండెనేని మాకు జెప్పు"మన విని సూతుం డాబుషి సత్తముల కిట్లనియె? మహర్షులారా:— సర్వజ్ఞులైన మీ రెఱుంగని పుణ్యక్షేత్రంబు లీ భూమిలో గలవే. తెలిసియును నన్ను మీ రిట్లు ప్రశ్నించుట సకలచేతనోపకారా ర్థంబని తలంచెదను. క్రిమికీటాదులకు గూడ శరీరావసానమం దపవర్గము నొసంగు కాశీక్షేత్రముతో దుల్యమైన క్షేత్రము మఱి యొకటి లేదు. దాని కదియే సాటి. ఇపుడు మీరు నన్నడిగిన యంశమునే తొల్లి కుంభ సంభవుండు హరకుమారుడైన కుమారస్వామి నడుగ, నాత డతనికి జెప్పిన కథ మీకు వక్కాణించెదను వినుండు" అని యిట్లు చెప్పం దొడంగె.

అగస్త్యుడు నిరంతర కాశీవాసనిర తుడై గంగానదీస్నానంబు చేయుచు, ధర్మ పత్నియగు లోపాముద్రతో గమలనాభు నర్చించుచు, వాతాంబుపర్ణాపశనంబున గా లంబు గడపుచు, సుఖంబున నుండ గొంత కాలంబునకు వింధ్యభూధరము సురాలయం బగు హేమాద్రిని గూడ జీరికిం గొనక మహాగర్వంబున జంద్రసూర్యాదిగ్రహగత్యవ రోధకమై పెచ్చు పెరిగి జగం బంతయు నంధ

కారావృతంబు జేయ, నింద్రాదిదేవతలు చూచి యాశ్చర్య మొంది వింధ్యాద్రివలనఁ గలుగు జగదుపద్రవమును వారించువా రెవ్వరని విచారించుచు, శంకరకమలాసనాదుల మున్నిడుకొని నిర్జరులు పుండరీకాక్షు సన్నిధికింబోయి,—"దేవా! వింధ్యనగమగస్త్యుఁడు గురువై యుండుటకతన నసాధారణోచ్ఛ్రాయంబున భువనాంధ్య మొదవించుచున్నయది. దాని యౌద్ధత్య మడగించి జగంబుల గావవే, యని ప్రార్థింప గమలాకాంతుం డుమా కాంత కమలసంభవాదులతో గుంభసంభవుని యాశ్రమంబునకుం జని, "ఋషివర్యా! నీయనుగ్రహంబున నింగి ముట్టునట్లు పెరిగిన వింధ్యాద్రివలన లోకంబులకు ముప్పు వాటిల్లె. ఇపుడు దానిపొడవు నడంపవలయును. కాశికాపురనివాసము మోక్షహేతువని యిచట సుఖముగా నున్నారు. గాని, లోకోపకారమేముఖ్యప్రయోజనమని యెంచి దక్షిణదిక్కు కరుగవలయునని యాజ్ఞాపింపముకుందు నాజ్ఞ శిరసావహించి దక్షిణాశాభిముఖుండై యాక్షణంబ వింధ్యాద్రి యున్న యెడకుం బోయి, నమ్మహీధరంబు తన సవిధంబున కేతెంచిన తన గురువుం గాంచి సభక్తికంబుగ దండవత్ప్రణామం బాచరింప గరుణాయత్తచిత్తుండై గురుండగ్గిరి శిరంబుపై తనకర సరసీరుహం బునిచి "నేను మరలి వచ్చునంతవరకు నీ విట్లె యుండు"మని. శాసించి కాశీవిరహసంతప్తమానసుండై యనేక దేశంబుల, నదుల, నరణ్యంబుల, దాటి చనిచని, తుంగభద్రాతీరంబున నున్న పంపాసరోవరంబు జేరి యచట గృతావగాహుండై సంధ్యోపాసనం బాచరించు సమయంబున, నొక దిక్కునుండి ఘంటాశంఖ మృదంగనినదంబులువినవచ్చెను. ఆసముజ్జ్వలనాదంబునకు బ్రభవస్థానం బెయ్యది యని యచటనున్న మునుల నడుగ వారును "భూసురోత్తమా యిచటి కనతిదూరంబున మయూరశైలంబను నొక పర్వతరాజంబు గలదు. అందు మునిజన సేవితంబైన కార్తికేయాశ్రమంబు విలసిల్లు. అది చూడదగిన ప్రదేశంబు గావున నచ్చోటికిం బోయి శరజన్ముని సేవింపు"మని చెప్పిరి అగస్త్యుండును మునులు చెప్పినట్లు బర్హిణాఖ్యాధరంబున నున్న షడాననుని దర్శింప నాతడు కుంభజుని వీక్షించి, ముదితాంతరంగుడై, ఋషివతంసమా, యిచటి కేగుచు నిచటికి జనుదెంచితిరి. మీ డెందంబునం గల కార్యం బెద్ది- తెలుపుడు- దాని ననుకూలంబుగా నెరవేర్చెద ననిన కుంభజుడు. శ్రీకంఠతనూజా! వైకుంఠునాజ్ఞచే గాశిని బాసి గాసిల్లుచు నీ యాశ్రమంబున కరుగుదెంచితిని ఇక నన్ను గాశీవిరహసాగరంబు దాటింపుము. నాకిది య సర్వార్థసిద్ధియని పలుక, స్కందుం డిట్లనియె. నేనును నీ వలె గాశికాపురీ విరహసంతప్తుండనై యుంటి. కాశీక్షేత్రమాహాత్మ్యంబు బొగడ శేషాహికైన శక్యంబె, యనిన, కుంభజాతుం డిట్లనియె:-దేవా! కాశివలె ముక్తిదంబగు మఱియొక క్షేత్రంబు గలదేని తెలుపుమ నవుడు గిరిజాసుతుం డిట్లనియె. మునివర్యా! మఱియొక పరమగోప్యంబు గలదు. చెప్పెద వినుము. తొల్లి యొక మునీంద్రునిచే శపింపబడి కర్మగర్హితమైన కళింగదేశమను నొక దేశము గలదు.

అచ్చటి జనుల ననుగ్రహింప భవుండు పార్వతీ సమేతుండై, ప్రమథవర్గంబులు గొలువ మధూకేశ్వరనామంబున నవతరించె.

దానికి జయంతీపురంబని పేరు. అది కాశికా క్షేత్రతుల్యము. నీ కిష్టమగునేని యచటికి బొమ్మన విని కుంభభవు డానందముతో మహాత్మా! ఆ జయంతీపురక్షేత్రోత్పత్తి ప్రకారంబు నా కెఱుంగింపవే యనవుడు దీనికి బరమ గోప్యంబగు నొక్క యితిహాసంబు గలదు చెప్పెద వినుమని గుహుండిట్లనియె.

మున్ను శంకరశాపంబున దనకు సంభవించిన యపూజ్యతను గుఱించి బ్రహ్మ దుఃఖింపుచుండ "నీవు తపం బొనర్చిన మరల నీకుఁ బూజార్హత కలుగు"నని వియద్వాణి పలుక నవ్వు డజుడు మహేంద్రగిరిపై దివ్యవర్ష శతంబు తీవ్రంబైన తపం బొనర్చెను. ఆతని తపంబునకు మెచ్చి హరిహరు లుభయులు ప్రత్యక్షమై "నీ కభీష్టమగు వరమడుగుము" అనిన బ్రహ్మ సంతసిల్లి పరదేవతలారా! నాయందు మీ కిరువురి కనుగ్రహమున్నదేని, మరల నాకు బూజార్హత గలుగునట్లును, తొల్లి మునిశాపోపహతంబైన కళింగభూమి పావనమగునట్లును, కటాక్షింపుడని వేడుకొనెను. అపుడు వాసుదేవ వామదేవులు బ్రహ్మను జూచి, నళినగర్భా ఇక నీకు వివాహోపనయనాదుల యందు విధ్యుక్తముగా బూజలు జరుగును. కాలాంతరమందు గళింగదేశమతిపవిత్రమును, ముక్తిప్రదంబునై కాశీక్షేత్ర సమానంబగునని చెప్పి, నిజధామంబుల కరిగిరి. బ్రహ్మయు వరలాభసంతుష్టుండై నిజవాసంబునకు బోయె.

అంత నొక్క సమయంబున తుంబురునారదులు హిమగిరిప్రాంతంబున బుష్కరాపగాతీరంబున నొక వైష్ణవాధ్వరంబు జేయ గడంగిరి. ఆక్రతు వైభవంబు జూచుట కాపహూతులై బ్రహ్మేంద్రాది దేవతలును, వసిష్ఠ వామదేవ, మార్కండేయ, కశ్యప, గౌతమాదిమునీశ్వరులును, పాతాళవాసులగు శేషాదిపన్నగ ముఖ్యులును చనిరి. తుంబురునారదులు వారి కెదురుగా బోయి యర్ఘ్యపాద్యాది విధులఁ వారినిబూజించి యుచితాసనంబుల గూర్చుండజేసి ముకుళితాంజలులై బ్రహ్మతో నిట్లనిరి. పితామహా! ఈ యజ్ఞమారంభించుట కర్హమైన శుభముహూర్తం బొకటి నిశ్చయించి చెప్పవే యన, వనజసంభవుండు రేపరుణోదయంబున నీ యధ్వరక్రియ నారంభింపవచ్చును గాని మీ రిరువురునుసకల యజ్ఞభోక్తయు సకలయజ్ఞారాధ్యుండును, సకల యజ్ఞఫలప్రదుడు నగు లక్ష్మీకాంతుని పాలికిం బోయి యాతని యనుజ్ఞ బడయుట లెస్సయని యాజ్ఞాపించెను. అంత వా రుభయులు శ్రీవైకుంఠంబున కరిగి పుండరీకాక్షుని సేవించి, దేవా! భవదారాధన రూపమగు జన్నం బొకటి గావింపదలచి నీ యనుజ్ఞ నొంద నిచటి కేతెంచితి మని విన్నవింప గమలనాభుండు వారిం జూచి యిట్లనియె. పార్వతీశుండు యజ్ఞంబునకు రాని కారణంబేమి? అతడు లేని యజ్ఞంబు నా కభిమతంబు గాదు. కావున మీరు కైలాసంబునకు బోయి భూతనాథుని గూడ బిలువుండని నియోగించినవారు రజతగిరి కేగి తమ యభిప్రాయంబు శూలి కెఱుంగింప నాతడు గిరిజాసమేతుడై త్రిశూలాది సాధనంబులు దాల్చి ప్రమథగణంబులు వెంటనంటి రాగ, హిమగిరి ప్రాంతంబునకు విచ్చేసె. అప్పు డచట నున్న వనజసంభవాది దేవబృందంబు లెదుర్కొని యుచితార్హణంబుల సత్కరించి

యున్నతాసనంబున సుఖాసీనుం జేసిరి. అంత వాణీవల్లభునిచే ననుజ్ఞాతుండై వామదేవుడు ఋత్విక్కులతో సమిత్కుశాజ్యాది సంభారంబుల యజ్ఞకర్మ నాచరింప దొడంగె.

ఆ సమయంబున నమరగాయకులైన గంధర్వులు మదాంధులై, కామరూపంబుల ధరించి, హిమనగప్రాంతకాంతారంబున బాడుచు, ద్రిమ్మరుచుండ నమ్మహాగానశ్రవణపులకాంకిత గాత్రులై శబరయువతులా గంధర్వులకడకుం జని వారి యసాధారణ రూపయౌవనసంపదం గనుంగొని మోహించి, మదనవికారవిహ్వలితచిత్తలై తమ యాశయంబు వారలకుం దెలియజేయ నా గంధర్వులు నీచజాత్యంగనా సంపర్కము తమ కవద్యావహమని నిషేధించినను వినక యాభిల్లాంగనలు వేయువిధంబుల వారికి బోధించి, తొసకు వారిని దమకు లోబర్చుకొనిరి. యజ్ఞము చేయించుచున్న వామదేవఋషి యాగంధర్వుల యనార్యవృత్తంబు దెలిసికొని కుపితుడై శబరాలయంబులం బుట్టుడని వారిని శపించెను. అంత వారలందరు భయాక్రాంతులై వామదేవుని పాదంబులపై బడి "మునీంద్రా! మమ్ముల ననుగ్రహింపుము. మా తప్పు సైరింపుమని వేడుకొన్నను, మీ దుర్వృత్తంబు మీ కిట్టి యాపద దెచ్చె. నా మాట యమోఘంబు. ఈశాపంబున కంతంబు నే జెప్పజాల. శ్రీవల్లభుని బ్రార్థింపు''డని చెప్పగా, వారు మాధవు చెంతకుం బోయి తమకు వామదేవుని వలన గలిగిన శాపము నెఱింగించి, దాని యంతము గటాక్షింపుమని వేడుకొనిరి. అందుపై శ్రీమహావిష్ణువు గిరీశుని జూడమని చెప్పెను. తుదకు వారు చిత్తజారాతిపాదములపై బడి, పలు తెఱగుల బ్రస్తుతించి రక్షింపుమని వేడుకొన, హరుండు వారలకిట్లనియె:— "మహేంద్రగిరికి దక్షిణభాగమున గళింగదేశమను నొక దేశము కలదు. అది మిక్కిలి యపవిత్రమైన దేశము. పురుషోత్తముడు దానికి బవిత్రత నాపాదింప దలంచి యచటనున్న శ్వేతాచలముపై గూర్మరూపమున నవతరించును. ఆ కుధరమునకు బూర్వపశ్చిమభాగముల నుండి వంశధార, లాంగల, యను రెండునదులు ప్రవహించుచుండును. అచటి కుత్తరముగా నున్న వేణుధారానదీతటంబున మధూకవనంబు గలదు. ఆవన మనేక శబరాలయాలంకృతంబై యొప్పు. మీ రంద రచటికి జని యా శబరగృహంబుల జనియింపుడు. వామదేవ మునీందుని శాపంబు దుర్లంఘ్యంబు. ఆ మధూకారణ్యమందు నా దర్శనంబు మీకు గాగలదు. అపుడు మీరందరు విముక్తశాపులై మరల మీ పదంబుల నొందుదురు." గంధర్వులును శివుని యాజ్ఞానుసారముగా బోయి శబరాలయంబుల జనించిరి. అంత తుంబురు, నారదులు యజ్ఞకర్మ బరిసమాప్తినొందించి, యవభృథం బాచరించి హరిహరబ్రహ్మాది దేవనికాయంబును కనకాంబర భూషణాదులచే సత్కరించి పంపిరి.

ఇట్లు షణ్ముఖుండు సెప్పిన కథ విని కుంభసంభవుండు, "పార్వతీనందనా! భక్తవశంవదుడగు శంకరుం డా గంధర్వులకు దర్శనం బొసంగి వారల శాపంబు దీర్చిన ప్రకారం బానతీయు''మని యడిగిన, కార్తికేయుం డిట్లనియె. వంశధారానదీతీరంబున నున్న పద్మనాభగిరి, వటగిరి ప్రాంతంబుల మధూకమహీజారణ్య మొక్కటి గలదు. అది సంయమీంద్రుల కావాసయోగ్యమైన ప్రదేశము.

వామదేవ ఋషిశప్తులగు గంధర్వు లందరు నామధూకారణ్యమందున్న శబరాలయంబుల జన్మించిరి. చిత్రగాయకుడను వా డొకండు వారి కధిపతియై యుండె. అతడు ధార్మికుడు. సజ్జనావనదీక్షాపరుడు. తన యనుచరులగు వనచరులు విపినంబున గొట్టి తెచ్చిన మృగంబుల నాభిల్ల నాయకుని ముందల, నిడిన నవి క్రమ్మర నతని గానమాహాత్మ్యముచే సప్రాణంబులై పారిపోవజూచి, జనులు అతనికి జిత్రగాయకాఖ్య తగునని నుతింపుచుండిరి. అతం డొక్కనాడు ధనురాదిసాధనంబులు బూని కిరాత సేవకానుగతుడై మృగయావిహారంబు సలుపుచుండ ననన్యసాధారణనిరవద్యలావణ్యవతియైన యొక వరవర్ణిని గాన వచ్చె. అంత దాని రూపసంపద కచ్చెరువొంది డాయంబోయి, "నీవెవ్వ తెవు. ఏకాకివై ఘోరశరారుమృగసంచారభీమణంబైన యిక్కాంతారంబున గ్రుమ్మర గతం బేమి" యని యడుగ, నా కమలేక్షణ, "శబరాధిపా! అధ్వగమన పరిశ్రాంతనై యుంటిని. క్షుత్పిపాస లధికముగా బాధించుచున్నవి. ఈ మార్గాయాస మెట్లు దీరునని విచారించుచుండగా నా పాలిటి దైవము నిన్ను జూపె. ఇక నీ వేమి యొసంగిన పాకము చేసి నా యిష్టదైవమునకు నివేదించి భుజించి గతశ్రమనై వచ్చి నా వృత్తాంతం బంతయు నీ కెఱింగించెద" ననిన నా శబరాధీశుండు నిజ గృహంబున కరిగి కులసతి నడిగి యపేక్షిత పదార్థంబులం దెచ్చి, యా నాతి కిచ్చె. ఆమెయు నపుడు వంశధారాతటంబున నున్న యొక పుష్టిచెట్టునీడలో శుచియై యువిదయన్నియువండి, యీశ్వరుని కర్పించి తానునుగుడిచి, యనంతరమున తనరాక కెదురుచూచుచున్న శబరరాజు సన్నిధికిం బోయి యిట్లు తనవృత్తాంతం బతనికిదెల్పె. "శబరాధీశా! శ్రీశైలమను నొక శివక్షేత్రము కలదు. అచటనున్న స్త్రీపురుషులందరు షడ్వర్గజేతలు. అద్వయానంద బ్రహ్మనిష్ఠులు. నే నచటనుండు జంగమార్చకుని పుత్రికను. నా పేరు చిత్కళ. అసమాంబక తత్త్వ రహస్యమందారి తేరినదానను. పరమేశ్వరుని పాదంబులు మనంబున ధ్యానించుచు గాశీక్షేత్రంబునకు బోవందలంచి యానుయాత్రిక వర్గంబుతో సింహాద్రిదనుక వచ్చి యలసి యచట నిద్రించుచుండ నాతోనున్నవారు నన్ను వంచించి చనిరి. వారినన్వేషింపుచు దైవవశమున నిచట జేరితిని. ఇక గాశికిబోవు మార్గము నాకెఱింగింపు" మనవుడు, భిల్లాధిపతి "ఓ తరళేక్షణా! ఇట్టికోమలాంగలతిక గలనీవు శీతవాతాతపములకోర్చి కాశికెట్లుపోగలవు? నామాట విని నీవిచటనె నాయొద్దనుండుము. నన్ను నగ్రహింపుము. నాకిదివరకొక భార్యయున్నను దానికి నీకునెట్టిసంబంధము లేకుండ జేసి నిన్ను వేరొకయింటిలో నివసింపజేసెద. లోకములో బురుషులెందరో కళత్రద్వయముగలవారున్నారు. నీవు నట్లనే సుఖముగానుండ వచ్చు" నని పలికిన, నాచాన వాని యభిప్రాయ మెఱింగి యట్లెకానిమ్మని సమ్మతించెను. ఆ శబరమనుజాధిపతి భార్యాద్వయముతో గార్హస్థ్య సుఖమనుభవించుచుండెను. తన గృహప్రాంగణమందున్న యొక మధూకవృక్షముంజూపి సుదతులార యీ తరుకుసుమంబుల ననుదినంబు విక్రయించి తద్విక్రయణలబ్ధమగు ధనముచే మీరిరువురు నుదరపోషణంబు జేసికొను చుండు డని చెప్పి దక్షిణదిక్కున నున్న శాఖలను చిత్రికి, ఉత్తర

దిక్కుననున్న శాఖలను చిత్కళకు సమానముగా బంచియిచ్చెను. చిత్కళ ప్రతిదినము నరువాత లేచి శిరస్స్నాతయై మానసంబున బార్వతీశుని ధ్యానించుచు నా వృక్షమూలమందున్న పుట్టను బూజించి నేల రాలిన పువ్వులను గొనిపోయి తమ పల్లెకు జేరువగానున్న సుమంతపురనివాసియగు నొక వైశ్యునికమ్మి యపేక్షితవస్తుసామగ్రిని దెచ్చుకొనుచుండునది. చిత్తికూడ నట్లనే చేయునది. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగినతరువాత నాచిత్తి తానిచ్చిన పువ్వులకు దక్కువసామా నిచ్చుచున్నాడనియు జిత్కళకు హెచ్చుసామా నిచ్చుచున్నాడనియు నా కోమటితో జగడమాడెను. అపు డాబేహారి వా రిరువురిచ్చిన పువ్వులను జూపించి, “చూచితివా ! మీామీా పువ్వులకు గల తారతమ్యము. చిత్కళ తెచ్చియిచ్చిన పుష్పము లన్నియు గాంచన పుష్పములు. నీ విచ్చిన పువ్వులు కేవల మధూకపుష్పములు. ఇందు కేల యీాకలహము” అని చెప్పగా, నాచిత్తి యింటికివచ్చి భర్త తనయెడఁ గనపర్చిన పక్షపాతమునకు రుష్టయై, భర్తనుదిట్టుచు, జిత్కళను గొట్టబోయెను. అపుడాయిద్దరిభార్యల కలహమును జూచి కిరాత నాయకుడు వారినూరడించి చిత్కళావృక్షభాగమును చిత్తికిని, చిత్తిభాగమును చిత్కళకునిచ్చి, యప్పటికి వారిపోరు శాంతింపజేసెను. గాని మునుపటియట్ల చిత్కళాభాగమందు జాతరూప మయమగు పుష్పంబులు పూచుటయు తన భాగమందు మధూక పుష్పములు పూచుటయు జూచి, చిత్తియధికరోషాక్రాంతయై చిత్కళనుగొట్ట, నది శబరాగ్రణి మ్రోలకుబోయి తనసపత్నీ దౌర్జన్యంబు నాతని కెఱింగింప, నాతడలిగి చిత్తినిబిలిచి “ఓసిదుష్టాత్మురాలా! నీవిట్లు తగవుమాలి చిత్కళను గొట్టుట న్యాయమా” యనియడిగెను. అందుకాచిత్తి “అయ్యా! ఇది బహుదేశాటనముచేసి యనేకమంత్ర తంత్రంబులను మాయలనునేర్చి యున్నది. తనభాగమం దున్నపువ్వులను స్వర్ణమయములగునట్లు చేయుచున్నది. కావున తదీయవృక్షభాగంబు గూడ నాకొసంగి దానిని వెడలగొట్టుము. ఇట్లు చేసిన కలహం బుండదు” అని చెప్ప, శబరధరణీపతి కొంతప్రొద్దు మదిలోజింతించి భార్యాద్వయ ముండుటవలన గలిగిన యనర్థం బిది యని నిశ్చయించి, యాభూరుహంబుచెంత కేగి నిశితి కుఠారంబున దానినేలబడ ఖండించెను. ఎఱుగక యిట్లతడావృక్షంబు ఛేదింప తత్కోటరాంతరమునుండియసంఖ్యాతవిద్యుత్ప్రభాపుంజరంజితంబు, చండభాను సహస్రవిభావిభాసురంబు, నఖిలలోక దుర్నిరీక్ష్యంబు నగు నొక్క మహాతేజంబు వెలువడి భూనభోంతరాళంబుంగప్పె. అట్టి తైర్యక్ష తేజః ప్రసరోపహతుండై యాశబరాగ్రణి వృక్షమూలంబున మూర్ఛాపహృత చేతనుండై నేలం గూలె. అట్టిస్థితిలో నున్న తనభర్తను తనబంధువులకెల్లంజూపి, చిత్కళ తనభర్తను జంపించెనని చెప్ప, వారంద రుద్యతాయుధులై చిత్కళను వధింప నుద్యమించిరి. అపుడు చిత్కళ సమాహిత చిత్తయై, పరమేశ్వరుని నుతియింప, నాపరమకారుణికుండు మహోక్షాధి రూఢుండై నగాత్మజతో నచట బ్రత్యక్షమయ్యె. ఆతనిదర్శించి చిత్రగాయకునితో గూడిన శబరులెల్లరు శాపవిముక్తినొంది మరల గంధర్వులై హరుని నుతించిరి. అంతరిక్షంబునుండి సురలు ప్రసూనవర్షంబులు గురి

సిరి. దివ్యదుందుభిధ్వానం బెసంగె. అపుడు బ్రహ్మేంద్రాది దేవత లాస్థలంబున కేతెంచి వేదసూక్తంబుల శూలపాణిం గొనియాడి "దేవా! కాశీక్షేత్రంబున విశ్వేశ్వరాఖ్యచే నధివసించి లోకులకు ముక్తినొసంగుచున్నట్లీ ప్రదేశమందు మధుకేశ్వరాఖ్యచే నీవృక్షకోటరంబుననధివసించి భక్తులను బ్రోచుచుండు" మని ప్రార్థింప, వారుండు సమ్మతించి, సకల లోకరక్షాయత్తచిత్తుండై పార్వతితో నదృశ్యమూర్తియై యావృక్షకోటరంబుననుండె. వనజసంభవప్రార్థితుండై వనజనాభుండాక్షేత్రపాలకుండై యచట వసియించె. బ్రహ్మ చేనియుక్తుండై విశ్వకర్మ యద్దేవుని కాలయ గోపుర ప్రాకారాదులను, జయంతీపురంబను నొక్కదివ్యనగరంబును, నిర్మించె.

ఇట్లుషణ్ముఖుండు చతుర్ముఖ వరానురూపగంధర్వ శాపమోచన కారణంబగు జయంతీక్షేత్రోత్పత్తి ప్రకారంబు కుంభ సంభవున కెఱింగించె.

కళింగదేశప్రాచీనమతచరిత్ర

మహారాజశ్రీ కె. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యంగారు. ఎమ్. ఏ.

మహాభారతమునందును, భోధాయనునివంటి బ్రాహ్మణధర్మశాస్త్రకారులచేతను, కళింగము నెడ చూపబడిన అత్యౌదాసీన్యమువలన కళింగదేశము ముఖ్యముగా వేదపథము ననుసరించని వ్రాత్యుల దేశమని మనకు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. బహుశః వా రాదిని జంతుపూజకులై యుందురు. కళింగములోని యాటవికులెల్లప్పుడునుజంతుపూజకులుగాను, తీరస్థులును జనపదులును అంతకంటె మంచిమతము ననుసరించు వారుగాను ఉండువారు.

వింధ్యపర్వతముల యడ్డుచేత నాఁ శ్రేణికి దక్షిణమున నున్న దేశమునబ్రాహ్మణమత మతిచిరకాలముననే వ్యాప్తిఁజెందినది కాదు. ఔత్తరాహమతము వింధ్యకు పూర్వ, పశ్చిమములనున్న భూప్రదేశములద్వారా దక్షిణమున కింకిననూ, గోదావరి కృష్ణానదీ ప్రాంతముల నున్న మనోహరములగు భూములకు బోవుటకు బ్రాహ్మణమతమునకు కళింగము రహదారి యయియుండనోపు.

జాతకకథలవలన, బౌద్ధమతప్రచారమునకు పూర్వము కళింగమున బ్రాహ్మణాచారములు ప్రబలినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కుంభవతి, దంతపురవంశచరిత్రలును, మహావంశమందు విజయుఁడు ప్రవాసము జెంది, దిగ్విజయార్థమై సింహళమునకు నావికాయాత్రపోయిన కథయును, (1) కళింగాశ్వకుల (పయిఠాను) ఘోరయుద్ధ కథయును, కళింగరాజ్యముయొక్క ప్రాచీనతయు, ఔన్నత్యమును, బలమును చాటుచున్నవి. జాతకముల

1 జాతకము (3 వసంపుటము)

రెండవసంపుటములో కళింగరాజ్యమునకు తన పేరు నిచ్చిన 'కళింగ' యను రాజు బ్రాహ్మణులను మహాత్మాయము వారించు శక్తులను గ్రహించుటకు కురురాజ్యమునకు పంపెనని చెప్పబడియున్నది. నాల్గవ సంపుటములో కళింగరాజు పౌత్రుడు బౌద్ధమతాభిమాని యని వ్రాయబడినది. మహావంశములో సింహళదేశములో బౌద్ధమతారంభమగు విజయుని రాకయు, మహాబుద్ధుని నిర్వాణమును సమకాలీనములని కనుపట్టుచున్నది. బుద్ధుని దంతమువలన పేరుచెందిన దంతపురకథను బట్టియు, సింగపురమను,సింహపురపు ప్రారంభ చరిత్రను బట్టియు, కళింగదేశమున బౌద్ధమత ప్రాచీనత తెలియగలదు. ఈకథల కాలనిర్ణయము దుర్ఘటమైనను బ్రాహ్మణమత ప్రధానమైన కళింగము కాలక్రమమున బౌద్ధప్రచారమునకు లోనైనదని మాత్రము మనము సిద్ధాంతము చేయవచ్చును. విజయుడు బౌద్ధుడగుట యతని ప్రవాసమునకు కారణమేమో. 2

దేశచరిత్రయందు కళింగ నామము తొలుత నశోకుని శిలాశాసనమున గానవచ్చుచున్నది. ఆతని 13 వ శిలాస్మృతిలో పెద్దలకును, నుపాధ్యాయులకును విధేయులును, భృత్యులకును, బానిసలకును దాక్షిణ్యమును గల నానావర్ణముల బ్రాహ్మణులును, యతులును కళింగమున నున్నట్లు వ్రాయబడినది. పైన చెప్పబడిన నానావర్ణములలో బ్రాహ్మణులును, బౌద్ధులును, జైనులును చేరి యుండవచ్చును. కొందరు చరిత్రకారులు, బ్రహ్మద్వేషు లగు నందుల పరిపాలనకు లోనైన కళింగము జైనమనియు, జయపుర ప్రాంతములందలి నందపురములో వారిస్మారక చిహ్నము లున్నవనియు, అశోకుడు ప్రథమమున శైవుడగుటచే వేదబ్రాహ్మణ రక్షణ కొరకు కళింగమందు నందులతో యతడు యుద్ధము చేసి జయించెననియు నభి ప్రాయము పొందియున్నారు. కాని నిశ్చితమగు చారిత్రిక నిదర్శనమైన యశోకశిలాశాసనములు నానావర్ణములుగల బ్రాహ్మణులను, యతులను గుఱించి చెప్పుచు, రాజ్య పరతంత్రులను ప్రజల ఋజుమార్గాను కూలురుగ చేయుటకు ప్రయత్నము చేయుటకు ద్యోతనము నల్పుచున్నవి. ఇందువలన వారు, సరిహద్దుల ముఖ్యముగానుండు ప్రజలు ఋజుమార్గవర్తులు గారని తెలియుచున్నది. కళింగమున నేమతము ప్రబలినను, వేలాది జీవులనష్టమునకోర్చి, ఘోరయుద్ధము చేసిన కళింగము మిక్కిలి శక్తిగలదయి యుండవలెను. నందవంశనాశనానంతరము కళింగ రాజ్యమునుగూర్చి యావిధమననే మెగాస్థనీసు వర్ణించియున్నాడు. ప్రపంచపు చరిత్రలో నీయుద్ధము అశోకుని బౌద్ధునిచేసి, ఆమతమును గ్రీసుదేశమువరకును వ్యాపకము చేయించుటచే నతిముఖ్యమయినది. అత్యున్నతరాజాదర్శమును, ఋజుమార్గమును(కాలమును ధిక్కరించి) నేటివరకు చూపుటకు జౌగడాధౌలి స్తంభములపై శిలాక్షరములు చెక్కబడియున్నవి. జౌగడాధౌలి స్తంభములందుండుటచే కళింగము చారిత్రకులకున్ను, బౌద్ధ

---

2 మహావంశము.

లకున్న కళింగయుద్ధమువలెనే, దివ్యక్షేత్రమగుచున్నది. (౩)

అశోకుని యనంతరము కళింగరాజ్యము పునరుద్ధారణము జెంది చేటియులను చైత్రులచే పాలింపబడినది. వారిలో మూడవవాడగు ఖారవేలుడుదయగిరియందు శాసనమును క్రీ.పూ. 158 వత్సరమున జెక్కించెను. అందు కళింగరాజ్యముయొక్క మతమును, తంత్రమును, శక్తియు, రాజ్యముల జయించి స్థానిక స్వపరిపాలనము నుద్ధరించుటయేగాక బ్రాహ్మణులనువిద్వాంసులను పెక్కుమందిని ఆదరించుటయువర్ణించబడినవి. శాసనారంభమున అర్హతసిద్ధుల సంబోధించుటచే నీతడు జైనుడని యనుమానించదగినను యానెనుక రాజసూయ యాగముచెప్పబడుటవలన ననుమానము తగ్గుచున్నది. జైనపండితుల కీతడిచ్చిన దానములవలననూ, జైనాలయముల నతడు స్థాపించిన రత్నఖచిత ద్వారబింబముల వలనను, శ్రామణకుల సంఘములకొరకు చెక్కించిన గుహలవలనను, ఈతనికిజైనమతమందుండు నభిమానము వ్యక్తమగుచున్నది. బ్రాహ్మణుల సంఘముల కీతడిచ్చిన దానముచే నీతని నిష్పక్షపాతబుద్ధి తెలియవచ్చుచున్నది. 4 పైజెప్పినరీతి కళింగములోని మతము, జంతుపూజ, బ్రాహ్మణమతము, బౌద్ధజైనమతముల క్లిష్టమిశ్రమమై యుండెడిది. కాని వీనిలో నేదియు నొకప్పుడును సమూలముగా పోయియుండలేదు.

ఖారవేలుని కాలమునుండివెనుకటిగాంగుల కాలమువరకు (క్రీ.వె. 8దవ శతాబ్దము,)కళింగదేశచరిత్ర అంధకార బంధురము. వాకటకులు వారిరాజ్యముకళింగమువరకు సాగించిరి. వారితో వివాహ సంబంధములుగల వేంగి విష్టుకుండినులు రామతీర్థములనుదాటి జయించిరి. ఓఢ్రదేశపు కేసరి వంశమువారి కళింగ రాజ్యముత్తరమున నభివృద్ధిజెందుటకు గాఢ ప్రతిబంధకము కలుగజేసి యుండవచ్చును. హర్షుని రాజ్యము గంజాంమండలమువరకువ్యాపించినది. గంజాంపైన నాతడు దాడివెడలినాడని తెలియవచ్చుచున్నది. ఆకాలమునాటికి గాంగవంశీయులు కళింగమందు వేరునాటుకొనియుండిరి. క్రీ॥ శ॥ 8వ శతాబ్దివెనుకనున్న గాంగులచరిత్రయే మనకు విపులముగా తెలిసినను, తత్పూర్వము కళింగమందు గాంగవంశీయులు పాలించినమాట నిర్వివాదము.

క్రీస్తుశకము మొదటియేడుశతాబ్దములును, బౌద్ధమతము ఉన్నతిజెంది ప్రబలి సింహళ జావాదేశముల నుపశాఖలుగ విస్తరించినకాలము. అనంతరము జైనమతము దానివెనువెనుక ప్రబలి, స్మారకచిహ్నములను బౌద్ధమతముతోపాటు కొండలయందును గుహలయందును నేర్పరిచినది. ఈ గుహలలో ఉదయగిరి ఖండగిరి గుహలు ప్రాచీన బౌద్ధయుగమునకుజెందినవి. వీనికన్నమించిన నాగరికతను సూచించు సాలిహుండాము, రామతీర్థము, 5 సంకారామగుహాలు అర్వా

(౩) స్మిత్తు : అశోకా

4 ఇం ఆం 49 సంపుటము

5 కళింగము సుమారు ప్రస్తుతపు గంజాంమండలముదాటియుండక పోయినను అశోకుని కాలమునుండియు గోదావరినదివరకు కళింగమను పేరబరగినది. అందువలన ప్రస్తుతపు విశాఖపట్టణము కళింగములో జేరినదిగాని యాంధ్రమున జేరినది కాదు.

చీనబౌద్ధయుగమునకు జెందియుండవలెను. గాలియొక్కయు, వాతావరణస్థితియొక్కయు, దాడి లేనిచో నింకను ననేక చైత్య విహారములుమిగిలి యుండును దాదాపు క్రీ.శ. యేడవశతాబ్దని బౌద్ధమతమువన్నెతగ్గి జైన మతము ప్రతిభ హెచ్చినది. జైనమతప్రచారకులు బౌద్ధాలయములనెలవుచేసికొనిరి. తరువాత రెండు శతాబ్దములలోపల బ్రాహ్మణ మతముక్రమముగా దేశము నాక్రమించి రెండుమతములను రూపుమాపినది.

పాడుబడిన యాలయముల పరీక్ష చేసినయెడల నాంధ్ర కళింగ చరిత్రములలో వింతదృశ్యములు మనకు గాన్పింపకపోవు. సాలిహుండామున కోణాకారముగల యిటుక చైత్యమున్నది. దానికొకకొనను పెద్ద బుద్ధ విగ్రహము కాననగును. ఈచైత్యముప్రక్కను అనేకములు చిన్నస్థూపములు తలయెత్తినవి. ఈకొండమీద నుండి నలుప్రక్కలును దృశ్యముగను బహురమ్యముగ నుండుటచే కను మేరదూరముననున్న చూపరకు ఆలయములు తద్వాస్తవ్యుల యున్నతాదర్శముల మనసుకు వచ్చురీతిబోధించియుండవలెను.బౌద్ధులకు,జైనులకు,హిందువులకు క్రమముగానొకరివెనుక నొకరికి పుణ్యక్షేత్రమైన రామతీర్థము, దేహవ్యాధులను, మనోవ్యాధులను దూరము చేయు మలయమారుతముల వీచు ఆహ్లాదకరమగు స్థానములచే విరాజిల్లుచున్నది. భిక్షువులమతమునకింతకు మించినస్థలము వేరొకటి చేకూరుట దుర్ఘటము. మనోమార్గమున నాకాశవీధుల సంచరించుచు దేహస్వాస్థ్యమున కుపకరించు నోషధుల సత్వము నెగురుచు, నక్షత్రములగతుల పరీక్షించుచు కాలముగడపిన వందలకొలది భిక్షుకుల కొకప్పుడు నెలవైన విహార మిప్పుడు పాడువడి గురుభక్తకొండపైనున్నది. మనోహరమగు బుద్ధవిగ్రహములును, నసంఖ్యాకములగు గుహలును గలిగిన శిథిలవిహారచైత్యములును, వానివెలిచేసి వెలసిన జైనవిగ్రహములును, పంచపాండవుల చేతను, సీతారాములచేతను అక్కడనుండు ప్రతిస్థలమును పవిత్రీకృతమైనదని చెప్పుస్థానిక పురాణములను మనదేశీయుల సామాన్యదృష్టికిని, మనచరిత్రయొక్క నిరంతరాను స్మృతికిని తార్కాణములై యున్నవి.

ఇక హిందువులకు గూడ క్షేత్రమగు[6] సంకారామమును గూర్చి యించుక ప్రసంగింతము. మఠములలో నతివిశాలమైన దిందు వెలసినది. పూర్వము మఠమునకు చేరి వైదికులు, శాస్త్రజ్ఞులును, తార్కికులును, బోధ చేయు పాఠశాల యుండెడిది. దీనినిబట్టి మనకు పూర్వ మఠముల ప్రాముఖ్యత తెలియనగును. ప్రజల నైతిక విషయముల బోధకులుగా నుండుటయేగాక భిక్షువులు, వారి స్వార్థత్యాగముచేతను, భక్తి, జ్ఞానపూరిత హృదయములచేతను, రాజుల గౌరవము బడయుటచే ప్రజల యభివృద్ధికై సమయము వేచి రాజులవల్ల ప్రజాభివృద్ధికరమగు కార్యముల చేయించెడివారు. ఖారవేలుని ప్రాచీన భిక్షుసంఘములును, వారి ధర్మములును స్థానికసంఘములకు ధర్మములుగ నుండనోపును. సంకారామమునదొరకిన వస్తుసముదాయమును బట్టియు, అందుండు ననేక గుహలబట్టియు,

---

6 బౌద్ధభిక్షువులకు స్థానమైన సంఘారామ శబ్దమునకిది వికృతి. ఇది విశాఖపట్టణంజిల్లాలోను ద.మ.రైల్వేవారి ఇనుపుదారి నున్న అనకాపల్లికి పశ్చిమమున 2 మైళ్ళ దూరమున నున్నది.

అదియొక పెద్దమతమని మనము గ్రహింపవచ్చును. ఇవిగాక విశేషముగ ఆ కొండదొలిచిన గుహలును, అనేకములగు దగోబాలును గలవు. ఇందుదొరకిన ఏడవశతాబ్దమునాటి నాణెములును, సముద్రగుప్తుని బంగారునాణెమును దీని కాలనిర్ణయమునకు కొంత సహకారులగును.

సింహాచలమునకు నైరుతిని మూడు మైళ్ళదూరమున నొక స్తూపము కలదు. ముఖలింగ దేవాలయములలో బౌద్ధపురాణము నవలంభించు సుందరమగు ప్రతిమలున్నవి. వీనినిచూచిన మనకు 9వ శతాబ్దమువరకు బౌద్ధమతావలంబనము దేశమున కలదని తెలియవచ్చును. ఇంతవరకు జైనాలయముల కంటె బౌద్ధాలయములు లెక్కకు మిక్కిలిగ కన్పట్టుటచే కళింగాంధ్ర నాగరికతయందు బౌద్ధమతముపాలు విశేషముగ నున్నదని చెప్పక తప్పదు. (మ. ఆర్కే. 1907-1919)

బౌద్ధమతము మొదట నాశనము చెందినది. ప్రాచ్యచాలుక్య శాసనములందు జైనులును, వారిదేవాలయములును, చెప్పబడి నంతతరుచుగా బౌద్ధాలయములు చెప్పబడి యుండలేదు. ఇదిగాక, హ్యూనిత్సంగు బౌద్ధమతము నాశనమును గురించి విపులముగా వ్రాసినాడు. కళింగమందు 500 భిక్షువులు గల 10 సంఘారామములు మాత్రమున్నవనియు, బౌద్ధేతరులకు ముఖ్యముగా నిర్గ్రంథ జైనులకు నెలవగు 100 దేవాలయములు కళింగమున కలవనియు నాతడు వ్రాసియున్నాడు. ఒక శతాబ్దములో జైనమతము బౌద్ధమతమును అణగించినది. రెండును వన్నెచెడినతరువాత, నవీనబ్రాహ్మణమతము వీని వెంటిచే ననుగ్రహింపబడి ప్రబలజొచ్చెను. ఆమతములను, వాటివాస్తుప్రతిమానిర్మాణ పద్ధతులను, పూజావిధానములను బ్రాహ్మణమతము గ్రహించి ఆంధ్రకళింగ నాగరికతను వ్యాప్తిజెందజేసినది. (7)

ప్రాచ్యగాంగుల పూర్వపుశాసనములీమార్పునకు దృష్టాంతములనిచ్చును. ఆరాజులు మహేంద్రగిరిపై వెలసిన గోకర్ణేశ్వరుని భక్తులు. దానము లన్నియు బ్రాహ్మణులకీయబడినవి. బౌద్ధులకుగాని, జైనులకుగాని, చేసినదానములు మృగ్యములగుటచే నారాజుల బ్రాహ్మణాభిమానము స్పష్టమగుచున్నది. రాజుల ప్రాపకమేగాక ఉత్తరమునను దక్షిణమునను తలచూపిన రాజ్యపరివర్తనము కళింగముపై కొంత మార్పుచేసియుండవలెను. కళింగనగరము రాజధానిగాగల పూర్వగాంగుల కాలనిర్ణయ మిదివరకు సంతుష్టిగా చేయబడియుండలేదు. (8)

వెనుకటి గాంగులును (8వ శతాబ్ది మొదలు) శివునిపూజ చేసి, మధుకేశ్వరునకును, రాజరాజేశ్వరునకును, ముఖలింగేశ్వరునకును, జగన్నాధునికిని ఆలయముల నిర్మించి బౌద్ధజైనమత నాశనమునకు తోడ్పడి యుండిరి. నేను వేరొకచోట వ్రాసినరీతిని, కళింగముపై నొక శతాబ్దము సంపూర్ణాధికారము పొందినచోళుల యాదర్శమును బౌద్ధజైనమతనాశమునకు దారి తీసి యుండవలెను.

---

(7) బీల్ (బు. రికార్డు)

(8) ఎపి. ఇండి 4 సం. ౩౦. అంకె. 13, 14, 18 [illegible]

కళింగదేశ శాసనము లందలి తెలుగు భాష

మహారాజశ్రీ గిడుగు వెంకట సీతాపతిగారు బి. ఎ. ఎల్. టి.

కళింగదేశమందు, ముఖలింగము, శ్రీకూర్మము, సింహాచలము మొదలయిన క్షేత్రములలోని దేవాలయముల రాతిగోడల మీదను ఇంకా మరికొన్ని చోట్లను వందల కొలదిగా తెలుగు శాసనములున్నవి. వీటిలో ప్రస్తుతము గంజాంజిల్లాలో ఉన్న అరసవిల్లి, దీర్ఘాసి, రాగోలు, రావిపాడు, రోణంకి, శ్రీకూర్మము, మహేంద్రగిరి, ముఖలింగము—ఈ స్థలములలోని శాసనములు సుమారు మూడువందల యాభై, (South Indian Inscriptions Vol. V.) దక్షిణహిందూదేశపు శాసనములు- సంపుటము. 5 లో అచ్చుపడినవి. వీటిని ఆధారము చేసుకొని తెలుగు దేశమందలి తక్కినశాసనములు కూడా కొంతవరకు పరీక్షించి కళింగదేశ శాసనములందలి తెలుగు భాష ఎట్లు పరిణమించినదో సంగ్రహముగా నిరూపించుటకు పూనుకొన్నాను.

కృష్ణా, గోదావరీ మొదలయిన జిల్లాలలోని తెలుగు భాష ప్రశస్తమైనదనిన్నీ, గంజాము, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలోని తెలుగుభాష అంత ప్రశస్తమైనది కాదనిన్నీ, చాలామంది—అందులో ఎక్కువగా కృష్ణా, గోదావరీ మొదలయిన జిల్లాలవారు-అభిప్రాయపడుతున్నారు. గాని సుమారు క్రీ. శ. 1058 మొదలు 1866 వరకున్న గల కాలమందు ఆ రెండు ప్రదేశములందున్న తెలుగు భాష ఒకేవిధముగా పరిణమించినదని ఆ ప్రదేశములందలి శాసనములలోని భాషను పట్టే రుజువుచేయవచ్చును. ఈశాసనములలో కళింగదేశమందలి దొకటి, దానికి సమకాలము నాటిది కృష్ణా, గోదావరీ, గుంటూరు జిల్లాలలోని దొకటి, ఈచొప్పున ఎత్తుకొని వేర్వేరు కాలముల భాషాపరిణామము ఎట్లు రెండు మండలము లందును ఒక్కరీతిగానే సాగినదో చూపిస్తున్నాను.

1. S. I. Inscr. Vol. V No.1123 (ముఖలింగేశ్వరాలయములోనిది) "స్వస్తి శకవరుషంబులు ౯౮౦ శ్రీమదనన్తవర్మ్మదేవర ప్రవ[ర్ద్ధ]మానసంవత్సరములు [3] యగు శ్రాహివ్రిచ్చికమాస సుక్లపక్ష పడ్యమియు గురువారము నాణ్డు కాలపనాయకు పె[ణ్డ్లా]ము రేకమ...గమ ఏనువుట్టి నేల విలిచికొని మధూకేస్వర దేవరకు జరు... మడిగాను ఆచంద్రార్క్కమున కిచ్చె [॥] దీని నరిపనివారు గోబ్రాహ్మన గంగ్గా సిం[ధు] పాతము ॥" (1)

S. I. Inscr. Vol. IV. No. 1010 (ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయములోనిది) "శకవర్షం ౯౭౭ గు నేంట భీమేశ్వర దేవరకుం జక్రవర్త్తి త్రైలోక్య మల్లదేవర ప్రధాని నారాయణభట్లు కుంతుఙు కుపమ పెట్టిన అఖణ్డవర్త్తి [౯] లోహపుదివియ యొక్కంటికిం గిలారమన బామబోయు వెం

(1) శాసనము చెక్కినవారు చేసిన తప్పులు దిద్దలేదు. అవి పాఠకులు సులభముగా తెలుసుకోగలరు.

టియయు బాదబోయు దొడ్డియయు నావ బోల భీమయయుం గొమ్మబోల కాటియయు బెరసిన బోలవస [ము] న నిచ్చిన ఎడ్లు ౫౦ంకి నిత్యపడి త్రిభువనాంకుశమునం బోయం గల నే మాం౧ లిఖితం బేతనాచాయ్యర్."

శక 977కు పూర్వము శక 960నాటి శాసనము భీమేశ్వరాలయములో ఉన్నా కళింగదేశమందలి శాసనములలో మిక్కిలి ప్రాచీనమైనది. శక 980నాటిదిగనుక అదిన్నీ భీమేశ్వరాలయమందలి శాసనములలో సుమారు సమకాలమునాటిదైన పైశాసనమున్ను ఎత్తి చూపించినాను. ఈ రెండింటిలోను తెలుగు భాష ఒక్కరీతిగానే ఉన్నది.

(2) మరి 75 సంవత్సరములనాటివి:—

Vol V. No. 1052 (ముఖలింగేశ్వరాలయములోనిది) "స్వస్తి శకాబ్దంబులు ౧౦౫౫గు నేణ్డు శ్రీమదనంతవర్మ్మ దేవర ప్రవర్ద్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్స ౫౧ శ్రాహికుంభమాసమున సూయ్యర్గ్రహణ నిమిత్తమున నకరాన శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు మాలయనాయక దెమాణ్డినాయకుని కొడుకు రాచపడి హస్తపురవరి సూరపోతుపెట్టిన అఖణ్డవర్త్తి దీప౧కి మాణ్డికి వరాహావంత్తినియపంపునలోకయవైరియఉత్తరమున బంద్ద తూప్పూన జేల లోపుగా నాలువు [మూ] ల [ల] రాలు ౭ వెట్టిన భూమి...రువురికి రెండు జేనకోలం గొలచిన పుట్లు రెం... తూములు వదిన్ని దీని నాచంద్రాక్కర్ామము నడపింప్పం గలవారు నకరపు వాడ నాయకులు"

Vol. IV No. 974)(శ్రీకాకొలని శ్రీవల్లభరాయనిఆలయములోనిది) "...శ్రీ శక వర్షములు ౧౦౫౮గు నేంటి ఉత్తరాయన సంక్రాంతి...న ఈ అఖండదీపములు రెంటికిని నిత్య అడ్డెండు నెయి వోయం గల వాండు. ఈ కొమ్మనబోయుని బౌత్రులు గొమ్మన బోయు...దనపాలికి ఏంటా ప [దే] ందుము పోయు [వాం] డు వీరలు ఎవ్వరూను [క] దు పుం [బం] చి కొనం బడయరు పొత్తున నా [చ]..."

ఈ రెండింటిలోను మొదటి దానియందు 'తూములు వదిన్ని' లోని సముచ్చయార్థక ద్విత్వమున్ను, రెండవ దానియందు 'ఎవ్వరూను' లోని సముచ్చయార్థక దీర్ఘమున్ను, భాషా పరిణామమందు ఇంచుమించుగా ఒకేవిధమయిన మార్పు లనవచ్చును.

కృష్ణా, గోదావరీ జిల్లాల శాసనములలో సైతము శక 11వ శతాబ్దములో 1055 తర్వాతి శాసనములందు సముచ్చయ ద్విత్వముకొన్నిచోట్ల కనబడినది. చూడుడు- No. 1099. శక 1088 వేయిన్నేను ఉవోం కమ్రాంక్కులు. ఆలాగుననే కళింగదేశ శాసనములందు సముచ్చయ దీర్ఘము శక 1057 (No. 1335) 'భాగీరథీ గంగ లూనంగల'లో కనబడుతున్నది.

శక. 1157 నాటి ఉపర్పల్లి గణపతి దేవుని శాసనములో సర్వమూాన్ను, మిట్టలూను, వనమూను, సుంకమూను, మొదలయిన రూపములు కలవు.

(3) Vol. V. No. 1188 (శ్రీకూర్మేశ్వరాలయములోనిది) "శక వర్షంబులు ౧౧౭౭ నే [టి]...సాహసమల్లండు వెట్టిన గండమాడలు నూట మూండు...సాలివెండ ననిచ్చిన పుట్లు ముప్పయింటి లెక్క కొల్పు

గర్సలు తోంబ్భయిటికి...మోదాలు ఏంభయును...నెయి పెరువునకు...సానులు ముప్పంద్రును మద్యలకాండ్రు ఆఱువురును నట్టువుం ఒకరుడు...ఆచంద్రార్కంగాము గొల్వంగలారు...తన తోంటలో నన్నూఱు పోంక చెట్లు తోడి తోంట వ[ట్టు]ను...ఏనుతల్యలును. జీతముఏండాదికినాలుగుమాడలు...నల్వాయి రెండువుట్లు...మండలనాయకు కూంత్తులు ముప్ఫంద్రకు...నల్ఫయి రెండు...ఏంభ్భయేను వుట్లు...ఇర్వయాఱుమాడలు...ఇర్వాయింటికి...ఇర్వంద్రుసానులు..."

శక ౧౧౭౨ [క్రీ. శ. 1250] నాటికి సంఖ్యా వాచకరూపములు పాతవి క్రొత్తవి ఏలాగు కలిసి ఉన్నవో తెలియజేయుటకు కావలసిన మాటలు మాత్రమే ఈశాసనములోనివి ఎత్తి చూపించినాను.

ఇంతకు పూర్వకాలమందలి శాసనములలో శక ౧౧౬౭ [No. 1305] నాటి శాసనమందు 'ఏంభది' అనే రూపము కనబడినది. శక 1172 నాటి ఈశాసనములో 'ఏంభయేను' ఉన్నది గదా. శక 1243 [No. 1183] నాటి శాసనములో 'ఏంభై' ఉన్నది. 'ఏను+పది' ఏంబది, ఏంభది, ఏంభయి, ఏంభై, ఎట్లు క్రమముగా మారినవో శాసనములవల్ల తెలుస్తూ ఉన్నది.

ఈరూప పరిణామము కళింగదేశమందే కాదు, గోదావరి మొదలయిన జిల్లాలలో ఇంతకు పూర్వకాలమునుండిన్ని కనబడుతున్నది. చూ. Vol. IV. No. 1083 శక 1087 నాటి శాసనములో 'యేంభఇ'; No. 1032 శక 10?? నాటి శాసనములో 'నలుభఇ'; No. 1296 శక 1100 'నన్నుటడెభయొక్కణ్డును'; No. 1201 శక 1107 'నూటఏంభ్యయిం'; No. 1315 శక 1153 'మునసేంభయి'; '—వనమునసేంభై'.

సుమారు క్రీ.శ. 1350 నాటికి కళింగదేశశాసనముల తెలుగుభాష ఎట్లు పరిణమించినదో ఈ క్రిందిశాసనము చూచి తెలుసుకోవచ్చును.

Vol. V. No. 1181. [శ్రీ కూర్మేశ్వరాలయములోనిది] "...శకవర్షంబులు ౧౨౬౩ గుంన్నేంట్టి ప్రతాప శ్రీ వీరనరనారసింహ్యదేవ విజయరాజ్య సంవత్సరములు ౧౮ శ్రాహిని కుంబకృష్ణ దశమి శుక్రవారాన శ్రీ కూర్మనాధుని సంనిధిని ఉభయధూపాలయందు చిత్తరద్వార నిలయమందు కొలునను కత్తులకూనపనాయకునికి అల్లాడపడి రాయని కొడుకు నారాయణదళపతింగారు తమకు ఆయుష్కామ్యార్థఫలసిద్ధిగాను చేసినదత్తము ఇద్దుము కూటికిని గండమాడలు ౮ అప్పము ఒక్కంటికి మా ౨ విడ్యాలు రెంట్టికి మా ౨ గా మా ౧౨ ఇస్తిమి॥ ఈ పహిడికిన్ని ఈ కూటికి అప్పానకు ఈ బిడ్యాలకున్ను కత్తుల కూనపనాయకుండు కర్త."

ఈ శాసనములోపాటు శక 1240 నాటి శాసనము గోదావరి జిల్లాలోని పాలుకొలని క్షీరరామేశ్వరాలయమందలి శాసనము చూడండి :—

(Vol. V. No. 128) "స్వస్తి శ్రీ శకవర్షంబులు ౧౨౪౦ గు నేంటి కార్తిక శుద్ధ ౧౫ గు స్వస్తి సహస్రబాహుప్రతాప వీర్యగుణసంపన్నులైన శ్రీ మన్మహామండలేశ్వర కోన భీమవల్లభరాజుల సుపుత్రులైన రామనాథదేవ కొమాళ్ళు క్షీరారామేశ్వర శ్రీ

మహాదేవర సన్నిధిని సర్వకాలమున్ను యు దకదానము నేస్తిమి ఇ సలి వందిరికి యుద కాలు తెచ్చిపోసెడి బ్రాహ్మండు సంద్రసేఖ రుని వెందాయ వీరికి పొండూరి నరిహిత్తి దిక్కు పాలానను రాజేశ్వరదేవర సేని ఉత్త రాన ఆలకోటి దక్షిణాన గోటకము పడుమ టను అలముపుంత్త తూర్పునను రెండు వుట్ల నేనును పలుకొలన కొంమ్మి సెటివరి ఇంటి యుత్తరాన పెఱుమండి సెటి ఇంటి పడుమ టను ఇలుపటు పదిముల్లు నిడుపునూ వెడ లువు యేడుముల్లును ఆచంద్రార్కస్తాయి గాను పెట్టితిమి నిల్లుకంపువరినేని తోహించి కొనువాండు. సరనోజు కొడుకు నాగోజు లిఖితం..."

వీటిలో మొదటిశాసనమందు "ఇస్తి మి" అనిన్ని, రెండవశాసనమందు "నేస్తి మి" అనిన్ని అర్వాచీన రూపములుఉన్నవి. శక 1191 [క్రీ. శ. 1269] నాటికే ఈ రూపము గుంటూరు జిల్లాలో ఉన్నట్లు మొనమందల వీరభద్రాలయమందలి శాస నము Vol. IV. No. 935 లో కనబడు తున్నది:— "శకవర్షంబులు ౧౧౯౧ యగు నేంటి...ఆచంద్రార్కముగా నిస్తిమి."

సుమారు క్రీ. శ. 1450 నాటికి కళింగ దేశశాసనములలోని తెలుగుభాష ఎట్లున్నదో ఈక్రిందిశాసనముచదివి తెలుసుకోవచ్చును:-

Vol. V. No. 1248 (శ్రీకూర్మేశ్వ రాలయములోనిది) "శ్రీశుభమస్తు శకవర్షం బులు ౧౩౭౩ అగునేంటి ఖర సంవత్స చైత్ర బ ౧౦ ఆదివారాన పాలకొండ్ల రాజ్యాన బోద్రాజు కొమారుండు సర్వజ్ఞ దేవరాజుం గారు తమకు ఆయురారోగ్య మైశ్వర్యాభి వృద్ధికోఅకున్ను పుత్రపౌత్రాభి వృద్ధికోఅ కున్ను శ్రీ కుమ్మర్మరాయల శ్రీ భండ్డారానకు పద్మనిధిగాను కాలోచిత మూల్యానను మూండుతులాలెత్తు బంగారముపెట్టి దండ్లాము సిండలాము నడుము బిండ్లలాము రెండు పుట్లు క్షేత్రంగ్గాని నాలు వింజామరలకుంన్ను జీతము వసిష్టగోత్రము గోపినాథనంబాళ్ళ కొడుకు నరహరినంబాళసామరకు పంద్దుము క్షేత్ర ౧౦ భారద్వాజగోత్రం అప్పలనాయని కొడుకు పంచాదినారదనాయని చామెరకు క్షేత్రము పంద్దుము ౧౦ ... ఈ నాలుగు చామెరులుంను వుభయఘూపాలా...అఖండ దీపప్రతిమ యెత్తు వీసెలు ముప్పై యేను కంచున్ను రాగింన్ని ఈ దీపానకు దినము అడ్డెడు నేతిచొప్పున ఏండాదికి నాలుగు పుర ప ౧౦...

దీనితో పాటు ఇంతకు పూర్వము 27 సంవత్సరములకిందట శక 1366 నాటి శాసనము, దాక్షారామభీమేశ్వరాలయము లోనిది చూడండి.

Vol. IV. No. 1375:—"శ్రీశకవ రుషంబులు ౧౩౬౬ అగు రక్తాక్షిసంవత్సర మాఖ శు ౫ గు శ్రీమన్మహామండ్డలేశ్వర రాజాధిరాజ శ్రీవీరప్రతాప ప్రవుఢదేవరాయ మహాప్రధానరాజమహేంద్రపుర వరాధీశ... దేవాంబికామనః కమలమిత్ర బలంజె ధర్మ ప్రతిపాలకుండ్లై వృధివీసెటిం...గారైన అంకు తెలుంగరిసెట్టింగారున్ను మొండ్లపి రాయవరం నడిమిపదనకొండ్లువగల పెక్కంం డ్రున్ను దాక్షారామం నానాదేశ తిరువాకిట నున్న పెక్కండ్రకు యిచ్చిన ధర్మశాస నము మీాకు భీమేశ్వరుని ఊలిగము నేసేరు గాన మీాకును భీమేశ్వరుండ్లున్ను సూర్యచంద్రులున్ను కలకాలము రాచకార్య

బలంజె కార్యనిమిత్తమయిన బలంజె వారి లోని విరాళం పన్ను దాతృరామ గుహని తత్సంవత్సర సంక్రమాణ పుణ్యకాలానను మల్లప్ప ఒడయలుంగారికి పుణ్యంగాను సర్వ మాన్యం శేశితిమి..."

ఈ రెండింటిలోను ఆధునికాంధ్రి భాషావచనరీతి కొద్దిగా కనబడుతున్నది; శబ్దరూపములు ఒక్కవిధముగానే మార్పు పొందినవి. సుమారు క్రీ. శ. 1600 నాటికి కళింగదేశమందున్న, తక్కిన తెలుగుదేశ మందున్న మహమ్మదీయుల సంపర్కమువల్ల భాషలో ఎటువంటిమార్పులు వచ్చినవో ఈ కిందను కనబరచిన శాసనములు చూచి తెలుసుకోవచ్చును.

Vol. V. No. 1312 (శ్రీ కూర్మేశ్వ రాలయములోనిది) "హజరత్ మహామందు కుల్లిపాదశహావారి పంపున మోతబు దాల తల అలియుతుల అలిమావకిలనసల తనతల అయాలతుల బాహిరా మల్క అమీనమల్క ముకుంద బాహుబలేంద్రుండు విద్యాధరునిం గారు హజరతి రాజుగార్కి హారాము ఖో లైన్ వుండగా వార్నిౘ చింతపల్లి గండివద్ద కొట్టి వారి బలాలు సర్వరాజు మొదలైన పెదపెద్ద దొరల చంప్పి తలల గొట్టితే ఆ ముకుంద్ద బాహుబలేంద్రుండు విద్యాధరుడు నిలువక పలాయనమై రాజ్యభ్రష్టులై పారి పోయిరి. వారిని వెంబడి బాణపురందనకాతరమి మళివస్తున్న శకవర్షంబులు ౧౫౨౧ అగు వికారినాము సంవత్సర చైత్ర బ ౧౦ మంగళ వారమునాడు కళింగసీమలో కూమ్మార్న నకు కూమ్మర్న నాధుడనెడి దేవరగుడి ఉండ్డం గా ఆ గుడి కొటించ్చి మసీదు గట్టించ్చెను."

Vol. IV. No. 711 (గుంటూరు జిల్లా మంగళగిరి దేవాలయములోనిది) "శుభమస్తు శ్రీనరశింహ్వ శాలివాహన శక వరుషంబులు ౧౫౧౫ అగు నేంటి విజయ నామ సంవత్సర కార్తిక శు ౨ రాజశ్రీ గోలకొండను నవరత్న శింహ్వాసనారూఢులై మహామందు ఖుల్లిపాదశహా వొడయులుం గారు పృధ్వీసామ్రాజ్యమును నేయుచుండ్డి సంతోషకరుడై ఖొజ్జా అల్లి జరుగరుం బిలి పించి నీకవులు ప్రజలు భూమిగ్రామాలు మామూళు అవుచుంన్నవి. కొండ్డవీటి సీమ లోను బందరు నిజాంప్పట్నము వుప్పలాలకు నడచీ గ్రామాలు పేటలు బేజల్లౘ యినవని వుపాయ చూచి కవుళ్ళు యిచ్చి...ఖొజా అల్లింగారు విజయంశేసి మంగ్గళగిరి కాడ వుండ్డి...దివాణ్వాం ముట్టివచ్చి నానాకొఖా లకు...నఫరు నఫరుకి ప్రత్యేకాలు మక్తాను తీర్పు చేసిన ప్రకారము చాలున నుండ్డే కోమట్లు తెల్లాకులవారికి మొదలి వహీర్ ౩ రొండ్డో వహీర్ ౨...యీ శాసన ప్రకారం రా స్తిమి ఖానాజీ వీధి చాందుమియ్యపేంట్ల రూపారుండు ఇకం భం నిలిపెను."

సుమారు క్రీ. శ. 1800 నాటికి శాసనభాషాశైలి నేటి దస్తావేజు పత్రము లలో ఉన్నట్లే కనబడుతున్నది:—

Vol. V. No. 1221 (శ్రీ కూర్మేశ్వ రాలయములోనిది) "శాలివాహన శకవర్షం బులు ౧౭౩౧ కాగాను శుక్ల సంవ్వాత్సర వైశాఖ శు ౧౫ స్థిరవారం నాడు శ్రీకూర్మ స్వామి అర్చకుడు చామర్తి సీతంన్నగార్కి జమదగ్ని గోత్రులైన ముత్త సీతారామయ్య గారు కొమారుడు జనార్దనరాయడు కొమా రుడు సీతారామయ్యగారు తమ సకలాభీష్ట సిధిగా యిస్య (స్క?) ల పాలెలో శ్రీస్వామి

వార్కి అర్పితంగా యిచ్చిన భూమి గ౽ యీ ఆరుగర్శాల భూమిన్ని మీ పుత్రపౌత్ర పారంపర్యాయం సుఖానఅనుభవించీది..."

South Indian Inscriptions Vol. V. లో ప్రకటితమైన కళింగదేశ శాసనములలో అధునాతనమైన శాసనము క్రీ. శ. 1836 నాటిది చూడండి:—

No. 1192— "శాలివాహన శకే గతాబ్దే ౧౭౫౮ అగు నేటి క్రోధననామ సంవ్వత్సర ఆశ్వీజ శుద్ధ ౧౫మి సౌమ్య వాసరమందు శ్రీ శ్రీ శ్రీ కూర్మనాథ స్వామివారి చరణ సన్నిధికి జయపురం లేటు జమీదారుగారయ్ని శ్రీవిక్రమదేవు మహారాజులుంగారి ద్వితీయ్య పుత్రులమయిన శ్రీకృష్ణ చంద్రదేవు మహారాజులుంగారు అనే మేము హాజరులమై శేవి స్తిమి."

ఇందులో ఇంగ్లిషుభాషా సంపర్కము కూడా కనబడుతున్నది.

పైని చూపించిన శాసనములను పట్టి తెలుగుభాషకు ముఖ్యస్థానమనుకొన్న కృష్ణా గోదావరీ మొదలయిన జిల్లాలలోని తెలుగు భాషకున్ను, కళింగదేశమందలి తెలుగుభాష కున్ను, క్రీ. శ. 1058 మొదలు 1866 వర కును గల కాలములో భేదమేమీ లేదని తెలుసుకోవచ్చును. క్రీ.శ. 1058కి పూర్వము కళింగదేశమందలి తెలుగు శాసనములు దొరకలేదు. గనుక ఆకాలమునాటి భాష ఎట్లుండెనో చెప్పలేము. ప్రస్తుతకాలమందైనా ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలలోను, దస్తావేజులలోను కనబడుతూ ఉన్న భాష చూస్తే సద్వ్యవహారమందలి భాష రెండు మండలములలో ఒక్కలాగునే ఉన్నదని చెప్పవచ్చును. ఇందుకు ఆంధ్రపత్రిక మొదలయిన పత్రిక లన్నిటిలోను (ఒక్క ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్ పత్రికలో తప్ప) ప్రకటిత మగుతూ ఉన్న జాబులు మొదలయినవి చూస్తే తెలుస్తుంది.

కళింగదేశమందలిభాష కృష్ణా గోదావరీ మొదలయిన జిల్లాల భాషవలెనే ఉన్న దనుటకు కేవలము గద్యరచనలుగల శాసనములే కాని పద్యరచనలుగల శాసనములు చూపించ లేదు గనుక పద్యరచనలో భేదమున్న దేమో అని కొందరికి తోచవచ్చును. South Indian Inscriptions Vol. V లో సూచించిన కళింగదేశశాసనములందు పద్యరచనలుగల శాసనములు ఎక్కువగా లేవు. గనుక వేర్వేరు కాలములనాటి పద్యములు రెండుమాత్రము చూపిస్తున్నాను. వాటితోపాటు సుమారు సమకాలపుపద్యములు కృష్ణా గోదావరీ గుంటూరుజిల్లాలలోనివి సైతము చూపిస్తున్నాను:—

శక,997 Epigraphia Indica Vol. IV. pp. 316-317)

కళింగపట్టణమునకు 4 మైళ్ళు ఉత్తర దిక్కుగాఉన్న దీర్ఘాసి గ్రామమందలి వనపతి శాసనములోని సీసపద్యము—

శ్రీశకునేణ్డులు భూనతిపై శైల
నన్దాబ్జభవసంఖ్యనొన్ద వేంగి।
దేశంబుగిమిడియ గోసల గిఙ్డిసింగి
దేశంబు మఱియొడ్డదేశమనంగ।
జనిన భూపాలురననినొచ్చి చలమర్తి
గణ్డన్డై నెగడిన మణ్డలికుణ్డు।
భూసురనంశుణ్డు వాసవ నిభభోగి
బణపతి సౌజన్యగుణయుతుణ్డు।

దీర్ఘాసి భగవతిదేవి దేవాలయ
మునముందటంగడు ఘనతరముగ।
మణ్డపమెత్తించె భణ్డనవిజయుణ్డు
గణ్డగోపాలుణ్డు ఖణ్డవర్తి।
దీవియ వెట్టె నద్దేవికి సవ్వెలం
దన మనోవల్లభి వనజనేత్రి ।
దీవియ వెట్టెం బద్మావతియును [నా]
1 క్షోణీనశశులుగలయంతకునుముదమున
గగన భూమి చంద్రఖరక రోదకశిఖి।
మారుతాత్మ మూర్తి మహిషమథన।
యి[ష్టపూర్తి] ఫలములెల్ల కాలంబును।
మెచ్చుతోడం దమకు నిచ్చుచుణ్డు॥

శక 937 Vol. IV. No. 1007

South Indian Inscriptions దాక్షారామ భీమేశ్వరాలయములోని శాసనమందలి సీస పద్యము—

శ్రీ విష్ణువర్ధన భూవిభునయ భూమి
దేవిం బోల్ రేవలదేవి కనిన।
2 సోమలదేవి గుణారామ జగదేక
సున్దరి మత్తేభ మందగమన।
దొల్లిభీమేశ్వర వల్లభునకు సిత
మణిబన్ధమిచ్చె సన్మణియుతముగ।
నురువిచ్చె గజ్జనాం బరువడి వినివారిం
బురుడించు నట్లనా సరసిజాస్య।
గనకరచితరుచిర కల్పావనీరుహ।
కుసుమ మిచ్చెం దనకు నసము వెలుగ।
వెణ్డిమణ్డతో నఖణ్డితద్యుతిదీప।
మమరనిచ్చె విమల కమలనేత్రి।
ఆ.వె. సకల వసుమతీశ మకుట లసద్రత్న।
కిరణ రుచివిరాజి చరణుణ్డయిన।
నిజ భుజప్రధాని బెజయితదేవని।
కూంతు సరియె పోల్పంగాంతలెందు।

శక 1070 Vol. V. No. 1075

ముఖలింగేశ్వరాలయ శాసనమందలి సీస పద్యము:—

శ్రీకర శుభకర శాకాబ్దములు వియ
న్మారుతవ్యోమ సోమస్తుతముగ।
సితతరైకాదశి నుత భౌమదినమునం
[గాని] మాసంబునం గంసరిపుంకు।
పాల మున్నీరిలోం [బ] వ్వడించిన [తి] థిం
బితృదేవతుల కతిప్రీతి గాంగ।
విశ్వేశండగు మధుకేశ్వర దేవర
[కా] చంద్రతారక మగుచు నమ్మి।
దివ్యమగు నఖణ్డదీపంబు వెట్టె జు
ట్టేశు కట్టనంగు సాసనికుండు।
ధీయుతుండ్డుగాపి నాయకు కూరిమి
తమ్ముండెటి... 1

శక 1072 Vol. IV. No. 731

(బెజవాడ కనకదుర్గమండపమందలి శాసనములోని తరువోజ

కరగిరి వియదిన్దు గణనమై పరగం
గా శకు నేండ్లు అక్షత్రితీయ్యయు మి

(1) గణభంగము—,,బద్మావతియును క్షోణియిన శశుల్'' అని కవి రచించి యుండునేమో.

(2) ప్రాసయతి నియమభంగము
'గుణారామ' కుమారుగా
'రామామణి' అని కవి
రచించి యుండునేమో.

హిరవాసరమున బాలేందు ధరుండ
యిన బెజవాడ మల్లీశ్వరగారి
(1) వల్లభునకుం గొను వరవీర చోడ
వల్లభుండు అఖండ వర్తి దీపంబు
సురుచిరంబుగ నాత్మసుత ఎఱక 2 మకును
(3) ...సుభముగా నిచ్చె

సజీవమైన భాష ఎల్లకాలము ఒకే విధముగా ఉండి పోదనిన్ని, కాలము ననుసరించి మారుతూ ఉంటుందనిన్ని, శాసనములలోని భాష పరిశీలించి చూస్తే బోధపడుతుంది. ఈవిషయము ప్రబంధములు మొదలయిన వాఙ్మయరచనలు జాగ్రత్తగా పరిశీలించినా బోధపడవచ్చును. గాని అంతకన్న శాసనముల వల్లనే ఈవిషయము ఎక్కువ స్పష్టముగా బోధపడుతుంది. ఎందుచేతనంటే, ప్రాచీనకవులు రచించిన గ్రంథములకు ఆయా కవులు స్వయంగా వ్రాసుకొన్న ప్రతులు నశించినవి. అనేక తరములయి ప్రతి చూచి ప్రతి చొప్పున వ్రాయగా వచ్చిన ప్రతులే మన కిప్పుడు దొరికినవి. శబ్దార్థజ్ఞానము గల లేఖకులు మాతృకలో ఉన్నట్లు జాగ్రత్తగా వ్రాసిన వైతే తాటాకు ప్రతులయినా నిర్దుష్టముగానే ఉండవచ్చును. అయితే, పాండిత్యము లేని లేఖకుల భ్రమప్రమాదములవల్లను, పండితులైన లేఖకులు తమ ఇష్టానిష్టముల బట్టి చేసిన మార్పులవల్లను, ఆప్రాచీన కవులు చేసిన ప్రయోగాల స్వరూపము సరిగా తెలియకుండా ఉన్నది. శాసనములందలి భాష రాతిపలకలమీదనో రాగిపట్టాలమీదనో చెక్కినది గనుక కలకాలము ఒక్కలాగుననే చెక్కినది చెక్కినట్లే ఉంటుంది. లేఖకుల అజ్ఞానమువల్లనో పొరపాటువల్లనో కలిగిన తప్పులు సులభముగా తెలుసుకోవచ్చును. గాని పండితులు తమ మతము ననుసరించి బుద్ధిపూర్వకముగా చేసిన సవరణలవల్ల కలిగిన మార్పులు తెలుసుకొనడము అసాధ్యము. ఇటువంటి మార్పులు శాసనములలో కలుగుట అసంభవము. శాసనము చెక్కిన వారు చేసిన తప్పులు సులభముగా తెలుసుకోవచ్చును. గనుక, శాసనములలోని భాష ఆయా కాలముల భాషగా గ్రహించవచ్చును.

భాషా పరిణామము తెలుసుకొనగోరే వారికి శాసనములవల్ల మరియొక ప్రయోజనము కనబడుతూ ఉన్నది. నన్నయభట్టుకు పూర్వము తెలుగుభాషాస్వరూపము తెలుసుకొనుటకు ప్రబంధములు మొదలయిన గ్రంథము లేవీ కనబడనందున శాసనములే ఆధారముగా ఉన్నవి. నన్నయ కాలము నుండి నేటివరకున్ను గల ప్రబంధాది రచనలు కాలక్రమము ననుసరించి చూస్తే అటువంటి రచనలు లేని కాలములు ఎక్కువగా కనబడుతున్నవి. శాసనములు ప్రతి పది సంవత్సరములకు ఒకటో రెండో కనబడుతూ ఉన్నవి. అందుచేత భాషా పరిణామము తెలుసుకొనుటకు ప్రబంధములు మొద

(1) ప్రాసనియమము తప్పినది.

(2) 'సుత. ఎఱక'—అయిదు లఘువుల గణము, భలము ఇంద్రగణములుగా ప్రబంధములలో సైతము కనబడినవి.

(3) గ్రంథము పోయినట్లున్నది.

లయిన రచనలకన్న శాసనములే ఎక్కువగా ఉపచరిస్తున్నవి. యతి ప్రాసస్థలములందు రాని ప్రాచీన శబ్దముల స్వరూపము తెలుసుకొనుటకు ప్రబంధాది గ్రంథములలోని ప్రయోగములవల్ల ప్రయోజనము లేదు; శాసనములే ఆధారము. ‘పొలగరుసు’ లోని లకారము అకార సహితమే కాని, జయంతి రామయ్యపంతులుగారు అనుకొన్నట్లు ఇకార సహితము కాదని రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచికలో ప్రాచీనాంధ్ర భాషా స్వరూపము గురించి వ్రాసిన వ్యాసములో మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారున్ను, రాజరాజు కాలమందున్న తెనుగుభాష గురించి వ్రాసిన వ్యాసములో మానవల్లిగారున్ను, శాసనప్రమాణము ఆధారముగా చేసుకొని రుజువుచేసినారు. త్రిలిఙ్గలో (6-12-1924) “పడుమఱ, పొలమేర— ఈ రూపములను గూర్చి యిఁక వాదము తగదు” అని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసినారు. ఈ ముగ్గురున్ను చెప్పినది బలపరచుటకు కళింగదేశ శాసనములందలి ప్రయోగములు చూపిస్తున్నాను.

‘పొలగరుసు’—శక 1093 (No 1143)

‘పడుమటి’—శక 1056 (No 1016); శక 1085 (No 1114) శక 1093 (No 1143)

‘పడ్మట’—శక (1054 No 1342)

‘తూఱుపు’, ‘తూఱ్పు’, లోని రేఫము శకటరేఫమే కాని శబ్దరత్నాకరములో ఉన్నట్లు లఘురేఫము కాదుగాబోలు. చూ. శక 1211 (No. 1178)- తూఱ్పు; శక 1253 (No. 1193)- తూఱుపు. సూర్యుడు ‘తూఱు’ నది, అనగా, ఉదయించుదిక్కు ‘తూఱుపు’న్ను, ‘పడు’నది అనగా అస్తమించుదిక్కు ‘పడుమఱ (ర)’ యున్ను అయినట్లుతోస్తున్నది.

‘ఇందుల’, శబ్దమే కాని ‘ఇందలి’ శబ్దము నాకు శాసనములలో ఎక్కడా కనబడలేదు. చూ. శక 1045 (No. 1094); శక. 1065 (No. 1328); శక 1069 (No 1344) శక 1074 (Nos. 1325, 1327, 1334); శక 1329 (No. 1242)

‘పహిండి’ లోని ‘డి’ కొన్ని చోట్ల నిర్బిందుకముగాను, కొన్ని చోట్ల బిందుపూర్వకముగాను ఈ కళింగదేశశాసనములలో కనబడుతున్నది. చూ. పహిడియప్ప, శక 1069 (No. 1344); పహిండి గవ్వలు, శక 1199 (No. 1236); పహిడి మొవలిత్రేకులు, శక 1244 (No. 1198); ఈపహిడికిన్ని, శక 1263 (No. 1181); పహిండికుడుక, శక 1265 (No. 1189)

‘పెగ్గఁడ’ శబ్దము కళింగదేశశాసనములందు కూడా ఉన్నది. చూ. శక 1097 (No 1113) దీనితోపాటు ‘పగ్గడ’, ‘పెగ్గడ్లు’ రూపములు కూడా శక 1214 (No 1185) లో కనబడినవి.

‘ఒడ్డవాది,’ ‘ఒడ్డాది’ రూపములు రెండున్ను కనబడినవి. చూ. ఒడ్డవాది, శక 1206 (No 1163); ఒడ్డాది, శక 1160 (No 1206), శక 1207 (No 1186). ఇదే రానురాను వడ్డాది అయినది. ఈలాగే ‘ఒకటి’, ‘వకటి’ అయినది.

‘దణ్డవాసి, దణ్డాసి’ రెండు రూపములున్ను కనబడినవి. చూ. దణ్డవాసి, శక 1064 (No 1281); దణ్డాసి, శక 1034 (No 1066)

‘కూంతుఱు’ ‘నాయకుఱాలు,’ ‘మనుమఱాలు,’ ‘మన్మఱాలు’ —లోని రేఫము శకటరేఫమే కాని, శబ్దరత్నాకరములో

ఉన్నట్లు లఘు రేఫము కాదని శాసనములవల్ల స్పష్టమవుతున్నది. ఈశబ్దములు అనేక శాసనములందుకలవు. లఘు రేఫము ఎక్కడా కనబడలేదు.

శబ్దరత్నాకరములో, "మూడు. దే. స. రెండు నొకటి (ఇది సార్ధబిందుకమనుటకు కవిత్రయము వారి ప్రయోగముల యందు దగిన యుదాహరణములు దొరకమిగాక యిది బహువచనమున మూళ్ళని వాడఁబడుచున్నది)' అని ఉన్నది. కవిత్రయము వారి ప్రయోగములలో ఇది నిర్బిందుకమనుటకు మాత్రము ప్రయోగము లున్నవా? లేవు. "మూళ్లు" అని ఆధునిక వ్యవహారమందున్నదన్న కారణముచేత ప్రాచీనరూపముఇట్లే ఉండునని ఎట్లు చెప్పవచ్చును? "వాళ్లు" అని ఆధునికవ్యవహారమం దున్నది గనుక 'వాడు' అనే శబ్దము కూడా ఎప్పుడును నిర్బిందుకమే అని చెప్పవచ్చునా? ఈ శాసనములలో 'మూణ్డు-మూండు' అనే ఉన్నది గాని, నిర్బిందుకముగా ఎక్కడా కనబడలేదు. చూ. శక 1027 (No. 1076) మూణ్డువుట్లు; శక 1077 (No. 1148 మూండువుట్లు; శక 1172 (No. 1188) నూటమూండు.

రాజరాజనరేంద్రపట్టాభిషేకసంచికలో ప్రాచీనాంధ్రభాషాస్వరూపము గురించి వ్రాసిన వ్యాసమందు (చూ. పుట 54)—"శాసనములలోని భాషకును గ్రంథములందలిభాషకు నించుక వ్యత్యాసముండుట సహజము. శాసనములలోనిభాష వ్యావహారిక భాష. గ్రంథములయందలిది కవి శంఖమునఁ బడి పవిత్రమైన భాష; వ్యాకరణసూత్రనిబద్ధమైన సలక్షణభాష. అయినను కొన్నికొన్ని శాసనములలో లక్షణమైన శైలిని బద్ధములే కానంబడుచున్నవి" అని శ్రీయుత సోమశేఖరశర్మగారు వ్రాసినారు. వారి అభిప్రాయము కొంతవరకు సరియైనది కాదని నాకు తోస్తున్నది. ఇటువంటి అభిప్రాయమే చాలామందికి కలదు. గనుక దీనిని గురించి కొంత విస్తరించి వ్రాయవలసి వచ్చినది.

ప్రబంధాది గ్రంథములలోని భాష కానీ, శాసనములలోనిభాష కానీ, మారుతూ వచ్చిన దని సోమశేఖరశర్మగారి వంటి భాషా పరిణామ పరిశీలకులకు నేను చెప్ప నక్కరలేదు. మొట్టమొదట ప్రబంధరచన మొదలుపెట్టిన కవులకు వ్యావహారిక భాష అనిన్ని, గ్రాంథిక భాష అనిన్ని రెండు విధములయిన భాష ఉండడము అసంభవము గదా. కవిత్రయమువారి కాలమందలిభాషాస్థితి చూడండి. రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచికలో భారతాంధ్రభాషా లక్షణమును శ్రీయుత చిలుకూరి నారాయణరావుగారు తెలియబరచినారు. రాజరాజు కాలమందున్న తెనుగు భాష భారతమందున్నదీ, శాసనములం దున్నదీ, మా తండ్రిగారు తెలియబరచినారు. ఈవ్యాసములు జాగ్రత్తగా పరిశీలించి చూస్తే, భారతకాలమందు గ్రంథములలోని భాషకున్ను శాసనములందలి భాషకున్ను భేదమేమీ లేదని తెలుసుకోవచ్చును. భారతాది ప్రాచీనగ్రంథములలోని భాషా స్వరూపము ఆకాలపు కళింగదేశ శాసనములలో సైతము కనబడుతున్నది. చూడండి:—

గసడదవాదేశము భారతాది ప్రాచీన గ్రంథములందు కొన్ని చోట్ల నిత్యముగానే ఉన్నది. వైకల్పికము మాత్రము కాదు. ఆకాలపు శాసనములలో సైతము ఈనియ

మము కనబడుచున్నది.

ఏనువుట్టి శక 980 (No. 1123)
శక 1054 (No. 1342)
ఇరువుట్టి శక 1015 (No. 1347)
శక 1056 (No. 1016)
మూణ్డువుట్లు శక 1027 (No. 1076)
శక 1035 (No. 1084)
శక 1077 (No. 1148)
ఎనిమిదివుట్ల శక 1090 (No. 1014)
ఏనుసిన్నాలు శక 1155 (No. 1275)
ఇంతవట్టు శక 1137 (No. 1287)
విఘ్నముసేసి శక 1015 (No. 1347)
నాయకుండు వెట్టిన శక 1035 (No. 1316)
శక 1033 (No. 1029)
దీపము సెల్లుటకు శక 1035 (No. 1316)
కంబము సేకొని శక 1040 (No. 1096)
ఏనుమాడలు వెట్టె శక 1043 (No. 1105)
నాయకుజాలువెట్టినశక 1045 (No. 1090)
అప్పుగొని శక 1069 (No. 1344)
ధారాపూర్వ్వకము
సేసె శక 1077 (No. 1148)
అచ్చు వొడిచిన శక 1109 (No. 1046)
ఉత్సవము సెల్లెడి శక 1161 (No. 1303)
శంఖు వట్టి తీంట్ట
వెట్టిన శక 1178 (No. 1269)

తత్పురుష సమాసములలోను ఈ ఆదేశము రాదు:—

వీరిద్దఱ పెట్టిన శక 1020 (No. 1033)
చోడవమ్మర్గ
రాయని పెట్టిన శక 1040 (No. 1096)
వీరికొన్నమాడలేను శక 1041 (No. 1051)
భీమనాధుని పెట్టిన శక 1054 (No. 1056)

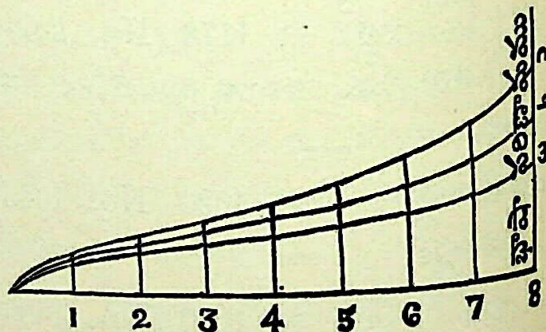
భారతాది ప్రాచీన గ్రంథములలోని ప్రయోగముల పోలియున్న శాసన ప్రయోగములు కొన్ని చూడండి:—

విలిచికొని శక 980 (No. 1123)
అఖండవర్త్తి
దీపమెత్తె శక 991 (No. 1144)
గొఱియలు శక 1002 (No. 1126)
తామర చెఱువున
వారు శక 1015 (No. 1077)
జలమూరివారు శక 1015 (No. 1106)
గంగ్గకఱుత శక 1015 (No. 1347)
దద్దపనాయకుని
లంజియ శక 1030 (No 1083)
ఒక్కొణ్టె శక 1033 (No. 1029)
కాంపులు శక 1035 (No. 1080)
తెలికి వేవురుం శక 1035 (No. 1316)
గానువు శక 1035 (No. 1316)
జాంగోలనివారు శక 1040 (No. 1346)
కిలారమునవారు శక 1045 (No. 1043)
దీపము ఒక్కణ్డు శక 1045 (No. 1091)
చలివంద్దిరి శక 1054 (No. 1342)
దీని కెవ్వరేని
వక్రమైనవారు శక 1054 (No. 1342)
సూరపోతుప్రాపిం
చిన గుండానకు శక 1085 (No. 1114)
నడపంగలారుగాం
బుచ్చికొన్న శక 1130 (No. 1130)
వీర (=వీరే) శక 1134 (No. 1168)
శక 1163 (No. 1272)
చెఱుకుం గుడ్మ
పలములు శక 1155 (No. 1275)
తూమెండుప్రావాల శక 1160 (No. 1298)

పైని చూపించిన ప్రయోగములబట్టి మనపూర్వులు శాసనముల కొక భాష, ప్రబంధాదిగ్రంథముల కొక భాష ఉద్దేశించి నారని చెప్పుటకు అవకాశమేమీలేదు. రెండింటిలో ఉన్నదీ ఇంచుమించుగా ఒకటే భాష. అయితే భాషమారుతూ ఉండడము సహజము. ఈమార్పు కొద్దికొద్దిగా కలుగుతూ ఉండడముచేత, రెండు వందల సంవత్సరముల భాష పరిశీలించి చూస్తేనే కాని మార్పులు స్పష్టముగా కనబడవు. ఈ మార్పులు ప్రబంధాది రచనలలోను, శాసనములలోను, కనబడుతూనే ఉన్నవి. అయితే శాసనములు జనసామాన్యమునకు బోధపడవలెననిరచించినవి. గనుక తత్కాలవ్యవహారమందులేనిమాటలు, రూపములు, విడిచితత్కాలవ్యవహారమందున్న వే వాడడముఎక్కువగా కనబడుతుంది. ప్రబంధాది రచనలలో తత్కాల వ్యవహారమందు ఉన్నా, లేకపోయినా, ప్రాచీన శబ్దములు ప్రయోగించవలె నన్న కోరిక, తత్కాలవ్యవహారమందు క్రొత్తగా వచ్చి ఉన్న రూపములు నిరాటంకముగా ప్రయోగించ డానికి విముఖత కవులలో కొందరికి కొద్దిగానో గొప్పగానో ఉన్నట్లు కనబడుతుంది. ఈ విషయము గురించి తిక్కనసోమయాజి వ్రాసిన పద్యము చూడండి:—

"పలుకులు పొందు లేక రసభంగము
సేయుచు బ్రాతవడ్డ మా। టలఁ దమ
నేర్పుఁజూపి యొకటన్ హృదయం బల
రింప లేకయే । పొలమునుగాని యట్టి
క్రమముం దమ మెచ్చుగ లేకమెల్ల న।
వ్వులఁ బొరయం జరించు కుకవుల్ ధర
దుర్విటు లట్లు చూడఁగన్ ॥"

తిక్కనసోమయాజి రచించిన భారతాది గ్రంథములలో భాషకున్న, అతని కాలమందలి శాసనములలోని భాషకున్న భేదమత్యల్పము. శక 1132 నాటికి వ్యవహారములోనికి వచ్చి ఉన్నట్లు Vol. V. No. 85 లో కనబడుతూ ఉన్న 'కూంతుళ్లు', రాను రాను 'కూతుళ్ళు' అయినది. ఆలాగుననే నన్నయ భారతములో 'కూంతులే', కాని కూంతుఱులు, కూంతుళ్లు, కూంతుండ్రు మొదలయిన రూపములు కనబడవు. గాని తిక్కన సోమయాజి భారతం (స్త్రీ. 2. ఆ. 166) లో "రాచకూంతుండ్రు సుతుల సంగ్రామ నిరత" అని ఉన్నది. యతిప్రాస స్థలములో లేదు గనుక తిక్కన కవి "కూంతుండ్రు" అని వ్రాసినాడో "కూంతుళ్లు" అని పైశాసనములో ఉన్నట్లు వ్రాసినాడో చెప్పలేము. వ్యవహారమందలి భాషతో ఇంచుమించుగా సమముగానే శాసనముల భాష నడుస్తూ ఉండగా, ప్రబంధాది గ్రంథముల కావ్యభాష కొద్ది కొద్దిగా వెనకబడుతూ వస్తూ ఉంటుంది. అందుచేత ప్రతి రెండింటికిని గల వ్యత్యాసముఅంత కంతకు ఎక్కువగుతూ ఉంటుంది. ఈవిషయము ఈదిగువను కనబరచిన న్యాసము వల్ల స్పష్టము కావచ్చును.

౧ వ్యవహారమందలి భాష.
౨ శాసనములలోనిభాష.
3 ప్రబంధాదిగ్రంథములలోని భాష.

మొదటి నూరు సంవత్సరములలోను ఈమూడుభాషలలో ఏ రెండింటికైనా గల వ్యత్యాసము అత్యల్పము. అయిదువందల సంవత్సరములు కాగానే శాసనములలోని భాష సుమారు 60 సంవత్సరములున్ను, ప్రబంధాదిగ్రంథముల కావ్యభాష సుమారు 150 సంవత్సరములున్ను, వెనకబడినట్లుంటుంది. ఎనిమిదివందల సంవత్సరములు కాగానే శాసనముల భాష ఒకనూరు సంవత్సరములున్ను ప్రబంధాదిగ్రంథముల భాష రెండువందలయాభై సంవత్సరములున్ను వెనకబడినట్లుంటుంది.

భాషాపరిణామము సహజమైనది; శబ్దసిద్ధికి లోకమే ప్రమాణము; ప్రయోగముల ననుసరించి లక్షణము మారుతూ ఉండవలెను:—ఈవిషయములుపూర్తిగా గ్రహించిన తర్వాత ప్రబంధాదిగ్రంథములలోని భాష సలక్షణమైన భాష, వ్యాకరణ సూత్రనిబద్ధమైనది; శాసనముల భాష అందుకు విలక్షణముగా ఉన్నది; అని చెప్పుటకు అవకాశమేమీ లేదు. రెండున్ను ఒకమార్గముగానే నడుస్తూ ఉన్నవి. అయితే ఒకటి ముందూ ఒకటి వెనుకా అయి నడుస్తున్నవి. శక 1054 అనగా సుమారు క్రీ. శ. 1132 నాటికి శాసనములలో కనబడిన సముచ్చయార్థకమైన ద్విత్వము, దీర్ఘము, ప్రబంధాది గ్రంథములలోనికి క్రమక్రమముగా ఎక్కినవి. నన్నయ, తిక్కన, ఎఱ్ఱాప్రగడల గ్రంథములలో సైతము ఈప్రయోగములున్నవి. అయితే, అవి ద్రుతముతో అచ్చు సంశ్లేషము పొందిన ప్రయోగములుగా కనబడును. అవైనా తప్పులన్న భ్రమచేత పరిష్కర్తలు సవరించి అచ్చువేసిన గ్రంథాలలో కనబడవు; వ్రాతప్రతులలో ఉన్నవి:— నదికిన్నెట్లు (ఆది. IV. 119) వివిదోత్పాతంబులకున్నవనీ పతికి (శాంతి. 11. 308) ఎప్పుడున్నాత్మ (హరి. పూ. 4. ప. 192).

శాంతిపర్వములో (11. 351) 'నమ్మీ నమ్మని' వ్రాతప్రతులలో కనబడుతున్నది. శ్రీనాథుని హరవిలాసములలో 'ఏమీ కొంకక' అచ్చుప్రతులలో సైతము కనబడుతున్నది.

శక 1153 అనగా క్రీ. శ. 1232 నుండిన్ని శాసనములలో కనబడుతూ ఉన్న ఇరువై, అఱువై, మొదలయిన రూపములు ప్రబంధములలోనికి కూడా ఎక్కినవి.

శ్రీనాథుని కాశీఖండము — ఇరువై (11. 106), నందిమల్లయ, ఘంటసింగయల వరాహపురాణము అఱువై, ఇరువై (IX. 106), రామరాజభూషణుని నరసభూపాలీయము—ఇరువై (2. 250)

శక. 1191 అనగా క్రీ. శ. 1270 నాటినుండిన్ని శాసనములందు కనబడుతూ ఉన్న 'ఇస్తిమి' మొదలయిన రూపములు శ్రీనాథునిచాటు ధారాపద్యములోను (వస్తూ, రోస్తిమి), పిడుపర్తి బసవని ప్రభులింగలీలలో తరుచుగాను కనబడుతున్నవి.

శక 1341 (క్రీ. శ. 1419) (No. 1175) లో కనబడిన 'అఇంది' (అయింది) వంటి రూపములు క్రీ. శ. 1520-30 నాటి ధూర్జటి రచించిన కాళహస్తీశ్వరశతకములో కనబడినవి.

శక 1272 (No. 1237) లెక్కింబోసువాడు, శక 1349 (No. 1162) చేసువాడు, శక 1373 (No. 1250) చేసువారు- ఇటువంటి రూపములు—సుమారు క్రీ. శ. 1550 నాటి వాడని వీరేశలింగముపంతులు

గారు అభిప్రాయపడిన, గౌరన హరిశ్చంద్రో పాఖ్యానములో (II. 1901)— 'తెల్సును', క్రీ. శ. 1790 నాటి రంగరాట్ఛందములో- 'వేసుకొని' మొదలయినవి కనబడినవి.

ఈశాసనములవల్ల స్పష్టమయిన విషయములు:—

తెలుగు శాసనములు కనబడుతూ ఉన్న కళింగదేశము తెలుగుదేశము. అక్కడి తెలుగుభాష కృష్ణా, గోదావరీ, గుంటూరు మొదలయిన తెలుగు జిల్లాలలోని తెలుగు భాషవలెనే పరిణమించినది. శాసనముల లోని భాష వ్యావహారిక భాషతో సుమారుగు సమముగానే నడుస్తూ వచ్చినది. ఆమార్గముననే కొద్దిగా వెనకబడుతూ ప్రబంధాది గ్రంథములలోని కావ్యభాషపరిణమించినది. పరిణామమును గ్రహించి భాషా లక్షణము నిరూపిస్తూ వ్యాకరణము వ్రాస్తే, శాసనముల భాష కానీ, ప్రబంధాదిగ్రంథముల భాషకానీ, ఏనాటిదైనా సరే, లక్షణ విరుద్ధమైనది కాదు.

అయితే లక్షణవిరుద్ధమైన భాష ఎక్కడా కనబడలేదా అంటే, 'గ్రాంథిక' భాషలో వ్రాయవలెనన్న ఉద్దేశముతో వ్యవహారమందున్న రూపములను గ్రామ్యములుగా నిరసించి,వాటికి మారుగా గ్రాంథికమనుకొన్న రూపాలు కల్పించి, ప్రాచీన శబ్ద రూపములు తప్పుగా ప్రయోగిస్తూ, ఆధునికులు వ్రాస్తూ ఉన్న గ్రంథాలలో చాలా చోట్ల కనబడుతున్నది. దానినే లక్షణవిరుద్ధమైన భాష అనవలెను. అది ఈనాటి వ్యవహారమందు కాదు సరే కదా, ఏనాటి వ్యవహారమందున్నూ లేదు; గనుక కృతక భాష అనిపించుకొంటున్నది. 'వ్యావహారిక భాష' 'గ్రాంథిక భాష' అనే పరిభాష ఇప్పుడు కొత్తగా పుట్టినది. ఈమాటలకు నిర్వచనము ఏమంటే తాత్కాలిక వ్యవహారమందున్నది 'వ్యావహారిక భాష'. ఆకాలమునకు పూర్వము ఎప్పుడైనా వ్యవహారములో ఉన్నదే ప్రబంధాది గ్రంథములందు కనబడుతూ ఉన్నది 'గ్రాంథిక భాష.' ఈగ్రాంథికభాష కూడా కొద్దిగా వెనకబడుతూఅయినా వ్యవహారమును అనుసరిస్తూ పరిణమిస్తూ ఉన్నది. గనుక రెండింటికీ గుణములో భేదము లేదు.

తెలుగు సారస్వతమందు ప్రబంధాది కావ్యరచనలే కాక అనేక విధములయిన వచనగ్రంథాలున్నవి. తెలుగుదేశమందలి పండితులు తాము సంస్కృతగ్రంథాలు చదువుకొని అభ్యసించిన కళలు శాస్త్రాలు అన్నీ తమ శిష్యులకోసము తేట తెలుగున తమ కాలపు వ్యావహారిక భాషలోనే గ్రంథములు వ్రాసి బోధించేవారని రుజువుచేయుటకు వందలకొలదిగా గ్రంథాలు నేటికిన్నీ లిఖితపుస్తకాలయములందు కనబడుతున్నవి. ఇవి సుమారు క్రీ. శ. 1816 మొదలు 1850 వరకు గల కాలములో రచించినవి. వీటిలో కథలు, పురాణములు, ఇతిహాసములు, దేశచరిత్ర, నీతిశాస్త్రము, వేదాంతశాస్త్రము, యోగశాస్త్రము, వైద్యము, సిద్ధాంతము, గణితము, జ్యోతిషము మొదలయినవిషయములకు సంబంధించిన గ్రంథము లున్నవి. ఇవి అన్నీ ఇంచుమించుగా ఆ కాలపు వ్యావహారిక భాషలోనే ఉన్నవి. వీటిలోని భాషకున్నూ ఈ కాలమందలి శాసనములలోని భాషకున్నూ భేదమేమీ లేదు.

వ్యవహారమందలి భాషలో సభ్య శబ్దములతో పాటు అశ్లీలార్థకములు, అస

భ్యములు, కేవలము పామరులు పలికే గ్రామ్యములు, మొదలయిన శబ్దము లెన్నో ఉంటవి. ప్రబంధాదికావ్యభాషలో వ్యవహార మునకు భిన్నమైన రూపములు రెండువిధ ములయినవి. కొన్ని మిక్కిలి ప్రాచీనమగుట చేత ప్రాచీనభాషాపాండిత్యముగల పండితు లకు మాత్రమే అర్థము కాదగినవి. ఉ. ఊడని బాడు, బాడుదల, ఓహరిసాహరి, తన్నెఱింగించి పుచ్చి, మొదలయినవి. కొన్ని వ్యవహారములయందు తరుచుగా లేకపోయినా పండితు లప్పుడప్పుడు పలుకుతూ ఉండడము చేత చెవిని పడుతూ ఉండేవి. ఉ. ఏనూఱు; వ్రాయుచున్నాము; మొదలగునవి. శాసన ములలోను పైని చెప్పిన గద్యరచనలలోను అసభ్యరూపములూ కనబడవు; మిక్కిలి ప్రాచీనరూపములూ కనబడవు. వ్యవహార మందున్న రూపములు ఎక్కువగా ఉంటవి.

బౌద్ధయుగమునాటి కళింగదేశభాష, మతవిషయములు

శ్రీయుత చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎమ్. ఏ., ఎల్. టి.,

బౌద్ధమత గ్రంథములయిన తిపిటక ములు వివిధదేశములలో వివిధప్రాకృతము లలో వ్రాయబడిఉన్నవి. సింహళద్వీపములో ప్రచారమునకు వచ్చిన తిపిటకములు పాలి భాషలోఉన్నవి. మనకు తెలిసినంతమట్టుకు సింహళద్వీపములోని పాలితిపిటకములే తక్కిన ప్రాకృతములలోని వానికి మూలము లని చెప్పవచ్చును. కాని, బౌద్ధమతగ్రంథ ములన్నీ మగధదేశములో రూపమును పొంది, అచ్చటినుంచి యితర దేశములలోనికి తీసుకొని పోబడె ననడమునకు ప్రబలాధార ములున్నవి. అందుచేత, మొట్టమొదట తిపి టకములు మాగధీభాషలో వ్రాయబడి ఉండ వలెను. కాని, మాగధీ తిపిటకము లిప్పుడు లేవు. పాలిభాషకున్ను, మాగధీప్రాకృతము నకున్ను, చాలా భేదములుండడముచేత పాలి భాషయే మాగధీ భాష అని చెప్పవీలు లేదు. అట్లే, సింహళభాషకున్ను, పాలి భాషకున్ను, చాలా భేదములుండడముచేత సింహళభాషయే పాలిభాష అని చెప్పడము నకున్ను వీలులేదు.1 తిపిటకములు సింహళ ద్వీపములో ఏర్పడలేదు. వాటిని బౌద్ధమత ప్రచారకు లాదేశములోనికి తీసికొని వెళ్లి నారు. వాటి నచ్చటికి తీసికొని వెళ్ళే నరికి

1. Cf. E. Kuhu, *Beiträge Zur Páli-Grammatik*, P. 7: Little as we can believe that in the Pali we have the Magadhi language itself, as little can we assume that the Buddhist texts were originally brought to Ceylon in Māgadhī, and there, under the influence of the Simhalese, the language became changed into its present form, known as the Pāli language; for, the ancient Simhalese language—as we at present know it from inscriptions—agrees with Māgadhī in some of these very points which distinguish the Māgadhi from the Pāli.

మతగ్రంథములను దేశభాషలలో చదువవలె నన్న 2 బౌద్ధనియమములు పోయి, ఆగ్రంథముల భాష పవిత్రమయినదనిన్నీ, దానిని మార్చకూడదనిన్ని అభిప్రాయము ప్రబలినది. అందుచేతనే త్రిపిటకములు సింహళదేశములో సింహళభాషలోనికి పరివర్తనము పొందలేదు. ఆకాలమునాటికి త్రిపిటకముల భాషను దీపవంశములో చెప్పబడినట్లు "నామ, లింగ, పరిత్యాగములతో" సంరక్షింపవలసినదన్న విధి ప్రబలినది. వేదభాషవలెనే బౌద్ధ త్రిపిటకములభాషయున్ను వికారమును పొందక నిలకడ పొందినది.

అయితే, ఈపాలిభాష ఏదేశపుది? ఏదేశమునుంచి సింహళములోనికి తీసుకొని రాబడ్డది ? ఈప్రశ్నలకు రెండువిధములుగా సమాధానము చెప్పవచ్చును. (1) భారతవర్షములోని ఏభాగమునుంచి సింహళములోనికి బౌద్ధమతగ్రంథములు వచ్చినట్లు చారిత్రక ప్రమాణములున్నవి? (2) పాలిభాషా స్వరూపము ననుసరించి, అది ఏదేశపు ప్రాకృతమున కెక్కువ పోలికలను కలిగిఉన్నది?—అనేరెండు ప్రశ్నలకు సమాధానమొక్కరీతిగానే తేలితే సత్యము విశదమవుతుంది.

సింహళుల గాథల ప్రకారము అశోకచక్రవర్తి కొడుకయిన మహిందుని (మహేంద్రుని) మూలముగా ఆద్వీపవాసులు బౌద్ధమతము నవలంభించినట్లు తెలియవస్తున్నది. ఈమహిందుని పుట్టుపూర్వోత్తరములు మహావంశములో చెప్పబడిఉన్నవి.3 అశోకుడు యువరాజుగా ఉన్నప్పుడు తండ్రి ఆజ్ఞప్రకారము అవంతీ యౌవరాజ్యమును స్వీకరించడమునకు పోతూ, దారిలో చెతియా (విదిశా) నగరములో ఒక సెట్టికుమార్తెను పెండ్లిచేసుకొన్నాడట. ఆమె ఉజ్జైననగరములో మహిందుని కన్నదట. మహిందుడు పుట్టిన తరువాత అశోకుడు ఉజ్జైనిలో పదిసంవత్సరములున్నాడట. తండ్రిమరణానంతరము, పాటలీపుత్రమునకు పోయి సమస్త రాజ్యమును స్వీకరించినాడట. అందుచేత మహిందుడుతనతండ్రి చక్రవర్తి అయినవరకూ, అనగా పదివత్సరముల ప్రాయమువరకూ, ఉజ్జైనిలో ఉండి ఉండవలెను. ఈవిషయముల నాధారముచేసికొని వెస్టర్ గార్డుగారును, ఇ. కుహ్నుగారును, మహిందుడు తనదేశభాషలో సింహళమున బౌద్ధమత ప్రచారము చేసినాడనిన్నీ, అందుచేత ఉజ్జైనీభాషయే పాలిభాష అనిన్నీ వ్రాసిఉన్నారు.

ఈఊహకు ఆధారమేమీ కనబడదు. మహిందుని చరిత్రమును గురించి, సింహళగాథలు సత్యములైనవే అనుకొన్న, అతడు మతప్రచారము కోసము ఉజ్జైనీభాషను ఉపయోగించినాడని అనుకొన వీలులేదు. మహిందుడు, అశోకుడు రాజ్యమునకు వచ్చిన పదియేండ్లకున్ను, అతడు పట్టాభిషిక్తుడైన ఆరేండ్లకున్ను, ఇరువదియేళ్ళవయస్సున బౌద్ధసంఘములో ప్రవేశించినాడు.

అతడు తనతండ్రి ఆస్థానములో పాటలీపుత్రములో పదిసంవత్సరములున్నాడు. పాటలీపుత్రభాష అయిన మాగ

2. అనుజానామి భిక్ఖవే సకాయ నిరుత్తియా బుద్ధవచనం పరియాపుణితుంతి.

3. Tournour's Edition P. 76.

ధికి అలవాటుపడ్డాడు. బుద్ధుడు కూడా ఈ మాగధీభాషలోనే తనమతమును వ్యాపింపజేసినాడు. ఇట్టి సందర్భములో మహిందుడు తన మతప్రచారమును మాగధీభాషలో చేయక తనచిన్ననాటి భాష అయిన అవంతీ (ఉజ్జైనీ) భాషలో చేసినాడనడము భావ్యము గాలేదు.

ఇదిగాక, ఉజ్జైనీ భాషా స్వరూపము మన కింతవరకు శాసనముల మూలముగా గాని, ఇతర విధములుగా గాని, తెలియరాలేదు. కాని, మహిందుని తల్లి నగరమైన భీల్సా (విదిశా) లోని కొన్ని శాసనములవల్ల1. ఆదేశపు భాషను గురించి మనకు కొంచెము తెలియవస్తున్నది. ఈ విదిశకున్ను ఉజ్జైనికిన్ని ఎంతో దూరములేదు. ఈ రెండు పట్టణములకున్ను రాకపోకలు విరివిగా జరుగుతూ ఉండేవి. అందుచేత, ఉజ్జైనీ భాషకున్ను, విదిశానగరభాషకున్ను అట్టే భేదము లేదనుకోవచ్చును. కాని, ఈభీల్సా శాసనముల భాషకున్ను, పాలిభాషకున్ను చాలా ముఖ్యవిషయములలో పెద్ద భేదములుండడముచేత పాలిభాష ఉజ్జైనీభాష కాదని నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును. గనుక, పాలిభాష, మాగధీభాష కాని, ఉజ్జైనీభాషకాని అయిఉండుననడములో చిక్కులున్నవి.

ఈచిక్కులు, సింహళములో బౌద్ధమత ప్రచారము కావడమునకు మహిందుడే ముఖ్యుడని చెప్పే సింహళగాథలవల్ల కలుగుతున్నవి. కాని, సింహళమునకు బౌద్ధమత గ్రంథములను తెచ్చినవాడు ముఖ్యముగా మహిందుడే అనడమునకు ప్రబలాధారములులేవు. అశోకుని శాసనముల 2 ప్రకారము అతడు తన ధర్మోపదేశములను వ్యాపింపజేయడమునకు ఇతర దేశములకు ప్రచారకులను పంపినట్లున్ను, ఆదేశములలో సింహళ మొకటి అనిన్ని, తెలియవస్తున్నది. అశోకుడు సింహళమునకు పంపినవారు బౌద్ధులనుట నిశ్చయము. అందుచేత మహిందుని గురించిన సింహళగాథలలో కొంత చారిత్రిక బీజముండకపోదు. కాని, ఈచిన్నవిషయమును పెంచి, మహిందునికి సింహళములో బౌద్ధమత ప్రచారములో ఎక్కువస్థాన మివ్వబడినది. సింహళములో మహిందుడు భిక్షుసంఘములనున్ను, అతని సోదరి సంఘమిత్త భిక్షుణీ సంఘములనున్ను స్థాపించడము, బోధిశాఖ యొక్క చిన్నభాగమును వారచ్చటికి తీసికొనిరావడము, మొదలయిన విషయములను గురించిన గాథలలో సత్యము తక్కువయును, కల్పనమెక్కువయున్ను ఉన్నట్లు కనబడుతున్నది. సింహళద్వీపములోనికి బౌద్ధమతమెట్లు వచ్చినదో తెలుపుటకున్ను, ఆమత ప్రచారముతో గొప్ప చక్రవర్తి అయిన అశోకుని కలుపుటకున్ను, ఈగాథ లేర్పడి ఉండవచ్చును. కాని, మగధరాజ్యమునుంచి కొందరు మతప్రచారకులు రాగానే సింహళవాసులు బౌద్ధమతావలంబకు లయిపోయినారని చెప్ప సాహసించలేము. మత ప్రచార మెప్పుడున్ను నింపాదిగా కాలక్ర

1. Cunningham, *The Bhilsa Topes*, P. 95.

2. చూడుడు, అశోకచక్రవర్తి ధర్మశాసనములు. ఈవ్యాసకర్త చేత పాలీమూలము, సంస్కృతాంధ్రానువాదములతో వ్రాయబడినది, వెల రు 2-0-0 లు. ప్రపంచమతగ్రంథమాల, దానవాయిగుంట, రాజమహేంద్రవరము.

మేణా జరుగుతుందిగాని, ఒక్కసారిగా కలుగదు. సింహళమునకున్ను, అదగ్గరదేశములకున్ను, ఎంతో కాలమునుంచీ రాకపోకలు జరుగుతూ ఉండేవి. ఆదగ్గరదేశములనుంచే, బౌద్ధమతప్రచారము సింహళములోనికి జరిగినదని చెప్పడము ఎక్కువ సంభావ్యముగా ఉంటుంది.

సింహళదేశపు ప్రాచీన చరిత్రను తెలుసుకొంటే, ఆద్వీపమునకున్ను, కళింగదేశమునకున్ను, దగ్గర సంబంధమున్నట్లు తెలుస్తుంది. ఈకళింగదేశమున్ను, దానికి దగ్గరగా ఉన్న ఆంధ్రదేశమున్ను, ఆకాలమున బౌద్ధమతమునకు పట్టుగొమ్మలై ఉండేవి. ఆకాలమునాటి ఆంధ్రశాసనముల భాషకున్ను, కళింగశాసనముల భాషకున్ను విశేష భేదము కానరాదు. ఆంధ్రరాజగు శాతకర్ణి తల్లి చెక్కించిన శాసనమున్ను1 ఉదయగిరి ఖారవేలుని శిలాశాసనమున్ను, ఇతర కళింగ శాసనములన్ను, సరిపోల్చి చూస్తే ఈవిషయము బోధపడుతుంది. దీనినేవిద్వాంసులు కళింగాంధ్రభాష అంటున్నారు. ఈకళింగాంధ్రభాషకున్ను, పాలిభాషకున్ను, భేద మెక్కువగా లేకపోవడముచేత పాలిభాష కళింగభాష అని నిశ్చయింపవచ్చును.

పైఊహకు బలముగా హౌనుత్సాంగు వ్రాతల నుదాహరింపవచ్చును. సింహళములో స్థవిరసంప్రదాయానుయాయులయిన బౌద్ధులున్నారు. ఈస్థవిర సంప్రదాయమువారు వింధ్య కుత్తరభాగమున ఉన్నట్లు ఆచీనా యాత్రికుడు చెప్పలేదు. వారు వింధ్యకు దక్షిణముగా సముద్రతీరమున నున్నట్లాతడు చెప్పియున్నాడు. కళింగ, ద్రవిడదేశములను ఆత డుదాహరించినాడు. ఇండియాపడమటి తీరమున సింహళముతో సంబంధములు కలిగి ఉండిన భారుకచ్ఛ, సురాష్ట్రదేశములలో కూడా ఈ స్థవిరసంప్రదాయమువా రున్నారట. మలయరాజ్యములో ఈ సంప్రదాయమువా రున్నారో లేరో స్పష్టముగా అతడు చెప్పలేదు గాని, మహిందుడు స్థాపించిన ఒక సంఘారామ మచట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆ సంప్రదాయమువారే ఆంధ్రదేశములో ఉండి యుందురని అనుకో వచ్చును. ఆంధ్రదేశములోని అట్ఠకథను గురించి బుద్ధఘోషుడు తరుచుగా ప్రశంసించి ఉండడముచేత, అతడు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన అట్ఠకథ ఆంధ్రదేశపుదని నిశ్చయింపవచ్చును.

పైని వివరించిన స్థవిరసంప్రదాయస్థులయిన బౌద్ధులు గల దేశములతో సింహళమునకు సంబంధ మెక్కువగా ఉండినది. కళింగాంధ్రములు, అందులో కళింగమునుండి బుద్ధుని దంతమును సింహళములోనికి తీసికొనిపోయినారు. చాలమంది మతప్రచారకులు కళింగమునుంచే సింహళమునకు పోయినారు. వర్తకవ్యాపారములు కూడా ఈ రెండు దేశములకున్ను ఎక్కువగా ఉండేవి. అంతకును మించి, సింహళత్రిపిటకములభాష అయిన పాలిభాషకున్ను, ఆకాలపు కళింగ శాసనముల భాషకున్ను దగ్గర పోలికలు కనబడుతున్నవి. అందుచేత బౌద్ధ కళింగదేశపు భాష పాలిభాష అని నిశ్చయించడమునకు సందేహింప నక్కరలేదు.

1. No. 26 of the inscriptions collected by West. (Jour. Royal As. Soc Bombay Vol. VII.)

కళింగము; బుద్ధుని దంతము

బుద్ధుని నిర్యాణానంతరము దహనము జరిగిన వెంటనే, బౌద్ధమతము నవలంబించిన వివిధదేశములవారు ఆతని శారీర స్మారక చిహ్నములు తమ తమ దేశములకు తీసికొని పోయి భద్రపరచడమునకు కుతూహలపడి నారు. ఆకాలమున రాజగృహము, కుశీనగరము, వైశాలి, కపిలవస్తు, ఆలకాప్యము, వితదీపకము, రామగ్రామము, పావ, దన్నగ్రామము, పిప్పలవనము, అను పదినగరములలో చైత్యము లుండేవి. ఈ నగరములవారందరును కాక, ఇతరబౌద్ధులును దహనము జరిగినచోటికి వచ్చిరి. బుద్ధుని శరీరావశేషములోని ఎనిమిది ద్రోణముల చిహ్నములను వా రందరున్ను పంచుకొన్నారు. దానిలో ఒక్కొక్కరాజుకు, ఒక్కొక్కచరువుభాగము వచ్చినది. వాటిలో అతని మీదికుడిదంతమును దేవతలు తీసుకొన్నారట. క్రింది కుడి దంతము గాంధారదేశమునకు పోయినదట. మీది ఎడమదంతము కళింగదేశమునకు వచ్చినదట. క్రింది ఎడమదంతమును నాగలోకమువారు తీసుకొనిపోయినారట. తక్కిన పళ్లను, వెంద్రుకలను, దేవతలు చాలా దేశములలో పంచిపెట్టినారట. పైని చెప్పిన దంతములలో కళింగదేశమునకు వచ్చిన పై ఎడమదంతమును గురించి మనకు కొన్ని వివరములు తెలియవస్తున్నవి గాని, తక్కిన మూడున్ను ఏమయినవో తెలియదు.

బుద్ధుని నిర్యాణానంతర మాతని శిష్యుడయిన ఖేముడు దానిని సంగ్రహించి కళింగములోని దంతపురమునకు తీసుకొని వచ్చినాడు [1] ఈ దంతపురము గంజాము జిల్లాలోని కళింగపట్టణమని కొందరున్ను, పురీజగన్నాథమని కొందరున్ను విద్వాంసులు పూర్వ మనుకొనేవారు గాని, అది గంజాములోని శ్రీకాకుళము రైల్వేస్టేషనుకు పదిమైళ్ల దూరములో ఉన్న దంతవరపుకోట అయి ఉంటుంది. దానినే దంతవక్త్రునికోట అని మహాభారతకథతో కలిపి కొందరు అంటున్నారు. ఈ దంతవరపుకోట ఇప్పుడు పెద్ద దిబ్బఅయి పడి ఉన్నది. ఈ దిబ్బ విస్తీర్ణమును చూస్తే అది ప్రాచీనకాలములో చాల గొప్పకోట అయి ఉండు ననడానికి సందేహములేదు. బౌద్ధగ్రంథములలో వర్ణింపబడిన బుద్ధుని దంతమునుంచినట్టికోట చాలా గొప్పది. ఆ వర్ణనమునకు సరిపోయినది. ఈ దంతవరపుకోట తప్ప మరిఒకటి అయి ఉండదు. ఈకోటలో ఆదంతము నుంచిన గృహము గోడలకు బంగారురేకు లమర్చినారట. మంచిముత్యాలహారములతో తోరణములు కట్టినారట. దంత ముంచిన పెట్టెను నవరత్నములతో పొదిగినారట.

బర్మాదేశపు బౌద్ధగాథల ప్రకారము అశోకచక్రవర్తి బుద్ధుని శారీరకచిహ్నముల నన్నిటిని తన రాజధానిలో చేర్చడమునకు ప్రయత్నించినట్లు తెలియవస్తున్నది. ఆతని ఆజ్ఞప్రకారము భటులు పోయి, వైశాలి, కపిలవస్తు, ఆలకప్ప, పాహి, కుశీనగరములలోని చైత్యములను పడగొట్టి,అచ్చటి బుద్ధుని శారీరకచిహ్నములను తీసికొనిపోయినారు. కాని, రామగ్రామములోని చైత్యమును నిర్మూలించడమునకు వారు ప్రయత్నింపగా ఆ చైత్యరక్షకులయిన నాగులు వారిని ఆటంకపరచినారట. అయినా, ఆభటులు ఊరుకోక

1. దళదావంశము.

గునపములతో దానిని పడగొట్ట సాగినారట. వారి గునపములు విరిగిపోయినవటగాని, చైత్యమున కెట్టి హానిన్నీ కలుగలేదట. ఇది క్రీ. పూ. 325 సంవత్సరములో జరిగిన సంగతి.

పూజనీయుడైన ధానాయున్ను, పౌన్వా వంశీయుడైన ఘొత్తరుడున్ను, రామాగ్నియా దేశములో సువర్ణభూమి అను నామాంతరము గల థాటాన్ మండలమునకు బౌద్ధమత ప్రచారమునకై వచ్చినారట. ఈ రామాగ్నియా దేశము మిట్జిమా దేశమునకు ఆగ్నేయ దిక్కున నున్నదట. ఆ కాలమున థాటానుకు థిరిమథంక అను నాతడు రాజు. ఈ బౌద్ధమత ప్రచారములు రాకపూర్వము థాటానుపట్టణము భిల్లుల దుండగములకు లోనై పాడు పడి ఉన్నదట. భిల్లులు పట్టణములో ప్రవేశించి క్రొత్తగా పుట్టిన శిశువుల నందరినీ మ్రింగివేస్తూ ఉండేవారట. అందుచేత ఈ బౌద్ధమతప్రచారకులు పట్టణములోనికి ప్రవేశించగానే, ప్రజలు, వారును భిల్లులేఅనుకొని భయపడి, వారి నెదిరించడమునకు సిద్ధపడినారట. కాని, మతప్రచారకులు వారిని శాంతపరచి, బుద్ధుని మతమును వారికి బోధించినారట.

పై గాథలలోని రామ, లేక, రామాగ్నియా అనే దేశము కళింగదేశమనిన్నీ, థాటాన్ అనేది దంతపురమనిన్ని విద్వాంసుల అభిప్రాయము. దంతపురమునకే సువర్ణభూమి అని నామాంతరము. బుద్ధఘోషుడు సముద్రమునకు ఎనిమిదిమైళ్ల దూరములో ఉన్న థాటానుకు (క్రీ. త. 400 సం॥రము) పోయి, బౌద్ధమతగ్రంథములను సేకరించి, అచ్చటినుంచి సింహళద్వీపమునకు పోయినాడన్న సంగతిన్నీ, కళింగతీరమునుంచి బర్మాకు వలసపోయిన తలైంగుల భాషయున్ను, బర్మావారి భాషయున్ను, ఒకటిగాదన్న సంగతిన్నీ ఆలోచిస్తే, బుద్ధుని దంతముంచిన పట్టణము కళింగదేశములోనిదనిన్ని బర్మాదేశములోనిది కాదనిన్ని నిశ్చయించ వచ్చును. తలైంగులు బర్మాకు పోయి అచ్చట తమ పూర్వగ్రామముల నామములనే క్రొత్త వాటికిన్ని పెట్టుకొన్నారనుకోవచ్చును.

బుద్ధుని దంతము దంతపురములో సుమారు ఎనిమిది శతాబ్దములున్నది. దానికి చాలామహాత్మ్యమున్నదని జనులలో నమ్మకము ప్రబలినది. దానిని దర్శించినా, స్మరించినా, ఇష్టకార్యసిద్ధి అవుతూండేదట. గుహశివుడనేరాజు బ్రాహ్మణమతావలంబికుడు. అతడొకసమయమున దంతపురమునకువచ్చి దానిమహాత్మ్యమున కద్భుతపడి, తనమతమును విడిచిపెట్టి, బౌద్ధమతమును స్వీకరించినాడట. అంతటితో ఊరుకోక, బ్రాహ్మణుల మాన్యములుతీసుకొని బౌద్ధులకిచ్చినాడట. ఆ బ్రాహ్మణులు ఆకాలపుచక్రవర్తితో మొరపెట్టుకొన్నారట. ఈరాజుపేరు పాండుడు అని బౌద్ధగ్రంథములో ఉన్నది. పాండునికి కోపమువచ్చి, ఆదంతమును పాటలీపుత్రమునకు తీసికొనిరమ్మని ఆజ్ఞాపించినాడు. దానిని తీసికొనిరాగా, దానిమాహాత్మ్యమునకు తానుకూడా ఆశ్చర్యపడి తానున్ను బౌద్ధుడయి దానిని తిరిగీ దంతపురమునకు పంపివేసినాడు.

ఈసంగతి దేశదేశములలో వ్యాపించినది. తుదకు సింహళద్వీపమునకు కూడా చేరినది. అక్కడి భిక్షువొకడు దంతపురమునకువచ్చి, దొంగతనముగా దానిని తన

దేశమునకు తీసుకొనిపోయినాడట. ఇది క్రీ. శ. 310 లో జరిగినదంటారు. అచ్చట దానిని అనూరాధపురములో ఉంచినారు.

అనూరాధపురములోనున్న చైత్యమును దర్శించిన ఫాహియాననే చీనాయాత్రికు డిట్లు వ్రాసినాడు :—"బుద్ధునిదంతమునుంచడమునకు గొప్ప ఆలయమును కట్టినారు. దానిని కట్టడమునకు ఏడువిధములైన రత్నముల నుపయోగించినారు. ఆ దేశపు రాజులు బ్రాహ్మణవిధులను తప్పకుండ శుచియై దాని నారాధిస్తారు. అచ్చటి జనులు దానియెడల శ్రద్ధాభక్తులుగలిగి, దానిని ధ్యానించి, చిత్తశాంతిని పొందుతారు. ఈ దంతమునుంచినగృహము కట్టిననాటినుంచీ, ఈరాజ్యములో కరవు కాటకములుగాని, కష్టములుగాని, అరాజకముగాని లేకుండా ఉన్నారు,".

అనూరాధపురములోఉన్న బుద్ధునిదని చెప్పబడే దంతము రంగుపోయిన ఏనుగదంతపుముక్కనో, ఎముకముక్కనో పోలి ఉన్నది. దానిపొడవు సుమారు రెండంగుళము లుంటుంది. దానిచుట్టుకొలత అడుగున ఒక అంగుళముంటుంది. రానురాను అది సన్నబడిఉన్నది. అది కొంచెమువంకరగా ఉన్నది. పూర్వము కేండీరాజుల కోటకంటి ఉన్న ఒక విహారములో ఒక చిన్నగదిలో దీనినుంచినారు. పెట్టెలో పెట్టెగా దానిని అయిదు పెట్టెలలో ఉంచినారు. వీటిలో పయిపెట్టె అయిదడుగుల ఎత్తుకలది. ఇది 'దగోబా' ఆకారము కలిగిఉన్నది. తక్కిన పెట్టెలఆకారముకూడాఅదే. పై పెద్దపెట్టెను వెండితో చేసినారు. లోపలిపెట్టెలలో రెండింటికి కెంపులు మొదలయిన రత్నములను పొదిగినారు. ఆదంతమునకు భక్తులు సమర్పించిన బంగారునగలతో పైపెట్టె నలంకరించిఉన్నారు. రాత్రిపూట ఆగదిలో దీపములు వెలిగించినప్పుడు దానికాంతి కళ్ళకు మిరుమిట్లుగొలుపుతూ, లండనుపట్టణసౌధములో (Tower of London) చక్రవర్తి లాంఛనాభరణముల వైభవముకంటే ఎన్నోరెట్లు మించిఉంటుంది 1.

దంతపురమునకువచ్చి, అనూరాధపురమునకుచేరిన బుద్ధుని దంతముయొక్క అనంతరచరిత్రమును కొంత చెప్పవలసి ఉన్నది. క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్దములో దానినెవరో భారతవర్షములోనికి దొంగిలించుకొని వచ్చినారట. దానిని నాలుగో పరాక్రమబాహుడు తిరిగీ సంపాదించి అనూరాధపురములో చేర్చినాడు. దానిని కాన్‌స్టాంటైన్ డి బ్రాగాన్జా అనేవాడు క్రీ. శ. 1560 సంవత్సరములో నాశనముచేసి నాడనిపోర్చుగీసువారంటారు. కాని, అదిసాఫగాములోని ఒక గ్రామములో దాని నెవ్వరో భద్రపరచి ఉంచినారనిసింహాళులంటారు. 1815 సంవత్సరములో అది బ్రిటీషువారి స్వాధీనములోనికి వచ్చినది. కాని, 1818 సంవత్సరములోజరిగిన తిరుగుబాటులో దానినెవ్వరో తిరిగీ దొంగిలించినారు. దానికోసము బ్రిటిషువారు వెదకి, తుదకు ఒకభిక్షువువద్ద దానిని పట్టుకొని, దానిని యథాస్థానములో చేర్చినారు. దానిని కేండీపరగణాలో బ్రిటిషు ఏజెంటుపరముగా ఉంచినారు. దానికి రాత్రులందు ఫారాయిస్తూఉండేవారు. ఆదంతము నప్పుడప్పుడు పైకితీసి ప్రదర్శిస్తూ ఉండేవారు. కాని, దానిని 1839 సంవత్సరములో బ్రిటిషువారు సింహాళభిక్షువులకు ఒప్పజేసినారు. 2

1. Eastern Monachism P. 224 ; 2. Ibid 226.

బౌద్ధయుగములోని కళింగదేశపు శిల్పము, దుస్తులు

బౌద్ధయుగమునాటి కళింగములోని శిల్పమును గురించిన్ని, దుస్తులను గురించిన్ని, విజయుని గాథలలో కొన్ని వివరములు తెలియ వస్తున్నవి. ఆ గాథలలో పెద్దకోటలున్ను, సాధారణ గృహములున్ను, చిన్న గుడిసెలున్ను వర్ణింపబడి ఉన్నవి.

కోటలలో బుద్ధుని దంతమును సంగ్రహించిన కళింగరాజు 1 యొక్కయున్ను, కుంభావతి రాజధాని గాగల ఒక కళింగరాజు 2 యొక్కయున్ను, నాళికేరుడనే 3 మరి యొక కళింగయువరాజుయొక్కయున్ను కోటలు ముఖ్యములయినవి.

మతమునకు సంబంధించిన కట్టడములలో కళింగరాజు దంతపురములో బుద్ధుని దంతము నుంచడమునకు కట్టించిన గృహము 4 ముఖ్యమయినది.

ఈ గృహములను కట్టడమునకు కలప, రాయి, ఇనుము, ఉపయోగించేవారు. బావరి మతమునకు ఏమి ఉపయోగించినారో తెలియదు గాని, వాటిని ఉత్తరకోసలమునుంచి గోదావరిబడ్డుకు తీసుకొనివచ్చినారట. అందుచేత ఆ కట్టడమునకు కలపనే ఉపయోగించి ఉందురని 5 విద్వాంసులు ఊహిస్తున్నారు.

ఈ కట్టడముల ఆకారమును గురించి కూడా కొంత తెలియవస్తున్నది. కుంభావతిలో రాజ్యము చేసిన కళింగరాజు మేడకు పై అంతస్థు ఉండేది. 6 దంతపురములో బుద్ధుని దంత ముంచిన గృహమునకు చాలా అంతస్థు లుండేవి. పై అంతస్థులో "నూర్ల కొద్దీ గదులు" ఉండేవట. 7 అందుచేత అది చాల పెద్ద కట్టడమై ఉండవలెను. 'చిత్త' అను రాజకుమార్తె నుంచిన కారాగృహమును ఒంటిస్తంభముమీద 8 కట్టినారట. దానికిన్ని రాణివాసమునకున్ను దారి ఉండేదట. అందుచేత అది అంతస్థులుగల కోటయై ఉండవలెను. అట్లే నాళికేరరాజు గృహమునకు మెట్లున్నట్లు వర్ణింపబడి ఉండడముచేత దానికి అంతస్థు లున్నవని అనుకోవలెను. 9

ఈకోట సింహద్వారములు10, తలుపులు11, హాలులు12, కిటికీలు13, మేడమెట్లు14, మొదలయినవి కూడ ఈగాథలలో వర్ణింపబడిఉన్నవి. 'చిత్త' అనే రాజకుమార్తె నుంచిన కారాగృహము తలుపు లోపలికి తిరుగుతూ ఉండేది. పైనుంచి గాలి లోపలికి వచ్చే టందుకు గోడలో చిన్న కన్నముండేది.

కొన్ని నగరములకు చుట్టూ గోడ లుండేవి.15 వాటిమీద బురుజులుండేవి. 16 వాటిమీద ధ్వజస్తంభములుండేవి. వీటిమీద జెండాలు, తోరణములు, గొడుగులు, చాందినీలు, ఉండేవి.17

1. దాథవంశము 40,
2. Man. Budh. 54;
3. I bid. 55;
4. Indian Antiquary Vol XIII, 37, Si-yu-ki II, 244;
5. Man. Budh. 334;
6. Man. Budh. 54;
7. దాథవంశము 35;
8. Turn. 56;
9. Man. Budh. 59
10. Si-yu-ki II 245;
11. Turn. 57, Si-yu-ki II 245;
12. Si-yu-ki II 245;
13. దాథవంశము 40;
14 Man. Budh. 56;
15. Turn. 57;
16. Ram. Hist. Budh. 334, 335;
17. I bid. 334;

బుద్ధుని దంతముంచిన గృహమునకు బంగారు మలామచేసి, ముత్యాలసరములతో అలంకరించినారట. అవి బాలసూర్యునివలె ప్రకాశిస్తూ కన్నులకు మిరుమిట్లు, గొలిపే వట.1

రాణీవాసము స్త్రీలు ధరించేదుస్తులు మిక్కిలీసన్నదారముతో నేసే వారట. కళింగరాజు బుద్ధుని స్నేహితుడైన కోసల రాజుకు పంపిన దుస్తులను తొడుగుకొని, ఆతని రాణి సభలోనికి రాగా, ఆమె అవయవములన్నీ పైకి కనబడడము చూచి, సభ్యులు తలలువంచుకొన్నారట. ఆమె సిగ్గుపడి లోపలికి పోయినదట. కళింగ శబ్దమునకు అరవ భాషలో సున్నితమైన బట్ట అని ఇప్పటికీ అర్థమున్నది. ఇప్పటికీ కూడా కళింగదేశము సన్నని నూలు బట్టలకు ప్రసిద్ధిపొందిఉన్నది ఇప్పుడుజరుగుతూఉన్న ఖాదీప్రదర్శనములలో కళింగదేశ స్త్రీలు వడకిన నూలును అందరూ మెచ్చుకొంటున్నారు. ఆకాలములో ఇంకా ఎంత బాగా వడకేవారో!

కళింగదేశపు శతక వాఙ్మయము

శ్రీయుత నిడుదవోలు వేంకటరమణగారు బి. ఏ.

ఉ. నన్నయ తిక్కనాది కవినాథులు చెప్పిన
యట్లు చెప్పలే। కున్నఁ దదుత్తరాంధ్ర
కవులూరకయుండిరె తోచినట్లని। త్యో
న్నతబుద్ధిఁ గావ్యములు యోజరచింపక
యందు జ్ఞానసం। పన్నులకావ్యముల్
హరిసమర్పణమై చెలువొందుగావుతన్.

అని యొక దక్షిణాంధ్రకవి వాకొనినట్లాంధ్రవాఙ్మయప్రపంచమున జ్యోతిర్మయ రూపములతోఁ బ్రకాశించుచున్న నన్నయ తిక్కనాది మహాకవులవలె, కవితచే నజరామరకీర్తి గతియింపకపోయినను 'తోచినట్లు' 'నిత్యోన్నతబుద్ధి' కావ్యములు రచియించిన యాంధ్రభారతసమర్పణముఁ గావించి, యశంబున మించిన కవితల్లజు లుత్తరాంధ్ర ప్రాంతమగు కళింగదేశమున లేకపోలేదు. ఇందుల కనుగుణముగ మన మేకాలమునుండి తెలుఁగున కవిత్వము ప్రారంభించినదని తలంచుచుంటిమో, అట్టి నన్నయకాలమునందే, కళింగదేశమునఁ బద్యరూపమున శాసనములు వెలువడినవి. వానిలో నేను మనకు లభ్యమైనది గంజాముమండలములోని నరసన్నపేట తాలూకాయందలి 2 'దీర్ఘాశి'

1. దాధవంశము, 38,

2. ఈశాసనమును నభినవాంధ్రభాషావాగను శాసను లనదగిన శ్రీయుతరావు సాహెబుగిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారు ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా 4వ సంపుటమునఁ బ్రకటించి యాంధ్రుల కత్యంతోపకారము నరించిరి. పుట 314

శాసన మొకటి. ఇది శా. శ. 997 అనగా క్రీ. శ. 1075 నాటిది. ఇంతియేకాక క్రీ. శ. 1769 సంవత్సరప్రాంతమునఁ గళింగదేశము లోని సుప్రసిద్ధకవులలో నొకఁడగు నడిదము సూరకవి తనవంశమున నిరువదిమూఁడు పురుషాంతరములనుండి కవిత్వముగలదని యీ క్రిందివిధముగఁ జెప్పియున్నాడు.

"చ. ఇరువదిమూఁడు పూరుషము లిప్పటి
కయ్యె కవిత్వవృత్తిచే। నరపతులెల్ల మె
చ్చఁ బదునాల్గు తరంబులుమించు పిమ్మ
టన్। వెరవగుజీవనస్థితి లభించుట; తొ
మ్మిదియయ్యె పూరుషాం। తరములు
నిక్కళింగవసుధాధవు చెంగట నాశ్రయించు
టల్".

పైదానిఁబట్టి తరమున కిరువదియైదేండ్లు లెక్కించినను, పండ్రెండవశతాబ్దమునకే ననఁగా బహుప్రాచీనకాలమునుండియు నీ ప్రాంతములఁ గవిత్వము వర్ధిల్లుచున్నటుల తెలియుచున్నది.

కళింగదేశములోని శతకవాఙ్మయమునుఁగూర్చి తెలిసికొనుటకుఁబూర్వము దక్షిణాంధ్రవాఙ్మయమున శతకవాఙ్మయ మెట్లభివృద్ధిఁ జెందినదో తెలిసికొనుట యావశ్యకము. తెలుఁగుభాషలో నేడు మనకు దొరికిన శతకములలో శ్రీపాలకురికి సోమనారాధ్యుని 'వృషాధిపశతకము' మొదటిది. అంతకుమున్నే క్రీ. శ. 1170 సంవత్సర ప్రాంతముల రచియింపఁబడిన శ్రీ మల్లిఖార్జున పండితారాధ్యుల 'శివతత్వసారము' గలదు. ఆ కాలమున శివతత్వసారము శతకముగాఁ బరిగణింపఁబడినను అందుసంఖ్యానియమముగాని మకుటనియమముగాని లేకుండుటచే వృషాధిపశతకమే మొదటిశతకమని చెప్పనొప్పును. తరువాత రచింపఁబడిన శతకములలో యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారి సర్వేశ్వర శతకము, ముఖ్యమైనది. ఇది శా. శ. 1164 అనఁగా క్రీ. శ. 1242 నాటిది.

కళింగదేశమునఁ బ్రాచీనశతకములని చెప్పుటకు వీలగు శతకములేవియు, మనకుఁ జిక్కుటలేదు. ఈప్రాంతమునఁబుట్టిన శతకములలో నడిదము సూరకవిరచితమగు రామలింగేశశతకమే ప్రధానమైనదిగా గన్పట్టుచున్నది. దీనితరువాత సింహాచలదేవాలయముపై పింషారిదండు దండెత్తుసమయమున గోగులపాటి కూర్మనాథకవి రచించిన శ్రీ వరాహలక్ష్మీనృసింహ శతకము ముఖ్యమైనది.

తెలుఁగుభాషయందు శతకవాఙ్మయమున నున్నతస్థాన మధిష్ఠింపఁదగిన పైయిరువురికవులకు ముందు, శతకములు పుట్టకపోవుటచేతనో, లేక పుట్టినవి గిట్టుటచేతనో, మఱియేకారణముచేతనో, గాని వీరి తరువాతి కవులు శతకరచనయందు, వీ రిరువురి ననుసరించుటయం దెక్కువమక్కువ యున్నట్లు నీక్రింద బొందుపరచిన పద్యములవలన తేటపడకమానదు.

కం. చుక్కలవలె, కర్పూరపు
ముక్కలవలె నీదుకీర్తి ముల్లోకములన్
క్రిక్కిరిసి పిక్కటిల్లెను
వెక్కసముగ పొణుగుపాటి వేంకటమంత్రీ

అడిదము సూరకవి: పొణుగుపాటి వేంకటమంత్రి శతకము.

కం. వెన్నెలవలె, కర్పూరపు
దిన్నెలవలె నీదుకీర్తి త్రిజగములందున్

మిన్నంది వన్నెకెక్కను
కన్నాకై మగటపల్లి కామయచంద్రా.

పచ్చమెట్ట పాపకవి: మగటపల్లి
కామయచంద్రశతకము.

సీ. శ్రీమద్రమారమణీమణీరమణీయసరసచిత్తా
బ్జబంభరపరాకు। శంఖచక్రగదాసిశార్ఙ్గ
చాపాది భాసుర దివ్యసాధనకరపరాకు।
ప్రహ్లాద నారద వ్యాసశుకాదిక భక్తసం
రక్షణ వరపరాకు। బహుతర బ్రహ్మాండ
భాండ పరంపరాభరణ లీలాధురంధర
పరాకు,
నీకు సాష్టాంగవినతు లనేకగతుల
చేసి విన్నప మొనరింతు చిత్తగింపు
చెనటివీఁడని మదిలోన కినుకమాని
వైరిహరరంహ! సింహాద్రి నారసింహ.

గోగులపాటి కూర్మనాథకవి,
శ్రీ వరాహలక్ష్మీనృసింహశతకము.

సీ. శ్రీమద్ధరిత్రీభవామాధురీ మృదువాక్సుధా
పాన శ్రవణపరాకు। కౌశిక యజ్ఞశిక్షణ
యజ్ఞదక్షరక్షనిఘాతి కార్ముకకరపరాకు।
క్షత్త్రియ కోటిభక్షణ విచక్షణ పరశ్వధ
ధారి భంగధూర్వహపరాకు। దండకా
వన సముద్దండ చండపలాశ ఖండకాండ
ప్రకరపరాకు,
పాదభక్తజన స్వాస్త్య! బాధపాడమి
నవ్వు డూరక యుంట న్యాయంబె నీకు
నీవు కనిపించుకొనుకే దిక్కు విధాన
భండ నారాతి భీమ! కోదండరామ!

చాటరాతి లక్ష్మీనరసకవి:
భండనారాతి భీమశతకము.

గోగులపాటి కూర్మనాథకవి పై శతక
మునే కాక మృత్యుంజయ విలాసమను యక్ష
గానమును, లక్ష్మీనారాయణ సంవాదమను
ప్రబంధమును, చోరసంవాదమను పదకావ్య
మును, సుందరీమణి శతకమును వేఁటూక
శతకమును రచించినాడు. ప్రాచ్య లిఖిత
పుస్తకభాండాగారములో నీశతకమున నెను
బదియెనిమిది పద్యములు గలవు. వారి 2
పుస్తక పట్టికయందు మాత్ర మీశతక
మెవ్వరిచే రచింపఁబడెనో తెలియలేదని
వ్రాయఁబడి యున్నది. కాని లక్ష్మీనారా
యణ సంవాదమునఁ గూడ పై శతకము
లోని పద్యములగుపడుటచే నిది యాతని
కృతమే యని చెప్పనొప్పును. మచ్చునకు
మూఁడు పద్యము లుదహరించెదను.

ఉ. శ్రీ లలరంగఁ జంద్రకళ చెల్వున లేనును
నవ్వు వెన్నెలల్। గీలుకొనంగ నంగజ
శిలీముఖరీతిఁ జెలంగుచున్న నీ। లీలఁ
గనుంగొనంగ నవలీలనఖండ సమస్తభూ
తలం। బేలినకన్న సౌఖ్యమని యెంతుఁ
జుమీ మది సుందరీమణీ!

ఉ. సరసములాడు నేర్పు, కనుసైగలు చేసెడు
నేర్పు నామనం। బెతిగెడు నేర్పు, నెమ్మది
నొకించుక కోపము సేయు నేర్పు, క్ర।
మ్మఱ ముఱిపంబుతోడ బ్రతిమాలెడు
నేర్పు, మనోజకేళిలో। గరఁగెడు నేర్పు
నీకె దగుగాదె తలంపగ సుందరీమణీ!

ఉ. తేవదనస్య చంద్రరుచి ధిక్కరణ ప్రతి
భాస్తు తేదృశో। భావ భవోత్పలాంబురు
హబాణకదంబ జయోస్తు సంతతన్।తేవ

---

2. Catalogue of the Government Oriental Manuscripts Library Madras 1913, R. No. 119 (b) Pages 365 & 366.

చనస్యకోకిలతతి ప్రవరాయసకృద్విధోఽ
స్తతం। చే వినుతింతు నీకు శుభమీ
యఁగ దేవుని సుందరీమణీ !

పైని వివరించిన వానిఁ బట్టి కూర్మనాథకవికి భక్తిశృంగారరసములఁ గల రసభావనపటిష్ఠత వెల్లడి యగుచున్నది. చాటరాతి లక్ష్మీనరసకవి, పై భండనారాతి భీమశతకమునే కాక, ఈశ్వరపరిణయమను ప్రబంధమును, విశేషాంధ్రమను నిఘంటువును రచించియున్నాడు. భండనారాతి భీమశతకములోని పదునాల్గు పద్యములు బ్రౌనుదొరగా రచ్చు వేయించిరి.

తరువాత శతకకవులలో ఉపమాక వేంకటేశ శతకము రచించిన వైజర్సు అప్పయ్యకవి, జానకీరామశతకమును రచించిన వేల్పూరి వేంకటేశ్వరకవి, నృసింహాశతకమును రచించిన కవిరాయని రామభద్రకవి, మహిషాసురమర్దనీశివాశతకమును రచించిన పచ్చమెట్టపాపకవి, మొదలగువారుముఖ్యులు.

అధునికకాలమందుఁ గళింగదేశమున శతకకవులనేకు లుదయించి శతకవాఙ్మయమభివృద్ధిఁ గావించిరి. కులాలకులజుఁడగు నమలాపురపు సన్యాసియను కవి పెక్కు శతకములు రచించినవాఁడు. వానిలో విశ్వనాథ శతకము, అన్నపూర్ణశతకము, పంచముఖేశ్వరశతకము, నీలకంఠశతకము, ద్విప్రాసకంద శ్రీ ముఖలింగశతకము, దుష్కరప్రాసకంద శివశతకము, మొదలగునవి ముఖ్యములు. ఆంధ్రగీర్వాణములయం దసమానసాహిత్యము గల నిక్కవివరుని కవితాధోరణిఁ జూపుట కొక పద్య ముదాహరించుచున్నాఁడను.

సీ. శ్రీ విశాలాక్షీ మనోవారిజార్యమయ మదో
ర్బలోద్రేకహారణ చతుర। చతురాఖ్య
ముఖ్యపూజిత పత్పయోజాత జాతరూ
పాంతక శాతకాండ। కాండకటాహ
ప్రకాండనైజ పిచండచండ రుక్ఛశిధనం
జయవిలోక। లోకత్రయారక్షణైక ధురం
ధర ధరణీధరోత్తత్కరోత్తమ నిశాంత।
శాంతరసమూర్తి! దేవతాచక్రవర్తి!
శమిత సుజనార్తి! పరిహృతజననజార్తి!
భూరిగుణయూథ! కాశికాపురసనాథ!
విదళితామర్త్యరిపుయోథ! విశ్వనాథ!

మంగళపల్లి సుబ్రహ్మణ్యకవియను నాతఁడు "అర్సవిల్లి మార్తాండా! జగద్బాంధవా!" అను మకుటమునుంచి యొక శతకము రచించినాడు. ఈతఁడు నిరాఘాటమైన కవనధార గలవాడు. ఈశతకము 1864 సంవత్సరముననే ముద్రితమైనది.

విశాఖపట్టణ మండల పండితమండలికి భూషణప్రాయులని చెప్పదగిన మహామహోపాధ్యాయ పరవస్తు భగవద్వేంకటరంగాచార్యులయ్యవారలుంగారు శతకములు రచించిరి. వానిలో నేబదేండ్లక్రిందట రచింపఁబడిన శ్రీ మహాప్రభూశతకము ముఖ్యమైనది.

సుప్రసిద్ధ శతకకవులగు మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రులవారు శతకములలోఁ జేర్పఁదగిన మాలికలు మొదలగునవి కాక, నలువది శతకములు రచించి యున్నారు. ఇందు పదునారేకప్రాసశతకములు గలవు. నిరర్గళకవనధారాపారీణులు. వీరిశతకములలో వరాహానరసింహశతకము (శరత్తారావళి), జగద్రక్షకశతకము (జీవేశ్వర సంవాదము), విశ్వనాయకశతకము, మొదలగునవి చాలఁ బ్రసిద్ధి

జెందినవి. వీరు రచించిన గ్రంథములనన్నియు సముద్రిత గ్రంథచింతామణి ఏడవ సంపుట మేడవ సంచికయందు, 30 పుట మొదలు 32 పుటవరకుఁ జూడనగును. ఆ పత్త్రికా సంపుటములఁ జదివిన, వీరి కవితాలహరి లోకమునకుఁ దెలియఁగలదు.

గంజాముమండలమునఁ గూడ పారనంది సర్వేశ్వరశాస్త్రి, మచ్చ వెంకటకవి, ముక్కవెల్లి సాంబయ్యశాస్త్రి, డబీరు కృష్ణమూర్తి సూరి మొదలగు పెక్కండ్రు పండితకవులు శతకముల రచించి మించిరి. వానిలో సర్వేశ్వరశాస్త్రిగారి రామేశ్వరశతకము, వేంకటకవి ఛాయాపుత్త్ర, చన్న కేశవశతకములు, సాంబయ్యశాస్త్రిగారి జానకీవరశతకము, కృష్ణమూర్తి సూరి హనుమంతశతకము, ప్రసిద్ధిఁ జెందినవి.

ఆధునికులలో వీరే గాక ఇంద్రకంటి వేంకటశాస్త్రి, కెళ్ళకప్పయ్యకవి, మృత్యుంజయ నిశ్శంకభూపతి, పూసపాటి వీరపరాజు, వద్దిపర్తి అప్పలనరసింహకవి (మహాప్రభూ శతకకర్త), పణతుల లక్ష్మీనృసింహశాస్త్రి (తాబేలులమేఁటి శతకకర్త), మున్నగువారు శతకవాఙ్మయవ్యాప్తికిఁ దోడ్పడిరి.

కళింగదేశమున స్త్రీలలోఁ గూడ శతకములఁ జెప్పినవారు కలరు. వారిలో శ్రీ రాజా గోడే నారాయణ గజపతిరాయనింగారి మేనయత్తయగు మదిన సుభద్రయ్యమ్మగారు ప్రసిద్ధి కెక్కిరి. ఈమె శ్రీ గోడే బిగ్గారాయనింగారి పుత్త్రిక. ఈమె 1781 సంవత్సరమున జన్మించి వేంకటాచలమహాత్మ్యము, రాజయోగసారము మొదలగు సద్గ్రంథముల రచించి, భక్తురాలని ప్రఖ్యాతిఁ జెందిన తరిగొండ వెంకమ్మతో సమకాలికురాలుగా నుండెడిది. ఈమె శ్రీరామదండకము, రఘునాయకశతకము, కేశవశతకము, కృష్ణశతకము, రాఘవశతకము మున్నగు వానిని రచించెను. ఈమె కవనకౌశలముచూపుటకై రెండు పద్యము లుదహరించెదను.

ఉ. శ్రీ రమణీకళత్ర! సరసీరుహనేత్ర! జగత్ప
విత్ర స। త్సారసబృందమిత్ర! సురసన్నుతి
పాత్ర! నరేంద్రపుత్ర! శృం। గారసమగ్ర
గాత్ర! జనకర్మవిదారణ కృచ్చరిత్ర! శ్రీ।
నారదమౌని గీతచరణా! రఘునాయక!
దీనపోషకా!

ఉ. మన్నన దప్పియున్నయెడ మక్కువగల్గిన
వారి నేనియున్ । దిన్నగ మందలించిననుఁ
దెల్లముగా మది నొవ్వకుండునే । అన్న కు
ధార్తరాష్ట్రునకు నాదర మొప్ప హితోప
దేశ మి। ట్టెన్నగఁ జేసి యా విదురు
డేమిఫలంబునుఁ జెందె కేశవా!

ఈమె గాక, కందాళము రంగనాయకమ్మ, సీతమరాజు నరసమాంబ, మొదలగు కవయిత్రులు కలరు.

జాతీయ వాఙ్మయమున కలంకారములని చెప్పఁదగినశతకములు పెక్కు లాధునికకాలమునందే యుద్భవిల్లినవి. వీనిలో గొన్నిటిఁ గూర్చి వ్రాసెదను.

1. స్తోత్రము:—(Devotional) భక్తిరసప్రతిపాదకములలో కీ. శే. జయంతి కామేశముగారిచే రచియింపఁబడిన జానకీవరశతకము ముఖ్యమైనది. రామభక్తశిరోమణియగు నీ మహనీయుఁడు దక్షిణాంధ్రదేశమునకు రామదాసుఁ బోలె నుత్తరాంధ్రదేశమగు కళింగదేశమునకు విరాజిల్లుచున్నవాఁడు. ఆ రామదాసు దాశరథీశతకము

నిచ్చిన, నీ రామదాసుజానకీవరశతక మొసంగి నాడు.

2. వేదాంతము:—(Mystic) వీని లో నిముషకవి వేంకటేశకవి వర్యునిచే రచియింపఁబడిన జగన్నాథయోగిశతకము, శ్రీపతి భాస్కరశాస్త్రి రచించిన కాశీవిశ్వనాథ శతకము మొదలగునవి గలవు. ఇవి సర్వజన సోదరభావము, నాత్మైకత్వమును బోధించును.

3. శృంగారము:—(Erotic) వీని లో కలువాయశతకము డబ్బీరు నరససూరిచే రచియింపఁబడినది. మిక్కిలివ్యాప్తిలోనున్నది. ఇయ్యది క్రీ. శ. 1862 నుండియుఁ బలుసారులు ముద్రింపఁబడుటయే, తద్వ్యాప్తిని మును వెల్లడించుచున్నది. ఈ శతకములు శృంగార ప్రధానములైనను భక్తిరసము లేకుండ నుండవు.

4. నీతి:—(Didactic) ఈ శతక ములలో పక్కి వేంకటనరసింహకవి రచించిన కుమారీశతకము కడు ముఖ్యమైనది. ఆధునిక శతకములలో నింత వ్యాప్తిగల శతకము వేఱొకటి లేదు. ఇయ్యది కళింగదేశ వాఙ్మయమున నొక యలంకారమని చెప్పనొప్పును. తేట తెలుఁగుమాటల స్త్రీలకు నీతులు బోధించిన నీకవి శక్తిఁ నెంతయుఁ గొనియాడఁదగి యున్నది. మచ్చునకు రెండు పద్యములు:—

కం. మృతియైనను బ్రతుకైనను
పతితోడనె చెల్లు పతిబాసిన యా
బ్రతు కొక బ్రతుకా జీవ
న్మృతిగాక వధూటికెన్న నిదియుఁగుమారీ!

కం. తానమ్ముడు పోయైనన్
దీనుండగు ధవునియార్తిఁ దీర్చుట సతికిన్
మానము, చంద్రమతీజల
జాననఁ దలపోయవలయు నాత్మఁగుమారీ!

5. నింద (Satirical) అడిదము సూరకవి రామలింగేశశతకము నెఱుఁగని యాంధ్రుఁ డుండఁడు. కళింగదేశమునఁ బుట్టిన శతకములలో సర్వాంధ్రదేశవ్యాప్తినిఁ బడసినవానిలో నిదియు నొకటి. లోకనీతి విలసితము.

"తెరవాట్లు గొట్టి సత్తరువు పెట్టుటకంటె
న్యాయార్జితాన్న మింతైన మేలు"
"మాన్యంబులీయ సమర్థుఁ డొక్కఁడు లేడు
మాన్యములొచ్చెడువారు సామంతు లందఱు"
పెట్టిపోసిననాడె చుట్టాలరాకడ, కలిమి
వేళనె వారకాంత వలపు"

మొదలగు భావములు సూరకవి యాత్మశక్తి, కవిగౌరవస్వాతంత్ర్యబుద్ధి,లోకజ్ఞానము మున్నగునవి వెల్లడించుచున్నవి.

కళింగదేశమున భట్రాజులు చెప్పిన శతకములు కొన్ని గలవు. వీనిలో కొన్ని మిక్కిలి ప్రౌఢములై, నీతిసమన్వితములై, శ్రుతిరంజకములై యొప్పారుచున్నవి. అట్టి వానిలో,'రామరఘువర్యాసూర్యవంశాగ్రణీ!' అను మకుటముగల శతకము, కేశవశతకము 'రఘుపురనిలయేశ రమేశ కేశవా' అను మకుటముగల శతకమును ముఖ్యములైనవి. వీనిలో కడపటిశతకమునకై దారుపద్యములు మాత్రమే లభించినవి. ఇవి కడు మనోహరములై యుంటచేఁ గొన్ని నిట నుదహరించెదను.

ఉ. వాసనలేనిపూలు, మగవానికి లొంగని యాలు, నీళ్లపై । వ్రాసినవ్రాలు, దాన మున వాసిఁ జెలంగని కేలు, సంతతోల్లా సములేని మేలు, బవరంబున రిత్తగుడాల దేల యా । శ్రీసతిమూర్తి మారఘుపురీ నిలయేశ రమేశ కేశవా! ।

ఉ. కీరములేనితోట, మది కింపుగఁ బాడని పాట, చేనికిన్ । నీరములేనివాట, సభ నీతులు పల్కనిమాట, రస్తువి । స్తారము లేనిపేట, నిను చాల దలంచని పూటయేల యా । శ్రీరమణీయ మారఘుపురీనిలయేశ రమేశ కేశవా! ।

ఉ. సత్తువలేనిగోడ, సరసంబుగ నుండనిక్రీడ, భూమికి । న్నెత్తుగ లేనిమేడ, భువినెక్కడ చెల్లనిమాడ, పాపముల్ । మర్త్యులు చేయుజాడ మఱి మానవు లెక్కనియోడ, ధారుణిన్ । రిత్తగదయ్య మారఘుపురీనిల యేశ రమేశ కేశవా! ।

నేఁటికాలమునందు శతకములు రచించినవా రనేకులు గలరు. వారిలో పై రంగాచార్యులుగారి శిష్యవర్గములో మగటపల్లి బుచ్చికామకవి, ఆకెళ్ళ అప్పయ్యశాస్త్రి, పెక్కు శతకములు రచించిరి. సుప్రసిద్ధాంధ్ర భాషాపండితులును, కవులును నగు శ్రీ నిడదవోలు సుందరముపంతులుగారు పెక్కు లొనర్చిరి. వానిలో ననేకములముద్రితములు.

దక్షిణాంధ్రశతకవాఙ్మయముఁ బోలె కళింగదేశ శతకవాఙ్మయ మనేకవిధముల నభివృద్ధిఁ జెందినది. ఇంకను నభివృద్ధిఁ జెంద నున్నది. పరమేశ్వరుడు శతకవాఙ్మయము నకు నూతనోజ్జీవముఁ బ్రసాదించుగాత!!

కళింగాంధ్రకవులు *

మహారాజశ్రీ అడిదము రామారావుగారు

(1) శ్రీ పూసపాటి తమ్మభూపాలుఁడు

(సుమారు 1620—1700 A. D.)

శ్రీ పూసపాటి తమ్మభూపాలుఁడు, (ఉరపు తమ్మిరాజు) "దుర్గాసాక్షాత్కారము పొంది తనతపఃప్రభావముచేఁ దా నేలు రాజ్యమున నేడుగడియలకాలము సువర్ణవృష్టి గురిపించె" నని ప్రసిద్ధి గన్న మాధవవర్మ సంతతివాఁడు. ఈ మాధవవర్మ సంతతిలోని వాఁడును, 15 వ శతాబ్దికడపటిభాగమునదక్షిణ హిందూస్థానములో రాజ్యము చేసిన ప్రౌఢ దేవరాయలకు సమకాలికుఁడును నగు శ్రీ పూసపాటి రాచి రాజునకు నైదవ పురుషుఁడగు గోపాలకృష్ణమరాజీతమ్మ భూపాలుని జనకుఁడు. తల్లి జగ్గ మాంబ.

ఈకవి తనరాజ్యమును గూర్చిగాని రాజధానిని గూర్చిగాని తన గ్రంథమందెచ్చటను స్పష్టముగ వివరించియుండలేదు. కాని గ్రంథమునందు వేసికొనిన గద్యములోని 'మాధవవర్మవంశాలంకార శ్రీమన్మహామండలేశ్వర, మహీమండలరాయ, మన్నె సులతాను' మున్నగు విశేషణములనుబట్టి యితఁ డొక గొప్పమండలాధిపతిగఁ గన్పింప వచ్చును గాని, యవి వంశపారంపర్యముగా వచ్చుచున్న బిరుదములై యుండవచ్చునని తోఁచెడిని. ఇంతియెకాక కృత్యాదియందీతఁడు తన్ను గూర్చి సభ్యు లన్నపలుకులుగఁ జెప్పిన:—

సీ. అనిమేషవృత్తిఁ గైకొనువారి నిరసించి
యనిమేషవృత్తిఁ గైకొనెడివారు
కౌశికసఖ్యంబు గాదని నిరసించి
కౌశికసఖ్యంబుఁ గాంచువారు
సద్యోవిమానులై చనుట హైన్యం బని
సద్యోవిమానులై చనెడివారు
జీమూతమార్గంబుఁ జెందుట తగదని
జీమూతమార్గంబుఁ జెందువారు

నగుదురు రణాగ్రభూమి నీయహితనృపులు,
గదిసి భేరీమహారవాకర్ణనమునఁ
జిత్తమును మెత్తనై భ్రాంతి చెందిరేమొ,
ప్రకటభుజశౌర్య తమ్మభూపాలవర్య.

మున్నగుపద్యము లాతని విక్రమప్రాభవాతిశయములను స్థిరపఱచుచున్నను, జరిత్రములయం దీతఁ డొక సామాన్యరాజుగా నెన్నఁబడియున్నాఁడు. విశాఖపట్టణపు డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యూయల్ నందు సంగ్రహింపఁబడిన సమాచారమును బట్టి చూడఁగా 1652 సంవత్సర ప్రాంతమున నీతమ్మభూపాలుఁ డుత్తర సర్కారులకు వచ్చినట్లును, నాకాలమున శ్రీకాకుళములో ఫౌజుదారుగా నుండిన షేరు మహమ్మదుఖానునొద్దనుండి కుమిలి భోగాపురములను నిజారాకుఁ బుచ్చుకొని మహమ్మదీయ ప్రభుత్వమునకు లోఁబడిన యొకచిన్నరాజై యుండినట్లును, గనఁబడు

* విస్మృత కళింగాంధ్రకవులను శీర్షికతో శ్రీరామారావుగారు మండపాక కామకవిగారిని గురించి మాత్రమే వ్యాసమును వ్రాసినాకు బంపిరి. కానిపైశీర్షకగల వారిఇతరవ్యాసములు విజయనగరం మహారాజావారి కాలేజీపత్రికయందున్ను, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ ప్రతికయందున్ను, ఉండుటచూచి వాటినన్నిటిని గూడ క్లుప్తముగా చదువరుల యుపయోగార్థమై ఇందు పొందుపరచినాను. (సంపాదకుడు)

చున్నది. ఈతనినిగూర్చి డిస్ట్రిక్టుమ్యాన్యూలులో నిట్లున్నది:—"పూసపాటివారి వంశములో మాధవవర్మగారు [?] అప్పుడు శ్రీకాకుళం సర్కారులో నొకభాగముగ నుండు విశాఖపట్టణముజిల్లాలోనికి వచ్చిరి. 1652 సంవత్సరములో ననగా రారాజగు నవురంగజీబువారివలన గోలకొండరాజవంశము నశింపు చేయబడక పూర్వము 35 సంవత్సరముల క్రిందట ఆయన వచ్చుట జరిగినది. అప్పటిలో షేరుమహమ్మదుఖాను శ్రీకాకుళములో ఫౌజుదారుగా నుండెను. ఆయనవద్ద మాధవవర్మగారు కుమిలిభోగాపురముల నిజారా చేసిరి." (కార్మికలుదొరవారి యింగ్లీషుగ్రంథమునకు విజాపురపు వేంకటకోదండరావుపంతులుగారి తెనుగు తర్జుమా 501 పుట-).

కార్మికలుదొరవారిచే నీయఁబడిన మీఁదిసమాచారమునకుఁ బ్రమాణ మేదియో వారు చూపరైరి. క్రీ॥ శ॥ 1652 సంవత్సర ప్రాంతమున శ్రీకాకుళము సర్కారునకు షేరుమహమ్మదుఖానుఁడు ఫౌజుదారుగా నుండినట్టు * డిస్ట్రిక్టు గెజటీరు (District Gazetteer)నందుఁ గూడఁ గనఁబడుచున్నది. కుమిలెభోగాపురముల రెండింటినిగూడ షేరుమహమ్మదుఖానుతమ్మభూపాలున కిచ్చినట్టు మ్యాన్యూయల్ చెప్పుచున్నది. గాని యంతకుము న్నీకుమిలె స్థానికు లగుపూసపాటివారి (The Local Pusapaties) యధీనములో నున్నట్టుగఁ గొన్ని యాధారములు గానఁబడుచున్నవి. విజయనగరమునకు సమీపమున నున్న వేంకటరాజపురమను నామాంతరముగల కొత్తాం అగ్రహారమును బ్రాహ్మణులకు దానముగ నిచ్చిన ఉషాభ్యుదయ గ్రంథకర్త లగు శ్రీ పూసపాటి వేంకటపతిరాజు మహారాజులుంగారు వారిగ్రంథమునం దీతమ్మభూపాలునిగూర్చి ప్రశంసించి యున్నారుగాని, యాతనిరాజ్యమును గూర్చిగాని నివసించియుండిన పట్టణమును గూర్చిగాని యేమియు వివరించియుండలేదు. ఈమీఁది కారణములచేత డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యూలులో నీయఁబడిన వృత్తాంత మెంతవఱకు విశ్వాసార్హమో బాగుగఁ బరిశీలింపవలసియున్నది. అట్టిశోధన గావించి యందలి యథార్థమును గనుఁగొనువఱకును దమ్మభూపాలునికాలము పదునేడవశతాబ్దోత్తరభాగ మనుటయే సమంజసమని తలఁచెదను.

ప్రౌఢదేవరాయలకు సమకాలికుఁడగు పూసపాటిరాచిరాజీతమ్మభూపాలునకు నాలుతరముల క్రిందటివాఁడు. తరమునకు 30 సంవత్సరముల చొప్పున లెక్కించి చూచిన యెడల నీకవికాలము 17 వ శతాబ్దముయొక్కయుత్తరభాగమునకు సరిపోవుచున్నది.

ఇంతియేకాక కొత్తాం అగ్రహారపు దానశాసనముయొక్క కాలము క్రీ॥శ॥ 1715. ఇదియే మొదటి యానందగజపతిరాజుగారి రాజ్యకాలము. కొత్తాం అగ్రహారమును దానము జేసిన వేంకటగజపతిరాజుగారును, నీయానందగజపతిరాజుగారును సోదరులు. వీరికి నడుమఁదమ్మిరాజుగారి(మారు పేరు తమ్మభూపాలుఁడు) తమ్మునికుమారుఁడు సీతారామరాజుగారు పదునేనుసంవత్సరముల కాలము

* * * * * * Two of these Chiefs were the ancestors of the present Maha -Rajah of Bobbili and Raja of Vizianagram, who entered the district in the train of Sher Muhammad Khan (name-father of Sher Muhammad Puram near Chicacole), who was Foujdar in 1652. (*Gazetteer of the Vizagapatam District—Page 30.*)

మాత్రము రాజ్యముచేసిరి. దీనిని బట్టి చూచి నను దమ్మభూపాలుని కాలము 17 వ శతాబ్ది చివరభాగముగనే కనఁబడుచున్నది.

కృష్ణవిజయము కృత్యాదిపద్యముల యందు నీయఁబడిన కృష్ణానదీవర్ణనము, విజ యవాటికాపురవర్ణనము, మున్నగువానిని బట్టి చూడఁ గవి యాకృతిని 1652 వ సం వత్సరమునకుఁ బూర్వమే—అనఁగా 1640సం వత్సరప్రాంతమున—వ్రాసియుండవలయునని తోఁచెడిని.

ఇంకను నీ పూసపాటివంశమునందలి రాజులు కొందఱు కవులై యుండుట యను శ్రుతముగా వచ్చుచున్నది. తమ్మభూపాలు నకుఁ బూర్వ మొకఁడిద్దఱు కవు లున్నట్టుగ విని యెఱిఁగెదము. తరువాతి వారిలో వేంకటపతి రాజు మహారాజులుంగారు ఉషాభ్యుదయము ను, రేఁగులవలస పూసపాటి కుటుంబములోని విజయరామరాజుగారు విష్ణుభక్తిసుధాకర మును, హోరాలక్షణమును రచియించి యు న్నారు. అంతేకాక వంశమందలి రాజులంద ఱును విద్యాధికులు,కవిపోషకులు. పద్మనాభ యుద్ధమునందు వీరస్వర్గమును గాంచిన శ్రీ చినవిజయరామ మహారాజులుంగారు సంస్కృ తాంధ్రములయందుఁ గవిత్వము చెప్ప సామ ర్థ్యము గలవారని మనకు లభ్యములైయున్న శ్లోకములవలనను,పద్యములవలనను దెలియు చున్నది. ఆ ప్రభువరునిదని వాడుకలో నున్న యొక సంస్కృతశ్లోక మిందుఁ బొందు పఱుపఁబడియున్నది.

శ్లో. అంభోజం కలయత్యసద్వృత్తు వనే సాహిత్య రీత్యాం దృశో
ర్మాంధాతార మపారసంపది మహాభావే యశోరాశిషు
శత్రూణాం పురభంజనే ధృతిగుణే కిం చోరగేంద్రం పతి
ప్రాగల్భ్యే ప్రతిభాతి తిమ్మనృపతిః పాకాహితప్రాభవః.

ఆకారణముచేత నీకృష్ణవిజయకర్తృత్వము తగినన్ని ప్రబలనిదర్శనములఁ జూపక మార్చివేయుట న్యాయ్యము కాదు. ప్రాభవమున్నచోట విద్య యుండఁగూడదా? రెండును నొకచోట నిలిచియుండుట యరుదైనను గావచ్చును.

—* గ్రంథ ప్రశంస *—

ఈ కృష్ణవిజయ మైదాశ్వాసముల యుత్తమ ప్రబంధము. దీనిని వ్రాయుటకుఁ దన సామాజికుల ప్రోత్సాహమే కారణమని కవి యిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

ఉ. సంశయమేల యిచ్చటను సర్వగుణాధికులైనయట్టి వంశము భూవరుల్ సుకృతవంతులు కావున నందు నీవుదే
వాంశమునం జనించి చరితార్థులఁ జేసెదు వారినెల్లఁది గ్మాంశుకులావతంస!సమరార్జున!యర్జునకీర్తివైభవా.

చ. హరివివిధావతారములయందుఁ బ్రశస్తము కృష్ణమూర్తి య క్కరివరదుండు లోకములు గావ సురేంద్రుఁడు విన్నవింపఁగా
నరకుని సంహరించి లలనామణులం బది యాఱువేల మా ర్బరిణియమైన యక్కథఁ బ్రబంధముగా నొనరింపఁగాఁదగున్.

క. అనుసభ్యులవాక్యంబులు, విని నామదిలోనితలంపు విబుధులవచనం బును నొక్కటయ్యె నగునని, యనుమోదాపూరితాంతరాత్ముఁడ నగుచున్.

ఇందుఁ బ్రథమాశ్వాసమునఁ గృత్యాదిపద్యములును, గృతికర్త నంశావళియు

శ్రీకృష్ణపుర మగు ద్వారకాపురవర్ణనమును, శ్రీకృష్ణునివర్ణనమును గలవు.

పురవర్ణనము——

చ. బలరిపుపన్న గాధిపులపట్టనముల్ దమలోన హెచ్చుగుం
దులకయి పోరఁగా నది గనుంగొని మాన్పఁ దదంతరంబునన్
నిలిపె విరించి యప్పురము నిశ్చయ మిట్టిది కాక యున్నచో
సలలితహర్మ్యకేతుజలసంతతి రెంటిని నంట నేటికిన్.

ద్వితీయాశ్వాసమున వినోదముగా నున్న నాయకులయొక్క సమరక్రియానుకూల మగు శరత్కాలవర్ణనము నాయకునియందుఁ గాలోచిత మయిన భావపరిణామము, దేవలోకమందు నరకుని దుర్ణయములును, వాని బారినుండి తమ్ము రక్షింప శ్రీకృష్ణుని వేఁడుటకు దేవేంద్రుఁడు ద్వారకకు వచ్చుట, శ్రీకృష్ణ దేవేంద్రుల పరస్పరమర్యాదలును, నింద్రుఁడు నరకుని యుద్రేకముల నగ్గడించి చెప్పి, యతని సంహారమునకై శ్రీకృష్ణుని సిద్ధపఱుచుట, శ్రీకృష్ణుని నిశ్చయమును, వైనతేయుని రాకయు, సత్యభామ కృష్ణునితో వచ్చుటకు నాతనిని వేఁడుకొనుటయు, నందులకు శ్రీకృష్ణుని యంగీకారమును, సత్యభామా శ్రీకృష్ణుల ప్రయాణమును, మార్గమందలి విచిత్రములను శ్రీకృష్ణుఁడు సత్యకు నిరూపించి చెప్పుటయు, నట నరకుని పట్టణమున దుర్నిమిత్తములు పుట్టుట రాజనీతిప్రసంగము మున్నగునవి యభివర్ణింపఁబడినవి.

ఈ "కృష్ణవిజయము"ను భాగవతముతోను నుత్తరహరివంశముతోను సరిపోల్చి చూచినప్పుడు కవి భాగవతమునే చాలవఱకు ననుసరించినట్టుగను, నందలి కథనే తన ప్రబంధమునకు ముఖ్యాధారముగాఁ జేసికొనినట్లును, మనకుఁ దెలియగలదు.

ఇంతవఱకు జరిగిన కథతోనే గ్రంథము పూర్తి కావలసియుండును గాని కవి యీ సందర్భము ననుసరించి వేఱొండు విజయమును గూడ నిందుఁ జేర్చినాఁడు. అయ్యది పారిజాతాపహరణకథ. భగవంతుఁ డగు శ్రీకృష్ణుఁడు దేవతలు తనయందుఁ జూపిన కృతఘ్నతను సహింపక, వారి నుచితరీతిని శిక్షించె నని యిందు స్పష్టపఱుపఁబడినది. పారిజాతాపహరణమునందలి నారదప్రవేశమును, సవతుల కయ్యమును, శ్రీకృష్ణుని సత్యభామ తన్నుటయు, మొదలగునవి పూర్తిగ విసర్జింపఁబడినవి.

ఇందలి చతుర్థాశ్వాసమున శ్రీకృష్ణభగవానులు నరకుని కుమారుఁడు చేయు నాతిథ్యమును బొందుటకై పురిలోనికిఁ జని యందలి వైభవములను జూచుట, చెఱయందున్న దేవకన్యకలు శ్రీకృష్ణుని మోహించుటయు, శ్రీకృష్ణునకు వారియందలి యనురాగమును, దేవకన్యకల చిత్తము శ్రీకృష్ణుని యందు లగ్నమగుటయు [కవి దీనిని సాహిత్యమోక్షముగా వర్ణించినాఁడు] పిదప సాయంకాలము, చీఁకటి, చంద్రుఁడు, రాజనీతి మొదలగు వాని వర్ణనము, ద్వారకకు సురకన్యకల ప్రయాణము, దేవేంద్రునిఁ జూడఁ గృష్ణుఁడమరావతికిఁ బోవుట, అమరావతీపురవర్ణనము దేవనదీవిలాసాతిశయము నగరునందు జరిగిన రాజమర్యాదలు మొదలగునవి.

శచీసత్యభామల అన్యోన్యమర్యాదలు:—

ఉ॥ అంతట సత్యభామ వినయం బమరంగ
సుపర్వదూతికా
సంతతివచ్చి తోడ్కొనుచుఁ జయ్యన నేగఁ
దదీయమైన శు
ద్ధాంతగృహంబుఁ జొచ్చి యమరాధిపున
మ్మకు నర్మిలిఁ శచీ
కాంతకు మ్రొక్కి వారుఁ దను గౌఁగిటఁ
జేర్చి బహూకరించుచున్.

పంచమాశ్వాసమునవసంతాగమము, శృంగారరసోద్రేకము, పారిజాతాపహరణము, దేవేంద్రునిపై శ్రీకృష్ణునివిజయము, ద్వారకాపురాభిగమనము, దేవకన్యకల విరహము, పెద్దల యనుమతిని శ్రీకృష్ణుఁడు వారినంద అను వివాహమాడుట, కల్యాణమహోత్సవము, వనవిహారము, పుష్పాపచయము మొదలగునవి వర్ణింపఁబడినవి. పారిజాతమును జెకలించుట శ్రీకృష్ణుని విలాసముగనే యిందుఁ గవి వర్ణించెను గాని సత్యభామకు దానితోఁ బ్రసక్తి యున్నట్లు వ్రాయుటలేదు.

ఈతీరున నీకథల రెంటిని మిగుల మనోహరముగా సమ్మేళనము చేసి యీ తమ్మభూపాలుఁడు తన కల్పనాకౌశలమును జూపి యున్నాఁడు. ఇంతవఱకు నీయఁబడిన పద్యములనుబట్టి కవికిఁ గల నిరుపమాన సాహితీపటిమయుఁ గల్పనా కౌశలమును దేటపడఁగలవు. కవికి సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ జక్కని వైదుష్యము కలదు. ప్రథమాశ్వాసమునందు దండకమునఁ జేయఁబడిన దుర్గాస్తవము కవికిఁ గల సంస్కృతసాహిత్యము వెల్లడిచేయుచున్నది. కాళిదాసమహాకవి శ్యామలాదండకము ననుకరింతమను నుద్దేశముతో దానిచాయనే యీ దండకమును నితఁడు చెప్పియున్నాఁడు. తృతీయాశ్వాసమున వివిధవృత్తములను వాడి బంధకవిత్వమునఁ దనకుఁ గల సామర్థ్యము వెల్లడించుచు నొక సీసపద్యమున నిష్టదేవతానామగోపనమును జేసియున్నాఁడు. వసుచరిత్ర మొదలగు గ్రంథములపక్కని గవిత్వము చెప్పవలయునని యభిలాష కవికిఁ గలదని యిందుఁ బెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చు శ్లేషయే సాక్ష్యమీయఁగలదు. మొత్తముమీఁదఁ దమ్మభూపాలుని కవిత్వము కదళీపాకమై సంస్కృతపదభూయిష్ఠమై యనర్గళధార గలదై విరాజిల్లుచున్నయది. ఆధునిక ప్రాబంధికకవులలో నీతఁ డుత్తమస్థానమలంకరింపఁదగినకవిరాజని నాయభిప్రాయము.

---

(2) శ్రీ పూసపాటి వేంకటపతి మహీపాలుఁడు.

(సుమారు 1660—1720 A. D.)

ఈరాజకవి శ్రీపూసపాటి మహారాజ వంశమునకుం జెందినవాఁడు. క్రీ॥శ॥ ౧౭౧౩వ సంవత్సరమున నిప్పటి విజయనగర పట్టణము నిర్మింపఁ బడకమున్న శ్రీ పూసపాటి మహారాజులు కుంభిళాపుర రాజ్యమునకుఁ బరిపాలకులుగా నుండిరి. ఇప్పుడు విజయనగరమునకుఁ దూర్పుగా సుమారు ౮ మైళ్ళదూరములోనున్న కుమిలయను గ్రామమే నాఁటి కాలమునఁ గుంభిళాపుర నామముతో రాజధానీ నగరమై యుండెనని పూసపాటి మహా

రాజులకుఁగల పూర్వబిరుదములలోని “స్థల దుర్గ కుంభిళాపుర నికేతుండును” అనుదాని వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

క్రీ॥ శ॥౧౭౫౭వ సంవత్సరమున బొబ్బిలి యుద్ధములో వీరస్వర్గమును గాంచిన విజయ రామ గజపతిమహారాజునకు నీ వెంకటపతి మహారాజు పెదతండ్రి. ఈయనతమ్ముఁడును విజయరామరాజుగారి తండ్రియునగు ఆనంద గజపతిమహారాజు • బాలుఁడైయున్న కాలమున నీవెంకటనృపాలుఁడే రాజ్యభారమును వహించి తమ్మునికిగాఁ బరిపాలన మొనర్చుచుండెను. విజయనగరమునకుఁ బడమరగా గోస్తనీనదీతీరమున నున్న కొత్తాము అను గ్రామము శా॥ శ॥ ౧౬౩౭వ సంవత్సరమున (క్రీ॥ శ॥ ౧౭౧౫) కొన్ని బ్రాహ్మణ కుటుంబములకు వెంకటపతిరాజపురమను పేరుతో నీయనచే నగ్రహారముగా నీయఁబడెను. ఆదానశాసన మిచట నుదాహరింపఁబడినది.

శ్రీరస్తు- శాకేశ్మిన్ ఋషిరామ శాస్త్ర శశభృత్సంఖ్యాయుతే మన్మథే వర్షే మాధవ మాసిభానుజయుతే రాకాదినాబ్జ గ్రహే సింహాదేశ్రీ స్వవిధేరఘూత్తమముదే కొత్తాము సఁజ్ఞంపురం విప్రేభ్యః ప్రదదౌ సవేంకటవిభుః శ్రీపూసపాట్యన్వయః॥

శ్రీమాన్వేంకట భూపతిః శ్రితనిధిః శ్రీపూసపాట్యన్వయః స్మార్తేభ్యోనిఖిలార్థ విద్భ్యఉరుధీః శ్రీవైష్ణవేభ్యోదదౌ చత్వారింశత మంశమూర్జితతమం కొత్తాముసంజ్ఞం పురం కృత్వా వెంకటరాజ పట్టణమితి ప్రఖ్యాత మూర్వ్యాంసదా॥

శ్రీ స్వస్తిశాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౬౩౭ అగు నేటి శ్రీమన్మథనామ సంవత్సర వైశాఖ శు ౧౫ స్థిరవారమందు ౧ శ్రీవొడ్డె జగ్గుభట్లుగారు ౨ సోమయాజుల వెంకటావధానులు ౩ కర్రి రామాభట్లు ౪ కర్రా విశ్వేశ్వర భట్లు మొదలయిన బ్రాహ్మణులకు శ్రీ మన్మహా మండలేశ్వర మహీమండల రాయ మన్యసుల్తాన్ శ్రీ పూసపాటి వేంకటపతిరాజ మహారాజులుంగారు వ్రాయించి యిచ్చిన అగ్రహారపు ధర్మశాసనపట్టా.— మామొఖాసాసమితు పోట్నూరుసీమ తాలూకు కొత్తాం అనే గ్రామములోను యిరవైవక్క వృత్తి నిర్నయంచేసి యిస్తిమి గనుక యిందు్క ౧ వొడ్డె జగ్గుభట్లు ౨ సోమయాజుల వేంకటావధానులు ౩ కర్రి రామాభట్టు ౪ కర్రా విశ్వేశ్వరభట్టు ౫ బులుసు జగ్గువర్ఝులు ౬ యనమండ్ర విజ్జంభట్టు ౭ పూరికంటి వేంకటభట్టు ౮ వేదుల యజ్ఞంభట్టు ౯ ఆతీ నరసంభట్టు ౧౦ నిట్టల రామభట్టు ౧౧ కాశీసోల్ల బుర్రిభట్టు శ్రీరంగం నారాయణభట్టు జ్న ౨కి ౧౨ దేవరకొండ నారాయణభట్టు ౧౩ యర్రగుఁట్ల సూరుభట్టు ౧౪ నిట్టల చినరామాభట్టు ౧౫ అయిన్సోలలచేనులు ౧౬ గంటి సోమయాజులు ౧౭ వేదుల శీతారాముడు ౧౮ అవధానుల కామాభట్టు ౧౯ ఇంద్రకంటి లింగంభట్టు ౨౦ భాస్కరభట్టు అప్పలిభట్టు ౨౧ వేదుల విస్సంభట్టు యీ చొప్పున మర్యాదచేసి వెంకటపతిరాజపురం పేరుపెట్టి శ్రీ సీతారామార్పణంగాను వాపీకూపతటారామనిధి నిక్షేప

• ౧౭ వ శతాబ్దములో శ్రీకాకుళమున ఫౌజుదారుగా నుండిన షేర్మహమ్మదుఖానువద్ద కుమిల, భోగాపురము అను పరగణాలను నిజారాకు పుచ్చుకొనిన మాధవవర్మ తమ్మభూపాలుని కుటుంబమునకు నీకవిసోదరుఁడగు నానందరాజు దత్తతగా నీయఁబడెను.

ప్రజాసహితంగా యిస్తిమిగనుక ఆగ్రామం విరివిగా ఫలపరచుకొని అందుల ఫలసాయం మీపుత్రపౌత్రపారం పర్యాయం అనుభవిస్తూ సుఖాన వుండేది.

ఏకైవ భగినీలోకే సర్వేషామపి భూభుజాం। నభోజ్యాన కరగ్రాహ్యా। విప్రదత్తా వసుంధరా॥

స్వదత్తా దుహితాచైవా। పితృదత్తా చసోదరీ। అన్యదత్తాచమాతాస్యా ద్విప్ర దత్తావసుంధరా॥

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ.
శ్రీ. వెం.

వేల్పూరి పాపయ్యవ్రాస్తే పొట్నూరు షరాబు కొమ్మెరాజు గురవన్న మండ శివ్వన్న చెక్కిన పట్టా.

ఈ ప్రకారముగానే వేరొక దాన శాసనము ౧౫ వృత్తులేర్పఱచి శ్రీఅళఘర తిరుమల గొడవర్తి శ్రీవెంకటపతి అయ్యవార్లంగారు మొదలగు వైష్ణవులకు గూడ నిదేశాలమున నిచ్చియున్నారు.

దానశాసన కాలమునుబట్టి చూడఁగా నీ వేంకటపతిరాజ కవికాలము క్రీ॥ శ॥ ౧౬౬౦—౧౭౨౦ సంవత్సరముల మధ్యకాలముగాఁ గనబడుచున్నది. ఈయన అన్నమ నృపాలుని పౌత్రుఁడు. కృష్ణమరాజు పుత్రుఁడు. తల్లి కేనమాంబ.

రాజ్యభారము వహించుటకుఁ దగిన వయస్సు తనతమ్ముఁడగు నానందరాజునకు వచ్చినంతనే యీ వెంకటనృపాలుఁడు రాజ్య పరిపాలనాదికము నతని కిచ్చివేసి తానుగావించిన అగ్రహారమునఁ బ్రత్యహము విప్రుల యింటనే భోజనముఁ జేయుచుఁ బారమార్థిక చింతగలవాఁడై పండితగోష్ఠిచేఁ దనజీవిత శేషమును నొక రాజఋషివలెఁ గడపెనని వినుచున్నాము.

ఈమహారాజు రాజకీయ వ్యవహారములయందెంత దక్షుఁడో కవిత్వము మొదలగు లలితకళలయందంత సమర్థుఁడు. తనపూర్వులగు రాచిరాజు (నవభారతకృతికర్త) తమ్మిరాజు (శ్రీకృష్ణ విజయగ్రంథకర్త) లవలెఁ గవితావిషయమునఁ దానుగూడ విఖ్యాతి నొందవలెనను కోర్కెతో "ఉషాభ్యుదయ" మను నొక శృంగారరస ప్రబంధమును రచించి తమ రాజధానీ నగరమునకు ననతిదూరములో శ్రీరామతీర్థ క్షేత్రమున వేంచేసియున్న శ్రీరామచంద్రునకు నద్దానిని గృతియొసంగెను.

ఈ యుషాభ్యుదయము ౫ ఆశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందులకథ హరివంశమునందును, భాగవతమునందును సుప్రసిద్ధమైయున్నది. కవి భాగవతములో వర్ణింపఁబడిన ఉషానిరుద్ధుల వివాహోత్సవమునే యాధారముగాఁ జేసికొని యీ ప్రబంధమును రచియించినాఁడు. ఇందు మొదటి యాశ్వాసమున—

కృత్యాదిపద్యములును, కృతికర్తవంశావళి పురవర్ణనాదికము, కైలాసమున బాణునితపము మహేశ్వర సాక్షాత్కారము, వరప్రదానము మున్నగునవి వర్ణింపఁబడినవి.

ద్వితీయాశ్వాసమున— వసంతాగమము, ఉషాసౌందర్యాభివర్ణనము, కేళికావనవిహారము, అచ్చట నుమ మొదలగు యువతీజనమునకుఁ బార్వతీ పరమేశ్వరుల సాక్షాత్కారము, ఉషాగిరిజల సంభాషణము, నుషాభావి స్వప్నవృత్తాంతము, సాయంకాలము,

చంద్రా ద్యుపాలంభనము మొదలగునవి చెప్పఁబడినవి.

తృతీయాశ్వాసమున — ఉషాస్వప్నము, విరహము, చిత్రరేఖయొక్క చిత్రలేఖనాకౌశలము, అనిరుద్ధుని ద్వారకనుండి తెచ్చుట, ఉషానిరుద్ధుల గాంధర్వవివాహము మున్నగునవి యభివర్ణింపబడెను.

చతుర్థాశ్వాసమున — అనిరుద్ధుని వృత్తాంతము బాణునికిఁ దెలియుట, వానిని కారాగృహబద్ధునిగఁ జేయుట, నారదుని వలన నీ సమాచారము ద్వారకలో శ్రీకృష్ణాదులకుఁ దెలియుట, కృష్ణుని దండయాత్ర మున్నగునవి వివరింపఁబడెను.

పంచమ ఆశ్వాసము — సంపూర్తిగా దొరక లేదు.

ఈవెంకటరాజకవి చక్కని కవిత్వము చెప్పగలవాఁడే యైనను శ్లేషయందు మిక్కుటమగు మక్కువగలవాఁడగుటచే సరళమగు కవితా ప్రవాహము హృదయావర్జకముగా, బ్రవహింపక తద్రచనకుఁ గొంతలోపము గలిగించుచున్నదని చెప్పవలసి వచ్చినది. పండితకవి సమాజముచేఁ బ్రబంధరాజముగా నాదరింపఁబడు వసుచరిత్రయొక్క కవితావిధానమునే తనకు నాదర్శముగఁ జేసికొనినవాఁడగుటచే నిందులోని పద్యములు పెక్కులు వసుచరిత్రలోని పద్యముల ననుకరించుచున్నవి. మొత్తముమీఁద నితని కవిత్వము సంస్కృతభూయిష్ఠమై యలంకార శోభితమై, నిరర్గళధారకలదియై కర్ణరసాయనముగా నున్నది. కవికి సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ జక్కని వైదుష్యముకలదని యీ ప్రబంధమునందలి పద్యములే మనకు ప్రబల నిదర్శనములు. కవితాధోరణి తెలియుటకుఁగాఁ గొన్ని పద్యము లిచటఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను:—

క. కాంతార సహితపల్లవ
సంతతభావనములమరు సమధికలీలన్
గాంతార సహితపల్లవ
సంతతభావనములందు సమధికమగుచున్.

చ. అచటననంత రత్నమయ హర్మ్యములొప్పనిశాంత మెంతయున్
బ్రచురతదాననంత సుఖపద్ధతిచూడ పురాంగనల్ సదా
రుచిగని మిత్రుడంచు నవరోధము సేయురుగాక జాలక
ప్రచురడచెందు వోఁగలఁడు పట్టెదమన్నసుసౌధ సీమలన్॥

మ. అలినాథుండు రసాలమంజరుల నొయ్యారంబు దెల్పంగనా
కులవృత్తిన్ నిజయావనోదయరస శోభంబుగాఁ జేయుచా
పలబుద్ధిన్ గినియంగఁబోలునుసుమీ పద్మాక్షీ యేలాలతా
వలిచాంపేయము నేల చుట్టుకొనుఁ దద్వాటిన్ విలోకించితే.

గీ. జన్మముమృతాబ్ధి నమృతంబు చక్కదనము
పదశంకర మాళియా బాల్యవసతి
యిన్నిగల్గి యనాథల నేచెదేల
కులము రూపంబు కొలఁది సద్గుణము వలదె.

———

(౭) అడిదము బాలభాస్కరకవి

(సుమారు 1690—1750 A. D.)

ఎవ్వారు తమ యఖండసాహితీ పటిమ చేతను, నిరర్గళకవితా ప్రభావముచేతను, ఆంధ్రవాఙ్మయ నిర్మాతలయ్యిరో, యెవ్వారి జీవితచారిత్రము నామమాత్రావశిష్టమై తమ తరువాతి వారికి విషాదకారణ మయ్యెనో యట్టి కవితల్లజులలోఁ జేర్పఁదగినవాఁడగు నీ బాలభాస్కరకవి సుప్రసిద్ధాంధ్రకవి శేఖరుఁడగు నడిదము సూరకవీంద్రుని జనకుఁడు; ఆఱువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, ఆపస్తంబ సూత్ర వశిష్టగోత్రజుఁడు. నారపామాత్యుని పౌత్రుఁడు. చినలచ్చనమంత్రి పుత్రుఁడు. కాపురము విజయనగరమునకు సమీపమున నున్న భూపాలరాజు రేగ (పూసపాటి రేగ.)

18 వ శతాబ్దోత్తరభాగమున శ్రీవిజయనగర సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండిన యీతని కుమారుఁడగు సూరకవి క్రీ॥ శ॥ 1720 సం॥ర ప్రాంతమున జనన మొంది యుంటచే నాతని తండ్రియగు నీ బాలభాస్కరు డప్పటికి 25 సంవత్సరముల ప్రాయముగలవాఁడై యుండవచ్చునని మన మూహించినచో నీతఁడు 1690 సం॥ర ప్రాంతమునఁ బుట్టియుండవలెను. అట్లనుకొనినచో నీతని కాలము 1690-1750 మధ్యకాలమై యుండనగును. ఈప్రకార మూహించి చూడ నీ బాలభాస్కరకవి ఉషాభ్యుదయ గ్రంథకర్త యగు శ్రీ పూసపాటి వెంకటపతి మహీపాలునకు సమకాలీనుఁడుగా నుండనోపును.

సూరకవి తన కవిసంశయ విచ్ఛేదమునఁ గృత్యాదియం దీభాస్కరకవిని ఇట్లు స్తుతించియున్నాఁడు:—

కం. చినలచ్చ మంత్రి తనయుని
 ననఘుని మజ్జనకు భాస్క- రామాత్యమణిన్
 గొనియాడెద శ్లాఘాలం
 ఘనజాంఘిక కవనధాటిఁ గలిగిన మేటిన్.

ఈ స్తుతినిఁబట్టి చూడఁగా బాలభాస్కరకవి కవితావిషయమున గొప్ప సామర్థ్యముగలవాఁడుగాఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతని కవనధాటిని నిదర్శనపూర్వకముగాఁ జూపుటకుఁ దగిన సాధనసామగ్రి లేకుండుట నెంతయు చింతాకరము. ఇతఁడు శుద్ధాంధ్ర రామాయణ ఘటనావైదుషీ ధురంధరుఁడని సూరకవి తన గ్రంథములలో వేసికొనిన గద్య యిట్లుద్ఘోషించుచున్నది:—

"ఇది శ్రీ మద శేషమనీషిహృదయంగమమృదుపదనీరంధ్ర శుద్ధాంధ్రరామాయణ ఘటనావైదుషీ ధురంధ రాడిదము బాలభాస్కరకవితనూభవ" అని యున్నది.

దీని కుపబలముగా సూరకవి తన కవిసంశయ విచ్ఛేదములో "ఇడఁగవచ్చు నుత్వప్పుపై నిత్వసంధి। నూత్ర మొక్కొక్క చోటను మట్టుమీఱ॥" అను లక్షణమునకు లక్ష్యములను జూపు సందర్భమునఁ బ్రామాణిక గ్రంథములనుండి చూపిన యుదాహరణములతోపాటు బాలభాస్కరకవి కృతయని శుద్ధాంధ్ర రామాయణమునుండి యని వ్రాయుచు—

"నిగిడిరువైపులన్వాడలు నేటయినీటను వీటికోట" అను చంపకమాలికాపాదము నుదాహరించి యున్నాఁడు. మీఁదియంశములను బట్టి చూడఁగాఁ గూచిమంచి తిమ్మకవి యచ్చ తెనుఁగు రామాయణమునకు

నేబదియువది సంవత్సరములకుఁ బూర్వమే యీ కవిగ్రామణి తన శుద్ధాంధ్రరామాయణము రచించినట్టుగఁ దెలియఁగలదు. కాని యాగ్రంథము నామమాత్రావశిష్ట మైన దగుటచేతఁ బ్రకృతోపయోగము కాఁ జాలదు.

ఇంక నీమధ్య ననఁగా రెండు మూఁడు సంవత్సరములక్రిందట శ్రీశ్రీశ్రీ విజయనగరము మహారాజావారి కాలేజిలో నాంగ్లసాహిత్యోపాధ్యాయులగు శ్రీయుత బుర్రా శేషగిరిరావు పంతులువారి యౌదార్యమున "లక్షణసారము" అను నొక ఛందోగ్రంథముయొక్క రెండుప్రతులు నాకు లభించినవి. వీనిలో నొకటి శ్రీ బొబ్బిలిసంస్థానాస్థానకవి పదము నలంకరించిన వారును, కీర్తిశేషులును నగు బ్రహ్మశ్రీ మండపాక పార్వతీశ్వర శాస్త్రిలవారి పుస్తకభాండాగారములోనిది. దీని ముఖపత్రిముమీద "అక్షరోత్పత్తి ఫలాలు. గణములకు అష్టాదశలక్షణములు—అడిదము బాలభాస్కరకవి" అనియున్నది. అంతియె గాని గ్రంథమున నారంభమందుఁగాని, యంతమందుఁగాని రచయితపేరు గానరాదు. రెండు మూఁడు చోట్లను 'అడిదము బాల భాస్కరకవి రచన' యని ప్రకరణ ప్రారంభ మందు వ్రాసియున్నది. ఈ వ్రాఁతప్రతి రమారమి 120 సంవత్సరముల క్రిందటి కాలమున దని తల్లేఖకుఁడు పుస్తకము చివర నిచ్చిన సమాచారమును బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది— "పింగ్గళ సంవత్సర భాద్రపద బ 30 బుధవారంసరికి మండ్డపాక లచ్చంన్న కుమారుఁడు కామంన్న ఆలవెల్లివారి ప్రతిచూశి ప్రతిక్రమంగా ఛందాలు సంపూర్ణ్ణంగా వ్రాసుకొనెను" అని యున్నది.

ఈ పుస్తకమును వ్రాసికొనిన మండపాక కామన్నగారు 120 సంవత్సరముల క్రిందటి కాలమున నున్నట్టు తద్వంశజులును, త్రిలింగభాషాభివర్ధనీ గ్రంథమాలా సంపాదకులును నగు శ్రీయుత మండపాక రామశాస్త్రిలవారు చెప్పుచున్నారు. కాఁబట్టి మీఁద నుదాహరింపఁబడిన పింగళ సంవత్సర మిప్పటికి నఱువదియాఱు సంవత్సరముల క్రిందటి పింగళ సంవత్సరముగాక 126 సంవత్సరముల క్రిందటి పింగళ సంవత్సరమని తోఁచుచున్నది; గాన రమారమి 130 సంవత్సరముల క్రిందట వ్రాయఁబడిన మండపాకవారి ప్రతికి మాతృకయగు నారివెల్లివారి ప్రతి ప్రాచీన తరమని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱ లేదు.

ఇంక నీలక్షణసారము యొక్క రెండవ ప్రతి బాలభాస్కరకవి నివాసస్థలమగు భూపాలరాజు రేగయే కాపురముగాఁగల ఓరుగంటి రామన్నగారు వ్రాసినది. ఈ రామన్నగారు, ఇప్పటివారి మునిమనమఁడగు బ్రహ్మశ్రీ ఓరుగంటి సన్యాసయ్యగారికి నాల్గవ పురుషుఁడు-తరమునకు నలువది సంవత్సరముల చొప్పున లెక్కించి చూచినచో లేఖకుఁడగు రామన్నగారి కాలము 120 సంవత్సరముల క్రిందటి కాలమని తేలుచున్నది. కాఁబట్టి మీఁదియంశములను బట్టి విచారింపఁగా రమారమి 150 సంవత్సరముల ముందటి కాలమునఁ గవితాలోకమునఁ "లక్షణసారము" అడిదము బాల భాస్కరకవి ప్రణీతమని ప్రచారములో నున్నట్టు మనము నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇంక నీగ్రంథము శ్రీ విజయనగర సంస్థానమునకుఁ జెందియున్న రామ తీర్థక్షే

త్రమున వెలసియున్న శ్రీ రామచంద్రునకుఁ గృతి యీయఁబడినది. ఈ దిగువ పద్యములను దిలకింపుడు:—

1. క. శ్రీమను కులాబ్ధిసోమా।
సామజవరవరద నీలజలదశ్యామా।
కామారివినుతనామా।
శ్రీమందిర రామతీర్థ సీతారామా॥

2. గీ. రఘునరాయన నగ మొప్పనఘవిదూర।
రఘునరయనంగ సలము పురాణపురుష।
సలము రఘువీరయనఁగ రాజన్యతిలక।
రాక్షసవిరావ రామతీర్థగిరిధామ॥

దీనినిబట్టి కవి విజయనగర ప్రాంతము వాఁడని చెప్పుటకు వీలగుచున్నది. ఆనాఁడు శ్రీ పూసపాటి మహారాజులేమి, వారి పోష్య జనములోఁజేరిన కవులేమి, తమ కృతులను రామతీర్థ శ్రీరామునకే యర్పించుచు వచ్చినట్టుగఁ గనబడుచున్నది. శ్రీ పూసపాటి వెంకటపతి మహీపాలుని యుషాభ్యుదయమునకుఁ గృతిపతి రామతీర్థస్వామియే. ఈ బాల భాస్కరుని శుద్ధాంధ్రరామాయణము శ్రీరామునకు గృతియనియే మావంశమందు నిలిచియున్నవాడుక. ఇదిగాక "చెఱువు మీఁద పద్యములు" చెప్పిన అడిదము రామకవి "సరోజనేత్ర రామతీర్థ జానకీ మనోహరా" యను మకుటముతో "పంచచామర వృత్తములు"ను రచించి యావేల్పునకే కృతి యొసంగెనని ప్రబలమగు వాడుకగలదు. కాఁబట్టి శ్రీరామ తీర్థ శ్రీరామచంద్రునకు సమర్పింపఁబడిన యీలక్షణసారమును రచించినది యీ ప్రాంతము వాఁడగు బాలభాస్కరకవియే యని మనము ప్రస్తుతము నిశ్చయింపవచ్చునని నా యభిప్రాయము. గ్రంథస్థ నిదర్శనములు (Internal evidence) లేకపోయినను, జనశ్రుతి మున్నగు బాహ్యనిదర్శనముల (External evidence) వల్లఁగలుగుచున్న కర్తృత్వము ఈకవి నారోపించి యే తద్గ్రంథమునుగూర్చి కొంత ముచ్చటించుచున్నాఁడను.

ఈ లక్షణసారములో నీక్రింది విషయములు తొమ్మిది ప్రకరణములుగా వివరింపఁబడినవి.

(1) అక్షరోత్పత్తి ఫలములు (2) అక్షరముల అష్టాదశ లక్షణప్రకారము (3) గురులఘువులు, గణప్రస్తారము (4) ఛందస్సారము (5) వృత్తనిర్ణయము (6) కవితాదూష్యములు (7) ప్రయోగాదులు (8) నాయకీనాయకవిభాగము (9) గ్రహమైత్రి ప్రకారము.

ఇట్టి లక్షణగ్రంథములు ప్రాయికముగఁ గవుల కవితాధోరణినిజూప నవకాశ మియ్యనట్టివి. అయినను గ్రంథాంతరము లేమిచే నీ గ్రంథమునుండియే రెండుమూఁడు మాదిరి పద్యములను జూపి యింతటితో నీ వ్యాసమును ముగించుచున్నాఁడను.

శా॥ పద్మప్రోద్భవ సన్నిభుల్మసజ స ♦ ప్రవ్యక్తశాంగంబులఁ। పద్మాప్తాంచితవిశ్రమంబుగ సము ♦ ల్పొదింకురుద్యన్మతిఁ। పద్మాక్షాయనిజాంఘ్రిసంశ్రితమహా ♦ పద్మాయయోగీంద్రహృ। త్పద్మస్థాయ నమోస్తు తేయనుచు నీ ♦ శార్దూల విక్రీడితల్॥

ఉ॥ శ్రీరమణీముఖాంబుజ హ ♦ సేవనషట్పద నాథయాచుళ్యం। గారర నేశయంచు ధృత ♦ కౌస్తుభయంచు భరేఫనంబులఁ। భారలగంబులంగదియఁ ♦ బల్కుచు నుత్పలమాలికాకృతుల్। గారవ మొప్పఁ జెప్పుదురు ♦ కావ్యవిదుల్ యతితొమ్మిదింటరాఁ॥

గీ॥ కరుణతోడమమ్ము ♦ గాచిరక్షింపుము।
ఝషముఖావతార ♦ జలజనేత్ర।
తరణికులలలామ ♦ ధారాధరశ్యామ।
దేవదేవరామ ♦ తీర్థధామ॥

— రేకపల్లి సోమప్పకవి —

(A. D. 1720—1790)

ఈతని వాడుకపేరు సోమప్పశాస్త్రి. ఈతఁడు వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. సూర్యనారాయణ సోమయాజి పుత్రుఁడు. జన్మస్థలము గోదావరీ మండలములోని తాళ్ళపూడి. ఈయనకు ముప్పది సంవత్సరముల యీడున నీయనతండ్రిగారు స్వగ్రామమగు తాళ్ళపూడిలోఁ దిన్నగా గడవనందున సకుటుంబముగ సత్యవరమునకుఁ గాపురము వెళ్ళిపో వచ్చిరి. సత్యవరము విశాఖపట్టన మండలములోఁ దాండవీనదీతీరమునఁ దునికి రెండు మైళ్ళ దూరములో నున్నది. ప్రస్తుతమున నయ్యది చిన్న పల్లెగా నున్నను సోమప్పశాస్త్రి కాలమున శ్రీ కాకర్లపూడివారికి రాజధానియై యుండెను. ఆ దినములలోఁ గాకర్లపూడి వారిలో నొక కుటుంబమువారు సత్యవరములోను, మఱియొక కుటుంబమువారు మెళుపాకలోను వేఱొకకుటుంబమువారు అనకాపల్లిలోను రాజ్యము చేయుచుండినట్లుగఁ గనఁబడుచున్నది.

సోమప్పకవి కాలనిర్ణయమును సులభముగాఁ జేయవచ్చును. ఈతఁడు సుప్రసిద్ధుఁడగు నడిదము సూరకవికి సమకాలీనుఁడును బలిప్రతిస్పర్థియునై యుండెను. అడిదము సూరకవి ౧౮వ శతాబ్దోత్తరభాగమున శ్రీ విజయనగరము సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండినట్టుగ నిదర్శనములు పెక్కులు గలవు గాన నీసోమప్పకవికూడ నదియేకాలమున నున్నవాఁడని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. ఈయిరువురకవీశ్వరుల స్పర్థవిషయిక సమాచారమునుగూర్చి యిఁకముందు వ్రాయుచున్నాఁడను గాన నిచట ముచ్చటింపమానితిని.

ఆనాఁడు సత్యవరములో రాజ్యము చేయుచున్న శ్రీ కాకర్లపూడి గోపాలరాయపాయకరావు (* పాయకరావనఁగా యుద్ధమున ముందుండువాఁడని యర్థము.) గారు సోమప్పకవి కాశ్రయ మిచ్చి యాయనను దమ యాస్థానపండితునిగాఁ జేసి మాన్యము లొసఁగి యాకుటుంబము నాదరించి సత్యవరమునందే నిలిపిరి. అప్పటికి సోమప్పశాస్త్రి తర్కవ్యాకరణముల యందును వేదమునందును గొప్ప పాండిత్యముగలవాఁడై యుండెను. గాని యాదినములలో రాజులు ముఖ్యముగ నాదరించుచు వచ్చిన తెలుఁగు కవిత్వమునందుఁ బ్రవేశమేమియు లేకుండ నుండెను. అందుచే నాతఁడు వెలివెలగాతమ రాజను నాంధ్రపండిత కవియొద్ద లక్షణగ్రంథములు మొదలగునవి చదివి కవిత్వము చెప్ప

* "Tradition has it that the man from whom the placeis named was one Kakarlapudy Appalaraju of Chandanadu in this taluk, who was granted for service at Hyderbad the title of Payakarow 'foremost in battle' and the estates of Anakapalli and Satyavaram in this taluk "—Vizagapatam Gazetter, pp. 312, Chapter XV.

నభ్యాసము నచిరకాలములోనే యలవరచుకొనెను. ఈతండాస్థానపండితుఁడుగా నున్న కాలమున శానంపూడి తిమ్మకవి యను నాతఁడు ఆస్థానకవిగా నుండెను. గోపాలరాయణింగారి కవికి దోసలపాడను నగ్రహారము నిచ్చి చాల గౌరవించుచువచ్చిరి. సోమప్ప కవి పండితుఁడుగాఁ బ్రవేశించిన కొలఁదికాలముననే తిమ్మనకవిగారు స్వర్గస్థులైరి. ఆయన కుటుంబములో నాస్థానకవిపదవి నధిష్టింప నర్హులెవ్వరును లేకయుండిరి. ఆకారణముచేత రాజుగారు సోమప్ప శాస్త్రినిఁ దమయాస్థాన కవిగాఁ జేసి యొక యగ్రహారమును గూడ నాతనికి దయచేసిరి.

అడిదము సూరకవియు నీసోమప్ప శాస్త్రియు సమకాలీనులనియుఁ బ్రతిస్పర్ధులనియు వ్రాసియున్నాఁడను. "యాచకో యాచితశ్శత్రుః" అనువాక్యము వీరిపట్ల సార్థకమైనది. ఈర్ష్యచే వీరొకరి నొకరెత్తి పొడుచుకొనుచుఁ జెప్పినపద్యములఁ గొన్నింటి నిచటఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

సూరకవి.—

క. తెలుఁగు కవిత్వపు మర్మము
కలనెఱుఁగని శుష్క తర్క • కర్కశమతికిన్
దెలిపె నొక యించుకించుక
వెలివెలగౌతన్నకృపఁగ • విత్వపుజాడల్.

సోమప్పకవి.—

గీ. తర్కకర్కశ బుద్ధులై • తగినవారి
కేమసాధ్యమటంచు నూ • హింపరాదె?
తెలుఁగుముక్కలు నాల్గైను • తెలిసితాము
కవులమనుకొన్న వెటిపాడ • గట్లుమదిని.

సూరకవి.—

క. ఏమేమొశాస్త్రంబులు
తామిక్కిలిసటకినటస • తకని కవితా
సామర్థ్యమునకు నెన్నఁగ
సోముని జృంభణముగలదె • సూరునియెదుటన్.

సోమప్పకవి.—

గీ. సోమశబ్దార్థ మెఱుఁగని శుంఠవగుట
నదరితివిగాని సూరుని రదనపాళి
రాలఁ దన్నిన సోముని లీలఁదెలియ
వైతి నీగుట్టుబయలగు ననుచుఁగుకవి.

ఇట్టి వింకను గొన్నిపద్యములు గలవు గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే వ్రాయ మానితిని. ఈ వాద ప్రతివాదము లెట్లున్నను దనకంటె సుకుమారముగను మనోహరముగను సూరకవి కవిత్వము చెప్పుసామర్థ్యము గలవాఁడని సోమప్ప శాస్త్రి గుర్తించి యుండినట్టుగఁ గనఁబడుచున్నది. ఈ క్రింది పద్యమును దిలకింపుఁడు:—

మ. కనవృత్తుల్ గుణముల్ గణింపక యలం
• కారంబులన్ రీతులన్
ఘనవాక్యార్థ పదార్థసంగతులెఱుం
• గన్నేరకేయూరకిం
పునఁ బ్రాబాధికులైరి కొందఱు కవుల్
పుణ్యైర్యశోలభ్యతే
యనువాక్యంబు ప్రమాణమయ్యె నిపుడాహా
చిత్రమిద్ధారుణిన్.

(రుక్మవతీపరిణయము, 1 ఆ॥ కృత్యాది.)

సోమప్ప శాస్త్రి ౯౦ సంవత్సరములు పైగాజీవించియుండెనని మీఁదఁ జెప్పియుంటిని ఈయనకు వృద్ధాప్యము వచ్చుసరికి నీమన పోషకులగు శ్రీ కాకర్లపూడి గోపాలరాయణింగారును వారి సోదరు లగు రామభద్రపాయకరాయణింగారును దరువాత రాజ్యమునకు వచ్చిన అప్పలపాయకరాయణింగారును గతించిరి. రాణులుమాత్రము కోటలోనే నివసించుచు రాజ్యము చూచుకొనుచుండిరి. పిదపఁ గొంతకాలముకే యీ సత్యవరము రాజ్యమానాఁడు ప్రబలులై విశాలమగు రాజ్యముగలిగి చిన్న జమీందారులను దమకుఁ సామంతులుగఁ జేసికొని మహా

వైభవముతోఁ బరిపాలించుచుండిన శ్రీ విజయనగర పురాధీశులగు శ్రీ పూసపాటి మహారాజులకు స్వాధీనమయినట్లు * తెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంక సోమప్పశాస్త్రి గ్రంథరచన, కవిత్వము మొదలగువానినిగూర్చి కొంచెము ముచ్చటింపవలసి యున్నది. ఈ కవీశ్వరుని గూర్చి విశాఖపట్టణము డిస్ట్రిక్టు మాన్యూల్ అను గ్రంథ మిట్లు నుడువుచున్నది—"రేకపల్లి సోమప్ప యీ జిల్లాలో నున్న యనకాపల్లి సత్యవరము తాలూకాల పూర్వపురాజుగారి సభలో ౧౭౦ సంవత్సరముల కిందట యీయన యుండేవాడు. ఈయన ప్రద్యుమ్నాభ్యుదయమనే గ్రంథము చెప్పినాఁడు. శ్రీకృష్ణమూర్తివారికి రుక్మిణీదేవికి కుమారుడయిన ప్రద్యుమ్నుడి జన్మవృత్తాంత మందులో చెప్పఁబడి యున్నది. ప్రద్యుమ్నుడు మన్మధుడు వకరే యని యందురు. రుక్మవతీపరిణయమనెడి నొక గ్రంథము కూడ నాయన చెప్పినాడు.

కొట్ర బాలకవి.

(1730–1790 A. D.)

ఈతని నిజనామము వెంకటేశ్వరులు. ఇతఁడు తెలగాణ్య శాఖకుఁ జెందిన వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు. కౌశిక గోత్రజుఁడు. సోమనార్య పుత్రుఁడు. నివాస స్థలము విశాఖపట్టన మండలములో రాజామునకు దగ్గరగా నున్న యిల్లంనాయఁడువలస. ఈ గ్రామము కొట్రవారికి శ్రీ బొబ్బిలి పురాధీశులు అగ్రహారముగ దయచేసినందున బాలకవికిఁ బూర్వమును దరువాతనుగూడ నీవంశజులచ్చటనే కాపురముండి యున్నారు.

బాలకవి బాల్యము, విద్యాభ్యాసము మొదలగువానినిగూర్చిన సమాచార మేమియుఁ దెలియరాకున్నది. కొట్రవారి వంశము పండిత వంశమైన కారణముచేత నీతఁడు తాత దండ్రులయొద్ద విద్యాభ్యాస మొనర్చి యుండెనని మనమూహింపవచ్చును. ఈతని బిరుదనామమగు "బాలకవి" అను దానిని బట్టి యీతఁడు పిన్ననాఁడే సరసమగు కవిత్వము చెప్పఁగలవాఁడై పెద్దలచే మెప్పువడసినవాఁడుగాఁ గనబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు పెద్దవాఁడై ప్రౌఢకవియైన పిదపఁగూడ "బాలకవి" నామము వీనిని విడువకుండెను.

బాలకవి కాలనిర్ణయము సులభముగాఁ జేయవచ్చును. ఇతఁడు సుప్రసిద్ధాంధ్రకవిశేఖరుఁడగు నడిదము సూరకవీంద్రుని సమకాలీనుఁడును మిత్రుఁడునై యుండెను. ఈక్రింది రెండుపద్యములును మీఁది విషయమునకు సాక్ష్యమగుచున్నవి.

* "The Rajah agreed at the time to disband his troops except certain Rajaputs who belonged to his own clan, and in 1788 he was formally ordered to remove his forces and was granted a new lease at the enhanced peshkush of nine lakhs recommended by the committee, his Zamindari being, however, increased by the addition of the Estates of Anakapalli, Uratla and Satyavaram "—*Chapter II., pp. 50., Vizagapatam Gazetteer.*

క. అంతాకవులము గామా
అంతింతో పద్యమైనదల్లగ లేమా
దంతివనితోసమమా
కాంతాసుమబాణ! సూరకవి నెఱజాణా.
.........బాలకవి.

శా. భట్రాజున్నిరసించి సత్కృతులు చెప్పంబూనుచో మేటియై
చట్రాతింబలెనున్న వానికినినిచ్చం దెబ్బెఁబుట్టించు నే
కుట్రల్ సేయని సత్యసంధుఁడని లోకుల్మెచ్చ నర్థించు నీ
కొట్రా బాలకవీంద్ర శేఖరుఁడు మాకుంబూజ్యుఁ డెల్లప్పుడున్.
.........సూరకవి.

సూరకవి క్రీ॥ శ॥ 1720-వ సంవత్సర ప్రాంతమున జననమొంది 1780-వ సంవత్సర ప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెను. సూరకవి కంటె వయస్సునఁ బిన్నవాఁడగు బాలకవి 1730-1790 మధ్యకాలమున నుండి యుండ వచ్చును.

బాలకవి పిత్రార్జితమగు భూవసతి వలన వచ్చు నాదాయముచేత జీవనము గడవక కాఁబోలు కవితావృత్తిచే దేశాటనము గూడఁ జేయుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుండెడివాఁడు. కొలఁదిమంది శిష్యులను వెంటఁ బెట్టుకొని పర్యటనము సలుపుచుండువాఁడనియు, శిష్టుఁడై స్వయంపాకము చేసికొని భుజించు నియముగల వాఁడనియు మనమీ క్రింది పద్యమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును.

ఉ. చేకొని యాచకత్వమునఁ జేసిసమ సదిగంత రాళికిన్
బోకయు రాక దీరదదిబుద్ధికిఁగల్గిన మోసమైస్వయం
పాకపు నిష్ఠయంచుఁ బ్రతిబంధక మొక్కటిఁ దెచ్చుకొంటినే
నాఁకటికోర్వ, వంటకసమర్థుఁడ, శిష్యులఁగూడి రారు, తా
జాకలమానుగాని, కొనసాగెడుచందము దోఁచ దీశ్వరా.

బాలకవి కొన్ని శతకములను, ప్రబంధములును జెప్పెనని ప్రబలమగు వాడుక గలదుకాని యవియేవియు నిప్పుఁడు గానరాకున్నవి. ఈతని కృతులలోనెల్ల 'భల్లాణచరిత్రమ'ను ప్రబంధము మిక్కిలి యెన్నికయైనదని చెప్పుదురు. గాని అది నామమాత్రావశిష్టమైనదిగా నున్నది. కవివంశజులుకూడ నీతని కృతులనుగూర్చి తగిన సమాచారము నీయలేని వారైయుంట యెంతయు శోచనీయము. ఈ నడుమ నసఁగా రెండు సంవత్సరముల క్రిందట మా మిత్రులును శ్రీ శ్రీ శ్రీ విజయనగర మహారాజావారి యాస్థాన కవీశ్వరులును నగు మ. భోగరాజు నారాయణమూర్తి పంతులుగారు చెన్నపట్టణమునందలి 'ఓరియంటలు లైబ్రరీ' లోని అముద్రిత గ్రంథజాలమును బరిశీలించుచుండ నాకస్మికముగ నీబాలకవి విరచితమగు విమలాంగీ పరిణయమను ప్రబంధము (రెండాశ్వాసములు మాత్రముగలది) చూచి, దానినంతయు నామూలాగ్రముగఁ జదివి ఆ విషయములనుఁ గ్రోడీకరించి యీ కాలేజీ మేగజీనులో గృతివిమర్శన రూపమునఁ జిన్న వ్యాసమును వ్రాసి యాంధ్రలోకముయొక్క కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి. శ్రీ నారాయణమూర్తిగారి వ్యాసములోని విషయములనే కొన్నిఁటినిఁ గైకొని యిందు నుపయోగించుకొనుచున్నాఁడను.

విమలాంగీ పరిణయము శృంగార రస ప్రధానమగు ప్రబంధము. ఇందలికథ సాకేత పురాధీశుండగు మాంధాతృ చరిత్రము. ఇందు— ప్రథమాశ్వాసమున గ్రీష్మఋతు వర్ణనము, మాంధాతృ నుద్యానవన విహారము, మృగయులువచ్చి ప్రభువగు నాతనికిఁ

గాను కలర్పించుట, మృగబాధ మాన్పుటకుఁ దగిన పరివారముతో నారాజు హిమగిరి ప్రాంతారణ్యమునకు వేఁటకై సాగిపోవుట, హిమగిరి వర్ణనము మొదలగునవి చెప్పఁబడెను. ద్వితీయాశ్వాసమున మాంధాత నిండుకొలువుండుట, కుంతల దేశమునుండి చిత్రకారులు వచ్చి తమ చిత్రపటములను నతనికి జూపుట, ఱేఁడును సభ్యులును ఆ చిత్రపటములను గొని చూడుట, పిదప నతఁడు చిత్రకారులతో మంతనముండుట, వారు తమ ఱేని యానతిపై నాతని పుత్రికకు వరుని నన్వేషించు నిమిత్తము వచ్చినట్టుగ రాజునకుఁ దెలుపుట, రాజకుమారిక సౌందర్యాదులవర్ణనము. ఆమె చిత్రపటమును రాజు కనుఁగొని అతని చిత్రపటమును చిత్రకారుల కొసఁగుట, మాంధాత విమలాంగియందు లగ్నమనస్కుఁడై కాలము గడపుట, చిత్రకారులు మాంధాతృ చిత్రపటమును దమ ఱేనికొసఁగుట, దాని ఱేఁడు తన కూఁతునకుఁ బంపుట, ఆమె మాంధాతయందు వలపుగొనుట, విరహపరితాపము, శీతలోపచారములు, వనవిహారము, జలక్రీడ మొదలగునవి యభివర్ణింపఁబడినవి. అనంతరకథాభాగము కొఱవడి యుండుట మిగుల విచారకరమైన సంగతి, ఈ యసంపూర్ణ గ్రంథమైనను దొరతనమువారు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమందు భద్రపఱచి యీ కవిపేరు మాసిపోకుండఁ జేసినందులకు నెంతయు సంతోషింపవలసి యున్నది.

బాలకవికి నుభయభాషల యందును జక్కని పాండిత్యము కలదు. లక్షణ విరుద్ధములగు ప్రయోగములు విరళముగా నగపడుచున్నను, మొత్తముమీఁద నీతని కవిత్వము మృదుమధురమై కర్ణరసాయనముగా నున్నదని చెప్పవచ్చును. పిన్ననాటనుండియుఁ గవిత్వము చెప్పుశక్తిగలవాడగుటచే ధారాశుద్ధి చక్కఁగా నున్నది. 18-వ శతాబ్దమున వెలువడిన పెక్కు ప్రబంధములతో నీ విమలాంగీ పరిణయ మన్నివిధముల, దులతూగుచున్నదని చెప్పనగును. కవితాధోరణి తెలియుటకుఁ గొన్ని పద్యము లీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను. మీఁదనీయఁబడిన "చేకొని యాచకత్వమున"—అను పద్యరత్నమే యీతని యనర్గళ కవితాధారను వెల్లడించుచున్నదని నా యభిప్రాయము.

ఉ. బొమ్మలుదీర్చినట్లొలయు బొమ్మలగ్రేవులు మాపు
 లంబుజా। తమ్ములు వీగనొత్తుస్ఫురితమ్ములచే దల
 మించుకన్నులం। గమ్మనిరాకరించు రిచి గ్రమ్మిన
 కమ్మని మేలిజాలువా। నమ్మక చెల్లవీని సొబగమ్మ
 కరాంకునకైన నున్నదే॥

ఉ. అంతననంతకాంత విపినాంతరతాంతలతాంత సంత
 తా। క్రాంత జనాంత దంత శశికాంత నిరంతర
 రుఙ్నితాంతవి। భ్రాంతమిళింద కాంత కలరావ ని
 శాంత నితాంతవాసనా। క్రాంత నికుంజ పుంజనర
 కాంతము పొల్చె వసంతమంతటన్॥

పచ్చమెట్టపాపయకవి.

(1765—1840. A. D.)

ఇతఁడాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. హారితసగోత్రజుఁడు. కాఁపురము విశాఖపట్టణ మండలములోని విజయనగరమునకుఁ దూర్పుగా సముద్రతీరమందున్న కోనాడ గ్రామము. గూడపునలసయను నూరిలో నౌఖరీయినాము భూములు కలవాఁడయ్యును, కులక్రమాగతముగ వచ్చుచుండిన కరణికము చేయక కవితావృత్తిచే జీవయాత్ర గడపిన వాఁడుగాఁ గనఁబడు చున్నాఁడు. ఇతని బాల్యము విద్యాభ్యాసము మొదలగు వాటిని గూర్చి యేమియుఁ దెలియరాకున్నది. పాపయకవి ప్రవరుని సరసకవితకు మెచ్చి యతనిఁ దన ముఖ్యాశ్రితునిగాఁ జేసికొని యశస్సు నార్జించిన ధన్యుఁడు, వైశ్యకులసంజాతుఁడగు మగటపల్లి కామయశ్రేష్ఠి. కామయచంద్రుని వితరణాది గుణములను పాపయకవి యిట్లు ప్రశంసించి యున్నాఁడు.

క. ఏనాఁడును గోనాడను
దానము ధర్మంబు నన్న దానముగలవా
నీనాఁడె కాకవితరణ
కానినా మగటపల్లి కామయచంద్రా.

క. ఊరూరను గోనేరుల
నోరూర సుధానుకారి నూతనవారి
స్ఫారముగఁ జేయవేశుభ
కారణగుణ! మగటపల్లి కామయచంద్రా.

కారణజన్ముఁడగు నీ కామయచంద్రుఁడు డెబ్బదిసంవత్సరములు జీవించి క్రీ॥శ॥ 1834వ సంవత్సరములో స్వర్గస్థుఁడయ్యెనని ఆయన పౌత్రులగు బుచ్చి కామయకవిగారు కామయచంద్ర శతకపీఠికలోఁ దెలిపి యున్నారు.

కవికాశ్రయుఁడైన కామయశ్రేష్ఠి కాలము 1765-1834 మధ్యకాల మగుటచే పాపయకవీంద్రుడు గూడ నాకాలమువాఁడే యని మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. పాపయకవికి సంస్కృతాంధ్రముల యందుఁ జక్కని పాండిత్యము గలదు. కవిత్వము మృదుమధురమై, యెంతయు మనోహరము గానున్నది. ఇతని కవిత్వమునందు సంస్కృతాంధ్ర పదజాలము సమభాగములు గాఁబడి రుచు లీనుచున్నది. ఈతఁడు వ్రాసిన గొప్ప గ్రంథములేవియుఁ గానరావు. ఒక్క కామయచంద్ర శతకము మాత్రము అచ్చుపడి కతిపయ సంవత్సరముల నుండి ప్రచారము లోనికి వచ్చినది. మహిషాసురమర్దనీ శతకమొండు రచించినట్టుగా జనశ్రుతి గలదుకాని అదియుఁగూడ సంపూర్ణముగా లభించుట లేదు. చాల కష్టముపైని దానిలో నొక పద్యముమాత్రము లభించినది. ఇవిగాక శ్రీమద్రామాయణములోని సుందరకాండ కథను దండకముగాఁ గూడఁ జెప్పియున్నాఁడు. కామయచంద్రశతకములోని పద్యములు కొన్ని అడిదము సూరకవి విరచితమగు పొన్నుపాటి వేంకటమంత్రి శతకములోని పద్యముల ననుకరించియున్నవి. ఈ యనుకరణము కృతికర్తకు సూరకవి కవితయందుఁగల గౌరవమును సూచించుచున్నది. అట్టిపోలిక పద్యములతోపాటు శతకములోని మఱికొన్ని పద్యములను కవితాధోరణి తెలియుటకీదిగువ నుదాహరించుచున్నాఁడను—

క. లేఁడుభువి వానఁదడియని
వాఁడున్నియుంటభుక్తి వడయని ద్విజుఁడున్
బోఁడిమి మీఱఁగనిన్నున్
వేఁడనికవి ఫాణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ. (నూరకవి)

క. వానందడియని మనుజుని
దానమునీచేతఁగానని ధరణీసురునిన్
గానము ధరలోవితరణ
కానీనా మగటపల్లి కామయచంద్రా. (పాపయకవి)

క. వెన్నెలవలెఁ గర్పూరపుఁ
దిన్నెలవలె నీదుకీర్తి దిగ్దేశములన్
మిన్నందివన్నెకెక్కెను
విన్నావా ఫాణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ॥ (నూరకవి)

క. వెన్నెలవలె వజ్రంబుల
తిన్నెలవలె నీదుకీర్తి త్రిజగములందున్
మిన్నంది। వన్నెకెక్కెను
గన్నాకై మగటపల్లి కామయచంద్రా (పాపయకవి)

వద్దిపర్తి కోనరాట్కవి (A. D. 1754—1834.)

BY

ADITHAMU RAMA RAU.

ఇతఁడార్వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఆపస్తంబసూత్ర శ్రీవత్సగోత్రజుఁడు. రామరాజు పౌత్రుఁడు; వెంకటతమ్మయామాత్యుని పుత్రుఁడు. తల్లి పేరు రామాంబ. వీని యగ్రసోదరులు సర్వయ్య వెంకటేశ్వరులు అనువారలు. కాఁపురము విశాఖపట్టన మండలములోని సర్వసిద్ధిగ్రామము.

ఆ. వె. ఊరు సర్వసిద్ధి పేరు కోనమరాజు
వద్దిపర్తివారు వాస్తవంబు
బ్రాహ్మణుండ నేను బ్రాబంధికుండనఁ
బరగువాఁడ ధాత్రి తెలుఁగువాఁడ.

కోనరాజు కవిబాల్యము, విద్యాభ్యాసము మొదలగువాటిని గూర్చి యేమియుఁ దెలియరాకున్నది. విద్యాబుద్ధులు నేర్చి పెరిఁగి పెద్దవాఁడైన పిదపఁ గుల క్రమాగతముగ వచ్చు కరణీకముఁ జేకొని పిత్ర్యమగు మూఁడువందల యెకరముల పరిమితిగల నౌఖరీ యినాంభూములవలన వచ్చు నాదాయముచే సుఖముగ జీవయాత్ర గడపిన ధన్యుఁడు. సాధారణముగా నాంధ్రకవీశ్వరులను జెట్టపట్టిన దరిద్రతాదేవతయొక్క కటాక్షవీక్షణములకుఁ గొంతదూరముగఁ దొలఁగియున్నవాఁ డగుటచేతనే కవితావృత్తి జీవనాధారముగాఁ జేసికొన నగత్యము లేనివాఁడై కాలము గడిపెను. గ్రామాధికారిగా నుండియుఁ గవిత్వకళయం దధికాదరముగలవాఁడై కృషిచేసి సరసకవిత్వవైభవమును జూపు ప్రబంధరత్నములఁ గావించి కీర్తికాయుఁ డయ్యెను. ఆర్వేలనియోగులగు కుందూరువారి వంశములోని యొకకవి చెప్పిన ‘జమాబందీదండకము’వంటి యొక సీసమాలికను కనిటీయుత్తరమను పేర నీకవి సన్ 1209 ఫసలీలో జరిగిన యినాంభూముల ఫైసలాకు సంబంధించిన జమాబందీని గూర్చియు, నాఁటి కాలమున మిరాశీదారులు పడిన ప్రవాస కష్టములను గూర్చియుఁ జెప్పి దానిని జమాబందీ సాగించు దొరవారికి వినిపించి తనతోఁ బాటు తన మిత్రులగు నితరకరణముల కష్టములఁ దొలఁగించెనని చెప్పుదురు. గ్రంథ

విస్తరభీతిచే నా పద్యమిం దుదాహరింపఁబడ దయ్యెను......

కోనరాజు క్రీ. శ. 1754-వ సంవత్సరములోఁ బుట్టి 80 సంవత్సరములు జీవించి 1834-వ సంవత్సరములో స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను.

ఈ కవివరుఁడు తన కవితాశక్తిచే నద్భుతకార్యము లొనర్చుచు వచ్చెనని యొక ప్రసిద్ధి గలదు. దానిని స్థిరపఱచు సమాచార మొకదాని నీతని కృతియగు శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయము పీఠికలో నీ కవి మనుమలును, ఏతద్గ్రంథ ప్రకాశకులును నగు శ్రీయుత వీర రాఘవస్వామిపంతులవారు నుడివియున్నారు. ఆ సమాచారమునే సంగ్రహముగా నిచటఁ జెప్పుచున్నాఁడను. కోనరాజుకవి యొకప్పుడు కొంతమంది పరిజనముతో శ్రీ జగన్నాథము యాత్రార్థమై వెళ్ళియుండెను. అప్పుడవి రథోత్సవదినములు. సుంకము చెల్లించినఁ గాని శ్రీ స్వామివారిదర్శనము లభ్యముగా కుండెను. అట్టి సుంకమును జెల్లింప నిష్టము లేనివాఁడై యితఁ డీ రీతిని స్వామివారిని స్తుతించుచుఁ బద్యములను జెప్పెను.

సీ. మాణిక్యపురపురో మార్గమందున్నాను,
గుండలిశయన యటుండు, పోకు
ఘూటాలనరసింహ ఘాటిమధ్యావని
మండలందున్నా నటుండు, పోకు
నరసింహలోకాధి నాథాధ్వమధ్యస్థ,
లోర్వియందున్నానటుండు, పోకు
నిజపురీంద్రద్యుమ్న నిలయభూతలమునం
దున్నానువడి యటుండుండు, పోకు

గీ. పోకు, పోకు జగన్నాథ పుణ్యమూర్తి
దితిసుత విపక్ష త్రైలోక్య దీనరక్ష
పతితపావన బిరుదాంక బహుపరాకు
సేవకునిఁ బ్రోవు దయఁజూడు చిత్తగింపు.

ఇట్లు కొన్ని పద్యములు చెప్పుసరికి నట్టి కవి తాప్రభావమును గారవించి భక్తునిపై స్వామి కరుణఁజూపెనో యన రథ మెంతమందిలాగి శ్రమపడుచున్నను గదలక నిలిచిపోయెను. అంతఁ గర్ణాకర్ణిగ నీ కవిప్రభావము మహాంతులు మొదలగువారు విని సుంకము గైకొనకయే యాతని నాతని పరిజనమును శ్రీ స్వామివారి దర్శనము చేయ ననుమతించిరి. పిమ్మటఁ గవి

గీ. జగతినాలుఁగు వర్ణముల్ సమముచేసి
కుడువఁజేసితి వౌభళీ! కుడుచువేళ
నేహ్య మిసుమంతయును లేక సహ్యముగను
శ్రీ జగన్నాథచేసితే చిత్రముగను.

అని చెప్పఁగా రథము ఎప్పటియట్ల కదలి నడచెనని చెప్పుచున్నారు.

—: గ్రంథరచనావిషయము :—

కోనరాట్కవి వేంకటేశ్వరోపాఖ్యానముఁ, రేవతీపరిణయము, శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయము, జానకీరామశతకము మొదలగు కృతులు రచియించెను. ఈ విషయము శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయమం దిట్లు చెప్పఁబడి యున్నది.

ఉ॥ ఆ మహితాన్వయంబున రమాధిపభక్తిజనించి జానకీ
రామకృతుల్ రచించితిని రైవతపుత్రివివాహకావ్య
ముఁ। గామిత మొప్ప వెంకట నగప్రభుదివ్యచరిత్ర
మా సుధా। ధామ దివాకరంబుగను ధన్యుఁడనై
ధరణీతలంబునన్ ॥

మీఁది మూఁడు ప్రబంధములలో నొకటియగు శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయము ముద్రితమై కతిపయదినములనుండి ప్రచారములోనికి వచ్చియున్నది. ఇది యైదాశ్వాసముల శృంగారరసప్రబంధము. ఇందలి కథ శ్రీ లక్ష్మీనారాయణుల వివాహమహోత్సవము. ఇయ్యది పద్మపురాణప్రసిద్ధమని కవి యిట్లు మనకుఁ దెలుపుచున్నాఁడు:—

సీ. కైలాసమందు శంకరుఁ డద్రి కన్యకు
బోధసేయు పురాణగాథలందు
రాణించు పద్మపురాణోక్త కథలలో
నంబుజాలయ వివాహప్రబంధ
మాంధ్రభాషరచించి యస్మత్కులాభీష్ట
దైవమౌ నరసింహ దేవునకును
కృతిసమర్పింతు....................

కోనరాట్కవి నిరుపమానసాహితీపటిమయు ననర్గళకవితాధారయుఁ గలవాఁ డని యీ కృతియే ఘంటాపథముగఁ జెప్పుచున్నది. కవిత్వము, మూఁడుపాళ్ళు సంస్కృతము, నొకపాలు తెలుఁగుగలిగి కర్ణపేయమై యొప్పుచుండును. వ్యాకరణ విరుద్ధములగు ప్రయోగములు విరళముగఁ గానఁబడుచున్నను నవి గణింపఁదగినవికావు. అట్టి నెరసులీతని సుధామాధుర్యవాగ్ఝరిలో మటుమాయమగుచున్నవి. మొత్తముమీఁద నీమహాలక్ష్మీపరిణయము 18, 19 శతాబ్దములలో వెలువడిన ప్రబంధములలో నత్యుత్తమములని ప్రసిద్ధివడసినవానిలోఁ జేర్చి, యున్నతస్థానమీయఁదగిన గ్రంథ మని చెప్పనగును. కవి యీ గ్రంథమును శ్రీసింహాచల నరసింహస్వామికి నంకితమొనర్చెను. కవితాధోరణి తెలియుటకుఁ గవికృతములగు గ్రంథములనుండి కొన్ని పద్యముల సిందుఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

మ॥ క్షితినార్వేల నియోగిపుంగవులలో శ్రీవత్సగోత్రో
ద్భవుల్ । చతురోపాయ సమర్థవైభవకళా చాతు
ర్యవంతుల్ జగ। ద్ధితసత్కీర్తి కళానిధుల్ సుగుణ
సందీప్త ప్రభావోన్నతుల్ । మతిమంతుల్ హితకా
ర్యవంతులు మహామంత్రీశ్వరగ్రామణుల్. 1అశ్వా.

ఉ. బంగరుమేడలం జలజపాణులు వీణలు కేలఁబూని
సా । రంగసమాఖ్యరాగ మలరంబలికించినఁ జేరి
నిల్చునో। జంగమరారె విద్రుమ నిశాకరకాంత
ధగద్ధగప్రభా । భంగవిశాలసాలమున బంధుర చిత్రి
కురంగజాలముల్. 1 అశ్వా.

---

(8) కాళ్లకూరి గౌరీకాంతకవి

(సుమారు క్రీ॥ శ॥ 1770--1840)

ఇతఁ డాఱువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. భారద్వాజగోత్రాపస్తంబసూత్రుఁడు. సూరయామాత్యపుత్రుఁడు. కాపురము విశాఖపట్టణమండలములోని చీపురపల్లి తాలూకాయందలి గోప్పేట గ్రామము. ఈతని తాత తండ్రులనాఁటి నుండియు నీకుటుంబమువారు గోప్పేట గ్రామముననే నివసించుచు, నా యూరి కరిణకమును జేయుచున్నారు. గౌరీకాంతుని బాల్యము విద్యాభ్యాసము మొదలగు విశేషాంశములను గూర్చిన సమాచారము దొరకకుండుట యెంతయుఁ జింతాకరము. ఈకవి తన ప్రబంధమగు "ధర్మనందన విలాసము" యొక్క కృత్యాదినిఁ దన పూర్వుల కవితాసామర్థ్యాదుల నిట్లు ప్రశంసించి యున్నాఁడు.

సీ॥ శ్రీ గోత్రపతిభక్తి మీ గోత్రపతులెల్లఁ
గవులయిరమర భార్గవులఁబోలి।
మీ వంశకర్త లక్ష్మీపతి భద్రాప
రిణయ ప్రముఖ సత్కృతులు చెప్పె।
మీ పెదతండ్రి నిర్మించెను రసవినో
దాదికావ్యములు పేరయమనీషి।

మీ తండ్రి రచియించెఁ బ్రీతి సీతారామ
 చారిత్రముఖకృతుల్ సూరసుకవి।
గాన వాణీకటాక్ష వీక్షణము చేతఁ
గవన మెప్పుడు మీ యింటఁ గలిగియుంటఁ।
జేసిత త్త్రసాదసంసిద్ధివలనఁ
బొందియున్నది రచనా విభూతి నిన్ను॥

దీనినిబట్టి యూహింపఁగా నీ కాళ్ళ కూరివారికుటుంబము కవితావృత్తిచేవిఖ్యాతి గాంచిన కుటుంబముగాఁ గనఁబడుచున్నది. తాత తండ్రులు ప్రజ్ఞానంపత్తిగల కవులైన కారణమున నీ గౌరీకాంత కవి విద్యాసంపాదనము వారియొద్దనే గావించి యుండ వచ్చునని మనము దలంపవచ్చును. ఈతఁడు తనకృతినాయకుని వంశాభివర్ణన సందర్భమున నతని ప్రభువగు శ్రీ విజయనగర పురాధీశుని శ్రీ పూసపాటి నారాయణ గజపతి మహారాజుని నిట్లు వర్ణించి యున్నాఁడు:—

సీ॥ నిత్య గంగాస్నాన నిఖిలదేశస్థాన
 పూజితకీర్తియే పుణ్యమూర్తి।
శ్రీ రంగనాథ పదారాధనోన్మద
 పరమ పవిత్రమే ప్రభుచరిత్ర।
మురుసువర్ణంబు వర్షోదయకారిమా
 ధనవర్మ యేకులోత్తముని పూర్వ।
డశనిఖండనపటిష్ఠాఖండదోర్దండ
 పాండిత్యఁడే గోత్రపతికులేశుఁ।
డట్టి శ్రీ పూసపాటివంశాబ్ధి చంద్ర
విజయరామ సర్వంసహా విభుతనూజుఁ।
డరుణ నిభ తేజుఁడలరు నారాయణ గజ
పతిమహారాజుభోగ సుపర్వరాజు॥

దీనినిబట్టి కృతిపతి కృతికర్త లిరువురును క్రీ॥ శ॥ 1790—1880 మధ్యకాలమున శ్రీ విజయనగర సంస్థానమును బరిపాలించిన శ్రీ నారాయణగజపతి మహారాజుగారి రాజ్యకాలమున నున్నవారిని నిశ్చయింపవచ్చును. కాఁబట్టి గౌరీకాంతకవి 19వ శతాబ్ది పూర్వభాగమునకుం జెందియున్నవాఁడు.

కృతినాయకుఁడగు వెలిచేటి గురురాయఁడు కమ్మకులజుఁడు. కందాళ గోత్రోద్భవుఁడు. విశాఖపట్టణమండలమందు భోగాపురపు సీమలో రణస్థలము చెంతనున్న బంటుపల్లి గ్రామ మీతని నివాసస్థలము. ఈతఁడు శ్రీ విజయనగర పురాధీశ్వరునిదయకుఁ బాత్రుఁడై, యానృపవరుని పాలనములో దండనాయకాధికారముగలిగియున్న వాడుగ గనఁబడుచున్నాఁడు. ఈతని పూర్వులు పరాక్రమశాలురై సంగ్రామభీములై కళింగ దేశ రాజులవలన నమిత సమ్మానమును గాంచి విశేషప్రఖ్యాతి గడించినవా రని కృతికర్త కృత్యాదిని విపులముగ నభివర్ణించియున్నాఁడు. ఆ సందర్భమున జెప్పఁబడిన పద్యముల లోని యొకటి రెండు పద్యములు క్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను:—

తే॥ గీ॥ మేలునకుఁ దల్లి కీర్తికిఁ బాలవెల్లి।
 తల్లితల్లికి (మేలు) ముత్యాలఝల్లి।
 వెండి బంగారములకెల్ల నిండుఘల్లి।
 ప్రాభవపుధిల్లి యతఁడేలు బంటుపల్లి॥

ఉ॥ కమ్మనివిల్తు నయ్యకు ముఖమ్మున బాహులనూరు
 పాద ప। ద్మమ్ముల బ్రాహ్మణాదులు క్రమమ్మునఁ
 బుట్టిరి భేదధర్ములై। కమ్మలనంగ బ్రాహ్మణుల
 క్షత్రియులాఢ్యులు శూద్రులాంధ్రదే। శమ్మనసుంట
 శూద్రులు ప్రశంసకు నెక్కిరియందుఁగమ్మలై॥

గౌరీ కాంతకవి రచించిన గ్రంథ మొకటి, "ధర్మనందన విలాసము"ను పేరు గలది. నా మిత్రులగు మహారాజశ్రీ కొవ్వలి జగన్నాథంపంతులు, బి. ఏ. గారియౌదార్యమున అది నాకు లభ్యమైనది. ఇదిగాక యితడేమి గ్రంథము లితరములు వ్రాసియుండెనో తెలియరాకున్నది. తన తాతతండ్రుల ప్రజ్ఞాదులను గృతినాయకుఁడు ప్రశంసించినట్టుగ నొక సీసపద్యము, గ్రంథారంభమున వ్రాసినది మీఁద నుదాహరించి యున్నాఁ

డను. అంతిమోగాని తన్నుగూర్చి గాని తన వంశమునుగూర్చి గాని విశేషముగ వ్రాసిన వాఁడుగాఁడు.

గ్రంథవిషయము

ధర్మనందన విలాసము మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందలి కథ పాండుపుత్త్రుఁడగు ధర్మరాజునకును విదేహరాజ పుత్త్రిక యగు కళావతికిని జరిగిన వివాహ మహోత్సవ సమాచారము. ఇందుఁ

ప్రథమాశ్వాసమున — నవతారిక పద్యములు కృతినాయకుని వంశవర్ణనము, కథానాయకుఁడగు ధర్మరాజు గుణవర్ణనము, పురవర్ణనాదులు, జనకుని గుణవర్ణనము, సంతానమును గూర్చి యతఁడు శివుని నారాధించుట, ఈశ్వర సాక్షాత్కారము,వరప్రదానము, మొదలగునవి యభివర్ణింపఁ బడినవి.

ద్వితీయాశ్వాసమున — విదేహదేశ రాజగు జనకుని భార్య గర్భవతియగుట, కతిపయమాసములకుఁ బుత్రికాసంతానము,రాజపుత్రి కళావతీ నామముతోఁ బెరిగి వర్ధిల్లుట, ఆమె రూప యౌవనాదుల వర్ణనము,నారదాగమనము, కళావతీ వివాహప్రసంగము, కళావతీ పాండుపుత్రుల పరస్పర ప్రేమ,భూసుర సందేశము, నాయకీనాయకుల విరహము, చంద్రాద్యుపాలంభనము, కళావతీ స్వయంవర మహోత్సవము, దానికై వచ్చిన రాజన్యుల గుణాభివర్ణనము, స్వయంవరమున ధర్మజునిఁ గళావతి వరియించుట,మున్నగునవి యిందుఁ జెప్పఁబడినవి.

తృతీయాశ్వాసమున — వివాహ సన్నాహము,ధర్మజుని కళ్యాణయాత్ర, పెండ్లిపెద్దయగు కృష్ణస్వామివర్ణనము, వివాహ మహోత్సవము, నయవిరచనము, నూతన వధూ గృహప్రవేశము, శోభనము, పుత్రోదయము మొదలగునవి వర్ణింపఁబడినవి.

గౌరీకాంత కవికి నుభయభాషలయందును జక్కని వైదుష్యముగలదని యీ గ్రంథమే ఘంటాపథముగఁ జాటుచున్నది. ఈతని కవితాధార యనర్గళము. చిత్రబంధ కవిత్వములయందుఁ గూడ నితఁడు సమర్థుఁడు. కవిత్వము మృదుమధురమై జాతీయముగా నున్నది. క్రమోచితముగ సంస్కృతాంధ్రములను బ్రయోగించు కౌశల మెంతయు నితనికిఁ గలదు. ఇట్టి గుణసంపదగల కవిత చెప్పఁగలవాఁడయ్యును నీతనిరచనయందు విరళముగ సాధువులుగాని వ్యాకరణ విరుద్ధ ప్రయోగము లచ్చటచ్చటఁ గానఁబడుచుండుటచేత నీతఁడు లక్షణ గ్రంథములను విమర్శనపూర్వకముగఁ జదివి వ్యాకరణ పరిజ్ఞానము నలవరచుకొనినవాఁడు గాఁడని చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. తత్సమములపై నత్వసంధులుఁ దుష్టములగు నిత్వసంధులు, పెద్దలంగీకరింపని మిశ్రసమాసరచన, గ్రంథస్థములై యుండుట కర్హములుగాని వ్యావహారిక పద ప్రయోగము, మొదలుగాఁగల దోషము లచ్చటచ్చట గానవచ్చుచున్నవి. ఇట్టిలోపములు కవియొక్క ప్రతిభకుగాని, యాతని కవితకుఁగాని, కళంక మాపాదింపఁజాలవు. ఇంక నీగౌరీకాంతుని కవితా ధోరణి తేటపడుటకుఁగాను గొన్ని పద్యముల నీ దిగువఁ బొందుపఱచి యింతటితో నీవ్యాసమును ముగించుచున్నాఁడను:—

చ॥ దరివిరిదోట ప్రాకుల మొదళ్లను గట్టుడు వడ్డయే
నుఁగుల్ । గరుజుకుఁ బక్కిముక్కులను గ్రక్కిన
గింజలు రాలిపీపులన్ । గరముల నేల గ్రుచ్చిపయిఁ
గప్పిన మట్టిమదోదకాప్తినం । కురములుగట్టి చెట్ల
గుటఁ గొండలపోలిక నుండునందునన్॥

సీ॥ ఆ రాజధానికి నాధిపత్యముచేయు
సకలధాత్రీజనజనకుఁడగుచు।
జనకుండు విజ్ఞానసనకుండు కలనైన
వినకుండుఁ బిశునుని విన్నపంబు।
కనకుండుఁ బరకాంతలను గడచూపుల
ననకుండుఁ గడనాల్క నన్బతములను।
గొనకుండుఁదనకును గొఱగాని ధనమును
జనకుండునన్యాయసరణి నెపుడు॥
తానుముక్తి దివకుండు మిత్రతతివిడిచి
యగ్రమునకుండు సంగ్రామ మావహిలిన।
వెను వెనుకనుండు కోలదొరకొనెడి చోటఁ
దనివిసనకుండు హరిపద ధ్యాననిరతి॥—1ప॥ఆశ్వా

—

(9) గోకులపాటి కూర్మనాథకవి.

జన్మాదికము:—ఇతఁడారు వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఆపస్తంబసూత్ర ముద్గలగోత్రజుఁడు. గౌరమాంబకును బుచ్చనకును బుత్త్రుఁడు. సూరనార్యుని పౌత్త్రుఁడు. వెంకన్న, కామన్న లను తమ్ములు గలవాఁడు. శ్రీ తిరుమల పెద్దింటి సంపత్కుమార వేంకటాచార్యుని శిష్యుఁడు. ఇతఁడు తనచిన్న తనములో, ననఁగా, విద్యాభ్యాసము చేయుకాలమున, శ్రీ రామతీర్థములోనున్నట్టుగఁ దెలియవచ్చెడిని. ఏలయన, నితని గురువు లగు వేంకటాచార్యులవారు శ్రీరామతీర్థవాసులు. కూర్మనాథుఁడు చదువు ముగించినవెనుక శ్రీ విజయనగరసంస్థానమున దేవస్థానవుశాఖలోనుద్యోగిగా నుండి శ్రీరామతీర్థము, పద్మనాభము, సింహాచలము మొదలగు స్థలములయందు నుండుచు వచ్చె నని చెప్పుదురు. తనజీవితకాలములోఁ జరమభాగమున గజపతి నగరమునకు సమీపమున నున్న దేవుపల్లిగ్రామములో నుండెను. అచ్చట నున్న కాలముననే యీ కవి "మృత్యుంజయవిలాసము" ను రచించినటుల తెలియవచ్చుచున్నది. ఎట్లన:—

గీ. పరమభక్తిని గోకులపాటికూర్మ,
మంత్రి మృత్యుంజయవిలాసమధురకావ్య
మొనర రచియింప సన్నిధినుండి వ్రాసె
ధరణి నాదుర్తి హరిహరదాసఘనుఁడు.

ఈ పద్యమందుఁ జెప్పఁబడిన ఆదుర్తి హరిహరదాసుని వంశజు లిప్పటికిని దేవుపల్లిలో నివసించుచున్నా రని తెలియవచ్చెడిని. అంతియెకాక దేవుపల్లిగ్రామమున నిపుడు దేవాలయ మున్నస్థలము, పూర్వము గోకులపాటివారి యింటినివేశన మని కూడఁ జెప్పుచున్నారు. ఈ హేతువులనుబట్టిచూడఁ గూర్మనాథుఁడు కొంతకాలము దేవుపల్లిలో నున్నాఁ డను వాడుక సరియైనదని తోఁచుచున్నది. ఇతఁ డద్వైతశాఖలోఁ జేరిన బ్రాహ్మణుఁ డయ్యు వైష్ణవప్రపత్తి గలవాఁడై వైష్ణవగురువులయొద్ద శుశ్రూషచేసి విద్యాభ్యాస మొనర్చినవాఁడు.

కూర్మనాథకవి యిప్పటికి రమారమి నూటడెబ్బది సంవత్సరములక్రిందటి కాలమున నుండెను. ఇతనినిగూర్చి "విశాఖపట్టణము డిస్ట్రిక్టుమ్యాన్యూయలు(పుటలు 132,133) నం దిట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది:—

"గోకులపాటి కూర్మన్న. ఈయన యిప్పటికి 150 సంవత్సరములక్రిందట నుండెడివాఁడు. విజయనగరసంస్థానీకు లైన మొదటి యానందరాజు గారీయనకు పోషకులు.

మృత్యుంజయవిలాసమనే గ్రంథమును నీయన రచించినాఁడు. వైరిహరరంహ శతకముకూడ నాయనే చెప్పినాఁడు"

* * * * *

కూర్మనాథకవి రచించిన గ్రంథములలో నచ్చుపడి ప్రచురములై యున్నవి రెండుమాత్రము గనఁబడుచున్నవి. (1) మృత్యుంజయవిలాసము, (2) సింహాద్రినారసింహ శతకము.

(1) మృత్యుంజయవిలాసము:—ఇది యక్షగానము. మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథము. కవి దీనిని శృంగారనాటక గేయప్రబంధ మని పేర్కొనియున్నాఁడు. ఇందలి కథ యందఱకును దెలిసినదియే. ఇందు మొదటియాశ్వాసమునఁ బార్వతి జననము మొదలు ఇంద్రుని యాదేశమున నతని కడకు మన్మథుఁడు వచ్చుట మొదలగునవి వర్ణింపఁబడినవి. రెండవయాశ్వాసమున మన్మథుఁడు హరునియాశ్రమమునకుఁ జనుట మొదలు, శివునిగూర్చి గౌరి తప మాచరించుట లోనుగాఁగలవి యభివర్ణింపఁబడినవి. మూఁడవయాశ్వాసమున సప్తఋషులు హిమవంతునికడ కేగుట, శివుని కళ్యాణయాత్ర, పార్వతీపరమేశ్వరుల పరిణయమహోత్సవము, కుమారోదయము, తారకాసురవధ మొదలగునవి వర్ణితములు. ఇది యక్షగానమైనను నాంధ్రవాఙ్మయమునఁ గల ప్రసిద్ధప్రబంధములతో నెల్లవిధములఁ దులతూఁగుచు హృద్యము లగు వర్ణనాంశములతోఁగూడి చదువరుల కానందము గలిగించుచున్నయది. కవికిఁ గల నిరుపమానసాహితీపటిమయు సంగీతకళావైదుష్యము నీగ్రంథము వెల్లడిచేయుచున్నది. కవి యుభయభాషలయందును జక్కని పాండిత్యము గలవాఁడనియు, నతనికల్పనాకౌశల మతిమనోహరమై కవిత్వము ప్రబంధరీతుల ననుకరించుచున్న దనియు నీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియనగును.

ఉ॥ నా యనుకూలభాగ్యసదనా యను, నన్విడనాడ
నాయ మా। నా యను, నిన్నుఁ బాయఁగలనా
యను, నీవెత కోర్చుదాన నే। నాయను, వేఱు
సేయఁ దగునా యను, నోమదసామజంపుగు। న్నా
యనుఁ, బల్కవేమిపదనా యను, నేఁ బగదానవా
యనున్.

సీ॥ ఉదయాద్రికరిమీఁద హురుమంజిచౌడోలు
వెడవింటిపాదుశా వెల్లగొడుగు
తమిజకోరములు పాల్ద్రావునద్రపుగిన్నె
నిశిమీఁదఁ జల్లుపన్నీటికుప్పె
గగనమర్కపందిరిఁ గట్టుముల్లెలగుత్తి
విష్ణుపదంబు పెన్రవ్వొలినఖము
తెలిగంటిగమి బువ్వ దినువెండిపళ్లెంబు
గగనసౌధాగ్రాబ్జకాంతకలశ
కాలసురభూరుహముపండు గగనలక్ష్మి,
చేతిపూఁబెండు పాంథగర్వాతిశయము
క్రుంగఁ గంతుఁడు వేయుపిరంగిగుండు,
సుందరాకృతిఁ దగె నిండుచందురుండు.

(2) సింహాద్రినారసింహాశతకము:—

కవి యీశతకము రచించుటకు నీక్రిందికారణమును జెప్పుదురు. 18-వ శతాబ్దోత్తరభాగమున మరాటీలు, పిండారీలు, తురుష్కులు, మొదలగు కొల్లగాండ్రు శ్రీ సింహాచలము వచ్చి, గుడిలోనికి ప్రవేశించిసర్వవిధములనా దేవాలయము మొదలగు పవిత్రస్థలములను బాడుచేయు సమయమునఁ గూర్మనాథకవి శత్రుసంహారము నపేక్షించి దీనిని వ్రాసెనఁట. ఆసమయమునందుఁ గలిగిన యలజడి యిట్లు వర్ణింపఁబడినది:—

సీ. 'నిరుహుక్కాపకడోశగద్దా' యని,
యాహితాగ్నుల నెత్తు లణఁపకుండ।
'పామువో నేకుతుంపానిలారే' యని
తివిరి శ్రోత్రియుల మర్దింపకుండ।

'ఘూసులా శేశ అరే గాండూ' యనుచు
శిష్టతతులపైఁ బడి వడిఁ దన్నుచుండ।
'కులితీపకావు రేజలిదీయటంచు' మారుఁడు
మెడ వడిఁ బట్టి త్రోయుచుండ।
గీ. బహుళహాలామదావిలపరుషయవన,
రాజి నిర్జింపు నీవంటి ప్రభువు గల్గ।
బ్రాహ్మణుల కిన్ని పాట్లు రారాదుగాదె,
వైరిహరరంహ సింహాద్రినారసింహ।

ఇట్లేఁబదియిరువది పద్యములు చెప్ప సరికి భగవంతునిచేఁ బంపఁబడినవో యన వేనవేలుగఁ దుమ్మెదలు చెలరేఁగి కొల్లగాండ్రను బొడిచి రక్తముఁ ద్రావి చంపెనఁట. కొండ అను విశాఖపట్టణము నకుఁ దక్షిణమి యచ్చట నున్న మెట్టలోఁ జొచ్చి యదృశ్య మాయెనఁట. ఆమెట్టకు నిప్పటికిని "తుమ్మెదలమెట్ట" యనియే పేరు. ఈసంగతులను దేటపఱుచుపద్యముల రెంటి నీక్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.

సీ. కారుణ్యదృష్టిచేఁ గని మమ్ము రక్షించి
నీరజేక్షణ నీవు నేఁడు పంపఁ।
బారసీకులదండుపైఁ గొండలోనుండి
గండుతుమ్మెదలు నుద్దండలీలఁ।
కల్పాంతమున మిన్నుఁగప్పి భీకర మైన
కాఱుమేఘంబులు గవిసినట్లు।
దాఁకి బోరున రక్తధారలు దొరఁగఁగాఁ
గఱచి నెత్తురు పీల్చి కండలెల్ల।
నూడిపడ నుక్కుమూతులవాడి మెఱసి,
చించి చెండాడి వధియించెఁ జిత్రముగను।
నొక్కొకనిఁ జుట్టుపట్టి ఒల్ మిక్కుటముగ
వైరిహరరంహ సింహాద్రినారసింహ।
తే. గీ. అరులఁ బరిమార్చి వైశాఖపురసమీప
గిరిబిలంబున డాఁగె బంభరములెల్ల।
నదిమొదల్ తుమ్మెదలమెట్ట యండ్రు దాని
వైరిహరరంహ సింహాద్రినారసింహ।

ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు నలంకారప్రాయము లయిన శతకరాజములలో నియ్యది యగ్రస్థాన మాక్రమింపఁదగిన దని నాయభిప్రాయము. గ్రంథవిస్తరభీతిచే మఱికొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింప వీలు లేకపోయెను.

కూర్మనాథకవి వ్రాసిన యింకొక గ్రంథము "చోరసంవాదము" లేక "లక్ష్మీనారాయణవిలాసము". విష్ణ్వాలయములలో జరుగు "దోపుఁడు" ఉత్సవమునందు నర్చకులు దీనిని బఠింతురు.

కూర్మనాథకవి 18-వ శతాబ్దోత్తరభాగమున నుండినవాఁ డని మీఁద వ్రాసియుంటిని. కవికాలమును గూర్చి డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యూయలునందు వ్రాయఁబడిన విషయములను బట్టి చూడ నీతఁడు అడిదము సూరకవికి సమకాలీనుఁడుగఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1780 సంవత్సరప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెనని తోఁచెడిని.

---

(10) అడిదము సూరకవి

"వేంకటమంత్రీ" యను మకుటము గల పద్యముల నూఱింటిని నిటీవల వా రెవరో యేర్చి కూర్చి వానికి "పొణ్ణుపాటి వేంకటమంత్రిశతకము" అని పేరిడిరి గాని వాస్తవముగ నీ పద్యములను గవి యప్పు డప్పుడు ప్రస్తావవశముగఁ జెప్పి యుండు నని నానమ్మకము. ఏలయన నీ పద్యములఁ గొన్నింటిని సంబంధించి కొన్నిగాథలు గలవు. తార్కాణముగ నొకదాని నిందు వ్రాయుచున్నాఁడను.—

"ఒక్కసముద్రము దక్కఁగఁ,
దక్కినసంద్రములు నీయుదారమహిమచేఁ
జిక్కెఁ గద! విప్రభుక్తికి,
వెక్కసముగఁ, బొణ్ణుపాటి వేంకటమంత్రీ."

అను నీపద్యము వేంకటమంత్రిగారి యింట జరిగిన యొక బ్రాహ్మణసమారాధన సమయమునఁ గవిచేఁ జెప్పఁబడినది. ఆనాఁడు విప్రభోజనార్థము సమకూర్పఁబడిన వస్తు సమృద్ధిని గవి యిట్లు వర్ణించి యుండెను. వడ్డన చేయుచున్న వేంకటమంత్రిగారిసోదరి యీపద్యమును విని సూరకవితో "భావగారూ! (వేంకటమంత్రియు, సూరకవియు నొకరినొకరు "భావగారు" అని పిలుచుకొనుచుండెడి వారఁట) "మీబోఁటి స్వయంపాకనియమము కలవారలకుఁ దక్కటి సముద్రము విడిచినారము" అని చెప్ప, సూరకవి యేమియుఁ బ్రత్యుత్తరముగఁ జెప్పలేక పోయెను. అంత నచ్చటివా రంద ఱామె సమయస్ఫూర్తిగఁ జేసిన పరియాచకమున కెంతయు సంతసించిరఁట. ఇటులే వీనిలోని పద్యములకుఁ జాలవఱకు గాథలు గలవు. ఏది యె ట్లున్నను నీ పద్యములు నీతివిలసితములై హృదయరంజకముగా నున్నవి.

కృతిపతి:—ఈ పద్యములకుఁ గృతిపతి యగు పొణ్ణుపాటి వేంకటమంత్రి 18-వ శతాబ్దాంతమున శృంగవరపుకోట (విశాఖపట్టణము మండలములోనిది) జమీందారు లగు ముఖీ కాశీపతిరావుగారి సంస్థానమున దివానుగ నుండి విశేష ప్రఖ్యాతిఁ గాంచెను. ఈతఁడు గోలకొండ వ్యాపారి తెగలోఁ జేరిన బ్రాహ్మణుఁడు. శ్రీవత్ససగోత్రుఁడు. వీర రాజామాత్యపుత్రుఁడు. దేవబ్రాహ్మణభక్తిపరాయణుఁడు. పండితపక్షపాతి. కవిపోషకుఁడు. ధార్మికుఁడు. ఈ శతకమును జెప్పిన అడిదము సూరకవి యితనిని స్తుతించినట్లు తనయేలిక లగు విజయనగరాధీశులను గాని మఱి యితరరాజులను గాని పొగడి యుండ లేదు. ఈ క్రిందిపద్యములవలన నయ్యది తేటపడఁగలదు.—

క. సరి వతురె గుణసంపద,
వెలవక మాపొణ్ణుపాటి వేంకటపతి కా
ఠరు చక్రవర్తులు, పదా
ఠరు రాజులు, ముప్పదిద్దఱు నియోగివరుల్.

క. వరదానాచారంబుల,
గరిమ గని వసిష్ఠులును గర్ణులును భూ
సురమణి యని నిన్నందురు,
విరచితవృష పొణ్ణుపాటి వేంకటమంత్రీ.

సూరకవి కాశీయాత్ర కేగి వచ్చుచుండ జగన్నాథములో నీ వేంకటమంత్రి మరణవార్తను విని ఖిన్నుఁడై యీరీతిగ నొకపద్యమును జెప్పెనఁట.—

మ. కరుణాసాగర! పొణ్ణుపాటికులవేంకట్రామదాసున్ వసుం । ధరయం దుంచక స్వర్గలోకమునకుం దర్లించినా వేమి? త । త్పురి కల్పావనులు లేవె యాచకులకుం భూయాచకశ్రేణి క । వ్వరు దిక్కే యిది? మొండిజగ్గఁడవు గావా? వెఱ్ఱిసైపల్కితిన్.

ఈ పద్యమును బట్టి సూరకవి కీవేంకటమంత్రియందుఁ గలగౌరవము తేఁటపడుటయే గాక యామంత్రివరుని వితరణాది సుగుణసంపదలు గూడ వ్యక్తములగుచున్నవి. ఈ వేంకటమంత్రి క్రీ. శ. 1780 సంవత్సర ప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁడై యుండవచ్చునని తోఁచెడిని.—

కృతికర్త:—ఈ పద్యములను జెప్పిన అడిదము సూరకవి క్రీ. శ. 1730—1790 వఱకుఁ గల కాలమున శ్రీ విజయనగర సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండెను. ఇతఁడాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, వసిష్ఠసగోత్రుఁడు, చినలచ్చనమంత్రి పౌత్రుఁడు, బాలభాస్కరకవిపుత్రుఁడు, నివాసస్థలము విజయనగరమునకు సమీపమున నున్న భూపాలరాజు రేగ (పూసపాటి రేగ). సూరకవి రచించిన గ్రంథములు. (1) పిల్లవసుచరిత్ర మను నామాంతరము గల కవిజనరంజనము, (2) కవిసంశయవిచ్ఛేదము, (3) ఆంధ్రనామశేషము. (4). ఆంధ్రచంద్రాలోకము, (5) రామలింగేశశతకము, (6) శ్రీరామదండకము. 18-వ శతాబ్దమందుఁ బ్రౌఢప్రబంధరచనకుఁ బేరు వడసినవారిలో నీ సూరకవి యొకఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1790 సంవత్సరప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. మచ్చునకు రామలింగశతకమునుండి ఈ క్రిందిపద్యము:—

సీ॥ గూనమాయంగ మూకుడువానుఁగా కను కలఁడె
వానను దటాకంబు మాయ। నాజ్ఞవెట్టఁగ నర్వ
మగుఁగాక మామిళ్ల కర్వమె చిలుకలకాజ్ఞవెట్టఁ।
జెలమలో నీరుడ్డోఁకులఁ జెట్లఁదోఁడుఁగా కబ్ధి
తోయముఁదోఁడ నలవియగునె। దానునిశిక్షింపఁ
దగు నేరముండిన నర్వమే శిక్షింప నతని భార్య।
తే॥ గాఢతరమైన నధికారగర్వతమము। కానవియదు
గాన మూర్ఖజనపాలు। నిదియసంభావ్యమని యొవ్వఁ
డెఱుఁగకుండు। రామలింగేశ రామచంద్రపురవాస॥

మచ్చునకు వెంకటమంత్రి శతకము నుండి ఈ క్రిందిపద్యములు:—

క. కోయక పెరుఁగదు బచ్చలి,
మేయక పాలీయ దావు; మేదినిలోఁ దబ్బీయక రాదు సుకీర్తియు,
వే యేలా, పొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ। 1

క. చేలకడ దిష్టిపతిమ మె,
కాలంబెదరించు మ్రిచ్చు గావంగలదా?।
చాలును మంత్రికుమారులు,
వీ లిట్టిది పొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ। 2

క. ॰ పొగత్రాగ నట్టినోరును,
పొగడందా బ్రతుకనట్టిభూపతిబ్రతుకున్।
మగఁ డొల్లనిసతిబ్రతుకును,
వెగటు సుమీ పొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ। 3

క. చెడఁ గొఱకు చీడపురు గొక,
పిడికెడుజలక మిడి చెట్టు పెంచునె? చెడుగా।
అడివెట్టుఁగాని, దుర్దశ,
వెడలించునె? పొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ। 4

క. పరపీడనంబుకంటెను,
దురితము సూనృతముకంటెఁ దొరపు వ్రతమున్।
ధర నెంచి చూడఁ గలవా,
విరచితనృప పొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ। 5

క. శ్రీకరగౌతమకూకుద,
కాకుత్థ్సపదాబ్జసేవకప్రవరుఁడ వై
కైకొను మభీష్టసిద్ధి, వి
వేకనిధీ పొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ. 6

క. వెన్నెలవలెఁ గర్పూరపుఁ,
దిన్నెలవలె నీదుకీర్తి, దిగ్దేశములన్
మిన్నంది వన్నె కెక్కెను,
విన్నావా పొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ. 7

క. చుక్కలవలెఁ గర్పూరపు,
ముక్కలవలె నీసుకీర్తి ముల్లోకములన్
గ్రిక్కిరిసి పిక్కటిల్లెను,
వెక్కసముగఁ బొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ. 8

క. లేఁడు భువి వానఁ దడియని,
వాఁడు న్నీయింట భుక్తి వడయనిద్విజుఁడున్
బోఁడిమి మీఱఁగ నిన్నున్,
వేఁడనికవి పొణ్గుపాటి వేంకటమంత్రీ. 9

(11) అడిదము బాలభాస్కరకవి (1808—1874)

కృతిపతి:—శ్రీకృష్ణభూపతి తారావళి యను పేరఁ బరఁగు నీచాటుకావ్యమునకుఁ గృతినాయకుఁడు శ్రీకృష్ణభూపతిమహారాజు. విశాఖపట్టణ మండలములోని మాడుగుల సంస్థానము నీతఁడు క్రీ. శ. 1834—1876 వఱకుఁ బాలించెను. ఈనృపవరుఁడు మహాదాత. విద్యాభిమాని. అనేకు లగు పండితులను గవులను బోషించి వన్నె కెక్కినవాఁడు. మంచిరసజ్ఞుఁడు. తెలుఁగుకవిత నెక్కువగా నాదరించి యభినవకృష్ణరాయలనికీర్తిగన్న రాజోత్తముఁడు. 19 వ శతాబ్దపు ఆంధ్రకవులలో నుత్తమకవి యని ప్రసిద్ధిగన్న మంత్రిప్రెగ్గడ ప్రకాశకవి యీమహారాజునొద్ద నాస్థానకవిగా నుండెను. ఇంద్రగంటి గోపాల శాస్త్రిప్రముఖ పండితప్రవరు లీసభ నలంకరించియుండిరి. పండితకవి యగు శిష్టు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి, అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి, అడిదము బాలభాస్కరకవి (ఈతారావళికృతికర్త) మొదలగు కవు లీ భూపాలుని సమ్మానమును బొంది వర్షాశన మనుభవించుచుండెడివారు. శ్రీకృష్ణభూపతిమహారాజు మెఱమెచ్చులదాత యని చెప్పు నొకపద్య మిచట నుదాహరించుచున్నాను.

సీ. బొండుమల్లెకులసద్భూరిసౌగంధ్యంబు
చెఱకుఁగోలకు సముంచితమధురిమ
కంఠీరవమున కుగ్రప్రభావసమృద్ధి
యంచకుఁ బాలునీ రెంచు నేర్పు
గండుఁగోయిలకుఁ జక్కని కలధ్వనిలీల
ప్రహ్లాదునకు హరిభక్తినియతి
మలయానిలమునకు లలితశీతలవృత్తి
వాణికిఁ బ్రాచుర్యవర్ణనంబు
నీకు వితరణశీలంబు లోకమెల్లఁ,
బొగడుచుండఁగఁ దోడనె పుట్టెనార
మత్స్యకులదీప! దివ్యమన్మథసురూప,
పరమగుణధామకృష్ణభూపతిలలామ.

(అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి.)

మహనీయుఁ డగు నీభూపాలాగ్రణి క్రీ. శ. 1875 సంవత్సరము డిసెంబరు 25 వ తేదీని బరలోకగతుఁ డయ్యెను.

కృతికర్త:—ఈపద్యములను రచియించినది సుప్రసిద్ధాంధ్రకవి శేఖరుఁడగు అడిదము సూరకవి ప్రపౌత్రుఁ డగు బాలభాస్కర కవి. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1808 సంవత్సరమున జననమొంది, 1874 సంవత్సరములోఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెను. ఇతని కాఁపురము విజయనగరమునకు సమీపముగ నున్న రెల్లివలస గ్రామము. ఇతఁడు తన తాతదండ్రులయొద్ద విద్యాభ్యాస మొనర్చినవాఁడు. సంస్కృతాంధ్రములయందు మంచివైదుష్యము గలవాఁడై మనోహరముగఁ గవిత్వము చెప్పి, పండితులమెప్పును గొని, యశస్సు నార్జించిన ధన్యుఁడు. తన ప్రపితామహుఁ డగు సూరకవివలెఁ గవితావృత్తిచే దేశాటనముఁ జేయుచుండువాఁడు. శ్రీకృష్ణభూపతిమహారాజు సభలో సమ్మానము నొందినవాఁ డని తదాస్థానకవివరుని యీక్రింది చాటుపద్యము చెప్పుచున్నది.

క. సాగాగలకవు లిద్దఱు,
బాగొందిరి కృష్ణమూర్తి భాస్కరులు మహా
భోగులు గవ్యనురాగులు,
గోగణపాలకులు మాడుగులసభలోనన్

(మంత్రిప్రెగడ ప్రకాశకవి.)

బాలభాస్కరకవి శ్రీ వేంకటేశ్వరశతకము, జానకీరామశతకము, భోగలింగశతకము, సింహాశైలనృసింహశతకము మొదలగు కొన్ని శతకములను, పదములు పద్యములు

గల పెక్కు చాటుకృతులను జెప్పెను. చిత్ర బంధకవిత్వములయందుఁ గూడ నీతనికి మంచి సామర్థ్యము గలదు.

శ్రీకృష్ణభూపతితారావళి

క. శ్రీమన్మృగరా ,,జాశ్వని'',
సోమకళాభరణగౌరి శుంభద్విభవ
స్తోమ మిడు నీకు శ్రితసుర,
భూమిజ మత్స్యకులకృష్ణభూపలలామా.

క. నిరియును నాయువు తేజము,
నిరుపమరథమదగ ,,జాశ్వని'' చయము లెలమిన్
గరుడాశ్వినికునివృత,
సరసాగ్రణి కృష్ణభూప స్మరనిభరూపా.

క. వరరత్నాంచితవలయా,
,,భరణి''తకరుఁడ వగునిన్నుఁ బ్రస్తుతిసేయం
దరమా సత్కవివరులకు,
సరసాగ్రణి కృష్ణభూప స్మరనిభరూపా.

క. ధరణీశా,, త్తర! భాద్రా''
కర! రక్షింపుమను శత్రుగణముల నెల్లం
గరుణించి ప్రోచుచుందువు,
సరసాగ్రణి కృష్ణభూప స్మరనిభరూపా.

క. ,,రేవతి'' యను కామినితను,
సేవింపఁగఁదలఁచు సుగుణశీలికి ననుజుం
డై విలసిల్లెడు వానిన్,
భావించెదు కృష్ణభూప భావజరూపా.

క. తారావళి యను కావ్యము,
తారావళికరణిఁగూర్చితనరఁగ నీకుం
బేరుగ నొసఁగితి నిదిగొని,
భూరికృపం బ్రోవు కృష్ణభూపతివర్యా.

---

(12) మండపాక కామకవి

(క్రీ. శ. 1810—1870)

ఇతఁడు వేఁగినాటి వైదికబ్రాహ్మణుఁడు, పారాశరగోత్రజుఁడు, కోనమ పేరయలకుం బుత్రుఁడు, లచ్చనార్యుని పౌత్రుఁడు. జన్మస్థలము విశాఖపట్టణ మండలములోని బొబ్బిలిపుర సమీపమున నున్న కామనవలసాగ్రహారము. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1810 వ సంవత్సరప్రాంతమున జననమొంది 1872 వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁ డయ్యెనని యీ కవివరుని ప్రపౌత్రులగు శ్రీ రామశాస్త్రిగారు చెప్పుచున్నారు. కామనవలస పూర్వ మీ కవివంశజులకు శ్రీ బొబ్బిలిపురాధీశులు అగ్రహారముగ దయ చేసిరని వినుచున్నాము. ఇక్కడఁ గవిగారి కనిష్ఠపితామహుఁడు సోమనార్యుఁడు సోమేశ్వరాలయమును బ్రతిష్ఠించి, దేవుని భోగ రాగాదులకుఁ గొంత భూవసతి నేర్పాటుచేసి ధన్యుఁ డయ్యెను. ఆ శివాలయము నేఁటికిని మంచి స్థితిలో నుండి యథాక్రమముగ రాగ భోగాదు లందుచున్నదని తెలియవచ్చెడిని.

కామకవికి సంతానము నలువురు: ముప్వురు కుమారులు నొక కూఁతురు. పెద్ద కుమారుఁడు రామస్వామిశాస్త్రి. అవధూతానుభూతి, గీతాశాస్త్రము మొదలగు గ్రంథములు రచించి పేరుగాంచెను. రెండవవాని పేరు పార్వతీశ్వరశాస్త్రి. రాధాకృష్ణసంవాదము మున్నగు ననేక గ్రంథములు రచించి విద్వత్కవి బిరుదము నన్వర్థముచేసి శ్రీ బొబ్బిలిసంస్థానాస్థానకవిపదము నలంకరించి మించిన కవితల్లజుఁడు. మూఁడవ కుమారుఁడు పేరయశాస్త్రి గొప్ప మంత్రశాస్త్రవేత్త. కామకవి సజీవుఁడై యున్నప్పుడే పుత్రు లందఱు గొప్ప విద్వాంసులై యశస్సు

నార్జించి యాతని కత్యంతామోదమును గూర్చుచు వచ్చిరి.

ఈ కవివరుఁడు బాలుఁడై యుండు తఱిఁ దండ్రియగు పేరయకవి, నానాఁటికి వృద్ధియగుచునచ్చిన కుటుంబమును లెస్సగా సంరక్షింపఁజాలక యప్పులపాలై అగ్రహారపు భూములరాఁబడిని యప్పుపైఁ బెరుగువడ్డీక్రింద విడిచిపెట్టి, బొబ్బిలికి ననతిదూరమున నున్న పాత్రేరను గ్రామమునకు సకుటుంబముగ వెడలివచ్చి, శ్రీబొబ్బిలిమహారాజవంశమునకు సన్నిహిత బంధువర్గములోఁ జేరిన శ్రీదామెర వారి యాశ్రయమును బొంది, జీవయాత్ర సాగించుచుండెను. పాత్రేరునకు వచ్చునరికిఁ గామకవి 15, 16 సంవత్సరముల ప్రాయము వాఁడు. అప్పటికే యాతఁడు సంస్కృత మునఁ గావ్యపంచకము ముగించి, నాటకాలంకారగ్రంథములను జదువుచుండెను. తండ్రి గారి శిక్షక్రింద శ్రద్ధాళువై విద్యగఱచుచుఁ దన నిరుపమానప్రతిభచే నచిరకాలములో గొప్ప సాహితీపరుఁ డయ్యెను. తన తండ్రి గారికిఁ గష్టము లేకుండఁ దానే తమ కాశ్ర యులైన వెలమవారికి విద్యాగురువై పాఠములు చెప్పుచు వచ్చినందున శిష్యులగు వెలమవారును, నింక గ్రామములోనివారు నీతనియెడ భక్తిగౌరవములు చూపుచు వచ్చిరి. ఈతనికి నిరువదియైదేండ్లు వచ్చు నరికిఁ దండ్రిగారగు పేరయకవి స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. నిరోష్ఠ్యదాశరథీశతకము, కుముద్వతీపరిణయము,ఇందుమతీపరిణయము, అను నవి పేరయకవి రచించిన గ్రంథములని చెప్పుచున్నారు. ఒకానొకప్పుడు మండపాకవారి యిల్లుఅగ్నిప్రమాదమునకు లోనుగాగా,నింత కమును సంగ్రహింపఁబడిన యనేకములగు తాళపత్రగ్రంథములతోఁ బాటు పేరయకవి కృతగ్రంథములు గూడ వీతిహోత్రున కాహుతి యయ్యెనఁట. అయిన నాగ్రంథముల లోని కొన్నిపద్యములను మాత్ర మీవంశజులు సేకరించి యున్నారు.

కామకవి తన ప్రతిభావిశేషముచే నానాఁటికి నుభయభాషలయందును గొప్ప సాహిత్యము నలవఱచుకొని, రెంటియందును సరసమగు కవిత్వము చెప్పుచుఁ దన కాశ్రయులైన వెలమవారి సమ్మానగౌరవములకుఁ బాత్రుఁడై, తన జీవితకాల మంతయుఁ బాల తేరునందే గడపెను. ఇతనికిఁ గల సంస్కృత సాహిత్య మపారము. ఈతని కవిత్వమునందు మూఁడుపాళ్ళు సంస్కృతము; ఒకపాలు తెలుఁగు. ఇతఁడు పెక్కు గ్రంథములు రచియించి మించెను. అయ్యవి, బలరామక్షేత్ర మహాత్మ్యము,బ్రహ్మోత్తరఖండము,కార్తీక వ్రతమహాత్మ్యము, రామచంద్రప్రభుశతకము, శ్రీ సూర్యనారాయణశతకము, జానకీరామశతకము, అష్టకములు, దండకములు మున్నగునవి. ప్రకృతమున నీవ్యాసమునందీ కవివరుని కవితావిశేషములను విమర్శించి చెప్పుటకు నాకు లభ్యమైన గ్రంథము ఈక్రిందిది:—

బలరామక్షేత్రమహాత్మ్యము— ఇది

యొక స్థలపురాణము. ఇందు నాగావాలీతీరమున విరాజిల్లు * నైదు శైవక్షేత్రముల మహాత్మ్య మభివర్ణింపఁబడినది. ఈ శైవ క్షేత్రము లన్నియుఁ గృష్ణాగ్రజుఁ డగు బలరామమూర్తిచేఁ బ్రతిష్ఠితములు. లాంగలీ నదినిగూడ హాలియే నిర్మించెనని చెప్పఁబడెను. "హాలి తీర్థాటనకాలమందు నొక దివ్యక్షేత్రమున్ నిత్యని । ర్మలతోయాపగయుఁ రచించె బలరామక్షేత్రమున్నాగ, లాంగలినా" అని గ్రంథారంభమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

మహాభారతయుద్ధకాలమున బలరాముఁడు కౌరవపాండవులలో నేరికిని సాహయ్యము చేయనొల్లక తీర్థాటన మిషను నిజదేశమును బాసి చనెను. ఈ విషయమే యీ గ్రంథమునందు "దూరాలోచననేయఁ గౌరవులకుం దోడైతి నాకృష్ణుతో । వైరంబిప్పుడె వచ్చుఁ బాండవులఁ గావంబోవఁగా శిష్యసం। హారక్రూరత సంఘటిల్లు" ననియుఁ, గాన "ఇప్పుడె తీర్థయాత్రమిష నేగెద వేగమె" యనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లు బలరామమూర్తి సముచితపరివారపురోహితామాత్య భూసురవరసమేతుఁడై శ్రీకృష్ణాదులను వీడ్కొని ద్వారకాపురము వెడలిపోవునపుడు శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డగ్రజునకు నమస్కరించి "అన్నా ! కళింగదేశమునఁ గచ్ఛపేశ్వరుని క్షేత్రములోపలఁబశ్చిమప్రదేశమున లోకోపకారకముగఁ గార్యమొకటి నీచే నిర్వహింపఁబడును." అని చెప్పెను. (ఇది ప్రథమాశ్వాసము).

ఇట్లు కదలిపోయి బలరాముఁడు పరమపావనియగు గంగానదిం దర్శించి, యందు గ్రుంకులిడి, వారణాసీప్రముఖ దివ్యక్షేత్రముల సేవించి, కతిపయ ప్రయాణంబుల భువనేశ్వరక్షేత్రముం జేరుకొనెను. అచ్చట నంబికాభువనేశ్వరులఁ బూజించి, పదపడి పురుషోత్తమక్షేత్రమున శ్రీజగన్నాథుని సందర్శించి ధన్యుఁడయ్యెను. అటుతరువాత ఋషికుల్యానదీతీరస్థిత తుంబీశ్వరుని, వంశధారానదీతీర జయంతక్షేత్రమందలి మధుకేశ్వరస్వామిని, (ఇప్పటి ముఖలింగక్షేత్రము) రత్నాచలనివాసుఁడగు పద్మనాభస్వామిని, సంసేవించి, యా దివ్యక్షేత్రములందలి దర్శనీయవస్తువులం దిలకించి, ప్రహర్షితాత్ముఁడై యాచోటువెడలి చనియెను. (ఇది ద్వితీయాశ్వాసము).

ఇట్లు కళింగదేశభూములఁ బర్యటనము సలుపు హాలాయుధుని ప్రలంబసూతి యగు నాలంబనాసురుఁడు పూర్వవైరమును మదిలోఁ బాటెంచి, పంతముమీఱ నాతని దాఁకి కయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్వఁ దన పుణ్యతీర్థాటనమున కాటంకము గలిగించిన యా యసురునిపై హాలి కడుంగడు నలిగి యాతని నా సంగరమందుఁ బరిమార్చెను. అంత నా సురుని మిత్రులగు రాక్షసు లంతతోఁ బోనీయక, బలరామునితోఁ బోర సమకట్టిరి.

---

1 పాయకపాడు	...	పాటలేశ్వరలింగము
2 గుంప	...	సోమేశ్వరలింగము
3 సంగా	...	సంగమేశ్వరలింగము
4 శ్రీకాకుళము	...	కోటీశ్వరలింగము
5 మఫజ్ బందరు	...	మణినాగేశ్వరలింగము

కాని వారల నందఱి నాశ్రమంబునఁ దెగ టార్చి, సుపర్వసంతతుల పొగడ్తలతోఁడ వారి యాశీర్వాదమును బొంది, మగుడఁ దీర్థాట నము చేయుచుండెను. అంతఁ గళింగదేశ జను లా బలభద్రుని దర్శించి, యుపాయన ములను సమర్పించి, కృతజ్ఞతాపూర్వకప్రణా మంబు లాచరించి, యిట్లు విన్నవించిరి:— "దేవా! నీ నిరుపమాన పరాక్రమాతిశయ మున మా కళింగసీమ నిష్కంటకమయ్యెను. రాక్షసులవలని యలజడి మాకుఁ దప్పెను. మా కోరు వరమును బ్రసాదింపుము. అన, హలి "దీనరక్ష నా నిశ్చలమగు వ్రతము- గాన వరంబుఁ గోరుఁ"డనిన వారలిట్లనిరి:— "దేవా! నిబిడప్రబలాటవి దాటి యిచ్చట నుండి కాశికేగఁజాలము. కాఁబట్టి మాకు ముదమ్ము కలుగులాగున గంగను తేవల యును. ఇంక నా నదీతీరమందు శైవలింగము లను నిలుపవలయును." అను నా కాళింగుల పలుకు లాలించి, రౌహిణేయుఁడు శివుం బ్రార్థించి, యా మహాదేవునిఁ బ్రసన్నుం జేసి కొని, తత్కృపచేఁ దక్షిణము వింధ్యశైలము నకుం బోయి, యచ్చట నిశ్చలభక్తిని దివ్య గంగ ననేకరీతుల స్తవ మొనరించి, యమునా సరస్వతులతోఁ గూడ నా గంగను రాఁ బ్రార్థించుచుఁ దన హలమున వింధ్యాద్రి నాటించి మీటఁగా నా దివ్యనదీత్రయ ముద్భవమొందెను. లాంగలీఁ (నాగావళి) నామముతోఁ నొప్పునట్టిదియే గంగ. వేగవతి యను పేరఁ బరగునదియే యమున. ఝంఝా వతీ నామమున విరాజిల్లునదియే సరస్వతి. ఇట్లుద్భవమొందిన నదీత్రయమును దన నాగ టితోఁ దక్షిణాభిముఖముగఁ గళింగదేశ భూములకు దీసికొనివచ్చుచుండఁ * బాయక పాడనుచోట నయ్యది యుత్తరవాహినికాగా, నాస్థలము క్షేత్రరాజమై యొప్పారునని యచ్చటి కిరాతులకుం జెప్పి, యా తావున శివలింగ మొకదానిం బ్రతిష్ఠించి, దానికి సిద్ధేశ్వరలింగమని (పాటలేశ్వరలింగము) పేరిడెను. ఇట్లు దక్షిణదిక్కుగా లాంగలీ నదీ సహితుఁడై వచ్చి, "గుంప" యనుగ్రామ మునొద్ద సోమేశ్వరలింగమును బ్రతిష్ఠించెను. పిమ్మట నీరీతిగ గంగాగ్రగామియై యతి దూరము చని యొకచోట లాంగలియు, వేగవతియు, ఝంఝావతియుఁ గలియుటఁ జూచి, ప్రహర్షితాత్ముఁడై యా దివ్యస్థలము రెండవ ప్రయాగయగునని యెంచి యక్కడ నిందుధరుని నిలిపెదఁగాక యని ద్విజప్రవరుల సహాయమున లింగప్రతిష్ఠ గావించెను. నదీ త్రయము సంగమమగుచోటఁ బ్రతిష్ఠింపఁ బడిన కారణమున నా దేవునకు "సంగమేశ్వ రుఁడ"ని పేరు వచ్చెను. (ఇది తృతీ యాశ్వాసము)—

పిదపఁ గృష్ణాగ్రజుఁడు తాఁ దెచ్చు గంగతోఁగూడఁ (లాంగలీనది) గొంత దవ్వేగి కళింగదేశమున శ్రీకాకుళమను గ్రామము చెంత విశ్రమించి నిశ్చలుఁడై తీవ్రసమాధి నుండ, గురూపదిష్టమగు నాత్మధ్యానలక్ష్యంబు తార్కాణమై లభింప, శివుని లక్ష్యేశ్వర

* Pavakapad: An agraharam of 431 people on the bank of the Nagavali, which contains the uppermost of the five shrines built along that river and is the chief place in a mokasa granted by a former Maharajah of Jeypore to Bhuvaneswara Prahrazu, an Uriya Brahman.
(Vizagapatam Gazetter Chapter. XV. P. P. 301. Rayagada Taluk).

నామమునఁ బ్రతిష్ఠించెను. పిమ్మట బలదేవుఁ డచటనుండి కొంతవఱకు సాగిపోవ నతనికిఁ గోటిరుద్రనివహాన్వితుఁడయి శివుఁడు పొడ సూప నతఁడు "శ్రీరంజిల్లఁగ రుద్రకోటిగణముల్ సేవింప లింగాకృతి న్నీవెల్లపుడు నివాసము గావించి యనుగ్రహమునఁ గాళింగులకుఁ బావనమగు నీదర్శన మీయవలయు" నని యాదేవుని వేఁడుకొనెను. భక్తవత్సలుఁడగు నీశ్వరుఁడు వరము ననుగ్రహింప నక్కడ లింగప్రతిష్ఠం గావించి,యాదేవునకు కోటీశ్వరుఁ డని పేరిడెను. ఈకథాసందర్భమునఁనే కవి, శ్రీహర్షవల్లిక్షేత్రమున నమరగణనాథుఁ డగు నింద్రుఁడు శ్రీసూర్యభగవానుని బ్రతిష్ఠించెనని చెప్పియున్నాఁడు. (ఇది చతుర్థాశ్వాసము)

అట్లు రౌహిణేయుఁడు లాంగలీనదితోడ ప్రాక్సముద్రతీరము దాఁకఁ జనియయ్యాపగజలధిం గలియుచోట, మణిమస్తకులగు నాగులవేడికోలు ననుసరించి శివలింగంబునుం బ్రతిష్ఠించి యావేల్పునకు మణినాగేశ్వరుఁ డను నామ ముంచెను. పైని వర్ణించినరీతినిఁ గాళింగుల మనోభీష్టమును నెరవేర్చి, కృష్ణాగ్రజుండు కళింగదేశమును దాటి,దక్షిణదేశమందలి దివ్యక్షేత్రములను సేవించి, సుఖప్రయాణంబుల నిజపరివారముతోఁగూడ ద్వారకానగరంబుం జేరుకొనెను. (ఇది పంచమాశ్వాసము- గ్రంథ మింతటితో సంపూర్ణము గావింపఁబడెను)

కామకవి యీపుణ్యకథాప్రబంధమునందు క్షేత్రమహాత్మ్యాభివర్ణనము బహురమ్యముగాఁ జేసి తనకుఁగల యాస్తికత్వము, సదాచారసంపత్తి, దైవారాధనతత్పరత మొదలగు నుత్తమగుణములను జక్కఁగా వెల్లడించియున్నాఁడు. కవితాధోరణి తెలియుటకుఁ గొన్ని పద్యముల నీక్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను :—

చ. సకలసురాసురప్రకర సంహతిచే జనసున్నమగింపఁ
జే। యక జనియించి ప్రాణవిభు నక్కున నెక్కుచు
బొల్చి కొల్చువా। నికి సిరులిచ్చి ప్రోచు నెడ నిల్కడ
గల్గి వొగడ్త వెల్గు జా। నకియను నూత్నలక్ష్మి కరుణా
శరణంబయి మమ్ముఁగావుతన్.

ఉ. అందలి చంద్రశాలలవిహారము సల్పెడు కాంచనాం
గులా। క్రిందనకేళికాసరసిరీతిఁ జెలంగు నభోనదిం
బ్రియం। బందుచునంగిచూడఁగఁ దదాస్యములం
దునఁదోప వానిసు। మ్మందఱుఁ గాంచనాంబుజ
ములందురు। లోహము మెల్చిపూయనే.—

(1 ఆశ్వా॥)

శా. బోధానందమయస్వరూప, శ్రుతిసంపూ
జ్యప్రియాలాప, దు। ర్మేధాధ్యానము
రాప, పాపజనదుష్పెరిత్వ్యస్ఫురద్రూప,వి।
ద్యాధారేయ మనోసురూప, కుసుమా
స్త్రాశ్చర్యకృద్రూప నా। నాధర్మోపచయో
పకారక జగన్నాథా! జనాధారకా.—2 ఆశ్వా॥

ఉ. నాగలిరోకలింగొని యనాథవిధంబుననున్న నిన్నువే।
లాగునఁ జంపినందురములన్సరలం దెరలించు మీకుఁ
బే। రా? గణుతింపనంచు విడనాడిన నూరక
యుండలేక యి। ట్లాగడముల్ రచించెదవహో కను
మాఘునమార్గణోద్ధతుల్. —3 ఆశ్వా॥

ఉ. వామనమూర్తియై యమరవాహిని నిచ్చిన నీదుపమ్మ
ల। త్మీమహణులిచ్చి సంతసిలఁజేసితి, నీమహనీయ
లాంగలీ। కోమలి దివ్యవాహిని నిగూర్చిన నీకిఁక
నేమియిచ్చెద। న్నామమవుగాన నే నిదె నమస్కృతి
చేసెదఁ గన్యకాప్రదా. —5 ఆశ్వా॥

శా. ద్యోవీధింజనుమూర్తి వేడిమి మనుష్యుల్ కన్నులం
జూచుచున్। సేవింపంగ నశక్యమంచు నెదలంజెం
తింపఁ దన్మానవా। ళీ వాంఛల్ ఫలియింప నీవరస
వల్లిన్ సౌమ్యరూపంబుతో। నావిర్భావముఁనొంది
వెల్గెదవుగాదా సూర్యనారాయణా.

—(శ్రీసూర్యనారాయణశతకము)

కళింగనగరము

శ్రీయుత గాడె నరసింగరావుగారు, బి. ఏ. ఎల్. టి.

కళింగనగర మెచ్చటనున్నది?

విష్ణ్వాది మహాపురాణములను, భారత రామాయణాదికావ్యములను, మహావంశము, జాతకకథలు మున్నగు బౌద్ధగ్రంథములను, జూచినచో, 'రాజపురము' 'దంతాపురము,' 'సింహపురము' 'కలింగనగరము' అను పట్టణములు కలింగదేశమున నున్నట్లు తెలియును. తామ్రశాసనములును, శిలాశాసనములును చూచినచో దంతాపురము, సింహపురము, కలింగనగరము, సారెపల్లి అను పట్టణములు గన్పడును. ఇవన్నియు కలింగదేశ మండలి నగరములు. ప్రస్తుతము గంజాము మండలమునందున్న కలింగపట్టణమను రేవు స్థలమే ప్రాచీనకాలపు కలింగదేశమునకు రాజధాని యని విన్సెంటుస్మిత్తు మున్నగు కొందరు తమగ్రంథముల వ్రాసినారు. కొంత కాలమునకు తరువాత రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిగారు ముఖలింగశాసనముల పరిశీలించి శాసనములందలి కలింగనగరము ముఖలింగము గాని కలింగపట్టణము గాదని ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా అనుపత్రిక నాల్గవ సంచిక యిరువదినాల్గవ నంబరు పత్రికయందు వ్రాసినారు. అటుతరువాత తమ గ్రంథములను తిరిగి ముద్రింపించునపుడు విన్సెంటు స్మిత్తుగారు ప్రాచీనకలింగమునకు ముఖలింగమే ముఖ్యపట్టణమని వ్రాసినారు. వీరి వ్రాతలయందు విస్పష్టముగ దేశకాలవిభాగము గన్పడనందునను, ప్రాచీన వాఙ్మయమున నీముఖలింగము పేరే లేకుండుటంచేసియు, రాజపుర, దంతాపుర, కలింగనగరముల నామము లుండుటంజేసియు వివాదము పెరిగినది. ప్రాచీనగ్రంథములును, శాసనములును గూడ ప్రమాణకోటియందు జేర్చిన గాని నిజమైన దేశచరిత్ర తెలియనేరదు గనుక నారెండిటి నీవ్యాసమునందు విమర్శించి, నాయభిప్రాయమును తెలియజేయుచున్నాను.

వాల్మీకిరామాయణమున నయోధ్యకాండ 71 సర్గలో నిట్లున్నది:—దశరథుని మరణానంతరము భరతుని తోడితెచ్చుటకు దూతలు కేకయదేశమునకు వెళ్ళిరి. భరతుడు బయలుదేరెను.

సప్రాఙ్ముఖో రాజగృహాదభినిర్యాయ రాఘవః।
తతస్సుదామాంద్యుతిమాన్సంతీర్యావేక్ష్య తాంనదీం॥
హ్లాదినీం దూరపారాంచ ప్రత్యక్స్రోతస్తరంగిణీం।
శతద్రూమతరత్ శ్రీమాన్నదీ మిక్ష్వాకునందనః॥

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

వేగినీంచకులింగాఖ్యాం హ్లాదినీం పర్వతావృతాం।
యమునాం ప్రాప్యసంతీర్ణో బలమాశ్వాసయత్తదా॥
శీతీకృత్యతు గాత్రాణిక్లాన్తానాశ్వాస్యవాజినః।
తత్రస్నాత్వాచపీత్వాచ ప్రాయాదాదాయచోదకం
రాజపుత్రో మహారణ్య మనభీక్ష్ణోపసేవితం ।
భద్రోభద్రేణయానేన మారుతః ఖమివాత్యయాత్॥
భాగీరథీం దుష్ప్రతరామం శుధానే మహానదీం।
ఉపాయాద్రాఘవస్తూర్ణం ప్రాగ్వటేవిశ్రుతే పురే।
సగంగాంప్రాగ్వటే తీర్త్వాసమాయాత్కుటికోష్టికాం॥

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

తత్రరమ్యేవనేవాసంకృత్వా సౌప్రాఙ్ముఖోయయౌ।
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
సాలాంస్తుప్రియకాన్ప్రాప్యశీఘ్రానాస్థాయవాజినః
అనుజ్ఞాప్యాథ భరతో వాహినీం త్వరితోయయౌ॥
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
వ్యపాయాద్రాఘవస్తూర్ణం తీర్త్వాశోణాంమహానదీం
కలింగనగరే చాపిప్రాప్యసాలవనం తదా
భరతిః ప్రమాగచ్ఛత్సుపరిశ్రాంతవాహనః
వనంచసమతీత్యాను శర్వర్యా మరుణోదయే
అయోధ్యాం మనునారాజ్ఞానిర్మితాంసందదర్శహ
తాం పురీం పురుషవ్యాఘ్రస్సప్తరాత్రోషితోపథి॥

భరతుడు ప్రియకసాలములను స్థలమునకు వచ్చిన పైని తన సేనను విడిచి యశ్వారూఢుడై తానొక్కడును శీఘ్రముగా వెళ్ళెనని యుండుటచే నీ శ్లోకము తరువాతను చెప్పిన దేశములు దశరథుని రాజ్యములోనివని యూహించుట కవకాశ మున్నది. ఈ దేశములమధ్యను కలింగనగరమును చెప్పుటచే నది దశరథుని పరిపాలనమున నున్న పట్టణమని చెప్పవచ్చును. 'వ్యపాయాద్రాఘవస్తూర్ణం తీర్త్వాశోణాం మహానదీం కలింగనగరే చాపి'యని యుండుటచే మొదట నెచ్చటనో శోణానదిని దాటెననియును పిమ్మట కలింగనగర సమీపమందు గూడ శోణానదిని దాటెననియును అర్థము. తరువాత సాలవనము చేరునరికి గుర్రము పరిశ్రాంత మాయెను. అప్పటికి రాత్రి సమీపించినను ఆగకుండా ఆరాత్రి యందే ఆ వనమును దాటి మరునాడరుణోదయమున కయోధ్య చేరెను. అందుచే కలింగనగరము శోణానదీతీరమున నున్నదనియు,దానికి కొంతదూరమున నున్న సాలవన మయోధ్య కొకరాత్రి ప్రయాణమున నున్నదనియు తెలియనగును. దీనిం బట్టి చూడగా అయోధ్యకు కలింగనగర మొకరోజు ప్రయాణము [illegible] నంత దూరమున గలదని తెలియును. ఈ ప్రయాణము శీఘ్రగామియగు నశ్వముపై చేయబడినది గావున అల్పమని యెంచుటకు వీలులేదు. ఈ శోణానదీతీరమున నున్న కలింగనగరమున కాలింగులు ప్రత్యేకము రాజ్యము చేయుచుండిరని చెప్పుటకు పైనుదాహరించిన శ్లోకములు వీలు చిక్కనియ్యవు. కావున నీ పట్టణమందు కలింగులను జను లుండిరని మాత్ర మూహించుట కవకాశ మున్నదే గాని కలింగరాజ్యమునకు రాజధానియైన కలింగనగర మిదియని చెప్పుటకు వీలులేదు. కాని మరియొక యంశ మూహించుటకు వీలున్నది. నగర పరిమిత రాజ్యములు కొన్ని గలవు గాన కలింగరాజ్యమును తన్ముఖ్యపట్టణమును గూడ కలింగనగరమనియే యూహించవచ్చును. ఎట్టులైనను దశరథుని కాలమునాటి కలింగులు అయోధ్యకు పశ్చిమమున నొకరోజు ప్రయాణమున నున్న కలింగనగరమున నుండిరి. దశరథు డెప్పటివాడు? ఇది తెలియుటకు పురాణములందలి ఇక్ష్వాకువంశావలిని పరిశీలించిన కొంత తెలియవచ్చును. అన్ని పురాణములందును సుమారొక్కరీతిగనే ఈ వంశావళి యున్నది. కాని విష్ణుపురాణమందు మాత్రము వచనరూపమున నున్నది. దాని నిందు పొందుపరుచుచున్నాను.

అజాద్దశరథోఽస్యాపి శ్రీభగవానబ్జనాభోజగత్స్థిత్యర్థ-మాత్మాంశేన రామలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్న రూపిణాచతుర్థాపుత్రత్వ మయాసీత్॥ రామాయణ కథాసంగ్రహము. ***రామస్యతు కుశలవౌ పుత్రౌ లక్ష్మణస్యాంగదచంద్రకేతూతక్షపుష్కరౌ భరతస్య సుబాహు శూరసేనౌ చ శత్రుఘ్నస్య

కుశస్యాప్యతిథిరతి థేరపినిషేధపుత్రోభవత్। నిషేధస్యాపినల స్త స్యాపినభోనభసః పుండరీక స్తనయః క్షేమధన్వాతస్యచదేవానీక ః। తస్యాప్యహీనగుః తతోరురుః తస్యచపారియాత్రః పారియాత్రాద్దలోదలాచ్ఛలఃతస్యాప్యుక్థః ఉక్థాద్వజ్రనాభః తతోమ్యథితాశ్వః తతశ్చవిశ్వసహోజజ్ఞే హిరణ్య నాభ స్తతో మహాయోగీశ్వరోజైమిని శిష్యోయతో యాజ్ఞవల్క్యాద్యోగమవాప। హిరణ్యనాభస్యపుత్రః పుష్యః తస్మాద్ధ్రువసంధిః తతస్సుదర్శనఃతస్మాదగ్నివర్ణః తతశ్చశీఘ్రః తతోపిమరుః పుత్రోభూత్ః యోసౌయోగమాస్థాయాద్యాపికలాపగ్రామమాశ్రిత్యతిష్టతిఆగామియుగేసూర్యవంశక్షత్రప్రవ ర్తయి తాభవిష్యతీతి। ప్రసుశ్రుత స్తస్యాత్మజఃతస్యాపిసుగతిః తతశ్చామర్షః తస్యమహాస్వాన్ తతోవిశ్రుతవాన్ తతోబృహద్బలోయోర్జున తనయేనాభిమన్యునా మహాభారతయుద్ధేక్షయమనీయత॥
(విష్ణుపురాణం అంశ 4 అధ్యాయం 4.)

ఈ వంశావళిని బట్టి మహాభారతయుద్ధమున నభిమన్యుచే జచ్చిన బృహద్బలునకు 34 వ వాడు దశరథుడని తెలియుచున్నది. తరమునకు 30 సంవత్సరములు కట్టవచ్చును; లేదా 25 సంవత్సరములయిన కట్టవచ్చును. కడపటి గణనచే మహాభారతయుద్ధమునకు సుమారు 850 సంవత్సరముల కాలముక్రిందట కలింగులు శోణానదీతీరమున నున్న కలింగనగరమునం దున్నట్లూహించవచ్చును. మహాభారతయుద్ధము క్రీ॥ పూ॥ 1175 సంవత్సరప్రాంతమున జరిగినదని కొందరు పరిశోధకు లభిప్రాయపడుచున్నారు. అదియే సత్యమని గ్రహించినచో నేటికి 3953సంవత్సరములక్రిందటి నాటిదీ స్థలనిర్దేశమని తెలియవలెను. మన దేశపుగ్రంథములందు భారతయుద్ధముకలియుగాదిని జరిగినట్లున్నది. కలియుగాది క్రీ॥పూ॥ 3101 సంవత్సరము. ఈ మన దేశపు గణనచే నేటికి 5878 సంవత్సరములక్రిందటి ముచ్చట ఇది. అప్పటికాలమున నార్యావర్తపు వాయవ్యభాగమున నున్న అయోధ్యాపురమునకు పశ్చిమమున నొక రోజు ప్రయాణములో శోణానదీతీరమం దొక కలింగనగరము గలదు. ఇందు కలింగులను జనులు నివసించి యుండిరని చెప్పవచ్చును.

ఇక మహాభారతకాలమునాటి స్థితి యెట్లున్నదో కొంత పరిశీలింతము. భీష్మపర్వమున జంబూద్వీపవిభాగములను చెప్పు సందర్భములో ఈక్రిందిశ్లోకము లున్నవి:—

తత్రేమేకురుపాంచాలాఃశాల్వామాద్రేయజాంగలాః
శూరశేనాఃకలింగాశ్చబోధామాలా స్తథైవచ॥38॥
♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦
ప్రోషకాశ్చ కలింగాశ్చకిరాతానాంచజాతయః ॥96॥
తోమరాహింసమార్గాశ్చతథైవకరభంజుకాః।
ఏతేచాన్యేజనపదాఃప్రాచ్యోదీచ్యా స్తథైవచ ॥97॥

ఈ సందర్భమున రెండు పర్యాయములు కలింగులు చెప్పబడినారు. ఇట్లు చెప్పు టెందుకు? ఈ రెండుకలింగములును ఒక్కటియేనా? లేక వేర్వేరు కలింగములా? ఈ ప్రశ్నకు సమాధానము తెలియుటకు భారతమునందలి మరికొన్ని యంశములు పరిశీలించవలసియున్నది.

తతఃకదాచిద్రాజానః సమాజగ్మస్స్వయంవరే
కలింగవిషయే రాజన్రాజ్ఞశ్చిత్రాంగదస్యచ
శ్రీమద్రాజపురం నామ నగరం తత్రభారత॥
శాన్తిపర్వం॥ అధ్యాయం 4॥

ఇది శాన్తిపర్వమున నున్నది. ఇక

ఉద్యోగపర్వమున కృష్ణునిగూర్చి చెప్పునంద ర్భమున, నిట్లున్నది.

అయం కపాటేనజ ఘానపాండ్యం
తథా కళింగాన్ దంతకూరేమమర్దయన్॥

అధ్యాయం 47 ॥శ్లో 75

వీటివలనగూడ కళింగములు రెండా ఒకటా యను సంశయము పూర్తిగ నివారణ కాదు. శాన్తిపర్వమునందలి శ్లోకమును, ఉద్యోగపర్వములోని శ్లోకమునుగూడ కలిపి యొకటే కళింగమనియు, నందు రాజపురదంత కూరములు రెండుపట్టణము లని తెలియ వచ్చునుగాని, మొదటి శ్లోకమునుబట్టి యొకటే కళింగమని చెప్పలేము. అట్లుచెప్పిన రెండు పర్యాయము లెందుకు చెప్పవలెననుటకు యుక్తి కనిపించదు గనుక నొకచోట చెప్పినది తప్పనవలెను. లేదా రెండు కళింగము లున్నవని చెప్పవలెను. అయితే ఉద్యోగ పర్వమునందలి శ్లోకమును కొంత విమర్శించిన నేదైన విశేషము గోచరించునని యాలోచించి దంతకురమున శ్రీకృష్ణుడు మర్దించిన కాలింగు లెవరన్న యంశమును పరిశీలించగ నీ క్రింది శ్లోకములు,

కలింగేశోదంతవక్రస్సహానుజః

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

సఖీనామపచింకుర్వన్ద న్తవక్రోరుషాభ్యగాత్
శిశుపాలస్యశాల్వస్య పౌండ్రకస్యాపిదర్మతిః
పరలోకగతానాంచకుర్వన్పారోక్ష్యసౌహృదం
గదాముద్యమ్యకారూషోముకుందం ప్రాహదుర్మదః॥

భాగవతమున దశమస్కంథములో ఉత్తరార్ధమందు 78 అధ్యాయమున గన్పడినవి. వీటిం బట్టి చూడ కళింగేశ్వరుడగు దంతవక్రుడు శ్రీకృష్ణునిచే జచ్చెనని తెలియుచున్నది. ఈ యుద్ధము దంతకురమున జరిగి యుండనోపును. ఈ దంతకురము మెచ్చట నున్నదని తెలియుటకై సాల్వవధ సందర్భమును భారతమందు చూడవలెను. ధర్మరాజు రాజసూయయాగకాలమున శిశుపాలుడు కృష్ణునిచే హతుడయ్యెను. అందుచే క్రోధమును జెందిన శాల్వుడు ద్వారకను ముట్టడించి ధ్వంసముచేసెను. రాజసూయము పూర్తియైన వెంటనే కృష్ణుడు ద్వారకకు వెళ్ళి దాని యవస్థను జూచి శాల్వుని జంపుటకు బయలుదేరెను. శాల్వుని జంపి వచ్చుసరికి పాండవులు వనవాసమునకు వెళ్ళి యుండిరి. ఈ నడిమికాలమునందు శాల్వవధ యందే తానుంటినని కృష్ణుడు చెప్పెను. ఈ సందర్భమున నెంతకాలము గడిచినదియు, నాయొద్ద నున్న సంస్కృతభారతమున లభించ లేదు గాని, ఆంధ్రమహాభారతమున మాత్ర మిట్లున్నది:—

ఏను సముద్రతీరంబున సాల్వుతోడం బదినెలలు యుద్ధంబు చేసి వాని వధియించుచుండి యిక్కడ మసలితి నది గారణంబుగా మీకు దుర్వ్యసనావసరంబున నలబ్ధసన్నిధానుండ నయితిని యనిన॥

అరణ్యపర్వము అశ్వాసం 1 మ॥ 150॥

సంస్కృతభారతమున నీక్రింది శ్లోకములు గలవు.

సమతీత్యబహూన్దేశాన్గిరీంశ్చబహుపాదపాన్
సరాంసిసరితశ్చైవమార్తికావతమాసదం॥ 15
తత్రాశ్రౌషంనరవ్యాఘ్రశాల్వం సాగరమన్తికాత్
ప్రయాన్తంసౌభమాస్థాయతమహంపృష్టితోన్వయాం॥ 16

తతస్సాగరమాసాద్యకుక్షౌతస్యమహోర్మిణః
సముద్రనాఖ్యాంశాలోభూత్సౌభమాస్థాయ శత్రుహాన్॥ 17

వనపర్వ: శాల్వవధపర్వ అధ్యాయం 20

ఈ శ్లోకములవలన తెలియున దేమన గా, శ్రీకృష్ణుడు ద్వారక బయలుదేరి అనేక దేశములు,కొండలు,చెరువులు,నదులు, దాటి మార్తికావతమునకు వచ్చెననియు, సాల్వు డచ్చటినుండి సమీప సముద్రతీరమునకు వెళ్ళిపోయెనని విని దానును నచ్చటి కేగి సముద్రమధ్య నొక దిబ్బమీద నున్నవాని శాల్వుని జూచెననియును తెలియుచున్నది.

ద్వారకకు చాలా దూరప్రయాణము చేసిన తరువాత మార్తికావత మున్నది. దాని సమీప సముద్రతీరదేశమున సాల్వు నితో యుద్ధముజేసి సాల్వుని జంపెనని భారతమందున్నూ, తద్వధానంతరము కలిం గేశుడైన దంతవక్రుని గూడ నచ్చటనే జంపెనని భాగవతమందున్నూ, ఉండుటచే నా సముద్రప్రాంత రాజ్యము కలింగమని తెలియనగును. గాని కలింగదేశమున్నూ అందలి దంతకురమున్నూ ఎచ్చట నున్నవో తెలియుటకు మార్తికావత మెచ్చట నున్న దో తెలియవలసియున్నది. ఈ విషయమున హరివంశమున క్రోష్టువంశవర్ణ సందర్భమున నీక్రింది శ్లోకము లున్నవి.

రుక్మిషుగభవద్రాజాపృధురుక్మస్యసంశ్రయాత్
తాభ్యాంప్రవ్రాజితో రాజ్యాత్ జ్యామఘోవసదా
శ్రమే॥
ప్రశాంతశ్చాప్రశాంతశ్చబ్రాహ్మణైశ్చావబోధితః।
జగామధనురాదాయదేశమన్యంధ్వజీరథీ
నర్మదాకూలమేకాకీమేకలాంమృత్తికావతీం
ఋక్షవంతంగిరింజిత్వాశుక్తిమత్యాముపాసస॥

మార్తికావతము నర్మదాతీరమున నున్నది. ద్వారకకు చాలా దూరమున నున్న యీ మార్తికావతమునుండి సముద్రప్రాంత మునకు వెళ్ళుటచేత శాల్వాదులను శ్రీ కృష్ణుడు చంపిన స్థలము నర్మద దక్షిణమున నుండవలెనని యూహించుటకు హరివంశము న్నూ, మరికొన్ని పురాణములున్నూ చెప్పిన భూగోళవిషయము సహాయము చేయు ను. కాబట్టి అన్నియును పరిశీలించి యాలో చించగా, ఈ దంతకురము ప్రస్తుతము గంజాం మండలములోనిదని చెప్పుట కవకాశము గలదు. శాంతిపర్వమున జెప్పిన రాజపురము ప్రస్తుతపుటుత్కలములోనిదని చెప్పవచ్చును. ఈ కారణమును బట్టి కలింగము రెండుభాగ ములుగ నున్నదని యూహించవచ్చును.

భారతము అరణ్యపర్వమున ధర్మ రాజు తీర్థయాత్రాసందర్భమున దీనికి సంబం ధించిన విషయము కొంత గలదు.

ససాగరంసమాసాద్యగంగాయాస్సంగమేనృప
నదీశతానాంపంచానాంమధ్యేచక్రేసమాప్లవం॥
తతస్సముద్రతీరేణజగామవసుధాధిపః।
భ్రాతృభిస్సహితోవీరఃకలింగాన్ప్రతిభారత॥
ఏతేకలింగాఃకౌంతేయయత్రవైతరణీనదీ
యత్రాయజతధర్మోపిదేవాంచ్ఛరణమేత్యవై॥
ఋషిభిస్సముపాయుక్తయజ్ఞియంగిరిశోభితం
ఉత్తరంతీరమేతద్ధిసతతంద్విజసేవితం॥
సమానందేవయానేనపథాస్వర్గముపేయుషః
అత్రవైఋషయోన్యేపిపురాక్రతుభిరీజిరే॥
అత్త్రైవరుద్రోరాజేంద్రపశుమాదత్తవాన్మఖే॥

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

తతోవైతరణీంసర్వేపాండవాద్రౌపదీతథా
అవతీర్యమహాభాగాస్తర్పయాంచక్రిరేపితౄన్॥

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

వైఖానసానాంజపతామేషశబ్దోమహాత్మనాం
త్రిశతంవైసహస్రాణియోజనానాంయుధిష్ఠిర॥
వెయత్రధ్వనింశృణోష్యేనం................

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

ఏతత్స్వాయంభువోరాజన్వనందివ్యంప్రకాశతే
యత్రాయజతరాజేంద్రవిశ్వకర్మాప్రతాపవాన్॥
యస్మిన్యజ్ఞేహిభూర్దత్తాకశ్యపాయమహాత్మనే

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

దీభూత్వా • • • •
• • • • • •

తతఃకృతస్వస్త్యయనో మహాత్మా
యుధిష్ఠిరస్సాగరమభ్యగచ్ఛత్
కృత్వాచతచ్చాసనమస్యసర్వం
మహేంద్రమాసాద్యనివాసమాస॥

వనపర్వఅధ్యాయం 114

ఈ శ్లోకములనుబట్టి తెలియున దేమనగా:గంగాసాగరసంగమమునుండి ధర్మరాజు బయలుదేరి కళింగాభిముఖుడైనడచెను. గనుక కలింగము గంగా సాగర సంగమమునకు కొంతదూరముననున్నది. ధర్మరాజు వైతరణీనది యుత్తరపు టొడ్డునకురాగానే 'ఏతే కళింగాః' అని చెప్పియుండుటచే వైతరణియే కలింగమునకుసరిహద్దని చెప్పిన చెప్పవచ్చును. లేదా వైతరణి కుత్తరమునను దక్షిణమునను గూడ కలింగము గలదని చెప్పవచ్చును; గాని యింతకుముందు విమర్శించిన భారతభాగములను స్మరించినచో చివరను చెప్పినట్లే కలింగమున్నదని యూహింపవలెను. వైతరణి దాటిన తరువాత 300 యోజనము లొకయరణ్యమున్నదనియు,అందు బ్రహ్మయజ్ఞము చేసి కశ్యపునకు భూమి దక్షిణగానిచ్చెనని యును, అందుపైని భూదేవి కోపించగా కశ్యపుడు ప్రార్థించెననియును, అప్పుడు భూమి వేదీరూపమున సముద్రమున నుండెననియు గూడ తెలియనగును. ఇచ్చటి సముద్రమున యుధిష్ఠిరుడు స్నానముచేసి సమీపమందున్న మహేంద్రపర్వతమునకు వెళ్లెననిగూడ తెలియనగును. అరణ్యముదాటినపైని వైఖానసుల యాశ్రమమున్నదనియును, మహేంద్ర పర్వత సమీపమునగూడ కొన్ని యాశ్రమములున్నవనియును, వన పర్వములోని క్రింద వ్రాసిన శ్లోకములవల్ల తెలియవచ్చుచున్నది.

సతత్రతాముషిత్వైకాంరజనింపృధివీపతిః
తాపసానాంపరంచక్రేసత్కారంభ్రాతృభిస్సహ॥
• • • • • •
భృగూనంగిరసశ్చైవవాసిష్ఠానథకాశ్యపాన్॥

మహేంద్రిమునుండి బయలుదేరి సముద్రతీరముననే నడచుచు నచ్చటచ్చటి గొన్ని యాశ్రమములను, సముద్రగామియగు ఒకనదిని, దాటి గోదావరీనదిని సమీపించెననియున్నది.

గచ్ఛన్సతీర్థాని మహానుభావః
పుణ్యానిరమ్యాణిదదర్శ రాజా
సర్వాణివిప్రైరుపశోభితాని
క్వచిత్క్వచిద్భారతసాగరస్య॥
సవృత్తవాంస్తేషుకృతాభిషేకః
సహానుజఃపార్థివపుత్రపౌత్రః
సముద్రగాంపుణ్యతమాంప్రశస్తాం
జగామపారిక్షితపాండుపుత్రః॥
తత్రాపిచాప్లుత్యమహానుభావః
సన్తర్పయామాసత్రపిన్సురాంశ్చ।
ద్విజాతిముఖ్యేషుధనంవిసృజ్య
గోదావరీం సాగరగామగచ్ఛత్॥
తతోవిపాప్మాద్రవిడేషురాజన్।
సముద్రమాసాద్యచలోకపుణ్యాం।
• • • • • •

వనపర్వం అధ్యాయం 118

ఇందు గోదావరివరకును మరియే దేశమును నామనిర్దేశముచేయలేదు. గోదావరి దాటినతరువాతను ద్రవిడదేశమని చెప్పియున్నాడు. ద్రవిడదేశమనగానే కావేరినదీ ప్రాంతములకు మనస్సును పరిగత్తనీయ నవసరములేదు. మన శాస్త్రముల ప్రకారమాంధ్రులుగూడ ద్రావిడులే. గోదావరి దాటినతరువాతను చెప్పినద్రవిడ దేశమాంధ్రదేశమేయని యూహింపవచ్చును. అందుచేత సుమారు గంగాముఖ ద్వారములు మొదలు గోదావరివరకునుగల దేశము కళింగమని యూహించుటకవకాశమున్నది. ఈ

దేశమంతయు రెండుభాగములుగ నున్నదని యింతకుముందుచేసిన భారతశ్లోక విమర్శన వలన తెలిసియేయున్నది. ఇందొకభాగమున రాజపురమును, మరియొక భాగమున దంతపురమును, గలవని గూడ గొంతయూహచేయుటకవకాశముగలదని యిదివరకే చూపించినాను.

ఈ దేశమున నిద్దరు రాజులు గలరని నిశ్చయముగా జెప్పవచ్చునని భారతమే యభయ మిచ్చుచున్నది. శాంతిపర్వమున చెప్పిన చిత్రాంగదుడు, భానుమతి తండ్రి, దుర్యోధనుని మామ, యొకరు. భీష్మపర్వమున భీష్ముని ద్వితీయదినయుద్ధవర్ణనమున కొన్ని శ్లోకములు గలవు. అవి యిందు పొందుపరుచుచున్నాను.

శ్రుతేణమమసంప్రోక్తోకలింగో వాహినీపతిః

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

తతశ్శ్రుతాయుస్సంక్రుద్ధో రాజ్ఞాకేతుమతాసహ
ఆససాదరణేభీమంవ్యూఢానీకేనదంశితః।
రథైరనేకసాహస్రైఃకలింగానాంజనాధిపః॥

అధ్యాయం 54॥

ఈ శ్లోకములను బట్టి శ్రుతాయువను నతడొక కలింగరాజని తెలియనగును. అందుచే నిద్దరు రాజులును కలింగరాజులు. కలింగము రెండు భాగములుగా నున్నదని వెనుకటి సందర్భమువలన నూహింపనగును. గాన నొకరొక భాగమునకును, మరియొకరు మరియొక భాగమునకును, రాజులని యూహించవచ్చును. ఈ యిద్దరుతప్ప మరి వేరు రాజులు లేరా యన్నచో, భారతమునం దాపయ మేమియు నాకు తెలిసినంతవరకును లేదనియే చెప్పగలను.

కలింగరాజు తమ్ముడగు భానుమంతుడు భీమునితో యుద్ధము జేయు సందర్భమున నీక్రింది శ్లోకము లీ రెండవభాగమును గూర్చి కొంత తెలియజేయుచున్నవి:—

భానుమన్తమభిప్రేత్యప్రాద్రవత్పురుషర్షభః
సానిర్వ్యేగవదాప్లుత్యదన్తాభ్యాంవారణోత్తమం

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

సచచారబహూన్ మార్గానభితఃపాతయన్ గజాన్

♦ ♦ ♦ ♦ ♦ ♦

భిందంస్తేషాంశరీరాణిశిరాంసిచమహాబలః
ఖడ్గేనశితధారేణసంయుగేగజయోధినాం॥

అధ్యాయం 54

ఈ శ్లోకములను బట్టి కాలింగుల సేవయందు గజసైన్యమే ముఖ్యమైనదని తెలియుచున్నది. ప్రస్తుతపు గంజాం మండలమున దొరికిన కలింగరాజుల శాసనముల బట్టియు, రఘువంశాదికావ్యములం బట్టియు, కలింగరాజ్యము గజములకు ప్రసిద్ధిజెందినదని తెలియుచున్నది. అందుచేతను గూడ నీ ద్వితీయ భాగము ప్రస్తుతపు గంజాంమండలములోనిదై యుండవచ్చును. మహేంద్రపర్వతము, నర్మదకు దక్షిణమున నున్నది. ఈభాగమున నున్నదని గూడ భారతమం దుండుటచే నీ విషయమునకు మరికొంత బలము గలుగుచున్నది.

భారతమునందలి విషయవిమర్శనము వలన మనకు తెలిసిన యంశములను సంగ్రహముగ తిరిగి వ్రాయుచున్నాను.

ఆకాలమునాటికి అనగా క్రీ॥ పూ॥ 1175 సంవత్సరములకు ముందు కళింగదేశము గంగాగోదావరులనడుమ నున్న సముద్రప్రాంతదేశమనియును, ఇది రెంటికి తక్కువగాని భాగములుగ నుండెననియును, అందొక భాగమున రాజపురమను పట్టణమును చిత్రాంగదు డేలుచుండెననియును, రెండవభాగమున శ్రుతాయువను రాజు గలడనియును, ఈ రెండవభాగమునం దున్న దంతపురమను స్థలమున శ్రీకృష్ణుడు కాలింగులను సంహరించెననియును, ఈ దంతపురము ప్రస్తుతము గం

జాంమండలమున నెచ్చటనో యుండి యుండు ననియును, ముఖ్యముగా మనము గ్రహించితిమి.

ఈ దంతకురమే ప్రాకృతమున దంతఉరమయి, దానికి తిరిగి సంస్కృతము జేయునప్పుడు దంతపుర మగును గానదంతకురము, దంతపురము నొక్కటియే యగుచున్నవి. దంతపురమను రూపము శాసనముల గలదు.

బుద్ధునిజన్మకథలందును 'మహావంశ' మున్నగు బౌద్ధగ్రంథములందును కొన్ని విషయములుగన్పట్టుచున్నవి. ఈ విషయములు మహాభారత యుద్ధకాలమునకు దరిమిలావి గాని క్రీస్తుశకమునకు ముందువే యగుచున్నవి. వీటింబట్టిచూడ కలింగదేశమున సింహబాహునిచే నొకపట్టణము నిర్మించబడెననియును, దానికి మొదట సింహపురమని పేరుండెననియును; బుద్ధుని మరణానంతరమాతని దంతములలోనొకటి కలింగదేశమునకు తెచ్చి స్థూపమున నుంచిరనియును, అందుచే సింహపురమే దంతాపురముగ మారెననియును, తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ దంతాపురమును భారతమున జెప్పబడిన దంతకురము లేక దంతపురమును నొక్కటియేనాయను ప్రశ్న నామసామ్యముచే గలుగుచున్నది. ఇందలి సత్యాసత్యములను గ్రహించుటకు బుద్ధునిజన్మకథలను, బౌద్ధుల ఇతరగ్రంథములను, ఇంకను ఆ కాలమునాటి యితర వాఙ్మయమును, పరిశీలన చేయవలయును. జాతక కథలు మున్నగు గ్రంథములు క్రీస్తుపూర్వపువగుటచే నాకాలపు సంస్కృత ప్రాకృతవాఙ్మయములందును, విదేశగ్రంథములందును, నేమున్నదో కొంత వివరించుటకు పూర్వము, ఆకాలమునాటి శాసనముల నేమున్నదో చూతము.

ఈ కాలమునందు మౌర్యులు కలింగరాజులతో యుద్ధముచేయుచు వచ్చిరి. అశోకుడు కలింగమును జయించినపైని ఆదేశమాతని రాజ్యములో భాగమాయెను. పూరీ జిల్లాలో భార్గవీదయానదుల సంగమస్థలము నందున్న ధౌలీ యనునది యే మౌర్యులకాలమున రాజప్రతినిధుల నివాసమని కొందరు చెప్పుచున్నారు. అశోకునికాలమునందుగూడ నిదియే రాజప్రతినిధి నివాస మని వారి మతము. అశోకుని కాలమున రసూలుకొండప్రాంతము లందున్న జౌగడాలో నొక శాసనము నిర్మింపబడుట చేతనున్నూ, ఇతర ప్రమాణముల బట్టియున్నూ, ప్రస్తుత గంజాం మండలముమధ్యనున్న 'సమాప'యనుస్థలము వరకునైన యశోకుని రాజ్యము వ్యాపించినట్లు తెలియును. ఈ 'సమాప'యనునది ప్రస్తుతము శోంపేటయని కొందరు చెప్పుచున్నారు. ఇంతకు మిక్కిలి కలింగరాజ్య మశోకుని వశమున లేదని కొందరును, కలింగమంతయును అనగా గోదావరినది వరకున్నూ అశోకునివశమునను౦డెననియు 'సమాప' లేక సోంపేటయే రాజప్రతినిధి నివాసమనియు కొందరును చెప్పుచున్నారు. ఇందు దంతాపుర ప్రశంసయే లేదు. కలింగనగర మనగా కలింగరాజనివాసము లేక రాజప్రతినిధి నివాసమును గూర్చిన దగునుగాని దంతాపుర సన్నివేశ పరిష్కారమున కుపయోగించదని యూహింపవలదు. ఎందుచేతనంటే కలింగ రాజు నివాసము దంతాపురమే యని బౌద్ధ వాఙ్మయమున నుండుటచే దంతాపురమే కలింగనగర మగును గనుక ఖరవేలుని శాసన

మును చూచినచో నేమి తెలియవచ్చునో చూచెదము. ఈకాలమున కళింగనగరమను పేరు వినవచ్చుచున్నది. అదియును కొందరి మతమున ప్రస్తుతము చిల్కసరస్సునకు సమీపమున నున్నది. దంతాపురమన్న పేరే లేదు.

'ప్లినీ'యనుయవనభూగోళశాస్త్రకర్త కళింగదేశమును గురించి వ్రాసిన విషయము కొంత యున్నది. అది యిట్లున్నది:—

కళింగులు మహేంద్రమలె పర్వతములకు దక్షిణముగా నున్న తూర్పుసముద్ర తీరమున వ్యాపించియుండిరి. ఇచ్చట మహేంద్రమలె యని ఒక పర్వతపంక్తినే కొందరు గ్రహించినారు; గాని రెండు పర్వతపంక్తులు గ్రహించవలెనని తోచుచున్నది. తూర్పు సముద్రతీరమున వ్యాపించిన మహేంద్రపంక్తి యొకటి. జగన్నాథమున కుత్తరపుభాగమున నేలకలతలుగల పర్వతపంక్తి యొకటి యున్నది. అది మలయపర్వతమని చెప్పనొప్పును. అందుచే మహేంద్రమలయపర్వతములు రెండును గ్రహించవచ్చునని కొందరు చెప్పుచున్నారు గాని, ఒక్క మహేంద్రమాలె యను పర్వతపంక్తియనియే చెప్పవచ్చును. ఎందుచేతనంటే పర్వతములకు దక్షిణమున నున్నవారని యున్నది. వారి రాజ్యము దక్షిణమున'కలింగాన్'అనుఅగ్రమువరకును,గంగాముఖద్వారమునుండి సుమారు 574 మైళ్ళవరకు ఉన్నది. 'దంతిగుల'వరకువ్యాపించినది అని కన్నింగుహాముగారి ప్రాచీన భూగోళమునందున్నది.

ఇదిగాక కళింగరాజ్యము ప్రస్తుతము గోదావరిజిల్లాలోని కోరంగి యను రేవునలమువరకును, వ్యాపించెననియు నీ కళింగరాజ్యమునకు దంతగులము లేక దంతపురము ప్రధాన పట్టణమనియు, ఆ భూగోళమునందే గలదు. ఈ దంతపుర మొక పెద్దనదియొడ్డున నుండుటచేత నానదియే గోదావరి యనియు, రాజమహేంద్రవరమే దంతపుర మనియును కొందరూహించినట్లు ఆగ్రంథమునందేకలదు. గాని బౌద్ధగ్రంథములున్నూ, సంస్కృత వాఙ్మయమున్నూ,చూడ నీదంతపురము సముద్రసమీపమున నున్నట్లు చెప్పుట కవకాశము గలదు. కాబట్టి రాజమహేంద్రవరమే దంతాపురమనుట కవకాశములేదు. కళింగమని వ్యవహరింపబడు దేశమునకు చివరను గోదావరియున్నది. దేశముమధ్యమున కొన్ని పెద్ద నదులున్నవి. అవి గోదావరి యంత పెద్ద నదులనుటకు వీలుపడదు గాని అవియును పెద్దనదులే. అవి వంశధారయు,నాగావళియు, మహానదియును. అందేదేని యొక నదికిసమీపమున నుండవచ్చును. ఇందు దేనికిని గంగాముఖద్వారమునుండి 574 మైళ్లులేదు. ఈ మూడు నదులలో నాగావళియే చాలాదూరమున నున్నది. ఈ విషయమున్నూ, చీనా యాత్రికుడగు హ్యూనిట్సాంగు చెప్పిన విషయమున్నూ, చర్చించుచు కన్నింగుహాము గారు ప్రాచీనభూగోళ మందీప్రకారము వ్రాసియున్నారు:—

The original capital of Kalinga is said to have been Srikakola or Chicacole 20 miles to the South West of Kalingapatnam.

ప్రాచీన కళింగదేశమునకు ముఖ్య పట్టణము శ్రీకాకుళము. ఇదికళింగపట్టణమునకు 20 మైళ్లదూరముననైరృతదిగ్భాగమున నున్నది. దీనినిహ్యూనిట్సాంగు వ్రాసినయొక విషయముతో సరిపోల్చిచూతము. ఈదంత

గులమున నొక స్థూపమున్నదనియు, దాని శిఖరము మాణిక్యమువలె ప్రకాశించుచు కులితాలు అనే రేవుస్థలమునుండి కనుపడు ననియును, హ్యూయానిట్సాంగు చెప్పినట్లు నీల కంఠదాసు మహాశయుగారు చెప్పినారు. ఈ కులితాలుయే కలింగపట్టణమయి యుండ నోపును. దంతపురమనునది శ్రీకాకుళసమీప మున నెచ్చటనోయుండి యుండవచ్చును. ఇది యిట్లుండ, దంతపురమే పూరీ లేక జగన్నాధ మనియును, కులితాలుయే కోణార్కమని యును కొందరుచెప్పుచున్నారు. పూరీయే దంతపురమని చెప్పుటకు వారొక గాధనుచెప్పు దురు. పండ్రెండు సంవత్సరముల కొకసారి కొత్త విగ్రములను స్థాపించుట జగన్నాధ మందు గలదు. అట్టి సమయమున తీసివేయు చున్న విగ్రహములనుండి యొక మూటను దీసి క్రొత్తవిగ్రహముననుంతురు. ఈ పనిచే యువానికన్నులు గట్టివేతురు. ఈమూటయే బుద్ధునిదంతమున్నపెట్టె మూటయనికొందరు చెప్పుచున్నారు. గనుక నిదియే దంతాపుర మని చెప్పనొప్పునని వారిమతము. అయితే ఈమాటనుగురించి మరియొకమాటగలదు. అది సాలగ్రామముల మూటయని. ఇవి పరస్పర భిన్నములైన ప్రవాదములు. ఇదిగాక బుద్ధుని దంతము కలింగమునుండి సింహళ మునకు గొనిపోబడెనని బౌద్ధగ్రంధములందు గలదు. ఇవన్నియు విచారించి చూచినచో జగన్నాధము దంతాపురము గాదని చెప్పవచ్చును. పురాణములనుండియు, భారతముల నుండియు, మన మిదివరకు గ్రహించినట్టి యంశముగూడదీనికి విరోధించలేదు. కన్నింగు హాముగారి ప్రాచీన భూగోళమున నున్నది గూడ కొంతవరకు సత్యమనియే చెప్పనొప్పును. శ్రీకాకుళము గాక దాని సమీపమునయేయున్న మరియొకస్థలమైనను కన్నింగ్ హాముగారి పుస్తకమందున్న దాని యందు విశేషము పొరపాటు లేదని చెప్పవచ్చును. శ్రీకాకుళం రోడ్డుస్టేషను సమీపమునయున్న మునగాల వలసయొద్దను దంత వక్రుని కోట యను నొకస్థలమున్నది. దీని విషయమున కొంత వర్ణన 1921-1922 సంవత్సరము తాలూకు ఎపిగ్రాఫికల్ రిపోర్టులను చూచిన తెలియనగును. గ్రంధవిస్తరభీతిచే నిందు పొందు పరచుట మానితిని. ఇదిగాక ఈసమీపమున సింగుపురమని యొకటి గలదు. ఇదియే విజయుని తండ్రియగు సింహబాహునిచే గట్టబడిన సింహపురమేమో యని నామ సామ్యముచే చెప్పవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని కాలమున నుండెనని కొందరిచేతను, అతని తరువాత రాజులయొద్ద నుండెనని కొందరిచేతను, చెప్పబడుచున్నను క్రీస్తుశకమునకు ముందే యుండెనని కొందరు సహేతుకముగ వాదించుచుండుటచే కాళిదాసుని గూడ యీ సందర్భమునసే విమర్శించుట యుక్తమని తోచుచున్నది. ప్రాచీన సంస్కృతకవుల కాలనిర్ణయములలో రెండు మూడువందల సంవత్సరముల తేడా ఒక తేడా కాదని కొందరు విమర్శకుల యభిప్రాయము గాన ప్రాచీనకవులకాల మంత సూటిగా నిశ్చయించుటకు వీలులేదని గ్రహించవలయును. కాబట్టి కాళిదాసు రఘువంశమున జెప్పిన యంశములనుగూడనిచ్చట నేవిమర్శింపదగును

రఘువంశము నాల్గవసర్గయం దీక్రింది శ్లోకము గలదు:—

సతీర్త్వా కపిశాం సైన్యైః బద్ధద్విరదసేతుభిః
ఉత్కలా దర్శితపథః కలింగాభిముఖో యయౌ॥ ౩౮

ఈ కపిశానది ప్రస్తుతము మిథున పురం జిల్లాలోని కాశాయి యను నది యని కొందరు చెప్పినారు. ఆకాశాయినదికి దక్షిణ మున నుత్కలు మున్నది. ఆ ఉత్కలులు దారి చూపించగా కలింగమునకు వెళ్ళెను. ఈ పై శ్లోకమున ఇట్లున్నట్లూహించుట కవకాశ మున్నది గాన ఉత్కలమునకు దక్షిణ ముగా నున్నది కలింగదేశమని చెప్ప వచ్చును.

ఈక్రింద వ్రాసిన శ్లోకమును విమర్శిం చుదము.

స ప్రతాపం మహేంద్రస్య మూర్ధ్ని తీక్ష్ణం న్యవేశ యత్ ।
అంకుశం ద్విరదస్యేవ యంతా గంభీర వేదినః॥ ౩౯॥
ప్రతిజగ్రాహ కాలింగః తమస్త్రైర్గజసాధనః॥

దీనిం బట్టి చూచినచో మహేంద్ర పర్వతప్రాంతమున కాలింగునితో యుద్ధము జరిగినది. ఈ మహేంద్రము ప్రస్తుతపు టుత్క లమునకు దక్షిణమున నుండవలెను. ఇదిగాక ఇంకొక విశేష మిచ్చట నున్నది. ౩౯వ శ్లోక మున ఏనుగకు 'గంభీర వేదినః' అను విశేష ణము కాళిదాసు వాడినాడు. మల్లినాథుని వ్యాఖ్యానము చూచినచో నెంతలేసి గాయ ములు తగిలినను నిర్లక్ష్యముగా యుద్ధము చేయునది గాన గంభీరవేది యన నేనుగకు చెల్లునని తెలియును. మహేంద్రమునకును, ద్విరదమునకును, ఉపమానోపమేయభావ మును చెప్పిన కాళిదాసు, 'ఉపమా కాళి దాసస్య' యని ప్రసిద్ధిజెందిన కాళిదాసు, గంభీరవేదినః యను విశేషపదముచే మహేం ద్రపర్వతమునకు గూడ నేదేని విశేషము చెప్పెనని యూహింపనగును. మహేంద్ర పర్వత మెట్లు గంభీరవేది యగునని సంశ యము కలుగవచ్చును. ఈ సందర్భమున మహాభారతము, వనపర్వమందలి యొక విశేష మును జ్ఞాపకము తెచ్చుకొనవలెను. ఇంతకు ముందు సప్రమాణముగ జెప్పితిని గనుక సంగ్రహముగ దానినే తిరిగీ చెప్పుచున్నాను. వైతరణీనది తరువాతను 300 యోజనము లరణ్యము గలదనియును, దానియందు బ్రహ్మ యజ్ఞము చేసెననియును, నచ్చట భూమి వేదిక యై యుండెననియును, ఆ వేదికకు కొంత దూరమున మహేంద్రపర్వతము గలదని యును ఉన్నది. కాళిదాసు చెప్పిన మహేం ద్రము ఈ వేదిప్రాంతమున నున్న మహేంద్ర మని మన మిప్పు డూహించుట కవకాశ మున్నది. అందుచే కాళిదాసు వర్ణించిన కలింగరాజ్యము ప్రస్తుతము గంజాంమండల ములోని భాగమని చెప్పవచ్చును. కలింగ రాజ్యమున మహేంద్రపర్వతప్రాంతమున రాజు నోడించి, యాతని రాజ్య మతని కిచ్చి వేశి, దక్షిణముగా వెళ్ళెను. ఇదియును, భా రతమున సాల్వవధసందర్భమున సాల్వుడు చేరినట్లు చెప్పబడిన సముద్రప్రాంత దేశపు వర్ణనయును, సాల్వుడు చేరియుండిన సముద్ర మధ్యను నాభివలె నున్న దేశమును, సరిపోల్చి నచో కాళిదాసు చెప్పిన మహేంద్రసమీప స్థలమున్నూ, భారతమువలన తెలియవచ్చి నదియు, కాలింగులను కృష్ణుడు మర్దించినది యు నైన దంతకురమున్నూ, ఒకటే కావచ్చు నని తోచుచున్నది.

మౌర్యుల యనంతరము, కలింగదేశ మును పరిపాలించిన 'మైల' రాజులకాలమందు చిలకసముద్రప్రాంతమున నున్నది కలింగ నగరియని కొందరు చెప్పుచున్నారు. వీరిలో నొకడగు ఖరవేలుడు తోసలమునుండి తన

నగరువరకును కాలువ త్రవ్వించెనని యొక శాసన మున్నదని చెప్పుచున్నారు. ఈ శాసనమున తోసలమనియే లేదని కొందరు చెప్పుచున్నారు. దీనిని గురించి విమర్శించుటకు నాకు ప్రస్తుత మవకాశము చాలనందున విమర్శించుటవిడిచినాను. ఖారవేలుని కలింగనగరము చిల్కాసముద్రతీరముననే యుండి యుండునని యూహించినను, ఇది కలింగము నందొక భాగమునకు రాజధాని యగును గాని, సర్వకలింగమునకును రాజధాని గానేరదు. పూర్వము వ్రాసిన విమర్శన ననుసరించి రెండవభాగమున దంతాపురమే యున్నదనిచెప్పనొప్పును.

క్రీస్తుశక ప్రారంభకాలమునాటిదని యెన్నఁబడుచున్న 'శిలప్పడియార' మను తమిలకావ్యమున కలింగదేశమందు సింహపురమనియు, కపిలపురమనియు రెండు పట్టణములు గలవనియును, ఆ రెండుపట్టణముల రాజులకును వైరము గలదనియును, చెప్పబడియున్నది. దీనింబట్టి చూడ కలింగదేశమున రెండు రాజ్యములు గలవనిన్నీ, అందొకదానికి సింహపురమే రాజధానియనిన్నీ, రెండవదానికి కపిలపురము రాజధానియనిన్నీ, తెలియవచ్చుచున్నది. బౌద్ధుల గ్రంథములను బట్టి దంతపురముగా మారినదీ సింహపురమే గావచ్చునని తోచుచుండుటచే దీనిని ప్రస్తుతపు గంజాంమండలముననే వెతుకవలయునని యూహించుచున్నాను.

ఇంతవరకు జరిగిన చర్చను బట్టి తెలియతగిన ముఖ్యాంశ మేమనగా క్రీస్తుకు పూర్వము 1175 సంవత్సరము మొదలు క్రీస్తు వెనుక నొకటిరెండు శతాబ్దములవరకు గల కాలమున కలింగదేశము రెండుభాగములుగ నున్నది. అందొకటి ప్రస్తుతపు ఉత్కలము. దానియందు వైతరణీనదీతీరమున నున్న జాజపురము అనగా ప్రాచీనపు రాజపురమున్నూ, ఖరవేలుని శాసనమువలన చిల్కాసముద్రతీరమున కనతిదూరంబునను, దయానదియొడ్డునను, ప్రస్తుతము భార్గవీనదియొడ్డున నున్న ధౌళియను పట్టణమునకు కొంత పశ్చిమముగానున్నూ ఉన్నదని కొందరు చెప్పుచున్న కలింగనగరమున్నూ, తమిలకావ్యమగు శిలప్పడియారమువలన తెలియవచ్చుచున్న కపిలపురమున్నూ, కొంతకాలము ముఖ్యపట్టణములు. ఇకనేటివరకును కలింగముగనే యున్న రెండవ భాగమున దంతపురము ముఖ్యము. బౌద్ధగ్రంధములందును, మణిమేఖలయందును, జెప్పియున్న సింహపురము దంతపురమే యగునని యూహించవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని కాలమున ననగా క్రీ॥ శ॥ నాల్గవశతాబ్ద ప్రారంభమునాటికేది కలింగదేశమున ముఖ్యపట్టణము? ఇది నిశ్చయించుటకు ముందు, కలింగరాజ్యము రెండు భాగములూ ఒకరి కిందనే యుండెనా, లేక యవి రెండును ననేక భాగములాయెనా, లేక యుందొకటి యనేక భాగములయి, రెండవది యున్నట్లే యుండెనా, యను విషయములను చర్చించవలెను. ఇందుకుగాను సముద్రగుప్తుని అల్లాహాబాదు శాసనముతోడ్పడునని తోచుచున్నది. ఆశాసనమునందిట్లున్నది:—

"కౌసలకమహేంద్ర,మహాకాంతారకవ్యాఘ్రరాజు, కౌరాలక మంతరాజు, పైష్టపురకమహేంద్రగిరి కౌత్తూరక స్వామిదత్త, ఏరండ పల్లక దమన, కాంచేయక విష్ణుగోప, అవముక్తక నీలరాజు, వైంగేయక హస్తి

నర్మ, పాలక్కకో్రగసేన, దైవరాష్ట్రిక కుబేరక,
కొస్థలక ధనంజయ, ప్రభృతి సర్వదక్షిణాపథ
రాజ గ్రహణమోక్షాను గ్రిహాజనిత ప్రతా
పోన్మిమన్మహాభాగ్యస్య." దీనివలన గ్రహించ
వలసిన విషయము లీ క్రిందిని వివరించు
చున్నాను:—

సముద్రగుప్తుడు దక్షిణాపథరాజులను
పట్టుకొని, విడిచి, వారిరాజ్యములు వారికిచ్చె
ను. ఈ దక్షిణాపథరాజులలో కోసలరాజు,
మహాకాంతారపు రాజు, కూరాలరాజు, పిష్ట
పురమురాజు, గిరికొత్తూరురాజు, ఏరండపల్ల
రాజు, కంచిరాజు, అవముక్తకరాజు, వేంగి
రాజు, పాలక్కకరాజు, దేవరాష్ట్రమురాజు,
కుస్థలపురరాజును గలరు. ఈ రాజ్యములన్ని
యు దక్షిణాపథరాజ్యములే. ఈ రాజ్యము
లందు మనకు తెలిసిన పిష్టపురము, వేంగి,
కంచి, యుండుటచే దక్షిణాపథశబ్దమువలన
నర్మదకు దక్షిణముగా నున్న హిందూదేశ
భాగమునంతను గ్రిహించి, ఇందలి రాజ్య
ముల స్థలనిర్దేశము చేయుటకు శ్రమపడుచు
న్నారు. వారి యుద్దేశంప్రకారము సముద్ర
గుప్తుడు సమగ్రిభరతఖండమును జయించె
ననియే. కొందరి యుద్దేశంప్రికారము సముద్ర
గుప్తుడు సముద్రతీరమునకు రానేలేదు.
నర్మదదాటి విశేషదూరము గూడ రాలేదు.
ఈ విషయమును బలపరచుటకు చెన్నపురి
రాష్ట్రిమందలి గ్రామనామములుగల్గు పుస్త
కమున గంజాం, విశాఖపట్నంజిల్లాల తాలూ
కు మన్యప్రాంతములందు 'వేంగిసాయి' అనగా
'వేంగి వీథి' అను గ్రామము గలదనియును,
ఇంకను మరికొన్ని గ్రామనామములు గూడ
గలవనియును; కొందరు ఈరండపల్లె యనునది
నర్మదాతీరమందున్న దని చెప్పుటచేతను

నూ, ఈ సముద్రగుప్తుని శాసనమున గల
రాజ్యములన్నియు మహేంద్ర పర్వతపంక్తి
మొదలు పశ్చిమమునకే యున్నవని కొం
దరు చెప్పుచున్నారు.

ఈ శాసనమున కోసలము గలదు.
మహాకాంతారముగలదు. ఈ మహాకాంతా
రము కళింగములోని దని చెప్పవచ్చును.
నర్మదా జన్మస్థానమగు నమరకంటక పర్వ
తము కళింగదేశపు పశ్చిమార్ధమున నున్న
దని తెలియవచ్చుటచే నీ మహాకాంతార
మంతవరకును గలదని యూహించవచ్చును.

'కళింగదేశేపశ్చార్ధేపర్వతేమరకం
టకే' యని పద్మపురాణమున నుండుటచే
నర్మదానది తన జన్మస్థలమునుండి కొంత
వరకును కళింగముననే పారుచుండెనని చెప్ప
వచ్చును. సముద్రగుప్తుని శాసనమందున్న
మహాకాంతారక వ్యాఘ్రరాజు యను పద
సమూహమువలన దెలియనగురాజు కళింగ
రాజగుచున్నాడు. కూరాల, పిష్టపుర, గిరి
కొత్తూరు మొదలగు స్థలనామములు ప్రస్తు
తము ఒరిస్సా, గంజాం, విశాఖపట్నపు మన్య
ప్రాంతములలో జూడ నొప్పునని తోచు
చున్నది. జగన్నాథమునుండి వచ్చి, గంజాం,
విశాఖపట్నం జిల్లాల మన్యములలో నొకటి
యైన గుడారియందున్న రాజులు . దక్షిణా
పథరాజు లని గంగవంశానుచరిత మను
కావ్యముననున్నది. ఇదిగాక మరికొన్ని గ్రం
థములను జూచినను ఈ మన్యప్రాంతముల
రాజులు దక్షిణాపథరాజులనిన్నీ, అం
దుచే నా మన్యప్రాంతములు దక్షిణాపథ
మనిన్నీ, వ్యవహారమున్నట్లూహించవచ్చును.
సముద్రగుప్తుని శాసనమందున్న దక్షిణా
పథరాజ్యములన్నియు నా మన్యప్రాం

తములవనియే నిశ్చయించనగును. ఒకానొకప్పుడు సముద్రప్రాంతదేశములకు గూడ సముద్రగుప్తుడు వచ్చెనని యనుకొందమనుచో, కలింగమునుగూర్చి కొన్ని విశేషములు గ్రహించవలెను. ఇంతకు ముందు కలింగము రెండు భాగములుగ నున్నదని చూచినాము. అందుత్తరభాగము సముద్రగుప్తుని కాలము నాటికి చిన్నచిన్న రాజ్యములుగ చీలిపోయినది. కలింగరాజులు కాంతారములకు పోయి యచ్చట నివాసము లేర్పరచుకొనుటచే నా మహాకాంతారమునందే చాల రాజ్యములుండెను. పూర్వపు టుత్తరకలింగ ముత్కలమయ్యెను. ఇక దక్షిణకలింగము సంగతి కొంత విచారింతము. ఇంతవరకును దీనికి దంతపురము ముఖ్యపట్టణముగనుండెను. ఇకనీ సముద్రగుప్తుని కాలమున కెట్లున్న దని విచారించుటకు పైనచెప్పిన శాసనమే పెద్దయాధారము. ఇందు 'పైష్టపురకమహేంద్రగిరి కౌత్తూరక స్వామి దత్త'యను పదసమూహముచే స్వామిదత్తుడే మహేంద్రగిరి కొత్తూరునకును, పిష్టపురమునకును రాజనియు, నందుచే పిష్టపురరాజ్యము నందొక భాగముగా మహేంద్రగిరి కొత్తూరను రాజ్యమున్నదనియును చెప్పుచు, ఈ కొత్తూరను నామమునకు ముందు మహేంద్రగిరి యని యుండుటచే దీనివలన దక్షిణకలింగము సూచింపబడుచున్నదనియును, జెప్పవచ్చునని కొందరియభిప్రాయము. ఈ శాసనమున కొత్త రాజ్యనామము ప్రారంభించునపుడు, ఆ నామమునకున్న మొదటి యక్షరమందలి యచ్చునకు వృద్ధి వచ్చుచుండుట, కౌసలక, మహాకాంతారక, కౌరాలక, పైష్టపురక మొదలగు నామముల నున్నది. గనుక మహేంద్రగిరి కొత్తూరే రాజ్యనామమగుచో మాహేంద్రగిరి కౌత్తూరక యని యుండవలెను. అనగా మహేంద్రయనుచోట మాహేంద్ర అనియు, కొత్తూరక యనుచోట కౌత్తూరక యనియు నుండవలెను. అట్లు లేకపోవుటచే నిచ్చట కొంత లోపమున్నది. ఇదిగాక కొత్తూరనునదియే రాజ్యనామమనియును, అందుచేతనే కౌత్తూరక యని యున్నదనియును, దీని స్థలనిర్దేశము చేయుటకే మహేంద్రగిరి యని యుండుటచే దానికి వృద్ధి రానక్కరలేదని చెప్పినచో, మరియొక విధముగ గూడ నీపదసమూహమును సమన్వయించవచ్చును. పైష్టపురక మహేంద్ర—గిరి కౌత్తూరక స్వామిదత్త యని కొంతమంది యిదివరకు సమన్వయించినారు. అట్లయినచో పిష్టపురము రాజునున్నూ, గిరికొత్తూరు రాజునున్నూ, అని అగుచున్నది. ఈ యర్థమే శాసనమందలి రాజ్యనామముల సరళికి సరిపోయియున్నది. ఇందే ప్రకారము చూచినను కొత్తూరనునది రాజ్య ప్రధాన పట్టణనామమును రాజ్యనామమునుగూడనగుచున్నది. దీనిస్థల నిర్దేశముచేయుటకు గిరి కొత్తూరని చెప్పిరనిన, పూర్వమున నున్న పట్టణమునకు అనగా దంతపురమున కనతి దూరంబుననున్న కొండసమీపమున కొత్తూరను పట్టణము గట్టి యున్నారని యూహింపవచ్చును. లేక మహేంద్రగిరి కొత్తూరే యనుకొన్నచో, మహేంద్రగిరి సమీపముననున్న కొత్తూరుగావలయును. ఇచ్చట మహేంద్రగిరి యనగా ప్రస్తుతము మందసాకు సమీపముననున్న మహేంద్ర శిఖరమని యభిప్రాయపడుచున్నారుగాని, మహేంద్రమనగా తూర్పుకొండలపంక్తికి నామముగా గ్రహింపవలెను. 'పతిర్మహేంద్రస్య మహోదధేశ్చ' యనురఘువంశము

నందలి యారవసర్గయందున్న 54 శ్లోకము నకు తాత్పర్యము వ్రాయుచు, మల్లినాథ సూరి రచించినది చూచినచో, మహేంద్రమను కులపర్వతము స్థలదుర్గమనిన్నీ, సముద్రము జలదుర్గమనిన్నీయున్నది. అందుచే మహేంద్రమనునది పర్వతపంక్తి కంతకును పేరు. దానికిని సముద్రమునకును నడిమప్రదేశమున కొత్తూరను నామముతో చాలాగ్రామములు గలవు. కాబట్టి నామసామ్యమును బట్టియు, సముద్రసామీప్యమును బట్టియు కొత్తూరను నది సముద్రగుప్తుని కాలమునాటి కళింగరాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణమని చెప్పిన చెప్పవచ్చును గాని, దానికి తగినంత బలములేదని పైని జూపించిన వికల్పములచే బోధపడును.

సముద్రగుప్తున కతి స్వల్పాంతరము గల కాలమున రాజ్యముచేసిన చంద్రవర్మ గాంగశక మారవసంవత్సరమున నిచ్చిన శాసనము సింహ్వపురమునుండి ప్రకటింపబడినది. గాన తత్కాలమునకు అనగా క్రీ॥ శ॥ 355 సంవత్సరమునకు సింహ్వపురము కళింగమున ముఖ్యపట్టణము. ఉమావర్మ శాసనము క్రీ॥శ॥ 379 న ప్రకటింపబడినదొకటిగలదు. అదిగూడ సింహ్వపురము నుండియే ప్రకటింపబడినది. గనుక నప్పటికిగూడ సింహ్వపురమే ముఖ్యపట్టణము. కళింగనగరమనునామము వీటియందు లేదు. ఏ సంవత్సరమున నియ్యబడినదో తెలియని నంద ప్రభంజన వర్మ శాసనము సారెపల్లి నుంచి వచ్చినదని యున్నది. క్రీ॥ శ॥ 429 సంవత్సరమున ప్రకటించబడిన హస్తివర్మ శాసనమందు కళింగనగరమునుండి శాసనము ప్రకటించబడెనని యున్నది. సముద్రగుప్తనికి సుమారు నూరు సంవత్సరముల తరువాత వచ్చిన హస్తివర్మ శాసనమున మొదట గన్పడిన కళింగనగరమును, సముద్రగుప్తుని శాసనమందలి కొత్తూరుతో నెట్లు సరిచూడ వచ్చునో తెలియరాకున్నది. హస్తివర్మకు పూర్వమున నున్న రాజులుచెప్పిన సింహ్వపురమే కళింగనగరమని చెప్పిన బాగుండును. లేదా, హస్తివర్మ తన రాజ్యస్థానమును కళింగనగరమునకు మార్చెనని చెప్పవలెను. అట్లూహించుట కేదియు నాధారము దొరకినంత మట్టుకులేదు. కళింగనగర మనుపేర నొక పట్టణమున్నట్లు మనము వినుటకిదియే ప్రారంభము. ఇది క్రీ॥శ॥ 429 సంవత్సరముది. క్రీ॥శ॥ 492 సంవత్సరమున నింద్రవర్మశాసనము దంతపురమునుండి వచ్చినది. క్రీ॥ శ॥ 495 సంవత్సరమున నా యింద్రవర్మయొక్క మరియొక శాసనము కళింగమునుండి వచ్చినది. దీనింబట్టి చూడగా కళింగనరమును, దంతపురమును ఒకటియే కావలెను. అంతేగాని క్రీ॥ శ॥ 492 న, దంతపురము ముఖ్యపట్టణముగ నుండి క్రీ॥ శ॥ 395 న, కళింగనగరమునకు మార్చబడినదని చెప్పుటకు వీలులేదని నా యభిప్రాయము. క్రీ॥శ॥ 495 మొదలు క్రీ॥ శ॥ 700 వరకునుగల మొదటి గాంగుల శాసనములందు కళింగనగరమనియేయున్నది. కాలము తెలియని శాసనములు మూడుగలవు. ఇవి ఇంద్రవర్మ, పృథివీవర్మ, సామన్తవర్మ, ఇచ్చిన శాసనములు. వాటియందు ఆ శాసనములు (శ్వేతకాధిష్టానము) నుండి వ్రాయబడెనని తెలియుచున్నది. ఇది, దంతపురమెచ్చటనున్నదో తెలియజేయునని నా యభిప్రాయము. శ్రీ కూర్మాలయమున్న ప్రదేశమునకు శ్వేతశైలమని యాక్షేత్రమహాత్మ్యమున నున్నది. అందుచే శ్వేతకాధిష్టానమనగా శ్వేతపర్వత సమీపమునందలి నివాసమని యర్థము చేయు

వచ్చును. ఇది నిశ్చయమైనచో, శ్రీకూర్మ ప్రాంతములయందే దంతపురము, కలింగ నగరము, సింహపురము, గూడ నుండియుండ వచ్చునని తోచుచున్నది.

ఇంతవరకును మొదటి గాంగుల శాసనములను పరిశీలించితిమి. ఇక దరిమిలా గాంగుల శాసనముల విమర్శింతము. క్రీ॥శ॥ 727న రాజ్యమునకు వచ్చిన మొదటి కామార్ణవుడు దంతపురమే తన రాజధానిగ జేసెనని యీ క్రింది నిదర్శనమువలన తెలియనగును.

శబరాదిత్యంనియత్యా కామార్ణవః కలింగానగ్రహీత్। తస్యచవిజిపత సకలనృపతిపురమపహసిత సురేంద్ర పురం దంతాపురం నామరాజధాన్యాసీత్॥

అనంతవర్మ. చోడగంగుని కొర్ని శాసనము.

మొదటి గాంగులలో కొందరి శాసనముల దంతాపురమని చెప్పబడినదియును, మొదటి కామార్ణవుని రాజధానియని చోడగంగుని శాసనమందున్న దంతాపురమును, నొకటియే యగునని తోచెడిని. ఈ మొదటి కామార్ణవుని కాలమునుండియు రాజధాని మారుట లేదనియే చెప్పవచ్చును. వజ్రహస్తుని శా॥ శ॥ 967 శాసనమున దన్తాపురమే గాన వచ్చుచున్నది. శా॥ శ॥ 976 శాసనమున కలింగనగరము గాన వచ్చుచున్నది. ఇది గూడ దంతాపురమును, కలింగనగరమును నొకటియే యనుటకు సహాయము చేయవచ్చును. చోడగంగుని కొర్ని శాసనమందు మరియొక యంశమున్నది. ద్వితీయ కామార్ణవునకు నగరమనుపురము గలదు. దానియందతడు మధుకేశ్వరాలయము కట్టించెనట.

తత్సూతో ద్వితీయకామార్ణవో పంచాశద్వర్షాన్మ హీమండలమ మండయత్। తస్య తిరస్కృత త్రివిష్ట పం నగరంనామపుర మాసీత్। తస్మిన్నోఽపి మధూకవృక్షజననాదీశస్య లింగాకృతేః కృత్వాఖ్యాంమధుకేశ ఇత్యరచయత్ప్రాసాదమగ్ర్యం లియం॥

చోడగంగు కొర్ని శాసనము.

దీనింబట్టి నగరమను పట్టణమున మధుకేశ్వరాలయము కట్టించెనని తెలియవచ్చునే గాని, నగరమనుపురము రాజధానియని చెప్పుటకు వలనుపడదు. ఇదియే రాజధానియైన యడల దంతాపురమునకు చెప్పినట్లుగనే దీనికి గూడ చెప్పియే యుండును. ఎందుచేతనంటే, అట్లు చెప్పుటకు చందః ప్రతిబంధ మేదియును లేదు. అందుచే నీదరిమిలా గాంగులకు దంతాపురము రాజధానియనియే చెప్పవచ్చును. అదిమారుటకు కారణమేదియును తెలియరాకున్నది. చోడగంగుని కొన్ని శాసనములందు కలింగనగరమనియున్నది. మూడవ వజ్రహస్తుని శాసనముల దంతపురమును, కలింగనగరమును గూడగలవు.

ఇన్ని శాసనములందును తెలియవచ్చుచున్న కలింగనగర మెచ్చటనున్నది!

18° 37′ ఉత్తరాక్షాంశలున్నూ, 84° 36′ తూర్పు విషువాంశలున్ను, గలిగినట్టి స్థలమున కొత్తూరను గ్రామముగలదు. అదియే మొదటిగాంగుల కలింగనగరము అని కొందరి యభిప్రాయము. దీనిని బలపరుచుటకు వారిచ్చిన కారణములు లిఖితనిదర్శనములందే యున్నవి. శిథిలితప్రాచీనకట్టడముల నిదర్శన మేమియును లేదు. ఆ లిఖితనిదర్శనములు ముఖ్యముగా శాసనములే. అందు సముద్రసామీప్యము ఒకటి. రెండవది కొత్తూరని సముద్రగుప్తుని శాసనమున ఉండుట. అందు సముద్రగుప్తుని శాసనమిది యొక విమర్శించియే యున్నాను. దానింబట్టి

కొత్తూరు కలింగరాజ్యమునకు రాజధాని యని నిశ్చయించుటకు బలము చాలదని చూపించినాను. ఇక సముద్రసామీప్యమును చూచినచో నదిగూడ వీరు నిర్దేశించిన కొత్తూరునకేగాక, శ్రీకూర్మ ప్రాంతమందలి స్థలమునకు గూడ చెందవచ్చునని శాసననిద ర్శనమున్నూ, స్థలపురాణనిదర్శనమున్నూ, చూపించినాను. అవిస్మరించినచో కొత్తూరు మొదటిగాంగుల రాజధానియనుట కెంత బల మున్నదో తెలియగలదు.

విన్సెంటుస్మిత్తు మొదలగు పాశ్చాత్య పండితులు కలింగనగరమనగానే కలింగపట్ట ణమును గ్రహించినారు. ఇది మంచిది కాదనియు, శాసనముల కలింగనగరము ముఖ లింగమనియు, రావుసాహెబు గిడుగు రామ మూర్తిగారు వ్రాసినారు. దీనిని చూచి విన్సెంటుస్మిత్తుగారు తమ గ్రంథమును తిరిగీ ముద్రించునపుడు మార్చుకొని, ముఖలింగ మనియే వ్రాసినారు. ఇది దరిమిలా గాంగుల శాసనములది. ఇంతకు పూర్వము వ్రాసిన విషయములను జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొనినచో ఈ యంశము విమర్శించవలసినదనియే తోచు చున్నది.

వంశధారాప్రాంతముననున్న ముఖ లింగమే శాసనముల కలింగనగరమని నిశ్చ యించుటకు వారిచ్చిన కారణములు నాల్గు గలవు. అవి యేవనిన:

(1) కలింగదేశమునకు రాజధాని యని తెలియచేయు చిహ్నములేవియును కలింగపట్టణప్రాంతమున గానరావు.

(2) కలింగనగరము కలింగపట్టణమే యని చెప్పుటకు నామసామ్యము తప్ప మరి యొక నిదర్శనములేదు.

(3) ముఖలింగమునకును, దానికి సుమారు రెండు మైళ్ళదూరమున నున్న నగరకటకమునకును, నడుమనున్న శిథిలిత ప్రాచీనకట్టడముల ఓహ్నము లన్నియు ప్రాచీనకలింగనగరముయొక్క గొప్పతనము ను తెల్పుచున్నవి.

(4) ఆ యాలయము కలింగనగర మందున్నదని చెప్పుటకు వీలు కలుగచేయు 'కలింగావని నగరే మధుకేశ్వరాయ' అని యును, 'నగరమున మధుకేశ్వర దేవరకు' అని యును శాసనములందు గలదు.

ఈ నాలుగు కారణములును రెండు తెగలుగ విభజించవచ్చును. 1 ప్రాచీనకట్టడ ముల శిథిలముల స్థితి (2) లిఖితనిదర్శనస్థితి. ముందు లిఖిత నిదర్శనములను విమర్శించి చూచెదను. ఈ లిఖిత నిదర్శనము లన్నియు ముఖలింగాలయమున నున్న శాసనములె గాన, వాటి నన్నిటిని పరిశీలించి ప్రస్తుతపు చర్చ కావశ్యకమైన విషయముల నిందు పొందుపరచుచున్నాను.

ఈ శాసనములలో కలింగనగరమును చెప్పునట్టిది నెం 1010 యం దిట్లున్నది.

> స్వస్తిశ్రీ మత్కలింగనగరాత్.........సమాజ్ఞా పయతి...త్రికలింగ దేవభోగనిబద్ధ నర్తకదేవగణి కౌయావాద్య కారగయకౌనామాధి పత్యం యావ దాచంద్రతారకమస్మాభిర్దత్తం॥

ఇందు త్రికలింగ దేవుడగు మధుకేశ్వ రుని భోగములకు నియమించబడిన నర్తకు లకును, గాయకులకును, అధికారులను నిర్ణ యించినట్లున్నది. అందుచే ముఖలింగము నందు చెక్కబడినది. శాసనము కలింగనగ రమునుండి వెలువడినది. దీనిం బట్టి కలింగ రాజనివాసము ముఖలింగమునకు భిన్న

ముగ నున్నదని యూహించుటకు నవకాశ మిచ్చుటచేత, ముఖలింగమే కళింగనగర మనుటకు విరోధించును.

మధుకేశ్వరాలయ మిచ్చట నున్న దను విషయమును చెప్పుశాసనము లనేకములున్నవి. అందు నెం 1035 న నిట్లున్నది.

బాణశర ఖేందుగణితే శాకాబ్దే దక్షిణాయ నేతు
నిమిత్తే। కాలింగావని నగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ
శర్వాయ॥
అత్యాండి పుత్రో గంగన నామాలవణా కరాధి
కారీ శ్రీ మాస్చండిగ్రామనివాసీ శ్రీ విక్రమగంగ
ధారణీపతి మంత్రీ॥
సుజనస్సత్య సంపన్నః ధర్మిష్టస్సద్గుణాకరః
గంగనారాయణో వేలిదీపం ప్రాదాదఖండితం॥

కలింగావనినగరే అను సప్తమిని,మధుకేశ్వరాయను దానితో నన్వయించినచో 'స్థితాయి' అను ఒకపదము అధ్యాహారము చెయ్యవలెను. అనగా లేనిది తెచ్చుకోవలెను. ఇట్లు చేయుట న్యాయమాయని విచారించినచో గత్యంతరము లేనప్పు డట్లు చేయవలెనేగాని, మరియొక సమన్వయమున్నచో నట్లు చేయుట గూడదని యందరు నొప్పుకొనువిషయమే. అయితే కలింగావని నగరే యను సప్తమికి దేనితో నన్వయమున్నది అని చూచినచో "వేలిదీపంప్రాదాత్" అను పదసమూహమునందలి 'ప్రాదాత్' అను క్రియతో నని చెప్పవలెను. అయితే ఇది దూరాన్వయము కాదా అని ప్రశ్నించిన యెడల, నీ క్రియాపదము నిట్లుంచుట తప్పు కాదని చెప్పవచ్చును. ఇందలి ముఖ్యవాక్యమును 'కలింగావని నగరే మధుకేశ్వరాయ వేలిదీపం ప్రాధాత్' అని గమనింపవలెను. అనగా కలింగావని నగరమందు దీపము పెట్టెను. ఇచ్చట నగరమనగా పట్టణమే యని యర్థము చెప్పినచో నీ యన్వయము సరళముగ నుండదు. నగరమనగా మరియొక యర్థము గూడ గలదని, కొన్ని శాసనముల వలన నిశ్చయించవచ్చును. ప్రాచీన లేఖలను గ్రంథము, నాల్గవసంపుటమున కొన్ని శాసనములు గలవు. గుంటూరుతాలూకా పెద్దకాకని గ్రామమున నున్న వీరభద్రాలయమున నొక శాసనము నెం 702 న గలదు.

కాకాండీపురవీరభద్రనగర ప్రాకారసన్మంటప
ద్వారశ్రీకరగోపురప్రవిలసత్కల్యాణ వేద్యాదయః॥

నగరమనగా ఆలయము. గుంటూరు జిల్లా యెనమందల గ్రామమున వేణుగోపాలాలయమున నొక శాసనము గలదు.

నెం 938

ప్లవసంవత్సర మాఘబహుళ 7 గు అగత్తిసెట్టి తన కూంతురు [చి] ట్టకకు పుణ్యముగాను గోపినాధుని నగరిశిఖరానకు పహాండిక్ర......

నగరి, అనగా కోవెల యని అర్థము.

ప్రాచీనలేఖలు, అయిదవసంపుటమున కొన్ని శాసనములున్నవి. అవి పాలకోలు గ్రామమునందలివి.

నెం 131

నిత్య తూమెండుబియ్యము నివేద్యమూను,మూండుగునలును, సోలెండు నెయిన్నీ ఆచంద్రార్కస్థాయిగాను దేవరనగరాన నడపువారము.

నగరాన, అనగా కోవెలయందు అని అర్థము.

నెం 136

ఖ౹౹ ౹౹__నేనును ఏంభయి మోదా లాను కవిటమి గొల్లతి వనభోయుండు చేపట్టి దేవరనగరను ఈ అఖండానకు నిత్య నందిమానికమానెంట నెయ్యి ఆసంద్రార్క-స్థాయిగాను నడపువాండు॥

నగరను అనగా (కోవెలయందు) అని అర్థము.

ఈ శాసనములనుబట్టి సంస్కృతము నందును, తెలుగునందును, గూడ నగరమను మాటకు కోవెలయని యర్థము స్ఫురించు చున్నది. అందుచే కలింగావనినగరే యను పదసమూహమునకు కలింగదేశము నందలి కోవెలయందు అని అర్థముచెప్పవచ్చును. కలింగదేశమునందలి కోవెలయని చెప్పుటచే వనవాసియందు మధుకేశ్వరాలయమున్నదని అప్పటి వారికి తెలిసియున్నట్లూహించ వచ్చును. ఇంక వేలిదీపం అను పదమున్నది. అఖండమను దీపము, కోవెలలో దేవతావిగ్రహసమీపమున పెట్టు దీపము కాదా? అది మరియెక్కడనైనా పెట్టరు గనుక, (నగర)అంటే కోవెల యన్నఅర్థము గ్రహించుటకు వీలులేదన్నచో వేలిదీపమను పదమున కర్థముచెప్పవలెను. ఇందుకు ముఖలింగాలయమునందలి మరికొన్ని శాసనములు పరిశీలింతము.

నెం 1034

శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు తీర్థానమాంకి నాయకుని కొడుకు పురివరికరణమావెన ఆ చంద్రార్క-స్థాయిగా బెట్టిన అఖండ వర్తి దీపమాడ ఎను ౪ ణ్టికి కులవంత్తి (నా) యపంప్పున అగ్గిజాలదక్షిణమున ఊరుడాసిన భూమి ఇరుపుటి నేలనడపంగలయది.

నెం 1068 రు

శ్రీమధుకేశ్వరదే (వ) రకుం దీర్థమున కేతమ నాయకుని కొడుకు పురవరి మాంకన ఆ (చం) ద్రార్క-స్థాయిగాం బెట్టినఅఖండవర్తి-దీపమొక్కంటిమాడలు౪.

నెం 1071 రు

సూర్యగ్రహణనిమిత్యము సప్తగ్రామ ముద్దపరలి గంగ్గకరుత శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు అల్లతివాడమాకాండ్ణి కొడుకు వీర...... ఆచంద్రార్క-స్థాయిగా బెట్టిన అఖండవత్తి దీప మొక్కంటి మాడ ౪.

ప్రతిదేవాలయసమీపముననను తీర్థమొకటి యుండును. ఆ తీర్థమునందుగూడ దీపముంచునట్టి యాచారముగలదు. జనులు వాడుకచేయు గంగయొడ్డున దీప ముంచినను పుణ్యము గలుగునని ప్రజల నమ్మకము. అందుచే తీర్థమున దీపము, గంగ్గకరుతదీపము, నగరాన దీపము అని యున్నవని చెప్పవచ్చును. నగరాన నుంచిన దీపములలో వేలిదీపము, దేవతాగ్రహ సమీపదీపము,అని రెండు విధములుగ శాసనములం గన్పడుచున్నవి. ఇవన్నియును అఖండ వర్తిదీపములే. ఇందుచేత శాసనములందు ‹కలింగావని నగరే మధుకేశ్వరాయ', ‹నగరే మధుకేశ్వరాయ' యను పదసమూహము లందలి ‹నగర' శబ్దమునకు దేవాలయమని ఒకఅర్థము చెప్పవచ్చునని తోచును. దీనింబట్టి చూచిన ముఖలింగాలయము నందలి శాసనములన్నియును సమన్వయమగుచున్నవి. గనుక వాటినిబట్టి మధుకేశ్వర దేవుసిఆలయము కలింగదేశమున గలదనియే

చెప్పగలము గాని, కలింగదేశనగరమందున్న దని చెప్పుటకు గూడ వీలులేదు. ఒకవేళ కలింగదేశనగరమందున్న దని చెప్పుటకు వీలున్నదని తోచినను, ఆ కలింగదేశనగరము కలింగనగరము కానేరదు. ఎందుచేతనంటే కలింగదేశనగరే, కలింగదేశనగరే, కలింగావనినగరే, అనియే యున్నవి గాని, కలింగనగరే అని శాసనములలేదు. మరిన్ని, నగర మనుపేరు గల ఒక పట్టణము కలింగమున గలదని చోడగంగుని కొన్ని శాసనము చెప్పుచున్నది. అందుచే పైని విమర్శించిన శాసనము మాదిరిశాసనముల బట్టి ముఖలింగమును, కలింగనగరమును, ఒకటియే యని చెప్పుటకు వీలున్నట్లు కనుపించదు.

ఇంకను కొన్ని శాసనములు మరియొక రకముగా నున్నవి.

నెం 1036 రు

పురరసఖేందు శకాబ్దే సంక్రాన్త్యాము'త్తరాయనస్యదినే కాలింగదేశనగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయదేవాయ ఆదిత్యసుతో విజయపురే విక్రమగంగేశ్వరస్యపిన్నయ ప్రధాని దీపమఖండం ప్రాదాద్భూసురనంశః పతిహాతఖ్యాతః॥

ఇందు కాలింగదేశనగరే యను పద సమూహమున్నూ, విజయపురే యను పదమున్నూ, ఒక్క విభక్తిగలవే యగుటచే వీటి కేకాన్వయము. కాలింగదేశనగరమగు విజయపురమందు అని అర్థము చెప్పుటమంచిది. కాలింగదేశనగరే యనునది మధుకేశ్వరునకే యన్వయించినను, విజయపురే యనునది గూడ దానికే చెప్పవలెను. ఇక్కడను వాక్యము ‹కలింగదేశనగరే విజయపురే మధుకేశ్వరాయదీపం ప్రాదాత్' అనియే గాని, యిక్కడ స్థితాయ అని అధ్యాహారము చేయవలెను; లేనియెడల సమన్వయము సరిపడదు. ‹నగర' యనుపదమునకు పట్టణమే యని యర్థము చెప్పవలయునని, విశేష్యమగు విజయపురమందలి పురశబ్దబలముచే నిశ్చయించనగును. ఇదిగాక మరియొక విధమగు సమన్వయముగలదు. ‹కలింగదేశనగరే దీపం ప్రాదాత్ విజయపురే విక్రమగంగేశ్వరస్య పిన్నయప్రధానీ' అనువాక్యమును గ్రహించి విజయపురే అనునది విక్రమగంగేశ్వరస్య ప్రధానీ యను దానితో నన్వయించి నగరశబ్దమునకు కోవెల యని యర్థము చెప్పవచ్చును. ఇట్లుచేసినను అధ్యాహారముచేయక తప్పదు. ఎట్లుచేసినను అధ్యాహారముచేయనిదే సమన్వయము చేయలేము. గనుక ఏది సమంజసమైన సమన్వయమో చెప్పజాలము.

ఇటువలెనే స్థలనిర్దేశము చేయునో, చేయదో యనునట్టి శాసనము మరియొకటి గలదు.

నెం 1108

శాకాబ్దే గుణచంద్రఖేందుగణితే శ్రీభారతీశ్రీజయశ్రీనాధః ప్రతిపక్షరాజ నికరప్రధ్వంసదీక్షాగురుః దీపంప్రాదిశదుత్తరాయణతిధౌబ్రహ్మాన్వయోత్తంసకో గోకర్ణే మధుకేర్వరాయ సుకవీంద్రస్తుత్యనిత్యోదయః॥

ఇందలి గోకర్ణే మధుకేశ్వరాయ యను పదసమూహమునకు గోకర్ణమునందలి మధుకేశ్వరుడని చెప్పినచో, స్థితాయ అని అధ్యాహారము చేయవలెను. ఈ సమన్వయమును బట్టి ‹గోకర్ణే మధుకేశ్వరాయ'యను పదసమూహమునకును, నగరమున మధుకేశ్వరునకు, నగరేమధుకేశ్వరాయ‹విజయపురే కాలింగదేశనగరే మధుకేశ్వరాయ' యను పదసమూహములకును పరస్పర విరోధమువచ్చును. ఇవన్నియు నొకదానికే నామ

ములని చెప్పవచ్చును. అటుగాక తీర్థాన గంగ్గకరుతయను వాటియందువలె నిచ్చటను అర్థము చెప్పవలెను. మధుకేశ్వరాలయ సమీపమున గోకర్ణమను పేరుగల పుణ్యతీర్థము గలదనియు, నచ్చట దీపము పెట్టినగూడ మధుకేశ్వరునికే పెట్టినట్లగుననియును గ్రహించవలెను.

నిశ్చయముగా స్థలనిర్దేశము చేయునన్న శాసనములు కొన్ని గలవు. అందు ఒకటి నెం. 1110 రు ది.

శాకాబ్దేవార్ధి తర్కాంబర శశిగణితే శుక్లపక్షైక దస్యాంగంగా ధీశస్యనూనుః జనవినుత నివ గ్రామ రామాభిధానే। దీపంప్రాదాదఖండం సురగణ గురవే శ్రీమధుకేశ్వరాయ వీరః శ్రీమాను మావల్ల భ ధరణిపతిః గంగవంశావతంసః॥

ఇందు నివగ్రామ రామాభిధానేయను పదసమూహామునకు గోకర్ణమునకువలె చెప్పుటకు వీలులేదని తోచుచున్నది. గనుక దీనింబట్టి నివగ్రామము నందు మధుకేశ్వరాలయ మున్నదని చెప్పవచ్చును. ఇదిగాక మరియొక శాసనముగలదు.

నెం 1124 రు

విక్రమస్కన్ధవ...వాస్థవ్యస్యప్రదీపంప్రకటితయశసే శ్రీమాధుకేశాయ ప్రాదాత్॥

ఇందు తప్పకుండా స్థలనిర్దేశము చేయబడినదిగాని యీ శాసనము పూర్తిగ తెలియలేదు. విక్రమస్కన్ధవరపురమని చెప్పవచ్చునని తోచెడిని. ఇది యొక పట్టణమైన గావచ్చును; లేదా స్థలపురాణమున చెప్పబడినట్లు రాజు తన సేనతో విజయయాత్రల జరిపి వచ్చుచు శిబిర మేర్పరుచుకొన్న స్థలమందున్న వాడని యర్థము చెప్పవచ్చును. అట్లయినచో నీ స్థలసమీపమున నివగ్రామ మున్నదని చెప్పవలెను. మరియొక శాసనము గలదు.

నెం 1085

వంశధారాఘ్య కూలే ప్రోద్ధూతాయ...మధు...

ఈ శాసనము గూడ స్థలనిర్దేశము చేయును. పై నుదహరించిన శాసనములంబట్టి వంశధారాప్రాక్తటమునం దున్న నివగ్రామమున మధుకేశ్వరాలయ మున్నదని తెలియనగుచున్నది. గాని ఇదియే కలింగనగరమని చెప్పుట కనకాశము లేదని యభిప్రాయ పడ వచ్చునని తోచుచున్నది.

ఇంకను మరికొన్ని శాసనములు గలవు వాటియందు 'నగరాన వీటి మధుకేశ్వర దేవరకు' అను పదసమూహముగలదు. ఇందుగూడ నగరాన యనుదానికి కోవెలయందు అని అర్థము చెప్పవచ్చును. నిదర్శనముగ నొక శాసన ముదహరించుచున్నాను.

నెం 1046

ఉత్తరాయణ సంక్రాంతియు గురువారమున నగరాన వీటి శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు తొలచి సోమనాయకుమాంకనాయకురాలికొడుకు నూర్శిప్రధానితమ్ముండు పురుషోత్తమమండలికుండు పెట్టినఅఖండవర్తిదీపమునకు.

దీనివలన దీపము నగరాన పెట్టినదని చెప్పవచ్చును. గాని మధుకేశ్వరదేవరమట్టుకు వీటి యందున్న వాడని చెప్పవలసి యుండును. ఇక్కడ 'వీడు' అంటే ఏమి అర్థము? వీడు అనగా సేనాసన్నివేసమని యొక యర్థమున్నది. అది గాక పట్టణమని కూడా మరియొక యర్థమున్నది. ఈ కడపటి యర్థమునందు భారతప్రయోగముగలదు.

వీటన్వీధుల నెల్ల నేనుగులపై విస్ఫారఘంటాధ్వనిం
జాటంబంపుడు... విరాటపర్వము.

అందుచే వీటిమధుకేశ్వర దేవర యను నప్పుడు పట్టణము తాలూకు మధు కేశ్వరుడని చెప్పవచ్చును. గనుక నగరాన వీటి మధుకేశ్వరు డను పదసమూహామందలి నగరానయను పదమునకు 'ఆలయమందు' అని యర్థము చెప్పిన బాగుండును. ఈ విషయ మున నింకను మరియొక శాసనమున్నది.

నెం 1086

శాకాబ్దే శరచంద్రయుగ్మవిధుగే పక్షేసితే వాసరే, భానోః పోతియనాయకప్రియసుతా మూర్తిస్స్వ పుణ్యాస్యవా, దీపం నాగరభూషణాయ విభవే పుణ్యా ధికా సుందరీ, ప్రాదాద్దీపదశాం విలాసజయినీ కా త్యేందుతారాగణం॥
ఎటియపోతి ప్రసిద్ధా మధుకేశాయ ధార్మికా
ఉత్తరాయణ సంక్రాన్త్యా మఖండం కుటిలాలకా॥

ఈ శాసనమున మధుకేశ్వరుడు నాగరభూషణుడని చెప్పుటచే మధుకేశ్వ రాలయము నగరము నందున్నదని చెప్ప వచ్చును. ఈ నగరము, పైనుదహరించిన శాసనములను బట్టి నివగ్రామమని చెప్ప గలము. ఈ నగరము కలింగదేశనగరమని శాసనములు చెప్పుచున్నవే గాని కలింగ నగరమని చెప్పుటలేదు. అనంతవర్మ చోడ గంగుని కోర్ని రాగి పట్టాలయందలి శ్లోకము ల నిదివరకు విమర్శించునపుడు, మనము గ్రహించిన దానింబట్టి కూడ కలింగనగర మున్నూ, మధుకేశ్వరాలయమున్న నగర మున్నూ, ఒకటే యని చెప్పుటకు బలము లేదు. ఇంతేగాక నగరపువాడ నాయకులు, నగరపువాడ, భైరవుని గుండము మొదలగు శాసనమందలి పదసమూహాముచే కలింగ రాజ్యమందలి నగరం తాలూకా అధికారి ఉండే నగరమని తెలియవచ్చుచున్నది. అందుచేత ప్రబలమైన నిదర్శనములు తెలియ వచ్చునంతవరకును ముఖలింగమే కలింగనగర మని చెప్పలేము.

మొదటి కామార్ణవునకు సుమారు సమానమగు కాలమునందుననో లేక అంతకు క్రిం చెము పూర్వముననో యున్నదండి మహాకవి వ్రాసిన దశకుమారచరిత్ర యిం దిట్లున్నది:—

కలింగరాజస్సహాంగనాజనేన సహచతనయయా సకలేనచ నగరజనేన దశత్రీణిదినాని దినకరకిరణ జాలాలంఘనీయే। రణదలిసంఘులంఘితనవ లతాగ్ర సకిలయాలీఢ సైకతతటేతరలతరంగశీకరాసారశీతళే సాగరతీర కాననే, క్రీడారసజాతాసక్తిరాసీత్। ఆంధ్రనాథేనజయసింహేన—ద్రాగాగత్యాగృహ్య తసకలత్రః— ద్వితీయభాగము 7 అధ్యాయము

ఇది కలింగరాజ నివాసము సముద్ర తీరమున లేదని చెప్పదు గాని, కలింగరా జెట్టి సముద్రతీర కాననమునకు వెళ్లెనో అట్టి కాననము కలింగరాజ నివాసమునకు చాలా దూరమున నున్నదని తెలియ వచ్చును. దండివాక్యము కలింగనగరము నకు అనగా కలింగరాజ నివాసమునకు సముద్ర సామీప్యమును నిషేధింపదు. గాంగుల శాసనములందు 'సర్వర్తుసుఖరమ ణీయ' మనియును, 'జలధిజలతరంగ కరపల్లవా లింగిత సకల కలింగావనీతల తిలకాయమాన' మనియును, కలింగనగరమునకున్న విశే షణములు సముద్రసామీప్యమును సూచించు ననియును, కొందర భిప్రాయపడుచున్నారు. కాబట్టి సముద్రమునకు దూరమున నున్న ముఖలింగము శాసనముల కలింగనగరమని చెప్పుటకు బలము చాలదు.

ఈ ముఖలింగమునందలి శాసనము లలో మరికొన్ని విషయములు గలవు. శా॥ శ॥ 1027 నన్ను, శా॥ శ॥ 1035 నను, వ్రాయ

బడిన శాసనములలో దంతాపురము చెప్ప బడినది గాని యది కలింగనగరమని చెప్ప లేము. ఇది గాక శా॥ శ॥ 1097 నను, శా॥ శ॥ 1100 నను, వ్రాయబడిన శాసనము లలో సింహపురము చెప్పబడినది గాని యది గూడ కలింగనగర మనలేము.

శా॥ శ॥ 1373 నాటివి కొన్ని శాస నములు శ్రీకూర్మమున నున్నవి. వాటియం దిట్లు కలదు:—

కపిలేంద్ర మహారాజ్యేవత్స రేచ ప్రజాపతౌ
కలింగనగరాధ్య క్షౌహేమహాస్థరవీశుభౌ॥
శ్రీకూర్మనాథ పరిచారక రక్షణాయ
లోకోపకార క మిదం పరలోకసాధ్యం
తైలాభిధానమతి దుష్కర కర్మతాభ్యాం
త్యక్తం కలింగనగర ప్రతిపాలకాభ్యాం॥

దీని యందలి కలింగనగరాధ్యక్షౌ, కలింగనగర ప్రతిపాలకాభ్యాం, అను పద సమూహమును బట్టి కలింగనగరమను నొక పట్టణము గలదని చెప్పవచ్చును. అనంత వర్మ చోడగంగుని కాలమున పూరీరాజ్యము వాని పరిపాలనయం దుండుటచే అతనును, అతని సంతతివారును గూడ ఉత్కల రాజ ధానినే తమ రాజధానిగ జేసుకొని దక్షిణ కలింగమునందు కలింగనగర పాలకులను నియమించుచు వచ్చిరని తెలియనగును. గాన కలింగనగర మనగా కలింగరాజ నివా సముగు పట్టణమని చెప్పుట మంచిది కాద నియు, కలింగనగరమని యొక పట్టణముండి యుండుననియు నూహించుట యసందర్భ మని చెప్పుట కంత.గా యవకాశముండదు.

సముద్ర గుప్తుని శాసనమందు కొత్తూరను రాజ్యముండుటయును, మొదటి గాంగులలో మొదటివాడగు చంద్రవర్మ యొక్కయు, అతని తరువాతివాడగు నుమా వర్మయొక్కయు శాసనములందు సింహపుర ముండుటయును, నందప్రభంజనవర్మ శాస నములలో సారెపల్లి యుండుటయు, ఇంద్రవర్మ శాసనములలో దంతపురమును, కలింగనగర మును గూడ నుండుటయు, ఇతర రాజులశాస నములలో కలింగనగరమే యుండుటయును మరికొన్ని శాసనములలో శ్వేతకాధిష్టాన మని యుండుటయు, కొన్ని శాసనమున దంతా పురముండుటయు, నగరము గూడ నున్నదని కొందరు చెప్పుచుండుటయు బట్టి చూడగా కొత్తూరు, సింహపురము, సారెపల్లి, దంతా పురము, కలింగనగరము, నగరము లేక నివ గ్రామము, శ్వేతకాధిష్టానము అను నవి కలింగదేశమునందలి ముఖ్యపట్టణములని యును, వీటియం దన్నిటియందును అప్పు డప్పుడు కలింగరాజులు నివసించుచుండిరని యును చెప్పవచ్చును. అందుచేతనే శాస నము లిన్ని గ్రామములనుండి వెలువడినవి. ఈ యూహాప్రకారము అన్నియును ముఖ్యపట్ట ణములే. ఒక్కటే ముఖ్యపట్టణమనునది యుండ నవసరము లేదు. ప్రతిపట్టణమం దును కొంతకాలము రాజు నివసించుచుండ వచ్చును. ఇదియే సత్యమని చెప్పుట కాధా రమేదియును లేదు.

ఇంతవరకు విమర్శించిన లిఖిత నిదర్శ నముల ననుసరించి చూచినచో ముఖలిం గము కలింగనగరము అనగా కలింగదేశము నకు ప్రధానపట్టణమని చెప్పుటకు చాలి నంత బలములేదనియే తోచుచున్నది.

ఇక శిథిలితములగు కట్టడముల చిహ్నములను బట్టి విమర్శించి చూతము.

ముఖలింగ ప్రాంతములందలి కట్టడ ముల శిథిలము లన్నియు దేవాలయములకు

సంబంధించినవే గాని రాజ నివాసము సూచించినవి గనపడుటలేదు. అక్కడక్కడ బురుజులవంటి యెత్తు దిబ్బలున్నవి గాని వాటిని బట్టి రాజ నివాసమని నిశ్చయించుటకు వీలులేదు. ప్రాచీనకాలమునందును మహారాష్ట్రరాజ్య విజృంభణకాలమందును గూడ పెద్దపెద్ద గ్రామములకు గోడలును బురుజులును గలవని వాఙ్మయమువలన తెలియవచ్చుచున్నది. లిఖిత నిదర్శనములబట్టి నిదియు నొక పెద్దగ్రామము, నగరము, నివగ్రామము అను పేరులుగలది యని తెలియును. గనుక నీ దిబ్బలు రాజనివాసమునకు చిహ్నముగ గ్రహించుట యుచితముగాదు. వీటిని తవ్వి పరిశీలించిన నేమైన దొరుకునేమో తెలియదు. ఇంతవరకు దొరికిన వాటింబట్టి ఏయభిప్రాయమును నిశ్చయించుటకు వీలులేదని చెప్పవచ్చును.

ఇదిగాక ఆముదాలవలసకు సమీపమున నున్న మునగాలవలస యను గ్రామము గలదు. దాని దగ్గర దంతవక్రుని కోట యను నొక కోట నేటివరకును గన్పించుచున్నది. దీనిని గురించి యిదివరకు చెప్పినాను.

ఇదిగాక నౌపడా పర్లాకిమిడి రైలు రోడ్డునందున్న తెంబూరు స్టేషనుకు కొంత దూరములో సరియాపల్లియను గ్రామము గలదు. దాని సమీపమున దంతయను గ్రామము గూడ గలదు. ఇచ్చటను గూడ కొన్ని శిథిలము లున్నవని కొందరు చెప్పచున్నారు. దీని కనతిదూరంబున సింగుపురము గలదు. ఇచ్చట భూగర్భమున నేవేని కట్టడముల చిహ్నము లుండునని యనుమానించుటకు తగిన నిదర్శనములు కొన్ని గలవు. ఇవి పరిశీలించవలసి యున్నది.

కలింగపట్టణమునకు సమీపమున నున్న సాలెహుండామునందు శిథిలితములగు ప్రాచీన కట్టడముల చిహ్నములు గలవు. వీటిని పరిశీలింపుడని రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిగారు వ్రాసినట్టున్నూ, అందుపైని గవర్నమెంటు ఎపిగ్రాఫిస్టు వచ్చి కొంత తవ్వించి చూచి దానిని గూర్చి 1919-1920 సంవత్సరపు రిపోర్టున వ్రాసియున్నాడు. ఈ రిపోర్టున చిత్రపటములతో గూడిన వర్ణన గలదు. అందలి ముఖ్యాంశము మాత్ర మీ క్రింద పొందుపరుచుచున్నాను.

The size of the bricks and the nature of the construction of the remains of the brick buildings on the hill indicate that they cannot be later than 700 A. D. and in all probability are very much earlier.

ఇందున్న కట్టడపు శిథిలములను బట్టి ఆ కట్టడములు క్రీస్తు వెనుక నేడవశాతాబ్దమునకు దరిమిలావి కావనియును, అంతకుచాలా పూర్వపువి కావచ్చుననియును తెలియుచున్నది. ఇచ్చట కూడా ఇంకను తవ్వి పరిశీలించినగాని విశేషము తెలియనేరదు.

కళింగపట్టణమును గూర్చిన కైఫీయతులో నొక యంశ మున్నట్లు రక్తాక్షి సంవత్సర మాఘమాసపు భారతిలో మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు వ్రాసినారు. దానిం బట్టి చూచిన నచ్చటి సముద్రతీరమున కొన్ని పలకరాళ్ళు పడవల నడుపువారి గడలకు తగులుచున్నవని తెలియును. కళింగపట్టనము నందలి యొక భాగము సముద్రమున గలసెనని యుండుటచే, నీరాళ్ళను పరిశీలించకుండనున్నూ, ఈ భాగమును పరిశోధించకుండ

నున్నా, మన మేమి నిశ్చయము చేసినను అన్యాయమే యగును. ఇదిగాక కళింగ పట్టణము నంతను కొంతవరకూ నిదానముగా జూచి డాక్టరు బుర్రా శేషగిరిరావుగారు నా కిట్లు చెప్పిరి. "కళింగపట్నములో ప్రాచీన మగు భాగ మొకటి గలదు. అందులో నచ్చటచ్చట ప్రాచీనతాసూచకములు గలవు వాటి కాలనిర్ణయమునకు నా పరిశీలన చాలదు." మరియు తామచ్చట జూచిన ప్రాచీనతాచిహ్నములను గూర్చి వ్రాసు కొన్న విషయములు గల కాకితము లన్నియు నా కిచ్చిరి గాని వాటి నిందు వ్రాయుట కిప్పటికే విశేషగ్రంథ మగుటచే మానితిని.

కళింగపట్టణమును వర్ణించుచు భీమ కవివని ప్రసిద్ధిజెందిన చాటుపద్యములు గలవు. వాటిలో చాల దరిమిలాకాలపు సంగతులు గూడా ఉండుటచే నవి యన్నియు విశ్వస నీయములు కావని కొందరి యభిప్రాయము గాని యింతకుముందున్న కొందరు విమర్శ కుల మతమున నొక పద్యము, కళింగపట్టణ సన్నివేశ వైశాల్యాదులను చెప్పునది, భీమ కవిదే. ఈ భీమకవి క్రీ॥ వె॥ 13 వ శతాబ్దము వాడని కొందరును, నన్నయసమకాలికుడని కొందరును చెప్పుచున్నారు. ఆ రెండుకాల ములకు గూడ కళింగనగర మున్నది గాన యీ పద్యము నిందు పొందుపరుచు చున్నాను.

యోజనద్వయ విశాలోన్నతి జెలువొంది
పట్టణ మమరు శోభావిభూతి।
పాటకరత్న కవాటాను మోదమై
నూటి మించును కంచుకోటమహిమ
నూటొక్క గుళ్లశివానందమై
నిత్యోత్సవక్రీడ నెమ్మిదనరు
వంశధారానదీవారాశి సంయుక్త
సాగర సంగమ విస్రంభ మమర
గడిదిరాజ కళింగభూకాంతునకును
దనరు నగలక్ష్మి కాలింగ మనగ నొప్పి
శృంఖలద్వీప మనగ ప్రసిద్ధిమించి
గణన కెక్కు- కళింగపట్టణము ధాత్రి॥

కళింగపట్టణమును గురించి యింతకు ముందు చెప్పిన యంశముల నన్నిటిని సమ గ్రభావమున బుద్ధియందుంచినచో, నీస్థలము గూడ ప్రాచీన కళింగరాజనివాస మగు నేమోయని యనుమానము కలుగక మానదు.

ఈ సమీపమున సింగుపురము గల దు. అందున్న దేవాలయమున కొన్ని శా సనములు గలవు. అవియును పరిశీలించ వలయును.

ఇవన్నియు జూడ కళింగపట్నం, సాలెహుండాం, సింగుపురం అనునవి గల ప్రదేశము జాగ్రతగా పరిశీలించిన విశేష ములు తెలియవచ్చునని తోచుచున్నవి. శ్వేతకాధిష్ఠాన మనగా శ్వేతగిరి సమీపము నందలి నివాసమని యర్థము చేయవచ్చును. దీనినిబట్టియు,సముద్రసామీప్యమునుబట్టియు శ్రీ కూర్మప్రాంతములందు గూడ కొంత వెతకవలసి యున్నది. ఎందుచేతనంటే ఈ ప్రాంతములందలి సిద్ధాంతులు తమ పంచాం గముల శ్వేతగిరికి అనగా శ్రీకూర్మమునకు గణితము చేయుదురు. అనగా శ్రీ కూర్మపు యామ్యోత్తరవృత్తరేఖ లేక మెరిడియను నుండి కొలతలను దీయుదురు. ఇదియే శ్రీ కూర్మము లేక శ్వేతగిరికి గల యాధిక్యత. దీనిం బట్టి యీస్థలము ప్రాచీనకాలపు టుజ్జ యినివలె కళింగమున ప్రసిద్ధిజెందినది కా వలయును.

శిథిలిత ప్రాచీనకట్టడముల చిహ్నము లేయాధారములన్నచో పైనజెప్పిన స్థలము లన్నియు పరిశీలించదగినవి. ఇదివరకున్న నిద ర్శనములను బట్టి కలింగపట్టణ సమీపమున నున్న సాలెహుండాం చాలా ప్రాచీనపుదనియు ను, తదుపే తుయాముఖలింగమునవీన మేయని యును, తెలియవచ్చును. ఇందేది రాజు నివాసమన్న యంశమిట్టి యూహాలచే నిశ్చ యించ దగినది కాదనియును, ఆ యాస్థలము లందు త్రవ్వించి పరిశీలనజేసినం గాని ఇద మిద్ధమని చెప్పుటకువీలులేదనియును గ్రహిం చవలెను.

ఇంతవరకు జరిగిన విమర్శనల సారాం శము నిప్పుడు సంగ్రహించిచెప్పుట యావ శ్యకము.

దశరథమహారాజు రాజ్యపాలనచేయు చున్న కాలమున ననగా నిప్పటికి నాల్గువేల సంవత్సరములకు తక్కువగాని కాలమున నాతని రాజధానియగు నయోధ్యనగరము నకు పశ్చిమమున నొకరోజు ప్రయాణమున శోణానదీతీరమందు కలింగనగరమను పట్టణ మున్నట్లు రామాయణమునుండి తెలియ వచ్చుచున్నది. మహాభారతయుద్ధకాలమునకు ముందు కలింగము గంగాసాగరసంగమము నుంచి గోదావరివరకును గలదనియును, ఇందు ప్రస్తుతపుటుత్కలమున వైతరణీ నదీతీరమున జాజిపూర్ అను నామముగల పట్టణము మహాభారతయుద్ధకాలమునకు ముందున్నట్లు చెప్పబడిన రాజపురము కావచ్చుననియును, ప్రస్తుతపు గంజాంమండలమగు కలింగమున దంతపురము గలదనియును, మహాభారత,హరి వంశాదిగ్రంథములను బట్టి తెలుసుకొనన గును. జాతకకథలు ముఖ్యము గ్రంథములు

వలన మనము గ్రహించినదేమనిన, కలింగ మున మొట్టమొదట సింహాపురమను పేరుగల పట్టణముగలదనియు, నదియే తరువాతను దంతాపురముగమారినదనియును, ఇదియేగాక కలింగదేశమున "కులితలు" అను రేవునుండి చూచిన దంతాపురపుస్థూపశిఖరము మాణి క్యమువలె రాత్రికాలమందు ప్రకాశించు చుండునని చీనాదేశయాత్రికుడు చెప్పినాడని యు. ఈవిషయమున ప్రస్తుతపుదేశ సన్నివేశ మునుజ్ఞప్తియందుంచుకొనుటకొంతయావశ్య కము. ప్రస్తుతకలింగపట్టణమునకు ఆరుమైళ్ల దూరమున నున్న సాలెహుండాము క్రీ శ ఏడవశతాబ్దమునకు దరిమిలావి కానట్టివియు తత్పూర్వము చాలాకాలము క్రిందటవి కా నోపునట్టివియు గూడ నగు కట్టడములశిథిల ములున్నవి. ఈ సాలెహుండాముకు రెండు మూడు మైళ్ల దూరముననను, కలింగపట్టణము నకు నారుమైళ్ల దూరముననను సింగుపురమను గ్రామముగలదు. ఈ గ్రామసమీపమందున్న కోవెలయందు శాసనములు గలవని తెలియ వచ్చుచున్నది. మొదట కలింగమునకు రాజ ధానియైన సింహాపుర మీ సింగుపురమనియు ను, తరువాత సమీపమున నున్న సాలెహుం డాము దంతాపురమనియు చీనాయాత్రికుడు చెప్పిన కులితాలు కలింగపట్టణముగా నోపు ననియును ఒక యూహజేయుట కవకాశము న్నట్లు గన్పడుచున్నది. చాలాప్రాచీనకాల మునుండియు కలింగమునకు రాజధాని యీ ప్రాంతములనే యుండనోపునని మహాభారత విషయముల విమర్శించు సందర్భమునను రఘు వంశమునందలి విషయముల విమర్శించు సం దర్భమునను యిదివఱకు విపులముగా వ్రాసిన విషయములు స్మరించవలెను.

అటు తరువాత కాలమునందు కలింగదేశము ముఖ్యపట్టణము గూర్చి జరిగిన చర్చవలన కొత్తూరు, దంతపురము, సింహపురము, కలింగనగరమును గూడ ప్రత్యేకస్థలములని తెలియవచ్చుచున్నవి. ఇందు దంతపుర, సింహపుర, కలింగనగరములు మూడును యిదివర కూహించినట్లు ప్రస్తుతపు కలింగపట్టణ సమీపప్రదేశముననుండిన నుండవచ్చును. లేదా, శ్రీకాకుళసమీప ప్రాంతములందును, దంతవక్రునికోట, శ్రీకూర్మము అను నీ రెండును గల ప్రదేశమందైనను నుండవచ్చును. గాని, ఇచ్చట నున్నవని తెలియవచ్చుచున్న చిహ్నములత్యల్పములు. 18° 37 ఉత్తరాక్షాంశలును 84° 36 తూర్పు విషువాంశలును గల కొత్తూరను స్థలమున ఏ నిదర్శనము లూ ఉన్నట్లు తెలియవచ్చుట లేదు. ముఖలింగమే కలింగనగరమను వాదమును విమర్శించిన సందర్భమున నందలి లిఖితనిదర్శనములవలన గాని, చోడగంగుని శాసనములందలి లిఖిత నిదర్శనములవలన గాని, ముఖలింగమే కలింగనగరమనునట్లు కనిపించకపోవుటయేగాక వజ్రహస్తుని కాలమునాటి దగు ఒక శాసనమును బట్టి కలింగనగర మనునది ముఖలింగమునకు భిన్నముగ నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఇది ముఖలింగప్రాంతములందున్న శిథిలితకట్టడముల చిహ్నములను బట్టి చూచినచో రాజనివాససూచకమైన దేదియును లేదు. అందుచే వీటిని బట్టి ముఖలింగమును రాజధాని యనుటకు వీలు లేదు.

మొదటి గాంగుల శాసనములందు సారెపల్లి, దంతపురము, కలింగనగరమును కనుపించుచున్నవి. ఈ సారెపల్లి పర్లాకిమిడి నౌపడారోడ్డున తెంబూరుసమీపమందున్న సరియాపల్లి యను గ్రామమని మ॥ గోడవర్తి రామదాసుగారు వ్రాసిన దానివలన తెలియనగును. దీనిసమీపమున గూడ దంత యను గ్రామముగలదు. ఈ స్థలమందు పెద్ద పెద్ద ఇటికలు దొరుకుచుండునని చెప్పుదురు. ఈ సమీపమునందును గూడ సింగుపురము గలదు. గాని ఈప్రదేశము సముద్రమునకు దూరము. స్థలదుర్గమునకు చిక్కోలి యను కూలించు ప్రదేశము.

అందుచే పైనిచెప్పిన స్థలములయందునూ, విశేషించి కలింగపట్టణ సాలహాండాము ప్రాంతములందును, ముఖలింగప్రాంతమందును, తవ్వించిచూచిన గాని కలింగనగర సన్నివేశ నిశ్చయము చేయుటకు వీలు లేదు.

రాజకళింగగంగు - సజ్జనగరము

మహారాజశ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణరావుగారు బి. యె. బి. యల్.

వేములవాడ భీమకవి కళింగగంగుపై నలిగి,

ఉ॥ వేములవాడ భీమకవి వేగమె చూచి కళింగగంగుతా
సామముమాని కోపమున సందడితీఱిసరమ్మపొమ్మనెన్
మోమునజూడ దోసమిక, ముప్పదిరెండుదినంబులోపలన్
జామునకర్ధమందతని సంపద శత్రులపాలుగావుతన్

యని శపించెను. ఈకథ నిజమే యనుకొని చూతము. శాపము ఫలించెనని జనశ్రుతి కలదు. రాజకళింగగంగు కళింగాధీశుడైన అనంతవర్మ చోడగంగదేవ మహారాజని యొక ప్రతీతి కలదు. *

భీమకవి రాజకళింగగంగుని ఎప్పుడు సందర్శింప నేగియుండెనో తెలియదు. పదభ్రష్టుడై చోడగంగు దిరిపెమెత్తుకొనుచు దేశమున ద్రిమ్మర సాగెను. ఆతని దుస్థితి జూచి భీమకవి యనుగ్రహము కలిగి శాపము క్రమ్మరించి

ఉ॥ వేయిగజంబులుండ బదివేలతురంగములుండ నాజిలో
రాయల గెల్చి సజ్జనగరంబున బట్టముగట్టుకోవడిన్
రాయకళింగగంగు కవిరాజభయంకరమూర్తి జూడగా
బోయిన మీనమాసమున బున్నమిపోయిన షష్ఠి నాటికిన్

అని దీవించెను. రాజకళింగగంగు తిరిగి లబ్ధరాజ్యుడగుట ఎన్నడో కూడ తెలియదు. కళింగగంగును రాజ్యచ్యుతిని జేసిన శత్రు వెవరు? తిరిగి యాతడు జయించి అపహృతరాజ్యమును గైకొనినది యెవరికడనుండి? ఇతడు పట్టము గట్టుకొన్న సజ్జనగర మెక్కడనున్నది? ఈప్రశ్నలకు సమాధానమింతవరకు లభింపలేదు.

అయిన నొక యూహ కలుగుచున్నది. కళింగమునకు దక్షిణసీమలందున్న వేంగి చాళుక్యవల్లభులవలననే యొత్తిడియు కలిగియుండదు. వారు చోడగంగునికి దగ్గిర చుట్టములు. కావున కళింగముపై దండెత్తి వచ్చినవారుత్తరమున ఉత్కలదేశమునుండియే వచ్చి రనుకొనవలయును. కళింగ ఉత్కల దేశములకు వైరము చిరకాలమునుండి వర్ధిల్లు చుండెను. ఉత్కలేశ్వరుడే కళింగగంగుని రాజ్యచ్యుతుని గావించియుండును. ఆతడెవరో రాయలు. పిమ్మట కొంతకాలమునకు చోడగంగు ఉత్కలముపై దండెత్తిపోయి జయించి రాజధానియందు పట్టము కట్టుకొనెను. క్రీ. శ. ౧౧౧౮ న అతడు తన పాదోపజీవియైన మాధవునికి 'తామరఖండి' గ్రామమును దానముసేయుచు నా శాసనమున తన్ను గూర్చి 'సకలోత్కల సామ్రాజ్య పదవీ విరాజమాన' యని గర్వోక్తిగా ప్రశంసించుకొన్నాడు. ఈప్రత్యేక విశేష ప్రశంస సగర్వముగా జేసికొనుట జూడ నీ పదవి అప్పటికచిరకాలముక్రిందటనే సిద్ధించియుండునని తోచును.

కావున సజ్జనగరముత్కలదేశములోనిదే గావలయును. విశేషించి రాజధాని యని సిద్ధించుపవచ్చును. విశాఖపట్టణమండలములో నొక సజ్జనగర మున్నదిగాని యది సరిపడదు. ఉత్కలరాజధాని యని ప్రసిద్ధిజెందిన జాజపూరు వైతరిణీనదియొడ్డున నున్నది జాజపూర్'నకు 'జాజనగర్' అని పేరుగూడ గలదు. ఇదియే ప్రాచీనకాలమున సజ్జనగరమని బిలువబడుచుండెనా యని యూహ జనించుచున్నది. ఈ విషయము భావి పరిశోధనల వలనగాని తేటపడదు.

---

* వేంగిని క్రీ. శ. ౧౦౭౪_౧౦౭౭ నడుమ పరిపాలించిన ఇమ్మడిరాజరాజునకుగూడ 'చోడగంగు' అని పేరున్నది. ఇతడు కళింగ చోడగంగునకు సమకాలీనుడు, బంధువు. మొదటికులోత్తుంగ చోడచక్రవర్తి పెద్దకుమారుడు. వివరము తెలియుటకు జనులు కళింగ చోడగంగుని రాజకళింగగంగు అనిబిలచియుందురు.

* చూడుము ఇండియన్ ఆంటిక్వేరిపత్రిక, సం. ౧౮, పుట ౧౬౫.

ముఖలింగము

———:o:———

మహారాజశ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణరావు గారు, బి. యె, బి. యల్.

ముఖలింగము పర్లాకిమిడి కించుమించుగా నిరువదిమైళ్ళ దూరమున నుండును. రైలుమార్గమున వచ్చినయెడల శ్రీకాకుళం రోడ్డు స్టేషనువద్దగాని, తిలారిస్టేషనువద్దగాని రైలుదిగి నాటుదారిని పదునారుమైళ్ళు బండిమీద ప్రయాణముచేసి ముఖలింగమును జేరవచ్చును. ఎటుచూచినను మైళ్లకొలది చీలిన పంక్తులక్రింద వ్యాపించియున్న ఎత్తయిన పాలకొండలు, ఆ పర్వతపంక్తుల చీలికలనడుమ వ్యాపించియున్న భీకరారణ్యములు, వాటి నొరసికొనుచు ప్రవహించు వంశధారా స్రవంతియు నా సీమయంతయు యాత్రికుని కొక విధమైన వెఱపును, ఆశ్చర్యమును, ఆనందమును గొలుపుచుండును. అచ్చట గానవచ్చు ప్రకృతి సౌందర్యము మిక్కిలి రామణీయకము. ఆ భీకరారణ్యప్రదేశముల నడుమనుండి పర్లాకిమిడినుంచి ముఖలింగమునకుబోవు రాచబాట గలదు. ముఖలింగము శ్రీ పర్లాకిమిడి రాజావారి జమీలో జేరియున్నది. ఆయూరియందు శ్రీవారి సత్రాలయ మొకటి కలదు.

ముఖలింగము నేడు కుగ్రామమనియే చెప్పవలయును. జనసంఖ్యయు మూడు నాలుగు వేలకు మించియుండదు. ఇచ్చట జనులలో చాలమంది కాళింగులు. తెలుగువారు చాలకొలదిగానున్నారు. నేఁ డూరంతయు కలిపి యొక పెద్దవీథిగానున్నది. దానికిరుప్రక్కల వరుసగా పూరిండ్ల వరుసలుగల చిన్నవీథులు మాత్రము గలవు. ఊరిలో నెక్కడజూచినను పూర్వపు ఔన్నత్యమును సౌందర్యమును వైభవమును దెలుపు నల్ల శాసనపుఱాళ్లును, అందు చిత్రితములయిన శిల్పపుబనులును, శిలావిగ్రహములును, చెదరి విరిసి కానబడుచుండును. ఎప్పుడైనను ఏ వర్షపాతముచేతనో యిండ్లకు బునాదులు త్రవ్వినపుడో కూరుకొనిపోయిన ప్రాచీనకట్టడములకు జెందిన ఇటుకలు పెద్దఱాళ్లు, విగ్రహములు, శిల్పపు పనిచేసిన చిత్రబిళ్లలు బయల్పడినపుడు వాటిని గ్రామస్థులు తమ యిండ్ల కుపయోగించుకొనగా మిగిలినవాటిని, రావిచెట్లక్రిందను మఱ్ఱిచెట్లక్రిందను నుంచుటవలనను, ఇంటి గోడలలో నమర్చియుంచుటవలనను, ఊరంతయు నొక చిత్రమైన ప్రాచీన వస్తు ప్రదర్శనశాలవలె గాన్పించును.

ముఖలింగముచాలప్రాచీనమైనయూరనుటకు సందియము లేదు. ఆ నగరము వైభవము ననుభవించుచుండినపుడు వంశధారానది నగరమున కిరుప్రక్కలను ప్రవహించుచుండినట్లు గాన్పించును. నగరమున కిరుప్రక్కల నేకకాలమందు గాకపోయినను ఒకప్పుడైనను రెండవవైపునగూడ ప్రవహించియుండినట్లు చిహ్నములు నేడు కానవచ్చుచున్నవి. ఇపుడుమాత్రము నది యూరికి పశ్చిమమున దక్షిణవాహినియై ఒరసికొని ప్రవహించుచున్నది. పూర్వ మొకప్పుడు ముఖలింగమునకు తూర్పు దిక్కుగానున్న

గరకవలసచెంతను పద్మనాభునికొండ నొరసికొనుచు ప్రవహించినట్లు ఏఱుపారిన చిహ్నములు నేఁడును గానబడుచున్నవి. ఇపుడా భూభాగమంతయు సేద్యమగుచున్నది. వర్షకాలమున నిప్పటికిని చిన్న పాయయొకటి ఆపొలములనడుమ వంశధారనుండి చీలి ప్రవహించుచు, ఊరికిదక్షిణమున నదిలో గలియుచుండును. వంశధార జీవనదియే యని చెప్పవచ్చును. నీరు చాలవడిగాబారుచు మిక్కిలి లోతైన తావులందు శీతకాలమున మొలబంటిలోతున ప్రవహించు చుండును. వర్షకాలమున నీనది మిక్కిలి లోతుగా బ్రవహించుచుండును. పూర్వము కళింగ రాజ్యమతి వైభవమునం దుండిన కాలమున నాదేశపు రాజకుమారులకు నౌకాయాత్ర నేర్వవలసిన నిర్బంధవిద్యగా నుండిన కాలమున నీనది యందుల కుపయుక్తముగా జేయబడియుండెనేమో తెలిసికొనుట కాధారము లేవియు లేవు. కాని నది కిపుడు పడుమటి యొడ్డున వాడవలస యనియు, (ఓడల వలస), వాడపిల్లి, (ఓడపల్లి)యనియు రెండుగ్రామములు ఒకదానికొకటి అరమైలు దూరమున నుండినట్లు గ్రామవాస్తవ్యులు దెలుపుదురు. కాని నదియొడ్డున నీకాలమున వాడవలసయే కాని వాడపల్లిగానవచ్చుటలేదు. దరిద్రదేవత ఈనగరమున నివాసము నిల్పుకొని పూర్వపు వర్తకవైభవమును సాగనంపుటచేత నీ గ్రామ మీకాలమున మృగ్యమయి పోయినవి. ఇక నిలచియున్న వాడవలస గ్రామము నొరసికొనుచు వంశధారప్రవహించుచునేయున్నది. వంశధార యొడ్డుననే ప్రాచీనముఖలింగ నగరపుకోట యుండినటుల నేటివఱకు చిహ్నములు గాన్పించు చున్నవి. దుర్గము యుండి స్థితియందున్నపుడు సుమారు రెండుమైళ్ళ పొడవును, ఒకమైలు వెడల్పును, కలిగియుండెనవచ్చును. ఆగ్రామవాస్తవ్యులు పూర్వముండిన బురుజుల స్థలములను ఎత్తైన మంటి దిబ్బలను జూపించినపుడు పూర్వనగర వైశాల్యమును భావింపగల్గితిమి. శ్రీ రామమూర్తి పంతులుగారుగూడ తాము ఇరువది ముప్పది సంవత్సరముల క్రిందట నీగ్రామమును చూచినపుడును, అంతకుబూర్వము చూచినప్పుడును గ్రామముచుట్టును కోటగోడ స్పష్టముగా గాన్పించు చుండెనని చెప్పియుండిరి. కోటదిబ్బలు ఒకటి రెండు ఇప్పటికిని ఊరికి ఉత్తర దక్షిణదిక్కులందు చూడనగును.

ముఖలింగమునందు చూడదగిన వనేకములుగలవు. అందు చరిత్రకారుని కుపయుక్తములైనవి చాలవరకు భూగర్భమున కూరుకొని పోయియున్నను పైకి గనబడుచున్న వాటిలో అత్యంతోపయుక్తము లయినవి దేవాలయములు మూడు మాత్రము గలవు. అందు ముఖలింగేశ్వరాలయము తప్ప మిగిలినవి రెండు శిథిలావస్థయందుండి రూపముతో మాత్రము గానవగుచున్నవి. అందొకటి సోమేశ్వరాలయము. అది దక్షిణమున ఊరికి చివరనున్నది. రెండవది అనియంక(అణ్యాంక)భీమేశ్వరాలయము. ఇది పై రెండింటికి నడుమనున్నది. వీటిలో పూజా పునస్కారము లొక ముఖలింగేశ్వరాలయమందు తక్క మిగిలినవాటికి జరుగుటలేదు. చరిత్రకారుని కత్యంతోపయుక్తము లయిన విషయము లనేకము లీమూడు దేవాలయములందును గాన్పించును.

గంజాము మండల వాస్తవ్యులకు ముఖలింగము మిక్కిలి ప్రియమైన పుణ్య

క్షేత్రము. ఈ క్షేత్రమందుగల మూడు దేవళములందు నీశ్వరుడు లింగరూపమున ప్రతిష్ఠింపబడి యున్నాడు. అందు ముఖలింగేశ్వరాలయమునకు శ్రీపర్లాకిమిడి రాజావారు నిత్యధూపదీప నైవేద్యములు, అంగరంగ వైభవములు, ఉత్సవములు, మొదలయినవాటికి మంచివసతుల నేర్పరిచి యున్నారు. ఈ స్థలమున ప్రతిసంవత్సరమున మహాశివరాత్రినాడు మహోత్సవముజరుగుచుండును. ఈక్షేత్రమహిమలను దెలుపు స్థలమాహాత్మ్య కథ యొకటి కలదు. అదిప్రాచీనమైన దనుటకు సందియములేదు. ఇచ్చటి జనుల కీక్షేత్రము వారణాశియంతటి పుణ్యస్థలము కావున ప్రతిసంవత్సరమును మాఘమాసమున మహాశివరాత్రినాడు యాత్రికులు భక్తులు నానా ప్రాంతములనుండి యేతెంతురు. క్షేత్రమాహాత్మ్యము చాలవరకు పురాణగాధయై విశ్వసనీయముగాక యుండునుగాని యందలి విషయములు ఒకప్పుడు చరిత్రకారుని కత్యంతోపయుక్తములని తోచుచుండును. కావున కథ నిట సంగ్రహముగా దెలుపుదును. ఆ క్షేత్రమాహాత్మ్య మిట్లున్నది:

ద్వాపరయుగమున వంశధార నది యొడ్డున వామదేవుడను మహర్షి యొకడు తపముచేసికొనుచు నొకప్పు డొక యాగమును దలపెట్టెను. ఆ యాగమునకు దేవతలు, గంధర్వులు, కిన్నరులు, కింపురుషులు, సిద్ధులు సాధ్యులు మొదలగువారి నాహ్వానించెను. ఆతపస్వి యాశ్రమసమీపమునఁ బ్రవహించు వంశధారానదికి తూర్పుగా మహారణ్యము వ్యాపించియుండెను. అది మధుక వృక్షములచే నిండియుండెను. అందు కిరాతులిండ్లుకట్టుకొని వాసముచేయుచుండిరి. అనాగరికులగు నాకిరాతులు దిగంబరులయి చరించుచుండుట యజ్ఞమునకతిథులయివచ్చిన గంధర్వులాప్రదేశములందు గ్రుమ్మరుచు కిరాతస్త్రీలం గని మోహాతిరేకమున బ్రవర్తించియుండిరి. హవిర్భాగములను పంచియిచ్చునపుడు వామదేవమహర్షి గంధర్వుల నచట గానక కిరాతస్త్రీలతో నుండుట తన దివ్యదృష్టిచే నెఱింగి కుపితుడై వారిని కిరాతులుగా జన్మింప శపించెను. గంధర్వు లాశాపమును నారదుని వలన విని, యా మహర్షిని కరుణించి శాపముపసంహరింపవలసినదని ప్రార్థించిరి. అందుల కాతాపసి పశ్చాత్తప్తులయిన వారిని గని ద్వాపరయుగాంతమం దాప్రాంతమున శివుడు మధుకేశ్వరునిరూపమునుదాల్చి యావిర్భవించుననియు, నా దేవుని మధుకలింగ రూపమును సందర్శించినంత మాత్రమున వారు శాపవిముక్తులయి ఎప్పటిరూపమును దాల్చి వారిలోకమునకు బోవుదురనియు వరమిచ్చెను.

పిమ్మట శాపహతులయిన గంధర్వులు కిరాతులై జన్మించిరి. వారిలో చిత్రసేనుడను వాడు రాజై పరిపాలించుచుండెను. ఆతడు నివసించు మధుకవనమున సంవత్సరమంతయు పుష్పములు పూయు మధుక వృక్ష మొకటి రెండు శాఖలతో మాత్రము యొక పుట్టపై బెరిగి యుండెను. ఆ కిరాత రాజాయిప్పచెట్టును తన భార్య కిచ్చెను. ఆమె దానినుండి రాలిన పూవుల నేరి వంశధారానది కావలియొడ్డున మధుకవనమునకు సమీపమునగానున్న సుమంతపురమున నుండు సుమంతుడను వైశ్యుని కమ్మి యాక్రయధనముతో భోజనాదిక పదార్థముల గొని తెచ్చి

పంటచేసి భర్తకు పెట్టి తాను భుజించుచుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము గడచెను. అంత నొకనాడు శ్రీశైల ప్రాంతమునుండి యొక జంగమస్త్రీ కాశీయాత్ర గావింపఁ దలపుగొని ప్రయాణము సేయుచు దైవవశమున త్రోవతప్పి యావనమును బ్రవేశించెను. అప్పటికి సాయంసమయ మగుటచే భయము జెంది చెంతనున్న యాకిరాతకులపల్లె జొచ్చి యారాత్రి యచ్చట నివసించుటకు తావు చూపవలసినదని ప్రార్థించెను. ఆమె నిరుపమాన సౌందర్యమును యౌవనమును గాంచి చిత్రసేనుడు మనసు చెదరి యామె కనేకవిధముల నాతిథ్యము గఱపెను. ఆరాత్రి గడచెను. మరునాడు చిత్రసేనుడు అపరిచిత స్త్రీమీద జనించిన మోహమును మరల్చుకొని యాజంగమయువతికి కాశికి బోవుమార్గమును జూపించి పయనము గమ్మని ప్రార్థించెను. కాని చిత్రసేనుని రూపగాంభీర్యమును బొడగనినది మొదలు ఆజంగమయువతియు నొకవిధమైన మనోవికారమునకు లోనయి తన కింక కాశికి బోవ నిచ్ఛ గలుఁగదనియు, నాస్థలము కాశింబోలు పుణ్యస్థలముగా గన్పట్టుచున్నదనియు, దానక్కడే నివాసముండ నిశ్చయించుకొన్నదనియు, తన్ను పరిణయ మాడవలసినదనియు ప్రార్థించెను. చిత్రసేనుడు తొలుతనే యామెయందు మనసు కొనియున్నవా డగుటచే నందులకంగీకరించి యామెను రెండవభార్యగా పెండ్లియాడెను.

ఈవృత్తాంతమును జ్యేష్ఠభార్యకు దెల్పి యామె యనుమతి గైకొని ఆజంగమస్త్రీని ఒకయింట నుండ నేర్పఱచి తమకు జీవనాధారమై యున్నట్టియు సర్వకాలములందు పూవులుపూయునదియు నగు మధుకవృక్షమును జూపి యొకశాఖ పెద్దపెండ్లమునకు రెండవశాఖను రెండవ పెండ్లమునకు నిచ్చి దానినుండి రాలుచుండు పూవుల నమ్మి జీవనముచేయుమని యాజ్ఞాపించెను. అప్పటినుండి యాతడు ఒకదినము పెద్దభార్య యింటను మరుచటిదినము రెండవభార్యయింటను గడపుచుండెను. అట్లు కొంతకాలము గడచెను. ప్రతిదినమును దెల్లవారకమునుపు చిత్రసేనుని భార్య లిరువురును రాలిన మధుకపుష్పముల నేరికొని సుమంతపురమునకు బోయి విక్రయించి భోజన సామగ్రిని దెచ్చుకొనుచుండిరి. వీరిలో జంగమభార్య శివభక్తురాలు గావున ప్రాతఃకాలముననే లేచి వంశధారానదిలో తీర్థమాడి, యామధుకవృక్షము మొదటనున్న పుట్టనే భగవానుడగు పార్వతీపతిగా భావించి యభిషేకముచేసి పూజలు గావించి భక్తిపూర్వకముగా ప్రదక్షిణములు సల్పి ప్రార్థించుచుండెను. ఇట్లామె యనుదినము భక్తితో జరుపుచుండుట దేవరకు సంతోషదాయకమయ్యెను. అంత నా దేవదేవుడు భక్తురాలియెడ కనికరముకల్గి యామె వంతునకు వచ్చిన శాఖనుండి సువర్ణపుష్పములు నిత్యము రాలుచుండునట్లు చేసెను.

ప్రతిదినమును రాలుచున్న సువర్ణ మధుకపుష్పములు గొనిపోయి, చిత్రసేనుని జంగమభార్య సుమంతుని కమ్ముచు, విశేషముగ విలువగల పదార్థములను గొనివచ్చి తన భర్తకతి ప్రీతిజనకముగ ఆహారాదుల నిడుచు, పతిపూజ యొనర్పుచుండెను. సవతికిచ్చిన కొమ్మనుండి బంగారుపూవులు రాలుటయు, తనకొమ్మనుండి యెప్పటియట్ల యిప్ప పూవులే రాలుటయు గని యసూయా

గ్రస్తయై పెద్దభార్య మగనితో కయ్యమాడి, సవతికిచ్చిన శాఖయం దొకమహత్తు గల దని మూఢవిశ్వాసము గలిగి దానిని తన కీయవలసినదని భర్తను ప్రార్థించెను. భార్యల నిరువురను సమానముగ ప్రేమించు చిత్రసేను డేమియు సేయనోపక తుద కామెకోరిక నెరవేర్చెను. కాని కొమ్మలు మార్చినంత మాత్రమున పెద్దభార్య తలంపు లీడేరవయ్యెను. పూర్వము తన కొమ్మనుండి యిప్ప పూవులే రాలుచుండినను, జంగమ భార్య కిచ్చిననాటనుండియు దానినుండి సువర్ణపుష్ప ములు రాలుచుండెను. ఈ విషయము పెద్ద భార్యకు మిగుల బాధాకరముగానుండెను. ఆమె యసూయకు మగనిమానము ఇంధన మయ్యెను. ప్రతిదినమును చిత్రసేనుడు వేట కరిగి యిల్లు సేరునరికి భార్యలిద్దరు కయ్యము పెంచుకొనియుండు టాతడుచూచి సహింప జాలకపోయెను. తనభార్య లిరువురకును నిత్య మామధుకవృక్షమువలన గదా యిట్టికలతలు కలుగుచున్నవని యెంచి జ్యేష్ఠభార్యా ప్రేరితుడై యామధుక వృక్షమును మొదలంట నరికివైచెను. జంగమ భార్య తన భర్తచేయు దుష్కార్యమునకు వెరచి వారింపజూచెను. కాని యామె ప్రార్థనలు నిష్ప్రయోజనము లయ్యెను.

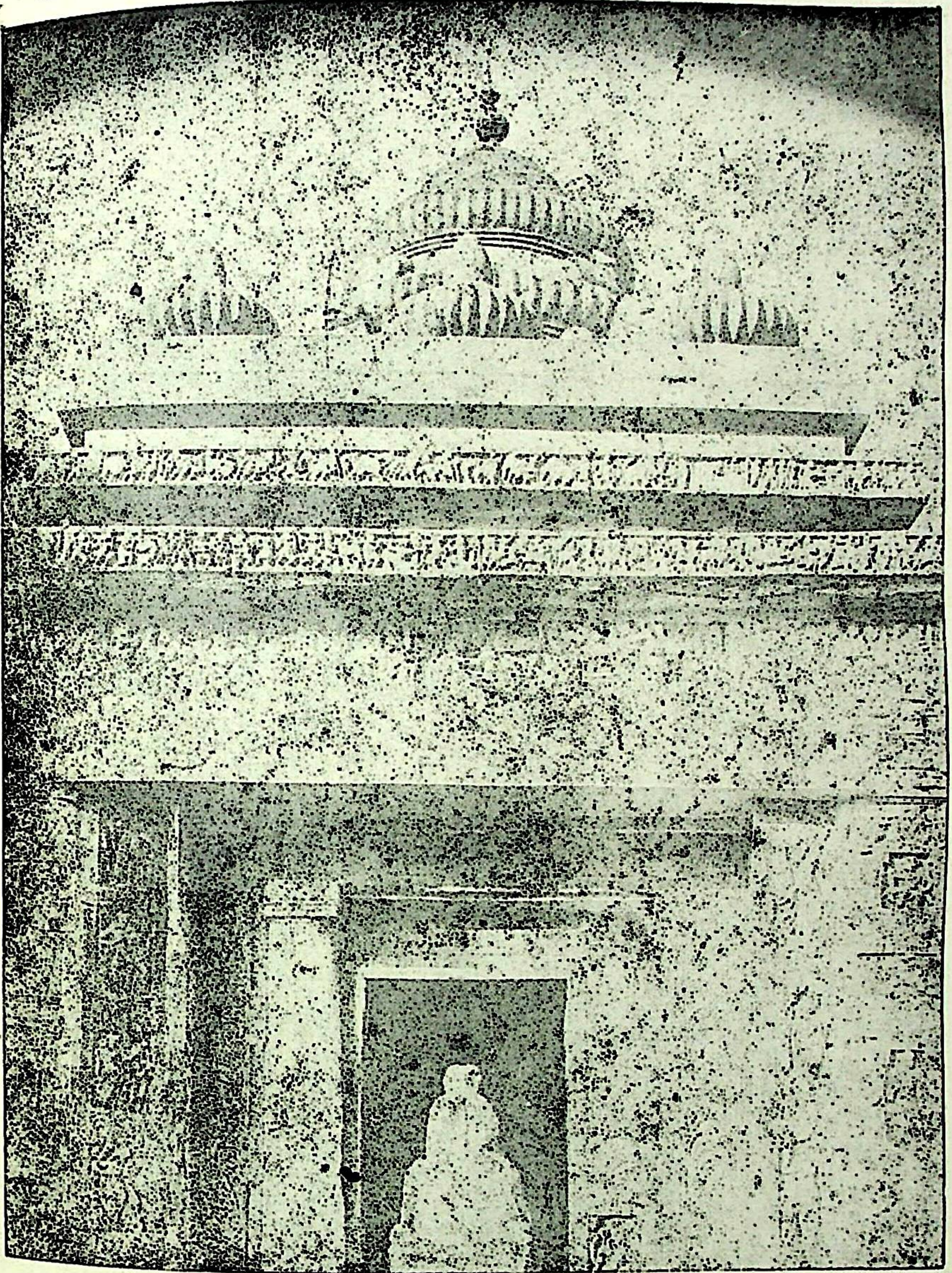
చిత్రసేనుడు మధుకవృక్షమును నఱికి తోడనేచెట్టు పుట్టలోనుండి అగ్నిజ్వాల లుద యించెను. వాటిని గాంచి చిత్రసేనుడు భీత చిత్తుడై మూర్ఛపోయెను. ఆతని మూర్ఛ గని పెద్దభార్య దేశాంతరమునుండి వచ్చిన యొక మాయలాడి తన మగనిని ప్రయోగ ముచేసి చంపెనని రోదనము సేయనారంభించెను. ఆమె దుఃఖము నాలకించి యావన మునందలి కిరాతులెల్లరు జంగమస్త్రీని జంపుటకై ఆయుధపాణులయి యేతెంచిరి. ఆసమయమున జంగమభార్య దిక్కుమాలినదయ్యు ధైర్యము వహించి పరమేశ్వరుని ప్రార్థించెను. అమెప్రార్థన నంగీకరించి మహేశ్వరుడు మధూకవృక్షమూలమునుండి ముఖము దాల్చి ప్రమథగణములతోడ కిరాతులకు దర్శనమిచ్చెను. కిరాతులును ఆదివ్య సందర్శనమువలన శాపవిముక్తులయి పూర్వపు గంధర్వ రూపమును దాల్చి స్తోత్రము జేసిరి. మధుక వృక్షమునుండి యావిర్భించిన దేవర మధుకేశ్వరుడని వ్యవరిహంపబడ నారంభించెను. నేడీ మధుకేశ్వరుడే ముఖలింగేశ్వరు డనబరగుచున్నాడు. కాని ప్రాచీనశాసనము లందు మధుకేశ్వరుఁ డనియే కలదు. మధుకేశ్వరునికి జయంతీశ్వరుడనియు, గోకర్ణేశ్వరుడనియు, గూడ నామాంతరము లున్నట్టు తెలియుచున్నది. ఈ సంగతిని గూర్చి ముస్ముందు చర్చించెదము.

ముఖలింగేశ్వరుని గుడి యూరికినడుమ పూర్వదిశాముఖమైయున్నది. దేవాలయము చుట్టును ప్రాకార మున్నది. ప్రాకారము లోపలదేవాలయమును దానిచుట్టుఅష్టదిక్పాలకలింగములు, కళ్యాణమంటపములు మున్నగునవి కలవు. ప్రాకారమునకున్న సింహద్వారమున కెదురుగా ధ్వజస్తంభము నడి వీధిలో నున్నది. దేవాలయ ప్రాంగణములో కొంత భాగము జనులాక్రమించుకొని వీధిగా జేసుకొనియుండుటచేత ధ్వజమువీధిపాలైనది. ఆధ్వజస్తంభమున కెదురుగా సింహద్వారమును దానికి ముందర యిరుప్రక్కలను సింహములును గాటినడుమ సోపానములును

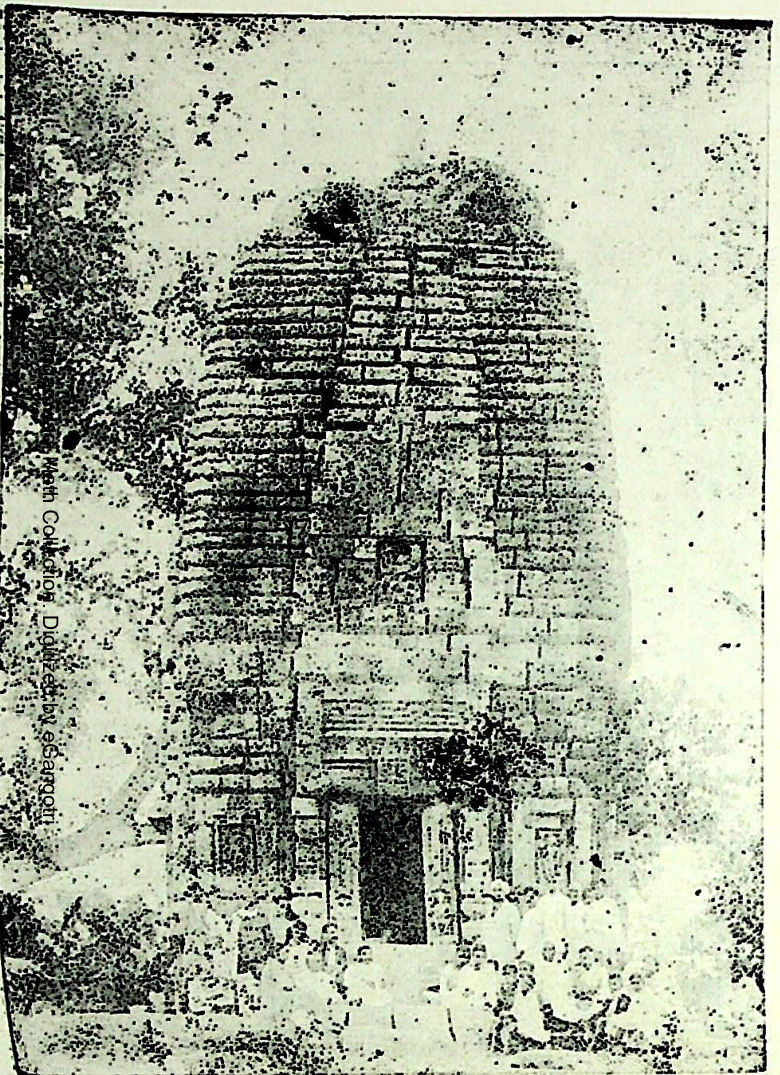
గలవు. ఆసింహములు రెండును వెనుక కాళ్లపై కూర్చుండినట్లు జాలితో చెక్కబడి నవి. సింహద్వార మొకమంటపములో నమర్పబడియున్నది. దేవాలయమును బ్రవేశించుటకు మెట్లెక్కునపుడు సింహద్వారమునకు ముందు, ఎడమవైపున ఒకజాయి అమర్పబడి కానవచ్చును. ఆవెనుక మంటపశిఖరమును సింహద్వార తలాటమును ఆనియున్న రెండుశిలా స్తంభములును గలవు. ముందటి జాలిపలకమీద నొకవిలుకాని విగ్రహమును వానికివెంజామరవీచుచున్న వానివిగ్రహమును చెక్కబడియున్నవి. ఆ విలుకాడుతనపాదముల క్రింద నొకనిని త్రొక్కివేయుచున్నట్లు చిత్రింపబడియున్నది. ఆవిగ్రహ మెవ్వనిదో తెలిసికొనుట కచ్చట నేమియు నాధారము లేదు. కాని, రాజొకడు తనవైరిని జయించి యవమానించుచున్నట్లుసూచింపబడుచున్నది. సింహద్వారమున్న మంటపములోని రెండు స్తంభములమీదనుగోడలమీదను ప్రాచీనశాసనములనేకములు గలవు. ఆశాసనములన్నియు, రెండవగాంగవంశపు రాజులకు జెందినయున్నది. గలవు. ఆశాసనములున్న స్తంభములచెంత, సింహద్వారమును జేరి యెడమవైపున నొక శిలాఫలక మొకటి యమర్పబడి మాదృష్టి నాకర్షించును. దానిపై నొకపురుషుడును, స్త్రీయును లింగరూపుడైన శివుని పూజించుచున్నట్లున్నది. ఆజాలిమీద యా స్త్రీపురుషులకు, శివలింగమునకును పైన సూర్యచంద్రులును, నడుమ వ్యాసహస్తమును చిత్రింపబడియున్నవి. ఆవిగ్రహ మెవ్వనిదో తెలిసికొనుట కాధారము లేవియు నచ్చట గానవచ్చుటలేదు; కాని శివభక్తితత్పరుడును మధుకేశ్వరదేవాలయనిర్మాతయునగురెండవ కామార్ణవుడేమోయని సందియముతోచును. ఆజాలిపలకపూర్వ మక్కడదికాదేమోయని కూడమాకు సంశయము జనించెను. సింహద్వారమును బ్రవేశించునప్పటికి యెదురుగా పెద్దనంది యొకటి గాన్పించును. ఆనందికెదురుగా నొకమంటపమును అందొక ద్వారమును గూడ నగుపడుచుండును. ఆద్వారమునకిరుప్రక్కలనున్న గోడబల్లపై నేవిమో స్త్రీపురుష విగ్రహములు కొన్ని నాట్యముతో నిలువబడియున్నట్లు చెక్కబడి కాన్పించును. ఆ విగ్రహము లెవ్వరివో, వాటి నచట చిత్రించుటవలన శిల్పి యుద్దేశ మేదియో, గ్రహింపజాలము.

ఆసింహద్వారమును దాటి లోపలి భాగమును జొచ్చినపుడు యెదుట నొక చిన్ననందియు, దానియగ్రభాగమున నెత్తయిన విశాలప్రాంగణమును, దానితరువాత దేవాలయ సంహద్వారము విచిత్ర పత్రలతాపుష్పములతో శోభిల్లుచు గానవచ్చుచుండును. ఆసింహద్వారము పైకిచూచిన దేవాలయశిఖరము గానవచ్చుచుండును. తెలుగుదేశపు దేవాలయములనే చూచిన వారలకు నాదేవాలయపు శిఖరవైఖరి యొకవింత గానుండును. చూపరి దాటివచ్చిన రెండవసింహద్వారము మొదటిదానికంటె చిన్నది. కాని యిందు చూడదగిన విశేషము లెక్కుడు గలవు. అంతయు శిలామయమగుటచే నాద్వారమునకు తలుపులు లేవు.

ఈ దేవాలయమును రెండవ మధుకామార్ణవుడు కట్టించినట్లు అనంతవర్మ విశాఖపట్టణ శాసనములందు చెప్పబడియున్నది. ముందీవిమర్శన చేయుదుము.

ముఖలింగమునందలి మధుకేశ్వరాలయముఖమంటపము, శిఖరము.

ముఖలింగము నందలి సోమేశ్వరాలయము.

భీమేశ్వరాలయము.

దానికి ఇరు ప్రక్కల యందును తాయి వెడల్పుగా లేనందున వాటిపై శాసనము లును లేవు. ఆద్వారమును చూపరి వెనుకకు తిరిగి చూచునప్పుడు కిందిసొరుగుబల్లమీద ద్వారబంధమునకు నెత్తిమీద నొక చిత్తరువు గోచరమగును. దాని రామణీయకత చూపరుల దృష్టినాకర్షించి యానందపరవశు లను జేయును. అద్దానిచిత్రపటమును చదువరి వేరొకచోట చూడగలడు. అయ్యది సుమారు పదునారంగుళములు వెడల్పుగలిగి ఏడెనిమిది యడుగులు పొడవుగల యొక తాతిబల్లపై చిత్రింపబడి ద్వారబంధమునకు నెత్తిమీద నమర్పబడియున్నది. ఆ ఫలకముపై నడుమ నొకవృక్షమును, ఆవృక్షమునకు నెడమవైపున ఎత్తైన యొక వేదికపై నొకడు కూర్చుండి నట్లును, ఆతని కొకడు చెంత నిలుచుండి వింజామర వీచుచుండినట్లును గలదు. అట్లు కూర్చున్న పురుషునికి వెనుక ప్రక్కను కొందరు పురుషులు పదునైదుమంది వరుసగా నాసీనులయి యుండిరి. వారందరు అతిశాంత చిత్తులయి మిక్కిలి గాంభీర్యముతో మన స్థైర్యముతోనున్నట్లు చిత్రింపబడియున్నారు. వారి కెదురుగా నడుమనున్న వృక్షమునకు కుడివైపున నొకడు ప్రాకుచు వచ్చి వెడల్పును పొడవును గల బలమైన కత్తితో నావృక్షమును ఛేదింప నుంకించుచున్నట్లు గలదు. ఆతని ప్రయత్నమునుండి వేదికపై నాసీనుడైయున్న పురుషుడు వారించుచున్నట్లున్నాడు. చెట్టు నఱుకదలచినవాని వెనుక నిద్దఱు స్త్రీలున్నారు. అందొకరితె కూర్చుండియు నింకొకతె నిలువబడియు, హస్తముల మోడ్చి నమస్కరించుచు దైన్యభావము నగపఱుచుచున్నారు. ఆ వెనుక నాయుధపాణులయిన పురుషులు కొందరు ఇరువదియొక్కరు వరుసగా నిలువబడి క్రోధావేశ పరవశులై యగపడుచున్నారు. నడుమనున్న వృక్షముచెంత నొక 'పద్మపీఠము' గలదు.

ఈచిత్తరువునందలి జనులయుడుపులు, అలంకారములు నెత్తిపై యొకప్రక్క గుండ్రని తలవెండ్రుకల కొప్పులును క్రీస్తుశకారంభమునాటి ప్రాచీన కాళింగుల నాగరికతను స్ఫురింపజేయుచున్న వనుటకు సందియము లేదు. నడుముచుట్టును బిగదీసికట్టిన యంగవస్త్రమును, దానిపై బిగించిన కాసెయు, మొలనూలును, చూపఱుల కచ్చెరువు కలిగించుచున్నవి. ఆయుధపాణులయిన వారికెవ్వరికి ద్వితీయవస్త్రము లేదు. మెడలోని హారములు మాత్రము గానబడుచున్నవి. చెట్టు నఱుక నుంకించుచున్నవానికి ముంజేతులందు మురుగులు, కడియముల వంటి యలంకారములు గలవు. ఆతని వక్షము చుట్టును నొక పట్టవలె గాన్పించునది కంచుకమై యుండనోపు. ఆతనియుడుపులు ఆకారమును, భూషణములు ఆతడు మిగిలినవారి యేలికయని తోపింపజేయుచున్నవి. మొత్తముమీదనీచిత్తరువునంతయుచూచి యాలోచించిన వెనుక ముఖలింగేశ్వర క్షేత్రమాహాత్మ్యములోని మధుకేశ్వరుని యావిర్భావ కథను సూచించునున్నదేమోయని యూహా పోడమగలదు.

ఈ చిత్తరువుమీద నొకశక్తి విగ్రహమున్నది. ఆమె యొక యాడుసింగముపై 'సుఖాసనమున' నధివసించియున్నది. ఆమెకు పదిచేతు లున్నవి. కుడివైపున నున్న చేతులలో మొదటిది 'ధ్యానముద్ర'ను సూచించు

చున్నది. రెండవదానిలో నొక కంకణ మున్నది. మూడవదానియందు రుద్రాక్షజప మాల గలదు. నాల్గవదానియందు గదయు, నైదవదానియందు త్రిశూలమును గలవు. ఎడమచేతులలో మొదటిది 'వరదహస్త'మును దాల్చియున్నది. పిమ్మట వరుసగా రెండవ దానియందు జయఘంటయును, మూడవ దానియందు కమలమును, నాల్గవదానియందు చక్రమును, ఐదవదానియందు వజ్రాయుధ మును నున్నవి. మావారలు శక్తిరూపమును జూచినపు డారూపకల్పన శైవశక్తులలో ప్రధానమైన దుర్గయొక్క చండిక, లేక చాముండికాశక్తులనబడియెడు వారిరూపాం తరమని యూహించిరి. కాని నాకది జైన శక్తియు, చక్రేశ్వరి యనియు దోచెను. ఈ శక్తిరూపమును దాని క్రింది శిల్పమును దేవాలయము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదని దెలుపుచున్నది.

ఈచిత్తరువు బిళ్ళలున్న కవాటమున కెదురుగా నందియును, దానిముంగిట నొక మంటపమువంటి యెత్తైనదియు, దానినం టియె సింహద్వారము మును నున్నదనియు నీవఱకె చదువరి కెఱింగించితిమికదా! ఆమం టపమును అర్ధమంటపమని శిల్పవేత్తలు పల్కుదురు. శిల్పవిషయమున దక్షిణదేశ పల్లవాంధ్ర ద్రావిడ చాళుక్య సంప్రదాయ ములబట్టి నిర్మితములయిన దేవాలయమును జూచినవారికెల్లను భువనేశ్వరమునందలి దేవాలయమును సందర్శించినవారు ఈదేవా లయపు వాస్తుశిల్పసంప్రదాయమును దానికి తప్పక సరిపోల్తురు. ఈ దేవళము ఓఢ్రదేశము నందు వ్యాపించిన ఔత్తరాహ ఆర్యవాస్తు సంప్రదాయము ననుసరించి కట్టబడినదని నిర్ణయింతురు. కాని యిందంతయు ఔత్త రాహ సంప్రదాయమని పల్కుటకు వీలు లేదు. దక్షిణదేశపు చాళుక్యసంప్రదాయము గూడ కొంత కానబడకపోదు. మనదేవళ మునకు గర్భాలయమును, అందుమీద గో పురమును, దానిముంగట అర్ధముఖమంటప ము నుండును. అర్ధముఖమంటపమే ముఖ మంటపముగా నెంచినను, గర్భాలయమున కును మంటపమునకును, ఏవిధమయిన సం బంధము గనపడదు. ఒకదాని కొకటి చేర్చి కట్టబడి యుండుననుటతప్ప గర్భాలయము దానిపైనున్న గోపురమే గుడి యగుచున్నది. ఇక నీసంప్రదాయమున నట్లుగాదు. గర్భాల యమును, ముఖమంటపమును గలసి గుడి యగుచున్నది. గర్భాలయముమీద గోపుర మున్నట్టె ముఖమంటపముమీదను విమాన ములేక గోపురముండును. కాని రెండవది మొదటిదానికంటె చిన్నదిగా నుండును. ఇంతియేకాదు. పల్లవ, చాళుక్య శిల్ప సంప్ర దాయమునందువలె గోపురము ఔత్తరాహ ఆర్యసంప్రదాయమున నుండదు. మొదటి దానిగోపురమునందు చిత్రవిచిత్రములయిన విగ్రహము లుండును. ఒకభూమికకంటె రెం డవభూమిక చిన్నదిగను అంచులు గోళాకార ముగ మలుపుదీర్పబడి గోడిగా నుండును. దక్షిణదేశమునందు దేవాలయములందు భూమికలు మూడు గాని, ఐదుగాని, తొమ్మిది

గాని యుండును. ఔత్తరాహవాస్తు సంప్రదాయమున నిట్లు కాదు. భువనేశ్వర సంప్రదాయమునందు భూమికలు పొట్టిగాను విశేషముగాను ఉండును. ఒకదానికంటె నొకటి చిన్నదిగ నుండుటయేకాక అంచులు తీర్చినట్లు పలకలు దేరియుండును. ఒక 'పిరమిడ్' బోర్లించిన నెట్లుండునో యీసంప్రదాయపు గోపుర మట్లుండును. గోపురము మీదనున్న 'ఆమలక' మను చక్రము పల్లవ చాళుక్య దేవళములమీద గానరాదు. ఈసంప్రదాయమునందు గర్భాలయములు చతురములుగా నుండును. కాని మన పల్లవచాళుక్య దేవాలయములందువలె, వెడల్పు తక్కువగను, పొడవెక్కువగను నుండుటయు గూడ కలదు.

పైనజెప్పిన అర్ధముఖపంటపమువంటి విచిత్రపత్రలతాపుష్పాలంకారశోభితమై మనోజ్ఞమై యున్నతమైన సింహద్వార ముండును. ఆసింహద్వారమున కిరుకెలంకులనున్న చేర్పుశిలలపై స్త్రీపురుషుల విగ్రహములు శృంగారాభినయములతో నిలువబడియున్నట్లును నాట్యము చేయుచున్నట్లును మనోహరముగ చిత్రింపబడియున్నవి. ఈబొమ్మలన్నియు నీముఖలింగనగర మతివైభవము ననుభవించుచుండిన కాలమున చిత్రవిచిత్రములగు రంగులు పూయబడి జీవకళ లుట్టిపడుచుండినట్లు చిహ్నములు నేటివరకు గాన్పించుచున్నవి. సింహద్వారమునకు కుడివైపుననున్న స్తంభమును, దానినంటియున్న చేర్పుశిలాఫలకము, దానిచేరియున్న ద్వారపాలక విగ్రహమును చదువరిచిత్రపటమునందు చూడగలరు. శిల్పి ద్వారపాలకుని చెక్కి యొక పంటపమునంచు నిలువబెట్టినాడు. ఆ మంటపము చిత్రించుటలో శిల్పి తన నేర్పరితనమును చక్కగా తేటపఱిచినాడు. అచ్చటి శిల్పపుపని యంతయు జూచినవెనుక, నౌత్తరాహసంప్రదాయకుడైన యాశిల్పి, కొంత పల్లవశిల్పమునుగూడ నెఱిగినవాడని తోపకమానదు. ద్వారపాలకవిగ్రహ మమర్చబడిన మంటపమునకు సింహతలాటతోరణ మమర్పబడియున్నది. ఈరీతిగనే ఎడమవైపునగూడ సింహద్వారమువంటి కంబమును చేర్పుశిలయు, దానినంటిగోడలో ద్వారపాలకమంటపమును గానవచ్చును; కాని చిత్రకారుడు కుడివైపు చిత్రించినదానినే యెడమవైపున కూడ రచించియుండక క్రొత్త విగ్రహములను, అలంకారములను, యిచ్చవచ్చిన తెఱగున స్వేచ్ఛతో రామణీయకముగ చిత్రించినాడు. ఈ సింహద్వారమంతయు, తూర్పుగాంగులశాసనములో వర్ణింపబడియున్నది.

సింహద్వారమును శోభాయమానముగ జేయుచున్న యాముఖమంటప గోపుర భూమికల నాల్గింటిమీదను మనోహరమయిన చిత్రములు చెక్కబడియున్నవి. వాటినిజూచి యానందించుటకే మాకు తీరిక లేకపోయెను. వాటిచిత్రపటము నిట పొందుపఱిచితిమి ఈనాల్గుభూమికలలో మొదటిదానిమీద నారుహంసలును, వాటిలో రెండేసి అంచల నడుమ నొకషోడశదళ కమలమును చిత్రింపబడియున్నవి. ఈచిత్తరవులమీదనున్న చిత్రఫలకముమీద మల్లయుద్ధప్రదర్శనము చిత్రింపబడియున్నది. అందు నడుమ యిరువురు మల్లులు ద్వందయుద్ధము నేయుచున్నారు. ఆమల్లుల కిరుకెలంకులందు జనసమూహము ప్రదర్శనమును వీక్షించుచున్నది. ఆజనసమూహమున కెగువగా నెడమవైపున నొక వేదికపై రాజును రాణియు ఆసీనులయి,

ప్రదర్శనమును దిలకించుచున్నారు. వారి కిరువురు సేవకులు క్రిందినుండి మల్లయుద్ధ వృత్తాంతమును విన్నవించుచున్నారు. రాజు చెవియొగ్గి వినుచున్నాడు. రాణికి ఎడమవైపున అంతఃపురస్త్రీలును, వారిచెంత దాసీజనమును సుఖోపవిష్టులయియున్నారు. మల్లులకు కుడివైపున జనసామాన్యమున్న తావుకంటె యెత్తయినస్థలమందు బ్రాహ్మణబృందము కూర్చుండియున్నది. వారిముంగట యేనుగులు దలపడుచున్నవి. వీరివెనుక జనులనేకులాసీనులయి యున్నారు. ఇందలి ఐతిహ్యము శ్రీకృష్ణుని బాల్యమని నిరూపించవచ్చును. ఇందలి మల్లయుద్ధము శ్రీకృష్ణ చాణూరుల మల్లయుద్ధము గావలయును. పరివేష్టించి యున్న రాజు కంసుడనితోచును. యేనుగులు దలపడుచున్నట్లు చిత్రింపబడినచోట బాలకృష్ణుడు యేనుగులచే త్రొక్కింపబడుచున్నట్లు కనుపట్టుచున్నాడు.

ఈ చిత్రఫలకమాంతయు నయిదారు గజములు పొడవును, అడుగు లేక అడుగున్నర వెడల్పును గలిగియున్నది. ఇంతటి స్వల్పవైశాల్యము గల ప్రదేశమునందు శిల్పి చిత్రపుపనిచేసి యచ్చెరువు కలిగించుచున్నాడు. జనసమూహమునందు ప్రతివ్యక్తియు స్పష్టముగ చిత్రింపబడియుండుటయు, ముందువెనుక ప్రదేశముల వేదికలుసౌధములు అతిసూక్ష్మముగ చూపబడుటయు శిల్పిపనితనమును వేనోళ్ళజాటుచున్నది.

ఇంతకంటె యచ్చెరువైన చిత్రము దీని పైభూమికయందు గానవగుచున్నది. ఈ ఫలకమందు రాజు అరణ్యమున వేటాడు విధము చిత్రితమైయున్నది. అందు పస్వలెత్తుచున్న వాయుతేజీలును, విండ్లు నాకర్షాంతము సారించి మృగములను వెంటదఱుముచున్న రాజును, వేటకాండ్రును, స్పష్టముగ జీవకళతో చిత్రింపబడియున్నారు. వేటకాండ్ర వెనుక సేవకులు సంహరింపబడిన మృగములను కఱ్ఱలకు వ్రేలాడదీసి తమభుజములపై పెట్టుకొని నడచుచున్నారు. వారి వెనుక తప్పెటకాండ్రు, మద్దెలకాండ్రు ఘోషగావించుచున్నారు; బూరలవారు సింహనాదములు, శృంగనాదములు సేయుచున్నారు. వారికి వెనుక నున్నవారు మృగములను మోసికొని పోవుచున్నారు. మరి కొందరు ఆయుధపాణులై పరుగిడుచున్నారు. వారి వెనుక కొంద రాశ్వికులు బల్లెములు పట్టుకొని గుఱ్ఱములను నడపించుకొని వచ్చుచున్నారు. ఈచిత్తరువులోని యెడమవైపు అర్ధభాగమునందు వేట మృగములు బరువెత్తుచుండుటయు, వాటి వెనుకను, ముంగటను వేటకాండ్రు ఆశ్వికులు సాయుధులయి తరుముచున్నట్లును చిత్రింపబడియున్నది. వేటరంగములు ఇంతమనోహరముగ చిత్రింపబడుట మున్నెచ్చటను గానము. స్థలము సంకుచితమయ్యును, శిల్పి తనచిత్రమునందు జీవమును బోసినాడు. కాని ఈచిత్రమునందు పౌరాణికగాథగాని చారిత్రక వృత్తాంతముగాని గానరాదు.

దీనిపై భూమికయందు, ఏనుగులవేట చిత్రింపబడియున్నది. దాని ఎడమభాగమున నొకవేదికపై నొకపురుషుడు ఆసీనుడై యున్నాడు. ఆయన చుట్టును సేవకులు, పరిచారకులు, విలుకాండ్రు, ఖడ్గహస్తులు, మూగియున్నారు. వారి యెదుట మచ్చిక చేయబడిన యేనుగులపై, మావటీలు కూర్చుండి, మచ్చిక ఏనుగుల వేట గావించుచున్నారు.

యేనుగులకు ముంగటిభాగమున, అడవియేనుగులు త్రాళ్ళతో, నురులతో బంధింపబడి, పెనగులాడుచు, పరుగిడుటకు ప్రయత్నము సేయుచున్నవి. కళింగరాజులకు గజవేట మిక్కిలి ప్రీతికరమయిన వ్యాయామమగుటచేత గాబోలు గజవేట ఇచ్చట దేవసదన నిర్మాత చిత్రింపించినాడు.

ఈమూడుభూమికలమీద చిత్రితములయిన శిల్పము, పూర్వము సున్నపుపూత గలిగి, దానిపై రంగువేయబడియున్న కాలమున మిక్కిలి అందముగ కాన్పించియుండవచ్చు ననుకొందుము. ఈగుడియందున్న చిత్తరువులన్నియు నీ విధముగనే యున్నవి.

పిమ్మట సింహద్వారమును దాటి గుడియొక్క ముఖమంటపమును ప్రవేశింతుము. ముఖమంటపమునే ఆస్థానమంటపమని యందురు. ఆముఖమంటపమునందారు జాతికంబములు శిఖరములు లేనివి మూడేసి చొప్పున రెండువరుసలుగ నున్నవి. వీటిపై మంటపముయొక్క కొప్పు నిలిచియున్నది. తూర్పువైపున నున్న సింహద్వారముగాక ఆస్థానమంటపమునకు దక్షిణపు వైపున గూడ నొకద్వారము కలదు. అయ్యది గర్భకోవెలకు సమీపముగానున్నది. ముఖమంటప మారుగజముల వెడల్పున, ఆరుగజములు పొడవును గల్గి చతురముగా నున్నది. కంబములపై శిల్పపుపనులు లేవు గాని శాసనములు అసంఖ్యాకములుగ నున్నవి. వీటిపై నేలేట పూయబడు సున్నపుపూతవలన నవి గానబడకున్నవి. ముఖమంటపమునందు లోపలి గోడభాగముమీద చిత్తరువులుగాని, శిల్పపుబనులుగాని గానరావు. కాని, యెచ్చటనుండియో కొనిరాబడి యచ్చటనుండబడినట్లు తోచెడు కొన్ని శిలావిగ్రహములు మాత్రము గానవచ్చును.* వాటిలో ముఖ్యమైనవి చాలభాగము వైష్ణవాంశములయిన విగ్రహములుగ నున్నవి. మంటపమునందు, మేము ప్రవేశించి నపుడు మాకుడివైపున త్రివిక్రమావతారము గాన్పించెను. బలిచక్రవర్తిని దానమడుగ నేగుదెంచిన వామనుడు విక్రమించి యొకపాదముతో భూమిని, రెండవదానితో స్వర్గమును ఆక్రమించి, మూడవదానిని బలిచక్రవర్తి శిరముపైనుంచి పాతాళమునకు అణచివేయు భీమరూపమునకు త్రివిక్రమ మనిపేరు. త్రివిక్రమమూర్తికి కుడివైపున నొకజాతిపలకపై వరాహమూర్తి విగ్రహమున్నది. ఈవరాహమూర్తికిని,దక్షిణదేశమున గానబడెడి మూర్తికిని చాల వ్యత్యాస మున్నది. ఈవిగ్రహమునకు నాలుగు చేతులు గలవు. అందామె మీది రెండు చేతులందును, భూమిని గాబోలు గట్టిగా పట్టుకున్నట్టు గలదు. క్రింది రెండుచేతులలో కుడిదానియందు చక్రమును, ఎడమదానియందు శంఖమును గలవు. వరాహమూర్తి క్రింద ,యిరువురు నాగకన్యలు చిత్రింపబడియున్నారు. వీరు అమరావతీస్తూపమునందు గానవచ్చు నాగకన్యల విగ్రహముల బోలియున్నారు. వీరికి బొడ్డుమీదనుండి మనుష్యరూపము, తలకు వెనుక పాముపడగ యున్నది; క్రిందభాగము పాము శరీరముగా నున్నది ఈప్రదర్శనములోని యొక నాగకన్య చేతులందు తామరపద్మమున్నది. దానిపై వరహామూర్తి యెడమపాదముంచి

* ఇచ్చట విష్ణుదేవర గుడియొకటి యుండినటు శాసనములందు చెప్పబడియున్నది—ఇవి యచ్చటి వేమో?

నాడు. రెండవ నాగకన్య తన హస్తములతో కుడికాలిపిక్కను బట్టుకొనియున్నది. వరాహమూర్తి కావల సూర్యనారాయణమూర్తి విగ్రహము కలదు. సూర్యనారాయణమూర్తికి శిరము వెనుక తేజోవంతమయిన బింబముంచబడినది. రెండు చేతులందును దివియలున్నవి. అవియొకటి ఎర్రదీపమును, రెండవది తెల్లదీపమును సూచించును. ఈవిగ్రహమునకు కుడివైపున గరుడ నారాయణుని మూర్తి యున్నది. గరుడునిపై నారాయణుడధివసించియున్నవేళ విష్ణువు గరుడనారాయణు డనబరగును. ముఖమంటపమునందు రెండవవైపున మనోహరమైన సరస్వతీవిగ్రహమొకటియున్నది. మొదట నది అక్కడది కాదనియు, ఊరిచివర నొకరు పొలముదున్నుచుండగా దొరికెననియు, నంతట దాని దీసికొనివచ్చి యిట నుంచిరనియు స్థానికులు దెల్పియుండిరి. ఆసరస్వతి, నడుమల్లలనాడు ‹అభంగము'తో సుఖాసీనయై యున్నది. ఆమె ‹మహాంబుజ' మను పీఠముపై నధిష్ఠించి యున్నది. ఈ సరస్వతి విగ్రహము సాధారణముగా మనకు గనబడునట్టిది కాదు. ఈమెను బౌద్ధులు, బ్రాహ్మణులు, తాంత్రికులుకూడ నుపాసింతురు: కేవలము వాగీశ్వరికాదు. కాని వాగీశ్వరీ లక్షణములు కల్గియు భయంకరస్వరూపిణి గాక, సుందరవదనయై, మందస్మితము పెదవులపై దొలకాడ, నిమీలితనేత్రయై మౌనముగ నుండు "సౌభాగ్యవాగీశ్వరి" యేమో యని సంశయము గొలుపుచున్నది. ఈ "సరస్వతి" యందు శైవపరములయిన లక్షణములు కొన్ని గాన్పించుచున్నవి. శిరమునందు కెంజడ, శివునిజటామకుటమువలె నమర్పబడి యున్నది. ఆ జటామకుటమున నెడమవైపున చంద్రకళయు నున్నది. ఈ సరస్వతి ముంజేతులతో వీణ వాయించుచున్నది. వెనుకనున్న హస్తములలో నొకదానియందు పుస్తకమును రెండవదానియందు కమలమును బట్టుకొని యున్నది. ఈవిగ్రహము మంచిస్థితియందున్నపు డెంత అచ్చెరువు గొల్పుచుండెనో కాని, యా చిహ్నములు కొన్ని యిప్పటికిని గాననగును. శిల్పియు చిత్రకారుడు నగు కాసెవాడు ఈరాతిబొమ్మపై తన పనితనమును నేర్పుగా జూపినాడు. దీనిపై తొలుత నున్న నిపాలగచ్చును, అందుమీద జీవకళలూరు రంగు లుండినట్లు కనబడుచున్నది.

ముఖమంటపమునంటి గర్భకోష్ఠము యున్నది. ఇం దాశ్చర్యము గొలుపువిషయములు రెండు కలవు. అందు మొదటిది (మధుకేశ్వర) ముఖలింగేశ్వర లింగము. ఇది సాధారణముగా మనముచూచు శివలింగములవలె నుండదు. సాధారణముగా లింగములు నల్లరాతితో నునుపుగా నుండునట్టు చేయబడి పానఘట్టమునం దమర్పబడియుండుట మన మెల్లరు నెఱిగినవిషయము. కాని ఈలింగ మట్లుగాక తెల్లనిశిలవలె గాన్పించును: వెనుకప్రక్క మామూలుప్రకారమే యున్నను ముందువైపున లీనముగా నేత్రములు, ఫాలము, నాసిక, ముఖరూపము నట్లు స్థానికులు జూపింతురు. అది శిలయే యగునో కాదో తెలియదు; కాని, దానిపై నల్లని మచ్చ లున్నవి. స్థానికుల, ఆదరగౌరవములవలనను, మేము గర్భాలయమును బ్రవేశించి, శివలింగమును స్పృశించుటతప్ప మిగిలిన పరీక్ష నంతయు చేసితిమి. మధుక

వృషమునం దావిర్భవించినాడని క్షేత్ర మాహాత్మ్యము పల్కుటచేసి, యా లింగము మధుకదారు నిర్మిత మేమోయని సందేహము నొందితిమి. కాని ధారాపాత్రనుండి సంతత జలధారాపాతముచే దడిసిన నిది శిలగాకుండిన నీపాటికి చీకిపోవకుండునా? రెండవది ఈ గర్భాలయమునందు లింగమునకు వెనుక నొక పెద్దమట్టిబాన గలదు. దానిని బాన అనుటకంటె కుండు అనుట మంచిదని తోచును. స్వామి నభిషేకించుటకు జలమును దానియందు పోసి యుంతురు. అది మిక్కిలి బరువు గలదై, సుమారు రెండడుగులు లోతును, అయిదడుగులు నడిమివెడల్పును గలదై యున్నది. మట్టిపెంకు రెండంగుళములు దళసరిగానున్నది. అది బెల్లమువండుట కుపయోగించు, చెఱకు "పెనము"ను బోలియున్నది. ఈపెనమునుగూర్చి స్థలజ్ఞులు, మాకొక మాహాత్మ్యమును జెప్పిరి. ముఖలింగేశ్వర దేవరకు భక్తిపరవశుడైన కుమ్మరియొకడు, ఇట్టి పెనములను రెండింటిని చేసి తీసుకునివచ్చెను. అంతకుపూర్వమే గుడికట్టుట పూర్తి యయిపోయినందున, అవి గర్భాలయమును జేరునుపాయము లేకపోయెను. ఒకదాని నాత డెట్లో లోపలకు ప్రవేశపెట్టవలయునని ప్రయత్నించెను. కాని పాపము వాని దౌర్భాగ్యమువలన నది విచ్ఛిన్నమై పోయెను. అంతట నాతడు చింతాక్రాంతుడై కష్టపడి చేసి తీసుకొనివచ్చిన పెనములలో నొకటి వ్యర్థమయ్యెగదాయని వగచుచు నారేయెల్ల గడపెను. కాని భక్తవత్సలుడైన పరమేశ్వరు డాతని భక్తికి మెచ్చి కరుణాళుడై యేశ్రమయు లేకుండ రెండవ పెనము గర్భగుడిలో నుండునట్లు గావించెను. ఉదయమున కుమ్మరి దైన్యముఖముతో వచ్చుసరికి తన యభీష్టము నెఱవేరియుండెను. ఈకథయందలి చమత్కారము విశ్వసించు వారికి మహత్తువలె గన్పట్టును. కాని మా కట్లు గోచరింప లేదు. మేము గర్భాలయపు ద్వారబంధముయొక్క ఎత్తును వెడల్పును కొలిచి, యీనడుమ ఈ పెనము నిలువబెట్టి చక్రమువలె నడిపించిన దూరగలదా యని పరీక్షించి చూచితిమి. ఆపని సులభసాధ్యము గాదు కాని ఒక్కమ్మడి యిరువదియైదుగురు మనుష్యులయినను ఎత్తినగాని కదలని యీపెనమును లోపలి కెట్లు తీసికొనివచ్చిరో యదియు నాశ్చర్యకరమగు విషయమే కదా! అందువలననే ప్రాకృతజనులు దానిని మాహాత్మ్యముగా విశ్వసింతురు.

ముఖమంటపముయొక్క వెలుపలి గోడమీద విగ్రహము లనేకములు చెక్కబడి యున్నవి. కాని అట్టివి గర్భాలయము యొక్క వెలుపలిగోడమీద లేవు. తెలిసినవాటిని మాత్రము నిరూపించితిమి. ముఖమంటపములోనుండి, దక్షిణవైపునకు వెలిప్రాకారములోనికి గుమ్మ ముండెనని తెలిపితిమిగదా! ఆగుమ్మముదగ్గరనున్న రూపములను ఏడెనిమిదింటిని ఇచట వివరించెదము. దీనినిబట్టి మిగిలినవాటిని గూర్చి చదువరి యూహించుకొనవచ్చును. గుమ్మమునకు పడమటివైపున, శివునిరూప మొకటి గానవచ్చుచున్నది. ఆరూపమునకు పండ్రెండు చేతు లున్నవి. ఊర్ధ్వరేతస్కుడై నృత్యము చేయుచున్న యీమూర్తి నటరాజస్వామి యని మే మూహించితిమి. ఈమూర్తి చిత్రమును చదువరి వేఱొకచోట గాంచగలడు. గుమ్మమునకు తూర్పువైపున వరుసగా నేడు

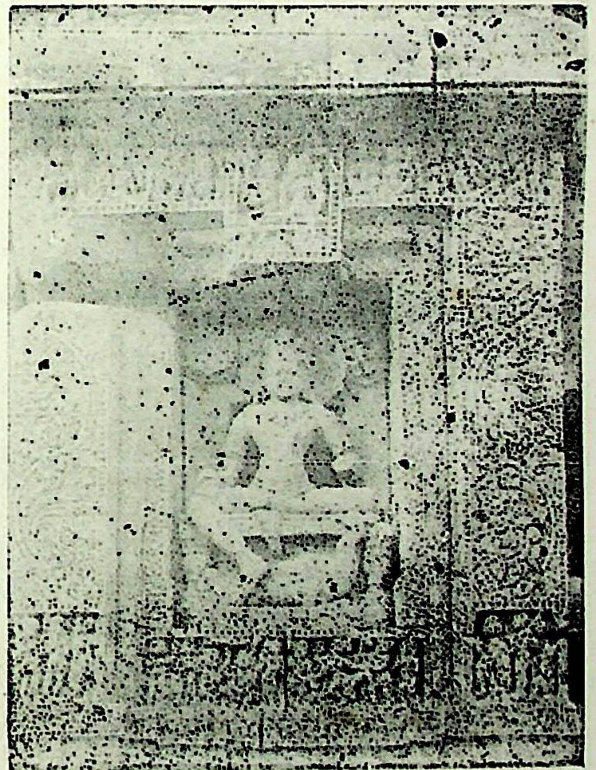
విగ్రహము లున్నవి. ఇవి దక్షిణహిందూ దేశపు శిల్పసంప్రదాయముతో సంబంధము లేని కతనను, మా కుత్తరహిందూస్థానపు శిల్పముతో పరిచయములేనికతనను వాటికి, మానావరూపనిర్ణయముసరిగాకపోవచ్చును. తూర్పువైపుగా నున్న విగ్రహములలో మొదటిది మాకు 'నటరాజస్వామి'గా దో చెను. ఆవిగ్రహమునకు పండ్రెండు బాహువులు గలవు. తాండవరూపియై, యూర్ధ్వరేతస్కుడై యున్న ఆ విగ్రహమునకు ఇరుప్రక్కల నిరువురు స్త్రీ లున్నారు. వా రిరువురును గంగా, పార్వతులయి యుందురని మాయూహ. ప్రక్కనే నందియు నున్నది. తలకు పరివేషము గలదు. మీది రెండు చేతులందును పడగలువిప్పిన పాము లున్నవి. ఈ విగ్రహముతరువాత ఉగ్రనారసింహ విగ్రహ మున్నది. కాని యుగ్రనరసింహావతారమునెత్తిన శ్రీమన్మహావిష్ణువును న్యూనతపఱచుటకై శరభమూర్తిగా శివుడవతరించినట్లు "కారణాగమము" దెలుపుచున్నది. అట్లయినచో నీమూర్తి శరభమూర్తియొక్క రూపమని నిర్ణయింపవచ్చును. దీని తరువాత విగ్రహమునకు నాల్గుచేతులు గలవు. ఈమూర్తి సింహముపై యూర్ధ్వరేతస్కుడై నిలువబడి యున్నాడు. ఉభయ పార్శ్వములయందును, పార్వతీగంగాదేవులు గలరు. మీదికుడిచేతియందు త్రిశూలమును, నెడమదానియందు పరశువును క్రింది కుడి చేతియందు అక్షమాలయు, నెడమదానియందు అక్షమాలయు, నెడమదానియందు కపాలమును గలవు. కుడిభుజముపై నాగ మొకటి పడగ నెత్తిపెట్టుకొని యున్నది. ఈ భయంకరాకారమును, మేము పశుపతిమూర్తి క్రింద గుర్తించితిమి. క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్దమునందు భండార్కరుగారి మతమునబట్టి పాశుపతశైవోపాసన ఆరంభమయ్యెను. "శిల్పసార"ములో వర్ణింపబడిన పాశుపతమూర్తికి పదిచేతులు ఐదుతలలును గలవు; కాని కొన్ని ఆగమములు ఒకతలయు, నాల్గుచేతులను మాత్రము దెల్పుచున్నవి. పాశుపతమూర్తి భయంకరమూర్తియై యుండును. కాని యుపాసకులు సౌమ్యరూపమును రూపకల్పన జేసికొని యుపాసింతురు. ఆసౌమ్యరూపము మందస్మితవదనముగల చంద్రశేఖరుని బోలి యుండును. ఇపుడీరూపము చంద్రశేఖరుడైన గావలయును. లేకున్న సౌమ్యపాశుపతమూర్తియైన గావలయును. ఈపాశుపతమూర్తిప్రక్క భీమస్వరూపియైన నటరాజు గలడు. ఆతనికి నాల్గుచేతులు గలవు. త్రిభంగములతో నూర్ధ్వరేతస్కుడై నర్తనము సలుపుచున్నాడు. మీదికుడిచేతియందు అక్షమాల యున్నది. మీది ఎడమచేయి ఒక స్త్రీరూపముపై నుంచబడియున్నది. క్రింద దక్షిణహస్తము వరదముద్రను సూచించు కమలమును బట్టుకొని యున్నది. ఎడమచేతియందు కపాల మున్నది. ఈమూర్తికి కుడివైపున ఎడమకాలు మోకరించి యొకస్త్రీ ప్రార్థించుచున్నది. ఎడమప్రక్కనుగూడ నొక స్త్రీవిగ్రహము నిలుసబడియున్నది. దీని కావల వరాహమూర్తివిగ్రహ మున్నది. దానికి నాల్గుచేతులున్నవి, ఎడమమోచేతిపై భాగమున భూదేవి స్త్రీరూపిణియై అధివసించి యున్నది. మరియొకచేయి, భక్తివినమ్రుడై నిలువబడియున్న యొక పురుషవ్యక్తిపై నుంచబడియున్నది. దీనితరువాతిది 'డాకిని' 'వరుణి' యను పరిచారికలుగల దుర్గాశక్తివలె గాను

ముఖలింగేశ్వరుని గర్భాలయపు గూటియందలి (1) సరస్వతి విగ్రహము.

(2) నటరాజు విగ్రహము.

(3) సోమేశ్వరాలయపు విమానముపై నొక గూటియందలి శిల్పము-కుమారస్వామి విగ్రహము.

ముఖలింగమున దొరకిన జీనదేవుని విగ్రహము, శిల్పములు.

ముఖలింగాలయపు సింహద్వారమునందలి శిల్పము.

పించుచున్నది. దాని కావల కుమారస్వామి విగ్రహము గలదు.

ఈరీతిగ, ముఖమంటపమునకు రెండు వైపులను, పరశైవరూపము లయిన ఏకాదశ రుద్రరూపములు అష్టమూర్తులు, లీలామూర్తులగు పంచదేహమూర్తి, దక్షిణామూర్తి ఉమామహేశ్వరుడు, చంద్రశేఖరమూర్తి, అర్థనారీశ్వరుడు, అఘోరమూర్తి, రక్షోఘ్నమూర్తి, భైరవుడు, కాలభైరవుడు, పాశుపతమూర్తి మున్నగు నవెన్నియో కలవు.

ఆస్థానమంటపమునుండి దక్షిణద్వారమున వెలికివచ్చునపుడు, పైనున్న యొకశిల్ప ప్రదర్శనము మనదృష్టి నాకర్షించును. అందు పార్వతీపరమేశ్వరులు జూదమాడుచు వినోదముగా కాలము బుచ్చుచున్నారు. పాచికలాడుటలో పాటవము తక్కువయైన శివుడు పందె మోడిపోవును. తనకు తన కున్నదానినంతయు నోడుటయె కాక తిరిప మెత్తు నా భూతభర్త తన వాహనమగు నందిని గూడ నొడ్డి యోడెను. అంత పార్వతియు చెలికత్తెలు విజయముగాంచిన సంతోషముతో నోడ లెఱుగని యానందముతో నందినితోలుకొని పోవుచుందురు. పతియు దీనవదనుడై చిన్నబాటుతో దిలకించుచుండును. ఈశిల్ప సౌందర్యము నెంతచూచినను తనివితీరదు.

గుడికిచుట్టును ప్రాకారము గలదు. అందు అష్టదిక్పాలకుల దేవాలయములు గలవు. ఇందులని దేవాలయపు గుమ్మముపై సొరుగుబిళ్ళమీద సూర్యభగవానుడు రథారూఢుడై వెడలుచున్నట్లును అనూరుడు నశ్వములను పగ్గములతో బట్టుకొని రథమును దోలుచున్నట్లును ఒక చిత్తరువు గలదు. ఈప్రదర్శనము చాల పురాతనమును అపూర్వమును, విశేషించి మనోహరమునైయున్నది. ఈగుడికి ఉత్తరదిక్కు వెలిగోడమీద ప్రాచీనకాలపు యోధుని చిత్రమొకటిగలదు. అతడు ఎడమచేతియందు దాతని ఎత్తువిల్లును, కుడిచేతితో నమ్మును బట్టుకొనియున్నాడు. మొలలో కత్తిగలదు. శిరముపై కురులు నున్నగా దువ్వబడి క్రొరశిఖగా వీరపురుషలాంఛనముగ జుట్టబడియున్నవి. ఈ వీరుని వేషము ఉడుపులును నిస్సంశయముగా ప్రాచీనములు. ఈ వీరుని చిత్రించుటలో శిల్పియుద్దేశ మేమయి యుండునా యని మాకు సంశయము తోచుచున్నది. ఇయ్యది కేవలము ప్రాచీన కళింగవీరుని చిత్రించుటకంటె విశేషభావము శిల్పి కుండవలెనని మాయూహ. మాయూహ సరియైనచో నీ వీరపురుషవిగ్రహము, కిరాత రూపమున నుండు ఈశ్వరుడు గావలయును. లేదా కళింగ రాజెవడో కావలయును.

అష్టదిక్పాలకుల గుళ్ళు, వరుసగా నెనిమిది దిక్కులం దుండక, అక్కడక్కడ చెదరియున్నవి. మధ్య నొకచోట దక్షిణవైపున వినాయకుని గుడియు, పడమటను గర్భగుడికి వెనుకతట్టున కుమారస్వామి గుడియు గలవు. అష్టదిక్పాలక లింగములలో, వాయు దేవాలయముపై కొన్ని ప్రాచీన శాసనములు, వేంగీ-పల్లవ, తెలు-గన్నడ లిపులయందు గానవచ్చుచున్నవి. అవి ఛందోబద్ధములై యున్నట్లున్నవి. వాటిలో 'త్రైలోక్యభీత దేవర "నృపతుంగ నరసింహుణ్ణు" అను పేరులు

గానవచ్చుచున్నవి.* ఈవాయులింగ దేవుని గుడి కెదురుగా నుత్తరదిక్కున దేవుని కళ్యాణ మంటపము గలదు. దానిపై నిప్పటికిని ఉత్సవవేళలందును పర్వవేళలందును స్వామికి సేవలు జరుపుచుందురు.

గుడిదక్షిణపువెలిప్రాకారములోనుండి వెలుపలకొక గుమ్మము గలదు. అందుండి చెంతనేయున్న ఆంజనేయాలయమునకును దాని కావల కొంచము దూరములోనున్న మఠమునకును మార్గమున్నది. ఆంజనేయాదులును, మఠమును నవీనముగా గట్టబడిన వయినను, వాటిని కట్టుటకు, ప్రాచీనకట్టడములలోని శిథిలభాగము లుపయోగింపబడినట్లు గానవచ్చును. ఆంజనేయాలయమున ఒకతాతిపై యుద్ధరంగమునందు ఏనుగులు డీకొనుట చిత్రింపబడియున్నది. బాణములు పరంపరగ వచ్చి గ్రుచ్చుకొనుచున్నను ఆ మత్తేభము ఒకనిని తనకాలిక్రిందపెట్టి యణచి వేయుచు, తొండముతో యుద్ధము సేయుచున్నది. దానిపై మావటీడొక డాసీనుడై యున్నాడు. ఇదిగాక గర్భాలయపు వెలుపలి గోడమీద నుత్తరదిక్కుగా మొగమైయున్న చిత్తరువొకటి చూపఱదృష్టి నాకర్షించును అందు మనుష్య మొగముగల మకరముపై కొందరు యోగులు, ప్రయాణము సేయుచున్నట్లును, చుట్టునంతయు జల మున్నట్లును చిత్రింపబడియున్నది. అదియొకనేకగావచ్చును. ఇందలియైతిహ్యమేదియో స్మరింపజాలకపోతిమిగాని దీనికి బౌద్ధజాతక కథలతో సంబంధముండవచ్చునని మాకు బొడగట్టెను. చిత్రమును చాల పురాణమైనది. కావున ఈవిషయమింకను విమర్శింపదగియున్నది.

ఇక నా సమీపముననున్న మఠములో చూపఱులదృష్టినాకర్షించు విశేషములు పెక్కులు లేవుగాని యున్నవిమాత్రము చాల ప్రాచీనశిల్పములై యున్నవి. మఠమునం దొకచోట నొకమంటపముయొక్క సోపానముల పార్శ్వమునగల పిట్టగోడపై నొకశిల్ప ప్రదర్శన మున్నది. అందు లుంబినీవనమును, మాయాదేవి ప్రసవమును, బుద్ధుని జననమును గలవు. సిద్ధార్థుని యవతారమునకై వేచియున్న దేవతలు సాష్టాంగనమస్కారము లాచరించుచున్నారు. దేవతలను నిరూపించుటకు శిల్పివారిని ఆకాశమునందు అడ్డముగా పరుండబెట్టినాడు. ఈశైలియు కడు పురాణమైనది. బుద్ధుని జన్మప్రకారమును పరిచారకులవలన శుద్ధోదనుడు గాబోలు దూరముననుండి వినుచున్నాడు. అతని చెంత నొక స్త్రీవిగ్రహము ఆసీనురాలై పెక్కుమంది పరిచారకులచేతను ప్రతీహారులచేతను పరివృతయై దానములు జేయుచున్నది. మాయాదేవి శిశువునకు ప్రక్కలో పరుండబెట్టుకొని పాలిచ్చుచున్నట్టు లొక చిత్తరువును ప్రసవవేదనపడుచున్న ట్లొక ప్రదర్శనమును, బిడ్డనెత్తుకొని చూపించుచున్నట్లును, దేవతలు పుష్పవర్షము గురిపించుచున్నట్లు మరియొక ప్రయోగమునుగూడ నందే కలవు. ఈప్రదర్శనమంతయు ఏకథకు సంబంధించియుండునా యని చాలసేపు చింతించి తుదకు బుద్ధజన్మకథగా నిర్ణయించితిమి. మఠము వెనుక నొక చిన్న పుష్పలతోట గలదు. అందు గోడలలో నతికించబడి యొక బావి

* ముందు శాసనములను [illegible] ను.

పలకపై పల్లవాధర వీణియ వాయించు చున్నట్లున్నది. ఇదియు మిక్కిలి మనోహర మైనరూపము. మరియు ప్రాచీనము.

ఇక్కడచూడదగిన రెండవప్రాసాదము భీమేశ్వరాలయము. ఇదిముఖలింగేశ్వరాలయ మునకు నూఱుగజముల దూరమున నున్నది. అంతయు శిథిలావస్థయం దున్నది. గోపుర మును, మంటపమును దప్ప మిగిలినదంతయు కూలిపోయినది. దేవాలయమునం దొక త్రాచుపాము నివాసముగా నున్నదని భయ పెట్టి యూరివా రెవ్వరును, మాతోడ రారైరి. కాని మేమునిర్భయముగా నందు ప్రవేశించితిమి. భీమేశ్వరాలయ మధు కేశ్వరాలయ శిల్పములకు ఏమియు భేదము లేదు. ఈగుడియు, ముఖలింగేశ్వరాలయము వలె పూర్వదిశాభిముఖమై యున్నది. ముఖ మంటపములోని గోడలమీదను కంబముల మీదను, ద్వారములమీదను రెండవ వజ్ర హస్తుని నాటివి అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని నాటివి, శాసనములు పెక్కులుగలవు. అవియన్నియు నాంధ్రభాషయందే కలవు. మంటపమునందు కుడిప్రైపున రెండు విగ్రహ ములు గానవచ్చుచున్నవి. అం దొకటి తారాశక్తి రూప మని యూహించితిమి. రెండవది కుమారస్వామి యని నిర్ణయింప గలిగితిమి. గర్భాలయమునందు శివలింగ మున్నది. నల్ల సాన రాయితో నున్నగా చేయబడిన నిగనిగలాడుచున్న లింగరూపియైన శివుడు ఇక్కడ అణ్యాంక (అనియంక) భీమే శ్వరుడని వ్యవహరింప బడుచున్నాడు. లింగ మింద్రనీల మణివలె చీకటియందు కాంతులీ నుచున్నది. మంటపమునకు ముఖలిం గేశ్వరాలయమునందువలె దక్షిణమున ప్రాకారములోనికి గుమ్మముగలదు. అచ్చ టనేక శాసనము లున్నవి ఈశాసనములం దెచ్చట చూచినను దేవుడు 'నగరము'న వేం చేసియున్న అణ్యాంకభీమేశ్వర మహాదేవర యని ప్రస్తుతింప బడుటచే స్వామికి అని యంక భీమేశ్వరుడను పే రున్నట్లును, దేవళ మున్న స్థలమునకు నగరమని పేరున్నట్లు నూహించితిమి. 'అనియంక' అనుపదమునకు 'యుద్ధమునందు ముందటకుండు' అని అర్థము చెప్పవలయును. కావున అనియంక భీమ అనగా యుద్ధముఖమున భయంకరమైనవాడు, అనిఅర్థమువచ్చును. శివుడు, "అనియంకభీమ" యనునది ఇమ్మడి వజ్రహస్తుని కింకొక పేరు. నాదిండ్లపుర వరాధీశ్వరులైన కొండపడమటి వంశపు మహా మండలేశ్వరులు, కూడ 'అని యంకభీము' లనిచెప్పుకొనుచుండుటప్రసిద్ధము.

ఊరికి వెలుపల పెద్దదిబ్బ యొకటి కలదు. దానిమీద సోమేశ్వరాలయము గలదు. దూరమునుండి చూచువారికి ఈ దేవాలయము, భువనేశ్వర దేవాలయ శైలిని నిర్మింపబడినట్లు గోచరించును. ఏబది సంవత్సరముల క్రింద పిడుగుపడి, దేవాలయ మంతయు పునాదులలోనికి కదలిపోయినది. అప్పుడే శిఖరముమీద నున్న, 'ఆమలకము' విరిగి నూరుగజముల దూరముననెగసిపడెను. ఏబదిమందియైనకలసి ఎత్తజాలని ఆయామలక మును, శిల్పి దేవాలయ శిఖరముపై నెట్లు మర్చినాడో కాని యూహకు మీఱిన విష యముగా గన్పట్టుచున్నది, దేవాలయము చుట్టును ప్రాకారముగాని చిల్లరగోపురములు గాని యితరములుగాని యిప్పుడేమియు గాన రావు. చుట్టుప్రక్కల ప్రదేశమంతయు నేను

సేద్యమగుచున్నది. ఈగుడి మిగిలిన రెండింటివలె గాక పశ్చిమముఖమై యున్నది. దేవాలయమున నందిగాని, మరియొకటిగాని యిపుడు లేవు. కాని గర్భాలయమునకు నలుబదియేబది అడుగుల దూరమున పైననాలుగుముఖములును, ఉదరబంధనమును యోగపట్టమును గల యొక శాతి విగ్రహముగలదు. ఆవిగ్రహము 'విష్వగ్దేవు' డని రామమూర్తి పంతులుగారూహించుచున్నారు. నేనును వారియభిప్రాయము ననుసరింపజాలను. ఇది బౌద్ధవిగ్రహమని మాకుతోచుచున్నది. విష్వగ్దేవుడే యగుచో వైష్ణవాంశముగల దేవుడు గాన, శైవక్షేత్రమగు సోమేశ్వరాలయమునకు క్షేత్రపాలకుడని యోచింపవలసి యున్నది.

ఇపుడున్న దేవాలయమంతయు గలపి; యొక్క 'విమానము' అందు నల్లని శాతితో జేయబడి నిగనిగలాడుచు, సాయంకాలపు టెండ దానిపై పడినపుడు మిక్కిలి మనోహరముగ కాంతు లీనుచుండ శివలింగ మొకటి కలదు. ఈదేవరకు పూజాపునస్కారములు జరుగుట లేదు. దారినిపోవుచుండు భక్తు డెవడైన నొక పాత్రతో జల మభిషేకించి యొకపత్రమునో పుష్పమునో లింగముపై నుంచుచుండుట తక్క మరేమియు లేదు. దేవాలయ నిర్మాణమునందు విశేషమొకటిగలదు. అది మితిలేని యచ్చెరువు గలిగించును. గుడియంతయు వెదకినను గుప్పెడి సున్న మెచ్చటను గానరాదు. ఎట్టి శాళ్లు చెక్కబడి అత్యద్భుతముగ గుడిగా నమర్చబడినది. ఆశాళ్ళ నమర్చుటలో నా దేవాలయపుపీఠము, వేదిక, విమానములయందంతటను, చుట్టును చక్కని మనోహరములయిన, శిల్పప్రదర్శనములు, చెక్కడపుపనులను శిల్పి గొనివచ్చినాడు. సింహద్వారమున కిరుకెలంకులను ద్వారపాలకుల నమర్చినాడు. మీది కూర్పులో నడుమ గజలక్ష్మియు, నుభయపార్శ్వములందును నవగ్రహములును చిత్రింపబడియున్నవి. వీటిపై యూర్ధ్వరేతస్కుడైన నటరాజువిగ్రహమున్నది. గుడికి ఉత్తరపు వెలిగోడమీద శాళ్ళకూర్పులో నేకపాద కాలభైరవ విగ్రహమున్నది. అతని ముఖము భీకరముగా లేక మందస్మితము గల్గి మోహనముగా నున్నది. ఇట్లుండుటకు గారణము తెలియదు. ఈభైరవునికి నాలుగు చేతులున్నవి. వాటియందు వరుసగా త్రిశూలము, రుద్రాక్షమాల, డమరుకము, పాశముగలవు. భైరవుని పార్శ్వమునందు మహిషాసురమర్దని ప్రదర్శింపబడి యున్నది. ఆమె పార్శ్వమున నొక పురుష విగ్రహమున్నది. దానిని మేము పోల్చుకొన లేకపోయితిమి. ఆవిగ్రహమునకు నాల్గుచేతులు గలవు వాటిలో కుడివాటియందు త్రిశూలమును, డమరుకము, ఎడమచేతిలో పరశువును, రుద్రాక్షమాలయు గలవు. గుడికి పూర్వదిశవైపు వెలిగోడమీద నడుమ మనోహరమైన కుమారస్వామి విగ్రహమును, ఇరుపార్శ్వములందు శ్రీమన్నారాయణుని విగ్రహమును, అర్ధనారీశ్వరుని విగ్రహమును చెక్కబడియున్నవి. చదువరి వీటిలో కుమారస్వామి విగ్రహమును చిత్రపటమున జూడ గలరు. గుడికి దక్షిణపువైపు వెలిగోడమీద నొక పురుషవిగ్రహమును విఘ్నేశ్వరుడును, వ్యాసుడును చిత్రింపబడియున్నారు. వీటిలో పురుషవిగ్రహమును చేతులలోని త్రిశూలముల, రుద్రాక్షమాలను, నాల్గుచేతులను జూచి భైరవ స్వరూపముగా భావించితిమి

ఈసోమేశ్వరాలయ శిల్పశైలి భువనేశ్వరాలయమును బోలియున్నది. గర్భాలయమని మనము బిలుచు భాగము లేక "ప్రాసాదము" చతురాకారమున నున్నది. ఈదేవాలయమును నిర్మించిన విధానము, గోదావరిజిల్లాలో పూర్వము బిరుదాంక రాయపురమని పిలువబడుచుండిన బిక్కవోలు గ్రామమునందలి ప్రాచీన శివాలయములను బోలియున్నది. ఈ దేవాలయము మధుకేశ్వర, భీమేశ్వరాలయములకంటె నవీనమయినదని మా విశ్వాసము.

ముఖలింగమున నీ మూడు దేవాలయములుగాక చూడదగినవి, ప్రాచీనవస్తుసమూహములో జేర్పదగినవి, పురాణదుర్గము బురుజులు, కోట దిబ్బలు, పద్మనాభుని కొండ మున్నగునవి యున్నవి. పూర్వకాలపు కోటలో నుత్తర, తూర్పుభాగములు ఈరోజున సేద్యము చేయబడుచున్నవి. ఊరికి తూర్పున వర్షకాలమున వంశధారనదిలో నుండి సన్నని పాయ యొకటి చీలి ప్రవహించుచుండునంటిమి గదా. ఒకవేళ నది నదిలోనుండి చీలినపాయ గాకున్నను, కోటకు తూర్పువైపునగల కందకభాగమనియూహింపవచ్చును. ఒకవైపున జీవనదియు, నింకొకవైపున నదిపాయయు, కందకముగా నేర్పడినను ఏర్పడియుండవచ్చును. పూర్వపుకోటలో నుత్తరభాగమున నొక చెఱకుపొలమునందు, త్రవ్వుచుండగా జైనశక్తి విగ్రహ మొకటి యిటీవల దొరకెను. ఆశక్తికి నాలుగుచేతులు గలవు. కుడిచేయి యొకటి అభయముద్రను దాల్చియున్నది; రెండవది త్రిశూలమునుబట్టియున్నది. ఎడమచేతులలో నొకదానియందు గిన్నెయు రెండవ దానియందు నరునిశిరమును గాబోలు నున్నవి. ఆమె కుపరివేషమున్నది. శక్తిరూపమును బట్టి పేరు నిర్ణయింప మాకు సాధనము అప్పుడు లభింపదయ్యెను. పూర్వమక్కడ నేదైన గుడియుండెనేమో తెలియదు. ఆభాగమంతయు త్రవ్వించిన నేమైన బయల్పడగలదని మా విశ్వాసము. పద్మనాభుని కొండమీదనున్న ప్రాచీనమగుకట్టడ మొకటి దేవాలయమై యుండవచ్చును. ఉండినట్లు చిహ్నములు గాన్పించును. కొండకొనకు నెక్కుటకు సోపానపంక్తి, లీనముగ గాన్పించును. దానిని బట్టియే మేము కొండ శిఖరమున కెక్కితిమి.

ముఖలింగసీమ కడు ప్రాచీనమైనదనియు, నెప్పుడును ఏదో యొక మతమువారికి పుణ్యక్షేత్రమై యుండెననియు నిచ్చట గన్పట్టు వింతవిషయములు చాటుచున్నవి. ఒకప్పుడీప్రాంతము, కిరాతజనులకు నివాసముగా నుండెను. రాజధానియైనతరువాత ముఖలింగప్రాంతము కిరాతులకు ఆటపట్టుగా నుండుట మాని యుండనోపు. మేము ముఖలింగమున నడుగుపెట్టినది మొదలు మాకు గనబడిన ప్రతివస్తువును గూడ నీ క్షేత్రము శైవక్షేత్రముగా మారుటకు పూర్వము బౌద్ధ జైనమతములకును, వేదబాహ్యములయిన శాక్తేయాదిమతములకు ఆలవాలమై యుండినట్లును తోపింపజేసినవి. అన్నిటికంటె నీవిషయము మా చదువరికిని ప్రీతికరముగా నుండునని తలంచెదము. మేము బసచేసిన సత్రమునందు తొలుదొలుత మాకు గనబడిన కొంత ప్రాచీనవస్తుసామగ్రి ఈ యూహకు కారణమయ్యెను. అచ్చట నొక గదిలో జినలేక బుద్ధవిగ్రహ మొకటి యెచ్చటనుండియో కొనిరాబడి యుంచబడినది. దానితో

పాటు చక్కని ప్రదర్శనములు చెక్కబడి యున్న నలుపలకల రాతి స్తంభములు రెండు మాదృష్టి నాకర్షించెను. ఈ రెండును గాక మరియొక గదిలో శక్తి విగ్రహమొకటి రాతి మీద చెక్కబడి నడిమికి రెండుగా విరుగ గొట్టబడియుండి కానుపించెను. స్థలజ్ఞు లెవ్వరునుగూడ నివి యన్నియు నెక్కడివో, యెట్లు సత్రవులోనికి కొనిరాబడినవో తెలుప జాలక పోయిరి. అందువలన నవి యెప్పుడో యేపునాదులు త్రవ్వుచుండగనో బయల్పడి యుండుననియు, ముఖలింగపు సీమలలోనివే యనియు నిశ్చయించుకొంటిమి భూమి స్పర్శ ముద్ర దాల్చియున్న బుద్ధభగవానుని విగ్రహము గానబడుటయు, ఊరిలో మఠము లోపలగల కొన్ని చిత్రములందు బుద్ధదేవుని జీవితములోని ప్రథమభాగమున జరిగిన వృత్తాంతములు-లుంబినీవనమున మాయాదేవి ప్రసవము, సిద్ధార్థుని జన్మము, దేవతల పుష్పవృష్టి,మున్నగునవి-చూడ నొకప్పుడీస్థలమున మహాయాన సంప్రదాయమునకు చెందిన బౌద్ధులసంఘారామ మొకటియుండెనని నిశ్సంశయముగ దోచెను.

చిత్రపటమునందుబుద్ధభగవానునివిగ్రహమున్న శిలకిరుపార్శ్వములనిలువబెట్టినరాతి కంబములపై చెక్కబడిన చిత్తరువులుఇచ్చట జైనమతమును, తాంత్రికోపాసనయు వర్ధిల్లినట్లు నిరూపించుచున్నవి. ఇచ్చటి కంబములపై మూడుముఖములందు ప్రదర్శనములున్నవి. ప్రతి ముఖమునందు రెండు చిత్రములు ఒక దాని క్రింద నొకటి చొప్పున గలవు. మొదటి కంబముపై మొదటివైపున బుద్ధదేవుని నిర్యాణముగాబోలు సూచింపబడి యున్నది. పురుషవిగ్రహ మొకటి పరుండి యున్నట్లును, పాదములవైపున నొక వృషభమును ఆ పురుషవిగ్రహముపైన నొక ఛత్రమును చిత్రితములై యున్నవి. దీని క్రిందిచిత్రమున పరివేషము గల పురుషవిగ్రహము నాలుగు బాహువులతో నిలువబడియున్నట్లున్నది. ఒక చేతిలో నొక కలశ మున్నది. ఉభయ కక్ష్యములందు రెండు చిన్న పురుషవిగ్రహములు గలవు. రెండవవైపున పై చిత్తరువునందు ఒక మనుష్యుడు, ఎడమచేతిలో నొక మ్రానును కౌగలించుకొని నట్లున్నది. ఆ చెట్టుమీద నొక మనుష్యుడు నొక పక్షియు, కొన్ని ఫలములు గలవు దీని యర్థము మాకు గోచరింపలేదు. ఇది బౌద్ధజాతకథలలోని వృత్తాంతమేమో? దీని క్రింద నొక స్త్రీవిగ్రహము నాలుగు బాహువులు గలది చిత్రింపబడియున్నది. ఆమె హస్తములలో నొకదానియందు త్రిశూలము, నింకొకదానియందు విల్లును, మిగిలినవాటియందు స్పష్టముగా గానరాని వేవియో కలవు. ఈ విగ్రహమొక శక్తివిగ్రహముగా దోచుచున్నది. రెండవ స్తంభముపై మొదటివైపున పైన పార్వతీపరమేశ్వరులు సింహాసనమున గూర్చుండి యున్నట్లున్నది వారిపైన నొక యోగీశ్వరుడు గలడు. ఆతని కొక ప్రక్క క్రోతిమొగముగల నరు డొకడును మరియొక పార్శ్వమున స్త్రీ యొకతెయు నున్నారు. ఈ చిత్తరువుక్రింద అర్ధనారీశ్వర విగ్రహ మున్నది. ఈ స్తంభపు రెండవముఖమున మీదిచిత్తరువులో రెండు శిరములు గలవు. వాటిక్రింద ఒక స్త్రీ గలదు. ఆమె చెంత నొక పెద్ద త్రాసున్నది. అందొకవైపున కాళ్లును, తలయును వ్రేలాడుచున్న మనుష్యు డొకడు నున్నాడు. రెండవవైపున

నొక మనుష్యుడు- తలలేని మొండెము- చేతిలో నొక చూరకత్తిని బట్టుకొని పడి యున్నాడు. క్రింద కొందరు స్త్రీలున్నారు. ఇందలి ప్రయోగము శాక్తేయసంబంధమైన నరబలిని సూచించుచున్నట్లున్నది.

ఈ ప్రదర్శనము క్రింద నొక శక్తి విగ్రహ మున్నది. ఆ శక్తి కారుచేతు లున్నవి. నిలువబడి యున్నది. ఆమె కుడి చేతులలో త్రిశూలము, చూరకత్తి, డమరుకము కలవు. ఎడమచేతులలో నొక దానితో దేనినో బట్టుకొని యున్నది. స్పష్టముగా గానవచ్చుట లేదు. మిగిలినవి రెండు నొక పురుషునిబట్టుకొని యున్నవి.

ఈ రెండు స్తంభములుగాక నాలు గడుగులు పొడవుగల యొకరాయి గలదు. దానిపై నాలుగు ప్రదర్శనములు గలవు. అవి అడ్డముగా జెక్కబడియున్నవి. ఆ రాతికి చివరభాగము లు రెండువైపులను విరిగిపోయె ను. అందువలన చిత్రరువులు స్పష్టముగా గానవచ్చుట లేదు. ఆ చిత్తరువులు నాల్గిం టిలో నెడమవైపుననుండి వరుసగా మొదట దానిపై భజనసంకీర్తనము చేయు జనసమూ హము, మద్దెలలు, తాళములు బట్టుకొని బయలుదేరుచున్నారు రెండవదానిలో నొక లింగము గలదు. దాని కావల నొక పురుషు డొక స్త్రీని పాదముల బట్టుకొని తలక్రిం దుగా వ్రేలాడజేయుచున్నాడు. వారి నెత్తి పైన నొక దేవతావిగ్రహ మున్నది ఆమెకు ఇరుపార్శ్వములందును, పరిచారిక లిరువురు వింజామరలు వీచుచున్నారు. కుడివైపున నున్న పరిచారిక కావల నొక పురుషుడు యోగబంధమున నాసీనుడై యున్నాడు. మూడవదానియందు ఒక పురుషు డొక శిశువును బట్టుకొని యున్నాడు ఆతడు జలాశయము చెంత నిలుబడి యున్నాడు. నాలవ దానియందు నాలుగైదు ఆంబోతులుగలవు మనుష్యు డొకడు చేతిలో కత్తిని బట్టుకొని యున్నాడు. రెండవచేతిలో కలశ మొకటిగలదు. సమీపమున నావు లును, పాలు గుడుచుచున్న లేగదూడలును గలవు.

ఈచిత్తరువులందు గానవచ్చువృత్తాం తములు, నరబలి, పశుబలి, శక్తిపూజలు మున్నగునవి జైన, బౌద్ధ, శైవ, తాంత్రిక మత సంప్రదాయములు, ఈ ప్రాంతమున ప్రబలి యుండినట్లు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. ముఖలింగేశ్వరాలయములోని లోపలద్వార బంధముపై, సారుగుబల్లమీద మధుకేశ్వరుని యావిర్భావకథను సూచించు చిత్తరువుపైని గానవచ్చు చక్రేశ్వరియను జైనశక్తి విగ్రహ మును, అచ్చటచ్చట చెదరియున్న జైన చిహ్నములు నీ ప్రాంతమునం దొక కాల మున జైనమతము వ్యాపించి యున్నట్లును, జైన దేవాలయమొకటి ముఖలింగనగరమున నుండినట్లును, నిరూపించుచున్నవి. అంతియే కాదు. ఈక్షేత్రము జైనక్షేత్రమే కాక యొక కాలమున బౌద్ధక్షేత్రము గూడ నై యుండెనని గూడ కొన్ని చిహ్నములు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి.

ఇక, నేడు ముఖలింగమున నిలిచి యున్న దేవాలయము లేకాలమునాటివో యించుక విమర్శింపవలసియున్నది. క్షేత్ర మహాత్మ్యమునందు ముఖలింగ ప్రాచీన కాలమునుండి వరుసగా, గోవింద కానన మనియు, జయంతపుర మనియు, మధుకేశ్వర మనియు, ముఖలింగ

మనియు, నొక్కొక్క కాలమున వరుసగా వ్యవహరింప బడినట్లు తెలుపబడి యున్నది గోవిందకాననమని యెపుడు పిలువబడెనో, తెలిసికొనుట కాధారము లేవియు గాన్పింపవు. జయంతపురనామము మొదటి కామార్ణవుని కాలమునాటినుండి అనంత వర్మ చోడగంగదేవుని కాలమువరకు శాసనములం దెక్కడను గానరాదు. కాని, మధుకేశ్వరునికి ఉత్సవసేనలందు నితరసేనలందును, పూజారులు పాడు కొన్ని పాటలందు "శ్రీజయంతపురనివాస" "మధుకేశ్వర" "ముఖలింగేశ్వర" అను పదములు వినబడు చుండును. తూర్పుగాంగరాజులు రెండు వంశములవారు గన్పట్టుచున్నారు. మొదటి వంశమువారికి నీ ముఖలింగమునకు సంబంధము గన్పట్టుటలేదు. రెండవ వంశములోనివాడైన రెండవ కామార్ణవుడే యీ దేవాలయమును గట్టించినాడని చెప్పుటచేత జయంతపుర నామము నెట్లు అతడు తన నగరమునకు బెట్టెనోయని విచారింప వలసియున్నది. పశ్చిమగాంగులకును, తూర్పుగాంగులకును నేదైన సంబంధముండెనన్నచో జయంతపురమను నామము గల్గుటకు కొంతవరకు కారణ మూహింపవచ్చును. పశ్చిమగాంగులకు బనవాసి-వైజయంతి నగరము రాజధానిగా నుండి నట్లు మనకు దెలిసినవిషయము. ఈ తూర్పు గాంగులు బనవాసి-వైజయంతి నగర వాస్తవ్యులయినట్లును, ఈ ప్రాంతమునకు వలనవచ్చినట్లును నమ్ముటకు సమ్మతించితిమేని, వారీప్రాంతమున వైజయంతీపురమును నిర్మించుకొని దానిని రాజధానిగా జేసికొని యుందురని నిర్ణయింపవలయును. కారణాంతరములచే "వైజయంతీ" యను పదములోని, 'వై' వదలివేయబడి యుచ్చారణయందు జయంతీపురమనియే మిగిలియుండుట కూడ తటస్థించెననుటలో నసందర్భ మేమియు గాన్పింపదు. పశ్చిమగాంగులకు తూర్పుగాంగులకు గోత్రభేదమును గాన్పింపదు. మూలపురుషుల కథయు నొక్కటే తీరుగా నున్నది. లూడర్సు శాసనపట్టికలో వైజయంతీపురమున గూడ నొక మధుకేశ్వరాలయమున్నట్టు తెలుపబడి యున్నదని విందుము. అయ్యది నేను స్వయముగా జూడలేదు. వైజయంతీపురమున నొక గోకర్ణేశ్వరాలయముండెను. గావున నీజయంతపుర నివాసుడైన మధుకేశ్వరుడు గాంగులకు కులదైవమగు గోకర్ణస్వామి యనియు వారెక్కడెక్కడకు బోయిన నచ్చటచ్చటకీ గోకర్ణ స్వామిని గొంపోవుచుండిరనియు నూహింపవలసి యున్నది. క్షేత్రమహాత్మ్యమున మధుకేశ్వరునికే గోకర్ణేశ్వరుడని నామాంతరమున్నట్లుగూడ తెలుపబడియున్నది. జయంతీపురమను గ్రామ మొకటి కృష్ణాజిల్లాలో నందిగ్రామ తాలూకాలో నున్నది. అచ్చట నేమయిన గాంగుల రాజ్యచిహ్నములుగాని, మధుకేశ్వ రాలయము గాని యున్నవేమో ఆరయవలసియున్నది. ఆ జయంతపురము, కృష్ణానది కుపనదియైన పాలేరు ఒడ్డుననున్నది. అచ్చటను కొన్ని ప్రాచీన దేవాలయముల చిహ్నములున్నవి.

పైన జెప్పిన విషయముల నాలోచించితిమేని తూర్పు గాంగరాజుల రెండవవంశమువారికి జయంతపురమని పిలువబడుచుండిన 'నగరకటకము' రాజధానిగానుండెననివిశ్వసింప వలసివచ్చును. కాని యీ యూహకెక్కడను ఆధారము గానరాదు. రెండవ తూర్పు

గాంగవంశమువారు క్రీ. శ. ఎనిమిదవ శతాబ్దాదినుండి రాజ్యము సేయ నారంభించిరి. వారిలో నగరినిర్మాతయని చెప్పబడు రెండవ కామార్ణవుడు క్రీ. శ. ౧౦౦౮ మొదలుకొని ౧౦౧౮ వరకును పరిపాలించియుండెను. [1]కావున ఇంచుమించుగా నేడవశతాబ్దము మొదలుకొని తొమ్మిదవ శతాబ్దాంతము వరకు ఈనగరమునకు జయంతపుర మను పేరు వ్యవహారములో నుండెనేమో తెలియదు.

ముఖలింగమున గల దేవాలయములు మూడు నేకాలమున నిర్మింపబడియుండనోపు నోయించుకవిమర్శింతము. మధుకేశ్వరాలయమును రెండవకామార్ణవుడు గట్టించెనని యీవరకే పలుసార్లు చెప్పియుంటిమి గావున మొదటి దేవాలయ ప్రతిష్ఠ క్రీ. శ. తొమ్మిదవ శతాబ్దాదిని జరిగియుండవలయును పిమ్మట మరికొంతకాలమునకు రెండవ కామార్ణవుని మనుమడు రెండవ వజ్రహస్తదేవుడు[2] (క్రీ. శ ౧౦౩౮—౧౦౭౮) రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు అనియంకభీముడని బిరుదము ధరించియుండినట్లితని శాసనములు వాకొనుచున్నవి. ఇమ్మడి కామార్ణవుడు కట్టించినట్లు చెప్పబడిన మధుకేశ్వరాలయము ఆతని మనుమడగు నీ ఇమ్మడి వజ్రహస్తుని కాలమున బరిసమాప్తినొందినటులల్తో చుచున్నది. ఇందులకు ప్రబలనిదర్శన మొకటి కనబడుచున్నది. మధుకేశ్వరుని గర్భగుడిమీదను చుట్టును ఉన్న గూళ్ళలో కొన్ని విగ్రహములున్నవి. అందొకటి, ఉత్తరవైపున రెండవ గూటిలో నీవిగ్రహమున్నది—దానికి దేవాంశములైన చిహ్నము లేవియు శిల్పిపెట్టలేదు. అది యొక పురుష శ్రేష్ఠుని—మానవుని విగ్రహము—ప్రాయశః ఒక రాజు దని ఊహింపపచ్చును. చేతిలో నున్న వజ్రాయుధమును వెనుక నున్న గజమును ఆపురుషుడు ఇంద్రుడని తోపింపవచ్చును. కాని మానవత్వమే యందు స్ఫురించుటచే మేమాతని కామార్ణవతనూజుఁడైన ఇమ్మడివజ్రహస్తదేవుడని నిరూపించితిమి. ఈయూహచేసినది మామిత్రులగు శ్రీయుత గొడవర్తి రామదాసుపంతులుగారు. ఈయూహ సరియైన దగుచో దీని గౌరవము వారికే చెందవలయును. ఇట్లు వజ్రహస్తుని విగ్రహ మొకటి దేవాలయమునందు గాన్పించుట చేసి ఈదేవాలయము ఇమ్మడివజ్రహస్తుడు సొంతముచేయించినాడని యూహించుచున్నాము. ఇతనికి అనియంకభీముడని నామాంతరము కలదు. ఇతడా పేరున సమీపముననే నగరునందే అనియంకభీమేశ్వరుడని యొక లింగమును ప్రతిష్ఠచేసి గుడి కట్టించినాడని కూడ ఊహించెదము కాని అంతకుపూర్వ మచ్చట భీమేశ్వరాలయము ఉండి యుండలేదని వక్కాణింపము. ఇంతకు రెండవ వజ్రహస్తుని పూర్వుల కెవరికిని అనియంకభీమ బిరుదమున్నట్టు మనకు దెలియనందున నీయూహకు బాల్పడవలసి వచ్చెను. ఇయ్యది నిజమయినను గాకున్నను మధుకేశ్వర భీమేశ్వరాలయములు ఒకేకాలమున గాని, యించుమించుగా యేబది సంవత్సరముల లోపుకాలమున గాని నిర్మింపబడె ననుట నిర్వివాదాంశము. అందులకు

1 *Ind. Ant.* Vol. XVIII, p. 168 ff. లోనున్న శాసనము ననుసరించి యీకాలము నిర్ణయింపబడినది.
2 పూర్వోక్తప్రమాణము. *Ep. Ind.* Vol. V, p. 187 కూడ చూడుడు.

ఇతర ప్రబలప్రమాణము లనేకములు గలవు. ఈ రెండు దేవాలయములును, తూర్పుచాళుక్య వాస్తుశిల్పశాస్త్రము ననుసరించి నిర్మింపబడినట్లు సామాన్యముగ జూచువారికిగూడ దోచును. మధుకేశ్వరాలయముయొక్క లోపలి పెద్దసింహద్వారముపై చిత్రింపబడినపుష్పములు లతలు మున్నగునవి పల్లవచాళుక్య శిల్పములను జాటుచున్నవి. స్తంభములతీరు, మంటపముల నిర్మాణము, మున్నగునవి గూడ ఆంధ్రపల్లవచాళుక్య సంప్రదాయమును నిరూపించుచున్నవి. ఇంతకు, చాళుక్యులకుచు గాంగులకునుగల సంబంధము జగత్ప్రసిద్ధము. మరియు యీ రెండు దేవాలయములును అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కాలమున శిథిలములగుటచేతనో, మరి యెందువలననో, పునర్నిర్మాణము గావింపబడుటతటస్థించియుండునని మాయూహ. దేవాలయపుగోడలమీద నసంఖ్యాకములుగ గన్పడు అనంతవర్మ-చోడగంగుని శాసనములు, ఆతని సేవకులవి, సామంతులవి, బంధులవి, అన్నియు నీయూహకు బలమైనకారణము లగుచున్నవి.

ఇప్పటికిది రెండవసారియో, మూడవసారియో, దేవాలయములు, పునరుద్ధారణములు గావింపబడుటకు. అనంతవర్మచోడ దేవుని కాలమున చాళుక్య, చోడ, గాంగులసంబంధములు పూర్తిగా వ్రేళ్లుబారియున్నవి. కావుననే అప్పటికాలమునాటి శిల్పపుబనియందు, చాళుక్యసంప్రదాయము స్పష్టముగ గోచరమగుచున్నది. అనంతవర్మచోడ గంగదేవుడు క్రీ.శ. ౧౦౭౭ మొదలుకొని ౧౧౪౭ (?) వరకు నించుమించుగా డెబ్బదిరెండు సంవత్సరములు పరిపాలించినాడు. ఆతనివెనుక రెండు శతాబ్దములనాటికి గాంగులరాజ్యప్రతిష్ఠ సన్నగిలియుండెను. అప్పటికి దేవాలయములు కొంత శైథిల్యమును బొందియుండును. పిమ్మట గజపతులు తిరిగి యీ దేవాలయములను బాగుచేయించి పూజాపునస్కారములు సాగునట్లు చేసియుందురు. మధుకర్ణగజపతి గుడికి ప్రాకారమును గట్టించినట్లును, దేవాలయప్రాసాదమును బాగుచేయించినట్లును, గర్భాలయమునం దొక శాసనమున్నట్లు స్థలజ్ఞులు చెప్పుదురు. అది కానరాదు; ఈమధుకర్ణ గజపతి పదునాల్గవశతాబ్దమువాడని ఓఢ్రదేశచరిత్ర నుడువుచున్నది. క్షేత్రమాహాత్మ్యకథను బట్టిచూడ, మధుకర్ణగజపతికాలము నాటికి, ముఖలింగ-నగర-గటకము గాంగరాజుల రాజధానిగా నుండుట మానెననియు, నాప్రాంతమంతయు, గొంచెమించుమించుగా నిర్జనమగుచుండెననియుగూడ విదితమగును.

ఇక సోమేశ్వరాలయ మేకాలము నాటిదో తెలిసికొనుట కాధారములు లేవు. మాయూహ ననుసరించి, ఓఢ్రదేశమునుసయితము జయించిన అనంతవర్మయే యీయాలయమును గట్టించినాడని తలంతుము. అయినను ఈ విషయ మింకను పరిశోధింపవలయును. సోమేశ్వరాలయము చుట్టునుగల ప్రదేశమంతయు త్రవ్వించినయెడల చరిత్రోపయోగకరములైన వస్తువులు శాసనములు దొరకగలవు. అప్పుడేమయిన మనకు నూతన విషయములు బయల్పడగలవని మా యాశయము.

ఇంతవఱకు ముఖలింగమునందున్న దేవాలయములు, ప్రాచీనకట్టడములు, ప్రాచీన వస్తుసమూహమును వివరించితిమి. ఇక నిక్కడ గుళ్ళయందున్న ప్రాచీనశాసనములబట్టి తెలిసికొనదగిన ప్రాచీన కళిం

గముయొక్క ఆర్థిక, సాంఘిక, రాజకీయ పరిస్థితులగురించిన ముఖ్య విషయములను క్రోడీకరించి, చరిత్రోపయోగకరములైన వాటిని యిచ్చట విమర్శించెదము. ఇక్కడ నున్న శాసనములనన్నింటికిని దొరతనము ప్రతులెత్తించి పాఠములను ప్రచురించి యున్నారు. శాసనములన్నియు సౌత్ ఇన్డియన్ ఇన్స్క్రిప్షన్సు, ఐదవసంపుటమున సంగ్రహింపబడినవి. మే ముదాహరణములనిపుడాపుస్తకమునుండియే గైకొనుచుందుము.

అనంతవర్మదేవుని రాణులు, బంధువులు మండలాధిపతులు మొదలగువారు

ఇక్కడి శాసనములందు అనంతవర్మ చూడ గంగ మహారాజుయొక్క రాణుల పేరులు కొన్ని తెలుపబడియున్నవి. ఆమహారాజున కెంత మంది రాణులుండిరో వారి పేర్లెవ్వియో దెలిసికొనుట కూడ చరిత్రకారునకు ప్రీతికరమైన విషయము. ఈరాణులులో కొందరు ఇతర యాత్రికులవలె మధుకేశ్వరదేవరకు అఖండ దివియలు ఆచంద్రార్కముగా బెట్టించి దానశాసనములు వ్రాయించియుండిరి. అట్టివారిలో కొసనమ్మ[1], ఎఱకమ్మ[2], అగ్రమహిషి పృథ్వీమహాదేవి[3], లక్ష్మీదేవి[4] యనువారి పేరులు ముఖలింగ శాసనములందుగా నందుచున్నవి. వీరుగాక అనంతవర్మకు బెక్కుమంది రాణులున్నట్లు సమకాలపు దక్షారామ శాసనములబట్టి కూడ దెలియుచున్నది. అటదక్షవాటికకు భోయి భీమేశునకు కళింగాధీశుని రాణులు ఆచంద్రార్కస్థాయిగా అఖండ దీపములు పెట్టించి దానశాసనములు వ్రాయించుటం చేసి వారి పేరులు మనకు నేటివఱకు నిలిచి యున్నవి. అచ్చట పైని చెప్పబడిన వారుగాక కళింగ మహాదేవియైన పట్టాసమహాదేవి[5] (ఈమెకు జయంగొండారు, చోడంయంవారు అనిపేరులు గూడకలవు), శ్రీయ్యాదేవి,[6] లీలావతీదేవి,[7] లావణ్యవతిదేవి,[8] కళ్యాణదేవి,[9] వెన్నవమహాదేవి,[10] చోడమహాదేవి,[11] పద్మాలదేవి,[12] రాజలదేవి,[13] యని కొందరి రాణులపేరులు గానవచ్చుచున్నవి. ఈపదముగ్గురును గాక చోడగంగునకు ప్రేమైకపాత్రయగు ఉంపుడుకత్తెయెకతె సోమలదేవి,[14] యనునది కూడ యుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఈమె ఎవరో తెలియదు. ఈమె తనగురించి, "త్రికలింగపతేః శ్రీగంగచూడామణేః మనోమానసే హంసీ॥,యనిచెప్పుకొన్నది. ఈమెమధుకేశ్వరునకు క్రీ. శ. ౧౧౦౫ న అఖండవర్తి దీపము వెట్టి దానశాసనము వ్రాయించెను. వీరుగాక యితర శాసనములబట్టి మరికొందరి

1. చూడుము *S. I. I.* Vol. V. నెం. ౧౦౭౨. 2. నెం ౧౦౫౪. 3. నెం. ౧౦౫౦; ౧౧౪౨. 4. నెం. ౧౦౭౯. 5. చూడుము *S. I. I.* Vol. IV. నెం. ౧౧౬౪. 6. పూర్వోక్తము. నెం. ౧౧౯౫. 7. పూ. నెం. ౧౧౯౬. 8. పూ. నెం. ౧౧౫౪. 9. పూ. నెం. ౧౦౯౮. 10. పూ. నెం. ౧౦౯౯. 11. పూ. నెం. ౧౦౫౨. 12. పూ. నెం. ౧౦౯౨. 13. పూ. నెం. ౧౧౯౧. 14. *S. I. I.* Vol. V. నెం. ౧౦౧౨.

రాణులపేర్లు తెలియుచున్నవి.[1] అనంతవర్మ పట్టమహిషి పేరు కస్తూరికామోదిని యట. ఆమె కుమారుడే అనంతవర్మకు వెనుక కళింగరాజ్యమును బట్టము కట్టుకొని పదియేండ్లుపరిపాలించెను. ఆతని పేరు కామార్ణవుడు. సూర్యవంశసంజనితయైన ఇందిరాదేవి యని చోడగంగమహారాజున కింకొక భార్యగలదు. ఈమెవలన రాఘవదేవుడును కుమారుడు పుట్టెను. ఇతడు కామార్ణవుని వెనుక సింహాసనమెక్కి పదిహేను సంవత్సరములు పాలించెను. అనంతవర్మకు చంద్రలేఖాదేవి యని మరియొక భార్య యుండెను. ఆమె వలన రాజరాజు, అనియంకభీముడు అను నిరువురు తనయులు కలిగిరి. చోడగంగునకు వెన్నవదేవివలన కలిగిన అట్టహాసదేవుడని యొక కొడుకు గలడు.[2] వీరుగాక అనంతవర్మకు ఇంకెవరైన సంతానముండిరేమో తెలియదు. అనంతవర్మతరువాతసింహాసనమెక్కిన కామార్ణవదేవుడుగాబోలు మధుకేశ్వరాలయమునందలి శాసనములందు జీయ్యన కామార్ణవదేవుడని పేర్కొనబడియున్నాడు.[3] 'జీయ్యన' శబ్దమునకు అర్థము తెలియవచ్చుటలేదు. యువరాజనియో, రాజకుమారుడనియో గౌరవసూచకమైన పదమని యూహింపవచ్చును.

ముఖలింగశాసనములందు అగ్రమహిషి పృథ్వీమహాదేవియని చెప్పబడియున్నది.[4] ఈమె కామార్ణవదేవుని తల్లియైన కస్తూరికామోదినీదేవియు నొకరో, కాదో తెలియకున్నది. ఈమె ఎవరో తెలియదు. దాక్షారామ శాసనములందు పేర్కొనబడిన కళింగమహాదేవియైన పట్టానమహాదేవియైన జయింగొండారు కూడ ఎవరో తెలియుటలేదు. ఆమె చోళ బిరుదమును బట్టి యామె చోళరాజపుత్రికయూ యని సందియము కలుగును. అట్లయిన యీమెయే పట్టమహిషియా? యని కూడ ప్రశ్నవచ్చును. అగ్రమహిషిపృథ్వీమహాదేవి శాసనము శా. శ. ౧౦౩౪ నాటిది. కళింగమహాదేవి శాసనము పెట్టించినది శా. శ. ౧౦౪౦ న కావున తొలుత అగ్రమహిషిపృథ్వీమహాదేవియైనను ఆమె చనిపోవుటచేతనో, మరియే కారణముచేతనో పట్టమహిషీ బిరుదము కళింగమహాదేవికి చెల్లుబడి యగుచుండవలయును. బహుశః కళింగమహాదేవియైన జయింగొండారునకే కస్తూరి కామోదిని యని పేరుండెనేమో తెలియదు.

అనంతవర్మమహారాజునకు ఒకతమ్ముడుగలడు. ఆతని పేరు 'ఉలగింయ వంద్ద పెమ్మర్కాడి దేవుండు' అని తెలియుచున్నది. ఈతనికి మాంకమదేవి, పల్లవమహాదేవియను నిరువురు భార్యలుండిరి. ఈతనికి పల్లవమహాదేవివలన "పెద్దజియ్యనాయని చోడగంగు"[5] "అను కుమారుడొకడుండెను.

చోడగంగదేవమహారాజు సేనానులు మంత్రులు, రాయబారులు, సంధివిగ్రహి

1. *Jour. Beng. As. Soc.* Vol LXV. part 1. p. 235. ఇమ్మడి నరసింహదేవుని కొండు పట్టణ శాసనము. 2. చూడుము. *S. I. I.* Vol. IV, నెం. ౧౧౪౪. 3. చూడుము. *S. I. I.* Vol. IV, నెం. ౧౦౭౩, ౧౦౭౪.

4 *S. I. I.* Vol. V, నెం. ౧౧౦౪.

5 *S. I. I.* Vol. IV, నెం. ౧౧౭౬

నలు, మండలేశ్వరులు కొందరు శాసనములందు గానవచ్చుచున్నారు. రాజచోడగంగునికి విజయపురాధీశుడైన ఆదిత్యభట్టారకుని మనుమడును విక్రమగంగేశ్వరుని తనూజుడు నగు పిన్నయభట్టుప్రధానిగానుండెను.[1] శ్రీకరణం గంగవిద్యాధర వైశ్యమారాయుండైన సొమ్మలరేవ (చ) న సంధివిగ్రహి [2] గానుండెను. వల్లినాఖ్యుడు రాయభాండారగణియై యుండెను [3] బుడుమూరి ప్రోలయసేనాని కుమారుడు కంచెనశర్మ[4], దాక్షారామ వాస్తవ్యుడును కాశ్యపగోత్రజుడును వానస వంశోద్భవుడును నాగనశర్మ పుత్రుడునగు అల్లనశర్మ చమూపతి[5], (ఇతని సోదరుడుగాబోలు) నాగశర్మతనయుడైన అప్పన సేనాధీశుడు[6], పోతయసేనాపతి[7], కుమారనారాయణవాహినీశుడు[8], వానస వంశసంజాతుడును బ్రాహ్మణుడును దాక్షారామనివాసియు నగు ఎఱదోరచమూపతి[9], గజసాహిణివల్లెయైన రాజరాజ బ్రహ్మమారాయణ్ణు[10], రాజేంద్రచోడకులతిలక బ్రహ్మమారాయుడైన దద్దపనాయకుడు[11], చోడపోతసేనాని[12], మేడయదండనాయకుని కుమారుడు బణపతి సాహిణి[13] పోతనసాహిణి[14] అరిరాయభైరవ సామంతుండైన కొలంగొప్పనకొడుకు కామప సాహిణి[15] మున్నగువారు సేనాపతులుగను, దండనాయకులుగను, సాహిణులుగ నుండిరి. మండలికగంధవారణ బ్రహ్మచక్రవర్తి కుమారుడు శ్రీనాథాఖ్యుడు[16] గంగవంశోద్భవుడైన,ఉమావల్లభధరణీపతి[17] ధర్మపురాధీశుడైన మేడశౌరితనయుడు శ్రీధరుడు [18] మహామండలిక సాహసగంగవేలాండైన కాపరిమండలికుడు [19] రాయరాయవిడ్వరియండైన బడియాలబణపతి[20] మున్నగువారు మండలిక ప్రభువులుగనుండిరి.

రాజకీయ నియోగములు

కళింగనగరమున నాకాలపురాజకీయ నియోగములు పేర్లు కొన్ని యిచ్చట శాసనములందు గానవచ్చుచున్నవి. వాటిలో ప్రథమమున పేర్కొనదగినది 'పురవరి'ది- ఈ 'పురవరి' శాసనములందొక చోట 'నకరపు వాడపురవరి'యని యుదహరింపబడుచున్నాడు ఈ నియోగము 'గణకముఖ్యుని (కరణము) నియోగమువంటిదనియూహించుచున్నాము. ఒకచోట [21] పురవరి యొకడు 'పురవరిగణకేశ్వరోదామ్మనామాత్యః' అని చెప్పకొని యుండుటచేత పురవరి నియోగము గణకముఖ్యుని నియోగము వంటిదని నిర్ణయించితిమి. ఇది కేవలము కరణీకపు టుద్యోగమే గాక నగరాధిపత్యముతో కలిసియుండినట్లు గూడ నూహింపవచ్చును. ఈ నియోగమునకు ప్రతిసంవత్సరము నొక్కొక్క పురవరిని నియమించుచుండినట్లుకూడగన్పట్టుచున్నది. ఈసంవత్సరము పురవరిగా నుండిన యాతడు మరుచటియేడు ఉండకపోవుట కీ యూహకు

1. శం. ౧౦౩౬ 2. శం ౧౩౬౩ దాక్షారామశాసనములు *S. I. I.* Vol. IV. 3. శం ౧౦౨౪ 4. శం. ౧౦౬౪ 5. శం ౧౦౪౨ 6. శం ౧౧౩౭ 7. శం ౧౦౯౦ 8. శం ౧౦౯౪ 9. శం ౧౧౦౧ 10. శం ౧౩౬౩ *S. I. I.* Vol' IV. దాక్షారామశాసనములు. 11. శం. ౧౦౭౩ 12. శం. ౧౦౬౨ 13. శం ౧౦౧౬ 14. శం ౧౧౧౨ 15. శం ౧౦౧౩ 16. శం ౧౧౦౭ 17. శం ౧౧౧౦ 18. శం. ౧౧౧౧, ౧౧౩౯ లు. 19. శం ౧౦౪౩ 20. శం. ౧౦౨౩

21. శం ౧౧ ౬౭

కారణము. ఈ పురవరులు నగరమున నొక రును, నగరపువాడ నొకరునుండినట్లు తెలియు చున్నది. వీరొకప్పుడు బ్రాహ్మణులుగను, మరియొకప్పుడు కాయస్థులుగను ఉండినట్లు శాసనములందు గానవచ్చుచున్నది. ముఖ లింగమునందు శాసనములలో బేర్కొన బడిన పురవరుల పట్టిక నొకదానిని యిచ్చుట నిచ్చియున్నాము.

శా. శ. ౧౦౦౬ (?) పురవరి మంచి ప్రెగ్గడ.

,, ౧౦౫౩ నరసనాయకు. . మేడమనాయకు జాలి కొడుకు గంగ్గపస్సమారా యణ్డైన మధువన.

,, ౧౦౫౩ లక్ష్మణ తనయోధీమాణ్ భార ద్వాజాన్వయో దారమాంబికా పుత్రః చాళుక్య గంగనృపతేః పురవరి గణకేశ్వరో దొమ్మ నామాత్యః

,, ౧౦౫౪ మాకిం నాయకుని కొడుకు పుర వరి కరణ మాచెన

,, ౧౦౫౫ (?) తొలచి పోలినాయకు కొడుకు మూలభణ్డారమున ముద్రహస్తు ణ్డై మజ్జియూనా పురవరిపోతయ

,, ౧౦౫౬ మూలఘటి కాన్వయ కొణ్డ్యాల గోత్రమున మార్తాణ్డనాయకుని కొడుకు పురవరి కామదేవ ప్రెగ్గ డయైన గంగమార్తాండ బ్రహ్మరాయణ్డు

,, ౧౦౫౫ మాలియనాయక దేమాణ్డి నాయ కుని కొడుకు రాచపడి హస్త పురవరి సూరపోతు.

,, ౧౦౬౭ కేతమనాయకుని కొడుకు పురవరి మాంకన.

,, ౧౦౮౫ పఱతలగామ మాకినాయకుని కొడుకు పురవరి మావిండినాయ కుండు.

,, ౧౦౬౩ సోమినాయకు సూరమనాయకు జాలి కొడుకైన నకరపువాడ పురవరి కొమ్మన.

ఒకే సంవత్సరమున నిద్దరు పురవరులు బేర్కొనబడి యుండుట బట్టి కళింగనగర మున నకరపువాడ నొక పురవరియు, కటక మున నొక పురవరియు నుండినట్లును, ఊహించుట కవకాశము కన్పట్టుచున్నది. నకరపువాడ పురవరి నియోగము బ్రాహ్మ ణులకును, కటకపు పురవరి నియోగము కాయస్థులకును చెల్లుచుండెను గాబోలు.

ఇక మిగిలిన నియోగములలో కళిం గమునకు బ్రత్యేకములయినవి ఏడెనిమిది గలవు. అవి (౧) 'సాసనిక' (నెం. ౧౦౭౨, ౧౦౭౫, ౧౦౬౧); (౨) 'లవణకరాధికారి' (౧౦౩౫), (౩) ముద్రహస్త (౧౦౭౦) (౪) 'రాచ పడిహస్త' (నెం. ౧౦౫౨), (౫) 'రాజతణ్డ' (నెం. ౧౦౫౬) (౬) ముదిసెలి (నెం. ౧౦౫౬) (౭) రాయభారి (నెం. ౧౦౨౪) (౮) పసాయి, పసాయిత (౧౧౦౨) అనునవి. ఈ నియోగ ముల కర్తవ్యములు ఎట్టివో నిర్ణయింప వీలు లేదు గాదు: అయినను కొంతవఱకు ఊహిం పవచ్చును. 'సాసనికు'డు, రాజశాసనములు వ్రాయుచుండు 'రాయసము' వంటివాడు గావచ్చును. 'లవణకరాధికారి' యనునాతడు ఉప్పుమీాదసుంకములుతీయువాడు కావచ్చును దీనినిబట్టి జూడ నాకాలమున ఉప్పు పండించు పరిశ్రమ ప్రభువు యధీనమందుండినట్లు దో చును. 'ముద్రహస్తు' ప్రాయశః రాజిచ్చు శాస నములపై రాజ ముద్రను వేయుచుండు వాడు కావలయును. 'రాచపడిహస్త' యనగా భూమి కొలతలు వేయు ఆధికారి కావచ్చును. 'రాయభారి' ఎల్లరకు తెలిసినదే. 'పసాయిత' నగరులోనికి దినవెచ్చములు మొదలయిన సమస్తసామగ్రిని సరియించువాడు గావలయు ను. పసాయిత పదమునకు అంగడి అని అర్థ

ముండుటచే నిట్లు సాహసించితిని. 'రాజతణ్ణరి' 'ముదిసెలి'—వీరి నియోగములు ఎట్టివో తెలియుటలేదు. ముదిసెలి దక్షారామమున గూడ గానవచ్చుచున్నది. వీరందరుగాక మహారాజునకు మంగలియొకడు ప్రత్యేకముగా నుండినటుల యూహించుటకు అవకాశము కన్పడుచున్నది. అనంతవర్మ మహారాజునకు 'రాచమంగలి' రామన యనువొక డుండినట్లు తెలియుచున్నది. వాడు తనతలితండ్రుల పుణ్యముకొఱకు మధుకేశ్వర దేవరకు అఖండవర్తి-దీపదానము చేసినాడు[1]

సాంఘికపరిస్థితులు

ఆంధ్రదేశమునందువలె కళింగమునందు ఇంచుమించుగా నన్నివర్ణములవారును నిండినట్లు గానబడుచున్నది. ఇక్కడ బ్రాహ్మణులు, కాయస్థులు, వైశ్యులు, కాంపులు పలవకాంపులు తెలికికాంపులు, గొల్లలు, అగసాలులు నుండినట్లు, శాసనములవలన తెలియుచున్నది. ఈకాలమందువలె కళింగ బ్రాహ్మణులకును ఆంధ్రబ్రాహ్మణులకును సంబంధబాంధవ్యములు భోజన ప్రతిభోజనములను లేకుండెనో లేదో తెలిసికొనుట కాధారము లేవియులేదు. ఏకారణముచేతనో గాని తెలుగు బ్రాహ్మణులు కళింగనగరమున నుండిన కాలమున స్పష్టముగ తెలుగుదేశపు బ్రాహ్మణులమని చెప్పుకొనియున్నారు. అట్టివా రిద్దరు అనంతవర్మ దేవుని చమూపతులైయున్నారు.[2]

కళింగదేశపు బ్రాహ్మణులు కొందఱు తెలుగు బ్రాహ్మణులవలెగాక గోత్రాదికములను చెప్పుకొనియుండలేదు. అట్టివారిలో సింహపురమున మండలికపదవియందున్న ఆత్రేయ గోత్రులయిన 'బణపతి' వంశజులును, కళింగనగరమున చాలుక్యగంగ్గ నృపతికి పురవరియైన దొమ్మనామాత్యుడును, మూలఘటికాన్వయుడును కౌణ్డిల్యగోత్రుడును మార్తాండనాయకుని కొడుకు కామదేవప్రెగ్గడయును ఆత్రేయగోత్రుడై బుడమూరిదొమ్మినాయకుడును, మరికొందఱును గన్పడుచున్నారు. ఇచ్చట విశేష మొకటి కలదు. ఈ కళింగ బ్రాహ్మణులకు ప్రెగ్గడ అమాత్యబిరుదములవలె 'నాయక' పదముగూడ బిరుదుపదముగా నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది! గొల్లలకు తెలుగుదేశపు గొల్లలవలె 'బోయండు' అని పేరు చివరచేర్చుకొను ఆచార మున్నది. కాయస్థులు, వీరి నిపుడు తెలుగుదేశమున శిష్టి, 'లేక' సృష్టికరణములని వ్యవహారింతుము. తెలుగుదేశమున నిపుడు కాయస్థులు లేరు. పూర్వముండినవారు కొందరు క్షత్రియులలోను కొందరు కమ్మవారిలోను కలిసిపోయిరి. కాయస్థులలో కరిణకపువృత్తి జేకొన్నవారు (శిష్ట) కరణపు కాయస్థు లనియు నితరులు కాయస్థులు లేక కాళింగు లనియు వ్యవహారమున వరిపాటి అయినట్లున్నది. కళింగులలో నిపుడు బ్రాహ్మణులనియు, బ్రాహ్మణేతరులనియు భేదము లేదు. ఈభేదము చాలకాలమునుండియు లేదనియేనా విశ్వాసము. 'శ్రీకరణము' అని చేర్చుకొన్న కాయస్థనాయకెందరో ముఖలింగశాసనములం దున్నారు. వారే యీకాలపు శిష్ట లేక సృష్టి శ్రీకరణములని నామతము. వీరే కళింగదేశమున పూర్వము నుండిన బ్రాహ్మణు లని కూడ

1 చూడుము నెం. ౧౦౦౯.

2 చూడుము శాసనములు నెం. ౧౦౪౬, ౧౧౦౧,

నూహింతును. వీరుతప్ప వేరుగా వేదాధ్యయనసంపన్నులయిన తెలుగుదేశపు బ్రాహ్మణులవంటివారు కళింగమున ఆకాలమునగూడ లేకపోవచ్చును. కళింగమునక్షత్రియులున్నట్లు గానరాదు. కళింగనగరమున పెద్ద నియోగములందున్న బ్రాహ్మణ, కాయస్థ, వైశ్యులు తమపేరునకు ముందు వింతపదములను గౌరవార్థముగా జేర్చుకొనుచుండినట్లు కన్పడుచున్నది. బ్రాహ్మణులయినవారు 'గంగ్గబ్రహ్మమారాయుణ్డైన' గంగ్గమార్తాండబ్రహ్మమారాయుణ్డైన' అనియు, వైశ్యులు "గంగ్గవిద్యాధరవైశ్యమారాయుణ్డైన' అనియు, కాయస్థులు "గంగ్గసమారాయుణ్డు', 'గంగ్గవిడ్పఅయణ్డు' 'గంగ్గవేలాణ్డైన' అనియు చేర్చుకొని పేరు తెలుపుకొనుచుండిరి. ఇవిగాక 'రాయరాయవిడ్పఅయణ్డు' అని యొక బిరుదము గూడ కాన్పించుచున్నది. ఈపదములు మాకర్థము కాలేదు.

కళింగదేశ ప్రజలలో నన్నికులముల వారికి ఇంటి పేర్లు కానరావు. వైశ్యులకును, కాయస్థులలో కొందరికిని, కాపులకును ఇంటి పేర్లు చెప్పబడియున్నవి. అట్టి ఇంటిపేర్లు కొన్నియిచ్చట ఉదహరింతును. అజ్జల,కందు, దీసరి, బడయుల, ముప్పన, అన్నెము, దణ్డాసి, అల్లతవాడ, అడపం, సహవాసి, తోలచి అమృతవల్లి, ఆల్లాడ, జలమూరి, బీఅట్టాన, ఇణ్టూరి (కాపులు) పీకా, బుడుమూరి, మొదలగునవి. ఇట్టివి పెక్కు ఇంటి పేర్లు పేర్కొనబడియున్నవి. ఈ యింటి పేర్లు ఇపుడు కాళింగులలో నున్నవేమో పరిశోధింపవలయును.

కళింగదేశమున జనులు పేరులుకూడ కొంత వింతగానుండును. చూతాణ్డి,నూకాణ్డి, అమ్మాణ్డి, భూమాణ్డి, పెమ్మాణ్డి, మాదాణ్డిఅను స్త్రీలపేర్లు కానవచ్చుచున్నవి. ఇట్టివి కన్నడ, తెలుగు, తమిళదేశములలో కూడ కానవచ్చుచున్నవి. 'పోతి' అను పదము కులీనస్త్రీలును, 'పోతు' అనునది కులీనపురుషులును పేరునకు జేర్చి తెలుగుదేశమునవలెనే బిలుచుకొనుచుండిరి. ఎఱియపోతి, కచ్చిపోతి, వింజమపోతి అను స్త్రీ నామములును వింజమపోతు, రేవపోతు, ఎఱపోతు, అను పురుష నామములును శాసనములందు గాననగుచున్నవి. 'పోతి' శబ్దమునకు 'పోఱి' అనియు'పోఅడు'అనియు మిక్కిలి ప్రాచీన రూపములు తెలుగున కానవచ్చుచున్నవి. 'పోటి' యని కూడ ముఖలింగశాసనమునందొకచోట కనబడుచున్నది. 'పోతి' 'పోతు' పదములు సామాన్యముగా రాజకుటుంబములోని స్త్రీపురుషులు బ్రాహ్మణులును తప్ప నితరులు జేర్చి పెట్టుకొన్నట్లు తెలుగుదేశమునగాని కళింగమునగాని కానరాదు. 'నాయకుడు'నాయకురాలు,కాయస్థులందు గౌరవవాచకములు కాని అక్కడక్కడ బ్రాహ్మణులుకూడ కొందరు'నాయక' పదము జేర్చుకొనుచుండినట్లుకనపడుచున్నది. బ్రాహ్మణులందు కానరాని వింత యాచారమొకటి కళింగకాయస్థులందు కనబడుచున్నది. కాయస్థులు శాసనము లందెక్కడ చూచినను తండ్రి నాయకుని కొడుకనిచెప్పకొనరు. తల్లి నాయకురాలి కొడుకైన-అని చెప్పుకొనుచుండిరి. ఇట్టియాచారము కాయస్థులందెట్లు వచ్చెనో ఊహింప వీలుగాకయున్నది. కళింగమున నాకాలమున దాయక్రమ

పద్ధతి పైతృకానుకముగాక, మాతృకానుకమేమోయని సంశయమగుచున్నది. ఉత్తమకులీనులు తండ్రిపేరు తెలుపుకొనక తల్లి పేరు మాత్రమే తెలుపుచు '— నాయకుజాలి కొడుకు' అని చెప్పుకొనుట నిజముగా నొక వింతయాచారము! కాని యీ సంప్రదాయము కళింగ వైశ్యులందా కాలమున గూడ కానవచ్చుటలేదు.

కళింగాధీశులయిన గాంగవంశజులకులమేదియో తెలియవచ్చుటలేదు: సుక్షత్రియులనియే యూహింపవలయును. ఆత్రేయగోత్రజులమని చెప్పుకొనుటచేత చంద్రవంశమువారైయుందురు. చాళుక్యులవలెనే వీరును దాక్షిణాత్యులై యుందురని మాత్రము నిర్ణయింపవలసియున్నది. వీరి యుదంతమును, వంశకథను చర్చించుటకిది తావుగాదు.

కళింగరాజధానియందు దేవునికి దానములన్నియు నించుమించుగా దేవరగుడిలోనో, దగ్గరనో, తీర్థమునందో, అఖండదీపమునకే యొసగబడియున్నవి. ఒకటి రెండు "గుడిలో వేలి దీప"శాసనములున్నవి. రెండు మూడు శాసనములు మాత్రము నివేద్యమునకు భూమి, యితర ఆభరణములు, ఉత్సవములకు గావలసిన పరికరములు, అలంకారములు మున్నగునవి యొసంగబడినట్లు దెలుపుచున్నవి. నిత్యనివేద్యములకు వేంగీశ్వరుడైన వీర చోడమహారాజు ఊరివాకిలికడ ఎనిమిది పుట్లభూమిని శా. శ. ౧౦౦౮ (క్రీ.శ.౧౦౮౨)న దానము చేసియున్నాడు.[1] "శా. శ. ౧౦౫౮ అగు 'నేంటి' ఉత్తరాయణసంక్రాంతి నిమిత్తమున శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు "దేవరగుడి శిఖరమునందు గట్టంగలధ్వజమునకుచిన్నఘంటలుమువ్వలు, నెదిరుపుల నెఱ్ఱవిలాసమున తొంగ్గొడ్లునమిలి పుసలకుచ్చులతోం గూడిన రెణ్డుపడవలకుం ఘురవరి అజ్జల ఎఱిపోతు తూలగామకాంపులవసమున" మూడు మాడలు పెట్టెను.[2] ఇక సాధారణముగా నఖండదివియదానమునకు నిత్యము నేయిపడి సరియించుటకు ఏను (ఐదు) మాడలో, ఏబదిగొఱియలో, ఇనపఎడ్లో, (గేదెలు) దానముజేసి మధ్యస్థుల'పంపున' గొల్లబోయలవశమున బెట్టుచుండువారు. మొదవులను, మేకలను బెట్టు ఆచారము ముఖలింగమున గానరాదు. జనులు అఖండదీపములు, అర్ధదివియలు బెట్టుటాకాలమున కడుపుణ్యకార్యమని నమ్మియట్లు చేయుచుండినట్లు గానబడుచున్నది. ఈ సంప్రదాయములు జైనులను, బౌద్ధులను జూచియవలంబింపబడినట్లు తోచును. సాధారణముగా దీపదానాదులు గ్రహణపుణ్యకాలములందును, మేషాదిద్వాదశ సంక్రమణపుణ్యవేళలందును, మహాద్వాదశివేళను, కృష్ణదశమినాడును, వ్యతీపాతయోగమందును గావింపబడుచుండెను. ఆకాలమున కళింగదేశమున భాద్రపద శుక్లద్వాదశి, లేక మహాద్వాదశి సంవత్సరాదిగా నుండెను. ఆ పర్వదినమున జనులు మహాదానములు చేయుచుండిరి. సాధారణముగా అఖండదివియకు జనులు గొఱియలో, గేదెలో కొని యొసగుచుండిరి. పశువుల నొసగనివారు ౫ మాడలు పెట్టుచుండిరి. ఈ మాడలు బంగారపు నాణెములైయుండవలయును.[3] ఈమాడలనువృద్ధికి

1. చూడుము నెం. ౧౦౦౬: 2. చూడుము నెం. ౧౦౭౧.
3. కళింగమున అనంతవర్మ కాలమున మాడలను సురభిమాడలను వ్యవహారములుండెను. చూడుము నెం. ౧౧౩౫.

నిచ్చి, ఆ వడ్డీసొమ్ముతో నేయికొని దీపారాధన చేయుచుండువారు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆ యేనుమాడలు పెట్టి ఒకపుట్టెడో, రెండుపుట్లో భూమినికొని ఆ భూమినియొసగుచుండువారు. ఆకాలమున భూమిని పుట్లక్రింద కొలుచుకొనుచుండిరి. ఏనూరు(౫౦౦)కుంటలు ఒక పుట్టెడు నేలయగునట. రాజహస్తమున ఇరువదిరెండు జేనకోలలు ఒక పుట్టెడు భూమి యగుచుండెను.[1] ఈ జేనకోల(నెం. ౧౦౫౭) ఎంత పొడవుండెనో తెలియదు. దీనినే కొలగోల (నెం ౧౦౫౭) యని కూడ వాడుచుండిరి.

ఇచ్చటి శాసనములందు సింహాపురము, దాక్షారామము, దంతావురము మాత్రము పేర్కొనబడియున్నవి. మొదటి రెండును బ్రసిద్ధములై యెల్ల వారికిని దెలిసియున్నవి. నేడెచ్చటను 'దంతావారము' లేకదంతావురముకనబడుటలేదు. దంతవక్త్రునికోట దంతవక్త్రునిపురము, దంతపురము అనిపేరులతో నొక స్థలము కానవచ్చుచున్నది. అయ్యది శ్రీకాకుళము రోడ్డు రైలుస్టేషనుకు సుమారు రెండు మైళ్ల దూరముననున్నది. స్థలజ్ఞులిది పూర్వముదంతావురమని ఇంచుమించుగా నొక మైలు పొడవుగల ఎత్తైన మట్టి కోట గోడను జూపించిచెప్పుదురు. ఈ పాడువారిన కోట దిబ్బలుగల ప్రాంతమును పరిశోధించి త్రవ్వించిన చారిత్రకములయిన వస్తువులు దొరికి, స్థానికవృత్తాంతముయొక్క నిజానిజములు తెలియగలవు.

ప్రాచీన కళింగాంధ్రములందు జనులు మాట్లాడుచుండినభాష ఆంధ్రమయినట్లు కనబడుచున్నది. ఆంధ్రమునందు పద్యరచన, ఆంధ్రకళింగములం దేకకాలమున కన్పడుచున్నది. ఇందులకు బణపతి మండలికుని దీర్ఘాసి శాసనము సాక్ష్యము. ఇది శా. శ. ౯౯౭ (క్రీ.శ. ౧౦౭౫) నాటిది. ఇప్పటివలెనే యాకాలమున గూడ కళింగాంధ్రమునకును, ఆంధ్రదేశపు తెలుగునకును, కొద్దిగా వ్యవహారమున భేదములు, భిన్నప్రయోగములు, మున్నగునవి యుండెను. వాటిని భాషాపరిశోధకులకు వదలివేయుదును. కాని ఒక్కయుదాహరణము నిచ్చెదను. దాక్షారామమున 'పూణ్టగా .... యడవున ... . వసమునబెట్టిన" యని వ్రాయుటాచారము. ముఖలింగమున 'పూణ్టగ' యనుమాట వ్యవహారములలోనున్నట్లు కనబడదు. ఇచ్చట అందుకు మారుగా "కొలు సూరె (ప)ంప్పున మలిమతితి కాంపులు ఆచంద్రార్కముగ నడపంగలవారు" అని కానవచ్చుచున్నది. 'పంప్పున,' 'పనువున' అను పదములకు 'వశమున' అనిగాని, పూణ్టగా అను యర్థముగాని, యుండెనేమో తెలియదు.

తెలుగు నాడుకు, కళింగమునకు రాకపోకలు, సంబంధములు.

కళింగనగరమునకును, తెలుగు దేశమునకునుఅనంతవర్మకు బూర్వమును తరువాతను గూడ రాకపోకలు, ప్రజలలో సంబంధబాంధవ్యములు, వ్యవహారములు మున్నగునవి యుండెననుట కవకాశముకనపడుచున్నది. కళింగనగరవాసులు దాక్షారామభీమేశుని సందర్శించుటయు, తెలుగు దేశస్థులు మధుకేశ్వరుని మహాదైవముగా నెంచి పూజించుటయు శాసనములందు గానవగును. తెలుగు దేశమునుండి వచ్చిన వారలనేకులు శాసనములందు పేర్కొనబడి యున్నారు. వారిలో తొలుత

1 చూడుము నెం. ౧౦౫౭

నుదహరింపదగిన వాడు వేంగీదేశాధీశ్వరు డైన వీరచోడదేవ మహారాజు. ఇతడు తన తండ్రి కులోత్తుంగ చోడదేవ చక్రవర్తి యాజ్ఞానుసారము వేంగీభూమిని ప్రతినిధిగా పరిపాలించియుండెను. మొదట నితడు క్రీ. శ. ౧౦౭౬-మొదలుకొని ౧౦౭౮ వఱకును, పరిపాలించిన తరువాత నేమి కతననో తిరిగి చోళరాజ్యమునకుబిలువనంపబడి, మరలక్రీ.శ. ౧౦౮౪ న వేంగిరాజ్యమున కంపబడియెను. ఈపర్యాయము మరల నైదు సంవత్సరములు (క్రీ. శ. ౧౦౮౩ వఱకు) పరిపాలించి వేంగి రాజ్యమును వెలనాటి చోడరాజులకువప్పగించి చోళభూమికి మరలిపోయెను. ఈవీర చోడుడు తాను రాజమహేంద్రవరమున మొదటి మారు రాజప్రతినిధిగా పరిపాలించుచుండిన కాలమున శా.శ. ౧౦౦౮న (క్రీ. శ. ౧౦౮౭) కళింగనగరమున కేతెంచియుండి [1] "విషువ సంక్రాంతినాఁడు శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకునకరపువాడ ఊరివాకిలికి ఉత్తరమున నెనిమిది పుట్లనేల నివేద్యమునకై యాచంద్రార్కముగ సరియించుటకు" దానముచేసియుండెను.అప్పటికి శ్రీచోడగంగదేవుడు (అనంతవర్మ) రాజ్యమునకు వచ్చి యైదారు సంవత్సరములై యుండెను. వీర చోడనృపతి యా సమయమున కళింగనగరమున కేల బోవలసివచ్చెనో శాసనమునందు తెలుపఁబడి యుండలేదు. కాని బాలుడైన అనంతవర్మకు సహాయము చేయుటకై తనకునతనికిఁగల బంధుత్వమును బట్టి యాతడేదో యొక ముఖ్యమగు రాజకార్యముపై యరిగియుండినట్లూహింపవచ్చును.[2]

దాక్షారామనివాసులయిన బ్రాహ్మణవీరు లిరువురు అనంతవర్మకడ సేనానులుగ నుండినట్లు తెలియుచున్నది. వీరు కళింగమునకు, అనంతవర్మకు సహాయార్థము వీరచోడునిచేబంపబడి, యచ్చట గొప్పపదవి యందుండుటతటస్థించెననియూహజనించుచున్నది.[3] ఈబ్రాహ్మణసేనానులిరువురునువానస వంశజులు. వానసవంశము నన్నయభట్టునకు సహాధ్యాయుడైన నారాయణభట్టువలన జగద్విఖ్యాతమైనది. ఈ వంశమున పండితులు, కవులు, శూరులు, శస్త్రోపజీవులు, మహామంత్రులు జన్మించియుండిరి.

వీరిలోనొకడు ఆశ్వలాయన సూత్రుండును, శ్రీవత్సగోత్రుండును, ఆదిత్యవల్లెమాంబా తనయుండునగు ఎఱదోర చమూపతి[4]. ఇతడు శా. శ. ౧౦౯౮న కృష్ణాష్టమినాడు వ్యతీపాత (యోగ)మునందు యఖండవర్తి దీపమును మధుకేశ్వరునకు బెట్టించెను. రెండవ యాతడు, కాశ్యప గోత్రుడును, నాగనశర్మ పుత్రుడునగు అల్లన శౌరి నామాంకిత సేనాపతి[5]. ఇతడు శా. శ. ౧౦౬౧ న తౌలిని (?) మాసమున సోమగ్రహణ నిమిత్తమున దేవరకొక యఖండ దివియదానము చేసెను. వీరుగాక గోదావరి తీర వాస్తవ్యుడగు బ్రాహ్మణు డొకడు గలడు.[6] బిక్కిప్రోలి కంకణాల పోతయ కొడుకు పడాలు బూట్టి భీమనయు, నితని

1. చూడుము నెం. ౧౦౦౫. 2. వయసున పిన్నయయ్యును,అనంతవర్మ వీరచోడునకు పినతండ్రివరుసగదా.

3 వెనుక ఈవిషయము చర్చింపబడినది.

4. *S. I. I.* Vol. V, నెం. ౧౧౦౧. 5. పూర్వోక్తము నెం. ౧౦౮౭. 6. పూర్వోక్తము నెం. ౧౧౩౩.

పెండ్లము వల్లెమయు, శా. శ. ౧౦౪౨ సంవత్సరమున కళింగనగరమున కేతెంచి యాయేటి యుత్తరాయణ సంక్రాంతి నిమిత్తమున మధుకేశ్వరునకు, తాము చోండనాణ్డిలోని చోండతోణ్ట నేల 'నేత్రువట్టుం' గాంబడసిన ఎనిమిదిపుట్లు నేల అఖండవర్తి దీపములకు నాచంద్రార్క స్థాయిగా నిచ్చిరి[1]. 'చోండనాండు' దక్షారామమున్న గంగగొండ చోడవలనాండునకు మరియొక పేరని తోచుచున్నది. బిక్కిప్రోలి నేటి బిక్కవోలు కావచ్చును. "నేత్రువట్టు" న కర్థము తెలియవచ్చుటలేదు.

తెలుగుదేశమునుండి జనులెట్లు కళింగమున కరుగుచు, నాదేశపు రాజధానియందు గలయీశానునకు నఖండదీపములు, నివేద్యములు మొదలగునవి యెట్లు దానములు చేయుచు సరియించుచుండిరో యావిధముగనే కళింగభూమినుండి జనులు దక్షిణాపథమున కంతకు 'దక్షిణకాశి' యని పేరువడసిన దక్షవాటికకు తీర్థయాత్ర గావించుచుండిరి. దక్షపురీశ్వరుడైన భీమయదేవుడు చాళుక్యులకు కులదైవము. ఈ తీర్థయాత్రలమూలమున కళింగమునుండివచ్చిన ప్రముఖుల దీపదాన శాసనములు భీమనాథుని నగరియందు గానవచ్చుచున్నవి. అందు ముఖ్యముగ అనంతవర్మ మహారాజు యొక్కయు, నాతని రాణులయొక్కయు, పుత్రుని యొక్కయు, సోదరుని యొక్కయు నాతని కుటుంబము వారలయొక్కయు, నామములు తెలియవచ్చుచున్నవి. వీరందరును వేంగీ ప్రభువులయిన పూర్వ చాళుక్యులతో బంధుత్వము కలవారగుటచేతను, ఆ కాలమున ఆంధ్ర, కళింగ దేశము లత్యంత మైత్రితో మెలగుచుండుటచేతను దక్షవాటికకు కళింగ రాజకుటుంబములు పెక్కు పర్యాయములు తీర్థయాత్రలు సాగించుచుండుట తటస్థించెను. చోడగంగుని రాణులు పెక్కుమంది శా. శ. ౧౦౬౦, ౧౦౬౫, ౧౦౮౮, ౧౦౯౨ సం॥ల శాసనములందు గానవచ్చుచున్నారు. చోడగంగదేవమహారాజు శా. శ. ౧౦౬౫ (క్రీ. శ. ౧౧౪౨-౪౩) సంవత్సరమునందు దక్షవాటిక కేతెంచినట్లున్నది.[2] ఆయేట నామహారాజు శ్రీభీమేశ్వర మహాదేవరకు "కేసియదేవేంద్రుణ్ణు౧, శ్రీదేవమ౧, (క్షేత్రపాలకుడైన కేశవస్వామి, శ్రీదేవుల విగ్రహములుగాబోలు), వీరిపీఠ ఏనుంగు నారాయణ్డు (నారాయణ్డు, ఏనుగు పేరుగా తోచుచున్నది), మాణిక్యములుగట్టిన పహిణ్డిపాణి సంకులు (శంఖములు) ౨, నవరత్నములుంగట్టిన పహిణ్డిపానలు[2] (నీటికడవలు) ౨, అఖణ్డ (వర్తి లోహదణ్డుది) ౧, పహిణ్డి నీరుపఱడిన[3] కొమ్మల వెంజామరలు ౨ను," వెట్టెను. వీటిని "విహారవాడగంగ కఱుతనుణ్డి గంగ్గగొణ్ణ చోడగంగ్గ వైరాగి యాణ్డారిచేతంబెట్టి" పుత్తెంచెను. ఆవేళనే "చోడగంగ్గదేవని తమ్ముణ్డు పెమ్మాడిరాజు

1. నెం. ౧౦౧౪.

2. చూడుము: *S. I. I.* Vol. IV. నెం. ౧౧౯౦. 2, పానలు, పహిణ్డి, చాలాప్రాచీన రూపములు. ఎందుచేతనో మనమిపుడు పానలనుటకు బదులు బానలు అని యందుము. 3. 'పహిణ్డి నీరుపఱడిన' అన ప్రయోగ మిపుడు వాడుకలో లేకుండపోయినది. 'పఱడిన' అనుమాట మరచిపోయి మన మీకాలమున గిల్టు, అను ఆంగ్లభాషాపదము వాడుచున్నాము.

ముణిపరియల యొకటియు, నింకేవోసరకులకు ౩౨గద్యలు[1] (బంగారునాణెములు) పెట్టినాడు. మరియు నొకప్పుడు ఈ పెమ్మార్గణ్డిరాజును, ఆతని దేవేరి వల్లవమహాదేవియు, భీమనాధునికి 'ప్రవర్ధమానయామపూజలయందు చందన, కర్పూరములకును, నివేద్యమునకును నూట ఇరువది రెణ్డుమాడలు వెలవెట్టి అండమూరి రట్టడికములతో ఊరివారి సమ్మతిని కొని ఇచ్చియుండిరి.[2] ఆసమయమున వారికుమారుడు పెద్దజియ్యనాయని చోడగంగు కూడ అఖండవర్త్తిలోహదణ్డు దివియ ౧ బెట్టించి యందులకు గావలసిన నేయి నిత్యముసరియించుటకు వలసిన యిన్నయెడ్లను బెట్టెను.

చోడగంగ దేవనికి వెన్నవమహాదేవివలన కలిగిన అట్టహాస దేవుండను కొడుకుండెను. ఇతడు దాక్షారామమున శా. శ. ౧౦౭౧ న కన్యాసంక్రాంతి వేళ భీమనాధునికి అఖండదివియదానముచేసెను.[3] చోడగంగ్గదేవని ప్రాతాని (?) బుదుమూరి దామినాయకుని కొడుకు మల్లయ భీమయలింగమునకు అఖండదీపమును సమర్పించెను.[4] ఈ దామినాయకుని మరియొక కుమారుడు కామయ శా. శ. ౧౦౭౬ శాసనమునముఖలింగమునగానవచ్చుచున్నాడు. బుదుమూరివారు కళింగదేశపుక్షత్రియులో, బ్రాహ్మణులో కావలయుననితోచుచున్నది. వీరిది ఆత్రేయసగోత్రము. అనంతవర్మదేవర 'గజసాహిణివల్లభ్యైన, రాజరాజబ్రహ్మమారాయణ్డు శా. శ. ౧౦౩౦ యొక మారు[5], వేంగిదేశమున కేతెంచి దక్షవాటికను భీమేశ్వరునకు అఖండదీపములు వెట్టించెను.[6] ఈతడు వేంగిదేశమున కేమికారణమున నేతెంచియుండెనో యాతని శాసనము నయితము తెలుపకున్నది. ఆతనితో కూడ చోడగంగుని సంధివిగ్రహియైన శ్రీకరణం సొమ్మ్మలరేవన యను వైశ్యకులోత్తముడు వేంగి కేతెంచినాడు. ఆతడు కూడదక్షారామమునదానధర్మములు చేసియుండెను.[7] గజసాహిణిరాజరాజును, సంధి విగ్రహి సొమ్మ్మలరేవన (రేచన)యు కళింగమునుండి యేదో యొక రాజకార్యముపైనపుడు రాజమహేంద్రవరమునకే తెంచియుండిరనియూహింపదగియున్నది. వీరుగాక అనంతవర్మ మహారాజుల సేనాపతి చోడయమైన గంగ్గకులతిలక బ్రహ్మమారాయరు[8] యొకడు గానవచ్చుచున్నాడు,

కళింగదేశాధీశుడైన రాజరాజునకు (క్రీ. శ. ౧౦౭౮-౧౦౯౬) ప్రధానియు, సేనాపతియు, మహాప్రతీహారియు నగు బణపతి బ్రహ్మచక్రవర్త్తియు, నాతని ప్రియవల్లభి పద్మావతియు శా. శ. ౧౦౦౩ (క్రీ. శ. ౧౦౮౧) ద్రాక్షారామ భీమేశునకు అఖండవర్త్తి దివియపెట్టించిరి.[9] ఈబణపతియు, పద్మావతియు దీర్ఘాసి శాసనమునందు కూడ బేర్కొనబడియున్నారు.[10] ఈదీర్ఘాసిశాసనము శా. శ. ౯౯౭ (క్రీ. శ. ౧౦౭౪-౭౬) నాటిది. చాళుక్యరాజరాజు మరణించిన వెనుక వేంగీ

1. 'గద్య' గద్యానమునకు హ్రాస్వరూపము. గద్యానముల పై చాళుక్య లాంఛనమైన వరాహము ముద్రింపబడినకతన నా టంకములు 'వరహాల' ని ప్రఖ్యాతములయ్యెను. 2. *S. I. I.* Vol. IV. నెం. ౧౧౭౬ చూడుము. 3. నెం. ౧౧౯౯. 4. నెం. ౧౧౭౫. 5. నెం. ౧౨౯౯. 6. నెం. ౧౨౨౯౯ 7. నెం. ౧౩౬౩. 8. నెం. ౧౩౦౧. 9

10. చూడుము *Ep. Ind.* Vol. V, p. 314 ff.

శ్వరుడైన సప్తమ విజయాదిత్యునకును, చాళుక్య కుమార రాజేంద్ర చోడునకును, (కులోత్తుంగ చోళునకు) చోళవీరరాజేంద్రుని తోడి యుద్ధమునందు సహాయార్థము కళింగ రాజరాజు ఈబణపతి దేవుని బంపియుండెనని తోచుచున్నది. రాజరాజు కాలమును, బణపతి దేవుని దాక్షారామ, దీర్ఘాసిశాసనములును బరిశీలించి చూచిన చోళవీరరాజేంద్రుని తోడి యుద్ధమును, విజయాదిత్యుని వేంగి సింహాసనముపై స్థాపించుటయు, శా. శ ౯౯౭ నకు కొంచెము బూర్వము జరిగియుండినట్లు తోచుచున్నది. ఈబణపతి వంశీయుల శాసనములు కొన్ని ముఖలింగమునందు గానవచ్చుచున్నవి. వీరు కాయస్థులో, బ్రాహ్మణులో నిర్ణయింప వీలుగాకున్నది.

కళింగరాజులు, రాజధానిని కటకమునకు మార్చుకొన్న వెనుక గూడ దక్షవాటికకు యాత్రలు సలుపుచున్నట్లు శాసన ప్రమాణములు గన్పించుచున్నవి.[1]

ముఖలింగ-నగర కటకములే కళింగనగరము.

ముగలింగదేవరయే మధుకేశ్వరుడు.

ఇక నీవ్యాసభాగమున ముఖ్యములైన రెండువిషయములను మాత్రము చర్చించి ముగింతును. ముఖలింగమున దొరికిన శాసనాదులబట్టి మధుకేశ్వరదేవర నామనిర్ణయమును, ప్రాచీన కళింగ రాజధానియైన కళింగనగరనిర్ణయమును గావింప బ్రయత్నింతును.

నేటి ‹ముఖలింగ' లింగమునకు ఏకాలమునగూడ ముఖలింగమని పేరుండినట్లును, జనులాపేరున పిలుచుచుండినట్లును, శాసనములందాధారము గానరాదు. ఇది మిక్కిలి ఆశ్చర్యకరమైన విషయము. ఇచ్చటి శాసనములందెచ్చట పరీక్షించినను ముఖలింగమునకు ‹నగరము,[2] ‹కాళింగదేశనగరము,[3] ‹కళింగావనినగరము,[4] ‹కళింగనగరము'[5] అనుపేరులే గానవచ్చుచున్నవి. ఒక్కచోటగాబోలు ‹గోకర్ణ'[6] మను పేరుగూడ కనబడుచున్నది. అటులయినచో నీముఖలింగమునకు ఈపేర్లు ఎట్లుకలిగెనో విచారింప వలసియున్నది.

ముఖలింగమని యాయూరికి పేరెట్లు శాసనములందు గానరాదో, యట్లె ముఖలింగేశ్వరుడనిగూడ ఎచ్చటనుకూడ నీదేవరకు పేరుండినట్లు కానబడదు. ముఖలింగేశ్వర నామ మొక్క క్షేత్రమహాత్మ్యమునందే వినబడుచున్నది. అట్లయినచో ముఖలింగేశ్వర నామమెచ్చటినుండి వచ్చెనో ఆరయుట కూడ చరిత్రోపయోగము కాకపోదు.

ముఖలింగమునకు సమీపమున నగరకటకమని యొక గ్రామమున్నది. ఆయూరి పేరును, ఆయూరు మొదలుకొని ముఖలింగము వఱకుగల ప్రాచీన కట్టడ శిథిలావశేషములును, పూర్వము నగర కటక-ముఖలింగములు కలిసియుండి యొకమహా నగరమై యుండినట్లు తోపించుచున్నవి. ఈవిషయమేయిప్పుడు పరిశీలింపదగినది. ‹నగరమ'నునది రాజధానికి పేరు. రాజు నివసించునదిగావున రాజధాని. కటకమనునదికూడ రాజధానికి పేరే

1. *S. I. I.* Vol. IV, నెం ౧౩౮౮.
2. *S. I. I.* Vol. V. నెం ౧౦౪౨. 3. నెం. ౧౦౩౪ 4. నెం. ౧౦౩౫ 5. నెం ౧౧౭
6. నెం. ౧౧౦౭

కాని జనసామాన్యము నివసించు నగరభాగమునకు కటకమని పేరున్నది.[1] నగరకటకములు రాజధానికి ప్రతినామములుగా వ్యవహరింపబడుటయు నున్నది. నగరము, కటకము కలిపి యొక గ్రామమునకే నగరకటకమని యేకనామమై నిలిచిపోవుటయు, నడుమను ముఖలింగమని క్రొత్తపేరు వచ్చుటయు నిస్సంశయముగా పరిశోధింపవలసిన వింత గొలుపు విషయములు.

ముఖలింగమందు మూడు శివాలయములు గలవు. అందు ముఖలింగేశ్వర (మధుకేశ్వర), అనియంకభీమేశ్వరుల ప్రశంస తప్ప దొరికిన శాసనములందెక్కడను సోమేశ్వరాలయ ప్రశంస గానబడదు. ముఖలింగేశ్వరాలయమున గల శాసనములందు దేవర ప్రశంస వచ్చినపుడును అనియంకభీమ మదేవుని ప్రసక్తివచ్చినపుడును ఆయా దేవరల ప్రాసాదముల స్థలనిర్దేశము చేయుట కవకాశము గన్పడుచున్నది. మధుకేశ్వరుడు 'నగరే మధుకేశ్వరాయశర్వాయ'[2], 'కాలింగావని నగరే శ్రీమాన్మధుకేశ్వరాయశర్వాయ'[3], 'కాలింగదేశనగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయదేవాయ'[4], 'గోకర్ణే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ'[5], 'త్రికలింగావని నగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ'[6], 'నగరే కలింగదేశే స్వయంభువే మధుకేశ్వరాయదేవాయ'[7], అని సంస్కృతమునను, నకరమున మధుకేశ్వరదేవరకు'[8], 'నగరాన వీటి మధుకేశ్వరదేవరకు'[9], నకరాన శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు'[10], అని తెలుగునను జేర్కొనబడియున్నాడు. అనియంకభీమదేవరయునిట్లే. ఈయంశములను బట్టి మధుకేశ్వరుని గుడియు అనియంకభీమేశ్వరునిగుడియు నగరమున, లేక నగరమున నున్న వీటియందు నెలకొల్పబడియున్నట్లు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది.[11]

ముఖలింగేశ్వరుని గుడియందున్న శాసనములందు దేవుడు మధుకేశ్వరుడని బేర్కొనబడియుండుటచేత ముఖలింగేశ్వరునకు, మధుకేశ్వరుడని నామాంతరముండెననియు దేవర యానామమునే ప్రఖ్యాతమై యుండునట్లును స్పష్టపడుచున్నది. మధుకేశ్వరుని గుడియు అనియంకభీమేశ్వరుని గుడియు నగరమున నున్నట్లు—కాదు—నగరమున మధుకేశ్వరుని గుడియు, అనియంకభీముని గుడియు ప్రతిష్ఠితములై యున్నట్లు నిశ్చయమగుచున్నపుడు, గుళ్లున్న స్థలమగు ముఖలింగమునకు గాక అచ్చటికి అరక్రోశెడుదూరన నున్న గ్రామమున కేల నగరకటక మనునామము నిలచెనో తెలియరాకున్నది.[12] అన్నిటికంటె నెక్కువ యాశ్చ

[1] కటకము, ఖేటకము, వలెనే అనాగరిక జనులు పట్టణభాగమునకు బేరుగా వాడగా, క్రమక్రమముగా రాజధానికి పర్యాయపదమై పోయి యుండును.

2. *S. I. I.* Vol. V. నెం. ౧౦౦౪, నెం. ౧౦౪౨. 3. నెం. ౧౦౩౫. 4. నెం. ౧౦౩౬. 5. నెం. ౧౧౦౭. 6 నెం. ౧౧౨౧ 7. నెం. ౧౯౯౭. 8. నెం. ౧౯౯౭. 9. నెం. ౧౦౪౦. 10. నెం. ౧౦౪౬. 11. ఒకచోట (నెం. ౧౦౪౧) ; గంగకఱుత మధుకేశ్వరదేవరకు' అనియున్నది. గంగకఱుత యనగా గంగయొడ్డున యని యర్థము. ప్రాచీనకాలమున కాళింగులు తమ వంశధారానదిని గంగయనియు, మధుకేశ్వరుని విశ్వనాధుడనియు పిలచుచు గౌరవించుచుండిరని తలచుట కిది ప్రబల సాక్ష్యము.

12. కటకమున కోటయున్న పురభాగమునకు గూడ పేరగుటచేత నగరముయొక్క కటకము లేక కోటయచ్చట నుండెనా యని సంశయము కలుగుచున్నది.

ర్యజనక మగు వృత్తాంతము నగరమునకు గోకర్ణమని నామాంతరమున్నట్లు సంశయము కలిగించుచు "గోకర్ణమందున్న మధుకేశ్వరు డని" శాసనములందు గానవచ్చుట. దీనివలన 'నగరము'నకు గోకర్ణమనికూడ నామాంతర ముండెనా యని ప్రశ్న జనించుచున్నది. ఇదియు విచారింపదగినది.

ఈచిక్కులను విడదీయుటకు ఇతర శాసనములను పరీక్షించి చూతము. అనంత వర్మ మహారాజు శా. శ. ౧౦౪౦ న ఇచ్చిన విశాఖపట్టణదానశాసనమున తన పూర్వుల చరిత్రను వ్రాయించుచు వారిలో ఇమ్మడి కామార్ణవుని గూర్చి రెండు చరిత్రాంశము లను దెలిపియున్నాడు.[2]

ఈశాసనమందు బాలాదిత్యునినిర్జించి కలింగమును గ్రహించిన మొదటి కామార్ణవు నకు సురేంద్రునిపురమును నయితము అపహ సింపగజాలు దంతాపురము రాజధానియై యుండెననియు, పిమ్మట నాతని పౌత్రుడగు ఇమ్మడికామార్ణవు డేమికారణముననో దం తాపురమును విడిచి త్రివిష్టపమును కూడ తిరస్కరింపగల 'నగరము' తన క్రొత్త రాజధానిగా నిర్మించుకొనెననియు చెప్పుట మొదటిది. ఇక మధూకవృక్షమున లింగా కృతితో జనించిన ఈశానునకు మధుకేశ్వరు డను పేరుతో 'నగరము'న సుందరమైన ప్రాసాదమును ఇమ్మడికామార్ణవుడు నిర్మించె ననుట రెండవది. ఈ రెండును మన కిపుడు విమర్శింపదగిన విషయములు. కళింగమున నగరమని వేరొక పురముగాని, మధుకేశ్వర నామములో వేరొక తావున ఈశ్వరునకు గుడిగాని కానరావు.

ఈ వృత్తాంతములోని శివుని మధూక వృక్షమునుండి యావిర్భించినట్లు చెప్పబడు కథాంశమట్లుండినను నగరనిర్మాణమును, దం తాపురప్రశంసయు, చరిత్రాత్మకములైనవిగా గన్పట్టుచున్నవి. తన వంశకర్తలైన కామార్ణ వ, ఇమ్మడికామార్ణవులకు, నిప్పటికి వేయేండ్ల క్రింద జీవించిన అనంతవర్మ మనకంటె కొన్ని శతాబ్దములు సమీపములో నున్నాడుగావున యా మహారాజు తన కాలమున వ్యాప్త ములోనుండిన ఇతిహాసమును గైకొని తన శాసనమున జొప్పించియుండెననుటకు సంది యము లేదు. చోడగంగదేవుడు వచించినది నిశ్చయమనియే నిర్ణయించి విశ్వసింపదగి యున్నది. కావున అనంతవర్మదేవర తెలిపి నట్లు మొదటి కామార్ణవదేవుని రాజధాని దంతాపురము. రావుసాహెబు రామమూర్తి పంతులుగారు జంతావురము జయంతీపుర ము గావలయుననియు, లేఖరి జయంతీపుర మని వ్రాయుటకు జంతావురమని వ్రాసి యుండవచ్చుననియు, జయంతీశ్వరుడనియు,

---

2. చూడుము *Ind Ant.* Vol. XVII. pp. 170 ff శాసన పంక్తులు ౭౧, ౭౨ లు. అచ్చట నీవిధముగా నున్నది—"(కామార్ణవస్య) తన్య చాపహాసిత సురేంద్రపురం (జ) దంతాపురన్నామనా రీరాజ ధాన్యాగీత్......................................తత్సూనుర్ద్వితీయః కామార్ణవః పంచాశద్వర్షా మహీమండలమండయత్। తస్యతిరస్కృత విష్టపం నగన్నామపురమాసీత్ ॥ తస్మిన్ సోపి మధూకవృక్ష జన నాదీశ్యలింగా కృతేః। కృత్వాఖ్యం మధుకేశ ఇత్యర్చ యత్ప్రాసాదమభ్రంకషం। యద్వారోర్ధవ విచిత్రపత్రల తికాశ్చిత్రాణివాపశ్యతాం। సౌధాన్యం బరవర్తినాం హృది భవేన్నూనం వినూనారుచిః ॥

జయంతపుర మనియు క్షేత్ర మహాత్మ్యము జయంతపుర మనియు తెలుపుచుండుటబట్టి జంతాపురము జయంతపురమని నిశ్చయించిరి.[1] జంతాపురము జయంతపురమయిన చో జంతాపురమును నగరము నొకటియే కావలయునుకదా! ఆయర్థము శాసనమునందే కానరాదు కావున శ్రీపంతులుగారి యూహ పొరబాటని మనవిచేయ సాహసింతును. అనంతవర్మ శాసనమును ప్రకటించిన డాక్టరు ప్లీటుగారు 'దంతాపురమ' ని చదువుటకు పొరబాటున జంతాపుర మని చదివినారు.[2] కావున మొదటి కామార్ణవుని రాజధాని దంతాపురమని తేలినది. ఇక రెండవ కామార్ణవుడు నిర్మించుకొన్న క్రొత్త రాజధానికి నగరమని పేరుపెట్టబడెను. అనంతవర్మదేవర శాసనమునుబట్టి మొదటి కామార్ణవునకును రెండవ కామార్ణవునికి నడుమ నించుమించుగా నూరేండ్లంతర మున్నది. పూర్వపు రాజధాని దంతాపుర ముండగా రెండవ కామార్ణవుడేల 'నగరము'ను కట్టి దానిని రాజధానిగా జేసుకొనియుండెను? ఈప్రశ్నకు చరిత్రయం దెక్కడను సమాధానము దొరకదు.

దంతాపుర మనునది యొకటి యుండినటుల ముఖలింగనగర శాసనములు దెలుపుచున్నవి.[3] కావున మొదటి కామార్ణవుని రాజధాని దంతాపురమై యుండవలయును. ముఖలింగశాసనములందు బేర్కొనబడిన దగుటచేత దంతాపురము సమీపమున నున్నదని కూడ నూహింపవచ్చును. శ్రీకాకుళము రోడ్డు స్టేషనునుండి రోడ్డుమీద ముఖలింగమునకు ప్రయాణము చేయునపుడు ఆముదాలవలసకు రెండు మూడు మైళ్లదూరముననించుమించుగా నొక మైలు పొడవుగల నొక పెద్ద మట్టిగోడ కాన్పించును. స్థలజ్ఞులనడిగిన యది దంతవక్రుని కోటయనియు, పూర్వముదానికి దంతాపురమని పేరుండెననియు దెలుపుదురు. మరియు నొకచోట నీ మట్టిగోడలో నొక గంతచూపి యక్కడ సింహద్వారముండెనని వచింతురు. ఈకోటయు పేటయు నిట్లు నిర్మానుష్యమయి పాడువారిపోవుటకు గారణమడిగిన యొక కథ నిట్లు దెలుపుదురు. "పూర్వ మీ పట్టణమేలు రాజొకడు పరమ మాహేశ్వరాచారపరుడై తనపట్టణమందు నివాసముగానున్న బౌద్ధులను ద్వేషించి హింసింపసాగెను. ఎట్లయినను వారిని నగరమునుండి వెడలగొట్టింప బ్రయత్నించెను. గాని విఫలమనోరథుడయ్యెను. అంతట తన మంత్రుల దుర్బోధలవలన విందు చేసెదనని మిషబెట్టి బౌద్ధుల నందరిని రావించి, వారొక్కొక్కరే రాజసదనము ప్రవేశించుచుండ

[1] చూడుము. ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా సం. ౫. పుట ౧౭౭.

[2] డాక్టరు ప్లీటుగారు శాసనపురేకులందు 'జం' అను అక్షరమును 'దం' అని చదువుటకుమారుగా పొరబాటున చదివినారని యా రేకులను పరీక్షించినవారొప్పుకొందురు. 'జం' అనునది యాలేఖకుని ప్రత్యేక లేఖనాపద్ధతిబట్టి మనకు 'జం' అని తోపించును. అపాఠము ప్రమాదముతో కూడినది. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారు అనంతవర్మశాసనము చదివినపు డీవిషయము గమనించియుండలేరని నాయనుమానము. జంతాపురము ఎట్లుచూచినను జయంతపురము కాజాలదు. ఈరెండును వేర్వేరునగరములు. మరియు అనంతవర్మ కొన్నిశాసనములందు (క్రోధనః భారతి) కూడ దంతాపురమనియే యున్నదిగాని జంతాపురమని లేదు.

[3] చూడుము. ముఖలింగశాసనములు నెం. ౧౦౭౫, ౧౦౭౮.

వెనుకనుండి బలత్కారముగ నీడ్చుకొనిపోయి అమేధ్యమున కూలద్రోయించి, హింసించి, క్రూరముగ బాధించి చంపించెను. ఈదారుణ వృత్తాంతమును దెలుసుకొని బౌద్ధు లతి భీత చిత్తులయి పారిపోవుచు, నగరము పాడగునని శపించిరి. పిమ్మట మహోత్పాతములు పుట్టెను. దంతాపురము పాడువారెను. రాజును బౌద్ధులు శపించిన వృత్తాంతమును విని పొడగట్టిన దుర్నిమిత్తములు గాంచి భయకంపితుడై రాజధాని విడిచి అడవులకు బారిపోయి, యచ్చట నూతనముగా నొక 'నగరము'ను నిర్మించి, దానిని రాజధానిని జేసుకొనెను. దంతాపుర మప్పటినుండియు తొల్లిటికళ గోల్పోయెను. క్రమక్రమముగా జను లాయూరు విడిచి పోసాగిరి. చివర కిటుల నిర్మానుష్యమై పాడుపడిపోయి, ఈయూరు నామరూపములు గూడ గోల్పోయియున్నది.''

పై విషయములను చక్కగా పరిశీలించిన విశ్వసనీయమైన చరిత్రాంశ మొకటి బయిల్పడుచున్నది. ఈ రెండవగాంగవంశము వారికి దంతాపురము రాజధానిగా నుండెనని యు, నది కొంతకాలమయిన తరువాత వదిలిపెట్టబడెననియు, పిమ్మట నావంశములో నొకడు 'నగరము'ను నిర్మించి రాజధానిగా జేసికొనెననియు నిశ్చయమగుచున్నది. ఆ రాజెవరో మనకిపుడు నిర్ణీతము కానక్కర లేదు. కాని యాతడు మన రెండవ కామార్ణవుడనియే యూహింపవచ్చును. అనంతవర్మ శాసనమునందున్న "నగర" నిర్మాణ వృత్తాంతము, ముఖలింగమునందున్న శాసనములలో నగరమని పేరుగానవచ్చుటయును చూడ అనంతవర్మ నాటికి ముఖలింగమునకు 'నగరమ'ని నామముండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆ 'నగర' నామము ఈ కాలమున ముఖలింగమునకు పోయి 'నగరకటకము'న నిలిచియున్నది. మధుకేశ్వరాలయాదులు 'నగరానపీటి'లో 'నగరపువీటి'లో, నకరము'న నున్నట్లు శాసనములు ఘోషించుచున్నవి; గనుక నీ దేవాలయములున్న ప్రాంతము కూడ నగరభాగమనియే యెంచుకొనవలసియున్నది.

ఇక నగరకటకమనుపేరు ఎట్లు మరియొక గ్రామమునకు నిలిచిపోయెనో విమర్శింతము. కళింగనగరము శిధిలావశిష్టమై నామమాత్రము కూడ లేకుండ బోయిన కాలమున వెలిపాలెములు, కోటపేటలు రూపుమాసిపోవ నగళ్ళు, సౌధములు, కట్టడములు మట్టి గలసిపోయిన వెనుక రెండు కుగ్రామములక్రింద చీలిపోయి వేర్వేరు నామములచే బిలువబడుచుండుట సిద్ధించెను. ఇంచుమించుగా నొక క్రోశెడు దూరమున ఎడముగా నున్న నేటి ముఖలింగ, నగరకటకములు ప్రాచీన కళింగనగర వైశాల్యమును జాటుచున్నవి. దక్షిణహిందూస్థానచరిత్ర దెలిసిన వారికి కటకశబ్దార్థము తెలియనిది గాదు. కటక మనగా రాజధాని. ఒకప్పుడు కటకమనునది నగరములకు రూఢినామమై యుండుటయు గలదు. అట్టివే కటకము, కళ్యాణకటకము, ధాన్యకటకము, వైజయంతీకటకము మొదలయినవి. ఇట్లే కళింగరాజధాని నగరకటకమై యుండనోవు. నగరము మొదటి రాజధానికి కామార్ణవుడిడిన పేరు. అది జనుల వ్యవహారమునందు నగరకటక మయ్యెను. ఉత్కలమందు మరియొక కటక ముండుటచేత కళింగనగరము, నగరకటక మగుట సంభవించెను. కావున పై విషయము లన్ని

యు విమర్శించి చూడ కళింగరాజధానియైన కళింగనగరము ఈముఖలింగ-నగరకటకములే యని నిశ్చయమగుచున్నది. ఈ విషయ మింకను ఇచ్చట గల శాసనములందు గన్పడు కళింగనగరనామమే ధృవపరచుచున్నది.

కళింగనగరముననుండి శ్రీమదనంత వర్మమహారాజొక శాసనమును స్వయము గా బ్రకటించినాడు.[1] అది. సంస్కృతమున గలదు. అం దీవిధముగా నున్నది:—

„స్వస్తిశ్రీమత్ కళింగనగరాత్ పరమమాహేశ్వర పరమ భట్టారక మహారాజాధిరాజ త్రికలింగాధిపతిః శ్రీమదనంతవర్మ మహారాజ శ్చోడగంగదేవః కుశలీ· సమస్తామాత్యప్రముఖ జానపదానాహూయ సమాజ్ఞాపయతి: విదితమస్తు భవతాం:...లఙ్కాటిస్థాన నివాసి జాయ్యకులసముద్భూత కరికాలనాయకపుత్రౌ గుణ్డ్యన పోతయేనామానౌ, తాభ్యాం తయోర్వ్యస్యన సమాఖ్యాయ భోగాయ త్రికలింగదేవ భోగనివర్ధ నతఙ్కదేవ గణికాయాగుణ్డ్యన భార్యాప్రూనఙ్కోటి నతఙ్గుఠోపపుత్రీభ్యాంచ భ్రాతృభ్యాం వాద్యకారగాయకా నామాధిపత్యం యవదాచంద్రతారకమస్మాభిర్దత్తమితి ||..............................”

ఈ శాసనము కళింగనగరమున నుండుటయు, కళింగనగరముననుండి బ్రకటింపబడుటయు త్రికళింగదేవుడైన మధుకేశ్వరుని దేవభోగమును గూర్చిన దగుటయు చూడ కళింగనగరము ముఖలింగమని నిర్ణయించుటకిక వేరు సాక్ష్యములతో బనిలేదు. ఇంతకన్న ప్రబలప్రమాణమేమి దొరకును?

ఇక ముఖలింగమను పేరు వ్యవహారములోని కెట్లు వచ్చెనో ఆరయవలసి యున్నది. ఇచ్చట నున్న గుళ్ళలో ముఖలింగేశ్వరునిది ప్రాచీనకాలమునుండియు మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కి యున్నది. ముఖలింగేశ్వరుడను పేరు క్షేత్రమహాత్మ్యమున దక్క వేరెచ్చటను గానరాదు. శాసనములం దెచ్చట జూచినను మధుకేశ్వరుడనుపేరుమాత్రమే కానవచ్చుచున్నది. కావున ముఖలింగమను పేరు ప్రచారములోనికి వచ్చుట కొక ప్రబలహేతు వుండి తీరవలయును. మధుకేశ్వరుడను పేరుతో నీశుడు ఈ ముఖలింగదేవాలయమున తప్ప వేరెచ్చటను బ్రతిష్ఠింపబడినట్లు గానరాదు. మధుకేశ్వరుడే మధుకలింగమని బిలువబడుచు శబ్దోచ్చారణవైపరీత్యముచేత ఓఢ్రప్రాకృతమున మొహాలింగమని మారి, పిమ్మట ఆంధ్ర బ్రాహ్మణుల సంస్కారమున ముఖలింగము క్రింద మారియుండును. ఈ సిద్ధాంతము రావుసాహెబు గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారిది.[1] కావున వారికి నేను కృతజ్ఞుడను.

మరియు ‘మధుక’ శబ్దము ప్రాకృతమున ‘మొహ’ యని యగుచున్నది. మొహాలింగమన్నను మధుకలింగమనియే యర్థ మొక్కటియే. కావున ప్రాకృతమున మొహాలింగము తెలుగున ముఖలింగమయ్యెను. మొహమన్న తెలుగున ముఖమగుటబట్టి యీమార్పు వచ్చియుండెను.

శైవాగమములందు ఈశ్వరునకు ముఖలింగరూపము గలదు గాని యా రూపకల్పనయందలి లక్షణము లెవ్వియు నీ ముఖలింగ రూపమున గానరావు. క్షేత్రమహాత్మ్యము వాకొనినట్లు ఎట్లో యీ లింగమునకు ముఖమున్నదని యెంచుకొనుటకు ఎంతమాత్రము వీలు కానరాదు. ఈ ముఖలింగముపైనుంచి

1. చూడుము నెం. ౧౦౧౦ శాసనము. అది ముఖలింగదేవాలయమునకు ప్రథమ సింహద్వారమంటపములో నున్న జాతిస్థంభముపై నాగరలిపిలో చెక్కబడియున్నది. పరిష్కరింపకయే దాని నిట యుదాహరించితిమి.

1 Ep. Ind. Vol. V. p. 188, Nadagam Plates of Vajrahasta III.

క్రిందివఱకు నొక చెట్టుతొఱ్ఱవలె నుండును. సంతతజలధారచే తాయి కూడ చెక్కు చెదరియున్నది. ముఖరూపము మొదలే కానరాదు. ఈ లింగమునకు ముఖ మున్న దనుకొనుట భ్రమకాని వేరుగాదు. జను లీ యూరిపేరు తొలుత నగరమని యుండుట మఱచి, 'నగర' శబ్దము కటకమునకు జేర్చి దేవాలయము లున్న చిన్న గ్రామమునకు ముఖలింగమను నామము రూఢిచేసి యుం డ్రురు. ఈమార్పు ప్రాయశః యిటీవల రెండు శతాబ్దములక్రింద వచ్చి యుండ నోపు. యూహ కింకొక ప్రబల ప్రమాణము కనబ డుచున్నది. క్షేత్రమహాత్మ్యమున నీక్షేత్ర మునకు జయంతపురమనియు, గోకర్ణమనియు, నిచ్చటి దేవరకు జయంతీశ్వరుడనియు, గోక ర్ణస్వామియనియు నామంతరములుండినట్లు తెలుపబడియున్నది[1]. ఇది కేవలము రాజ ధాని మాత్రమెగాక దివ్యస్థలముగూడటనగు చేతను స్వయంభువుయైన దేవుడు ప్రతిష్ఠింప బడియుండుట చేతను యీ దేవకనామమే గ్రామమునకు కూడ జనులు వ్యవహారము క్రింద యేర్పడియుండునోపు. జయంతపుర మను పేరు శాసనములందు గానరాదు. కాని గోకర్ణమను పేరు కన్పడుచున్నది.[2] కళింగనగరమునకు ప్రాచీనకాలమున నిందు వలన గోకర్ణమని నామాంతర ముండెనాయని సందేహము కలుగుచున్నది ఆశాసనమున మధుకేశ్వరు డొకచోట[3] గోకర్ణే మధు కేశ్వరాయ శర్వాయ అని పేర్కొనబడి యున్నాడు. ఈ శాసనము ముఖలింగమందు ముఖలింగేశ్వరుని గుడిలో నుండుటచేతను, మధుకేశ్వరునికి సంబంధించిన దగుటచేతను కళింగనగరమునకు గోకర్ణమని నామాంతర ముండెనని యూహింప వీలగుచున్నది. ఈ విషయమింకను పరిశోధింప వలసియున్నది.

ముఖలింగ-నగర కటక ములందు ప్రాచీన రాజధానీ చిహ్నములైన నగళ్లు, సౌధములు, మంటపములు, సభాగారములు

(1) గంగవంశజులకు, గాంగవంశజులకు గూడ మహేంద్రాచల ప్రతిష్ఠితుడైన గోకర్ణస్వామి కులదైవ మని చెప్పబడియున్నాడు. అట్టిచో గంగవంశమువారును గాంగవంశమువారును తమ రాజధానియందు ఈశ్వ రుని కులదైవతమగు గోకర్ణస్వామి పేరుతో ప్రతిష్ఠించి యుందురని తలంపవచ్చును. దంతాపురమున గూడ పూర్వము గోకర్ణస్వామి గుడి యుండిన యుండవచ్చును. శిథిలమయి రూపు మారియున్న యాతావును త్రవ్విం చిన మన యూహ కేమైన యాధారము దొరకగలదు. ఒక దివ్యస్థలమునకు అందు వెలసియుండు దేవరనామమే వచ్చుచుండుట కుదాహరణములు చూపవచ్చును. ఇట్టివి పీఠికాపురము, కాళహస్తి రామేశ్వరము, అనంతశయ నము మున్నగునవి. ముఖలింగేశ్వరునిబట్టి ముఖలింగమని యూరికిపే రెట్లు వచ్చెనో యట్లే గోకర్ణస్వామినిబట్టి గోకర్ణమని నగరమునకు పేరువచ్చి యుండవచ్చును.

2 చూడుము. సెం. ౧౧౦౦ శాసనము.

3 మరియు నిచ్చట గుడియం దొకచోట మిక్కిలి ప్రాచీనలిపిలో నున్న శాసనమందు (సెం.౧౧౦౫) శ్రీ సంసారభీత దేవరయు నాతని శిష్యుండు త్రైలోక్యభీత దేవరయు నుదాహరింపబడియున్నారు. 'సంసారభీత దేవర' యనుపేరు మధుకేశ్వరునకు నామాంతరమోకాదో నిర్ణయింపజాలము. కాని యది యొక మహాత్ముని నామమని నిశ్చయింపవచ్చును.

మొదలయినవి నేడు గానబడకపోయిన పోవుగాక. వేయేండ్లనాటి కట్టడములు నిలిచియుండుట ఏరాజధానియందును చూడము. ప్రాచీన రాజధానులైన ధరణికోట, చందవోలు, వేంగీపురము, రాజమహేంద్రవరము, పిఠాపురము మున్నగు స్థలములందు ప్రాచీన దేవాలయములో, వాటి శిథిలభాగములో, తప్ప వేరొండేమియు గానవచ్చుటలేదు. కళింగదేశమున ఎన్ని యుద్ధములు జరిగియుండ లేదు? కళింగనగరము ఎన్నిసారులు శత్రువులపాలు కాలేదు? ఈనడుమ కాలమున నగరమెన్ని పర్యాయములు విధ్వస్తముగావింపబడియెనో! రాజులపైనున్న ఈర్ష్యచేత శత్రువు లాతని రాజధానిని దగ్ధముగావించుచుండుట చరిత్రజ్ఞులకు క్రొత్తవిషయము గాదు. మీదుమిక్కిలి సర్వమునుకదలచేయగల కాలమూర్తి ప్రభావమున కేది యాగగలదు? దేవరప్రాసాదములు, మాత్రము శిథిలము గాకుండుటకు కారణము బ్రాహ్మణ మతాభిమానులైన రాజుల దైవభీతిగాక వేరొం డేమి కలదు!

వేయిమాటలేల. శాసనములు స్పష్టముగా ఘోషించుచుండ, నేటివఱకును జూపరులకు గానవచ్చుచున్న నగరకటక, ముఖలింగములం దున్న ప్రాచీన శిథిలావశేషములయిన చిహ్నములు, దేవరగుళ్ళు, ప్రాచీన కళింగనగర వైభవమును కన్నులకు గట్టినట్లు ప్రకటించుచుండ, ఈ దివ్యక్షేత్రము చారిత్రక ప్రసిద్ధమైన కళింగనగరమగునో కాదో యని ఇంకను సంశయించుట వెఱ్ఱిబుద్ధి. కాళిదాసు రఘువంశవాక్యములను శాసనములకంటె నెక్కుడు ప్రామాణికములని తలచుట చారిత్రకదృష్టి యనిపించుకొనదు. చరిత్రాన్వేషణపరుల నీర్ష్యాభావము సత్యదూరులుగ జేయును.

మా వ్యాసము పూర్తియైనది. కళింగనగరము, ముఖలింగనగరకటకములని నిరూపించితిమి. ముఖలింగ-నగరకటకములు నేడు నామమాత్రావశిష్టములైయున్నవి. ఈగ్రామములు రెండును శ్రీ పర్లాకిమిడి రాజావారి సంస్థానములో జేరినవి. కావున వాటిని మంచి స్థితియం దుంచుట శ్రీ రాజావారి కర్తవ్యము. విశేషించి కళింగనగరము రాజధానిగా, కళింగావని నేలిన పూజ్యమైన గంగవంశమునందు జన్మించిన శ్రీవారు ధన్యాత్ములు. ఇంతటి ప్రాచీన రాజవంశము దక్షిణహిందూస్థానమున నింకొకటి కానరాదు. గంగవంశజుల కిలవేల్పగు శ్రీ మధుకేశ్వరదేవర నేటికిని శ్రీకృష్ణచంద్రనారాయణగజపతి మహారాజుగారికి కులదైవముగా బరగుచున్నాడు. ఇట్టి సందర్భములందు శ్రీరాజుగారు పూజ్యులైన తన వంశకర్తల కథలను, కీర్తిని ఆచంద్రార్కముగ గానము సేయుచున్న ఈ గ్రామములందలి దేవప్రాసాదములను, గ్రామములను సరియైన స్థితియం దుంచకుండుట మిక్కిలి సంతాపకరమగు విషయము. ఆ మహారాజు చరిత్రప్రియుడు గాకున్న నేమి, తన వంశముపై, తన వంశకర్తలగు పూర్వులపై, అభిమానగౌరవములుంచి, వారిని స్మృతిపథమునకు దెచ్చు నీ పవిత్రక్షేత్రమును యుచితస్థితియం దుంచి పోషించునుగాక.

కళింగరాజ్యవర్ణన

బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు

సీ॥ వ్యాసభట్టారక భాషితభూషిత మైనకళింగరాజ్యంబుమహిమ
కాళిదాస కవీంద్ర ఘనవచో విలసిత మైనకళింగరాజ్యంబుగరిమ
దండిమహాకవి ధన్యవాగంచిత మైనకళింగరాజ్యంబుపటిమ
గాంగవంశ్య ప్రభుకాంతుల కాకర మైనకళింగరాజ్యంబుప్రథిమ
గీ॥ కటకటా! యది కేవల గ్రాంథిక మయి
నేఁటి వారికిఁ దెలియక మాటుపడియె;
అవును, వాడుకలేని పదార్థములకు
నెంత నోర్లాడినా గతి యంతె కాదె? ౧

సీ॥ శాంతుఁడైన యశోకచక్రవర్తికిఁ జెప్పె స్వాగతంబు మహేంద్రపర్వతంబు
కులజులైనట్టి గాంగులకు నుత్సాహంబు పచరించెను మహేంద్రపర్వతంబు.
చాళుక్యరాజప్రశస్తకీర్తికి నాటప ట్టయ్యెను మహేంద్రపర్వతంబు.
ధీరుఁడౌ శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు నాహ్వాన మంపె మహేంద్రపర్వతంబు
గీ॥ ఆ మహేంద్రమహీధర మలరునట్టి
యీ కళింగంబు మున్నాంధ్రలోక వినుతి
గాంచి యొసఁగెను దద్దశ గడచిపోయెఁ
గాల మెప్పుడు నొకరీతిఁ గడచునొక్కొ? ౨

చ॥ మొదట దయారసం బెసఁగుబుద్ధునిశాంతమతంబు గ్రోలియున్
బదపడి నీవు వీరరసభాసురశైవమతంబు పూనితూ
ర్పుదెసఁ గలట్టిదీవులను ముట్టితి వెంతయు ధైర్యశాలివై
మెదిగితి చోళగంగవిభు లేలినకాలమునం గళింగమా! ౩

చ॥ కనఁగఁ గళింగదేశమునఁ గా లిడు చెంతయు దోష మన్ననిం
దను దొలఁగించుకొంటివి పినాకిమతంబున సింహభూధరం
బును ముఖలింగకూర్మములు మున్నగుచోట శివాలయంబులన్
బొనరిచి, పుణ్యభూమి వయి పొల్చితి గాంగులచేఁ గళింగమా! ౪

గీ॥ ఐననేమి? స్వదేశసంస్థాన విభులు
పూర్వచిహ్నంబులకు లోటు పొసఁగకుండ
నెలమితోడఁ గళింగంబు నేలుచుండి
రాంగ్లరాజ్యపతాక సమాశ్రయముగ॥ ౫

ప్రాచీన కళింగదేశచరిత్రము.

శ్రీమాన్ కిళంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఎ., బి. ఎల్.,

కళింగదేశము బహుపురాతనమైనది. పురాణేతిహాసములందును, ప్రాచీన గ్రంథములందును కళింగము పలుమారు పేర్కొనబడినది. అయినను ప్రాచీన కళింగరాజులయొక్కయు, వారి వంశములయొక్కయు చరిత్రము మన కంతగా తెలియవచ్చుటలేదు. శాసనపరిశోధకులు గాంగ, గంగవంశజులగు కళింగరాజుల శాసనము లనేకములను ప్రచురించి, క్రీస్తు శకానంతర కళింగచరిత్రమును వెల్లడిచేసియున్నారు. ఇంకను పెక్కు శాసనములు బయలు పడవలసియున్నవి. గాంగవంశజుల వంశానుక్రమమును, కాలమును బాగుగ విమర్శించి నిర్ణయింపవలసియున్నది. మన కింతవఱకు దొరకిన యాధారములననుసరించి, ప్రాచీన కళింగదేశచరిత్రమును వ్రాయుటయే యీ వ్యాసముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము.

పురాణబౌద్ధయుగములు (క్రీ. శ. వఱకు)

మహాభారతమునందు కళింగదేశము మూడుమాఱులు వర్ణింపబడినది కాని ప్రతిచోటునను వేర్వేఱు దేశములతో పేర్కొనబడినది. ద్రౌపదీ స్వయంవరఘట్టమునను, సహదేవుని దిగ్విజయమునందును, మహాభారతయుద్ధవర్ణనమునందును కళింగరాజుల ప్రశంసగలదు. రామాయణమునందు భరతుడు కేకయరాజును వదలి అయోధ్యకు వచ్చునపుడు కళింగపట్టణమును దాటి అయోధ్యను చేరెననియున్నది.[1] మరియు కిష్కింధాకాండమున సుగ్రీవుడు తన యనుచరులకు సీతాన్వేషణార్థము దక్షిణదేశములను వర్ణింపుచు కాశీ వంగదేశములతో కళింగమును వర్ణించియున్నాడు.[2]

మార్కండేయపురాణమునందు ఉత్తర, మధ్య, దక్షిణకళింగములని మూడు కళింగదేశములు వర్ణింపబడినవి. ఉత్తరకళింగము కాశికోసలకున్తలదేశములతోను, మధ్యకళింగము గాంధారసింధుసౌవీరమద్రకదేశములతోను, దక్షిణకళింగము మహారాష్ట్రమహిషదేశములతోను వర్ణింపబడినది. పురాణములయందు దీర్ఘతమసుడను ఋషి ప్రభావమువలన బలిచక్రవర్తికి అంగ, వంగ, కళింగ, సుహ్మ, పౌండ్రులను పుత్రులు కలిగిరనియు, వారి దేశములకు వారి యనంతరమా పేర్లు కలిగెననియు గన్పడుచున్నది. పాణిని తన వ్యాకరణమునందు (iv. 1-178) కళింగమును పేర్కొనియున్నాడు. పాణిని క్రీస్తు పూర్వము యేడవశతాబ్దమువాడనియు అతని కాలమునాటి ఆర్యులకు దక్షిణాపథమందు గల దేశములు తెలియవనియు, కాత్యాయన, పతంజలుల కాలమునాటికి

1. శ్లో॥ ఏకసాలే స్థాణుమతీం వినతే గోమతీం నదీమ్
కళింగనగరే చాపి ప్రాప్య సాలవనం తదా (అయో. 71-16)

2. విదర్భా నృషి కాంశ్చైవ రమ్యాన్మాహిషకానపి
తథా వంగాన్కళింగాశ్చ కౌశికాంశ్చ సమంతతః (కిష్కి. 41-11)

ఆర్యులు దక్షిణదేశమునకు వచ్చుటచే వారి గ్రంథములయందు దక్షిణదేశముల ప్రశంస గన్పట్టుచున్నదనియు, క్రీ. శే. భండార్కరు గారు వ్రాసియున్నారు.[1] ప్రస్తుతము మహాభారతము, రామాయణమని మనము వ్యవహరించు గ్రంథములు పూర్వపు గ్రంథములు కావు. పెక్కుమార్పులను జెందియున్నవి. ఆగ్రంథములయందు దెల్పబడిన దేశములు ప్రక్షిప్తభాగములందున్నవో లేక ప్రథమము నుండియు నందున్నవో తెల్పవీలు లేదు. పాణినికి ఆశ్వలాయనునకు బూర్వము మొదటి మహాభారతము గలదనియు రామాయణ మపుడున్నది లేనిది నిర్ణయించుటకు వీలులేదనియు, క్రీ. పూ. యేడవశతాబ్దము వరకు ఆర్యులకు కళింగము తక్క మిగిలిన దక్షిణదేశములు తెలియవనియు, పాణిని బేర్కొనిన కళింగము ప్రస్తుతము ఉత్తర సర్కారు లనబడుచున్నదనియు భండార్కరు గారి సిద్ధాంతము.[2] రామాయణమునందలి మూలగ్రంథము కూడ బౌద్ధయుగమునకు పూర్వమని చారిత్రపరిశోధకులు నిర్ణయించి యున్నారు.

ప్రాచీన చరిత్రకారులగు మెగస్తనీసు, ప్లినీ మొదలగువారు తమ గ్రంథములయందు కళింగమును బేర్కొనిరి. వారు కూడ మూడు కళింగములున్నవని తమ గ్రంథములలో వ్రాసియున్నారు. ప్లినీ మాకోకాళింగులు, గంగారిడీసు కాళింగులు, కాళింగులు అనువారు గలరనియు, అందు కాళింగులుండెడి కళింగదేశమునకుఁ దండగూడ, యను పట్టణమును, కళింగాక్ష యను అగ్రమును దక్షిణ హద్దులనియు తెలిపియున్నాడు. మెగస్తనీసు కాలమున గూడ మూడు కళింగములున్నటుల గన్పడుచున్నది. ఇచట కళింగము, త్రికళింగము లనబడిన దేశములను గురించి చర్చింపవలసియున్నది.

కళింగము ; త్రికళింగము.

అశోకుని శాసనముల కళింగదేశము తప్ప త్రికళింగము గానవచ్చుట లేదు. శ్రీహర్షుని కాలమున హిందూదేశమును జూడవచ్చినహ్యూయానిట్సాంగుకళింగమునొక్కసారియే వర్ణించియున్నాడు (639 A. D.). హ్యూయానిట్సాంగు, మెగస్తనీసు మొదలగువారి వ్రాతలను ప్రమాణముగ గైకొని హిందూదేశ ప్రాచీనరాజ్యవిభాగమును నిర్ణయింపుచు, కన్నింగుహాము త్రికళింగమనగా ధాన్యకటకము లేక అమరావతియు, ఆంధ్రదేశము లేక వరంగలును, కళింగము లేక రాజమహేంద్రవరమనియు మూడు దేశములని యర్థముచేసియున్నాడు.[3] రామాయణమునందు అయోధ్యకు చేరువ కళింగనగరము గానవచ్చుటచేతను, మహాభారతమునందును, పురాణములందును, కళింగము మూడుసారులు ఉత్తరమధ్యదక్షిణ కళింగములని వర్ణింపబడియుండుటచేతను, ప్లినీ, టోలమీ, మెగస్తనీసు మొదలగువారు మూడు కళింగములు గలవని వ్రాయుటచేతను, ప్రాచీన హిందూదేశవిభాగమునందు కళింగమని వ్యవహరించినదేశములు మూడు గలవనియు, అందు ప్రస్తుతము కళింగమని వ్యవహరించునది

1. R. G. Bhandarkar's Early History of Deccan—P. 5 to 8.
2. Do Do. P. 8 to 11.
3. Cunningham's Ancient Geography of India.

శ్రీశ్రీశ్రీ శ్రీనివాస రాజమణిరాజదేవ్ బహద్దర్ వారు
మందసారాజాగారు.

శ్రీశ్రీశ్రీ రాజా గౌరచంద్రదేవు బహద్దర్ వారు,
చీకటిరాజాగారు.

దక్షిణకళింగమనియు నిర్ణయించుట సమంజసము. ఆంధ్రము, కళింగము, ధాన్యకటకమును చేరి త్రికళింగసంజ్ఞ నొప్పినవని వ్రాసిన కన్నింగుహాముగారి సూచన సరియైనది కాదు. హర్షవర్ధనుని కాలమునకు కాశీ కోసల దేశముల చేరువనున్న ఉత్తరకళింగమును, సింధు సౌవీర మద్రక దేశములతో వర్ణింపబడిన మధ్యకళింగమును, యితర రాజ్యవిభాగములయం దంతరించి యుండవచ్చును.

మరియు గాంగ, గంగవంశజుల శాసనములందు చాలభాగము కళింగ మనియే యున్నది. క్రీ. శ. 950 లోని యుద్ధమల్లుని శాసనమునందు 'త్రికళింగకొట్టః' అని గలదు. క్రీ. శ. 1042 లోని కాశీ తామ్ర శాసనమున చేదిదేశపురాజును, కాలచూరి వంశజుడు నగు శ్రీకర్ణదేవుడు త్రికళింగాధిపుడనని వర్ణించుకొనియున్నాడు[1]. కటకమునందు రాజ్యముచేసిన సోమవంశజు లగు రాజులు త్రికళింగాధిపులని వారి శాసనములు దెల్పుచున్నవి[2]. మరియు గంగవంశజుడగు తృతీయ వజ్రహస్తుని శాసనములలో కొన్నిటియందు త్రికళింగాధిపుడని కలదు. క్రీ శకానంతరము 8, 9, 10 శతాబ్దముల త్రికళింగమని వ్యవహరింపబడిన దేశము ప్రాచీనపౌరాణికేతిహాసముల వర్ణింపబడిన మూడు కళింగములనుటకు వీలులేదు. త్రికళింగదేశమును నిర్ణయింపుచు చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు గంగానది మొదలు కటకమువరకు ఉత్తరకళింగమనియు, కటకము మొదలు మహేంద్రగిరివరకు మధ్యకళింగమనియు, మహేంద్రగిరిమొదలు గోదావరివరకు కళింగమనియు దెల్పియున్నారు[3]. ఉత్తరకళింగమే నేటి పరిభాషయందు ఉత్కళశబ్దమయిన దనియు, మధ్యకళింగము కన్యోఢదేశమనియు, వారి మతము. ఇందుకు విరుద్ధముగా రామదాసు పంతులుగారు త్రికళింగమన సముద్రతీర కళింగరాజ్యమునకు దక్షిణ కోసలమునకు మధ్యనున్న కొండప్రదేశమనియు, నా త్రికళింగమును జయించుటకే కటకపురాజులును చేదిరాజులును, గాంగవంశజులగు కళింగరాజులును, ఒకరితో నొకరుపోరుచుండిరనియు, త్రి యను శబ్దమునకు మెత్తైన యని యర్థమనియు, విపులముగ నొక వ్యాసమును వ్రాసియున్నారు[4]. వీరి వాదము సమంజసముకాదు. త్రి లేక తిరు అను శబ్దము అరవవాఙ్మయమున శ్రీ యను శబ్దతద్భవము గాని 'మెత్తగు' అను అర్థమున ప్రయోగింపబడియుండలేదు[5]. త్రికళింగ మనమెత్తైన కళింగమనుట యుక్తియుక్తముగాదు. వీరభద్రరావుగారు వ్రాసినటుల పౌరాణికయుగమున దక్షిణకళింగమున దక్షిణభాగము క్రీ. శకానంతరము త్రికళింగసంజ్ఞ నొప్పిన దనియు, గంగానది మొదలు గోదావరి వరకు

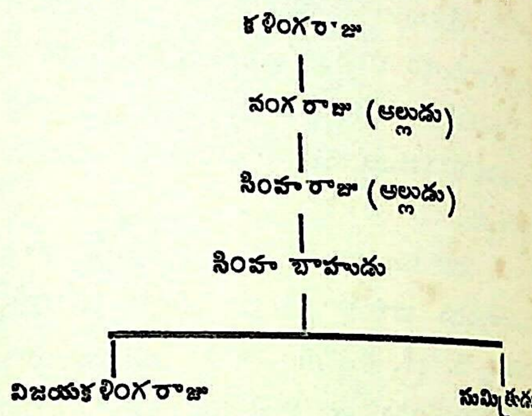
1. Epigraphica Indica Vol II p 305
2. Epigraphica Indica Vol III p 47,327.
3. ఆంధ్రుల చరిత్రము—పూర్వయుగము పు. 26
4. Journal of the Andhra Historical Research Society Vol I p 16-23
5. Refer Twentieth Century Tamil Disctionary—Also Kittel's Canarese English Dictionary P. 719. It is also doubtful whether c Tri, is derived from Tiru.

గల దేశము కళింగమని వ్యవహరింపబడుటచే నది మూడు భాగములుగ విభజింపబడిన దనియు,నూహించుట సరియనితోచుచున్నది. కళింగదేశమునకు సింహపురము, కళింగ పట్టణము, రాజమహేంద్రవరము, దంతపురము, కుంభవతిపురము మొదలగు ముఖ్య పట్టణము లుండుట గూడ నట్టి యూహను బలపఱచుచున్నది.

బౌద్ధ యుగపు కళింగరాజులు

మహావంశము మొదలగు బౌద్ధగ్రంథములందు కళింగదేశముయొక్కయు నచటి రాజులయొక్కయు ప్రశంసగలదు. కాని ఆరాజుల వంశాను క్రమ నిర్ణయ మొనర్చుటకు వీలులేదు. ప్రథమమున నలికేరుడను కళింగరాజు గలడనియు, నతడు మునుల నధిక్షేపించుటచే నశించెననియు జాతక కథల యందున్నది. నలికేరుని తరువాత వర్ణింపబడిన రాజు దండకుడు. ఇతడు కుంభవతీపురమున బాలించుచుండెను. అత్తకుడును, భీమరథుడున, కళింగరాజును ఈతనికి సామంత రాజులును, బౌద్ధమతావలంబులునై యుండిరి. కళింగమప్పుడుసంయుక్తరాష్ట్రములవలెనుండె ననియు, దండకుడారాష్ట్రములకుమహామండలేశ్వరుడనియు,నలికేరదండకులుక్రీ.పూ.7, 8 శతాబ్దములవారనియు, దోచుచున్నది. నలికేరునివలెనే దండకుడును మునులను పరిభవించి, కష్టములపాలై నశించెనని జాతక కథలు దెల్పుచున్నవి.

సింహళద్వీపమునకు బౌద్ధమతవ్యాప్తి కొరకు బోయిన విజయ కళింగరాజుయొక్క వంశము మహావంశమున దెల్పబడినది. బుద్ధుని నిర్యాణమును, విజయకళింగరాజు సింహళమును జేరుటయు, సమకాలికములని బౌద్ధగ్రంథములందు గలదు. శాస్త్రపరిశోధకులు బుద్ధ నిర్యాణము క్రీ. పూ. 487 లో జరిగెనని వ్రాసియున్నారు.[1] విజయకళింగ రాజు క్రీ. పూ. 5 శతాబ్దమువాడగును.

విజయకళింగరాజుయొక్క మూలపురుషుడు కళింగరాజు క్రీ పూ. 6 శతాబ్దమునుండి యుండును. విజయకళింగరాజు తండ్రియగు సింహబాహుడు సింహపురమును నిర్మించెనని ప్రతీతిగలదు.[2]

పైన దెల్పిన రాజులుగాక, దంతపురమున కళింగరాజులు కొందరు పరిపాలించిరని మహావంశమునందున్నది. ప్రథమ కళింగునకు మహాకళింగుడు, క్షుద్రకళింగుడు అను సుతులు గలరు. అందు మహాకళింగుడు, రాజ్యముచేయుచుండ, నాతని యనంతరము క్షుద్రకళింగుని కుమారుడు రాజ్యముచేయునని జ్యోతిష్కులు చెప్పుటచే, మహాకళింగుడు తన సోదరుని వెడలగొట్టెను. క్షుద్రకళింగునకు గల రాజకుమార్తెయందు ద్వితీయకళింగుడు జన్మించి, మహాకళింగుని యనంతరము కళింగరాజ్యమును పాలించెను. దంతపురరాజులలో నొకనికి నలుగురు కుమా

1. Refer to Vincent Smith's Early History of India—Appendix to Ch. II.
2. Cunningham's Ancient Geography of India.

త్రైలు గలరట. వారిని వివిధదేశములకు బంపుచు, వారిని వరింపదలచిన రాజులు తన్ను యుద్ధమున జయింపవలయునని వారి తండ్రి చాటించెను. ఆరాజునకు సామంతుడగు అస్సకదేశపు రాజు పోతలి యనువాడు వారిని గ్రహించి యాతనిని యుద్ధమున జయించెను దంతపురపు రాజులలో కరండుడను వాడు బౌద్ధమతము నవలంబించెను. ఇట్లు మహావంశమునందు దెల్పబడిన వేర్వేరు రాజుల సంబంధబాంధవ్యములుగాని వారి కాలముగాని నిర్ణయించుట కాధారములు చాలవు. దంతపుర రాజులు బౌద్ధులగుటయే గాక, వృషభలాంఛనులును శైవులునయి నటుల దెలియుచున్నది. బ్రాహ్మణులను గౌరవ మొనర్చుచు ప్రజానురంజకముగ పరిపాలన మొనర్చుచుండిరట. బుద్ధ నిర్యాణమయిన తరువాత బ్రహ్మదత్తుడను కళింగ రాజు బుద్ధుని దంతములలో నొకటి కళింగమునకు గొనివచ్చెను.[1]

అశోకుని కాలము

క్రీస్తు శకమునకు బూర్వము కళింగము భాగ్యవంతముగనుండెననియు, ప్రజలచే క్రిక్కిరిసియుండెననియు, హర్షుని కాలము నాటికి నిర్జనమై అరణ్యములతో నిండియుండెననియు, హ్యూయానుసాంగు గ్రంథమువలన మనకు దెలియుచున్నది. అశోకుడు సింహాసనము నధిష్ఠించిన పండ్రెండవ సంవత్సరమున (క్రీ. పూ. 261) కళింగముపై దాడివెడలెను. కళింగరాజున కప్పుడు 60000 కాల్బలమును, 1000 అశ్వికదళమును, 700 గజములును ఉండెడివి. అశోకునికి కళింగరాజునకు యుద్ధము బహు ఘోరముగా జరిగెను. యుద్ధమున కళింగరాజు పరాజితుడయ్యెను. ఇరు తెగలయందును లక్షమంది సైనికులు మడిసిరనియు, నంత కెక్కువగా ప్రజలు క్షామమమున్నగు కష్టములకులోనైరనియు నశోకుడువిచారించి, కళింగమునదానులిఖించిన శాసనములందు తనవిచారమును దెల్పుచు నంతటితో దిగ్విజయమును మానివేసెను. కళింగమును జయించిన కాలముననే అశోకుడు బౌద్ధమతావలంబన మొనర్చెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. కళింగమును జయించి సుమారు క్రీ. పూ 256 లో నశోకుడు తన కళింగశిలాశాసనములను జెక్కించెను. ప్రస్తుతము ఒరిస్సాయందు భువనేశ్వరమునకు దక్షిణమున ధౌళి గ్రామముననను, గంజాముజిల్లాలోని జౌగడా గ్రామమునందును యశోకుని శిలాశాసనములు కలవు. కళింగ విజయానంతరము తోసలి యను పట్టణమునందు తన ప్రతినిధిని నియమించి అశోకుడు కళింగమును బరిపాలించెను. తోసలి పట్టణ మెచ్చట నున్నదో యింకను నిర్ణయింపబడలేదు. కళింగరాజ్యము గోదావరితీరమువరకు విస్తరించియుండెనని పైన దెలిపియుంటిని. కాని గంజాము జిల్లాలోని ప్రస్తుతము సోంపేట యనబడు గ్రామము వరకు నున్న కళింగము మాత్రమే అశోకుని రాజ్యములో నుండెనని కొందఱు వ్రాయుచున్నారు[2].

అశోకుని కాలమున కళింగము నేలిన రాజులవిషయమై మనకు దెలియవచ్చుట లేదు. మౌర్యవంశమునకు పూర్వము కళిం

1. Cunningham's Ancient Geography of India.
2. Nandapur History by G. V. Ramadas in Vizianagaram College magazine Vol IV.

గము నందుల పరిపాలనమున నుండియుండ నచ్చునని తోఁచెడిని. ఉదయగిరి యందలి జైనరాజగు ఖరవేల మహామేఘవాహనుని ప్రాకృతశాసనమున నందరాజులు త్రవ్వించిన కాలువలను ఖరవేలుఁడు మరమ్మతు చేయించినటుల వ్రాయబడియున్నది. ఆనంద రాజులకు కళింగముతో నెట్టి సంబంధము గలదో తెలియవచ్చుటలేదు[1].

అశోకుని కాలమునుండి కళింగమున జైన బౌద్ధమతములు ప్రబలియుండెను. కళింగమును పాలించిన చేటియ, వంశజుడగు ఖరవేలుడు జైన మతావలంబకుఁడగుటయే యందులకు తార్కాణము. బౌద్ధమతము కళింగాంధ్రరాజ్యములలో ప్రబలియుండినటుల నిదర్శనములు పెక్కులు గానవచ్చుచున్నవి. కళింగదేశమునందలి రామతీర్థమునను, శ్రీకాకుళమునకు దక్షిణముననున్న శాలిహుండమునందును, అనకాపల్లివద్ద శంకవరమనబడు సంఘారామమునందును బౌద్ధస్తూపములును, విహారములును గలవు. హ్యూయనుసాంగు కళింగమున తాను సంచారమొనర్చునప్పటికి బౌద్ధమతము విశేషముగ ప్రబలియుండలేదనియు, బౌద్ధమతమునందు ప్రజల కెక్కువగ విశ్వాసము లేదనియు వ్రాసియున్నాడు. శంకవరమువద్ద కొండగుహలయందు బౌద్ధచిత్రములు గలవు. సముద్రగుప్తుని (క్రీ. శ. 350) బంగారు నాణె మొకటి, మరికొన్ని నాణెములతో బౌద్ధస్తూపములవద్ద దొరకినది. కళింగరాజ్యమున బౌద్ధమత ప్రాబల్యమును, బౌద్ధస్తూపవిహార నిర్మాణాదికములును క్రీస్తుశకమునకు మొదటి రెండు శతాబ్దములలో నైయుండవచ్చునని తోఁచుచున్నది[2].

ఖరవేల మహామేఘవాహనుడు

ఖరవేలుని హాతిగుంఫాశాసన మిదివరకు సూచింపబడినది. అశోకుని యనంతరము కళింగము మౌర్యపరిపాలనమున నుండినటుల గన్పడదు. స్వతంత్రరాష్ట్రముగనుండి చేటియా వంశజులచే పాలింపబడుచుండెను. ఆ వంశపురాజులలో మనకు శాసనాధారములవలన దెలియవచ్చినది ఖరవేలుడుమాత్రమే. చేటియవంశపురాజులలో నీతడు మూడవవాడు. జైనమతస్థుడు. తొమ్మిది సంవత్సరములు యువరాజుగా నుండి యిరువదినాల్గవయేట కళింగమునకు రాజయ్యెను. సింహాసనాసీనుడైన రెండవసంవత్సరముననే యాతడు ఆంధ్రరాజగు శాతకర్ణిని పరాభవించెననియు, నైదవసంవత్సరమున నందరాజులు త్రవ్వించిన కాలువలను బాగుచేయించెననియు, బంగ్రెండవయేట మగధరాజు నోడించి పాదాక్రాంతునిగ జేసికొనెననియు, పదమూడవయేట కొన్ని శాసనముల జెక్కించెననియు దెలియవచ్చుచున్నది. ఖరవేలునికాలమును, ఆతనిచేత పరాభవింపబడిన శాతకర్ణియొక్క కాలమును జరిత్రకారులు సరిగా నిర్ణయించియుండలేదు.

అశోకునియనంతరము శుంగ, కాణ్వావంశజులగురాజులు మగధరాజ్యమును బాలించిరి. కాణ్వావంశజులగురాజులయనంతరము వారిలో గడపటివాడగు సుశర్మను సంహరించి శ్రీముకుడను (శ్రీముఖుడు?) ఆంధ్రరాజు మగధ

1. Vincent Smith Early History of India p 42, 207, 208
2. Buddhist Remains in Telugu Districts—by K. R. Subrahmanyam Vizianagaram Collge Magazine Vol VI p 103—115.

రాజ్యమును స్వాధీనము చేసికొనెనని పురాణములయందు గలదు. కాణ్వ వంశపురాజుల యనంతరము ఆంధ్రభృత్య వంశపురాజులు రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, వారిలో శ్రీముఖ శాతవాహనుడు సుశర్మను జంపి క్రీ. పూ 73 లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, ఖరవేలునికి మగధరాజుతో జరిగిన యుద్ధమున సహాయ మొనర్చిన ఆంధ్రశాతకర్ణుడు మనకు తెలియవచ్చిన ఆంధ్రభృత్య వంశపు రాజులలో మొదటివాడగు శ్రీముఖునికి పూర్వుడనియు కొందరు చరిత్రకారుల మతము. ఖరవేలుడు మౌర్యశకము 165 వ సంవత్సరమున హాతిగుంఫా శాసనమును జెక్కించెనని వీరు చెప్పుచున్నారు. (క్రీ.పూ. 321–165=156)[1]. శుంగవంశపు రాజులకు కాణ్వులు భృత్యులనియు, శుంగవంశపు రాజులు 45 సంవత్సరములు పేరునకు మాత్రమే రాజ్యము చేసిరనియు, నా కాలమున కాణ్వులు నిజముగ రాజ్యము చేసిరనియు, శుంగకాణ్వవంశములవారిని, ఆంధ్రరాజులు పరిమార్చిరనియు వీరు దెల్పుచున్నారు.[2] వీరి కాలనిర్ణయమును బట్టి ఆంధ్రరాజులు క్రీ. పూ 73 మొదలు క్రీ. శ 218 వరకు రాజ్య మొనర్చిరి.

విన్సెంటు స్మిత్తు, లక్ష్మణరావుగారు మొదలగు చారిత్ర పరిశోధకులు శుంగవంశము క్రీ. పూ 73 లో నశించెననియు, కాణ్వవంశమువారు 45 సంవత్సరములు క్రీ. పూ 28 వరకు రాజ్య మొనర్ప వారిలో గడపటివాడైన సుశర్మను 11, 12, 13 ఆంధ్ర రాజులలో నెవరో యొకరు జయించి మగధను స్వాధీనము జేసికొనిరనియు, నాంధ్రరాజులు క్రీ. పూ 230 మొదలు క్రీ. శ 225 వరకు సుమారు 460 సంవత్సరములు రాజ్యమొనర్చిరనియు చెప్పుచున్నారు. ఖరవేలునిచే తిరస్కరింపబడిన శాతకర్ణి ఆంధ్రరాజులలో మూడవవాడగు శ్రీ శాతకర్ణియని వీరి వాదము.[3] ఈ వాదము ననుసరించిన ఖరవేలుడు క్రీ. పూ 218 ప్రాంతము వాడగును. ఈ రెండువాదములలోను భండార్కరుగారి వాదమేసరి అయినదని తోచుచున్నది. స్మిత్తుగారును, లక్ష్మణరావుగారును పురాణములయందు కాణ్వవంశజుడగు సుశర్మను జంపినది యాంధ్రరాజగు శ్రీ శుకుడు (శ్రీముఖుడు?) అనియుండ, నది 11, 12, 13 ఆంధ్రరాజులలో నెవరో యొకరనుట యుక్తియుక్తముగ లేదు. ఖరవేలుని యనంతరము గాంగ, గంగవంశజుల పరిపాలనమువరకు కళింగము యొక్క చరిత్రము మనకు దెలియ వచ్చుటలేదు.

గాంగవంశజుల పాలనము.

కళింగమును క్రీస్తుశకానంతరము గాంగ గంగ వంశజులు పరిపాలన మొనర్చిరి. గాంగులు, గంగులు అను రెండు వంశముల వారు లేరనియు, గాంగులనుటకు ప్రమాదవశమున గంగులని ప్రయోగింపబడినదనియు కొందరు చెప్పుచున్నారు[4]. ప్రస్తుతమున

1. చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు–ఆంధ్రులచరిత్రము–పూర్వయుగము పు. 87, 108 etc. Seq.
2. Bhandarkar's Early History of Deccan—P. 23-25.
3. Vincent Smith's Early History of India—P. 204-207. కొ. వెం. లక్ష్మణరావుగారి హిందూమహాయుగము పు. 136—139
4. శ్రీ విక్రమదేవవర్మగారి కళింగవర్ధంతి యుపన్యాసము.

మనకు దొరకిన యాధారములవలన రెండు తెగలవారును వేరనియే చెప్పవలసియున్నది. వీరి వంశానుక్రమము లెచ్చుటను సరిపడుట లేదు. వీరిలో గాంగులు మొదటివారు. ఈ రాజుల విషయమై మన కింతవరకు దొరకిన శాసనములు గాంగ శకము 80 లోని ఉర్లాము శాసనమును, 87 లోని ఇంద్రవర్మ శాసనమును, 91 లోని ఇంద్రవర్మ రాజసింహుని శాసనమును, 128, 146 లో ఇంద్రవర్మశాసనములును, 183 లో గుణార్ణవుని కుమారుడగు దేవేంద్రవర్మ శాసనము, 284 లోని అనంతవర్మశాసనము, 351 లోని సత్యవర్మశాసనము, 397 లోని దేవేంద్రవర్మశాసనమునయియున్నవి. గాంగవంశజుల శాసనములవలన వంశానుక్రమము సరిగా తెలియవచ్చుటలేదు. వీరు పరమమాహేశ్వరులు. మాతాపితృపదానుధ్యాతులు. గోకర్ణస్వామి చరణకమల సంభవసలిలక్షాళితకలికాలకళంకులు. వీరి రాజధాని విజయకళింగ నగరము. వీరు తమ గోత్రమును గాని, సూర్యచంద్రవంశములలో తమ వంశమునుగాని తెల్పుకొని యుండలేదు. అందువలన చీడివలసశాసనమును ప్రచురించిన విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు వ్రాసినటుల గాంగవంశమువా రార్షగోత్రములకు జెందియుండరనుటకు వీలులేదు[1]. గోత్రప్రవరలను గాని వంశమును గాని తెల్పని శాసనములు చాల గలవు. వీరికిని, వీరి తరువాత కళింగము నేలిన కామార్ణవుని సంతతి వారికిని, యెట్టి సంబంధము కలదో తెలియరాదు. వీరు తమ శాసనములందు గాంగశకమునే గాని యితర శకములను బేర్కొని యుండలేదు. గాంగ శకము 397 లోని దేవేంద్రవర్మ శాసనము వలన వజ్రసింహునకు మారసింహుడును, మారసింహునకు భూపేంద్రవర్మయు, నతనికి దేవేంద్రవర్మయుకుమారులని తెలియుచున్నది. వీరు గాంగ శకము 351–397 సంవత్సరములలో రాజ్యము చేసి యుండవలెను.

గాంగశక నిర్ణయము

గాంగశకమును నిర్ణయించుటకు తగిన యాధారములు గానరావు. గాంగవంశపు రాజులలో దేవేంద్రవర్మ కడపటి వాడనుటకు వీలులేదు. ఉర్లాము శాసనమును ఆంధ్రపత్రిక ఉగాదిసంచికలో ప్రకటించినవారెవ్వరో గాని గాంగుల కాలనిర్ణయమున బెక్కు ప్రమాదములకు లోనైరి[2]. అప్పటికి గాంగ శకము 351 లోని సత్యవర్మశాసనము మాత్రము దొరకి యుండుటచే నదియే గాంగ శకమునకు కడపటి శాసనమని వారు తలచిరి. ఇటీవల ప్రకటింపబడిన గాంగ శ 397 లోని దేవేంద్రవర్మ శాసనమే దీనిని పూర్వపక్షము నొనర్చుచున్నది. మరియు గంగవంశజుడగు ప్రథమకామార్ణవుడు బాలాదిత్యుని జయించి కళింగము నేలెనని వ్రాయుచు, వారు బాలాదిత్యుని నిర్ణయించుటకు ప్రయత్నించిరి. కొర్ని శాసనములను ప్రకటించిన గిడుగు సీతాపతిగారు, తాము అనంతవర్మచోడగంగదేవుని శాసనములను బరీక్షింప,నందు బాలాదిత్యుడు గానవచ్చుట లేదనియు క్రీ. శ 1034లోని కొర్ని శాసనమునను న్నట్లు విశాఖపట్టణపు శాసనమున కూడదంతపుర నివాసియగు శబలాదిత్యుడని (శబరాదిత్యుడు?) గల

1. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం. 15 సంచిక 5, 6 పుట 24
2. ఉగాదిసంచిక శాస్త్రసంపుటము పు 217–224.

దనియు వ్రాసియున్నాడు[1]. అందువలన బాలాదిత్యు డెవరో నిర్ణయించు టనవసరము. మరియు ఉగాదిసంచికయందు గాంగవంశజులకు, గంగ వంశజులకు గల యంతరము సుమారు 50 సంవత్సరములని కనుగొనబడినది. అట్లూహించుటకు దగిన యాధారము గానరాదు. గంగవంశజుల శాసనములలో వారి వంశము సంపూర్ణముగ వర్ణింపబడినది. శా. శ 1034 లోని కొర్ని శాసనమున అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు శా. శ 999లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, కామార్ణవుడు మొదలు అనంతవర్మవరకు గంగవంశపు రాజులు 353 సంవత్సరములు పాలించిరనియు గలదు. ఈ శాసనమును బట్టి గంగవంశపు రాజులు శా. శ 646 (క్రీ. శ 724) లో రాజ్యమునకు వచ్చిరనవచ్చును. ప్రథమ కొర్ని శాసనమునకు (శా. శ 1003) రెండవ కొర్ని శాసనమునకు గంగ వంశజులు రాజ్య మొనర్చిన కాలము సరిపడుటలేదు. గుండమరాజు, కామార్ణవుడు, వినయాదిత్యుడను వారల తండ్రి శా. శ 1003 శాసనమున గుణార్ణవుడని యుండ, రెండవశాసనమున వజ్రహస్తుడని యున్నది. రెండవ శాసనమున పోతాంకుశ, కళింగాలంకుశుల ప్రశంస గానరాదు. ఇంకను కొన్ని వ్యత్యాసములు గలవు. గంగ వంశజులు 8 శతాబ్దాదియందు కళింగమును పాలించుటకు మొదలిడిరని తోచుచున్నది.

క్రీ. శ 639 లో హ్యూనుసాంగు కళింగమును జూచి, యా దేశము పూర్వపు ఉచ్ఛస్థితి యందు లేదనియు, నరణ్యములతో గప్పబడి కోపావిష్టుడగు నొక మునిశాపమున నిర్జనమై యుండెనసియు వ్రాసియున్నాడు. శా. శ 556 (క్రీ. శ 634)-లో ద్వితీయ పులకేశి కళింగమును జయించెనని ఐహోలు శాసనమున గలదు. సుమారు క్రీ. శ 598 లో రాజ్యమునకు వచ్చిన మంగళేశరణవిక్రాంతుడను పశ్చిమ చాళుక్యరాజు కళింగమునుజయించెను-ఒక వేళగాంగవంశము 6 వ శతాబ్దాంతమున నంతమై యుండవచ్చును. గాంగేయప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 526 లో అనంతవర్మ కుమారుడగు మధుకార్ణవుని శాసనమొకటి గలదు[2]. గాంగశకమును బేర్కొనుటచే నీతడు గాంగవంశజుడేమో యనిస్ఫురించుచున్నది. కాని మధుకామార్ణవుడు, అనంతవర్మ యను పేర్లు రెండును గంగవంశానుక్రమమున నుండుటచే నీతడు గంగవంశజుడయ్యు శా. శకమును బేర్కొనక, గంగరాజుల కాలము (గాంగేయ శకము) నుదహరించెనేమోయని సందేహము కలుగుచున్నది. అట్లయినచో నీమధుకామార్ణవుడు క్రీ. శ 13 శతాబ్దమువా డగును. గాంగ శకము 80, 87 లో హస్తివర్మ యింద్రవర్మ శాసనములందలి 'స్వాసిధారా పరిస్పన్దాధిగత సకలకలిఙ్గాధిరాజ్య శ్చతురు దధితరఙ్గ మేఖలావనితలప్రథిత తామలయశాః' యని యుండుటచే నొక వేళ గాంగశకము ఆంధ్రరాజ్యము క్షీణించిన తరువాతనో, (క్రీ. శ 225) లేక విజయశ్రీ, చంద్రశ్రీ, పులోమావి యను కడపటి యాంధ్రరాజుల కాలముననో ప్రారంభమై యుండవచ్చును.

1. Journal of the Andhra Historical Research Society Vol I Part III P. 108
2. Ep. Collections C. P. No. 5 of 1918-19.

అప్పటినుండి గాంగులు సుమారు 400 సంవత్సరములు (?) పరిపాలించిన తరువాత చాళుక్యులగు మంగళేశ, ద్వితీయ పులకేశుల కాలము మొదలు గంగవంశజుల కాలము వరకు కళింగమరాజకమై యుండవచ్చును. పైన వ్రాసిన గాంగశక నిర్ణయము సరియని చెప్పుటకు వీలులేదు. శాసన పరిశోధకులింకను గాంగశకమును నిర్ణయింపవలసి యున్నది.

అయిదు లేక ఆరవశతాబ్దమున నుండిన కాళిదాసు తన రఘువంశములో (సర్గ 6-53) హేమాఙ్గదుడను కళింగరాజును వర్ణించియున్నాడు. ఆతడెవరో తెలియవచ్చుటలేదు. క్రీ. శ. 360 లో అలహాబాదు జయస్తంభముపైని సముద్రగుప్తుని శాసనమున, నాతడు కళింగమునకు ప్రాచీన రాజధానియగు పిష్ఠపురము (పీఠికాపురము) ననుండెడి రాజు నోడించి, మహేంద్రగిరి కొత్తూరు దుర్గముల జయించి కళింగమును స్వాధీనముచేసికొనెనని కలదు.[1] గాంగవంశజుని శాసనములందు విజయకళింగనగరము మాత్రము గనవచ్చుటచే సముద్రగుప్తుని కాలము నాటికి గాంగులు కళింగమును పాలించుచుండిరా యను సందేహము గలుగుచున్నది. కళింగరాజ్యమునకు బౌద్ధయుగమున కుంభవతీపురము (కుంభకోట రాయగడ యేజన్సీ),[2] దంతపురము (శ్రీకాకుళమునద్దనున్న దంతవరపుకోటయా[3] లేక రాజమహేంద్రవరమా ?[4]) ముఖ్యపట్టణములై యుండెను. గాంగులకాలమున విజయకళింగనగరము రాజధాని. కళింగనగర మిప్పటి కళింగపట్టణమని కొందరును, ముఖలింగమని కొందరును వాదములు సల్పుచున్నారు. (Refer Bharathi Vol. II Parts I & II). పీఠికాపురము కొంతకాలము కళింగమునకు రాజధానిగా నుండెను. (Vide Samudragupta's Inscription referred to above.) తెనాలి రామకృష్ణకవి తన పాండురంగవిజయమున 'కళింగదేశాభరణంబగు పీఠికాపురం బధిష్టించి' యని వ్రాసియున్నాడు. గంగవంశజుడగు ద్వితీయ కామార్ణవుడు తన రాజధానిని నగరి కటకమునను మార్చెనని గంగరాజుల శాసనములు దెల్పుచున్నవి. మహావంశమున దెల్పిన సింహపురము కొంతకాలము కళింగమునకు రాజధానిగానుండెను. 10-12 శతాబ్దములలో సింహళము నేలిన రాజులు సింహపురమువారే. 'సింహపురేశ్వరలంకేశ్వర' యని వారికి బిరుదములుగలవు. వారిలో ముఖ్యుడగు కీర్తినిశ్శంకమల్లుడు సింహపురమున జన్మించెను[5]. కళింగమునకు రాజధాని పీఠికాపురమునుండి నగరి కటకము వరకు మారుచుండుట జూడ నొకవేళ కళింగమున నొక్కసారే వేరు వేరు వంశముల రాజులు పాలించుచుండిరా యను సందేహము కూడ గలుగుచున్నది. ఈవిషయమై చర్చ నింతటితో ముగించి గంగవంశపు రాజులను గూర్చి సూక్ష్మముగ వ్రాసెదను:

1. Refer Vincent Smith P. 284.
2. Vizianagaram College Magazine Vol. II Ancient Kalinga History by B. Seshagiri Rao.
3. Do.
4. Cunningham's Ancient Geography of India.
5. Ceylon Inscriptions.

గంగవంశపు రాజులు

వీరు గాంగవంశపు రాజులవలెనే గోకర్ణస్వామి భక్తులు. పరమమాహేశ్వర పరమభట్టారకులు. వీరు ఆత్రేయసగోత్రులు. చంద్రవంశజులు. సుమారు క్రీ. శ. 8 శతాబ్దము మొదలు పదునైదవ శతాబ్దము వరకు కళింగమును పాలించిరి. వీరు ఉత్కళదేశమును కేసరివంశపురాజుల తరువాత (1137 నుండి 1534 వరకు పాలించినటుల గన్పడుచున్నది. వీరిలో అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు ప్రఖ్యాతివహించి క్రీ. శ. 1078 మొదలు పాలించెను. చోళరాజులగు రాజరాజ చోళుడును, కులోత్తుంగచోళుడును కళింగమును జయించి సామంతరాజ్యముగ జేసికొనిరి. చాళుక్యులలో ద్వితీయ పులకేశి కళింగమును జయించెనని యిదివరలో దెల్పియుంటిని. పులకేశివంశజులగు తూర్పు చాళుక్యులకును కళింగములోని గంగరాజులకును నెట్టి సంబంధముగలదో నిర్ణయింప నాధారము గానరాదు. గంగవంశానుక్రమమున కొన్ని విశాఖపట్టణపు శాసనములలో కొన్ని భేదములు గానవచ్చుచున్నవి. అవి గాంగశక నిర్ణయమున గొంతవరకు సూచించితిని. గంగరాజుల వంశక్రమమును, వారి పరిపాలన కాలములును, వారి శాసనముల జూడనగును. గాంగవంశజులవలె గాక వీరు శాలివాహన శకము నుదహరించుటచే వీరి కాలనిర్ణయమును కొంచెము మెచ్చు తక్కువగ నిర్ధారణచేయవచ్చును.

కళింగదేశపు చరిత్ర: అందలి ముఖ్యాంశములు

డాక్టరు ఎస్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు, ఎం. ఎ. పి. హెచ్. డి.

ప్రస్తుతము ఒరిస్సా (Orissa) యనఁబడు దేశమున కాపేరు 'ఓఢ్రదేశము' నుండి వచ్చినది. కళింగము, ఉత్కళము, ఓఢ్రము, లేక ఓడ్డ, దశార్ణిలోని యొక భాగము, నిందలి రాజ్యములు. కోసలరాజ్యమంతయును — ముఖ్యముగా దక్షిణభాగము — ఇందులో నిమిడియుండెను. 11 వ శతాబ్దములో ఈ కోసలరాజ్యముయొక్క విస్తీర్ణము సుమారు ప్రస్తుతపు ఒరిస్సాయందలి సామంత రాజ్యముల విస్తీర్ణమువలె నుండును. (మొదటి రాజేంద్రచోళుని శాసనములను జూడుడు.)

ఈ రాజ్యములలో కళింగరాజ్యము పురాతనపుదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. చారిత్రకాంశములగూర్చి కళింగమునా నామముననే యన్వయింపఁదగును.

కళింగదేశమునుగూర్చి వేదములలోఁ జెప్పఁబడిన విధమును నేనింతవఱకు జూడనే లేదు. దక్షిణమునందలి రాజులకు 'భోజు'లను బిరుదము వాడుకలోనున్నట్లు ఐతరేయ బ్రాహ్మణమందు వర్ణింపఁబడినది. కళింగదేశమునుగూర్చి నిర్ధారణగా నందు చెప్పబడకపోయినను, అదికూడ వాడుకలో నుండవచ్చును. మహాభారతమునందు మాత్రము కళింగదేశమునుగూర్చి చాలయెడల జెప్పబడినది. కొందరు కళింగరాజులను గూర్చియు, భారతయుద్ధమునందు తామెంతవఱకు పాల్గొనినదియు,నచ్చటచ్చట చెప్పఁబడినది. వైతరణినది మొదలుకొని యున్న యరణ్యప్రదేశమునకు కళింగదేశమని పేరు. అప్పుడు పాలనచేయుచున్న రాజులు కళింగదేశపు రాణియగు సుషేణయొక్క సంతతివారు. సుషేణ బలియొక్క భార్య. ఆమెకు దీర్ఘతముఁడను మునిప్రభావమున నైదుగురు కొడుకు లుదయించిరి. వారైదుగురును అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సూహ్మ యను నైదురాజ్యములను స్థాపించిరి. ప్రస్తుతము గంగానది యొడ్డుననున్న భాగల్పూరు (పూర్వపు చంపా) చుట్టునుండు రాజ్యమే అంగరాజ్యము. రాజ్యములో చాలభాగము నదికి తూర్పుభాగమున సముద్రమువరకు వ్యాపించియున్నను, గంగానది కిరువంకల నుండు రాజ్యమే వంగరాజ్యమై యుండనోపును. దీనికి పశ్చిమముగా కళింగమున్నట్లు తోచుచున్నది. బెంగాలు నందలి ఉత్తరభాగము పుండ్రరాజ్యమై యుండవచ్చును; అనగా గంగానదికి ఉత్తరమునను, బహుశః, కోసలరాజ్యమునకు తూర్పున నుండవచ్చును. సుహ్మ యెచ్చట నున్నదియు నంతగా తెలియదు. కాని యది గంగానదికి దక్షిణమున కళింగరాజ్యపు సరిహద్దులవరకు మగధరాజ్యమునకు తూర్పుగా విస్తరించియున్నట్లు తోచుచున్నది. ఈ వర్ణనను బట్టి కళింగరాజ్యము గంగానదికి పడమటగా — ముఖ్యముగా గంగానది పాయయగు రూపనారాయణనుండి — విస్తరించియున్నట్లు తెలుచున్నది. ఈ రూపనారాయణ ముఖద్వారముననే పూర్వపు తామ్రలిప్తి (ప్రస్తుతపు డామలకు) యున్నది. చరి

త్రనుబట్టి, కళింగము, చాలకాలమువరకును, రూపనారాయణ నది మొదల్కొని గోదావరివరకును, సముద్రము మొదలు పడమట ఇంద్రావతి నది గోదావరినిఁ గలియువరకును, తరువాత నది బర్ద్వాను పట్టణమువద్ద గంగవరకును వ్యాపించియుండెను.

కళింగ మొక్క రాజ్యమనియు, దాని ముఖ్యపట్టణము రాజపురియనియు, మహాభారతమున జెప్పబడియున్నది. ఈ సందర్భమునసే, యచ్చటి రాజు చిత్రాంగదుఁడని కూడ చెప్పఁబడినది. ఈతని కూతురునే కౌరవ రాజపుత్రుఁడగు దుర్యోధనుడు పెండ్లియాడెను. కావున మహాభారతమునుబట్టి కళింగరాజ్య మొక యడవిరాజ్యము. దాని పరిపాలకుఁడు భారత యుద్ధములో పాల్గొనెను. పాణిని సూత్రములందుకూడ కళింగమునుగూర్చి చెప్పబడినది. అర్థశాస్త్రమునందుగూడ కళింగదేశమునుగూర్చి - ముఖ్యముగా నచ్చటచ్చట నేయబడు నొకవిధమగు నూలిబట్టలనుగూర్చి - చెప్పబడినది. తమిళమున నూలిబట్టకు వాడబడు ‘కళింగం’ శబ్దము బహుశః, యొకవిధమగు నూలిబట్టకు వాడుకలో నుండియుండవచ్చును. ఇప్పుడది సాధారణముగ ప్రతి నూలిబట్టకును వాడబడుచున్నది. ఈవిధముగ సంస్కృత గ్రంధములనుబట్టి కళింగము సుప్రసిద్ధ రాజ్యములలో నొకటియై, నవీన చారిత్రిక యుగమునందువలెనే విస్తరించియుండెను. భారతములో నొకచోట చెప్పబడియున్నట్లు, ఇచ్చట నొకచోట ధర్మదేవత యొక యజ్ఞమును జేసెను. అప్పటినుండియు నాస్థలమునకు యజ్ఞాపురమని పేరు. దానినే యిప్పుడు జాజిపురం అని పిలచుచున్నారు.

బౌద్ధమత గ్రంధములలో దంతపురము కళింగరాజ్యముయొక్క ముఖ్య పట్టణ మని చెప్పబడినది. ఈ గ్రంధములలో పురాతనపుది ‘కుంభకారజాతకకథ’. అందులో కళింగమును కరండుడను రాజు పాలించెననియు నతఁడు గాంధారదేశపు రాజగు నాగ్నాజితునకును, విదర్భ దేశపురాజగు భీమునకును సమకాలికుఁడనియు చెప్పఁబడినది. ఈయంశమును ఉత్తరాధ్యయనసూత్రము బలపఱచుచున్నది. ‘సత్తభు’ అను వేరొకరాజు కాసీరాజగు దాత్తరాట్టు(ధృతరాష్ట్రుడు)నకు సమకాలీకుఁడని మహాగోవింద సుత్తాంతలో చెప్పబడినది. దాత్తరాట్టునిగూర్చి శతపత బ్రాహ్మణలోగూడ చెప్పబడినది. కళింగముయొక్క ముఖ్యపట్టణము దంతపురమని యీ సుత్తాంతము చెప్పను. బౌద్ధగ్రంధములనుబట్టి యింకొక నిదర్శనముకూడ నున్నది. దానివలన కళింగము రెండుభాగములుగ విభజింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. దాని సామాన్యాకృతినిగూర్చి యందలి వర్ణన మహాభారతమునందలి వర్ణనను బలపఱచుచున్నది. మహావంశమను సింహళదేశపు చరిత్ర సింహళమునకు విజయుని రాకనుగూర్చి వర్ణించునప్పు డాతని తల్లియగు వంగదేశపు రాజుపుత్రికయొక్క సాహసకృత్యములను వర్ణించును. వ్యభిచారియగు నామెను భర్త దేశమునుండి వెడలగొట్టునపు డామె యొక వర్తకబిడారముతో గలిసి మగధదేశమునకు బోయెను. ఆవర్తకులు లాఢా (Ladha) రాజ్యములోఁ బడి పోవుచుండిరి. త్రోవలో నొక సింహము వారిపైఁబడెను. వర్తకులు చెదరిపోయిరి. రాజపుత్రిక కూడ ప్రాణరక్షణార్థము పారిపోయెను. కాని యామె

సింహమువచ్చిన మార్గముననే పోయెను. సింహము తిరిగివచ్చెను. ఆ రాజకుమార్తె యొక్క సౌందర్య మామె నాకర్షించెను. వారిరువురికి నొక కొడుకు, నొక కూతురును బుట్టిరి. కుమారుని చేతులు సింహపు చేతులను బోలియుండెను. అందుచే నతడు సింహబాహుడనియు, సిహబాహుడనియు పిలువబడుచుండెను. తరువాత సింహబాహుడు తాతగారి రాజ్యమునకు బోయి వంగ రాజ్యపు సరిహద్దులలో చీకాకు గలిగించు సింహమును (తన తండ్రిని) చంపివైచెను. తరువాత నాతని తాతయో, లేక, తన తల్లిని పెండ్లియాడి బెంగాలు రాజ్యమును పాలించు తన మేనమామయో, యాతని నా యడవి నంతయు భాగుచేసికొని రాజ్యము స్థాపించుకొన ననుజ్ఞయిచ్చిరి. ఈవిధముగా ఉత్తరకళింగమో — లేక నందలి యొకరాజ్యమో — స్థాపింపబడినది. ఆ రాజ్యమునకు ముఖ్య పట్టణము సిహపురము లేక సింహపురము. ఇది గంగానది దిగువనున్న బెంగాలు రాజ్యముతో గలిసియున్న యడవిరాజ్యమై యుండనోపును. దానికి దక్షిణమున ప్రాచీన కళింగమున్నది. తమిళ గ్రంధములలోగూడ కళింగము రెండుభాగములనియు, వాటి ముఖ్య పట్టణములు కపిలాపురము, సింహపురము ననియు చెప్పబడినది. ఇది క్రీస్తుకు పూర్వముననై యుండవలెను. మహావంశమును బట్టి తొలుత బంగాళా రాజపుత్రిక బెంగాలు నుండి వెడలగొట్టబడెననియు, ఆమె లాటా (Lata) లేక గుజరాతుకు పోయెననియు కొందరియూహ. కాని వారు లాతా (Latha) ను లాధా (Ladha) యనుకొనిరి. లాధా యనునది రాధా (Radha) యను పదమునకు ప్రాకృతము. అది సోననది యొద్దునున్న లేక సోను గంగానదుల మధ్యనున్న ప్రస్తుతపు పశ్చిమ బంగాళమునందలి విజభూమి యందలి యొకభాగమందో యుండవచ్చును.

పురాణములలోఁగూడ కళింగమును గూర్చి చెప్పబడినది. నందవంశమునందలి నందవర్మ దానిని జయించినట్లు చెప్పబడినది. చంద్రగుప్తుడు మగధరాజ్యాభిషిక్తుఁడు కాకమునుపు నందరాజొక కాలువను త్రవ్వించినటుల వ్రాయబడిన హాతిగుంఫ శాసన మీయంశమును బలపఱచుచున్నది. ఆశాసనమున నీ రాజ్య మొక్కటియే నొక రాజ్యముగ నున్నట్లు వ్రాయబడియున్నది. హాతిగుంఫ యందలి ఖరవేలుని శాసనము కూడ కళింగరాజ్యమొక్కభాగమనియే చెప్పుచున్నది. కాని ముఖ్యపట్టణము ప్రితూదకదర్భ (Pritudaka Darbha) యని చెప్పుచున్నది. అశోకుని శాసనములు కళింగ రాజ్యపు ముఖ్యపట్టణమునుగూర్చి యీ విధమున చెప్పవు. కాని యశోకుని శాసనములు ఢౌలి (Dauli) లేక తోసలియందును, జౌగడ (Jaugada) లోను దొరకుటంబట్టి యిందులో మొదటిది ముఖ్యపట్టణమను నుద్దేశమునకుఁ గారణమగుచున్నది. అశోకుని యుద్ధమంత వినాశనకరమగుటచేతనే యతనికి యుద్ధమన నంత విముఖత కలిగినది. తమిళ గ్రంధములలోఁగూడ నిట్టి వినాశనకరమగు యుద్ధమొకటి వర్ణింపఁబడినది. ఇది కపిలాపురమును, సింహపురమును ముఖ్యపట్టణములు గాఁగలిగిన కళింగమందలి రెండు భాగములకు రాజులగు దాయాదులకు జరిగిన దాయాదుల యుద్ధము. ఈ యుద్ధమయిన తరువాత క[illegible]రంభమాయెను. ఇంతవఱ

కును మనకు దొరకిన ప్రమాణములు క్రీ॥ పూ॥ న కొన్ని సంవత్సరములవరకును గల చరిత్రను వ్రాయుట కనువుగనున్నవి.

ఆ తరువాతి శతాబ్దమున కళింగ మున్నతదశయం దుండవచ్చును. సింహళ రాజ్యమున కిచ్చటినుండియే పెండ్లి కొమార్తెలును, వారసులును, రాజులు నెన్నుకొనబడు చుండిరి. కావున సింహళదేశపు రాజులు కళింగదేశపు రాజులను బంధువులుగ నెంచు చుండిరి. క్రీ॥ శ॥ మొదటిశతాబ్దమున నిచ్చట యవనుల రాజ్యముండెనని సాంప్రదాయము. రాజపుటానాలోని మధ్యామిక, (చిట్టూరు వద్దనున్న నాగారు) సాకేతము, (అయోధ్య) పై దాడివెడలి పాడుచేసిన డెమెట్రియును, మినాండరులను గ్రీకుపరిపాలకులతో, నీయవనులను గలపఁజూచిరి. కాని గ్రీకులు కళింగము నాక్రమించిన స్లెచ్చటను కనబడదు. హాతిగుంఫ శాసనమును జూచిన యెడల దానిని నమ్ముట కేమాత్ర మవకాశ మును గూడ నియ్యదు. ఏలనన, కళింగ రాజగు ఖరవేలుడు మట్టరా (Muttara) యవనుల (గ్రీకుల) ను పారదోలినట్లు చెప్పు దురు. దీనినిబట్టి గ్రీకులు తూర్పున కళింగమువరకును వచ్చినను చాలకాల మిచ్చట నున్నట్లు లేదు. అంతవరకును గ్రీకుల దండ యాత్ర లున్నట్లు నిర్ధారణలు లేవు. సంస్కృత గ్రంథములలో యవనులన గ్రీకులని మాత్రమే చెప్పబడ లేదు.

క్రీ॥ పూ॥ కొన్నిసంవత్సరముల క్రిందట కళింగ మున్నతదశలోనుండి డక్కనునందలి శాతవాహనులతో సమముగఁ గాల్దువ్వెను. ఖరవేలుని రాజ్య మావిధముగ చాలకాల మున్నట్లు హాతిగుంఫ శాసనములలో గన బడదు. సిలప్పాధికారము, మణిమేఖలె యను పైజెప్పిన తమిళగ్రంధములలో చెప్ప బడిన యుద్ధము ఖరవేలుని యనంతరమున జరిగినదై యుండును. క్రీ॥ త॥ జరిగిన యుద్ధములలో కళింగము స్వతంత్రరాష్ట్రముగ నున్నట్లు కనబడదు. కరికాలుని దండ యాత్రనుగూర్చి చెప్పునప్పు డీతమిళగ్రంధ ములు సోనునదిమీదనున్న వజ్రనాధుని గూర్చియు, మగధ, అవంతి, రాజ్యములను గూర్చి చెప్పినను, కళింగరాజ్యమునుగూర్చి చెప్పవు. గౌతమీపుత్ర శాతకర్ణుడు జయిం చిన రాజ్యములలో మహేంద్ర, మలయ పర్వతములు కన్పట్టును. మహేంద్రమన ప్రఖ్యాతిగాంచిన మహేంద్రగిరి. మలయ మన ప్లిని (Plini) తలంచిన మలియసు, (Maleus). ఇదికళింగసరిహద్దుననున్న వింధ్య పర్వతముయొక్క తూర్పు శిఖరములలో నొకటియగు మలయవాను పర్వతము. దీనిని బట్టి కళింగముకూడ నాతడు జయించిన రాజ్యములలోనిదే యైయుండును. ఆంధ్ర సామ్రాజ్య మంతరించిన పిదప, కళింగ రాజ్యము, ఇక్ష్వాకు వంశస్థుఁడును, అయోధ్యాపరిపాలకుఁడు నగు శ్రీవీరపురుష దత్తుని పాలయినట్లు తోచుచున్నది. తమ సమకాలికులగు వాకాటకులు కొంతభాగము తీసికొనినను, కళింగరాజ్యము గుప్తవంశీయుల రాజ్యమున నుండియుండును. ఈ సమయము నందు కళింగమునందలి మతము తక్కిన రాజ్యములందలి మతమువలెనే యుండవలెను. కాని జయనమత చరిత్రయందు మాత్ర మిది ముఖ్యమగు జైనమతస్థానముగ గన్పట్టుచున్నది. ఖరవేలుని శాసనముకూడ నీయూహ యు బలపరచుచున్నది. బౌద్ధముకూడ నీ విధ

ముగనే చెప్పుచున్నది. సింహళదేశపు బౌద్ధ చరిత్రమును నమ్మినయెడల నది కళింగదేశమునందు, ప్రాముఖ్యత వహించిన రాజ్యములున్నట్లు చెప్పుచున్నది. దంతపురము కళింగమునకు ముఖ్యపట్టణమని బౌద్ధమత గ్రంథములు చెప్పును. అప్పుడప్పుడు సింహపురమునుగూర్చికూడ చెప్పును. అది ఉత్తర కళింగమునకు ముఖ్యపట్టణము; సింహబాహునిచే స్థాపింపబడినది; సింహళముతో సంబంధము కలిగియుండెను.

సముద్రగుప్తుడు కళింగముపై దాడి వెడలుటచేత దేశమునందల్లకల్లోలము పుట్టినట్లు కనిపించును. ఎందుచేతననగా నచ్చట తిరిగి యవనుల పరిపాలన తిరుగ నెలకొల్పబడెను. పూర్వపాలకుల వంశములోని కొందరు సింహళమునకు వెళ్ళిరి. ఇచ్చట పరిపాలనము చేసిన యవనులు పశ్చిమముననుండెడి క్షాత్రపులై యుండవలెను. ఇందువలన మధ్యను వాకాటకుల పాలన యుండెనని తోచుచున్నది. కళింగదేశమునందలి యవనుల దండయాత్ర, సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర ననుసరించి యుండవలెను. ఏలనన నిది కూడను వినాశనకరమయే యుండవలెను. అందువలన హేమమాలయను కళింగ రాజపుత్రిక జాగ్రతకొఱకు బుద్ధునియొక్క పంటిని తీసికొని దంతపురమునుండి సింహపురమునకు పారిపోయెనని చెప్పుటకు వీలు కలుగుచున్నది. కాని మనకు దొరకిన విషయములవలన నీదండయాత్రకు నాయకుడు రక్తబాహుడగునో కాదో చెప్పుటకు వీలుకాకున్నది. మేఖలా చుట్టునున్న ప్రదేశము, అనగా, మైకాలు పర్వతముల చుట్టునున్న ప్రస్తుతపు మేఖలా, గుప్తవంశపు రాజుల కాలములో వాకాటకుల చేతులలోబడియుండ తిరిగి గుప్తవంశస్థుల పరిపాలనలోనికి స్కందగుప్తుడును వాని వంశస్థులును తెచ్చిరి. ౬వ శతాబ్దములో గుప్తవంశము చెల్లాచెదరైనపిదప కళింగము తిరిగి బలపడియుండును. కాని, తిరిగి మాల్వాయందలి గుప్తులకును, కనూజినందలి మౌఖారీలకును, స్థానేశ్వరరాజులకును యుద్ధము జరిగినప్పుడు కళింగమునకు — ముఖ్యముగా నుత్తరభాగమునకు — శాంతి యుండియుండవలెను. ఆ సమయమున పడమట చాళుక్యులు ప్రబలుచుండిరి. వారి రాజగు కీర్తివర్మ బహుశా దీనిని లోబరచుకొన ప్రయత్నించియుండును. కాని, తరువాత, దాయాదులకు వారసత్వపు హక్కునుగూర్చి జరిగిన కలతలు రెండవ పులకేశి రాజు రాజ్యమునకు వచ్చువరకు నుండి, తరువాత కొంత నెమ్మదించెను. చాళుక్యులు క్రమముగా తూర్పుతీరమునందలి ఉత్తరభాగమును జయింప మొదలిడిరి. తూర్పు చాళుక్యభాగమును స్థాపించుటచేత వారికి కళింగముతో సంబంధము కుదిరెను. ఈ సమయమున కళింగము బెంగాలులోని యొకభాగమైయుండి క్రమముగా హర్షుని వశమయ్యెను. హర్షుడీప్రాంతమును దక్షిణమున గంజామువఱకు జయించినట్లు హుయన్‌ట్సాంగు యొక్క పర్యటనములలో వ్రాయబడియున్నది. హర్షుని యనంతరమునాతని సామ్రాజ్యము చిన్నచిన్న రాజ్యములయ్యెను. అప్పుడు అస్సాము విస్తరించెను. అది కళింగము తిరిగి బెంగాలులో చేరెను. అది యంతయు తిరిగి భాస్కరవర్మకు నతని సంతతివారికిని చెంది అస్సాము రాజ్యమునందలి భాగమయ్యెను. అస్సాము నందలి

యీ వంశస్థులు క్షీణించిన పిదప కళింగము తన్ను కాపాడుకొను యుక్తులను పన్నెను. ఇది, తూర్పు గంగవంశస్థులనెడు, కళింగము నందలి గాంగవంశస్థుల కాలముతో నరిపోవు చున్నది. అప్పటినుండి 16వ శతాబ్దము మధ్యవరకును కళింగముయొక్క చరిత్ర ఆ మార్గమునే బట్టెను; దాని చరిత్ర వేరుగ నుండెను.

గుప్తసామ్రాజ్య మస్తమించగనే కళింగము ప్రాముఖ్యతలోనికి వచ్చినట్లు కన బడుచున్నది. 15వ శతాబ్దములో స్థాపించ బడిన కేసరి వంశముయొక్క ముఖ్యపట్టణము యయాతి నగరమని తోచుచున్నది. దాని కాపేరు తన మొదటి ముఖ్యమగు పరిపాల కునివలన గలిగియుండెను. తరువాత నది ఆదినగరమనియు, సాదినగరమనియు, పిలువ బడుచుండెను. రాజేంద్రచోళుని శాసనము లలో నీ రెండుపేర్లు వాడబడియున్నవి. ఇవి మనకు తరువాత తెలియగలవు. మహానది యొడ్డుననున్న సోణపుర మిదియే యని క్రొత్తగ కనుగొనబడినది. దక్షిణమునందలి రాజులు కళింగమును జయించినట్లు చాల ప్రమాణములున్నవి. అందులో పురాతన పుది పడమటి చాళుక్యవంశస్థుడగు కీర్తి వర్మయొక్క దండయాత్ర. క్రీ॥ శ॥ 567లో నాతని శాసనమున కళింగ ముదహరింప బడెను. కాని యీయుదాహరణము కాలాను క్రమముగను, సాంప్రదాయ సిద్ధముగను వచ్చుచున్నట్లు చెప్పబడినది. ఇట్టి యుదా హరణమే — అంత క్రమమగునది కాకపోయి నను — పులకేసినుయొక్క ఐహోలు శాసన మిచ్చుచున్నది. ఆ శాసనము కోసలమును, కళింగమును, పులకేసినునకులోబడియున్నట్లు చెప్పును. తరువాతి యుదాహరణ రాష్ట్ర కూటుడగు దంతిదుర్గ కళింగమును జయిం చుట. అదికూడ నాతని జయములలో కాలనుక్రమముగ నున్నట్లే కాన్పించును. ఇంకొక యుదాహరణలో రాష్ట్రకూటుడగు రెండవ కృష్ణుడు క్రీ॥ శ॥ 877లో కళింగ మును, మరికొన్ని రాజ్యములతో లోబరచు కొన్నట్లున్నది. ఈ నిదర్శనము లన్నిటి వల్లను కళింగ మొక స్వతంత్రరాజ్యమై, చుట్టుప్రక్కల రాజ్యములతో నప్పటప్పట సంబంధము కలిగియున్నట్లును, చారిత్రకమగు స్థితినున్నట్లును తేటపడుచున్నది. మనకు లభించిన విషయముయొక్క స్వభావమును బట్టి, కళింగము తన చుట్టుప్రక్కల రాజ్య ములతో శత్రుత్వము పాటించినపుడు మాత్రము దానినిగూర్చి చెప్పబడినదని మాత్రము జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను. ఈ శతాబ్దములలో కళింగ మొక నూతన వంశపు రాజులచే పాలింపబడుచుండెను. వారు తూర్పు గాంగవంశస్థులు. నారివంశస్థులు క్రీ॥ శ॥ 8వ శతాబ్దపు మొదటి భాగములో రాజ్యస్థాపన మొనరించిరి. ఈ వంశస్థులు వచ్చిన తరువాత కళింగము మిక్కిలి ప్రాము ఖ్యత గాంచినది.

పడమటి చాళుక్యులు ప్రబలులు కాగానే గోదావరికి దక్షిణముననను, తూర్పు తీరముననున్న రాజ్యము బహుశః కంచి నేలెడు పల్లవులవద్దనుంచి తమయాధీనము లోనికివచ్చెను. 7వ శతాబ్దప్రారంభమున నీ క్రొత్తగవచ్చిన రాజ్యమొక రాజప్రతినిధి యాధీనమున నుంచబడెను. దాని ముఖ్య పట్టణము వేంగి. బహుశా 11వ శతాబ్దమున రాజమహేంద్రవరము ముఖ్యపట్టణమయి

యుండవలెను. 7వ శతాబ్దమున తూర్పు చాళుక్యుల వలెనే యిదికూడను స్వతంత్ర రాజ్యమై, ఉత్తరపు సరిహద్దుననున్న కళింగముతో నెక్కుడగు సంబంధము కలిగి యుండవలెను. రాష్ట్రకూటులు తూర్పు చాళుక్యులపై దాడివెడలినపుడెల్ల కళింగము పైకికూడ వెళ్ళి యుండవచ్చును. తూర్పు చాళుక్యులు చోళవంశపు రాజులకు లోబడి నపుడు (11 వ శతాబ్ద ప్రారంభమున) కళింగమునకు కొంత శాంతికలిగి, చోళులతో నేసంబంధములు కలిగెను. ఈ కాలమునందంతటను చోళులు రాకపూర్వముండు చరిత్రలయందు కళింగము కొంతప్రాముఖ్యత కలిగియుండెను. కాని యా చరిత్రలందలి యంశములంత స్పష్టముగలేవు. జావాసాంప్రదాయమునఃబట్టి, జను లీ ప్రాంతమునుండియే సుమిత్ర జావాలకు వలసపోయిరి. జీసారాస్థాపకుడు...క్రీ॥ శ॥ 1వ శతాబ్దములో నీరాజ్యమునకువచ్చుట కళింగము దిక్కునుండి యని తోచుచున్నది. కళింగముయొక్క వ్యాపారములు సముద్రముపైఁ జేయుటకు గంజాము లేక ఋషికుల్యనదినుండియని టోలమి (Ptolomy) చరిత్రకారుడు వ్రాయుచున్నాడు. ఈకళింగము బంగాళాఖాతమున కావలివంక నున్నదో లేక అది యచ్చటి ద్వీపముల వరకు వ్యాపించియున్నదో తేటపడుటలేదు. కాని కళింగమునఃగూర్చి పెక్కుసాసు లుదహరించుటయును, సింహళమునకు చాలమంది పోవుటయును, తూర్పుదీవులతో చాలవరకు సంబంధమున్నట్లు చారిత్రకముగ తేలుచున్నది. కాళిదాసు వ్రాసిన రఘువంశమున కళింగమునుగూర్చి చెప్పబడి, దానిముఖ్య పట్టణము సముద్రపుటొడ్డుననున్నట్లు చెప్పబడినది. కాని, దానిపేరు నెచ్చటను చెప్పలేదు. అందులో హేమాంగదుడను నొక రాజున్నట్లును, మహేంద్రగిరియును, మహోదధియనఁబరగు సముద్రమునాతని పాలనయందున్నట్లును చెప్పబడినది. కళింగమునుగూర్చి మరియే వృత్తాంతమును చెప్పఁబడలేదు. కొన్ని శాసనములలో కేసరివంశము క్రీ॥ శ॥ 8వ శతాబ్దములో స్థాపింపబడినట్లుండి నలుగురైదుగురు రాజులనుగూర్చి మాత్రమే చెప్పబడినది. ఒక విధముగ లెక్కించిన యయాతి కేసరి క్రీ॥ శ॥ 9వ శతాబ్దప్రారంభమువాఁడని తేలుచున్నది. ఒరిస్సాయందలి మిగుల ప్రబలులగు తూర్పు గంగ వంశస్థులు 11వ శతాబ్దమున ప్రాముఖ్యతకు వచ్చిరి. వీరు క్రీ॥ శ॥ 1078 లో రాజ్యమునకువచ్చిన అనంతవర్మ చోడగంగుని తమ మూలపురుషునిగ నెన్నుకొందురు. అందుచేత నీవంశము 9వ శతాబ్దమునుండి వచ్చుచున్నది. ఈవంశము వచ్చినప్పటినుండియు కళింగముచారిత్రాత్మకమగుచున్నది.

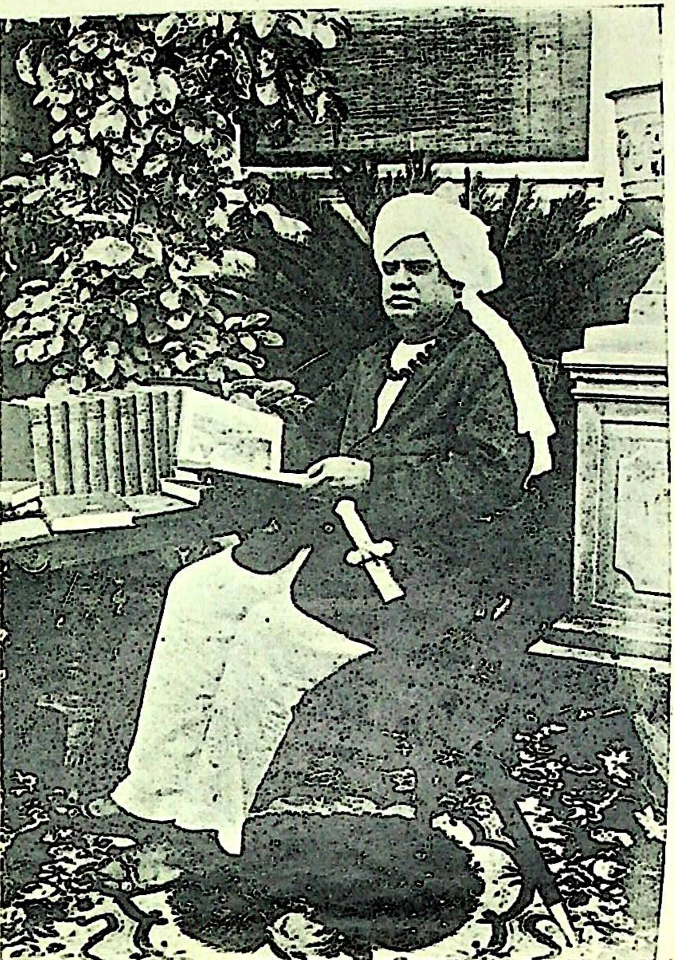
క్రీ॥ శ॥ 1000 లో చోళరాజ్యము రాజరాజుని పాలనమున నభివృద్ధిచెంది, ఉత్తరమున తన యాధిపత్యముఁ జూపెను. అతఁడల్లకల్లోలముగా నున్న తూర్పుచాళుక్యుల విషయములలో జోక్యము కలుగజేసికొని తన బుద్ధికౌశలముచే చోళులకును తూర్పుచాళుక్యులకును నొక వివాహమువలన శాశ్వతమగు సంబంధమును కుదిర్చెను. ఈ సంబంధము తన కుమారుఁడగు మొదటి రాజేంద్రుఁడగు గంగైకొండ చోళుఁడు మిక్కిలి దిట్టపఱిచెను. రాజరాజు కళింగమును జయించినట్లు చెప్పుకొనును. కాని, యా జయము కళింగులను తూర్పుచాళుక్యులవలెనే తమ పాలన

రాజా శ్రీ రావు శ్వేతాచలపతి రామకృష్ణరంగారావు బహద్దరు వారు
బొబ్బిలి రాజాగారు.

నాళం రామలింగయ్యగారు.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ ఇజ్జితాసార్ రాజా కందుకూరు బాలసూర్య ప్రసాదరావు పంతులు బహద్దర్ వారు,
దేవిడీ సంస్థానాధిపతులు.

క్రిందకు తీసికొని వచ్చుటయై యుండును. బహుశా యుద్ధము చాలకాలము జరిగియుండదు. కాని రాజరాజకళింగు రాజేంద్రుని కూతురును పెండ్లియాడినప్పటినుండియు వారికి సంబంధము కుదిరెను. చాళుక్యులలో రాజరాజు విషయమునగూడ నిట్లే యయ్యెను. రాజేంద్రుని కొడుకు కులోత్తుంగు డను పేరున చోళరాజ్యమునకు చక్రవర్తి యయ్యెను. ఈసమయముననే రాజేంద్రుని మనుమడు అనంతవర్మ చోడగంగు డను పేరున కళింగమునకు రాజయ్యెను. మొదటి రాజేంద్రుఁడు కళింగముతో యుద్ధము చేసెను. చోళులును, చాళుక్యులును రమారమి యొకశతాబ్ద మొకరి నొక రెదుర్కొని తమ సరిహద్దులనుండిరి. ఈసరిహద్దు పడమటి కనుమలనుండి కృష్ణానదీ తీరమున తుంగభద్రానదివఱకు, అచ్చటనుండి ఉత్తరమున వింధ్యపర్వతమువరకును వ్యాపించియుండెను. కళింగమునంతను వశపఱచుకొనుటకు రాజేంద్రుని ప్రయత్నము. అట్లు చేసిన యెడల తాను సముద్రముపై జని, తమిళులు వలన రాజ్యములగు సుమిత్రను, దాని పరిసరములను, అచ్చట ప్రబలులుగ నున్న శ్రీ భోజుల నోడించి తీసికొనవచ్చునని యెంచెను. ఈ యుద్ధమునందే కళింగమునందలి వివిధభాగములు బైటకు వచ్చినవి. వాయవ్యమూలనున్న సరిహద్దునందు శాంతి నెలకొల్పి యాతని సైన్యములు కోసలదేశమును ప్రవేశించెను. ఆకాలమున కోసలదేశము, గజనీమహమ్మదు పెట్టుబాధలకు తాళలేక, చెదరి వచ్చిన బ్రాహ్మణులకు, తలదాచుకొనుటకు తావయ్యెను. అచ్చటనున్న చక్రకోటను, ఆదినగరము, లేక స్వాది నగరము, లేక యయాతినగరమును తీసికొని కళింగమునందలి మరికొన్ని భాగములను వశపఱచుకొనుచు నుత్తరదిక్కుగ బోయి యాసైన్యములు, ఉత్తర బంగాళమును పాలించు మహీపాలుని రాజ్యమునకు దక్షిణమున గంగానదివఱకును బోయెను. అచ్చటినుండి యవి వెనుకకు మరలి బంగాళాదేశపు రాజు నోడించి, గంగానది సముద్రములో గలియుచోట కళింగదేశపు రాజు నోడించెను. ఈలోపుగా నతఁడు కంచినుంచి క్రొత్తసైన్యములను దెచ్చి, రాజమహేంద్రవరమువద్ద నిలిచెను. ఇంతలో, జయము నొందిన తన సేనాధిపతి గంగానదీ జలమును పన్నుగ దెచ్చి యిచ్చెను. ఈరెండు సైన్యములును కలసి ఉత్తరముగ బోయి కళింగ రాజును తన ముఖ్యపట్టణమునందే యోడించెను. ఈదండయాత్రయైన పిదపనే కళింగముతో సంధిచేసికొని యుండవచ్చును. అప్పుడే పెండ్లికూడను జరిగియుండవచ్చును. అప్పటినుండియు 50 సంవత్సరములవఱకును అనగా కులోత్తుంగుడు 12 వ శతాబ్దమున అనంతవర్మ చోడగంగుతో యుద్ధమునకు వెళ్ళువఱకును, ఈసంధిని పాటించుచుండిరి. కులోత్తుంగునిచే నొనరింపబడినయీయుద్ధమునందే కళింగము మూడుభాగములుగను, తరుచు ఏడుభాగములుగను, కొన్ని యెడల నైదుభాగములుగను, వర్ణింపబడుచున్నది. బహుశః మెగాస్తనీసు కాలమునకు కళింగము మూడుభాగములుగ భాగింపబడి యుండవచ్చును. అందు గంగా కళింగము (Gangetic Kalingam) మొదటి భాగమై యుండవచ్చును. ఇదియే బహుశః, రాజేంద్రుని సేనాధిపతిచే గెలువబడిన భాగమై

యుండవచ్చును. రెండవది ప్లిని (Plini) చరిత్రకారుడు వ్రాసిన మోడో కళింగము (Modo Kalingam) ఇది మధ్యకళింగమునకు బంగాళీ పాఠాన్తరమైయుండును. మూడవది మక్కోకళింగము; ఇది ముఖ్యకళింగమని చెప్పవచ్చును. ముఖలింగము ముఖ్యకళింగమై యుండును. ఇది ముఖ్యకళింగమునకు ముఖ్యపట్టణమైయుండి, క్రమముగా నుచ్చారణా భేదమువలన ముఖలింగమై యుండవలెను. ఈవిధముగనే మిగిలిన భాగములును విభాగింపబడియుండును. కోసల మొకటి యట్టిదే. అట్టిదియే ఉత్కళము (ఇప్పటి ఒరిస్సా). దానినే యొకప్పుడు ఉత్తరకళింగమనియు, తామ్రలిప్తియనియు, పిలచుచున్నారు. ఇవి యన్నియు నొక్క రాజుయొక్క యధికారమునకు లోబడియుండినను, తమ స్వభావమునందు మాత్రము మార్పునొందక, మూడనియు, నయిదనియు, నేడనియు, భాగములుగ భావింపబడుచున్నవి. కళింగము తూర్పు దిక్కున నుండెననియు, కాశీకి తూర్పున నుండెననియు, కళింగమునందలి యీవివిధభాగములునందున్నవనియునవి కళింగము, కోసలము, తోసలము, ఉత్కళము, తామ్రలిప్తకము, మల్లవర్తకము మలాదకముననియు, రాజశేఖరుడు చెప్పుచున్నాడు. రాజశేఖరుడు 9 వ శతాబ్దాంతమునను, 10 వ శతాబ్దారంభమున నుండెను. మహిష్మతికి దక్షిణమున నున్న భాగమున నాతఁడు చెప్పిన రాజ్యములేవియు నుండనందున, నారాజ్యము లన్నియు కళింగముననే యుండవచ్చును. రాజశేఖరుని కాలమున నున్నవి 11, 12 వ శతాబ్దములలో గూడ నుండవచ్చును. కళింగములు 3, 5, 7 భాగములుగ తలంచుటకు హేతు విదియేయైయుండును.

కళింగనగర మనుపేరు సరియైనది కాక పోవచ్చును. ఇది కళింగముయొక్క ముఖ్యపట్టణము కావచ్చును. ఇదియే ముఖలింగము కావచ్చును. దాని తరువాత కటకము ముఖ్యపట్టణముగా మార్పబడియుండవలెను. ఇటులనే దాలి లేక తోసలి, యాగడ, సింహపురము, కపిలపురమును గూడ నుండును. నిశ్చయముగ హుయను ట్సాంగు చెప్పిన దంతపురము, కళింగనగరమైయుండును. ఆకళింగనగరమే కొన్ని శాసనములను బట్టి యిప్పటి ముఖలింగము. ఇట్లు నిర్ధారణచేయుట, సముద్రతీరముననున్న కళింగమును గూర్చి కాళిదాసుచేసిన వర్ణనకు ప్రతికూలముగ నున్నది. అయిననిది యంత కష్టమైనది కాదు. కేసరి వంశస్థులు భువనేశ్వరము కోవెలను కట్టినట్లు, అనంతవర్మ జగన్నాథము కోవెలను కట్టెను. అట్లే యతని కుమారుడు, మొదటి అనంగ భీముడు కోణార్క కోవెలను కట్టెను. ఆవంశమున నాఖరివాఁడగు నరసింహుడు బహుశా తురకలచే నెదిరింపబడి, తరువాత, బెంగాలు తురకలతోఁ జేరిన మొదటి గజపతిరాజగు కపిలేంద్రునిచే రాజ్యచ్యుతునిగా జేయబడియుండును. ఈవంశమున మూడుతరముల వారు మాత్రమే యుండిరి. వారు విజయనగరం పాలకులగు 1, 2, 3 తరములవారితో సరిపోవుచుండిరి. ఈసమయమున కటకము ముఖ్యపట్టణముగా గన్పట్టుచున్నది. తన రాజ్యమును దక్షిణమునకు విస్తరించుటకు కపిలేంద్రుడు చాల శ్రమపడి, గోదావరివరకు విస్తరింపఁజేసెను. అతని రాజ్యమున, రాజ

నుహేంద్రవరము, చివర నున్న రాజ్యభాగముగనుండెను. దీని నాతఁడు భామినీసుల్తానుల స్నేహము వలన నిగ్రహింప గలిగెను. కాని, యారాజ్య మయిదుభాగములగుటయును, అంతఃకలహము లుండుటచేతను అతని కాలమున రాజ్యమును విస్తరించుటకు వీలు కలిగింపకుండెను. అతని యనంతరమున వచ్చిన పురుషోత్తముఁడు కళింగరాష్ట్రపు దండయాత్రలను దక్షిణమున పెన్నానది వరకును సాగించెను. నెల్లూరునందును, ఉదయగిరియందును శాశ్వతమగు ప్రతినిధి స్థానములను స్థాపించి నటుల కనబడుచున్నది. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి చెన్నపట్టణమువఱకు నున్న సముద్రతీరమునందలి రాజ్యమును గజపతులాక్రమించుకొని యుండిరి. విజయనగరము నోడించుట కీగజపతులు మహమ్మదీయులతో స్నేహముచేయ సమకట్టుటయును, ఉత్తరమునందలి మహమ్మదీయ ప్రభువు లీరాజ్యమునందు శత్రుత్వము గలిగియుండుటయు, నందుచే నీసామ్రాజ్యమునకు గలుగు ప్రమాదమును సూక్ష్మబుద్ధిగల యీ రాజు గ్రహింప గలిగెను. తోడనే యతఁ డొక దివ్యమగు యోచనచేసెను. తాత్కాలికముగ మహమ్మదీయులను విడిచిపెట్టి, ప్రస్తుతపు గంజాము వఱకును దండయాత్రసలిపి, గజపతి క్రొత్తగా జయించిన రాజ్యము నాతని కడనుండి తీసికొని, ముఖ్యపట్టణమగు కటకమునే ఒరిస్సా రాజులకు ప్రమాదకరమగు నటుల చేయ నెంచెను. ఈప్రయత్నమునం దతఁడు ద్విగుణీకృత జయమును గాంచెను. అప్పుడు విజయనగర రాజ్యమునకును, కళింగరాజ్యమునకును, కృష్ణానది సరిహద్దుగ నంగీకరింపబడెను. కాని, కృష్ణానది మొదలు గంజాము వఱకును గల సముద్రతీరపుభాగము మాత్రము "తెలింగనా" యనియు, కళింగమునందలి యొకభాగము కాదనియు, మాత్రము నిశ్చయింపబడినది. ఈవంశస్థులు మహమ్మదీయులచే నోడింపబడిన వెనుక, బెంగాలునందలి మహమ్మదీయ రాజ్యము మహానది దాటి దక్షిణమునకు రాలేదు. "తెలింగనా" భాగమును, భామినీ రాజ్యమునందలి భాగములు-ముఖ్యముగా గోల్కొండ-తమలోఁ గలుపుకొనినవి. మొగలులు గోల్కొండను వశపఱచుకొని నపుడు దానిని గూడ దీసికొనిరి. నైజాము, స్వతంత్రరాజ్యమును దక్కనులో స్థాపించి నపుడు అది యాతని రాజ్యములో నొకభాగమయియుండెను. తరువాత నది ఫ్రెంచివారి కియ్యబడెను. దక్షిణ ఇండియాలో ఫ్రెంచివారి ప్రభుత్వమంతరించిన పిదప నది యాంగ్లేయుల వశమయ్యెను. ఈసందర్భమున బెంగాలు మహమ్మదీయ రాజ్యములలో కళింగము అక్బరు కాలము నుండియు చేరియుండుటచే దానికి వేరుగ స్వతంత్రమగు చరిత్ర లేదు. మొఘలులరాజ్యమస్తమింప నారంభించినది మొదలు, మహమ్మదీయులకును దానిపై నధికారము తగ్గినది. అప్పుడు నాగపూరు భోన్స్లేల యాధిపత్యమున మహారాష్ట్రులు దానిని సులభముగ వశపఱచుకొనిరి. నాగపురము త్రోసివేయబడిన పిదప నది మహారాష్ట్రులవద్దనుండి తీసికొనబడినది. అప్పటినుండియు నది బెంగాలువలెనే యనేకమగు మార్పులను పొందెను. కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట మాత్రమే యది బీహారు ఒరిస్సా ప్రాంతములలో నొక భాగముగ నేర్పడినది.

కళింగదేశపుచరిత్ర

శ్రీయుత నీలకంఠ దాసపండితులు ఎమ్. ఏ ఎమ్. ఎల్. ఏ

హిందూజాతి సమ్మేళనమున ప్రత్యేకవ్యక్తిగా నేర్పడి మన పురోవృద్ధికి ముఖ్యకారణముగను, మన కీర్తినీయులగు పూర్వీకులు మన కొసంగిన శ్రేష్ఠమైన ఆస్తిగను, మన మెంచుకొను నాగరికత చిరవిస్మృతమగు కళింగమునకు జెందినది. అట్టి నాగరికత పురాణనగరములగు ముఖలింగమును, దాని కనతి దూరమున నున్న కళింగనగరమును, మనకు స్మరణకు దెచ్చుచున్నది. అర్వాచీనమగు కళింగనగరము యొక్క స్మారకచిహ్నములు మనము దర్శించితిమేని బర్మా, ఇండూచైనా, తూర్పు ఇండియా దీవులలో హిందువులు వలసబోయిన ప్రదేశములందును, సముద్రములు దాటి అచ్చట నున్న ప్రదేశములందును, పూర్వము కళింగ సామ్రాజ్యము నడిపించిన వాణిజ్యము మనము దృశ్యాదృశ్యముగ నూహింపగలుగుదుము. మన పూర్వీకుల పౌరుషము మన రక్తమునందు ప్రవహించుటం జేసి తిరిగి మన భవిష్యదున్నతికి మన చరిత్రప్రోత్సాహము కలుగజేయకపోదు. గడచిన యున్నతిని గూర్చియు, రాబోవు ఘనతను గురించియు వ్రాయుట కష్టమైన పని.

ఇది వరకు హిందూదేశచరిత్ర మన్న మగధరాజ్యపు చరిత్ర యనిగాని, ఉత్తర హిందూస్థానమునందుండు వేర్వేరు రాజ్యముల చరిత్రయనిగాని, పరిగణింపబడినను, యిటీవల దక్షిణాపథ చరిత్రయు, చెదరియున్న చారిత్రక విషయములనుండి వృద్ధి జేయబడుచున్నది. ఇంతవరకు కాలానుక్రమము గలిగి విమర్శాపూర్వముగ కళింగదేశచరిత్ర వ్రాసినవారు లేరు. విజయచంద్ర మజుందారుగారిచే వ్రాయబడి కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయాధికారులచే 1915 సంవత్సరమున ప్రచురింపబడిన "ఒరిస్సా ఇన్‌ది మేకింగ్" అను గ్రంథములో దొరకినంతవరకు కళింగచరిత్రను వ్రాయుటకు ప్రయత్నము చేయబడినది. కాని ఆ గ్రంథములో ననేకములగు ప్రమాదములును, ఆధారములులేని యూహాలును, ఉన్నందున వారు వ్రాసినదంతయు సిద్ధాంతముగ పరిగణించుటకు వీలులేదు. ఆ గ్రంధరచనవలన మజుందారువంటి గ్రంథకర్తలు వారూహాలకు సరిపోవునట్లు చరిత్రను మార్చగలరని మాత్రము తెలియుచున్నది. అట్టి యాధారములేని యాశయముల విమర్శించక పూర్వము కళింగదేశపు చరిత్ర సంక్షిప్తముగ చెప్పుట ముఖ్యావశ్యకము.

కళింగరాజ్యము 'తామ్‌లూక్‌' నుండి మధ్య గంజామువరకును వ్యాపించియుండెడిది. ఆ రాజ్యమునకు, గంగానది యుత్తరపు సరిహద్దుగను, మధ్య గంజామున కావలనుండు కాంతారములు దక్షిణమునను, తూర్పున హిందూమహాసముద్రమును, నుండెడివి. పశ్చిమపు సరిహద్దుమాత్రము నిర్ణయించుటకు వీలుగా లేదు. ఒకప్పుడు కేంద్రమండలమున నున్న అమరకంటక పర్వతము వరకును వ్యాపించి, దక్షిణకోసలము లేక మహాకోసలము, కళింగరాజ్యములోని భాగము

గా గ్గలైను. మరి యొకప్పుడు మొగలుబాద
లోని బయళ్ళు దాటి పశ్చిమ సరిహద్దు
ఉండలేదు. కళింగచరిత్రయందు కొన్ని కాల
ములలో పైన చెప్పిన ఉత్తరపుసరిహద్దులు
దాటి చాలదూరము రాజ్యము విస్తరించి
నది. కాని, యట్టి కాలములు బహు స్వల్ప
ముగ నున్నవి.

కళింగము ఆర్యావర్తములో చేరి
దక్షిణమున నుండి అంగ వంగరాజ్యముల
మార్గము నుత్తరదేశమునుండి యార్య సాంప్ర
దాయములు చేకొనినది. వేదములందును
శ్రుతిస్మృతి, పురాణములందును కళింగమును
గూర్చి వ్రాసిన విషయము నిట తెల్పుచుట
యప్రస్తుతము. దానిని గూర్చి గ్రంథముల
యందు విపులముగా వ్రాయబడియున్నది.
మన మట్టి వ్రాతలమూలమున మున్ముందు
ఆర్యులు కళింగదేశమును "వ్రాత్య" దేశమని
నిరసించినను, తరువాత ఆర్యావర్తమున
నొక రాజ్యముగ లెక్కించి, క్రీస్తుపూర్వము
7వ శతాబ్దినుండి గౌరవించినట్టు తెలిసికొను
చున్నాము. ఇటీవల కళింగ ముత్తరహిం
దూస్తానపు రాజ్యములలో నొకటియైనది.
అదియే మహాభారతమున చెప్పబడిన వైత
రణీ పుణ్యభూమి. బౌద్ధ నికాయములందును
జాతకములందును కళింగరాజ్యము చెప్పబడి
నది. గ్రీకు దేశము నుండియు, చీనానుండియు
వచ్చిన ప్రయాణికులు కొన్ని చరిత్రాంశము
లను వ్రాసియున్నారు. శిలాశాసనములను
బట్టి చరిత్ర కూర్పబడినది. వీటి యాధార
మున కళింగ దేశము భాషలోను, నాగరికత
లోను, నార్యదేశమనియు, ద్రావిడభూముల
వలె గాక, కళింగమం దార్యసంస్థలు ప్రబలి
ప్రస్తుత మోఢ్రముగా నున్నవనియు, తేలు
చున్నది.

చిరకాలమునుండి కళింగము రాజ్యవృ
ద్ధికిని, నౌకావ్యాపారమునకును ప్రసిద్ధి చెంది
నది. క్రీ. వె. ఏడవశతాబ్దమునకు పూర్వము
కళింగమున ప్రజలు బర్మా, ఇండూ చైనా,
తూర్పుఇండియాదీవులు మొదలగు ప్రదేశము
లకు వలసపోయి, తూర్పున చీనా, పశ్చిమము
న పెర్షియావరకునూ, నౌకా వ్యాపారమును
గుత్తకొనిరి. కళింగరాజపుత్రిక యొక్కతె
విజయసింహుని పరిణయమై, భార్యాభర్త
లిరువురును సింహళమునకు నావికాప్రయాణము
చేసి క్రీ. వె. ఐదవశతాబ్దమున నా దేశమును
జయించి పాలించిరి.

క్రీ॥ వె॥ మూడు, నాలుగుశతాబ్దములలో
కళింగదేశము మగధచక్రవర్తుల పాలయ్యెను.
అందు మూడవసారి హిందూదేశచరిత్రమం
దును, బౌద్ధమతచరిత్రయందును, ప్రసిద్ధిగాం
చినయశోకునికిజయము. మొదటి రెండు పర్యా
యములును, మహాపద్మనందునును, మౌర్య
చంద్రగుప్తుడును కళింగ రాజ్యము నాక్ర
మించిరి. మొదటి రెండుసారులును కళింగ
రాజ్యము, మగధ రాజ్యములో భాగ
మయినట్టు కాన్పించుటలేదు. కాని కళింగ
రాజులు మాత్రము ప్రస్తుతముఒరిస్సాగర్జాతు
లనబడు కాంతారముల శరణుజొచ్చిరి. అశోక
చక్రవర్తి కళింగరాజ్యమును సంపూర్ణముగ
నాక్రమించుకొనినప్పుడప్పటి కళింగరాజులు
కోసలదేశమునకు కుటుంబసహితముగా జేరి
యా దేశమును సామంతరాజులుగ పరిపాలిం
చిరి. మూడు వేర్వేరు వంశముల రాజులు
ఐలులనియు, ఐరులనియు పేరుగలవారు, కళిం
గమును పాలించినటు తెలియుచున్నది. ఈ

మూడువంశములవారును నొకే వంశమునకు జెంది యుండనోపుదురు. అంతమున చేట వంశీయులు, మగధమౌర్యు లంతరించిన వెనక కోసలదేశమునుండి వచ్చి, కళింగము నాక్రమించిరి. పూరీజిల్లాలో భువనేశ్వర క్షేత్రసమీపమున ఉదయగిరి గుహాలలో హాత్తిగుంఫశాసనమును చెక్కించిన ఖార వేలుడీ వంశపు రాజులలో మూడవవాడు.

ఖారవేలుడు కళింగమును సామ్రాజ్యము చేసి, ఉత్తర దక్షిణ హిందూస్థానములలో విశాలమగు రాజ్యములు సంపాదించి పారశీకముతో నౌకావ్యాపారము సాగించెను. బర్మా, హిందూ చైనాలలో కూడ తన రాజ్యమును స్థాపించి వ్యాపారము తూర్పుసముద్రమును దాటి గూడ విస్తరింపచేసి యుండవచ్చును. అతడు హిందువుడో, జైనుడో తెలిసికొన నవకాశము లేకున్నను, ఉభయమతములను నిష్పక్షపాత బుద్ధితో పోషించినట్లు మాత్రము తెలియుచున్నది. రాజసూయయాగము గావించి యా సంవత్సరమున భూముల సిస్తులను రయితులకు వదలివేసెను. ఖారవేలుడు రాజ్యము చేసినపుడు విద్యలును కళలును కళింగమున ప్రబలినవి. ఆతడు సన్యాసులకు మత గురువులకును కొండలలో గుహలు చెక్కించి బ్రాహ్మణుల కగ్రహారము లిచ్చెను ఆతడు పాంచాలదేశమునుండి పాండ్యదేశమువరకును, నాసికనుండి మగధవరకును జయించుటకు దిగ్విజయమునకు బయలు దేరుటకు పూర్వము, కోటయను నంతఃపురమును చక్రవర్తి కర్హమగు రీతిని నిర్మించి భవనమునకు నీటికొరకు భార్గవినుండి చిలకసముద్రము వరకు కాలువను త్రవ్వించెను. వార్ధక్యమున నాతడు శాస్త్రసమ్మతమగు రీతిని సన్యాసాశ్రమము స్వీకరించి యుదయగిరి గుహలలో నివాసము చేసెను. అందులకు తార్కాణముగ నిప్పటికిని నుదయగిరిని అంతస్థు మేడయున్నది. పై జెప్పిన విషయములు హాత్తిగుంఫశాసనమునుండి తెలియవచ్చుచున్నవి. వీటిని బట్టి, ఈ గుహాలయొక్కయు, భవనముల యొక్కయు నాధారమున, తర్వాతకాలములలో నోఢ్రదేశమున కళలభివృద్ధిజెందిన విషయమును, మతవిషయముల నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నుండి పెగు, ఓసాదేశముల నాక్రమించిన రీతియు, సుకరముగ నూహింపవచ్చును. కళింగరాజధాని మాత్రము బూర్వకాలమునుండియు పూరీజిల్లాలో నుండెననుటనిర్వివాదాంశము. భార్గవ,దాయా సంగమ ప్రదేశమున నున్న ప్రస్తుతము ధవులి యనబరగు తోశాలి, మయూరీయ (మౌర్య) కళింగప్రతినిధికి రాజధానిగ నుండెడిది. ధవులీనగరమున కనతిదూరమున పశ్చిమముగ ఖారవేలుడు రాజ్యము చేసిన కళింగనగరమున్నది. తామ్రలిప్తియు, చిలకనగరమును కళింగరాజ్యమునకు ముఖ్యతరపట్టణములు. ఈ నగరముల ప్రాముఖ్యత మధ్యగంజామునుదాటి, దక్షిణ గంజామువరకు వ్యాపించినది. ఇంకను దక్షిణమున కళింగమునకు, నాంధ్రదేశమునకు మధ్యను దుర్గమములగు పర్వతములును, కాననములును ఉండెడివి. ఆ యడవులలో ఆటవికులగు జాతులువారు నివసించుచుండవలయును. అనంతరము ఆదేశములలో సామంతరాజ్యములు మొలకలెత్తి యనేక శతాబ్దముల వరకు విజృంభించినవి.

ఖారవేలుని రాజ్యానంతరము నాలుగైదు శతాబ్దములు కళింగరాజ్య చరిత్రమంతగా తెలియుటలేదు. గుప్తచక్రవర్తులు మగధ నేలిన దినములలో కళింగరాష్ట్రము నిశ్చయముగ మిధునపురినుండి మధ్య గంజాము వరకు వ్యాపించియుండెను. కళింగమునకును, ఆంధ్రదేశమునకును మధ్యనున్న సముద్రప్రాంతము చిట్టడవుల పాలనుండి కొత్తూరు, ఏరండపల్లి అను రాష్ట్రముల క్రింద మారినవి. రాజ్యాంగ విషయములోనే కాక హిందువుల జీవితమునందును, నాగరికతయందును గొప్పమార్పులు జనించి ఆరోజులలో కళింగము కొత్తరాష్ట్రము క్రింద మారినది. అప్పుడు నాగార్జనుడు అను కాంచీపురవాసి కళింగములో మహాయన బౌద్ధమతమును వ్యాపింపచేసెను. అప్పుడే మాళవ రాజగు నింద్రద్యుమ్నుడు బుద్ధదేవుని దంతమునకు స్థానమైనట్టియు, మహాయన బౌద్ధమతమును, ప్రాచీన వైష్ణవమతమును, సమాధానము గావించి నేటివరకు జగన్నాధమునుండి అఖలభారత దేశమునకు పునర్జీవమును, నాగరికతయును సమకూర్చినట్టియు, పూరీనగరమును ప్రవేశించెను. అప్పటినుండి నేటివరకు "పురి" అనబడు దంతపురి బౌద్ధులకు నాగరికతకు నిలయమై పుణ్యక్షేత్రమై గ్రీసు చైనా దేశములందు ప్రసిద్ధిజెంది, తుదకు కళింగ సాంప్రదాయములతో గూడిన, నవీన హిందూమతమునకు కేంద్రస్థానమై హిందూమతమున నుండు విశాలభావములకు స్మారకచిహ్నమై నెగడుచున్నది. నేటికిని జగన్నాధము ఆసియాఖండపు హిందూబౌద్ధజనులకు యేక పుణ్యక్షేత్రమై వర్ణశృంఖలల దగులువడి, ఖేదముజెంది, నీచులగు హిందువులచే వర్ణదోషమును అస్పృశ్యతాదోషమును సడలింపజేసి, "సర్వం జగన్నాధ"మని అందరిచే నేకస్థలమందు దృష్టిదోషము లేకుండ దినిపించి, పవిత్రులను జేయుచున్నది. దానిమూలమున మనుష్యుని నిజమైన మతము ఆధ్యాత్మిక వ్యవహారమే గాని తదితరము కానేరదని జనసామాన్యమునకు తెలియుచున్నది.

కళింగరాష్ట్రపు రాజ్య పరిస్థితులు ఆదినములలో అభివృద్ధిగా లేవు దీనికి కారణము ప్రజలు మతవిషయమున దీక్షగానుండి రాజ్యాంగ విషయముల నలక్ష్యము చేసి యుండుటవలననై యుండనోపు. ఇదిగాక, బ్రాహ్మణమతము విజృంభించి సంఘమునకు నవజీవనమును, నవశక్తిని కల్పించి ప్రాచీనరాష్ట్రముల తుత్తునియలుజేసి, నవీన రాజ్యముల స్థాపింపజేసినది. పూర్వకళింగ రాష్ట్రము భగ్నమైనది. తామ్రలిప్తి స్వతంత్రరాజ్యముగా నేర్పడినది. క్రీస్తు శకము ఆరవ శతాబ్దాంతము నాటికి, కర్ణసువర్ణమునుండి యుత్కళులు ఉత్తర గంజామువరకున్న భూప్రదేశము నాక్రమించి రాజ్యమును స్థాపించిరి.

అంతకు పూర్వమే కళింగ కోసల దేశముల మధ్యనున్న కాంతారముల వాసము చేయు నోడ్రులు పురిజిల్లాలోను ఉత్తర గంజాం మండలమందును 'కొంగోడు' రాజ్యమును స్థాపించిరి. చిరకాలముక్రిందటనే జగన్నాధమను పేరు ఓడీశ (ఓడులకీశుడు) క్రిందమారి, మహమ్మదీయు లానేలనేలినప్పుడు కళింగసామ్రాజ్యమును అ పేరు క్రిందనే మార్చినది.

అట్లు తరిమి వేయబడి, నిరాధారుడైన కళింగరాజు దక్షిణాభిముఖుడైపోయి గంజాముమండలమునకు దక్షిణమున నున్న ముఖలింగనగరము రాజధానిగా ఒక చిన్న రాజ్యమును స్థాపించెను. ఇట్లుండ 12 వ శతాబ్దమున తూర్పు గాంగులు దాడివెడలి కళింగదేశమును నాక్రమించి పూర్వకళింగమును అత్యున్నతస్థితికి దెచ్చిరి. నగరమునే రాజధానిగ చేసుకొనిరి.

ఈ నడుమ దక్షిణకోసలదేశము పాలించు గుప్తులు మగధదేశములో ప్రచురమైన బ్రాహ్మణశైవమతావలంబకులై కళింగము నాక్రమించి త్రికళింగాధిపతుల మను బిరుదుచే వెలసిరి. త్రికళింగములనగా ఉత్కళ, కొంగోడ, కోసలములె. కొందరు కోసలమునకు బదులు దక్షిణగంజాము మండలమనియు చెప్పుదురు. ఈ కోసలభుక్తులు తమ వీర్యముచేత శైవమతమును వ్యాపింపచేసి, భువనేశ్వరమువద్ద వారి వంశము పేరు ఆచంద్రార్కముగ నిలుచునట్లు అద్భుతశిల్పములతో దేవాలయముల నిర్మించిరి.

ఈ రీతిని తిరిగి, నవజీవనముచే చెలరేగిన కళింగము నామరూపములు చెడి, మహమ్మదీయులును, ఇతరులును అగు రాజుల పాలబడినది. తుట్టతుదకు మహమ్మదీయరాజ్యమునందు వారి సామంతరాజు పూరీజిల్లాలోని కుర్ధానగరమున రాజ్యము నేలునపుడు, ఒకప్పుడు హిందూరత్నమనియును, హిందూసముద్రమునకు రాణియనియు ప్రసిద్ధి జెంది, నాగరికత వలనను, చరిత్ర భాషామతవిషయముల వన్నెకెక్కిన, పవిత్ర కళింగము, ఒరిస్సా నామముచే వ్యవహరింపబడెను.

నే నిప్పుడు సంక్షేపముగ కళింగచరిత్రను తెల్పినను పైజెప్పిన వాటిలో కొన్ని అంశములు సప్రమాణముగను, వివరముగను విమర్శింపదగియున్నవి. విషయము విశదపరుచు నాధారములు కాన్పింపకపోయినను కళింగదేశపు చరిత్రకారులలో సామాన్యముగ కన్పట్టు దురూహలను తొలగింపజేయుట విధియని యెంచి కొన్ని విషయములను వివరము చేయ సాహసించుచున్నాను.

ఎల్లలు

కె. పి. జయస్వామి పండితుని వంటివారు తక్క, అనేకులు పురాతనకాలమునుండియూ కళింగరాజ్యము గౌతమీతీరము వరకు వ్యాపించిన దనియు, దక్షిణగంజామునకును గోదావరినదికిని మధ్యభాగము కళింగరాజ్యములోని దనియు, నెంచుచున్నారు. ఇది అవిమర్శితమగు నిరాధారవాక్యము. చీనా పరిమాణీకుడగు యువాన్‌చ్వాన్‌గ్ర్వాతకు తరువాత కూడ కళింగాంధ్రములకు మధ్యనున్న సముద్రప్రాంతదేశము దుర్గమకాననపర్వతభూయిష్టమై మనుష్యునకు వాసము చేయ వీలుగాకుండెను.

అట్టి దురూహకు కారణము ఈ ముఖలింగమునూ దీని కనతిదూరమున నున్న కళింగనగరమునూ నైయున్నవి. విమర్శ చేయునివారు కళింగనగరమునకును కళింగరాజ్యమునకును సంబంధము కలదని యూహించుటకు సావకాశమున్నది. తూర్పు గాంగులు కళింగరాజ్యము పాలించునపుడు కొలదికాలము, వారి రాజధాని దక్షిణగంజామున నున్న మాట వాస్తవము. కాని ఆరాజవంశమునకు ఒరిస్సా మధ్యమున పట్టు [illegible] తిరిగి ప్రాచీన కళింగరాజధానినే

12 వ శతాబ్దాంతమందు అనంతవర్మ చోడ గాంగచక్రవర్తి నాటినుండియు కళింగ రాజ్యము గోదావరినదివరకు విస్తరించినప్పు డును కూడ మధ్య ఒరిస్సాలోనే రాజధాని యుండెడిది. గాంగులకు పూర్వము కొంత కాలము మాత్రము కళింగదేశమునుండి ప్రవాసము చెందిన రాజు ముఖ్య కళింగనగ రము (ముఖలింగనగరము) స్థాపించి ప్రస్తు తము దంతవరకోట యనబరగు దంతపుర మున కోటను గట్టి అందులకు సమీపమున కళింగపట్నమను రేవును నిర్మించి ఒకకృతక కళింగమును స్థాపనచేసెను. ఈ రాజ్య మైననూ ప్రస్తుతము విశాఖపట్టణము మం డలములోని కొంత ప్రదేశమైనను నాక్రమించి యుండలేదు. ఆ మండలమును ఆంధ్రులును ద్రవిడగాంగులును స్వాధీనము చేసుకొని కళింగులకు ప్రక్క పోటుగానుండి ఒకప్పుడు గంగానదివరకు దేశమును జయించిరి.

అశోకుని కాలము.

అశోకుని శాసనములవలన కళింగ రాజ్యము ప్రస్తుతము నుత్తరగంజాములోని జౌగడ (సామప) ను దాటి వ్యాపించినట్లు కన్పట్టదు. జౌగడను దాటి ఆటవికులు రాజ్య ము చేసిరి. కలకత్తానగరములోని విజయ చంద్రమజుందారు పండితుడు అశోకుని కాల మందు అతని ప్రతినిధికి స్థానమైన తోసాలి కళింగమునకు రాజధాని కాదనియు, గంజా ము జిల్లాలోని సామప కాని, తత్ సమీప మున మరియొక నగరముగాని, రాజధాని గాని, ఉండెననియు, నిర్హేతుకమైనట్టియు, అసం దర్భమైనట్టియు, నూహను చేసియున్నాడు. మాత్సర్యముల ములుగు నిట్టి నిరాధారపు వ్రాతల కేమిగాని, కళింగ రాజ్యమూ దినము లలో రుషికుల్యానదిప్రాన్తదేశముల దాటి వ్యాపింపలేదనుట నిర్వివాదాంశము.

ఖారవేలుని కాలము.

హాత్తిగుంఫశాసనము వలన ఆంధ్ర శాతకర్ణితో పోరుటకు ఖారవేలుడు తూర్పు తీరప్రాంతమార్గమున బోలేదనియు, పశ్చిమ భూముల మార్గముననె వెడలెననియు, తెలి యుచున్నది. శాతవాహనులు పశ్చిమకను మల సమీపమున కళింగరాజునకు అందని ప్రదేశమున రాజ్యము చేసినను, ఖారవేలు నకు ఆంధ్రుల రాజ్యముపై దాడివెడలెనన్న సముద్రప్రయాణము సుకరముగను యుద్ధము నకు వీలుగను నుండుననుటకు సందేహము లేదు. ఆంధ్రులైననూ సముద్రమార్గమున్న యెడల తూర్పుసముద్రతీరదేశములను బల వంతులగు కళింగరాజుల స్వాధీనమున విడిచి యుండరు. ప్లినీ, మెగాస్తనీసు, లు వ్రాసినట్లు శ్రీకాకుళ మాంధ్రరాజధానియై యుండిన యెడల, ఆ రాజధాని పశ్చిమముననున్న పై తాన్ నగరమునకు మార్చుటను బట్టి ఆంధ్ర మునుండి కళింగమునకు తూర్పున మార్గము లేదని మన మూహింపవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని కాలము.

ఖారవేలుని కాలమునకు 500 సంవ త్సరములు దాటినవెనుక హిందూదేశచరిత్ర మందు ఒకనవయుగము ప్రారంభించినది. అప్పుడు సముద్రగుప్తుడు దిగ్విజయము చేసెను. కలకత్తావిశ్వవిద్యాలయమునకు జెం దిన ఆర్. డి. బండార్కరు పండితుడు సము ద్రగుప్తుని అలహాబాదుశాసనమున చెప్ప బడిన, కొత్తూరును, ఏరండపల్లెయు, దక్షిణ గంజాములో సముద్రతీరమున నున్నవని చెప్పు చున్నాడు. ఈ విషయమున నాతడు జూ.

వో. డూబ్రెయిల్ పండితునితో నేకాభిప్రాయము కలిగియున్నాడు. గొడవర్తి రామదాసు పంతులుగారు మాత్రము కొత్తూరు ఆ ప్రదేశమందే యున్నదని చెప్పినను వీరల అభిప్రాయమునకు కొంచెము భిన్నాభిప్రాయులై యున్నారు. పిష్టపురమహేంద్రుడను నాంధ్రరాజు కళింగమును జయించి కొత్తూరును రాజధానిగ నేర్పరచినట్లు చెప్పిన అభిప్రాయమును శాసనమందున్న "గిరి" యను పదమునకు నార్థమగు నన్వయము చేయుట వల్ల గలిగినది. అందువలన దాని నిట విశేషము చర్చింప పనిలేదు.

వారు చెప్పినఅర్థము సరియైనదని యెంచినను గంజాము విశాఘపట్టణము మండలములు దుర్గమ కాననభూయిష్టములని యేర్పడుచున్నవి. రామదాసుగారు గుప్త సామ్రాజ్యములో కళింగము ఆర్యావర్తదేశములలో కాక, దక్షిణాపథదేశములలో పరిగణింపబడలేదని మరచుటవలన పొరబడిరి. ఈసందర్భమున అలహాబాదు శాసనమున సముద్రగుప్తుని దిగ్విజయమార్గము ఒక వరుసను వర్ణింపబడలేదని మరువరాదు. అందు దక్షిణాపథదేశములును, రాజులును ఆర్యావర్తదేశములును రాజులును వేరువేరు సంఘములుగ వివరింపబడెను. సముద్రగుప్తుని మార్గము వింధ్యకు దక్షిణమున నున్న మహాకాంతారమను నడవుల మధ్యనుండి వెడలినది. ఈయడవి, పురాణముల నున్న దండకారణ్య పరిణామమై యుండనోవు. సముద్రగుప్తుడు దాటిన ఈఅరణ్యములునూ, బందేల్ ఖండ్, సంతాల్ పరగణాలు మొదలుకొని, ఒరిస్సాదేశమున బస్తరు సమీపమున నున్న పశ్చిమగ...జ...వ్యాపించియున్నది. ఈదిగ్విజయము చేసిన రాజు కళింగదేశమును ప్రవేశింపక నుండిన నుండవచ్చును. లేక కళింగమునుండియే, మహాకాంతార కోసలదేశములకు వెడలి యుండవచ్చును. ఎట్లయినను కళింగదేశ మాయుగమున దక్షిణాపథదేశములలో నొకటి కానందున, శాసనమున కళింగరాజ్యము పేరు కానరాదు. కళింగరాజు నామము శాసనములో ఆర్యావర్తదేశపురాజులలో నొకటియై యుండవచ్చును. రామదాసుగారు శాసనమున కన్పడు "కురల" అను దక్షిణాపథదేశము పూరీ జిల్లాలో నున్నట్లు చెప్పుచున్నారు. అందుకు హేతువుగ పూరీ జిల్లాలో వ్యవహారమందున్న "కురళి" అను పదమునకు, గుమిగూడిన ప్రజలు సంఘముగ జేయు ధ్వనులను అర్థముండుటయే నట. ఓఢ్రదేశీయుడనైన నాకు ఆయర్థమున నాపదము పూరీ జిల్లాలో వ్యవహరింపబడుట వింతగ నున్నది. ఇదిగాక, కురలయొక్క స్థానిక నిశ్చయమునకు రామదాసుగారిచ్చిన హేతువులు సమంజసముగ నుండలేదు. బండార్కరు పండితుడు చెప్పినట్లు కొరఃపు జెయంతినగర సమీపమున నున్నదనుట కొంత సబబుగనున్నది. గంజాము మాల్యములనున్న కులదాకోటయు, దానికి యిరువదియైదు మైళ్ల దూరమున నున్న కురల గ్రామమును, శాసనమందు చెప్పబడిన కురలయై యుండవచ్చును. కురలయనునది కులోడయను పదమునకు తద్భవమేమొ. గంజాము, విశాఘపట్టణమాల్యములు భండార్కరుపండితుడు కురలవద్ద నున్నదని చెప్పెడు జెయంతిగడ సమీపమున నున్న స్వర్ణపుర ప్రదేశములోని భాగములై యుండవచ్చును

శాసనమందున్న దక్షిణాపథదేశములు ఒక వనునను వర్ణింపబడినవా? లేవా? అనునది గూడ విమర్శచేయవలెను. అవి క్రమముగ నున్న యెడల కురల యనునది పిష్టపురమును దాటి కొత్తూరున కుత్తర పశ్చిమముగ విశాఖపట్టణమాల్య ప్రాంతముల నుండవలెను. ఇదిగాక శాసనములో కొత్తూరు ఆంధ్ర, పిష్టపురముల అనంతరము చెప్పబడుటకు కారణమేమైయుండును. సముద్రగుప్తుడు కళింగమునుండి ఆంధ్రమునకు సముద్రతీరమున రాజాలక మహాకాంతారమునుండి వచ్చెనేమో. కళింగముయొక్క నైసర్గిక స్వభావమును పరిశీలించినను మహేంద్రగిరి యెత్తైన శిఖరము. మందసాకు దగ్గరనున్నదనియు ఆపర్వతమునకును సముద్రమునకును మధ్య దేశము ఒకప్పుడు నిర్జనమై యిటీవల కోసల రాజులచే ఓఢ్రదేశమున నున్న స్వర్ణపురి నుండి జనమున కుపయుక్తమైనటుల చేయబడినటుల కాన్పించును.

కాళిదాసు.

కాళిదాసు రఘు మహారాజుయొక్క దిగ్విజయమార్గమును వర్ణించుచు ఆ రాజు ఉత్కళ కళింగదేశముల దారిని పోయినట్లు వ్రాసినాడు. ప్రాయశఃమార్గమును వర్ణించుటలో హరిశేనుడు రచించిన అలహాబాదు స్తంభశాసనమున్న పౌరాణిక భూగోళ శాస్త్రమును తనకు తెలిసిన భూగోళమును అతనికి సహాయకారులై యుండవచ్చును. కాళిదాసుడు సముద్రగుప్తుని మార్గమునే రఘు మహారాజుదని వర్ణించినాడా? లేక తనకు స్వయముగ తెలియకపోవుటవలన అరణ్యము వర్ణింప లేక ఉత్కళ కళింగములని చూచినాడా? కాళిదాసుని యుత్కళను మహాకాంతారమునకు తూర్పు దిశను ప్రస్తుతము వీరభూమి, వంకురము, వర్ధమానము, మణిభూమి, సింహభూమి, మిధునపురము నున్న ప్రదేశము అనగా కర్ణసువర్ణము రాజధానిగా గల రాజ్యము నాశ్రయించి యుండవలెను. కళింగము కపిశా నదికి ఆవలనుండి మొదలిడినది. రఘు మహారాజు ఆనదిని యుత్కళుల కానుక లిచ్చిన యేనుగులపై దాటినట్లు వర్ణించినాడు. కాని కళింగ రాజ్యము గంజాము మండలము దాటి యున్నట్లు కన్పించదు. కాళిదాసు వర్ణించిన మహేంద్రము కోసల మహేంద్రము కావలయును. దీననిబట్టి కూడ కళింగము మధ్య గంజాము దాటియుండలేదని నిశ్చయముగ కూడ, మన మూహింపవచ్చును. కాళిదాసుని రఘువంశమందు షష్టసర్గమున కళింగచక్రవర్తి మహేంద్రాచలమునకును సాగరమునకును నధిపతియని వర్ణించినాడు. తూర్పు కనుమల యుత్తరభాగము మహేంద్ర మనబరగెడిది. ఇప్పటికిని ఒరిస్సాదేశములోని కొండల గుంపును మహేంద్రమల యందురు. కళింగ రాజధాని పూరీ జిల్లాలో చిలక సముద్రము వద్ద నుండెను. అది కాళిదాసు వర్ణనమునకు సరిపోవుచున్నది. కళింగరాజధాని సముద్ర తీరమున నున్నదని కాళిదాసు వర్ణించిన మాత్రమున, మజూమ్‌దారు ప్రభృతి చరిత్రకారులవలె ఆంధ్రదేశమున తద్రాజధాని నుంచుట సాహసము.

అన్యదేశీయచరిత్రకారులు.

టాలెమి తన భూగోళమందు కళింగ దేశము యుత్తరగంజాము మొదలుకొని, గంగానదివరకు వ్యాపించినట్లు వ్రాసియున్నాడు. కుద్దూరునగరమునకును, క్రీసె

నగరమునకునూ, (అనగా, దక్షిణగంజామున నున్న తీరప్రదేశము) మధ్య నొక మండల మున్నదనియు, అక్కడ రేవుపట్టణము లేక పోయినందున యోడలు తత్సమీపమున పోవుచుండెననియు, టాలెమి వ్రాసినాడు. కొడ్డూరనగా సముద్రగుప్తుని కొత్తూరై యుండవచ్చును. టాలెమి వ్రాసిన పాలూరు ప్రస్తుత ఉత్తరగంజాము తీరమున నున్న పాలూరె. అప్పటికాలమున దక్షిణగంజాము, మధ్యగంజాము తీరములు యోడలు నిలుపుటకు వీలగునట్లు లేవు. కళింగాంధ్రమునకు మధ్యనున్న ప్రదేశము పైన చెప్పినరీతిని అటవికసమూహమునకు నెలవై, దక్షిణకోసల రాజ్యమునకు భాగమై, యుండవచ్చును. దానికి రాజధాని మహేంద్రాచల సమీపమున నుండియుండవచ్చును.

యువాన్‌చ్వాంగు (చీనాయాత్రికుడు)

యువాన్‌చ్వాంగు కాలమునాటికి కళింగము దక్షిణగంజామువరకు వ్యాపించినది. కాని, అప్పుడైనను, కొంగోదురాజ్యమునకును, నవీనకళింగమునకును, బాట దుర్గమమై యున్నది. కంగోదునుంచి కళింగమునకు మార్గము, కోసలరాజ్యము ద్వారా యుండెను. ఇప్పుడు మనము, పూర్వకాలమున, కళింగరాజ్యము మధ్యగంజాము దాటియుండలేదని సిద్ధాంతము చేయవచ్చును. కళింగాంధ్రములకు మధ్యదేశము ఆటవికులచే నాక్రమింపబడి, కోసలరాజ్యమునకు చెందుట నిశ్చయమె. మంజూషయను ప్రస్తుత మందసా జమిందారీయును, కొత్తగ్రామమను నర్ధముగల కొత్తూరును, రెండుగ్రామములను అర్ధముగల ఎరండపల్లెయు నీమండలములోనివే.

కళింగనగరముయొక్కయు, కళింగరాజధాని యొక్కయు, స్థానికనిశ్చయము.

ప్రస్తుతచరిత్రకారులు కళింగనగరమనగా ముఖలింగమనియు, నదియే కళింగరాజధానియనియు, సిద్ధాంతముచేసి రాజ్యస్థాపన మొదలు రాజ్యాంతమువరకు నదియె రాజధానియని యూహించి, దానివిషయము పరిశోధన ముగించినట్లు కనబడుచున్నారు. ప్లీనీ కళింగరాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణము దండగుల అని వ్రాసినాడు. మెగాస్తనీసు పార్తాలిస్ అనివ్రాసినాడు. దండగులయనునది, బౌద్ధజాతకములందును, దిఘనికాయమునందును, కాన్పించు దంతపురమె. సింహళములోని పాలీగ్రంథములు దీనినేబుద్ధదేవుని దంతమున్న క్షేత్రమని చాటుచున్నవి. యువాన్‌చ్వాంగు ఆస్థానమున ఒక స్తూపముండెడిదనియు, ఆస్తూపముపైనున్న దేదీప్యమానమగు రత్నము నక్షత్రమువలె ఉచారాజ్యమునకు రేవుపట్టణమైన చార్రితము వరకు కన్పడుచుండెననియు, వ్రాసినాడు. కీర్తిశేషుడగు కృపాసింధుమిశ్ర పండితుడు చారిత్రము, పూరీనగరమునకు యిరువది రెండు మైళ్ళ దూరమున నున్న ప్రస్తుత కోనార్కనగరముండు ప్రదేశమున నుండెనని నిశ్చయించినాడు.

మబ్బులేని రాత్రులందు కోనార్కము నుండి ప్రస్తుత జగన్నాధదేవళమును పశ్చిమాకాశమున చూసియుంటిని. దంతపురమనగా ప్రస్తుత జగన్నాథపురి యనిమనము నిశ్చయింప వచ్చును. బుద్ధు డవతారములలో నొకడుగ నచట పరిగణింపబడుటయే దీనికి తార్కాణము. జగన్నాధములో విగ్రహమునకు లోపల దేరికిని చూడరా

నట్టియు, ముట్టరానట్టియు, రహస్య వస్తువున్నదని మెల్లరు నెరింగిన విషయమే. కండ్లకు గంతలుకట్టి ఏడుమడతలు పెట్టిన పట్టుబట్టగల చేతులతో దానిని పంద్రెండుసంవత్సరముల కొకమారు పాతవిగ్రహమునుండి తీసి క్రొత్తవిగ్రహమున నుంచుట యాచారము. ఈరహస్యవస్తువు బుద్ధదేవుని దంతము గాక, మఱి యేదియై యుండును? అశోకుని కాలమునకు పూర్వమే యాదంతము కళింగ రాజధానికి పంపబడియుండవచ్చును. విజయ సింహుని కాలమున కళింగరాజగు సింహ బాహుని సింహపురమన్నను, పురి-జగన్నాథమే. లేకున్న నామమున కంతమున 'పురి' యని యుండకపోవును. ఆ నాటి సింహపురమే వెనువెనుక దంతపురముగా మారియుండ వచ్చును.

పార్థాలిస్ అనునది ప్రస్థరశబ్దతద్భవమనియు, ప్రస్తుతము ధవుళియనియు, తత్పూర్వము తోసలి యనియు, వెలసి, పూర్వకాలమునవేక ప్రస్థరమనబరగుపట్టణమే మెగాస్తనీసుని పార్థాలిస్ అని కృపాసింధుమిశ్రా పండితు డూహాజేయుచున్నాడు. ఏలయన నశోకుని కాలమందును, తత్పూర్వమును, కళింగరాజధాని ప్రస్తుత భువనేశ్వరక్షేత్రమునకు సమీపమందున్న తోసలినగరమనుట నిర్వివాదాంశము

ఆ వెనుక "చేది" వంశీయులు కళింగమును స్వతంత్రము చేసి, చిల్కాసముద్రమునకు రేవుపట్టణమగు కళింగ నగరి రాజధానిగా జేసిరి. మజుందారును పూర్వచరిత్రకారులలో ననేకులును, కళింగనగరి, ముఖలింగమని స్థానికనిశ్చయము చేసియున్నారు. కాని హాత్తిగుంఫశాసనము చదివినవారికి శాసనమునకు సమీపమున కళింగనగరి యున్నదనియు, పురి ఎల్లాలోనే యుండవలయుననియు, స్పష్టము. ఇదిగాక, పూర్వకాలమున ముఖలింగమువరకు ఆ దినములలో కళింగరాజ్యము వ్యాపించి యుండలేదు. ఖారవేలుడు తన సూలియారామమునుండి తన సౌధము వఱకు కాలవను త్రవ్వించినటుల శాసనమున వ్రాయబడినట్లు జయస్వాలు పండితుడు చదివినాడు. కాని, నిజమునకు తనసూలికి బదులు తౌసూలియని చదువవలయును. అక్షరమందున్న మధ్యరేఖవల్ల "ఉ"కు బదులు "న"గా కనుపించి యుండవచ్చును. కళింగమాగధి భాషయందు తోసలి, తవుసలి క్రింద మారును. తరువాత నగరశబ్దతద్భవమగు 'న అరము' ఇప్పటికిని, రాజసౌధమను నర్థమున నే వాడుకలో నున్నది. దాయానది ప్రథమమున నుదక రహితమగు మరుప్రదేశమున దధీచి ఋషి త్రవ్వించెనని స్థలపురాణము చెప్పుచున్నది. అశోకునికి పూర్వము కళింగమునకు రాజధానియు, మయూరీయ రాజప్రతినిధికి, నిలయమైన తోసలి మంగళదాయకము కాదని తోచి, చేటవంశీయులు నగరము మార్చి యుండవచ్చును. అందువలన తోసలినుండి చిల్కాసముద్రము దిక్కున నగరము నిర్మించి ప్రజాసౌకర్యమునకు తోసలి ప్రక్కనున్న కాలువ క్రొత్తనగరము వరకు త్రవ్వించియుండుట యసంభవముకాదు. నగరమున కనతిదూరముననున్న చిల్కాసముద్రములోని కీకాలువలోని నీరు ప్రవహించి యుండవచ్చును. దాయాభార్గవీనదుల యొండుమట్టి చిల్కాసముద్రమునకు మెట్టవేసి యుండవలెను. చిల్కాసముద్రము ఒకటి రెండు మైళ్ళ వరకు వెనుకకు బోయి, కృషికి ననుకూల

ముగ భూమిని చేసిన విషయము మనలో కొందరు వృద్ధులకు తెలిసినదే. పురిజిల్లాలోని యుపద్రవకరములగు వరదల నాపుటకు రాజ్యాంగమువా రుపాయములను ఆలోచించుచున్నారు. ఈ వరదలకు కారణము భార్గవి దాయానది ప్రవాహములచే కొట్టుకొనివచ్చు ఒండుమట్టి సముద్రమున మెట్ట వేయుటయే.

కళింగరాజధాని సందర్భమున దంతపుర, పార్థాలిస్, తోసలి, కళింగనగరి నామములను మనము చర్చించియున్నాము. ఈ పట్టణముల జాడ లిప్పు డెచ్చటనైన కలవా? మహారాజశ్రీ హర ప్రసాద శాస్త్రిగారును, తదితరులును, దంతపురి ప్రస్తుత పురినగరమనియు, ధఉలి భువనేశ్వరమునకు సమీపమున నున్నదనియు, నిదర్శన పూర్వకముగ నేర్పరచిరి. పురికే డెనిమిది మైళ్ల దూరముననుు, చిల్కా సముద్రమున కదే దూరముననుు, కళింగేశ్వరియను గ్రామదేవతచే పాలింపబడు కొరంగ, పటేలి, యను రెండు గ్రామములు కలవు. మూడున్నర శతాబ్దములకు పూర్వము రామచంద్రదేవను పురీపాలకుడా నామముల మార్చి, విజయ రామచంద్రపురమనియు, ప్రతాపరామచంద్రపురమనియు, నామకరణముచేసెను. అయిన నిప్పటికిని, ఆగ్రామములు పూర్వనామముననే వ్యవహరింపబడుచున్నవి. కళింగ శబ్దభవమగు కొడంగయే కొరంగ యనబడినది. పార్థాలిస్ కును, పటేలికినిసామ్యము స్పష్టముగనే యున్నది. కాళింగేశ్వరి యను క్షేత్రదేవత నామమూ యూహాలను బలపఱచుచున్నది.

త్రికళింగ: తైలంగ

పాశ్చాత్య గ్రంథకర్తలు ప్లినీ మొద

లగువారు మూడు కళింగములగూర్చి ముచ్చటించుట దుదూహాల కవకాశము కల్పించినది. మూడుకళింగము లేవియనగా, గంగారిడ కళింగము, మధుకళింగము, మక్కా కళింగము. మూడు కళింగరాజ్యములు కలవనియు, గంగానది మొదలు గోదావరినది వరకు అవి వ్యాపించియుండెననియు, కొందరి యభిప్రాయము. మక్కా కళింగము, ముఖలింగమని వారి వాదము. మూడు కళింగములును చేరి త్రికళింగమైనదనియు, తైలంగమనునది తచ్ఛబ్దభవమనియు కొందరు చెప్పుచున్నారు. ఇప్పటివరకు ముక్కలింగమనగా మూడు కళింగములనియు, నదియే త్రికళింగనగరమనియు, నూహచేసినవారు లేకపోవుట ఆశ్చర్యజనకము. అట్టియూహ జనించెనేని అది కలిగించు ఆందోళము చెప్పనలవిగాక యుండును. ఏయాంధ్రశబ్ద శాస్త్రవేత్తయు త్రికళింగభవ తెలుగుశబ్దము తైలంగ శబ్దభవమని సాధించుటయు కష్టమే. దేశ్యపదములు నాగరకములని తలంచు సంస్కృతాభిమాను లెవరో యీ తైలంగ పదమును కల్పించి యుందురు.

మజుందారుపండితు డీ విషయమున నింకను సాహసించినాడు. గ్రీకు గ్రంథకర్తలు చెప్పిన మదుకళింగము, తెలుగు మూడు కళింగములనియు, ఆయర్థమున సువర్ణదీవికి (కళింగరాట్ట) క్రీస్తుపూర్వము వలసబోయిన కాళింగులు వ్యవహరించిరనియు, చెప్ప సాహసించినాడు. గ్రీకులనాటి మూడు, కాలక్రమమున 'త్రి' అయినదనియు, త్రికళింగము తైలంగమైనదనియు, నాతని యభిప్రాయము. ఈయర్థము రెండు విషయములు రుజువు చేయుననియు, మొదటిది, మూడు కళింగ

ములు క్రీస్తు పూర్వమునుండియు నున్న వనియు, రెండవది, వ్యావహారిక భాష తెలుగనబడు నాంధ్రమనియు, నాతని యభిప్రాయము. ఇట్టి యర్థ ప్రతివాదన మతిసాహసమని స్పష్టము. స్థలముల నామములట్లు అనువాదముచేసి క్రొత్త యుపయోగము చేయుట తగదు. ఇదిగాక, క్రీస్తుకు పూర్వము ద్రావిడదేశమందంతటను తమిళము వ్యవహారములో నున్నపుడు, మూడు అను పదమున్నట్లు ప్రబల నిదర్శనము కన్పించదు.

మెగాస్థనీసు రాజ్యముల పేళ్ళను తాను వ్రాయక, ప్రజల నామములనే వారుచ్చరించినట్లే వ్రాసికొనినాడు. ఆతడు వ్రాసినది విమర్శాపూర్వకముగా భూగోళ శాస్త్రము కాదు. కాని, ఒకటికన్న నెక్కుడు కళింగములు మాత్ర మాదినముల నుండెడివనుట స్పష్టము. కళింగదేశమున కితర దేశముల నుండి వలసవచ్చిన ప్రజల నామములగాని, సువర్ణభూమికి కళింగదేశమునుండి పోయిన ప్రజలనామములనుగాని, మెగాస్థనీసు లిఖించి యుండవచ్చును.

వల్లభీ, పాతాళదేశములతోను, పారశీక సముద్రమునందును, కాళింగులు వ్యాపారము చేయుచుండెడివారు. ప్రస్తుతపు నాప్గను దేశమును దాటి మద్రదేశమునకు పశ్చిమముననున్న వజీరాదేశపు రాజకన్యను ఖారవేలుడు వివాహమాడెననియు, కాళింగులు పారసీకముతో వ్యాపారము బాహుళ్యముగ నడపిరనియు, జయస్వాలు పండితుని హత్తిగుంఫ శాసనమును చదివిన తెలియును. వెనువెంట, గ్రీకులచే "మేగై" యనబడు పారసీకులును, మద్రులును, కళింగమునకు వలసబోయి యుండవచ్చును. సూర్యుని పూజచేయుటకు, శకద్వీపబ్రాహ్మణులాహ్వానింపబడి, పూరీజిల్లాలోని చంద్రభాగ క్షేత్రమునకు వచ్చినట్లు, కపిల సంహితయందును, భాగవత, పద్మపురాణములందును చెప్పబడినది. కృపాసింధు మిశ్రపండితు డీవిషయమునే, పురాణశ్లోకముల నెత్తిచూపి, సిద్ధాంతము చేసినాడు. మక్కో కళింగశబ్దచర్చ చేయునపుడు, మేగై విషయమును, బర్మాలోను, ఆర్కానులోనున్న మగ్గులను గూర్చియు కొంత పరిశోధన చేయవలసియున్నది. మద్రులు కళింగదేశమునకు వచ్చుటయు, కళింగులు మద్రదేశమునవెల వేర్పరుచుకొనుటయు, "మూడు కళింగ"నామమేర్పడుటకు కారణమయికూడ యుండవచ్చును. ఈ సందర్భమున, భీష్మపర్వమున నవమసర్గయందు నార్యావర్తదేశములలో కళింగ, మద్రకళింగములును, చీనా కాంభోజదేశముల సరస నొక కళింగమును, వివరించే విషయ మప్రస్తుతముకాదు. వారు హిందువులు కాని మ్లేచ్ఛులలో పరిగణింపబడిరి. దీనింబట్టి సువర్ణభూమియందున్న కాళింగులే మెగాస్థనీసు వ్రాసిన మక్కో కళింగులనిగూడ యనుమానము కలుగుచున్నది. 'మదు' యను గ్రీకు శబ్దము, 'మద్ర' యను సంస్కృతమునకు తద్భవమనుట సాహసము కానేరదు.

సారాంశమున నేను తెలియచేయునది యేమనగా, మక్కో కళింగ, మదుకళింగముల విమర్శ చేయునపుడు, చరిత్ర విషయముల నెల్ల సేకరించి, సంపూర్ణముగా నాలోచించవలసినదనియు, కళింగమునకు సంబంధము లేనట్టియు, నాంధ్రమునకు సంబంధించినట్టియు,

తైలంగ, తెలుగు శబ్దములను, త్రికళింగముతో ముడిపెట్టరాదనియు నొక్కి చెప్పుచున్నాను. కోసల గుప్తులొరిస్సారాజ్యము జయింపక పూర్వము శాసనములలోగాని, గ్రంథములలోగాని, త్రికళింగ శబ్దము కన్పట్టదు. ఆనాటికి కళింగరాజ్య ముత్కళ, కంగోడ, కోసలదేశములుగ విభక్తమైనందున, త్రికళింగాధిపతులమని చెప్పుకొనుట గౌరవమని కోసల గుప్తులా బిరుదమును దగుల్చుకొనిరి. కోసలులు వారి రాజ్యము కళింగములో నొకభాగమైనపుడు కాళింగులమనియు, స్వతంత్రముగా నున్నప్పుడు కోసలులమనియు, చెప్పుకొనియుండవచ్చును. చాలకాలము కోసలము కళింగములో చేరినది. అశోకునికి యుద్ధములో నోడి, మైరవంశీయులు కోసలి వీడి కోసలములో రాజ్యముచేసిరి. మయూరీయుల వెడలించి, చేటవంశీయులు కోసలనుండి వెడలి, కళింగమున స్వతంత్రము స్థాపించినపుడు, కోసలము కళింగములోని భాగమే. మోసల యనబడు మూషికనగరమును ఖారవేలుడు జయించినట్లు వ్రాసినను, దాని కీవల నున్న కోసలదేశమును జయించినట్లు వ్రాసియుండలేదు. నర్మదానది జన్మస్థానమగు అమరకంటక శైలములు కళింగములోనివని కూర్మపురాణమందు చెప్పబడినది. త్రికళింగాధిపతులమని కోసల గుప్తులు బిరుదుపెట్టుకొనిన కాలమున కళింగములోని కాంతారరాజ్యముల నాక్రమింపలేదని యిందుమూలమున స్పష్టమగుచున్నది. త్రికళింగ శబ్దము వ్యవహారములో బాహాటముగా లేనందున, అందుల గూర్చి చర్చయే యనవసరము.

కళింగరాజ్యనాశనము.

కళింగరాజ్యభంగమునుగూర్చి యిచ్చట విస్తరించుట యవసరము. క్రీస్తుశక ప్రారంభ శతాబ్దములలో నాంధ్రులు హిందూదేశమున చక్రవర్తులై నప్పటినుండియు, శుంగ వంశమువారు మగధనేలిన కాలమునుండియు హిందూమత పునర్జీవనము తలచూపినది. మయూరీయులకు పూర్వమునుండియు, బౌద్ధదంతమునకు కళింగమే క్షేత్రము. మయూరీయవిజయమునకు పూర్వము బౌద్ధమతము కళింగరాజ్యమును ప్రవేశించినట్లు శాసనములుగాని, తదితరాధారములుగాని, లేవు. హత్తిగుంఫశాసనమునుబట్టి, నందులు కళింగములోని జైనవిగ్రహము లపహరించిరనియు, ఖారవేలుడు తిరిగి యావిగ్రహములను సంపాదించవలసివచ్చెననియు, నిశ్చయము. జైనుల వెనువెంటనే, బౌద్ధు లాదినములలో జరిగియుండిరి. కావున నశోకునికి పూర్వమునే దంతము కళింగముచేరిన దను నూహ సమంజసము. బుద్ధదంత మప్పటికే దివ్యమహత్తున కాకరమై, రాజుగారి యధీనమునసేయుండెను. హిందూమతపునర్జీవనము వలనను, ఆంధ్రుల విజృంభణమువలనను, కళింగరాజ్యము పైకి హిందువులు వారి దృష్టిని త్రిప్పిరి. క్రీస్తుశకము 2, 3 శతాబ్దములలో హిందూమతమునెడ పక్షపాతము గలిగినట్టియు, హీనాయనమను మగధ బౌద్ధమతావలంబకులైనట్టియు, కళింగరాజులను, ప్రజలను, క్రొత్తగా వ్యాప్తిజెందిన మహాయన బౌద్ధమతములో చేర్చుకొనుటకు కాంచీపురమునుండి నాగార్జునుడు కళింగమునకు బోయెను. తిబేటులో దొరికిన చరిత్రలో నాగార్జునుడు ఓటీశదేశరాజును బౌద్ధునిగా

జేసినట్లు కనబడుచున్నది. పారియళః, మధ్య పరగణాలలోని సిరిపురమునుండి కోసలులు శంబలపుర ప్రాంతముచేరి, ఆదేశముననున్న ఓఢ్రజాతివారి సహాయమున, కళింగరాజ్య మనహాయముగా నుండుటచేసి, హిందూ మతౌన్నత్యమునకుకారణమగుబౌద్ధదంతము కొరకు కళింగమును జయించియుండవచ్చును. ఈయంశమునకును, నేనింకొక సందర్భము న ముందు చెప్పబోవు నింద్రద్యుమ్న గాథ కును, సంబంధముండి యుండును. అప్పటి నుండియు, జగన్నాథ మోఢ్రులకు నాథుడగు ఓఢ్రేశ్వరుడై, కళింగోడ లేక కంగోడు రాజ్యము నకు ప్రాపైయుండెను.

కళింగరాజ్యము నాశించినవాటిలో గయాకళింగములకు మధ్యమున రెంటికిని చేరియున్న నుత్కళరాజ్యము కొంత ప్రాము ఖ్యతను గాంచినది. ఉత్కళులు వ్యాపారము నకు, గయకువచ్చుచు పోవుచు నుండెడివారని బౌద్ధవాఙ్మయమువలన తెలియును. కర్ణసువ ర్ణమురాజధానిగా జేసికొని, శశాంకుడను నుత్కళరాజు (శైలోద్భవ వంశీయుడు) కళింగ మునుత్తరగంజాముపలకు జయించి యుత్కళ రాజ్యములోని భాగముచేసినపుడు ప్రప్రథమ మున నుత్కళుల గూర్చి మనము విందుము. అప్పటికి వేరుగా నున్న కంగోడను గూడ శశాంకుడు జయించెను.

యువాన్‌చ్వాంగ్ మూడు కళింగముల గూర్చి వ్రాసెను. అవి యేవనగా ఉత్తర మున, తామ్రలిప్తి, మధ్యదేశమున ఉఢ యనబడు నుత్కళము, దక్షిణమున కంగోడ. శ్రీకాకుళమువద్దనున్న కాననములో జేరిన కళింగము వేరుగా చెప్పబడెను. ఉఢాదేశ మునకు రాజుగాని, రాజధానిగాని, యున్నట్లు యువాన్‌చ్వాంగ్ చెప్పలేదు. ఆదేశమందు చారిత్రమను గొప్ప రేవుపట్టణ మున్నట్లు మాత్ర మాతడు చెప్పియున్నాడు. ఉత్కళు లప్పుడు క్రొత్తగా కర్ణసువర్ణమునుండి వచ్చి, కళింగదేశము నాక్రమించుటచేత రాజప్రతి నిధిని మాత్ర మచ్చట నునిచి, ఉఢాయని యాత్రకు దుచ్చరించు నామము నిడియుండ వచ్చును. ఉఢా యను పదము ఉత్కళముతో గాని, ఓఢతోగాని శబ్దసామ్య మున్నదని చరిత్రకారులు చెప్పలేరు. ఏలయన, యువాన్‌చ్వాంగు కాలమునాటి కింకను అది కంగోడ, కోసలముల వలె కళింగములోని భాగముగనే పరిగణింపబడుచుండెను.

8వ శతాబ్దాంతమున శైవభక్తితోనూ వీరబ్రాహ్మణమతముతోనూ, కోసలగుప్తుడు కళింగమును జయించెను. కోసల గుప్తులలో రెండవవాడగు యయాతి మహాభవ గుప్తుడు జాజిపురము రాజధానిగ జేసికొని, ప్రాచీన బ్రాహ్మణసాంప్రదాయము ననుసరించి యజ్ఞ మునుచేయ నమకట్టెను. ప్రస్తుతము ఒరిస్సా దేశమున మస్తానులు (మహాస్తానులు) అనబడు కాళింగ బ్రాహ్మణులును, గంజాము, శంబల పురి, ఒరిస్సా గర్జాతులలోని కోసలదేశపు నోఢ్ర బ్రాహ్మణులును, యజ్ఞముచేయించు టకు సంస్కారులు కానందున, యయాతి కన్యాకుబ్జమునుండి పదివేల బ్రాహ్మణులను రప్పించెను. వారి వంశీయు లిప్పుడు ఉత్కళ బ్రాహ్మణు లనబడుచున్నారు. దేశీయులగు బ్రాహ్మణులను, నిరసనభావముతో వీరు చూచుచుండిరి. ఇప్పటికిని, పూరీ జిల్లాలోని బ్రాహ్మణులు, మరియాద తెలియని వారిని

ఖొడంగ (కాళింగ) అని పిలుతురు. జగన్నాథమున మాత్రము కళింగ బ్రాహ్మణులు దేవాలయమున అర్చనాదులు చేయుచున్ననూ, ఒరిస్సా దేశమందిం కెచ్చటను వీరు దేవళములలో కానబడరు. జగన్నాథములోని పండాలైననూ, ఉత్కళ బ్రాహ్మణుల చేత అబ్రాహ్మణులుగ పరిగణింపబడి, దేవళములలో నర్చనచేయు బ్రాహ్మణుల కందరకును నీచత్వము నాపాదించుచున్నారు.

వలసదేశములు

సింహళదేశమునకు కాళింగులు వలస పోవుటను గూర్చి దురభిప్రాయము ప్రబలియున్నది. చారిత్రకముగ ప్రప్రథమమున కళింగనామ మీసందర్భమున కాన్పించుచున్నది. ఈకథ పలువు రనేకవిధముల చెప్పుచున్నను, నాకు విమర్శకపూర్వకముగ నుండునని తోచి క్రొత్తగా వెలువడిన కేంబ్రిడ్జి హిందూదేశచరిత్ర ననుసరించి వ్రాయుచున్నాను.

విజయసింహుడను లాటదేశపు రాజకుమారుడు కళింగరాజగు సింహబాహుని కుమార్తెను వివాహమాడెను. ఏకారణము చేతనో విజయుడు మాతృభూమినుండి ప్రవాసము జెంది భార్యాసహితుడై క్రీస్తుకు పూర్వమైదవ శతాబ్దాన్తమున సింహళమునకు నౌకాయాత్రచేసి ఆ దేశమునకు రాజయ్యెను. సింహళమున కార్యులు వలసపోవుట, కిదియె మొదటిసారి. ఈకథలోని లాట యను నామము భూగోళశాస్త్రజ్ఞులను విశేషము కలతపెట్టినది. వంగదేశపు చరిత్రకారులు పశ్చిమ బంగాళమున నున్న రాధయే, లాట దేశమనుచున్నారు. కొందరు లాట గుజరాతు దేశములో నున్న దందురు. మరి కొందరు, ఈ రెండిటికిని ముడిపెట్టి సింహళ దేశమున కార్యులు రెండు తెగలుగా పోయిరనియును, ఒక తెగ కళింగమునుండియు, రెండవ తెగ గుజరాతు ప్రాన్తమునుండియు, పోయిరని చెప్పుచున్నారు. పశ్చిమ బంగాళములోని రాధ దేశము క్రీస్తు శకము 6 వ శతాబ్దమున వ్రాయబడిన భవిష్య పురాణములో కాక, తత్పూర్వ మెక్కడనూ కానరాదు. అంతకు పదకొండువందల సంవత్సరములకు పూర్వము, ఆదేశము దండకారణ్యములోని భాగమైయుండవచ్చును. జైనుల అయరాంగసూత్రమందు లాట పేర్కొనబడినది గాని, దాని స్థానికవిశేషములు గాని, కాలనిర్ణయము గాని, విమర్శింపబడియుండలేదు. గంగానదినుండి గంజామువరకునూ సముద్రప్రాన్తము కళింగములో చేరినను, రాధా దేశపు ప్రజలు నౌకా యాత్రచేయుటకు సమర్థులు కారు. కావున, లాటయనునది పశ్చిమ బంగాళములోని లాట కానేరదు. గుజరాతు దేశమే లాటయని చెప్పుట గూడ సమంజసముగ కాన్పించదు.

లాట, లాల, రాధ అను నీమూడును సంస్కృతరాష్ట్ర లేక ప్రాకృతరాట్ట అను పదములకు సంబంధించినవి. వాని అర్థము క్రొత్తగా నిర్మించబడిన రాజ్యము. బర్మా తీరమున నున్న కళింగరాట్ట మిటువంటి రాజ్యములలో అతి ప్రాచీనమైనది. కల్నల్ గెరిని యను నాతడు టాలెమి వ్రాసిన భూగోళశాస్త్రములో నార్యులు క్రీస్తు వెనుక నేడవ శతాబ్దముననే బర్మాతీరమునకు వలస పోయి, అచ్చట నున్న ద్రావిడులను తరిమి,

రాజ్యము స్థాపించినట్లు వ్రాసెనని కనిపెట్టి నాడు. మజుందారు పండితుడు కూడ బర్మాలో కాళింగులు వలసపోయిన దేశము కళింగరాట్టమనియె పిలువబడెననుచున్నాడు. బర్మాలోని రాట్టమునకు రాజప్రతినిధి కళింగరాజులకు సంబంధించియుండి, వారితో వివాహ సంబంధములు చేసికొని యుండ వచ్చును.

పురియొక్క స్థానిక పురాణములో సముద్రవ్యాపారముచేయు వర్తకులకును, రాజ వంశీయులకును, వివాహములు పెక్కులుకన్పించుచున్నవి. వాణిజ్యమునకు బోయినవర్తకుల వలన విని, యొక రాజకుమారు డొకరాజ కుమార్తెను కామించి, యోడప్రయాణము చేసి, దారిలో నౌకాభంగమగుటవలన సువర్ణ మయమగు దీవిని జేరెను. వేరొకరూడ ఆప్రాంతమునకు వచ్చినప్పుడు, బంగారుయిటికలుచేసి యోడయందుంచెను. నావికులును, నౌకానాయకులును, దానిని కనిపెట్టి రాజకుమారుని నిర్మానుష్యమగు దీవిని వదలివేసిరి. అతడనేక కష్టములకు లోనై, తుదకు రాజకుమార్తెనుజేరి,వివాహమై తిరిగి మాతృదేశమునకుబోయి విశ్వాసఘాతకుడగు నౌకానాయకుని ఖండించి, బంగారు యిటుకలను సంపాదించెను. ఈ కథలనుబట్టి చూడగా ఒరిస్సా రాజకుటుంబములకు దేశాంతరముల నుండు రాజులతో వివాహసంబంధములు కలవనియు, బంగారు యిటుకలుగల దేశము స్వర్ణభూమియుని మనప్రాచీన వాఙ్మయమున నగుపడు బర్మాదేశమనియు నూహింపవచ్చును.

విజయసింహుని కథలో కొన్నిచోట్ల నాతడు మగధ మొదలగు దేశములు యాత్ర చేసినట్లు తెలియుచున్నది. మజుందారు బర్మాలోని కాళింగులు తమప్రాంతదేశము నుత్కళమని నామకరణము జేసిరని వ్రాసినాడు. వలసపోయిన ప్రజల కుచితమును, స్వాభావికమును అగురీతిని బర్మా కాళింగులు కూడ వారిదేశములకును, నగరములకును, హిందూనామములనే ఇచ్చియున్నారు. ఇది కొంతవరకు విజయుడు యాత్రచేసిన హిందూనామములుగల దేశమును వ్యక్తపరచును. అట్టి కథలు తర్వాతవారిచే ప్రక్షిప్తములైయయిన యుండవచ్చును.

కళింగవిద్యావిశేషము

చరిత్రపరిశోధకులు కాళింగులు ద్రావిడజాతివారనియు, వారి విద్యయు, భాషయు ద్రావిడములనియు, వారాంధ్రజాతికి చెందని పక్షమున, ఆంధ్రజాతికి సంబంధించిన వారనియు, అభిప్రాయ పడుచున్నారు. మజుందారు, ఆర్యసాంప్రదాయముల నవలంబించిన యుత్కళులును, నోడ్రులును, కళింగమును జయించినప్పుడు, కళింగరాజు దక్షిణమునకు పోయి విద్యాభాషావిషయముల నాంధ్రులతో సంబంధము కలుపుకొనెననియు, త్రికళింగరాజ్యమగు తైలింగమున స్థానమును కుదుర్చుకొనెననియు చెప్పియున్నాడు. కాని నేను పైనచెప్పిన రీతిని, వెంకటరంగయ్యగారు ఇండియన్ హిస్టారికల్ క్వార్టర్లి III సంపుటము 1 వ సంచికలో నిశ్చయించిన విధమునను, తైలంగ మనునదియు, తెలుగనునదియు దేశ్యపదము. దానికి సంస్కృత నామమాంధ్రము. దేశమునకును, భాషకును, ఆంధ్ర వాఙ్మయము వృద్ధిజెందిన 11 వ శతాబ్దము

నుండి, తెలుగను పేరు వ్యవహరింప బడుచున్నది. కాని, తెలుగునకును, కళింగమునకును, ఎట్టి సంబంధమును లేదు.

క్రీ. పె. నేడవ శతాబ్దము నుండియు, తత్పూర్వమునుండియు, అనగా, వేదసూత్ర కాలమునుండియు, అంగవంగదేశముల మార్గమున కళింగము కొట్టకొనదైనను, ఆర్యావర్తమునకు జెందిన దేశము. ప్రాచీనార్య వాఙ్మయమున అంగ, వంగ, కళింగములందు ముఖ్యముగా వంగ, కళింగములు నిరసనభావముతో పేర్కొనబడియుండుట సత్యము. దానికి కారణమాదేశముల నప్పుడుపూర్తిగా నార్యులు స్థానమాక్రమించకపోవుటయే. హిందూదేశమున నార్యదేశమనియు, ద్రావిడదేశమనియు, జాతీయవిభాగములేదు. ద్రావిడదేశమునకు సమముగ నార్యావర్తమును ద్రావిడరక్తపూరితమే. కాని, విద్యా, భాషా, సాంప్రదాయవిషయములనే,యార్య; ద్రావిడ భేదము కలుగుచున్నది. ఈరీతిని గమనించగా, ఆంధ్రులును కాళింగులును వేర్వేరు జాతులకు చెందినవారు. ఆర్యసాంప్రదాయము కళింగదేశపు దక్షిణపు సరిహద్దువరకును జయముగాంచి, దక్షిణదేశమున ద్రావిడ విద్యయు భాషయు, బలిష్టములును, జీవకళో ద్భాసితములు నగుటచేత మొక్కవోయి యేమార్పును కలిగించలేకపోయినవి. ఇప్పటికిని, ఆంధ్రకళింగదేశముల విభాగము, ఆంధ్ర ద్రావిడ భాషలు కలియు దేశమే అయియున్నది.

మనకు తెలిసినంతవరకు ఆంధ్రులు విద్యావిషయములందును, చరిత్రయందును, కళింగులకన్న నెక్కుడు ఘనతగాంచినారు. అనేక శతాబ్దములువారి రాజులు చక్రవర్తి పదవిని పొందిరి. పురాణములందు ఆంధ్ర రాజులు భారతవర్షములోని క్షత్రియవంశపు రాజులుగా పరిగణింపబడిరి. మహాభారతములో నొకచోట ఆంధ్రదేశ మార్యావర్త దేశములలో నొకటిగ లెక్కింపబడినది. కాని, యెన్ని చూచినను, నాంధ్రవిద్యయు, నాంధ్రభాషయు ద్రావిడములుగా నిలిచినవనియే చెప్పవలెను. వారి యూహాలకు తోచిన రీతిని నాంధ్రమునకును, కళింగమునకును, సంబంధము కల్పింపనెంచుట చరిత్ర శోధకులకు తగనిపని. ముఖ్యముగా మజుందారు పండితుడు ద్రావిడపక్షపాతి. ఖారవేలుడు విద్యవలన ద్రావిడుడని యాతని యుద్దేశము. ఖారవేలుడను శబ్దమున కర్థమే, ద్రావిడములో బల్లెము గల మనుజుడని చెప్పి యపార్థము చేసినాడు. ఈయర్థము పురస్కరించుకొని, "తీరమున విస్తారము క్షారము కలవాడ"ను సహజార్థము నతడు నిరసించెను. 'ఖార'మనగా సంస్కారములందుపయోగించునట్టి 'ఉప్పు'! కాని, పైయర్థము నతడొప్పుకొనలేదు. ఆతడు ఖారవేలుని స్వస్థానమగు పూరీజిల్లాలోని వ్యవహారార్థమును గ్రహింపవలెనని గమనించలేదు. ఈరోజునను పూరీలో 'ఖార' మనగా కర్మలయందుపయోగించెడు నుప్పునకును, జాతీయపదములయందు లవణమునకును వ్యవహరించుచునే యున్నారు. 17 వ శతాబ్దమునగూడ శంబళపురరాజొకడు బ్రాహ్మణునకు ఖుదలవణమును కానుక నిచ్చినందుల కొక యగ్రహారము నిచ్చెను. మధ్యప్రదేశమున ప్రజలు మిశ్రమైన లవణమునే వాడుకొనువారు. ఖార

వేలు డనునది ఆర్యనామము. సుద్ధోదను డనగా మంచిబియ్యము కలవాడని యెట్లర్థమో, యావిధముననే ఖారవేలుడనగా శుద్ధ లవణతీరము కలవాడని యర్థము. విజయుని ప్రాచీనకాలమందునూ కళింగరాజు సింహ బాహుడను నార్యనామమునే దాల్చి యుండెను.

హత్తిగుంఫ శాసనమువలన ఖారవేలుడు చిన్నతనముననే వ్రాయను, చదువను, నేర్చెనని తెలియుచున్నది. అదినములలో ద్రావిడ భాషలయందు వ్రాతగాని చదువుగాని లేదు. ఇదిగాక, అశోకునికాలమునుండి యైనను, కళింగము పండితుల కాస్థానమై యుండెను. ఇదివరలో వ్రాసిన విధమున పురి అశోకుని కాలమునకు పూర్వమునుండి యు బౌద్ధమైన విద్యల కాకరము. హత్తిగుంఫ శాసనమున నగపడు తడసూలియ, న అర, ఖార, వెవహార, మొదలగు తద్భవపదములను బట్టి కళింగదేశమున ఖారవేలుని నాటికే ఆర్యభాషయు, నార్యవిద్యయు ప్రబలియుండె నని మనమెరుంగవచ్చును.

ఈ సందర్భమున ఐర, మైర, పదములకు విస్తారము వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు. ద్రావిడరాజులు కొందరు పూర్వకాలమున నాపదములను వాడియుండిరి. ఐనను నాపదములు ఆర్యశబ్దభవములనియు, కళింగదేశమార్యులచేత నిరసింపబడినపుడు వానిని బిరుదములుగా కళింగరాజులు వాడిరనియు, నిస్సంశయముగ చెప్పవచ్చును. అందుచేతనే, వారు 'ఐర' శబ్దమును తప్పక బిరుదములలో చేర్చియుందురు. పురాణములలో గయ, ఉత్కళులను కుమారులు గలిగిన ఏల రాజు కథ, ఆదేశములు ఆర్యసాంప్రదాయమును అవలంబించినవని సూచించుచున్నవి. దీనిని బట్టి ఖారవేలుడు మైలులగు ఉత్కళ, గయ రాజుల సంబంధియని మన మూహింప వచ్చును.

జగన్నాథ ప్రతిష్ఠ.

ఇదివరలో చెప్పినట్లు కళింగములో ప్రజలకు పూర్వులిచ్చిన సంస్థలలో పూరీ జగన్నాథను మిక్కిలి యుత్కృష్టమైనది. కాని జగన్నాథచరిత్రము నెవ్వరును తుద ముట్టింప పరిశోధనచేసియుండలేదు. మజుందారు పండితుడును, నాతెగకు చెందిన చరిత్రకారులును, ఒరిస్సాదేశపు గాంగరాజుల కాలమున నుద్భవించిన కుక్కగొడుగువలె జగన్నాథమును గూర్చి యూహించుచున్నారు. జగన్నాథసింహాసనమును అనంతవర్మచోడగాంగదేవు డధిష్టింపకపూర్వము, చిరకాలమునుండి అఖిలభారతదేశమున జగన్నాథము ప్రాముఖ్యతజెందినదని వారలకు తెలియదు. మయూరీయుల యనంతరము, వైష్ణవమతమను నవవైదికమతము బ్రాహ్మణ పునరుజ్జీవమున బౌద్ధమతమును పరిణామము చేయువరకు, జగన్నాథమందు బౌద్ధమతము వేరు నాటియుండెను. పురాణమునుబట్టియు, స్థలచరిత్ర ననుసరించియు, యింద్రద్యుమ్నుడను పూర్వ మాలవరాజు జగన్నాథుడను సవరదేవునికొరకు నిర్మించిన దేవళపు తావున నొక నోఢ్రరాజు దేవాలయము నిర్మించెననియు, దానిని చోడగంగదేవుడు తిరిగి యుద్ధరించెననియు, స్పష్టమగుచున్నది. కాళింగులకు ప్రప్రథమమునుండియు నేటివరకును, జాతీయజీవనమును,

విద్యను ప్రసాదించి, అభివృద్ధిచేసిన దీజగన్నాధమే. కళింగ మననేల? అఖిలభారతదేశమునకు అనేకశతాబ్దములు జీవనమునిచ్చి హిందూవిద్యకును జాతీయతకును ఆధారమై యితర రాజ్యములకన్ననూ, యితరమండలముల కన్ననూ, అభివృద్ధికి కారణమైనది జగన్నాధమని చెప్పవచ్చును. బుద్ధుని దంతమునకు పూజచేయుట హిందువు లవలంబించినతరువాత హిందూమతమునకు క్రొత్తపరిస్థితు లేర్పడినవి. అందువలన నవరుల మూఢభక్తియు, బ్రాహ్మణుల యాగకర్మాసక్తియు, నేకీభవించి, లోకనాధుడగు పవిత్రమైన జగన్నాధుని పూజయందు కలసిపోయినవి. బుద్ధదంతముపూజ హిందువు లవలంబించిన వెంటనే ఓఢ్రదేశముయొక్క ఆర్యత్వ మేర్పడి, యోఢ్రదేశము పవిత్రక్షేత్రమైనది.

హిందువులు జగన్నాధుని బౌద్ధావతార మందురు. బుద్ధుని, మహావిష్ణావతారముగ హిందువులు పూజించుచున్నారు. పురాణములలో ననేకచోటుల దశావతారములు వివరింపబడినవి. కాని, పద్మపురాణమునదక్క బౌద్ధావతారమగు జగన్నాధమెందును కాన్పించదు. ఆపురాణమున మాత్రము జగన్నాధచరిత్ర సంపూర్ణముగ చెప్పబడెను. ఆకథ ఎట్లనిన :— నవరయొకడుసముద్రతీరమున,దుర్గమ కాననమధ్యప్రదేశమున విష్ణుదేవుని బుద్ధస్వరూపమున పూజించుచుండెను. ఇతరులకు చేఒక్కకుండ నవర యాదేవుని కాచుచుండెను. విష్ణుభక్తుడగు యింద్రద్యుమ్న డను మాలవరాజు విష్ణుని జీవకళతో పూజింప యత్నించగా, బుద్ధవిష్ణువు స్వప్నమున నాతని కగుపడి, తాను నవరయొద్ద నున్నాననియు, చాతుర్యముతో తన్ను తీసుకొనవచ్చుననియు, నాతనితో చెప్పెను. ఇంద్రద్యుమ్నుడు తన బ్రాహ్మణమంత్రియగు విద్యాపతి నాకార్యము సాధింప నియమించెను. విద్యాపతి క్షేత్రకాననముల దాటి, విశేషకష్టముపైన నవరయున్న ప్రదేశము చేరెను. కాని, కాననమున దాచబడియుండుటచే దేవుని చూడలేకపోయెను. ఆనవర తన నిలువెత్తుధనమిచ్చినను, దేవుని చూపననెను. బ్రాహ్మణుడు నవరయింట కాపురముండి, యాతని కూతునిప్రేమచే స్వాధీనముచేసుకొని ఆమె చతురతచే దేవు డున్నస్థలము కనుగొనెను. నవర అది కనిపెట్టి, తన కూతుని విద్యాపతి వివాహమాడ వాగ్దానముచేసెనేని, యింద్రద్యుమ్నునకు దేవు నిచ్చుట కియ్యకొనెను. ఇంద్రద్యుమ్నుడు దేవుని పూజచేసి విష్ణుప్రతిష్ట జయప్రదముగ చేయుటకు స్వర్గమునకు పోయి, బ్రహ్మను, దేవతలను, ఋషులను, ఆహ్వానముచేసెను. బ్రహ్మతో గూడ నాతడు తిరిగివచ్చునప్పటికి గలామాధవుడగు కళింగరాజు దేవుని స్వాధీనముచేసుకొనెను. ఆహ్వానింపబడిన బ్రహ్మాదులగు దేవతలు తగవు దీర్చి, దేవుని నింద్రద్యుమ్నున కిప్పించి గలామాధవుడుగూడ పూజచేయ ననుజ్ఞ యొసగిరి. ఇంద్రద్యుమ్నుడు మాలవకు పోయినవెనుక గలామాధవుడు క్షేత్రనాధుడై యుండెను. నవరసంతతివా రిప్పటికి నీజగన్నాధుని బంధువర్గముగ పరిగణింపబడుదురు. వారికి దైతులని పేరు. విద్యాపతిసంతతివారు పతితబ్రాహ్మణు లనబరగుచున్నారు. మయూరీయుల యనంతరము, వీరబ్రాహ్మ

మతము ప్రబలినప్పుడు దంతపురి యలత్ష్య ముచేయబడి శబరులను బౌద్ధులచే బుద్ధదంతము కాపాడబడినది. మయూరీయనంత రము హిందువులు కానివారలను మ్లేచ్ఛులనియు, యవనులనియు, దైత్యులనియు, హిందూగ్రంథకర్తలు పిలుచుట సామాన్యము. పురిలోని దేవాలయచరిత్రలో నట్లే యున్నది. కాననవాసులగు పశ్చిమకళింగములోని యోధులు ప్రాచీనమతావలంబకులై యుండవలెను. బయళ్ళనుండు ప్రజలు వారికంటె చపలచిత్తులు. ఈయోధులు కొంతకాలము కోసలరాజ్యములోను, మరికొంతకాలము కళింగరాజ్యములోను ఉండి తుదకు దంతపురి నివాస మేర్పరచుకొని, బుద్ధుని దంతమును పూజచేయుచుండిరి. ఇంద్రద్యుమ్నుడే ఓఢ్రరాజుతో పురికి వచ్చియుండెనో, లేక యింద్రద్యుమ్నుడు కళింగములోని యోఢ్రరాజ్యమునకు రాజుగా నుండెనో, మన మిపుడు నిశ్చయింపజాలము. అందువలననే, జగన్నాథమున కోడీశ యను పేరు వ్యవహారమున నున్నది.

ఇప్పుడు బౌద్ధమతమునకును, హిందూమతమునకును, సమాధానపర్చుటకు ఓడీశుడగు జగన్నాథుని స్థాపించిరని నేను సూచించుచున్నాడను. ఈలోకములోని మతచరిత్ర కీవిషయము మిక్కిలి ముఖ్యమైనది. అశోకుడు ప్రచారముచేసిన బౌద్ధమతము ప్రాచీనమై 'హీనాయన' మనబడెడిది. పశ్చిమోత్తర హిందూస్థానమున కనిష్కుడు రాజ్యము చేసినప్పుడు హిందూమతసంకరమగు 'మాహాయన' బౌద్ధమతము ప్రబలి, హిందూపూజావిధుల ననుసరించి,ఒకటిరెండు శతాబ్దములవెనుక వైష్ణవమతముతో నేకీభవించినది. క్రీస్తుశకప్రారంభ శతాబ్దములలో నుత్తరహిందూస్థానమున "మాహాయన-వైష్ణవమతము" వేరు నాటుకొనినది. తరువాత "హీనాయన-బౌద్ధమతము" శైవమతముక్రింద మారినది. నాగార్జునుడు ఓడీశుని బౌద్ధునిగాచేసిన దీకాలముననే. అప్పటినుండియే, బుద్ధుని దంతము విష్ణుదేవుని క్రింద మారినది. ఈదంతము హిందూదేశమంతటను ప్రసిద్ధిచెందినది. దక్షిణమునుండి నాగార్జునుడును, ఉత్తరమునుండి వైష్ణవుడగు నింద్రద్యుమ్నుడును, దాని నపేక్షించియుండిరి. అందువలననే, ఇంద్రద్యుమ్నుడు అసభ్యాతములగు శ్రమలకోర్చి, కానన మనక, పర్వత మనక, దుర్గమమగు పూరీతీరముచేరి, తన బ్రాహ్మణమంత్రికి శబరవనితనైన వివాహము గావించి, తుట్టతుదకు గళామాధవునితో సంధిచేసికొని, బుద్ధుని పవిత్రదంతము నెటులైన పూజింపసమకట్టెను. కాని, బుద్ధునిదంతము కాలక్రమమున అభేద్యమైనందున, బ్రహ్మాదిదేవతలను దేశముననుండు ఋషులనూ వైష్ణవమతస్థాపనమునకు రావింపవలసివచ్చెను. ఈవిధముగా చారిత్రకమగు పవిత్రకళింగతీరమున బుద్ధవిష్ణులు స్నేహభావమున కలసికొని, బుద్ధదేవుడు విష్ణావతారమై యుండెను. బౌద్ధులు హిందూ పూజావిధుల ననుసరించిరి. వీరబ్రాహ్మణులు వర్ణమును, అస్పృశ్యతాదోషమును దూరీకరించిరి.

శైలోద్భవవంశచరిత్ర

శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ దేవుగారు

కొన్ని సంవత్సరములకు పూర్వము సోమేశ్వరమందిరముయొక్క శిఖరము విరిగి పోవుటచే దాని నొకానొక శిల్పికారుడు బాగు చేయుసమయమున నతనికి మూడు తామ్ర ఫలకములు దొరికెను. అందులో రెంటి నాతడు పాడుచేసెను. మిగిలిన దాతనివద్ద నున్నట్లు తెలిసికొని క్రీ॥ శ॥ 1917 వ సంవత్సరము మేమాఫలకమును సంపాదించితిమి. దానిని జూడగా, మొదటిది మూడవది నశించినట్లు స్పష్టము. ఆఫలకమును మేము విహారము-ఒరిశా (Bihar-Orissa) గవర్నరుగారగు సర్. ఎడ్వర్డ్ ఆల్బర్ట్ గెయిట్, కే. సి. యస్. ఐ. సి. ఐ., ఐ. సి. యస్. గారికి సమర్పించితిమి. వారందుల వధ్యమును మహామహోపాధ్యాయులగు పండిత హరప్రసాదశాస్త్రి ఎమ్. ఎ., సి. ఐ. గారి ద్వారా పరిశీలన చేయించి విహారము, ఒడిశా రిసర్చిసొసైటీ వారి జర్నలుయొక్క నాల్గవభాగము రెండవ సంఖ్యలో పాటన్యల్లోపరాజకుమారుడగు మధ్యమరాజుగారి శెక్కలిశాసనమను పేరున దానిని ప్రచురింపజేసిరి. ఆ పరిశీలనలో కొంత భ్రమయుండజూచి దాని సంశోధన నిమిత్తము యాపరిశీలింపబడిన విషయము యొక్క పరంపరేతిహాసము నీదిగువనిచ్చితిని.

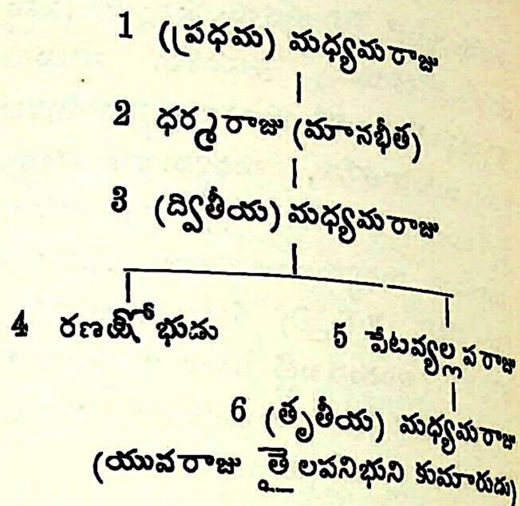
శైవవంశ మంతరించిన తరువాత పంచమశతాబ్దములో కళింగ లేక ఉత్కల మధ్యమున కొంగడరాజ్యములో పులిందసేను డనుపేరుచే ఖ్యాతినొందిన యొకరాజు పరిపాలన చేయుచుండెను. అతను యేదో యొక ప్రబలకారణమున తన రాజ్యభారమును వహింపలేక యొక మంత్రికొరకు ప్రయత్నించుచుండెను. ఆసమయమున కొందరు రాజపుత్రు లితరదేశములను జయించ గోరి, రాజపుతానానుంచి వచ్చి, యుత్కలీయపర్వతముల నాశ్రయముచేసుకొనియుండిరి. పులిందసేనుడు వారలలో నొకయోగ్య పురుషుని రాజ్యభారమును వహించుటకు కోరగా, ఆత డందులకు సమ్మతించెను. ఆ రాజపుత్రుడు పర్వతములనుంచి వచ్చుటచే వానివంశ మప్పటినుంచి శైలోద్భవవంశమని పేరుపొందెను. ఈవంశపు సంతతి కొన్నిపురుషాంతరములు రాజ్యముచేసిరి. తామ్రపలకపుకాలమున రాజ్యముచేయువారి పేరులిప్పుడు దొరకియున్న ఫలకమునబట్టి నీదిగువ నుదహరింపబడినవి. ప్రథమ మధ్యమ రాజు ఏడవశతాబ్దపు ప్రథమభాగమున రాజ్యముచేయ నారంభించెను. అతను అభీతుడను బిరుదుచే భూషితుడై యుండెను. అతని పుత్రుడగు ధర్మరాజుని మానభీతుడనియు, యశోభీతు డనియు చెప్పెదరు. అతని పుత్రుడు (ద్వితీయ) మధ్యమరాజును సైన్యభీతుడు, శ్రీనివాసుడు, మాధవవర్మ యనియు, మఱియు నతనిపుత్రుడు రణక్షోభునికి రణభీతుడనియు చెప్పుచుండిరి. మాధవవర్మ (క్రీ॥ శ॥) 620 లో ప్రబలప్రతాపశాలిగానుండెను. ఇతను (క్రీ॥ శ॥) 640 లో రాజసూయయాగమునుచేసిన ట్లు తక్కశిలి

హాసమునుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. ప్రస్తుతము దొరికియున్న ఈవంశపు నాలుగు తామ్రఫలకములలో మాధవవర్మకాలపుఫలకము బుగుడాలోను, మధ్యమరాజుకాలపు ఫలకములు పారికుద (ఖోదా) లోను, (మూడవ) మధ్యమరాజుకాలపు ఆఖరుఫలకము టికిలి (టెక్కలి) శివాలయములోను దొరికెను. ఇందునబట్టి వీరలు "కోంగద" రాజ్యమును దక్షిణగంజామువరకూ విస్తరింపజేసియుండినట్లు నిశ్చయము.

కళింగ, లేక, యుత్కలములో క్రీ॥శ॥ 520 మొదలు 1042 పర్యంతము కేశరీవంశపురాజులు స్వాధీననరపతులుగా రాజ్యము చేయుచుండిరి. పైనచెప్పబడిన శైలోద్భవ వంశీయపురాజులు, ఈకేశరీవంశీయుల కాధీనమైయుండుట యసంభవము. ఏడవశతాబ్దారంభములో పశ్చిమ గాంగధిపుడగు శశాంకరాజనరేంద్రగుప్తుడు యుత్కల మాక్రమణచేసియుండినట్లు కొందరు చెప్పెదరు, గాని, యప్పటి కేశరీవంశపురాజగు నరపతిలలితేంద్రకేశరి యుత్కలములో స్వాధీననరపతిగా నుండెను. కావున నాసమయమున నుత్కల మితరరాజ్యాంతర్గతమని చెప్పుట యుచితముకాదు.

దశమ శతాబ్దములో గంజాము యొక్క దక్షిణప్రదేశములో (ప్రస్తుతపుటెక్కలిలో) పద్మచంద్రుడను పేరుగల నొకశాక్తరాజు రాజ్యముచేయుచుండెను. అతనుపై నుదహరించిన శైలోద్భవ వంశపురాజగు రణక్షోభునివలన తరుమబడినందున, నతనితమ్ముడగు పేటవ్యల్లపరాజు కోంగదము యొక్క దక్షిణప్రదేశపు యడవులలోనికి పోయి, భీమునివలన స్థాపింపబడిన మల్లికేశ్వరస్వామిని తమ రాజ్యముకొరకు ప్రార్థన చేయగా, నాస్వామి యాజ్ఞప్రకారము సైన్యము సంగ్రహించి, యాప్రదేశాధిపతియగు పద్మచంద్రదేవుని యుద్ధములో నోడించి, బెండవద్దకోటగట్టి యచ్చట నివసించెను. ఇచ్చట యొక శివాలయమున్నది. ఆయాలయ మిప్పుడు దొరికిన తామ్రఫలకపు (తృతీయ) మధ్యమరాజుగారి శివమందిరముతో సమసాదృశ్యమును, ప్రాచీనమైనదియునైయుండుటచే నది శైలోద్భవ వంశపు కీర్తిగా నెంచబడుచున్నది. ఈరాజు మొదట నెచ్చోటను బసచేసి మల్లికేశ్వరుని నారాధించి తమ రాజ్యమును పొందుటకు యత్నించెనో నది రాజబసయని పిలువబడుచున్నది. ప్రస్తుతమది రాయవలసయని చెప్పబడుచున్నది. ఇచ్చట పాండవుల గుహయని నొక గుహగలదు. మరియు నామెట్టమీద బసయొక్క భగ్నావశేషముగలదు. పేటవ్యల్లపరాజు నసుగదగిరి నుంచి కొంత పార్వత్యసైన్యమును సంగ్రహించి, యతని యన్నయగు రణక్షోభుని నోడించి, కోంగదరాజ్యముమీద అధికారము చేసెను. ఇతని తదనంతర మితని పుత్రుడగు (తృతీయ) మధ్యమరాజు కోంగదముయొక్కయు, దక్షిణమునందు జయింపబడిన రాజ్యముయొక్కయు, యధిపతియాయెను. ప్రస్తుతము శివాలయములో దొరికిని తామ్రఫలకపు లిపియు, పదకొండవ శతాబ్దపునుల్కిఫలకపు లిపియు సమకాలీనముగా నుండుటచే (తృతీయ) మధ్యమరాజు పదకొండవ శతాబ్దపు రాజని స్థిరపరచబడినది. పదకొండవ శతాబ్దములో శైలోద్భవ వంశీయపురాజు, తనకూతురగు కస్తూరికామోదినిని, దక్షిణ కళింగాధిపతియగు గంగవంశపు అనంతవర్మ చోడగం

గతో వివాహము చేయించెను. కన్యాదాన సమయమున విజితదక్షిణదేశమును "టికిలి" స్వరూపముగా దానము చేసెను. అదిలగాయితూ యీ రాజ్యమునకు టికిలి యని పేరు గలిగినది. ఆశైలోద్భవ వంశపురాజు సహాయమున నుత్కలపు కేశరీరాజును, యనంతవర్మచోడగంగ యోడించి యుత్కలమును స్వాధీనము చేసుకొనెను. శైలోద్భవవంశవృక్షము మీాక్రిందివిధముగా నున్నది.

కళింగము: ఎలమంచిలి

మహారాజశ్రీ గొబ్బూరు వెంకటానంద రాఘవరావుగారు, బి. ఎ.

క్రీస్తుపూర్వపు కళింగ ప్రశంస.

కళింగమను పేరువచ్చుటకు కారణము

కళింగము ప్రాచీనహిందూరాజ్యములలో ప్రసిద్ధమైనది. ఋగ్వేదమునందుగూడ నీ రాజ్యము పేర్కొనబడినట్లు తెలియుచున్నది. త్రిత్సునాయకుడగు సుదాసునికిని, యయాతిపుత్రులగు, దృహ్యు, తుర్వసుప్రముఖులకును జరిగిన పోరాటము ఋగ్వేదమునందలి సప్తమమండలమునందలి 18 వ సూక్తమునందు వర్ణింపబడియున్నది. యయాతికి శుక్రాచార్యుని పుత్రికయగు దేవయానివలన యదుతుర్వసు లుద్భవించిరి. వృషపర్వుడను దానవనాయకుని పుత్రికయగు శర్మిష్ఠవలన, దృహ్యు, అను, పూరులను కొడుకులు ముప్వురు జనించిరి. వీరి వంశములు మహాభారత హరివంశము లందును, మత్స్య, వాయు, బ్రహ్మాండ, విష్ణు, ఆగ్నేయ, భాగవతాది పురాణములయందును స్వల్పభేదములతో సమగ్రముగా వర్ణింపబడినవి.

యయాతిపుత్రుడగు అనువున కిరువదియైదవతరమువాడగు బలియను రాజునకు సంతానము లేకపోయెను. ఇట్లుండగా కొంతకాలమునకు దీర్ఘతముడను మునివరుడు గ్రుడ్డివాడగుటచే భార్యాపుత్రులవలన నిరసింపబడి, గంగానదిలో గొట్టుకొనివచ్చుచుండగా, బలి చూచి పైకి తీయించి, తగువిధమున పూజించి, సంతానలబ్ధి గోరెను. బలి క్షేత్రమునందు దీర్ఘతమునికి అంగ, వంగ, కళింగ, సుహ్మ, పుండ్రులను నైదుగురుపుత్రు లుద్భవించిరి. వారలు మహోదధి నంటియున్న తూర్పుతీరపు దేశము నేలిరి. వార లేలిన రాజ్యములు వారి పేరులనే వ్యవహరింపబడుచున్నవని మహాభారత, హరివంశములు, మత్స్య, వాయు, బ్రహ్మాండ, విష్ణు, ఆగ్నేయాదిపురాణములు తెలుపుచున్నవి. ఒక్క భాగవతముమాత్రము ఆంధ్రుడను నారవకుమారుడుకూడ దీర్ఘతమునికి బలిక్షేత్రమునందు జన్మించెననియు, ఆతడుకూడ తూర్పుతీరమున నొకదేశమున కధిపతియయ్యెననియు, నారాజు పేరున నాదేశము ఆంధ్రదేశ మనబరగుచున్నదనియు తెలుపుచున్నది.

బోధాయనుడు: కళింగము.

కృష్ణయజుర్వేదశాఖకు సంబంధించిన విద్యావంశములో ప్రథమ వచనకారుడును, సుప్రసిద్ధసూత్రకారుడు నగు బోధాయన మహాఋషి ఆంధ్రుడని, యనగా, నాంధ్రదేశనివాసియని జార్జిబుహ్లరు దొరవారు సప్రమాణముగా ఋజువుచేసి యున్నారు. ఈఋషి క్రీస్తుపూర్వము 14 వ శతాబ్దమువాడని శ్యామశాస్త్రిగారు తలంచుచున్నారు. అంత ప్రాచీనుడు కాడేమో యని కొందర నుమానించుచున్నారు. బోధాయనుడు తాను రచించిన కల్పసూత్రమునందలి ధర్మసూత్రమునందు ఆర్యావర్తమును, తక్కినదేశములను విస్తరించినాడు.

"సరస్వతినదికి తూర్పునను, కాలకవనము నకు పశ్చిమమునను, పారియాత్రమనగా వింధ్యమున కుత్తరమునను, హిమాలయము నకు దక్షిణమునను, ఉన్నదేశ మార్యావర్తము. కొందరు గంగా యమునా నదుల మధ్యదేశమే ఆర్యావర్తమందురు. అవంతి, అంగ, మగధ, సౌరాష్ట్ర, సింధు సౌవీర దేశస్థులు సంకరకులజులు...పుండ్ర, సౌవీర, వంగ, కళింగ దేశములకు వెళ్లినవారు పునష్టోమముగాని, సర్వపృష్టఇష్టిగాని చేసుకొనవలెను. కళింగదేశమునకు నడిచివెళ్ళినవారు పాపముచేసినవారగుదురు. అట్టివారు వైశ్వానరఇష్టి చేసుకొని శుద్ధిపొందవలె" నని బోధాయనుడు శాసించెను.

పరశురాముడు : కళింగము.

బోధాయనునిచే నిట్లు నిరసింపబడిన కళింగము పరశురామునిచేత పవిత్రము గావింపబడినది. క్షత్రియకులావతంసు డగు కార్తవీర్యుడు, తన తండ్రియగు జమదగ్నిని చంపిన పగతీర్చుకొనుటకు పరశురాముడు, క్షత్రియులనెల్ల యిరువదియొక్కమారు వెదకి వెదకి, చంపి, "దిగ్దంతి దంతార్గళాభరణీభూతమహీచక్రంబు సాధించి, విధివిహిత విధునాధ్వరుండై కశ్యపునకు దక్షిణగా నిఖిల భూవలయంబు నిచ్చి, నిస్సంగుండై కళింగదేశస్థితమగు మహేంద్ర పర్వతమునందు తపోనిత్యుండై యున్నాడు." సప్తకులపర్వతములలో నొక్కటియని ప్రసిద్ధిచెందిన యీ మహేంద్రగిరిపై పరశురామునియొద్ద కర్ణుడు విద్యాభ్యాసముచేసెను.

మహాభారతము : కళింగప్రశంస.

దుష్యంతునికిమ్ముం దేవవ్రతము
ఆది 4_2 వాడగు అక్రోధనువాడు కళింగ రాజపుత్రియైన కరండవను వివాహము చేసుకొని దేవాపి యను పుత్రుని గనెను. అర్జునుడు తీర్థయాత్రకు జనినపుడు గంగాసాగర సంగమము చూచి,
ఆది 8_188 "ఏలావనరవ్యములగు వేలావనములను సముద్రవిద్రుమ మాలాపులినస్థలముల" మీదుగ కళింగవిషయము చొచ్చి యరిగెను. రాజసూయార్థము దిగ్విజయము చేసినపుడు సహదేవుడు కళింగరాజును జయించి యపరిమితధనరాసులు గొని యరిగెను. కళింగరాజులు ఏనుగులనుపెంచుట యందును, గజసేనలతో దారుణయుద్ధములు గావించుటయందును కడు ప్రవీణులైయుండిరి. మరియు వారలు మగధరాజులకు సామంతులై కొంతకాలము వారి చెప్పుచేతలలో మసలుచుండిన ట్లగుపడుచున్నది. కృష్ణద్వేషియైన జరాసంధుడు దాడివెడలినపుడెల్ల కళింగరాజు ససైన్యముగా వానికి తోడువచ్చుచుండెను. రుక్మిణీకల్యాణసందర్భమునకూడ కళింగరాజు కరిఘటలతో రాగా బలరామాదులు నురుమాడిరి. సైంధవుడు ద్రౌపదిని భంగపఱుప యత్నించునపుడు కళింగరాజు వానితోనుండెను. భారతయుద్ధములో కళింగరాజులు, గజములు, సేనలు, చూపినశౌర్య మద్భుతము. రుక్మి కూతురగు శుభాంగిని ప్రద్యుమ్నున కిచ్చి వివాహము గావించినపుడు కళింగాదిదాక్షిణాత్య ప్రభువులు రుక్మితోకూడి, బలరామునితో జూదమాడి యసత్యములు వలికి హేళన చేయగా కోపము పెడత్తి బలరాముడు రుక్మిని, కళింగరాజును జంపివైచెను. శ్రీమద్రామాయణమునందును, కళింగప్రశంస కొంత గలదు. పాణిని, పతంజలి, కాత్యాయనుడు

మొదలగువారు కళింగదేశమును గూర్చి ప్రశంసించినారు.

మెగాస్థనీసు: కళింగము

చంద్రగుప్తచక్రవర్తి యాస్థానమునందు గ్రీకుల రాయబారిగా నుండిన మెగాస్థినీసు తానెరిగినంతవరకు మగధసామ్రాజ్యమును సమీపరాజ్యములను వర్ణించి యున్నాడు. అందు కళింగమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. "మగధసామ్రాజ్యమునకు దక్షిణముగా కళింగె రాజ్యమున్నది. సముద్రప్రాంతములందు కళింగులును, ఆపైని, మందు మల్లినాయకులు నున్నారు. గంగానది ముఖద్వారమున గంగారిడె జాతులును గంగానదిలో నొకద్వీపమునందు 'మోదెగాలింగె' వారున్నారు * * * ఈ రాజ్యమునకు పర్థాలిస్ అనునది రాజధాని. అరువదివేల వీరభటులును, వేయిగుఱ్ఱపుదళము, 700 ఏనుగులు గల సైన్య మీరాజును గొలుచును. 'మోదెగాలింగె' వారి కావల 50 వేలసైన్యము, 4000 గుఱ్ఱపు దళము, 400 ఏనుగులు గల రాజొకడు రాజ్యమేలుచున్నాడు. వారి కావల 'ఆందరె' జాతి రాజులున్నారు."

ఇందు 'మోదెగాలింగె' యనగా మధ్యమకళింగమనియు, 'ఆండరె' యనగా ఆంధ్రదేశమనియుR. C. Dutt గారూహించినది సరిగా గన్పట్టుచున్నది. ఇందువలన కళింగ మొకటిగాక మూడుభాగములుగా నున్నట్లు స్పష్టము. మొదటిది ఉత్తరకళింగము. రెండవది మధ్యమకళింగము. మూడవది మూడవ కళింగము లేక త్రికళింగము. దీని కావల నున్నది ఆంధ్రరాజ్యము. మధ్యమ కళింగము వారు గంగానదిలోని యొకద్వీపమును స్వాధీనము చేసుకొని యేలుచుండిరని విశదమగుచున్నది.

ఏరియన్.

మెగాస్థినీసునకు తరువాత నుండిన ఏరియన్ (Arrian) అను గ్రంథకారుడు తామ్రపర్ణిని గూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. "తాప్రొబేనీ అనునది పర్వతమయమైన యొక పెద్దద్వీపము. అందు తాటివనము విస్తారముగాగలదు. ఆద్వీపములో ప్రజలు రెల్లుగడ్డితో నేసిన గుడిసెలలో కాపురముందురు. వారు ఏనుగులను బట్టి, మచ్చికచేసి, ప్రత్యేకముగా వాటికొఱకు పడవలు గట్టి కళింగదేశమునకు గొంపోయి యారాజున కమ్మెదరు." కళింగరాజులు గజపతులను ప్రసిద్ధి, ఖండాంతరములకుగూడ వ్యాపించిన వృత్తాంత మిందువలన తెలియుచున్నది.

అశోకవర్ధనుడు_బౌద్ధమతము_కళింగము.

చంద్రగుప్తుని మనుమడు అశోకుడు. రాజ్యారంభకాలములో నితడు కళింగరాజ్యముపై దండెత్తి గొప్ప యుద్ధముచేసెను. రెండుపక్షముల సైన్యములలో లక్షమంది కధికముగా చనిపోయిరి. సహజదయాహృదయుడగు నారాజచంద్రు డీ ఘోరయుద్ధమునకును, జననాశనమునకును మిగుల దుఃఖించెను. శిలాకంటక మయమైన గహనమువలె మొదట క్రౌర్యాయత్తమైన యతని హృదయసీమను మహాద్భుతమైన దయాస్రవంతి పొడసూపి, క్రమక్రమముగా దినదిన ప్రవర్థమానమై వియద్గంగా ప్రవాహమువలె ముల్లోకముల వ్యాపించితనిపెను. పరమకారుణికాగ్రగణ్యుడైన యా రాజోత్తముడు అహింసామూలమైన బౌద్ధమతము నవలంబించి దానిని వ్యాపింపచేయుటకు నిరుపమానమైన కృషి

సల్పెను. నాడాతడు సమస్తదేశములకు, ద్వీపములకు బౌద్ధమత ప్రచారకుల నంపి జీవకారుణ్య మతము వ్యాపింపచేయుటచేత నేటికిని సైబీరియామొదలు సింహళమువఱకును, వాల్గానది మొదలు అట్లాంటిక్కుమహాసముద్రమువఱకు నాతని పవిత్రనామము ప్రతి గృహమునందును మారుమ్రోగుచున్నది. కళింగదేశముపట్ల మొదట నీతడు చూపిన క్రౌర్యము అతిదయగా మారిపోయి బౌద్ధమత చరిత్రయందును, ప్రపంచచరిత్రయందును అద్భుతమైన నూతనయుగము నిర్మింపగలిగెనను విషయము మఱువరాదు. బౌద్ధగ్రంథములలోను, గాథలలోను, కథాసరిత్సాగరమునందును కళింగదేశ ప్రశంస విశేషముగా గాననగుచున్నది.

కళింగనౌకాచరిత్ర

కళింగదేశస్థులు నౌకాయానము చేయుటయందతి సమర్థులై యుండిరి. మహోదధియనబరగు బంగాళాఖాతము నుత్తరించి కాళింగులు సుమత్రా, జావా, బోర్నియో మొదలగు దీవులకు వలసబోయి యచట పెక్కుదేవాలయములు నిర్మించి శిలాశాసనములు వ్రాయించిరి. ఈచరిత్రాంశములు శ్రీ రాధాకుముద ముఖర్జిగారు ఇంగ్లీషున తాము రచించిన భారతనావికా చరిత్రయందు వివరించినారు. తెలుగులో శ్రీ భావరాజు వెంకట కృష్ణారావుగారు ఇందునుగురించి గ్రంథమును ప్రకటించియున్నారు. ప్రొఫెసరు కాళిదాసనాగుగారు ఆద్వీపప్రాంతము లన్నియు స్వయముగా తిరిగిచూచి, కళింగదేశస్థుల నాగరకత ఆయాద్వీపములలో నెట్లువ్యాపించి నేటికిని నిలిచియున్నదో గమనించి యావిషయమయి గ్రంథములు వ్రాసియు, నుపన్యాసము లిచ్చియు, చిత్రముల ప్రదర్శించియు, విశేష ప్రాచుర్యము గావించుచున్నారు. (ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమువారి తరఫున నీ మధ్య యీవిషయమై వీరిచ్చిన యుపన్యాసము లన్నియు ఆంధ్రదేశీయైతిహాసమండలివారిచే ప్రకటింపబడినవి.)

కళింగాంధ్రజనులచే మొదట నాక్రమింపబడిన యీద్వీపములన్నియు నిటీవల చీనా, జపాను ప్రజలచే నావరింపబడుచున్నవి. హిందూజనుల సంఖ్య చాల స్వల్పముగ నున్నను, చీనా జపాను జనుల సంఖ్య యీ ద్వీపములలో మిగుల వృద్ధిచెందుచున్నను చిరస్థాయియైన కళింగాంధ్ర నాగరకతా ప్రాబల్యమా ప్రాంతములం దింకను చెడలేదనియు ఇటుపైనైన కళింగాంధ్రజనులీ ద్వీపముల కధికసంఖ్యాకులుగనరిగి తాము బాగుపడి మాతృదేశమునకు పేరు తేవలయుననియు, C. F. Andrews దొరవారు మోడర్న్ రివ్యూ పత్రికలలో చేసిన హితోపదేశము మనవారి దృష్టి నాకర్షింపవలయుననియు, బర్మా రంగూన్ ప్రాంతముల కరుగుచున్నంతకంటె నధికసంఖ్యాకులు కళింగాంధ్రజనులీ ద్వీపములకుకూడ బోయి తామభ్యుదయము నొంది మాతృదేశమునకు గౌరవము కూర్చెదరు గాకయనియు నొక్కి వక్కాణించుచున్నాను.

II

క్రీస్తుశకమునకు పూర్వపు కళింగము యొక్క చరిత్రాంశములు కొన్ని చర్చించితిమి. ఇక చాళుక్య యుగమువఱకు గల చరిత్రాంశములు కొన్ని గమనింతము.

మహాభారత యుద్ధానంతరము యుధిష్ఠిరుడు హిందూదేశము నంతను ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ పరిపాలించెనుగదా! నాటినుండి

నేటివరకు కళింగరాజ్యము నేలిన రాజులను గూర్చియు వారి రాజ్యవిశేషములగూర్చియు తెలిపెడి గ్రంథమొకటి బాబు భవానిచరణ చాందోపాధ్యాయులవారిచే సంపాదింపబడి నది. శ్రీపురీ జగన్నాథ దేవాలయమునం దున్న తాళపత్రగ్రంథములలో లభించిన పురుషోత్తమచంద్రికయను గ్రంథమునందీ వంశావళి గన్పట్టుచున్నది. మరియు నిప్పటికి సుమారు నూరుసంవత్సరములక్రిందట చరిత్రాభిమానియైన స్టార్లింగు దొర (Starling) Asiatic Researches అను పత్రికయొక్క 15 సంపుటమునందు కళింగరాజవంశావళిని గూర్చి వివరముగ వ్రాసియుండెను. ఈ రెండు గ్రంథములలో వంశావళులకు భేదములున్నవి. వీటినాధారముగా తీసుకొని హంటరు దొరగారు (W. W. Hunter's Orissa) తాము రచించిన ఒరిస్సా అను గ్రంథమున కనుబంధముగా నొకవంశావళిని తయారు చేసినారు. మన కవసర మున్నంతవఱకు అందులోని రాజులపేళ్ళు కొన్ని చూపుచున్నాను.

క్రీ॥పూ॥ 538 మొ॥ 421 వరకు, వజ్రదేవ: ఇతనికాలములో మార్వారు, ఢిల్లి ప్రాంతములనుండి వచ్చి యవనులు ఒరిస్సా దేశమును జయించిరి. కాని తరువాత పరాజితులైరి. క్రీ॥పూ॥ 421 మొదలు 306 వఱకు నరసింహదేవ, సారసాంక: ఈ కాలములో ఉత్తరమునుండి యవనులు దండెత్తిరి. కాని పరాజితులైరి. ఈకాలములోనే జాలేశ్వరము వద్ద దాంత్య తటాకము ప్రతిష్ఠింపబడినది. ఇది యిప్పటికిని గలదు. క్రీ॥పూ॥ 306 మొదలు 184 వఱకు మానకృష్ణదేవ, హంసదేవ: ఈ కాలములో యవనులు ఈ దేశమును జయించిరి. తరువాత పరాజితులైరి. క్రీ॥పూ 184 మొదలు 57 వఱకు భోజదేవ- యవనులను పారదోలినాడు. విశేషదేశము గెల్చి యేలినాడు. క్రీ॥పూ॥57 మొదలు క్రీ॥శ॥78 వఱకు విక్రమాదిత్య, శకాదిత్య, అను నిరువురు రాజ్యమేలిరి. . . క్రీ॥శ॥319 మొదలు 323 వఱకు శోభనదేవ - ఈ కాలములోనే రక్తబాహు డనువాని క్రింద యవనులు సముద్రముమీదుగా నీదేశమునకు దండెత్తివచ్చినారు. రాజు జగన్నాథవిగ్రహముతో పారిపోయి శోణపుర గుహాలలో దాగెను. క్రీ॥శ॥ 323 మొదలు 328 వఱకు చంద్రదేవ: ఇతడు నామకః రాజు యవనులే అధికారము నెఱపుచుండిరి. యవనులచేతనే 328 సంవత్సరములో నీతడు చంపబడెను. క్రీ॥శ॥ 328 మొదలు 474 వఱకు యవనులే రాజ్య మేలుచుండిరి. 474 లో యయాతికేసరి యవనులను పారదోలి కేసరి వంశమును స్థాపించెను. మరియు జగన్నాథ విగ్రహముల నితడే తిరిగి పూరీపట్టణమునకు గొనివచ్చి ప్రతిష్ఠించెను. ఇంతవఱకు రాజ్యమాక్రమించిన యవనులు బౌద్ధులుగాని యన్యులు గారని స్టార్లింగుగారు చెప్పుచున్నారు.

రక్తబాహు.

ఒరిస్సాదేశమును జయించిన యీ రక్తబాహుని ఘోరకృత్యములు తలచుకొని యీనాటికిని ఓఢ్రులు భయకంపితులగుచుందురు. ఈరక్తబాహు వెవడో నిర్ణయింపరాకున్నదని డాక్టరు S. Krishnaswami Aiyangar సెలవిచ్చియున్నారు. రక్తబాహునికాల మేదో తెలియనపుడు వాడెవడో నిర్ణయించుట కష్టమగునుగాని, ఇంచుమించుగ వానికాలము నిరూపింపగలిగి

నపుడు వా డెవడో నిశ్చయించుట కష్టము కాదు. పైవంశావళియు, కాలమును మన కీ విషయమున తోడ్పడగలవు. ఇందలి రాజుల పేళ్ళు కల్పితములుగా గనపడవు శ్రీ చంద్రదేవుని నాణెములు కొన్నియున్నవి. అవి మా ఎలమంచిలికొండపై దొరికినవి. ఈ నాణెములను గూర్చి (Robert Sewell) రాబర్టు సూయల్ దొరవారు (List of Antiquities in the Madras Presidency) చెన్నరాజధానిలో దొరికిన ప్రాచీన వస్తువివరము అను గ్రంథము 15 పుటలో ప్రశంసించియున్నారు. ఈయంశమే విశాఖ పట్టణమండల గజెటీరులో (Vizagapatam District Gazetteer) లో యలమంచిలి వృత్తాంతమునందు చెప్పబడినది. ఈ శ్రీ చంద్రదేవాదుల కాలములో కళింగదేశమునే గాక దక్షిణహిందూదేశమునంతను తన పరాక్రమముచే గడగడలాడించిన వీర చూడామణి సముద్రగుప్తుడు. క్రీస్తు శకము 319 సంవత్సరమునుండి గుప్తశక మారంభ మగుచున్నది. సముద్రగుప్తుడు అర్జునుని వలె బీబత్సుడై శత్రుసేనల పీనుగుపెంటల గావించి రక్తప్రవాహములు పారించినవా డగుటచేత రక్తబాహువను పరాక్రమ నామము వచ్చియుండును. ఇతడు కొంత నౌకాదళము గొనివచ్చుట చేతనో, లేక పేరే సముద్రు డగుటచేతనో, ఈ దండ యాత్ర సముద్రదండయాత్రగా వర్ణింపబడి నది. ఇది యవనదండయాత్ర యని కొం దరిచేతను, బౌద్ధదండయాత్ర యని కొందరి చేతను చెప్పబడుచున్నది. ఇతరవిషయముల నుండి, ఇతరదేశములనుండి వచ్చినవారిని మనవారు యవను లనుచుండుదురు. పైరాజ వంశములో అశోకుని దండయాత్ర గూడ యవనదండయాత్రగానే వర్ణింబడుట గను నింపదగియున్నది. గనుక యీసముద్రగుప్తుడే ఘోరపరాక్రముడై ఓఢ్రులకు రక్తబాహు వయ్యెనని నిశ్చయింపదగియున్నది. ఈ సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర వివరములు చరిత్ర గ్రంథములలో వివరింపబడియున్నవి. గనుక నే నిచట వ్రాయనవసరములేదు. ఈవంశమువారు 474 ప్రాంతమువరకు రాజ్యమేలిరి. పిమ్మట యయాతికేసరి వీరిని పారద్రోలి కేసరివంశమును స్థాపించెను. నాటినుండి యితనివంశస్థులే యీదేశము నేలిరి. ఈవంశములో కడపటివాడైన సువర్ణకేసరిని 1132 సం॥లో అనంతవర్మచోడగంగు ఓడించి తాను రాజయ్యెను.

III.

చాళుక్యులు : కళింగము.

ఏడవశతాబ్దారంభమునందు హర్షవర్ధనుడు దక్షిణహిందూదేశమంతయు జయింతునని భుజాస్ఫాలనము చేయుచు దండయాత్ర వెడలెను. చాళుక్యప్రముఖుడగు సత్యాశ్రయ శ్రీ పులకేశివల్లభుడు నర్మదా తీరమున నతని నెదుర్కొని పరాజితుం గావించి స్వగృహోన్ముఖుని గావించెను. పిమ్మట నీసత్యాశ్రయుడు కళింగమును వేంగిని జయించి తన సోదరుడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని రాజప్రతినిధిగా నిలిపెను. క్రీ॥ శ॥ 615 లో నీ కుబ్జుడు స్వతంత్రుడై పూర్వచాళుక్య వంశస్థాపకుడని చరిత్రలో ప్రసిద్ధినొందినాడు.

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు (615_633)

ఇతడు రూపమునకు పొట్టివాడైనను పరాక్రమమున గట్టివాడు గనుక విషమసిద్ధి

యని బిరుదుపొందెను. "స్థలజలాదపి దుర్గ విషమేష్వపి" అనగా స్థలదుర్గముగాని జలదుర్గముగాని, ఎంత విషమదుర్గమైనను సాధించితీరవలెను గనుక యీబిరుదము సార్థకమయినదని, మా యలమంచిలి సమీపమందున్న తిమ్మాపురశాసనమునందు వర్ణింపబడియున్నది. ఈతడు తన రాజ్యకాలము యొక్క పదునెనిమిదవ సంవత్సరమునందు (శా. శ. 555 సం॥) (శ్రావణశుద్ధపూర్ణిమనాడు (7 జూలయి 632 సం॥) విష్ణుశర్మ, మాధవశర్మ యను బ్రాహ్మణులకు కలవలపల్లి గ్రామమును దానముచేసెను.

దిమిల

కలవలపల్లి దిమిల కొక మైలు దూరముననున్నది. దిమిల యలమంచిలికి మూడు మైళ్ళున్నది. ఇప్పుడొక కుగ్రామమైనను పూర్వము దిమిల చాల ప్రసిద్ధమైనది. ఆంధ్రుల నౌకాధికారమున కిదియొక ప్రబల నిదర్శనము. ఇచట గొప్ప దీపస్తంభము లుండెడివి. తూర్పుతీరమున రాకపోకలు గావించుచుండిన యోడల కీ స్తంభములు మార్గదర్శకములై యుండెడివి. దిమిల ప్రక్కనే తెరువుపల్లె యను గ్రామమున్నది. అందు రత్నాకరస్వామి యాలయము నేటికిని గలదు. ఈ దేవాలయము సమీపమున ప్రాచీనకాలమునాటి యిటుకలు వేనవేలున్నవి. రత్నాకర మనగా సముద్రము. సముద్రదేవుని గౌరవార్థము ఆలయము కట్టబడినది. సముద్రముమీది యోడలకు తెరువు చూపించుటకు అనగా దారి యిది యని చెప్పుటకు దీపములు లేక దివ్వెలు ప్రతిష్ఠింపబడినచోటు, కాలక్రమమున దిమిల మైనది.

సర్వసిద్ధి 633_663

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని కుమారుడు జయసింహుడు. ఇతని కోరికలన్నియు నెరవేరినవి. అనగా సిద్ధించినవిగనుక సర్వసిద్ధియని యితని బిరుదునామము. ఇతడే సర్వసిద్ధి పట్టణమును కట్టించినాడు. ఈమండల మిప్పటికిని సర్వసిద్ధి తాలూకా యను పేరనే సర్కారు లెక్కలలో వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇతడును, ఇతని తరువాతవా రనేకులు నీ సర్వసిద్ధి బిరుదమును వహించుచుండిరి. ఇతని శాసనము లనేకముగా దొరికినవి. సర్వసిద్ధి సరసులకు ప్రసిద్ధిచెందినది. నెల్లూరి నెఱజాణల మాట లీసర్వసిద్ధిసరసులకడ సాగి రాలేదు.

దండిమహాకవి

ఆంధ్రనాథుడగు నీజయసింహ సర్వసిద్ధిని దండి మహాకవి తనదశకుమారచరిత్రలో వర్ణించియున్నాడు. ఈయంశమును గమనించక రమేశచంద్రదత్తుగారు దండి ఆరవశతాబ్దివాడని వ్రాసినారు. దండి కృత కావ్యాదర్శమును వివరణ సహితముగా ప్రకటించిన రావుబహద్దర్ రంగాచార్యులవారు గూడ యీఅంశమును గమనించకయే దండి కాలనిర్ణయము చేసిరి. ఈజయసింహుని పేర్కొనిన దండి యితని సమకాలికుడో, కొంచెము తరువాతి వాడో, కావలెను. కాని ముందువాడు కాజాలడు. కావున దండి మహాకవి 7వ శతాబ్దపు మధ్యనుగాని చివరవఱకుగాని యుండెనని చెప్పుట సమంజసము. కళింగదేశపు వసంతోత్సవ వివరములును, యాంధ్రుల ప్రచండ నౌకాబలము, నౌకా సమరకౌశలము గూడ దండివలన చక్కగా వర్ణింపబడినవి. (చూ. మన్త్రిగుప్త

చరితమ్. సప్తమోచ్ఛ్వాసః) "కళిఙ్గరాజస్స హోఙ్గినేన, సహచతనయయా, సకలేన చ నగరజనేన, దశత్రీణి చ దినాని...సైకత తలే"...సాగరతీరకాననే క్రీడారసజాతా సక్తి రాసీత్......ఆంధ్రనాథేన జయసింహేన సలిల తరణసాధనానీతే నానేకసఙ్ఖ్యే నానీకేన......

ఆంధ్రనగరి

దండి మహాకవి ఆంధ్రనగరమును గూర్చి యిట్లు చెప్పుచున్నాడు. "ఆంధ్రి నగరం. తస్య నాత్యాసన్నే సలిలరాశిసదృశస్య కలహంసగణగళితనళినదళసంహతిగళిత కిఞ్జల్కశకలశారస్య సారసశ్రేణీశేఖరస్య సరస......" ఈవర్ణనమునుబట్టి ఆంధ్రనగరి సమీపమున సముద్రమువంటి సరస్సున్నది గనుకను, గొప్ప సరస్సు కొల్లేరేగనుకను, కొల్లేరు పక్క నాంధ్రనగరి యున్నదని చరిత్రకారులు తలంచుచున్నారు. కాని జయసింహుడు కట్టిన సర్వసిద్ధియే నాటియాంధ్రనగరియనియు, దీనినే దండి పై ప్రకారము వర్ణించెననియు తోచుచున్నది. సర్వసిద్ధి పల్లవునాటిలో నున్నది. శారద, వరాహ నదులు తమజలముల నీప్రాంతముననే తెచ్చి పోయుచున్నవి. యలమంచిలికి దక్షిణముగా "పెంజెరువు" లోనగు గొప్ప తటాకములున్నవి. ఇప్పటి వ్యవసాయపు సదుపాయమునుబట్టి ఎక్కడకక్కడ చిన్న చిన్న చెఱువులు లేచుచున్నవి. గాని నైసర్గికస్వరూపములవలన యలమంచిలి మొదలు సర్వసిద్ధి వరకు కొండల దిగువ స్వతస్సిద్ధమైన గొప్ప సరస్సుండెననియు నందు దండి వర్ణించిన పువ్వులు పక్షులు నుండెననియు తలంపవచ్చును. 30 సంవత్సరముల క్రిందటి వఱకు పెంజెరువులో నేనుగు మునుగునంతటి నీరుండెడిదనియు నందు తామరపువ్వులు కొంగలు మొదలగునవియుండెడివనియు పెద్దలు చెప్పుచున్నారు. కొత్తవలకట్లు, కొత్తరస్తాలు, కొత్తచెఱువులు పుట్టి యిప్పు డిట్లున్నను, పూర్వము మైళ్ళకొలది దూరము వ్యాపించి, సముద్రమువంటిదని చెప్పదగిన గొప్ప సరస్సొకటియుండెనని నిరభ్యంతరముగా చెప్పగలము. దీని కొక ప్రక్క నౌకలకు నేత్రమువంటి దీపస్తంభములతో దిమిలయు, ఆవల నాంధ్రరాజధానీ నగరమై సర్వసిద్ధియు నొప్పుచుండెడివని నిశ్చయింపదగియున్నవి. మరియు నీజయసింహుని కాలములోనే యువాన్ చాంగ్ అను చీనా యాత్రికుడీదేశమును చూడవచ్చెను.

రెండవ విష్ణువర్ధనుడు 663_672

ఇతని నాణెములు కొన్ని ఎలమంచిలి కొండపై దొరికినవి. ఇవి యాతనివని 1895 సం॥లో హల్ట్జు దొరవారు నిశ్చయించినారు. ఇవి కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని నాణెములని బ్ర॥ శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు ఆంధ్రుల చరిత్రము I. 272 లోవ్రాసినారు కాని అది పొరపాటు. అవి రెండవ విష్ణువర్ధనుని నాణెములని విశాఖపట్టణ గజెటీర్లో స్పష్టముగా వ్రాయబడియున్నది.

మంగి యువరాజు 672_696

కొక్కిలి విక్రమాదిత్య భట్టారకుడు 709

ఈ తండ్రి కొడుకు లిద్దరును ఎలమంచిలినే రాజధానిగా చేసుకొని యీప్రాంతమేలినారు. వీరి శాసనములు కొన్ని భీమునిపట్టణము తాలూకాలోని ముంజేఱు గ్రామమున దొరికినవి. కీర్తిశేషులగు గురజాడ

అప్పారావుపంతులుగారు వీనిని పరిశోధకు లకు బంపినారు. ఈశాసనములలో వీరికి ఎలమంచిలి రాజధానిగా వర్ణింపబడినది. ఈకొక్కిలి రాజు తన పేర నొక పల్లెకూడ కట్టించిన ట్లగుపడుచున్నది. ఈకొక్కిలి రాజ పల్లె 'కొక్కిరావల్లి' యను కుగ్రామమై యల మంచిలి కొక మైలు దూరమున నున్నది.

కోకిలవర్మ

ఇతని దానశాసనములు రెండు దొరి కినవి. అందు భోగపుర విషయము మధ్యమ కళింగములోనిదనియు, ఎలమంచి వీనికి రాజ ధానియనియు చెప్పబడినది. మధ్యమ కళిం గమునే మెగాస్తినను మోడెగాలింగె యని పిలచినట్లు వ్రాసిన విషయము ఇండియన్ ఆంటిక్వేరీ Vol. 6. 338 లో గూడ నిశ్చ యింపబడినది.

మొదటి చాళుక్యభీమవిష్ణువర్ధనుడు 888_918.

ఈతని శాసనమొకటి 1909 సంవత్స రములో ఎలమంచిలికి 12 మైళ్ళ దూరమం దున్న కళింకోటలో దొరికినది. ఇందుగూడ యలమంచి కళింగ విషయమును, దేవరాష్ట్ర మును బేర్కొనబడినవి. ఈదేవరాష్ట్రము సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనమునం దును పేర్కొనబడినది. మూడు కళింగము లుండుటచేత ఏ కళింగమునకు ఎలమంచిలి రాజధానిగానుండెనో ఆకళింగమే ఎలమంచి కళింగమని వీరభద్రరావుగారు చెప్పినది యుక్తియుక్తముగానే యున్నది. ఎలమంచి కళింగ ప్రశంసగల శాసనమొకటి నరస పట్నం కలక్టరు కచేరిలో కలదని శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు దయతో నాకు దెలిపినారు. నేను ప్రయత్నించగా ప్రస్తుత మాశాసన మచ్చట లేనట్లు తెలిసినది.

భవభూతిమహాకవి కాలము

కళింకోట శాసనమునందు మరొక విశేషముకూడ కలదు. భవభూతిమహాకవి రచించిన మాలతీమాధవములోని భరతవా క్యము దెలుపుశ్లోకము, ఈశాసనముయొక్క ధ్యానశ్లోకములలో గన్పట్టుచున్నది. కనుక భవభూతి యీ శాసనమునకు పూర్వమం దుండెనని నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇట్లు బహుశతాబ్దముల కాలము మధ్యమకళింగమునకు రాజధానియై యుం డిన యలమంచిలి పదవశతాబ్దప్రారంభము నం దాగౌరవము గోల్పోయెను. 920 సంవ త్సరప్రాంతమందు రాజ్యమేలిన అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుడు రాజమహేంద్రవరము కట్టించి దానినే ఆంధ్రరాజ్యమునకు రాజధానిగాచేసి రాజమహేంద్రు డనుబిరుదు మొదటవహిం చిన ట్లగుపడుచున్నది. నాటినుండియు యల మంచిలి కొంతకాలము గొప్పదుర్గమునుపట్ట ణమునై యుండెనని క్రిందియంశములు నిరూ పింపగలవు.

IV వెలనాటి చోడులు, ఎలమంచిలి.

కొమ్మనమంత్రి

అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుడును, అతనివం శమువారును 1118 సంవత్సర ప్రాంతమువ రకు ఈమండలమంతయు తాము స్వయముగ పాలించిరి. 1118 సంవత్సరమున పట్టాభిషిక్తు డయిన విక్రమచోడుడు తానుచోడదేశమును స్వయముగా పరిపాలింపబోవుచు కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుని తనకు ప్రతినిధిగా నీమండ లము నేలుమని నియమించెను. ఈరాజేంద్ర చోడుని మంత్రిపేరు కొమ్మన. ఈ రాజమం త్రుల కాలములో నీమండలమెంతసుభిక్షుగా నుండెనో, పరిపాలనాక్రమ మెట్టిదో మంచన

కవి కేయూర బాహుచరిత్రమునందు వర్ణించి యున్నాడు. ఈక్రింది పద్యము లుదాహృత ములు :—

I. 19. గీ॥ మంటికడవ నులకమంచంబు పూరిల్లు నూలిచీర రత్నకీలితంబు గాని పైడితొడవుగలుగు ఔఱుంగరు...పుర ములోని జనములెల్ల.

I. 24. సీ॥ నవకోటిపరిమిత ద్రవిణమే భూపాలు భండారమున నెప్డుబాయకుండు। నేకోనశతదంతు లే రాజు నగరిలో నీలమేఘంబుల లీల గ్రాలు। బలవేగ రేఖ నల్వదివేల తురగంబు లేన రేంద్రుని వాగినెపుడుదిరుగు। బ్రతి వాసరంబు డెబ్బదియేనుపుట్లు నేయే విభుమందల నెపుడుగల్గు। నట్టియధికవిభవుడగు కులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోడనృపతికిష్టసచివ। తంత్ర ముఖ్యుడనగు మంత్రి గోవింద నందనుడు కొమ్మన ప్రధానుడొప్పు।

I. 25. ...కొమ్మన ప్రెగ్గడకీర్తి మాటల నీడెలుపగనేల తత్కీర్తియు ప్రతిష్ఠితమైన తటాక దేవతానిలయ మహాగ్రహారతతి నేటికి నెల్లెడ దాన చెప్పగన్.

I. 26. రమణీయమైన కూర్మగ్రామమునయందు గురుదుర్తి పురమున గ్రొత్త చర్ల ....గళింగరాష్ట్రింబులోని యెలమంచి లాదిగా నెలమి ముప్పదిరెండు విష్ణు ప్రతిష్ఠలు వెలయజేసి.........

ఈ కొమ్మన మంత్రి యెలమంచిలిలో త్రవ్వించిన తటాకము కొమ్మాయగుండ మనుపేర నేటికిని వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇప్పటి కెనిమిదివందల యేండ్లక్రిందటిదని సూచించు ప్రాచీనమండప మొకటి నేటికిని మన కగుపడుచున్నది. మఱియు నీ కొమ్మన మంత్రి ప్రతిష్ఠించిన వైష్ణవాలయము మాయూరి కొండపై గోపాలస్వామి గుడియన నొప్పుచు నేటికిని నిలిచియున్నది. నూరు సంవత్సరముల క్రిందట నది కొంత పాడుగాగా కోడుగంటి గోపాలరావుగారను నాతడుదానిని మరల నుద్ధరించి నిలిపినాడు.

మంచనకవి వర్ణించిననాటి మహద్వైభవమంతయు దగ్ధపటలమైపోయినది. ఈగుడియు కొమ్మాయగుండము మాత్రము కాలపురుషుని వశముగాక మనకు నిదర్శనముగా శల్యములట్లు నిలిచియున్నవి.

పంచధారలు

ఎలమంచిలి కైదుమైళ్ళ దూరములో పంచధారలను క్షేత్రమున్నది. ఇచ్చటధారలింగస్వామి ప్రతిష్ఠితుడైయున్నాడు. ఇక్కడ పెక్కు శాసనము లున్నవి. ఇందు గొన్ని మాత్రము ప్రకటింపబడినవి. విశ్వచాళుక్య భూవిభుని శాసనమువలన, కావ్యాలంకార చూడామణి రచించిన విన్నకోట పెద్దన్న మహాకవికాలము నిర్ణయింపబడు చున్నది. ఇటీవల Oxford University వారి తరుపున సింగ్లండులో దొరగారొకరు ఇందలి శాసనము లొకటి రెండు ప్రకటించిరని వింటిని.

V. కృష్ణదేవరాయలు రాయవరము

కృష్ణదేవరాయలవారు 'ఆముక్తమాల్యద'లో వర్ణించినప్రకారము 'కళింగదేశ విజగషామనీమం దండెత్తి' వచ్చుచు మార్గ మధ్యమున సర్వసిద్ధిసమీపమున నొకచో విడిసెను. ఆప్రదేశమునందా రాజచంద్రుని కేమివిశేషము గోచరించెనోగాని తానువిడిసినచోట తక్షణమే పురమొకటి నిర్మించి దానికి కృష్ణదేవరాయవరమని పేరుపెట్టి శిలా

శాసనము వ్రాయించెను. ఆయూరిసంత బయలున నీశాసనముతో నొక నల్లరాయి పడియున్నది. ఆప్రాంతప్రజనులు దీనిని రాచబండయని వ్యవహరించుచున్నారు. కాలక్రమమున కృష్ణదేవరాయవరములో కృష్ణదేవపదము లోపింపగా రాయవరముమాత్రము మిగిలినది. ఈతాలూకా మునసబుకోర్టు బహుకాలమిచ్చటనే యుండెను. ఇటీవల యలమంచిలికి మార్చబడినది. రాయవరము యలమంచిలి కారుమైళ్ళదూరమందున్నది.

V. పూసపాటివారు. ఎలమంచిలి.

కృష్ణదేవరాయులవారు దిగ్విజయము చేసి విజయనగరసామ్రాజ్యము విస్తరింపచేసిరి. కాని 1565 లో జరిగిన తాళికోట మహాయుద్ధముతో మన తెలుగువారి యధికారము మట్టమైపోయినది. తురుష్కాధికారము చెలరేగినది. హైదరబాదు నవాబులకు లోబడి పూసపాటివారీప్రాంతముపై యధికారము పొందజూచిరి. కాని గొప్పదుర్గమగు యెలమంచిలి వారికి చాల కష్టసాధ్యమయ్యెను. కావున దానిం ధ్వంసము చేసి దగ్ధపటలము గావించి యథేచ్ఛగా చూరగొనిరి.

ఈవిషయము సగర్వముగా నేటికిని పూసపాటివారు తమ బిరుదావళులలో చేర్చుకొని వర్ణించుకొనుచున్నారు. (చూ॥ శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి యాంధ్ర కవి జీవితములు- పుటలు 32, 37).

బిరుదు 20—నెల్లూరు, యెలమంచిలి, కంచి, దేవగిరి చూరకారులు- ఈనాల్గు పట్టణములు నాలుగు రాజధానులై యుండెడివి. నెల్లూరు మనుమసిద్ధిది. ఎలమంచిలికళింగాధిపునిది. కంచి చోళప్రభునిది. దేవగిరి యాదవవంశజులది—

బిరుదు 63—కంజి, చెంచీ, యెలమంచిలి, నెల్లూరు, ద్వారకాపురి, నిర్థూమధామములు.

ఇట్లు పూసపాటివారి క్రోధాగ్నికి యలమంచిలి దుర్గము ఇంధనమై భస్మీభూతమయి పోయినది. ఇపుడూరును పేరును లేక తదనంతరదనపద్ధతి నెట్లో కాలక్షేపము చేయు వేదజనుల కేడువేలమందికి నిలువనీడయై యెలమంచిలి చిన్న యూనియనుగానున్నది.

అయినను, కళింగదేశవిషయమున నశోకవర్ధనుడు తొలుత చూపిన, శౌర్యాగ్ని పరమకరుణాస్రవంతిగా మారిపోయినట్లే, యెలమంచిలిపై పూసపాటి ప్రభువులు చూపిన క్రోధాగ్ని మహౌదార్యస్రవంతిగా పరిణమించి చరిత్రపరిశోధకుల దనివి యాప్రాంతముల మట్టిదిబ్బల మరువుననున్న మధ్యను కళింగాంధ్రుల తొంటివైభవము పునఃప్రకాశము గాంచుటకు నవకాశము కల్పించును గాక యని కోరుచున్నాను.

ప్రాచీనపు ఓడ్రులు

శ్రీయుత సత్యనారాయణరాజగురుగారు

అనార్యులు ఒడిశాలో (ఒరిస్సాలో) కాపురము చేసిన యనేక వందల సంవత్సరముల తరువాత యుత్తరభాగమునుంచి 'ఉడ్ర' లేక 'ఓడ్ర' యను పేరుగల యొక వేరు జాతి వారిచ్చటకు వచ్చి యుపనివేశము స్థాపించిరి. వీరలు ప్రాచీన భారతములోని యేజాతి సంఘువారో యది స్థిరపరచుట యిప్పుడసంభవము. ఋగ్వేదసంహితలో "ఉడ్ర" దేశము యొక్క గాని, జాతియొక్క గాని,[1] పేరు లేదు. మనువు వీరలను పతితక్షత్రియులుగా నుదహరించి వీరికి నార్యావర్తములో స్థానమివ్వలేదు.[2] అయినను, మనువుకుపూర్వము వీరలు ఆర్యులగోష్ఠివారని మేము దలచెదము. అయితే ఆర్యగోష్ఠిని విడచి పెట్టి, ఆర్యావర్తేతరస్థానములో నుపనివేశము[3] సాపించుటచే వీరలార్యుల దృష్టిలో పతితులైరి. మరియు నదిమొదలుకొని 'ఉడ్ర' యను పేరును వహించిరి.

శబ్దముయొక్క యర్థము ప్రకృతిప్రత్యయమును బట్టి పలాయనము (to fly) ను దెలుపును. ఇప్పుడు గూడా హిందువులలో నెవరుగాని తమగోష్ఠిని విడచిపెట్టి హిందేతర దేశములలో నివాసము చేయునెడల, వారు హిందువుల దృష్టిలో పతితులుగా నెంచబడుదురు. ఈనియమమునను సరించి ఉడ్రులు హిందువులకంటే వేరుగా నెంచబడి మనుసంహితలో మహాభారతాది గ్రంథములలో మ్లేచ్ఛుల లేక ద్రావిడులతో గణింపబడిరి.[4] ఈ యూహ ఇంచుమించుగా సరిపోవుచున్నది.

ఉడ్రులమార్గము ననుసరించి మతియొకదళమువారు ఒడిశాలో (orissa) ప్రవేశించిరి. వీరలు ఉత్కలులని పేర్కొనబడిరి. కొందరు చరిత్రలేఖకులు (విజయచంద్రమజుందారు ప్రముఖులు) ఉత్కలశబ్దమునకు వికృతార్థముచేసి యున్నారు. అందుకుగాను వారలకు అరవ (తమిల) భాషయొక్క మరుగు జొచ్చవలసివచ్చినది. తమిలభాషలో ఉత్కలశబ్దము లేకపోయినను, ఉక్కళశబ్దము గలదు. ఆ భాషలో ఉక్కళమునకు కృషికర్మయని యర్థముగాన ఉత్కలులు కృషకజాతివారైరి. అయితే సంస్కృతమును బట్టి ఉత్కలశబ్దమునకు ఉత్కృష్టకళాయుక్తులు- అనగా ఉత్కృష్టకళలయందు నిపుణులని యర్థము, ఇట్లర్థముచేసి నట్లయిన, మజుందార్ మహాశయునకు మానహాని లేకపోవు

---

1. See Antiquities of Orissa—Vol I. p 5.
2. శనైశస్తుక్రియాలోపాదిమాః క్షత్రియజాతయః। వృషలత్వం గతాలోకే బ్రాహ్మణాదర్శనేనచ।
పౌండ్రకాశ్చౌడ్రద్రావిడాః కాంభోజాఃయువనాశకాః। దారదాపహ్నవాశ్చనాఃకిరాతాదరదాఃఖశాః॥ (మను-10, 43-44)
3. ఆసముద్రాత్తువై పూర్వదా సముద్రాత్తుపశ్చిమాత్। తయోరేవాంతరంగి యోరార్యావర్తం విదుర్బుధాః॥ (మను-2, 22)
4. పౌండ్యాశ్చౌడ్రావిడా శ్శైవ... ...చ్ఛ్రదకరశ్శైః (మహాభారతము)

...నని దలచెదము. ఇట్లరముచేయుటకు ప్రమాణము పురీ (పూరీ), కోణార్క, భువనేశ్వరముల శిల్పకళలను చూడగా సహజముగా ఋజువు కాగలదు. ఇప్పుడు మన మాలోచించవలసినది: ఉద్రులు యెక్కడ నివసించుచుండిరి. వారల యునికి, సంబంధములలో నుండే ప్రమాణములంతగా నెక్కువ గావు. అప్రమాణములను బట్టి ఉద్రుల యునికి పూర్ణముగా నవగాహము చేయుటకు వీలు లేదు. ఏయే ప్రాచీనగ్రంథములలో ఉద్ర నామము గలదో వాటిని మొదట నాలోచించెదము.

ఋగ్వేదసంహితలో కళింగనామ ముండినను ఉద్రనామములేదు. అయితే— మనుసంహిత, కపిలసంహిత, బృహత్సంహిత, మహాభారతము, రామాయణము, భరత నాట్యశాస్త్రము, బ్రహ్మపురాణము, విష్ణుధర్మము మొదలగు ప్రాచీన గ్రంథములలో ఉద్రనామము కాననగును.

మనుసంహితలో ఉద్రులజాతియు తరగతియు పేర్కొనబడినవి.

భరతనాట్యశాస్త్రములో ఉద్రుల భాష విషయమై వ్రాయబడియున్నది.[5]

లలితవిస్తరములో 'ఉగ్ర' లేక 'ఉద్ర' లిపి పేరు కనబడుచున్నది.[6] కపిలసంహితలో ఉధ్రదేశ మొక పవిత్రమైన స్థలముగాను, అది ఉత్కలదేశాంతర్గతమైనట్లుగాను వ్రాయబడియున్నది.[7] అయినను వరాహమిహిరుల బృహత్సంహితలో 'కళింగ' ఉత్కల, ఉధ్ర ఈ మూడునూ వేరు వేరు దేశములు, లేక జాతులుగా వర్ణింపబడియున్నవి.[8]

ఇందును బట్టి తెలియున దేమనగా మధ్య భారతము (అనగా మాళవము) యొక్క తూర్పుదిక్కున ఉద్రలేక ఉత్కలులుండిరి. మఱియు నాగ్నేయ దిశను కళింగ దేశముండెను.

భారతవర్షపటమును జూడగా మాళవమునకు సరీగా తూర్పునవిహారము (Bihar) తామ్రలిప్తి కనబడును. ఆగ్నేయదిశను ప్రస్తుతపు ఉత్కలదేశమును, ఆంధ్రదేశపు యుత్తరభాగమును గలవు. వరాహమిహిరుల కాలములో ఒడిశా (Orissa) యొక్క యుత్తర గఙ్జాతములోను కసాయి (కంసాయి) నది తీరమున నుత్కలులు యుపనివేశము స్థాపించి యుండిరి.

5. భరతముని క్రీస్తు పూర్వము మూడవ శతాబ్దములో జీవించియుండినట్లు నిశ్చయింపబడియున్నది.

6. లలిత విస్తరగ్రంథము క్రీస్తు పూర్వము 6 వ శతాబ్దపుదని నిశ్చయింపబడియున్నది.

7. వర్షాణాం భారతః శ్రేష్టో దేశానాముత్కల శ్రుతిః। ఉత్కలస్య సబో దేశోకత్రనాస్తి మహితతే॥ సర్వపాపహరం దేశమోద్రం దైవేనకల్పితం। (కపిలసంహిత)

8. "అథపూర్వసామంజన వృషభధ్వజపద్మమాల్యవద్ గిరయః బ్యాఘ్రముఖసుద్మ కర్వటచాందపురాః సూపకర్ణశ్చ॥ ఖసమగధి శిబిరగిరిమిథిలసమతలో డ్రాశ్వవదనదంమరకాః॥ • • • ఉదయగిరాభద్ర గౌదకపౌవ్రడైత్కల కాని మేకలాన్వష్టాః • • • ఆగ్నేయాండిశి కోశల, కళింగ, వంగోపవంగా జలరాజాంగాః॥" (బృహత్సంహిత) కొందరు మిహిరాచార్యులు క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దపువాడని చెప్పుదురు. అయినను అతను కాళిదాసుని సమకాలీనుడు గావున 4 వ శతాబ్దపువాడు. మఱియు 6 వ శతాబ్ద పూర్వపు అనంతవానుదేవుని లిపిలో వరాహమిహిరుని పేరు కనబడుచున్నది.

ఇందుకు కాళిదాసుని వ్రాతగూడా ప్రమాణముగా నున్నది.[9]

రఘువంశములోని కాళిదాసుని వ్రాతనుబట్టి చూడగా[10] నిప్పటి జాజిపుర (యాజపుర) ప్రాంతమున నుత్కలులు వాసముచేసి యుండిరి. దానికి దక్షిణమున (వైతరిణీనదికి తగిలి) కళింగదేశమున్నట్లు మహాభారతములోని లోమసుని మాటలుగూడా ప్రమాణముగా నున్నవి.[11]

చీనాపరివ్రాజకుడగు హుయన్‌ట్సాన్‌గ్ (క్రీస్తు యేడవ శతాబ్దమున) తన యాత్రా వృత్తాంతములో[12] యే యభిప్రాయమును తేటపరచి యున్నాడో దానిని బట్టి క్రీస్తు యేడవశతాబ్దములో పురీ (పూరీ) కి యుత్తరమున జాజ (యాజ) పురపర్యంతేము సమస్త ప్రదేశముత్కల మనిపించుకొనుచుండెను. మఱియు దాని దక్షిణమున కళింగముండెను. ఈవిషయము శక్తిసంగమ తంత్రమందు[13] గూడా ప్రతిపాదితమగుచున్నది. తుదకు భరతముని ఓఢ్రుల భాషను విభాషయని[14] వ్రాసియున్నాడు. ఇందును బట్టి ఓంఢ్రులు క్రీస్తు పూర్వము మూడవశతాబ్దము నకి మహానది యొక్క యుత్పత్తిస్థానమున నివశించి యుండిరని తెలియవచ్చుచున్నది. ఇది కలహాండి. బస్తరు సమాంతరవర్తి భూఖండమును సూచించుచున్నది. ఒడిశా పటము[15]నుచూడగా మహానదియొక్క యొక శాఖ రాయగడనుంచి బయలువెడలి, ఆతమలిక యొక్క పశ్చిమమున నుండు మహానది యొక్క ప్రధానధారలో గలియుచున్నది. పైన చెప్పబడు ప్రాచీనగ్రంధముల నుంచి ఉడ్రజాతిని గురించిన్నీ, వారి భాషావసతుల గురించిన్నీ, కొంత మట్టుకు తెలియవచ్చినది. ప్రస్తుతము మద్యకాలపు శిలాలిపి, లేక తామ్రలిపి శాసనములలో ఓఢ్రుల విషయమై యేయే వివరములు గలవో చూచెదము.

అశోకుని లిపి లేక ఖారవేలుని లిపిలో ఉడ్రశబ్దము కనబడదు. అయినను ప్రథమ మహాభవగుప్తుని కాలములో ఉడ్రదేశమనొక స్వతంత్రరాజ్య మున్నట్లు నాగపురపు చిత్రవస్తు ప్రదర్శనశాల (Museum) లో నుండు నతనియనుశాసనములను[16]బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. ఉడ్రదేశములో బ్రాహ్మ

9. Kalidas......may be assigned to the reign of Chandragupta II, Vikramaditya the conqueror of Ujjain (V Smith's History of India).

10. సతీర్త్వాక కపిశాంసైన్యైర్బద్ధ ద్విరదసేతుభిః। ఉత్కలాదర్శితపథ. కళింగాభిముఖోయయౌ (రఘువంశం 4 38)

11. ఏతే కళింగాః కౌంతేయయత్ర వైతరణీనదీ। యత్రాఽయజతధర్మోఽపిదేవాచ్ఛరణమేత్యవై। ఋషిభిః సముపాయుక్తం యజ్ఞియం గిరిశోభితం। ఉత్తరంతీర మేవద్ధిసతతంద్విజ సేవితం। (మహాభారతము వనపర్వము. 118 అ)

12. See Walter's 'Yuan Chwang' Also, translation by Beal.

13 జగన్నాధ పూర్వభాగాత్ కృష్ణాతీరాం తరంశివే కళింగదేశసంప్రోక్త వామమార్గపరాయణః। (శక్తిసంగమతంత్రము)

14. నాట్యశాస్త్రము—భరతుడు

15. See 'The Natural map of the Oriya movement.'

16. See, Epigraphia Indica, Vol. VIII (1905-6)

ణులుగూడా కాపురముున్నట్లు కటకములో నుండు మహాశివగుప్తుని యనుశాసనము లను[17]బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. మఱియు నప్పటి ఉడ్రరాజు శైవుడు లేక శాక్తేయుడుగా నున్నట్లు క్రీస్తుశకపు యేకాదశశతాబ్దపు ఒక శాసనమునుంచి[18] తెలియవచ్చుచున్నది. ఏలననగా, కోసలదేశపు రాజొకడు అతనివద్దనున్న యే కాళీవిగ్రహమును తీసుకొనియుండెనో, యది తరువాత చేదిరాజు లక్ష్మణరాజు హస్తగతమైనది. ఉడ్రరాజ్యపు నాలుగు సరిహద్దులలో వెంగి, ఖిమండి, కోనలము, గిడ్డిసింగి మొదలగు రాజ్యము లుండినట్లు గంగవంశపు రాజరాజదేవుని క్రీస్తుశకము దశమశతాబ్దపు అనుశాసనము[19]నుంచి విదితమగుచున్నది. ఇవి యన్నియు తన సేనాధిపతియగు వనపతిద్వారా జయింపబడి యుండెను. తుదకు కులోత్తుంగ చోళుని ద్రాక్షారామశిలాలిపి[20]నుంచి పల్లవరాజను పేరుగల యతని సేనాధిపతి కళింగ, కోసల, ఉత్కల మొదలగు రాజ్యములు జయించి, ఉడ్రదేశపు సరిహద్దులలో జయస్తంభములు పాతించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందును బట్టి ఉడ్రదేశము, దక్షిణకళింగ కోసలములకు మధ్యనున్నట్లు స్పష్టము. మఱియు, నీ సమస్తరాజ్యములకు త్తరమున ఉత్కలముండెను. క్రీస్తుశకము 1298 లో దత్తగంగవంశపురాజు నరశింహదేవునియొక తామ్రశాసనములో ఉడ్రినామము కనబడుచున్నది. తుదకు ఒడిశా సూర్యవంశపురాజు కపిలేంద్రుని కాలపు క్రీస్తు శకము 15వ శతాబ్దపు కవి[21] శారలాదాసుని మహాభారతములో 'ఒడ' రాష్ట్రిశబ్దము కనబడుచున్నది. పైవివరణములబట్టి క్రీస్తు పూర్వము 6వ శతాబ్దపు లలిత విస్తరమను బౌద్ధగ్రంథము మొదలుకొని, క్రీస్తు శకపు పదిహేనవ శతాబ్దపు శారలా మహాభారతమను ఓఢ్రగ్రంథము వరకును, ఉడ్రులని యొకజాతి యుండెననియు, వారికి స్వతంత్రరాజ్యము, భాష, లిపి, కూడా యుండెననియు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆదేశీయపు రాజు ఒకసమయమున శైవుడు లేక శాక్తేయుడుగానుండెను. మరియు నచ్చట బ్రాహ్మణులు గూడా వాసముచేయుచుండిరి. పై ప్రమాణములను బట్టి ఉడ్రదేశపు యునికి, రాజధాని మఱియు యాదేశపు రాజ్యాంగ పద్ధతుల విషయమై కొంతవాస్తవ్యము ఆలోచింపబడగలదు. ఉడ్రులకు, ఒడబాడి లేక ఒషబాది అనుపేరుగల ఒకరాజధానియున్నట్లు ప్రమాణము గలదు. ఇది ప్రస్తుతము విశాఖపట్టణము జిల్లాలో చేరియుండు వడ్డాది లేక ఒడబాదీయై

17. See, I. A. S. B. Vol. XLVI Part I.

18. E. P. Indica Vol. I.

19. See, Ep. Ind. Vol. IV, P. 314-8

20. వీరఃపల్లవరాజ ఇత్యభిదితో రాజేంద్రచోడప్రభో। కీర్త్యుత్తమమి వోడ్రసంధిషుజయస్తంభం శుభం న్యక్షిపత్॥ (See, South Indian Inscriptions, Vol. IV, No. 349 of 1893)

21. మృత్యుంజయరథోగారి, ఆదికవి శారలాదాసు' అను పేరుగల ప్రబంధమును చూడుడు (ఉత్కల సాహిత్యము, 5వ భాగము, ప్రథమసంఖ్య, 5వ పేజీ).

యుండుట విశేషసంభవము.[22] బహుకాలమునుండి యిచ్చట మత్స్యవంశపు రాజులు రాజ్యముచేయుచూ వచ్చిరి.[23] దీని యవస్థానము విశాఖపట్టణము జిల్లా యనకాపల్లికి పదహారు మైళ్ళ దూరమునగలదు. ఈవంశము విషయమై చరిత్రలేఖకులలో చాల మతభేదము గలదు. అయినను నీవంశము గంగవంశ సంభూతమని మత్స్యవంశపు రాజు అర్జుననియొక్క దిబ్బిడ తామ్రశాసనము నుండి[24] స్పష్టమగుచున్నది. గంగు డితని యిరువదిమూడవ యూర్ధ్వవంశస్తుడని తన శాసనమందు స్పష్టపరచియున్నాడు. అర్జునని తండ్రి జయంతు డొక ప్రతాపశాలి రాజు. అర్జనుడు పదమూడవ శతాబ్దము యొక్క ఆఖరు భాగమున పైజెప్పిన అను శాసనమిచ్చెను. సగటున జూడగా క్రీ॥ శ॥ 9వ శతాబ్దములో నీవంశముయొక్క ఆరంభము. గంగవంశపు రాజులు గూడా క్రీ॥ శ॥ 7 లేక 8వ శతాబ్దముయొక్క ప్రారంభములో దక్షిణకళింగమందు రాజ్యమును విస్తరింపజేసిరి. వారికి 100 సంవత్సరముల తరువాత నీవంశముయొక్క ప్రారంభమని చెప్పబడగలదు. వీరికి పూర్వము అనగా 9దవ శతాబ్దమునకు పూర్వమున నీప్రదేశమెవరి యధీనమందుండెనో స్పష్టముగా నిర్ణయించుట కష్టతరము. అది యెట్లున్నను ఒడబాడిమత్స్యవంశపురాజులుబహుకాలము స్వతంత్రులుగా నుండియున్నట్లు ప్రమాణము గలదు. అర్జుననియొక్క సహోదరుడు మహామండలేశ్వరుడైనట్లు ప్రమాణము గలదు.[25] ఈవంశపు మొదటిరాజు మత్స్యఖుణయను స్థలమున మొదట రాజ్యముచేసినట్లు మేము దలచెదము. ఈస్థలము ప్రస్తుతము జయపురప్రదేశములో చేరిన కాంపగూడా (కాపుగుడా) యనుచోట నుండెను.[26] అది యెట్లుగాని వీరల తరువాత ఒడబాడీ నుండి, మాడగొళ (మాడుగులు) అను స్థలమునకు ప్రస్తానము చేసినట్లు తెలియబడుచున్నది. ప్రస్తుతమందు గూడా, మాడుగులు (మాడుగొళ) రాజులు తాము వడ్డాదియధీశ్వరులమని చెప్పుకొనుచున్నారు. పైనుదాహరణములనుబట్టి ఒడరాష్ట్రముగా నుండు స్వతంత్రరాజ్యము ప్రాచీనకళింగ, కోసలములపాంతమందు సంకీర్ణమయినను సువిశాలముగాను, దక్షిణమునుంచి దూరముగాయుత్తరమున ఒరిస్సాగడజాతదేశముల (Orissa Tributary Mahals) వరకు వ్యాపించియుండినట్లును, మేమూహించెదము. ఈప్రదేశమున నొక స్వతంత్రరాజవంశము ప్రభుత్వము చేయుచుండెను. ఇన్నిప్రమా

---

22. See Ep. Ind. Vol. V, P 106-112 & also Simhachalam Inscriptions.

23. విశాఖాపట్టణముజిల్లా చోడవరం దేవాలయములోనుండు 1453 శా॥ శ॥ లేక 1532 క్రీ॥ శ॥ ఒడబాడిరాజా వీరప్రతాప శ్రీరంగరాజుగారి శిలాలిపి చూడుడు.

24. See, Epi, Ind. Vol. V (P 106-112) ఈతామ్రశాసనము యిప్పుడు మద్రాసుప్రదర్శనశాలలోనుంచబడియున్నది.

25. Records by Messrs. Sewell and Elliot. See, Inscriptions of the Madras Presidency Volume III, No. 52 Page 1673.

26. నేనువ్రాసిన ప్రాచీనమందిరమను శీర్షముగల ప్రబంధము చూడుము. ఉత్కళసాహిత్యము.

ణము లుండిననూ గొ॥ రామదాసు బి. ఏ. మహాశయులు తమ "ఒడియా, దానిఉత్పత్తి" అను శీర్షముగల ప్రబంధమందు [27] ఉడ్రులకు క్రీ॥ శ॥ 7వ శతాబ్దపూర్వమున స్థానమిచ్చుట కెందు కొప్పుకొనరో మాకెంతమాత్ర మవగాహము గాదు. క్రీస్తు పూర్వము మూడవశతాబ్దములో భరతముని, ఆరవ శతాబ్దములో లలితవిస్తరగ్రంథము, ఉఢ్ర భాషాలిపి విషయములో నుజ్వలప్రమాణములుగా నుండగా నీవిషయమై యెక్కువ చర్చచేయుట యనావశ్యకము. బంగాళ, బిహార, ఉత్కలభాషలు మాగధిప్రాకృతము నుంచి జాతమని రామదాసుగారు చెప్పుచున్నారు. ఇది యంతగా మిథ్యకాదు గాని, ఉత్కల లేక ఉడ్రభాషపైని మాగధిప్రాకృత ప్రభావము విస్తరించకపూర్వము దాని కొక స్వతంత్రభాషయు, లిపియు నుండెను. అందులో కాలక్రమమున పాలీప్రాకృతభాషలు మిశ్రితమై, మార్పులుచెందుట కారంభించెను.

పాలి	ప్రాకృతము	ఓఢ్రము
సబ్బ	సబ	సబు
అజ్జ	అజ	అజి
పుత	పుత	పుత (పుత్ర)
యెత్థికెబెళె	—	జె(యె) తెబెళె
తెత్థికెబెళె	—	తెతెబెళె

ఇదిగాక నిప్పటి గంజాముజిల్లా దక్షిణభాగమున నుండు నికృష్టజాతులలో, నే (వికృత) ఓఢ్రభాష వాడుకలో నున్నదో దానిలో దాక్షిణాత్యభాషయొక్క ఛాయాపాతముగూడా లేదు. వారలు వాడుకచేయు కొన్ని నూతనపదములు మాగధిప్రాకృతములోనివి కావు గాని మహారాష్ట్రి, పాలీభాషలలో జేరుచున్నవి. వారలు 'ము' (నేను) యనుమాటకు బదులుగా 'మి' యనుమాట వాడుకచేయుదురు. మహారాష్ట్రిభాషలో గూడ 'ము' (నేను) యను యర్థములో 'మి' వ్యవహారింపబడుచున్నది. మహారాష్ట్రిభాష మాగధిభాషయొక్క సమకాలీనము. Benfi దొరగారుగూడా దీనిని స్వీకరించుచున్నారు. చండీదేవు దండీలభాషను బట్టి మహారాష్ట్రిము ప్రాకృతప్రకృష్టమని స్థిరపడుచున్నది.[28]

పూర్వము 'ఉడ్ర' యనుపేరుచే ఖ్యాతినొందినదేశ మిప్పటి జయపురము, బస్తరు దేశములమధ్య నున్నదని కొందరు యితిహాసకారులు నిర్దేశించెదరు. బస్తరు రాజ్యములో చిరకాలము మహారాష్ట్రిభాషయొక్కప్రభావము గలదు. ప్రస్తుతము యే దక్షిణ ఓఢ్రభాషను నిమ్నజాతీయులు వాడుకచేయుచున్నారో నది ప్రకృతమున మాగధినుంచి గాక మహారాష్ట్రిప్రాకృతముచే ప్రభావితమని చెప్పిన నత్యుక్తిగాదు. భాషాతత్త్వవిదు లెవరుగాని నీవిషయములో లెస్సగా పరిశీలించినచో, ప్రస్తుతపు ఉత్కల భాషవిషయమై కొన్ని నూతనసంగతులు గోచరమగును.

పైవిషయముల నాలోచించగా ఓఢ్ర

27. See, also Madras Gazetteer's Vizagapatam by W. Fancis I. C. S.

28. "ఏకదపి లోకానుసారాత్ నాటకాదౌ మహాప్రయోగ దర్శనాత్ ప్రాకృతమహారాష్ట్రిదేశీయం ప్రకృష్టభాషణం"—చండీదేవుని ప్రాకృతచంద్రికా.

"మహారాష్ట్రాశ్రయాం భాషాం ప్రకృష్టం ప్రాకృతం విదుః—దండి.

భాష మాగధిప్రాకృతమునుంచి పుట్టినదని చెప్పుటకు సాహసముగలుగదు. రామదాసు పంతులుగారు "The Kui word 'Oda' is purely Dravidian, and is found in all the Dravidian languages. Thus—Telugu Odayâdu or odayadu meaning king or lord, Kanerise Odayar—the title of the Maharaja of Mysore, Tamil—Udayar meaning king. Another form of the word—Udayar is applied only to Ramanuja—the reputed founder of Vaishnava religion in the south.", అని గూడా చెప్పుచున్నారు.

అయినను వారిట్లు చెప్పకమునుపు ఒడయాడు, ఒడయార్ లేక ఉడయవార్ అను పదములు ఓఢ్రమునుంచి ద్రావిడ భాషకు వెళ్ళుట యేవిధముగానైనా యసంభవమా యని యాలోచింపవలసియుండెను. వారు మొదటను ఓఢ్రభాష నేడవశతాబ్దముతరువాత దని దలచి అంతా భ్రమ గలుగచేసియున్నారు. ఓఢ్రుల భాషయు లిపియు క్రీస్తుశకమునకు పూర్వమునుండి యుండినవని ప్రమాణ ముంటూయుండగా వారి యభిప్రాయము భ్రమపూర్ణమని చెప్పిన నసంగతము గాదుగదా? తుదకు వారు చెప్పినదేమనగా ఒడిశాలోని గజపతి రాజులు బహుకాలము దక్షిణమున తమ ప్రభావము విస్తరింపజేసియుండిరి. అందుచే ఒడయార్ అను శబ్దము ద్రావిడభాషలో 'రాజు' అని యర్థమైనది. ఇది దాదాపుగా ననుగుణ్యముగానున్నది. ఇందువలన పైపదములు ఓఢ్రమునుంచి ద్రావిడములో చేరినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అది యెట్లుగాని ఓఢ్రభాషను ఒకవైపు బంగాళీలు, మరియొకవైపు ఆంధ్రులు లాగుటకు సర్వయత్నము చేసెదరు. వారి యభిప్రాయములను చూడగా నవశ్యము ఓఢ్రభాషయందు కొంతమట్టుకు ప్రలోభనయు, యాకర్షణశక్తియు యున్నవని మాకు కొంచెము ఓదార్పు కలుగుచున్నది.

ప్రస్తుతపుఓఢ్రుల వంశధరులనుగురించి కొంచె మాలోచించి ఈవ్యాసమును ముగించెదను. ఇప్పటి జయపురము, బస్తరు దేశములలోని భతర, భతడ ప్రజాజాతులు, విశాఖపట్టణములోని ఖావుడజాతి, గంజాము జిల్లాలోని ఒడియా యనుపేరుగల ఒకకృషకజాతి, మఱియు ఒడిశాలోని ఒడకృషకయు, పాయిక (బంట్రోతు) జాతియు, ఆదిమ ఒడవంశధరులని మేము దలచెదము. జాతివిజ్ఞానవిదు లెవరైనా నీవిషయములలో విశేషముగా నాలోచనజేసినట్లయిన ఓఢ్రజాతివిషయములో కొంతనిజము బయలుపడగలదని నాకు నమ్మకము. తుదకు క్రీస్తు॥ శ॥ పదకొండవ శతాబ్దములో ఒడిశాలోని ప్రథమ గంగవంశపురాజు అనంతవర్మచోడగంగ యుత్కలసింహాసనము నాక్రమించినపుడతనితో వెళ్ళిన కొందరు పాయిక (బంట్రోతు) సైనికులు శాశ్వితవసతిని స్థాపించియుండిపోయిరి. ఇప్పుడు వారలు ఒడకృషకులుగా పరిచితులు. ఖోర్దా (ఖురదా) ప్రాంతములో వీరలసంఖ్య సుమారు 87 వేలకంటె నెక్కువగానుండును. ఈఉడ్రులదేశము కాలక్రమమున ఒడిశాయని పేరునొందినదని చెప్పినచో నది కేవలము బాహుళ్యము.

కలిఙ్గ గాఙ్గేయ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య శకము

మహారాజశ్రీ గొ. రామదాసుగారు, బి. ఎ.,

కలిఙ్గరాజ్యము నేలిన గంగవంశపు రాజులలో మొదటివారు, వారి శాసనముల యందు తారీఖులను "ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరాః" యనియో, లేక "గాంగేయవత్సరాః" యనియో, జెప్పియు న్నారు. దీనినిబట్టి యీవంశస్థు లొక శకము నేర్పరచి కొనినట్లును దానినిబట్టియే వారి రాజ్య కాలవర్షములను గణనజేసిరని గ్రహిం పనగుచున్నది. ఈశకమెప్పు డేర్పడినది గ్రహించుట కాధారములు లేక యీవంశపు వారి శాసనములను తర్కించి వ్రాసిన పాశ్చాత్యపండితులు చాలమంది శకము విషయమై యేమియు వ్రాయుట మానుకొని నారు. ఈపండితులలోనెల్ల విస్తారముగా బరిశీలనా శక్తిగల డాక్టరు ఫ్లీటు దొరగారు కలిఙ్గరాజ శాసనములలో గొన్ని కొన్నిం టిలో వక్కాణించిన తిథులు, గ్రహణములు నీ శకారంభమును గనుగొనుటకు సహాయము చేయునని యూహించినారు; వారి నాటికి గొంచెము మాత్రమే యీ రాజుల శాసన ములు వెల్లడియైనవి. అందులో రెంటిలో మాత్రమే మార్గదర్శకములు గాగల జ్యోతిషలక్ష్యములు దొరకినవి. అవి యేవన:—

i ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్స రములు 123 చైత్ర శుద్ధ పౌర్ణమి యని తారీఖుగల ఇంద్రవర్మగారి శాసనములో మార్గశిర పౌర్ణమినాడు చంద్రగ్రహణము గలి గినట్లు జెప్పియున్నది. ఈగ్రహణము 127 సం॥ మార్గశిర పౌర్ణమినాటిది.

ii ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్స రములు 91 యని తారీఖుగల ఇంద్రవర్మగారి శాసనములో మాఘ ది 30 యని యుండు టచే నామాసమందు సావరదినములు 30 యే యుండి యుండవలెనని నిశ్చయించిరి.

ఇట్లు పరిశీలనార్థము లక్ష్యముల నేర్ప రచి, దాదాపుగా నందే యొక శతాబ్దమును గూడ నేర్పరచుకొనినారు. అది యెట్లన, రాజ పృథ్వీమూలగారి గోదావరి పత్త్రాలో అధిరాజ ఇంద్రవర్మగారు అనేక యితర రాజులతో గలసి యింద్రభట్టారకుని నోడిం చిరని యున్నదట. కళింగ గంగ సంవత్స రము 128 లో నిచ్చిన శాసనములోని ఇం ద్రవర్మగారే యీయధిరాజేంద్రయని దలం చిరి. ఈయింద్రభట్టారకుడు తూర్పు చాళు క్యులలో ప్రథమ జయసింహు (శా. శ. 549 మొ॥ 579 లేక 582 వరకు) ని తమ్ముడును, రెండవ విష్ణువర్ధనుని తండ్రియునైన యింద్ర భట్టారకుడనియే నిశ్చయించిరి. ఇంతయే గాక, యక్షరస్వరూపములను బట్టి గూడ కళింగరాజులైన యింద్రవర్మలచే నివ్వబడ్డ మూడుశాసనములు గూడ నీశతాబ్దమునం దలివే యని గూడ నూహించిరి. ఈయీ కారణములపై క్రీ. వె. 627 మొదలు క్రీ. వె. 725 మధ్యను గంగశకము 127 సం॥ మార్గ శిర పౌర్ణమిరోజున గలిగెనని చెప్పిన చంద్రో పరాగము సంభవించియుండవలెనని యేర్పా టుజేసియుండిరి. మార్గశిరమాసము నవం బరు—డిశంబరు నెలలో గలుగును గాన పై

చంద్రగ్రహణ మీాదిగువ నేర్పరచిన తారీఖు లలో నొకటైయుండవలెనని లెఖ్ఖచేసిరి:—

క్రీ. వె. 624 నవంబరు 30
„ 625 నవంబరు 20
„ 626 డిశంబరు 9
„ 643 డిశంబరు 1
„ 644 నవంబరు 19
„ 653 నవంబరు 10
„ 662 డిశంబరు 1
„ 672 నవంబరు 10
„ 690 నవంబరు 22
„ 691 నవంబరు 11
„ 708 డిశంబరు 2
„ 709 నవంబరు 22
„ 719 డిశంబరు 2
„ 727 డిశంబరు 3

ఈ తారీఖులకు నితర శోధనలను బెట్టి చూచి యన్ని శోధనలకు నిల్చిన వత్సరము నేర్పగచుటకు డాక్టరు ఫ్లీటు దొరగారికి నా డవకాశము లేకపోయినది. ఇటీవల కళింగ గంగ శాసనము లనేకములు లబ్ధమగుట జేసి మరికొన్ని శోధనల నేర్పరచుట కవ కాశము గల్గినది. అవి యేవనగా:—

(3) గంగ సంవత్సరము 251 తారీఖు గల దేవేంద్రవర్మగారి శాసనమందు నొక సూర్యగ్రహణము చెప్పబడియున్నది.

(4) గంగ సంవత్సరము 304 లో నియ్యబడ్డ యనంతవర్మదేవుగారి శాసనమం దొక సూర్యగ్రహణము చెప్పబడియున్నది.

(5) గంగ సంవత్సరము 351 లో నియ్యబడ్డ సత్యవర్మదేవుగారి శాసనమం దొక సూర్యగ్రహణము చెప్పబడ్డది.

(6) గంగశకము 183 సం॥ శ్రావణ ది 20 న నియ్యబడ్డ దేవేంద్రవర్మగారి శ్రీకా కుళ శాసనములో మాఘ శు 8 న దాన మియ్యబడినట్లు చెప్పియున్నది. (మాఘ మాస్యుదగయనే శుచాష్టమ్యాం) గాన నీదానము చేయబడిన దినము గంగశక 182 సం॥ మాఘ శు 8 మి యగుచున్నది. మాఘ శు 8 నాడు దానమును జేయుట శాస్త్రసమ్మతముగాదు గదా! ఈదానమె ట్లొనరింపబడినది? దానములకు, స్నానము నకు జెప్పియున్నది మాఘ శు 7 మి, "సూర్యగ్రహణ తుల్యాతు శుక్లా మాఘస్య సప్తమీ" యని నిర్ణయ సింధువులో జెప్పి యున్నది. దీనినే రథసప్తమి యని విశోక సప్తమి యని, శర్కరాఫలసప్తమని గూడ నందురు. ఇంద్రవర్మగారి కళింగశాసన మందు(Ind. Ant. Vol. xiii pp. 122 ff.) 146 సం॥ మాఘ శు 7 మి నాడు దానము చేసినట్లుండుటచే నీగంగవంశమువారు మాఘ శు 7 మి నాడే వ్రతముల జేయువారని దెలి యుచున్నది. రథసప్తమికి మరునాడయ్యే యష్టమినాడు దానధర్మములు జేయుట యాచారముగాదు. శాస్త్రీయమును గాదు. అయినను దేవేంద్రవర్మగారి పత్త్రాలో మాత్రము మాఘ శు 8 మి నాడు దానము జరిగినట్లు చెప్పుటచే దానముచేసే సమయ మునకు సప్తమి తిథి పోయి యష్టమి తిథి వచ్చియుండవలెను. సూర్యోదయమునకే తిథి యుండిన నారోజునకెల్ల నాతిథియే గణ నకువచ్చును గాన, గంగశక 182 సం॥ మాఘ శుద్ధ 8 మీాల నాడు సూర్యోదయమునకే యష్టమి తిథి వచ్చెనని స్పష్టమగుచున్నది. ఆరోజున సూర్యోదయాత్పూర్వమే సప్తమి

పోయి సూర్యోదయమునకు సప్తమి తిథి ప్రారంభమై యుండవలె. ఈషష్ఠితిథియైన దినమున సూర్యోదయము మొదలు కొన్ని ఘడియలవరకు షష్ఠి తిథియుండి తర్వాత సప్తమి ప్రారంభమై మరునాడు సూర్యోదయమున కాసప్తమి యంతమయ్యేనేని యాసప్తమి యేష్యమైనదని చెప్పుదురు. ఇట్టి సప్తమి మాఘమాస శుక్లపక్షమందు చాల పవిత్రమైనదని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది.—

పూర్వాహ్ణే ఘటికా ద్వయం షష్ఠీ సప్తమీ పరేద్యుః।
క్షయవశాదరుణోదయా త్పూర్వం సమాప్యతే।

... ...

ఇట్టి సప్తమి,

"అచలా సప్తమీ దుర్గా శివరాత్రిర్మహాభరః।
సుఖదా ప్యాప్యా తా సదా"

అని దివోదాసుడు చెప్పియున్నాడు.

అందుచే స్నానమేమో యరుణోదయవేళకున్న సప్తమి ఘడియలలో జేసి, యటు తర్వాత జేసే దానముల వేళకు సప్తమి ఘడియలువచ్చియుండుటచే సప్తమి తిథి వక్కాణింపబడియున్నది. దీనివలన సప్తమి యేష్యమైనది. ఇది చాలా పుణ్య తిథి. గంగ శక 182 సం॥ మాఘ శు 7 వి యేష్యతిథి యొకలక్ష్యముగా దీసికొనబడియె.

ఈయారు లక్ష్యముల నుపయోగించి డాక్టరు ఫ్లీటుగారు నిర్దేశించి వత్సరములను బరిశీలింతము.

1. గంగశక 127 సం॥ మార్గశిర పౌర్ణమినాటి చంద్రగ్రహణముగాన నీ శకారంభము.	497, 498, 499, 516, 517, 526, 535, 545, 563, 564, 581, 582, 592, 600, 610, 624, 625, 626, 643, 644, 653, 662, 690, 691, 708, 709, 719, 727, 729.
2. గంగ శక 251 సం॥లో సూర్యగ్రహణము.	749... 767, 768...786, 796, 814, 815...833, 843, 851, 861.

3. గంగశక 304 సం॥లో ,,	802,	820, 821,	867,	904, 914.
4. ,, 351 సం॥లో ,,		867,	914,	951, 961.

5. ,, 91 సం॥లో మాఘమాసమందు 30 సౌరదినములు.

516 + 91 = 607 ఈసంవత్సరమందు మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 20 వ సూర్యాస్తమయమైన వెనుక గలిగినది. 608 సం॥ జనవరు ది 19 వ సూర్యాస్తమయ పూర్వమే కుంభప్రవేశమాయెను. గాన డిశంబరు ది 21 మొ॥ జనవరు ది 19 వరకు 29 దినములే యుండెను.

563 + 91 or 654 ఈవత్సరములో గూడ మాఘమాసమందు 29 సౌరదినములున్నవి.

600 + 91 or 691 ఇందులో గూడ 29 సౌరదినములే మాఘమందుండె.

610 + 91 or 701 ఇందులో గూడ 29 సౌరదినములే మాఘమందుండె.

ఫ్లీటు దొరగారిచే నేర్పరుపబడిన శతాబ్దమం దొక్క సంవత్సరమైన పైయైదుని దానములకూ నిల్వలేదు. కావున శతాబ్దము నేర్పరచుటలో వారు జేసిన యూహాసరియై నట్లు తోచదు. రాజులకుండు నామముల పోలికనబట్టి వారే వీరనుట గూడ నుచితము గాదు. అధిరాజయింద్ర, ఇంద్రభట్టారక, ఇంద్రవర్మ యను నామములలో మూడింటి యందు గూడ 'నింద్ర' శబ్దము సామాన్యముగా నుండుటంజేసి ముగ్గురు నొక్కరే యని చెప్పుట సమంజసముగా దోపదు. మొదటి నామములు రెండు నొక్క శాసనమం దుండుటచే నవి వేర్వేరు జనుల నామములని వారొప్పుకోకతీరినది గాదు. నామస్వరూపముచే దేహ మొక్కటే యని భావించి చరిత్రకు ప్రమాణము దీయుట గూడ నంత మంచిదిగాదు. గణితముచే నిరూపింపబడినదే ప్రమాణము. మిగిలిన నిర్ధారణలన్నియు దీని తర్వాతివే. కాని యట్టి గణిత పరిశీలన తుదనుండి మొదటి వరకు నొక్కొక్కవత్సరమునకు బెట్టి చూచుచు వెళ్ళుట చాలా విసుగుగా నుండును; కాన ఫ్లీటు దొరగారొకయూహజేసి సమాననామములున్న వారిద్దరు నొక్కరే యని భావించి యొక శతాబ్దము నేర్పరచినారు. ఆశతాబ్ద వర్షములకు మన జ్యోతిషగణిత పరిశీలనజేసితిమి. అందొక్క సంవత్సరమైన నాపరిశీలనకు నిల్వలేదు.

కావున మరియొక శతాబ్దము మన పరిశీలనకు నేర్పరుపవలెను. ఈ గంగవంశపు రాజుల శాసనములయందున్న లిపిని మనకు తెలిసిన శకములలో తారీఖులనిచ్చిన యితర దేశరాజుల శాసనముల యక్షరములతో పోలికజేసి చూచిన నేనైన నొక శతాబ్దము నేర్పరుపనవకాశము గలుగునని తలంచి నేనీ దిగువ పరిశీలన చేసితిని.

1. గుణార్ణవుని కొమారుడైన దేవేంద్రవర్మగారిచే నియ్యబడి గంగ సం॥ 183 యని తేదీగల శ్రీకాకుళ శాసనమును; సంవత్ 207 (గుప్తశకము) యని తారీఖు గలిగి యున్న ధృవశేనుని గణేశఘడ్ శాసనముతో పరీక్షించితిని. ఈ రెంటియక్షరములు సమానముగా నున్నవి - గాన ధృవశేనుని గణేశఘడ్ శాసనకాలమునాటిదే యా దేవేంద్రవర్మగారి శ్రీకాకుళ శాసనముకూడ, గుప్తసంవత్ 207 యంటే క్రీస్తుశకము 526-27 సంవత్సరమునకు సరిపోవును. శ్రీకాకుళ శాసన మీసంవత్సరముననే వ్రాసియుండవలెను. కావున గంగశకారంభము 526-183 =343 లోనై యుండవచ్చును.

2. గంగశక 195 సం॥లో గుణార్ణవుని కొమారుడు దేవేంద్రవర్మగారిచే నియ్యబడిన సిద్ధాంతశాసనమును, సంవత్ 347 లో కాలచూరిరాజు శంకరగణునిచే నియ్యబడిన యభోనా శాసనముతో సరిచూచితిని. ఈ రెండింటి యక్షరములు గూడ సరిపోలి యున్నవి. కాలచూరి సంవత్ 347 అంటే క్రీస్తుశకము 595-96 కు సరిపోవును. గాన సిద్ధాంతశాసనము క్రీ. వె. 595-96 లో వ్రాసి యుండవచ్చును. అందుచే గంగశకము క్రీ. వె. 595-195=400 లో ప్రారంభమై యుండవచ్చును.

3. గంగ సం॥ 146 లో దానార్ణవుని కొమారుడు యింద్రవర్మగారిచే నియ్యబడిన యుపురి శాసనమును, జయిపురం యేజన్సీ యు మ్మరకోట తా॥ ఘోడాగుడా గ్రామంలో నున్న

భవదత్తుని శిలాశాసనముతో సరిపోల్చితిని. అక్షరస్వరూపము రెండింటియం దొకేవిధముగా నున్నది. పొడాగుడా శాసనాక్షరములు మాలవసం॥ 493 లో కుమారగుప్తునిచే నియ్యబడిన మాందసార్ శాసనాక్షరములను బోలియున్నవని క్రీ వె. 1921-22 సం॥ తాలుకు మెడ్రాస్ యెపిగ్రాఫికల్ రిపోర్టులో వ్రాయబడియున్నది. మాలవ సం॥ 493 అనగా క్రీ. వె. 436-37 కు సరిపోవుచున్నది. గానపుర్లి శాసనము గూడ నీసంవత్సరముదే యైయుండు-అందుచే గంగశకము క్రీ. వె. 436-146=290 లో ప్రారంభమై యుండనోపు.

పై పరిశీలనచే గంగశకారంభము క్రీ. వె 290-400 మధ్యను జరిగియుండవలెను. ఈ సంవత్సరములను పై గణితప్రమాణములచే పరీక్షించుటకు బూర్వము చరిత్రాంశములేవైన నీ శతాబ్దమును నిర్దేశించునవి యున్నవేమో పరిశీలించెదము.

క్రీ. వె. 290 మొదలు క్రీ వె 400 ల మధ్యను శకారంభము చేయదగినంత ముఖ్యాంశము జరిగినదేమో పరిశీలించవలెను. మనకు నిప్పటికి దెలిసినవాటిలోని కెల్ల సముద్రగుప్తుని దక్షిణదేశ దండయాత్ర యొక్కటే క్రీ. వె. 290—క్రీ. వె. 400 ల మధ్యను జరిగినట్లు గనబడుచున్నది. ఈదండయాత్రను గురించి చెప్పిన అలహాబాద్ స్థంభ శాసనములో కళింగమని ప్రత్యేకించి వక్కాణించలేకపోయినను కోసలము మొదలుకొని రాజ్యములను బేర్కొని యింకను మిగిలిన 'దక్షిణాపథరాజ్యాన్' యని జెప్పియుండుటచే నీ కోసలము, దక్షిణకోసలమని స్పష్టమగుచున్నది. ఈ దేశమును జయించి దక్షిణముగా సముద్రగుప్తుని సైన్యము వెళ్లెనని గూడ దెలియుచున్నది. కోసలము తరువాత మహాకాంతారమని చెప్పుటచే మహాకోసలమునకు దక్షిణమున నీమహాకాంతారముండవలెను. అది యేది?

అమరావతి బౌద్ధాలయ శిథిలములలో దొరకిన శిలాశాసనములయందు రెండింటిలో 'మహావనసల' మను ప్రదేశము బేర్కొనియున్నది. ఆ రెండు శాసనములలో నొకదానియందు 'మహావనసల' మను ప్రదేశమందున్న 'సాఘరు' అను గ్రామము వక్కాణింపబడి యున్నది. ఈ కాలమందు విశాఖపట్నముజిల్లా మాలయాలలో బేరువడసిన జయిపుర సంస్థానములో, జయిపుర పట్టణమునకు నైఋతిమూలగా సుమారు 35 మైళ్ళ దూరమందు నీ సాఘరుగ్రామమున్నది. ప్రస్తుత జయపురసంస్థానమునకు మూలమైన నందాపుర రాజ్యమునకు ముఖ్యస్థానమైన నందాపురము సాఘరుగ్రామమునకు తూర్పుగా నెనిమిదిమైళ్ళ దూరములో నున్నది. నందాపుర రాజ్యము ప్రాచీనమైనదగుటచేతను, నందాపురము యమరావతీ శిలాశాసనములయందు కొన్నిటిలో వక్కాణింపబడి యుండుటచేతను, ఈ శాసనముల కిటీవలి కాలములనాటి శాసనములలో సహితమీ నందాపురము చెప్పబడియుండుటచేతను నీ సాఘరుగ్రామమే యీ యమరావతి శాసనములలో జెప్పబడిన సాఘరని నిర్ధారణ జేయవచ్చును. గావున నీ సాఘరుగ్రామమున్న ప్రదేశమున కా కాలమునందు 'మహావనసల' మని ప్రాకృతనామము. ఇదియే సంస్కృతమందు 'మహావనస్థల' మగును. ప్రాకృతములో 'సల' యను పదమునకు సరియైన సంస్కృతపదము 'స్థల' మని దెలియు

జేయుటకు గొన్ని ప్రాకృతభాషలయందు నేటికిని 'సల' యనునది 'స్థల' మనే యర్థమున వాడుక యగుచున్నది. ఓఢ్రభాషయందు 'కుఇసల' యంటె 'కూపస్థల' మనియే యర్థము. ఈ మహావనస్థలము సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకు పూర్వమే పేరువడసి యుండుటచేతను, యీ మహావనస్థల మనునది యిప్పటి విశాఖపట్టణము, గంజాంజిల్లాలవన ప్రదేశమునకు బేరై యున్నట్లు సొహురు గ్రామమువలన జూపెట్టబడుటచేతను, నీ ప్రదేశము దక్షిణకోసలప్రదేశమునకు దక్షిణముగా నుండుటచేతను, నీ మహావనస్థలమే యీ మహాకాంతారమని నమ్మవచ్చును. ఈ మహాకాంతారరాజ్యమునకు ప్రభువైన వ్యాఘ్రరాజు నోడించి, సముద్రగుప్తు డాగ్నేయమూలగా బోయిన, మహేంద్రగిరి తగులును. ఆ పర్వతముపై శిబిరము వేసియున్న యోధునికి నెదుటను విశాలమైన మైదానప్రదేశము, పట్టణములు, గ్రామములు, పల్లెలు తోటలతో నిండి ఫలవంతమై జనసమృద్ధి గలిగి కన్పించెను. ఎడమవైపున నొక రాజ్యమును కుడివైపున మరియొక రాజ్యమును జూచి, యత డొక్కొకదానినే స్వాధీనమును జేసికొనియెను. ఎడమవైపున నున్న రాజ్యమే మందరాజు నేలికయం దున్న కూరాలకము. కుడివైపున నున్నది స్వామిదత్తుని పరిపాలనలో నున్నట్టిది. మహేంద్రగిరి కొత్తూరు, పిష్ఠపురము అను రెండు రాజ్యస్థానములు గలిగిన రాజ్యము. రెండు రాజ్యస్థానములు జెప్పుటచే రెండు రాజ్యములని, యొక్కరాజునే చెప్పుటచే నా రెండు రాజ్యము లొక్కయేలిక స్వాధీనములోనే యుండెడివని తెలియుచున్నది. మహేంద్రగిరితో గలిపి కొత్తూరును జెప్పుటచే నీ పట్టణము కళింగమునకు ముఖ్యస్థానమని స్పష్టపడుచున్నది. కాళిదాసు రఘువంశములో కళింగదేశమును జెప్పినప్పుడు, కళింగరాజైన హేమాంగదుని వర్ణించినప్పుడు గూడ మహేంద్రపర్వతమును ముఖ్యముగ జెప్పియున్నాడు. కళింగ గంగరాజులు మహేంద్రగిరిపై నున్న గోకర్ణస్వామివారి సేవకులమని వారి శాసనములలో జెప్పుకొని గర్వము జెందియున్నారు. నేటికిని గూడ నీ పర్వతరాజ్యము కళింగదేశమును నిర్దేశించు చిహ్నగా వెలుగుచున్నది. కావున సముద్రగుప్తుని కాలమునాటికి కళింగదేశము పిష్ఠపురాధీశ్వరుడైన స్వామిదత్తుని యధీనములో నుండెను. ఇందుకు మరియొక నిదర్శనము, శక్తివర్మగారి రాగోలు శాసనము. ఇందు రాజ్యస్థానమైన పిష్ఠపురమునుండి దానపత్రా వ్రాయుచు కళింగజిల్లాలో నున్న రాకలువగ్రామమని వక్కాణించిరి. ఆ రాకలువయే యిప్పుడు నాగావళీ నదియొడ్డున శ్రీకాకుళమునకు జెంత నున్న రాగోలు గ్రామము. ఇది కళింగదేశములోనిది. ఆ కళింగము జిల్లాగా చెప్పుటచే నది యొక పెద్దరాజ్యములోని భాగమని వ్యక్తమగుచున్నది. కళింగము తన స్వతంత్రమును గోలుపోయి యితర రాజ్యములలో నంతర్గతమైనప్పు డెల్ల నొక జిల్లాగానే వక్కాణింపబడి యున్నట్లు శాసనప్రమాణము లున్నవి. శక్తివర్మగారి శాసనములో కళింగము జిల్లా యని చెప్పియుండుటచే శక్తివర్మగారి కాలములో నాతని రాజ్యములో నొక భాగమై కళింగ మున్నట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. శక్తివర్మగారి కాలము నిర్ణయించుటకు వారి శాసనలిపియు నాతని యింటిపేర్లు దప్ప మరి

యే యితర యాధారములును లేవు. వీటిని బట్టి శక్తివర్మగారు సముద్రగుప్తుని కాలమునకు పూర్వమందే యున్నట్లు దోచుచున్నది. గాన సముద్రగుప్తుని కాలమునాటికి గూడ కళింగము పిష్ఠపురాధీశుని స్వాధీనమందే యుండెను. కావున సముద్రగుప్తుడు పిష్ఠపుర రాజును గొట్టి, కళింగమునకు స్వాతంత్ర్యము నిచ్చి, తన సైన్యములో ధైర్యస్థైర్యములకు ప్రఖ్యాతిని బడసి తన దయకు పాత్రుడై యున్న గంగవంశపు యోధుని పట్టాభిషిక్తునిగా జేసి యుండవలెను. శత్రురాజులలో బలవంతులైన వారిని జెరలో నుంచుట, యప్పటికే తమ శత్రువులచే చెరలో నుంచబడిన వారిని విడుదల జేయుట, తన్నాశ్రయించుకొని తన దయకు పాత్రులైనవారిని రాజ్యములు మొదలైన బహుమానములచే ననుగ్రహించుట యనే ఖ్యాతిని సముద్రగుప్తుడు బడసెనని యలహాబాద్ ప్రశస్తియందే జెప్పబడియున్నది గాన నట్లు సముద్రగుప్తుని వలన కరుణింపబడిన వారలలో కళింగమందు గంగవంశమును స్థాపించినవా రొకరు. లేదా, సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర రాజ్యములను దుడిచి వేసియున్న సమయములో జనులందరును నెవరి యిష్టమువచ్చినట్లు వారు సంచరించుచుండగా గంగవంశపు యోధు డొకడు చిన్న రాజ్యస్థాపన యైనను జేసియుండవలెను. టామర్లేన్ దండయాత్ర మన హిందూ సంస్థానములను నాశనము చేసి వెళ్ళినవెనుక ఖిజర్ ఖానుడను నొక సైయదువంశపువాడు ఢిల్లీలో రాజ్యమేర్పరచలేదా! ఏది యెటులైనను సముద్రగుప్తుని దండయాత్రయే గంగవంశపు స్థాపకునికి రాజ్యమేర్పరచుకొనుటకు లాభించినది. కావున నతడు తనరాజ్యస్థాపన సంవత్సరమునుండియే సంవత్సరములను లెక్కబెట్టనారంభించెను. ఆయన తర్వాత రెండుమూడు తరములవరకు గూడ నట్లే గణన జరిగెను. తరువాత రాజ్యాభివృద్ధి గలుగుటచేతనున్ను, నట్లు వృద్ధి యగుచున్న రాజ్యమునకు కారణభూతమైనది సముద్రగుప్తుని విజయమే యగుటచేతనున్ను, నీగంగవంశపు రాజులు వారి శకమునకు 'ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య శక'మని పిలిచిరి.

ఈయంశము విషయమై కొంతమంది పండితులొక యాక్షేపణదీసియున్నారు. సముద్రగుప్తుని జయమువల్లనే కళింగశకమేర్పడియున్న యెడల కళింగమునకును, గుప్తరాజ్యమైన మగధరాజ్యమునకును, సంబంధమున్నటుల నేయాధారములు లేవని. గుప్తరాజులకు కళింగరాజులు కప్పముగట్టినట్లు గాని, లేక యుద్ధములలో కళింగసైన్యములు మగధరాజునకు సహాయార్థము వెళ్ళినట్లుగాని యెచ్చటను ప్రమాణములు గన్పించవే! సముద్రగుప్తుని జయముచే కళింగములో గుప్తరాజ్యస్థాపనగాలేదు. అటుల జరిగియుండిన, కళింగమునకు మగధకు రాజకీయసంబంధ వ్యాపారములుండియే యుండును. సముద్రగుప్తుని దండయాత్రవలన కళింగములో నొక స్వతంత్రరాజ్య మేర్పడినది. దానికి మగధరాజ్యమున కెట్టి సంబంధమును లేదు. స్వతంత్రరాజ్యమున కట్టి సంబంధము లితర రాజ్యముల కేల యుండును? అందువలననే గుప్తశకమున గాక, వేరే శకమున కళింగరాజులు వారి శకవత్సరములు లెక్కపెట్టుచుండెడివారు. వా రావిధముగా చాల కాలమువరకూ వారి శకమును గాపా

దుకొనుచు వచ్చిరి గాని వారి రాజ్య ప్రాబల్యతచేతను, నితర రాజ్య సంబంధములచేతను వారి శకమును వదలుకొని విస్తారవ్యాప్తము గల శాలివాహనశకము నవలంబించిరి. ఈగంగవంశ శకారంభమునకు హేతువైన సముద్రగుప్తుని కళింగవిజయ మాయోధుని రాజ్యకాలమైన క్రీ. వె. 329-380 మధ్యను జరిగియుండవలెను. ఈకాలము పైన మన మేర్పరచిన క్రీ. వె. 290 మొదలు క్రీ. వె. 400 వరకు యున్న కాలములోనే పడినది.

మరియొక యూహజేసి చూతము. కళింగరాజ్యమేలిన గంగవంశపు రాజులలోని కెల్ల ప్రఖ్యాతిగాంచిన యనంతవర్మ చోడగంగదేవుని రెండు విశాఖపట్నపు శాసనములలోను, కొర్ని శాసనములోనూ గూడ కామార్ణవుడనే గంగవంశపుయోధుడు శబరాదిత్యుడనే రాజును జయించి కళింగరాజ్య మేర్పరచెనని జెప్పబడియున్నది. ఆశాసనములలో ననంతవర్మ చోడగంగదేవులకు పూర్వము రాజ్యమేలిన ప్రతిరాజుయొక్క రాజ్యకాలవర్షము లివ్వబడియున్నవి. వాటిని బట్టి లెఖ్ఖచేసి చూడగా ప్రథమ కామార్ణవుడు శా. శ. 651 లేక క్రీ. శ. 729 సంవత్సరములో కళింగమందు రాజ్యస్థాపన జేసినట్లు తేలుచున్నది. కళింగ గంగవంశపు రాజైన సత్యవర్మగారు గంగశకము 351 లో కళింగమును బాలించుచున్నట్లు వారి ఫర్లాకిమిడి శాసనమందున్నది. పైనజెప్పిన ప్రథమకామార్ణవుడు, సత్యవర్మదేవుగారి తర్వాతివాడే. తన తండ్రి రాజ్యములో నల్లరలుపుట్టి రాజ్యమంతయు నల్లకల్లోలముగా నుండగా దన నలుగురి తమ్ములను దీసికొని యుత్తరముగా వెళ్ళి శబరాదిత్యు నోడించి మహేంద్రగిరినుండి, రాజ్యస్థాపనచేసినట్లు నీ ప్రథమకామార్ణవుని విషయమై యనంతవర్మ చోడగంగుల శాసనములయందు వర్ణించియున్నారు. ఆయల్లరలు, యుద్ధములున్ను సత్యవర్మదేవుగారి తరువాతనే జరిగి యుండవచ్చును. కాన సత్యవర్మదేవుగారి తరువాత సుమారు కొద్ది సంవత్సరములకే ప్రథమ కామార్ణవుని రాజ్యస్థాపనము జరిగియుండవచ్చును. కాన గంగశకారంభము సుమారు క్రీ. శ. 729-351=378 సంవత్సరములో జరిగియుండును. ఈసంవత్సరము మొదట మన మూహించిన సంవత్సరముల మధ్యనేయున్నది. ఎటులాలోచించినను నాశతాబ్దమే వచ్చుచుండుటచే నాశతాబ్దమునందలి ప్రతి వత్సరమునకును మన మేర్పరచిన గణిత ప్రమాణములచే బరిశీలించిన, తప్పక గంగ శకారంభ సంవత్సరము లభ్యమగునని తోచుచున్నది.

ఇప్పుడు పై నేర్పరచిన లక్ష్యములను బట్టి క్రీ. శ. 290 మొ॥ 400 సం॥ వరకు లేక శా. శ. 212 మొ॥ 322 సం॥ వరకు నున్న వర్షములను బరిశీలింతము. మన హిందూ వత్సరములు చైత్రమాసమున నారంభమై ఫాల్గుణమాసమున నంతమగును. క్రీస్తు శక వత్సరములకును మన మాసములకును సరిపోవును గాన నీపరీక్షలో శాలివాహన శక వత్సరములనే దీసికొందము.

ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యశకము, శా. శ 212 మొదలు శా. శ. 322 వరకున్న సంవత్సరములలో నొకదానిలోనిదై యుండును.

దానిలో 127 వ సంవత్సరము, శా. శ. 339 మొదలు శా. శ. 449 వరకు ఉన్న సంవ

త్సరములలో నొకటి. ఈసంవత్సరములలో మార్గశిర పౌర్ణమినాటి చంద్రగ్రహణము, 398, 399, 416, 417, 418, 435. 436, 445 సంవత్సరములలోనే యున్నది. అందు వలన గంగశకారంభము, 271, 272, 289, 290, 291, 308, 309, 318 సంవత్సరములలో నొకదానియందైై యుండును.

అట్లైన 251 వ సంవత్సరము, 522, 540, 541, 542, 559, 560, 569 లలో నొకటిగావలె. సూర్యగ్రహణము ఈసంవత్సరములలో ప్రతిదానియం దుండెను.

గంగశక 304 సంవత్సరము, 575, 576, 593, 594, 595, 612, 613, 622 లో నొకటి గావలె. ఇందులో 575, 593, 594, 622 లో మాత్రమే సూర్యగ్రహణము గలిగెను.

గాన గంగశకారంభము 271, 289, 290, 318 సం॥లలో నొకదానియందు గలిగి యుండును.

గంగశక 351 సంవత్సరము, 622, 640, 641, 669 సం॥లలో నొకటిగావలె. ఇందు సూర్యగ్రహణము 622, 641, 669 లో మాత్రమే యుండె.

గాన గంగశకారంభము 271, 290, 318 సం॥లో నొకటైయుండు.

గంగశక 91 వ సంవత్సరము, 362, 381, 409 సం॥లలో నొకదానికి సరిపోయి యుండును.

అందులో శా. శ. 362 సం॥లో మాఘమాసము మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 18 న 28 ఘ. 22 వి. ఘడియలకు గలిగె. ఇది సూర్యాస్తమయాత్పరము గావున మకరమాసము డిశంబరు ది 18 నుండి జనవరు ది 16 వరకు ఉండెను. అందుచే శా. శ. 362 సం॥లో మకరమాసమందు, 30 సౌరదినము లుండె.

శా. శ. 381 సం॥లో మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 19 న 23 ఘ. 21 వి. ఘ. లకు గలిగె. ఇది సూర్యాస్తమయాత్ పూర్వము. తరువాత జనవరులో ది 17 న 50 ఘ. 21 వి. ఘ. లకు కుంభప్రవేశమాయెను. కాన మకరమాసము డిశంబరు ది 19 నుండి జనవరు 17 వరకుండె. అనగా మాఘమాసమందు 30 సౌరదినము లుండె.

శా. శ. 408 సం॥లో మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 18 న 11 ఘ. 33 వి. ఘ. లకాయెను. తరువాతి జనవరు ది 16 న 39ఘ. 24 వి. ఘ. లకు కుంభప్రవేశము. కాన మకరమాసము డిశంబరు ది 18 మొదలు జనవరు ది 16 వరకు నుండె. ఈసంవత్సరమునందు గూడ మాఘమాసమందు 30 సౌరదినములే యున్నవి.

అందుచే నీసోదాలవలన మూడుసంవత్సరములలోను మాఘమాసమందు సౌరదినములు 30 దేలియున్నవి. కాన గంగశకారంభము శా. శ. 271, 290, 318 సం॥లలో నొకదానియందై యుండవలెను. ఆయొక్క సంవత్సరము నిక మిగిలిన మాఘమాసములో గలిగిన నేష్య సప్తమి సోదావలన దేలవలెను. ఆపరిశీలన నీదిగువున జేయబడినది.

కళింగ శక 182 సం॥లో మాఘ శు 7 మి ఏష్యము—గావున కళింగ శకము శా. శ. 271 సం॥లో ప్రారంభమైయుండెనేని 182 సం॥ము శా. శ. 453 డై యుండును. ఈసంవత్సర మాఘమాసములో శుక్ల 6 తిథి డిశంబరు ది 31 న 0 ఘ. 36 వి. ఘ. లకు (లంకా కాలము) పోయినది. తర్వాత సప్తమి

తిథి యారోజున సూర్యోదయాది 56 ఘ. 34 వి. ఘ. లకు పోయినది. డిశంబరు ది 31 న సూర్యోదయమైన తర్వాత 36 వి. ఘ. వరకు షష్టి తిథి యున్నది. గాన నారోజెల్ల షష్ఠి క్రిందనే గణనకువచ్చును. మరునా డనగా జనవరు ది 1 న సూర్యోదయమగు సరికి 8 తిథి యున్నది గాన నారోజెల్ల నష్ఠమియే. మధ్య సప్తమి గణనకు రాలేదు గాన నది యేష్యమయినది. కావున శా.శ. 453 సం॥ మాఘ శు 7 యేష్యము.

శా. శ. 290 లో గంగశక మారంభ మయియుండిన యెడల గంగశక 182 సం॥ శా.శ.472అగును. ఈసంవత్సరమందు మాఘ మాస శుక్ల పక్షములో షష్ఠి తిథి డిశంబరు ది 30 న సూర్యోదయాది 27 ఘ. 40 వి. ఘ. ల వరకు ఉన్నది. గాన నారోజెల్ల షష్ఠి యనియే లెఖ్ఖ. సప్తమితిథి డిశంబరు ది 31 న సూర్యోదయాది 21 ఘ. 12 వి. ఘ. వరకు ఉన్నది. కాన నారోజెల్ల సప్తమి క్రిందే లెఖ్ఖ. అందుచే నీసప్తమి యేష్యమిగాలేదు. కనుకనే శా. శ. 290 సం॥ లో గంగశకము ప్రారంభించలేదు.

శా. శ. 318 లో గంగశకము ప్రారంభించియున్న యెడల గంగశక 182 వ సంవత్సరము, శా. శ. 500 లైయుండును. ఈసంవత్సర మాఘమాస శుక్లపక్షములో షష్ఠి తిథి జనవరు ది 19 న సూర్యోదయాది 19 ఘ. 12 వి.ఘ.వరకు ఉండుటచేనారోజల్లాషష్ఠియే. జనవరు ది 20 న సూర్యోదయాది 9 ఘ. 24 వి. ఘ. వరకు ఉండుట చే నారోజల్లా సప్తమియే. ఈసప్తమి గూడ నేష్యముగాలేదు. కావున గంగశకము శా. శ. 318 సం॥లో ప్రారంభించలేదు.

ఈ సోదాలవలన నొక్క శా. శ 271 సం॥లోనే గంగశక మారంభమైనట్టు తెలినది. ఈసంవత్సరమే యన్ని సోదాలకు నిల్చినది.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 127 వ వత్సరమైన శా. శ. 398 సం॥లో మార్గశిరపౌర్ణమి చంద్రగ్రహణము.

శా. శ 271 సం॥ నుండి, 251 వ వత్సరమైన శా. శ. 522 లో సూర్యగ్రహణము.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 304 వ వత్సరమైన శా. శ. 575 లో సూర్యగ్రహణము.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 351 వ వత్సరమైన శా. శ. 362 లో సూర్యగ్రహణము.

శా. శ. 271 సం॥నుండి, 91 వ వత్సరమైన శా. శ. 362 లో మాఘమాసమందు 30 సౌరదినములు.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 182 వ వత్సరమైన శా. శ. 453 లో మాఘ శు 7 తిథి యేష్యము.

ఇట్లు గణితశాస్త్ర సహాయముచే శా. శ. 271 సం॥లో గంగశకారంభమైనట్లు నిశ్చయమైయున్నది. ఊహాలేవియెట్లున్న నిది కాదనలేము గదా! సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకును గంగశకమునకు నేవిధమైన సంబంధములేదనియే యనుకొందము. గాని శా. శ. 217 వ సం॥ లో గంగవంశ శక మారంభము కాలేదని యనలేము. గణితము వలన నిర్ధారణచేయబడిన దాని నొప్పుకొనక తీరదు. యథార్థమును బైలుదీయుటకు గణితముకంటె వేరు ప్రమాణములేదు.

ఇక సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర యొక్క కాలమును నిర్ణయించుచు విన్సెంటు స్మిత్తుగా రిట్లు వ్రాసిరి. "సుమారు రెండు లేక మూడు వేల మైళ్లు ప్రయాణముచేసి

యుండిన నీ దండయాత్ర సమాప్తమగుట కథమను రెండుసంవత్సరములైనా పట్టియుండవలెను. గాన క్రీ. వె. 350 లో నిది ముగించియుండును." వారి యూహవలన క్రీ. వె. 348 నుండి క్రీ. వె. 350 వరకు సముద్రగుప్తుని దక్షిణదేశ దండయాత్ర జరిగియుండినట్లు తేలుచున్నది. ఈలాగు విచారించినను మనము గణితముచే గనఁగొనిన గంగవంశ శకారంభ సంవత్సరమైన శా.శ. 271 లేక క్రీ. వె. 349, విన్సెంటుస్మిత్తుగా రూహించిన కాలమునందే పడుచున్నది. సముద్రగుప్తుని సహాయముచే కళింగ గంగ శక మేర్పడినదని యొప్పుకోక పోయినను శా. శ. 271 లో గంగశక మేర్పడెనని యొప్పుకోక తీరదు గదా! సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకును, కళింగ గంగశకమునకు నేవిధమైన సంబంధము ఉన్నదని దలంపే మైనను లేకుండ సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర కాలము నూహించిన విన్సెంటుస్మిత్తుగారు దండయాత్ర క్రీ. వె. 348 నుండి క్రీ. వె. 350 వరకు జరిగెనని చెప్పియున్నారు గదా! సంబంధముండనీ లేక పోనీ. అదియంత యవసరమైనది కాదు. గంగ శకారంభ సంవత్సరము గనుగొనుటయే మన ముఖ్యప్రయోజన మిప్పుడు. అది కనఁగొంటిమి. ఆశకము శా. శ. 271 వ సంవత్సరములో ప్రారంభమైనది. ఆ సంవత్సరము సముద్రగుప్తుని దక్షిణ దండయాత్ర జరిగిన వత్సరములలో నొకటి. గంగశకమునకు 'విజయరాజ్య' మను విశేషణముండుటచే నీగంగరాజ్యము కళింగములో నేదో యొక విజయము జరిగిన పైని, స్థాపింపబడి నట్లూహకు పొడగటక మానదు. శా. శ. 271 లో జరిగియుండిన విజయము సముద్రగుప్తుని విజయము గాక, మరియేదీ గనుపింపదు. గుప్తరాజ్యమునకును, కళింగరాజ్యమునకును గల సంబంధముల చిహ్న లిప్పుడు మనకు దృశ్యములు గాలేదు. వాటిని గనఁగొనుటకు సరియైన ప్రయత్నములు జరుగలేదు. శాస్త్రీయమైన ప్రయత్నములే జరిగినచో, గుప్తరాజ్యాధికారముచే కళింగ గంగరాజ్యమునకు సంప్రాప్తమైన లాభములు బైలు వెడలక మానవు. శిల్పములో కళింగముచేసిన కృషి, గుప్తరాజ్య శిల్ప సంబంధమైనదే. ఇందు విషయమై కళింగశిల్పమనేవ్యాసమును విస్తరించి వ్రాయడమైనది. అటువలెనే యితర కళలయందును గూడ కళింగ గంగరాజ్యము, గుప్తరాజ్య సంపర్కమువలన బొందిన లాభములు తెలియునని నానమ్మకము.

గంగశకమునకు 'ప్రవర్ధమాన' మను మరియొక్క విశేషణము గూడ నున్నది. దీనినిబట్టి గంగరాజ్యము క్రమేపి వృద్ధిబొందినదని గూడ దెలియుచున్నది. ఇది యెట్లు వృద్ధిబొందినదో నేను వ్రాసిన Historical Geogrphy of Kalinga మను వ్యాసమున జూపితిని. ఇచ్చట దాని విషయమై వ్రాయుటకు నవకాశము లేక మానితిని. ఇంతవరకు కళింగ గంగశక మెప్పుడు ప్రారంభమైనదో, 'ప్రవర్ధమాన,' విజయరాజ్యములను రెండు విశేషణములు దాని కెట్లు సార్థకములైనవో పరిశీలించి చూచితిమి. ఇక నిప్పటివరకు సంప్రాప్తమైన కళింగ గంగరాజుల శాసనములలో గంగశకమందు తేదీల నియ్యబడ్డ వాటియొక్క తారీఖులను, క్రీస్తు శక తేదీల లోనికి మార్చి వ్రాయుట యవసరమని తోచి యీదిగువను వ్రాయుచున్నాను.

1. చండవర్మ:—కోమర్తిశాసనము (Ep. Ind. Vol. IV)

పంక్తి 20. సంవత్సర షష్ఠః 6 చైత్ర మాస శుక్ల పంచమీ దివసః అనియున్నది.

ఇందులో 'ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య' మను విశేషణము గన్పించలేదు. పెద్దగాలి వానవంటి దండయాత్ర వెళ్ళిపోయిన వెంటనే స్థాపించబడిన రాజ్యము. దేశములోని జనులు స్వాధీనమునకు వచ్చియుండరు. శత్రువు లణిగియుండరు. కావున నావిశేషణము పెట్టుటకు సమయము, ధైర్యము చిక్కియుండక పోవచ్చును. ఈరాజు నాడే గాదు. ఇంకను మూడు నాలుగు తరములవరకు నట్లే యుండును. ఇట్టియూహచే నీరాజే యీగంగవంశమున కాది పురుషుడని యంటిని.

పైతారీఖు=క్రీ.వె.356 ఫిబ్రేవరు ది 23 బుధవారము. ఆరోజున పంచమి 6 ఘు. 36 వి. ఘు. ల వరకు ఉన్నది.

2. ఉమావర్మ:—బృహత్ప్రోష్ఠా శాసనము (Ep. Ind. Vol. XIII No. 2)

పైదానియందువలె దీనియందు గూడ విజయరాజ్య సంవత్సరములని చెప్పలేదు గాని కళింగరాజని జెప్పియున్నది. దీని తారీఖు (పంక్తి 15) సంవత్ 30 మార్గశీర్ష ది 20 అవియున్నది. అనగా మార్గశిర బ 5 యని. ఇది క్రీ. వె 379 అక్టోబరు ది 31 సోమవారము.

3. హస్తివర్మ:—ఉర్లాం శాసనము (Ep. Ind. Vol. XVII No. 19)

కళింగ గంగవంశపు రాజుల పత్రాలలో ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములో తారీఖు నిచ్చిన మొదటి పత్రా యిదియే యిప్పటికి తెలిసినది.—'సకల కళింగాధి రాజ్యః' యని జెప్పుకొనిన రాజులలోకెల్ల మొదటివాడే యీయన దీనిలో జెప్పిన తారీఖు (పంక్తి 13) కార్తిక కృష్ణాష్టమ్యాం

(పంక్తి 22-23) ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరా ఆశీతిః 80 కార్తిక దిన 5 =క్రీ. వె. 429 నవంబరు ది 5 సోమవారం. నాడు పంచమి 53 ఘు. 249 వి. ఘు. వరకు ఉన్నది.

4. ఇంద్రవర్మ:—అచ్యుతాపుర శాసనము (Ep. Ind. Vol. III No. 20)

ఈయనకు రాజసింహయని బిరుదు కూడ నుండె. ఈశాసనం తారీఖు

(పంక్తి 22):—ఉదగయనే

(పంక్తి 22) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః సప్తాశీతిః 87 చైత్ర అమావాశ్యాం అనగా గం. శ. 86 సం॥ మకర సంక్రాన్తినాడు=క్రీ. వె. 435 డిశంబరు ది 15 న 10 ఘు. 48 వి. ఘు. లకు మకరసంక్రమాణ ప్రవేశము.

పత్రా తారీఖు=క్రీ. వె. 436 ఏప్రెల్ ది 2 లక్ష్మివారం 26 ఘు. 24 వి. ఘు. వరకు అమావాస్య.

5. ఇంద్రవర్మ:—టెక్కలి శాసనము (Ep. Rep. 1926. App. A. No. 2)

విజయ గాజ్య సంవత్సర 87 జ్యేష్ఠ 10 =క్రీ. వె. 436 మేయి ది 11 సోమవారము. ఈరాజునకు రాజసింహబిరుదుండెను

6. ఇంద్రవర్మ:—ఫర్లాకిమిడి శాసనము (Ind. Ant. Vol. XVI No. 169)

ఈయన కూడ రాజసింహ బిరుదు గలవాడే.

(పంక్తి 18) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః ఏకనవతి 90+1 మాఘ దినే త్రింశతి తమ 30.

ఇది సూర్యమానదినములని ఫ్లీటు దొరగారభిప్రాయపడిరి; గాని అమావాస్య యనియే సూచించునని నాయభిప్రాయము.

=క్రీ. వె. 441 జనవరు ది 28 లక్ష్మివారం 11 ఘ. 24 వి. ఘ. వరకు అమావాస్య యుండెను.

7. ఇంద్రవర్మ:—శ్రీకాకుళ శాసనము (Ind. Ant. Vol. XIII. p. 121)

(పంక్తి 10) మార్గశిర పౌర్ణమాస్యాం సోమోపరాగే.

(పంక్తి 20) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+20+8 చైత్ర ది 10+5.

గంగశక 127 మార్గశిర పౌర్ణమిని సోమోపరాగము.

=క్రీ. వె. 476 నవంబరు ది 17 సోమవారము.

శాసన తేదీ =క్రీ. వె. 477 మార్చి ది 15 మంగళవారము.

8. ఇంద్రవర్మ (దానార్ణవుని కుమారుడు):—పుర్లి శాసనము. (Ep. Ind. Vol. XIV. No. 27)

(పంక్తి 11) కార్తిక పౌర్ణమాస్యాం

(పంక్తి 29) విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+30+7 పుష్య ది 20 (Ep. Ind. Vol. XVIII. p. 308) లో డాక్టరు హుల్ట్జ్‌గారు మొదట చదివిన తారీఖును సవరణ చేసినారు. ఆసవరించిన తారీఖునే నేను తీసుకుంటిని.

దానదినం:—గంగశక 136 సం॥ కార్తిక పౌర్ణమి=క్రీ. వె. 486 అక్టోబరు ది 29 బుధవారము శాసన తేదీ=క్రీ. వె. 487 జనవరు ది 1 గురువారము.

9. ఇంద్రవర్మ:—శ్రీకాకుళశాసనము.

(పంక్తి 15) మాఘసప్తమ్యాం

(పంక్తి 23) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+30+8 మాఘ ది 10.

దానదినం:—గంగశక 138 సం॥ మాఘ శు 7=క్రీ. వె. 488 జనవరు ది 7 గురువారము. శాసన తారీఖు=క్రీ. వె. 488 జనవరు ది 10 ఆదివారము.

10. ఇంద్రవర్మ (దానార్ణవుని కుమారుడు):—టెక్కలి శాసనము (Ep. Ind. Vol. XViii No. 31)

(పంక్తి 15) సూర్యోపరాగే.

(పంక్తి 30) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+54 లిఖితమిదం శాసనమ్. శాసన తేది 503. ఈ సంవత్సరమున జ్యేష్ఠ బహుళ అమావాస్య అనగా జూన్ ది 10 మంగళవారము నాడు సూర్యోపరాగము. ఆ రోజున అమావాస్య సూర్యోదయాది 20 ఘ 24 వి. ఘ. వరకున్నది. ఆ రోజుననే దానముజరిగినది. అదియే పత్రా తారీఖు=క్రీ. వె. 503 జూన్ ది 10 మంగళవారము.

11. దేవేంద్రవర్మ (గుణార్ణవుని కుమారుడు):—శ్రీకాకుళ శాసనం (Ep. Ind. Vol. iii No. 21)

(పంక్తి 11) మాఘమాస్యుదగయనే శుభాష్టమ్యాం

(పంక్తి 26) ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరశతంత్రిరాశీతే 100+83 శ్రావణే మాసిదినే వింశతి 20.

దానతారీఖు:—గంగశక 182 సం॥ మాఘ శు 8 =క్రీ. వె. 532 జనవరు ది 1 గురువారము.

శాసనతారీఖు:—క్రీ. వె. 532 ఆగష్టు ది 7 శనివారము.

12. దేవేంద్రవర్మ (గుణార్ణవుని కుమారుడు) ఫర్లాకిమిడి శాసనం(Ep. Rep. 1921 App A No. 1)

గాంగేయసంవత్సరాః 184.

=క్రీ. వె. 533 ఇంతకంటె యెక్కువ యీ తారీఖు విషయమై తెలియదు.

13. దేవేంద్రవర్మ (గుణార్ణవుని కుమారుడు):—సిద్ధాంత తామ్రశాసనము Ep. Ind. Vol XIII No. 19)

(పంక్తి 28-29) ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యంసంవత్సరశతేపంచనవతే 100+90+5

శ్రావణ కృష్ణదినే పంచమేదత్తః

=క్రీ. వె. 544 జూలై ది 25 సోమవారము.

14. అనంతవర్మ (దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు):—ఫర్లాకిమిడిశాసనం(Ep. Rep 1921 App A. No. 2)

గాంగేయవంశసంవత్సరాః 204.ఇంతకు మించ తారీఖువిషయమై యేమియు తెలియదు.

=క్రీ. వె. 553.

15. అనంతవర్మ (దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు):—(Ep. Rep. 1919 App. No 8)

సోమోపరాగే.సంవత్సరమేమీయివ్వ లేదు.

పై నెం.14లోని రాజును-ఈరాజు నొక్కరివలెనున్నది. ఆశాసనములోసంవత్సరమిచ్చినారు. ఈ శాసనములో గ్రహణము మాత్రమే చెప్పియున్నది. పై శాసనపు సంవత్సరము అనగా క్రీ. వె. 553 లో వైశాఖ పున్నమినా డొకటి, కార్తికపౌర్ణమినా డొకటి రెండు చంద్రగ్రహణము లుండెను. ఇందులో నేదైన యొకటియై యుండునేమో యిందుల జెప్పినది.

16. దేవేంద్రవర్మ (అనంతవర్మ కుమారుడు) విశాఖపట్నం శాసనము. (Ind. Ant. Vol XVIII No 177)

(పంక్తి 27) అయనపూర్వకమే.

(పంక్తి) సంవత్సర శతద్వయె చతుష్పంచాశాభ్యధికే 254 ఫాల్గుణ ప్రథమ పక్షే ప్రతిపది.

దానమయనపూర్వకమని జెప్పుటచే మకర సంక్రమాణకాలమందు జేయబడినది. శాసనము గంగశక 254 సం॥ ఫాల్గుణ శుద్ధ ప్రతిపత్తున వ్రాయబడినది.

=క్రీ. వె. 604 ఫిబ్రేవరు ది 6 గురువారము మకరప్రవేశము క్రీ. వె. 603 డిశంబరు ది 20 న సూర్యోదయాది 33 ఘడియలకు అనగా సూర్యాస్తమయమైనవెనుక. అందుచే నుత్తరాయణ పుణ్యకాలమందు జరుగవలసిన కర్మలనీ ది 21 ననే పుష్య శు 13 శనివారము-గాన శనిత్రయోదసి శివుని యారాధనకు జాలపుణ్యదినము.ఉత్తరాయణ సంక్రమాణ పుణ్యదినముకూడను. అందుచేతనే 'ధర్మేశ్వర భట్టారకాయ అయన పూర్వకం చంద్రార్క-ప్రతిష్ఠకృత్వా' అనగా ధర్మేశ్వరుడనే లింగమునకు సూర్యచంద్ర ప్రతిష్ఠచేసి దానము చేసినట్లు చెప్పియున్నది.

17. అనంతవర్మ (రాజేంద్రవర్మ కుమారుడు) :—అలమండ శాసనము (Ep. Ind Vol III No. 3)

(పంక్తి 18) సూర్యగ్రహోపరాగే

(పంక్తి 28-29) గాంగేయ వంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శతా త్రిణి చతురోత్తరా=క్రీ. వె. 653 ఈ సంవత్సర జ్యేష్ఠఅమావాస్య, అనగా జూన్ ది 1 న సూర్యగ్రహణము. ఆ గ్రహణకాలమునందే దాన మిచ్చుటచేతను, పతాకు మరి యే యితర తేది నియ్యకపోవుటచేతను దాన సహితముగనే పతా యిచ్చినటు లగుపడుచున్నది. గావున శాసన తేది = క్రీ. వె. 653 జూన్ ది 1 శనివారము.

18. దేవేంద్రవర్మ (రాజేంద్రవర్మ కుమారుడు):—టెక్కలి శాసనము. Ep. Ind. Vol. XVIII. No. 32)

(పంక్తి 28) గంగవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శతత్రయోదశోత్తరే లిఖితం. డాక్టరు హుల్‌ట్‌జ్ గారీశాసనము విమర్శన జేయుచు తేదీ విషయమై 'శతమయే' యని చదివి, విమర్శనలో 'శతత్రయే' యని యుండుట యుచితమని వక్కాణించిరి. వారు 'మ' యని జదివిన యక్షరము యశ్రద్ధగా వ్రాసిన 'తి' యని యాశాసనమందు లిఖించిన యితర యక్షరములతో బరికించి చూచిన బోధపడును. దిగువను ఇచ్చిన శతారావుడి 'త' యొక్క ముందు కాలులో కలసిపోయి యుండుటచే నట్టి స్వరూపము దానికి వచ్చె. అందుచే 'శతమయే' యని వారు చదివినది, 'శతత్రియే' 'శతత్రయే' యని నానిశ్చయము. ఈపత్రాలో మాసము, తిథి, యివ్వలేదు—దాని సంవత్సరము=క్రీ. వె. 653.

19. రాజేంద్రవర్మ (అనంతవర్మ కుమారుడు):—మందసాశాసనము (Ep.Rep. 1918 App. 13 No. 13)

గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సర 342.

=క్రీ. వె. 613.

20. సత్యవర్మ (దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు):—ఫర్లాకిమిడి శాసనము (Ind. Ant. Vol. XIV No, CLII)

(పంక్తి 17) సూర్యోపరాగే ఉదక పూర్వకం

(పంక్తి 34-35) గాంగేయవంశ సంవత్సర త్రిశతానాం ఏకపంచాశత్

=క్రీ. వె. 700 మే ది 22 శనివారము

ఇది జ్యేష్ఠ బ 30 శనివారము. అమావాస్య సూర్యోదయాది 15 ఘ. 36 వి. ఘ. వరకున్నది.

శ్రీమదనంతవర్మచోడగంగదేవ

శ్రీయుత శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు

కోలాహలపురము నేలిన వీరసిహుని వంశమువాడైన కామార్ణవుడు, కళింగము నందలి అడవి ప్రదేశములను పాలించుచున్న శబరాదిత్యుని సంహరించి గాంగరాజ్యము స్థాపించెను.[1] వీరి వంశమునకు మూలపురుషుడైన తూర్వసు అనే రాజు చాలాకాలము సంతానములేక గంగాదేవి నారాధించగా నతనికి గాంగేయుడను పుత్రుడు కలిగెను. ఈ గాంగేయుని బట్టి వారి వంశీయులకు గాంగవంశమని పేరువచ్చెను.[2]

అనంతవర్మ చోడగంగు తాతయైన వజ్రహస్త దేవుడు చాలా బలవంతుడు. ఇతడు తనకు సమకాలికులైన చేదిరాజులను నిర్జించి యుండెను.[3] ఇతనికి వినయమహాదేవి యందు జన్మించిన[4] రాజరాజు మొదట ద్రమిలాహవోత్సవములో జయలక్ష్మికి భర్తయై, పిమ్మట చోడరాజగు రాజేంద్ర చోళుని కుమార్తెయగు రాజసుందరిని పెండ్లియాడెను.[5] చోళరాజగు రాజరాజునకు రాజేంద్రచోళుడను కొమారు డొకడుండెను. ఈతనికి గంగయకొండచోళ యను బిరుదు నామము గలదు. ఈతడు గంగవరకు దిగ్విజయము చేయుటచేత ఈతనికీ బిరుదు వచ్చెను. మహేంద్రగిరిపై నీతడు జయస్తంభ మెత్తించి నట్లు ఆ గిరిపై నున్న ఈతని శాసనమువలన తెలియుచున్నది.[6] ఈదండయాత్రకై ఈతడు కళింగమునకు వచ్చి, తన కూతురగు రాజసుందరిని (ఈతనికి అమ్మంగదేవియను మతి యొక కుమార్తె కలదు.) రాజరాజున కిచ్చి పెండ్లిచేసి యుండెను.[7]

ఈతని రెండవ కూతురైన అమ్మంగదేవి, చాళుక్యరాజగు రాజరాజనరేంద్రుని భార్య. కాబట్టి చాళుక్యరాజరాజు, కళింగ రాజరాజు, ఇరువురును గూడ గంగయకొండ

---

1. కోర్ని శాసనములు. Vide J. A. H. R. S. Vol I. part III
2. I bid
3. I bid Part I. "Tri-Kalinga"
4. చికాకోల వలస తామ్ర శాసనము
5. కోర్ని శాసనము. రాజేంద్రచోడుడనుటకు చూడుడు Ind. Ant. XVIII page 169.
6. South Indian. Inscriptons Vol. V. No. 1351.
7. J. O. B. R.S. Vol. VIII part I. రాజ రాజును గూర్చి శాసనములలో ,, మొదట ద్రమిలాహవోత్సవములో జయలక్ష్మికి భర్తయై,,, యని యున్నది. ఈద్రమిలాహవోత్సవము రాజ రాజు విజయాదిత్యుని ప్రార్థన నంగీకరించి, అతనికి సాయమరిగి వీరరాజేంద్రునికి ప్రతిఘటించి నప్పటి వృత్తాంతమును గూర్చినదేమో యని సందేహించవచ్చును గాని, ఆయుద్ధానంతరము, రాజరాజు వీరరాజేంద్రుని కూతురిని పెండ్లియాడ లేదు. ,, చోడరాజగు రాజేంద్రచోడుని కూతురు ,, అని స్పష్టముగా చెప్పబడియుండుటచే, రాజసుందరి వీరరాజేంద్రుని కుమార్తె కాదని తెలియుచున్నది.

చోళుని అల్లుళ్లేయన్న మాట. కళింగరాజ రాజునకు రాజసుందరియందు చోడగంగ దేవుడను కుమారుడు పుట్టియుండెను.[8] రాజ రాజు కుమారులలో ఈతడే పెద్దవాడు. ఈతనికి సామాన్యముగా అనంతవర్మ యను పేరు వాడుకలో నుండెను.

అనంతవర్మ అనేది బిరుదు. చోడ గంగు తాతయైన వజ్రహస్తదేవునికి కామార్ణవునికి*[8] కూడా ఈ బిరుద నామము చేర్చబడినది. కాని గాంగవంశపు రాజుల కెవ్వరికీ అంతవరకు "చోడ" అను మాట మాత్రము చేర్చబడి యుండలేదు. దీనికి కారణము సులభమే. కళింగరాజరాజు చోడరాజు కూతురిని పెళ్ళి యాడి, ఆమె కుమారునికి "చోడగంగని" పేరు పెట్టెను. ఈ "చోడ" అనే పదము చోళులతో సంబంధము కలిగి యుండుటను సూచించును. ఆకాలములో చోళులు బల వంతులైయుండుటచే వారితో సంబంధము గలిగిన వారందరూ, అసంగతిని గొప్పగా చెప్పుకొనుచుండిరి.[9] చాళుక్యుడగు విమలా దిత్యుడు చోళరాజకన్యయగు కుండవాదేవిని పెండ్లియాడి యామెయందు పుట్టిన కుమారు నికి రాజరాజని తన మామగారి పేరుంచెను. ఈరాజరాజనరేంద్రుడు కూడ మేనమామ కూ తురగు అమ్మంగదేవినిపరిణయమై తనకుమా రునికి రాజేంద్ర చోళుడని నామకరణము చేసెను. తాభట్టి కళింగ రాజైన రాజరాజు, తన కుమారునికి చోడగంగదేవని పేరుంచుట చోళులతో గల్గు సంబంధము నగ్గడించుటకే యని బోధపడుచున్నది. రాజేంద్రచోళుని అన్నదమ్ముడగు వీరరాజేంద్రుడు తనకుమా ర్తెను పశ్చిమచాళుక్య రాజైన విక్రమాం కునికిచ్చి పెండ్లిచేసెను.[10] ఈవివాహముల మూలమున చోళులకును, సమకాలిక ప్రసిద్ధ రాజవంశములకును దృఢమైన సంబంధము లేర్పడెను.

అనంతవర్మ తండ్రియైన రాజరాజు క్రీ. శ. 1069 నుండి 1077 వరకు పాలించి యుండెను. ఈతని మరణానంతరము అనంత వర్మ చోడగంగదేవు కళింగనగరమున పట్టా భిషిక్తుడయ్యెను. అప్పు డీతనికి సీయాపురపు ధవళనాయకుడూ, మత్స్యవంశపు రాజులూ, ఘుముసూరు, బాడువా, మొదలగు మన్య ప్రదేశముల నేలుచుండిన చిన్నరాజులూ, సామంతులైయుండిరి. ఈతని తాతయును తండ్రియును చాల బలవంతులు. వారి కాల మున కళింగరాజ్యములో సామంత ప్రభువు లుగా నుండిన వారు ఈతని పట్టాభిషేకము నకు పోయియుండిరి. ఈతని మంత్రి రాయని ప్రగడయని స్థానికచరిత్రల మూలమున తెలి యుచున్నది.

ఈతని రాజధానిని గూర్చి భేదాభి ప్రాయములున్నవి. ఈతని పూర్వులకు కొందరికి రేవు పట్టణమగు దంతాపురము రాజధానియైయుండెను.[12] దీనిని గూర్చియే

---

8. Relations between Tamilikam and Kalinga Vide J. A.H.R.S. Vol. I, Part II
*8. S. I. Inscs. Nos. 1121, 1332 respectively.
9. Dr. Krishnaswamy Aiyangar's "Ancient India".
10. విక్రమాంక దేవచరిత్రము
12. కొర్ని శాసనములు.

కాళిదాసు ప్రస్తావించియుండెను. కాని ముఖలింగమే ఈతని రాజధాని యని నిరూపించుటకు ఆధారములున్నవి. "నగరము" అనగా రాజధాని అన్నమాట. ముఖలింగేశ్వరాలయమందు "కళింగనగరాత్"[13] కళింగావని నగరము, కళింగదేశనగరము," అను పదములు ఆప్రదేశమునకే పలుచోట్ల ప్రయోగించబడినవి. అనంతవర్మ తామ్ర శాసనములన్నియుకళింగనగరమునుండివానికు మునుబొందియుండినవి.[14] ముఖలింగమునందు పాడైన భవనములచిహ్నము లిప్పటికిని నిలచి యున్నవి. వేరొక చోట నిట్టివి కానరావు. కాబట్టి ఈతని రాజధాని ముఖలింగమే కాని కళింగపట్నము కాజాలదు.

అనంతవర్మ చోడగంగుని రాజ్యము తూర్పుతీరమున చాలా విస్తీర్ణము గలిగి యుండెను. ఈతని తాత, తండ్రి, కళింగము నేలుచుండినప్పుడు వారి రాజ్యము గోదావరి మొదలు, చిలుక సరస్సువరకూ వ్యాపించి యుండేది.[15] కాలచుర్యులూ, ఘుముసూరు మొదలైన మన్నెసంస్థానములకు రాజులైన కాళింగులూ, మత్స్యవంశజులైన వడ్డాది రాజులు, పిఠాపుర దుర్గపాలకులు, కళింగులకు సామంతులుగా నుండేవారు. కళింగ రాజ్యమంతాఉత్తరకళింగము, దక్షిణకళింగము,మధ్యకళింగములనిమూడుభాగములుగా నుండేది.త్రికళింగమనునదికళింగములో నొక భాగమనికొందరుఅభిప్రాయపడి యున్నారు. ముఖలింగనగరము ఒక శాసనములో త్రికళింగావని నగరము[16] అని చెప్పబడినది. కళింగ రాజులకు "త్రికళింగ మండలపతి" అనీ, "త్రికళింగాధిపతి" అనీ, బిరుదు లుండేవి. "త్రికళింగమండలము" అనగా త్రికళింగమనే ఒక భాగమని అర్థము చెప్పుట సమంజసము కాదు. చాళుక్యరాజగు కోకిలవర్మ దాన శాసనములో భోగాపురము మధ్యమ కళింగములోనిదని చెప్పబడినది.[17] ఉత్తరకళింగమే ఉత్కళమని యూహించవచ్చును. ఎలమంచిలి, పిఠాపురము, దక్షిణకళింగమునకు ముఖ్యపట్టణములు. కాభట్టి త్రికళింగమనగా మూడు కళింగములని చెప్పుట సాహసము కాదు. ఈ భేదములు మెగాస్తెనీసు, ప్లీనీ మొదలగు పరదేశయాత్రికుల వ్రాతలయందు కూడ కనబడుచున్నవి.[18] కాభట్టి చోడగంగు రాజ్యము చిలుకసరస్సు మొదలు గోదావరివరకూ వ్యాపించి, మూడుభాగములుగా ఉండేదని ఎంచవలసి యున్నది.

రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి చోడగంగు బాలుడు. రాజరికము ఇతనికి బాగా తెలియదు. ఉత్తరమున బలవంతులైన కాలచుర్యులూ, దక్షిణమున చాళుక్యులూ, ఏలుచుండిరి. ఇతడు రాజ్యమునకు వచ్చిన కొంత కాలమువరకూ,పురాతన దేవాలయములుండు చోట్లకు తీర్థయాత్రలు పోయినట్లు, ఆయా

13. S. Ind. Insc. Vol. V, No. 1010.
14. Vizagapatam plates of Anantavarma Choda Ganga.
15. Hunter's "Orissa" or Muzumdar's "Orissa in the making."
16. S. Ind. Insc. Vol. V No. 1101.
17. ఆంధ్రులచరిత్ర మొదట భాగము. 272 పుట.
18. Ancient Geography of India on "Trikalinga"

దేవాలయములందు గల అతని శాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 1096 లో వేంగీరాష్ట్రమును పాలించుచుండిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళుడు ఈతని రాజ్యముపై దండెత్తివచ్చెను.[19] ఈదండయాత్రలో కులోత్తుంగుడు అనంతవర్మ నోడించి విజయనగరమువరకు గల దేశమునుస్వాధీనపరుచుకొనెనని తెలియుచున్నది. ఆ కాలమున, దేవాలయములలో శాసనములనుచెక్కించే ప్రజలు, తమ శాసనములలో శాలివాహనశక సంవత్సరములే గాక, తాము ఏ రాజు పాలనమందుండిరో, ఆ రాజు సింహాసన మధిష్ఠించిన తరువాత ఆ శాసనము వ్రాయుకాలమునకెన్నివత్సరములుగడచినవో, అన్ని సంవత్సరాలు "ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యసంవత్సరము" లని వ్రాయించుచుండిరి.[20] అనంతవర్మ రాజ్యములోని వారు తమ రాజుయొక్క "విజయరాజ్య సంవత్సరములూ," కులోత్తుంగుని రాజ్యములోని వారు వారి రాజుయొక్క రాజ్య సంవత్సరాలూ వ్రాయించుచుండిరి. క్రీ. శ. 1096 తరువాత విజయనగరమువరకూ వ్రాయించబడిన శాసనాలలో, కులోత్తుంగ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములున్నవి. కాబట్టి ఆతని రాజ్యపు సరిహద్దు విజయనగరమై యుండునని యూహించవచ్చును. ఈదండయాత్రలోనే కులోత్తుంగుడు విశాఖపట్టణము కట్టించెను.[21] అనంతవర్మ తన రాజ్యమున దక్షిణపు ఖండమును గూర్చి అసడ్డ గలిగియుండెనని కొందరు వ్రాయుచున్నారు.[22] కులోత్తుండు, విశాఖపట్టణ ప్రాంతముల నేలుచున్న వడ్డాది రాజులను హింసించక, వారి రాజ్యముతీసుకొనక పోవుటజూడగా,[23] ఈదండయాత్ర కేవలము స్వీయాధికార ప్రతిష్ఠాపనకే యని తోచకమానదు. ఈతడు తనతో కొందరు దక్షిణదేశీయులను గొని వచ్చి విశాఖపట్టణ మండలమున వారికి స్థిరవాసము లేర్పరచెను.[24] నాయకులను కులము వారందఱూ ఇట్టి వారేమో. నాయకులని మధురాధిపులకు తప్ప ఇంకెవ్వరికి నామముండినట్లు లేదు. కులోత్తుంగునికి ముందు గంగయికొండ చోళ అను బిరుదనామము గల రాజేంద్రుడు కళింగదేశమును జయించియుండెను.[25] వీరిద్దఱితోను పెక్కుమంది దక్షిణదేశీయులు వచ్చినట్లు, గంజాము, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలోని పురాతన దేవాలయములలోని శాసనముల మూలమున తెలియుచున్నది.

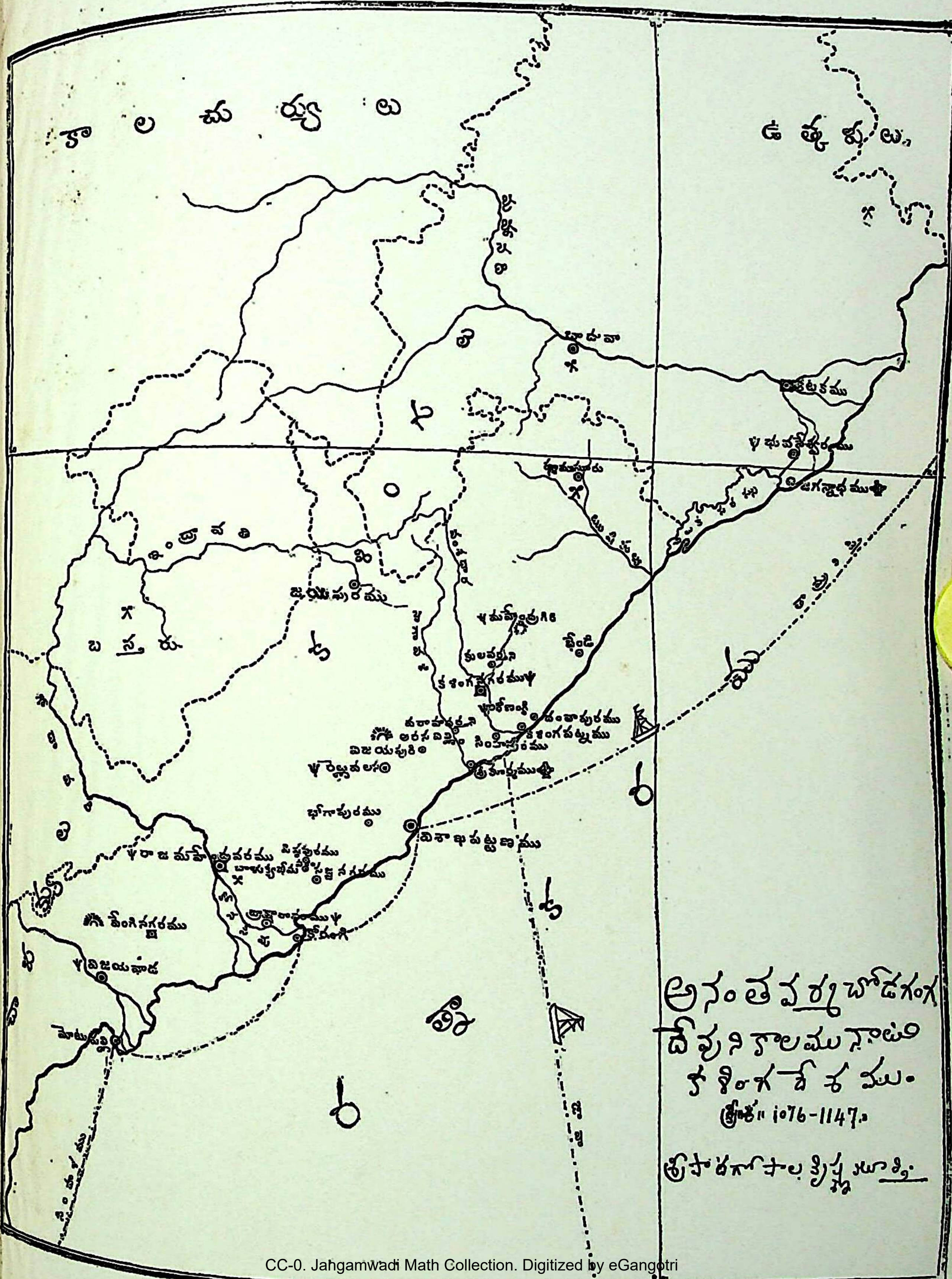
అనంతవర్మ చేయునది లేక, అప్పటి కూరకుండవలసివచ్చెను. కాని యాతడు యుద్ధసన్నాహము మానలేదు. కులోత్తుంగుడు దక్షిణకళింగమును జయించి తన పట్టణమగు కాంచీపురమునకు వెడలిపోయెను.

19. కళింగట్టు పరణి.
20. ముఖలింగ శాసనములు.
21. కులోత్తుంగుని విశాఖపట్టణశాసనము.
22. Vizag Dist. Gazeteer. Ancient History.
23. శా.శ. 1055 లో వడ్డాది నేలిన ఆనందరాజు శాసనము ఆంధ్రసర్వస్వములో ముద్రించబడెను.
24. Narasimha II's plates' Printed in "Orissa in the Making"
25. ఈతడు గంగవరకు జయించి యుండుటచే ఆబిరుదువచ్చెను.

మరి కొన్నాళ్ళకు గంగ, మహానది మధ్య దేశముల నేలుచుండిన రాజులు అతనికి కప్పము కట్టుట మానివేసిరి.[26] కులోత్తుంగుడు తన తండ్రి రాజ్య కాలమున చక్రకోటప్రాంతమును (బస్తరు రాజ్యములోనిది) జయించి పాలించియుండెను. అప్పుడు ఆప్రాంతముల నేలుచుండిన ఉత్తర కళింగ నాధుడు తనకు కప్పము కట్టలేదని, కులోత్తుంగు డాగ్రహ పరవశుడాయెను. కరుణాకరుడను అతని సేనా నాయకుడు సప్త కళింగనాధుని జయించుట కనుజ్ఞకోరెను.[27] కులోత్తుంగు డంగీకరించెను. అంతట కరుణాకరు డొక గొప్ప సైన్యమును వెంట దీసికొని సాలారు, కుశాతలాయు, పొన్నకారీ, కొల్లి, పెన్న, వాయల, మణిపుల్వ, మన్నారు, కుస్రి, కృష్ణా, గోదావరి, పంపా, గోతమీ నదులను దాటి కళింగవనముల జేరెను. (క్రీ. శ. 1115 ప్రాంతము.) సప్తకళింగ నాధుడు, తన దేశము కొండలచే సురక్షితమని తెలిసినవా డగుటచే నవ్వి "అభయునికే (కులోత్తుంగునికే) గాక ఈసైన్యమునకు గూడ నేను దోసిలొగ్గి కప్పము గట్టవలెంగాబోలు." అని కోపించి, సంధి ప్రస్తావన చేయు సేనా నాయకులను మందలించి కయ్యమునకు పురికొల్పెను. కాని ఘోరయుద్ధమునం దాతడు పరాజయ చిహ్నములు కన్పట్టుటచే పలాయితుడయ్యెను. 'యథా రాజా తథాప్రజా' యనినట్లు వాని సైన్యములు కూడ గంగదారి బట్టెను. కరుణాకరుని సైన్యములు ఉత్కళులను గంగవరకు తరిమి యోడించెను. పిమ్మట యుద్ధమునందు జయించిన పరికరములతో కరుణాకరుడు కళింగములోనుండి మరలెను. పోవునప్పుడీతడు అడవి యేనుగులను పట్టుకొని తీసికొనిపోయెను.[28] ఈతనికి గోదావరి కడ విజయాదిత్యుడు స్వాగతమిచ్చెను.[29]

సప్తకళింగనాధుడు అనంతవర్మయని పలువు రభిప్రాయపడియున్నారు. కాని నేనువారితో నేకీభవించను. కళింగదేశమును జయించిన వారు గోదావరిదాటి ఎలమంచిలి, భోగాపురము, విజయనగరము మీదుగా మహేంద్రగిరికి పోయియుండిరి.[30] లేదా తూర్పు సముద్రతీరము వెంబడి వచ్చియుండిరి.[31] కాని ఊరు, పేరులేని దక్కను నదులన్నిటిని దాటి కళింగవనముల జేరలేదు. ఇంతేగాక, అనంతవర్మ రాజ్యమప్పుడు గంగవఱకు వ్యాపించియుండనేలేదు. చిలుక సరస్సే ఈతని రాజ్యమునకు పూర్వోత్తరపు సరిహద్దు.[32] ఇంతేగాక ఈతడు ముఖలింగ నగరమున యుండుటచే ఉత్తరకళింగ నాధుడు కాజాలడు. ఈతని పాలనమునను కళింగము ఏడు భాగములుగా నుండినదనుటకేయాధారములు కాన్పించలేదు. కాబట్టి అనంతవర్మ కీయుద్ధమం దెట్టి జోక్యము లేదని

26. కళింగాత్తు పరణి.
27. Ibid.
28. 29; Ibid.
30. గంగయకొండ చోళుని, కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని దండయాత్రలు.
31. సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర.
32. Puri Dist Gazeteer; Jour. of Myth. Society.; History of Gangas of

కాలచుర్యులు
ఉత్కళులు
కటకము
భువనేశ్వరము
జగన్నాథము
బస్తరు
విశాఖపట్టణము
భోగాపురము
సింహాచలము
కళింగపట్టణము
దంతాపురము
పిఠాపురము
రాజమహేంద్రవరము
కోరంగి
వేంగినగరము
విజయవాడ
అనంతవర్మ చోడగంగ
దేవుని కాలమునాటి
కళింగదేశము.
క్రీ॥శ॥ 1076-1147.
శ్రీ పాదగోపాల కృష్ణమూర్తి.

తీర్మానింపవలసియున్నది. కాని ఈతడు మాత్రము కులోత్తుంగుని అధికారము నంగీకరించినవాడగుట చేత నేమో, అతని సైన్యములు తన యరణ్యములలో ప్రవేశించి గజగ్రహణ మొనర్చుచుండ చూచుచు నూరకుండవలసిన వాడయ్యెను.

ఈనష్టములకు తోడు [(1) దక్షిణ కళింగనష్టము, (2) సామంతుడగుట] మరి యొక్క కష్టము దాపరించెను. అనంతవర్మ తాతయగు వజ్రహస్తుని కాలమున చేది కాలచుర్యులు అతనికి లోబడియుండిరి. దక్షిణ, మధ్య, ఉత్తరకళింగములకు మూడింటికిని ఆతడే అధికారియై యుండెను.[33] కాని అనంతవర్మ కాలమునవారు స్వాతంత్ర్యము ప్రకటించిరి. ఆతడు వారి నణచుటకై వెడలెను. కాని యుద్ధకుశలులగు కాలచుర్యులే అతని నోడించిరి. (క్రీ. శ. 1118 ప్రాంతము) వారి రాజు రత్నదేవుడు తన భారోడు శాసనములో తాను గంగరాజగు చోడగంగు నోడించినట్లు వ్రాసుకొనియుండెను.[34] దీనితో ఉత్కళము కళింగము నుండి వేరయ్యెను. అనంతవర్మ రెక్కలు తెగిన పక్షివలె ఉత్తర దక్షిణకళింగముల గోల్పోయి యూరకుండ వలసివచ్చెను. ఇప్పటికే ఈతని భాగ్యరేఖ వంపు తగ్గలేదు. కళింగమునందు పశ్చిమోత్తరమున ఘుముసూరు, బాడువా అను మన్నె సంస్థానములుండెను. వాటిని పాలించు రాజులు గూడ అనంతవర్మ బలహీనతను గుర్తించి, అతని కెదురు తిరిగిరి.[36] పశ్చిమోత్తర పూర్వరాష్ట్రములను గోలుపోయి చోడగంగు "జోగి" వంటివాడయ్యెను. దీనినే వేములవాడ భీమకవి శాపమువలె గణింతురని నాయభిప్రాయము.

వేములవాడ భీమకవి పదకొండో శతాబ్దములో జీవించియుండెను. కొంతమంది విమర్శకులు, భీమకవిచాళుక్య చొక్కరాజు, చాగిపోతరాజు, మైలము భీమన మొదలగు వారిపై చెప్పినవని ప్రచారము గాంచుచున్న పద్యములను పురస్కరించుకొని, భీమకవి పదమూడు, పదునాల్గు శతాబ్దములయందు జీవించెననివాదించుచున్నారు.[37] కాని అది సత్యము కాజాలదు. ఏలననగా భీమకవి, రాజ కళింగ గంగుపై చెప్పిన పద్యమందు, వారిరువురి పేరులు కూడ కానబడుచున్నవి. చూడుడు.

ఉ. "వేములవాడ భీమకవి
వేగమె చూచి కళింగగంగు తా
సామముమాని కోపమున
సందడి దీరిన రమ్ము పొమ్మనే
మోమును జూడ దోసమిక
ముప్పది రెండు దినంబు లావలన్
జామున కర్థమం దతని
సంపద శత్రులపాలు గావుతన్."

ఈపద్యమందు వ్యవహరింపబడిన రాజ కళింగగంగు అనంతవర్మయే గాని మరియొకడు కాడు. కళింగదేశము నేలిన గాంగరాజులలో "గంగు" అను పేరు గలవాడింకెవడును లేడు. అనంతవర్మయే చోడగంగు అనుపేరు గలిగియుండెను. ఈతడు

33. "త్రికళింగాధిపతి" వజ్రహస్తదేవుడు. బొడ్డపాడు తామ్రశాసనము.
34. Ind. Ant. Vol. XXII p. 82.
36. Malles's account of Gangas, Puri Dist. Gazetteer.
37. ఆంధ్రకవుల చరిత్రము.

చిరకాలము కళింగదేశము నేలియుండుటచేత ఈతనికి కళింగ గంగను పేరే స్థిరమయ్యెను. కాబట్టి వేములవాడ భీమకవి ఈతనికి సమకాలికుడై యుండెననుట సత్యమే. భీమకవి చెప్పిన వన్న ఇతర పద్యములను బట్టి చూచిననో కాలభేదము వచ్చును.[38] ఈవిషయమింకను విచారింపవలసియున్నది. పై పద్యమునందు చెప్పిన "సంపద" రాజ్యముగాక మఱేమి? తన రాష్ట్రమున కన్ని వైపులను గూడ రాజ్యము పోగొట్టుకొనుటచే నాతని సంపద శత్రుల పాలయ్యెననుటలో అసత్యముండదు. కథగా చెప్పుకొను ఛైత్యము మాత్రము అతిశయోక్తియై యుండును.[39]

దీనితో కళింగరాజ్యము నామమాత్రవశేష మయినట్లే ఎంచవలయును. కాని కళింగ గంగు ఇంత నష్టముబొందియు, నిరుత్సాహపడలేదు. తిరిగి ఎప్పటికైన శత్రువును జయించి కళింగసామ్రాజ్యముల స్థాపించు నుద్దేశముతో సైన్య సమారోహణ మారంభించెను. కళింగదేశము ఏనుగులకు ప్రసిద్ధి. కాళింగులు ఏనుగులను పట్టుట యందును వాటినిమచ్చిక చేయుటయందును మిక్కిలి ప్రవీణులు.[40] పరరాజులు కళింగుల ఏనుగులకు జడియుచుండిరి. కావున నీతడు గజ బలము కూర్చుటయందు చాల జాగ్రత్త వహించి, గజ సాహిణి అని, గజబలమున కొక నాయకుని నియమించెను. అనంతవర్మ కుమారుడైన కామార్ణవదేవుడు అశ్వసైన్యమునకు నాయకు డయ్యెను.[41] గజాశ్వసైన్యములకు రెండింటికిని బణపతి నాయకుడై సాహిణి నాయక[42] యను బిరుదు బడసెను. చోడగంగరాజు, బాపిరాజు, కామినాయకుడు, పోతినాయకు డాదిగా గలిగిన పదాతి నాయకులు మఱిచర్ల, గుడివాడ మొదలగు గ్రామములలో నివసించుచు పదాతి సైన్యము సమకూర్చ నారంభించిరి. అనంతవర్మ రాజ్యమునం దంతటా తిరుగుచు, వివిధకులములవారికి

38. మఱికొందరు ఈతడు మూడు శతాబ్దముల పర్యంతము జీవించినాడని వ్రాసియున్నారు. (వేములవాడ భీమకవి చరిత్ర.

39. చాలామంది, అనంతవర్మ రాజ్యభ్రష్టుడయ్యెనని తలచుచున్నారు. క్రీ. శ. 1096 నుండి క్రీ. శ. 1118 అనగా కులోత్తుంగుని నిర్యాణకాలమువరకూ, అనంతవర్మ శాసనములు కానుపించవట. ముఖలింగేశ్వరాలయములోని శాసనములలో 1044 వ శాసనమందు జటేస్వరదేవర ప్రవర్ధమాన వత్సరములున్నవి. ఈతడు ముఖలింగము నేలుటకు నియమింపబడియుండవచ్చునని కొంద రూహించుచున్నారు. కాని ఆకాలము నాటివే, అనగా క్రీ. శ. 1098 నాటివే శ్రీమదనంతవర్మ దేవర ప్రవర్ధమాన వత్సరములున్న శాసనములు ముఖలింగమున అనేకములున్నవి. కాబట్టి అనంతవర్మ రాజ్యభ్రష్టుడయ్యెననుటకు తగిన ఆధారములు లేవు ఆశాసన మొక్కటి దప్ప జటేస్వరుని పేరు గలిగిన మఱియొక శాసనము కాన్పించదు కాబట్టి ఈజటేశ్వరుడు ముఖలింగమునకు గాక, ఉత్తర కళింగమునందో మరి యెక్కడో చిన్నరాజై యుండునని తీర్మానించవలెను. ఈతని గూర్చిన ఒక నవల ఓఢ్ర భాషయం దున్నదట. దాని మూలమున నీతడురాజేయని తెలియుచున్నది. అనంతవర్మ రాజ్యభ్రష్టు డయ్యెననుట యసంగతము.

40. ఆంధ్రులచరిత్ర. "కళింగదేశము."

41. S. Ind. Inscs. Vol V Nos. 1061, 1063.

42. South Indian Inscriptions Vol. V No. 1106.

దానపట్టాలు దయచేయుచు[43] ప్రజల యాదరమును బడయుచుండెను.

ఇంతకు పూర్వమే, అనగా, క్రీ. శ. 1118 నాటికే కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళుడు మరణించెను. చోళచళుక్య రాజ్యముల రెంటిని ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యమున ఏల గల సమర్థుడుదయించలేదు. అనంతవర్మ, మొట్టమొదట చాళుక్యులచే నోడించబడెను. అప్పు డాతడు తన చతురంగబలమును తీసికొని వేంగీ రాష్ట్రమును జయించుటకై, క్రీ. శ 1128 ప్రాంతమున బయలుదేరెను. ఆతని నడ్డుకొను నంతటి బలవంతు లప్పుడు లేకపోయిరి. దండయాత్ర నిర్విఘ్నముగా కొనసాగెను. గోదావరి వరకు గల ప్రదేశము నీతడు వశపరుచుకొని,[44] విఘటితుడైన వేంగిరాజును తిరిగి యాతనిరాజ్యమునందు నిలిపి,[45] అనంతవర్మ వెనుకకు తిరిగెను. ఈదండయాత్రయందు అతని భార్యలు కొంద రాతని వెంటనుండిరి. వీరందఱును, క్రీ. శ. 1128 నాటి సింహమాసమున వ్యతీపాతకాలమున భీమేశ్వరస్వామి దర్శనముచేసి, కానుకలు సమర్పించి, అచ్చట శాసనములు చెక్కించిరి.[46] అనంతవర్మ సజ్జనగరమున పట్టాభిషేకముచేసుకొనినటులీపద్యమువలన తెలియుచున్నది.

ఉ. "వేయి గజంబులుండ బది
వేలతురంగములుండ నాజిలో[47]
రాయల గెల్చి సజ్జనగ
రంబున పట్టముగట్టు కొవడిన్
రాయ కళింగ గంగ కవి
రాజ భయంకరమూర్తి జూడగా
బోయెను మీనమాసమున
పున్నమ పోయిన షష్ఠి నాటికిన్"

ఆకాలపు యుద్ధసామగ్రిని గూర్చిన వింతలేమీ లేవు. కళింగత్తు పరణి వ్రాసిన కవి, అభయుని సైన్యములకును సప్తకళింగ నాథుని సైన్యములకును జరిగిన యుద్ధమున "రథికులు రథికులతోను, అశ్వికులాశ్వికులతోడను, గజారోహకులు గజారోహకులతోను, కాల్బలము కాల్బలముతోను తలపడి నెత్తురు వరదలు గావించిరి" ని వ్రాయుటచే, ద్వంద్వయుద్ధము కాక సవ్యమార్గములలోనే యుద్ధము నడచెనని తెలియుచున్నది. రథము రెండు గుర్రములచే లాగబడుచుండెను. దానిపై నెందరుండిరో చెప్పుటకు వీలులేదు. ఏనుగులపై మావటీడు కాక మఱియొక వీరుడు బల్లెములు, అమ్ములు దాల్చి యుద్ధమున కేగుచుండెను. గుర్రముపై నాశ్వికులు కవచము ధరించకనే పోవుచుండిరి. కాల్బలముల సామగ్రి కత్తి, డాలు. డాలు గ్రీకు డాలువలె, కేంద్రమం దొక బాకు గలిగి ముందు కుబికియుండలేదు. మామూలు పళ్లెమువలె నుండి పద్మదళములవంటి లతల గలిగియుండెను. కత్తులు మనము చూచు వాటికంటె వెడల్పెక్కువ. కాలిబలమువారంతా కవచములు శిరస్త్రాణములు ధరించియుండిరి. ఈశిరస్త్రాణములు ముందువైపున

43. కొర్ని శాసన మిట్టిదే.
44. ఈతని రాజ్యము గంగ మొదలు గోదావరి వరకు వ్యాపించియుండెను. (పూర్వోక్తప్రమాణము.)
45 కొర్ని శాసనము.
46. Vide South Indian Inscriptions Vol. IV.
47. "అజిలో" అనుటవల్ల భాగవతులలో కలసి కపట వేషమున నగరి యుద్ధమునందే గెల్చెనని తెలియును.

గట్టి బిళ్ళ గలిగి, ప్రస్తుతము మహమ్మదీయులు దాల్చు టోపీలవలె పొడుగుగా నుండెను. కులోత్తుంగునికి నౌకా బలము కూడ ఉండెను. కళింగుల కట్టి దున్నట్లూహించవలెను కాని ప్రత్యేక నిదర్శనములు లేవు.

ఈ ప్రాంతములనుండి మరలుచు, అనంతవర్మ దక్షారామమున తన మంత్రులలొందఱిని నియమించి,[48] ఈరాష్ట్రపాలనమునకు వలసిన కట్టుదిట్టములు చేసి కూర్మనాథుని దర్శింప నేగెను. వైష్ణవమతమింకను కళింగదేశమున ప్రచారము గాంచియుండలేదు. కాబట్టి వీర శైవులుగాని, వీర వైష్ణవులు గాని ఆకాలమందు లేరు. అనంతవర్మ తన విజయములను పేర్కొనుచు శ్రీ కూర్మనాథుని ఆలయమున శాసనము నొకదానిని చెక్కించెను.[49]

ఉత్కళులు రెల్లుపొదలవలె ఝంఝూమరుత్సన్నిభుండైన రాజువచ్చినచో తలలువంచి, ఆతడు తిరిగిపోయిన వెంటనే తలలెత్తు స్వభావము గలవారని యెఱిగియుండుటచేత అనంతవర్మ తన రాజధానీ నగరమును కటకపురికి మార్చెను.[50] దీని కాధారమా ప్రదేశములలోని దేవాలయము లందలి శాసనములే. జగన్నాథమం దుండు దేవాలయము నీతడే కట్టించెను.[51]

కాని హంటరు దొరగారు వ్రాసిన "ఒరిస్సా" అను గ్రంథమున, అనంగభీముడే ఈయాలయమును ప్రస్తుతమున్నట్లుగా కట్టించెనని యున్నది. అనంతవర్మ దానిని ప్రారంభింప, అనంగభీముడు బాగుగా కట్టించియుండెనేమో; మొట్టమొదట గాంగవంశపు రాజులు కటకమున పాలించుట చోడగంగుతోనే మొదలు. 'చోడగంగు' కటకపురి ప్రాంతములయందు "చురాంగ్" అని కూడ వ్యవహరింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. జగన్నాథ దేవాలయమున, క్రీ. పూ. 12వ శతాబ్దమునుండి ప్రస్తుతపుకాలమువరకును కళింగము నేలిన రాజుల పేళ్ళు, వారొనర్చిన కార్యములు, తెలుపు తాళపత్రప్రణాళికలున్నవి. వాటిలో చాలభాగముకు వంగభాషలోనికి మార్చబడి "పురుషోత్తమచంద్రిక" అను పేర ప్రకటించబడినవి. వాటినిబట్టి (అనంతవర్మ) చోర(డ) గంగే ఈతాళపత్రగ్రంథములలో చరిత్ర వ్రాయు నాచారము మొదలు పెట్టించినాడని తెలియుచున్నది.* ఈతని పేరిట జగన్నాథమునందు పెద్దచెఱువు "చురాంగ్ సాయ్" అను పేరిట ఇప్పటికినున్నది. చోడగంగు గంగవరకు జైత్రయాత్ర కరిగి, వర్ధమాననగరమును పట్టుకొనినట్లు వేరొక శాసనము మూలమున తెలియుచున్నది.** చాలకాలమునుండి యుద్ధపరిశ్రమ మాసి కేవలము ప్రయత్నముననే యున్న కళింగులు చేతుల తీటవదలు నరికి వంగదేశమునందలి గంగ మొదలు, మదరాసు రాష్ట్రమందు గోదావరివరకు గల దేశమంతయు వారికిపాదాక్రాంతమయ్యెను.*** అనంతవర్మ

48. S. I. Insc. Vol. V. No. 1101.
49. Ibid. No. 1335.
50. Vide Puri Dist. Gazeteer.
51. వీరనరసింహుని శాసనములలోని ప్రశస్తిచూడు. Also "Orissa in Making."
* పురుషోత్తమచంద్రిక. **నరసింహ దేవుని శాసనము. *** Journal of Asiatic Society of Bengal. page 138, inscription A. II Line 35.

తల విశాలరాజ్యమును క్రీ. శ. 1077 నుండి 1149 వరకు పాలించెను. ప్రపంచమునందలి వివిధదేశముల పాలించిన రాజులలో ఇతని వలె డెబ్బదిరెండు సంవత్సరములు పాలించిన రాజులు అరుదు. అనంతవర్మ రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి బాలుడై యుండెను.

అనంతవర్మ చనిపోవునప్పటి కాతని రాజ్యము తూర్పు కనుమలకును సముద్రతీరమునకు నడుమను, గంగ మొదలు గోదావరి వరకు వ్యాపించియుండెను.

ఈతడు శివభక్తుడు: గంగవంశపు రాజులందరూ శివభక్తులే. వీరికి మూలపురుషుడన దగు మొదటి కామార్ణవుడు మహేంద్రగిరి గోకర్ణేశ్వరుని ఆరాధించెను.[52] అప్పటినుండియు, గోకర్ణేశ్వరుడే వీరికి కులదైవము. అనంతవర్మ శివభక్తుడై దేవాలయములకు తఱచు దానములు చేయుచుండు వాడు. దక్షారామభీమేశ్వరుని ఆలయమున ఈతని భార్యల శాసనములున్నవి. రోణంకిలో సిద్ధేశ్వరుని కిచ్చిన కానుకలను గూర్చి యుగ్గడించు శాసనములు కొన్ని దొరకినవి.[53] చోడగంగరాజు, బాపిరాజు అనువారు చోడగంగదేవరకు గ్రామవర్ధనము, భుజవర్ధనము కొఱకు సారికె గ్రామములోని చండీశ్వరునికి[54] కానుక లిచ్చిన శాసన మొకటి ఎలియాట్ దొర సేకరించిన శాసనములలో నున్నది. శివభక్తుడై నంత మాత్రమున ఈతడు ఇతర మతములయెడ ద్వేషభావము వహించలేదు. ముఖలింగమున కొక మైలు దూరముననున్న నగరపువాడలో (నగరకటకము) విష్ణుదేవర గుడియుండెను. అనంతవర్మ దండయాత్ర నుండి కటకమునకు మఱలుచు కూర్మనాథ స్వామిని దర్శించెను. కాబట్టి ఈతడు సర్వమతముల యెడ సమానభావము వహించెనని చెప్పవలెను. రాజధాని కటకమునకు మార్చినప్పుడు బౌద్ధమతస్థులకును, వైష్ణవులకును అనుకూలముగా నుండునట్లు ఈతడు ఆలయములు కట్టించియుండెను.[55]

ఈతని కుటుంబమును గూర్చి కొంచెము చెప్పవలసియున్నది. ఈతని తాతయగు వజ్రహస్తదేవుని శాసనములూ, ఈతని శాసనములూ పరికించినచో ఈక్రింది వంశవృక్షము వ్రాయుటకు వీలు కలుగును.

వినయదేవి[56] = వజ్రహస్తుడు = మారజియ[57]

|

అనంగదేవి[58] = రాజరాజు = రాజసుందరి = మఱియొకరాణి

| | |

యులగియవంద్ద పెమ్మార్డి — చోడగంగదేవుడు — మలయగొంటి.

52. కొర్ని శాసనము చూడుడు.
53. S. Ind. Insc. Vol. V Nos 1347, 1348.
54. ఆంధ్రసర్వస్వము పూర్వశాసనములు.
55. Vide Puri Dist. Gazeteer.
56. Ep. Collections 1918-19. చికాకులవలస తామ్రశాసనము.
57. S. S. Insc. Vol V. No. 1122. ఈమె ధర్మసత్తిరాజు కూతురట.
58. I bid.

అనగా నీతని కిద్దరు తమ్ములుండిరని తెలియుచున్నది. మలయగొంటి రెల్లునలన ప్రాంతమున మహామండలేశ్వరుడై యుండి గొంటీశ్వరాలయము కట్టించి యుండెను.[59] పెమ్మార్మడి, విశాఖపట్టణ ప్రాంతమున (దీని కప్పటి పేరు కులోత్తుంగ చోడపట్టణము) ఒక మండలేశ్వరుడుగా నుండెను. అనంతవర్మ, చోడగంగడను వాని కిచ్చిన దానశాసనములో, నతడు పెమ్మార్మడి నాహ్వానించి, తన దానము పాలించమని కోరినట్లు వ్రాయబడియున్నది. ఈపెమ్మార్మడికి పల్లవ మహాదేవి భార్య.[60] వీరిద్దరు దక్షారామ భీమేశ్వరుని దర్శించి అక్కడ శాసనములు చెక్కించినారు. అనంతవర్మకు చాలమంది భార్యలుండిరి. వారిలో కొందఱి పేళ్ళు శాసనములలో దొరకినవి.

యఱకమ్మ, చోడమహాదేవి (ఈమె పట్టపు దేవినని వ్రాసుకొన్నది.), లావణ్యవతీదేవి, రాజలదేవి, పద్మలదేవి, శ్రీయాదేవి, లక్ష్మీదేవి, లీలావతీదేవి, కల్యాణదేవి,[62] దెన్నమమహాదేవి, (కుమారులు)

అట్టహాసదేవుడు[63]   విద్దెనమహాదేవుడు[64]

కస్తూరికమోదిని[65] కుమారుడు కామార్ణవుడు, ఇందిర కుమారుడు రాఘవుడు, చంద్రలేఖ కుమారులు రాజరాజు, అనియంక భీముడు—మాదమదేవి,

అనునవి వారి పేర్లు. వీరిలో చోడమహాదేవి జయంగొండ చోళుని వంశములోనిదేమో. తన శాసనమున జయంగొండ చోడియం వారు అని వ్రాయించినది.[66] వీరిలో ఒకరిద్దరు, రాజుతో రాష్ట్రమును పరిశీలించుటకై పోవుచుండిరి. పట్టపుదేవియైన చోడమహాదేవికి పుత్రు లెవ్వరును పుట్టకుండుటచే గాబోలు కస్తూరికమోదిని కుమారుడైన కామార్ణవుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

అనంతవర్మ రాష్ట్రపాలనము చాల విచిత్రమైనది. రాజ్యమంతయు వివిధ విషయములుగా విభజింపబడెను. విజయపురి (విజయనగరము) సంవ,[67] భోగాపురము (అనకాపల్లి కడ నున్నది) ధర్మపురము, వరాహవర్తని[68] (శ్రీకాకుళము) కులవర్తని (పర్లాకిమిడి తాలూకా) మొదలగునవి శాసనములలో కానవచ్చు పేళ్లు. ముఖలింగనగరము కులవర్తని విషయమం దుండెను.[69] ఈవిష

59. పూర్వశాసనములు. ఆంధ్రసర్వస్వము.

60. S. I. Inscr. Vol IV. No. 1186.

62. S. I. Insc. Vol V. No. 1084, Vol IV. Nos. 1194, 1184, 1191, 1192, 1195, Vol. V. Nos. (1079 1347); Vol IV. 1196, 1198.

63. S. I. Inscr. Vol IV. No. 1199.

64. స్థానిక చరిత్రలు. (గౌతమీ గ్రంథాలయము) Vol. 2. page 208.

65. కొండుపట్నపు శాసనములు.

66. S. I. Inscr. Vol IV, No. 1184.

67. Vizagpatam plates of Anantavarma, Saka 1003.

68. S. I. Insc. Vol. V. No. 1290. ,, వరాహవర్తనీయ సింహాపురమున ''

69. ,, కులవంత్తనియనగరమున '' (కులవర్తనీయ, (ముఖలింగ) నగరమున) శ్రీకూర్మశాసనము. No. 1290.

యములే కాక, కొన్ని మండలములు కూడ నుండెను. ఈమండలములను మండలేశ్వరులు పాలించుచుండిరి. కొందఱు మండలేశ్వరులపై మహామండలేశ్వరుడను అధికారియుండెను. రాజు, వీలు కలిగినప్పుడు రాష్ట్రమున సంచారముచేయుచు అక్రమములేవియు జరుగకుండ చూచుచుండెను. మంత్రులు కొందరు రాజ్యపు సరిహద్దులయందుంచబడిరి.[70] గ్రామములో రాజులూ, రాష్ట్రకూట ప్రముఖులు (రెడ్లు), నాయకులు అను యుద్ధ కుశలులగు నాయకులుండిరి. వీరు యుద్ధసమయములయందు రాజునకు తోడ్పడుచు శాంతిసమయములలో ప్రజలకష్టములనివారించుచుండిరి. చిన్న గ్రామములకు ఇప్పటివలెనే దండాసి యను మాలవాడు కాపరిగానుండెను.[71] గ్రామమున ఎక్కడైన దొంగతనములు జరిగినచో దండాసి జవాబుదారిగానుండవలసివచ్చెను. గ్రామస్థుల కేవైన సౌకర్యములు కావలసినచో నాప్రాంతపు మండలేశ్వరుడో లేక రాజో వాటిని సమకూర్చుచుండిరి. రాజు రాగిశాసనములపై దానపట్టాలు వ్రాయించి పంపుచుండెను.[72] ఈ దానములను ఆయాప్రదేశముల కధిపతులగు మండలేశ్వరులో లేక చిన్నరాజులో పాలించుచుండిరి.

ఆకాలమున బంగారు నాణెములు కూడ వాడుకలో నుండెను. వాటికి గాంగ పణములు,[73] చిన్నములు[74] అని పేరు. వీటి కొకవైపున ఎడమవైపుకు తిరిగియున్న వృషభము, పైన అంకుశము, రెండవవైపున ఆనాణె యేరాజు కాలమున ముద్రింపబడెనో ఆరాజు విజయరాజ్య వత్సరములును ముద్రించబడెను.[75] ఈపణములలో ఎనిమిదవవంతు నాణెములు కూడ వాడుకలోనుండెను. అవే చిన్నములేమో ? ఈచిన్నములు భూములను కొనుట కుపయోగించబడుచుండెను. ఇవిగాక మాడలు, గంగమాడలు, గంధహస్తి మాడలు, అను రాగినాణెములు వాడుకలో నుండెను.[76] గంగమాడలనగా గంగవంశమువారు ముద్రించిన నాణెములు. కులోత్తుంగుడు కులోత్తుంగ మాడలను[77] ముద్రించియుండెను. గంగవంశమువారు గంగ నాణెములను ముద్రించిరి. వీటి కొకవైపు వృషభము, రెండవవైపు 'గంగమాడ' అను అక్షరములు నాగరలిపిలో పైనుండి క్రిందికి ముద్రింపబడియున్నవి.[78] ఈనాణెముల పటములను ముద్రించినవారు వీటిని సందిగ్ధ నాణెములని చెప్పినను, గంగరాజులకు లాంఛనమగు వృషభముద్రను బట్టి, ఇవి కళింగ గాంగుల నాణెములని చెప్పవచ్చును.

70. S. I. Insc. Vol. V. No. 1101.
71. Ibid. No. 1066
72. విశాఖపట్టణ శాసనములు కళింగనగరమునుండి వెడలినవి.
73. J. A. H. R. S. Vol. I part III. "Coins"
74. పూర్వశాసనములు. ఆంధ్రసర్వస్వము.
75. Doubtful Coins of South India Vide Ind. Ant. XXXI, P. 330.
76. ముఖలింగ శాసనములు S. I. Insc. Vol V.
77. చూడు. భీమేశ్వరాలయ శాసనములు S. I. Insc. Vol IV.
78. See 75 above.

కళింగదేశములోని ప్రజలు భిన్నకులములవారై యుండిరి. ఆదేశము మొదటినుండియు మంచి పేరు ప్రతిష్టలు గలిగిన దేశ మౌటవల్ల, పరరాజు లెప్పుడునూ ఆదేశముపై దండెత్తుచుండిరి. గంగయిగొండ చోళుడు, రాజేంద్రచోళుడు మొదలగు చక్రవర్తు లీదేశముపై దండెత్తి వచ్చి నప్పుడు వీరి వెంట చాలమంది హైహయవంశజులు, పల్లవులు, చోళులు వచ్చి ఈదేశమున స్థిరవాసము లేర్పరుచుకొనిరి.[79] కాబట్టి చాలామంది భిన్నకులస్థులగు ప్రజలు ఈదేశమున నివాసము చేయుచుండిరని తెలియుచున్నది. బాగుగా చదివిన బ్రాహ్మణపండితులు కొందరు శిష్యులను తమదగ్గర జేర్చుకొని శాస్త్రములను బోధించుచుండిరి. వీరి యుపయోగమునకు గాను, దాతలు విద్యా సత్రము[80]లను కట్టించి ఇచ్చుచుండిరి. విద్యా సత్రమన్న ఉచిత వసతిగృహసమేత విద్యాలయమన్న మాట. వీటియందు ఎండాకాలమున చలివేంద్రలు, శీతకాలమున నెగడులు నెలకొల్పబడెను. కవులు కూడ బయలుదేరి మధుకేశ్వరుని స్తుతించుచుండిరట.[81] సైన్యమందు కూడ విప్రవంశీయులు చురుకుగ పని చేసినట్లు బుడుమూరి ప్రోలయ కుమారుడు కంచెన చెక్కించిన శాసనమువలన తెలియుచున్నది.[82] వజ్రహస్తదేవుని సేనా నాయకుడగు బ్రహ్మచక్రవర్తి బ్రాహ్మణుడే.[83] క్షత్రియులగూర్చి ప్రత్యేకముగా ఏమియు తెలియుట లేదు. చోడగంగరాజు, బాపిరాజు, మద్దిరాజు మొదలగువారు సైన్యములయందుండిరని చెప్పవచ్చును. వైశ్యకులము గూడ ప్రాముఖ్యతవహించినట్లు తోచదు. శ్రీకరణగంగ విద్యాధర వైశ్యసమాశ్రాయుడైన రేచనశాసనములు ముఖలింగేశ్వరాలయముప నొకటి, భీమేశ్వరాలయమున నొకటి కనుపించినవి.[84] వర్తక నానాసనాథుడను అధికారి యొకడు వర్తకులవద్ద సుంకము గ్రహించుటకు నియమింపబడెను. ఉప్పుచేసి అమ్మువారి నుండి సుంకము గ్రహించుటకును, దొంగతనముగా నుప్పు చేయనీయకుండుటకును, లవణా కరాధికారి యొకడు భేండి (పూండి రైల్వేస్టేషను వద్ద నున్నది.) గ్రామములోనుండెను.[85] స్వర్ణకారులు రాగి శాసనములను చెక్కుచుండిరి.[86] కాపులలో చాలా భేదములుండెను. పలవకాపులు[87] (పల్లవకాపులా?) కొందరు కళింగదేశమున నుండిరి. శూద్రులు, యజమానులకు, వృత్తి వ్యవసాయములయందు సాయపడుచు, వృత్తి

79. Plates of Narasimha II. See "Prasasti" portion.
80. అర్సవిల్లి శాసనము. S. I. Insc. Vol. V, No. 1342.
81. S. I. Insc. Vol. V, No. 1108.
82. Ibid. 1064.
83. భీమేశ్వరాలయ శాసనములు. ముఖలింగము. No. 1006.
84. See. . No. 1100, in S. I. Insc Vol V.
85. S. I. I. Vol. V, No. 1035.
86. ' ప్రోలాచరి లోకాసరి "...తామ్రశాసనముల చివర...
87. S. I. I. Vol. V, No. 1080.

వివరములు.

ఈ నాణెములు కళింగపట్టణమున దొరకినవి. ఆయూరిలోని "సింహాసనపు" డిబ్బ యొకటి వర్షమువల్ల కరిగిపోవునప్పు డీనాణెములు బయటబడునని జానపదులు చెప్పుచున్నారు. వీటిని సంపాదించుటలో పెక్కురు మిత్రులు సాయము చేసిరి.

ఈపటములోని బొమ్మలు జంటలు జంటలుగా నున్నవి. పైది ఒకవైపు, అడుగుది మఱియొకవైపు బొమ్మ. కావున ఒక్కొక్కజంట, యొక్కొక్క నాణెమని తెలియవలెను. వివరములు వ్రాయునప్పుడు '౧, అనునంకె పైబొమ్మను, '౨, అనునంకె రెండవవైపును వివరించును.

1. ౧ కుడివైపుకు తిరిగి పండుకొన్న వృషభము. ఈబొమ్మ గాంగుల నాణెములమీదనే కాక, కాలచుర్యుల, కాకతీయుల, నాణెముల మీదకూడ యున్నదని Elliot వ్రాయుచున్నాడు. ౨. దీర్ఘచతురస్రము న్నది. ఇది చాల నాణెముల కేకముద్రగా నుండుటచే దేశీయనాణెముల చిహ్నమేమోయని యనుమానము. క్రింద ౧౯, అను నంకెగలదు. ఇది, ఈనాణెమును ముద్రించిన రాజుయొక్క విజయరాజ్య సంవత్సరములను సూచించును.

2. ౧. నిలువబడి చేయియెత్తిన సింహము. ఇది కదంబుల నాణెము. కళింగసామ్రాజ్యమును గంగవంశ్యు లేలినప్పుడు వారికడ కదంబులు మహామండలిక. సామంతరాయ నామములచే బహూకరించబడు చుండిరి. చూ. పుట ౯౩ కళింగ శాసనములు. వీరు శైవులే (చూ. పుట. 479) వీరు తమ నామములు చివరను "ఖేడి" యను యుత్తర పదమును చేర్చుచుండిరి. ౨. "వ" యను నరవ యక్షరము. కదంబులు మొదట "వనవాసి" కధీశ్వరులు.

3. ౧ ఎడమవైపున కున్న యంకుశము. ఇంకను ఏమో చిహ్నము లున్నవి. ౨. కళింగుల చిహ్నమేమో యనిపించు చతురస్రము, విజయరాజ్య వత్సరములు. కళింగులు గజబలమునకు ప్రసిద్ధులు. కాబట్టి, అంకుశము వారి చిహ్నమేమో!

4. ౧. చేప, క్రింద "౧" అంకె. ఇది వడ్డాది నేలిన మత్స్యవంశీయుల నాణెము. వీరు సామంతరాజులే యైనను, తమ నాణెములపై స్వీయవంశ చిహ్నమునే వాడుచుండిరి. ౨. శివలింగము. వృషభాదుల (?) చిహ్నములు.

5. ౧. ఓడ యేమోనని సందేహము. కళింగులు జావాకు వలసపోయిన యోడలు ఇట్లే యుండెను. (Vide Mukherje's Shipping) రెండవ వైపు "చిహ్న" మున్నది.

6. ౧. మనవారు దూదితూచుకొను తక్కెడ. దీనిని రోము దేశీయులు వాడి యుండిరి, ఇది వర్తకనాణెమైయుండును. ౨. చిహ్నము, విజయరాజ్య సంవత్సరములు ౧౩

7. వరాహము. అడుగున చుక్కలు. చాళుక్యుల నాణెములు. గాంగులు, చాళుక్యులు, సమకాలికులు. రెండవవైపు చతురస్రము (ఇది వ్యవహార నాణెముల చిహ్నమా?) విజయరాజ్య వత్సరములు 3

8. ౧. "గం" అను సంస్కృతాక్షరము, చుక్కలు. గంగవంశీయులు నాణెమనుటకు సందేహము లేదు. ౨. (1, ౨) వలె నున్నది. ప్రక్కన చుక్క.

9. ఒకవైపు రోమ దేశపు తక్కెడ, రెండవ వైపు ఏవో అక్షరము లున్నవి.

10. ౧ శివలింగము, అనుచరులు. ౨. చతురస్రము, ప్రక్కన చుక్క. ఈ నాణెము లేని Elliot దొరకు దొరకి యుండలేదు.

11. ౧. చిహ్నము. విజయరాజ్య వత్సరములు ౧. ౨. బొమ్మ యేదో తెలియలేదు. చిత్రముగా నున్నది.

12. ౧. అంకుశము, మీద శివలింగము, క్రింద నేవో చిహ్నము లల్లికొని యున్నవి. ౨. 7 రెండవ వైపు వలె నున్నది.

రెండవ పటము.

వివరములు

ఈ పటములో నొక్కొక్క జంట యొక్కొక్క నాణెమే కాని ప్రక్కన యున్నదే దాని రెండవవైపు.

1. ౧. కుడివైపు తిరిగి పండుకొన్న వృషభము. పైన చంద్రవంక. గాంగులు పూజ కుపయోగించినారని జనశ్రుతి ౨. "ఓం" యను సంస్కృతాక్షరము. వీటి నిప్పటికీ ప్రజలు పూజించుచున్నారు.

[2, 4, 8, 11, 12, 13, 15] ఇవన్నియు వెనుకటి పటములో 3 వంటివే. కాని యంకుశము కుడివైపునకు తిరిగియున్నది. రెండువైపులనున్నవి చతురస్రము, విజయరాజ్య వత్సరములు.

[5, 6, 9] రోమక త్రాసుగల్గియున్నవి. వెనుకటి 6 వంటివి. ఇవి చాల చిన్న నాణెములు. సువర్ణదానము ప్రతి వానికిని అందుబాటులో నుండు నిమిత్తము ఇట్లు చేయబడినవి. వీటిపై నక్షరము లుబ్బెత్తుగా నుండుటను బట్టి ఇవి నాణెములే యని తీర్మానించవలెను.

శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి.

కాపు, పంటకాపు, అను పేరులతో వ్యవహరింపబడిరి.[88] గుడిసానుల కువారులు నాయకులని వ్యవహరింపబడుచుండిరి.[89] ఈనాయకులు భూమి పన్ను, వృత్తి పన్ను వసూలు చేయుచు భూమినాయక,[90] వృత్తినాయక అను బిరుదులను దాల్చుచుండిరి. మూలవారు దండాసి మొదలగు చిన్నయుద్యోగములందుండి మధుకేశ్వరునికి ముడుపులు కట్టి శాసనములు వ్రాయించుచుండిరి.[91] దండాసి యను పంచమయుద్యోగులు ఇప్పటికిని కళింగదేశమున నున్నారు. వీరుగాక కాయస్థులను జాతివారుండిరి. కాయస్థుడనగా వైదేహునకు మాహిష్య స్త్రీయందు జన్మించినవాడని శూద్ర ధర్మతత్త్వములోని ఈ క్రింది శ్లోకమువలన తెలియుచున్నది.[92]

"మాహిష్యవనితానూనుం వైదేహాద్యం ప్రసూయతే
సకాయస్థ ఇతి ప్రోక్తస్తస్య కార్యం విధీయతే"

కాయస్థుడనగా కరణపు జాతివాడు. దేశములో నుండు విపులునేర్పుట, లెక్కలు చేయుట, మొదలగు పనులయందు నేర్పుగలవాడని[93] వీరభద్రరావుగారు వ్రాయుచున్నారు. ఈ కాయస్థులు పెక్కురు అర్సవిల్లిలో నుండిరి.[94] వీరి కన్యలను సేనానాయకులు వివాహమాడుచుండిరి.[95] కాళింగులను మఱియొక జాతివారు కూడ ఆదేశమున నుండిరి. వీరిలో కూడ వర్ణభేదము కలదు. వీరి బ్రాహ్మణులు భట్టులని పిలువబడుచు, దేవాలయములకు పూజారులుగా నుండిరి.[96] ఇప్పటికిని మధుకేశ్వరాలయమునకు ఈ కాళింగ బ్రాహ్మణులే పూజారులు.

కళింగదేశీయుల మతమొకటి కాదు. రామానుజాచారి, మొదలగు ప్రవక్తల మతమింకను కళింగదేశమున ప్రవేశించలేదు. విష్ణువు, శివుడు కూడ పూజింపబడుచుండిరి. కాళిపూజ కూడ అక్కడక్కడ కద్దు. ఇంకను అనేక దేవతలు ఆరాధింపబడిరి. మహేంద్రగిరి గోకర్ణేశ్వరుడు, రోణంకి సిద్ధేశ్వరుడు, చండీశ్వరుడు,[97] నరకపువాడ విష్ణుదేవర, మధుకేశ్వరుడు, శిరిపురపు రామేశ్వరుడు,[98] తాడితుర్తి బొమ్మినీశ్వరి,[99] రెలువలన గొంటీశ్వరుడు, గుడివాడ రాజనారాయణుడు, రాజరాజేశ్వరుడు, జగన్నాధుడు(కటకము) అను దైవములు పెక్కురుండినట్లు శాసనములవల్ల తెలియుచున్నది. ఈ దైవముల గూర్చిన చిత్రమొకటి. పాలకులు పెక్కురు, తమ పేరిట దేవాలయములు కట్టించుచుండిరి. కులోత్తుంగునికి రాజనారాయణ బిరుదముండెను. గుడివాడ రాజనారాయణు డాతని పేరిట ప్రతిష్ఠింపబడెను మలయగొంటి పేర గొంటీశ్వరాలయ ముం

88 89, ఆంధ్రసర్వస్వము. పూర్వశాసనములు (నంబర్లు లేవు)
90 Ibid. "ఇందలి భూమినాయక వృత్తి నాయకుల సమ్మదముతో".
91. కవహర దండాసి పెద్యవశాసనము. S. I. Inscs. Vol V. No. 1066.
92. 93. రాజరాజనరేంద్ర సంచికలోని చాళుక్యుల కులప్రశంస అనువ్యాసము చూడుడు.
94. అర్సవిల్లి కాయస్థ. ముఖలింగేశ్వరాలయ శాసనములు చూడుడు.
95. S. I. Inscs. Vol. V, No. 1121.
96 గంగాధరభట్టు. మాధవభట్టు. (No. 1118. Vol V. S. I. Inscs.) ఆంధ్రసర్వస్వము
97, 98, 99. ముఖలింగాలయ శాసనములు, చూడుడు.

డెను. కొంతకాలము పోయినపిమ్మట కళింగ రాజగు అణ్యాంకభీముని పేరిట అణ్యాంక భీమేశ్వరాలయము, కట్టించబడెను. ఈ దైవ ములకు ప్రతియేటను ఉత్సవములు జరుగు చుండెను.[100] భక్తులనేకులు ఆ యుత్సవమున కేతెంచి మాడలూ, భూములూ స్వామి కర్పించుచుండిరి. ఈ భూములు భూనీరునేల, ఖండ్రికనేల, రాతినేల, నీరునేల[101] అని నాల్గు విధములుగా నుండెను. ఈ పేళ్ళు ఆయా భూము లెట్లు సేవ్యము చేయబడుచుండెనో తెలుపుచున్నవి. రాతినేలయందలి రాళ్ళు దేవాలయములలోని శిధిలభాగముల పూడ్చిం చుటకుప యోగింపబడుచుండెను. అనంతవర్మ కాలములో మధుకేశ్వరాలయము యొక్క ముందరిభాగము కొంత శిధిలమై పూడ్ప బడినట్లు ఆ దేవాలయమునందు గల శాసన ములవలన తెలియుచున్నది.[102] ఈ దేవాల యము చాలాకాలము వెనుక కట్టబడినను అనంతవర్మపూర్వుల కాలమునాటి శాసనము లెన్నో ఈ ముఖమండపమందు లేవు.

ఆకాలమున సౌరమానము వ్యవహార మందుండెను. రాజరాజు పాలించుచున్న ప్పుడు గూడ వేంగియందు సౌరమానమే వ్యవహరింపబడెను.[103] ముఖలింగ దేవాలయ ములోన, అచుట్టుపట్టుల గల దేవాలయ ములలోని శాసనములలో మేషమానము వృషభమానము, మొదలైన సౌరమానమాస ములు వ్యవహరింపబడియున్నవి కాని క్రమ ముగా నాంధ్రదేశములోనికి పోయినకొలది అక్కడక్కడ, కార్తీకము మొదలగు చాంద్ర మానమున మానమాసవ్యవహారము కనబడు చున్నది.[104] ఈ రెండింటికిని గల ముఖ్య తారతమ్యమిది. చాంద్రమానమున సంక్రాం తులు రెండు. సూర్యుడు నిరక్షరరేఖ, కర్కట రేఖల దగ్గరనుండి నప్పుడీ సంక్రాంతులు వచ్చును. కాని సౌరమానమున మాసమునకు మానమునకొనడుమునన గా ప్రతియమవాస్యనా డు సంక్రాంతి వచ్చుచుండును. అనగా సంవత్సర మున, మేషసంక్రాంతి, మీనసంక్రాంతి, కర్కాటక సంక్రాంతి, మొదలైన పండ్రెండు సంక్రాతులు వచ్చును. గంగరాజుల శాసన ములలో విషువసంక్రాంతి, కన్యాసంక్రాంతి మొదలైన సంక్రాతులు కనబడుచున్నవి. కొందఱు పరిశోధకులీ యలవాటు చోళుల కడనుండి వచ్చినదని వ్రాయుచున్నారు. కాని ప్రితిపామరుడును కూడ తన శాసన మున సౌరమానమే వాడుటచేత ఈ సంగతి అసత్యమని త్రోసివేయవలసి వచ్చుచున్నది.

కళింగదేశీయుల నౌకాజీవనమును గూర్చి కొంత చెప్పకతీరదు. క్రీస్తుపూర్వము పదవశతాబ్దము నుండియు కళింగులు నౌకా నర్తకమందు పేరు బడసిరి. సింహళమును

---

100. ,, తీర్థాన మధుకేశ్వర దేవరకు,, నేటా సాగెడి యుత్సవము. పూర్వశాసనములు. ఈఉత్సవమిప్ప టికిని జరుగుచున్నది.

101. ముఖలింగాలయ శాసనములు. పూర్వశాసనములు.

102. అనంతవర్మ కాలమునాటి శాసనములే ఈ ముఖమండపమున మిక్కిలిగా నున్నవి. ,, ముఖలింగ నగరము. ,,

103. రాజరాజనరేంద్ర సంచికయందలి కొ॥ లక్ష్మణరావుగారి వ్యాసము చూడుడు.

104. Local Records. Vol. II.

పశ్చిమమున జయించి పాలించిన రాజు కళింగదేశీయుడగు విజయుడు. క్రీ. శ. 7వ శతాబ్దములో అనంతమగు రత్నాకరమును (Bay of Bengal) దాటి జావాద్వీపమును కనిపెట్టినది కళింగ దేశ నావికులే. నన్నని బట్టలు, ఏనుగులు, మొదలైనవాటిని వీరు పరదేశములకు తీసికొనిపోవుచుండిరి. జావాద్వీపములో కళింగుల శిల్పనైపుణ్యము ప్రదర్శించు కట్టడము లిప్పటికి నున్నవి. అనంతవర్మ చోడగంగుచే కట్టబడిన జగన్నాథస్వామి ఆలయముపై నొకరాజు పడవపై విహారము చేయుచుండినట్లు చెక్కబడియున్నది.[105] ముఖలింగేశ్వరాలయమందు భక్తుడొకడు పడవ నొకదానిని కానుకగా నిచ్చినట్లు శాసనమొకటి యున్నది. జావా ద్వీపములో బరాబదూరు గుహలలో కళింగ నావికులు యవద్వీపమున వలస లేర్పరుచుకొనుటకై పోవుచుండినతీరు రాతిపై చెక్కబడినది. ఈచెక్కిన వారు కళింగ శిల్పులే యని, పరిశోధకు లొప్పుకొనియున్నారు.[106] జావాలో, నొకాశ్రయము 'కళింగ' అను పేరున యుండెను. చిల్కసముద్రము, పరదేశీయుల నౌకలతో నిండియుండెను.[107] కళింగ గంగు పేరిట నాద్వీపమునందు 'గాలుంగ గంగు' అను పర్వత మిప్పటికిని యున్నది.[108] జావాలోను, సింగపూరులోను, పూర్వకళింగుల వంశములోనివారు 'క్లింగు' (కళింగులు = క్లింగులు) లని పిలువబడుచు నేటికిని వాసముచేయుచున్నారు. సింహళ ద్వీపమును పదకొండవ శతాబ్దమునందు పాలించియుండిన సింహపురేశ్వర లంకేశ్వర చక్రవర్తి, కళింగదేశములోని సింహపురమునందు జయగోపుడను వానికి, పార్వతియను నాతని రాణియందు జన్మించెను.[109] క్రీ. శ. 1187–96 వరకు పాలించిన కీర్తి నిశ్శంక మల్లుడు కూడ సింహపురముననే పుట్టియుండెను. వీరు కళింగ చక్రవర్తి వంశములోని వారమని చెప్పుకొన్నారు. జాతక కథలను బట్టి ఈక్రింది వంశవృక్షము వ్రాయ వీలగుచున్నది.

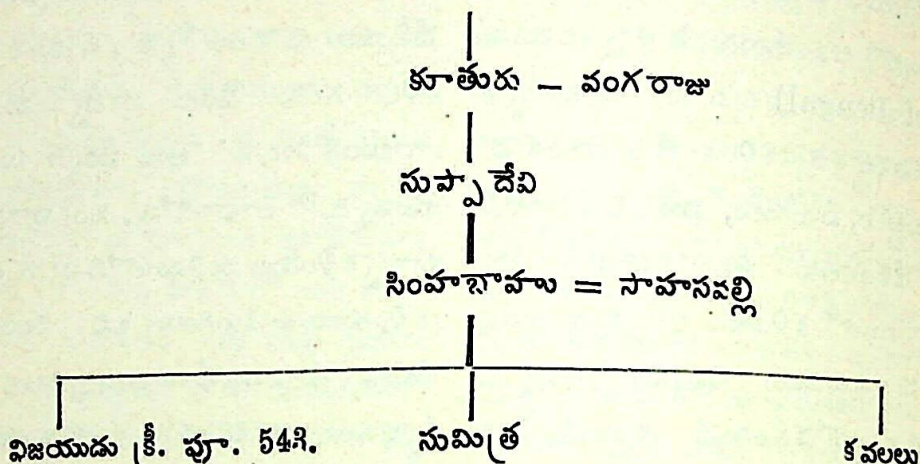
మొదటి కళింగుడు (కళింగ చక్రవర్తి)

- మహా కళింగుడు
- క్షుద్ర కళింగుడు
  - రెండవ కళింగుడు

105. Mookherjee's Shipping.
106, 107. I bid.
108. Mythic Society Journal.
109. Maharajah's College Magazine, Vizianagaram. Vol. III, Pts. 1 and 2.

మహావంశమును బట్టి ఈ క్రింది వంశవృక్షము బయల్పడుచున్నది.

కళింగుడు

దీనిని బట్టి, సింహళీయ కళింగ రాజవంశము కళింగ రాజుకూతురు సంతానమని తెలియుచున్నది. ఈవిజయుడే సింహళమును జయించియుండెను. సింహళద్వీప కళింగరాజులు, తమ రాణులను, కళింగ దేశమునుండి తెచ్చుకొనుచుండిరి. కళింగ దేశీయులగుటచే వీరికి మాతృదేశాభిమానము మెండుగానుండెను. వేణువనము ననుకరించుచు, కీర్తి నిశ్శంకమల్లుడు వనమునొకదానిని పెంచియుండెను. కళింగదేశము నుండి ఏనుగులను తెప్పించి, వినోదము కొరకు రాజు, వాటికి పోరాటము పెట్టించుచుండెను. ఈరాజు లందరూ బౌద్ధులే. చట్టముల విషయమున కలతలు బయలుదేరినచో మహా విహారము నందలి బౌద్ధసన్యాసులు వాటిని తీర్చుచుండిరి. బుద్ధుడు మొదలగు వారి బంగారు విగ్రహములు పూజింపబడుచుండెను.[110] ఈకళింగ రాజవంశము సింహళమును మూడు శతాబ్దముల కాలము పరిపాలించియుండెను. వర్తక నౌకలు, కళింగము నుండి, సింహళము, సుమత్రా, జావా, బాలి, సువర్ణభూమి, తిరిగి, కళింగమును జేరుకొనుచుండెను. రత్నాకరమునం దంతటను విచ్చల విడిగ విహరించుటకు వలయు గట్టితనము వాటికెట్లమర్చబడెనో ఎవరికెరుక.

కళింగులు, శిల్పచాతుర్యమునం దారితేరిన వారు: దేవాలయ నిర్మాణమున వారు తక్కిన దక్షిణ దేశీయుల పద్ధతి కాక వింత పద్ధతి నవలంబించినట్లు, ఈసంపుటమందు వేరొక చోట ముద్రించబడిన మధుకేశ్వరాలయము, భువనేశ్వరాలయ, పటములు చూచిన వారికి తెలియకపోదు. వస్తుశిల్పమున చలన నిరూపణము (dynamic aspect) వీరి అభిమానవిద్య. కనుబొమలు, చేతివ్రేళ్లు వీరికళకు పట్టుగొమ్మలు. సింహాచలమున హావభావ నిరూపణయందు. దక్షిణ దేశమునందెచ్చటను లేని చాకచక్యమును కళింగాంధ్ర శిల్పులు చూపినారు. చిత్రకళ, సింహాచలమున కప్పుపై చిత్రింపబడిన బొమ్మలలోను, శ్రీకూర్మమున అజంతా పద్ధతిని చిత్రించబడిన పురాణ చిత్రములలోను, కానవచ్చు

110. Hata-Dage, Inscriptions Ceylon.

చున్నది. సామగానము, వీణాగానము సింహాచల నరసింహదేవుని సన్నిధిని ప్రతినిత్యము జరుగుచుండినట్లు సింహాచలశాసనముల మూలమున గోచరించుచున్నది.[111] ప్రాచీన కళింగదేశ ప్రభయట్టిది. కళాకన్య కళింగదేశమున బంగారు గజ్జెల సవ్వడికి దిగంతరము ప్రతిధ్వనించునట్లు నర్తించినది. కళింగుల నౌక రత్నాకరమున వినోదవిహారముచేసినది. కళింగుల ఖడ్గము గోదావరి కడ సాముచేసి, గంగలో స్నానముచేసినది. నేటికి కళింగ యశోదీపము సన్నగిలినది. కళింగదేశీయులు పట్టుదల వహించినచో నది తిరిగి తన కళల వెదజల్లగలదు.

111. South. Ind. Inscs. Vol. VI.

N. B. ఈ వ్యాసరచనకు వలయు గ్రంథములను నొసగుచుండిన శ్రీయుత వడ్డాది అప్పారావుగారికి శ్రీయుత రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారికి కృతజ్ఞతా వందనము లర్పించుచున్నాను.

గంగవంశానుచరితము

మహారాజశ్రీ ఆంధ్ర భారతీతీర్థప్రధాని, బుర్రా శేషగిరిరావుగారు. ఎం. ఏ.

కళింగములో చాలకాలము క్రిందట నీ పేరున వ్రాయబడ్డ యొక సంస్కృత కావ్యము (అముద్రితము) లో కళింగచరిత్రకు సంబంధించిన యంశములు కొన్ని కనబడగా, ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి కళింగమందు ముఖలింగక్షేత్రములో శ్రీ శ్రీ శ్రీ గంగ వంశాలంకారులైన పర్లాఖిమిడి ప్రభువుల యాదరమున జరిగించిన కళింగోత్సవములో నీ యంశమును గురించి ప్రసంగించడమైనది. ఈ కావ్యమును శ్రీ శ్రీ శ్రీ విజయనగర మహారాజావారి కాలేజీ పక్షముననో, ఆంధ్ర రిసర్చి యూనివర్సిటీ (ఆంధ్ర భారతీతీర్థ) పక్షముననో సంపాదకీయావతారికతో ప్రచురించదలచితిమి గనుక, నప్పటి ప్రసంగములోని ముఖ్యాంశముల నీ వ్యాసములో వ్రాయడమైనది.

కావ్యము ప్రతి

ఈ కావ్యము ప్రతి యొకటి చెన్నపురి ఓరియంటల్ లయిబ్రరీలో గలదు. దీని నకలు ఒకటి శ్రీవిజయనగరం మహారాజావారి కాలేజీ లయిబ్రరీ కొరకు వ్రాయించి తెప్పించడమయినది. ఇది ప్రస్తుతము విజయనగరం రాజ్యం దివాంజీగా నున్న బ్ర॥ శ్రీ॥ యేచూరి నరసింహం పంతులుగారు విజయనగరం మహారాజావారి కాలేజీ ప్రిన్సిపలుగా నున్నప్పటి మాట. ఆ దరిమిలాను నేనా గ్రంథమునకు సంపాదకీయభూమికగా కళింగ చరిత్ర కొంత వ్రాయుటకై చెన్నపురి ఓరియంటల్ లయిబ్రరీలో కొంత పరిశోధన జరిగించడమైనది. ఇంతలో విజయనగరరాజ్య పరిపాలనలో జరిగిన మార్పులలో నీ కావ్య ప్రకటన వెనుకబడినది. కాని ప్రకటన జరిగి తీరును. ఈ గ్రంథము ప్రతి మరియొకటి శ్రీ టెక్కలి (గంజాం) రాజావారి వద్ద నున్నట్లు ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి పత్రికలో శ్రీవారు ప్రకటించిన వ్యాసమువల్ల తెలియుచున్నది. ఇంకెన్ని ప్రతులు గంజాంలో దొరకగలవో తెలియదు.

కావ్యము ప్రాముఖ్యత

కృతికర్తనాటికి కళింగములో నున్న రాజ్యములు, వాటి నేలుచుండిన రాజవంశములు, ఆయా చోట్ల గల పుణ్యక్షేత్రములు, వింతయంశములు, ప్రాముఖ్యముగా కటకపురినుండి కళింగమందు రాజ్యాధిపత్యము సాగించిన రాజవంశానుక్రమణిక మొదలగు చారిత్రకాంశములు, కావ్యబంధముగా భక్తి రసప్రపూరితమైన సంస్కృతగద్య పద్యశైలిని వర్ణింపబడియున్నవి. కావ్యముగాను, చరిత్రాధారముగాను, కూడా ముఖ్యమైన గ్రంథము.

కృతజ్ఞత

దీనిని గూర్చిన యీచిన్న వ్యాసమును కళింగసంచికలో ప్రకటించి గౌరవించిన ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి ప్రకటనాధికారులకు నా కృతజ్ఞత నీ వ్యాసమునకు మంగళరూపకముగా నిందు బేర్కొని ప్రకృతము ననుసరింతును.

కవి, కాలము, కావ్యము.

ఇది కళింగమందు దొరక యుత్కళ పండితవరులచే గంగవంశపు రాజుల సంకీర్త

నముగా సంస్కృతమున రచింపబడిన కావ్యము. గ్రంథము పదిపరిచ్ఛేదములు. పది పరిచ్ఛేదముల తుదనున్న గద్య ఇట్లుండును:—

"ఇతి శ్రీరాజ గురుపదవీ ప్రతిష్ఠిత వాసుదేవ రథ సోమయాజి కృతౌ గంగవంశాను చరితే చమ్పూ కావ్యే—పరిచ్ఛేదః"

ఇట్లు గద్య వ్రాసుకొన్న కృతికర్త తానాత్రేయ గోత్రుడననియు, గోవింద సోమయాజి పుత్రుడ ననియు, శ్రీనివాస సోమయాజి పౌత్రుడ ననియు, దశమ పరిచ్ఛేదములోని యొక శ్లోకములో చెప్పుకొనినాడు. ఎట్లనగా:—

"ఆత్రేయగోత్రే పవిత్రేఽజనిజనిత పఖాద్విష్ణుతః శ్రీనివాసో। దీక్షావాన్తత్సుతోఽభూద్రసమయ కవితాధామ గోవిందనామా। తత్పుత్రః సోమయాజీ కవిపథ పథికో వాసుదేవాభిధానః। కావ్యం సద్గద్య పద్యం వ్యధిత తవముదే గంగవంశానుశంసి॥"

ఈకృతికర్త వాసుదేవుడే గాక ఈతని తండ్రి గోవిందసోమయాజి యనియు, కవన ధోరణి గలవాడనియు, పై శ్లోకము వల్ల తెలియుచున్నది.

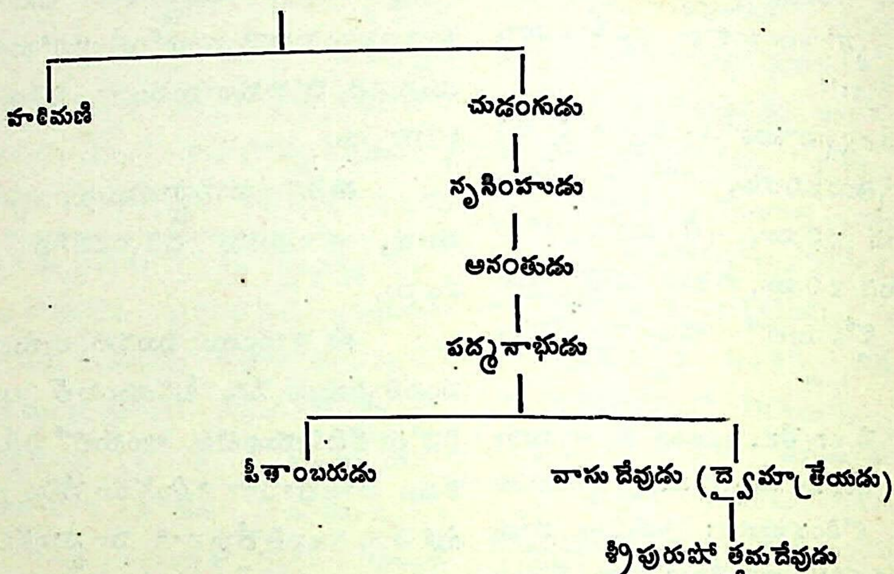
ఈ 'రాజగురు' వంశీయుల యితర కృతులు లభించినచో కళింగదేశచరిత్రమును కొంత విపులముగా వ్రాయగల మను నాశ కలుగుచున్నది. పదవిని సూచించు "రాజగురు" పద మిప్పటికి కళింగమందు వంశనామముగా మారిపోయినది. ఇట్టివే "పీల్ఖానా" "సబ్నీసు" "మంత్రిప్రగడ" మొదలగు వంశనామములు. ఇట్టివే ఓఢ్రములో "పారిఛా", "ఖడంగా", "బెహారా" మొదలగు వంశనామములు. "పదవిపేరులు" "వంశముపేరులు"గా మారుట ఆంధ్రోత్కళసంఘముల కిట్టి పట్ల సామాన్యధర్మముగా గానవచ్చును. "రథసోమయాజి" యని సాధారణముగా నుండదని కొందరోఢ్ర మిత్రులన్నారు. కాని "యజ్ఞములు చేసి యున్న కుటుంబమగుటచే గాబోలు "సోమయాజి" యనునది పౌరుషనామముగా నీతడు వాడుకొన్నాడు.

ఈతని వాసస్థానమును, ప్రభువంశమును, కాలమును చర్చింపదగిన యంశములు.

ఈ కావ్యము మొదట బయలుపడిన సంవత్సరమున నేను ఓరియంటల్ లయిబ్రరీ రిపోర్టు చదివియుంటిని. అందులో నీతడు కటకము రాజధానిగా కళింగము నేలిన శ్రీపురుషోత్తమ గజపతిదేవువారి యాస్థానకవి యనియు, ఆప్రభువుల వంశమగు గంగవంశమును వర్ణించియుండె ననియు, గలదు. కాని ఆలోచించగా ఆనిరూపణ సరికాదేమో యని నాకు తోచుచున్నది.

ఈతని వాసస్థానము గంజాంజిల్లాలోని "విజయనగరం" (ప్రతాపగిరి-విజయనగరం). ఆదిరాజధానిగా కళింగములో రాజ్యముచేసిన పురుషోత్తమదేవు వారీతని ప్రభువులు. ఇది యీ గ్రంథమువల్లనే స్థిరపడుచున్నది. కటకము రాజధానిగా కళింగమునేలిన కజ్జలభాను దేవువారు దిగ్విజయార్థ మేగి యుండగా, కటకపురిలో వారి మంత్రులు కుట్రచేసి కపిలేంద్రుడను నాతని నభిషిక్తునిజేసిరని విని, యా భానుదేవువారు "గుడారి" కటకముపై దాడివెడలి, అచ్చటి దాక్షిణాత్య రాజుల నుచ్చాటనముచేసి యందు రాజ్యము చేసిరి. ఈ "గుడారి" అన్నది ప్రస్తుతము పర్లాఖిమిడి జమీలోని వారణాసి. గుణు

పురం మధ్యగా నున్నది. అందు పూర్వపు రాజ్యస్థానపు జాడలు కనబడుచున్నవి. పరిశోధనార్హములు. కజ్జలభాను దేవువారి యనంతరము వారి వంశీయులా గుడారి రాజధానిగా రాజ్యము చేసిన తరువాత, వారిలో—

అని వంశపారంపర్యముగా "దేవు" రాజులు రాజ్యము చేసిరి. వీరిలో పీతాంబర దేవువారి హయాములో వాసుదేవదేవు వారు యువరాజుగా నుండెను. ఈయన కుమారులగు శ్రీపురుషోత్తమదేవువారు గంజాం మండలములోని విజయనగరం రాజధానిగా పరిపాలన చేసిరి. ఈ గంగవంశాను చరిత కర్తయగు వాసుదేవరథసోమయాజి వీరి యాస్థానమం దుండినవాడు.

గంజాం మండలమును గూర్చి అచ్చుపడ్డ పబ్లీకు రికార్డులో ముఖ్యమైనది గంజాం డిస్ట్రిక్టుమ్యాన్యు అల్. దీనిని బట్టి ఈ కృతికర్త కాలనిర్ణయమున కేమాత్రమును వీలు కాకున్నది. ఇక గ్రంథస్థములగు నాధారములే గత్యంతరము.

శ్రీపురుషోత్తమ (భాను) దేవువారి తాతగారగు పద్మనాభ (భాను) దేవువారిని గూర్చి వర్ణనమున నా ప్రభువు సెట్టి పరాక్రమములను జోడుచేసి నందాపురము నధిపతియగు విశ్వంభర దేవు నోడించి ప్రాణములతో విడిచి బహూకరించినట్లును, ఆ నందాపురము వద్దనే ఢిల్లీశ్వరుని సేనానియగు మల్లకనామకు (Mallakhan) నోడించి కాజకులములకు భీతిదీర్చెననియు కలదు. ఈ యంశమును బట్టి పద్మనాభ (భాను) దేవువారి రాజ్యకాలము నిర్ణయము కాగలదు.

దీనిని బట్టి కృతికర్తయు నాతని ప్రభువు నెప్పటివారో తేలును. ఈ పద్మనాభదేవువారే దాక్షిణాత్య (ఆంధ్రులు) లగు బ్రాహ్మణులకు వేదవేదాంగ విదులగు పద్మనాభపురమనే గ్రామము నగ్రహారము చేసి యిచ్చినట్లే గ్రంథములో వర్ణనగలదు. ఓఢ్రుడగు కవి యీ యంశమును పొగడికగా చెప్పి యుండుట చూడగా ఆకాలములో ఆంధ్ర-గౌడ ప్రజలకు గల సామరస్యమును, సౌభ్రాత్రుత్వమును తేటపడును. వర్ణన యిట్లున్నది:-

"సహ్యస్మిన్ ప్రతిమప్రభావ పటుభిర్యోదాక్షిణాత్యద్విజైః ॥ఆవాసీకృతమగ్రహార మకరోల్లోకేశ లోకోపమమ్। ఏషాం యత్రివధూజనైర్గురురణత్కాంచీకలాపస్వనైః । స్వాధ్యాయాధ్యయన ధ్వనేః శ్రుతిమతాం వర్ణోఽపినాకర్ణితః ॥

ఇట్టి ప్రతాపవంతులును, ధర్మపరులును విద్యాప్రియులును నగు గంగవంశీయభానుదేవరాజులకు గురువును కవియునగు నీవాసుదేవరథసోమయాజి తాసీ కావ్యనిర్మాణమునకు దిగుటలో కేవలము గాంగవంశీయుల సుగుణసంపత్తియే ప్రోత్సాహమయ్యెనని యిట్లు ప్రత్యేకించి చెప్పుచున్నాడు:—

"గంగవంశావతంసానాం రాజ్ఞామాజ్ఞానపేక్షయా। జాతోఽస్మిగుణలోభేన కీర్తిత్రన కౌతుకీ। తత్రాపి వైతాలికయోర్ద్వయోరపి పరస్పరం। ప్రశ్నోత్తరాపదేశే సమయాభిమత ముచ్యతే ॥

II

వైతాళికదంపతులయాత్ర చరిత్రగా కావ్యబంధము.

ఈకృతిలోని గంగవంశానుచరిత్రతో కలిపి కవి తననాటి కళింగమండలమందలి వివిధరాజస్థానములను వైతాళిక దంపతుల పరస్పరసంభాషణగా నతిచమత్కారముగాను రసవంతముగాను వర్ణించుటచేత నీకావ్యమొకవిధమునచూచిన నానాటికి కళింగమండలచరిత్ర మనదగియున్నది. హృద్యములగు వివిధవర్ణనలచే నద్దీపితమై యథోచితముగా భక్తిరసానుప్రాణితమై విరాజిల్లుచు పఠనీయమై సంస్తవనీయమగు గౌడీరీతిసంస్కృతకవిత్వమునకు నిదర్శనమై యింపలికవిత్వము సమాదరణీయమై యున్నది.

వైతాళికదంపతులు నీలగిరీశుడగు శ్రీపురుషోత్తమదేవుని గుండిచాయాత్రలో సందర్శింపకుతూహలాయత్తచిత్తులై శ్రీజగన్నాథము (పురీ) యాత్రికుబయలుదేరివచ్చి, పోవుదారిలో రాజాస్థానములు చూచుచు [illegible] నముపొంది గృహాభిముఖులై మరలుదురు. ఇది సూత్రకథ. రాజులయు, రాజాస్థానములయు, పట్టణములయు, క్షేత్రములయు వర్ణనలవాంతరేతివృత్తములు. గుండిచాయాత్ర ప్రధానేతిహాసము. కేవలము ప్రాస్వమగు చారిత్రకదృష్టితో చూచువారి కిందలి గంగవంశవర్ణనమే ముఖ్యమని తోచును.

కాని రాజవంశపరంపర యేర్పరించుటయే చరిత్రకాదు గనుక, కళింగసంచికలో ప్రకటింపబడు నీవ్యాసములో ప్రాచీనకళింగదేశమందలి దేశపరిస్థితులను వర్ణించు నీగ్రంథములోని భాగములను వ్యాఖ్యానముచేయుట యప్రస్తుతప్రశంస కానేరదు.

సూత్రకథ కాధారముగా కవినిర్మించిన వైతాళికులు కేవలమూహాజనితములుగాక ఆతడెరిగియుండిన రాజదర్శనాగతు లెవరినో మనసులో నిడుకొని యిట్టివర్ణన సాగించెననుట యుచితమని కావ్యము చదివినప్పుడు నాకు తోచినది. కావ్యము చదువగలవారికిని తోచగలదని నానమ్మకము.

ఈవైతాళికుడు"గోదావరీదక్షిణతీరవాసి", "కర్ణాటరాజ్యాధీశ్వరులచేత మగధేంద్రరాయబిరుదమందినవాడు", అని ప్రథమపరిచ్ఛేదమందలి వర్ణనవల్ల తెలియును. ఈతని పేరు విద్యార్ణవుడు, భార్యలీలావతి. వీరు శ్రీజగన్నాథస్వామివారియాత్రకు గోదావరిదక్షిణతీరము నుండి బయలుదేరుదురు. 'కర్ణాటకరాజ్య' మనగా అల్లసానిపెద్దన, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మొదలగువారు 'కర్ణాటకరాజ్యమని' వర్ణించిన "దత్తమండల" (Ceded Districts) ప్రాంతమై యుండవలెను. ఒక్కచిత్రము, అతిప్రాచీనకవిశిష్టమగు నాంధ్రకవిత్వమా కావ్యములో మంగళశ్లోకములోనే

తానవచ్చుచున్నది. ఎట్లనగా—

శ్రీనీలాచలతుంగశృంగవిహరన్మాతంగభంగీభృతో, దుర్దైవాతపతాపతప్తమనసాం కాదంబినీకందలః। పాదాంభోరుహరక్తభక్తజనతాకారుణ్యపాథోనిధిః యః సోఽయం జగదీశ్వరో వితనుతాం శ్రేయాంసి భూయాంసి వః॥

ఈ "వః" ఆశీర్వాదము దృశ్యకావ్యమర్యాద. ఇది శ్రావ్యకావ్యములలోని కాంథ్రిమున ప్రప్రథమమున తెచ్చినవాడు చాళుక్యరాజుల యాస్థానకవియగు నన్నయభట్టు. కటకపురి రాజధానిగా కళింగమునేలిన కపిలేంద్రాదులును ఆంధ్రపండితుల కగ్రహారము లిచ్చియు నాంధ్రకవిత్వము నాదరించియు ధన్యతగాంచిరి. అట్టిచో నీ గాఢకవియగు వాసుదేవసోమయాజి కావ్యములో ఆంధ్రకవిత్వపు ప్రసిద్ధమార్గముల పోలికలు కనబడడములో సాహిత్యపరిణామసూత్రములకు ప్రాతికూల్య మేమియులేదు. ఇదియు నానాటి యాంధ్రోత్కళసామరస్యమునే యుద్దీపించుచున్నది.

పూర్వము రాజమహేంద్రవరరాజ్యమనియు, త్రిలింగమనియు, ఆంధ్రరాజ్యమనియు వేంగీరాజ్యమునకును, కర్ణాటకరాజ్యమని విజయనగర (తుంగభద్రాతీర) రాజ్యమునకును వ్యవహారము. "నవకోటి కర్ణాట కలుబరగీశ్వర" బిరుదము, కటకము గజపతులు కృష్ణదేవరాయల నాటికే వ్యవహారమందుంచుకొనిరి. మగధేంద్రరాయపదవీప్రతిష్ఠుడగు నీవిద్యార్ణవ వైతాళికుడు కళింగములోనికి రాకముందే కర్ణాటరాజ్యాధిపతులవల్ల గౌరవము పొందెనని యిందలి వర్ణనములవల్ల తెలియును.

III

కుంభిళాపురరాజ్యము

(కళింగములో మొదటిమజిలీ)

ఇట్లు గోదావరి దక్షిణతీరమునుండి మంచి ముహూర్తమున బయలుదేరి కళింగాభిముఖులై వచ్చివచ్చి, వైతాళికదంపతులు కుంభిళాపుర ప్రాంతమున విడిసిరి. లీలావతి ప్రశ్నింపగా నా రాజ్యమును గూర్చి విద్యార్ణవుడిట్లు చెప్పెను.

స॥ లీలావతీవిలోక్యసజిజ్ఞాసం నాథ
దేశాయే వీక్షితాస్త్వేషు కాలింగ కలితోదయః
కోఽయం జనపదః శ్రీమాన్ కిన్నామాసి మహీశ్వరః।

వ॥ విద్యార్ణవః ప్రియాయాం ప్రతి:—
ఆన్ధ్రాణామేష దేశః పరిచినుశుభగే లాలనాపాలనాభిః। యేషామేషాం విశేషాజ్జయతి పరమానన్దమానన్దరాజః। తేచామీ మానవేన్ద్రా విపులధన మహోన్మాదమత్తైకచిన్తా। విత్తాధీశాదిత్తత్సురగణ గణానాం గర్వతః సర్వతే కిమ్॥

ఇదానీమపి।—

దోర్భ్యాం శ్రీరామరాజస్య పూర్వపల్వపరిపాలితా।
సానందాని ప్రవృత్తిద్వాం ద్వాః కాలింగాన్సుఖయాసతే॥

ఈవర్ణనమునుబట్టి కుంభిళాపురప్రాంతము కళింగమునం దానాఁప్రవేశ రాజ్యమైనట్లును అందాంధ్ర రాజవంశమువారు రాజ్యము చేయుచుండినట్లును వారిప్రజలలో కాళింగులు చాలా ధనవంతులును సుఖవంతులునై యున్నట్లును దేశ మాంధ్ర క్రాంతమైయున్నట్లును తేలుచున్నది.

అముద్రితమై చెన్నపురి ఓరియంటల్ లయిబ్రరీలోనున్న శ్రీబుక్కపట్నం రాఘవాచార్య విరచితమైన "ఆంధ్రులచరిత్రము" అనుగ్రంథములో కళింగము రెండుభాగములుగాను (కళింగము—కాళింగము అనునవి) అందులో కాళింగమును నవలక్ష కళింగాధీశ్వరులగు శ్రీపూసపాటి రాజవంశమువారు పరి

పాలించిరనియు కలదు. ఢిల్లీపాదుషావల్లనైనజాముతో సమానమగుశీలు మొహారులుపొందవాటితో పారసీభాషను దానపట్టాలు జారీచేసిన శ్రీవిజయరామ గజపతిమహారాజుల కాలమువరకును, అనగా ఇప్పటి కళింగమందలి విజయనగరంపట్నము క్రీ॥ శ॥ 1713 సం॥ లో కట్టడము జరిగేవరకు, పూసపాటివారికి కుంభిళాపురమే రాజధానిగా నుండెను. ఈ గంగవంశానుచరితకర్త యప్పటివాడేయైనచో నీవిజయరామరాజుగారిని వారితండ్రిగారగు నానందరాజుగారిని ఈవర్ణనమున చేర్కొనియుండును. కాని యీఘట్టమందలి వర్ణనమప్పటికి ప్రసిద్ధములై యుండిన పురాతనపు విషయములను చేర్కొనుచున్నదేమో యని యనుమానించుట కవకాశముగలదు. ఏలయన నీరాజ్యమందు, ఈ రాజ్యములోని కాళింగులను. నాంధ్రులు విశేషముగా సిరిసంపదలతో తులతూగుచుండియు, దానభోగములకు లోభించి తమసంపద నడివివెన్నెలవలె నిష్ప్రయోజనము చేసిరని కవి వర్ణించియున్నాడు. ఔరంగజేబు పాదుషావల్లజుల్ఫికీరు మొదలగు బిరుదులుపొందిన పూసపాటి మహారాజులనాటికీ వర్ణనము సరిపోదు. విద్యార్ణవుడీ యాంధ్రి కుంభిళేశ్వరులను కళింగేశ్వరుల "కళింగక్షోణీంద్ర" అని వర్ణించియున్నాడు. ఆబిరుదమీకుటుంబమువారికి నేటికిని చెల్లివచ్చుచున్నది. అప్పటి గాంగవంశమువారి యాస్థాన కవియగు వాసుదేవరథ సోమయాజిట్టి వర్ణన మసంగతముగా తోచలేదు.

కుంభిళాపురిలో వితర్కించు కొనుటలో నీవైతాళికదంపతులకు శ్రీజగన్నాథమున కామార్గము దుర్గమమనియు, 'మాసమాత్రగమనము సాధ్య' మనియు తెలియవచ్చినది. కాని

అచటినుండి బయలుదేరి వెళ్లివెళ్లి వారుకొన్ని దినములకు శ్రీకూర్మక్షేత్రము చేరుకొనిరి. ఇది వీరి రెండవమజిలీ. అచటి దేవాలయమును, అందు గంగవంశమువారు చేయించిన నిర్మాణములును కవి యిట్లు వర్ణించియున్నాడు.—

> ఘృష్టామృష్టమహోప లైర్విరచిత, శ్శోభ్రప్రవైశ్వాదితః, ప్రాగ్భాగోత్థితతారతోరణ మణిజ్యోత్స్నాదురీక్షచ్ఛవిః, వ్యోమాభోగవిగాహి మానిమిలిత (ప్ర
> త్యగ్రమేఘాంకురః, ప్రాకారః పరితః పరీత్య పురతో భాతి ప్రియే ప్రేక్ష్యతాం॥

> శ్రీరంగేశ్వర తుంగశైల సదనాదానీల భంగీనరం క్షేత్రక్షోణిషు కీర్త్యతే సుముఖి యల్లోకేషులోకోత్తరం, వాపీకూప తటాకసౌధవల భీప్రాసాద వప్రాదికం. కర్తుంక్యత్ర మతాంవినానర పతీశ్వగంగాన్వనా యోద్భవాన్॥

ఇట్టి శ్రీకూర్మక్షేత్రమున కొన్నినాళ్ళుండి, తిరిగి బయలుదేరి మహేంద్రతనయా నది సాగరములో కలియుచోట "వారు" అను వర్తక జనసంఘకీర్ణపట్టణముచేరి, ఈయాత్రికులచట సాగరసందర్శన కుతూహలాయత్తచిత్తులైరి. 'వారు' పత్తనమని వర్ణింపబడిన యీస్థలము నేటికిని "బారువా" అను పేరమంచి రేవుస్థలమైయున్నది. ఇదివీరి మూడవమజిలి. ఇచటినుండి సాంయాత్రికులతో కలిసి వీరు సముద్రయానమున గుండిచాయాత్రకై శ్రీపురుషోత్తమక్షేత్రమునకై పయనమైరి. అదివరకు లీలావతి సముద్రయానము చేసియుండని హేతువున నామెకుకలిగిన భయకారణములను నివారణచేయుచు మధ్యమధ్య కనబడుచున్న విశేషమునామెకు మరపించుటకై వర్ణించుచు విద్యార్ణవుడు మొత్తము మీద సుఖప్రయాణమే చేయగలిగెను.

ఈఘట్టమందలి వర్ణనము లతిచమత్కారములుగాను, హృద్యములుగానుఉన్నవి.

ఇట్లు సముద్రయానమున సుఖముగా శ్రీజగన్నాథముచేరి గుండిచాయాత్రోత్సవములు చూచుచు సంతుష్టాంతరంగులై వైతాళికదంపతులు తమయాశయ సాఫల్యమునకై శ్రీజగన్నాథుని మిగిలిన యచటి క్షేత్రపాలురను అతిభక్తితో స్తుతించిరి. ఇచ్చటి శ్లోకములు రచనాచాతుర్యములకును పదలాలిత్యమునకును మధురకవితకును నిదర్శనములైయున్నవి. మచ్చునకొకటి రెండుస్తుతుల నుదాహరించుచున్నాను. గౌడీసంస్కృత కవనధోరణి భక్తిరసావేశమున నీకావ్యమున నిట్లుపరిపక్వము పొందియున్నది.—

1. భగవస్తుతి.

నోవాశంకరశాంకరి ప్రభృతయః సేవాభిరారాధితాః
నోకర్ణేకలితాః శ్రుతిస్మృతిగిరో నైనాతితప్తం తపః
తానానేక విధానసాధనసమాధానాయ జాగర్తిచేత్। కృష్ణంచింతయరే మనఃప్రతిముహుః కింవాముదాభిద్యసే॥

2 క్షేత్రపాలస్తుతి.

జ్వలత్కపాల పావకం శిరస్థచంద్రశాబకం। శ్మశానభూమిమందిరం స్వపద్విరాజదిందిరం। అశేషవర్గదాయకం వికుంఠనాథసాయకం। జగత్త్రయీవిధాయకంవినాయకైకనాయకం॥ స్వపాద సంతతామరం జటాజటాంతచామరం। గిరీంద్రనందినీధరం దరిద్రకోటిబాంధవం। సుమూర్తిధారిణం వరం కృపాకరం దిగంబరం। శ్మశానశాబసన్నిధం జగద్ధితానుబన్ధినం॥

3 పురుషోత్తమస్తుతి.

జయతి కృపానిధి రతులసుఖాంబుధి రఖిలహృదయనివాసీ। దుఃఖవిమోచన దక్షవిలోచన పంకజయుగ్మవికాసీ॥
అర్గలసుందర విఘటితమందరవితతభుజయుగశాలీ। రుచిర కటితటపీత పటోత్కట రుచినివహావనమాలీ॥
ఇహనీలక్షితి భృతికృతసంస్థితి రఖిలజగదసపాయీ। వితతివిపత్క్షమయిహతరత్నైభవతుశుభసుఖదాయీ॥

4 నేత్రోత్సవవర్ణన.

సర్వాత్మా భగవానితి ప్రతిముహుః సిద్ధాంత సంవాహిభిః। యద్యత్ప్రోక్తమశేషఖండమఖిలస్యైస్తత్తధానాస్యథా। యన్నీలాచలచారుకందరతటీ సింహాసనాధ్యాసినః। యస్యాయం నయనోత్సవస్సమభవత్ త్రైలోక్యనేత్రోత్సవః॥

ఇట్లు శ్రీజగన్నాథము ప్రవేశించిన మరునాడే లీలావతి కందుత్తమజాతివారు శూద్రాన్నము భుజించుట వింతగా తోచి యామెవిద్యార్ణవుని ప్రశ్నించెను. ఆతడు దేవప్రసాదమున కట్టి దూష్యము లేదని సమర్థించెను ఆయాచారము నేటికిని పురుషోత్తమక్షేత్రమందట్లే చెల్లుచున్నది. అది యాక్షేత్రబలమనవలయును. నాటికిని నేటికిని గుండిచాయాత్ర సమస్తజనాకర్షకమైయున్నది. అదియానాటికే స్థిరపడియుండినట్లులీలావతియడిగిన

"మహాభాగ నానావిధదేశ భాషాకరంబితనానాదిగంతనాస్తవ్య జనతా విమర్దాదద్ర్యితేఽత్రక్షేత్రేఽస్మాభిః కుత్రవాసో విధేయః॥" అన్న ప్రశ్నవల్ల స్పష్టమగుచున్నది.

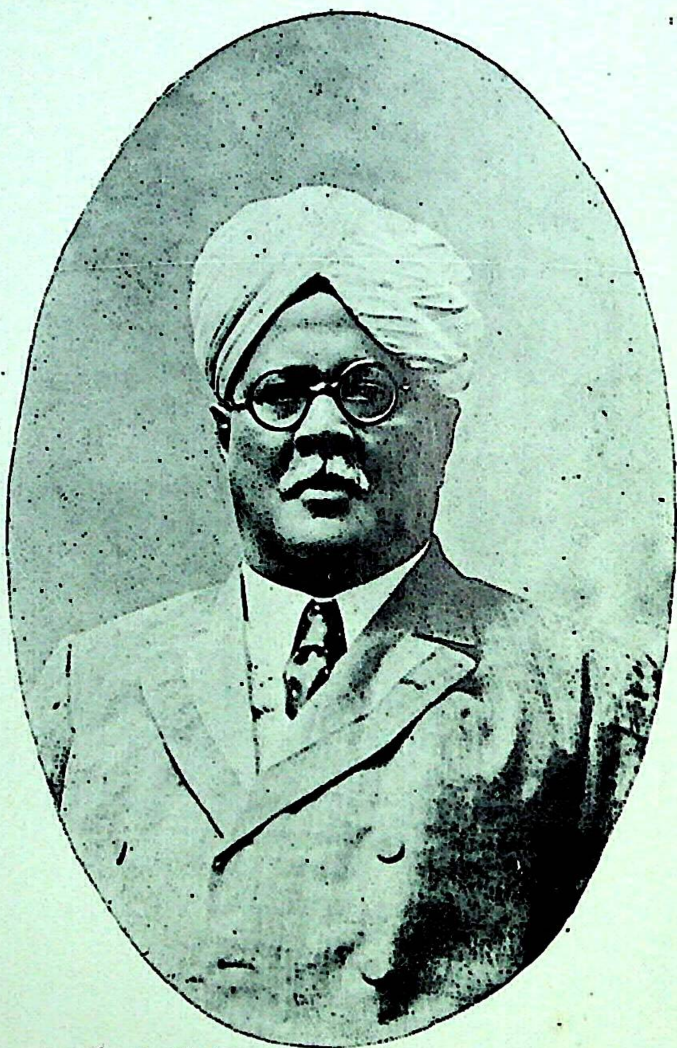
ఇట్లీయుత్సవములో నిందలి దేవాలయముల నన్నిటిని దర్శించి యంతరంగము భక్తిరసాతిరేకముచే పారవశ్యము నొంద లీలావతి యట్టి యద్భుత దేవాయతనముల నేనరపతివతంసుడు నిర్మించి ధన్యత నొందెనోయని యడుగ విద్యార్ణవుడు గంగవంశము వారిని వర్ణించి చెప్పుచు నావంశీయులలో సుప్రసిద్ధభూపతి శ్రీపురుషోత్తమదేవు డప్పటికి ఖిముండినామక జనపదమున విజయనగర రాజధానిగా రాజ్యపాలనము చేయుచుండెనని చెప్పి యా నృపోత్తముని కీర్తించెను. ఇచ్చటిరాజవర్ణనాచతురమగు చూర్ణిక యుదాహరణార్హమైయున్నది.

శ్రీ పురుషోత్తమదేవ మహీపతివర్ణన.

"సంప్రతిగంగవంశ రత్నాకర తాదృశ యశోమయతుంగతరంతరంగరింగిణారంభగంభీర తరకార్తికకృత్తికాపరిబృంహాఖండమండలాయమానః। సమరగళ

శ్రీశ్రీశ్రీ రాజా రామచంద్రమర్ద రాజదేవు బహద్దరువారు, కల్లికోట రాజావారు.

రావుబహదూర్ డా. లక్ష్మినారాయణగారు,
కాంప్టి. (మధ్యపరగణాలు)

శతసంఖ్య ప్రతిపక్ష సామంత సీమంతినీ కులవిపుల లలాటతట ఘటమాన సుందర సిందూర బిందుబృందతరుణారుణ కిరణ సంపద్విలుంపన సంపాదక జలదకాల మేఘాయిత విమలతర తరవారిమండలః। అనవరత ప్రణామలాలసోపన మదంగ వంగ కళింగలాట కర్ణాట సుహ్మ సౌవీర గౌడ, గౌడద్రావిడాదిదేశ విశేష భూపకుల మౌళితట ప్రకట మకట కోటిఘటితవిసంకటాగణిత మణిగణకిరణ పుంజమంజరీపింజరీకృత చారుచరణారవింద విహితకోకనదభ్రమపరవశమధుకరనికర వందిబృందనిందబిరుదావలీప్రమోదమాన మానసః। సకల సిద్ధాంత నిష్టాధిష్ఠానతాప్రతిష్ఠిత జ్ఞాన విజ్ఞాన పరినిష్ఠిత నిఖిలధరణిమండల మండనాయమాన పండిత మండలీపుండరీక షండప్రమోదకీ సూప్రచండ మార్తాండమండలః। సురశిఖరిశిఖర శేఖరఖరతరస్థలగుత్తుంగ గంగాతరంగభంగి మాభంగురమూర్తి కీర్తివితానవితానిత త్రిభువన భవనోదర భ్రమణపరిపాటీ దర్శిత పాటవాతిరేక ప్రతాప మహానట నటనకర్మకార్మణ సూత్రధారః। శ్రీమాన్ పురుషోత్తమనామధేయః క్షితిపతిః। ఖిముండినామకేజనపదే విజయనగరం నామ రాజధానీ మధ్యాస్యధర్మేణపాలయతి”

వాసుదేవరథసోమయాజి రచించిన యీ ప్రభుప్రశస్తి యతి ప్రాచీనములగు తామ్రశాసనము లందలి రాజవర్ణనములను ప్రాచీనకావ్యములలోని రాజప్రశస్తిరచనలనుబోలి యున్నదనియు నీఘట్టములో విద్యార్ణవుని చే పలుకబడుట ప్రాతొప్రచితికి తగియున్నదనియు చదువరు లూహింపగలరు.

IV

ప్రత్యాగత యాత్ర

శ్రీజగన్నాథక్షేత్రము విడిచిన తరువాత మక్భృదేశలో నీ వైతాళికదంపతులు చేరిన మొదటిమజిలీ కోకోల మనునావికగ్రామము. అచ్చటి సముద్రతీరము నౌకాశతసంకులము. ఆ సముద్రమే చిలకసముద్రము. దానికి “ఖిల్లక” మను నామాంతరము చెప్పి కవి యిట్లు విద్యార్ణవుని ముఖమున సమర్థించుచున్నాడు.—

“పంకంయస్మాచ్ఛిల్లిఖం ప్రాహురార్యాః। మత్స్యధీర యాకార యోగేనతస్య। త్రిత్వం లోకాద్దా సహాత్యాదివిద్యత్। తస్మాల్లోకే ఖిల్లకేతిప్రసిద్ధా॥

ఇట్లు ఖిల్లకతీరమున కోకోలమువద్ద నావనెక్కి చిల్కసముద్రముపై ప్రయాణముచేసి రెండవమజిలీకి వీరు ఖల్లికోట చేరిరి. ఈజనపదమున కానాడు పీతాంబరదేవ భూపతిపాలకుడై యుండెను. వైతాళిక దంపతులు విక్రమపురము ప్రవేశించి యాపగటిపూట నచట భోజనాదికములు తీర్చుకొని, అచ్చటి బ్రాహ్మణు లొకరికొక రీహుదీయక మత్స్యములను కొనుచుండుట కచ్చెరువందుచు, తిరిగీ బయలుదేరి రాత్రిపూటకు అష్టదుర్గ (అతఘడా) మున “కోదల” గ్రామముచేరుకొనిరి. ఇది వీరి మూడవమజిలీ. అప్పటికి ఖల్లికోట అష్టదుర్గ రాజ్యములకు “ఖరఖరీ” నది సరిహద్దుగా నుండెను. ఈ అష్టదుర్గరాజ్యమునకు జగద్బంధుదేవ భూపతి పాలకుడై యుండెను. లాంగలవేణీ నగరము వారి రాజధాని. కవి యేలొకో ఖల్లికోట రాజ్యాధిపతినిగని వారియాస్థానమును గాని యంతగా వర్ణింపక లాంగలవేణీనగరమును, అష్టదుర్గరాజ్యవైభవమును, విశేషముగా వర్ణించియున్నాడు. ఆనాడీ యష్టదుర్గరాజ్యము ప్రభ ఖల్లికోటను మించియుండవలయును. నేడాతఘడారాజ్యము ఖల్లికోటలో లీనమైపోయినది.

అష్టదుర్గ, లాంగలవేణీనగరము.

లాంగలవేణీనగరము సమస్తరమ్యావస్తువస్తుపరిశోభితమై యలరారుచుండెను. నగరమధ్యమున కృష్ణకానన మను చూతారామము నందనవనమువలె శోభాయమానమై యుండెను. నడిమావమున రఘునాధసాగరము.

ఇది రాజర్షి ప్రతిమానప్రభావుడగు శ్రీరఘునాథ హరిచందన జయదేవనృపతి నిర్మాణము. అందు స్నానాదికములు తీర్చుకొని లీలావతీ ద్వితీయుడై మాగధుడు పురపరిభ్రమణ మొనర్చుచుండ వారికి సత్తుంగప్రాసాద మొకటి గోచరించెను. దానివృత్తాంత మామెకు నివేదించుటలో విద్యార్ణవుడు అష్టదుర్గ రాజవంశము నిట్లు ప్రశంసించి యున్నాడు.—

"పూర్వాద్రేవ రామచంద్ర నృపతేర్లబ్ధోదయం చంద్రమాః। దేవీయం సుషువే సుధాకరమివప్రాచీకలాకోమలం। యస్యద్వావనుజౌ మదార్గల భుజౌ ధూతారిభూమీభుజౌ। తత్రైకో భువి విశ్రుతో గిరిధరః శ్రీదివ్యసింహోఽపరః॥

కించ।

యస్య ప్రాణసమానమా గుణగణైః శ్రీప్రాణదేవీప్రియా। జాతో యజ్జఠరాత్సుతః కిలజగద్బంధుర్య్వథాభిధః। తాప్రాసాద్యన్మహాసోయస్తీయ యశసో యస్యాతపత్రాంతరే। నార్యాచంద్రమసౌ నిలీయ వసతస్తద్వర్ణ నే కేవయః॥

స్త్రీణాం మోహనమంజరీ విమలతా ప్రత్యర్థినామర్ధినాం। కల్పద్రుమః సుధియాం సుధాకరకలాభూమండలీ మండనః। సోఽయం శ్రీరఘునాధ నామనృపతిర్లక్ష్మీపతి ప్రీతయే। శాకాబ్దే ఖశరర్తుచంద్రగణితే ప్రాసాదమాసాదయత్॥

వ॥ కాలవశాద్దైవదోషేణ తస్మిన్ స్వర్గాధిరూఢేఽధునా తత్పౌత్రగుణేన గుణాఢ్యేన। జగద్బంధునామా తత్తనయో నరపతిః ప్రజాపాలన పరః పృథివీం ధర్మేణ ప్రశాస్తి॥

ఇచ్చట చెప్పబడిన శకగణప్రకారము రఘునాథనృపతి రాజ్యకాలము శా॥ శ 1650 అనగా క్రీ॥శ॥ 1728 అగుచున్నది.

దీనినిబట్టిచూడగా ఈగ్రంథము క్రీ॥ శ॥ 18-వ శతాబ్దాదిని రచింపబడినదేమో యని యూహించుట కవకాశము కలుగుచున్నది.

ఇట్లా రాత్రి జగద్బంధు హరిచందన దేవకీర్తికథనమున గడపి మరుచటి యుదయము ననే బయలుదేరి వైతాళికదంపతులు కించిత్ప్రయాణమున ఋషికుల్యా నదీతీరస్థమగు పిత్తల గ్రామము చేరిరి. ఇది నలరాజకులప్రసూతియు, గుణశాలియునగు జయసింహ నరపతిపాలితమగు ధరాకోట రాజ్యములోనిది. ఈ రాజులు సోమవంశీయులగు సుక్షత్రియులు. నృపతియు భవ్యకావ్యనిర్మాణదక్షుడు. ఈజయసింహ దేవుని యనుజుడు రామచంద్రసింహ నృపతి "ఆరభటీ" కవిత్వమున నేర్పరి. వీరికి కవిత్వము కులవిద్య. వైతాళికదంపతు లీయంశములను విమర్శించుకొనుచు ఆరాత్రి యచట గడపి మరునాడు బయలుదేరి ఖిముండి జనపదమున పాటపురగ్రామము చేరుకొనిరి. ఈఖిముండి రాజ్య మప్పటికి పురుషోత్తమఅనంగ భీమదేవ నృపతిపరిపాలనమున నుండెను. ఈపాటపుర ప్రాంతమున అశ్వకుల్యా అను నది పారుచుండెను. దీనికి దేశభాషలో "ఘోడాహాడ" అని నామాంతరము. ఈ నదీప్రాంతమందలి యుద్యానమున నాటికి విడిసి తదనంతరము వారు ఖిముండిరాజ్యరాజస్థానమగు విజయనగరి ని ప్రవేశించి యందలి విశేషాంశముల నరయుచు నూరిలో తిరిగిరి. మధ్యమార్గమున వీరు శ్రీపద్మనాభర అనంగ భీమదేవాసాదితమగు పద్మనాభపుర మను గ్రామమును దర్శించిరి. ఇందలి బ్రాహ్మణులు దాక్షిణాత్యులు అనగా ఆంధ్రులు. ఆహితాగ్నులు. స్వాధ్యాయ నిరతులు. ఇట్టిదే భీమపురమను మరియొక యగ్రహారము. వివిధగోత్రములవారు బ్రాహ్మణులు అగ్రహారికులు. కృతికర్త యీరాజస్థానము వాడు గనుక ఖిముణ్డివంటి జనపదమును పురుషోత్తమ అనంగ భీమ దేవువంటి రాజును వి

ద్యారణ్యవు డదివరకు చూచియుండన ట్లాతని చేత చెప్పించినాడు. ఇచ్చట లీలావతి భర్త ను, శ్రీపురుషోత్తమ అనంగ భీమదేవువారి వంశవృత్తాంతమును గూర్చి ప్రశ్నించును. విద్యారణ్యవుడిట్లు చెప్పును:—

ప్రియత్నతోవాగణయేదమూని సంఖ్యాపయేద్వా ధరణీరజాంసి। నగంగవంశక్షితివల్లభానాంచిరేణకేనాపి గుణాగణేమ్యా॥ తథాపి తేమానసతోషహేతోః కాశ్చి నృపాన్వచ్మియశోఽంబురాశీన్।యేషాం విశేషాదభిధాభిధానంపునాతిపాపాకులితాత్మనోపి॥

ఇట్టి ప్రశ్నోత్తరములతో నీకావ్యమునం దలి ప్రధానాంశమగు గంగవంశానుచరితము చెప్పబడినది.

V గంగవంశానుచరితము.

[ఖిముణ్డిజనపదపాలకులగు శ్రీపురుషోత్తమ అనంగ భీమదేవువారి వంశచరిత్ర]

ఓఢ్రదేశములో కటకము వీరిరాజధాని. ఇచ్చట గంగవంశీయులు 6 దేవులు, 6 నృసింహులు, 6భానులు, మొత్తం18 రాజులురాజ్యముచేసిరి. ఇట్లు:—

I (1)చుడంగదేవు (2) రాజరాజదేవు (3)అతిరథదేవు (4) ఏకజటీకామదేవు (5) మదనకామదేవు (6) అనంగభీమదేవు.

II (1) లాంగలనృసింహదేవు. (2) పురుషోత్తమనృసింహ (3) కలినరసింహ (4) అప్రతిమల్లనరసింహ (5) అకటా, అవటా నరసింహ (6) ప్రతాపనరసింహ.

III (1) నిశ్శంకభాను (2) అతులభాను (3)వీరభాను (4) ఋచికభాను (5) మధుపభాను (6) కజ్జలభాను.

వీరందరును ఓఢ్రదేశములో కటకపురియందు రాజ్యముచేసినవారే. కాని ఈరాజానుక్రమము గంజాం విశాఖపట్నంజిల్లాలలోదొరికిన గంగవంశశాసనముల క్రమముగాతోని నేను ప్రదురించిన పర్లాఖిమిడి గంగవంశానుక్రమముతోగాని సరిపోలేదు.(See *J. A.H. R. S.* Vol. II. Pts. 3 & 4)

ఈగంగవంశస్థాపకుడగు చుడంగదేవుగజపతుల సింహాసనమునుస్వాయముగానధిష్ఠించెను.

దేవేషుచా విరభవత్ప్రథమం చుడంగో యంగౌడగంగ ఇతికేచనిర్దిశంతి।
ధీమానసౌ సహజబుద్ధిబలోదయేన।
సింహాసనం గజపతేః స్వయమధ్యవాస॥
అస్యైవగౌడ గంగస్యవంశో గంగవంశ ఇతిక్షితౌ ఖ్యాతిమాపత్॥

ఈయనను వర్ణించుచోట "యేనపరానపేక్ష్యగజపతి ముత్సార్య తత్సింహాసనమధ్యాస్య విహృతమ్" అని చెప్పి, కవియగు వాసుదేవరథసోమయాజి యాతడు గజపతి పారసి ఇతరసహాయ మక్కరలేకనే స్వాయముగా వెళ్ళగొట్టి, వారి సింహాసనమును వశపరచుకొన్నట్లు చెప్పుచున్నాడు. చుడంగదేవునకు పూర్వము కటకము రాజధానిగా కళింగమందు రాజ్యముచేసిన గజపతివంశము వారెవరై యుందురు? ఇది విమర్శనీయము. నిర్ణయించుట కొక్కయాధారము కనబడుచున్నది. ఈ వంశములో 17 గురు రాజ్యము చేసిన తరువాత 18 వాడగు కజ్జలభాను దేవుడు దిగ్విజయార్థము దక్షిణమున కేగగా, వారి మంత్రిలు కుట్రచేసి కటకపురిసింహాసనమున మరియొకరి నభిషేకించిరి. ఈ యంశమిట్లు వర్ణింపబడినది—

కృత్వారాజ్యమకంటకం కిలసమాం కండూంభుజాదండయోః। హర్తుఽంనిర్యతి తత్రదిగ్జయకృతేణదదుర్వారదోర్విక్రమే। కూన్యాయమన్యపనిర్గమే సుచిరం సారాజధానీకృతా। తత్తస్యాం కపిలేంద్రదేవ మనఘంభూపం వ్యధుమన్త్రిణాం॥

ఇట్లు కజ్జలభానుదేవు వారిస్థానమున

మంత్రులచే నభిషేకింపబడినయాతడుకపిలేంద్ర దేవు. ఈ వంశము వారందరును 'గజపతి' బిరుదము వ్రాసుకొని యుండుటచేతను, తత్పూర్వము కటకపురిలో రాజ్యముచేసిన గంగ వంశమువారు 'గజపతి' బిరుదమును తమశాసనములలో వ్రాసుకొనకుండుటచేతను, ఈ కపిలేంద్రదేవువారు, గంగవంశస్థాపకుడగు చుడంగదేవువారు రాజ్యభ్రష్టులను చేసిన మొదటి గజపతి వంశమువారేమోయని యూహించుట కవకాశము కలదు.

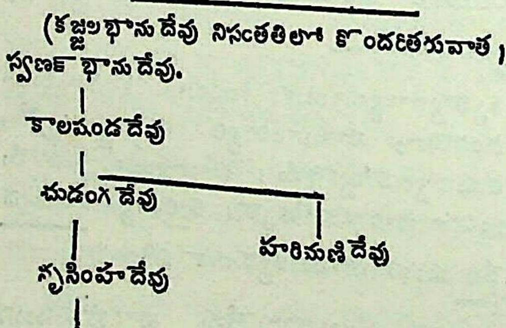
ఇట్లు ఓఢ్రదేశములో కటకము సింహాసనము పోయినసంగతి చైత్రయాత్రలో నున్న కజ్జలభానుదేవు విని, గుడారికటకమున నున్న దాక్షిణాత్య రాజులను జయించి రాజ్యమాక్రమించుకొని గుడారి రాజధానిగా పరిపాలన సాగించెను. వీరి వంశీయులు దాక్షిణాత్యులై పోయిరని కవి వాసుదేవ రథసోమయాజి యిట్లు వర్ణించెను—

తదపధి మృగనేత్రే గంగవంశావనీశాః।
శ్వాశుచివసతి దోషాదోఢ్రదేశం త్యజన్తః।
సకలనృపకిరీటోద్భ ఎష్టపాదారవిందాః।
సుచిరపథికరీత్యా దాక్షిణాత్యా బభూవుః।

ఈ గుడారికటకమును గంగవంశములో కొందరు రాజ్యము చేసినతరువాత స్వర్ణభాను దేవు రాజయ్యెను. వీరి తదనంతరవంశానుక్రమ మిదివరలో నియ్యబడినది. ఇట్లున్నది.—

గుడారికటక గంగవంశము కోవ

(కజ్జలభానుదేవు నిసంతతిలో కొందరితరువాత,
స్వర్ణభానుదేవు.

ఆనంతదేవు
|
పద్మనాభదేవు
|
పీతాంబరదేవు — వాసుదేవు
(ద్వైమాతురుడు)
వీరశ్రీపురుషోత్తమదేవు
(కృతికర్తయగు వాసుదేవరథ సోమయాజిప్రభువు.)

ఈవంశాను క్రమణికలో చెప్పబడిన పద్మనాభదేవువారు నందాపురము రాజగు విశ్వంభరదేవును జయించి, ఢిల్లీ పాదుషా సేనానియగు మల్లాఖానును నందాపురమువద్దనే యోడించెను. ఈయన మనుమడగు వీరశ్రీ (అనంగభీమ) పురుషోత్తమదేవు నందాపురం, భంజాపురం, పాలూరు జమీందారుల నోడించినట్లీ కావ్యములో వర్ణనలుకలవు. ఈపురుషోత్తమ దేవువారి సేనాధిపతి హరిసేవకమణి యను రాజపుత్రుడు. ప్రధానమంత్రి (మహాపాత్రి) దయానిధిమిశ్ర యను బ్రాహ్మణుడు. విద్యార్ణవుడీపురుషోత్తమదేవువారినిదర్శించి పొందిన గౌరవము లిట్లి కావ్యములోని తుదిపరిచ్ఛేదమగుదశమపరిచ్ఛేదములో వర్ణింపబడినవి.

గ్రామాః పంచగజత్రయీ దశహయాస్త్రి వేయకంకుండవే, నిష్కాణాం త్రికమంగుళీయక యుగం హారస్తథా కంకణే, ఉష్ణీషం సహకంచుకేన విమల ఖడ్గస్తథా ఖేటకో, హేమ్నాం పంచశతీ దా నృపతి నాతస్తైత్ర విదాయః కృతః

తనగ్రంథమునకు చిరస్థాయిత్వమును సూచించునీయాత్రవర్ణనరూపకమగుప్రభుసంకీర్తనము నుకృతికర్తయిట్లుపరిసమాప్తి జేయుచున్నాడు.

యావజ్జాగరితంభో, శిరసిశశికళాచారు చూడామణిత్వే, లక్ష్మీ వక్షోజకుంభే రచయతిమకరీయాదవేందో౽పి యావత్, యావత్త్రైలోక్యకార్యే ఘట యతితరుణాః కామినీనామ నంగః తావ త్కావ్యమ్మమేదం ప్రసరతుపరితో గంగవంశావలంబో॥

కలిఙ్గశిల్పము

మహారాజశ్రీ గో. రామదాసుగారు, బి. ఏ.

పూర్వపుకలిఙ్గగంగరాజుల చరిత్రవలెనే వారిదేశపు సిరిసంపదలయొక్కయు, నాగరికతయొక్కయు చరిత్ర యంధకారబంధురమున నదృశ్యములై యున్నవి. ఈదేశ విషయమైన ప్రతీయంశముగూడ పుక్కిటిపురాణాంతర్గతమై, యథార్థమున విడిచిపోయియున్నది. అందుచేనెవరి యిష్టమువచ్చినట్లువా రూహాలు చేయుటకుగూడ నవకాశము గలుగుచున్నది. ఒకయెడారిలో నొంటరిగా ప్రయాణముచే యువానికి మార్గమందచ్చటచ్చట వంటపొయ్యిలు, గుడ్డముక్కలు, కాలినకట్టెలు, శిథిలములైనపాత్రలు కనిపించిన, వానివలన తనకు పూర్వ మామార్గమున జనులు ప్రయాణము చేసియుండిరని యతడెట్లు గ్రహింపగలుగునో యట్లే యంధకారావిష్ఠమైన నీదేశచరిత్రను గ్రహించుటకు నప్పటప్పట నచ్చటచ్చట సంప్రాప్తమగుచున్న తామ్రశిలాశాసనములు మొదలైనవి యాధారముగా జేసికొని కళింగదేశచరిత్రపరిశోధకు లాదేశచరిత్రము నల్లుచున్నారు. రాచకీయచరిత్రమునకు శాసనము లెట్లుసాధకములో యట్లే యాదేశాచారములు, మానవాభివృద్ధి, యాజనుల సిరిసంపదలు గ్రహించుటకు నందులభ్యములైన శిల్పములు, కావున కళింగదేశప్రౌఢదశాసూచకమైన కళింగదేశమునందు నొకానొక కాలమందు ప్రబలియుండిన శిల్పకళవిషయమై యిందు వ్రాయబూనుకొంటిని.

నాకంటె ముందుగ నీదేశచరిత్రవిషయమై శోధించినవారు, గంగా గోదావరీ ముఖద్వారముల నడుమనున్న ప్రదేశములో నుత్తరపువైపునకున్న యుత్కళదేశమందు భువనేశ్వరమనే పట్టణమందున్న యాలయములను జూచి, యాచుట్టుపట్లనున్న దేశమందున్న కట్టడములుగూడ వాటిని బోలియుండుటం గాంచి యానమూనాకు ఒరిస్సాసంప్రదాయకమని పేరిడిరి. అయితే వారి నిర్ధారణ తప్పుగాదు. ఇతరస్థలములయందున్న వాటిని,భువనేశ్వరాలయ శిల్పమునకు మాతామహీకాగల శిల్పమును జూపెట్టు ఇతరదేవళములను వారు జూచియుండలేదు. అట్టిదేవతాభవనములు మారుమూలగానుండిపోవుటచే వారికి లభ్యములుకూడ గాలేదు. చూచియుండినవారుగూడ కళింగశిల్పశోభను బొగడకమానుదురా?

పూర్వము మనదేశముయొక్క చరిత్రపరిశీలన జరుగుచున్నప్పుడు పాశ్చాత్యుల ప్రచారమున్నచోటనెల్ల నాయాస్థలములందు గల ప్రాచీననాగరికత చిహ్నములను బైలుదీసి వాటివిషయమై వ్రాసియున్నారు. ఒరిస్సాలో రాజేంద్రలాల్ మిత్రాగారు, గోదావరి కృష్ణాజిల్లాలయందు బర్గెస్సు మొదలైనవారు నాయాస్థలములయందున్న కట్టడముల చిత్రములవిషయమై వ్రాసియున్నారు. కాని గంజాంజిల్లాలోని కట్టడములవిషయమై వ్రాయుట కెవరును లేకపోయిరి. అందుచే నీజిల్లాలోని కట్టడము లెవరికిని తెలియకుండ మరుగుపడిపోయినవి. వెల్లడియైన ఒరిస్సాదేశపు కట్టడములన్నియు నొక్కరూపుగా నుండు

టంజేసి, నారీతి యాలయములు, వాటియం దలి ప్రదర్శింపబడిన శిల్పములే ప్రమాణము లుగా నవలంబింపబడినవి. అప్పటినుండి దేవా లయనిరూపణపద్ధతులలో ఒరిస్సాపద్ధతి యను నదే వెల్లడియైనదిగాని దానికి మాతృకయైన కళింగదేశపుపద్ధతి గణింపబడలేదు.

ఒరిస్సాదేశపు పద్ధతికంటె కళింగదేశపు శిల్పపద్ధతి ప్రాచీనమైనదని చెప్పుట కనేక యాధారములుగలవు. ఫెర్గూసన్ దొరరచిం చిన ప్రాచ్య, హిందూదేశములయొక్క శిల్ప చారిత్రము,(History of Indian and Eastern Archetecture) లో నుత్కళదేశపు దేవాలయ ములవిషయమై చెప్పుచు భువనేశ్వరాలయము లలోనికెల్ల ప్రాచీనమైనది (Plate I) పరమే శ్వరాలయమని యొప్పుకొనిరి. ఈపరమేశ్వ రాలయపు టాకృతిజూడగా గోపురాకృతిగల నొక ప్రధానాలయమును దానిముఖమున అంటియున్న ముఖమంటపమును గలిగియున్న టుల గన్పించుచున్నది. విశాఖపట్నంజిల్లా బొబ్బిలితాలూకాలోనున్న నారాయణపుర గ్రామంలోనున్న నిలీశ్వరాలయము (Plate II) గూడ నిదే యాకారమును గలిగియున్నది. గంజాంజిల్లా పర్లాకిమిడి తాలూకాలోనున్న ముఖలింగక్షేత్రమం దున్న ముఖలింగేశ్వరా లయము Plate III గూడ నిదే రూపుతో నున్నది. ఒక్కేస్వరూపముగల యీమూ డాలయములలో నేదిప్రాచీనమో చెప్పుట కందందుగల శాసనములే యాధారములు. పరమేశ్వరాలయమునందు శాసనములున్నట్లు నేటివరకు తెలియరాలేదు.

కళింగగంగవంశపురాజులకు ప్రధానస్థాన మైన కళింగనగరమను పేరున బరగుచుండిన ముఖలింగక్షేత్రమం దున్న ముఖలింగేశ్వరా లయములో ననేక శిలాశాసనములున్నవి. వాటిలోనికెల్ల ప్రాచీనమైనశాసనములు త్రికళింగాధిపతియనంతవర్మవజ్రహస్తదేవుడనిపేరు న నొప్పిన కళింగదేశపు ప్రభువుకాలమునాటి వి. ఆప్రభువు శా. శ. 960 మొదలు శా. శ. 991 అనగా క్రీ.శ. 1038 మొదలు క్రీ. శ. 1069 వఱకు పరిపాలించియుండెను. ఈకాల పుశాసనములీ మధుకేశ్వ రాలయ మందు ఐదున్నవి.

(1) కోవిలలోనికి వేళ్లె సింహద్వారమునం దు ఎడమవైపుననున్న కంబముపై శా॥ శ॥ 990 సం॥ మని తారీఖుగల శాసన మొకటి యున్నది.

(2) ఆద్వారమునకే కుడివైపుననున్న కం బముపై ననంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని రాజ్య కాలములో ౬9వ సంవత్సరమని తారీఖు గల శాసనమొకటి యున్నది.

(౩) పైశాసనమున్న కంబము మీదనే యీరాజుగారి యగ్రమహిషివల్ల నివ్వబడిన శాసనముగూడ నున్నది.

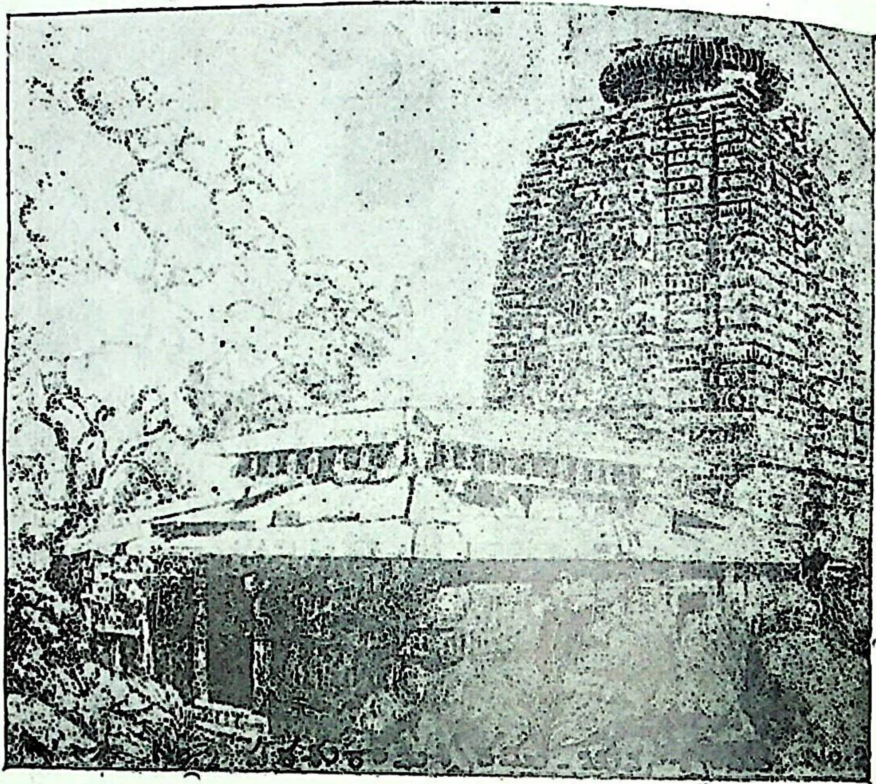
(4) మధుకేశ్వరాలయపు ప్రాకారమ ధ్యనున్న కుబేరాలయపు గోడపై నొకశాసన ము శా॥ శ॥ 980 సం॥ మని తారీఖు గలది యున్నది.

(౫) ఆయాలయ ప్రాకార మధ్యనున్న నరసింహస్వామి మఠమం దమర్చియున్న యొ కఫలకముపై శ్రీమదనంత వజ్రహస్తదేవుల ౩౭వ రాజ్యసంవత్సరమని తారీఖుగల శాసన మొకటి యున్నది.

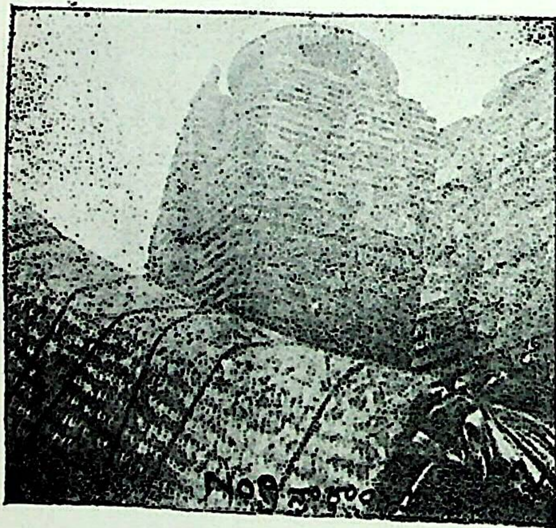
వీటినిబట్టిచూడగా శా॥ శ॥ 980 అనగా క్రీ॥శ॥ 1058వ సంవత్సరమునకే నీదేవతాభవ నము యావత్తు ద్వారతోరణ ప్రాకారసహి తముగా గట్టబడి సిద్ధముగా నుండి నటుల

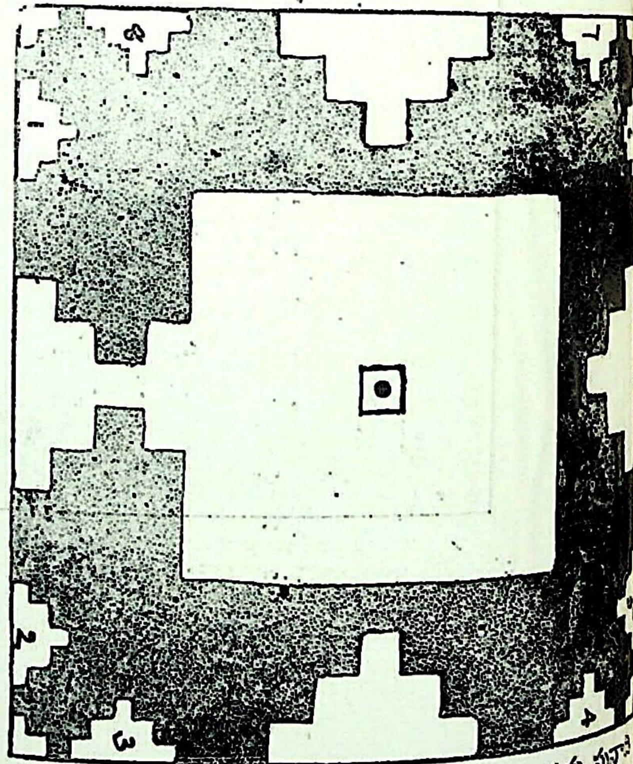
ముఖలింగాలయమున దొరకిన వజ్రహస్తమహారాజుయొక్క విగ్రహము.

భువనేశ్వరము నందలి పరశురామేశ్వరాలయము.

నారాయణపుర దేవాలయపు విమానము.

చతుర్భింగ తోభద్రమండలిపైన దేవాలయపు ప్లాను

తెలియుచున్నది.

గంగవంశపురాజైన యనంతవర్మ చోడగంగుని విశాఖపట్నము, కోర్ని శాసనములలో తనపూర్వీకుడయిన రెండవ కామార్ణవుడు నగరమందు మధుకేశుడను లింగాకారమున నొక యాలయము గట్టినట్లు చెప్పియున్నది. ఆశాసనములందు చెప్పియున్న ప్రతిరాజుయొక్క రాజ్యకాలపు వర్షములను లెక్కించిచూచిన నీరెండవ కామార్ణవు డెనిమిదియవ శతాబ్దమున బాలించినట్లు కనబడుచున్నది. అనగా నెనిమిదవ శతాబ్దము మొదలు పదునొకండవ శతాబ్దమువఱకుగల మధ్యకాలమున నీయాలయమును కట్టియున్నట్లు దేలుచున్నది.

నారాయణపురమునందలి నిలీశ్వరాలయమునందు సుమారు 40 శాసనములున్నవి. అందులో శా॥శ॥ 1017 అని తారీఖు వేసియున్న శాసనమొకటి గలదు. ముఖద్వారము ప్రక్కను నొక ఫలకముపై రాజరాజు కాలమున నాదిత్యవిగ్రహ మొకటి స్థాపించబడినట్లు చెప్పు శాసన మొకటియున్నది. ఈ రాజరాజు అనంతవర్మచోడగంగదేవుని తండ్రియు, త్రికళింగాధిపతి యనంతవర్మవజ్రహస్తదేవుని కుమారుడునై యున్నాడు. ఈయన శా॥ శ॥ 991 నుండి శా॥శ॥ 999 వరకు పాలించెను. ఈరాజరాజు కాలమునకే యీయాలయము మంటపసహితముగా పూర్తియైనటుల గన్పించుచున్నది. ఈయాలయములోనున్న శాసనములలో శా॥శ॥ 1036 సం॥ మని తారీఖుగల శాసనమందు(Madras Ep. Rep. 1926-27 App. B. No. 644) శా॥ శ॥ 849 సం॥ లో దేవున కర్పించిన దీపమును తిరుగా బ్రతిష్ఠించినట్లు వక్కాణింపబడియున్నది. అనగా క్రీ॥ శ॥ 927 సం॥ నకే నిలీశ్వరదేవుడు ప్రతిష్ఠింపబడినటుల దెలియవచ్చుచున్నది. కావున గర్భాలయము క్రీ॥ శ॥ 927 నాటికినిర్మాణము పూర్తిబొందెనని స్పష్టము. ఈనిలీశ్వరాలయము క్రీ॥ శ॥ పదియవ శతాబ్దములోని శిల్పకళను వెల్లడిచేయుచున్నది.

అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని విశాఖపట్నపు శాసనములలో నొకదాని (*Indian Antiquary*, June 1889, No 178 యందు తనతండ్రియైన రాజరాజొక శివాలయమును రేంగుజేడులో గట్టించినటుల జెప్పియున్నది. ఈరేంగుజేడు నేడు రేజేరను నామముతో సాలూరుతాలూకా మక్కువగ్రామమునకు దరినున్నది. ఆలయముమాత్రము రేజేరుగ్రామమునకు రెండుమైళ్ళదూరమున వన్యస్థలమందున్నది.

ఇంతకు బూర్వముకూడ కళింగదేశమందాలయ నిర్మాణశిల్పము ప్రచురమైయుండినటుల గంగవంశరాజు లిచ్చిన తామ్రశాసనములవలన దెలియుచున్నది. కళింగ గంగవంశమునందు జన్మించిన మహారాజదేవేంద్రవర్మవలన గం॥ శ॥ 254వ సం॥ ఫాల్గుణ శు 1 న నియ్యబడిన విశాఖపట్నశాసనమందు ధర్మేశ్వరభట్టారకునికి గ్రామ మొకటి ప్రతిష్ఠ జేసినట్లు జెప్పబడియెను. అనగాధర్మేశ్వరుడనే దేవుడు గం॥ శ॥ 254 లేక క్రీ॥ శ॥ 603 సం॥ నాటి కుండెనని తెలియుచున్నది. దానివలన నొకదేవాలయము క్రీ॥శ॥ 7వ శతాబ్దప్రారంభమునకే కళింగములో నుండెను.

కళింగశకము 184 సం॥లో గుణార్ణవుని కుమారుడయిన దేవేంద్రవర్మచే నివ్వబడిన పర్లాకిమిడి తామ్రశాసనమందు (Madras Ep. Rep. 1920-21 App. A. No. 1)

హొందువళమను గ్రామములో సగము యోగీశ్వరుడను దేవుని కిచ్చినటులున్నది. ఈయోగీశ్వరాలయము క్రీ॥శ॥ 533 నకే నిర్మింపబడినటుల వ్యక్తమగుచున్నది. రాజసింహ ఇంద్రవర్మచే గం॥శ॥ 87 జ్యేష్ట 10న నివ్వబడిన పెక్కలిశాసనమందు(Ep. Rep. 1925-26 App. A. No .2) రామేశ్వరభట్టారకుడు అను దేవునకేవో కొన్నిభూము లిచ్చినట్లున్నది. రామేశ్వరభట్టారకుని దేవాలయమని స్పష్టముగా గూడ జెప్పబడియున్నది, కావున నీయాలయము గం. శ. 87 లేక క్రీ॥ శ॥ 436 నకే కట్టించబడెనని తెలియుచున్నది. ఈ యాలయము లెచ్చటనున్నవో పోల్పశక్యము గాదు. గ్రామనామములు దేవులనామములుగూడ మారిపోయి మరివేరేనామములచే తెలియబడుచున్నవి. నారాయణపుర దేవాలయములోని లింగమునకు శాసనములలో నిలీశ్వరుడనియున్నది. ప్రస్తుతము నీలకంఠేశ్వరుడని పూజ జరుగుచున్నది. ఆగ్రామము నిడంజేఱని శాసనములయందున్నది; గాని నారాయణపురమని కళింగ గంగరాజయిన నాల్గవ నరసింహదేవుని కాలమునుండి పిలువబడుచున్నది. రేంగుజేడు రేజేర్లైనది. రాజరాజేశ్వరుడు విశ్వనాథుడైనాడు. ఇలాగైనను పేర్లుమారినైనను నివి కండ్లకగుబడుచున్నవి. ఇక యెన్ని శిథిలములై పోయినవో! యెన్ని మారుమూలల దాగిపోయియున్నవో! ప్రస్తుతమివి మనకు గోచరించకపోయినను క్రీ॥ శ॥ 5-వ శతాబ్దమునుండి కళింగదేశములో దేవాలయములు నిర్మించుచుండి రని మాత్రము వ్యక్తముగాక మానదు.

కళింగగంగవంశపురాజుల శాసనములయందలి ప్రశస్తిలో నీరాజులు మహేంద్రగిరిపై ప్రతిష్ఠింపబడిన గోకర్ణస్వామి పాదసేవకులని చెప్పబడియున్నారు. ఇట్టిప్రశస్తిగల శాసనములలో గం.శ. 89సం॥ మందు హస్తివర్మగారి యొక్క యుర్లాంశాసనమే నిప్పటివఱకు లభ్యమైనవాటిలో మొదటిది. గం.శ.80లేక క్రీ.శ. 429వసంనకు మహేంద్రగిరిపైగోకర్ణస్వామి ఆలయము గట్టబడియున్నదని తేలుచున్నది.నీకళింగగంగ రాజ్యమందు దేవాలయ నిర్మాణము క్రీస్తుశక 5 వ శతాబ్దారంభముననే యున్నటుల వీటివలన వ్యక్తమగుచున్నది. ఈకళింగశిల్పము దేవాలయ నిర్మాణమందేగాదు జనులకు నివాసయోగ్యములైన మందిరముల నిర్మాణమందుగూడ విరాజిల్లుచుండెను. ఈయంశమీ గంగవంశపురాజుల శాసనములవలన దెలియుచున్నది. కళింగరాజుల ముఖ్యస్థానమైన కళింగనగరమును వర్ణించుటలో దేవేంద్రవర్మయొక్క కంబకాయశాసనములో 'సుధాధవళప్రాసాదమలావిరతల్లాలితల్లోలాత్.... శ్రీకళింగనగరాత్' అనియున్నది. అందుచే కళింగనగరమందనేకప్రాసాదపంక్తులు తెల్లనిగోడలతో నొప్పుచున్నవి ఉండేవని తెలియుచున్నది. ఇది కేవలము కవికల్పనమై యుండనేరదు. ఇంతకు పూర్వకాలములయందు వ్రాయబడిన తామ్రశాసనములయందిట్టి వర్ణనలేదే! కంబకాయ శాసనమునాటికి కళింగముఖ్యస్థానమందనేక భవనములు కట్టియుండుట యదార్థమై యుండవలెను. ఈశాసనము క్రీ. శ పదియవ శతాబ్దాంతము నాటిదైయుండవలెనని నా తాత్పర్యము. కావున దేవతాగృహములు, నిండ్లు మొదలైన కట్టడములు కళింగదేశములో క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమునుండి ప్రారంభమై 11వ శతాబ్దారంభమునకును వృద్ధిజెందెను. ఇంతవరకు పఠి

ధనచేసి కళింగశిల్పముయొక్క ప్రాచీనతను విమర్శనచేసితిమి. తరువాత నాశిల్పకళయందుగల చమత్కార శృంగారభావములను బరిశీలించి యితరదేశముల శిల్పలములతో సరిపోల్చి చూపి కళింగశిల్పమున కుత్పత్తిస్థానములను కనుగొనియెదము.

ఆలయనిర్మాణపద్ధతి:- పునాదిచతురశ్రము. నాలుగు ముఖములందును నాలుగుద్వారములు. ఇట్లొకమండలి. దీనికేచతుర్లింగతో భద్రిమండలి యందురు. ఇట్టిపునాదిమీద గోడలనుకట్టి యొక్క తూర్పుముఖమునందు ద్వారమునకు తావువిడచి మూడు ముఖములందును ద్వారములకు బదులు వెలుపలికి ముఖముండు మూడుగూళ్ళను గట్టుదురు. తూర్పుముఖమందుండవలసిన లింగమే యాలయగర్భమధ్యంబున నుంచబడెడిది. మిగిలినమూడు ముఖములయందున్న గూండ్లలో శివుని సంబంధీకులైన పార్వతి, కుమారస్వామి, గణపతి, మొదలగువారి ఒక్కొకవిగ్రహ మొక్కొకగూటిలో నమర్పుచుందురు. ఈనాలుగు గోడలిట్లునిడుపుగా కొంతయెత్తుగాగట్టినచ్చటనుండి వర్తులముగా గోపురమువచ్చేటట్లుగట్టుచుందురు. ముఖద్వారముపైనుండి, మూడువైపులనున్న గూండ్లపైనుండి చిన్నగోపురములు గట్టుదురు. ఈనాలుగు పిల్లగోపురములను ప్రధానగోపురమంత పొడవున నుండును. చివరను ప్రధానగోపురము తిరిగి చతురశ్రముగాముగిసి దానికి నాలుగు ముఖములయందు నీనాలుగు చిన్నగోపురములుగూడ నదునుగానే ముగియును. ప్రధానగోపురము చివరనుంచిన ఆమలకపు స్వరూపమునకు దగులుచు యోగీశ్వరుల ప్రతిమనాలుగును, ఒక్కొకటి యొక్కొకదిక్కు ముఖమైయుండునటుల నుంచబడును. ఇది ముఖలింగాలయము యొక్క నిర్మాణపద్ధతి.

దీనిపైన అభివృద్ధియే నారాయణపురాలయము. మొదట నాలుగుప్రక్కలుగల మంటపమును వేసి యొక్కొకప్రక్క నొక్కొక పెద్దద్వారమునుంచి, ప్రతిద్వారమున కిరుపార్శ్వముల నొకచిన్నగూడు పెట్టిన నామంటపము ద్వాదశలింగతో భద్రయగును. దీనిపైన గొంతెఱవకు నిడుపుగా గోడలు గట్టియచ్చటనుండి వంపుగోపురమును, 12 స్థానములపైనుండి చిన్నచిన్న గోపురాకృతులునుగట్టబడి పైన ప్రధానగోపురాగ్రమువద్ద ముగించబడియున్నది. అచ్చటప్రధానగోపురాగ్రమునకునాలుగు వైపులలో నొక్కొకవైపున నొక్కొక చిన్న గోపురాకృతి యుండి యొక్కొక దానిపై నొక్కొక యోగివిగ్రహముంచబడియున్నది.

దీనినింకను బెంచిన పునాదిగోపురముగూడ జతురశ్రమాకృతినచ్చటను జూడక కేవలము వర్తులాకృతినే బొందును. అట్టిస్వరూపములు గలవియే భువనేశ్వరాలయములు.

ముఖమంటపము;— ముఖలింగాలయమునకు, నిలీశ్వరాలయమునకు గూడ ముఖమంటపములున్నవి. నాల్గువలకలుగల యెత్తైన రాతిస్తంభములు వరుసకు గాలుగేసి చొప్పున రెండువరుసలుగా నిలువబెట్టియున్నవి. వీటిపైన రెండేసిస్తంభములను నిలువుగా నడ్డముగాను కలుపుచు నీస్తంభములవంటి శిలలే దూలములుగా నమర్చియున్నవి. ఈ దూలములపైని శిలాఫలకములు కప్పబడియున్నవి మధ్యనున్న స్తంభములకు 4, 5 అడుగుల దూరమున నిరుపార్శ్వములను, స్తంభముల కంటె గొంచము పొట్టిగా గోడలు గట్ట

బడియున్నవి. ఈ రెండుగోడలను గలుపుచు ముఖమువైపునను, మధ్యను ద్వారమువదలి యొక గోడయున్నది. స్తంభశిఖరముల పై నుండి యీ గోడలపైకి పలకరాళ్ళు కప్పుగా నమర్చియున్నవి. ఇట్లెత్తుగా మధ్యసావడి కప్పు, చుట్టుయున్న వసారా కప్పుకన్న రెండు మూడడుగులెత్తుగా నున్నది మధ్య చావడి కప్పు నదునుగా డాభావలె నున్నది. చుట్టును వసారాకప్పు నదునుగానేయున్నది గాని కొంచె మేటవాలుగా నున్నది. ఈ రెండుకప్పుల చూరులు ఇంచుకంతైన ఖాళీ లేకుండ జిత్రములచే నింపబడియున్నవి. పురాణగాథలను ప్రదర్శించు చిత్రములే యివి. నారాయణపుర దేవాలయము చావడి కప్పు చూరునందు సముద్రమథనము, మొదలైన గాథలును, వసారాచూరున శ్రీరామ జననము మొదలు శ్రీరామపట్టాభిషేకము వఱకున్న రామకథను జెక్కబడియున్నవి తొమ్మిదంగుళములు వెడల్పుగల శిలయందు నైజస్వరూపములతో సమయోచితాభినయములతోనున్న యాకృతులను జెక్కుట శిల్పియొక్క చాతుర్యమును దెల్పుచున్నది.

ద్వారమువద్ద నిలిచి గర్భాలయమువైపు చూచిన నీ మంటపములు పూర్వపు బేద్దా బౌద్ధచైత్యాలయాకృతిని గనపర్చును. లోపునగాని పైనగాని భువనేశ్వరాలయము లిట్టి స్వరూపమును గలిగిలేవు. భువనేశ్వరాలయ మంటపశిఖరములు మెట్టుమెట్లుగా పైకి వెళ్ళి చివరను శిఖరముతో సంతమగుచున్నవి. ఇంతియెగాక, రెండుమూడునాలుగు మంటపములు గూడ నొకదానిముందు యొకటి కలసి కట్టియున్నవి. దీనినంతను బరిశీలించి చూడగా కళింగనివిభవననిర్మాణపద్ధతులపై నభివృద్ధినొందిన పద్ధతిని కట్టబడిన ట్లగుపడకమానదు. ఇంత వఱకు నాలయనిర్మాణపద్ధతిని బరికించితిమి. ఇటుపైన నాలయములందున్న శిల్పములను విచారింతము.

ప్రధానాలయ ముఖద్వారమున కిరుపార్శ్వములను గంగా యమునల విగ్రహములున్నవి ముఖలింగక్షేత్రమందున్న సర్వేశ్వరాలయ ద్వారమందున్న ప్రతిమలు చిత్రమందు జూపియున్నవి. గంగమకరముపైన, యమున తాబేటిపైన జేతులయందు కలశలను ధరియించి యెంత యొయ్యారముగా నిలిచియున్నారో గమనింపవలసినదే. ఈ విగ్రహములు వారివారి చేడియలతో గూడ ద్వారపు తోరణకంబముతో సరియైనయెత్తునమర్చియున్నవి. గుప్తసామ్రాజ్యకాలప్రథమభాగములో నీయాన్నత్యమునను నంత్యభాగమున దిగువకును నీగంగా యమునలనుంచుట సంప్రదాయకమని వి. ఎ. స్మిత్ గారువారి History of Fine Art in India లో 160వ పుటయందు జెప్పియున్నారు. ఇట్టివిగ్రహములుముఖలింగేశ్వరాలయములోను, నిలీశ్వరాలయమునందును గూడ నున్నవి. ఈ విగ్రహములే యంశములోను గూడ బెస్నాగరువద్ద యుదయగిరికొండపైనను న్న చిన్న గుహాలయమునందును, జబ్బల్పూరుజిల్లాలోనున్న తిగావాలయమందును, 22 వ నెంబరుగల నజంతా గుహాద్వారమందునున్న గంగా యమునల విగ్రహముల కేమియు దీసిరావు.

లతాచిత్రములు;— ముఖలింగాలయము యొక్క ముఖమంటప ముఖద్వారమునకు జుట్టు నమర్చబడిన ఫలకముపైన నొకలతే వంపులువంపులుగా పాకినట్లును, దాని యాకులు, పూవులు ముడిలేని వళులలో జుట్టుకొని

యున్నటులను జిత్రింపబడియున్నవి. లతావంపులలో స్త్రీపురుషులు వివిధములగు సొంపులతో మనోభావములను వెల్లడిజేయు నటనతో లతావళులకనుగుణ్యముగానుండునటుల జెక్కబడియున్నవి. లతాపత్రములు చిన్ననరముల సహితముగా జూపబడియున్నవి. ఇట్లుపత్రాకారములను స్పష్టముగా బ్రదర్శించుట గుప్తసామ్రాజ్యకాలపు శిల్పనాచమత్కారమని విన్సెంటు స్మిత్తుగారే జెప్పియున్నారు. లతాచిత్రప్రదర్శనమందు వంపులలో మానవాకృతుల, ననుగుణ్యశరీరావస్థలతో జూపు శిల్పములలో నిది పెద్దది సుమారొక యడుగు వెడల్పుగలిగి తొమ్మిదడుగులయెత్తు నైదడుగుల వెడల్పుగల యొక చతురశ్రమమునకు మూడుప్రక్కల దిరిగియున్నదీలత. ఇంత విరివైన స్థలమందు నిట్టి శిల్పము మరెక్కడను లేదు.

ముఖలింగాలయమంటపమున కుత్తరపు వైపుననున్న చిన్న ద్వారమునకు చుట్టును వంపువంపులతో లతయు ననేకావస్థలయందున్న మానవాకృతులును జిన్నవైననూ జాలా మనోహరముగా జెక్కియున్నవి. సర్వేశ్వరాలయముఖద్వారమందును గూడ ద్వారబంధమునకు జుట్టు సమర్చియున్న పలకపై నిట్లు లతావళులమధ్యను మానవస్వరూపములు వివిధాకారములతో జెక్కబడియున్నవి. నీలేశ్వరాలయము టపోత్తరద్వారము చుట్టు గూడ నిట్టి శిల్పమే చెక్కబడియున్నది. ఇట్టి శిల్పచమత్కారము గుప్తసామ్రాజ్యప్రథమభాగ సంప్రదాయమని విన్సెంటు స్మిత్తుగారు నిర్ధారణచేసియున్నారు. కన్నింగ్‌హాంగారు ఈ శిల్పము నిట్లు వర్ణించియున్నారు.

'The undulating stem of a creeper, with large curling and intertwining leaves, and small human figures, both male and female, climbing up the stem, or sitting on the leaves in various attitudes. The whole scroll is deeply sunk and very clearly and carefully carved; and.........is one of the most pleasing and graceful specimens of Ind.an architectural ornaments.

ఈవర్ణనయూనత్తు గర్హ్వాబాద్ధదేవాలయ శిల్పమువిషయమైనదైనప్పటికిని మన కళింగాలయములందున్న అసమానశిల్పములకు గూడ వర్తించుచున్నది. గర్హ్వాలయము క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమునాటిదని నిర్ధారణమైయున్నది.

లోపునకు జుట్టుకొనియున్న యాకులు, తీగలుగల లతాకారశిల్పము లతిసన్నగా జెక్కబడి ముఖలింగక్షేత్రమందలి యాలయములన్నిటియందునున్నవి. ముఖలింగాలయముఖమంటప ద్వారపార్శ్వములయందు, సర్వేశ్వరాలయ బహిర్భాగములందున్న గూళ్ళద్వారములకు (Plate) వెలుపలనున్న ఫలకములపైనగూడ నిట్టిలతలు చెక్కబడియున్నవి. ఇట్టిశిల్పములు సారనాత్‌లోనున్న ధామెఖ్ స్థూపమందున్నవి. ఈస్థూపము గుప్తసామ్రాజ్యకాలమునాటిదని విన్సెంటుస్మిత్తుగారు నిర్ణయించిరి. కావున నీలతలుచెక్కడముగూడ కళింగమునకు గుప్తసామ్రాజ్యకాలమునందే వచ్చినదని చెప్పుట కేమియు సంశయములేదు.

ఇటుపైన విగ్రహశిల్పము విషయమై విచారణచేయవలసియున్నది. ముఖలింగేశ్వరాలయమునకున్న ముఖమంటపద్వారమున కెదుట సుమారు 30 యడుగుల దూరమున నొక విజయతోరణా (Triumphal arch) కృతి నొక ద్వారమున్నది. ఇది చతుష్కోణాకృతిని యున్నది. పైన శిఖరమేమియు లేకుండ నదునుగానేయున్నది. గర్భాలయమువైపునకు

ముఖముంచి నిలిచి చూచిన దీని ద్వారబంధకంబములపైనున్న విగ్రహములు గనబడును. నిలువుకంబములు రెండూ, నొక్కొక్కటి యారేసిఫలకములుగా భాగించి నొక్కొక్క ఫలకముపై నొక్కొక పురుషవిగ్రహము చెక్కబడియున్నది. ఎడమచేతివైపున జడలుధరించిన యోగులవిగ్రహములును, కుడివైపున పిడిసిగలు వేసిన వనచరులరూపములును సహజస్వరూపములతో జెక్కబడియున్నవి. వీరుకట్టినవస్త్రములు ధరించినయాయుధములు వారిముఖమందు గన్పడుచుండు మనోభావముల కనుగుణ్యముగానే యున్నవి. ఈవిగ్రహముల శరీరవిశ్లేషణలుగూడ నందుకు సరిపోవుటయేగాక, చెరిపక్కనున్న యారుగురు నేకముఖులై పనిజేయుచున్నట్లేగాక యెదురుగానున్న యార్గురుచేయుచున్న పనికి దోడ్పడుచున్నట్లుగూడ కానవచ్చుచున్నది.

ఈద్వారము యొక్క తోరణఫలకము సుమారైదడుగులు పొడవు రెండడుగులు వెడల్పు గలది. దీనిపైన మధ్యనొక లింగాకృతి పానుమట్టసహితముగా నున్నది. లింగముపైన జామంతిపువ్వులు పూజచేసియున్నవి. ఈలింగాకృతిని పురుషులు రెండువైపులను జేతులతో నెత్తుకొని గగనమార్గమున బోవుచున్నారు. ఈపురుషులు వారి రూపువేషములలో గుడివైపుననున్నవి. కుడివైపున నిలుపుకంబముపైనున్న విగ్రహములను నెడమవైపుననున్నవి. యెడమకంబముపైనున్న విగ్రహములను బోలియున్నవి. యావన్మందియు నేకముఖులై యాలింగమును గగనమార్గముగా దీసుకొనిపోవు క్రియయందున్నటుల సహజస్వరూపములతో బ్రదర్శించుట శిల్పియొక్క చాతుర్యము నెంతయు భాగడుచున్నది. భావస్ఫుటముగా చెక్కి ప్రదర్శనము శిలయందు చూపుట కెంతయేని చాతుర్యముండి తీరవలెను. తోరణకంబముపై చూపినచిత్రము కొంచె మెక్కువతక్కువగా History of fine art in India లో 160 పేజీకి నెదుటనున్న Plate XXXIV లో పైభాగమున జూపిన చిత్రము వలెనున్నది. ఈప్లేటులో నున్న చిత్రములో మధ్యను పద్మాసనాసీనుడైన యొక మహానుభావుని మోసికొని పోవుచున్నట్లున్నది. అంతియే భేదము. గగనమార్గగమనము రెంటిలోను నొక్కేవిధముగా జిత్రించియున్నది. దుస్తులు, తలకట్లు, నలంకారములు రెండుచిత్రములలోను నభేదములుగా నున్నవి. యెగురుచున్నట్లున్న కాళ్ళు, చేతులు, పాదములు స్వాభావికముగా నున్నటుల నున్నవి. అలంకార ప్రదర్శనముగూడ ననుగుణ్యముగ నున్నది. శిరోజముల కూర్పు నాకాలపు టాచారము గాబోలు!

ఈద్వారములోనుండి వెళ్లి తిరిగిచూచిన నటువైపున నొక్క తోరణఫలకము మాత్రమే యున్నది. నిలువుకంబములు లేవు. అంతియు నున్నపుగిలాబా చేసియున్నది. ఈతోరణకంబ ఫలకముగూడ నైదడుగులు పొడవు రెండడుగులు వెడల్పుగలిగి యున్నది. దీనియందు మధ్యనొక (Plate) వృక్షము దానికి గుడిప్రక్క నొకగురు నెత్తైనపీఠముపై నధిష్ఠించియుండగా నతనిశిష్యులు వారివారి యుచితాసనములపై గూర్చుని యుండిరి. గురువుగారి చెంతనొక నేకపాద పీఠముపై గొన్ని గ్రంథములు పేర్చియున్నవి. చెట్టు కెడమవైపు కొంతమంది వన్యజనులు తట్టలలో ఫలమూలములను దెచ్చి దండాయమానులైనిలిచియుండగా వారి నాయకుడు సాష్టాంగ

దండప్రణామమిడుచున్నాడు. అతడు నాయకుడని గుర్తించుటకుగా నతనిచేతిలో ఖడ్గమున్నది. తాపసుల శిరోవేష్టనము వన్యజనుల శిరోజముల కూర్పు గమనించవలెను. ఈతాపసుల శిరోవేష్టము మంకువార్ బుద్ధవిగ్రహమునకున్న శిరోవేష్టనమువలె నున్నది. ఉన్నతాసనాసీనుడైన గురువర్యుని కుడిచేయి బోధనాముద్రను బ్రదర్శించుచున్నది. వన్యజనులు ఫలమూలములతోనున్న తట్టలను ద్రాళ్ళతో భుజముపైనుండి చంకలోనికి వ్రేలదీసియున్నారు. వారిశిరోజములు వెనుకకుద్రువ్వి తలపైకికొంచెము వెనుకకు గంటముళ్ళువేసియున్నవి. అచ్చటిజను లీచిత్రము ముఖలింగేశ్వరుడు మధూకవృక్షమునుండి యుద్భవించువిషయమై ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యమందు జెప్పినకథను ప్రదర్శించుననని చెప్పుదురుగాని నాకది సందర్భముగా దోచలేదు. జైనమతగాథలలోని దానినే దేనినో వ్యక్తపఱచుచున్నట్లు నాకు దోచినది. ఆగాథయేదో యిప్పుడు తెలిసికొనుట సాధ్యముగాదు.

ఈద్వార మెదుటనుండి బైలుదేరి ప్రదక్షిణము చేయునటుల వెళ్ళగా ప్రాకారములో నాగ్నేయకోణమందొక చిన్నయాలయమున్నది. దానితోరణఫలకమునందొకయుద్ధము ప్రదర్శించి యున్నటుల నాకగపడినది. అందేనుగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు యోధులు, రాజు, శత్రువులైన సవరలు సహజాకారాలంకారాయుధములతో జూపెట్టబడియున్నారు. అలాగునే నైఋతిమూలను వాయువ్యమూలనున్న చిన్న యాలయముల ద్వారములపైనున్న తోరణఫలకములపై గూడ సంగ్రామములే చెక్కబడియున్నవి. సహజసంపత్తితో వికాశమానమై విరాజిల్లుచున్నవీ చిత్రములు. దూరముదగ్గరను భావములను జిత్రకారుడు చాల నిపుణతతో జూపెట్టినాడు. ఈ మూడు ఫలకములలో నొకదానియందు రాజుతోసహా నతనిరాణీగూడ నున్నది. ఈచిత్రఫలకములను జూచి తిరిగి యాలయ ముఖమంటప ద్వారమున కెదుటనిలిచి పరికింతము

ముఖమంటప ద్వారమందున్న లతాచిత్రముల విషయమై యిదివరకే ప్రస్తావించితిని. ఆ లతావంపులలో స్త్రీపురుష విగ్రహములు ఏదోయొకకథను వ్యక్తపరుచునట్లు చెక్కినారు. ఆకథ యేదో యిప్పుడవగాహన గాలేదు కాని శిల్పిచాతుర్యమును మాత్రము, అందున్న విగ్రహములు వ్యక్తపఱచుచున్నది. నిలువుకంబము నాలుగేసి ఫలకములుగాను, తోరణ కంబము నాలుగు ఫలకములుగాను లతలవంపులవల్లనే విభజింపబడియున్నవి. ఎడమవైపుకంబమునందు దిగువనున్న ఫలకమున నొక స్త్రీ కుడికాలు మడిచి ఆ లత నానుకొని నిలిచియున్నది. ఈవిగ్రహమును జూచినతోడనే నజంతాగుహలలో రెండవదానియందున్న స్త్రీ చిత్రము నాకు మనస్సునకు దట్టినది. అలంకారములలోను బట్టలలోనే భేదముగాని యొయ్యారపు సొంపులలో నేమియు నీరెండుచిత్రములకు భేదములేదు. దీనిపైనున్న ఫలకమందు నీస్త్రీనే యొకవీరుడు బ్రతిమాలుచుండగా లజ్జాభయములచే నీస్త్రీ మొగము త్రిప్పుకొని నిలిచియున్నది. దీనిపై ఫలకమందా యోధుడు స్త్రీయు నాలింగనమును దానిపైనున్న చిత్రమందు దన పుత్రునిపై చేయివైచి యాస్త్రీయే నిలిచియున్నటులను జూపబడియున్నది. తోరణఫలకము విశేషముగా శిథిలమైయుండుటంజేసి యందలిచిత్రములు పోయినవి.

కుడివైపుననున్న కంబముపై నాకథాసంబంధమైన చిత్రములేయున్నవి.

తోరణకంబమునకు పైగానున్న గోడకు నొకరాతిఫలక సుమా రారడుగులు పొడవు రెండడుగులు వెడల్పుగలది సమర్పబడియున్నది. ఇందు నెడమవైపునబలరామకృష్ణులుకంసుని నగరమునకు వెళ్ళుచుండగా మదగజ మడ్డగొనెను. దానిని శ్రీకృష్ణు డెగిరి నెత్తిమీద కాలితో దన్నగా నది ముందుకాళ్ళపై గూలిపోయెను. దానికి కుడివైపున చాణూరముష్టిమల్లునితో యుద్ధమున్నది. దానికి కుడిప్రక్కను సింహాసనాసీనుడైన కంసుని మెడకు నాగలితగిలించి లాగుటయు, దానికి గుడివైపున గంసుడు దిగువనుబడి మృతుడగుటయు సభికులందఱు భయపడుటయు నున్నవి. ఈకృష్ణచరిత్రవిగ్రహములు శివాలయమునం దెట్లున్నవి? ఇవియేగాదు నరసింహస్వామి హిరణ్యాక్షుని చీల్చివేయుటయు భూవరాహస్వామి భూమినెత్తుటయు విగ్రహములుగా చెక్కి మంటపముగోడలకు వెలుపలనున్న గూళ్ళలోనమర్చబడియున్నవి.గుప్తసామ్రాజ్య కాలములో కృష్ణారాధనగూడ నుండెడిది.

Several monuments bear testimony to the prevalence of Krishna worship in the Gupta period *(His. of Fine Art in India P. 164)*.

ఈఫలకమునకు పైగానున్న వసారాకప్పునకును, సావడీకప్పునకును మధ్యనున్న యెత్తుస్థలమందొక ఫలక మమర్చబడియున్నది. దానియందు బూర్వకాలమందు వసంతోత్సవము కళింగదేశములోను, నేడు చైత్రపర్వమని జయపురముయొక్క యేజన్సీలో నాచరింపబడు నాచారచర్యలు ప్రదర్శింపబడినవి.

ఈయుత్సవవిషయమై కొంత యిచ్చట ప్రస్తావించినగాని నీఫలకము నందలి చిత్రముల నవగాహన జేసుకొనుట కష్టము. చైత్రమాసారంభము మొదలు వైశాఖాంతమువఱకు వసంతఋతువుగదా! ఈఋతువులో ప్రతిగ్రామములోనున్న పురుషజనమున్న నడవికి వేటకుబోయి యేదైన నొకజంతువును జంపితేవలెను. అట్లు తేకుండ వాగునచ్చిన ఇంటివద్దనున్న వారిస్త్రీలు వాగిపై పేడనీళ్ళు చల్లి వారి నవమానపఱతురు. దేనినైన జంపిన వనముఖమువఱకు స్త్రీలు గూడ వెళ్ళి యాజంతువును పురుషులు మోసికొనిరాగా వారిముందిస్త్రీలు పాటలుబాడుచు నాట్యమాడుచు యుత్సవముతో నింటికిదెత్తురు. ఈయాచారము రాజుమొదలు యావన్మందియు నాచరింతురు. చైత్రమాసమున నారంభింతురుగాన దీనికి చైత్రపర్వమని జయపురమన్యము దువాడుక. ఈయలవాటు వసంతోత్సవముపేరున గళింగదేశమున బరగుచుండెను. నాడును నేడునుగూడ నీయుత్సవము పురుషులకు వేటసందడిని స్త్రీలకు శృంగారచేష్టలయందు సందడిని తెలుపుచున్నది. అవివాహితలగు నవోఢలకిదియే వరసంప్రాప్తకాలము. దశకుమారచరిత్ర సప్తమోచ్ఛ్వాసములో గళింగదేశమం దీయాచారమున్నట్లు చెప్పబడియున్నది.

పైనజెప్పిన ఫలకమందు నీవసంతవేళ ప్రదర్శింపబడియున్నది. ఎడమప్రక్క చివరనరణ్యము చెట్లవిగ్రహములచే నిరూపింపబడెను. అందు వేటకాండ్రున్నారు మృగములున్నవి. దుప్పినొకడు కొట్టుచున్నాడు; మఱియొకడడవిపందిని బల్లెముతో బొడుచుచున్నాడు. ఈ చిత్రమునకు గుడివైపునకు దుప్పిని, పందిని, మోసికొని యడవినుండి తీసుకొనివచ్చుచున్న దృశ్యమున్నది వీటినిని నొక్కొక్కదానికి

నాలుగుకాళ్ళుగట్టి మధ్యను నొక కఱ్ఱపెట్టి దూర్చి నీవలనొకడు నావలనొకడు నీపట్టెను భుజములపై మోయుచున్నారు. బరువును భుజములపై మోయువారెల్లందుకో యట్లే నిగ్రహము లున్నవి. చచ్చినజంతువును కాళ్ళమీదికి తలక్రిందికి గట్టి మోసిన నెట్లగు పశునో యట్లే యీజంతువిగ్రహములు గూడ సహజముగా జిత్రింపబడియెను. తరువాత రాజుగారు పీఠముపై నుపవిష్టులైయుండ వారియెదుట నీమృగములను జూపుట మొదలైన చిత్రములు చెక్కబడియున్నవి.

ముఖమంటపమున కుత్తరపుగోడనున్న ద్వారముపై గోడయం దమర్చబడిన ఫలకము సుమారునాల్గడుగులు పొడవు నొకయడుగు వెడల్పు గలదియై యున్నదియు దీనియందు శివపార్వతులు జూదమాడుట నందు శివుడోడిపోగా శివునియాస్తి నొక్కొకదానిని పార్వతి పరిచారకులు తీసికొనిపోవుట చూపింపబడియున్నది. ఈ కథ స్కాందపురాణాంతర్గత కేదారఖండమందు జెప్పబడినది. ఇందలి విగ్రహములుగూడ సహజసంపత్తితో బ్రకాశించుచున్నవి.

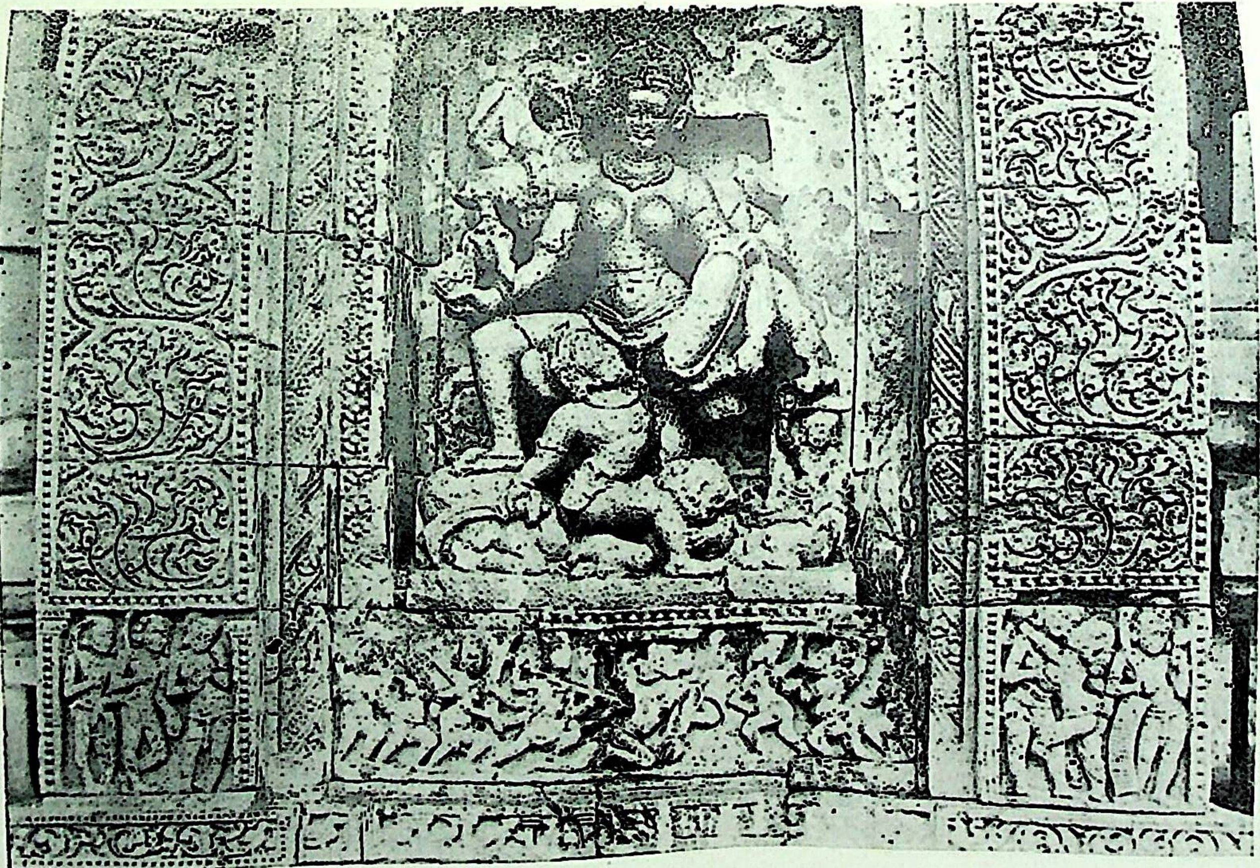
ముఖలింగాలయపు గోడలలోను ముఖమంటపపు గోడలలోను వెలుపలి కచ్చటచ్చట గూళ్ళున్నవి. అందులో నుత్తరవైపునున్న గూళ్ళలో భూవరాహ నరసింహమూర్తులును నటరాజస్వామి విగ్రహమునున్నవి. దక్షిణపు గోడలోనున్న గూళ్ళలో చేతదండములు ధరించి బోడితలలపై ముసుగులు వేసికొనియున్న సన్యాసప్రతిమ లొక్కొక గూటిలో నొక్కొకటి యున్నది. కాని యొక్క గూటిలో మాత్రము కిరీటకుండలధారియైన నొక విగ్రహమున్నది. పైకెత్తియున్న కుడిచేతిలో వజ్రాయుధచిహ్నమున్నది. నడ్డిచుట్టునున్న రత్నఖచితపటకాయం దమరియున్న ఖడ్గముపై నెడమచేయి నానుకుని వెనుకముండీవేసిన గజముపై చేరబడి సొంపుగా నిలిచియున్న నొక మహాపురుషుని దీ రూపము. ఇంద్రుని ప్రదర్శనముని కొంద రూహింపవచ్చును. కాని యితర యింద్రవిగ్రహములతో నాలోచించిన వాటితో నేమీ దీనికి సామాన్యచిహ్నలు గానరావు. బౌద్ధచిత్రములలో గొన్నిటిలో బుద్ధుని దర్శించుటకు నింద్రుడు వచ్చినట్లున్నవి. వాటియందు నింద్రుడు గజారూఢుడై ఖడ్గాంకుశములుధరించినటు చతుర్భుజములతో జిత్రించియున్నారు. వజ్రచిహ్నమును ధరించియున్న పురుషునకు వెనుక ఛత్రము పట్టియుండగా నాపురుషుడు బుద్ధదేవుని దర్శించుచున్నటుల మఱియొక బౌద్ధచిత్రమందున్నది. ముఖలింగక్షేత్రములోనే యితరస్థలములయందున్న యష్టదిక్పాలకుల ప్రతిమలలో నింద్రు డేనుగుపై గూర్చొనియున్నటులున్నది. పైనజెప్పిన విగ్రహమటుల లేదు. కావున నింద్రుని రూపమని పోల్చుట కెంతమాత్రము సరిపడదు. కిరీటకుండలములు, ఖడ్గము లుండుటచే రాజనియు గజమునకు జారబడియుండుటచే నితను గజపతియనియు వజ్రచిహ్నము హస్తమందుండుటచే వజ్రహస్తుడనియు జెప్పవచ్చును. కళింగగంగవంశస్థులు గజపతియను బిరుదు వహించినవారు. కావున నీ విగ్రహము గజపతివంశస్థుడైన వజ్రహస్తుని రూపమును దెలుపుచున్నది. వజ్రహస్త నామాంకితులైన గంగవంశపు రాజులలో త్రికళింగాధిపతియని బిరుదు వహించిన వజ్రహస్తదేవుని కాలమున గళింగరాజ్యము ఘనతకెక్కి యభివృద్ధి జెందెను. గాన నా త్రిక

ళింగాధిపతి యనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని రూపమే యిదియని నిస్సంశయముగా జెప్ప వచ్చును. ఇందు ప్రిడే యైనయెడల నితరదిక్పాలకుల విగ్రహము లేలలేవు? ఒక్కయిందు విగ్రహమే యుంచుటకు గారణమేమి? ఇట్టి సంశయములకు దగిన సబబులు గానరావు. అతురముతో బేరువ్రాయకుండ నైజమైన చిహ్నములను బెట్టి మహాపురుషులను గుర్తింపుట గూడ శిల్పిచాతుర్యమును వెల్లడి జేయును.

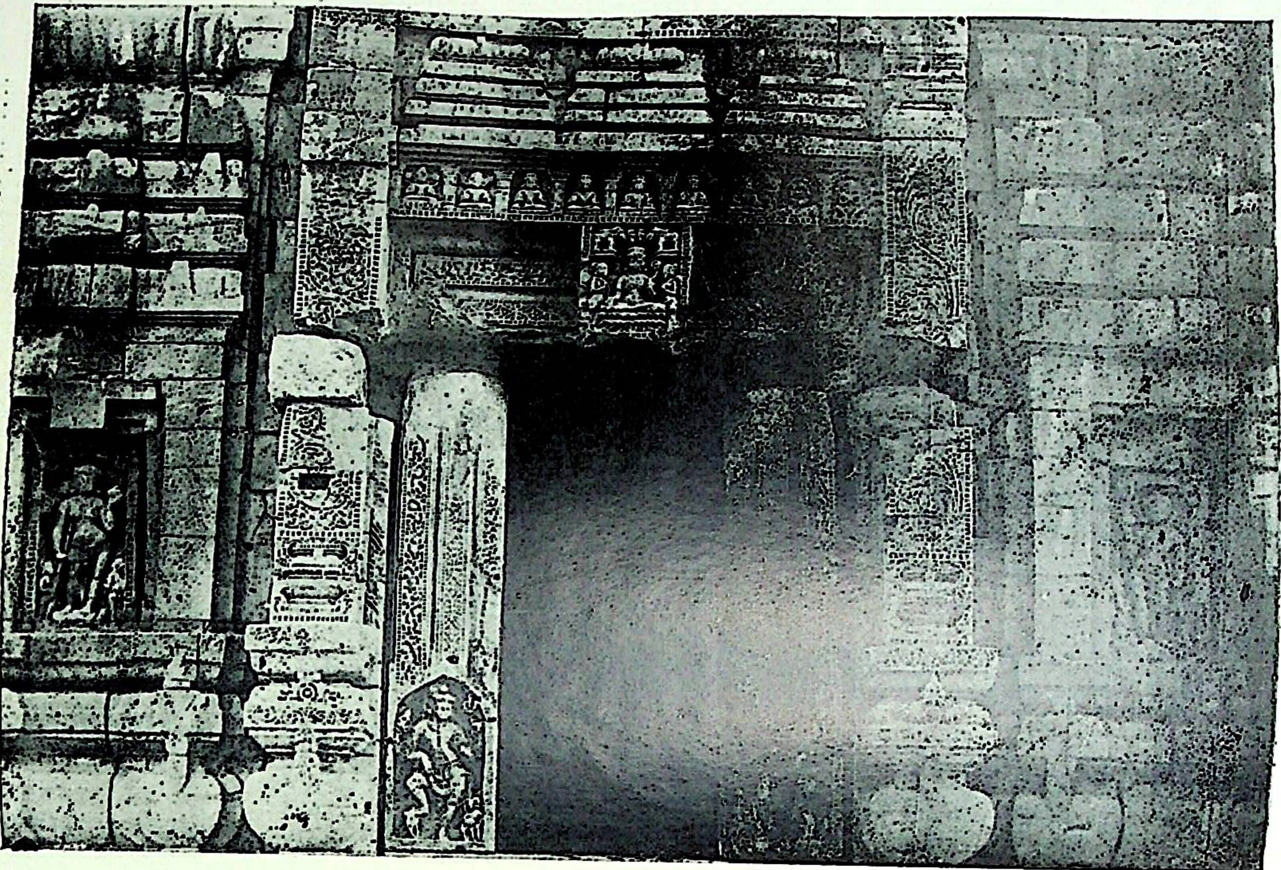
పైనజెప్పిన వన్నియు నిప్పుడు దేవాలయ మండలిగోడలలో నమర్పబడికట్టబడియున్నవి. ఇవిగాకముఖలింగక్షేత్రమందు భూమిని ద్రవ్వగా దొరకిన శిల్పములు గూడ కొన్నియున్నవి. పద్మాసీనుడై భూస్పర్శముద్ర యందున్న మూర్తి బుద్ధదేవుడని యనెదరు గాని నాకు జైనమూర్తి యగునటుల దోచుచున్నది. పద్మాసనములో మణచిన కాళ్ళ సమీపమునసున్న వజ్రాయుధచిహ్నశిరస్సు పై చిన్న గూటిలో నున్న తీర్థంకరస్వరూపమువలన నిది వజ్రనాధుడనే జైనుని విగ్రహము. ఈ విగ్రహమున కిరుపార్శ్వముల స్తంభముల మక్క లగపడుచున్నవి. ప్రతి ముక్కముఖమును రెండుగదులుగా నేర్పఱచి ప్రతిగదియందును తాంత్రికసంబంధమైన విగ్రహములో లేక జైనమతసంబంధమైన విగ్రహములో జెక్కబడియున్నవి.

ముఖలింగదేవాలయమునందలి ఓత్తరవులు కళింగమందు పూర్వము వెలసియున్న శిల్పకళయొక్క ఘనతను శృంగారమును వెల్లడి జేయుటయేగాక చరిత్రసంబంధమైన యనేకాంశములను వ్యక్తపఱచుచున్నవి. ప్రాచీన కాలమందు గళింగదేశమందు ధవళుండబఁలో నుండిన మతవిషయమై, జైనబౌద్ధమతసమ్మిళనమునుండి యావిర్భవించిన హిందూమతాంతరమైన శైవాచారములను గనపఱచుచున్నవి. ఈ మతమును వన్యజనులకు గూడ బ్రచురము చేయబడినట్లు కొన్ని కనబడుచున్నవి. కళింగదేశజనుల యాచారములను బ్రదర్శించు విషయములో రాజులు మొదలుకి నాతజాతులవఱకందరియాచారములు, స్నానహారములు, శిరోజములకూర్పులు, వస్త్రధారణపద్ధతులు, యలంకారము లాయుధములు, మొదలైనవాటినన్నిటినివ్యక్తపఱచుచున్నవి. పీటలు, మొదలైన గృహోపకరణములు, రథములు, నాగలి, పార, బొంగ మొదలైన పనిముట్లు, ఇంక నితరసామగ్రులాకాలమందేది యెట్లుపయోగింపబడేవో యావిధమును ప్రదర్శించుచున్నవి. ప్రదర్శింపబడుటలో గూడ యదార్థముగా నాటి యాచరణలన్నియు నిప్పుడు మన కండ్లయెదుట జరుగుచున్నట్లు చూపబడినవి. రాజుమొదలు కిరాతకునివఱకు నీచిత్రములందు వారివారి నైసర్గిక గుణములతో జిత్రించబడియున్నారు. శిల్పి నేనాము చెక్కనిది యొక్కటియునులేదు. ఈ శిల్పములన్ని యానాటి కళింగజనుల యొక్క సిరిసంపదలు, సాంఘికవ్యవహారములు ధైర్యపరాక్రమములు, యుద్ధములు మొదలైనవాటినన్నిటిని సహజసంపత్తితో నిండి చరిత్రోపయోగములై యున్నవి. అందుచే నీ కళింగశిల్పములు చాలాముఖ్యములు.

ఈ శిల్పకళ గుప్తసామ్రాజ్యకాలమందు ప్రారంభమైనశిల్పసంబంధముగలిగియున్నదని యిదివఱకే చెప్పియుంటిని. గుప్తరాజ్యకాలమునందు వెలసిన చిత్రములకును గళింగరాజులనాటి శిల్పచిత్రమునకును గల సామ్య

సోమేశ్వరాలయ విమానపు గూటియందలి మహిషాసురమర్దనివిగ్రహము, శిల్పము.

ముఖలింగమునందలి సోమేశ్వరాలయపు సింహద్వారము. కంబములపై లతలు:
పార్శ్వములందు గంగాయమునలు.

నృపు బోలికలనుగూడ చెప్పియుంటిని. ఈ శిల్ప చిత్రములను బోలిన వియమరావతి, బారుహత్, మొదలైన స్థానములందున్న ప్రాచీనబౌద్ధదేవాలయచిత్రములను బోలియున్నవి. పూర్వకాలపు బౌద్ధశిల్పమునకును మధ్యయుగశిల్పములైన భువనేశ్వరాలయములకును గుప్తసామ్రాజ్యశిల్పము సంబంధము గలుపు గొళ్ళెమని విద్వాంసులందఱు నొప్పుకొన్న యంశమే. అమరావతిశిల్పముల విషయమై వ్రాయుచు దేవప్రసాద్ ఘోష్‌గా రిట్లు చెప్పినారు.

"These foreign contributions, she (Amaravati) welcomed in a perfectly friendly spirit, absorbed them and welded the old and the new in a wonderful synthesis. The newly created designs were fully utilised and developed later on by the Gupta artists of Mathura and Saranath" *(Indian Historical Quarterly)*

మనకళింగశిల్పి గుప్తశిల్పమునుండి తనకు కావలసిన నమూనాలను తీసికొని తనదేశకాలముల కనుగుణ్యముగునట్లు మార్చుకొని తనకును తానున్న దేశమునకును గూడ గౌరవముకొఱకు ప్రతిష్ఠించి వదలినాడు. బారుహత్ బౌద్ధాలయమందు కథలనుజెప్పు శిల్పఫలకముల నమూనానుగ్రహించి తన దేశచరిత్ర మతసాంఘికకథలను రాతిఫలకములపై ప్రదర్శించినాడు. సాంఘికచరిత్రాంశమునను జెప్పునప్పుడా నాటకమందలి రంగమునకుమధ్య విభజనరేఖలు లతావళులే. ముఖలింగాలయ మంటపద్వారమందు చిత్రించిన పన్నెండురంగములు గలకథ నేడుసినిమాలో జూపించుఫిల్ము పైనున్న విగ్రహములవలెనగపడును. శిల్పిట్లు జెప్పబూనుకొన్న కథలు తనకళింగదేశమునకు సంబంధించినవే ఆరంగములందు పాత్రలు కళింగదేశవాసులే కళింగులు దేశాచారముగాబట్టలను నలంకారములను ధరించి కళింగదేశపు కొండలు, నదులు, వనముల మధ్యనుండి యథోచితమనోభావములను ప్రదర్శించుచున్నారు. పురాణములనుండేదైన కథను చెప్పదొడగెనో, యీశిల్పి గుడ్డివానివలె పురాణములోనున్న వర్ణనను నవలంబింపక తన బుద్ధిచాతుర్యముచే నాకథకు సాగసునుగల్పించి చూపినాడు. చూడుడు! కృష్ణుడు కంసునివధియించుట చెక్కియున్న ఫలకము. శ్రీమద్భాగవతమున కువలయాపీడమను కరీంద్రమును కృష్ణుడు దంతములు పెరికి చంపినట్లు చెప్పబడియున్నది! ఈఫలకములో నేమీపట్టు కొనకుండ నెగిరి కాలితో కుంభస్థలముపై శ్రీకృష్ణుడుతన్నగా నది ముందుకాళ్ళపై వంగి చచ్చినట్లున్నది. ఇదియెంతసహజముగా నున్నదో! అటువలెనే సింహాసనాసీనుడై కంసునిమెడకు నాగలినిదగిలించి బలరాముడు గిగువకులాగగా శ్రీకృష్ణుడు కంసునిజంపినట్లు శిల్పిచిత్రించినాడు. ఇట్టి స్వకపోలకల్పనలచే కథలను మరింతయుల్లాసకరముగా చేసెను. ఇట్లుసమకాలికశిల్ప శృంగారములను నేర్చి తనదేశ చిహ్నలను గలపి వాటికి మరింత మెప్పు దెచ్చెను.

కళింగగంగరాజ్యమునకును సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకును సంబంధమున్నదని యెవరును నమ్మలేదు. సముద్రగుప్తుని దండయాత్రవలననే కళింగరాజ్య స్వాతంత్ర్యము కలిగెననిన చాలామందికి హేళనగానుండెను. ఈరెండురాజ్యములకు గలసంబంధమును వ్యక్తపఱచు గురుతులేమీ లభ్యముకాలేదింతవఱకు. ఇకదొరకునో దొరుకకపోవునో! ఇంతవఱకు వాటివిషయమై చర్చజేసినవారెవరు? కళిం

గశిల్పము గుప్తశిల్పసంబంధమేయని పైన జూపించితిని. గుప్తసామ్రాజ్యమువలన గళింగగంగారాజ్యము పొందిన లాభములలో శిల్పకళాభివృద్ధి యొకటియనినిర్ధారణ చేయవచ్చును. ఇంకను వెదకిజూచిన కళింగగంగారాజ్యము గుప్తసామ్రాజ్యమున బడసినలాభములు, రాజ్యాంగపద్ధతులలోను, నాగరికతలోను, భాషాభివృద్ధిలోను గ్రంథనిర్మాణములోను వెల్లడికాగలవు.

ఇంతవఱకు ముఖ్యముగా ముఖలింగేశ్వరాలయమునున్న చిత్తరవులవిషయమే ముచ్చటించితిని. అచ్చటచ్చట నారాయణపురమందున్న నిలీశ్వ రాలయ శిల్పమువిషయమై గూడ జెప్పితినిగాని, పూర్తిగా జెప్పలేదు. నిలీశ్వరదేవాలయమునందలి విగ్రహశిల్పమును విపులముగా నిచ్చట ముచ్చటించెదను.

ఈదేవాలయమునందు కథలను ప్రదర్శించు ఫలకములు లేవు. సాంఘికచర్యలను జెప్పుచిత్తరవులు లేవు ఇందున్న ప్రతిమలన్నియు శైవమతసంబంధమైనవే. శివుని యవతారములు, నితని భార్యాపుత్రులు నిచ్చట చూపబడియున్నారు. ముఖమంటపముఖద్వారకంబమునకంటియుండు రాతిఫలకములపై ద్వారపాలక అష్టదిక్పాలకవిగ్రహము లోతుగా చెక్కబడి స్ఫుటముగా వ్యక్తీకరింపబడిరి. కాని కాలముచేనివి శైథిల్యమును జెందిపోయినవి. వీటివలెనె నీద్వారమున నిరుపార్శ్వములయందున్న సూర్యచంద్ర విగ్రహములుగూడ చెడిపోయినవి. ముఖమంటపమునకును దేవాలయమునకును, దక్షిణ, పశ్చిమోత్తరపుగోడలయందున్న గూళ్ళలోని విగ్రహములు నవీనముగా జెక్కియుంచినవాటివలెనే యిప్పటికి నున్నవి.

రక్తమాంసములతో బలసియున్న యవయవములు, మందస్మితవికసితములైన ముఖములు, విశాలమై యథోచిత నిమ్నోన్నతలుగల వక్షస్థలములు గంభీరముగ నాభి, త్రివళులతో నొప్పుచున్న కుక్షులతో విగ్రహశిల్పచాతుర్యమును వ్యక్తపఱచుచున్నవి. విగ్రహ మెదుట నిలిచి చూచిననూ మనతోమాటలాడ నుద్యమించుచున్నటులే గనబడును. స్త్రీవిగ్రహములు సహితము, వికారముగానున్న వక్షోజములు లేకుండ యథోచితపుష్టిలావణ్యములతో బ్రకాశించు నవయవములు గలిగి జీవకళలతో గన్పించును. ఇచ్చటివిగ్రహములలో రెండింటియందు శిల్పి తనసామర్థ్యమును గనపఱచినాడు.

అందొకటి యర్ధనారీశ్వరవిగ్రహము. ఇది దేవాలయముయొక్క పశ్చిమపుగోడలో వెలుపలికినున్న దక్షిణపు గూటిలోనున్నది. ఇందు శిల్పి స్త్రీపురుషస్వరూపము లేకముఖమందు వ్యక్తపరచి యున్నాడు. అలంకారాయుధవాహనములచేతనేగాదు, సిగలచేతనేగాదు ముఖలావణ్యము, పెదవుల సమ్మేళనము, దృష్టులనుగూడ స్త్రీపురుషభేదమును జూపిన శిల్పియొక్క సామర్థ్య మెంతయేని శ్లాఘనీయమే.

ఇటువలెనే యుత్తరపైపుననున్న గూటిలో విగ్రహమందు శివకేశవుల భిన్నరూపములను ముఖకాంతులయందుగూడ జూపినారు. ఈ రెండువిగ్రహములవలన జిత్రకారుని చాకచక్యము గ్రహింపవీలగుచున్నది. శిఖరముపైల నాలుగుదిక్కులకు నుంచబడిన నలుగురుభక్త విగ్రహములంత యెత్తున నున్నప్పటికి స్పష్టముగానున్నవి. ఒక్కొక్కరాయి యొక్క విగ్రహము అవయవస్ఫుటముతో జెక్క

బడియున్నవి. ఏదిక్కునసునుంచిన విగ్రహమాదిక్కునకు తదేకదృష్టితోజూచుచు నాదిక్పాలకునితో సంభాషించుచున్నటులే యగుపడును. యథోచితతాసనములగూర్చుని బోడితలలతోనున్న సన్యాసు లచ్చట నుపవిష్టులై యున్నారాయనిపించును.

ఈయాలయమందలి శిల్పము, కథలనుజెప్పు ఫలకములు లేకపోవుటచేను, తాంత్రిక సంబంధమైన దేవతావిగ్రహములు హెచ్చుగనుండుటచేతను ముఖలింగాలయశిల్పమునకుసమకాలికముగాదుగాని, ముఖలింగాలయశిల్పమునకు మధ్యయుగశిల్పమైన యొరిస్సాశిల్పమునకు సంబంధము కలుపు లంకెగా దోచుచున్నది. ముఖలింగాలయమాదిరిని నీయాలయము నిర్మించినారు దీనిమాదిరిని భువనేశ్వరములోని పరశురామేశ్వరాలయముకట్టినారు. ఒరిస్సాలో బౌద్ధజైనాలయములు పూర్వయుగమందువృద్ధిలోనున్నప్పటికినిదరిమిలాను నిర్మాణశిల్ప మంతగా వృద్ధిలో నున్నటుల గన్పింపదు. తిరిగి కళింగగంగరాజులైన అనంతవర్మవజ్రహస్తుడు, అనంతవర్మచోడగంగుడు తమ పరాక్రమము నుత్కళమందు బ్రకటింపజేసినపిమ్మట, కళింగగంగరాజ్య ముత్కళమందు స్థాపనమైనటులే కళింగశిల్పము గూడ నచ్చట కాలిడెను. అనంతవర్మచోడగంగదేవుడు తన రాజ్యస్థానము నోఢ్రదేశమునకు మార్చినప్పుడే సకుటుంబపరివారముగా నచ్చటికి వెళ్ళియుండెను. ఆపరివారములో శిల్పులనుగూడ తీసుకునివెళ్ళియుండును. పురుషోత్తమక్షేత్రమైన పూరిలోనున్న శ్రీజగన్నాథాలయనిర్మాణ మీయనంతవర్మచోడగంగుని కాలమందు పూర్తియైనటుల బెంగాల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీజర్నలు (Vol)లో వ్రాసియున్నది. వీటి నన్నిటిని బరిశీలించి చూచిన కళింగశిల్పమే ప్రాచీనమనియు గుప్తసామ్రాజ్యకాలపు శిల్పసంబంధముగలిగి తన దేశములో దేశకాలానుగుణ్యముగా బెరిగి వర్ధిల్లినదని స్పష్టమగుచున్నది.

విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులు కళింగదేశముతో యుద్ధములు.

మ॥ రా॥ శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. యె.

క్రీ. శ. 1434 సంవత్సరమున గాంగవంశపురాజులలో గడపటివాఁడగు నాల్గవ భానుదేవుఁడు మరణించినతరువాత నతని మంత్రిశిఖామణి కళింగరాజ్యమును బలాత్కారముగ నాక్రమించుకొని, కపిలేశ్వరగజపతియను నామముతోఁ గళింగరాజ్యమును దర్పబలశౌర్యములం దెవ్వరు తనకు సాటిలేక పరిపాలింప నారంభించెను. ఈకపిలేశ్వరగజపతియే గజపతివంశమునకు మూలపురుషుఁడు. ఈతని రాజధాని కటకము. ఈ రాజసింహుని పరిపాలనాకాలమునందే కళింగరాజ్యము దక్షిణమున కృష్ణానదివఱకు, నుత్తరమున గంగాస్రవంతివఱకు వ్యాపించి మిగుల గొప్ప దశయందుండెను.

కళింగాధీశుఁడైన ప్రతాప కపిలేశ్వరగజపతికిని విజయనగరాధీశులకును పరస్పరవైరము సంభవించెను. క్రీ. శ. 1449 సంవత్సరమున నూతన కర్ణాటసామ్రాజ్యము నేలిన సంగమవంశరాజపుంగవులలో నొక్కఁడగు రెండవదేవరాయలు మరణించెను. శౌర్యబలసంపన్నుఁడగు దేవరాయల మరణానంతరము సామ్రాజ్యము నేలుటకుఁ దగినసమర్థుఁడు లేకపోయెను. దేవరాయల పుత్త్రుఁడైన మల్లికార్జునరాయలు సింహాసన మధిష్ఠించెను. తండ్రివలె ప్రతాపవంతుడు కాకపోవుటచేత నాతని దుర్బలత్వము సామ్రాజ్యమునకు ముప్పును దెచ్చిపెట్టెను. తుంగభద్రాస్రవంతి కుత్తరమున చంద్రధ్వజులును, కృష్ణవేణీనదీతీరము వఱకును తూర్పుతీరము నేలుచుండిన గజపతియు నీసామ్రాజ్యమును కబళించుటకు సంసిద్ధులై యుండిరి. వీరాగ్రేసరుఁడగు కళింగక్ష్మాపతి సమయమును గనిపెట్టి వెంటనే ప్రబల సైన్యనికరంబులతో విజయనగరముపై దాడి వెడలెను. అగ్ని దేవునకు వాయుదేవుఁడు తోడైనట్లు గజపతికి బహమనీసుల్తానైన అల్లాయుద్దీన్ కూడ సహాయుఁడయ్యెను. కాని గజపతికిని యవనపతికిని శృంగభంగమయ్యెను. ఈవిషయము 'గంగాదశప్రతాపవిలాసము' అను సంస్కృతనాటకమున మనోహరముగ వర్ణింపఁబడినది.[1] గజపతియు యవనపతియు విద్యానగరమును ముట్టడించినపుడు మల్లికార్జునరాయలు శౌర్యోద్దీపితుఁడై రణరంగమున ప్రవేశించి వైరివీరుల చెండాడి యనన్యసామాన్యపరాక్రమమును జూపెనట.[2] కానిగజపతిమాత్రము తనకుసంభవించిన పరాభవమును మఱువజాలక మఱియొక తరుణమున

1. Eggelings' Catalogue of Sanscrit Manuscripts in the Library of the India Office Part VII, Page, 1610.

2. విజయనగరమావృత్యస్థితం తావదసహమ మనోగజబలం మృగేంద్రశాబ ఇవ గిరికందరాద్ విజయనగరతః శ్రీమల్లికార్జున రాజోబహిర్నిర్గత్య నిశితతరకరవాలధార జలప్రవాహవాహినీపూరే హయపతి గజపతీ సైన్యమశేషమమజ్జయత్ । గజపతిః స్వదేహమాత్రావశేషః పలాయిష్ట యవనపతిశ్చ॥

క్కై వేచియుండెను. ఈసారి ప్రచండసైన్యములఁ గూర్చుకొని తనసైన్యాధీశుఁడైన గోపీనాథమహాపాత్రునితో దక్షిణదిగ్విజయయాత్రకై బయలువెడలెను. కపిలేశ్వరగజపతియొక్క జగన్నాథశాసనమునం దీవిషయము సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబడినది. ఈశాసనమునం దితనికి కర్ణాటజయసింహుఁడను బిరుదుదాహరింపఁబడెను.[3] ఈసారిదక్షిణదేశమున కాంచీనగరమువఱకును దండెత్తిపోయి యాపట్టణమునువశపఱచుకొనెనట. ఇట్టి వీరాగ్రేసరుఁడు వెంటనే స్వదేశమునకు మరలి వచ్చి తన పూర్వపరాభవానలము చల్లార్చుకొనెను. త్రిలింగదేశము లేక 'తెలింగానా', గజపతుల వశమైనదిమొదలుగా విజయనగరసామ్రాజ్యమునకు గజపతుల వలన అప్పుడప్పుడు బాధలు కలుగుచునే యుండెను. ఓరుఁగల్లునకును రాజమహేంద్రవరమునకును మధ్యనున్న పాలెగాండ్రిండును మహమ్మదీయ ప్రభువులైన బహమనీసుల్తానులపై తిరుగుబాటొనర్చుచుండిరి[4]. పూర్వపశ్చిమతీరముల మధ్యనుత్తరముగా తుంగభద్రానదివఱకు దక్షిణదేశమునం దంతటను వ్యాప్తమైన విజయనగరసామ్రాజ్యమును పాలించుటకు సమర్థులగు నృపపుంగవులుమాత్రము లేరైరి. అట్టితఱిగజపతుల ప్రభావము హెచ్చుచుండెను. ఒకప్పుడు విజయనగరసామ్రాజ్యము కళింగరాజ్యాంతర్గతమగునేమో యను సందేహముకూడ కలిగెను కపిలేశ్వరగజపతి స్వర్గస్థుఁడైన తరువాత నతని కుమారుఁడైన పురుషోత్తమగజపతి క్రీ. శ. 1470 ప్రాంతముల కళింగరాజ్యాభిషిక్తుఁడయ్యెను. ఇతఁడును తండ్రివలెనె బాహుబలదర్పశౌర్యాన్వితుఁడు. ఇతఁడు విజయనగరసామ్రాజ్యముపై దండెత్తిపోయి కాంచీపురమును వశపఱచుకొనెనట. కాంచీనగరమును వశపఱచుకొనినప్పుడు పట్టుపడిన శత్రునికరములో యానగరరాజతనయ కూడ నుండెనట తరువాత నామెను పురుషోత్తమగజపతి వివాహమాడెనట[5]. కాంచీనగరరాజతనయాగ్రణిని గజపతి వివాహము గావించుకొనుట ద్రావిడభాషయందు "కంచికావేరి పోతి"యను కావ్యమున వర్ణింపఁబడినట్లు శ్రీకృష్ణస్వామిఅయ్యంగారువ్రాసియున్నారు[6]. ఏదియెట్లున్నను పదునైదవ శతాబ్దాంతము వఱకును గజపతులకు గురుడు పదునొకఁడవ యింటనేయుండెను. ఆశతాబ్దాంతముననే వంగదేశము నేలుచుండిన మహమ్మదీయులు పురుషోత్తమగజపతి పుత్త్రుఁడైన ప్రతాపరుద్రగజపతికాలమున కళింగదేశముపై దండెత్తి వచ్చి, పూరీజగన్నాథ దేవాలయమును ముట్టడించి కొన్ని దేవాలయముల పాడొనర్చిరి.

సంగమవంశపు రాజులలో గడపటివారు దుర్బలులును, విషయలంపటులును, అగుట

3. Journal of the Asiatic Society of Bengal, Vol. I and IX. Part I. Pages 173-190 Vide also. Epigraphical Report 1906-7 Page 55

4. "The danger lay more on the side of Orissa. Telingana had ceased to be a buffer for almost a generation. The Country between Rajahmundry and Warangal happened now to be a scene of warfare" A Little known chapter of Vijayanagar History Page 14.

5. District Gazetteer of Vizagapatam, Page 28 and Asiatic Researches Vol. XV. Pages 280-282.

6. Sources of Vijayanagar History, Introduction, Page 6.

చేత విజయనగర సామ్రాజ్య మన్యాక్రాంత మయ్యెను. దండనాథుఁడగు సాళువనరసింహ రాయలు విజయనగరసామ్రాజ్యము యవన పతులకు గాని, గజపతులకు గాని, హస్తగతమగు నేమోయని భయపడి, స్వదేశ స్వమతాభివేశుఁడై సులభమున విజయనగర సామ్రాజ్య మధిష్ఠించి, యవన, గజపతుల విజృంభణము నాపివేయవలెనని సంకల్పించుకొనెను. గజపతుల విజృంభణమే విజయనగరమున సాళువనరసింహరాయలకు సంగమవంశమును త్రోసి రాజనిపించునట్లు చేసినది. తన కంద్లార గజపతులు విజయనగరరాజ్యము పైదండెత్తివచ్చి దక్షిణమున కాంచీనగరము వఱకు నాక్రమింప బోవుట దేశాభిమానపూరితుఁడగునతనికిఁ గష్టతమముగ నుండెను.

సాళువనరసింహరాయలు విజయనగరాధీశుఁడై, మొట్టమొదట సామ్రాజ్యమును బలపఱచ నిశ్చయించుకొనెను. సాళువనరసింహరాయల ప్రతాపాదికములు సాళువాభ్యుదయమును సంస్కృతకావ్యమున వర్ణింపఁబడినవి. ఇతడు మొదట కళింగరాజ్య మేలుచుండిన గజపతిపై దండయాత్ర వెడలెను. ఈవిషయము సాళువాభ్యుదయమునందు వర్ణింపబడినది[7]. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి తనచే రచింపఁబడిన జైమినీభారతమున సాళ్వవంశమభివర్ణించుచు కృతిపతియైన సాళువనరసింహరాయల నిట్లు ప్రశంసించెను. ఆపద్యమునందు సాళువనరసింహరాజు 'ఒడ్డీని' జయించినట్లు చెప్పఁబడెను. ఒడ్డీ(యు)డనఁగా కళింగరాజ్యాధీశుఁడు (Sovereign of Orissa లేక ఓఢ్రదేశము)

సీ॥ తిగుళభూములు తెంకులుగఁ జక్కించిన దొడ్డ
చెవులపోతులనెల్లఁ జెండ్రివైచి
ఘనమైన కొండకొ్రివ్వునఁ బాఱితెంచిన
యొడ్డీని పెనులావులూడఁ దన్ని
పఱితెంచి చక్కఁగఁ బాలదర్గము మెట్టి
నుడివడ్డ చామలఁ జుట్టుముట్టి
పెనుకొండకడవాలి పిక్కిళ్ళు మొదలైన
ప్రతిపక్షులను హతాహతముజేసి
గీ॥ ... ...

సాళువనరసింహరాయల కాలమునఁ గళింగమేదినీ పతులకును విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులకును పరస్పరవైరమును, యుద్ధములును సంభవించెనని తెలిసికొంటిమి. తరువాత పదునైదవశతాబ్దాంతమున విజయనగరసామ్రాజ్యము తుళువవంశహస్తగత మయ్యెను. విజయనగర సామ్రాజ్యాభివృద్ధికి పూర్వతీరమున నంటుకొనియున్న కళింగరాజ్య మెప్పుడును ప్రతిబంధకముగానే యుండెను. పేరునకు మాత్రము ఇమ్మడి నరసింహరాయలు రాజుగానున్నను ప్రసిద్ధసేనానియు, దండనాథుఁడు నైన తుళువనరసింహరాయలు తన ప్రచండసైన్య సమూహములతో సామ్రాజ్యమునునలువంకల విస్తరింపఁజేసెను. అయ్యవసరమున నీతఁడు దక్షిణమున శ్రీరంగపట్ట

7. Saluvabhyudayam' By Rajanadha Dindima Kavi Canto IV.
హతావశిష్ట శిష్టైశ్చ గజైరగాత్తురం । కళింగరాజో యుధిఖండితాదరః
సశైలదుర్గంతపనాద్వ్యరోధకృత్ । విశాలసాలం బహుయత్నతత్రసాననం॥
ఈవిషయమున సాళువనరసింహరాయలు తానురచించిన రామాభ్యుదయమను సంస్కృతకావ్యమునందును కూడ జెప్పుకొనెను. Vide Sources of Vijayanagar History P. 84.
'కళ్యాణ కాంచీ కటక శాలినీం కరదాయినీమ్ । ... ...

ణము, ఉత్తరము కళింగదేశమును జయించి నట్లు శాసనములు వాకొనుచున్నవి.

కర్ణాటశాసనసంపుటములో నితఁడు గజపతిరాయేభగండభేరుండమనియు దుష్టరాజన్యమృగశార్దూలమనియు చెప్పఁబడెను.[8] కావున సాళువ నరసింహరాయల కాలమునందె కాక తుళువ నరసింహరాయల కాలమున గూడను భయరాజ్యాధీశులకును బ్రబలవైరము నడచుచుండెనని మనము నిశ్చయముగా నూహింపవచ్చును. ముక్కు తిమ్మన్న తన పారిజాతాపహరణమునందుమాత్రము పై విషయము కొంచెము సూచించి యున్నాఁడు.

సీ॥ ఎవ్వానివిజయంబు లెఱిఁగించు శాసనస్తంభంబు లా
శాతశైలవితతు, లెవ్వాని యరిగాఁపు లేపాండ్యకా
ళింగ యవనాది వివిధదేశాధినాథు, లెవ్వాని నిత్య
దానైకవిలాసంబు లాభూధరతతు లాపురుషంబు,
లెవ్వాని చిరకీర్తి యింద్రలోకాంగనా భోగినీగీతికా
భోగపదము,

గీ॥ ....
..................విజయనగర
భద్రసింహాసనస్థుఁడు న్నిద్రతేజుఁ
డీశ్వరాధిపు నరసభూమీశ్వరుండు॥

ప్రథమాశ్వాసము

ఏది యెట్లున్నను పురుషోత్తమగజపతి క్రీ॥ శ॥ 1496 ప్రాంతముల స్వర్గస్థుఁడైనపిదప నతని కుమారుఁడు ప్రతాపరుద్రగజపతి విజయనగర భూపాలుర నొత్తిడికిఁ బాల్పడియెననుట కొంతమాత్రమును సందేహము లేదు. ఉత్తరమునుండి వంగదేశము నేలుచుండిన మహమ్మదీయులును, పశ్చిమమున బహమనీ సుల్తానులు, దక్షిణమున విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులును మందభాగ్యుఁడైన పురుషోత్తమ గజపతికి ప్రబల వైరులై యుండిరి.

సాళువ నరసింహరాయల యనంతరము క్రీ॥ శ. 1505 ప్రాంతమున వీరనరసింహరాయలు విజయనగర సింహాసనస్థుఁడయ్యెను. ఇతని పరిపాలన కాలమునందు విశేషము లెవ్వియు నడచియుండలేదు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు-కళింగముపై దండయాత్రలు.

మొదటి కళింగదండయాత్ర.

కృష్ణరాయలు కాలమునాటికి తూర్పుతీరము గజపతుల పరిపాలనమునందే యుండెను. ఎన్నిసారులు గజపతులతో యుద్ధము వాటిల్లినను కృష్ణరాయలకుఁ బూర్వము రాజ్యము చేసిన విజయనగరాధీశులు కళింగరాజ్యమును విజయనగర సామ్రాజ్యాంతర్గతము గావించి యుండలేదు. కృష్ణరాయలు రాజ్యమునకువచ్చిన వెంటనే దక్షిణమున ఉమ్మత్తూరు శివసముద్రము మొదలుగాఁగల ప్రదేశములఁ జయించి సామ్రాజ్యమున కాపత్కర మెట్టియుపద్రవము కలుగకుండఁ జేసెను. తరువాత నెట్లయినను గజపతుల నడఁచినఁగాని సామ్రాజ్యము పూర్వదిక్కున సురక్షితముగా నుండదని నిశ్చయించెను. కళింగరాజ్య మంతయు గబళించి వైరిజనాగ్రణియైన గజపతిని పరాజితుని గావింపవలెనను దృఢసంకల్ప మాతని కుదయించెను. చెంగల్పట్టుజిల్లాలోనాగలాపురమునం దొకఁడు, కళింగ దిగ్విజయానంతర

8. Godibidanur 77, Epigraphia Carnatica. Vol. x. ఈవిషయము నరసింహరాయలు కృతినందిన వరహాపురాణమునందు మాత్రము దాహరింపఁబడలేదు. వరాహపురాణ రచనాకాలమునాటికి గజపతిని జయించకపోవచ్చును. నరసింహరాయల తండ్రి ఉదయగిరిని మాత్రము జయించెనని యందుకలదు.
సీ॥ ఉదయగిరి భేదించె - హత్తరనిర్జించె గండికోటపురంబు - కదలఁద్రవ్వె. ప్రథమాశ్వాసము

మొక దేవాలయము వినిర్మింపుమని కృష్ణ రాయని ప్రార్థించుచు రెండుశాసనములు వ్రాయించెను[9]. దీనివలన కళింగరాజ్యము గెల్చుట యెంతయావశ్యకమో, యెంతదుస్తరమో యందుకృష్ణరాయల కెట్టి యాతురత కలదో స్పష్టమాచున్నదికదా!

క్రీ. శ. 1514 సంవత్సరాంతమున శ్రీ కృష్ణదేవరాయులు నెల్లూరుజిల్లాలోని ఉదయగిరి కోటను పట్టుకొనెను. ఉదయగిరి కళింగరాజ్యములోనిది. ఈయుద్ధమునందు ప్రతాపరుద్రగజపతిపరాజితుడై కొండవీటిదుర్గమునకుఁ బాఱిపోయెనట. ఉదయగిరికోటను బట్టుకొని యచ్చటనున్న యొకచక్కని బాలకృష్ణవిగ్రహమును దెచ్చి విద్యానగరమునందు ప్రతిష్టించి రాయలు కృష్ణస్వామి దేవాలయమును తద్విజయజ్ఞాపకార్థము గట్టించెను. ఆదేవాలయ మింకను నిలిచి యున్నది. ఈవిషయము హంపి - విజయనగరములోని రెండు శాసనములఁబట్టి తెలియుచున్నది[10]. ఉదయగిరి కోటను సాధించినతరువాత శ్రీకృష్ణరాయులు తిరుపతికిఁ బోయి తన యిష్టదైవమైన శ్రీ వెంకటేశ్వరుని దర్శించి యద్దేవునకుఁ గనకాభిషేకముగావించి 30000 మాడలును, బంగారు నగలు కంకణములును కానుకగా సమర్పించెను. తిరుపతిశాసనములందు ఉదయగిరిముట్టడియు, ప్రతాపరుద్ర గజపతి పరాజయమునభివర్ణింపఁబడెను[11].

సాళువ నరసింహరాయలకు ఉదయగిరి కోటను జయించవలెనని యభిలాషయుండినట్లును, ఆకోర్కెతన తరువాత రాజ్యమునకువచ్చిన పరాక్రమ బలసంపన్నులగు జనపతులెవ్వరైనను జయించుటయె తనముఖ్యాభిలాషమైనట్లును శ్రీ కృష్ణదేవరాయులకుఁ దెలియఁగా యాతఁడు మొట్టమొదట ఉదయగిరికోటను సాధించుటకు సంసిద్ధుఁడయ్యెనని న్యూనిజ్ వ్రాయుచున్నాడు[12].

రెండవకళింగయాత్ర.

క్రీ. శ. 1515 భవసంవత్సర ఫాల్గుణ శుద్ధ తదియా శుక్రవారము శ్రీకృష్ణదేవరాయలు బాలకృష్ణవిగ్రహమును విజయనగరమునందు బ్రతిష్ఠించినట్లు తెలియుచుండుటచే నాటికి కృష్ణరాయలు మొదటి కళింగ దిగ్విజయ యాత్రానంతరము విజయనగరము నందుండెనని తెలియుచున్నది[13]. ఉదయగిరికోట కర్ణాటసామ్రాజ్యములో చేరి పోయెను. కొంచెము

---

9 Nos. 628 and 628-A, Madras Epigraphical Collections, 1904.
"Krishna Raya must have had in contemplation a complete conquest of the Gajapati who by the bye appears to have been his inveterate foe. This is directly hinted in two records from Nagalapuram which register a grant preferred by a private person to Krishna Raya to endow a temple after his victorious campaign againsts Gajapathi" A. S. Report 1908-9. Page 176.

10 Nos. 25 and 26, Madras Epigraphical collections 1889.

11 Nos. 53-55 Madras Epigraphical collections 1899.

12 "Crisnarao, seeing this testament and seeing how badly the kings his predecessors had acted in what had been enjoined on them, determined at once to prepare armies and to go against these places; one of these fortresses was called *Odigair* and it belonged to the king of of Orya." Forgotten Empire Page 316.

13 He brought one image of God Balakrishna which he set up in a jewelled mantapa on Friday 3rd of the bright half of Phalguna in Bhava S. S. 1436 A. S. R. 1903-09. Page 176.

హెచ్చుతగ్గుగా నెల్లూరుజిల్లా యంతయు రాయలస్వాధీనమయ్యెను. అట్లుగజపతి పరాజితుఁడై ఉదయగిరికోటను వదలి కొండవీటి దుర్గమునందుఁజేరియచ్చట సైన్యములం జేర్చి దుర్గమును గాపాడుకొనుచుండెను. ఎట్లయినను రాయలు కృష్ణవేణీనదికి దక్షిణమున గజపతి నిలుచుటకు తావులేకుండఁ జేయ సంకల్పించుకొనెను. విజయనగరమునకు వచ్చి మరల బ్రచండసైన్యసమూహములతో కొండవీటిని జయింపఁ బయలుదేరెను. ఈ పూర్వదిగ్విజయయాత్రలో రాయల సచివాగ్రణియు, దండనాథుఁడు నగు సాళువతిమ్మరుసుమంత్రియుఁ గూడ నుండెను. కొండవీడు ముట్టడి ముఖ్యముగా తిమ్మరుసు సహాయముచేతను మంత్రణము చేతను గావింపఁబడి, రాయలకు పరిపూర్ణవిజయముతోను, గజపతికి పరాభవముతోడను తుదముట్టెను. కొండవీటిశాసనమువల్ల నీదుర్గము క్రీ. శ. కు సరియైన 23 జూన్ 1515 సంవత్సరమునందు రాయల వశమయ్యెనని తెలియుచున్నది[14]. కొండవీటి విజయానంతరము రాయలు మరల పుణ్యక్షేత్రదర్శనార్థము బయలుదేరి, అమరావతి, కాళహస్తి, తిరువన్నామలై మొదలగు పుణ్యక్షేత్రములం దర్శించి విద్యానగరమును జేరెను. ఆయా శాసనములలో కొండవీటి దిగ్విజయము లభివర్ణింపఁబడినవి[15]

ఆశాసనములలో ప్రతాపరుద్ర గజపతి కుమారుఁడు వీరభద్రగజపతిని పట్టుకొనుటయేగాక తదితర ఓఢ్రసామంతరాజులను వశపఱచుకొనెనని స్పష్టముగా నున్నది. మాచదువరులకు అమరావతిశాసనము ఈక్రింద నుదాహరించెదను. ఆశాసనములో వివరముగా కొండవీటి విజయము వర్ణింపఁబడెను.[16]

ఈశాసనమునుబట్టి కొండవీటివిజయమునకు తరువాత సరిగా పదునైదుదినములకు రాయలు అమరావతియం దున్నాఁడని స్పష్టముగా తెలియుచున్నది.

రాయలరాజనీతి

ప్రస్తుత మొక్కవిషయము ప్రస్తావింపఁదగియున్నది. వీరభద్రగజపతిని పట్టుకొనెనని శాసనములేగాక ఆంధ్రకావ్యములైన పారిజాతాపహరణము, ఆముక్తమాల్యదలు పేర్కొనబడుచున్నవి. కృష్ణరాయలు ఆముక్తమాల్యదప్రథమద్వితీయాశ్వాసాంత పద్యములందు ఉదయగిరి కొండవీటి దుర్గాపహరణ విజయముల నిట్లు చెప్పకొన్నాఁడు.

మ॥ ఇది కర్ణాటధరాధృతి స్థిరభుజాహేలాకలచ్ఛే
దభరాడుదయోర్వీధర తత్పితృవ్యకృత నవ్యోపాయ
నోష్ణీష రత్నద్యుగంచత్పద కృష్ణరాయవసుధాధ్య
క్షోదితాముక్తమాల్యద నాశ్వాసము హృద్యపద్య
ముల నాద్యంబై మహింబొల్పగున్॥

ప్రథమాశ్వాసము.

మ॥ ఇదిభూమండన కొండవీటి ధరణీభృద్దుర్గపూర్వా
ద్రిభాస్వదిభేశాత్మజ వీరభద్రజన జీవగ్రాహరా

14. శా. శ. 1437 ఆషాఢ శుద్ధ ద్వాదశి.-యువ సం॥Epigraphia Indica Vol. VI. Pages 117.

15. 1 తిరువన్నామలై (574 of 1902)
2 కాళహస్తి (196 of 1903)
3 అమరావతి (272 of 1897)
} Epigraphist's collections.

16. ఈశాసనము కవిజీవితములలో నుదాహరింపఁబడినది.

శాసనము:— శా. శ. 1437 యువ సం॥ ధనణికోట, "స్వస్తిశ్రీమన్మహారాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర

హలాయమాన దృఢాంచద్భుజ కృష్ణరాయమహీ
రాణ్ణామాస్మదాముక్తమాల్యదనాశ్వాసము హృ
ద్యపద్యము ద్వితీయంబై మహింబొల్పగున్॥

ద్వితీయాశ్వాసము.

పారిజాతాపహరణమునందు ముక్కు తిమ్మ
న్న కృష్ణరాయ విజయములం బేర్కొనుచు
నీక్రింది విధమున పై విషయమునే వర్ణించి
యున్నాఁడు.

చం॥ మునుకొని కొండవీటికడ మూఁడవరుద్రుఁడు కృష్ణ
నందను న్మనసిజు నిర్జయించెనని మానుషమే నర
సేంద్రు కృష్ణరాయనృపతి కొండవీటికడ నాహవ
భూమిఁ బ్రతాపరుద్రనందనుఁడగు వీరభద్రుఁగ
రుణాగతిఁగాచె జగత్ప్రసిద్ధిగాన్.

రాయలు ప్రతాపరుద్ర నందనుఁడగు వీర
భద్రగజపతిని బట్టుకొని యతని కేయపకార
ముజేయక తనపాత్రసామంతులలో నొక్క
నిగానొనర్చి తనయపూర్వ రాజనీతిని జూపెను.
కొండ వీటినిసాధించి తనరాజ్యములో గలిపి
కొని యచ్చటనొక దండనాథుని నియమించి
వీరభద్రగజపతిని 'మారిగె బన్నూరిసీమ' కు
పరిపాలకునిగా నియమించెను. ఈవిషయము
చిత్తల దుర్గ జిల్లాలోని దేవనగిరి తాలూకా
లో నున్న నొక కర్ణాట శాసనము
మువల్ల దెలియుచున్నది[17]. ఈవిషయము
లిట్లుండగా న్యూనిజ్ ఇందుకు విరుద్ధమైన
మఱియొకగాథ మనకు వినిపించుచున్నాఁడు.
కృష్ణరాయలు వీరభద్రగజపతిని కారాగార
మందుంచెననియుఁ కళింగదేశమును జయించి
విజయనగరమునకే తెచ్చిన దరువాత యతఁ
డు సాముగరిడీలయందు మంచి నేర్పరియని
వి, తనసర్దారులలో నొక్కనితోఁ దనవిద్యను
ప్రదర్శింపవలసినదని రాయలు గోరెననియు,
గజపతికుమారుఁడు సర్దారునిఁజూచి యతఁడు
రాజవంశములోనివాఁడు కాకపోవుటచేత నత
నితో సాముచేయనని జెప్పి, వెంటనే కత్తితో
దానఁపొడిచికొని మరణించెననియు నేమేమో
యొక కథను న్యూనిజ్ వ్రాసియున్నాడు. ఈ
కథ విశ్వసింపఁదగినది లేదు. శాసనములును
కావ్యములును మఱియొక పద్ధతిని దెల్పుచుండ
నేదియొకథ నల్లినచరిత్రకారునివ్రాతలువిశ్వా
సార్హములుకావు[18]. కొండవీటి దిగ్విజయము
తోఁ గృష్ణరాయని రెండవ కళింగయుద్ధము
ముగియును ఈవిజయానంతరమురాయలు విజ
యనగరముఁజేరి కొన్నిమాసములు రాజధాని
యందు కవిపండిత గోష్ఠి నుండెను.
ఈవిజయమునకును మూఁడవకళింగయాత్రకు

మూరురాయరగండ, అరిరాయవిభాడ, భాషిగె తప్పువరాయరగండ, అష్టదిక్కురాయమనోభయంకర పూర్వ
పశ్చిమసముద్రాధీశ్వర, యవనరాజ్య స్థాపనాచార్య, గజపతివిభాడ, శ్రీవీరప్రతాప శ్రీకృష్ణదేవమహారాయ
లు విజయనగరాననుండి పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకు వేంచేసి, ఉదయదుర్గము సాధించి తిరుమల ప్రియలరాయ
మహాపాత్రుని పట్టుకొని, అద్దంకి, వినుకొండ, బెల్లముకొండ, నాగార్జునకొండ, తంగేడు, కేతవరము మొ
లయిన గిరిదుర్గాలను ఏకఘాటింగైకొని, కొండవీటిదుర్గము లగ్గలుపుచ్చుకొని ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుడు వీర
భద్రరాయనిన్నీ, కుమారహంవీర మహాపాత్రుని కొడుకు వీరమహాపాత్రుఁడు రాచురిమల్లఖానుఁడు, ఉద్దాం
ఖానుఁడు, పూసపాటి రాజరాజు, ... మొదలగు పాత్రసామంతులు మన్నెవారిని జీవగ్రాహముగా
పట్టుకొని వారికి అభయదానమిచ్చి ధరణికోటకు అమరేశ్వరులకై వేంచేసి స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయశాలివా
హనశక వర్షంబులు 1437 అను నేటి యువ సం॥ ఆషాఢ బహుళ 12 భానువారమునకు కృష్ణవేణీనదీతీరమందు
అమరేశ్వరుల సన్నిధిని తులాపురుషమహాదానము చేయనవధరించినది......

17 Record from Devangere Taluk, Chittaldorg District. Epigraphia Carnatica. Vol. IX. Dg. 107.

18 'Chronicle of Fernano Nuniz.' Forgotten Empire, Page 319, 320. pp

మధ్యకాలముననె ముక్కు తిమ్మనార్యుడుతన పారిజాతాపహరణమును రచించి రాయలకు కృతియిచ్చెను. ఈ విషయము పారిజాతాపహరణ రచనాకాలము' అను వ్యాసమున (భారతిలోఁ బ్రకటింపఁబడినది) చర్చించి యుంటిని. కావ్యమును గృతినొంది మరల కృష్ణరాయలు కళింగ దిగ్విజయార్థము బయలు వెడల నిశ్చయించుచున్నట్లు ముక్కుతిమ్మనార్యుఁ డీక్రిందివిధమున మనోహరముగ వ్రాసియున్నాఁడు.

చ॥ నెలకొని కృష్ణరాయ ధరణీ విభుఁడుత్కలభూమి
పాలిటఁ గలన నెదిర్చి హస్తికర కాండశతుల్మస కంపు
బాములై మలదినఁగోటఁ గూడిన సమగ్రియశోవ
సనంబుఁ గప్పె వలవగఁ జేసి భూసతిని వశ్యవిధి
జ్ఞుఁడు గాన నేర్పునన్.

సీ॥ ఉదయాద్రి వేగనత్యుద్ధతి సాధించె
వినుకొండ మాటమాత్రనె హరించెఁ
గూటముల్సెదరంగఁ గొండవీడగలించె
బెల్లముకొండ యచ్చెల్లఁ జెలచె
వేలుపుకొండ యుద్యద్వృత్తి భంగము సేసె
జల్లిపల్లె సమగ్రశక్తిఁ గూల్చె
గినుక మీఱనదఁ తగిరి క్రిందుపడఁజేసె
గఁబఁబుమెట్లు గ్రక్కున గదిల్చె

గీ॥ బలనికాయము కాలు మట్టులనడఁచుఁ
గటకమను నికననుచు నుత్కలము పోశుఁ
డనుదినము వెఱచు నెవ్వానికి నతఁడు
రాజమాత్రుఁడె శ్రీ కృష్ణరాయవిభుఁడు.

ఈసీసపద్యముయొక్క యెత్తుగీతయందు రాయలకటకముపై దండెత్త నిశ్చయించుకొనినట్లును, కటకాధిపతి రాయలదాడికి వెఱచుచుండినట్లును జెప్పఁబడెను. క్రీ. శ. 1515యువసంవత్సర ఆషాఢబహుళ 13వ భానువారము ధరణికోట శాసనకాలమైయున్నది. తరువాత రాయలు కాళహస్తి, తిరుమన్నామలై మొదలగు పుణ్యక్షేత్రముల దర్శించి మరల విద్యానగరమును జేరెను. ఆ సంవత్సరమే భాద్రపద, ఆశ్వయుజ మాసములనాటికి విద్యానగరమునకు విచ్చేసి యుండును. వెంటనే తగిన సైన్యమును సమకూర్చుకొని కటకముపై దండయాత్ర వెడలును ఆహోబిలము మీఁదుగా బయలుదేరెను. ఈవిషయము స్పష్టముగా అహోబిల శాసనమునందుఁ జేర్కొనఁబడెను[19]. అనగా రాయలు విద్యానగరమునందు విస్తారకాల మాగలేదని తెలియుచున్నది. వెంటనే బయలుదేరుట గజపతితోఁ బ్రబలవైరమున్న, రాయలకార్యదీక్షయుఁ జెప్పక చెప్పుచున్నవి. అహోబిలము, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరము మీఁదుగా రాయలు కటకభూమిని బ్రవేశించెను. ఇతఁ డట్లు అహోబిలమునందును.

ఉ॥ అఖిలతిక్నోష్ణరాయలు జయాంకములన్ లిఖియించి

19 Local Records Vol X. Pages 555, No. 3 Ahobila Sasanam (ఈశాసనము కవిజీవితములలోఁ బ్రకటింపబడినది.)

స్వస్తి శ్రీ మన్మహారాజాధి, రాజపరమేశ్వర, మూరురాయరగండ అరిరాయవిభాడ...పూర్వపశ్చిమ దక్షిణ సముద్రాధీశ్వర, యవనరాజ్య స్థాపనాచార్య, గజపతిదళవిభాడ, శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణదేవరాయలు పూర్వదిగ్విజయ యాత్రనువిచ్చేసి ఉదయగిరి దుర్గమును సాధించి............కొండవీటికి విచ్చేసి........ప్రతాపరుద్ర గజపతి మహారాజుల కుమారుడు వీరభద్రరాయుడు........మొదలైన పాత్రసామంతుల నున్న మన్నెవారిని జీవగ్రాహముగా పట్టుకొని........ధరణికోటకు విచ్చేసి, అమరేశ్వరమహాదేవుని తులాపురుష మహాదానమును చేయనవధరించి, తిరిగి విజయనగరానికి విచ్చేసి. రత్నసింహాసనస్థుఁడై సామ్రాజ్యము చేయుచున్న మహాకళింగ దేశదిగ్విజయార్థమై విచ్చేయుచు, అహోబిలానకువిచ్చేసి, దేవునిదర్శించి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శా, శ 1438 అగు నేటి యువ సం॥ పుష్య శు 15 శుక్రవారమునందు శ్రీఅహోబిల దేవునికి కంఠమాల 1,

తాళసన్నిభముగఁ బొట్టునూరి కడ[20] నిల్పిన కంబము సింహభూధర ప్రభు తిరునాళ్ళకుఁ దిగుసుగప్రకరంబు కళింగమేదినీ విభు నపకీర్తి కజ్జలము లేమలు పతి చు నిచ్చుచుఁ

ఇట్లు ఆముక్తమాల్యదయందును,

మ॥ ఇది సింహాచలదంభకేసరి పదాభీష్టార్చనా పుణ్యుల బ్ధదురుట్పంకణ పొట్టునూర్ని విజయస్తంభోపశోట్పాకి తాంక దృఢేష్టాక్షర కృష్ణరాయ నృపసంజ్ఞాస్మృత్యా తాముక్త మాల్యదనాశ్వాసవరంబునాలవదిహృద్యంబై మహిం బొల్పగాఁ.

తన శాసనములలో కటకదేశమును జయించినట్లు పేర్కొన్నను, వివరములు వ్రాయఁబడలేదు. కృష్ణరాయలు తన ప్రచండ సైన్యములతో గజపతిపై దండయాత్ర వెడలినట్లును, గజపతి భయపడి, పాఱిపోయి, రాయలతో సంధి జేసికొనినట్లును, రాయలు గజపతిరాజ్యమును గజపతి కిచ్చివేసి, యతని కూతురును వివాహమాడినట్లును వివిధకావ్యములందును గాథలయందును వ్రాయఁబడినది. రాయవాచకమునందు "పొట్నూరి సింహాద్రివద్ద జయస్తంభము నేయించి, సుబుద్ధిని పిలువఁబంపి ఆయనతోను మేము ప్రతాపము కొరకు వచ్చినవారము, ఇంతేకాని రాజ్యాపేక్షకొఱకు వచ్చినవారము కాము. గజపతి వారి రాజ్యం గజపతికే నడపించేము, మేమున్ను మా సీమకు సాగిపొయ్యేము, అని ఆనతియ్యగా సుబుద్ధి ఆవివరములకు గజపతి వారికి అనుపూర్వకముగా కాకితము వ్రాసి పంపినారు. కనుక బుద్ధిశాలియైన నటువంటి గజపతివారు ఆకాగితము చదవక చాలా సంతోషపరులై తిరుగ పట్నానకువచ్చి...... రాయలవారిని సందేహించక మాటలాడేటప్పుడు, గజపతివారు...రాయలవారు గజపతివారితోను, మీరనిన్నీ మేమనిన్నీ భేదము ఉన్నారా అని ఉపచారములుగా మాటలాడి, గజపతివారికి చాలా బహుమానము సన్మానములు చేసి నాలుగు నగల శోకతా కలున్నుయిచ్చినారు. కనుక గజపతివారు తమ కుమార్తె అయిన జగన్మోహినీ అనేకన్యసుధా రపోసి యిచ్చిరి. ఈవృత్తాంతముచామర్లకోట కైఫీయతునందు వివరముగా రాయల కళింగ విజయములు పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పఁబడినది.

కపిలేశ్వరగజపతి కుమారుఁడైన పురుషోత్తమగజపతి ఆంధ్రకళింగదేశముల ప్రభుత్వము చేసినాఁడు. ఈయన కుమారుఁడైన ప్రతాపరుద్రగజపతి కళింగాది దేశము నేలుచుండి పశ్చిమఉదయగిరిపర్యంతముప్రభుత్వముచేసిరి. ఉదయగిరిదుర్గములోను గజపతివారి తరపున తిరుమలదేవరాయ మహాపాత్రు నుండిరి. కొండవీటి దుర్గములోఁ బ్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుఁడు వీరభద్రగజపతి కుమారహరిదేవు ....వీరు తగిన సైన్యములతో నుండిరి. కళింగదేశపు ప్రభుత్వముచేయుచున్న ప్రతాపరుద్ర గజపతి కటకపురియందు

పచ్చలు చెక్కిన వజ్రపూల మాణిక్యాలపతకము...... దేవర అమృతపడినైవేద్యము అంతరంగ వై భవాలకున్న చాగలమట్టి సీమలోని మద్దూరు అనేగ్రామమున్ను సమర్పించిరి....

No. 64 of Epigraphical collections 1915 (Ahobilam)

20. పొట్టునూరు అనుగ్రామము విశాఖపట్టముజిల్లాలోని భీమునిపట్టణమునకు పదునారు మైళ్ళు దూరమున చిట్టివలస నదీతీరమునం దున్నది. ఈగ్రామమునం దా స్తంభముయొక్క చిహ్నము లేవియు బ్రస్తుతము కాన్పించుటలేదు. కృష్ణరాయని సెండమంగళము శాసనములో పొట్టునూరులో స్థంభమునుగట్టించినట్లు పేర్కొనఁబడినది.

(No 74 of 1903 Epigraphical collections).

సింహాసనస్థుండై ప్రభుత్వము చేయుచుండెడి వాడు.21

పశ్చిమరాజ్యము నందు విద్యానగర పట్టణమందు నరపతిరాయ సింహాసనమునకు అధిపతులైన శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణ దేవ రాయమహారాజులు సైన్యముతో కూడ తరలి పోయి, ఉదయగిరి దుర్గముసాధించి........ వారికి అభయదానమిచ్చి అక్కడినుండివిద్యా నగరమునకు విజయముచేసి శా. శ. 1438 (1515 A D) అగునేటి యువనామ సంవత్సరమునందు కళింగదేశము జయించవలెనని విచ్చేసి కర్ణాటక దేశమువిడిచి జమ్మిలోయఁబడి కోనసుంచికొట్టాము మార్గానను పొట్నూరినుండి వడ్డాది మాడుగలు సాధించి, కటకము మీద మోహరముచేసి, ప్రతాపరుద్రగజపతితో యుద్ధముచేయగా గజపతి కటకపురివిడిచి పరారీ అయిలేచిపోయినాడు. తరువాతను సలహాలయి, నరపతికృష్ణరాయులకుఁ దన కుమార్తెను ఇచ్చినాడు. ఇంతటనరపతికృష్ణరాయులు తిరిగి విద్యానగరమునకు లేచిపోయినాడు. 22

పైనుదాహరింపఁబడిన సింహాచలశాసనమునందు రాయలు గజపతిని జయించినట్లు కాని, గజపతి కుమార్తెను పెండ్లియాడినట్లు కాని వివరము లేవియు నులేవు. ఆదేవాలయమునందే మఱియొక శాసనమునందు 'స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు 1441 అగు నేటిప్రమాది సంవత్సర శ్రావణ శు 13 సోమవారమున......శ్రీవీరప్రతాప కృష్ణదేవరాయలు విజయనగర సింహాసనారూఢుడై సింహాద్రినాథునికి తన పేరిట భోగము నడిచేటందులకు ప్రతాపరుద్రగజపతి మహారాయలచేతను పుచ్చుకొన్న గ్రామాలు కళింగ దండపాటలోని గ్రామాలు......"23 అని యుండుట చేతను, రాయలు మొట్టమొదట సింహాచలము వఱకువచ్చి తిరిగీ స్వదేశమునకుఁబోయి మఱల కొన్నినాళ్ళకు కటకముపై దండెత్తి వచ్చుటచేతను, శా. శ. 1441 వఱకుగాని గజపతిని పూర్తిగాగెలువలేదేమో యని యూహించుట కవకాశము కలుగుచున్నది. పైని వివరింపఁబడిన స్థానికగాథలయందేమి, రాయవాచకము నందేమి, రాయలు మొదటి దండయాత్రిలోనే కటకాధిపతిని జయించి యాతని కూతుఁ బరిణయమాడి విజయ సంరంభముతో స్వదేశమునకు మఱలి యుండెనని తెలుపబడియున్నది. అదియుఁగాక శా. శ. 1438 ధాత్రి సంవత్సరాంతము నందును, శా. శ. 1439 ఈశ్వర సంవత్సరారంభము నందును, శ్రీకృష్ణరాయని శాసనములు కాళహస్తి, చిదంబరము, తిరువన్నామలై మొదలగు పుణ్యక్షేత్రములందు కానవచ్చుచున్నవి. శ్రీకృష్ణరాయలు మొదట సింహాచలము వఱకును వచ్చి యెట్టి విజయమును బొందక మఱల చేతులు జాడించుకొనుచుఁ దనప్రచండ భట సైనికావళితో వెనుకకు మఱలి, మఱల కొన్ని వత్సరములకు నాల్గవసారి కటకముపై దండయాత్ర వెడలెననుట హాస్యాస్పదము. రాయవాచకము నందేమి, స్థానికగాథలయందేమి, న్యూనిజ్ వ్రాసిన వ్రాతలయందేమి, రాయలు కళింగమునకు మూఁడవసారి దండయాత్ర వెడలినపుడు, ప్రతాపరుద్ర గజపతిని

21 'Rayavachakam'
22 Local Records Vol. XIX Pp. 125—188. సామర్లకోట కైఫీయతు కవిజీవితములు పుట 15
23 కవిజీవితములు పుటలు 516-517

గెలిచి యాతని రాజ్యము ఆతనికి అప్పగించి గజపతిని మాత్రము తనకొక సామంతునిగా జేసుకొనెననియే యున్నది. వీరసింహుఁడగు రాయలకు గజపతిని గెల్చుట యొక లెక్కలోనిదికాదు. కావున క్రీ-శ 1515 వ సంవత్సరము (శా-శ 1438) అంత్యమందు గాని, క్రీ-శ 1516 సంవత్సరారంభము నకే గాని రాయలు కటకమును బూర్తిగా జయించి గజపతితో యుద్ధమును బరిసమాప్తి నొనర్చెనని యూహింప వచ్చును.

కృష్ణరాయవిజయముః కళింగదిగ్విజయము.

కుమార ధూర్జటికవికృత కృష్ణరాయ విజయమునందు శ్రీకృష్ణరాయల కళింగ దిగ్విజయయాత్ర మిక్కిలి మనోహరముగా వర్ణింపబడినది. ఆగ్రంథములోని కొన్ని పద్యములనిందుదహరించెదను. శ్రీకృష్ణరాయలు తనప్రచండ సైన్యముతో కటకముపై దండెత్తి వచ్చి పురబాహ్యప్రదేశమున నుండెనట. అంత గజపతి సామంతులను పదార్గురు పాత్రులు వీరవరేణ్యులుగావున నిసుమంతయు భయపడక నెట్లయినను విజయశీలుఁడగు రాయలను గెలువవలెనని దృఢనిశ్చయులై పెద్దసన్నాహము చేయుచుండిరట. అప్పుడు వారిసన్నాహము విని రాయలు తిమ్మరుసు మంత్రి మంత్రిన ములెక్కఁ గొనక తొందరపాటున దండయాత్ర కెదుటకు వచ్చుట కడుసాహసమని చింతించుచుండెనట.

తే. ఇలఁబదార్గురు రాజుల చెలువుఁగలిగి
యలచతుర్దశ భువనముల్ గెలువఁబూను
నట్టి ఘనులౌనె కా పాత్రి నణఁచవశమె
పదరివచ్చితి నప్పాజి పలుకువినక.

తరువాత కథయంతయు నీక్రిందివిధమున వర్ణింపఁబడెను.

ఆ. అయ్యెదంత నప్పుడప్పాజితోఁ జెప్ప
'నాదుపల్కు వినక నరవరేణ్య!
వచ్చినంత యింత వచ్చెఁగదా! యిందు
కేమి చేయువార మిచటఁ జెపుమ.'

మ॥ అనుఁడమ్మంత్రి వరేణ్యుఁ డిట్లనియె నయ్యా! భే
దమార్గంబునన్, విమతపాత్రులఁ గెల్వఁగావలయు
సర్విన్ శౌర్య ధైర్యంబులన్, జెనయన్ శక్యము
గాదు గాఢధనమణిశ్రేణీదుకూలాది, వస్త్రనికాయం
బులొసంగ నెవ్వరు నసాధ్యుల్ తేరుచింతింపగా"

అంతనమ్మంత్రిపుంగవుండు,

క. ఘనతర భేదోపాయం
బునకుం దగినయట్టి యుక్తిఁ బుట్టించి రయం
బొనరఁగ రాయలు పేరిట
దినసరులా క్షత్రియులకుఁ దేటపడంగన్.

క. వ్రాయించి మందసమ్ముల
రాయల్ ధరియించు సాభరణవస్త్రతతుల్
ధీయుక్తినుంచి పంపె ను
భాయత్తత భటులఁగూర్చి యప్పాత్రులకున్.

అంతనప్పాత్రులు,

సీ. శ్రీనుతకర్ణాట సింహాసనాధ్యక్షు
డగుకృష్ణరాయ ధరాధినాథుఁ
డలపదారుగురుపాత్రులకు సంప్రీతిఁబం
పిన సులేఖంబులు మిమ్ము మును
గజపతి రాష్ట్రదుర్గ విశేషములనుండి
మెలపుగాఁ బలికిన పలుకుఁబడుల
తీరువ్రాసితిరి మీకోరినట్లనె ఘనా
భరణదుకూలముల్ బంపినార

తే. మట్లనేరేపు జగడాని కరుగుదెంచి
నట్లు జనుదెంచి మాచేతికతనిమీరు
పట్టియిచ్చినపుడె మీపట్లమే ము
కొదువపడ సందడ నడిపించి మానెదమపుడు.

ఆ. అనుచుఁ దేటపడిన యావ్రాఁతఁగనుఁగొని
వ్రాతయిట్టులయ్యె వసుధలోన
నమ్మఁగూడదెంత నమ్మినవారల
మోసమయ్యెననుచు వేసరిలుచు.

క. నరసేంద్రు కృష్ణరాయల
వరఘాటికి నిల్వలేక వారణపతి స
త్వరగతి తత్పురమతి స
[illegible]ముగ వెడలిపోయెన్ బెలుచన్,

తే. అప్పుడు త్రైలోక్య సామ్రాజ్య మబ్బినట్లు
సకలచతురంగ సేనతో సంతసిలుచుఁ
గృష్ణరాయ క్షితీంద్రుండు కీర్తివెలయ
సరగనచ్చట నొకజయ స్తంభమునిచె.

శా॥ అరీతిన్ జయలక్ష్మిఁ గైకొని మహోల్లాడంబుతో సవ్విభుఁ, డారూఢిన్ దనపద్దు చెల్లెనిట రాజ్యంబాగ జాధీశ్వరుం, డేరంజిల్లుచు నేలుఁగాకయని యెంతే పేడ్కఁ దన్మంత్రి వే, నారాజుం బిలిపించె నంచితకృపాప్రాకార పారీణుఁడై.

అంతగజరాజువచ్చి రాయలమోల నిలుచుండ,

క. కూర్చుండుఁడనుచుఁ దానుం
గూర్చుండిన యపుడె సెనగు గూర్చినమదితో
నేర్చిన నవరత్నంబులు
జేర్చిన సింహాసనమున సింధుర పతియుఁన్.

క. వసియించి కృష్ణరాయల
రసికతకున్మనములోన రంజిలి విలస
ద్బిసరుహమరంద ధారా
విసృమర మధురోక్తి గరిమ వెలయఁగ ననియెన్.

క. గోవిప్రుల రక్షింపుచు
దేవగృహ తటాకములఁ బ్రతిష్టించినరన్
భూవర యపహృత రాజ్య
శ్రీ నెలయించిన యతఁడె శ్రీవిభుఁడెందున్.

కృష్ణరాయలు గజపతి కూతుఁ బరిణయమాడుట.

తదనంతరము గజపతి రాయల యౌదార్యమునకు సంతసించి తన కూతు నిచ్చి రాయలకుఁ బెండ్లి కావించినట్లు కృష్ణరాయ విజయమునందు వర్ణింపఁబడెను.

ఉ॥ నీరజమొముఁ దిర్పకొన నేర మనీయకుమారిఁ జారుశ్రీం, గారమణిన్ గుణోన్నతిని గైకొను మిచ్చితి నీకుఁగీరతు, ఖ్కారసమానరూపహిమ కైరవబంధుయశః కలాపల, క్ష్మీరమణాప్రతాపనరసింహ కుమార కుమారవిక్రమా.

పైన నుదహరింపఁబడిన రాయవాచకమునందును, స్థానికగాథలయందును రాయలు గజపతి కుమార్తెను బెండ్లియాడినట్లు వ్రాసియే యున్నారు. మనుచరిత్రమునందును రాయలు గజపతిని గాపాడినట్లును, అతని తనయను వివాహమాడినట్లును పెద్దన్న యీక్రింది విధముగా వ్రాసియున్నాఁడు.

పద్యాంతములు

క. దిగధీశా సహ్యాదగ
ధగితీర్ధరుచి ప్రతాపతపనస్ఫురణ
స్థగిత ద్యుమణికిమిషా
ధగృహీత కళింగరాజ్య తనయాగ్రణికిన్

మనుచరిత్రము-ప్రథమాశ్వాసము

కలబరిగే కటకక్షితిరక్షక కన్నడ రాజ్యరమారమణా

మనుచరిత్రము-ద్వితీయాశ్వాసము

సాళ్వతిమ్మరసు మేనల్లుఁడును, కొండవీడు దుర్గాధ్యక్షుఁడునగు, నాదిండ్ల గోపనమంత్రి తనచే రచింపఁబడిన ప్రబోధచంద్రోదయ వ్యాఖ్యయందు ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమార్తెయగు భద్రాంబను రాయలు పెండ్లియాడిన ట్లభివర్ణించెను.

శ్లో॥ ప్రతాపరుద్రస్య గజేశ్వరస్య పుత్రీం పవిత్రీకృత
భూతధాత్రీం
పరిత్యాగ హేద్యః ప్రకట ప్రతాపో భద్రాంబుభ
ద్రామివపాండవేయః 24

అదియుఁగాక న్యూనిజ్ (Nuniz) కూడ రాయలు గజపతి కుమార్తెను బెండ్లియాడినట్లు వ్రాసియున్నాఁడు. 25

తమిళకావ్యములలోగూడ కృష్ణరాయలు గజపతి కుమార్తెను బెండ్లియాడినట్లు వర్ణింపఁ

24 Sources of Vizayanagar History. Page 145
25 Forgotten Empire. Page 320.
"This counsel, he accepted and he sent ambassadors to Bisnaga to arrange a marriage with his daughter with which king Chrisna Rao was well content and when king of Orya knew his will, he sent him his daughter."

బడినట్లు తెలియుచున్నది.[26]

తుక్కాపంచకము.

ప్రతాపరుద్ర గజపతికుమార్తె నామము వరదరాజమ్మ యనియు, నామెకే తుక్కాంబ యని నామాంతర ముండెననియు, నామెను కృష్ణరాయలు సరిగఁ జూడకపోవుటచే భర్తను విడిచి కడపజిల్లాలోని కంభముమెట్టు గ్రామమున వసించియుండెననియు నొక కథ కలదు. కొంతకాలమునకు భర్తకు దయపుట్టుటకై అయిదు శ్లోకములను రచించి పంపెననియు, నంత నతనికి అనుగ్రహము కలిగెననియుఁ గూడ చెప్పఁబడెను.[27]

రాయలు కళింగవిజయానంతరము ఈ క్రింది పుణ్యస్థలములఁ జూచినట్లు కుమారధూర్జటి వర్ణించియున్నాఁడు. మనకు రాయల కాళహస్తి, చిదంబరము మొదలగు శాసనములును పైవిషయమునే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. కాన రాయలు నాల్గవసారి కళింగముపై దండెత్తి రాలేదనియు, పుణ్యస్థలముల దర్శించి విద్యానగరమునకు వెడలెననియు స్పష్టముగా జెప్పవచ్చును. కాని శ్రీప్రభాకర కృష్ణశాస్త్రిలవారుమాత్రము రాయలుమఱల నొకసారి కళింగమునునకు విచ్చేసెనేమో యని సందేహపడుచు నిదమిద్ధమని చెప్పలేమని వ్రాయుచున్నారు.[28] కుమారధూర్జటి

26 Tamil Namalvar charitram,
'The first verse by an author called Kumara Sarasvati refers to the conquest of Orissa by Krishna Raya and of his marriage with the daughter of the Orissa king' Sources of Vizayanagar History Page 155.

27 1 కవిజీవితములు పుట 553

2 Sources of Vizianagar History Page 143.

తుక్కాదేవి రాయలభార్యయా, నాకాద్రాయనువాదము 'భారతి', పత్రికయందు శ్రీరామకృష్ణ కవిగారికిని, రంగస్వామి సరస్వతిగారికిని వాద ప్రతివాదములు జరుగుచుండెను. ఈతుక్కాదేవి యెవరో చెప్పలేము. కాని రాయలభార్యమాత్రముగాదు. గోపమంత్రి యామెనామము 'భద్ర' యని చెప్పియున్నాడు.

అదియుఁగాక చెన్నపట్నములో రంగస్వామి సరస్వతిగారిని నేను కలుసుకొనినప్పుడు, రాయలభార్య పేరు కమలాంబయనియు, రాయలె ఆముక్తమాల్యదయందు క్రిందివిధముగ పైవిషయమును స్పష్టముగాఁ జెప్పెనని నట్లును, ఆముక్తమాల్యదలోని యీక్రిందిపద్యము నుదాహరించిరి.

క. ఆవిభునంతరఁబుధ
రావలయమఁ బూనితీవు రహిమైందిరుప
మద్దేవియును, నన్నపూర్ణా
దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవులుగాఁగ.

'కమలాబ్జముఖులు" అనుటలో పునరుక్తి దోషమున్నదనియు (కమలము, అబ్జము, కూడ పేరొక్కటే తప్పనియు, తిరుమల దేవియు, అన్నపూర్ణదేవియు, కమలాదేవియు నను అబ్జముఖులు అని యర్థమనియుఁ జెప్పిరి. ఈవాదమప్పుడేమియు నాకుఅర్థము కాలేదు. సాధారణముగా వ్యాఖ్యానములలో తిరుమలదేవియు, అన్నపూర్ణదేవియు, కమలమువంటియు, అబ్జమువంటియు మోముకలవారలని యర్థమైనట్లు వ్రాయఁబడియుండెను.

28 A. S. R, 1908—1909. Page 180
'Whether the expedition into Oddadi and the burning of Kataka happened in continuation of Krishnaraya's setting up a pillar of victory at Pottunura or whether stated it was the object of fresh compaign subsequent to the return to the capital as in inscriptions and Nuniz can not be definitory stated.

కృష్ణరాయవిజయము' నందు చతుర్థాశ్వాసమున

సీ. శ్రీశైలకాళహస్తి చిదంబరాదిక
రమణీయశైవస్థలములుఁజూచి
శ్రీరంగకాంచికా శేషాచల ప్రముఖములైన విష్ణుస్థలములఁజూచి
అర్ణవఘన తామ్రపర్ణికావేరిను
తాముఖ్యపుణ్యతీర్థములుఁజూచి
చోళకేరళపాండ్య సురుచిర నిజభుజా
శ్రీయదేశ జాగ్రిహారములుఁజూచి
తే. విలసితోత్సవములు చాల వెలయఁజేసి
విజయపురి గోలుకొండ వార్త్యాలగుపడఁగ
విజయనగరంబుఁజేర దిగ్విజయలీల
బ్రజలువర్ణింప శ్రీకృష్ణరాయనృపతి.

అని రాయల తీర్థయాత్రాదికములువర్ణించియున్నాఁడు.

శ్రీకృష్ణరాయలు క్రీ. శ. 1529 సంవత్సరప్రాంతముల మృతినొందెను. అప్పటికిలకను కటకమును ప్రతాపరుద్రగజపతి పరిపాలించుచుండెను. కృష్ణరాయ తదనంతరము గజపతి విజయనగరముపై దండెత్తివచ్చినట్లును, అప్పుడు అల్లసాని పెద్దన్న యీక్రింది పద్యమును వ్రాసి పంపగా నతఁడు సిగ్గుచే వెనుకకు మఱలిపోయెననియుఁ జెప్పుదురు.

సీ. రాయరావుతుగండ రాచయేనుగువచ్చి
యారట్లకోట గోరాడునాఁడు
సంపెటనరపాల సార్వభౌముఁడువచ్చి
సింహాద్రిజయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁగంచు
తల్పులఁగరులడీ కొల్పునాఁడు
ఘనతరనిర్భర గండపెండెరమిచ్చి
కూఁతురాయలకును గూర్చునాఁడు
గీ, ఒడలెరుంగవో చచ్చితో యుర్విలేవో
చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ
కన్నడంబెట్లఁ జొచ్చెదుగజపతీంద్ర
తెఱచినిలుకుక్క చొచ్చిన తెఱఁగుతోప?

ప్రతాపరుద్రగజపతి క్రీ. శ 1540 వఱకు పాలించి కీర్తిశేషుఁడయ్యెను.

నళవంశపురాజులు

———:x:———

మ. రా. శ్రీ డాక్టరు యన్. వెంకటరమణయ్యగారు ఎం, ఎ., పిహెచ్. డి.

పూర్వము కళింగమునందు ప్రభుత్వము జేసిన రాజవంశములలో నలవంశ మొక్కటి. నలవంశచరిత్రమును దెలిసికొనుట సులభమగు కార్యము కాదు. క్రీ. శ ౬ వ శతాబ్దము మొదలు ౧౨ వ శతాబ్దమువఱకును ఈరాజు లచ్చటచ్చట రాజ్యము లేలినట్లు దెలియవచ్చుచున్నను, వీరి చరిత్రను సంపూర్ణముగ దెలుపు నాధారములు గానరావు. ఈవంశమునకు సంబంధించిన శాసనములు యింతవఱకు రెండుమూడు మాత్రము లభించినవి. వానియందు వీరి వంశమునకు సంబంధించిన వృత్తాంతము చక్కగ వర్ణింపబడియుండలేదు. అయినప్పటికిని వీరి శాసనముల నుండియు, వీరిచరిత్రను ప్రస్తాపించు నితరరాజుల శాసనములనుండియు, చరిత్రాంశములను గూర్చి క్లుప్తముగా నీక్రిందబొందుపఱచుచున్నాడను.

చిరకాలమునుండియు నలవంశమును పరిశోధకులు గుర్తెరుంగుదురు. బాదామి చాళుక్యరాజుల శాసనములయందు నలవంశము పేర్కొనబడియున్నది. రెండవ పులకేశి, తన తండ్రియగు మొదటి కీర్తివర్మ జయించిన రాజవంశములలో నలవంశ మొక్కటియని దెల్పుచున్నాడు.

"నళమౌర్య కదంబకాళరాత్రి
స్తనయ స్తస్యబభూవకీర్తివర్మా" *E.I. VI.p.1*
ఇట్లే యేవూరు శాసనమున *I.A; V, III.p.10.*

"నళనిలయవిలోపీ మౌర్య నిర్వాణహేతుః
ప్రథితపృథుకదంబ స్తంభ భేదీకుఠారః
భువనభవనభాగాపూరణారంభ భార
వ్యవసితసిత కీర్తిః కీర్తివర్మా నృపోభూత్॥

అని చెప్పబడియున్నది. ఇందువల్ల బాదామి చాళుక్యరాజగు మొదటికీర్తివర్మ నళరాజులను నిర్జించెనని తెలియుచున్నది.

ఈ నళరాజు లెచ్చట రాజ్యము చేసిరో కనుగొనవలసి యున్నది. పై శాసనములయందు నళులతో పాటు కీర్తివర్మచే జయింపబడినవి కదంబమౌర్య రాజవంశములు. ఈరెండువంశముల వారును కుంతల, కొంకణ దేశములలో ప్రభుత్వము నడ్పిరి. కావున, వీరు దక్షిణాపథస్థులే. దక్షిణదేశమందు వీరి రాజ్యస్థాన మెచ్చటనో తృప్తికరముగ నిర్ధారణ నేయుటకు దగు సాధనములు గానరావు. అయినను, ఈ రాజవంశము మొదట దత్తమండలములోని యనంతపురం జల్లాయందు కొంతభాగము నేలినట్లు తోచుచున్నది. రెండవపులకేశి కుమారుడగు మొదటి విక్రమాదిత్యుడు క్రీ. శ ౬౫౭ వ సంవత్సరమున మడకసిర తాలూకాలోని రత్నగిరిగ్రామములో నొక బ్రాహ్మణునకు గొంత భూమిని ధారపోసెను. ఈ గ్రామము నలవాడి విషయములోనున్నట్లు ఈ దానశాసనమునందు జెప్పబడియున్నది. *Jr. Bom. Br. R.A. Soc XVI.* 225, 235). నలవాడి యన్న నళజనుల లేక నళరాజుల దేశమని యర్థము. కాబట్టి క్రీ. శ ౭ వ శతాబ్దమునకు బూర్వము అనంతపురము బళ్ళారి, కర్నూలు ప్రాంతముల నళులుండిరనుట స్పష్టము. (*Bom. Gaz Vol I Part II p.* ౨౮౨)

ఇచ్చటనుండి వీరు చాళుక్యులచే వెడల గొట్టబడిరి. "నళ...కాళరాత్రి" "నళనిలయ విలోపి" ఇత్యాది శాసనవాక్యము లచ్చట స్మరణీయములు. అట్లు చాళుక్యులచే వెడల గొట్టబడినపిమ్మట వీరేమైరో కనుగొనుట యావశ్యకము. మధ్యరాష్ట్రములలోని(Central Provinces) రిథాపూరునందు దీనడుమ తామ్రశాసన మొకటి లభించినది. అందు "మహేశ్వరమహాసేనాపతి సృష్టరాజ్యవిభవుడును, నలనృపతివంశప్రసూతుడును, త్రిపతాకాధ్వజుడును అగు శ్రీమహారాజ భవత్తవర్మ" కదంబగిరి గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు యిచ్చినట్లు చెప్పబడియున్నది. (*E.I.*XIX.P.100) ఈశాసన మెప్పటిదో చెప్పుటకు ఆధారములు లేవు. లిపిస్వభావమునుబట్టి శాసనకాలమును నిర్ణయింపదలంచిన నది క్రీ.శ. ౬వ శతాబ్ది నాటిదని చెప్పవలయును. ఈశాసనమువల్ల నలవాడినుండి వెడలగొట్టబడిన నళులు దక్షిణకోసలమున వసతు లేర్పఱచుకొని రాజ్యనిర్మాణము జేసుకొన్నట్లు తోచుచున్నది. మనుచరిత్రమునందు అల్లసాని పెద్దన్నగారు "నావాడపతి" నొకని బేర్కొనియున్నారు 'నావాడ' నలవాడికి రూపాంతరమనియును, దీనికి రాజధాని నలదుర్గమనియు కొందఱు తలంచుచున్నారు. నలదుర్గము ప్రస్తుతపు నిజాము రాష్ట్రములో నున్నది. నావాడయు నచ్చటనే యుండవలయును. పూర్వపు మహాకోసలములోని కొంతభాగము ఇప్పటి నిజామురాజ్యములో నిముడియుండుటచేత, నలరాజ్యము గూడ నందలిదేయని చెప్పుటకు వీలుగలదు.

1922 వ సంవత్సరమున మద్రాసుశాసనపరిశోధకశాఖవారు కళింగములో పొడగాడవద్ద దొరికిన ఒక నలవంశరాజుల శాసనమును ప్రకటించిరి. (*A. R. C.* 283 of 1922) అది నళవంశజుడగు భవదత్తరాజుయొక్క కుమారుడు తన ౧౧వ రాజ్యవర్షమందొక సత్రమును గట్టించినట్లు తెల్పుచున్నది. ఇందు భవదత్తుని కుమారుని పేరు చెక్కబడిన శిలాతలము మాసిపోయియుండుటచేత, అతని పేరు మన కెఱుకపడకున్నది. ఈశాసనపు లిపి క్రీ.శ. ౬వ శతాబ్దపు పల్లవశాసనముల లిపిని బోలియున్నది. కావున నిదియును ఆకాలపుదే నను నూహ కలుగుచున్నది. పై శాసనములో బేర్కొనబడిన భవదత్తునికిని, రిథాపూరు శాసనదాతయగు భవత్తవర్మకును, నేలాటి సంబంధముగలదో విచారించవలసియున్నది. రిథాపూరు పొడగొడశాసనముల లిపులొక్క తీరున నుండుటచేతను, భవదత్త, భవత్తనామముల పోలికలవల్లను, పై ఇరువురు నళవంశసంభవులగుటవల్లను, భవత్తవర్మ రాజ్యముజేసిన దేశము, భవదత్తుని కొమారుడు రాజ్యముజేసిన దేశపు పొరుగున నుండుటచేతను, పై శాసనములందు బేర్కొనబడిన భవత్త భవదత్తు లొక్కరే యని తలచుచున్నాను. ఇది నిజమగునేని భవదత్తునిరాజ్యము దక్షిణకోసలమునందును, కళింగమునందును వ్యాపించియుండెనని యూహించుట కవకాశముకలదు. మఱియు, పొడగొడశాసనపు దాతయగు భవదత్తుని పుత్రుడు, నష్టమైన రాజ్యలక్ష్మిని మరల పొందినట్లు చెప్పబడియున్నది. కావున భవదత్తు డెవ్వరిచేతనో నిర్జితుడై రాజ్యమును గోల్పోగా, నతనికుమారుడు దానిని మరల గెల్చినట్లు తోచుచున్నది. భవదత్తునికుమారుడు వైష్ణవుడు. శాసనారంభశ్లోకము [illegible] దెలియజేయుచున్నది.

నళవంశీకుల శాసనము మఱియొక్కటి శాసనశోధకశాఖవారి 1923 రిపోర్టునందే ప్రచురింపబడియున్నది. ఇది క్రీ. శ. ౧౧వ శతాబ్ది నాటిది. జయపూరు సంస్థానములోని దొడ్డ యందు దొరికినది. శాసనశిలపై భాగము భిన్నమగుటచేత, శాసనముయొక్క మొదటిపంక్తి పోయినది. అందే దాతపే రుండుటచేత యతఁ డెవ్వఁడైనది మన కెఱుకపడకున్నది. అయినను, అతఁడు కొంకణుల గుట్టపుదళమును *జయించిన విషయము స్పష్టముగ జెప్పబడియున్నది. అటుపిమ్మట భారద్వాజగోత్రోద్భవుఁడగు పండితాచార్యరాణక శ్రీవావనదేవుఁడను నొక మతాచార్యుఁడు పేర్కొనఁబడియున్నాఁడు. తరువాత శాసనము శిథిలమైనది. తదనంతరము 'ద్విరదపతి' యనుమాట గాన్పించుచున్నది. ద్విరదపతి యన 'గజపతి' వంశజులలో నొకఁడని తోచుచున్నది. ద్విరదపతి మరణానంతరము గోపాలదేవుఁడు రాజ్యమునకువచ్చెను. ఇతఁడు యుద్ధమునందు గోకర్ణ కర్ణాటరాణకుల నోడించి 'రాణక' పదమును బొందెను. ఇతఁడు శ్రీపర్వతమున నివసించుచున్న పండితాచార్యరాణక శ్రీవావనదేవు నాశ్రయించి యతని కరుణవలన సర్వశాస్త్రములయందును ప్రావీణ్యమును సంపాదించెను. గురుదక్షిణగ పిప్పలండి, కొంవు అనుగ్రామములను వావనాచార్యున కొసగెను. కొన్ని నెలలు గడచినపిమ్మట సుప్రసిద్ధవిద్వాంసుఁడగు వావనాచార్యుని పుత్త్రుఁ డచ్చటికి రాఁగా, అతనిని సంతోషపెట్టుటకై శాసనికరాజపుత్త్రికగు సహదేవుని కుమార్తె సుగలదేవియు, మందభోగపరిభువగు రాణక శ్రీమానతుంగునిపుత్త్రి పంపాదేవియు, వారిపుత్త్రులగు అర్జున, నకుల, సహదేవులును, వారి బంధువర్గమును పై గ్రామములలోని పండితాచార్య హక్కులను సంరక్షించుట కొడంబడిరి. రాణి విగ్రహమహాదేవియు, పృథివీభూషణ ప్రచండులను నామె పుత్త్రులును, దేవభూషణ, భీమరాజాదులగుసోదరులును ఈయొడంబడికకు సాక్షులు. వారియందు శాసనికుఁడగు కలంపరీయు, పురోహితుఁడగు గణపతిసోమేశ్వరుఁడు మున్నగువా రుండిరి.

పై దొడ్డ శాసనమునసున్న ముఖ్య విషయమింతయే. ఇది కళింగదేశచరిత్ర రచనయందు మిక్కిలి సహాయకారి కాఁగలదు. నళరాజులు కర్ణాటకమునుండి కాలక్రమమున నెట్లు కళింగమునకు వచ్చినదియు పైవ్యాసము వల్ల కొంతవఱకును బోధపడఁగలదు. పూర్వగాంగులును, కళింగకదంబులునిట్లే కళింగమునకు వచ్చియుందురను నూహకు నళరాజులయుదంతము దోడ్పడుచున్నది.

---

* ఇక్కడ నిర్జింపబడిన గుట్టపుదళము కొంకణులదని చెప్పబడినది. క్రీస్తుశకము పదునొకండవ, పండ్రెండవశతాబ్దములలో కదంబవంశజులు కొందరుగోవాలోరాజ్యము చేసిరి. వారిదేశము కొంకణమే. కొంచమించుమించుగా అకాలముననే కళింగమునకూడ కదంబులున్నట్లు గంగ శాసనములవలన దెలియుచున్నది. ప్రాయికముగ నీకళింగకదంబులు గోవాప్రాంతముల నుండివచ్చి యుండవచ్చును. ఈశాసనములోని కొంకణ ఆశ్వికదళమనగా కదంబ ఆశ్వికదళమని మనమర్థము చేసికొనవలసునేమో. ఏలయన జయపురప్రాంతమునందలి నళరాజు నిజముగా జయించియే యున్నచో కళింగకదంబులనే జయించి యుండెననుట సమంజసముగ గన్పట్టును గాని, దూరమనసున్న కొంకణులను జయించెననుట యుక్తముగా నుండకపోవచ్చును.

కాకతీయులు : కళింగము.

మ. రా. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు.

ఓరుగల్లు రాజధానిగా ఆంధ్రదేశమును బరిపాలించిన కాకతీయులకును, గంగవంశ భూపతులచేత పరిపాలితమైన కళింగమునకును ఎట్టిసంబంధము కలదో ఇంతవరకెవ్వరును చర్చించి యుండలేదు. కాకతీయులు కళింగమును గూడ పరిపాలించియుండరా? కళింగగజపతులు కాకతీయ సామ్రాజ్యమున ఎప్పుడైన అధికారము నెఱపి యుండిరా? ఈవిషయములు ఇంతవఱకు చక్కగ పరిస్ఫుటముగాని రహస్యములుగనేయున్నవి. వీటికి సంబంధించిన యాధారములను సాధ్యమైనంతవరకు సేకరించి, వీటినిగుఱించి చర్చించుటయే యీ వ్యాసము యొక్క యుద్దేశము.

కాకతీయులకును, కళింగమునకును గల సంబంధమును గుఱించి చర్చించుటకు పూర్వము కళింగముయొక్క సరిహద్దులను గుఱించి యించుక తెలిసికొనవలసియున్నది. కళింగదేశమేది? దానిసరిహద్దులేవి, యనువిషయమున చాలయభిప్రాయభేదములుకలవు. తమ ఒరిస్సా దేశచరిత్రమున యమ్. యమ్. గంగులీగారు కళింగమునకుసరిహద్దులనిట్లు తెలిపియున్నారు. (౧) ఉత్తరమున వైతరణీనది (౨) దక్షిణమున గోదావరీనది (౩) తూర్పున బంగాళాఖాతము (౪) పశ్చిమమున ఒరిస్సాసామంతసంస్థానములు. ప్లీటుదొరగారుకూడ 'కర్ణాటకమును బరిపాలించిన పాలకవంశములు' అనుతమ గ్రంథమున మహానదీ గోదావరులకు నడుమ వ్యాపించియుండిన దేశము కళింగమనిచెప్పియున్నారు. ఉత్తరసర్కారులుకూడకళింగముననే చేరియుండినట్లు డాక్టరు భండార్కరుగారు తమ 'దక్కనుదేశ ప్రారంభ చారిత్రము' నజెప్పియున్నారు. రాప్సన్‌దొరగారు మహానది గోదావరీనదులనడుమనున్న దేశమే కళింగమని తమ 'ప్రాచీనహిందూదేశ' మను గ్రంథమున వ్రాసియున్నారు. కళింగదేశము యొక్క సరిహద్దులను గుఱించిఇట్లు అభిప్రాయ భేదములు చాలకలవు. పశ్చిమోత్తరపు సరిహద్దులవిషయము ఎటులున్నను, మనకుముఖ్యముగ గావలసినది కళింగము దక్షిణపుసరిహద్దును గుఱించియే. కళింగము గోదావరినది కంట వ్యాపించియుండెనా? లేదా? చాలమంది గోదావరినదివఱకు వ్యాపించియుండినట్లే చెప్పుచుండుటచేత మనమును అదిసరియైనదే యని ప్రస్తుతమంగీకరింతము. వ్యాసము ప్రధానముగ కళింగము సరిహద్దులనుగూర్చినది కాదుగనుక, ఈచర్చ యింతటితో కట్టిపెట్టి, అదియొకవేళ గోదావరినదివరకు గూడ వ్యాపించియుండెననియే నమ్మెదము. ఈనమ్మకమునకుగూడ మనకించుక ఆధారము లేకపోలేదు. క్రీ. శ. పదుమూడవశతాబ్దిలోనుండిన మంచనకవి తన కేయూర బాహుచరిత్రమున పిఠాపురము కళింగములోనిదిగనే వర్ణించియున్నాడు. అదియుగాక కళింగదేశమును పరిపాలించిన మాఠర వంశప్రభువైన వాశిష్ఠీపుత్రశ్రీశక్తివర్మమహారాజు రాజధాని పిఠాపురమే. ఈకారణములవలనగూడ పిఠాపురమునుంచి గలయుత్తరదేశమైనను కళింగములోనిదిగనే నిర్ణయింపవచ్చును.

కాకతీయుల శాసనములేవియు కళింగమున గనబడకపోవుట వలన దానికి సమీపప్రదేశమునందలి శాసనముల వలననే కాకతీయులకు, కళింగమునకు గల సంబంధమును

నిశ్చయింపవలసి యుండును.

కాకతీయుల మొట్టమొదటి శాసనము కళింగప్రాంతమున, అనగా గోదావరి మండలములోని దాక్షారామమున త్రిభువన చక్రవర్తి రాజరాజదేవర ౧౩ వ విజయరాజ్య సంవత్సరమున గాన్పించుచున్నది. ఇందు అన్మకొండ రుద్రిదేవుని ప్రెగ్గడ ఇనంగల బ్రిమ్మిరెడ్డి దాక్షారామ భీమేశ్వరునికి దీపదానము చేసినట్లు కలదు.[1] కాకతిరుద్రిదేవరాజు దే దాక్షారామమున మఱియొకశాసనముకలదు.[2] అది రాజరాజు ౨ [3] వ విజయరాజ్య సంవత్సరమునాటిది. కాకతి రుద్రిదేవరాజుల పెండ్లము దన్నమదేవులు భీమేశ్వరునికి దీపదానముచేసెనని యీశాసనము తెలుపుచున్నది. ఈరెండు శాసనములలోను శకవర్ష సంఖ్య లేకపోయినను, రాజరాజదేవని విజయరాజ్య సంవత్సరములు తెలుపబడి యుండుటచేత శకవర్షమును దెలిసికొనవచ్చును. పై శాసనములందు పేర్కొనబడిన రాజరాజదేవరు రెండవ కులోత్తుగుని యనంతరము చోళరాజ్యమును పరిపాలించినవాడు. శాసనములనుబట్టి యతడు శకవర్షము ౧౦౬౭-౧౦౬౮ లో సింహాసనమునకు వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. దీని ప్రకారము కాకతిరుద్రిదేవుని మొదటి శాసనము శ ౧౦౮౦-౧౦౮౧వ లోను, రెండవ శాసనము శకము ౧౦౮౦-౧౦౮౧ లోను వేయబడినవని తేలును. ఈ పై రెండు శాసనములునుగాక, ఈతని శాసనములు దాక్షారామమున మఱి రెండుకలవు. అందొకటి శకము ౧౧౦౧ నాటిది;[3] రెండవది శకము ౧౧౦౮ నాటిది.[4] ఇవి రెండునుగూడ భీమేశ్వరస్వామికి చేయబడిన దానములనే తెలుపుచున్నవి. అడప, దడప రుద్రదేవని శాసనములు మనకుదాక్షారామమున గాన్పించుచునే యున్నను, ఇప్పటి గోదావరీ మండలపు సరిహద్దుల కావలిదేశమున మాత్రము ఒక్కటియు గనబడదు. ఇన్ని శాసనములున్నను అవి యొక్కచరిత్ర విషయమునైన దెలియజెప్పుట లేదు.

ఈకాలమున వేంగిదేశమంతయు వెలనాటిచోళుల స్వాధీనమునను౦డెను. వెలనాటి చోళులకును, కాకతీయులకును గల సంబంధమెట్టిదియోమనకు తెలియదు కాని శాసనసహాయమున మనమీవిషయములు గొంతతెలిసికొనవచ్చును. పల్నాడు, సత్తెనపల్లి, గుంటూరు, తెనాలి, బాపట్ల, కొంతవఱకు నర్సరావుపేట తాలూకాలు—గుంటూరు మండలములోనివన్నియు—వెలనాటిచోళుల యధికారమునే దలదాల్చెను. ఈరీతిని గుంటూరు మండలమేకాక కర్నూలు, మండలములోని త్రిపురాంతకము వఱకు వారిరాజ్యమువ్యాపించియుండెననుటకు త్రిపురాంతకములోని వారిశాసనములే తార్కాణము. త్రిపురాంతకము వఱకు వ్యాపించిన వెలనాటి చోళరాజ్యమునకు కాకతీయరాజ్యము సరిహద్దుననున్నది. మొదటికాకతి ప్రతాపరుద్రుని శాసనములు త్రిపురాంతకమునను, తూర్పున గోదావరిజిల్లాలోనకూడ గనబడుటచేత, కాకతీయులు తమ రాజ్యమును ప్రాగ్దిశ విస్తరింపజేసికొనుటకై కాకతి ప్రోలరాజునండియో, లేక యాతనికొడుకగు మొదటి ప్రతాపరు

1. S. 1. 1 nsc Vol IV. no 1171
2. S. 1. 1 nsc Vol IV. no 1095.
3. Elliot's collection, 15-6-26, P 207.
4. S. 1. 1 nsc Vol IV. no 1155

దు౯ని కాలమునుండియో, ప్రయత్నింపుచు వచ్చిరనుటకు సందియము లేదు. ఈప్రయత్న ము కాకతి ప్రోలరాజు కాలముననే జరిగియుండ వచ్చును. కాని తండ్రికంటె కొడుకే ఎక్కుడ సాహసశీలుడనియు, తండ్రి వేసిన పునాదులను బలపఱిచి సామ్రాజ్యమును నిర్మించుటకు కొడుకే గొప్పప్రయత్నము చేసెననియు, శాసనములను బట్టి మనము నిశ్చయింప వచ్చును. ఈవిధమైన ప్రయత్నములలోనే కాకతీయులకు వెలనాటిచోళులకు నొకరికొకరికి శత్రుత్వ మేర్పడెను. ఇట్లనుటకు మనకొకయాధారముకూడ గలదు. వెలనాటి రెండవ చోడయరాజు(శ ౧౦౭౯—౧౧౦౩) శాసన మొకటి దాక్షారామమున గలదు.[5] అది శక వర్షము ౧౦౫౧ నాటిది. ఆశాసనము నందలి ప్రశస్తిలో చోడయరాజు "కాకతిప్రోల నిర్దహన" అని కీర్తింపబడి యున్నాడు. దీని ననుసరించి యతడు కాకతిప్రోలరాజును దహించినవాడు అని తెలుచున్నది. కాకతిప్రోలరాజు శాసనములు ఇంతవఱకు రెండుమాత్రమే తెలియవచ్చినవి. (౧)శకము ౧౦౩౭ నాటిది.[6] (౨) శకము ౧౦౩౫ నాటిది.[7] వీటిలో మొదటిశాసనమున నొక ప్రోలరాజు పేర్కొనబడెను. అతడితడగునా కాదా యని యించుక సంశయింపవలసి యున్నను రెండవది యాతని దగుట నిశ్చయము. ప్రోలరాజుకుమారుడైన మొదటి రుద్రదేవని మొదటిశాసనము శ ౧౦౮౦ నాటిదే.[8] రుద్రదేవరాజు ఎప్పుడు రాజ్యమునకు వచ్చినదియు మనకు నిశ్చయముగ దెలియదు. వెలనాటి చోడకు కాకతిప్రోలని దహించిన దెప్పుడో మనము నిశ్చయముగ జెప్పలేముకాని యాపని నాతడు యువరాజుగనుండినప్పుడో లేక, సింహాసన మెక్కిన మొదటిదినములలోనో, చేసియుండవచ్చును. వెలనాటిచోళులకును, ఓరుగంటి కాకతీయులకును ప్రోలరాజునాటినుండియు శత్రుత్వముండుటచేతను, వెలనాటిచోళ రాజ్యమైన దాక్షారామప్రాంతమున ప్రోలరాజు కుమారుడైన రుద్రదేవుని శాసనములు కాన్పించుచుండుటచేతను ఆప్రాంతమునకు రుద్రదేవరాజు దాడివెడలియుండుననియే యూహింపబడగియున్నది. ఈప్రాంత మంతయు నీతడు జయించినందువలననే ఈతని రాజ్యమునకు దూర్పుదిశను లవణజలధియే సరిహద్దయ్యెను. ఈతనిరాజ్యవిస్తృతి అనుమకొండ శాసనమున నిట్లు తెలుపబడినది.

> రాజ్యం ప్రాచ్యాం లవణజలధే స్తీరపర్యన్తమస్య
> శ్రీశైలాన్తం ప్రచరతిసదా దక్షిణస్యాం సమగ్రం
> ప్రాతీచ్యాన్తా కటకనికటస్థాయనీ రాజ్యలక్ష్మీః
> కౌబేర్యాశాతవిలసితా మాల్యవన్తం ప్రవేదే

శకము ౧౧౦౮కి పిదప రుద్రదేవని శాసనములు గోదావరిమండలమున గానరావు. ఈ శాసనములవలన కాకతీయులు కళింగము సరిహద్దులవఱకు వచ్చిరని స్పష్టపడుచున్నను, కళింగముపైని దండెత్తిరో లేదో, తెలియుటలేదు.

మొదటి ప్రతాపరుద్రుని యనంతరము రాజ్యమున గొంత సంక్షోభము కలగెను. మహాదేవచక్రవర్తి రాజ్యభారమును వహించెను. ప్రతాపరుద్రుడు గతించిన సంవత్సరమేదో, ఆతని సోదరుడు మహాదేవరాజు రా

5 S. 1. 1. Vol IV. no 1242.
6 Ep. coll. 316-1915. Vol
7 Ep. Ind. Vol IX, P 256.
8 S. 1. 1. Vol IV. no 1107.
9 Ind. Ant, Vol XI,

జ్యమునకు వచ్చిన సంవత్సర మేదో, మనకు స్పష్టముగ దెలియదు. శకము ౧౧౧౭ వఱకు మొదటిరుద్రదేవుడు రాజ్యము చేయుచుండినట్లు శాసనముల నిదర్శనము కలదు.[10] గణపతిదేవచక్రవర్తి యొక్క ౨౨వ విజయరాజ్యసంవత్సరము శకవర్షము ౧౧౪౨ అయినట్లు ఆతనిత్రిపురాంతకము శాసనము[11]వలన దెలియుచుండుట చేతఅతడు శకవర్షము ౧౧౨౦లో సింహాసన మెక్కినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున శకవర్షములు ౧౧౧౭, ౧౧౨౦ల లోపుననే మొదటిరుద్రదేవుడు కాలముచేయుటయు, ఆతనివెనుక మహాదేవరాజు సింహాసనమెక్కి కొంతకాలము రాజ్యముపాలించికాలవశుడగుటయుసంభవించినట్లు తెలియదగియున్నది. మహాదేవరాజు మూడునాలుగు సంవత్సరములకంటెఎక్కువ కాలము రాజ్యముచేయలేదు. మొదటి రుద్రదేవుని మరణానంతరము కాకతీయసామంతులు కొందరుతిరుగబడి దేశము సల్లకల్లోలముకావించిరని పాలంపేట శాసనములోని[12] యీక్రిందిశ్లోకమువలన దెలియుచున్నది.

శ్రీమద్రుద్రనరాధిపే రిపుమహీపాలాద్రి వజ్రోదివమ్ యాతే కాకతి నాథభోగ్యవిలసత్ పృథ్వీకరాకర్షణే సంభ్రాంతాః సముత్థితాః సరభసంన్యైః క్ష్మాపాలకాః యే◡◡—రణాంగణేషు విజితా విఖ్యాతః [విక్రాం] తినా॥

మహాదేవరాజు రాజ్యముకూడ ప్రశాంతముగ నుండినట్లుగనబడదు. కాకతీయులకును, యాదవులకును యుద్ధములు జరుగుచుండెను.[13] ఈకారణమువలన సమయము కనిపెట్టినవారై ప్రాగ్దేశములనున్న మండలికులు స్వాతంత్ర్య పతాకము లనెత్తిరి. వీరినందఱిని జయించి రుద్రదేవుని సామ్రాజ్య సంస్థాపన ప్రయత్నమును సఫలముచేసి రాజ్యమును, తాతతండ్రుల పేరుప్రతిష్ఠలను, గాపాడవలసిన భారము గణపతిదేవునిపై బడెను. రాజ్యమున కంటకములవలె నున్న యీ మండలికులను జయించుటకు పూర్వము గణపతిదేవుడు చుట్టుపట్టులనున్న సామంతులుకొందఱితో సంబంధబాంధవ్యములుచేసి తనస్థితిని, రాజ్యమునుకట్టుదిట్టముచేసికొనెను.[14] రాజ్యము నీరీతినికట్టుదిట్టము చేసికొనినపిదపఆతడుపూర్వదిగ్విజయ యాత్రసాగించెను. శకవర్షము ౧౧౦౮కి తరువాతదాక్షారామమునగానవచ్చు మొదటి కాకతీయశాసనము శకము ౧౧౩౮ నాటిది. ఇది 'కాకతిరాజ్యసమర్థ' డని బిరుదందిన రేచర్లరుద్రరెడ్డి సామంతుడు రాజ

10 ఆంధ్రపత్రిక, సారస్వతానుబంధము, రుధిరోద్గారి, భాద్రపదమాసము

11 Ep. coll. 196-(1905.)

12 Hyderabad Archaeological Series, No. 3, P 4, Verse 21.

13 Historical Sketches of the Ancient Dekkhan K. V. S. Aiyer. Bhandarkar's Early History of the Dekkan.

14 వెలనాటిని జయించి గణపతిదేవుడు జాయపనాయకుని వశపఱచుకొని, అతనిసోదరీమణులైన నారమ పేరమలను వివాహమాడి, జాయపనాయకుని తనగజసైన్యమున కధిపతిం గావించెను. EP. Ind. Vol III. P84 గణపతిదేవుడు తన సోదరి మేలాంబికను నాతవాటివిషయాధిపతియైన బుద్ధరాజు కొడవకొడుకగు వక్కడిమల్లరుద్రునికిచ్చి పెండ్లిచేసి, నాతవాటి రాజులతో బంధుత్వము నెఱపెను. (EP. coll 204-1903) ఇందువలననే నతవాటి రుద్రుడు గణపతి మఱంది యని శాసనముల పేర్కొనబడెను. EP. Ind. Vol IV p 159. Text line 8). ఇట్టి సంబంధములమూలముననే గణపతికూతురు గణపాంబ అమరావతి ప్రభువయిన కోటకేతరాజు భార్యయయ్యెను. (EP. Ind. Vol III. P 94). కోట్ట కొడవకేతరాజు భార్యలలో, కాకతివంశపు నాగమయుకతె (EP. coll, 261, 262 — 1897)(ఆ సయీ నాగమకును గణపతికిని బంధుత్వ మున్నదో లేదో?)

నాయకునిది. ఇందువలన రాజనాయకుని సైన్యాధిపత్యమున కాకతీయవాహినికళింగ ప్రాంతములను జయించినట్లు తెలియుచున్నది. గణపతిదేవుని ఉప్పరపల్లి శాసనము[15] కూడ పై విషయమును ధ్రువపఱుచు చున్నది. అందు శేచర్లరుద్రునకు ప్రధానిమైన రాజనాయకు డిట్లు కీర్తింపబడి యున్నాడు.

కులతిలకుడు వసుధామర
జలధి సుధాకరుడు శేషజన నుతచరితుం
డలఘుడు రిపుతరుదావా
నలుడనగా బరగై రాజనాయకుడుర్విన్॥

ఈతని విజయములు పై నుడివిన శాసనమున ఇట్లు వర్ణితములై నవి.

“బొక్కెరలోని వీరభటావలి వధించి గోధుమ
ఱాతి తలడొంచి ఉదగిరి సాధించి పడి రాయ
నిం దోలి దక్షారామ భీమేశ్వర దేవరక క్షయ
దీపంబులు నిల్పె...”

బొక్కెర అనునది గంజాంజిల్లా ఆస్కా తాలూకాలోని బొక్కెరయని శాసనపరిష్కర్తలు వ్రాసియున్నారు. వారు ఉదయగిరిరూపాంతరముగనున్న ఉదగిరిని నెల్లూరు మండలములోని ఉదయగిరిగ గుర్తించి యున్నారు; కాని యది పొరపాటగునేమో? ఇదికూడ విశాఖపట్టణమండలములోనిదిగాని, గంజాంమండలములోనిదిగాని,యగునని నాయూహ. ఉత్తరమున కళింగక్షైత్రయాత్రకువెళ్ళి బొక్కెరను, ఉదయగిరినిజయించి తిరిగి దాక్షారామము వచ్చి, భీమేశ్వరునికి అక్షయదీపంబులు నిల్పి, రాజనాయకుడు పిదప ఓరుగంటికి మఱలిపోయెననుటయే సమంజసముగ గన్పట్టుచున్నది. జయించినట్లు తెలుపబడిన రాజులై నను ఎవరో, ఎక్కడివారో, తెలిసికొనుట కవకాశము లేనందున వారి మూలమునన్నైనను స్థలనిర్దేశము చేయుటకు వీలుకలుగుటలేదు. ఎట్లయిననేమి, ఈశాసనాధారమున కాకతీయులు కళింగమును జయించిరని నిశ్చయింపవచ్చును. పైనుడివినదే గాక కాకతిగణపతిదేవుని కళింగయుద్ధములను బేర్కొను శాసనము లింకను గలవు.[16] గణపతిదేవుని మోటుపల్లిశాసనమున[17] గూడ అతడుకళింగముపై దాడివెడలినట్లు సూచించునీక్రిందిశ్లోకము కలదు.

కందూలాఖండ వైరావణ కటకరణత్ఘోషసంభ్రాంత
భృంగీ సంగీతాకల్పకల్ప ద్రుమవనవిటప వ్రాతదో
లాధి రూఢాః గాయంగాయం రమతే సురపుర
సదృశో విక్రమం యస్యతాదృ క్సం గ్రామారంభ
లం బాపటహరవదురాతంకతామ్యత్కళింగం॥

గణపతిదేవుని ఏకామ్రనాథ శాసనమున[18]

యదుదయకృత చేతోరింథణ స్సింహణో య
చ్ఛటుల సుభటఘాటీ దత్తభంగః కళింగః
అపిచయ దుపసేవాజీవినో లాటగౌడా
గణపతినృపతేః కః శ్లాఘతే విక్రమాయ॥

అని కలదు. ఇదియు కళింగవిజయసూచకమే. గణపతిదేవుని పాఖాలశాసనములో[19] కూడ

కాశీనాథః కలింగః శకధరణి పతిమ్మాళలవః కేర
ళేశస్తామ్మాణో హూణభూపః కురుపతి రరిమర్దాధి
పో మాగధేశః నేపాళశ్చోళ పృథ్వీపతిరితి విజితా
న్గ్రణో రాజవర్గాన్ నామగ్రాహంగృహీత్వాసదసి
సదసి యద్దర్శ కాదర్శయంతి॥

అని కళింగవిజయసూచన కలదు. కాని కాశీనాథ, శకధరణిపతి, మాళలవ, కేరళ, కురుపతి, మాగదేశమునేపాళాధిపతులను,అందఱిని వరుసపెట్టి జయించినట్లుండుటచేత ఈవిజయ

---

15 Hyderabad Archaeological Series, No. 3, P 16.
16 EP. Ind. Vol III. P 84; Ind. Ant. Vol XXI, P 188.
17 EP. Ind. Vol XII. P 188 18 Ind. Ant. Vol XXI, P 197.
19 Hyderabad Archaeological Series. No 4, P 5.

ములని చెప్పుకొనబడిన వన్నియు వట్టిబూటకములుగనే పరిగణింపవలసి యుండునను టకు సందియము లేదు. అయినను తుమ్మాణ, కళింగములు సరిహద్దు రాజ్యములగుటచే నిందు రవంతయేని సత్యముండకపోదని యనుమానింపవచ్చును. ఇదియు నంగాక, ఒడ్డాది మత్స్య వంశజుడైన అర్జునదేవని 'దిబ్బిడ' తామ్రశాసనమున వీరవల్లి తాలూకాలోని 'దిబ్బిడ' గ్రామము సరిహద్దులలో 'కాకతిఖండి' అను నది, యొకసరిహద్దుగ దెలుపబడినది. అది గ్రామమో యేమో? ప్రాయికముగ కళింగమున ఆసరిహద్దువఱకు అనగా విశాఖపట్టణమండలములోని వీరవల్లి తాలూకావఱకు కాకతీయ రాజ్యము వ్యాపించి యుండెనేమో! రాజనాయకుని దాక్షారామ శాసనము శకవర్షము ౧౧౩౮ నాటిది. గనుక కాకతీయులకు కళింగ విజయము అంతకుపూర్వమే సంభవించినదని చెప్పవచ్చును. కాకతీయులు కళింగమును జయించి పరిపాలించిరనుటకు పూర్వోదాహృతోదాహరణము లన్నిటికంటెను బలవత్తరమైన మఱియొక ప్రమాణముకలదు. కొలని గణపతిదేవుని 'శివయోగసారము' న, ఇందులూరి పెదమల్లవిభుని కుమారుడైన సోమమంత్రి కాకతి గణపతిదేవునికి ప్రధానమంత్రియనియు, దండనాథుడనియు, ఇతడు ఓరుగంటికి దూర్పుభాగమున నుండెడి దేశములను మాత్రమే కాక కళింగములోని భూములను గూడ జయించెననియు, నిట్లు వర్ణింపబడియున్నాడు.[20]

> ఇలబవరుసైన్యముల్ గొలువ సేకశిలాపురి తూర్పు
> దిక్కునం గలపు భూములెల్ల గొని గర్వముమై..
> . ౮ . మండలీకులనవలీల దోలి నురిగోగుల నా
> డును గొల్చివీడు నా వెలసిన దుర్గమున్గొనుచు శే
> మె గౌతమిదాటి యిమ్ములన్॥
> మాడియు రెండుంగొని యూ
> డాడెడి పన్నెండు మన్నియముల నొడిచితా
> నాడె కళింగియ సీమను
> గూడిన భువిగొనియె సోమసుల ముఖ్యుడాగిక్క
> లీలగొలనిమండలీకుల వెలదోలి
> గొలనివీడు దాను గొనుటజేసి
> కాకతీశుడైన గణపతి యండను
> కొలని సోముడనగ వెలసె జగతి॥

సోమమంత్రి కళింగమును జయించుటే కాక కృష్ణాగోదావరీనదుల నడిమి దేశమును కొలనినాయకులచేపరిపాలితమగు దానినికూడ జయించినట్లు పైపద్యములవలన దెలియుచున్నది.

ఈ కాలమున కాకతి గణపతిదేవునికి సమకాలికులై కళింగమును బరిపాలించుచుండిన గంగ వంశపురాజులు ఇరువురు కలరు. (౧) మూడవ అనంగ భీమదేవు. ఇతడు మన్మోహన్ చక్రవర్తిగారి పరిగణనము ప్రకారము శకవర్షము ౧౧౩౩ మొదలు ౧౧౬౦వఱకు పరిపాలించెను (౨) అతనికొడుకైన మొదటి నరసింహదేవు చక్రవర్తిగారి పరిగణనమునను సరించి యితడుశకవర్షము ౧౧౬౦ మొదలు ౧౧౭౬ వఱకు పరిపాలించెను. కాకతీయులు కళింగముపై దండెత్తి జయించుటకు వీరిరువురిపరిపాలనకాలమే చాలయుక్తముగనుండెను. ఏలయన ఉత్తరహిందూస్థానమున కంతకు సంభవించిన మహమ్మదీయ విప్లవోపద్రవము ఈయనంగ భీమదేవునియొక్కయు, ఈతని తండ్రి రాజరాజుదేవు యొక్కయు, కాలముననే సంభవించెను. బఖ్తియార్ ఖిల్జీ ప్రాపక ప్రోత్సాహములవలన మహమ్మదీయులు ఉత్తర పుతట్టునుంచి కళింగ గంగవంశపురాజ్యము

20 శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారి వ్యాసము : అన్నయదేవుడు: వితచరిత్రాంశములు. సుభాషి, సం ౧. పుట ౨౫.

నెదుర్కొనుచుండిన కాలముననే కాకతీయులు ఉత్తరముగ దమ రాజ్యమును కళింగమున వ్యాపింపజేసుకొనుచుండిరి. ఈమూడవ యనంగభీమదేవు కాలమునను; అతనికుమారుడు మొదటి నరసింహదేవు కాలమునను గూడ మహమ్మదీయ సేనావాహిని తడవతడవకు సముద్రపు పొంగువలెవచ్చి; కళింగోత్తరభాగముపై ప్రవహించి దానిని ముంచెత్తుచునే యుండెను. మహమ్మదీయులతోడి యాపోరాటములలో వారిని జయించి కొంచెము విశ్రాంతిగైకొని తేరుకొన్నమీదట గంగవంశ భూపతులు వేంగీదేశముపై దృష్టిమరల్చిరి. ఈ కాలమున అనియంకభీముని శాసనములు రెండు దాక్షారామమున గాన్పించుచున్నవి. అందొకటి శకము ౧౧౪౭ నాటిది.[21] రెండవది శకము ౧౧౪౪ నాటిది.[22] మొదటిది అనంగభీముని దండాగ్రేసర వల్లభుడును, ఖడ్గసింహుని అగ్రపుత్రుడును అయిన "శ్రీమజ్జెస్రాజ"కుని ధర్మశాసనము. రెండవశాసనము చెడిపోయినది. ఇందు రాజరాజు కుమారుడును, పాదప ప్రియరావుతాఖ్యుడును అగు "అనిక్కభీముడు" (అనంగ భీముడు లేక అనియంకభీముడు) పేర్కొనబడియున్నాడు. అటుపిదప దాక్షారామ భీమేశ్వరునికి చేయబడిన దానమును వర్ణించుసందర్భమున కొన్నియక్షరములు పోయినవి. తరువాత "... ...స్రజకేన, ద్రుతజితవిలస ద్వేంగిభూమండలేన అనికలంక. అంతటితోనీశాసనముముగియును. అనియంకభీముని దండాగ్రేసరవల్లభుడు "జెస్రాజకు"డని మనకు దెలియునుగనుకను, శకవర్ష కాలముకూడ మొదటి శాసనకాలమునకు సమీపమున నుండుటచేతను రెండవశాసనమందలి "..స్రజకేన యనునది "జెస్రాజకేన" అని యుండదగునని నానమ్మకము. తరువాతి "ద్రుతజితవిలస ద్వేంగీమండలేన" అనునది "జెస్రాజకు"నకు విశేషణము. ఈవిశేషణము ననుసరించియే అనియంకభీముడు వేంగీ మండలమును మరల కాకతీయులనుండి జయించెనని నిశ్చయింపవచ్చును. దక్షిణకళింగమునే కాక అనంగభీముడు వేంగినిగూడ కాకతీయులనుండి జయించెననుటకు ఈశాసనములే మనకాధారములు.

కాకతిగణపతిదేవని ప్రధానియైన మల్లల హేమాద్రిరెడ్డియొక్కయు, కాకతి గణపతిదేవ రాజుల గజసాహిణియు అనుంగు అయిన జాయపనాయకుని యొక్కయు, శాసనములు దాక్షారామమున వరుసగా శకము ౧౧౪౯ లోను,[23] శకము ౧౧౮౪ లోను,[24] మనకు కాన్పించుచున్నవి. వీటిమూలమున వేంగివైపు కాకతీయుల యుత్తరపు సరిహద్దు సురక్షితముగ నుండలేదనియు, స్థానికులైన సామంతుల వలననో, లేక కళింగాధిపతుల వలననో, వారి మండలికులవలననో, కాకతీయుల యుత్తర రాజ్యమునకు ఉపద్రవము సంభవించుచునే యుండెననియు, ఆకారణముననే కాకతిగణపతి మహాప్రధాని మల్లల హేమాద్రిరెడ్డియు, అనంగుజాయపనాయకుడు నిటురావలసివచ్చెననియు; వారి శాసనములు దాక్షారామమున గనబడుటకు ఆప్రాంతపు 'కల్లోలము'లే కారణములై యుండుననియు; ఊహింపదగియున్నది (ప్రాయికముగ, కాకతీయరాజ్యమిట్టి విపత్పరంపరలకు లోనైన కాలముననే

21 S. I. I. Vol IV. No 1360. 22 S. I. I. Vol IV. No 1252
23, S, I, I, Vol IV. No 1339 24. S, I, I, Vol IV, No 1045

కావచ్చును, పాండ్యదేశాధిపతియైన జటావర్మ సుందరపాండ్యుడు విక్రమించి, కాకతీయ సామంతులను కంచినుండి తరుమగొట్టి దానిని స్వాధీన పఱచుకొనెను. ఈకాలముననే గణపతి దేవచక్రవర్తి పాదపద్మారాధకుడైన కాలపనాయకుడు వేంగీవిషయమునకు అధిపతిగ నియమితుడయ్యెను. శకవర్షము ౧౧౭౭ నాటి ఆతని యొకశాసనమున[25] అతనికి 'వేంగీ విషయాధినాథ' యను బిరుదముండుటయే యిట్టి యూహ కెడమిచ్చుచున్నది.

కాకతి గణపతి దేవచక్రవర్తి శకవర్షము ౧౧౮౧ లో కాలగతినొందెను ఆతనియంత్య కాలమునను, ఇంచుక అనంతరమును గూడ కాకతీయ సామంతులు అవస్యవనోద్భవులైన మహారాజ సింహాదులు వేంగీవిషయము కళింగ గంగభూభుజులకు వశముగాకుండ దానిని గాపాడుచునే వచ్చిరి. వీరిశాసనములును[26] దాక్షారామమున శకవర్షము ౧౧౮౪ ప్రాంతముల గానవచ్చుచునే యున్నవి.

గణపతిదేవచక్రవర్తి యనంతరము ఆతని కూతురు ఓరుగంటిసింహాసనము నధిష్ఠించెను. కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు మఱల శత్రువుల వలన ఉపద్రవము సంభవించెను. ఈసమయమున కాకతీయమండలికులుకూడ గొందరు తిరుగబాటుచేసిరి. దక్షిణదిశనుండి కాకతీయ సామ్రాజ్యమును పాలించుచుండిన కాయస్థకులాన్వయులును, బ్రహ్మరాక్షస గండబిరుదాంచితులునైన జన్నిగ దేవమహారాజు, త్రిపురాంతకదేవ మహారాజు, అంబదేవ మహారాజు మొదలైనవారు రుద్రమదేవి యధికారమును ధిక్కరించి స్వాతంత్ర్యధ్వజమును బ్రతిష్టించిరి. వీరు తమ శాసనములందెచ్చటను తాము రుద్రదేవ (రుద్రమదేవి) పాదపద్మారాధకులమని చెప్పుకొని యుండలేదు. ఇదియేసమయమని కంచిని జయించిన జటావర్మసుందర పాండ్యుడు మహారాజసింహుని గూడ లోబఱచుకొని, యాతని మైత్రిసంపాదించుకొని, ఆంధ్రదేశముపై దాడివెడలి విక్రమసింహపురమున (నెల్లూరు) వీరవిజయాభిషేకము గావించుకొనెను.[27] సుందరపాండ్య మహారాజసింహులు నెల్లూరికు త్తరమున కృష్ణానదీతీరము వఱకుగల దేశమునుకూడ జయించిరని చెప్పుటకు దగిన యాధారములు లేవు గాని, నెల్లూరివరకుగల దక్షిణాంధ్ర దేశము వారి స్వాధీనమయ్యెనని చెప్పుటకు సంశయము లేదు. కృష్ణానదీ ప్రాంతములనున్న కాకతీయమండలికులు-గుంటూరువారుకూడ-విప్లవపు బావుటాల నె త్తియుందురు వీరు భారద్వాజగోత్రులు, ఖట్వాంగధ్వజులు, కాంచీపురవరేశ్వరులు, కదువాయ పఱఘోషణులు, పల్లవకులతిలక పదాంబుజసేవితులు. గణపతి దేవచక్రవర్తి కాలమున వీరు అడగియుండి, యాకాకతిమార్తాండు డస్తమించిన వెనుక వీరును, స్వాతంత్ర్య ప్రయత్నముల దగిలియుందురు. ఈకారణమునంజేసియే యైయుండును, రుద్రమదేవి సేనానులు వీరిపై దృష్టిమరల్చిరి. కాకతి గణపతిదేవచక్రవర్తి యంత్యకాలమున నుండిన గుంటూరిమండలికుడు నాగదేవరాజు. రుద్రమదేవియొక్క సకల సేనాధిపతి పట్టసాహిణియైన పడికము

25. S. I. I. Vol IV. No 602
26. S. I. I. Vol IV. Nos 1341, 1342 A 1342-B.
27. శ్రీ యస్. వెంకటరమణయ్యగారి ఛాన్యకటకము; కొప్పెఱుంజింగడు-భారతి సం||౧౨ ౪-౫ పుట-౪౮

భాప్ప దేవనికి ఆతని త్రిపురాంతకము శాసనమున[28] 'గోదావరీతీర సమరగాండీవి' యనియు, 'గొంటూరి నాగదేవతల గొండుగండ' యనియు, 'కళింగమండలిక ధాటీసమర్ధరాయకువరు తొండపాడి రాయకు వరు పడి ఘూణమల్ల' యనియు, 'కాకతీయగణపతి దేవమహారాజదివ్య శ్రీపాదపద్మారాధక'యనియు బిరుదములుకలవు. రుద్రమ దేవిసింహాసన మెక్కి నరెండవయేట, అనగా శకవర్షము ౧౧౮౩ లో వేయబడిన శాసనముననే యవి యన్నియు గనబడుటచేత, గోదావరీతీర ప్రాంత మెంత సంక్షుభితముగ నుండినదియు మనము దెలిసికొనవచ్చును. అదియునుంగాక ఈకాలమున కళింగమండలికు లాప్రాంతమును కలవరపఱచుచుండినట్లు తెలిసికొనుటకుగూడ ఆశాసనముననే సూచనలుకలవు.

కాకతీయసామంతుల శాసనములు దాక్షారామమున శకవర్షము ౧౧౯౧ వఱకు గానవచ్చుచున్నవి. ఈప్రాంతమున శకవర్షము ౧౧౯౬ ప్రాంతమున కళింగ గంగవంశప్రభువైన గజఘటాపతి మొదటి భానుదేవుని యొక్కయు, కళింగమండలికులైన చాళుక్య విజయత్రిలోక, ఒడ్డాది అర్జునదేవుల శాసనములు [29] గాన్పించుచుండుటచేత వీలుచిక్కినప్పుడెల్ల కళింగ మండలికులును, దేశాధిపతులును గూడ కాకతీయ భూపతులకీ ప్రాంతమున గొంతయలజడిని కలిగించుచునే వచ్చినట్లు మనము విశ్వసింపవచ్చును. పైనుడివిన వీరిశాసనములన్నియు శకవర్షములు ౧౧౯౬, ౧౧౯౭, ౧౨౦౯ నాటివి. ఈయలజడికాలమున విక్రమ పౌరుషములు నెఱపి పేర్ప్రతిష్టలం బడసినవారు కొందఱుండిరని కాకతీయ శాసనములు తెల్పుచున్నవి. రుద్రమదేవి సామంతులలో పోతినాయకుడొక్కడు. ఇతనికి సూరప, పోతయ, మారయ అను కొడుకులుకలరు. వీరందఱును కళింగగజపతులతోడి యుద్ధములందు విజయమునొంది సుప్రసిద్ధులైనవారలే. పోతయ, మారయలిరువురికి 'కటకము' నాశనముచేసిన వారనియు, గజపతియను ఏనుగుకు సింహమువంటి వారనియు, బిరుదములు కలవు. ఈబిరుదములను పేర్కొను శాసనము[30] శకవర్షము ౧౧౯౯ నాటిది. అందువలన వారీయలజడి కాలమున సామ్రాజ్యమునకు జేసిన సేవవలననే వారికీ బిరుదగౌరవము లభించినట్లు విశ్వసింపవలసియుండును. ఈయలజడికాలమున సామ్రాజ్యమును రక్షించినవార లితరులిక నెవ్వరును లేరనికాని, ఇకనెవ్వరు నటువంటి వీరకృత్యములు జరుపలేదనికాని, భావింపరాదు. ఈకాలమున నిట్టి బిరుదములతో శాసనములవలన దెలియవచ్చినవారు వీరేయగుటవలన వారేయచట పేర్కొనబడిరి. ఇంకను ఇట్టివారు సామ్రాజ్య సంరక్షకులుండక పోలేదనుటకు నేనుబ్రకటించిన పులిదండి శాసనమే[31] తార్కాణము. ఇది శకవర్షము ౧౨౧౧ నాటిది. ఇందలి దాతయైన నల్లపనాయుని పోలినాయునికి 'పాణ్యాంధాళరాయ ధూమకేతు', 'కాళవరాయ దిశాపట్ట', 'సేవణరాయ లవణి పాంచణు(?,) ఒడ్డియ రాయ మాన మర్దన' మొదలైన బిరుదములుకలవు. కళింగ గంగ వంశభూపతియే యాబిరుదములలో 'ఒడ్డియరాయ' డని పేర్కొనబడియున్నాడు. కళింగ

28 Ep. colln. 194 of 1905. 29 S. I. I. Vol. IV. Nos. 1034, 1162, 1368, 1373.
30 Ep. colln. 333 of 1915. 31 ఆంధ్రపత్రిక. సార్వజిత్తను ఔధము, దుందుభికార్తిక బహుళ.

గంగవంశజుల రాజ్యము ఒరిస్సాకంట వ్యాపించియుండినందున ఓఢ్ర దేశమునకుగూడ వారే యాకాలమున ప్రభువులుగ నుండిరి. ఈకారణముననే కళింగభూనేత 'ఒడ్డియరాయడు' నాబరగెను. ఒడ్డిరాయడన్నను, గజపతియన్నను, ఒక్కడే. రుద్రమదేవికి సమకాలికులై కళింగమును పాలించిన నృపాలురు ఇగువురుకలరు. (౧) మొదటి నరసింహదేవు కుమారుడైన మొదటి భానుదేవు (చక్రవర్తిగారి పరిగణనముప్రకారము శకము ౧౧౭౬ మొదలు ౧౨౦౦-౧ వఱకు). (౨) మొదటి భానుదేవు కుమారుడు రెండవ నరసింహదేవు (చక్రవర్తిగారి పరిగణనము ననుసరించి శకము ౧౨౦౦-౧ మొదలు ౧౨౨౭-౨౮ వఱకు). మారయపోతయ, లిరువురు నాశనముచేసిన 'కటకము' కళింగ గంగవంశమువారికి రాజధానిగనుండిన "కళింగనగరి కటకము" కావచ్చును. ఈసంక్షోభమును, ఉపద్రవమునుజూచి, రుద్రమదేవి 'రాజబంధువు'[32] లనదగిన ఇందులూరి యన్నయదేవుని, కొలని రుద్రదేవుని ఈప్రాంతముల నధికారము నెఱపబంపెను. ఓరుగల్లు మొదలు సింహాద్రివఱకు గలభూమిని వీరు పాలించిరి. శివయోగసారమున వీరిరువురు నిట్లు వర్ణింపబడి యున్నారు.

సీ॥ మొగి నోరుగంటి తూర్పుగవని మొదలుగా
సింహాద్రిసీమగా క్షితిభరించె।
హరులు పన్నెండువేలంతియ రౌతులు
పంచలక్షల కాల్బలము నేలె;
నాట్వాలు శూల (ఖడ్గములుగొని?) కాళింగ
పతియైన గజపతి బాఱదోలె।
(నునురుబాదోరు గొల్లెన?) చుట్టుముట్టి యె
క్కువలీల దాని కీల్కోటగాడె।
నేపుమై పంచపాండ్యుల రూపుమాపె
యోల చెర్లాదిగా భూమి లీలగొనియె
కొలని రుద్రుడుదాను నిశ్చలత (గను)
నిందులూరి యన్నయదేవ హీనబలుడు॥
చండభుజ బలుండు సంచెటనారాయ
ణుడు కలియుగభీము నుతయశుండు
ఘనుడు మండలీక ఘంటానిసాద వి
ఖ్యాతు డిందులూరి యన్నవిభుడు॥
అనఘచరితుడు కొలని రుద్రావనీశు
డఖిల జనులును వినుతింప నచలమహిమ
జెలగి యేకశిలాపురి సింహధర
పరిమితాంతర భూభాగ భరముదాల్చె॥ 33

కొలని రుద్రదేవునికి 'కాళింగరాయవిభాళు' డనికూడ బిరుదముండినట్లు శివయోగసారము తెలుపుచున్నది. అప్పటినుండి యీ ప్రాగ్దేశమంతయు, కాకతిప్రతాప రుద్రావనీశుని పరిపాలనము కడపటివఱకు కాకతీయుల క్రిందనే యుండెనని చెప్పవచ్చును. సింహాచలమునకు దక్షిణముననున్న కళింగభాగము కాకతీయుల క్రిందనుండినను లేకపోయినను వేగిదేశము మాత్రము వారిక్రిందనే యుండెననుట కాధారములు కలవు.

కొలనిరుద్రదేవు, ఇందులూరి అన్నయదేవు లిరువురు రుద్రమదేవి, రెండవప్రతాపరుద్రుల కాలమున నుండి, కాకతీయసామ్రాజ్యమును రక్షించుచుండిరని శివయోగసారమువలన దెలియుచున్నది. ఈ యిరువురు రమాత్యులశాసనములును గూడ మనకు గాన్పించుచున్నవి. ఇందులూరి అన్నయదేవునిచె

32 సుభాషి, సం ౧. పుట ౭౫.

33. శివయోగి సారములోని యీపద్యములన్నియు శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు 'సుభాషి'లో వ్రాసిన వ్యాసము నుండియే గైకొనబడినవి.

రెండుశాసనములు కలవు. (౧) త్రిపురాంతక ములోనిది: శకము ౧౨౧౩ నాటిది.[34] (౨) దాక్షారామములోనిది: శకము ౧౨౧౫ నాటిది.[35] కాలని రుద్రదేవుని శాసనములు కూడ గలవు ఈ శాసనముల ననుసరించి యితడు ప్రతాపరుద్రుని కాలమున క్షయ సంవత్సరమునకు సరియైన శకవర్షము ౧౨౪౮ వఱకు ఉండినట్లు తెలియును.[36] శాసనముల ననుసరించియు, వాఙ్మయము ననుసరించియు వీరు మహాప్రధానులై పేర్వడసి ప్రాగ్దేశము ను బాలించుచుండిరని స్పష్టమగుచున్నది.

కాకతీయులకును, కళింగమునకును గల సంబంధము నింతవఱకు సప్రమాణముగ నిరూపించియున్నాను. తుదకీ వ్యాసమువలన తేలునట్టి సారాంశ మిది:

(౧) కాకతీయులకును, కళింగమునకును సంబంధము కలదు.

(౨) కృష్ణా, గోదావరీ మధ్యస్థితమైన దేశమును స్వాధీనపఱుచుకొన నుభయులును బ్రయత్నించు సందర్భముననే కాకతీయులకును, గజపతులైన కళింగ గంగవంశజులకును సంఘర్షణము కలిగెను.

(౩) కాకతీయుల కళింగదండయాత్రలు కాకతి గణపతిదేవు నాటినుండియే ఆరంభమైనవి.

(౪) కాకతీయులు కళింగమును ఆస్కా (గంజాంజిల్లా) పర్యంతము జయించిరి.

(౫) కాని, జయింపబడిన కళింగభాగము స్థిరముగ కాకతీయాధికారమున నుండలేదు.

(౬) అయినను, సింహాద్రిపర్యంతముగల కళింగదేశము—మధ్యమధ్య పట్టువదలి జారి పోవుచు వచ్చినను—కాకతీయ రెండవప్రతాపరుద్రుని పరిపాలనాంతిమ భాగమువఱకు కాకతీయుల క్రిందనే యుండినట్లు కనబడును.

34. Ep. colln. 238—1905.
35. S.I.I. Vol VI. No. 1807.
36. Ep. colln. 308—1915.

కళింగదేశమునందలి యొక గుహ.

మ. రా. శ్రీ లింగం తమ్మయ్యదొరగారు.

ప్రాచీనచరిత్రలను పరిశోధించుటకు ప్రాచీనగుహలు ప్రబలమైన యాధారమని చారిత్రకుల కందఱకును తెలిసిన విషయమే. కళింగరాజుల శాసనము లన్నిటిలోను "ప్రసిద్ధసిద్ధ తాప సాధ్యాసిత కన్దరోదర మహేంద్రగిరి శిఖర శేఖరస్య" అనివ్రాయబడియున్నది. దీనినిబట్టి మహేంద్ర పర్వతమునందు పెక్కుగుహలుండెనని స్పష్టమగుచున్నది. ఇంకను కళింగదేశమునందు చిన్నచిన్న పర్వతములపై పెక్కుగుహలుకలవు. వానియందు చారిత్రక నిదర్శనములు పెక్కులుకలవు. ఇట్టిగుహలు నందిగాము, మాకవరము, రావినలస, బెండి మొదలగు చోట్లగలవు. ప్రస్తుతము నందిగాము గ్రామసమీపమునగల ఒకగుహను గూర్చి నేనువ్రాయుచున్నాను. టెక్కలికి సమీపమున అయిదుమైళ్ళదూరములో నందిగామను నొకగ్రామముకలదు. ఆగ్రామమునకు సమీపముగా (రోడ్డునకు యెడమప్రక్కను) పెద్ద చెఱువొకటి గలదు. ఆ చెఱువునకు సమీపమున చిన్నగుట్టలు కొన్నిగలవు. అందొక గుట్టపై నొకగుహకలదు. ఈగుహ, ముఖద్వారమున విశాలమై, లోనికిపోను సన్నమై మనుష్యులు దూరిపోవలసిన పాటిదై, లోనికిపోయిన తర్వాతమరల విశాలమైనదై యున్నది. ఈగుహలో రెండుశాసనములు కలవు. ఈరెండును ప్రాచీననాగరిలిపిలో సంస్కృత భాషలో నున్నవి. ఒకటి గుహకు లోపలిద్వారమున మీదవైపునను, మఱియొకటి వెలుపల యెడమచేతివైపునమీదకును,గలవు. లోనిశాసనముచిన్నది. ఇందు "కణవశ్రీ,(ప్రతిష్ఠ,పద్మశరణ్యా" అనిమూడుపఙ్క్తులు వ్రాసియున్నవి. దీనినిబట్టి ఈగుహనుకణ్వశ్రీయను ఋషినిర్మించుకొనెననియు, దీనికిపద్మశరణ్యయని పేరుండెననియు, స్పష్టమగుచున్నది. ఈగుట్టలకు చుట్టు నున్నచెఱువు తామరచెఱువే యగుటచేతను ప్రకృతిసిద్ధమైన పద్మసరస్సును చూచి ఈగుహను కణ్వశ్రీయను ఋషినిర్మించెనని యూహించుకొనవచ్చును. ఇక్కడస్థానీయులను ప్రశ్నింపగా ఇదిపూర్వము కణ్వశ్రీముని యును, శకుంతల పుట్టిన స్థలమనియును, ఈగుహలో నుండి లోనికి పోయినచో పద్మములు గల యొక నూయి కలదనియు చెప్పియున్నారు. ఇది సత్యము కాకపోయినను కణ్వశ్రీ యను ఋషిచే నిది నిర్మింపబడెనను శాసనవాక్యమును ఈ జనశ్రుతి బలపరుచుచున్నది. ఇక రెండవశాసనము కొంచెము పెద్దదే గాని, బయట నుండుటచే వర్షాతపములవలనచెడిపోయియున్నది.కొన్నియక్షరములు స్పష్టముగా నున్నవి. శ్రీదేవేంద్ర యను మొదటి యక్షరములు స్పష్టముగా నున్నవి. ఈశాసనపులిపి దేవేంద్రవర్మనాటి లిపితో సరిపడుచుండుటచేతను దేవేంద్రవర్మ పేరు ఇందు కనబడుచుండుటచేతను ఈ కణ్వశ్రీ యను ఋషి దేవేంద్రవర్మ కాలము నాటివాడని యూహింపదగియున్నది. ఇంతేకాక ఈఋషి సకల విద్యాగరిష్ఠుడైనట్లును దేవతాపశీకరుడైనట్లునుగూడ ఈశాసనమువలన కనబడుచున్నది. ప్రాచీనబౌద్ధగ్రంథములలో దంతాపురము సుప్రసిద్ధ విద్యాపీఠమని వ్రాసియున్నందునను దంతాపురము కళింగ రాజ్యమున ప్రధాన నగరమగుటచేతను ఈకణ్వశ్రీ యను ఋషి సకలవిద్యాగరిష్ఠుడగుటచేతను, ఇతడు దంతాపుర విద్యాపీఠమునకు సంబంధించిన వాడని యూహించుకొనవచ్చును. టెక్కలి తాలూకాలో దంతపుండాఅను మాలుక్కదారుల గ్రామములుకలవుదానికి 'దంతముఖ్యగ్రామము. అదియే దంతాపురవిద్యాపీఠమనినాఅభిప్రాయము. అచ్చటగుహలుకలవు.

టెక్కలి కాదంబ రాజవంశేతిహాసము

———:x:———

శ్రీ శ్రీ శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దర్ వారు ఎం. ఆర్. ఎ. యస్.

కళింగచరిత్రము సజ్జీకృతమగుచున్నయీ యన్వేషణదినములలో నుత్తరకళింగము నాఁబను గంజాము మండల చరిత్రమునకుఁ బ్రథమపత్రికరణముగనుండవచ్చునని, మాపరిశోధనములవలన మాకులభించిన శాసనాదికసాక్ష్యములంజేసి, కదంబవంశేతిహాసమును వ్రాయుచున్నారము.

కళింగసామ్రాజ్యమును గంగవంశ్యులగు కామార్ణవ, దానార్ణవసంతతిరాజులు పాలించిన దినములుకలవు. కళింగాధిపతులకడఁ గాదంబనృపులు, మహామాండలిక, సామంతరాయ, పదవీనామములచే బహూకరింపఁబడి, వీరయశము దిక్తటముల ధవళింపించి, కదంబవంశ చరిత్రమునకుఁ బ్రధాననాయకులైరి. "ఖేది, ఖేడి" యనుబిరుదములు వారినామాంతరముల విరాజమానము లగుటచూడ, నవి కాలవిపర్యాసమున, "ఖేముడి" యనియపభ్రంసింపఁబడెనని, యూహింప ననువుగా నున్నది. ఛత్రపతి బిరుదాఁకితులయిన కామార్ణవుని సంతతివారును, గజపతిలాంఛ్ఛనాంచితులైన దానార్ణవునిశాఖీయులును, వరుసగవంశధారానది కుత్తరదక్షిణప్రాంతములలో రాష్ట్రనిర్మాణమొనర్చి యేకచ్ఛత్రాధికారమున రాజ్యలీలలుమగించిరి. ఇప్పటి పెద్దకెమిడి, చిన్నకెమిడి సంస్థానములు కామార్ణవవంశ్యులకడ వెలసిన ఖేడీపదకలితులైన యొక కదంబరాజుల రాజ్యము లనియు, శాలివాహన శకము 1344నకుసరియైన క్రీ.శ. 1422న టెక్కలి రాజ్యమరణ్యశరణ్యమైయుండి యుత్కళరాజులపరిపాలనమందుండెను. జలంత్సరపురమును, పాతటెక్కలియందును, కోటలుగట్టి యుత్కలరాజులు స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొని యుండిరి. ఇప్పటికినిజలుమ్మూరులోను, పాతటెక్కలిలోను వాని యవశిష్టములు చరిత్రకారుల యూహానిరీక్షణములకుఁ గ్రొత్తవిందు లొనర్పఁగలవు. శైలోద్భవవంశ రాజుల నగరము (ప్రస్తుతము నగరంపల్లియనుగ్రామము) ఉత్కలాధీశ్వరుల శాసనావధియందుండెను. సముద్రతీరప్రదేశములు గొంతగ్రామసంకీర్ణముగను, తక్కిన యీ ప్రాంతభూములరణ్య మయములుగనుండెను.

దేశకాల పరిస్థితులను గమనించి, నరసింహాఖేడీ దక్షిణమునుండి యుత్తరయాత్రకు నిర్గమించి, మార్గమున టెక్కలిరాజ్యమునధిదేవతయగు రామచండి నారాధించి, తన స్వప్నావేశానుసారముగ ఆ స్థలమునకు నెనిమిది మైళ్ళదూరమున శత్రునిర్భేద్యమగు పార్వతికస్థలమున నొకకోటనుగట్టి, యాపరిసరభూములనేలఁ దొడంగెను. టెక్కలి (పాతటెక్కలి) యని పాతరాజధాని యుండుటచేత, ఈనవీనపురమునకు "టెక్కలిపట్టన"మని పేరిడి, టెక్కలింఖడమునకు ప్రధానపురముగ దానినిఁ జేసెను.

టెక్కలిరాజులు:—

టెక్కలిరాజులకు గోపాలస్వామి యిష్టదైవతము; నరసింహాఖేడీ, జయకృష్ణుఁడు, శివరాముఁడు, గోపాలదేవుఁడు, వంశపరంపరాగతులై ప్రజానందలీల టెక్కలిరాజ్యమేలిరి. క్రీ. శ. 1474-1475 న, పురుషోత్తమదేవుఁడు [illegible] సాగించినపుడు, గోపాల

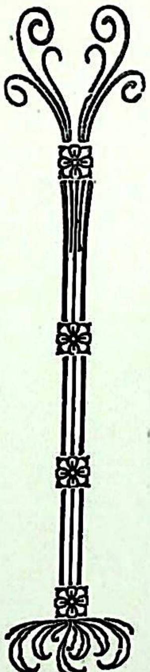
దేవుఁడు సేనానాయకుఁడుగ వెళ్ళి ప్రతాపానలమున శత్రువులదహించెను. పురుషోత్తమదేవుఁడు గోపాల దేవుని బహూకరించి "జన్నా" (ఇదియే "జేత్ర" కావచ్చును) యని మెడి బిరుదొసంగెను. ఒక్కలిరాజ్యమునకు సుస్థిరపాలకునిగ నియమించి పాఁత ఒక్కలి కోటనిచ్చి, తనసామంత రాజుగ నేర్పఱచెను. నాఁటఁగోలెను, ఒక్కలిఖండ సర్వస్వామి గోపాల దేవునిదయ్యెను. పూండీరేవుపట్టణమున నోడల సుఁకములుగూడ గోపాలదేవునికి కప్పముగా నియ్యఁబడుచుండెను. సముద్రమున నాతని నావలు విదేశయాత్రలు సలుపుచుండెనని శాసనాక్షరములు పలుకుచుండుట చూడ నాతనికి దేశాంతర వాణిజ్యమున్నట్లు తెలియఁబడుచున్నది. ఆతఁడు పూండీపరిసరమున గోపాలస్వామి ఆలయమును సుప్రతిష్టితము గావించియున్నాఁడు. ఆతనికుమారుఁడు నీలకంఠజన్నా తన పేరింటి కోవెల నచ్చట నిలిపియున్నాఁడు. అతనితర్వాత బురుషోత్తముఁడును, బద్మనాభుఁడును, వరుసగ రాజులైరి. పద్మనాభునకు వీరభద్రుఁడు, చంద్రశేఖరుఁడు తనయులు. అందు వీరభద్రుఁడు వీరభద్రుఁడై యిప్పటికి కోటబొమ్మాళిఖండమనఁబడు సముద్రతీర ప్రదేశమును నూతనముగ నాక్రమించి పాలించెను. అప్పటి యుత్కళాధీశ్వరుఁడు వీరభద్రుని విజయక్రీడను శ్లాఘించి, తత్సూచకముగ "బొడా జన్మా" (మహాజేత్ర) యని బిరుదమతనికొసంగి యాప్రదేశమున కధికారిఁగఁజేసి, జలుమూరి కోటకు సహిత మధికారిగ నియమించెను. పద్మనాభుఁడు కీర్తిశేషుఁడైనందునఁ జంద్రశేఖరుఁడు పైతృకమగు ఒక్కలిరాజ్యము నాక్రమించి రాజయ్యెను. అన్నదమ్ముల[illegible]యభాగము యుద్ధక్షేత్రమున జ్యేష్టుని పీశయసమువలనఁ బరిష్కృతమయ్యెను!. చంద్రశేఖరుఁడు సోదర పుత్రుఁడగు వనమాలిని ఒక్కలిలోఁ గాలుమోపకుండఁజేసెను. వనమాలి తనతండ్రి వశపఱచికొనియున్న ప్రదేశమునందుఁ దనపేరిట గ్రామమునిర్మించెను. అది 'వనమాలికోట' యనఁబడి కాలక్రమమున 'కోట వనమాలి' యయ్యెను. వకారముత్కళభాషలో బకారమగును గాన, వనమాలి బనమాలియయ్యు, యుచ్చారణసౌలభ్యార్థము 'బొమ్మాళి' యయ్యెను. కోట బొమ్మాళిగ్రామమున సుప్రసిద్ధ శిష్టకరణ శాఖీయులగు పాఠనాయకమణిపాత్రి, రఘుపాత్ర, ప్రహుత్యుత్కళ భద్రవ్యక్తులు, మంత్రిపాత్ర, సేనాపతులై రాజకీయ వ్యవహారవేత్తలై, యుండిరి. కావున శిష్టకరణములుత్కళకళింగము నాఁబడుగంజాము మండలమున జలుమూరను బొమ్మాళిని విరివిగ నివసించిరి.

వనమాలి ప్రతాపశాలియై తనరాజ్యమును లాగుకొనునేమోయని చంద్రశేఖరుఁడు ఒక్కలిపట్టనమును విడిచి, తదుపాంతారణ్య పర్వతములలో ధవళ పతాకాలంకృతమగు శిలాదుర్గమెత్తించి, యందుండి ప్రజాపాలన మొనరించెను. ఇప్పటికాకొండ జండాకొండ యనఁబడుచున్నది. చంద్రశేఖరుఁడు వనమాలి తనజోలికి రాకుండ బొమ్మాళి రాజ్యమునకుఁ దనరాజ్యమునకు సరిహద్దులలో నొకగ్రామమున ద్రిలింగదేశపు సర్దారునిఁ గాపువెట్టెను. ఆగ్రామ మిపుడుతిర్లంగి యని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది.

చంద్రశేఖరుని యనంతరమతనితమ్ముఁడు నరసింగజన్నయు, నాతనియౌరసుఁడు లక్ష్మీనారాయణుఁడును వసుధ నేలిరి. లక్ష్మీనారాయ

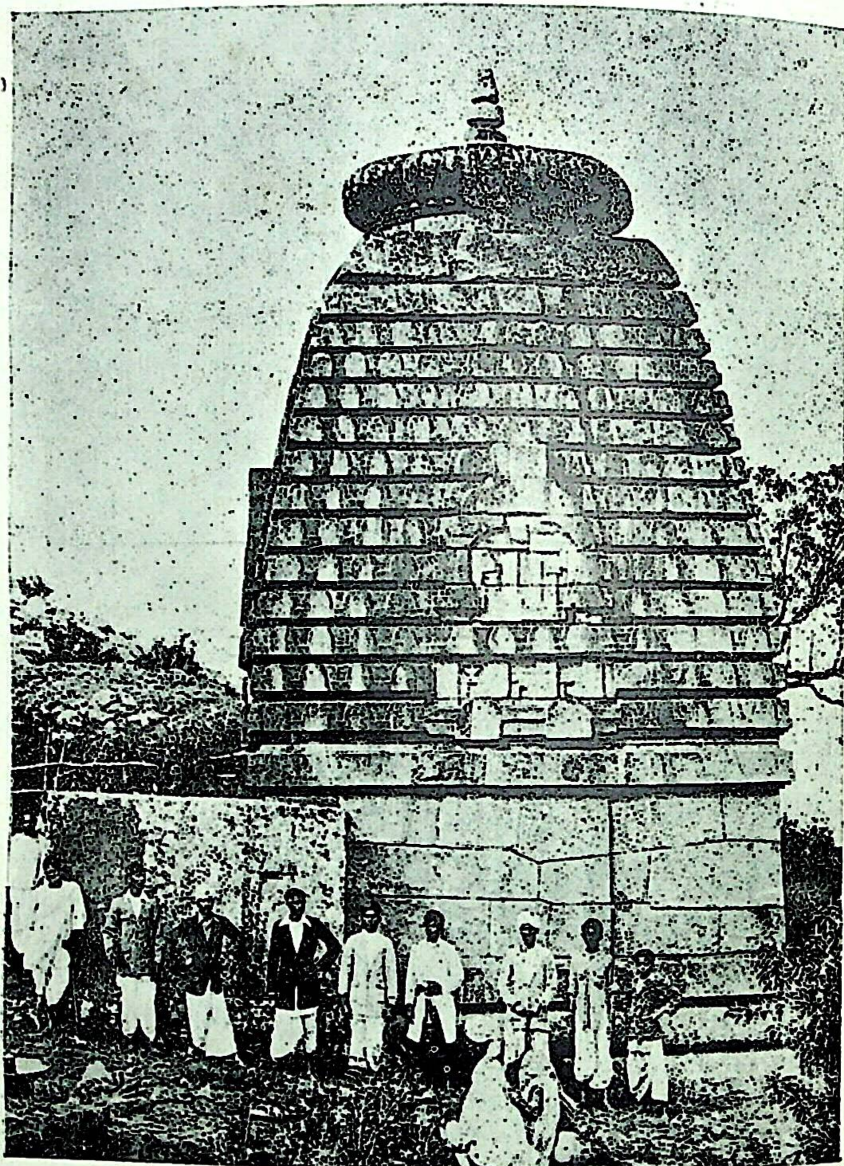

శ్రీశ్రీశ్రీ లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన
జగద్దేవు రాజాబహద్దర్ వారు,
టెక్కలిరాజాగారు,

శ్రీశ్రీశ్రీ గోపీనాధ హరిచందన
జగద్దేవురాజాబహద్దర్ వారు,
టెక్కలిరాజాగారు.

మహేంద్రగిరి కుంతీఆలయము.

కునకు బ్రథమకళత్రమువలన — గోపీనాథ-- విశ్వంబర-పద్మనాభ-మధుసూధనసులును, ద్వితీయకళత్రమువలన మీనకేతనుఁడు నుదయించిరి. మీనకేతనుఁడు పర్లాపురీశ్వరుడగు ప్రతాపరుద్రదేవుని బాసటవలనఁ దనసోదరులను జయించి, రాజయ్యెను. పర్లాపతి మీనకేతనునకు 'భూపతి మంగరాజ'ని బిరుదమిచ్చెను. మీనకేతనమంగరాజునకు నారాయణుఁడును, అతనికనంగుఁడును, అతనికిఁ నేవమంగరాజును, అతనికిఁ జంద్రశేఖర మంగరాజులు నుదయించిరి. చంద్రశేఖరుని, బర్లాధిపతియైన నరసింహదేవు, 'జగద్దేవ'నామాంకితుఁజేసెను.

ముసల్మానులు విప్లవకారులై కోటబొమ్మాళి నాక్రమించిరి. అప్పటి కదంబవంశ రాజుయొక్క పాఁతఇక్కలి ఇక్కలిపట్టణంబున కుఁదూరంబుగనుండుటవలనమహమ్మదీయులు పాఁతఇక్కలిని స్వాధీనపఱచుకొని, యచటఁ దురకలకోటను గట్టి (ప్రస్తుతపు తురకలకోట) యందునివసించిరి; కోటబొమ్మాళికి సమీపమున అగ్బరుపూరను (ప్రస్తుతపు అక్కవరం) గ్రామమును సృష్టించి యందునఁగూడనివసించిరి.* చంద్రశేఖరజగద్దేవుఁడు మహమ్మదీయులను దఱిమి, పర్వతమధ్యమునఁ దుర్భేద్యముగ 'జింతామణి' కోటనుగట్టి, పురుషోత్తమసాగరమును దానియగడ్తగఁ ద్రివ్వించెను. కోటలోనాళికాస్త్రములు విశ్వకర్మలు నిర్మించుచుండిరి. ప్రస్తుతము మాలతీపర్వతమని పిలువఁబడు కొండమీఁద బురుజులెత్తించి శత్రువులమీఁద ఫిరంగులు ప్రేలించుచుండెను. ఆ నృపతి యాగిరిశిఖరమున జగన్నాథ గోపాల స్వాములను, దుర్గనుస్థాపించి, యాలయములు కట్టించి, దుర్గద్వార ముఖముల విజయసూచకార్థము హనుమంత, చండికల యాలయములను భద్రపఱచెను. మఱియును, కోటూరు గ్రామమున నింకొక కోటనిలిపెను. ఆతనికి రఘునాథుఁడును, అతనికి రామకృష్ణజగన్నాద రాజగోపాలుఁడునుపుట్టిరి. అందురామకృష్ణుడు రాజయ్యెను. ఆతఁడనపత్యుఁడై నందున రాజగోపాలుని బాలుని దత్తపుత్త్రునిగ స్వీకరించి రఘునాథుఁడని నామకరణమొనర్చెను. తండ్రియనంతరము రఘునాథుఁడు పట్టభద్రుడయ్యెను. ఆతనికిని, పర్లాపురీశ్వరుఁడైన జగన్నాథనారాయణునకును, సంగరము సంఘటిల్లెను. పర్లాధిపతి ఇక్కలిరాజును, 'జరంగో' యను మన్యగ్రామమునఁ బందిగసంచెను.

రఘునాథుని పితృవ్యుని దాసీపుత్రుడు నరసింహుఁడు పౌరుషసింహుఁడై, పర్లానగరమును సేనలఁజుట్టి, రఘునాథుని విడిపించెను. రఘునాథ జగద్దేవు స్వదుర్గమునఁ బ్రవేశించి, నరసింహదేవునకు చౌంపతిరావని (ఛామొుపతి లేక సమ్ముఖస్థుఁడు) బిరుదిచ్చి రామకృష్ణపురమను గ్రామమునిచ్చెను. రఘునాథుఁడు చింతామణీ దుర్గపురాతన శుద్ధాంతములను నవశోభనెత్తించి, దానిసమీపమున నొకగ్రామము పూటుపఱచెను. అది యిప్పటికి 'మేడలపల్లె' నాఁ బఱుచున్నది. ఆతఁడు తనపేరిట నొకగ్రామమును చిరస్మరణీయార్థము నిర్మించెను. అదియే 'రఘునాథపుర' మని ప్రకీర్తితమగుచున్నది. క్రీ. శ. 1747న రఘునాథపుర ప్రతిష్ఠ మహావైభవముతో జరగెననిరఘునాథ జగద్దేవుని స్వీయచరిత్ర వక్కాణించుచున్నందున నిప్పటి ఇక్కలి రఘునాథపుర జన్మదినములవిదైయుండవచ్చునని చరిత్రాన్వేషకుల దృష్టికొక నవ్యపథము స్ఫురించుచున్నది. ఆ

* ఈ గ్రామాలలో తురకప్రభుత్వకాలపు కోటల భగ్నావశేషము లిప్పటికి గానవచ్చుచున్నవి.

జగద్దేవుడు దానమేఘుడై దిగంతచంద్రికలను గొలిపెనని చెప్పుదురు.

ఆతని సుతరత్నము రామకృష్ణజగద్దేవు 1797 వఱకు చెక్కలి రాజ్యమేలి యౌరసుండు లేక కీర్తిశేషుండయ్యెను. తర్వాత చెక్కలి ఈస్టిండియా కంపెనివారిహస్తగతమయ్యెను.

కదంబవంశీయుల ఇతిహాసములను బయలుపఱచు తామ్రఫలకముల పాఠముల నిటం బాఠకులకు బరిచయార్థము ప్రకటించుచున్నారము.

ప్రథమ తామ్రశాసనము:—దీనియందు తెలుగులిపిలో రెండుపక్కలయందును ఐదేసి పంక్తుల నియమమున నక్షరములు జెక్కబడి యున్నవి. వ్రాతలో నిప్పటి గుణితమునకు గొన్ని వేఱుపడి యున్నవి. శాసనపుం జివరను దాత చేవ్రాలు కలదు. అదియస్పష్టము. తామ్రఫలకము దమ్మిడీయంత దళసరియు 2½ అంగుళములు వెడల్పు, 6½ అంగుళములు పొడవు కలిగియున్నది. ఈదానపత్రము ప్రథమరఘునాధ జగద్దేవుగారి వలన చెక్కలి రాజ్యాధిదేవత రామచండిక (సందిమ్మ) కు బూజారియైన పకీరుఅనువానికి బ్రదత్తము చేయబడెను. ఆపూజారివంశ్యులిప్పటి కీప్రాంతములలో జన్నికులముఅనబడి కనబడుచు న్నారు.

ద్వితీయశాసనము:—ఇదియు నిరుపక్కలనాలుగేసి పంక్తులవంతున జెక్కబడియున్నది. దీనితొలిపక్కను,నాల్గవభాగములోని మొదటి భాగమున దాతసంతకమున్నది. ఆచేవ్రాలు తెలియబడదు. ఈదానము ద్వితీయరఘునాధ జగద్దేవులు చేసిరి. ఈశాసనానుసారం ఇప్పటికిని సదావర్తి జరుగుచున్నది. ఈపట్టాదమ్మిడీదళసరికలిగి 9½ అంగుళములు పొడవు, 1¾ అంగుళములు వెడల్పు, కలిగియున్నది.

ప్రథమతామ్రశాసనపు మూలము.

(ముందటిపక్క)

1 ప్లవనామసంవత్సర జేష్ట శుద్ధ ౧ రోజున
2 శ్రీరఘునాధ జగద్దేవుమహారాజు
3 లుంగారు పూజారి పభిరుకు వ్రా
4 యించియిచ్చిన మాన్యంపట్ట మః శెక్కలి
5 పట్నం ఖసపాబా॥ నీకు గ ర నాల్గు గరి

(వెనుకటిప్రక్క)

1 శెల భూమి మాన్యం యివ్వనాయె గనక
2 విరివిగా ఫలం పరచుకొని నీపుత్ర పౌ
3 త్ర పారంపర్యంతం అనుభవిస్తూవుండేది
4 యీమాన్యానకు గరిశరూపాయిలు
5 శిస్తు పొల్లుఘున్నాణం మాపు॥

ద్వితీయ తామ్రశాసనపు మూలము,

మొదటిప్రక్క

1 నందననామ సం॥ ఆశ్వీజ శు ౧౦ల రోజున శ్రీర ఘునాధజగద్దేవు
2 మహారాజులుంగారు సదావర్తి హరిదాసు బావాజీగారికి
3 వ్రాయించి దయచేశి యిచ్చినపట్టా మ॥ కలో పూడి హన్మం
4 తులోవ శెకీలో సదావర్తి పోలం సంతోశాలాగ త్ప పన్నుయా

రెండవప్రక్క

1 చా॥ యేర్పాటుచేశి యివ్వడమయినదిగనుక విని ఫలపర్చుకు
2 అతీతు అభ్యాగతులకు సధావర్తి శీదా యిస్తూ త్రికాలా
3 లయందు మమ్ములను కల్యాణచేస్తూ సుఖంగా శ్రీ రఘునాధ
4 జీవనం చేస్తూవుండెడిగ్రామాలుక యిట్టి కొట్నం మాపుచేశినాము.

సవరలు[1]

మ. గా. శ్రీ. గిడుగు వెంకటశీతాపతి పంతులుగారు. బి. ఎ. ఎల్. టి.

సవరలు గంజాం విశాఖపట్టణం జిల్లాల మాళువాప్రదేశములలో ఎక్కువగా ఉన్నారు. ఒరిస్సా, బెంగాల్ మండలములందున్ను, సింగభూమి, సంబల్పూర్, రాయపూర్, బిలాసపూర్, పాట్నా, కలహాండి, సారంగర్, రాయగర్ మొదలయిన మధ్యపరగణాలలోను కూడ అక్కడక్కడ, ఈసవరలు కనబడుతున్నారు. పూర్వకాలములో షాహాబాదులో ఈసవరలు ఉండేవారనిన్నీ, అక్కడనుండి, రాజపుత్రులు తరిమివేయుటచేత, దక్షిణప్రదేశములకు పారిపోయినారనిన్నీ, నేటికిన్ని సవరలతాలూకు కట్టడములు కొన్ని సిధిలములై షాహాబాదు జిల్లాలో కనబడుతున్నవనిన్ని రిస్లీ దొరగారువ్రాసినారు.

ప్రాచీనకాలమందు ఈసవరజాతివారినిగురించి వ్రాసిఉన్నవిషయములు చూడండి:—ప్లినీ పేర్కొన్న సుఅరి (Suari) జాతివారున్ను, టాలమీ పేర్కొన్న సబరై (Sabarai) జాతివారున్ను, ఈసవరజాతివారే కావలెనని ఊహించవచ్చును. గంగానదీ ప్రాంతమందు వజ్రములెక్కువగా దొరికే ప్రదేశములో ఈసబరైలున్నారని టాలమివ్రాసినాడు. వజ్రములు దొరికే ఈప్రదేశము మధ్యపరగణాలలో సంబల్పూర్ వద్ద నుండేదనికనింగ్హాము వ్రాసినాడు.

ఈదేశమందలి వాఙ్మయములో కూడా సవరజాతిపేరు ప్రాచీనకాలమునుండిన్నీ కనబడుతున్నది. ఐతరేయబ్రాహ్మణములో "ఏతే ఆంధ్రాః పుండ్రాః శబరాః పుళిందాః మూతిబాః ఇత్యుదంత్యాబహవోభవంతి వైశ్వామిత్రాదస్యూనామ్ భూయిష్ఠాః" అనిఉన్నది. ఆంధ్రులు, పులిందులు మొదలైనవారితో సమముగా శబరులను పేర్కొన్నారు. భారతం శాంతిపర్వంలో "యవనాః కిరాతాగాంధారాః చీనాః శబర బర్బరాః శకాః తుషారాః కంకాశ్చ పహ్లవా శ్చాంధ్రముద్రకాః। పౌండ్రాః పుళిందా, రమథాః కాంభోజాశ్చైవ సర్వాః బ్రహ్మక్షత్రప్రసూతా వైశ్యాః శూద్రాశ్చమానవాః కథంధర్మాంశ్చరిష్యంతి సర్వేవిషయ వాసినః। మద్విధైశ్చకథం స్థాప్యాః సర్వేవై దస్యుజీవినః" అని ఉన్నది.

రామాయణములో శబరి శ్రీరాములవారికి ఆతిధ్యమిచ్చినట్లు కనబడుతున్నది. స్కంద పురాణములో ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యమందు శబరులకు సంబంధించిన కథగలదు.

కథాసరిత్ సాగరములో (చూడు. శశాంకవతీలంబకము 12, 4వ తరంగము) మాయావటుడను శబరభూపతి వృత్తాంతముగలదు. మృగాంకదత్తుడను రాజు స్నానార్థము నర్మదానదికి పోయి నీటిలోనికి దిగగానే, అది వరకక్కడ స్నానముచేస్తూన్న మాయావటుడను, శరభ భూపతిని మొసలి పట్టుకొనియుండుట కనబడినది. ఆమొసలిని చంపి, ఆశబరరాజును మృగాంకదత్తుడు రక్షించెను. అప్పుడు ఆ శబరరాజు

---

1 ఈ వ్యాసము మా తండ్రిగారు, రావుసాహెబ్ గిడుగు వెంకటరామమూర్తి పంతులుగారు వ్రాయవలసినదే. అయితే అస్వస్థతచేత వారిపుడు వ్రాయుటకు వీలులేక, తాము సంగ్రహించి ఉంచినసామగ్రి అంతా నాచేతికిచ్చి నన్ను వ్రాయుమని కోరినందున నేను వ్రాసినాను. (గి. వెం. సీ.)

మృగాంకదత్తునికి తన కృతజ్ఞత తెలియజేస్తూ నమస్కరించి, అతని చెలిమిచేసుకొని అతనిని తన నగరమునకు తోడుకొనిపోయినాడు. మృగాంకదత్తుకు అప్పుడు కొన్నాళ్ళు శబరదేశములో ఉండుట సంభవించినది. మురారి రచించిన అనర్ఘరాఘవములో 'వ్యాఘ్రగ్రాహ్యస్తనీభిః శబర యువతిభిః' అని యున్నది.

తెలుగుప్రబంధములలో సైతము శబరులను పేర్కొన్న వాక్యములుకలవు. అయితే ఇవి అన్నీ సవరలనే సూచిస్తవని చెప్పలేము. వీటిలోకొన్ని తక్కిన అడవిజాతి మనుష్యులను సూచించవచ్చును. గాని, శబర శబ్దమే తరుచుగా కవులు ప్రయోగించి ఉండుటచేత ఆటవికజనులలో సవరల ప్రసిద్ధి, ప్రాముఖ్యము స్పష్టమవుతుంది:—

భారతం ఆది VII 106 లో కామధేనువు తోకనుండి శబరులు పుట్టునట్లున్నది. హరివంశం పూ. VII 5 లో "శబర కుటుంబినీ కబరికావనమాల్య" అనిన్ని, ఏడ్చూరిసింగన కువలయాశ్వచరిత్రలో (చూడు. ప్రబంధరత్నావళి) "క. గిటగిటనగు నెన్నడుములు, పుటపుటనగు చన్నుఁగవలుఁ బున్నమనెలతోఁ జిటచిటలాడెడు మొగములుఁ గటితటముల యొప్పు శబరకాంతలకొప్పున్" అనిన్ని, చంద్రభాను చరిత్ర V 50 121. లో "శబరకాంతాకుచాగ్ర" అనిన్ని, కర్ణపర్వమందు I. 211, లో "సీ. శబరవేషముదాల్చి చనుదెంచి తొడరినశివునితో" అనిన్ని, భోజరాజీయమందు I. 116 లో "శబరాలయంబు వెలువడి" అనిన్ని, IV. 186. లో "విష్ణుఁడు శబరుఁడై చనుదెంచి" అనిన్ని, హరవిలాసము VII, 57. లో అర్జునుడు కిరాతవేషమున వచ్చినశివునితో "ఈవక్రభాషణంబులు నీవాడెదు శబర" అనిన్ని, శబరులకు సంబంధించిన వాక్యములు కలవు. ఇంకా, బసవ (ద్వి) పు. 102, బసవ (పద్య) IV. 37. పండితారాధ్య పు. 313, కాశీ IV. 62, భాగ IV. 506, నృసింహ V. 154, మను, IV. 78, వరాహ VI. 135, VII. 102, 107, 118, కాళ, I. 65, 66, లో శబర ప్రసక్తి కనబడుతున్నది.

సవరలు తమ పేరు తాము శబర అనిగాని సవర అనిగాని ఉచ్చరించరు. వారిఉచ్చారణ సరిగా నిరూపించడము కష్టము. స' ఓర్ (అన్) అనిగాని, సా'ఓర్(అన్)అనిగాని, వ్రాసి చదివితే వారి ఉచ్చారణ కొద్దిగా స్పష్టము కావచ్చును. ఈపదమునకు సవరవాడు అని అర్థము. సా' ఓరా(న్) జి అంటే సవరవాళ్లు అనిఅర్థము. సవరభాషకు సవరభాషలో "సారా, లజ్జ" అంటారు.

ఈసవరలు కిరాతులు, నిషధజాతివారు, అడవిమనుష్యులు, నరబలులు ఇచ్చేవారు, కల్లుద్రాగేవారు, అనివీరిని నిందిస్తూనీచముగా చూడడము కనబడుచున్నది. నేటిపరిస్థితులను బట్టి ఇప్పటి ఆర్యసంతతివారికిన్ని, ఇప్పటి సవరలకున్ను నాగరికతలో వ్యత్యాసము అత్యధికముగా ఉన్నా ప్రాచీనకాలమందు శబరులకున్ను, పైనిపేర్కొన్న తక్కినజాతులవారికిన్ని, అట్టేభేదము కనబడదు.

అంతేకాదు, వేదముల కాలమునాటి ఆర్యుల ఆచార వ్యవహారములకున్ను, స్కాంధపురాణములో చెప్పినట్లు ప్రాచీనకాలమందలి శబరుల ఆచార వ్యవహారములకున్ను, నరబలులను ఇచ్చుటలోను, కల్లుత్రాగుటలోను, ఇంకామరికొన్ని విషయములలోను, సాదృశ్యం కనబడుతూ ఉన్నది.

ఆర్యజాతులలో నరబలి ఉండేదనుటకు ప్రమాణములు చూడండి; యజ్ఞములలో నరమేధమని ఉండేదిగదా? రామాయణ-లో (చూ. బాల. 62 సర్గ-) అంబరీషుని యజ్ఞ మందు పశువు నష్టముకాగా రాజు అడవిలో పశువులను వెదుకుతూ ఋచీకుడనే మునివద్దకు వెళ్లి అతని రెండవకుమారుడైన శునఃశేఫుని కొన్నట్లున్ను, అతడు విశ్వామిత్రుని వద్దకు పోయి శరణువేడగా విశ్వామిత్రుడు తనకొడు కులయిన మధుష్యందాదులను యజ్ఞపశువులు కావలసినదని చెప్పినట్లున్ను, అందుకు వారు నిరాకరించుటచేత కుక్కమాంసము తింటూ వేయేండ్లు తిరగండని వారినిశపించి, విశ్వామి త్రుడు శునఃశేఫునికి రెండుగాథలు నేర్పినట్లు న్ను, ఆగాథలతో శునఃశేఫుడు ఇంద్రుని స్తుతించి, అంబరీషుని వద్దకుపోయి అతని య జ్ఞం సంపూర్తిచేయించగా ఇంద్రుడు శునఃశే ఫుని మెచ్చుకొని అతనికి చిరాయువు ప్రసా దించినట్లున్ను ఉన్నది. ఈకథే ఐతరేయబ్రా హ్మణములో హరిశ్చంద్రుని కథగాయున్నది.

కథాసరిత్ సాగరములో (చూ. అలంకా రవతీలంబకము మొదటితరంగము శ్లో. 101-105. పు. 288) ఉత్తరరామాయణ కథయు న్నది. అందులో "అత్రాంతరేచ రామస్య నరమేధే సులక్షణమ్ చిన్వన్ పురుషమాగ చ్ఛత్ తేన మార్గేణలక్ష్మణః" మొదలుకొని అయిదారు శ్లోకాలుచూడండి. కుశలవులు వాల్మీకి మహాముని ఆశ్రమములో చదువు కొంటూ ఉన్నప్పుడు ఒకనాడుఆయన అర్చా లింగముతో ఆపిల్లలు బొమ్మలాట ఆడుకొ న్నారు. అందుకు ప్రాయశ్చిత్తముగా లవుడు కుబేరవనమునకువెళ్లి బంగారు కమలాలున్ను మందారపుష్పములున్ను తెచ్చి ఆలింగమును అర్చించవలెనని గురువుచెప్పగా, లవుడువెళ్లి కాపున్న యక్షులనుకొట్టి పువ్వులు కోసి తెస్తూఉండెను. ఆసమయమందు, లక్ష్మణుడు నరమేధముకోసము పురుషునివెదుకుతూఅక్క డికివచ్చి లవునిచూచి పట్టుకొని పోయినాడు.

మాయాతి (అనగా నరబలి) ప్రశంసకు సంబంధించిన వాక్యాలు చూడండి:—

"మాయాతీంనాంచ నిర్ణీతం శ్రూయతాం మునిసత్తమ
వక్ష్యామ్య థర్వవేదోక్తం ఫలహా నిర్వ్యతిక్రమే,
పితృమాతృవిహీనంచ యువకం వ్యాధివర్జితం
....
తద్బంధుభ్యో ధనం దత్వాక్రీతం మాల్యాతిశేకతః
... ...
తంచ వర్షం భ్రామయిత్వా చరద్వారేణయత్నతః
వర్షాన్తేచ సముత్సృజ్య దుర్గాయముతం నివేదయేత్
అష్టమీనవమీ సంధా దద్యాత్ మాయాతిమేవచ
ఇత్యేవం కథితం సర్వం బలిదాన ప్రసంగతః॥"

కాళికాపురాణమందు శ్రీభగవానువాచ:

"క్రమంతు బలిదానస్య స్వరూపం రుధిరాదిభిః
యథాస్యాత్ ప్రీతయే సమ్యక్ తథా వక్ష్యామి పుత్రకా।)
... ...
బలిభిః సాధ్యతే ముక్తిం బలిభిః సాధ్యతేదివం
బలిదానేన సతతం జయేత్ శత్రూన్ నృపాత్ నృపః, నరస్యనీర్మాదాయ సాధకోదక్షిణేకరే
వామేసరుధిరం పాత్రం గృహీత్వానిశి చాగ్రతః"

బలికాబద్ధవానికి బలిఇస్తూ వున్నవాడు ఎట్లుప్రార్థిస్తాడో చూడండి:—

నరవర్జ్య మహాభాగ సర్వదేవ మయోత్తమ
రక్షమాం శరణోపన్నం సపుత్రసుతబాంధవ
మహాతపోభిర్దానైశ్చయజ్ఞైర్యత్ సాధ్యతే నృణాం
తస్మై దేహిమహాభాగ త్వంచాపిప్రాప్నుహి శ్రియం
రాక్షసాశ్చ పిశాచాశ్చవేతాళాద్యాః సరీసృపాః
నృపాంశ్చ రిపవశ్చాన్యే నమాంతే ఘ్నంతు త్వత్ కృతే॥"

ఈలాగుననే కోడులు తాముబలిగా ఇ స్తూన్న జంతువును ప్రార్థించేవారు. ఘంటా కరుడు ఏడువేల బ్రహ్మహత్యలు చేసినా

అవినరమేధములుగా గైకొని శ్రీకృష్ణుడు మోక్షమిచ్చినాడట. వాడు విభూతి ధరించుట చేత పాప మంట లేదని శైవు లంటారు.

ఇకను, మద్యపానము ఆర్యులలో ప్రాచీనకాలమందు ఎక్కువగా ఉండేననుటకు ప్రమాణము లనేకముగాకలవు. ఋగ్వేదము లో తొమ్మిదవమండలమంతంతటను సోమపానప్రశంస, ఏడవ మండలమందు (చూ. 8వ. 6.) సురాపానప్రశంస కనబడుతున్నది. భరద్వాజుడు భరతునికిఆతిథ్యమిచ్చినప్పుడు మైరేయమును కురిపించినట్టు "అన్యాః స్రవంతు మైరేయం సురామన్యాస్సునిష్ఠితాః" .. అని రామాయణము (అయో. 91)లో, ఉన్నది. భరతుడు చిత్రకూటమునకు వెళ్ళినప్పుడు వేలకొలదిగా సౌండివాళ్లను వెంటబెట్టుకొని వెళ్లినాడట. హనుమంతుడు సీతతో శ్రీరామునిగురించి, "నమాంసం రాఘవోభుఙ్క్తే నచాపి మధుసేవతే: వన్యం సువిహితం నిత్యం భక్తమశ్నాతి పంచమమ్॥" అనిచెప్పినట్లు రామాయణము (సుందర. 37)లో ఉన్నది.

ఇట్లునరబలులున్న, మద్యపానమున్న, ప్రాచీనకాలమందు మనఆర్యులలో ఉన్నట్లునిదర్శనములు అనేకముగా కలవు. రానురాను ఈ రెండును నింద్యముగానే అర్యసంతతి వారుభావించివిడిచిపెట్టుకొన్నారు. కొందరుశాక్తేయులు, తాంత్రికమతమువారు అరవైసంవత్సరముల క్రిందటి వరకున్ను నరబలులు ఇస్తూ ఉన్నట్లుకనబడు తున్నది. సురాపానముమాట చెప్పనక్కరనేలేదు. ఈమతమువారికి ఇదినేటికిన్ని సదాచారముగానే ఉన్నది. సింగభూమిరాజులు 1864 లో నరబలులు ఇస్తూవుండిరనిన్ని, కొన్నిచోట్లఅమ్మవారు,కరవురాకుండా చేసుకొన్నటకు నరబలులుఇవ్వడం ఆచారము ఉండేదనిన్ని గవర్నమెంటువారి రిపోర్టులలోకనబడుతున్నది. ఆవిధముగానే ఒరిస్సాలోని కోదులు నరబలులు ఇస్తూఉండేవారు. 1833లో బస్తరురాజు నాగపురరాజును దర్శించడానికివెళ్ళినప్పుడు అతడు పెద్దయజ్ఞముచేసి 25 గురినో, 27 గురినో బలియిచ్చినాడట. నరబలిఇచ్చి, నరునిరక్తము జల్లితే,పైరుపెట్టినపసుపు యొక్క రంగు బాగుంటుందని కోదుల నమ్మకము. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము దేశమందు బాగావ్యాపించినతరువాత అందరిలోను నరబలి ఇచ్చేఆచారము అడగిపోయినది. మద్యపానము హిందువులలో నిషేధించవలసినదే అయినా, శూద్రజాతులలో కొందరు, ఇంకా కులాచారమును అనుసరించి కల్లుత్రాగుతూ ఉన్నటుల, సవరలు మొదలయిన కొండజాతివారుకొందరు ఇంకా కులాచారముగానే, భావించికల్లు త్రాగుచున్నారు.

సవరలు మొదట నుండిన్ని, కొండల మీద నివసిస్తూ వచ్చినారా, లేక, ఎప్పుడైననూ పల్లపుభూములలో పల్లెలు పట్టణములుకట్టుకొని రాజ్యాలేలినారా, అనివిమర్శించవలసిఉన్నది. ఒక తామ్రశాసనము లో నందివర్మపల్లవమల్లయనేపల్లవరాజు ఉదయనుడనేశబరరాజునోడించి నెమలిపురి వెండుకలతో చేసిన అతని కేతనమును పట్టు కొన్నట్లున్నది. ఈ శబర శబ్దము సవరలనే సూచించునని ఫోక్సుదొరగారున్న, అట్లుకాదని హుల్ట్జుదొరగారున్న వ్రాసినారు. సోన్‌పూర్ తామ్రశాసనములు మొడుయీమధ్య ప్రకటించివ్రాసిన మజుమ్దారుగారు ఆఉదయనుడు సవరలరాజు అని నిశ్చయించినారు.

ముఖలింగ క్షేత్రమహాత్మ్యములోని శబరుల వైచిత్రిగాయకనికథ, ముఖలింగే

శ్వరాలయములో చిత్కళా చిత్రగాయకుల సమావేశమును సూచిస్తూ ఉన్న చిత్రము, శ్రీ తామ్రశాసనములో కళింగరాజ్యమందలి గంగవంశపు రాజులకు మూలపురుషుడైన కామార్ణవుడు శబరాదిత్యుని ఓడించినాడన్న వాక్యము, వీటినిబట్టి, ఈకళింగ దేశమందు కొంతకాలము సవరలు రాజ్యము చేసినట్లుఊహించుటకు అవకాశములేకపోలేదు. తమకంటెబలవంతులైన శత్రువులతో మరి యుద్ధముచేయలేక పల్లపుభూములు విడిచిపెట్టి ఈసవరలు కళింగ దేశమందలి కొండలలోనికి పారిపోయి ఉండవలెను.

సంఘ వ్యవస్థ

ఈసవరలు అనాదిగా కొండలమీద నివాసమేర్పరచుకొని, పల్లపునేలలనున్న వారితో కలియక, తమస్వాతంత్ర్యము, ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వము, మొన్నమొన్నటి వరకున్ను కాపాడుకొంటూ వచ్చినారు. సుమారు నూరుసంవత్సరములక్రిందట పర్లాకిమిడిరాజులలో ఒకరు కొండలపైకిదండెత్తి సవరపల్లెలను స్వాధీనపరచుకొనుటకున్ను, సవరలనుతమఅధికారమునకు లోబడునట్లుచేసుకొనుటకున్ను బిసోయీలను ఉద్యోగస్తులను నియమించి అక్కడక్కడ నిలబెట్టినారు. మరికొన్నాళ్ళకు బ్రిటిష్‌వారి ప్రభుత్వము కొండలమీదికి, అడవులలోనికి కూడ వ్యాపించినది. అందుచేత, సుమారు నూరుసంవత్సరములయి రాజకీయ విషయములకు సంబంధించిన స్వాతంత్ర్యము పోయినది.

బిసోయీల అధికారము ఏర్పడకపూర్వము సవరలరాజకీయ పరిస్థితులు ఎట్లుండెనో చూడండి. సవరపల్లెలలో ఏపల్లెకు ఆపల్లెస్వాతంత్ర్యము వహించి ఉండెనేకాని, పల్లెలన్నిటిపైని అధికారము వహించిన సంస్థఏదీలేదు; పల్లెలన్నీచేరి ఉండుటకు అనుకూలమైన కట్టుబాట్లులేవు. యుద్ధసమయములందు అయిదారు పల్లెలు-దగ్గర దగ్గరగాఉన్నవి-కలిసి పరస్పర సహాయ్యములుచేసుకొనుటకు కావలసిన అనుబంధముమాత్రము ఏర్పడిఉండెను. అందుచేత మొత్తముమీద ఒక్కొకపల్లె ఒక్కొక్కరాజ్యముగా ఏర్పడిఉండెనని చెప్పవలెను. ఏపల్లెలో ఉన్నవారు ఆపల్లెపెద్దల అధికారమునకు లోబడి ఉండవలసినదేకాని వారికివ్యక్తిస్వాతంత్ర్యములేదు. సవరలలో సాధారణముగా ఎవడున్ను స్వతంత్రించి తనఇష్టానుసారముగా వ్యవహరించడు; ప్రతివాడున్ను సంఘములో ఉన్ననలుగురితోను కలిసి తిరుగుతూఉంటాడు. పల్లెలో ఉన్నవారందరున్ను ఒక్కసారిగా అన్యమతము అవలంబించవచ్చునుగాని, ఒక్కడు సంఘమునుండి విడబడి అన్యమతస్థుడగుట సంభవించదు.

ప్రతిపల్లెలోను అనేకకుటుంబముల వారు కలరు. వీరందరున్ను ఇద్దరు అధికారుల అధికారమునకు లోబడి ఉందురు. ఆఅధికారులలో ఒకడు గోమాంగ్. గోమాంగ్ అనగా గొప్పవాడు అనిఅర్థము. ఇతని అధికారము మేజిస్ట్రేటుల అధికారమువంటిది. రెండవ అధికారికి బోయా అనిపేరు. ఇతడుగోమాంగ్‌తో కలిసి మేజస్ట్రీటు పనులుచేస్తూఉండేవాడు; అంతేకాక, ఇతనికి మతవిషయములలో పూర్తిగా అధికారముకలదు. ఈవిధముగా ఈ ఇద్దరు అధికారుల పెత్తనమునకు లోబడి గ్రామపరిపాలనమంతా సాగుతూఉండే ఏర్పాటు, అనాదిజాతులకూటములందు ఈసవరలలోనే ఎక్కువగాకనబడుతున్నది.

ఈబోయా గోమాంగ్ ఉద్యోగములు వంశపారంపర్యముగా ఒకకుటుంబమందు నిలిచి

ఉంటవి. ఈఉద్యోగములు చేసేఅధికారము పెద్దకుమారునికిరావడము ఆచారమే అయినా, ఆఉద్యోగము చేయడానికి తగిన సమర్థత లేని వానిని తొలగించి అతనితమ్మునికి ఆఉద్యోగము ఇప్పించేఅధికారము ఆగ్రామంలోఉండే పెద్దలకు కలదు. బోయీ ఉద్యోగము వహించడానికి కేవలమువారసత్వపుహక్కు చాలదు. మతమునకు, ఆచార వ్యవహారములకు సంబంధించిన జ్ఞానముఉండవలెను.

వివాహములు, శ్రాద్ధములు, గ్రామస్థులందరున్ను కలిసిచేసేపూజలు, పండుగలు, మొదలయినవి జరుగుతూఉండేసమయములందు ఈ ఇద్దరు ఉద్యోగస్థులున్ను హాజరై ఉండవలెను. భూములకు, విప్పజీలుగు మొదలైన చెట్లకు సంబంధించిన క్రయములు, తనకాలు మొదలైన వ్యవహారములన్నీ గ్రామంలో ఈఇద్దరు ఉద్యోగస్థులున్ను అధ్యక్షులై ఉన్న పెద్దలసభలో పరిష్కారముకావలెను. ఈవిధముగా ఏ వ్యవహారమైనా సభవారు పరిష్కరించవలసి వచ్చినప్పుడు మతసంబంధమైన నియమములు కొన్ని అనుసరించవలసిఉన్నది. సుమారు100 సంవత్సరములక్రిందటి వరకు ఖూనీ కేసులు విచారించే అధికారముసైతము ఈఉద్యోగస్థులకుండేది. పూర్వము యుద్ధసమయములందు గోమాంగ్ సేనలకు మొనగాడుగా ఉండి యుద్ధముచేస్తూ ఉండేవాడు.

ఈఇద్దరు ఉద్యోగస్తులకు పైనిచెప్పిన అధికారము ఉన్నా, ధనం, భూమి, సేవకులు మొదలయిన విషయములలో స్వలాభమేమీ లేదు. తక్కినవారివలెనే ఈఇద్దరున్ను పాటుపడి పొట్టపోషించుకోవలసినదే.

బ్రిటిష్‌ప్రభుత్వము వచ్చినతర్వాత, ఈ ఇద్దరిగౌరవమున్ను కొన్నివిషయములలో అధికమైనది. గవర్నరుగారి ఏజెంట్ (కలెక్టరు) దొరగారు ప్రతిసంవత్సరము ఏజెన్సీప్రదేశములలో తిరిగి సవరపల్లెలపెద్దలను భేటీకిపిల్చినప్పుడు, ఈబోయీ గోమాంగులకు బట్టలు మొదలయిన బహుమతులు ఇస్తూఉంటారు. బిసోయీలు తక్కిన సవరలచేత వెట్టికొట్టము చేయించుకొంటూఉన్నట్లు వీరిద్దరిచేతనుచేయించుకొనరు. అయితే బిసోయీలున్ను, గవర్నమెంటువారున్ను, సవరపల్లెలలోని తగాయిదాలు పరిష్కరించుటకు పూనుకొన్నప్పటినుంచి ఈ ఉద్యోగస్థులఅధికారము తగ్గిపోయినది.

పూర్వకాలమందు సవరలకట్టుబాట్లప్రకారము, గ్రామములను తగలబెట్టినప్పుడు అనేకులప్రాణములకుగాని, ధనమునకుగాని నష్టముకలిగించినప్పుడుతప్ప మరియేనేరము చేసినా మరణదండన సాధారణముగావిధించుటలేదు. సాధారణముగా నేరమేమైనా జరిమానామాత్రమే విధించుటఆచారము; నేరముచేసినవాడు జరిమానాగా రెండుకుండల కల్లు, మేక మొదలయినవి ఇచ్చుకొని పండుగచేయవలెను. ఇచ్చుకోవలసిన దెంతో నేరమును బట్టిఉంటుంది. మగవానికంటె ఆడుదానివల్లనే సంతానాభివృద్ధి ఎక్కువగుచుండును. గనుక మగవానిని చంపినపాపముకంటె ఆడుదానిని చంపిన పాపముఎక్కువ అనిసవరల అభిప్రాయము. అందుచేత ఆడుదానినిచంపినవాడు 8ఎనుపోతులను యిచ్చుకోవలెను? మగవానినిచంపినవాడు 7ఎనుపోతులనేఇచ్చుకోవలెను. దొంగతనము చేస్తూఉండగా చేతికిచిక్కిన దొంగను చంపినాతప్పులేదు. వ్యభిచారదోషము పురుషునేకాని స్త్రీనిబాధించదు. నేరమేమైనా మతాచారములను అనుసరించి దండుగఇచ్చుకొని గ్రామములో పండుగచేయవలెనన్న నియ

మను చూడగా గ్రామములో ఉన్నవారంద
ఱున్ను ఒక్కకుటుంబము వారేఅన్న ప్రాచీన
సంప్రదాయమునేటికిని నిలిచి ఉన్నదనిచెప్ప
వలెను. నష్టపరిహారము, దేవతలకుగాని, భూత
పిశాచములకుగాని,ఉపశాంతి-ఇవినేరముచేసిన
వాడుచేయవలసినపనులు. అందువల్ల బాధపొం
దినవానికిగాని, అతనిబంధుమిత్రులకుగాని తృ
ప్తి, దేవతులకో భూతపిశాచములకో ఉప
శాంతి, గ్రామంలో నెమ్మదికలుగును. తక్కిన
విషయములతోపాటు సవరల గ్రామపరిపాల
నసైతము మతాచారములు బోధపడితేనే కా
ని తక్కినవిషయములు చక్కగా బోధపడవు.

మతము.

సవరల మతము సరిగా నిరూపించుటకష్ట
ము. కేవలము మతమునకు మాత్రమే సంబం
ధించిన ఆచారములివి అని నిర్దేశించి చెప్పలే
ము. తక్కిన కిరాతిజాతుల ఆచారవ్యవహారము
లవలెనే సవరల అచారవ్యవహారములు సైత
ము మతమునకేకాక తక్కిన విషయములతో
కూడ సంబంధము గలవై ఉంటవి. ఇందుకు
తార్కాణముగా ఒక్కవిషయము చూడండి.
భూమికి సంబంధించిన క్రయముగాని, తణకా
గాని కేవలము ఇచ్చినవానికి పుచ్చుకొన్నవా
నికి మాత్రమే సంబంధించినదికాదు. గ్రామస్థు
లందరికిన్ని దానితో సంబంధముండుటచేతనే,
గ్రామములోని పెద్దలందరున్నూ సభచేసిఉం
డగా బోయాగోమాంగులు అధ్యక్షతవహించి
ఆవ్యవహారము పరిష్కరించవలెను. ఆస్తివి
వాదవిషయమేఅయినా మతముతో సంబంధ
ముగల విషయమువలెనే పరిష్కారము కావ
లసిఉన్నది. భూమి కొన్నవాడుకాని తణకాపె
ట్టినవాడుగాని కల్లు, పంది తేవలెను. ఆపందిని
చంపి, దేవతలకు ఉపహారముగా అర్పించి,
బోయా అక్కడనున్నవారికి ప్రసాదము పంచి
పెట్టి ఇవ్వవలెను. అప్పుడు అక్కడ ఉన్నవా
రందరూ ఆపందిమాంసము, ఆకల్లు పుచ్చుకో
వలెను. ఈవిధముగానే పెండ్లి, విడాకులిచ్చు
ట, అంత్యక్రియలు—అన్నీ గ్రామములో ఉ
న్న నలుగురికిన్ని సంబంధించిన విషయముల
వలెనే జరగవలసి ఉన్నది. వీటిలో రెండు ప్ర
ధానమైన లక్షణములు చూడదగినవి: గ్రామ
స్థులతో ఏవిధముగానైనా సంబంధముగలదని
ఎవరుపూనుకొన్నా అదినలుగురికిన్నీ తెలియ
జేయవలెను; దీక్షతో చేయవలెను.

సవరలమతమును, వారికుండే నమ్మకము,
దానిననుసరించి వారు చేసేపనులు మొదలయి
నవాటిని బట్టి మనము గ్రహించవలెను. తమ
ప్రదేశ మందంతటను తమకు కనబడకుండా
సంచరించే భూత పిచాచములు చాలాకలవని
న్ని, వాటికి కోపమురాకుండా తాముచూచు
కోవలసి ఉంటుందనిన్ని సవరలందరికిన్ని దృ
ఢమైన నమ్మకము కలదు. ఆభూతపిశాచము
లకు సోనుములని పేరు. అవి రెండు తెగలుగా
ఉన్నవి. 1. చనిపోయిన బోయా గోమాం
గులు మొదలయిన పెద్దల తాలూకు భూత
ములు. 2. రోగములు తెచ్చిపెట్టే భూతము
లు. ఇవిగాక కితుంగులను దేవతలు కూడా
కలవు. గ్రామస్థులందరున్నూ కలిసి భూతము
లకు బలియిచ్చి ఆరాధనచేసే సమయమందు
పితృదేవత లనదగిన భూతములతోపాటు ఈ
కితుంగులనుసైతము పేర్కొని, బోయా ఉప
హారములను సమర్పిస్తూ ఉంటాడు.

పెద్దలెందరు గతించినారో అన్నిభూతము
లుండునుగనుక వారిఅందరి పేర్లున్ను చెప్ప
డము కష్టము. అయితే ప్రతి సవరవానిపేరు

వాడుపుట్టినవారము పేరు పట్టి ఉంటుందిగను క వారముల యేడింటిపేర్లున్ను నాలుగుసార్లు క్రమముగా ఉచ్చరిస్తారు. దానివల్ల ఆగతించిన పెద్ద లందరిపేర్లున్ను అందులో బోయాగోమాంగుల పేళ్లు, వాళ్ల భార్యల పేళ్లు అన్నీ ఉచ్చరించినట్టే అవుతుంది. ఈభూతములను కొలవడము, పూజించడము, ప్రార్థించడము, వాటికి ఉపహారములు సమర్పించడము మొదలయిన పనులన్నీ చేసే అధికారము బోయాకే కాని మరియొకరికిలేదు.

గుఆర్ పండుగ.

ఇది సంవత్సరమున కొకసారిగాని, రెండు మూడేండ్లకొకసారిగాని చనిపోయిన బంధువుల తృప్తికొరకు సవరలందరున్నూ కలిసి చేసుకొనే పండుగ. ప్రతిసారిన్నీ అంతకుపూర్వము జరిగిన గుఆర్ పండుగనాటినుండి అప్పటివరకున్ను చనిపోయిన బంధువుల ప్రేతలతృప్తికొరకున్ను, వారిని పెద్దలతో కలుపుటకున్ను, ఈగుఆర్ పండుగచేసుకొంటూఉంటారు. ఈపండుగకు గ్రామంలో ఉన్న వారందరున్నూ, ఇతరగ్రామాలలో ఉన్న వారిబంధువులు మిత్రులు అందరున్ను, ఏకమగుతూ ఉంటారు. ఈపండుగకు పోతులు, మేకలు, కోళ్లు, మొదలయినవాటిని అనేకముగా బలిఇస్తారు. ధనవంతులైనకుటుంబములవారుఒక్కొక్క పోతు, పేదలుఒక్కొక్క మేక, అందుకూశక్తి చాలనివారు ఒక్కొక్క కోడితీసుకొనివస్తారు. కొన్ని కుటుంబములవారు ఏకమయి మొత్తంగా ఒకపోతునో, మేకనో, కోడినో తెచ్చుకొంటూ ఉంటారు. బలిగాఇచ్చిన జంతువుల మాంసముఅందరున్ను సమంగానేపంచుకొంటారు. అయితే, ఎవరితృప్తికోసము ఈపండుగచేస్తున్నారో మరణించినవారిన్ని స్మశానములకు మోసుకొనిపోయినవారికిన్ని, బోయాగోమాంగులకున్ను, ప్రత్యేకించి ఆ ఉపహారములలో వంతులు అధికముగా ఇస్తూఉంటారు. తక్కినపండుగలప్పుడు త్రాగినట్టే కల్లు ఎక్కువగా త్రాగుతారు. ఈగుఆర్ శ్రాద్ధాదికర్మలలో చాలాగొప్పది.

పంటలకుసంబంధించిన పండుగలుకొన్నిఉన్నవి. అప్పుడుకూడా భూతములకు మేక, పంది, కోడిమొదలయిన జంతువులనుబలిగాఇచ్చి అన్నము, కల్లుఉపారంగాపెట్టవలెను. ఈపూజలప్పుడు మామూలు భూతములనేకాక డరిమ, సురు, తిప్పరి అనేమగభూతములను, డరులి, సుమన్ని, గుర్ బడి అనేఆడభూతములను కొలనవలెను.

కాపుసవరల ఆచారములు ఇందుకుకొంచెము భిన్నముగా ఉంటవి. అ సోనముల (భూతముల) పేళ్లలో కూడ భేదమున్నది.జగబోజి, సుత్రిబోజి, సంకుర్రిబోజి, పెర్సిబోజి, గుబ్బాలబోజి-ఇవికాపుసవరులు పెట్టినపేళ్లు. అన్నీ ఆడభూతములనే సూచిస్తూఉన్నవి.

బోయాగోమాంగులు, గ్రామస్థులు కలిసి భూతములను కొలవవలసినసమయములు ఇంకామరికొన్ని ఉన్నవి. అవిఅవసరమునుబట్టి అప్పుడప్పుడువచ్చేవేకాని కాలనియమితములయినవికావు. వానలులేక కరవు బట్టినప్పుడు, భూతశాంతిచేయవలెను. సవరపల్లెకు చేరువగా ఉన్నకొండలలో ఏదైనకొండమీదను కితింగులనేభూతములుంటున్నవనిన్ని సోనుముల ప్రీతికోసము తాముచేయవలసిన పండుగలు మొదలయినవి యథాక్రమంగా జరుగుతూఉన్నవో లేదో చూస్తూఉంటవనిన్ని, అందులోలోపముగాని, అపచారముగాని, ఏమైనాజరిగిన యెడల రోగమో, క్షామమో కలిగించి పల్లె

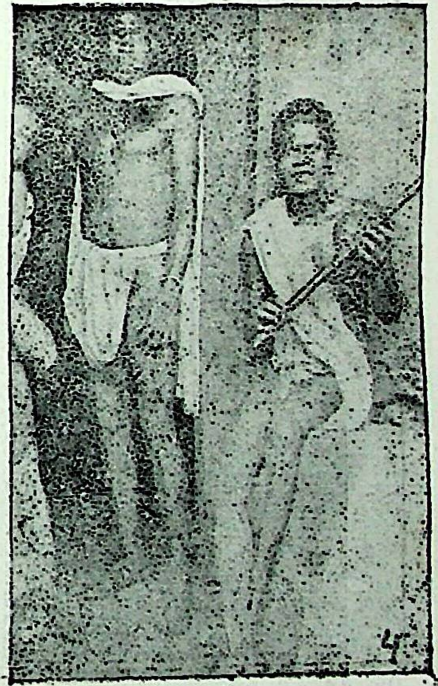
మ. రా. శ్రీ గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారు, సవరఉపాధ్యాయులు.

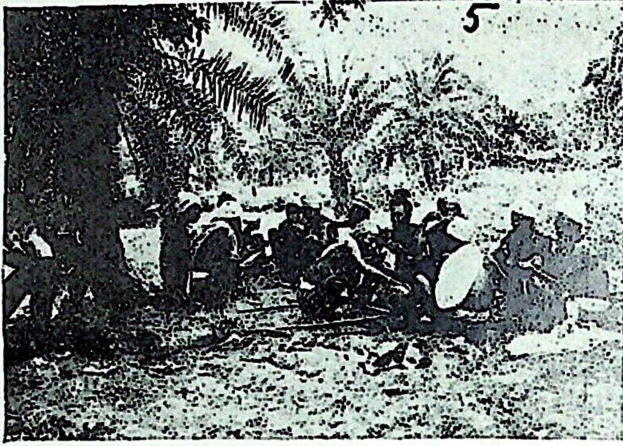
పూసలు, కంటెలు ధరించిన సవరపురుషుడు

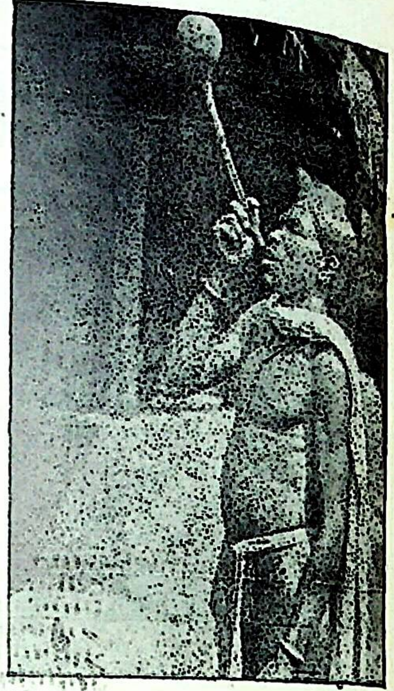
సవర బాజాబజంత్రీలు.

సవరగాయకుడు వీణవాయించుట.

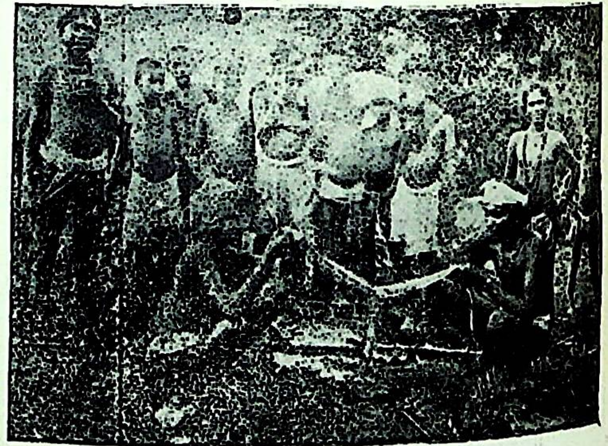
'గుఆర్' పండుగ జరుపుట.

పొగ గొట్టమునుండి పీల్చుట.

పిట్టల వేటకాండ్రు.

ఆహారమునకై పాము తోలూడదీయుట.

లోఉన్న వారందరిని బాధిస్తవనిన్ని సవరలనమ్మకము. సవరలుపడే బాధలన్నిటిలోను ఈమ బాధ దుర్భరమైనది. ఏసంవత్సరముపండిన వస్తువులు ఆసంవత్సరమే తినవలెనన్న నియమముంచుటచేత, ముందుకువనికి వచ్చునన్న ఉద్దేశములో వానలు బాగా ఉన్నప్పుడు ఎక్కువ పండించుకొని నిలవచేసుకోవడం ఎరుగరు. ఈబాధలు కితింగుల వల్లకలుగుతూ ఉంటవన్న నమ్మకముండబట్టి, ఆకితుంగులకోపము శాంతింపజేసుకోవలెనని పెద్దపండుగచేస్తారు. బోయాగోమాంగులు మామూలుగానే విధానమంతా సాగిస్తారు. జంతువులబలి, అన్నం కల్లు మొదలయిన ఉపారాలుమీద చెప్పినట్లే జరగవలెను.

పర్లాకిమిడి తాలూకా మాళువాలోరెండు కొండలున్నవి. "గయ" వద్దనొకటి; దాని పేరు జుమ్-తాంగ్ బరు; పర్లాకిమిడికి 8 మైళ్లుదూరాన మరిఒకటి; దానిపేరు మెడియా-బరు. మొదటికొండవద్ద ఆవునో ఎద్దునో బలిఇస్తూ ఉంటారు. ఈఒక్కచోటనేగాని మరిఎక్కడనూ ఆవునుగాని ఎద్దునుగాని బలిఇవ్వడంనేనెరుగను. అక్కడనుమాత్రమే గోబలిజరుగుటకు కారణముగా సవరులుచెప్పేకథ ఏమంటే, పూర్వమొకప్పుడు కితింగులు గోవునుచంపి దానిమాంసము తినడము సంభవించినదట. అందుచేతనే ఆకొండకు జుమ్-తాంగ్-బరు అనే పేరువచ్చినదట. (జుమ్అనగాతినుట; తాంగ్అనగా ఆవు; బరుఅనగా కొండ) రెండవ చోటకితింగులకు ఉపారముగా పాలు, కల్లు ఇస్తారు. సవరలకు సాధారణముగా పాలుఅసహ్యమైన వస్తువు. అందుచేత, ఇక్కడమాత్రము పాలు ఉపారముగాపెట్టడము వింతగానే ఉన్నది.

ఈకితుంగులను ఆరాధించే సమయములో ఒకప్రధానమైన విధానము జరుగవలసిఉన్నది. నాలుగుమూరలు పొడవుగా ఉన్న పెద్దపెద్దరాళ్లు-నేలమీద పడిఉన్నవి లేవనెత్తి, నిట్రముగా ఉంచుతారు.

కితుంగులపేళ్లు చిత్రముగా ఉన్నవి:— 1. భీమా, 2. రామా, 3. జొడేవులు, 4. పేడా, 5. రుంగ్‌రుంగ్, 6. తుమన్న, 7. గర్సడ, 8. జగంత, 9. ముత్త, 10. తేతె. వీటిలో బీమా రామా అనేపేళ్లు ఎట్లు దూరినవో చెప్పలేము.

వ్యాధిసంబంధమైన భూతములను కొలుచుట సాధారణముగా కుటుంబస్థులు ప్రత్యేకించి చేసుకోవలసినపని. కుటుంబములో ఎవనికైనా వ్యాధివచ్చినప్పుడు ఆకుటుంబము వారందరూ కలిసి ఆవ్యాధిని కలిగించిన భూతమునకు పండుగచేసి ఉపారముపెట్టవలెను. అ పండుగచేయించేవారు బోయాలుకారు. వారికి కుడంగులు అనిపేరు. వీరిలోకొందరు మగవారు; కొందరు ఆడువారు. వీరికిమంత్రాలు, వైద్యము తెలుసును. వ్యాధిసంబంధమైన భూతములు ఏవనగా:—

1. కన్నిబోజన్-ఇదిఅపస్మారదేవత. ఇది ఆవహించిన వారివద్దకు బంధువులైనా వెళ్లడానికి భయపడతారు. ఈభూతమును శాంతింపజేయుటకు దానికి పందులను బలిగాఇవ్వవలెను. మేకలుపనికిరావు; అన్నము కల్లు ఉపారము పెట్టవలెను. ఈభూతము అడవులలో పెద్ద వృక్షములపై ఉంటుంది. గనుక దీనికిచేసేపూజ ఊరివెలుపలి అడవులలోనే చేయవలెను.

2-4 సొడంగ, గోసాడ్, ఎర్దానా—వీటివల్ల జ్వరము, వ్రణములు, పైత్యము మొదలయిన వ్యాధులు కలుగుతూ ఉంటవి. వీటికి

మేకలు, కల్లు, బట్టలు ఉపారముగా ఇవ్వవలెను.

5-7 గడేజంగ్, సండ్రి, బుల్లు— ఇవి ఆకాశభూతములు, ఇందులో సండ్రి, చంద్రి సంబంధమైనది. వీటివల్ల తలనొప్పి, పోటు కలుగుతూఉంటవి. వీటికి మేకలు, కోళ్ళు, కల్లు, బట్టలు కావలెను.

8. రతూనా-సోనుమ్-పులిభూతము- ఇది సోడంగభూతమునకు భార్య. దీనివెంట ఎప్పుడును పులి ఆకారముగల కుక్క తిరుగుతూ ఉంటుంది. దీనివల్ల గండమాల (మెడవాపు) మొదలయినరోగములు కలుగును. దీనికి పోతు బలివేయవలెను. కల్లు ఉపారముగా పెట్టవలెను.

10. గయరబుల్లు— ఇది స్త్రీలకు ప్రసవము సులభముగా కాకుండా బాధించే భూతము. దీనికి మేకలు, కోళ్ళు, అన్నము, కల్లు కావలెను. పంది, బట్టలు అక్కరలేదు.

11. ఇల్డాసోనుమ్— దీనివల్ల స్త్రీలకు గర్భము పోతూఉంటుంది. గర్భము పోతుందేమో అన్న భయము తోచగానే గర్భవతిఅయి ఉన్న స్త్రీ ఈభూతమునకు ఉపారము పెట్టుతూఉంటుంది.

12. రోగా-బోజన్- ఇది పెద్దమ్మవారు. దీనికి సవరలు ఎక్కువగా భయపడతారు.

ఈభూతములేకాక ఇంట్లో చనిపోయినవారు భూతములై రాత్రికలలోను, చీకటిలోనూ కనబడి తమకు ఉపారాలు పెట్టవలసినదని కోరుతూ ఉంటారు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఈభూతములు తమకోపము తెలియజేయడానికి పశువులసాలలోనికిపోయి ఒకఅవునో, ఎద్దునో, పోతునో చంపుతూఉంటుంది.

ఇంతవరకు, సవరలు ఆరాధించే భూతములు మనసా ఊహించుకోవలసినవేకాని కండ్లకు కట్టినట్లుగా ఒకరూపమును దాల్చినవికావు అసి ఆనుకోవలసిఉన్నది. అయితే, ఇండ్లగోడలపైని కితుంగులరూపములు కొన్ని కనబడినవి. అవి మనిషిరూపములుగానే ఉన్నవి. వాటి దిగువనుమాత్రము గుఱ్ఱము, ఏనుగు, సూర్యుడు, చంద్రుడు, నక్షత్రములు, వీటితాలూకు బొమ్మలు, కనబడుతున్నవి. బోయాబొమ్మకూడా ఉంటుంది. గొడ్డుదిగాని, బిడ్డలు తరుచుగా పోతూఉన్న స్త్రీగాని, సంతానంకలిగి బిడ్డ చక్కగా వృద్ధిపొందుతే కితుంగ్‌పుర్‌పుర్ తన ఇంట్లో చేసుకొంటానని మొక్కుకొంటుంది. ఆలాగు మొక్కుకొన్న స్త్రీ తనకు బిడ్డపుట్టగానే ఒక పందిపిల్లనుకొని పంద్రెండేండ్లు బాగామేపి కితుంగ్‌పుర్‌పుర్ పండుగచేసి ఆపందిని బలియిస్తుంది.

సవరల ఇండ్లలో- సాధారణముగా ప్రతి ఇంటిలోను రెండుకుండలు ఉంటవి. వాటికి పసుపుపూసి, అందులో ఒక చిన్న ఇత్తడిడబ్బీ మిరపకాయలు, ఉల్లిపాయలు, బియ్యం, ఉప్పు పెట్టి మూతవేసి ఉంచుకొంటారు. అందులో ఉండడానికి భూతాల కిష్టమని సవరల నమ్మకము. ఆరెండుకుండలలోను ఒకటి ఇంట్లో ఒకమూల మూడు చిన్నరాళ్ళపైని నిలబెడతారు. రెండోకుండ ఇంటికప్పుకు వేలకట్టి ఉంచుతారు. రాత్రివేళ ఇంట్లో కత్తులు మొదలయిన ఆయుధములుగాని, నాగలి మొదలయిన పనిముట్లుగాని, చప్పుడయితే మగవాండ్లభూతములు వచ్చినవనిన్ని, కుండలు మొదలైనవస్తువులు చప్పుడైతే ఆడువాండ్ల భూతములువచ్చినవనిన్ని సవరల నమ్మకము.

జంతువులను పూజించి ఆరాధించడము సవరలలో ఆచారముగా కనబడలేదుగాని పిల్ల

లు వ్యాధిచేత కృశించిపోయినప్పుడు కోతుల కు, తొండలకు ఉపారము పెట్టడము కద్దు. అయితే, ఈఆచారము ఆజంతువులయెడల భక్తిచేతనుకాదు; పిల్లలు వ్యాధిచేత కృశించిపోయి కోతులవలెను, తొండలవలెను కనబడుతూ ఉంటారు గనుక, వాటికి ఉపారములు పెట్టినయెడల తమపిల్లలు ఆరోగ్యవంతులు అవుతారని వారి నమ్మకము.

—: సవర దేవతల పేర్లు:—

1 అజడజ్-డైయూ
2 అయోన్-బొన్ని
3 అర్గత్తా
4 అస్సీబా
5 అల్లాజ్
6 ఇఘూడా
7 ఇండూర్-రాజా
8 ఇల్డా-బొఇ
9 ఎడజా
10 ఎర్నానా
11 ఒయుజ్-సుమ్
12 కంతియర్
13 కన్ని-సుమ్
14 కరూఆ
15 కినా-సుమ్
16 కుయరీ
17 కులేడజ్
18 కోర్నొఞ
19 గడెభాజఞ
20 గయరా-బుల్లు
21 గర్నాదా
22 గల్ బెడఞ
23 గుర్బాడీఞ (గుర్బాడారాజా)
24 గులుసురాజా
25 గుసాడా-షీడ్
26 జగంతా
27 జలాై
28 జోడా
29 డసిసీజ్-బొఇ
30 డరమ్మా-బోజఞ
(డరమ్మా-రాజా)
31 డర్-సెన్నా
32 డారిసిమ్
33 డాలిమ్మ
34 డాసిలీ
35 డూరి
36 తిక్సిరి
37 తుంకరఞ
38 తుమన్నా
39 తెతె
40 తోనెఇ
41 పెడా
42 పెర్సి-బొఇ
43 బడోజఞ-బసుసుమ్
44 బాడా-బోజఞ
45 బాబూసుమ్
46 బీమా
47 బుర్బుందా
48 బుల్లు
49 మద్యాసుమ్
50 మండారా
51 ముత్తాసుమ్
52 రతునా-సోసుమ్
53 రనా-డైయూ
54 రమా (రామా)
55 రాతూర్
56 రింగే-బోజఞ
57 రజ్-రుజ్
58 రోగా-బోజఞ
59 లఉసా
60 లబో-సుమ్
61 సంక్రు-బొఇ
62 సంద్రా
63 సమాంతి
64 సర్దయ
65 సిజ్-బొజ్
66 సండి-అసర్-జో
67 సుత్రా-బొఇ
68 సుమన్ని
69 సుర్మల్లా-బోజఞ
70 సూర్ జల్బా
71 సురెండా
72 సోడంగా-రాజా

వీటిలో 7. ఇండూరరాజా, 23. గుర్బాడారాజా, 24. గులుసురాజా, 72. సోడంగారాజా, 30. డరమ్మారాజా అనే దేవతలపేర్లు రాజులపేళ్లను సూచిస్తూఉన్నవి. ఇందులో ఇండూరరాజా అంటే ఇందూర్ రాజున్ను, డరమ్మా-రాజా అంటే దర్మరాజున్ను, సోడంగా రాజా అంటే చోడంగరాజున్ను, కాబోలును? 46. బీమా 54. రామా దేవతలు ఏవిధముగా వచ్చినవో?

వి వా హ ము

సవరలలో బాల్యవివాహములే తరుచుగా జరుగుతూ ఉంటవి! అయితే, రజస్వలా వివాహములు లేకపోలేదు. అవినింద్యములుకావు. వాటివల్ల సంపుములో పిల్లనిచ్చిన వారికిగాని

పిల్లను చేసుకొన్నవారికి గాని అవమాన మేమీలేదు.

సవరలఆచారము ప్రకారము వరుసుగాని వరునికి సంబంధించినవారుగాని పిల్లనిమ్మని అడగవలెను. అంతేకాని, ఆడపిల్లవారు తమపిల్లను చేసుకోవలసినదని ఎవరినీ అడగకూడదు. పెండ్లికాకమునుపు, కన్య క్షతయోని అయినా గర్భవతిఅయినా సంఘములో ఎవరూ రవ్వపెట్టరు. అంతమాత్రాన ఆపిల్లకు పెండ్లికాకపోదు. అయితే ఎవనివల్లను ఆకన్యక్షతయోనిఅయినదో అతడే ఆమెను వివాహమాడడం సాధారణముగా సంభవిస్తూ ఉంటుంది.

మగవాడు ఎంతమందినైనా పెండ్లిచేసుకోవచ్చును. గాని, ఆడది ఒక్కసికంటె ఎక్కువ మందిని పెండ్లిచేసుకోకూడదు. అయితే, వితంతువులకు, మగవాడువిడిచిపెట్టిన స్త్రీలకు, మగనివిడిచిపెట్టుకొన్న స్త్రీలకు పునర్వివాహము లేకపోలేదు.

సవరలలో ఏడుశాఖలవారుకలరు. అందులో ఒకశాఖవారు గొడ్డుమాంసముతింటారు. గొడ్డుమాంసము తిననివారు గొడ్డుమాంసము తినేవారి ఆడపిల్లలను పెండ్లిచేసుకొంటారు; గాని, తమఆడపిల్లలను వారికిచ్చి పెండ్లిచేయరు.

పెండ్లికావలసిన చిన్నవాని తల్లిదండ్రులు బంధువులు, మిత్రులు మొదలైనవారు తగినకన్యకోసము ప్రయత్నించి, ఒకరింటకన్యఉన్నదని తెలియగానే, ఆపిల్ల తల్లిదండ్రులకు తమకోరిక ముందుగా తెలియజేస్తారు. పిమ్మట ఒకరోజున జంగ్ జింగ్‌బో ఇంటికి, అనగా పెండ్లికూతురు ఇంటికి పెండ్లిమాటలకోసము, వెళ్తారు. వీరెందుకు వస్తున్నారో తెలుసునుగనుక, పిల్లతల్లిదండ్రులు ఇష్టమయితే తలుపులుతీసి ఉంచుతారు; ఇష్టముకాకపోతే తలుపులుమూసివేస్తారు. తలుపులు మూసివేసినా మగపెండ్లివారు ఆయింటికివెళ్ళి తలుపు తెరవమని కేకలువేస్తారు ఒకప్పుడు తలుపులు బ్రద్దలు కొట్టడము సంభవించవచ్చును. అంతగా ప్రయత్నించినా ఆపిల్లతల్లిదండ్రులకు ఆసంబంధము ఇష్టము కాకపోవచ్చును. అప్పుడు మగ పెండ్లివారు తెచ్చిన కల్లుకుండలు పిల్ల తల్లిదండ్రులు ముట్టుకోరు. అదిచూచి, మరి ప్రయోజనము లేదని వచ్చినవారు వెడలిపోతారు. ఒకవేళ ఆసంబంధము ఇష్టమైతే, ఆడపిల్లవారు వచ్చినవారిని తిట్టబోతారు, కొట్టబోతారు. ఒకప్పుడు దెబ్బలవల్ల గాయములు తగలవచ్చును, నెత్తురుకారవచ్చును. అప్పుడు మగపెండ్లివారు ఆతిట్లకు, దెబ్బలకుఓర్చి ఊరుకుంటారు గాని ఎదురుతిరగరు. ఎందుచేతనంటే, అదిఅంతాపిల్లనివ్వడానికి సమ్మతించినట్లు సూచించే ఆచారము. ఈపని జరిగినతర్వాత పిల్లనివ్వక పోయినయెడల పిల్లతల్లిదండ్రులు పెండ్లికొడుకు తల్లిదండ్రులకు నష్టపరిహారము ఇచ్చుకోవలెను.

పైనిచెప్పిన, తిట్టడము, కొట్టడము జరిగిన రెండుమూడు దినములకు, మగపెండ్లివారు పిల్లఇంటికి రెండవసారి వెళ్తారు. అప్పుడు న్యంగా డాల్‌సాల్ అనగా రెండుమూడు కుండల కల్లున్ను, పిల్లఇంట్లో ఎంతమంది పురుషులుంటారో అన్ని అమ్ములున్నుపట్టుకొని వెళ్తారు. ఈసారి మరితిట్టడము కొట్టడము జరగదు పట్టుకొనివచ్చిన వస్తువులు పిల్లయింట్లో ఇచ్చివేసి మగపెండ్లివారు వెడలిపోతారు.

మరికొన్నాళ్ళకు, మగపెండ్లివారు మూడవసారి పిల్లఇంటికివచ్చి సంగ్‌సంగ్ దాల్‌సాల్ అనగా మూడుకుండల కల్లున్ను, పసుపున్ను ఇస్తారు. ఆడపిల్ల తాలూకువారు ఆకల్లు తాగ

గానే, వారికందరికీ పసుపురాసి మగపెండ్లి వారు వెడలిపోతారు.

మరికొన్నాళ్ళకు మగపెండ్లివారు నాలుగవసారి పిల్లయింటికి పెండ్లికొడుకుతో వచ్చి పెండ్లి జరిపిస్తారు. పెండ్లికొడుకు తండ్రియొక్క గౌరవము, భాగ్యము పట్టి మగపెండ్లివారందరును డంబముగా ముస్తాబయి బాజామేళముతో ఆడుకొంటూ పాడుకొంటూ పెండ్లికూతురి ఇంటికివస్తారు; 20 కుండలకల్లు, ఇత్తడి మురుగుల జోడా, పెండ్లికూతురికొక కోక, పెండ్లికూతురి తల్లికొకకోక, పెండ్లికూతురి తండ్రి, అన్నదమ్ములు, బంధువులు మొదలయినమగవారికి బట్టలు తెచ్చియిస్తారు. అప్పుడు బోయావచ్చి ఆ 20 కుండలలోను, ఒక కుండఎంచి, ఒకచోటబెట్టి, దానిపక్కను ఒక అమ్మనిలబెట్టి, పితృదేవతలను ఆరాధించి, ఒకచిన్న పిడతతో ఆకుండలోని కల్లుతీసి ఆకుదొప్పలలోనికి కొద్దికొద్దిగా పోస్తాడు; వధూవరులను కాపాడవలసినదని ప్రార్థించి, ఆదొప్పలలోని పవిత్రమైనకల్లు అక్కడఉన్నవారి పాదములమీదను, భుజములమీదను జల్లుతాడు. అప్పుడు పెండ్లికూతురితండ్రి బోయావైపుతిరిగి, "బోయా! మీరు నాపిల్లను అడగవచ్చినారు. మీరు పట్టుకొనివచ్చిన కల్లునేనుతాగి నాసమ్మతి తెలియజేసినాను. గాని నాపిల్లకు ఈసంబంధము ఇష్టమో కాదో? తీరాపెండ్లి అయినతర్వాత ఆపెండ్లికొడుకుతో పోయికాపురము చేస్తానంటుందో లేదో కనుక్కోవలసినది" అని అడుగుతాడు. అప్పుడు, బోయా పిల్లవైపుతిరిగి, "ఏమమ్మా! నీకీసంబంధము ఇష్టమేనా?" అని అడుగుతాడు. ఆపిల్ల నలుగురిలోను, "నాతల్లిదండ్రులు, బంధువులు, అందరూ ఈ పెండ్లికొడుకువంకవారు తెచ్చిన కల్లు తాగినారు. నేను సవరపిల్లను. ఇతడున్నూ సవరవాడే. ఇతని పెండ్లిచేసుకోవడము నాకెందుకు సమ్మతముకాదు?" అని అంటుంది. అప్పుడు అక్కడ నున్నవా రందరున్ను మంచిది, పెండ్లిఅయినదంటే అయినదంటారు. వివాహవిధానము మరిఏమీలేదు. పల్లెలో నున్నవా రందరున్ను పెండ్లికొడుకువంక వారికి కల్లు, బియ్యము, మాంసము ఇస్తారు దానితో పెండ్లి పూర్తిఅయినట్టే. ఆ వెంటనే మగపెండ్లివారు వెడలిపోతారు. అప్పుడు వారితో పెండ్లికూతురు వెళ్ళదు. పెండ్లికొడుకుమాత్రము అప్పుడప్పుడు పిల్ల ఇంటికి వస్తూపోతూ ఉంటాడు. ఈలాగు కొన్నాళ్ళు మాత్రమే జరుగుతుంది. పెండ్లి అయినతర్వాత, ఆట్టేకాలము పిల్ల అత్తవారి ఇంటికి వెళ్ళక పుట్టింట ఉండిపోతే సంఘంలోని వారు ఆక్షేపించకపోరు. గనుక, శీఘ్రకాలములోనే కల్లు, బియ్యము, బట్టలూ ఇచ్చి తండ్రి తన కుమార్తెను అత్తవారింటికి పంపిస్తాడు.

వితంతువులకు పునర్వివాహమున్నది. అయితే, మళ్ళీ పెండ్లిచేసుకోవలెనని కోరిన విధవ సాధారణముగా తన మరుదులలో ఒకరిని పెండ్లిచేసుకోవలెను. మరుదులనే కాని బావలను వివాహమాడగూడదు. మరదులలో ఎవరినీ పెండ్లిచేసుకొనుట ఇష్టము కాకపోతే, ఆమె పైవారిని పెండ్లిచేసుకోవచ్చును గాని, అత్తవారింటి వస్తువులేవీ తీసుకొని వెళ్ళకూడదు. అంతేకాదు, ఆమెను పెండ్లి చేసుకొనేవాడు హక్కు విడుదలకోసము, ఆమె మరదికి కల్లు, ఒకపోతు (లేదా ఒక పంది) ఇచ్చుకోవలెను. ఆ జంతువు మాంసమున్ను, ఆ కల్లున్ను గ్రామంలో ఉన్నవా

రందరున్ను బోయా, గోమాంగులతో పుచ్చు కోవలెను. ఆ విధవను పెండ్లిచేసుకొన్నవాడు-మరదికానీ, పైవాడుకానీ- ఒక పందిని బలి వేసి దాని మాంసమున్ను కల్లును మొదటి మగని భూతమునకు అర్పించవలెను. ఆ పని చేయవలసినవాడు బోయా. అతడు ఆ పని పోయిన మొదటి మగని భూతమును పిలిచి "ఇదిగో నీకు ఈ పందిమాంసమున్ను, ఈ కల్లున్ను ఉపారంగా పెట్టినాము. దీనితో నీ కున్న నీ పెండ్లానికిన్ని సంబంధము తెగి పోయినది. నీకుగాని, నీ తమ్ములకుగాని, నీ పిల్లలకుగాని హక్కయిన వస్తువేదీ ఈమె తీసుకొనిపోలేదు. మరి ఈమెను ఇంట్లోగాని, బయటనుగాని, అడవిలోగాని, కొండమీద నుగాని, నిద్రపోతూఉన్నప్పుడుగాని, మేలు కొని ఉన్నప్పుడుగాని బాధపెట్టకు. ఈమెకు పుట్టబోయే పిల్లలను బాధించకు. ఈమెను పెండ్లిచేసుకొంటూ ఉన్నవానినీ కేమీ అప కారము చేయలేదు. అతనిని ఈమె వరించి నది. అతడు సమ్మతించి పెండ్లిచేసుకొంటు న్నాడు. నీవు ఈ ఉపాగం పుచ్చుకొని తృప్తి పొందు. పితృదేవతలందరున్ను ఇందుకు సాక్షులు." అని అంటాడు.

ఈ సమయమందు బలిగా ఇచ్చిన జంతు వును "లాజ్‌డండా" అని పేరు. "లాజ్ డండా" అంటే భూమిలో ఉన్న భూతము నకు ఇచ్చిన పరిహారము అని అర్థము. మగనికిష్టము లేకగాని తన కిష్టము లేక గాని మారుమనువు కోరినదానిని పెండ్లిచేసు కొనేవాడు ఇచ్చే పరిహారమునకు "బయర్ డండా" అని పేరు. "బయర్‌డండా" అంటే భూమిమీద ఉన్నవానికి ఇచ్చే పరిహారమని అర్థము.

మారు మనువు కోరుకొన్న సవరదాని కోరిక సులభముగా నెరవేరగలదు. బయర్ డండా ఇచ్చుకొనుటకు సిద్ధపడి తనను పెండ్లి చేసుకొనుటకు సమ్మతించినవాడు దొరికితే చాలును. మరి పెండ్లిచేసుకొనుటకు ఉద్దేశ ములేని స్త్రీ పుట్టింటికి పోయి ఉంటే, మగనికి పరిహార మేమీ ఇచ్చుకోవలసిన బాధ్యత లేదు, గాని అట్టి సవరది సాధారణముగా ఉండదు. ఒకవేళ, పుట్టింటికి పోయి ఉన్న స్త్రీ మరి ఒకరిని పెండ్లిచేసుకొంటే, దాని మొదటి మగడు వెంటనే పోయి రెండవమగని పోతునో పందినో చంపి, తన ఇంటికి తీసుకొని వస్తాడు. దాని మాంసము అతని బంధువులందరున్ను తింటారు. అప్పుడు కూడా బోయా వచ్చి భూతములను పిలిచి, పరిహారము ఇచ్చుకోవ డము జరిగినది గనుక, ఆ రెండవ మగనికి మరేమీ హాని చేయవద్దని ప్రార్థిస్తాడు.

సవరవాడు తన పెండ్లాన్ని విడచిపెట్టు కొనుటకూడా సులభమే. తనకు బుద్ధిపుట్ట గానే అతడు తనపెండ్లాన్ని పొమ్మని తన ఇంటినుండి పంపించివేస్తాడు. ఆమె మళ్ళీపెం డ్లిచేసుకొంటే ఆ రెండవ మగనివద్దనుండి పరి హారము పుచ్చుకొంటాడు. తానుకోరి పెండ్లా న్ని విడిచిపెట్టినా, కొనే హక్కు అతనికి లేకపో లేదు. అయితే, తనవల్ల తప్పులేకుండా ఉన్న ప్పుడు నిష్కారణముగా మగడు తనను విడచి పెట్టినాడని సవరది గోమాంగుతో పిర్యాదు చేయవచ్చును. అట్టిసమయములందు ఆస్త్రీని పెండ్లిచేసుకొన్న రెండవమగడు మొదటిమ గనికి ఇచ్చుకోవలసిన పరిహారము తగ్గిస్తాడు.

మగడు తనకు సంభోగసౌఖ్యము కలిగిం చుటకు అసమర్థుడైనప్పుడు తోడికోడండ్రతో గాని, అత్తమామలతోగాని విరోధమువచ్చి

వేరే కాపురము పెట్టవలసినదని ఎంతబ్రతిమాలుకొన్నా మగడు సమ్మతించనప్పుడు స్త్రీ మగనివిడిచిపెట్టుట సంభవిస్తుంది. పెండ్లాము జారిణిఅయి పరపురుషునితో లేచిపోయినా, దుర్వ్యయముచేస్తూ పిల్లలను తిన్నగా సంరక్షించక బాధపెట్టినా, పురుషుడు పెండ్లాన్నివిడిచిపెట్టుట సంభవిస్తుంది.

ఆస్తి.

తండ్రిఆస్తి కొడుకులకే చెందుతుంది. అయితే, తండ్రి బ్రతికియున్నంతకాలము, కొడుకులు ఎంత పెద్దవాళ్ళయినా, ఆస్తి పంపకముకాదు. కొడుకులు తమ పెండ్లాలతో వేరువేరు ఇండ్లలో కాపురముండవచ్చునుగాని అందరున్ను కలిసి తండ్రిఇంటిలోనే భోజనము చేస్తూ ఉండవలెను. తండ్రి చనిపోయిన తరువాత, పెద్దకొడుకు మైనర్లుగా ఉన్న తన తమ్ములందరికిన్ని సంరక్షకుడుగా ఉంటాడు. ఆస్తి పంచుకోవలసి వచ్చినప్పుడు అన్నదమ్ములందరున్ను సమానముగానే పంచుకోవలెను.

సవరలలో దత్తత అనేదేమీలేదు. ఎవనికైనా మగపిల్లలు లేనప్పుడు అతనిఆస్తి అతని తమ్ములకు చెందవలెను. జ్ఞాతులున్నంతకాలము మగని ఆస్తి పెండ్లానికిరాదు, గాని, మారుమనువు వెళ్ళకుండా ఉన్నంతకాలము ఆమెను ఆమెమగనిఆస్తి అనుభవిస్తూ ఉన్నవారు పోషించవలెను. అయితే, సాధారణముగా ముసలిదైతేనే తప్ప పిల్లలులేని విధవ మళ్ళీ పెండ్లిచేసుకోకుండా ఉండదు.

జీవనము, వృత్తి.

సవరలు సాధారణముగా సోమరులు కారు. ఆడువాళ్ళు, మగవాళ్ళు, పిల్లలు, పెద్దలు అందరున్ను ప్రొద్దస్తమానము ఏదో పాటుపడుతూనే ఉంటారు. ఆట్టేబుద్ధికుశలత లేనివారుగనుక పనిసులువు ఎరుగరు. తినుబడివస్తువులుగాని ధనముగాని ముందుకు కష్టకాలములో పనికిరావచ్చునన్న ఉద్దేశముతో నిలవచేసుకోవడము ఎరుగరు. అందుచేత వ్యాధులవల్ల పనిజరగక బాధపడినప్పుడు అప్పులుచేసి దిద్దుకోలేక కష్టపడతాడు. తాతలుచేసిన అప్పులు మూడుతరాలవరకు నూటికి నూరుగా వడ్డిచెల్లించుకొంటూ ఉండడము సంభవిస్తుంది. ఎన్నిబాధలుపడ్డా అప్పుమాత్రము ఎగవేయరు; చెల్లించితీరతారు. అప్పుఇచ్చే సొండి వాళ్ళు, పానోలు, గడుసువాళ్ళు గనుక సవరవాళ్ళనుతరుచు మోసపుచ్చుతూఉంటారు

వ్యవసాయమువల్లను, అడవులలో కట్టెలు కొట్టి-అమ్ముకొనుటవల్లను, సవరలకు జీవనము సాగుతున్నది. సవరవాళ్ళ వ్యవసాయమునకు పోడు వ్యవసాయమని పేరు. కొండలమీదను అందులోను మిక్కిలి ఎత్తైన శీతభూములందు అడవులుకాల్చి నేలసమునుచేసుకొని వ్యవసాయముచేస్తారు. కొండపక్కలు సదునుచేసుకొంటూ, అవి జలపాతములవల్ల పాడుకాకుండా పెద్దపెద్ద రాళ్ళుతెచ్చి గట్టులు కట్టుకొంటూ శీతభూములు ఏర్పరచుకొంటారు. ఇవిమెట్లవలె కనబడతవి. ఈరాతిగట్లు కట్టడములో సవరకుగలనేర్పు చాల మెచ్చుకోదగినది. కొన్నిగట్లు కట్టుటకు అనుకూలము గాని స్థలములలో కనబడుచున్నవి. అవిఎట్లు కట్టగలిగినారాఅని ఆశ్చర్యపడవలసినంత చక్కగా ఉంటవి. కొండకాలువలు ఈమెట్లవలెనున్న సాగుభూముల పక్కనుండి పారుతూఉండేటట్లు మళ్ళించి నీటిపారుదల సదుపాయములు యేర్పరచుకొంటారు.

కట్టెలుకొట్టి చెట్లమీదను, ఇండ్లవద్దను

నిలవచేసుకొని చేరువగా ఉన్న గ్రామాలకు పట్టణాలకు పోయి అమ్ముకొని, అక్కడిసంతలలో తమకు కావలసిన వస్తువులు కొని తెచ్చుకొంటారు. కర్రలేకాక వెదురుబొంగులుకొట్టి పెద్దపెద్దమోపులు భుజములమీద పెట్టుకొని కొండలమీదనుండి ప్రమాదకరమైన మార్గములు చంగుచంగున దాటుకొంటూ దిగుతారు.

సవరలు వేటపనులలో చాలానేర్పుగలవారు. ప్రబంధములలో వేటవర్ణన వచ్చినప్పుడు సవరలు మొదలయిన కిరాతుల సహాయ్యము వేటకుబోయే రాజులు మొదలైనవారు ఎట్లు పొందుతూ ఉండేవారో కనబడుతుంది. సవరలుతరుచుగా వేటకుపోయి పక్షులను, మృగములను చంపి వాటిమాంసము ఇంటికితెచ్చి వండుకుతింటారు. సవరలకు పాములుకూడాఆహారమే. ఎంతపెద్దపాములనైనా వాళ్లు సులువుగా పట్టుకొని తలతెగనరికి తోలూడదీసి దానిమాంసమువండుకొని తింటారు. సవరలు తినేదుంపలు కందమొదలయినవి అనేకముగా కలవు.

సవరలు సాధారణముగా విప్పకల్లు తాగుతూ ఉంటారు. విప్పపువ్వు పూచేకాలము వాళ్లకు చాలాఆనందముగా ఉంటుంది. కష్టపడి విప్పపువ్వుసంగ్రహించి ఆరబెట్టి బాగాఆరినపువ్వు ఉడకబెట్టి దానినుండి తీసినకల్లు సవరలు ఎంతోప్రీతిగా తాగుతారు. ఈవిప్పకల్లు వంటకోసము ఒకసారాబట్టీ ఉంటుంది. జీలుగుకల్లు తాటికల్లు, ఈతకల్లువలెనే జీలుగుచెట్లు గీచితీస్తారు. పొగాకుచుట్టలు తాగడము క్రొత్తగా నేర్చుకొన్నారు. పొగాకుగుండ గొట్టములలో పెట్టి దాని పొగపీల్చడముకూడ అలవాటు చేసుకొన్నారు.

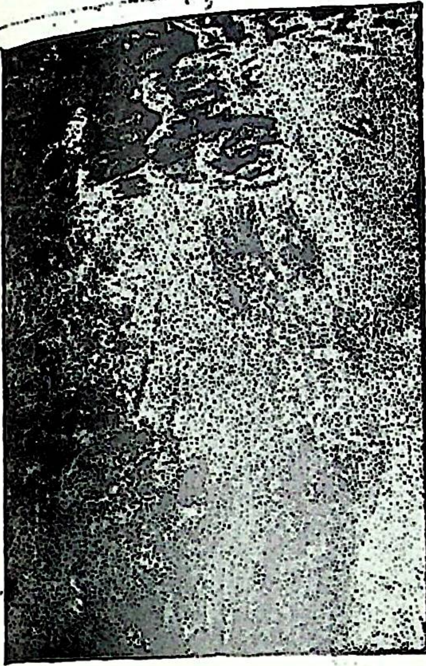
సవరలపనిముట్లలో ముఖ్యమైనవి, వ్యవసాయమునకు కావలసినవి, నాగలి, బొరిగ, పార; కట్టెలు కొట్టుటకు పనికివచ్చేవి, కత్తి, గొడ్డలి మొదలైనవి.

కొన్నిసంవత్సరములయి, సవరలుఅనేకముగా ప్రతిసంవత్సరము అస్సాముమొదలైన దేశములకు పోతున్నారు. కొంతకాలము పైదేశములలో ఉండి, కొత్తవిషయములు అనేకముగా నేర్చుకొని గడుసువారై తిరిగి తమపల్లెలు చేరుకొన్న సవరల ఆచారవ్యవహారములు, సవరపల్లెలలో ఉండిపోయినసవరల ఆచారవ్యవహారములకు, భిన్నముగా ఉండడము సంభవిస్తూఉన్నది. దీనివల్ల సవరలకు క్రొత్తవికాసము క్రొత్తపరిజ్ఞానము అలవడుతూ ఉన్నది.

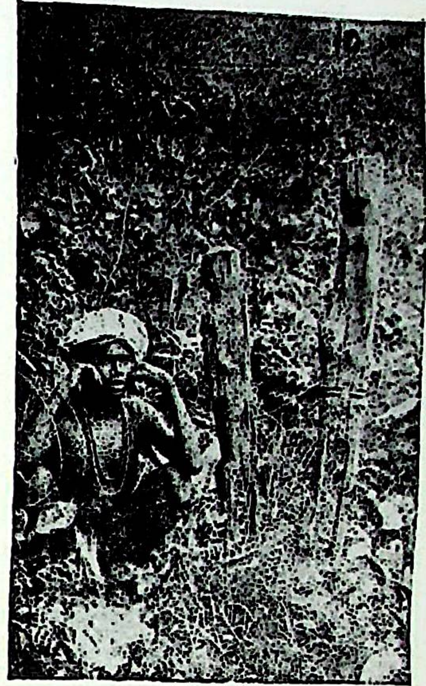
సవరలకు సుమారు 200 ఓషధులకుపైగా తెలుసును. పెద్దపెద్దగాయములకు ఆకుపసరు రాచి నెత్తురుకట్టు దెబ్బవేగముగా మానిపోవునట్లు చేసుకోగలరు. అయితే వ్యాధివచ్చినప్పుడు మందుపుచ్చుకొంటూ ఉన్నా పూజలు చేసి జంతువులను బలిఇచ్చుకొంటేనే కాని వ్యాధి నిమ్మళించదన్ననమ్మకము ప్రతిసవరవారికిన్ని కలదు. ఆపూజలు చేయించే కుడంగులు స్వలాభము కోసము వ్యాధినిమ్మళించినదాకాగాని, రోగిచచ్చినదాకాగాని, పూజలు చేయుస్తూనే ఉంటారు.

పాటలు-సంగీతము.

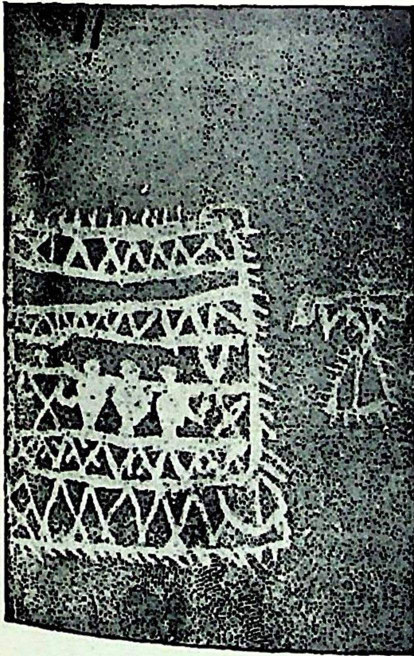
సవరలలో సాధారణముగా అందరికీ- మగవాడుకానీ ఆడదికానీ- నాట్యం చేయడము, పాటలు పాడడము సహజముగా అలవడి ఉంటుంది. విడిగా ఒక్కరిని పాడమంటే పాడలేకపోయినా, నలుగురు కలిసి సంతోషంగా ఆవేశమెత్తినట్లు మైమరచి పాడుతూ

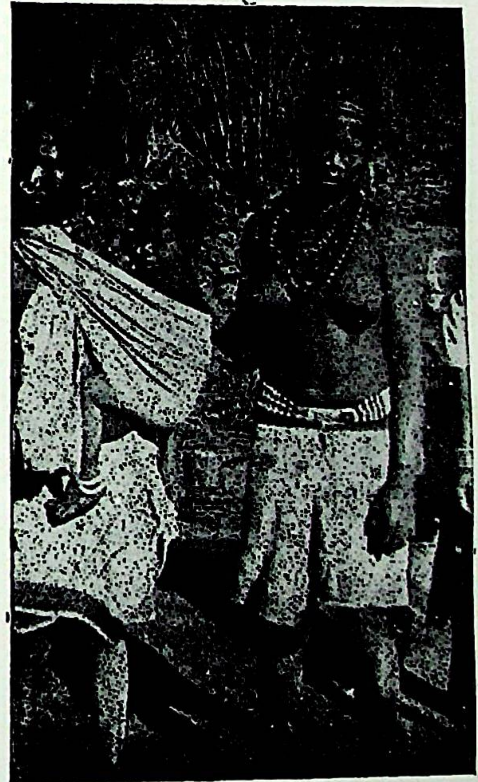
సవరల పోడువ్యవసాయము.

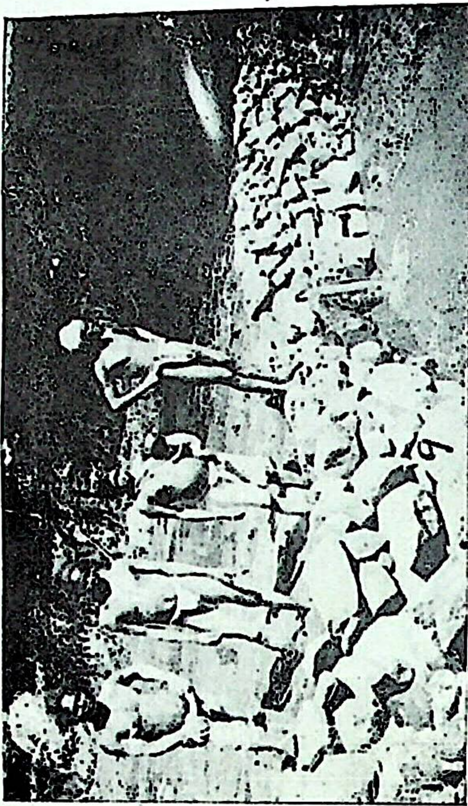
కారడవియందలి సవరవాడు.

సవరల చిత్రలేఖనము.

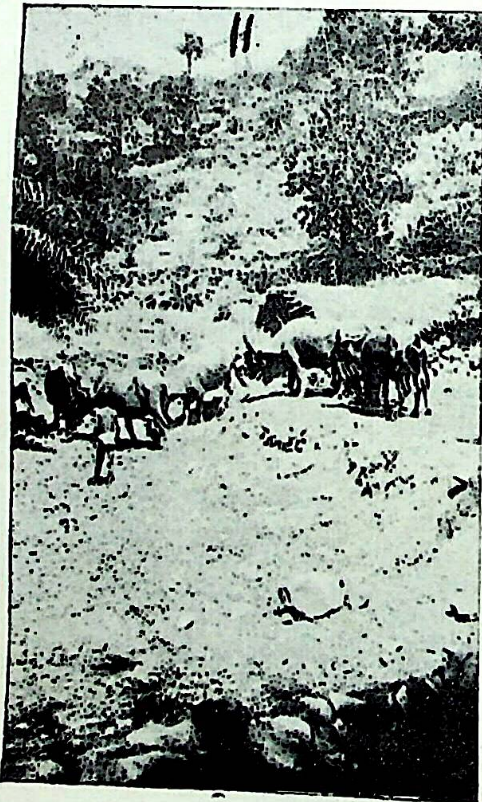
సవరస్త్రీలు, 'మంగోల్' యాకారమును చూడుడు.

వంతెనకట్టుచున్న సవరలు

దెయ్యముపట్టిన 'కుడాంగ్'

'గుఆర్' పండుగలో ఎనుపోతులను బలియిచ్చుట

ప్రేతలతృప్తికై రాళ్ళను మ్రొక్కుట

ఆడతారు. అప్పుడు దగ్గరగా ఉన్న ప్రతిసవరవాడూ వాళ్ళతో కలిసి పాడినా పాడకపోయినా లయితప్పకుండా ఆడతాడు. వాళ్ళ పాటకున్న, పద్యానికిన్ని భేదమేమీ లేదు. ప్రతిసవరవాడు, ప్రతిసవరదీ అప్పటికప్పుడు పాటకూర్చి పాడగలరు. పాటలు పాడుకుంటూ అడవిలో కర్రలు కొట్టడము, పొలములో చేను కోసుకోవడము మొదలయిన పనులు చేసుకుంటూ ఉంటారు కొండమీదను, అడవులలోను డంగడాడంగిడీలు (అనగా పెళ్ళికాని పడుచువాడూ, పడుచుదీ) ఒకరినొకరు చూచుకొని పలకరించుకొంటూ కులాసాగా మాటలాడుతూ ఉన్నప్పుడు వలపు పుట్టినట్టాయెనా వాళ్ళమాటలు పాటలుగాను, వాళ్ళచేష్టలు నాట్యము, అభినయముగాను మారిపోతవి. అప్పుడు వాళ్లు కల్పించినపాటలలో శృంగారము, హాస్యము, పదలాలిత్యము కనబడతవి. పెళ్ళిళ్ళు, దేవతల ఉత్సవాలు, అయినప్పుడు గ్రామస్థులు అందరూ కలిసి పాడుతూ ఆడుతారు. పులి, ఎలుగుబంటి, కోతి మొదలయిన జంతువుల ఆటలు ఆడుతూ ఉంటారు. ధాన్యము దంపుతూ ఉన్నప్పుడు అప్పుడయే చప్పుడుకు సరిపోయిన లయగల పాటలు పాడతారు. ఈదిగువను ఉదాహరించిన దంపుళ్ళపాట చూడండి.

తంతక్ డిజ్ బా	అబాఞి-గోఙ్	తోనా-ఞాఙ
డిఙ్ డిఙ్ నాఞా	అబాఞి-గోఙ్	కాకి-ఞాఙ
తూబల్ తోఙ్ బా	అబాఞి-గోఙ్	తోనా-ఞాఙ
అబల్ బాబా	అబాఞి-గోఙ్	కాకి-ఞాన్
సి దుర్జ్-సుజ్-బా	బఞాఇబా	తోనా-ఞాఙ
గగ్గి-తోఙ్-బా	బఞాఇబా	కాకి-ఞాఙ
తోఙ్ సెజాఙ	బఞాఇబా	ఆయి-ఞాఙ
కుంబ్-సూజ్ బాఙ	బఞాఇబా	తోనా-ఞాన్
పాపా-ఉంగా	బఞాఇబా	ఆయి-ఞాఙ

ఈపాటలో తనచెల్లెలకు కష్టసుఖవస్తువులు చెప్పక ముద్దుగా ఆదరించ్చనలేదని, అక్క తన మరదితో చెప్పటము కనబడుతుంది.

పక్షుల కూతల్నూ, చేష్టల్నూ, మృగముల స్వభావమూ, పరిశీలిస్తూ ఉన్నప్పుడు సవరల మనస్సులో పుట్టే భావాల్ను, సవరపాటల్లో వ్యక్తమగుతూ ఉంటవి. ఆపాటలు వింటూ ఉన్నప్పుడు సవరలు పట్టికిరాతులు. వీళ్ళచుట్టూ ఉన్న వస్తువులకున్ను, వీళ్ళ మనోభావాలకున్ను, ఏమీ సంబంధము లేదు అనలేము. మనవలెనే సవరలు సైతము సొగసైనవస్తువులు చూచి సంతోషిస్తారు. తమ సంతోషము పాటలలో ప్రకటిస్తారు. నవ్వుతాలు, సరసాలు, వెక్కిరింపులు, దెప్పులు, అలకలు, కోపాలు, కలుసుకోడాలు, విడిపోడాలు మొదలయినవన్ని వాళ్ళపాటలలో కనబడతవి. నాజూకు తక్కువయినా, భావము సహజముగా కనబడుతుంది గనుక వాళ్ళపాటలలోని కల్పన ఇంపుగా ఉంటుందని చెప్పవచ్చును.

జీలుగుచెట్టు కల్లుతీసేకాలములో వాళ్ళకు ఒంటిమీద తెలివి ఉండనేఉండదు. మాటామాటావచ్చి తోవలో తగవుపుట్టి కొట్టుకొని నరుకుకోవడము సంభవించినప్పుడుకూడా ఆవేశముతో పాటలు పాడుకొంటూనే ఆపనులు చేస్తారు.

పూజలు, పండుగలు చేసుకొన్నప్పుడు సవరలు పాడే పాటలు వేరు. అనుశ్రుతంగా వస్తూఉన్నవి. అవి ఎవరో కొందరుమాత్రమే పాడగలరు. వాటిలో దేవతల చరిత్ర, సృష్టిక్రమము, కొన్ని ఇతిహాసములు ఉంటవి. మడాయించడములో (అనగా పూజపాటలు పాడడములో) పేరుపొందిన కుడబులు పాట

పాడి కొలిచినయెడల దేవతలు వారికోరికల న్నీ నెరవేరుస్తారన్న నమ్మకము సవరలకు పూర్తిగా ఉన్నది.

సవరల పాటలలో సాధారణముగా నాలు గుస్వరములకంటె అధికము కనబడలేదు. అరుదుగా అయిదు స్వరములు వినబడతవి.

వాద్యయంత్రములలో వీణవంటిది, (రెండుతీ గలు, అయిదు మెట్లు కలది.) ఫిడేలువంటిది (కొబ్బరిచిప్పకు ఉడుముతోలుకప్పి దానికి వెదురుకర్రబిగించి చేసినది) వేణు (ఫ్లూట్ వలె నే నుండేది) మృదంగము, డప్పులు, తుడుము కలవు.

కిమిడీ గంగవంశము

శ్రీయుత సింహాద్రి పోరిచాగారు.

కళింగరాజ్యము సమీపమున కిమిడియను నొకరాజ్యమున్నట్లును దానిని క్రీ॥ శ॥ పదునొకండవ శతాబ్దమున కళింగ రాజగు రాజరాజు జయించినట్లును శాసనములవలన తెలియవచ్చుచున్నది. గాని యారాజ్యపు విస్తీర్ణతను గూర్చి మన కేమియును తెలియదు. ప్రస్తుతము గంజాంజిల్లాలోని పర్లాకిమిడి, పెద్దకిమిడి సంస్థానములు కిమిడినామమును ధరించియున్నను వీరివంశావళీచరిత్రలను దెలియజేయు గ్రంథముల చూచినచో నందాపురమును వీరు జయపురమువారికిచ్చినట్లున్నది. ప్రస్తుతము విశాఖపట్నం జిల్లాలోని జయపురంసంస్థానమున నొకనందాపురముండుటచేతనున్నూ, కిమిడినామముననున్న రాజ్యములున్ను, జయపురంవారి రాజ్యమున్నూ సమీపమున నుండుటచేతను న్నూ, జయపురంలోని నందాపురము కొంత కాలము క్రిందటి కిమిడిరాజ్యములోనిదని చెప్పవచ్చును. గంగవంశానుచరిత్రయను కావ్యమును చూచినచో గుడారిగుణపురములు కిమిడిరాజ్యముననున్నట్లు తెలియగలదు. కాబట్టి ప్రస్తుతం విశాఖపట్నంజిల్లా జయపురం సంస్థానములోని కొంతభాగము కిమిడిరాజ్యమునందలిదేయని స్పష్టపడును. ఈకిమిడిరాజ్యము కొంతకాలము స్వతంత్ర రాజ్యముగనుండి తరువాతను క్రీ॥ శ॥ పదునొకండవ శతాబ్దమున కళింగములోనిభాగమయ్యెను. కిమిడిరాజ్యమున కొంతభాగము ప్రస్తుతము సూర్యవంశీయులగురాజుల పరిపాలనమున నున్నను పర్లాకిమిడి పెదకిమిడి, చినకిమిడి సంస్థానములు మాత్రము గంగవంశపు రాజులచే పాలింపబడుచున్నవి. వీరిది ఆత్రేయసగోత్రము. వీరు చంద్రవంశములోని యొక శాఖవారు. వీరు కిమిడిప్రాంతములకు, ఉత్కలము నుండివచ్చినారన్నవిషయము చారిత్రక పరిశోధకులంగీకరించియున్న విషయమే. క్రీ. శ. పదునొకండవ శతాబ్దాంతిభాగమున కళింగరాజ్యమున నభిషిక్తుడై ద్వాదశశతాబ్దపు ద్వితీయపాదమున నుత్కలమును జయించి కటకమునకు తన రాజధానిని మార్చి యుత్కల కళింగముల దన పరిపాలనకు లోబరిచిన యనంతవర్మ చోడగంగదేవు డుత్కలగంగవంశీయుల కాదిపురుషుడని గూడ నందరు నంగీకరించిన విషయమే. కిమిడి గంగవంశమీ యనంతవర్మ చోడగంగుని వంశములోని శాఖయే యనుటకు చాలా ప్రమాణము లున్నవి. ఈయుభయవంశముల వారును నాత్రేయగోత్రులే. ఇదిగాక నీ యుభయవంశముల రాజ్యఘటనాప్రణాలికయు, రీతినీతులును, దేవోత్సవాదులును, చూచినచో నీ రెండును నొకటే వంశమని తప్పక చెప్పగలము. ఇంతకన్నను బలవత్తరములగు ప్రమాణములన్నియును విమర్శించుట కిప్పు డవకాశము చాలకపోవుటచే వాటినన్నిటిని విమర్శించుటమాని గంగవంశము త్కలమునుండి యెప్పుడు కిమిడిరాజ్యమునకు వచ్చినదన్న విషయము మాత్రము ప్రస్తుతమున విమర్శింపదలచితిని. ఈ విమర్శనమందర్ధానుక్షిప్తముగా నుత్కల గంగవంశమునకును కిమిడిగంగవంశమునకును గల సంబంధము వచ్చుచున్నది. కాబట్టి నీ వ్యాసమునందలి విషయ మాచగ్రయం దొక భాగమగుచున్నది. మిగిలిన ప్రమాణము లన్నియు నిట విచారించకపోవుటచేత నీవ్యాసమున

ముఖోద్దేశము గంగవంశ మెట్లు డుత్కలము నుంచి కిమిడిరాజ్యమునకు వచ్చినదన్న విషయమే యని చెప్పితిని. సందర్భానుసారముగ వచ్చు విషయమగు సంబంధమును గూర్చి పరిశోధకుల యభిప్రాయము మాత్రి మిచ్చియున్నాను.

గంగవంశ ముత్కళమునుండి కిమిడికివచ్చిన కాలము దెలుపునట్టి గాథలుగలవు. వాటియందలి సారాంశ మీక్రిందివిధముననున్నది.

ఉత్కలమును పాలించుచుండిన గంగవంశమున కపిలేంద్రదేవని యొక రాజుగలడు. అతనికి పండ్రెండ్రుగురు కుమారులుగలరు. అందు పురుషోత్తమనామకు డొక డంతరసంబంధపుత్రుడని వాడుక. దైవవశమున కపిలేంద్రుడు పురుషోత్తముని యువరాజుచేయగా మిగిలిన కొడుకు లందరు నుత్కలమును విడిచి నానాదేశములకు వెళ్ళిరి. పురుషోత్తముడు కాంచివిజయుడై యని ప్రసిద్ధినిగాంచెను. కిమిడిదేశమునకు వచ్చి యచ్చట రాజ్యమును స్థాపించినది కపిలేంద్రుని పెద్ద కొడుకు.

ఈగాథలలోనున్న కపిలేంద్రపురుషోత్తము లెవ్వరని తెలియుటకుగాను మన ముత్కలమును పాలించిన రాజవంశావళులను చూడగా శ్రీచైతన్యస్వామివారి శిష్యుడగు ప్రతాపరుద్రగజపతి తండ్రి పురుషోత్తముడున్నాడు. ఆతని తండ్రి కపిలేశ్వర దేవున్నాగలరు. ఇదిగాక గంగవంశానుచరిత్ర యను కావ్యమునందున్నది చూచినచో నుత్కలమునగంగవంశావసానకాలమున కపిలేశ్వరు డుత్కలము నాక్రమించెననియు, నుత్కలరాజులు స్వదేశమును విడిచి గుడారి యనగా కిమిడిరాజ్యమునకు వచ్చిరనియు, తెలియును. ఈయుభయవిషయములను కలిపి యాలోచించినచో గాథలలోని కపిలేంద్రపురుషోత్తములీకపిలేశ్వరపురుషోత్తములే యనవలసివచ్చుచున్నది. కపిలేంద్ర- కపిలేశ్వర- భేద మత్యల్పముగ గణింపవచ్చును. అయితే ప్రతాపరుద్రగజపతి యనంతవరం తామ్రశాసనము చూచినచో దానియం దీక్రింది శ్లోకములున్నవి.

> పతిస్త్వేషామస్తి సర్గోజనీపతి ప్రియామయాత్మా
> తమసాంనిషూదనః। ప్రకాశసంవీత దిగంబరం జ
> నాః శివస్యమూర్తిం సముదాహరన్తియం; తస్య
> వంశేతదను ప్రతాపవాంశ్చ్రీస్యరాజాకపిలేశ్వరా
> హ్వయః। అభూదభూనోపమ పౌరుషోత్త
> భయా రాతిరణోగుణోన్నతః॥

ఈ శ్లోకములను బట్టి కపిలేశ్వరుడు సూర్యవంశపురాజుగా నున్నాడు. గాథల తాలూకు కపిలేంద్రుడు గంగవంశమువాడు అనగా చంద్రవంశపు శాఖవాడు. ఇదిగాక గాథలలోని కపిలేంద్రుని కొడుకగు పురుషోత్తముడు చోళరాజ్యములోని కంచిని జయించినవాడని యున్నది. అనంతవరం తామ్రశాసనములోని కపిలేశ్వరుని కొడుకగు పురుషోత్తముని వర్ణనలో నీ విషయమే లేదు. ఈ రెండువిధములగు భేదములను బట్టి గాథలలోని కపిలేంద్రపురుషోత్తము లీ తామ్రశాసనమునందలివారు కారన్న యనుమానము కొంత గలుగుచున్నది. ఇదియును గాక, తామ్రశాసనమునందలి రాజులకాలము నాలోచింతము. అది యీ క్రిందివిషముగ నున్నది.

కపిలేశ్వర (క్రీ. శ. (1435—1466)

|

పురుషోత్తమ (1466—1503)

|

ప్రతాపరుద్ర (1503—)

శ్రీశ్రీశ్రీ రాజా కృష్ణచంద్రగజపతినారాయణదేవు బహదరువారు పరాకిమిడిరాజావారు.

ముఖలింగోత్సవసందర్భమున చూపబడిన చారిత్రిక వస్తుప్రదర్శనము.

ఈ శాసనమునందలి పురుషోత్తముని కాలమునకు చాలాపూర్వముననే అనగా క్రీ. శ. 1267—1332 సంవత్సరముల నడుమనే విచ్ఛిన్నమయి నామమాత్రావశేషముగ నున్న చోళరాజ్యమును పదియేనవశతాబ్దాంతమున రాజ్యపరిపాలన చేసిన పురుషోత్తముడు జయించెనని చెప్పుటచే నుత్కర్షయేమియును గానరాకపోవుటయే గాక యది విశ్వాసమునకు పాత్రము గూడ గానేరదు. పదునొకండవశతాబ్దాంతిమ భాగమున చోళరాజ్యమును వేంగీరాజ్యమును కులోత్తుంగ చోడుని పరిపాలనమున నొక రాజ్యమయిపోయినవి. పండ్రెండవశతాబ్ద ద్వితీయపాదమున నుత్కలకలింగము లొక రాజ్యమయి యనంతవర్మ చోడగంగుని వశమున నుండినవి. అప్పటినుంచియు నుత్కలకలింగ రాజ్యము లిరుగుపొరుగు రాజ్యములుగా నుండెను. క్రీ. శ. పదునొకొండవశతాబ్దమునందునకళింగవేంగిరాజ్యములకు గల వైరకారణము లుత్కలచోళరాజ్యమున సంక్రమించినవి. అవిగాక యింకా మరికొన్ని వివాదకారణము లుభయ రాష్ట్రములకును వచ్చియుండనోపును. అందుచేత క్రీ॥ శ॥ పదుమూడవ శతాబ్దాంతమున ప్రారంభమయి పదునాల్గవ శతాబ్దమధ్యమున పూర్తిని గాంచిన చోళరాజ్య విప్లవమున నుత్కలరాజులుగూడ తాముచేయగలిగినంత యుపద్రవము చేసిరన్నచో గొంతనమ్ముట కవకాశమున్నది. అదియే పైగాథలకాంచీ విజయాదులచే సూచింపబడిన విషయమని చెప్పవచ్చును. అందుచే గాథలలోని పురుషోత్తముడు పదియేనవ శతాబ్దమువాడుగాక పదుమూడు, పదునాల్గు శతాబ్దములవాడు గావలయును. కాబట్టిమనము చూడవలసినదేమిటంటే- ఈ చోళ రాజ్య విప్లవ కాలమున నుత్కలరాజ్యమును పరిపాలించిన పురుషోత్తమ కపిలేంద్రులెచ్చట నైనజెప్పబడి రాయని.

బొంబాయిలో క్షేమరాజు శ్రీకృష్ణదాసు వెంకటేశ్వర ముద్రణాలయమున ప్రచురించబడిన త్రికాండశేషమను గ్రంథమున నుపోద్ఘాతమున ఈక్రిందివిషయము గలదు. లంకలో దోగంపు అనుగ్రామమున శైలబింబారామము విహారముగలదు. అందుసరస్వతీ మండపాధివాసి, శ్రీ బౌద్ధ సిద్ధాంతాచార్య, ధర్మరక్షిత, చంద్రకీర్తియను నుపాధిగల శ్రీస్కంధ మహానాయకయతి వసుంగలడు. అతడిట్లు వ్రాసియున్నాడు. మహారాష్ట్ర భాషలలో వ్రాసిన కవిచరిత్రమను గ్రంథముననిట్లు యున్నది. పురుషోత్తమదేవు కళింగదేశమున రాజుగానుండెను. ఆరాజు శాలివాహనశక చతుర్దశశతాబ్దికి పూర్వము,కటకరాజధానినుండి రాజ్యముచేయుచుండెను. ఆతనుఒరిస్సా క్షత్రియవంశమునపుట్టినవాడు. అతను త్రికాండశేషము, హారావళి, ఏకాక్షరకోశము నను గ్రంథములు తన దేశస్థులు చదువుటకు వ్రాసెను.

దీనింబట్టి చూచినచో నొరిస్సా క్షత్రియ వంశమున ననగా గంగవంశమున క్రీ॥ శ॥ పదునాల్గవ శతాబ్దిని పురుషోత్తముడను రాజుగలడని తెలియ వచ్చుచున్నది.

దక్షిణహిందూదేశపు ప్రాచీనలేఖమాల అయిదవ సంపుటముననున్న శ్రీ కూర్మదేవాలయ శాసనములలోని నెం 1154, 1156, 1214 ర్లుగల శాసనములు చూచినచో పురుషోత్తముడను నుత్కల రాజున్యుండుండెనని తెలియుచున్నది. ఈశాసనములలో, పురుషోత్తమునితండ్రి వీరభానుడనియున్నది. ఇదిగాక ఈ రాజు కాలమును అనేక సంవత్సరములున్న

శక సంవత్సరమున్నూ గలవు. వీటినిబట్టి గణితముచేయగా నితడు క్రీ. శ. 1308-1321 వరకును రాజ్యము చేయుచుండెనని తెలియ వచ్చుచున్నది. అందుచే త్రికాండ శేషపు టుపోద్ఘాతమున చెప్పబడిన పురుషోత్తముడును శ్రీకూర్మము శాసనమునందలి పురుషోత్త ముడును ఒకరేయగుదురు. ఈపురుషోత్తము డే మనగాథలలోని పురుషోత్తముడు గానో పును. ఈవిషయమింతవరకు మనము చూచిన యాధారములను బట్టి తెలియక పోయినను ఈక్రిందను విమర్శించు వాటివలన స్పష్టము కాగలదు. వీరభానుని కాలము నిశ్చయముచే యుటకు వీలిచ్చు శాసనములు ముందువిమ ర్శించి చూచెదము. అందొకటి శ్రీ కూర్మ దేవాలయముననున్న శాసనము. దానియం దు శా. శ. 1228 కి సరియైన యంకవత్సర ము మూడని యున్నది. మరియొకటి సింహా చలమునగల శాసనము. దానియందు శా. శ. 1229 కి సరియైన యంకవత్సరము మూడని యున్నది. అచ్చటనేయున్న మరియొక శాస నమున శా. శ. 1230 కి సరియైన యంక వత్సర మైదనియున్నది. అంకగణనా మ ర్యాద ననుసరించి మొదటిసంవత్సరమునే రెండవయంకమని చెప్పుదురు. అందుచే శ. 1228 కి అంకము మూడనుటచే రాజ్యప్రా రంభకాలము శ. 1227 కావలయును. అంక గణన ఆశ్వీయుజమాసమునుండి ప్రారంభ మగునుగాన శ. 1229ని ఆశ్వీయుజమాసము వరకున్నూ, అంకము మూడేయగుచున్నది. శ. 1229ని నాల్గవయంకము ప్రారంభమయి 1230 ఆశ్వీయుజ మాసమువరకు నుండును. అటుపైని యంకవత్సర మైదవది యగుచున్న ది. దీనింబట్టి చూచినచో వీర భానుదేవుడు శా. శ. 1227 అశ్వీయుజ మాసమునకు పూ ర్వము రాజ్యమునకు వచ్చియుండెనని స్పష్ట ము. ఇతని రాజ్యాంతరమును నిర్ణయించుటకు గూడ వీని తరువాతను రాజ్యమునకు వచ్చిన వాని యంక శకములనుబట్టి వీలగును. పురు షోత్తమదేవుని శ్రీ కూర్మము శాసనమున శా. శ. 1231 కి అంకము మూడనియున్నది. అందుచే నంకగణనా పద్ధతి ననుసరించి పురు షోత్తమదేవుడు శా. శ. 1230 న రాజ్యము నకు వచ్చియుండవలెను. వీరభానుని రాజ్యాం తరము శా. శ. 1230 కావలెను. కాబట్టి వీరభానుడు శా. శ. 1227-1230 వరకు రా జ్యము చేసెననియు, తదనంతరము శా. శ. 1230ని అనగా క్రీ. శ. 1308ని పురుషోత్త ముడు రాజ్యమునకు వచ్చెననియున్నది.

వీరభానుపురుషోత్తములు తండ్రికొడుకు లగుటచేతనున్నూ, చోళరాజ్య విప్లవకాలము నందుండుటచేతనున్నూ, ఉత్కళ కళింగము లున్నూ, చోళచాలుక్య రాజ్యములున్నూ, ఏకమగుటచే తత్పూర్వము కళింగ చాళుక్య రాజ్యములకు గలవైరముత్కళ చోళరాజ్య ముల సంక్రమించి నందునను్నూ, మన గాథ లోని కపిలేంద్రపురుషోత్తములే వీరభాను పురుషోత్తములాయను సంశయము కలుగు చున్నది. గాథలలోని కపిలేంద్రుడును శాస నముల వీరభానుడును ఒకరేయనుటెట్లని లో వరశాసనములు ఇది నిశ్చయించుటకు వంశాన

ఖులు సహాయము చేయుచున్నవి. పర్లాకిమిడి సంస్థానమందున్నట్టియు, వారిచే ప్రచురించబడినట్టియు, వంశావళిని పూర్ణముగా విమర్శించక మందంనలి విషయమొకటి విమర్శించవలసియున్నది. అదేమిటంటే 'కపిలేంద్రుని కనిష్టపుత్రుడు బాముండాలో రాజ్యము స్థాపించెను.' అని బాముండా ఆస్థానపండితుడు మధుసూదన మిశ్ర వాచస్పతి 'సాహిత్య రత్నాకరమను గ్రంథపుట' ఉపోద్ఘాతమున నిట్లు వ్రాసియున్నాడు.

బాముండా రాజవంశము అనంతవర్మ చోడగంగునిచే స్థాపించబడిన ఒరిస్సా గంగవంశ పుశాఖ. ఆవిఖ్యాతవంశమున అనంగభీమదేవ అను రాజుగలడు. కాలక్రమమున నావంశమునసే లాంగుల్య నరసింహుడు జన్మించెను. అతని జ్యేష్టపుత్రుడు జగన్నాథదేవుని పరమ భక్తుడగు కపిలదేవవర్మ. అతనిపట్టమహిషి కుమారులు పదునెనమండుగురిలో నొకరు బాముండా రాజ్యమును స్థాపించెను.

ఈవిషయము బాముండా రాజవంశావళిలో వ్రాసినదగుటచే దీనింబట్టి ఒరిస్సాపరిపాలకులలో లాంగుల్య నరసింహుడను నొకరు గలరనియును, నతని కుమారునకు కపిలదేవ వర్మయనిపేరు గలదనియును, తెలియవచ్చుచున్నది. అయితే శాసనములనుండియు, మిగిలిన యాధారములనుండియు, నిర్ణయించబడిన ఒరిస్సా గంగవంశావళి యీవిధముగ వ్రాయుచున్నాను.

అనంతవర్మ చోడగంగ (1132—1147)

అనంతవర్మ చోడగంగుని కుమారులు

1 మధుకామార్ణవ 1147-1157

2 రాఘవ 1157-1170

3 రాజరాజ 1170-1196

4 నరసింహ 1196-1212

5 అనియంకభీమ 1212-1239

5 అనియంకభీమ 1212-1239

|

నరసింహ లేక రాజరాజ 1239-1256

|

అనంగభీమ II 1256-1265

|

నరసింహ (రాజ్యము చేయలేదు.)

|

భానుదేవ 1265-1278

|

లాంగుల్యనరసింహ 1278-1305

|

భానుదేవ 1305-1308

|

పురుషోత్తమ లేక జగన్నాథ 1308

ఈ వంశావళినిబట్టి లాంగుల్యనరసింహుని కొడుకు భానుదేవుడని యున్నది. బాముండా వంశావళిని బట్టి కపిలదేవుడని యుండుటచే ఈ భానుదేవ కపిలదేవు లొకరే యని యనుకో వచ్చును.

ఇక పర్లాకిమిడి సంస్థానమునయున్న వంశావళి యందేమున్నదో చూచెదము. దాని యందు రాజుల పేర్లున్నూ, వారి యంకసంవత్సరములున్నూ గలవు. వాటినిబట్టియు, పట్టాలను బట్టియు, శోధించి నిశ్చయించిన

రాజ్యకాలములుగూడ నీక్రింద వివరించెదను.

రాజుల పేర్లు	అంకం	సం॥లు
1 నరసింహదేవలేక కాలహమ్మీర	20	16
2 మదనరుద్రదేవ	25	20
3 నారాయణరుద్రదేవ	19	15
4 అనంతరుద్రదేవ	2	1
5 అనంతరుద్రదేవ	18	14
6 జయరుద్రదేవ	42	33
7 లక్ష్మీనృసింహదేవ	25	20
8 మధుకర్ణ గజపతి	30	24
9 మృత్యుంజయభానుదేవ	34	27
10 మాధవభానుదేవ	37	29
11 చంద్రవేతాళభానుదేవ	33	26
12 స్వర్ణలింగభానుదేవ	39	31
13 శివలింగభానుదేవ	24	19
14 స్వర్ణ కేసరిభానుదేవ	40	32
15 ముకుందరుద్రదేవ	26	21
16 ముకుందనారాయణదేవ	23	18
17 అనంతపద్మనాభనారాయణ	15	12
18 సర్వజ్ఞజగన్నాధనారాయణ	21	16
19 నరహరినారాయణదేవ	34	27
20 వీరపద్మనాభనారాయణదేవ	19	16
21 ప్రతాపరుద్రనారాయణదేవ	35	31
22 జగన్నాధనారాయణదేవ	45	36
23 జగపతినారాయణదేవ	40	33
24 పురుషోత్తమనారాయణదేవ	5	4
25 జగన్నాధనారాయణదేవ	57	45
మొత్తము సంవత్సరములు........		566

ఇందు ఇరవదియైదవవాడగు జగన్నాధనారాయణదేవుగారి రాజ్యాంతరము క్రీ॥ శ॥ 1850 అయియున్నది. అందుచేత 1850 నుండి వంశావళీ రాజ్యకాలము మొత్తము సంవత్సరములు 566 తీసివేయగా 1284వ సంవత్సరము వచ్చినది. అయితే శ్రీజగన్నాధనారాయణదేవుగారు, మొదటిరాజగు శ్రీనరసింహదేవులేక కాలహమ్మీరు నుండి, 25 వ వాడగుటచేత వీరి నడుమను యిరువదినాలుగు రాజ్యాంత వత్సరములున్నవి. ఒకసంవత్సరముమధ్యను రాజ్యాంతముకాగానే మరియొకరి రాజ్యారంభమగుచుండును. కాబట్టి యొకేసంవత్సర మొకరిరాజ్యాంత యంకమును, మరియొకరి రాజ్యారంభ యంకమును గలిసియుండుట యంకగణనామర్యాదగానున్నది. దానింబట్టి యాయిరువదినాల్గు రాజ్యాంత రాజ్యారంభ వత్సరములు రాజత్వకాలమున ద్విగుణములై కలిసియున్నవిగాన మనముతీసివేసిన 566 సంవత్సరములు పోగా వచ్చిన క్రీ॥ శ॥ సంవత్సరము నను యిరువదినాలుగు కలిపినచో, నరసింహదేవుని రాజ్యారంభ కాలమగుచున్నది. అనగా క్రీ॥ శ॥ 1284 గుకు 24 కలపగా 1308 వచ్చినది గనుక యీ క్రీ॥ శ॥ 1308 సంవత్సరమే నరసింహదేవుని రాజ్యారంభవత్సర మగుచున్నది. ఒరిస్సా వంశావళిని చూచినచో నిదియే పురుషోత్తమలేక జగన్నాధదేవుని రాజ్యప్రారంభకాలము. అందుచేత గాథలోని పురుషోత్తముడున్నూ అతనితండ్రియగు కపిలేశ్వరుడున్నూ, ఒరిస్సా వంశావళిలోని పురుషోత్తముడున్నూ, అతనితండ్రియగు భానుదేవుడున్నూ అగుచున్నారు. శ్రీకూర్మ సింహాచల శాసనములందలి వీరభాను పురుషోత్తములుకూడా వీరేయగుచున్నారు. లాంగుల్యానరసింహుని కొడుకగు వీరభానునే కపిలదేవుడని చాముండా వంశావళి చెప్పుచున్నది. కనుక కిమిడిగంగవంశస్థాపకుడగు నరసింహదేవుని తండ్రి కపిలదేవసన్ను

వీరభానుడనిన్నీ, ఈతడు ఒరిస్సారాజ్యము నాక్రమించినట్టియు, సూర్యవంశీయుడగు నట్టియు, కపిలేంద్రదేవు కానేడనిన్ని స్పష్టము.

కిమిడిగంగవంశము కటకరాజ్యమును జయించి యుత్కళమున గంగవంశమును స్థాపించినయ అనంతవర్మచోడగంగుని వంశము తాలూకు శాఖ.

జయపురవంశచరిత్ర

మహారాజశ్రీ గొ॥ రామదాసు పంతులుగారు బి. ఎ. ఎం. ఎ. ఆర్. యస్.

విశాఖపట్నం జిల్లాలో పడమటి సఖం, కొండలు, మెట్టలు, అడవులతో నిండియున్నది దానికే ఈరోజులలో జయపుర సంస్థానమని పేరు. ఈసంస్థానాధీశులైన మహారాజులు జయపురమునందే వాసము చేయుటచేతను, చుట్టుపట్లనున్న ప్రదేశముల పంటలకు ఈగ్రామమే ముఖ్యవ్యాపార స్థానమగుటచేతను, పల్లపు ప్రదేశమునకు సులభముగా పోవుమార్గము ఈగ్రామమునుండే యుండుటచేతను, ఇది జనసంఖ్యయందైతేనేమి, ధనధాన్యసంపత్తులయందైతేనేమి రోజురోజుకు పెరుగుచున్నది. ఈగ్రామమునుండియే ఈప్రదేశమునకల్లా పేరువచ్చెను. అయినప్పటికి శ్రీమహారాజావారి బిరుదావళిలలో, 'నందాపురభూపతి' యనిఉన్నది. అందుచే ఈవంశమువారు పూర్వమందు నందాపురమందుండేవారని, వారి రాజ్యమున కల్లనందాపురరాజ్యమని పేరున్నట్లు స్పష్టము.

'నందాపుర భూపతి' అనిబిరుదు రెండవ రామచంద్రదేవు మహారాజులుంగారు, అనగా ప్రస్తుతమహారాజావారి తాతగారి తాతగారి తామ్రపత్రాలలో నున్నది. అంతకుపూర్వపు మహారాజుల శాసనములయందు కనబడదు. వారికాలమువరకు ఈకుటుంబము నందాపురములోనే ఉండేదని మనం అనుకోవచ్చును. ఏమైతేనేమిగాని, ఇప్పుడు నందాపురం మాత్రము పాడైపోయి చిన్నకుగ్రామంలాగున్నది. పంచదార బొందీలాగున్న ఒకకొండ, దానిమొదలిచుట్టూ ఏళ్లు, శిఖరంమీద ఒకమంటపం, దానికి మూడువైపుల మెట్లు, ఒక్కొక వేపున ముప్పై రెండేసి, మీదచప్టా సుమారుసలభై రెండడుగులు చతరం. పూర్వము రాజులు ఈచప్టామీద కూర్చుని వారిసామంతరాజుల వల్లను, రహితులవల్లను కప్పం దసరాదినములలో పుచ్చుకొనేవారట. అప్పుడక్కడ జరిగేఆచారములే ఇప్పటికిని జయపురంలో దసరాదినములలో జరుగుచున్నవి. ఈసింహాసనమునకు ముఖము ఉత్తరమునకున్నది. ఈవైపున సింహాసనపుఅడుగుకుసుమారు మూడుఅడుగులదూరమున ఒకశిలాస్తంభమున్నది. అదినాలుగు పలకలు కలిగి మూడడుగుల యెత్తుగలిగియున్నది. సింహాసనమువైపునున్న పలక సుమారు అడుగున్నర వెడల్పు. దానిపైనొక శాసనమున్నది. క్రీస్తుశకము పద్నాలగవ శతాబ్దమునాటి తెలుగక్షరములు. చాలా చెరిగిపోయి యున్నవి.

ఈగ్రామములో నాలుగైదు దేవాలయములున్నవి గాని అవిఅన్నియు మంటిగోడలు పురికప్పులు గలవే. గాని అందున్న విగ్రహములుమాత్రము జైనశిల్పమును కనపర్చుచున్నవి. ఊరికి ఉత్తరముగా వెలుపల విశ్వేశ్వరాలయమున్నది. మొదట రాతిపలకలతో క

ట్టినదేగాని, ఈదరిమిలాను మరమ్మత్తుచేయుట లో లోపల పైనీకూడా సున్నపుగిలాబా చేసి యున్నారు. ఇప్పుడది అచ్చటచ్చట పడిపోయి ఆపలకలపైనున్న జిలుగుపనిని కనపర్చుచున్నది. ఆజిలుగు సింహాచలం దేవాలయమునందున్న జిలుగు మోస్తరుగానే యుండుటచే క్రీ.శ. పదునాల్గవ శతాబ్దములో కట్టినట్లున్నది.

ఈనందాపురగ్రామమునకు తూర్పుగా ఒక మైలు దూరమున ఒకలోవఉన్నది. దానిముఖమందు పాడైపోయిన దేవాలయముల పునాదులు ఆరుండేవి. ప్రతిపునాది మధ్యను ఒక పీఠము దానిపైన విరగదీసిన శిలావిగ్రహము యొక్క పాదములు ఉండేవి. పాదములు సుమారు 9 అంగుళములు పొడవుండుటచే విగ్రహమెంత యెత్తుండేదో ఊహించవచ్చును. ఇప్పుడవేవీలేవు. ఒక్క గర్భాలయపు పునాది దానిమధ్యను సుమారు అడుగున్నర ఎత్తుగల ఒక చతుర్భుజవిగ్రహము మాత్రమే కనిపించుచున్నది. ఇచ్చటనుండి దక్షిణముగా ఆలోవలో ఒక ఫర్లాంగు వెళ్లగా అచ్చట ఒక వీరకల్లు గలదు. అదిసుమారు 5 అడుగుల ఎత్తున్నది. దానిపైన 13 వ శతాబ్దమునాటి కొన్ని అక్షరములతో రెండుపంక్తుల శాసనమొకటిఉన్నది. ఇంకా ఆలాగు దక్షిణముగా వెళితే అక్కడ మూడు పురిఆలయములున్నవి. ఒక్కొకదానియందు ఒక్కొక భైరవవిగ్రహమున్నది. ఆ గుళ్ళవద్ద ఒకటిరెండు పాడైపోయిన విగ్రహములుకూడా ఉన్నవి. ఇంతకుతప్ప ఆ నందాపురములో మరియేమీ కనిపించవు. నేను 1914 వ సం॥లో చూచినవాటికన్న ఇప్పుడు చాలా పాడై యున్నది. ఈలోవలోని ప్రాచీనకట్టడముల రాళ్లు గ్రామములో అమీనుకచ్చేరీ, కట్టుటకు వినియోగపర్చినారని అక్కడివారు చెప్పిరి.

ఇప్పుడీఅవస్థలో ఈగ్రామం ఉన్నప్పటికీ దీనిఘనత, గొప్ప,యితరస్థానములందున్న శాసనములలో మాత్రమే చెప్పబడియున్నవి.

1. అమరావతి బౌద్ధాలయములో దొరకిన స్ఫటికపు రాతియొక్క ఆరుపలకలపైనున్న శాసనములో నందాపురము చెప్పబడియున్నది.

2. ఈ బౌద్ధాలయములో దొరకిన రెండు శిలాశాసనములయందు 'మహావనసల' (మహావనస్థల) మనిన్ని, అందులో పెద్దదానియందు 'మహావనస్థల' యందున్న 'సాఘరు' గ్రామమనిన్ని,చెప్పబడియున్నది. ఈ 'సాఘరు' ఇప్పటికిని ఈ పేరుతోనే నందాపురమునకు 8 మైళ్ళు పశ్చిమముగా ఉన్నది. మహావనస్థలమగు ప్రదేశము ఈ నందాపుర ప్రదేశమే. ఈ రెండు శాసనములు క్రీస్తుశకము ప్రథమశతాబ్దము నాటివి.

3. జగపాలదేవుని రాజిమ్ శిలాశాసనములో ఈ రాజు భ్రమరవడ్ర (బస్తరు) కాంతార, కుసుమభోగ, కాండాడోంగర్ బిందాద్రి-(నవాఘర్ జమీలో దక్షిణభాగము) కాకరయ పరగణాయు జయించినట్లున్నది. కాండాడోంగర్, కంకర్ (కాకరయ) రాజ్యమునకును జయపురరాజ్యమునకును మధ్య నున్నది. ఈ రాజుగారు జయించిన దేశములను చూడగా, 'కాంతారమను ప్రాంతము మన జయపుర రాజ్యములోని పశ్చిమభాగమువలె అగుపడుచున్నది. ఈ శాసనము క్రీ.శ. 1145 సంవత్సరము నాటిది. గాన 'కాంతారమన్నా' మహావనస్థలమన్నా మన నందాపుర రాజ్యమునకే పేర్లు.

4. ఉమ్మరకోట తాలూకాలో నున్న పొడాగుడాగ్రామం కొండపైన ఒక పాడైపోయిన దేవాలయమున్నది, దానిగోడపైన

ఒక శిలాశాసనమున్ను ఉన్నవి. ఆ శాసనము క్రీ. శ. నాల్గవశతాబ్దపుది, అని నిర్ధారణఅయినది. ఇందులో ఒక రాజు తాలూకు రాజ్యము పోతే అతని కొడుకు కొంత సహాయముతో తన తండ్రి రాజ్యమును తిరుగా సంపాదించుకొని ఈ ఆలయము కట్టినట్లున్నది. అందుచే 4 వ శతాబ్దమునకు ఇక్కడ ఒక రాజ్యమున్నట్లు తెలియుచున్నది.

5. పై తాలూకాలోనే డొ(డా)గ్రామంలో ఉన్న శిలాశాసనము క్రీ. శ. 10 వ. శతాబ్దపుది. అందు రాణీ, రాచకుమారులు, రాణకులు, గురువులు చెప్పబడి యున్నారు. 'పొప్పలఉండీడీ' (పొప్పడాహండీ) గ్రామం దానం చేసినట్లున్నది. పొప్పడాహండీలో ప్రాచీనకోట చిహ్నములు ఇప్పటికిని ఉన్నవి. దీనిని బట్టి కూడా ఒక రాజ్యము ఈ ప్రదేశమందున్నదని నిశ్చయమగుచున్నది.

6. బస్తరు రాజ్యములో నున్న దంతవాడగ్రామంలో దంతేశ్వరి ఆలయమొకటి ఉన్నది. అందున్న ఒక శిలాశాసనములో నాగవంశపు రాజు ఒకడు దంతవాడ వచ్చియుండగా, ఒక గ్రామస్తునివద్ద 'బొరిగామ' అను గ్రామమునుకొని భైరవస్వామికి ఇచ్చెనని ఉన్నది. జయపురమునకు ఈశాన్యముగా 14 మైళ్ళదూరమున బొరిగుమ్మయను గ్రామమున్నది. అచ్చట భైరవస్వామి ఆలయమున్నది. నేటికిని భోగరాగములు జరుగుచున్నవి. ఏడాది కొకనాడు యాత్రకూడ జరుగుచున్నది. ఈ ఆలయమునకు సమీపమున ఉన్న ప్రదేశమును త్వ్వితే పానుమట్టములతో నున్న లింగములు (7, 8, అడుగులు ఎత్తు,సుమారు అంత కైవారముగలవి) బైలుదేరుతున్నవి. శాసనమందు చెప్పిన 'బొరిగామ' ఈ బొరిగుమ్మె అని చెప్పటకు ఏమీ సందేహములేదు. ఈ శాసనము క్రీ.శ. 1061 సంవత్సరమునాటి దైనట్టు దానియందిచ్చిన తారీఖువలన తెలియుచున్నది.

7. ఈబొరిగుమ్మకు నాలుగుమైళ్ళదూరమందున్న గుమడాగ్రామములో క్రీ. శ. 1926 సం॥ లో కొన్ని బంగారునాణెములు దొరకినవి అవి క్రీ. శ. 4 వ శతాబ్దములో పాలించిన బైజాంటైను చక్రవర్తులవి. ఆదగ్గిరనేయున్న సింగిపురం గ్రామములో ప్రాచీనజైన బౌద్ధవిగ్రహములు విశేషముగానున్నవి. వీటిని బట్టిచూడగా ఈప్రదేశమునందు నాగరికత చాలా ప్రాచీనమునుండి ఉండెనని బోధపడును.

8. పైనజెప్పినవి గాక ఈఏజన్సీలో ఎక్కడచూచినను జైనవిగ్రహములు కనబడుచున్నవి. ఇప్పుడు ఇంకా వాటికాల నిర్ణయము చేయుటకు వీలులేదు గాని వాటిరూపులను బట్టి చాలా ప్రాచీనమైనవని మాత్రము చెప్పవచ్చును.

ఈపై వాటిని బట్టి నందాపుర రాజ్యము ప్రాచీనమైనదియని చెప్పగలమేగాని అంతకంటె ఎక్కువ భోగట్టా ఇప్పుడు చెప్పలేము. క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్దము మధ్యనుండి కొంచెము ఎక్కువ చరిత్ర శాసనముల వలన తెలియుచున్నది. ఈశాసనములు సింహాచలము, శ్రీ కూర్మము దేవాలయములలో నున్నవి.

క్రీ. శ. 1353 లో శిలావంశమునబుట్టిన విశ్వనాథ రాజుగారు నందాపురమందు పాలించుచున్నట్లున్ను, వీరు గంగరాజుగారి పుత్రుడైనట్లును ఒకశాసనము (నెం. 891.S.I.I.Vol VI) చెప్పుచున్నది. ఈవిశ్వనాథ రాజుగారి భార్య

అక్కమదేవిగారు (నెం. 883). వీరి కుమారుడు భైరవరాజుగారు. క్రీ. శ. 1370లో నందాపురములో పాలించుచున్నట్లు ఈశాసనమందే యున్నది. వీరి నిట్లు వర్ణించి ఉన్నది.

అస్తి శ్రీశీలవంశక్షితిపతి తిలక స్సర్వలోకాభిరామః, శ్రీఖ్యాతోరు ప్రభావ స్వచరణ క్షోణి ప్రస్థాపనాంకః, శత్రుశ్రేణిక మిత్రప్రమద దినకృత్ భూసురానీకరక్షా, కల్పద్రుః కమనీ నామ సమశర సమో భైరవక్షోణి పాలః॥

ఈ భైరవరాజుగారి కొడుకులు విశ్వనాథపురపు బయ్యారాజుగారు క్రీ. శ. 1396 న వీరు రాజ్యము పాలించుచుండిరి. వడ్డాది జయంతరాజుల పుత్రికైన శింగమదేవిగారిని వివాహమాడినారు. గంగరాజు అను కొమారుడు, బచ్చలదేవి అను కుమార్తె వీరి సంతానము.

క్రీ. శ. 1427 నుండి క్రీ. శ. 1435 లో గంగరాజుగారు నందాపురరాజ్యమును ఏలుతున్నట్లు శాసనములవలన తెలియుచున్నది. వీరికి ప్రతాపగంగరాజని పేరున్నట్లు కూడ తెలియవచ్చుచున్నది. వీరి ప్రతాపము విషయమై ఇట్లు చెప్పియున్నది. (నెం. 1170 S. I. I. Vol V) "శ్రీ గంగక్షితిపతిః శిలాన్వయ విభుః ప్రోత్ఫుల్లఖడ్గం పయోరాశౌ కాకతపల్లికాం సమదశతీ శ్రీ కూర్మనాథప్రభోః"

ఇందువల్ల వీరి రాజ్యము లాంగుల్యానదిని దాటి ఉత్తరమునకు వెళ్ళినట్లున్ను, వీరు చాలా ప్రతాపవంతులు అనిన్నీ కూడ తెలుస్తున్నది. బొబ్బిలి తాలూకా నందాపురరాజ్యములోనిదే అయినట్లు వీరి శాసనములవల్ల తెలియుచున్నది. మాడుగుల ప్రదేశమందు గంగరాజు-మాడుగుల వీరు కట్టించినట్లు తోచును.

ఇప్పుడు జయపురసంస్థానాధీశులైన వారి కుటుంబమునకు ఆదిపురుషుడైన [illegible] దేవుగారు శిలావంశపు రాచకుమార్తెను వివాహమాడి క్రీ. శ. 1443 లో నందాపుర రాజ్యమునకు ప్రభువులైనారని విశాఖపట్నం డిస్ట్రిక్టు గెజటీరులో చెప్పబడియున్నది. ఆరాచకుమార్తె ఈప్రతాపగంగరాజుగారి కుమార్తె అయి యుండవలెను. ఏమంటే ప్రతాపగంగరాజుగారి రాజ్యకాలమున్ను, వినాయకదేవుగారి రాజ్యారంభకాలమున్ను, చాలాదగ్గరగానున్నవి. గంగరాజుగారికి పుత్రసంతానము లేకపోయి యుండ వచ్చును. ఒక్కతే కుమార్తె అయి కూడా ఉండవచ్చును. ఆపిల్లను వినాయకదేవుగారికిచ్చి పెళ్ళిచేసి తమ తదనంతరము సింహాసనము కూడా యిచ్చి యుండవచ్చును.

క్రీ. శ. 1784లో ఆర్మదొరగారు వ్రాసిన రిపోర్టులో జగన్నాథము నేలుచున్న రాజుగారు, వారి ప్రియులలో నొకరికి నందాపుర రాజ్య మిచ్చినారని, ఆయనసంతతివారే జయపురం ఏలుచున్నారని వ్రాసినారు.

(2) గవర్నమెంటు మెడ్రాస్ ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్టులైబ్రరీలో గంగవంశానుచరిత్రమను పేరునఒకసంస్కృత చంపుగ్రంథమున్నది. అందుగోదావరినది, జగన్నాథము మధ్యనున్న రాజ్యములన్నీ చెప్పబడిఉన్నవి. అందు గుడారిరాజ్యము విషయమైకూడఉన్నది. విశాఖపట్నంఏజన్సీలో ఉత్తరభాగమునకు ప్రధానస్థానమైన గుణుపురమునకు దగ్గరనే గుడారి అనిఒకగ్రామమున్నది. ఇక్కడపూర్వము ఒకరాజ్యస్థానమున్నట్లు చిహ్నలుకూడాగలవు-గంగవంశానుచరిత్రమందు చెప్పినగుడారిదే

కళింగరాజ్యమును పాలించిన గంగవంశములో ఆఖరున నాల్గవభానుదేవు 333 సం॥ పాలించిన [illegible] లేంద్రదేవు రాజైనాడని, భ

ను దేవునికుమారుడైన కజ్జలభానుదక్షిణముగా పోయి గుడారిలో ఒకరాజ్యమేర్పరచుకొని ఉండెనని ఈచరిత్రములో చెప్పబడియున్నది. ఇది చరిత్రకుసరిపోవుచున్నది. నాల్గవభానుదేవుక్రీశ 1424 నుండి క్రీ.శ 1435 వరకు పాలించెనని తరువాత కపిలేశ్వర, లేక, కపిలేంద్రదేవు సింహాసనమును ఆక్రమించెనని మానమోహనచక్రవర్తిగారు వ్రాసియున్నారు. ఈనాల్గవభానుదేవుల రాజ్యకాలమున్ను శిలావంశపు ప్రతాపగంగరాజుగారి రాజ్యకాలమున్ను సరిపోవుచున్నది. కపిలేశ్వరదేవుగారు గంగవంశపురాజ్యమును ఆక్రమించుకోగానే భానుదేవుగారిపుత్రులకు రాజ్యములేక దక్షిణముగాపోయి యుండవచ్చును. గంగవంశపురాజైన నాల్గవ నరసింహదేవుగారి శాసనములో దక్షిణజాడ్ ఖండయని చెప్పియున్న ప్రదేశము ఈవిశాఖపట్నపు ఏజన్సీయెగావున భానుదేవుగారి కుమారుడు దక్షిణజాడ్ ఖండమునకు వచ్చి గుడారివద్దను రాజ్యస్థానము ఏర్పరచుకొని పాలించుచుండియుండవచ్చును.

జాడ్ ఖండపురం, జాడ్ ఖండపల్లి అనుపేళ్లతో అనేకగ్రామములు రాయఘుడా, నవరంగపురం తాలూకాలలో ఉండుటచేతను, నేటికిని శ్రీజయపురం సంస్థానాధీశులకు జాడ్ ఖండప్రభువని బిరుదుండుటచేతను విశాఖపట్నపు ఏజన్సీకే దక్షిణజాడ్ ఖండమని పేరు. క్రీ.శ 13వ శతాబ్దమందుండేదని నిశ్చయము. ఇంతేగాక గుణపురం, రాయఘుడాతాలూకాలలో నుండే ప్రాచీనదేవాలయములు, విగ్రహములు, శాసనములుకూడా ఆప్రాంతముల ప్రాచీనతను స్థిరపరచుచున్నవి.

ఈహంశములను బట్టి వినాయకదేవుగారు గంగవంశీయులై యుండినట్లు తోచుచున్నది. శిలావంశపు పిల్లను వివాహమాడగా నందాపుర గుడారిరాజ్యములు రెండు ఏకమై యుండుటచేత నేవారిసంతతివారు నేటివరకును విశాఖపట్నం జిల్లాలోని మన్యమున కేవత్తుకును దొరలైయున్నారు. శిలావంశపువారి శాసనములందు బొబ్బిలిదేశము వారి పాలనములోనేయున్నట్లు వ్రాయబడియున్నది. ఈయావత్తు రాజ్యమునకు వినాయకదేవుగారు ప్రభువు కాగానే, జ్ఞాతులు వారిపై తిరగపడి వారిని రాజ్యమునుండి వెళ్ళగొట్టినారట. అందుపైని వారు అడవులవెంట వెళ్ళుచుండగా బిడారినాయకుడు వారిని జూచి తనజనులను, పశువులను వారికి సహాయమిస్తే, వాటితో తిరుగా వచ్చి జ్ఞాతుల నోడించి సింహాసనమును సంపాదించినారని, ఆబిడారినాయకుని సహాయమును జ్ఞాపకంనిమిత్తమై బిడారివాళ్ళు పశువులనుతోలే తాడును నేటికిని ఈ వంశపు రాజులు వారిసంతకములో చిహ్నముగావాడుచున్నారని, శ్రావణ బహుళ అమావాస్యనాడు, ప్రతిసంవత్సరము మంటితోచేసిన ఆవులు, ఎడ్లు మొదలైన పశువులను పూజచేస్తారని ఒక ప్రతీతిగలదు. ఇది ఎంతవరకు నమ్మతగ్గదో ముందు చూపుతాను.

పైగాధవలన వినాయకదేవుగారి సైన్యము కేవలము కొండజనులు గలదే అన్నట్లు మాత్రము తెలియుచున్నది. ఇందుకు గంగవంశానుచరిత్రముకూడ మనకు సాక్ష్యము. గుడారిరాజుల సైన్యము, "పత్తిదిపాశ్వాటవికచరఘటానావీకైర ప్యశూన్యం" అనిచెప్పబడియున్నది. అయితే ఆగుడారిరాజే ఈవినాయకదేవుగారని చెప్పుటెట్లు?

గంగవంశానుచరిత్రకారకుడు, రాజగురువాను దేవరదో సోమయాజిగారు గుడారి

రాజుల చరిత్రమును వంశావళిని వ్రాసి తనకాలమునాటికి గుడారిని పాలించుచున్న వారు పురుషోత్తమదేవుగారిని చెప్పినారు. ఈ పురుషోత్తమదేవుగారి ప్రభసరిగా గెజటీరులో ను, పాచిపెంట జమీందారుగారిచే వ్రాయబడిన హిల్‌జమీందారుల చరిత్రలోనుకూడ, ప్రథమ విశ్వంబర దేవుగారి ప్రభకు సరిపోవుచున్నది. ప్రథమ విశ్వంబరదేవుగారి రాజ్య కాలమునకును, ఈ వాసుదేవరదోగారి కాలమునకును, సరిపోవుచున్నది. గంగవంశానుచరిత్రలో పురుషోత్తమదేవుగారికి పూర్వ మెన్నితరములరాజులను చెప్పబడియున్నదో అన్నితరములే గెజటీరులోను, హిల్‌జమీందారుల చరిత్రలోనుకూడా చెప్పియున్నది. ఆరాజులనిందు పొందుపరచిచూపెద.

గంగవంశానుచరిత్ర		గెజటీరు
స్వర్ణభాను	... ...	వినాయకదేవు
కాలపండ	... ...	విజయచంద్రాఖ్య
చుడంగ	... ...	భైరవదేవు
హరిమణి	... ...	విశ్వనాథ
నృసింహ	... ...	బలరామ
పద్మనాథ	... ...	యశోవంత
పీతాంబర	... ...	విక్రమ 1
వాసుదేవ	... ...	కృష్ణ
పురుషోత్తమ	... ...	విశ్వంభర 1

గావున గంగవంశానుచరిత్రలో గెజటీరులో చెప్పినరాజులనే మారుపేర్లతో చెప్పినట్లు కనబడుచున్నది. గ్రంథకర్త కవీశ్వరుడుగాన ఆయారాజుల గుణాతిశయములను సూచించుటకుగాను ఇట్లుపేర్లు మార్చినాడేమో!

1887సంగలో అచ్చుబడిన హిల్‌జమీందారుల చరిత్రయందు గెజటీరులోఉన్నవంశావళియే ఉండుటచే దానిని ప్రత్యేకించి ఇచ్చట వ్రాయలేదు. ఈమూడు గ్రంథములలో ఇచ్చిన తరములు సరిపోవుచున్నవి. అందుచే గంగవంశానుచరిత్రలో ఈకుటుంబపు రాజులవర్ణనలనేఇచ్చట వ్రాసి ఇతరత్రలభ్యమైన చరిత్రాంశములతో సమన్వయించెద.

ఈవంశములో మూడవవారైన చుడంగలేక భైరవదేవుగారు కళింగాధిపతిని ఓడించినారని గంగవంశానుచరిత్రయందు వ్రాయబడియున్నది.

"సంగ్రామాంగణ సంగివారణ ఘటాగండస్థలీభేదన
వ్యాపారాద్భుతకర్మకర్మఠశరాటోపః కళింగాధిపః
భీతోయచ్చరణౌవిహాయశరణం భూమానకిం చిత్పరం
జానీతేజనతాజగజ్జయపటుః సోయంచుడంగోనృపః॥

కళింగరాజుదక్షిణమునుండి ఉత్తరమునకు వెళ్ళుచుండగా నందాపురరాజుగారు వారినిటడించి కనకదుర్గవిగ్రహమునువల్లభనారాయణ విగ్రహమును,[1]ఒకఏనుగునుతీసుకొన్నారనిన్ని ఆవిగ్రహమే నేటివరకు జయపురవంశస్థులకు కులదేవతయై యున్నదనిన్ని, ప్రతిసంవత్సరము ఆదేవతకే దసరాలోఉత్సవముచేయుచున్నారని ప్రతీతియున్నది. ఈప్రతీతికిని గంగవంశానుచరిత్రలో చెప్పిన దానికిని సరిపోవుచున్నది.

ఈనందాపురరాజుగారిచేనోడించబడినకళింగాధిపు డెవరనిన వారు ప్రతాపరుద్రదేవుగారని బోధపడుచున్నది. వీరు క్రీ. శ. 1496-1540 వరకు రాజ్యపాలన చేసినట్లు చరిత్ర చెప్పుచున్నది. గెజటీరులో భైరవదేవుగారు క్రీ. శ 1510-1527 వరకు నందాపురరాజ్యమునకు ప్రభువులై యున్నారు.

బొబ్బిలిలో తూర్పుననున్న భైరవసాగరమువీరు త్రవ్వించినదని హిల్ జమీందారుల చరిత్రలో చెప్పబడియున్నది. అందుకు నిద

1. వల్లభనారాయణ విగ్రహమునకు ఆలయముకట్టించి అందుప్రతిష్ఠచేయించినారు. ఇప్పటికిని జయపురములో ఆవిగ్రహము, ఆలయము,ఉన్నవి.

ర్ధనముగా ఈసాగరం గర్భములో నిలువుగా నిలిచియున్న ఒక సహగమనపురాయి కూడ నున్నది దానిపైన మీదను, సూర్యచంద్రుల మధ్యను, కంకణాలంకృతమైన ఒకహస్త మున్నది. వీటి దిగువున ఒక పీఠముపై కూర్చుని స్త్రీపురుషులిద్దరు వీరిమధ్యనున్న శివలింగమును పూజచేయుచున్నట్లునుఉన్నది. ఇట్టి రాళ్ళు నందాపురరాజ్యమందచ్చటచ్చట ఉండుటచేతను, ఇతరప్రదేశములందు మరె చ్చటను ఈ ప్రాంతములందు లేకపోవుట చేతను, ఈ భైరవసాగరములో నున్నరాయి నందాపురరాజులచే ప్రతిష్ఠించబడినదే అని చెప్పవచ్చును.

రాజశేఖరచరిత్రను వ్రాసిన మల్లయకవి తండ్రి మాదయ మైరావణచరిత్రము వ్రాసి నాడు. అందు ఒకపద్యములో ఇట్లున్నది:-

సీ॥ 'కాంచినాడవు కనత్కాంచనాభరణంబు శేషార
నందాపురీశుచేత'

ఈ మాదయకవిని సత్కరించిన నందా పురీశుడు ఈ భైరవరాజుగారైనట్లు తోచు చున్నది.

భైరవదేవుగారి అనంతరమున పద్మనాభపు రపుయశోవంతదేవుగారు నందాపుర సింహాసన మును అధిష్ఠించినారు. వీరికాలములో మహమ్మ దీయులు మాలిక్ ఆధిపత్యముకింద నందా పురంమీదికి దండెత్తివస్తే వాళ్ళను తరిమివేశి నారని గంగవంశానుచరిత్రయందు చెప్పబడి యున్నది. కూర్మాందేవాలయమందు, సింహా చలాలయమందున్న శాసనములు, మహ మ్మదీయసైన్యములు గంజాం విశాఖపట్నం జిల్లాల ప్రదేశమందు తిరుగుచున్నట్లు చెప్పు చున్నవి. S. I. I. Vol VI, No. 1184 శాసన ములో అళ్వారాయనింగారు శా. శ. 1526 లేక క్రీ. శ. 1604 లో కొత్తాం మొదలైన గ్రామములను స్వాధీనముచేసుకొని బహు బలేందుప్రిలను వెళ్ళతరిమినట్లున్నది. Vol 5. No. 1260 లో కూడ నిట్లే యున్నది. No. 1312 లో భైరామల్క అమ్రమల్క క్రీ. శ. 1599 లో చింతపల్లివద్ద యుద్ధము చేసి సర్వరాజు మొదలైన పెద్దపెద్ద దొరలను చంపి తలలు కొట్టెనట. యశోవంతదేవుగారు నందాపురమువద్ద నోడించిన మలిక్ అను. మహమ్మదీయ యోధుడితడే అయి ఉండును ఈ రాజుగారు పర్లాకిమిడిరాజు కుమార్తెను వివాహము చేసికొన్నట్లు హిల్‌జమీందారుల చరిత్రయందున్నది.

ఈయనతర్వాత రాజ్యమేలిన విక్రమదేవు గారు పురపుపీతాంబరదేవుగారు నిగమాదిధ ర్మశాస్త్రములు నృసింహవాజపేయాజుల వా రివద్దను, మల్లవిద్యలు రామచంద్రుడనే బ్రా హ్మణునివద్దను, నేర్చినారు. వీరికాలములో భూములు,అగ్రహారములు, చాలా దానము లివ్వబడియెను.

వీరియనంతరమున వీరిసవతితల్లి పుత్రులైన వాసుదేవ లేక కృష్ణదేవుగారు రాజ్యమేలిరి. విక్రమదేవుగారికాలములో వీరుయువరాజుగా నుండేవారు-వీరిమంత్రి పెరుమాళ్ళ బసవమంత్రి. వీరిది బొబ్బిలితాలూకాలో పెరుమాళగ్రా మం కాపురము. వీరులింగధారులు. ఈవృత్తాంతము లు పెరుమాళ్ల సోమమంత్రి వారుచెప్పిన సీమంతినీ కల్యాణములో చెప్పినారు.

"బసవమంత్రీందుప్రబంధురత్నము శీలుండుగుణవిశ్రుతు నొక్కనుతుని గాంచె। నతడుపారవశాలియై నందపు రమున ధీవరాగ్రణికృష్ణదేవునొద్ద। మంత్రియైకా ర్యదక్షతామహిమచేతదిక్కులనుగెల్చు రాజమంత్రి వ్రజంబు। నిచ్చలునుబ్రస్తుతింప నచ్చమైన నిజయశ స్ఫూర్తి పిల్లవ

వీరిఅనంతరమున సింహాసనమునెక్కిన పురుషోత్తమపురపు విశ్వంబరీదేవుగారు కృష్ణదేవుగారి పుత్రులని గంగవంశాను చరిత్రములోను, హిల్ జమీందారుల చరిత్రయందునుకూడ ఉన్నది. వీరికాలములోనే ఈమన్యరాజ్యమునకు గౌరవము ఘనతవచ్చినది. ఈవిశ్వంబరదేవుగారు చాలారాజ్యములను జయించినారు. “యస్మిన్ దిగ్విజయాయ యామ్యకకుభం నిర్యాతి వీర్యోదయాత్। సంభ్రాన్తా భయ భాజి కుండినపురే పౌరాని కేదుద్రువుః॥ (గంగవంశానుచరితం).

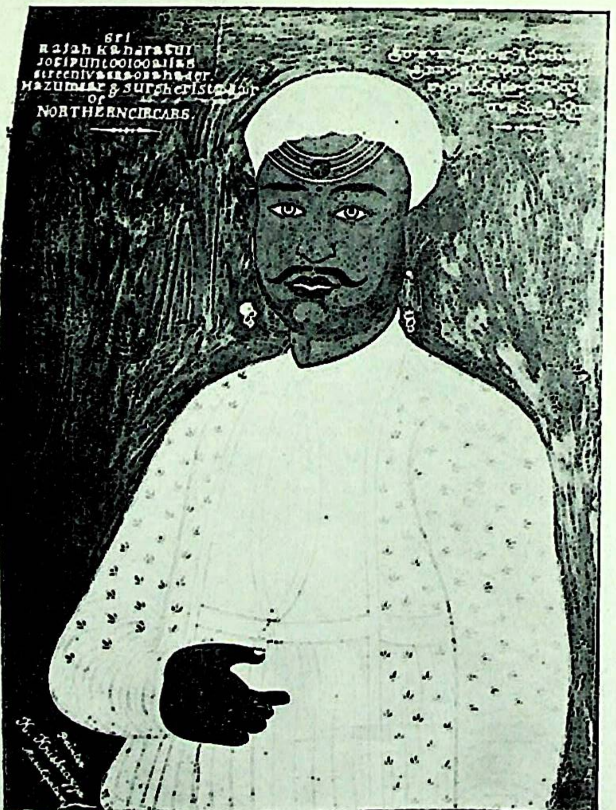
ఈకుండినపురం ఏదో తెలియదుగాని ఈరాజుగారు కుంభీలా (క్రమిల) పురములోనున్న పూసపాటివారు దేశాక్రమణం చేసుకునియుండగా వారిని ఓడించినట్లును, పూసపాటివారికి సహాయముచేసిన శ్రీకాకుళపు నవాబునుకూడా ఓడించినట్లును, ఇంకామరికొన్ని రాజ్యములను స్వాధీనముచేసికొన్నట్లును, హిల్ జమీందారులచరిత్రయందు, సంగవలస జమీందారులైన శ్రీరాజా మృత్యుంజయ నిశ్శంక బహదర్ గారు వ్రాసియున్నారు. ఇదుకు శాసన నిదర్శనములు కూడఉన్నవి.

శ్రీకాకుళంకు ఎదురుగుండా నాగావళినది దక్షిణగట్టునఉన్న గుజరాతిపేట అనుగ్రామంలో లక్ష్మీశ్వరాలయమని యున్నది. ఆఆలయపు గోడపై నున్న శిలా శాసనములో (Madras Ep Rep1922-23 No 288)ఇట్లున్నది.

ప్రతాపవిశ్వంభరదేవు మహారాజాగారికిని, శ్రీకాకుళం నవాబైన ఇబ్రహీమ్ కుటుబ్ షా గారికిన్ని శ్రీకాకుళపు కోటవద్ద ఒకసంధిజరిగినది. అందులో బొంతలకోటముఠా (బొంతలకోడూరు) లోనున్న నందిగామ (నందిగాం) నరసమ (నరసన్నపేట) గ్రామములరాబడిలో గ్రామోద్యోగస్థులకు పోయేమామూళ్లు మినహాయించి విశ్వంభరదేవుగారికి చెల్లవలసిన పైకము మొత్తము విధించబడియున్నది. ఈ పైకములో లక్ష్మేశ్వరస్వామివారి రాగభోగలకు కావలసిన పైకముకూడా విధించబడినది. ఈశాసనము ప్రమోదసం॥ కర్కాటకది 22 పంచమినాడు వ్రాయబడినది. ఇది క్రీ.శ. 1690 జూలై ది 1 మంగళవారమునకు సరిపోవుచున్నది- గెజటీరులో విశ్వంభరదేవుగారు1672-1676 వరకే రాజ్యముచేసినట్లున్నది. ఈతారీఖులు పై శిలాశాసనపు తారీఖునకు సరిపోలేదు. ఇంకామరికొన్ని తామ్రశాసనపు తారీఖులకును సరిపోలేదు. అందుచే గెజటీరులో ఇచ్చిన తారీఖులు అంతనమ్మతగ్గవికావు.

పై శాసనములో చెప్పినసంధి విశ్వంభరదేవుగారికిన్ని, శ్రీకాకుళం నవాబుకున్న జరిగినయుద్ధమైనవెనుక జరిగినట్లు ప్రతీతియున్నది. ఈ గుజరాతిపేట వైపుకే దక్షిణముగా కొంతదూరమున నున్నమట్టికోటైన ఒకస్తంభమున్నది. దానికి బుఱ్ఱలకోట అని చెప్తారు. అక్కడను, తురకలకును, హిందువులకును యుద్ధము జరిగినదనిన్ని, ఆయుద్ధములో తురకల బుఱ్ఱలు చాలా నరికినారనిన్ని అందుచే దానికి ఆ పేరువచ్చినదనిన్ని చెప్తారు. యవనులను(మహమ్మదీయులను) జయించినట్లు గంగవంశానుచరిత్రయందు కూడా యున్నది.

ఈ విశ్వంభరదేవుగారు విభవసం॥ మిథున ది1 శు 10 సోమవారమున వెదుళ్ళవలస గ్రామములో ఒక భూమి మల్లిఖార్జునస్వామికి భోగరాగాల విషయమై దానము చేసినట్లు తామ్రశాసన మొకటి దొరికినది. దీని తేది క్రీ. శ. 1688 మే 30 సోమవారమునకు సరిపోవుచున్నది. వెదుళ్ళవలస చీపురుపల్లి

శ్రీరాజాకాంౘ్రేగుల జోగిపంతులుగారుముజుందార్,
షేర్ సిరస్తదార్ ఉత్తర సర్కార్లు (క్రీ.శ. 1760)

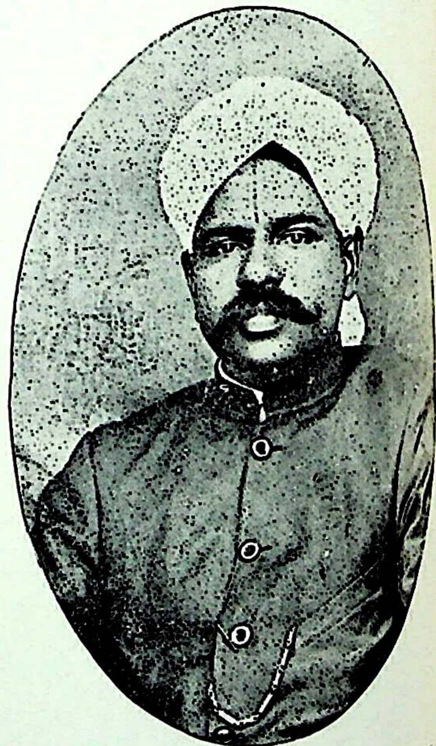

శ్రీరాజా బహద్దర్ కాంౘ్రేగుల శ్రీనివాసజగన్నాధరావు
గారు, గజ్జరం జమీందారుగారు

మ. రా. శ్రీ దువ్వాడ నందేశంచౌదరీగారు. (కంబరిగాం మొఖాసాదారు)

మ. రా. శ్రీ జూపూడి శేషానథారంగారు

మ. రా. శ్రీ న్యాపతి కామేశ్వరరావుగారు,
బి. ఎ. బి, ఎల్

శాలూకాలో ఉన్నది. వీటినిబట్టి యోచించగా వీరి రాజ్యము ఉత్తరమున నాగావళీనది దాటి బొంతలకోడూరు వరకు వ్యాపించినట్లు కనబడుచున్నది. ఈ విశ్వంభరదేవు మహారాజావారు తమకింద సామంతరాజుల నేర్పరచుకొని వారివలన గౌరవము పొందుచూ తాము సార్వభౌమపదవిని అనుభవించుచున్నట్లు హిల్ జమీందారుల చరిత్రయందు గెజటీరునందు కూడ చెప్పబడి యున్నది. ఇందుకు నిదర్శనము లేవీ వ్రాతమూలముగా లేవుగాని వీరి తామ్రశాసనములో ఉన్న దస్కత్ ను, ఈ చుట్టుపట్లనున్న జమీందారుల దస్కత్ లను సరిపోల్చి చూచినయెడలనందాపురంరాజులకును ఆయా జమీందారులకును గల సంబంధము బోధపడును. ఈ పరిశీలనకు పూర్వము, నందాపురం వారి దస్కత్తు పరిక్షచేయవలసియున్నది.

నందాపుర భూపతులిచ్చిన తామ్రశాసనములలో ఇప్పటికి దొరకిన వాట్లలో కల్లా ప్రాచీనమైనది ఈవెదుళ్ళవలస పత్రాయే. ఇది క్రీ. శ. 1688 సం॥ నాటిదని యిదివరకే చూస్తిమి. దీని చివరనున్న దస్కత్తు రెండు భాగములు. మొదటిది పైకెత్తిన తోక యున్న మూడంకెవలె నున్నది. దీనికి మకుటం అని పేరు. ఇది ముందుకాళ్ళు పైకెత్తి, వెనుక కాళ్ళపై నిలిచియున్న సింహాకారమునకు గుర్తు. వెనుకకాళ్ళపై లేచి ఉల్లంఘించు సింహపుబొమ్మ జయపురం రాజుల జండాలపైని నేటికిని ఉన్నది. ఇది క్రమేపి రానురాను తెలుగుఅక్షరము 'బ' వలె కొన్నిటిలోను 'ఖ' వలె కొన్నిటిలోను మారిపోయినది. సాలూరు, విజయనగరం పూర్వపుజమీందారుల సంతకములలో ఇది 'ఖ' వలెకనబడును. ఇది 'ఖామంఖుల' పదమునకు చిహ్నమని అనుకుంటున్నారు. క్రీ. శ. 19 వ శతాబ్దమందు వెడలిన జయపురపువారి తామ్రపత్రాలలో ఇది 'బ' స్వరూపముతో నున్నది. ఎలాగున్నను దీనికి మకుటమని పేరు. అనగా, అధిరాజత్వ చిహ్నము. ఉల్లంఘించు చున్న సింహము నిశానీగా గల రాజవంశపు తాబేదారీని తెలియచేయును. గాన ఇదియున్న పత్రాలను ఇచ్చిన రాజులు యావన్మంది ఒక్క జండాకింద ఉండి యుద్ధము చేయవలసినవారని తెలియపరచుచున్నది.

రెండవభాగము ఘంటము ఎత్తకుండా వ్రాసిన సున్నయు దాని మధ్యనుండి గీచిన రేఖ ఎలాగుండునో అలాగు కనబడును. దీనికే బిడారివాళ్ళు పశువులను తోలుకునే తాడు యొక్క చిహ్నమని వాడుకై ఉన్నది. కటకము మొదలుకాంచీపురమువరకు నేలిన సూర్యవంశపుఓఢ్రరాజులపత్రాలలోచివరఒక తిన్నని ఖడ్గమును దానికిందవంకరకరవాలమునుచెక్కబడి యున్నవి. కపిలేశ్వరదేవు, పురుషోత్తమదేవు లిచ్చిన శాసనములయందు ఈ రెండు కత్తులు కనబడు చున్నవి. ఈ రెండు గీతలుగా వ్రాయునప్పుడు ఒకనున్నదానిదగ్గర నుండి ఒకగీత, దానిక్రింద ఒకసున్న, దాని మధ్యనుండి మరియొకగీతగా నగును. గాన ఈజయపురంవారి పత్రాలలో కనబడే సున్నా గీతలు ఖడ్గమునకు బదులుగా ఉంచినచిహ్నమని స్పష్టమగుచున్నది. దీనికి సాక్షీభూతముగా మ॥ రా॥ శ్రీ విక్రమదేవువర్మ గారు వారి తండ్రిగారు దీనిని ఖడ్గసంతకమనేవారని కూడ శలవిచ్చియున్నారు. సాలూరివారి శాసనములలో బాకుయున్నది. వీరఘట్టాంవారి వాట్లలో ఖైజారు ఉన్నది.

విజయనగరం పూసపాటిరాజుల ఉత్తరముల లో ఆయుధ చిహ్నమేమీలేదు. దీనిని పట్టి నందాపురంరాజులక్రింద వీరంతా సామంతులై ఉండేవారని తెలుస్తున్నది.

గంగవంశాను చరిత్రములో విశ్వంభర దేవుగారి చతురంగ సైన్యాధిపతి హరిశేవక మణియనియు నిఖిల రాజ్యభారవ్యవహారత దయానిధి మిశ్ర మహాపాత్రాయనియు చెప్ప బడియున్నది. ఇంతవరకే ఆగ్రంథమందు ఈవం శమువిషయమై చెప్పబడియున్నది. ఇటుపై రా జులచరిత్రకు హిల్ జమీందారుల చరిత్రయు డిస్ట్రిక్టుగెజటీర్లు ఆధారములు.

విశ్వంభరదేవుగారికి పుత్రులు లేకపోవుటచే వీరితమ్ములైన మల్లకీమర్దనదేవుగారు సింహా సనమునెక్కిరి. వీరిశాసనము ఒకటి ఓఢ్రిలి పిని నందాపురం అమీనుకచ్చేరీగోడనుండేది. క్రీ. శ. 1914 లో నేనుచూచినాను. అందు మల్లకీమర్దనదేవుగారు ఫ్రాన్సువారిని నందా పురంవద్ద ఓడించినట్లున్నది. అందు తేదీ యేది యు ఇవ్వలేదు. ఆశాసనము మొన్న క్రీ. శ. 1928 ఫిబ్రేవరులో నే నక్కడికి వెళ్ళినప్పుడు కనిపించలేదు. దానివిషయమై భోగట్టాచేయ గా ఆయూరు కాలిపోయినప్పుడు ఆరాయి కాలిపోయి ముక్కలైపోయినదని చెప్పినారు. నేను 1914 లో తీసినదాని సిరాముద్రిణ కూడా చిరిగిపోయినది. ఇట్లు ఈశాసనము నశించిపోయినది. ఫ్రెంచివారిని ఓడించి వారి ఫిరంగులను ఈమల్లకీ మర్దనదేవుగారులాక్కొ న్నట్లు గెజటీరులో వ్రాసియున్నది.

వీరితమ్ములైన రామచంద్రదేవుగారు వీరి రాజ్యకాలములో అన్నగారితో తగవు లాడి నారుకాని మల్లకీమర్దనదేవుగారు కాలధర్మ మును పొందగానే ప్రథమ రామచంద్ర దేవుగారు సింహాసన మెక్కిరి. ఈనామముగల రాజ లలో వీరు ప్రథములు గాన, వీరు ప్రథమ రామచంద్ర దేవు మహా రాజులుంగారని చరిత్రలో చెప్ప బడుచున్నా రు. వీరికాలమునుండి నందాపురరాజ్యముక్షీణ దశకువచ్చినది. పాశ్చాత్యదేశస్థులైన బ్రిటిష్ ఫ్రెంచివారలువచ్చి సముద్రతీరమున వర్తక స్థలములను కట్టుకొని వ్యాపారముచేయుచూ రాచకీయవ్యాపారములలో కూడ పూచీలు కలుగజేసుకొని పనిచేస్తూయుండేవారు. ఈపా శ్చాత్యుల సహాయమువలన పైకి లేచినవారల లో విజయనగరం పూసపాటివారొకరు. వీరు పల్లప్రాంతములో నందాపురం వారి కున్న రాజ్యమును ఆక్రమించుకున్నారు.

ప్రథమ రామచంద్రదేవుగారి యనంతరము న రెండవవిశ్వంభరదేవుగారు బొత్తిగా రాజ్య ము విషయమై శ్రద్ధచేయలేదు పార్వతీపురం వద్ద నున్ననారాయణపురంలో కాపురంచేస్తూ యుండేవారు. ఆప్రాంతములయందే చెరువు లు నూతులు తవ్వించడం, జాహ్నవీనదికి అడ్డముగా గట్టుకట్టించడం, మొదలైన పనులు చేయుచు కులాసాగా కాలక్షేపం చేసివేసి నారు. వీరు చనిపోతే వీరితాలూకు మూడు వందల భార్యలుకూడా సహగమనము చేసినా రట. ఆసహగమనస్థలము నేటికిని ఉన్నది.

వీరితరువాత లాలాక్రిష్ణదేవుగారు రాజ్య మునకువచ్చిరి. వీరికి, వీరితమ్ములైన విక్రమ దేవుగారికి, వివాదలుకలగడంతోటే విజయనగ రంపూసపాటిరాజులకు మరింతసందు దొరికినది. విక్రమదేవుగారికి సహాయముచేయుగా లాలా క్రిష్ణదేవుగారు రాజ్యమువదలి పారిపోయినా రు. ఎక్కడికి వెళ్ళిపోయినారో తెలియదు. ఈ లాలాకృష్ణదేవుగారే బొబ్బిలిదేశములో

24 అగ్రహారములను దానమిచ్చినారు. ఈ అగ్రహారములకు ఇప్పటికిని నందాపురప్పట్టె అని పేరున్నది. అందులో ఒకటైన కృష్ణారాయపురములో వీరిచ్చిన రాగిపత్రా చూచి యున్నాను.

లాలాకృష్ణదేవుగారు పరారీ అయినతర్వాత ప్రథమవిక్రమదేవుగారు రాజ్యమును పాలించిరి. కిమిడిపితూరీసమయంలో ఈవిక్రమదేవుగారు క్రీ. శ. 1775లో పెద్దసైన్యముతో రాయఘడా ప్రాంతమందు నిలిచి కిమిడివారికి సహాయముచేయసిద్ధముగానుండిరి. ఆసమయంలో ఇంగ్లీషుసేనానాయకుడు, కర్నల్ రిచ్చర్డుమేత్యూస్‌గారున్ను పూసపాటిరాజుగారున్ను సైన్యముతోగూడవచ్చిజయపురదుర్గమునుపట్టుకున్నారు. అప్పుడీకోటయెటుచూచినా వెయ్యిగజముల వెడల్పు గలిగి మంటిగోడలతోను, చుట్టూ కందకముతోను ఉండేది. దానిని కర్నలుగారుపడగొట్టి భూమిలో కలిపివేశారు. దీనివలన కోటేగాదు అందులో ఉండే ప్రాచీనశిల్పములు కూడ నశించిపోయినవి. ఇప్పుడు జయపురంకు తూర్పుననున్న కొండవద్దున ఒక చిన్న పల్లెయున్నది. దానికి పుర్నాగుడా (పాతవలస) అని పేరు. అందులో ఎచ్చటతవ్వినను ప్రాచీనమైన విగ్రహములు, శిల్పపుపనియున్న శిలలు, దొరుకుచుండును. అలాగున దొరికిన కొన్ని రాతిముక్కలు అచ్చటనున్న గంగాదేవి, కాళికా, నీలకంఠ, దేవాలయములయందున్నవి. పర్వతపంక్తికి పశ్చిమముగానే యుండుటకును, వల్లపుప్రదేశమునకు బోవు కొండదారులయందు హక్కు వదలుకొనుటకును, విక్రమదేవుమహారాజావారు ఒప్పుకున్నారు. కాని వెంటనే జయపురప్రదేశములో జరుగుచున్న అల్లరను చూచి విజయనగరం విజయరామరాజుగారి స్వాధీనములో నున్నట్టిన్ని, పూర్వము నందాపురరాజ్యములోని దైనట్టిన్ని, ప్రదేశమును జయపురం వారికిచ్చివేసి సాలీనా 40,000 రూపాయిలు విజయరామరాజుగారికి జయపురం వారు చెల్లించుకొనేటట్లు యేర్పాటు జరిగెనని ఆర్మ్‌దొరగారు క్రీ. శ. 1775 సం॥లో వ్రాసియున్నారు.

క్రీ. శ. 1777సం॥లో బస్తరురాజుగారికిని వారి తమ్ముడికిని వివాద జరిగినప్పుడు, జయపురం రాజుగారు ఆ రాజుకి సహాయము చేసి ఆయనను సింహాసనమున కూర్చుండబెట్టిరి. అందుకుగాను కోటపాడు పరగణా, అనగా కోటపాడు, చురుచుండా, పోరాఘర్, ఉమర్‌కోట, రాయఘర్ గ్రామములను జయపురం వారికిచ్చివేశినారు. ఇట్లు పశ్చిమమునకు జయపురంరాజ్యము వ్యాపించుచుండగా తూర్పున విజయరామరాజుగారు జయపురం మన్యమేవత్తు తనకు జాగీరుగా క్రీ. శ. 1769 లో నైజాము కవులిచ్చినట్లు తగాయిదా చేయ ప్రారంభించినారు. క్రీ. శ. 1794లో పద్మనాభయుద్ధములో విజయరామరాజుగారు మరణించేపర్యంతము ఈ తగాయిదా తీరలేదు. జయపురం రాజులైన రెండవరామచంద్రదేవుగారు ఈ పద్మనాభ యుద్ధములో ఏమి పురస్కరించుకోకుండా యున్నందులకు శ్రీ కంపెనీవారు సంతోషించి సాలుకు 25,000 రూపాయిలుచెల్లించుకొనుటకును, వారిరాజ్యమువారు పాలించుకొనుటకును, ఒక శాశ్వతపట్టా దైచేసినారు. క్రీ. శ. 1803 లో శాశ్వతశిస్తులు నిర్ణయించబడినప్పుడు జయపురం పేష్కస్సు 16,000 రూపాయిలకు తగ్గించి కోటపాడు పరగణాకు 3000 రూపాయిలు

కూడా విధించినారు.

ద్వితీయరామచంద్రదేవుమహారాజావారి శాసనములవలన వీరికి వీరాధివీరవీరప్రతాప, నందపురభూపతి, మహారాజా, అని బిరుదు లున్నట్లు కనబడుతుంది. వీరు భూదానములు చేసి పైదేశములనుండి జనులనురప్పించి వారి దేశములో నివాసముంపించినట్లును, ఇవ్విధముగా వీరికాలమున దేశమును అభివృద్ధిచేసినట్లును, తెలుస్తున్నది జయపురం చుట్టుపట్లను గ్రామములుకొన్ని వీరినాడేఏర్పడినట్లు మెడ్రాస్‌మ్యూజియమ్ పతామొదలైన వాటివలన తెలుస్తున్నది. దీనినిబట్టిఆలోచించగా,జయపురంచుట్టుపట్లను ఆకాలమందు అడవులున్నవని వాటినికొట్టి వ్యవసాయమునకు తగినట్లును, నివాసయోగ్యమగునట్లును చేయించిన ప్రభువులు ఈరామచంద్రదేవుగారే అని తెలియుచున్నది. వీరు క్రీ.శ. 1825 సం॥ గతించిరి.

వీరికుమారులు ద్వితీయవిక్రమదేవు మహారాజావారున్న క్రీ.శ. 1848వరకు ఏమీఅల్లరలు లేకుండాపాలించినారుగాని, అప్పుడు వీరి కుమారులైనరామచంద్రదేవుగారున్నూ, తల్లి పట్టమహాదేవిగారున్నూ, ఏకమై విక్రమదేవుమహారాజులపై వివాదఆరంభించినారు. ఈకాలములో దేశమందు అల్లరలు హెచ్చి ప్రజలకు సౌఖ్యములేకపోవడం సరేకదా, ప్రాణమానభయము కూడాకలిగి వారు యితరదేశములకు పారిపోయినారు. మహారాజులుంగారి మంత్రులు వారి యిష్టంవచ్చినట్లు వ్యవహరించుటచే వారికుమారుడు, భార్యా, కొంతమంది ముతాదార్లుకలసి మహారాజుపై తిరుగుబాటుచేసినారు. ఏజంటుగారైన స్మాలెట్టు దొరగారు వీరికివీరికి రాజీ చేతామంటేకుదిరినదికాదు. క్రీ.శ.1849లోవిక్రమదేవు మహారాజును విమదలచేసినారు. అయి నప్పటికి మహారాజు నారాయణపట్నంలో ఉండిపోయి రాజ్యభారమేవత్తు కొడుక్కివదలిపెట్టినారు. క్రీ.శ. 1860 రెండవ విక్రమదేవు మహారాజావారు కాలధర్మమును పొందినారు.

ఇట్లు క్రీ.శ. 1860 సరికి రాజ్యముయావత్తు క్షీణించి యడవులతోనిండిన కొండమాత్రము మిగిలినది. ప్రథమవిశ్వంబరదేవుగారి కాలములోనున్న నందాపురరాజ్యము ఇంచుమించుగా యావత్తు విశాఖపట్టణపు జిల్లాయున్ను, గంజాముజిల్లాలో శ్రీకాకుళం తాలూకాలో బొంతలకోడూరు ముతాయు కలసియుండేది. వారియనంతరమున నందాపుర రాజుల గృహకలతలవల్లను, చేతగాని తనముచేతను రాజ్యము చిక్కిపోయినది. ప్రథమవిశ్వంబరదేవుగారి తాబేదారీని సామంతరాజులుగా నున్నవారు స్వతంత్రులై నందాపుర ప్రభువులను నిరాకరించివేసిరి. కలాహాండీ, కాశీపురము, నవరంగపురం, గుడారి, పరగళాలు పశ్చిమమున స్వతంత్రులైనవి. తూర్పున విజయనగర పూసపాటి విజయరామరాజుగారు దేశాక్రమణము చేసికొని నందాపురరాజ్యమునుయావత్తును కూడ మింగివేయవలెనని యత్నించుచుండిరి. బొబ్బిలి, రామచంద్రపురం, కురుపామేరంగి, పార్వతీపురం, పాలూరు, పాచిపెంట జమీలు తూర్పున యేర్పాటైపోయినవి. మీదఘట్టాం, సాలూరు రాజ్యములు దూరులైపోయినవి. ఇట్లు కృశించియున్న రాజ్యమునకు మూడవ రామచంద్రదేవు మహారాజులైనారు. వీరిసోదరులు విశ్వంబరదేవుగారు ఉభయులుమైత్రితో జయపురం నగరిలోనే యుండి వ్యవహరించుచుండేవారు. వీరిఉభయల ఛాయాపటములు నేటికిని జయపురం నగరిలోనున్నవి.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజ శ్రీ రాజా రామచంద్రదేవు బహద్దర్‌వారు,
జయపురం మహారాజావారు.

షేర్ మహమ్మదుఖాన్. 18 వ శతాబ్దాంతమున శ్రీకాకుళపుసర్కారు నకు నవాబుగానుండెను. షేరుమహమ్మద్‌పురము నిర్మించెను.

ఈరాజుగారి కాలములో జయపురంలో దర్బారు మహలును కట్టించిరి. మాడుగులజమీందారీలో సఖముతనఖా వ్రాసుకొని రు ౩,౯౪,000 లు రుణమిచ్చిరి. జనులతో కలసిమెలసియుండి వారికష్టసుఖములకు సహాయపడుచుండి వారిప్రేమను భక్తులనుపొందిరి. ఈ మహారాజావారి కాలములోనే ఒకస్పెషల్ అసిస్టాంటుఏజంటును, ఒక అసిస్టాంటు సూపరింటెండెంటును జయపురంలో శ్రీగవర్నమెంటువారు ఉంచినారు. క్రిమినల్ శివిల్ శక్తులు మహారాజావారినుండి తీసుకొని, గవర్నమెంటువారే వ్యవహరించడం మొదలుపెట్టిరి. మహారాజావారు సంతోషపూర్వకముగా వాటిని వదులుకొన్నందుకు గవర్నమెంటువారు సంతోషించి ఒకకత్తి, ఒకఉంగరం ఒకసనద్దును (Sanad) ఇచ్చిరి. అవినేటికిని జయపురంనగరిలో ఉన్నవి.

క్రీ. శ. 1875 లో ఈమహారాజావారికి విక్రమదేవను పుత్రులు కలిగిరి. వారికి చిన్ననాటనుండి డాక్టరుమారుషుదొరగారిని విద్యాగురువుగా నియమించి మంచిపాశ్చాత్యమార్గమున పెంచుచుండెడివారు. క్రీ. శ. 1889 లో శ్రీమహారాజ మూడవ రామచంద్రదేవుగారు కాలధర్మము నొందుసరికి వారికుమాళ్లుమైనర్లైయున్నందున రాజ్యమేవత్తు అమానీలో పెట్టి వ్యవహరించిరి.

అమానీ 1889—1895:-ఈ కాలములో హెచ్. డి. టైలరు దొరవారు ఈ జమీని వ్యవహరించిరి. మహారాజుకు రావలసినసిస్తు దస్తులు సరిచూసి న్యాయముగా రావలసిన మొత్తమును నిర్ధారణచేసి లెఖ్ఖ ఆవర్జాలు సరిగా ఉంపించినారు. జనులు భూములను, అడవులను, మొఖాసాలపేరున ఆక్రమించుకుని జమీందారుగార్కి శిస్తులు చెల్లించేవారు కారు. అట్టివారల హక్కులను స్థిరపరుచు వ్రాతమూలములైన రుజువులను తెప్పించి చూచి అట్టి రుజువులకు నకళ్ళను తీయించి రికార్డు చేయించిరి. అమీనా అధికార్లు నిర్ణయించిన కాలములోపున లేనివారి హక్కులను రద్దుపర్చుటకుగాను జమీందారుగారికే వదలిపెట్టిరి. పల్లపుప్రదేశములతో రాధారీయేర్పరచుటకుగాను ఘాటీలపైన రోడ్డు ఇప్పటికిని టర్నర్ఘాటీరోడ్డుని ఒకటి ఉన్నది. సూర్యమహల్ అనుపేరున ఒక సుందరమైన భవనము కట్టించిరి. శ్రీ మైనరుగారు మార్షు దొరవారివద్ద విద్యాబుద్ధులను పొందుచు క్రీ. శ. 1895 లో వారి జమీని వారు వ్యవహరించుకునే యుక్తవయస్కులైరి. వీరికి జమీ వప్పుదల అయేసరికి 71/2 లక్షలు గవర్నమెంటు పేపరులోను, ఒక లక్ష ఖజానాలోను యుండెను. సాలూరువారికి రు 1,05,000 లు బదులిచ్చియున్నారు. మాడుగుల జమీలో సఖం తనఖా యుండనేయుంది.

ఇట్టి స్థితిలో వీరు జమీని వ్యవహరించుటకు ప్రారంభించినారు. వీరికి తమ రాజ్యమునకు పూర్వపు ఘనత తేవడపు కోర్కె విస్తారముగా నుండేది. దేశములు తిరిగి యెక్కడెక్కడ ఉన్న మంచివస్తువుల మాదిరిగా వస్తువులు తమ దేశములో కూడ పెట్టించినారు. సిబ్బందీలకు ఒక్కేమోస్తరు దుస్తులు, చోపుదార్లు, మొదలైన దర్బారు నౌఖరులకు ఒకరీతి దుస్తులు వీరే యేర్పాటు చేసిరి. ప్రాచీనపువి నవీనపువి ఆయుధములను అన్నిటిని జాగ్రత్తచేసి ఒక దగ్గర ఉంపించిరి. దర్బారు మహలుకును సూర్యమహలుకును దేవిడీలు కట్టించిరి. రాజపోషక్కుకు తగిన

ఘనమైన అంభారీలు, జోడాలు, మొదలైన జవాహారీని, అలంకారములను జాగ్రత్తపెట్టిరి.

తమ జమీాని ఎత్తుభాగము, దిగువభాగ మని రెండుభాగములుచేసి, జయపురం, గుణుపురంఅని రెండుభాగములలో ముఖ్యస్థానములను ఏర్పాటుచేసి ఇంకా ఈ భాగములను తాణాలుగా భాగించి ప్రతితాణాయందు నొక అమీానును నియమించిరి. శిస్తు దస్తు వ్యవహారములను చక్కబెట్టుటకు ఒక దివానుని, అడవులవ్యవహారము చూచుటకు ఒకఉద్యోగస్తుని నియమించి, ప్రతినిత్యము తాముఅన్ని వ్యవహారములు చూచుకుంటూయుండేవారు.

ఇలాగుండగా, పాచిపెంట రాజుగారిచే వ్రాయబడిన హిల్‌జమీాందారుల చరిత్రము వీరికంటబడినది. దానిని ఒరియాభాషలోకితర్జుమాచేయించి వ్రాయించినారు. అప్పటినుండి వీరిపూర్వులైన విశ్వంబరదేవుగారు పాలించినంతదేశమువీరికిరావాలనేకాంక్షకలిగినది. అందుకొరకై బినమీాకోట, మాడుగుల, సవరంగపురం, గుడారులపైన దండెత్తిరి. అంటేపూర్వం యుద్ధరంగమందు దెబ్బలాడే దెబ్బలాటలు ఈరోజులలో న్యాయసభలలో ఆడుచున్నారు గదా! వ్రాతమూలములైన ఆయుద్ధములను, న్యాయవాదులనే యోధులను, సాక్షులనే చతురంగబలములను జతపెట్టి, విశాఖపట్టణము చెన్నపట్టణము, సీమలలోనుండే న్యాయసభలలో యుద్ధముచేసి ఓడించినారు. మేరంగి, లక్ష్మీపురంతాలూకాలపై రుణములుయిచ్చి మేరంగిలోనఖమును, లక్ష్మీపురం తాలూకాయును, స్వాధీనము చేసుకున్నారు.

ఈమహారాజావారికి గవర్నమెంటు వారు 'మహారాజ' అను బిరుదునిచ్చిరి. క్రీ. శ. 1912లో కే.సీ.ఐ.ఈ. యను బిరుదు నిచ్చిరి. ఇంద్రావతీనదిపైన వంతెనకట్టుటకు మహారాజావారు రు 1,50,000లను ఇచ్చిరి. జయపురంలో బాలికాపాఠశాలకట్టుటకు స్థలమును, రు 3000లను ఇచ్చిరి. తమకును తమ పుత్రులకునుగూడ విద్యాగురువులైన డాక్టరు మార్షుదొరగారి పేరున సత్రమొకటి గట్టించినారు-క్రీ. శ. 1914లో ఐరోపామహా సంగ్రామము ఆరంభించగా, మెడ్రాసు హాస్పిటల్ షిప్పును, ఒకలక్ష రూపాయిలనొసగిరి-సంగ్రామభూమియందు పనిచేయుటకు జయపురంఅని పేరుగల ఒక వాయువిమానమును రు 25,000 లకిమ్మత్తుగలదానిని, ఇచ్చిరి. చెన్నపట్నములో స్త్రీలకాలేజీలో మధ్యమందిరముకట్టుటకై ఒకలక్షరూపాయిలనిచ్చిరి. ఇట్లు అనేక దానధర్మములు చేయుచు, గవర్నమెంటువారిచేతను, ప్రజలచేతను మెప్పుబొందుచు క్రీ. శ. 1920 జనవరు నెలలో అయోధ్యలో గంగాతీరమున కాలధర్మమును పొందిరి.

వీరికొమారులు శ్రీశ్రీశ్రీరామచంద్రదేవు బహద్దర్‌వారు మేజర్లైయుండుటచే క్రీ.శ 1920 మేనెలలో గద్దెనెక్కిరి. వీరు రాజ్యభారమును స్వీకరించిన తర్వాత దేశమునకు చాలాక్షేమముగలిగినది. ప్రజల కష్టసుఖములు వీరికిబాగా తెలుసును. జనులసంతోషమేవీరియానందము. దైవ బ్రాహ్మణ భక్తియందు వీరికెవ్వరును సాటిలేరు. క్రీ. శ. 1918లో మిలటరీట్రైనింగును పొందిలెఫ్‌టినెంటు పదవినిబడసిరి. క్రీ. శ. 1921 లోవీరికి మహారాజనుబిరుదు నిచ్చిరి. 1928 సెప్టెంబరుమాసమున శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజావారికి ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమునకు ప్రోఛాన్సలెర్‌పదవిని గవర్నమెంటువారొసగిరి.

కళింగదేశచరిత్ర

మహారాజశ్రీ రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

క్రీస్తుశకమునకు పూర్వపుచరిత్ర

హిందూదేశమునంగల బహు ప్రాచీనమైనట్టియు, సుప్రసిద్ధమైనట్టియు, దేశములలో నొకటి కళింగము. ఋగ్వేదమునందును, బ్రాహ్మణబౌద్ధవాఙ్మయములందును, మహాభారత, రామాయణ, పురాణాదులందును, రఘువంశాది కావ్యములందును, అశోకుని, ఖారవేలుని, సముద్రగుప్తుని, గాంగ, చాళుక్య చోళాది రాజుల శిలా, తామ్ర, శాసనాదులందును ఈదేశముయొక్కయు, అందలిప్రజలయొక్కయు రాజకీయ, సాంఘిక, మతాది విశేషములు చక్కగా తెలుపబడినవి. మరియు, మెగాస్తనీసు, ప్లీనీ, టాలెమీ, యువాన్‌చ్వాంగ్ మొదలుగాగల విదేశీయచరిత్రకారులుగూడ ఈదేశమును గురించి కొంత తెల్పియున్నారు కళింగమనుపేరేగాక త్రికళింగమనుపేరుగూడవీరిలోకొందరిచేత వాడబడినది. దీనికి బహుమగుబుజువు మహాభారత, మార్కండేయపురాణము లందును, తూర్పుగాంగులయొక్కయు, చేదిరాజులయొక్కయు శాసనములందును, గన్పట్టుచున్నది. త్రికళింగము అనగా మూడుకళింగములనియు, అవి మూడు వేర్వేరు తావులందుండెననియు తెలిసికొనవలెను. రామాయణమున నయోధ్యకాండ 71సర్గలో శోణానదీతీరమున కళింగులనగరమున్నట్లును, భారతమున భీష్మపర్వమున కళింగులు రెండు వేర్వేరుతావులం దుండినట్లును, కళింగనగరం రాజపురం, దంతపురం వాటివాటి రాజధానులైనట్లును వర్ణింపబడినదిగనుక, వీటిచరిత్రయంతయు మనము తెలుసుకొనవలసియున్నది. ఉత్తరమున గంగానది ముఖద్వారమువరకును, దక్షిణమున కాంచీపురమువరకును, ఈదేశమొకప్పుడు వ్యాపించియుండుటచేత, ఈదేశచరిత్రయంతయు తెలుసుకొనవలెను. గంగానదిమొదలు కపిశానదివరకునుగలదేశ ముత్తరకళింగము, లేక ఉత్కలమనియు, కపిశానదికిన్ని మహేంద్రగిరికిన్ని మధ్యస్తదేశమునకు మధ్య కళింగము లేక, మధుకళింగము లేక, కన్యోధదేశ మనియు, మంహేంద్రగిరికిన్ని, గోదావరినదికిన్ని మధ్యనుండు దేశమునకుకళింగమనియు పేర్లు వాడబడినవి. కళింగమునకే త్రికళింగదేశమనియు, సప్తకళింగదేశమనియు, సకలకళింగావని యనియు, పేర్లు శాసనములకనబడుచున్నవి. ఇందిప్పటికిని విశేషముగా కాళింగులు గలరు. ఇందే కళింగరాజధాని యగు కళింగనగరముగలదు. ఇందే, కళింగమునేలిన పూర్వగాంగుల తామ్రశాసనములు పెక్కులు దొరకినవి. అందొకటి చిక్కలికి సమీపమునందుండు జిర్జింగిగ్రామమున దొరకినది. అందు ఇంద్రవర్మయను రాజునకు త్రికళింగాధిపతియను బిరుదు గలదు[1]- ఈరాజ

1 Vide J. A. H. R. S. Vol. III. Pt. I Pages 49-53

వంశము, మహేంద్రగిరిప్రాంతమునందు, అనగా ప్రస్తుతపు గంజాంజిల్లాలో మాత్రమే పరిపాలనచేసినట్లుకనబడును. గనుక దీనికేకళింగములేక త్రికళింగ మను పేరుండెనని తోచును.

కళింగులు నివసించు భూమిగనుక కళింగ మనుపేరు వచ్చెను. కళింగుల ఉత్పత్తినిగురించి మహాభారతమం దీక్రింది పుక్కిటిపురాణకథ గలదు:-"బలిరాజుభార్య సుదేష్ణవలన, దీర్ఘతమస్సను ఆర్యఋషికి అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సుహ్మ లను ఐదుగురు పుత్రులు జనించిరి." పాణిని వ్యాకరణమందు గూడ ఇటులనే వీ రైదుగురును గుమిగూర్చబడిరి. దీనినిబట్టి, వీరు సన్నిహిత, సన్నివేనజాతులు గను, ఆర్యసాంప్రదాయములు గల్గిన వారుగను కన్పట్టుచున్నారు. అయినప్పటికిని, కొందరి అభిప్రాయమునుబట్టి[2] ఈకళింగులు మంగోలుద్రవిడులుగా పరిగణింపబడుచున్నారు. వీరిభాష, ఆకారాదివిషయములు ఈయూహను బలపరచుచున్నవి. ఇందువలననే, కళింగము కొంతకాలమువరకు నార్యులచే అనాదరణభావముతో చూడబడినది. కాని ఒకప్పుడు ద్రావిడులచే నిండియుండినను, క్రమక్రమముగాఆర్యులకు వలసభూమియై, ఆర్యమతసంప్రదాయములనవలంభించి, తొల్లిటియనాదరణభావమును బాసి, పుణ్యక్షేత్రమైయొప్పినట్లుమనముపురాణములవల్ల తెలుసుకొను చున్నాము.

"Kalinga and Andhra Countries on the East coast were Aryanised long before the Epic age. They are included in the list of the Northern Kingdoms or Tribes in Mahabharata. It should be remembered that these tribes, though dwelt at first in the north, came down and settled in the Dekkan. They may be remembered as mixed Aryans. The Periplus and Ptolemy also call this Country Ariaka or Country of Aryans" 3

మహాకావ్యముల కాలమునకు చాలముందే తూర్పుతీరముననున్న కళింగాంధ్రదేశములు ఆర్యమయమైనవి. మహాభారతములో ఔత్తరీయదేశములు, లేక జాతులను తెల్పు పట్టీలో వీరిపేర్లుగలవు. ఈజాతులు మొదట ఉత్తరదేశమందుండినను, దిగువునకు వచ్చి దక్షిణదేశములోనివసించె నని జ్ఞాపకముంచుకోవలెను. వీరిని సంకరమైన ఆర్యులుగ భావించవలెను. ఈదేశమును, పెరిప్లసు, టోలిమిగూడ ఆరియక, లేక ఆర్యులుండుదేశమని వర్ణించిరి.

కళింగదేశము చాల ప్రాచీనతమమైనది. ఋగ్వేదమునందు కళింగము పేర్కొనబడనప్పటికిని, కళింగరాణియొక్క బానిస కొమారుడు కక్షీవతుఋషి యనిచెప్పబడెను. ప్రప్రథమమున అనార్యులదేశమైనను కాలక్రమమున ఇందుఆర్యబ్రాహ్మణులునివసించిరి. జాతకకథలనుబట్టికళింగరాజ్యమునకుతనపేరునిచ్చినకళింగయనురాజు బ్రాహ్మణమత మవలంభించెను. కాని యాతని మనుమడు బౌద్ధమత మవలంభించెను. బౌద్ధయుగమునకు ముందే జంబుద్వీపమునందలి సప్తముఖ్యపట్టణములలో కాళింగుల దంతపురము పేర్కొనబడినది.[4] సప్తభారతులలో నొకడగు బ్రహ్మదత్తు డారాజ్యమున కధిపతిగా యుండెను. బుద్ధునిమరణానంతర మాతడు బుద్ధదేవుని పంటి నొకదానిని సంపాదించెను. వెస్సంతరజాతకాదులందుగూడ కళింగము పేర్కొనబడినది. మత్స్య, వాయుపురాణములందు పూర్వ, పరనందవంశములకు మధ్యకాలమున (అనగా క్రీ.పూ. ఐదవశతాబ్దమున) తూర్పుదేశమందు 32 కాళింగులు

2 Cambridge History of India. P. 47.
3 Eliots coins of Southern India.
4 Mahāvastu quoted in Rapson's Ancient India. p. 173.

రాజ్యపరిపాలనచేసినట్లు చెప్పబడినది. "కళింగాశ్చైవద్వాత్రింశత్" అని మత్స్యపురాణము నందు చెప్పబడినది.[5] మరియు క్రీస్తుకు తర్వాత నాల్గవశతాబ్దమునగుహునిచేతకళింగ, మహిష, మహేంద్రదేశములు పాలింపబడు నని చెప్పబడి యున్నది.

మార్కండేయపురాణము నందు మూడు కళింగములు వేర్వేరుచోట్ల నుండినట్లుచెప్పబడినవి. కాశికోసల దేశములసమీపముననొకటిన్ని సౌవీరమద్రక దేశములసమీపమున నొకటిన్ని, మహారాష్ట్ర మహిష దేశముల సమీపమున నొకటిన్ని, చెప్పబడినవి. మార్కండేయపురాణమునందు 'అను' కుటుంబమునకు చెందిన సోదరు లనియు, వీరులనియు అంగ, వంగ, పుండ్ర, సుహ్మ, కళింగులనువారు చెప్పబడిరి. మహాభారతమున పై ఐదుజాతులవారున్ను బలి భార్యయగు సుదేష్ణకు, దీర్ఘతమ స్సను ఋషి వలన కల్గినట్లు చెప్పబడినది. పాణిని వ్యాకరణమునగూడ నిట్లే గలదు. దీనినిబట్టి వీరందరు ఒకేజాతివా రని తెలియనగును. తైత్తరీయ అరణ్యక మందును, మహాభారతము నందును ఓడ్రు లను జాతివారు పేర్కొనబడిరి. కాని వీరికిన్ని కళింగులకున్ను ప్రాచీనకాలమున ఎట్టి సంబంధమున్ను లేకుండెను. మహాభారత భీష్మపర్వమందు ఉత్కళులు పేర్కొనబడిరి. మార్కండేయపురాణ మందు వీరు వంగదేశ సమీపమున నివసించుచుండినట్లును, వీరికిని కళింగులకును ఎట్టిసంబంధము లేనట్లును తెల్పబడినది. జాతకకథల యందు ఈయుత్కళులు గయదేశమునకు వర్తకరీత్యా తఱుచు పోవుచున్నట్లు తెలుపబడినది. వీరు పశ్చిమమున మధ్యపరగణాలవరకున్ను, దక్షిణమునవైతరణీ నదివరకున్న వ్యాపించియుండిరి. రఘువంశమున రఘువు కపిశానదిదాటి, ఉత్కళులచేత దారిచూపబడి, కళింగమును ప్రవేశించెనని చెప్పబడినది.

గ్రీకు రోమక చరిత్రకారులలో ప్లీని, టోలమీ మొదలగువారు గూడ ఈ కళింగులనుగూర్చియు, వీరిదేశపు సరిహద్దులనుగూర్చియు వ్రాసియున్నారు. వీరివ్రాతలకు శెల్యూకసునికెటారుచేత మౌర్యరాజగుచంద్రగుప్తుని కడకు క్రీ.పూ. 4శతాబ్దాంతమునరాయబారిగా పంపబడిన మెగస్తనీసుయొక్క "ఇండికా" యనుహిందూ దేశ చరిత్రయే ముఖ్యాధారము.

"The Brachmanae; a name comprising many tribes among which are the *Maccocalingae* live in the valley of Lower Ganges. The tribes called *Calingae* are nearest the sea, and higher up are the Mandei and the Malli in whose country is Mount Malles, the boundary of all that district being the Ganges......It flows through the country of the *Gangarides.* The royal city of the Calingae is called Parthalis. Over their king, 60,000 footsoldiers, 1000 horsemen, 700 elephants keep watch and ward in 'procint of war.'... There is a very large island in the Ganges which is inhabited by a single tribe called *Modo-Galingae.* Beyond are situated the Modubae, Molindae, the Uberae etc, etc. The king of these keeps under arms 50,000 foot-s soldiers, 400 cavalry and 400 elephants. Next come *the Andarae*, a still more powerful race, which possesses numerous villages and thirty towns defended by walls and towers and which supplies its king with an army of 100,000 infantry, 2000 cavalry and 1000 elephants[6]... From the mouth of the Ganges

5 Pargiter's Dynasties of Kali Age p. 24
6 M'crindle's translation of Magasthenes' Indika pages 133-138

to Cape Calingoan and the town of Dandagula (the distance is 625 miles)7.

"అనేక జాతులతో నిండిన—— మక్కొకళింగ జాతిసహా—'బా్ౕరిఖ్మనై' జాతిగంగానది క్రింది భాగమునందు నివసించుచున్నది. 'కళింగై' యను జాతివారు సముద్రమునకు మిక్కిలి దగ్గరగాను, దానికి పైభాగమందు మాలస్ పర్వతముల సమీపమున మండై, మల్లిజాతులవారున్ను ఉన్నారు. ఈఖండమంతకున్ను గంగానది యేసరిహద్దు ఈనది, గంగారిడులు లేక గంగ జాతివారి దేశముగుండా, ప్రవహించును. కళింగుల రాజధాని పార్థాలిస్ అనబడును. వారి రాజును అరవై వేల కాల్బలము, వెయ్యి అశ్వదళము, ఏడువందల ఏనుగులు యుద్ధసంసిద్ధులై కనిపెట్టియుండును. గంగానదియందు 'మొదుగలింగై' అను నొకజాతివారిచేత నివసింపబడు నొక పెద్దద్వీపముగలదు. దాని కావల మొడుబై, మొలింద్రై, ఉబ్రిరై అను జాతులుగలవు. వారి రాజుకు యాభై వేల కాల్బలము, నాలుగువేల అశ్వదళము, నాలుగువందల ఏనుగులు గలవు. తర్వాత ఇంకను ఎక్కువ అధికారము గల 'ఆందిరై' యను జాతివారుగలరు. వీరికిఅనేక గ్రామములున్ను, గోడలచేతను, బురుజులచేతను కాపుకాయబడిన ముప్ఫైపట్టణములున్ను, గలవు. వీరు తమ రాజునకు లక్ష కాల్బలము, రెండువేల గుఱ్ఱములు, వెయ్యి ఏనుగులు ఇత్తురు... గంగానదిముఖమునుండి కళింగాన్ అగ్రమువరకున్ను, దండగుల అను పట్టణము వరకున్ను, 625 మైళ్ళదూరము."

పైవ్రాతలనుబట్టి, మూడుజాతులుకళింగము ననున్నట్లును, అవి 1. మక్కొకళింగై 2. కళింగై 3. మోదుగలింగమ్ అనిపిలువబడినట్లును అవి మూడును వేర్వేరుచోట్ల నుండినట్లును తెలియుచున్నది. వీటిని గురించి ఇంకను ఈ క్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి.

1. మక్కొకళింగై

దీనినే దక్షిణకళింగముగా కొందరు భావించుచున్నారు. మరియు గంజాంజిల్లాలోని ముఖలింగముతో ముడిపెట్టుచున్నారు.[8] మరి కొందరు ఇది మఘుకళింగమునకు రూపాంతరమనియు, ప్రాచీనహిందువు లిప్పటి ఆరకాను దేశమును మఘుద్వీప మనియు, తన్నివాసులను మఘు లనియు, పిలుచుచుండెడివారనియు వ్రాయుచున్నారు. దీనినిబట్టి మఘుద్వీపవాసులనే ప్లీనీచెప్పిన మక్కొకళింగులని సాధింప జూచియున్నారు. ప్లీనీవ్రాతలనుబట్టి వీరు మగధరాజ్యమునకున్ను, సముద్రప్రాంతమునందు నివసించుచుండిన కళింగులకున్ను, మధ్య నివసించియుండినటుల తెలియుచున్నది. గనుక ముఖలింగముతోగాని, మఘుద్వీపముతోగాని ముడిపెట్టుటకు వీలు లేదు.

2. కళింగై

పూర్వకాలమునందు ఆంధ్రదేశమంతయు కళింగులకు నివాసమైనట్లును, కొంతకాలమైన పిదప కళింగులు ఇప్పటి గంజాం పూరీజిల్లాల లోనికివలసబోయినట్లును, కొందరి యభిప్రాయము.[9] కాని ఇది సరియైనదికాదు. ప్లీనీవ్రాతలనుబట్టి, "కళింగై" జాతి మండి, లేక మల్లీ జాతులకు అధోభాగమునను, మలయాస్ పర్వత సమీపమునను ఉండియున్నట్లు కనబడును. మండి, మల్లీ జాతులుఛూటియానాగపుర దక్షిణ

7 Ibid page 141

8 B. C. Muzumdar's Orissa in the Making, page 19

9 Ibid page 95

భాగమున నివాస మేర్పరుచుకొనిన "ముండ" జాతివారై యుండనోపు. మరియు, మల్‌యాస్ పర్వతము పురాణోక్త మాల్యవాక్ పర్వత పంక్తులుగా తోచును. దీనినిబట్టి ఈ ప్రాంతములనుండి గంగానదివరకు కళింగులు వ్యాపించినట్లు తెలియుచున్నది. వీరేగాంగరిడె కళింగులనిగాని, కళింగ గాంగులనిగాని పిల్వబడిరి. వీరి రాజధాని పార్థాలిస్ అనియు, వీరిరాజు గొప్ప చతురంగ సైన్యాధిపతి యని యు, ప్లీనీ వర్ణించెను.

3. మోడోగలింగమ్

దీనిని కొందరు మూడుకళింగ లేక త్రికళింగగాను[10], మరికొందరు మధ్యకళింగగాను,[11] మరికొందరు "మధు"జాతి రూపాంతరముగాను వర్ణించుచున్నారు. తెనుగుభాష యందలి శబ్దోచ్చారణము ననుసరించి, "మోదోగలింగము', 'ముదుగలింగము' లేక 'మూడుకళింగము' యగుననియు, ఇది సంస్కృత త్రికళింగమునకు' రూపాంతర మనియు, మరికొందరి యభిప్రాయము.[12]

కొందరీకళింగము నందు 1. కళింగము 2. మధ్యకళింగము 3. ఉత్కళింగము అని మూడుభాగము లున్నవనియు, అందు ఉత్కళింగమునేటి ఉత్కళరాష్ట్రనామ మనియు చెప్పుదురు. కాని మహాభారత హరివంశాది గ్రంథములయందు ఉత్కళనామమేగాని ఉత్కళింగనామము గానరాదు.

కన్నింగుహాము తన ప్రాచీన హిందూదేశ భూగోళమున త్రికళింగమనగా కళింగము(రాజమండ్రి), ఆంధ్రము (ఓరుగల్లు), ధనకాటకము (ధరణికోట) అని వ్రాసినవ్రాత సరిగాలేదు. క్రీ. శ. ఏడవశతాబ్దమధ్యమందు హిందూదేశమున సంచారముచేసిన చీనాదేశపు బౌద్ధ యాత్రికుడగు యువాన్‌చ్వాంగ్ కళింగదేశమునకు వచ్చియుండెను. ఈతడు త్రికళింగమును బేర్కొనలేదు. అప్పటికి ఉత్తరమునసున్న రెండుకళింగములు ఉత్తరరాజ్యమున లీనమైపోయెను. ఆతడిట్లువ్రాసియున్నాడు. "కోంగ్-యు-తో-నుండి దాదాపు నూరుక్రోసులునను వగా కి-లింగ-కి-అ (కళింగదేశము) చేరితిని." ఇందలి కోంగ్-ఊ-తో ప్రస్తుతపు గంజామని కన్నింగ్‌హాముగారి మతము.[13] కాని, గంజాం జిల్లాయొక్క ఉత్తరభాగమున్ను, పూరీజిల్లాయున్నచేరి కోంగ్-యు-తో లేక కోంగోధ-దేశమునకు సరిపోవునని శాసనముల బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది.

యువాన్‌చ్వాంగ్ కాలమున కళింగరాజ్యము గంజామునకు దక్షిణపశ్చిమ పార్శ్వములందు 233-250 మైళ్లదూరమునందుండెను-దాని భూపరిమాణము 833 మైళ్లు. దీనిసరిహద్దులన్ని యునిర్ణయింపబడకున్నను, ఈరాజ్యము దక్షిణమున ధాన్యకటకముతోను, పశ్చిమమున ఆంధ్రదేశముతోను సమ్మిళితమై యుండెను. దీని దక్షిణ-పశ్చిమమున గోదావరీనదియును, ఉత్తరపశ్చిమమున ఇంద్రావతినదియును ఉండినవి. మహేంద్రపర్వతపంక్తి అంతటను అల్లుకొని యుండెను.[14]

పశ్చిమమున ఇప్పటి మేదినీపురము, ఒరి

10 Ibid page 19
11 Rajendralal Mitra's Antiquities of Orissa
12 Caldwell's Dravidian Grammar Intro. page 32
13 Cunningham's Ancient Geography of India
14 Travels of Hiuen Tsang

స్సా, గంజాము, విశాఖపట్టణం, గోదావరి జిల్లాలు ఆనాటి కళింగరాజ్యమున చేరియుండెను. ఉత్కలాధిపతి స్వతంత్రుడైనతర్వాత, ఉత్కళరాజ్యము కళింగమునుండి విడిపోయినది. అప్పటినుండి ఉత్తరసర్కార్లలోని యుత్తర భాగము (గంజాముమాత్రమె) కళింగమునచేరియుండినది. 10. 11 శతాబ్దములయందు చాళుక్య చోళరాజుల ప్రతాపాతిశయమునవలన కళింగరాజ్యము ఉత్తరమున ఉత్కలమునుండి దక్షిణమున వేంగిమండలమువరకును జయింపబడెను. 12, 13, 14 శతాబ్దములలో తూర్పు గాంగుల యధికారము గంజాము మొదలు మేదినీపురమువరకు వ్యాపించెను. ఈశతాబ్దములయందు కటకపురాజులు, తూర్పుగాంగులు, చేదికాళచూర్యులు త్రికళింగము నేలినట్లు కనబడును. మహమ్మదీయుల ఆక్రమణకాలమున కళింగరాజ్య విస్తీర్ణము చాలవరకు తగ్గిపోయెను. ఆకాలమున ఉత్కళమును ఆంధ్రమును స్వతంత్రరాజ్యములుగా నుండెను. మహేంద్ర పర్వతముల పై భాగమును మాత్రము కళింగమని పిలువజొచ్చిరి. ఇప్పుడా పేరుకూడ లోపించినది!-

కళింగములోని ముఖ్యపట్టణములు

కళింగపట్టణ మెప్పుడు స్థాపింపబడినదియు నిర్ణయించుట దుస్సాధ్యమగుచున్నది-మహాభారతమున దీర్ఘతమస్సు పుత్రుడగు కళింగుడు తన పేరుతో నొక పట్టణమును నిర్మించినట్లు వ్రాయబడియున్నది.

అంగో వంగః కళింగశ్చ సూక్ష్మశ్చతే సుతాః
తేషాం దేశాః సమాఖ్యాతాః స్వనామప్రధితాభువి॥
కళింగవిషయశ్చైవ కళింగస్య చ సస్మృతః।

ఇందువలన కళింగరాజ్యస్థాపన కాలము వైదికయుగమై యుండవచ్చును.

ఈ కళింగపట్టణ మతి ప్రాచీనమైనది. రామాయణ కిష్కింధాకాండ 41 ఆశ్వాసమునకూడ దీని ప్రశంస కలదు.

రామాయణమున వేఱొక కళింగనగరము చెప్పబడియున్నది. అది గోమతికిని అయోధ్యకును మధ్యనున్నట్లు చెప్పబడినది. (రామా॥ అయో॥ 71 అ॥)

మహాభారతాదులయందు కళింగరాజ్యములోని కొన్ని పట్టణము లుదాహరింపబడినవి. అందు మణిపుర మొకటి, రాజపుర మొకటి. బౌద్ధశాస్త్రగ్రంథము లందు గూడ కొన్ని పట్టణముల పేర్లు పేర్కొనబడినవి. అవి దంతపురము, కుంభవతీపురము. అశోకుని శాసనములలో తోసలి, జౌగడ పేర్కొనబడినవి. జైనుల హరివంశ నామకగ్రంథమునందు కాంచన నగర మను నొక పట్టణనామము కానవచ్చుచున్నది. ప్రాచీన శిలాలిపియందు కళింగనగరము, పిష్టపురము, వేంగీపురము ఇంకాకొన్ని యుదాహరింపబడినవి. సముద్రగుప్తుని శిలాశాసనమున కళింగమునందలి ముఖ్యపట్టణములు పేర్కొనబడినవి. ఏవనగా కురల, పిష్టపురం, గిరికొత్తూరు, ఇరండపల్లి, దేవరాష్ట్రం, కుస్తలపురం.

వైదికయుగానంతరమున అనగా బౌద్ధయుగమున దంతపురము పేరు గాంచినది. దథవంశ మను పాలికావ్యమున ఈక్రిందికథ గలదు:- కళింగ రాజగు బ్రహ్మదత్తుని కాలమున ఖేమ ఋషి బుద్ధుని దంతమును దంతపురమునకు తీసికొనిపోయెను. అందది గుహశివుని రాజ్యకాలమువరకు పూజింపబడుచుండెను. ఆతడుదానిని తనఅల్లుని కొప్పగించగా ఆతడుదానిని తామ్రలిప్తికి తీసుకొనిపోయెను. అందుండి అది సింహళముకాలక్రమమునచేరెను. క్షత్రియోత్త

మడగు దంతవక్త్రుని రాజధానిగా చిరకాలము పేరుపొందెను. మహాభారతమున కృష్ణునిచే చంపబడిన దంతవక్త్రుడు చేదిమగధరాజ్యముల నడుమనున్న కరుష దేశము నేలినట్లు వర్ణింప బడుటచేత, ఆతడును ఈతడును ఒకరు కారని తలంపవలెను. పూర్వ తూర్పుగాంగరాజులలో నొకడున్న త్రికలింగాధిపతి యను బిరుదు గాంచిన వాడు నగు మహారాజ ఇంద్రవర్మ (ఈతని తామ్రశాసనములు గాంగశకము 128, 137, 138, 154 సం॥ లో ఇవ్వబడినవి) దంతపురమునుండి 139సం॥లోదానపట్టానొసం గెను. ఇప్పటిశ్రీకాకోళం రైలు స్టేషనుకుదగ్గిరగా నున్న, పాడుపడిన మట్టిదిబ్బ కోట దంత వక్త్రుని కోటగా చెప్పబడుచున్నది. ఇదియే దంతపురముగావచ్చును. తర్వాతితూర్పు గాంగ వంశపు రాజగు మూడవ వజ్రహస్తుడు కూడ దంతపురమునుండియే శాసనముల నొసంగెను. అనంతవర్మ చోడగంగుని కాలమునుండి రాజ ధాని కటకమునకు మార్చుటచేత దంత పురము పాడుపడి యుండును. పూర్వతూర్పు గాంగరాజులు కళింగము నేలకపూర్వము కొందరు వర్మాభిధానులగు రాజులు కళింగా ధిపతులుగానుండి దానశాసనముల నొసంగిరి. పిష్టపురమురాజధానిగా గల్గిశక్తి వర్మకళింగవిష యములోని రాకలువగ్రామమును దానమిచ్చె ను (Ep-Ind vol. 12). గిరికొత్తూరు రాజధానిగా గల్గి స్వామిదత్తుడుకళింగము నేలుసమయమున మగధరాజగు సముద్రగుప్తుడు దండెత్తి వాని నోడించెను. ఇట్లే ఆకాలపు కళింగాధిపతులును ఓడింపబడిరి. చండవర్మ (Ep-Ind-vol IV) శ్రీకా కుళంతాలూకాలోని సింహపురమునుండి దాన మిచ్చెను. ఉమవర్మ (Ep-Ind-vol 12) కూడ సింహపురమునుండియే దానమిచ్చెను. నంద ప్రభంజన వర్మ (Indian Antiquary vol 13) పర్లాకిమిడి తాలూకాలోని సారపల్లినుండి దానమిచ్చెను. తూర్పుగాంగరాజులగు హస్తి వర్మ, ఇంద్రవర్మ మొదలగు రాజులు చాల మంది కళింగనగరము రాజధానిగాగల్గి దాన శాసనముల నిచ్చిరి. వీరిలో కొందరు రాజులు మాత్రము దంతపురము నుండియే దానముల నొసంగిరి. 12వ శతాబ్దమున కళింగము నేలిన "దేవ" రాజులు కొందరు గాంగరాజులకు సామంతులై, శ్వేత కాధిష్ఠానమునుండి శాసనముల నొసంగిరి. ఇది యిట్లుండ, కళింగనగరమెద్ది యనెడి పెద్దసమస్య గలదు. కొందరది ప్రస్తుతపు కళింగపట్టణమే యనియు, కొందరు ముఖలింగమే యనియు, కొందరు తత్సమీపపు నగరికటకమనియు వ్రాయుచున్నారు. కళింగపట్టణముకన్న ముఖ లింగప్రాంతమునందే రాజధానియుండెనని నమ్ము టకు శాసనప్రమాణములవలన వీలుకలుగుచు న్నది. తూర్పుగాంగులు రాజ్యమేలకపూర్వము కళింగరాజధాని వీలునుబట్టి మారుచుండెడిది. కాని మొదటి కామార్ణవుని కాలమున దంతపురం రాజధాని. తర్వాత కళింగనగరము కట్టబడెననియు, అందు రెండవకామార్ణవుడు ఆలయములనిర్మించెననియుశాసనప్రమాణము గలదు. (J. A. H. R. S. vol. I pt 3, p. 122) ముఖలింగాలయమునగల శాసనములపరీక్షించినచో (Vide S, I, Insc. vol V) ఆప్రాంతములనే కళింగరాజధాని యుండెనని తోచకమానదు. అయినను రాజు లు తాము సంచారము చేయునప్పుడు దంతా పురము మొదలుగాగల గ్రామములనుండి కూడ దానపట్టాల నొసంగిరి. కళింగపట్టణ మున దొరికిన వద్ద ఇటుకలు, బంగారు నాణె

ములు, శిలావిగ్రహములు మొదలగువాటిని బట్టి, అదిగూడ కళింగగాంగరాజుల కాలమున గొప్ప రేవుపట్టణముగా నుండెనని యూహింపవచ్చును. అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు ఉత్కళరాజ్యము నాక్రమించిన తర్వాత కటకము రాజధానియై యుండెను. అందుచేత తత్పూర్వపు రాజధాని (కళింగనగరము) వైభవము తగ్గిపోయెను.

కళింగులు; వారి నాగరికత.

"కారస్కరాః కళింగాశ్చ తథాంధ్రశబరాదయః" అని కళింగ, ఆంధ్ర, శబర జాతులు సన్నిహిత వర్తులుగా చెప్పబడిరి. బ్రహ్మాండ పురాణమును బట్టి కళింగులు మధ్యదేశములో కోసలులు, మాగధులు ఉత్కళులతో కలసి యుండినట్లును, దక్షిణాపథమందు అభీర, శబర, పుళిందులతో కలసి యుండినట్లును, తెలియవచ్చుచున్నది. తూర్పు తీరపు ఏజన్సీ ప్రాంతముల యందును, గంజాం, విశాఖపట్టణం జిల్లాల యందును, ప్రాచీన కళింగుల యొక్కయు, ఆంధ్రుల యొక్కయు వలసలను తెల్పు గ్రామములు కలవనియు, అవి కళింగమ, కొళింగి, కొళింగొదాళ, అంధవరం, ఒంధరొగాం, ఒంధ్రగుడ మొదలుగాగలవనియు, ప్రాచీనకాలమున ఆంధ్ర (తెలుగు) కళింగులు కలిసిమెలసి తిరుగుచుండిరనియు, ఒకే జాతివారనియు, తెలియుచున్నది.[15] ప్లినీ (క్రీ॥శ॥ 23-79) తనకాలమున హిందూదేశమున 118 జాతులవారు నివసించుచుండిరనియు, అందు కళింగులు గంగానది ముఖద్వారము నందుండిరనియు, తెల్పినాడు. టోలిమి (క్రీ॥శ॥ రెండవ శతాబ్దము)కూడ హిందూదేశపు ప్రజలను, పట్టణములను పేర్కొనుచు, గంగానదీ ముఖద్వారమునందు గాంగరిడులును, పార్థాలిస్, దండగుల ముఖ్యపట్టణములుగా గల్గి కళింగులును, ఉండినట్లు వ్రాసినాడు. బౌద్ధకథలయందు ప్రాచీన కళింగుల రాజ్యపటిమ, వర్తకవ్యాపారము, పౌరుషాది గుణసంపత్తి వర్ణింపబడినవి. కళింగులు నివసించు భూమికే కళింగమనియు పేరువచ్చెను. గంగాగోదావరీ మధ్యప్రదేశమునందు కళింగులు నివసించుచుండిరనియు, వారి రాజులు బహుపరాక్రమవంతులుగానుండిరనియు యుద్ధముల యందు విజయము గాంచుచు ప్రజల ననురాగముతోను, సానుభూతితోను పాలించుచుండిరనియు, ప్రజలు భక్తి, విశ్వాసములు గల్గి స్వామిద్రోహములేక యుద్ధములందు ధైర్యముతో పోరాడుచుండిరనియు, యుద్ధములేని కాలమున వర్తకవ్యాపారములందును, వ్యవసాయము, బట్టలునేయుటయందును, సామర్థ్యము గనపర్చుచుండిరనియు తెలియుచున్నది. దంతపురము, కుంభవతి, ఈడ్జీత మొదలగు పట్టణములనుండి కళింగులు బయలుదేరి నావికా ప్రయాణముచేసి, తూర్పుదీవులు, లంకద్వీపము మొదలగాగల ప్రదేశములకు వలసబోయిరనియు తెలియుచున్నది.[16] కొందరి యభిప్రాయమును బట్టి విజయుడు ఈ కళింగుల దేశమునుండియే లంకద్వీపమునకు వలసబోయెను. దీనినిబట్టి గంగాముఖద్వారమునుండి లంకద్వీపమువరకును తూర్పుతీరపు బాటయుండెననియు, కళింగ దేశమునందును, కృష్ణానదీ ముఖద్వారము నందును, ఈ బాటలో గలి

15. భారతి. 1926-27 స. పుట [illegible] సములు చూడుడు.

16 Foulkes' Early Account of the Dekkan published in Ind. Ant. Vol 16 .

యుటకు మార్గము లుండెననియు తెలియు చున్నది. విజయునిఓడయందును, ఆతనిభార్యల యోడలయందును, 700 మంది జనులుండి రని తెలియవచ్చుటచేత బౌద్ధయుగమునాటి కీయోడలు మిక్కిలి పెద్దవిగ కట్టబడి, తెర చాపలచేత నడుపబడి నట్లూహింపవచ్చును. కళింగులు వర్తకవ్యాపారము నడుపుటకును, వలసబోవుటకును, సముద్రములమీద ఓడ ప్రయాణము చేయుటకును సామర్థ్యము గల్గి యుండిరి. తూర్పుతీరమునందేగాక నడిసము ద్రములమీద జపాను, తూర్పుదీవులు, లంక, పారశీక సింధుశాఖ మొదలగు ప్రదేశములకు పోవుచ్చిరి.

ఓడనావికులు కడుసమర్థులు. గాలిసహా యముచేత ఓడలను నడపగల్గిరి. సముద్రమార్గ ములను బాగుగా గుర్తించిరి ప్రయాణీకులును గూడ అట్టి ఓడప్రయాణములందును, దూర దేశములకు నిర్భయముగా పోవుటయందును ఆరితేరినవారు. మంచిగంధము, ఎర్రచం దనము, ఆణిముత్యములు, పగడములు, వజ్ర వైడూర్యాది రత్నములు, రకరకముల సన్న నూలు వడుకు బట్టలు, బియ్యము, సుగంధ ద్రవ్యములు, ఔషధములు మొదలుగాగల సామగ్రితో వర్తకము సాగించుచుండిరి.

వర్తకవ్యాపారము విరివిగా సాగుటచేత కళింగదేశము ఫలవంతమైనదనియు, కళింగు లు ధనికులనియు, నాగరికత గలవారనియు తెలియదగును. రాజులును, రాజపుత్రులు ను, ధనికులును, మేడలయందు, సామాన్యు లును తాటాకు లేక పూరి ఇండ్లయందు, బీద లు గుడిసెలయందు, కాపురము చేయుచుండిరి. బుద్ధుని దంతమును స్వీకరించిన కళింగరాజు బంగారు మేడయందుండెను. స్త్రీలకు ప్రత్యే కముగా అంతఃపురము లుండెను. ఖైదీలకు చీకటికొట్లుండెను. ఉద్యానవనములు, సత్ర ములు, చెఱువులు, ధర్మసావిడులు, బౌద్ధు లకు మఠములు, విహారములు, మొదలుగా గల కట్టడము లుండెను. ఇవి నిర్మించుట యందు ఇనుము, రాయి, కర్ర మొదలగు వస్తువు లుపయోగపడెను. రాజులు పట్టణ ములు, కోటలు, బురుజులు, అనేక అంత స్థుల మేడలు కట్టుచు చతురంగబల సమేతు లై పన్నులు, సుంకములు వసూలుచేయుచు ప్రజలక్షేమ మరయుచు రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండిరి. బ్రాహ్మణ బౌద్ధమతములు రెండును ప్రబలుచుండినవి. బ్రాహ్మణ పురో హితులు, ఋషులు, మునులు, సన్యాసులు, ఉండిరి. వేదవేదాంగముల నభ్యసించుచుం డిరి. వేదమతము స్థిరపడెను. దేహ మస్థిరమై నను ఆత్మస్థిరమనియు చావులేనిదనియు పున ర్జన్మ గలదనియు, ప్రజలు నమ్ముచుండిరి. పుణ్య, పాపకర్మములవలన గల్గు పుణ్యపాప ఫలితముల కనుగొనుచుండిరి. రాజులు బ్రా హ్మణమతమును, బౌద్ధమతమునుగూడ నగా రవముగా జూచుచుండిరి. ఈబౌద్ధమతస్థు లకు గుహలు, మఠములు, చైత్యములు కట్ట బడుచుండెడివి. మూఢులు పిచ్చినమ్మకము గలవారై మంత్రతంత్రముల, చెట్లుచేమలను రాక్షస, యక్ష నాగ పిశాచి గణముల నారా ధించుచుండిరి.

ఈకాలమునందు కళానైపుణ్యము నందు కొంత శ్రద్ధచూపబడినది. ఇండ్లు మేడలు మొదలగు కట్టడములు కట్టుట యందును, సంగీత, నాట్య, శిల్ప, చిత్రకళ, లేఖనాది విద్యలయందును, శ్రద్ధచూపబడినది. వేదాం తము, మతవిద్య, శాస్త్రములు మున్నగునవి

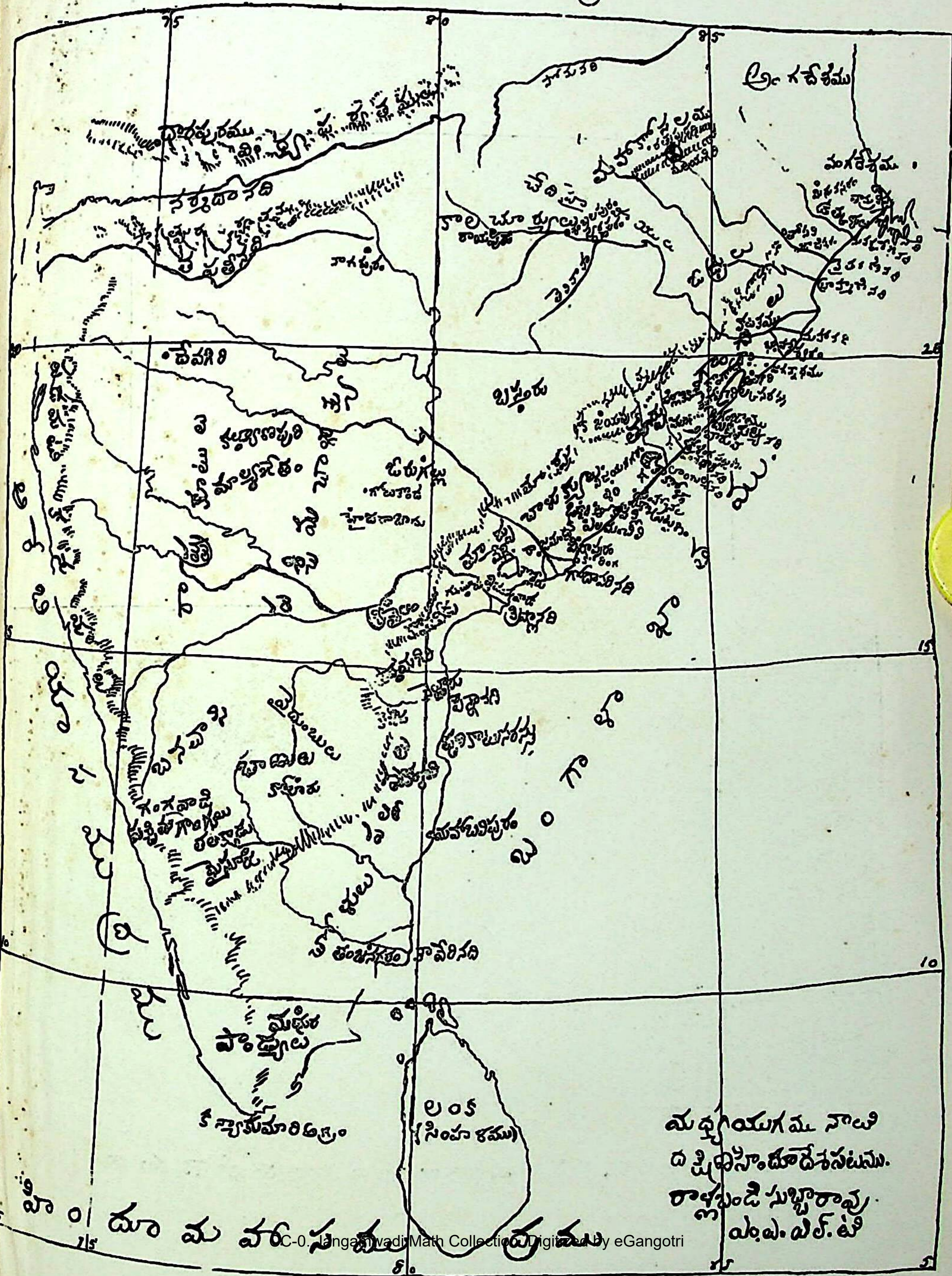
నేస్పటకు సర్వకళాశాలలు, పాఠశాలలు నిర్మింపబడినవి.

రాజులు ప్రజలచేగాని, మంత్రులచేగాని, పురపెద్దలచేగాని, తత్పూర్వపురాజులచేగాని, రాజ్యభారము వహించుట కెన్నుకొనబడు చుండిరి. ప్రజానురంజకముగా యేలని రాజులు రాజ్యమునుండి తొలగించబడుచుండిరి. రాజు తన మంత్రులయొక్కయు ప్రజలయొక్కయు అభిమతముతో రాజ్యము చేయుచుండుట వాడుక. భూమి పన్ను (పంటలో పదియవవంతు) నీటిపన్ను, కప్పములు, శుంకములు మొదలగు రాబడులను వసూలుచేయుచు, సైన్యములకు రాజ్యాంగవిషయములకు, దానధర్మములకు సొమ్మును వెచ్చించుచు, ప్రజానురంజకముగా రాజులు రాజ్యము చేయుచుండిరి. (కళింగబోధిజాతకము చూ)

కళింగులు; మహాభారతయుద్ధము.

మహాభారతములోని భీష్మపర్వమునందు కళింగులకు రాజైన పౌరవుడు గొప్ప రథికుడనియు, దుర్యోధనునికి సహాయము చేయుటకై యాతని ముందట సైన్యముతో నిల్చెననియు చెప్పబడినది.[17] మరియు, 60 వేల రథములతోను, 10 వేల ఏనుగులతోను, కేతుమంతునితోను, కళింగరాజు యుద్ధమునకై సాగెను. యుద్ధగజములు కొండలవలె ఎత్తైనవిగా నుండి, యంత్రములు, బల్లెములు, పతాకములు మొదలగు వానిచేత నలంకరింపబడి బహురమ్యముగా నుండెను. కళింగరాజుగూడ తన పెద్దపతాకముతోడను, శ్వేతచ్ఛత్రముతోడను, చామరాది వస్తువులతోడను, బహురమ్యముగా నుండెను. మేఘములమధ్య సూర్యునివలె ఏనుగు నెక్కిన కేతుమంతుడు ప్రకాశించుచుండెను. దుర్యోధన మహారాజు కళింగరాజును తన సైన్యముతో పోయి భారద్వాజుని కుమారుని సంరక్షింపుమని పంపెను. అప్పుడు లెక్కలేని కళింగులు భీమునితో పోరాడ సమకట్టిరి. కళింగులకును, భీమునికిని జరిగిన యుద్ధము బహుభయంకరముగా నుండెను. ఉభయపక్షములవారును కడు ధైర్యముతో పోరాడిరి. కళింగులు మొదట భీముని రథమును ముట్టడించబోయిరి. అప్పుడు భీముడు చేదిసైన్యమును సహాయముగా గొని, కళింగుల రథ, గజ, తురగముల పైకి దాడివెడలెను. కళింగసైన్యము నిషధరాజకుమారుడగు కేతుమంతుని యాధిపత్యము క్రింద భీముని ముట్టడించబోయెను. ఈ సైన్యముతో పాటు శ్రుతాయువున్ను, వాని సైన్యమున్ను గలిసియుండెను. నిషధసైన్యము గూడ వీరికి సహాయ మొనర్చుచుండెను. అయినను చేది, మత్స్య, కరుషసైన్యముల బలము గల్గిన భీముడు, బహుపరాక్రమముగా యుద్ధము చేయసాగెను. ఇరుప్రక్కలవారికిని జరిగిన యుద్ధము, దేవదానవ యుద్ధమును బోలియుండెను. యుద్ధమునుండి చెలరేగిన యారావము సముద్రపు ఘోరును పోలియుండెను. వధింపబడిన సైనికుల నెత్తురు మడుగులు కట్టెను. ముఖ్యముగా కళింగ నిషదులకున్ను, చేదీయులకున్ను జరిగిన సంగ్రామము బహు క్రూరముగా నుండెను. చేదీయులు వెనుదీయుటచేత, భీము డొక్కడే కళింగులతో పోరాడి, వారిమీద బాణవర్షము గురిపించుచుండెను. అప్పుడు కళింగరాజు తన కుమారుడగు శక్రదేవునితో గూడి రణరంగమును జొచ్చి, భీమునిపైబడి రథమునకు గట్టిన అశ్వములనుజంపి, ఆతనిపై బాణములు వేసెను.

17 English translation of Mahābhārata

అంగదేశము
వంగదేశము
నర్మదానది
దేవగిరి
బస్తరు
కల్యాణపురి
ఓరుగల్లు
గోలుకొండ
హైదరాబాదు
గోదావరినది
కృష్ణానది
బనవాసి
గంగవాడి
తలకాడు
మైసూరు
కావేరినది
మధుర
పాండ్యులు
లంక
(సింహళము)
కన్యాకుమారి అగ్రం
హిందూ మహాసముద్రము
మధ్యయుగము నాటి
దక్షిణహిందూదేశపటము.
రాళ్ళబండి సుబ్బారావు
ఎం.ఏ. ఎల్.టి

Kalinga Coins.

కళింగగాంగ, కదంబ, రాజుల బంగారునాణెములు.

అప్పుడు భీముడు తన రథమునుండి యినుప గదను విసిరి, కళింగరాజ పుత్రుడగు శక్రదేవుని చంపెను. మృతిబొందిన తనయునిజూచి క్రోధావేశముతో కళింగరాజు తిరిగి భీమునిపై బడెను. భీముడు కత్తితో సంహరింప ప్రయత్నించగా కళింగరాజుబంగారు పువ్వులుగల్గిన ఎద్దుచర్మముతో చేయబడినడాలుతో ఆత్మసంరక్షణము చేసుకొని భీమునిపై కివిష బాణమును పంపెను. కాని భీముడు దానిని తనకత్తితో తుత్తునియలుగాజేసెను. అప్పుడు కళింగరాజు రాతితలలుగల 14 బాణములను ప్రయోగించెను. కాని భీముడు వాటినిగూడ ఖండించెను. అప్పుడు భానుమంతుడు బాణవర్షము గురిపింపగా, భీముడు, కళింగులందరును భయపడునట్లు సింహనాదముచేసెను. మరియు, వెంటనేఏనుగునెక్కి భానుమంతునిపై బడి, వానినిచంపి తిరుగుచున్న అగ్నిచక్రమువలెతిరుగాడి, కత్తిచేతబూని కళింగులమధ్య చొరబడి, వారి చతురంగ సేన నంతయు రూపుమాపెను. ఈప్రకారము కళింగులెంత శౌర్య, ధైర్యములతో పోరాడినను భీముడే గెల్చుటచేత, శృతాయు మొండిధైర్యము తెచ్చుకొని భీముని గాయపర్చెను. భీముడు తనవింటితో శృతాయు, సత్యదేవ సత్య కేతుమంతులను హతమార్చి, కళింగులను పారదోలెను. అయినను, అనాథులగు కళింగులు కడపటిసారి ముట్టడించగా, భీముడు దృష్టద్యుమ్న సహాయముతో వారిని వేలవేలుగాచంపి, నెత్తురుమాంసములతో నిండిన ప్రవాహములను కలుగజేసెను. కళింగులకు తోడుగావచ్చిన భీష్మకుడు పారదోలబడెను. అప్పుడు సాత్యకి భీముని శౌర్యాది గుణములనిట్లు పొగడెను:—

"మంచియదృష్టమునల్ల కళింగరాజు, (శృతాయు), ఆతని కొడుకు (భానుమంతుడు), కేతుమంతుడు, ఆదేశపు రాజపుత్రుడుశక్రదేవుడు, కళింగులందరును, నీచే ఈయుద్ధమున మడసిరి. అనేకవేలరథ, గజ, తురగ, పదాతిచతురంగబలములు నీచేనిర్మూలము చేయబడినవి."

మహాభారతమునందు దీర్ఘతమస్సునకుపుట్టినవాడు కళింగుడనియు, అతడు కళింగులకు రాజైనట్లును, యుధిష్ఠిరుని సమకాలికుడైనట్లును చెప్పబడినది. మరియు, ద్రౌపదీస్వయంవరకాలమునందీతడుండినట్లును, భారతయుద్ధములో కేతుమంతునిగూడి దుర్యోధనుని సైన్యములో పనిచేసినట్లును తెలియుచున్నది. ద్రోణుని సేనలలో కుడిప్రక్కను నిల్చి, పోరాడెను. జయద్రథుని రక్షించుటకు అర్జునునితో పోరాడెను. ఇతని కుమారుడు భీమునితో పోరాడెను.

కళింగులు, సహదేవుడు దిగ్విజయయాత్ర సల్పునప్పుడాతనిచేతను, కర్ణుడు దిగ్విజయయాత్ర చేయునపుడాతనిచేతను, దంతపురమునందు కృష్ణునిచేతను, కురుక్షేత్ర యుద్ధమందు అనేకసార్లు భీమునిచేతను, ఓడింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. మఱియు యుధిష్ఠిరుడు తీర్థయాత్ర సలుపునపుడు కళింగదేశమునకు వచ్చినట్లును, అనేక జాతులతోపాటు కళింగులుకూడ కప్పము చెల్లించినట్లును తెలియుచున్నది.

భారతయుద్ధమందు దుర్యోధనుని అక్షోహిణీసేనలకునాయకుడుగానుండి, కళింగాధిపతి యగుమహారథశృతాయు భీమునితో పోరాడి వానిచే జచ్చెను. తర్వాత అతని కుమారుడగు శక్రదేవుడు పోరాడి ఆతడును అట్లే మృతి నొందెను. సర్వకళింగప్రముఖులును దుర్యోధనుని, శకునుని వెంబడించి, అభిమన్యునెదిరించిరికాని, కృష్ణునిచే నిహతులైరి. మరియు, వారు భగదత్తుని వెంబడించి అర్జున

నిపై బడిరిగాని, కృష్ణునిచే యోడింపబడిరి.

కళింగులు క్షత్రియు లయ్యు హీనులై, శూద్రులవలెనే జూడబడుచుండిరని అనుశాసనికపర్వమున చెప్పబడినది. మఱియు, ధర్మహీను లైనట్లును, మతవిహీను లైనట్లును, వర్ణింపబడిరి. "అంగ, వంగ, కళింగేషు, సౌరాష్ట్రే, మగధే, తథాతీర్థయాత్రాం వినాగత్వా పునస్సంస్కార మర్హతి"॥ అని చెప్పబడిన శ్లోకమునుబట్టి కళింగు లనార్యులని తెలియవచ్చుచున్నది. భారత అరణ్యపర్వ శ్లోకములవలన గంగాసాగరసంగమమున కీవల సముద్రతీరముననను, వైతరణీనది కుత్తరభాగముననను కళింగులు నివసించినట్లు తెలియుచున్నది. ఒకప్పుడీ కళింగులును, వారికళింగనగరమును, గోమతీతీరమునఆర్యావర్తదేశమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. బహుళః, కౌరవులతో సంబంధముగల్గి, ఆర్యావర్తదేశమున నున్న ఈకాళింగులు ప్రాచ్యదేశమునకు బోవుటచేత మతవిహీనులుగా భావింపబడియుందురు.

బౌద్ధయుగమునాటి కళింగదేశచరిత్ర.

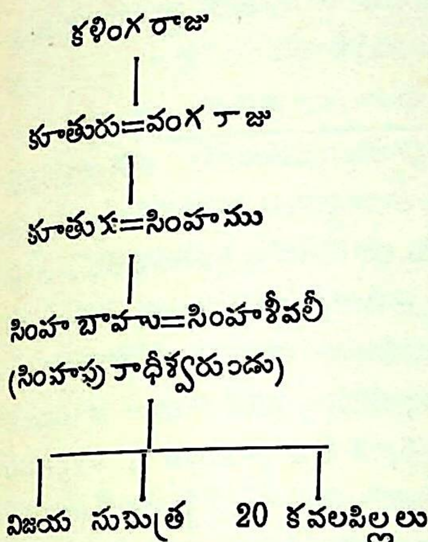
(క్రీ. పూ. 6-4 శతాబ్దములు.)

జాతకకథలను బట్టి పురాతనపు కళింగచరిత్ర కొంత తెలియుచున్నది. దండకజాతకములోని కథనుబట్టి దండకుడు కళింగములోని కుంభవతీపురము నేలినట్లు తెలియును. ఈతడు కడు దుర్మార్గుడై కేశవచ్ఛ యను ఋషిని పరాభవించెను. ఆతని శాపమున తుదకు రాళ్ళవర్షము గురిసి పట్టణ మంతయు నాశనమయ్యెను. ప్రజలును, రాజును మృతినొందిరి, ఈజాతకమునందే, కళింగరాజగు నలికేరుడు 500 బ్రాహ్మణయోగులను హింసించి చంపినందుకు రాజ్యభ్రష్టుడై నశించెనని చెప్పబడినది.

దండకజాతకమునుబట్టి దండకుడు కళింగాధిపతియనియు, ఆతనికి కళింగ, అత్థక, భీమరథులను ముగ్గురు రాజులు సామంతులుగనుండిరనియు తెలియుచున్నది. వీరు బౌద్ధమతస్థులై అన్యాయప్రవర్తనను విడిచి ఋజుమార్గమున నడిచిరి. వీరు దండకుని ఎదుర్కొనిరి. కుంభవతీపురము నాశనమైన పిదప వీరు కళింగమును ఏలసాగిరి. కళింగమున ప్రప్రథమమున అనగా, క్రీ పూ. 6-5 శతాబ్దములలో వీరివల్లనే బౌద్ధమతము వ్యాప్తిజెందెను.

మహావంశము ఉపోద్ఘాతము ౩౭ పేజీలో సింహళద్వీపము లేక లంక నేలిన పురాతనపు రాజుల పట్టీ గలదు. అందు మొదటిపేరు విజయ. అతడు క్రీ. పూ. 483 మొదలు 445 వరకు, 38 సంవత్సరములు లంకను పరిపాలించెను. అతని తర్వాత అతని కొమారుడు పాండువాసుదేవుడు (444-414) 30 ఏండ్లు లంక నేలెను. తర్వాత ఆతని సంతతివారు క్రీ. పూ. 247 వరకు లంక నేలిరి. తర్వాత దేవానాంప్రియతిస్స సంతతివారు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. క్రీ. పూ. 246 నండి అశోకునిచే పంపబడ్డ బౌద్ధభిక్షువులు లంకను బౌద్ధమతములోనికి మార్చిరి.

మహావంశము, ఆరు, ఆరునొక్కటి, అధ్యాయములలో (51-61 పేజీలు) విజయుని రాకను గురించి, ఆతడు బౌద్ధమత మవలంభించుటను గురించి తెలుపబడినది. ఆతని వంశక్రమ మిట్లున్నది:—

సింహబాహుడు విజయుని యువరాజుగా చేసెను. కాని ఆతని క్రూరకృత్యములచేత ప్రజలు బాధపడగా, ఆతనిని అతని 700 మంది అనుచరులను కుటుంబసహితముగా దేశాంతరమునకు వెళ్ళగొట్టెను. అనేకకష్టములుపడి తుదకు విజయుడు లంకలోని తాంబ్రపర్ణి దేశమును బుద్ధుడు నిర్వాణము పొందురోజున (క్రీ. పూ. 483 సంవత్సరము) చేరెను. బుద్ధుడు నిర్వాణము పొందుసమయమున విజయుడు లాళదేశమునుండి లంక కేగుననియు, అందు తనమతము స్థాపింపబడుననియు, తన శిష్యులకు చెప్పెను.

విజయుడు లంకలోని యక్షులను ఓడించి యక్షిణిని వివాహముచేసుకొనెను. తాంబ్రపర్ణియను పట్టణమును స్థాపించెను. తనఅనుచరులును అనురాధ, ఉజ్జైని, ఉరువెల, విజిత మొదలగు పట్టణముల నిర్మించిరి. తర్వాత వారుదక్షిణహిందూదేశములోని మధురపట్టణమునేలు పాండురాజుకుమార్తెను తెచ్చివిజయుని కిచ్చి పెండ్లిచేసిరి. తర్వాత ఆతనిని తమరాజుగానెన్నుకొనిరి. అతడు తాంబ్రపర్ణి రాజధానిగాలంకను 38 సం॥లు పాలెను. తాను చనిపోవుసమయమున తన మంత్రులతో తన తమ్ముని సుమిత్రను సింహపురమునుండి తోడి తెచ్చి రాజుగా నెన్నుకొనుడని కోరెను. కాని సుమిత్ర రాలేకపోయినను ఆతనిమూడవకుమారుడగు పాండువాసుదేవుని కొంతమంది మంత్రులతో పంపెను. ఆతడు లంకరాజుగా నెన్నుకొనబడెను. గాంగాతీరమునేలు సఖ్యపాండు రాజుకొమార్తె భద్రకచ్చాణ ఆతని భార్యయాయెను. వీరికుమారుడు అభయ యువరాజపదవియందుండి కొంతకాలమునకురాజాయెను. వీని సంతతివారు చాలకాలము లంక నేలిరి.

ఇట్లే అకాలమున కళింగరాజులు ప్రస్తుతపు బర్మా, అరకాన్, జావా, సుమిత్రా మొదలగు ప్రదేశములకు వలసబోయి రాజ్యముల నేర్పరచుకొని బౌద్ధమతమును ఆదేశములయందు విస్తరింపజేయుచుండిరి. వెస్సంతర కళింగబోధి, దండకాది జాతకకథలనుబట్టి ఆకాలపు నాగరికత, తెలియుచున్నది. ప్రజలు సముద్రయానము కడుసులభముగా చేయుచుండిరి. తూర్పు దీవులతోను, సువర్ణభూమితోను, లంకతోను ప్రజలు వర్తకవ్యాపారములను జరుపుచుండిరి. కళింగదేశముతోపాటు, లాడ, అపరాంత, ఆవంతి, నవభువన, పాండ్య, నాగద్వీపములు తరచు వర్తకవ్యాపారములలో ప్రముఖతను గాంచుచుండెడివి. దంతపురము, సింహపురము, కుంభవతి, ఈడ్జిత, మొదలగు కళింగపట్టణములు ఐశ్వర్యముతో తులతూగుచుండెడివి. ఓడలు గాలిసహాయమునను, తెరచాపల సహాయమునను నడుచుచుండెడివి. నావికులు నక్షత్రమండలి సహాయమున దిక్కులను, కాలమును తెలుసుకొనుచుండిరి. ఓడలు పెద్దవిగానుండి 700 లేక

800 మందిని తీసుకొనిపోవుచుండెడివి. మంచి గంధము, ఎఱ్ఱచందనము, ముత్యములు, రత్నములు, విలువలేనిరాళ్లు, లోహములు, ప్రత్తిబట్టలు, ధాన్యము మొదలగువస్తువులు కళింగతీరమునుండి ఎగుమతి యగుచుండెను.

వర్తకవ్యాపారముచేత తులతూగు పట్టణముల ఐశ్వర్యము లెక్కలేకయుండెను. రాజులు మేడలమీదను, ఉద్యోగస్తులు వర్తకులు మంచిఇండ్లలోను కాపురముండిరి. బీదలు పూరిలేక తాటియాకులయిండ్లలో కాపురముచేయుచుండిరి. భౌద్ధమతవ్యాప్తిచేత దేశమున సంఘారామములు, మఠములు, దేవాలయములు, చైత్యములు, స్తూపములు లెక్కలేకయుండెను. రాతితోను, ఇనుముతోను కఱ్ఱతోను కట్టడములను నిర్మించిరి. మంచినవనాగరికతను తెలియపర్చు వెండిబంగారపుగిన్నెలు, వెలలేని రాళ్ళతోను నవరత్నములతోను చెక్కబడిన సింహాసనములు, ఊగుటుయ్యాలలు ధనికుల ఇండ్లలోనుండెను. రాజులు, మంత్రులు వెలలేని పట్టుదుస్తులను ధరించుచుండెడివారు. మరియు, వెండి, బంగారు, ముత్యములహారములు, ఉంగరములు, మొలత్రాడులు ధరించుచుండిరి. సకల కళలును ఉన్నతస్థితియందుండెను. సంగీతము, నాట్యము, చిత్రలేఖన, పలువిధములైన వ్రాతలు నేర్పబడుచుండెను. మాగధి, పైశాచి, ఆంధ్రకళింగభాషలు వాడుకలోనుండెను. వేద జైనభౌద్ధమతములుమూడును ప్రజలచే అవలంభింపబడుచుండెడివి. రాజు ప్రజలచేత నెన్నుకొనబడి, మంత్రి పురోహితుల సలహాపైని రాజ్యము చేయుచుండెను. భూమిపన్ను, నీటిపన్ను, శుంకములు చెల్లుచుండెడివి. చతురంగబలములు గల్గినసేనతో సేనానాయకుడు రాజునకుతోడై రాజ్యమును కాపాడుచుండెడివాడు.

నంద రాజుల కాలమునాటి కళింగము:

జైనభౌద్ధయుగములనాటి కళింగదేశము మగధరాజుల స్వాధీనమున నుండినట్లును, జైన బౌద్ధమతములు రెండును ప్రజలచేతను, రాజులచేతను, ఆమోదింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. ఖారవేలుని హస్తిగుంఫ శాసనమును బట్టి మగధనేలిన నందరాజుల కాలమున (క్రీ పూ. 5, 4 శతాబ్దములలో) కళింగము నందులకు లోబడినట్లును, జైనమత మవలంభించినట్లును తెలియుచున్నది.[18] జైనమతస్థుడును చేదీయవంశస్థుడును క్రీ. పూ. రెండవ శతాబ్దప్రారంభమున కళింగమునకు రాజునగు ఖారవేలుడు తత్పూర్వము మగధనేలిన నంద రాజుచేత కళింగమునుండి ఎత్తుకొనిపోబడిన మొదటిజైనుని విగ్రహమును (సంనివేశమును) తిరిగి సంపాదించెను. మరియు ఖారవేలుని శాసనమునుబట్టి నందరాజు 103 సంవత్సరము (లేక శకము) న కళింగమునకు కలుగజేసిన నీటివసతులను (కాలువను) ఖారవేలుడు బాగు చేయించెను. అనగా క్రీ. పూ. నాల్గవశతాబ్ద మధ్యమందు మగధనేలిన నందరాజుకాలమున త్రవ్వించబడ్డ నీటికాలువ చెడిపోగా, దానిని ఖారవేలుడు మరమత్తుచేసి ప్రజాసౌకర్యము కొఱకు తనరాజధాని యగు కళింగనగరమునకు నీటివసతిని కలుగజేసెను. జైనుల మత గాథలలో వర్థమాన మహావీరుడు కళింగదేశమునకు బోయి ఉదయగిరియందుండి తనమతమును వ్యాపనచేసెనని చెప్పబడినది. బహుశః క్రీ. పూ. 500 సంవత్సరములనుండి జైనమతము కళింగమున ప్రబలియుండును.

18 Kharavela Insc. Edited by K. P. Jayaswal in J. B. O. R. S. Vols III and XIII

నందరాజులు కళింగము నేలినట్లును ప్రస్తుతపు గంజాంజిల్లాలో నందరాజుల పేరిట గ్రామములున్నట్లును, (నందగామము, నందరాజపురం మొదలగునవి) తెలియవచ్చుచున్నది.[19] క్రీ. పూ. 5వ శతాబ్దమున, నందులు గోదావరివరకు వ్యాపించియున్న కళింగము నేలినట్లును తమ పేరిట పట్టణములు నిర్మించినట్లును విశాఖపట్టణములోని జైపురం ఏజన్సీయందు కానబడు జైనచిహ్నములను బట్టియు నందపురం మొదలుగాగల గ్రామనామములబట్టియు తెలియుచున్నది. నందపురమనగా నందుని పట్టణమనియు, క్రీ. పూ. 5వ శతాబ్దమున నందుల రాజ్యము దక్షిణమున గోదావరివరకు వ్యాపించియుండిన కళింగమున ప్రబలెననియు, భట్టిప్రోలు బౌద్ధస్తూపముకడ దొరకిన శాసనమొకదానిలో నందపురం పేర్కొనబడెననియు తెలియుచున్నది.[20]

కళింగము నేలిన నందరాజుల వంశావళి ఇట్లు నిశ్చయింప బడినది.[21]

1. అనిరుద్ధుడు	క్రీ. పూ.	467—458
2. ముండ	,,	458—449
3. నందవర్ధన	,,	449—409
4. మహానంద	,,	409—336

వీరితర్వాత మహాపద్మనంద మొదలగు నందరాజులు మగధ నేలిరిగాని వారు నిజముగ నందవంశావళికి చెందినవారు కారు.

మౌర్యరాజులకాలమునాటి కళింగము:

నందరాజులతర్వాత, మగధకళింగ రాజ్యములును, మైసూరువరకు దక్షిణాపథమును, మౌర్యచక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుని పాలబడెను. ఈచంద్రగుప్తుడు బ్రాహ్మణమతమవలంభించిన హిందూచక్రవర్తిగా కనబడుచున్నాడు. ఈతనికి రాజ్యప్రాప్తిగావించిన రాజనీతిశాస్త్రజ్ఞుడును, ఈతనికిని ఈతనికుమారుడగు బిందుసారునకును మంత్రియునైన చాణుక్యుడు బ్రాహ్మణుడు. అయినను, మైసూరునందలి శ్రావణబెల్గొలా యను గ్రామమునదొరకిన జైనచిహ్నములనుబట్టియు శాసనములనుబట్టియు, జైనపురాణమునందలి గాథలను బట్టియు, చంద్రగుప్తుడుతన రాజ్యకాలాంతమున భద్రబాహుడను జైనమత గురువువెంబడి, మగధనుండి మైసూరునకువచ్చి చేరి, అందుకొంతకాలము జైనభిక్షువలెకాలముగడపి తుదకు అందేమృతినొందెనని తెలియవచ్చుచున్నది. శ్రావణబెల్గొలాయందు దొరకినశాసనములు భద్రబాహుని పేరును, చంద్రగుప్తుని పేరును తెలుపుచున్నవనియు, చంద్రగుప్తుని పేరిట దేవాలయములు, గుట్టలు, గలవనియు, హరిషేణుని బృహత్కథాకోశమున చంద్రగుప్తుని పేరును యాతనిగురువగు భద్రబాహుని పేరునుగలవనియు, ఇట్లే భద్రబాహుచరిత్ర, మునివంశాభ్యుదయ, రాజావలికథ మొదలుగాగల గ్రంథములందు గూడగలవనియు తెలియవచ్చుచున్నది.[22] మెగస్తనీసను గ్రీకురాయభారి వ్రాతలవలన మౌర్యచక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుడు శ్రమణుల మతమవలంభించెనని తెలియవచ్చుచున్నది. మరియు అశోకుడు

19 Dr. B. Seshagiri Rao's Studies in S. I. Jainism page 4
20 Nandapur History by G. Ramadoss published in Volume 4 Vizianagaram College Magazine
21 J. B. O. R S. page 239.
22 Sravana Belgola by Narasimhachari Vol. 13 No. 1 Mythic Society Journal

గూడ ప్రిప్రథమున జైనమతమవలంభించె ననియు, కాస్మీరదేశములోనికాతడే జైనమతమును తీసుకొని పోయెననియు, అశోకుని శాసనములవలనను, అబుల్ ఫాజల్‌యొక్క ఐని అక్బరీవలనను తెలియుచున్నది.[23] బింబిసారునివలెనే, చంద్రగుప్తుడుగూడ జైనుడని జైనఐతీహ్యము వాకొనుచుండుటచేతను, జైనమతము శైశునాగ, నంద, మౌర్యులకాలమున మగధకళింగములనేగాక, దక్షిణాపథమునగూడ వ్యాపించి యుండుటచేతను, పురాతన జైనచిహ్నములు కళింగ, ఆంధ్ర, కుంతల దేశముల పెక్కుచోట్ల కానబడుచున్నవి.

మౌర్యచక్రవర్తి యగు చంద్రగుప్తుడు క్రీ॥పూ॥ 310 మొదలు 296 వరకు రాజ్యము చేసి, ప్రాయశః జైనమతమవలంభించి, రాజ్యమువదలి దక్షిణమునకేగియుండును.[24] ఆతని కుమారుడగుబిందుసారుడు క్రీ పూ॥ 296 మొదలు 268 వరకురాజ్యముచేసెను. తర్వాత ఆతనికొమారుడగు అశోకచక్రవర్తి క్రీ॥ పూ॥ 268 మొదలు 236 వరకు రాజ్యముచేసెను. అతనితర్వాత రాజ్యముక్షీణింప సాగి, తుదకు క్రీ॥ పూ॥ 188 సంవత్సరమున శుంగ వంశమునకు చెందిన పుష్యమిత్రుని పాలబడెను. అశోకచక్రవర్తి కాలమున మౌర్యరాజ్య మున్నతస్థితికెక్కెను. ఈతని కాలమున, తత్పూర్వము మౌర్యరాజ్యమునకు చెందియుండిన కళింగముతో యుద్ధము సంభవించెను. బిందుసారుని కాలమునగాని, అశోకుడు రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనేగాని, కళింగము స్వతంత్రముగావింప ప్రయత్నించి యుండును. గనుక అశోకుడు కళింగదండయాత్ర సల్పి, కలింగమును జయించెను. కాని కళింగజయము అశోకుని కంతగా మనశ్శాంతినికలుగ చేయలేదు. దీనికాతని శాసనములే సాక్ష్యములు. కళింగయుద్ధమున వేలకొలదిజనులు చంపబడిరి. ఖైదీలుగా తీసుకొనిపోబడిరి. దేశమల్లకల్లోలమున ముంచబడెను. మహాభారతయుద్ధమునందారి తేరినకళింగవీరులసంతతివారు తమస్వతంత్రమునకై బహుధైర్యసాహసముతో పోరాడి, వేలవేలు చచ్చియుండిరి. దేశమునందలి బ్రాహ్మణులు, శ్రామణులు గూడ ఈ కష్టమున పాల్గొనియుందురు. గనుకనే విజయుడైనను అశోకుడపజయముగాంచినట్లు, భావించి, నిజమైనజయముధర్మజయమనివక్కాణించి, అప్పటినుండి యుద్ధమును చేయుట చాలించి, అన్ని దేశములనుండెడి ప్రజలను ధర్మమార్గమున నంచనెంచి తనపశ్చాత్తాపమును వెల్లడించెను. ఇట్టి పశ్చాత్తాపమును తెలుపునవియే యాతనిధౌలి, జౌగడశిలాశాసనములు. ధౌలి, జౌగడగ్రామములు రెండును కళింగదేశములోనివే. పూరీజిల్లాలోని భువనేశ్వరమున కేడుమైళ్ళదూరమున ధౌలియను గ్రామముగలదు. దీనికే పూర్వము తోసలి యని పేరు. ఈగ్రామసమీపమునందలి యొక గుట్టమీద ఈశిలాశాసనములు క్రీ.పూ. 255 సంవత్సరమున చెక్కబడినవి. అశోకునిచేత గిర్నారులోను, కాల్సీలోను చెక్కింపబడిన 14 శిలాశాసనములలో 11, 12, 13 తప్ప మిగిలినవన్నియు, ఇందుగలవు. మరియు, రెండు ప్రత్యేకశిలాశాసనములుగలవు. ఇవి కళింగ రాజ్యమునకు సంబంధించినవి. ఈశాసనములన్నియు ప్రాకృతభాషలలోనికెల్ల ముఖ్యమగు పాలిభాషలో వ్రాయబడినవి. వీటిలిపి బ్రాహ్మిలిపి. ఈప్రత్యేక శిలాశాసనము

---

23 Ibid 24 Dr. V. A. Smith's Early History of India IV Ed. Mauryan Dynasty

లలో మొదటిది, అశోకునిధర్మములను తనఉద్యోగస్తులు బాగుగా తెలిసికొనుచు, ప్రజలను సమానభావముతో జూచుచు, వారిచేత వాటి నామోదింప బడజేయు చుండవలెనని చెప్పుచున్నది. తాను దేవతలకు ప్రియుడనని యు, తోసలినగర మహామాత్రులు తనధర్మకార్యముల ననుసరించి ప్రవర్తింపవలెననియు, ప్రజలను తనసంతానముగా భావించుచు, వారి యిహపరసౌఖ్యములను సదా కోరుచుండుటచేత వారినందరిని సరిసమానముగా జూడవలెననియు, అరిషడ్వర్గమును పారదోలి, సుస్వభావులై రాజనీతిని సంచరింపవలెననియు, శాసించెను. ధర్మమునుపాలించినచో స్వర్గమును, పాలింపనిచో స్వర్గములేకపోవుటయేగాక రాజానుగ్రహముగూడ లేకపోవుటయు, గల్గునని తెల్పెను. ఈధర్మశాసనమును ప్రతితిష్య (పుష్యమి) నక్షత్రమందును, నాల్గుమాసముల కొకసారి,అందరకువినుపించుచుండవలెను. నగరవాసులకు భాధకలుగకుండ నగరవ్యవహారికులు పరిపాలనముచేయుచున్నారో లేదో కనుగొనుటకు, తానును, రాజకుమారులును, మహామాత్రులను 5 లేక 6సంవత్సరములకొకసారి పంపుచుందునని శాసనాంశమున గలదు. 25

ధౌలి (తోసలి) యందలి రెండవప్రత్యేక శిలాశాసనమున కళింగరాజ్యప్రాంత నివాసులు తనకు భయపడనక్కరలేదనియు, తనయడల భక్తివిశ్వాసములు గల్గియుండవలెననియు ధర్మము నాచరించినయెడల ఇహపరసౌఖ్యములుపొందగలరనియు, దేవతలకుప్రియుడగు నశోకుడు తమకు తండ్రివంటివాడనియు ప్రజలకు తెలియజేసి వారికి ధర్మోపదేశము చేయుటకై తోసలియందలి యధికారులు నియమింపబడి రని చెప్పబడినది. మరియు, మహామాత్రులెల్లప్పుడు ప్రజలను ధర్మాచరణయం దుంచుటకును, ఈధర్మానుశాసనము నాలుగుమాసముల కొకసారి తిష్యా (పుష్యమీ) నక్షత్ర దినమున అందరును వినుచుండునట్లు చేయుటకు నీశాసనములిఖింపబడినట్లు తెలియుచున్నది.26

జౌగడగ్రామము గంజాంజిల్లాలోని గంజామునకు 18 మైళ్ళదూరమున ఋషికుల్యానది కుత్తరపుటొడ్డున నున్నది. బరంపురమునకు 20 మైళ్ళదూరమున ఋషికుల్యానది యొడ్డున నున్న పురుషోత్తపురమునకు చేరువనున్నది. దీనికే లక్కకోటయని పేరు. ఇందును ధౌలి శిలయందువలెనే అశోకుని కాల్సీశాసనముల లోని 11, 12, 13 తప్ప మిగిలిన శాసనములు చెక్కబడినవి. మరియు ధౌలియందలి రెండు ప్రత్యేకశాసనములవలెనే ఇందును రెండు ప్రత్యేకశిలాశాసనములు గలవు. ధౌలిశాసనములు తోసలినగర వ్యవహారికులకు సంబంధించినట్లు, ఈ జౌగడ ప్రత్యేకశాసనములు 'సమాపా' యందలిపాలకులకు ఆజ్ఞనిచ్చినవి. వీటిసారాంశమును, ధౌలిశాసనముల సారాంశమును, ఒక్కటే. అనగా, ధౌలిశాసనముల సరియైన నకలు జౌగడయందు కాననగును. జౌగడశాసనములు తనరాజ్యమునకు సరిహద్దులనుండు ప్రజలకై యుద్దేశింపబడినవి.

అశోకుడు క్రీ॥ పూ॥ ౨౭౩ సంవత్సరమున రాజ్యమునకువచ్చినను 264లోగానిపట్టాభిషిక్తుడుకాలేదు. ఈనాల్గుసంవత్సరములలోను రాజ్యమునకై అన్నదమ్ములతోపోరాడినట్లు నిదర్శనముగలదు. ఈకాలమునందే కళింగము స్వతంత్రమునొందుటకై ప్రయత్నించియుండును. గనుకనే, పట్టాభిషిక్తుడైన 8 సంవత్సర

25. Dr. Hultzch Edition of Asokan Edicts. 26. Ibid.

ములకు(13శిలాశాసనముచూడుడు)అనగా,క్రీ॥ పూ॥256లో కళింగదండయాత్రికై అశోకుడు బయలువెడలెను. కళింగమునుజయించిన వెంటనే యుద్ధగాయములు మాన్పుటకును, తన ధర్మములు వ్యాపింపజేయుటకును, తన14 శిలాశాసనములలోని మొదటిపదిన్ని, 14న్ను మరిరెండు ప్రత్యేక కళింగశాసనములున్ను, లిఖించెను. ఈశాసనములన్నియు పూర్తిగా మతవిషయములనుగురించియే బోధించుచున్నవనిచెప్పవచ్చును.తన13వశిలాశాసనములోతానుపట్టాభిషిక్తుడై నరిసంవత్సరములకుజరిగినకళింగయుద్ధము తనమతజీవితము నంతను మార్చినదనియు, కళింగయుద్ధమున జరిగినప్రాణిహింస తన్ను పశ్చాత్తాపమున ముంచెననియు, అప్పటినుండియే ధర్మవిజయమే సరియగుజయమని తాను తెలుసుకొనెననియు, ధర్మదానము చేయనమకట్టెననియు, అశోకుడు తెలియజేసెను. ఈతని 11, 12, 13 శిలాశాసనములు ధౌలి, జౌగడలయందు లిఖింపబడకపోయినను 13 వ శిలాశాసనమునందలి సారాంశమంతయు ఈరెండుప్రత్యేక కళింగశాసనములందును కానగును. ఈశాసనములు నూతనముగా తనచే జయింపబడిన కళింగములోని తోసలి, సమప, నగరవ్యవహారికులకు (మహామాత్రులకు) ప్రజల ననుకూలముగా రాజ్యముచేయుమని సలహానిచ్చుచు వ్రాయబడినవి. జయింపబడిన కళింగము వైతరణీ, లాంగుల్య నదుల మధ్యనున్న దేశము. కళింగమునకు చుట్టుప్రక్కలనున్న ప్రజలనుగూడ దయ, దాక్షిణ్యములతో చూడవలెనని శాసనములలో నున్నది. ఈప్రజలు అటవికులై యుందురు. వీరు ప్రస్తుతపు బన్‌డెల్‌ఖండునకును, ఒరిస్సాకును మధ్య నుండెడివారు. అనాగరికులు. శాసనములయందు మహామాత్రులకు పైయధికారిగా రాజ కుమారుడొకడు చెప్పబడెను. ప్రాయశః అశోకుని కుమారుడు తోసలిగ్రామమునుండి కళింగము నంతను యేలియుండును. ఈరాజప్రతినిధికి సహాయముచేయుటకు కార్యనిర్వాహకసంఘ మొకటి యుండెను. ఈసంఘసభ్యులే మహామాత్రులు లేక, నగరవ్యవహారికులు. కళింగరాజ్యభారమంతయు వీరందరియందుండెను. వీరువిషయపతులకు (జిల్లాధికారులకు) రాజ్యాంగవిషయముల నాజ్ఞ నిచ్చుచుండిరి. మూడవ శిలాశాసనమునుబట్టి మూడురకముల ఉద్యోగస్తులుండిరనియు, వీరు ప్రదేశికులనియు, రజ్జుకులనియు, యుక్తులనియు పిలువబడిరని తెలియుచున్నది. యుక్తులక్రింద ఉపయుక్తులను ఉద్యోగియు లుండిరి. వీరిలో ప్రదేశికుడు పన్నులు వసూలుచేయుట, దేశమునం దరాజకము లేకుండ చూచుట, న్యాయముతీర్చుట మొదలగు పనులు చేయుచుండెను. రజ్జుకుడు భూములనుకొల్చుచు, భూమి సరిహద్దులను స్థిరపర్చుచు, భూమిపన్నులు నియమించుచు న్యాయ, వ్యవహార, దండ, నీతుల రాజ్యపరిపాలన చేయుచుండెను. యుక్తులు మహామాత్రులకు కార్యదర్శులుగా నుండిరి. రాజాజ్ఞలను స్వీకరించి, చట్టములుగా ఏర్పరుచుచుండిరి. నగర మహామాత్రులు పట్టణములలో న్యాయము సల్పుచుండిరి. అంతర్ మహామాత్రులు రాజ్యమునకు చుట్టుప్రక్కలనుండు రాజ్యములలో ధర్మపరిపాలన చేయుచుండిరి. ధర్మమహామాత్రులు రాజ్యమునం దంతటను తిరుగుచు, ప్రజలను ధర్మమార్గములోనికి తీసుకొని వచ్చుచుండెడివారు. బ్రాహ్మణులను, శ్రామణులను, అనాథు

లను సంరక్షించుచుండెడివారు. స్త్రీల అద్యక్ష మహామాత్రులు స్త్రీల ధర్మమును కాపాడుటకు నియమింపబడిరి. ఇదిగాక, దూతలు, చారులు, ప్రతివేదకులు నియమింపబడిరి. మరియు, అశ్వహస్తి, గో అద్యక్ష మొదలగువారు నియమింపబడినట్లు గూడ శాసనములందు ప్రమాణములు గలవు.

రాజునకును, రాజప్రతినిధులకును, మధ్యస్తముగా మంత్రిపరిషత్తు లుండెడివి. వీరి ద్వారా రాజాజ్ఞలు యుక్తులకు ఇవ్వబడెడివి. జిల్లాధికారులగు మహామాత్రులకుగూడ ఈపరిషత్తులు రాజాజ్ఞలను వెల్లడిచేయుచుండెడివి. వారికి సలహాల నిచ్చుచుండెడివి. రాజకీయవిషయములు పరిషత్తునకు దెల్పి రాజుగూడ సలహాలనిమ్మనచుని కోరుచుండెడివాడు. పరిషత్తుయొక్క అభిప్రాయములు రాజునకు ప్రతివేదికుల ద్వారా తెలియుచుండెను.

ధర్మసూత్రములు, ధర్మశాస్త్రములు తెల్పు విధ్యుక్తులను ప్రజలువిశ్వసింపకపోవుటచేత సాంఘిక మతవిషయములలో చాలమార్పులు గల్గెను. శుక, పిక, శారిక, చక్రవాక, హంస మొదలగుపక్షులను చంపుటయు, ఆహారమునకేగాక మతమునకని పేరుపెట్టి వేలకొలది మేకలను, అశ్వములను చంపుటయు, మోక్షము గల్గు నని ఉపయోగములేనికర్మలను చేయుటయు, పిచ్చినమ్మకముచేత రాక్షస, పిశాచ, యక్ష, నాగగణములనారాధించుటయు, ప్రజలకాచారముగానుండెను. దీనినిజూచి సహింపజాలక అశోకుడు తనశాసనముల జంతుహింసచేయరాదనియు, పిచ్చికర్మలను, పిచ్చిమతములను వదలిపెట్టవలెననియు, ధర్మమార్గమున పోవుటచేత పుణ్యముస్వర్గముగల్గుననియు, బ్రాహ్మణులను, శ్రామణులను భక్తిగౌరవములజూచినచో మర్యాదయు, ఇహపరసౌఖ్యమును, గల్గుననియు, శాసించి బోధించెను. స్త్రీలు అశోకుని కాలముననే (అవరోధన) అంతఃపురవాసము చేయుచు, లోకమునకుదూరులై లోకజ్ఞానములేక, పిచ్చినమ్మకములకులోనైయుండిరి. బ్రాహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్యశూద్రులను నాల్గు వర్ణములుండెడివి. వీరిక్రింద భృత్యకులు, దాస, దాసీజనములుండెడివారు వీరినిదయతో చూడవలెనని అశోకుడు శాసించెను మనుష్యులకును, జంతువులకును వేరువేరు వైద్యశాలలుండెడివి. ఓషధులకై పెద్ద తోటలు పెంచబడుచుండెను. వర్తకమువిరివిగా జరుగుచుండెడిది. కళింగదేశము మిక్కిలిఫలవంతమైనదిగాను, వర్తకవ్యాపారములచేత మిక్కిలి ధనవంతమైన దేశముగానుండెను. తూర్పుదీవులతోను, చైనా, బర్మా, లంక మొదలగు ఇతర ఖండములతోను కాళింగులు వర్తకముచేయసాగిరి. సన్ననూలు బట్టలు, ధాన్యము, రత్నములు, బంగారము గ్లాసు మొదలుగాగలవస్తువులు ఎక్కువగా ఎగుమతి చేయబడుచుండెను.

ఖరవేలునినాటి (క్రీ॥ పూ॥ 2వ శతాబ్ధము) కళింగము

అశోకచక్రవర్తి చనిపోయిన తర్వాత మౌర్యవంశము క్షీణింపసాగెను. మగధరాజ్యపుటున్నతస్థితగ్గెను. ఈకాలముననే(క్రీ॥పూ 225 సం॥) శాతవాహన (ఆంధ్ర) వంశము దక్షిణాపథపీటభూమి యందంతటను, చేది వంశము దక్షిణకోసల, కళింగదేశములందును స్వాతంత్ర్యము స్థాపింపబూనెను. కడపటిమౌర్య వంశీయుని జంపి, పుష్యమిత్రుడు శుంగవంశము ను మగధరాజధానియగు పాటలీపుత్రమున స్థా

పించెను. ఈ కాలముననే ఆంధ్రరాజ్యమును శాతకర్ణియను రాజు పాలించుచుండెను. కళింగరాజ్యము ఖారవేలుని స్వాధీనమున నుండెను. ఈవిషయములను దెల్పునట్టిదియే ఖారవేలుని హాతిగుంఫశాసనము. ఇది ఒరిస్సాలోని కటకమునకు 19 మైళ్లదూరముననున్న ఖండగిరి ఉదయగిరి కొండలగుహాలలో నొకదానిలో చెక్కబడినది. పూరిజిల్లాలోని భువనేశ్వరమునకు 4 మైళ్లదూరమున నున్నది. ఈ శిలాశాసనము 15 అడుగుల పొడవును, 5½ అడుగుల వెడల్పును గల్గియున్నది. ఈశాసనమున 17 పంక్తులుగలవు.[27] అర్ధమాగధి, జైనప్రాకృత చిహ్నములుగల అపభ్రంశ ప్రాకృత భాషలో వ్రాయబడినది. పాలిభాషనుపోలియుండును. శాసనపులిపి ప్రాచీనపు బ్రాహ్మిలిపి. ఇది క్రీ॥ పూ॥ రెండవశతాబ్దపునాటిది. ఈశాసనము జైనశాసనములలో కెల్లకను ప్రాచీనతమమైనది. జైనరాజగు ఖారవేలునిచేత, జైన సాంప్రదాయములతోను, జైనచిహ్నములతోను, జైనులచే వాడబడు అర్ధమాగధిభాషలో జైనగుహాలయందు చెక్కబడినది.

కళింగదేశములోని జైనగురువులను గౌరవించియు, జైనులను పోషించియు, అగ్రజీనుని (ఋషభదేవుని) విగ్రహమును చెక్కించియు, రాజు తన జైనమతాభిమానమును చూపెను. తన శాసనప్రారంభమందు నమో అర్హంతానాం, నమోసర్వసిద్ధానాం, అని జైనపద్ధతిని విన్నవించుచు, "అర్హంతపసాదానాం కాలింగానాం సమనానాం," అని జైనులసంచరని గౌరవముతో జూచెను. మగధ, కళింగరాజ్యములలో జైనమతస్థాపకుడగు వర్ధమాన మహావీరుని బంధువులును, క్షత్రియులునగు రాజులుండెడివారనియు, అందుచే మహావీరుడా రాజ్యములలో తనజైనమతమును క్రీ. పూ. ౬-౭ శతాబ్దముననే స్థాపింపగల్గెననియు, తెలియుచున్నది.[28] మరియు, ఖారవేలునికి పూర్వము మూడుశతాబ్దములకును, అశోకునికి పూర్వము రెండు శతాబ్దములకును, మగధ రాజ్యము నేలిన నందవంశపురాజగు నందివర్ధనునిచేత కళింగము జయింపబడెను. కళింగమునందు కాలువలు త్రవ్వించియు, పట్టణములు నిర్మించియు నందులు పేరు గొందిరి. అట్టికాలమున కళింగదేశమున జైనమత మభివృద్ధి నొందెననియు, మొదటి నందునిచేత కొంపోబడిన మొదటిజీనఋషభదేవుని విగ్రహమును మగధనుండి ఖారవేలుడు కొనివచ్చెననియు, తెల్పుచుూ తనిశాసనమే ప్రమాణము నిచ్చుచున్నది. నందులలో కడపటివానినా కాలమున పశ్చిమహిందూదేశమును జయించిన గ్రీకుచక్రవర్తియగు లిగ్జాండరుయొక్క చరిత్రకారులు ప్రాచ్చిగాంగరిడుల రాజని పిలువసాగిరి. ప్రాచ్చియనగా తూర్పుననున్న మగధ. గాంగరిడుల దేశమే కళింగము. ఈనందులు వేదధర్మపరాయణులని కలకత్తా వస్తుప్రదర్శనాలయములోని ఓఢ్రలిఖిత పుస్తకము దెల్పుచున్నది.[29] మరియు ఆఖరి మగధనందరాజగు నవనందుని మోడించి, దక్షిణకోసలము నేలిన ఐళ లేక ఐర రాజొకడు కళింగమునుస్వాధీనము చేసుకొని ఖండగిరిపద్ద ఏకప్రస్తర(పార్థాలిస్?)పట్టణమును రాజధానిగా జేసి

27 See Kharavela Inscription published in the appendicies at the end of this book
28 See page 223 Vol. 13 J. B. O. R. S. Also Jaina Gazette for Nov. 1928.
29 Vide page 432 Vol. III. Pt. IV J. B. O. R. S.

కొనెను. ఈకోసలరాజులు మేఘులనియు, మేఘవాహనులనియు, బుద్ధిపరాక్రమములు గలవారనియు, క్రీస్తుపూర్వము 2-1 శతాబ్దములలో కోసల కళింగముల నేలిరనియు, పురాణములను బట్టి తెలియును.[30] అశోకుని కాలమున కళింగము జయింపబడినప్పు డీకళింగరాజులు స్వతంత్రము జెందియున్న కోసలదేశములో దాగుండి మౌర్యుల యనంతరము తిరిగి కళింగమును స్వాధీనము చేసికొనిరి. ఈరాజులు సూర్యవంశమునకు జెందిన కాస్యపక్షత్రియులుగా గన్పట్టుచున్నారు. వీరిసంతతివారే భంజరాజులనువేరఇప్పటికొరిస్సాసామంతరాజ్యమున నున్నారు.

కళింగచక్రవర్తి యగు ఖారవేలుడు (ఖార వేలుడు=ఉప్పునీటి సముద్రము గలవాడు) "ఐర" లేక 'ఐళ' వంశీయుడని చెప్పబడెను. మహామేఘవాహనుడు (మహేంద్రుడు) అనియు చెప్పబడెను. రాజఋషి కులమునకు జెందిన వాడుగా వర్ణింపబడెను. ఈతని వంశము దక్షిణకోసల, లేక మహాకోసలకు చెందిన చేదివంశము. ఈచేదిరాజులు పురాణోక్త ముఖ్యవంశములలో నొకటియగు "ఇల" వంశమునకు జెందినవారు. గనుక ఆర్యులు, క్షత్రియులు. వీరు క్రీస్తుకుపూర్వము 225 సంవత్సరమున కళింగమును స్వాధీనపర్చుకొని రాజ్యము చేయసాగిరి. అదేకాలమున కళింగమునకు పశ్చిమమునయున్న ఆంధ్రరాజ్యముపై శాతవాహన, లేక శాతకర్ణి వంశమునకు చెందిన రాజులు రాజ్యము చేయసాగిరి. ఖారవేలుడు పుట్టునరికి (క్రీ. పూ. 207) ఈచేదివంశపు ఒకటి, రెండు పురుషాంతరములవారు రాజ్యము చేసిరి. ఖారవేలుడు మూడవపురుషాంతరమునకు చెందెను. ఈతడు క్రీ. పూ. 192 సం॥న యువరాజుగా చేయబడెను. అప్పటికి ఆతనికి 15 సంవత్సరముల వయస్సు. క్రీ. పూ. 183 సం॥న అనగాతన 24 ఏట పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. ఆకాలముననే మొదటి శాతకర్ణి ఆంధ్రరాజుగా పశ్చిమదేశము (ఆంధ్రము) నేలుచుండెను. ఖారవేలుని శాసనమున 17 పంక్తులుగలవనియు, వాటిని బట్టి క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్ద ప్రారంభకాలపు హిందూదేశచరిత్ర కొంతవరకుమనకు తెలియగలదనియు తెల్పియుంటిని. ఇంక ఈశాసనవిషయములనుపరీక్షింతము:—

(మొదటిపంక్తి) మూడు జైన చిహ్నములును, జైనగురువులకు నమస్కృతులును, తెలుపబడినవి. ఐర లేక ఐళవంశమునకు చెందినట్టియు, మహారాజును, మహామేఘవాహనుడును, చేదిరాజవంశీయుడును, ప్రశస్తశుభలక్షణములతో వృద్ధిపొందువాడును, నాల్గుదిశలకును వ్యాపించిన కీర్తిగలవాడును, కళింగాధిపతియు, నగు శ్రీఖారవేలుడు,

(రెండవపంక్తి) పదిహేను సంవత్సరములు విష్ణుశరీరము లేక శ్యామల శరీరము గల్గినవాడై రాచయాటలందు క్రీడించి, లేఖ, రూప, గణన, వ్యవహార, విధివిశారదుడై, సర్వవిద్యలయందారితేరి, శైశవము నుండియు ప్రవర్ధమానుడగుచు (వర్ధమానమహావీరుడగుచు), (రాజఋషి) వేణునివలె విజయముల నొందుచుండెను. తర్వాత తొమ్మిది సంవత్సరములు యువరాజపదవియందుండెను.

(మూడవపంక్తి) కళింగవంశము యొక్క మూడవ పురుషాంతరములో, తనకాలమంతయు జయములనొందుటయందును, ధర్మములు నలుపుటయందును, గడుపునట్టిఖారవేలుని మహారాజ్యాభిషేచనమాయెను. మహా

30 Ibid.

రాజపదవియందుండిన, మొదటిసంవత్సరమున తుపాను దెబ్బవలన చెడిపోయిన గోపుర, ప్రకార, నివేశనములుగల కళింగరాజధానిని బాగుపరచెను. కళింగనగరములోని ఖిభిర ఋషి సరస్సునకు గట్లు కట్టించెను. అనేక తోటలను పునరుద్ధారణగావించెను.

(నాల్గవపంక్తి) 35,00,000 ప్రజలనుసంతోషపరచెను. రెండవసంవత్సరమున, శాతకర్ణిరాజువలన ఎట్టిచింత, (లేక, భయము) లేకుండా, గజాశ్వరథపదాతిని పశ్చిమదిశకు పంపి, కశ్యప క్షత్రియుల సహాయమున (కొఅకు?) మూషికనగరమునకు భయ ముప్పతిల్ల జేసెను. మూడవసంవత్సరమున (ఐదవపంక్తి) గంధర్వ వేదవిదుడై, నాట్య, గీత, వాదిత, సందర్శన, ఉత్సవాదులచేత కళింగనగరమును రంజింపచేసెను. నాల్గవసంవత్సరమున పాడువడినట్టియు, కళింగపుపూర్వరాజులచేతపవిత్రముగా చూడబడినట్టియు, విద్యాధరవాసములను మరమత్తు చేయించి, కాంతిచెడిన కిరీటములున్ను, విరుగగొట్టబడిన బంగారు కుండలు రత్నములుగల

(ఆరవపంక్తి) సర్వరాష్ట్రిక, భోజక ప్రముఖులను పాదాక్రాంతులుగా జేసెను. ఐదవసంవత్సరమున, నందరాజ సంవత్సరము 103న (నందశకము 103న, అనగా, క్రీ.పూ. 458 - 103=355న.॥) త్రవ్వించబడినకాలువను తనసూలియా, లేక, తౌసాలియా లేక, తోసలినుండితనరాజధానిలోనికి గొనివచ్చెను.

(ఏడవపంక్తి) ఆరవ సంవత్సరమున సమస్తార్థిజనులకు రాజకటాక్షము చూపుచు, అనేకహక్కులను—వందలు, వేలు—పౌర, జానపదుల కొసంగెను. ఏడవసంవత్సరమున, జరిగినవిషయము శాసనమున స్పష్టముగా తెలియవచ్చుట లేదు. ఎనిమిదవసంవత్సరమున, ఖారవేలుడు గోరథగిరివద్దకు (గయజిల్లాలోని బరాబరుకొండలవద్ద) తన సేనతో దండెత్తి రాజగృహ (పాటలీపుత్ర) ర జును వేధించెను.

(ఎనిమిదవ పంక్తి) ఈ సాహస కృత్యములవల్ల కల్గిన ఆర్భాటముచేత గ్రీకు (యావన) రాజగు డిమిట్రియస్ తనసేనచేత చుట్ట (కప్ప) బడినవాడై, మథుర(మట్ర) పట్టణమును విడిచి పలాయనమాయెను. తొమ్మిదవసంవత్సరమున, (తొమ్మిదవపంక్తి) ఆకులతోకూడిన కల్పవృక్షమును, గుఱ్ఱములు, ఏనుగులు, రథములు, గృహములు మొదలగువాటిని బ్రాహ్మణులచేత స్వీకరింపచేయుటకై వారికి బహుతృప్తిగా భోజనములిడెను. మరియు ఆసంవత్సరము నందే (పదవపంక్తి) మహావిజయమనెడిగొప్ప సౌధమును38,00,000 సువర్ణముల ఖర్చుతో ప్రాచ్చి నదీతీరమున నిర్మించెను. పదవసంవత్సరమున, తనసేనను భరతవర్షమునకు పంపి, దండ, సంధి, సామ, మాయోపాయముల అభీష్టసిద్ధి నొందెను.

(పదకొండవపంక్తి) పదకొండవ సంవత్సరమున, ఖారవేలుడు, తత్పూర్వమొకచెడ్డ రాజుచే నిర్మింపబడిన మండపమును, అడ్డగాడ్దెలచే నీడ్వబడిన దుక్కితో దున్నించెను. మరియు అప్పటికి 11 సంవత్సరములక్రిందట (అనగా క్రీస్తు పూర్వము 28వ సంవత్సరమున) చేయబడిన తామ్రదేహఘటములను విరుగగొట్టెను. పండ్రెండవ సంవత్సరమున, ఉత్తరాపథరాజ్యములకు గొప్పభయముపుట్టించెను.

(పండ్రెండవపంక్తి) మగధ జనులను భీతిల్ల జేసెను. తనఏనుగులను (పాటలీపుత్రమందలి) సుగాంగేయమను రాజసౌధములోనికినడిపించెను.

గొప్పవైభవముతో నున్న బృహస్పతి, లేక-పుష్యమిత్రియను మగధరాజును పాదాక్రాంతునిగా జేసెను. తత్పూర్వము నందరాజుచేత కళింగమునుండి పాటలీపుత్రమునకు కొంపోబడిన జీనదేవుని విగ్రహమును తిరిగి కళింగమునకు తీసుకొనివచ్చెను. మరియు అంగ, వంగదేశములనుండి రత్నములను, విలువగల వస్తువులను పట్టుకొనివచ్చెను.

(పదమూడవపంక్తి) ఆవస్తువు లుంచుటకు గొప్పగోపురములను నిర్మించెను. పాండ్యరాజుచేత పంపబడిన వందలకొలది రత్నములు, ఓడలు, గుఱ్ఱములు అందేఉంచెను.

(పద్నాల్గోపంక్తి) జైనసన్యాసులు ముక్తినొందగాజూచి, ఖారవేలుడుకూడా దేహమునకును, ఆత్మకును గల పరస్పర భేదమును తెలుసుకొనెను. తనప్రజలచే ప్రేమింపబడెను. పదమూడవసంవత్సరమున, విశేషజయములచేత తనరాజ్యమును విస్తరింపజేసి, ఉదయగిరి లేక, కుమారగిరి యందలి జీనాలయమునకు చెందినట్టిన్ని, భక్తులచేనివ్వబడినట్టిన్ని 90,00 వృషభములకు ఖారవేలుడు వసతి నేర్పర్చెను.

(పదిహేనవపంక్తి) అర్హతాలయము, లేక, జీనాలయము వద్దనున్న కొండమీద, అనేక దిక్కులనుండివచ్చిన జ్ఞానులకున్ను, తపస్సు చేయు ఋషులకున్ను, పుణ్యశీలులగు శ్రామణులకున్ను, సౌఖ్యముకలుగజేయుటకు,

(పదారవపంక్తి) అనేకశిల్పిశ్రేష్ఠులచేతగరుడపచ్చరాళ్లచేపరుపబడిన గంటలుగల నాల్గుస్తంభముల మంటపమును ప్రతిష్టించెను. మౌర్యరాజు (చంద్రగుప్తమౌర్య) కాలమునపోయిన 164 అంగములు (జైనమతగ్రంథములు) తిరిగి సంపాదించెను. ఈరాజు-క్షేమరాజు, వృద్ధిరాజు, భిక్షురాజు, ధర్మరాజు. కళ్యాణమును, అనుభవించుగాక! మరియు, శ్రీమంతుడగు ఖారవేలరాజు గుణవిశేషకుశలుడు, సర్వపాషండపూజకుడు, ప్రతిహత వాహన, బలచక్రధరుండు, పరరాజ్యవిధ్వంసకుడు, స్వరాజ్య సుసంరక్షకుడు, రాజఋషివంశకులోద్భవుండు, మహా విజయుండు.[31]

కళింగదేశపు ప్రాచీన మతచరిత్ర.

ఒరిస్సా లేక ప్రాచీనకళింగదేశములోని భువనేశ్వరమ నకు నాలుగుమైళ్ళు పడమటి దిక్కుగా ఖండగిరిగలదు. అందు అనేకగుహలు, గుహాలయములు గలవు అందు ఖారవేలుని హస్తిగుంఫశాసనముగలగుహమిక్కిలిప్రశస్తమైనది.

ఈ గుహలు, గుహాలయములు జైనమతస్తులకొఱకు నిర్మింప బడినవిగను, వారిచేత చాలకాలము ఉపయోగింప బడినట్లుగను తోచును. ఖారవేలునిహస్తిగుంఫశాసనమును బట్టియు, స్వర్గపురీగుహయందలి శాసనమును బట్టియు ఈగుహలుకళింగదేశములోనిజైనులకొఱకు క్రీస్తుకుపూర్వము రెండవశతాబ్దమందు నిర్మింపబడినటులతోచును. క్రీ. శ. 11 శతాబ్దమున ఒరిస్సాదేశమును పాలించిన ఉద్యోతకేశరియను చక్రవర్తి శాసనము ఇందు గలదు. దానిని బట్టియు, ఈగుహల యందు కానవచ్చెడు జైనవిగ్రహములను బట్టియు, క్రీస్తునకు పూర్వమే గాక పరమందు కూడ చాలకాలము జైనులు ఇందు నివసించిరని తెలిసికొనవచ్చును. శుభచంద్రుడున్ను, అతని శిష్యుడు కులచంద్రుడున్ను, ఈగుహాలయందు తపస్సు చేసెడి వారని తెలియవచ్చు

31 Vide K. P. Jayaswal's Text and Translation of this Inscription published in J. B. O. R. S. Vols, III and XIII,

చున్నది. ఇప్పటికిని ఈ ఖండగిరి యందలి జైనాలయమునకు కటకంజిల్లానుండి జైనులు సంవత్సరమునకొకసారి తీర్థయాత్రకు బోవుదురు. ఈ గుహాలయందు గణపతి, లక్ష్మి, గజములు, సూర్యుడు, స్వస్తిక మొదలుగాగల విగ్రహములు పెక్కులుగలవు. ఇవి క్రీస్తుశక ము 8-11 మధ్యకాలపువిగా తోచును. చోడగంగుని మనుమడగు మదనమహాదేవచక్రవర్తి హిందువులచేత ప్రేరేపింప బడినవాడై ఈ గుహాలయందలిజైనులనుహింసించి తరిమివేసెననియు, భువనేశ్వరమునకు చుట్టుపక్కల కొండలలోని బౌద్ధులను పారదోలెననియు, జగన్నాథాలయములోని మాద్లాపాంజియందు చెప్పబడినది. ఇది సరియగునేని క్రీ. శ. 12వ శతాబ్దాంతమునందు జైన, బౌద్ధమతములు కళింగదేశమునుండి వెడలగొట్ట బడినట్లు తెలుసుకొనవలెను. గణేశగుహ, తంతునగుహ మొదలుగాగల గుహలు ఈ కొండయొక్క దక్షిణ శిఖరమునందు కానవగును. దీనికే ఖండగిరిశిఖరమందురు. ఉత్తరశిఖరమునకు ఉదయగిరిశిఖర మందురు. తెంతులిగుహ, సత్ఘరగుహ, వ్యాఘ్రగుహ మొదలుగాగల అనేకగుహలు కలవు. వాటియందు జైన విగ్రహములు పెక్కులు కలవు.

జైనమత ముదయగిరికొండలయందుపన్యసింపబడి, అందుండి క్రమముగా క్రీస్తుకుపూర్వమునాల్గవశతాబ్దమునుండియుకళింగమందంతటనువ్యాపించెను. దీనికితార్కాణముగా ఆగుహాలయందు జైనమతచిహ్నములున్ను, జీనవిగ్రహములున్నుగలవు. మరియు బుద్ధశిల్పముగాని బుద్ధకట్టడములుగాని, ఇందు గానవు. ఈ రెండుకొండలయందు మొత్తముమీద 35 గుహలు గలవు. వీటిలో, ఖండగిరియందలి అనంతగుంఫయున్ను, ఉదయగిరియందలి రాణిగుంఫ గణేశగుంఫ, జయవిజయగుంఫలున్ను కడుముఖ్యములు. మరియు ఉదయగిరి కొండలయందున్న హాస్తి గుంఫ మంచపురీగుహలు చరిత్రాత్మకమగు ఖారవేలుని శాసనమున్ను, ఆతనిభార్యయొక్కయు, పుత్రునియొక్కయు, శాసనములనుగల్గియున్నవి. ఈమంచపురీగుహయందు రెండంతస్తులుగలవు. పైయంతస్తునందు ఖారవేలుని రాణిచేతచెక్కింపబడిన శాసనముగలదు. క్రిందిగుహలయందు చాలగదులుగలవు. వీటియందును శాసనములుగలవు. ఇవి ఖారవేలునియనంతరము రాజ్యమునకువచ్చిన వక్రదేవునిచేతను, వడుఖయను పేరుగల రాజకుమారునిచేతను చెక్కింపబడినవి. ఈగుహలయందలి శిల్పనైపుణ్యము భార్హత్ శిల్పినైపుణ్యమును మించియున్నది.[32] అనంతగుహయందు శిల్పినైపుణ్యమును దెల్పుగజలక్ష్మి విగ్రహమున్ను, సూర్యదేవునినాల్గుగుఱ్ఱములుగలరథమున్ను, ఏనుగులు, పక్షులు, పాములు, గంధర్వులు మొదలుగాగల శిల్పిచిత్రములనేకములుగలవు.

గుహాలలోకెల్లగొప్పదియు, జైనులకెల్లవసతిగృహముగా నేర్పడిన రాణీగుంఫయందు రెండంతస్తులుగలవు. వీటియందును జైనమతమునకు సంబంధించిన అనేకశిల్పములు గలవు. కాని ఈశిల్పము స్వతంత్రముగా మెరగలేదనియు, యావన (గ్రీకు) శిల్పిశైలినిన్ని, మధుర శిల్పిశైలినిన్ని పోలియుండెననియు, క్రీ పూ మొదటిశతాబ్దమునకుచెందినదనియు, మార్షల్ దొరగారియభిప్రాయము.

"The truth appears to be that the art of Orissa, unlike the art of central or

32 Vide Rapson's Ancient India, page 640

western India possessed little independent vitality, and flourished only so long as it was stimulated by other schools, but became retrograde the moment that that inspiratiom was withdrawn."33 కాని ఇది సరియైన యభిప్రాయముగా తోచదు. ఖారవేలునికాలముననుు, అంతకుపూర్వమును ఈగుహాలు, ఇందలి శిల్పచిత్రములు, చెక్కబడినట్లు ఖారవేలుని శాసనమే ప్రబల ప్రమాణము. జైనమతచిహ్నములు, జైన శిల్పవిచిత్రములు క్రీ. పూ. 4, 3, 2, శతాబ్దములయందే ఈకొండలయందు ప్రబలియుండెను. ఆంధ్ర రాజ్యస్థాపకము ప్రారంభించునప్పటికే, కళింగము చేదివంశీయుల పరిపాలన క్రింద నాగరికత ననుభవించుచుండెను. గనుక అప్పటిశిల్పవిద్య, అప్పటి రాజ్యమువలెనే స్వతంత్రశక్తి గల దనియే చెప్పవలసి యున్నది. "Amongst the oldest sculptures of India are perhaps those of the caves of Udayagiri in Puri Dt. of Orissa. The most interesting are in the two storeyed RajRani or Ranikanur cave. These remarkable reliefs show an uncommonly animated style, little influenced by foreign elements. They form, so to speak the primitive basis from which issued the purified and refined forms of later times"34 గంగూలిగారువారిఒరిస్సా, దానిజీర్ణభాగములు అను పుస్తకములో ఈగుహాలు క్రీస్తుకుపూర్వము 3, 2 శతాబ్దములనాటివనిన్ని, కొన్ని 5, 4 శతాబ్దములనాటివనిన్ని, అందలి శిల్పము జైనచిహ్నములనేగాక, బౌద్ధచిహ్నములనుగూడ జూపుచున్న దనియు వ్రాయుచున్నారు.35 ఖండగిరియందలి సద్ఘరగృహాయందు 24 జైనతీర్థంకరుల విగ్రహములున్న, వాటి లాంఛనములున్న, వాహనములున్న చెక్కబడినవి. ఋషభదేవ, అజిత్‌నాథ, సంభవనాథ అభినందనాథాది తీర్థంకరులును, నంది, హస్తి, అశ్వ, వానరాది వాహనములున్న, బహు చక్కగా చెక్కబడినట్లు తెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి జైనమతము ఈకొండల నాశ్రయించి యుండెనని చెప్పవచ్చును. మరియు, సూర్యుని విగ్రహములున్న, ఇంద్రుని చతుర్దంతములున్న గానవచ్చుటచేత హిందూమతస్తులుగూడ ఈగుహలయందు వాసముజేసినట్లు తెలియుచున్నది. ఖండగిరి యందలి ప్రాచీనతమమైనఅనంతగుహాలయములోనిశిల్పములుమిక్కిలిప్రశస్తములు. ఆగుహాద్వారములపై నుండు నాలుగుగూళ్ళలో, గజరాజు (చౌదంతి) సూర్యుడు, శ్రీ), వృక్షము చెక్కబడినట్లును, బార్హుత్ బిరుదుబిళ్ళయందు కనబడు చౌదంతి కథ ఇందు మొదటిగూటిశిల్పమున గానవచ్చుచున్నదనియు, బుద్ధగయ, గాంధార, ఉదయాన శిల్పములలోగన్పట్టుసూర్యవిగ్రహము, నాల్గుగుఱ్ఱముల రథము, సూర్యుని భార్యలు (సంజ్ఞ, ఛాయా, దేవులు), సూర్య, చంద్ర, రాహుకేతువులు ఇందు రెండవగూటిశిల్పమున గన్పట్టుచున్న వనియు తెలియుచున్నది.36 మరియు, మూడవగూటియందు, పవిత్రమైన వృక్షమును, దాని నారాధించుచున్న భక్తులును గన్పట్టుచున్నారు. ఈగుహాయందు అశోకలిపితో వ్రాయబడిన శాసనములుగలవు. జైనభిక్షువులకొఱకు ఈగుహానుదొల్పించి ఇచ్చినట్లు తోచును.

అనంతగుహానుండి ఖండగిరిశిఖరమునకు

33 Vide Cambridge History of India pages 641—642.
34 Vide M. M. Ganguly's Orissa and her Remains p: 87. 35 Ibid. 39—46 Pages
36 Sculptures of Anantacave by A.E. Caddoy Bengal As. Soc. Vol. LXV p. 272-274

మార్గముగలదు. ఆశిఖరమున 12 వ శతాబ్దపు కళింగశిల్పమును దెల్పు మూడుదేవాలయములు గలవు. ఇవి భువనేశ్వరశిల్పమును బోలియున్నవి. వీటియందు జైనప్రతిమలు గలవు. ఈఖండగిరియందు మధ్యయుగము నాటి (క్రీ. శ. 9-14 శతాబ్దములు) గుహలనేకములు గలవు. ఇందు, లలితేందుకేశరి గుహ ముఖ్యమైనది. ఇది క్రీ. శ. 10 లేక 11 శతాబ్దమునాటిది. దీని లోపలిభాగమున ఉద్యోతకేసరి శాసనముగలదు. కొన్ని దేవాలయములు, 24 జైనతీర్థంకరుల విగ్రహములు, ఒక బావి తన 5 వ రాజ్య సంవత్సరమున బాగుపర్చెను. ఇట్లే ఈఖండగిరియందలి నవమునిగుహయందును రెండు శాసనములు గలవు. ఒకదానినిబట్టి, ఈగిరియందలి దేవళము, ఉద్యోతకేసరియొక్క 18 వ రాజ్యసంవత్సరమున కట్టబడినట్లు తెలియును.

జైనదిగంబరసన్యాసు లనేకమం దిప్పటికి నీగుహాలయం దుండియున్నారు. ప్రతిసంవత్సరము అనేకమంది జైనమతస్థులు ఖండగిరికి యాత్రకు పోవుదురు. నవీనముగా కట్టబడిన ఖండగిరిశిఖరదేవాలయములలోని జైనవిగ్రహములనారాధింతురు. ఈదేవాలయములన్నియు భువనేశ్వరాలయపు శిల్పమునుబోలి అరటిపువ్వువంటి యాకారముగల శిఖరములున్ను, వలయాకారమువంటి కొనలున్ను గల్గియున్నవి. ఈఉదయగిరి-ఖండగిరి గుహలు, గుహాలయములు, గుహాశిల్పములు, శాసనములు, జైనమతము కళింగమున క్రీ. పూ. నాల్గవశతాబ్దమునుండి క్రీ.శ. 14శతాబ్దమువరకు ప్రబలియుండెనని నిదర్శన మిచ్చుచున్నవి.

రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియగు విమలాదిత్యుని కాలమున ఆతనిగురువు విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని రామతీర్థం (ఆకాలమున నొక గొప్పజైనపుణ్యస్థలము) కడకేతెంచినట్లు అక్కడనున్న కన్నడశాసనమున ఈవిధమున దెల్పబడినది.37

1. స్వస్తిసర్వలోకాశ్రయశ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజరాజ మార్తాణ్డముమ్మడి భీమనగురుగళ్ 2 శ్రీమద్దేసిగణాచార్యరుం సర్వ...... రాజపూజితరుం మథ్యాహ్నసుభిక్ష......(3) శ్రీ త్రికాళయోగిసిద్ధాన్తదేవర్. కన్దవిమళాదిత్యన గురుగళు...(4) శ్రీ త్రికాళయోగి మునీన్ద్రర్ క్రమమఱిదర్చిసి భక్తియొళమితం శ్రీరామకొణ్డ మంబన్దిసిదర్॥ రామతీర్థం కొండయందలిదుర్గపంచగుహయందు ఈశాసనముచెక్కబడినది. దీనినిబట్టి విమలాదిత్యుడు జైనమత మవలంబించెననియు, జైనమతములోని దేశిగణశాఖకు చెందినత్రికాళయోగి శిద్ధాంతదేవ, లేక, మునీంద్రియనునాతనిని గురువుగాభావించెననియు, ఆగురువు రామతీర్థము లేకశ్రీరామకొండకు యాత్రకేతెంచెననియు తెలియుచున్నది. ఈతూర్పుచాళుక్య వంశమునకు చెందినమొదటిరాజులు జైనమతాభిమానులుగానుండిరి.38 కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని రాణి బెజవాడ కడనున్న జైనబస్తికి నొకగ్రామముదానముగావించెను. రెండవ అమ్మరాజు జైనాలయములకు దానములుచేయుటయే గాక, ఒకానొక జైనభిక్షుణిచే కట్టించబడిన జైన అన్నసత్రమునకు, సర్వలోకాశ్రయ జినభవనమని పేరిడెను. రామతీర్థపు కన్నడశాసనమునుబట్టియు

37 Andhra Karnata Jainism pages 19 & 20.

38 Vide Ep. Report for 1918 pages 133—134

గురుభక్తకొండపైఁగల బౌద్ధదేవాలయములు.

క-క. పైని సెక్షన్.

(1) (2) (3) (4) (5) (6)

1 2 3 4 5 6 7

12" 6" 0 1 2 అడుగులు.

0 5 10 15 20 25 50 అడుగులు.

1 మొదలు 5 వరకు గల చిత్రములకు స్కేలు.

విహారము.

ఆలయము.

చైత్యాలయములు.

విహారము.

క

ప్లాను.

0 50 100 200 300 400 అడుగులు.

చిత్రము ౧

రామతీర్థము నందలి బౌద్ధాలయములో దొరకిన కొన్ని గృహోపకరణములు, ఆయుధములు.

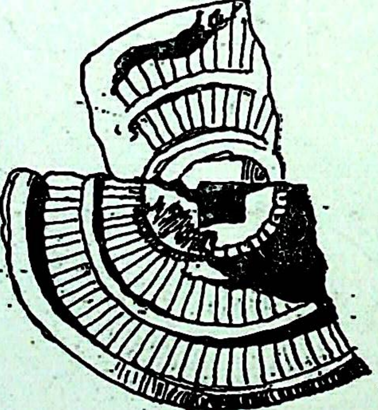

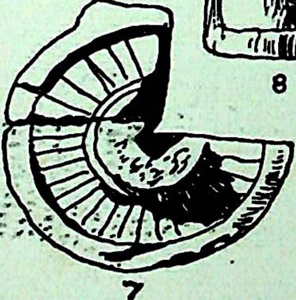

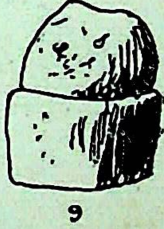

రామతీర్థమునందలి బౌద్ధాలయమున దొరకిన బుద్ధుని విగ్రహములు, ధర్మచక్రములు.

విమలాదిత్యునికన్నడ గురువును బట్టియు కన్న డదేశములో వ్యాపించినజైనమతము త్రిలింగ కళింగ దేశములయందు గూడ వ్యాపింపసా గెనని తెలియును. మరియు దక్షిణ కళింగ ము (విశాఖపట్టణంజిల్లా) తూర్పు చాళుక్యుల స్వాధీనమున నుండెను. రామతీర్థమునందు దొరకిన జైనప్రతిమలను బట్టియు, పాండవ పంచ గుహయందు పూర్వచాళుక్యలిపితో వ్రాయబడిన జైనపేర్లను బట్టియు, క్రీ॥ శ॥ 5, 6, శతాబ్దములనుండియును, అంతకు పూర్వ మును, కళింగమున జైనమతము వ్యాపించె నని తెలియును. ఖారవేలుని హాస్తిగుంఫ శా సనమును బట్టి జైనమతము కళింగమున నందరాజులేలిన కాలమున, అనగా క్రీ॥పూ. 5 వ శతాబ్దమున వ్యాపించినట్లు తెలియుచున్న ది. ఉదయగిరి కొండలయందేగాక రామగిరికొం డల యందును జైనమతము ప్రవర్ధమున వ్యాపించి, తర్వాత బౌద్ధమతమునకు తావిచ్చి నట్లగపడును.

రామతీర్థమునందలి గురుభక్తికొండలమీ దిబౌద్ధమతములను గురించి ఈక్రింది విషయ ములు తెలియుచున్నవి. 39

విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని విజయనగరమునకు 8మైళ్లదూరముననున్న గురుభక్తి కొండమీ దపాడుపడిన పెద్దబౌద్ధమఠమొకటి గలదు. రామతీర్థమని పేరువచ్చుటకు కారణము రా ముడీప్రాంతముల కొంతకాలము నివసించె ననియు, అతడీ ప్రస్తుతపురామాలయమునకు సమీపముననున్న రామసరోవరమును నిర్మిం చెననియు, స్థలపురాణము చెప్పుచున్నది. ఈ కొండమీదనున్న బౌద్ధమఠమునకు కొంచము పశ్చిమముగ నొక గొప్పస్తూపము గలదు. దీని కితూర్పుననొక చైత్యాలయము గలదు. ఇది 40 అడుగులు పొడవును, 11 అడుగులు వెడ ల్పును, 6 అడుగులు ఎత్తునుగలది. దీనియం దుగర్భాలయము (డగోబా) 7అడుగుల ఎత్తు నకట్టబడినది. దీనియందు బుద్ధస్మారక చిహ్న ములుగల భరిణి యొకటుండెను. ఈపూజా ద్రవ్యములుగల భరిణి భద్రపరుచుటకుడగో బమును, పూజలునల్పుటకు చైత్యాలయము ను, బౌద్ధసన్యాసులు కాపురముండుటకు బౌద్ధ మఠమునునిర్మింపబడినవి. చెన్నపురివస్తుప్రద ర్శనశాల యందుంచబడిన భట్టిప్రోలు స్తూప మునందలి బౌద్ధచిహ్నములుగల భరిణివలెనే ఇందలిభరిణికూడా మంచిరాతిమూత గల్గియు న్నది. ఇందుగూడ బుద్ధునివన్ను, ఎముకము క్కలు, నవరత్నములు, నాణెములు, ఉంచబ డియుండెను. ఈచైత్యాలయ సమీపముననే బుద్ధవిహారమున్ను, కొన్నిమాళిగలున్ను గల వు. ఈకొండయందు మొత్తముమీద 5, 6 చైత్యాలయములు, 2 విహారములు, 30 మా ళిగలు, అనేక డగోబములు, బుద్ధవిగ్రహము లుగలవు.

మరియు, ఈకొండగుహలలో అనేక జైన విగ్రహములుకూడా దొరకినవి. దీనినిబట్టిప్రథ మమున ఈకొండలు జైనమతస్థులచే నాక్రమింపబడి, తర్వాత బౌద్ధుల స్వాధీనము లోనికి బహుశః క్రీస్తుకుపూర్వము మూడవశతాబ్దము నందు వచ్చెననితోచును. వీటియందనేకరక ముల చిత్రలేఖనలు గల్గినకుండలు, బొమ్మలు పాత్రలు, ముద్రలు, పూసలు, ఇనుపకత్తె లు, సీసపునాణెములు, బౌద్ధజైనవిగ్రహములు మొదలుగాగలవి దొరకెను. సీసపునాణెములు ఆంధ్రులవిగాతోచును. ఇందొకదానిమీద నొకప్రక్కను చైత్యమున్ను, రెండవప్రక్కను సిరిశివమక విజయరజ శలనగస (అనగాఅమ

39. Arch: Survey of India—Annual Report for 1910.

రావతిశాసనమున పేర్కొనబడిన రాణా శ్రీశివమాక శాతకర్ణుని శైలసంఘము) అనుశాసనమున్ను, చెక్కబడినవి. ఈశైలసంఘము రామగిరిమీది బౌద్ధసన్యాసి మూకకు చెంది యున్నది. ఈగురుభక్తికొండకు పశ్చిమమున దుర్గకొండకలదు. దీనికీపేరువచ్చుటకు కారణము ఇందుదుర్గాలయముండుటచేతనే. దీనియందుకూడా బౌద్ధ చిహ్నములుగలవు. జైన హిందూమత చిహ్నములుగూడగలవు. ఇందుగూడ ఒక స్తూపము, చైత్యాలయము, అనేక గుహాలయములు, జైనవిగ్రహములు, మృణ్మయముద్రలు, పాత్రలు, రాగినాణెములు, ఇనుపకత్తెలు దొరకినవి.

క్రీ. పూ. ౫, ౪ శతాబ్దములనుండి జైనమతమును, క్రీ. పూ. మూడవ శతాబ్దమునుండి బౌద్ధమతమును, కళింగదేశము నందంతటను వ్యాపించెను. దక్షిణకళింగ, లేక ఎలమంచి కళింగదేశములోని శంఖారంబౌద్ధమఠమే ఇందుకు నిదర్శనము.

విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని అనకాపల్లికి చేరువను శంకారమను గ్రామమువద్ద బొజ్జన్నకొండలను పేరిట రెండుకొండలు, ఒకటి తూర్పునను, ఒకటి పడమటను గలవు. అందు బౌద్ధసన్యాసుల కొఱకు అనేకమఠములు, ఆశ్రమములు, గుహాలు మొదలగు కట్టడములు నిర్మింపబడినవి. మరియు అనేక బౌద్ధస్తూపములు, ఏకశిలావిగ్రహములు గూడ గలవు. దక్షిణహిందూదేశమునం దెచ్చటను ఇట్టి పురాతనపు కట్టడము వేఱొండు గానరాదు. ఈకొండలలో తూర్పుకొండ మిక్కిలి ఎత్తైనది. దాని శిఖరమునందున్న కట్టడములు ఎక్కువ ముఖ్యమైనవి. దాని పడమటిభాగమున అనేక గుహాలు గలవు. మరియు దగోబములు, స్తూపములు పెక్కులు గుంపులు గుంపులుగా గలవు. దానితూర్పుభాగమున ఒకచైత్యాలయము, కొన్ని పెద్దస్తూపములు, అనేక గుహాలు కలవు

ఈతూర్పుకొండపైని రెండంతస్తుల గుహాలయ మొకటి కలదు. అందు మొదటి అంతస్తులో ఒక పెద్దగుహ కలదు. దానికి ఇరుప్రక్కలను ఇద్దరు ద్వారపాలకులు గలరు. ఈ గుహ ముఖద్వారముమీద ఒకగూడు గలదు. ఆగూటియందు ఒకపెద్ద బుద్ధని విగ్రహము చెక్కబడినది. ద్వారముగుండా లోనికిపోయిన యెడల గుహ లోపలిభాగమును చూడగలుదుము. దాని వైశాల్యము 32′ X 34′ X 8 అడుగులు. వరుసకు నాల్గుస్తంభములు చొప్పున నాల్గువరుసలుగా స్తంభములు చెక్కబడినవి. గుహాంతర్భాగము 20 గదులుగా కనబడును. పై రాతికప్పు పడకుండునట్లు ఈ 16 స్తంభములు కాపుచేయుచుండును. గుహాంతర్భాగమునకు మధ్యనున్న రెండు స్తంభములమీదను నిలబడియున్న చామరపాణు లెవరో చెక్కబడి యున్నారు. ఈరెండు స్తంభములకు మధ్యను ఒకగుండ్రటి పెద్ద డగోబా, శిఖరము గల్గి, చక్కని రాతిచపట్టామీదను చెక్కబడి అమర్చబడియున్నది.

ఇక రెండవఅంతస్తుమీద నున్న గుహను గురించి తెలుసుకొందము. క్రిందిదానివలె గాక దీని కుడిభాగమున ఒకగూడున్ను, ఆగూటియందు బుద్ధుని విగ్రహమున్ను గలవు. ఈ రెండు స్థలములయందును బుద్ధుడు సుఖాసీనుడై సమాధియందున్నట్లు చెక్కబడెను. ఈగుహకు రెండుప్రక్కలను ఒకపూజకుని లేక భక్తుని విగ్రహమున్ను, పైభాగమున ఇరుప్రక్కల మూలలయందు ఎగురుచున్న దేవతా విగ్రహములున్ను, చెక్కబడినవి. ఈపైగుహయొక్క పైభాగమున ఒక గూడున్ను, ఆగూ

టియందు బుద్ధుడు సుఖాసీనుడై సమాధియం దున్నట్లును చెక్కబడినది. ఆబుద్ధునికి ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులున్ను, పైభాగమున మూలలయందు ఎగురుచున్న దేవతావిగ్రహములున్ను గలవు. గుహాంతర్భాగమున వేరొక నలుచదరపు గుహ కలదు. దీనివైశాల్యము 6'×10'×5'. దీని ఎడమవైపు గోడమీదను కుడివైపు గోడమీదను పద్మాసనము గల బుద్ధుడు, ఆతనికి ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులు, క్రిందిభాగమున మూలలయందు చామరము చేతియందుగల సేవకులు గలరు. ఈరెండు గుహలయందు డగోబా విగ్రహములు చెక్కబడినవి. గుహాంతర్భాగమునందలి గుహయందు వెనుకటిభాగమున కిరీటముగల ఒక పెద్ద బుద్ధవిగ్రహమున్ను, దానికి ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులున్ను, చెక్కబడెను.

ఈగుహాంతస్తు పైభాగమున మూడు రాతి డగోబములు, వాటి చుట్టుప్రక్కల అనేక గుహలు, బౌద్ధవిగ్రహములు గలవు. ఈకొండపైభాగమున ఉత్తరమునుండి దక్షిణముగా ఒకశిలామైన తిన్నె గలదు. దాని పొడవు 115 అడుగులు; వెడల్పు 23 అడుగులు. ఈ తిన్నెయందు అనేక డగోబములు గలవు. అవి 1½ అడుగులు చుట్టుకొలత 4½ అడుగులు ఎత్తు మొదలు, 2 అడుగులు చుట్టుకొలత 2 అడుగులు ఎత్తువరకు, గలవు. ఈతిన్నెకు ముందుభాగమున పూర్వమొకప్పుడు పొడుగంటిరాతిస్తంభము ఉండెననియు, దానిమీద పురాతనపులిపితో శాసనమొకటిఉండెననియు కొందరి యభిప్రాయము. రియాదొరగారు ఈ బౌద్ధమతమంతయుఅశోకుని కాలమునాటిదని వ్రాసియున్నారు.[40]

ఈ తూర్పుకొండ పడమటిశిఖరమునందు ఒకగొప్ప రాతిస్తూపము గలదు. దాని అడుగుమట్టము 80 అడుగులు చతురము. దాని మీద గుండ్రనైనట్టి స్తంభము 65 అడుగులుండును. దానిమీదకలశము 60 అడుగులు. దానికి చుట్టుప్రక్కల అనేక డగోబములు, చైత్యములు, గుహలు కలవు. ఈగుహలలో ఒకదానియందు బుద్ధుని విగ్రహము, ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులు, ప్రక్కగోడమీద మత్స్యపీఠముగల విగ్రహము, దానిప్రక్కను నాగశిరము గల్గిన నాఖరు, వానిదగ్గర ఒకసింహము, ఇవి అన్నియు చక్కని ఉబుకుపనితో నిర్మింపబడినవి.

స్తూపమునకు తూర్పునను, దాని అడుగుమట్టమునకు సమానముగను, కొండశిఖరమంతయు చక్కని తిన్నెతిన్నెలుగా చేయబడినది. అట్టితిన్నెలయందు చైత్యాలయములు, వాటి చుట్టున్న బౌద్ధసన్యాసులు, సన్యాసినులు నివసించుటకు మాళిగలులేక చిన్నగుహలు కట్టింపబడినవి. ఈ తూర్పుకొండ శిఖరమునందు తూర్పుభాగమున ఒకగొప్ప చైత్యాలయము గలదు. దీని గర్భాలయము రమారమి 10 అడుగుల చతురము. పొడుగైన ఎర్రని గట్టి ఇటికలతో కట్టబడినది. ఆలయమునందు తిన్నని రాతిపీఠము, దానిక్రొనయందు విగ్రహమున్ను ఉండెనని ఊహింపవచ్చును. ఈఆలయమునకు ఎదుటగూడ అట్టివియే చైత్యాలయములు ఉండియుండవచ్చును. ప్రస్తుతము ఒకపొడుగైన విశాలమైనచావడి పెద్దపెద్దఇటికలతో (1½'×9½"×3") నిండియున్నది.

చైత్యాలయమున్నతిన్నెకు ఉత్తరమునను తూర్పునను మాళిగలపంక్తులు గలవు. ఉత్తరమునయున్న మాళిగలు 8 అడుగులు పొడవు, 6 అడుగుల వెడల్పు గల్గియున్నవి.

40 Arch. Survey of India Annual Report for 1907—1908 page 158.

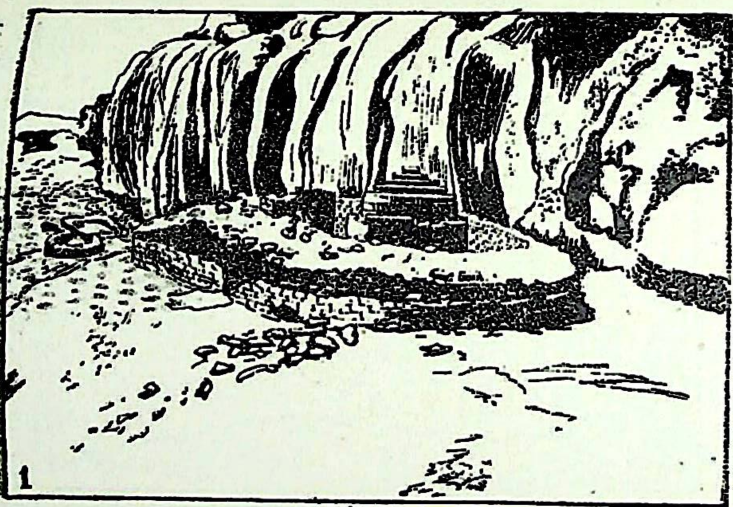
ఈమాళిగలు పూర్వమందు బౌద్ధభిక్షువులకు కాపురపుటిండ్లు. వీటియందు దీపముంచుటకు గానుఒకగూడు, పరుండుటకు ఒకరాతి మంచముగలవు. ఈగుహాలు త్రవ్వగాకొన్ని బంగారు, సీసము, రాగి నాణెములు, స్తూపముగాని డగోబముగాని శాసనముగాని కలిగినముద్రిలు, కత్తులు, దీపపుశెమ్మాలు, మృణ్మయముద్రలు, కుండలు, పూసలు, కంచుఉంగరములు గంటలు, బొమ్మలు మొదలైనవి దొరకినవి. బంగరునాణెము సముద్రగుప్తుని దనియు, రాగినాణెములు చాళుక్య విష్ణువర్ధనునివనియు సీసపునాణెములుఆంధ్రరాజులవనియు తెలియవచ్చెను. తూర్పుదిక్కునుండి పశ్చిమదిక్కుగా మఱియొక మాళిగల పంక్తి గలదు. దీనిమధ్యనుండిన డగోబము చాల పురాతనపుదిగా వర్ణింపబడినది.

"The date is probably antecedent to the Christian era. That the structures themselves are of very early date, is evident from the large size of the bricks (1'5" by 9¼" by 3"). These have never been found in southern buildings which date later than the 2nd C. A. D. The extent of the remains and their varied character show that the site has been a peculiarly important one. It bears evidences of having been added to throughout the Centuries of Buddhist supremacy and I would again assert that I think it probable that the monoliths may be ascribed to a time corresponding to that of shrines erected or founded by Asoka."40 [a]

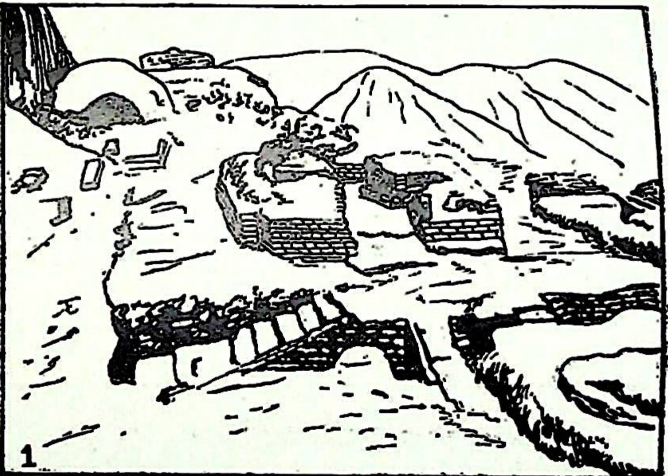
"ఈడగోబముయొక్క కాలము క్రీస్తు శకమునకు పూర్వము. కట్టడములు పురాతనపువి యని ఇటుకలయొక్క పెద్దరకమే (రమారమి అడుగున్నర పొడవు, 9 అంగుళములు వెడల్పు, 3 అంగుళములు దళసరి) చెప్పును. క్రీస్తుతర్వాత రెండవశతాబ్దమందు కట్టబడిన వాటియందెక్కడను ఇట్టివి కానరావు. ఇవి కనపట్టు స్థలమునుబట్టియు, వాటి రకములను ఆకారములనుబట్టియు ఈస్థలము చాలముఖ్యమైనది. బౌద్ధయుగమంతటను దీనియందు మార్పులు కల్గుచుండెను. గనుక ఏక శిలాడగోబము లన్నియు అశోకునిచే నిర్మింపబడిన కట్టడముల కాలమునాటి వని ఖండితముగా చెప్పెదను." (రియదొరగారి వ్రాతలు)

ఈ తూర్పుమాళిగలనుండి క్రిందికి మార్గముండెను. ఉత్తరమునను, తూర్పునను, దక్షిణమునను ఉన్న మాళిగలు మొత్తం 60 ఉండును. ఈమాళిగలు కొన్ని కొండరాతినుండి దొల్వబడినవి. కొన్ని పురాతనపు ఇటుకలతో కట్టబడినవి. ఈమాళిగలు బౌద్ధసన్యాసులకు, సన్యాసినులకు కాపురపు టిళ్లు. ఈ తూర్పుకొండ శిఖరముమీద కట్టబడిన చైత్యాలయము ఈమాళిగలచేత చుట్టబడుటచేత మఠస్తులు సర్వకాలము లందును పూజసల్పుటకును, ప్రార్థనలు చేయుటకును వీలు కల్గియుండెను. దక్షిణఫువైపునన్న మెట్లద్వారా భక్తులు పైకి ఎక్కుటకు వీలుగనుండెను. తూర్పు, పశ్చిమ దిశలయందు కొండ దిగిపోవుటకు మార్గము లుండెను. రమారమి 200 అడుగుల ఎత్తుగల ఈకొండ పైభగము నుండి చూచినయెడల క్రిందనున్న పొలములు, చుట్టుప్రక్కలనుండెడి పల్లెలు, కొంచము దూరములోనున్న శారదానది (పూర్వము ఈనది కొండనంటి పారుచుండెడిదని తెలియవచ్చెడిని) బహు రమ్యముగా గన్పట్టక మానవు పశ్చిమకొండమీదకూడ ఒక చైత్యాలయము, కొన్ని స్తూపములు, అనేకడగోబములు, గుహాలు కలవు. ఈ డగోబములు ఇప్పటి ప్రజలచేత కోటిలింగము లని పిలువబడుచున్నవి. ఈకొండకు లింగాలమెట్ట యని పేరు.

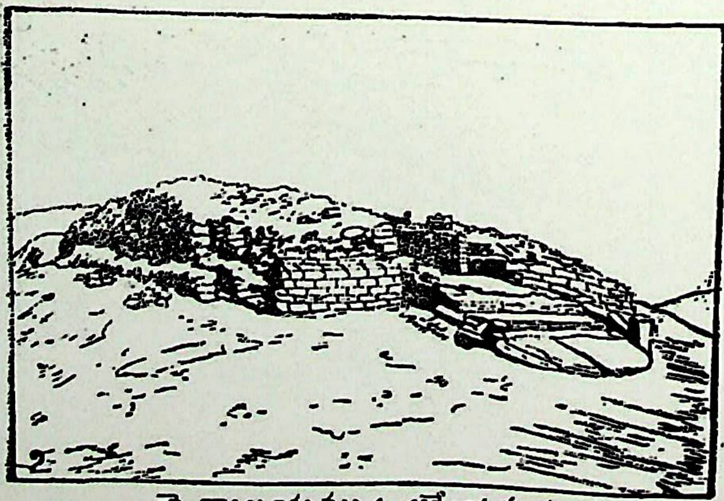
40 (a) Rea Arch. Survey Report for 1907—1908.

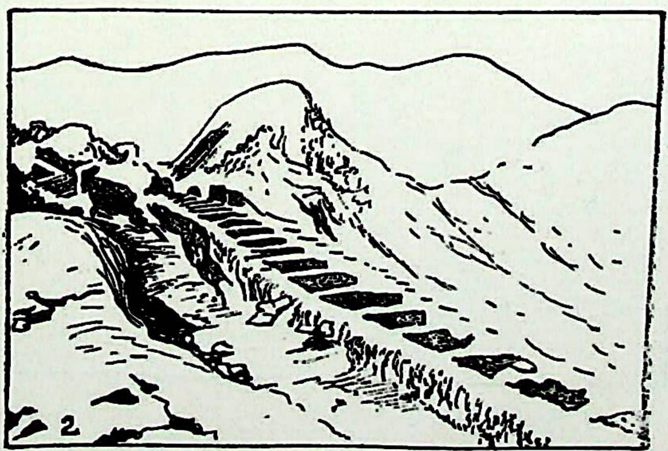
చైత్యాలయము 1. వాయవ్యము నుండి కనుబడురీతి.

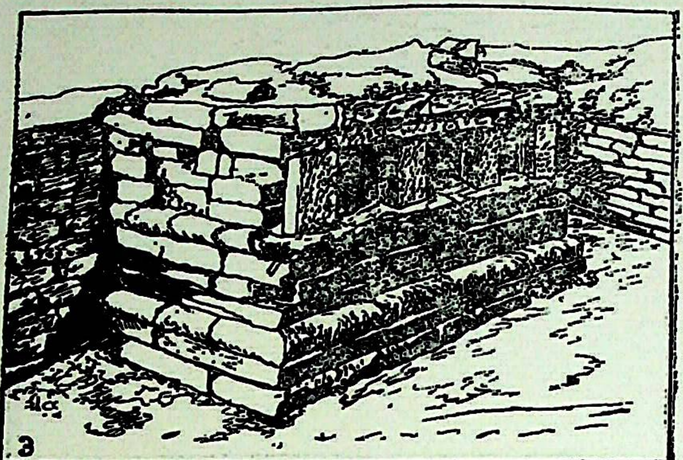
చైత్యాలయము 2. తూర్పు నుండి కనుబడురీతి.

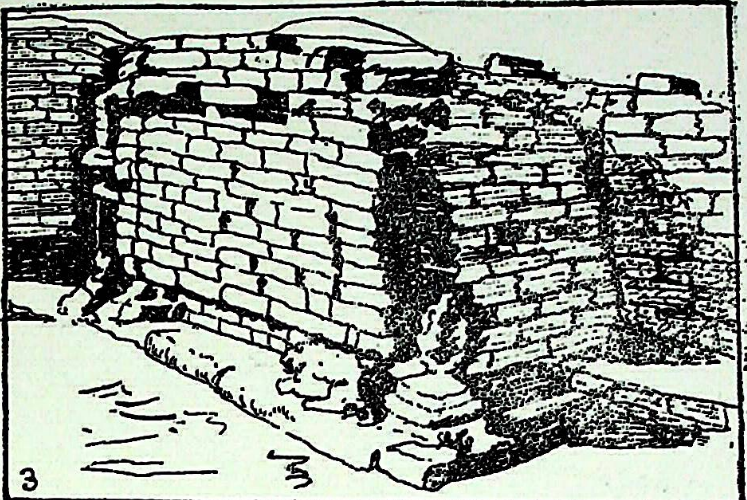
చైత్యాలయము 1. ఆగ్నేయమునుండి కనుబడురీతి.

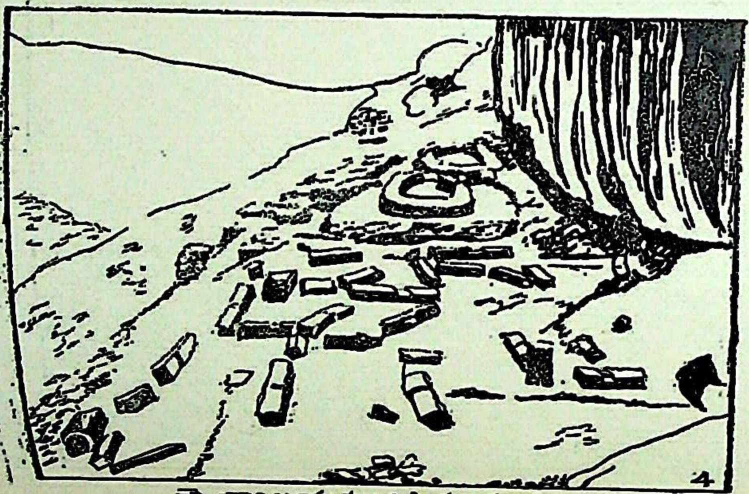
చైత్యాలయములు 4,5.కు ఉత్తరమునందలి గదులవరుస. ఆగ్నేయమునుండి కనుబడురీతి

చైత్యాలయము ౨.లోని
'సింహాసనము' నైఋతినుండి కనబడురీతి.

చైత్యాలయము 1,యందలి 'సింహాసనము'
ఆగ్నేయమునుండి కనబడురీతి.

చైత్యాలయము 1,కి పూర్వమందు
విహారము.

చైత్యాలయములు ౨,౩,కు ఉత్తరమునందలి
గదులవరుస. ఆగ్నేయమునుండి కనబడురీతి

క్రీస్తుశకము 1-5 శతాబ్దముల కళింగదేశ చరిత్ర.

ఆంధ్రులు, గుప్తులు, విష్ణుకుండినులు.

ప్లీనీచే వర్ణింపబడిన మోడొగలింగమునకే త్రికలింగమని పేరనియు, ఇది కళింగముకన్న కడు ప్రాచీనమైన దనియు, ఇందలి ప్రజల పేరు త్రికళింగులు, లేక, తైలింగులని యు, కళింగులు ఆంధ్రులు ఒకే జాతివారనియు ఈత్రికళింగరాజ్యము క్రీస్తు తర్వాత రెండవ శతాబ్దమున చీలిక లయ్యె ననియు, దక్షిణభాగమును (గోదావరినుండి లాంగుల్య వరకు) కడపటి యాంధ్రరాజులు జయించిరని యు తెలియుచున్నది.[41] కానిఇవిసరియైనయభి ప్రాయములుగా కనబడవు. పురాతనపు తమిళ గ్రంథములనుబట్టియు,పురాణములనుబట్టియు, ఆంధ్రులు (కాణ్వాయనుల తర్వాత) మగధ నేలి రనియు, కళింగముగూడ అప్పుడు వారి స్వాధీనమునం దుండెననియు, ఆంధ్ర, కళింగ జాతులు రెండును వేర్వేరుగా గంగ గోదావరి మధ్యదేశమునం దంతటను నివసించెననియు తెలియుచున్నది. ఆంధ్రరాజుల నాణెములు, శాసనములు కళింగదేశమున లభించినవి. ఇరవైతొమ్మిదవ ఆంధ్రరాజగు వాసిష్ఠిపుత్ర స్వామి చందశాతకర్ణియొక్క మంత్రి బౌద్ధ భిక్షువుల కొఱకు కొడవోలువద్ద (పిఠాపుర మునకు 8 మైళ్ళదూరమున నున్నది) ఆరునూ తులను (భూమివేశములను) కట్టించెను. ఇది రమారమి క్రీస్తుశకము మూడవ శతాబ్ద ప్రారంభమందు జరిగెను.[42] మరియు ఆంధ్రుల సీసపునాణెములు కొన్ని రామతీర్థపు బౌద్ధమతమున దొరికె నని ఇదివరకే తెలుసు కొంటిమి. అం దొకదానిమీద చైత్యాలయ మొక ప్రక్కను, శ్రీశివమఖివిజయరాజ్యశైల సంఘమని మఱియొక ప్రక్కను చెక్కబడినది. ఇట్లే ఆంధ్రరాజుల నాణెములు కొన్నిన్ని, సముద్రగుప్తుని బంగారునాణె మొకటిన్ని విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని శంకవరం బౌద్ధమత మున దొరికె నని ఇదివరకే తెల్పియుంటిని. ఈ విషయముల నన్నిటిని పరికించినచో, కాణ్వభృత్యులగు నాంధ్రరాజులు (కాణ్వసు శర్మను చంపినదాదిగా, అనగా క్రీస్తుశకము మొదటి శతాబ్దప్రారంభమునుండి) మగధ, కళింగరాజ్యములను గూడ నేలిరి. ఇట్టిరాజ్య స్థాపనను సూచించునవియే అంధారి, ఆంధ్ర గూడ, అంధవరము, అంధవిల్లి మొదలుగాగల కళింగదేశములోని గ్రామనామములు. మహా నదిమొదలు గోదావరివరకు గల కళింగమున ఆంధ్రులు మొట్టమొదట నివాసము లేర్పరు చుకొనిరనియు, అందులకు నిదర్శనము 'అంధారి'యను ప్రదేశము కళింగమున గలదని యు ఇలియట్ దొర తన దక్షిణహిందూదేశ నాణెములను గ్రంథమున వ్రాసెను.[43] ఈ ఆంధ్రసామ్రాజ్యము క్రీస్తుశకము మూడవ శతాబ్ద మధ్యభాగమున క్షీణించెను. అట్లు క్షీణించుటకు పూర్వమే, అనగా, ఆంధ్రులు రాజ్యముచేయుచుండుకాలముననే, తమక్రింద సామంతరాజులుగా నుండు అనేక వంశముల వారు స్వతంత్రులైరి. ఆంధ్రభృత్యులు శ్రీ శైలప్రాంతములందును, అభీరులు ఉత్తర కొంకణమందును, వాకటకులు మాళవదేశ మునందును, మహారథులు దక్షిణకొంకణ కుంతలదేశములందును, చూటులు, నాగులు, పల్లవులు కృష్ణానది ఉత్తరతీరపుప్రాంతములం

41 Muzumdar's Orissa in the Making pages 19—21
42 Ep. Indica July 1926
43 Vide Elliot's South Indian Coins

డును, బృహత్పలాయనులు కృష్ణానదీ ముఖ ప్రాంతములందును, శాలంకాయనులు వేంగీ దేశము(కృష్ణాగోదావరిమధ్య దేశము)నందును స్వతంత్రరాజ్యము లేర్పరుచుకొనిరి.

క్రీస్తుశకము నాల్గవశతాబ్దప్రారంభమందు కోసల, ఆంధ్ర, పుండ్ర, తామ్రలిప్త, చంప దేశములు దేవరక్షితులను వంశములచే పరిపాలింపబడినట్లును, కళింగ, మహిష, మహేంద్రప్రాంతప్రదేశములు గుహునిచే పాలింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. 44 మరియు ఈ రాజులందరును అబ్రాహ్మణులనియు, అసత్యమాడువారనియు, అధర్మపరాయణులనియు, తెలియుచున్నది. ఈకాలమునందే గుప్తవంశజులుగూడ మగధరాజ్యమును వశపర్చుకొని, పాటలీపుత్రము రాజధానిగాజేసికొని, లిచ్ఛవులసహాయమున తమరాజ్యమును విస్తరింపజేయుచుండిరి. ఈవంశములో మొదటివాడగు మహారాజ శ్రీగుప్తుడు క్రీ. శ. రెండవ శతాబ్దాంతకాలమునందుండెనని ఇట్సింగ్ వ్రాతలవలన తెలియుచున్నది. ఈ రాజ్యమునుస్థిరముగ స్థాపించినవాడు చంద్రగుప్తుడు. ఆతడు క్రీస్తుశకము 310 నుండి 340 వరకు రాజ్యమేలెను. ఆతనితర్వాత ఆతనికుమారుడు సముద్రగుప్తుడురాజ్యమునకువచ్చెను. ఆతనిని గూర్చి అతనిమంత్రియు, మహాదండనాయకుడునగు హరిషేణుడు రచించిన శ్లోకములవల్లను గద్యరచనవల్లను మనకుకొంత తెలియును. ఈతని రచనమంతయు అల్లహాబాదు నందలి అశోకునిశాసనము ప్రక్కనుచెక్కబడినది. 45 ఇతడు విద్యావంతుడట. కడు సమర్థుడగుటంజేసి, తండ్రి తన్ను కౌగలించుకొని "చిరకాలము పృథ్వినేలు"మని నియమించెనట. తర్వాత తాను రాజ్యమునకు వచ్చిన వెంటనే పాటలీపుత్రమును ముట్టడింపవచ్చిన ముగ్గురు శత్రువులను హతమార్చెను. ధర్మమూర్తియై, బుద్ధిమంతుడై, సర్వవిద్యాలయం దారితేరి కవి హృదయముల గాంచుచు, ప్రజారంజకముగా నేలుచుండెను. శత్రువులనెదుర్కొనునప్పుడు కడు ధైర్యసాహసముల జూపుచు, అనేకయుద్ధములందు గాయముల నొందినవాడై కడు శోభిల్లుచుండెను. "తస్య వివిధసమర శతావతరణ దక్షస్య భుజబల పరాక్రమైకబంధోః పరాక్రమాంకస్య పరశుశరశంకు శక్తిప్రాస అసితోమర భిందిపాల నారాచవైతస్తికాద్యనేక ప్రహరణ విరూఢాకులవ్రతశతాంక శోభా సముద యోప చిత కాంతతర వర్ష్మణః" తర్వాత అలహాబాదు శిలాశాసనమున గద్యరచనలో ఈక్రింది దక్షిణాపథ రాజులను జయించి నట్లున్నది:—

"కౌసలకమహేంద్ర, మహాకాంతారకవ్యాఘ్రరాజ, కైరలకమంటరాజ, పైష్ఠపురకమహేంద్ర, గిరికొత్తూరకస్వామిదత్త, ఐరండపల్లకదమన, కాంచేయకవిష్ణుగోప, అవముక్తకనీలరాజ, వైఙ్గేయకహస్తివర్మ, పాలక్కకఉగ్రసేన, దైవరాష్ట్రకకుబేర, కౌస్థలపురకధనంజయ, ప్రభృతిసర్వదక్షిణాపథ రాజగ్రహణ మోక్షానుగ్రహ జనిత ప్రతాపోన్మిశ్ర మహాభాగ్యస్య". తర్వాత, తొమ్మిది మంది ఆర్యావర్త రాజులను, అటవికరాజులనందరిను, నేపాళము మొదలగు ఐదు సరిహద్దు రాజ్యములను, తొమ్మిది మంది అభీరులు మొదలగు జాతులవారిని జయించెను. సింహళమునుగూడజయించెను. పైదానినిబట్టి, సముద్రగుప్తుడు సంపూర్ణదిగ్విజయ యాత్రనొ్న

44 Pargiter's Dynasties of Kali Age
45 Vide Elliot's Gupta Inscriptions, Samudragupta's All. Pillar Insc.

నని తెలియుచున్నది. ఇందు దక్షిణదిగ్విజయ యాత్రి ముఖ్యముగ తూర్పుతీరముననే జరిగెను. దీనికి కారణము ఆంధ్రుల రాజ్య మంతరించుటయె. ఆంధ్రుల రాజ్యానంతరము పల్లవులలోని వేర్వేరు తెగలవారు తూర్పుతీర మంతయు నాక్రమించి, చిన్నచిన్న రాజ్యముల నేర్పరుచుకొనిరి. గనుక వారినిసముద్రగుప్తుడు జయింప నిశ్చయించెను. తాను పాటలీపుత్రమునుండి దాడివెడలి తిన్నగా దక్షిణదిక్కుగాపోయి కోసలము లేక మహాకోసలము, లేక దక్షిణకోసలము (మధ్యపరగణాలతూర్పుభాగము) జొచ్చి, ఆదేశపు రాజగు మహేంద్రుని ఓడించెను. తర్వాత దక్షిణ తూర్పు దిక్కుగాజని మహాకాంతారము (ప్రస్తుతపు గంజాం, విశాఖపట్టణం ఏజన్సీభాగము) జొచ్చి ఆదేశపురాజగు వ్యాఘ్రరాజును ఓడించెను.

తర్వాత తూర్పుగాపోయి, కురాళ(ఉత్తర గంజాం) దేశపు మంతరాజును, పిష్ఠపురము, లేక, పిఠాపురమునేలు మహేంద్రుని, గంజాం జిల్లాలోని కొత్తూరునేలుచున్న స్వామిదత్తుని ఓడించెను. తర్వాత ఏరండపల్లినేలు దమనుని కంచిరాజధానిగాగల పల్లవ రాజాధీశ్వరుండగు విష్ణుగోపమహారాజును, అవముక్త దేశమునేలు నీలరాజును, వేంగి రాజధానిగాగల శాలంకాయన వంశజుండగు హస్తివర్మమహారాజును, పాకనాడు, లేక, పాలకనాడు (నెల్లూరు) రాజగుడుగ్రసేనుని ఓడించి, తర్వాత దేవరాష్ట్రాధిపతియగు కుబేరుని, కుస్థలపురమునేలు ధనంజయుని, ఇంకాఇతర దక్షిణాపథ రాజులను పట్టి దండించి, వారు కానుకలను సమర్పించగనే అనుగ్రహించి విడిచిపెట్టి ప్రతాపముతోకూడిన మహాభాగ్యశాలి యనిపించుకొనెను.

సముద్రగుప్తుడు సర్వదక్షిణాపథ రాజులను పట్టితర్వాతవిడిచినట్లు శాసనమునన్నను, దక్షిణాపథమునయొక్క పశ్చిమార్థమును జయించలేదనియు,ఆభాగమువాకటకులస్వాధీనమునసుండెననియు, సముద్రగుప్తుడు కంచివరకుగల తూర్పుతీరమును మాత్రము నామమాత్రముగ జయించెననియు, దండయాత్ర నాకపోకలు తూర్పుతీరముననే జరిగెననియు, కొందరి యభిప్రాయము.[46] మరికొందరు, సముద్రగుప్తుడు కంచివరకుగల తూర్పుతీరమును జయించినతర్వాత, దక్షిణాపథ పశ్చిమ భాగమునకేగి, మహారాష్ట్ర, ఖాందేషు రాజ్యములు జయించి ఆదారినే తనరాజధాని కేగెనని వ్రాయుచున్నారు.[47] మరికొందరు, సముద్రగుప్తుడు దక్షిణాపథ పశ్చిమదిక్కుకే కాక కంచివరకుగూడ పోలేదనియు, కృష్ణానదివరకు మాత్రమె పోయెననియు, తూర్పుతీరమును గూడ జయించలేక, ఓడిపోయి, వచ్చినదారినే తిరిగి పారిపోయెననియు వ్రాయుచున్నారు.[48].

శాసనమునందలి గ్రామములను గుర్తుపట్టుట బహుకష్టతరముగా నుండెను. కాని పరిశోధనలవలన చాలమట్టుకు స్థలనిర్దేశము లేర్పడినవి. గ్రామము లన్నియు తూర్పు తీరముననే యున్నవి. సముద్రగుప్తుడు తూర్పుతీరముననున్న దక్షిణాపథ రాజులను ఓడించి, తన రాజాధిరాజత్వమును నిల్పుకొనెను. దిగ్విజయ యాత్రలు ముగించినతోడనే అశ్వమేధయాగమును సల్పెను. దక్షిణమున కంచివరకుగల రాజులనోడించి, వారుకప్పములుకట్టుటకొప్పు

46 Dr. S. K. Iyengar's Studies in Gupta History pages 29—30
47 Dr. V. A. Smith's Early History of India Fourth Edition page 301
48 Prof. Dubreuil's Ancient History of the Dekkan page 60

కొనినతోడనే, తిరిగివారివారికి వారివారి రాజ్యములనిచ్చివేసెనని శాసనమున చెప్పబడిన విషయములను నమ్మ తీరవలెను. సముద్రగుప్తుడు వారివారి రాజ్యములను సంగ్రహింప నిచ్ఛలేనివాడై, తనసార్వభౌమత్వము నంగీకరించినవెంటనే సంతృప్తుడై చనెను. అయినను ఆతని శిలాశాసనములు మహాకోసలముననుం, ఆతని నాణెములు ఎలమంచి కళింగవిషయములోని శంఖవరముకడను దొరకుటచేత దక్షిణాపథరాజ్యములు అతని సర్వభౌమత్వమునకు లోనై కొంత స్వతంత్రముగా నుండెనని తోచుచున్నది.

అశోకుని రాజ్యము దక్షిణమున మహిషమండలమువరకు వ్యాపించినట్లే, సముద్రగుప్తుని రాజ్యముగూడ దక్షిణమున కంచివరకు వ్యాపించెను. ఈకారణముచేతనేకాబోలు ఈతని శాసనముకూడ అశోకుని శాసనముప్రక్కనే అదేశిలయందే చెక్కబడినది. ఈశాసనమునుబట్టి సముద్రగుప్తుడు దక్షిణాపథముయొక్క మధ్య, పశ్చిమప్రదేశములను జయించలేదని తోచుచున్నది. దీనికి కారణము, తనక్రింద సామంతులుగా నుండి, తనకు బంధువులగు వాకటకులచే ఈప్రదేశములు పరిపాలింపబడుటయే. ఉత్తరమున బండిల్ ఖండు మొదలు దక్షిణమున కుంతలదేశమువరకు వాకటకులు తమ రాజ్యమును విస్తరింపజేసిరి. గుప్తులవలెనే, వీరును ఆంధ్రరాజ్య మస్తమించినతోడనే ప్రబలి, వారి రాజ్యముయొక్క మధ్యపశ్చిమప్రదేశముల నాక్రమించుకొనిరి. తూర్పుతీరమునగూడ, ఆంధ్రరాజ్య మస్తమించినతోడనే, పల్లవులు, ఇక్ష్వాకులు, బ్రిహత్పలాయనులు, శాలంకాయనులు, మొదలుగాగల రాజవంశములు చిన్నచిన్న రాజ్యముల నేర్పరుచుకొనిరి. ఆంధ్ర, కళింగదేశము లిట్లు చీలియుండుట చూచి, సముద్రగుప్తుడు తన రాజ్యమును విస్తరింపజేయుటకు సమకట్టెను.

ఈతని కాలమున సింహళరాజగు శ్రీమేఘవర్ణుడు (క్రీ. శ. 353-379) బుద్ధగయలో బౌద్ధమఠము కట్టించుట కనుజ్ఞ కావలెనని తన్ను కోరెనని తెలియుచున్నది. 49 మరియు మేఘవర్ణుని తొమ్మిదవ రాజ్య సంవత్సరమున హేమమాలయను కళింగరాజపుత్రిక తన తండ్రి రాజధానియైన దంతపురమునుండి బుద్ధుని దంతరక్షణకై 'యావన'రక్తబాహు దండయాత్రనుండి తప్పించుకొని పారిపోయి, కృష్ణానదీముఖద్వారమున నున్న రత్నాలదిన్నెకడ కొంతతడవాగి, తర్వాత తిరిగి ఓడ పయనమై సుఖముగ లంక చేరెననియు, ఆదంతచిహ్నముంచుటకై సింహళరాజు మహావిహారముకడ నొకచిన్న ఆలయమును కట్టించెననియు, ప్రతి సంవత్సరము దానికి ఊరేగింపు ఉత్సవము ఏర్పాటుచేసె ననియు తెలియుచున్నది. ఈరక్తబాహువు సముద్రగుప్తుడే కావచ్చుననియు, ఆతని కళింగదేశపు దండయాత్ర క్రీ. శ. 359-360 లో జరిగియుండవచ్చుననియు డాక్టర్ యస్. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు అభిప్రాయ పడుచున్నారు.50 దీనినిబట్టి ఆకాలమున కళింగమున బౌద్ధమతము ప్రబలియుండె ననియు, దంతపురము రాజధానిగాజేసికొని కొందరు రాజులు రాజ్యముచేయుచుండి రనియు తెలియుచున్నది. సముద్రగుప్తుని శాసనమునుబట్టి ఆకాలమున కళింగము ఐదు లేక ఆరు చిన్నచిన్న రాజ్య

49 Geiger's Mahavamsa Introduction page 39

50 Studies in Gupta History page 34

ములుగా విభజింపబడియుండె ననియు, కళింగమున ఐదు లేక ఆరు ముఖ్యపట్టణములు గలవనియు, తెలియుచున్నది. సముద్రగుప్తుడు కళింగదేశమును జయించినను ఆదేశము నందలి స్వరాజ్యవిధానముల నెట్టిమార్పును కలుగజేసియుండలేదు. స్వర్గమును జేరుటకై యశ్వమేధమును, అశ్వమేధయాగము సల్పుటకై యధిరాజత్వమును, అధిరాజత్వమునకై దిగ్విజయయాత్రయు, దిగ్విజయయాత్ర సఫలీకృతమగుటకు ఆయారాజులను పట్టుకొని, వారు తన సామ్రాజ్యత్వము నొప్పుకొనినతోడనే విడిచిపెట్టుటయు గావించె నని యాతని శాసనమే సాటుచున్నది. సముద్రగుప్తుని తర్వాత యాతని కుమారుడు రెండవ చంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుడు (క్రీ॥ శ॥ 375-413) రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతనికాలమున మాల్వా, గుజరాతు మొదలుగాగల పశ్చిమదేశములు జయింపబడెను. శకరాజుల రాజ్య మంతరించెను. వాకటకులు దక్షిణాపథమున కుంతలదేశమునరసును రాజ్యము చేయుచుండిరి. తూర్పుతీరమున గోదావరివరకును వ్యాపించిన కళింగదేశమున విష్ణుకుండినులును, గాంగేయులును, గోదావరిమొదలు కృష్ణవరకును గల దేశమున శాలంకాయనులును, కృష్ణమొదలు కంచివరకును గల దేశము నపల్లవులును, తమతమరాజ్యములను నెలకొల్పిరి. ఈవంశముల వారందరును గుప్తరాజ్యమునకు సామంతులై యుండియుండిరి వీరి తామ్రశాసనములలో (క్రీ. శ. ఐదవశతాబ్దాంతమువరకును) మహారాజబిరుదుమాత్రము గానవచ్చుచున్నది. మహారాజాధిరాజత్వముగాని, రాజపరమేశ్వరత్వమునుగాని, పరమభట్టారకత్వమునుగాని, సూచించు చిహ్నములు గానరావు. కాని హూణుల దండయాత్రల వలననేమి, గుప్తరాజులలోని కడపటివారు బలహీనులగుటవలననేమి, క్రీ. శ. 5వ శతాబ్ద మధ్యభాగమున గుప్తరాజ్యము క్షీణించసాగి, 5వశతాబ్దాంతకాలమున నంతరించెను. అదేకాలమున గుప్తులకు బంధువులగు వాకటకుల రాజ్యమును అంతరించెను. ఈ పెద్దరాజ్యములు రెండును అంతరించినతోడనే దేశమునందనేక చిన్నరాజ్యములు స్వతంత్రమగుటయేగాక, నూతనవంశములు ఉత్తరహిందూదేశమునుండి దక్షిణాపథమునకు దండెత్తివచ్చి, తమ స్వతంత్రతను నెలకొల్పుకొనియెను. క్రీ. శ. ఆరవశతాబ్దారంభమున వాకటకుల రాజ్యములోని ఉత్తరభాగమును కాలచూర్యులును, దక్షిణభాగమును చాళుక్యులును ఆక్రమించుకొనిరి. ఈవిషయములను, ఈవంశములవారి తామ్రశాసనములే ఋజువుచేయుచున్నవి.

క్రీ. శ. మూడవశతాబ్దప్రారంభమున, 29వ ఆంధ్రరాజు వాసిష్ఠీపుత్ర స్వామి శ్రీఖంద శాతకర్ణి రాజుయొక్క మంత్రి, పిఠాపురమున కుత్తరమున 9 మైళ్ళదూరముననున్న కొడవోలుగ్రామమువద్ద భూమివేశములను త్రవ్వించె నని తెలియుచున్నది.51 దీనినిబట్టియు, ఆంధ్రరాజుల సీసపునాణెములుకొన్ని శంఖవరము, రామతీర్థము మొదలగు బౌద్ధస్తూపములందు దొరుకుటచేతను, ఆంధ్రుల రాజ్యము కళింగదేశమున మూడవశతాబ్దమధ్యకాలమువరకు నుండెనని తెలియుచున్నది. తర్వాత, అనగా, ఆంధ్రరాజ్యకాలానంతరమున కళింగ, మహిష, మహేంద్రరాజ్యభాగములు

51 Ep. Indica July 1926

గుహాలిచే సంరక్షింపబడినట్లు పురాణముల వల్ల తెలియుచున్నది.[52] మరియు, నాల్గవ శతాబ్ద మధ్యభాగమున కళింగదేశము 5, 6 భాగములుగా విభజింపబడినట్లును, 5, 6 వేర్వేరు రాజులచే పరిపాలింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. పిష్ఠపురమున మహేంద్రుడు రాజ్యముచేయుచుండెను. బహుశః ఈతడు పిఠాపురము రాజధానిగాగల్గి సకలకళింగాధిరాజై యుండును. ఈతనితర్వాత పిఠాపురము రాజధానిగాజేసికొని, కళింగవిషయాధి పతియను బిరుదుతో మాగధకులాభరణుండును, వాసిష్ఠీపుత్రుండునగు శక్తివర్మ, శ్రీకాకుళమునకు చేరువుగా నాగావళీనదతీరముననున్న రాకలువ గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేసెను.[53] ఈతడు గుప్తరాజులకు సంబంధించిన వాడనియు, క్రీ. శ. 5వ శతాబ్దమున రాజ్యము చేసెననియు డూబ్రియల్ గారభిప్రాయపడిరి.[54] కాని, వాసిష్ఠీపుత్రుండని చెప్పబడుటచేతను, వర్మాభిదానుండగుటచేతను, ఈరాజు ఆంధ్ర భృత్యవంశములకు చెందినవాడై యుండును. క్రీ. శ. నాల్గైదు శతాబ్దములలో పల్లవులు కృష్ణానదికి దక్షిణభాగమునను, శాలంకాయనులు కృష్ణా, గోదావరి నదులమధ్య ప్రదేశమునను, వర్మాభిదానులును, పైజాతులకు సంబంధించినరాజులు కళింగదేశమునను, రాజ్యముల నెలకొల్పి పరిపాలించుచుండిరి. దీనికి నిదర్శనములు ఆయావంశములకు సంబంధించిన తామ్రశాసనములు ఆయాప్రదేశముల యందుదొరకుటయే. వాటిలిపులనుబట్టి ఆయా వంశములకాలములను నిర్ణయింపవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శిలాశాసనములో పేర్కొనబడిన వేంగిహస్తివర్మ క్రీ. శ. 340_350 ప్రాంతములందు కృష్ణాగోదావరి మధ్యప్రదేశమున రాజ్యముచేసియుండవలెను. ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసిక పత్రిక, మొదటి సంపుటము, రెండవసంచిక యందు వేంగినందివర్మ తామ్రశాసనమును ప్రకటించుచు, ఆ రాజు క్రీ. శ. 440 ప్రాంతములందుండియుండవలెనని వ్రాసియుంటిని. "విజయవేంగీపురానైక సమరావాప్తవిజయినో హస్తివర్మ మహారాజస్య ప్రపౌత్రః, వివిధ ధర్మప్రధానస్య నందివర్మమహారాజస్యపౌత్రః ప్రతాపోపనత సామన్తస్య చణ్డవర్మ మహారాజస్యపుత్రో జ్యేష్ఠః భగవచ్చిత్ర రథస్వామి పాదానుధ్యాతో బప్పభట్టారక పాదభక్తః పరమభాగవత శ్శాలంకాయన మహారాజశ్శ్రీ నందివర్మ" అని వంశావళియివ్వబడినది.[55] ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరస్య దశమస్య(10) అని వ్రాయబడుటచేత తన రాజ్యకాలము సూచింపబడినది. ఈతడుసముద్రగుప్తుని సమకాలీనుడగు హస్తివర్మ ప్రపౌత్రుడగుటచేత క్రీ. శ. 440 ప్రాంతములందుండి యుండవలెను.

ఈతని తర్వాత వేంగిరాజ్యము విష్ణుకుండినుల స్వాధీన మాయెను. విక్రమేంద్రవర్మ చిక్కుళ్ళశాసనమును బట్టి వీరు వేంగి సమీపముననున్న దెందులూరు (లెందలూరు) నుండి రాజ్యముచేసినట్లుకనబడును. ఈవిష్ణుకుండినులకును, గుప్త రాజులకు బంధువులగు వాకటకులకును, సంబంధ బాంధవ్యములు గలవు. వారిసహా

52 Pargiter's Dynasties of Kali Age page 74
53 Ep. Indica Vol. XII page ½
54 Ancient History of the Deccan page 93
55 Vide J. A. H. R. S. Vol. I Pt. 2 pages 94—95

యమున వేంగిదేశమును స్వాధీనపర్చుకొని యుందురు. "It was probably during the reign of Pravarasena II. that the Vakatakas who reigned over almost the whole of modern state of Hyderabad succeeded in founding the dynasty of the Vishnu Kundins by placing on the throne of Vengi, Madhavavarma I who was the husband of a Vakataka Princess and an adorer of the God of Sri-Parvata."[56] "రెండవ ప్రవరశేనుని రాజ్యకాలమున ప్రస్తుతపు హైదరాబాదు దేశమునందంతటను రాజ్యమేలిన వాకటకులు, భగవచ్ఛ్రీపర్వతస్వామి పాదానుధ్యాతుండును, వాకటకరాణి భర్తయైన మొదటి మాధవవర్మను వేంగిసింహాసనము నధిష్టింపజేసి విష్ణుకుండిన వంశమును స్థాపించెను." ఇది క్రీ. శ. 450 ప్రాంతములయందై యుండును. శాలంకాయనుల తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన ఈ విష్ణుకుండినులు 5,6 శతాబ్దములందు వేంగి, కళింగరాజ్యముల నేలిరి దీనికి నిదర్శనము వీరిదానశాసనము లీప్రాంతముల దొరకుటయే. ఈపూరు పులిబూరు, రామతీర్థం, చిక్కుళ్ళ మొదలుగా గలవీరి తామ్రశాసనములననుసరించివీరివంశక్రమము, కాలపరిమితీ క్రిందివిధముగా నుండును.[57]

మొదటిమాధవవర్మ క్రీ.శ. 400-425
|
దేవవర్మ 425-450
|
రెండవమాధవవర్మ 450-475
|
విక్రమేంద్రవర్మ 475-500
|
ఇంద్రభట్టారక క్రీ. శ. 500-525
|
రెండవవిక్రమేంద్రవర్మ 525-550
|
గోవిందవర్మ 550-575
|
మూడవమాధవవర్మ క్రీ. శ. 575-600
|
మంచణభట్టారక

గుంటూరుజిల్లాలోని ఈపూరునందు రెండువిష్ణుకుండినుల శాసనములుదొరికినవి.[58] మొదటి ఈపూరుశాసనకర్త రెండవమాధవవర్మ. ఈతడుతన47 రాజ్యకాలమున బ్రాహ్మణుల కగ్రహరము దానమిచ్చెను. ఈతని శాసనమునందలి లిపిబహుప్రాచీనతమము. పల్లవ,శాలంకాయన లిపులను బోలియుండును. భాషసంస్కృతము. ప్రాకృతమిశ్రమమును గలదు. శ్రీశైలస్వామి పాదభక్తుల మనియు, విష్ణుకుండినుల మనియు, అమరపురము నుండి త్రికూటమలయ గిరులను ఏలెననియు చెప్పబడినది.

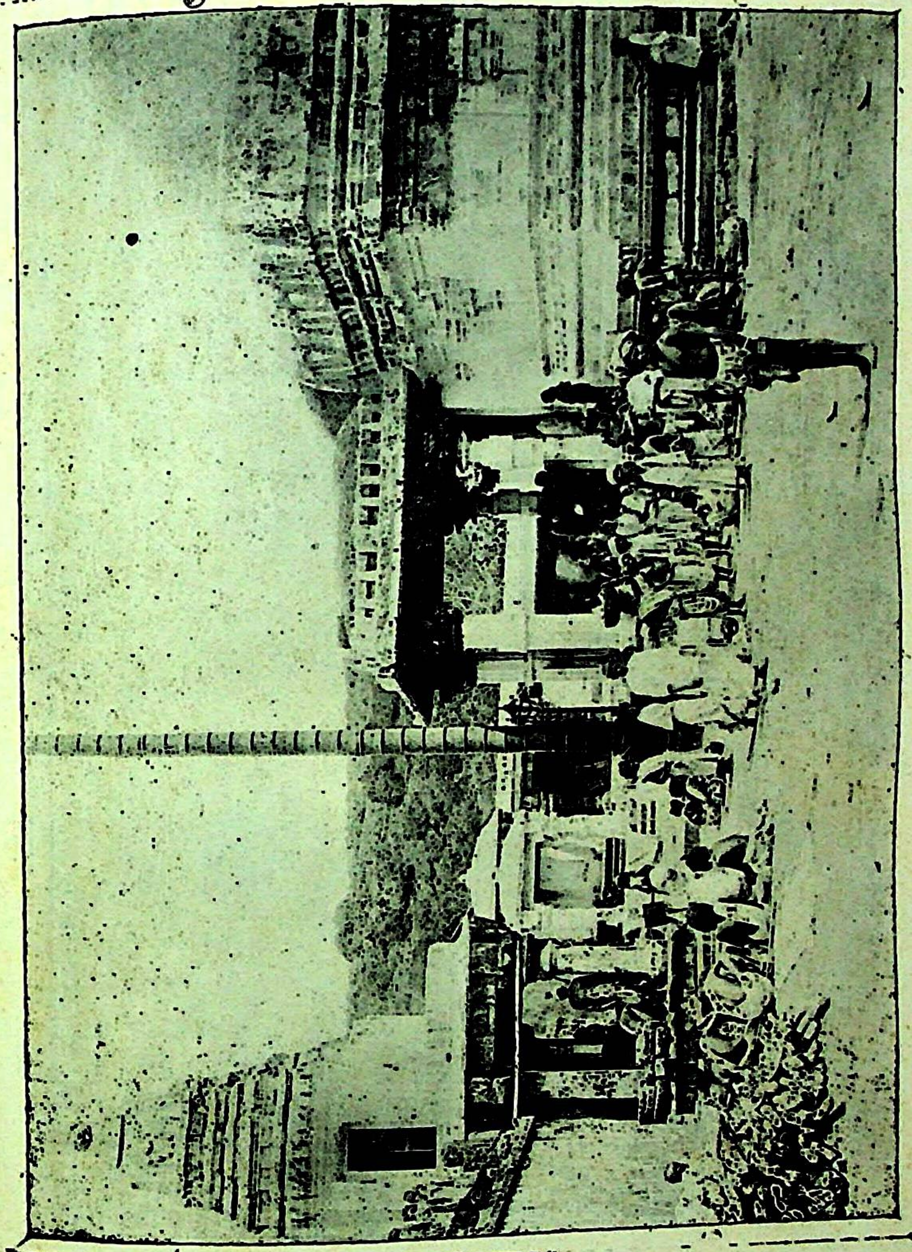
ఈతనితండ్రి దేవవర్మ. తాత మాధవవర్మ. దానశాసనకర్త యగు రెండవమాధవవర్మ వాకటకుల సహాయమున వేంగిశాలంకాయనులను నిర్మూలము జేసియుండును. ఈతడు అశ్వమేధయాగములనే గాక పురుషమేధము లనుగూడ జేసెనట. ఈతనికిని వాకటకరాణికిని పుట్టినవాడే మొదటి విక్రమేంద్రవర్మ. గ [illegible] నే ఉభయకులాభరణుడని బిరుదునొం [illegible] ఇంద్రభట్టారకుడు, లేక ఇంద [illegible]
ఈత [illegible] సనములు రెండు విశాఖపట్ట ణంజ [illegible] మతీర్థమునందు దొరకినవి.[59] పురణి [illegible] పకము నుండి దానమిచ్చెను ఈతని 37వ రాజ్యకాలమున దానశాసనమివ్వబడెను. దీనినిబట్టి ఈతడు చాలకాలమేలెనని తెలియుచున్నది. మరియు, బహువగా క్రమసంతుడనియు, మహాయోధుడనియు

56 Dubreuil's History of Dekkan page 74. 57 page 157, Vol. 2 Pt. 2, J. A. H. R. S.
58 Ep. Indica Vol. XVII pages 334-339. 59. An. Report on Epigraphy for 1909

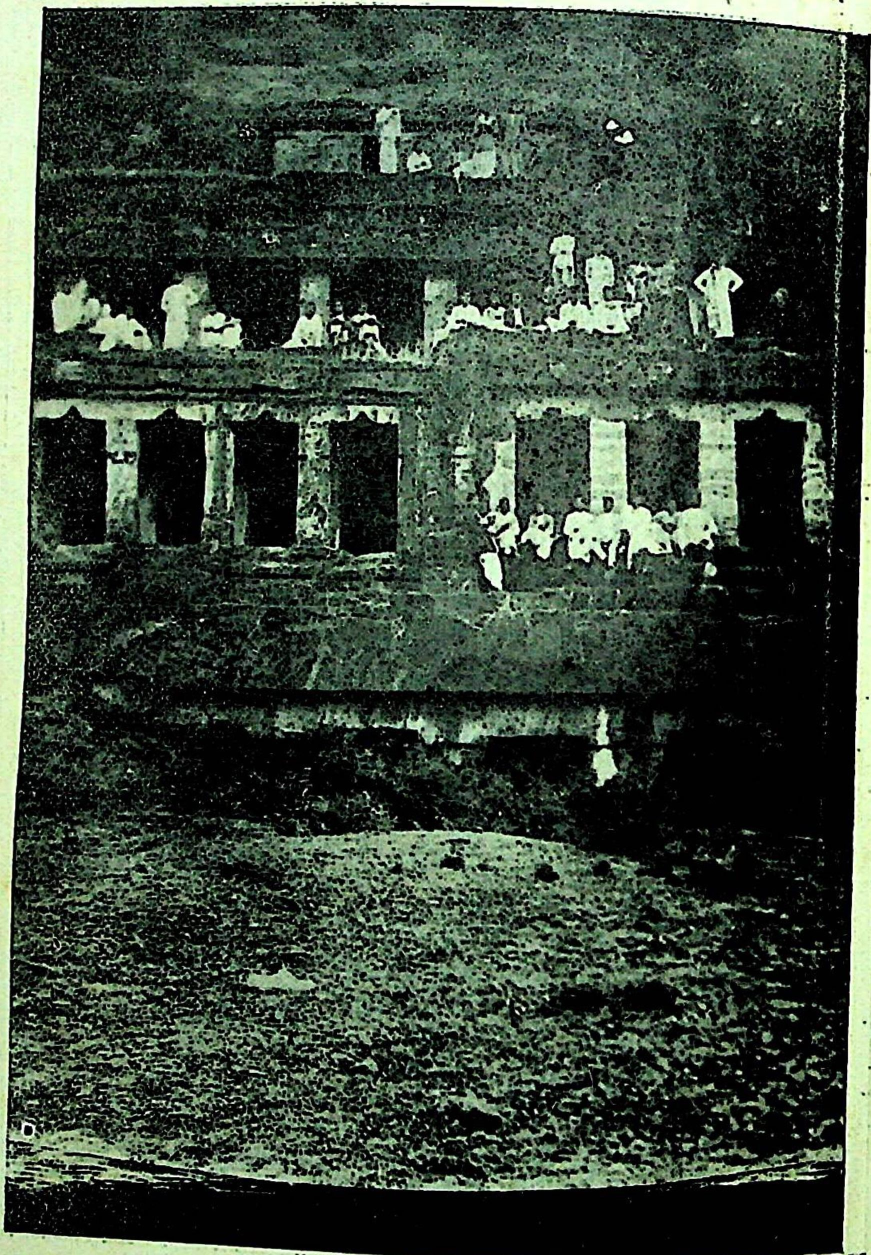
చెప్పబడెను. తూర్పుచాళుక్యవంశమునకుచెందిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని చీపురుపల్లి తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిన ప్లకిరాష్ట్రము ఈతనిశాసనమందును పేర్కొనబడియుండుటచేత, ఈ విష్ణుకుండినులు ప్రప్రథమమున దక్షిణకళింగమును ఏలిరనియు, తర్వాతతూర్పుచాళుక్యలీప్రాంతమును వశపరచుకొనిరనియు, తెలియుచున్నది. ప్లకిరాష్ట్రము నందలి 'పేరువాటక' గ్రామమును తనవివాసస్థానమగు పురణిసంగమము నుండి దానమిచ్చెను. ఈతడు తనపరాక్రమబలముచే అనేకచతుర్దంతములను జయించెననిచెప్పబడినది. తూర్పుననుండు ఇంద్రునిఐరావతమునకు చతుర్దంతమని పేరుండుటచేత, ఈతడు తూర్పుగాంగరాజగు నింద్రునిఓడించియుండును. కాని శ్రీప్రభాకరుని పుత్రుడగు పృథ్వీమూలుని గోదావరి తామ్రశాసనమును బట్టి తాను మితవర్మని పుత్రుడగు నింద్రరాజునకు సామంతుడననియు, ఇంద్రరాజునకు సుప్రతీకమను ఐరావతము గలదనియు, ఇంద్రరాజులేక అధిరాజేంద్రవర్మ కొందరురాజులసహాయముతో ఇంద్రభట్టారకుని రాజ్యభ్రష్టుని జేసెననియు తెలియుచున్నది. సుప్రతీకము నధిష్టించిన ఈశానదిక్కునందలి అధిరాజేంద్రుడు తూర్పుగాంగవంశమునకు చెందిన మొదటిఇంద్రవర్మయై యుండును. ఓడింపబడిన ఇంద్రభట్టారకుడు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని ద్వితీయపుత్రుడని (క్రీ॥శ॥ 663) డాక్టరు ఫ్లీటుదొరగారభిప్రాయపడిరి. కాని విష్ణుకుండిన వంశీయుడైన విక్రమేంద్రవర్మ కొడుకని డాక్టరు కీల్హారనుగారభిప్రాయపడిరి. ప్రిధ్వీమూలుని శాసనమున ఇంద్రభట్టారకుడే యోడింపబడెనని యున్నను, డాక్టరు డూబ్రియల్‌గారు ఆతడు విజయము గాంచెనని తలంచిరి. పులింబూరుశాసనమును బట్టి విక్రమేంద్రవర్మ మనుమడు మాధవవర్మ గోదావరిజిల్లాలోని పొలమూరును, ప్లకిదేశమును జయించుకోరికతో గోదావరిని దాటుచు, సర్వకరపరిహారముగా చంద్రగ్రహణసమయమున శివశర్మకు దానమిచ్చెనని తెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి ప్లకిరాష్ట్రమువిష్ణుకుండినుల స్వాధీనములో నుండినట్లుకనబడుచున్నది. ప్రాయశః కళింగదేశపురాజగు ఇంద్రరాజు జయించియుండును.

ఇంద్రభట్టారకుని తర్వాత యాతని కొడుకు రెండవవిక్రమేంద్రవర్మ రాజ్యమునకువచ్చెను. ఆతనిశాసనమొకటి తునితాలూకాలోని చిక్కుళ్ల అగ్రహారమునదొరకెను. దానినిబట్టి తనరాజధాని విజయపెందులూరనియు,(ఏలూరునకును, వేంగికిని సమీపము) తాను శ్రీపర్వతస్వామిపాదభక్తుడననియు, తనపదవరాజ్యకాలమున నేత్రపాటి విషయములోని కృష్ణానదీతీరమునయున్న రావెరలసమీపమందలి రేగొండగ్రహారమును సోమగిరీశ్వరనాథాలయమునకొసంగెననియు తెలియుచున్నది. పులింబూరుశాసనమునుబట్టి ఈతడు తనభుజబలముచేత అనేకసామంతరాజుల నేలెననియు, విద్వాంసుడనియు, విక్రమహర్షయను పేరుగల్గి యుండెననియు, తెలియుచున్నది.

ఈతనితర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చినవాడు విక్రమహర్షపుత్రుడును, అనేకయుద్ధములందు జయమునొందినట్టియు, ఇతరరాజుల కిరీటమునందలి మణులయొక్క కాంతులచేత ప్రకాశించుచరణయుగళము గలవాడును, పరాక్రమశాలియునగు గోవిందవర్మ. ఈగోవిందవర్మపుత్రుని అనగా మూడవమాధవవర్మయొక్క దానశాసనముగుంటూరుజిల్లాలోని ఈపూరునందుదొర

సింహాచలాలయము.

ఉండవిల్లి అనంతశయనుని గుహాలయము.

కినది. గుడ్డవాడివిషయములోని, విలెంబలి' గ్రామమునఃఅగ్నిశర్మకు దానమిచ్చెను. త్రివరనగరమితనినివాసస్థానము. ఆజ్ఞప్తి రాజపుత్రుడగు మంచనభట్టారకుడు. రాజు 37వ రాజ్యకాలమున దానమిచ్చెను. అగ్నిష్టోమ, హిరణ్యగర్భ, ఏకాదశాశ్వమేధ యాగముల జేసెను. ఈతడే పులింబూరు శాసనకర్తయగు మాధవవర్మ. సాటిలేని దాన, మాన, దయా, దమ, ధృతి, మతి, క్షాంతి, కాంతి, శౌర్యాదార్యాద్యనేక సుగుణసంపన్నుడును, ఏకాదశాశ్వమేధావభృథస్నాన శోభితుడును, క్రతుసహస్రయాజియు సకలధరణీపతులను స్వాధీనము చేసుకొన్నట్టివాడును, విప్రద్విజ గురువృద్ధ తపస్విజనాశ్రియుడును, అగు మహారాజ శ్రీ మాధవవర్మ పరమబ్రహ్మణ్యుడు, మాతాపితృపాదానుధ్యాతుడు, జనాశ్రయ మహారాజు. ఈతడు కమ్మరాష్ట్రి కుండుకవాస్తవ్యుండును, గౌతమసగోత్రుండును, దామశర్మపుత్రుండు నైన శివశర్మకు ఫాల్గుణపూర్ణిమా సోమగ్రహణకాలమున గుడ్డవాడివిషయమున దట్టాయవారితీరమున పొలమూరుగ్రామమును పూంగ్ది (ప్లాకి) దేశమును జయించు నిచ్ఛతో, గోదావరిని దాటుచు, సర్వకరపరిహారముగా నగ్రహారముగా జేసి దానమిచ్చెనని పులింబూరు శాసనము దెల్పుచున్నది. ఈశాసనమున్ను, కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని పుత్రుడైన జయసింహవల్లభుని (633-663) శాసనమున్ను ఈ రెండును, గుడ్డవాడవిషయముననున్న పొలమూరు గ్రామమునే బ్రాహ్మణులకు దానముజేసిన విషయమును దెల్పుచున్నవి. రెండును సంస్కృతభాషాగద్యపద్యాత్మకముగ వ్రాయబడినవి. ఈరెండు పులింబూరుశాసనములను (6½" × 2½") బ్రహ్మశ్రీ పెండ్యాల వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు చాలకాలము క్రిందటను ఆంధ్రసేవయను తెలుగుమాసపత్రికయందు ప్రకటించి వాటిమూలములను, నాళాసంగిరి. క్రీ.శ. 633నుండి663 వరకు వేంగిరాజ్యమేలిన జయసింహుడు, మాధవవర్మచే దానమునొందిన శివశర్మ కుమారుడగు రుద్రశర్మకీ పొలమూరును దానమిచ్చెను. ఈవిషయము జయసింహుని శాసనములోని "పూర్వాగ్రహారీక రుద్రశర్మణే" యనుదానినిబట్టి తేలుచున్నది. శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు వ్రాసినట్లు మాధవవర్మ శాసనమునకును. జయసింహవల్లభుని శాసనమునకునుమధ్య 40, 50 సంవత్సరములువ్యవధియుండును. మరియుమాధవవర్మ దానకాలము 'ఫాల్గుణపౌర్ణమి సోమరాహుగ్రహానిమిత్తమున' అనియుండుటచేతను, లెక్కించగా అట్టి రాహుగ్రస్తసోమోపరాగము క్రీ. శ. 609 సం॥ ఫిబ్రవరినెలలో సంభవించుటచేతను, మాధవవర్మయొక్క పూర్వదిగ్విజయయాత్ర ఆకాలమున సంభవించియుండును. మాధవవర్మ ఏకాదశాశ్వమేధయాగములుచేసెను. విజయములనుగాంచిన తర్వాత అశ్వమేధయాగములు చేయుట యాచారము గనుకను, ఒక్కొక్కయాగమునకొక్కొక్క సంవత్సరమైనను పట్టియుండును గనుకను, క్రీ. శ. 609 పూర్వము 20, 25 సం॥ లైనను మాధవవర్మ రాజ్యముజేసియుండును. క్రీ. శ. 609 న జరిపిన దిగ్విజయయాత్రయొక్క ఫలితముమనకు తెలియదుగాని, ఆకాలముననే పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియగు రెండవపులికేసి ఆంధ్ర, కళింగదేశములపై దాడివెడలి వాటినిజయించి తనతమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని పిఠాపురము రాజధానిగా గల ఆదేశమునంతటను పరిపాలించుటకై తన ప్రతినిధిగా ఏర్పరచెను. ఇట్లు దక్షిణకళింగాంధ్ర

దేశములు (అనగా చీపురుపల్లి మొదలు గుంటూరువరకు) క్రీ.శ.400 మొదలు 609 వరకు విష్ణుకుండినుల వశమున నుండి, తర్వాత తూర్పుచాళుక్యుల వశమయ్యెను. గంజాంజిల్లా మాత్రము కళింగగాంగరాజుల స్వాధీనము ననే యుండెను.

విష్ణుకుండినుల కాలమునాటి సాంఘికమతాచారములు

విష్ణుకుండినుల శాసనములు 5, 6 దొరికినవి. వీటిముద్రలపైని పంజాఎత్తియుండుకుచుముకుసింహముగలదు. గనుక వీరిదిసి హలాంఛనము. వీరికిసింహధ్వజమునుగలదు. కదంబులకును ఇట్టిలాంఛనమేయుండుటచేత వీరికిని వారికిని బంధుత్వము గలదని కొందరూహించుచున్నారు. వీరు శ్రీపర్వతేశ్వరుని పాదభక్తులు. వీరి శాసనములు సంస్కృతభాషయందుండుటం జేసియు, వీరు ఏకాదశాశ్వమేధాదియాగములఁ జేసినట్లు శాసనములవల్ల తెలియుటంజేసియు, వీరు శ్రీపర్వతేశ్వరపాదభక్తులమని చెప్పుకొనుటచేతను, వీరి దానములన్నియు వేద, వేదాంగములు నేర్చిన బ్రాహ్మణులకో, సోమగిరీశ్వరనాథునికో ఇవ్వబడుటంజేసియు, వీరు వైదికమార్గావలంబకులని తెలియుచున్నది. మరియు, గుప్తరాజులకు బంధువులగు వాకటకులతో సంబంధములు జరుపుటచేత, వారివలెనే వీరును ఔత్తరీయనాగరికత, మతాచారముల నభ్యసించి, తత్పూర్వము బౌద్ధజైన మతసాంప్రదాయములతో నిండియుండిన ఆంధ్రకళింగదేశములయందు వాటిని వృద్ధిపొందించిరి. వైదిక మతాభిమానమువలననే బౌద్ధమతహైన్యము గల్గెను. రాజులును బ్రాహ్మణులు వేదాధ్యయనము, యజ్ఞ యాగాది క్రతువులు సల్పుట చేయుచు చిరి. అశ్వమేధము లనే గాక నరమేధములను గూడ జేసెడివారు. "పరమబ్రహ్మణ్య" మను బిరుదు నొందియుండిరి. "విద్వద్విజగురు వృద్ధతపస్విజనాశ్రయ" యను బిరుదునుబట్టి వీరు సకళలను, వైదిక మతమును పోషించుచుండెడి వారని స్పష్టము. ఆకాలమున ఘటికాశ్రమము లుండెడివి. అందొకటి యగు అసనపురాశ్రమమున రుద్రశర్మ కాపురముండెననియు, అతనికి తత్పూర్వము 'విష్ణుకుండినుల కాలమున' ఇవ్వబడిన పొలమూరగ్రహారమును తిరిగి మొకటి జయసింహవల్లభుడిచ్చెననియు, పులి బూరు చాళుక్యశాసనమువలన తెలియుచున్నది. ఈతడు రెండు వేదములందు గట్టివాడట. అసనపురఘటికాశ్రమము వైదికవిద్యల కాటపట్టై యుండెను. అందొక విద్యాపీఠ ముండెనని తెలియుచున్నది.

ఈవిష్ణుకుండినుల కాలమున శిల్పకళలు గూడ రాజసన్మానమును బడసెను. రెండవ విక్రమేంద్రవర్మ విజయ లెందులూరువాసకమునుండి (అనగా ఏలూరునకు సమీపమున నున్న దెందులూరునుండి) తన పదవ రాజ్యసంవత్సరమున, రేగొండ్రాగ్రహారమును సోమగిరీశ్వరనాథాలయమున కొసగెనని తెల్పియుంటివి. దీనిని బట్టి క్రీ. శ. ఆరవశతాబ్దమున ఆంధ్రకళింగదేశములయందు శివాలయములు ఎక్కువగా కట్టించబడెననితోచును. క్రీస్తుపూర్వము నుండియు ఈ దేశములయందు బౌద్ధజైనమతములు, చైత్యాలయములు పెక్కులు కట్టబడుచుండెడివని తెల్పియుంటిని. వీటిననుసరించి గుప్తరాజులు, వాకటకులు, విష్ణుకుండినులు హిందూమతములను, ఆలయములను కట్టింపసాగిరి. కొండలను గూడ దొల్చి, గుహాలయములను (బౌద్ధాలయములవలెనే) కట్టించిరి.

కృష్ణానదికి దక్షిణభాగమున, బెజవాడకు 5,6 మైళ్ళదూరమున, ఉండవల్లిగుహాలు గలవు. ఇవినాల్గు అంతస్తులుగా కొండకుదక్షిణ భాగమున దొల్వబడినవి. పై అంతస్తునందు అనంతశయనుని విగ్రహామున్ను, స్తంభములమీద రామాయణ, భాగవతాది కథలను సూచించు విగ్రహములున్ను, ప్రక్కగుహాలయందులింగములున్ను, గలవు. మరియు, విష్ణుకుండీనుల చిక్కుళ్ళ, రామతీర్థం శాసనముల శిఖాలయందు కనుగొనబడినట్టి సింహావిగ్రహములు ఈగుహాల స్తంభములమీద పెక్కులుగలవు. దీనిబట్టియే డాక్టరు డూ్బ్రియల్ ఈగుహాలు విష్ణుకుండినులచే దొల్పించబడినవని తెల్పెను.[60] మరియు, పల్లవరాజైన మహేంద్రవర్మ దక్షిణదేశమున తానకట్టించినఆలయములను, విష్ణుకుండినుల యొక్క ఆలయములననుసరించి కట్టించెననియు, ఆతని పేరు మహేంద్రవిక్రముడని పల్లావరం శాసనముల బట్టి తెలియుననియు, ఆపేరు తన తాతగారైన విష్ణుకుండిన విక్రమహేంద్రునిబట్టి వచ్చినదనియు, పల్లవ సింహావిష్ణువు, విష్ణుకుండిన విక్రమేంద్రవర్మ కూతుని పెండ్లాడి, తనకొడుకునకు తాతపేరు పెట్టెననియు, ఊహించుచున్నారు. ఉండవల్లి గుహాలయ దు సింహా, కలశవిగ్రహములు చెక్కబడుటచేతను, ఈవేవిగ్రహములుగలనాణెములుకూడ కొన్ని దొరుకుటచేతను,అవిగూడ విష్ణుకుండినులవై యుండునని తోచుచున్నది.

విష్ణుకుండినులరాజ్యమువిశాఖపట్టణంజిల్లాలోనిప్లకిరాష్ట్రము మొదలుకొని గుంటూరు జిల్లాలోని వినుకొండ తాలూకా వరకు వ్యాపించినట్లు శాసనములబట్టి తెలియుచున్నది. మరియువీరున్ను, పల్లవులున్ను స్నేహభావముతో 5,6 శతాబ్దములందు కృష్ణానది సరిహద్దుగా తమతమ రాజ్యముల నేలుచుండిరి. కాని, ఆరవశతాబ్దాంతమున నూతనవంశమొకటి ఈదేశముల నాక్రమించెను. ఆవంశపు రాజులే చాళుక్యులు. వీరి రాజధాని వాతాపి లేక బాదామి. ఇది ప్రస్తుతపు నైజాము రాష్ట్రములో నున్నది. క్రీ. శ. ఆరవ శతాబ్దాదిని వీరు తల యెత్తిరి. పల్లవుల తోను, కదంబులతోను, రాష్ట్రకూటులతోను, పశ్చిమ గాంగులతోను పోరిపోరి తమ రాజ్యమును నెలకొల్పిరి. ఈవంశపు మొకటి రాజులు విజయాదిత్యుడు, వాని కుమారుడు విష్ణువర్ధనుడు (జయసింహుడు), వాని కుమారుడు రెండవ విజయాదిత్యుడు (రణరాగుడు), వాని కుమారుడు మొకటి పులకేశి, వానికుమార్లుకీర్తివర్మ,మంగళేశులు. తర్వాతకీర్తివర్మకుమారుడు రెండవపులకేశి రాజాయెను. ఈతడు క్రీస్తుశకము 611 న సింహాసనమునకు వచ్చెను. ఈతడు రాష్ట్రకూట, కదంబ, గాంగరాజులను, కొంకణమౌర్యులను,లాట, ఘూర్జర మాళవ రాజులను, ఉత్తర హిందూదేశము నేలు శ్రీహర్షుని, ఓడించి రాజ పరమేశ్వరత్వమును బొందెను. మరియు తాను రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే దక్షిణకోసల, కళింగదేశములను జయించెను. పిఠాపురపుదుర్గమును వశపర్చుకొనెను. దక్షిణకళింగ, వేంగిదేశములను విష్ణుకుండిన, పల్లవ రాజుల నోడించియే వశపర్చుకొనెను. పల్లవరాజును కాంచీపురమునకు పారదోలెను. అప్పుడు తన తమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని వేంగికళింగముల నేలుటకై రాజప్రతినిధిగా ఏర్పర్చెను. ఈతడు క్రీ.శ. 615 సంవత్సరమునసర్వస్వతంత్రుడై,పూర్వచాళుక్య

60 Vide pages 33—35 of Dr. Dubruell's Pallavas. Also pages 90—93 of his Ancient History of the Dekkan.

వంశస్థాపకుడయ్యెను. ఈతడు615 మొదలు633 వరకు రాజ్యమేలెను. ఈతని రాజధాని పిఠాపురమనియు, ఈతనికి విషమసిద్ధియని బిరుదు గలదనియు, ఈతని రాజ్యము విశాఖపట్టణం జిల్లాలోనికి వ్యాపించె ననియు, ఈతని తిమ్మాపురపు తామ్రశాసనమే ప్రమాణము నిచ్చుచున్నది. ఈశాసనపులిపి, (తెల్గు కన్నడలిపియని పేరు) కళింగ గాంగ రాజగు ఇంద్రవర్మ అచ్యుతాపురపు శాసనలిపిని బోలి యుండుటచే వీరిద్దరును రమారమి ఒకే కాలపు వారని తోచుచున్నది. విష్ణువర్ధనుని మరియొక శాసనము చీపురుపల్లివద్ద దొరికినది. దిమిలసీమలోని కలవకొండ గ్రామమును తన 18వ రాజ్యకాలమున (శాలివాహనశకము 555 సం॥ శ్రావణమాసము అనగా, క్రీస్తుశకము 633 సం॥ జూలై నెల) సోమగ్రహణ సమయమున ఇద్దరుబ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెను. ఈశాసనమును ప్లక్కి లేక ప్లకిరాష్ట్రము లోనిచెలుపూరు లేక,చీపురుపల్లినుండి ప్రకటించెను. ఈతనిశాసనము మరియొకటి గుంటూరు జిల్లాలోని చెజ్జరాలయందు కనుగొనబడినది. దీనినిబట్టి, ఈతని రాజ్యము దక్షిణమున నెల్లూరుజిల్లా వరకును, ఉత్తరమున గంజాం జిల్లావరకును,తూర్పున సముద్రతీరము వరకును వ్యాపించెను. పశ్చిమమున పశ్చిమచాళుక్యులేలుచుండిరి. దక్షిణమున పల్లవులేలుచుండిరి. ఉత్తరమున కళింగ గాంగరాజు లేలుచుండిరి.

"వర్మా"భిధానులగు కళింగాధిపతులు.

క్రీ॥ శ॥ 4—5 శతాబ్దములు

మూడవశతాబ్ద మధ్యభాగము వరకును ఆంధ్రులు లేక శాతవాహనవంశజులు ఆంధ్రదేశమునను, దక్షిణకళింగ దేశమునను రాజ్యమేలిరి. దీనికి నిదర్శనములు ఆయాప్రదేశములలో, వారిశిలాశాసనములు, నాణెములు, శిల్పములు దొరకుటయే. ఆంధ్రరాజ్యము నశించిన తరువాత ఆంధ్రభృత్య వంశములు, పల్లవులు బృహత్ఫలాయనులు, శాలంకాయనులు, మొదలుగా గలవారు తమతమ రాజ్యముల నేర్పరుచుకొనిరి. ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ పాలింపబడు ఆంధ్రకళింగములు చిన్నచిన్న రాజ్యములుగా చీల్చబడెను. క్రీస్తుశకము 340 ప్రాంతమున, దక్షిణాపథతూర్పుప్రదేశమును, (కంచివరకును), జయించిన సముద్రగుప్తుని ప్రయాగశాసనమును బట్టి కళింగదేశమున 5,6చిన్న రాజ్యములేర్పడెననితోచును. వేగిమండలమున శాలంకాయన రాజులును, కంచికడ పల్లవులును,పాలక్కడ ప్రదేశమున ఉగ్రసేనుడును, రాజ్యము చేయుచుండిరి. కళింగదేశములో పిష్టపురము, గిరికొత్తూరు, దేవరాష్ట్రము, ఈరండపల్లి, కస్థలిపురము, కురాల రాజధానులును, మహేంద్ర, స్వామిదత్త, కుబేర, దమన, ధనంజయ, మంటరాజులును, ఉండెనని తెలియుచున్నది. క్రీస్తుశకము 4వశతాబ్దాంతమునుండి, ఏడవశతాబ్దాంతమువరకు కళింగము, కొందరు "వర్మ" రాజులస్వాధీనమున నుండెను. మహారాజశ్రీ వాసిష్ఠీపుత్రశక్తివర్మ రాగోలు శాసనమును బట్టి (Ep. India Vol. 12 p. 1) ఆతడు మాగధికులమునకు జెందినవాడై పిష్టపురము రాజధానిగా గల్గి, కళింగవిషయము నేలెననియు, అందలి రాకలువ గ్రామమును (నాగావళీతీరమున శ్రీకాకుళమునకు చేరువున నున్నది) తన 13వరాజ్య సంవత్సరమున వైశాఖపౌర్ణమి నాడు, కుమారశర్మ యను బ్రాహ్మణునికిని అతని 8 గురు కుమారులకున్ను దానమిచ్చెననియు, తెలియుచున్నది. శాసనము వ్రాసి

నవాఁడు ఆతని మంత్రి అర్జునదత్త. ఈశాసన పులిపి శాలంకాయన లిపిని బోలి యుండుట చేత, నాల్గవశతాబ్దాంతపు దై యుండును. ఇదే లిపిని బోలియుండు మరియొక శాసనము (ఉమవర్మ బృహత్ప్రోష్ఠ శాసనము) విశాఖ పట్టణం జిల్లాలోని పాలకొండ గ్రామమున దొరికినది. పై శాసనమున్ను, ఇదియున్ను సంస్కృతభాషయందున్నవి. ఉమవర్మ శాసనమున్ను, మహారాజచండవర్మ కోమర్తిశాసనమున్ను, భాషాలిపులయందొక్క రీతిగానున్నవి. ఈ రెండును సింహపురము నుండియే యివ్వబడినవి. ఈయిద్దరు రాజులును కళింగాధిపతులని బిరుదులొందిరి ఇద్దరునుబప్పభట్టారకులు. ఉమవర్మ తన30 రాజ్యసంవత్సరమునబృహత్ప్రోష్ఠగ్రామమును హరిదత్తయను బ్రాహ్మణుని కిచ్చెను. దానమిచ్చినగ్రామమును దంతాయ వాగుభోగము నుండివిడదీసి, తత్పూర్వము ప్రతిష్టింపబడిన శిలాగ్రహారములను జేర్చెను మహారాజచండవర్మ, తన కుమారవపరిపాలనసం॥ మునవాజసనేయ శాఖకు చెందిన బ్రాహ్మణుడగు దేవశర్మకు కోహిత్తూరుగ్రామమును దానమిచ్చెను. కళింగాధిపతి యనియు, పితృభక్తుడనియు బిరుదులు గలవు శ్రీకాకుళమునకు చేరువనున్న సింగుపురమున్ను, ఈతని రాజధానియైన సింహపురమున్ను ఒక్కటియే. పై శాసనములను బోలిన మరియొక శాసనము, కళింగాధిపతియై నందప్రభంజనవర్మది, శ్రీకాకుళమున దొరికినది. (Vide Ind. Ant. vol 13) ఈతడుసారపల్లి నగరమునుండి దేవరతగోత్రులైన చావణాలకును, హరిశ్చంద్రస్వామియను బ్రాహ్మణునికిన్ని దేయవటగ్రామమును దానమిచ్చెను. చండవర్మ, నందప్రభంజనవర్మల శాసనపులిపులను బట్టియు, శాసనపుముద్రలమీఁది "పితృభక్త" యను బిరుదులనుబట్టియు, కళింగాధిపతులని చెప్పబడుట చేతను, వర్మాభిదానులగుటచేతను, వీరిరువురు నొక కుటుంబమువారేయని చెప్పవచ్చును. పై రాజులు పల్లవులకును సాలంకాయనులకును సంబంధించిన వారై యుందురని కొందరి యభిప్రాయము. విష్ణుకుండినులు వీరినందరిని జయించినతర్వాతఆంధ్రదక్షిణకళింగదేశములనుస్వాధీనముచేసికొని యుండిరి. ఈ విష్ణుకుండినులు దక్షిణకళింగాంధ్రదేశము నేలుచున్నప్పుడు, పూర్వ తూర్పుగాంగులు తమ రాజ్యమును గంజాంజిల్లాయందేర్పర్చుకొనిరి.

ఈకళింగరాజుల కాలనిర్ణయము చేయుట బహుకష్టము. ఈవిషయమునుగురించి ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక రెండవసంపుటము, రెండవసంచిక 161, 162 పేజీలయందిట్లు వ్రాసియుంటిని:- ఈ(శక్తివర్మ) శాసనపులిపి ప్రాచీన దక్షిణలిపులను బోలియున్నది. మరియు, శాలంకాయన శాసనపులిపినిన్ని, ఉమవర్మ బృహత్ప్రోష్ఠశాసనపులిపినిన్ని, బోలియున్నది. మరియు, ఈశాసనముల లిపిన్ని, భాషశైలిన్ని, చండవర్మ నందప్రభంజనవర్మ మహారాజులయొక్క శాసనముల లిపినిన్ని, భాషశైలినిన్ని, పోలియున్నవి. ఈశాసనపుపాఠములుగూడ సాలంకాయన, పల్లవశాసనపు పాఠములను బోలియున్నవి. శాసనములలో కాలనిర్ణయము లేనప్పటికిన్ని, అక్షరతత్త్వమునుబట్టి నాల్గవ ఐదవ శతాబ్దకాలపువని నిశ్చయింపవచ్చును.

సకలకళింగాధిపతి, మహారాజ యను బిరుదులనుబట్టి, ఈరాజులందరును కళింగమును స్వతంత్రముగా పాలించిరని తెలుసుకోవలెను. వర్మాభిదానులగుటంజేసియు, బిరుదుల పోలికనుబట్టియు, ఈ రాజులందరును ఒకే

వంశమునకు చెందినవారై యుండనోపు. వీరు తమవంశపు పేరులను పేర్కొననప్పటికిన్ని, కళింగాధిపతు లని చెప్పుకొనిరి. గాంగేయులని కాని, శాలంకాయనులని కాని చెప్పుకొనలేదు. వీరి పరస్పరసంబంధము తెలియచేయలేదు. వీరి రాజ్యక్రమము, రాజ్యకాలము ఈక్రిందివిధముగా నుండనోపు——

స్వామిదత్తుడు-క్రీ॥ శ॥ 340 పిఠాపురంరాజధాని
|
శక్తివర్మ-క్రీ॥ శ॥ 375 డిటో
|
ఉమవర్మ-క్రీ॥ శ॥ 400 సింహపురంరాజధాని
|
చండవర్మ-క్రీ॥ శ॥ 425 డిటో
|
నందప్రభంజనవర్మ-క్రీ॥ శ॥ 450 సారెపల్లిరాజధాని

ఈ రాజులలో మొదటివారిద్దరును కళింగమునేలిన కాలమున కళింగమొక విషయము, లేక జిల్లాగా యుండియుండెను. తర్వాత కళింగమునేలిన రాజులు ముగ్గురును శ్రీకాకుళంతాలూకాలోని సింహపురమును, పర్లాకిమిడితాలూకాలోని సారెపల్లెను రాజధానులుగా జేసికొని, కళింగము నేలిరి. వీరిపేర్లు సముద్రగుప్తుని శాసనమున గానరావు. మరియు, అప్పుడు కళింగము చీలికలై, వేర్వేరు రాజుల పాలబడియుండెను. కాని క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమున కళింగభాగములన్నియు వర్మరాజుల ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముక్రింద నుండెను. చందవర్మ, నందవర్మలను రాజనామములు శాలంకాయనులలో కనబడుటచేతను, వారును ఆకాలముననే వేగిదేశము నేలుచుండుటచేతను వారును, వీరును ఒకే వంశమువారని యభిప్రాయపడవచ్చును. కాని ఈవంశపు నామము, వీరి శాసనముల నెచ్చటను కానరాదు. వీరు పరమభాగవతులు. (శివభక్తులు) పితృభక్తులు. కళింగాధిపతులు. వేదాధ్యయనపరులగు బ్రాహ్మణులకు దానముల నిచ్చుటచేత వైదికమతావలంబకులని నిశ్చయింపవచ్చును. సకలకళింగాధిపతులని చెప్పుకొనినను గంజాంజిల్లాలోని దక్షిణభాగమును మాత్రమే ఏలిరి. శ్రీకాకుళం, పర్లాకిమిడి తాలూకాలు మాత్రము వీరి రాజ్యమునందుండియుండును. గనుకనే వీరుచేసిన దానములు చిన్నవి. మరియు వీరి శాసనములతో వీరివంశ, గోత్రనామములు లేకున్నను, దానముపొందిన బ్రాహ్మణుల శాఖ గోత్రనామములు తప్పక తెల్పబడినవి. దానములు పర్వదినములయందును, యుద్ధసమయములందును, వివాహాది శుభకార్యములయందును చేయబడినవి. దానమివ్వబడిన ప్రదేశమునందలి కుటుంబికులు లేక వ్యవసాయదార్లకు తెలియజేసి, దానభూముల నగ్రహారముగా జేసి, సర్వవిధములైన పన్నులనుండి తప్పించి, ఎల్లప్పుడును దానము జరుగునట్లు శాసించుచుండెను. దానముపొందిన బ్రాహ్మణులు తెలుగుబ్రాహ్మణులుగా కన్పట్టుచున్నారు. ఈ కళింగాధిపతుల రాజ్యానంతరమున, కళింగము గాంగవంశపురాజుల పాలబడియుండును. ఈ కళింగాధిపతుల శాసనములు శాలంకాయనులశాసనములను బోలియుండుటచేత క్రీ. శ. 4, 5 శతాబ్దములవని నిశ్చయించినట్లే, పూర్వగాంగవంశపు రాజుల శాసనములు పూర్వతూర్పుచాళుక్యుల శాసనములను బోలియుండుటచేత క్రి.శ. 6, 7 శతాబ్దములవని నిశ్చయింపవలెను. వీరి చరిత్ర కివియే ముఖ్యాధారములు.

పూర్వతూర్పు గాంగులచరిత్ర

గంగవంశోత్పత్తి

క్రీస్తుకుపూర్వము నాల్గవశతాబ్దాంతమున రాజ్యముచేసిన చంద్రగుప్త మౌర్యుడు ప్రాచ్చి గాంగరిడు లనెడుతూర్పు గాంగజాతులపై రాజ్య మేలెననియప్పటి గ్రీకు చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. టోలమియను భూగోళశాస్త్రజ్ఞుడు గాంగరిడులు లేక గాంగులు గంగానదీతీరమున నివాస ముండెడివారని వ్రాసెను. కర్టియస్ మొదలగు రోమక చరిత్రకారులు నట్లే వ్రాసియుండిరి. ప్లినియనునాతడు, కళింగగాంగులు తనకాలమున (క్రీ.శ.23-79) నూతనజాతివారుగా తల యెత్తుచుండిరనివ్రాసెను. తామ్రశాసనములను బట్టి, కళింగమున (గంజాంజిల్లాయందు) గాంగవంశపురాజులు రాజ్యముచేసినట్లు మనకు తెలియుచున్నది. ఈశాసనములనుబట్టియే, మైసూరునందలి గాంగులు ఆదివంశము వారనియు, వారి శాఖకు చెందినవారే కళింగగాంగు లనియు, తెలియుచున్నది. అనంతవర్మ చోడగంగుని 1034, 1040 శకవర్షపు శాసనములనుబట్టి (Vide Ind. Ant. Vol 13) గంగవంశోత్పత్తికథ యిట్లున్నది:- గాంగేయులు విష్ణుసంభూతులు. విష్ణువునుండి బ్రహ్మ, బ్రహ్మనుండి అత్రి, అత్రినుండి చంద్రుడు ఉదయించిరి. ఈచంద్రవంశములో ఐదవవాడు యయాతి. ఈతని కొడుకు తూర్వసు, సంతానము లేక గంగను ప్రార్థింపగా, గాంగేయుడను కొడుకుపుట్టెను. ఆతనివల్లనే, ఆతని సంతతివారికి, గాంగాన్వయులని పేరువచ్చెను. గాంగేయుని తర్వాత ఎనిమిదవరాజు చిత్రాంగదుడు. అతనితర్వాత ఎనిమిదవరాజు కోలాహలుడు. అతడు గాంగవాడి విషయమున కోలాహల పురమును, అందు హరునికొరకు యాలయమును కట్టించెను. ఆతనితర్వాత 81 రాజులు ఆపురము నేలిరి. తర్వాత వీరసింహుడు రాజ్యమేలెను. ఈతడు చోళ, పాండ్య, సప్తకొంకణ, కేరళ, కర్ణాట లాట, దేశములను జయించెను. ఆతనికి కామార్ణవ, దానార్ణవ, గుణార్ణవ, మారసింహ, వజహస్తులనుఐదుగురు కొడుకులుండిరి. అందు పెద్దవాడగు కామార్ణవుడు, తనపినతండ్రి తన రాజ్యమాక్రమించు కొనుటచేత, ఆతనికది వదలివేసి, తనతమ్ములతోకొత్తరాజ్యమునంపాదించుటకై తూర్పుగా పోయి, మహేంద్రగిరి కడకేతెంచెను. అందుండు గోకర్ణస్వామి నారాధించి ఆయన దయవల్ల, ఛత్ర, చామర, సామజ, ధ్వజ, బల్లె, మకరతోరణ, కహళ, శంఖ, వృషభలాంఛనముల నెల్ల సంపాదించెను. తర్వాత (స)బలాదిత్యునితో పోరాడి కళింగమును స్వాధీనపరచుకొని, దంతపురమును రాజధానిగా జేసికొని, దానార్ణవుని యువరాజుగాజేసి, మిగిలినవారికి, కళింగ దేశములో వేరువేరు భాగములు పరిపాలింప పంచియిచ్చెను. తర్వాత, అనంతవర్మవరకునుగల రాజులపేర్లు, కాలములు యివ్వబడినవి. ఈవిషయములనుబట్టి చూడగా, కళింగగాంగులున్ను, మైసూరులోని పశ్చిమగాంగులున్ను, అనాదిని ఒకేదేశము వారనియు, ఒకేజాతివారనియు, మైసూరుగాంగులు మూలవంశపు వారనియు, కళింగగాంగులు విడిపోయిన ఒకశాఖవారనియు తెలియుచున్నది.

పశ్చిమగాంగవంశచరిత్రను తెలుపు శాసనములు--మూడవ, నాల్గవ శతాబ్దపువి-కొన్ని గలవు. కాని, సంపూర్ణచరిత్ర నిచ్చునట్టివి 11, 12 శతాబ్దపువై యున్నవి. వీటినిబట్టి, పశ్చిమగాంగులు ఇక్ష్వాకువంశమునకు జెందిన సూర్యవంశపు రాజులని తెలుచున్నది. వీరివంశ

కరిమ మిట్లున్నది[61]:—"ధనంజయుని కొడుకు హరిశ్చంద్రుడు. అతనిసంతతివాడు భరతుడు. అతనిభార్య విజయమహాదేవి. అమె గర్భవతియైయున్న కాలమునతనమాంద్యముతగ్గించుకొనుటకుగంగానదిలోస్నానముచేసెను. తర్వాత కొంత కాలమునకొక కొడుకు పుట్టెను. ఆతనికి గంగాదత్తుడని పేరుపెట్టిరి. ఆతని సంతతవారికి గంగులని పేరు.

"కొంతకాలమునకు గంగాదత్తునివంశమున విష్ణుగుప్తు డుదయించెను. ఆత డింద్రుని మెప్పించి, ఐరావతము గైకొనెను. ఆతనికి భాగదత్త, శ్రీదత్తులను నిరువురు పుత్రులు గల్గిరి. తన రాజ్యమును వారిరువురకు పంచిపెట్టెను. భాగదత్తుని వంతుకళింగమురాగా, ఆతడు కళింగగాంగని పిలువబడెను. శ్రీదత్తునికి గంగానదీ తీరమున నున్న పూర్వపు రాజ్యమున్ను, ఐరావతమున్ను ఇవ్వబడెను. ఈతని వంశమున పద్మనాభు డుదయించెను. ఈతనిని ఉజ్జయిని రాజగు మహీపాలు డోడింపగా, తన కొడుకులగు దడ్డిగ, మాధవులకు తన రాజ్యచిహ్నముల నొసగి, వారిని దక్షిణ దేశమునకు పంపెను. వీరివంశపు వారే గంగాన్వయులనబడిరి. వీరు కడపజిల్లాలోని గంగ పేరూరునకు వచ్చి, అందు జైనాచార్యుడగు సింహానందుని సహాయమున మైసూరులోని గాంగరాజ్యమును స్థాపించగల్గిరి. దీనికే గాంగవాడి, లేక 96 వేల దేశమని పేరుపెట్టిరి. ఇది పద్మావతీదేవి ప్రసాదముగా గైకొని, ఆమెచే యివ్వబడిన ఖడ్గముతో మాధవుడు రాతి స్తంభము నొకదానిని రెండుముక్కలుగా గొట్టి, శత్రువుల పరిమార్చి, రాజ్యము విస్తరింపజేసెను. ఈ దేశమునకు మొదటి రాజధాని కొవలాలపురము. తర్వాత తల్కాడు, నందగిరి ముఖ్యబలము. మాధవుడు మహాధిరాజు. కాణ్వాయన గోత్రుండు. ధర్మ కొంకణ దేశముల నుజయించెను. ఈతడు క్రీ. శ. రెండవశతాబ్ద ద్వితీయార్ధమున రాజ్యమేలెను. ఈతని కాలమునుండి జైనమతము మరింత తలమెత్తెను".

పై యాధారములనుబట్టి పశ్చిమగాంగులున్ను, తూర్పుగాంగులున్ను గంగానదితో సంబంధించినవారుగా కన్పట్టుచున్నారు. పశ్చిమగాంగుల శాసనములను బట్టి, హరిశ్చంద్రుని మనుమడున్ను భరతుని కొడుకున్ను అగు గంగాదత్తుని వంశమువారు కళింగ గాంగులైరి. తర్వాత తూర్పుగాంగులశాసనములను బట్టి యయాతి మనుమడున్ను తుర్వసు కొడుకున్ను అగు గాంగేయుని సంతతివారు గంగులైరి. ఏది ఎట్లైనను, గంగానదీతీరవాసులగుట చేతనే, వీరికి గంగులను పేరువచ్చినది. దక్షిణమునను మైసూరునకు (గంగవాడికి) పోకముందే, వీరు చీలిపోయిరి. ఒక శాఖవారు కళింగగాంగులు, వైదిక మతోద్ధారకులుగానుండ, పశ్చిమగాంగులు, జైనుల సహాయమున రాజ్యమును సంపాదించుటచేత, జైనమతావలంబకులైరి. గోత్రములును విడిపోయెను. పశ్చిమగాంగులు, సూర్యవంశపురాజులు; జాహ్నవేయకులజులు; కాణ్వాయన సగోత్రికులు. తూర్పుగాంగులు, చంద్రవంశపు రాజులు. గంగాన్వయ లేక గంగామలకుల తిలకులు. పూర్వతూర్పుగాంగుల గోత్రములువారి శాసనములలో కానరావు. కాని తర్వాతితూర్పుగాంగులు ఆత్రేయగోత్రికులుగా వర్ణింపబడిరి.

పశ్చిమగాంగులు సూర్యవంశపు ఇక్ష్వా

61, Vide Mysore and Coorg by Lewis Rice Page 30.

కుని సంతతివారని కొన్ని శాసనములలో నున్నను, దుర్వినీతుని గుమ్మరెడ్డిపురపు శాసనములో ఆతడు కృష్ణుని వంశము వాడని చెప్పబడుటచేత, కళింగగాంగులవలెనే, పశ్చిమగాంగులును యాదవవంశస్థులని తేలుచున్నదని నరసింహాచార్యులుగారు వ్రాయుచున్నారు.[62] కాని ఇది సహేతుకముగా లేదు. పైనివ్రాసినప్రకారము తూర్పుగాంగులుగాంగవంశస్థులు. మరియు కట్టకడపటివారుతప్ప మిగిలినవారు పరమమహేశ్వరపాదభక్తులు. ఈవిషయములనుబట్టిచూడగా,తూర్పుగాంగులకును, పశ్చిమగాంగులకును ప్రప్రథమమునతప్ప, తర్వాతసంబంధ బాంధవములు లేనట్లుకనబడుచున్నది. గ్రీకు, రోమకచరిత్రకారులు వ్రాసిన ప్రకారము గంగానదీతీరవాసస్థులగుటచేతనే గాంగేయులని పిలువబడిరి. మూలశాఖవారు దక్షిణమునకు పోకముందు వీరందరి మతాచారము లొక్కటేకాని, తర్వాత విడిపోయి యుండును. పశ్చిమగాంగుల శాసనములలో వ్రాయబడిన ప్రకారము, విష్ణుగుప్తుని కొడుకగు భగదత్తుడు కళింగగాంగులకు మూలపురుషుడుగా కనబడుచున్నాడు. ఫ్లీటుదొరగారి గుప్తశాసనములనుబట్టి, రెండవ జయదేవుడు భాగదత్త రాజకుటుంబమునకు చెందినట్లున్ని, కోసల, కళింగ, ఓఢ్ర, గౌడ, దేశములకు రాజైన హర్షుని కుమార్తెయైనట్లున్ని, రాజ్యమతిని వివాహమాడె నని తెలియుచున్నది. సముద్రగుప్తుని అల్లహాబాదు శిలాశాసనమునుబట్టి గిరికొట్టూరు రాజు స్వామిదత్తుడుగాకనబడుచున్నాడు. కళింగదేశమునేలిన శక్తివర్మ రాజుయొక్క మంత్రి అర్జునదత్తుడుగా కనబడుచున్నాడు. ఈవిషయములనుబట్టి 'దత్త'నామాంకితులగు రాజులు క్రీ. శ. నాల్గవ శతాబ్దములో కళింగము నేలినట్లు స్పష్టము. వీరికిని, వర్మాభిదానులగు కళింగరాజులకును సంబంధ ముండియుండును. అనంతవర్మ చోడగంగుని కొర్ని (శా.శ.1034), విశాఖపట్టణపు (శా.శ. 1040) తామ్రశాసనములను బట్టి, ప్రగల్భుని కొడుకగు కోలాహలునిచే గంగవాడి విషయమున కోలాహలపురము కట్టించబడెననియు, అందు విరోచనుడున్ను, తర్వాత 81 మంది రాజులున్ను, రాజ్యముచేసిన తర్వాత వీరసింహుడు రాజ్యమునకువచ్చి అనేకమంది శత్రువుల నోడించె ననియు, తర్వాత అతని కొడుకగు కామార్ణవుడు తన పినతండ్రికి రాజ్యమును వదలివేసి, తమ్ములతో తూర్పు దిక్కుగాపోయి, మహేంద్రగిరి నెక్కి, అందుండు గోకర్ణస్వామి నారాధించి, ఆయన వరప్రసాదమున రాజ్యచిహ్నములను సంపాదించి,(స)బలాదిత్యునోడించి,కళింగమును స్వాధీనపర్చుకొనె ననియు తెలియుచున్నది. ఇందు చెప్పబడిన కోలాహలపురమును దక్షిణమున నున్న కోవలాలతో కొందరు ముడిపెట్టిరి. మరియు, కోలాహలగంగవాడిని, మైసూరుసందలి పశ్చిమగాంగుల గంగవాడితో ముడిపెట్టిరి. రెండవ నరసింహదేవుని కెందుపట్నం (శా. శ. 1217) శాసనమునుబట్టి,[63] ప్రగల్భునినుండి అనంతవర్మయనెడి కోలాహలుడుదయించె ననియు, గాంగవాడిపట్టణమునకాతడే మొదటిరాజనియు, ఆతడున్ను ఆతనిసంతతివారున్ను రూపగంగులను బిరుదులొందిరనియు, అనంతవర్మయొక్క యుద్ధ

62. Vide his article on Western Ganges in Mythic Society Journal vol 14, No I P. 10.
63. Vide N. N. Vasu's C. P. Insc. of Narasimha II published in the J. As. Society of Bengal for 1896, pages 258 and 259.

ఘాటి కాగలేక శత్రుసమూహము కోలాహల ముచేయగా అతని రాజధానికి కోలాహల మని పేరువచ్చెననియు, అంతనేకమంది రాజులు రాజ్యముచేసిన తర్వాత, కామార్ణవుడు దాడివెడలి కళింగమును జయించె ననియు తెలియుచున్నది. అనంతవర్మశాసనములను బట్టిగాని, నరసింహవర్మశాసనములనుబట్టిగాని మైసూరునందలి గాంగవాడిలోని కువలాలపురమునుండి కళింగగాంగులు వచ్చినట్లు కనబడదు. మరియు, అనంతవర్మశాసనములనుబట్టి వీరు గాంగవాడిని వదలి, తూర్పుగాపోయి మహేంద్రగిరిపై నివాసముచేసినట్లు కనబడుచున్నది గాని, దక్షిణముననుండి ఉత్తరమునకు వచ్చినట్లు కనబడదు. దీనినిబట్టి వీరు తూర్పువింధ్యప్రాంతములవారుగను, గంగానదికి దక్షిణమునను, మహానది కుత్తరమున నుండు ప్రాంత నివాసులుగను, యుండి యున్నట్లు కనబడును. గ్రీకురోమక చరిత్రకారుల వర్ణనలు కూడ ఈవిషయమును స్థిరపరచు చున్నవి. హీరలాలు పండితుని యభిప్రాయప్రకారము పూరి, గంజాంజిల్లాల (కొంగోడు) యందు కొంతకాలము రాజ్యముచేసిన శైలోద్భవ వంశము, రాతినుండి జనించినకథమంచిదికాదనియెంచి, పవిత్రమగు గంగతో సంబంధముకల్పించుకొని, గంగవంశముగా మారెనని తెలియుచున్నది. కాని ఇదియంత సమంజసముగా లేదు. గంగవాడి లేక, గంగుల నివాసస్థానము ప్రప్రథమమున గంగానదికి దక్షిణభాగమున నుండెననియు, అదుండుగంగులు కొంతకాలమునకు రెండు భాగములుగా చీలిపోయిరనియు, అందొక శాఖవారు ఈగాంగ వాడి కోలాహలమును విడిచి తూర్పున కళింగము వేలిరనియు, ముఖాల శాఖవారు పరాజితులై దక్షిణదేశమునకు బోయి, అందొకగంగవాడి నేర్పరచుకొనిరని యు, తదనంతరము దక్షిణగాంగులకును, తూర్పుగాంగులకు నెట్టిసంబంధము లేదనియు, దీనికినిదర్శనము అనంతవర్మ చోడగాంగుని శాసనమున పేర్కొనబడిన పూర్వీకుల పేర్లు దక్షిణగాంగ వంశవృక్షమున కానరావనియు, మైసూరునందలి గాంగవాడికువలాలపురమును ఉత్తరపుగాంగవాడి కోలాహలపురమును వేర్వేరనియు, చెప్పవలసియున్నది. హిందూదేశశాసనావళి, నాల్గవసంపుటము, 26 నెంబరు శాసనము, మహేంద్రవర్మదేవుని కొడుకగు పృథివీవర్మదేవునిదై యున్నది. అది గంజాం జిల్లాయందు దొరకినది. మగధలిపియను నాగరియక్షరములతో వ్రాయబడినది. గంగామలకులతిలకుడును, మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడునగు పృధ్వీవర్మదేవ మహారాజు కోలాహలపురమునకు ప్రభువుగా వర్ణింపబడెను. దీనినిబట్టి గాంగవాడి కోలాహలపురము గంజాంజిల్లాప్రాంత దేశములోనిదేయని తెలియుచున్నది. మరియు, తూర్పుగాంగులు పరమమహేశ్వరులు. పశ్చిమ లేక, దక్షిణగాంగులు జైనమతస్థులు. వీరిది వృషభలాంఛనము. వారిదిఐరావతము. వీరి పేర్లకువారి పేర్లకుచాలా తేడాలు గలవు. వంశోత్పత్తి, వంశవృక్షములు భిన్నములుగానున్నవి. గనుక ప్రప్రథమమున గంగానదీతీరవాసులై, గంగులను పేరు ధరించి, కొంతకాలమునకు కారణాంతరములచే భిన్నులై, చీలిపోయితూర్పుతీరముననివాసములేర్పరచుకొని, భిన్నమతాచారములననుసరించి ప్రవర్తించుచుండిరని స్థిరపర్చవలసి యున్నది. ఒరిస్సాసామంతరాజ్యములలో పశ్చిమమున నున్న గంగపురమును బట్టియు, ఆప్రాంతీ

ములయందుండు గంగ, కదంబవంశనామముల నబట్టియు, ఈవిషయము ఇంకను స్థిరపడు చున్నది. ఈగాంగు లుత్తరదేశపువారే కాని దక్షిణపువారుకారు. పశ్చిమగాంగుల శాసన ములు కూడ ఈవిషయమునే తెల్పుచున్నవి.

పూర్వ,పరగాంగుల సంబంధము.

కొందరు, పూర్వగాంగులకున్ను, తర్వాతి గాంగులకున్ను సంబంధమేమియు లేదనియు, వారు వేర్వేరు శాఖలకు చెందిన వారనియు, మొదటివారు గాంగశకమును, రెండవ వారు శాలివాహన శకమును వాడిరనియు, గాంగశకము వ్రాసిన వారి శాసనములలో సంపూర్ణవంశాను క్రమముండ లేదనియు, శకకాలమువాడినవారి శాసనములలో పూర్తి వర్ణనయేగాక రాజులకాలపరిమితిగూడ యివ్వ బడినదనియు, గాంగశకశాసనములలో రాజుల గోత్రముపేరు లేదనియు, శకశాసనములలో ఆత్రేయగోత్రము పేరుచెప్పబడినదనియు, గాంగ శకపువారిపేర్లు వర్మ, వర్మదేవ, అర్ణవాంతము లుగనుండ, శకకాలపువారిపేర్లు 'దేవ'అంతము లుగనున్నవనియు, వారిరాజ్యస్థానములుగూడ వేర్వేరనియు, మొదటివారు 'గాంగ'వంశపు రాజులనియు, తరువాతివారు 'గంగ'వంశపురా జులనియు, వ్రాయుచున్నారు. కాని ఇది సరి యైన వాదముకాదు. కళింగమునేలిన మొద టివారుకూడ గంగవంశజులమని తమశాసన ములలో చెప్పుకొనుటచేత రెండువంశము లొక్కటేయని తెలియుచున్నది. దేవేం ద్రవర్మ చీడివలసశాసనమును ప్రకటించుచు[64] ఇట్లువ్రాసియుంటిరి:—వజ్రహస్తుని (1035-1070) కాలమునాటి (అతని సామంతుడగు దారపరాజుది) పర్లాకిమిడి శాసనపు రేకులపై ముద్రియున్న, దానిపైనిచెక్కబడిన గుర్తులు న్ను, దేవేంద్రవర్మశాసనపుముద్రను, దానిపై నున్నగుర్తులనుబోలియున్నవి. తత్పూర్వగాంగు లశాసనముల వైఖరినిన్ని బోలియున్నది. మరి యు విజయకళింగనగరమునుండియే రెండురక ములశాసనములుఇవ్వబడినవి. రెండువంశముల రాజులునుమహేంద్రచలగోకర్ణస్వామి భక్తు లే. గాంగా గంగా మల కులతిలకులు. ఉభయులు నుపరమమహేశ్వరులు. ఈరెండు వంశముల రాజుల కాలములోనూ కళింగ గ్రామ పాలకులు, కదంబకులమునకుచెందిన ఖేడినా మాంకితులు. ఈరెండవంశములవారి దాన ములు, కదంబఖేడిరాజుల సలహాలవల్లను ఒక ప్పుడు వారికిన్ని, ఒకప్పుడు మరియొకరికిన్ని ఇవ్వబడెను. గాంగులకును, కదంబులకును సంబంధముగలదు. కదంబులు బనవాసి, లేక, వనవాసి,లేక, వైజయంతి పురవరాధీశ్వరులు. వారి కులదేవత జయంతి మధుకేశ్వరుడు. వీరు పశ్చిమగాంగులకు బంధువులు. దక్షిణ మున వనవాసియందుండిరి. కాని దక్షిణము నకు పోకముందు వీరుకళింగమున కాపురముం డియుండిరి. లేదా తూర్పుగాంగులవలెనే, తూర్పుకదంబులు పశ్చిమోత్తర ప్రాంతము నుండివచ్చి గంజాంజిల్లాయందు స్థిరవాసమేర్ప ర్చుకొని, గాంగులచే పోషింపబడి వారిక్రింద సామంతరాజులుగ నుండియుండిరి. దక్షి ణకదంబులు జైనమతస్థులుగనుండ, వీరు శివభ క్తులు. దక్షిణమునందువలెనే,కళింగమునందు పర్లాపురం, టెక్కలి, వలాన, జయంతిపురం, వనవాసిమొదలుగాగలకదంబగ్రామములున్న ట్లుతెలియుచున్నది. మైసూరుబనవాసియందలి జయంతిమధుకేశ్వరునివలెనే,గంజాంజిల్లాలోని

64. Vide P. 161 vol 2. Pt. 2. Journal of the Andhra Historical Research Society.

ముఖలింగమున జయంతీశ్వరుడు లేక మధుకేశ్వరుడు గలడు. గాంగేయులు కదంబుల నోడించిన తర్వాత, తమ రాజ్యమును కళింగమున స్థిరపర్చుకొనిరని తెలియుచున్నది. కదంబులు మగధ రాజ్యమునేలిరనియు, తర్వాత కళింగము ద్వారా దక్షిణమునకు పోయి రనియు, కళింగమున కదంబగుడ మొదలగు పట్టణములను నిర్మించిరనియు, వారు ప్రప్రథమున జైన మత మవలంభించిరనియు తెలియుచున్నది.[65] ఇప్పటికిని ఈ కదంబగంగవంశ కుటుంబములు రెండును కళింగమునను, ఒరిస్సా సామంత రాజ్యములను, ఉన్నవి. బ్రహ్మ క్షత్రియులగు ఈకదంబులుకళింగదేశమున వైదక మతోద్ధారకులుగ నుండి, రాను రాను గాంగుల యాధీనము క్రిందికి వచ్చి, వారితో సంబంధములను కల్పించుకొని, సామంతప్రభువులుగా నుండిరి. వీరు పూర్వపరగాంగరాజుల శాసనములలో పేర్కొనబడుట చేతను, ఉభయులకును బంధువులుగ నుండుటచేతను, పూర్వపరగాంగు లిద్దరును పరస్పర సంబంధము గలవారని చెప్పక తప్పదు. మరియు ఉభయవంశములవారి శాసనములలోనుగూడ కళింగనగరము, దంతపురము రెండును రాజనివాసములుగా పేర్కొనబడినవి. పూర్వగాంగరాజులు తమవంశ శకమునే స్థాపించిరి. కాని తర్వాతిరాజులు, ఆకాలమున తదితర వంశపు రాజులు శకవర్షములు వాడుటచేత, తామును అటులే చేయ నమకట్టిరి. ఈశకవర్షములను వాడిన మొదటిరాజు మూడవ వజ్రహస్తుడు. ఈతడే గంగవంశక్రమమును గూడ కొంతవరకు వ్రాయించెను. తత్పూర్వపు రాజులలో నాల్గు పురుషాంతరముల వరకును గాంగవంశావళిని తెలియపర్చినరాజు చీడివలస దేవేంద్రవర్మ. శకవర్షమును వాడినట్లే వజ్రహస్తుడు అప్పటియాచార ప్రకారము తత్పూర్వపు రాజుల వంశక్రిమమునుకొన్ని పురుషాంతరములవఱకునిచ్చెను. పల్లవ, విష్ణుకుండిన శాసనములలో వలెను, వేగి సాలంకాయనుల శాసనములలోవలెను, పూర్వగాంగులు రెండుపురుషాంతరములు మాత్రము తమ వంశక్రమమును తెలిపిరి. దీనినిబట్టి పూర్వపరగాంగులు వేర్వేరువంశములవారని భావింపగూడదు. పూర్వగాంగరాజులు తమగోత్రము పేరు నియ్యలేదు. గాంగాన్వయుల మని మాత్రము తెలిపిరి. ఆచారమును, శాస్త్రమును బట్టి గోత్రములు లేని క్షత్రియ కుటుంబములు ఆత్రేయగోత్రమునకు చెందగలరని యుండుటచేతనే, తర్వాతి రాజుల దాత్రేయగోత్రముగా చెప్పబడినది. పూర్వగాంగుల శాసనములలో దాతలగోత్రములు చెప్పబడకపోయినను, ప్రతిగ్రహీతల గోత్రములు, శాఖలు, స్వస్థలములు పేర్కొనబడినవి. అనగా, అప్పటికాలమున బ్రాహ్మణులలో తేడాలు కనపర్చుటకు మాత్రము గోత్రశాఖ జన్మస్థలము లుపయోగింపబడినవి. ఆకాలమున పల్లవులు, చాళుక్యులు తమ తమ గోత్రములను పేర్కొనగా, రాష్ట్రకూటులు, ప్రతిహారులు, తూర్పుగాంగులు తమ గోత్రములను చెప్పుకొనరైరి. తమ కులమే గోత్రముగా భావింపబడుచుండెనని తెలియుచున్నది.[66] కాని, కాలకర్మ విశేషమున తరువాతిరాజులు ఆత్రేయగోత్రికుల

65. Vide Andhra Karnata Jainism By Dr. B. SeshagiriRao Pages 65-67
66. Vide C. V. Vaidya's Medieval Hindu India, chapter on Gotras.

మని చెప్పుకొనసాగిరి. మొత్తముమీద నీ రెండు వంశములు నొక్కటే. చోడగంగుని కొర్ని శాసనమునచెప్పబడినపూర్వీకుల 'అర్ణవ' అంతములగు పేర్లున్ను, ఆతని తండ్రి తాతల నామాంతరములగు దేవేంద్రవర్మ, అనంతవర్మ పేర్లున్ను, పూర్వగాంగుల పేర్లలో కనబడు టచేత, ఉభయకులములు నొక్కటే యని తెలియుచున్నది. వీరిరాజధానులు, మతము, కులము, శాసనముల రీతి, దానము చేయ బడిన గ్రామములు, కదంబులతోడిసంబంధము, తదితర విషయములు సరిపోవుచుండుటచేత, పూర్వ పర గాంగరాజు లేక వంశమునకు చెందినవారనియు కళింగమున నైదవశతాబ్దాంత నుండి పదిహేనవ శతాబ్ద మధ్యభాగమువరకు నేలిరనియునిశ్చయింపవలెను. మరియు, పూర్వ గాంగుల శాసనములలో వాడబడిన గాంగ శకము, తర్వాతి గాంగరాజగు మధుకామా ర్ణవుని శాసనమున "526 గాంగేయశకవర్ష" మనివాడబడినది.67 దీనినిబట్టి వీరుభయలొకే వంశమువా రనియు, ఒకేశకమునువాడిరనియు తెలియుచున్నది.

గాంగేయవంశసంవత్సరము లేక గాంగశకము.

పూర్వగాంగరాజుల శాసనము లన్నియు (పదవశతాబ్దమునకు పూర్వపువి) రాగిపట్టాల మీదనే వ్రాయింపబడినట్లు ఇంతవరకు ప్రక టింపబడిన వాటినిబట్టి 25 తామ్రశాస నములు) తెలియుచున్నది. ఈ శాసనము లలో గంగామలకులతిలకులగు నీ రాజులంద రును గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములనియు, ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములనియు, విజయరాజ్యసంవత్సరము లనియు, ప్రవర్ధమానరాజ్యసంవత్సరములనియు' ప్రవర్ధమానసంవత్సరములనియు, గాంగేయవంశ సంవత్సరములనియు పేర్లువాడిరి. వీటినన్నిటిని గాంగశకసంవత్సరములనిమనముచెప్పవచ్చును. నంద శకమువలెను, శాలివాహనశకమువలెను, గుప్తశకమువలెను, చేది కాలచూర్యశకము వలెను, ఈ గాంగశకము, తద్వంశ రాజ్యప్రారంభ కాలమును సూచించును. అట్టి శకమును వాడు టచేత, ఆవంశపురాజులు కొన్ని గొప్పవిజయ ములను గాంచి, స్వతంత్రతనుపొంది, తమరాజ్య మును కళింగదేశమున స్థాపించియుండవలెను. అనగా, తమ స్వతంత్ర రాజ్యప్రారంభకాలము ను సూచించుటకే గాంగశకమేర్పర్చి యుండ వలెను. ఈ విషయమువీరి శాసనములవల్లనే బుజువగుచున్నది. గాంగ శకమును వాడిన మొదటి రాజులుఅనంతవర్మకొడుకు దేవేన్ద్ర వర్మయు, అతనికొడుకుసత్యవర్మయు. మరియు, హస్తివర్మ, ఇంద్రవర్మ మొదలగు రాజులు తాముసకలకళింగమును జయించి, రాజసింహ మొదలగు బిరుదులనుసంపాదించి, గాంగవంశ మునకుకళింగమున సుస్థిరవాసమేర్పరచి, స్వతం త్రముగపరిపాలన చేసినట్లుతమశాసనములలో చెప్పుకొనిరి.68 గాంగశకమునువాడకపోయినను, గాంగవంశీయుడును, త్రికళింగాధిపతియు, ప్రవర్ధ మాన సం॥ 39లో రాజ్యముచేసిన వాడునగు ఇంద్రవర్మ ఈవంశకర్తయై యుండనోపు.

క్రీస్తు, శాలివాహనశక, అబ్దములున్ను, చేది, గుప్తకాలములున్నస్థిరపడినట్లు, గాంగవంశసం

67. Vide Ep. Report for 1918—1919. C. P. No. 5.

68 అనుబంధమున ప్రకటించిన హస్తివర్మ, ఇంద్రవర్మ రాజుల దానశాసనములను చూడదగును.

వత్సరము, లేక గాంగకాలము, లేక గాంగరాజులు కళింగమున స్వతంత్రరాజ్య మేర్పరచినకాలము, స్థిరపర్చవలసియున్నది. గాంగరాజుల శాసనములలో గాంగశకవర్షముగాక, పుణ్యకాలము, మాసము, పక్షము, తిథి, ఇవిఅన్నియుగాని, కొన్నిగాని తెలుపబడుచున్నను, సంవత్సరముల పేర్లు, రాజుల వంశక్రమము, కాలములు ఇవ్వబడకపోవుటచే వేరు యాధారములనుబట్టి గాంగశకకాలము నిశ్చయింపవలసియున్నది.

ఇదివరలో ఈవిషయమై 1920సం॥ ఆంధ్రపత్రిక ఉగాదిసంచికలో, కళింగగాంగ రాజగు హస్తివర్మ ఉర్లాంశాసనమును ప్రకటించినవారు, హస్తివర్మ గుప్తవంశజుడగు సముద్రగుప్తునిచే యోడింపబడినవాడేయనియు, అందుచేత క్రీ॥ శ॥ 350 సంవత్సరమున కళింగము నేలెననియు వ్రాసిరి. మరియు, హస్తివర్మ గాం॥శ॥సం॥80లో రాజ్య మేలుటచేత, గాంగశకము (350-80) 270 లో ప్రారంభమయ్యెననియువ్రాసిరి. కాని, సముద్రగుప్తునిశాసనమున నోడింపబడినట్లు తెలుపబడ్డహస్తివర్మ ఈకళింగగాంగవంశపురాజు కాడు. శాసనమున వైంగేయకహస్తివర్మ యని యుండుటచేతను, "విజయవేంగీపురానైక సమరావాప్తవిజయినో హస్తివర్మ మహారాజస్య ప్రపౌత్రః", యని శాలంకాయన నందివర్మ వేగిశాసనమున నుండుటచేతను,[69] ఉర్లాము హస్తివర్మయు, వేగి హస్తివర్మయు, వేరువేరువంశములకు చెందిన రాజులనియు, వేర్వేరుకాలములందుండిరనియు వేర్వేరు దేశములను పరిపాలించిరనియు, తెలియగలదు. పై కారణములచేత గాంగహస్తివర్మ క్రీ॥ శ॥ 350లో రాజ్యమేలె ననియు, గాంగశకము క్రీ॥ శ॥ 270 లో ప్రారంభమైనదనియు వ్రాసిన వ్రాత తప్పు.

బీహార్, ఒరిస్సా, పరిశోధక మండలి తొమ్మిదవ సంపుటము, మూడునాల్గుభాగములు 398-415 పేజీలలో మ॥ రా॥ శ్రీ) గోడవర్తి రామదాసుగారు కళింగపూర్వగాంగరాజుల కాలమునుగురించి వ్రాయుచు, తత్పూర్వము ఈ విషయమై వ్రాసిన ఫ్లీటుదొరగారి యభిప్రాయములను పరీక్షించి, వా రిచ్చినకాలము సరియైనదికాదని వ్రాసిరి. మరియు, పూర్వగాంగరాజుల శాసనములలోని అక్షరతత్వమునుబట్టియు, సముద్రగుప్తుడు కళింగమును జయించుటచేత గాంగరాజులు యాగని సహాయముతో తమరాజ్యమును స్థిరపర్చుకొని, విజయరాజ్య సంవత్సరము, లేక, గాంగశకమును స్థాపింపగల్గిరనియూహించుటచేతను, గాంగరాజుల దానకాలములు-(గ్రహణములు, పుణ్యతిథులు మొదలగునవి)-గణితశాస్త్రప్రకారము తాము సిద్ధాంతముచేయగా తేలినఫలితమును బట్టియు, గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥ 34) లో స్థాపింపబడినదని నిశ్చయించిరి. ఇది సరియగు యభిప్రాయము కాదని దేవేంద్రవర్మ చీకివలసశాసనమును ప్రకటించుచు ఈవిషయమై కొంత పరిశీలన చేసితిని.[70] ఫ్లీటుదొర ఇండియన్ ఆంటిక్వెరి, 16వ సంపుట 131-134 పేజీలలో, ఇంద్రవర్మ పర్లాకిమిడీ తామ్రశాసనమును ప్రకటించుచు, తానదివరలో ఇంద్రవర్మ [గాం॥ శ॥ 128, 146, (138)] శ్రీకాకుళం శాసనములను ప్రకటించిన సందర్భము

69. Vide Pedavegi C. P. grant of Nandivarma II published by me in J. A. H. R. S. Vol. I, Part 2, P p. 92—100.

70. See my note on the Gangeya Era. P p. 153—164 in Vol. II, Pt. 2. J. A. H. R. S.

న అక్షరతత్త్వమునుబట్టియేమి, పృథ్వీమూలు ని గోదావరి తామ్రశాసనములో చెప్పబడి న కొన్ని సందర్భములవల్లనేమి, కళింగగాంగ రాజగు ఇంద్రివర్మ తూర్పుచాళుక్యరాజగు ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ॥ శ॥ 666) సమకాలీకు డని నిశ్చయించినను, గాంగశకకాల మింకను సరిగా నిశ్చయింపవలసియున్నదని వ్రాసెను. కాని, Indian Antiquary vol 13. page 274 లో గాంగశకమును గురించి వ్రాయుచు, చా రిత్రక, అక్షరతత్వకారణములచేత గాం॥శ॥నం॥ 128,146 (138)లో రాజ్యముచేసినఇంద్రవర్మ క్రీ. శ. 660 లో నుండినట్లును, దేవేంద్రవర్మ యొక్క గాం. శ. నం॥ 254, క్రీ. శ. నం॥774 కు సరిసమాన మగుననియు వ్రాసెను.

"I have already suggested that, on historical as well as palaeographical grounds, Indravarma (of 128, 146) may be referred to about Saka 579 to 582 (AD 657-660). Taking 136 as the mean between the two certain dates of Indravarma, and taking this as equivalent to Saka 580, this would bring Devendravarma to about Saka 696 (AD 774—775). And this is about the latest period to which, on paleographical grounds, the grant of the year 254 can be referred."

"చారిత్రిక విషయములవలననేమి, ప్రా చీన లిపిస్వరూపములవలననేమి, గాంగశక ము 128, 146 సంవత్సరములలో రాజ్యము చేసిన ఇంద్రివర్మ, శాలివాహనశకము 579-582 (క్రీ॥ శ॥ 657-660) నాటివాడని ఇదివర కే సూచించితిని. ఈ రెండుకాలములకును నడుమ నున్న 136 సంవత్సరము, శా॥ శ॥ 580 సంవత్సరమునకు సరిసమానమని భా వించినయెడల, దేవేంద్రవర్మ కాలము, శా॥ శ॥ 696 (క్రీ॥ శ. 774-775) నకు సరిపోవును. ప్రాచీనలిపి స్వరూపమునుబట్టి ఆతని 254 సం వత్సరపు శాసనము సరిపోవుటకు ఇదియే కడ పటికాలము". దీనినిబట్టి గాంగశకము, క్రీస్తు తర్వాత 520 సంవత్సరప్రాంతమున స్థాపింప బడినట్లు తెలియుచున్నది.

డాక్టరు జి. జె. డ్యూబియల్ తన దక్షిణ హిందూదేశ ప్రాచీనచరిత్ర, 76 వ పేజీలో వ్రాసిన ప్రకారమిట్లు: క్రీ॥ శ॥ ఆరవ శతాబ్ద ప్రారంభమందు కళింగరాజగు ఇంద్రుడు, (గాం॥ శ॥సం॥ 87,91) విష్ణుకుండిన రాజగు ఇంద్రునితో యుద్ధము చేయుట నిశ్చ యము. మరియు, 91 పేజీలో వ్రాసినప్రకా రమిట్లు: విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకవర్మ చిర కాలము రాజ్యమేలె ననుటకు ఆతని 37 వ రాజ్యకాలమున దానమొసంగినట్లు తెల్పు రామతీర్థము తామ్రశాసనమే ప్రమాణము. ఇంతేకాక, ఆతని (ఇంద్రిభట్టారకుని)పరిపా లనకాలమున కొంతమంది రాజుల సమూ హమునకు నాయకుడుగా నున్నట్టిన్ని, ఇంద్రు డని పిలువబడుచున్నట్టిన్ని, ప్రాయశః కళింగ దేశ పరిపాలకుడగు నట్టిన్ని,ఒక రాజుఆతనిపై బడెను. ఈ రామతీర్థం శాసనము, ఇంద్రి భట్టారకుడు కితసహస్రసమరములందేనక చా తుర్దంతములనెదుర్కొనెనని, తెల్పుచున్నది. ఇంద్రిదేవుడు తూర్పుదిక్కునందలి చతుర్దం తముపై నధిష్ఠించునని మనకు తెలియును. ఈ విషయమే రామతీర్థం శాసనపు లిపిని బోలిన లిపితో వ్రాయబడిన ప్రిథివీమూలుని గోదావరి తామ్రశాసనము వల్ల పూర్తిగా ఋజువగుచున్నది. సుప్రతీకము (ఈశాన్య మూలనుండెడి ఏనుగు)పై నధిష్ఠించిన ఇంద్రాధి రాజుచేత, ఏ ఇంద్రిభట్టారకుని రూపుమాపు

టకై రాజులందరును విహితము చేసికొనిరో అట్టి వాని కుముదము (నైఋతిమూల నుండెడి ఏనుగ) పడగొట్టబడెను. గనుక, ఈశాన్య దిక్కుననున్న కళింగగాంగరాజగు ఇంద్రాధిరాజున్ను, నైఋతి దిక్కుననున్న వేంగిరాజగు విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుడున్ను; ఈయిద్దరు ఇంద్ర రాజులునుశత్రువులై యుండియుందురు.

పై విషయములను బట్టి కళింగ ఇంద్రాధిరాజు, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడుగా కన్పట్టును. ఇంద్రభట్టారకుని కాలమును బట్టి కళింగ అధిరాజేన్ద్రుని కాలము నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంద్రభట్టారకుడు తూర్పు చాళుక్యవంశీయుడుగాక, విష్ణుకుండిన వంశీయుడు గావచ్చునని మొకట డాక్టరు కీల్హారను తెలిపియుండెను. డాక్టరు ఫ్లీటున్ను, తూర్పుచాళుక్య ఇంద్రభట్టారకునితో యుద్ధముచేసిన రాజు గాం॥ శ॥ 128, 138 కాలపు ఇంద్రవర్మగాక, గాం॥ శ॥ 87, 91 నాటి అధిరేజేన్ద్రబిరుదుగలఇంద్రవర్మగావచ్చునినిఇండియన్ అంటిక్వరీ, 16 సంపుట, 133 పేజీలో వ్రాసెను.

బార్నెట్టు దొర తన హిందూదేశ ప్రాచీనతలు (Antiquities of India) అను గ్రంథమున, 95 వపేజీలో, క్రీ॥ శ॥ 590 నుండి కొంతకాల మొక గాంగేయశక ముండెనని వ్రాసెను. కాని ఇట్లు వ్రాయుటకు గల నిదర్శనముల నియ్యలేదు. ఎట్టి యాధారములను చూపలేదు. అయినను,గాం॥శ॥ 87, 91 సంవత్సరములలో రాజ్యము చేసిన కళింగ అధిరాజేన్ద్రుడే తూర్పుచాళుక్య ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ॥ శ॥ 666) సమకాలీకుడని భావించిన యెడల వీరి యూహా సరియగును. మ॥ రా॥శ్రీ కె. వి. సుబ్రమణ్యఅయ్యర్ గారు బెంగుళూరు మిథిక్ మండలి త్రైమాసికపత్రిక 12 సంపుట, 3 నంబరు, 295 పేజీలో, క్రీ॥ శ॥ ఏడవ శతాబ్ద ప్రారంభకాలమున గాంగేయశకము స్థాపింపబడెననివ్రాసిరి. లూయిరైసుతాను ప్రకటించిన Mysore and Coorg from Inscriptions అను గ్రంథమున, 45 పేజీలో, కళింగ గాంగ రాజులు గాంగేయవంశ సంవత్సరము శకమును వాడినట్లును, దాని సరియగు కాలము నిశ్చయింపబడక పోయినను, ఆ రాజులు మాత్రము క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దము మొదలు, 16 శతాబ్ద మధ్యకాలమువరకు, గజపతులను . పేర, రాజ్యము చేసిరనియు వ్రాసెను. మరియు,రాజేంద్రవర్మకుమారుడైన దేవేంద్రవర్మ యొక్క 140 నంబరు గల చెంగలూరుతామ్రశాసనము, క్రీ॥ శ॥ 700 దైయుడునని వ్రాసెను. ఈతని పెక్కలితామ్రశాసనమొకటి 310 గాంగేయశకమునాటిదిదొరికినది. మరియు, (Ep. Carnatika Vol. 9, page 9.) కర్నాటకశాసనములు, తొమ్మిదవ సంపుట, 9వ పేజీలో గాం॥శ॥ సం॥ 254లో దానమిచ్చిన తూర్పుగాంగరాజగు దేవేంద్రవర్మను గురించి వ్రాయుచు, ఆతని గాంగేయశక సంవత్సరము 254, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 774 కు సరిసమానమగునని యూహించెను. దీనినిబట్టిగూడ గాంగశకము, క్రీ॥శ॥520లోప్రారంభమయ్యెనని తేలుచున్నది.

డాక్టరు యస్. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు తమ (Studies in Gupta History)గుప్తచరిత్ర పరిశోధనలను పుస్తకమున, 52-53 పేజీలలో ఇట్లు వ్రాసిరి.——"క్రీస్తుశకము 4 వ శతాబ్ద మధ్యభాగమున 5, 6 చిన్న రాజ్యములుగ నుండినకళింగదేశము సముద్రగుప్తునిచే జయింపబడెను. గుప్తరాజుల యధికార మున్నంతకాలము కళింగమువారి స్వాధీనమున ను,

డెను. గుప్తరాజ్యము అశోకుని రాజ్యము వలెనే దక్షిణమున కంచివరకును వ్యాపించెను. ఆయా స్థలములందలి రాజులు స్వతంత్రముగ నున్నను గుప్తరాజులకు కప్పము కట్టుచుండిరి. దక్షిణాపథముయొక్క తూర్పు తీరమంతయు గుప్తరాజులకును, అంతర్భాగమంతయు వాకటక రాజులకును, స్వాధీనమయ్యెను. వింధ్యమొదలు దక్షిణమున మైసూరు సరిహద్దువరకును గల దేశముమీద కూడ గుప్తరాజులు కొంత యధికారమును జూపిరి. కాళిదాసుని కుంతలేశ్వర దౌత్యమను నాటకము దీనికి నిదర్శనము.'' మరియు, గుప్తరాజుల కాలములో, అనగా 4,5 శతాబ్దములందు కళింగము స్వతంత్రముగ నుండ లేదనియు, 6 వ శతాబ్ద ప్రారంభమున కే కళింగము, గుప్తరాజ్య హైన్యతచేత, స్వతంత్రముగ నుండెననియు తెలియు చున్నది. క్రీ॥ శ॥ 499-500 లో ఈశ్వరవర్మ లేక, ఈశానవర్మ మౌఖారివంశమును, మౌఖారిశకమును, స్థాపించెను. గుప్తరాజుల యధికారము తగ్గుటచేతనే వీరు క్రొత్తరాజ్యమును, శకమును స్థాపింపగల్గిరి. వీరివలెనే తూర్పుగాంగులు కూడ తమ రాజ్యమును, శకమును, ఆకాలముననే స్థాపించియుందురు. డాక్టరు వి. ఎ. స్మిత్ తన పూర్వహిందూ దేశచరిత్రి యను గ్రంథమున, నాల్గవ ముద్రణము, 330 పేజీ యందిట్లు వ్రాసెను.

"గుప్తవంశీయుడగు నరసింహగుప్త బలాదిత్యుడు నలాందాలో నొక భౌద్ధాలయమును గట్టించెను. ఆతడు పురగుప్తుని తర్వాత క్రీ॥ శ॥ 467 లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆ సంవత్సరముననే గుప్తరాజ్యము నశించెను. అయినను తర్వాత గుప్తరాజులు కొంతకాలము మగధ నేలిరి. వీరితో పాటు మౌఖారి వంశమునకు చెందిన వర్మరాజులును మగధ నేలిరి."

ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక రెండవ సంపుట, రెండవ సంచిక, 153—164 పేజీలలో గాంగశకమును గురించియు, గాంగరాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములను గురించియు వ్రాసియుంటిని. అందు పైని చెప్పబడిన చరిత్రి పరిశోధకుల యభిప్రాయములను పరిశీలించి గాంగ శకము, క్రీ॥ శ॥ 450-460 ప్రాంతములయందు స్థాపింపబడి యుండునని నిశ్చయించితిని. క్రీ॥ శ॥ 349 లో స్థాపింపబడినదని చెప్పు రామదాసు గారి వాదముకన్న, క్రీ॥ శ॥ 520 ప్రాంతముల స్థాపింపబడిన దని చెప్పు బర్గెను, ఫ్లీటు,రైను మొదలగువార్ల యభిప్రాయములు కడు బలముగా నున్నవి. రామదాసుగారి గణితశాస్త్ర ప్రకారము గాంగశకము కనిపెట్టుట అంతసులభమైనయడల, ఫ్లీటు, కీల్హారన్, స్వామికన్ను ప్రభృతులు ఏల కనిపెట్టలేకపోయిరి? (Ep. Ind. vol 3 P. 131) హిందూదేశశాసనావళి, మూడవ సంపుటము, 131వ పేజీలో గుణార్ణవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ శాసనమును ప్రకటించుచు డాక్టరు హుల్‌షు ఇట్లు వ్రాసెను. "Unfortunately neither of the two dates (noted in the Grant) contains any elements which admit of verification and which might thus help to fix the initial point of Gangeya Era". "దురదృష్టమువలన శాసనమందివ్వబడిన రెండుకాలములలో (మాఘ శుద్ధ అష్టమినాడు శాసనము వ్రాయబడుట, గాంగ సంవత్సరము 183, శ్రావణ పంచమినాడు దాన

మోసంగబడుట) నేదియుగూడ దృఢపర్చుటకుగాని, గాంగశక ప్రారంభ కాలము నిరూపించుటకుగాని, అవకాశములను కలిగియుండలేదు." గ్రహణములను బట్టి శకనిర్ధారణ చేయుట కడు సాహసము. మరియు, గాంగ శాసనములలో గాంగశకవర్షములు, పుణ్యకాలములు, మాసము, తిథి ఇవ్వబడినను, సంవత్సరముల పేర్లుగాని, వారముల పేర్లుగాని ఇవ్వబడకపోవుటచేత, గాంగశకమును శాలివాహన శకమునకు మార్చుట దుర్లభము. Ep. Ind. vol 13.P. 63.(Sewel's Indian chronography) యందిట్లు వ్రాయబడి యున్నది:—

"I begin Table XL III from 490 year when a cycle began and not from an earlier date because at present the earliest certain date yet found in India which contains the Samvatsara name of a year belongs to 8 th cent A.D. Scholars are not quite clear about the Chalukyan Inscription of 602 A.D. It seems useless to begin from an earlier date." "నేను 53 వ పట్టీని 490 సంవత్సరమునుండి ప్రారంభించెదను. అప్పటినుండి శక మొకటి ప్రారంభ మయ్యెను. అంతకు ముందునుండి యేల ప్రారంభించననిన, ప్రస్తుత మింతవరకు హిందూదేశమున కనిపెట్టబడిన పురాతనపు నిశ్చయమగు తారీఖు, సంవత్సరముయొక్క పేరుగల్గినది, క్రీ॥ శ॥ 8 వ శతాబ్దపుదై యున్నది. క్రీ॥ శ॥ 602 నాటి చాళుక్య శాసనమును గురించి పరిశోధకులకు మిక్కిలి స్పష్టముగా తెలియదు. అంతకుపూర్వమునుండి ప్రారంభించుట నిష్ప్రయోజనముగా కనబడును."

అయినను, తామ్రశాసనములలోని లిపిస్వరూపమును బట్టియు, చారిత్రికవిషయములనుబట్టియు, గంగశక కాలమునకు కనుగొనవచ్చును. మరియు, గంగరాజుల శాసనపు లిపులను, ఇతరవంశపురాజుల శాసనపు లిపులతో సరిపోల్చినయెడల కొంతవరకు నిజము తేలగలదు. మరియు, సమకాలీనత్వమును (Synchronism) బట్టి గూడ తెలియును. కళింగ అధిరాజేన్ద్రుడు, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ॥ శ 525) ఓడించినట్లు పృథ్వీమూలరాజుయొక్క గోదావరి తామ్రశాసనమునందుండుటంజేసి గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥ 5 వ శతాబ్దమధ్యముభాగమున స్థాపింపబడినట్లు మన మూహింపవలెను. గుప్తరాజులచేత జయింపబడిన కళింగము, ఆ రాజవంశము క్రీ॥ శ॥ 467వ సంవత్సరమునుండి క్షీణించుటచేత, ఆకాలముననే తలయెత్తి యుండును. గాంగవంశపువర్మరాజులును, మాఠరివంశపు వర్మరాజుల వలెనే, ఆ కాలముననే తమ శకమును స్థాపించి యుందురు. దీనికి కారణము వారుకళింగమునందుతమస్వతంత్రరాజ్యమును నెలకొల్పుటయే. పూర్వ గంగరాజులు తమ శాసనములలో, తమ వంశోత్పత్తి విధానమును గాని, తమ వంశానుక్రమమునుగాని, తమ రాజ్యకాలములను గాని, తెలుపకపోవుటచేతను, తర్వాత గంగరాజులు (ముఖ్యముగా అనంతవర్మ చోడగంగు) తమ శాసనములలో వేర్వేరు విధములుగా పై విషయములను తెల్పుటచేతను, చరిత్రపరిశోధకుల భిన్నాభిప్రాయముల కవకాశ మిచ్చినది.

శా॥శ॥960లోసింహాసనమెక్కినమూడవవజ్రహస్తునికిపూర్వీకుడగుమధుకామార్ణవుడుగాంగశకము 526లో మూడుగ్రామములను వైశ్యులకగ్రహారముగా నిచ్చినట్లు తెలియుచున్నది.[71]

71 Vide Copper Plate No. 5, in the Annual Report on South Indian Epigraphy for 1918—1919.

వజ్రహస్తుని శాసనములలోని రాజవంశానుక్రమమును, కాలనిర్ణయమును, చరిత్రపరిశోధకు లంగీకరించిరి. వీనిని బట్టి మధుకామార్ణవుడు శా॥ శ 941 లేక క్రీ॥ శ 1019 లో రాజ్యమునకు వచ్చియుండును. ఆతని 526 గాంగశకసంవత్సరము, క్రీ॥ శ॥ సం॥1019 కినమూ నమని యెంచినయెడల, గాంగశకము క్రీ॥ శ॥ 493 సంవత్సరప్రాంతమున ప్రారంభమగును.

ప్రాచీన లిపి తత్వవేత్తలగు ప్లీటు, రైను, బర్గెను మొదలగు వారి యభిప్రాయములను బట్టి గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥520 ప్రాంతములో ప్రారంభమయ్యెనని తేలినది. డాక్టరు స్మిత్తు, కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు, ప్రభృతులు గుప్తరాజ్యము దక్షిణమున మైసూరు వరకును వ్యాపించెననియు, క్రీ॥శ॥ 5వ శతాబ్దాంతమున గుప్తరాజ్యము క్షీణింపసాగెననియు, ఆ కారణమున ఆకాలముననే మౌఖారి మొదలగు వంశములు నూతనరాజ్యములను శకములను స్థాపింపగలిగిరనియు తెల్పియున్నారు. మధుకామార్ణవుని తామ్రశాసనమున తెలుపబడిన 526 గాంగసంవత్సరమును బట్టి, గాంగశకము క్రీ॥ శ॥ 493 ప్రాంతముల ప్రారంభ మయ్యెనని తేలుచున్నది. మరియు, రాజుల సమకాలీనత్వమును బట్టి గూడ ఈ విషయము బలపడుచున్నది. మొదట డాక్టరు ప్లీటు మొదలగువారభిప్రాయపడినట్లు గాంగశకసంవత్సరములు 128-154 మధ్య రాజ్యము చేసిన ఇంద్రవర్మ, క్రీ॥శ॥ 666 లో రాజ్యము చేసిన చాళుక్య ఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకు డని భావించినయెడల, గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥ 520 ప్రాంతములలో ప్రారంభమై యుండవలెను. కీల్హారన్, డూబ్రియల్ మొదలగు వా రూహించినట్లు గాంగశకసంవత్సరములు 87-91 ప్రాంతముల రాజ్యమేలినకళింగఅధిరాజేంద్రవర్మ, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడని భావించిన యడల, గాంగశకము, క్రీ॥శ॥450, సం॥ ప్రాంతములో ప్రారంభమైయుండవలెను. గుప్తరాజ్యము క్షీణించిన తర్వాత, అనగా క్రీ॥శ॥ 470 ప్రాంతములలో గాంగరాజులు స్వతంత్రులైరని యూహించిన యడల, ఆకాలముననే గాంగశకమును స్థాపింపబడి యుండవలెను. కాని, మధుకామార్ణవునిగాంగశకవర్షము 526ను బట్టియు, వజ్రహస్తుని శాసనములలో నివ్వబడిన రాజుల శాలివాహన శకవర్షములనుబట్టియు, లెక్కించి చూడగా, గాంగశక ప్రారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 493 ప్రాంతము లందని తేలినది. ఇదియే సరియైన కాలమని తోచును. అప్పటినుండియే లెక్కించి గాంగరాజుల పరిపాలనకాలమును, వంశానుక్రమమునుస్థిరపర్చుటమంచిది. ఇటీవల నాచేత J. A. H. R. S. Vol. III Pt. I, 49-53 పేజీలలో ప్రకటింపబడిన గాంగవంశీయుడగు త్రికళింగాధిపతి మహారాజేంద్రవర్మ తామ్రశాసనమును (ప్రవర్ధమాన సంవత్సరము 39 నాటిది) బట్టి, గాం॥శ॥ సం॥ 39 లో నొక ఇంద్రరాజుండినట్లును, ఆతనికి త్రికళింగాధిపతి యను బిరుదముండినట్లును, ఆత డనేక చాతుర్దంతసమరములలో విజయములను గాంచినట్లును, తెలియుచున్నది. విష్ణుకుండిన వంశీయుడును, అనేక చాతుర్దంతముల నోడించినట్లు తన శాసనములలో తెలుపుకొన్నవాడును, పృథ్వీమూలుని గోదావరిశాసనములో తూర్పుదిక్కునందలి ఇంద్రరాజుచే నోడింపబడినట్లు వర్ణింపబడినవాడును, అగు ఇంద్రభట్టారకుడు, క్రీ॥ శ॥ 525 ప్రాంతములలో నుండినట్లు తెలిపియున్నాను. ఈతనికిని, గాం॥

శ॥సం॥39 లో కళింగరాజ్య మేలినఇంద్రవర్మ కును అనేక చాతుర్దంతసమరములు జరిగియుం డుననుటకు వారి శాసనములే ప్రమాణము లు. వీ రుభయులును సమకాలీకులని నా య భిప్రాయము. కళింగ ఇంద్రరాజునకు త్రికళిం గాధిపతియని బిరుద ముండుటచేత యాతడే విజయములగాంచి తన రాజ్యమును గోదావరి వరకును వ్యాపింపజేసియుండును. ఇట్టి విజయ మును దెల్పునదియే పృథ్వీమూలరాజు యొ క్క గోదావరితామ్రశాసనము. మరియు, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని మునిమనుమ డగు మాడవ మాధవవర్మ ప్లకిరాష్ట్రీము (విశాఖపట్టణంజిల్లా) జయించు నిచ్ఛతో గో దావరిని దాటుచు పొలమూరు గ్రామమును దానిమిచ్చినట్లు పులింబూరు శాసనము తె ల్పుచున్నది. ప్లకిరాష్ట్రీము తూర్పుగాంగు లచే జయింపబడుటచేతనే తిరిగి దానిని జయిం చునిచ్ఛతో విష్ణుకుండినరాజు దండయాత్ర సలిపెను. తూర్పుగాంగులు జయమునొందు టచేతనే, విష్ణుకుండినులు తూర్పునుండి క్రమ క్రమముగా దక్షిణ పశ్చిమదిశకు బోయి, కృష్ణాజిల్లాలోని దెందలూరును రాజధానిగా జేసికొనిరి.

పై విషయములనుబట్టి, విష్ణుకుండిన ఇంద్ర భట్టారకుడు (క్రీ॥ శ॥ 535), తూర్పుగాంగవం శీయుడగు త్రికళింగాధిపతి ఇంద్రరాజు (గాం॥ శ॥ 39) యొక్క సమకాలీకుడనియు, గాంగ శకప్రారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 496వ సంవత్సర మనియు తెలియుచున్నది.

పూర్వగంగశకమును గురించియు, పూర్వ గంగరాజుల వంశానుక్రమ కాలనిర్ణయముల ను గురించియు, ఇదివరలో ఆంధ్రేతిహాసపరి శోధకమండలి రెండవ సంపుటములో వ్రాసి తిని. గాంగశకప్రారంభకాలము క్రీస్తుశకము 450 లేక 460 యనినిశ్చయించితిని. కాని, ఇప్పుడు నూతనముగా దొరికిన ఇంద్రవర్మ, మధుకా మార్ణవుల శాసనప్రమాణములను బట్టి గాంగ వంశసంవత్సరము లేక శకము 496వ ప్రారంభ మయ్యెనని నిశ్చయించి, సహేతుకముగానే క్రింద నొక వంశవృక్షమును బొందుపరచుచున్నా డను. ఈవంశవృక్షమున గనుపర్చిన రాజులంద రును పూర్వగాంగవంశమునకు జెందినవారు. వీరందరును కటకమునకు రాజధానిని మార్చ కముందు కళింగనగరము రాజధానిగా జేసి కొని పరిపాలన జేయుచుండెడివారు. వీరిశా స(?) శిలాశాసనములలోని లిపి, భాషలనుబట్టి వీరిని తెలుగురాజులుగా నెంచవలెను. వీరిదే శమునందలి ప్రజలును తెలుగుభాషకు జెందిన కళింగాంధ్రులే కాని వేరుగారు. కటకమునకు రాజధానిని మార్చి, ఓడ్రదేశీయులపై రాజ్య మేలు సందర్భమున ఓడ్రభాషను నేర్చినను తెలుగుభాషను కూడ పోషించుచున్నట్లు శ్రీ కూర్మమునను, ముఖలింగమునను, సింహాచ లమునను గల వీరి తెలుగుశాసనములే సాక్ష్య ములు. అనంతవర్మ చోడగంగుని కాలముననే ఉత్కల, ఓడ్రదేశములు జయింపబడుటయు, జరి కటకమునకు రాజధానిని మార్చుటయు, జరి గెను. అతనికిని, ఆతని తర్వాతి రాజ్యము చేసినవారందరకిని, తర్వాతి గాంగరాజులని చెప్పవచ్చును. వారి వంశవృక్షము, రాజ్య కాలములు, తదితరవిషయములు పూర్వ గాంగవంశ వర్ణనానంతరమున తెలుపబడును. పూర్వాపరగాంగులని కాలవ్యత్యాసముచే వారి నను, వారిరువురును ఒకేవంశము వారని యెరుంగునది.

త్రిలింగ శాసనకర్త.(a) ప్ర॥ రాజ్య సం॥ 28=క్రీస్తుశకము 521

1 మితవర్మ (a1)

2 (త్రికళింగాధిపతి) ఇంద్రవర్మ. (b) ప్ర॥ సం॥ 39=క్రీ॥ శ॥ 532

3 అనంతవర్మదేవ

4 దేవేంద్రవర్మదేవ. (c) గాం॥ శ॥ 51=క్రీ॥ శ॥ 544

5 సత్యవర్మదేవ. (d) గాం॥ శ॥ 51=క్రీ॥ శ॥ 544

6 (రాజసింహ) హస్తివర్మ (e) గాం॥ శ॥ 80=క్రీ॥ శ॥ 573

7 (రాజసింహ) ఇంద్రవర్మ (f) గాం॥ శ॥ 87,91=క్రీ॥ శ॥ 580,584

8 దానార్ణవ

9 ఇంద్రవర్మ (g) గాం॥ శ॥ 128,137,138, 143,149, 154 =క్రీ॥ శ॥ 621,630,631,636,642,647

10 గుణార్ణవ

11 దేవేంద్రవర్మ (h) గాం॥ శ॥ 183,184,195 =క్రీ॥ శ॥ 676,677,688

12 జయవర్మ

13 అనంతవర్మ (i) గాం॥శ॥ 204=క్రీ॥శ॥ 697

14 నందవర్మ (j) గాం॥శ॥ 221=క్రీ॥శ॥ 714

15 దేవేంద్రవర్మ (k) గాం॥శ॥251=క్రీ॥శ॥ 747

(a) J. A. H. R. S. VOL. 3, Part. I. P.P. 54-55. చూడు మాగ్రంథానుబంధము శాసనము నంబరు 4 పేజీలు 29— 30

(a1) J. Bo. Br. R. As. Soc. VOL. 16, P. 116. Godavari plates of Prithvimula.

(b) J. A. H. R. S. VOL 3. Part. I. P. P. 49-53. అనుబంధము, నంబరు 7, పేజీలు 37-39.

(c) Indian Antiquary Vol. 13, P. 273—276.

(d) Indian Antiquary Vol. 13, P. 274, and Indian Antiquary Vol. 14 p. p. 10—14.

(e) చూడుమా గ్రంథానుబంధము నెంబరు 5. పేజీలు 31-35. మరియు, శా॥ద్రిస॥ఆంధ్రపత్రిక ఉగాది సంచిక పేజీలు 217-224. Ep. Indica Vol. 17 p. p. 330-334.

(f) J. A. H. R. S. VOL. IV Pts. 1 & 2. అనుబంధము 6. పేజీలు 35-36. Ep. India Vol. III, p. p. 127—130. Ep. Indica Vol. III, p. 360. Also, Indian Antiquary Vol. 16, p. p. 131—134.

(g) Indian Antiquary Vol. 13, p. p: 119—124. Also Ep. Indica. Vol. 18. p. p. 307—308. అనుబంధము 8. పేజీలు 40-41 శారదగవ సంపుటము ౫వ సంచిక పేజీలు 529,—532.

(h) Ep. Indica. Vol. III, p. p. 130—134. Also J. A. H. R. S. Vol. 2 Pts. 3 & 4 p. p. 271—276 and Ep. Ind. Vol. 13 p. 212.

(i) J. A. H. R. S. VOL. 2, Pts. 3 & 4, p. p. 271—276. Indian Antiquary Vol.

(j) J. A. H. R. S. VOL. II, Pts. 3 & 4 p. p. 185—189. అనుబంధము నంబరు10. పేజీలు43-45

(k) Indian Antiquary Vol. 18, p. 144.

16 రాజేంద్రవర్మ

17 అనంతవర్మ (l) గాం॥శ॥ 284 304=క్రీ॥శ॥ 777,797 | 18 దేవేంద్రవర్మ (m) గాం॥శ॥310=క్రీ॥శ॥803

19 రాజేంద్రవర్మ (n) గాం॥శ॥ 313,342=క్రీ॥శ॥ 806,835

20 వజ్ర *

21 మారసింహ

22 భూపేంద్రవర్మ

23 దేవేంద్రవర్మ (o) గాం॥శ॥ 397=క్రీ॥శ॥ 890

24 గుణార్ణవ లేక గుణమహార్ణవ క్రీ॥ శ॥ 895* *

25 వజ్రహస్త క్రీ॥ శ॥ 895-939

26 గుండమ 939-942 | 27 కామార్ణవ 942-977 | 28 వినయాదిత్య 977-980

29 అనియంకభీమ వజ్రహస్త (అనంతవర్మ) (p) క్రీ॥ శ॥ 980-1015

30 కామార్ణవ (1015) | 31 గుండమ (1016-1019) | 32 మధుకామార్ణవదేవ (q)

33 అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవ. (r) రాజ్యారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 1037

34 దేవేంద్రవర్మ రాజరాజదేవ. (s) రాజ్యారంభకాలము క్రీ॥శ॥ 1070

35 అనంతవర్మ చోడగంగదేవ (t) రాజ్యారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 1077

క్రీ॥శ॥ 1019-1037 [గాం॥శ॥ సం॥526లో మూడుగ్రామములు వైశ్యాగ్రహారముచేసిఇచ్చెను.]

(l) Ep. Ind. Vol. III, p. p. 7—21. Also Ep. Report for 1924, p. p. 97—98.
(m) Ep. Indica. Vol. 18, p.p. 311-313. Ep. Carnataka, Bangalore Vol. Insc. No. 140
(n) J. B. O. R. S. VOL. 12 p. 101. Also Vide p.p. 97-98 of the An. Report on S. I. Ep. for 1923-24, Also p.p. 137-139 of the An. Report for 1917-1918.
* ఇచ్చట నుండి 23 వ రాజువరకును గల వంశక్రమము, 23 వ రాజుతామ్రశాసనమునుబట్టి నిర్ణయింపబడినది.
(o) J. A. H. R. S. VOL. II, Pt. 2 p. p. 146—164. చూడు అనుబంధము 11. పేజీలు 45-50.
** ఇచ్చటనుండి ఈక్రిందిరాజుల వంశానుక్రమ, కాలనిర్ణయములు, 33 వ రాజుయొక్క తామ్రశాసనములను బట్టి నిర్ణయింపబడినవి.
(p) Vide Insc. No. 828 in Ep. Report for 1917. A Gift of land to Vateswara in Palur. Chatrapur Taluk, was made by this King who probably built the temple after his name at Mukhalingam.
(q) Vide C. P. No. 5 in Ep. Report for 1918—1919 mentioning Gāṅga Era. 526.
(r) చూడుము. అనుబంధము నెంబర్లు 12, 13 పేజీలు 50-58. Ep. Indica Vol. 4, Ep. Indica Vol IX, p. 94. Ep. Indica Vol. XI, p. 147, Ep. Indica Vol. III, p. 222, [8 C. P. Grants of this King have been published].
(s) Vide C. P. No. 4 in the Annual Report on S. I. Epigraphy for 1918—1919.
(t) J. A. H. R. S. VOL. I, p.p. 40-48, & 106-124. అనుబంధము నెంబర్లు14,15. పేజీలు 58.78. Also, Indian Antiquary Vol 18.

పై వంశవృక్షమునందలితిర్లింగి శాసనకర్తపే రు తెలియదు. కాని ప॥ రా॥ సం॥ 28 అని యుండుటచేత అతడే వంశకర్తయైయుండును. వంశవృక్షమందలి 1,2 రాజులు పిరిథ్వీ మూలు నిగోదావరి తామ్రశాసనములోచెప్పబడినవా రేయని నాయూహ. స్లీటు,కీల్హారన్ డూబ్రియల్ ప్రభుతులూహించినట్లు శాసనమునవారి రాజ ధాని కళింగనగరముగాక మణల్‌కుడియని చె ప్పబడినది. అయినను, శాసన విషయ ములను బట్టి కళింగ ఇంద్రాధి రాజునకును, విష్ణుకుండిన ఇంద్రరాజునకును యుద్ధము జరిగి నట్లు నిశ్చయింపబడినది. శాసన ప్రమాణముల నుబట్టి ఈ యుభయవంశములవారికిని యుద్ధ ములు జరుగుచుండెనని నిశ్చయింపవచ్చును. రెండవరాజగు ఇంద్రవర్మ శాసనమున ప॥ సం॥ 39 అని వ్రాయబడినదని కొందరును,139 అని వ్రాయబడినదని కొందరును, నాకుదెలి పిరి. Burnel's Paleography 23 plate,చూడ గా 3 , 9 (39) అను అంకెలే శాసనము న చెక్కబడినట్లు తెలిసినది. మరియు, Ep. Ind. Vol. III. p. 131 లో గుణార్ణవుని కొడు కగు దేవేంద్రవర్మ శాసనమున చెక్కబడిన "3" అను అంకెయున్న, ఈ శాసనమునం దలి 3 అంకెయున్న ఒకేవిధముగా నున్నవి. మరియు,దానార్ణవునికొడుకగుఇంద్రవర్మ పూర్లి శాసనమునచెక్కబడినపదులస్థానమందలి3అం కెయున్న, ఈశాసనమందలి పదులస్థానమం దలి 3 అంకెయున్న ఒకేవిధముగా నున్నవి. గనుక, ఈశాసన కర్త ప్ర॥ సం॥39 లోనే దా నమిచ్చెనని నిశ్చయించితిని. ఈశాసన పు రేకులపైనున్న వ్రాతలను పరీక్షించినట్టియు, దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు,ఆరవసంపుట మును ప్రకటించినట్టియు, కె. వి. సుబ్రమణ్య య్యరుగారు లిపినిబట్టి, ఈశాసనము 5వ శతా బ్దాంతమునగాని, అరవశతాబ్ద ప్రారంభమున గాని వ్రాయబడియుండునని చెప్పిరి. మరియు, క్రీ॥శ॥ 5వశతాబ్దాంతమునగాంగశకము ప్రారం భమయ్యెనన్న విషయమును వారామోదించిరి. గాంగేయవంశ సంవత్సరమును బ్యోకనక, ప్రవర్ధమాన సంవత్సరమును వాడుటచే ఈశా సనము వంశప్రారంభకాలమున వ్రాయబడి నట్లు తోచును.

పై వంశవృక్షమందలి, 4,5 రాజులకాల ము, గాంగశకము 51 యని వారి తామ్రశాస నములలోఅక్షరాలతోను,అంకెలతోను తెలు పబడినను, కొందరు 4 వ వాని కాలము గాం॥ శ॥ సం॥ 251 గను, 5 వ వాని కాల ము గాం॥శ॥ సం॥ 351గను పరిగణించి వారిని వంశాదినుండి వంశాంతమునకు తీసికొనిపోయి కనపర్చుచున్నారు. ఇండియన్ అంటిక్వేరి 13వ సంపుటములో ప్రతిబింబములతో వారి శాస నములను ప్రకటించినట్టి డాక్టరుఫ్లీటు, వారి శాసనములలో గాం॥శ॥ 51 (ఏకపంచాతి లేక ఏకపంచాశతి) అని ఉన్నదని వ్రాయుచు, లిపిస్వరూపమునుబట్టి తర్వాతి కాలపువారని యూహించిరి. కాని లిపిని పరీక్షించగా అది ప్రాచీనవుదేగాని, తర్వాతదిగాదని తోచిన ది. మరియు, శాసనములలో సంవత్సరములు తెల్పుఅంకెలు స్పష్టముగనుండగా,సంశయింప పనిలేదు. మరియు,ఇంద్రవర్మశాసనమునగాం॥ శ॥ సం॥ 138 అనియుండగా,146అని తప్పుగా డాక్టరుఫ్లీటు చదివెను. శాసనపుప్రతిబింబము లలో అక్షరస్వరూపమును, కాలమును, పరీ క్షించి, ఈ రాజులను వంశవృక్షమునందలి 4,5 రాజులుగా నిర్ణయించితిని.

6వ రాజునకును, 7వ రాజునకును "రాజ

సింహ" యనెడి బిరుదే యుండుట చేతను, ఇద్దరును గాంగామలకులప్రతిష్ఠులని చెప్పబడుటచేతను, 6,7 రాజులన్నదమ్ములని యెంచవచ్చును. మరియు, వీరిద్దరి శాసనములను చెక్కినవాడుభానుచంద్రునికొడుకగు వినయచంద్రుడుగా కన్పట్టుచున్నాడు.

9 వ రాజు శాసనములు ఎక్కువగా దొరికినవి. ఈతడే తూర్పు చాళుక్య ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ॥ శ॥ 663 లేక 666) యోడించి యుండునని ప్లీటు అభిప్రాయపడెను. కాని ఈతనికి "అధిరాజేన్ద్ర" బిరుదు కానమి, 7 వ రాజగు ఇంద్రవర్మ యోడించి యుండునని, తిరిగినంశయించెను. ఆతనియూహాసరియగునేని గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥ 520 ప్రాంతములస్థాపింపబడియుండవలెను. చాళుక్యులకు పూర్వమాంధ్రదేశమునేలిన విష్ణుకుండినులకును, తూర్పు గాంగులకును "అనేక చతుర్దంతసమరములు" జరుగుటచేత, విష్ణుకుండిన ఇంద్రునకే, గాంగత్రికళింగాధిరాజు (2వ రాజు) సమకాలీనుడని యెంచుట సమంజసము. ఈ9వరాజు 7వ రాజు మనుమడై యుండవచ్చును. అట్లైన 8వ రాజగు దానార్ణవుడు7వరాజగుఇంద్రవర్మకొడుకగును.

10వ రాజునుండి 15వ రాజువరకును వంశానుక్రమము, కాలములు, సరిగా శాసనములను బట్టి నిశ్చయింపబడినవి. 12 వ రాజు రాజ్యముచేసినట్లు నిదర్శనములుగానరావు. కాని 13 వ రాజు శాసనములోని దానము తనసోదరుడగు జయవర్మ (12 వ రాజు) పుణ్యాభివృద్ధికై ఇవ్వబడినట్లు ఆశాసనమే సాక్ష్యము. 14 వ రాజు పేరుఇంద్రవర్మయనికొందరు వ్రాయుచున్నారు. కానియాతనిశాసనమున శ్రీమానన్దవర్మయనియుండుటచేత శ్రీమానందవర్మయని చదువుటయేన్యాయము. మరియు, శాసనమున గలసంవత్సరము ౨ ౨ ౧ అనియుండుటచేత గాంగశకసంవత్సరము 221లోదానమివ్వబడెను తెలియనగును. 15 వ రాజగు అనంతవర్మ కుమారుడు దేవేన్ద్రవర్మ, గాం॥ శ॥ 254 నాటివాడు. ఈతనితో,గాంగశకము51నాటి దేవేన్ద్రవర్మను ముడిపెట్టుట న్యాయముగాదు. శాసనమున అంకెలతోను,అక్షరములతోను 51 అనియుండగా, 251 అని చదువుట సహేతుకముగా లేదు.

16, 18 రాజులు, బెంగుళూరు వస్తుప్రదర్శనశాల యందలి తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిరి. అందు వారిరాజ్యసంవత్సరమివ్వబడకపోయినను, ఇండియన్ ఆన్టిక్వెరి, ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలిపత్రికలయందు ప్రకటింపబడిన అదేరాజుల శాసనములను బట్టి కాలనిర్ణయము చేయడమైనది. 19 వ రాజును గురించి బీహారు,ఒరిస్సా పరిశోధకపత్రిక 12 సంపుటమును, 1918 సంవత్సరపు దక్షిణహిందూదేశ శాసనముల సంవత్సరపు నివేదికను,బట్టి కాలనిర్ణయము మొదలగు విషయములు తెలియుచున్నవి. 20,21,22,23 రాజులను గురించియు, గాంగశక ప్రారంభకాలమును గురించియు, నేనిదివరలో ప్రకటించిన చీడివలస తామ్రశాసనమును బట్టి తెలియును. ఆశాసనముననే ప్రప్రథమముగా వజ్రి, లేక వజ్రహస్త, మారసింహ, యను రాజులు పేర్కొనబడుటను బట్టియు, ఆరాజులపేర్లు తర్వాతి గాంగరాజగు అనంతవర్మ చోడగంగునికొన్ని శాసనమున నుండుటంబట్టియు, పూర్వాపరగాంగులకు సంబంధము గలదనియు, అనంతవర్మ శాసనమున పేర్కొనబడిన పూర్వీకుల పేర్లలో (వంశవు పేర్లన్నియు పూర్తిగా నివ్వబడకపోయినను) చాలభాగము సరియగునవియే యనియు

తెలియుచున్నది. 24 మొదలు 33 వరకుగల రాజుల వంశానుక్రమ, కాలనిర్ణయములు, 33 వ రాజు తామ్రశాసనములను బట్టి స్థిర పర్చబడ్డవి. 29 వ రాజగు అనియంకభీమ లేక వజ్రహస్తదేవుని శాసన మొకటి ఛత్రపురం తాలూకా పాలూరునందు దొరికినది. ఆగ్రామమందలి వటేశ్వరునికి భూదానము చేయబడినట్లు తెలియును. ఈతడే ముఖలింగమునందలి అనియంక భీమేశ్వరాలయమును కట్టించి యుండును. ఇదేకాలమున తూర్పుచాళుక్య రాజగు భీముడు భీమేశ్వరునికి యాలయములను కట్టించెను. 32 వ రాజగు మధుకామార్ణవునికాలమున గాంగశకవర్షము 526 లో మ్యూడుగ్రామములు వైశ్యాగ్రహారముగా చేసియివ్వబడెనని యాతని తామ్రశాసన మొకటి తెలుపుచున్నది. ఆతని తర్వాతిరాజగు వజ్రహస్తదేవుని యొక్క తామ్రశాసనములనుబట్టి యాతని పట్టాభిషేకకాలము శాలివాహన శకాబ్దము 960 సంవత్సరమునజరిగెనని తెలియుచున్నది. మరియు, తత్పూర్వపు రాజుల పేర్లు రాజ్యకాలములు తెలుపబడినవి. దీనినిబట్టిమధుకామార్ణవుని526 గాంగశకము, శాలివాహన శకముగను, క్రీస్తు శకముగను మార్చుటకు అవకాశము గల్గినది. అందుచేతనే, గాంగశక ప్రారంభ సంవత్సరము క్రీస్తుశకము 493 సంవత్సరమునకు సరిపోవునని యు చెప్పుటకు వీలుకల్గినది. 33 వ రాజు యొక్క తామ్రశాసనములు విశేషముగా ప్రకటింపబడినవి. ఈతని శిలాశాసనములు గూడ ముఖలింగాలయమున దొరికినవి. వీటిని బట్టి ఈరాజుచరిత్ర బాగుగా తెలియుచున్నది. 34 వ రాజు శాసనములు దొరికినను ప్రకటింపబడలేదు. కాని 35వ రాజుయొక్క తామ్ర, శిలాశాసనములు పెక్కులు దొరకుటచేత యాతని చరిత్ర ఎక్కువ బాగుగా తెలియుచున్నది. అయినను ఆకాలపు చరిత్రలు దొరకమి, అప్పటి రాజ్యాంగవిశేషములు స్పష్టముగా తెలియుటలేదు.

పై రాజులను గురించి శాసనములనుబట్టి తెలియదగు విషయములను, కళింగనగర నిర్ణయానంతరము, తెలిపెదను.

కళింగనగరనిర్ణయము.

పూర్వగాంగరాజుల చరిత్రవిషయమై వ్రాయకముందు, ఆరాజుల రాజధానివిషయమై గల భిన్నాభిప్రాయములను తెల్పి, శాసన ప్రమాణముగ కళింగనగర మెద్దియో నిశ్చయించెదను.

పూర్వగాంగరాజుల శకము క్రీ॥ శ॥ 493 సం॥న స్థాపింపబడెనని జ్ఞాపకముంచుకొనిన యడల కళింగనగర విచారణ చాల తేలికయగును. కాళిదాసుని రఘువంశమునందున్న కళింగరాజధాని వర్ణననుబట్టియేమి, దండిమహాకవియొక్క దశకుమారచరిత్రయందలి కళింగవర్ణననుబట్టియేమి, సముద్రతీరమునందున్న ప్రస్తుతపు కళింగపట్టణమునుబట్టియేమి, ఇంద్రవర్మ శ్రీకాకుళశాసనమున "స్వస్తిజలధి జలతరంగకరపల్లవాలింగిత సకలకలింగావనీతలతిలకాయమానాద్విజయ కలింగనగరాత్" అని యుండుట చేతనేమి, తదితరశాసనములలో "సర్వర్తు సుఖరమణీయ" మగుకళింగనగర మని యుండుటచేతనేమి, వేములవాడ భీమకవివని చెప్పుపద్యములలోనివర్ణనవల్లనేమి, కొందరుపరిశోధకులు ప్రస్తుతపు కళింగపట్టణమే శాసనములలో వర్ణింపబడినకళింగనగరమనివాదించుచున్నారు. కాని ఈవాదము సరియైనదికాదు. కాళిదాసకవి క్రీ॥ శ॥ 5 వ శతాబ్దమువాడని కొందరును, 4వ శతాబ్దమువాడని కొందఱును

వ్రాయుచున్నారు. ఎట్లైనను యాతనికాలమున కళింగరాజధాని సముద్రతీరమందున్నను, తూర్పుగాంగరాజుల కాలమునగూడ సముద్రతీరముననేయున్నదని చెప్పవీలులేదు. ఆతడు రఘుదండయాత్రను గురించి వ్రాసిన సంగతులన్నియు సముద్రగుప్తుని దక్షిణదిగ్విజయయాత్రకు సంబంధించిన విషయములే యని కొందరనుచున్నారు. సముద్రగుప్తునిదండయాత్ర క్రీ॥ శ॥ 340 ప్రాంతముల జరిగెనని డాక్టరు స్మిత్ వ్రాసినను, ఆతడు నిజముగ క్రీ॥ శ॥ మూడవశతాబ్దముననే యుండెనని కొందరు వ్రాయుచున్నారు. గుప్తశక ప్రారంభము క్రీ॥ శ॥ 193 లోయని కొందరును, 201 లోయనికొందరును, 290 లోయని కొందరును, 320 లోయనికొందరును వ్రాయుచున్నారు.[72] ఏదియెట్లైనను క్రీస్తుశకము 4 వ శతాబ్దమునకు లోపలనున్న. సముద్రగుప్తుడు కళింగమును జయించెను. అప్పుడు కళింగరాజధాని మహేంద్రగిరి కొత్తూరు. అది సముద్రతీరమున లేదు. తర్వాత కళింగమునేలిన వర్మరాజులు సింహపురం, సారెపల్లి గ్రామములనుండి రాజ్యముచేసిరి. అవియును సముద్రతీరమున లేవు. తర్వాత కళింగమునేలిన పూర్వ తూర్పుగాంగరాజులుదంతపురం, కళింగనగరం గ్రామములనుండి రాజ్యమేలిరి. అవియును సముద్రతీరమున లేవు. దశకుమారచరిత్ర సప్తమోచ్ఛ్వాసమందలి కళింగవర్ణనను జదివినవారికి రాజధాని సముద్రతీరమున లేదనియు, రాజబంధుజనులతో వసంతకాలమందు కొద్దిరోజులుమాత్రమే సముద్రతీరమం దున్న యడవులలో క్రీడలు సల్పుచుండె ననియు, తెలియును. కళింగపట్టణమే రాజధానియనుకొందమన్న, దక్షిణహిందూదేశము నేలిన రాజవంశములన్నియు సముద్రమునకు కొంతదూరముననే రాజధానులనుస్థిరపర్చుకొనిరిగాని వేరుగాదు. మరియు, కళింగపట్టణమనగా సముద్రతీరపు రేవుస్థలమనియు, కళింగనగర మనగా కళింగదేశపురాజధానియనియు అర్థముగ్రహించుట మంచిది. ఇప్పటి కళింగపట్టణమున ప్రాచీనదేవాలయములుగాని, శాసనములుగాని దొరకలేదు. వేములవాడభీమకవివనిచెప్పుకళింగగంగుపై పద్యము లాతనివాయనిసంశయము

72. Vide Annual Report of the Mysore Arch. Dept. for 1923, pages 9—30. Gupta Era settled.

"If the initial point of Gupta Era is placed at 200 A. D. 'on the authority of Brahmin, Jain, and Chinese traditions, there will be hardly any room for such confusion about the unwarranted synchronism of the 2 branches of the Guptas". p. 22.

"Having thus pointed out how the Brahmin, Jain, Chinese and Ceylonese traditions regarding the early Gupta kings and their contemporaries can more satisfactorily be equated with the Epoch of 200—201 A. D. as its starting point than with Dr. Fleet's proposed period 319—320 with which none of the traditions agree, I shall now proceed to show how the same Epoch of 200—201 can be made to harmonise with the Epigraphical data". P. 24.

"With this initial date of early Guptas, the last date of Samudra Gupta's rule will be about 282 A.D."

Also vide Ann. Rep. of Mysore Arch. Dept. for 1927 pages 27—30, "A test of the starting point of Gupta Era 201 expired."

చదువరులకే తోచగలదు. ఒకవేళ కొన్నిపద్య ములాతని వని నమ్మినను, "శృంఖలద్వీపమనగ నొప్పు"నట్టి నగరము, వంశధారానదీపరివృతంబైన ముఖలింగమున కేలవర్తింపగూడదో తెలియకున్నది. ఇక, ఇంద్రవర్మ శాసనమున గల "జలధి జలతరంగకరపల్లవాలింగిత" యనువిశేషణము, సకల కలింగావనీతలమునకుగాని, కలింగావనీతలతిలకాయమానమగువిజయకళింగనగరమునకువర్తింపదు. గనుకకళింగనగరముకన్న కళింగదేశమే సముద్రముచే జుట్టబడినదనిచెప్పుట న్యాయముగ నుండును. కొందరు "సర్వర్తు సుఖరమణీయాద్వి జయ కళింగనగరాత్" అని శాసనమున చెప్పబడుటచేత, అది సముద్రతీరమునందే యుండి యుండవలెనని చెప్పుచున్నారు. గాని ముఖలింగనగరము సర్వర్తు సుఖరమణీయమైనదని యేలచెప్పరాదు?

సముద్రగుప్తుడు కళింగదేశము పై దాడివెడలినప్పుడు కళింగనగరము మహేంద్రగిరి కొత్తూరుగానుండెను. తత్పూర్వము అశోకుని, ఖారవేలుని, నాటి కళింగనగరము, తోసలి లేక ధౌలి (భువనేశ్వరముసహా) మైయుండుననికొందరువ్రాయుచున్నారు. సముద్రగుప్తునితర్వాతకళింగనగరము పేరు వేరువేరు గ్రామములకువర్తించినదనిపైనివ్రాసియుంటిని. శ్రీకాకుళం, పర్లాకిమిడి తాలూకాలలోని గ్రామములే కళింగనగరములై వేర్వేరు కాలములం దుండినట్లు శాసనప్రమాణముగలదు.

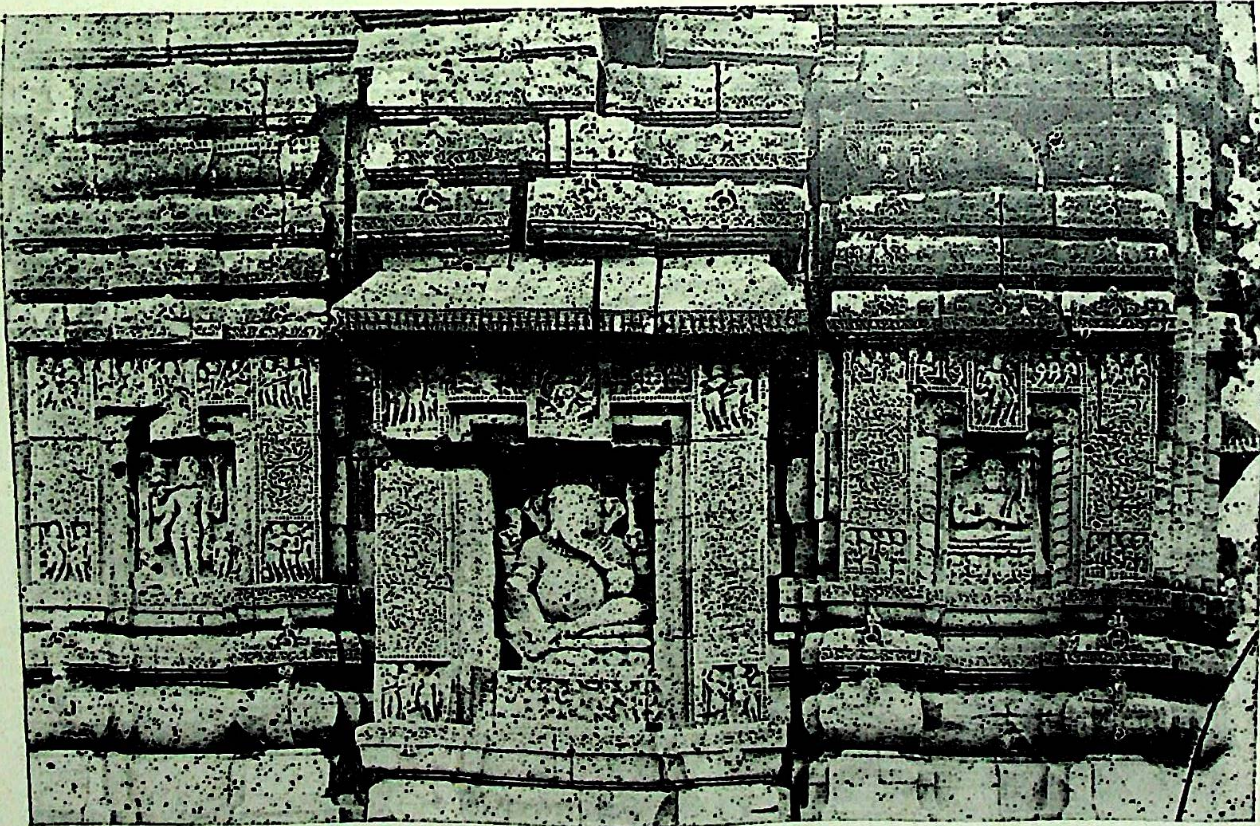
ఇటీవల Ep. Ind. Vol. IV, 183 పేజీలో మహారాజశ్రీ గిడుగురామమూర్తిగారుపర్లాకిమిడీతాలూకాలోని ముఖలింగ-నగరకటకములే పూర్వపు కళింగనగరమని అక్కడనున్న కట్టడముల శిథిలములవల్లను, నగరకటకమను పేరువల్లను, దేవాలయములలోని శాసనముల సహాయమువల్లను నిర్ధారణ చేసిరి. ఈవిషయమునే, Ep. Ind. Vol. 9, 94-98 పేజీలలో వజ్రహస్తుని శాసనమును ప్రకటించిన డాక్టరు హుల్‌షుచర్చించుచు, వారియంగీకారమును తెల్పిరి. డాక్టరు విన్‌సెన్టుస్మిత్ గూడ ఈముఖలింగమే కళింగనగరమని తన పూర్వహిందూ దేశచరిత్ర 498వ పేజీయందు వ్రాసియున్నాడు.

పూర్వపరగాంగరాజులశాసనములలోనెల్ల విజయకళింగనగరమే రాజధానిగా వర్ణింపబడినది. అయినను, ముఖలింగదేవాలయమునను, అనియంక భీమేశ్వరాలయమునను దొరికిన శిలాశాసనములను పరీక్షించగా అందు తర్వాతి గాంగరాజులపేర్లేగాని, పూర్వగాంగరాజుల పేర్లుగానరావు. దీనినిబట్టి పూర్వరాజులకాలమునగూడ ముఖలింగము రాజధాని కాదని చెప్పవీలులేదు. వీరి తామ్రశాసనములు ముఖలింగనగరమునకు మైలు రెండుమైళ్లు సమీపముననున్న అచ్యుతాపురం, సిద్ధాంతం గ్రామములలోగూడ దొరికినవి. గంగామలకులమును కళింగమున ప్రతిష్ఠించిన వాడును, రాజసింహాది బిరుదములుగలవాడు నగు ఇంద్రవర్మ (గాం॥ శ॥ 87,) అచ్యుతాపురం శాసనములో, వరాహవర్తని (శ్రీకాకుళం) విషయమునకు సంబంధించిన సిద్ధార్థక గ్రామములోని (ఇప్పటి ముఖలింగ సమీపముననున్న సిద్ధాంతం) రాజతటాకము వద్దనున్న పొలమొకటి దానమివ్వబడినట్లు చెప్పబడినది. దీనినిబట్టి పూర్వగాంగరాజుల శాసనములు ముఖలింగ ప్రాంతముల దొరకుటయేగాక, రాజధానిగూడ తత్సమీపముననే యున్నట్లు తెలియుచున్నది. గాం॥ శ॥ 39 లోని ఇంద్రవర్మ రాజధాని దంతపురం. తర్వాతి రాజులు తత్సమీపముననున్న నగరకటకమునకు రాజధానిని మా

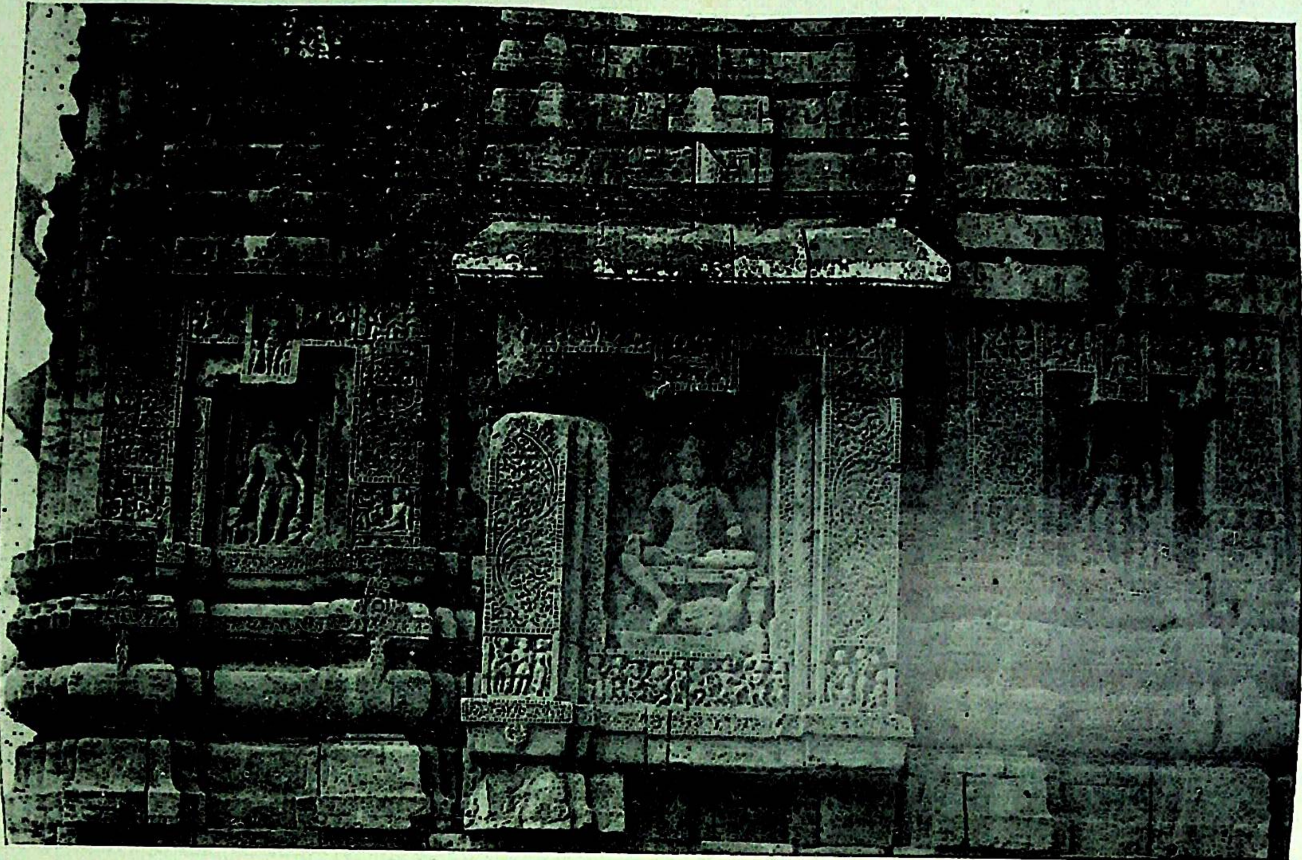
ర్చియుండురు. ముఖలింగదేవాలయములలో పూర్వగాంగరాజులశిలాశాసనములు లేకపోవుటకుకారణ మేమనగావారికాలమునఆదేవాలయములు నిర్మింపబడకపోవుటయే. రెండవకామార్ణవునికాలమున, (ప్రాయశః క్రీ॥ శ॥ పదవశతాబ్దమధ్యభాగమున) నగరమున ముఖలింగాలయముకట్టబడినట్లు కొన్ని శాసనమునచెప్పబడియున్నది. అనియంకభీమ లేక వివజ్రహస్తుని కాలమునఅనగాక్రీ.శ.10శతాబ్దాంతమునముఖలింగమునందలి అనియంకభీమేశ్వరాలయముకట్టబడియుండును. ఇతడేగంజాంజిల్లాలోని పాలూరుగ్రామమునందలి వటేశ్వరాలయమునకుకొంత భూదానముచేసినట్లు 1917 Annual report on Epigraphy నిబట్టి తెలియుచున్నది. ఇదివరలో నేను తెలిపినప్రకారము ఈరాజు లందరును పూర్వగాంగరాజులే. పూర్వ, పర తూర్పుగాంగరాజు లందరును ఒకేవంశము వారని తెలుసుకొనవలెను. అయినను, కటకమునకు రాజధానిని మార్చిన అనంతవర్మచోడగంగుని కాలమునుండి రాజ్య మేలినవా రందరును తర్వాతిగాంగు లనియు, తత్పూర్వము రాజ్య మేలినవా రందరును పూర్వగాంగరాజులనియు, నెంచినచో పూర్వగాంగుల శాసనములును ముఖలింగమున కనబడినట్లు అంగీకరించవచ్చును. పూర్వగాంగులలోని మొదటివారి శిలాశాసనములు దొరకకపోవుటకు కారణము, అప్పటికి కళింగనగరాలయ నిర్మాణము లేకపోవుటయే. వేగిదేశాధిపులగుతర్వాతిచాళుక్యరాజులశిలాశాసనములు నిల్లే ఆకాలముననే,నిర్మింపబడినదేవాలయములందు దొరకినవి. కాని విశేషశాసనములు తామ్రరేకులపై వ్రాయబడి, దొరకినవి. తూర్పుచాళుక్యులలో మొదటి రాజుల శాసనములును దేవాలయములందు దొరకక, తామ్రరేకులపై వ్రాయబడి దొరికినవి.

మొదటి కామార్ణవుని కాలమున దంతపుర నామముగల నగరము రాజధానియని చెప్పబడినది. దంతపురవాసము (పాడుపడిన ఇప్పటి దంతవక్త్రునికోట)నుండిగూడ అనేక దానశాసనము లివ్వబడెను. రెండవ కామార్ణవుడు "త్రిరస్కృత త్రివిష్టప" మగునగరమునుగట్టి, అందు మధుకేశునకు పెద్ద ఆలయము నిర్మించెను. అందలి దేవునిబట్టి (మధుకేశ్వర, మధుకలింగేశ్వర, ముఖలింగేశ్వర), ఆనగరమే యిటీవల ముఖలింగముగా మారినట్లు క్షేత్రమహాత్మ్యమువల్ల తెలియుచున్నది. ఇట్లుమారుట సహజము. ఏలననగా, ముఖలింగాలయము లందలి శాసనములలో నెల్ల ఆయూరి పేరు కళింగావనినగరం, త్రిగలింగావనినగరం, కళింగనగరం అనియేగాని, ముఖలింగ మని కనబడదు. మధుకేశ్వర, మధుకలింగములను బట్టియే ముఖలింగనామము వాడుకలోనికి వచ్చియుండును.

దక్షిణ హిందూదేశశాసనములు, 4, 5, 6 సంపుటము లిటీవల యచ్చుపడినవి. అందు కళింగగాంగరాజుల శాసనములు, ద్రాక్షారామ, ముఖలింగ, శ్రీకూర్మ,సింహాచలాది గ్రామములందలి దేవళములందు చెక్కించబడినవి, వందలకొలది అచ్చుపడియున్నవి. దక్షిణహిందూదేశశాసనావళి నంవత్సరనివేదికలందుగూడ కళింగమునందున్న పెక్కుగ్రామములలోని దేవాలయములందలిశిలాశాసనములుసూచింపబడినవి. ఉత్కళమందలిభువనేశ్వర,చాటేశ్వర, జగన్నాధాది దేవళపు శిలాశాసనములున్ను గాంగరాజులచరిత్రను తెలుపుచున్నవి.మరియు ఈరాజుల తామ్రశాసనములును, గంగవంశానుచరిత్రయు, ముఖ్యాధారములై యున్నవి.

సోమేశ్వరాలయవిమానపు గూటియందలి గణేశుని విగ్రహము, శిల్పము.

సోమేశ్వరాలయపు విమానముయొక్క దక్షిణభాగమునందలి కుమారస్వామివిగ్రహము, శిల్పములు.

ముఖలింగాలయమున దొరికిన శాసనములలోని పేర్లు—కాళింగదేశ నగరము, కళింగావని నగరము, కాళింగము, కళింగనగరము,నగరము, నగరపు వాడ, త్రికళింగావని నగరము—అన్నియు ఒకే గ్రామమునకు (ప్రస్తుతముఖలింగమునకు) చెందినవై యున్నవి. శాసనములలో ముఖలింగమని గాని, ముఖలింగేశ్వరుడని గాని పేర్లు గానరావు. మధుకేశ్వరదేవర, మధుకేశ్వరాయశర్వాయ, గోకర్ణేశ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ, అను పేర్లుమాత్రముగలవు వీటికే నవీనకాలపు దగు క్షేత్రమహాత్మ్యమందు ముఖలింగేశ్వర నామము వాడబడినది. గ్రామమునకును ముఖలింగమని పేరు వచ్చెను. శిలాశాసనములలో నున్న, నగరము లేక నగరపువాడయున్న, ఇప్పటి ముఖలింగసమీపనగరకటకమున్ను, అనంతవర్మ చోడగంగుని కొర్నిశాసనములో చెప్పబడిన రీతిని రెండవ కామార్ణవుడు నిర్మించిన మధుకేశ్వరునియాలయముగల నగరమున్ను, ఒక్కటిగా గన్పట్టును. శాసనప్రమాణము లన్నియు ఇట్లే సూచించుచున్నవి:—

చూడుము: దక్షిణహిందూదేశశాసనములు, ౫వ సంపుటము, ముఖలింగాలయపు శాసనములు, (1005—1143):—

నం॥ 1007 నగరేమధుకేశ్వరాయ శర్వాయ

1010 స్వస్తిశ్రీమత్ కళింగనగరాత్ పరమ మాహేశ్వర పరమభట్టారక మహారాజాధి రాజ త్రికళింగాధిపతిః శ్రీమదనంతవర్మ మహారాజ శ్చోడగంగదేవః కుశలీ సమస్తామాత్యప్రముఖ జానపదానాహూయ సమాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు భవతాం —— త్రికళింగదేవభోగనివర్త—

1035 కాళింగావని నగరే

1036 కాళింగదేశ నగరే

1037 వీని నకరపు వాడనాయకులు ఆచంద్రార్కముగా నడపింప్పంగలవారు.

1040 సూర్యగ్రహణ నిమిత్తమున నకరమున మధుకేశ్వర దేవరకు

1042 సోమగ్రహణ నిమిత్తే నగరేమధుకేశ్వరాయ దేవాయ ద్రాక్షారామనివాసః

1046 ఉత్తరాయన సంక్రాంతి గురువారమున నగరానవీటి మధుకేశ్వర దేవరకు......నగరపువాడ శైవుని గుండముక్రిందను బెట్టిన అఖండదీపము

1049 మధుకేశ్వరదేవరకు నకరపువాడ విష్ణుదేవర గుడి......

1052 సూర్యగ్రహణ నిమిత్తమున నకరాన శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు—శాచపడిహస్తపురవరి నూరపోతు పెట్టిన అఖణ్డ దీపంగికిమాఖణ్టికి వరాహావంతనియ పంపున—వీని నాచంద్రార్కముగా నడిపింప్పంగల వారు నకరపువాడ నాయకులు

1057 మధుకేశ్వరాయ నగరే—

1078 కళింగామున మధుకేశ్వర దేవరకు

1083 అఖండవర్తియదివియ ఒక్కొంటికి నకరమున-

1098 నగరే కళింగదేశే స్వయంభువే మధుకేశ్వరాయ దేవాయ

1101 త్రికళింగావని నగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ శర్వాయ

1101 గోకర్ణేమధుకేశ్వరాయ

1142 నగిరానవీటిశ్రీఅనియంకభీమేశ్వర దేవరకు

నం॥1290 శ్రీకూర్మంశాసనం- కళింగమండలమైన కులవంతనియ నకరానవీటి మధుకేశ్వర దేవరస్థానపతి యైన రామీశ్వర అండాచియూ, వరాహావంతనియ సింహపురమున ఆదిత్యనాయకు లోనైన నాయకులును, శ్రీకూర్మమున నారెపనాయకు లోనైన నాయకులును ఇప్పిలి గంగ్గమనాయకు లోనైన నాయకులును, తామరచెఱువున—

పై శాసన ప్రమాణములను బట్టి కళింగనగరమన్నను, కళింగావని నగరమన్నను, నగరమన్నను, నగరపు వాడయన్నను, ఒకటేయనియు, అవి యన్నియు ఇప్పటి ముఖలింగనగరకటక గ్రామములకే పురాతనపు పేర్లనియు, కళింగపూర్వగాంగరాజుల రాజధాని

యందే నిర్మింపబడెననియు, ఇప్పుడా ప్రాంతములందు కన్పట్టు శిథిలములైన కట్టడములు, దేవాలయములు, నాణెములు, తామ్రశిలా శాసనములు, విజయకళింగనగరమునకు చెందినవనియు, మనము నమ్మవలెను. సముద్రతీరమునందలి కళింగపట్టణ మొకప్పుడు రాజధానిగానుండినను, పూర్వగాంగరాజుల కాలమున నుండియు (క్రీ॥ శ॥ 50), మహేంద్రి మహోదధుల మధ్యస్థమగు ఇప్పటి ముఖలింగమే విజయకళింగనగరమను పేర రాజధానిగా యొప్పుచుండెను. శాసనములలో, దంతపురము, తామరచెఱువు, సింహపురం, జలమూర్వారు, సిద్ధాంతం, శ్రీపురము, భోగపురము మొదలగు గ్రామములు క్రోలువర్తిని, వరాహవర్తిని విషయములలోని వని చెప్పబడినవి. వీటిని బట్టి నగరము లేక కళింగ నగరము (ముఖలింగము) కులవర్తనిలోనిదని తెలియుచున్నది. పూర్వగాంగరాజుల తామ్రశాసనములుగూడ ఈ ప్రాంతములనే దొరుకుటచేతనున్ను, కళింగనగరమునకు సమీపముననున్న సిద్ధాంతగ్రామమందు రాజతటాక ముండెనని వారి శాసనములలో చెప్పబడుటచేతనున్ను, తామ్రశాసనములో దానమివ్వబడిన గ్రామములనరిహద్దులలో ముఖలింగప్రాంతపుకొండ లేసూచింపబడుటచేతనున్న, రాజధాని అందే యుండెనని నమ్మవలెను.

పూర్వగాంగ రాజుల చరిత్ర.

1. తిర్లింగ శాసనకర్త.

“ప్రవర్ధమాన రాజ్యసంవత్సరస్య అష్టావింశతిం” అనగా, గాం॥ శ॥ సం॥ 28 ఫాల్గుణ కృష్ణాష్టమినాడు, తిర్లింగ శాసనము వ్రాయబడెను. (J. A. H. R. S. Vol. 3. Pt I. P. 55) ఈ శాసనకర్త పేరు, శాసనము తెయు దొరక కపోవుటచేత, తెలియదు. కాని ఆతడు తూర్పు గాంగ వంశమునకు చెందినవాడనియు, ప్రాయశః వంశస్థాపకుడనియు, చెప్పుటకు శాసనపులిపి, తేదీ, చెక్కినవాని పేరు, వీను కలిగించుచున్నవి. ఆతడు వంశవృక్షమందలి మొదటి రాజగు మిత్రవర్మయే కావచ్చును.

2. శ్రీ మహారాజేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనము ప్రవర్ధమాన సం॥39, వైశాఖ ది 21 నాడు లిఖింపబడినది. ఇంద్రవర్మ జర్జింగిశాసనమను పేర J. A. H. R. S. Vo 3. Pt. I. PP. 49-53 లో ప్రకటించితిని. గంజాం జిల్లాలోని టెక్కలిగ్రామ సమీపమున నున్న జర్జింగిగ్రామములో పొలముత్రవ్వుచుండగా ప్రాచీన శివాలయపు శిథిలములు, ఒక శివలింగము, కొన్ని పెద్ద ఇటుకలు, కుండలు, ఈ తామ్రశాసనపు రేకులు, దొరకినవని సర్ అన్నెంపరశురాం పాత్రోగారు చెప్పిరి. శాసనమున పేరొక్కన్న జిజ్జికగ్రామమున్ను, ఇప్పటి జర్జింగిన్ని, ఒక్కటేయని తెలియుచున్నది. శాసనపులిపి వేగిలిపి, లేక ప్రాచీన తెలుగుకన్నడ లిపి. భాషసంస్కృతము. శాసనమున కడపటి వ్యాసశ్లోకములు తప్ప మిగిలిన భాగమంతయు వచనరూపముననున్నది. దానశాసనకర్తయగు ఇంద్రవర్మ అమరపురమునకు పోటీయనదగు దంతపురము నుండి శాసనము నిచ్చెను. పరమేశ్వర పాదభక్తుడును, గంగామలకుల గగనతలమునకు సూర్యుడును, అనేక చతుర్దంతయుద్ధములందు విజయము గాంచుటచేత పాదాక్రాంతులగు సామంతరాజులు గలవాడును, సాదు బాంధవార్థిజనులను పోషించువాడును, మతాపితృపాధానుధ్యాతయు, త్రికలింగాధిపతియు నగు శ్రీమహారాజేన్ద్రవర్మ వోంఖా

రభోగములోని జిజ్జికగ్రామమును, సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి రుద్రస్వామికొడుకగుఅగ్నిస్వామికిని, ఆతనికొడుకగు రుద్రస్వామికిని రెండు సమభాగములుగా విభజించి యిచ్చెను. ఈతడు దంతపురము రాజధానిగా గల్గి, త్రికళింగాధిపతియను బిరుదునొంది, అనేక చాతుర్దంతయుద్ధములందు జయములనుగాంచి, గాంగకులమునకు సహస్రభానునివలెప్రకాశించెను. ఈతనితర్వాతి రాజు లింకను గొప్పవిజయములను గాంచి, సకల కళింగాధిపతులను పేర విజయకళింగ నగరమునుండి పరిపాలన జేసిరి. గనుకనే, గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములను, బేర్కొనగల్గిరి. మరియు, మహేన్ద్రగిరి గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుల మనియు చెప్పుకొనిరి.

త్రికళింగాధిపతియను బిరుదు నొందుటకును, గాంగకులమును, ప్రవర్ధమాన సంవత్సరమును బేర్కొనుటకును, ఈతడే పూర్వరాజులలో మొదటివాడు. త్రికళింగాధిపత్యమును బట్టి, ఈతడు మహానది మొదలు గోదావరివరకు గల కళింగదేశము నెల్ల స్వాధీనపరుచుకొనెనని తెలియుచున్నది. ఈతనివలెనే విష్ణుకుండినరాజగు ఇంద్రభట్టారకుడు అనేకచాతుర్దంతములతో పోరాడి, శత్రుల నోడించినట్లు తన శాసనములలో తెలిపియుండుటచేత తూర్పుగాంగులకును, విష్ణుకుండినులకును, పెక్కుయుద్ధములు జరుగుచుండెనని తోచును. గాంగుల విజయముల వలననే విష్ణుకుండినులు తూర్పునుండి క్రమక్రమముగా క్రిష్ణాతీరప్రాంతముల కేగియుండిరి. ఈగాంగ ఇంద్రవర్మ క్రీ॥ శ॥ 530 ప్రాంతములందు రాజ్యమేలియుండును. విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుడు, రమారమి 40 సంవత్సరములు రాజ్యమేలినట్లు ఆతని శాసనములలో నండుటచేత, 39 గాంగశకసం॥పుఇంద్రవర్మ మొదలు, 87, 91 గాంగశకసం॥పు ఇంద్రవర్మవరకు గల రాజుల కందరకు నీతడు సమకాలీనుడై యుండియుండును. ప్రాయశః ఈకాలముననే తూర్పుగాంగులు దక్షిణమున గోదావరినది మొదలు, ఉత్తరమున పూరిజిల్లావరకు తమ రాజ్యమును విస్తరింపజేసి యుందురు. గనుకనే విష్ణుకుండినమూడవమాధవవర్మ (క్రీ॥శ॥ 600) ప్లకి, లేకప్టకిరాష్ట్రమును (విశాఖపట్టణంజిల్లా)జయించునిచ్ఛగలవాడై గోదావరినిదాటుచుపొలమూరు(పులింబూరు)దానశాసనమునిచ్చెను. పూర్వగాంగరాజులలో త్రికళింగాధిపతి యనియు, అనేక చాతుర్దంతసమరవిజయుడనియు, బిరుదులొందిన ఈఇంద్రవర్మయే, విష్ణుకుండినఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడని తోచుచున్నది. దీనినిబట్టి గాం॥ శ॥ సం॥ 39, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 525నకుసమానమగును. గనుకగాంగశకప్రారంభకాలము క్రీ॥శ॥493సం॥ప్రాంతమైయుండును.[73] మరియు, ప్రిథ్వీమూలరాజుయొక్క గోదావరి తామ్రశాసనములలో బేర్కొనబడిన తూర్పు

73. ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి త్రైమాసిక పత్రిక, మూడవ సంపుటము, 171—181 పేజీలలో కదంబరాజగు ధర్మఖేడిని హాపుర తామ్రశాసనము ప్రకటించిన శ్రీసత్యనారాయణరాజగురువుగారు ఆశాసనపు లిపి 12 వ శతాబ్దపు దనియు, అందలి గంగ, లేక, కదంబగంగశక సం॥ 520, క్రీ. శ. 655—661 సం॥లకు సరిసమానమనియు వ్రాసిరి. కాని ఇది తప్పు. ఈవిషయమై ముందు గంగకదంబులనుగురించి వ్రాయు సందర్భమున చూడదగును.

దిక్కునందలి ఇంద్రవర్మ ఈతడేయనియు, ఈతని తండ్రి ఆశాసనమున బేర్కొనిన మితవర్మయనియు,తోచును. అట్లయినచో, ఈమితవర్మయే తిర్లింగిశాసనకర్తయైనను కావచ్చును. తిర్లింగిశాసనమంతయు పూర్తిగా దొరుకువరకు నిజము తేలదు.

4 అనంతవర్మదేవుని కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనమొకటి శ్రీకాకుళమునందు నందప్రభంజనవర్మ శాసనముతో బాటు దొరకగా, డాక్టరుఫ్లీటుదానిని Ind. Antiquary Vol.13 Page 273 యందు ప్రకటించెను. ఈశాసనమునపు శిఖాపైని నంది, అర్ధచంద్రులవిగ్రహములు చెక్కబడినవి. శాసనపుభాషసంస్కృతము. లిపిప్రాచీనతెలుగు. సర్వఋతుసుఖరమణీయమైన విజయకళింగనగరమునుండి,మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామిపాదసేవచేత పోగొట్టబడిన పాపములు గలవాడును, నయ వినయ,దయ,దాన,దాక్షిణ్య, శౌర్యౌదార్యాదిసుగుణసంపన్నుడును, పరమ మాహేశ్వరుండును, మాతాపితృ పాదానుధ్యాతుండును, గాంగామలకులతిలకుండును, మహారాజ శ్రీమదనంతవర్మదేవసుతుండునగు శ్రీదేవేంద్రవర్మదేవ, వరాహవర్తని విషయమందలి తామరచెఱువు గ్రామమందలి కుటుంబినులను (వ్యవసాయదార్లను)సమావేశముచేసి, సూర్యగ్రహణసమయమందుఆగ్రామమును300మంది బ్రాహ్మణులకును,మహేంద్రగిరిగోకర్ణభట్టారకదేవునకునుదానముచేసినవిషయము తెలియజేసెను. గాంగేయవంశప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సరమేకపంచాశ(త్) అని శాసనపు తేదీ యివ్వబడినది. ఇదినాగరాజశ్రీసామంతునిచేత లిఖింపబడెను. సర్వదేవునిచేత చెక్కబడెను.

శాసనమును ప్రకటించిన డాక్టరు ఫ్లీటు, అక్షరముల పోలికను బట్టియు, గాం॥ శ॥ సం॥ 254 లో ఒక దేవేంద్రవర్మయుండుటంబట్టియు, ఈదేవేంద్రవర్మ గూడ ఆ కాలపు వాడేయని యూహించెను. కాని లిపిపరిశీలన బాగుగ జేయగా, అది బహు ప్రాచీనతమమైనదని తేలుచున్నది. మరియు, ఈ శాసనముగూడ నందప్రభంజనవర్మ (క్రీ॥ శ॥ 5 వ శతాబ్దప్రారంభము) శాసనము తో పాటు దొరుకుటవల్లను, శాసనమున అక్షరములతో గాం॥ శ॥ సం॥51 అనివ్రాయబడుటచేతను,ఇది ఆ కాలపుదే కాని, దరిమిలాది కానేరదు.

శాసనపు శిఖాయందలి అర్ధచంద్ర, నంది విగ్రహములను బట్టియు, శాసనకర్తయొక్క పరమమహేశ్వరబిరుదమును బట్టియు,దానము బ్రాహ్మణులకును, మహేన్ద్రాచల గోకర్ణస్వామికిని, చేయబడుటం బట్టియు, ఈ గాంగవంశపురాజులు పరమశైవులని తెలియుచున్నది. మహేన్ద్రగిరిపై నున్న గోకర్ణస్వామిపాదభక్తులమని చెప్పుకొనుటకు ఈ రాజే మొదటివాడు. ప్రాయశః ఆ గిరిపై శివాలయమొకటి ప్రతిష్ఠించి యుండనోపు. గనుకనే బ్రాహ్మణులకును, గోకర్ణేశ్వరునికిని, తామరచెఱువు గ్రామమునుదానమొసంగెను. విజయకళింగనగరము రాజధానిగా గల్గి దానమొసంగుటకు, పూర్వగాంగరాజులలోని కెల్ల నీతడే మొదటి రాజు. ఈతని తండ్రిపేరు అనంతవర్మ. ఆతని శాసనములు దొరకలేదు. కాని మహారాజను బిరుదునుబట్టి, యతడును రాజ్యముచేసి యుండనోపు.

5 దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు సత్యవర్మదేవ.

ఈతని శాసనమొకటి ఇండియన్ ఆంటి క్వేరి, 10వ సంపుటము,248వ పేజీలో, డాక్టరు

ప్లీటుచేతసూచింపబడినది. ఇండియన్ ఆంటిక్వేరి 13వసంపుట, 273వ పేజీలోకూడపరీక్షింపబడి నది. సీవెల్ యొక్క తామ్రశాసనముల పట్టీ లోఇది159వనంబరుగల్గియున్నది. ప్లీటుచే ఇండి యన్ ఆంటిక్వేరి 14వ సంపుట, 10-12 పేజీల లో ప్రకటింపబడినది. శాసనపు శిఖాగ్రమైని నంది, చంద్రుడు, అంకుశము, పద్మలత మొ దలగు చిహ్నములుగలవు. అనంతవర్మ దేవు నికొడుకగు దేవేంద్రవర్మ దేవునిశాసనముతో పాటున్ను, నందప్రభంజనవర్మ శాసనముతో పాటున్ను, ఈశాసనముగూడ శ్రీకాకుళమున దొరికినది. శాసనము నాగరి, గ్రంథ, ఇంకను పురాతనపు, అక్షరములతో వ్రాయబడినది. భాష సంస్కృతము. ఈశాసనముయొక్క మొదటి 9, 10 పంక్తులు, దేవేంద్రవర్మ శాసనపు వైఖరిని బోలియున్నను, "నిజని స్త్రింశధారోపార్జిత సకలకళింగాధిరాజ్యః" అని ఈశాసనమున నుండుటచేత, ఈతడు తం డ్రికంటె గొప్పవిజయములను గాంచెనని తో చుచున్నది. గాం॥శ॥ సం॥39 నాటి ఇంద్రవర్మ త్రికళింగాధిపతి యని బిరుదునొందగా, ఈతడు సకలకళింగాధిరాజని పిలువబడెను. గాంగామ లకులతిలకుడగు మహారాజశ్రీమద్దేవేంద్రవర్మ సూను డగు శ్రీసత్యవర్మ దేవుడు గలెల విష యములోని తారుగ్రామ కుటుంబినులను స మావేశముచేసి, సూర్యగ్రహణ సమయమం దు తారుగ్రామమును దేవాగ్రహారముగా జే సి ఖండ్యమగురువు కొడుకగు కమలాసనుని కిచ్చెను. గాంగేయవంశ సంవత్సరశతానం ఏకపంచాశ(త్) అని యుండుటచేత, ఈశాసన ముగూడగాం॥శ॥సం॥51లో ఇవ్వబడెనని తెలుచు న్నది. ఈశాసనము, దేవేంద్రవర్మశాసనము గూడ,ఒకేసంవత్సరము(51)న ఇవ్వబడుటచేత ను, ఆసంవత్సరముననే దేవేంద్రవర్మ చనిపో వుటయు, సత్యవర్మ రాజ్యమునకు వచ్చుట యు జరిగియుండును. దేవేంద్రవర్మ, సత్యవ ర్మల శాసనములలో ఏకపంచాశ(త్)అని అ క్షరములతో తేదీ లివ్వబడినను, డాక్టరుప్లీటు మొదలగువారు వాటిని గాం॥సం॥లు251 అని యు, 351 అనియు చదువవలెనని వ్రాయుట సమంజసముగాలేదు.

6 హస్తివర్మ.

ఈతనిశాసన మొకటి 1919 సం॥న ఉర్లా మునుండి పంపబడి, 1920 సం॥ ఆంధ్రపత్రిక ఉగాదిసంచిక యందు ప్రతిబింబములతో ప్రకటింపబడినది. దీనిని తర్వాత డాక్టరు హుల్ట్జు Ep. Indica. vol 17, 330—334 పేజీల లో ప్రకటించెను. దీనిలిపి ప్రాచీనాంధ్రము. భాష సంస్కృతము. విజయ కళింగనగరము నుండి, స్వాసిధారా పరిస్పంథాధిగత సకల కలింగాధిరాజ్యము గలవాడును, గాంగామల కులముప్రతిష్ఠించినవాడును,మహారాజునైనహ స్తివర్మ ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యసంవత్సరము లు(అశీతీ)80అగుకార్తికకృష్ణాష్టమినాడుఊరు మల్ల (ఇప్పటి ఉర్లాం) గ్రామనివాసి యగు జయశర్మకు, క్రోష్టుకవర్తనివిషయ మండలి హణ్డ్వాక గ్రామములోని కొంతభూమినికొని, అగ్రహారముగా జేసి, సర్వవిధములైన పన్ను లనుండియు తప్పించి,తనయొక్కయు,తన తల్లి దండ్రులయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికొరకై దా నముచేసెను. రాజసింహ,రణభీత, అనుబిరుదు లుగల హస్తివర్మమహారాజుయొక్కఆజ్ఞచేతనే ఈశాసనము భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయ

చంద్రుడు లిఖించెను.

ఈతనికిని, ఈతనితర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన ఇంద్రవర్మకును, గూడ రాజసింహ యను బిరుద ముండుటచేతను, ఇద్దరునుగూడ తత్పూర్వపురాజులవలె గాంగామలకులతిలకులనిగాక, గాంగామలకుల ప్రతిష్టులని చెప్పబడుటచేతను, వీరుభయులు నన్నదమ్ములు గావచ్చును. హస్తివర్మ ఉర్లాముశాసనము ప్రకటింపబడక పూర్వము, ఇంద్రవర్మశాసనమునగల "సకలకళింగాధిరాజ్యః", "గాంగామలకులప్రతిష్టః" అను బిరుదులనుబట్టి, ఫ్లీటు కీల్హార్న మొదలగువారు ఆతడేపృధ్వీమూలుని శాసనమున చెప్పబడ్డతూర్పు ఇంద్రాధిరాజని తలంచి, ఆతనినే తూర్పుచాళుక్యఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడనియు, విష్ణుకుండినఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడనియు, వ్రాసిరి. కాని, "సకలకళింగాధిరాజ్యః" అను బిరుదు సత్యవర్మ(గాం॥సం॥51)శాసనమునగూడనుండుటంబట్టియు, తత్పూర్వపురాజును త్రికళింగాధిపతియునగు ఇంద్రవర్మ(గాం॥శ॥39)అనేకచాతుర్దంతసమరవిజయుడని చెప్పబడుటంబట్టియు, ఆరాజే(గాం॥శ॥39)అనేక చాతుర్దంతముల నోడించినట్లు చెప్పుకొనిన విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని(క్రీ॥శ 525)సమకాలీకుడని యెంచుట మంచిది. అట్లయినచో, ఆతని తండ్రి మితవర్మయు, ఆతని రాజధాని మణల్కుడియు అగునని ఎఱుంగునది. ఈతనితర్వాత కళింగము నేలిన రాజులు "సకలకళింగాధిరాజః", "గంగామలకులప్రతిష్టః" అని చెప్పుకొనుటచేత వారు రాజ్యమును విస్తరింపజేసియుందురని తెలియుచున్నది. హస్తివర్మ, ఇంద్రవర్మ లిద్దరును "గంగామలకుల ప్రతిష్టః" అని చెప్పుకొనుటచేత, వీరు కళింగమున తమవంశమును స్థిరముగా స్థాపించిరని తెలియుచున్నది. వీరికాలమునవిష్ణుకుండినులవశమునుండి ప్ల(ప్ర)కిరాష్ట్రము (విశాఖపట్టణంజిల్లా)జయింపబడెనని నమ్మవచ్చును. గనుకనే, కడపటి విష్ణుకుండిన రాజగు మూడవమాధవవర్మ ప్ల(ప్ర)కిరాష్ట్రమును తిరిగివశపర్చుకొను నుద్దేశముతో గోదావరిని దాటి తూర్పుదిగ్విజయయాత్రకై బయలువెడలెను. ఈవిషయములనే పులింబూరు శాసనము తెలుపుచున్నది. (vide C. P No. 7 of 1913-14).

7 ఇంద్రవర్మ

హస్తివర్మతరువాత రాజ్యముచేసిన రాజే ఈ యింద్రవర్మ. ఈతని శాసనము లింతవరకు మూడు దొరికినవి. ఈతని గాంగశకము 87వ సంవత్సరమునాటి తామ్రశాసనమొకటిముఖలింగనగరకటకములకు చేరువుగనున్న అచ్యుతాపురమునదొరకెను. దానిని Ep. Indica. Vol III 127—130 పేజీలలో డాక్టరు హూల్షు ప్రకటించెను. శాసనపు భాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీనాంధ్రము. ఇది కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని శాసనపులిపులను బోలియున్నది. ఈతని శాసనము మరియొకటి టెక్కలి సమీపమున నున్న సంతబొమ్మాళి గ్రామమున దొరికినది. అది J A. H. R. S, Vol IV, Pts 1, 2 లో టెక్కలి రాజుగారగు లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవుగారిచే ప్రకటింపబడెను. అదియు, గాం॥ శ॥ సం॥ 87 నాటిదే. ఈతని శాసనము మరియొకటి పర్లాకిమిడిలో దొరికెను. ఇండియన్ అంటిక్వెరి 16 సంపుట, 131—134 పేజీలలో డాక్టరు ఫ్లీటు దానిని ప్రకటించెను. దాని తేదీ గాం॥శ॥ సం॥ 91. ఈశాసనముల

నన్నింటిని లిఖించిన వాడొక్కడే యని "ఇదం వినయచంద్రేణ భానుచంద్రస్య సూనునా శాసనం రాజసింహస్య లిఖితం స్వముఖాజ్ఞయా" యను శ్లోకమువల్ల తెలియుచున్నది. అచ్యుతాపురపు తామ్రశాసనములవలన, గాంగశకవర్షము 87 లో, వరాహవర్తనియందలి సిద్ధార్థకగ్రామకుటుంబినులకు తెలియజేసిన దేమగా, ఆ గ్రామములోని రాజతటాకపుసమీపమున ఒకనాగలిభూమిని, ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలమందు గౌతమసగోత్రుడగు దుర్గశర్మకు, ఇంద్రవర్మ రాజసింహుడుదానమొసంగినట్లు తెలియుచున్నది. హస్తివర్మ వలెనే ఈతడును గాంగామలకుల ప్రతిష్ఠుడనియు, సకల కళింగాధిరాజ్యముగలవాడనియు, పరమమాహేశ్వరుడనియు, మహారాజనియు చెప్పబడెను. "మాతృభట్టారిక పాదానాన్తటాకప్రతిష్ఠాపనం," ఇత్యాదివాక్యములవల్ల ఒకక్రొత్తచెఱువును త్రవ్వించినట్లును, ఆతటాకపు నీరును వ్యవసాయమున కుపయోగింప ననుమతించినట్లును, తెలియుచున్నది. శాసనమందలి సిద్ధార్థకమే యిప్పటి సిద్ధాంతగ్రామము. ఇది ముఖలింగనగరకటకమునకు చేరువను, వంశధార నదియొడ్డున నున్నది. ఈ గ్రామమును గ్రహించిన గౌతమసగోత్రుడగు దుర్గశర్మ పుత్రులే, కుబ్జవిష్ణువర్ధనునిచే (Vide Chipurapalli grant Ind. Ant. vol. 20 p. 15) కల్వకొండగ్రామము దాన మివ్వబడినవారని చీపురుపల్లి శాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. సంతబొమ్మాళిశాసనము (గాంllసంll87) న విజయకళింగనగరమునుండియే, సకలకళింగాధిరాజ్యముగలవాడును, గాంగామలకులము ప్రతిష్ఠించినవాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, మహారాజును అగు ఇంద్రవర్మ, క్రోష్టుకవర్తనియందలి హరిభటగ్రామకుటుంబినులను ఆజ్ఞాపించి ఇట్లు తెలియజేసెను:—"ఈగ్రామమునందలి రెండు నాగళ్ళభూమిని దత్తయవాయ భగవంతుడగు రామేశ్వరభట్టారకునికిపూజాదిసంస్కారములకై సర్వవిధములైన పన్నులనుండితప్పించి దేవాగ్రహారముచేసి తలవర దేవభోగికునకుదానమిచ్చితిని. దీనిని ముందు రాబోవురాజులు జరుపుదురుగాక! ఇది రాజసింహుని శాసనము. దీనిని భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రుడు లిఖించెను. ఈశాసనము నందలి దానము, గాంllసంll87లో జేష్ఠ దశమినాడు ఇవ్వబడెను."

ఈతని మరియొక శాసనము (పర్లాకిమిడిలో దొరికినది,) ఇండియన్ అంటిక్వరి, 16వ సంపుటము, 131-134 పేజీలలో ప్రకటింపబడినది. శాసనపులిపి ప్రాచీనాంధ్రము. గాంllసంll 128 నాటి ఇంద్రవర్మ శ్రీకాకుళం శాసనపులిపినిబోలియున్నది. శాసనపుభాష సంస్కృతము. విజయ కళింగనగరమునుండి, గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, సకలకళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, గాంగామలకులమును ప్రతిష్ఠించినవాడును, పరమ మాహేశ్వరుండును అగు శ్రీమహారాజ ఇంద్రవర్మ, దేవన్న పాంచాలియందలి కెత్తటగ్రామ కుటుంబినులనుసమావేశముచేసి ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను:—"కొండవల్లికునిచే బోధింపబడి నాతల్లిదండ్రుల యొక్కయు, నాయొక్కయు, పుణ్యాభివృద్ధికై కళింగనగర సామాన్యాయములోనివాడును, గర్గేయసగోత్రీకుండును, ఛందోగి సబ్రహ్మచారియు డును అగు ధృవశర్మకు, ఈకెత్తట గ్రామమును సర్వవిధములైన పన్నులనుండి తప్పించి, అగ్రహారముగా జేసి యివ్వడమైనది." ఈశాసనమును, ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరం, ఏకనవతి 91, మాఘ అమావాస్యనాడు,

రాజసింహుని ఆజ్ఞప్రకారము, భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రుడు లిఖించెను.

గాం॥ సం॥ 39 నాటి ఇంద్రవర్మకు "గాంగామలకుల గగనతలసహస్రరశ్మిః" యనియు, గాం॥ సం॥ 51 నాటి సత్యవర్మకు "గాంగామలకులతిలక" యనియు, ఈ 91 నాటి ఇంద్రవర్మకు "గాంగామలకులప్రతిష్ఠః" యనియు, బిరుదములుండుటంజేసి, ఈ91సం॥నాటిరాజుకాలమున ఈవంశమునకు కళింగమున సుస్థిరవాసమేర్పడినదని నమ్మవచ్చును. వీరి కాలమున ప్లు(ప్ట్ర)కిరాష్ట్రిము, లేక విశాఖపట్టణంజిల్లా విష్ణుకుండినుల స్వాధీనమునుంచి జయింపబడెనని ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. హస్తివర్మ ఉర్లాం శాసనములోని దానము కృష్ణాష్టమినాడు చేయబడినట్లే, ఈరాజుయొక్క అచ్యుతాపురం శాసనములోని దానము (ఉదగయనే) మకర సంక్రాన్తినాడు చేయబడినది. దానముపొందిన బ్రాహ్మణులు వేదవేత్తలు. వివాహకాలమందును, యుద్ధసమయములందును, కష్టకాలములందును, వ్యాధిపీడితులైనప్పుడును, తటాకాదినష్ట సంతానప్రతిష్ఠ కాలములందును, ఉత్తరాయణ దక్షిణాయన పుణ్యకాలములందును సూర్య,చంద్ర,గ్రహణ కాలములందును,పట్టాభిషేక కాలములందును, తరుచుగా భూదానములు, బ్రాహ్మణులకును, దేవుళ్ళకును, జేయబడుచుండెడివి. దేవాగ్రహారములనియు, బ్రాహ్మణాగ్రహారములనియు, రెండువిధములుగా అగ్రహారములు ప్రతిష్ఠాపన చేయబడినట్లు తెలియును. గాం॥ సం॥ 51 నాటి అనంతవర్మకుమారుడు దేవేన్ద్రివర్మ, తామరచెఱువు గ్రామమును 300 బ్రాహ్మణులకు మహేన్ద్రిగిరి భట్టారకుని నిత్యనైవేద్యపూజాదిసత్కార్యములకై ఇచ్చెను. ఇట్లే దేవేంద్రవర్మకుమారుడు సత్యవర్మ గాం॥ సం॥ 51 లో సూర్యగ్రహణ సమయమున తారు గ్రామమును దేవాగ్రహారముగా జేసి, తారుగ్రామ దేవునియొక్క పూజకై కమలాసనునికిచ్చెను. ఇట్లే గాం॥ సం॥ 87 నాటి ఇంద్రవర్మ,హరిభటగ్రామమును దత్తయవాయభగవంతుడగు రామేశ్వరభట్టారకునిపూజకై దేవాగ్రహము జేసియిచ్చెను. ఇట్టి భూదానము లన్నియు (సర్వకరపరిహారైః) అన్నివిధములైన పన్నులనుండియు (అరియుడగు తెఱయు, సిద్ధాయము, దండు, అపరాధము, మొదలగునవి) తప్పింపబడి ఇవ్వబడు చుండెను.

అట్టిదానములుచేయబడు సమయమున, ఆయా గ్రామములందలి కుటుంబినులను (వ్యవసాయదార్లను) సమావేశము చేసి, వారి ఎఱుకతోను, అనుమతితోను, రాజుశాసించుచుండెను. ప్రతిష్ఠింపబడిన దేవ,బ్రాహ్మణాగ్రహారములనుబట్టి, అప్పటికాలమున శివాలయములు, అందు ముఖ్యముగా,మహేంద్రగిరిపై గోకర్ణస్వామికి యాలయము లుండెనని తెలియుచున్నది. రాజులు తాము పరమమాహేశ్వరులమనియు, గోకర్ణభట్టారక పాదభక్తులమనియు, చెప్పుకొనుటచేత అప్పటికాలమున కళింగమున వైదికశైవ మతము, స్థాపింపబడుచుండెనని తెలియును. అంతకు పూర్వము భౌద్ధ, జైన మతసాంప్రదాయములతో నిండిన కళింగము వైదికమతమునకు తావయ్యెను. దీనికి తోడుగా రాజులును వేదవేత్తలగు బ్రాహ్మణులను రప్పించి ఒకప్పుడనార్య దేశమగు కళింగమును ఆర్యమత, ఆర్యభాష, ఆర్యసాంప్రదాయములతో నింపిరి. ప్రాకృత భాషకు బదులుగా సంస్కృతమే శాసనములలో

వాడబడెను. వాటిలిపిప్రాచీనాంధ్రము. కళింగులును, ఆంధ్రులును ఈ భాషనే వాడియుందురు. దానములు పొందిన బ్రాహ్మణులు వేదవిద్య చెప్పుటకును, వేదమతము వృద్ధిచేయుటకును, రాజ్యపరిపాలనవిధానములందు రాజునకుతోడ్పడుటకును, నియమింపబడినట్లు తోచును.

9 దానార్ణవుని కొడుకు ఇంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనములు 4 ప్రకటింపబడినవి. అందు గాం॥సం॥ 128 నాటి శాసనము శ్రీకాకుళమునందు దొరికినది. దానిభాషసంస్కృతము. లిపిప్రాచీనాంధ్రము. విజయ కళింగనగరమునుండి మహేంద్రాచలగోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగామల కులతిలకుడును, సకలకళింగాధిరాజ్యముగలవాడును, శ్రీమన్మహారాజునగు ఇంద్రవర్మ, వరాహవర్తని విషయమందలి తామరచెఱువు గ్రామమును భాడకసహితముగా మార్గశిర పౌర్ణమినాడు చంద్రగ్రహణసమయమున బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెను. ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరము 128 లో చైత్రపౌర్ణమినాడు శాసనము చేయబడెను. గాం॥ సం॥ 146 దని ఫ్లీటు ప్రకటించిన శాసనము నిజముగా 138 గాం॥సం॥ నాటిది. ఇది గూడ శ్రీకాకుళమునందే దొరికినది. ఈ శాసనములు రెండును, ఇండియన్ అంటిక్వారి 13 వ సంపుటమందు ప్రతిబింబములతో సహా డాక్టరు ఫ్లీటుచే ప్రకటింపబడినవి. భాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీన తెలుగుకన్నడము. ఈ138 నాటి శాసనములోని దానము మాఘశుద్ధసప్తమిలేక రథసప్తమినాడు చేయబడినది. విజయకళింగనగరమునుండి గోకర్ణస్వామిపాదభక్తుడును, అనేక విద్యాకళలచే నొప్పి ఆచార్యబిరుదునొందినవాడును, గంగాన్వయామబరసకలశరచ్ఛశాంకుడును, పరమమాహేశ్వరుడును, శ్రీ మహారాజును, అగు ఇంద్రవర్మ క్రోష్టుక పాంచాలియందలి తాలమూల గ్రామ కుటుంబికులకు (వ్యవసాయదార్లకు) ఇట్లు తెలిపెను:- "నాయొక్కయు, నా తల్లిదండ్రులయొక్కయు, పుణ్యాభివృద్ధికొఱకై అవరెంగ, కళింగనగర, వాస్తవ్యులగు స్కందశర్మ, లలితశర్మలకు, ఈ గ్రామమును అగ్రహారముగాజేసి అన్నిపన్నులనుండియు తప్పించి ఇవ్వడమైనది. ఇది తెలిసికొని యథోచితమైన భాగ, భోగములనిచ్చుచు, సుఖింపుడు." ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సం॥ 138లో మాఘదశమినాడీశాసనము లిఖింపబడెను. ఈరాజు తామ్రశాసనము, మరియొకటి, గాం॥ సం॥ 137నాటిది హిందూదేశశాసనావళి, 14వసంపుటము, 362వ పేజీలో ప్రకటింపబడినది. ప్రతిబింబములతో తెలుగున శారదపత్రిక మొదటిసంపుటము, 528-532 పేజీలలో ప్రకటింపబడినది. ఇది నాగావళినదికి దక్షిణపుటొడ్డుననున్న పుర్లిగ్రామమున దొరికినది. శాసనము మామూలుపద్ధతిగా మూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. రేకులను బంధించిన కడియపు శిఖాపైనికుడివైపునకువాలియున్నట్లు ఒకనంది ఉబ్బెత్తుగా పోతపోయబడినది. ఈనందివిగ్రహమును బట్టి, ఈ రాజు శైవమత మవలంభించెనని తెలియును. ఈతనిశాసనములలోను, ఈవంశపు వారందరి శాసనములలోను, 'పరమమాహేశ్వర' యను బిరుదము గానవచ్చుటచేతను, వీరు దేవాగ్రహారములు,ఆలయములు, నిర్మించుటచేతను,వీరందరు శివ,శక్తి,పూజాదురంధరులని తెలియుచున్నది. గాం॥సం॥137నాటి శాసనములో విజయదంతపురమునుండి, గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగామలకులతిలకు

డును, సకలకళింగాధి రాజ్యముగలవాడును, శ్రీమద్దానార్ణవసూనుడును అగు శ్రీమాన్మహారాజేంద్రవర్మ కూరకరాష్ట్రములోని భుక్కుకురగ్రామపు వ్యవసాయదారుల కిచ్చిన ఆజ్ఞ:-'నాయొక్కయు, నాతల్లిదండ్రులయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికై కార్తిక పౌర్ణమినాడు శిర్లింగివాస్తవ్యుడును, వేదవేదాంగ వేత్తయును, అగు భవదత్తశర్మ అనే బ్రాహ్మణునికి ఈగ్రామములో నొక భూమిదానము జేయబడినది". ధారాపూర్వకముగా దానముప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 137లో కార్తికపౌర్ణమినాడును, శాసనము లిఖింపబడుటఆసంవత్సరపుష్యబహుళపంచమినాడును, జరిగెను. ఈరాజుయొక్క రాజ్యకాలము స్థిరపర్చుటకు శాసనమునందలి వివరములు చాలవని స్వామికన్నుపిళ్లగారు Ep, Report for 1913—14, Page 71 లోవ్రాసియున్నారు. ఈపుర్లిశాసనమును మ॥రా॥శ్రీ॥ గో॥ రామదాసుగారే సంపాదించిరి. శారదపత్రికయందు దానిని ప్రకటించుచు శాసనపుకాలము గాం॥ సం॥ 149 అని చదివిరి. కాని ప్రతిబింబములను పరీక్షించగా 137 అని తేలినది. ఈరాజుయొక్క గాం॥ సం॥ 154 నాటి చెక్కలి శాసనమును Ep, Ind. Vol. 18, 307-311 పేజీలలో ప్రకటించినట్టి డాక్టరు హుల్‌ష్, తత్పూర్వము ప్రకటింపబడిన ఈరాజుయొక్క శాసనపు తేదీలను పరీక్షించి, కొన్ని తప్పులను సవరణచేసెను. శ్రీకాకోళం శాసనము గాం॥ సం॥ 146 ది గాక, 138 దైయున్నది. పుర్లి శాసనము గాం॥ సం॥ 149 ది గాక, 137దై యున్నది. చెక్కలి శాసనము 154 దైయున్నది. గనుకవంశవృక్షమందలి ఈరాజుయొక్కగాం॥సం॥149నాటి శాసనములేదని తెలియ పవలెను. కొందరు గాం॥ సం ॥143లో ఒకశాసన వి[illegible]బడినదని వ్రాసినను అది ప్రకటింపబడి[illegible]లు తోచదు. ఈ154 సం॥శాసనమును, 137 సం॥ శాసనమును, చెక్కినవారు, వ్రాసినవారు నొక్కరే. ఈశాసనపు శిఖాపైని నంది విగ్రహము గలదు. శాసనపు భాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీనాంధ్రము లేక తెలుగు-కన్నడము. కళింగనగరమునుండి గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగామలకులతిలకుడును, సకల కళింగాధి రాజ్యముకలవాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, దానార్ణవుని కొమారుడును, అగు మహారాజ ఇంద్రవర్మ, రూప్యవతీ విషయమందలి తుంగన్నగ్రామ మందలి వ్యవసాయదార్లను ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను:—

"బ్రహ్మదేయపు కొలమానముతో ఒకనాగలి భూమిని ఈగ్రామమందు మాతల్లియగు అచ్చిపోతి పుణ్యాభివృద్ధికై సూర్యగ్రహణకాలమందు వేదవేదాంగములు తెలిసిన గరఖోన్న గ్రామవాసియగు స్కందవర్మకు ధారపోయడమైనది. దానభూమికి తూర్పునను ఉత్తరమునను విద్యుద్ధంగయు, దక్షిణమున పాషాణములును, పశ్చిమమున శర్కరవాటకయు గలవు. తుంగనగ్రామ తటాకమందలి నీరు కారాఖన్ది, బ్రాహ్మణపాలని యను కాలువలద్వారాప్రవహించిభూమినిసాగుబడిచేయును గాక!". శాసనఆజ్ఞప్తిమహామహత్తరహరిశర్మ. ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సం॥ 154 శాసనపుకాలము. రూప్యావతి లేక రూపవతీవిషయము చెక్కలితాలూకాలోనిది. ఈ రాజు దానము చేసిన గ్రామములు ప్రస్తుతపు శ్రీకాకోళం, పర్లాకిమిడి, చెక్కలి తాలూకాలలోనివి. దాన ప్రతిగ్రహీతలందరును బ్రాహ్మణులు, వేద వేత్తలు. వేదవిద్యయు, వైది

కమత సాంప్రదాయములును, సంస్కృతభాషయు, కళింగదేశమున ప్రబలుటకై రాజులి ట్లుదానములుచేసి ఆర్యులనాగరికతను దేశము నవృద్ధిపొందించుచుండిరి. ఈయింద్రవర్మరాజు కళింగనగరవాసకమునుండియు, దంతపురవాసకము నుండియుగూడ శాసనముల నొసంగెను గనుక,ఇవిరెండునుకళింగదేశమున ముఖ్యపట్టణములుగా నుండెను. శాసనముల లిపిని బట్టియు, అందు వాడబడిన కొన్ని తెలుగు పదములను బట్టియు, ఆకాలమున ప్రజలు (కాళింగులు, ఆంధ్రులు) తెలుగుభాషనే వాడుచుండిరని నమ్మవలెను. శాసనమునందలి దంతపురమే భౌద్ధవాఙ్మయమున బుద్ధుని దంతముకల్గి యుండిన,దంతపురమనిచెప్పుటకుదానికిసమీపముననున్న సిద్ధార్థక, ఈరమండలగ్రామములును, చుట్టుప్రక్కల దొరుకుచున్న భౌద్ధచిహ్నములును, నిదర్శనముల నిచ్చుచున్నవి.

ప్రాయశః ఈతనిరాజ్యకాలముననే, చీనాదేశపు భౌద్ధయాత్రికుడగు యుఆన్‌చ్వాంగ్ హిందూదేశమంతటను ప్రచారము చేసెను. ఒకప్పుడాంధ్రసామ్రాజ్యమున నిమిడియున్న ఉత్కళ, దక్షిణకోసల, కళింగ, వేగి, ఆంధ్ర, తెలుగుచోళ, పల్లవ,రాజ్యములలో సంచరించి, అందందుగల భౌద్ధారామములను సందర్శించి,భౌద్ధహిందూజైనమతముల బలాబలములను గురించియు,రాజ్యముల యొక్కయు, రాజధానుల యొక్కయు, విస్తీర్ణములను గురించియు, రాజ్యాంగపరిస్థితులను గురించియు, ప్రజల వేషభాషలను గురించియు, కన్నులారచూచినట్టియు,విని తెలుసుకొన్నట్టియువిషయములనాతడు తనభాషలో వ్రాసుకొనెను. అట్టి వ్రాతలనుబట్టి[74] కళింగదేశపరిస్థితులిందుపొందుపరచడమైనది. ఆతడు క్రీ॥శ॥ 629 లో చీనాదేశమునుండి బయలుదేరి గాంధార, కాశ్మీర, పంజాబు, దేశములమీదుగా కన్యాకుబ్జముచేరి అందు హర్షచక్రవర్తిచే గౌరవముగాంచెను. క్రీ॥శ॥ 630—645 వరకు పదిహేను సం॥లు హిందూదేశమునందలి బుద్ధుని జీవితమతచరిత్రతో సంబంధముగలస్థలములను, బౌద్ధమతములను,ఆరామములను సందర్శించుచు, బౌద్ధమత గ్రంథములను స్వీకరించుచు,బౌద్ధధర్మములను నేర్చుకొనుచు కాలముగడిపి, తుదకు చీనాదేశమునకు 657 బౌద్ధగ్రంథములను (సంస్కృత భాషలో వ్రాయబడిన తాళపత్రగ్రంథములు), బంగారు వెండి,చందనపుచెక్క, వీటితోచేయబడినఅనేక బౌద్ధ, బోధిసత్త్వుల విగ్రహములను, 150భౌద్ధచిహ్నములను తీసుకొనిపోయెను. వీటినన్నిటిని,ఉత్తరమున కాశ్మీరుమొదలుదక్షిణమున కంచివరకును, తూర్పున అస్సాం మొదలు, పశ్చిమముననగరహారమువరకును,గలరాజ్యములలో తిరిగి సంపాదించెను. ఈతడు మహాయాన బౌద్ధమతశాఖకు జెందినవాడు గనుకనే ఈతడు సంపాదించిన 657 గ్రంథములలో, 224 మహాయానసూత్రములును, 192 మహాయానశాస్త్రములు నుండెను. మరియు, స్థవిరసూత్రములు 14, సర్వాస్తివాదుల గ్రంథములు 67 నుండెను. బౌద్ధమతములో 18 శాఖ లుండినట్లే, హిందూమతములోగూడ యనేకశాఖ లుండెను. వీటి నన్నిటినిగురించి ఈతడు తనగ్రంథమునవ్రాసెను. హిందూదేశమునందంతటను భౌద్ధహిందూజైనమతములు మూడును ప్రబలియుండెను. కాని, ముఖ్యముగా దక్షిణహిందూదేశమునను, గౌడవంగదేశములను బౌద్ధమతముకన్న హిందూమతమే ఎక్కువగాయభివృద్ధినొందుచుండెను. మరియు

74. Vide Siyuki (Travels of Yuan Chwang) translated by watters. 2 vols.

బౌద్ధ ప్రాశస్త్యము లుకన్నను, బౌద్ధమతస్థులుకన్నను, హిందూ దేవాలయములును, హిందూమతస్థులును, బహుయెక్కువగానుండిరి. యుఅన్ చ్వంగ్ తాను సంచారముచేసిన దేశములయొక్కయు, రాజధానులయొక్కయు, రాజ్యాంగవిషయములయొక్కయు వివరములను బహుస్పష్టముగా తెలిపియున్నాడు.

నాలంద బౌద్ధ సంఘారామము నందు రెండుసంవత్సరములు శీలాభద్రుడను గురువు నొద్ద బౌద్ధధర్మసాంప్రదాయములను నేర్చిన తరువాత, వంగదేశములోని తామ్రలిప్తి, కర్ణసువర్ణదేశములనుండి, మనయాత్రీకుడు నైఋతిమూలగా 140 మైళ్ళు (700 లి) ప్రయాణముచేసి, వుటు లేక ఒట లేక ఓఢ్రదేశము చేరెను. దానిచుట్టుకొలత 140 మైళ్ళు. దాని రాజధాని 4 మైళ్ళ విస్తీర్ణముగలది. ఇదిజాజిపురసమీపమునందుండెనని కొందరు వ్రాయుచున్నారు. భూమి సారవంతమైనదగుటచే అనేకఫలములను, పుష్పముల నిచ్చుచుండెడిది. దేశము ఉష్ణాధిక్యము గల్గియుండెను. ప్రజలు పొడుగుగను, నల్లగనుండెడివారు. మధ్యహిందూదేశపు ప్రజలు వాడునట్టివేషభాషలకు భిన్నమగువాటిని వాడుచుండిరి. అనాగరికులైనను ఓర్పుగలవిద్యార్థులు. విశేషమంది బౌద్ధమతస్థులు. 100బౌద్ధమఠములుండెను, అందుపదివేలమంది మహాయానశాఖకు చెందిన మతస్థులుండిరి. 50 దేవాలయము లుండెను. బుద్ధుడుపదేశించిన స్థలములందు 10 అశోకవనము లుండెను. దేశముయొక్క నైఋతిదిక్కున నొకకొండమీద పుష్పగిరిమఠమొకటుండెను. ఆమఠముయొక్క స్తూపపు శిఖరము నుండి రాత్రులందు ఆశ్చర్యకరమగు దీపపుకాంతులు గోష్ఠమునందెత్తైన... కి కనబడుచుండెను. ఇట్లే దీనికి ఈశాన్యదిక్కున మరియొక మఠముండెను. దానిశిఖరమునుండిగూడ ఇట్టికాంతులు కనబడుచుండెను. ఈకొండ, ఉదయగిరిఖండగిరి కొండకావచ్చును. వీటి మహిమచేత ప్రజలు వాటిని దేవతలునిర్మించిరని నమ్ముచుండెడివారు. దేశమున కాగ్నేయమూలగా సముద్రపు టొడ్డున 4 మైళ్ళు చుట్టుకొలతగల్గి, దూరదేశము లందుండివచ్చు వర్తకులకును, యాత్రీకులకును తావునిచ్చునట్టి, చారిత్రపుర (పూరీ, జగన్నాథ)మను పట్టణముండెను. దాని కావల 5 బౌద్ధమఠములుండెను. అవి చక్కని విగ్రహములుగల్గి ఎత్తైన కట్టడములు. అక్కడకు 400 మైళ్ళు దక్షిణముగా సింహళముగలదు. మబ్బులేని రాత్రులందు ఆసింహళములోని బుద్ధుని దంతముపై కట్టిన స్తూపముయొక్క శిఖరముమీది మణికాంతులక్కడకు కనబడును.

పై విషయములనుబట్టి ఓఢ్రదేశము బౌద్ధయాత్రీకులకు పుణ్యస్థలమని తెలియుచున్నది. బౌద్ధ, హిందూ దేవాలయములు దేశమునందంతట నుండెను. ప్రసిద్ధిచెందిన నాగార్జునుడు కళింగ, ఓఢ్రదేశములను మహాయానబౌద్ధమతశాఖలోనికి ప్రవేశపెట్టెను. దీనికిని, తత్పూర్వముండిన హీనయాన బౌద్ధధర్మములకును చాలవ్యత్యాసముండెను. ఈకాలముననే మాల్వదేశపు రాజగునింద్రద్యుమ్నుడు పూరి (దంతపురి?) పట్టణముప్రవేశించి బౌద్ధహిందూ మతములకు రాజీనామా యనునట్లు నూతన వైష్ణవమతమును స్థాపించెనని కొందరి యభిప్రాయము. అప్పటినుండియు, (దంత)పురి లేక జగన్నాథము, బౌద్ధ హిందూ మతస్థుల కందరకునుపుణ్యస్థలముగా నున్నది. బుద్ధునే,విష్ణుని యవతారమని యెంచి, ప్రజలు పూజింపసా

౫౪౯. మౌర్యుల రాజ్యకాలమున బౌద్ధమయమైన కళింగము, గుప్తరాజుల కాలమున హిందూ మతమును ఆర్యమతసాంప్రదాయముల నవలంభింప సాగెను. మరియు ఒకప్పుడు కళింగమను పేరుతో నొప్పి కళింగుల కాటపట్టైన దేశము, నాలుగు భాగములుగా చీలిపోయెను. గనుకనే, యు అన్ చ్వాంగ్, సముద్రతీరమునను, మహానదికిరుప్రక్కల నుడ్రదేశమును, చిల్కాసరోవర ప్రాంతమున కొంగ్యూటో, లేక, కొన్యోధ దేశమును, దానికి దక్షిణమున కళింగదేశమును, అన్తర్ భాగమున దక్షిణకోసల లేక మహాకోసలము నుండినట్లు వర్ణించెను. ఇంతకు పూర్వమే కర్ణసువర్ణమునుండిఉత్కళులు, ఉఛ దేశమునుండిఒఢ్రులు, తామ్రలిప్త చిల్కాసరోవర మధ్యప్రాంతములనాక్రమించుకొని యుండియుందురు.

మన యాత్రికుడు ఒట లేక ఒఢ్ర దేశమునుండి, నైరుతిమూలగా, అరణ్యముగుండా, 200 మైళ్ళు ప్రయాణము చేసి కుంగ్యుటో లేక కొన్యోధ దేశమును చేరెను. దాని చుట్టు కొలత రమారమి 200 మైళ్ళు. రాజధాని విస్తీర్ణము 4 మైళ్లు. అదిపర్వతమయమై, సముద్రపుశాఖ (చిల్కాసరోవరము లేక చిల్కాసముద్రము) ఒడ్డున నుండెను. దేశము ఉష్ణాధిక్యము గల్గియుండెను. పంటలు బాగుగా పండుచుండెను. ప్రజలు పొడగరులు, ధైర్యశాలులు, నల్లని రంగు కలవారు, కొంత మర్యాద తెలిసినవారు. వారి వ్రాతయందలి భాష (లిపి) హిందూదేశ భాషయైనను, మాట్లాడుభాషయు, ఉచ్చారణయు, భిన్నములుగ నుండెను. ప్రజలు బౌద్ధమతస్థులుగాక, హిందువులుగనుండిరి. హిందూదేవాలయములు 100 కంటె నెక్కువగా నుండెను. ఇంక తీర్థంకుల (జైనుల) యాలయములు 10,000 కంటె నెక్కువగా నుండెను. దేశమున, కొండమొదలునుండి సముద్రతీరము వరకును, పదులకొలది పట్టణములు నిర్మింపబడెను. ఈ పట్టణములు బలముగా కట్టబడియుండుటచేత, దేశమునందలి పరాక్రమమైన సేన, చుట్టుప్రక్కలనుండు దేశముల వారికి భీతిని కలుగజేసి శత్రువులు లేకుండ జేసెను. దేశము సముద్రతీరమునం దుండుటంజేసి అనేకరకములైనట్టియు అరుదగునట్టియు విలువలేని వస్తువులుకల్గియుండెను. జనులు గవ్వలను, ముత్యములను, నాణెములుగా వాడుచుండిరి. ఈ దేశము మత్త గజములకు పుట్టినిల్లుగా నుండెను.

పై విషయములను బట్టి, చిల్కాసరోవరమున కుత్తరపశ్చిమముగానున్న ప్రదేశము కొన్గుటో, కొన్గుథ, లేక కొన్యధ, దేశమని పిలువబడుచుండెననియు, ఇది ప్రస్తుతపు ఉత్తరగంజాంజిల్లా, కటకంజిల్లాలకు సరిపోయియుండెననియు, తామ్రశాసనములందలి (Vide Ep. Ind. Vol VI, P 136) కోన్గాడ మణ్డలమిదియేయనియు, తెలియుచున్నది. దీని రాజధాని గంజాం గాని, కటకముగాని అయియుండనోపు. రాజు పేరుగాని, రాజ్యాంగవిషయములు గాని తెలియవచ్చుటలేదు. శిలాదిత్యుడు లేక హర్షవర్ధనుడీ దేశమును క్రీ॥ శ॥ 643 ప్రాంతములలో జయించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇంతకుపూర్వమే, అనగా క్రీ॥ సం॥ 619 లోనే, శశాంకమహారాజాధిరాజు (Vide Ganjam Plates of 619 A D in Ep. Ind. Vol 6. P 143) కొంగోడు దేశాధిపతియైనట్లు యాతని సామంతుని శాసనమొకటి తెలుపుచున్నది. ఈతడు పరమమాహేశ్వరుడు. అతనినాణెములపై నో

కప్రక్క శివుడు, నంది, చంద్రుడు మొదలగు విగ్రహములును, మరియొకప్రక్క గజలక్ష్మి యు,గలవు. ఈతడు శాక్తేయమత మవలంబించెను. బౌద్ధమతమును నిర్మూలము జేసెను. గనుకనే కొన్యోధ దేశమున బౌద్ధమతము లేకుండబోయెను. అయినను, ఈతని తదనంతరము కామరూప లేక అస్సాంరాజగు భాస్కరవర్మయు, కనోజి రాజగు హర్షవర్ధనుడును కూడి ఆతనిరాజ్యముపై దండెత్తి, గౌడరాజ్యమును (కర్ణసువర్ణ) అస్సాంరాజున్ను, కొంగోడు లేక, కన్యోధ దేశమును హర్షవర్ధనుడును గ్రహించిరి. గనుకనే, యు అన్ చ్వాంగ్ ఈ దేశము బహుపరాక్రమవంతమైనదని వర్ణించెను. క్రీ॥ శ॥ 643 లో హర్షచక్రవర్తి కొంగోడ, ఓఢ్రరాజ్యములను జయించుటచేతనే, ఓఢ్రదేశములోని 80 పట్టణములను బౌద్ధభిక్షువున కొకనికిదానమిచ్చెను. మరియుమహాయానబౌద్ధమతము నోఢ్రదేశమందువృద్ధిపొందించెను.

జగన్నాథాలయమున నున్న మాదలపంజి యను తాళపత్రగ్రంథమును బట్టి యీ కాలమున కేశరివంశీయులీ దేశమును పరిపాలించుచుండిరనియు, అప్పటిరాజు లలితేంద్రు కేశరి (క్రీ॥ శ॥ 617—676) యనియు, తెలియుచున్నది. కాని యీ మాదలపంజి గ్రంథమునందలి చారిత్రకవిషయముల నన్నిటిని నమ్ముటకు వీలులేదని కొందరి యభిప్రాయము. శాసన ప్రమాణములనుబట్టియు, యుఅన్ చ్వాంగ్ వ్రాతలను బట్టియు, తేలినవిషయములను నమ్మవచ్చును.

కొంగోడ, లేక కొన్యోధ దేశమునుండి మన యాత్రికుడు అడవులగుండా నైరుతిదిక్కుగా 300 మైళ్ళు ప్రయాణము చేసి, కళింగ (కలింగ) దేశముచేరెను. దానిచుట్టుకొలత 1000 మైళ్లు దాని రాజధాని విస్తీర్ణము 4 మైళ్ళు. భూమి ఫలవతమై, సస్యసమృద్ధిగ నుండెను. దేశమునందలి కారడవులు, కొండలు, మైళ్ళకొలది వ్యాపించి మదపుటేనుగులతో నిండియుండెను. ప్రజలు అనాగరికులు, మోటువారలయ్యు, విశ్వాసపాత్రులుగాను, న్యాయమైనవారుగను, వడిగను స్పష్టముగను మాట్లాడువారుగనుండిరి. మధ్యదేశమువారికన్న ఆచారవ్యవహారమునందు భిన్నులు. దేశమునందు కొద్దిమందిమాత్రమే బౌద్ధమత మవలంభించిరి. విశేషమందిజనులుహిందూజైనమతముల నవలంభించిరి. కళింగదేశమున 10 బౌద్ధమఠములు, అందు 500 మందిమహాయానస్థవిర శాఖకు చెందిన భిక్షువులునుండిరి. దేశమున నూరుకంటె నెక్కుడు హిందూదేవాలయములుండెను. అనేకమతములకు జెందినవారు నివసించుచుండిరి. అందు నిర్గ్రంధులు (జైనులు) గూడ నుండిరి. ఈదేశ మొకప్పుడు విశేషజనసమ్మర్దముగా నుండినను, ఒకానొక ఋషిశాపమున ప్రజాహీనమయ్యెను. తిరిగికాలానుసారముగాప్రజావృద్ధి నొందినను, తత్పూర్వపుటున్నతస్థితి నొందలేదు. రాజధానియొక్క దక్షిణపుగోడవద్ద అశోకుని స్తూపమును, దాని సమీపమున గతించిన నల్గురుబుద్ధుల నివాసము నుండెను. దేశమున కుత్తరమున నున్న కొండమీద నూరడుగులెత్తుగల నొకరాతిస్తూపముకడ మొదటికల్పమునందు ప్రత్యేకబుద్ధుడొకడు నిర్వాణము నొందెను. (ఈకొండలు మహేంద్రగిరి కొండలనియు, వీటియందు బౌద్ధ, హిందూమతచిహ్నములు దొరికెనని యు నెఱుంగునది.)

పై విషయములను తెలిపిన యుఅన్ చ్వాంగ్

కళింగరాజధాని పేరుగాని, కళింగరాజు పేరుగాని తెలుపలేదు. ఇన్నివిషయములు దెల్పి మనకృతజ్ఞతను వడసిన ఈచీనాయాత్రికుడు మరికొన్ని ముఖ్యవివరములనుగూడ దెల్పిన నెంత మహోపకార మొనరించి యుండును! అయినను, పైని తెలిపిన విషయములను బట్టి కళింగము, మెగస్తనీసు, చంద్రగుప్తమౌర్యులకాలమున గంగా గోదావరి మధ్యస్తదేశముగా వ్యాపించియుండి, గుప్తరాజుల కాలముననూ, యుఅన్ చ్వంగ్ కాలమునను, 4 లేక 5 చిన్నభాగములుగా విడిపోయియుండెనని తెలియుచున్నది. కనుకనే ఒకప్పుడు గొప్పస్థితియందుండి, జనసమ్మర్దము విశేషముగాగల్గి, బౌద్ధమతమునకు ముఖ్యస్థానమైన కళింగము క్రీ॥ శ॥ 640 ప్రాంతములలో చీలిపోయి, హిందూమతమునకు పట్టుకొమ్మయ్యెను. కర్ణసువర్ణ, తామ్రలిప్త, ఒఢ్ర, కొంగోడ, కోసల మొదలగు చిన్నరాజ్యములు ప్రత్యేక వ్యక్తులయ్యెను. దీనికి కారణములు రాజులు బలహీనులగుటయు, అంతఃకలహములు, యుద్ధములు సంభవించుటయు, అయియుండును. గనుకనే ప్రజానష్టము గల్గెను.

ఈతఁడు కళింగదేశమున ప్రచారముచేసినకాలము క్రీ॥ శ॥ 638, 639 సంవత్సరములై యుండును. ఆకాలమున కళింగము, తూర్పుగాంగరాజగు మూడవ ఇంద్రవర్మ క్రీ॥ శ॥ 621-647 (గాం॥సం॥ 128 మొదలు, 154 వరకు ఈతని శాసనములు ప్రకటింపబడినవి) పరిపాలన క్రిందనుండెను. ఈతడు కళింగనగరమునుండియు, దంతపురమునుండియు గూడ దానశాసనములనిచ్చెను. యుఅన్ చ్వంగ్, కళింగరాజధాని సమీపమున బౌద్ధమతము, బౌద్ధవిగ్రహములు ఉండెనని తెల్పుటచేతను, దానికుత్తరమున కొండలును అందొక బౌద్ధసంఘారామమును గలదని వ్రాయుటచేతనుఅది ప్రస్తుతపు ముఖలింగనగరకటక ప్రాంతదేశమున నుండెననియు, దానికి సమీపమున నున్న బౌద్ధమఠములు, సిద్ధార్థకము (ప్రస్తుతపు సిద్ధాంతం), దంతపురము (ఇప్పటి పాడుపడిన దంతక్రుత్రిని కోటదిబ్బ), ఈరమండలము (ఇప్పటి హీరమండల గ్రామము) మొదలగు గ్రామములలో నుండెననినిశ్చయించవచ్చును. ముఖలింగ-నగరకటక ప్రాంతములలో బౌద్ధ జైన, శైవ, శాక్తేయ, మతచిహ్నములు పెక్కులు దొరికినవి. గనుక, ఆప్రదేశమేకళింగ రాజధాని లేక కళింగనగరమని నిశ్చయింపవచ్చును.

మన యాత్రికుడు కళింగమునుండి పాయవ్యమూలగా కొండలను, అడవులను, దాటి 360 మైళ్ళు ప్రయాణము చేసి దక్షిణకోసల లేక మహాకోసల (చటిస్ఘార్) దేశము చేరెను. దాని చుట్టుకొలత (విస్తీర్ణము) 1200 మైళ్ళు. దేశమునందంతటను అడవులు పర్వతములు వ్యాపించి యుండెను. దాని రాజధాని 8 మైళ్ల విస్తీర్ణము గలిగి యుండెను. భూమి సారవంతమైనది. పట్టణములు పల్లెలు దగ్గిర దగ్గిరగానిర్మింపబడియుండెను. సర్వజనులునుసుఖముగానుండిరి. వారుపొడుగుగను,నల్లగనుండిరి. ఆదేశపరిపాలకుడు క్షత్రియ కులమునకుచెందినవాడు. బౌద్ధమతస్థుడు. సుశీలుడు. దేశమునందు 100 బౌద్ధసంఘారామములుండెను. అందు మహాయాన శాఖకు చెందిన 10,000 బౌద్ధభిక్షువులు నివాసము చేయుచుండిరి. దేశమున బ్రాహ్మణమతమునకు చెందిన హిందువులును నివసించుచుండిరి. రాజధాని యొక్క దక్షిణదిశయందు ప్రాచీన బౌద్ధమత

మును, అశోకుని వనము నుండెను. పూర్వము ఆ ప్రదేశముననే, బుద్ధుడు తనమహిమచేత తీర్థికుల (జైనుల)నోడించెను. అచ్చటనే పూర్వమునాగార్జునుడునుకొంతకాలము నివసించెను. అప్పుడాదేశపురాజగు(షటోషాహ) సద్వాహ లేక సతవాహన, యాతనిని గౌరవించెను. సింహళము, లేక లంకనుండి దేవుడను బౌద్ధమతస్థు డాయనను సందర్శించి యాతనిశిష్యుడై యాతని మరణానంతరము బౌద్ధధర్మములను దేశమునందంతటను వ్యాపింపజేసెను. యుఅన్‌చ్వంగ్ వర్ణనలు బహుచిత్రముగా నుండును. నాగార్జునుని జీవితము, మతచరిత్ర, సద్వాహ లేక సాతవాహనికిని, నాగార్జునునికిని గలసంబంధము, ఈవిషయములనుగురించి విశేషముగా వ్రాసెను.

ఈదక్షిణకోసలమేప్రస్తుతపు బస్తర్, చట్టిషార్ జిల్లా లనియు, దాని ముఖ్యపట్టణము వైఘూర్ లేక వైరాఘూరమనియు శాసనములనుబట్టి తెలియుచున్నది. కొందరు భండక్ అనుపట్టణమే రాజధానియని వ్రాయుచున్నారు. ఈ గ్రామమందును, సిరిపురమునందును దొరికిన శాసనములనుబట్టి సూర్యఘోష, భవదేవ, మొదలగు రాజులు బౌద్ధాలయములను కట్టించినట్లు తెలియును. వీరియధికారము మహానది కుత్తరపు వైపునను, తూర్పువైపునను వ్యాపించెను. రమారమి క్రీ॥ శ॥ 800లో కోసలాధిపతియైన తివరదేవుడు త్రికళింగాధిపతి యని బిరుదునొంది ఓఢ్రదేశముపై యాధిపత్యము వహించెను. ఇంతకు ముందు కళింగదేశమును అనేకమంది రాజులు జయించినట్లు తమతమశాసనములలో తెలుపుకొనియుండిరి. వారిని గురించి కొంత తెలునుకొనవలెను.

ఆంధ్రుల రాజ్యము క్షీణించిన పిదప (క్రీ॥ శ॥ సం॥ 225) పిఠాపురము రాజధానిగాగల్గి, రాగోలు శాసనకర్తయగు శక్తివర్మ కళింగ విషయములోని రాకలువగ్రామమును, దానమిచ్చెను. ప్రాయశః సముద్రగుప్తుడు కళింగముపై దండెత్తినది మొదలు (క్రీ॥ శ॥ సం॥ 340) శక్తివర్మ కాలమువరకును పిష్ఠపురమే కళింగ రాజధానిగా యుండి యుండెను. తర్వాత గంజాంజిల్లాలోని సారెపల్లి, సింహపుర, గ్రామములు రాజధానులుగాగల్గి కొండబువర్మ రాజులు కళింగముపై రాజ్యమేలిరి. వీరి కాలము క్రీ॥ శ॥ 5 వ శతాబ్దమై యుండును. తర్వాత, తూర్పుగాంగరాజులు కళింగమును జయించిరి. వీరి రాజ్యప్రారంభకాలమున నుత్తరదేశము నేలు గుప్తులును, దక్షిణాపథమునేలు వాకటకులును, అంతరించిరి. ఆకాలముననే హూణులుత్తరాపథరాజ్యముల నంతరింపజేయుటచేత చాళుక్యులు, గాంగులు, కదంబులు మొదలగు నుత్తరాదిజాతులు దక్షిణదేశముపైదండెత్తి అందు తమతమ రాజ్యములను నెలకొల్పిరి. చాళుక్యులు దక్షిణపీఠభూమి యందలివాతాపి లేక బాదామిపట్టణము రాజధానిగా జేసికొనిరి. పల్లవులు కాంచీపురము రాజధానిగాగల్గి ఉత్తరమున కృష్ణానది మొదలు దక్షిణమున కావేరినదివరకు తమరాజ్యమును విస్తరింపజేయుచుండిరి. కళింగమున గాంగులును, ఉత్తరకళింగమున కేసరిరాజులును తమ తమవంశములను నెలకొల్పుకొనిరి. క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దమున చాళుక్యులకును, పల్లవులకును, గాంగులకును పోరు ప్రారంభమయ్యెను. ఈ శతాబ్దప్రారంభముననే (క్రీ॥ సం॥ 515) అజంతాశాసనములో చెప్పబడిన రీతిని (Vide Arch. Surv. West Ind. Vol IV) హరిశేనుడు కళింగ ఆంధ్ర రాజ్యములపైకి దండెత్తి, ఆంధ్ర

రాజగువిష్ణుకుండిన ఇంద్రునకు సహాయ మొన
ర్చియుండును. అయినను, కళింగ ఇంద్రరాజే
యుద్ధమున జయించి త్రికళింగాధిపతియను
బిరుదమును సార్థకము జేసుకొనెను. అప్పటి
నుండియు, వాకటకుల యొక్కయు, విష్ణుకుండి
నులయొక్కయు రాజ్యము క్షీణింపసాగెను.
క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దమధ్యభాగమున వాకటకు
లును, 7 వ శతాబ్దప్రారంభమున విష్ణుకుండి
నులు నంతరించిరి. దీనికికారణము పశ్చిమచా
ళుక్యుల రాజ్యవిజృంభణయే. పశ్చిమచాళుక్య
చక్రవర్తియగు మొదటి పులికేశి కొమారు
డగు కీర్తివర్మ, అంగ, వంగ, కళింగాది దేశ
ములను జయించినట్లు మహాకూట శిలాశాస
నము (శా॥ శ॥ 523) తెలుపుచున్నది.
మరియు, ఆతని కొడుకగు రెండవపులికేశి హైద
రాబాదు శాసనము (క్రీ॥ శ॥ 613) నుబట్టి,
ఆతడు క్రీ॥సం॥ 609—610లో కోసల, కళింగ,
ఆంధ్ర, పల్లవాది దేశములను జయించినట్లును,
పూర్వ తీరమున (విశాఖపట్టణం జిల్లా మొ
దలు నెల్లూరుజిల్లావరకు) నున్న గాంగ, విష్ణు
కుండిన, పల్లవరాజుల నోడించి వారి రాజ్య
ములను గ్రహించినట్లును, తన తమ్ము
డగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని యా దేశములకు రా
జప్రతినిధిగా యేర్పరచినట్లును, తెలియుచున్న
ది. మరియు, ఆతని అయ్యావలి లేక ఐహోలు
శాసనము (క్రీ॥ శ॥) 634)ను బట్టి (Vide Ind.
Ant. vol 8. P 245) కదంబ, అళుప, మౌర్య
లాట, మాళవ, ఘూర్జర, కళింగ, కోసల, ప
ల్లవ, చోళ, పాండ్య, దేశములను జయించిన
ట్లును, పరమేశ్వరబిరుదము నొందినట్లును, తెలి
యుచున్నది. ఈశాసనమునుబట్టియే పిష్టపుర
దుర్గము జయింపబడినట్లును, విష్ణుకుండినులును,
పల్లవులు నోడింపబడినట్లును తెలియుచున్నది.
క్రీ॥ శ॥ సం॥ 610 మొదలు, క్రీ॥ శ॥ సం
615 వరకు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు రాజప్రతినిధిగా
నుండి, తర్వాత 615 మొదలు 633 వరకు
స్వతంత్రరాజుగా నుండి, మహారాజ బిరుద
ముతో తూర్పుచాళుక్య వంశకర్త యయ్యె
ను. దక్షిణకళింగము (విశాఖపట్టణంజిల్లా),
వేగి లేక ఆంధ్రరాజ్యము (గోదావరి, కృష్ణా
జిల్లాలు), ధనకటకము (గుంటూరు, నెల్లూరు
జిల్లాలు), ఇవి వరుసగా గాంగ, విష్ణుకుండిన,
పల్లవ వంశములనుండి గైకొనబడినవి. తర్వా
త, గాంగులు గంజాంజిల్లాయందు రాజ్యమేల
సాగిరి. విష్ణుకుండినులంతరించిరి. పల్లవులు
కాంచీపురము కడకేగిరి. కుబ్జవిష్ణువర్ధనునితా
మ్రశాసనములుదక్షిణకళింగములోని, చీపురు
పల్లి, తిమ్మాపురంగ్రామములందు దొరికినవి.
శాసనముల ముద్రికలపైని 'విషమసిద్ధి' యని
యుండుటచేత నీతడు కష్టములగు, వన, గిరి, జల,
దుర్గములను సాధించెనని తెలియును. ఈతని
శాసనములలోని లిపి, కళింగ గాంగ ఇంద్రవర్మ
రాజులశాసనములలిపులనుబోలియున్నది. దీని
కే వేగిలిపియనియు, తెల్గు కన్నడలిపియనియు,
పేర్లు. ఈతని చీపురుపల్లి శాసనమున, దిమిలసీమ
లోని కల్వకొండ గ్రామము, తన 18 వ రాజ్య
కాలమున చంద్రగ్రహణసమయమున బ్రహ్మశ
ర్మపౌత్రులును, దుర్గశర్మపుత్రులును, గౌతమ
సగోత్రులును, అగు విష్ణుశర్మ, మాధవశర్మల
కు దానమివ్వబడినట్లు తెలుపబడినది. ఈతని
శాసనము మరియొకటి, గుంటూరు జిల్లాలోని
చెజ్జరాలయందు దొరికినది. దీనినిబట్టి, వీని
రాజ్యముత్తరమున నాగావలిలేక లాంగుల్యనది
మొదలు, దక్షిణమున పినాకినిలేక పెన్నానది
వరకును వ్యాపించినదని తెలియును. ఈతని
తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన ఈతని జ్యేష్ఠపు
త్రుడగు జయసింగు (క్రీ॥ శ॥ 633—666)నికి
సర్వసిద్ధియను బిరుద ముండుటచేత, ఆతనికా
లముననే ఎలమంచి-కళింగ విషయములోని
సర్వసిద్ధి అగ్రహారము ప్రతిష్ఠింపబ

డెననియు, ఆతడును, ఆతని సంతతివారును దక్షిణకళింగము, లేక, మధ్యకళింగము లేక ఎలమంచి కళింగము, పైనిగూడ రాజ్యమును జేయుచుండిరనియు తెలియును.

11. గుణార్ణవుని కొడుకు దేవేన్ద్రవర్మ.

ఈతని తామ్రశాసనము లింతవరకు మూడు దొరికినవి. అందు మొదటిది గాం॥శ॥సం॥ 183 నాటిది. అది డాక్టరు హల్ట్షుచేత Ep. Indica vol III, 130—134 పుటలలో ప్రకటింపబడినది. అదిగూడ శ్రీకాకుళములోనే దొరికినది. శాసనపు రేకులను బంధించిన శిఖాపైని నంది, అర్ధచంద్రుల విగ్రహములు పోతపోయబడినవి. శాసనపు లిపి నాగరి. భాష సంస్కృతము.

విజయకళింగనగరమునుండి, పరమమహేశ్వరుడును, సకల కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, గాంగామలకులతిలకుడును, గోకర్ణస్వామ భక్తుడును, అగు గుణార్ణవుని కొడుకగు మహారాజేంద్రవర్మ, క్రోష్ఠుకవర్తని విషయములోని పొప్పంగిక గ్రామకుటుంబినులను, గ్రామస్థులను, ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను.—"ఈగ్రామమును సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి, అగ్రహారముగాజేసి, నాతల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికొఱకై ఉత్తరాయనపుణ్యకాలమున మాఘశు॥అష్టమినాడు(రథసప్తమినిమిత్తమున),కళింగనగరవాస్తవ్యులును, ఛ్ఛందోగ శాఖకుచెందినవారును, కృష్ణఆత్రేయగోత్రీకులును, వేదవేదాంగవేత్తలును అగు ఆరుగురు అన్నదమ్ములకు దాన మిచ్చితిని. ఇది తెలుసుకొని యథోచితభాగ, భోగములను వారి కిచ్చుచు సుఖముగా నుండుడు."

దానముచేసిన గ్రామముయొక్క సరిహద్దులలో కురుడుంబి యను గ్రామము గలదు. అదియే ఇప్పటి గురుండిగ్రామము కావచ్చును. అపూర్వనటవంశమునకు చెందిన [illegible]

ద్రుని కొడుకగు పల్లవచంద్రునిచేత, రాజుయొక్క స్వముఖాజ్ఞపై నీ శాసనము వ్రాయబడెను. ఇది మహత్తర సవరనందిశర్మ యెదుట వ్రాయబడెను.

ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సం॥ 183 లో శ్రావణబహుళపంచమి నాడీశాసనము ఖండిచంద్రభోగికుని కొడుకగు సర్వచంద్రునిచే చెక్కబడెను. ఈశాసనమున గలరెండు తేదీలయొక్కవివరములుగూడ, గాంగశక ప్రారంభకాలమును స్థిరపర్చుటకు వీలు కలిగింపవని డాక్టరు హుల్ట్షు తెలియజేసెను. ఈరాజుయొక్క, గాం॥ శ॥ సం॥ 184 తాలూకు శాసనము ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, రెండవ సంపుటము, 275—276 పుటలలో దేవేంద్రవర్మ ధర్మలింగేశ్వరశాసనమును పేర ప్రకటింపబడినది. లిపి, ప్రాచీనకుటిలాక్షరముల(నాగరి)పోలికనున్నది. భాష సంస్కృతము. శాసనపుశిఖాపైని, నంది, శంఖము, అర్ధచంద్రుడు మొదలగు విగ్రహములు పోతపోయబడినవి. ఈశాసనము పర్లాకిమిడితాలూకాలోని అడవ గ్రామసమీపమున నున్న ధర్మలింగేశ్వరాలయమువద్ద పొలములో దొరికెను. శాసనమున దానమివ్వబడిన హడువకగ్రామమే, ఈ యడవగ్రామమై యుండనోపు.

సర్వఋతుసుఖరమణీయమైన విజయకళింగ నగరమునుండి, మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గంగామలకులతిలకుడును సకలకళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమమాహేశ్వరుండును, అగు శ్రీగుణార్ణవుని కొడుకగు మహారాజశ్రీ దేవేంద్రవర్మ, పుష్యగిరిపంఛాలి విషయ మందలి హడువకగ్రామకుటుంబినుల కిచ్చిన యాజ్ఞ:—"నాచే నీ గ్రామము సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించబడి, అగ్రహారముగా చేయబడి, నాతల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పు

న్యాభివృద్ధికై, వేదవేదాంగేతిహాస పురాణ న్యాయవిద్యాసిద్ధాంతములు నేర్చిన భగవత్ పతంగ శివాచార్య గురువునకు మంత్రదీక్ష కాలమున గురుపూజార్థమై యొసంగబడినది. దీనిని తెలుసుకొని, యథోచితభాగభోగములు వారనుభవించుచు సుఖింపుడు."

తర్వాత, దానముచేయబడిన గ్రామము యొక్క యెల్లలు, దానమును రక్షించుటకై చెప్పబడు వ్యాస గీతములు, ఇవ్వబడినవి. గాం॥సం॥183నాటిశాసనమునువ్రాసినవాడును చెక్కినవాడును, ఈశాసనమును వ్రాసిన వాడును, చెక్కినవాడు నొక్కరే. శాసనమున "ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యసంవత్సరశతే చతురాశీతే, 184," అని తేదీయివ్వబడినది.

ఈరాజుయొక్క గాం॥సం॥195 నాటిసిద్ధాంతం శాసనము Ep. Ind Vol. 13 లో ప్రకటింపబడెను. శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి తెలుగు కన్నడము. ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 195 లో శ్రావణబహుళ పంచమినాడు, దక్షిణాయన పుణ్యకాలమున, ఈ రాజు, వరాహవర్తని విషయమండలి సిద్ధార్థక గ్రామములో నొకనాగలి భూమిని ఏరండపల్లి (ఆముదాలవలస) వాస్తవ్యుడగు తంపరశర్మదీక్షితునకు దానమొసంగెను. ఏరండపల్లి (ఆముదాలవలస) యందు నివాసముచేయు అపూర్వనటవంశమునకు చెందిన మాత్రుచంద్రునికొడుకగు దీక్షితశ్రీమదనాంకురపల్లవునిచే ధరంప నందిశర్మయను పురోహితునిసలహాతో ఈదానశాసనమువ్రాయబడెను. దీనిని,శంకరునికొడుకగు నాగనబోయిలక్షశాలిచెక్కెను. ఇందలి ఏరండపల్లి నేలుదమనునే, క్రీ॥ సం॥ 340 ప్రాంతమున సముగుప్తు జోడించెను.

13. దేవేంద్రవర్మ కొడుకు అనంతవర్మ.

ఈతనిశాసన మొకటి గాం॥ సం॥ 204 నాటిది, దేవేంద్రవర్మ గాం॥సం॥184 నాటిశాసనముతోపాటు, ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, రెండవసంపుటము, 271, 274 పుటలలో ప్రకటింపబడినది. ఈ రెండుశాసనములు గూడ పర్లాకిమిడితాలూకాలోని గురండి గ్రామసమీపమున నున్న ధర్మలింగేశ్వరాలయము చేరువనున్న పొలములో దొరికినవి. ఇవియే పర్లాకిమిడిశాసనములను పేరిట Ep. Report for 1920-1921 లో సూచింపబడినవి. ఈరెండుశాసనములొకేచోట దొరుకుటయు, ఒకరిచేతనేవ్రాయబడుటయు, లిపియు, తేదీలును సరిగా నుండుటయు చూడగా, గుణార్ణవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మకొడుకే ఈయనంతవర్మ యని తెలుచున్నది. ఈయనంతవర్మ శాసనమున జయవర్మ, అనంతవర్మ లన్నదమ్ములని చెప్పబడుటచేతను, గాం॥ సం॥ 221 నాటి నందవర్మయు, గాం॥ సం॥ 254 నాటి దేవేంద్రవర్మయు, అనంతవర్మకొడుకులని శాసనములలో చెప్పబడుటచేతను, పైవంశవృక్షమందలి 10 మొదలు 15 వరకు గల రాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణములు సరియగునవియని తేలుచున్నది. మరియు,అర్ణవ, వర్మ అభిదానులగు రాజులు వేరు వేరు శాఖలకుచెందినవారుగాక, ఒకేశాఖకు చెందినవారని నిశ్చయింప వచ్చును. ఈతనిశాసనము మరియొకటి Ep. Report for 1918-1919 లో సూచింపబడినది. కాని ఇంకను ప్రకటింపబడలేదు. చంద్రగ్రహణ సమయమున నొకభూమి దానముచేయబడెను. సంవత్సరము పేర్కొనబడలేదు.

ఈ గాం॥సం॥ 204 నాటిశాసనపు ముద్రిక పైని నంది, శంఖము, అర్ధచంద్రుడు, విగ్రహములు పోతపోయబడినవి. శాసనపు లిపి, ప్రాచీన (నాగరి) కుటిలాక్షరముల పోలికనున్నది. భాష సంస్కృతము. కళింగనగరమునుండి పర

మహాహేశ్వర శ్రీమహారాజ దేవేంద్రవర్మ సూనుఁడగు మహారాజ శ్రీమానన్తవర్మ, క్రోష్టుకవర్తని విషయమందలి తాలత్త్రేరి గ్రామకుటుంబినుల కిట్లు ఆజ్ఞనిచ్చెను:—"నా సోదరుఁడగు జయవర్మ యొక్కయు, నాతల్లి దండ్రుల యొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధి కొఱకై వేదవేదాంగ వేత్తయైనట్టియు, కామరూపవిషయములోని శృంగటికాగ్రహారవాసియు, పరాశరశ గోత్రీకుండును, అగు విష్ణుసోమాచార్య పాదములకు, వివాహసమయమందు (కన్యాదానకాలమున) ఈగ్రామముసమర్పించడమైనది. గనుక యథోచిత భాగభోగముల నిచ్చుచు, సుఖింపుఁడు." దానగ్రామముయొక్క సీమలు, వ్యాసగీతములు, తెలుపబడినవి. ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరశతద్వయే చతురుత్తరే, అనగా గాం॥సం॥ 204 లో, మార్గశిర శుద్ధ త్రయోదశినాఁడు ఈశాసనదానము చేయబడినది.

14. అనంతవర్మ కొడుకు నందవర్మ.

ఈతని శాసనమొక్కటి, గాం॥ సం॥ 221 నాటిది, చిక్కలి సమీపమునందలి సంతబొమ్మలిగ్రామమున దొరికినది. అది ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధక మండలి త్త్రైమాసికపత్రిక రెండవ సంపుటము, 185-189 పుటలలో ప్రతిబింబములతో ప్రకటింపబడినది.[75] మరియు, విభవ సం॥ఆషాఢ మార్గశీర్ష మాసముల భారతులలో గూడ ప్రకటింపబడినది. ఈశాసనపు తేదీని గురించియు, రాజునుగురించియు, కొన్ని భిన్నాభిప్రాయములు వెలువడినవి. కాని ప్రతిబింబములను సరిగా పరీక్షించినవారికి, రాజుపేరు శ్రీమాన్ నన్దవర్మయనియు, శాసనపు తేదీ గాం॥ సం॥ 221 ( ) యనియు, కనబడును. శాసనపురేకులను బంధించిన కడియపు శిఖాపైని, వృషభము, శంఖము మొదలగు చిహ్నములు పోతపోయబడినవి. శాసనపులిపి ప్రాచీన దేవనాగరి. భాష సంస్కృతము.

కళింగనగరమునుండి, మహేంద్రాచలగోకర్ణస్వామి పాదసేవచే పోగొట్టబడిన పాపములుగలవాడును, గంగామల కులోద్భవుడును, సకల కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమమహేశ్వరుడును, అగు శ్రీఅనంతవర్మ సూనుడుగు, మహారాజ శ్రీమాన్ నన్దవర్మ, చిఖల్లిక గ్రామవాసులగు భోగిక, వారిక, ప్రముఖులను సమావేశముచేసి కుటుంబినులను ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను. "శ్రీమాన్ నన్దవర్మనైన నేను ఈ (చిఖల్లిక) గ్రామమును, సూర్యగ్రహణకాలమందు, నాపుణ్యాభివృద్ధికొఱకు (రాజపుత్రుడైన ఖాలిసముకుమున?) నివేశనసహితముగా కౌండిన్యసగోత్రులున్ను, బ్రాహ్మణులున్ను అగు ఆదిత్యశర్మ, మాతృశర్మ, దుగ్గశర్మ, లను వారికి సర్వవిధములైనపన్నులు, ఆటంకములు తీసివేసిఆచంద్రార్కస్థాయిగా దానమిచ్చితిని" దానభూమియొక్క సరిహద్దులును, ముందు రాబోవు రాజులకు ఆజ్ఞయు నివ్వబడినవి. ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్యసంవత్సరశతే, 221 లో ఆషాఢపంచమిదినమందీ శాసనము చెక్కబడినది. దానగ్రామమగు చిఖల్లికయే ఇప్పటి చిక్కాలవలస గ్రామము కావచ్చును. ఈ శాసనమునందలియాజ్ఞ యాగ్రామమునందలివ్యవసాయదార్లకు, భోగిక (ఆదాయపుపన్నును వసూలుచేసేవారు), వారిక (నీటిపన్నును వసూలు చేసేవారు), యను నద్యోగులయెదుట దానమివ్వబడినట్లు తెలియును. గాం॥సం॥ 204లో దానముచేసినఅనంతవర్మ పెద్దకుమారుడీతడు. ఈతని తమ్ముడే గాం॥ సం॥ 254లో నొక గ్రామమును దాన మిచ్చెను.

15. అనంతవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

ఈతనిశాసన మొకటి Ind. Ant. vol 18

75, చూడు మా కళింగదేశచరిత్రానుబంధము, నంబరు 10, పుటలు 43—45,

లో ప్రకటింపబడినది. అది గాం॥ సం॥ 254 నాటిది. దానిని బట్టియే, గాం॥ సం॥ 51 (ఏకపంచాశ) నాటి అనంతవర్మదేవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ దేవుడును, ఈతడు నొక్కడే యని డాక్టరు ఫ్లీటు వ్రాసెను. కాని వీరిద్దరును వేరువేరు కాలము లందుండిరని ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. ఈశాసనకర్త అనంతవర్మ కుమారుడగు నందవర్మ తమ్ముఁడై యుండనోవు. ఈతని గాం॥సం॥254 నాటి శాసనము విశాఖపట్టణమున దొరికినది. రేకులను బంధించిన కడియపు శిఖాపైని నంది విగ్రహము గలదు. లిపి ప్రాచీన నాగరము. భాష సంస్కృతము.

విజయకళింగనగరమునుండి, గోకర్ణస్వామిభక్తుడును, సకలకళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, అనంతవర్మసూనుడునగు దేవేంద్రవర్మ దేవదమనదేవ విషయమునందలి గ్రామకుటుంబికులను సమావేశము చేసి ఇట్లాజ్ఞాపించెను:— "మా మేనమామయగు ధర్మఖేడిచేత ప్రేరేపింపబడి, 'ధర్మేశ్వరభట్టారకాయ అయనపూర్వకమాచంద్రార్కప్రతిష్ఠాంకృత్వా' యని ఈదేవదమనదేవ విషయమందలి గ్రామములను దానము చేసితిని. ఇది మీకు తెలియునుగాక!".

దానము 'అయనపూర్వకం' అని చెప్పబడుటచేత ఉత్తరాయణ మకర సంక్రమణకాలమందు జేయబడినది. ధర్మేశ్వరు డనే లింగమునకు (శివునికి) సూర్యచంద్ర స్థాయిగా ప్రతిష్ఠచేసి దేవదమనదేవ విషయమందలి గ్రామములు దానము జేయబడెను. ఈధర్మేశ్వరుడు, తనమేనమామయగు ధర్మఖేడి పేరట ప్రతిష్ఠింపబడిన దేవుడు కావచ్చును. గనుకనేయాతనిచే ప్రేరేపింపబడి, అనేక గ్రామములా దేవునికిదానమిచ్చెను. 'ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరశతద్వయెచతుష్పంచాశాభ్యధికే, 254' అని దానకాలము తెలుపబడినది, ఫాల్గుణ శుద్ధ ప్రతిపదినాడు శాసనము వ్రాయబడెను.

ఈరాజువలెనే, తత్పూర్వపు గాంగరాజులు గూడ శివలింగములను, ఆలయములను, అగ్రహారములను ప్రతిష్ఠించి భూములు, గ్రామములు దానమిచ్చినవిషయము లిదివరకే తెలిపియుంటిని. వీరు పరమమాహేశ్వర బిరుదము నొందుటచేత వీరశైవ మతోద్ధారకులుగా గన్పట్టుచున్నారు. తత్పూర్వము జైన బౌద్ధమతములు ప్రబలియుండుటచేత వాటిని నిర్మూలము జేసి, పరమశైవమతమును స్థాపించియుందురు. వేదమతమును, సంస్కృతవిద్యయు నభివృద్ధిపరచుటకే బ్రాహ్మణులనురప్పించి యగ్రహారముల నిచ్చియుందురు.

ఈతడు ధర్మఖేడి తన మేనమామ యని చెప్పుకొనుటచేతను, ఖేడినామాంకితులగు రాజులు కదంబవంశీయులగుటచేతను, ఈకాలమున కళింగమున గాంగరాజుల యేలుబడిలో కదంబులు సామంతోద్యోగీయులుగనుండినట్లు తోచును. దక్షిణదేశమున, మైసూరునందు, గాంగ కదంబులు స్వతంత్రరాజ్యముల నేర్పరచుకొనిరి. వారికిని, వీరికిని ప్రప్రథమమున (ఉత్తరాపథమున నున్న కాలమున) సంబంధ ముండినను, తర్వాత విడిపోయెను. గనుకనే ఇప్పటికిని, ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములలో గంగ కదంబవంశములు రెండును గలవు. అట్లే ఉత్తరమున కళింగమునను, దక్షిణమున మైసూరునందునుగూడ వీరి స్వతంత్రరాజ్యములుండెను. కాని కళింగమున కదంబులుగాంగరాజులకు సామంతులై, తోడునీడలై, సన్నిహితబంధువులై నిల్చిరి. వీరినిగురించి చరిత్రాంశము లింకను ముందు తెలియగలవు.

17. రాజేంద్రవర్మకొడుకు అనంతవర్మ.

ఈతనిచరిత్ర, ఈతని గాం॥ సం॥లు 284, 304, నాటి రెండుశాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. అందు గాం॥ సం॥ 284 నాటి శాస

నము ప్రకటింపబడలేదు. గాం॥సం॥ 304 నాటి ఆలమండ శాసనము, డాక్టరు హుల్ష చేత Ep. Ind. vol III. 17-24 పుటలలో ప్రతిబింబములతో ప్రకటింపబడినది. విశాఖ పట్టణంజిల్లాలోని శృంగవరపుకోట తాలూకా లోని ఆలమండగ్రామములో పొలముదున్ను చుండగా దొరికినది. శాసనపులిపి ప్రాచీన నాగరి. భాష సంస్కృతము.

సర్వఋతు సుఖరమణీయమైన విజయకళింగనగరమునుండి మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, పరమ మాహేశ్వరుడును, గాంగామలకులతిలకుడును, మహారాజ రాజేంద్రవర్మ కుమారుడును, అగు అనంతవర్మదేవ సకలసద్గుణ సంపన్నుడై తిరికట విషయములోని మెడలకగ్రామ కుటుంబినుల కిట్లు ఆజ్ఞాపించెను:—"సూర్యగ్రహణకాలమున, తటాకప్రతిష్ఠ సమయమున, వేదవేదాంగములు నేర్చినట్టియు, హరాంవరవలస గ్రామవాసియు, కౌశికగోత్రీకుండును, వాజసనేయశాఖీయుండును, విష్ణుదేవుని కొడుకును అగు శ్రీధర భట్టునకు ఉదకపూర్వకముగా నీగ్రామము నిచ్చితినని తెలుసుకొనవలెను." దానగ్రామము గాని, దాని సరిహద్దులలో నున్న చెరువునది గాని,ఇప్పుడే పేరుతో ఎందున్నవో తెలియదు.

రాజుయొక్క రహస్యాధికారి యగు దుర్గప్పచే వ్రాయబడి, అక్షశాలిచేతచెక్కబడెను. గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు, 'శతత్రుణిచతురోత్తరే', 304లో ఈశాసనము చేయబడెను.

వంశవృక్షమందలి 16 వ రాజు మొదలు, 19 వ రాజు వరకును గల నలుగురు రాజుల యొక్కయు, వంశక్రమ కాలనిర్ణయములు, ఆయారాజుల శాసనములను బట్టి స్థిరపర్చబడినవి. శాసనములకైలిని, గాంగశక కాలమును బట్టి, 16 వ రాజగు రాజేంద్రవర్మ, 15 వ రాజగు దేవేంద్రవర్మ కొడుకై యుండవలెను. అట్లయినచో, వంశవృక్షమందలి 10 వ రాజు మొదలు 19 వ రాజువరకును వంశక్రమము సరిగా తెలుచున్నది. 1918, Ep. Report 137-138 పుటలలోను, 1924 Ep. Report, 97-98 పుటలలోను, ఈరాజులయొక్క శాసనములు, వంశక్రమ కాలనిర్ణయములు,కొంతవరకు సూచింపబడినవి. కాని, గా॥ సం॥ 51 నాటి, దేవేంద్రవర్మ, సత్యవర్మ, దేవులు, గాం॥సం॥లు॥ 251, 351 నాటి వారలని అందు వ్రాయుట, ఎంతమాత్రము సమంజసముగా లేదు.

ఈ రాజులందరును కళింగమున, (అనగా గంజాంజిల్లాలోను, విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని ఉత్తరపు భాగముననను,) రాజ్యమేలినట్లు తెలియుచున్నది. మధ్యకళింగము లేక దక్షిణ కళింగము లేక ఎలమంచి-కళింగము, తూర్పు చాళుక్యవంశపురాజుల యధికారమున నుండెననుటకు అందుదొరికిన వారిశాసనములే ప్రమాణములు. కీర్తివర్మ జ్యేష్ఠకుమారుడగు రెండవపులకేశి, క్రీ॥శ॥ 610లో పూర్వదిగ్విజయయాత్రసలిపి, పిష్ఠపురదుర్గమును ముట్టడించి పట్టుకొని, కళింగవేంగిదేశములను స్వాధీనము చేసుకొని, తన రెండవతమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని తనకుప్రతినిధిగా నియమించెననియు, క్రీ॥ శ॥ 615 ప్రాంతమున నాతడు స్వతంత్రుడై తూర్పుచాళుక్య, లేక ఆంధ్రచాళుక్య,వంశకర్త యయ్యెననియు, ఆవంశము క్రీ॥శ॥ 7వ శతాబ్ద ప్రారంభమునుండి, 11వ శతాబ్దాంతమువరకును ఎలిమంచి-కళింగ, వేంగి, కమ్మ, పాక, నాడులపై రాజ్యమేలెననియు, మనకు తెలియుచున్నది. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని నాణెములు,'విషమసిద్ధి'యనుబిరుదుగల్గి,అనకాపల్లినద్ద బొజ్జన్నకొండపై దొరికినవి. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని వలెనే (క్రీ॥ శ॥ 615-633) యాతని జ్యేష్ఠపుత్రుడగు జయసింహ 1 (క్రీ॥ శ॥ 633—666)

గూడ యలమంచి కళింగవిషయముపై రాజ్య మేలినట్లు యాతని సర్వసిద్ధి బిరుదమే తెలుపుచున్నది. ఎలమంచిలికి సమీపమున నున్న సర్వసిద్ధి, ఈతని కాలముననే కట్టబడియుండును. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని చీపురుపల్లి శాసనములో బేర్కొనబడిన కల్వకొండ లేక కలవలపల్లి గ్రామమును, దిమిలయు, యలమంచిలికి చేరువనేయున్నవి. దిమిల సమీపముననున్న తెరువపల్లెగ్రామమందు రత్నాకరస్వామి ప్రాచీనాలయ మొకటి యుండుటచేతను, దిమిలయే, దివలు లేక, దివ్వెలు (దీపములు) ఉండు చోటని జనప్రతీతి యుండుటచేతను, ప్రాచీనకాలమున అది యొక్క గొప్ప రేవుస్థలముగా నుండెననియు, తూర్పుతీరమున ప్రయాణముచేయు ఓడలకు మార్గదర్శియయ్యెననియు, తెలియును. పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియు, కుబ్జవిష్ణువర్ధనునికి పినతండ్రియు నగు మంగళేశ్వరుడు పశ్చిమసముద్రపు తీరముననున్న రేవతిద్వీపమును తన నావికాదళముతో ముట్టడించి పట్టుకొనె ననియు, తర్వాత కాలచూర్యుల నోడించెననియు తెలియును. (Vide Ep. Ind. vol. VI.). ఇట్లే తూర్పుతీరమును,నావికాదళసహాయమున విష్ణువర్ధనుడును, జయసింహుడును, స్వాధీనపర్చుకొనియుందురు. ఆంధ్రనాథుడగు నీజయసింహుని సమకాలీకుడును, కొంతకాల మాతని యాస్థానకవీశ్వరుడు నగు మహాకవి దండి రచించిన దశకుమారచరితమునుబట్టి[76] కళింగదేశమునకు కళింగపట్టణము రాజధానియనియు, అప్పటి రాజుపేరు కర్దనుడనియు, ఆయన కూతునిపేరు కనకలేఖ యనియు, వసంతకాలమున కళింగరాజు రాణివాసములతోను, పౌరులతోను సముద్రతీరమునందలి యుద్యానవనంబున 13 దినములు క్రీడలు సల్పుచుండగా, ఓడలమీద పెక్కు రాణువం దోడ్కొనివచ్చి యాంధ్రనాథు డగు జయసింహుడు వారినందరిని పట్టుకొని, ఆంధ్రనగరికి గొనిపోయె ననియు, జయసింహుడు తన కనేకాపకారములు చేసియున్న కళింగరాజగు కర్దనుని జంపనెంచియు, ఆతనికూతురగు కనకలేఖయందలి మోహముచేత చంపలేదనియు, అప్పుడు మహాభాగుడు మారువేషమునబోయి, జయసింహుని వధించి, కళింగరాజును, ఆతనికూతును సంరక్షించి, ఆంధ్రకళింగరాజ్యము లొక్కటిగాజేసి, వాటిని కళింగరాజువశమునం దుంచెననియు, ఇత్యాదివిషయములు తెలియుచున్నవి. పైవిషయములను బట్టి,ఆంధ్రకళింగ రాజ్యములు వేరు వేరువంశపు రాజుల యాధీనమున నుండె ననియు, ఆరాజులకుపరస్పరవైర ముండెననియు,చాళుక్యులకు నావికాదళ ముండెననియు, ఆస్తికుల మతమంతరింపజేయుటకై శివకేశవబ్రహ్మాది దేవతలకారాధనలు సల్పబడుచుండె ననియు, కళింగరాజు లాంధ్రదేశమును జయించిరనియు, తెలుచున్నది. ఆంధ్రనగరి యనగా కొల్లేరుసరస్సు కడనున్న వేంగీపురమని కొందరును,ఎలమంచి కళింగమున సర్వసిద్ధిజయసింహుడుకట్టిన సర్వసిద్ధియే యని కొందరును, తలంచుచున్నారు.

ఈతని తర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన రెండవవిష్ణువర్ధనుని (660—672) నాణెములు కొన్ని ఎలమంచిలి కొండపై దొరికినవి.[77] ఈతని కొడుకును, తర్వాతరాజునగు మంగియువరాజు (672—696) గూడ, ఎలమంచి కళింగముపై రాజ్య మేలెను. ఈతని తిమ్మాపుర శాసనమును బట్టి, చీపురుపల్లి మొదలుకొని నెల్లూరువరకుగలదక్షిణదేశమునంతయు నీతడు రాజ్యమేలెనని తెలియును. ఈతనికుమారుడు

76. చూడుము ఆంధ్ర దశకుమారచరితము-సప్తమోచ్ఛ్వాసము, మంత్రిగుప్తచరితము 110—118 పుటలు.

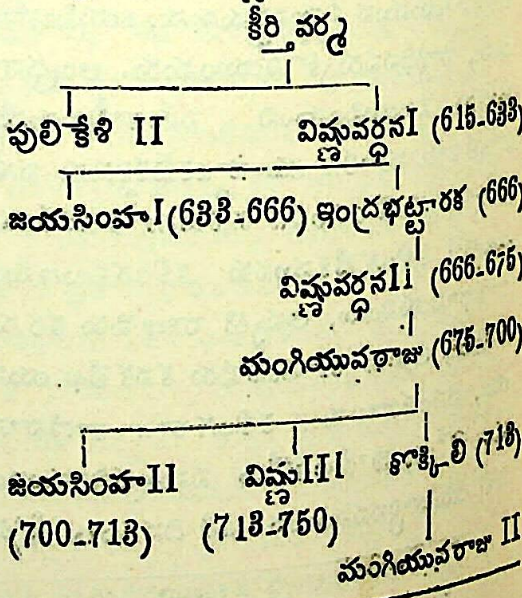
77. Vide Visagapatam Gazetteer page 315. Also, Sewel's Antiquities.

కొక్కిలి విక్రమాదిత్యుడును (709) మధ్యమ కళింగముపై నేలెను. ఈతని శాసనములును, ఈతనితర్వాత రాజ్యముచేసిన కోకిలవర్మ మహారాజు శాసనములును, విశాఖపట్టణంజిల్లా లోని, భీమునిపట్టణం తాలూకాలోని ముంజేరుగ్రామమున దొరికినవి.[78]

ఈ ముంజేరు గ్రామమున రెండు తామ్రశాసనములు దొరికినవి. వాటి ముద్రికలపై 'శ్రీవిజయసిద్ధి' యను బిరుదము ప్రాచీన తెలుగులిపిలో పోతపోయబడియున్నది. పద్మలత, సూర్యచంద్రుల విగ్రహములు గూడ గలవు. మొదటి శాసనము, చాళుక్యవంశమునకు చెందిన మంగియువరాజుపౌత్రుడును, కొక్కిలి విక్రమాదిత్య భట్టారకుని పుత్రుడును, అగు మంగియువరాజుదై యున్నది. అందు, భోగపురవిషయములోని కొండుకవిలంగవాడ గ్రామము, ముంజేరుగ్రామములోని 103 మంది బ్రాహ్మణులకు, చంద్రగ్రహణ సమయమునను, శివాలయ ప్రతిష్ఠకాలమునను, దానము చేయబడినట్లున్నది. రెండవశాసనములో విష్ణువర్ధనమహారాజు పౌత్రుడును, మంగియువరాజు పుత్రుడును, అగు కొక్కిలివిక్రమాదిత్య బట్టారకునిచేత యాతని యాతురకాలమున (మరణకాలమున) ముంజేరుగ్రామము, దేవూడిగ్రామస్థులకు దానము చేయబడినట్లు చెప్పబడినది. ఈతనికిని విజయసిద్ధియను బిరుదుగలదు. ఈతని రాజధానిగూడ ఎలమంచలియే.

కోకిలవర్మ లేక కక్కులిమహారాజు యొక్క తామ్రశాసనములు గూడ రెండు ముంజేరుగ్రామమునదొరికినవి. వాటి ముద్రికలపైని 'అనివారిత' యనుబిరుదు పోతపోయబడినది. మరియు, వరాహలాంఛనము, పద్మలత, అర్ధచంద్రుడు, అంకుశము మొదలగు చిహ్నములును పోతపోయబడినవి. శాసనములభాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీన తెలుగు. ఈరాజు మంగివర్మ పౌత్రుడుగను, వినయాదిత్యవర్మ పుత్రుడుగను వర్ణింపబడెను. ఈరాజునకుసర్వలోకాశ్రయ బిరుదముగూడ గలదు. శాసనమున 'అనివారిత శక్తిత్రయ సంపన్న' యని చెప్పబడినది. ఈతని మొదటి శాసనములో మధ్యమకళింగములోని భోగిపుర విషయమందలి బొద్దేరి లేక బొట్టేరి గ్రామము, చంద్రగ్రహణ సమయమున ముంజేరు గ్రామవాసియగు బ్రాహ్మణుని కివ్వబడినట్లున్నది. ఎలమంచి వాసకమునుండి దానము చేయబడెను. రెండవశాసనములో, భోగిపురవిషయములోని వెట్టువాడ గ్రామము, ముంజేరు గ్రామవాసియగు అశ్వశర్మకు చంద్రగ్రహణ సమయముననే ఇవ్వబడినట్లున్నడి. మరియు, అశ్వశర్మ తాను గ్రహించిన వెట్టువాడ గ్రామమును, ముంజేరునందలి నూరుమంది బ్రాహ్మణులకు పంచియిచ్చెను.

పూర్వచాళుక్యుల పై శాసనములను బట్టియు, కళింగమునదొరకిన నాణెములను, తదితర శాసనములను బట్టియు, ఈ క్రింది చాళుక్య వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు చేయబడినవి.

78. Vide Ep. Report for 1909, pages 105—109, Munjeru plates.

మంగివర్మ
|
వినయాదిత్యవర్మ
|
కొక్కిలవర్మ (కొక్కిలిమహారాజు)

పై వంశవృక్షమందలి ఈకడపటి రాజులు ముగ్గురును, వరాహలాంఛనముగల్గి వర్మాభిధానులగుటచేతను, విజయసిద్ధి యనుబిరుదమునొందక అనివారితయనుబిరుదునొందుటచేతను,పశ్చిమచాళుక్యశాఖకుచెందినవారనియు,మధ్యకళింగములోనిముంజేరుగ్రామమునుదానముజేయుటచేత క్రీ॥శ॥ 8వ శతాబ్దమున వీరాదేశమునుపరిపాలించిరనియు, యెరుంగునది. (ప్రాయశః కొక్కిలి, రెండవ మంగియువరాజుల తర్వాత, వీరు రాజ్యముచేసి యుందురు. వారికిని, వీరికిని సంబంధము గలదని కొందరువ్రాసిరిగాని, అట్టివ్రాతకు శాసనప్రమాణము లేదు.

మధ్యకళింగ లేక, ఎలమంచికళింగ దేశములోని ప్లకి, దిమిలి, విషయములు క్రీ॥శ॥ 7, 8 శతాబ్దములలో పై రాజుల వశమున నుండెను. తత్పూర్వ మీపై దేశములు విష్ణుకుండిన, తూర్పుగాంగరాజుల వశమున నున్నట్లు శాసనములను బట్టి తెలుసుకొంటిమి. విష్ణుకుండినుల నంతముగావించియు, తూర్పుగాంగులను గంజాంజిల్లాలోనికి తరిమి వేసియు వీరు దక్షిణకళింగ, వేంగి, కమ్మరాష్ట్రముల పై రాజ్యము జేయగలిగిరి. అయినను, కొందరు జయసింహుని శాసనములు పిష్టపురమున కుత్తరమున దొరకమియు, 633-666 నాటి చాళుక్యఇంద్రభట్టారకు డేకళింగగాంగఇంద్రవర్మచేనోడింపబడిన వాడనితలంచుటచేతను,తిరిగి దక్షిణకళింగము గాంగులవశమయ్యెనని వ్రాయుచున్నారు. (చూడు-క్రోధనసం॥ చైత్రమాసపు భారతి, 17పుట). కాని ఇదిపొరపాటు అభిప్రాయము. కుబ్జవిష్ణువర్ధన, జయసింహ, రెండవవిష్ణువర్ధన, రాజులు దక్షిణకళింగముపై తమ యేలుబడిని జరుపుకొనుచునే యుండిరి. దీనికి సాక్ష్యము వారి శాసనములు,నాణెములు,అందుదొరుకుటయే. దశకుమారచరిత్రమందలి కథకూడ ఈ విషయమునే బలపరచుచున్నది. వీరితర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన మంగియువరాజునకు ముగ్గురుకొడుకు లుండిరి. అందు రెండవజయసింహుడు రాజ్యముచేసిన తరువాత, సవతితల్లికొడుకగు కొక్కిలి రాజ్యమునకువచ్చెను. కాని ఆరుమాసములు రాజ్యముచేసినతరువాత మూడవవిష్ణువర్ధనునిచే తరుమగొట్టబడి, ఎలమంచి కళింగదేశమునకు బోయి, అందుతన పరిపాలనముస్థాపించెను. ఈతని సంతతివారును, పశ్చిమచాళుక్య వర్మాభిదానులగు రాజులును, (చూడు-పై వంశవృక్షము) ఆప్రదేశమునసే క్రీ॥శ॥ 8వ. శతాబ్దమున రాజ్యమేలిరి. తర్వాతి రాజులుగూడ దక్షిణకళింగముపై రాజ్యమేలిరి. ఈవిషయమై ముందు వ్రాయబడును.

18. రాజేంద్రవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనములు రెండు ప్రకటింపబడినవి. మొదటిది Ep. Carnataka, Bangalore Vol.లో 140నంబరుశాసనముగా ప్రకటింపబడినది. దానిలో గాంగసంవత్సర మేదియు పేర్కొనబడకపోయినను,అది క్రీ॥శ॥సం॥700దనికొందరభిప్రాయపడిరి. శాసనముమామూలుపద్ధతిగామూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. దానిలో 22 పంక్తులుగలవు. శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి తెనుగు-కన్నడము. రేకులను బంధించిన కడియపు ముద్రికపై నేనుగు విగ్రహము చెక్కబడినదని అభిప్రాయపడిరిగాని వృషభమే కావలెను. ఈతని రెండవ శాసనపు ముద్రికపై నిగూడ నందివిగ్రహమే గలదు. మామూలు శైలినే ఈశాసనముగూడ వ్రాయబడినది. అమరపురమువంటి దగు విజయకళింగ నగ

రమునుండి మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి చరణ కమలముల నారాధించువాడును, అనేక యుద్ధములందు జయముగాంచి సామంతరాజులపైయధికారముకలవాడును, మహారాజాధిరాజపరమేశ్వర శ్రీరాజేంద్రవర్మ కొమారుడును, అగు శ్రీదేవేంద్రవర్మదేవుడు వరాహవర్తనీవిషయమునందలి సిద్ధాంతగ్రామ కుటుంబినుల నిట్లాజ్ఞాపించెను;—"నే నీగ్రామమును పరమేశ్వర,పరమ భట్టారక దేవునిపూజ,ధూప, దీప,నైవేద్యాదిసంస్కారములకై పాలుకోసు వాస్తవ్యుడును, కటయసూత్ర పంచవ్రతుండును, అగు రాతుకయను బ్రాహ్మణునికి అయన సంక్రాంతి సమయమున ఉదకపూర్వకముగా నాతల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యమునకై, శ్రీపర్వతవాసియు, నవనీతరాసియు, అగు గురువుయొక్క ప్రోత్సాహముచే,దానమిచ్చితిని."

దానగ్రామము యొక్క సరిహద్దులున్ను, వ్యాస గీతములున్ను ఇవ్వబడినవి. శ్రీఖండిమల్లయను వానిచే నీశాసనము చెక్కబడినది.

ఈరాజుయొక్క రెండవ తామ్రశాసనము సెక్కలిలో దొరకినది. Ep. Ind. Vol 18 లో 32వ నంబరు శాసనముగా ప్రకటింపబడినది. రేకుల ప్రతిబింబములు, ముద్రికయొక్క ప్రతిబింబము గూడ ప్రకటింపబడినవి. శిఖాపై నికూర్చునియున్నట్లు నందివిగ్రహము,దాని క్రింద కమలము చెక్కబడినవి. శాసనపు లిపి గాం॥ సం॥ 304 నాటి ఆలమండ శాసనపు లిపిని బోలియున్నది. ఇదిప్రాచీన నాగరలిపితో వ్రాయబడినది. అమరపురమువంటి కళింగనగరమునుండి మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుండును, గాంగామలకులతిలకుండును, మహారాజ శ్రీరాజేంద్రవర్మ కుమారుడును, అగు మహారాజ శ్రీదేవేంద్రవర్మ, రూపవర్తని (సెక్కలి?)విషయ మండలి సిరుని గ్రామవాసులకిచ్చినయాజ్ఞ:-"మహాప్రతిహారుని కొడుకును, సుకవియునగు బ్రాహ్మణు (శర్మణ,న కిగ్రామము సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి మాపుణ్యాభివృద్ధికై యిచ్చితిని."

దానభూమియొక్క సరిహద్దులు, వ్యాసగీతములు ఇవ్వబడినవి. గాంగవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శత(మ)త్రయే దశోత్తరే, అనగా, గాం॥ సం॥ 310 లో, ఈశాసనము శ్రీసామంత సర్వచంద్రునిచే లిఖింపబడెను. అక్షశాలి శ్రీసామంత ఖండిమల్లచేత చెక్కబడినది. ఈతండే ఈరాజుయొక్క మొదటిశాసనమును గూడ చెక్కెను. ఈదేవేంద్రవర్మ కొడుకే సత్యవర్మయని కొందరు వ్రాయుచున్నారు. కాని, యాతని శాసనముసగల గాం॥ సం॥ 51 ని, గాం॥ సం॥ 351 అని సవరణచేసి చదువుట సరికాదు.

19 అనంతవర్మ కుమారుడు రాజేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనములు రెండు, Ep. Reports for 1918 and 1924 లో సూచింపబడినవి. గాం॥ సం॥ 342 నటి శాసనములో నీతడు కళింగనగరమునుండి తాంవాడి గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేసినట్లున్నది. (Vide J. B. O. R. S, Vol 12, Page 101). శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి తెలుగు-కన్నడము. ఈ శాసనపు వైఖరి యంతయు తత్పూర్వపురాజుల శాసనముల వైఖరిని బోలియున్నది. ఈశాసనము క్రీ॥శ॥ 9వ శతాబ్దపుదని శాసనశాఖవా రభిప్రాయపడిరి. సామిరాజు కుమారుడును, సంధి విగ్రహికుడును, అగు రణామేయనిచేత నిది లిఖింపబడినది.

23 భూపేంద్రవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

గాంగవంశవృక్షమందలి 20 మొదలు, 23వరకుగల రాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు ఈదేవేంద్రవర్మ చీడివలసతామ్రశాసనమును బట్టి తెలియును. ఈ శాసనము ఆంధ్రసాహి

త్యపరిషత్పత్రిక, సంపుటము 15, సంచికలు 5, 6, పుటలు 18-31 లో ప్రకటింపబడినది[79] ఆంగ్లమున, ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, రెండవ సంపుటము, రెండవ భాగము, 146-164 పుటలలో, ప్రతిబింబములతో సహా నాచేత ప్రకటింపబడినది. అందు తూర్పుగాంగ రాజుల వంశక్రమ, కాల నిర్ణయములనుగురించియు, గాంగశకప్రారంభ కాలమును గురించియు, విపులముగా వ్రాసి యుంటిని. కొన్ని మార్పులతో ఆ విషయ ములనే, ఇందిదినరకే పొందుపరచి యుంటిని.

ఈ శాసనము, గంజాంజిల్లా నరసన్నపేట సమీపమున నున్న చీడివలస గ్రామమున దొరికినది. అదియే, శాసనమున దేవేంద్రవర్మచే దానము చేయబడిన సివిడిగ్రామమై యుండును. శాసనపు మొదటి రేకుపై చెక్కబడిన శంఖమును బట్టియు, శాసనపు ముద్రికపైని చెక్కబడిన సనాళకమలము, నందివిగ్రహము, అర్ధచంద్రుడు, మొదలగు వాటిని బట్టియు, శాసనమున గల పరమమాహేశ్వర బిరుద మును బట్టియు, ఈ రాజుగూడ వీరశైవమతస్థుడని తెలియును. ముద్రికపైని, శ్రీదేవేంద్ర వర్మయను పేరు ప్రాచీన దేవనాగరి లిపితో పోతపోయబడినది. శాసనపులిపిగూడ ప్రాచీన దేవనాగరియే. భాష సంస్కృతము. గ్రామ నామములు తెలుగున వ్రాయబడినవి.

అనేక దేవాలయములు గల్గి, అమరపురికి సాటియగు కళింగనగరమునుండి, ప్రసిద్ధసిద్ధ తాపసోత్తములకు తావైన మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగకుల చూడామణియు, సకల కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, మహారాజాధిరాజపరమేశ్వర శ్రీమత్ భూపేంద్రవర్మ సూనుడును, మారసింహ మనుమడును, వజ్రి (ఇంద్రవర్మ) మునిమనుమడును, అగు శ్రీదేవేంద్రవర్మ కోలువర్తనివిషయమందలి కందలివాడ గ్రామనివాసులను, వ్యవసాయదార్లను, సమావేశము చేసి ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను.—"నా తల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు, పుణ్యాభివృద్ధికై నేనీ దానము నొసంగితిని. యజ్ఞములు చేయుట, వేదములు చదువుట, మొదలగు సత్కార్యములు నాచేత చేయించుట యందాశక్తి గలవారును, సివిడిగ్రామస్థులును, ధర్మానురక్తులును, సివిడి గ్రామార్జిత గోజాదీక్షితవంశమునం బుట్టినవారును, భారద్వాజగోత్రీకులును, అగు ఆదిత్యభట్టు, యజభట్టు, శండిదేవరభట్టు, మొదలగు వారికి, సూర్యగ్రహణకాలమున కందలివాడ గ్రామమందలి సివిడిప్రదేశమును పన్నులనుండి తప్పించి, దానమివ్వబడినది. ఆచంద్రార్కముగా భోగభాగములతో ననుభవింతురుగాక!"

దానప్రదేశముయొక్క యెల్లలు, వ్యాసగీతములు ఇవ్వబడినవి. ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యసంవత్సరములు మూడువందల తొంభైయేడున, (397) ముధపచే లిఖింపబడి, భట్ట శ్రీధర, భట్టయజువులచే పరీక్షింపబడి, సర్పదపచే జెక్కబడినది.

పూర్వరాజుల శాసనములలోని కెల్ల దీనియందే రాజుల వంశావళి నాలుగు పురుషాంతరముల వరకు జెప్పబడినది. మరియు, దేవేంద్రవర్మ తండ్రి మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర శ్రీమత్ భూపేంద్రవర్మ యని వర్ణింపబడుట చేత, గాం॥ శ॥ నాల్గవశతాబ్దాంతము (క్రీ॥ శ॥ 9వ శతాబ్దాంతము) ననే వీరు తమ రాజ్యమును వ్యాపింపజేయగల్గిరనియు, అనేక సామంతరాజ్యములపై యధికారమును చేయుచుండిరనియు, తెలియును. తూర్పుచాళుక్య

79. చూడుము కళింగదేశ చరిత్రానుబంధము, నంబరు 11, పుటలు 45—50.

వంశమునఅంతఃకలహములు హెచ్చగుటచేత, వీరు తమ యధికారమును, రాజ్యమును, వ్యాపింపజేయగల్గి యుందురు.

వంశవృక్షమందలి,24 నంబరు మొదలు 35 నంబరువరకుగల రాజులయొక్కవంశక్రమ,కాల నిర్ణయములు, 33వ రాజగు అనంతవర్మ వజ్రహస్తుని శాసనములవలనను, 35వ రాజగు అనంతవర్మ చోడగంగుని శాసనములవలనను తెలియుచున్నవి. ఈరాజుల రాజ్యకాలములు శకవర్షములలో తెలుపబడుటచేత వాటిని క్రీ. శ. వర్షములుగా మార్చుటకు వీలుకలిగినది. 32వ రాజగు మధుకామార్ణవుని తామ్రశాసన మొకదానిలో యతడు 526 గాంగశకమును వాడుటంబట్టి, గాంగశకమును శాలివాహన, క్రీస్తు,శకములలోనికి మార్చుటకు వీలు కలిగినది. 33, 34, 35 రాజుల శాసనములలో ఆరాజుల రాజ్యకాలపరిమితులేగాక రాజ్యాంగవిషయములుకూడ తెలుపబడినవి.[80] ఈరాజుల శాసనములు తామ్రరేకుల పైనేగాక రాళ్ళపై గూడ వ్రాయబడినవి. ఈశాసనములన్నియు గంజాం, విశాఖపట్టణం,జిల్లాలలోనే దొరికెను. ఆరాజులకు సంబంధించిన తామ్రిశాసనములు మరికొన్నిగూడ గలవు.[81] అవి వారిసామంతులగు మండలికులవై యున్నవి. ఇట్లే, మరికొందరి మండలికుల యొక్కయు, గాంగరాణులయొక్కయు, కళింగవాస్తవ్యుల యొక్కయు, శిలాశాసనములు, గంజాంజిల్లాలోని ముఖలింగ, శ్రీకూర్మాలయములయందును, విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని నారాయణపుర, విజయనగర దేవాలయములయందును, గోదావరిజిల్లాలోనిదాక్షారామాలయమునందును, ఇంకను పెక్కుతావులందు విశేషముగా దొరికినవి, ప్రకటింపబడినవి.[82] గత 30,35 సంవత్సరములనుండియు సర్కారుశాసనశాఖ వారిచేత,వారిని వేదికలలో సూచింపబడినగాంగ శాసనములన్నియు ఇంకనుప్రకటింపబడలేదు. అయినను, వారిని వేదికలలో సూచింపబడిన వాటినిబట్టి కొన్ని విషయములు తెలియవచ్చినవి. (క్రీ. సం. 1135 ప్రాంతమున అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు ఉత్తరకళింగదేశమును మిధునపురమువరకును జయించి, కటకమునకుతన రాజధానిని మార్చినతర్వాత, ఆతనియొక్కయు, ఆతని సంతతివారి యొక్కయు శిలాశాసనము లా దేశమునందలి యనేక దేవళములందు చెక్కబడెను. అయినప్పటికి వారిశిలాశాసనములు శ్రీకూర్మ, ముఖలింగ, సింహాచల, ఆలయములందు గూడ చెక్కబడుచుండెను. ఉత్కళదేశమునుండి దానశాసనము లివ్వబడుచుండెను. అనగా, ఉత్తరమున మిధునపురంజిల్లా మొదలు, దక్షిణమున గోదావరిజిల్లావరకు వారిరాజ్యము వ్యాపించి యుండెను. తూర్పున బంగాళాఖాతము మొదలు పశ్చిమమున ఒరిస్సా సామంత రాజ్యములవరకు వ్యాపించెను. మరియు, తూర్పుసముద్రమున నున్న తూర్పుదీవులకు కళింగులును, ఆంధ్రులును వలసబోయి, తమ మతమును, భాషను, నాగరికతను, అందు స్థాపించిరి. దీనికి, అందు కనబడుచున్న శైవ బౌద్ధాలయము లున్ను, దేవుళ్లున్న, వేగిలేక తెలుగు-కన్నడ, లిపిలో వ్రాయబడిన శిలాశాసనములున్న, క్లింగులనుప్రజలున్న, నిదర్శనములు. ఇట్లే వీరికాలమున కళింగులు లంకకు (సింహళము) వలసబోయినట్లుఅక్కడ శిలాశాసనములు సాక్ష్యము.(Vide Vizianagaram College Magazine Vol. 3, Nos. 1, 2 pp 10 — 19.

80. చూడుము కళింగదేశ చరిత్రానుబంధము, నంబర్లు 12, 13, 14, 15 పుటలు 50—78.
81. చూడుము కళింగదేశ చరిత్రానుబంధము, నంబర్లు 16, 17, పుటలు 79—84,
82, చూడుము దక్షిణహిందూ దేశ శాసనములు, సంపుటములు 4, 5, 6,

హిందూ దేశ శాసనావళి, 4, 9, 11 సంపుటములలో వజ్రహస్తుని నడగాం, మద్రాసు మ్యూజియం, నరసీపట్టణం, శాసనములు ప్రకటింపబడినవి. వాటిముద్రికలపైని వృషభము, అర్ధచంద్రుడు, శంఖము, మొదలగు చిహ్నములు పోతపోయబడినవి. మరియు,అక్షయసం॥వైశాఖమాసపుభారతిలోనీతనిబొడ్డపాడుశాసనమును,రక్తాక్షి సం॥ మాఘమాసపుభారతిలో నీతని చిక్కాలవలసశాసనమును ప్రకటింపబడినవి. వీటిలోను, అనంతవర్మ శా॥ శ॥ సం॥ లు 1003, 1057, నాటిశాసనములలోను వంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లొక్కరీతిగా నుండుటచేత నివియేనమ్మతగినవిగాతోచును. ఇట్లే నడంగా శాసనమును ప్రకటించిన మ. రా. శ్రీ గిడుగు రామమూర్తిగారును అభిప్రాయపడిరి. Indian Antiquary, పత్రిక, 18వ సంపుటములో ప్రకటింపబడిన అనంతవర్మ శా॥ శ॥ సం 1040 నాటి విశాఖపట్టణంశాసనమును, ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసిక పత్రిక మొదటిసంపుటములో ప్రకటింపబడిన శా॥శ॥ 1034నాటికొర్ని శాసనము నొక్కరీతిగానున్నవి.వీటిలో పురాణకథలు మెండు. మూడవవజ్రహస్తుని శాసనములన్నిటిలో నాతడు కామార్ణవుని కొడుకని చెప్పబడినను, వీటిలోమాత్ర మాతడు మధుకార్ణవుని కొడుకని వర్ణింపబడెను. ఇట్లేఇంకను చాలా తేడాలు గలవు. గనుక, వీటిలోవర్ణింపబడిన 7 వ రాజగు గుణార్ణవునికి పూర్వపు వంశక్రమము నమ్మఁదగు లేక, గాంగవంశవృక్షమునఆ రాజుల పేర్లుకనఁబడ లేదు. వజ్రహస్తుని శాసనములన్నియు నొక్కరీతిగానున్నవి. అనంతవర్మ శాసనములు, వీటి ననుసరించినవి, మూడు గలవు. వీటిని బట్టియే, పైవంశవృక్షమందలి వంశక్రమ కాలనిర్ణయములు స్థిరపర్చబడినవి. అందలి వంశవృత్తాంత మిట్లున్నది:-

సకలసద్గుణరాసియు, అత్రేయగోత్రమునకు చెందినట్టిదియు, మహేంద్రాచలగోకర్ణస్వామిచే ప్రసాదింపబడిన శంఖ, భేరీ,మహాశబ్ద,ధవలచ్ఛత్ర, హేమచామర, వరవృషభాదిలాంఛనములచే ప్రకాసించు సామ్రాజ్యము గల్గినట్టిదియు, త్రికళింగమున కధిపతియైనట్టిదియు,అగు గంగానామాన్వయము నలంకరించినట్టిన్ని,తన పరాక్రమముచే భూమినంతయు నేలునట్టిన్ని, గుణమహార్ణవ మహారాజు కొడుకగు వజ్రహస్త, తత్పూర్వపురాజులచేత భూమి 5 భాగములుగా విభజింపబడి భుక్తము కాగా, తన పరాక్రమముతో ఆ భాగములన్నియు నేకముగాచేసి శత్రువులను, జయించివేసెను. ఆతడు 44 సం॥ లు రాజ్యమేలెను. తరువాత అతని కొడుకగు గుండమరాజు 3 సం॥ లును, ఆతని తమ్ముడగు కామార్ణవదేవుడు 35 సం॥ లును, ఆతని తమ్ముడగువినయాదిత్యుడు 3 సం॥లును రాజ్యమేలిరి. వినయాదిత్యుని తర్వాత కామార్ణవుని కొడుకును, అనియంకభీమ డను నామాంతరము గల వాడునగు (రెండవ) వజ్రహస్త, 35 సం॥ లు రాజ్యము చేసెను.[83] ఈతనికి ముగ్గురు కుమారులు. (1) (రెండవ) కామార్ణవుడు6మాసములును, (2) (రెండవ) గుండమరాజు 3 సం॥లును,(3)మధుకామార్ణవుడు 19 సం॥ లును, వరుసగా, ఒకరితర్వాత నొకరు రాజ్యమేలిరి. మధుకామార్ణవుడు గుండమరాజునకు సవతితల్లికొడుకు. ఈతని తామ్రశాసన మొకటి (Vide Ep. Report for 1918—1919, C. p. No. 5) దొరికినది. అదిగాం॥ సం॥ 526 నాటిది. అనంతవర్మ మహారాజు

83. ఈతని శాసనమొకటి గంజాంజిల్లాలోని పాలూరుగ్రామమందలి వటేశ్వరాలయము ముందున్నది. వటేశ్వర,వీరేశ్వర, దేవరలకుకొంతభూమియు, 24గదెలును(దీపమునకై)యివ్వబడెను. (Vide Insc. No. 828 in Ep. Report for 1918).

కుమారుడైన మధుకామార్ణవుడు గాంగేయ వంశప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్య సంవత్సరములు 526 లో, వైశ్యకుల సంభవుడును, మంచి నాయకుని కుమారుడు నైన ఎరపనాయకునకు పటుగ్రామము, హాండవడా, మోరఖని యను మూడు గ్రామములు వైశ్యాగ్రహారము చేసి యిచ్చెను.[84] మధుకామార్ణవుని తండ్రియగు అనంతవర్మయు, అనియంకభీమ వజ్రహస్తయు నొక్కరే యని నా యభిప్రాయము. మూడవవజ్రహస్తునికి అనంతవర్మ యనెడి నామాంతర మున్నట్లే, ఈ రెండవ వజ్రహస్తునికిగూడ అనంతవర్మయను నామాంతర ముండియుండును. ఈతడే ముఖలింగమున అనియంకభీమేశ్వరాలయమును కట్టించియుండును. ఇట్లేతూర్పుచాళుక్యభీముడు భీమేశ్వరాలయములను, భీమవరంఅగ్రహారములనుగోదావరిజిల్లాయందు ప్రతిష్ఠించి యుండెను. ఈ గాంగవంశపు భీముడే ఛత్రిపురంతాలూకాయందలివీరేశ్వర,వటేశ్వరాలయములకు దానమిచ్చెను. మధుకామార్ణవుని శాసనములోని గాం॥ శ॥ సం॥ 526 ను బట్టియు, ఆతని తర్వాత రాజ్యమేలిన మూడవ వజ్రహస్తుని శాసనములలోని శా॥ శ॥ సం॥ లను బట్టియు, గాంగశకప్రారంభకాలము,క్రీ॥శ॥సం॥49౩ ప్రాంతమని నిశ్చయించితిని. ఈ మధుకామార్ణవుని తర్వాతరాజ్యమేలిన రెండవకామార్ణవరాజునకును,వైదుంబవంశజయగువినయమహాదేవికిని, పుట్టినమూడవవజ్రహస్తుడు ౩౩ సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈతని తర్వాత, ఈతని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ-రాజరాజు 8 సం॥ లును, తత్తనూజుడగు అనంతవర్మ - చోడగంగదేవ 72 సం॥లును రాజ్యమేలిరి. గాంగవంశవృక్షము (గుణమహార్ణవ మొదలు, మూడవ వజ్రహస్త వరకు), వజ్రహస్తుని శాసనములను బట్టియే నిర్ణయించుట సమంజసమని యట్లు చేసితిని. వజ్రహస్తమహారాజు మొదలు తర్వాతి గాంగరాజుల వంశక్రమ కాలనిర్ణయములుగాని, రాజ్యాంగవిషయములుగాని నిశ్చయించుటచాల సులభము. ఏలనన, కళింగమునందలి, శ్రీ కూర్మం, ముఖలింగం, సింహాచలం, మొదలగు ఆలయములలోనిశిలాశాసనము లేమి, ఉత్కళింగమునందలి, భువనేశ్వర, చాటేశ్వర, వటేశ్వర, ఆలయములలోని శిలాశాసనములేమి, విశాఖపట్టణం, పూరి, కెండుపట్టణం మొదలగు తావులందు దొరికిన తామ్రశాసనము లేమి, కళచూరివంశపు రాజుల శాసనములేమి, జగన్నాథాలయమునందలి మాదలాపంజిచరితమేమి, కళింగాత్తుపరణియను యరవగ్రంథమేమి, టబకాతినాజిరీ, ఐనిఅక్బరీ మొదలగు మహమ్మదీయ గ్రంధములేమి, మనకుచాలతోడ్పడుచున్నవి. తర్వాతి గాంగరాజులు(అనంతవర్మ మొదలు, నాల్గవభానుదేవునివరకును గల 15 రాజులు) ఉత్తరకళింగము లేక ఒరిస్సాయందే తమ రాజధానిని స్థిరపర్చుకొనుటచేతను, ఉత్తరమున గంగానదివరకును, పశ్చిమమున దక్షిణకోసలమువరకును, తమ రాజ్యమును వ్యాపింపజేయుటచేతను, విశేషముగా వారి రాజ్యమునందలి ప్రజ లోఢ్రులై యుండుటచేతను, వారి చరిత్ర వేరుగా ఉత్కళదేశచరిత్ర లేక ఓఢ్రదేశచరిత్ర యను పేరుతో వ్రాయనిశ్చయించితిని. ఆ భాగముననే వారి వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములును, రాజ్యాంగవిషయములును తెలిపెదను. వంశవృక్షమందలి ౩౩, ౩4, ౩5 రాజులును గురించి తామ్ర,శిలాశాసనములను బట్టి, తెలియదగు విషయముల నిందు పొందుపరచుచున్నాను.

వజ్రహస్తుని తామ్రశాసనము లింతవరకు

84. చూడుము రక్తాక్షి సం॥ మాఘమాసపు భారతి, 141—142 పుటలు.

మూడు, (శా॥ శ॥ 967, 979, 984 సం॥ లు నాటివి,) హిందూదేశశాసనావళి సంపుటములలో ప్రకటింపబడినవి. ఆకాలపునాటిదియు, ఆతని సామంతుడగు దారపరాజుదియు, అగు పర్లాకిమిడి శాసనముగూడ మనకుపయోగపడును. ఈవజ్రహస్తుని శాసనములు మరిరెండు (శా॥ శ॥ 982 నాటివి,) చికాకోలవలస, బొడ్డపాడుగ్రామములలో దొరికినవి. భారతి 2, 3 సంపుటములలో ప్రకటింపబడినవి. ఇట్లే ఆకాలపువియు, ఆతని సామంతులగు కదంబరాజులవియు, అగు శాసనములు రెండుగూడ (ధర్మఖేడి దొకటి, ఆతనికొడుకగు ఉదయాదిత్యుని దొకటి) సహాయపడుచున్నవి. వీటినిబట్టియు, అనంతవర్మ తామ్రశాసనములు కొన్నింటిని బట్టియు, ముఖలింగాలయమునదొరికిన ఈతని శిలాశాసనములను బట్టియు, ఆకాలమున కళింగముపై దండెత్తిన చోళులశిలాశాసనములను బట్టియు, ఈతనిచరిత్ర బాగుగనే తెలియుచున్నది. ఈతని తామ్రశాసనములనుబట్టి తేలుచున్నవిషయములివి:—

శా॥ శ॥ సం॥ 967 నాటిశాసనము నరసీపట్టణంతాలూకాలో దొరికినది. దానిముద్రికపైని వృషభము, శంఖము, అంకుశము, త్రిశూలము, గండ్రగొడ్డలి, అర్ధచంద్రుడు, దండము, ఢక్క మొదలగు రాజచిహ్నములు పోతపోయబడినవి. శాసనపులిపి నాగరి. కొన్ని అక్షరములు, మాటలు, తెలుగులిపితోగూడ వ్రాయబడినవి. భాషసంస్కృతము. మొదటి 12 శ్లోకములును ఈతని యితరశాసనములలోని వైఖరినిబోలియున్నవి. గుణమహార్ణవరాజు మొదలు ఈరాజువరకు గలవంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లిదివరకు తెలిపినరీతిని దీనియందును, ఈతనిఅన్నిశాసనములందును, ఒకేవిధముగానున్నవి. ఈశాసనమును శా॥ శ॥ 967లో నీరాజు దంతిపురమునుండి యిచ్చెను. ఈతనిగోత్రము ఆత్రేయ గోత్రమని తెలుపబడినది. పరమమహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, త్రికళింగాధిపతి,యను బిరుదము లీరాజునకుండెను. తంపవ మినహాయించి, 35 గ్రామములుగల్గిన గారసత్త విషయము, శ్రీమానాదిత్యచొట్ట (ఇరుగన) యనువానికివ్వబడెను. ఈతడు, చొట్టచోడపరాజునకును, ఆతని వైదుంబరాణికినిమనుమడు. వైదుంబరాణియగు వినయమహాదేవి వజ్రహస్తుని తల్లియగుటచేతను, దానముపొందిన ఇరుగన,వైదుంబరాణి మనుమడగుటచేతను, ఈతడు రాజబంధువుగా గన్పట్టుచున్నాడు. దానభూమియొక్క సరిహద్దులలో వంశధారనదీప్రాంతపు కొండలుకొన్ని పేర్కొనబడినవి. ఈదానశాసనమును సంధివిగ్రహీకుడగు ధవళ వ్రాసెను.

ఈతని శా॥ శ॥ సం॥ 979 నాటి నడగాం శాసనముగూడ నరసీపట్టణం తాలూకాలోనే దొరికెను. దానిముద్రికయందలి చిహ్నము లిదివరకు తెలిపినవియే యున్నవి. లిపిప్రాచీన నాగరి. భాష సంస్కృతము. ఈతనిబిరుదములు, వంశప్రశస్తిగూడ ఇదివరలో తెలిపిన రీతినే యున్నవి. కాని ఈశాసనము కళింగనగరము నుండి ఇవ్వబడెను. అందలి జనపదులను, మంత్రులను సమావేశము చేసి, శా॥ శ॥ సం॥ 979 (క్రీ.శ. సం 1057)లో గోవింద ద్వాదశి నిమిత్తమున, 12 గ్రామములను వేల్పూర విషయముగా జేసి, వంగు సామయ్య యను వానికి దానమిచ్చెను. ఈతడు వజ్రహస్తుని అల్లుడును, దండనాయకుడును అగు సోమయ కావచ్చును. ఈ శాసనమున వజ్రహస్తుడు శా॥ శ॥ సం॥ 960 (క్రీ. శ. 1037) లో రాజ్యాభిషిక్తుడైనట్లు తెలుప బడినది. దీనిని ప్రకటించిన మ. రా. శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగా రిట్లువ్రాసిరి;- 'In Ind.Ant., Vol. 18, Dr Fleet published 3 grants of

Anantavarma dated S. 1003, 1040, & 1057. The Geneologies given in Inscriptions dated1003 and1057 agree with that of the present grant. The grant of S. 1040 traces from myth to Kamarnava, who is said to be the founder. But in the other grants, we do not get him and 6 more kings until we come to the 7th. king, Gunarnava or Ganamaharnava. There are several discrepencies in the grant of S. 1040 that make it suspicious. It does not mention Vajrahasta 1. It makes Vajrahasta III, the son of Madhukamarnava, while the present grant makes him the son of Kamarnava and grandson of Vajra hasta II"—.

"ఇండియన్ అంటిక్వరి 18 వ సంపుటము లో, శా॥ శ॥సం॥లు1003, 1040, 1057 నాటి అనంతవర్మ శాసనములు మూడింటినిడాక్టరు ప్లీటు ప్రకటించెను. శా॥శ॥సం॥ 1003, 1057 నాటి శాసనములలోని వంశవృక్షములు, ఈ శాసనములోని వంశవృక్షముతో సరిపోవుచున్నవి. శా॥ శ॥ 1040 నాటి శాసనము, పుక్కిటి పురాణగాథల నుండి, వంశకర్త యనబడు కామార్ణవుని వరకును, రాజుల వంశక్రమమును తెలుపుచున్నది. కాని తదితర శాసనములలో ఆతడును, మరి యార్గురు రాజులును గానరారు. తర్వాత రాజగు గుణార్ణవుని కడనుండి వంశక్రమముకాననగును. శా॥శ॥సం॥ 1040 నాటిశాసనము అనుమానాస్పదమని చెప్పుటకు దానియందుచాల తేడాలుకనబడుచున్నవి. అది మొదటి వజ్రహస్తుని పేర్కొనదు. ఈశాసనము,మూడవవజ్రహస్తుడు రెండవవజ్రహస్తునిమనుమడును, కామార్ణవునికొడుకునని చెప్పగాఅదియాతనినిమధుకామార్ణవుని కొడుకనిచెప్పుచున్నది." ఈతని మరియొక తామ్రశాసనము, శా॥ శ॥ 984 (క్రీ॥ 1061) నాటిది, పై శాసనములను బోలియున్నది. Ep. Indica Vol IX లో ప్రకటింప బడినది. నాగరి లిపితో వ్రాయబడినది. భాష సంస్కృతము. మొదటి 12 శ్లోకములును (41 పంక్తులు) నడగాం శాసనము లోనివే. వంశవృక్షము అందున్నట్లే చెప్పబడినది. పరమమాహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, త్రికళింగాధిపతి, అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుడు కళింగనగరమునుండి ఈశాసనముచేసెను. వరాహవర్తని యందలి తామరచెఱువు, చిశాలివాటక సహితముగా, సర్వవిధములైన పన్నులనుండి తప్పించబడి, యగ్రహారముగా జేయబడి, షడ్శాస్త్రములు నేర్చిన 500 మంది బ్రాహ్మణులకు సూర్యగ్రహణ కాలమున దాన మివ్వబడెను. ఈశాసనము శా॥ శ॥ సం 984 నాటిది. మరియు, కోటీశ్వర దేవర బలి, చారునైవేద్య, దీపపూజాదులకై 200 మురకలధాన్యము పండు భూమిగూడ ఇవ్వబడెను. బ్రాహ్మణులు దానమును పొందినదానికై దేవతార్చన జేయుటయే గాక, దేవాలయపు మరమత్తులు గూడ జేయుటకై ఆజ్ఞనొందిరి. గుణమహార్ణవుని మొదలుకొని తర్వాతిరాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయముల నిచ్చుచు, వజ్రహస్తుడు శా॥ శ॥ సం॥ 960 లో పట్టాభిషిక్తుడైనట్లు తెలుపుచున్నది. దేవేంద్రవర్మ, ఇంద్రవర్మ రాజుల శ్రీకాకుళం శాసనములలో దానము చేయబడినట్లు తెలుపబడిన తామరచెఱువుగ్రామమే, ఈశాసనములో తిరిగి దానము చేయబడెను. ఇది శ్రీకాకుళమునకు చేరువనుండినట్లు తోచును.

ఈతని మరియొక తామ్రశాసనము చిక్కాలవలస శాసనమను పేర, భారతి, సం 2, సంచిక 2, పుటలు 138-155 లో ప్రకటింపబడినది. ఇది గంజాంజిల్లాలోని ఉర్లాం కంబకాయ గ్రామముల చేరువనున్న చిక్కాలవలస గ్రామమున దొరికెను. శాసనపు రేకులను బంధించిన కడియపు ముద్రికమీద నంది విగ్రహము, దాని కిరుప్రక్కల చంద్రుడు సూర్యుడు, శంఖము, నాగలి, మత్స్యము

గలవు. శాసనపు లిపి నాగరి. భాషసంస్కృతము. శాసన వృత్తాంతము మామూలు పద్ధతిగానే యున్నది. అనగా, వంశ ప్రశస్తి వంశానుక్రమము లీతని ఇతరశాసనములలో వలెనేయున్నవి. శా॥ శ॥ సం॥ 960 లో చంద్రుడు ధనుర్లగ్నమున రోహిణిలోను, సూర్యుడు వృషభరాసియందును ఉండగా, అనగా, క్రీ॥శ॥ సం॥1037 మేనెల,3 తేదీ ఆదివారం రాత్రి 8 గంటల 27 నిమిషములకు (శుక్లపక్ష తృతీయాఆదివారమున) అనంతవర్మాభిధానుండగుమూడవవజ్రహస్తుడుపట్టాభిషిక్తుడయ్యెను.

శా॥ శ॥ సం॥ 982 లో కోలువర్తని విషయమందలి కుద్దామగ్రామమును, దంతగోత్రీకుడును, సోమన శ్రేష్ఠికుమారుడును అగు, మల్లపశ్రేష్ఠి యను వైశ్యుని కిచ్చెను. ఇట్లే వజ్రహస్తుని పూర్వీకుడును, అనంతవర్మమహారాజుకుమారుడునైన మధుకామార్ణవదేవుడు గూడ, గాం॥ సం॥ 526 లో వైశ్యకులజుడును, మంచినాయకుని కొడుకునగు ఎరపనాయకునకు మూడుగ్రామములు వైశ్యాగ్రహారముగా నిచ్చె నని ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. ఆశాసనము వ్రాసినవానికి 40 మురల ధాన్యము పండుభూమిని, సత్రమునకు 200 మురల ధాన్యము పండుభూమి నిచ్చెను. బ్రాహ్మణులే గాక, వైశ్యులుగూడ భూదానములనుపొందుచుండిరి. ఈశాసనమున దానము నొందిన మల్లపశ్రేష్ఠి, కుద్దాముగ్రామమందలి నివేశన ఉద్యాన స్థలములను, నూరు మురలధాన్యము పండుభూమిని, తనకుంచుకొని శేషమును, జలమ్వ్వారుగ్రామస్థుడును, బ్రాహ్మణుడును, కరంటమనాయకుని కొడుకునగు మాపయతోగూడ30మంది బ్రాహ్మణులకు త్తరాయణపుణ్యకాలమున 8 మాడలతోగూడ దానమిచ్చెను. ఈ శాసనము దొరికిన చిక్కాలవలసగ్రామమును, దానము చేయబడిన కుద్దామగ్రామమును, రాజధానియగుకళింగనగరమును, పరిగ్రహీత నివాసస్థలమగు జలమ్వ్వారును, అన్నియును, కోలువర్తని లేక వరాహవర్తని విషయము (శ్రీకాకోళం తాలూకా) లోనివిగా తోచును. వజ్రహస్తునిచేత నీ దానము, శా॥ శ॥ సం॥ 982 (క్రీ॥సం॥ 1059)లో కార్తిక శుక్లపక్ష తృతీయనాడు (గౌరీవ్రతనిమిత్తమున) చేయబడెను. తిరిగి మల్లపశ్రేష్ఠిచే, ఉత్తరాయణపుణ్యకాలమున 30మంది బ్రాహ్మణులకు సగముభాగము దానమివ్వబడెను.

ఈ వజ్రహస్తునికుమారుడగు దేవేంద్రవర్మ రాజరాజు, శా॥ శ॥ సం॥ 992 లో పట్టాభిషిక్తుడైనట్లు యాతనిశాసనమే ప్రమాణము. (Vide Ep. Report for 1918-1919; C. p No 4.) దీనినిబట్టి, అనంతవర్మ - వజ్రహస్తదేవుడు, శా॥శ॥సం॥ 960 మొదలు 992 వఱకు,అనగా క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1037 మొదలు 1069 వరకును, 33 సం॥ లు రాజ్యము చేసెనని తెలియును.

మూడవ వజ్రహస్తుని బొడ్డుపాడు తామ్రశాసనము, 1926సం॥మేనెల భారతిలో,82-94 పుటలలో ప్రకటింపబడినది. అకారాదివిషయములు,లిపి,భాష,గాంగవంశప్రశస్తి,వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు,చిక్కాలవలసశాసనములో నివ్వబడినట్లే యున్నవి. శక సం॥ 960 లో పట్టాభిషిక్తుడైన, వజ్రహస్తుడు ప్రజారంజకముగా పరిపాలించెను. కళింగనగరమునుండి సమస్తామాత్య జనపదుల యెదుట, శ॥ సం॥ 982 లో ఉత్తరాయణ సంక్రాంతినాడు కోలువర్తని విషయములోని అవరెంగ గ్రామమును ఆగ్రామదేవుడగు జలేశ్వరస్వామి భోగమునకై సర్వకరపరిహారముగా దాన మిచ్చెను. మరియు, ఎరయము, వల్లేమోజులను వారికిగూడ వృత్తు లొసంగెను. దానగ్రామము యొక్క సరిహద్దులు, వ్యాసగీతములు ఇవ్వబడినవి. మహాశాసనస్థుడును, సంధివిగ్రహీకు

డుచు, అగు దామోదరుడీ దానశాసనమును వ్రాసెను. నల్లెమోజు దీనిని చెక్కెను. వీరే, శక సం॥ 100౩ నాటి అనంతవర్మ చోడగంగుని కొర్ని శాసనము వ్రాసిరి, చెక్కిరి. ఈశాసనమున వృత్తులొసంగబడిన యిద్దరిలోనొకడగు ఎరయ మేసరి. జలేశ్వరస్వామికి నౌఖరీ చేయు నిమిత్తమై ఈతనికిని, మహాతపశాలియగుటచే వల్లెమోజునకును, భూములివ్వబడెను. దానము చేయబడిన అవరెంగ, పర్లాకిమిడి తాలూకాలోని ప్రస్తుతపు అవలింగియని తెలియుచున్నది. శాసనములలోని కోలువర్తని లేక వరాహవర్తని విషయము, ప్రస్తుతపు శ్రీకాకోళం, పర్లాకిమిడి తాలూకాలకు సరిపోవును. వజ్రహస్తదేవుడు క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1037 మొదలు, 1069 వరకును, ౩౩ సంవత్సరములు రాజ్యముచేసెను. ఈతని మనుమడగు అనంతవర్మచోడగంగదేవుని శక సం॥లు 1034, 1040 నాటి శాసనములనుబట్టిగూడ ఈతడు 33 సం॥ లు రాజ్యమేలెనని తెలియుచున్నది. అందీతనిని గురించియు, ఈతని కొడుకగు రాజరాజుని గురించియు, ఈక్రిందివిధముగా వర్ణింపబడినది[85]:-

“పిమ్మట, అతని కుమారుడు, వజ్రహస్తుడు ౩౩ సంవత్సరములు పుడమినేలెను. (81—86) అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకములు:-ఏగంగకులోత్తముని కీర్తిచంద్రకాంతివలెనే నిర్మలమయి, లోకాహ్లాదము సంపాదిస్తూ దిక్చక్రవాళము వ్యాపించగా దిగ్గజములకు మావటివాండ్లు మాటిమాటికి కుంభస్థలములనే పట్టకములయందు మిక్కిలిదట్టమయిన పంకపటలముగల సిందూరమును అలుముతూఉంటారో, గుణవంతుడయిన ఎవనియొక్క వక్షస్థలమందున్ను ముఖపద్మమందున్ను అనురాగము చేత లక్ష్మీసరస్వతులు అనుకూలముగా నివసించి ప్రకాశిస్తూ ఉన్నారో, త్రికలింగనాథుడయిన ఆవజ్రహస్తుడు కాక మరియెవడు భూమిపై పడుతూఉండే వజ్రమును నివారించుటకు సమర్థుడు? (86-87) అతనికొడుకు రాజరాజు 8 సంవత్సరములు భూమిని పాలించెను. (87-89) అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకములు:—ఆరాజరాజు మొట్టమొదట ద్రవిలాహవోత్సవమందు జయలక్ష్మికి భర్తయై, పిమ్మట చోడరాజుకూతురై విరాజిల్లిన రాజసుందరిని పెండ్లియాడెను. (89-91) పరిణామకాలము రాగానే అపరదిక్కువలెనున్న వేంగిని వెంటనే విడిచిపెట్టి చోడవ్యాజమనే మహాసముద్రమందు మునిగి పోవుటకు సిద్ధముగానుండిన విజయాదిత్యుని ఆపత్తులకు పరమశరణమయిన రాజరాజు పశ్చిమదిశయందు చిరకాలము శ్రీమంతునిగా చేసెను; (ఎంత) విచిత్రము! (91-94) అతని పెద్దకొడుకు చోడగంగదేవు. . . శక 999 లో సూర్యుడు కుంభమందుండగా శుక్లపక్షమందు తదియనాడు, శనివారమున, రేవతీ నక్షత్రము రాగా, మిథునలగ్నమందు గంగవంశపద్మమునకు సూర్యుడున్ను, సద్గుణములకు నిధిన్ని అయిన చోడగంగు భూచక్రమును సంరక్షించుటకై రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను...”

వజ్రహస్తుని కాలమునాటి కదంబవంశ శాసనములు రెండు ప్రకటింపబడినవి. అందొకటి యగు ధర్మఖేడి సింహపుర శాసనము, ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, సంపుటము ౩, పుటలు 171—180 లో శ్రీ సత్యనారాయణరాజగురువుగారిచేత ప్రకటింపబడినది.[86] టెక్కలి సమీపమునందలి నందబొమ్మాలి గ్రామములో ఈశాసనపు రేకులు దొరికినవి. శాసనపు లిపి, కుటిల లేక నాగరి, గ్రంథ, తెలుగు, అక్షరమిశ్రమముగూడగలదు;

85 చూడుము, కళింగదేశచరిత్రానుబంధము, నంబరు, 14, 15; పేజీలు 58-78 Also, Ind. Ant. Vol. 18, C. P. Insc. cf Anantavarma Chodaganga. 86. చూడుము. కళింగదేశచరిత్రానుబంధము, నంబరు 17, పుటలు 83-84

శాసనపుభాష సంస్కృతము.

కళింగనగరవాసకుడును, మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, సకలకళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమేశ్వర, పరమభట్టారక, గంగామలకులతిలకుడును, శ్రీమదనంతబ్రహ్మ(వర్మ) మహారాజసుతుడునగు శ్రీమద్దేవేంద్రబ్రహ్మ(వర్మ) రాజ్యకాలమునగాంగకదంబవంశప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సర పంచశతవింశోత్తరే, అనగా, 520సం॥లో, జయంతపురవాసియు, పంచవిషయమండలేశ్వరుడును, శ్రీమహేంద్రాధిపతియు, కదంబకుల వంశోద్భవుండును, అనేక యుద్ధములందు శత్రువులను జయించినవాడును, మహామండలేశ్వరుడును, రాణక శ్రీనియార్ణవుని కొడుకైన రాణక శ్రీభీమఖేడి యొక్క కొడుకగు రాణకశ్రీధర్మఖేడి,తనయొక్క అమాత్య, పంచపాత్ర, మొదలగు నుద్యోగులను, రాష్ట్రికూటవిషయమునందలి ప్రధానులను, జనపదులను, సమావేశముచేసి, ఇట్లాజ్ఞాపించెను:—

"మహేంద్రభోగవిషయమండలి ధర్మపురగ్రామము, 300 మంది బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా జేయబడినది. వత్సగోత్రీయులును, శాలివనదదపురమునుండి వచ్చిన 300 మంది బ్రాహ్మణులలో ముఖ్యమైనవారును, అన్నదమ్ములును, అగు నాయకదుదురావలకం, నాయకఛామండకమను వారలకుదానిచ్చితిని.'

ఈశాసనమునగలగాంగకదంబశకసం॥520, గాంగశక సం॥ 520తో సరిసమానమనియు, దానశాసనకర్తయగు ధర్మఖేడి, గాంగవంశపు రాజును, అనంతవర్మసూనుడును, అగు దేవేంద్రవర్మకు సామంతు డనియు,1927 నవంబరు భారతిలో ప్రకటింపబడినట్టి కంబకాయశాసనములో పేర్కొనబడిన క్రీ॥శ॥సం॥1181 నాటి దేవేంద్రవర్మయు, గాంగకదంబశక సం॥ 520 లో దానశాసనమిచ్చిన దేవేంద్రవర్మయునొక్కరేయనియు, అందుచేత గాంగకదంబశక, లేక గాంగశక, సం॥ 520, శా॥శ॥ సం॥ 1103 లేక క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1181 కి సరిసమాన మనియు, గాంగశకప్రారంభ కాలముక్రీ॥సం॥(1181-520) 661ప్రాంతమనియు, శ్రీసత్యనారాయణ రాజగురువుగారు వ్రాసిరి. కాని, ఇందుకొన్ని వివాదాంశములుగలవు. కదంబులు,గాంగరాజులకు బంధువులును, సామంతులు నైయుండిరి. ఆ కారణమునను, గాంగకదంబశకమని వాడుటచేతను, గాంగరాజు రాజ్యకాలమున కదంబరాజు మండలేశ్వరు డని చెప్పబడుటచేతను, గాంగశకమునే గాంగకదంబశకమని వాడి యుందురు. కాని, గాంగకదంబశక సం॥ 520 నాటి దేవేంద్రవర్మను, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1181 నాటి దేవేంద్రవర్మతో ముడిపెట్టి, గాంగశక ప్రారంభకాలము, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 621 ప్రాంతమని చెప్పుట సమంజసముగాలేదు. ఏలనన, శకసం॥999 మొదలుశకసం॥1230వరకుగలగాంగరాజులశాసనములలో అనంతవర్మ పేరేగాని, దేవేంద్రవర్మ పేరే లేదని, దేవేంద్రవర్మ కంబకాయశాసనమును ప్రకటించిన శ్రీమల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు శాసనప్రమాణముగా తెలియజేసిరి.[87]

గాంగశకప్రారంభకాలముక్రీ॥సం॥621ప్రాంమైనయెడల, చీకివలసశాసనకర్తయగు దేవేంద్రవర్మక్రీ॥శ॥సం॥(397+621) 1018 లో ఉండియుండవలెను.కానిఅప్పటికివేరు రాజులురాజ్యముచేయుచుండిరి. గనుక ఇదియును సరిపోదు. కళింగమున అనేక గాంగశాఖలు అనేక కళింగనగరములనుండి రాజ్యము జేసిరని శ్రీరాజగురువు, శ్రీశర్మగార్లు తలంచిరిగాని, శాసనప్రమాణము లీయూహలకు బలమిచ్చుటలేదు.

గాంగసం॥526నాటిశాసనమునుబట్టి,మధు

87 చూడుము. 1927, నవంబరు భారతి,సంపుటము 4, సంఖ్య 11, పుటలు 115—130.

కామార్ణవుడు,అనియంకభీమ రెండవవజ్రహస్త (అనంతవర్మ) కుమారుడని తెలియుచున్నది. గాంగకదంబ సం॥520నాటి ధర్మఖేడిశాసనము గూడా ఆప్రాంతపు దేయని భావించినయడల, ఇందలి అనంతవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ యు,అందలి వజ్రహస్త (అనంతవర్మ) కుమారుడు మధుకామార్ణవుడు నొక్కరగుదురు.గాంగ ప్రారంభకాలమును క్రీ॥సం॥493ప్రాంతమగును

వజ్రహస్తుని కాలమునాటి కదంబ శాసనము మరియొకటి గలదు. అది Ep.Indica Vol III, 221 పుటలో ప్రకటింపబడినది. అది శ్రీ దారపరాజుదై యున్నది. శాసనపు రేకులను బంధించిన ముద్రికపైని అర్ధచంద్రుడు, నంది, కమలము, పోతపోయబడినవి. అందే, నాగరిఅక్షరములతో దారపరాజుని పేరుగూడగలదు.

శాసనపులిపి నాగరి, వేగి, చేర, లిపులను బోలియున్నది. భాష సంస్కృతము. ఈశాసనపు శైలిగూడ గాంగశాసనముల శైలినే పోలియున్నది. అమరపురమును:బోలిన విజయకళింగ నగరమునుండి రాజ్యము జేయునట్టియు, గాంగామలకుల తిలకుడైనట్టియు, పరమమహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజయను బిరుదులు గల్గినట్టియు, వజ్రహస్తదేవుని రాజ్యకాలమున, పరమ మహేశ్వరుడును, గాంగామలకుల తిలకుండును, పంచవిషయాధిపతియు,చోళకామాది రాజుకొడుకును,అగుదారపరాజు,లంకాకోన కుటుంబినుల కిచ్చినయాజ్ఞ:- "నాగరినలుకి కలాభరణుండును, ఎరయమరాజుకొడుకును,అగుకామాదియనురాజపుత్రునికి నాపుత్రికనిచ్చి వివాహముచేయుకాలమున హొస్సండిగ్రామము నాతనికిదానమిచ్చితిని."

కదంబామలకులతిలకుండును, నిడుసంతికులస్తుడును, అగు ఉగ్రఖేడి రాజీదానగ్రామపాలకుడుగా నుండెను. మహాసంధివిగ్రహీకుడగు ద్రోణాచార్యు శాసనమును వ్రాసెను. ఈశాసనరేకులపై నింకొకశాసనము వ్రాయబడినది. రాణక శ్రీఉదయఖేడి హొస్సండి గ్రామమును దానమిచ్చెను.

అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని చిక్కాలవలస శాసనముతో పాటు దేవేంద్రవర్మ కంబకాయ శాసనముగూడ దొరికినది. 1927 నవంబరు భారతిలో మ. రా. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారిచే ప్రకటింపబడినది. శాసనపు ముద్రికమీద పైభాగమున చంద్రుడును, క్రిందిభాగమున అంకుశమును, మధ్యభాగమున అడ్డముగ మత్స్యమును చెక్కబడినవి. శాసనపులిపి నాగరి. భాషసంస్కృతము. ప్రాకృతమునుగలదు.కళింగనగరము రాజధానిగాగల్గి గంగామలకుల తిలకుడగు శ్రీదేవేంద్రవర్మ దంతిపురమున నుండగా,ఆరాజుయొక్క 'విజయరాజ్యశకాబ్ద సహస్రమేక శతత్రియాధిక' కాలమున,అనగాశకసం॥1103లో,ఆతనిమహామండలికుడును,కదంబకుల తిలకుడును,అగుశ్రీధర్మఖేడిపుత్రుడైన ఉదయాదిత్యుడు, రేవెనిజ గ్రామమును ఇద్దరుబ్రాహ్మణనాయకులకు దానమిచ్చెను. శాసనపుకాలమందుండిన అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొడుకగు రెండవ రాజరాజు, దేవేంద్రవర్మయని పిలువబడెననియు, ఆతని సామంతుడే ఈదానశాసన కర్తయగు ఉదయాదిత్యుడనియు,కొందరువ్రాయుచున్నారు.

దక్షిణమున మైసూరునందు పశ్చిమగాంగులు, కదంబులు రాజ్యము జేసినట్లే, తూర్పున కళింగమున గూడ తూర్పుగాంగులు,కదంబులు రాజ్యమేలిరి. ఈక్రిందితూర్పుగాంగకదంబరాజుల శాసనములలో కదంబ రాజుల ప్రశస్తిగలదు:—

(1) గాం॥ శ॥ 254 నాటి అనంతవర్మ కుమారుడగు శ్రీ దేవేంద్రవర్మ విశాఖపట్టణం శాసనములో (Vide Indian Antiquary vol. 18, P. 145) ఆరాజు తనమేనమామ యగుధ

ర్మఖేడిచే ప్రేరేపింపబడి, "ధర్మేశ్వర భట్టారకాయ అయన పూర్వకమాచంద్రార్క ప్రతిష్ఠాంకృత్వా" యని, దేవసమన దేవవిషయ మండలి గ్రామములను ఆదేవుని కర్పించెను. ధర్మఖేడిపేరిటనే ధర్మేశ్వరాలయము కట్టబడియుండును.

(2) క్రీ॥ శ॥ 9 వ శతాబ్దపువని డాక్టరు భూహ్లర్ తెలిపినట్టి Madras Museum Plates of Indravarma (Vide J. A. H. R. S., Vol. 3 Pages 183—188), ఇంద్రవర్మదేవుని శాసనమున దూతకుడొక నాగఖేడియని చెప్పబడెను. ఈతడు కదంబ వంశజుడు.

(3) గాం॥ శ॥ శ॥ 520 నాటి ధర్మఖేడి సింహపురి తామ్రశాసనములో (Vide J.A. H.R.S. Vol 3,.Pp. 171—180) ఆతని వంశప్రశస్తి, గంగరాజులతోడి సంబంధము, దానవిషయములు తెలుపబడినవి. గాంగకదంబ శకమన్నను, గాంగశకమన్నను ఒక్కటే. కాని ఆశాసనకర్తయగు ధర్మఖేడియు, కంబకాయ శాసనకర్త తండ్రియగు ధర్మఖేడియు, ఒక్కరుగా కన్పట్టరు. అందుచేత గాంగశక ప్రారంభకాలము, క్రీ॥శ॥ సం॥లు 655-661 ప్రాంతమున కాజాలదు.

(4) వజ్రహస్తుని కాలమునాటి దారపరాజు శాసనములో (Vide Ep. Indica, Vol 3, P 221) దానము జేయబడిన హరాస్సండి గ్రామపాలకుని పేరు ఉగ్రఖేడిరాజనియు, ఆతడు కదంబ వంశజుడనియు తెలుపబడినది.

(5) అనంతవర్మ వజ్రహస్తుని 15 వ రాజ్య సంవత్సరమున, 'శకాబ్దేనవశతకసప్తరశ' 976లో (Vide An. Rep., on S. I. Ep. for 1917—18 P. 13 & P. 138—139) మహామండలేశ్వర, కదంబకులతిలక, రాణక శ్రీభామ ఖేడికొడుకగు రాణకశ్రీధర్మఖేడి, మహేంద్రభోగములోని మధిపథర ఖండమును ఉజణకునికి దానమిచ్చెను. ఈశాసనపు శిఖాపైని మత్స్యమును, అంకుశమును, గలవు. ఇవి కదంబవంశపు రాజుల చిహ్నములు.

(6) దేవేంద్రవర్మ కంబకాయ శాసనములో (చూడుము, 1927 నవంబరు భారతి, పుటలు 115—130) దాత, మహామండలికుడును, కదంబకుల తిలకుడును, శ్రీ ధర్మఖేడి పుత్రుడును, అగు ఉదయాదిత్యుడు. ఈతడు శక సం॥1103, లేక క్రీస్తు సం॥1181నాటివాడు. గాంగవంశజుడును, దంతిపురవాస్తవ్యుడును, అగు దేవేంద్రవర్మయొక్క 'విజయరాజ్యశకాబ్ద సహస్ర మేక శతత్రయాధిక' సంవత్సరమున ఆతని మండలికుడైన శ్రీధర్మఖేడి పుత్రుడగు శ్రీఉదయాదిత్యుడు రేవెనిజ గ్రామమును నారాయణ నాయకునికిన్ని, ఈజణకునికిన్ని దానమిచ్చెను.

కదంబనామాంతరములగు ఖేది, ఖేడి పదములనుండియే ఖేముడి, ఖిమిడి దేశనామములు వెలువడినట్లు తోచును. ఇప్పటి పెద్దకిమిడి చిన్నకిమిడి, పర్లాకిమిడి రాజ్యములు పూర్వము కదంబరాజుల కాటపట్టయ్యెను. ఒక్కలి కోటబొమ్మాళి ప్రదేశములలో క్రీ॥ శ 1400 మొదలు క్రీ॥ శ॥ 1800 వరకు నరసింహ ఖేడి వంశమువారు రాజ్యమేలినట్లు తెలియుచున్నది. విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని జయపురం తాలూకాలోని నందాపురం వరకు ఈకిమిడి రాజ్యము విస్తరించెను. గంజాం, విశాఖపట్టణం జిల్లాలలోని కదంబులు గాంగులకు సామంతులై, మహామండలికులై, గ్రామ పాలకులై, యొప్పుచుండిరి. వారి శాసనములపైని మత్స్యలాంఛనముండెను. వారికి గాంగులతో బంధుత్వముండియుండెను. అయినను, వారి రాజధాని జయంతపురమనియు, కుల దేవత మధుకేశ్వరుడనియు నెఱుంగునది. వారును తమ శకమును

స్థాపించిరిగాని అదియును గాంగనామముతో యొప్పెను.

తూర్పుకదంబులు,తూర్పుగాంగులకుబంధువులైనట్లే, వైదుంబ, హైహయ, చోళ, చాళుక్య వంశములుగూడ తూర్పు గాంగులతో సంబంధము గల్గియుండిరి. వజ్రహస్తుని తల్లి కామార్ణవుని భార్య, వైదుంబ వంశములోని వినయమహాదేవి. ఆతనిభార్య హైహయవంశమునకు చెందిన అనంగమహాదేవి. ఆతని కుమారుడు దేవేంద్రవర్మరాజరాజు, రాజసుందరి యను చోళమహాదేవిని పెండ్లాడెను.

వజ్రహస్తునిగురించి తెలుపుశిలాశాసనములు ముఖలింగాలయమున ఐదుగలవు. (Vide S.I. Ins. Vol 5, P. 412, Nos 1120—1123, 1133) (1) నెం॥1120 శాసనము శక990 నాటిది. శ్రీ వజ్రహస్తుని దేవి హైహయరాజ వంశతిలక యనియు, బెఙియమ, లేక, విజయమహాదేవి యనియు, ఆమె మధుకేశ్వరునికి దీపము నాచంద్రార్కముగాపెట్టెననియు, తెలియుచున్నది. (2) నెం 1121 శాసనము అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని విజయరాజ్య సం॥ 39దై యున్నది. ఇది అంకవర్షము. సరియగు రాజ్యవర్షము32. సేనాధిపతి మాధురీయని భార్య, గుండమనాయికి, (కాయస్థకులోద్భవరాలు) మధుకేశ్వరునికి అఖండవర్తి దీపమునకు 50 గొర్రెలు దానమిచ్చెను.(3)నెం॥1122 శాసనము: పరమమాహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, త్రికళింగాధిపతి శ్రీ మదనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని భార్య పృథ్వీమహాదేవి, అగ్రమహిషి, సమస్తఅమాత్య ప్రముఖ జనపదులను సమావేశముచేసి మధుకేశ్వర దేవరదివియకై దానములుచేసెను.(4)నెం1123 శాసనము శక 980నాటిది. శ్రీమదనంతవర్మ దేవర (వజ్రహస్త) ప్రవర్ధమాన సం॥ 3 న, కాలపనాయకు పెండ్లము రేకమ 5పుట్ల నేలమధుకేశ్వరునికిచ్చెను.

(5) నెం॥ 1133 శాసనము, వజ్రహస్తుని 35 అంకసంవత్సరమునాటిది. అనగా సరియైన రాజ్యసంవత్సరము 30 నాటిది. సమరముఖానేక రిపుదర్పమర్దన భుజబలపరాక్రమ పరమమాహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ,పరమేశ్వర,గంగాన్వయావలంబనస్తంభ, శ్రీమదనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవ విజయరాజ్య సంవత్సరము 35న (అనగా సరియైన సం॥30) గోదావరి తీరనివాసి, విషు సంక్రాంతి దినమున దానము చేసెను.

వజ్రహస్తుని తామ్ర, శిలాశాసనములను బట్టియు, ఆతని కాలపు కదంబుల తామ్రశాసనములను బట్టియు ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి:— వజ్రహస్తుడు, శక 960 మొదలు 992 వరకు (క్రీ॥ 1037-1069) రాజ్యమేలెను. ఆకాలమున కళింగరాజ్యాధిపతికి త్రికళింగాధిపతి యను బిరుదుండెను. (ఇట్లే గాం॥శ॥సం॥39 నాటి ఇంద్రవర్మమహారాజునకు గూడ త్రికళింగాధిపతి యను బిరుదుండెను.) కాలచుర్యులు,మత్స్యవంశీయులు, మన్నెరాజులు సామంతులుగ నుండిరి. కదంబ, నల, వైదుంబ, పల్లవ, వంశములు కళింగమున సామంతరాజ్యముల నేలుచు, గాంగులతో సంబంధములు సేయుచుండిరి. రాజ్యము పలువిషయములుగా భాగింపబడెను. కోలువర్తని, వరాహవర్తని, రూపవర్తని, జలమ్వార, మహేంద్రభోగము, భోగాపురము, రాష్ట్రకూటము, మొదలగు విషయములు విషయాధిపతులచే పాలింపబడుచుండెను. ధర్మఖేడి సింహపురిశాసనమును బట్టి, పంచవిషయముండలేశ్వరులు, పంచపాత్రులు, అమాత్యులు, రాజపాదోపజీవినులు, జనపదులు, రాజకీయ వ్యవహారములు నలుపుచు, రాజునకు తోడై సామంతోద్యోగియులుగా నుండిరి. ఇంద్రవర్మదేవుని మహాసుమ్యాజియమ్ శాసనమును

బట్టి, యథాకాలాధ్యాసి, మహాసామంత, శ్రీసామంత, రాజానక, రాజపుత్రి, కుమార, అమాత్య,ఉపరిక, దండనాయక, విషయపతి, గ్రామపతి, బ్రహ్మ, పురో, గ్రామాణి, అక్షశాలి, భట, దండపాశిక,ఇత్యాదిరాజకీయ ఉద్యోగీయు లుండినట్లు తెలియుచున్నది. దీనిని బట్టి రాజ్యపరిపాలనావిధులు అతిసూక్ష్మముగ విభజింపబడి జరుపబడుచుండెనని తెలియును. రాజులు బ్రాహ్మణులకును, వైశ్యులకును, ఖాయస్థులకును, వృత్తి సేయువారలకును, దేవాలయములకును, భూదానములను జేయుచుండిరి. అట్టికాలములందు ఆయా గ్రామ కుటుంబినులను, జనుపదులను సమావేశముచేసి దానవిషయములను వారికెఱిగించి దానము లిచ్చుచుండిరి. అట్టి భూముల కెట్టిపన్నులుగాని, ఆటంకములుగాని లేకుండెను. రాజు భూమిపన్ను, నీటిపన్ను, వృత్తిపన్ను, కప్పములు, శుంకములు, యుద్ధపన్నులు వసూలుచేయుచుండెను. రాజునకు చతురంగ సమేతమైన సేనయుండెను. ప్రధానుల సహాయముతో రాజ్యపరిపాలన జరుపుచుండెను. రాజులు శివభక్తులుగ నుండి, విశేషముగ ఈశ్వరాలయములనే గట్టించుచుండినను, పరమతములను ముఖ్యముగ వైష్ణవమతమును సహనశక్తితో జూచుచుండిరి. ప్రజలు తెలుగుభాషనే వ్యవహరించు చుండిరి. అయినను శాసనములు సంస్కృతభాషయందే వ్రాయబడుచుండెను. ఈవజ్రహస్తునికాలమున దంతిపురము, కళింగనగరముగూడ రాజధానులు. ముఖలింగాలయమున దొరికిన పూర్వగాంగరాజుల శాసనములలోనికెల్ల పూర్వపువి, ఈ మూడవ వజ్రహస్తుని శాసనములే. తత్పూర్వమే ఆలయము కట్టబడియుండును. వజ్రహస్తుని తాతయగు అనియంకభీముని కాలముననే భీమేశ్వరాలయము నిర్మింపబడియుండును. అనగా క్రీ॥ శ॥ 10 వ శతాబ్దముననే ముఖలింగాలయములు కట్టబడియుండును. ఆ కాలముననే వేగిదేశమునగూడ ఆలయములు కట్టబడియుండెను. ముఖలింగాలయశాసనములలోని నెం 1144 నుబట్టి, శక సం॥ 991 లో గుణ్ణపకొడుకు బడియకనియ అనియంకభీమేశ్వర దేవరకు అఖండవర్తిదీపము పెట్టెనని తెలియుచున్నది.

వంశవృక్షమందలి 34 వ రాజగు దేవేంద్రవర్మ రాజరాజదేవుడు శక సం॥ 992 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. ఈతడు మూడవవజ్రహస్తుని కొడుకు. 8 సం॥ లు రాజ్యముచేసెను. ఈతడు ద్రవిలాహవమందు జయలక్ష్మికిభర్తయై, తర్వాత చోళరాజేంద్రుని కూతురైన రాజసుందరిని వివాహమాడినట్లును, వేగిరాజగు విజయాదిత్యుడు చోళులచే నోడింపబడుటకు సిద్ధముగానుండగా రాజరాజు వానిని రక్షించెననియు, ఈతని కొడుకగు అనంతవర్మ చోడగంగునిశాసనములవలన తెలియుచున్నది.

నారాయణపురమునందలి నీలేశ్వరాలయమున రాజరాజుకాలమున నాదిత్యవిగ్రహము స్థాపించబడినట్లు తెల్పు శిలాశాసనముగలదు. ఈయాలయముగూడ క్రీ॥ శ॥ 10 వ శతాబ్ద ప్రారంభముననేకట్టబడెను. అనంతవర్మవిశాఖపట్టణం శాసనములో, రాజరాజొకశివాలయమును రేంగుజేడులోగట్టించెననియు,దానిపేరు రాజరాజేశ్వరాలయమునియు, చెప్పబడినది.

తెలుగు పద్యముగల్గియున్న దీర్ఘాసిశాసనము (శా.శ.సం॥997=క్రీ.శ.సం॥1075) నుబట్టి (Vide Ep. Ind. Vol 4, P. 315) ఆత్రేయగోత్రీకుండును, గోకర్ణుని కొడుకునను, రాజరాజు ప్రధానియు, సేనాధిపతియు, మహాప్రతిహారియు, మండలికుండును, బ్రాహ్మణుండును, అగు బణపతి (వనపతి) యొక్కయు ఆతనిభార్య పద్మావతియొక్కయు చరిత్ర తె

లియుచున్నది. వీరు, ఆగ్రామదేవతాలయమునకు (భగవతి లేక కాళికాదేవి) ముఖమండపప్రాకార, నాట్యశాలాదులు కట్టించిరి. అఖండవర్తి దీపములు పెట్టిరి. వనపతి, వేంగి, కిమిడి, కోసల, గిడ్డిసింగి, ఒడ్డదేశపు రాజులకెల్ల మేటియై పొగడ్తగాంచిమండలాధిపతియై యొప్పెను. వీరు శా. శ. సం॥ 1003 న ద్రాక్షారామభీమేశునకుగూడ అఖండవర్తిదీపము పెట్టించిరి. ప్రాయశః గాంగ రాజరాజు కాలమునను, అతని కొడుకగు అనంతవర్మచోడగంగుని కాలమునను, ఈబణపతి సేనాధిపతిగానుండి, తూర్పుచాళుక్య రాజగు సప్తమవిజయాదిత్యునకు సహాయమొనర్చి, చోళవీర రాజేంద్రు నోడించియుండును. కళింగ గాంగరాజరాజును, వేంగి చాళుక్యరాజరాజును, తోడియల్లుండ్రగుటయే దీనికి కారణమగును.

మహేంద్రగిరిపైనున్న యుధిష్ఠిర, కుంతి, ఆలయములలోని తెలుగు, అరవము, శాసనములనుబట్టి (Vide S. I. Inscs. Vol 5, Nos. 1351 and 1352), రాజేంద్రచోళుడు, అతని మహానాయకుడగు పల్లవరాయన్ ద్వారా విమలాదిత్యు (కులూతేశ్వరం) నోడించి, మహేంద్రాచలశిఖరమున విజయస్తంభము నెత్తించెనని తెలియుచున్నది. ఈరాజేంద్రచోళునిచే నోడింపబడిన రాజు తూర్పుచాళుక్యవిమలాదిత్యుడు కాడనియు, రాజేంద్రచోళుని యాత్ర దండయాత్రగాక గంగయాత్రయనియు, ఒక్క సంవత్సరములో ఉత్తరముననున్న అన్ని దేశములను జయించుట దుర్లభమనియు, ఆరాజులచే గంగానదిజలమును దక్షిణమునకు మోయించుట జరుగనేరదనియు, కీర్తిశేషులైన వి. వెంకయ్య వ్రాసిరి.[88]

రాజరాజుతర్వాత యాతనికొడుకు అనంతవర్మచోడగగంగదేవుడు శా॥ శ999లో రాజ్యమునకువచ్చి, 70 సం॥లు పైగా రాజ్యముచేసెను. ఈతడే, ఉత్తరకళింగము లేక ఓఢ్రదేశమును క్రీ॥సం॥ 1132లో జయించెను. గనుక, ఈతనియొక్కయు, ఈతనితర్వాతి రాజులయొక్కయు చరిత్ర "ఉత్తరకళింగ లేక ఓఢ్రదేశచరిత్ర" యను వేరొకవ్యాసమున తెలుపబడును.

88. Vide Archaeological Survey of India, Annual Report for 1911-1912, P P. 171-176

—

కళింగవర్ధంత్యుత్సవము

మహారాజశ్రీ త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావు బహద్దరుగారు.

క॥ శ్రీమదుమా హృదయేశుఁడు
కామిత ఫలదాత భక్తి గమ్యుండగుమా।
శ్రీముఖలింగేశ్వరుఁడు కృ
పామతి నీసభ్యులకు శుభములిడుఁ గాతన్. (1)

సీ॥ బహుసంపదభిరామ పర్లాకిమిడిరాజ్య విభవశోభితుఁడైన ప్రభువరేణ్యు।
సతత లోకైకాభిహితమతిం గృషికళాపాల నాధీశుఁడై పరఁగుమేటి
జిననాఁడె యుత్కళజనులతో సరిగ మాయాంధ్రులఁ బాలించినట్టి సుమతి।
దనరాజ భావంబు వినుతికెక్కఁగ గోద్విజారాధనము సేయునట్టి సుకృతి॥
తే॥ గృష్ణచంద్ర గజపతీంద్ర నారాయణ।
దేవు సుగుణసంతతికిని రావు।
నతులభాగ్య చిరతరాయురారోగ్యంబు।
లిచ్చి ప్రోచుఁగా కుమేశ్వరుండు. (2)

సీ॥ వంశధారా నదీవారి పూరంబుపైఁ దరఁగతుంపురులలోఁ దానమాడి।
తద్ధునీ తటభవోద్యాన వాటికలలోఁ బొలుపారు పుప్పొడి బూదిఁదాల్చి।
శ్రీముఖలింగేశు శిరసు నిర్మాల్యమా మారేడుదళములం జేరఁదీసి।
యంబికా చరణాంబుజార్చ నాకలనాప్రపూతమా కుంకుము పొడివహించి.
తే॥ యీశ్వర ప్రసాదముఁ బంచియిచ్చుటకును।
సారె కందందుఁ దిరుగు పూజారివోలె।
మెల్లవలపారఁ బొలయు నీచల్లగాలి।
యిందుమీకు బ్రహ్మానంద మిచ్చుఁగాఁక. (3)

సీ॥ లోకవిశ్రుతములౌ గోకర్ణముఖ మహాసర్గమంగళ దేవతాలయములు।
పరమర్షి గణ సుఖాస్పదములై తగుమహేంద్రాది పర్వత గుహాభ్యంతరములు।
నిఖిల మహౌషధీ నిలయమ్ములైన యగణ్య దుర్గమ మహారణ్యతతులు।
వనధి వల్లభలైన వంశధారాదిక పావన జీవన జీవనదులు।

తే॥ గలిగి యలరారు నీకళింగమున వెలయు।
వేన వేలేండ్లక్రిందటి విభవమిపుడు।
మరలఁ దలఁపించు నీ సుధీమండలంబు।
ఆంధ్రుల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రమగుచు గాక. (4)

సీ॥ వైదేశికులతోడ నేదేశవరమోడ బేహారమునఁగడుం బేరుగాంచె।
భారతకాలానఁ బరమప్రసిద్ధమై యేదేశము ప్రశస్తి నేపుమీఱె।
గ్రీకుయాత్రికులచేఁ గీర్తితంబయి నిజౌన్నత్యమే దేశ మీనాఁడు దెలిపె।
రాజాధిరాజ వీరప్రతాపస్ఫూర్తి వసుధ నేదేశంబు వాసికెక్కె।
తే॥ నట్టి యీకళింగమున నందందుఁ దోఁచు
శిథిల తరపూర్వవైభవ చిహ్నలరసి।
చింతయు విషాదభరమును సంతసంబు।
నందకుండునె యిందాంధ్రుఁ డైనవాఁడు। (5)

తే॥ ధర కళింగరాజుల రాజధాని యగుచు।
మిగుల నలరు నీముఖలింగ నగరమందు।
వరకళింగ వర్ధంత్యుత్సవంబు సేత।
యహహ యెంతయు శ్లాఘనీయంబు గాదె. (6)

తరువోజ॥ ఆంధ్రుఁడౌనో కాఁడో యనిపించుకొన్న
యలపాత్రుఁ డీసభ కధ్యక్షుఁడయ్యె
ఆంధ్రోత్కళత్వంబు లమరు విక్రముఁడౌ
యాహ్వాన సమితికి నధ్యక్షుఁడయ్యె
ఆంధ్రవంశ్యులె గాంగులని తెల్పదీని
కాతిథ్యమిడియె నేఁడల కృష్ణచంద్రుఁ
డాంధ్ర దేశీయేతిహాస శోధకుల
యసమాన భాగ్యంబు నలవియే పొగడ. (7)

తే॥ ఆంధ్రదేశ చరిత్రంబునందు నేఁడు
మాకళింగదేశ చరిత్ర మాన్యమగుచు
వితత నిజపూర్వ విభవంబు స్మృతికిఁదెచ్చి
యాంధ్ర దేశాభ్యుదయహేతు వగునుగాత. (8)

౧౯-౨౭ సం॥ జూను ౧౬, ౧౭, ౧౮ తేదులందు ముఖలింగమున జరిగిన

కళింగ దివసోత్సవ సభాసభ్య

స్వాగతోపన్యాసము.

శ్రీ విక్రమదేవవర్మ గారు

సమ్మానసంఘాధ్యక్షుఁడు.

ప్రతినిధిమహాశయులారా, సభ్యులారా,

కేవల దేశాభిమానమే హృదయము లందుఁ బాదుకొనుట వలన, ధనవ్యయమును బ్రయాణాసౌఖ్యమును గ్రీష్మపరితాపమును బరవాసకష్టమును సహించి, యీసభకు విచ్చేసిన తమకు సాదరస్వాగతము మనవి సేయువాఁడను. మాపరిచర్యలత్రుటుల నుదారహృదయులగు తారు పరిగణింప రను ధైర్యమే నన్నిటు లిచట నిలుపఁ గలిగినది.

ఆంధ్రేతిహాసిక పరిశోధక మండలి వేఁగిఱేఁడును జాళుక్యవంశ ప్రదీపకుఁడు నయిన రాజరాజనరేంద్రుని పట్టాభిషేక దివసోత్సవమును రాజమహేంద్రవరమునందు మొన్న మొన్ననే జరిగించి చాళుక్యుల చారిత్రములతో నొప్పు వివిధవ్యాసముల నొక్కటం జేర్చి "రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచిక" ను బ్రకటించి దేశమునకుఁ జేసినమేలును దా రెఱింగియే యున్నవారు.

కళింగదేశాధిపతులలో నొక్కఁడే ప్రధానపురుషుఁడు గామి నట్టివాని నామాంకితముతో నీ యుత్సవము సాగించుటకు వలనుపడక దీనికి "కళింగ దివసోత్సవ" మని పేరిడినను, "కళింగసంచిక" వెలువడి మొదటిదానివలె నుపయుక్తమగు ననుట నిక్కము.

కళింగ గాంగవంశోత్తంసులు నుదారమానసులు నగు శ్రీపర్లాఖిమిడి పురాధీశు లీ యుత్సవమును గొంతకాలము మధ్యకళింగదేశపు రాజధానియై పుణ్యక్షేత్రములలో నొకటిగాఁ బరిగణింపం బడుచున్న ముఖలింగమునందు జరిగించుట యెంతయుం బ్రశంసనీయము.

క్రీస్తుసప్తమ శతాబ్దమునఁదు గాంగవంశజులు మధ్యకళింగమును వశపఱచుకొని భువనేశ్వరము నందుంబలె నీముఖలింగమునందుఁ బెక్కు శివాలయములను నిర్మించి, పుణ్యక్షేత్రమున సర్వదా నివసించుట యపచారహేతు వగునేమో యని శఁకించి, దీనికి ననతిదూరముననున్న నగరకటకమునందు వసించుచుండిరి. వారు నిజనగరమునకుఁ దమ ప్రాచీనరాజధానియైన కటకముయొక్క పేరును జేర్చి నగరకటకమను నామమిడుటయును నేఁటికి నేఁటేట రెండుమాఱులు శ్రీముఖలింగేశ్వరుఁడు నగరకటకము వెళ్లుచుండుటయును బైని జేర్కొనఁబడిన నా నుడులను స్థిరపఱచెడిని. నగరకటకము వాడుకలో నగరికటకమయినది.

కొన్ని తామ్రశాసనములందు "గాంగవంశ" మనియును, మఱి కొన్నింటియందు

"గంగవంశ" మనియునుండుటవలననూ, "గాంగవంశ" మనియున్న శాసనములలోఁ గొన్నింటియందు గోత్రము లిఖింపఁబడ కుండుటవలన నవి రెండువంశములని కొంద ఱందురు. కాని, యట్లనుట సరిగాదు. "గంగవంశ" మనునది కేవలమపశబ్దము. దానిని వినునపుడు పాణినిని స్మరింపవలసియుండును. "గాంగవంశము" లేక "గంగావంశ" మనుట సమంజసము. "గంగవంశ" మని యుండుటకుఁ గారణము తచ్ఛాసననిర్మాతయొక్క మాధ్యమేయగును. వంశమును బేర్కొనినపిమ్మట గోత్రమును నుడువ నక్కఱ లేదని వారు దానిని మానియుందురు. అంతమాత్రముచేత వారిని గోత్రహీను లనరాదు. నిజగోత్రమును జెప్పని మహాకవి కాళిదాసాదులకు గోత్రమే లే దనుట యుక్తము కాదు కదా. కావున మీఁద సూచింపఁబడిన తామ్రశాసనకర్త లందఱు నేకవంశజు లనియే యెఱుంగవలెను. గాంగవంశజులలో నాదిమపురుషశిశువు చంద్రవంశజుం డయినట్లును, ఆతనిని బెంచిన యాత్రేయగోత్రజబ్రాహ్మణుం డాశిశువుయొక్క జన్మవృత్తాంతమును బ్రకటించుచుఁ దాను జెప్పిన పలుకుల నిజమును బ్రజలకు నమ్మించుటకు నాతనిని గంగానదియందు వైవ నాశిశు వందు మునుంగక తేలుచు నొడ్డునకు రాఁగా బ్రజ లాతనిని దమరాజుగా నంగీకరించి నట్లును, నాటంగోలె నాతఁడు నిజపోషకపితృగోత్రమునే గ్రహించి గంగావంశజుఁడను బ్రసిద్ధిని గాంచి నట్లును గింవదంతిగలదు. చంద్రుఁ డత్రిపుత్త్రుడగుట వలనఁ జంద్రవంశజాతమాత్రముచేతనే యాతనికి నాత్రేయగోత్రము గలిగె ననవచ్చును. తత్సత్యము నారయుట పండితులపని.

ఏతదుత్సవమునకు సంబంధించిన కళింగదేశమును గూర్చి కొన్నినుడుల నిపుడు నుడువుట యుక్తమాఁగదా. వానిని నా "కళింగదేశ" మను వ్యాసమునఁ జిఱియే గ్రహింతును. కలిం=కలహం; గచ్ఛతీతి=ప్రాప్నోతీతి, యను వ్యుత్పత్తిని బట్టి కళింగదేశము పూర్వకాలమునఁదుఁ గలహస్థానమయి యుండిన ట్లనుమేయమగును. అందలిజను లీర్ష్యాళువు లయి చీటికిమాటికి జగడములు సేయుచుండఁబోలు. అట్లయ్యును గళింగపదము యొక్క ప్రతిపదములు "దక్షః; విదగ్ధః;" అని యుండుటవలన దద్దేశజులు సమర్థులును నేర్పరులునై యుండవచ్చును. ఇట్లుండ నసువువంశజుఁడయిన బలియొక్క తృతీయనందనుం డయిన కళింగుఁడు పాలించుటవలన నాతనిపేరు తద్దేశమునకుఁ గలిగె నని మహాభారతాదిపర్వము ౧౦౪ వ యధ్యాయమున నున్నది.

"చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థానం యస్మిన్ దేశే నవిద్యతే। మ్లేచ్ఛదేశస్సవిజ్ఞేయ ఆర్యావర్తతఃపరం॥", "అంగవఙ్గకళింగేషు సౌరాష్ట్రే మగధేతథా। తీర్థయాత్రాం వినాగత్వా పునస్సంస్కారమర్హతి॥" అను వచనముల వలన జాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థగలిగిన తమ నివాసస్థానమే పవిత్రమయిన దనియుఁ దక్కినఁ యంగవంగకళింగాదిదేశము లపవిత్రము లయినవనియు నార్యుల యుద్దేశమగుట సుస్పష్టము.

మహాభారతారణ్యపర్వమందలి "ఏతే కళింగాః కౌంతేయ యత్రవై తరణీనదీ॥" అను లోమశముని వచనమువలనఁ గళింగము వైతరణీనది గలిగిన దేశమని తెలియును. "వంగానుత్ఖాయ తరసానేతానౌసాధనోద్యతాన్। నిచఖాన జయస్తంభా న్గంగాస్రోతోఽన్తరేషు సః॥", "సతీర్త్వాకపిశాం సైన్యైర్బద్ధద్విరదసేతుభిః। ఉత్కలాదర్శితపథః కళింగాభిముఖో

యయా॥ "సప్రతాపం మహేంద్రస్య మూర్ధ్ని తీక్ష్ణం న్యవేశయేత్ । అంకుశం ద్విరదస్యేవ యంతా గంభీరవేదినః॥", "తాంబూలీనాం దళై స్తత్ర రచితా పానభూమయః। నారికేళాసవం యోధా శ్శాత్రవం వపపుర్యశః॥" అను రఘు వంశశ్లోకములవలన వింధ్యమునకు దక్షిణమున నున్న వంగదేశమున కీవలఁ గపిశానది (మేదినీపురసమీపమునఁ గల కశాయీనది) గల దనియు దాని కీవలనున్న యుత్కలదేశమున కీవల మహేంద్రగిరితో నొప్పెడి కళింగదేశము గలదనియు నందుఁ దములపుఁదోఁటలు గల వనియుఁ గొబ్బరికల్లు లభించుననియును గోచరించును. మఱియును "ససాగరం సమాసాద్య గంగా యాస్సంగమే నృప। నదీశతానాం పంచానాం కృత్వా చ కేశి సమాప్లవం॥ తతస్సముద్ర తీరేణ జగామ వసుధాధిపః। భ్రాతృభి స్సహితో వీరః కళింగా న్ప్రతి భారత॥" అను మహాభారతారణ్యపర్వమందలి శ్లోకద్వయమువలన గంగా సాగరసంగమున కీవల సముద్రతీరమునఁ గళింగదేశ మున్నట్లు సూచితమగును. "జగన్నాథపూర్వభాగా త్కృష్ణాతీరాంతరం శివే। కళింగదేశ స్సంప్రోక్తో వామమార్గ పరాయణః॥" అనునర్వాచీనతంత్రగ్రంథములలోని దగు శక్తిసంగమతంత్ర మందలి శ్లోకమువలన జగన్నాథక్షేత్రముయొక్క పూర్వభాగము మొదలు కృష్ణానదీతీరము వఱకును గళింగదేశ మయినట్లు తెలియును. కళింగదేశముయొక్క దక్షిణసీమ ద్రావిడదేశమని కొంద ఱందురు. కళింగదేశము సముద్రతీరస్థమగుటవలననే కళింగపదము సముద్రతీరార్థమున వాడంబడి యున్నదని క్రీ॥ శ॥ ద్వితీయశతాబ్దమున నుండిన రోమకదేశవాసి ప్లిని నుడువ సాహసించెను. ప్రతాపరుద్రదేవగజపతికిఁ బ్రతినిధిగ రాజమహేంద్రవరమున రాయరామానందుం డుండి పరిపాలించు చుండినట్లు చైతన్య చరితామృతమునందుఁ జెప్పంబడి యుండుటవలనను "గంగా గోదావర్యోర్మధ్యే కళింగదేశే" అని యుత్కళులు సంకల్పసమయమున నుచ్చరించు చుండుట వలనను గంగానది మొదలు గోదావరీ నదివఱకుఁ గళింగదేశమయినట్లు కొందఱియాశయము. ఋగ్వేదమున నుత్కల నామము లేనట్లును గళింగనామ మున్నట్లును రాజేంద్రలాల మిత్త్రుని పలుకులవలన విదిత మగును. మనము వినుచుండు దేశముల పట్టీయందు నక్లేయున్నది. పాణిని సూత్రములందును గళింగనామమే కలదు. అయిన నుపరికథిత రఘువంశ శ్లోకములవలన వంగకళింగములకు నడుమ నుత్కలదేశ ముండుట స్పష్టమగుచున్నది. అందుచేతనే కాంబోలు మహానది మొదలు గోదావరి వఱకుఁ గళింగదేశమని మఱికొంద ఱనుచున్నారు. ఉపర్యుక్త ప్రమాణములనుబట్టి యాలోచింపఁగఁ గళింగదేశ సీమలను సరిగ నిర్ణయించుట సాధ్యాతీత మని తోఁచక మానదు. నాలుగుజిల్లాలుగ నుండి యాఱుజిల్లాలుగ మాఱిన యుత్తరసర్కారులలో నివసించుచున్న మనకు దేశముల యెల్లలును బేళ్లు నెల్లప్పుడు నొక్కపక్కిగ నిలువకుండుట నవీన విషయముగాదు. బాగుగ భావించినచోఁ బ్రాచీనకాలమున గంగాసాగర సంగమమునకు దక్షిణముగఁ గృష్ణానదీ పర్యంతమును సముద్రతీరస్థిత భూభాగము కళింగదేశనామముతో నొప్పుచుఁ గాలవశమునఁ గలిగిన మార్పులవలనఁ గ్రమక్రమముగ ఖండవిఖండములు గాఁగ దాని యెల్లలును మాఱు చుండుటయే కాక, యది దేశైకముగ నుండక దేశ

సమూహమయి తుదకుఁ దనపేరును బోఁగొట్టుకొని యున్నదని తోఁచెడిని.

మగధదేశీయుఁడును గుప్తవంశీయుఁడును నయిన భవదేవగుప్తుఁడు "త్రికళింగాధిపతి" బిరుదమును గొని యున్నట్లు క్రీ॥ శ॥ పంచమ శతాబ్దపు శాసనములలోఁ గొన్నిటియందుఁ గనంబడు చుండుటవలనను, ఉత్కళింగము (మీఁదికళింగము), మధ్యకళింగము (నడిమికళింగము), తలకళింగము (క్రిందికళింగము) అను నామముల వ్యవహారమువలనను గళింగము గొంత కాలమయినతరువాత మూఁడు భాగములు గలదయి యుండెను. భవదేవగుప్తుఁడు సమగ్రకళింగమును శాసింపకున్నను, గొంత భాగమును మాత్రము శాసించుచుఁ ద్రికళింగాధిపతి బిరుదమును గ్రహించి యుండనోవు. బిరుదము లత్యుక్తిపూర్ణములుగదా!

ఉత్కళింగమే యుత్కలముగాను, తలకళింగమే తెలుంగుగాను మాఱినదని కొందఱ యభిప్రాయము. అట్టి యభిప్రాయ మగ్రాహ్యము గాదు. కాళిదాసుని కాలమునకు ముందే యుత్కళింగ ముత్కలమయి యుండును. కనుకనే యాయన మధ్యకళింగమునే కళింగమని నిశ్చయించుకొని దానికిని వంగదేశమునకును నడుమ నుత్కల మున్నట్లు వచించెను.

త్రిలింగమధ్యస్థిత కారణమువలనఁ దెలుంగయ్యె నను నూహాభరిత హృదయములందుఁ దలకళింగమే తెలుంగయ్యెనను నూహము చోటునొందకున్నను, మొదటి యూహము కంటె రెండవయూహమే యధికతర యుక్తియుక్తము. చెప్పంబడుచున్న మూఁడులింగములును సృష్ట్యాదిసంభవములు గాని యేకకాలప్రతిష్ఠితములు గాని కావనుట నిక్కము. ఆ లింగముల ప్రతిష్ఠలకు మునుపు తన్మధ్యదేశము నామశూన్యముగ నుండెననుట యసమంజసము. మఱి పదములు మాఱునపుడు వర్ణాగమవర్ణలోప వర్ణవ్యత్యయములు బహుళములు. కాఁబట్టి తలకళింగమే తెలుంగయ్యె నని నా నమ్మిక.

మహాభారత శాంతిపర్వ చతుర్థాధ్యాయమునందు "తత్కదాచిద్రాజాన స్సమాజగ్ము స్స్వయంవరే। కళింగవిషయే రాజా న్రాజ్ఞశ్చిత్రాంగదస్యచ । శ్రీమద్రాజపురం నామ నగరం తత్ర భారత॥" అని యుండుటవలనఁ గళింగదేశపు రాజధాని రాజపురమయినట్లు విశదమగును. ఆ రాజపురమే యీ "రాజపురము" లేక "జాజ్‌పూ" రని తోఁచెడిని. అయినను క్రీ॥ శ॥ ౪౭౪-౫౨౬ లోఁ బ్రజాపాలన మొనరించిన కేశరివంశ్యయయాతి కేసరి శ్రీజగన్నాథస్వామి నిర్మాణప్రతిష్ఠలును, భువనేశ్వరాలయమునకుఁ బునాది వేయించుటయును, కాన్యకుబ్జములనుండి పదివేల బ్రాహ్మణులను రప్పించి వైతరణీనదీతీరస్థమును దనకు రాజధానియు నయిన "జాజ్‌పూరు" నందలి "దశాశ్వమేధఘట్టము"న నొక గొప్ప యజ్ఞమును నిర్వర్తించినట్లు దేశచరిత్రమున నుండుటవలనఁ దద్యజనకారణమునం జేసి యా రాజధాని "యాజపుర" మయి యిపుడు "జాజ్‌పూ" రని వాడంబడుచున్నదని కొందఱందురు. ఉత్కళింగదేశజులయిన "ఝాడుల" (అరణ్యక) బ్రాహ్మణులు యజన యాజనముల నెఱుంగకుండుట వలనఁ గాన్యకుబ్జ బ్రాహ్మణులను రావించుట జరిగి యుండఁబోలును. కళింగదేశము మూఁడుభాగము లయిన పిమ్మట నుత్కళింగము యొక్క రాజధాని జాజ్‌పూరును, మధ్యకళింగము యొక్క రాజ

ధాని గంజాంజిల్లాలోని సముద్రతీరమున నున్న కళింగపట్టణమును, తలకళింగము యొక్క రాజధాని రాజమహేంద్ర వరము నయి యుండెను.

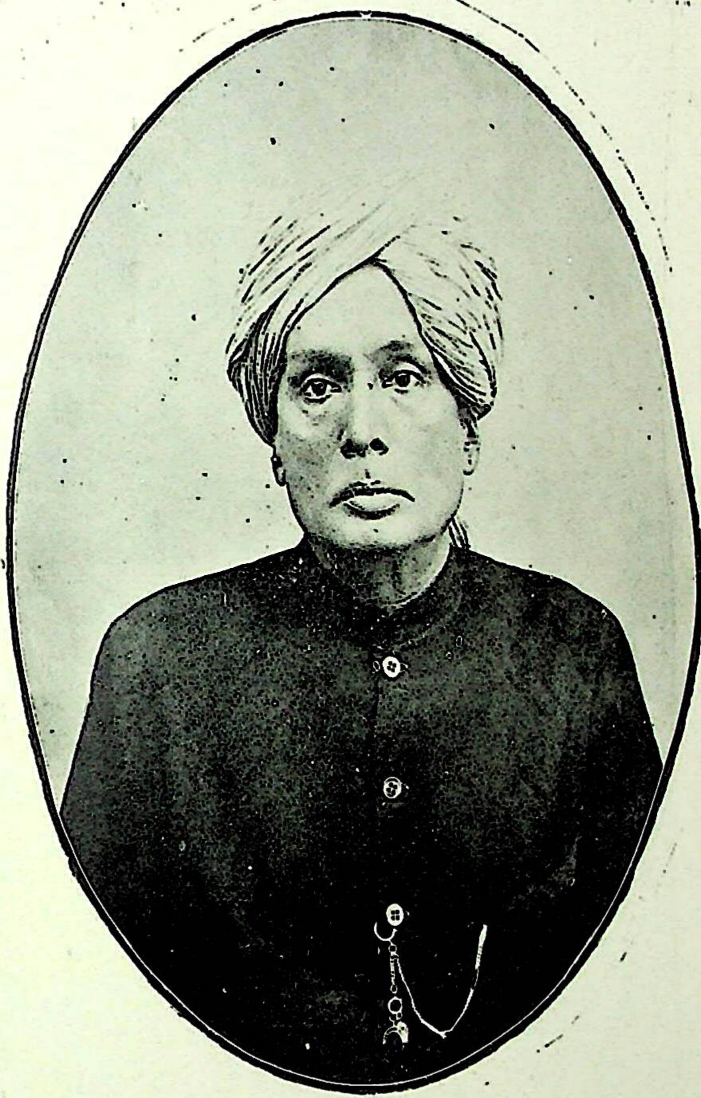
సింహభూమి మండలమునఁ బ్రవహించు చున్న సువర్ణరేఖానదీతీరము నందు నుండిన "కర్ణసువర్ణ" మను పురము గొంతకాల ము త్కలదేశమునకు రాజధానిగ నుండెను. అది యిపుడు నామమాత్రావశిష్ట మయినది. కా మార్ణవ-ఇంద్రవర్మ క్రీ॥ శ॥ సప్తమశతాబ్ద మున ముఖలింగమును రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలించుట వలనను బిమ్మటవచ్చిన గంగా వంశాధిపతులు భువనేశ్వరము నందుంబలె దానియందుం బెక్కుశివాలయములను నిర్మిం చి దానినే రాజధానిగ నంగీకరించుటవలనను ముఖలింగము లేక నగరకటకము గొంతకాల ము మధ్యకళింగమునకు రాజధానిగ నుండె ను. శిలావంశమువారు మధ్యకళింగమునందు కొంతకాల మాధిపత్యముం జేసిరి. అయినను వారు గంగావంశజులతో నెయ్యము నెఱపుచు సామంతరాజు లయి యున్నట్లు తోఁచెడిని. తలకళింగ రాజధానులు మాఱుచుండె నను వృత్తాంతము మనకు నూతనము గాదు.

క్రీ॥ శ॥ ౬౫౭ లో లలాటకేసరి లేక అలాబుకేసరి భువనేశ్వరాలయ నిర్మాణకార్య మును బూర్ణము గావించుటయేకాక, భువనే శ్వరమును నిజ రాజధానిగఁ జేసికొనెను. క్రీ॥ శ॥ ౬౪౧-౫౩ నడుమ నృపకేశరి కటక పురమును నిర్మించెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౦౩౪-౫౦ న డుమ మత్స్యకేసరి జగన్నాథక్షేత్ర సమీప మున నున్న "అఠరనళా" అను పదునెనిమిది॥ నాళములుగల సేతువును గట్టించెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౧౭౫-౧౨౦౨ నడుమ నంగభీమదేవుడు నిజరాజ్యమును గంగానది మొదలు గోదావరి వఱకును, బంగాళాఖాతము మొదలు సోన పురము వఱకును వ్యాపింపంజేసి, కటకమున గోటను గట్టించి, యిప్పటి జగన్నాథాలయ మును నిర్మించి, యనేక సేతుసరోవరాదుల ను రచించి, పెక్కుగ్రామములను బ్రాహ్మ ణులకొసంగి, క్రొత్తనాణెములను వెలయించి వీరశ్రీగజపతి గౌడేశ్వరనవకోటి కర్ణాటోత్క లవర్గేశ్వరాది బిరుదములను దాల్చెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౨౧౪-౩౧ నడుమఁ బరిపాలించిన తృతీయా నంగభీమదేవుడు సైతము "త్రికళింగాధినాథ" బిరుదమును దాల్చెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౨౩౧-౫౭ నడుమఁ బరిపాలించిన నరసింహదేవుఁడు "ఉ త్కలకళింగసామ్రాట్టను బిరుదమును గ్ర హించెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౨౭౧ లోఁ బరిపాలన మారంభించినట్టియు మొదటి నరసింహదేవు నకుఁ బౌత్త్రుఁడయినట్టియు ద్వితీయనరసింహ దేవుడే గంగావంశమువారిలో "గజపతి" బి రుదమును మొదటఁ గొనినవాఁడు. ఉత్కల దేశము గజసంకుల మగుటవలన నతఁడు "గజ పతి" బిరుదమును గొనియుండును. క్రీ॥ శ ౧౪౭౯-౧౫౦౪ నడుమనున్న పురుషోత్తమ దేవుఁడు దండయాత్ర వెడలి, కాంచీపురాధీ శు నోడించి, యాతని కూఁతురయిన పద్మా వతిని బెండ్లాడెను. మఱియు నితఁడు వీరశ్రీగజ పతి గౌడేశ్వర నవకోటీకర్ణాటకలబర్గేశ్వరాది బిరుదములను బొందెను. క్రీ॥ శ॥ ౧౫౦౪-౩౨ నడుమఁ బరిపాలించిన ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు కృష్ణదేవరాయలునకు నోడి తనకూఁతు నతని కిచ్చెను. ఇతని కాలముననే శ్రీమచ్చైతన్య స్వామివారు పురుషోత్తమక్షేత్రమునకు వి చ్చేయుటయుఁ దద్దేశమున వైష్ణవధర్మము ప్రబలుటయు జరిగెను.

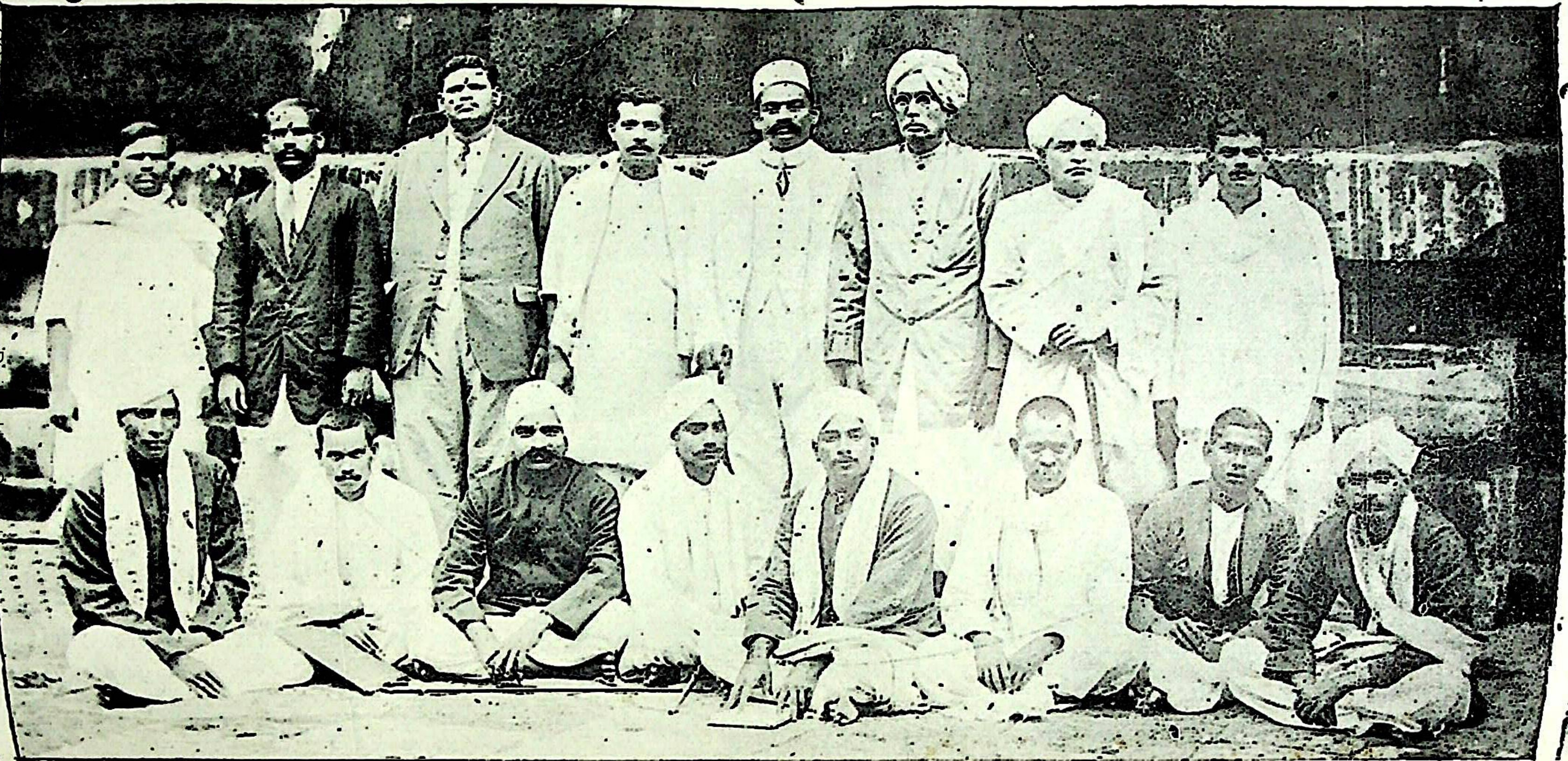
ప్రతాపరుద్రదేవుని కొడుకయిన వీరభద్రదేవుని సోదరి ననఁగఁ బ్రతాపరుద్రదేవుని కూఁతును, గొండవీటిలోని కేతవరదుర్గాధీశుఁడును బూసపాటి తమ్మిరాజు తనయుఁడు నయిన రాచిరాజు పెండ్లాడి నట్లు కవిజీవితములు ౫౮౮ వ పుటయందు ముద్రింపంబడి నిదర్శనము కొఱకుఁ గృష్ణవిజయములోని "నవభారతాఖ్యాన" మను సీసపద్యమియ్యంబడి యున్నది. "కటకేశ్వరునిచేతఁ గని కేతవరమాత్మపురముగ నేలె నేభూవిభుం" డను నా సీసముయొక్క రెండవ పాదము రాచిరాజు ప్రతాపరుద్రునివలనం గూఁతునే కాక, కేతవరమును సైతము పొందినట్లు సూచించుచున్నది. రాచిరాజు ప్రతాపరుద్రుని బరాజితునిగఁ జేసినట్లావద్యమునం గనంబడదు. అయినను గజపతులను జయించి వారి 'గజపతి' బిరుదమును బూసపాటివా రొందినట్లు కృష్ణవిజయమునఁ గలదని మన్మిత్రులలో నొకరు నాకుం జెప్పిరి. నేనెంత ప్రయత్నించినను నా కాపొత్తము లభింపలేదు. ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు కృష్ణదేవరాయలకుమాత్ర మోడి తనకూతు నతనికిచ్చినట్టు లుత్కలదేశ చరిత్రము వలన గోచరించును. అంతేకాని యతనికి వేఱొకకూఁతు రున్నట్లు గాని యామెను గేతవరసహితగ రాచిరాజున కిచ్చినట్లుగాని యుండలేదు. మఱి రాచిరాజు నామముగాని కేతవరనామముగాని యందుఁ గనంబడదు. అంతే కాకవీరభద్రనామధేయుఁడు గజపతిరాజులలో నెవ్వండును లేఁడు. భంజవంశజులలో మాత్రము వీరభద్రభంజ నాముఁడొక డుండెను. జేతలు దమచేత జయింపంబడినవారిని దాము జయించి యున్నట్లు సూచించు బిరుద నామములను తాము ధరించుట స్వాభావికము. పరాజితులు బిరుద నామములనే తాము ధరించుట యస్వాభావికము కాన గజపతులను జయించి పూసపాటివారు "గజపతి" బిరుదమును జేకొనిరను సమాచారము చింతనీయము. మాధవవర్మ విశాఖపట్టణమండలమునకు వచ్చి కుమిలిని భోగాపురమును షేర్మహమ్మదు ఖానునివలనఁ గాలునకుఁ గొనినట్లును, క్రీ॥ శ॥ ౧౬౯౦ లో సీతారామరాజు పర్లాకిమిడె గజపతితో మైత్రిని సలిపినట్లును, క్రీ॥ శ॥ ౧౭౧౩ లో విజయనగర దుర్గమును నిర్మించి యిక్కడకుఁ బొట్నూరునుండి రాజధానిని మార్చిన విజయరామరాజు క్రీ॥ శ॥ ౧౭౭౧ లోఁ బర్లాకిమిడె లోని హీరమండలము వాలుడాను బ్రితారణముచేతను బలవంతముచేతను గ్రహించినట్లును కార్మైయికలు విశాఖపట్టణ మండలపు మాన్యూలునందుఁ గలదు. గజపతుల ప్రభ యుత్కలమునం బ్రబలినట్లు పూసపాటివారి ప్రభ విశాఖపట్టణమండలమున క్రీ॥ శ॥ పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునం బ్రబలినట్లు కనంబడును. అప్పుడువారు "గజపతి", "కళింగాధిపతి" యను రెండు బిరుదులను సైతము చేకొనియుందురు. తల కళింగాధిపతుల చరితములను నాకంటె మహోన్నతులే యెక్కువగ నెఱింగినవారను విశ్వాసముగలవాఁడనగుటన్వాని నిటనుడువను.

కళింగరాజయిన చిత్రాంగదుని కూఁతును దుర్యోధనుఁడు పెండ్లాడినట్లు మహాభారత శాంతిపర్వమున నున్నను, మీఁద నుదాహృతమయిన "అంగ వంగ కళింగేషు" అను శ్లోకమునుబట్టి కళింగదేశ మపవిత్రమయినదనియు, నందలి యాదిమవాసులు పతితులుగను మ్లేచ్ఛులుగ నెన్నంబడు చుండిరనియుఁ దోఁపక మానదు. అట్టి యాదిమవాసులలో

కళింగవర్ధంతి ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులు.

శ్రీ రాజా విక్రమదేవవర్మగారు.

కళింగవర్ధంత్యాహ్వాన సంఘము

నోఢుడ్రిలను నొకతెగవా రిప్పటికిని గలరు. వారు తెలివి గలిగి కృషికులును శూరులునై సర్వవిధములఁ దెలగాలను బోలియుందురు. "శనైకస్తుక్రియాలోపాదిమాః క్షత్రియ జాతయః। వృషలత్వంగతా లోకే బ్రాహ్మణాదర్శనేనచ॥", "పౌండ్రకా శ్చోడ్ర ద్రవిడాః కాంభోజా యవనా శ్శకాః। పారదా పహ్లవాశ్చీనాః కిరాతా దరదాః ఖశాః॥", అను మనుస్మృతి దశమాధ్యాయమందలి శ్లోకద్వయమును బట్టి యోడ్రులు పతితక్షత్రియు లయి యనార్యులలోఁ జేరినట్లు కనంబడును. "తథా డ్రాన్ద్రావిడా న్పాండ్రాం శ్చోలాం శ్చైవ సకేరళాన్॥" అని రామాయణ మందును, "పాండ్యాంశ్చ ద్రవిడాం శ్చైనసహితాం శ్చోడ్రకేరళైః॥" అని మహాభారతమందును వారుగ్గడింపంబడియున్నారు. వారుత్కళింగములోని "ఖోర్ద్రా" ప్రదేశమున వసించుట వలనఁ దత్ప్రదేశము "ఓడ్రదేశ" మయ్యె; సామాన్య జనవ్యవహారమున "ఒడిశా" యయ్యె, ఆంగ్లోచ్చారణ ప్రభావమున నిపుడు "ఒరిస్సా" యయినది. ఓఢ్రులను బట్టి యోడ్రదేశ మేర్పడినట్లే తెలగాలను బట్టి తెలగనా డేర్పడెను. ఓడ్రరాజు గజదంతములను బాండవులకు నర్పించునట్లు మహాభారత సభాపర్వమున నుండుటవలన నోడ్రులలో రాజమంత్ర్యాదు లుండి తమ చిన్నప్రదేశమును దా మేలుకొను చుండిరని తెలియును. "శవ ఆభీర చాండాల శబర ద్రవి డోడ్రకాః హీనా వనేచరాణాంచ భాషా స్ప ప్తప్రకీర్తితాః॥" అను భరతముని వచనమువలన నోడ్రులభాష సవర మొదలగు బాసలను బోలి నీచముగ నెన్నంబడుచుండె ననుట సుస్పష్టము. ఆర్యసంపర్కముచేత నది సం

స్కరింపంబడి యుత్కలనామమును బడసి సభ్యతను గాంచెను. ఇపుడు సింహభూమి యని పిలువంబడు మండలము పూర్వము "హారభంగ" మని వాడంబడుచుండెను. అందు నివసించుచున్న "భూమియా" లేక "భూయా" యనువారే యందలి యాదిమ జాతి వారు. వారు జన్నిదమును దాల్తురు. భూమియా పదమునకు భూమి గలవారని యర్థము. ఇప్పటి సింహవంశ క్షత్రియులు భూమియాలను జయించి వారి స్వత్వమును నశింపం జేయుటయే కాక, తత్ప్రదేశనామమును సింహభూమిగ మార్చిరి. మఱి భూమియాలను హీనులుగ గణించిరి. జేతలచేత లను బరాజితుల దుర్గతులను వర్ణింప నక్కఱ లేదు గదా. మీఁదఁ బేర్కొనం బడిన యోడ్రులు, తెలగాలు, భూమియాలు గాక, కోలో, ఖారియా, పురాణో, భూమిజో, పారోజా (ప్రజా), సాంతాళో, కొంధో లేక కోదు, కోయ, గొండో, ఘాసియా, కొండోరా, కెవుటో, జాలరి, కొదోళో, ఘుషురియా, చామారో, డొమొ, పాణో (పౌండ్రః), బారి, బాఖుడి, సవర, బగతా మొదలగు జాతిజులు కళింగదేశాదిమవాసులు. వీరిలోఁ బెక్కుతెగలవా రిప్పటికిని బ్రాహ్మణుల నపేక్షింపక తమ వివాహాదికృత్యములను దమవారిచేతనే చేయింతురు.

ఆదిని గళింగదేశమునందు ధర్మము లెట్లుండెనో, జనులమతము లెవ్వియో, యేయే దేవత లారాధింపంబడు చుండిరో నిశ్చయింపం జాలము. అయినను జనులు సేయు పూజలు జీవహింసతోఁ గూడియుండెననియు నందు "కొంధో లేక కోదు" మొదలయినవారు నరబలులను సైతమిచ్చుచుండి రనియు నన

నొప్పును. క్రీ॥ పూ॥ తృతీయశతాబ్దము మొదలు క్రీ॥ శ॥ నవమశతాబ్దము వఱకును బౌద్ధమతమును, గొంచెమించు మించుగ బౌద్ధమతముతోడనే కొంతవఱకు జైనమతము, నటుతరువాత శైవను, నటుపిమ్మట వైష్ణవమును, గళింగదేశమున వ్యాపించెను. ఇన్ని సాధుమతములు వ్యాపించిన నేతద్దేశమున నిప్పటికిని జంతుహింస నిలచియుండుట యత్యంతశోచనీయము.

కళింగదేశమునకు నార్యులు వచ్చిన కాలమును నిర్ణయించుట కెట్టి యాధారములును లేవు క్రీ పూ॥ బహుశతాబ్దములకు ముందే యార్యాగమన మయి యుండును. యయాతి కేసరి రప్పించుట వలన బ్రాహ్మణులు కన్యాకుబ్జదేశమునుండి యుత్కళింగమునకు వచ్చినట్లు మీాద నుడువంబడినది. ఆర్యులు మగధమునుండి యక్కడకు వచ్చినట్లు కొమర్రాజు వేంకటలక్ష్మణరావు వ్రాసెను. ఇట్లు దేశభేదము సూచితమగుచుండుట వలన నార్య లుత్తరదిశనుండి యుత్కళింగమునకు వచ్చిరనిన నిర్వివాదముగ నుండును. వా రోడ్రులను బరాజితులుగం జేసి తద్దేశనామము నయిన నిలువం దలంపక నిజార్జితదేశమునకు నుత్కల మని పేరిడిరి. అయిన నోడ్రనామము విడువ కుండుటం గాంబోలు దాని నోడ్రముగ నుచ్చరించిరి. ఇపు డుత్కలమునకు నోఢ్రము పర్యాయపద మయినది. పరాజితు లయిన యోడ్రులు నీచు లయిరి. ఆర్యులు మధ్యరాష్ట్రము నిండినపిమ్మట దానికి నంటియుండిన యాంధ్రదేశమున వ్యాపించిరి. ఆంధ్రదేశము మధ్యరాష్ట్రమును బశ్చిమరాష్ట్రము నొరసి యుండినట్లు తోంచెడిని. అద్దేశము సైతము వింధ్యదక్షిణ మగుటవలన ననియు నార్యప్రవేశపూర్వక మనార్యజనాకీర్ణముగ నుండెననుట నిస్సందేహము. అందలి జనులు సైతము సమర్థులుగను స్వేచ్ఛాపరులుగ నుండిరి. దాని స్థానము సరిగం జెప్పుటకు వీలు లేదు. దాని యెల్లలును గళింగసీమలువోలె నానావిధములుగ మాఱుచుండెను. ఆంధ్రరాష్ట్రప్రభువుల శాసనములు ప్రాకృతభాషయందే యుండుటవలనను, ఆంధ్రకవుల చరిత్రము ప్రథమ భాగము ౨౬౭ వ పుటయందు "భాతకకళానిధి" లోనిదని యుదహరింపం బడిన యాంధ్రభాగములలోం దెలుంగు చేరియుండక పోవుటవలనను, ఆంధ్రము దెలుంగు గా దని నిశ్చయింపం దగును. ఆంధ్రాగతులయిన యార్యులు తలకళింగమున వ్యాపించి దానిని స్వీయదేశముతో గలిపికొని యుందురు. అప్పటినుండి తెలుఁగు బాస ప్రాకృతసమశబ్దములను బాకృతభవశబ్దములను గలిగి వృద్ధి నొందినది. మఱియు నాంధ్రమును దెలుంగు నుత్కలౌఢ్రములువోలెం బర్యాయపదములుగ వాడంబడుచున్నవి. పూర్వ మొకప్పు డెండలు హెచ్చుగ నగ్గిపిడుగులు పడుటవలన నగ్నిమిత్రుని కన్నులు పోవంగ నతండు దనకన్నుల కొఱకు సూర్యుని ప్రార్థింప నతండు ప్రసన్నుండయి యగ్నిమిత్రున కొకభాష నొసంగ దానిమహిమవలనంబోయినకన్నులు మరల రాంగ నందతను బావుటంజేసి యాభాష యాంధ్రనామము గల దయినట్లు "భాషాముకుర" మను నాంధ్రగ్రంథమందలి రెండుపద్దెము లాంధ్రకవుల చరిత్రము-ప్రథమభాగము-౨౬౯-౭౦ పుటలలో నున్నది. ఈయసందర్భపురాణగాథను నమ్ముటకంటె నానార్థరత్నమాలయందు "అకారో బ్రహ్మవిష్ణ్వీశకమఠేష్వంగణేరణే" అని యుం

డుటవలన "అం=యుద్ధమునః; ధ్రః=ధరించు నది యగుటంజేసి అంధ్రమై, అంధ్రమే స్వా ధ్రమునందుఆంధ్రమయ్యె"ననితలంచుటసమంజ సము. ఆంధ్రులశౌర్యమితిహాసప్రసిద్ధమగుట వలనమీాదినిర్వచనము యుక్తముగనుండును.

అటుతరువాత నార్యు లుత్కలమునుండి దక్షిణమునకును దలకళింగమునుండి యుత్తర మునకును గ్రమక్రమముగ వ్యాపించి మధ్య కళింగము నాక్రమించిరి. ఇట్లార్యులు ప్రవే శించిన పిమ్మటను, జగన్నాధము, భువనేశ్వర ము, మహేంద్రగిరి స్థితిగోకర్ణము, ముఖలిం గము, శ్రీకూర్మము, సింహాచలము, ద్రాక్షా రామము, కోటిఫలి, మంగళగిరి మొదలగు హరిహరక్షేత్రములు వెలసిన తరువాతను గ ళింగము పుణ్యదేశములలో నొకటి యైనది. ఉత్కళదేశమునందు వాడంబడు "ఋషికు ల్యాం సమాసాద్య యావద్వైతరణీనదీ।స ఏవ హ్యుత్కలో దేశః పుణ్యక్షేత్రం ప్రచక్షతే॥" అను శ్లోక మందులకు నిదర్శనము. ఋషికు ల్యానది గంజాంవద్ద నున్నది.

"కాళింజీ" లేక "కాళింగు" లను నొక తెగ వారును, కళింగకోమట్లను మఱొక తెగవా రును మధ్యకళింగమునఁ గలరు. వీ రాదినుం డియు సభ్యతను గన్నవారు; మఱి యజ్ఞోప వీతముం దాల్చువారు. అందు మొదటి తెగ వారు ముఖలింగేశ్వరుని, సింహాచల సమీాప మున నున్న మాధవస్వామిని బూజించు చు న్నారు. ఆలోచింపఁగ నార్యులు మధ్యకళింగ మున వ్యాపించువఱకును వా రచ్చోట బ్రా హ్మణ స్థానీయులుగ నుండిరి. రెండవ తెగవా రప్పుడు నిప్పుడును వైశ్యకృతమును జేయువా రు. కళింగదేశవాసులు సమర్థులును, బండితులు ను, గొన్నికళలయందు నిపుణులు నై యుండిరి.

మహాశయులారా! కళింగమును గూర్చి నాకుఁ దెలిసినంత వఱకు విన్నవించితిని. ఇ ప్పటికిఁ దెలియఁబడిన దానికంటె నికఁ దెలి యఁబడవలసినది యెక్కుడనుటయే నిక్క వము. పండితులును ప్రభువులును బట్టుదల తోఁ బనిచేసినంగాని యది తెలియఁబడదు. నామాటలవలన నిప్పటికే చాలఁ గాలహర ణమయ్యెను. కనుకఁ దారు సభాధ్యక్షు నె న్నుకొనుట మొదలగు పనులను జేయ సమ య మిది యని తమకు విన్నవించుచు విర మించు వాఁడను.

—:o:—

ఆంధ్రదేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలి కళింగవర్ధంత్యుత్సవమును
ముఖలింగమునందు, 1927 సం॥ జూన్ నెల 16, 17, 18, తేదీలలో జరుపుట.

అధ్యక్షకోపన్యాసము—కాళింగరాజ్యము.

రావుబహద్దర్ సర్. అన్నెపు పరశురామపాత్రోగారు. కె. టి. బి. ఏ. బి. ఎల్., ఎమ్. ఎల్. సి.,

చరిత్ర ప్రసిద్ధమగు ముఖలింగపట్నమున కళింగదినోత్సవము చేయుటకు ఆంధ్ర దేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలివారు నన్ను అధ్యక్షునిగా నెన్నుకొని గౌరవించినందులకు నేను హృదయపూర్వకముగా వందనములాచరించుచున్నాను. ప్రాచీన కాళింగ రాజధాని యగు నీపట్టణము పర్లాకిమిడి రాజ్యములో నుండి నేటికిని వేలకొలది జనులను నాకర్షించుచున్నది. కళింగరాజ్యమును జయించి నాక్రమించిన గజపతిరాజుల సంతతిలో ప్రసిద్ధిపడసినవారగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ కృష్ణచంద్ర గజపతి దేవుగారిచే ఈప్రదర్శనము—ఈరాజ్యమును గూర్చిన పండితుల పరిశోధనా ఫలితముల యొక్క ప్రదర్శనము—గావింపబడుట ఎంతయు సమంజసము. పర్లాకిమిడి రాజాగారగు రాజా శ్రీ కృష్ణచంద్ర గజపతిదేవుగారు, విద్యాసౌశీల్యములుగల రాజులలో నొకరు. రాజభక్తితోపాటు దేశభక్తియుగల నేవాదురంధరులు. ప్రజాభ్యుదయమే వీరి పరమోద్దేశము. ఒరిస్సా గజపతి నృపాలు ప్రతిష్ఠను గాపాడుచు, రాజ్యనిర్వహణా మహద్గౌరవమును రాజఠీవితో పోషింపుచున్నారు. కళింగ దేశాధీశ్వరుడగు పురుషోత్తమగజపతి దక్షిణపెన్న వరకు రాజ్యము విస్తరింపజేసి, నెల్లూరు ఉదయగిరులలో గవర్నరుల నేర్పాటుచేసెను. కళింగ గజపతుల సంతతిలో ప్రసిద్ధికెక్కినవారీ ప్రదర్శనము గావించు టెంతయు సమంజసము. కాళింగ దినోత్సవములో పాల్గొనుచున్నందులకు శ్రీ రాజాసాహెబుగారికి మనము కృతజ్ఞులము.

కాళింగ ప్రజలలో జన్మించి, కాళింగ సంఘములో జేరిననాకు ఆంగ్లభాషలో నున్నత విద్యను గడించుభాగ్యమబ్బినది. ఇట్టిమహద్భాగ్యము లభించినవారీసంఘములోనరుదు. అందుచే కాళింగులను గూర్చియు నాగరికతను గూర్చియు చరిత్రవ్రాయుటకు తగిన సాధన సామగ్రి సంపాదించుట నాజీవితాదర్శములలో నొకటి. మావంశము, అనగా అన్నెపు వంశము బావనతర్లలోనున్నట్లు మావంశీయులు చెప్పుచుందురు. బ్రాహ్మణతర్ల వికృతి రూపమే బావనతర్ల. ఇచ్చట అమూల్యమైన శిలాశాసనములు దొరికినవి. పదునెనిమిదవ శతాబ్దపు టంత్యదశ క్లిష్టముగా నున్నప్పుడు మావంశీకు లొకరు సాహసవృత్తితో కొందరి యుద్ధభటుల నేకరించి సురడాకు దాడివెడలి, ఖిడిసిగి పాలగాంద్రలో అంతఃకలహములు రేగగా, సర్దారు సుందరసింగుతో చేరెను. వీరిద్దరు ఘుమ్సూరులో తిరుగబడి మొఖాసా సంపాదించిరి కొన్నాళ్ళపిదప సర్దారులో లంజిపల్లిలో కాపురముండిరి. ఘుమ్సూరులో పోరిన శిపాయిల తనయు లింకను వృద్ధులై సజీవులుగా నున్నారు. వారి సంతతివారుకూడ గొయిలుండి గ్రామములో నున్నారు వంశపారంపర్య గంజాం రాజుల యభిమతమొంది పాత్రో బిరుదుపొందిరి. రాజుగారు కష్టదశలో నుండగా, కిత్తియ

శ్రీ రావుబహదూర్ సర్ ఆనెం పరశురాంపాత్రో గారు, కె. టి. బి. ఏ బి. యల్. ఎం. ఎల్. సి.

కళింగ వర్ధంత్యుత్సవ ప్రతినిధులు.

ద్వార యుద్ధభటు లాయనకు సహాయమైనిల్చి బొందిలో ప్రాణములున్నంతవరకు పోరినట్లు ప్రతీతి. ఈప్రతీతి బోరు భద్రద్వారయగు కర్త యద్వార కెట్టిభ క్తి పర్లాకిమిడి శ్రీ రాజా గారియందు కలిగియుండెనో విశదము సేయు చున్నది. ప్రకృతమందు మేము వ్యవసాయ దారులము. నేస్యగాంధ్ర మనుగర్వముకూడ మాకు గలదు. కాళింగ కుటుంబము లెన్ని యో, వీర (Martial) జీవనము జేసినట్లు చూపగలము. మాలోనొకయాచారమున్నది. ఆశ్వయుజమాసములో తొమ్మిదవనాడు కృపా ణమును పూజించుటయే యీయాచారము. కృపాణము యుద్ధచిహ్నము. నేను 1900 వ సంవత్సరములో కాళింగుల అభిజాత్యమును గూర్చి రెండువ్యాసముల వ్రాసియుంటిని. ఇటీవల వృత్తాంతమునుబట్టి, అవి మార్పు నొందవలసియున్నవి. 1920 సం॥ లో జయంతి కృష్ణరావుగారు చూడదగిన యొకవ్యాసమును వ్రాసినారు. ఇప్పటివరకు చేకూరిన విషయము లన్నియు చక్కగా క్రోడీకరించినారు. 1922 సం॥ లో ఈవిషయమునుగూర్చి మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయ పండితు లగు డాక్టరు కృష్ణ స్వామి అయ్యంగారితో ముచ్చటించితిని. ఈచరిత్రలో ముఖ్యయుగములగూర్చి విష యముల సేకరించితిని. ప్రొఫెసర్ గంగులీ గారి ఒరిస్సాలో మిగిలినవి (Orissa and her Remains) అను వ్యాసమును, బీహారు ఒరిస్సా పరిశోధక సంఘమువారి వ్యాసము లును, నూతనవిషయముల నొసగుచున్నవి. ఈవిషయములో, నిన్న మొన్న దొరకిన శిలాశాసనములు ఎంతయేని విజ్ఞానము నిచ్చు చున్నవి. అనేక వ్యాసముల సహాయముతో ఈకాళింగుల చరిత్రను దిఙ్మాత్రము సూచింప గల్గితిని. వేదవాఙ్మయమునుండి గజపతి రాజులవరకు, కాళింగులు—హిందూదేశ చివర భాగములకు, సింహళమునకు, జావాకు, తమ నాగరికత ప్రాబల్యము వ్యాపింపజేసిన కాళింగులు—తమ చరిత్రను జెప్పు ఆధార ములు లేకుండ యుండుట ఎంతయు, విషాద కరము. పూర్వపు ఔన్నత్యముతో సరిపోల్చు టకు వీలులేని దుర్దశలో, కాళింగు లిప్పుడు గంజాం విశాఖపట్టణం జిల్లాలలో నచ్చటచ్చట నివసించుచున్నారు. కాళింగుల ఔన్నత్యము నాగరికత, విద్యావిశేషము వెదికి దెచ్చినమహా పురుషులకును, ఆంధ్ర దేశీయేతిహాస పరిశోధ కమండలివారికిని మేమెంతయుకృతజ్ఞులము.

శ్రీ వెంకటకృష్ణరావుగారు ఇట్లు చెప్పు చున్నారు.—"ఉదయాద్రి నొక్కడనందు (In the Eastern Ghats) ఉదయగిరి మధ్యసీమల దరి కళింగఘాటి యనబడు కొం డదారియు, గంజాంమండల సీమను దక్షిణ మున గల కళింగ పట్టణమను రేవును, ఆదరి నున్న ఉద్యాన మనబడు తోటలలోని కా ళింగులును, వ్యవసాయము వర్తకముచేసి జీవిం చు కింతలి కాళింగులును, మన దేశపు టుత్తర జిల్లాలలోని వైశ్యులలో నొక తెగవారగు కళింగ కోమటులును, ఈ కళింగమును స్మర ణకు తెచ్చుచుందురు. గంజాం విశాఖపట్టణ మండల వాస్తవ్యులు కళింగసీమవారలు ఈ తెగవారు యవద్వీపము (Java) లో యుం డునటుల నిదర్శనములు కలవు. గ్రంథకర్తల అన్వేషణవల్ల తెలియున దేమన, కాళింగులు నాకాయాత్రా ప్రవీణులు, వాణిజ్యమునందు చతురతగలవారు పర దేశములతో వ్యాపారము చేయువారు, యవద్వీపము, సింహళ ద్వీప ములతో వర్తకము నలుపుచుండిరనుట తేట బడుచున్నది. ఆకాలములో చిలుకా సరోవర ము నౌకలతో నిండియుండెను. కాళింగ

రాజులు నౌకావిద్యను హెచ్చరిక చేయుచుండిరి. ఈ భారతాంతర్గతమైన కాళింగులు యవద్వీపమున కేతెంచిరనుట సందియము లేదు. ఈనాటికిని సింహపురమున (శింగపురం) కళింగ వంశజుడు కాళింగుడనియే పిలువబడుచు నివసించుచున్నాడనియు "మార్సిడన్" వ్రాయుచున్నారని తెలియపఱచియున్నారు. అందు ననుసరించి నేటికిని అచ్చటికి పోవు హిందువులను ఆసీమవారు కాళింగులని పిలుతురట. మెగాస్తనీసు [యావనదేశపు సంచారకుడు] కాళింగులు చాలా నాగరీకులనియు, యనేకవృత్తు లవలంబించి చాలా తెలివిగలవారనియు, బాగుగ చదువుకొనినవారనియు వేదాంతచర్చలయందు పాల్గొనుచుండిరనియు వ్రాసియున్నారు. తొలుదొల్త కాళింగులలో చతుర్వర్ణములవారు నుండిరనియు, అందులో వైశ్యులు తప్ప తక్కిన మూడు వర్ణములవారును నేదియో కారణమున శూద్రులుగా పరిగణింపబడిరనియు తలంచుటకు యవకాశమున్నదని 1922 సం॥ న. చిలుకూరి నారాయణరావుగారు వ్రాసియున్నారు. ముఖలింగస్థానీయ కాళింగనంబులున్న కళింగస్మరణ బలపఱచుచున్నారు. కళింగదేశము చాలాకాలము బౌద్ధ మతాక్రాంతమగుటయును, బౌద్ధులకును, బ్రాహ్మణులకును సహజ ద్వేషముండుటయును దీనికి కారణముగా వ్రాసియున్నారు. ఉచ్ఛజాతివారు నిమ్నజాతిలో కలసిపోవుట, నిమ్నజాతివారు హెచ్చుజాతిలో చేరిపోవుట చరిత్రనుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. మ. రా. శ్రీ నారాయణరావుగారు అనేక ఉదాహరణములు గాన్పించియున్నారు దేశకాలావ్యవస్థితుల ననుసరించి మార్పులు గలుగును. కాళింగరాజుల సేనానాయకులందరు నాయకులని బిరుదుగలిగినతుతిరియులై యుండిరి. నాయకశబ్దమే నాయుడను ప్రస్తుత శబ్దముగా మారినదని చెప్పుదున్నారు. రాజకీయ విషయములో ప్రజాస్వామికమని బలుకుచున్న విషయములు కాళింగుల పంచాయతి సంస్థలలో ముఖ్యచిహ్నములై యున్నవి. ఇప్పటికి పంచాయతిసభలు నిష్కళంకమైన మైలురాళ్ళు, భారతీయులలో కాళింగులు పురాతన స్వాతంత్ర నాగరికతగలవారు. వాణిజ్యము, శిల్పి, రాజ్యాంగ పద్ధతులలో ప్రవీణత పొందినవారు. వీరల చరిత్ర సంపూర్ణముగా నెరుంగుట దేశధర్మము కదా. అట్టి సమాలోచన చేయగూడిన పండితవర్గమున కెంతయో కృతజ్ఞుడను. అట్టిచరిత్రమెరిగినంతవరకు పూర్వము సూచించినగ్రంథ విమర్శన తెలియజేయుదును.

వేద వాఙ్మములో కాళింగులగూర్చి నేమియుగానరాదు. కాని ఐతరేయ బ్రాహ్మణములో దక్షిణ దేశరాజులగూర్చి వ్రాయబడియున్నది. భోజ యను నామమును వారు పెట్టుకొనుచుండిరి. కాళింగ, దానిలో చేరియున్నదనియే యెంచవలయును. విస్పష్టముగా మాత్రము గానరాదు. మహాభారతములో అనేకచోట్ల కాళింగరాజ్యమునుగూర్చి చెప్పబడియున్నది. అక్కడక్కడ కాళింగరాజులగూర్చి చెప్పబడుటయే గాక, మహాభారతయుద్ధములోవారు పాల్గొన్నరీతి చెప్పబడుటయేగాక, వైతరణీనది మొదలు వ్యాపించియున్న అరణ్యదేశము కాళింగమని వ్రాయబడియున్నది. బలి భార్యయగు సుదేష్ణ రాణికిని దీర్ఘదామ ఋషికిని జన్మించిన సంతతియే ఈ రాజవంశమని చెప్పబడియున్నది. ఆమెకు జన్మించినపుత్రు లైదుగురున్న అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సుహ్మ అను అయిదు రాజ్యములు స్థాపించినట్లు చెప్పబడియున్నది.

ఈ ఆయిదు రాజ్యములలో అంగ అనుదేశము గంగాతీరమున నున్న భాగల్పూరు (ప్రాచీనచంప) చుట్టునున్న ప్రదేశము. వంగదేశము గంగా వాహిని కిరుప్రక్కలనున్న ప్రదేశము కావలయును. ఈ రాజ్యములోని ఎక్కువభాగము నదికి తూర్పున వ్యాపించియున్నది. పడమరభాగములో కాళింగ యున్నది. ఉత్తర బెంగాలే పుండ్రదేశము. అనగా కోసల దేశమునకు తూర్పుభాగమును, గంగానదికి ఉత్తరమున నున్న రాజ్యము. సుహ్మ మెచ్చటనున్నదో బాగుగా తెలియదు. గంగానదికి దక్షిణభాగమునుండి మగధరాజ్యము తూర్పు భాగమున నున్న కళింగ సరిహద్దుల వరకు వ్యాపించియున్న దేశము కావచ్చును. గంగానదికి పడమర భాగమున అనగా గంగానదీ బాహువగు రూపనారాయణనుండి కాళింగ ప్రారంభ మగుచున్నది. రూపనారాయణ ముఖద్వారముననే పూర్వపు వాడరేవగు తామ్రలిప్తి గలదు. దీనినే ప్రస్తుతము టామలాక్ అందురు. దీనికి దక్షిణమున ఉత్కళ యున్నది. ఇంకను దక్షిణమున కళింగమున్నది. ఈ నదినుండి గోదావరినదివరకు వ్యాపించియున్న దేశమే కళింగయని చరిత్ర చెప్పుచున్నది. సముద్రమునుండి ఇంద్రావతి గోదావరిలో సంగమించువరకును భార్ద్వాపట్టణము దగ్గర యిది గంగలో కలియువరకు యీ రాజ్యమున్నది. కళింగకు ఉత్తరహద్దు చిలక, సరస్సు, దక్షిణహద్దు కొల్లేరుసరస్సు.

మహాభారతములో కళింగకు రాజపురి రాజధానిగా చెప్పబడినది. ఈ సందర్భములోనే కళింగరాజునకుచిత్రాంగదు డనుపేరొసంగబడినది. ఇతనికుమార్తెను కౌరవరాజగుదుర్యోధనుడు పెండ్లియాడినటుల చెప్పబడినది. పాణినీయ సూత్రములలో గూడ కాళింగశబ్ద ముపహరింపబడినది. అర్థశాస్త్రములో కళింగమునుగూర్చి పెక్కుసార్లు చెప్పబడినది. ప్రత్యేకముగా కాళింగ నూలునకు ప్రసిద్ధివడసియున్నట్లు చెప్పబడినది. నూలుబట్టకు తమిళములో కాళింగ మందురు. బహుశః మొదట ఈ శబ్దము కళింగదేశ వస్త్రమునకే ఉపయోగించి, తదుపరి నూలుబట్టల కన్నిటికి ఉపయోగించి యుండవచ్చును. చరిత్రలో చెప్పబడిన ప్రదేశమే కళింగదేశ మని సంస్కృత వాఙ్మయము చెప్పుచున్నది. ఇదియే ధర్మక్షేత్రమనికూడ చెప్పబడినది. కనుకనే ధర్మదేవత యజ్ఞ మొనరించినట్లును, ఆచోటునకే యజ్ఞపురమని పేరు వచ్చినట్లును యొకచోట చెప్పబడినది.

సంస్కృత వాఙ్మయమును వీడి బౌద్ధవాఙ్మయమును జూచెదము. దంతపురి రాజధానిగా గల్గిన దేశము కళింగమని చెప్పబడినది. కుంభకార జాతకములో దీనివిషయము తొలుత గానవచ్చును. గాంధారరాజగు నగ్నజిత్తునకు, విదర్భరాజగు భీమునకు సమకాలికుడుగా కరండు అను రాజు కళింగమును పాలించినట్లు చెప్పబడినది. ఉత్తరాధ్యాయనసూత్రము దీనిని బలపరచుచున్నది. శతపథబ్రాహ్మణములో చెప్పబడిన కాశీసత్తరాట్టు (ధృతరాష్ట్ర) నకు సమకాలికుడుగ కళింగ రాజగు సత్త్రబాహు ఉన్నట్లు, మహాగోవింద సూత్రాంతములో చెప్పబడినది. కళింగకు దంతపురము రాజధానియైనట్లు ఈసూత్రాంతము చెప్పుచున్నది. బౌద్ధ వాఙ్మయములో మరియొకచోట కళింగరాజ్యము రెండుభాగములైనట్లు చెప్పబడియున్నది. మహాభారతములో గల వర్ణనను ఇది ధృడపరచుచున్నది. సింహళద్వీపములోనికి విజయుని రాకనుగూర్చి చెప్పుచు, విజయుని తల్లియొక్క యుదంత

మునుగూర్చి సింహళద్వీపమందలి మహావంశము వ్రాయుచున్నది. ఈమెళల్లి కళింగ దేశాధీశ్వరుని పుత్రిక. ఉత్తర కళింగ రాజ్యము సింహభాహుచే నెట్లుస్థాపింపబడినదో యొకకథ గలదు.

తమిళభాషలో వ్రాసినరీతిగా, ఈప్రాచీన రాజ్యము ఇంకను దక్షిణభాగమున నుండవచ్చును. ఈరాజ్యము రెండుభాగము లనియు ఒకదానికి కపిలపురమును, రెండవదానికి సింహపురమును రాజధానులుగా నున్నవనియు వ్రాయబడియున్నది. క్రైస్తవశకమునకు కొంచెము ముందుశతాబ్దములో నిదియుండియుండవచ్చు.

పురాణములలో కళింగమును గూర్చి చెప్పబడియున్నది. నందులలో నొకడగు నందివర్మ దీనిని జయించినట్లు చెప్పుచున్నారు. హత్తిగుంఫా శిలాశాసనము ఈ విషయమును బలపఱచుచున్నది. చంద్రగుప్తుడు మగధసింహాసనాశీనుడగుటకు ముందు నందరాజు, యొక జలాశయమును నిర్మించెను. అక్కడ ఈశిలాశాసనముగలదు. భౌద్ధమతావలంభియగు అశోకచక్రవర్తి, తాను సింహాసనాసీనుడైన పిదప కళింగరాజ్యమును మాత్రమే జయించినట్లు నెల్ల రెఱింగిన విషయము. ఈశాసనములో కళింగరాజ్య మొక్కటిగా నున్నట్లు వ్రాయబడియున్నది. ఖారవేలుని హస్తిగుంఫా శాసనముగూడ కళింగరాజ్య మొక్కటిగా నున్నట్లును, దానికి ప్రితూదకదర్భ రాజధానిగానున్నట్లును చెప్పుచున్నది. కాని అశోకునిశాసనములీ విషయము నుదహరించుటలేదు. అశోకుని శిలాశాసనములు జౌగడ పట్నములో గానబడుటచే, ఇందులో మొదటిది అశోకునికాలములో, ఈరాజ్యమునకు రాజధానిగానుండనోపు.

తర్వాత శతాబ్దములలో కళింగరాజ్యము ప్రతిష్ఠవంతమై యుండియుండవచ్చును. రాజ్యములకు వారసులను, వివాహములకు రాజకన్యలను, సింహళద్వీప సింహాసనమును నిరంకుశముగా నాక్రమించుటకు రాజకుమారులను, ఈకళింగరాజ్య మొసగినట్లు తేటబడుచున్నది. సింహళద్వీపపు రాజకుటుంబమునకు కళింగరాజులతో రక్తస్పర్శయున్నట్లు గౌరవనీయముగా చెప్పుకొనబడెడిది.

క్రైస్తవశకమునకు ముందుశతాబ్దములోనో, అంతకన్న కొంచెము ముందరనో కళింగ రాజ్యము సుస్థాపితమైన రాజ్యముగానుండి, దక్కనుశాతవాహనుల రాజ్య విజృంభణమునకాటంకముగానుండెడిది. హత్తిగుంఫ శిలాశాసనములో వ్రాయబడిన రీతిగా, తర్వాత శతాబ్దములలో ఈరాజ్యము సిరిసంపదలతో తులతూగుచున్నట్లు గానరాదు.

గౌతమపుత్రి శాతకర్ణి జయించిన రాజ్యములలో, మహేంద్రమలయములు ముఖ్యములైనవి. ప్రసిద్ధివడసిన మహేంద్రగిరియే మహేంద్ర. ప్లినిగారి మేలియ లేక, మలయ కాళింగ హద్దులలోనున్న వింధ్యపర్వతము యొక్క తూర్పుశిఖరములలో నొక్కటియగు మాల్యవాన్ అనునదియే:ఇదిమలయగావచ్చును. కళింగ, అతడు జయించినరాజ్యములలో నొకటి గావచ్చును. ఆంధ్రులశక్తి క్షీణించినపుడు, ఇక్ష్వాకువంశస్థుడును అయోధ్యావాసియునగు శ్రీవీరపురుషదత్తునివంతు కాళింగవచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. గుప్తరాజులపాలనలో (సామ్రాజ్యములో), కాళింగ ముఖ్యమైనట్లు కానబడుచున్నది. ఐదవశతాబ్దములో నున్నటుల చెప్పబడుచున్న కేశరి రాజవంశముయొక్క రాజధాని, తొలుదొల్త యయాతి నగరము. ఈవంశములో ప్రాముఖ్యతనే వహించిన మొదటివాడే యీ రాజధానిని స్థాపించెను. ఇదియేతర్వాత ఆదినగరమనియు, రాజేంద్రి సాదినగరమనియు పిలువబడెడిది.

చోళుని శిలాశాసనములలో ఈ రెండుమూప
ములు గానవచ్చుచున్నవి. మహానదీతీర
మందలి శోణపురబిక్కయే ఈస్థలమని
ఇటీవల కనుగొనబడినది. దక్షిణరాజులు
కళింగమును జయించినట్లు అనేకసార్లుచెప్పబడి
నది. వీనిలో మొట్టమొదటిది కీర్తివర్మ యొ
క్క దాడి. ఇతడు పాశ్చాత్యచాళుక్యుడు.
క్రీ శ 567 నం॥ తన శిలాశాసనములో నిది
ఉదాహరింపబడి యున్నది.

మనకు దొరికినఆధారములనుబట్టిచూడగా
ఇరుగుపొరుగు వారలతో శత్రుత్వము తట
స్థించినపుడే ఇట్టివి ఉదహరింప బడుచున్నవి.
ఈశతాబ్దములలో కాళింగరాజ్య మొక క్షా
త్రరాజవంశముక్రిందికి బోయినట్లు తెలియు
చున్నది. ఈవంశమే ప్రాచ్యగంగ లేక తూర్పు
గంగవంశము. క్రీ॥ శ॥ ఎనిమిదవ శతాబ్దపు
ప్రారంభములో ఈవంశమున్నట్లు ప్రతీతి. ఈ
వంశముక్రింద, కళింగరాజ్యము మరికొంచెము
ప్రాముఖ్యత వహించినది.

పాశ్చాత్య చాళుక్యులు దండెత్తి వచ్చిన
పుడు తూర్పుతీరమున నున్నట్టియు, గోదావరి
నదికిదక్షిణమున నున్నట్టియు,భూభాగమువారి
హస్తములలోనికి వచ్చెను. కంచిపురమునేలు
పల్లవులనుండి ఇదివీరివశమై యుండవచ్చును.
ఏడవ శతాబ్ద ప్రారంభములో, ఈక్రొత్త
రాజ్యమునకు రాజప్రతినిధి నొకని నేర్పాటు
చేసి, వేంగిని తొలుత రాజధానిగ జేసిరి. కాని
తర్వాత పదకొండవ శతాబ్దపు టారంభము
లో రాజమహేంద్రవరమునకు రాజధానిని
మార్చిరి. రాజప్రతినిధి అధికారము వహించు
చున్న ఈదేశము ప్రాచ్యచాళుక్యులయొక్క
స్వతంత్రదేశముగా మారెను. అందుచే నిది
కాళింగరాజ్యముతోడను, దాని ఉత్తరపు
ప్రాంతములతోడను పెక్కుసార్లు వ్యవహరింప
వలసివచ్చెను.

ఇచ్చటనుండియే కొందఱు సుమత్ర,జావా
ద్వీపములకు వలసపోయినట్లు, జావాలో
ప్రతీతికలదు. క్రీ॥ శ॥ మొదటిశతాబ్దములో
అజిశాఖ యనునాతడు వచ్చిన దేశము కాళిం
గప్రాంతమే. నావికా యాత్రలు పలూరు
ప్రారంభమగుచోటని టాల్మీగారు వ్రాయుచు
న్నారు. అదియే కాళింగ సముద్రములకు
సంబంధించినది. బంగాళాఖాతమునకు రెండవ
దరి నున్న దేశమునకే, కాళింగ నావికా
యాత్ర సాగినదో, లేక ద్వీపములవరకు
సాగినదో గట్టిగా జెప్పలేము. కా
ళింగను గూర్చియు, కాళింగ దేశా
గతులనుగూర్చియు సింహళచరిత్ర పెక్కుసా
ర్లుసహరించియుండుటచే, తూర్పుదీవులవరకు
వీరివలన సాగినదనియే చెప్పవచ్చును.

కొన్ని శిలాశాసనములప్రకారము కేసరి
రాజవంశము ఎనిమిదవశతాబ్దములో నారంభ
మైనది. ఆ వంశములో నలుగురైదుగురు రా
జులనుగూర్చికూడ చెప్పబడినది. ఒకలెక్క
ప్రకారము యయాతి కేసరి తొమ్మిదవశతా
బ్దము మొదటిలో నున్నట్లు తెలియుచున్నది.
ఒరిస్సా రాజులలో ప్రసిద్ధికెక్కిన తూర్పుగంగ
రాజులు అనువారు పదకొండవశతాబ్దములో
ప్రాముఖ్యతకువచ్చిరి. క్రీ. శ. 1078 నం॥ న
వారిలో గొప్పవాడగు అనంతవర్మ చోడగంగ
అనునాయన సింహాసన మెక్కెను. ఈతారీ
ఖునుండి మూడువందల సంవత్సరముల ముం
దువరకు తమ వంశావళినిగూర్చి చెప్పుచు
న్నారు. కనుక తొమ్మిదవశతాబ్దమునుండియై
నను ఈ రాజవంశము ప్రారంభమగుచున్నది.
ఈ రాజవంశములో కాళింగరాజ్యము చరి

త్రదృష్టిలోనికి బూర్తిగావచ్చెను.

క్రీ॥ శ॥ 1000 కాలములో చోళుల పరాక్రమము రాజరాజుయొక్క నాయకత్వమున ఉత్తరమునకు వ్యాపించెను. ఇతడు తూర్పు చాళుక్యుల చంచలపరిస్థితులను చక్కబెట్టెను. చోళులకును, ప్రాచ్య చాళుక్యులకును శాశ్వతమైనమైత్రికుదిర్చెను. ఈమైత్రి,వివాహములచే దృఢతరమయినది. తనకొడుకగు మొదటిరాజేంద్రుని (గంగాకొండచోళ) కాలములో వివాహముచే దృఢతమ మయినది. రాజరాజు కళింగను జయించినట్లు చెప్పుచున్నాడు. అనగా తూర్పుచాళుక్యుల విషయములలోవలె కళింగరాజ్యమును చోళుల యాధీనమునకు తీసికొనివచ్చుటకు ప్రయత్నమని యర్థము. ఇంతకంటె సమరసన్నాహములు జరిగియుండవు. రాజేంద్రచోళుని తనయను కాళింగరాజరాజు వివాహమాడుటచే వారికి మైత్రిచేకూరెను. రాజనరేంద్రునికుమారుడు కులోత్తుంగుడను పేరుతో, చోళచక్రవర్తి యయ్యెను. ఆకాలము లోనే రాజేంద్రుని మనుమడగు అనంతవర్మ చోళగంగుడు కాళింగ సింహాసనాసీనుం డయ్యెను. మొదటి రాజేంద్రుడే కాళింగదేశము జయించుటకు నిరంతర యుద్ధ ప్రయత్నము లొనర్చెను. ఒకశతాబ్దమువరకు చోళులు, చాళుక్యులు ముఖాముఖిని సరిహద్దులలో పోరుచుండిరనియే చెప్పవలెను. కృష్ణానదిపుట్టిన పడమరకనుమల దగ్గిరనుండి, అది తుంగభద్రలో కలియువరకును, తర్వాత ఉత్తరదిశలో వింధ్యపర్వతపంక్తులవరకును ఈ సరిహద్దుయున్నది. కాళింగ దేశమును తనకు లోబఱచుకొని, తర్వాత తమిళ వలస రాజ్యములగు సుమత్రయు, దాని చుట్టు ప్రక్కలనున్న ప్రదేశములును జయింత మనియు రాజేంద్రుని ప్రయత్నమునన న్నట్టియు, విజృంభించుచున్నట్టియు శ్రీభోజరాజ్యమునెక్కి రానీయకూడదనియు ఇతనియుద్దేశములు.

కళింగరాజ్య మొకప్పుడు మూడుభాగములుగాను, సకృతుగాఅయిదుభాగములుగాను, కొన్నిపర్యాయములు ఏడుభాగములుగాను,ఈ కులోత్తుంగుని యుద్ధములలో వర్ణింపబడినది. మెగస్తనీసునికాలములోనే,కళింగము మూడు భాగములుగావిభజింపబడెను.గంగాతీరమందలి కాళింగము మొదటిది. రాజేంద్రుని సేనానాయకునిచే చివర జయింపబడిన దేశమే ఇది కావలయును. నంగీయ మధ్యకళింగమే, ప్లినీగారి మదోకళింగము. మక్కోకాళింగము మూడవది. ఇదియే ముఖ్యకాళింగమై యుండవచ్చును. ముఖలింగమే, ముఖ్యకాళింగ రాజధానియగు ముఖ్య కళింగనగరమై యుండనోపు. శబ్దోచ్చారణ సన్నగిల్లుటచే ముఖలింగమని మారియుండవచ్చును.

కాళింగనగర మనుశబ్దము పేరు కాకపోవచ్చును. కళింగదేశ రాజధాని యని యర్థము. మొన్నటివరకు రాజధానిగానున్న ముఖలింగమే, కాళింగనగరమని చెప్పవచ్చును. యాగడ, సింహపురము, కపిలపురము ఇవన్నియు రాజధానులే. హ్యూయనత్సాంగుగారు వర్ణించిన దంతపురము కాళింగనగరముగా తేల్చబడినది. ఆకాళింగ నగరమే ముఖలింగమైనట్లు కొన్ని శిలాశాసనములవలన తేలుచున్నది. సముద్రప్రాంతమున నున్నట్లు కాళిదాసు వర్ణించిన కాళింగ రాజధానికి ఇది భిన్నముకాదు.

గజపతి రాజ శ్రేణిలో కడపటి వాడగు నృసింహుడు మహమ్మదీయ దాడికి బలియయ్యెను. చివరకు వంగదేశపు మహమ్మదీయు

ల సహాయ్యముతో గజపతి రాజులలో మొద టివాడగు కపిలేంద్రుడు ఓడింపబడెను. ఈ(గజపతి) రాజవంశము మూఁడుతరములు మాత్ర)మే యుండెను. ఈవంశపు కాలము ప్రాంత విజయనగర రాజవంశములలో మూడవ దానిలో నొక భాగమునకు సరిపోవుచున్నది. తన రాజ్యమును దక్షిణదిశకు పెంపొందించవలెనని కపిలేంద్రుడు మహాప్రయత్నము లొనర్చి, గోదావరీనదీతీరమువరకు వ్యాపింపజేసి, రాజమహేంద్రవరములో తన రాజప్రతినిధి యుండుటకు ఏర్పాట్లు చేసెను భామినీరాజ్య సుల్తానులనెయ్యముతో దీనిని కొనసాగించెను. భామినీరాజ్యముయొక్క విచ్ఛిన్నమును,(అయిదుభాగములగుట) ఆరాజ్యములోని యంతఃకలహములును, తన వ్యాపనకు భంగకారి యయ్యెను. కపిలేంద్రుని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన పురుషోత్తముడు దక్షిణపెన్న వరకు కాళింగ దాడిని సాగించెను. దక్షిణమున నెల్లూరు, ఉదయగిరులకు గవర్నరుల నియమించెను. విజయనగర రాజగు కృష్ణదేవరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చుతఱిని, కోస్తా రాజ్యమంతయు చెన్నపట్నమువరకు గజపతుల వశములో నుండెను. ఉత్తర మహమ్మదీయ రాజ్యములు విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు బద్ధశత్రులగుటచేతను, గజపతిరాజు లీ మహమ్మదీయులతో గలియ నుత్సహించెడివారగుటచేతను, తన సామ్రాజ్యమునకీ పరిస్థితులెంత ఉపద్రకరములో, కృష్ణదేవరాయల దీర్ఘదృష్టి, క్షణములో గ్రహించెను. అందుచే మహమ్మదీయులను కృష్ణదేవరాయలు వేఱుగానుంచి, గజపతిమీఁద సంపూర్ణ సమర ప్రయత్నము లొనర్చి యోడించెను. గజపతి తాను క్రొత్తగా సంపాదించిన దేశములను

గంజామువరకు విడనాడ వలసివచ్చెను. చివరకు తన రాజధానిగూడ నపాయస్థితిలో నుండెను. ఈప్రయత్నములో కృష్ణదేవరాయలు త్రీర్ణ డయ్యెను. చివరకు, విజయనగర సామ్రాజ్యమునకును, కళింగరాజ్యమునకు సరిహద్దు గోదావరినది నిర్ణయింపబడెను. కాని గోదావరినుండి గంజామువరకు గల కోస్తారాజ్యము తెలింగాణమనియే చెప్పబడుచున్నది. అంతియె కాని, కాళింగరాజ్య భూగోళములో చేరియుండలేదు కాళింగ రాజ్యము మొగలాయిలు గోలకొండ జయించినపిదపవారిస్వాధీనమాయెను. కాళింగ, కాళింగులక్షీణదశప్రారంభమాయెను. మొటిపౌన్నత్యము, వాణిజ్య, శిల్పప్రఖ్యాతి, వ్యవసాయ సుఖ్యాతి, ఇవన్నియు రూపుమాప, భిన్నాచారము లవలంబించి యిప్పటిస్థితికి చేరిరి. కళింగరాజ్య ముఖ్య పట్టణమగు ముఖలింగ మెట్లు క్షీణించి నామమాత్రము నిలిచినదో, అట్లే కాళింగులు తమ ఉచ్చ (proud) దశనువదలి యిప్పుడు సేద్యము, వ్యవహారముచేయుచున్నారు. వీర లెట్లు యౌన్నత్యదశకు రాగలరో ఆవిషయ మింకొకతీరున చర్చింప తగియున్నది.

కాళింగుల సాంఘిక, అర్థిక అవస్థలనుగురించి కొంచెము ఆలోచించెదము. వీరలలో పూర్వము త్రైవర్ణములుండెననుటకు సందియములేదు. ఇప్పటికిని కాళింగకోమట్లు వైశ్యచిహ్నము సూచించెదరు. కాళింగ నంబులనువారు ముఖలింగ దేవస్థానములో అర్చకులై యున్నారు. తదితర వర్ణస్థులు బౌద్ధమతావలంబన సాంప్రదాయములలో మగ్నమయినట్లు కానవచ్చుచున్నది. సింహళ ద్వీపములో సంబంధ బాంధవ్యములు గలిగియుండుటే కాక జావా, శెలిబిసు ద్వీప

ములకు నౌకాయాత్రలు జరుగుచుండెననుట కు ప్రమాణములుగలవు. శ్రీ శంకరాచార్యుల సిద్ధాంతబోధన కాలములో కాళింగబౌద్ధులు గంభీరజ్ఞానముగలవారనియు తత్వజ్ఞాన పరాయణులనియు వ్రాయబడియున్నది. పూర్వము బౌద్ధమతావలంబముగుటచే వర్ణభేదముల పట్టుదల లేకుండెనని యూహింపవచ్చును. తదుపరి శ్రీ రామానుజులయొక్కయు, శ్రీ చైతన్య స్వామియొక్కయు, విశిష్టాద్వైత సాంప్రదాయములు గట్టిగా కాళింగుల మధ్య వేరు నాటియుండినవి. దీనికి కారణము స్పష్టమగుచున్నది. బౌద్ధమతసిద్ధాంతములతో విశిష్టాద్వైతము మిక్కిలి చేరియున్నది. ఇప్పటి ఆచార విధానములను పరిశీలించిన కొంతవరకు తెలియవచ్చును. కళింగదేశమునకు ముఖ్యపట్టణమగు ముఖలింగ దేవస్థానములలో అర్చకులు పురాతనమునుండి కాళింగులే అయియున్నారు. వీరిని నంబులని చెప్పువాడుక గలదు. కాళింగులలో వేదాంతపండితులు అనేకచోట్ల యున్నారు. వీరు యాంధ్రగీర్వాణ భాషలలో నిపుణులు. తర్కము, పురాణము, వీరలు చక్కగా చదువుకొని శిష్టాచార పరాయణులై యున్నారు. అయ్యవార్లను పేరుపొందినవారు మతగురువులై, యుపనయన వివాహకార్యములు జరిపించెదరు. జందెము వేసుకొనెదరు. కాళింగ గురువులే చాలాభాగమందు మంత్రోపదేశము, చక్రాంకితము, ఉపనయనము, వివాహము జరిపించెదరు. ఇటీవల యితరజాతులతో సాంగత్యము వలన, ఆంధ్ర, ఓఢ్ర బ్రాహ్మణుల మూలమునకూడ వివాహములుజరిపించుకొనుచున్నారు. వీరివివాహములతంతు యావత్తు పూర్తిగా నడపించెదరు. వివాహకాలమునకు పూర్వమున కొందరుపనయనము జరిపించెదరు. వీరలలో అతిబాల్యవివాహములు మెండు. ఇదియే కాళింగుల క్షీణదశకు మూలకారణము. వీరలలో స్త్రీలకు మారుమనువు లుండును. ఇది స్త్రీల స్వతంత్రము సూచించు చున్నది. ఆశ్వయుజ మాసమున ఆయుధ పూజకాళింగులలోపట్టుదలతో జరుగును. ఇదియే వారిపూర్వవీరవృత్తిని సూచించుచున్నది. ఇప్పుడు స్త్రీలలో,విద్య అతి యరుదు. పూర్వము కాళింగస్త్రీలు రాజ్యమేలుచు, శత్రువులపై దండెత్తి యుద్ధమున నిలిచి పోరాడినట్లు నిదర్శనములు కలవు. కళింగస్త్రీలు బౌద్ధమతము ప్రబలముగా నున్న కాలమందును తదుపరికూడ శాస్త్రజ్ఞులుగా నుండిరి. కాలక్రమమున వారి రాజ్యము కోలుపోయిన పిదప దుర్దశపాలై అన్నికీర్తులు మరచిరి. ఇప్పుడు పార్శ్వజాతుల అభివృద్ధి జూచి తిరిగి వారి సంఘములో ఆశ యంకురించుచున్నది. కాళింగయూవనులుఅనేకచోట్లతమ సంఘసంస్కారములుచేసి క్రమక్రమమునతమ సాంఘిక,రాజకీయ, ఆర్థిక,స్థితులయభివృద్ధిచేయుటకు పాటుపడుచుండుట విని యెంతయో సంతసించు చున్నాను. సకల సంపదలకు కారణమైన పరమేశ్వరు డట్టి ప్రయత్నములను సఫలము జేయుగాక!

—:౦:—

ఉత్కళదేశ చరిత్ర

మహారాజశ్రీ రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

ఋగ్వేదకాలమున నుత్కలనామ ముండి నట్లు తెలియదు. కాని, రఘువంశకావ్యకాలమున నుత్కలదేశ మేర్పడియుండెను. మహానది, గోదావరినదుల మధ్యదేశముకళింగమనియు, గంగానది, మహానదుల మధ్యదేశ ముత్కలమనియు,పిలువబడెను. ఉత్కళింగములోని పశ్చిమ భాగమున నోఢ్రు లుండిరి. వారు పతిత క్షత్రియులుగాను, అనార్యులుగాను, ప్రాచీన వాఙ్మయమున వర్ణింపబడిరి. వారిభాషయు సవర భాషవలె హీనముగా జూడబడెను. ఇటీవల ఉత్కలనామమున ,వారును, వారిభాషయు వెలయసాగెను. కళింగు లెట్లు కాలానుగతిని క్షీణత నొందిరో, అట్లే ఉత్కళులును క్షీణత నొందిరి. వారిదేశమున ఓఢ్రనామమును బడసియున్నది. ఉత్కళులు, ఓఢ్రులు, కళింగులు, వేరు వేరుజాతులు. కపిశానదికుత్తరభాగముననుత్కళదేశమును, దక్షిణభాగమున కళింగదేశము నుండెనని రఘువంశమునుబట్టి తెలియును. యుఆన్ ఛ్వాంగ్ వ్రాతలనుబట్టి, తామ్రలిప్త, కర్ణసువర్ణ, దేశములకు నైఋతిమూలగా ఒట లేక ఓఢ్రదేశము గలదనియు, దానిరాజధాని జాజిపురసమీపమందుండెననియు, అందు 100 బౌద్ధమఠములు, 50 దేవాలయములుండెననియు, అందలిప్రజ లనాగరికులై, మధ్యదేశపువారి భాష,లిపి,కన్న భిన్నమగువాటినభ్యసించుచుండిరనియు,ఆదేశమునకాగ్నేయమూలగా సముద్రపుతీరమున చారిత్రపురముండెననియు, తెలియుచున్నది. మరియు, ఆదేశమునకు నైఋతిమూలగా 200 మైళ్ళదూరమున, 200 మైళ్ళు చుట్టుకొలతగల కుంగ్యుటో, లేక కొన్యోధ దేశముండెననియు, అది (చిల్క)సముద్రప్రాంతమున నుండెననియు, అందలి ప్రజలు ఓఢ్రజాతివారయ్యు, బౌద్ధమతస్థులును అనాగరికులును,గాక, మాగధిభాషను, లిపిని వాడుచుండిరనియు,ఆదేశమునకు నైఋతిభాగమున కళింగదేశ ముండెననియు, తెలియుచున్నది.

కొన్యోధ, ఒఢ్ర, ఉత్కళ, దేశములుకలసి, ప్రస్తుతపు ఒరిస్సాదేశ మైనవి. ప్రాచీన కాలమున ఉఛ లేక ఓఢ్రదేశము తప్ప, మిగిలిన తూర్పుతీరప్రాంతము (గంజాంమొదలు తామ్రలిప్తవరకుగల ఉత్తరకళింగదేశము) ఉత్కలనామముతో యొప్పెను. అందలి ప్రజలు కాళింగులు, ఉత్కళులు. గంజాంమొదలు గోదావరివరకుగల ప్రదేశమున కాళింగులు, ఆంధ్రులునివసించిరి. ఈరెండు దేశములయొక్క చరిత్రలు వేరువేరుగా నున్నవి. కళింగుల ప్రభతగ్గినతర్వాత ఉత్తరకళింగదేశములోనికి పశ్చిమప్రాంతములనుండిఓఢ్రులు వలసబోయిరి. ఈసముద్రప్రాంతపు ఓఢ్రదేశము, 10,000 చతురపుమైళ్ళ విస్తీర్ణముగలది. పర్వతప్రాంత దేశము మూడింతలుండును. ఈదేశమునకు దక్షిణపు సరిహద్దుగంజాంజిల్లాయున్న, ఉత్తర పుసరిహద్దు బాలసోరునుండి గంగపురమువరకునుగల దేశమునైయొప్పుచున్నవి. ఇందుమహానది, బ్రాహ్మణి, వైతరణీనదులున్న, ఉదయగిరి,నీలగిరి. మొదలగుకొండలున్నగలవు. దేశముచాల ఫలవంతమైనది. బ్రాహ్మణ,జైన, బౌద్ధ, శైవ, వైష్ణవ, మతముల కాటపట్టై

అనేక సంఘారామములు, దేవాలయములు గల్గి, పుణ్యక్షేత్రమై యొప్పుచున్నది. మన్య ప్రాంతములందు ఖోదులు, గాండులు, సవరలు, మొదలగు అడవిజాతులు నివసించుచున్నారు.

ప్రాచీనోత్కళ దేశము, దక్షిణమున వైతరణీనది మొదలు ఉత్తరమునగయవరకును వ్యాపించియుండెను. పశ్చిమమున మేఖాల్ పర్వతములనుండితూర్పున బంగాళాఖాతమువరకును వ్యాపించియుండెను. ఈదేశమునకు తూర్పు, దక్షిణభాగములందు వరుసగా అంగ (మగధ,) కళింగదేశము లుండెను. తూర్పు, దక్షిణదిశల నున్న ఈదేశములకున్ను, పశ్చిమముననున్న దక్షిణకోసల, ఓఢ్రదేశముల కున్ను మధ్యనే తూర్పుకనుమలపంక్తియున్నది.

క్రీస్తునకు పూర్వకాలమునను, గాంగ రాజులకాలమునను, కళింగరాజ్యము త్రికళింగమను పేర, ఉత్తరమున గంగానది మొదలు దక్షిణమున గోదావరినదివరకు వ్యాపించెను. ఈకళింగులు మహాభారతయుద్ధమున దుర్యోధనునికి చాల సహాయ మొనర్చిరి. మహాభారతమున వీరు మూడుసార్లు వేరువేరు జాతులతో సమకూర్చబడి పేర్కొనబడిరి. ప్లీనీ మొదలగుచరిత్రకారులు త్రికళింగులను, వారిస్థానములనుగురించి చక్కగా వ్రాసిరి. వీరుతమస్వాతంత్రతను క్రీ॥ పూ॥ 8 వ శతాబ్దమునగోలుపోయి, మగధనేలిన శైశునాగ, నంద, మౌర్య, వంశపు రాజుల వశమైరి. ఖారవేలుని, హాథిగుంఫా శాసనమునుబట్టి, నందులు కళింగము నేలిరని తెలియును. వారితర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన మౌర్యరాజులలోకెల్లగొప్పవాడగుఅశోకచక్రవర్తియొక్క కళింగశాసనములనుబట్టి, అతడాదేశమును జయించి రాజ్య మేలెనని తెలియును. తర్వాత, చేదివంశీయుడగు ఖారవేలుడు క్రీ॥ పూ॥ 185 సం॥ ప్రాంతమున కళింగము నేలెననియు, అప్పటికి జైన, బౌద్ధ, మతములు ప్రబలుచుండెననియు, తెలియుచున్నది. తర్వాత క్రీ॥ పూ॥ మొదటిశతాబ్దమున ఆంధ్రరాజులు మగధను, కళింగమును జయించిరి. వారి రాజ్యానంతరమున (క్రీ॥ శ॥ సం॥ 225) గుప్తవంశీయులు మగధ నుండి తమ రాజ్యమును దక్షిణమునకు వ్యాపింప జేసిరి. సముద్రగుప్తుడు సకల కళింగరాజ్యములను, ఆంధ్ర, పల్లవ రాజ్యములను జయించిన విషయములును, అప్పటి రాజ్యాంగ విశేషములును, ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. గుప్తరాజ్యానంతరమే, అనగా క్రీస్తుశకము 6 వ శతాబ్దముననే, ఉత్తరకళింగమునగుప్త, కర, వంశీయులును, కళింగమునగాంగవంశీయులును, దక్షిణకళింగ, వేంగిదేశములయందు విష్ణుకుండిన, తూర్పు చాళుక్యవంశీయులును తమతమ రాజ్యములను స్థాపించుకొనిరి. కేసరివంశీయులు క్రీ॥ శ॥ 474 మొదలు 1132 వరకు నుత్తరకళింగము నేలిరని తెలియుచున్నది. కాని, ఇది వివాదాంశము. తూర్పు గాంగులు క్రీ॥ శ॥ 493 మొదలు 1132 వరకు గంజాంజిల్లా, ఉత్తరవిశాఖపట్టణం జిల్లాలయందున్ను, తర్వాత ఉత్తరకళింగము లేక ఒరిస్సా దేశమందున్ను, తమయేలుబడిసాగించిరి. తూర్పుచాళుక్యులు క్రీ॥ శ॥ 610 మొదలు 1140 వరకు ఆంధ్ర, వేంగి, దక్షిణకళింగ, దేశములందు తమ రాజ్యమును నెలకొల్పిరి.

క్రీ॥ శ॥ 1132 ప్రాంతమునుండి 1568 వరకు తర్వాతి గాంగరాజులయొక్కయు, గజపతులయొక్కయు, రాజ్య ముత్తరమున గంగానది మొదలు దక్షిణమునగోదావరినదివరకును, ఒకప్పుడుగోదావరినిదాటిదక్షిణమున నెల్లూరు, కంచి, ప్రదేశములవరకువ్యాపించెను. ఆకాలపు

ఉత్తరకళింగదేశ చరిత్రను గురించి తెలుపక మున్ను, తత్పూర్వకాలపు చరిత్రను గురించి కొంత వ్రాసెదను.

ఉత్తరకళింగదేశముయొక్క, క్రీస్తుపూర్వపు చరిత్రయు, క్రీస్తుశకము 1-5 శతాబ్దముల చరిత్రయు, ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దమునుండి క్రీ॥ సం॥ 1132 వరకుగల చరిత్రను గురించి ముందు వ్రాసి, తర్వాత 19వ శతాబ్దాంతము వరకుగల చరిత్రను తెలిపెదను. ఈచరిత్రకు ముఖ్యాధారములు-(1) పూరి జగన్నాథాలయమందలి మాదలాపంజి గ్రంథములు (మద్దెలవంటి యాకారముగల వ్రాతప్రతులు) (2)వీటినిబట్టి వ్రాయబడిన బాబుభవానిచరాన్‌బంధోపాధ్యాయునిపురుషోత్తమచంద్రిక;స్టర్లింగుదొరఆసియాదేశపుపరిశోధనలు. (3) వీటినిబట్టి వ్రాయబడినరెండుసంపుటములుగల హంటరుదొర ఒరిస్సా దేశచరిత్ర-(4) ఉత్తరకళింగ దేశమునందు నిర్మింపబడిన బౌద్ధ, జైన, హిందూ, దేవాలయములు, కట్టడములు, అందుదొరికిన శిలాశాసనములు. (5) ఆదేశమునందు రాజ్యమేలిన అనేకవంశీయుల తామ్రశాసనములు. (6) చైనాయాత్రికుడగు యువాన్‌ఛ్వాంగ్ యొక్క వ్రాతలు. (7) ఆకాలమున హిందూదేశమున రాజ్యమేలిన రాజుల తామ్ర,శిలా, శాసనములు. (8) రాజేంద్రలాల్ మిత్రుడు,మనోమోహన్ గంగులీ, ముజుందార్ ప్రభృతులు వ్రాసిన ఒరిస్సా దేశపుచరిత్రలు.

పైవ్రాతలలో, మాదలాపంజి వ్రాయునదెల్లనిజముగాదు. ఎందుకనగా, అది 16 వ శతాబ్దాంతముననే వ్రాయబడెను. ఖుర్దా రాజగు రామచంద్రదేవు, వటేశ్వరమహంతిచే దానిని వ్రాయించెను. (Vide 'Notes from Mūdalā Panji', (Vol 13, P. 10—P. 27, J. B. O. R. S.)

తత్పూర్వపురాజుల చరిత్ర, వినికడవల్లను, స్థలపురాణములవల్లను గ్రహింపబడి, ప్రాచీనోఢ్రభాషలో వ్రాయబడెను. అందనేక ప్రతులుగలవు. వాటిలోగూడ తప్పులు గలవు. మరియు, డాక్టరు ఫ్లీటు వ్రాసిన రీతిని, చంద్రవంశీయులును, కోసలగుప్తవంశీయపురాజులునగు యయాతి, జనమేజయ మొదలగు రాజులు, కేసరిరాజులను పేరిట తెలుపబడిరి. వారి రాజ్యకాలములుగూడ సరిగా నివ్వబడలేదు. మరియు, ఉత్కలమునేలినగుప్త,కర,వంశపురాజుల ప్రశంసయే లేదు. మాదలాపంజిగ్రంథములలో క్రీ॥ పూ॥ 3101 మొదలు క్రీ॥ త॥ 1871వరకుగలరాజుల పేర్లు, కాలములుతప్పుగా తెలుపబడినవి. చంద్రవంశీయులగు యుధిష్ఠిర, పరీక్షిత,జనమేజయ, రాజులుముగ్గురును క్రీ.పూ 3101మొదలు 1807 వరకును,తర్వాత మరి 9 మంది రాజులు (శంకర, గౌతమ,మహేంద్ర, ఇష్ట,సేవక,వజ్ర,నరసింగ, మన్‌కృష్ణ,భోజదేవులు) క్రీ॥పూ॥1807 మొదలు57వరకునురాజ్యముచేసిరట! క్రీ॥పూ॥ 57 మొదలు క్రీ॥త॥ 78 వరకును విక్రమాదిత్య, శాకాదిత్య,రాజులురాజ్యమేలిరట!! క్రీ. త. 78 మొదలు 328 వరకును, 7 రాజులు (కర్మజిల్, 65 సం॥లు; హాట్ కేశ్వర, 51 సం॥ లు; వీరభువన, 43 సం॥లు; నిర్మల, 45 సం॥లు; భీమ, 37 సం॥లు; శోభన, 4సం॥లు; చంద్ర, 5 సం॥లు) రాజ్య మేలిరట! తర్వాత యవనులు (గ్రీకులు) దేశముపై దండెత్తి, చంద్రదేవుని చంపి,147 సం॥లు (క్రీ॥త॥ 328 మొదలు 474 వరకును) రాజ్యమేలిరట!! తర్వాత యయాతి కేసరి యవనులనుపారదోలి, కేసరివంశమును స్థాపించెనట! ఈ కేసరి వంశపు రాజుల (44 మంది) వంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లిట్లివ్వబడియున్నవి:-

1 యయాతి క్రీ॥ శ॥	474	23 మధుసూధన	901
2 సూర్య	526	24 ధర్మ	920
3 అనంత	583	25 జన	930
4 అలబు	623	26 నృప	941
5 కనక	677	27 మకర	953
6 వీర	693	28 త్రిపుర	961
7 పద్మ	701	29 మాధవ	971
8 వృద్ధ	766	30 గోవింద	989
9 బట	715	31 నృత్య	999
10 గజ	726	32 నరసింహ	1013
11 వసంత	738	33 కూర్మ	1024
12 గంధర్వ	740	34 మత్స్య	1034
13 జనమేజయ	754	35 వరాహ	1050
14 భరత	763	36 వామన	1065
15 కలి	778	37 పరశు	1078
16 కమల	792	38 చంద్ర	1080
17 కుండల	811	39 సుజన	1092
18 చంద్ర	829	40 శాలిని	1099
19 వీరచంద్ర	846	41 పురఞ్జన	1104
20 అమృత	865	42 విష్ణు	1107
21 విజయ	875	43 ఇంద్ర	1119
22 చంద్రపాల	890	44 సువర్ణ	1123-1132

సువర్ణకేసరి నిస్సంతుగాచనిపోవుటచేతను, కొన్నికలహములవల్లను, చోడగంగదేవుడు రాజ్య మాక్రమించుకొనెనట. వాసుదేవబాహంపతి యను మండలికుడు, రాజుచేత తరుమగొట్టబడగా, ఆతడే చోడగంగదేవునియొక్క దండయాత్రకొనసాగించెననికూడ తెలియుచున్నది. ఈచోడగంగదేవుని వంశావళి, కాలక్రమము లిట్లివ్వబడినవి:—

1 చోడగంగ 1131—1151
2 గంగేశ్వర 1151—1166
3 ఏక్ జతకందేవ 1166—1171
4 దక్షమహాదేవ 1171—1175
5 అనంగభీమదేవ 1175—1202
6 రాజరాజేశ్వరిదేవ 1202—1237
7 లాంగుల్యనరసింహ 1237—1281
8 కేశరినరసింహ 1281—1307
9 ప్రతాప్నరసింహ 1307—1317
10 గటికంతనరసింహ 1317—1329
11 కపిలనరసింహ 1329—1330
12 శంఖభసుర 1330—1337
13 శంఖవాసుదేవ 1337—1361
14 బలివాసుదేవ 1361—1382
15 వీరవాసుదేవ 1382—1401
16 కవివాసుదేవ 1401—1413
17 నెంగకంత 1414—1429
18 నేత్రివాసుదేవ 1429—1452

ఈతనితర్వాత ఈతనిక్షశువుంకాపరియగు కపిలేంద్రుడు రాజ్యమునకు వచ్చెనని చెప్పబడియున్నది. ఈతనివంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లిట్లివ్వబడినవి—

1 కపిలేంద్రదేవ 1452—1479
2 పురుషోత్తమదేవ 1479—1504
3 ప్రతాపరుద్రదేవ 1504—1532
4 కలుయదేవ 1532—1533
5 కఖారుయదేవ 1533—1534

వీరైదుగురుగూడ గంగవంశీయులనిచెప్పనబడిరి. వీరిలో కడపటిరాజుల నిద్దరినిజంపి గోవిందుడు రాజ్య మాక్రమించెనట. ఈతనివంశావళి, కాలక్రమములిట్లివ్వబడినవి—

1 గోవిందవిద్యాసర 1534—1541
2 చక్రిప్రతాప 1541—1549
3 నరసింహజన 1549—1550
4 రఘురాం 1550—1551
5 ముకుందదేవ 1551—1559

ఈతనికాలముననే పహరుడను తురుష్కుడు దండెత్తి, రాజును చంపి, జాజిపూర్, జగన్నాధములను దోచుకొనెను. తర్వాత దేశము 19 సం॥ లు (1559—1578) అరాజకముగానుండెను. తర్వాత అక్బరుచక్రవర్తి పాలబడెను. అప్పుడే ప్రస్తుతపు ఖుర్దారాజులవంశ

ము స్థాపింపబడెను. రామచంద్రదేవు మొద టిరాజయ్యెను. ఈతడు 1578 మొదలు 1607వరకు రాజ్యమేలెను. ఈతని తర్వాతనీక్రింది రాజులు రాజ్యమేలిరి. (వీరికి ఒరిస్సారాజులని పేరుండక, ఖుర్దారాజులనియే పేరుండెను.)

2 పురుషోత్తమ దేవు	1607—1628
3 నరసింహదేవు	1628 —1653
4 గంగాధర దేవు	1653—1654
5 బలభద్రదేవు	1654—1662
6 ముకుంద దేవు	1662—1690
7 దివ్యసింహ దేవు	1690—1713
8 కృష్ణదేవు	1713—1718
9 గోపీనాధ దేవు	1718—1725
10 రామచంద్రదేవు	1725 — 1736
11 వీరకిశోరదేవు	1736—1773
12 దివ్యసింహ దేవు	1773—1791
13 ముకుంద దేవు	1791—1810
14 రామచంద్రదేవు	1810—1857
15 దివ్యసింహదేవు	1857—1871

మాదలాపంజి గ్రంథములు (వేరువేరుప్రతులు) వేరువేరువిధముగా తెలిపిన విషయములను క్రోడీకరించి, క్రీస్తు పూర్వమునుండి క్రీస్తు తర్వాత1871స॥వరకుగల చరిత్ర,అంది వ్వబడినరీతిని, సంక్షిప్తముగా పైనిచూపితిని. ఈగ్రంథముల కాలమునుగురించియు, ఇందలి చరిత్రను గురించియు, రామప్రసాదచందగారిట్లువ్రాసిరి: (Vide Vol. 13, J.B.O.R.S.)

"As in all these (manuscripts) and in the one used by Bhavani Charan, the foreigners who invaded Orissa in the fifth century A.D. are called Mughals, it may be safely concluded that the sections relating to the Pre-Moghal period of these texts were first compiled in the Moghal period. A strong evidence in regard to the late origin of the Pre-Moghal sections of the Madala Panji is their general unreliability. To say nothing of the earlier dynasties, no independent evidence has yet been discovered relating to the 44 kings of the Kesari dynasty who are said to have reigned from the fifth to the end of the eleventh century A. D. Even the history of the Ganga kings is hopelessly muddled. In the Choda Ganga of the Puri annals (Madala Panji), we can hardly recognise Anantavarma Choda Ganga whose lineage and history are well known from contemporary epigraphic records. Gangēśwara, the hero of a cycle of nasty legends unknown to history is sandwiched between Choda Ganga and his immediate successor Kamarnava who is called Kāmadeva. In place of the last seven or eight kings of the Ganga dynasty who are alternately named Narasimha Deva and Bhanu Deva, the Puri annals substitute a succession of six Narasimhas followed by six Bhanu Devas. But with the accession of Kapilendra in 1452 A.D. we are on firmer historical ground".

"ఈవ్రాతప్రతు లన్నిటియందును, భవనిఛరా నుపయోగించిన ప్రతియందును, క్రీ॥శ॥ 5 వ శతాబ్దమున ఒరిస్సాపైని దండెత్తిన విదేశీయులు మొగలాయీలని పిలువబడుట చేత, ఈప్రతులలో మొగల్ కాలమునకుపూర్వపువైనట్టి భాగములు, మొగల్కాలముననే వ్రాయబడెనని నిర్భయముగా చెప్పవచ్చును. మాదలాపంజిలోని మొగల్ కాలమునకు పూర్వపువైనట్టి విషయములు చాలదరిమిలాను వ్రాయబడెనని చెప్పుటకు గట్టిబుజువు, వాటి అపనమ్మకమే. క్రీ॥ శ॥ 5వ శతాబ్దము మొదలు 11 వ శతాబ్దాంతమువరకు రాజ్యముచేసినట్టు చెప్పబడిన కేశరివంశపురాజులు 44 మందిని గురించియు—అంతకు పూర్వపు వంశములవారి విషయ మటుండగా— ఎట్టి స్వతంత్రబుజువును కనుబడలేదు. గాంగరాజుల చరిత్రగూడ అసాధ్యమగు చిక్కులలో నున్నది. ఆకాలపుశాసనములనుబట్టి వంశక్రమము,చరిత్ర, బాగుగా తెలియుచున్నట్టి అనం

తవర్మచోడగంగునకును, పూరిచరిత్రల(మాద లాపంజి) లోని చోడగంగునకును, సంబంధ మే కనుగొనలేము. చరిత్రకు తెలియని అస హ్యపు పుక్కిటపురాణగాథలతో నిండిన గం గేశ్వరుడు, చోడగంగునికిని, ఆతని తర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన కామదేవు డనే కామా ర్ణవునికిన్ని నడుమ చూపబడెను. గంగవంశ ముయొక్క ఆఖరి 7లేక8 మంది రాజులునరసిం హదేవ, భానుదేవ యను పేరులతో నొకరి వెనుకనొకరు రాజ్యముచేసియుండగా, ఈపూరి చరిత్రి వరసగా 6 నరసింహుల తర్వాత 6భా నుదేవులు రాజ్యముజేసిరని తెలుపుచున్నది. కాని, కపిలేంద్రుడు రాజ్యమునకు వచ్చినప్పటి నుండియు (క్రీ॥శ॥1452) మనకు ఎక్కువసరియై న చారిత్రకవిషయములు తెలియుచున్నవి".

కటకపు సోమవంశపురాజుల తామ్ర శాసనములను ప్రకటించిన డాక్టరు ప్లీటు ఈవి షయమై ఇట్లు వ్రాసిరి:—(Vide Ep. Indica Vol 3, No. 47, P. 323 to P.340.)

The mistaken views summarised above are based on three radical errors.—One is the failure to recognise what seems clear enough even from A. and E.; *viz.* that Janamējaya and Yayāti were Maha-Bhavagupta and Maha-Ś.vagupta themselves. Another is the perfectly unsustainable assertion that none but paramount sovereigns could make grants of land, whether in perpetuity or otherwise; as the result of which, it is to be taken that the supposed feudatory prince Janamējaya, for instance, issuing charter A., had all the essential part of it worded as if it were issued by a totally different person, *viz.* his supposed paramount sovereign Maha-Bhavagupta I. And the third is the blind acceptance of the local annals, and of the period they purport to establish for Yayati, the alleged founder of the Kēsari dynasty.

As regards the last of these mistakes,—it should surely be almost unnecessary to say that, even if any germs of ancient historical truth at all are contained in the annals in question, there is certainly nothing in them that can be accepted without complete corroboration from outside. Mr. Stirling, indeed, while questioning everything before Yayati-Kēsari, looked upon the accounts as reliable from that point; he considered that the "later "annals assume an air of authenticity "about the date of the accession of the "Kēsari-Vamśa, 473 A.D., prior to which "the accounts are so replete with obvious "falsehoods, contradiction, inconsistency, "and anachronism, as to be equally un-"intelligible and unworthy of notice" (*Asiatic Researches*, Vol. XV. p. 256.) But he showed no reasons for this differentation, which was plainly based on nothing except that, after the mention of the traditional king Vikramaditya, who is represented as having reigned for a hundred and thirty-five years,—in order to fill up the chronological interval between the commencement of the Vikrama era (B.C. 58) and the commencement of the Śaka era (A.D. 77),—"the era of Sālivahana" (*i.e.* the Śaka era), "which dates "its commencement from A.D. 77 in "Orissa, is used in all the accounts, and "we now come to reigns of a probable and "moderate duration, the first dawning of "an approach to the authentic period of "the native history" (*ibid.* p. 262). And he simply attached to the annals of Orissa a value which neither they, nor any other Hindū records of the same kind that have ever yet come to light, can possibly possess. It is almost needless to say that the annals in question do not include any such names at all as Śivagupta and Bhavagupta; these being real historical names, it is not to be expected that they would be found in such documents. They undoubtedly do preserve a reminiscence of Janamējaya-Maha-Bhavagupta I. and Yayati Maha-Ś.vagupta, in the names of Yayati Kēsari which also occurs in the list of the Kēsari kings; for, otherwise, there is no reason why such purely Puranic names should crop up in a series of mostly quite ordinary names. But they do so under completely erroneous and anachronistic circumstances. According to the annals, Yayati-Kēsari was the first of his dynasty, and was succeeded by 'Sura'-or

'Sūrjya'-, *i.e.* Sūrya-Kēsari, and Janamē-jaya-Kēsari came long after him, in the period A.D. 754 to 763; whereas, the copper-plate charters show that Yayati-Maha-Śivagupta I. was his predecessor and father,—and that he was succeeded by Bhimaratha-Maha-Bhavagupta II. of whom we possibly have a perverted reminiscence in the name of the alleged Bharata-Kēsari who is placed next after Janamējaya-Kēsari, in the period A.D. 763 to 778. And,—even apart from what I shall show below, as to the period to which the real Yayati-Maha-Śivagupta must be referred.—the annals unconsciously betray themselves, by connecting with the name of Yayati Kēsari events which can have happened only several centuries at least after the period which they would establish for him. They say that, just before him, some people called Yavanas ruled over Orissa for a hundred and forty-six years, and that he established his own dynasty by expelling the Yavanas (*ibid.* pp. 264, 265, and *Orissa,* Vol. II. Appendix VII. p. 185): as I will show further on, though the Yavanas here are the Early Gupta kings, the term elsewhere means, all through the annals, the Musalmans, and the statements connected with Yayati-Kēsari mix up the Early Gupta rule with the Musalman conquests; if then, the statements are based on no actual fact, but simply on what took place generally in Northern India, they cannot refer truly to any time anterior to the period of Mahmūd of Ghazni (A.D. 1001 to 1030), who, moreover, did not penetrate as far as Orissa; while, if they commemorate an actual conquest of Orissa they cannot possibly refer to any time anterior to A.D. 1567-68, when Sulaiman, king of Bengal, defeated the last independent king of Orissa and practically subjugated the province .... But the accounts for this period do not even agree with each other; for (see page 340 below), another compilation makes the Kēsari dynasty begin in B.C. 144 or 132 and end in A.D. 553 or 565,—places next an isolated king of the 'Chourang dynasty' named 'Udi Patchourang', who reigned for ninety years, and then a line of kings belonging to the Solar Race, which lasted till A.D. 1324,—and makes the Gangavamsa dynasty begin only then. The interval from the commencement of the Vikrama era to the commencement of the Śaka era was accounted for in the customary traditional manner, with the reign of a purely fictitious king Vikramaditya and his brother Śakaditya. On the earliest period, less trouble was expended. The list was opened with three well-known Puranic names, which were made to account for 1,394 years; and it was imperfectly eked out with only nine names which were made to fill the remaining 1,750 years with reigns of almost equally fabulous duration: of these nine names, seven may possibly, like some of the names of the third period, be real names of rulers of the twelfth century and onwards, or as already suggested, one of these seven may contain an anachronistic and otherwise erroneous reminiscence of the great Buddhist king Aśōka; but one, that of Mahēndradēva, seems to be a pure invention, to account for the name of a city which is to be allotted to a period about eighteen centuries later and the ninth, that of Bhōjadēva, is the name of a real king antedated by about twelve centuries. In the whole account from B.C. 3101 up to the mention of Chōdaganga with the date of A.D. 1132 to 1152, *the only historical gleams which can be detected* are that (1) the opening of the list with three Purānic kings of the Lunar Race, to which race the copper plate charters refer Śivagupta and his successors, suggests a knowledge of the fact that there really had been kings of Orissa who claimed to belong to that lineage; (2) there certainly is preserved a reminiscence, but a completely erroneous and anachronistic one, of two of those real kings, Janamējaya-Maha-Bhavagupta I. and Yayati-Maha-Śivagupta; and (3) the alleged occupation by the Yavanas for a hundred and forty-six years, from A.D. 328 to 474, plainly embodies a vague memory of the Early Gupta kings, for whom, as far as their unbroken lineal succession goes, we have dates (see *Gupta Inscripstions*, Introd. p. 17) ranging from the year 82 to the year 147 or 149 of an era commencing A.D. 320, and whose power, extending from Kathiawad right across India to

Lower Bengal, formed a barrier between Orissa or any part of Southern India and the 'Yavanas' of that period, *viz.* the Indo-Scythians of the Panjab. And with such results as these before us, it is evident that *everything relating to ancient times, which has been written on the unsupported authority of these annals, has to be expunged bodily from the pages of history*........................"

పై వ్రాతలయొక్క సంక్షిప్తార్థ మిట్లున్నది:-

"పై తప్పభిప్రాయములు, (రంగలాల బెనర్జి, రజేంద్రలాల, మిత్రులు వ్రాసినట్లు మహాభవ గుప్త, మహాశివగుప్త రాజులు పూర్వగుప్త వంశీయులనియు, మహాశివగుప్త త్రికళింగాధిపతిగానున్నప్పుడు యయాతి ఒరిస్సా దేశపు రాజుగా నుండె ననియు, ఒరిస్సా రాజులు గుప్తరాజులకు సామంతులుగా నుండి వారి పేరిటనే దానము లిచ్చుచుండిరనియు, యయాతి, ఓఢ్రదేశముపై క్రీ॥ శ॥ 474—520 మధ్య రాజ్యముచేసిన కేసరివంశ స్థాపకుడగు యయాతి కేసరియే యనియు, గనుక మహాశివగుప్తగూడ ఆకాలముననే రాజ్య మేలె ననియు, (వ్రాయుట) మూడు గొప్పపొరబాట్లవల్ల కలిగినవి:— (1) జనమేజయ, యయాతి రాజులు మహాభవగుప్త, మహాశివగుప్త రాజులే యని గుర్తింపలేకపోవుట (2) సామ్రాజ్యపదవి యందున్నవారేగాని సామంతప్రభువులు దాన మివ్వతగరనియు, అందుచే జనమేజయ రాజు మహాభవగుప్తుని పేరిట దానమిచ్చెననియు, తలంచుట (3) మాదలాపంజి గ్రంథములందును, కేసరివంశ స్థాపకుడని చెప్పబడిన యయాతి రాజ్య కాలమునుగురించియు, గ్రుడ్డినమ్మక ముంచుట. ఇందాఖరితప్పునుగురించి విచారించిన యెడల, ఇతర పూర్తియైన ఋజువు వచ్చువరకును, మాదలాపంజి గ్రంథములననమ్మవీలులేదు. స్టరింగుదొర, యయాతి కేసరి (474 క్రీ॥ సం॥) కి ముందుండు భాగమును నమ్మక, అక్కడనుండి ప్రారంభించుభాగమును విశ్వసించెను. కాని ఇందుకు సరియగు హేతువులు కనబడవు. మాదలాపంజియందు, నిజముగ రాజ్యముచేసిన శివగుప్త, భవగుప్త రాజుల పేర్లే లేవు. అయినను యయాతి, జనమేజయ కేసరులలో పైగుప్తరాజుల చిహ్నము లిమిడియున్నవి. కాని వారికాలములు సరిగా యివ్వబడలేదు. తామ్రశాసనములం దివ్వబడిన రీతిని గాక, వారి వంశక్రమ, కాలములు చాల వ్యత్యాసముగా జూపబడినవి. మరియు, యయాతికేసరి యవనుల నోడించి రాజ్యమునకు వచ్చెనని చెప్పబడినది. ఈయవను లనబడినవారు గుప్తవంశీయులు కాదగు. కాని యవనులన్న మహమ్మదీయులని వాఙ్మయమునం దుండుటచేతను, బెంగాల్ నవాబగు సులేమాన్ క్రీ॥సం॥ 1567-1563 లో ఒరిస్సా దేశమును జయించుటచేతను, ఆ కాలమునకు పూర్వపువి కానేరవు. మరియు, మాదలాపంజిప్రతు లొకదానితో నొకటి సరిపోవు. ఏలనన అందొకటి, కేసరివంశము, క్రీ॥ పూ॥ 141 లేక 132 సం॥ మొదలు, క్రీ॥ శ॥ 553 లేక 565 వరకు రాజ్యము చేసెననియు, తర్వాత ఉదిపచోరంగ్ అను రాజు 90 సం॥ లు రాజ్య మేలె ననియు, తర్వాత క్రీ॥ శ॥ 1324 వరకు సూర్యవంశపు రాజులు రాజ్య మేలిరనియు, అటుపిమ్మటనే గాంగవంశీయులు రాజ్యము చేయనారంభించిరనియు, తెలుపుచున్నది. ఈగ్రంథములలోని వంశావళి ప్రారంభమున నివ్వబడిన ముగ్గురు రాజులు 1294 సం॥లున్ను, తర్వాత తొమ్మిదిమందిరాజులు 1750 సం॥ లున్ను, రాజ్యముచేసిరట!! ఈ వరనయం దంతలోను క్రీ॥ పూ॥ 3101 మొ

దలు చోడగంగ (1132-1152) రాజ్యమేలు వరకు కనబడు చారిత్రకవిషయము లివి:—

(1) తామ్రశాసనములలోని శివగుప్త మొదలగు రాజులును, మాదలాపంజివంశావళి లోని పౌరాణిక రాజులును, చంద్రవంశీయులని చెప్పబడుటచేత, ఒరిస్సారాజులు నిజముగా ఆవంశమువారేయని తేలుచుండుట.

(2) జనమేజయ మహాభవగుప్త, యయాతి మహాశివగుప్త, అను నిద్దరు రాజులు నిజముగా రాజ్యము చేసిరని (వారి రాజ్యకాలములు తప్పుగా నున్నను) తెలుపుట.

(3) క్రీ॥శ॥సం॥328 మొదలు 474 వరకు, అనగా 146 సం॥లు యవనులు రాజ్యము చేసిరనుట చేత, పూర్వగుప్తరాజు లాదేశము నేలిరనియు, వారి రాజ్యము, బెంగాలు మొదలు, కథియావాడ్ వరకు వ్యాపించెననియు, అందుచే ఒరిస్సా, దక్షిణహిందూ దేశములకును, యవనులకును (అనగా పంజాబులోనిసిథియనులకును) మధ్య నడ్డుగా వారుండిరనియు తేలుచున్నది. పైవిషయములనుబట్టి, ఋజువులేని మాదలాపంజి గ్రంథముల ననుసరించి ప్రాచీనకాలమును గురించి వ్రాసినదెల్ల, చరిత్రనుండి పూర్తిగా తొలగించవలసియుండును."

మనోమోహన్ గంగూలి తన "ఒరిస్సా, దాని చిహ్నములు" అను గ్రంథమున, 21-26 పుటలలో వ్రాసినదాని సంగ్రహార్థము:

"ఒరిస్సాదేశపు చరిత్ర క్రీ॥ శ॥ 9 వ శతాబ్దప్రారంభమువరకును చీకటిలో మునిగియున్నది. ఆ దేశమున నొక పరాక్రమ మగు వంశముండెననుటకు సందియము లేదుగాని, అందు రాజ్యము చేసిన రాజుల పేర్లు సరిగా కనుగొనుట కష్టము. దీనికి కారణము సరియగు చరిత్రాధారము లేకపోవుటయే. మాదలాపంజి గ్రంథము లబ్ధములు. వేరువేరు కాలములందు వేరువేరు చరిత్రకారులచే నవి కల్పింపబడినవి. పూరియాలయమందలి గ్రంథములు, కాలపాహారుడు పాడుచేయుటచేత, ఆమహమ్మదీయుని దండయాత్రకు పూర్వపువియగుమాదలాపంజి వ్రాతలుసరియైనవి కావని మనమునిరాకరింపవచ్చును. మాదలాపంజి, సరియగుగ్రంథము కాదని మనకు దొరుకుచున్న తామ్రశాసనములను బట్టి ఋజువు చేయవచ్చును. ఇవియే ఒరిస్సాదేశపు నిజమైన చరిత్రను తెలుపును. 44 రాజులు గల కేసరి వంశమొక వింతసమస్యగా నున్నది. మాదలాపంజి గ్రంథమును బట్టి వ్రాసిన స్టర్లింగు, రాజేంద్రలాల్ మొదలగువారి యభిప్రాయములు మన మనస్సులనుండి తొలగిపోయినవి. డాక్టరుఫ్లీటు వ్రాసిన "సోమవంశపు కటకపు రాజులు" అను వ్యాసమునందలి వాదములే కొన్ని మినహాయింపులతో, సరిగా నున్నవి. కేసరివంశస్థాపకుడనిచెప్పబడిన యయాతికేసరి యొక్క సరియైన రాజ్యకాలము స్థిరపర్చలేకపోయినను, అతడు క్రీ॥ శ॥ 8 వ శతాబ్దమధ్యభాగమునుండి 9 వ శతాబ్దప్రారంభమువరకు రాజ్యమేలెనని తెలియును. మాదలాపంజిని బట్టియే ఆతని రాజ్యకాలప్రారంభమని చెప్పబడ్డ క్రీ॥ శ॥ సం॥ 476, తప్పని చెప్పవచ్చును.

విక్రమాదిత్యుని తర్వాత ఆర్గురు రాజులు రాజ్యము జేసిరనియు, వారి రాజ్యానంతరము ఒరిస్సాపైకి యవనులు దండెత్తిరనియు, తెలియుచున్నది. హర్ష విక్రమాదిత్యుడు క్రీ॥ శ॥ 7 వ శతాబ్ద మధ్యభాగమువరకును రాజ్యము జేసెను. తర్వాతఆర్గురురాజులు 180 సం॥లు రాజ్యము జేసిరనిన, క్రీ॥శ॥9వశతాబ్దాంత మగును.

ఇంద్రబల రాజింశాసనమున్ను, ఆతనిమనుమడగుతివర దేవునిసిరిపురంశాసనమున్ను, గూడ క్రీ॥శ॥8 వశతాబ్దపువనిడాక్టరుఫ్లీటు, నిశ్చయించె

ను. తివరదేవునికిచంద్రగుప్తుడనిమారు పేరు. ఆత నితర్వాత హర్షగుప్త, శివగుప్తI భవగుప్త, శివ గుప్త. II రాజులు వరుసగా రాజ్యమేలిరి. ఈ ఆఖరిశివగుప్తరాజు, కటకపుశాసనములో చెప్పబడిన మహాశివగుప్తయే. ఈతడే యయాతికేసరి. క్రీ॥ సం॥ 720, తివరదేవుని రాజ్యకాలమైనయెడల, మహాశివగుప్త లేక యయాతికేసరి కాలము క్రీ॥సం॥ 810 ప్రాంతమగును. (కాని ప్లీటు వ్రాసిన ప్రకారము తివరదేవుడు క్రీ॥సం॥ 790 ప్రాంతమందుండిన యెడలను, తర్వాతినాల్గురు రాజులును 120 సం॥ లు రాజ్యమేలిన యెడలను, రెండవ శివగుప్తుని కాలను క్రీ॥ శ॥ 10 వ శతాబ్దప్రారంభకాల మగును.)........................

స్టర్లింగు, హంటరుగార్లు అంగీకరించినట్టి యు, మాదలాపంజి యం దివ్వబడినట్టియు, ఒరిస్సారాజులవంశావళి నిశ్చయముగాతప్పు.

ఈ విషయములను గురించి వ్రాసిన డాక్టరు బ్లాక్, కేసరి వంశపు రాజుల వంశావళి తర్వాతకల్పించినయల్లికయనియు, చరిత్రవిమయమేమియులేదనియు, యయాతి, జనమేజయ, యను నిద్దరు సరియగు నొరిస్సారాజులను గురించి మాత్రము జ్ఞాపకచిహ్నములందుండెననియు, తెలియజేసెను.

పై వ్రాతలను బట్టి, మాదలాపంజి గ్రంథములం దివ్వబడిన కేసరివంశపు చరిత్రగాని, తర్వాతి గాంగవంశపు చరిత్రగాని నమ్మ వీలు లేదు. తామ్ర, శిలా, శాసనములం దివ్వబడిన రాజులచరిత్రను తెలుసుకొనుట మంచిది.

సి. వి. వైద్య తన "మధ్యయుగమునాటి హిందూదేశచరిత్ర", మొదటి సంపుటము, 313-326 పుటలలో, యవనులు (గ్రీకులు) ఒరిస్సాలో 320 మొదలు 464 వరకు రాజ్యముచేసిన తర్వాత, కేసరిరాజులు నిజముగా క్రీ॥సం 600 మొదలు 1132 వరకు రాజ్యమేలిరనియు, జగన్నాథాలయము నందుంచబడిన గ్రంథములు పూర్తిగా నమ్మతగినవికావనియు, అందివ్వబడిన రీతిగాక కేసరి, గాంగ, వంశముల మధ్య నొక సూర్యవంశము రాజ్యమేలెననియు, కేసరివంశపు రాజుల నుగురించి తెలిసిన రాజకీయాంశము లేవియు లేవనియు, వ్రాసియున్నాడు. మరియు, 321 పుటలో, కేసరిరాజులు 474 లో రాజ్యమునకు వచ్చినను హర్షచక్రవర్తి సామంతరాజులగా నుండిరనియు, అతని మరణానంతరము, అనగా, 650 ప్రాంతములో నే స్వతంత్రులై భౌద్ధమతము నణచి, శైవమతము నుద్ధరించి, భువనేశ్వర, జగన్నాథాది యాలయములను కట్టించిరనియు, ఉత్తరహిందూదేశములోని ఆయోధ్యనుండి బ్రాహ్మణులను రప్పించి, వైతరణీనదియొద్దనున్న జాజిపురము (యజ్ఞపురము) వద్దభూముల నిచ్చి నిలిపి, బ్రాహ్మణమతమును, ఆర్యమత సాంప్రదాయములను ఓఢ్రదేశమున వృద్ధిపరిపించిరనియు, వ్రాసెను.

కోసలగుప్త వంశము.

శాసనములనుబట్టి, ఈక్రిందిసోమవంశపురాజులు ఓఢ్రదేశముపై రాజ్యమేలిరని తెలియు చున్నది. కటకపు సోమవంశపురాజుల వంశావళి ఇట్లివ్వబడినది[1] :—

శివగుప్త I
|
జనమేజయ-మహాభవగుప్తI
|
యయాతి-మహాశివగుప్తII
|
భీమరథ-మహాభవగుప్త II

1. Vide Ep. Indica Vol III. p 327

వీరు, త్రికళింగాధిపతులనియు, కోసలేంద్రులనియు, చంద్రవంశీయు లనియు, బ్రాహ్మణాగ్రహారదాతలనియు, పరమమహేశ్వరులనియు, శాసనములలో చేర్కొనబడిరి. వారి రాజధానియగు కటకమునుండియే దానశాసనము లివ్వబడెను. కొన్ని శాసనములు, మహానదీతీరమునందున్న వినీతిపురము, యయాతినగరము, లనుండివ్వబడెను. వీరు, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, యను సామ్రాజ్యబిరుదములను వహించిరి. కొందరుచరిత్రకారులు వీరు గుప్తవంశమునకు చెందినవారని తలంచుచున్నారు. వీరిశాసనముల లిపి నాగరి. కుటిలాక్షరములు. భాషసంస్కృతము. వీరిశాసనపుశిఖాపైని పద్మాసనము గల గజలక్ష్మి గలదు. వీరి శాసనముల కాలము, క్రీ॥శ॥ 800—1100 మధ్యభాగమని డాక్టరు ఫ్లీటు అభిప్రాయపడెను.

మొదటి మహాభవగుప్తుని తామ్రశాసనమొకటి నాగపురం వస్తుప్రదర్శనశాలయందున్నది. మూడురేకులపై నిక్రీ॥శ॥11వ శతాబ్దమునాటి దేవనాగరియక్షరములతో వ్రాయబడినది. త్రికళింగాధిపతియు, జనమేజయ నామాంకితుడునగు మహాభవగుప్తరాజు తన 8వ రాజ్యసంవత్సరమునకసలొడవిషయమునందలి శతకమగ్రామమును, మురుజుమ్మ గ్రామవాసియు, ఓఢ్రదేశములోని పురుషమండపమందలి బ్రాహ్మణునకు దానమిచ్చెను. రెండవమహాభవగుప్తుని శాసనమును గలదు. అది క్రీ॥శ॥ 12 వ శతాబ్దమునాటిది.

అలెగ్జాండరు కన్నింగ్‌హాము కోసలాధిపతులగు కొందరురాజులనుగురించివ్రాసెను. వారు పాండువంశీయులుగావర్ణింపబడిరి. మహానదియొడ్డుననున్న శ్రీపురము వారి రాజధాని. వారు బౌద్ధమతస్థులు. వారివంశావళి, కాలక్రమము లిట్లివ్వబడినవి.[2]

చంద్రి (పాండు లేక శబర) వంశము.

ఉదయాన (క్రీ॥శ॥ 300)
- భవదేవ
- ఇంద్రబల (325)
  - నన్నదేవ (350)
    - చంద్రగుప్త (375)
      - హర్షగుప్త (400)
        - బలార్జున-శివగుప్త (425)
    - మహాశివ-తివరరాజ (కోసలేంద్ర)

ఈ బలార్జున—శివగుప్తుడును, మహాభవగుప్తుని తండ్రియగు శివగుప్తుడు నొక్కరేయనియు, జనమేజయ, యయాతిరాజులు మహాభవగుప్త, శివగుప్తులకుసామంతులనియు, మాదలాపంజిలో చెప్పబడిన రీతిని యయాతి, క్రీ॥నం॥ 474 లోనే రాజ్యమునకువచ్చెననియు నమ్మి, కన్నింగ్‌హాముపై వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు చేసెను. కానికాలనిర్ణయములునరిగాలేవు. ఇవినరియైనవనినమ్మినచో, చంద్రవంశీయులగుగుప్తవంశపురాజులుక్రీ॥శ॥నం॥300మొదలు 1132 వరకు కోసల, త్రికళింగములపై రాజ్య మేలిరనియు, వారును కేసరివంశపురాజులు నొక్కరేయనియు, తేలును. కానిఫ్లీటు మొదలగువారు, కేసరివంశపురాజుల శాసనములే దొరకలేదనియు, కటకమునేలిన సోమవంశపురాజుల శాసనములు, వాటియక్షరతత్వమునుబట్టిక్రీ॥శ॥నం॥1000ప్రాంతములనాటివనియు, ఆరాజులును, గుప్తరాజులును, వేరువేరు వంశములకు చెందినవారనియు, వ్రా

2. Vide Ep. Indica Vol III, P 333

యుచున్నారు. మరియు, వీరు మాదలాపం జియందు పేర్కొనబడిన యవనులే (328—474) పూర్వగుప్తరాజులని నమ్ముటచేత, గుప్తవంశీయులే క్రీ॥శ॥ 4వ శతాబ్దము మొదలు 8 లేక 9 వ శతాబ్దమువరకు ఉత్తరకళింగముపై రాజ్య మేలిరనివ్రాసిరి. వారు చంద్రవంశీయులనియు, వారికి త్రికళింగాధిపతులనియు, కోసలేందు్రిలనియు, బిరుదము లుండెననియు, తెలియుచున్నది. గనుకనే, మాదలాపంజియందలి కేసరివంశావళి యంతయు నమ్మవీలు లేదు. కాలనిర్ణయములును సరిగాలేవు. అందుచేత, శాసనములనుబట్టియు, వాఙ్మయమునుబట్టియు, అప్పటిచరిత్రనిశ్చయింపవలసియున్నది.

యుఆన్‌ఛ్వాంగ్, తూర్పు దేశమున సంచారముచేసిన కాలముక్రీ॥సం॥630 ప్రాంతము. కళింగ, కోసల దేశముల మధ్యకొండలతోను, అడవులతోను నిండినప్రదేశముండెననియు, కళింగముయొక్క ఉత్తరపుసరిహద్దునగొప్పకొండలుండెననియు, అందుండిఉత్తరపశ్చిమదిక్కుగా1800 లి ప్రయాణముచేసిదక్షిణకోసల దేశముచేరెననియు, ఆతడు వ్రాసెను. ప్రస్తుతపు, సంబలపురం, రైపురం, విలాసపురం, ఉదయపురం మొదలగు జమీనులు, పూర్వపుదక్షిణకోసల దేశములోనివి. ఆదేశము ఓఢ్ర లేక ఉత్కళ దేశమునకు సామంతరాజ్యముగానుండలేదని, కటకపు సోమవంశపురాజుల బిరుదములు (కోసలేంద్ర, త్రికళింగాధిప) తెలుపుచున్నవి. కళింగ దేశమునకును, కోసల దేశమునకును మధ్యనున్న మహాకాంతార దేశములోనివే ప్రస్తుతపు సోనుపురం, బాడ్, కిమిడి, గుంసూరు జమీనులు. ఇవిపూర్వపు కొంగోడమండలములోనివై యుండి, కళింగరాజులస్వాధీనమున కొంతకాలమును, కరవంశీయుల స్వాధీనమున కొంతకాలము నుండెను. ఈకొంగోడ, కోసల దేశములందువజ్రములు, ఏనుగులు ఎక్కువగా దొరుకుచుండెననియు, అవికళింగ దేశమునందమ్మబడుచుండెననియు, యుఆన్‌ఛ్వాంగ్ వ్రాసెను. ఈ దేశములందుసవరలు, ఖోదులు, ముండలు, గాన్డలు, భిన్జలులు, కోలులు, భూమియాలు, ఒరాయనులు, పానోలు, నాగులు మొదలగు అనాదిజాతులు నివసించుచుండిరి. వీరు కాలక్రమమున కళింగ, ఉత్కళ దేశములలోనికి వలసబోయి, ఇప్పటికిని కొండలయందు వాసము జేయుచున్నారు. కోసల దేశపు సరిహద్దునన్న ఒట లేక ఓఢ్ర దేశము నుండి ఓఢ్రులు, ఉత్కళ దేశములోనికి వలసబోయి, ఆ దేశమునకు తమపేరిడిరి. అయినను వాఙ్మయమున ఉత్కళనామము కనబడుచున్నది.

హర్షవర్ధనమహారాజుకాలమున(606-647) హిందూ దేశమునందంతయు సంచారముచేసిన యుఆన్‌ఛ్వాంగ్ వ్రాతలవల్లను, బాణుని హర్షచరిత్రవల్లను, హర్ష, శశాంక, రాజులకాలమునాటి శాసనములవల్లను, నాణెముల వల్లను, ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి:—

గౌడదేశాధిపతియు, కర్ణసువర్ణ దేశపురాజును, మాల్వదేశాధిపతిస్నేహితుడునగుశశాంక, లేక, నరేంద్రగుప్తమహారాజు, కన్యాకుబ్జరాజగు రాజ్యవర్ధనునిచంపెను. బౌద్ధమతస్థులనుహింసించిచంపెను. శైవమతమునుద్ధరించెను. క్రీ॥సం॥ 620వరకు నాతడు మహారాజాధిరాజబిరుదముతో తూర్పు దేశమునంతయు నేలెను. హర్ష చక్రవర్తి, యాతనిని జయించినట్లు తోచదు. కాని యాతని మరణానంతరము హర్షుడు తూర్పుతీరమును, కొంగోడు (పూరి-గంజాం)మండలమును జయించినట్లు యుఆన్‌ఛ్వాంగ్ వ్రాతలవల్ల తెలియుచున్నది. మరియు, హర్షుడుమహాయాన

బౌద్ధమతమును బలపరుచుటకై నలాంద మొదలగు స్థలములనుండి బౌద్ధగురువులను రప్పించిసభజరిపించెననియు, బౌద్ధమతగురువగు జయసేనునికి ఒరిస్సాలోని80గ్రామముల యాదాయమునిచ్చుటకు సిద్ధపడినను ఆతడు గ్రహింపలేదనియు, తెలియుచున్నది. మరియు, హర్షునిచే రచింపబడిన ప్రియదర్శిక నాటకమునుబట్టి ఆకాలమున, కోసల, కౌసంబి, కళింగ, అంగ, వంగ, కామరూప, మొదలగు చిన్నచిన్న రాజ్యము లుండెననియు, వాటిలో వాటికి పరస్పరయుద్ధములు జరుగుచుండెననియు, తెలియును. శశాంకుని మరణానంతరమున, 643సం॥న,హర్షుడుకోంగోడుమండలమును జయించెననియ, ఒరిస్సాలోని 80 గ్రామములను దానమిచ్చుటకు నిశ్చయించెననియు తెలియును.

పై విషయములనుబట్టి క్రీ॥ శ॥7 వ శతాబ్ద ప్రారంభము మొదలు మధ్యభాగమువరకు ఉత్తరకళింగము లేక ఓఢ్రిదేశము, గుప్త మాఖారివంశముల నడంచిన హర్షుని పాలబడెనని తెలియుచున్నది. దక్షిణకళింగము తూర్పుగాంగులవశమున నుండెను. గౌడ రాజులు కర్ణసువర్ణ, ఓఢ్రదేశములపై తమ యధికారమును క్రీ॥శ:6వ శతాబ్దప్రారంభము నుండి క్రీ॥శ॥7వశతాబ్దప్రారంభమువరకు(625) జరుపుకొనిరనియు, తర్వాత శశాంకరాజు మరణానంతరమునహర్షుడా దేశములనుజయించెననియు తెలియుచున్నది. (Vide Mukerji's Harsha, Pp 70—74). గౌడరాజులు పరమశైవులు.వృషభలాంఛనము:గలవారు. బౌద్ధమతమునునిర్మూలముగావించిరి.వీరివలెనే(ప్రాయశఃవీరిప్రోత్సాహమువనే)దక్షిణగంజాంజిల్లాలో రాజ్యముచేసినతూర్పుగాంగులును పరమమాహేశ్వరులుగా నుండిరి. వారినాణెములమీదగూడ, శ్రీశశాంకరాజునాణెములమీదవలెనే, శైవమత చిహ్నములే కనబడుచున్నవి. అనగా, వృషభము, శివలింగము, చతురస్రము, చంద్రవంక, మొదలగు చిహ్నములుగలవు.

కర (కేసరి) వంశము

ఉత్తరకళింగదేశమున కరవంశీయుల శాసనములు కొన్నిదొరికినవి. వాటినిబట్టి వారిచరిత్రి కొంత తెలియుచున్నది.

శివకరదేవునిచౌరాశిశాసనమునారాయణ త్రిపథిగారిచే ప్రకటింపబడినది.[3] చౌరాశిగ్రామము పూరిజిల్లాలోని అంతరోధపరగణాలో ప్రాచినదియొడ్డున నున్నది. అందు శివలింగములు, ప్రాచీనకట్టడములు మిక్కిలి ఎక్కువగాగలవు. ఆందే ఈతామ్రశాసనపు రేకులు దొరికినవి. వాటినంటియున్న శిఖాపైని వికసించినపద్మము, నంది, శంఖము, అర్ధచంద్రుడు, రాజుపేరు పోత పోయబడినవి.

శాసనమున 29 పంక్తులు గలవు. శాసనపులిపి తక్కిన కరవంశపుశాసనములలిపినిబోలియున్నది. క్రీ॥శ 9-10 శతాబ్దపుదైయున్నది. శాసనపుభాష సంస్కృతము. ఈశాసనముతో సహాకరవంశపురాజులశాసనములు 9ప్రకటింపబడినవి. వీరి రాజధాని గుహదేవ పాటకము. అందుండియే దానశాసనము లివ్వబడుచుండెను.మాదలాపంజియందువీరిచరిత్రనరిగాలేదు. కృపాసిందుమిశ్రగారి ఉత్కళదేశచరిత్రయందు ఈకరవంశపురాజులు, ప్రాచీనోత్కల దేశమందలి కొంతభాగమునను, కొన్గడదేశమునందును, (అనగా ఇప్పటి ఖల్లికోట, అరగడ, గుంసూరు, బన్పూరు, రణపూరు, నయగడ భాగములలో) రాజ్య మేలిరని వ్రాయబడినది. వీరివంశోత్పత్తినిగురించి చాలభిన్నాభి

3, Vide J.B. O. R. S, Vol 14, pp, 292—306

ప్రాయములు వెలువడినవి. త్రిభువనమహాదేవి శాసనమును ప్రకటించినహరప్రసాదశాస్త్రిగారు, కరవంశమునకుపూర్వ ముున్మత్త, గయాడ, కేసరివంశములు రాజ్య మేలెనని వ్రాసిరి.[4] కాని యాశాసనమున ఉన్మత్తకేసరి, గయాడ అను మహారాజుల పేర్లు రెండుమాత్రము గలవు. వీరిద్దరును కరవంశపురాజులు. దండిమహాదేవిశాసనమున ఉన్మత్తసింహ, గయాడ యనిపేర్కొనబడినరాజులే ఈఉన్మత్త, గయాడ కేసరులుగా తోచును. మాదలాపంజియందివ్వబడిన కేసరివంశపు రాజులపేర్లు అన్నియు ఈకరవంశపు రాజులశాసనములలోని పేర్లతో సరిపడుటలేదు.

నయుల్పూర్[5] శాసనమున క్షేమాంకరదేవుడు 'భౌమాన్వయాత్ అనవాప్త జన్మా,' యని భౌమకులమునకు సంబంధించిన కుటుంబమున జన్మించెననియుండగా, ఆర్. డి. బెనర్జిగారు నరకవంశమున జన్మించినవాడనియు, కామరూప (అస్సాం) మండలి అనార్య అసురుల వంశమునకుజెందినవాడనియు, వ్రాసిరి. దండిమహాదేవిశాసనమును ప్రకటించిన పాండేగారు 'సోమాన్వయాదవాప్తజన్మా' యని చదివి, ఈకరవంశపురాజులు చంద్రవంశపు క్షత్రియులని యభిప్రాయపడిరి. Ep. Indica, Vol 15, 363 పుటలో శుభకరదేవునిశాసనముప్రకటింపబడినది. అందీతడు ఉఛ, లేక ఓఢ్రదేశాధిపతియనియు, పరమసౌగతుడనియు, క్షేమాంకరదేవుని పౌత్రుడును, శివకరదేవుని పుత్రుడుననియు, మహాయాన బౌద్ధమతశాఖకు చెందినవాడనియు, తత్సంబంధమైన బౌద్ధమతమును స్థాపించె ననియు, రమారమి క్రీ॥ శ॥ నం॥ 795 లో బౌద్ధ అవతంసక సూత్ర మను గ్రంథమును, ఒకతివాసీయును, ఉత్తరముతో సహా చీనాదేశపు చక్రవర్తి యగు చెంగ్యుఆన్ న కంపెననియు, అందీతని బిరుదునామములలో సింహము లేక కేసరి యను పేరు గలదనియు, తెలియుచున్నది. పైవిషయములను బట్టి, కరవంశపురాజుల కీ కేసరిబిరుదముండినట్లు తెలియును. కానిగుప్తరాజులకుగూడ కేసరిబిరుద ముండినట్లును, వారే నిజముగా కేసరివంశస్థాపకులనియు, కొందరి యభిప్రాయము. డాక్టరు ప్లీటు మొదలగువారు కేసరివంశమే కల్లయనియు, యయాతి, జనమేజయ మొదలగు కేసరివంశపుపేర్లు నిజముగా శివగుప్తభవగుప్తలనుకటకపురాజుల పేర్లేగాని వేరుగావనియు, ఈగుప్తులకును, క్రీ॥శ॥4, 5, 6 శతాబ్దములనాటి గుప్తులకు నెట్టి సంబంధము లేదనియు వ్రాయుచున్నారు. మాదలాపంజియం దీగుప్తకర, వంశములు రెండును కేసరి నామమున చూపబడినట్లు తోచును.

శుభకరదేవుని మరియొక శాసనమును బట్టి, యాతని భార్య త్రిభువన మహాదేవి యనియు, ఆమె శైలోద్భవ లేక నాగోద్భవ వంశమునకుచెందిన రాణియనియు, ఆతని రాజధాని కొంగడమండల మందలిజయకటకవిషయములోనిగుహాదేవపాటకమనియు, పరమసౌగత, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర లక్ష్మీంకరప్రపౌత్రుడును, శుభకరదేవుని పౌత్రుడును, శాంతికరదేవునిపుత్రుడుననియు, చంద్రవంశపు క్షత్రియుడనియు తెలియుచున్నది. గంజాంజిల్లాలో దొరికినదండిమహాదేవి రెండు శాసనములనుబట్టి[6] యామెశుభకరదేవుని కూతురనియు, పరమమహేశ్వర పాదభక్తురాలనియు, పరమభట్టారిక, మహారాజాధిరాజపరమేశ్వరియనియు, ఆమె రాజధానియగు గుహేశ్వరపాటకమునుండి, 180 రాజ్యసం॥రమున వేంగి

4. Vide J.B.O.R.S.Vol II. 5. Vide Ep. Indica, Vol XIV. 6. Vide Ep. Indica Vol 6. Pp 133-143.

పాటకవాసియగు బ్రాహ్మణునకు సంక్రాంతి పుణ్యకాలమున దానముచేసిన వరడాఖండ విషయములోని వల్ల గ్రామమును సంరక్షించుటకై కొంగోడమండలమందలి యుద్యోగీయులగు మహాసామంతులు, మహారాజులు, రాజపుత్రులు, అంతరంగులు, కుమారామాత్యులు, ఉపరికులు, విషయపతులు, ఆయుక్తకులు, దండపాశికులు,స్థానాంతరికులు, రాజపోషకులు చాట,భటులు, మొదలగువారినిన్ని, వరడాఖండవిషయములోని సామంతులు, సామవాజికులు మొదలగు నుద్యోగీయులనిన్ని, ఆజ్ఞాపించెను. హర్షుని మధు కామా శాసనమునను, ఇంద్రవర్మ దేవుని శాసనమునను (చూడుము: కళింగదేశచరిత్రానుబంధము,పుటలు85-88) ఇట్లే ఉద్యోగములు పేర్కొనబడినవి. రాజ్యసంవత్సరము పేర్కొనబడని ఈ దేవిమరియొక శాసనమున,కొంగోడమండలము దక్షిణకోసలదేశములోనిదనియు, అర్త్తనివిషయములోని గరసాంబగ్రామ ముత్తరాయణ పుణ్యకాలమున పురుషోత్తమునికి దాన మివ్వబడెననియు, తెలుపబడినది. ఈ శాసనమున నున్న 180 రాజ్యసంవత్సరము, ఏశకాబ్దమును బట్టి లెక్కింపవలయునో తెలియరాలేదు. కాని లిపినిబట్టి మూడవవజ్రహస్తుని కాలము నాటిదనియు, రణభంజరాజు కాలమునాటిదనియు, కొందరూహించుచున్నారు. ఈయూహ సరియగునేని శాసనకాలము 11 వ శతాబ్ది మధ్యభాగమగును. ఈశాసనమున ఈక్రిందివంశావళి గలదు:—

ఉన్మత్త సింహ వంశకర్త. ఆవంశమున మంగపాడయు. ఆతనితర్వాత లోణభారయు రాజ్య మేలిరి. ఆతనికి కుసుమభార, లలితభార యను కొడుకులు గలరు. అందు లలితభారకు శాంతికర, శుభకర యను పుత్రులుండిరి. అందు శుభకరుని తర్వాత యతనిభార్య త్రిభువనమహాదేవియు, ఆమెతర్వాత యామె కూతురు దండిమహాదేవియు, రాజ్యమేలిరి.

దండిమహాదేవి మరియొక శాసనమున 7 ఈక్రిందివంశావళిగలదు:—

ఉన్మత్తసింహవంశమున గయాడ (తుంగదేవ) మొదలగు రాజు లుద్భవించిరి. ఆవంశమున లోలభార పుట్టెను. ఆతనితర్వాత ఆతని కొడుకు, కుసుమభార చిరకాలము రాజ్యమేలెను. ఆతనితర్వాత ఆతని తమ్ముడు లలితభారయు, ఆతని మరణానంతరము శాంతి (క్షేమ) కరదేవుడును,తర్వాత యాతనితమ్ముడు శుభ (శివ) కరదేవుడును రాజ్యమేలిరి. తర్వాత ఆతనిభార్య త్రిభువనమహాదేవి (దక్షిణదేశాధిపతియగు మల్లదేవునికూతురు) చిరకాలము రాజ్యమేలెను. తర్వాత యామె కూతురు దండిమహాదేవి రాజ్యమునకువచ్చెను. ఆమె కరవంశమునకు ఆభరణమువంటిదై అనేకమంది రాజుల నోడించి నిరంకుశప్రభుత్వము సాగించెను. దక్షిణతోసలియందలి మహారాజకులను,కొంగోడమండలమందలి మహామహత్తరులకు నిట్లు తెలిపెను:—"ఖిడింగహారవిషయములోని కర్కట్సరానగరిని, ఆర్గురు బ్రాహ్మణులకు జ్యేష్ఠశుద్ధ ద్వాదశినాడు మాపుణ్యాభివృద్ధికై 187వ రాజ్య సం॥రం లో దానమిచ్చితిని. దీనిని రక్షింపవలెను."

ఈకరవంశపురాజులు ప్రాచీనతోసలి రాజ్యముపై నేలిరి. మరియు, కొంగోడమండలముగూడ వారి యాధీనముననే యుండెను. ఈమండలము, గంజాంజిల్లాలోని కల్లికోట గుంసూరుభాగములకును, పూరిజిల్లాలోని బన్పూరుభాగమునకును, ఒరిస్సా సామంతరా

7. Vide J. B. O. R. S. Vol V, Pp564-581

జ్యములగు నయగడ, రాన్పూరులకునుసరిపోవు ను. ఈకొంగోడమండలము తోసలిదేశము లోని దక్షిణభాగమున నుండెను. ఉత్తరభాగమున ఖుర్దా, సదర్, బంకి, ఒలంషా పరగణాలుండెను. ఈతోసల దేశ ముత్తరతోసల, దక్షిణతోసల,భాగములక్రిందను, ప్రతిభాగము కొన్ని మండలములక్రిందను,ప్రతిమండలముకొన్ని విషయములక్రిందను, ప్రతివిషయము అనేక గ్రామములక్రిందను విభజింపబడినట్లును, వాటి వాటిపై వేర్వేరుయధికారులు రాజ్యముచేయు చుండినట్లును శాసనములే తెలుపుచున్నవి.

ఈతోసలదేశముననే యోఢ్ర దేశమనుపేరుండెనని నారాయణత్రిపాఢిగారు వ్రాయుచున్నారు. మరియు, తోసలదేశము ఓఢ్ర దేశములో నిమిడియుండెననియు, ఓఢ్ర దేశము 15,000 చతురపుమైళ్ళ విస్తీర్ణము గలిగి, కేసరివంశపురాజులక్రింద, బంగాళాఖాతము మొదలు ఛాడు దేశమువరకును,కాన్స బాన్సనది మొదలు ఋషికుల్యనదివరకును, వ్యాపించియుండెనని తెలియుచున్నది.

ఈకరవంశపురాజులకు మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, పరమభట్టారక, మొదలగు సామ్రాజ్యబిరుదములు గలవు. అయినను, త్రిపాఢిగారు పూరిదేవాలయమునందలి చరిత్రల నాధారముజేసికొని, అం దివ్వబడినరీతిని కేసరివంశపురాజులు 42 మంది రాజ్యము జేసిరనియు, వారే జగన్నాథ, కోనార్క, భువనేశ్వరాలయములను,శిశుపాల,సారగండ, చౌద్వార, మొదలగుకోటలను ప్రప్రథమముగకట్టించిరనియు, అందుచేపూరిజిల్లాయందుతప్పక రాజ్యమేలిరనియు,అందే రాజ్యమేలినట్లుచెప్పబడినకరవంశీయులు సర్వస్వతంత్రముగా రాజ్య మేలలేదనియు,వాదించుచున్నారు. కాని-ఈవాదముసరియైనదికాదు. మాదలపంజిగ్రంథము లోనివిషయములన్నియు సరియైనవికావని ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. కరవంశీయులయొక్క అఖిలసామ్రాజ్యబిరుదములను బట్టియేమి,వారి శాసనములలో వ్రాయబడిన రీతిని కరవంశపురాజులకు కేసరిబిరుద ముండుటంబట్టియేమి, ఈరాజులేమాదలాపంజిగ్రంథముపేర్కొనిన కేసరినామాంకితులగు రాజులనియు,వీరే ఉత్తరకళింగ దేశమున (ఉత్కళ, లేక, ఓఢ్రదేశమున) క్రీ॥ శ॥ సం॥ 474 మొదలు 1132 వరకు రాజ్య మేలిరనియు,నిశ్చయింపవచ్చును. కరరాజులకును, కేసరిరాజులకును వైరముండెననియు, కరరాజ్యము కేసరిరాజులలో పరాక్రమశాలులగు జనమేజయ, యయాతి కేసరులచే జయింపబడి కేసరిరాజ్యమునకు చేర్చబడెననియు, అయినను లలితేందు కేసరి తర్వాత, కరరాజులు తిరిగి స్వతంత్రులై, తాము కోలుపోయినరాజ్యమును సంపాదించిరనియు, వీరు క్రీ॥ శ॥ 11వ శతాబ్దమువరకు తిరిగి సామ్రాజ్యపదవియం దుండి, తుదకు గాంగరాజులచే పదభ్రష్టులైరనియు, త్రిపాఢిగారు వ్రాసిరి. కాని జనమేజయ, యయాతికేసరుల శాసనములనుప్రకటించినడాక్టరుఫ్లీటు, ఆరాజులుక్రీ॥ శ॥ 10—11 శతాబ్దపువారనివ్రాసెను. ఈరాజులే, కటకము రాజధానిగా జేసికొని కోసల, పశ్చిమఓఢ్ర దేశములపై రాజ్యమేలిరి. ఆకాలముననే కరవంశపురాజు లుత్కళ, కొంగోడు (పూరి-గంజాం) దేశములనేలుచుండిరి. వీరిక్రింద సామంతరాజులుగా, భంజ, శైలోద్భవ వంశపురాజులుగూడ తమయేలుబడిని సాగించుకొనుచుండిరి. అనగామండలాధిపతులుగానుండి కొంగోడమండల మందును,ఒరిస్సా కొండప్రదేశములందును, తమయధికారమును జరుపుకొనుచుండిరి. వీరివలెనే కళింగదేశము న కదంబరాజులు మండలాధిపత్యమును జ

రపుచు, గాంగరాజుల యధికారమునకు లో బడి దానశాసనముల నిచ్చుచుండిరి.

శివకరదేవుని చౌరాసిశాసనమందలివిషయ మిట్లున్నది.[8] గుహదేవపాటక వాసకముగల శ్రీశివకరదేవమహారాజునకును మహాదేవియైన శ్రీజయావలిదేవికిని, పుట్టినవాడుపరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, శ్రీశుభకరదేవుడు. ఆతడుత్కలేంద్రుడు. ఆతనికిని, మహాదేవియైన శ్రీమాధవదేవికిని పుట్టినవాడు పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, శ్రీశివకరదేవుడు. ఆతడు క్షేమముగానుండి దక్షిణతోసలియందలి వర్తమాన, భవిష్య, మహాసామంత, మహారాజ, రాజపుత్రి, కుమారామాత్య, ఉపరిక, విషయపతి, గ్రామపతి, ఆయుక్తక, దండపాశిక, స్థానాంతారితానాపిరాజపదోపజీవిన, ఛాట, భట, వల్లభ, అంతరుద్రవిషయ మహామహత్తర, బృహత్ భోగిక, పుస్తకపాల, కోటపాల, మొదలగువారి కిట్లు తెలిపెను: —

"ఈ (అంతరుద్ర) విషయమునందలివుప్రవడ గ్రామము, నాయొక్కయు నాతల్లిదండ్రుల యొక్కయు, పీడాపరిహారార్థమై కాట్యాయన సగోత్రీకుడును, ఋగ్వేదచరణమునకు చెందినవాడును అగు జాల్లుభట్టునకు, దాన మివ్వబడెను." ఇది13వ రాజ్యసంవత్సరమున కార్తీక శుద్ధద్వాదశినాడువ్రాయబడెను. హరివర్ధనుడు దీనిని లిఖించెను.

దాలి (తోసలి) సమీపముననున్న ఒక కొండమీదశివాలయముగలదు. దానిచెంతనొకగుహగలదు. శాంతికరదేవుని93వరాజ్యసం॥మున విరజగ్రామవాసియు, భీమటపౌత్రుడును నన్నటపుత్రుడునగు భట్టలొయొమక, ఒకబౌద్ధమఠమునుకట్టించెను. ఈశాంతికరదేవుడు, నీల్పురశాసనమునబేర్కొనబడిన శుభకరదేవుని సంతతివాడనియు, ఈతడు బౌద్ధమతస్థుడనియు, ఈతనికాలము తొమ్మిదవశతాబ్దమనియు, బెనర్జిగారువ్రాయుచున్నారు. మరియు, ఈకరవంశపురాజ్యక్రమ మిట్లు నిర్ణయించిరి.[9] —

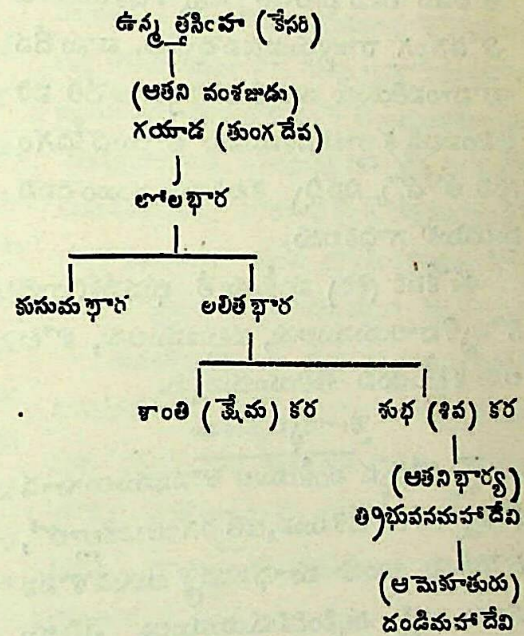
క్షేమాంకరదేవ (శుభకరదేవI)

శివకరదేవ

శుభకరదేవ II

శాంతికరదేవ

ఇంతవరకు ప్రకటింపబడిన శాసనములను బట్టి, ఈకరవంశపురాజులపట్టి ఇట్లునిర్ణయించడమైనది: —

వీరికాలము, క్రీస్తుశకము 8—11 శతాబ్దములని వారివారి శాసనపులిపులనుబట్టి నిర్ణయించబడినది. మాదలాపంజిలో కేసరివంశీయులచరిత్రి ఇట్లున్నది:—

యయాతికేసరి (474-526)యవనులనుపారదోలి కేసరి, లేక, సింహవంశమును స్థాపిం

8 Vide J.B.O.R.S Vol 14, Pt 2, Pp 292-306. 9. Vide Ep. Indica. Vol 19, P p 263—264.

చెను. జగన్నాథప్రతిమను పూరిగ్రామమునకు గొనివచ్చి భువనేశ్వరాలయము కట్టనారంభించెను. ఆతని రాజధాని జాజిపురము. ఆతని తర్వాత మూడవరాజగు అలబు కేసరి (623-677)దానిని పూర్తిగావించెను. అతనికే, లలితేందు కేసరియనిమారు పేరు. ఆతనితర్వాత 22వ రాజగు నృపకేసరి కటకము రాజధానిగా జేసికొనెను. తర్వాత, మకరకేసరి రాజ్యమునకువచ్చి కటకమువరదలచేత మునిగిపోకుండ రాతికట్టడములో దానిని సంరక్షించెను. ఆతని తర్వాత 17వరాజగు సువర్ణకేసరి(1123-1132) రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆతడే కేసరి వంశపురాజులలో కడపటివాడు. ఆతనికి సంతానము లేకపోవుటచేత దక్షిణదేశమునుండి చోడగంగ రాజ్యమునకువచ్చెనట. వాసుదేవ బాహంపతియను మంత్రి ఒరిస్సా రాజుచేత పరిభవింపబడి కర్ణాటదేశమునకు బోయిచోడగంగుని తోడ్కొనివచ్చి కటకము జయించెనని మరియొక గాథకలదు.

ఈ కేసరి (కర) వంశీయులే భువనేశ్వరాది గొప్పశివాలయములను, పట్టణములను, కోటలను కట్టించిరని తెలియుచున్నది.

శైలోద్భవ వంశము

శైలోద్భవ వంశీయుల శాసనములుగూడ కొన్ని కళింగదేశమున,ఉత్తరగంజాంజిల్లాలో, దొరికినవి. అందు మాధవవర్మ బుగుడశాసనము బట్టి ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి: 10—

కళింగదేశ నివాసియగు పులిందసేనుడు రాజ్యముచేయుటకు సమర్థునొకనిని బంపమని బ్రహ్మను వేడగా ఆతడు శైలోద్భవుని బుట్టించె. ఆతనిరాజ్యానంతరము రణభీతుడును, ఆతని తర్వాత శైన్యాభీతుడును, తర్వాత యశోభీత లేక మొదటిమాధవవర్మ యు రాజ్యమేలిరి. ఈమాధవవర్మకొంగోడగ్రామమునుండిసూర్యగ్రహణసమయమున భట్టవామనునికిపూర్ణాగ్రామము దానమిచ్చినవిషయముతనయుద్యోగాధికారులకు తెలియజేసెను. ఈ కడశ్వమేధయాగమును జేసెను.

శశాంకరాజు కాలమునాటి శైన్యాభీతుని శాసన మొకటి గలదు.[11] అదిగుప్తసంవత్సరము 300 నాటిది. అనగా క్రీ॥శ॥సం॥ 619—620 నాటిది. అప్పటికాలమున కర్ణసువర్ణ, గౌడ దేశములపై రాజ్య మేలుచున్న మహారాజాధిరాజ శశాంక రాజు, కొంగోదమండలముపైగూడ తన యేలుబడిని సాగించుకొనుచుండెనని తెలియును. ఆతని మహాసామంతుడును మహారాజును, శైలోద్భవ వంశమునకు చెందిన వాడును, మాధవుని మనుమడును, యశోభీతునికొడుకునైన రెండవమాధవరాజు, శాలిమ నదీతీరమునందున్న కొంగోద గ్రామమునుండి సూర్యగ్రహణకాలమున కృష్ణగిరి లేక నీలగిరి (పూరి-జగన్నాథం) విషయములోని ఛవలఖయగ్రామమును ఛరంపస్వామియను బ్రాహ్మణునికి దాన మొసంగెను.

ఈశాసనము, శశాంకుని కాలమునాటిదని చెప్పబడుటచేత రెండవమాధవరాజు క్రీ॥శ॥ 7వ శతాబ్దపు మొదటిభాగమున నుండెను, ఈవంశము క్రీ॥ శ॥ 6, 7 శతాబ్దములలో కళింగములోని కొంగోదమండలముపై సామంతప్రభుత్వముజరిపెననియు, తెలియును. వీరి శాసనముల శిఖాలపైని నంది, అర్ధచంద్రుడు మొదలగు గుర్తులుండుటచేత, వీరు పరమమహేశ్వరులని ఎఱుంగునది. కళింగ శైలోద్భవవంశమును గురించి శ్రీ లక్ష్మీనారాయణహరిచందనజగద్దేవుగారు ఆంధ్రపత్రిక

10. Vide Ep. Indica, Vol III, Pp 41—46.

11. Vide Ep. Indica, Vol VI, Pp 143—146.

న పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక రెండవ సంపుటము, 263—261 పుటలలో నొక వ్యాసమును ప్రకటించిరి. అందీ క్రిందివంశావళి గలదు:—

మధ్యమరాజు
|
ధర్మరాజు (రణభీత, యశోభీత)
|
మధ్యమరాజు II (సైన్యాభీత,మాధవవర్మ)
|
రణక్షోభ (రణభీత)
|
పట్టవ్యల్లోప
|
మధ్యమరాజు III

వీరిశాసనములు పరికుడ్, కుర్ధా, టెక్కలి గ్రామములలో దొరుకుటచేతను, వీరుకొంగోడు మండలాధిపతులమని చెప్పుకొనుటచేతను, వీరిరాజ్యము సముద్రతీరమున వ్యాపించియుండెను. వీరు అశ్వమేధయాగములు చేయుటచేతను, వీరి శాసనపుశిఖాలపైని శైవమత గుర్తులుండుటచేతను, వీరు బ్రాహ్మణసంఘమునకుచెందిన పరమమహేశ్వర పాదభక్తులు గాగణింపబడుదురు వీరు కరవంశపురాజులకు లోనైసామంతులుగా నుండిరనియు, పిదప తూర్పుగాంగరాజగు అనంతవర్మచోడగంగునకు బంధువులై ఉత్కళముజయించుటలో సాహాయ్యమొనర్చిరనియు, తెలియుచున్నది.

శైలవంశీయులు,శైల(శి)లోద్భవులు,శైలేంద్రులు వీరందరొక్కరేయని కొందరియభిప్రాయము. వీరుకళింగ,కోసల, దేశములలోనివేర్వేరుభాగములపై రాజ్యమేలిరి. శివగుప్త బలార్జుననికాలమున వీరాతని దేశముపై దండెత్తిరి. జావాద్వీపములో దొరికిన బౌద్ధకట్టడములను శాసనములను బట్టి,శైలేంద్రులే, ఆదేశమును స్వాధీనపర్చుకొనిరని తెలియును. వీరిలోకొందరుబౌద్ధమతస్థులు, తూర్పుదీవులపై రాజ్యమేలిరి.బోర్నియో, జావా, ఇండో-చీనాదేశములలో దొరికిన శాసనములనుబట్టి తూర్పుతీరమునుండి బ్రాహ్మణులును, బౌద్ధమతస్థులును గూడ, ఆదీవులకు వలసబోయి తమతమ మతములను, భాషలను, నాగరికతలనుగూడఅందు వ్యాపింపజేసిరని తెలియును. క్రీ॥శ॥సం॥400 కే బ్రాహ్మణులును, బౌద్ధమతస్థులును,అందుండిరని చీనాయాత్రికుడగు ఫాహియాన్ వ్రాతల వలన తెలియుచున్నది. క్లింగులు (కళింగులు) అందు వాసము చేయుచుండిరనియు, యాగములుసల్పుచుండిరనియు,యూపాశాసనమును బట్టి తెలియును.జావా, సుమాత్రాదీవులలోరాజ్యము లేర్పరుచుకొనిన శైలేంద్రులుహిందూదేశపురాజులతో సంబంధము లేర్పరుచుకొనుచుండిరనియు, వారు కళింగదేశమునుండియే ప్రప్రథమమున వలస బోయిరనియు, హిరానందశాస్త్రిగారు వ్రాయుచున్నారు.[12]

ఈవంశపురాజుల పేర్లు వర్మనామాంతములగుటచేతను, శైలేంద్రరాజుల పేర్లలో చిగురున 'వర్మ' యని యుండుటచేతను, వీరుభయులొక్క వంశమువారే యనియు, క్షత్రియులనియు, బ్రాహ్మణమతాభిమాను లనియు,తెలియుచున్నది.

లాబర్టన్ సతీమణి రచించినవ్యాసము నొకరాంధ్రీకరించిరి. అందు యవద్వీపశిల్పకళానిర్మాతలు (గ్రీకులు) యవనులని వ్రాయబడినది. అదినిజమైనను కావచ్చును. కాని హిందూమత, బౌద్ధమతములకు సంబంధించిన కట్టడములే అందుగలవనియు,అవి తూర్పుతీరము

12. Vide Ep. Indica Vol 17 p. 315.

నుండి వలసబోయిన ఆంధ్ర, కళింగ, రాజులచేత కట్టబడినవనియు నెఱుంగునది.

క్రీ॥ శ॥ రెండవ లేక మూడవ శతాబ్దమున గ్రీకులు యవద్వీపమునకు వచ్చినట్లు కనంబడుచున్నది. ఇప్పటికిని ద్వీప మధ్యమున అనేక దేవాలయములను గట్టినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అవి ముఖ్యముగా జోగ్జకరతలోను, సురకర్తలోను, మాజిలాంగ్‌లోను గట్టబడియున్నవి. యవద్వీపమునకు దక్షిణమునను న్న సండాభూమిలోకూడ కొలందిగాం గానవచ్చుచున్నవి. బహుశః భూకంపములు వాని నన్నింటినిధ్వంసము జేసియుండవచ్చును.

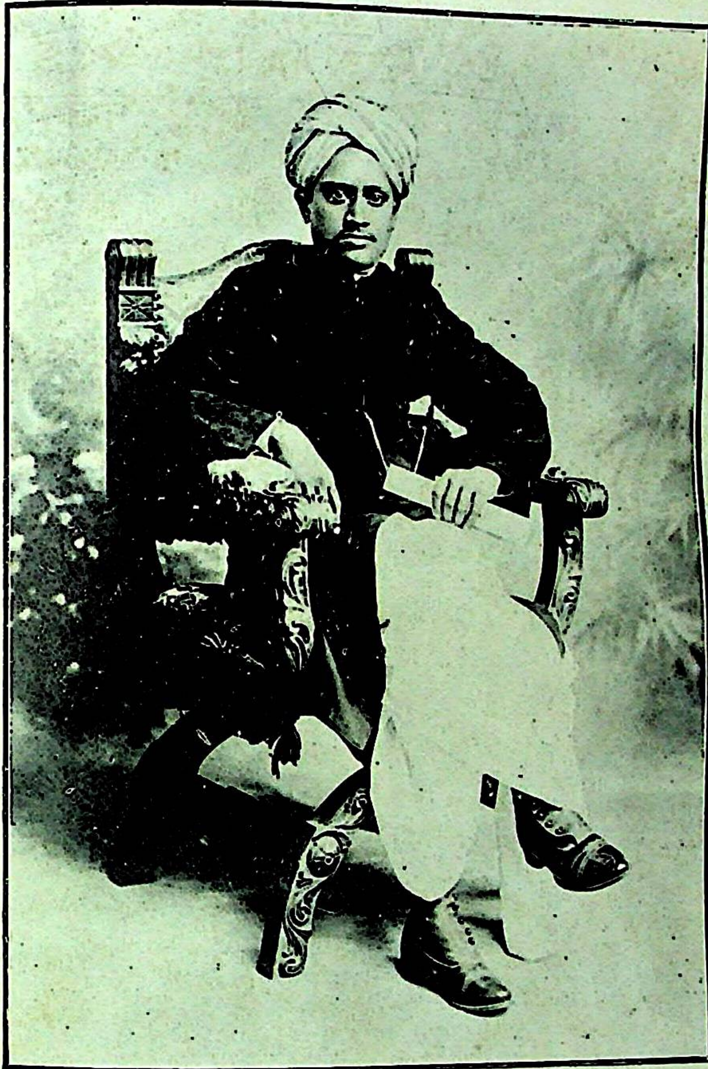
క్రీస్తుశకప్రారంభమున గ్రీక్కుల 'ఇండొనేషియా ఆర్చిపెలగో' హిందూదేశమునకుం ఘూడ నెఱుకయే. అచ్చటివారు జావాద్వీపమునం బుట్టిన జనులే. వారు బియ్యముతోను, బంగారు, వెండి, దంతము, లోనుగాగల వస్తువులతోను, పరిమళద్రవ్యములతోను, ఇతరదేశములలో వర్తకము జేయుచుండెడివారు. ఆసమయమం దెప్పుడైన వారు హిందూమతమును, బౌద్ధమతమును దీసికొనియుండవచ్చునని మానమ్మకము.

చాలకాలమునుండికళాభిజ్ఞులకొక ధర్మసందేహముకలిగినది. ఆద్వీపములోనికట్టడములకును హిందూదేశ కట్టడములకును నేమాత్రము పోలికలేదు. వారుకట్టడపునిబంధనలనన్నిటినిం దెలిసికొన్నపిదప తమకు సంబంధించిన పద్ధతులలో వాటిని నిర్మించుకొనిరి. అందువల్ల విగ్రహముల పేర్లు హైందవ విగ్రహనామములకు సంబంధించినను, పోలికలలోమాత్రము చాల భేదము లున్నవి, కాని దానిని హైందవశిల్పులే రచించినట్లు నుడివెదరు. అట్లే యగునెడల వా రేల తమ దేవాలయముల నింకొకవిధముగా కట్టి యుండరు? విగ్రహములకుం దమ కభిమానములైనట్టియుం బాగుగా పరిచయముగలట్టియుం ముఖములను వదలి యవద్వీపవాసుల ముఖములనే యేల చెక్కిరి?

బాగుగా విచారింప నిజమేమనగా:— ఆయాదేశములవారలు పరదేశములకుం బోయినపుడు తమ మతసంబంధమైన దేవాలయములను తమదేశపద్ధతినే నిర్మించుకొనిరి. అందువలన మనము విగ్రహములయొక్క ముఖములను బరిశీలించిన వాటి నేదేశశిల్పులు నిర్మించిరో తెలిసికొనవచ్చును. వీని మూలమున యవద్వీప శిల్పులే యాశిల్పకళాశేషములకు కర్తరవాదులని చెప్పక తప్పదని నాయభిప్రాయము. నాయభిప్రాయమేకాదు, నిజముకూడ నంతియే. కావలెనన్న నిదర్శనములు గూడం గాన్పించును. జావాశిల్పులు తామెట్టివిగ్రహములం జెక్కినను, నేలాంటి చిత్రముల లిఖించినను కొంచెముగనో, గొప్పగనో స్వదేశకళనుం జూపింపకమానరు. ఒకయాంగ్లేయ విగ్రహమును వ్రాయవలసివచ్చినను గూడ నట్లే చేయుదురు. అది యెల్లరకును సహజము. డచ్చివారుకూడ, జావాశిల్పమునుం జేయునప్పుడు, కొంచెము పాశ్చాత్యసుగంధచూర్ణమునుం దగిలించియుండిరి. జోగ్జకరతలో బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు, ముగ్గురికిని దేవాలయములం గట్టి, విగ్రహములం నెఱ్ఱరాతిలోం జెక్కినది యీవోలాంతులే.

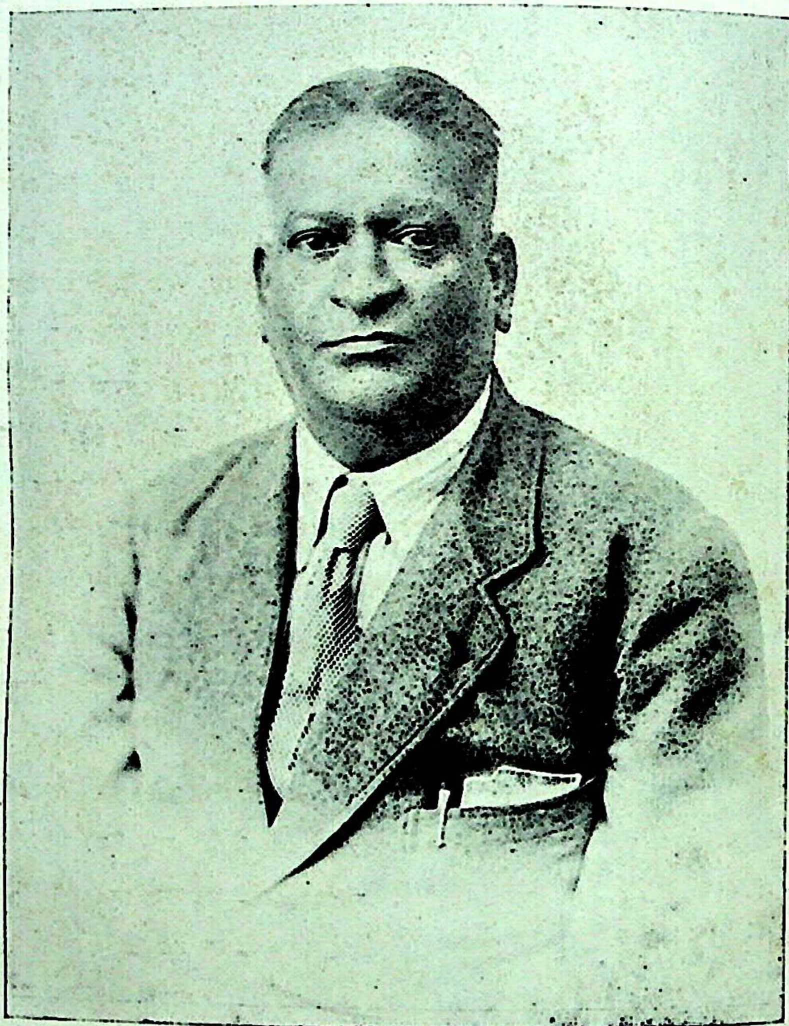
ఇవన్నియుంగాక యవద్వీప శిల్పకళానిర్మాతలు హైందవులు గారనుట కింకొకప్రబల కారణము కలదు.

హిందూ మతస్థులు బ్రహ్మ నారాధింపకపోవుటచే, బ్రహ్మాలయము లెచ్చటను హిందూదేశములో లేనేలేవని చెప్పవచ్చును. ఆ యవద్వీపములో నమితము

మహారాజశ్రీ హోతా వీరభద్రయ్య పంతులుగారు,
జమీందారు ఆఫ్ గంగోలుయెస్టేటు,
రాజమహేంద్రవరము.

కళింగదేశచరిత్ర.

మహారాజశ్రీ ఉన్నం రామలింగం పంతులుగారు,
బర్హాంపురం.

లుగా నున్నవి. భారతీయశిల్పు లేల తమ కానవాయితీలేని విగ్రహములఁ జెక్కవలెను? దీనికంతయు నేదో మతసంబంధమైన ప్రబల హేతు వుండవలయుఁ. మొదట జావాదేశస్థులు హిందువులుగాక, తదుపరి కొన్నియేండ్లకు హిందూమతమును స్వీకరించుటచేత, నిర్వురకు నిట్టి యారాధనభేద మంకురించినది. శిల్పికూడ జావాద్వీపయాచారమునే యనుసరించి బ్రహ్మాలయములనుఁగూడ విరివిగాఁ గట్టినాడు.

జోగ్జకరతలోని బ్రహ్మాలయమునకు నెదుట నతని వాహనాలయమున్నది. అక్కడనే యొక స్తంభముపై హంసలగుంపు వలయాకారముగ నున్నది. పిదప, విష్ణుదేవుని నిప్పటికిని నచటి జనులు సురభి కుసుమరాజముఁతో బూజించెదరు. ఆప్రభుని కెదుట నాతని వాహనాలయ మున్నది. గర్భగుడిలో నెట్టిజాతితోఁ జెక్కబడిన కూర్మమును దానిపై ననంత శేషుండును, నాతనిపైన గరుత్మంతుఁడు మొదలుగాగలవా రుండిరి. పరమాత్ముఁడు యోగనిద్రాముద్రితుఁడై శ్రీదేవి పాదసేవ చేయుచుండగా చక్కగా శేషశాయియైయుఁడెను.

ఇక శివునిగుడి మిక్కిలి పెద్దది. దానియెదుట మధ్యకాపాలికుని గుడియు, నొక ప్రక్క భారతగురుకుమారదేవుని గుహయును, నింకొక పార్శ్వమున గణపతి మహిషాసురుల కందరములును గలవు.

బహుళః శిల్పులకు మంత్రములు, వాటి మహిమాతిశయములు, తెలిసియుండవచ్చును. లేనియెడల నావిగ్రహములలో నిప్పటికిని మహిమ లెందుకు స్థిరములైయున్నవి? విగ్రహములలోఁగి కి మంత్రశక్తులు పాటుటకే కాబోలున్న దేశమంతటనునిండియున్న చలువరాతిని వడలి రక్తశిలాకలశములనే యుపయోగించిరి.

శివుని దేవాలయమునకు నట్టెదుట నంది వాహన మున్నది. దానివెనుక సూర్యచంద్రులు సప్త పంచాశ్వములతో వెలిగిపోవుచుండిరి. పూర్వము ప్రతిమ లాయాసంతతి వారికి జెందినవని యచ్చోటనే వ్రాసియుండెను. ప్రాంబణన్ దేవాలయ కుడ్యములపై చిత్రములు చెక్కబడియున్నవి.

తదనంతరము ముంటిలాకాలోనిబౌద్ధశిల్పమునుగూర్చివిచారింతము. అచ్చటమెండట్ దేవాలయముబౌద్ధశిల్పకళలోమిక్కిలిప్రఖ్యాతిగాంచినది. దానికివెలుపల పద్మపాణి,బోధిసత్త్వప్రజ్ఞపారామిత,మొదలగువారివిగ్రహములుగలవు. లోపలిభాగమున జ్యేష్ఠజన్ములైన మానుషీబుద్ధ, మంజుశ్రీబుద్ధ, పద్మపాణి, అవలోకితేశ్వర మొదలగు బ్రహ్మాండవిగ్రహములుగలవు. ఆదేవాలయ కుడ్యముల కావలివైపున నవలోకితేశ్వరుని గురించినొక కథ వ్రాయఁబడియున్నది.

యవద్వీపమునకు బౌద్ధమతము ఇండియానుండియే నాగార్జునుని కాలములో వచ్చినదిగాని మరెచ్చటనుండియు రాలేదని కనఁబడుచున్నది. అందువల్లనే బహుళః దేవాలయమును ప్రసిద్ధిగాంచిన పెగోడాలను, బోరోబుదూరును, మహాయన బౌద్ధయోగాచార్యులైన వజ్రపాణి యనుశిల్పి నిర్మించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇంకను మెండట్‌లోని దేవాలయమున మిక్కిలి ప్రశాంతమైన పూజలు జరుగుచుండును. విశ్వమానవజీవన ప్రతిబింబములయెదుటను, ప్రక్కలను నిప్పటికిని నచ్చటి జనుల ఈశ్వరభక్తిజ్యోతులకు సమన్వయముగాఁ గర్పూర నీరాంజనంబులు వెలుంగుచుండును. కొంతమంది యవద్వీపవాసులాగుడి నుండి బోరోబుదూరుకు బిలమార్గ

మున్నట్లొక కథను నుడివెదరు. గాని, యట్టిదేదైన నున్న ట్లానవాలుకూడ నాకు గాన్పింపలేదు.

ఆప్రక్కనే బోరోబుదూరు కన్నులపండు వొనర్చును. భగవంతుని యేడు రంగస్థలములయందు 432 దగోబాలు(గంటలు)మన మానవనేత్రములకు పర్వమొనఁగును. ఒక్కొక్కగంటలోఁ బ్రాగ్దక్షిణ పశ్చిమోత్తరములుగా ధ్యానబుద్ధుఁడు, సమాధిలో నుపవిష్టుఁడైయుండును. మధ్యనున్నగంటలో మానుషీబుద్ధుఁ డుపవిష్టుఁడై యుండును. ఆరు-యేడు రంగములలోనున్న 6-7 గోడలపై మాత్ర మేలకో విగ్రహములఁ జెక్కరైరి. ఉజ్జ్వల తేజంబుతో వెలుంగుచున్న భావనాప్రతిమ లీ ప్రపంచమున నెచ్చటనుఁ గానరావు. శిల్పకళావిశారదుఁడు విగ్రహములను శక్తికొలంది కొంతవరకు తేజోవంతములుగాఁ జేసియే వదలివేసియున్నాడు. నగటున నాబ్రహ్మాండ శిల్పకళ, ప్రాణు లేరీతి కడకు బుద్ధసమత్వసిద్ధి నొందుదురో, ఆమానవజీవితమునుఁ దెల్పుచున్నది.

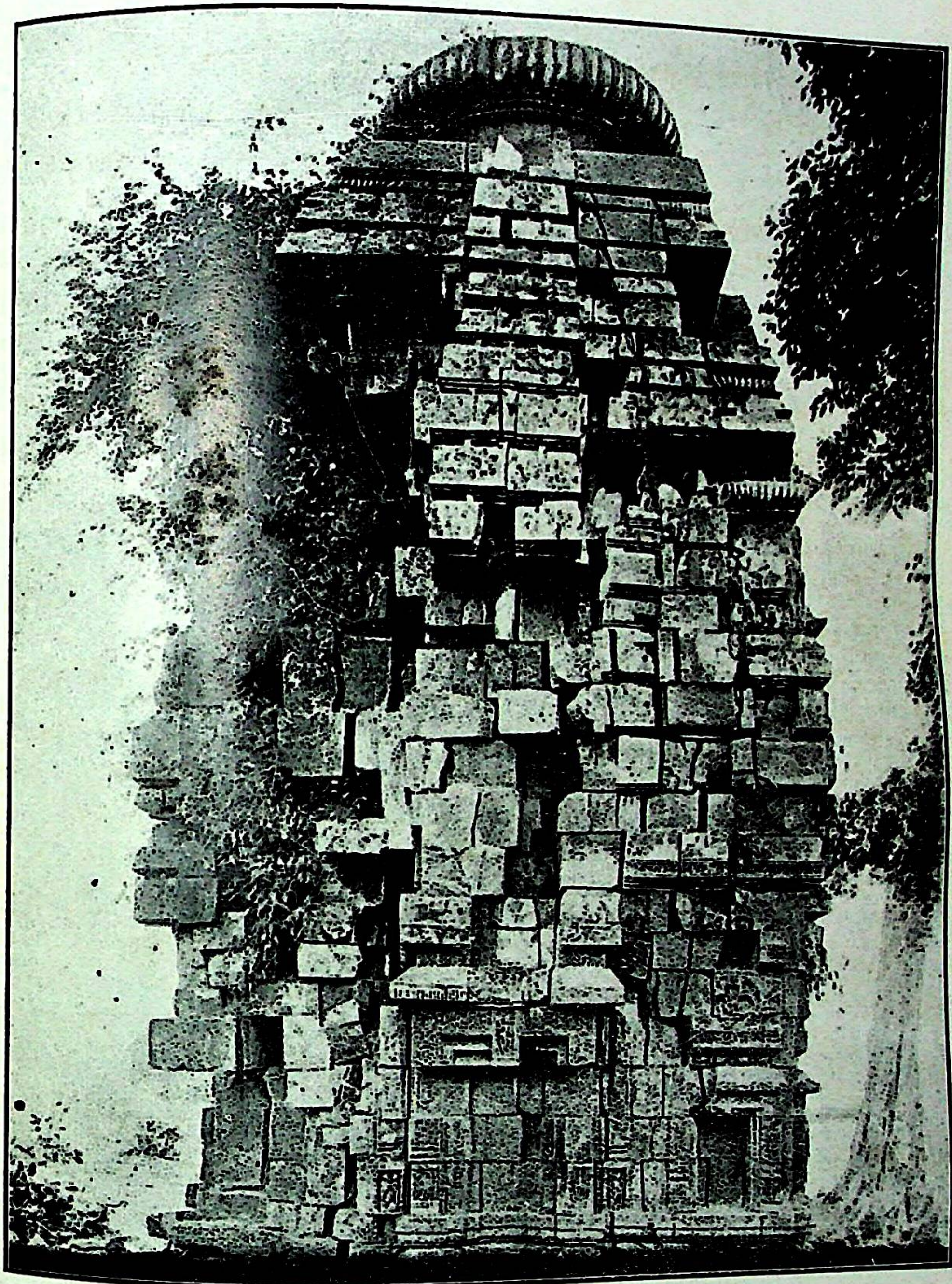
అదియుఁగాక నాప్రతిమ విశ్వమయప్రతిబింబము. ఆబ్రహ్మాండ దేవాలయమంతయు నొక్క తామరకమలమున నిర్మింపబడియుండెను. అచ్చటి 432 గంటలు, వాటిపై నున్న ధ్యానబుద్ధుని ప్రతిమలు, మన్వంతరములో 4320 లక్షల సంవత్సరములనుండి చెక్కు చెదరకయున్నవి వానిలో మధ్యనున్న ధ్యానబుద్ధు డంతకంటె నెక్కుడుకాలమునుండి స్థిరముగా నున్నవాఁడు.

ప్రపంచంబునగల బౌద్ధశిల్పములో బోరోబుదూరు అనన్య సామాన్య సౌందర్యముతో నొప్పారుచున్నది. అది భవిష్యద్బుద్ధుఁడైన మైత్రేయునిపేర కట్టబడెను.

ఇంకను డీయింగ్ పాబూయొక్క శిఖరమున, మహాబలిపురములోని 7 పెగోడాలవలె హైందవ దేవాలయములు కలవు. అవిమిక్కిలి యందముగా కట్టఁబడియున్నవి. వానిలో నర్జునుని గుడియు, భీముని గుడియు, సుభద్రగుడియుఁ గలవు. మఱియు నచ్చట నగస్త్యని విగ్రహముకూడ నున్నది. అదియుఁగాక, అగస్త్యమహాముని గొప్ప సంస్కృతపండితుఁడనియు, అనాదిని యవద్వీపవాసులాతని విగ్రహములను గొప్పభక్తితో జేసికొని యారాధించెడివారనియు, నాబుషిసత్తముఁడు జావాద్వీపభాషయైన కావీలో మహాపండితుఁడనియు, డచ్చి ప్రొఫెసరైన కెర్న చారిత్రక సిద్ధాంతములతోఁ జెప్పెడివాఁడు. ఇప్పటికిని సురబత, జోగ్జకరతలలోని మహారాజులును, వారి యాస్థానికులును, తాము మిత్రులకువ్రాయు లేఖలలో మొట్టమొదట ప్రణవముతో నాదక్షిణహిందూమహర్షి నామమును లిఖించెదరు. దీనివలన నగస్త్యునకును జావాద్వీపవాసులకును గల స్నేహబాంధవ్యము దెలియును."

భంజవంశము.

భంజరాజ్యము ఒరిస్సాదేశములోని ఉత్తర పశ్చిమదిశనున్న కొండలలో స్థాపించబడినది. ఇప్పటి మయూరభంజరాజ్యమే ప్రాచీనభంజరాజ్య జీర్ణశేషము. వీరు అండజవంశీయులుగా వర్ణింపబడిరి. మరియు, మయూర అండజభంజనులుగా వర్ణింపబడిరి. కొట్టాశ్రమమను తపోవనమున (ప్రస్తుతపుమయూరభంజ గ్రామ సమీపమున) వీరుద్భవించినట్లు వీరిశాసనములు తెలుపుచున్నవి. వీరు మయూరికులను జాతివారిని జయించి తమరాజ్యమునేర్పరుచుకొనిరని కొందరు వ్రాయుచున్నారు. క్రీ. శ. 9 వ శతాబ్దమున వీరభద్రుడను రాజు ఈరాజ్యమును స్థాపించెను. శాసనములనుబట్టి, వీరు

KUTAI-TUNDI OR NILAKANTHESVARA TEMPLE, KHICHING.

[*With the kind permission of the Archæological Department Mayurbhanj State.*]

బడెను. ఈతడు పరమవైష్ణవుడు.

విద్యాధరభంజదేవుని తామ్రశాసన మొకటి ప్రకటింపబడినది.[16]

దానిశిఖాపైని కూర్చుండియున్న సింహము, రాజుపేరు చెక్కబడినవి. శాసనము కుటిల (దేవనాగరి) అక్షరములతో చెక్కబడినది. భాషసంస్కృతము. అందలివిషయమిట్లున్నది.

విమలభంజ విషయములోని తుండురావ గ్రామమును, వంజుల్‌వక వాసకమునుండి రణభంజదేవుని ప్రపౌత్రుడును, దివభంజదేవుని పౌత్రుడును, శిలభంజదేవుని పుత్రుడునగు మహారాజ విద్యాధరభంజదేవుడు, భట్టదారు ఖండియను బ్రాహ్మణునికి తన పుణ్యాభివృద్ధికై, దానమిచ్చెను. పరమమహేశ్వరుండును, మాతాపితృపాదానుధ్యాతయు, భంజకులాభరణుండును అగు మహారాజ విద్యాధర భంజదేవు దానకర్త. కళింగశ్రేష్ఠియు, మంత్రియునగు భట్టస్తంభదేవు డీశాసనమును ధృవపరిచెను. సంధివిగ్రహికుడగు శ్రీఖంభ దీనినివ్రాసెను. శాసనమున, దానకాల మివ్వబడలేదు.

గంజాంజిల్లా ఛత్రపురంతాలూకా అంతిరిగాం గ్రామమునదొరికిన యశభంజదేవుని శాసనమునుబట్టి ఈక్రిందివంశావళి తేలుచున్నది.

దివభంజదేవ
|
వీరభంజదేవ
|
రాయభంజదేవ
|
యశభంజదేవ

యశభంజదేవుడు సకలఖింజిలీ మండలాధిపతియని పేర్కొనబడెను. దాన మివ్వబడిన గ్రామమును, రాజునివాసమును, గూడ గుంసూరుతాలూకాలోనివని తెలియుచున్నవి.

కనకభంజబాద్‌శాసనమునుగురించివ్రాసిన ఆర్. డి. బెనర్జి, ఆశాసనము కేవలము కల్పితమైనదనియు, అందు చేత నమ్మ వీలులేదనియు, వ్రాయుచున్నారు.[17] అందలి ముగ్గురు రాజులగోత్రములు, లాంఛనములు, తక్కువర్వభంజరాజుల గోత్ర, లాంఛనములకన్న భిన్నములుగానున్నవి. శాసనపు వ్రాతయుదారిగూడ భిన్నముగానున్నది. బమన్‌ఘాటి శాసనకర్తయగు రణభంజ, దిగ్భంజ కొడుకని చెప్పబడుటచేత ఆతడును, శత్రుభంజకొడుకని చెప్పబడినరణభంజయు నొక్కరుగారనియు, శాసనపులిపులసబట్టిశత్రుభంజకొడుకగురణభంజయే పూర్వీకుడనియు, దిగ్భంజ కొడుకగు రణభంజ II గాంగశక సంవత్సరము 288 నాటివాడనియు, బెనర్జిగారు వ్రాయుచున్నారు. పై విషయములలో గాంగశకవిషయము తప్ప తక్కినవి సరిగానే యున్నవి. శాసనమున గాంగశకముమాటలేదు. పేర్కొనబడిన 288 సంవత్సరము ఏశకమునాటిదో తెలియదు. కాని కరవంశీయుల యొక్కయు, శైలోద్భవ వంశీయులయొక్కయు శాసనములలో పేర్కొనబడిన రాజ్యకాలములును, ఈభంజరాజ్యకాలమును, ఒకే శకమునుండి లెక్కించబడియుండవచ్చును. అది హర్ష రాజ్యకాలము (క్రీ॥శ॥ సం॥ 643) ను సూచించునని నాయభిప్రాయము. కర లేక కేసరివంశీయులు ఉత్కళదేశమంతయు నేలిన కాలముననే ఈ శైలోద్భవ భంజ వంశములు వారికి సామంతులుగానుండి మండలాధిపత్యమొనరించుచుండిరనితోచును.

రెండవశుభకరదేవునిధారకోటశాసనమును ప్రకటించుచు (Vide J.A. H. R S. vol. IV.

16. Vide J. A. S. Beng. Vol LVI, Pt I, No 3 PP. 154-160.
17. Vide J. B. O. R. S. Vol 14. Pt I, PP, 114—126.

Parts 3—4) శ్రీ సత్యనారాయణ రాజగురు ఇట్లు తెలిపిరి. 'మహేంద్రగిరి మహానదుల మధ్యనున్న తోసలిదేశముపై కరవంశపురాజులు క్రీ॥ 4వ శతాబ్దమునుండి రాజ్యమేలిరి. తోసలిరాజధానియగు గుహేశ్వరపాటక భువనేశ్వరము చెంతనుండెను. శాసనమునందలి జయకటకవిషయ మిప్పటి గంజాంజిల్లాలోని జాగడమై యుండును.

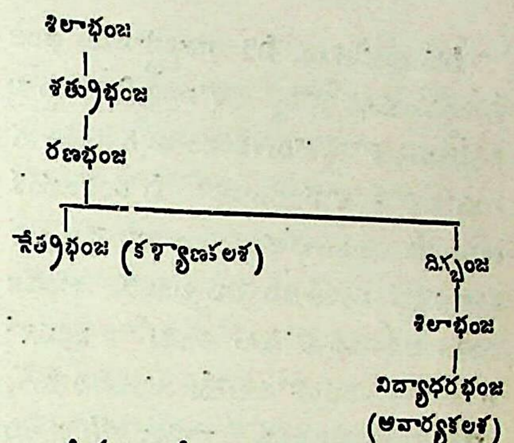
కరరాజులకును నాగోద్భవులకును (శైలోద్భవులు) సంబంధ బాంధవ్యము లుండెడివి శైలోద్భవులు కరవంశపురాజులకుసామంతులు.

శాసనపులిపి, ఉత్తరశైలిని వ్రాయబడిన బ్రాహ్మిలిపి, దీనినిబట్టి ఈశుభకరదేవునిశాసనము క్రీ॥శ॥ 6, 7 శతాబ్దముల నాటిదని చెప్పవచ్చును".

ఈభంజరాజులశాసనములు ఇంకను నాలుగు ప్రకటింపబడినవి.[18]

ఈ శాసనము లన్నియు గంజాం జిల్లా గుంసూరు తాలూకాలోనే దొరికినవి. వాటియందు పేర్కొనబడిన గ్రామములుకూడ ఆ చుట్టుపట్లనే గలవు. దీనినిబట్టి ఆరాజులు పూరి,గంజాం,జిల్లాలలోనికొండప్రదేశములందు రాజ్యమేలిరని తెలియును. ఈశాసనములలో నేత్రభంజ, విద్యాధరభంజ రాజులశాసనముల లిపి, వ్రాతమాదిరి, శిఖాలపై సింహముద్ర లొక్కవిధముగా నున్నవి. యశోభంజ రాజు శాసనపు లిపి, వ్రాతమాదిరి, శిఖాపై నంది ముద్ర, ఇవిమరియొకవిధముగానున్నవి. ఈరాజవంశము దరిమిలాదని తెలియుచున్నది.

ఈశాసనములనుబట్టి ఈక్రిందివంశావళి ఏర్పడుచున్నది:—

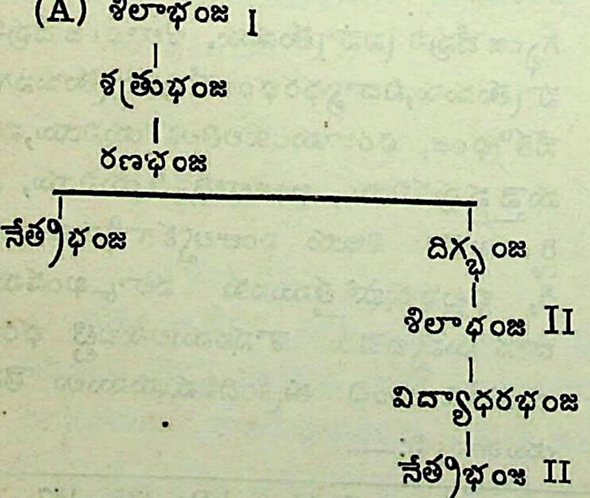
నేత్రభంజదేవునిదానశాసనములు రెండును వంజులకగ్రామమునుండి ఇవ్వబడెను. వాసుదేవఖండవిషయములోని ఆరాతగ్రామమును రాజు బ్రాహ్మణులకిచ్చుచు దానినిసంరక్షించుటకై తన సామంతరాజులను, రాజానకులను, రాజపుత్రులను, విషయపతులను, దండపాశికులను, వ్యవహారికులను, బ్రాహ్మణులను, కరణములను, నివాసజనపదులను,ఆజ్ఞాపించెను. ఈవాసుదేవఖండ విషయము గంజాంజిల్లా గుంసూరుతాలూకాలోని వాసుదేవపురమై యుండనోపు. నేత్రభంజదేవుని శాసనము మరియొకటి ప్రకటింపబడినది.[19]

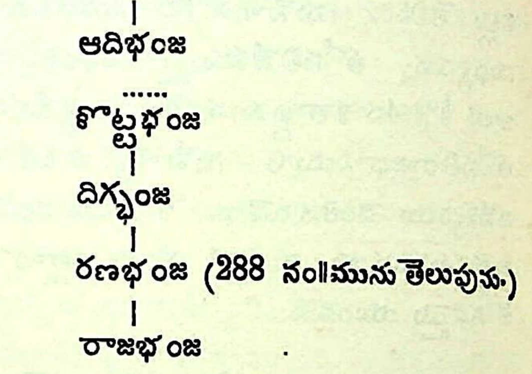
దానిశిఖాపై నికూర్చుండియున్నసింహవిగ్రహము గలదు. దీనినిబట్టి క్రొంద రీతడు వేరు వంశమువాడందురుగాని అది సరికాదు. దిగ్భంజదేవుని ప్రపౌత్రుడును, శిలాభంజదేవుని పౌత్రుడును,విద్యాధరభంజదేవునిపుత్రుడునగు నేత్రభంజ, భంజామలకులతిలక యనియు,పరమవైష్ణవుడనియు, ఖంజిలాధిపతి యనియు, వర్ణింపబడెను. విజయ వంజుల్వకగ్రామమునుండి, భట్టపురుషోత్తమునకు వల్కాఖండము దాన మివ్వబడెను. శాసనములనుబట్టి భంజరాజులనుగురించి ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి:—

18. Vide Annual Report on Epigraphy for 1917—1918, P 12 and Pp. 135—137.
19. Vide J.B.O.R.S, Vol VI, Pt 2, Pp 274—276.

వీరు అండజులు. వీరి రాజ్యస్థానము ఖింజలీమండలము. కొన్ని శాసనపుశిఖాలపైని సింహము, కొన్నిటిమీద నందివిగ్రహము గలదు. కొన్ని శాసనములలో వీ రండజవంశజులు లేక మయూరభంజకులు అని చెప్పబడక కాస్యప వంశజులని చెప్పబడినది. అండజ వంశజు లని చెప్పుకొనుట కంటె కాస్యపగోత్రికులని చెప్పుకొనుటయే మంచిదనియో, గోత్రములు లేనివారు కాస్యపగోత్రికులని పిలువబడుట యాచారమనియో, వీరిట్లు తెలుపుకొనిరి. వీరి శాసనములలో రెండవ రణభంజదేవుని బమన్‌ఘాటి శాసనమున 288 రాజ్యకాల మని యుండుటచేత కొందరు ఇది గాంగశకప్రారంభమునుండి లెక్కింపబడి నట్లూహించి, ఆతనికాలము 1066 అని వ్రాయు చున్నారు. అయినను, గాంగశక ప్రారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 778 సంవత్సరమని ఇంతవరకు ఋజువు కాలేదు. కరవంశీయులు గూడ ఈశకము నేవాడిరని వ్రాసిన వ్రాతతప్పు.

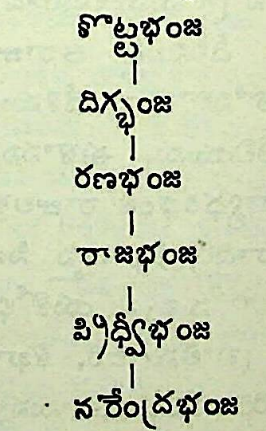
ఇంతవరకు వీరి తామ్రశాసనములు 15, 16 ప్రకటింపబడినవి. అందు సగముభాగము మొదటి రణభంజదేవునివై యున్నవి. ఆర్. డి. బెనర్జిగారు వీరి వంశావళి నిట్లు నిర్ణయించిరి.[20]

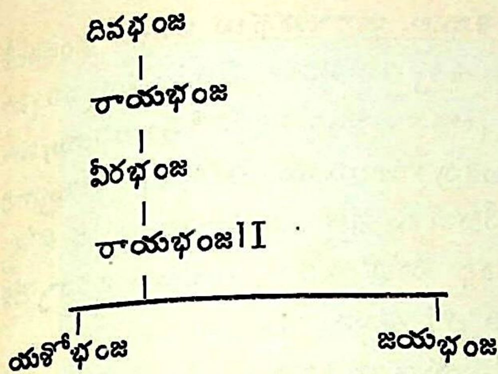
ముజుంథారు పై వంశావళియందలి ఆఖరి రాజులు (B) మొదటి రాజులకు (A) ముందే రాజ్యమేలిరని వ్రాయుచున్నారు. కాని ఆయాశాసనముల లిపినిబట్టి వంశక్రమము పైని చూపబడినరీతిగనే యుండవలెనని బెనర్జిగారు వాదించుచున్నారు.

పరమానందాచార్యులుగారు ఈభంజ వంశపురాజులను గురించి ఒక వ్యాసమును ప్రకటించిరి.[21] అందు ఇంకను మరికొన్ని భంజవంశపు రాజుల శాసనములను గురించి వ్రాసిరి. నరేంద్రభంజుయొక్క ఖండదాలి శాసనమున ఈక్రిందివంశావళి గలదు.

గంజాంజిల్లాలో నూతనముగా దొరికిన రెండు భంజవంశపు శాసనములనుబట్టి ఈక్రింది వంశావళి తేలుచున్నది.[22]

20. Vide J.B.O.R.S, Vol. III Pt III. Pp. 319-323. 21 Vide J.B.O.R.S, Vol XII, Pt I, Pp. 92-103
22: Vide Ep. Report for 1917—1918. P. 12,

వీరు 15వ శతాబ్దమున తూర్పుగాంగరాజుల యధికారము తగ్గినతర్వాత ఖింజలీమండలము పై రాజ్య మేలిరని పరమానందాచార్యులుగా రూహించుచున్నారు. వీరికిముందు రాజ్య మేలిన రాజులు ముగ్గురు గలరని కనకభంజ భాదు శాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. కాశ్యపఋషి వంశపువాడును, సోలనభంజ మనుమడును, దుర్జయభంజ కొడుకును, అయిన కనకభంజ ఖింజలిమండలముపై నేలెను.

ఈరాజులందరును భంజవంశమునకే చెందినవారు. సకల ఖింజలీమండలముపై నేలిరి. కాని వేర్వేరు కాలములందు రాజ్యముచేసిరి. భంజరాజుల శాసనములు వంజుల్వాకనుండి ఇవ్వబడెను. విద్యాధరభంజ, నేత్రభంజ, యశోభంజ మొదలగు రాజులు దానమిచ్చిన గ్రామములు ఉత్తరగంజాంజిల్లాలోను, జైపురంలోను ఉండుటచేత వారా దేశములపై తమ యధికారమును జరిపిరని చెప్పవచ్చును. పూరి ఉత్తరగంజాంజిల్లాలు, కొంగోదుమండలమనుపేర, వారి యధికారమునకు లోనై యుండినట్లు వారిదానశాసనములు, దానగ్రామములు గుంసూరు, ఆస్క, ఛత్రపురంతాలూకాలలో దొరుకుటయే నిదర్శనము. రెండవ రణభంజదేవుని బమర్ఘాటి శాసనము, 288 సంవత్సరమునాటిది, కడపటి గాంగరాజుల శకమునుండి లెక్కించి (288 + 772), క్రీ॥శ॥ 1060 సం॥ నాటిదని ముజుందారు ప్రభృతులువ్రాయుచున్నారు. 288 సంవత్సరమును తెలిపిన రణభంజయే మొదటివాడనియు, ఆసంవత్సరమును గాంగశకము (772) నుండి లెక్కించవలయుననియు, తెలుపుచు, డాక్టరుముజుందారు ఈభంజరాజులు క్రీ॥ శ॥ 9-16 శతాబ్దముల మధ్య రాజ్యమేలిరని యభిప్రాయ పడిరి. కర-కేసరివంశమునకు చెందిన దండి, త్రిభువన, మహాదేవుల శాసనములలోని 180,187 రాజ్య సం॥లు గూడ ఈగాంగశకాబ్దమునుండియే వారు లెక్కబెట్టుచున్నారు. కాని దీనికి సరియగు ఋజువులేదు.

రాణకయనియు, మహారాజనియు మాత్రము వీరికి రాజ్యచిహ్నములు గలవు సర్వభౌమపదమును సూచించు బిరుదము లేవియు గానరావు. వీరివంశము, గణదండనాయక వీరభద్రునిచే స్థాపించబడెను. మహాకళింగాధిపతులనియు, మహాకోసలేంద్రులనియు బిరుదములు వహించి వినీతిపురమునుండి కోసల, కళింగములపై రాజ్యముచేసిన సోమవంశపు రాజులక్రింద వీరు మొదట సామంతరాజులుగా నుండినట్లు తెలియుచున్నది. వీరి శాసనముల లోని మొదటిరాజు పేరు శిలాభంజయని యుండుటచేత కొందరు వీరిని శైలోద్భవ, శైలేంద్ర రాజులతో ముడిపెట్టుచున్నారు. ఒరిస్సా కొండప్రాంతములందు తమ యేలుబడిని సాగించుకొనుటచేత కాబోలు వీరికీపేరు. ఈశైలోద్భవ వంశము అనేక చీలికలై, ఒరిస్సాలోని వేర్వేరు భాగములందు స్థిరపడినది. ఏలనన, శ్రీపురమున శైలేంద్రులును, శ్రీవర్ధనపురమున శైలవంశీయులును (Vide Ragholi Plates of Jaya Vardhana, P. 18, Inscs. in C. P.), ఖింజలి (ఖిజ్జింగి) యందు భంజవంశీయులును,

కొంగోడుయందు శైలోద్భవులును, వాసము లేర్పరుచుకొనిరి. మయూరభంజదేశమందు శిలాభంజ వంశీయులు కొందరు 1300 సంవత్సరముల క్రితమేస్థిరపడినట్లుఅందు దొరికిన శాసనముల లిపిబట్టి తెలియుచున్నది. శైలోద్భవులు కొండదేశములందు రాజ్యము జేయుచుండిరనియు, గాంగవంశీయులు శాలిమనదీతీరమందున్న కొంగోడునందు వాసముజేయుచుండిరనియు శైలోద్భవు డొకడు గాంగవంశీయపురాణిని పెండ్లాడగా జనించిన కుమారుడు శైలవంశమును కొంగోడునం దేస్థాపించెననియుహీరలాల్ తెలిపెను. ఇట్లే అండజవంశముగూడఏర్పడెను. శైలవంశీయుడొకడు మయూరికులదేశమునకు బోయి, వారి నోడించి, మయూరభంజన యను బిరుదమును సంపాదించెననియు, మయూరికుల రాణిని పెండ్లాడి మయూరభంజవంశమును స్థాపించెననియు, అందుచేతనే మయూరము వారిచేత గౌరవముగా జూడబడుచుండెననియు, అండజవంశీయులని శాసనములలో పేర్కొనబడెననియు తెలియుచున్నది. ఇప్పటికిని బాడ్, మయూరభంజదేశపురాజులు మయూరచిహ్నమును గల్గియున్నారు.

భంజవంశోత్పత్తిని గురించి సింఘుదేవుగారిట్లు వ్రాసిరి.[23]

"రణభంజ, రాజభంజదేవుల తామ్రశాసనములు, వారి పూర్వీకుడైన వీరభద్రుడు మయూరాండజుడని తెలుపుచున్నవి. ఈవిషయమునురామ్సెగారి గ్రంథమునగానక, ముజుందారుప్రస్తుతపు మయూరభంజ, కియార్ జార్ భంజవంశములుపూర్వభంజ రాజులవంశముతో సంబంధము లేనివని నిశ్చయించెను. మరియు ఆవంశముల పురాణకథలు ఇప్పటి భంజవంశీయుల ఉత్పత్తిని సరిగా తెలుపుచున్నవని వ్రాసిరి. (అనగావారు కాశ్యపగోత్రీకులనియు, సూర్యవంశపు రాజులనియు తెలిపిరి.) రామ్సెగారి గెజిటీరునందు ఇట్టి మయూరభంజ వంశోత్పత్తి కథ లేకపోయినను, హంటరు ఒరిస్సాదేశ చరిత్రలో ఇట్లున్నది:—

'మయూరాండజమునుండి ప్రప్రథమమున ఈవంశము పుట్టినదన్న గాథచేత, ఈరాజు యొక్క చేవ్రాలుగుర్తు మయూరమై యున్నది.

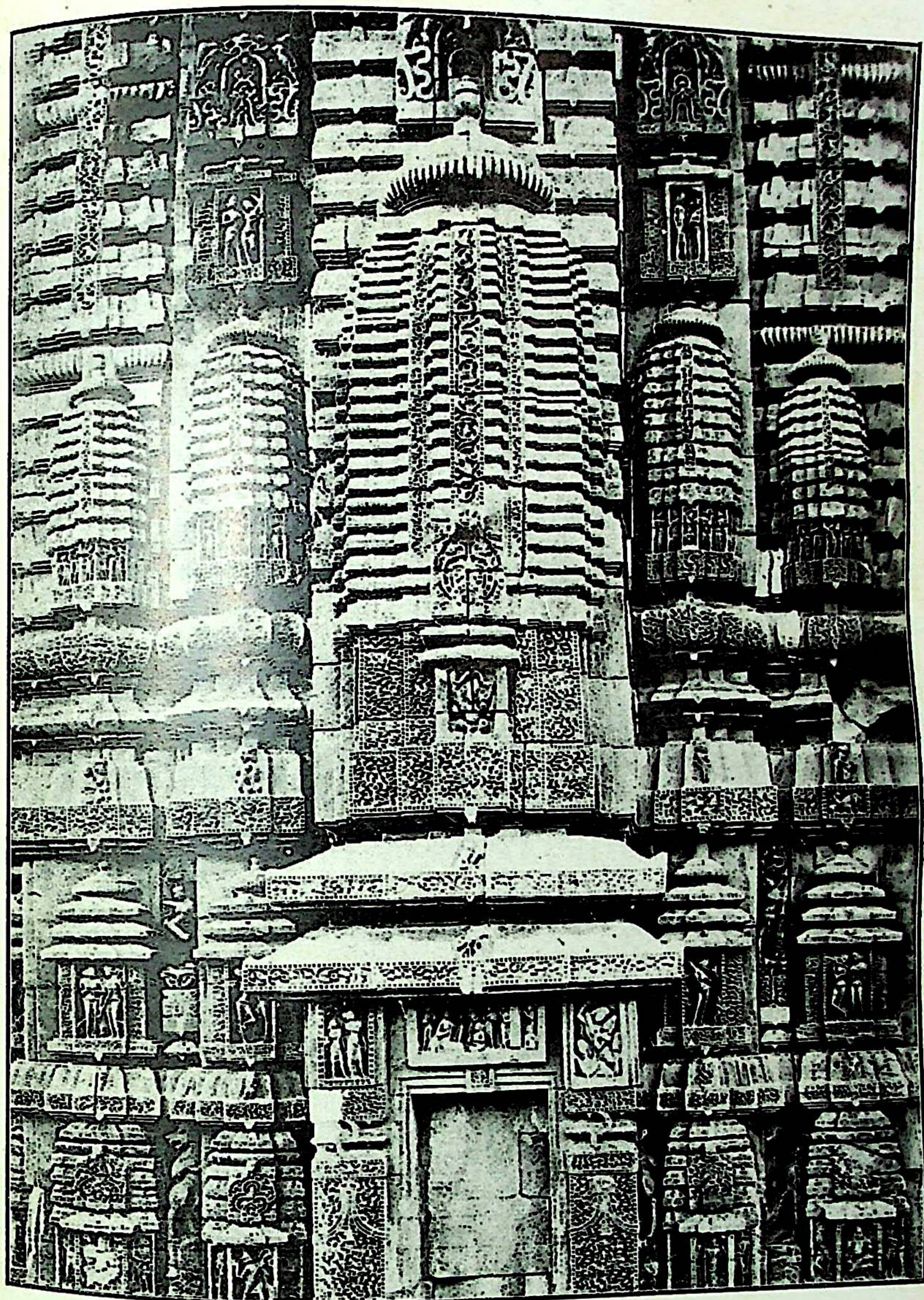
తామ్రశాసనములుగూడ ఈ భంజవంశము చాల పురాతనపుదని తెలుపుచున్నవి. ఈవిషయములన్నింటిని వదలివేసి మయూరభంజవంశము పూర్వపు భంజవంశముతో సంబంధము లేనిదనియు, ఇటీవల జయసింహయను రాజు గజపతిరాజు కూతును వివాహము చేసికొని హరిహరపురము నేలెననియు, ముజుందారు వ్రాసిన వ్రాత తప్పు."

ఈభంజరాజులు, అనేకమంది బ్రాహ్మణులను రప్పించి తమదేశములలో వారికగ్రహారములు, భూములు దానముజేసి, శివాలయములనుకట్టించి, బ్రాహ్మణమతాభిమానులైయుండిరి. కొందరు రాజులుపరమమహేశ్వరులనియు, కొందరు పరమవైష్ణవులనియు, శాసనములలో పేర్కొనబడిరి.

శుల్కి (శూలిక) వంశము.

కళింగము నేలిన శుల్కివంశీయుడగు కులస్థంభదేవుని తామ్రశాసనములు రెండు పూరిగ్రామమున దొరికినవి.[24] ఒక్కొక్క శాసనమొక్కొక్క రేకు రెండు వైపులను వ్రాయబడినది. శాసనపు రేకు పైభాగమున శిఖాగలదు. అందు అర్ధచంద్రుడు, వృషభము

23. Vide 1927 June, Oct., & Nov. Vaitarani Journals.
24. Vide J. A. S. B, Vol LX IV Pt. 1, Pp. 123—127.

BRAHMESVARA TEMPLE AT BHUVANESVAR, ORISSA.

[*With the kind permission of the Archæological Department Mayurbhanj State.*]

IMAGE OF SIVA, GREAT TEMPLE, KHICHING.

[*With the kind permission of the Archæological Department Mayurbhanj State.*]

రాజు పేరు, పోతపోయబడినవి. ఇష్టదైవప్రార్థన, కులస్థంభ దేవుని ప్రశస్తి మొదట వ్రాయబడినవి. స్థంభేశ్వరీ దేవి వరప్రసాదమున కులస్థంభ దేవు పుట్టెనట! ఆతని కుమారుడు కచ్ఛ దేవుడును, ఆతనిపుత్రుడు కులస్థంభ (రణస్థంభ)యు, చేసినశాసనములలోని గ్రామములు రెండును, వేదాధ్యయన పరులును, (బ్రాహ్మణులును, అగుతండి) కొడుకులకే, ఇవ్వబడెను. గ్రామములు రెండును ఉలోఖండవిషయములోనివిగా తెలుపబడినవి.

కులస్థంభ దేవుడు శుల్కి కులమున పుట్టెనట ఇదియే చాళుక్యకులమని మనోమోహన చక్రవర్తిగా రభిప్రాయపడిరి. వారిశాసనములయొక్క లిపినిబట్టియే వారి కాలము క్రీ॥ శ॥ 11 వ శతాబ్దముగా నిశ్చయింపబడినది.

దానగ్రామములు కళింగ దేశములోని వని తెలియుటకు సిదర్శనము, రాజు కళింగ దేశములోని మహాసామంతులను ఆజ్ఞాపించుటయే.

ఈ శుల్కి లేక సూలికవంశజులు చోళులనియు, వీరు మగధ రాజ్యముపై యధికారము చేసిరనియు, వీరిని మౌఖారి వంశీయుడగు ఈశానవర్మ క్రీ॥554 సం॥లో ఓడించెననియు, హీరాసుగారు తెలిపిరి.[25]

కాని సులకులు, ములకులు అను వ్యాసమున శ్రీకంఠశాస్త్రిగారు సులకులు, చోళులుగానేరరనియు, వారును ఆంధ్రులును సన్నివేశ జాతులనియు వ్రాసిరి.[26]

ఈశూలిక లేక శుల్కి రాజులను గురించి ముజుందారు ఈక్రిందివిధముగా వ్రాసెను.[27]

"క్రీ॥ 554సం॥ నాటి హరహాశాసనమును బట్టి ఈశానవర్మదక్షిణముననున్న ఆంధ్రులను మొదట జయించి, తర్వాత బంగాళాతీరమున నున్న శూలికులపై బడి, వారి నోడించెను. తర్వాత గౌడదేశవాసులైన, సముద్రపు దొంగలను బంగాళాఖాతమునుండి వెడలగొట్టెను. ఈ శూలికులు ఉత్కలదేశములోని మిధునపురప్రాంతమునం దుండెడివారు. ఇప్పటికిని వారి తెగ అందున్నది. కులస్థంభ దేవుని పేరునందు "స్థంభ" యని యుండుటచేతను, వారి గొప్పతనమంతయు స్థంభేశ్వరీ దత్తవరప్రసాదమని చెప్పబడుటచేతను, సోనుపురప్రాంతమునను ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములందును స్థంభేశ్వరి, లేక ఖంభేశ్వరీ దేవి, దూమాలులు, (దుంబాలు) ఖోదులు, మొదలగు అనాది జాతివారిచేతనే ముఖ్యముగా నారాధింపబడుటచేతను, స్థంభేశ్వరిని గొల్చిన కులస్థంభాది శుల్కి రాజులు గూడ ఆనార్యులుగా నుండి, క్రమముగా హిందూమతసాంప్రదాయముల నవలంభించినట్లు తోచును. మిధునపురమున నున్న శుల్కి జాతివారు రాజపుత్రులని పిలువబడుచున్నను వారు అంటరానివారుగాగణింపబడుచున్నారు. ప్రాయశః కులస్థంభ దేవుని సంతతివారు గూడ నట్టివారేమో!! యయాతి కేసరికి పూర్వము ఒరిస్సా దేశములో రాజ్యము జేసినట్టు మాదలాపంజిలో జెప్పబడిన మ్లేచ్ఛులువీరేమో!! స్థంభేశ్వరి పేరుప్రతిష్ఠలు బౌడ్, గంజాం దేశములవరకు వ్యాపించియుండెను. ఈదేశములలో తర్వాత రాజ్యమేర్పరుచుకొన్న భంజరాజులుగూడ స్థంభేశ్వరినేగొల్చుచున్నట్లు వారిశాసనములే ప్రమాణములు."

కులస్థంభ దేవుని సంతతివారా ప్రాంతపు ఆదిమనివాసులు. వారుశైవమతస్థులు. వారి శాసనపు శిఖాలపై గల నందిగుర్తే, ఆ దేశముపై తర్వాతరాజ్యమేలినభంజరాజులశాసనపుశిఖాలపై గూడగలదు. వీరుసామంతరాజులుగానుం

25. Vide J. A. H. R. S. Vol 1. Pt 3, Pp 130—131.. 26. Vide J. A. H. R. S. Vol II Parts. 3 & 4. P. p. 178-180. 27 Vide his Orissa in the Making, Pp 101-117

డుటచే నాకాలమునఉత్కళమునేలుకొనలగుప్త రాజులకుకప్పముగట్టుచుండిరనితోచుచున్నది.

కడపటి గాంగవంశము.

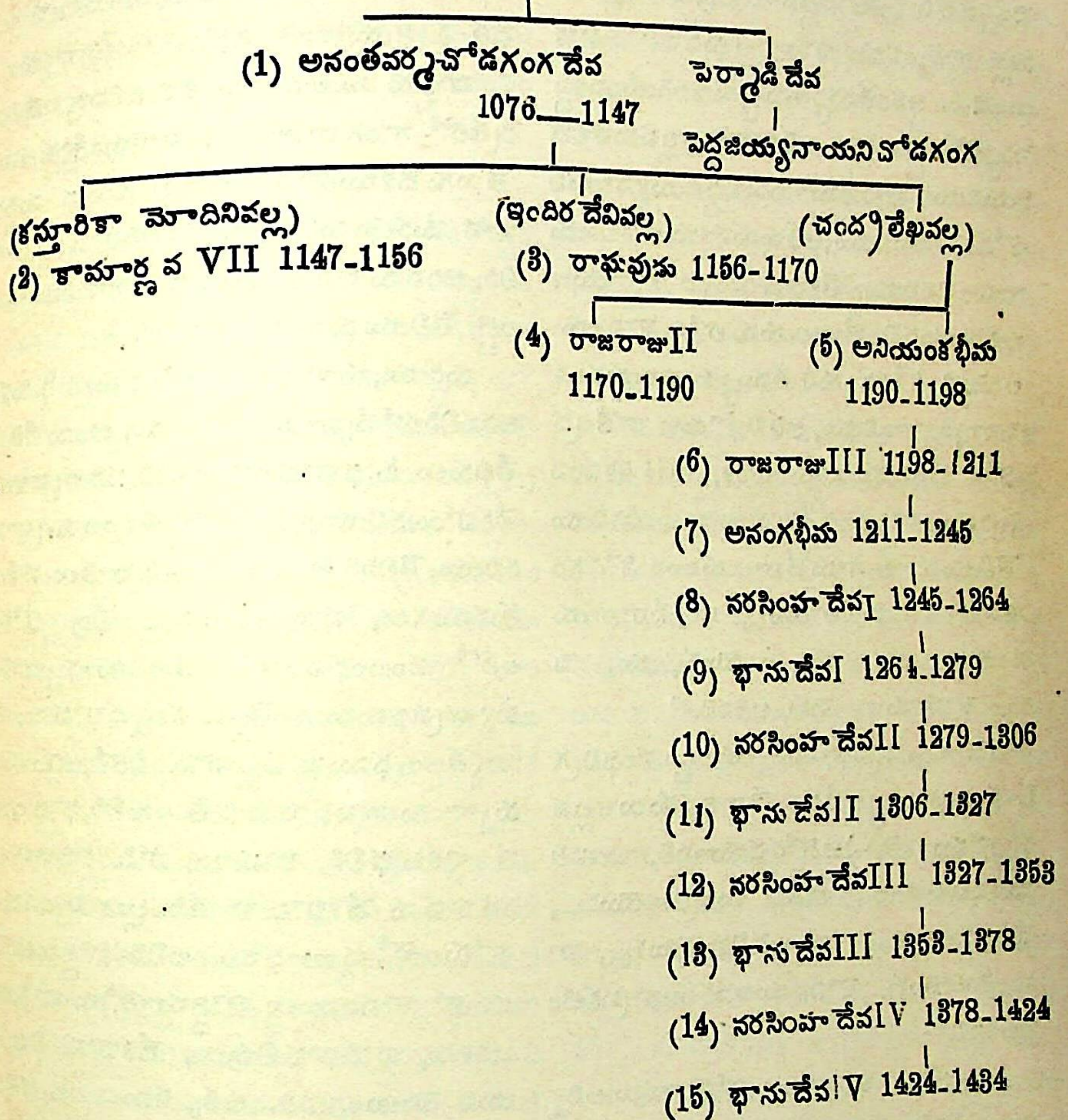
(క్రీ॥ శ॥ 1132—1434).

అనంతవర్మచోడగంగుని విశాఖపట్టణం శాసనమును, (Vide Ind. Ant. Vol 18.) కొర్ని శాసనమును(చూడుము, కళింగదేశచరిత్రాను బంధము, నంబరు 15, పుటలు 65—78.) బట్టిచూడగా అతడు క్రీ॥శ॥సం॥లు 1118, 1134 నాటికే ఉత్కలమును జయించెనని తెలియును. "మొట్టమొదట తూర్పుదిశయందు రాజ్యభ్రష్టుడైన ఉత్కలపతిని రాజ్యమందు నిలబెట్టి, పిమ్మట పశ్చిమదిశయందు విఘటితుడైన వేంగిరాజును (సప్తమవిజయాదిత్యుని) కూడా అట్లే నిలబెట్టి, వర్ధిల్లుతూ ఉన్న కీర్తి వైభవము గల ఏ శ్రీ గంగచూడామణి జయలక్ష్మియొక్క తోరణస్థంభములవలె నున్న ఆఇద్దరి రాజులయొక్క లక్ష్మినిన్ని భందనమాలికను (మంగళతోరణము) కట్టేటట్టుక ట్టెనో, ఆతడు శ్రీమదనంతవర్మమహారాజున్ను, రాజాధిరాజున్ను, రాజపరమేశ్వరుడున్ను, పరమభట్టారకుడున్ను, పరమమాహేశ్వరుడున్ను, పరమవైష్ణవుడున్ను, పరమబ్రహ్మణ్యుడున్ను మాతాపితృపాదానుధ్యాతయున్ను, అయిన ఆ శ్రీ చోడగంగుదేవుడు..." పై దానినిబట్టి ఆరాజ్యములనాతడాక్రమించినట్లు తోచదు. తూర్పుపశ్చిమదిశలనున్న ఉత్కల, వేంగి ప్రభువులకు సహాయ మొనర్చెను గాని, పద భ్రష్టులను గావింపలేదు. కాని మాదలాపంజి గ్రంథమునుబట్టి, ఆతడు క్రీ॥ సం॥ 1134 లో సువర్ణ కేసరిని ఓడించి, కటకమును స్వాధీన పరుచుకొని, కేసరివంశము నంతము గావించి, ఉత్కలాధిపతి యయ్యెనని తెలియుచున్నది. సువర్ణ కేసరి మంత్రియగు వాసుదేవ బాహపతి చోడగంగునికి సహాయ మొనర్చెనట.

మరియు, మాదలాపంజి గ్రంథము లన్నిటిలోను మత్తభానుడే (నాల్గవభానుదేవుడే) గంగవంశపు కడపటి రాజనియు, ఆతనితర్వాత కపిలేంద్రుడు రాజ్యమునకువచ్చెననియు, తెలుపబడెను. కపిలేంద్రుని శాసనములనుబట్టి, యాతని రాజ్యము, శక సం॥ 1356 లేక క్రీ॥సం॥ 1434 లో, ప్రారంభమయ్యెనని తెలియును. గనుక, ఆ సంవత్సరమే గాంగవంశ రాజ్యాంతమును తెలుపును. నాల్గవ నరసింహుని యొక్క రెండు తామ్రశాసనములనుబట్టి యాతడు కడపటి రాజని తెలియవచ్చినను, మాదలాపంజి గ్రంథమునందలి చరిత్రను నమ్మి నాల్గవ భానుడు కట్టకడపటి రాజుగా రాజ్యమేలెనని నమ్మవలెను. అనగా, అనంతవర్మ చోడగంగదేవు మొదలు నాల్గవభానుదేవునివరకు 300సం॥లు గాంగవంశ ముత్కలమున రాజ్యమేలెను.

అనంతవర్మ చోడగంగుని తామ్ర, శిలా, శాసనములను బట్టియు, ఆతని సంతతివారి తామ్ర, శిలా, శాసనములను బట్టియు, ఆ కాలమున రాజ్యమేలిన తదితరవంశపురాజుల శాసనములను బట్టియు, మహమ్మదీయ చరిత్రలను బట్టియు, మాదలాపంజి గ్రంథమును బట్టియు, ఈ కడపటిగాంగరాజుల వంశావళి, కాలక్రమములు, చరిత్రాంశములు తెలియుచున్నవి.

ఆర వంశావళి, కాలక్రమములిట్లున్నవి:-

ముఖలింగదేవాలయమునను, ద్రాక్షారామాలయమునను, సింహాచలాలయమునను గల శాసనములనుబట్టి ఈతనిచరిత్ర బాగుగ తెలియుచున్నది. ఈతనికి పెక్కుభార్య లుండినట్లు తెలియుచున్నది. అందుపట్టపురాణి, జయంగొండారనుచోళ మహాదేవి యనియు,[28] పట్టమహిషి కస్తూరికామోదిని యనియు,[29] తెలియుచున్నది. కస్తూరికకుమారుడే ఈతనితర్వాతమధుకామార్ణవుడను పేర రాజ్యమునకువచ్చెను. మరియొకభార్యయైనఇందిరాదేవికుమారుడు రాఘవదేవుడు తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. మరియొకభార్యయైన చంద్రలేఖవలన

28 Vide S. I. Inscs. Vol. IV No. 1164.

29 Vide J. As. Soc. Beng Vol LXV, Pt I, p235

గల్గిన రాజరాజ, అనియంకభీములను పుత్రు లిద్దరు తర్వాత రాజ్యమేలిరి. మరియొకభార్య చెన్నవదేవి పుత్రుడట్టహాస దేవుడు రాజ్యమేలి నట్లు గాన్పింపదు. ఉమావల్లభుడనుకొడుకొక డుండెను. అనంతవర్మ తమ్ముడు ఉలగియంవంద్ద పెర్మడి దేవయనియు, ఆతని భార్య పల్లవమహాదేవియనియు, వారికుమారుడు పెద్దజియ్యనాయని చోడగంగయనియు, ఆతడు మహామాండలికుడు గానుండెననియు, తెలియుచున్నది. నారాయణ పురమునందలి దేవాలయములోని శాసనము లనుబట్టి చోడగంగుని తమ్ముడు ఉలయగండ పెర్మాడి రాజనియు, ఆతని కొడుకు రాజేంద్ర చోడ దేవనియు వారు 1054, 1031 శకసంవత్సరములలో మండలేశ్వరులుగా నుండిరనియు తెలియును. ఆగ్రామ దేవాలయమున చోడగంగుని దండనాయకుల యొక్కయు, సేనానాయకులయొక్కయు, మంత్రులయొక్కయు, పెక్కు శాసనములు చెక్కబడినవి.[30]

చోడగంగుని ప్రధాని పిన్నయభట్టు. సంధివిగ్రహికుడు సొమ్ముల రేచన. సేనాధిపతులు అల్లన శర్మ చమూపతి, ఎఱదోరచమూపతి, బణపతి మొదలగువారు. ఈతని మంత్రులయొక్క, సేనానులయొక్క, మాండలికులయొక్క, సామంతులయొక్క, శాసనముల నేకముగా ప్రకటింపబడినవి.[31]

ముఖలింగ శాసనములలోని దానములన్నియు పురవరి (నగరాధిపతి) పరముగాచేయబడెను. ఈపురవరి బ్రాహ్మణుడో, కాయస్థుడో అయియుండెను. గణక, కరణ, యను నుద్యోగములుగూడ ప్రతిగ్రామమున నుండెను.

అనంతవర్మ శాసనములనబట్టి గాంగవంశీయులు ఆత్రేయ గోత్రీకులనియు, చంద్రవంశమునకు చెందినవారనియు, తెలియును. వీరు చోళ, చాళుక్య, వైదుంబ, హైహయ, వంశములతో సంబంధ బాంధవ్యములు జరుపుట చేత క్షత్రియులుగా గణింపబడుచున్నారు.

డాక్టరు ముజుందారు తన ఒరిస్సా దేశచరిత్రలో గాంగరాజులును, వారిపూర్వీకులును తెలుగు దేశములోని ముఖలింగమున నివాస మేర్పరచుకొనినను, వారిభాష, వ్రాత లిపి, అరవమే గాని తెలుగుకాదని శాసనములను బట్టి తెలియుచున్నదని వ్రాసిరి.[32]

మరియు, మాదలాప ంజిగ్రంథము పాలియఅరవలిపిలోనే వ్రాయబడెననియు, అందు చేతనే లేఖకులు ఓఢ్రభాషలో దానిని సరిగావ్రాయ లేకపోయిరనియు, మరియు శుద్ధతప్పులను వ్రాసిరనియు, తెలిపిరి.[33] కాని ఈవ్రాతలు సహేతుకముగను, సమంజసముగను లేవు. చోళులతో సంబంధములు జరిపిన తూర్పుచాళుక్యులు ప్రధమమున తెల్గు- కన్నడభాషను, తర్వాత ఆంధ్రమును ఎట్లుపోషించిరో, అట్లే తూర్పుగాంగులు ప్రధమమున తెలుగులిపి, భాషలను తర్వాత ఓఢ్రలిపి, భాషలను పోషించిరిగాని, అరవభాషను దేశభాషగా జేసినట్లు గాన్పింపదు. చోళులతో నంబంధము బలిసినకొద్ది అరవములో శాసనములు కొద్దిమాత్రము వ్రాయబడినను, వారిభాషలిపులు, దేశభాష లిపులే యని యెఱుంగునది. ఉత్కళమున ఓఢ్రలిపియు, ఆంధ్రకళింగ దేశమున తెలుగులిపియు ఉపయోగింపబడెను. శాసనములోని భాష సాధారణముగా సంస్కృతమే. ఓఢ్రపద్ధతినిడ త్కళమున జగన్నాథాది యాలయములును, ఈతనిచే ముఖలింగమున సోమేశ్వరాలయమును కట్టింపబడెను. చాళుక్య—చోళపద్ధతినిగూడ

30 Vide Annual Report on S.Ind. Epigraphy for 1927. P. 112.
31 Vide Draksharama, Mukhalingam & Simhachalam Incs. published in S. I. Inscs Vols. IV, V & VI Resp. 32 Vide his Orissa in the Making P. 205 33 Ibid p. 207.

ముఖలింగాదినగరములం దాలయములు కట్టిం పబడెను. ద్రాక్షారామ,ముఖలింగములందు పెక్కుశాసనములు తెలుగుభాషనే వ్రాయ బడెను. క్రీ॥ శ॥ 1132 సం॥లో కటకమును జ యించిన తర్వాత ఓఢ్రభాషను ఆదేశమునం దు వృద్ధిపరిచెను.

గంగవంశానుచరిత్ర.

(1) అంతవర్మచోడగంగ, లేక, గంగేశ్వర కడపటిగాంగరాజులలోకెల్ల సుప్రసిద్ధుడు. ఈతని విశాఖపట్టణం, కొర్ని, తామ్రశాసన ములవల్లను, ముఖలింగం, శ్రీకూర్మం, రో ణంకి, అర్సవిల్లి మొదలగు గ్రామములందలి దేవాలయములలోని శిలాశాసనములవల్లను, ఈతని సంతతివారి శాసనముల వల్లను, కళింగాత్తుపరణి, మాదలాపంజి, గ్రంథములం దలివ్రాతలవల్లను, ఈతనిచరిత్ర కొంత తెలియు చున్నది. ఈతనితండ్రి రాజరాజు. తల్లి రాజ సుందరి. రాజరాజు ద్రమిలాహవమందు మొ దట జయలక్ష్మికి భర్తయై, తర్వాత చోళ రాజైన రాజేంద్రచోళుని కూతురగు రాజసుం దరికి భర్తయయ్యెననుటకు యాతని,శాసనమే ప్రమాణము. ఈరాజేంద్రచోళుడు క్రీ॥శ॥1012 మొదలు1042వరకుచోళరాజ్యమేలెను. ఈతడే మహేంద్రగిరిపై జయస్థంభముల నెత్తించెనని యు,కులూటరాజగువిమలాదిత్యునిసంహరించి కళింగమును జయించెనను సూచనకై ఈతడిట్టి జయస్థంభమునునాటెననియు, కొందరి యభి ప్రాయము. కాని ఆ జయస్థంభములమీది శాసనములను, కళింగాత్తుపరణిగ్రంథమును పరిశీలించినచో ఆ స్థంభములను నాటినది కులోత్తుంగబిరుదాంకితుడగు తూర్పుచాళుక్య రాజేంద్రచోళుడే యని తెలియును.[34]

చోళరాజేంద్రచోళుడు తన కూతును రాజ రాజున కిచ్చి వివాహముజేసెను. మరియొక కూతురగు అమ్మంగదేవిని తూర్పుచాళుక్య రాజగు రాజరాజనరేంద్రున కిచ్చి వివాహము చేసెను. ఈప్రకారము సూర్యవంశపురాజు లగు చోళులును, చంద్రవంశపురాజులగుతూ ర్పు చాళుక్య, తూర్పుగాంగ,రాజులును బం ధువులైరి. ఈచోళబంధుత్వమువల్లనే, ఈవం శపురాజులచే ఈకాలమునుండి చోళబిరుదు లు వాడబడుచుండెను.

అనంతవర్మచోడగంగుని తాతయైనఅనంత వర్మవజ్రహస్తదేవుడు వైదుంబివంశజు రాలగు వినయమహాదేవిని పెండ్లాడెను. ఈతడు చేది కలచూరిరాజును, వేంగిరాజు నోడించిత్రికళిం గాధిపతియను బిరుదునొందెను. ఈవజ్రహస్తుని కుమారుడగు రాజరాజు, తూర్పుచాళుక్య రా జగు సప్తమవిజయాదిత్యుడు (1063—1077) వీరరాజేంద్రచోళునిచే నోడింపబడుటకు సిద్ధ ముగా నుండగా, వానికిసహాయ మొనర్చి,తిరి గి వేంగిసింహాసనముపై యాతనిని, నిలబెట్టెను. ఈతనికాలమున ఈతనిసేనాధిపతియగు బణప తిచాల జయములనొంది రాజ్యాభివృద్ధిగాంచె ను.[35] రాజరాజు క్రీ॥ సం॥ 1069 మొదలు 1077 వరకు 8 సం॥ లు రాజ్యమేలెను. ఈకా లమున దక్షిణమున వేంగిరాజగు సప్తమవిజ యాదిత్యుడు ఎలమంచి కళింగదేశముపై గూడ తనయధికారమును జరుపుచుండెను.[36]

తూర్పుగాంగరాజరాజు తర్వాత యాతని పెద్దకొడుకు అనంతవర్మచోడగంగ రాజ్యమున కువచ్చి,కళింగనగరమున(ముఖలింగమున)పట్టా

---

[34] Vide S.I. Inscs. Vol V Nos. 1352 and 1351. 35. Vide Dirghasi Insc. Ep. Ind. Vol. IV, p. 315. 36 Vide his Pamulavaka plates edited by me in J. A. H. R. S Vol 2, Pts 3 & 4.

భిషిక్తుడయ్యెను. ఆతనికాలమున రాజ్యము దక్షిణమున గోదావరివరకును, ఉత్తరమున మిథునపురమువరకును, తూర్పున సముద్రమువరకును, పశ్చిమమున కోసలదేశమువరకునువ్యాపించియుండెను. ఆతడు రాజ్యమునకు వచ్చుతరి చిన్నవయస్సుగల్గియుండవలెను. శాసనములను బట్టి యాతడు72 సం॥లు రాజ్య మేలెను గనుక కడు ముసలితనమున మృతినొంది యుండును.

రెండవ నరసింహ దేవుని కెందుపట్న తామ్రశాసనమునుబట్టియు,[37] నాల్గవ నరసింహ దేవునిపూరి తామ్రశాసనములనుబట్టియు,[38] చోడగంగుని గురించి ఈ క్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి.

రాజరాజ, రాజసుందరుల కొడుకే చోడగంగ. ఈతడు చిన్ననాడే సరస్వతియనుగ్రహమున విద్యనేర్చి, వేదములందును, శాస్త్రములందును, సమస్తకళలందును, ఉత్తీర్ణుడయ్యెను. అందరు రాజులను ఓడించెను. గంగా గోదావరి నదుల మధ్యనున్న భూములనుండి పన్నులను తీసుకొనెను. ఉత్కళదేశాధీశు నోడించి గంగేశ్వరు డాతని ధరణీరాజ్యమును, ఏనుగులను, ఆశ్వములను, మణులనుగ్రహించెను. సమస్త భువనేశ్వరునికి సరియగు నాలయమును కట్టించెను. గంగేశ్వరుడేపురుషోత్తముని కాలయమునుకట్టించెను. లక్ష్మీపతియైన జగన్నాథుడును, లక్ష్మియును పాలసముద్రమునువదిలి ఆ దేవాలయమందే నివసించిరి గంగేశ్వరునిచే తరుమబడి కళింగసైన్యము ముట్టడించగా, మందారరాజు తనరాజధానిని వదిలి పారిపోయెను. తర్వాత గంగానదీతీరమున జరిగిన యుద్ధమున ఓడిపోయిగాయములతో పరుగిడెను.

గంగేశ్వరుడు శత్రురాజుల ముఖ్యపట్టణములను తగలబెట్టి, దిక్పాలురను ద్వారపాలకులుగా జేసికొని 7? సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈతనిభార్య కస్తూరికామోదినివల్లగలిగిన కామార్ణవుడు శక సం॥ 1069 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను.

కొర్ని, విశాఖపట్టణం, తామ్రశాసనములను బట్టి, చోడగంగ ఉత్కళరాజుని జయించి తిరిగి అతనినే తనసామంతునిగా జేసికొనిఉత్కళరాజ్యపదవి నొసగెనని తెలియుచున్నది. అయినను, కొంతకాలమునకు కటకమునకు తన రాజధానినిమార్చి, అందుండియే క్రీ 1132 సం॥ నుండి తానును తన సంతతివారును త్రికళింగముపై రాజ్యమేలిరి. అనంతవర్మ, వేంగి రాజును గూడ జయించి తన సామంతునిగా జేసికొనెను. గనుకనే, గంగా, గోదావరిమధ్యదేశమునకు ప్రభువయ్యెనని శాసనములలో గలదు. అయినను, ఈ వేంగి దేశ జయము నిలబడలేదు.

వల్లాల చరిత్రనుబట్టి, బంగాళా దేశమునేలిన శేనవంశీయుడగు విజయశేనుడు చోరగంగ సఖుడని తెలియుచున్నది.

అనంతవర్మచోడగంగ తాతయైన అనంతవర్మవజ్రహస్తIII, క్రీ॥సం 1038 మొదలు 1069 వరకు, రాజ్యమేలెను. ఈతనికిత్రికళింగాధిపతియని బిరుదముండెను. దీనికికారణ మీతడు చేది, త్రిలింగ, దేశములను జయించుటయే. త్రిలింగలేక తెలుగుదేశముపై నాకాలమున రాజరాజనరేంద్ర, సప్తమవిజయాదిత్యరాజు లేలుచుండిరి. వారికాలమున అన్నదమ్ములకు కలహములు పెరిగెను. ఆ యుద్ధములలో విజయాదిత్యునికి వజ్రహస్తుడు సహాయ మొనర్చియుండును. మరియు, చోళులు వేంగిదేశముపై దండెత్తిరి. వారినోడించుటకై వేంగిరాజునకుసహాయ్యమొన

37 Vide J.As. Soc. Beng. Vol LXV. Pt. I. No 3. Pp 220—272.
38 Vide J. As. Soc, Beng, Vol LXIV. Pt. I. No 2. Pp 128—155

ర్పెను. ఆతనితర్వాతఅతనికొడుకురాజరాజును, ఆతనికొడుకుఅనంతవర్మయు, ఈప్రకారమేచేసి రి. వారి సేనాపతుల శాసనములు,వారి శాసనములుగూడ ద్రాక్షారామాలయములో చెక్కబడుట కిదియే కారణము. అట్టి సేనాపతులలోబణపతియను బ్రాహ్మణ దండనాయకునిశాసనము లిట్లున్నవి.

ద్రాక్షారామ శాసనములు (S. I. Insc Vol. IV)

No1006, శాసనమును బట్టి బణపతి, పద్మావతి శక 1003 ఉత్తరాయణ కాలమున భీమేశ్వరునికి అఖణ్ణవర్తి దానంజేసిరి. సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజులకాలమున (శక 1003=క్రీ. 1081) త్రికళింగాధిపతి యయిన రాజరాజదేవర ప్రధానియగు బణపతియు, ఆయనభార్య పద్మావతియు. భీమేశ్వరునకు అఖణ్ణవర్తిలోవాపు దివియ ౧ దీనిని నడుపుటకు పెట్టిన ఎడ్లు 50.

Nos 1015,1016 శాసనములను బట్టి, గుద్దవాడి నాణ్డి పెద్దడాకి రేమియందు శ్రీచోడగఙ్గదేవర సత్రమొకటుండినట్లును, దానికి దానము లివ్వబడుచుండిన ట్లును తెలియును.

ఈబణపతిదీర్ఘాసిశాసనము వేంగిరాజ్యమునుజయించిన విషయమును తెలుపుచున్నది. అనంతవర్మయు ఇట్లే వేంగిని జయించిన విషయమునుతనశాసనములలో తెలిపెను.

చోళులు, కళింగము.

చోళరాజరాజు (985-1012) క్రీ॥999సం॥న వేంగి, కళింగదేశములపై దండెత్తెను. ఆకాలమున వేంగిదేశ మరాజ్యకముగా నుండెను. అనగా,దానార్ణవునిమరణానంతరము క్రీ॥సం873 మొదలు 1003 వరకు దేశ మల్లకల్లోలముగా నుండెను. గనుకనే చోళులా దేశముపై దండెత్తగల్గిరి. కాని చోళరాజరాజు ఆ దేశమును తన దేశముతో కలుపుకొనుట కెట్టి ప్రయత్నములునుచేయలేకపోయెను. క్రీ॥సం॥1003 మొదలు 1011 వరకు శక్తివర్మయు, తర్వాత 1011 మొదలు 1022 వరకు విమాలాదిత్యుడును, వేంగిరాజ్య మేలగల్గిరి. ఈ విమాలాదిత్యునితో చోళరాజరాజు సంబంధము చేయ నిశ్చయించి, తన కూతురగుకుండవాంబ నిచ్చి వివాహము చేసెను. అప్పటినుండియు తూర్పుచాళుక్య చోళ సంబంధము క్రమక్రమముగా గట్టిపడెను. ఇట్లే కళింగ గాంగరాజులకును, చోళ రాజులకునుసంబంధ మేర్పడెను. క్రీ॥సం॥ 1001లో రాజరాజు కళింగముపై దండెత్తెను. క్రీ॥సం॥1012 లో చోళ రాజరాజు కుమారుడు రాజేంద్రచోళుడు(జయంగొండ,గంగైగొండ) రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు 1042 వరకు రాజ్యమేలెను. తన 12వ రాజ్యసంవత్సరమున అనగా 1023 సం॥లో, చక్రకొట్టం (బస్తరు), ఒడ్డవిషయం, కోసలనాడు, మొదలుగాగల ఉత్తరదేశపు రాజులను జయించి, వారిచేత గంగానదీజలమును తన రాజధానికి మోయించి తెప్పించెనని తెలియుచున్నది.[39]

కాని, ఇది దండయాత్ర కాదనియు, గంగానదీ పుణ్యజలమును గొనితెచ్చుటకు తనసేనాపతిని కొంతబలముతో పంపెననియు, ఒక సంవత్సరములో (1023-1024) అన్ని దేశములను జయించ నశక్యమనియు, రాజులచేత గంగానదీజలమును మోయించుట విశ్వసనీయము గాదనియు కొందరు వ్రాయుచున్నారు.[40]

కాని ఉత్తరహిందూదేశమునందలి కొన్ని రాజ్యములు జయింపబడినట్లు శాసనప్రమాణములుగలవు[41] మహేంద్రగిరిపై గలచోళ జయస్థంభ శాసనములను బట్టి, రాజేంద్ర చోళుని సేనాధిపతియగు రాజేంద్రచోళ పల్లవరాయన్, రాజరాజ మారాయన్, విమలాదిత్యుడను కులూట ప్రభువును జయించి జయస్థంభమును నాటించెనని తెలియును. ఈవిమలా

39. Vide S. K. Iyengar's Ancient India. P. p. 107-108. 40. Vide Annual Report of the Arch. Survey of India. 1911-1912, Pp. 171-176. 41. Vide Rajendrachola's Tirumalai and Tiruvangadu plates.

దిత్యుడు తూర్పుచాళుక్యరాజని డాక్టర్ కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు వ్రాసినవ్రాతతప్పు. మరియు, ఈ రాజేంద్రచోళుడు గంగైకొండ రాజేంద్రచోళుడు గాడనియు, కులోత్తుంగ బిరుదాంకితుడగు తూర్పుచాళుక్యరాజేంద్రుడనియు నాయభిప్రాయము. మహేంద్రగిరిపై నున్న ఆశాసనములీక్రిందివిధమున నున్నవి.[42]

సం॥ 1351, (యుధిష్ఠిరాలయము).

1 జయతి నిజభుజాలీనిర్జితోర్వీ పనాలిప్రణతి
గళితమాల్యాలంకృతాస్థాన భూమిః
2 విమలయతియదీయం ధామలోకం సమస్తం
కలిమలినితముచ్చై ర్బార్జిరాజేన్ద్ర,చోళః
3 నిధ్వ స్తన్నిజవిక్రమేణ విమలాదిత్యంకులూ
తేశ్వరం సంగ్రిహ్యద్రినిభాన్ కలింగపతినాన్ధత్తా
4 కరోవారణాన్భిత్వా దణ్డపతిర్ జగద్విజయినో
రాజేన్ద్రచోళస్య సన్త్యాప్రత్తిశిఖరే
5 వ్యధత్త విజయస్థం
6 భమ్మహేన్ద్రాచలే॥

సం॥ 1352 (కుంతియాలయము)

A

1 నైయ్యం ఎతి
2 హెంద్ర
3 ఇందుశ్రమహేంద్ర
4 ఇల్ । తిల్ జయ స్తంబంనాట్ 1

B

1 శ్రీమహా
2 నాయకరాజేంద్రచోళ
3 ప్పల్లవరాయ్యన్ రాజరాజ
4 మారాయన్ మహేంద్రపురీశ్వరత్తు
5 కొండా విరాంకుశముప్విట్టి
6 వారాణమల్ల

C

1 విమలాదిత్తనై
2 యుంగ్ కలంగఉుత్తా

ఈగంగైకొండ రాజేంద్రచోళుని కూతురు అమ్మంగదేవి తూర్పుచాళుక్య రాజరాజనరేంద్రుని భార్య. మరియొక కూతురు రాజసుందరితూర్పుగాంగరాజరాజుభార్య అమ్మంగదేవికొడుకుచాళుక్యరాజేంద్రచోడుడు- రాజసుందరికొడుకుచోడగంగ. చోళరాజేంద్రచోళునికిముగ్గురుకుమారులు, రాజాధిరాజ,రాజేంద్రదేవ, వీరరాజేంద్ర. ఇందు రాజేంద్రదేవుడు 1012 మొదలు 1062 వరకు రాజ్యమేలెను. ఈతడు తనకూతును (మధురాంతకిని) తూర్పుచాళుక్య రాజరాజు కొడుకగు రాజేంద్రచోడ, లేక, కులోత్తుంగచోళ, దేవునికిచ్చి వివాహము జేసెను. ఆతనియనంతరము చోళరాజ్య మాతనికి చెందజేయ జూసెనుగాని వీరరాజేంద్రుడే రాజ్యమునకువచ్చి, 1062 మొదలు 1070 వరకు రాజ్యమేలెను. ఆతడు కళింగ, వేంగి, బస్తరు, రాజ్యములను జయించెనని యాతని మణిమంగలం శాసనము తెలుపుచున్నది. ఆకాలమున వేంగిరాజ్యము రాజరాజనరేంద్రుని సవతితమ్ముడగు విజయాదిత్యుని పాలనమున నుండెను. ఆతనికి వీరరాజేంద్రచోళునితోడి వైరమునుమాన్పుటకై కళింగగాంగవంశపురాజగు రాజరాజుసహాయ మొనర్చి, ద్రిమిళుల నోడించి, విజయాదిత్యుని వేంగిసింహాసనముపై సుఖాసీనుని జేసెను. కాని ఈవిజయాదిత్యునికి వేంగిరాజ్య మిచ్చినది వీరరాజేంద్రుడనియు, గాంగరాజరాజునకుకూతునిచ్చినదిగూడయాతడేయనియు కొందరి యభిప్రాయము.[43]

కాని ఇదిసరియైన యభిప్రాయముగా తోచదు.[44] వీరరాజేంద్రుని మరణానంతరము (1070) ఆతనికొడుకగు అధిరాజేంద్రుడు రాజ్యమునకువచ్చి ఆసంవత్సరముననే మృతినొందెను. అప్పుడు చాళుక్యరాజేంద్రచోడుడు ఉభయకులోత్తుంగచోళుడను బిరుద

42. Vide S.I. Inscs Vol V.Nos. 1351 and 1352. 43 Vide J.A.H.R.S Vol I. Pt 4, P199.
44 Ibid P.p 213—216.

ములో చోళ, చాళుక్య రాజ్యముల కధిపతియ య్యెను. ఆతడు క్రీ॥ సం॥ 1070 మొదలు 1120 వర కు రాజ్యమేలెను. ఆకాలమున కళింగము రా జరాజు, అనంతవర్మ చోడగంగ రాజుల పాలన క్రిం దనుండెను. కులోత్తుంగుని శాసనములను బట్టి[45] చిన్నవయస్సుననే యాతడు వాయరాగారం, (చక్రకోట్టం) బస్తరు మొదలగు రాజ్యముల ను పట్టుకొనెననియు, ఏనుగులు, వజ్రములు మొదలగువాటిని కొల్లగొనెననియు, తెలియు చున్నది. క్రీ॥ సం॥ 1086—1087 నాటి తా మ్రశాసనమును బట్టి తూర్పు చాళుక్య రాజ్య ము యొక్క ఉత్తరపు సరిహద్దు మహేంద్రగిరి యని తెలియును.[46] కులోత్తుంగుని 26వ రాజ్య సం॥న, అనగా 1096—1097లో, కళింగమం డలము జయింపబడె నని తెలియుచున్నది.[47]

కులోత్తుంగుని శ్రీనివాస నల్లూరు శాసన మును బట్టి,[48] (ఆతని 42వ రాజ్య సం॥ నాటిది) ఆఖరి కళింగదండయాత్ర 1112లోపున జరిగినట్లు తెలి యును. ఈవిషయమే ఆతని 45వ సం॥ నాటి శాస నమునగూడ తెలుపబడినది. వేంగిదేశముగుం డా పోయి సప్తకళింగములను జయించెను.[49] దానినే జయంగొండాన్ అను తమిళకవీశ్వరుడు త నకళింగాత్తుపరణియను గ్రంథమున వర్ణించెను. కులోత్తుంగదేవ కంచిలో సభచేయుచుండగా తన సామంతులలో కెల్ల ఉత్తరకళింగాధిపతి రాడయ్యెను. రెండుసారులు తాను కట్టవలసిన కప్పము కట్టడయ్యెను. గనుక చోళరాజు సప్తక ళింగములను జయింపనాజ్ఞయొసగెను. కరుణాకర తొండైమాన్ అను పల్లవరాజు సేనాధిపతిగానుం డి దండయాత్రకొనసాగించి, ఉత్కళాధీశు నోడించి, కళింగమున జయస్తంభమును నాటి, తిరిగి పోయెను.[50]

జయకొండాన్ యొక్క కలింగాత్తుపరణి యను అరవగ్రంథమును బట్టి, కులోత్తుంగుని ప్రధానమంత్రియు, పల్లవరాజునగు కరుణాకరు డు త్తరకళింగముపై దాడివెడలి, దానిని జ యించినవిషయములున్ను, చాళుక్య చోళసం బంధములున్ను, బాగుగా తెలియును.

ఆగ్రంథమున 13 ఆశ్వాసములు గలవు. అందు, 1 వ యాశ్వాసమున ఇష్టదైవతాప్రా ర్థనయు, 2 వ యాశ్వాసమున స్త్రీలవర్ణనయు, 3, 4 ఆశ్వాసములలో కాళికాదేవికి ప్రీతికర మగు పాడు దేవాలయములయొక్క, ఎడారుల యొక్క వర్ణనయు, 5, 6, 7, ఆశ్వాసముల లో కాళికాదేవియొక్క, ఆమె భృత్యులయొ క్క వర్ణనయు, 8వయాశ్వాసమున కరికాల్ మొదలగు కులోత్తుంగునిపూర్వీకులవర్ణనయు, 9 వ యాశ్వాసమున రాబోవు కళింగయుద్ధ మువలన కాళికాదేవి భృత్యులు సంతసమొం దుటయు, 10 వ యాశ్వాసమున కులోత్తుం గుని తల్లిదండ్రుల వర్ణనయు, కావేరిమొద లు పాలారునదివరకును తర్వాత కంచివరకును కులోత్తుంగదేవుని పర్యటనమును, 11 వ యా శ్వాసమున కంచిలో రాజసభయు, సామంతు లు కప్పముగట్టుటయు, ఉత్కళాధిపతి రాక పోవుటయు, కళింగదండయాత్రయును, 12 వ యాశ్వాసమున కళింగరాజునకును, కరుణా కరునకును జరిగినయుద్ధమును, 13 వ యాశ్వా సమున యుద్ధానంతరస్థితిగతులును, వరుసగా వర్ణింపబడినవి. ఇందు 10, 11, 12, 13 ఆ

---

45. Vide S. I. Inscs Vol III. Pt 2. 46 Vide Ep. Ind. Vol 6. P.335. 47. Ibid. Also S.I. Inscs. VolVI. (No 363 of 1899) Simhachallam Tamil Insc. dated 1020 Saka.
48. Vide Annual Report on S. I. Ep. for 1904—1905, Pp 44-45. 49. Vide An. Report, on S. I. Ep. for1892. P. 6. 50. Vide Ind. Ant Vol 19. Pp. 329—345.

శ్వాసములు చాలముఖ్యములు. 10వయాశ్వాసములో ఈ క్రిందివిషయములు గలవు:— సామంతరాజులందరును, తమతమ కప్పములు గట్ట నేతెంచిరి. కడకార్ అనువారు కప్పముగట్టి పాదాక్రాంతులైరి. కాని వారితో ఉత్తర కళింగాధిపతి రెండుసార్లు రాకపోయెను. గనుక చోళచక్రవర్తి తనసైన్యముతో దాడివెడలి కళింగదేశములోని గిరిదుర్గములు పట్టుకొనుటకై యాజ్ఞయొసగెను. అప్పుడు వండై నగరపు రాజు సప్తకళింగములపై దాడివెడలుటకు యనుజ్ఞ వేడెను. తొండైమాన్ అట్లుకోరగా, పులిపతాకముగల చోళరాజంగీకరించెను. అభయాజ్ఞచే గుమిగూడిన సైన్యమును నడుపుటకై చోళసైన్యాధిపతియగు కరుణాకరుడు గజారూఢు డయ్యెను. తొండైమాన్ రాజుల వంశలాంఛనమగు వృషభలాంఛనముగల్గిన పతాకమునెత్తి న ఈపల్లవరాయడు సైన్యమును పాలారు, కుసితలై, పొన్నుకరై, కొల్లి, పెన్న, వాయలూర్, మణిపల్లవై, మన్నారు, కున్ని, కృష్ణ, గోదావరి, పంప, గౌతమినదులను దాటించి నడిపింపగా, ఆప్రాంతపు జనులు తమరాజు కప్పము గట్టకపోవుట చేత నిట్టి దండయాత్ర తటస్థించెనని తమ రాజుకు సంకర్శింపగా, ఆతడంతకు ముందెన్నడపజయముల నెఱుంగమి, "నేను అభయునికే గాక, వాని సైన్యమునకుగూడ లొంగిపోవలెనా? కళింగదేశము, అడవులు, కొండలు, సముద్రము, మొదలగువాటితో సంరక్షింపబడుచుండుట తెలియక చోళసైన్యమువచ్చుచున్నదికాబోలు?" యని ప్రశ్నించెను. తనమంత్రులలో నొకడు, చోళసైన్యముయొక్క ధైర్యసాహసకృత్యములనుగురించి చెప్పబోగా చిరాకుపడి, తనసైన్యమును యుద్ధమునకై సిద్ధపరచెను.

12 వ యాశ్వాసమునుబట్టి, ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి:— ఉభయసైన్యములును చతురంగసమేతములై యుండెను. అయినను కళింగరాజు 1000 మత్తగజములను యుద్ధమునకు పురికొల్పెను. అప్పుడు చోళకాల్బలము తమ యమ్ములతో వాటిని గాయపర్చెను. కళింగులు కోటలలోను, కట్టడములలోను నిలద్రొక్కుకొన్నను, చోళసైన్యమంతయు ఒక్కసారిగా సప్తకళింగులపై బడగా, వారు చెల్లాచెదరై పారిపోయిరి. వారిరాజు ముందుగనే వారికి మార్గము జూపెను. కొండలపై దాగుకొనినవారిలో జైన, బౌద్ధసన్యాసులుతక్క, తక్కినవారందరుతుత్తునియలుగానరకబడిరి. ఇట్లుజయమునొంది, సముద్రతీరస్థమగుకళింగమును కొల్లగొని, అందొకజయస్తంభమునునాటి, వండై రాజగు తొండమాన్ గజములతోను, కొల్లగొనిన ధనముతోను అభయుని పాదములకడ కరుదెంచెను.

13 వ యాశ్వాసము,యుద్ధానంతరవిషయములను తెలుపుచు, చాళుక్యచోళచక్రవర్తియగు కులోత్తుంగుడు పండితచోళుని కుమారుడని వర్ణించెను. దీనిని బట్టియే కొందరీతడు రాజేంద్రచోళుని దత్తపుత్రుడని యూహించిరి. కాని ఆతనికి ముగ్గురు కుమారులుండ, ఈతనిని (దౌహిత్రుని) ఏల దత్తము చేసుకొవలసివచ్చెనో తెలియరాకున్నది.

సప్తకళింగనాధుని పేరు గాని, రాజధాని పేరుగాని, యుద్ధస్థలముగాని, తెలియవచ్చుట లేదు. అయినను చోళుల సేన కళింగులను తరిమి కొట్టి గంగానదీతీరప్రాంతములవరకు జరిగెనని తెలియును. మరియు, ఈదండయాత్ర జరిగిన కాలము తెలుపబడలేదు. కనకసభాపిళ్ళగారు ఈ దండయాత్ర కులోత్తుంగుని 20, 26 రాజ్యసంవత్సరముల మధ్య. అనగా, క్రీ॥ సం॥లు

1090, 1096 మధ్య జరిగియుండవచ్చునని తెలియజేసిరి. మరియు, సింహాచలాలయమునను మహేంద్రగిరియందును గల అరవశాసనములను బట్టియు, దక్షిణహిందూదేశమునంగల పెక్కు దేవాలయములలోని శాసనములనుబట్టియు, ఆకాలమున (క్రీ॥ సం॥ 1096) నొక దండయాత్ర జరిగెననుటకు సందేహములేదు. మరియు ఆతని యొక్క 42, 45 రాజ్య సం॥ లలో నివ్వబడిన శాసనములను బట్టి, క్రీ॥ సం॥ 1112 లోపుననే ఆఖరిదండయాత్ర జరిగెనని తేలుచున్నది. ఓడింపబడినదేశ ముత్తరకళింగమనియు, (సప్తకళింగము), ఓడింపబడినరాజు ఉత్కళాధీశుడనియు పేర్కొనబడుటం బట్టియు, కళింగాధీశుడగు అనంతవర్మచోడగంగ కులోత్తుంగునికి సన్నిహితజ్ఞాతియగుటం బట్టియు, ఆకాలమున ఉత్కళముపై నేలు రాజు కేసరి వంశీయుడగుటం బట్టియు, దండయాత్రయొక్క ముఖ్యోద్దేశము కేసరివంశపు రాజు నోడించుటయే యని తేలుచున్నది. ప్రాయశః కులోత్తుంగుడు తన రాజ్యమును నాగావళీనది వరకు వ్యాపింపజేసి యుండుటచేత, గంజాం జిల్లాలో రాజ్యమేలుచున్న కళింగగాంగ రాజగు అనంతవర్మ చోడగంగునకు సహాయమొనర్చు నిమిత్తమును, ఆతనిరాజ్య ముత్కళముపై గూడ వ్యాపింపజేయుటకును, ఆతనికి సహాయార్థముగానే తన సేనను పంపియుండుననియూహింపవచ్చును.

క్రీ॥ సం॥ 1062 మొదలు 1077 వరకు సప్తమవిజయాదిత్యుడు వేంగి, దక్షిణకళింగములపై రాజ్యమేలెను. ఆతని మరణానంతరము, కులోత్తుంగుడుతనపెద్దకొడుకగు రెండవ రాజరాజును, (చోడగంగ), వేంగిరాజ్యము నేలుటకై తన ప్రతినిధిగా పంపెను. ఆతని తామ్రశాసన మొకదానిని బట్టి, ఆతడు 1077-78లో రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెనని తెలియుచున్నది. ఆ శాసనమున ముమ్మడి భీముడను సేనాపతికి 12 గ్రామముల నిచ్చెను. ఆతడు గాంగ, కళింగ, కుంతలదేశములపై దండెత్తి విజయములను గాంచినందులకై వేంగివిషయములోని 1000 గ్రామములకు మండలిక పదవినిగూడ నొసగెను. రెండవరాజరాజు తర్వాత వీరచోడుడు, శక 1004లో మధుకేశ్వరదేవరకు 8పుట్ల భూమినిచ్చెను. క్రీ॥ సం॥లు 1078-1084 మధ్య వేంగిరాజ్య ప్రతినిధిగా రాజ్యమేలెను. తర్వాత తిరిగి చోడగంగ, 1084-1089 మధ్య, రాజ్యమేలెను. తర్వాతతిరిగివీరచోడుడు 1089-1095 మధ్యరాజ్యమేలెను. ఆతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన విక్రమచోళునినాల్గవ రాజ్య సం॥ శాసనమును బట్టి (క్రీ॥ సం॥ 1121 నాటిది) కళింగదేశ మాతనిచే జయింపబడెనని తెలియుచున్నది. ఈవిషయమునే, కులోత్తుంగసోలానులా, విక్రమసోలానులా, విక్రమాంకదేవ చరిత్ర, ఆతని శిలాశాసనములు, తెలుపుచున్నవి. విక్రమచోళుని కొడుకగు రెండవకులోత్తుంగుని ప్రశంసించుచు వ్రాయబడిన కులోత్తుంగసోలనులాయను నఱవగ్రంథము, మొదటి కులోత్తుంగుని కొడుకగు విక్రమచోళుడు కళింగాత్తుపరణియను గ్రంథమును అంకిత మొందెనని, తెలుపుచున్నది. కళింగాత్తుపరణిగ్రంథమును బట్టి కళింగయుద్ధము, ఆతడు 1118 లో చోళరాజ్యమునకు రాకముందే గాక, ఆతడు వేంగిపై రాజ్యమేలకమున్నే (1096-1118), అనగా కులోత్తుంగుని రాజ్యకాలముననే, జరిగెనని తెలియును. సింహాచల, మహేంద్రగిరి శాసనములను బట్టి ఉత్తరకళింగ దండయాత్ర క్రీ॥ సం॥ 1097 లోపున జరిగెనని నిశ్చయింప వచ్చును. లేదా, క్రీశాసనమ్ము శాసనమునుబట్టి క్రీ॥ సం॥ 1112

లోపున జరిగెనని చెప్పవచ్చును. పై విషయము లనుబట్టియు, కులోత్తుంగునియొక్క, విక్రమ చోళునియొక్క, వెలనాటి రాజేంద్రచోడుని యొక్క ,శాసనములను బట్టయు, కళింగము క్రీ॥ సం॥ 1112 వరకు చాళుక్యచోడవంశీయు లకు సామంతరాజ్యముగా నుండెనని తోచు చున్నది. కాని ఈస్థితి చిరకాలముండలేదు. ఈవిషయము, అనంతవర్మ చోడగంగుని క్రీ॥ సం॥లు 1087,1118నాటిశాసనములను సరిపో ల్చి చూచినచో తెలియును. రెండవ దాని లోనే యాతని వేంగి, ఉత్కళజయములును, ఆతని పూర్వవంశావళియు, వర్ణింపబడినవి. చాళుక్యచోళుల ప్రతిభ వేంగిరాజ్యము వెల నాటిచోడుల యాధీనమైనప్పటినుండియు తగ్గి పోయెను. దీనికనేక కారణములు గలవు. చో ళులు వేంగిరాజ్యము నలక్ష్యముగా జూచి, వెలనాటిచోడుల స్వాధీనముననుంచి, దక్షిణ మున కరిగిరి. ఈవెలనాటిచోడులు పశ్చిమ దేశమునరాజ్యమేల్పరుచుకొనుటచేతతూర్పున కళింగముపై తమయధికారమును నిలబెట్టుకొ నలేకపోయిరి. ఈకాలమున (1118ప్రాంతము) కళింగముపై నేలు అనంతవర్మ చోడగంగ వయస్సుమీరి, తత్పూర్వమువలెగాక, తనయ ధికారమును గంగాగౌతమినదుల వరకు వ్యా పింపజేసెను.

కులోత్తుంగ, అనంతవర్మ రాజులు దగ్గిర బంధువు లగుటం బట్టి, ఆకాలమున వారును, వీరును, వారివీరి బంధువులును, సామంతులు ను, ఒకరిదేశమునకొకరు రాకపోకలు జరిగిం చుచుండిరి. క్రీ. సం॥ 1082 లో, కులోత్తుంగు ని కొడుకును, వేంగిరాజ్యప్రతినిధియునగు వీర చోడదేవర ముఖలింగమునకు బోయి, మధు కేశ్వరుని నైవేద్యముకై 8పుట్లుభూమి దానమి చ్చెను.[51]

పడాలబూణ్డిభీమున చోండనాట్టిలోనిచోండత్తో ణ్ణానేలరిపుట్లు ఆఖండవర్తికి దీపమునకు బెట్టెను. క్రీ॥సం॥ 1121 లో అరువటినాణ్టి మధురాపుర మున చోరాణ్డి కూతులు పెమ్మార్కండి అ ఖండవర్తికి బెట్టినమాడలు 5. ద్రాక్షారా మనివాసి అల్లనశౌరిదీపదానంజేసెను. మరియు చోడగంగ భూపతిమంత్రియు, ద్రాక్షారామ నివాసియునగు ఎఱదోరచమూపతి దీపదానం జేసెను. ఈప్రకారమే ద్రాక్షారామ భీమేశు నకు[52] అనంతవర్మ చోడగంగుని భార్య చోడమహాదేవి, కులోత్తుంగ మాడలు దీపమునకై దానమిచ్చెను. (నం॥1052). శక 1058 (క్రీ॥ సం॥ 1136) లో చోడగంగదేవని ప్రధాని ధామనాయకుకొడుకు మల్లయధర్మం చేసెను. (నం॥1185). అనంతవర్మ చోడగంగు ని తమ్ముండు ఉలగుయ్యవంద పెర్మాడియు ఆతని భార్య పల్లవమహాదేవియు, వారి కొడుకు పెద్దజియ్యనాయని చోడగంగదేవుం డును ధర్మంచేసిరి (నం॥ 1186). కులోత్తుంగ రాజ్య సం॥ లు॥ 11న చోడగంగయు, ఆతని త మ్ముడును, భార్యయు ధర్మము చేసిరి. ఆకాను కలను విహారవాడ గంగ్గకఱుతనుండి గంగ్గగొ ణ్డచోడగంగ వైరాగి యాండరి చేతబెట్టి పంపిరి. (నం॥ 1190). చోడగంగుని భార్యలు, రాజలదేవి (నం॥ 1191), పద్మలదేవి(నం॥1192) పట్టమహాదేవి, జయగండ చోడియంవారు (నం॥1194), శ్రీయాదేవి (నం॥1195), లీలావతీ దేవి (నం॥1196), [లీలావతీ దేవితల్లిలక్ష్మీదేవి (నం॥1197)] కళ్యాణదేవి (నం॥1198), అనం తవర్మ చోడగంగుని ద్వితీయ లక్ష్మియైన దే

51. S. I. Inscs. Vol. 5. Mukha-lingam Inscsription. No. 1005.
52, చూడుము ద్రాక్షారామ శాసనములు. S. I. Insc. Vol 4.

న్నవ మహాదేవి కొడుకు అట్టహాసదేవుండు (నం॥1199), పెర్మడిదేవ (నం॥1359), వీరంద రును దీపదానం జేసిరి. రాజకుటుంబమంత యు క్రీ॥ నం॥ 1128 నం॥న దాక్షారామం జేరిరి. క్రీ॥ నం॥ 1118 నాటి తామ్రశాస నమునుబట్టి ఆకాలముననే యాతడు వేంగి, ఉత్కళ రాజ్యములను జయించినట్లు తెలి యును. చోళులకు సహాయముగా నీదండయా త్రసాగించి యుండెనో, లేక వారి ప్రభతగ్గిం చుటకై చేసెనో తెలియరాకున్నది. శాసన మున చోళులమాటయే లేకపోవుటంజేసి స్వ తంత్రముగా స్వరాజ్యాభివృద్ధికై జయించినట్లు కనుపించుచున్నది. తిరిగి క్రీ॥నం॥1128లో సకు టుంబముగా ద్రాక్షారామభీమేశుని సందర్శిం చుటంజేసి, తన రాజ్యమును గౌతమీ తీరము వరకు వ్యాపింపజేసెనాయని యూహజనించు చున్నది. శ్రీకూర్మమునంగల క్రీ॥ నం॥ 1135 నాటిశాసనమునుబట్టి[53] ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి:- శక॥నం1057 లో శ్రీచోడ గంగదేవ చక్రవర్తి (పశ్చి) మోత్తర పూర్వ దేశములనెల్ల సాధించి గౌతమి భాగీరధి గంగ లోనుంగల దేశముల గడివి, దేవఋషి పితృ బ్రాహ్మణులతృప్తి పరిచెను.

మాదలాపంజి గ్రంథమున జెప్పబడినరీతిని కేసరివంశపు ఆఖరి రాజునోడించి,అనంతవర్మ చోడగంగ క్రీ॥ నం॥ 1134 లో ఉత్కళాధి పతియై, తన రాజధానిని ముఖలింగమునుండి కటకమునకు మార్చెను. దీనికి కారణములు:

1. ఉత్తరమున గంగవరకు తనరాజ్యము పెరి గియుండుట.
2. పశ్చిమమున బలవంతులగు కలచూరి రా జులేలుచుండుట.
3. దక్షిణమున చాళుక్యచోళుల ప్రభ తగ్గి యుండుట.
4. నూతనముగా జయించిన ఉత్కళదేశము ను, ఓఢ్రులను, తనస్వాధీనమునకు తెచ్చు కొనుట.
5. కటకము, మహానదిమీదను రాజ్యమధ్యస్థ మైన ప్రదేశమున నుండుట.

ఈకాలముననే వేంగిదేశము వెలనాటి చోడుల యాధీనత్రకింద నుండుటచేత గౌత మీనదివరకు తనరాజ్యమునువ్యాపింపగల్గెను. అయినను వెలనాటిచోడు లూరకుండలేదు. విక్రమచోళచక్రవర్తి క్రీ॥ నం॥ 1118 వరకు వేంగిరాజ్యప్రతినిధిగాయుండి ఆసంవత్సరమున నే, తనతండ్రి కులోత్తుంగుడు చనిపోవుటచేత దక్షిణమునకు జనెను. అప్పుడు వేంగిరాజ్య మును కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడు డను వెల నాటిప్రభువున కొప్పగించెను. ఆతడును, ఆత నికొడుకు వెలనాటిచోడుడును, విక్రమచోళు నికి సామంతులుగానుండి వేంగిరాజ్యము నేలు చు,కళింగముపై దాడి వెడలుచుండిరి. నాదిం డ్లాలయపు శాసనమునుబట్టి[54] క్రీ॥ నం॥ 1135 లో వెలనాటిచోడుడు కళింగగాంగ కటకము ను జయించెనని తెలియుచున్నది. ద్రాక్షా రామశాసనమును బట్టి[55] కులోత్తుంగుని 31 వ రాజ్యసంవత్సరమున అనగా క్రీ॥ నం॥ 1101 లో ఆతనికి "గంగాకావేరీపర్యంతధరిత్రీపతి" యను బిరుద ముండినట్లు తెలియుచున్నది. రవికులతిలక, చోడకులశేఖర, పాండ్యకులాం తక, రాజరాజేంద్ర, వీరమహేంద్ర, విక్రమ చోడరాజ, కేసరివర్మ, గంగాకావేరీపర్యంత ధరిత్రీపతి,శ్రీకులోత్తుంగ, రాజ్య నం॥లు 46న, గంగైకొండ చోడవలనాంటి,గుద్దవాడినాంటి,

---

53. Vide S. I. Inscs. Vol V No. 1335. 54. Vide S. I. Inscs. Vol IV, No 662.
55. Vide S. I. Inscs. Vol IV No. 1021.

పెద్దడాకరేమిభీమేశునకు దానమొకటిచేయబడెను. (నం॥1029) కోనపోతరాజురాజేంద్రచోడునకై త్రికళింగనాథుని జయించెననియు, వేంగిగ్రామ సహస్రకమును సంపాదించెననియు, తెలియుచున్నది. (నం॥1153). మరియు, నం॥1239 శాసనమున ఈక్రిందివిషయములు గలవు:—

"భస్మీకృత్య కలింగదేశ మఖిలం నిర్జిత్య గంగం రణేభఙ్క్త్వాకోనలఖండ వాలనివహైః దేవేంద్రవర్మాదికాన్ వీరః పల్లవరాజ ఇత్యభిహితో రాజేంద్రచోడప్రభోః కీర్త్యుస్తంభమివోర్ధ్వ సంధిషు జయస్తంభం శుభం."

కళింగాత్తుపరణియందలి విషయములే ఈ శాసనమునఁబట్టి జ్ఞప్తికివచ్చుచున్నవి. కళింగ విజయము క్రీ॥ సం॥ 1098 లో మొదటిసారి జరిగినతర్వాత, క్రీ సం॥ 1112లోపున రెండవసారి జరిగియుండెనని తోచుచున్నది. ఎట్లయినను, క్రీ॥సం॥ 1118 ప్రాంతమున అనంతవర్మ చోడగంగ తనరాజ్యమును వృద్ధిపరచెను. వేంగిరాజ్యమును వెలనాటిచోడులస్వాధీనగుననుంచివిక్రమచోళుడు దక్షిణదేశమునకుజనుటయే ఇట్టిస్థితికి అవకాశ మిచ్చినది. క్రీ॥ సం॥ 1128 మొదలు క్రీ॥ సం॥ 1135 లోపున అనంతవర్మ గౌతమీతీరము మొదలు గంగవరకు తనరాజ్యమును వ్యాపింపజేసెను. వెలనాటిచోడులు కళింగమును జయింపబూనిరిగాని, ఆపని నిష్ప్రయోజన మాయెను.

అనంతవర్మ చాల చిన్నవయస్సుననే రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆతని ముఖలింగ శిలాశాసనములను బట్టి యాతడు శక సం॥ 997 లో, అనగా, క్రీ॥సం॥ 1075 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. కాని యాతని తామ్రశాసనములనుబట్టి యాతడు శకసం॥ 999లో, అనగా, క్రీ॥సం॥ 1077 లోనే పట్టాభిషిక్తుడైనట్లు తెలియుచున్నది. ఏకారణమున శక 999 సం॥ నకు ముందే ఈతడు పట్టాభిషిక్తుడుగాకయుండెనో తెలియరాకున్నది. ఈతని తమ్ముడు ఉలగియుంవద్ద పెర్మాడిదేవునకు నీతనికిపరస్పరకలహము లుండినట్లుతోచదు.[56] సం॥ 1018లో శకసం॥ 1072, చోడగంగ రాజ్య సం॥లు75కు సమానమనిచెప్పబడుటచే ఈతడు 75 సం॥లు రాజ్యమేలెను. అయినను పూరి, కెందుపట్న, తామ్రశాసనములనుబట్టి ఈతడు 70 సం॥లే రాజ్యమేలెననియు, ఈతని పెద్దకొడుకు కామార్ణవుడుశకస ॥ 1064లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు తెలియుచున్నది. అనగా శకసం॥1072వరకు చోడగంగబ్రతికియున్నను, ఆతడు ముసలివాడగుటచేత రాజ్యభారమువహించుటకై శక సం॥ 1064 లోనే కామార్ణవుడు పట్టాభిషిక్తుడు కావలసివచ్చెను. అయినను, శకసం॥ 1068 నుండియే ఆతని రాజ్య సం॥లు లెక్కింపబడెను. (చూడుము, శ్రీకూర్మశాసనములు నం॥ లు 1325, 1332).

ఈతనికి, చోడగంగయనియు, చాళుక్యగంగయనియు, విక్రమ గంగేశ్వరయనియు, (నం॥1036) వీరరాజేంద్ర చోడగంగయనియు, (నం॥ 1055), గంగేశ్వర దేవభూపయనియు, (నం॥ 1072) నూరుపేరులు గలవు ఈతని బిరుదములన్నియు విశాఖపట్టణం, కొర్ని, తామ్రశాసనములందును, రోణంకి, అరసవిల్లి, ముఖలింగం, శిలాశాసనములందును (నం॥లు 1010, 1015, 1025, 1029, 1342, 1347) కానగును. ఈతనియొక్కయు, ఈతనిమంత్రులయొక్కయు, రాణులయొక్కయు, ప్రజలయొక్కయు, శాసనము లనేకములు ముఖలింగాలయమునను, దాక్షారామాలయమునను గలవు. ఆకాలమున శివాలయములును, వైష్ణవాలయము

56. Vide S. I. Inscs. Vol V. Nos 1015, 1019.

లును, గూడ నుండెను. కాని విశేషముగా పల్లిజులు శివభక్తులై యుండుటచేత, చాలశాసనములు పై శివాలయములందే దొరికినవి. ముఖలింగముననను, శ్రీకూర్మముననను, సింహాచలముననువిష్ణుదేవరగుళ్ళుకట్టింపబడెను. కాని అందు విశేషముగా ఆకాలపు శాసనములు దొరకలేదు. కడపటిగాంగరాజులు వైష్ణవులగుటంజేసి వారి శాసనములు పెక్కులు సింహాచల,శ్రీకూర్మముల గాననగుచున్నవి. ఇట్లే జగన్నాధ,భువనేశ్వరములగూడ గలవు. వీటిని బట్టియే ఆకాలపు సాంఘిక, రాజకీయ పరిస్థితులు తెలిసికొనవలసియున్నది:—

క్రీ॥ సం॥ 1135 వరకు కళింగ రాజధాని ముఖలింగనగరమేయని తెలియు చున్నది సం॥ 1135, శ్రీకూర్మ శాసనమునుబట్టి,ఆసంవత్సరమునచోడగంగపశ్చిమోత్తరతూర్పు దేశములనుసాధించిగంగా, గోదావరి నదులమధ్యప్రదేశములను స్వాధీనముజేసికొని శ్రీకూర్మనాధుని సందర్శించితనరాజధానియగునగరముజేరినట్లు తెలియుచున్నది. ఆకాలముననే తనరాజధానిని కటకమునకు మార్చెను. అంతవరకు కళింగగాంగుల రాజ్యవిస్తీర్ణముమిక్కిలిచిన్నదిగా నుండెను. గంజాంజిల్లాయంతయు మాత్రము వారి స్వాధీనమున నుండెను. విశాఖపట్టణం, గోదావరిజిల్లాలు తూర్పుచాళుక్య-చోళవంశీయుల స్వాధీనముననే యుండెను. కాని 1135 సం॥నుండిగోదావరినదివరకు గాంగుల రాజ్యము వ్యాపించెను. ప్రాయశః1118 నుండియేరాజ్యమువ్యాపించెననుటకుగూడచోడగంగునివిశాఖపట్టణం, కొన్ని శాసనములు నిదర్శనములు. విక్రమచోళచక్రవర్తి 1118 సం॥లో వేంగిదేశమును వెలనాటిచోళుల స్వాధీనమునందుంచి దక్షిణమునకు వెళ్ళగానేఆదేశమరాజకమయ్యెనని మల్లపదేవుని పిఠాపురంశాసనము తెలుపుచున్నది.[57] ఈకాలమునఅనగా,క్రీ॥సం॥లు 1120-1127లోపశ్చిమచాళుక్యరాజగువిక్రమాంకదేవునిశాసనములు ద్రాక్షారామాలయమునందుండుటచేత అతడు వేంగిదేశమునుజయించినట్లునిశ్చయింపవలెను. 1128లోచోడగంగ,సకుటుంబముగ ద్రాక్షారామ భీమేశునకు దానధర్మముల నొసంగుటచే ఆకాలమునందాదేశ మాతనిస్వాధీనమునందుండెనని తలంపవలెను.

శాసనములనుబట్టిఆకాలమునకళింగదేశము అనేక నాడులక్రింద విభజింపబడి యుండెనని తెలియుచున్నది. ఒక్కొక్కనాడులో అనేక వందల గ్రామములుండెడివి. కొన్ని నాడులు గలసి యొకమండలమయ్యెను. కొన్ని మండలములు జేరిమహామండలేశ్వరునిస్వాధీనమునను డెను. అట్టినాడులు లేక, విషయములనేకము పేర్కొనబడినవి. మచ్చునకు కొన్నింటిని పేర్కొనెదను:- గంగైకొండ చోడవలనాండు, గుద్దవాడినాండు, జంతఋనాడు, సరుడనాడు ప్రోలనాడు, నంగనాడు, పొత్తపినాడు, పాకనాండు, చోడనాండు, దిమిలసీమ, ఎరదివిషయం, పాఋతలగాంవిషయం, క్రోష్టుకవిషయం, వరాహవర్తనివిషయం, వీరకొట్టం, బొబ్బిలివరడారవువిషయం, జలమ్మూరువిషయం, రూపవర్తనివిషయం, పొట్నూరువీను,పక్కినాండు, కులవంతనివిషయం, తామరచెఋవు.

శాసనములలో పేర్కొనబడిన రాజకీయపుటుద్యోగముల పేర్లిట్లున్నవి:—

పురవరి, శ్రీకారణ, గణక, లవణకరాధికారి, మూలభండారమున ముద్రహస్త,రాచపడిహస్త, దండవాసి, మహాదండవాసి, సేనాపతి, మహాసేనాపతి, నాయక, నాయకాణి, దండనాయక, మండలిక, మహామండలిక, సా

57. Vide Ep. Ind. Vol IV. P. 229.

హిణి, గజసాహిణి, సన్ధివిగ్రహిక, శాసనికుండు, మహిషి, పట్టమహిషి, ప్రధాని, మహాప్రధాని, రట్టడి, కళింగపరీక్ష,కళింగబెహరని, కళింగదండపాట, కళింగమజి, పాత్ర, మహాపాత్ర, రాయగురు, దళపతి, పశాయితి, మహాపశాయితి, కాతరాయుండు, గుడిసాని, కళింగనగరపాలక, కళింగరక్షపాలక, కళింగనగరాధ్యక్ష, మొదలగునవి.

దాక్షారామ, సింహాచల, శ్రీకూర్మ, ముఖలింగనగర, శాసనములలో పేర్కొనబడిన దానములు, సూర్య లేక చంద్రగ్రహణ నిమిత్తమున, లేక ఇతరపర్వదిననిమిత్తమున,గాని, దాతల ఆయురారోగ్యఐశ్వర్యాభివృద్ధికై గాని, పుత్రపౌత్రాభివృద్ధికై గాని, మాతాపితృ స్వపుణ్యాభివృద్ధికై గాని, దేవ, బ్రాహ్మణ, రాజ, గురు,బంధుజన ప్రీతికై గాని,పీడాపరిహారార్థమై గాని, స్వపరలాభమునకై గాని, జేయుబడుచుండెను. సాధారణముగా అఖండవత్తిదీపమునకై దానంజేయబడుచుండెను. దానిని ఆచంద్రార్కము నడుపుటకై బంధువులకుగాని, దేవాలయ పశుకాపరులకుగాని, పురవరి లేక ఇతర గ్రామోద్యోగీయులకుగాని, మోదాలు, ఇనుపవడ్లు,గొఱ్ఱెలు,గోవులు, మేకలు,భూములు,అనేకరకముల నాణెములు,(మాడలు, గండమాడలు, గంగమాడలు, మల్లమాడలు, మత్స్యమాడలు, చిరుగండమాడలు, పద్మనిధిగండమాడలు,కులోత్తుంగమాడలు,చిన్నాలు,టంకాలు,నసుకాణిటంకాలు, మత్స్యగద్యలు,వెండిటంకాలు, నిబంధాలు,మొదలగునవి) ఇవ్వబడుచుండెను. మహారాజు మొదలు మంగలి వరకు స్త్రీ, పురుషులెల్లరచే వారివారి శక్తిని, భక్తినిబట్టి దానధర్మములు చేయబడుచుండెను. సాధారణముగానొకయఖండవర్తి దీపము పెట్టుటయు, దానిని నడిపింపగలవారికి 5 మాడలిచ్చుటయు, జరుగుచుండెను. కొన్నిచోట్ల భూమి ఏనూరుగుంటల పుట్టెండు పెట్టుటయు గలదు. మరియు, కొందరు మంటపములను, మరికొందరు ప్రాకారములను, మరికొందరు గుడిశిఖరమందు గట్టంగల ధ్వజములకు చిన్నగంటలు, మువ్వలు మొదలగునవియును, కొందరు దేవతావిగ్రహములనుప్రతిష్ఠించి కలశపణాలు, పాత్రలు, గండమాడలు మొదలగు ధర్మములున్ను, కొందరు భంగారము,నగలు, అమూల్యమణులున్ను, కొందరు పుష్పతోటలు,బ్రాహ్మణుల కన్నసత్రములు,మఠములు, చలివెందరలున్ను,కొందరు దేవునికిసేవచేయుటకై సానులను, కొందరు శ్రీజయంతిమహోత్సవమున దేవకీదేవి సుఖప్రసవార్థమై దానములున్ను, కొందరు గరుడారోహణకంభమున్ను, మరికొందరు పురాణము పఠింపను 60 మాడలును, కొందరు గంగవంశమున రాజులకు రాజ్యాభివృద్ధిగానుకొన్నిగ్రామములున్ను, ఈప్రకారంగా దానధర్మములువిరివిగా జేయుచుండిరి, సింహాచలాలయములోని శాసనములలోనికెల్ల ముఖ్యమైనవి ఈక్రిందివంశపు రాజులవై యున్నవి: —

(1) సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజులైన ఎలమంచి చోడగంగ (తూర్పుచాళుక్యశాఖ) రాజులు.

(2) జంతఋనాటి గంగరాజులు.

(3) ఒడ్డాది మత్స్యవంశపురాజులు.

(4) కడపటి తూర్పుగాంగరాజులగు నరసింహ, భానుదేవ, రాజులు, వారి రాణులు, వారిసేనాపతులు.

(5) గజపతిరాజులు.

(6) రెడ్డిరాజులు.

(7) కృష్ణదేవరాయలు.

(8) నందపురపు శిలావంశపురాజులు.

ఈరాజులచరిత్ర వీరిశిలాశాసనములనుబట్టి యు, తామ్రశాసనములను బట్టియు, తెలిసికొన వలెను.

అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని చరిత్ర, ఈతని విశాఖపట్టణం తామ్రశాసనములవల్లను, కొర్ని తామ్రశాసనములవల్లను, ఈక్రింది విధముగా తెలియుచున్నది:—

(1) శక సం॥1003 (క్రీ॥ సం॥ 1081) నాటి విశాఖపట్టణంశాసనమునుబట్టి[58]కళింగనగరము నుండి శక సం॥ 999 లో పట్టాభిషిక్తుడైన అనంతవర్మ చోడగంగ, శక సం॥ 1003 లో నష్టస్తామాత్య జనపదులను సమావేశముచేసి వారి సమక్షమున సంవ విషయములోని చాకివాడ గ్రామమును రేణుజేకు గ్రామములోని రాజరాజేశ్వరి దేవునికి ధూప దీప నైవేద్య, పూజ, ఉత్సవములకై దానమిచ్చినట్లు తెలిపెను. ఈశివాలయము తన తండ్రియగు రాజరాజుచేత ఆతని పేరిటనే కట్టబడినట్లును, దానికై ఆతనికొడుకు చోడగంగ చాకివాడగ్రామమునుపూజాపునస్కారములకై ఇచ్చినట్లును తెలియుచున్నది, ఈశాసనమున గుణమహార్ణవ మొదలు అనంతవర్మవరకుగలవంశావళిమాత్రమేరాజ్యసంవత్సరములతో ఇవ్వబడినది,

లింగాకృతినున్న రాజరాజేశ్వరియాలయమునకు చేసిన ధర్మమునుబట్టి, ఈరాజునుఈతనితండ్రియు పరమ మాహేశ్వరపాదభక్తులని తెలియుచున్నది. మరియు, మహేంద్రగిరి పైగల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తులమని వ్రాసుకొనుటచేతను, శంఖ,ఛత్ర, చామర, వృషభ లాంఛనములు గలవారమని చెప్పుకొనుటచేతను, శాసనపుశిఖాపైని నంది, శంఖము, చౌరి మొదలగుశైవచిహ్నములుండుటచేతను, ఈ గాంగవంశపురాజులు శివభక్తులని యెఱుంగునది. వీరి గోత్రము ఆత్రేయగోత్రము. మధుకేశనియాలయమునగల శాసనములను బట్టియు,(దాక్షారామమునభీమలింగమునకుబెట్టినధర్మశాసనములనుబట్టియు, ఈవంశపురాజులంతవరకు శైవమతావలంబకులని తెలియును. అనంతవర్మ కటకమునకు తన రాజధానిని మార్చినది మొదలు (క్రీ॥ సం॥ 1134) వైష్ణవమతపోషకు డయ్యెనని యెఱుంగునది. దీనికి నిదర్శనములు.

1. ఆతడు జగన్నాథాలయప్రతిష్ఠ జేయుట.

2. ముఖలింగమున విష్ణుదేవరగుడికిని, శ్రీకూర్మనాధునికిని, దానధర్మము లొసంగుట.

అనంతవర్మయొక్క శక సం॥ 1003 నాటి మరియొక శాసనము కొర్నిగ్రామమున దొరికినది. అదియాతనివిశాఖపట్టణంశాసనమునఁబోలియున్నది. శాసనపుశిఖాపైనినంది,చౌరి,విగ్రహములు చెక్కబడినవి. శాసనపుభాషయు, లిపియు, గూడ సంస్కృతముననే యున్నవి. ఈశాసనమునగల వంశావళి, కాలక్రమము లీ రాజుయొక్క శక సం॥ 1003 నాటి విశాఖపట్టణం శాసనమునను, శక సం॥ 1057నాటి శాసనమునను, ఇవ్వబడినవాటిని బోలియున్నవి. మరియు, వజ్రహస్త దేవుని నడగాం, నరసిపట్టణం, చిక్కాలవలస, మొదలగు శాసనములలో నివ్వబడిన వంశావళి, కాలక్రమములను గూడబోలియున్నవి.

ఈ కొర్నిశాసనము, శక సం॥ 1003 లో ఖోన్నగ్రామమును (కొర్నియు, ఖోన్నయు నొక్కటే) యజనాదిషట్కర్మానుష్ఠానులగు 300మంది బ్రాహ్మణులకు మాతాపితృస్వపుణ్యాభివృద్ధికై అనంతవర్మ దానముజేసిన విషయమును తెలుపుచున్నది. ఈశాసనమునరాజునకుసమస్తసామ్రాజ్య బిరుదములును గలవు.

58 Vide Ind. Ant. Vol 18, p. 165.

ఈరాజుయొక్క శకసం॥1034నాటి శాసనము గూడ కొర్ని గ్రామముననే దొరికినది. ఇది మిగుల పెద్దది. శాసనమున 138 పంక్తులు గలవు. శాసనపు లిపి నాగరి గాక, తెలుగు కన్నడ అక్షరములతో నిండియున్నది. శక సం॥1040 నాటి విశాఖపట్టణం శాసనపు లిపిని బోలియున్నది. ఈతనితండ్రి కాలమునుండియు (చూడుదీర్ఘాసిశాసనము) ప్రాయశః తాత వజ్రహస్తుని కాలమునుండియు, తెలుగులిపి, భాషయు, కళింగదేశమునగూడ ప్రబలినట్లుతోచును. ఈశాసనమునగంగవంశావళి అనంతుడు లేక విష్ణువునుండి ప్రారంభింపబడినది. గంగవాడివిషయమందలి కోలాహలపురమున 81 మంది రాజులు రాజ్యమేలినతర్వాత, వీరసింహుడు పుట్టెనట. ఆతడు చోళ, పాండ్య, సప్తకొంకణ, కేరళ, కర్నాట, లాట, దేశములను భీతిల్లజేసెనట. ఆతనికి ఐదుగురుకొడుకులు. అందు పెద్దవాడగుకామార్ణవుడుతననలుగురుతమ్ములతోను గాంగవాడిని వదిలి, మహేంద్రగిరిజేరి, గోకర్ణస్వామివరప్రసాదమున బలాదిత్యునిచంపి, కళింగమునుస్వాధీనపర్చుకొనెనట. దంతపురము రాజధానిగా జేసికొనెనట. ఆతనినుండి అనంతవర్మవరకును19 మందిరాజులుకళింగమును పరిపాలించినట్లు శాసనమున తెలుపబడినది. కాని ఈవిషయము వివాదాంశము. ఏలనన, ఈతనిశాసనములుకొన్నిటివల్లను, వజ్రహస్తుని శాసనములన్నిటివల్లను, ఈ 19 రాజులలోను మొదటి 7రాజులు రాజ్యమేలినట్లు తోచదు.

ఈశాసనమున వజ్రహస్తుని యొక్కయు, రాజరాజుయొక్కయు, అనంతవర్మ యొక్కయు, విజయములు బాగుగా తెలుపబడినవి.

అనంతవర్మ మహారాజు, రాజాధిరాజు, రాజపరమేశ్వరుడు, పరమభట్టారకుడు, పరమమహేశ్వరుడు, పరమవైష్ణవుడు, పరమబ్రహ్మణ్యుడు, మాతాపితృపాదానుధ్యాతుండు, చోడగంగదేవుండు, వరాహవర్తని విషయమందలి రాష్ట్రకూట ప్రముఖులను, కుటుంబినులను సమావేశముచేసి, పురోహితామాత్య యువరాజ సంధివిగ్రహి దౌవారిక ప్రముఖ పరిజన సమక్షమున నిట్ఞాపించెను:—"మాపితామహుడగు వజ్రహస్తదేవుడు, తన తల్లిదండ్రులయొక్కయు, తనయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికై శక సం॥ 1003 లో వరాహవర్తని విషయమందలి ముండపల్లు సహిత ఖోన్నగ్రామమును షట్కర్మనిరతులగు 300 మంది బ్రాహ్మణులకు దానముజేసెను. ఖోన్నగ్రామసమీపముననున్న గారగ్రామములో జేరిన ముండపర్రుగ్రామ ప్రతిక్షేత్రమైన తులవగ్రామమునుండి అష్టోత్తరాశీతి (88) పరిమితిగల భూమిని శక సం॥ 1034 లో ఉత్తరాయణనిమిత్తమునఖోన్నగ్రామబ్రాహ్మణులకు దానమివ్వడమైనది." శాసనాధికారియగుజాశవేదిభట్టు దీనిని రచించెను, భట్టేనాచారి దీనిని లిఖించెను.

అనంతవర్మ విశాఖపట్టణం శాసనము, శక సం॥ 1040 నాటిది, పై శాసనమును బోలియున్నది ప్రశస్తి, వంశావళి, కాలక్రమములు ఒక్క విధముగా నున్నవి. రాజులనుగురించిన వర్ణనగూడ ఒకే విధముగానున్నది. ఇందును రాజు పరమవైష్ణవుడనియెవర్ణింపబడెను. దానముపొందిన మాధవనాయకుడును, ఆతనితాతవను దేవనాయకుడునుగూడ వైష్ణవులె. సంవవిషయమందలి రాష్ట్రకూటప్రముఖులను, అమాత్యాదిఉద్యోగులను, సమావేశముచేసి శక సం॥ 1040 లో ఆవిషయమందలి తామరఖండిగ్రామమును సమస్త మజరాలతోను, నీటి సదుపాయములతోను, సర్వకరపరిహారముగాను, ఆచంద్రతారకముగాను, సింధుర

పురవాసియు, ఉత్కళదేశాధికారియు, తన సామంతుడునైన మాధవనాయకుని కిచ్చెను.

అనంతవర్మచోడగంగుని శక సం॥ 1057 నాటి తామ్రశాసన మొకటి విశాఖపట్టణమున దొరికినది. ఇది శక సం॥ 1003 నాటి శాసనమును బోలియున్నది. కళింగదేశమందలి సమ్మగవిషయమందలి సముడగ్రామము దాని మజరాలతోఁగూడ చోడగంగ యను నాతనికి దాన మివ్వబడెను.

ఈతని శిలాశాసనము లేవియు సింహాచలాలయమున లేవు. కాని దాక్షారామాలయమున ఆతనియొక్క, ఆతనితమ్మునియొక్క, వారి భార్యలయొక్క, మంత్రులయొక్క శాసనము లనేకము గలవు. అందు నం॥ 1191 శాసనమున అనంతవర్మకు గంగాన్వయావలంబన మూలస్తంభయను బిరుదము గలదు. దీనిని బట్టి కడపటిగాంగవంశమున కీతడు మేటియని తెలుచున్నది. ము: ఖలింగనగరమునగల శాసనములలో అనంతవర్మ శాసనములు పెక్కులుగలవు. అందు నంబరు 1010 ఆతనిది. నంబర్లు 1015, 1019 ఆతని తమ్మునివి. ఈశాసనములనుబట్టి యాతని సామ్రాజ్యపదవియు, జయములును, తెలియుచున్నవి. శ్రీకూర్మాలయమునగల నం॥ 1335 శాసనమునుబట్టి, శక సం॥1057(క్రీ॥సం॥1135) లో శ్రీచోడగంగదేవచక్రవర్తి (పశ్చి) మోత్తర పూర్వదేశములనెల్ల సాధించి గౌతమి, భాగీరథీ గంగలలోనుంగల దేశముల గడివి, దేవఋషి, పితృబ్రాహ్మణుల తృప్తిసేసి, అనేక ధర్మములను, శాసకలను శ్రీకూర్మనాథునికి సమర్పించెనని తెలియుచున్నది. అర్సవిల్లి సూర్యాలయమున గల నం॥ 1342 శాసనమును బట్టి శక సం॥ 1068, అనంతవర్మయొక్క 72 వ రాజ్య సం॥ నకు సరిపోవునని తెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి శక సం॥ 997 లో ఆతడు రాజ్యమునకు వచ్చియుండెనని తేలును. కాని, తామ్రశాసనములలో చెప్పబడిన రీతిని మరిరెండు సంవత్సరములవరకుగాని అనగా, 999లోగాని ఆతడు పట్టాభిషిక్తుడు కాలేదు.

చేదిదేశమును పరిపాలించిన కలచూరిరాజుల శాసనములనుబట్టి క్రీ॥ సం॥ 1050 లో చేదిరాజగు కర్ణదేవుడు కళింగమును జయించెనని తెలియును. ఆకాలమున ఉత్కళదేశము కేసరిరాజుల వశమునను, కళింగము మూడవ వజ్రహస్తుని వశమునను ండెను. వజ్రహస్తుడు తన రాజ్యాంతకాలమున తిరిగి కలచూరిరాజుల నోడించినట్లు ఆతని త్రికళింగాధిపతి యను బిరుదమును, ఆతని హయహయవంశపు రాజులతోడి సంబంధమును, తెలుపుచున్నవి. రాజరాజుకాలమున ఆతని మంత్రి బణపతి పెక్కుజయములను గాంచెను. చోడ, ఉత్కళ, వేంగి, కిమిడి, కోసల, గిడ్రిసింగి, ఓఢ్ర దేశములనుజయించెను. కానిఅనంతవర్మ రాజ్యకాలమున క్రీ॥ సం॥ 1114లో కలచూరిరాజును, జజల్లదేవుని కొడుకునగు రెండవ రత్నదేవుడు కళింగరాజగు అనంతచోడగంగు నోడించినట్లు తెలియుచున్నది.[59] అయినను క్రీ॥సం॥1134సంవత్సరమునాటికి, ఆతడుతిరిగిచేది, ఉత్కళ, ఓఢ్ర, వేంగి, దేశములను జయించి, గంగా గోదావరి నదుల మధ్యనున్న దేశమునంతయు పాలించెను. ఆతడు పెక్కుధర్మములను జేసెను. పూరిపట్టణమున జగన్నాథాలయమును, తన పేరిట గంగేశ్వరాలయమును, నిర్మించెను.

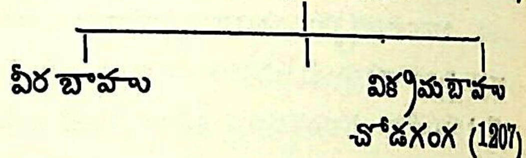
కళింగము, సింహళము.

కాళింగులు, బర్మా, జావా, సుమాత్రా దీవుల కరిగి అందు నివాసము లేర్పరుచుకొని

59 Vide Ep. Ind. Vol I, P. 40,

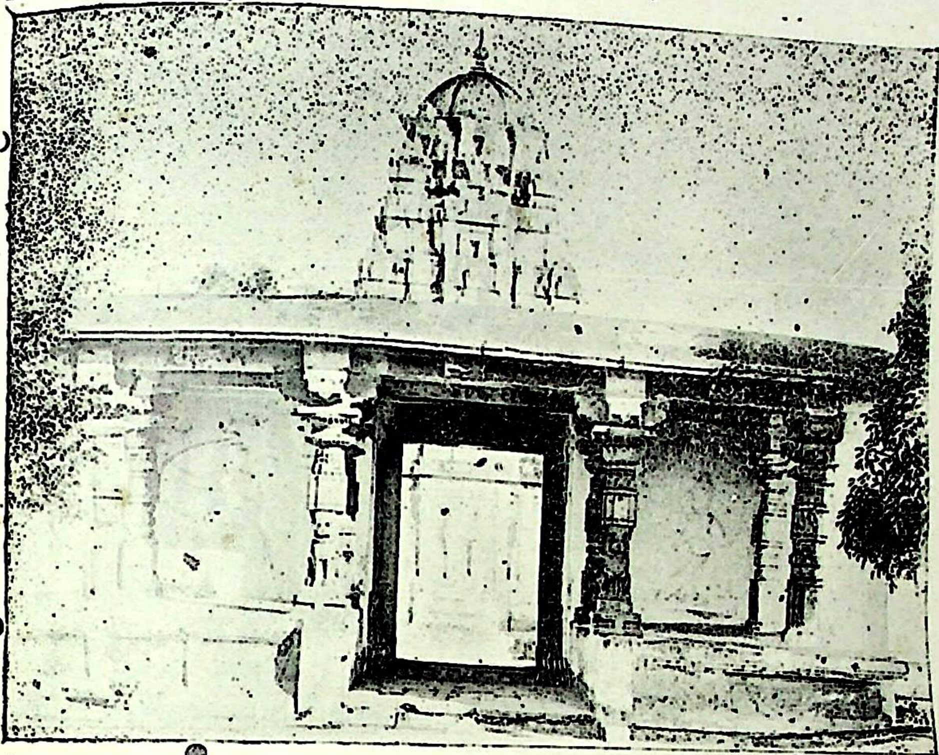
రనియు, మాతృభూమితో వర్తకవ్యాపారములు జరుపుచుండిరనియు, ఇప్పటికిని క్లింగులను పేర పిలువబడుచుండిరనియు, ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. మహావంశమునుబట్టి క్రీ॥ శ॥ 10—13 శతాబ్దములలో కళింగదేశములోని సింహపురమునుండి వలసబోయిన కాళింగవంశ మొకటి సింహళమున రాజ్యమును స్థాపించెనని తెలియును. మరియు, వారు ఒక్కొక వంశమునకు జెందినవారనియు, బౌద్ధమతస్థులనియు, క్షత్రియులనియు, సింహళమునంతయు నేకఛత్రాధిపత్యముక్రింద నేలిరనియు, బౌద్ధవిహారములు, రాజబాటలు, మేడలు, పట్టణములు, సత్రములు మొదలగువాటిని కట్టించిరనియు, వారును, వారి న్యాయాధిపతులును దేశమునందంతటను పర్యటనము జేయుచు ప్రజల కష్టసుఖములను తెలుసుకొనుచుండిరనియు, దేవాదాయగ్రామములను సంరక్షించుచు సమస్తవిద్యలను, కళలను, పోషించుచుండిరనియు, అహింసయే పరమధర్మముగ నెంచి జీవరాసుల కెట్టి బాధయు కలిగింపకుండిరనియు, తెలియుచున్నది.[60] మరియు, తమమాతృభూమితో సంబంధ బాంధవ్యముల జరుపుచు తమ భక్తివిశ్వాసములను వెల్లడించుచుండెడివారు. మరియు, తమ మాతృభూమినుండి గొనివచ్చిన బంధువులకును, ప్రభువులకును తమ యాస్థానమున గొప్పగొప్ప ఉద్యోగముల నిచ్చుచు, సింహళమునందలి ప్రభువుల గర్వము నణచుచుండెడివారు. తమ స్వకుటుంబికులకు, మాండలిక, మంత్రి, సేనాపతి మొదలగు గొప్పపదవుల నిచ్చెడివారు. రాజకుమారులు మాండలిక, యువరాజ, పదవుల నొంది, రాజ్యభారము వహించుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. తమ రాణులను, దత్తపుత్రులను కళింగము నుండియే స్వీకరించెడివారు. గనుక సింహళమునేలిన కళింగరాజవంశము, కళింగముతో సంబంధమును విడనాడపోవుటయేగాక, సింహళవంశములతో సంబంధము లేకయుండెను. గనుక, కళింగ నాగరికత, కళింగరాజకీయ పరిస్థితులు సింహళమున ప్రబలెను.

12 వ శతాబ్దమున సింహళమునేలిన రాజులలో కెల్ల కీర్తి నిశ్శంకమల్లుడు సుప్రసిద్ధుడు. ఈతడు కళింగచక్రవర్తి కులమునకు చెందినవాడనియు, ఈతని వంశావళి ఈక్రింది విధమున నుండెననియు, మహావంశగ్రంథము తెలుపుచున్నది.

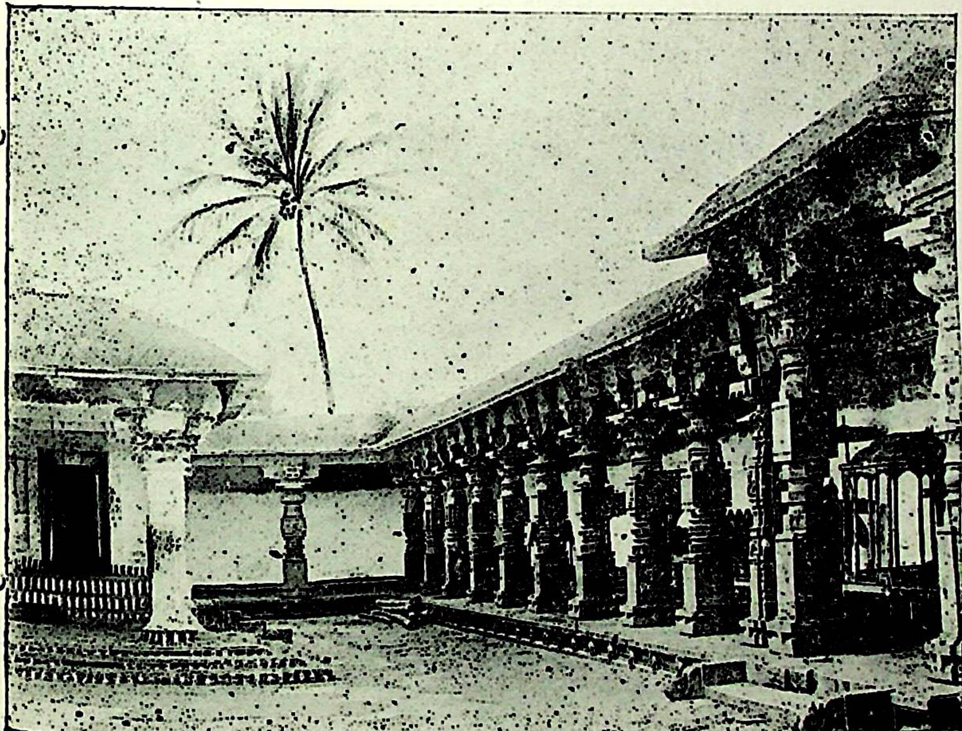

అనంతవర్మ చోడగంగుని నాణెములు మూడు మధ్యపరగణాలలోని బిలాసపూరు జిల్లాలో దొరికినవి. గంగఫణములనియు, వంగపరకలనియు, నందిచిన్నములనియు పిలవబడుచున్న చిన్నచిన్న బంగారు నాణెములు ముఖలింగనగర, కళింగపట్టణ, సింహపుర, శ్రీకాకుళ, ప్రాంతముల దొరకుచున్నవి. ఈ బంగారు నాణెములపై నొకవైపు నందివిగ్రహముండుటచేతను, వీటి బలువుచిన్న మొత్తుండుటచేతను, వీటికి నందిచిన్నములని పేరువచ్చెను. మరియు, వంగవిత్తులవలె యాకారముండుటచేత వంగపరకలనిగూడ పేరువచ్చెను. 'గం' అను గంగవంశబిరుదాంకితమగు యక్షరముండుటచేతను, పనమనియు, మాడయనియు పేర్లుండుటచేతను వీటికి గంగపనములు, లేక గంగమాడలని పేరువచ్చెను.

60 Vide Vizianagaram College Magazine, Vol III, Nos I & 2 Pp 10—20.

శ్రీ కూర్మాలయపు మొగసాలమండపము.

శ్రీ కూర్మాలయపు గర్భగుడి, కుడివైపు మంటపము

సింహాచలాలయపు నాట్యమండపము.

సింహాచల నరసింహాలయము.

స్వర్ణకారులు వీటిని ముద్రించిరో, దిమ్మలలో పోతపోసిరో, కనుగొనుట కష్టము. నాణెములపైని రెండుప్రక్కలను చాలచిహ్నములు గలవు ఒకప్రక్క నందిచిహ్నమును, రెండవప్రక్క చతురస్రమును, రాజ్య సం॥ లున్నగలవు కొన్ని నాణెములపై నొకప్రక్క 'గం' అను అక్షరము, శివలింగము, పానుపట్టమును, రెండవవైపున నందివిగ్రహమును పోతపోయబడినవి.

శాసనములను బట్టి, పద్మనిధిగండమాడలు, గండమాడలు, మల్లమాడలు, చిరుగండమాడలు, చిన్నాలు, టంకాలు, ననుకాణిటంకాలు, వెండిటంకాలు, మత్స్యగద్యలు మొదలుగాగల నాణెములు దానమివ్వబడుచుండెననియు, వాటి వడ్డీతో దీపము పెట్టబడుచుండెననియు, తెలియును.

(3) కామార్ణవ (క్రీ॥ సం॥లు 1147—1156)

పూరి, కెందుపట్న తామ్రశాసనములను బట్టి అనంతవర్మకు కామార్ణవ, రాఘవ, రాజరాజ, అనియంకభీమ అను నలుగురు కొడుకులుండిరని తెలియును. వారొకరి వెనుక నొకరు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. ద్రాక్షారామశాసనము, నంబరు 1199 లో, అనంతవర్మ ద్వితీయలక్ష్మిలైన డెన్నవమహాదేవికొడుకు అట్టహాసదేవుండును, సింహాచలశాసనము, నంబరు 1194లో, గంగవంశపు అనంతవర్మ అట్టహాసక్షితిపతితనయుడగు చోడగంగయు (శక సం॥1143=క్రీ॥సం॥ 1221) పేర్కొనబడిరి. ఈ అట్టహాసదేవుండు రాజ్యమేలినట్లు కాన్పింపదు.

అనంతవర్మ పెద్దకొడుకగు కామార్ణవునికి, అనంతవర్మ దేవరయనియు, జటేశ్వరదేవరయనియు, అనంతవర్మ మధుకామార్ణవ దేవరయనియు, రాజరాజ దేవరయనియు, మూరు పేర్లు గలవు. ఈతని శిలాశాసనములు ముఖలింగాలయముననను, శ్రీకూర్మాలయముననను, గూడ గలవు. పూరి, కెందుపట్న, తామ్రశాసనములను బట్టి ఈతడు శక సం॥ 1064 (క్రీ॥ సం॥ 1142) లోనే పట్టాభిషిక్తుడైనట్లు తెలియుచున్నది. అయినను, చోడగంగుని పేరిట శాసనములు శక సం॥ 1072అగు 75వ రాజ్య సం॥ వరకును ఇవ్వబడుచుండెను.[61] ఈతడు కస్తూరికామోదిని కుమారుడనియు, అనంతవర్మ చోడగంగతర్వాత రాజ్యమునకువచ్చి 10 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు తెలియుచున్నది.

ముఖలింగశాసనము నంబరు 1047 లో[62] శ్రీకామార్ణ దేవ భూపమహిషి, మధుకేశ్వరునికి దీపదానం జేసినట్లు గలదు. సం॥ 1061 లో శ్రీకామార్ణవదేవర శాసనకుండగు ముప్పనబణపతి పేర్కొనబడెను. సం॥ 1063, 1067 లో కామార్ణవదేవర ఆయుష్కామార్థమునకై దానము లొసంగబడెను. సం॥ 1322 లో, శక 1071 సం॥ అగు శ్రీ మదనంతవర్మ మధుకామార్ణవదేవర రాజ్య సం॥ లు 4 న, మహామణ్డలికుడు కుప్పనసాహిణి ఇచ్చిన ధర్మం తెలుపబడినది. సం॥ 1325 శాసనములో శక సం॥ 1074, శ్రీ మదనంతవర్మ దేవర రాజ్య సం॥ 7 నకు సమానమని తెలుపబడినది. అనగా, అనంతవర్మ కామార్ణవుని రాజ్యకాల ప్రారంభము శక సం॥ 1068 (క్రీ॥సం॥ 1146) అని తెలియును. సం॥ 1333 శాసనమును బట్టి, శకసం॥ 1071లో, అనగా, శ్రీమదనంతవర్మ మధుకామార్ణవ దేవర సం॥ 4 న, మేడ పోతప్రధాని ఆతనిఆయుష్కామార్థమై ధర్మం జేసెను. [63]శకసం॥1073అగు శ్రీరాజరాజదేవర

61. Vide No 1018 Mukhalingam Insc.
62. Vide S. I. Inscs. Vol V.
63 Vide Simhachalam Insc, No 1173.

ప్రవర్ధమాన సం॥౯న కళింగంలోని ఎఱపోతు దీపదానంజేసెను. అనగా శక సం॥1069 లో రాజరాజయను కామార్ణవుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈ మధుకామార్ణవునికి సంతానములేకపోవుటచేతనో, మరియేకారణముననో, ఆతనిసోదరుడు రాఘవ రాజ్యమునకు వచ్చెను. మధుకామార్ణవుడు 10 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు, ఆతనికాలమున శత్రుకోటియంతయు నిర్మూలము గావింపబడెననియు, ప్రజలతిసుఖముగనుండెడివారనియు, తెలియుచున్నది.

3. రాఘవ (1156—1170)

పూరి, కెందుపట్న, తామ్రశాసనములనుబట్టి, ఈతడు మధుకామార్ణవుని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, రవికులవంశజయగుయిందిరవల్లచోడగంగునకుజనించినకుమారుడనియు, 15 సం॥లు రాజ్యభారమువహించెననియు తెలియును. ఈతడు రాజాధిరాజనియు, సమస్తసామంతచక్రచూడామణియనియు, తెలియును. ఈతడు పరశురామునివలె దశశతబాహుశత్రువర్గమునెల్లతునుమాడిత్రిశింద్రుడయ్యెనట! ఈతనికిగూడ సంతానములేక పోవుటచేత సీతని తర్వాత సీతని తమ్ముడే రాజ్యమునకు వచ్చెను. శ్రీకూర్మాలయమునందున్న సం॥1340శాసన మీతని కాలమును, బిరుదమును, తెలుపుచున్నది. శక సం॥ 1091, అనగా, శ్రీమదనంతవర్మ దేవదాస రణరంగ చక్రవర్తి సం॥ 17న శ్రీకూర్మనాథునికి ధర్మమొసంగ బడినది. తామ్రశాసనములో సీతడు 15 సం॥లు రాజ్యమేలెనని తెలుపబడుటచేత, ఈశిలాశాసనములోని 17వ సంవత్సర మాతని అంక సంవత్సరమనియు,ఆది 14 వ రాజ్యసంవత్సరమునకు సమానమనియు, తెలియును. ఈ కాలమునుండియే అంకగణనపద్ధతి అమలులోనికి వచ్చెను. అంకరాజ్య సం॥లు లెక్కించునపుడు, 10తప్ప, సున్నతో అంతమగుఅంకెలున్న, 1,6,6త్రో, అంతమగు అంకెలున్న, లెక్కనుండి తగ్గించవలెను. ఒక రాజుయొక్క ఆఖరిరాజ్య అంకయొక్క సంవత్సరమున్న, తర్వాత రాజ్యమేలు రాజుయొక్క మొదటి రాజ్యసంవత్సరమున్ను ఒకే సంవత్సరమున నిముడును. అంకసంవత్సాదిప్రతి సంవత్సర భాద్రపద శుక్ల ద్వాదశినుండి లెక్కింపవలెను. ఇట్టి అంకగణిత పద్ధతి, రాజ్య సంవత్సరముల మొత్తమును పెంచుటకై ఉపయోగింపబడినదని కొందరును, వదిలివేయవలసిన అంకెలుదోషపూరితములును, అమంగళములు నగుటచేత అట్లు లెక్కించబడినదని కొందఱును, అభిప్రాయపడుచున్నారు. ఒక అంకసం॥ మధ్యనుండి ప్రారంభింపబడిన రాజ్య సం॥, పూర్తిగా లెక్కింపబడక, రాబోవు భాద్రపదశుక్ల ద్వాదశినాటితో అంతమగును. అప్పటినుండి క్రొత్తసం॥ ప్రారంభమగును. చోడగంగదేవు క్రీ॥ సం॥ 1134 లో కటకమునకు తనరాజధానిని మార్చి, అప్పటికా దేశమున అంకగణితపద్ధతియుండుటజూచి, తానునుదానినే అనుసరించెననితోచుచున్నది. ఈ లెక్కనుబట్టి మొదటిరాజ్య సం॥, రెండవ అంక సం॥ అగును. 5వ రాజ్య సం॥, 7వ అంక సం॥ అగును. ఇట్లే ఈ రాఘవరాజుయొక్క 17 వ అంక సం॥, 14వ రాజ్య సంవత్సరమునకు సమానమగుటచేతను, అది శక సం॥1091కి సమానమని శ్రీకూర్మశాసనమున చెప్పబడుటచేతను, ఆతని రాజ్యప్రారంభకాలము శక సం॥1078 అనియు,ఆతడు 15 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు నమ్మవలెను.ఆతనికి అనంతవర్మయనియు, దేవదాసయనియు, రణరంగచక్రవర్తియనియు, మారుపేర్లుండెను. ఆతని కాలపుదగు మరియొక శాసనము (సం॥ 1340) గూడ శ్రీకూర్మమునగలదు. అది శక సం॥

1088 నాటిది. అనంతవర్మ (రాఘవ) విజయ రాజ్య సం॥లు 9, అనగా పరిపాలన సం॥లు 9లో (దీనినిబట్టిగూడ ఆతని రాజ్య ప్రారంభ కాలము శక సం॥ 1078 అని తెలియును) చోడగంగనాయకుండు, ఆతనిభార్య పోలిలమ నాయకురాలునకును, ఆతని కొడుకు సోమనా యకునికిని అదృష్టార్థముగా దీపదానము జేసె ను.నం॥ 1341 శాననమునుబట్టి,శక సం॥ 1089, అనంతవర్మ దేవరప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యసం॥ లు 10,కి సమానమని తెలియును. మరియు,కె మిడి (కిమిడి రాజ్యము) కప్పమనాయకుడు దీ పం 1కి 5 మాడలు చొ॥ పెట్టెనని తెలియును.

4. రాజరాజ II (1170—1194)

రెండవనరసింహదేవుని కెండుపట్టణం తామ్రశాసనమును బట్టియు, [64]నాల్గవ నరసిం హదేవునిపూరితామ్రశాసనములనుబట్టియు,[65] ఈ క్రిందివిషయము లీతనిని గురించి తెలియు చున్నవి:—

చోడగంగునికిని, చంద్రలేఖకును గల్గిన కొడుకే ఈరాజరాజు. ఈతడుశత్రురాజులనం దరిని జయించి తన కీర్తి దిక్కులకు వ్యాపిం పజేసెను. సమస్తసామంతరాజులు గలవా డగుటచే రాజరాజని పిలువబడెను. ఈతడు 25 సం॥ లు రాజ్యమేలిన తర్వాత స్వర్గస్థ డయ్యెను. ఆతని తర్వాత, ఆతని తమ్ముడును, నిజసోదరుడునగు అనియంకభీమ, లేక,అనంగ భీమదేవు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

రాజరాజుశిలా శాసనములు నాల్గు ముఖ లింగాలయమున గలవు.[66] ఒక్క శాసనము శ్రీ కూర్మాలయమున గలదు.[67] ఈ శాసనము లను బట్టి ఈతని చరిత్ర కొంతవరకు తెలియు చున్నది. ఈశాసనములలో నీతని పే రనంత వర్మ దేవరయనియే పేర్కొనబడినది. ముఖ లింగశాసన మొకదానిలో ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్య సం॥లు 23 శ్రాహి యని చెప్పబడుట చేత, తామ్రశాసనములలో చెప్పబడిన రీతి నీతడు 25 సం॥ లు రాజ్యమేలెనని తెలియు చున్నను, చక్రవర్తిగారు అవి అంక సం॥ లనియు, ఆతడు నిజముగా 21 సం॥లే రాజ్య మేలెననియు వ్రాసిరి.[68] మరియు, ఆతని కాల ముననే రాజ్యసం॥ లు పూర్తిగా అంక సం॥ లుగా మారెననియు వ్రాసిరి. శిలాశాసనము లందలి సం॥ లు అంక సం॥ లైనట్లే, తామ్ర శాసనములందును రాజ్య అంకసం॥ లే తెలుప బడినవి. అయినను, ఈతడు నిశ్చయముగ 25 సం॥లు రాజ్యమేలెనని చెప్పుటకు ఈతని సం॥ 1142 ముఖలింగశిలాశాసనమే బలమునిచ్చు చున్నది. 'శక 1114 అగు అనంతవర్మ రాజ్య సం॥ లు 27 న, నగరాన వీటి శ్రీ అనియంక భీమేశ్వర దేవరకు నూరె ప్రధాని పెట్టిన దీప దానం' అని యుండుటచేత చక్రవర్తిగారు వ్రాసిన ప్రకారం శక సం॥ 1112 వరకేగాక, శక సం॥ 1114 వరకు గూడ నీతడు రాజ్య మేలుచుండెననియు, 27 వ అంకసం॥, 22 వ రాజ్య సం॥నకు సరియగుటచే నీతడు 21 సం॥ లకు పైగా, అనగా, తామ్రశాసనములలో చెప్పబడిన రీతిని 25 సం॥ లు రాజ్య మేలె ననియు, తెలియును. ఈతని 27వ అంక సం॥న అనగా 22 వ రాజ్యసం॥న ఈతని ప్రధాని కళింగనగరమున భీమేశ్వరునకు దానమొసంగె

64 Vide J. As. Soc. of Bengal, Vol LXV, Part I, Pp 229—271.
65 Vide J. As. Soc. of Bengal, Vol LXIV Part I Pp 128—154.
66 Vide S, I. Inscs. Vol 5, Nos. 1046, 1113, 1135, 1142.
67 Vide S. I. Insc, Vol 5. No 1270.
68 Vide Chronology of the Eastern Ganga kings of Orissa in J. As. Soc. of. Bengal, Vol L XXII, Part I, Pp 97—147.

ననియు, తెలియుచున్నది. ముఖలింగశాసనము, నం॥ 1046 ను బట్టి, శక నం॥ 1109 అగు అనంతవర్మ రాజ్య (అంక) నం॥ 22 న, ఉత్తరాయణ సం(క్రాంతి నిమిత్తమున, నగరాన వీటి మధుకేశ్వరకు సూర్ప్రధాని తమ్ముండు పురుషోత్తమ మండలికుడు పెట్టిన అఖండదీపమున కాతకుభూమి దానమిచ్చెను. శాసనం నం॥ 1113 ను బట్టి, శకనం॥ 1097 అగు అనంతవర్మ రాజ్య (అంక) నం॥ 8 న, మధుకేశ్వరదేవరకు సింహాపురమున గణపతి ప్రెగ్గడ ధర్మం జేసెను. శాసనం నం॥ 1142 ను బట్టి, శక నం॥ 1114 అగు అనంతవర్మ రాజ్య (అంక) నం॥ లు 27 న, అనియంకభీమేశ్వర దేవరకు సూర్ప్రధాని ధర్మంజేసెను. శ్రీకూర్మ శాసనం నం॥1270నుబట్టి, శకనం॥ 1096 అగు అనంతవర్మ దేవర రాజ్య సం॥లు 4న, చంద్రధర దేవర ద్వితీయ లక్ష్మియైన ప్రిధ్వీమహాదేవులు ధర్మం జేసిరి.

భువనేశ్వరాలయమందలి మేఘేశ్వరశాసనమును బట్టి, రాజరాజదేవు, మేఘేశ్వరాలయమునుకట్టించిన స్వప్నేశ్వర దేవుని తోబుట్టువగు సూరదేవిని, పెండ్లాడెనని తెలియుచున్నది. ఈతనికి సంతానము లేనికారణమున ఈతని తమ్ముడు అనియంక శేక అనంగభీమదేవు ఈతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చెను.

5. అనియంక శేక అనంగ భీమదేవ II
(1194—1198)

ఈతడుగూడచోడగంగునకును చంద్రిలేఖకును జనించిన పుత్రుడు. ఈతని కాలమునుండి వంశపరంపరా, పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిగా గంగవంశము కళింగమున రాజ్యమేలెను. ఈతడు 10 సం॥లు రాజ్యమేలెనని రెండవ,నాల్గవ నరసింహాదేవుల తామ్రిశాసనములు తెలుపుచున్నవి. ఈతని శిలాశాసనములు రెండు భువనేశ్వరము నందలి కృత్తివాసాలయమున దొరికినవి. ఒకటి (మేఘేశ్వరాలయమునన్న శాసనము) ఈతడు క్రీ నం॥లు 1194—1199 మధ్య రాజ్యమేలినట్లు తెలుపుచున్నది. కృత్తివాసాలయపు శాసనములు రెండును ఈ రాజుయొక్క ప్రవర్ధమాన సామ్రాజ్య నాల్గవ అంకసం॥పువై యున్నవి.శకసంవత్సరమివ్వబడక పోవుటచేత రాజ్యప్రారంభ కాలము సరిగా తెలియవచ్చుటలేదు. చాటేశ్వర శాసనమునుబట్టి ఈతనికిఅనంగభీమదేవ యను బిరుదముండెననియు, రాజరాజు తర్వాత నెమ్మదిగా రాజ్యమునకు వచ్చి ప్రజాను రంజకముగా పరిపాలించె ననియు, తెలియుచున్నది. ఈతనిభార్య భాగల్లదేవి. ఈతడు రాజకీయ వ్యవహారములందరి సమర్ధుడనియు, కావ్యములు చదువుటయందును వినుటయందును అతికుతూహలము గలవాడనియు, యుద్ధమున శూరుడనియు, ధర్మపరిపాలనా వ్రతుండనియు, ఈతని పట్టమహిషి భాఘల్లదేవియనియు, ఈతనికిరాజరాజబిరుదముండెననియు,కెందుపట్న తామ్రిశాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. ఈతనికి గోవిందుడను బ్రాహ్మణమంత్రి సమస్త రాజకీయ వ్యవహారములందును తోడ్పడుచుండెను. ఈతని కాలముననే ఈతనితండ్రి రాజరాజు భావమరదియగు స్వప్నేశ్వరదేవు మేఘేశ్వరాలయము నిర్మించెను. అనగా, క్రీ॥ నం॥లు 1193—1198 మధ్య అది కట్టబడెనని తెలియును. ఈతనిశాసన మొకటిదాక్షారామాలయమునగలదు.(చూడునం॥ 1329 శ్రీమదనంతవర్మ త్రికళింగేశ్వర శ్రీరాజరాజదేవర కొడుకులు అనియంకభీమదేవరాతు నం॥లు 8 న, భీమేశునికి ధర్మముచేయుబడెను. నం॥ 1142 ముఖలింగ శాసనమునుబట్టి ఈతని తండ్రి శక నం॥ 1114 లో రాజుగా నుండెన

ని తెలియును. ప్రాయశః 1117 వరకు రాజ్యమేలియుండును. అయినను, ఆతని కొడుకగు అనంగ భీముడు శక సం॥ 1112 లో పట్టాభిషిక్తుడై 10 సం॥లు రాజ్యమేలియుండును, ఈసం॥లు అంకసం॥ లనియు, రాజ్యసం॥లు 8కి సమానమనియు, చక్రవర్తిగారు వ్రాయుచున్నారు. ఈతని తర్వాత ఈతని కొడుకు మూడవరాజరాజు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

6. రాజరాజ III (1198 - 1211)

ఈతని కాలమునుండి గాంగ వంశచరిత్ర ఎక్కువభాగుగా తెలియుచున్నది. మహమ్మదీయు చరిత్రకారుల చరిత్ర 'తబఖాటనాజిరి' మనకు సహాయమొనర్చుచున్నది. ఈతడు 17 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈతని శిలాశాసనములురెండు శ్రీకూర్మాలయమున గలవు. సం॥ 1273 శాసనమునుబట్టి శక సం॥ 1127, శ్రీమదనంతవర్మదేవర రాజ్య సం॥ 10 కి సమానమని తెలియును. ఈ10వ సం॥, అంక సం॥ మనియు, 8వ పరిపాలన సం॥నకు సరిపోవుననియు, అందుచే శక సం॥ 1120 లో నీతడు పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు తెలియును. మరియు, ఈ రాజరాజునకు అనంతవర్మయనెడి బిరుదముండెను. ఇట్టిబిరుదమును, చోడగంగ మొదలు అందరు రాజులును ధరించిరి. సం॥1317 శాసనమును బట్టి, శక సం॥ 1128, అనంతవర్మదేవర ప్ర॥ విజయరాజ్య సం॥ 11 నకు సమానమని తెలియును. ఇదియు అంకసంవత్సరమే యని తోచును. దీనినిబట్టిశకసం॥1120లేక క్రీస్తుసం॥1198 లో నీతడు రాజ్యమునకువచ్చెనని ధృడపర్చ వచ్చును. ఈతనిభార్య, గుణ లేక, సద్గుణ లేక, మంకుణ, దేవియనియు, ఆమె చాళుక్యవంశజురాలనియు తెలియుచున్నది. ఈతడు సమస్త శాస్త్రవేత్తయనియు, బహుపరాక్రమశాలియనియు, రాజేంద్రయనుబిరుదము నొందెననియు, తెలియుచున్నది. ఈతనికాలముననే మహమ్మదీయులు ప్రప్రథమమున ఉత్తరకళింగము లేక ఒరిస్సాదేశముపై దండెత్తిరి. ఒరిస్సాదేశమును మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు జాజినగరమను పేర పిలిచిరి. హిజిరి 601 లేక సరియగు క్రీ॥ సం॥ 1205 లో మహమ్మదు భక్త్యార్ తన క్రింద సామంతోద్యోగియులగు మహమ్మదు షేరాన్, అహమ్మదు షేరాణ్ అను నిద్దరు ఖిల్జి అమీరులును కొంతసేనతో లఖనోర్, జాజనగర్ దేశములపైకిదండెత్తుటకై పంపెను. దండయాత్ర పూర్తిగా కొనసాగకమునుపే మహమ్మదు భక్త్యార్ చనిపోవుట చేత, మహమ్మదు షేరాణ్ మరలిపోయెను. ఇట్లీ మొదటి దండయాత్ర ముగిసెను. 17సం॥లు రాజ్యమేలిన తర్వాత రాజరాజు స్వర్గస్థుడయ్యెను. ఇవి అంకసంవత్సరములనియు, పరిపాలన సంవత్సరములు 14 నకు సమానమనియు, తెలియును.

7 అనంగభీమదేవ III (1211—1233)

మూడవరాజరాజు చనిపోయినవెంటనే ఆతని కొడుకు మూడవ అనంగభీమదేవు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు చాళుక్యవంశీయురాలగు సద్గుణ లేక మంకుణదేవికి జనించెను. అనేక శాసనములనుబట్టి ఈతని చరిత్ర బాగుగ తెలియుచున్నది. రెండవ నరసింహదేవుని తామ్రశాసనమునుబట్టి, ఈతడు బహు పరాక్రమశాలియనియు, రూపమున మన్మథుడనియు బీదలకు కామధేనువంటి వాడనియు, కలిబాధలను పూర్తిగ తొలగించి, బ్రాహ్మణులకు తులాపురుషదానమును, భూదానముల నొసంగి, 34 సం॥లు రాజ్యమేలిన పిదప చనిపోయెననియు, తెలియును. ద్రాక్షారామాలయ శాసనము సం॥1329నిబట్టి, శ్రీమదనంతవర్మ త్రికళింగేశ్వర శ్రీ రాజరాజ దేవరకొడుక్కైనఅని

యంకభీమ దేవరాతురాజ్యసం॥లు 8న, భీమేశున కు దానమొసంగబడెనని తెలియును. దీనినిబట్టి, మూడవరాజరాజునకు త్రికళింగేశ్వర యను బిరుదముండినట్లును, ఆతని కాలమున రాజ్య ము త్తరమున గంగానదిమొదలు దక్షిణమున గోదావరినదివరకువ్యాపించియుండెననియు, తెలియుచున్నది. సం 1360శాసనమునుబట్టి, శక సం॥ 1152 లో, అనియంక భీమనృపతి దండాగ్రేసరవల్లభుడు ద్రాక్షారామ భీమేశునకు దానధర్మ్మముల నొసగెనని తెలియును.

సింహాచలశాసనము సం॥ 1180 ని బట్టి,[69] శక సం॥ 1138, శ్రీమదనంతవర్మ రాజ్య (అంక) సం॥ 7నకు సమానమనియును, (దీనినిబట్టి ఆతడు శక సం॥ 1133 లో పట్టాభిషిక్తు డయ్యెనని తెలియును) ఆసం॥ ననే, సప్తయప్రధానితల్లి కలియుగ సరస్వతి, గంగవంశ రాజమండల శివరాణికి ఆయురారోగ్య ఐశ్వర్యాభి వృద్ధికై ధర్మ్మము జేసెననియు తెలియును. ఈమె అనంతవర్మాభిధానుండగు అనంగభీముని భార్యయా, యని సంశయము గల్గుచున్నది. సం॥ 1194 శాసనమును బట్టి, ఈతని కాలముననే, అనగా, శక సం॥ 1143 లో, గంగవంశపుఅనంతవర్మ అట్టహాసక్షితిపతి తనయుడగు (రెండవ) చోడగంగ ప్రియశః మండలికపదవియం దుండెనని తోచును. శ్రీకూర్మ్మశాసనములు గూడ ఈ రాజునుగురించి తెలుపుచున్నవి.[70] సం॥ 1276 శాసనమును బట్టి, శక సం॥1155లో అన్యంక భీముడు రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియును. సం॥ 1282 శాసనమును బట్టి, ఈరాజునకు అనంతవర్మ రవుతుదేవరయని పేరుండెననియు ఈతని శక సం॥ 1139, 9 వ అంక సం॥మనియు, అందుచే నీతడు శక సం॥ 1133 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు తెలియును. సం॥ 1284 శాసనమును బట్టి, శక 1157 సం॥ న త్రికలింగాధిపతి శ్రీమదనంగభీముని దక్షిణదండాధికారులైన శ్రీకరణ మహానాధ సేనాపతులు ధర్మ్మంజేసిరని తెలియును. త్రికలింగాధిపతియను బిరుద మీరాజుల కందరకును గలదు. సం॥ 1290 శాసనమును బట్టి, ఈ క్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి. "శక1152 అగు శ్రీ మదనంతవర్మ సం॥ లు 22 న నరసింహామహామునుల సన్నిధిని కలింగమండలమైన కులవంతనియ నకరున వీటి మధుకేశ్వర దేవర స్థానాపతిమైన రామేశ్వర అండారియు, వరాహావంతని య సింహాపురమున ఆదిత్య నాయకులో పైననాయకులును, శ్రీకూర్మ్మమున నారెపనాయకు లోపైన నాయకులును, ఇప్పిలి గంగమనాయకులోపై ననాయకులును, తామఅచెఱువున విష్ణమనాయకు లోపైన నాయకులును, సమ్మకపంపున కురువీటి భీమనాయకు లోఫైననాయకులును, ఏఱదపంపున తొల్లబిమల్లపనాయకు లోపైన నాయకులును, ధర్మ్మవరం ఏర్న మండలికు లోపైననాయకులును, భోగపురం దేసిరట్టడ్లును, తాడితోర్తి మహాజనాలు లోపైనమండలమును, పొన్నడియ, బొంతలకోట, ఈ రెండూళ్ళశాసనాలు జూచి, అనియంకభీమ రాతుసమక్షమున ఈ రెండూళ్ళవారు సీమలను భంగముచేసిన దేశత్యాగము,వృత్తిహరణము జేయింపగలారము. శ్రీ యనియంకభీమ రాతుదేవర ఆన, జగన్నాధ దేవర ఆన—ఈ యూడ్లమండల నాయకుల వ్రాలు." పై శాసనవిషయములను బట్టి, ఆనంగభీముడు శకసం॥ 1133లో రాజ్య

69 Vide S. I. Inscs. Vol 6.

70. Vide S. I. Insc. Vcl 5.

మునకు వచ్చెననియు, శకసం॥1152లో కలింగ మండలములోని (ఇప్పటి గంజాంజిల్లా) నాయకులనేకులు అనియంకభీమరౌతు సమక్షమున తమ రాజుమీదను, జగన్నాథదేవరమీదను ఒట్లు పెట్టుకొని, పొన్నడియు, బొంతలకోట గ్రామములు శ్రీకూర్మనాథునికి జరపగలందులకునిశ్చయించిరనియు, తెలియును. నం॥1337 శాసనమునుబట్టి, శకసం॥1142లో వామదేవప్రధాని దానమొసంగెనని తెలియును. చాళేశ్వరాలయపుశాసనమును బట్టి ఈతనికి త్రికలింగనాథయను బిరుద ముండెననియు, విష్ణుడను ప్రధానియొకడుండెననియు, ఆతను తుమ్మాణ పృధ్వీపతితోను, యవనులతోను, పోరాడెననియు, తెలియును. మరియు, ఈపోరాటము వింధ్యపర్వతప్రాంతమున నున్న భీమానదీ తీరమున జరిగెననియు, తుమ్మాణదేశము చెదిరాజుల యధీనమున నున్న కోసలరాజ్యములోనిదనియు, తెలియుచున్నది.

ఆకాలమున వంగదేశముపై నేలు మహమ్మదీయసుల్తాన్ ఘియాజుద్దీన్ ఖిల్జి, లఖనావతి, జాజనగర్ మొదలగు దేశములనుండి కప్పము గైకొనుచుండెను. ఆతడు క్రీ॥ సం॥ 1210 ప్రాంతమున బెంగాల్, టిర్‌హట్, మొదలగు దేశముల కధిపతి యయ్యెను. అనంగభీముడు క్రీ॥ సం॥ 12·1 లో, ఒరిస్సాదేశమున కధిపతి యయ్యెను. ఆతను కప్పము కట్టకపోవుట చేతనే, ప్రాయశః 1212 లో, మహమ్మదీయులు దండెత్తి యుందురు. కాని అనంగభీముని బ్రాహ్మణమంత్రియగు విష్ణు వారినోడించెను.

మాదలాపంజి గ్రంథమును బట్టి, ఈరాజు కడపటి గాంగరాజులలో కెల్ల మిక్కిలి పరాక్రమవంతుడనియు, అనంతవర్మ చోడగంగచే ప్రారంభింపబడిన జగన్నాథాలయ మీతని కాలమున పూర్తి గావింపబడెననియు, ఈతను తన రాజ్యమునందలి భూముల నన్నిటిని కొలిపించెననియు, బ్రాహ్మణుల కనేకాగ్రహారముల నిచ్చెననియు, తెలియుచున్నది.

భువనేశ్వరమందలి కృత్తివాసాలయపు శాసనములను బట్టి, ఈతనికి అనంగభీమవీర, శ్రీభీమదేవ, త్రికలింగనాథ, యనెడి బిరుదము లుండెడివని తెలియును.

ద్రాక్షారామశాసనము నం॥ 1360 ని బట్టి, అనియంకభీమ నృపతి దండ్రాగేనర వల్లభుడు, శక సం॥ 1152 లో, దానమొసంగినట్లు తెలియును. భువనేశ్వరశాసనమును బట్టి,[71] అనంగభీమదేవునకు చంద్రాదేవి యనెడి కూతురుండెననియు, ఆమె హైహయవంశమునకు చెందిన పరమార్ధదేవుని పెండ్లాడెననియు, ఆతడు అనంగభీముని కొడుకగు మొదటినరసింహుని కాలమున ఆతని శత్రువులగు మహమ్మదీయులతో పోరాడుచు చనిపోయెననియు, చంద్రాదేవి క్రీ॥ సం॥ 1278 లో మొదటిభానుదేవుని కాలమున భువనేశ్వరమున ఆలయ మొకటి కట్టించెననియు, తెలియును. ఆ యాలయమే బిందుసాగరతీరమున నున్న రాజరాణీయాలయమని కొందరి యభిప్రాయము. ఈవైష్ణవాలయమున నున్న బలదేవ, కృష్ణ, సుభద్ర, దేవతలను చంద్రిక (చంద్రాదేవి) యారాధించుచుండెను. దీనినిబట్టి, ఒకప్పుడు శైవమతమునేయవలంభించుచు పరమమాహేశ్వర బిరుదమునొంది, శివాలయములనే కట్టించిన తూర్పుగాంగరాజులు, ప్రాయశః అనంతవర్మ చోడగంగ ఉత్కళదేశమును జయించి, కటకమునకు రాజధానిని మార్చిన దాదిగా, అనగా, క్రీ॥ సం॥ 1134 నుండి, ఉత్కళదేశములో నది వరకు వైష్ణవమతము ప్రబలియుండుటచే శా

71 Vide J. B. O. R. S. Vol 15, P. 280 and Ep. Indica Vol 13, P 150.

బోలు ఆ మతమునే స్వీకరించుచు, తాము ను అప్రకారమే పరమవైష్ణవులమని చెప్పుకొనుచు, విష్ణుదేవునికి యాలయములుకట్టించుచు, విష్ణుదేవరలకు దానధర్మము లొనంగుచుండిరి. అయినను, శైవమతమును ధ్వంసము జేయుటగాని, శైవమతస్థులను హింసించుటగాని జేయలేదు. ఆ కాలముననే, ముఖలింగమునను, శ్రీకూర్మమునను, సింహాచలమునను జగన్నాథమునను, ఇంక ననేక స్థలములందు వైష్ణాలయములు కట్టబడుట, విష్ణుదేవరలకు దానధర్మము లొనంగబడుట,జరుగుచుండెను.

ఉత్కళమును జయించిన తర్వాత, గాంగరాజులా కాలమున జౌత్తరాదిపద్ధతిని కట్టబడుచున్న ఆలయముల పోలికను బట్టి తాము అట్లే ఆలయములను నిర్మించిరి. ఇట్టి యాలయములుభువనేశ్వరమునను, నారాయణపురమునను, ముఖలింగమునను గూడ గలవు.

భువనేశ్వరాలయములు.

బ్రహ్మేశ్వరాలయము సోమవంశపురాజగు ఉద్యోతకేసరి భార్య కళావతీదేవి చేత కట్టింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ రాజు మధ్యపరగణాలలోని సంభలపురం, ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములు, కటకం, మొదలగుగాగల దేశములను పరిపాలించెను. ఈతని శాసనమొకటి ఖండగిరి గుహాలయము నందున్నదనిన్ని, ఈతడు క్రీస్తుశకము 11 వ శతాబ్ద మధ్యమందు రాజ్యము చేసెననియు, తెలియుచున్నది.

అనంతవాసుదేవుని ఆలయము మరియొకటి గలదు. హరివర్మ యను రాజువద్ద భవదేవుడను బ్రాహ్మణమంత్రి యుండెననియు, ఆతడు సర్వకళాపరిపూర్ణుడును, భగవన్నారాయణ పాదభక్తుడును, అగుటచేత నారాయణవిగ్రహమును రాతితో నిర్మించి, ఆ దేవుని పేరుతో గుడి కట్టించి, అందు నారాయణ, అనంత, నృసింహుల శిలావిగ్రహములు ప్రతిష్ఠించి, ఆ దేవాలయమున కెదుట చెఱువుత్రవ్వించి,ఒకతోట వేయించెననియు శాసనమువలన తెలియుచున్నది. ఆ దేవళమును ప్రస్తుతపు అనంతవాసుదేవాలయముగా కొందరు పండితులు గుర్తించుచున్నారు. ఆదేవాలయము 12 వ శతాబ్దాంతమున నిర్మింపబడి యుండును. అనంతవాసుదేవాలయములోని ఒక రాతి శాసనమువల్ల తూర్పుగాంగవంశపు రాజగు అణియంకభీమ, లేక, రెండవ అనంగభీమ చక్రవర్తి యొక్క సేనాపతియగు స్వప్నేశ్వరునివలన మేఘేశ్వరాలయము కట్టింపబడినటుల తెలియవచ్చుచున్నది. అనంగభీముడు క్రీ॥ నం॥ 1190 మొదలు క్రీ॥నం॥ 1198 వరకు రాజ్యపరిపాలన కావించెను. గనుక ఆతని సేనాపతిచే నిర్మింపబడిన దేవళము, క్రీ॥ నం॥ 1200 ప్రాంతపుది కావలెను.

పై దేవాలయములుగాక పరశురామేశ్వర, ముక్తేశ్వర, సిద్ధేశ్వర, మొదలగు శివాలయములు గలవు. దీనిని బట్టి చూడగా భువనేశ్వరమందు శివపూజ, శివాలయములు, శైవమతము ప్రబలెననియు, ఇటులనే పద్మక్షేత్రము లేక పూరి జగన్నాథమందు విష్ణుమతమున్ను, అర్కక్షేత్రము లేక కోనార్క (కోనకోన) యందు సూర్యమతమున్ను, వృద్ధిపొందెననియు, తెలుసుకొనవలెను. 10,11శతాబ్దములలో రాజ్యమేలిన భవగుప్తుడు (జనమేజయుడు), శివగుప్తుడు(యయాతి), మొదలుగాగల చంద్రవంశపు రాజులు శైవమతోద్ధారకులనియు,భువనేశ్వరమందు శైవమతోద్ధారణ చేసిరనియు, తెలియును. లింగరాజేశ్వరి, భగవతి, ముక్తేశ్వరి, రాజరాణి మొదలుగ గల దేవతాలయములు పురాతనపు కట్టడములు.

కొన్నిటియందు, నవగ్రిహముల పేర్లు, ప్రతిమలు, కానగును.

ఈ దేవాలయమండపము లన్నియు చదరపుటాకారము దాల్చియుండును. పై కట్టడము అరటిపువ్వుయాకారమునుదాల్చి, కొనపై కిసన్నముగా నుండును. దానిపై రేఖ వలయాకారముగా నుండును. దానిపైని గుమ్మిడిపండు యాకారముగల అమలకిమున్ను, శిఖరమున్ను ఉండును. ఇట్టిదే భాస్కరేశ్వరాలయము. దాని యందలి లింగము మిక్కిలి పొడవుగలిగి, భూమట్టమునుండి వల యాకారముగానుండు రేఖవరకు, వ్యాపించియుండును.

ఈతడు 34 సం॥ లు రాజ్యమేలినపిదప స్వర్గస్థుడయ్యెను. ఇవి అంక సం॥ లు. ఇవి పరిపాలన సం॥ లు 28 కి సమానము. ఈతని తర్వాత ఈతనికి కస్తూరాదేవి వలన గలిగిన మొదటి నరసింహదేవు రాజ్యమేలెను.

మొదటి నరసింహదేవు, (1238—1264)

ఈతడు అనంగభీమునకును, కస్తూరాదేవికిని పుట్టినకుమారుడు. ఈతడు 33 అంకసం॥లు రాజ్యము చేసెను. అనగా, 27 సం॥లు పరిపాలించెను. ఈతని భార్య మాలవరాజ పుత్రిక యగు శీత. రెండవ నరసింహదేవుని కెంఘుపట్న తామ్రిశాసనమును బట్టి, ఈ మొదటి నరసింహదేవుడు శత్రువులను జయించి, తులాపురుషోత్సవమును జరిపి, బంగారమును, నగలును, బ్రాహ్మణులకు దానధర్మము లొసంగెననియు, రాఢ, వరేంద్రి (లక్నావతి దేశము) యందలియవనుల(మహమ్మదీయుల) కన్నీళ్ళచే తెల్లని గంగానదీ జలమును నల్లని యమునానదీ జలముక్రింద మార్పించెననియు, మేరుపర్వతమను బ్రాహ్మణులకు దానమొసంగుటచేత నిర్మాణము చేయుచున్న దేవతలకై కోణాకోణగ్రామమందు సూర్య దేవునికిన్ని తదితరదేవతలకున్ను ఆలయము నిర్మించెననియు, తెలియుచున్నది. దేవాలయము, విమానము, జగన్మోహనము, భోగమండపము అని మూడు భాగములుగా నున్నది. విమానమున, సూర్యదేవుడు గుఱ్ఱముపై కూర్చుండినట్లు విగ్రహము గలదు.

మహమ్మదీయరాజ్యములగు రాఢ, వరేంద్రి, దేశములను నృసింహదేవుడు జయించెను. తబాకాటినాజరీ గ్రంథమునుబట్టి, 642 హిజ్రీ (సరియగు క్రీ॥ సం॥ 1244) లో జాజినగరం (ఒరిస్సా) రాజు లక్నావతిని ముట్టడించి పట్టుకొనెనని తెలియును. లక్నావతి నవాబగుకారి మఃడ్డీక లాగిరికొంతమహమ్మదీయ సేనతో తిరిగి లక్నావతిని పట్టుకొన నిశ్చయించగా హిందూ సైన్యము పారిపోయెను. జాజినగరవుసైన్యాధిపతి, ఆరాజు అల్లుడగు సాబర్ టర్. ఈతడు మాలిక్ యూజ్ బెక్ చేరెండుసార్లోడింపబడెను. కాని మూడవసారి యూజ్ బెక్ ఓడిపోయెను.

ఈయుద్ధములు ఉత్కళరాజులగు అనంగభీమ, నరసింహ, దేవుల రాజ్యకాలములలో జరిగెను. అనంగభీముని చాటేశ్వరశాసనమున నీక్రింది వృత్తాంతము గలదు: తపోధనులగు వైఖానసులైనను విష్ణు సర్వాంతర్యామి యని తెలుసుకొనలేకపోయిరిగాని, టుగ్రిల్ తుగాన్ ఖాన్ విష్ణుసర్వత్రగలడనిభయపడెను. యుద్ధము సముద్రతీరముననను, వింధ్యపర్వతప్రాంతమున నున్న భీమానదీతీరముననను, జరిగెను. విష్ణు కడుధైర్యముతో నవాబును, ఆతని సైన్యమును తన వాడియమ్ములతో బాధించెను.

రెండవ అనంగభీముని మంత్రియగు విష్ణు, మహమ్మదీయ నవాబగు తుంఘానును యుద్ధమున నోడించెను. ఈతనికే విష్ణుసాంత్రి యను బిరుదముండెననియు, దానికే మహమ్మదీయచరిత్రకారులు సాబర్ టర్ అని పే

రిడిరనియు వాసుగారు తెల్పిరి.72 ప్రాయశః అనంగభీముని కొడుకగు మొదటి నరసింహ దేవు విష్ణుసహాయమున, రాధ, వరేంద్ర, దేశములను (లక్ష్మణావతిని) జయించెను. ఆతని తండ్రి రాజ్యకాలమున, యవనులతో (మహమ్మదీయులతో) నరసింహదేవు డనేకసార్లు పోరాడెను. ఈతడే కోనార్కాలయమును కట్టించెను.

కోనార్కాలయము.

ఈ కోనార్క క్షేత్రమందలి సూర్యాలయము మొదటినరసింహదేవునిచేత కట్టింపబడెనని యాతనితామ్రశాసనములవలననే తెలియనగును. కోనకోన యందు, సూర్యాలయము కట్టించినట్లు శాసనప్రమాణముగలదు. ఈ మొదటినరసింహదేవు క్రీ॥నం॥ 1238 మొదలు 1264వరకు రాజ్యముచేసెనుగనుక, ఈయాలయమాకాలమునాటి దని యూహింపదగును. 1242నం॥నకట్టబడెననికొందరియభిప్రాయము. ఆకాలమున అంగ, వంగ, కళింగ దేశములయందు సూర్యోపాసన, సూర్యాలయములు కట్టించుట, సూర్యుని పూజించుట, ఎక్కువగా జరుగుచుండెను. దీనికి నిదర్శనములు, ఆ యాప్రదేశములయందు సూర్యుని విగ్రహము లెక్కువగా దొరుకుటయు, సూర్యుని యొక్కయు, ద్వాదశగ్రహముల యొక్కయు, విగ్రహములు భువనేశ్వరాలయము మొదలుగాగలదేవాలయములగోడలమీదను, గుమ్మముల మీదను చెక్కబడుటయు, కోనార్క, అరసవిల్లి, మొదలుగాగల స్థలములయందు ఇప్పటికిన్ని సూర్యాలయము లుండుటయు, అందు పూజలు సూర్యునికిజరుగుచుండుటయు, అయియున్నవి. మరియు, ఈదేశమునందంతటను ఇప్పటికిన్ని సూర్యనమస్కారములు, సూర్యోపాసనవాడుకలోనున్నవి. నూతనగృహప్రవేశసమయములందు గ్రహశాంతికై సూర్యోపాసనజరుగుచుండును. కుష్ఠు మొదలగుగాగల వ్యాధులు సూర్యోపాసనవల్ల కుదురునని ప్రజలకు గట్టినమ్మకము.

ప్రస్తుతము జగన్నాథాలయము సముద్రతీరమునందుచ్ఛదశయందున్నట్లే, పూర్వకాలమున కోనార్కాలయము సముద్రతీరము నందుచ్ఛదశయందుండెను. ఈగుడి జగన్నాథమునకు ఈశాన్యమూలగా 19 మైళ్ల దూరమున నున్నది. చంద్రభాగ యను చిన్ననది దానిసమీపమున పారుచుండెను. పూర్వము శంభుడు కృష్ణుని భార్యలతోరహస్యస్నేహము చేసెననియు, దాని నెఱింగి నారదుడు శపింపగా శంభుడు కుష్ఠురోగియయ్యెననియు, తర్వాత నీనదిలో స్నానముచేయుచు సూర్యునారాధించినందునస్వస్థుడయ్యెననియు, తర్వాత అచ్చట దొరికిన విగ్రహముతో సూర్యాలయముప్రతిష్ఠించెననియు, పురాణకథ. ఏకారణమున ఈసుప్రసిద్ధాలయ మిప్పుడు శిథిలమైనదో తెలియదు. ఆలయపు గోపురము శి, శి అంతస్థులుగల్గి శిఖరము పద్మాకారముగల్గి యున్నది. గుడిమీద చతురంగబలములు చక్కగ నిర్మింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. గుడియున్ను, శిఖరమున్ను మొత్తముమీద 220 అడుగులు ఎత్తున నుండెనని వ్రాయబడినది. పూర్వము ఆగుడిగోపురపుశిఖరమునందు పెట్టసూదంటురాయి ఉండుటచేత ఓడలుబడ్డునకు ఈడ్వబడి వగులుచుండెననియు, అందుచేత కొందరు నావికులాసూదంటురాయినిపగలగొట్టిరనియు,అందుపైని ఆలయపు పూజారులు దేవుని విగ్రహములతో జగన్నాథము జేరిరనియు, పుక్కిటిపురాణకథ యొకటిగలదు పూ

72 Vide J. As. Soc. of Bengal, Part I. No3. P. 234,

ర్యకాలమునందీ యాలయ మింతెత్తున కట్టబడుటయు, మిక్కిలి పెద్దరాళ్లచేత నిర్మింపబడుటయు, మిక్కిలి యాశ్చర్యము. ఆలయపు శేఖయు, శిఖరమున్ను, విరిగిక్రింద బడుటకుకట్టడము ఇసుకలో నిర్మింపబడుటయే కారణము. ఇట్లు కట్టడము పాడగుటంజేసి ఆలయపురాళ్లు జగన్నాధాది గ్రామములకు గొంపోబడెననియు తెలియుచున్నది. ఆలయపు గోడలమీద సూర్యుని. రధము చక్కగా జెక్కబడినది, ఎనిమిది చక్రములుగల్గి, ఏడు గుఱ్ఱములచే నీడ్వబడు నీసూర్యరధమున్ను, దేవాలయమండలి నాట్యమందరమున్ను, అందలి నటకులయొక్కయు, గాయకులయొక్కయు విగ్రహములున్ను, అప్పటి శిల్పచాతుర్యమును చక్కగ చాటుచుండును. ఈయాలయమును గురించి హంటరు తన ఒరిస్సా దేశచరిత్రమొదటిసంపుటమునం దిట్లు వ్రాసియున్నాడు:—

"Nor are the memorials which the early kings of the Gangetic line have left behind them unworthy of so vast a territory. The temple at Jaganath has already been described, but it falls far short of the marvellous structure which rose in honour of the Sun fifty years later. In Orissa, as everywhere throughout India, the thirteenth century witnessed the last great efforts of Hindu art. From 900 to 1300 A. D. architecture was the ruling passion of Indian princes, not less than of European Kings. These were the four building centuries of the Indo-Germanic race, and the same age produced the masterpieces alike of Gothic and of Hindu art. In both continents the national passion lavished itself not on the palaces of the monarchs, but on the temples of the Gods.

Expiring Buddhism had effected its last great compromise with Vishnu-worship, and the two combined to supplant the terrors of Saivism by a religion of beauty. In the old settled and strongly Aryan Provinces, the composite creed took the highly spiritual form of Jainism. In other parts it became Vishnuvism either pure and simple, or Sun-worship, or some incarnation of the bright Vishnuvite god. Thus in Gujrat, between 1197 and 1247 A. D., two brothers built the exquisite marble temple on Mount Abu, the richest effort of Jain devotion, which, 'for delicacy of carving and minute labour of detail, stands almost unrivalled even in this land of patient and lavish labour.' During the latter of these same years, the reigning monarch of the Gangetic line reared the lovely pile that now overlooks the Bay of Bengal at Konarak, the temple of the Sun, whose luscious ornamentation forms at once the glory and the disgrace of Orissa art.

It is but a fragment, never completed and more than half fallen into ruins. At a remote period, Sunworship, driven out of Vedic India by materializing superstitions found shelter on the secluded eastern coast. Its existence in Orissa in ancient times is proved not only by the fact of a specific division of the country being devoted to it, exactly as Siva and Vishnu have their well-demarcated 'regions,' but also by the rock writings. It formed one of the corruptions into which Buddhism early fell, and an inscripton of the fourth or fifth century designates the Buddhistic king who excavated the cave as 'the worshipper of the Sun.'

The most exquisite memorial of Sun-worship in India, or I believe in any country, is the temple of Konarka upon the Orissa shore. Built, according to the most trustworthy records, between 1237 and 1282 A. D., shortly after the triumph of the graceful Vishnuvite creed, it concentrates in itself the accumulated beauties of the four architectural centuries among the Hindus. Notwithstanding the indecent sculptures which disgrace its exterior-wall, it forms the climax of Bengal art, and wrung an unwilling tribute even from the Muhammadans. My great, predecessor in the work of writing District Accounts, Abul Fazl, the minister of Akbar, speaks, of it about the year 1580 in the following terms:—'Near to Jagannath is the Temqle of the Sun, in the erection of which was expended the whole revenue of Orissa for twelve years. No one can behold this immense edifice without being struck with amazement. The wall which surrounds the whole is 150

hands high, and 19 hands thick. In the front of the gate is a pillar of black stone of an octagonal form, 50 yards high. There are nine flights of steps, after ascending which you come to an extensive open space, where you discover a large arch constructed of stone, upon which are carved the sun and stars. Around them is a border where are represented a variety of worshippers of all tribes, some standing on their heads, some sitting, some prostrated, some laughing, some weeping, some bewildered, some sensible, together with minstrels and a number of strange and wonderful animals, such as never existed but in imagination. There are twenty-eight other temples near to this pagoda, and they are all reported to have performed miracles.'

The great temple alone survives, and even it seems never to have been completed, as the foundation of the internal pillars on which the heavy dome rested gave way before the outer halls were finished".

మొదటి నరసింహదేవు శక సం॥ 1160 మొదలు 1186 వరకు, 26 సం॥ లు రాజ్యమేలినట్లు శాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. ఈతని శాసనము లనేకముగా శ్రీకూర్మాలయమునను, సింహాచలాలయమునను, గలవు. సింహాచల శాసనము నం॥1142 ను బట్టి, శక సం॥ 1190 లో (అప్పటికి నరసింహుడు మృతినొంది యుండెను) వీర శ్రీనరసింహదేవరు శ్రీనరసింహనాథునికి నల్లరాతి శ్రీవిమానము కట్టింప నియోగించిన, అఖ్ఖాయి సేనాపతి, రాజుల ఆజ్ఞయందు శ్రీవిమానము నల్లరాతితో కట్టి కలశనిర్వాణము చేసి, ముఖమండపము, నాట్యమండపము, తిరిచుట్టు మాల్య, కట్టించిన వెనుక, ధర్మములు విశేషముగా చేసినట్లు తెలియుచున్నది. ఇప్పటికిని ఈ ధర్మములు జరుగుచున్నవి. ఈ నరసింహదేవరాజు పరమవైష్ణవుడగుటం బట్టి తన యభిమానమును, భక్తిని, జూపుటకై సింహాచలనరసింహస్వామికి పై కట్టడములు నిర్మించెను. సింహాచలమున గల నం॥ 1207 శాసనమును బట్టి నరసింహదేవరల 22 శ్రీహియందు అనగా, 18 వ పరిపాలన సంవత్సరమున (క్రీ॥ సం॥ 1177) అణియంకభీమ దేవరల గంగాదేవి మహాదేవి తనకు ధర్మంగా దీపదానం జేసెనని తెలియును. అనంగభీముని భార్య యగు కస్తూరాదేవియు, ఈ గంగాదేవియు, నొక్కరు కాజాలరు. కస్తూరాదేవిపుత్రుడే ఈ నరసింహరాజు. ఈతని శాసనము లనేకముగా శ్రీకూర్మాలయమున గలవు.73 నం॥ 1188 శాసనములో, శక సం॥ 1172 న, అనంగభీమభూపాలసుతుడగు వీర శ్రీ నరసింహదేవర శ్రీ భుజవర్ధనంగా, శ్రీ కూర్మస్వామికి దక్షిణదేశాధికారియగు దేవు సాహసమల్లండు గండమాడలు దీపదానమునకై బెట్టెను. నం॥1231 శాసనములో, శక సం॥ 1177 న, తత్పూర్వము అనంగభీమునిచే పొందబడిన భూమిని వాసుదేవయతి శ్రీకూర్మనాథుని కొసంగెను. నం॥ 1252 శాసనములో, శక సం॥ 1186 న, నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు తమ అదృష్టార్థముగాను శ్రీకూర్మనాధునికి శ్రీజయంతి మహోత్సవమున దేవకీదేవి సుఖప్రసవార్థమై దానము లొసంగెను. నం॥ 1261 శాసనములో, శకసం॥ 1179, వీరనరసింహ రాజ్యనం॥లు 19కి సమానమని చెప్పబడుటచే నీతడు శక నం॥ 1160లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. నం॥ 1264 శాసనములో, శక సం॥ 1177, నరసింహరాజ్య సం॥ లు 23 నకు సమానమని యుండుటచే నవి యంకసంవత్సరములని యూహింపవలెను. ఈ శాసనములో సింహా

73. Vide SreekurmamInscsNos 1188, 1231, 1252, 1261, 1264, 1265, 1268, 1272, 1291 1492, 1297, 1305 in S. I. Inscs Vol V.

దేశమున అజ్జకేశవదేవుని కూతురు గాయక భాగలదేవి అఖండదీపదానం జేసెనని యుండుటచే కళింగమునకును సింహళమునకును కాళింగులు రాకపోకలు జరుపుచుండిరని తెలియును. సం॥ లు 1265, 1268, 1291, 1294, 1297, 1305 బట్టి ఆతని రాజ్యప్రారంభకాలము శక సం॥ 1160 అని స్థిరపడుచున్నది. సం॥ 1272 శాసనమును బట్టి, ఈ రాజునకు అనంతవర్మయనెడి బిరుదముండినట్లును, రామగోవిందయనెడి మహాసేనాపతి కొల్వుకొలిచినట్లును, తెలియుచున్నది. సం॥ 1291, నరసింహమహామునుల ధర్మమును తెలుపును.

తామ్రశాసనములలో నీ మొదటి నరసింహదేవుడే రాధ, వరేంద్ర, దేశములపై దండెత్తి, యవనుల నోడించినట్లు చెప్పబడినది. ఈయవనులే బెంగాల్ దేశములోని మహమ్మదీయులుగా కన్పట్టుచున్నారు. వీరు తఱుచు ఒరిస్సా దేశముపై దండెత్తుచుండిరి.

ఉత్కల, కళింగ, దేశములపై నేలిన నరసింహదేవుని యాస్థానమున విద్యాధరుడను కవీశ్వరు డుండెననియు, ఆతడు ఏకావళియను నలంకారశాస్త్రమును రచించెననియు, తెలియుచున్నది.74

ఆర్. జి. భండార్కరు ఈ విద్యాధరుడు రెండవ నరసింహదేవుని కాలమునందుండెనని వ్రాసిరి. కాని చక్రవర్తిగా రాతడు నిజముగా మొదటి నరసింహదేవుని కాలముననే యుండెనని తెలుపుచున్నారు. దీనికి కారణములు: (1) ఏకావళిలో చెప్పబడిన రీతిని యవనావనివల్లభ, శకాధీశ్వర, హమ్మీర, మొదలగు బిరుదములుగల మహమ్మదీయ సుల్తానుల నోడించినవాడును, బెంగాలునవాబులతో గంగానదీతీరమున యుద్ధము చేసినవాడును, మొదటి నరసింహామే కాని రెండవనరసింహా కాకపోవుట. (2) ఏకావళీగ్రంథకర్తయగు విద్యాధరుడు మొదటి నరసింహుని కాలముననేగాని, రెండవనరసింహుని కాలమున నుండకపోవుట. ఇట్లే, ఈమొదటి నరసింహుని సంస్థానమున అనేకమంది కవీశ్వరు లుండిరనియు, వారు అలంకారశాస్త్రములు, వ్యాకరణములు, కావ్యములు, మొదలగువాటిని రచించిరనియు తెలియుచున్నది.

మధ్యయుగమునాటి మతచరిత్ర.

ఉత్కళదేశమున పుణ్యతీర్థభూములు నాలుగు గలవు. వైతరణీనదికి దక్షిణతీరమున పెక్కు శైవక్షేత్రములు గలవు. జాజిపురము లేక యజ్ఞపురము, పార్వతిక్షేత్రమునకుముఖ్యపట్టణము. దీనికి దక్షిణపశ్చిమ మూలను హరక్షేత్రమును, దక్షిణతూర్పుమూలను అర్క లేక పద్మక్షేత్రమును, దక్షిణమునను, సముద్రతీరమునను పూరి లేక జగన్నాథక్షేత్రమును, గలవు. అనగా, ఒరిస్సా దేశమంతయు పుణ్యభూమి యని తెలియుచున్నది. ప్రాచీన కళింగదేశమున బౌద్ధమత మెట్లు వ్యాపించినదియు, అందలి కొండగుహల యందు బౌద్ధజైన మత చిహ్నము లెట్లు స్థిరముగ చెక్కబడినవియు, ఇది వరకే తెలిపియుంటిని. మరియు, క్రీ॥ 4, 5 శతాబ్దముల నుండి, ఈ బౌద్ధ, జైన, మతము లెట్లు క్షీణదశకు వచ్చెనో, ఆ విషయము గూడ, యూఆన్‌ఛ్వంగ్ వ్రాతలవల్లను, ఆదేశమున ప్రబలిన శాక్తేయ, పరమశైవ, మతచిహ్నములవల్లను తెలిసికొంటిమి. అయినను, విశేషముగ అనార్యజాతులచే నవలంభింపబడిన బౌద్ధ, జైన, మతములు పూర్తిగా నశింపక, శైవమతమున కొంతవరకు నిమిడియుండెను. అనగా,

74. Vide P. 124 and Pp 142—147 in J. As. Soc of Bengal. Vol LXXII.

ఆర్యమతసాంప్రదాయములును, అనార్యమత కర్మలును పిచ్చినమ్మకములును చేరి, పరమశైవమతమను పేర వైతరణీనదీతీరముననను, దానికి దక్షిణపశ్చిమప్రదేశములందును వెలయసాగెను. ఇట్లే పూరి జగన్నాథమున వైష్ణవ మతము వృద్ధిపొందెను. అనంగభీమదేవు జగన్నాథాలయమును క్రీ॥సం॥1198లో కట్టించెను. ఈతని రాజ్యముత్తరమున గంగవరకును, దక్షిణమున గోదావరివరకును, పశ్చిమమున సోనుపురమువరకును, తూర్పున బంగాళాఖాతము వరకును, వ్యాపించెను. దీని విస్తీర్ణము 40 వేల చదరపుమైళ్లుండెను. ఈతడు 60 దేవాలయములను, నదులమీద 10 వంతెనలను, 40 నూతులను, 450 బ్రాహ్మణాగ్రహారములను, 10 లక్షల చెఱువులను, నిర్మించెనని పురాణకథ గలదు. ఈతడు జగన్నాథాలయమునకు విశేషదానము లొసంగెను.

దక్షిణహిందూదేశమున శ్రీరామానుజాచారి వైష్ణవమతమును వ్యాపింపజేసినట్లే, రామానందు లుత్తరదేశమున ఆ మతధర్మములనే వ్యాపింపజేసెను. రామానందుని శిష్యుడగు కబీరు వంగ, కళింగదేశములలో ఆ మతమునే వ్యాపింపజేసెను. హిందూసంఘములోని అంతర్జాతు లన్నియు భగవంతుని యెదుట సమానమని రామానందు లుపన్యసించినట్లే, హిందూమహమ్మదీయు లందరును భగవంతుని యెదుట సమానమని కబీరుడుపన్యసించెను. జాతి, మతభేదములు లేవనియే ఈతని వాదన. ఈ విషయములే కొంతవరకు జగన్నాథ వైష్ణవమతమును మార్చినవి: ఇప్పటికిని కబీరుని పేరిట సంఘారామ మొకటి పూరిగ్రామమున గలదని తెలియుచున్నది. ఈతడు క్రీ॥ సం॥లు 1380—1420 మధ్య, ముఖ్యమతధర్మములగు ధర్మము, సత్యము, ప్రేమ, నమ్రత, మొదలగు వాటిని బోధించెను.

ఒరిస్సాదేశమున ముఖ్యముగా వైష్ణవమతమును ఎక్కువగా వ్యాపింపజేసినవాడు చైతన్యస్వామి. ఈతడు క్రీ॥ 1486 సం॥న నవద్వీపమందలి మాయాపురమున పుట్టెను. 1527 సం॥ న సమృతినొందెను. తన 24 వ సం॥ న సన్యసించి, ఒరిస్సాదేశము చేరి, వైష్ణవమతమును బోధించెను. భక్తి, విశ్వాసము, ధ్యానము, నమ్రత, ఈతని మతధర్మములు. శాంతి, దాస్యము, సఖ్యము, వాత్సల్యత, మాధుర్యము, భక్తి, వీటివల్లనే జీవుడు కైవల్యమును బొందునని ఈతడు బోధించెను. చైతన్యమతము ఒరిస్సాదేశము నందంతటను వ్యాపించెను. పూరిగ్రామమున అనేకాలయములు ఈతని పేరిటకట్టబడెను. ప్రజలుచైతన్యస్వామినే విష్ణుదేవుని యవతారముగా నెంచి పూజించుచున్నారు. ఒరిస్సాదేశమునందంతటను వైష్ణవమఠము లనేకముగా గలవు. వీటికి పెక్కుభూములు గలవు. ఆ మఠములలోసన్యాసులు, సన్యాసినులు గూడ నివసించుచుండిరి.

జగన్నాథాలయ ప్రాకారమున రమారమి 120 దేవాలయము లుండెను. అందు కొన్ని శివునికై కట్టబడినవి. కాని జగన్నాథుని గుడి ముఖ్యమైనది. దాని గోపురము 192 అడుగుల యెత్తుననున్నది. శిఖరముయొక్క కొనను విష్ణుచక్రము గలదు.

జగన్నాథాలయమున భోగమందిరము, నాట్యమందిరము, జగన్మోహనమందిరము, గర్భాలయము, అని నాల్గుభాగములు గలవు. ఈ గర్భాలయపు శిఖరమే 192 అడుగుల ఎత్తున నున్నది. ఈ గర్భాలయముననే, జగన్నాథ, బలభద్ర, సుభద్ర విగ్రహములు గలవు. ఈవిగ్రహములు కర్రతో చేయబడినవి.

ఈ జగన్నాథ కర్ర విగ్రహమున బుద్ధుని దంత మిమిడియున్నదనియు, జగన్నాథోత్సవములలో బౌద్ధమత చిహ్నములు గానవగునని యు, కొందరి యభిప్రాయము. జగన్నాథమున జరుగు 24 జాత్రలలోను రథోత్సవము మిక్కిలి గొప్పది. ఇది ప్రాచీనకాలపు బుద్ధుని దంతోత్సవమును బోలియున్నదని తెలియుచున్నది.[75]

ఆకాలమున జగన్నాథమున జరుగుచున్న ఘోరపాతకములను తగ్గించినవాడు చైతన్యస్వామి యని తెలియుచున్నది. ఈతడు కృష్ణుని యందు భక్తి, ప్రేమల నుంచి సంకీర్తనము గావించుచుండవలెనని ప్రజలకు బోధించుచుండెను. నరబలులిచ్చుట, విధవలను కాల్చుట, ఆత్మహత్యలు సేయుట, మొదలగు వాటిచే, దేవుడు ముక్తి గలుగజేయడని యాతడు బోధించెను.

జగన్నాథమున వైష్ణవమతము ప్రబలకముందున్న, అర్కక్షేత్రమున సూర్యమతము వ్యాపింపక పూర్వమున్న, ఒరిస్సాదేశమున శైవమతము కేసరివంశపు రాజుల సహాయసంపన్నములతో విజృంభించెను. ఇదియే బౌద్ధమతము నణగద్రొక్కుటకు కారణమాయెను. వారే భువనేశ్వరమున శివాలయములు పెక్కులు నిర్మించిరి. వాటికి అగ్రహారములు దానమిచ్చిరి. బ్రాహ్మణులను రప్పించి వారికి భూదానము లిచ్చిరి. అయోధ్యనుండి 10 వేలమంది బ్రాహ్మణులను రప్పించి వారికి వైతరిణీ నదీతీరము నందున్న జాజిపురము, లేక యజ్ఞపురముకడ భూముల నిచ్చి నిలిపి, వారిచే యజ్ఞాదిక్రతువులను జరిపించి, శైవమతమును వ్యాపింపజేసిరి. జాజిపురప్రాంతమున గల రుద్రాణి, ఇంద్రాణి, వరాహిని, కాళి, వైష్ణవి, కుమారి, యమ, అను సప్తమాతృకల విగ్రహములు ఆకాలపు పరమశైవ, శాక్తేయ మతచిహ్నములను దెల్పును.

భువనేశ్వరమున గూడ పెక్కు శివాలయములు గలవు. భువనేశ్వరాలయము క్రీ॥ నం॥ 500లో యయాతి కేసరి చే ప్రారంభింపబడి క్రీ॥ నం॥ 657 లో, లలితేందు కేసరి చే పూర్తి గావింపబడెనని కొందరియభిప్రాయము. ఈ యాలయపు శిఖరము 160 అడుగులయెత్తున నున్నది. దానిచుట్టును అనేకచిన్నచిన్న శివాలయములుగలవు. పార్వతి, రాజరాణి, ముక్తేశ్వర, బ్రహ్మేశ్వర, సిద్ధేశ్వర, కేదారేశ్వర, అలుబుకేశ్వర, మొదలుగాగల శివాలయములు పెక్కులు గలవు. వీటినిగురించి భువనేశ్వరాలయ పునర్నిర్మాణ సంఘమువారిట్లు వ్రాయుచున్నారు[76];—

75. Vide Hunter's Orissa, Vol I P. 132. "Certain it is that in its greatest ceremonials, as in its leading doctrines, the worship of Jaganath bears the impress of the ancient Buddhistic faith."

Ibid P. 304, "As the three blocks (Jaganath, Subhadra, and Balabhadra) which serve for idols within the sanctuary are simple copies of the Buddhist triad (Buddha, Dharma and Samgha), so their Car festival represents in a modern form the procession of the sacred Tooth to its rural shrine. This primitive ceremony of a monotheistic faith which absolutely forbade the shedding of blood and held sacred the life of the humblest insect has for centuries been associated in the English mind with human immolation and suicide. How foreign such sacrifices were to the fundamental worship of Jagannath I have already explained."

76. Vide Report of the Bhuvaneswar Temple Repair Committee.
"Out of the seven thousand shrines which once flourished in Bhuvaneswar,

భువనేశ్వరాలయమును గురించి మనోమోహన్ గంగూలిగారీ క్రింది యభిప్రాయములను వెలిబుచ్చిరి;[77] "భువనేశ్వరాలయములు పురి, కొనార్కాలయముల కన్న కడు ప్రాచీనమైనవి. ఇవి అనేకరకములుగా పెక్కు శతాబ్దములలో కట్టబడినవి. అవి యుండు సరోవరప్రాంతములను బట్టి కొందరును, వాటి శిల్పపు పని విశేషములను (రథములను) బట్టి కొందరును, వాటి కాలములను తెలుపుచున్నారు.

భువనేశ్వరమున నీ క్రింది సరోవరములున్ను, వాటి యొడ్డున ననేక యాలయములున్ను, గలవు:—

(1) సహస్రలింగ, లేక, దేవి పాదహర సరోవరము, లింగరాజ లేక భువనేశ్వరాలయమునకు తూర్పున నున్నది. దానికి నాల్గువప్రక్కలను 100 చిన్న చిన్న యాలయములు గలవు.

(2) బిందుసాగరము, లింగరాజాలయమునకుత్తరమున నున్నది. దాని వైశాల్యము 1300 × 700 అడుగులు. దాని మధ్యనొక ద్వీపము గలదు. స్నానయాత్రకాలమున విష్ణువిగ్రహమందుంచబడును. ప్రజలు దాని జలమును మిక్కిలి పవిత్రముగా జూతురు.

(3) పాపనాశిని యను సాగరము యమేశ్వరాలయమునకు తూర్పున గలదు.

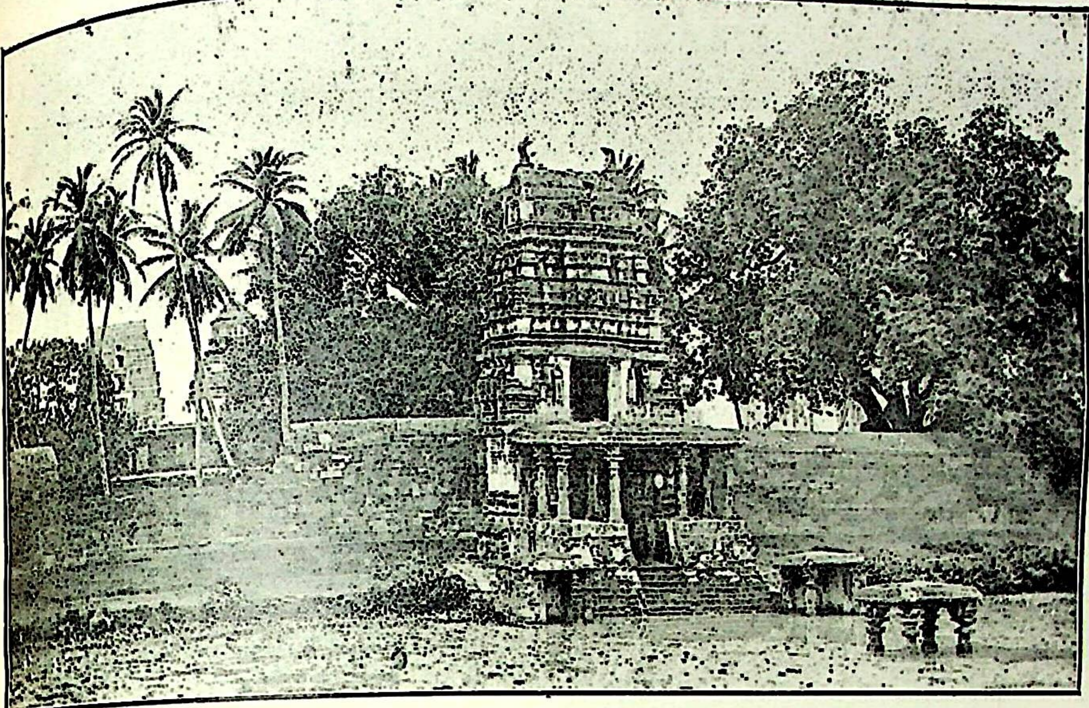
(4) రామగుండము, గౌరియాలయమునకు పశ్చిమమున గలదు.

(5) గౌరిగుండము, ముక్తేశ్వరాలయమునకు తూర్పున గలదు.

(6) మారీచగుండము, ముక్తేశ్వర, బ్రహ్మేశ్వరాలయములకడ గలదు. ఈదేవాలయములు కట్టబడినకాలమిాక్రిందివిధముగానున్నది: క్రీ॥9వ శతాబ్దప్రారంభముననున్న యయాతికేసరి లింగరాజాలయమును కట్టించెనని నమ్మవలెను. ఆ కాలమునకు పూర్వముననే హిందూఆర్యశైలిని కట్టబడు దేవాలయ నిర్మాణపద్ధతి ఒరిస్సాదేశములో స్థిరపడెను. ఇట్టి యాలయము లిప్పటికిని గలవు. మరియు, ద్రావిడ, లేక, చాళుక్యపద్ధతిని నిర్మింపబడిన యాలయములు (పరశురామేశ్వర, ఉత్తరేశ్వర

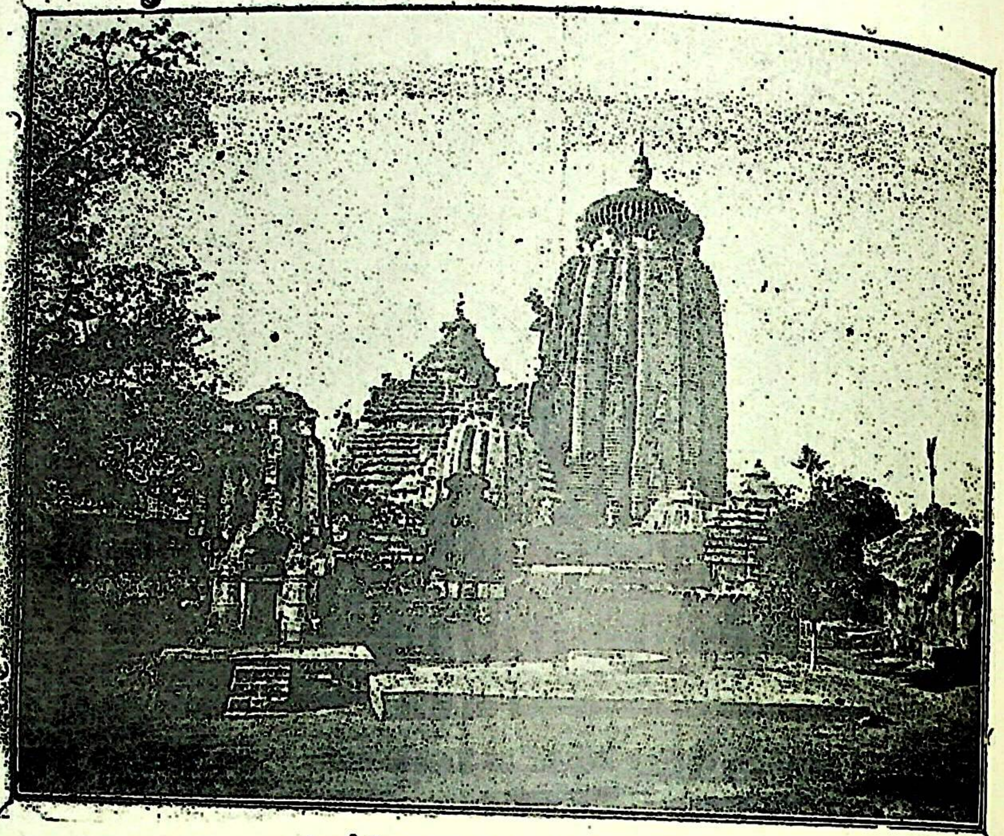
a few hundreds now survive which testify to the existence In India fifteen centuries ago of extraordinary architectural skill and workmanship never perhaps equalled in the world at that date and has hardly been surpassed since. The temples have withstood for centuries the stress of winds and rains and the clean-cut figures and dainty arabasques and the fine lacework and scorlls on the walls have worn away. To quote Sir William Hunter, "They exhibit every stage of Orissan art, from the rough conceptions of the sixth century, through the exquisite designs and ungrudging artistic toil of the twelfth, to the hurried and dishonest stuccolike makebeliefs of Hindu architecture at the present day." To have a snatch from another author, "The great interest of the temples is the gradual evolution which they present of that peculiar style of Hindu architecture known as Orissan. The Puri District alone contains the best examples of this school. The art began with the temple of Parasurameswara and reached its meridian in the majestic structures of Lingaraj and Jagannath at Puri. It closed with the now ruined Sun Temple at Konarka. The grandeur of the buildings, the elaboration of the minutest details, the gigantic size of the stone blocks and iron beams used, the fact that not an atom of mortar was used in construction, and the exquisite carvings on stone so hard that it has withstood ten centuries of the winds, rains and suns of India, combine to justify the statement that the Orissan temples provide one of the most complete and interesting styles of Indian architecture".

77. Vide Orissa and Her Remains, Chapter VIII.

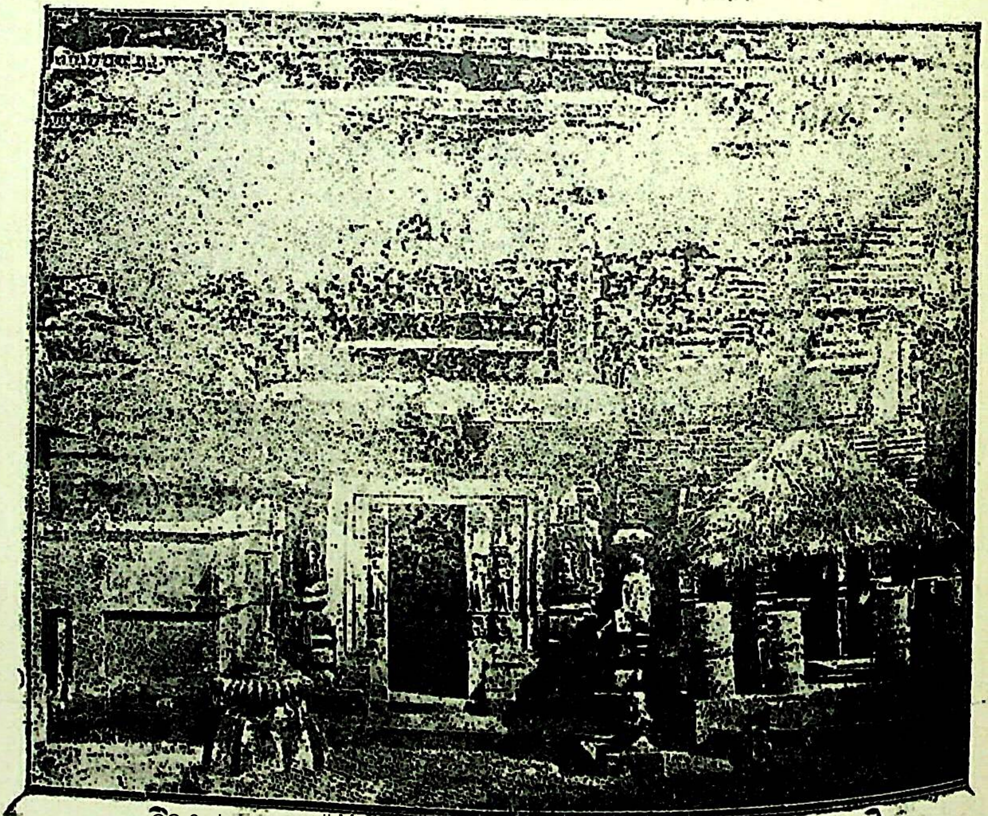

ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయము.

చాళుక్యభీమవరమునందలి భీమేశ్వరాలయము.

భువనేశ్వరాలయపు విమానములు.

భువనేశ్వరాలయపు దక్షిణద్వారము, శిల్పము.

మొదలగునవిగూడ) హిందూఆర్యసాంప్రదాయములను గల్గియున్నవి.

గుప్తరాజగు సముద్రగుప్తుడు ఓరిస్సాదేశమును జయించియుండుటచే, క్రీ॥ 4 వ శతాబ్దముననే ఒరిస్సాలోని దేవాలయనిర్మాణపద్ధతి గుప్తసాంప్రదాయములను గల్గియుండెను.

పరశురామేశ్వరాలయము క్రీ॥ 5, 6 శతాబ్దములలోను, ముక్తేశ్వరాలయము 6,7 శతాబ్దములలోను, లింగరాజాలయము 9 వ శతాబ్దప్రారంభముననను, అనంతవాసుదేవ, మేఘేశ్వర, ఆలయములు 12 వ శతాబ్దములోను కట్టబడెను. మొత్తముమీద, భువనేశ్వరముననున్న ముఖ్యాలయములు 10-12 శతాబ్దములమధ్య కట్టబడియుండును.

మొదటి భానుదేవు, (1264—1278)

ఈతడు మొదటి నరసింహదేవునికిని, మాలచంద్రునికూతురగు శీతాదేవికిని పుట్టిన కుమారుడు. రెండవ నరసింహదేవుని కెండుపట్నతామ్రశాసనమునుబట్టి, ఈతడు నిర్భయదాతియనియు, కృష్ణశరీరుడనియు, 16 మంది రాజకీయవేత్తలగు మంత్రులు గలవాడనియు, కనకాచల, కామధేను, కల్పద్రుమాది బహుమానములను, 100 సగృహభూదానములను శ్రోత్రియబ్రాహ్మణులకు ధర్మమొసంగిన దాతయనియు, తెలియుచున్నది. మరియు, ఈతడు 18 (అంక)సం॥లు, (15 పరిపాలనసం॥లు) రాజ్యము జేసెననియు, ఈతనిభార్య చాళుక్యవంశీయురాలగు జాకల్లదేవియనియు, ఈతని తర్వాత నీతని కొడుకగు రెండవ నృసింహ రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, తెలియును.

ఈతని కాలమునాటి శిలాశాసనములు ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయముననను (నం॥లు 1084,1106), శ్రీకూర్మాలయముననను (నం॥లు 1233, 1235, 1236, 1257, 1267), సింహాచలనృసింహస్వామి యాలయముననను (నం॥లు 719, 845, 1213), భువనేశ్వరాలయముననను గలవు. ద్రాక్షారామ శాసనము నం॥ 1084 నుబట్టి[78], శకసం॥ 1192లో, గజపతివీరభానుదేవుని పట్టమహిషి దేవాలయమున మంటపమొకటికట్టించెనని తెలియుచున్నది. నం॥1106 శాసనమున శ్రీమన్మహామండలేశ్వర పరిచ్ఛేది (చిల్కసరోవరప్రాంతభూమి) పండయరాజులు ధర్మమొనర్చినట్లు గలదు.

శ్రీకూర్మశాసనము నం॥ 1233 ను బట్టి[79] శక నం॥ 1193లో భానుదేవుని ముసలిమంత్రి ఆరాజు అభివృద్ధికై కమఠపురపతికి (శ్రీకూర్మనాథునికి) కొన్న గ్రామము దానమిచ్చెను. ఈకొన్నగ్రామమేప్రస్తుతపుకొర్నిగ్రామమైనది ఇదియే అనంతవర్మ చోడగంగునిచే బ్రాహ్మణులకు పూర్వముదానమివ్వబడెను. మరియు, ఈశాసనమున శ్రీభానుదేవాశ్రితుడగు నరహరి మునీశ్వరుడు 15 మందివైష్ణవ బ్రాహ్మణులకుగూడ ఆదానమునేయొసంగెను. శ్రీభానుదేవాజ్ఞచే నరహరిశ్రీపాదములచే, ప్రతిష్ఠింపబడిన 15 మంది వైష్ణవనాయకు లాచంద్రార్కముగా దానము ననుభవింప యనుజ్ఞనొందిరి.

నం॥ 1235నుబట్టి శక సం॥1199లో భానుదేవునినత్ సామంతశిరోమణియైన, రామాయి యను పేరుగల మంత్రి దీపదానం జేసెను. నం॥ 1236గూడ శకసం॥1199 నాటిదే. విజయదేవపడిరాయలశిష్టుదేవరావుతులు శ్రీకూర్మనాథునికి దానధర్మములొసంగిరి. నం॥1252 శాసనము, శక సం॥ 1183 నాటిది. ఆ నం॥ న నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు తమఅదృష్టార్థముగాను శ్రీకూర్మనాథుని శ్రీజయంతి మహోత్సవమున దేవకీదేవి సుఖప్రసవార్థమై ధర్మమొ

78. Vide S. I. Inscs, Vol 4. 79. Vide S. I. Inscs Vol 5.

సంగెను. నం॥1267 శాసనము, శక నం॥ 1187 నాటిదని తెలుపబడినది. శ్రీచాముండసేనాపతి అన్యంకభీమరాతదేవర ఆయుష్కామార్థం గోదానమొసగెనని యుండుటచేతను, ఈశాసనమున స్వప్నేశ్వరదేవుడు పేర్కొనబడుట చేతను, శాసనపు తేదీతప్పని చెప్పక తప్పదు.

సింహాచల శాసనము నం॥ 719ను బట్టి[80] శక నం॥ 1200, శ్రీమదనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీభానుదేవ ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్య నం॥లు 18 (పరిపాలన నం॥ లు 15) కి సమానమని యు, భానుదేవునికిగూడ అనంతవర్మ యనెడి బిరుదముండెననియు, ఆ నం॥ న అల్లాళనాయకుడు ధర్మమొసగెననియు, తెలియును. నం॥ 845 నుబట్టి,శక నం॥ 1195 లో, చోడనాంము రట్టవిషయములోని ప్రధానులు, తొల్లి తమ తాతలు శ్రీరాజరాజదేవరచేత పొందిన గ్రామము శ్రీనరసింహనాథునికి దానమొసంగిరని తెలియును. ఈరాజరాజదేవర, అనంతవర్మ చోడగంగుని తండ్రియైనను కావచ్చును. పూర్వకాలమున ప్రత్యేకగ్రామములే దానమొసంగిరాజులుతమదైవభక్తిని, మతాభిమానమును,చక్కగవెలిబుచ్చుచుండిరిగదా! నం॥ 1213 శాసనము, శక నం॥ 1187 నాటిది. చాలముఖ్యమైనది. శక నం॥ 1187, అనంతవర్మ శ్రీవీరభాను, నం॥ 3 నకు, అనగా పరిపాలన నం॥ 2 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, ఆతని రాజ్యపరిపాలన శకనం॥ 1186 లోనే ప్రారంభమయ్యెనని నిశ్చయింపవచ్చును. వీరభాను, రాజ్యమునకు వచ్చిన రెండవసంవత్సరముననే, తమ ప్రభుభక్తిని తెలుపుటకును, అరాజు ఆయుష్కామార్థముగాను,కిముడిదేశాధికారులైన వల్లభ సాహానమల్లురు బొబ్బిలివరడారవు విషయము లోనిపోరాముగ్రామము దేవునికిదానమిచ్చిరి.

ఈరాజుల కాలమునుండి, నరసింహ, వీరభాను, అనుపేర్లే, ఒకరితర్వాత నొకరికి, వాడబడుచుండెను. దీనినిబట్టి వీరు విష్ణుమతమును, సూర్యమతమును, బాగుగా నవలంబించినట్లు తేలుచున్నది. ఇంతకాలమువరకును పరమశైవమతస్థులుగా నుండిన తూర్పుగాంగరాజులు తమ రాజ్యమును, ఉత్కళ లేక ఒఢ్రదేశము పైకి వ్యాపింపజేయుగానే పరమ వైష్ణవులుగా మారిపోవుటకు గట్టికారణముండి యుండవలెను. ఉత్కళదేశమున ప్రాయశః శైవమతముకంటె విష్ణుమతమే ప్రబలెననుటకు కారణము గానరాదు. అయినను, భువనేశ్వరమునను, జాజిపురమునను శివాలయములు పెక్కులు కట్టబడి శైవమతము ప్రబలియున్నను, జగన్నాథం, కోనా కోన, కటకం, మొదలగు స్థలములందు నూతనముగా వచ్చిన వైష్ణవమతము తలయెత్తసాగి, తుదకు ప్రజలను, రాజులను, తనయందే కలుపుకొనెను. ఆకాలమున దక్షిణదేశమున శ్రీరామానుజులు వైష్ణవ మతమును ప్రవేశపెట్టి, క్రమక్రమముగా ఉత్తరమునకు వ్యాపింపజేసెను. మాధ్వాచార్యులును ఆతని శిష్యులును గూడ వారివైష్ణవమతమునే 12 వ శతాబ్దాంతమునను, 13 వ శతాబ్ద ప్రారంభమునను కళింగదేశమున వ్యాపింపజేసిరి. శ్రీకూర్మం, అరసవిల్లి, సింహాచలం, మొదలుగాగల స్థలములు ప్రప్రథమమున శైవమతమునకు పుట్టినిల్లైనను, ఈకాలమున వైష్ణవస్థలములుగా మారవలసివచ్చెను. రాజులును, మంత్రులును, ప్రజలును, విశేషముగా విష్ణుదేవుళ్ళకును, వైష్ణవమతస్థులకును దానధర్మము లొసంగుచుండిరి. సింహాచలాలయమునను, శ్రీకూర్మాలయమునను, గల శాసనములనుబట్టి ఆకాలమున నరహరితీర్థ

80. Vide S. I. Inscs. Vol 6,

లచే వారి మతము కళింగమున వ్యాపింపబడె నని తెలియుచున్నది.

నరహరితీర్థులు: కళింగము.

ఈతని కాలమునాటి శాసనములు శ్రీకూర్మాలయమునను, సింహాచలాలయమునను, పెక్కులుగలవు. అందు కొన్ని నరహరితీర్థుల యొక్కయు, ఆతని శిష్యుల యొక్కయు, శాసనములు. మఱికొన్ని తూర్పుగాంగ రాజులగు నరసింహ, భానుదేవులయొక్కయు, ఒడ్డాది, జంతరునాటి రాజులయొక్కయు, శాసనములు. శ్రీకూర్మాలయమున 8శాసనములు గలవు.[81] అందు నం॥ 1290, శక నం॥ 1152 నాటిది. అనంతవర్మ అనంగభీముని 22 వ అంకసం॥ న నరసింహ మహామునుల సన్నిధిని, కళింగదేశ మొదలి మండలాధికారు లనేకమంది, అని యంక భీమరాతు సమక్షమున పొన్నడియ, బొంతలకోటిఓళ్ళ వారుశ్రీకూర్మనాథునికిచ్చిన గ్రామముల సీమలను భంగము చేయకుండ ఒట్లు పెట్టుకొనిరి. నం 1291 శాసనము, శక నం॥ 1168 నాటిది. శ్రీనరసింహరాతుదేవర రాజ్య నం॥లు 11లో నరసింహామహామునులు శ్రీకూర్మనాథునకి ధర్మమొసంగిరి. నం॥ 1253, శక నం॥ 1186 నాటిది. ఆ సం॥న నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు,తమ అదృష్టార్థమునకుగాను శ్రీకూర్మనాథుని శ్రీజయంతి మహోత్సవమున దేవకీదేవి సుఖప్రసవార్థమై ధర్మమొసంగిరి. నం॥ 1233, శక నం॥ 1193 నాటిది. ఆసం॥న వీర శ్రీభానుదేవునియాజ్ఞ ప్రకారము,నరహరిశ్రీచరణము, శ్రీకూర్మనాథునియాలయమునప్రతిష్ఠింపబడెను. నం॥ 1288, శకనం॥ 1204 నాటిది. నరసింహుని 7 వ అంకసంవత్సరమున, అనగా 5 వ పరిపాలనసంవత్సరమున, అనగా సరియగు క్రీ॥ నం॥ 1282 లో, నరసింహుని మండలికుడగు నరహరితీర్థ శ్రీపాదముల సన్నిధిని శ్రీకూర్మనాథునికి కొన్నిదానధర్మములు చేయబడెను. నం॥ 1313,శక నం॥1214నాటిది. ఆసం॥న నరసింహ భారతముని తనశిష్యులను శ్రీకూర్మనాథునికి చేయవలసిన ధర్మముల విషయమై ఆజ్ఞాపించెను, నం॥ 1172 శాసనము, శక నం॥ 1215 నాటిది. ఆనందవత్సరమున (క్రీ॥ నం॥ 1293) ఆనందతీర్థులవారి శిష్యులగుశ్రీనరహరితీర్థులవారు శ్రీకూర్మనాథుని నగరియందు శ్రీరామనాథునిన్ని, సీతాపరమేశ్వరినిన్ని, శ్రీలక్ష్మణదేవరనిన్ని ప్రతిష్ఠించి వీరికి పూజాపుష్పగంధములకు శ్రీకూర్మనాథుని శ్రీభండారమందు గండమాడలు 51 న్ని, కలశపాణలు, పాత్రలు మొదలగు ఉరువులు 16 న్ను, చీరలు 19 న్ని, శ్రీరామనాథునికి పెట్టిరి. నం॥ 1249, శక నం॥ 1215 నాటిది. ఆసం॥ న శ్రీకూర్మనాథునకి శ్రీనరహరితీర్థశ్రీపాదములు దానములు చేసెను.

సింహాచలాలయ శాసనములుగూడ ఈతనికాలమునాటిధర్మములను తెలుపుచున్నవి[82]. నం॥ 965, శక నం॥ 1213 నాటిది. ఆ నం॥ న నరహరితీర్థశ్రీపాదములు సింహాద్రినాథునకు ధర్మమొసంగెను. నం॥ 943, శక నం॥ 1214 నాటిది. ఆ నం॥ న మత్స్యకుల వంశీయుడగు ఒడ్డవాది జయంతరాజు, శ్రీనరహరితీర్థశ్రీపాదముల అనుసంధానమున, ధర్మమొసంగెను. నం॥ 894, శక నం॥ 1278 నాటిది ఆ నం॥ న నరసింహభారతి 21 గండమాడలు దేవునికే వశై ధర్మం జేసెను. నం॥ 892, శక నం॥1230 నాటిది. నరసింహభారతిఉపార్జించినమఠమునకు ధర్మమొసంగబడెను. నం॥ 889, శక నం॥1281

81. Vide S. I, Inscs. Vol 5, Nos 1290, 1291 1252, 1233, 1283 1313, 1172 1249.
82. Vide S. I. Inscs. Vol 6, Nos 965, 943, 894, 892, 889, 860, 1035, 861, 859.

నాటిది. ఆ సం॥ న శ్రీనరసింహభారతి రెండు యజ్ఞోపవీతములు ధర్మముసంగెను. నం॥ 860 శక సం॥ 1283 నాటిది. ఆ సం॥ న, శ్రీనరసింహభారతిముని,ఒడ్డాది చోడవరాన, రెండుపుట్ల నేల దానం జేసెను. నం॥ 1025, శక సం॥1295 నాటిది. ఆ సం॥ న నరహరిమతాన, జగన్నాధ తీర్థశ్రీపాదములు ధర్మము పెట్టెను. నం॥ 861 శక సం॥ 1310 నాటిది. ఆ సం॥ న శ్రీనరసింహభారతుల శిష్యులగు వాసుదేవభారతులు తమ గురువులకు సుకృతముగాను ఉభయ భూపాలను సేవక్తై చామరము సమర్పించిరి. నం॥ 859,శక సం॥ 1312నాటిది. వీరప్రతాప నరసింహదేవరాజుల దత్తము. వాసుదేవభారతి శ్రీపాదాల శిష్యులగురాఘవభారతి శ్రీపాదాలకు శ్రీనరసింహనాధుని నగరమున ప్రసాదం రాజులకు ఆయుష్కామార్థం పెట్టించెను.

పై శాసనములనుబట్టి, ఈక్రింది మధ్వగురుపరంపర కళింగదేశమున వైష్ణవమతమును వ్యాపింపజేసినట్లు తెలియుచున్నది.

1. శక 1152, 1168 నరసింహమహామునులు
2. శక 1186 నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు
   శక 1193 నరహరితీర్థ ,,
   శక 1200, 1213, 1214 నరహరితీర్థ
   శక 1214 నరసింహభారతిముని
   శక 1215 ఆనందతీర్థుల శిష్యులు శ్రీనరహరితీర్థులు
3. శక 1278, 1280, 1281, 1283 నరసింహభారతి
4. శక 1295 జగన్నాధతీర్థ శ్రీపాదములు
5. శక 1310 శ్రీనరసింహభారతుల శిష్యులు వాసుదేవభారతులు
6. 1312 వాసుదేవభారతి శ్రీపాదాలశిష్యులు రాఘవభారతి

శకసం॥1203నాటి నరహరితీర్థుల శ్రీకూర్మశాసనమునుబట్టి ఈక్రింది గురు పరంపర తెలియుచున్నది:—

పురుషోత్తమమహాతీర్థులు
|
వారిశిష్యులు ఆనందతీర్థులు
|
వారిశిష్యులు నరహరితీర్థులు

పై పట్టీలో శక సం॥లు 1186 – 1215 మధ్య పేర్కొనబడిన నరహరితీర్థులును, ఈ పట్టీలోని నరహరితీర్థులు నొక్కరనుటకు సందేహము లేదు. పై శాసనప్రమాణములను బట్టి మొదటి భానుదేవుని మొదటి పరిపాలన సం॥ ననే ఈతడు మంత్రిగాను, మండలికుడుగాను, రాజగురువుగాను, ఉండి, రెండవనరసింహదేవుని రాజ్యకాలముననే విరమించెను. మతచరిత్రలు తెలిపినట్లు, శక సం॥ 1246 వరకు నీతడు కళింగమున నుండినట్లు శాసనప్రమాణము గాన్పింపదు. శక సం॥ 1203 నాటి నరహరితీర్థుల శ్రీకూర్మశాసనమును గురించి హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి. శ్రీవిష్ణుమూర్తి యవతారమగు పురుషోత్తమ మహాతీర్థులు భాష్యమును వ్రాసిరి. వారి శిష్యులు ఆనందతీర్థులు భగవత్ పాదాచార్య యను బిరుదము నొంది, ద్వైతమతసిద్ధాంత ప్రకారము వ్యాససూత్రములకు భాష్యమును వ్రాసిరి. వారి శిష్యులు నరహరితీర్థులు కళింగదేశమున మండలిక పదవియందుండి, శబరులు శ్రీకూర్మముపై దండెత్తి వచ్చినపుడు దానిని సంరక్షించిరి. వారే శక సం॥ 1203 లో మేష శుక్ల అష్టమి బుధవారంనాడు శ్రీకూర్మాలయమున కెదుట యోగానంద నృసింహుల గుడిని కట్టించిరి.

నారాయణపండితులచే రచింపబడిన మధ్వవిజయ కావ్యమునుబట్టి, ఆనందతీర్థులు మాయావాదుల శంకరాచార్యుని మతస్థులగు మాయావాదుల నోడించెననియు, ఆతని గురువు పురుషోత్త

83. Vide Ep. Indica Vol 6, Pp 260—268.

మతీర్థు లను బిరుదము గల్గిన అచ్యుతప్రేక్షా చార్యులనియు తెలియుచున్నది. ద్వైతమత సిద్ధాంతమును స్థాపించిన ఆనందతీర్థులు క్రీ॥ 13 వ శతాబ్దమున నుండెను. 11 వ శతాబ్ద మున రామానుజులున్ను, 13 వ శతాబ్దమున ఆనందతీర్థులున్ను, 16 వ శతాబ్దమున చైత న్యస్వామియున్ను భక్తిప్రధానమైన వైష్ణవమత మును వ్యాపింప జేసిరి. ఆనందతీర్థులకు పూ ర్ణప్రజ్ఞ, మధ్వాచార్య, మధ్యమందార యను బిరుదము లుండెను. ఆనందతీర్థుల మరణానం తరమున, ఆతని శిష్యులగు పద్మనాభతీర్థులు నరహరితీర్థులు, మాధవతీర్థులు, అక్షోభ్య తీర్థులు, వరుసగా గోమఠాధిపతులై మధ్వమత మును వ్యాపింపజేసిరి.

నరహరియతి స్తోత్రమను గ్రంథమున ఆ ముని జీవితమంతయు తెలుపబడినది. మాధ్వ మత మవలంభింపక పూర్వమతని పేరు శామ శాస్త్రి. పూర్ణప్రజ్ఞునివల్ల నుపదేశము నొంది, ఆతడు నరహరితీర్థు లయ్యెను. పూర్ణప్రజ్ఞుని యాజ్ఞనొందియే గజపతిరాజు వద్దకేగి మండ లికపదవి నొందెను. ప్రస్థానత్రయ భాష్యము యొక్క నిజతత్త్వము నెఱింగినవాడై, సన్యా సత్వమునొంద వాంఛగలవాడై, రాజ్యపదవి యం దేమిలాభమని యడిగెను. కాని గజపతి రాజు నొద్ద శీతారాముల దివ్యవిగ్రహము లుం డుటయు, వాటిని తమ గురువు సంగ్రహింప వలెనన్న కోరికగల్గి యుండుటయు, నెఱింగిన వాడై గజపతి రాజ్యమున కరిగెను. అందలి ప్రజలును, బాలుడగు రాజును తన్ను నగా రవమున మన్నించి మండలిక పదవియందుం చిరి. 12 సం॥ లు కళింగదేశముపై రాజ్యమే లెను. యువరాజు పెద్దవాడైన వెంటనే రా జ్యభారము నాతని భుజములపై నిడి, తన సహా యమునకై కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ రాజువల్ల శీతారాముల విగ్రహములనుపొంది, నిజదేశ మున కరిగి, తనగురువగు ఆనందతీర్థులకు వా టిని సమర్పించెను. ఆతడువాటిని 80 రోజులు పూజించి తన శిష్యుడగు పద్మనాభ తీర్థుల కప్పగింపగా, ఆతడు 6 సం॥లు పూజించి నర హరితీర్థుల కప్పగించెను. ఈతడు కొంతకాల ము మధ్వమతమును వ్యాపింపజేయుటకై దేశమునందంతయు సంచారముజేసి తుదకు ఆవిగ్రహములను మాధవ తీర్థులను శిష్యుల కప్పగించితాను తుంగభద్రానదీతీరమున కొం తకాలము విరమించి, తుదకంద్దే నిర్యాణము నొందెను. ఆనదీతీరమున చక్రతీర్థ మఠము నొకదానిని స్థాపించెననియు, ఆనందతీర్థభాష్య మున కర్థము రచించెననియు, 9 సం॥ లు స్థానాధిపత్యము వహించెననియు, మఠచరిత్ర లవల్ల తెలియుచున్నది. ఈతడు క్రీ॥సం॥ 1324 లో మఠాధిపతియై, 1333 లో మరణించెను. తనగురుత్వమునకు ముందే, అనగా 1324 సం॥నకు ముందే, ఈతడు కళింగమున రాజ్య పదవి యందుండెను.

కళింగదేశమునదొరికిన యాతనిశాసనము లుగూడ శక సం॥ లు 1186—1215 (క్రీ॥సం లు 1264—1294) మధ్యకాలపు వేదొరికినవి.

మఠచరిత్రలనుబట్టి, ఆనందతీర్థులు శక సం॥ 1040 (క్రీ॥1118)లో పుట్టి, శకసం॥1119 (క్రీ॥1197) లో చనిపోయెనని తెలియును. భారతతాత్పర్యనిర్ణయ గ్రంథముబట్టిఆతడు పుట్టిన సం॥క్రీ॥ 1198 అని తెలియుచున్నది. కాని శాసనములనుబట్టి ఈ తేదీ సరియైనది గా తోచదు. మఠచరిత్రలనుబట్టి ఈక్రింది వంశావళి, కాలక్రమములు తేలినవి:—

ఆనందతీర్థ (1228—1317)
|
పద్మనాభతీర్థ (1317—1324)
|
నరహరితీర్థ II (1324—1333)
|
మాధవతీర్థ (1333—1350)
|
అక్షోభతీర్థ (1350—1367)
|
మాధ్వాచార్య—(విద్యారణ్యుని సమకాలికుడు) (1353—1371)

రెండవనరసింహదేవ (1278-79—1305-06)

ఈతని చరిత్రె, ఈతనికి సంబంధించిన 17 శ్రీకూర్మ శిలాశాసనములనుబట్టియు, 8 సింహాచల శిలాశాసనములనుబట్టియు, 2 కెందుపట్న తామ్రశాసనములను బట్టియు, తారిఖీఫిరూజ్‌షాహియను మహమ్మదీయచరిత్రనుబట్టియు, తెలియుచున్నది.

శ్రీకూర్మేశ్వరాలయపుశాసనము[84] నంబరు 1150, శ్రీనృసింహాధిపుని శక సం॥ 1212 నాటిది. అనం॥ రాజుయొక్క 14 వ (అంక) సం॥గా తెలుపబడుటచేత, ఆతడు శకసం॥ 1201 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. శక సం॥ 1212 లేక క్రీ॥సం॥ 1290 లో మహాపాత్ర బ్రాహ్మణదానపండితులు శ్రీకూర్మనాథుని బ్రాహ్మవీణాస్త్వయనమునకు ధర్మ మొసంగెను. నం॥ 1151 శాసనము, శకసం॥ 1227 నాటిది. అది 33 రాజ్య (అంక) సం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, ఈతడు 27 సం॥లు రాజ్యమేలెనని తెలియును. ఈతనికి అనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీనరనారసింహదేవర యని పేరుండెను. శక సం॥ 1227 లో ఈతని మహాపాత్రులు శ్రీవాసుదేవజియ్యనంగారు కొన్ని ధర్మములను శ్రీకూర్మనాథునకు బెట్టిరి. నం॥ 1171, 1172 శాసనములు శక సం॥ 1214 నాటివి. అనం॥ న, ఆనందతీర్థుల వారి శిష్యులగు శ్రీనరహరిముని శ్రీకూర్మనాథునినగరియందు శ్రీరామనాథునిన్ని, సీతాపరమేశ్వరినిన్ని, శ్రీలక్ష్మణదేవరనిన్ని, ప్రతిష్ఠించి వీరికి పూజాపుష్పగంధములకు శ్రీకూర్మనాథుని శ్రీభండారమున 51 గండమాడలు కలశపాణలు, పాత్రలు మొదలగు ధర్మములు బెట్టెను. నం॥ 1171 శాసనము, హిందూదేశ శాసనావళి, 6 వ సంపుటము, 250—258 పేజీలలో హెచ్ కృష్ణశాస్త్రిగారిచే ప్రకటింపబడినది. అందలి ముఖ్యాంశము లిదివరకే తెలిపితిని. మధ్వమతాధిపతుల పేర్లును, కాలములును, ధర్మములును, ఈశాసనములనుబట్టి బాగుగా తెలియుచున్నవి. మొదటి నరసింహుని కాలమునుండియు వ్యాపింపబడిన వైష్ణవమత మీరెండవనరసింహదేవుని కాలమున మరింత విజృంభించెను. కళింగదేశమున రాజు లెట్లు పరమవైష్ణవులైరో, అట్లే ఆకాలమునాటి సామంతరాజులును, మహాపాత్రులును, మంత్రులును, ప్రజలును, ఆమతమునే ఎక్కువగా నవలంబించి, శ్రీకూర్మ, సింహాచల, జగన్నాథాది యాలయములందు వైష్ణవమతస్థాపనకును, వైష్ణవమత బ్రాహ్మణులకును, వైష్ణవబ్రాహ్మణులకును, దానధర్మము లొసంగుచుండిరి. మరియు, అట్టి దానధర్మములు 'తిరుపతి శ్రీవైష్ణవరక్ష' యని శాసించుటచే, ఆకాలమున పెదతిరుపతిగూడ గొప్ప వైష్ణవపుణ్యక్షేత్రముగా నుండెనని భావించవలెను. ఈకాలమున ఈ రాజుల శాసనముల శివాలయములలో గాన్పింపపోవుట

84. Vide Nos. 1150, 1151, 1171, 117, 2 1173, 1177, 1178, 1179; 1185, 1204, 1217, 1238, 1244, 1245, 1249, 1288, 1313, in S. I. Incs. Vol 5.

చే శైవమతమునకు రాజపోషణ తగ్గెనని యెంచవలెను. శక సం॥లు 1180 మొదలు 1215 వరకు, నరహరితీర్థుల శాసనము లీశ్రీ) కూర్మ, సింహాచలాలయములలో దొరకుట చేతను, సం॥1288 శాసనమునను, నరహరి యతిస్తోత్రమునను గూడ నరహరిముని కళింగ గాంగరాజగు రెండవనరసింహునివద్దనే మంత్రిగా నుండెనని చెప్పబడుటచేతను, ఆతని ప్రోత్సాహముననే, ఆకాలమునననన్నియు వైష్ణవదానధర్మములే చేయబడి వైష్ణవమతముకళింగదేశమున నభివృద్ధిజెందెనని, తెలిసికొనవలెను. సం॥ 1173, నరసింహరాజ్య సం॥లు 34 నాటిది. కళింగపరీక్ష శ్రీకరణపట్టనాయుండు పాత్రశ్రీ శేఖరిజియ్యన రెండుచామరములు దేవునికి సమర్పించిరి.

సం॥1177, శక సం॥1205 నాటిది. నరసింహ భట్టోపాధ్యాయుల పెడ్లముదు గండమాడలు ధర్మమొసంగెను. సం॥ 1179 గూడ, శక సం॥ 1205 నాటిదే. అనంగభీమదేవుచే సన్మానమును బొందిన నృసింహభట్టోపాధ్యాయులు శ్రీకూర్మ దేవరకు దీపదానమునకై 5 మాడలు ధర్మం జేసెను. సం॥ 1178, శక సం॥ 1211 నాటిది, అది రాజుయొక్క 14 వ అంక సం॥ నాటిది. అనగా 12 వ రాజ్యపరిపాలన సం॥ నాటిది. ఒడ్డాది నారాయణ, దీపదానంజేసెను. సం॥ 1185, శకసం॥1214 అగు నరసింహరాజ్య సం॥ లు 17 అనగా పరిపాలన సం॥ లు 14 నాటిది. పెర్మాండిపెగ్గడ 15 మోనాలు, 30 గొఱియలు ధర్మం జేసెను. సం॥ 1204, శక సం॥1219 అగు నరసింహ రాజ్య సం॥ లు 23, అనగా పరిపాలన సం॥ లు 19 నాటిది భీమగరుడ నారాయణ ధర్మంజేసెను. సం॥ 1217 శకసం॥ 1212అగు నరసింహవిజయరాజ్య సం॥ 15, అనగా పరిపాలన సం॥ 13 న, చీకటి అధికారులు ప్రోలుజియ్యన శ్రీకూర్మనాధునికి అఖండదీపదానం జేసెను.

సం॥ 1238 శక సం॥ 1201 అగు నరసింహ రాజ్యసం॥లు 3, పరిపాలనసం॥లు 2 న బుచ్చి మహాసేనాపతులు తమకు ఆయుష్కామార్థం పుష్పతోట దానంజేసిరి. సం॥ 1244 నరసింహ రాజ్యం సం॥ లు 33 అంకప్రాప్తిని, అనగా 27 వ పరిపాలన సం॥ న, కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర గంగాధర నాన ప్రహరజంకర అధికారమున కళింగమాజు గండసాహసమండలికుడు ధర్మంజేసెను. సం॥ 1245, శకసం॥ 1215 అగు నరసింహరవుతుదేవర రాజ్య సం॥లు 18న అనగా, పరిపాలన సం॥ లు 15 న, నగరాన వీటి పద్మపాయక రాయపకొడ్కు కళింగదళ నాగమహామండలికుడు 50 గొఱియలు ధర్మంజేసెను. సం॥1249, శకసం॥ 1215 అగునరసింహరాజ్య సం॥ లు 18 అనగా పరిపాలనసం॥ లు 15 న, నరహరితీర్థశ్రీపాదములు దానములు జేసెను. సం॥1288లో శక 1204 అగు నరసింహ సం॥ 7, లేక పరిపాలన సం॥ లు 5న, నరసింహమండలికుడు నరహరితీర్థ శ్రీపాదములసన్నిధిని ధర్మ మొసంగబడెను సం॥ 1313 శక 1214 నాటిది. శ్రీనరసింహభారతముని తన శిష్యులను ధర్మరక్షణకై ఆజ్ఞాపించెనని గలదు.

సింహాచలనృసింహస్వామి యాలయమున గల[85]సం॥ 904 శాసనమునుబట్టి, శక 1213అగు శ్రీమదనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీనరసింహదేవరల ప్ర॥వి॥ రాజ్య సం॥15, అనగాపరిపాలనసం॥ 13న గోపాలమహాసేనాపతుల కొడుకు నరసింహదాసులైన నారాయణసేనాపతులు, కళింగదేశ పరీక్షులై వచ్చి, 140 గండమాడలు దేవునికి ధర్మంజేసి, (బ్రాహ్మణులకు భోజనసత్రి

85. Vide Nos 904, 928, 935, 936, 940, 941, 957, 982, 1118, 1140 in S. I. Insos, Vol 6

ములునిర్మించిరి. నం॥928, శకసం॥1213 అగు శ్రీమదనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీనరసింహ దేవరల ప్ర॥నం॥ 15న కర్కాటక సంక్రాంతి నాడు పద్మపాయకరాయని కొడుకు కళింగ దళనాగు మహామండలికుడు తన భార్యతో దీపదానంజేసెను. నం॥935,శకసం॥1219 అగు శ్రీనరసింహరాజ్య సం॥లు 23 లేక పరిపాలన సం॥లు 19న, శ్రీదమాది సేనాపతి దీపదానం జేసెను. నం॥936, శకసం॥1202నాటిది. వల్లభ సేనాపతి కొడుకు శ్రీగోపీనాథదివ్య శ్రీపాద పద్మారాధక వాసుదేవపడిరాయలు ధర్మం జేసెను. నం॥ 940 శ్రీవీర నరసింహదేవంకర సం॥ 13 నాటిది. కళింగ పరీక్షు శ్రీజోగీశ్వర దేవధర్మంజేసెను. నం॥941,శకసం॥ 1221అగు నరసింహ సం॥లు 25 నాటిది. శ్రీవరదగిరి శ్రీ పాదములుధర్మంజేసిరి. నం॥943,శకసం॥1214 నాటిది. మత్స్యకుల వంశీయుడగు ఒడ్డవాది జయంతరాజు, శ్రీనరహరితీర్థ శ్రీపాదములు అను సంధానమున ధర్మంజేసెను. నం॥ 965, శకసం॥1213నాటిది. నరహరితీర్థశ్రీపాదములు ధర్మం జేసెను. నంబర్లు 957, 982 శక, సం॥లు 1219, 1218 నాటివి, నరసింహదేవుని 23,22 అంక॥సంలు నాటివి. నం॥1118శకసం॥ 1203 అగు నరసింహ రాజ్యాంక సం॥లు 3 నాటిది. గంగవంశమున రాజులకు రాజ్యాభివృద్ధిగాను .పోతాంకుశదేవుండిచ్చిన తాంభ్రస్తమైన పాఅతలగాం విషయములోని కోడూరు, జమ్ము గ్రామములు రెండును, శ్రీనరసింహనాథునికి అర్చనలకు చీకటిదేశాధికారి చలమెత్తుగండ అడుకండశీలి సింహాసన గంగవంశ అమాత్య అనంతజీయ్యనయు, నరసింహపురమజ్జులు మధుసూదన పడిరాయ్డు నారెణసేనాపతులును వైదుసేనాపతిజిన్నాయి మండలికుడుకోష్టకరణ మండలనాయకులునై పూర్వదత్తం ప్రతిపాలించి ఇస్తిమి. వీను పడ సినఊళ్లు చీకటిలో కోడూరు, జమ్మును, బొబ్బిలిలో ధుపాడయు, పోత్రాము కిందనపల్లి, కోతాముగా 5 ఊళ్లు.

ఈతని కెంపుపట్న తామ్రశాసనములు రెండు విశ్వకోశ 5 వ సంపుటమందును, ఒకటి బెంగాల్ ఏషియాటిక్ మండలి పత్రికయందును, ప్రకటింపబడినవి.86 వాటి శిఖాలమీదను పద్మాసనము, కూర్చునియున్ననంది, త్రిశూలము, అంకుశము, డమరు, సూర్య, చంద్ర, విగ్రహములు పోతపోయబడినవి. ఈశాసనములు మూడును శక సం॥ 1217, అనగా, క్రీ॥సం॥ 1295 నాటివి. ఇందు బెంగాల్ ఏషియటిక్ మండలిపత్రికయందు ప్రకటింపబడిన శాసనమునుబట్టి ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి:—

శాసనమునందలి ఉత్కళలిపి, బెంగాలి, మైథలి, లిపులను బోలియున్నది. భాష సంస్కృతము. విష్ణువునుండి బ్రహ్మ, బ్రహ్మనుండి అత్రి, అత్రినుండి చంద్రుడు పుట్టిరి. ఈచంద్రవంశమున అనేకమంది రాజులుపుట్టిరి. వారి ప్రతిభ పొగడతరముగాదు. చంద్రవంశపు రాజులలో నొకడు కోలాహలుడు. ఆతడే అనంతవర్మయనిగూడ పిలువబడెను. ఆతను గంగవాడికి మొదట రాజయ్యెను. ఆతని వంశపు రాజులకు రూపగంగులని పేరుండెను. శత్రురాజులందరు నోడింపబడి కోలాహలము చేయుటచే నీతని పట్టణమున కా పేరువచ్చెను. అందనేకమంది రాజులు రాజ్యము చేసిన తర్వాత కామార్ణవుడను గాంగవంశపురాజు కళింగ, ఓఢ్ర, దేశములను జయించెను. కామార్ణవుని వంశమున వజ్రహస్తుడుదయించెను.

86. Vide P. 127, Vol LXXII, Part I and Pp 229—271, Vol LXV, Part I.

ఆతడు త్రికళింగ దేశాధిపతి. ఆతని భార్య సంగమ. వారి పుత్రుడే రాజరాజు- ఆతని నుండి రెండవ నరసింహుని - వరకును గల వంశావళి, కాలక్రమము లిదివరకే తెలుపబ డినవి. భాను దేవునికిని చాళుక్యవంశీయురా లగు జాకల్ల దేవికిని గల్గిన పుత్రుడే నృసింహ దేవ. ఈతడు గాంగవంశమును శత్రువులనుండి రక్షించెననియు, బుద్ధికి బృహస్పతిని బోలెన నియు, తన తల్లి యాజ్ఞానుసారముగా బ్రాహ్మ ణులకు 100 శాసనములుచేసి దానము లొన ర్చెననియు, ఆతడు రాజ్యపరిపాలనము ప్రా రంభించినతోడనే కులాచలము, కూర్మరాజు, నాగరాజు, అష్టదిగ్గజములు, తమశ్రమను విడిచి శాంతి నొందెననియు, తెలియుచున్నది.

శక సం॥ 1217 అగు వీరనరసింహదే వుని 21 వ పరిపాలన సం॥ న, నూతనవిజయ సందర్భమున, రేముణాపురమునుండి గంగానదీ తీరమున చంద్రగ్రహణకాలమున, డేరావిష యమందలి ఏడారగ్రామమును, స్వాంగవిషయ మండలి సునైలగ్రామమును, కుమారమహా పాత్ర భీము దేవశర్మకును, తదితరులకును, రాజు దానమిచ్చెను.

రెండవ భానుదేవ (1306-07—1328).

ఈతడు రెండవ నరసింహునికి చోర(చోళ) దేవివల్ల గల్గిన కుమారుడు. పూరి తామ్రశా సనములను బట్టి, ఈతడు 24 సం॥లు పరిపాలిం చెనని తెలియును. ఈతని కాలమునాటి శాస నములు మూడు శ్రీ కూర్మాలయమునను,[87] ఆరుసింహాచలాలయమునను,[88] గలవు. మరియు, శక సం॥ 1234 నాటి ఈతని తామ్రశాసన మొకటి ప్రకటింపబడినది.[89] మరియు, మహ మ్మదీయ చరిత్రలను బట్టియు,[90] శాసనములను బట్టియు, ఆకాలమున గాంగ రాజులకును, మహమ్మదీయ చక్రవర్తులకును, గల సంబం ధము తెలియుచున్నది.

శ్రీకూర్మశాసనము నం॥ 1183, శక సం॥ 1243 నాటిది. శ్రీ వీరాధివీర శ్రీభాను దేవర నిజభృత్యామాత్యులు, కళింగ రక్షపాలకులు నగు శ్రీరామ సేనాపతులు తమతండ్రికి పుణ్య ముగా శ్రీకూర్మస్వామికి దీపదానం జేసిరి. ఈతనికి కుమేలిభంజన, కంచాలశిరచ్ఛేదన, కొండుమర్దన, గండ్రదామకోరమసింహ, య ను బిరుదులు గలవు. నం॥ 1205 శాసన మునుబట్టి, వీర శ్రీభాను దేవుని మూడవరాజ్య సం॥ న, వీరనరసింహదేవర భార్య గంగాంబిక దీపకళాధర మర్పించెనని తెలియును. నం॥1214 శాసనము చాలముఖ్యమైనది. శకసం॥ 1231, శ్రీజగన్నాధదేవర విజయరాజ్య సం॥ 3 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, రెండవ భానుదే వునికి జగన్నాధదేవర యను బిరుద ముండెన నియు, ఆతడు శక సం॥ 1228-1229, లేక క్రీ॥ సం॥ 1306-1307 లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, తెలియును. శక సం॥ 1231 న వీరభాను దేవ జియ్యనంగారి వెహారణమునం దు శ్రీకూర్మస్వామికి చాళుక్యచక్రవర్తులును, మానవ్యసగోత్రులును, అగు శ్రీపురుషోత్తమ దేవజియ్యనంగారి కొడుకు శ్రీవిశ్వనాథదేవ జియ్యనంగారు ధర్మ మొనర్చిరి. తూర్పుచా ళుక్యులలో నొక తెగవా రాకాలమున పిఠా పురమునను, మరియొక తెగవా రెలమంచిలి

87. Vide Nos 1183, 1205, and 1214 in S. I. Inscs. Vol 5.
88. Vide Nos 714, 938, 1000, 1002, 1179, 1201, in S. I. Inscs. Vol 6.
89. Vide B. C. Muzumdar's Orissa in the Making, P. p 202 and 203.
90. Vide Elliot's History of Muhammadan India. Vol 3.

యందును, ఇంకొక తెగవారు శ్రీకూర్మ మందును, తమ రాజధానుల నేర్పరచుకొని, సామంత ప్రభువులుగా రాజ్య మేలుచుండిరి.

నం॥714 సింహాచలశాసనము, శక సం॥ 1241 నాటిది. ఇది జగన్నాధ దేవరల విజయరాజ్య సం॥ 13 నాటిదని చెప్పబడినది. అనగా, భాను దేవునికి జగన్నాధదేవర యనెడి బిరుదుండెను. ఇది అంకసంవత్సరమే యైనయెడల, ఈరాజు శక సం॥ 1231 లో రాజ్యమునకు వచ్చియుండవలెను. కాని విజయ రాజ్య సం॥ అని చెప్పబడుటచేత, శక సం॥ 1229 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. నం॥ 938,శకస॥1236 నాటిది. శ్రీదేవాదిదేవ శ్రీ పురుషోత్తమదేవ ప్రి॥ సం॥ 9 నాటిదని చెప్పబడుటచేత రెండవ భాను దేవునికిజగన్నాధదేవరయనియేగాక, పురుషోత్తమదేవరయనిగూడ, బిరుదముండెనని తెలియును. మరియు, ఈరాజు శక సం॥ 1228లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. శక సం॥ 1236 లో, త్రిలోచనజియ్యనకొడుకు శ్రీఏఋమహాసేనాపతులు, వారిభార్య ఉమాదేవినాయకాణి, శిష్టు శివదాసునాయకుడు, శ్రీసింహాచల నరసింహస్వామికి ధర్మ మొసంగిరి.

నం॥ 1000,శక సం॥ 1229 నాటిది. శ్రీమదనంతవర్మప్రతాపవీరశ్రీభాను దేవునిరాజ్య సం॥లు 3 నాటిదని చెప్పబడుటచేత, ఈరాజునకు అనంతవర్మ యనెడి బిరుదుగూడ గలదనియు, శకసం॥1228 లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, తెలియును. చాళుక్యవంశతిలక సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజు, శ్రీవిశ్వనాధగణ కళింగపరీక్ష శ్రీవిజయదేవ వడిరాయుడు వగైరాలు ధర్మ మొసంగిరి. పైశాసన ప్రమాణములను బట్టి, పల్లవ, కదంబ, చాళుక్యవంశవు రాజులు,కళింగదేశమునగాంగరాజులకుసామంతులైరనియెరుంగునది. నం1002శక122?నాటిది. అదిగూడ అనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీభానుదేవుని 3 వ (అంక) సంవత్సరము నాటిదని చెప్పబడినది. సర్వలోకాశ్రయాది బిరుదములుగల విశ్వనాధజీయన ధర్మమొసంగెను నం 1179, శక సం॥ 1228 నాటిది.శ్రీమదనంతవర్మ వీరభానుదేవుని ప్ర॥ వి॥ రాజ్య॥ సం॥ లు 3 నాటిది. కళింగపరీక్ష శ్రీవిజయదేవవడిరాయుడు ధర్మ మొసగ్చెను. నం॥ 1201,శక సం॥1241నాటిది. అనంతవర్మ వీరభాను దేవుని సామంతుడైన ప్రోలినాయకుని కొడుకు భగ్గుపడాయు మహాసేనాపతి 10 మత్స్యగద్యలు ధర్మమొసంగెను.

ఈరాజు తామ్రశాసన మొకటి బి సి. ముజుందారుగారి ఒరిస్సా గ్రంధమున ప్రకటింపబడినది.[91] అది శక సం॥ 1234 నాటిది. భాషసంస్కృతము. లిపిబెంగాలి. క్రీ॥సం॥ 1312 లో రాజు బ్రాహ్మణులకు రెండు గ్రామములు దాన మిచ్చిన విషయము తెలుపుచున్నది. అంతవరకు గల రాజుల పేర్లు, రాజ్యకాలములు, తెలుపబడినవి. శాసనమున, "శ్రీపురుషోత్తమదేవస్య ప్రవర్ధమానధను కృష్ణనవమ్యాం శౌరివారె శ్రీపురుషోత్తమ కటకదక్షిణనదితీరే వీర శ్రీమత్ భానుదేవరాతువర్మ" యని యుండుటచే, పురుషోత్తమదేవుడును, వీరభానుదేవుడును వేర్వేరు రాజులనియు, పురుషోత్తమదేవుని 7 వ రాజ్య సం॥ న భానుదేవుడు దాన మొసంగెననియు, ముజుందారభిప్రాయపడిరి. కాని సింహాచలాలయశాసనము నం॥ 938 ను బట్టి, భానుదేవునికి పురుషోత్తమదేవ యనెడి మారుపేరుండినట్లు తెలియును. ఇంతేగాక, జగన్నాధదేవర, అనంతవర్మ, యనెడి బిరుదులు గూడ గలవు. గనుక ముజుందారి

91. Vide B. C. Muzumdar's Orissa in the Making, Chapter on Later Gangas.

గారి యభిప్రాయము తప్పని యెంచి, తామ్రశాసనమునగల పురుషోత్తమ, భానుదేవు లిద్దరు నొక్కరే యని భావించవలెను. మరియు శక సం॥1234, ఆతని 7వ రాజ్యసం॥నకుసమానమని చెప్పబడుటచే నాతడు శక 1228 సం॥ లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. కొన్ని శాసనములలో శక 1229 సం॥ మని యుండుటచే, ఆసం॥ న పట్టాభిషిక్తుడయ్యెనని యూహించవలెను. భానుదేవుడు రెండుగ్రామములు దానము జేసినకాలమునతానురాజుగా పరిపాలించలేదనియు, పురుషోత్తమదేవుని 7వ రాజ్య సం॥ న, అనగా శక సం॥ 1234, లేక క్రీ॥ సం॥ 1312 న, దానపట్టా ఇవ్వబడెనని యు, ముజుందారుగారు వ్రాసిరి. మరియు, పై కారణమున నరసింహ, భానుదేవులకు మధ్య నీ పురుషోత్తమదేవు రాజ్యమేలుటచేత ఈతడు 1306 లో రాజ్యమునకు వచ్చి దానమిచ్చిన 1312 సం॥ లో రాజ్య మేలుచుండెననియు,అందుచేత క్రీ॥సం॥1313 మొదలు1327 వరకు మాత్రమే రెండవభానుదేవుడు రాజ్యమేలియుండెననియు, తెలిపిరి. భానుదేవునికి గల తాత బిరుదము రాజపుత్రచిహ్నమును దెలుపుననిగూడ వ్రాసిరి మరియు,ముజుందారుగారు తమ గ్రంథమున, 205, 207 పేజీలలో గాంగరాజుల భాషయు, లిపియు, అరవమే గాని తెలుగుకాదనియు, వారి శాసనములు అరవ,ఓఢ్ర,భాషలలో,బెంగాలిలిపితో,వ్రాయబడెననియు, వారి కాలమున ప్రారంభింపబడిన మాదలాపంజిగ్రంథము గూడ అరవలిపిలోనే వ్రాయబడెననియు, వ్రాసియున్నారు. కాని ఈవ్రాతలు సహేతుకములుగా లేవు. పూరి తామ్రశాసనములనుబట్టి, ఈతడు 24 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు, ఘియాథుడ్డిన్‌టుఘ్లక్ తో ఘోరయుద్ధములు జరిపెననియు, తెలియుచున్నది. ఈ ఘియాథుడ్డీన్‌యొక్క కొడుకగు ఉలూఖాన్ లేక మహమ్మద్‌బిన్ టుఘ్లక్ ఓరుగల్లును ముట్టడించి పట్టుకొని, తర్వాత రాజమహేంద్రవరమును స్వాధీనపర్చుకొని,జాజినగరము లేక ఒరిస్సాపై దండెత్తి, 40 ఏనుగులను పట్టుకొని,తిరిగి తెలుగుదేశముగుండా స్వస్థలము చేరెను. ఉలూఖానుని రాజ్యమున నున్న 23 భాగములలో ఒరిస్సాదేశము 22 వ భాగముగ గణింపబడెనని కొందరును, గణింపబడలేదని కొందరును వ్రాయుచున్నారు. తూర్పుగాంగరాజులు ఈ కాలమునుండి 100 సం॥ లు పైగా ఒరిస్సాపై రాజ్యమేలి యుండుటచేత మహమ్మదీయు లా దేశమును స్వాధీనపర్చుకొనినట్లూహింప వీలులేదు. ఈ ఘియాథుడ్డీన్‌టుఘ్లక్‌యొక్క శాసన మొకటి రాజమహేంద్రవరం మసీదులో చెక్కబడియున్నది. అది ప్రకటింపబడినది.[92] ఘియాథుడ్డీన్ టుఘ్లక్ ఢిల్లీచక్రవర్తిగా నున్న కాలమునను, ఆతనికొడుకు ఉలూఖానుడు దక్షిణదేశముపై నవాబుగా నున్నప్పుడును, సాలార్ ఉల్వీ అనునాతడు, హిజ్రి 724 లేక క్రీ॥ 1324 సం॥ న, రాజమహేంద్రవరం మసీదును కట్టెను.

ఘియాథుడ్డీన్ క్రీ॥ 1330 సం॥ లో ఢిల్లీ చక్రవర్తియై, మరుచటి సం॥ననే తన కొడుకగు ఉలూఖానుని తెలింగానా లేక తెలుగు దేశమును జయించుటకై పంపెను. తెలింగానా రాజగు లద్దర్ దేవు (కాకతీయ ప్రతాపరుద్రదేవు) ఢిల్లీ చక్రవర్తికి కట్టవలసిన కప్పము కట్టకపోవుటచే నాతని శిక్షింప నీ దండయాత్ర బయలువెడలెను. రుద్రదేవు ఓరుగల్లుకోటలోనుండి బహు ధైర్యముతో పోరాడెను. కోటముట్టడించియు స్వాధీనపర్చుకొనలేక,తుద

92. Vide Ep. Indo-Moslemica, 1923—24, Pp 13—14.

కు ఉలూఖాన్ ఢిల్లీకి మరలిపోయి, మరుచటి సం॥ ననే, గొప్ప సేనతో తిరిగి ఓరుగల్లుకోట ముట్టడించి, తుదకు స్వాధీన పర్చుకొనెను. తరువాత తెలుగు దేశమును పరిపాలించుటకై తన యుద్యోగులను నియమించి, ఉలూఖాన్ జాజినగరం లేక ఒరిస్సా దేశముపై దండెత్తెను. ఈ దండయాత్ర క్రీ1322—1323 సం॥లో జరిగి యుండెను. ఒరిస్సా దేశమును స్వాధీన వర్చుకొనలేక పోయినను, 40 ఏనుగులను పట్టుకొని తండ్రికంపెనని తెలియుచున్నది.

మూడవ నృశింహదేవ (1328—1352)

ఈతడు రెండవ భానుదేవునికిని, ఆతనిభార్య లక్ష్మీదేవికిని జనించిన పుత్రుడు. పూరి తామ్రశాసనములను బట్టి, ఈతడు 24 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు, ఈతని భార్య పేరు కమలాదేవియనియు తెలియును. కానిశ్రీకూర్మశాసనములనుబట్టి ఈతని భార్య గంగాదేవిలేక గంగాంబిక యని తెలియును. ప్రాయశః కమలాదేవి కే గంగాదేవి యని పేరుండునేమో?

ఈతని కాలమునాటి శాసనములు శ్రీకూర్మాలయమునను,[93] సింహాచలాలయమునను,[94] దొరికినవి. శ్రీ కూర్మశాసనము సం॥ 1181, శక సం॥1263 నాటిది. నారాయణదళపతిధర్మమొనర్చెను. సం॥ 1189, శక సం॥ 1265 నాటిది. గంగా మహాదేవి తమకు పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిన్ని, ఆయుష్కామ్యార్థ సిద్ధిన్ని, ప్రతాపదేవ మహారాజులకు రాజ్యాభివృద్ధిన్ని, కోరుచు శ్రీకూర్మనాధుని సన్నిధిని దీపహస్తప్రతిమ, నవరత్నాల మకుటము, ముత్యాలహారము, సమర్పించెను. సం 1190, శక సం॥1274 నాటిది. ఆ సం॥ న శ్రీ నృసింహదేవుని అర్ధాంగలక్ష్మీయగు గంగాంబ తన మనోరధమీదేరుటకై ధూపదానం జేసెను. సం॥ 1191 శక సం॥ 1271 నాటిది. నరసింహదేవుని 28 అంక సం॥ నాటిది. కొమ్మదేవమ్మ ధర్మము నర్చెనని గలదు. ఈమె వేరొక భార్యగా వచ్చును. సం॥లు 1193, 1195, 1213, 1219, నరసింహదాసు పండితుల అధికారమున చేయబడిన దాన శాసనములు. వీటినిబట్టి, శ్రీకూర్మమునకు నరసింహపుర మను పేరుండెనని తెలియును. సం॥ 1219, శ్రీ ప్రతాపవీర నరనారసింహదేవుని 7వ అంక సం॥ నాటిది. నరసింహదాసు పండితుల యధికారమున కిమ్మిడి కుమార పురుషోత్తమదేవజియ్యంగారు తమ కొడుకు ఇంద్రదేవునికి గాను ధర్మములు పెట్టిరి. సం॥ 1225, శక సం॥ 1271 అగు నరసింహ సం॥లు 28 నాటిది. శ్రీకూర్మనాధ దేవరకుగంగాదేవియు,సీతాదేవియు, 30 పైడి మల్లమాడలు ధర్మంజేసిరి. సం 1226, శక సం॥ 1267 నాటిది. నరసింహదేవర పత్ని శ్రీ మద్గంగా మహాదేవి పుత్రపౌత్ర సమృద్ధికిన్ని, స్వరాజ్యాభివృద్ధికిన్ని, బంగారము దానం జేసెను. సం॥ 1227, శక సం॥1263 నాటిది. కొమ్మిదేవి తమకూతురు సీతాదేవికి పుణ్యమునకుగాను దీపదానం జేసిరి. శ్రీ గంగామహాదేవి శ్రీ కూర్మనాధుని ఉభయధూపాలయందున్ననామ సంకీర్తనము చేయను, భండారమందు 8 మాడలు ధర్మంజేసిరి. సం॥ 1240, శక సం॥ 1277 నాటిది. చీకటి ధర్మరాజుల శిష్యు అచ్యుతప్రభాములు తమ అభివృద్ధికై, శ్వేతతీర్థమున, (శ్రీకూర్మమున) ధర్మమొనంగిరి. సింహాచలశాసనము సం॥ 932, శక సం॥ 1272 నాటిది. వీరనరసింహదేవ మహారాజుల మహిషి గంగాదేవి

93. Vide Nos 1181, 1189, 1190, 1191, 1193, 1195, 1200, 1213, 1219, 1225, 1226, 1227, 1237, 1240 in S. I, Inscs. Vol V.
94. Vide Nos 932, 933, 1003, 1052 in S. I, Inscs. Vol VI.

ధర్మము పెట్టెను. నం॥ 933, శక 1271 నాటిది. వీరనరసింహదేవుల మహాదేవి గంగా మహాదేవి, ఆయురారోగ్య సంతాన రాజ్యాభివృద్ధికిగాను శ్రీ నరసింహనాథునికి నగలునమర్పించెను. నం॥ 1003, శక సం॥ 1262 నాటిది. వీరనరసింహ మహారాజులు తమ ఆయుష్కామార్థ సిద్ధికిగాను శ్రీనరసింహనాథునికి పెట్టించిన వీరనరసింహ భోగమునకు కళింగపరీక్ష శంకరదాన జీయనంగారు 200 మోదాలు ధర్మంపెట్టిరి. నం 1052,శక నం॥1272నాటిది. వీరనరసింహ దేవ రాజుల భార్య గంగాదేవి గంగానరసింహభోగానకు, కళింగదేశమందు, ఎరదివిషయానను, ధర్మంపెట్టెను.

మూడవ భానుదేవు (1352-53—1378)

ఈతడు మూడవ నృసింహదేవునికి కమలాదేవివలన గల్గిన కుమారుడు. ఈతడు 26 నం॥ లు రాజ్యమేలెను.

ఈతని కాలమునాటి నం॥ 1011 శాసనమొక్కటి ముఖలింగాలయముననను, 6 శాసనములు శ్రీకూర్మాలయముననను,[95] 12 శాసనములు సింహాచలాలయముననను,[96] గలవు.

నం॥ 1011, శకసం॥1289అగు ప్లవంగనం॥ నాటిది. శ్రీవీరాధివీర ప్రతాప శ్రీభానుదేవుని ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య నం॥ 18 న, శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు శ్రీదక్షిణదండ కళింగమాజిరేచ సాహసమల్లుని కొడుకున్ను,కళింగ మహారాయణ కొడుకున్ను, కొన్ని ధర్మములు పెట్టిరి. ఈశాసనమునగల రాజ్యనం॥ అంకనం॥గా భావించినచో, శక నం॥ 1289 పరిపాలన నం॥ 15 నకు నమానమగును. అనగా, శక నం॥ 1275 లేక క్రీ॥ నం॥ 1353 లో మూడవభానుదేవు సింహాసన మెక్కియుండును. నం॥ 1154, శకనం॥ 1279 నాటిది. భారద్వాజకులమున పుట్టిన రాజగు పురుషోత్తమరాజు నరసింహవిష్ణు లేక శ్రీకూర్మనాథునికి 2 దీపదానములు జేసెను. నం॥ 1155 గూడ ఆ నం॥ నాటిదే. శ్రీభానుదేవుని తండ్రి యగు శ్రీవీరనరసింహ రాజుయొక్క భార్యలక్ష్మిదేవి50 గోవులను, 55 గండమాడలను, ధర్మంజేసెను. నం॥ 1156 శాసనను వీరభానుదేవుని 12 వ అంక నం॥ నాటిది. శ్రీపురుషోత్తమదేవు ధర్మమొనర్చెను. నం॥ 1196, శక నం॥ 1276 నాటిది. వీరభానుదేవుని 3వ రాజ్య నం॥ నాటిదని చెప్పబడుటచేత ఆతడుశకనం॥1275లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. నం॥ 1218, శక నం॥ 1275 నాటిది. వీరభానుదేవుని విజయ రాజ్యాంక నం॥ 3 నాటిదని చెప్పబడుటచే నాతడు శక 1274 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చెననిగూడ తెలియుచున్నది. గోపిమహామండలికుని కొడుకు 100 గొఱియలు ధర్మం జేసెను.

సింహాచల శాసనము నం॥ 742ను బట్టి హేరమ్మ మహాసేనాపతి కొడుకు శ్రీవత్సనాయండు శక నం॥ 1294 లో ధర్మమొనర్చెననిగూడ తెలియును. నం॥ 751నుబట్టి శక నం॥ 1298, వీరభానుదేవుని ప్ర॥ వి॥ రాజ్య నం॥ 31 కి నమానమని తెలియుటచేతను, ఈ 31 వ అంక నం॥,25వ పరిపాలన నం॥నకునమానమగుటచేతను, వీరభానుదేవు శక నం॥ 1274 లేక క్రీ॥ నం॥ 1352 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు నమ్మవలెను. ఈ శాసనమున శిష్టుకవు మహాసేనాపతి శ్రీవీరభానుదేవరాజులకు ఆయుష్కామార్థమై ఒడ్డాదిదేశాన ధర్మములు జేసెను. నం॥ 772,శక నం॥ 1293 నాటిది. ఈశాసనమునధర్మదానజీయన యధికారమున

95. Vide Nos 1011,1154, 1155, 1156. 1196, 1218 in S. I, Inscs. Vol 5.
96. Vide Nos 742, 751, 772, 795, 802, 813, 819, 860, 876, 1046, 1049, 1053 in S. I. Inscs. Vol 6,

సాహసమల్ల బెహరణ ధర్మం జేసెను. నం॥ 795,శక1278నాటిది. ఇందు పురుషోత్తమదేవ రాజు మహాదేవి ధర్మము పేర్కొనబడినది. నం॥ 802,శక నం॥ 1281 నాటిది. కళింగపరీక్షు హన్మఅంగేశ్వర సంధివిగ్రహి ధర్మము పేర్కొన బడినది. నం॥ 819, శక 1295 నాటిది. కళింగ వ్యాపారి కంచిమహాసేనాపతి ధర్మ మొనర్చెను,నం॥ 860,శక నం॥ 1283 నాటిది. శ్రీ నరసింహ భారతి ముని ఒడ్డాది చోడవరాన రెండువుట్ల నేల ధర్మము జేసెను. నం॥ 876,శక నం॥ 1299 నాటిది. కళింగపరీక్షు పాత్ర శ్రీ ధర్మదాసజీయన అధికారమున ఒడ్డాది అర్జునదేవరాజు ధర్మములు జేసెను. నం॥ లు 889, 892, 894 నరసింహ భారతి మునిధర్మములు దెలుపుచున్నవి. నం॥1046, శక నం॥ 1275 నాటిది. శ్రీ వీరభాను దేవరాజు, తనకు ఇష్టార్థసిద్ధిగా, తమతండ్రి వీరనరసింహదేవుమున్న గంగా మహాదేవిన్ని గంగా నరసింహభోగమునకు నాయకుల పూర్వమున, రాజులు పెట్టిన పరికారం, ధర్మంజేసెను. నం॥ 1049 భానుదేవరాజ్య నం॥ 3 నాటిది. భానుపడి రాయని అధికారమున భానుదేవుని పుణ్యమునకుగాను, కళింగ పరీక్షు జటేశ్వర హరిశ్చంద్ర మహాపాత్ర ధర్మ మొసంగెను.

పై శాసనములను బట్టి, శక 13 వ శతాబ్దమునాటికళింగదేశముయొక్క మత,సాంఘిక, రాజకీయ, విషయములు తెలియుచున్నవి. నరసింహభారతిముని కళింగదేశము నందంతటను వైష్ణవ మతమును వ్యాపింపజేయుచుండెను. కళింగ పరీక్షు, పాత్ర, మహాపాత్ర, సేనాపతి, మహాసేనాపతి, మహాపశాయితి, దళపతి, దండపతి, నాయక, మండలిక, మహామండలిక, సన్ధివిగ్రహి, అమాత్య, శ్రీకరణ, మొదలగురాజకీయోద్యోగములుండెను. ఉద్యోగీయులును, రాజబంధువులును, రాజులును, రాణులును దానశాసనములను చెక్కించుచుండిరి. శాసనములలో పేర్కొనబడిన యుద్యోగముల పేర్లను బట్టి, ఆకాలమున రాజ్యమనేక మండలములక్రిందను, మండలమనేక విషయముల క్రిందను, విషయ మనేక గ్రామములక్రిందను, విభజింపబడెననియు, వాటివాటిపై యుద్యోగీయులు నియమింపబడిరనియు, పరిపాలనా క్రమణిక, రాజ్యాంగవిషయములు చక్కగ గుర్తింపబడెననియు, రాజులును, రాజకీయోద్యోగులును, ప్రజలును, తమతమ ధర్మవిధానములను చక్కగ జరుపుకొనుచుండిరనియు, దేశమున ప్రజలు దైవ, దేశ, ప్రభుభక్తులను గలిగి మెలగుచుండిరనియు, తెలియుచున్నది.

ఈమూడవభానుదేవుని కాలమున ఒరిస్సా దేశము, బెంగాలునవాబగు షాముద్దీన్‌హాజి ఇల్‌యాస్ చేతను, విజయనగరాధీశ్వరులగు బుక్కరాయల మేనల్లుడగు సంగమరాజుచేతను, ఢిల్లీచక్రవర్తి యగు సుల్తాన్‌ఫిరోజ్‌షా చేతను దండెత్తబడెను. మూడవ నృసింహదేవుని మరణవార్త విని, బెంగాలు నవాబు దండెత్తివచ్చి, మత్తగజములను పట్టుకొనిపోయెను. సంగమరాజు దండెత్తెననియు, ఓఢ్రదేశమునుపట్టుకొనెననియు, తెలియును.[97]

ఢిల్లీచక్రవర్తి దండయాత్ర ఈక్రిందివిధముగా వర్ణింపబడినది.[98]

సుల్తాన్‌ఫిరోజ్‌షా లక్నావతికోటను ముట్టడించి పట్టుకొని, సికందరుషావల్ల 40 ఏనుగులను కానుకగా గొని, జాన్‌పూర్ మార్గ

97. Vide Sewell's Vizayanagaram, P. 300.
98. Vide Elliot's History of India, Pp 312—315.

మునజాజినగరము (ఒరిస్సా)పైకి బయలు వెడలె ను. బీహార్ దేశముగుండాతనసేననునడిపించిజాజి నగరమును జేరెను. దేశము ఫలవంతముగాను సస్యసమృద్ధిగానుండుటచే సైన్యము సుఖము గా నుండెను. సుల్తాన్ ఫిరోజ్ బనారసివద్దనే యుండెను. ఆదాయ(భాను దేవ) అనుజాజినగరం రాజు ఆకోటనువిడిచి పారిపోయియుండుటచేసు ల్తానందు సుఖముగ నుండెను. జాజినగరం(ఒరి స్సా)రాజులు(బ్రాహ్మణులనియు, వారుబనారసి (వారణాసికటకం) కోటలను దిట్టపరిపించిరని యు, తెలియవచ్చెను. అయినను ఒరిస్సారాజు పడవపై పారిపోయి, నదిమీద దాగుకొనుటచే త, దేశమంతయు సుల్తాను స్వాధీన మాయెను. ఎక్కడ జూచినను గుర్రములు, ఆవులు, గొ ర్రెలు, విశేషముగా దొరుకుచుండెను. జను లు విశాలమగు గృహములలో తోటలమధ్య కాపుర ముండిరి. ఫలములు, పువ్వులు, తిను బండువస్తువులు, సమృద్ధిగానుండెను. నదిలోని యొక ద్వీపమునందు దాగికొనియున్న రాజు ను పట్టుకొనుటకు ముందుగా, సుల్తాన్ ఏను గులను వేటాడి పట్టుకొనెను. తర్వాత, నవాబు కోటలోని జగన్నాథ శిలావిగ్రహమును పడ గొట్టి, ఢిల్లీకి తీసుకొనిపోయెను. సుల్తాను, రాజు దాగికొనిన ద్వీపమును పట్టుకొన ప్ర యత్నించుచుండగా, రాజు సంధిమాటలకై సుల్తానువద్దకు ఐదుగురు (బ్రాహ్మణమహంతు లను లేక, పాత్రులను పంపెను. జాజినగరరా జులు సమస్త రాజకీయ విషయములందును వీరి సలహాలను పొందుచుండిరి. అట్టి ప్రాతు లు 20 మంది ఉండిరి. రాజు పంపిన పాత్రు లు, సుల్తానుతో తమరాజు సుల్తానునకు సా మంతుడని తెలిపినతోడనే, సుల్తాను తాను స్నేహధర్మమున ఏనుగులవేటకై వచ్చియుం డ, రాజు పారిపోవుట తనకు ఆశ్చర్యము కలి గించెనని తెలిపెను. తర్వాత, రాజు 20 ఏను గులను కానుకగా నర్పించి, ప్రతి సంవత్సర ముగూడ తాను కట్టవలసిన కప్పముక్రింద కొన్ని ఏనుగులను పంపెదనని యొప్పుకొనగా, సుల్తాన్ పాత్రులకు తగుదుస్తులు నిచ్చి, తమ రాజునకుగూడ తగు దుస్తులను, బహుమతుల నిచ్చిపంపెను. తర్వాత, లక్ష్నావతి, జాజినగరం, దేశములలో సంపాదించిన 73 ఏనుగులతో సుల్తానుఢిల్లీకి మరలిపోయెను.

నాల్గవ నృసింహదేవ (1378—1414).

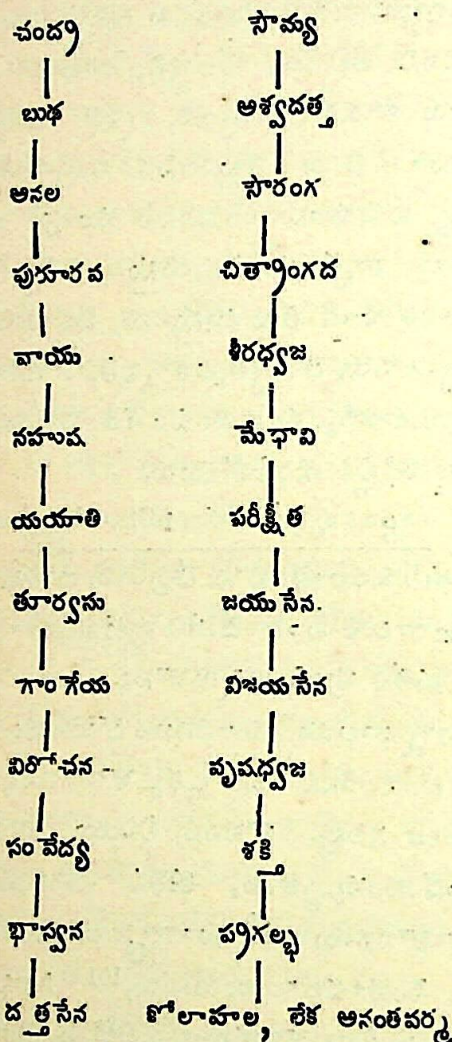
ఈతడుమూడవభాను దేవునకిని, చాళుక్యవం శీయురాలగు హీరాదేవికిని పుట్టినకుమారుడు.

ఈతని పూరి తామ్రశాసనములు రెండు జగన్నాథాలయ సమీపమున దొరికియుండగా ప్రకటింపబడినవి.[99] ఒక్కొక్క శాసనమునవదేసి రేకులు గలవు. శాసనపు లిపియు, భాషయు గూడ సంస్కృతమే. ఈతని కాలమునాటి శిలాశాసనములు శ్రీకూర్మాలయమునను,[100] 24 సింహాచలాలయమునను,[101] గలవు. ఈ తామ్ర, శిలా, శాసనములనుబట్టి ఈ క్రింది చరి త్ర తెలియుచున్నది—

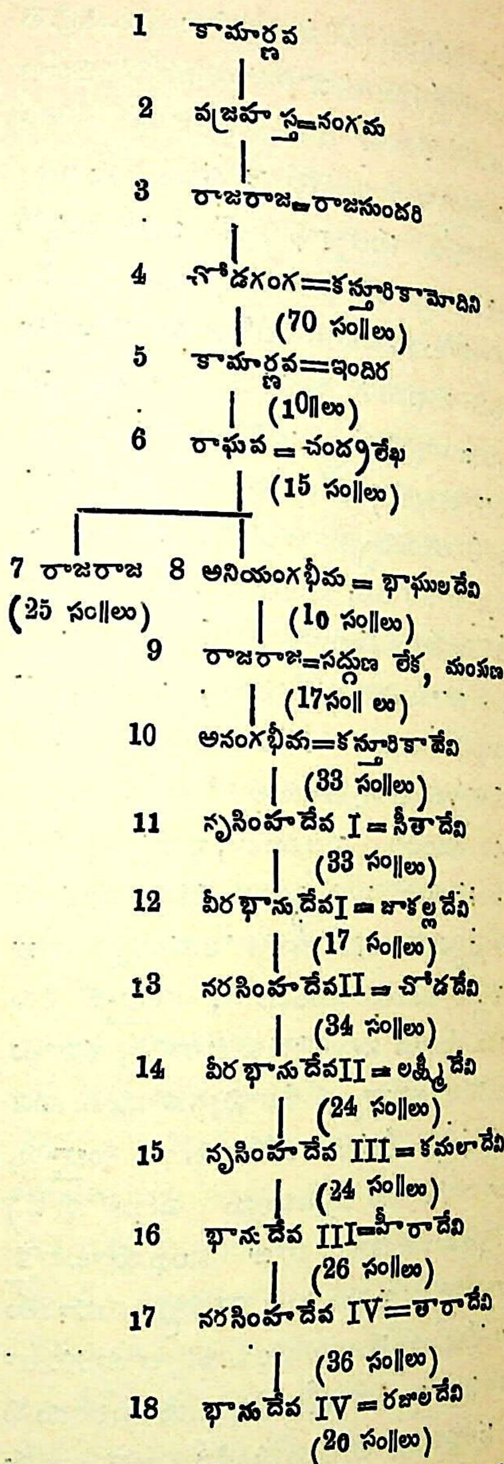
తామ్రశాసనములు శివ, విష్ణుప్రార్థనలతో ప్రారంభమగును. విష్ణునుండి, బ్రహ్మ, బ్ర హ్మనుండి అత్రి, అత్రినుండి చంద్రుడు, జనిం

99. Vide J. A. S. B, 1895, Pp 128—154.
100. Vide Nos 1160, 1180, 1211, 1213. in S. I. Inscs. Vol 5.
101. Vide Nos 730, 731, 741, 750, 752, 753, 758, 769, 774, 786, 849, 855, 856, 859, 866, 902, 907, 918, 922, 929, 946, 1004, 1006, 1007. 1008, 1009, 1014, 1015, 1016, 1017, 1035, 1039, 1040, 1041, 1042, 1043, 1072, 1113, 1115, 1125, 1127 in S. I. Inscs. Vol· 6.

౨౯. చంద్రవంశముయొక్క ప్రశస్తి పొగడతరముగాని కారణమున రాజులపేర్లున్ను, వంశక్రమమున్ను, మాత్రమే ఈక్రిందవిధముగా నివ్వబడినవి:—

ఇంతటితో ఈపుక్కిటిపురాణవంశక్రమణిక అంతమై, చారిత్రకవంశక్రమణిక ప్రారంభమగును. ఐదుగురు కామార్ణవులైనతర్వాత, వంశకర్తయగు కామార్ణవుడు రాజ్యమేలెను. ఈ గాంగవంశము కళింగదేశముపై రమారమి 300 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈశాసనములలో ఈవంశక్రమము, కాలనిర్ణయములు, తదితర విషయములు ఈక్రిందివిధముగా నివ్వబడినవి

ఈ రెండుశాసనములును వారణాసికటకము నుండియే యివ్వబడినవి. మొదటి శాసనములోని దానము శక సం॥1305 లోను, రెండవ శాసనములోని దానము శక సం॥ 1316 లోను ఇవ్వబడినవి. మొదటిదానము 8వ అంక

సం॥ నను, రెండవదానము 22 వ అంకసం॥ నను, చేయబడినవి. ద్వారపరీక్ష గడేశ్వరజేన, పుస్తకలేంఖక లాంఛునమిశ్ర, భండారి పారపరీక్ష మహాపాత్ర నరేంద్రదేవచక్రవర్తి, మహాపాత్ర నరహరిదాసప్రహరాజ, మహాపాత్ర శ్రీపతిమంగళరాజ, పారశ్రీకరణస్వప్నేశ్వర మహాసేనాపతి, వినుచుండగా, మహాపాత్ర నరహరిదాసులకు కింనరిగ్రామనామ విజయనరసింహపురమునుచతుస్సీమాసమాక్రాంతముగాశాసనముచేసి, రాజుదానమిచ్చెను. ఈగ్రామము ఉత్తరాఖండకలభో (దండపథము) యందుండెననియు, 900 బంగారుమాడల ఖరీదుండెననియు, తెలియును. రెండవశాసనమునందలి శైళ, రాడన, దానగ్రామములు రెండును దేవారదాచార్యయనుబ్రాహ్మణునకివ్వబడెను. ఉగ్రేశ్వరదేవుని యాలయమున శేవచేయుచుండుటచేత అతని కీదానమివ్వబడెను. దానగ్రామములు 600 యకరముల విస్తీర్ణముండెననియు, 450 మాడల ఖరీదుండెననియు, తెలియును. దానగ్రామములు మదనఖండవిషయమందలి కోష్టదేశదండపథమునం దుండెను. ఈ రెండవ శాసనము, దేవకూట, నారాయణపుర, గ్రామములందు అనేకమంది రాజకీయోద్యోగుల నెదుట తిరిగి రాజుచే స్థిరపర్చబడెను.

పై గ్రామములన్నియు, రాజుయొక్క ఆయురారోగ్యైశ్వర్య సామ్రాజ్య సమృద్ధికై బ్రాహ్మణుల కివ్వబడెను. ఈశాసనములలో పేర్కొనబడిన కొంతమందిరాజకీయోద్యోగులు శ్రీకూర్మ, సింహాచలాలయములందు అనేక దానశాసనములను చెక్కించిరి.

నాల్గవ నృసింహుని కాలమునాటి శిలాశాసనములు నాల్గు, శ్రీకూర్మాలయమునగలవు. అందు, సం॥ 1160, శక సం॥ 1314 నాటిది. సం॥ 1180, శకసం॥ 1324నాటిది. వీరశ్రీనరసింహరాజుకాలమున, కళింగవ్యాపారి రెమిదాసనాయుండు ధర్మమొసర్చెను. సం॥ 1211 లో శక సం॥ 1301 అగు వీరశ్రీనరసింహదేవరాజ్య సం॥లు 3న, కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర శ్రీస్వప్నేశ్వర జియ్యనంగారి భార్య శ్రీసీతాదేవి ధర్మమొనర్చెను. నరసింహదేవుని పూరి తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిన స్వప్నేశ్వర మహాసేనాపతియు, ఈశాసనమందలి స్వప్నేశ్వర మహాపాత్రయు, ఒక్కరేయని నాయభిప్రాయము. ఈతడు బ్రాహ్మణుడని తెలియుచున్నది, శక సం॥ 1301, రాజుయొక్క అంకసం॥ 3నకు సమానమగుటచేత, ఈ రాజుశకసం॥ 1300 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తోచును. సం॥ 1213 లో, శక సం॥ 1302, ప్రతాప శ్రీవీర నరనారసింహదేవ రాజ్య సం॥లు 4 నకు సమానమని చెప్పబడుటచే, రాజు తప్పక శక సం॥ 1300, లేక క్రీ॥ సం॥ 1378 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. ఈశాసనమున రాజుయొక్క బిరుదములన్నియు పూర్తిగా నివ్వబడుటచే, రాజు సంపూర్ణాధికారముతో గంగా గోదావరి మధ్యప్రదేశములందు రాజ్యమేలు చుండెనని తెలియును. ఈశాసనమున, నరసింహదాసు శ్రీకూర్మనాధునికి దానము లొసంగెనని తెలుపబడినది. శక 1333 నాటి సం॥ 1283 లో హయహయ వంశోద్భవుడును, గంగాపర్యంత శ్రీమన్మహామండలేశ్వరుడును, ముంజరాజు కొడుకునగు కండరాజు దీపదానమొనర్చెనని గలదు.

సింహాచలాలయమున, నాల్గవ నరసింహుని కాలమునాటి శాసనములు పెక్కులుగలవు. అందు సం॥ 730, శక సం॥ 1301 నాటిది. ప్రతాపవీర నరసింహదేవ రాజులు తమకు అభీష్టార్థసిద్ధిగాను గంగభోగాన ఉమాదేవికి 5 పుటభూమి ధర్మమొసంగెను. దీనిని

భుజించి శ్రీనరసింహుని గొలువంగలవారు. నం॥ 731, శకనం॥ 1328 నాటిది. గజపతి ప్రతాపవీర నరసింహదేవ మహారాజుల మహాదేవులైన, విజ్జజియ్యనంగారికూతురు, పార్వతి మహాదేవి కళింగదేశమందు అనకాపల్లి, నాగులపల్లి, పిసినికవాడ, ఎకువాళ, నడుమ నున్న ముమ్మడివాడ గ్రామమును క్రయమునకు తీసికొని సింహాద్రినాథునికిచ్చెను. ఈశాసనమున రాజునకు 'గజపతి' బిరుద ముండుటంబట్టి కళింగము గజములకు ప్రసిద్ధమనియు, యుద్ధములలో విజయములకై రాజులు గజములపై ముఖ్యముగా నాధారపడియుండిరనియు, శత్రువులు కళింగముపై దండెత్తుటయు, గజములను సంగ్రహించుటయు నాచారముగా నుండెననియు, తెలియుచున్నది. నం॥ 741, శక సం॥ 1302నాటిది. అందువీరనృసింహరాజులకాలము నాటి ధర్మముపేర్కొనబడినది. నం 750, శక 1313 నాటిది. కళింగవ్యాపారి పోట్నూరివీటి మాధవ మహాసేనాపతి కొడుకు పోలుమహాసేనాపతి ధర్మమొనర్చెను. నం॥ 752, శక సం॥ 1305 నాటిది. గజపతి వీరనరసింహదేవరాజుల మహాదేవి బిరుజాదేవిన్ని, శ్రీవీరభానుదేవరాజులమహాదేవి తారాదేవిన్ని, తమకుఅభీష్టసిద్ధిగా శ్రీసింహాచల నరసింహనాథునికి దానము లొసంగిరి. ఈబిరుజాదేవి నాల్గవనరసింహుని రెండవభార్య కావలెను. ఈశాసనమున పేర్కొనబడిన తారాదేవి మూడవ భానుదేవుని భార్య కావచ్చును. నం 753 కూడ శకనం॥ 1305 నాటిదే. అందింకొక తారాదేవి, గజపతి వీర నరసింహదేవి యనియు, పట్టమహాదేవి యనియు పేర్కొనబడినది. ఈమెయు, నం॥ 731 లో పేర్కొనబడిన పార్వతీదేవియు, నొక్కరాయని సంశయము. నం॥ 758 కూడ శక సం॥ 1305 నాటిదే. అందు, కళింగమహా...

సంధివిగ్రహి, అను బిరుదములు గల సోమనాథుడు తనకభీష్టసిద్ధిగా ధర్మమొసంగిన విషయము తెలుపబడినది. నం॥ 769 లో శక సం॥ 1404, వీరనరసింహుని ప్ర॥ వి॥ రాజ్య పంచాంక సం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత ఈరాజు శక నం॥ 1300-1301 లో రాజ్యపరిపాలన ప్రారంభించెనని తెలియును. శక నం॥ 1302 అగు నం॥ 774 లో వారణాసి కటకాన కపిలేశ్వర సాహసమల్లుని కొడుకు తారేశ్వరసాహసమల్లుడు పెట్టినధర్మము తెలుపబడినది. నం॥ 786, శక సం॥ 1312 నాటిది. అందు, భృంకమదన రాజులును, పాత్రగోపినాథసన్ధివిగ్రహికయు, గోపాలదానజీయనయు, పేర్కొనబడిరి. నం॥849, శక సం॥1336 నాటిది. పోట్నూరువీటిపద్మమహాసేనాపతి కొడుకును, కళింగపట్ట నాయండునగు గుహిమహాసేనాపతి ప్రతిమాసహితమైన అఖండదీపం పెట్టెను. నం॥ 855, శక సం॥ 1342 నాటిది. కళింగమాజి గుహిదేవుజియ్యన కొడుకు విశ్వనాథ జియ్యన దీపదానం జేసెను. నం॥ 856, శక సం॥1304 నాటిది. వారణాసి కటకానజలేశ్వర మహాపాత్రుని పెండ్లము ఉభయధూపాలయందు చామరకొల్పులు ధర్మమొనర్చెను. నం॥ 859, శక 1312 నాటిది. నరసింహదేవుని ధర్మమును తెలుపును. వాను దేవభారతి శ్రీపాదల శిష్యులు రాఘవభారతి, శ్రీపాదాలకు శ్రీనరసింహనాథుని నగరియందు ప్రసాదం రాజులకు ఆయుష్కామార్థం అనుభవింపను శాసించెను. నం॥ 866, శకసం॥ 1340 నాటిది. పోట్నూరు వీటి జగేశ్వరమహాసేనాపతి కొడుకు కళింగమజి విశ్వనాధజియ్యన ధర్మమొనర్చెను. పై శాసనములందు పేర్కొనబడిన దాతలలో కొందరు నృసింహుని తామ్రశాసనములందు ...ఉద్యోగులుగా పేర్కొనబడిరి.

శక 1300 నాటి నం॥902 లోను, శక 1307 నాటి నం॥907 లోను, గూడ కృష్ణుడను సంధివిగ్రహి పేర్కొనబడెను. శక 1303 నాటి నం॥ 918 లో వారణాసి కటకాన జీవుదాన మహాసేనాపతి ధర్మమొనర్చినట్లు తెలుపబడినది. శక 1300 నాటి నం॥922 లో చల్లేశ్వరమహాసేనాపతి కొడుకు మాధవమహాసేనాపతి 25 గండమాడలు ధర్మమొనర్చెను. పై శాసనములనుబట్టి, ముఖ్యముగా సేనాపతులును, తదితరరాజకీయోద్యోగులును, వారివారి క్షేమముకొఱకై ధర్మము లొనర్చినట్లు తెలియుచున్నది. మరియు, ఆకాలపు రాజకీయోద్యోగముల పేర్లున్ను, మత విషయములున్ను, తెలియుచున్నవి. నం॥ 939, శక నం॥1309 నాటిది. కటకాన గంగ వంశాన రాజులు శ్రీరామదేవు జియ్యనంగారి కూతురు లక్ష్మీదేవి జియ్యమ్మగారు శ్రీనృసింహస్వామికి తిరుమాలధర్మం జేసిరి. నం॥ 946, శకనం॥1330 నాటిది. ఆ నం॥ న ఒడ్డాది మండలేశ్వరుడైన వీరార్జునదేవు కొడుకు ప్రతాప అర్జునదేవు ధర్మమొనర్చెను. ఈ రాజులు ఒడ్డాది మత్స్యవంశపురాజులు. వీరు కళింగమున గాంగరాజులకు సామంతులుగానుండినట్లు పెక్కుశాసనములు చాటుచున్నవి. నం॥ 1004, శక నం॥1301 నాటిది. మానవ్యగోత్ర శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజు, సర్వలోకాశ్రయ చక్రవర్తి, జలేశ్వర మహాపాత్రుడు ధర్మమొనర్చెనని తెలియును. ఒడ్డాదిమత్స్యవంశపురాజులవలెనున్ను, జయపురపుశిలావంశపు రాజులవలెనున్ను, ఎలమంచిలిచాళుక్యవంశపు రాజులుగూడ, గాంగరాజులకు సామంతులుగా నుండిరి. శక 1311 నాటి నం॥ 1006 లో, గజపతి శ్రీవీర నరసింహదేవరాజులఅన్వ(భార్య), బిరిజాదేవియని తెలుపబడినది. శక 1311, నాటి నం॥ 1007 లో, వీరనరసింహరాజుల తల్లి జియ్యతారాదేవి యని తెలుపబడినది. శక 1311 నాటి నం॥ 1008 లో, వీరనరసింహుని మహాదేవి నీలాదేవి యని తెలుపబడినది. శక 1311 నాటి నం॥1009లో, వీరనరసింహునిరాజగురువు ఉత్తమ మహాపాత్రుడని తెలుపబడినది. పై శాసన ప్రమాణములను బట్టి, శక నం॥ 1311 లో, రాజకుటుంబమంతయు సింహాచలమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. నం॥ 1014, శక నం॥ 1313 నాటిది. ప్రతాపవీర శ్రీనరసింహదేవ రాజుల దత్తముగను, కళింగపరీక్ష గటుదేవ జియ్యన అధిష్టానమందును, కళింగబెహారాజోగీశ్వరజీయనఅధికారమునను, కొన్నిధర్మములు చేయబడెను. శక 1314 నాటి నం॥ 1015 లో నృసింహుని దానము పేర్కొనబడినది. నం॥ 1016 లో, శక నం॥ 1324, నృసింహరాజ్య నం॥ 31 శ్రాహికి సమానమనియు, ఆ నం॥న రాజునకభీష్టసిద్ధిగా ధర్మమొనంగబడెననియు, తెలుపబడినది. శక 1316నాటి నం॥లు, 1017, 1035 లో, నృసింహుని భార్య ఉత్తమదేవి పేర్కొనబడినది. నం॥లు 1039,1040 శకనం॥ 1339నాటివి. అందుకళింగబెహార, మహాపాత్ర, సేనాపతి, కళింగపరీక్ష, శ్రీకరణ, అంబు మహాసేనాపతి అధికారమునను, గజపతి ప్రతాప వీరనిశ్శంక భానుదేవరాజుల ఆయుష్కామార్థసిద్ధికై నిశ్శంకభానుభోగం సమర్పించబడెను. దీనినిబట్టిశకనం॥ 1339 నాటికి నిశ్శంకభానుదేవు రాజ్యమునకువచ్చెనాయని సంశయము గల్గుచున్నది. నం॥ 1041, శక నం॥ 1315 నాటిది. వారణాసి కటకాన నాగేశ్వర మహాసేనాపతి కొడుకు నటిదానసన్ధి విగ్రహి ధర్మమొనర్చెను. నం॥ 1042, శక నం॥ 1314 నాటిది. కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర సివనందమహాసేనాపతిభార్య యసోదానాయికాణి ధర్మమొన

ర్చెను. నం|| 1043, శక నం|| 1336 నాటిది. వారణాసి కటకాన, పురుషోత్తమ మహాసేనాపతికొడుకు శ్రీపతి సేనాపతి ధర్మమొనర్చెను. శక 1335 నాటి, నం|| 1072 శాసనమున, నీలదేవిమహాదేవి (ప్రాయశః నృసింహుని మరియొకభార్య కావచ్చును) ధర్మము పేర్కొనబడినది. నం|| 1113, శక 1336 నాటిది. అందు నిశ్శంకభానుదేవరాజుల పినతల్లి కమలాదేవిధర్మము తెలుపబడినది. ఈశాసనమున నిశ్శంకభాను దేవు పేర్కొనబడుటచే ప్రాయశః శక నం||1336 నాటికే నాల్గవభానుదేవు రాజ్యమునకువచ్చియుండును. మరియుశక 1336 నాటి నం|| 1115 లో గజపతి ప్రతాపవీరనిశ్శంకభానుదేవరాజుల మహాదేవి రజ్జులదేవి ధర్మము పేర్కొనబడుటచేత తప్పక ఆకాలమున భానుదేవుడే రాజ్య మేలుచుండెనని నమ్మవలెను. నం|| 1127, శక 1309 నాటిది. నరసింహదేవరాజులకు ఆయుష్కామార్థసిద్ధిగా, కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర, శ్రీభువనేశ్వర దాహాళుకుని యధికారమందు, శ్రీ సింహాచల నాథునికి ధర్మముజరిగెను. ఈ నృసింహరాజు యొక్క రెండవపూరితామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిన భువనేశ్వరుడను యుద్యోగియు, ఈశాసనమందలి భువనేశ్వరుడు నొక్కరేయని నా యభిప్రాయము. ఈరాజు కాలమునాటి శాసనముల సంఖ్యనుబట్టియు, ఈతని బిరుదావళిని, భృత్యకోటిని బట్టియు, ఈతనికి పూరితామ్రశాసనమున గల 'చతుర్దశభువనాధిపతి' యను బిరుదునుబట్టియు, ఈతడు సకల కళింగదేశముపై నేకఛత్రాధిపత్యముగ రాజ్యమేలెనని తెలియుచున్నది.

అయినను, మూడవ రాజరాజు కాలమున, అనగా క్రీ|| 1205 నం||న, ఓరిస్సాదేశముపై ప్రారంభింపబడిన మహమ్మదీయ దండయాత్రలు ఇప్పటికిని మానక, మరింత హెచ్చై తీవ్రముగ నుండసాగెను. జాన్‌పూర్ నవాబగు ఖ్వాజా ఇ జహాన్ లక్నావతి, జాజినగరముల నుండి కప్పములు గైకొనెను. క్రీ|| 1412 నం||లో భామనిసుల్తాన్ ఫిరూజ్ జాజినగరము ముట్టడించి, అనేక మత్తగజములను కానుకగా నొందెను మరియు, క్రీ||నం|| 1422లో, మాల్వా నవాబగు హుస్సాసున్ హూషంగ్ జాజినగరము ప్రవేసించి, రాజునుపట్టుకొని, కొన్ని ఏనుగులను సంగ్రహించి, తుదకు రాజును విడిచిపెట్టెను. ఈమహమ్మదీయ దండయాత్రలచే గాంగరాజ్యము కొంతవరకు క్షీణింపసాగెనని యొప్పుకొనక తప్పదు. నదీ, పర్వత, మయమైనట్టియు, దేశ, రాజ, భక్తిగలభటులచే కాపాడ బడుచున్నట్టియు, కళింగదేశమును స్వాధీనపరుచుకొన లేకపోయినను, మహమ్మదీయ సుల్తానులు ఏనుగులను, ధనమును, కప్పముగా గైకొనుచుండెడివారు. క్రీ||నం|| 1404 నాటిబుక్కరాయలశాసనమునుబట్టి[102] విజయనగరాధీశుడగు బుక్కరాయలుగూడ ఆంధ్ర, కళింగ, దేశములపై దండెత్తి, కప్పము గైకొనెనని తెలియుచున్నది.

నాల్గవభానుదేవ (1414-1434).

మదలాపంజిపుస్తకము లన్నియు, మత్త భాను దేవ గాంగవంశమున కడపటి రాజనియు, ఆతనికి సంతానములేని కారణమున, జగన్నాథస్వామిని ప్రార్థించగా, స్వామిరాత్రి కలలో కనుపించి, విమలాలయముకడమరుచటిదినమున వెతికినయడల రాజ్యమునకు వారసుడు గాననగునని తెలిపెననియు, ఆప్రకారము రాజు మరుచటిదినమున వెతికిసూర్యవంశపుక్షత్రియుడగు కపిలదేవుని గని, ఆతనిని దత్తతస్వీకార

102. Vide Ep. Carnatica, Vol. on Kodur Taluq.

మునర్పిరాని, తన మరణానంతర మాతనికి రాజ్యమొప్పగించెననియు, తెలుపుచున్నవి.

ఈతని కాలమునాటి శాసనము లనేకము లు, శ్రీకూర్మాలయమునను,[103] సింహాచలాలయమునను[104], దొరికినవి. వాటిని బట్టి, ఈతని కాలమునాటిచరిత్ర బాగుగా తెలియుచున్నది.

శ్రీకూర్మశాసనము నం॥ 1165 చాలము ఖ్యమైనది. అందు శక నం॥ 1382, ప్రతాప కపిలేశ్వర గజపతిదేవరాజ్య నం॥ 32 నకు సమానమని యుండుటచేతను, ఈ 32 వ అంక నం॥, 26 వ పరిపాలన సం॥ నకు సమానమగుటచేతను, శక సం॥ 1356 లో లేక, క్రీ॥ సం॥ 1434 లో ప్రతాపకపిలేశ్వర గజపతి రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. అనగా, ఆ నం॥, నాల్గవభానుదేవుని ఆఖరివరిపాలన నం॥ అని భావించవలెను. ఈవిషయమే నం॥ 1194 శాసనమునుబట్టి ధృఢవడుచున్నది. శకనం॥ 1377, కపిలేశ్వరదేవంక నం॥ 25 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేతను, 25వ అంకనం॥, 21వ పరిపాలన సం॥ నకు సమానమగుటచేతను, శక నం॥ 1356లోనే కపిలేశ్వరదేవు రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, ఆనం॥ననేనాల్గవభానుదేవుని రాజ్యపరిపాలన మంతమయ్యెననియు, కళింగమునచంద్రవంశీయులగుగాంగవంశపురాజులు, సూర్యవంశీయులగు గౌడగజవతులకు రాజ్యలక్ష్మి నొసంగిరనియు, తెలియుచున్నది. నం॥1167, శకనం॥ 1336 నాటి గోవిందదేవ మహాపాత్రుల ధర్మము తెలుపుచున్నది. నం॥ 1239, శక నం॥ 1340 నాటిది. జగేశ్వరమహాసేనాపతి పుత్రుండైన కళింగమాజి శ్రీవిశ్వనాధజియనంగారు తమ అభివృద్ధికై దీవదానం జేసిరి.

సింహాచల శాసనము నం 707, శక నం॥ 1338 నాటిదనిన్ని, ఆ నం॥న, గజవతి ప్రతాపవీరనిశ్శంక శ్రీభానుదేవుల ఆయుష్కామార్థమై, కళింగపరీక్ష, శ్రీకరణనాయడు అంబుమేడి సేనాపతి దానం జేసెననియు, తెలియుచున్నది. శకనం॥ 1338 నాటికే నాల్గవభానుదేవు సింహాసన మెక్కెను. శక 1338 నాటి నం॥ 721 లో శ్రీనంతేశ్వరసేనాపతి ధర్మము తెలుపబడినది. నం॥ 784 శక నం॥ 1352 నాటిది. అందు నిశ్శంకభానుదేవుల మహాదేవి చోండమాదేవి ధర్మము తెలుపబడినది. నం॥808, శకనం॥1349 నాటిది. ఆకాలమున వారణాసికటకమున నిశ్శంకభానుదేవరాజులు రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. శక 1334 నాటి నం॥ 829 శాసనములో ఒడ్డాది వీరార్జునదేవుల కొడుకు ప్రతాపార్జునదేవులు మహామండలేశ్వరులని పేర్కొనబడెను. ఈశాసనమున్ను, శక1336 నాటినం॥ 849 శాసనమున్ను, నాల్గవనరసింహునికాలము నాటివై యుండవచ్చును. ఇట్లే, శక 1342నాటి నం॥ 855 శాసనము, నాల్గవ భానుదేవునికాలమునాటిది. కళింగమజి గుహిదేవుజియ్యన కొడుకు విశ్వనాథ జియ్యన చేసిన దానమందు తెలియ వచ్చుటచేతను, ఈ విశ్వనాథ జియ్యన నాల్గవ నరసింహుని శాసనములలో పేర్కొనబడి యుండుటచేతను, నాల్గవ నరసింహదేవ శక 1342 లో, రాజ్యమేలుచుండెనాయని సందేహము గలుగవచ్చును కాని, అప్పటికి నిజముగా నాల్గవభానుదేవే రాజ్యమేలు చుండెను. శక 1340 నాటి నం॥ 866 లో పొట్నూరివీటి జగేశ్వరమహాసేనాపతి కొడుకు కళింగమజి విశ్వనాథ జీయన యొకడు పేర్కొనబడెను. జగేశ్వర, గుహి

103, Vide Nos. 1165, 1167, 1194, 1239, 1183 in S. I. Insors, Vol V.

104, Vide Nos. 707. 721, 784, 808, 829, 849, 855, 866, 946, 1039, 1040, 1043, 1069, 1072, 1078, 1079, 1082, 1083 1085, 663, 1113, 1115 1168, 1169, in S. I, Insors, Vol. VI.

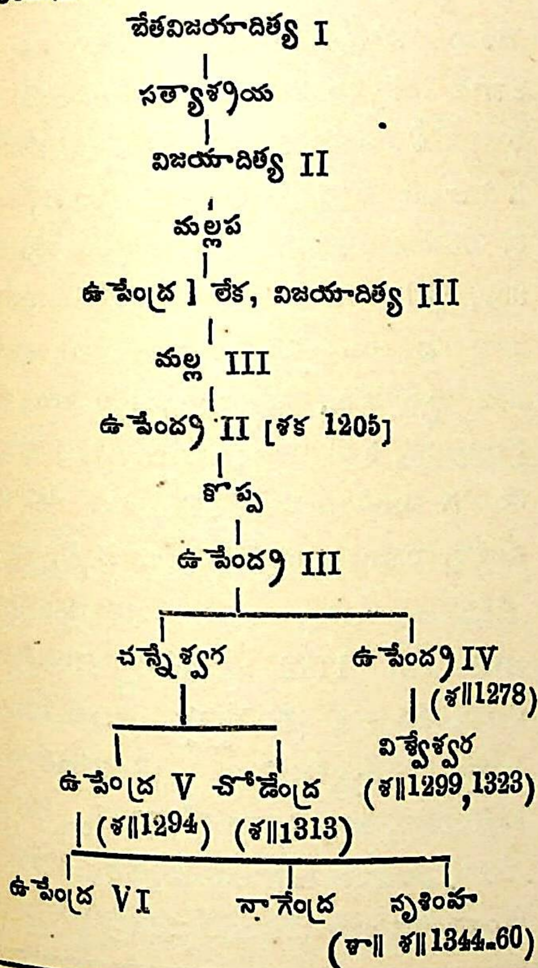
దేవు లొక్కరాయని సంశయము. జోగీశ్వరదేవ నాల్గవనృసింహుని కాలమున నున్నట్లు నం॥ 940 శాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. అయినను, శక 1042లో నాల్గవ భానుదేవు రాజ్యమేలుచుండెననియు, జోగీశ్వర దేవ ఈరాజునకుగూడ సేవచేయుచుండె ననియు, తలంచ వలెను. మరియు, శక నం॥ 1339 నాటినం॥ 1040, నిశ్శంకభాను రాజుల కాలము నాటి దగుటచేత, నిజముగా నృసింహ రాజు కాలమునం దుండలేదని తెలుచున్నది. ఈయూహకు, శకనం॥1336 నాటి,నం॥ 1043 శాసనము బలమునిచ్చు చున్నది. అందు నృసింహుని తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడి నట్టి పురుషోత్తమ మహాసేనాపతి చనిపోగా ఆతనికొడుకు శ్రీపతిధర్మ మొనర్చెను. ప్రాయశః ఈశ్రీపతి శక 1336 లో రాజ్యమునకు వచ్చిన నాల్గవభానునినమకాలికుడై ననుకావచ్చును.శక 1344నాటి నం1069లోభానుదేవ రాజులమహాదేవి తల్లమాదేవి వారణాసికటకానునుండిధర్మ మొనర్చుటచే నిశ్చయముగా నాకాలమున నృసింహదేవు లేనట్లు స్పష్టము. శక 134 నాటి నం॥ 1082లో నిశ్శంకభానుని మహాదేవి ఎల్లమాదేవి పేర్కొనబడినది. నం॥ 1113 శక నం॥ 1336 నాటిది. అందు నిశ్శంకభానుని పినతల్లియైన కమలాదేవి ధర్మము పేర్కొనబడినది, ఆకాలమునాటికే నాల్గవభానుదేవరాజ్యమునకు వచ్చియుండును. నం॥ 1115 లో శక1336నం॥న నిశ్శంకభానుని మహాదేవిరజులదేవి ధర్మము పేర్కొనబడినది. శక 1335 నాటి నం 1072లో నీలదేవి పేర్కొనబడినది. ఈమెకును నాల్గవ భానునికినిగల సంబంధము తెలియవచ్చుటలేదు. నం॥లు 1083, 1086 వారణాసి కటకముననున్న ముకుందదర, బుళాయి సేనాపతులయొక్క కొడుకులధర్మములును పేర్కొనుచున్నవి. నం॥1078లో భానుదేవుని రివ రాజ్య నం॥న, పొట్నూరి కటకానను కళింగవరీష ధర్మమొనర్చెను. పై శాసనములనుబట్టి, వీరనృసింహ, భానుదేవులకు అనేకమంది భార్యలుండిరనియు, వారు దానశాసనములను చెక్కించుచుండిరనియు, ఆకాలమున వారణాసికటకము, పొట్నూరికటకము, నగరికటకము, అను మూడు ముఖ్యపట్టణములుండెననియు, అందుమహావశాయితి, మహాసేనాపతి, మహామండలికుడు, మొదలగు ముఖ్యరాజకీయోద్యోగులు నివసించు చుండిరనియు, వారుగూడ తమయొక్కయు, రాజులయొక్కయు, ఆయుష్కామార్థముగా దానధర్మములొనంగుచుండి రనియు, వారువిశేషముగా వైష్ణవమతాభిమానులనియు, తెలియుచున్నది.

మాదలాపంజి గ్రంథమున చెప్పబడినరీతి నిన్ని, (అందివ్వబడిన రాజ్యకాలము తప్పుగానున్నది) దక్షిణ హిందూదేశ శాసనములు 5 వ సంపుటము, నం॥లు 1165, 1194 శాసనములలో చెప్పబడినరీతినిన్ని, కపిలేశ్వరదేవు శక నం॥ 1356 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియుచున్నది. అందుచే, ఆ సంవత్సరమే తూర్పుగాంగవంశము కళింగమున రాజ్యమేలుట కాఖరి నం॥ అని తెలియును. ఈ గాంగ రాజుల కాలమున, కళింగమున వారికిసామంతులుగానున్న కొన్ని రాజవంశములచరిత్రలు, శాసనములనుబట్టి, ఈ క్రిందివిధముగా నున్నట్లు తెలియ వచ్చుచున్నవి: —

ఎలమంచి-కళింగ చాళుక్యవంశీయులు.

వేంగి తూర్పుచాళుక్యులలో అంతఃకలహములు చాలమీరి, క్రీస్తు పదవశతాబ్దప్రారంభమున వారివంశము చీలికలయ్యెను. ఇట్టి తూర్పు చాళుక్యవంశపు శాఖ యొకటి, మల్లపదేవుని పిఠాపురము శాసనమును బట్టి

యు[105] పంచధార్ల,సింహాచల, శాసనములను బట్టియు, (క్రీ॥సం॥ 925 లో రాజ్యమేలిన మొదటి అమ్మరాజుకొడుకగు భేటవిజయాదిత్యుని సంతతి) ఎలమంచి-కళింగవిషయమునేలుచుండెనని తెలియవచ్చుచున్నదిఅనంతవర్మచోడగంగతనరాజ్యప్రారంభమున నేమియుచేయజాలకపోయినను,క్రీ॥సం॥ 1134 ప్రాంతములనుండి రాజ్యాభివృద్ధిగాంచెను.[106] పంచధార్ల శిలాశాసనములనుబట్టియు,[107] సింహాచలశిలాశాసనములనుబట్టియు,[108] ఎలమంచి- కళింగవిషయమున నీక్రింది తూర్పుచాళుక్యవంశపు రాజులేలిరని తెలియును:-

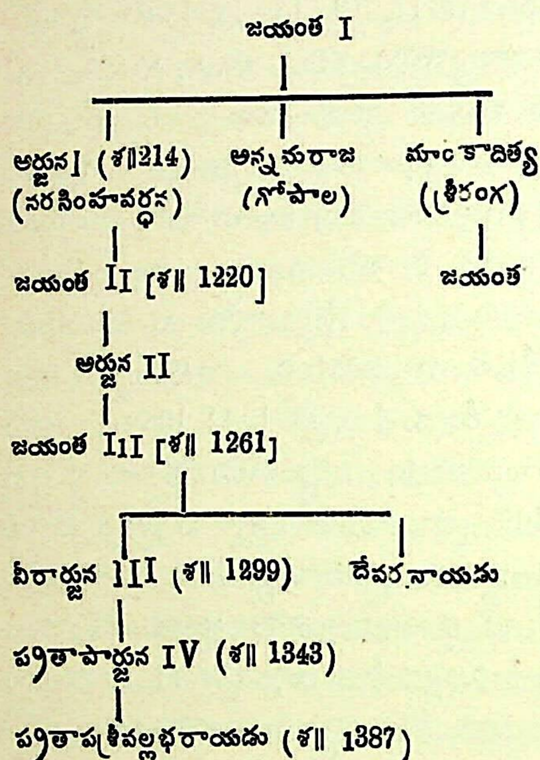
ఈ రాజులు ధర్మలింగేశ్వరునకనేక అగ్రహారములు దానమొసంగిరి. చెఱువులను, దేవళములను నిర్మించిరి. తూర్పుచాళుక్యబిరుదములను వహించిరి. ఎలమంచికళింగ విషయమున క్రీ॥11, 12, 13, 14, 15 శతాబ్దములలో రాజ్యమేలిరి. కళింగ గాంగ, గజపతి,రాజులకు పేరునకు సామంతులుగా నున్నను, నిజముగ సర్వాధికారము గల్గియుండిరి. వీరుసింహాచలనృసింహదేవునికిగూడ చాలదానములనొసంగిరి. వీరి శాసనములు పంచధార్లగ్రామమందలి ధర్మలింగేశ్వరస్వామి యాలయమున విశేషముగా దొరికినవి. వాటినిబట్టి, రాజరాజనరేంద్రుడే (క్రీ॥ 1022-1063) రాజమహేంద్రవరము నిర్మించెనని తెలియును. క్రీ॥ 1400 ప్రాంతముల నున్న విశ్వేశ్వరభూపతియాస్థానమున, కావ్యాలంకార చూడామణి గ్రంథకర్తయగువిన్నకోటపెద్దనకవి యుండెను. ఈచాళుక్యవంశీయులు, క్రీ॥ 11-15 శతాబ్దములలో, శ్రీకూర్మము మొదలు, పిఠాపురము వరకు గల దేశముపై రాజ్యమేలిరి. దేవభోగములను, బ్రాహ్మణాగ్రహారములను, విశేషముగా నిచ్చుచు, సమస్తకళలను పోషించుచుండిరి.

ఒడ్డాది మత్స్యవంశీయులు.

వీరివలెనే, ఒడ్డాది విషయము నేలుచుండిన మత్స్యవంశపురాజులుగూడ కళింగగాంగులకుసామంతులుగనుండిరి. వీరును క్రీ॥ 13,14, 15,శతాబ్దములలోస్వరాజ్యమేలుకొనుచు,దానశాసనములనొసంగుచుండిరి.వీరిదిబ్బిడితామ్రశాసనమునుబట్టియు,[109] సింహాచలాలయమున

105. Vide Ep. Ind. Vol. IV. P. 229.
106. Vide S. I. Inscs Vol V, No 1335.
107. Vide S. I. Inscs Vol VI, Nos. 662, 665, 667, 668, 671.
108. Vide S. I. Inscs Vol VI, Nos. 705, 840, 910, 919, 921, 934.
109. Vide Ep. Ind. Vol V. P. 106.

నున్న శిలాశాసనములను బట్టియు,[110] శ్రీకూర్మాలయ శాసనములనుబట్టియు,[111] ద్రాక్షారామాలయ శాసనములనుబట్టియు,[112] వీరివంశావళి,కాలక్రమము లీక్రిందివిధమున తెలిసినవి:-

రెండవజయంతరాజుకాలమునమధ్వాచారియను నరహరితీర్థులు, సింహాచలస్వామికి దీపదానం జేసి, జయంతునిచే పూదోట దానమిప్పించెను. ఈ వంశపురాజులు వైష్ణవులుగా కనప్పట్టుచున్నారు. వీరు మత్స్యకులతిలకులనియు, మీనాన్వయాలంకృతులనియు, పిలువబడుచున్నారు. వీరు శిలావంశపు రాజులతో సంబంధము లొనర్చిరి. తూర్పుగాంగరాజుల రాజ్యానంతరము వీరు రెడ్డిరాజులకు లోబడినట్లును,[113] తర్వాత గౌడ గజపతుల స్వాధీనమైనట్లును, శాసనప్రమాణములు గలవు.

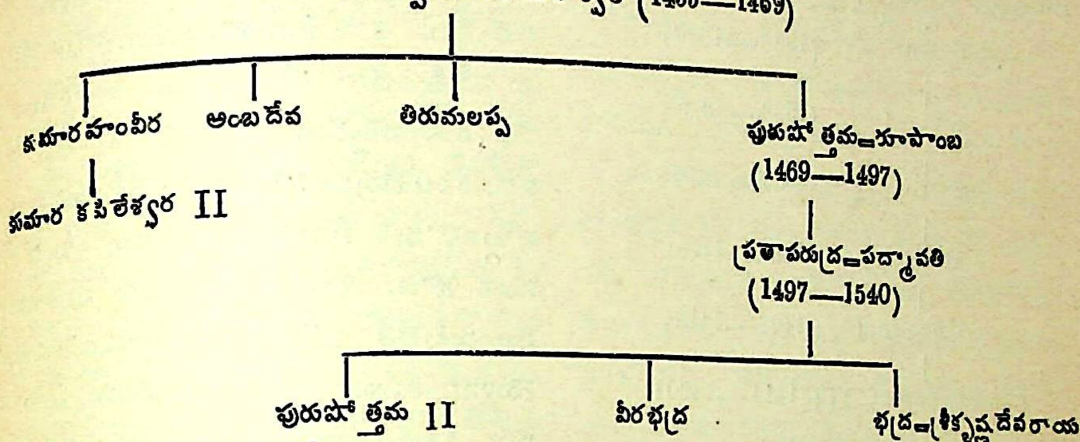
ఇతరవంశీయులు.

ద్రాక్షారామ శాసనములు, నం॥ లు 1269—1274, ఒడ్డాది, జంతలునాడు, సపుడనాడు, దేశాధికారులు పరాంతకదేవుని గొల్పుటకై నిశ్చయించుకొని, ఒట్లుపెట్టుకొనినట్లు, తెలుపు చున్నవి. ఒడ్డాదిరాజులు మత్స్యవంశపువారనియు, జంతలునాటి రాజులు గంగరాజులనియు, తెలియుచున్నది. వెలనాటిచోడుల తర్వాత, రెడ్డిరాజులును, వారి తర్వాత కాకతీయవంశపు రాజులును, దక్షిణ కళింగముపై దండయాత్రలు సల్పినట్లు శాసనప్రమాణములు గలవు. కాని వారికా దేశము స్వాధీనమైనట్లు తోచదు. ఏలనన ఒడ్డాది మత్స్యవంశీయులును, ఎలమంచిలి చాళుక్యవంశీయులును, వెనుదీయక కడపటిగాంగరాజులకు సామంతులై, తోడునీడలై, నిల్చిరి. సింహాచలశాసనములు, నం॥లు 883,891 950, 951, నందపురము నేలిన శిలావంశపు రాజులపై యున్నవి. ఈ రాజులును, మత్స్యవంశోద్భవులును, దగ్గిరబంధువులనియు, వీరుభయులును కడపటిగాంగరాజులక్రింద సామంతులుగ నుండిరనియు, తెలియును. ఈ శిలావంశపు రాజులు, జయపురం,బొబ్బిలి, ప్రాంతదేశములపై యధికారులు. శక నం॥ 1349 నాటి నం॥ 1162 శ్రీ కూర్మశాసనములో శిలావంశసంభవ శ్రీవిశ్వేశ్వరరాజుల మహాదేవియు, మత్స్యకులతిలక శ్రీజయంతరాజుల కూతురును, అగు శింగమదేవియొక్క ధర్మము పేర్కొనబడినది. ఆకాలమున,ఉత్కళదేశమున భంజవంశీయులు సామంతప్రభువులుగ నుండిరి.

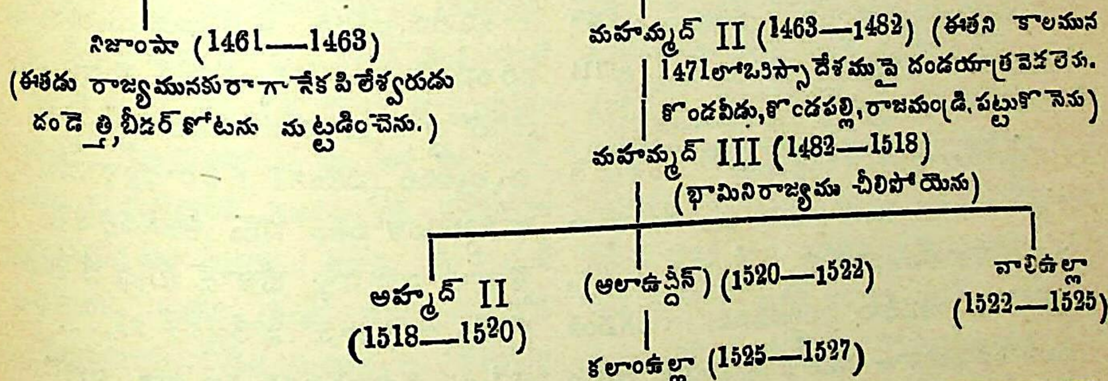
110. Vide Nos 727, 785, 825. 829, 867, 871. 875, 876, 937, 942. 943, 945, 946, 969, 975, 976, 979, 981, 1138, 1143. in S. I. Inscs. Vol. VI.
111. Vide Nos 1162, 1170, 1174, in S. I. Inscs Vol V.
112. Vide Nos, 1043, and 1368, in S, I. Inscs Vol. IV.
113. Vide S. I. Inscs Vol VI, Nos 785, 1168, 1169.

గజపతి వంశము.*

ఈవంశపు రాజుల చరిత్ర మనకనేక గ్రంథములనుండియు, శాసనములనుండియు, బాగుగా తెలియుచున్నది. వీటినిబట్టి ఈక్రింది గజపతి వంశావళి, కాలక్రమము లేర్పరుప బడినవి.

ఈ కాలమున వీరితో సమకాలికులును, భామని రాజ్యాధీశులును, అశ్వపతి బిరుదాంకితులును, వీరితో నొకప్పుడు మైత్రియు, మరి యొకప్పుడు శత్రుత్వమును సల్పినవారునగు భామిని తురకరాజుల వంశావళి, కాలక్రమము లిట్లున్నవి. :—

*ఈవ్యాసరచనలో ఈ క్రింది గ్రంధములు, శాసనములు, నా కుపయోగపడినవి:—. హంటరు, గంగూలిగారి ఒరిస్సా, దాని చిహ్నములు; రజేంద్రలాల మిత్రిగారి ఒరిస్సా ప్రాచీనతలు; ఇలియట్ మహమ్మదీయ చరిత్ర; ముజుందారు గార్ల ఒరిస్సా చరిత్రలు; బెనర్జి, చక్రవర్తిగార్ల వ్యాసములు; సరస్వతీవిలాసము; చైతన్య చరిత్రము; మాదలాపంజి గ్రంధము; గంగవంశాను చరిత్రము; రాయవాచకము; అనంతవర తామ్రశాసనము; భువనేశ్వరం, జగన్నాధం, గోపీనాథపురం, శ్రీకూర్మం, సింహాచలం, ద్రాక్షారామ ఆలయములలోని శిలా శాసనములు.

ఈ కాలముననే పై రెండు వంశములవారితోను సంబంధము గల్గిన నరపతి బిరుదాంకితులగు విజయనగరాధీశుల వంశావళి, కాల క్రమము లిట్లున్నవి:—

హరిహర (1336—1350)
|
బుక్క I (1350—1379)
|
హరిహర II (1379—1399)
|
బుక్క II (1399—1406)
|
దేవరాయ I (1406—1413)
|
వీరవిజయ లేక బుక్క III (1414—1420)
|
దేవరాయ II (1420—1446)
|
మల్లికార్జున (1446—1468)
|
విరూపాక్ష II (1468—1479)
|
సాళువ నరసింహ (1480—1501)
|
తుళువనరస (1501—1509)
|
శ్రీకృష్ణదేవరాయ (1509—1530)
|
అచ్యుతరాయ (1530—1542)

ఈ గజపతి, అశ్వపతి, నరపతుల చరిత్రయే రాయవాచకమువల్ల తెలియుచున్నది [114]

కపిలేశ్వర గజపతి (క్రీ॥ సం॥ 1435..1469)

మాదలాపంజి గ్రంధములో కపిలేంద్రదేవునికాలము మొదలుకొని మూడవ రామచంద్రునికాలమువరకున్ను (క్రీ॥ సం॥ 1820), చరిత్ర కొంతవరిగా నివ్వబడినది. గాంగవంశమున కడపటి రాజు మత్తభానుడనియు, ఆతడు నిస్సంతుగా నుండుటచే జగన్నాధుని వేడగా ఆతడు రాత్రికలలో కనుపించి, విహాలాలయముకడ మరుచటి దినమున పశువులకాపరి యొకడు తనకు కాన్పించుననియు, ఆతనిని వారసునిగా గైకొనవలయుననియు, తెల్పెనట! అదేప్రకారము రాజు, కపిలునిగాంచి దత్తునిగా జేసికొనెనట! ఆతని మరణానంతరము, శక సం॥ 1374 లో, కపిలదేవుడు రాజ్యమునకు వచ్చెనట! కాని శిలాశాసనములలోని తేదీలను పరీక్షించగా కపిలదేవుడు రాజ్యమునకు వచ్చిన సంవత్సరము శక 1356-57 అని తేలినది. కపిలదేవుడు గౌడ(వంగ) దేశీయుడనియు, నాల్గవభానుని సేనాధిపతియనియు, ఓఢ్రదేశమున గౌడ, గోపాల,శబ్దములకు సమానార్థముండుటచేత పశువులకాపరిగానుండి దత్తుడయ్యెనని తప్పుగా వర్ణింపబడెననియు, ఎఱుంగునది. కటకంజిల్లాలోని గోపీనాథపురమందలి జగన్నాధాలయములోనిశిలాశాసనమునుబట్టి, కపిలేశ్వరదేవుని మంత్రియగు గోపీనాథమహాపాత్రుని యాజ్ఞచే నాయాలయము కట్టింపబడెనని తెలియుచున్నది.[115] కపిలేంద్రదేవునిపురోహితుడులక్ష్మణమహాపాత్ర. ఆతనిపెద్దకొడుకగునారాయణ, రాజుకడమంత్రిగానుండెను. రెండవకొడుకే ఈగోపీనాథ మహాపాత్రి. పై శాసనమున కపిలేంద్రదేవుడు సూర్యవంశపు రాజనిచెప్పబడినది. ఈతనిజయములును ఇట్లు వర్ణింపబడినవి:- "నిశ్శంకపంక మగ్నాఖిలధరణీతలోద్ధార భూదార సింహస్వచ్ఛందం ప్లేచ్ఛబృందం ప్రతిజగతి కలేరాధ్యభాగేపికల్కి! భాస్వద్వంశావతం సమ్ త్రిజగదధివతేర్ నీలశైలాధి నాథస్యా దేశాద్ ఓఢ్రదేశేసమజని కపిలేంద్రాభిధానో నరేంద్రః ...... కర్ణాటోర్జావ సింహకలవర గజంరా మాలవధ్వాంనలీలా జంఘాలో గౌడ మర్దీభ్రమరవర నృపోధ్వ స్తఢిల్లీంద్రగర్వః సంగ్రామేంద్రద్రష్టమేనాం." రాజునకు గోపీనాథమహాపాత్రి చాల సహాయ మొనర్చెను. గనుకనే ఆతనికి ముఖ్యమం

114. Vide Telugu Academy Journal Vol 3. Pts 1, 2, 3, & 4.
115. Vide J. As. Soc. of. Bengal, Vol LXIX Part, I Pp 173-189.

త్రియు, సైన్యాధిపతియు, నైనిల్చెను. మాలవరాజునోడించియు, గౌడరాజును దేశముపై దండెత్తనీయకయు, నుండుటచేత కపిలేశ్వరుడు కర్ణాట రాజ్యలక్ష్మిని ధరించి, ఖండగిరి మొదలు కంచివరకు రాజ్యమేలగల్గెను. గూర్జర, గౌడ, ఢిల్లీ రాజుల నోడించిన తర్వాత, గోపీనాధుడు జగన్నాధాలయమును కట్టించెను.

మాదలాపంజి గ్రంథమునుబట్టి, కపిలేశ్వరుడు మత్తభానుని దత్తతకుమారుడుగా గన్పట్టును. కాని గంగవంశానుచరిత్రనుబట్టి(మత్త) కజ్జలభానుడు దిగ్జయమునకరిగియుండగా కటకంరాజధానిలో మంత్రులు కపిలేశ్వరు నభిషిక్తుని గావించిరనియు, అప్పుడు భానుదేవుడు గుడారి కటకముననున్న దక్షిణాత్య రాజు నోడించి అందు రాజ్యమేలెననియు, తెలియుచున్నది. పై విషయములను పరిశీలించిచూడగా కపిలేశ్వరుడు కడపటి గాంగరాజుక్రింద నుద్యోగిగా నుండి తుదకు స్వతంత్ర రాజ్యమును సంపాదించెనని తెలియును.

కపిలేశ్వరుని చరిత్రి శాసనములను బట్టి బాగుగా తెలియును. ఈతనిమంత్రియైనగోపినాధుని శాసన మీతని బిరుదావళిని, విజయములను తెలుపుచున్నది. క్రీ॥ 1455 సం॥ నాటి గణదేవుని కొండవీటి తామ్రశాసనము[116] గూడ చాల ముఖ్యమైనది. అందు కపిలదేవునికి గజపతి లేక కుంభిరాజ యను బిరుదము గలదు. ఆతడు సూర్యవంశీయుడనియు, ఆతని క్రింది సామంతప్రభువే గణదేవుడనియు, తెలియుచున్నది. కపిలేశ్వరుని వంశమున చంద్రదేవుడును, ఆతనికి గుహిదేవుడును, ఆతనికి గాణమహీపతియు జన్మించిరట. ఈ గాణమహీపతి పూరిజగన్నాధుని భక్తుడనియు, కొండవీటియందు కపిలేశ్వరుని ప్రతినిధియనియు, తెలియుచున్నది. ఈతడు తురుష్కరాజులను, (ప్రాయశః 1435 మొదలు 1457 వరకు భామినీరాజ్యమేలిన అల్లాయుద్దీన్‌షాయొక్క సేనానులను ఓడించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ శాసనమున చావలియగ్రహారము (బ్రాహ్మణులకు దానమివ్వబడెను.

ఈ శాసనకాలమునాటికే (క్రీ॥సం॥1455) కొండవీడు,గజపతుల స్వాధీనమునం దుండుటం బట్టి, రాజమహేంద్రవర రాజ్య మేలుచున్న వేమా, వీరభద్రా, రెడ్ల సహాయమునకొండవీటి పెదకోమటి వేమారెడ్డి నోడించి కొండవీటి రాజ్యమును కపిలేశ్వరగజపతివశపర్చుకొన్నట్లు తెలియును.

ఈతని శాసనములు నాల్గు జగన్నాధాలయమున గలవు. వాటినిబట్టి యతడు క్రీ॥1466 సం॥ లో రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియును.

గోదావరిజిల్లాలోని చెదలాడ తిరుపతిశాసనమునుబట్టి,[117] క్రీ॥ 1458 సం॥ లో కపిలేశ్వర మహారాజుల రాజ్యాన రఘుదేవనరేంద్రి మహాపాత్రులు రాజమహేంద్రవరపు రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. అనగా రెడ్ల స్వతంత్రిముపూర్తిగా క్షీణించెనని తెలియును. నం॥ 101 శాసనమునుబట్టి రాజునకు గౌడ కపిలేశ్వరయను బిరుదముండెనని తెలియును. ముఖలింగశాసనము, నం॥ 1006, కపిలేశ్వరుని 24 వ అంక సం॥ నాటిది. శ్రీకూర్మశాసనము నం॥ 1165[118] చాల ముఖ్యమైనది. అందు శక సం॥ 1382, కపిలేశ్వర దేవరాజ్యాంక సం॥ 32 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, ఆతని రాజ్య ప్రారంభకాలము క్రీ॥ సం॥ 1434—1435 అని తెలియుచున్నది.మరియు ఈరాజు

116. Vide Ind. Ant. Vol 20, P, 390.
117. Vide Insc. No 100 in S. I. Insc Vol 5. 118. Vide S. I. Insc. Vol V.

యొక్క బిరుదములు వీరశ్రీగజపతి, ప్రతాప గౌడేశ్వర, ప్రతాపకపిలేశ్వర యని పేర్కొనఁబడినవి.

నం॥ 1194 శాసనముగూడ ఈ రాజు కాలమునాటిదే. దానినిబట్టిగూడ యాతని రాజ్య ప్రారంభకాలము క్రీ॥ 1434-35 సం॥ అని తెలియును. శక 1377 అగు రాజాంక సం॥ 25 న, శ్రీకుండలేశ్వర మహాపాత్రుని యధికారమున ఆతని ఆయుష్కామార్థమై శ్రీకూర్మనాథునికి ధర్మ మొసంగబడెను. శక సం॥ 1373 నాటి నం॥ 1198 లో కపిలేంద్రుని అభీష్టార్థమై ధర్మ మొసంగబడెను. కళింగనగరాధ్యక్షుడు శ్రీకూర్మనాథ పరిచారకరక్షణార్థమున్ను, లోకోపకారమునకున్ను, పరలోకసాధ్యమునకున్ను, కళింగనగర పరిపాలనార్థమున్ను, అతి దుష్కరకర్మ నాశనము కొరకున్ను, శ్రీకూర్మనాథుని సన్నిధిని తైల దానము చేయబడెను. మరియు, శ్రీకూర్మనాథుని భండారమున దీపము, దక్షిణ ఉంచబడెను.

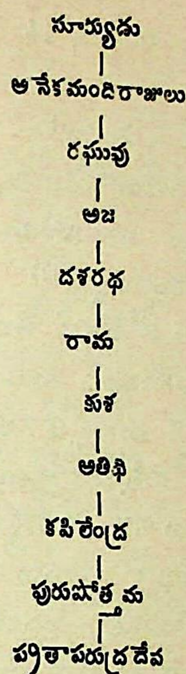
నం॥ 99 లో, శక సం॥ 1373 న, కళింగ పరీక్షులగు, హేమకరపాత్రుండును, రవిదాన పటానాయుండును, శ్రీకూర్మదేవునకు 25 పుట్ల భూమి దానం జేసిరి.

కపిలేశ్వరదేవుని కాలమునాటి శాసనములు సింహాచలాలయమున గూడ గలవు.[119] నం 793, వీరశ్రీగజపతి, గౌడేశ్వర, ప్రతాప కపిలేశ్వరదేవుని 32 వ అంక సం॥నాటిది. నం 914, శక 1370 నాటిది. ఆసం॥న, కళింగదండపాటి, పరీక్ష, మహాపాత్ర, మధుకేశ్వర సన్నిధిగ్రహి ధర్మమొనర్చెను. నం॥లు 1168, 1169 చాల ముఖ్యమైనవి. ఇవి రెడ్డిరాజుల శాసనములు. నం॥ 1168 శక 1356 నాటిది. అనగా నాల్గవ భానుదేవుని కడపటి రాజ్య సం॥ నాటిది. ఆసం॥న అల్లారెడ్డికుమారుఁడు వేమారెడ్డి తనకు రాజ్యాభివృద్ధిగా స్వభుజార్జితమైన కలువపల్లి ఒడ్డాది, పొట్నూరు, స్థలములకు జెందిన దేవబ్రాహ్మణభూములకు, అగ్రహారాలకు, ఖండికలకు, పూర్వమర్యాదప్రకారము ధర్మములు పెట్టెను. నం॥1169 లో అల్లాడరాజుకొడుకైన వీరభద్రేశ్వరుని భ్రాతృడగు కాటయవేముని ధర్మము తెలుపబడినది. శక 1356 లేక క్రీ॥ 1434 సం॥లో రెడ్డిరాజులు కళింగముపై దండెత్తి, దక్షిణభాగమును జయించి, తత్పూర్వ ధర్మములను జరుపుటకు నిర్ణయించినట్లు తెలియుచున్నది. ప్రాయశః, ఈదండయాత్రను నివారించుటకై నాల్గవభానుడు తన సేనతో దక్షిణదిక్కుకు రాగానే, కపిలేశ్వరుడు కుట్రపన్ని, సింహాసనమును గైకొని యుండును. మాదలాపంజిలో జెప్పబడిన ప్రకారము సూర్యవంశపు రాజగు కపిలేశ్వరుడు చంద్రవంశపు రాజగు నాల్గవభానునికి దత్తుడు కానేరడు. మరియు, భామినిసుల్తానుల సహాయముతోను రాజ్యమునకు వచ్చియుండడు. కాని యాతని క్రింద సామంతోద్యోగమునందుండి, ప్రాయశః రెడ్డిరాజులతో రహస్యస్నేహము జరిపి, పైదండయాత్రకు క్రీ॥ 1434 సం॥ లో కారకుడై యుండి, రెడ్డిరాజులు దండెత్తినతోడనే తాను సింహాసనమును చేపట్టి, యుండును. ఇట్టి కార్యమునకు భానుదేవుని అయోగ్యతయే ముఖ్యకారణమై యుండును. ఆతనికిగల మత్తభాను బిరుదమునుబట్టియు, ఆతనికాలమునజరిగినదండయాత్రను బట్టియు, ఆతని మంత్రులే కపిలేశ్వరుని పట్టాభిషిక్తునిగా జేయుటంబట్టియు, భానుదేవుడు క్రూరముగాను, ప్రజాభీష్టమునకు విరుద్ధముగాను రాజ్య

119 Vide Nos 793, 914, 1168 and 1169 in S.I. Insc. Vol 6.

మేలియుండునని భావించవలెను. అల్లారెడ్డి కుమారులు వేమ, వీరభద్రా, రెడ్లు కపిలేశ్వర గజపతితో సఖ్యమొనర్చిరని శ్రీనాథుని వ్రాతలవల్ల తెలియుచున్నది. మరియు, ఈరెడ్ల సహాయముననే, వారి శత్రువగు కొండవీటి పెదకోమటి వేమారెడ్డి నోడించి, కొండవీటి రాజ్యమును కపిలేశ్వరుడు స్వాధీనమొనర్చుకొని, గాణమహీపతిని తన ప్రతినిధిగా అందు నియమించియుండును.

ప్రతాపరుద్ర గజపతి కాలమునాటి అనంతవరం తామ్రశాసనమును బట్టి,[120] సూర్యుని వంశమున పరాక్రమశాలియైన కపిలేశ్వరుడు జన్మించెననియు, ఆతడునిరంతరదాతయనియు, బ్రాహ్మణులకు, దేవాలయములకు అనేకాగ్రహారముల నిచ్చెననియు, (గనుకనే తెలుగు జిల్లాలలో ననేక కపిలేశ్వరములుగలవు.) కర్ణాటరాజధానియైన విద్యానగరమును ముట్టడించి పట్టుకొని, హెచ్చుపన్నును గైకొనెననియు, ఆతనియాజ్ఞచే కుమార హంవీరవిభుడు దక్షిణదిక్కును జయించి, తనరక్తసిక్తమైన ఖడ్గమును దక్షిణ సముద్రములో కడిగెననియు, కపిలేశ్వరుడు సామంతప్రభువు లందరును తన్ను గొల్చుచుండ కటకము రాజధానిగాజేసికొని రాజ్యమేలుచుండెననియు, తెలియుచున్నది. సరస్వతీవిలాసగ్రంథమును బట్టి (చూడుము పుటలు IX-XI) కపిలేశ్వరునకు 'గజపతి, గౌడేశ్వర, నవకోటి కర్ణాట, కలుబరగీశ్వర' యను బిరుదము లున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఆతడు చోళ, ద్రావిడ, పాండ్య, కేరళ దేశములను జయించెను. అందతని వంశక్రమ మిట్లివ్వబడినది:—

కపిలేశ్వరదేవు కటకపు సింహాసనమెక్కిన కాలమున రెండవ దేవరాయలు విజయనగరాధీశులుగా నుండెను. ఈ రాజు కాలమునుండి కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చువరకును విజయనగర సామ్రాజ్యము క్షీణదశయందుండెను. గనుకనే దక్షిణమున తిరుచునాపల్లి వరకును గల తూర్పుతీరమును గజపతి రాజు జయింపగల్గెను. గాంగదాస ప్రతాపవిలాసమను నాటకమునుబట్టి,[121] కపిలేంద్రదేవుడు రెండవ దేవరాయలు చనిపోయిన తర్వాత 1౪౪౮ లో విజయనగరముపై దాడివెడలినట్లును, మల్లిఖార్జునునిచేత అపజయముగాంచి వెనుకకుమరలినట్లును, తెలియుచున్నది. కాని, దక్షిణదేశమునందు దొరికిన శాసనములను బట్టి, క్రీ॥ 1461 సం॥ నకె కపిలేశ్వరుడు తిరుచునాపల్లివరకునుగల తూర్పుతీరమునంతనుజయించెనని తెలియుచున్నది. మరియు, ఫెరిష్టా, వ్రాతలనుబట్టి, అలాయుద్దీన్ హుమయూన్ షాభా

120 Vide Andhra Patrika Annual Number for 1928.
121 Vide Annual Report on S. I. Ep. for 1906—1907, P 84.

మిని చనిపోయినవెంటనే, 1461 లో, కపిలేంద్రదేవుడు భామినిరాజ్యముపై దండెత్తి బీడర్ పట్టణమును ముట్టడింపబోగా తురుష్కులు లంచమిచ్చి సంధిచేసికొనిరనియు, కపిలేంద్రుడు చనిపోవువరకును వారసహాయులై ఊరకుండిరనియు, తెలియుచున్నది.[122]

తురుష్కుల నోడించిన తర్వాతనే కపిలేంద్రుడు విజయనగరముపై గూడ దండెత్తి, వారిరాజ్యములోని తూర్పుభాగము నాక్రమించగల్గెను ఈ దక్షిణ రాజ్యముపైని హంవీర దేవుని కుమారుడగు కపిలేశ్వర మహాపాత్రుని రాజ్యప్రతినిధిగా నియమించెను. ఈతడు కొండవీడు, కొండపల్లి, అద్దంకి, వినుకొండ, పడైవీడు, ఉళవాడి, తిరువారూరు, త్రిచునాపల్లి, చంద్రగిరి, సీమలపై పరీక్షాధికారిగా నుండెను. మధుర వరకునుగల తూర్పు తీరపు తమిళదేశమును, త్రిలింగ, కళింగ, ఉత్కళ, దేశములను, స్వాధీన పర్చుకొని సర్వాధికారమునుజరిపిన ఔత్తరీయ చక్రవర్తులలో మొదటివాడగు కపిలేంద్రుని సామర్థ్యము పొగడ తరముగాదు. పూరిజగన్నాథ, భువనేశ్వర లింగరాజ, ఆలయములలోనున్న శాసనములను బట్టి కపిలేంద్రునికి గల 'మహారాజ, కర్నాట కలుబరిగేశ్వర, గజపతి, గౌడేశ్వర' యను బిరుదములు సార్థకములనియే నమ్మవలెను. కర్నాట విజయనగర రాజులను, గుల్బర్గభామిని సుల్తానులను, గౌడ లేక వంగదేశపు మహమ్మదీయ నవాబులను, ప్రప్రథమముననే కడపటి కళింగ గాంగ గజపతులను, గెల్చిన కపిలేశ్వరమహారాజు తన శాసనములలో సార్థకముగనే బిరుదునామములను వాడెను.

మదలాపంజి గ్రంధమును బట్టి కపిలేశ్వరుడు కృష్ణానదీ తీరమున మృతినొందెనని తెలియుచున్నది. ఈతడు 1470 లో చనిపోయిన వెంటనే ఈతని కుమారుడగు పురుషోత్తమ గజపతి రాజ్యమునకు వచ్చెను.

పురుషోత్తమదేవ (1469 _ 1497)

కపిలేశ్వరదేవుని మరణానంతర మాతని కొడుకులందరును సింహాసనమునకై కొట్లాడుకొనిరి. తుదకు పురుషోత్తముడే భామినిసుల్తానగు మహమ్మదుషా సహాయముతో సింహాసన మెక్కెను. ఈ సహాయమునకై యాతడు సుల్తానునకు రాజమండ్రి, కొండపల్లి సర్కారుల నిచ్చివేసెను. కాని అచిరకాలములోనే పశ్చాత్తాపమునొంది ఆదేశములను జయించుటకు ప్రయత్నించగా, మహమ్మదుషా ఒరిస్సాపైకిదండెత్తెను. కానియాదండయాత్రను వెనుకకుపారదోలి తుదకు గజపతియే కొండవీటిని స్వాధీనపర్చుకొనెనని తెలియుచున్నది.[123]

చైతన్య చరితామృతమను గ్రంధమునుబట్టి పురుషోత్తముడు విజయనగరమును జయించెననియు, అందుండిరత్నఖచితమైనసింహాసనమును తెచ్చి జగన్నాథునికి సమర్పించెననియు, సాక్షి గోపాలవిగ్రహమును తన రాజధానియందే ప్రతిష్ఠించెననియు, తెలియుచున్నది.

మాదలాపంజి గ్రంధమునుబట్టి ఈరాజు కంచి పై దండెత్తెనని తెలియును. క్రీ॥ 1478 సం॥ లో భామిని రాజగు మహమ్మదుషా కంచిపై దండెత్తి దానిని దోచుకొనెననియు, ఆదండయాత్రలో పురుషోత్తముడు గూడ పాల్గొనెననియు చక్రవర్తిగారు వ్రాసియున్నారు.[124]

---

122. Vide Ind Ant. for Dec. 1928 P 237—239.
123 Vide Kondavidu Insc. dated S. 1411 in Sewel's Sketch of S. I. Dynasties P. 48, in which the king exempted the people of Kondavidu from paying taxes on marriages.
124. Vide J, As, Soc, Beng, Vol L XIX, No 2, P, 184,

ఈతడే జగన్నాథాలయమందలి భోగమండపము, వంటశాల, మొదలగువాటిని కట్టించెను. ఈతనిచరిత్ర మనకనేక శాసనములనుబట్టి బాగుగా తెలియుచున్నది. ఈతని శాసనములు నాల్గు జగన్నాథాలయమున గలవు. అవి యాతని ధర్మములను తెలుపుచున్నవి. ప్రతాపరుద్రగజపతియొక్క అనంతవర తామ్రశాసనమునుబట్టి,[125] ఈతనినిగురించి ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి: కర్ణాటదేశాధిపుడగు (సాళువ)నృసింహానృపతినివట్టుకొనిదండించగా నాతడు భయముజెంది,భయయాచనాంజలితో గజపతికి ఉదయగిరినిచ్చి, ప్రాణరక్షణము జేసికొనెను.

పురుషోత్తముడు రెడ్డిరాజు లిచ్చిన దానశాసనములమీదతన యంగీకారమును గూడ చెక్కించుకొనెననియు,సంస్కృతభాషలోఅనేకగ్రంథములువ్రాసెననియు, తెలియుచున్నది. కీర్తిశేషులైన ఆర్. డి. బెనర్జిగారు కపిలేంద్రునిగురించియు, పురుషోత్తముని గురించియు చక్కని వ్యాసములు వ్రాసిరి.[126] బుర్హానిమాజర్ చరిత్రనుబట్టి, కపిలేంద్రుని మరణానంతరమాతనికొడుకులగు,మంగలరాయఅంబరరాయలు సింహాసనమునకై కొట్లాడిరనియు,అంబరరాయభామినీసుల్తానగు మహమ్మదుషా సహాయముతో క్రీ॥1470లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు, తెలియుచున్నది. కపిలేంద్రునిమరణవార్త భామినిసుల్తానగు మహమ్మదుకేగాక విజయనగరరాజగు విరూపాక్షునికిగూడ చాల సంతోషము కలిగించెను. బీదర్, విజయనగరం, రాజధానులు తిరిగి తలయెత్త సాగెను.

భామిని సేనాధిపతులును, విజయనగరపు మంత్రులును ఒరిస్సాదేశముపై దండెత్తుటకై యుద్ధసన్నాహములు చేయదొడగిరి. విరూపాక్షుని మంత్రియగు సాళువనరసింహుడును, ఈతని సేనాధిపతియగు నరసనాయకుడును తత్పూర్వము తాము కోల్పోయిన రాజ్యభాగములను జయించుటకై సైన్యమును వెంటబెట్టుకొని క్రీ॥ 1474 సం॥లో రాజమహేంద్రవరముకడ కరుగుదెంచిరి. ఇంతకు పూర్వమే భామినిసైన్యాధిపతియగు మాలిక్ హసన్ బహ్రి, పురుషోత్తమదేవుని కటకపుసింహాసనాసీనునిగాజేసి, తత్ఫలముగా క్రీ॥ 1470-71 లో రాజమండ్రి, కొండవీడు, సీమలను గైకొనెను. కాని పురుషోత్తమదేవుడు తిరిగి యీ సీమలను జయించుటకు నిశ్చయించుటచేత, క్రీ॥ 1474 లో భామినిసుల్తాను ఒరిస్సాదేశముపై దండెత్తెను. కాని యోడిపోయెను. ఈకాలమునకే సాళువనరసింహగూడ గోదావరివరకు విజయనగర సామ్రాజ్యమును తిరిగి విస్తరింపజేసెను. సాళువాభ్యుదయము, రామాభ్యుదయము, జైమినీభారతము ఇత్యాది కావ్యములనుబట్టి, సాళువనరసింహరాయలు పురుషోత్తమ గజపతి నోడించి, గోదావరినది వరకు విజయనగరరాజ్యమును విస్తరింపజేసెనని తెలియుచున్నది. కాని, క్రీ॥ 1474-1477 సంవత్సరములలోభామినీసుల్తానునకున్ను, పురుషోత్తమగజపతికిన్ని,కొండపల్లి,రాజమండ్రి మొదలగు స్థలములలో పెక్కుయుద్ధములు జరిగెననియు, తుదకుభామిని సుల్తానే రాజమండ్రికోటనుముట్టడించిపట్టుకొనెననియు ఆకాలమున సాళువనరసింహరాయలు అశ్వపతులకున్నూ,గజపతులకున్నూ,గూడసహాయమొనర్పకయుండెననియు, అశ్వపతులుగజపతులనోడించి,కృష్ణాగోదావరిమధ్యప్రదేశమును

125. చూడుము: కళింగదేశ చరిత్రానుబంధము, నం॥20, అనంతవరశాసనము. పుట100.

126. Vide Ind. Ant. Vols LVII and LVIII. respectively.

జయించి, తర్వాత 1479-1480 లో, కృష్ణానదికి దక్షిణముననున్న విజయనగరాధీశులదగు కొండవీటినిగూడముట్టడించి పట్టుకొనిరనియు తెలియుచున్నది. 1481లో భామినీరాజ్యపుమంత్రియగుమహ్మాదుగవానున్నూ, 1482లో భామినీసుల్తానగుమహ్మాదుషాయున్నూ, చనిపోవుటచేతనున్నూ, తర్వాతగల్గిన యల్లరలచే భామినిరాజ్యము సిథిలమై చీలికలై పోవుటచేతనున్నూ, భామినిరాజ్య ప్రభ తగ్గను. ఈకారణములచే తిరిగి పురుషోత్తమగజపతి తనసైన్యముతో గోదావరిని దాటి కృష్ణవరకుగల గిరి, స్థల దుర్గములను స్వాధీనపర్చుకొని, తర్వాత కృష్ణానది దాటి, కొండవీటిసీమను తిరిగి స్వాదీనపరుచుకొనెను. ఈవిషయము, కొండవీటిసీమను, దొరికిన గజపతుల శాసనములనుబట్టియే ధృడపడుచున్నది. శా॥ శ॥ సం॥ లు 1411, 1412 నాటి ఈ శాసనములలో పురుషోత్తమ గజపతి కొండవీటిసీమ నేలుచుండెననియు, వర్తకులు ప్రార్థించగా పెండ్లిసుంకములను తీసివేసెననియు చెప్పబడినది. అనంతవర శాసనములో ఈపురుషోత్తముడు విజయనగరముపై దండువెడలి సాళువనరసింహరాయలను పట్టుకొనగానాత డుదయగిరిసీమ నొసగి తన్ను విడిపించుకొనెననియు, అందుచేత గజపతుల రాజ్యము ఉదయగిరి వరకు వ్యాపించి యుండెననియు, తెలుపబడినది.

వీరభానోదయ కావ్యముయొక్క మొదటి యాశ్వాసమున,[127] శాలివాహన రాజునకును అర్ధదేవికిని గల్గిన ఉదయకర్ణుడు, తన పితార్జిత రాజ్యమును వదిలివేసి, జగన్నాథుని సేవించి, గజపతిరాజగు పురుషోత్తముని సందర్శించి ఆతని కూతురును వివాహము జేసికొని, ఉత్కలమున స్థిరవాస మేర్పరుచుకొనెనని చెప్పబడినది. మరియు, ఈ పురుషోత్తమదేవుడే కంచిపై దండెత్తెననియు, పూరిజగన్నాథాలయపు సభామండపగోడపై నీ దండయాత్రకు సంబంధించిన విషయములు చిత్రింపబడినవనియు, తెలియుచున్నది.[128] ఈ దండయాత్రయొక్క ఫలితము గనే పురుషోత్తముడు కంచిరాజు కూతురగు పద్మావతి లేక రూపాంబికను వివాహమాడెను. ఈవిషయమే కంచి కావేరి పోథియను ఒరియాకావ్యమున వర్ణింపబడినది.

పురుషోత్తమదేవుని కాలమునాటి శాసనములు రెండు, దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు నాల్గవ సంపుటమున, ప్రకటింపబడినవి. నం॥ 659, గుంటూరు లక్ష్మీనరసింహస్వామి యాలయమున గలదు. శక సం॥ 1407 లో సంతేశ్వర కుమార గురువు మహాపాత్రుల కుమారుండు తిరుమలదాసు మహాపాత్రుండు కొన్ని యావులను దానమిచ్చి, వాటిని ఒడ్డరాజులు, తురకరాజులు, కరణరాజులు, తెలుంగురాజులు అపహరింపగూడదని శాసించెను. నం॥ 1362, ద్రాక్షారామాలయమున నున్నది. శ్రీపురుషోత్తమగజపతి యొక్క 34వ అంక సం॥ న, శ్రీదక్షిణకాశి ద్రాక్షారామమున భీమేశునకు దాన మొసంగబడెను.

ఈ రాజుకాలమునాటి శాసనములు ఆరు శ్రీకూర్మాలయమున గలవు.[129] నం॥ 1152 లో శక 1392, మూడవఅంకసం॥ నకు సమానమని గలదు. నం॥ 1153 లో, శక సం॥ 1393, పురుషోత్తమదేవుని 7 వ రాజ్య సం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచే, ఆతడు క్రీ॥ సం॥ 1466-1467 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనా యని సంశయము కల్గుచున్నది. నం॥ 1229 లో, శక

127 Vide. J. B. O, R,S Vol 16, Part I,P10.
128. Vide B.C. Muzumdar's Orissa in the Makiug, P. 214.
129. Vide Nos 1152, 1153, 1161, 1229, 1247 and 1248 in S, I, Insc, Vol V

సం॥ 1417, ప్రతాపపురుషోత్తముని 37 వ సం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచే, ఆతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చినది క్రీ॥సం॥ 1466—67 అని ధృడపడుచున్నది: సం॥ 1247 లో, శక సం॥ 1392, పురుషోత్తమరాజ్యాంక సం॥ 7నకు సమానమని యుండుటచే, ఆరాజు నిశ్చయముగా క్రీ॥ సం॥ 1466 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చెనని తేలుచున్నది: సం॥ 1248 లో, శక సం॥ 1393, పురుషోత్తమదేవుని 7 వ రాజ్యాంక సం॥ నకు సమానమని యుండుటచేత, ఆతఁడు 1467లో రాజ్యమునకువచ్చెనని తేలును. పై శాసనములనుబట్టి, రాజు 1469-70 లో పట్టాభిషిక్తుడైనను, 1466-1467 నాటికే రాజ్యపదవికివచ్చెనని తెలియుచున్నది. సింహాచలాలయముననున్న సం॥805 శాసనమునుబట్టి, శక1394 సం॥న శ్రీ రేణిమల్లుకుమారగురుమహాపాత్రుండు వీర శ్రీ పురుషోత్తమగజపతిక్రింద, కళింగదండపాటి పరీక్షాధికారిగా నుండెనని తెలియును. సం॥ 844, 1394 నాటిది. ఈశాసనము, వీరశ్రీగజపతి గౌడేశ్వరప్రతాప శ్రీపురుషోత్తమరాజు చేసిన ధర్మమును తెలుపుచున్నది.

ప్రతాపరుద్రగజపతి (1497—1539)

ఈతని చరిత్రము సరస్వతీవిలాసమును బట్టియు, అనంతవరతామ్రశాసనమును బట్టియు, రాయవాచకమును బట్టియు, చైతన్యచరితామృతమును బట్టియు, శ్రీకూర్మాలయముననుజగన్నాథాలయముననుగల శాసనములను బట్టియు, శ్రీకృష్ణదేవరాయల శాసనములను బట్టియు, మహమ్మదీయ చరిత్రలనుబట్టియు, మిక్కిలి బాగుగా తెలియుచున్నది.

సరస్వతీవిలాస ప్రారంభశ్లోకమందు, ఆగ్రంథము పురుషోత్తముని కొడుకగు ప్రతాపరుద్రదేవునిచేరచియింపబడినదనియు, ఆగ్రంథము వ్రాయుటలో తనయాస్థానమందున్న ముఖ్యన్యాయాధికారి, ముఖ్యమంత్రి, పురోహితుడు, జ్యోతిసికుఁడు, మొదలుగాగలవారి సహాయము పొందబడెననియు, తెలుపబడినది.

ఈ ప్రతాపరుద్రుడు కాకతీయవంశీయుడు గాక గజపతిరాజని పై గ్రంథమునుబట్టియే తెలియుచున్నది.

గ్రంథప్రారంభమున ప్రతాపరుద్రగజపతి యొక్కయు, ఆతని వంశముయొక్కయు, చరిత్ర తెలుపబడినది. మరియు, అశ్వపతులయొక్కయు, నరపతులయొక్కయు, పేరు కొన్ని దేశములందే తెలియుచున్నను, గజపతుల పేర్లు చోట్లను తెలిసియుండెనని వ్రాయబడినది. ఈప్రతాపరుద్రగజపతి నిబంధన, ఆఖ్యాయిక, నాటక, ధర్మశాస్త్రాదుల నెఱింగినవాడు. బహు పరాక్రమశాలి. గౌడరాజు గర్వము నణిచెను. సుల్తాన్ హుస్సేన్ షా శరణాగతుడయ్యెను. వజ్రపంజర, రాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర, ప్రతాపరుద్రగజపతి యను బిరుదములుండెను. కటకనగర మీతని రాజధాని. ఇట్లే ప్రతియాశ్వాసాంతమునను గలదు. ఈతనికి వీరశ్రీగజపతి, గౌడేశ్వర, నవకోటికర్ణాట,కలుబరగీశ్వర, శ్రీదుర్గావీరపుత్ర, గౌడేంద్రమానమర్దన, జమునాపురాధీశ్వర, హుసేనసాహిశరణాగతత్రాణ, ప్రతాపజనముని, విద్యాధరగజపతి, మొదలుగాగల బిరుదములు గూడ గలవు. మాదలావంజి గ్రంథమునగూడ నీతఁడు బహుశాస్త్రవేత్తయనియు, వేదాంతి యనియు, బహుమత తర్కవిశారదుడనియు, జాజిపుర వరాహాదిదేవాలయ నిర్మాణకర్తయనియు, అనేక బ్రాహ్మణాగ్రహార దాతయనియు, రణవిక్రాంతుడనియు, తెలుపబడినది.

ఒరిస్సాదేశమున చైతన్యస్వామి మతము వ్యాపింపకపూర్వమున్ను, గజపతిరాజ్యముపై శ్రీకృష్ణరాయలు దండెత్తకపూర్వమున్ను,

క్రీ॥ 1515-16నం॥నకుపూర్వమే, సరస్వతీవిలాస గ్రంథము వ్రాయబడియుండునని తద్గ్రంథ మునుతర్జుమాచేసిన ఫోక్సు అభిప్రాయపడిరి.[130]

మరియు, ఆకాలమున విజ్ఞానేశ్వర,వరరుచి, అపరాదిత్య, చంద్రిక, మొదలగు భాష్యకారుల వ్రాతలు భిన్నాభిప్రాయములను వెల్లడించుటచే కీర్తిమయినట్టియు, సర్వత్ర వర్తించునట్టియు, ధర్మ శాస్త్ర నిర్ణయచంద్రికను వ్రాయగోరియే తనయాస్థాన పండితుల సహాయముతో రాజీగ్రంథమునురచించెనని తెలిపెను. కొన్ని విషయములలోవిజ్ఞానేశ్వరుని మితాక్షరధర్మ శాస్త్రమునకు విరుద్ధముగానున్నను చాలవిషయములలో దానిని పోలియున్నది. స్త్రీల యధికారము స్థిరపరుచుటలోను, దాహిత్రునికి గల యధికారము వెల్లడిజేయుటలోను, లక్ష్మీధరపండితుని యభిప్రాయములను ధృడపరుచుచున్నది. అయినను, సరస్వతీవిలాసమంతయు లొల్లలక్ష్మీధరపండితుని రచనయే యనియు, ఆతడు ప్రతాపరుద్రగజపతి యాస్థానపండితుడనియు, ఆతని సౌందర్యలహరీవ్యాఖ్యానారంభ శ్లోకములే ఇందును గలవనియు, తన సౌందర్యలహరీగద్యమందుసరస్వతీవిలాస స్మృతి నిబంధనమును తాను రచించినట్లు చెప్పుకొనుటచేనీగ్రంథమాతనిదేయనియు,వఝ్ఝాకరశాస్త్రిగారియభిప్రాయము.[131] ప్రతాపరుద్రుడు రాజ్యమునకు వచ్చునరికి దక్షిణహిందూ దేశమంతయు అశ్వపతి (భామినిరాజు), నరపతి (విజయనగరరాజు), గజపతి, ప్రభువుల స్వాధీనమునందుండెను. వీరిలోవీరికి రాజకీయ, మత, ద్వేషములు ప్రబలియుండెను. ఎవరికి వారే దక్షిణదేశమంతయు తమయేకఛత్రాధిపత్యముకిందికి తేవలెనని తలంచుచుండిరి. క్రీ॥15వ శతాబ్దాంతమున,భామిని కర్ణాట,రాజ్యములు క్షీణతవహించుటచేత, గజపతిరాజ్యము కంచివరకును వ్యాపింపబడెను. కాని, క్రీ॥నం॥1509లో కృష్ణరాయలు విజయనగరాధీశులగుటచేతను, 1512లో కుటుబ్ షాగోల్కొండస్వతంత్రనవాబగుటచేతను, ఉత్తరమున బెంగాలు నవాబులు బలవంతులగుటచేతను, ప్రతాపరుద్రదేవుడు తాను తలచినప్రకారము తనరాజ్యమును గంగానదిమొదలు దక్షిణసముద్రమువరకును వ్యాపింపలేకపోయెను. మీదుమిక్కిలి, తనరాజ్యములోనికృష్ణానదీ దక్షిణభాగమంతయు కృష్ణరాయల కివ్వవలసివచ్చెను. తర్వాత ఉత్తరదిశనుండి మహమ్మదీయులు దండెత్తి పూరిజగన్నాథమును కొల్లగొని, ఆలయములను పడగొట్టి, గజపతిరాజ్య క్షీణతకు ముఖ్యకారకులైరి.

రాయవాచకమునుబట్టి, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, 1512 లో, పూర్వాభిముఖుడై, గజపతివారి సీమలోనున్న ఉదయగిరి, కందుకూరు, కొండవీడు, బెల్లంకొండ నాగార్జునకొండ, వినుకొండ మొదలైన దుర్గాలు, సాధించెను. ఉదయగిరిదుర్గమును గాపాడుటకై వచ్చిన ప్రతాపరుద్రగజపతి నోడించి పారదోలెను. 1514 లో కొండవీటిని ముట్టడించి స్వాధీనము జేసికొనెనని యందలి శాసనములే తెలుపుచున్నవి. మొదటిపూర్వదిగ్విజయయాత్ర లేక కళింగదండయాత్రయింతటితోముగిసెను. తిరిగి రెండవ కళింగదండయాత్ర 1516లో ప్రారంభించెను. విజయవాడ యందున్న నేనను కలుసుకొని, వెంగిదేశమును జయించి, ఆ నం॥ననే సింహాచలముచేరిఅందుశాసనముచెక్కించెను. 1517 లో పొట్టునూరుసీమను జయించెను.

130. Vide Pp, XVI to XVIII in Preface to Sarasvati Vilasam.
131. చూడుము, ఆంధ్రపత్రిక, విభవసంవత్సరాది సంచిక, పుటలు 172, 173.

1517 లో సింహాచలాలయమున నొకశాసనమును చెక్కించెను. ఈశాసనములను బట్టి, కళింగ దిగ్విజయయాత్ర 1512 మొదలు 1517 వరకును జరిగెనని తెలియును. రాయవాచకమును బట్టి[132], ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి:—

"కృష్ణరాయలవారు కారణీకజన్ములైనవారుకాబట్టి నూఢువిప్పేకొరకు మ్లేచ్ఛులైన తురకలను వీగతోలి మనశీమలోనికి వచ్చి గిరిదుర్గ స్థలదుర్గ జలదుర్గ వనదుర్గములను యెండ్లపరువళ్లు పోరాడినసాధ్యంకాదు. అట్టి మార్గాలను కోటకొత్తళాలు దినమొక్కటిగా సారి మార్గముచేతఆ క్రమించ్చి తక్కిన కోటలు ధూళికోటలుగా సాధించ్చినవారైరి. గనక మనిషిమాత్రిం వారుగారు విష్ణు అంశ అన్నందులకు గజపతివారు ఆరీతిఅవును తమ పెద్దలు కన్నాటకానకు అపరాధం తలంచ్చినందువల్ల వారుబలవంతులై మనరాజ్యంమీద దండెత్తివచ్చినారు. వారిని జయించేటందులకు జయాపజయంకనవలెనని షోడశపాత్రులను పిలువనంప్పగా బలభద్రపాత్రుడు, దుర్గాపాత్రుడు, భీమాపాత్రుడు, ముకుందపాత్రుడు, భీకరపాత్రుడు, భైరవపాత్రుడు, రణరంగ్గపాత్రుడు, అఖండపాత్రుడు, మురారిపాత్రుడు, వజ్రముష్టిపాత్రుడు, తురగరేళంపాత్రుడు, అశనీపాత్రుడు, అసహాయపాత్రుడు, గజాంకుశపాత్రుడు, మృగేంద్రపాత్రుడు మొదలైనవారు పదారుపాత్రులువచ్చి గజపతివారిని పొడగనగా వారలను కూచ్చుండనియమించ్చి వారలతో ఇదివరకున్న నడచిన కార్యాలన్నిన్ని విన్నారేకదా! కన్నాటకంవారు కనములదాంటి అహముదానగరమునకువచ్చి నిపాతంశీశి పోట్నూరి సింహాద్రివద్ద శిబిరం దిగినారు. యిక్కడికి నాలుగుక్రోశములమేర వచ్చివున్నారు. రేపుమర్నాట దాటిమార్గాంగా గుర్రం రాణువవచ్చును; అప్పుడైనా కనుపించుకోవలెగాని మొదటిస్థళంవిడువరాదు,అని ఆలోచనగా అడిగినందులకు షోడశపాత్రులు యీ ఆలోచన మునుపు మూడు తెగల దునేదార్లున్న కర్నాటకంవారికి వెముఖానరించ్చి నిలువలేక తమతమ స్థలాదులకు పోయిందునవల్ల యెవ్వరినిన్ని యెంచ్చక తురకాణ్యం శీమలుదాంటి మనగడికనములున్ను జొచ్చి పట్నంసమీపానకు వచ్చినారు; యీసమయాన మనం ఆమూడు తెగలవారికిన్ని చెప్పి అంపించి వారు సరుదులున్ను బలవంతముగా వుండ్డమని మనమున్ను యిక్కడను కనుపించ్చుకొంటేను యెంద్దుంబోనున్నారు. కాళహస్తి ఆరభ్యం జగన్నాధంపర్యంత్తం మనశీమ; అట్టిపట్ల యెదురు యెంచ్చక లోతుయెరుగరుగనక లోజొచ్చి వచ్చినారు మంత్రాలోచనమీద వచ్చినకార్యంకాదు హామికమీది కార్యం గనక వారికేముప్పు, మనకార్యంజయమాను, వారు యాయులు మనం స్థాయులు, మన శీమప్రజలకు వారలవీగతోలి స్థలాలున్ను నిలుపవలెనని ఉత్సాహవృష్టి గనక ఇట్టిపట్ల మనం కనుపించుకొంటేను కన్నాటకంవారు నిలువలేక తమశీమకు పొయ్యేమనిబోదురు. రేపుఉదయాంన్నె స్వామివారు కొతురాణువకు వక్కలాకులిప్పించ్చి అందరినిన్ని ఆయత్తపడి రమ్మనండి. మీరువఖప్రదేశాన రాజచిహ్నాలు పట్టించ్చుక ఉన్నతస్థలానవుండ్డి వేడుకచూస్తేచాలును. తాము పదారురమున్ను జగడమిచ్చిన కర్నాటకంవారిని పారదోలి వారిబొక్కసభండారములున్ను యేనుగుగుర్రాలున్ను మొదటిదొరలనున్ను హస్త

132, చూడుము, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం॥ ౩, సం॥ 4, పుటలు 175-182.

గతం చేసుకవచ్చి సముఖానవుంచ్చేమని వారు వారులు తమతమకు తోచినట్లు సాహసపరా క్రిమములున్న యుద్ధరంగ్గమంద్దు వేటాడి తునకలుగా నరికేమనిన్ని...శపథపూర్వక ముగా చెప్పిరి. గనక గజపతివారు చాలాసం తోషబడి మీరు వొక్కక్కరే వొక్కక్క శాసన భీభత్సు శాయగలరు. మీరు పదార్గు రున్న పదిదిక్కులు కనిపించ్చక కార్యం శేస్తే ఘాలివానాను వురుములున్న పిడుగులున్న బడినట్లు భీభత్సుగా పోరుదురు...ఆరీతున క ర్నాటకం వారిని విముఖులజేశి గజపతి అనే పేరున్న రాజ్యమున్న నిలుపవలెను అని అ న్నంద్దులకు షోడశపాత్రిలు అంన్నిటికిన్ని జగన్నాయకులు వున్నారు ఉదయాంన్నె అ నిన్ని జూచేరు అని సంబుద్ధిగా చెప్పి ఉద యాన్నె మేమున్న ఆయత్తపడి వస్తున్నార ము మీరున్న ఆయత్తపడి రావలెను అని అన్నంద్దులకు అంద్దరున్న యేకవాక్యముగా పలుకరించ్చిరి. గనక ఆవివరం ఆద్యంత్తం క న్నాటకంవారి స్థానాపతి కమలనాభయ్య కృష్ణరాయలవారి సమక్షమానకు సత్కృభ్రి ముగా కాకితములు వ్రాయించి ముద్రబడజేసి అతిగోప్యముగా రాయలవారు అంత్తఃపురాన వుంన్నప్పటికిన్ని ఆయనచేతనే కాకితములు యిమ్మనిచెప్పి అంప్పగా పొద్దుచేర నాలుగు ఘడియలప్పుడు వేగుర్లువచ్చి కాకితములు యి చ్చినారు. రాయలువారు తామె కాకితములు చదివి జూచుకొని కార్యం బినతప్పి తబ్బిబ్బా యను అని చాలా చింత్తనొంద్దినవారై అప్పు డు అప్పాజిమాటలు వినకవచ్చినంద్దులను ఇం త్త కార్యంవచ్చెను అని...తగినఉపాయం.యేరీ తు అని అడిగినంద్దులకు, అప్పాజి స్వామివారి హృదయమున్న ఆలోచనాను యేతీరో అని అడిగినంద్దులకు, రాయలవారు షోడశపాత్రి లుంన్న గజపతివారు శేశిన ఆలోచనవల్ల తమకు ప్రాణహానిన్ని మానభంగ్గమున్న అయిన అవని ప్రజలకు అవధిన్ని వచ్చును అనిన్ని అష్టైశ్వర్యములుంన్న ఆక్రమింత్తురు అనిన్ని మనస్సు నిశ్చయముగా తోంచివుంన్నదా అని ఆనతిచ్చి మరిన్ని అప్పాజితోను యీసమయమంద్దు యేమి వెచ్చబెట్టినా ఉత్తరవు; మాకు యీతీరు బుద్ధిమార్గముగా జెప్పిన ఆతీరునె విని నడిచేము; యింత్తకు వచ్చినకార్యం ప్రియప్రయానములకు నిలుచునా అని అన్నంద్దులకు, అప్పాజి రాయల వారితో...యీసమయానభేదోపాయమున్న సంఘటించి జయించే యత్నం గనవలెనని గనక అనర్ఘ్యమైన భూషణములు బహువుగా వెచ్చబెట్టి హానికార్యము రాకుండా నడిపించవలెను అన్నందులకు రాయలవారు సప్తోపాయమ్ములల చేతనున్న యీసారి గడిపిస్తే చాలును అని అప్పాజితో ఆనతిచ్చి తామున్న బొక్కసభండ్డారములుంన్న యేనుగగుర్రాలున్న రాణువరాష్ట్రములున్న కోటకొత్తళాలున్న గ్రామభూములున్న సకలమున్న మీయొక్క ఆధీనం గనక మీకు సరిపోయినట్టు నడిపించ్చకొండ్డా అని త్రికరణత్రివాచకముగా పలకరించ్చి నగరికివచ్చిరి. గనక అప్పాజివారు...షోడషపాత్రులకున్న పేరువరుసలకున్న వరుసలాను మేము పలుకరించ్చిన క్రమం రాయలదేవునివారి సమీపములుగా వ్రాయమని పలుకరించ్చి నిరూపవర్కణ చెప్పిన క్రమం—మీరు అంప్పించ్చిన కాకితములు చూచుకొంట్టిమి; గనుక అంద్దలి వయనం గజపతివారు ఆదియంద్దు మమ్మనినాడిన మాటలున్న నడపించ్చిన మర్యాదలున్న రాష్ట్రదుర్గబహుమానముల కొరకు వారి వారితో ఆడుకొన్న వార్తలున్న జన్మజన్మా

నికిన్ని మరవతగ్గది లేదనిన్ని వివరముగా షోడశపాత్రులకున్ను ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నిరూపములు వ్రాయించ్చి మరిన్ని భూషణములున్ను ఉడుగరలున్ను పదారు పెట్టెలు గట్టించి. పదార్గురు నియోగ్యులకున్ను పయనంశేశి పదారుగురు మనుష్యుల వశాల పెట్టెల యిచ్చి షోడశపాత్రులున్న గడకు పోయి యిచ్చి రమ్మనేటట్టుగా అంప్పించ్చిరి...పదారు పెట్ట్యలున్ను చేపట్టుగా పట్టుకపోయి గజపతి వారి ముందర విడిచినారు గనక గజపతివారు పెట్టల విడిపించ్చి వారివారి పేరట వ్రాసిన నిరూపములున్ను చదివించ్చుకొని వక్కాణలు విని ఆదియంద్దు తాము అగ్రహాబడిన కార్యములుంన్ను వుటంగ్గించి అంద్దుకు ప్రత్యుత్తరమున్ను అనర్ఘ్యమైన భూషణములున్ను నిదర్శనంగ్గా చూచి షోడశపాత్రులను నమ్మి జగడాలకు పోతావుంట్టిమి వార్లు ఇంత్త ద్రోహానకు లోనైరి. మనపాలింట్టి జగన్నాధుల కృపవల్ల మునుకలుగా హెచ్చరిక వడితిమి. ఇఖను యెవ్వరిని నమ్మరాదు అని వచ్చిన పదారు నియోగ్యులనుంన్ను పట్టంవిడిచి యొకదేశాన అవ్వలవీడతోలి గజపతివారు యేడెనిమిదిఆమడపాడవుఉత్తరంగ్గా పారిపోయిరి... అంత, రాయలు పోట్లూరిసింహాద్రివద్దజయస్తంభము వేయించ్చినుబుద్ధినిబిలువనంపిఆయనతోను మేముప్రతాపముకొరకు వచ్చినవారమింత్తేకాని రాజ్యాపేక్షకొరకువచ్చినవారము గాము;గజపతివారిరాజ్యంగజపతికే నడిపించ్చేము; మేమున్ను మాశీమకు సాగిపొయ్యేము; అని ఆనతియ్యగా సుబుద్ధి ఆవివరములకు గజపతివారికి ఆనుపూర్వకముగా కాకితం వ్రాసి పంప్పినారు గనక బుద్ధిశాలిమైనటువంట్టి గజపతివారు ఆకాకితము చదువుక చాలాసంతోషపరులై తిరుగా పట్నానకువచ్చి షోడశపాత్రులవల్ల తప్పితం లేదని విచారించ్చుక చారులచాత పిలువనంప్పించ్చగా వారలున్ను వచ్చి కని కొలిచిరి గనక మీవల్ల కపటమున్నులేదు ద్రోహచింతయునులేదు అని వలుకరించ్చి వారలకు బహుమానములు శేశి వారలకూర్చుక రాయలవారిని నంద్దేహించ్చక మాట పలుకులాడేటప్పుడు గజపతివారు రాయలదేవునితోను సమయోచితములుగా పలుకరించ్చి—తమకొమార్తె అయినజగన్మోహిని అనే కన్యకను దారపోశి...ఆవల మరింన్ని అల్లునికిన్ని ఆడుబిడ్డకున్ను యియ్యతగిన బహుమానోచిత క్రమభూషణాలనిన్ని అంప్పించి మరిన్ని తమకొమార్తెకు పట్టుపరిమెళ పసుపులకని కృష్ణవేణికి దక్షిణపుదిక్కు నడిచే రాజ్యాలున్ను కోటకొత్తళములున్న దుర్గాలున్ను ఇచ్చి...అంప్పగా రాయలవారు అత్యంత్తసంత్తోషయుక్తులై నగారాశేయమని గజారోహులై అప్పాజినుబుద్ధిని కూడా చోడోలునవుంచ్చుకొనిబయలుదేరి రాగాయీపర్యాయములన్నింన్ని గోలకొండ్డ విజయాపురం అహమదానగరం యేలే......"

రాయవాచకమున పైచెప్పబడిన విషయములు, శ్రీకృష్ణదేవరాయల శాసనములనుండి ధ్రువపడుచున్నవి.[133] నం॥ 248. "గజపతి విభాడ శ్రీ వీరప్రతాప శ్రీ కృష్ణ దేవమహారాయలు విజయనగరాన నుండి పూర్వదిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేసి ఉదయగిరిదుర్గం సాధించి తిరుమల రాతరాయమహాపాత్రునింబట్టుకొని అద్దంకి, వినికొండ, బెల్లంకొండ, నాగార్జునికొండ, తంగేడ, కేతవరం, ము॥ గిరిదుర్గ,స్థలదుర్గములు గైకొనికొండవీటిదుర్గం లగ్గలం బుచ్చుకొని, ప్రతాపరుద్ర గజపతి కు

133. Vide Insos. Nos 248 and 1170 in S. I. Insos. Vol VI.

మారుండు వీరభద్రిరాయనిని కుమారహం వీర మహాపాత్రుని కొడుకు నరహరిపాత్రుండు, రాచూరి మల్లవఖానుండు, ఉద్దండఖానుడు, పూసపాటిరాజులు పాత్రిసామంతులను, మన్నెవారినిన్ని పట్టుకొని వారికి అభయదానం ఇచ్చి, ధరణకోట అమరేశ్వరానకు విచ్చేసి, శక సం॥ 1437 కృష్ణానదీతీరమున తులాపురుషదానం చేసి, తమ తల్లిదండ్రుల పుణ్యంకు పెద్ద మద్దూరి గ్రామం ధర్మంజేసిరి." సం॥1170: "శుభమస్తు శ్రీమాన్ మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర మూరురాయరగండ అధిరాయ విజయభాషాగీతప్రవర రాయరగండ యవన రాజ్యసంస్థాపనాచార్య, శ్రీవీరప్రతాప కృష్ణదేవమహారాయలు విజయనగరాన సింహాసనస్థుడై పూర్వ దిగ్విజయయాత్రికు విచ్చేసి ఉదయగిరి, కొండవీను, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరం మొదలయిన దుర్గాలు సాధించి, సింహాద్రికి విచ్చేసి, స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౪౩౭ అగు నేటి ధాత సం॥ చైత్రి ౹౧౨ స్థిరవారాన సింహాద్రినాధునిదర్శించి, తమతల్లి నాగాదేవమ్మగారికిని, తమతండ్రి నరసరాయునిగారికిని, పుణ్యముగాను దేవునికి సమర్పించిన కంఠమాలకి ముత్యాలు ౯౯౧ వజ్రమాణిక్యాల కడియాలజోడు ౧టి, శంఖచక్రాలపతకం ౧ న్ని పయిడిపళ్ళెం ౧ న్ని తూకాలు౫ ౪౪౯౹౨ కానిమాడల ౫౨౦౦౦; తమదేవి చిన్నాదేవమ్మగారిచేతను సమర్పించిన పతకం ౧ కి ౫ 500; తిరుమలదేవమ్మగారిచేతను సమర్పించిన పతకం ౧ కి ౫ 500. యింతమట్టుకు సమర్పించిన ధర్మశాసనం."

ముఖలింగశాసనం, సం॥ 1119, ప్రితాపరుద్రదేవుని ౩౫ అంకసం॥ నాటిది. శ్రీకూర్మశాసనం సం॥ 1228, శక 1425 నాటిది. ప్రతాపరుద్రుని రాజ్యాన శ్రీకూర్మనాధునికి రాంభట్టు మహాపాత్రులభార్య దీపదానం జేసెను.

మాదలావంజి గ్రంథమునుబట్టి, ఈతని కాలమున బౌద్ధ, బ్రాహ్మణ,మతములు అన్యోన్యవైరమునుబూని తగవులాడుచుండెనని యు, రాజు చైతన్య (వైష్ణవ) మతము నవలంభించి ఈరెండు మతములవారిని దండించుచుండెననియు, ఆఫ్గనులు ఒరిస్సాదేశముపై దండయాత్ర సల్పి, పూరి జగన్నాథమును దోచుకొనిరనియు, తెలియుచున్నది. రాయవాచకమునుబట్టియు, శాసనములనుబట్టియు, కర్నాటరాజగు కృష్ణదేవరాయలు పొట్నూరువరకును గల రాజ్యమును జయించెననియు, ఆకారణమున గజపతిరాజ్యము క్షీణదశనొందెననియు, తెలియుచున్నది.

ప్రతాపరుద్రదేవుడు మరణించినతర్వాత, ఆతనికొడుకు కాలుఆదేవ సింహాసనమెక్కి 1½ సం॥ లు రాజ్యము చేసెను. తర్వాత ఆతని తమ్ముడు కఖారుఆదేవ సింహాసనమెక్కి, మూడు నెలలుమాత్రమే రాజ్యమేలెను. వీరిద్దరును, తమతండ్రి మంత్రియగు గోవిందవిద్యాధరునిచే చంపబడిరి. తర్వాత గోవిందవిద్యాధరుడు భోయివంశమును స్థాపించెనని తెలియుచున్నది.

భోయివంశము. (1541-42—1559)

మాదలాపంజి గ్రంథమునుబట్టి, బెంగాలు నవాబులు ఉత్తరమునుండియు, గోలుకొండనవాబులున్ను, కర్నాటరాజులున్ను, దక్షిణమునుండియుగజపతిరాజ్యముపై దండెత్తుచుండిరి. ఒకప్పుడు బెంగాలునవాబులుదండెత్తగా, మంత్రియగు గోవిందుడు వారిలోచేరి రాజును ప్రదభ్రష్టుని గావించెనట! ఆతని నాల్గవఅంకసం॥ నాటి శాసన మొకటి జగన్నాథాలయమున గలదు. దానినిబట్టి యీతడు క్రీ॥ సం॥

1541-42 నుండి రాజ్య మేలెనని తోచు చున్నది. అనగా, 1539 లో ప్రతాపరుద్రుడు మరణించెననియు, తర్వాత రమారమి రెండు సం॥లు ఆతని కొడుకు లిద్దరును రాజ్యమేలిర నియు, తెలియును.

గోవిందుడు 7 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఆతడు తన 7వ అంక సం॥న, గోల్కొండరాజ్యముపై దండెత్తెను. కాని యాతని నోడింపకమునుపే, తన మేనల్లుడగు రఘుభంజఛోటరాయ బెంగాలునవాబుల సహాయమున ఒరిస్సాదేశమున తిరుగుబాటుచేసెనని తెలియ వచ్చుటచేత, వెంటనే తన దేశమునకు తిరిగి వచ్చి వారి నోడించెను. ఆతని మరణానంతరము, 1545లో, అతనికొడుకు చక్రప్రతాపదేవ రాజ్యమునకువచ్చి, 1545 మొదలు 1557-58 వరకు, 12½ సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఆతడు దుష్టుడనియు, బ్రాహ్మణులచే, తన గుఱ్ఱములకు కసవును కోయించుచుండెననియు, గనుక నరసింహ యను నాతని కొడుకే యాతనిని, 15 వ అంక సం॥న, పూరిజగన్నాథాలయమున విషప్రయోగముచేసి చంపెననియు, తెలియుచున్నది.[134] తర్వాత నరసింహదేవ క్రీ॥సం॥ 1558 లోసింహాసన మెక్కెను. ఆసం॥ననే తెలుగుదేశమునుండివచ్చిన, ముకున్దదేవ ఈరాజుక్రిందమంత్రిగానియమింపబడెను. రాజు క్రూరుడగుటచే, మంత్రి మహోపాయము పన్ని తన భార్య మొదలగు స్త్రీలు డోలీలలో రాజును సందర్శింపగోరి వచ్చుచున్నారని చెప్పి, తన భటులచే నిండిన డోలీలను రాజు అంతఃపురమున ప్రవేశపెట్టి, రాజును చంపించెను. తర్వాత నరసింహుని సోదరుడగు రఘురాందేవుని 1 సం॥ పైగా సింహాసనమునుంచి, 1559లో, ఆతనినికూడ కడతేర్చెను. తర్వాత తానే సింహాసనమెక్కెను.

తెలింగశక, తెలుగువంశము. (క్రీ॥సం॥1559-1568)

ఈముకుందదేవుడు తెలుగురాజు. భోయివంశమును తుదముట్టించి, 1559 మొదలు 1568 వరకు రాజ్య మేలెను. హంటరు ఒరిస్సాదేశచరిత్రలో[135] ఈరాజు 1551 మొదలు 1559 వరకు రాజ్య మేలెనని యున్నది గాని,ఆకాలమునరియైనదిగాతోచదు. ఈరాజు స్సాదేశముపై రాజ్యమేలిన కడపటి హిందూరాజని గుర్తింపవలెను. ఏలనన, ఈతని కాలముననే బెంగాలునవాబులగు పఠానులచే ఒరిస్సాదేశము పూర్తిగా జయింపబడెను.

సింహాచలాలయ శాసనము, నం॥1182ను బట్టి, సింహాద్రినాథునికి నరపతికృష్ణరాయలొసంగిన ధర్మము జరగకపోతే, ముకుందదేవు సాగించెననియు, తర్వాత 40 సం॥లు సాగకపోతే, పద్మనాయకుడు, అశ్వపతి మహమ్మదు ఖుల్లికుతుబ్ షా తరపున,జరిగించెననియు, తెలియుచున్నది. ఈశాసనకాలమున 1604 లో,ముకుంద బాహుబలేంద్రు డుత్కలరాజుగా నుండెనని తెలుపబడినది.

మాదలాపంజిగ్రంథమునుబట్టి, ముకుందదేవు అక్బరు చక్రవర్తితో స్నేహము చేసి, గౌరునవాబగు సులేమాన్‌తో వైరముబూనెననియు, తన 4వ రాజ్య సం॥ న, గంగానది యొడ్డున దండువిడిచి యుండి,గంగానదిలోపడవలపై వినోదము సల్పుచుండగా సులేమాన్ ఆసంగతివిని తనసేనతో యెదుర్కొనెననియు అప్పుడు రాజు కోట్రమాకోటలో దాగుకొని యుండుటచే నది ముట్టడింపబడెననియు, ఆకాలముననే మరియొక మహమ్మదీయసేన, కలాపహార్ అను సేనానిక్రింద కటకముపై దండె

134 Vide J.B.O.R.S. Vol XIII, Pt I Pp 10-27.

135 Hunter's Orissa, Vol II. P.189.

త్తి దానిని ముట్టడించి పట్టుకొనెననియు, తెలియుచున్నది. మరియు, ఈ అల్లకల్లోలసమయముననే సారంగర్ కోటయందున్న రామచంద్రభంజదేవు తానురాజనిసాటించుకొనెనట. ఈ విషయమును తెలిసికొని, ముకుందదేవు సులేమాన్‌తో సంధిచేసికొని, సారంగర్ వద్ద రామచంద్రభంజతో పోరాడజొచ్చెను గాని తుదకు తానే చంపబడెను. ముకుందదేవు 8½ సం॥ లు రాజ్యముచేసెను. తర్వాత, రామచంద్రభంజ అర్ధ సం॥ రాజ్యముచేసినతర్వాత, పఠాను లతని నోడించిరి. తర్వాత, కటకమును పట్టుకొని, రఘుభంజ చోటరాయని గూడ చంపివేసిరి. క్రీ॥సం 1568లో, ఒరిస్సా మహమ్మదీయుల స్వాధీనమయ్యెను.

అబుల్ ఫాజల్ రచించినఅక్బర్ నామాగ్రంథమునుబట్టి క్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి.[136]

ఒరిస్సారాజ్యమెల్లప్పుడు పరాక్రమశాలులగురాజులచే చక్కగ పరిపాలింపబడుచుండుటచేత రాజద్రోహులా దేశమున శరణుజొచ్చుచుండెడివారు. అక్బరుచక్రవర్తికిగూడ యీదేశమును జయించుట కష్టతమముగ నుండెను. క్రీ॥సం॥ 1565లో అక్బరు జాన్‌పురమున మకాముచేసియున్న కాలమున ముకుందదేవుతో సఖ్యముచేయ నిశ్చయించి, తనకోశాధిపతియగు హస్సన్ ఖానునిన్ని, సంగీతకళావిశారదుడగు మహాపాత్రునిన్ని, ఆతనికడకు రాయభారులుగా పంపెను. ముకుందదేవువారిని సత్కరించి, అక్బరు చక్రవర్తితో సంధిచేసికొనెను. మరియు, బెంగాలునవాబగుసులేమాన్ అక్బరునకు లోబడనియడల, తానాతని నోడించి, ఆతనిశత్రువును, తనకు శరణాగతుడునగు ఇబ్రహీమును బెంగాలునవాబుగా జేసెదనని, వాగ్దానమిచ్చి, వారికనేక మత్తగజములను, అమూల్యమైన బహుమానముల నొసగి, తనరాయభారియగు రాయపరమానందునితో గూడ వారిని అక్బరువద్ద కంపెను.

తర్వాత కొద్దికాలముననే ముకుందదేవు తనసైన్యముతో త్రివేణీనదీతీరమునదండువిడిచియుండెను. కాని, యాతడు జాగరూకుడుగాలేకయుండుటయు, ఒరిస్సా రాజధాని అసహాయస్థితిలోనుండుటయు, సులేమానునకు లాభకరమయ్యెను. రాజును హుగ్లిజిల్లాలోని కోట్సర్మకోటలో ముట్టడించి, వెనకప్రక్కనుండి ఒరిస్సాపైకొక సేననుపంపెను. ఆతనికొడుకగు బయాజీదున్ను, సేనాధిపతియగు కాలపాహారున్ను, జార్ ఖండి, సింగ్ భూమి, మయూర్ భంజ్, కీయన్‌జారు ప్రదేశములగుండా సేనను నడిపించుకొని హఠాత్తుగా కటకమును పట్టుకొనిరి. ఆసమయముననే రామచంద్రభంజ రాజ్యమునాక్రమింప జూచెను. అందుచే, ముకుందదేవ, సులేమాన్‌తో సంధిచేసుకొని, రామచంద్రునోడింప యత్నించెనుగాని, తానే యోడింపబడి, చనిపోయెను. మాదలాపంజిగ్రంథమున, ఈక్రింది క్రొత్తవిషయములు గలవు:—

"ఈకాలమున కాలపాహార్ పూరిజిల్లాపై దండెత్తి కొల్లగొనెను. జగన్నాధుని విగ్రహమును అర్చకుడగు దివ్యసింహపట్నాయకుడు చిల్కాసరోవరప్రాంతమునయున్న పరికుడయందున్ను, తర్వాత వలిహస్తిపథమందున్ను, దాచెనుగాని, కాలపాహారు వాటినిపట్టుకొని జగన్నాధమునకు వచ్చి, ఆలయమును, అందలి విగ్రహములను విరగగొట్టి, కల్పతరువును మంటబెట్టి, జగన్నాధవిగ్రహమును కాల్చివేసి, గంగానదిలో పారవేసెను."

136. Vide Abul Fazl's Aini Akbari Vol. I. P. p. 171, 318, 331, 340, 341, 351, 354, 367, and Vol. II. Pp. 126-128, and 142-144.

ముకుందహరిచందనదేవుని మరణకాలము వరకును గజపతిరాజ్యము దక్షిణమున గోదావరి నదివరకును వ్యాపించియుండెను. ఈతని 10 వ అంక సం॥ నాటి (క్రీ॥ సం॥ 1567) శాసనమొకటి ద్రాక్షారామాలయమున నున్నది. దానినిబట్టి,[137a] ఈత కివీరముకుందగజపతి మహాదేవయనెడి బిరుదుండెననియు, కటకము రాజధానియనియు, గౌడరాజానుజునుంచి విడచి పెట్టి, గంగానదివద్ద తులాపురుషదానము జేసెననియు, రాజమహేంద్రివరమునకు జెందిన 27 స్థలములలో పెండ్లిసుంకములు కొట్టివేసెననియు, తెలియుచున్నది. ఈతని మరణానంతర మీతని కొడుకు రామచంద్రదేవు రాజ్యమునకు వచ్చి దక్షిణఒరిస్సాపై రాజ్యమేలెను. ఆకాలముననే ముకుందదేవుని మంత్రికొడుకగు రామచంద్రుడు ఖుర్ధారాజధానిగాజేసికొని ఉత్తరఒరిస్సాపై రాజ్యమేలెను. ఈరెండు వంశములరాజులకును గజపతి బిరుదుగలదు. ఖుర్ధారాజులిప్పటికిని, పురిజగన్నాధమున గలరు. దక్షిణఒరిస్సాదేశపు రాజులవంశచరిత్ర ఎక్కువ బాగుగా తెలియవచ్చుటలేదు. ఐనను బొడగులశాసనమునుబట్టి నరసింహగజపతి యొకడుండెననియు, ఆతడు గోల్కొండ నవాబగు మహమ్మదు కూలికుతుబ్ షా (1580-1612) చే ఓడింపబడె ననియు తెలియుచున్నది.[137b] గంజాంజిల్లాలోని మరియొకశాసనము నరసింహ, బాహుబలేంద్ర రాజులను బేర్కొనుచున్నది. అది క్రీ॥ సం॥ 1590 నాటిది. ఒక బాహుబలేంద్రుడు గోల్కొండ సేనానులనుచంపెననియు, ఆతనికొడుకు ముకుంద బాహుబలేంద్రుడు 1603 లో, బెంగాలు దేశమునకు తరుమబడి పారిపోయెననియు తెలియును. క్రీ॥సం॥1641 లో, కుట్బుషాహియొక్క మొదటిపౌజుదారగు షేర్ మహమద్ ఖాను శ్రీకాకుళమున స్థిరవాస మేర్పరచుకొని నప్పటివరకు నీవంశపురాజులు స్వతంత్రులుగా నుండిరి. దీనికి నిదర్శనముగా, కొన్నిశాసనములు దొరికినవి:—

దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు, 5 వ సంపుటము, నం॥ 1312 శాసనమునుబట్టి ఈ క్రిందివిషయము తెలియుచున్నది:-హాజరత్ మహమదు కుల్లిపాదుషా పంపున ముకుంద బాహుబలేంద్రుడు విద్యాధరునింగారు హాజరత్ రాజుగార్కి సామంతులై వుండి తిరగబడగా వార్ని తరిమి, తిరిగివస్తూ శక 1521 లేక క్రీ॥ సం॥ 1599 న, కళింగసీమలో శ్రీకూర్మంవచ్చి, దేవర గుడికొట్టించి మసీదుకట్టించెను.

శక సం॥ 1526 లేక క్రీ॥ సం॥ 1604 నాటి నం॥ 1260 శాసనము శ్రీకూర్మాలయమున నున్నది. మహమ్మద్ ఖుల్లిపాదుషా పంపున అశ్వరాయనింగారు ముకుంద బాహుబలేంద్రుని సరిహద్దువరకుతరిమి, కూర్మంవచ్చి, దేవునికి రాగబోగాలు సాగక ఉంటే పద్మనాయికులు, విప్పర్లగోత్రులు, రాజాధిరాజ మహారాజశ్రీ కమలయ్యంగారి పుత్రులు సర్వప్ప అశ్వారాయనింగారు శ్రీకూర్మ గ్రామందానం జేసిరి.

దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు, 6 వ సంపుటము, నం 1182 శాసనము, శక 1526 లేక క్రీ॥సం॥ 1605 నాటిది. ఇదిసింహాచలాలయమునగలదు. క్రోధినామ సం॥ నాటిది. ఆ సం॥ న, హాజరతు మహమ్మదు ఖుల్లికుతుబ్ పాదుషా ఒడయర్ పంపున అశ్వరాయనింగారు (పద్మనాయకుడు) కొప్పులవారి కొతాం, వీరకొతాం, సాధించి, ముకుంద బాహుబలేంద్రుని సరిహద్దువరకు తరిమి, శ్రీకూర్మ

137 (a)&(b). Vide P.P. 347 to 350 in the History of Orissa Vol II. by R.D.Banerjee.

ముస్వామికి ధర్మంచేసి, సింహాద్రికి వచ్చిరి. పూర్వం సింహాద్రినాధునికి నరపతి (కృష్ణరాయలు) ఇచ్చినది (ధర్మం) జరుగకపోతే ముకుంద దేవు సాగించెను. (తర్వాత) 40 ఏడ్లు సాగక ఉంటే పద్మనాయకులు కమళయంగారి పుత్రులు సర్వప్ప అశ్వ రాయలింగారు నరవ గ్రామం ధర్మంజేసిరి.

ఈకాలమున ఉత్తరఒరిస్సా దేశమునకాలాపహారునిపూరీదండయాత్ర కొద్దికాలమే జరిగెను. ఏలనన, రామచంద్రుడు వెంటనే దక్షిణ ఒరిస్సాలో స్థిరవాస మేర్పరుచు కొనగల్గెను. ఖుర్ధా యాతని రాజధాని. ఇతడే తిరిగి జగన్నాధుని విగ్రహమును ప్రతిష్ఠింపజేసి, దేవునికి ధూప, దీప, నైవేద్యములు కొనసాగించెనని తెలియుచున్నది.

క్రీ॥ సం॥1572లో సులేమాన్ చనిపోవుటచేతను, తర్వాత కొద్దికాలమునకే ఆతని పెద్ద కుమారుడు చంపబడుటచేతను, 1573-74లో అక్బరుచక్రవర్తి బీహార్, బెంగాల్, ఒరిస్సా దేశములు జయించుటకై, మునింఖాన్, రాజా తోడర్‌మల్లు, అనునిద్దరు సేనానులయాధిపత్యమునఒకగొప్ప సేననుపంపెను. ఆసేనఒరిస్సాలో దాగికొనియున్న సులేమాన్‌యొక్క రెండవ కొడుకగు డాడ్‌ఖానుని 1575లో జలేశ్వరంవద్ద ఓడించెను. అయినను, 1592వరకు మగలాయిలకును పథానులకును ఘోరయుద్ధములు జరుగుచుండెను. తుదకు రాజామాన్‌సింగ్ వనపురమువద్ద ఆఫ్ఘనుల నోడించి మగలాయిల పక్షమున ఒరిస్సాదేశమును పూర్తిగాస్వాధీనపర్చుకొనెను. అప్పుడు, ఉత్తర ఒరిస్సా దేశపురాజగురామచంద్ర దేవు డక్బరు పాలబడెను. మాదలాపాంజి గ్రంథమునుబట్టి, ముకుంద దేవుని కొడుకున్నూ ఆతనిమంత్రికొడుకగు రామచంద్ర దేవున్నూ పోరాడిరనియూ, ముకుంద దేవుని కొడుకుకు అక్బరుని శరణువేడగా ఆతడు రాజా మాన్‌సింగ్‌ను పంపెననియూ, ఆతడు జగన్నాధముచేరి రామచంద్రుని ఒరిస్సారాజుగా నియమించి, ముకుందునికొడుకునకు అలిప్రదేశము నిచ్చెననియూ, తెలియుచున్నది అబుల్‌ఫాజల్‌యొక్క ఐని అక్బరీనిబట్టి ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి. "రాజామాన్‌సింగ్ 1590లో బెంగాల్, బీహారు, గవర్నరుగా నియమింపబడిఒరిస్సాపై దండెత్తెను. ఆఫ్ఘనులసేనాధిపతియగు కుట్లుఖాన్ ఆతనినెదుర్కొనెనుగాని, యుద్ధమునచచ్చెను. అందుచే యాతని సేనాధిపతియగు ఖ్వాజఇశసంధిచేసికొని, జగన్నాధ ప్రాంతదేశములుమగలాయిలకు స్వాధీన మొనర్చెను. కానియాతడు 1592 లో మరణించినతోడనే, ఆతనికొడుకులు జగన్నాధందోచుకొనిరి. అందుచే, రాజామాన్‌సింగు వారి నా స॥ ననే, వనపురం వద్ద పూర్తిగా ఓడించి, ఒరిస్సాదేశమును మగల్ రాజ్యముతో కలిపివేసెను. రామచంద్రదేవుకటకమునయున్న ఆఫ్ఘనులకు సహాయమొనర్చుచుండెననివిని, ముకుంద దేవుని కొడుకగుతిల్ (తెలుగు) రాజునకు అలిప్రదేశమునిచ్చివేసెను. ఖుర్ధా రాజగు రామచంద్రునోడించుటకును, దేశమును కొల్లగొనుటకును, సేననునానాదిక్కులకు పంపెను అనేకపట్టణములు, కోటలు, పల్లెలు, పట్టుకొనబడి కొల్లగొనబడెను. దేశమల్లకల్లోలము కాగా అక్బరువిని, మాన్‌సింగ్‌ను దేశము శాంతిబరుప నాజ్ఞాపించెను. ఈవిషయము తెలిసికొని, సంతోషించినవాడై రామచంద్రుడు మాన్‌సింగునకు లోబడెను. మరియు, తనకొడుకగు వీరబలుని బహుమానములతో ఆతని కడకంపెను. ఆతడును సంతసించి, ఒరిస్సా, తెలింగానా (త్రిలింగ) దేశముల మధ్యనున్న మణిపురము నతని కొసంగెను." (1593). ఈరామచంద్ర దేవుని సంతతివారే

రమారమి 20 మంది రాజులు క్రీ॥సం॥16వ శతాబ్దాంతము మొదలుకొని ఇప్పటి వరకును, వంశపరంపరా ఖుర్ధారాజులను పేర వెలయుచున్నారు. ఈసంతతికి చెందినవారే ప్రస్తుతముపూరి రాజులను పేర వెలయుచు, జగన్నాథ దేవాలయ ధర్మకర్తలుగానున్న గజపతిమహారాజ బిరుదాంకితులగు రామచంద్ర దేవు రాజావారు.

ఈసంతతిలోని రెండవరాజగు పురుషోత్తమ దేవు క్రీ॥ సం॥ 1607 మొదలు 1628 వరకు రాజ్యమేలెననియు, మూడవరాజగు నరసింహ దేవు 1628 మొదలు 1653 వరకు రాజ్యమేలెననియు, ఈతడే కోనార్కాలయమందలి సూర్య, చంద్ర,విగ్రహములను జగన్నాథమునకు తెచ్చెననియు, పదకొండవరాజగు వీరకిశోరదేవు 1736 మొదలు 1773 వరకురాజ్యమేలెనియు, 1753లో మహారాష్ట్రులు ఒరిస్సా దేశమును జయించిరనియు, పదమూడవరాజగు ముకుంద దేవు 1791 మొదలు 1810 వరకు రాజ్యమేలెననియు, 1803 లో బ్రిటిషు వారు మహారాష్ట్రుల నోడించి ఒరిస్సాదేశమును స్వాధీన పర్చుకొనిరనియు, ముకుంద దేవు తిరుగుబాటు చేయగా అతనినోడించి పురిజగన్నాథమందుంచిరనియు, మాదలాపంజి వ్రాతలవలన తెలియుచున్నను, ఆవ్రాతలు సరియైనవికావని హంటరభిప్రాయపడెను. 138

గజపతుల కాలము నాటి శిల్పకళ, వాఙ్మయము.

ఒరిస్సాదేశ మిప్పుడు మిక్కిలి పుణ్యభూమిగా గణింపబడుచున్నది. కాశీ, రామేశ్వరములవలె జగన్నాథము మిక్కిలి పవిత్రమైన పుణ్యభూమి. వైతరణినది దక్షిణతీరమంతయు శైవక్షేత్రములతోనిండియున్నది. జాజిపురము లేక యజ్ఞపురము పార్వతి,కాళి, సప్తమాతృకలయాలయములతోనిండియున్నది.ఒరిస్సా దేశమంతయు—అన్నిగ్రామములును— దేవళములతో నొప్పుచున్నది. భువనేశ్వరము శివ క్షేత్రమైనట్లే, జగన్నాథము పురుషోత్తమ (విష్ణు) క్షేత్రముగాను, కోనార్క అర్క క్షేత్రముగా నున్నవి. ఇట్లే ముఖలింగము శివ క్షేత్రము; శ్రీకూర్మ, సింహాచలములు విష్ణు క్షేత్రములు. జగన్నాథుని రథోత్సవము హిందూదేశము నందందరకును తెలిసిన విషయమే. జగన్నాథునిప్రసాద మన్ని వర్ణముల వారికిని పవిత్రమైనదియే."సర్వముజగన్నాథ" మను లోకోక్తినిబట్టి భగవంతునియెదుట ప్రజల కెట్టి భేదము లేదని తెలియుచున్నది. కపిలసంహితాది గ్రంథములందును, ఉత్కళ కళింగదేశములందలి ఆయా క్షేత్రమహాత్మ్యములందును, ఒరిస్సాదేశము కడుపుణ్యభూమి యని వర్ణింపబడినది.

గాంగ,గజపతి, రాజులు శైవ,వైష్ణవ,మతములను సరిసమానముగా పోషించిరి. చెరువులను, కోటలను, ఆలయములను కట్టించిరి. దేవబ్రాహ్మణ అగ్రహారములను ప్రతిష్ఠించిరి. పట్టణములను నిర్మించిరి. అనేకభూదానములను, తులాపురుషదానములను, చేసిరి. వీరికి గల మతాభిమానమే అట్టి గొప్పకట్టడములకు కారణమైనది. అనేక సంవత్సరముల రాబడులతో అలయములను నిర్మించిరి. భక్తిమార్గపరాయణు లగుటచేతనే వీ రిట్లుచేయ గలిగిరి. జగన్నాథుని దాసులమని చెప్పుకొనుచు, విష్ణునామములనే ధరించుకొనుచు, తుదకు వైష్ణవమతమునే దేశమునం దంతటను వ్యాపింపజేసిరి. ఒరిస్సాదేశమునందేగాక వీరు జయించిన దేశములందెల్లెడలను గజపతిరాజులు దేవళములను నిర్మించిరి. ఇట్టి ఆలయములు ఉత్తరమున మిధునపురమునను, దక్షిణమున

138. Vide W. W. Hunter's Orissa Vol II, P.P. 190—191.

నెల్లూరు, నందును గలవు.

వీరి దేవళపు శిల్పములు, కట్టడములు పరిశుద్ధమైనవని, రాజేంద్రలాల మిత్రి, గంగూలీ, ఫెర్గుసన్ మొదలగువారు వారివారి గ్రంథములలో వ్రాసియున్నారు. ఈయాలయ నిర్మాణపద్ధతులు ఆర్యమతధర్మానుసారముగ నున్నవనియు, విదేశీయ పద్ధతుల ననుసరించలేదనియు, వీరు తెలుపుచున్నారు.

ఈ యాలయముల యాకారము అరటిపువ్వువలె యుండును. ఎత్తు దళము, లోతు, సరిసమానముగనుండిచివరము లేకచప్టా లేకుండగనే కట్టబడును. గోపురపుగోడలునాలుగును పైకి క్రమముగా వంగి, కప్పు అక్కరలేకయే పై భాగమును పూర్తిచేయును. ఆలయపుశిఖరమున కలశ మొకటి (అమలకము) యుండును. ఇట్టి కట్టడములో ఆత్మత్యాగము, శరీర కష్టము, శిల్పపుచతురత, సత్యము, శాశ్వతము లేక స్థిరత్వము, శక్తి, కుదురు, జిలుగు, అందము, స్థలసద్వినియోగము, జీవకళ, ఇట్టి ధర్మములు గన్పట్టుచున్నవి. శిల్పశాస్త్రపద్ధతుల ననుసరించి నమ్రత, ఔదార్యము, ఘనత, మొదలగు జీవకళలు బహు చక్కగా విగ్రహములందు చూపబడినవి.

హంటరు తన ఒరిస్సా గ్రంథము, రెండవ సంపుటము, 9వ యనుబంధమున, ఒరిస్సా వాఙ్మయమును గురించి వ్రాసెను. 107 ఒరియా కవులను గురించియు, 45 వ్రాతప్రతులనుగురించియు, కొంత తెలియజేసెను. ఇదిగాక నాకు తెలిసినమరికొందరు కవీశ్వరుల పేర్లను, వారి గ్రంథముల పేర్లను, మాత్రము తెలియజేయుచున్నాను. గజపతులకాలమున ఓడ్రభాష ఉన్నతస్థితికి వచ్చెను. చాల గ్రంథములు ఓఢ్రభాషయందే వ్రాయబడెను. కొన్ని సంస్కృతమున వ్రాయబడెను. జైన్ణవమతము ఒరిస్సా దేశమున ప్రబలుటచేత వైష్ణవులనేకమంది అనేక గ్రంథములను రచించిరి. ఈవ్రాతలన్నియు విశేషభక్తిసూచకములుగ నున్నవి. మార్కండదాసుని కేశవకోయిలి, జగన్నాధదాసుని భాగవతము, ఇట్టి భక్తినితెలుపు గ్రంథములే పురుషోత్తమదేవు భాషారత్నము లేక, పానిని భాష్యమును రచించెను. ప్రతాపరుద్రుడు సరస్వతివిలాసమను ధర్మశాస్త్రమును రచించెను. గోవిందమిశ్ర హరిహర చతురంగమును, వసంతరాయడు శకునశాస్త్రమును, సుద్ధానంద శంకరభాష్యము లేక పిజ్ఞానాత్మమును, విశ్వానుభవ వేదాంతసప్తశతిని, ఆనందగిరి శంకరభాష్యము, బ్రహ్మసూత్రము బృహదారణ్యకవర్తికాది గ్రంథములను, చిదుకాచార్య తత్వప్రదీపక, బ్రహ్మసిద్ధిభాష్యములను, విద్యాధరుడు ఏకావలిని, అభినందురామ చరిత్రమును, వసుదేవరథసోమయాజి గంగవంశానుచరితమును, జీవదేవుడు భాగవతమును, లొల్ల లక్ష్మీధరుడు సౌందర్యలహరీ వ్యాఖ్యానమును, దివాకరుడుభారతామృతమును, అచ్యుతానందదాసు అనంతగోయి, సప్తభాగవతములను, బలరామదాసు అర్జునగీత, భావసముద్రి, భగవద్గీత, మహాభారత, రామాయణాది గ్రంథములను, వర్ధమాన మహాపాత్రుడు హిందూస్మృతి, దుర్గోత్సవ చంద్రికాది గ్రంథములను, వసుదేవ త్రిపాఠి ప్రాయశ్చిత్తవిలోచనమును, విశ్వనాధదాసు విచిత్రరామాయణమును, దీనకృష్ణదాసు రసకల్లోలము, చక్రధరవిలాసము, సాముద్రికము, ప్రతాపసింధు మొదలగు గ్రంథములను, గోపాలభంజదేవు అర్కమహాత్మ్యమును, హరిచందనదేవు లీలావతిని, రఘునాథ పరీక్షు గోపీనాధవల్లభుని నాటకమును, ఉపేంద్రభంజదేవు వైదేహీ విలాసాద్యనేకోధ్ర

గ్రంథములను, రచించిరి. ఒరిస్సా దేశమున గాంగ, గజపతి, రాజులు శాంతిని, ఔన్నత్యమును స్థాపించుటచే నాకాలమున వాఙ్మయాభివృద్ధి యయ్యెను. పురి జగన్నాధమునందలి మాదలాపంజి గ్రంథములున్ను, అనేక దేవాలయములందున్న శాసనములున్ను, ఆకాలపుచరిత్రను బాగుగా తెలియజేయుచున్నవి.

గజపతిరాజ్యక్షీణతకును, నాశనమునకును, ఈక్రింది విషయములు ముఖ్యకారణములుగా తోచుచున్నవి[139]:—

(1) క్రీ॥ 16 వ శతాబ్ద ప్రారంభమున కృష్ణదేవరాయలు ప్రతాపరుద్ర గజపతినోడించి గోదావరీనదికి దక్షిణముననున్న దేశమును తనరాజ్యములో కలుపుకొనుట.

(2) క్రీ॥ 16 వ శతాబ్ద అంత్యభాగమున బెంగాలునవాబులు ఒరిస్సాదేశముపై దండెత్తి జాజిపురం, జగన్నాథం మొదలగుపట్టణములను కొల్లగొనుట; దక్షిణమున గోల్కొండనవాబులు శ్రీకాకుళమువరకునుగల ప్రదేశమును జయించుట.

(3) గజపతిరాజులయొక్క హిందూసామంత ప్రభువులు గోల్కొండ, బెంగాలు మహమ్మదీయనవాబులతో కుట్రలు పన్నుట.

(4) ఒరిస్సాదేశమున చైతన్యమతము ప్రబలియుండుటచేత రాజులును, మంత్రులును భక్తిమార్గ పరాయణులై యుండి రాజకీయ వ్యవహారములను సరిగా జరుపలేకుండుట; మరియు, వైష్ణవమతోద్ధారకులగు రాజులకును, శైవ, బౌద్ధ, మతావలంభకులగుప్రజలకును పరస్పరవైషమ్య మేర్పడుట.

(5) గర్హ్యాజాత, లేక, కొండ సీమలలోని భంజవంశీయులగు సామంతప్రభువులు తమస్వతంత్రతను వెలిబుచ్చుట.

(6) జగన్నాధాలయము నందలి పూజారులు వైష్ణవమతమును సుప్రసిద్ధముగాజేసికొని తదితరమతముల నణగ ద్రొక్కుటయేగాక, రాజును, మంత్రులను స్వాధీనపరచుకొని తమ కనుకూలమగునట్టి శాసనములను దేవాలయము నందే చెక్కించుకొనుట.

(7) గజపతివంశమునందలి కడపటి రాజులు అశక్తులును, దుర్జనులు నగుట; (ఇట్లే తర్వాత రాజ్యమేలిన బోయి, తెలింగ, భంజ, వంశపు రాజులుగూడ బలహీనులగుటచే హిందూరాజ్యము క్షీణించిపోయెను).

(8) అక్బరుచక్రవర్తి కాలమున మగలాయిలు ఒరిస్సాదేశమును జయించుట. (1592-1604) ఆకాలముననే, దక్షిణకళింగమును, లేక, శిఖాకోల్, రాజమండ్రి, సర్కార్లను (గంజాం, విశాఖపట్టణం, గోదావరి, జిల్లాలు) గోల్కొండ నవాబులు జయించుట.

గజపతివంశముక్షీణించినను, గజపతిబిరుదాంకితులగు ఖుర్దారాజులు జగన్నాధము నందును, కేసరి (గాంగ?) రాజులు పర్లాకిమిడి ప్రాంతములందును,[140] భంజవంశపురాజు లొరిస్సా సామంత రాజ్యములందును, నివాసము లేర్పరుచుకొనిరి.

---

139. Vide P P 530 to 536 in the History of Orissa Vol I by late R. D. Banerji.

140. Vide List of Kimedi Zamindars given on PP. 45 and 46 in the Sketch of the Dynasties of Southern India by Robert Sewell. Also Gangavamsanu charitam and Gangavamsavali of Parlakimidi published in Vol. 2, Pts 3 & 4 P.p. 250-258 of the Journal of Andhra Historical Research Society, Rajahmundry by Dr. B. Seshagiri Rao, M.A. The Geneology and chronology given in Sewel's book differ from those given in Gangavamsavali. Similarly, the lists of Kings and dates given in the Sanskrit kavya Ganga-vamsa-Charitra, composed by the Oriya poet Vasudeva Ratha Somayaji, court poet of Vira Sri Purushottamadeva of Gudaricuttack line, differ from those given in Inscriptions. Hence, the statements given in these literary sources should be very carefully examined before they can pass off as sober history.

ఒరిస్సాదేశము:- మహమ్మదీయ, మహారాష్ట్ర, బ్రిటిషు ప్రభుత్వములు.*

ఐనిఅక్బరి, రెండవసంపుటము, 209 పుటలో క్రీ॥శ॥1575 లో,టుకరోయి (ముఘల్‌మారి) యుద్ధములో అక్బరు సైన్యాధిపతియగుమునిం ఖాన్ ఆఫ్గన్ సైన్యాధిపతియగు డాడ్ ఖానునోడిం చినవెంటనేఒరిస్సాదేశమంతయు లొంగిపోయె ననియు,తర్వాత బెంగాలు సుభాలోకలిపివేయ బడెననియు, వ్రాయబడినది. ఈజయింపబడిన ఒరిస్సాదేశము ఈక్రింది 5 సర్కారులక్రింద విభజింపబడెను:—

1. జలేశ్వరం,(మిధునపురము) 2. భద్రక్, 3. కటకము, 4. కళింగదండపాట, 5. రాజ మహేంద్రవరము.కానిఇందు4,5.సర్కారులను గురించివివరములేవియునివ్వబడకపోవుటచేతను, నిజముగా 1570 మొదలు 1641 వరకు దక్షి ణ ఒరిస్సా(చిల్కాసరోవరము మొదలు గోదా వరినదివరకుగలప్రదేశము) సాళ్వవంశీయుడును, తెలుగువాడును, గజపతి బిరుదాంకితుడు నగు రామచంద్రునిసంతతివారిచేతనే పరిపాలింపబ డుచుండుటచేతను,అవి అక్బరు అధికారములో నుండలేదని నమ్మవలెను.

క్రీ॥శ॥1605లోఅక్బరుచనిపోవునప్పటికి,ఉత్తర ఒరిస్సాదేశ మాతని పరిపాలనక్రిందనే యుం డెను. 1607 లో ఒరిస్సా ప్రత్యేక రాష్ట్రము గా నేర్పరుపబడి మొగలాయినవాబగు హాషీమ్ ఖానుని పరిపాలనక్రింద నుండెను 1611 లో ఆఫ్గనులు కడసారి తిరుగబడిరి కాని యోడింప బడిరి. ఆ సం॥ ననే, ఖుర్దా, రాజమండ్రి సర్కారులు తప్ప తక్కిన ఒరిస్సారాజ్యమం తయు ఢిల్లీచక్రవర్తి స్వాధీనమయ్యెను. 1618 లో ఖుర్దారాజున్ను, ఆఫ్గనులును, కట్టకడపటి సారి తిరుగబడిరి. కాని ఓడింపబడిరి. ఖుర్దా రాజ్యముగూడ ఢిల్లీచక్రవర్తి స్వాధీనమయ్యె ను. కాని శిఖాకోల్,రాజమండ్రి సర్కారులు మాత్రముమొగలాయిల స్వాధీనములో నుండక పోయెను. 1752లో మహారాష్ట్రులు దండెత్తి మొగలాయిల నోడించి ఒరిస్సాదేశమును స్వా ధీనపరచుకొనిరి.

ఆకాలమున (1605 మొదలు 1752వరకు) ఒరిస్సా, ఉత్తరమున తామ్రలిప్త, మిధున పురములు మొదలు దక్షిణమున రాజమహేం ద్రవరమువరకును వ్యాపించి, 5 జిల్లాలు లేక సర్కారులు క్రింద విభజింపబడి యుండెను. తూర్పునరత్నాకరమున్ను,(బంగాళాఖాతము) పశ్చిమమున సింగభూమి, సోనుపురము, సం బలపురము,బస్తరున్ను సరిహద్దులై యుండెను. అయినను, ఈభాగమంతయు మొగలాయిల స ర్వాధికారమున నుండలేదు. సువర్ణ రేఖ నది కుత్తరభాగము బెంగాలునవాబుల స్వాధీనము నను, చిల్కాసరోవరమునకు దక్షిణముననున్న భాగమంతయు గోల్కొండ కుతుబుషాహి నవాబుల స్వాధీనమునను యుండెను.

1512 లో భామనిరాజ్యము చీలికలయ్యె ను. ఆ సం॥ ననే, తెలింగానా లేక తెలుగు దేశముపై నేలుచున్న భామినీగవర్నరగుసుల్తాన్ కులీ కుతుబ్షా స్వతంత్రుడయ్యెను. ఈతని వంశక్రము, రాజ్య కాలములిట్లు నిర్ణయింప బడినవి:[141]

1. సుల్తాన్‌కులీకుతుబ్షా	1512—1543
2. జామ్‌షీడ్‌కులీకుతుబ్షా	1543—1550
3. ఇబ్రహీమ్‌కుతుబ్షా	1550—1581
4. మహమ్మద్‌కులీకుతుబ్షా	1581—1611
5. అబ్దుల్లాకుతుబ్షా	1611—1672

*Vide Ganjam, Visag and Godavari Dt. Gazetteers and Beams' Notes on the History of Orissa. 141. Vide P 27 in Sewell's Sketch of The Dynasties of S, India.

6. అబుహసాన్ 1672—1688

మేదినీపురము మొదలుకొని కొండవీడువరకు గల ప్రదేశము నేలిన ప్రతాపరుద్ర గజపతి (1497-1540) తన రాజ్యారంభకాలమున క్షీణదశయందున్న భామినీ, విజయనగర, రాజ్యములను పూర్తిగా జయింపవలసియున్నను అట్లు చేయ నశక్తుడై యుండి, తుదకు తానేయోడిపోయి తన రాజ్యములోని దక్షిణభాగములను కోలుపోయెను. కృష్ణదేవరాయలు 1512-1518 మధ్య గజపతి రాజ్యములోని పెక్కుదేశములను జయించి, తుదకు గోదావరినదికి దక్షిణమునను్న భాగమంతయు తనరాజ్యములో కలుపుకొనెను. అందుచేత ఒరిస్సా గజపతిరాజ్యమునకు గోదావరినది దక్షిణపు సరిహద్దాయెను. కాని గోల్కొండనవాబగు సుల్తాన్ కులీ కుట్బుషా వారంగల్ మొదలు రాజమహేంద్రవరమువరకుగల దేశమును 1520-22లో జయించి, తర్వాత శిఖాకోల్ వరకును దండయాత్ర సలిపెను. రమారమి 60, 70 కోటలను పట్టుకొనెను. కంభంమెట్టు, కొండపల్లి, ఏలూరు, రాజమండ్రి, శిఖాకోల్, కోటలను పట్టుకొని హిందూరాజుల నోడించెను.[142]

అందుచే ఒరిస్సా దేశపురాజు సంధిచేసికొని గోదావరినదిక దక్షిణ పశ్చిమ ప్రదేశమంతయు గోల్కొండనవాబున కిచ్చివేసెను. నవాబు తానుజయించిన ప్రదేశమును జిల్లాల క్రింద విభజించి పరిపాలనచేయుటకై ఉద్యోగులను నియమించెను. ఈనవాబు 1543 లో చనిపోయెను. ఈతనిపెద్దకొడుకగు జామ్షెడ్ కూలికుట్బుషా (1543-1550) గోవిందవిద్యాధరుని 7 వ అంక సం॥న, అనగా, 1546 లో ఒరిస్సాపై దండెత్తెను. అప్పుడు గోవిందుడు వానినోడించుటకై వెళ్ళగానే, రఘుభంజ తిరుగబడెను. ఆతని రెండవ కుమారుడగు ఇబ్రహీమ్ (1550-1581) కాలమున తల్లికోట యుద్ధము 1565 లో జరుగుటయు, విజయనగర రాజులోడింప బడుటయు, విజయనగరరాజ్యము క్షీణదశ నొందుటయు జరిగెను. 1564 లో ఇబ్రహీమ్ ముకుందదేవునిచే పరిపాలింప బడుచున్న ఒరిస్సా దేశమును జయించుటకై సమకట్టెను. ఆకాలమున ఒరిస్సాదేశ ముత్తరముననుండి అఫ్ఘనులచేతను మగిలాయిలచేతను, దండెత్తబడుటచేతనున్ను, రాజమహేంద్రవరము నేలుచున్న ఓఢ్రరాజులకు సామంతులైన రెడ్డిరాజుల మంత్రియగు పెద్దాపురపు వత్సవాయి ముసలిరాజు ఇబ్రహీమ్తో కుట్రలుసలుపుటచేతనున్ను, రాజమహేంద్రవరపుకోటసులభముగా గోల్కొండనవాబు పాలబడెను. తర్వాత నవాబు దక్షిణ కళింగదేశమునుజయించుటకై రఫుట్ఖాన్ లరినిపంపెను. ఆతడు పెద్దాపురపుకోటను ముట్టడించి పట్టుకొనెను. తర్వాత తిరిగి రాజమండ్రికోటను స్వాధీనపర్చుకొని, రెడ్డిరాజులనోడించి, 1571లో వారిని ఖాసింకోటకుతరిమివేసెను. తర్వాతఖశింకోటను పట్టుకొని, ఒరిస్సారాజుల నోడించి, శిఖాకోల్ స్వాధీనపర్చుకొనెను. ఈరాజమండ్రి, శిఖాకోల్, సర్కారులు ఐనిఅక్బరిలో మగలాయిరాజ్య విభాగములుగా వర్ణింపబడినను, నిజముగా గోల్కొండనవాబుల పరిపాలనక్రింద నుండెను. వారి ఫౌజుదారులే ప్రజలవల్ల భూమిపన్నులను, జమీందార్లవల్ల కప్పములను, వసూలుచేయుచుండిరి. మహమ్మదీయమతము, మశీదులు దేశమునం దంతటను వ్యాపింపదొడగెను. ఇట్లుత్తరముననున్న చిల్కసరోవరము వరకుగల ప్రదేశమంతయు 1571 మొదలు 1687 వరకు గోల్కొండనవాబుల

142. Vide PP 214 to 224 in Morris Godavary Dt.

పరిపాలనమున నుండెను. వారి ఫర్మానాలు, సనదులు (జమీందార్లకున్ను, కరణముల కున్ను ఇచ్చిన ఉత్తరవులు) విశేషముగా దొరికి నవి. 1687లో గోల్కొండ రాజ్యము ఔరంగజేబుచే జయింపబడెను. అందుచే 1687 మొదలు 1724 వరకు ఈదేశమంతయు మగల్ సామ్రాజ్యమున నిమిడియుండెను.

ఢిల్లీ మగలాయిరాజ్యము శిథిలమైపోయిన తర్వాత, 1724 లో కమ్రుడ్డీన్ అసఫ్‌జా హైదరాబాదువద్ద స్వతంత్రుడై మొదటి దక్షిణ హిందూదేశపు నైజాముగా స్థిరపడెను. నైజాముయొక్క దక్షిణహిందూదేశపు సుభేదారిలోని 22 రాజధానులలో నొక్కటగు గోల్కొండకు అర్కాటు, కర్నూలు, రాజమండ్రి, శిఖాకోల్ (శ్రీకాకుళం) సర్కారులు అంతర్భాగములుగా నుండెను. రాజమండ్రి, శ్రీకాకుళం, సర్కారులపై అన్వరుడ్డీన్ నవాబుగా నియమింపబడెను. ఆతనిక్రింద సైన్యాధిపతిగా రుస్తుంఖాన్ నియమింపబడెను. ఈతడు 1732 మొదలు 1739 వరకును, రాజమహేంద్రవరం మొదలు గుంటూరువరకుగల నాలుగు సర్కారులపై నతిక్రూరముగా రాజ్యమేలెను. ఈతడే ఉత్తరసర్కారులలోని జమీందారులను పదభ్రష్టులను గావించి, అమీనాలను నియమించి, అతి నిర్దాక్షిణ్యముతో పన్నులు వసూలు చేయుచుండెను. హైదరాబాదు నవాబగు అసఫ్‌జా 1748 లో చనిపోయిన తర్వాత, అతని రెండవకొమరుడగు నాజర్‌జంగునకును, మనుమడగు మిర్జఫజంగునకును, సింహాసనమునకై పోరుప్రారంభించెను.

ఈయుద్ధములో ఇంగ్లీషువారు నాజర్‌జంగ్ పక్షమునను, ఫ్రెంచివారు మిర్జఫజంగ్ పక్షముననుండి పోరాడిరి. 1750 లో నాజర్‌జంగ్ చంపబడినతర్వాత, ఫ్రెంచివారిసహాయమున మిర్జఫాజంగు దక్షిణహిందూదేశపు సుబేదారుగా యెన్నుకొనబడెను. అందుచేత ఫ్రెంచి గవర్నరగు డూప్లేకు, కృష్ణానదికి దక్షిణమున నున్న తన రాజ్యమంతయు ఆత డిచ్చివేసెను. కాని మిర్జఫా అచిరకాలములోనే చంపబడెను. అప్పుడు అసఫ్‌జాయొక్క మూడవ కుమారుడగు సలబత్‌జంగు, బుస్సీ సహాయమున సుబేదారయ్యెను. (1751) అందుచేత ఆతడు ఫ్రెంచివారికి ఉత్తరసర్కారులు దానమిచ్చెను. అనగా, ముస్తఫానగరము, ఏలూరు, రాజమహేంద్రవరము, శ్రీకాకుళం, వీటివల్ల రాబడిన పన్నులతో ఫ్రెంచివారు తమసైన్యమును పోషించుకొనుచు, సుబేదారును సంరక్షింపవలెనని యాతడాజ్ఞాపించెను. గనుక 1753 లో ఫ్రెంచి సైన్యాధిపతియగు బుస్సీ ఆనాలుగు సర్కారులను లోబరుచుకొనెను. ఇంతకుముందే బందరు, కొండవీడు, సర్కారులను బుస్సీ స్వాధీనపరచుకొని యుండెను. అందుచేత తూర్పు కనుమలకును, బంగాళాఖాతమునకును మధ్యనున్నట్టియు, చిల్కాసరోవరము మొదలు 600మైళ్ళుదక్షిణము వరకును వ్యాపించి నట్టియు, ప్రదేశము ఫ్రెంచివారి యాధీనము లోనికి వచ్చెను. కాని తత్పూర్వము పైనాలుగు సర్కారులకును గవర్నరుగా నుండిన జాఫర్ ఆలీఖాన్ విజయనగరాధీశుడగు గజపతి విజయరామరాజుతో సంధిచేసుకొని, ఫ్రెంచి వారికి ఆసర్కారులు లోబడకుండ చూచెను గాని, ఫ్రెంచివారు రాజమండ్రి, శ్రీకాకుళం సర్కారులనువిజయరామరాజునకు సానుకూలముగా కవులున కిచ్చెదమని తెలుపుటచే నాతడు జాఫర్ ఆలీఖానుని సఖ్యమును విడిచెను. అందుచే ఖాఁ మహారాష్ట్రుల సహాయము లో, శ్రీకాకుళం, రాజమండ్రి, ఏలూరు, సర్కా-

రులను కొల్లగొనెను. అయినను, ఫ్రెంచివారు తుద కానర్కారులను స్వాధీనము చేసికొనిరి. తర్వాత న్యాయ పరిపాలనకున్ను, పన్నులు వసూలుచేయుటకున్ను, దేశమును శాంతిగొల్పుటకున్ను, బుస్సిచక్కని మార్పులను జేసెను.

కొండప్రదేశమందలి జమీందారులనులోబరుచుకొని కప్పములను వసూలు చేసుకొనెను. తిరుగుబాటుచేసిన జమీందారుల నుద్యోగముల నుండితొలగించివేసెను. ఫ్రెంచి ఉద్యోగీయులు నియమింపబడిరి. నాలుగు సర్కారులలోను జమాబందిచేయబడి, శ్రీకాకుళం, రాజమండ్రి, సర్కారులకుపన్ను హెచ్చింపబడెను. జమీందారులే దేశమునందల్లరలు లేకుండ బందోబస్తుచేయవలసియుండెను. వారే, పన్నులువసూలుచేయుటకగుఖర్చులు, భరింపవలెను. 12,000సిబ్బందినిసమకూర్చి, పంటలుభద్రపరచి, సర్కారువారికిని, రైతులకునుసరిసమానముగా వాటి నివంచిపెట్టించవలెను. బుస్సి, ఇట్టిసరియైనపరిపాలనవిధములచేత దేశమును శాంతిగొల్పెను. న్యాయపరిపాలనకును, పన్నులువసూలగుటకును, తగినయేర్పాటులు చేసెను. 1746లో రాజమండ్రి శ్రీకాకుళం, సర్కారులపైని ఇబ్రహీంఖానుని నవాబుగానియమించెను. తర్వాతమాధవవర్మ సంతతివాడును,[143] విజయనగరాధీశు డునగు విజయరామరాజుసహాయముతోను, సలహాతోను, బొబ్బిలికోటను[144] 1757లో ముట్టడించివట్టుకొనెను. తర్వాతగంజాజిల్లాను లోబర్చుకొనెను. 1758 లో బుస్సీ కర్నాటదేశమునకు బదిలీకాగా, ఫ్రెంచియధికార ము త్తరసర్కారులలో అడుగంటెను. బొబ్బిలియుద్ధములోవిజయరామరాజు చనిపోగా, ఆనందగజపతిరాజ్యమునకువచ్చి, ఫ్రెంచివారినిపూర్తిగా ఉత్తరసర్కారులనుండి తరిమివేయుటకై ఇంగ్లీషువారితో, రాయభారముజరిపెను. అందుచే ఆసం॥ నసే

143. In an article on the Rajput origins in Orissa by late Prof. R. D. Banerji, M.A published in Modern Review for 1929, it is maintained that the Raja of Vizianagar and the Maharajah of Mayurbhanj and other Feudatory princes of Orissa have, unnecessarily and without good historical grounds, traced their Origins from the Rajputs who did not even exist as such at the time when these families are said to have originated.

144. బొబ్బిలివంశచరిత్రనుబట్టి, ఆ వంశకర్తయగు పెద్దరాయుడు వెంకటగిరివంశమునకు జెందిన వెలమకులస్థుడని తెలియుచున్నది. 1652 లో శ్రీకాకుళం ఫౌజుదారగు షేర్ మహమ్మదుఖానునితోను, విజయనగరంవంశకర్తయగు పూసపాటి మాధవవర్మతోను, అతడు విశాఖపట్టణంజిల్లాకు వచ్చి చేరెను, శ్రీకాకుళం నవాబునకొనర్చిన యుపకారమునకు పెద్దరాయుడు రాజాంపై యధికారిగా నియమింపబడెను. అతని కొడుకు లింగప్ప బొబ్బిలి (పెద్దపులి) యను గ్రామమును షేర్ (పులి) ఖానుని పేరటకట్టించి, దానిని తనరాజధానిగాజేసికొనెను. తర్వాత 12 గ్రామములున్ను, రంగరావను బిరుదున్ను, షేర్ఖానునివల్ల సంపాదించెను. అతనితర్వాత సొల్లవ రాజగు గోపాలకృష్ణుని కాలమున, 1753లో, సర్కారులు ఫ్రెంచివారి కివ్వబడెను. అప్పుడు బుస్సీ శ్రీకాకుళం, రాజమండ్రి, సర్కారులను విజయనగరాధీశుడగు పెద్దవిజయరామరాజునకు కవులున కిచ్చెను. 1756-57లో, విజయరామరాజు బుస్సీతో కలిసి, బొబ్బిలిరాజ్యమును కలుపుకొనుటకై కుటిప్రయత్న్ని, బొబ్బిలికోటను ముట్టడించి పట్టుకొనెను. కాని వెంటనే రాజాం దుర్గాధిపతియగు తాండ్రపాపయ్యచే చంపబడెను, తర్వాత ఆనందరాజు విజయనగరాధీశు డయ్యెను. బుస్సీ, బొబ్బిలిరాజ్యమును తిరిగి రామకృష్ణరంగారావు కొడుకగు చినరంగారావున కివ్వ నిశ్చయించుటచేత, ఆనందరాజు ఇంగ్లీషువారి సహాయము కోరి, పోరుసహాయమున వారిని ఉత్తరసర్కారులనుండి తరిమివేసెను. 1759 లో చిన్నరంగారావున్ను, అతని పెత్తండ్రియు చేరి రాజాంకోటను స్వాధీనపర్చుకొనిరి. 1766 లో సీతారామరాజు వారిని పట్టుకొని చెరసాలయం దుంచెనుగాని 1790 లో చిన్నరంగారావు పారిపోయెను. 1794 లో విజయనగరాధీశుడు పద్మనాభయుద్ధములో చంపబడినతర్వాత, ఇంగ్లీషువారు చిన్నరంగారావునకు కబురు పంపి, అతనిరాజ్య మాతని కిచ్చిరి. అప్పటినుండియు వంశపరంపరగా ఈరాజులు బొబ్బిలి సంస్థానమును చక్కగ పాలించుచుండిరి.

క్లయివు కలకత్తానుండి ఫోర్డు యధికారమున నొకగొప్ప సేనను పంపెను.

ఆతడు, ఆనందగజపతితో సంధిచేసికొని, ఫ్రెంచివారిని మొదట చెందుర్తివద్ద ఓడించి రాజమండ్రికోటను పట్టుకొని, తర్వాత బందరుకోటనుస్వాధీనముచేసికొని, నైజామ్‌సలబత్ జంగుతో సంధిచేసుకొనెను. దీనిఫలితముగా, బందరు,నిజాంపట్టణం, సర్కారులను నైజాము ఇంగ్లీషువారి కిచ్చుటకున్ను, ఫ్రెంచివారినుత్తర సర్కారులనుండి వెడలగొట్టుటకున్ను, ఇంగ్లీషువారు నైజామునకు తన శతృవుల నెదుర్కొనుటలో గూడసహాయముచేయుటకున్ను, స్థిరపడెను (1759). బందరుతప్పతక్కినసర్కారులన్నియు నైజాము స్వాధీనమాయెను. 1761లో నైజామ్‌సాలబత్ జంగు,ఆతనితమ్ముడైననైజామ్‌అలీచే ఓడింపబడిపదభ్రష్టుడయ్యెను. నైజామ్‌అలీచేసర్కారులు హుస్సేనాలీఖానునకు కవులున కివ్వబడెను. అయినను 1765 లో ఉత్తరసర్కారు లింగ్లీషువారికి ఢిల్లీచక్రవర్తిచేత దానమివ్వబడెను. కొంతయాటంకముమీద ఆ సం॥ ననే, హైదరాబాదునవాబు గూడ ఉత్తరసర్కారులను ఇంగ్లీషువారి కిచ్చుటకొప్పుకొనెను.[145] కానిఇంగ్లీషువారాతనికి కప్పముకట్టుటకును, సేనాసహాయమొసంగుటకును సమ్మతించిరి (1766). మరియు, సేనతోసహాయ మొనరింపని సం॥ లలో సం॥ 1కి 9లక్షల రూపాయిల నిచ్చుట కంగీకరించిరి. 1768లో ఈమొత్తముతగ్గించబడెను. తర్వాత 1823లో వీటిపైశాశ్వతపు హక్కుకై కొంతపెద్దమొత్తమివ్వబడెను. ఉత్తరసర్కారులు ఇంగ్లీషువారి స్వాధీనమైనతర్వాత, రాజమండ్రి, ఏలూరు, కొండపల్లి, సర్కారులు తత్పూర్వము నైజామువల్ల కౌలుపొందియున్న హుసేన్ ఆలీఖాన్ క్రిందనే కౌలునకు జరుపబడెను. ఈకౌలు 1769 లో ఆఖరుకాగానే, కంపెనీవారి స్వంత యధికారముక్రిందనే సర్కారుల ప్రభుత్వము జరిగెను.తత్పూర్వము గిడ్డంగుల కేజంట్లుగానుండినవారు ఛీఫులనబడిరి. బందరు ఛీఫుక్రింద ఏలూరు, రాజమండ్రి, సర్కారులుంచబడెను. ఇట్లే విశాఖపట్టణంలోను, గంజాంలోను, ఛీఫులుండిరి. ఈప్రకారము 25 సం॥లు రాజ్యపరిపాలన జరిగిన తర్వాత, 1794 మొదలు,జల్లా కలెక్టర్లు నియోగింపబడిరి. 18 వ శతాబ్దమందంతయుఉత్తరసర్కారు లరాజకముగానుండెను. డక్కను సుబేదార్లు బలహీనముగా నుండుటచేతను, ఫ్రెంచి, ఇంగ్లీషువారలొకరి తర్వాతనొకరు దేశమును స్వాధీన పరుచుకొనుటచేతను, జమీందార్లు దేశమునందంతటను తమ యధికారమును విచ్చలవిడిగా వెల్లడిచేయుచుండిరి. కష్టనుమీద 19 వ శతాబ్దప్రారంభమునుండి దేశము, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము యొక్క లాభములను పొందసాగెను. జమీందారుల కొట్లాటలు, దౌర్జన్యములణిగెను. ముఖ్యముగా ఆనంద రాజు చనిపోయినతర్వాత ఆతని దత్తతకుమారుడగు విజయరామరాజున్ను ఆతని అన్న సీతారామరాజున్ను, తమయధికారమును చుట్టుపట్లనున్నజమీందారులమీద చూపిరి. కొందరి జమీనుల నాక్రమించిరి. మరికొందరను ఖయిదీలుగా పట్టుకొనిరి. ప్రజలనేక కష్టముల ననుభవించుచుండిరి అందుచే 1784 లో ఇంగ్లీషుసభ్యులుకొందరు విజయనగరాధీశులయధికారమునుతగ్గించుటకై నియమింపబడిరి. వీరు, విజయనగరరాజుయొక్క సేననుతగ్గించవలెననియు, కప్పము 5 లక్షలుగాక ఇంకా 4లక్షలు అధికముగా కట్టవలెననియు,శీతారామరాజు దివానుగా నుండకూడద

145 ఈవిషయమున, రాజాకాండేపిగుల జోగిజగన్నాధరావు బహద్దరు రాజమహేంద్రవరమున ఇంగ్లీషువారి దుబాషుగానుండి, వారికి చాల సహాయమొనర్చెను. Vide Correspondence between the Hon'ble E. I. Co. and Jogi Pantulu, published by me in J. A. H. R. S. Vols. 3 & 4.

నియు,జయపురం,[146]బొబ్బిలి, మొదలగుజమీం దార్లుగూడ వేరు వేరు కవుల్లుపొంది, స్వతం త్రాధికారులుగా నుండవలెననియు, సిఫార్సు చేసిరి. ఈసిఫార్సుప్రకారము, సీతారామరాజు నకు నెల1కిరూ500 ేలుమనవర్తినిచ్చి, చెన్నపట్ట ణమునయుంచిరి. విజయరామరాజు తానుకట్టవల సినకప్పముకట్టకపోవుట చేతవిజయనగరముకోట పట్టుకొనబడెను. రాజు దేశమునువిడిచి, బందరు పోవలసివచ్చెను. కాని 1794 లో రాజుతిరుగ బడుటచేత,పద్మనాభ యుద్ధమునవిజయరామరా జోడింపబడి చంపబడెను. తర్వాత ఆతనికొడు కగునారాయణరాజుకంపెనీవారికిలోబడెను.ఇట్లే ఇతర జమీందారులును లోబడిరి. జయపురం రాజు పద్మనాభయుద్ధములో జోక్యము కలు గజేసుకొనకపోవుటచేత తన జమీనును స్వ తంత్రముగా కవులునకుపొంది పరిపాలింప జొ చ్చెను. నారాయణరాజునకు విజయనగర రాజ్య ము కొంతభాగము తగ్గింపబడి, 6 లక్షల పే ష్కషుకే 3 సం॥లుకవులున కివ్వబడెను. విశా ఖపట్టణమందలి తక్కిన జమీందారులకుగూడ మిగిలినజమీనులు 1796లో నేకవుళ్ళకివ్వబడెను. తర్వాత వీటికన్నిటికిని 1302లోశాశ్వతపుశిస్తు స్థిరపర్చబడెను. అయినను దీనివల్ల కంపెనీవారి కిని, జమీందారులకున్ను, ప్రజలకున్నుగూడ లాభము లేకపోయెను. అల్లరులు హెచ్చెను. 1833 లో పర్లాకిమిడిలో పితూరిలేచెను. అం దుచే రస్సెల్‌సంఘ మీయల్లరుల నణచుటకై నియమింపబడెను. కాశీపురం, పాయకరావు పేట, పాల్కొండ, మొదలగు జమీనులు స ర్కారులో కలుపుకొనబడెను. విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని $^7/_8$ భాగమునందలి న్యాయాధికార ము కలెక్టరు స్వాధీనమున నుంచబడెను సర్వ సిద్ధి, గోల్కొండ, తాలూకా లిట్లే కంపెనీ వారి యధికారములోనికి తేబడెను.

విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని $^9/_{10}$ భాగము జ మీందారిభూమి. హిందూరాజుల కాలమున ను, మహమ్మదీయ నవాబుల కాలమునను, పంటలోని సగముభాగము సర్కారునకున్ను, తక్కిన సగముభాగము వ్యవసాయదారులకు న్ను, భాగింపబడుచుండెను. ఉద్యోగస్తులు న్ను, సిబ్బందిజనమున్ను, నగదుగాగాక వస్తు రూపకముగానే భత్యము అందుకొనుచుండిరి. మహమ్మదీయులకాలములోనే పన్నులను వ సూలుచేయుటకై నియమింపబడిన కలెక్టర్లు క్రమక్రమముగాజమీందారులనునట్టిపేరుపొంది గొప్పభూస్వాములైరి. 1765 లో కంపెనీవారి యధికారము త్తరసర్కారులలో స్థాపింపబడిన తర్వాత, 1769 లో విశాఖపట్టణమున నొక

---

146. జయపురవంశ చరిత్రనుబట్టి, వినాయకదేవు కాశ్మీరదేశమునువిడిచి, కాశీ విశ్వనాథునారాధించి, ఆదేవుని
కృపవల్ల శిలావంశీయుడగు నందపురంరాజు కుమార్తెను వివాహము చేసుకొని, తుదకు 1443 లో రాజ్యపదవి కె
క్కెను. ఆతనితర్వాత 6 వ రాజగు వీరవిక్రమరాజు (1637-1669) జయపురమును రాజధానిగా జేసికొనెను.
ఆతడు గోల్కొండ నవాబునకు కప్పముకట్టుచుండెను. ఆతనితర్వాత పదవరాజగు లాలకృష్ణుని కాలమున
(1752-58), ఆతని సోదరుడు విక్రమదేవు తిరుగుబాటుచేసెను. విజయరామరాజాతనికి సహాయమొసర్చి, మా
డుగోలు, సాలూరు, కురుపాం, మొదలుగాగల 10 చిన్నజమీనులను సంగ్రహించెను. 1768-69 లో విజ
యరామరాజు ఇంగ్లీషువారివల్ల హక్కునుపొంది, ఈ జమీనులను శాశ్వతముగా సంపాదింపజూచెను గాని,
సం॥ 1కి 24,000 రూపాయిలు కవులుమొత్తము రాబట్టుకొనుటకుమాత్ర మధికారమును పొందెను. కాని,
1784 లో తరుచు జయపురం జమీను అల్లరులతో నిండియుండుటచేత, వాటిని తిరిగి విక్రమదేవుని కిచ్చి
40,000 రూపాయిలు సం॥ 1కి పుచ్చుకొనుట కంగీకరించెను. 1794 లో పద్మనాభయుద్ధములో విజయనగరం
రాజు చంపబడినతర్వాత, ఇంగ్లీషువారు జయపురం రాజగు రెండవ రామచంద్రదేవునకు ఖాయముగా 25,000
కప్పమునకై జమీనంతను ఇచ్చివేసిరి. 1803 లో శాశ్వతశిస్తు స్థిరపర్చుటలో ఈమొత్తము 16,000 క్రిందస్థిర
పడెను. అప్పటినుండియు జయపురం రాజులు వంశపరంపరా అధికవైభవములో తమరాజ్యమును పాలించుచుండిరి.

ఛీపున్ను, అతని సొక సహాయసంఘమున్ను, నియమింపబడెను. ఆకాలమున ఆజిల్లాయందలి భూములు జమీను,హవేలి, (సర్కారు) అను రెండు విధములుగానుండెను. జమీనుభూము లన్నియు విజయనగరరాజు స్వాధీనమునను, హవేలిభూములన్నియు ఆతని సోదరుడును దివాను నగు శీతారామరాజు స్వాధీనమున నుండెను. ఈహవేలిభూములవల్ల రాబడి రానురాను కంపెనివారికి తగ్గిపోగా, 1776 లో మదరాసు గవర్నమెంటువారు విచారణసంఘమొకదానిని నియమించిరి.1778లోగవర్నరురంబోల్డు జమీందారులను చెన్నపట్టణమునకురానియమించెను. అక్కడవారికిశాశ్వతపుశిస్తుపట్టాలనిచ్చివేసెను. హవేలిభూమిపన్నులు వసూలుచేయుట, యూరోపియన్ కలెక్టర్ల యధికారమున నుంచబడెను. 1794 లో ఉత్తరసర్కారులలోని ఛీఫులు న్ను,వారి సహాయసంఘములున్ను తీసివేయబడిరి. విశాఖపట్టణము మూడుభాగములుగా విభజింపబడెను. ఒక్కొక్కభాగ మొక్కొక్క కలెక్టరు యధికారమున నుండెను. విశాఖపట్టణం, కసింకోట ఒకభాగముగను, విజయనగరం తదితరజమీనులు రెండవభాగముగను, శ్రీకాకుళం, టెక్కలి, కిమిడి,ప్రదేశములు మూడవ భాగముగను, విభజింపబడెను. ఈ మూడుభాగములలోనున్న హవేలిభూములు గ్రామస్తులకు ఏక్‌సాలు కౌలున కమర్చబడుచుండెను. భూమి కొలత కాబడకపోవుటచేతను, భూమి శిస్తులు తరుచు మారుచుండుటచేతను చాల చిక్కులు తటస్థించుచుండెను. అందుచే ఈచిక్కులను తగ్గించుటకై 1799 లో ఖాయవు శిస్తు నిర్ణయము చేయబడెను. ఈ యేర్పాటు జమీను, హవేలిభూముల కన్నిటికిని వర్తించెను. ఏయేర్పాటులోనే విజయనగరంరాజు 13/5 లక్షలకు మొదటిభాగమందలి 17 ముఠాలను వేలములో కొనెను. రెండవభాగములోని జమీందారులందరును వారివారి జమీనులను (మొత్తం16), 8 లక్షలకు వేలములో స్థిరపరిచుకొనిరి. మూడవభాగములోని 20 ముఠాలలోను 6 విశాఖపట్టణంజిల్లా యందున్నవి. తక్కినవి గంజాంజిల్లాకు మార్చబడెను.

శ్రీకాకుళం లేక గంజాం జిల్లాగూడ ఇట్లే మూడుభాగములుగ విభజింపబడి ముగ్గురు కలెక్టర్లక్రిందనుండెను. అప్పటి కలెక్టర్లు పరిపాలన చేయుటకు ముందుగా, భూమిరాబడులను హెచ్చించి ఎక్కువసొమ్మును రాబట్టుచుండిరి. 19 వ శతాబ్దప్రారంభమున శ్రీకాకుళం, గంజాం సర్కారులన్నియు పితూరీలలో మునిగియుండెను. అయినను, క్రమక్రమముగా విజయనగర మన్యప్రాంతములందును, గుమ్సూరు పర్లాకిమిడి ప్రాంతములందును లేచిన యల్లరులను సర్కారువారు అణిచివేసి, ఆయాభాగములను స్వాధీనపర్చుకొని, యూరోపియన్ కలెక్టర్లక్రింద పరిపాలించుచుండిరి. 1803లో పర్లాకిమిడి, టెక్కలి,జమీనులుగంజాంజిల్లాకు మార్చబడెను. తక్కినజమీనులన్నియువిశాఖపట్టణంకలెక్టరుయధికారమున నేయుంచబడెను.

ఉత్కళ లేక ఒరిస్సాదేశమున[147] క్రీ॥ సం॥ 1611 లో, ఉస్మాన్‌ఖాన్ కటకమునుండి దండువెడలి సువర్ణరేఖానదియొద్దను మగలాయి సేనాధిపతియగు షుజాత్‌ఖాను నెదుర్కొనెనుగాని, ఓడింపబడి చంపబడెను. అందుచే ఆ సం॥ న బాలసోర్ మొదలు కటకము వరకుగల ప్రదేశము మగలాయిరాజ్యములో కలుపబడెను. అప్పటినుండయు దేశము శాంతి నొందెను. అందుచే వర్తకము విరివిగా సాగెను. బియ్యము, బట్టలు ఎగుమతి చేయబడు

147. I have referred to John Beam's "Notes on the History of Orissa under the Mohamadan, Maharatha and English rule," published in Ind. Ant for 1883, Pp 231-257; and Ganjam and Puri Dt. Manuals and Hunter's Orissa Vol II.

చుండెను. ఆకాలముననే ఇంగ్లీషువారు మగలాయిచక్రవర్తియగుషాజహాన్ వల్ల పిప్లి, బాలసోరు,వద్ద గిడ్డంగులను కట్టుట కాజ్ఞ బడసిరి. 1725 మొదలు 1735వరకును ఒరిస్సాదేశము టకీఖానుని వశముననుండెను. అప్పుడు సువర్ణరేఖనది కుత్తరముననున్న జలేశ్వరంసర్కారు బెంగాలుతో కలుపబడెను. ఈతడు హిందువులను బాధపెట్టుటచేత, ఖుర్దారాజు జగన్నాధదేవుని చిల్కసరోవరమున దాచిపెట్టెను. అందుచేత ఒరిస్సాదేశపు రాబడి తగ్గెను. ఈతడు బలసోరువద్ద నొక పెద్దచెఱువును మసీదును కట్టించెను. ఈతనితర్వాత 1734లో ముర్షిడ్కులిఖాన్ ఒరిస్సా నవాబుగా నియమింపబడెను. ఈతని దివాను మిర్హాబిబుల్లా. ఈతడే ఒరిస్సా దేశమును మహారాష్ట్రుల పాలబడవేసెను. ముర్షిడ్కులిఖాన్, తత్పూర్వము చిల్కసరోవర ప్రాంతపు కొండలకు గొంపోబడిన జగన్నాధుని విగ్రహమును, తిరిగి బ్రాహ్మణులచే తెప్పించెను. అందుచేత ఒరిస్సా రాబడి తిరిగి హెచ్చెను. యాత్రికులపై విధింపబడిన పన్ను సం॥ 13, 9 లక్షలకు మించెను. 1740లో బెంగాలునవాబగు అలివర్డిఖాన్,ఒరిస్సానవాబుతనకు కట్టవలసినకప్పము కట్టకపోవుటచేత,ఒరిస్సాపై దండెత్తి బలసోరువద్ద యాతని నోడించెను. అందుచే నాతడు బలసోరునుండి బందరునకుఓడపై ప్రయాణమయ్యెను.1741లో బెంగాలు నవాబు, మసుంఖానుని ఒరిస్సానవాబుగా నియమించెను. ఈతనికాలముననే, 1744లో, మహారాష్ట్రులు బీహారునుండి ఒరిస్సాపై దండెత్తిరి. దీనికి ముఖ్యకారకుడు మిర్హాబిబుల్లా. 1740 లో బలసోరుయుద్ధమైన త ర్వాత నీతడు మహారాష్ట్రుల నొరిస్సాపై దండెత్తమని వేడెను. ఆకాలమున, నాగపురంరాజధానిగాగల్గి,రఘోజిభాన్స్లెబీహారుపై దాడిచేయుచుండెను.ఆతనివద్దభాస్కరపండితుడుమంత్రిగానుండెను. ఈతనితో హాబిబుల్లా కుట్రపన్ని బీహారుపై దండెత్తెను. కట్వావద్ద అలివర్డిఖానోడింపబడెను. అందుచేత, మిధునపురము వరకునుగల ప్రదేశము మహారాష్ట్రుల వశమయ్యెను. కాని త్వరలోనే బలసోరువద్ద వారోడింపబడిరి. అందుచే వారు కటకమును దోచుకొని బీరారునకు లేచిపోయిరి. మరుచటి సం॥న, రఘోజిభాన్స్లె ఒరిస్సాపై దండెత్తెను గాని, పీష్వాబాలాజీరావున్ను, బెంగాలు నవాబున్ను, కలిసి యాతని నోడించిరి. అందుచే నాతడు సాతారాలో నున్న మహారాష్ట్రరాజునుదర్శించి,ఆతనివల్లఅయోధ్య, బిహార్,బెంగాలు,ఒరిస్సా, రాబడులను వసూలుచేసుకొనుట కాజ్ఞనుపొందెను. 1744లో రఘోజీ సంభలపురం మీదుగా నొకగొప్పసేనతో ఒరిస్సాదేశముపైకి దండెత్తెను. కాని అలివర్డిఖానుని చేనోడింపబడి,బలసోరుమీదుగా ఇంటికరిగెను. అయినను, 1745లో తిరిగి దండెత్తి, కటకము మొదలుకొని సువర్ణరేఖనదివరకునుగల ప్రదేశమును దోచుకొనెను. కాని తిరిగి కట్వవద్ద ఓడింప బడుటచేత బీరారునకుతిరిగిపారిపోయెను. 1748, 1749 సం॥లలో మహారాష్ట్రులు తిరిగి ఒరిస్సా దేశమును దోచుకొనిరి. 1750 లో రఘోజీ కొడుకగు జనోజీభాన్స్లె ఒరిస్సాపై దండెత్తి దోచుకొనసాగెను. అందుచేత అలివర్డిఖాన్ విసుగుచెంది, మహారాష్ట్రుల దాడి కోర్వలేక, సువర్ణరేఖనది కుత్తరముననున్న పట్టసపురం జిల్లాయున్ను, ఆనదికి దక్షిణముననున్న దేశమంతయున్ను,మహారాష్ట్రులువిధించెడిచౌతుపన్నునకుబదులుగా,వారికిచ్చివేసెను.1753లోరఘోజీచనిపోవుటయు, జనోజీ మహారాష్ట్రసైన్యమంతకును సేనాధిపతి యగుటయు, సంభవించెను. 1755లో ఒరిస్సాదేశమంతయు పూర్తిగా మహారాష్ట్రపాలనమునబడెను. 1773లో జనోజిచనిపోవువరకును

ఒరిస్సాదేశ మతి క్రూరముగా పరిపాలింప బడెను. 1773లో జనోజితమ్ముడు సబాజీ రాజ్యమునకు వచ్చెను. కాని 1775 లో అతని తమ్ముడగు మధోజీచే చంపబడెను. మధోజీ కొడుకగురఘోజి జనోజికిదత్తుడగుటచే, ఆతడు రాజ్యమునకువచ్చుటయు, ఆతనితండ్రి మధోజి రాజ్యసంరక్షకుడుగ నుండుటయు, తటస్థించెను.

ఈకాలమునకు100సం॥లుక్రితమునుండి, ఇంగ్లీషువారు గిడ్డంగులను కట్టుకొని దేశమున వర్తకస్థలములను నిర్మించుకొనుచుండిరి. బాలసోరు, పిప్లి వీరిముఖ్యస్థలములు. మహారాష్ట్రులు వీరి గిడ్డంగులను, ఓడలను దోచుకొనుచుండిరి. ఇంగ్లీషువారి బట్టలవర్తకము కొనసాగదమ్యెను. 1753 లో మహారాష్ట్రులు దండెత్తినపుడు, సాటీలు తమ నేతమగ్గములతో ఇంగ్లీషువారి గిడ్డంగులలో శరణుజొచ్చిరి.

1757 లో కటకమువద్ద ఇంగ్లీషువలన యొకటినెలకొల్పబడెను. ఒరిస్సాలో మహారాష్ట్రులుచిరకాలముండరని యెంచి, బహుజాగరూకతతోను, సామర్థ్యముతోను ఇంగ్లీషువారుతమ వర్తకమును కొనసాగించు కొనుచుండిరి.

ఒరిస్సాపై నేలిన మొదటి మహారాష్ట్రసుబేదారు శివభట్టు సాంత్ర. ఈతడే 1760 లో ఇంగ్లీషువారి గిడ్డంగులను ముట్టడించెను. 1761లో వీరభూమి,వర్ధమాన, జమీందారులతోగూడి బాలసోరు, మిధునపురం జిల్లాలను స్వాధీనపరుచుకొనెను. బంగాళాదేశమునుతరుచు కొల్లగొనుచుండెను. అందుచే ఇంగ్లీషువారు, బెంగాలు నవాబునకు మహారాష్ట్రులదేశముపై దండెత్తుటకును, కటకముపైకి సేన నంపుటకును, సలహానిచ్చిరి. కటకం, జలేశ్వరం జిల్లాలపై రాబడులను తమ కిచ్చినచో తమ సేనతో కటకముపై దండెత్తి మహారాష్ట్రులనోడించి ముందెన్నడును వారు నవాబుపై దండెత్తకుండుటయేగాక, బీహారు, ఒరిస్సా దేశములను విడిచిపోవుటగూడ జరుగునట్లు చేసెదమని చెప్పిరి. కాని నవాబు కలుగజేసికొనకపోవుటచేత తామే శివభట్టును బెదిరించుచుండిరి. ఇంతలో 1764లో శివభట్టు ఉద్యోగమునుండి తీసివేయబడెను. ఆతనికి బదులుగా భవాని పండితుడునియమింపబడెను. 1765లోవర్ధమానం,మిధునపురం,చిట్టగాంగు, జిల్లాలపైయధికారమునుఇంగ్లీషువారు సంపాదించిరి. 1767 లోఇంగ్లీషువారు మహారాష్ట్రుల కొరిస్సావల్ల రావలసిన చౌతునిచ్చెదమనియు, దానికి బదులుగా ఆదేశమును తమకియ్యవలసినదనియు జనోజికి వర్తమానము నంపిరిగాని తుదకేమియు జరుగలేదు.

1756 మొదలు 1803 వరకును మహారాష్ట్రపరిపాలకులే ఒరిస్సాపై పరిపాలన మొనర్చుచుండిరి. వీరిక్రింద పౌజుదార్లు నియమింపబడిరి. బాలసోరును పరిపాలించిన ఆఖరిపౌజుదారు మయూరపండితుడు. ఆతడతి క్రూరుడగుటచే నింగ్లీషువారాతని నోడించి కటకమువరకు తరిమివేసిరి. తర్వాత 1803లో ఒరిస్సాదేశమును స్వాధీన పరుచుకొనిరి.

మహారాష్ట్రుల పరిపాలనకాలమున నర్కారుపన్నులు గవ్వలమూలమున చెల్లింపబడుచుండెను. మూడుమాసములకొకసారి వసూలైన సొమ్మంతయు కటకమునకు పంపబడుచుండెను. మోర్‌భంజ,నీలగిరి, అంభ,కీయార్జరు, సాకింద, ఛిద్ర, మొదలగు జమీందారులు తమపేష్కుషును (కప్పమును) భద్రక్ పౌజుదారునకు చెల్లించుచుండిరి. లక్షద్వీపములనుండియు, మాలద్వీపములనుండియు, వర్తకులు ధాన్యము, బట్టలు, కొనుటకై వచ్చుచుండిరి. వీరివలననే గవ్వలు చేకూరెను.

ఆకాలమున రూపాయికి 70 శేర్ల బియ్యమమ్మబడుచుండెను. రాతిపలకలు, ఇనుము, నల్లమందు, ఉప్పు మొదలగు వస్తువులు గవ్వ

లకే అమ్మబడుచుండెను.

ఇంగ్లీషువారు ప్రప్రథమమున ఒరిస్సాదేశము న వర్తకము సాగింప నుద్దేశించి, 1634 లో షాజహానువల్ల ఫర్మానాను పొంది, సువర్ణరేఖ నదిముఖద్వారమునున్న పిప్లివద్ద నొక గిడ్డంగిని కట్టిరి. తర్వాత 1640 లో జలసారు, హుగ్లీ,వద్ద గూడ గిడ్డంగులనుకట్టుట కనుజ్ఞనుపొందిరి. సోరా, భద్రక్ వద్దగూడ చిన్నచిన్నవలసలనేర్పరుచుకొనిరి. సన్ననూలు బట్టలతోను, ధాన్యముతోను విశేషముగా వర్తకము చేయుచుండిరిగాని, 1685 లో బెంగాల్ నవాబగు సైస్టఖానునితో పోరాడుటచేత, 1687లో బలసోరుగిడ్డంగి పడగొట్టబడెను. 1691 లో ఔరంగజేబువల్ల తిరిగి యనుజ్ఞ నొంది కలకత్తా, బలసోరు మొదలగు గిడ్డంగులను కట్టుకొని, వర్తకము నిర్విఘ్నముగా సాగించుకొనిరి. అయినను 1803 వరకును పైని తెలుపబడినరీతిని మహారాష్ట్రుల యాధీనమున నుండిరి. వారియల్లరులవల్లను దుష్పరిపాలనవల్లను, వర్తకలాభము లేకుండుటయే గాక,ప్రజానష్టముగూడ గలుగుచుండెను.1802-1803 సం॥ న ఇంగ్లీషువారికిని మహారాష్ట్రులకును యుద్ధము సంభవించెను. ఆ కాలమున వారిని ఒరిస్సాదేశమునుండి వెళ్ళగొట్టుటకై జార్జిహార్కోర్టు గంజాంనుండి కటకముపై దాడివెడలి ఆపట్టణమును స్వాధీనము చేసికొనెను. (అక్టోబరు 1803). అప్పటికే కలకత్తా నుండి యొక సేన బయలువెడలి బలసోరును పట్టుకొనెను. (సెప్టెంబరు 1803).

అప్పుడు వారు, ఒరిస్సాదేశమంతయు ఇంగ్లీషువారి స్వాధీనమయ్యెననియు, నెమ్మదిగానున్నచో ప్రజలకు సౌఖ్యమును, సంరక్షణయును కలుగగలదనియు, దండోరా వేయించిరి. చుట్టుపట్లనున్న కోటలను, స్వాధీనముచేసికొనిరి. మోర్‌భంజ, నీలగిరి, రాజులను లోబరుచుకొనుటకై కొండదారులను చేపట్టిరి. రాజులయొక్కయు, ప్రజలయొక్కయు నడవడికకనిపెట్టుటకై గూఢచారులను నియమించిరి. బ్రిటిషువారు రాకముందుజమీందారులున్ను రయితులున్ను మహారాష్ట్రులకు బాకీయున్న సొమ్ములు వసూలు చేయమనియు, వారికిని, వీరికిని గలకొట్లాటలలో జోక్యము కలుగ జేసుకొనమనియు, వెల్లడి చేసిరి. కటకమున క్షామముండుటచే కావలసిన ధాన్యమును బాలసోరు నుండి దిగుమతి చేయించిరి. జగన్నాథాలయమునకు పోవు యాత్రికులకు తగిన వసతులేర్పరచిరి. బాలసోరు జిల్లాకలెక్టరుగా త్రివతిరాజును నియమించి, కెప్టన్ మోర్‌గన్ యధికారము క్రింద నుంచిరి. సోరా, భద్రక్, దాలిగ్రామం, మొదలగు స్థలములలోగూడ, ఆమీనులను నియమించి,వారితాలూకుపన్నులు, లెక్కలు మొదలగునవి బాలసోరునకు పంపమని యాజ్ఞాపించిరి.

1803 లో, మోర్‌భంజయున్ను, 1804 లో, సంభల్‌పురమున్ను, బ్రిటిషువారితో సంధిచేసికొని కప్పముకట్ట నిశ్చయించెను తనితర జమీందారులు క్రమక్రమముగా కటకమునకు వచ్చి తమహక్కు భుక్తములను స్థిరపరుచుకొనిరి. 1804 సం॥ ఆఖరున, కెప్టన్ మోర్‌గన్, కెర్ అనునాతనికి కటకమున కుత్తరదేశముపై యధికారము నప్పగించి చనెను. ప్రప్రథమమున ఒరిస్సాభూమిరాబడులను స్థిరపర్చినవాడే ఈకెర్. ఈతడే కనికదేశపురాజు తిరుగబాటుచేయగా,ఆతనినిఖైదులోనుంచి,ఆతనిరాజ్యమును స్వాధీనముచేసికొనెను. తత్పూర్వము కలకత్తానుండి పోవుచున్న రస్తా మోహార్‌భంజ, నీలగిరి, రాజ్యములగుండా పోవుటచేతను, ఆరాజులు ప్రయాణీకులపై పన్నులు విధించుచుండుటచేతను, కెర్,ఆరస్తాను రాజ్‌ఘట్,బస్తరు,మీదుగా బలసోరు చేరునట్లు ఏర్పాటుచేసెను. ప్రజలీ యుత్తరరస్తానే ఉపయోగించిరి.

కెర్ తర్వాత, 1805 లో, వెబ్బ కటకంజిల్లా (ఒరిస్సా) యధికారిగా నియమింపబడెను. ఆ కాలమున కలెక్టరునకు నెల 1కి 500 రూ॥లు జీతముండెను. వెబ్బ, సముద్రతీరమున నున్న పురి జగన్నాధమున నివసించుచుండుటచేతను, మహానది కుత్తరభాగమున వేరు కలెక్టరు లేకపోవుటచేతను, ఆప్రాంతపు జమీందారులు తఱుచుగా అల్లరులలో పాల్గొనుచుండిరి.

అందుచేత ఇంగ్లీషువారు తమ సైన్యముతో జమీందారుల నోడించి వారి భూములను వేలము వేయుచుండిరి. పన్ను బాకీలకై ఒరిస్సాలోని $^2/_3$వంతు భూస్వాములయొక్క భూములు వేలము వేయబడెను. పన్నులు హెచ్చింపబడెను. గవ్వలకు మారుగా వెండిరూపాయలతోనే పన్ను కట్టవలసివచ్చెను. ఉప్పుపన్ను తత్పూర్వముకంటె 6 రెట్లు హెచ్చింపబడెను. కోర్టుఖర్చులు హెచ్చింపబడెను. న్యాయములేకపోయెను. తత్పూర్వపు మహారాష్ట్రరాజ్యపరిపాలనయే కడు మంచిదనుపించుకొనెను. బెంగాలీ, పారశీకపు, భాషలేగాని ఓఢ్రభాష ఉపయోగపడదయ్యెను. అందుచేత ఇంగ్లీషువారి పరిపాలనావిధానములు, చట్టములు, ప్రజలకు తెలియకపోయెను. ఒరిస్సాదేశపు ప్రజలకు సర్కారుయిలాకాపను లేవియు నివ్వబడకపోయెను. 12 లక్షలు జుమ్మా ఇచ్చే జమీనులలో $4\frac{1}{2}$ లక్షలు జుమ్మా ఇచ్చే జమీనులు సర్కారు పన్ను బాకీకై తక్కువధరలకు వేలము వేయబడెను. ఇట్లు వేలము వేయబడినవే అట్టగడ, మోహిరి మొదలగు జమీనులు.

ప్రాచీనోత్కళదేశ మిప్పటి ఒరిస్సా, ఒరిస్సాసామంతరాజ్యములతో సమానము. ఒరిస్సాసామంతరాజ్యములు 24 గలవు. ఒరిస్సాదేశము, కటకం, బాలసోరు, అన్‌గుల్, పురి, సంబలపురం, అను 5 జిల్లాలక్రింద విభజింపబడి, జిల్లాకలెక్టర్ల క్రింద పరిపాలింపబడుచున్నది. 24 సామంతరాజ్యములు ముఖ్యులచే పాలింపబడుచున్నవి. వీరికున్న యధికారము లనేకవిధములు. కొందరు తమదేశములలోని నేరస్తులకు రెండు సం॥లవరకు ఖైదు శిక్షవిధింపగలరు. ఎక్కువకు కఠినశిక్షార్హులైనవారిని ఇంగ్లీషు ఉద్యోగస్తులకడకు విచారణకుపంపవలెను. మరికొందరు తామే అన్నిరకముల నేరస్తులను విచారణచేయగలయధికారమునుపొందియున్నారు. అయినను వీరికిగూడ నేరస్తుల నురితీయు అధికారములేదు. వీరెవరునుగూడ యూరపుదేశస్తులను విచారణచేయకూడదు. సాధారణముగా ఈసామంతరాజ్యములలో ప్రభువులులేక ముఖ్యులు తమ దివానులులేక మంత్రులచేతనే ఈయధికారమునుజరిపించుకొనుచుందురు. వీరిపై న్యాయాధికారులు జిల్లాకలెక్టరులు. వీరిపై న్యాయాధికారి ఒరిస్సాదేశపుకమిషనరు.

వీరికిగల యధికారములు, ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారొసంగిన సనదులవల్లనే, కలిగినవి. వీరి రాజ్యపరిపాలన పద్ధతులు ఇంగ్లీషువారిచేనియమింపబడిన ఉద్యోగి యనుమతిప్రకారము జరుపబడవలెను. వర్తకముపై నెట్టిపన్నులుగాని విధింపగూడదు. ఇంగ్లీషువారిపై కుట్రపన్నినట్టిగాని, నేరము చేసినట్టిగాని, ప్రజల కెట్టితావు నివ్వకూడదు. ఇంగ్లీషువారిచే విధింపబడిన కప్పమును కట్టుచుండవలెను. యుద్ధసమయములలో తమసేనతో సహాయముచేయవలెను. మధ్యపరగణాలలోను, బంగాళాదేశములోను కొన్ని ఒరిస్సాసామంతరాజ్యములు గలవు. వీటినన్నిటినిన్ని, చిన్నరాజధానిలోని శ్రీకాకుళంతాలూకా తప్ప మిగిలిన గంజాం జిల్లాతోను, గంజాం, విశాఖపట్టణం, మన్యప్రాంతములతోనుకలుపుటకై ఓఢ్రులు తగుప్రయత్నములు చేయుచున్నారు.[149]

148. Vide 'The Oriya movement,' published by the Oriya Samaj, Ganjam.

అకారాదిసూచిక

అ

అక్బరు ౨౫౯, ౫౬౦, ౬౫౯, ౬౬౦, ౬౬౨
అన్యంకభీముడు ౨౧౭, ౨౨౦, ౨౩౧, ౨౧౧, ౩౨౬, ౩౩౦, ౪౯౬, ౫౨౫, ౫౩౨, ౫౪౩, ౬౦౮, ౬౧౦.
అన్యంకభీమవజ్రహస్త ౫౨౬
అనంగభీముడు ౩౨౪, ౬౦౯
అనంగభీమ పురుషోత్తమదేవు ౩౪౪
అనంతవర్మ ౨౩౨, ౨౪౬, ౧౦౫, ౩౨౫, ౩౯౯, ౩౧౭, ౨౩౫, ౨౩౪, ౨౨౦, ౨౨౮, ౨౨౬, ౩౨౪, ౩౨౦, ౩౨౩, ౩౨౧, ౨౩౩, ౩౨౬, ౩౩౦, ౩౨౨, ౫౧౬
అనంతవర్మచోడగంగు ౪౫౬, ౪౭౫, ౨౫౬, ౪౧౩, ౨౫౭, ౨౬౫, ౩౩౧, ౯, ౨౮౨, ౧౮౨, ౩౧౭, ౨౧౬, ౨౪౯, ౨౪౭, ౩౦౮, ౨౧౮, ౪౧౧, ౩౧౮, ౪౮౮, ౫౨౪, ౫౨౬, ౫౩౦, ౫౩౬, ౫౫౩, ౫౫౪, ౫౮౬, ౫౮౯, ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮, ౬౦౧.
అనంతవర్మ (దేవేంద్రవర్మకుమారుడు) ౩౧౪
అనంతవర్మ (రాజేంద్రవర్మకుమారుడు) ౩౧౪, ౫౧౭.
అనంతవర్మ వజ్రహస్త ౩౫౯, ౫౨౮, ౫౩౪, ౫౮౯, ౫౯౦.
అనంతవర్మదేవు ౫౦౦, ౨౨౩
అనంతవర్మదేవు శాసనము ౩౦౨
అనంతవర్మశ్రీభానుదేవు ౬౨౨
అనంతవర్మ అట్టహాస క్షితిపతి ౬౧౧
అనంతవర్మ మధుకామార్ణవదేవు ౬౧౫
అనంతవరం తామ్రశాసనము ౪౧౨, ౬౫౨
అనంతవర్మతామ్రశాసనము ౩౧౮, ౬౦౨, ౬౦౩, ౬౪౯.
అడిదము సూరకవి ౧౨౮, ౧౫౬
అమరావతీశిలాశాసనము ౩౦౫, ౩౬౫
అనకాపల్లి ౨౪౫, ౨౯౮
ఆటవికరాజులు ౪౬౨
అశోకుడు ౧౭౪, ౪, ౨౪౦, ౨౯౬, ౪౪౬, ౪౪౭, ౧౨౩, ౧౨౧, ౨౮౫, ౨౯౩
అశోకుని రాజ్యము ౪౬౪
అంగదేశము ౨౫౦
అగస్త్యుడు ౫౭౮
అచ్యుతాపురము ౪౯౫, ౫౦౨
అచ్యుతాపురతామ్రశాసనము ౫౦౩
అశ్వలాయనుడు ౨౪౦
అత్రి ౫
అమ్మంగదేవి ౩౧౭, ౩౧౬, ౫౯౨
అమరకంటక పర్వతము ౧౭౯, ౨౬౦, ౨౭౨
అశ్వావర్తరాజులు ౪౬౨
అనముక్త ౪౬౩
అనూరాధపురము ౧౨౫
అప్పన సేనాధిపుడు ౨౨౧
అనుమకొండశాసనము ౩౭౯
అష్టదుర్గ (అతఘడ) ౩౪౧
అయోధ్యానగరము ౮
అహోబిలశాసనము ౩౬౭
అధిరాజేంద్రుడు ౩౦౪, ౪౮౬
అలహాబాద్ ౩౦౭, ౧౭౮
అలహాబాదుశిలాశాసనము ౪౬౨, ౩౦౫

అల్లసశర్మ ౨౨౧
అల్లసాని పెద్దన్న ౩౭౩
అలాబు కేసరి ౫౪౩
అల్లారెడ్డి ౬౪౯
అలివర్దిఖాన్ ౬౭౩
అభీరులు ౪౬౭
అబుల్ ఫాజుల్ ౬౬౦, ౬౬౨
అడిదము బాలభాస్కరకవి ౧౬౧, ౧౪౨
అస్సాము ౨౫౩
అర్జునుని దిబ్బడ తామ్రశాసనము ౨౯౮
అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుడు ౨౯౧
అసఫ్‌జా ౬౬౮
అస్సక దేశము ౧౬, ౨౪౩
అట్టహాస దేవుడు ౨౨౦, ౨౨౯, ౬౦౫
అర్సవిల్లి ౩౨౯, ౬౨౨
అర్జునుడు ౨౮౪
అడిదము రామారావు ౧౩౪
అన్నెవు పరసురామపాత్రో ౪౯౮, ౫౪౭
అవరెంగగ్రామము ౫౨౯
అమరావతీస్తూపము ౨౦౫
అనంతపురంజిల్లా ౩౭౪
అనంతగుహాలయము ౪౫౫
అత్తకుడు ౨౪౨
అవంతి ౧౨౦
అంధారి ౪౬౧
అంతిరిగాం గ్రామము ౫౮౦

ఆ

ఆండర్సై ౨౮౫, ౪౩౪
ఆంధ్ర ౮, ౨౪౧, ౫౪౬
ఆంధ్రులు ౨౭౬, ౪౬౧
ఆంధ్రకళింగములు ౪౭౨, ౨౨౬
ఆంధ్రరాజుల నాణెములు ౪౬౧, ౪౬౫
ఆంధ్రరాజులు ౪౬౦
ఆంధ్రభృత్యులు ౪౬౧, ౪౭౨
ఆంధ్రశాతకర్ణి ౨౪౪, ౨౬౫
ఆంధ్రభృత్యవంశపురాజులు ౨౪౫
ఆముక్తమాల్యద ౩౬౮, ౩౬౫
ఆర్. సి. దత్తు. ౨౮౫
ఆర్. డి. బండార్కరు ౨౬౫, ౬౧౭
ఆర్. డి. బెనర్జి ౫౮౦, ౫౮౨, ౬౫౧
ఆర్యావర్తము ౨౯౪
ఆనందగజపతి ౧౩౯, ౬౬౯
ఆనందతీర్థులు ౬౨౫
ఆలిప్రదేశము ౬౬౨
ఆత్రేయగోత్రము ౨౨౫
ఆదిత్యభట్టారకుడు ౨౨౦
ఆద్రియన్ ౫౦
ఆముదాలవలస ౧౯౦

ఇ

ఇంద్రవర్మ ౧౮౧, ౨౪౬, ౩౦౪, ౩౪౮, ౪౬౭, ౪౮౧. ౫౦౨, ౫౦౩, ౫౦౬, ౪౯౫
ఇంద్రవర్మదేవు ౫౭౧
ఇంద్రవర్మ, త్రికళింగాధిపతి ౫౦౧
ఇంద్రవర్మశాసనము ౩౦౧, ౫౦౨
ఇంద్రవర్మ కళింగశాసనము ౩౦౨, ౫౦౭
,, చెక్కలిశాసనము ౩౧౨
,, పర్లాకిమిడిశాసనము ౩౧౩
,, పుర్లిశాసనము ౩౧౩, ౪౯౧
,, శ్రీకాకుళపుశాసనము ౩౧౩
,, అచ్యుతాపురపుశాసనము ౩౧౨
,, జిర్జింగిశాసనము ౪౯౮
,, మద్రాసు మ్యూసియం శాసనము ౫౩౪
ఇక్ష్వాకువంశావళి ౧౬౮
ఇట్సింగు ౪౬౨
ఇప్పిలి ౪౯౭, ౬౧౦
ఇమ్మడి వజ్రహస్తుడు ౨౧౧, ౨౧౭
ఇంగ్లీషువారు ౬౬౮, ౬౭౬

ఇందిరకుమారుడు రాఘవుడు ౩౨౬
ఇంద్రద్యుమ్నుడు ౨౬౩, ౨౭౭, ౨౭౯
ఇంద్రద్యుమ్న గాథ ౨౭౩
ఇమ్మడి కామార్ణవుడు ౨౩౨
ఇమ్మడి నరసింహరాయలు ౩౬౨
ఇందులూరి అన్నయదేవు ౩౮౬
ఇండూచైనా ౨౫౦
ఇంద్రభట్టారకుడు ౪౬౭

ఈ

ఈపూరు ౪౬౮
ఈస్టిండియాకంపెనీ ౩౯౨
ఈశ్వరవర్మ ౪౮౫
ఈశానవర్మ ౫౮౫

ఉ

ఉషారాజ్యము ౨౬౮
ఉత్కళులు ౪౩౩, ౨౭౩, ౧౭౭
ఉత్కళదేశము ౮, ౨౯౭, ౨౫౦, ౨౫౮, ౩౨౧, ౨౪౯, ౨౭౩, ౧౯౪,
ఉదయగిరి ౩౮౧, ౧౦, ౩౬౭, ౩౬౪, ౨౪౪, ౩౬౬, ౫౦౮, ౬౫౨
ఉదయాదిత్యుడు ౫౩౨, ౫౩౩
ఉద్యోతకేసరి ౪౫౬, ౪౫౩
ఉర్లాం ౫౦౧
ఉర్లాంశాసనము ౨౪౬
ఉర్లాం హస్తివర్మ ౪౮౨
ఉత్తరాంధ్రకవులు ౧౨౭
ఉత్తరసర్కారులు ౬౭౦, ౬౭౨
ఉమావర్మ ౧౮౦, ౪౩౭
ఉమావర్మ(బృహత్ప్రోష్ఠశాసనము ౩౧౨
ఉదయగిరిగుహలు ౪౫౬
ఉగ్రసేనుడు ౪౬౩
ఉగ్రఖేశి ౫౩౩
ఉలగియంవంద్ద పెమ్మ్రాదిదేవు ౨౨౦
ఉలూఖాన్ ౨౩౨
ఉండవిల్లి గుహలు ౪౭౧
ఉత్తరకళింగము ౨౪౧
ఉత్తరకళింగ దేశచరిత్ర ౫౨౬, ౫౩౬
ఉత్కళ ౫౯౭, ౫౮౬, ౬౭౨, ౬౧౭
ఉత్కళభాష ౨౯౯
ఉత్కళదేశచరిత్ర ౫౫౭

ఎ

ఎరదోరచమూపతి ౨౨౭, ౫౯౬
ఎడ్వర్డు అల్బర్టుగైట్ ౨౮౦
ఎలమంచిలి ౨౯౧, ౩౧౮, ౩౨౦
ఎలమంచి కళింగ ౪౨౪, ౫౧౪, ౫౧౮, ౫౮౯, ౬౪౩.
ఎలమంచి కళింగ చాళుక్యవంశీయులు ౬౪౨, ౬౪౪
ఎలమంచి చోడగంగరాజులు ౬౦౦
ఎలియట్ దొర ౩౨౫

ఏ

ఏకావళి ౬౧౭
ఏఱదపంపు ౬౧౦
ఏరండపల్లి ౪౬౩, ౨౬౫, ౨౬౩
ఏరియన్ ౨౮౫
ఏషియాఆర్కిపెలగో ౫౭౬

ఐ

ఐతరేయబ్రాహ్మణము ౩౯౩, ౪౧
ఐనీఅక్బరీ ౧౨, ౬౬౨
ఐంబలు, ఐహులు ౨౬౧
ఐహోళశాసనము ౨౫౫, ౫౧౩

ఒ

ఒరియా ౨౯౪, ౨౯౯
ఒడ్డాది ౬౪౧, ౬౪౪
ఒడ్డాది అర్జునదేవరాజు ౬౩౪
ఒడ్డాది చోడవరం ౬౨౪
ఒడ్డాది జయంతరాజు ౬౨౮
ఒడ్డాది మత్స్యవంశీయులు ౬౦౦, ౬౪౩, ౬౪౪

ఒరిస్సా ౨౪౩, ౨౫౦, ౩౨౪, ౬౩౧, ౬౩౪, ౬౬౬.
ఒరిస్సా గడజాతదేశములు ౨౯౮
ఒరిస్సా దేశచరిత్ర ౬౧౫
ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములు ౬౭౬

ఓ

ఓఢ్రము ౨౫౦
ఓఢ్రులు ౧౦, ౩౭, ౪౩౩, ౫౪౫, ౫౫౭, ౬౭౬
ఓఢ్రదేశము ౨౭౮, ౨౦౨, ౫౦౮, ౨౫౦
ఓటీశదేశరాజు ౨౭౨
ఓఢ్రులవలస ౧౯౬
ఓఢ్రదేశచరిత్ర ౨౧౮
ఓడపల్లి ౧౯౬
ఓరుగల్లు ౩౭౭, ౩౮౬

ఔ

ఔరంగజేబు ౩౩౯, ౬౬౮, ౬౭౫

క

కక్కులినుహారాజు ౫౨౦
కఖాపుఆదేవ ౬౫౮
కబీరు ౬౧౮
కనకభ. జ ౫౮౦, ౫౮౩
కనకసభపిళ్ళ ౫౯౪
కళింగము ౪, ౭, ౫౦, ౧౨౩, ౧౭౧, ౧౭౨, ౧౭౩, ౨౨౦, ౨౨౫, ౨౨౪, ౨౨౬, ౨౩౨, ౨౩౯, ౨౪౦, ౨౪౧, ౨౪౨, ౨౪౩, ౨౪౪, ౨౪౬, ౨౫౦, ౨౫౫, ౨౭౪, ౨౮౫, ౨౯౩, ౨౯౭, ౩౦౧, ౩౦౫, ౩౦౭, ౩౨౧, ౩౨౨, ౩౨౮, ౩౬౦, ౩౮౨, ౪౩౧, ౪౩౪, ౪౪౬, ౪౬౬, ౫౦౯, ౫౧౧, ౫౧౧, ౫౩౮, ౫౯౬, ౬౦౩
కళింగనగరము ౬, ౮, ౧౧, ౧౬౭, ౧౬౯, ౧౮౧, ౧౮౨, ౧౮౩, ౧౮౯, ౧౯౧, ౧౯౨, ౧౯౩, ౨౨౩, ౨౨౮, ౨౨౭, ౨౩౫, ౨౩౬, ౨౩౭, ౨౪౨, ౨౫౮, ౨౬౫, ౨౬౮, ౩౧౭, ౩౪౮, ౪౩౬, ౪౪౪, ౪౫౨, ౪౮౦, ౪౯౩, ౪౯౪, ౪౯౫, ౪౯౮, ౫౦౬, ౫౧౬, ౫౨౩, ౫౮౯.
కళింగపట్టణము ౧౯౦, ౧౯౨, ౧౯౩, ౨౬౫, ౩౧౮, ౪౩౬, ౫౧౯.
కళింగుడు ౫, ౮
కళింగులు ౫, ౬, ౮, ౧౬౮, ౧౬౯, ౧౭౫, ౪౩౨, ౪౩౮, ౪౪౧, ౪౪౨
కళింగదేశచరిత్ర ౨౫౦, ౪౩౧
కళింగ సాకాచరిత్ర ౨౮౬, ౩౩౦
కళింగమహాదేవి ౨౨౦, ౨౧౯
కళింగఘాటీ ౨౧౯, ౧౧
కళింగాత్తుపరణి ౫౮౯, ౫౯౫, ౫౯౮
కళింగోడ లేక కంగోడ ౨౭౩
కళింగుల యుత్పత్తి ౪౩౨
కళింగరాజధాని ౨౨౫
కళింగదండయాత్ర ౬౫౪, ౬౫౫
కళింగవర్ధంత్యుత్సవము ౫౩౭
కళింగశిల్పము ౩౪౯, ౪౫౬, ౩౪౫
కళింగవిజయ ౨౪౩
కళింగగంగరాజులు ౩౦౬, ౪౭౫
కళింగపూర్వాపరగాంగరాజుల రాజధాని ౪౯౭
కళింగ వైశ్యులు ౭౨
కళింగదేశము ౨౯౫
కళింగదేశమునందలి యొకగుహ ౩౮౮
కళింగగంగు ౩౨౨, ౩౨౩, ౪౭౬
కళింగాంధ్రములు ౨౨౬
కళింగశాసనములు ౪౪౮
కళింగగాంగరాజులశాసనములు ౪౯౬
కటకము ౨౩౦, ౨౩౪, ౨౪౧, ౨౯౭, ౩౨౪, ౩౩౫, ౩౪౩, ౩౪౪, ౩౬౦, ౩౬౯, ౩౬౭, ౩౬౮, ౩౭౦, ౪౮౮, ౫౪౩, ౫౭౪, ౫౯౦, ౫౯౭, ౫౯౯, ౬౪౯, ౬౫౩, ౬౬౧, ౬౬౬, ౬౭౬.

కళింగగాంగశాసనము ౩౦౨
కటకపు సోమవంశపురాజులు ౫౬౨
కజ్జలభాను ౩౩౬, ౩౪౩, ౩౪౪, ౪౨౧
కపిశానది ౮, ౧౭౭, ౨౬౭
కంచి ౨౯౩, ౩౮౪, ౪౬౩, ౬౪౭, ౬౫౦.
కంచికావేరిపాథి ౬౫౨
కల్యాణదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
కపిలేంద్రుడు ౨౯౭, ౩౩౫, ౩౪౩, ౩౪౪, ౫౫౫, ౫౬౦, ౬౫౦.
కన్యాకుబ్జము ౫౦౭
కపిలదేవ ౪౧౫, ౬౪౬, ౬౫౦
కపిలపురము ౨౫౨, ౨౫౮
కర్ణసువర్ణ ౨౬౭, ౨౭౩, ౫౧౯, ౫౪౩
కడపటిగాంగరాజుల వంశావళి ౫౮౬
కడపటితూర్పుగాంగరాజులు ౬౦౦
కదంబకులము ౪౭౯
కదంబులు ౪౭౯, ౪౮౦, ౫౧౨, ౫౧౭, ౫౩౧, ౫౩౩.
కదంబగ్రామము ౪౭౯
కదంబగిరిగ్రామము ౩౭౫
కదంబ గంగవంశ కుటుంబములు ౪౮౦
కదంబరాజుల ప్రశస్తి ౫౩౨
కదంబవంశశాసనములు ౫౩౦
కదంబ ఖేడి రాజు ౪౭౮
కస్తూరికా మోదిని ౩౨౬, ౨౮౧
కన్యోథ ౨౪౧
కక్షివతు ఋషి ౪౩౨
కల్వ (కొండ) పల్లి ౨౮౯, ౫౦౨, ౫౧౯
కపిలేశ్వరగజపతి ౩౬౦, ౩౬౧, ౬౪౨, ౬౪౬, ౬౪౮.
కడపటియాంధ్రులు ౪౬౧
కథాసరిత్ సాగరము ౩౯౩, ౩౯౫
కల్నల్ గిరిని ౨౭౪
కలహాండి ౨౯౬
కళింగనగర నిర్ణయము ౪౯౩
కదంబ, మౌర్య్య, రాజవంశములు ౩౭౪
కరవంశపురాజులు ౫౭౨, ౫౮౧
కరవంశపు రాజ్యక్రమము ౫౭౩
కరండుడు ౨౫౧
కరుణాకరుడు ౩౨౦, ౫౯౩
కన్నింగ్‌హాం ౧౭౬, ౩౫౧, ౪౩౫
కరికాలుని దండయాత్ర ౨౫౩
కత్తి సాంబమూర్తిశాస్త్రి ౨౪౭
కస్తూరి కామోదిని ౨౨౦
కళింకోట ౨౧౯
కణ్వశ్రీ ౩౮౦

కా

కాటయవేమ ౬౪౮
కాత్యాయన ౨౩౯
కామార్ణవ ౬౦౨, ౬౦౫, ౬౨౮
కాలపహార్ ౬౬౦, ౬౬౨
కాలుఆదేవ ౬౫౮
కాళింగ ౫౪౭, ౫౫౧
కాళింజి ౫౪౭
కాళింగులు ౫౪౯, ౫౫౦, ౫౫౮, ౬౦౩
కాళింగసాంఘికార్థికావస్థలు ౫౫౫

కి

కింతలికాళింగులు ౨౫
కితంగులు ౪౦౧
కిమిడి గంగవంశము ౪౧౧
కిమిడి పితూరి ౪౨౭
కిమిడిదేశాధికారులు ౬౨౨
కిరాతుడు ౧౯౬
కిళంబి రాఘవాచార్యులు ౨౩౯

కీ

కీర్తివర్మ ౫౫౩
కీర్తినిష్ఠకమల్లు ౬౦౪

కు

కుడూరునగరము ౨౬౭
కుతుబుషా ౬౫౪, ౬౫౯, ౬౬౧, ౬౬౬, ౬౬౭.
కుందూరి ఈశ్వరదత్తు ౩౬౦
కుండవాదేవి ౩౧౭
కుంతల ౩౭౪
కుంతలేశ్వరదాత్యము ౪౮౫
కుబేరుడు ౪౬౩
కుంభవతి ౧౨౬, ౨౪౨, ౪౪౨
కుంభకారజాతకకథ ౨౫౧
కుంభిలాపురి ౩౩౯, ౧౩౮, ౩౩౮.
కుబ్జవిష్ణువర్ధన ౫౫, ౨౦౯, ౨౯౦. ౫౦౩, ౫౧౩, ౫౧౮, ౫౧౯.
కుమారధూర్జటి ౩౭౦, ౩౭౨
కుమారహంవీరవిభుడు ౬౪౯
కుమారనారాయణ వాహినీశుడు ౨౨౧
కుమారస్వామి ౨౧౧
కుమిలభోగాపురము ౧౩౪, ౧౩౫
కురాల ౨౬౬
కులవర్తని ౩౨౬, ౪౯౭, ౬౧౮
కులస్తంభ దేవుని శాసనములు ౫౮౪, ౫౮౫
కులితలు ౧౭౬, ౧౯౨
కులింగ ౭
కువలాలపురం ౪౭౮
కుస్థలపురము ౪౯౩
కులోత్తుంగుడు ౧౪, ౨౨౭, ౩౧౯, ౩౨౦, ౩౨౧, ౩౨౪, ౩౨౭, ౩౨౯, ౪౧౩,
కులోత్తుంగచోడపట్టణము ౬౩
కులోత్తుంగచోళునిశాసనములు ౨౯౭, ౫౯౩
కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడదేవుడు ౬౩, ౨౯౫, ౩౨౩, ౫౯౭.

కూ

కూఝిభాష ౭
కూర్మనాథుడు ౩౨౪, ౩౨౫
కూరాలకము ౩౦౬
కూరకరాష్ట్రము ౫౦౬

కె

కెర్ ౬౭౬
కె. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యం ౧౦౦
కె. పి. జయస్వాలు ౨౬౪
కె. వి. సుబ్రహ్మణ్యఅయ్యరు ౪౬౧
కెప్టాన్ మోర్గన్ ౬౭౫
కెత్తటిగ్రామము ౭౦౩
కెందుపట్నతామ్రశాసనము ౬౨
క్రైస్తు ౪౮౭

కే

కేసరివంశపురాజులు ౫౭౨, ౬౬౫, ౫౫౯, ౫౫౩, ౫౬౬
కేసరివంశీయుల చరిత్ర ౫౪౩, ౫౭౩

కొ

కొక్కిలి విక్రమాదిత్యుడు ౭౨౦
కొటపాడుపరగణా ౪౨౭, ౪౯౭
కొత్తూరు ౧౮౨, ౧౮౩, ౧౯౩, ౨౬౩, ౨౬౭, ౨౬౬, ౩౦౬, ౪౬౩, ౪౯౭.
కొలనిరుద్రదేవు ౩౮౬
కొండవీడు ౧౦౯, ౩౬౭, ౬౪౭, ౬౭౨.
కొండవీటిదుర్గము ౩౬౭, ౩౬౬
కొండవీటిశాసనము ౩౬౭
కొడంగ (కళింగ) ౨౭౪
కొర్ని శాసనము ౨౪౬, ౨౪౯, ౩౦౮, ౬౦౧, ౬౦౨
కొహిత్తూరుగ్రామము ౪౭౩
కొడవోలు ౪౬౭
కొల్లేరు ౨౯౦
కొశాం ౧౩౭, ౧౩౯
కొంకణ ౩౭౪
కొమ్మనమంత్రి ౨౯౨
కొమ్మరాజు వెంకటలక్షణరావు ౭౪౬

కో

కోనపోతరాజు ౫౯౭
కోనార్క ౨౬౭, ౨౯౫, ౬౧౪
కోనకోన ౬౧౩
కోక్కల విక్రమాదిత్యభట్టారకుడు ౨౯౦
కోక్కలవర్మ ౨౯౧
కోక్కలవర్మ దానశాసనము ౩౧౭
కోంగోడగ్రామము ౫౮౧, ౫౮౪, ౫౮౫
కోంగద ౨౬౩, ౨౬౭, ౨౭౧, ౪౮౭
కోంగ్యూతో ౪౩౫, ౫౦౯
కోన్యోథా ౧౦, ౫౦౯
కోటబొమ్మాళి ౩౯౦, ౩౯౧
కోలువర్తిని ౩౯౭, ౫౨౯, ౫౩౦
కోట్రి ౧౪౮
కోనభీమవల్లభ ౧౦౮
కోనరాట్కవి ౧౫౧
కోదులు ౧౦, ౩౦, ౩౯౫
కోరంగి ౧౮౫
కోలాహలపురము ౩౧౬, ౪౮౮, ౪౮౭
కోసల ౨౫౦, ౨౫౮, ౨౫౭, ౨౯౮, ౩౦౫
కోసలమహేంద్రి ౨౬౮
కోసలగుప్తులు ౨౮౨, ౨౮౩
కోసలగుప్తవంశము ౫౬౬

కృ

కృష్ణుడు ౧౮౦, ౧౮౧, ౧౮౮
కృష్ణదేవరాయలు ౨౯౧, ౩౬౪, ౩౬౫, ౩౬౮, ౩౬౭, ౫౪౩, ౫౫౫, ౬౦౦, ౬౫౫, ౬౫౭.
కృష్ణచంద్రగజపతినారాయణదేవు ౫౩౮, ౫౪౭
కృష్ణరాయవిజయము ౩౨౩, ౩౮౦, ౩౮౧
కృష్ణభూపతిమహారాజు ౧౬౧
కృష్ణదేవరాయవరము ౨౯౧, ౨౯౩
కృపాసింధు మిశ్ర ౨౬౭, ౨౬౯, ౨౮౧
కృష్ణదేవు ౪౨౩

కౌ

కౌష్టకవర్తని ౫౦౧, ౫౦౩
కౌష్టకపాంచాలి ౫౦౫

ఖ

ఖండగిరి ౪౫౩, ౬౪౮
ఖండగిరి గుహలు ౪౫౬
ఖజర్ ఖాను ౩౦౮
ఖల్లికోట ౩౪౧
ఖరవేలుడు ౧౦౨, ౧౨౨, ౨౪౪, ౧౮౮, ౨౪౫, ౨౫౩, ౨౬౨, ౨౬౫, ౨౬౯, ౨౮౦, ౨౮౬, ౨౮౮, ౨౯౬, ౪౪౪, ౪౪౬, ౪౫౧, ౪౫౨, ౪౫౩.
ఖరవేలుని శాసనము ౨౫౨, ౪౪౪, ౪౫౫, ౪౫౩.
ఖసింకోట ౬౬౮

ఖి

ఖింజలీమండలము ౫౭౨, ౫౭౩
ఖిజ్జింగ ౫౮౯
ఖిముడి ౩౪౦

ఖు

ఖుర్ధా ౬౬౧, ౬౬౨, ౬౬౬
ఖుర్ధారాజు ౬౬౩, ౬౬౫, ౬౮౩

గ

గజపతిరాజులు ౩౦౦
గణపతిదేవుని ఉప్పరపల్లిశాసనము ౩౭౧
గణపతిదేవుని పాఖాలశాసనము ౩౭౧
గణపతిదేవుని మోటుపల్లిశాసనము ౩౭౧
గణపతిదేవుని ఏకామ్రనాథశాసనము ౩౭౧
గణపతిరాజులు ౩౭౦, ౩౭౧, ౩౭౪, ౬౦౦
గణపతిప్రతాప నిశ్శంక భానుదేవ ౬౩౯
గణదేవుని కొండవీటి తామ్రశాసనము ౬౪౮

గణపతివంశము ౬౪౫
గణపతి రాజ్యము ౬౬౧, ౬౬౫
గణపతుల కాలము నాటిశిల్పకళ ౬౬౩
గణకముఖ్యుడు ౨౨౧
గలెలవిషయము ౫౦౧
గంగకళింగము ౨౫౭
గంగ్గబ్రహ్మమారాయణ్డు ౨౨౪
గంగవంశజుల రాజ్యము ౩౮౬
గంగాదత్తునివంశము ౪౭౬
గంగవంశోత్పత్తి ౪౭౫
గంజాముమండలము ౧౯౬, ౨౯౯, ౩౦౦, ౩౧౯.
గంగారిడులు ౨౪౦, ౨౮౫, ౪౩౪
గంగ్గవిద్యాధరవైశ్యమారాయణ్డు ౨౨౪
గంగపురము ౪౭౮
గంగపేరూరు ౪౭౬
గంగరాజుల శాసనము ౩౩౦
గంగవంశము ౨౩౭, ౩౩౪, ౪౧౨
గంగవంశపు రాజరాజదేవు ౨౯౭
గంగాదాసప్రతాపవిలాసము ౩౬౦
గంగరాజు ౪౨౦
గంగశకము ౧౮౦
గంగవంశజులు ౨౪౧, ౨౪౫, ౨౪౯, ౨౯౮, ౩౦౧, ౩౮౩, ౪౭౯.
గంగయ్యకొండచోళుడు ౧౪, ౨౫౬, ౩౧౬, ౩౨౮, ౫౫౪
గంగవంశానుచరితము ౧౭౯, ౩౩౪, ౩౩౫, ౩౩౬, ౩౪౩, ౪౧౧, ౪౧౨, ౪౨౦, ౪౨౧, ౪౨౨, ౪౨౬, ౫౮౯, ౬౪౭,
గంగవాడి ౬౨౯
గంగవంశావళి ౬౦౨
గంగామహాదేవి ౬౩౨
గంగేశ్వరుడు ౫౯౦

గా

గాదె నరసింగరావు ౫౬౭
గాణమహీపతి ౬౪౯
గాంగత్రికళింగాధిపతి ౪౬౨
గాంగరాజ్యము ౭౧౬
గాంగకాలము ౪౮౨
గాంగారిడిస్-కలింగ ౫
గాంగులు ౧౮౨, ౨౧౮, ౨౪౬, ౫౧౨, ౫౧౩.
గాంధారదేశము ౨౫౧
గాంగేయులశకము ౨౪౬, ౨౪౭, ౪౭౯, ౪౮౪, ౪౮౧, ౪౮౨, ౪౮౩, ౪౮౫, ౪౮౬, ౪౮౭, ౪౯౧, ౫౯౩
గాంగేయులు ౪౬౫
గాంగవంశీయులు ౧౦౨, ౨౨౫, ౨౩౯, ౨౪౬, ౫౮౮
గాంగవంశజుల వంశక్రమము ౪౮౫
గాంగవాడి ౪౭౬, ౪౭౮.
గాంగకదంబులు ౫౧౭
గాంగకదంబశకము ౫౩౧
గాంగశకము ౫౨౪, ౫౮౦
గాంగశకప్రారంభకాలము ౫౨౬. ౫౮౨
గాంగవంశపురాజులు ౬౪౧
గాంగదాసప్రతాపవిలాసము ౬౪౯

గి

గిడుగు రామమూర్తి ౨౯౧, ౩౯౩, ౪౯౫, ౫౨౭
గిడుగు వెంకటసీతాపతి ౧౦౫, ౨౪౬, ౩౯౩.
గిడసింగి ౨౯౭
గిరికొత్తూరు ౧౮౦, ౪౩౭

గు

గుజరాతు ౨౫౨
గుజరాతిపేట ౪౨౪
గుడారి ౧౭౯, ౩౩౫, ౩౩౬, ౪౧౨, ౪౨౦, ౩౪౪, ౬౪౭
గుడారి కటకము

గుడారికటక గంగవంశము ౩౮౪
గుడివాడ ౩౨౨, ౩౯౯, ౪౬౬
గుణార్ణవుడు ౨౪౬
గుణార్ణవుని కుమారుడైన దేవేంద్రవర్మ ౩౦౪
గుప్తచక్రవర్తులు ౨౬౩
గుప్తసామ్రాజ్యము ౩౫౭, ౪౬౫, ౪౭౫.
గుప్తవంశజులు ౪౬౨
గుప్తచరిత్రపరిశోధనలు ౪౭౪
గుప్తశక ప్రారంభము ౪౯౪
గుమ్మరెడ్డిపురశాసనము ౪౭౭
గుఆర్ పండుగ ౪౦౦
గురజాడ అప్పారావు ౨౯౧
గురజాడ శ్రీరామమూర్తి ౨౯౩
గుహభక్తకొండ ౪౫౭, ౪౫౮
గుళ్ళకమ్మ ౨
గుమ్మనూరు ౩౧౭, ౩౧౮, ౩౨౧, ౫౮౦
గుంటూరు ౬౫౨
గురండిగ్రామము ౫౧౫
గుహదేవపాటక ౫౭౩

గొ

గొబ్బూరు వెంకటానందరాఘవరావు ౨౮౩
గొడవర్తి రామదాసు ౪, ౮౪, ౧౯౩, ౨౧౭, ౨౪౧, ౨౬౬, ౨౯౯, ౩౦౦, ౩౦౧, ౩౪౫, ౪౧౭, ౪౮౨, ౪౮౫, ౫౬౫.
గొడే జగ్గరాయభూపాలవరుకు ౯౩
గొల్లరాజులు ౬౨
గొంటీశ్వరాలయము ౩౨౬

గో

గోకర్ణము ౨౩౦, ౨౩౨, ౨౩౬.
గోకర్ణేశ్వరుడు ౫౩, ౨౧౬, ౧౯౯, ౨౩౬, ౨౪౬, ౩౨౫
గోదావరి తామ్రశాసనము ౪౮౩
గోపీనాథమహాపాత్రుడు ౩౬౧, ౬౪౬
గోమాంగ్ ౩౯౭
గోల్కొండ ౨౫౯
గోల్కొండనవాబుల పరిపాలనము ౬౬౭
గోరథగిరి ౪౫౨
గోపాలదేవు ౩౯౦
గోగులపాటి కూర్మనాథకవి ౧౨౯, ౧౫౬
గోదావరి ౧౭౨, ౨౨౭, ౨౪౧, ౨౪౩, ౩౧౮, ౩౨౦, ౩౨౩, ౩౨౫.
గోవిందుడు ౫౬౦, ౬౦౮, ౬౫౮, ౬౫౯
గోవిందశాసనము ౨౧౫, ౨౧౬
గోవిందవర్మ ౪౬౮

గౌ

గౌతమీ కృష్ణవేణి ౨
గౌతమీపుత్రశాతకర్ణి ౫౫౨
గౌతమీ ౩౨౦
గౌడగజపతులు ౬౪౧
గౌరీకాంతకవి ౧౫౧

చ

చక్రకోట ౩౩౦
చండిదేవు ౨౯౯
చండవర్మ కోమర్తిశాసనము ౩౧౨
చంద్రగుప్తుడు ౫౬, ౨౮౫, ౪౪౫, ౪౪౬, ౪౬౨, ౪౭౫
చందవర్మ ౧౮౧, ౪౩౭.
చంద్రలేఖాదేవి ౨౨౧
చందవోలు ౨౩౭
చక్రవర్తి ౬౦౯
చక్రప్రతాపదేవ ౬౫౯
చంద్రభాగ ౬౧౪

చా

చాటరాతి లక్ష్మీనరసకవి ౧౨౯
చాళుక్య గంగ ౨౨౩
చాళుక్య చోళరాజు ౩౨౧
చాళుక్య రాజరాజు ౨౨౯
చాళుక్యరాలయపు శాసనము ౬౧౧

చావలియగ్రహారము ౬౪౭
చాళుక్యవంశక్రమ, కాలనిర్ణయము ౫౨౦
చాళుక్యరాజేంద్రచోడుడు ౫౯౨
చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుడు ౪౬౦
చాళుక్యులు ౨౧౮, ౨౨౮, ౨౫౭, ౩౭౫, ౪౬.౫, ౪౭౧, ౫౧౨
చాగి పోతరాజు ౩౨౧
చామర్లకోట కైఫీయతు ౩౬౮
చారిత్రపురము (పూరీజగన్నాథము) ౫౦౮

చి

చిక్కాల వలస ౫౨౮
చిఖల్లిక గ్రామము ౫౧౬
చిక్కుళ్ళ అగ్రహారము ౪౬౮
చిక్కుళ్ళశాసనము ౪౬౬
చిత్రసేనుడు ౧౯౭, ౧౯౮, ౧౯౯
చిత్రాంగదుడు ౧౭౩, ౨౫౧
చిలకనగరము ౨౬౨
చిలుకూరినారాయణరావు ౧౭, ౧౧౪, ౧౧౯, ౫౫౦.
చిలుకూరి వీరభద్రరావు ౨౪౧, ౨౯౦
చిలకసరస్సు ౯, ౨౬౯, ౩౧౮, ౩౩౧, ౩౪౧
చింతామణి కోట ౩౯౧

చీ

చీటి దేశాధికారి ౬౨౮
చీకవలస గ్రామము ౫౨౩
చీపురుపల్లి శాసనము ౫౧౩
చీపురుపల్లి ౪౭౨, ౫౦౨
చీనాదేశము ౫౦౭

చు

చుడంగదేవు ౩౪౩, ౪౨౨

చూ

చూటులు ౪౬౧

చె

చెదలాడ తిరుపతి ౬౪౭
చెంధుర్తి ౬౭౦

చే

చేటివంశీయులు ౨౪౪, ౨౬౯, ౨౬౨
చేదిరాజగు కర్ణదేవుడు ౬౦౩
చేది కాలచూర్యులు ౩౨౧
చేది దేశము ౨౪౧
చేదిరాజులు ౨౪౧, ౨౯౭, ౩౧౬, ౪౫౧

చై

చైతన్య చరితామృతము ౬౫౦

చో

చోడగంగ ౩౧౭, ౨.౨౭, ౨౩౨, ౨౭౭, ౩౨౪, ౨౨౦, ౨౧౯, ౨౨౯, ౩౨౮, ౩౧౮, ౩౨౬, ౩౨౫, ౩౨౨, ౪౯౭, ౫౬౦, ౫౭౪, ౫౯౦, ౫౬౨, ౫౯౯, ౬౯౨
చోడగంగ (రెండవ) ౬౧౦
చోడగంగుని భార్యలు ౫౯౬
చోడయంవారు ౨౧౯
చోడమహారాజులు ౨౧౯, ౨౨౫
చోడమహాదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
చోడపోతసేనాని ౨౨౧
చోడవర్ణు ౨౨౮
చోళవీరరాజేంద్రుడు ౨౩౦
చోళచాళుక్యులు ౩౨౩
చోళులు ౨౫౬, ౨౫౭, ౩౨౮,
చోళరాజ్యము ౨౨౭, ౨౫౬
చోళరాజరాజు ౫౯౧
చోళరాజేంద్రచోళుడు ౫౮౯

జ

జటావర్మసుందరపాండ్యుడు ౩౮౪
జనోజీభాన్స్లె ౬౭౩
జలేశ్వరము ౬౬౨, ౬౬౬
జంతరనాథు ౬౪౪
జాతరునాటి గంగరాజులు ౬౦౦

జయంకొండాన్ ౫౯౩
జయపురం ౬౪౪
జయసింగు ౫౧౩, ౫౧౮
జయంతపురము ౫౩౩
జయపురవంశచరిత్ర ౬౭౧
జగన్నాధచరిత్రము ౨౭౭, ౨౭౮
జగన్నాధము ౧౭౬, ౩౨౪, ౩౪౦
జగన్నాధశాసనము ౩౬౧
జగద్బంధుదేవ ౩౪౧
జయపురం ౨౯౮, ౨౯౯, ౩౦౦, ౩౦౪, ౩౦౫, ౪౧౧, ౪౨౭
జయపురవంశచరిత్ర ౪౧౭
జయంతీశ్వరుడు ౧౯౯, ౨౩౨, ౨౩౬, ౨౯౮.
జయసింహ ౬౨, ౨౯౦, ౪౬౯
జయంతపురము ౨౧౫, ౨౧౭, ౨౩౨, ౨౩౫
జంతాపురము ౨౩౨, ౨౩౩
జలుమూరు ౩౯౦
జవాద్వీపము ౩౩౧
జయస్వాలు ౨౬౯
జరాసంధుడు ౨౮౪
జయంతి వెంకటకృష్ణా రావు ౧౧
జయంగొండ్లారు ౨౧౯

జా

జావా దేశస్థులు ౫౭౭
జాజినగరము ౫౭౪, ౬౦౬, ౬౧౩, ౬౪౦.
జాపర్ అలీఖాన్ ౬౬౮
జార్జిహారోర్ట్ ౬౭౫
జాజనగరం ౧౯౪
జాతకకథలు ౧౯౨, ౩౩౧, ౪౩౨
జార్జిబుహ్లాప ౨౮౩
జాజిపురము ౧౭౮, ౧౯౪, ౨౫౧, ౨౭౩, ౨౯౬, ౫౦౮.
జావా

జి

జిజ్జిగ్రామము ౪౩౧, ౪౯౯
జిర్గింగిశాసనము ౪౯౯

జై

జైనమతము ౨౧౪, ౪౪౬, ౪౫౫. ౪౫౬, ౪౫౭.
జైనులు ౨౨౫
జైమినీభారతము ౩౬౨

జో

జోగ్గకరత ౫౭౬, ౫౭౭

జౌ

జౌగడ ౫౩, ౫౪, ౫౭, ౨౪౩, ౨౫౨, ౨౬౫, ౪౪౬, ౪౪౭.

ట

టామస్లేవ ౩౦౭
టెక్కలిశాసనము ౩౧౩, ౫౦౬
టెక్కలికాదంబరాజవంశేతిహాసము ౩౮౯
టెక్కలిరాజులు ౩౮౯
టెక్కలి ౨౮౨, ౩౩౪, ౩౮౯, ౫౨౨
టంకకోయి (మొఘల్ మారి) ౯౬౬
టోలమి ౮, ౨౪౦, ౨౫౬, ౨౬౭, ౨౬౮, ౨౭౪, ౩౩౪, ౩౯౩, ౪౩౩, ౪౭౫

డా

డాక్టరుఫ్లీటు ౨౩౩, ౩౦౧, ౩౦౨, ౩౦౩, ౪౬౮, ౫౦౦, ౫౧౭, ౫౨౮, ౫౬౫
డాక్టరు జి. జె. డూబ్రియల్ ౨౬౬, ౪౬౬, ౪౬౮, ౪౭౧, ౪౮౩
డాక్టరు బండార్కరు ౩౭౭
డాక్టరు బ్లాక్ ౫౬౬
డాక్టరు ఎస్. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు ౨౫౦, ౪౬౪, ౪౮౪, ౫౯౨
డాక్టరు హుల్ట్జు ౩౧౫, ౪౮౫, ౫౦౧, ౫౦౨, ౫౦౬, ౫౧౪, ౫౧౮

డాక్టరు కీల్హార్న్ ౪౬౮, ౪౮౪
డాక్టరు వి ఎ స్మిత్తు ౪౮౫
డాక్టరు మజుందార్ ౫౮౮
డాక్టరు యన్. వెంకటరమణయ్య ౩౭౪
దూప్లె ౬౬౮
డెమిట్రియస్ ౨౫౩, ౪౫౨

త

తబాకాటినాజిరీ ౬౦౯, ౬౧౩
తమిళులు ౬౦౯, ౨౫౭
తనసూలియా ౪౫౨
తాడితుర్తి ౩౨౯, ౬౧౦
తామరచెరువు ౪౯౭, ౫౦౪, ౫౦౫, ౫౨౮, ౬౧౦
తామరఖండి ౧౯౪
తామ్రపర్ణి ౨౮౫
తామ్రలిప్త ౨౫౦, ౨౫౮, ౨౬౨, ౨౯౫, ౫౦౮
తారుగ్రామము ౫౦౧, ౫౦౪
తాంత్రికులు ౨౦౬
తామ్లూక్ ౨౬౦
తాళ్ళపూడి ౧౪౫

తి

తిక్కన సోమయాజి ౧౧౬
తిమ్మరుసుమంత్రి ౩౭౦
తివరదేవుడు ౫౧౨
తిబేటు ౨౭౨
తిర్లింగ ౩౯౦
తిరుపతి ౩౬౪, ౬౨౬
తిరుపతిశాసనములు ౩౬౪
తిర్లింగశాసనకర్త ౪౯౧, ౪౯౮
తిమ్మాపురశాసనము ౨౮౯

తు

తుక్కాంబ ౩౭౨
తుంగన్న ౫౧౬
తుమ్మాణ ౩౮౨, ౬౧౧
తుళువనరసింహరాయలు ౩౬౨, ౩౬౩

తూ

తూర్పుకనుమలు ౯
తూర్పుకదంబులు ౪౭౯, ౫౩౪
తూర్పుచాళుక్యులు ౨౪౯, ౨౫౬, ౫౫౮
తూర్పుగాంగులు ౨౧౬, ౨౫౬, ౨౬౪, ౪౭౩, ౪౭౬, ౪౭౭, ౪౮౮, ౪౮౫, ౪౮౬, ౪౮౮, ౪౯౯, ౫౧౨, ౬౩౧
తూర్వసు ౩౧౬
తూర్పుచాళుక్య ప్రథమజయసింహుడు ౩౦౧
తూర్పుగాంగరాజగు మూడవ ఇంద్రవర్మ ౫౧౧
తూర్పుదీవులు ౨౫౦, ౨౫౬, ౪౩౮, ౫౪౫
తూర్పుచాళుక్య ఇంద్రభట్టారకుడు ౫౦౧

త్రి

త్రికళింగ ౨౪౦, ౨౪౧, ౨౭౦, ౩౬౧, ౪౩౧
త్రికళింగులు ౪౬౧
త్రికళింగకొట్టి ౨౪౧
త్రికళింగాధిపతి ౨౪౧, ౨౬౪, ౩౪౬, ౪౩౧, ౪౮౭, ౪౯౭, ౪౯౮, ౪౯౯
త్రికళింగావనినగరం ౨౩౧, ౪౯౭
త్రివరనగరం ౪౬౯
త్రిపురాంతకం శాసనము ౩౮౦, ౩౮౫
త్రిపురాంతకము ౩౭౮
త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావు ౫౩౭
తృతీయ వజ్రహస్తుడు ౨౪౧

తె

తెలుగునాడు ౨౨౬
తెబూను ౧౯౩
తెలింగనా ౨౫౯, ౨౭౦, ౬౩౧
తెలింగవంశము ౬౫౯
తోసలి ౧౭౭, ౨౪౩, ౨౫౨, ౨౬౯, ౨౭౬

ద

దక్షిణకదంబులు ౪౭౯
దక్షపురీశ్వరుడు ౨౨౮
దక్షిణపథదేశము ౨౬౬, ౨౩౯
దక్షిణజాడ్ ఖండము ౪౨౧
దక్షిణకాశి ౨౨౮
దక్షిణగాంగులు ౪౭౮
దశకుమారచరిత్ర ౧౮౮, ౪౯౪, ౫౧౯, ౫౨౧
దండక ౧౫
దండగుల ౪౩౪
దండకజాతకము ౪౪౨
దండిమహాకవి ౧౮౮, ౨౮౯, ౫౧౯, ౫౭౧
దయానిధిమిశ్ర ౩౪౪
దమనుడు ౪౬౩
దండకుడు ౨౪౨
దంతవక్త్రుడు ౧౭౦, ౧౭౬, ౪౩౭
దక్షిణకళింగము ౨౪౧, ౨౯౭, ౨౯౮, ౩౨౧, ౪౫౭, ౫౧౩.
దక్షిణకోసలము ౨౬౦, ౨౬౫, ౩౦౫, ౩౭౫, ౪౪౬, ౪౫౧, ౪౬౩, ౫౦౯, ౫౧౧, ౫౧౨.
దంతపురము ౧౫, ౫౭, ౧౨౩, ౧౨౪, ౧౨౬, ౧౭౦, ౧౭౩, ౧౭౪, ౧౭౫, ౧౭౬, ౧౭౮, ౧౮౦, ౧౮౧, ౧౮౨, ౧౯౦, ౧౯౨, ౨౨౬, ౨౩౨, ౨౩౩, ౨౩౪, ౨౪౨, ౨౪౩ ౨౪౬, ౨౫౧, ౨౫౫, ౨౫౮, ౨౬౩, ౨౬౫, ౨౬౮, ౨౭౦, ౨౭౯, ౩౧౭, ౩౮౮, ౪౩౨, ౪౩౬, ౪౩౭ ౪౬౪, ౪౮౦, ౪౯౪, ౪౯౬, ౪౯౮, ౪౯౯, ౫౦౮, ౫౦౬, ౫౫౧, ౬౦౨
దత్తనామాంకితులగు రాజులు ౪౭౭
ధర్మరాజు ౧౭౧, ౧౭౨
ధరణికోట ౨౩౭, ౩౪౨, ౩౬౫, ౩౬౬, ౩౬౭.
ధర్మఖేడి ౫౧౩, ౫౧౭, ౫౩౧, ౫౩౩.
ధర్మపురము ౩౨౬, ౬౧౦
ధనంజయుడు ౪౬౩

దా

దానార్ణవునికొడుకు ఇంద్రవర్మ ౩౦౪, ౫౦౫
దారపరాజు ౫౩౨, ౫౩౩
ధాన్యకటకము ౨౪౦. ౨౪౧
దాక్షారామశాసనము ౨౨౦
దాక్షారామభీమేశ్వరుడు ౨౨౬, ౩౨౫, ౩౨౬
దాక్షారామము ౨౧౯, ౨౨౧, ౨౨౩, ౨౨౬, ౨౨౭, ౨౨౮, ౨౩౦, ౩౨౪, ౩౭౮, ౩౭౯, ౩౮౦, ౩౮౫
ద్వారకాపురి ౨౯౩

ది

దిబ్బిడి తామ్రశాసనము ౬౪౩
దిమిల ౨౯౦, ౫౧౯, ౫౨౧
దివోదాసుడు ౩౦౩
ద్వితీయ పులికేశి ౨౪౯
ద్వితీయ మధ్యమరాజు ౨౮౦
ద్వితీయ కామార్ణవుడు ౧౮౨
ద్వితీయ రామచంద్రదేవు ౪౨౮
ద్వితీయ విక్రమదేవు ౪౨౮

దీ

దీర్ఘతముడు ౫, ౨౫౦, ౪౪౧
దీర్ఘధాముడు ౧౨
దీర్ఘాసి ౫౬, ౧౧౦, ౧౨౭
దీర్ఘాసిశాసనము ౫౬, ౨౨౯. ౨౩౧, ౫౩౫

దు

దుర్గకొండ ౪౫౮
దుర్గశర్మ ౨౦౮, ౫౦౩
దుర్యోధనుడు ౪౨౨
ధ్రువసేనుని గణేశఘడ్ శాసనము ౩౦౪

దే

దేందులూరు ౪౬౬, ౪౬౮, ౪౮౮.
దేవరక్షితులు ౪౬౨

దేవరాష్ట్రము ౪౬౩
దేవరాజులు ౩౩౬
దేవన్న పాంచాలి ౫౦౩
దేవగిరి ౫౨, ౨౯౩
దేవప్రసాద్ ఘోష్ ౩౬౭
దేవానాం ప్రియతిస్స ౪౪౨
దేవేంద్రవర్మ ౨౪౬, ౩౪౯, ౩౮౮, ౪౬౭, ౬౦౦, ౬౧౪, ౬౧౭, ౬౧౮, ౬౨౨, ౬౨౩, ౬౩౧.
దేవేంద్రవర్మశాసనము ౩౦౨. ౬౦౧
దేవేంద్రవర్మ చీకివలసశాసనము ౪౭౯
దేవేంద్రవర్మ విశాఖపట్నంశాసనము ౪౮౨, ౩౧౪
దేవేంద్రవర్మ కంబకాయశాసనము ౩౪౮, ౫౩౨
దేవేంద్రవర్మ శ్రీకాకుళశాసనము ౩౧౩
దేవేంద్రవర్మ సిద్ధాంతతామ్రశాస:ము ౩౧౪
దేవేంద్రవర్మ పర్లాకిమిడిశాసనము ౩౧౪
దేవేంద్రవర్మకుమారుడు సత్యవర్మదేవ ౬౦౦, ౫౦౬
దేవేంద్రవర్మ (అనంతవర్మకుమార్డు) ౬౦౪
,, '(గుణార్ణవుని కొడుకు(౬౧౪
,, (భూపేంద్రవర్మకొడుకు) ౬౨౨
,, (రాజేంద్రవర్మకొడుకు) ౩౧౬, ౬౨౧
,, రాజరాజు ౬౨౬, ౬౨౯, ౬౩౪, ౬౩౬
దొ్రడశాసనము ౩౭౬
ధాలి ౧౭౪, ౧౭౮, ౨౪౩, ౨౫౨, ౨౬౮, ౨౭౦, ౪౪౬, ౪౪౭, ౫౭౩.

న

నగరపువాడ ౧౦౬, ౨౨౧, ౨౨౨, ౩౨౬, ౩౨౯
నగరకటకగ్రామము ౫౫, ౨౧౬, ౨౩౪, ౨౩౫, ౩౮౬, ౬౪౨.
ంద్రప్రభంజనవర్మ [illegible], ౪౩౭, [illegible]౧౧
నన్నయభట్టు ౩౩౮
నందిగామము ౩౮౮
నందరాజులు ౨౪౪, ౪౧౭, ౪౪౪, ౪౪౫, ౪౬౩
నందరాజుసంవత్సరము ౪౫౨
నందరాజువంశావళి ౪౪౫
నందవర్మ ౨౫౨, ౫౬౨
నండూరి కొమ్మనామాత్యుడు ౬౩
నందాపురము ౩౩౬, ౪౧౧, ౪౧౮, ౪౧౯, ౪౨౦, ౪౨౩, ౪౨౫, ౪౨౬, ౪౪౬, ౬౪౪
నందపురరాజ్యము ౩౦౫
నగరము ౧౮౮, ౨౧౧, ౨౧౭, ౨౩౦, ౨౩౨, ౨౩౩, ౪౯౭.
నరసింహాచార్యులు ౪౭౭
నరసింహగుప్త బలసింహుడు ౪౮౫
నరసింహదేవుని తామ్రశాసనము ౨౯౭
నరసింహఖేడీ ౩౮౯, ౬౩౩
నరసింహరాజు ౫౯
నలవాడివిషయము ౩౭౪
నలవంశీయులు ౬౧, ౩౭౬
నలవంశపురాజులు ౩౭౪
నలికేశుడు ౨౪౨
నడగాంశాసనము ౬౨౭
నరసింహభారతిముని ౬౩౪
నరహరిముని ౬౨౧, ౬౨౭, ౬౪౪
నరసింహదేవుడు ౫౪౩. ౬౬౯
నరహరితీర్థశ్రీపాదములు ౬౨౧
నరహరతీర్థుల శ్రీకూర్మశాసనము ౬౨౫
నరహరియతిస్తోత్రము ౬౨౬
నరసింహమహామునులు ౬౧, ౬౨౩
నరసింహదాసు ౬౩౭
నరహరిదాసు ౬౩౭
నరేంద్రభంజదేవునిశాసనము ౬౭౯, ౬౮౨
నందపురము ౬౪౪
నందపురశిలావంశపు రాజులు ౬౦౦

నా

నాగవంశజుల పాలనము ౨౪౫
నాడిండ్లపురము ౨౧౧
నాగపూరుభాన్ స్లేలు ౨౫౯
నాగావళి ౨, ౧౬౪, ౩౦౬, ౪౨౫
నాలంద బౌద్ధసంఘారామము ౫౦౮
నాగార్జునుడు ౨౬౩, ౨౭౨, ౨౭౯, ౫౦౮, ౫౧౨, ౫౭౭.
నాగనశర్మపుత్రుడు ౨౨౭
నాగవంశోద్భవులు ౫౨
నాగులు ౪౬౧
నాదిండ్ల గోపనమంత్రి ౩౭౧
నారాయణభట్టు ౨౨౭
నారాయణగజతిమహారాజు ౧౫౪
నారదుడు ౯౭
నారాయణపుర నీలీశ్వరాలయశిల్పము ౩౫౮
నారాయణపురము ౩౪౭, ౩౪౮, ౩౪౯, ౩౫౦, ౪౨౮, ౫౩౫, ౫౮౮.
నాల్గవ నృసింహదేవ ౬౩౫
నాల్గవ నృసింహుని శిలాశాసనములు ౬౩౭
నాల్గవభాను దేవు ౩౬౦, ౪౨౧, ౬౪౦, ౬౪౧, ౬౪౨, ౬౪౮.

ని

నిశ్శంకభాను దేవ ౬౪౦
నివగ్రామము ౧౮౮
నీలరాజు ౪౬౩
న్యూసిజ్ ౩౬౪, ౩౬౬, ౩౭౧
నృపకేశరి ౫౪౩

నె

నెల్లూరుజిల్లా ౩౬౫
నేత్రభంజ ౫౮౧
నేపాళము ౪౬౨
నైజామ్అలీ ౬౭౦

ప

పచ్చమెట్ట, పాపయకవి ౧౨౯, ౧౯౦
పడమటి చాళుక్యులు ౨౫౪, ౨౫౫
పడాలు బ్రూణ్ణి ౨౨౭
పండయరాజులు ౬౨౧
పద్మనాయకులు ౬౬౨
పద్మనాభపురము ౩౪౨
పద్మనాభయుద్ధము ౪౨౭, ౬౭౧
పద్మచంద్రుడు ౨౮౧
పద్మనాభునికొండ ౧౯౬, ౨౧౩
పద్మావతి ౨౯
పద్మలదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
పరమానందాచార్యులు ౫౮౨
పరవస్తు భగవద్వేంకటరంగాచార్యులు ౧౩౦
పరశురాముడు ౨౮౪
పర్లాకిమిడి ౧౯౫, ౪౭౪, ౫౦౨, ౫౦౩, ౬౭౧.
పర్లాకిమిడిశాసనము ౩౦౮, ౩౧౪, ౫౧౫.
పర్లాకిమిడినాపడారోడ్డు ౧౯౩
పర్లాకిమిడి గంగవంశానుక్రమము ౩౪౩
పర్లాకిమిడితాలూకా మాళువా ౪౦౧
పరిచ్ఛేది ౬౨౧
పల్లవులు ౨౦౨, ౩౨౮, ౪౬౧, ౪౬౫, ౪౬౬, ౫౧౨
పల్లవరాజు ౨౭౯
పల్లవమహాదేవి ౨౨౯, ౩౨౬
పల్లవ చాళుక్యశిల్పము ౨౧౮
పల్లవ చాళుక్య దేవాలయము ౨౦౩
పల్లవ రాయన్ ౫౩౬, ౫౯౧
పశ్చిమగాంగులు ౨౧౬, ౪౭౫, ౪౭౬, ౪౭౭.
పశ్చిమగాంగవంశచరిత్ర ౪౭౫
పట్టికి లేక ప్లకిరాష్ట్రము ౪౬౮, ౪౭౨, ౪౮౮, ౪౯౯, ౫౦౨, ౫౦౪, ౫౨౧

పా

పాకనాడు ౪౬౩

పాచిపెంట ౪౨౨, ౪౨౮, ౪౩౦
పాటలీపుత్రము ౯, ౪౪౬, ౪౬౨. ౪౬౩
పాణిని ౧౨, ౨౩౯, ౨౪౦
పాయకపాకు ౧౬౫
పార్లాకిస్ ౨౬౮, ౨౬౯, ౨౮౫, ౪౩౪, ౪౫౦
పారిజాతాపహరణము ౩౬౩, ౩౬౬
పాలకొండలు ౧౯౫
పాలంపేటశాసనము ౩౮౦
పాలూరు ౨౬౮, ౪౯౩, ౪౯౬.
పాశుపతశైవోపాసనము ౨౦౮
ఫాహియాన్ ౫౭౫
పాండ్యరాజు ౪౫౩
పాండవుల పంచలు ౫౭

పి

పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రకవి ౩౬౨
పిండారిదండు ౧౨౮
పిఠాపురము ౯, ౧౮౦, ౨౬౮, ౩౦౬, ౩౧౮, ౩౭౭, ౪౬౩, ౪౬౬, ౪౬౯, ౪౭౨, ౪౭౪, ౬౪౩
పిఠాపురమహేంద్రుడు ౨౬౬

పీ

పీతాంబరదేవ ౩౪౧
ప్లినీ ౮, ౯, ౧౨, ౧౭౫, ౨౪౦, ౨౫౩, ౨౫౮, ౨౬౫, ౩౧౮, ౩౯౩
ప్లీటుదొర ౩౦౪, ౩౭౭, ౪౩౩, ౪౮౨, ౪౮౫, ౫౦౧, ౫౦౨, ౫౦౫.

పు

పురవరి ౨౨౧, ౨౨౨
పురణిసంగమము ౪౬౭, ౪౬౮
పురి ౨౭౫, ౨౯౫, ౨౯౬
పుర్లిశాసనము ౩౦౪, ౩౦౫, ౫౦౬
పుర్లిగ్రామము ౫౦౫
పురుషోత్తముడు ౨౫౯, ౪౧౩, ౫౫౫, ౬౫౧, ౩౬౧, ౩౬౮, ౫౪౮, ౬౫౨, ౬౫౩, ౩౩౫, ౩౪౦
పురుషోత్తమ అనంగభీమదేవ ౩౪౨, ౩౪౩,
పురుషోత్తమదేవు ౩౮౯, ౩౯౦, ౪౨౨, ౫౪౩, ౬౫౦
పులికేసి ౫౧౩, ౫౧౮
పులిదండిశాసనము ౩౮౫
పులింబూరు ౫౦౨
పులింబూరుశాసనము ౪౬౮, ౪౮౮, ౪౬౯
పులింద ౮
పులిందశేవుడు ౮, ౨౭౦, ౫౭౪
పుష్యమిత్ర ౪౫౩
పుష్యగిరిపంచాలీవిషయము ౫౧౪

పూ

పూర్వగాంగరాజులచరిత్ర ౪౯౮, ౪౭౫
పూర్వగాంగులశాసనము ౪౯౫
పూర్వతూర్పుగాంగులవంశవృక్షము ౪౮౯, ౪౯౦
పూర్వతూర్పుగాంగరాజులు ౪౩౭
పూరీజగన్నాథము ౨౭౭, ౬౧౮
పూరిత్రామశాసనము ౬౩౫
పూసపాటి తమ్మభూపాలుడు ౧౩౪
పూసపాటి వెంకటపతి ౧౩౮, ౧౩౯
పూసపాటి నారాయణగజపతిమహారాజు ౧౫౪
పూసపాటివారు ౨౯౩, ౪౨౬, ౬౫౮
పూండీరేవుపట్టణము ౩౯౦

ప్ర

ప్రతాపరుద్రగజపతి ౩౬౧, ౩౬౩, ౩౬౫, ౩౬౮, ౩౬౯, ౩౭౩, ౪౨౨, ౫౪౩, ౬౩౮, ౬౪౧, ౬౫౩, ౬౫౪, ౬౫౮, ౬౫౯, ౬౬౪, ౬౬౭.
ప్రథమరామచంద్రదేవు ౪౨౬
ప్రథమవిక్రమదేవు ౪౨౭
ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి ౬౫౪

ప్రతాపగిరి-విజయనగరము ౩౩౫
ప్రథమశాఖామార్ణవుడు ౨౪౬
ప్రథమమహాభవగుప్తుడు ౨౯౬
ప్రథమమధ్యమరాజు ౨౮౦
ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యానము ౩౭౧

ప్రా

ప్రాన్సువారు ౪౨౬
ప్రాచ్యగాంగరికులు ౪౫౦
ప్రాచ్యగంగవంశము ౫౫౩
ప్రాచీనకళింగకోసలములు ౨౯౮
ప్రాచీనకళింగదేశచరిత్ర ౨౩౭

ప్రి

ప్రిధివీమూల ౪౮౩, ౪౮౭, ౪౯౭, ౪౯౯
ప్రితూదకదర్భ ౨౫౨

పృ

పృథ్వీమహాదేవి ౨౧౯, ౨౨౦, ౫౩౪
పృథ్వీమూలుని గోదావరితామ్రశాసనము ౪౬౮, ౪౮౮, ౫౦౨

పె

పెదకోమటివేమారెడ్డి ౬౪౭
పెద్దడాకరేమి ౫౯౮
పెద్దాపురపుకోట ౬౬౭
పెన్న ౨, ౩౨౦
పెర్మాడిరాజు ౨౨౮, ౩౨౬
పెరుమాళ్ళ బసవమంత్రి ౪౨౩
ఫెర్గూసన్ ౩౪౯
ఫ్లీట్ ౬౪౯
ఫ్రెంచివారు ౬౬౮
పెండ్యాలవెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి ౪౬౯
పేటవల్లవరాజు ౨౮౧
పేరువాటక ౪౬౮
పైథాన్ ౨౬౫

పో

పోట్నూరు ౬౦, ౧౩౯, ౬౪౨, ౬౫౪
పోట్నూరి సింహాద్రి జయస్తంభము ౬౫౭
పోట్నూరిస్వామిబాబు ౨౭
పోడగుడా ౩౦౪, ౩౦౫
పోడగుడనలవంశరాజులశాసనము ౩౦౫, ౫౭౫
పౌన్నడియ బొంతలకోట - ౬౧౦, ౬౧౧
పోలమూరగ్రామము ౪౬౯, ౪౭౦, ౪౮౮
పోలమూరు (పులింబూరు) శాసనము ౪౯౯
పోణుగుపాటి వెంకటమంత్రి ౧౫౯
ఫోక్స్ ౬౫౪
పోతయసేనాపతి ౨౨౧

బ

బణపతి ౨౨౩, ౨౨౧, ౨౨౬, ౨౨౯, ౨౩౦, ౫౩౫, ౫౮౯, ౫౯౧
బనవాసి (వైజయంతి) ౨౧౬, ౪౭౯
బర్గెసు ౬౪౫
బర్డ్వాను ౨౫౧
బర్మా ౨౫౮, ౨౭౫
బలరాముడు ౫౨
బలసోరు ౬౭౫
బలాదిత్యుడు ౨౩౨, ౨౪౬, ౬౦౨
బలిచక్రవర్తి ౫, ౨౦౫, ౨౮౩, ౩౩౩
బస్తరు ౨౯౬, ౨౯౯, ౩౦౦, ౪౧౯, ౪౨౭
భద్రక్ ౬౬౬
భద్రాంబ ౩౭౧
భరతముని ౨౯౯
భవదత్తరాజు ౩౭౫
భవభూతి ౨౯౧
బంటుపల్లి ౧౫౪
భంజవంశోత్పత్తి ౫౭౯, ౫౮౪, ౬౪౪
భంజరాజులు ౫౮౧, ౫౮౨, ౬౬౫
భండార్కరు ౨౪౦, ౨౪౫,

బా

బారువా ౩౧౭, ౩౨౧
బాణపురము ౧౦౯
బాపిరాజు ౨౨౨, ౩౨౫, ౩౨౮
బాముండా ౪౧౫
బార్నెట్టుదొర ౪౧౫
బాలకవి ౧౪౭
బావనతర్ల ౫౪౮
భాగవతాదిపురాణములు ౨౮౩
భాగల్పూరు ౨౫౦
భానుమంతుడు ౧౭౩, ౪౪౧
భామిని రాజ్యము ౬౭౨
భామినిసుల్తాను ౩౬౦
భామినితురకరాజులవంశావళి ౬౪౫
భారతము ౧౭౧, ౧౭౩, ౩౯౩
భార్గవీనది ౧౭౮
భారోడుశాసనము ౩౨౧
భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు ౧౯౪, ౧౯౫, ౨౮౬

బి

బిక్కవోలు ౨౧౩, ౨౨౮
బిరుదాంకరాయపురము ౨౧౩
బిస్సోయీలు ౪౩

భీ

భీమకవి ౧౯౧
భీమనాథుడు ౨౨౯
భీమరథుడు ౨౪౨
భీమఖేడి ౫౩౧
భీమేశ్వరాలయము ౨౧౧, ౩౨౮
భీమునిపట్నం ౨౯౦
భిల్సా (విదిశా) ౧౨౧
భిల్లులు ౧౨౪

బు

బుడుమూరి ప్రోలయ [illegible], ౩౨౮
బుద్ధుడు ౨౧౦, ౨౧౪, ౩౩౨, ౪౫౯
బుద్ధగయ ౪౬౪
బుర్రా శేషగిరిరావు ౩౩౪
బుస్సి ౬౬౮
బురగాం కాళింగులు ౨౫
భువనేశ్వరము ౨౦౨, ౨౦౩, ౨౪౩, ౨౯౫, ౪౫౩, ౬౧౯
భువనేశ్వరాలయములు ౨౧౧, ౬౧౨
భువనేశ్వరాలయపునర్నిర్మాణసంఘము ౬౧౯
భుపేంద్రవర్మ ౨౪౬, ౫౨౩
భూమియా లేక భూయా ౫౪౫

బ్ర

బ్రహ్మచక్రవర్తి ౨౨౧, ౩౨౮
బృహత్ప్రోష్ఠగ్రామము ౪౭౩
బృహత్పలాయనులు ౪౬౨

బె

బెజవాడ ౧౧౨
బెన్ఫి ౨౯౯
బెహరాణి కాళింగులు ౨౬
భెండి ౩౮
భైరవరాజు ౪౨౩

బొ

బొక్కర ౩౮౧
బొడగులశాసనము ౬౬౧
బొబ్బిలి ౧౩౯, ౬౨౮, ౪౨౦, ౪౨౧, ౪౨౨, ౪౨౬, ౪౨౮, ౬౪౪
బొబ్బిలివరదారము ౬౨౨
బొబ్బిలివంశచరిత్ర ౬౬౯
బొంతలకోట ౬౧౦
బొంతలకోడూరు ౪౨౭

భో

బోధాయనుడు ౨౮౩
బొర్రా బుడూరు ౩౩౧, ౫౮

భోయివంశము ౬౫౮
భోగాపురము ౩౧౮, ౩౨౦, ౩౨౬, ౬౧౦
భోజులు ౨౫౦

బౌ

బౌద్ధులు ౨౦౬, ౨౨౫
బౌద్ధజాతకకథలు ౨౧౪
బౌద్ధయుగపు కళింగరాజులు ౨౪౨
బౌద్ధమతము ౨౪౪

మ

మక్కా-కళింగె ౪౩౪
మగధ ౨౪౫, ౩౦౭
మగధమౌర్యులు ౨౬౨
మట్టరా ౨౭౩
మణల్‌కుడి ౪౬౧, ౫౦౨
మణిమేఖల ౨౮, ౧౮
మత్తభానుడు ౬౪౬, ౬౪౭
మత్స్యకేసరి ౫౪౩
మత్స్యవంశపురాజులు ౨౯౮
మదనమహాదేవచక్రవర్తి ౪౭౪
మద్రక ౨౪౧
మధ్యకళింగము ౧౯౭, ౨౪౧, ౨౫౮, ౨౯౧, ౫౨౧.
మధ్వగురుపరంపర ౬౨౪
మధ్యపరగణాలు ౩౯౩
మధ్యమరాజు పెక్కలిశాసనము ౨౮౦
మధ్వవిజయకావ్యము ౬౨౫
మదిన సుభద్రయమ్మ ౧౩౧
మద్దిరాజు ౩౨౮
మధుకర్ణగజపతి ౨౧౮
మధుకామార్ణవుడు ౨౮, ౪౮౬, ౪౮౭, ౫౨౭, ౫౨౬, ౫౨౯, ౫౩౨.
మధుకామార్ణవుని గాంగశకవర్షము ౪౮౭
మధుకామార్ణవుని శాసనము ౨౪౭, ౫౨౪
మధుకేశ్వరాలయశిల్పము ౨౧౧, ౨౧౭
మధుకేశ్వరాలయము ౨౨౦
మధుకేశ్వరము ౨౧౫
మధుకేశ్వరుడు ౪౨, ౫౫, ౧౯౭, ౧౯౯, ౨౦౧, ౨౦౬, ౨౧౭, ౨౨౩, ౨౨౮, ౨౩౧, ౨౩౫, ౩౨౮.
మధువనము ౨౨౨
మన్నార్ ౩౨౦
మనుమసిద్ధి ౨౯౩
మనుచరిత్రము ౩౭౧
మనోమోహన్‌చక్రవర్తి ౧౨, ౭౮౫
మనోమోహన్‌గంగూలి ౫౬౫, ౬౨౦
మయూరపండితుడు ౬౭౪
మయూరభంజవంశము ౫౮౪
మలయగొంటి ౩౯
మల్లికీమర్దనదేవు ౪౨౬
మల్లదేవర ౧౦౭
మల్లపదేవుని పిఠాపురపుశాసనము ౫౯౯, ౬౪౨
మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ ౧౧౩, ౧౧౪, ౩౭౭, ౫౩౧.
మల్లికార్జునరాయలు ౩౬౦
మల్లినాయకుడు ౨౦౫
మలియస్ ౨౭౩
మహాకళింగము ౨౪౨
మహాకాంతారము ౪౯౩
మహాకూటశిలాశాసనము ౭౧౩
మహాకోసలము ౪౬౪
మహాదేవచక్రవర్తి ౩౭౯, ౩౮౦
మహానది ౧౦, ౨౯౬, ౩౨౦.
మహాభారతము ౪, ౧౬౯, ౧౭౭, ౨౩౯, ౨౫౦. ౨౮౪.
మహాభారతయుద్ధము ౪౪౦
మహమ్మదు భక్త్యార్ ౬౦౯
మహమ్మదీయదండయాత్రలు ౬౪౦

మహామాంత్రులు ౪౪౮
మహారథులు ౪౯౧
మహారాష్ట్రులు ౨౫౯, ౬౭౩, ౬౭౪
మహావంశము ౧౦౦, ౧౦౧, ౧౪౩, ౧౭౪, ౨౫౧, ౪౪౨, ౬౦౪
మహాశివగుప్తునిశాసనము ౨౯౭
మహిందుడు ౧౨౦, ౧౨౧, ౪౯౩
మహేంద్రగిరి ౧౦, ౧౮౦, ౨౪౧, ౨౫౩, ౨౬౭, ౩౦౬, ౩౦౮, ౩౧౬, ౩౨౦, ౩౨౫, ౩౨౯, ౪౯౪, ౪౯౯, ౫౦౦, ౫౯౨
మహేంద్రతనయ ౨
మహేంద్రభోగవిషయము ౫౩౧
మహేంద్రము ౧౭౨, ౧౭౫, ౧౭౭
మహేంద్రపర్వతము ౨౮౪
మంగళగిరి ౧౦౯
మంగళేశ్వరుడు ౫౧౯
మంగియువరాజు ౫౧౯
మంచనకవి ౨౯౧, ౨౯౨, ౩౭౭
మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రులు ౧౩౦
,, కామకవి ౧౬౨
మంతరాజు ౪౬౩
మంత్రగుప్తుడు ౨౮౯
మందసాజమీందారి ౨౬౮
మందసరాజు ౩౦౬
మందసార్ శాసనము ౩౦౫
మణ్కోకాళింగులు ౨౪౦

మా

మాడుగోళ(మాడుగుల) ౨౯౮, ౪౨౦, ౪౨౯
మాదలాపంజి(గ్రంథము ౪౫౪, ౫౫౯, ౫౬౧, ౫౬౫, ౫౮౬, ౫౮౮, ౬౪౦, ౬౪౬, ౬౪౭, ౬౫౦, ౬౫౩, ౬౫౮, ౬౫౯, ౬౬౦.
మాధవవర్మ ౬౦, ౧౩౪, ౧౩౫, ౨౮౯, ౪౬౭, ౪౬౯, ౫౭౪.
మాధవవర్మ బుగుడశాసనము ౫౭౪
మాయాదేవి ౨౧౦
మారసింహుడు ౨౪౬
మార్కండేయపురాణము ౨౩౯, ౪౩౩
మాళవము ౨౪౫

మి

మితవర్మ ౪౯౮, ౫౦౦, ౫౦౨
మినాండరు ౨౫౩
మిర్ హబిబుల్లా ౬౭౩

ము

ముక్కామల వెంకటరెడ్డిశాస్త్రి ౬౬
ముకుందదేవు ౬౫౯, ౬౬౦, ౬౬౧
ముకుందబాహుబలేంద్రుడు ౧౦౧, ౬౫౯, ౬౬౧.
ముక్కు తిమ్మన్న ౩౬౩, ౩౬౬, ౩౬౭.
ముఖలింగము ౧, ౩, ౧౬౭, ౧౮౩, ౧౮౮, ౧౮౯, ౧౯౩, ౧౯౬, ౨౧౩, ౨౧౫, ౨౧౬, ౨౧౭, ౨౧౮, ౨౨౨, ౨౩౦, ౨౫౮, ౨౬౦, ౩౧౮, ౩౨౫, ౪౮౦, ౪౯౨, ౪౯౮, ౫౪౩
ముఖలింగనగరము ౩౨౦, ౩౨౬, ౫౩౮, ౫౯౯,
ముఖలింగనగర కటకము ౨౧౮, ౪౯౫, ౪౯౭, ౫౦౨, ౫౦౩.
ముఖలింగేశ్వరక్షేత్రము ౨౦౧, ౩౩౪, ౩౪౯, ౩౯౬.
ముఖలింగేశ్వరాలయము ౧౯౬, ౨౧౧, ౩౩౧, ౪౯౭.
ముర్షిద్ కులిఖాన్ ౬౭౩
ముజుందారు ౨౭౫, ౫౮౨, ౫౮౫, ౬౩౦
ముంజేరుగ్రామము ౨౯౦, ౫౨౦, ౫౨౧

మూ

మూడవ భానుదేవు ౬౩౩
మూడవ మాధవవర్మ ౪౬౮, ౪౮౮, ౫౦౨

మూడవ అనంగభీమ దేవు ౩౮౩
మూడవ రామచంద్రదేవు ౪౨౮
మూడవ నృసింహ దేవు ౬౩౨
మూడవ వజ్రహస్త ౪౮౦, ౫౨౫, ౫౨౬, ౫౨౯, ౬౦౩
మూడుకళింగములు ౨౭౦, ౪౩౩
మూలఘటికాన్వయము ౨౨౨
మూషికనగరము ౨౭౨

మె

మెక్కొకలింగే ౫
మెగస్తనీసు ౨౪౦, ౨౫౭, ౨౬౫, ౨౭౧, ౨౮౫, ౨౯౧, ౩౧౮, ౪౩౩.
మేగై ౨౭౧
మేఖల ౨౫౪
మేడయదండనాయకుడు ౨౨౧
మేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యులు ౯౩
మైసూరు ౪౭౬, ౪౭౯

మొ

మొదటికాకతిప్రతాపరుద్రుడు ౩౭౮
మొదటికామార్ణవుడు ౧౮౨, ౨౩౨, ౨౩౩
మొగలాలు ౨౫౯
మొదటిగాంగులు ౧౯౩
మొదటినరసింహ దేవు ౬౧౩, ౬౧౪, ౬౧౬
మొదటిచాళుక్యభీమ విష్ణువర్ధనుడు ౨౯౧
మొదటిభాను దేవు ౩౮౬, ౬౧౧
మొదటిరణభంజ దేవు ౫౮౨
మొదటి రాజేంద్రుడు ౨౫౭
మొదటిరుద్ర దేవు ౩౭౯, ౩౮౦
మొదటివిక్రమాదిత్యుడు ౩౭౪
మొదటివిక్రమేంద్రవర్మ ౪౬౭
మొదటిశాతకర్ణి ౪౫౧
మొహరి-పాళి జాబు ౧౮, ౧౯
మోదోంగళింగము ౨౫౮, ౨౮౫, ౪౩౫
మౌఖరివంశము ౪౮౫
మౌర్యచంద్రగుప్తుడు ౨౬౧
మౌర్యవంశము ౨౪౩
మౌర్యశకము ౨౪౫
మౌర్యులు ౧౭౪

య

యజ్ఞపురము ౨౫౧
యమ్ యమ్. గంగూలీ ౩౭౭
యయాతినగరము ౨౫౫
యయాతి మహాభవగుప్తుడు ౨౭౩
యయాతి కేసరి ౨౮౩, ౫౬౪, ౫౬౫
యలమంచిలి ౨౭౯, ౨౯౦, ౨౯౨, ౨౯౩, ౫౧౯.
యవద్వీపము ౧౩, ౫౭౫, ౫౭౬, ౫౭౭.
యవనులు ౨౫౩, ౨౬౫, ౫౬౬
యశోవంత దేవు ౪౨౩
యశోభంజ ౫౮౧
యవనరక్తబాహు ౪౬౪

యు

యు (హు) ఆన్ స్వాంగ్ ౧౧, ౧౨, ౧౩, ౧౭౫, ౧౭౬, ౨౪౦, ౨౪౩, ౨౪౪, ౨౪౭, ౨౫౪, ౨౫౮, ౨౬౮, ౨౭౩, ౨౯౦, ౨౯౬, ౪౩౫, ౫౦౭, ౫౦౮, ౫౦౯, ౫౧౦, ౫౧౧, ౫౧౨, ౫౫౭.
యుద్ధమల్లుడు ౨౪౧

యె

యెనమదల ౧౮౪
యేపూరుశాసనము ౩౭౪
యా (జౌ) గడ ౨౫౮

ర

రక్తకేసరి ౫౭
రక్తబాహు ౨౫౪
రఘునాథుడు ౩౯౧
రఘుభంజఛోటరాయ ౬౫౯, ౬౬౦
రఘురాం దేవు ౬౫౯

రఘువంశము ౩౦, ౧౭౬
రఘోజిభాన్స్లె ౬౭౩
రజ్జుకుడు ౪౪౮
రత్న దేవుడు ౩౨౧
రత్నాలదిన్నె ౪౬౪
రమేశచంద్రదత్తు ౨౮౯
రస్సెల్‌సంఘము ౬౭౧
రంగస్వామి సరస్వతి ౩౭౨
రంబోడ్లు ౬౭౨

రా

రాకలువ ౩౦౬, ౪౬౬, ౪౭౨
రాఘవ ౨౨౦, ౬౦౬
రాచిరాజు ౫౪౪
రాజకళింగగంగు ౧౯౪, ౩౨౧
రాజగృహ ౪౫౨
రాజచంద్రచోళుడు ౨౫౦
రాజచోళగంగు ౨౨౧
రాజతణ్డారి ౨౨౨, ౨౨౩
రాజపురము ౧౭౧, ౧౭౩, ౧౯౨, ౨౫౧, ౫౫౧
రాజపృధ్వీమూల ౩౦౧
రాజమహేంద్రవరము ౨౨౭, ౨౨౯, ౨౩౭, ౨౪౦, ౨౪౨, ౨౫౫, ౨౯౧, ౩౬౭, ౬౪౩, ౬౬౧, ౬౬౬, ౬౬౭, ౬౬౮
రాజరాజకళింగు ౨౫౭
రాజరాజు ౨౨౦, ౨౨౯, ౩౧౬, ౩౨౬, ౩౩౦, ౩౪౭, ౫౩౦, ౫౮౯, ౬౦౭, ౬౦౯
రాజలదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
రాజరాజనరేంద్రుడు ౫౮౯
రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచిక ౧౧౩
రాజరాజబ్రహ్మమారాయణ్డు ౨౨౧, ౨౨౯
రాజసుందరి ౩౧౭, ౫౩౫, ౫౯౨
రాజామాన్‌సింగ్ ౬౬౨
రాజేంద్రచోళుడు ౨౩౦, ౩౧౬, ౩౨౮, ౫౩౬, ౫౯౦
రాజేంద్రచోళుని శాసనము ౨౫౫
రాజేంద్రుడు ౩౧౯, ౫౧౮, ౫౯౨
రాజేంద్రుని కొడుకు కులోత్తుంగుడు ౨౫౭
రాజేంద్రలాల్ మిత్ర ౩౪౫
రాజేంద్రవర్మ (అనంతవర్మ కుమారుడు) ౩౧౫, ౫౯౨
రాణక రణభంజదేవుని శాసనము ౫౭౯
రాణీగుంఫ ౪౫౪
రాధ ౬౧౩, ౬౧౭
రాఢదేశము ౨౭౪
రాధాకుముదముఖర్జి ౨౯౬
రాప్సన్ దొర ౩౭౨
రామగిరి ౪౫౮
రామచంద్రదేవు ౨౭౦, ౪౩౦, ౫౫౯, ౫౬౧, ౬౬౦, ౬౬౧, ౬౬౨
రామతీర్థము ౨౪౪, ౪౫౬, ౪౬౭
రామతీర్థపు బౌద్ధమఠము ౪౬౧
రామతీర్థపు కన్నడశాసనము ౪౫౬, ౪౮౩
రామప్రసాదచంద ౫౬౧
రామానుజులు ౬౧, ౩౨౯, ౬౨౫
రామాయణము ౪౧, ౨౩౯, ౩౯౩
రాయగడ ౨౯౬, ౪౨౭
రాయనిప్రగడ ౩౧౭
రాయరాయ విడ్సరయ్యణ్డు ౨౨౪
రాయవరం ౨౯౧
రాయవాచకము ౩౬౮, ౬౪౬, ౬౫౪, ౬౫౫, ౬౫౭
రాయసము ౨౨౨
రావుసాహేబు గిడుగు వెంకటరామమూర్తి ౧౨౭, ౨౧౨, ౨౩౨, ౨౩౫
రావుబహద్దూర్ రంగాచార్యులు ౨౭౯
రాళ్ళబండి సుబ్బారావు ౮, ౪౩౧, ౫౫౭
రాష్ట్రకూటులు ౨౫౬
రాధాపూర్ణ ౩౭౫

రాథాపూరు శాసనము ౩౭౫

రి

రిచర్డు మేత్యూస్ ౪౨౭

రు

రుద్రమ దేవి ౩౮౪, ౩౮౬
రుస్తుం ఖాన్ ౬౬౮
రుషికుల్యానది ౨౬౫
రుగ్వేదము ౨౮౩

రూ

రూప్యవతీవిషయము ౫౦౬
రూపనారాయణ ౨౫౦

రె

రెడ్డిరాజులు ౬౦౦, ౬౪౪, ౬౪౮, ౬౫౧, ౬౬౭.
రెల్లువలస ౩౨౬
రెండవ కామార్ణవుడు ౨౦౦, ౨౧౬, ౨౧౭, ౨౩౩, ౨౩౪, ౩౪౭, ౪౯౬.
రెండవ కులోత్తుంగుడు ౫౯౫
రెండవకృష్ణుడు ౨౫౫
రెండవ చంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుడు ౪౬౫
రెండవ దేవరాయలు ౩౬౦, ౬౪౯
రెండవ నరసింహదేవు ౩౮౬
రెండవ నరసింహదేవుని కెందుపట్నం శాసనము ౪౭౭
రెండవ పులికేసి ౪౬౯, ౪౭౧
రెండవ భానుదేవ ౬౨౯
రెండవ మాధవవర్మ ౪౬౭
రెండవ రత్నదేవుడు ౬౦౩
రెండవ రామచంద్రదేవు ౪౭౧, ౪౨౭
రెండవ రాజరాజు ౫౯౫
రెండవ వజ్రహస్తదేవుడు ౨౧౭
రెండవ విష్ణువర్ధనుడు ౨౯౦, ౩౦౧
రెండవ విక్రమేంద్రవర్మ ౪౬౮, ౪౭౦
రెండవ విశ్వంభరదేవు ౪౨౬

రే

రేకపల్లి సోమప్పకవి ౧౪౫
రేగొండాగ్రహారము ౪౬౮
రేచర్ల శాసనములు ౩౨౮
రేచర్ల రుద్రరెడ్డి ౩౮౦
రేవతి ద్వీపము ౫౧౯
రేంగుజేడు ౩౪౮

రో

రోణంకి ౩౨౫, ౩౨౯

ల

లక్నావతి ౬౪౦
లడ్డర్ దేవు ౬౩౧
లలాటకేసరి ౫౪౩
లలితేందుకేసరి ౨౮౧
లలితేందుకేసరి గుహ ౪౫౬
లవణకరాధికారి ౨౨౨
లక్ష్మీదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
లక్ష్మీనారాయణ హరిచందనజగద్దేవు రాజాబహద్దర్ ౩౮౯, ౫౦౨, ౫౭౪
లక్ష్మణరావు ౨౪౫
లంకద్వీపము ౪౩౮, ౫౨౪
లంజిపల్లి ౫౪౮

లా

లాటాదేశము ౨౫౧, ౨౫౨, ౨౭౪
లాలాకృష్ణదేవు ౪౨౬
లావణ్యవతీదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
లాంగలీ (నాగావళీ) ౫౨, ౧౬౫
లాంగల వేణీనగరము ౩౪౧
లాంగుల్యనరసింహుడు ౪౧౫

లి

లింగం తమ్మయ్యదొర ౩౮౮
లింగం లక్ష్మాజి ౭౨
లీలావతీదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
లుంబినీవనము ౨౧౦

లూ

లూడర్సు శాసనపట్టిక ౨౧౬

లూయిస్రైసు ౪౮౪

లొ

లొల్ల లక్ష్మీధరపండితుడు ౬౫౪, ౬౬౪

లో

లోమముని ౧౨

లోమసుడు ౨౯౬

వ

వజ్రగడకోట ౬౪

వజ్రబోధి ౧౪

వజ్రసింహుడు ౨౪౬

వజ్రహస్తుడు ౨౮, ౩౧౬, ౩౧౭, ౩౨౧, ౩౨౮, ౩౫౫, ౪౯౩

వజ్రహస్తుని శాసనములు ౩౨౫, ౫౨౭, ౫౩౪

వటేశ్వరమహంతి ౫౫౯

వడ్డాది ౨౯౮, ౩౧౯

వడ్డాది అప్పారావు ౩౩౩

వడ్డాది జయంతరాజులు ౪౨౦

వత్సవాయి ముసలిరాజు ౬౬౭

వనపతి ౫౬, ౧౧౦, ౨౯౭, ౫౩౬

వనమాలి ౩౯౦

వరాహమిహిరుడు ౮

వర్ధమాననగరము ౩౨౪

వర్మరాజులు ౪౭౪, ౫౧౨

వరాహవర్తిని ౧౦౬, ౩౨౬, ౪౯౫, ౪౯౮, ౪౯౮, ౫౦౦, ౫౦౫, ౫౧౫, ౬౧౦

"వర్మా"భిదానలగు కళింగాధిపతులు ౪౭౨

వరేంద్ర ౬౧౩, ౬౧౭

వల్లైనాఖ్యుడు ౨౨౧

వంగ ౨౫౦

వంగరూకలు ౫౭

వంజుల్వక ౫౭౯, ౫౮౦, ౫౮౧, ౫౮౩

వంశధార ౨, ౧౦, ౧౮౩, ౧౯౫, ౧౯౬, ౨౧౩

వా

వాకటకులు ౧౦౨, ౪౬౧, ౫౬౪, ౪౬౫, ౪౬౭

వాకటకుల పరిపాలన ౨౫౩

వాడవలస ౧౯౬

వానసవంశజులు ౨౨౭

వాసుదేవుడు ౧౯౬

వారణాసికటకము ౬౩౬, ౬౪౦, ౬౪౧, ౬౪౨

వారుగ్రామము ౩౩౯

వాల్మీకిరామాయణము ౧౬౭

వాశిష్ఠీపుత్ర శ్రీశక్తివర్మ ౩౭౭

వాశిష్ఠపుత్రస్వామి చందశాతకర్ణి ౪౬౧, ౪౬౫, ౪౭౨

వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రి ౩

వాసుదేవ బాహంపతి ౫౮౬

వాసుదేవభారతులు ౬౨౪

వాసుదేవరథసోమయాజి ౩౩౫, ౩౩౬, ౩౩౭ ౩౩౮, ౩౩౯, ౩౪౧, ౩౪౩, ౩౪౪, ౪౨౧

వ్యాఘ్రరాజు ౩౦౬, ౪౬౩

వి

విక్రమగంగ ౧౮౪

విక్రమచోళుడు ౫౯౫, ౫౯౭, ౫౯౮

విక్రమచోడుడు ౨౯౧

విక్రమదేవు ౪౨౩, ౪౨౯, ౪౨౫, ౫౩౯

విన్నకోట పెద్దన్న ౨౯౨, ౬౪౩

విక్రమసింహపురము ౩౮౪

విక్రమాంకుడు ౩౧౭

విక్రమేంద్రవర్మ ౪౬౬

విజయకళింగనగరము ౨౪౮, ౪౭౯, ౪౯౮, ౫౦౦, ౫౦౧, ౫౦౫, ౫౧౪, ౫౧౮

విజయచంద్రదేవు ౫౪

విజయచంద్ర మజుందారు ౨౬౦, ౨౯౪, ౨౬౫, ౨౬౮

విజయధర్మపురము ౫౦౫

విజయ లెందులూరు ౪౭౦

విజయనగరము ౨౯౭, ౩౧౯, ౩౨౦, ౩౨౬, ౩౩౯, ౬౪౯, ౬౫౦.
విజయనగరాధీశుల వంశావళి ౬౪౬, ౩౬౦
విజయపురము ౧౮౬, ౨౨౧
వినయమహాదేవి ౩౧౬, ౫౩౪
విజయరామగజపతిమహారాజు ౧౩౯, ౩౩౯
విజయరామరాజు ౪౨౭, ౪౨౮, ౬౬౮, ౬౬౯, ౬౭౧
విజయవర్మ ౫౦
విజయుడు ౨౭౪, ౩౩౧, ౩౩౨, ౪౪౩.
విజయవాడ ౬౫౪
విజయసేనుడు ౫౯౦
విజయసిద్ధి ౬౦
విజయసింహుడు ౨౬౯
విజయాదిత్యుడు ౩౨౦, ౫౩౦
విద్యానగరపట్టణము ౩౬౯
విద్యాధరభంజదేవుడు ౫౮౦, ౫౮౧, ౬౬౪
వినయచంద్రుడు ౪౬౨, ౫౦౩
విన్సెంటుస్మిత్తు ౨౪౫, ౩౧౦, ౩౧౧, ౩౫౦
వినాయకదేవు ౪౨౦, ౪౨౧
విమలాదిత్యుడు ౧౪, ౬౦, ౩౧౭, ౪౫౬
విశాఖపట్టణము ౨౯౦, ౨౯౭, ౩౦౦, ౩౦౫, ౩౦౬, ౩౦౮, ౩౧౯, ౩౨౬
విశాఖపట్టణదానశాసనము ౨౩౨, ౨౪౯, ౬౦౧
విశ్వనాథ సత్యనారాయణ ౧
విశ్వంబరదేవు ౪౨౪, ౪౨౫, ౪౨౬
విశ్వామిత్రుడు ౩౯౫
విష్ణుదేవుడు ౨౧౨
విష్ణుకుండిన మూడవమాధవవర్మ ౪౯౯
విష్ణుకుండిన యింద్రభట్టారకుడు ౪౮౩, ౪౮౬, ౪౯౯, ౫౦౨.
విష్ణుకుండినయింద్రుడు ౫౧౩
విష్ణుకుండినులు ౧౦౨, ౪౬౨, ౪౬౫, ౪౬౬, ౪౬౭, ౪౭౧, ౪౭౩, ౪౮౮, ౪౯౯
విష్ణుకుండినుల రాజ్యము ౪౭౧
విష్ణుకుండినులశాసనములు ౪౬౭, ౪౭౦
విష్ణుగోపమహారాజు ౪౬౩
విష్ణుడను ప్రధాని ౬౧౧
విష్ణుదేవరగుడి ౨౦౫
విష్ణువు ౨౦౬
విష్ణుశర్మ ౨౮౯
విష్ణుసాంత్రి ౬౧౩

వీ

వీరకృష్ణదేవరాయమహారాజులు ౩౬౯
వీరకొట్టాం ౪౨౫
వీరచోడ ౧౧౨, ౨౨౭, ౫౯౫
వీరనరనారసింహదేవ ౧౦౭, ౬౨౯
వీరపురుషదత్త ౫౫౨
వీరభద్రగజపతి ౩౬౫, ౩౬౬, ౩౬౮
వీరభద్రరాయుడు ౩౬౬, ౩౬౭, ౬౫౮
వీరభద్రరావు ౨౯౧, ౩౨౯, ౫౭౯, ౫౮౩
వీరభానోదయకావ్యము ౬౫౨
వీరమహాపాత్రుడు ౩౬౬
వీరరాజేంద్రుడు ౩౧౭, ౫౯౨
వీరవిక్రమదేవుడు ౫౪
వీరసింహుడు ౩౧౬

వె

వెదుళ్ళవలసపట్టా ౪౨౫
వెన్నవమహాదేవి ౨౧౯
వెబ్బు ౬౭౬
వెలనాటిచోడులు ౨౯౧, ౩౭౮, ౩౭౯, ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮
వెలనాటి రాజ్యము ౨౨౭
వెలనాటి రెండవ చోడయరాజు ౩౭౯
వెంపటి సత్యనారాయణ ౧౫

వే

వేమారెడ్డి ౬౪౮, ౬౪౯
వేములవాడ ౩౨౧

వేములవాడ భీమకవి ౧౯౪, ౩౨౨, ౪౯౪
వేంగి ౧, ౨౨౭, ౨౨౯, ౨౩౭, ౩౧౯, ౩౨౩,
౩౩౦, ౩౮౩, ౩౮౪. ౪౬౩, ౪౬౬, ౫౯౦, ౫౯౫
౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮. ౫౯౯, ౬౫౪
వేంగినందివర్మ ౪౬౬
వేంగిరాజు ౨౨౭, ౩౨౩, ౫౮౬, ౫౯౦
వేంగి శాలంకాయనులు ౪౬౭
వేంగి హస్తివర్మ ౪౮౨, ౪౬౬
వేంగీ,పల్లవ, తెలుగు, కన్నడ,లిపులు ౨౦౯

వై

వైఘూర్ ౫౧౨
వైతరణీనది ౧౭౨, ౨౯౬, ౪౪౨

వౌ

వౌంఖారభోగము ౪౯౮

శ

శకరాజులరాజ్యము ౪౬౫
శక్రదేవుడు ౪౪౧
శక్తివర్మ ౩౦౭, ౪౬౬, ౫౧౨
శక్తివర్మ రాగోలుశాసనము ౩౦౬
శబరాదిత్యుడు ౨౪౬, ౩౦౮, ౩౧౬
శబరులు ౫౫, ౩౯౪
శశాంకరాజ నరేంద్రగుప్తుడు ౨౮౧
శశాంకుడు ౨౭౩, ౫౦౯, ౫౭౪
శంకారము ౬౧, ౨౪౪, ౪౬౧
శంఖారం బౌద్ధమతము ౪౫౮
శంబలపురము ౨౭౩
శృతాయువు ౧౭౩, ౪౪౧

శా

శాతకర్ణి ౧౨౨, ౪౫౦, ౪౫౨
శాతవాహనుడు ౨౪౫
శాతవాహనవంశజులు ౪౭౨
శారద ౨౯౦
శరలాదాసు ౨౯౭
శాలంకాయనులు ౪౬౨, ౪౬౫, ౪౬౬
శాలిహుండము ౨౪౪
శ్యామశాస్త్రి ౨౮౩
శ్రావణబెల్ గోలా ౪౪౫

శి

శిఖాకోల్ ౫౨, ౬౬౬, ౬౬౭, ౬౬౮,
శిరిపురము ౩౨౯
శిలప్పధికారము ౨౮, ౧౭౮, ౨౫౩
శిలాదిత్యుడు ౫౦౯
శిలాభంజవంశీయులు ౫౮౪
శిలావంశము ౪౧౯, ౫౪౩, ౬౪౪
శివకరదేవుని చౌరాసిశాసనము ౫౭౩
శివతత్వసారము ౧౨౮
శివభట్టుసాంత్ర ౬౭౪
శివయోగసారము ౩౮౬
శిష్టుకరణములు ౩౯౦
శీతారామరాజు ౬౭౨

శ్రి

శ్రికాకుళము ౩౦౬, ౪౬౬, ౫౦౫
శ్రికాకుళశాసనము ౩౦౪

శ్రీ

శ్రీకరణగంగ ౩౨౮
శ్రీకరణము ౨౨౩, ౨౨౯
శ్రీకంఠశాస్త్రి ౫౮౫
శ్రీకాకుళము ౧౬౫, ౧౭౫, ౨౪౫ ౨౬౫
౪౭౩, ౪౭౪, ౫౦౧, ౫౧౪.
శ్రీకాకుళశాసనము ౩౦౨, ౫౦౬
శ్రీకూర్మమహాత్మ్యము ౨౨, ౧౯౩, ౪౯౭
౬౧౦, ౬౨౨, ౬౪౩, ౬౬౧
౬౧౦
శ్రీకూర్మశాసనము ౩౩౯
శ్రీకూర్మక్షేత్రము ౨౩౭
శ్రీకృష్ణచంద్రనారాయణగజపతి ౨౫౯, ౩౬౩,
శ్రీకృష్ణదేవరాయలు

౩౬౬, ౩౭౩, ౬౫౪, ౬౫౭
శ్రీగుప్తుడు ౪౬౨
శ్రీధరుడు ౨౨౧
శ్రీనరసింహదేవరు ౬౨౮
శ్రీనరసింహభారతి ౬౨౪
శ్రీనరహరిముని ౬౨౬
శ్రీనాథ ౧౧౭, ౨౨౧
శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి ౩౧౬
శ్రీబుక్కపట్నం రాఘవాచార్య ౩౩౮
శ్రీభోజులు ౨౫౭
శ్రీమచ్ఛైత్రస్యస్వామి ౫౪౩
శ్రీమదనంతవర్మచోడగంగదేవ ౩౧౬
శ్రీమహారాజేంద్రవర్మ ౪౯౮
శ్రీముఖలింగేశ్వరక్షేత్రమహాత్మ్యము ౬౬
శ్రీమేఘవర్ణుడు ౪౬౪
శ్రీయాదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
శ్రీరఘునాథహరిచందనజయదేవ ౩౪౩
శ్రీరామతీర్థము ౬౦
శ్రీరామానుజాచారి ౬౧౮
శ్రీవీరపురుషదత్తు ౨౫౩
శ్రీవీరభానుదేవరాజు ౬౩౪
శ్రీశుభకరదేవు ౫౭౩
శ్రీశైలము ౧౯౮
శ్రీశంకరాచార్యులు ౧౪
శ్రీసత్యవర్మదేవు ౫౦౧
శ్రీహర్షుడు ౨౪౦

శు

శుభకరదేవుని ధారకోటశాసనము ౫౮౦
శుల్కివంశము ౫౮౪, ౫౮౫
శుంగవంశము ౨౪౫, ౨౭౨
శూరగంగైకొండ ౧
శ్వేతకాధిష్టానము ౧౮౧
శ్వేతగిరి ౧౯౧
శైలోద్భవవంశీయపు రాజులు ౨౮౧
శైలోద్భవవంశవృత్తము ౨౮౨
శైలోద్భవవంశము ౪౭౮, ౫౭౪, ౫౭౫, ౫౮౧, ౫౮౩, ౫౮౪
శోణానది ౧౬౮, ౧౬౯

షా

షాజహాన్ ౬౭౩
షాహాబాదు ౩౯౩
షేరుమహమ్మదుఖాన్ ౫౨, ౧౩౪, ౧౩౫, ౫౪౪, ౬౬౧, ౬౬౯
షోడశపాత్రులు ౬౫౫, ౬౫౬, ౬౫౭

స

సకలకళింగాధిపతులు ౪౯౯
సజ్జనగరము ౧౯౪, ౩౨౩
సత్తభుడు ౨౫౧
సత్యనారాయణ రాజగురు ౨౯౪, ౫౩౦, ౫౩౧. ౫౮౧
సత్యవర్మ ౩౦౮
సత్యవర్మపర్లాకిమిడిశాసనము ౩౧౫
సత్యవర్మదేవు శాసనము ౩౦౨
సతవాహన ౫౧౨
సప్తకళింగము ౫౯౫
సప్తమవిజయాదిత్యుడు ౨౩౦, ౫౮౯, ౫౯౫.
సమ్మకపంపు ౬౧౦
సమాప ౧౭౫, ౪౪౭
సముద్రగుప్తుడు ౧౮, ౧౭౯, ౨౪౪, ౨౫౪, ౪౦౬, ౩౦౭, ౩౦౮, ౩౧౦, ౩౧౧, ౪౩౭, ౪౬౦, ౪౬౨, ౪౬౩, ౪౬౪, ౪౬౫, ౫౧౨, ౬౨౧
సముద్రగుప్తుని అలహాబాదుశాసనము ౨౬౫, ౨౯౧, ౪౬౬, ౪౭౭.
సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర ౪౯౪
సముద్రగుప్తుని ప్రయాగశాసనములు ౪౭౨
సముద్రగుప్తుని బంగారునాణెము ౪౬౧
సముద్రగుప్తుని రాజ్యము ౪౬౪

సముద్రగుప్తుని శాసనము ౨౪౮
సరస్వతీవిలాసగ్రంథము ౬౪౯, ౬౫౩, ౬౫౪.
సర్వసిద్ధి ౨౮౯, ౨౯౦, ౨౯౧, ౫౧౩; ౫౪౯
సర్ వాల్టర్ యిడియట్ ౧౩
సరియాపల్లి ౧౯౩
సరుడనాడు ౬౪౪
సవర ౮, ౧౦, ౩౯౩
సబరై ౩౯౩
సవరభాష ౩౯౪
సవరపల్లెలు ౩౯౭
సవరల రాజకీయపరిస్థితులు ౩౯౭
సవరల కట్టుబాట్లు ౩౯౮
సవరల మతము ౩౯౯
సవరదేవత పేర్లు ౪౦౩
సవరై ౪౦
సహదేవుడు ౨౮౪
స్వప్నేస్వరుడు ౬౧౨, ౬౨౨, ౬౩౭
సకారామ ౧౦౩
సంగవలస ౪౨౪
సంఘారామము ౨౪౪
సంతబొమ్మాళిగ్రామము ౫౧౬, ౫౩౦
సంతబొమ్మాళిశాసనము ౫౦౩
స్కందపురాణము ౪౧
స్వర్ణభానుదేవు ౩౪౪

సా

సాకేతము ౨౫౩
సారెపల్లి ౧౮౧, ౧౯౩, ౪౭౩, ౪౭౪
సాల్వుడు ౧౭౭
సాలూరు ౩౨౦, ౪౨౫, ౪౨౯
సాలిహుండాము ౧౦౩, ౧౯౦, ౧౯౨, ౧౯౩.
సాళువతిమ్మరుసుమంత్రి ౩౬౫
సాళువనరసింహరాయలు ౩౬౨, ౩౬౩, ౬౫౧
సాళువాభ్యుదయము ౩౬౨
స్వామికన్ను ౪౮౫, ౫౦౬
స్వాగతోపన్యాసము ౫౩౯
స్వామిదత్త ౧౮౦, ౩౦౬, ౪౭౭

సి

సిద్ధార్థకగ్రామము ౫౧౫
సిద్ధాంతగ్రామము ౪౯౫, ౫౦౩
సిద్ధాంతశాసనము ౩౦౪
సిద్ధేశ్వరుడు ౩౨౫
సిరిపురము ౨౨౩
సి. వి. వైద్య ౫౬౬
సింగపూరు ౩౩౧
సింగ్ దేవు ౫౪౯, ౫౮౪
సింధు ౨౪౧
సింహాచలము ౩౩౩, ౬౨౨, ౬౬౨
సింహాచలశాసనము ౩౩౩, ౩౬౯
సింహాద్రిపోరిచా ౪౧౧
సింహపురము ౧౩, ౧౭౪, ౧౭౮, ౧౮౧, ౧౮౯, ౧౯౦, ౧౯౧, ౧౯౩, ౨౨౬, ౨౪౨, ౨౫౨, ౨౫౮, ౩౩౧, ౪౭౩, ౪౭౪, ౪౯౭, ౬౦౪.
సింహపురేశ్వర లంకేశ్వరచక్రవర్తి ౩౩౧
సింహబాహుడు ౧౭౪, ౨౫౨, ౪౪౩
సింహళము ౧౨౦, ౧౨౧, ౧౨౪, ౨౪౨, ౨౪౮, ౨౫౩, ౨౭౪, ౩౩౦, ౩౩౧, ౪౬౨, ౫౦౮, ౫౧౨, ౫౫౧, ౫౫౨, ౬౦౩, ౬౦౪, ౬౧౬
సింహళీయకళింగరాజువంశము ౩౩౨

సీ

సీతారామరాజు ౫౪౪, ౬౭౧
సీతూపురపు దవళనాయకుడు ౩౯
సీవెల్ ౫౦౧
స్త్రీఅధ్యక్షమహామాత్రులు ౪౪౯

సు

సుబ్బరి ౪౯౩
సుబ్రహ్మణ్యంఅయ్యర్ కె. వి. ౪౮౪

సుమత్రా ౩౩౨
సుమంతుడు ౧౯౭
సుమంతపురము ౧౯౭
సుర్తాన్ ఫిరోజిషా ౮౩౪. ౮౩౫
సువర్ణకేసరి ౫౯౮
సువర్ణభూమి ౧౨౪, ౩౩౩
సుశర్మ ౨౪౪, ౨౪౫
సుషేణ ౨౬౦

సూ

సూర్యనారాయణమూర్తి ౨౦౮
సూహ్మదేశము ౨౬౦

సో

సోఘురు ౩౦౬, ౩౦౮
సోమలదేవి ౧౧౧, ౨౧౯
సోమవంశజులు ౨౪౧, ౫౬౮, ౫౯౩
సోమశేఖరశర్మ ౧౧౪, ౬౩౨
సొమ్మలదేవి ౨౨౧
సోంపేట ౨౪౩
సోమేశ్వరాలయము ౧౯౮, ౨౧౧, ౨౩౧

సౌ

సౌభాగ్యనాగేశ్వరి ౨౦౮
సౌవీర ౨౪౧

హ

హాతిగుంఫాశాసనము ౨౪౪, ౨౪౫, ౨౬౨, ౨౭౭, ౪౫౦
హరప్రసాదశాస్త్రి ౨౭౧, ౨౯౦
హరహాశాసనము ౫౯౬
హర్షచక్రవర్తి ౫౦౭
హర్షవర్ధనుడు ౨౪౧, ౨౪౩, ౨౬౪, ౫౧౦
హరిసేవకమణి ౩౪౪
హరిశేనుడు ౨౮౭, ౪౮౨, ౫౧౨
హర్షుని మధుభాణశాసనము ౫౭౧
హస్తివర్మ ౧౯౧, ౪౩౭, ౪౮౩, ౪౯౨, ౬౦౧, ౬౦౩
హస్తివర్మ ఉర్లాంశాసనము ౩౧౨, ౩౪౯, ౪౯౨, ౫౦౨
హంటరు ౧౩, ౩౨౪, ౬౯౪, ౮౮౪
హంపి (విజయనగరము) ౩౮౪

హి

హిల్ జమీందారుల చరిత్ర ౪౨౨
హీనాయనమతము ౨౭౨
హీరలాలు ౪౭౯, ౬౯౪
హీరాను ౬౯౬
హాలుకువక గ్రామము ౩౪౯
హూణులు ౫౧౨

హె

హెచ్. క్రిష్ణశాస్త్రి ౮౨౮
హేమాంగదుడు ౩౦౮
హైహయవంశజులు ౩౨౯
హోణ్ణవక గ్రామము ౫౦౧

క్ష

క్షుద్రకళింగుడు ౨౪౨
క్షేత్రమహాత్మ్యకథ ౨౧౯, ౨౩౦

కళింగ దేశ చరిత్రానుబంధము

శాసనములు. 1 — 20, పుటలు 1 — 104.

కళింగదేశచరిత్ర.

[1] అశోకుని కళింగశాసనములు.

[ధౌలీ అనుగ్రామము ఒరిస్సాలోని పురీజిల్లా ఖూర్దాతాలూకాలో భువనేశ్వరమున కేడుమైళ్ళ దూరమున యున్నది. ఈగ్రామము చెక్కనున్న మూఁడుగుట్టలలోనొకదానిమీఁద నీశాసనములు వ్రాయబడియున్నవి. ఈ శాసనముల పైభాగముననొక చీడీయున్నది. దానిముందుభాగమున కుడిప్రక్కకు చక్కని ఏనుఁగు విగ్రహమొకటి చెక్కఁబడి యున్నది ఈశాసనములలో గిర్నారులోని 11, 12, 13 శాసనములులేవు. వానికిబదులుగా మరిరెండు శాసనములు చెక్కఁబడియున్నవి. ఈశాసనములను మొట్టమొదట చదివినవాఁడు ప్రిన్సెపు అనువిద్వాంసుఁడు.]

మొదటిశిలాశాసనము; ధౌలి

---

1. (1)......సి పవతసి దేవానంపియ...... ...నా లాజినాలిఖా......... ఎం ఆలభితు పజోహ
2. (3) నో పి చ సమాజే.........సమాజ...ద...... ...(5)...పి చు...తియా సమాజా సాధుమతా దేవ...
3. పియదసినే లాజినే (6) ... మహ ... పియ ... ని పానసత ... ఆలభియిసు సూపతాయే
4. (7) నే అజ అదా ఇయం ధంమలిపీ లితా తిం... ఆలభియు ... తింని పానాని పఘా నో ఆలం భిసియంతి

సంస్కృతము.

(1) ఇయం ధర్మలిపి ర్దేవానాం ప్రియేణ ప్రియదర్శినా లేఖితా (2) ఇహ న కశ్చిజ్జీవ ఆలభ్య ప్రహోతవ్యః (3) నాపి చ సమాజః కర్తవ్యః (3) బహుకాన్ హి దోషాన్ సమాజస్య దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా పశ్యతి (5) సన్త్యపి చైకే సమాజాః సాధుమతా దేవానాం ప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞః (6) పురా మహానసే దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞో ఽనుదివసం బహూని ప్రాణసహస్రాణ్యాఽఽలభ్యన్త సూపార్థాయ [7] తదిదానీం యదా ఇయం ధర్మలిపి ర్లేఖితా తదా త్రయ ఏవ ప్రాణా ఆలభ్యన్తే, ద్వౌ మయూరౌ ఏకో మృగః, సోఽపి చ మృగో న ధ్రువః [8] ఏతే ఽపి చ త్రయః ప్రాణా నాలప్స్యన్తే.

తెనుఁగు

[1] ఈ ధర్మశాసనము దేవతలకు ప్రియుఁడగు ప్రియదర్శిచేత వ్రాయబడ్డది [2] ఇచట [అనగా ఈలోకమందు] జీవజంతుపులను చంపఁగూడదు, బలియివ్వకూడదు [3] ఉత్సవములకోసము జనులొకచోట గుంపుగా చేరకూడదు. [4] అట్లు చేరుటవల్ల చాలాదోషములు దేవతాప్రియుఁడయిన ప్రియదర్శికి కవబఁడుచున్నవి [5] రాజును దేవతాప్రియుఁడును ఆయిన ప్రియదర్శి సాధుసమ్మతములని తలంచే కొన్ని ఉత్సవములు లేకపోలేదు. [6] పూర్వకాలమందు రాజును దేవతాప్రియుఁడును అయిన ప్రియదర్శివంటయింటిలో నూర్లను వేలను జీవజంతువులు కూరకొరకు దినదినమును చంపఁబడుచుండేవి. [7] కాని, ఈధర్మశాసనము లిఖించఁబడ్డకాలమున దినమునకు రెండు నెమళ్లును ఒకలేడియు [ఆలేడికూడా నిత్యమూ చంపబడడము లేదు]

ఇట్లు మూడుప్రాణులు మాత్రమే చంపఁబడుచున్నవి. (8) ఇఁక ముందు ఈమూఁడుప్రాణులనుకూడా చంపకూడదు

రెండో శిలాశాసనము; ధౌలి

---

1. (1) సవత విజితసి దేవానంపియన పియదసినే ల... అథా...తియోకే నామ యోనలాజా
2. ఏ వా పి తస ఆంతియోకస సామంతా లాజానే సవత దేవానంపియేన పియదసినా ... సా చ పసుచికిసా చ (2) ... ధాని
3. ఆని మునిసోపగాని పసుఓపగాని చ అతత నథి సవ త హాలాపితా చ లోపాపితా చ (3) మూల ... వత హాలాపితా చ
4. లోపాపితా చ (4) మగేసు ఉదుపానాని ఖానాపి తాని లుఖాని చ లోపాపితాని పటిభోగాయే ......నం

సంస్కృతము.

1. సర్వత్ర విజితే దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞో యే చాన్తా యథా చోడాః పాణ్డ్యాః సత్యపుత్రః కేరలపుత్రః స్తామ్రపర్ణీ అన్తియోకోనామ యవన రాజో యే చాన్యే తస్యాన్తియోకస్య సామన్తా రాజానః సర్వత్ర దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞో ద్వేచికిత్సే కృతే మనుష్యచికిత్సా చ పశుచికిత్సా చ [2] ఔషధాని మనుష్యోపగాని చ పశూపగాని చ యత్ర యత్ర న సన్తి సర్వత్ర హారితాని చ రోపితాని చ [3] ఏవమేవ మూలాని చ ఫలాని చ యత్ర యత్ర న సన్తి సర్వత్ర హారితాని చ రోపితాని చ (4) మార్గేషు వృక్షారోపితా ఉదపానాని చ ఖానితాని ప్రతిభోగాయ పశుమనుష్యాణామ్.

తెనుఁగు.

రాజగు దేవానాంప్రియు ప్రియదర్శి రాజ్యమం దన్నెడలను, ఆతని ప్రాంతరాజులగు చోడ, పాండ్య, సత్యపుత్ర, కేరలపుత్ర, తామ్రపర్ణి యవనరాజాంతియో కాదుల రాజ్యములందును, ఇట్లే ఆ అంతియోకుని సామంతరాజుల రాజ్యములందును, రాజగు దేవానాంప్రియ ప్రియదర్శిచే రెండువిధములవారగు చికిత్సకులు నిలుపఁబడినారు. మనుష్యచికిత్సయు పశుచికిత్సయు ఏర్పాటు చేయఁబడినవి (2) మనుష్యుల కుపయోగించునవియు, పశువుల కుపయోగించునవియు అగు ఓషధులు ఎచ్చటెచ్చట లేవో అచ్చటకెల్ల అవి తీసికొనిరాఁబడి నాటింపఁబడినవి. (3) ఇట్లే వేళ్లును పండ్లును ఎచ్చటెచ్చట లేవో అచ్చటచ్చట అవి తీసికొనిరాఁబడి నాటఁబడినవి. పశువులకును మనుష్యులకును ఉపయోగించేనిమిత్తము (4) మార్గములందు వృక్షములు నాటఁబడినవి. నూతులు త్రవ్వఁబడినవి

మూఁడో శిలాశాసనము; ధౌలి

---

1. (1) దేవానంపియే పియదసీ లాజా హేవం ఆహ (2) దువాదసవసాభిసితేన మే ఇయం ఆనాపయి —(3)—త విజితసి మే యుతాలజుకే—
3. పంచసు పంచసు వసేసు అనుసయానం నిఖమావు అథా అంనాయే పి కంమనే హేవం ఇమాయే ధంమానుసథియే (4) సాధు మాతాపితిసు సుసూసా మ—
3. నాతిసు చబంభనసమనేహి సాధు దానే జీవేసు అనాలంభే సాధు అపవియతా అపభండతా సాధు (5) పలిసా పి చ--నసియుతాని ఆనపయిసతి హేతుతే చ వియంజ

సంస్కృతము.

[1] దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా ఏవమాహ [2] ద్వాదశవర్షాభిషిక్తేన మయా ఇద మాజ్ఞప్తం [3] సర్వత్ర విజితే మమయుక్తా రజ్జుకాః ప్రాదేశికాః పంచసు పఞ్చసు వర్షేషు అనుసంయానం నిష్క్రామన్తు ఏతస్మై అర్థాయ అస్మై ధర్మానుశిష్ట్యై యథాన్యస్మై అపి కర్మణే [4] సాధుః మాతాపిత్రోః శుశ్రూషా మిత్రసంస్తుతజ్ఞాతీనాం చ బ్రాహ్మణశ్రమణానాం చ, సాధు దానం ప్రాణానామనాలంభః సాధుః అల్పవ్యయతా

అల్పభాణ్డతా సాధుః [5] పరిషదోఽపిచ యుక్తాన్ గణనే, ఆజ్ఞాపయిష్యన్తి హేతుతశ్చ వ్యఞ్జనతశ్చ.

తెనుఁగు.

(1) రాజగు దేవానాంప్రియప్రియదర్శి ఇట్లుచెప్పుచున్నాఁడు. (2) నా రాజ్యాభిషేకమయిన పన్నెండవ సంవత్సరమున ఇది ఆజ్ఞాపింపఁబడినది. (3) నారాజ్యమునందెల్లెడలను [రాజకీయోద్యోగులగు] యుక్తులు, రజ్జుకులు, ప్రాదేశికులు ననువారు తమతమ మండలములందంతటను ఐదేసిసంవత్సరముల కొకసారి సంపూర్ణముగా ఈక్రింది ధర్మానుశిష్టికోసమును తక్కిన రాచకార్యములకును యాత్రచేయవలయును. (4) తల్లిదండ్రుల శుశ్రూష సాధువు మిత్రులు, పరిచయముగలవారు, బంధువులు, బ్రాహ్మణులు, శ్రమణులు-వీరికి దానముచేయుట సాధువు. ప్రాణహింస చేయకుండుట సాధువు. అల్పవ్యయమును, అల్పసంపదను కలిగియుండుట సాధువు. [5] మహామాత్రులపరిషత్తులు తగినకారణములను చేర్చుచు, అక్షరమైనను తప్పకుండ ఈ ధర్మములను గణించవలసినదిగా యుక్తులను ఉద్యోగులను ఆజ్ఞాపించవలెను.

నాలుగోశిలాశాసనము; ధౌలి

---

1. (1) అతికంతం అంతలం బహూని వసనతాని వఢితే వ పానాలంభే విహిసా చ భూతానం నాతిసు అసంపటిపతి సమనబాభనేసు అసంపటిపతి
2. (2) సే అజ దేవానంపియస పియదసినే లాజినే ధంమచలనేన భేలిఘోసం అహో ధంమఘోసం విమానదసనం హథీని అగికంధాని అంనాని చ దివియాని
3. లూపాని దసయితు మునిసానం (3) ఆదిసే బహూహి వసనతేహి నో హూతపులువే తాదిసే అజ వఢితే దేవానంపియస పియదసినే లాజినే ధంమానుసథియా
4. అనాలంభే పానానం అవిహిసా భూతానం నాతిసు సంపటిపతి సమనబాభనేసు సంపటిపతి మాతి విథుసుసూసా వుఢసుసూసా (4) ఎస అంనే చ బహువిధే
5. ధంమచలనే వఢితే (5) వఢయిసతి చేవ దేవానం పియే పియదసీ లాజా ధంమచలనం ఇమం (6) పుతా పి చు నతి పనతి...చ దేవానంపియస పియదసినే లాజినే
6. పవఢయిసంతి యేవ ధంమచలనం ఇమం అకపం ధంమసి సీలసి చ చిఠితు ధంమం అ సాసిసంతి (7) ఎస హి సేఠే కంమే యా ధమానుసాసనా (8) ధంమచలనే పి చు
7. నో హోతి అసీలస (9) సే ఇమస అఠస వఢీ అహీని చ సాధూ (10) ఎతాయే అఠాయే ఇయం లిఖితే ఇమస అఠస వఢీ యుజంతూ హీని చ మా అలోచయిసూ
8. (11) దువాదసవసాని అభిసితస దేవానంపియస పియదసినే లాజినే యం ఇధ లిఖితే

సంస్కృతము.

1 అతిక్రాన్తమన్తరం బహూని వర్షశతాని వర్ధిత ఏవ ప్రాణాలమ్భో విహింసా చ భూతానాం జ్ఞాతీనామసంప్రతిపత్తిః శ్రమణబ్రాహ్మణానామసంప్రతిపత్తిః (2) తదద్య దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో ధర్మచరణేన భేరీఘోషోఽథో ధర్మఘోషో విమానదర్శనాని, హస్తినోఽగ్నిస్కన్ధా అన్యానిచ దివ్యానిరూపాణి దర్శయిత్వా జనస్య (3) యాదృశం బహుభిర్వర్షశతైర్నభూతపూర్వం తాదృశమద్యవర్ధితో దేవానాంప్రియస్యప్రియదర్శినో ధర్మానుశిష్ట్యాఽనాలమ్భః ప్రాణానామవిహింసా భూతానాం జ్ఞాతిషు సంప్రతిపత్తిర్బ్రాహ్మణశ్రమణానాం సంప్రతిపత్తిర్మాతాపిత్రోఃశుశ్రూషా [4] ఏతచ్చాన్యచ్చ బహువిధం ధర్మచరణం వర్ధితమ్ [5] వర్ధయిష్యన్తిచైవ దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజేదం ధర్మచరణమ్ [6] పుత్రాశ్చ నప్తారశ్చ ప్రనప్తారశ్చ దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞఃప్రవర్ధయిష్యన్తిచైవ ధర్మచరణమిదం యావత్కల్పం ధర్మే శీలే చ తిష్ఠన్తో ధర్మమనుశాసిష్యన్తి [7] ఏతద్ధి శ్రేష్ఠం కర్మ యద్ధర్మానుశాసనం [8] ధర్మచరణమపి నభవత్యశీలస్య [9] తదస్యార్థస్యవృద్ధిరహానిశ్చసాధుః, [10] ఏతస్మా అర్థా

యేదంలిఖితమ్,ఆస్యార్థ స్యవృద్ధింయుఞ్జన్తుహానిం చమాఅలో చయన్తు [11] ద్వాదశవర్షాభిషిక్తేన దేవానాంప్రియదర్శి నారాజ్ఞా లేఖితమ్.

తె నుఁగు.

1 పూర్వ కాలమం దనేక సంవత్సరములవరకును ప్రాణులనుచంపుటయును, భూతములనుహింసించుటయును, జ్ఞాతులయెడ అమర్యాదయు, శ్రమణులయెడలను బ్రాహ్మణులయెడలను తిరస్కారభావములు వృద్ధిపొందింపఁబడియుండెను.

2 కాని, యిప్పుడు దేవానాంప్రియప్రియదర్శి ధర్మాచరణమువల్ల, విమానములను చూపించుట, ఏనుఁగులు, అగ్నిస్కంధములు, ఇతరదివ్యవిగ్రహములు వీనినిప్రదర్శించుట (అనుమయములందు) ధర్మఘోషము భేరీఘోషము మూలమున చేయబడుచున్నది.

3 ఇంతకుపూర్వము వందలకొలదిసంవత్సరములనుండియు జరుగనట్టి ప్రాణులనుచంపకుండుట, భూతములను హింసింపకుండుట. జ్ఞాతులయందు గౌరవము, శ్రమణులయెడలను మర్యాద, తల్లిదండ్రిలసేవ, ఇట్టి ధర్మానుశాసనము దేవానాంప్రియప్రియదర్శిచేత ఇప్పుడు చేయబడుచున్నది.

4 ఇట్లును, ఇతరవిధములను ధర్మాచరణము వృద్ధిచేయఁబడినది.

5 ఇట్టిధర్మాచరణమును దేవానాంప్రియప్రియదర్శియనురాజు ఇకఁముందును వర్ధిల్ల జేయును.

6 దేవానాంప్రియప్రియదర్శిరాజు యొక్క కొడుకులు, మనుమలు, మునిమనుమలును నీధర్మాచరణము నాకల్పాంతమునువర్ధిల్ల జేయుచు, ధర్మమునందును శీలమునందును స్థిరులై, ధర్మశాసనము ననుశాసించుచుందురు.

7 ధర్మానుశాసనమే గదా శ్రేష్ఠమైనకర్మ!

8 శీలములేనివానికి ధర్మాచరణము సాధ్యముకాదు.

9 అందుచేత ఈయర్థము (ధర్మానుశాసనము) ను వృద్ధిచేయుటయు దానికి హానికల్పించకుండుటయు సాధుమార్గము.

10 ఈధర్మాచరణమునకు వృద్ధినికల్పింతురుగాక అనియు, దానికి హానికల్పింపకుపదురుగాక అనియు ఇదివ్రాయఁబడినది.

11 రాజ్యాభిషిక్తకాలము పన్నెండవ సంవత్సరమున దేవానాం ప్రియప్రియదర్శిరాజు చేత వ్రాయించబడినది.

అయిదవశిలాశాసనము; ధౌలి

---

1. (1) దేవానంపియే పియదసీ లాజా హేవం ఆహ (3) కయానే దుకలే...కయానస సే దుకలం కలతి (4) సే మే బహుకే కయానే కటే (5) తం ఏ వే పుతా వ

2. నతీ వ— తేన యే అపతియే మే ఆవకపం తథా అను వతిసంతి సే సుకటం కఛంతి (6) ఏ హేత దేసు వి హాపయిసతి సే దుకటం కఛతి (7) పాపే హి నామ

3. సుపదాలయే (8) సే అతివంతం అంతలం నో హూత పులువా ధంమమహామాతా నామ (9) సే తే దసవసాభిసితేన మేధంమమహామాతా నామ కటా (01) తే సవపాసండేసు

4. వియాపటా ధంమాధిథానాయే ధంమవఢియే హిత సుఖాయే చ ధంమయుతస యోనకంబోచగంధా లేసు లఠికపితేనికేసు ఏ వాపి అంనే అపలంతా (11) భటమయేసు.

5. బాభనిభియేసు అనిథేసు మహాలకేసు చ హిత సుఖాయేధంమయుతాయే అపలిబోధాయే వియాపటాసే [12] బంధన-బధస పటివిధానాయే అపలిబోధాయే మోఖాయే చ

6. ఇయం అనుబంధపజా తి వా కటాభీకాలే తి వా మహాలకే తి వా వియాపటా తే(13) హిద చ బాహిలేసు చ నగలేసు సవేసు సవేసు ఓలోధనేసు మే ఏ నా పి భాతీనం మే భగినీనం వ

7. అంనేసు వా నాతిసు సవత వియాపటా [14] ఏ ఇయం ధంమ-నిసితే తి వ ధంమాధిథానే తి వ దానసయుతే వ సవపుఠవియం ధంమయుతసి వియాపటా ఇమే ధంమమహామాతా [15] ఇమాయే అఠాయే

[2]

8 ఇయం ధంమలిపీ లిఖితా చిలఠితీకా హోతు తథా చ మే పజా అనువతతు

సంస్కృతము.

1 దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా ఆహ [2] కల్యాణం దుష్కరం [3] యోఽపి ఆది కుర్యాత్ కల్యాణస్య స దుష్కరం కరోతి [4] తన్మయా బహుకల్యాణం కృతం [5] తన్మమ పుత్రాశ్చ పరం చ తాని హి యాన్యపత్యాని మే యావత్కల్పం యథానువర్త్స్యన్తే తత్సుకృతం కరిష్యన్తి [6] యస్త్వత్ర దేశమపి హాపయిష్యతి స దుష్కృతం కరిష్యతి [7] పాపం హి నామ సుప్రచారమ్ [8] తదతిక్రాన్తమన్తరం న భూతపూర్వా ధర్మమహామాత్రా నామ [9] త్రయోదశవర్షాభిషిక్తేన మయా ధర్మమహామాత్రాః కృతాః [10] తే సర్వపాషణ్డేషు వ్యాపృతాః ధర్మాధిష్ఠానాయ చ ధర్మవృద్ధ్యై హితసుఖాయ చ ధర్మయుక్తస్య యవనకంభోజగన్ధారాణామ్ ఏవమ న్యేష్వపరాన్తా [11] భృతమయేషు బ్రాహ్మణేభ్యేషు అనాథేషు వృద్ధేషు హితసుఖాయ ధర్మయుక్తస్య అపరిబాధాయ వ్యాపృతాః తే [12] బన్ధవధస్య ప్రతివిధానాయ అపరిబాధాయ మోక్షాయ చ, ఏవ మనుబన్ధం ప్రజావన్త ఇతి వా కృతాభికారా ఇతి వా మహాన్త ఇది వా వ్యాపృతాస్తే [13] ఇహ బాహ్యేషు చ నగరేషు సర్వేషు అవరోధనేషు భ్రాతౄణాం చాన్యే భగినీనా మేవమ ప్యన్యేజ్ఞాతిషు సర్వత్ర వ్యాపృతాః [14] ఏవం ధర్మనిశ్రితా ఇతి వా దానసంయుక్తా ఇతి వా సర్వత్రవిజితే మమ ధర్మయుక్తా వ్యాపృతాస్తే ధర్మమహామాత్రాః [15] ఏతస్మై అర్థాయ ఇయం ధర్మలిపి ర్లిఖితా చిరస్థితికా భవతు తథా చ మే ప్రజా అనువర్తన్తామ్.

తెనుఁగు

[1] దేవతాప్రియుఁడైన ప్రియదర్శిరాజు చెప్పుచున్నాఁడు [2] కల్యాణము నాచరించుట కష్టము. [3] కల్యాణారంభము చేయువాఁడు దుష్కరకార్యమును చేయుచున్నాఁడు [4] ఇప్పుడు నావల్ల ననేకకల్యాణకార్యములు చేయబడ్డవి. [5] అందుచేత నాకొడుకును, మనుమలును, నా తరువాత కల్పాంతముపఱకు వచ్చు నాసంతతివారును నిట్లు సంచరించినయెడల వారు సుకృతమును చేసినవారగుదురు [6] ఇందులేశమైనను చేరక విడుచువాఁడు దుష్కృతమును చేసినవాఁడగును. [7] పాపమనేది శీఘ్రముగా వ్యాపించును. [8] పూర్వకాలమందు మహామాత్రులను ధర్మాధికారులు లేకుండిరి [9] నారాజ్యాభిషేకకాలము పదుమూఁడోయేఁట ధర్మమహామాత్రులు ఏర్పాటుచేయఁబడినారు. (10) వారు సమస్తశాఖలవారియందును ధర్మస్థాపనముకొరకును, ధర్మవృద్ధికొఱకును, ధర్మనిరతులయినవారి హితముకొఱకును, సౌఖ్యముకొఱకును యవన,కాంభోజ గాంధారదేశస్థులయందును, నారాజ్యపశ్చిమప్రాంతదేశములవారియందును గూడ పాటుపడుచున్నారు. (11) భృత్యులు, ప్రభువులు, బ్రాహ్మణులు వైశ్యులు, అనాథులు,వృద్ధులు నగువారికొఱకును, ధర్మనిరతులయినవారి హితసుఖములకొఱకును, పాటుపడుచు, వారిని సంసారశృంఖములనుండి విడిపించుటయందు వ్యాపృతులైయున్నారు. (12) ఖయిదీలు సంతానవంతులై యున్నయెడల వారికి ధనమిచ్చి పోషించుట, పిచ్చియెత్తియున్నవారి సంకెళ్ళను తీయించుట, వృద్ధులయినయెడల వారిని కారాగారవిముక్తులఁజేయుట, అనుపనుల యందున్నారు. (13) ఇచ్చటను, పరరాజ్యముల లోని నగరములందును, మాభ్రాతలు, అక్కచెల్లెండ్రు, ఇతర బంధువులు, కిరియంతఃపురములందును వీరు తిమధర్మాధికారమును గలిగియున్నారు. (14) ఈధర్మమహామాత్రులు నారాజ్యములో ఎవరు ధర్మనిరతులో, ఎవరు దాననిరతులో తెలిసికొనుటకు, ధర్మయుక్తులయినవారితోఁ గలసి తిరుగుచున్నారు. (15) అందుకొఱకే, చిరస్థాయియగుఁగాక యనియు, దానిప్రకారము నాప్రజలు నడచుకొందురనియు ఈధర్మశాసనము లిఖింపఁబడినది.

ఆఱవశిలాశాసనము: ధౌలి.

---

1. [1] దేవానంపియే పియదసీ లాజా హేవం ఆహా [2] అతికంతం అంతలం నో హువాతుపులువే సవం కాలం అథకంమే వ పటివేదనా వ [3] సేమమయా కటే [4] సవం కాలం...మానస మే

2. అంతే ఓలోధనసి గభాగాలసి వచసి విసీతసి ఉగయా నసి చ సవతపటివేదకా జనస అఠం పటివేదయం తు మేతి [5] సవత చ జనస అఠం కలామి హకం
3. [6] అం పి చ కింఛి ముఖతే ఆనపయామి దాపకంవా సావకం వా ఏ వా మహామాతేహి అతియాయికే ఆలోపితే హోతి తసిఅఠసి వివాదే వ నిఝతీ వా నంతం పలిసాయా
4. అనంతలియం పటివేదేతవియే మే తి సవత సవం కాలం [7] హేవం మే అనుసథే [8] నథి హి మే తోసే ఉఠానసి అఠసంతీలనా చ [9] కట వియ మతే హి మే సవలోకహితే
5. [10] తస చ పన ఇయం మూలే ఉఠానే చ అఠసం తీలనా చ [11] నథి హి కంమతర.. సవలోకహి తేన [12] అం చ కిఛి పలకమామి హకం కింతి భూతానం ఆననియం యేహం తి
6. హిద చ కాని సుఖయామి పలత చ స్వగం ఆలా ధయంతూ తి [13] ఏతాయే అఠాయే ఇయం ధం మలిపీ లిఖితా చిలఠితీకా హోతు తథా చ పుతా పపోతా మే పలకమంతూ
7. సవలోకహితాయే [14] దుకలే చు ఇయం అంనత అగేన పలకమేన

సంస్కృతము.

1 దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా ఏవమాహ 2 అతిక్రాన్తమన్తరంన భూతపూర్వంసర్వం కాలమర్థకర్మ వా ప్రతివేదనావా 3 తన్మయా ఏవం కృతం 4 సర్వ కాలమ్ అదతో మే అవరోధనే గర్భాగారే వర్చసి వినీతే ఉద్యా నే సర్వత్ర ప్రతివేదకా అర్థంజనస్య [ప్రతి] వేదయన్తు (5) సర్వత్ర చ జనస్యార్థం కరిష్యామ్యహమ్ (6) యదపి చ కించి న్ముఖత ఆజ్ఞాపయామ్యహం దాపకం వా శ్రావకం వా యద్వా పునర్మహామాత్రైః ఆత్యయికే ఆజ్ఞాపితం భవతి తస్మై అర్థాయ వివాదే నిర్ధ్యాతా వా సత్యాం పరిషదా అనన్తర్యేణ ప్రతి (వేద) యితవ్యం మే సర్వత్ర సర్వ కాలమ్ (7) ఏవ మాజ్ఞాపితంమయా [8] నాస్తిహి మేతో షోవా ఉత్థానాయ అర్థసంతరణాయ చ, [9] కర్తవ్యం మతం హి మేసర్వలోకహితమ్ [10] తస్యపున రేతన్మూలము త్థానమ్ అర్థసంతరణంచ [11] నాస్తిహికర్మాన్తరంసర్వలో కహితేన [12] యత్కించిత్పరాక్రమేహం, కిమితి భూతా నామనృణ్య మేయామ్ ఇహచకాంశ్చిత్ సుఖయామి పరత్రశ స్వర్గమారాధయితుమ్ [13] తదేతస్మా అర్థాయేయం ధర్మ లిపిర్లేఖితా చిరస్థితికాభవతు, తథాచమే పుత్రదారం పరా క్రమతాం సర్వలోకహితాయ [14] దుష్కరంచేదమన్య త్రాగ్ర్యాత్ పరాక్రమాత్,

తెనుగు.

(1) దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శిరా జిట్లు చెప్పు చున్నాడు. (2) పూర్వ కాలమందు ఇంతకుపూర్వ మెప్పు డును ధర్మకార్యములను చక్కబెట్టుటకాని యావిషయమై నివేదికలను పంపుటగాని యాచారములోలేదు. (3) నేనిప్పు డట్లు చేయుచున్నాను. (4) నేనుభోజనము చేయుచున్నను, అంతఃపురములోనున్నను, గర్భాగారములోనున్నను, గోష్ఠ మునందున్నను, పల్లకీలోనున్నను, ఉద్యానవనమందున్నను, ఎచ్చటనున్నను, ఏకాలమందయినను జనులవృత్తాంతమును నాఉద్యోగస్థులు నాకు తెలియఁజేయుచుండవలెను. [5] అ న్నిచోట్లను నేను జనులకార్యములను చక్కబెట్టుచుందును [6] ఇదిగాక నేనుచేసిన యొకదానమును గూర్చిగాని, కే వలవాగ్రూపముగ నేనుచేసిన యాజ్ఞనుగూర్చిగాని, మహామా తులపరముగా నేనొప్పజెప్పిన యాజ్ఞనుగూర్చిగాని, మహా మాత్రులపరముగా నేనొప్పజెప్పిన యొకయవసరకార్యమును గుఱించిగాని, ఆమహామాత్రులసభయం దేదైవివాదమువచ్చి వను వారిలో నెవ్వరైన దానికి సవరణను ప్రతిపాదించినను ఆసంగతి నేనెక్కడనున్నను, ఏవేళయందైనను నాకు తెలి యఁజేయుచుండవలయును [7] ఇట్లు నాయాజ్ఞయైనది. [8] నేను చేయుశ్రమయందుగాని, కార్యనిర్వహమందుఁగాని నాకు తృప్తిలేదు. [9] సమస్తజనుల సౌఖ్యము నభివృద్ధిచే యుటయే నాధర్మమని నేనుతలంచుచున్నాను [10] ఆసౌ ఖ్యమునకు నేను పడుశ్రమయు కార్యనిర్వహణము నే మూ లముగనున్నవి. [11] ఏందుచేతనఁగా జనులసౌఖ్యము న భివృద్ధిచేయుటకంటె ముఖ్యమయినధర్మము మఱియొకటి లేదు. [12] జీవలోకమంతయును నిహలోకమున సౌఖ్యము నంది, యటుతరువాతస్వర్గమును బొందుటకై నేను వారికప్పు పడియున్న ఋణము తీర్చుకొనుటకే నాప్రయత్నములన్ని

యునిరోగవతుమున్నవి, (13) చిరస్థాయిగానుండున నియు నాపుత్రులును సర్వజనసౌఖ్యముకొఱకు నాయట్లె యుత్సాహముఁ జూపుదురనియు నీధర్మశాసనము లిఖింపఁబడినది. (14) గొప్పయుత్సాహము లేకుండిన నిట్టిమహత్తరధర్మము నవలంబించుట కష్టము.

ఏడోశిలాశాసనము: ధౌలి.

---

1. (1) దేవానంపియే పియదసీ లాజా సవత ఇఛతి సవ పాసండా వసేవూతి (2) సవే హి తే సయమం భావసుధీ చ ఇఛంతి (3) మునిసా చ
2. ఉచావుచఛందా ఉచావుచలాగా (4) తే సవం వా ఏకదేసం వకఛంతి (5) విపులేపి చా దానే అస నథి సయమే భావసుధీ చ నీచే బాఢం

సంస్కృతము.

[1] దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా సర్వత్ర ఇచ్ఛతి సర్వేపాషండా వసేయుః [2] సర్వే హి తే సంయమం భావశుద్ధిం చేచ్ఛన్తి [3] జనస్తూచ్చావచచ్ఛన్ద ఉచ్చావచరాగః [4] తే సర్వమేకదేశం వా కరిష్యన్తి [5] విపులమపి తు దానం యస్య నాస్తి సంయమో భావశుద్ధిః కృతజ్ఞతా దృఢభక్తితా చ అసీచా బాఢమ్.

తెనుఁగు.

1. దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజు సమస్తజనులును తమ యిచ్ఛవచ్చినచోట నివసింపవచ్చునని కోరుచున్నాఁడు [2] వీరందఱును సంయమమును భావశుద్ధిని గోరుచుందురుగదా. [3] కాని, జనులు వేర్వేఱుకోరికలను రాగములను గలిగియుందురు. [4] వారు తమధర్మములందు అన్నిటిని గాని, కొన్నిటినిమాత్రము గాని నిర్వర్తించుచుందురు. [5] విపులమగు దానము, సంయమమును, భావశుద్ధియు, కృతజ్ఞతయు దృఢభక్తియు లేనివారు తప్పక నీచులగుదురు.

ఎనిమిదోశిలాశాసనము; ధౌలి.

---

1. [1] అతికంతం అంతలం లాజానే విహాలయాతం నామ నిఖమిసు [2]...త మిగవియా అంనాని చ ఏదిసాని అభిలామాని హువంతి నం [3] స దేవానంపియే
2. పియదసీ: లాజా దసవసాభిసితే నిఖమి సంబోధి [4] తేనతా ధంమయాతా [5] తతేస హోతి సమనబాభనానం దసనే చ దానే చ వుధానం దసనే చ
3. హిలంనపటివిధానే చ జానపదస జనస దసనే ధ ధంమానుసథీచ—.....పుఛా చ తదో పయా[6]. ఏస భుయే అభిలామే హోతి దేవానంపియస పియదసినే లాజినే భాగే అంనే

సంస్కృతము.

[1] అతిక్రాన్తమన్తరం దేవానాంప్రియో విహారయాత్రాం నామ నిరక్రమయన్, [2] ఇహ మృగవ్యా అన్యాని చ ఈదృశాని అభిరామాణి అభవన్ [3] దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శి రాజా దశవర్షాభిషిక్తః సన్ నిరక్రమీత్ సంబోధిమ్. [4] తేనాత్ర ధర్మయాత్రా (5) అత్రేదం భవతి శ్రమణానాం బ్రాహ్మణానాం చ దర్శనం చ దానం చ వృద్ధానాం దర్శనం చ హిరణ్యప్రతివిధానం చ జానపదస్య జనస్య దర్శనం ధర్మానుశిష్టిశ్చ ధర్మపరిప్రచ్ఛా చ తతోపి యా [6] ఏషా భూయో రతిర్భవతి దేవానాం ప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞః భాగ్యమన్యత్.

తెనుగు.

[1] పూర్వకాలమున దేవానాంప్రియుల [గువాపూర్వులు] విహారయాత్రకై బయలుదేరుచుండిరి. [2] అట్టి యాత్రలయందు వేఁటలును, ఇట్టి యితరవినోదములును జరుగుచుండెడివి. [3] దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజు పట్టాభిషిక్తుఁడైన పదియవయేఁట సంబోధినగరమునకు [విహారయాత్ర] వెడలెను. [4] ఇచ్చట అతఁడు ధర్మయాత్రను చేసెను. (5) ఈయాత్రలయందు శ్రమణబ్రాహ్మణులను దర్శించుట, వారికి దానములొసంగుట,

వృద్ధులను దర్శించి వారిని సువర్ణ దానములచే పోషించుట, దేశజనులను చూచి వారికి ధర్మోపదేశము చేయుట, వారి ధర్మాభివృద్ధినిగూర్చి ప్రశ్నించుట, ఇట్టివియే జరుగుచుండెను. (6) దేవానాంపియుఁడగు పియదర్శి రాజు యొక్క యీద్వితీయావస్థయే యెక్కువ ప్రీతికరమైనది.

తొమ్మిదవశిలాశాసనము; ధౌలి.

---

1. [1] దేవానంపియే పియదసీ లాజా హేవం ఆహా [2] అథి జనే ఉచావుచం మంగలం కలేతి ఆబాధ... ఆవాహ . జపదాయే పవాససి
2. ఏతాయే అంనాయే చ హేదిసాయే జనే బహుకం మంగలం క ..[3]...దు ఇథీ బహుకం చ బహు విధం చ ఖుదం చ నిలథియం చ మంగలం కలేతి,
3. [4] సే కటవియే చేవ ఖో మంగలే [5] అపఫలే చు ఖో ఏస హేదిసే మంగ...[6]...యం చు ఖో మహాఫలే ఏ ధంమమంగలే [7] తతేస దాసభట కసి సంమ్యాపటిపతి
4. గులూనం అప... ...మే సమనబాభనానం దానే ఏస అంనే చ......ధంమమంగలే నామ [8] సే వతవియే పితినాపి పుతేన పి భాతినా పి
5. సువామికేన పి......లే ఆవ తస అఠస నిఫతియా (9) అథి చ హేవం వుతే దానే సాధూ తి (10) సే నథి...అనుగహే వా
6. ఆదిసే ధంమదానే ధంమానుగహే...(11)...మి ...తికేన సహాయేన పి వియోవదితవి... ౧ తసి పకలనసి ఇయం...
7. ...లాధయితవే [12]... టవ...స్వగస ఆలధీ

సంస్కృతము.

(1) దేవానాం ప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా ఆహ (2) జనఉచ్చావచం మఙ్గలం కరోతి, ఆబాధే ఆవాహే వివాహే ప్రజోత్పాదే ప్రవాసే ఏతస్మిన్ అన్యస్మింశ్చ ఏతాదృశే బహు మఙ్గలం కరోతి (3) ఇహ తు అర్భకజనన్యో బహు చ బహువిధం చ క్షుద్రం చ నిరర్థకం చ మఙ్గలం కుర్వన్తి (4) తత్కర్తవ్యం చైవ ఖలు మఙ్గలమ్ [5] అల్పఫలం తు ఖ ల్వేతత్ (6) ఇదం తు ఖలు మహాఫలం య ద్ధర్మమఙ్గలమ్ (7) అత్రేదం దాసభృతకే సమ్యక్ ప్రతిపత్తిః గురూణా మపచితిః ప్రాణానాం సంయమః శ్రమణబ్రాహ్మణానాం దానమ్, త దన్య చ్చైదృశం ధర్మమఙ్గలం నామ (8) తద్ వక్తవ్యం పిత్రాపి పుత్రేణాపి భ్రాత్రాపి స్వామినాపి మిత్రసంస్తుతేనాపి, యావత్ ప్రాతివేశికేనాపి, ఇదం సాధు ఇదం కర్తవ్యం మఙ్గలం యావ త్తస్యార్థస్య నిర్వృత్తిః ఇదం కథమితి (9) ఇహ పరం మఙ్గలం సాంశయికం తత్ (10) స్యాద్వా తమర్థం నిర్వర్తయేత్, స్యాత్ పునర్న (11) ఇహ లౌకికే చైవ స్యాత్ (12) ఇదం పున ర్ధర్మమఙ్గలమ్ అకాలికమ్ (13) చేదపి తమర్థం నో నిస్తృణాతీహ అర్థం పర త్రానన్తం పునః ప్రసూతే (14) చే త్పున స్తమ్ అర్థం నిర్వర్తయతీహ తత ఉభయం సంలబ్ధం భవతి ఇహ చ సోఽర్థం పరత్ర చానన్తం పుణ్యం ప్రసూతే తేన ధర్మమఙ్గలేన.

తెనుఁగు.

[1] దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజు చెప్పుచున్నాఁడు. (2) రోగమునందును, కుమారుని పెండ్లి, కుమార్తె వివాహమందును, సంతానముగలిగినప్పుడును, ప్రయాణము చేయునప్పుడును ననేకవ్రతముల నాచరించుచున్నారు. ఇట్టి సమయములందును, ఇతరసమయములందును ననేక మంగళ కార్యములఁ జేయుచున్నారు. (3) కాని యట్టి సమయములందు తల్లులును భార్యలునైనవా రనేక క్షుద్ర, నిరర్థక కర్మల నాచరించుచున్నారు (4) ప్రతిమనుజుఁడు వ్రతములను తప్పక చేయవలసినదే. (5) అట్టివ్రతములు అల్పఫలదాయకములే యగుచున్నవి (6) కాని, యీధర్మవ్రతావలంబనము పరమఫలదమై యున్నది. (7) దాసులయెడలను భృత్యులయెడలను, ప్రతిపత్తియు, పెద్దలయెడ భక్తియు ప్రాణులయెడ ఓర్పును, శ్రమణబ్రాహ్మణులకు దానమును, ఇట్టివియు నిట్టియితర వ్రతములును నీధర్మవ్రతమునందు జేరియున్నవి. (8) అందుచేత తండ్రి, కొడుకు, సోదరుఁడు స్వామి, స్నేహితుఁడు పరిచితుఁడు, లేదా ఇరుగుపొరుగువాఁడు ఇట్టివారికి, "ఇదిసాధువు ఫలప్రాప్తి యగునను నీవ్రత

[3]

తమును నేను చేయుదునని తలంచుచు నాచరింపవలయు''నని చెప్పవలెను. (9) ఈవ్రతము కాక యితరవ్రతములు సంశయఫలముల నిచ్చుచుండును. [10] వానివలన కోరినఫలములు సిద్ధింపవచ్చును, లేదా, సిద్ధింపకపోవచ్చును.[11]ఆఫలములైనను ఐహికములే. [12] కాని, ఈధర్మవ్రతమునకు కాలావధిలేదు. [13] ఇహలోకమున నీధర్మవ్రతమునకు ఫలము కలుగకపోయినను, పరలోకమున దాని కనంతఫలము కలుగఁగలదు. [14] ఇహలోకముననే యాఫలము కలిగినను, ఇహపరలోకఫలములు రెండును దానిమూలమునఁ గలుగును. ఆ ధర్మాచరణమువలన ఇహలోకమునందును ఫలము సిద్ధించును. పరలోకమునందును అనంతఫలము కలుగును.

పదోశిలాశాసనము; ధౌలి

---

1. దేవానంపియే పియదసీ లాజ యసో వా కిటీ వా న...హం మంనతే... ౧ యసో వా కిటీ వా ఇఛతి తదత్వాయే ఆ...జనే
2. ...నూనం సుసూసతు మే ధంమ...మే (2) ఏత కాయే యసోవాకిటీవా ఇ... .. పలకమతి దేవానంపియే పాలతికాయే...
3. కింతి సకలే అపపలిసవే హువేయా తి [4] పలిస.. [5] దుకలే...త అగేన...న సవం చ పలితిజితు
4. ఖుదకేన వా ఉసటేన వా (6) ఉసటేన చు దుకలతలే

సంస్కృతము.

దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా యశో వా న మహార్థం వా మనుతే ఽన్యత్రి, యదపి యశో వా కీర్తిం వేచ్ఛతి తదాత్వే ఆయతౌ చ జనో ధర్మశుశ్రూషాం శుశ్రూషతాం మమేతి ధర్మవ్రతం వానువిధత్తామితి [2] ఏతత్కృతే దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా యశో వా కీర్తిం వేచ్ఛతి [3] యచ్చ కించి త్పరాక్రమతే దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా తత్సర్వం పారత్రికాయైవ కిమితి? సకలో ఽపపరిస్రవః స్యాదితి [4] ఏ షతు పరిస్రవో యదపుణ్యమ్ (5) దుష్కరం తు ఖ ల్వేతత్ క్షుద్రకేణ వా వర్గేణోత్కృష్టేనవా అన్యత్రాగ్ర్యాత్ పరాక్రమాత్ సర్వం పరిత్యజతు [6] ఏతత్తు ఖలు ఉత్కృష్టేన వా దుష్కరమ్.

తెనుఁగు.

[1] వర్తమానకాలమునందును, భవిష్యత్కాలమునందును, తనవలన జనులు ధర్మశుశ్రూషాపరులును, ధర్మవంతులునుగ చేయఁబడుదురుగాక యనుకోరికవలన గలుగు కీర్తియు, యశస్సును దప్ప ఇతరవిధమైనకీర్తియు, మహత్తును నంతలాభకారులుకావని దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజు తలంచుచున్నాఁడు. [2] ఇందుకొఱకే దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజు యశస్సును కీర్తినిఁ గోరుచున్నాఁడు. [3] దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శిరాజు చేయు కృషియంతయు పారలౌకికమై, జనులందఱును భయరహితులై యుందురుగదా యని చేయఁబడుచున్నది. [4] ఆ భయమనునది అపుణ్యమే. [5] గొప్పయుత్సాహము గలిగి యితరఫలముల నభిలషింపకుండినఁదప్ప క్షుద్రుడైనను, గొప్పవాఁడైనను నీధర్మము నాచరించుట దుష్కరము. [6] ఈ యిద్దరిలోను గొప్పవాఁడు దీని నాచరించుట నిశ్చయముగా దుష్కరము.

పదునాలుగోశిలాశాసనము; ధౌలి.

---

1. (1) ఇయం ధంమలిపీ దేవానంపియేన పియదసినా లాజినా లిఖా...అధి మఝిమేన...హి సవే సపత ఘటితే
2. (3) మహంతే హి విజయే బహుకే చ లిఖితే లిఖియిస...[4] అథి...వుతే తస...యాయే
3. కింతి చ జనే తథా పటిపజేయా తి (5) ఏ పి చు హేత అసమతి లిఖితే స...సం...లోచయితు...కలా...తి

ఆరో ధ్రౌలీశిల తుదను.

సేతో—సంస్కృతము.

శ్వేతః—తెనుఁగు.

తెల్లనిది.

సంస్కృతము.

[1] ఇయం ధర్మలిపి ర్దేవానాంపి్రయేణ పి్రయద ర్శినా రాజ్ఞాలేఖితా, అస్త్యేవ సంక్షిప్తేన, అస్తి మధ్య మేన, అస్తి విస్తృతేన (2) న హి సర్వత్రసర్వం ఘటి తం [3] మహాలోకో హి విజితో బహు చ లిఖితం లేఖ యిష్యామిచైవ నిత్యమ్ [4] అస్తి చాత్ర పునఃపునర్లిఖితం తత్తస్య తస్యార్థస్య మాధుర్యాయ యేన జన స్తథా ప్రతి- పద్యేత (5) తత్ర్యాదత్ర కించి దసమాప్తం లిఖిత మసదృశం వా సంశయకారణం వా ఆలోచయతు లిపిక రాపరాధేన వా.

తెనుగు.

[1] ఈధర్మశాసనములు సంగ్రహముగానో, ఒక రీతిగాపో, సవిస్తరముగానో, దేవానాంప్రియుఁడగు పి్ర యదర్శిరాజుచేత లిఖింపఁబడినవి. [2] ఎందుచేతననఁగా, ఈశాసనములన్నియు సమస్తదేశములలోను సమగ్రముగా లిఖించుటకువీలుపడినదికాదు, [3] ఎందుచేతననఁగా నేను జయించినరాజ్యములు చాలపెద్దవి. చాలవ్రాసి లిఖింపించి నాను. లిఖింపింపనున్నాను. [4] ఈశాసనములోను కొ న్నికొన్నిభాగములు మిక్కిలిమధురములైయుండుటచేత, జనులు వానిప్రకారము నడచుకొందురనియు తిరిగితిరిగి వ్రాయఁబడినవి. (5) స్థలము సంకుచితముగుటచేతను, నా యూహ యాదేశమువారి కిష్టములేకపోవుటచేతను, లిపి కారునిపొరపాటువలనను, ఈశాసనములో కొన్ని యసం పూర్ణములుగ లిఖింపఁబడియుండును.

కాల్సీశిలఉత్తరముఖమున ఏనుఁగుబొమ్మకింద.

గజతమే.

తెనుఁగు

ఉత్తమజగము.

మొదటిప్రత్యేకశిలాశాసనము; ధౌలి.

1\. [1] దేవానంపియస వచనేన తోసలియం మహామాత నగ లవియోహాలకా

2\. వతవియ (2) అం కిఛి దఖామి హకం తం ఇఛామి కింతి కంమన పటిపాదయేహం

3\. దువాలతే చ ఆలభేహం (3) ఏస మే మొఖ్యమత దువాల ఏతసి అఠసి అం తుఫేసు

4\. అనుసథి (4) తుఫేహి బహూసు పానసహసేసు ఆయత పనయం గఛేమ సుమునిసానం (5) సవే

5\. మునిసే పజా మమా (6) అథా పజాయే ఇఛామి సాకం కింతి సవేన హితసుఖేన హిదలోకిక

6\. పాలలోకికేన యూజేవూ తి తథా... మునిసేసు పి ఇఛామిహకం (7) నో చ పాపునాథ ఆవగ

7\. ముకే ఇయం అఠే (8) కేఛ వ ఏకపులిసే... నాతి ఏతం సేపి దేసం నో సవం (9) దేఖత హి తుఫే ఏతం

8\. సువిహితా పి (10) నితియం ఏకపులిసే పి అథి యే బంధనం వా పలికిలేసం వా పాపునాతి (11) తత హోతి

9\. అకస్మా తేన బధనంతిక అంనే చ... హు జనే దవియే దుఖీయతి (12) తత ఇఛితవియే

10\. తుఫేహి కింతి మఝం పటిపాదయేమా తి (13) ఇమేహి చు ఖాతేహి నో సంపటిపజతి ఇసాయ ఆసులోపేన

11\. నిఠూలియేన తూలనాయ అనావూతియ ఆలసియేన కిలమథేన (14) సే ఇఛితవియే కితిం ఏతే

12\. జాతా నో హువేవు మమా తి (15) ఏతస చ సవస మూలే అనాసులోపే అతూలనా చ (16) నితి యం ఏ కిలంతే సియా

13\. న తే ఉగఛ సంచలితవియే తు వటితవియే ఏతవియే వా (17) హేవంహేవ ఏ దఖేయ తుఫాక తేన వతవియే

14\. అనంనే దేఖత హేవం చ హేవం చ దేవానం పియస అనుసథి (18) సే మహాఫలే ఏతస సంపటి పాద

15\. మహాఅపాయే అసంపటిపతి (19) విపటిపాదయ మీనే హి ఏతం నథి స్వగస ఆలధినో లాజాలధి

16\. (20) దుఆహలేహి ఇమస కంమస మే కుతే మనో అతి లేకే (21) సంపటిపజమీనే చు ఏతం స్వగం

17\. ఆలాధయిసథ మమ చ ఆననియం ఏహథ (22) ఇయం చ లిపితిసనఖతేన సోతవియా

18. (23) అంతలా పి చ తినేన ఖనసి ఖనసి ఏశేవ పి సోత
వియ (24) హేవం చ కలంతం తుఫే
19. చఘథ సంపటిపాదయితవే (25) ఏతాయే అఠాయే
ఇయం లిపి లిఖిక హిద ఏన
20. నగలవియోహాలకా సస్వతంసమయం యూజేవూతి
...నస ఆకస్మాపలిబోధే వ
21. ఆకస్మా పలికిలేసే వ నో సియా తి (26) ఏతాయే
చ అఠాయే హకం...మ తే పంచను పంచను వసే
22. ను నిఖామయిసామి ఏ అఖఖసే అచండే సఖినా
లంభే హోసతి ఏతం అఠం జానితు...తధా
23. కలంతి కథ మమ అనుసథీ తి [27] ఉజేని తే పి చు
కుమాలే ఏతాయే వ ఆఠాయే నిఖామయిస...
24. హేదిసమేవ వగం నో చ అతికామయిసతి తిండి
వసాని (28) హేమేవ తఖసిలాతే పి [29] అదా
అ...
25. తే మహామాతా నిఖమిసంతి అనుసయానం తదా
అహాపయితు అ7నే కంమం ఏతం పి జానిసంతి
26. తం పి తథా కలంతి అథ లాజినే అనుసథీ తి

సంస్కృతము.

దేవానాంప్రియస్య వచనేన తోసలీయే మహామాత్రా నగర వ్యవహారకాశ్చ వక్తవ్యాః (2) యత్కించిద్పశ్యామ్యహం తదిచ్ఛామి కిమితి కర్మణా ప్రతివేదయేహం ద్వారతశ్చారభేహమ్ (3) ఏతచ్చమే ముఖ్యమతం ద్వార మస్మిన్నర్థే య ద్యుష్మా స్వనుశిష్టిః (4) యూయం హి బహుషు ప్రాణసహస్రే ష్వాయత్తాః ప్రణయం గచ్ఛేమ సుమనుష్యాణామ్ (5) సర్వే మనుష్యాః ప్రజా మమ (6) యథాప్రజాయై ఇచ్ఛామ్యహం కిమితి సర్వేణ హితసుఖేన ఐహలౌకికేన పారలౌకికేన చ యుజ్యేరన్నితి తథా సర్వేషు మనుష్యేష్వ పీచ్ఛామ్యహం (7) న చ ప్రాప్నుథ యావద్గమకోయమర్థః (8) కశ్చిదేకః పురుషోఽప్యస్తి యో బన్ధనం వా పరిక్లేశం వా ప్రాప్నోతి (11) తద్భవ త్యకస్మాత్తేన బన్ధనాన్తిక మన్యచ్చ బహుజనో దవీయో దుఃఖీయతి (12) తత ఏష్టవ్యం యుష్మాభిః కిమితి మధ్యం ప్రతిపాదయేమేతి (13) ఏభిస్తుజాతైర్న సంప్రతి పద్యతే ఈర్షయా అశ్రమేణ నైష్ఠుర్యేణ త్వరయా అనావృత్త్యాఽఽలస్యేన క్లమేన (14) తదేష్టవ్యం కిమతి ఏతాని జాతాని న భవేయుర్మమేతి (15) ఏతస్య సర్వస్య మూలే అనశ్రమశ్చ అత్వరాచ (16) నీత్యాం తస్మా దుద్గచ్ఛత సంచరితవ్యమ్ వ్రజితవ్య మేతవ్యం వా ఏవమేవ దృష్ట్వా యుష్మాకం కృతే న వక్తవ్యమ్, ఆజ్ఞాం న పశ్యథ ఏవం చైవం చ దేవానాంప్రియ స్యానుశిష్టిః (18) తన్మహాఫల మేతస్య సంప్రతిపాదనం మహాపాయా చాసంప్రతిపాదనం మహాపాయాచాసంప్రతిపత్తిః (19) విప్రతిపద్యమానైహి ఏతన్నాస్తి స్వర్గస్యారాద్ధిర్న రాజారాద్ధిః [21] ద్విఫలో హిఅస్య కర్మణో మయా కృతో మనోతిరేకః సంప్రతిపద్యమానా స్త్వేతత్ స్వర్గ మారాధయిష్యథ తథా రాజ్ఞ ఆనృణ్య మివాఘ్యే.

[22] ఇయం లిపి స్తిష్యనక్షత్రేణ శ్రోతవ్యా [23] అన్తరా పిచతిష్యే క్షణే క్షణే ఏకేనాపి శ్రోతవ్యా [24] ఏవం చ కుర్వన్తోయూయం చేష్టధ్వం సంప్రతిపాదయితుమ్, [25] ఏతస్మై అర్థాయేమం లిపి ర్లిఖితా హి తేవ నగరవ్యవహారకాః శాశ్వతం సమయం యుజ్యేరన్నితి నగరజన స్యాకస్మాత్ పరిబాధో వా అకస్మాత్ పరిక్లేశోవా న స్యాత్, [26] ఎతస్మై చార్థా యాహం ధర్మతః పఞ్చసువర్షేషు [వర్షం] నిష్క్రమయిష్యామి, యః అకర్కశః అచణ్డః శ్లక్ష్ణా రమ్భో భవిష్యతి, ఏతమర్థంజాన న్తస్తథా కుర్వన్తి యథా మమానుశిష్టిరితి [27] ఉజ్జయినీతోఽపిచ కుమార ఏతస్మై అర్థాయ నిష్క్రమయిష్యతి ఈదృశ మేవ వర్గం న చాతిక్రమిష్యతి త్రీణి వర్షాణి, [28] ఏవమేవ తక్షశిలాతోఽపి, [29] యదా చ తే మహామాత్రా ఏత దపి నిష్క్రమిష్య న్త్యనుసంయానం తదా అహాపయ న్త ఆత్మనః కర్మ ఏతదపి జ్ఞాస్యన్తి తదపి తథా కుర్వన్తి యథా రాజ్ఞోఽనుశిష్టిరితి.

తెనుగు.

దేవానాంప్రియుని మాటప్రకారము తోసలియందలి నగరవ్యవహారకులైన మహామాత్రులతో ఇట్లు చెప్ప వలయును [2] నేను ధర్మమనితలంచినదానిని కార్యముల

మూలమున అనేకమార్గములఁ జేయ యత్నింతును. [3] మీకు నాయనుశాసనమును జేయుటయే యీవిషయమందు ముఖ్యసాధనమని నాయభిప్రాయము. [4] జనుల యనురాగమును బడయుటకై మీర నేక సహస్రజనులతో సంబంధముఁగలిగియున్నారుగదా. [5] మనుష్యులందఱును నాసంతానమే [6] నా స్వంతసంతానమువిషయమయి ఐహిక పారలౌకిక సౌఖ్యము నెట్లుకోరుదునో, అట్లే సమస్తజనుల విషయమునఁగూడ కోరుచున్నాను. [7] ఈకోరిక నాకెంతగాఢముగనున్నదో మీకు తెలియదు. [8] ఎవఁడో యొక్కఁడే దీనిని తెలిసికొనగలఁడు; అతనికి సర్వము తెలియదు, కొంచెముమాత్రమే తెలియును. [9] మీకిది బాగుగ తెలిసియేయున్నను మీరిందువిషయమై శ్రద్ధతీసికొనవలెను. [10] రాజనీతివ్యవహారమం దొకనికి కారాగృహవాసముగాని ఒకనికి పరిక్లేశముగాని కలుగుచుండును. [11] అట్టివ్యవహారమం దకస్మాత్తుగా ఒకనికి కారాగృహమోక్షము కలుగుచుండును. అనేకులు శిక్ష ననుభవించుచునేయుందురు [12] కాని, యట్టి వ్యవహారమందు మీరందఱియెడలను సమముగానే ప్రవర్తింపయత్నింపవలెను. (13) కాని, ఈర్ష్య, కోపము, నైష్ఠురము, త్వర అనభ్యాసము, మాంద్యము, అలసట, అనువానివలన నొకానొకఁడు పయిరీతిగా ప్రవర్తింపఁజాలకపోవచ్చును [14] ఇట్టిస్వభావములు మీయం దుదయింపకుండ మీరు ప్రయత్నించుచుండవలెను. [15] కోపములేకుండుట, త్వరలేకుండుట, అనువానిమూలముననే ఇట్లు నిష్పక్షపాతముగనుండ వీలగును. [16] రాజనీతియం దలసటఁజెందువాఁ డున్నతిని బొందఁడు. కావున నీతియందు నడువవలయును. సంచరింపవలయును, ముందుకుపోవలయును. (17) ఈవిషయమై శ్రద్ధవహించువాఁడు మాతో „ మీరు రాజఋణము ను తీర్చికొనఁ బ్రయత్నింపుఁడు. ఈయీరీతిగా దేవానాంప్రియుఁడు మిమ్మనుశాసింపుచున్నాఁడు' అనిచెప్పవలయును. (18) ఇట్లుచేయుటవలన గొప్పఫలము కలుగును. చేయకపోవుటవలన గొప్పయపాయము కలుగును.

[19] దీని ననుసరింపనివారికి స్వర్గములేదు. సరిగదా రాజానుగ్రహముగూడ కలుగదు.

[20] తనధర్మమును సరిగా నిర్వహింపని వానియెడల నా మనసెట్లు సంతోషింపఁగలదు [21] కాని, ఈ ధర్మమును పరిపాలించినచో మీకు స్వర్గము కలుగుటయేగాక మీరు మీరాజు ఋణమునుకూడ తీర్చికొను వారగుదురు [22] ఈధర్మశాసనమును ప్రతితిష్యనక్షత్రదినమందును అందఱును వినుచుండవలెను [23] ఒకతిష్యనక్షత్రదినమునకును, మఱియొకతిష్యనక్షత్రదినమునకును మధ్యదినములలోకూడ నప్పుడప్పుడు ఒక్కఁడైనను దానిని వినుచుండవచ్చును [24] మీరిట్లు చేసినచో మీధర్మమును నిర్వహింపశక్తులరయి యుందురు [25] నగరజనుల కకారణముగ శృంఖలబంధనముగాని, బాధగాని కలుగకుండునట్లు నగరవ్యవహారకులు చూచుచుండవలయునను నుద్దేశముతో నిచ్చట నీయనుశాసనము లిఖింపఁబడినది [26] ఇందుకొఱకే ఆకర్కశుఁడును, అచండుఁడును, సాధువర్తనుఁడును నగువానిని జనులు నాధర్మము ననుసరించుచున్నారో లేదో శ్రద్ధకలిగి తెలిసికొనుటకు అయిదేసి సంవత్సరముల కొకసారి యొకమహామాత్రుని పంపుచుందును. [27] ఉజ్జయినినుండికూడ రాజకుమారులందుకొఱకే పైగుణములు కలిగిన యొకనిని పంపుచుందురు. మూఁడేసి సంవత్సరములతిక్రమింపకుండ నాతఁడిట్లు పంపుచుండును [28] అట్లేగనే తక్షశిలనుండికూడ నొకఁడు పంపఁబడుచుండును [29] ఈమహామాత్రులు బయలుదేరునప్పుడు తమధర్మమును మఱువక యాయుద్యోగస్థులు రాజానుశాసనమును సరిగ పరిపాలించుచున్నారో లేదో తెలిసికొనుచుందురు.

రెండో ప్రత్యేక శిలాశాసనము ధౌలి.

---

1. [1] దేవానంపియస వచనేన తోసలియం కుమాలే మహామాతా చవతవియ [2] అం కిఛి దఖామి హకం తం ఇ..

2. దువాలతే చ ఆలభేహం [3] ఏస చ మే మొఖ్యమత దువాలా ఏతసి అఠసి అం తుఫేసు... మమ

3 [5] అథ పజాయే ఇఛామి హకం కింతి సవేన హితసుఖేన హిదలోకికపాలలోకికాయే యుజేవూతి హేవం...

4 [6] సియా అంతానం అవిజితానం కిఛందే సు లాజ అఫేసు...[7] మమ ఇథ మమ అంతేసు...

[4]
పాపునేవు తే ఇతి దేవానంపియ...అనువిగిన
మమాయే
హువేవూ అస్వ సేవు చ సుఖంమేవ లహేవు మ
5. మతే నోదుఃఖం హేవం నేవూ ఇతిఖమిసతి
నే దేవానంపియే అఫాకా తి ఏ చకియే ఖమిత
వే మమ నిమితం వ చ ధంమం చలేవూ
హిదలోక పలలోకం చ ఆలాధయేవూ [8] ఏత
6. సి అఠసి హకం ఆనుసాసామి తుఫే అననే ఏత
కేన హకం అనుసాసితు ఛందం చవేదితు ఆ హి
ధితి పటింఞా చ మమ
7. అజలా [9] నే హేవం కటు కంఫే చలితవియే
అస్వాస...తి చ తాని ఏవ పాపునేవూ ఇతి
అథ పితా తథ దేవానంపియే అఫాక అథా చ
అతానం హేవం దేవానంపియే అనుకంపతిఅఫే
8. అథా చ పజా హేవం మయే దేవానంపియస
[10] నే హకం అనుసాసితు ఛందం చ వేదితు
తుఫాక దేసావుతికే హోసామి ఏతాయే అఠా
యే [11] పటిబలా హి తుఫె ఆస్వాసనాయే
హితసుఖాయే చ తేన
9. హిదలోకిక పాలోకికాయే [12] హేవం చ కలం
తుఫే స్వగం ఆలాధయిసథమమ చ ఆననియం
ఏహథ [13] ఏతాయే చ అఠాయే ఇయం లిపి
లిఖితా హిత ఏన మహామాతా స్వసతం సమ
10. యుజిసంతి అస్వాసనాయే ధంమచలనాయే చ
తేసు అంతానం [14] ఇయం చ లిపి అనుచా
తుంమాసం తిసేన నఖతేన సోతవియా [15] కా
మం చు ఖనసి ఖనసి అంతలా పి తిసేన ఏకేనపి
11. సోతవియ [16] హేవం కలతం తుఫే చఘథ
సంపటిపాదయితవే

సంస్కృతము.

1. దేవానాంప్రియస్య వచనేన కుమారా మహామా
త్రాశ్చ వక్తవ్యాః [2] యత్కించి త్పశ్యామ్యహం త
[దిచ్ఛామి కిమితి కర్మణా ప్రతివేదయే హం] ద్వారతశ్చా
రభేహం [3] ఏతచ్చ మే ముఖ్యమతం ద్వార మేతస్మి
న్నర్థే య ద్యుష్మాసు [అనుశిష్టిర్న్యాయం హి బహిషు
ప్రాణసహస్రే] ష్వాయత్తాః ప్రణయం గచ్ఛేమ సుమను
ష్యాణామ్; సర్వే మనుష్యాః ప్రజా మమ [5] యథా
ప్రజాయై ఇచ్ఛామ్యహం కిమితి సర్వేణ హితసుఖేన ఐహ
లౌకికపారలౌకికేన యుజ్యేరన్నితి ఏవం... [6] స్యాద
న్తానా మవిజితానాం కిం ఛందోఽస్మా రాజాఽస్మాస్వితి
[7] ఏతావతీ మే ఇచ్ఛా అన్తేషు ప్రాప్నుయు న్తే ఇతి
దేవానాంప్రియః...అనుద్విగ్నా మయి భవేయురితి
ఆశ్వస్యుశ్చ సుఖమేవ లభేర న్మమ తే న దుఃఖ మేవం
[చ ప్రాప్ను] యుః క్షమిష్యతే నో దేవానాం ప్రియో
యచ్ఛక్యం క్షమితుం మమ నిమిత్తం చ ధర్మం చరేయుః
ఇహలోకఞ్చ పరలోకఞ్చా రాధయేయుః [8] ఏతస్మాయ
ర్థా యాహ మనుశాస్మి యుష్మాన్, ఆనృణ్య మేతేన, అహ
మనుశాస్తుం ఛన్దం చ వేదయితుం మమ ధృతిః ప్రతిజ్ఞా
చ మ మాచలా తదేవం కర్తుం కర్మ చరిత్వ్య మాశ్వాస
నీయా శ్చ తే యేన ప్రాప్నుయురితి యథా పితైవం
దేవానాంప్రియోఽస్మాకం యథాచాత్మాన మేవం దేవా
నాంప్రియో ఽనుకమ్పతే ఽస్మాసు యథా చ ప్రజా
ఏవం వయం దేవానాంప్రియస్య [10] తానహ మనుశా
స్తుం ఛన్దం చ వేదయితుం యుష్మాం వేశ ఆయుక్తో భవి
ష్యామి ఏతస్మాయార్థాయ [11] ప్రతిబలా హి యూయ
మాశ్వాసనాయ హితసుఖాయ చ తేషా మైహలౌకికపార
లౌకికాయ [12] ఏవం చ కుర్వన్తో యూయం స్వర్గమారా
ధయిష్యథ మమ చానృణ్య మేష్యథ [13] ఏతస్మై చా
ర్థాయేయం లిపి ర్లిఖితా ఇత ఏత న్మహామాత్రాః శాశ్వ
తం సమయం యుజ్యేర న్నాశ్వాసనాయ ధర్మచరణాయ
చ తేషాం చాన్తానామ్ [14] ఇయం చ లిపి రనుచాతు
ర్మాసం తిష్యేణనక్షత్రేణ శ్రోతవ్యా [15] కామం తు
క్షణేక్షణేఽన్తరాఽపి తిష్యే ణైకేనాపి శ్రోతవ్యా
[16] ఏవం కుర్వన్తో యూయం చేష్టధ్వే సంప్రతి
పాదయితుమ్.

తెనుఁగు.

[1] నుండి [5] వరకు ధౌలి మొదటి ప్రత్యేక
శిలాశాసనములోని [1] నుండి [6] వరకు చూడవలెను]
నేను జయించియుండని నారాజ్యప్రాంతవాసులు, రాజు
మే మేమిచేయవలెనని కోరుచున్నాఁడు?,, అని యడుగవ

చ్చును. వారు నాకు భయపడనక్కరలేదనియు, నా యెడల విశ్వాసము గలిగియుండవలయుననియు, వారు నావలన సౌఖ్యమునేగాని దుఃఖమును పొందరనియు, దేవానాంపి్రయుఁడు క్షమింపదగినదానని క్షమించునని తెలిసికొందురనియు, వారు నావలన ధర్మాచరణమందు నియుక్తులగుదురనియు. వారు ఇహపరలోకములందు సౌఖ్యమును బొందవలయుననియే నేను కోరుచున్నాను [8] ఇందు మూలమున నేను వారి కిచ్చియున్న ఋణమును తీర్చికొనుటకును ధర్మాచరణమునందు నాకుఁగలదృఢప్రతిజ్ఞయు వ్రతమునుగుఱించి మీకు తెలియఁజేయుటకును నేను మీకియనుశాసనమును చేయుచున్నాను [9] అందుచేత మీరు ధర్మమునాచరించుచు, మీవిధులను నిర్వర్తించి, దేవానాంపి్రయుఁడు తమకు తండ్రివంటి వాఁడనియు, దేవానాంపి్రయుఁడు వారిని తనవలెనే ప్రేమించుచుండుననియు, వారు దేవానాంపి్రయునికి ఆత్మసంతానమువంటి వారనియు వారు తెలిసికొని విశ్వాసముకలిగి ప్రవర్తించునట్లు చేయవలయును [10] అందుకొఱకే మీకు ధర్మోపదేశము చేసి, నాయిచ్ఛ నెఱింగించి ఆయా దేశములకు మిమ్ము అధికారులనుగా నిలుపుచున్నాను [11] ఆప్రాంతవాసులకు విశ్వాసము కలిగించి వారి ఇహలోక పరలోక సౌఖ్యమును సంపాదింపశక్తులైయున్నారు [12] మీరిట్లాచరించినయెడల మీకు స్వర్గముకలుగును మీరు ఋణమును తీర్చుకొందురు [13] మహామాత్రులు సర్వకాలములయందును ప్రాంతవాసులయందు విశ్వాసమునుబుట్టించి ధర్మాచరణమునందు వారిని నియోగింతురను నుద్దేశ్యముతో నీధర్మలిపి లిఖింపఁబడినది. [14] ఈధర్మానుశాసనమును నాలుగుమాసముల కొకసారి తిష్యనక్షత్రదినమున నందఱును వినుచుండవలయును. [15] ఒక్కఁడైనను దానిని వినగోరి వినఁగోరినయెడల రెండు రెండు తిష్యానక్షత్రదినముల కుమధ్యదినములందుఁగూడ నాతఁడు తఱుచుగ వినుచుండవచ్చును. [16] మీరిట్లు చేసినయెడల నాయాజ్ఞలననువర్తింపశక్తులగుదురు.

———

జౌగడాశిల.

———

జౌగడాగ్రామము చెన్నరాజధానిలోనిగంజాంజిల్లా బర్హంపురం తాలూకాయందలి గంజామునకు 18 మైళ్ళదూరమున ఋషికుల్యానదికి ఉత్తరపుటొడ్డుననున్నది. ఈజౌగడ పూర్వము గొప్పకోటగా నుండినను నేఁడుపాడుపడియున్నది. శాసనశిలయందలి మూడుపలకలపై నీశాసనములు వ్రాయఁబడియున్నవి. ఈశాసనములలోకొంతభాగ మెండకును, వర్షమునకును లోనై చెడిపోయినది. మిగిలినభాగము చెడిపోకుండఁ గవర్నమెంటువారు కాపాడియున్నారు. ధౌలీశిలయందువలె ఇందునుకూడ 11 నుండి 13 వఱకుఁ గలశాసనములు లోపించియుండి, వానికిబదులుగ రెండు ప్రత్యేకశాసనములు వ్రాయఁబడియున్నవి. వీనిని కర్న అను విద్వాంసుఁడును, బర్గెస్, బుహ్లరు మొదలగు అను విద్వాంసులును ప్రకటించియున్నారు.

———

మొదటిశిలాశాసనము-జౌగడ

———

1 (1) ఇయం ధంమలిపీ ఖేపింగలసి పవతసి దేవానాంపియేన పియదసినా లాజినా లిఖాపితా (2) హిద నో కిఛి జీవం ఆలభితు పజోహితవియే

2 (3) నో పి చ సమాజే కటవియే (4) బహుకం హి దోసం సమాజస దఖతి దేవానంపియే పియదసీ లాజా (5) అథి పి చు ఏకతియా సమాజా సాధుమతా దేవానాంపియస

3 పియదసినే లాజినే (6) పులువం మహానససి దేవానంపియస పియదసినే లాజినే అనుదివసం బహూని పానసతసహసాని ఆలంభియిసు సూపాతాయే

4 (1) నే అజ అదా ఇయం ధంమలిపీ లిఖితా తింనియేవ పానాని ఆలంభియంతి దువే మజూలా ఏకే మిగే సే పి చు మిగే నో ధువం (8) ఏతాని పి చు తింనిసే పానాని

———

5 పఘా నో అలఘేయిసంతి

సంస్కృతము, తెనుఁగు; చూ ధౌలి—మొదటి శిలాశాసనము.

రెండ్వో శిలాశాసనము; జౌగడ

---

1 (1) సవత విజితసి దేవానాంపియస పియదసీనే లాజినే ఏ నా పి అంతా అథా చోడా పండియా సతియ పుతే... అంతియోకే నామ

2 యోనలాజా ఏ వా పి తస అంతియోకస సామంతా లాజా నే సవత దేవానాంపియేన పియదసినా లాజి... చికిసా చ

3 పసుచికిసా చ (2) ఓసధాని ఆని మునిసోపగాని పసుఓపగాని చ అతత నథి సవత...చ అతత నథి

4 సవత్రా హాలాపితా చ లోపాపితా చ (4) మగేసు ఉదుపానాని ఖానాపితాని లుఖాని చ...

సంస్కృతము, తెనుగు; చూ. ధౌలి రెండోశిలాశాసనము

మూఁడ్వోశిలాశాసనము-జౌగడ

---

1 (1) దేవానంపియే పియదసీ లాజా హేవం అహా (2) దువాదసవసాభిసితేన మే ఇయం అ...చ పాదేసికే చ

2 పంచసు పంచసు వసేసు అనసయానం నిఖమావూఅథా అంనాయే పి కంమనే...సా మిత సంథుతేన

3 నాతిసు చ బంభనసమనేహి సాధు దానే జీవేసు అనాలంభే సాధు...యి...

4 హేతువే చ వియంజనతే చ

సంస్కృతము, తెనుఁగు చూ. ధౌలి మూడో శిలాశాసనము.

నాలుగోశిలాశాసనము- జౌగడ.

---

1 (1) అతికంతం అంతలం బహూని వససతాని వఢితే వ పానాలంభే...

2 (2) సే అజ దేవానంపియస పియదసినే లాజినే ధంమచలనేన భేల...

3 దివియాని లూపాని దసయితు మునిసానం (3) అదినే బహూహి వససతే...

4 ధంమానుసథియా అనాలంభే అవిహిసా భూతానం నాతిసు సంప...

5 (4) ఏస అంనే చ బహువిధే ధంమచలనే వఢితే (5) వఢయి...

6 పియదసినే లాజినే పవఢయిసంతి యేవ ధంమచలం

7 (8) ధంమచలనే పి చు నో హోతి...

8 హీని చ మా అలోచయి...

సంస్కృతము, తెనుగు: చూ- ధౌలి-ఆరోశిలాశాసనము.

అయిదోశిలాశాసనము; జౌగడ.

---

1 (1) దేవానంపియే పియద...

2 నతీ వ పలం వ తే...

3 సుపదాలయే (8) సే అ...

4 ధంమాధిథానా...

5 భనిభి ..

6 మోఖాయే...

7 ఏ వా...

సంస్కృతము, తెనుఁగు; చూ ధౌలి అయిదోశిలాశాసనము.

ఆరో శిలాశాసనము; జౌగడ.

---

1 [1]...నంపియే పియదసీ లాజా హేవం అహా [2] అతికంతం అంతలం నో హూతపువే సవం కాలం అత

కంమే పటివేదనా వ [3] మనేమయా కటే [4]
నవంకాలం

2 స మే అంతే ఓలోధనసి గభాగాలసి వటసి వినీతసి
ఉయానసి చ సవత పటివేదకా జనస అఠం పటివే
దయంతు మే తి [5] సవత చ జనస

3 కం [6] అం పి చ కిఛి ముఖతే అనపయామి
దాపకం వా సావకం వా ఏ వా మహామాతేహి
అతియాయికే ఆలోపితే హుతి తసి అఠసి వివా
దే వ

4 లిసాయం ఆనంతలియం పటివేదేతవియే మే తి సవం
కాలం [7] హేవం మే అనుసథే [8] నథి హి మే
తోసే ఉఠానసి అఠసంతీలనాయ చ

5 [9]... మే సవలోకహితే [10] తస చ పన ఇయం
మూలే ఉఠానే చ అఠసంతీలనా చ [11] నథి హి
కంమతలా సవలోకహితేన [12] అం చ కిఛి పలక
మామి హకం

6 నియం యేహం తి హిద చ కాని సుఖయామి పలత
చ స్వగం ఆలాధయంతూ తి [13] ఏతాయే అఠా
యే ఇయం ధంమలిపీ లిఖితా చిలఠితీకా హోతు

7 తా మే పలకమంతు సవలోకహితాయే [14]
దుకలేచు ఇయం అనంత అగేన పలకమేన
సంస్కృతము, తెనుగు: చూ—ధౌలి-ఆరో శిలా
శాసనము.

——

ఏడో శిలాశాసనము-జౌగడ.

———

1 [1]...దసీ లాజా సవత ఇఛతి సవపాసండా వసే...తి
[2] సవే హి తే సయమం భావసుధీ ఛ ఇఛంతి
[3] మునిసా చ ఉచావుచఛందా ఉచావుచలాగా
2 [4]...సం వ కఛంతి [5] విపులే పి చా దానే...ధీ
చ నీచేబాఢం
సంస్కృతము, తెనుగు: చూ- ధౌలి-ఏడో శిలా
శాసనము.

——

ఎనిమిదో శిలాశాసనము; జౌగడ.

———

1 ... ... వియా అంనాని చ ఏది ... ...
మాని హువంతి సం (3) సే దేవానంపియే
2 పియ ... దస తా [5] త తేన హోతి స
... ...చ దానే చ వుఢానం దసనే చ
3 హిలంనపటివిధానే చ ... ధంమపలిపుచా ...
లా మే హోతి దేవానంపియస
4 పియదసినే లాజినే భాగే అ ... ...
సంస్కృతము, తెనుఁగు చూ- ధౌలి-ఎనిమిదో
శిలాశాసనము.

——

తొమ్మిదో శిలాశాసనము-జౌగడ.

——

1 దేవానంపియే పియదసీ లాజా ... పజోపదా
యే వవాససి ఏతాయే అంనాయే చ
2 హేదిసాయే జనే బహుకం ... చ మంగలం
కలేతి (4) సే కటవియే చేవ ఖో మంగలే
3 [5]అపఫలే చు ఖో ఏస హేదిసే మ ... [6]
ఇయం చు... ...సభటకసి సంమ్యాపటిపతి గు
లూనం అపచితి పానేసు సయమే
4 సమనబాభనానం దానే ఏస అంనే ... పితినా
పి పుతేన పి భాతినా పి సువామికేనా పి ఇయం
సాధు ఇయం కటవియే
5 ...నే దానే అనుగహే వా ఆదిసే ధంమదానే
ధంమానుగహే చ [11] సే చు ఖో మితేన
6 ...యం సాధూ ఇమేన సకియే స్వగే ఆలాధయి
తవే [12] కిం హి ఇమేన కటవియతలా
సంస్కృతము, తెనుఁగు: చూ- ధౌలి-తొమ్మిదో
శిలాశాసనము.

——

పదో శిలాశాసనము జౌగడ

———

1 (1) యసో వా కిటీ వా ఇఛతి తదత్వాయే ఆయతియే
చజనే ధంమసుసూసం సుసూసతు మే

——

[6]

తి దేవానంపియే పాలతిశాయే వాకింతి

2 సకలే తనపలిసవే హువేయాతి

3 (4) ... లతిజతు ఖుతకేన వా ఉసటేన వా

(6) ఉసటేనచు దుకలతలే

సంస్కృతము, తెలుంగు చూ: ధౌలి పదోశిలాశాసనము.

పదునాలుగో శిలాశాసనము జౌగడ

---

1 (1) ... మఖుమేవ అథ విథటేన (2) నో హి సవే సవత ఘటితే (3) మహంతే హి విజయే

2 ... స మాధులియాయే కింతి చ జనే తఫ పటిపజేయా తి (5) ఏ పి చు హేత

3 ...

సంస్కృతము తెనుంగు చూ. దౌలి పదునాలుగో శిలాశాసనము

మొదటిప్రత్యేకశిలాశాసనము జౌగడ.

---

1 (1) దేవానంపియే హేవం ఆహా (2) సమాపాయం మహామాతా న లవియోహాలక హేవం వతవియా (3) అంగ కిఛి దఖామి హకంతం ఇఛామి కింతి కం కమన పటిపాతయేహం

2 దువాలతే చ ఆలభేహం (4] ఏస చమే మోఖియమత దువాలం ఆం తుఫేసు అనుసథి (5) ఫే హి బహూసు పానసహసేసు ఆయుత పనయం గఛేసు సుమునిసానం (6)సవముని మే

3 పజా (7) అథ పజాయే ఇఛామి కింతి మే సవేన హితసుఖేన యూజేయూ తి హిదలోగిక పాలలోకికేన హేమేవ మే ఇఛ సవమునిసేసు (8) నో చు తు ఫే ఏతం పాపునాథ ఆవగముకే

4 ఇయం ఆతే (9) కేచా ఏకమునిసే పాపునాతి సే పి దేసం నోసవం (1!) పఖథ హి తుఫే పి సునితా పి (11) బహుక అతియే ఏతి ఏకమునిసే బంధనం పలికిలేసం పి పాపునాతి (12) తతహోతి అక-

5 స్మాతి తేన బధనంతిక అన్యే చ వగే బహుకే వేదయతి (13) తత తుఫేహి ఇఛితయే కింతి మఝం పటిపాతయేమ (14) ఇమేహి జాతేహి నో పటిపజతి ఇసాయ ఆసులోపేన నిఠూలియేన

6 తులాయ అనావుతియ ఆలస్యేన కిలమథేన (15) హేవం ఇఛితవియే కింతి మే ఏతాని జాతాని నో హేయూ తి (16) సవచు ఇయం మూలే అనాసులోపే అతులనా చ (17) నితియం ఏయం కిలంతే సియ...

7 సంచలితు ఉథా యా సంచలితవ్యే తు వటితవియ పి ఏతవియే పి నీతియం (18) ఏవే పఖేయా అనం నే ణిఝపేతవియే హేవం హేవం చ దేవానాంపియస అనుసథి తి (19) ఏతం సంపటిపాతయం-

8 తం మహాఫవే హోతి అసంపటిపతి మహాపాయే హోతి (20) విపటిపాత-య తం నో స్వగ ఆలధి నోలాజాధి (21) దుఅహాలే ఏతస కంమస మే కుతే మనోఅతిలేకే (22) ఏతం సంపటిజమానే మమ

9 చ ఆననేయం ఏసథ స్వగం చ ఆలాధయిసథా (23) ఇయం చా లిపీ అనుతిసం సోతవియా (24) అలాపి ఖనేన సోతవియా ఏకకేన పి (25)... మీచనేథథ...

10 తవే [26] ఏతాయే చ అఠాయే ఇయం లిఖితా లిపీ ఏన మహామాతా సగలక సస్వతం సమయం ఏతం యుజేయు తి ఏన మునిసానం అ...నే పలికి...యే

11 పంచసు పంచసు వసేసు అనుసయానం నిఖామయిసామి మహామాతం అచండం అఫలుసం త...పి కు మాలే వి...త.. మయి—లాతే—

12 —వచనిక అద అనుసయానం నిఖమిసంతి అతనే కంమం—యితు తం పి తథా కలంతి అథా—

సంస్కృతము.

[1] దేవానాం ప్రియః ఏవమాహ [2] సమాపాయాం మహామాత్రా నగరవ్యవహారకా ఏవం వక్తవ్యాః [3] యత్కించి త్పశ్యామ్యహం తదిచ్ఛామి కిమితి కిం కర్మణః ప్రతిపాదయేఽహం ద్వారత శ్చారభేహమ్ [4] ఏష చ మే ముఖ్యమతో ద్వార మహం యుష్మాక మనుశాసే [5 యూయం హి బహుషు ప్రాణసహస్రేష్వాయత్తప్రణయాం గచ్ఛేమ మనుష్యాణాం [6] సర్వేమనుష్యా మే ప్రజాః [7] అథ ప్రజాయై ఇచ్ఛామి కిమి త్యహం సర్వేణ హిత సుఖేన కిం యుజేరన్నితి ఇహలౌకిక పారలౌకికేన ఏవమేవ మే ఇచ్ఛా సర్వమనుష్యేషు [8] న తు యూయం ఏతం ప్రాప్నుథ యావద్గమక మయ మర్థః [9] కే చి దేక మనుష్యో ప్రాప్నోతి తే, తిదేశం న సర్వం [10] పశ్యథ హి యూయమపి సువిదితా అపి [11] బహుకమస్తి యో ఏతి ఏకమనుష్యో బంధనం పరిక్లేశమపిప్రాప్నోతి... [12] తతో భవతి అకస్మాత్ తేన బంధనాంతికం అన్యే చ వర్గో బహుకం వేధయతి... [13] తతో యూయ మిచ్ఛంతు కిమితి మధ్యం ప్రతిపాదయేమ .. [14] ఏతైర్ జాతైః న ప్రతిపద్యతే ఈర్ష్యయా ఆశ్రమేణ నైష్ఠుర్యేణ త్వరయా అనావృత్త్యా ఆలస్యేన క్లమేణ.. [15] ఏవమేష్టవ్యం కిమితి యూయం ఏతాని జాతాని న భవేయురితి—[16] సర్వస్య తు అయం మూలో అనశ్రమశ్చ అత్వరా చ—[17] నీత్యా మయం కుర్వంతు—సంచరంతు ఉత్థాయ సంచరితవ్యం ప్రజితవ్య మేతవ్యం నీత్యాం —[18] ఏవం దృష్ట్వా ఆనృణ్యం నిధ్యాపయి తవ్యం ఏవమేవంచ దేవానాం ప్రియ స్యానుశిష్టి రితి—[19] ఏతత్ సంప్రతిపాదనమ్ మహాఫలస్య భవ త్యసంప్రతిపత్తిర్ మహాపాయా భవతి—[20] విప్రతిపద్యమానం న స్వర్గారాద్ధి ర్న రాజార్ధాః—[21] ద్విఫలో ఏతస్య కర్మణో మయాకృతో మనోతిరేకః—[22] ఏత త్సంప్రతిపద్యమానం మమచ అనృణ్యా మాహర్ధ్వే స్వర్గంమారాధయేధాః [23] ఇయం చ లిపి రనుతిష్యం శ్రోతవ్యా—[24] అంతరా పి క్షణేన శ్రోతవ్యా ఏకైకేనాపి—[26] ఏతస్మై అర్థా యేయం లిఖితా లిపీయయా మహామాత్రా నగరకా శాశ్వతం సమయ మేతాం యుంజేరన్నితి యయా మనుష్యాణాం—పంచసు పంచసు వర్షేషు అనుసంయానం నిష్క్రమయిష్యామి మహామాత్ర మచండ మపరుషం—చ కషుర—అనుసంయానం నిష్క్రమిష్యతీతి అత్యంతః కర్మ తదపి తథా కుర్వంతి యథా—

తెనుఁగు:చూ. మొదటిప్రత్యేకశిలాశాసనమునందలి [1] శాసనములోని «తోసలీ యందలి అనుటకు బదులు సమాపయందలి అనిచదువుకొనవలెను.

———

రెండవప్రత్యేకశిలాశాసనము జౌగడ

———

1 [1] దేవానంపియే హేవం ఆహ (2) సమాపాయం
మహామతా లాజవచనిక వతవియా (3) అంకిచి దఖి
మి హకంతం ఇఛామి హకం కింతి కం కమన
2 పటిపాతయేహం దువాలతే చ ఆలభేహం దువా
తే చ ఆలభేహం (4) ఏస చ మే మోఖియమత
దువాలా ఏతస అధస అం తుఫేసు అనుసథి (5)
సవముని-
3 సా మే పజా (6) అథ పజాయే ఇచామి కింతి
మే సవేణ హితసుఖేన యుజేయూ అథ పజా
యే ఇఛామి కింతి మే సవేన హితసు-
4 ఖేన యుజేయూ తి హిదలోగిక పాలలోకికేణ హే
వంమేవ మే ఇఛ సవమునిసేసు (7) పియా సంతా
నం అవిజిత-
5 నం కిం ఛాందే సు లాజా అఫేసూ తి (8) ఏతా
కా వా మే ఇఛ అంతేసు పాపునేయు లాజా
హేవం ఇఛతి అనువిగిన హ్వేయూ
6 మమియాయే అస్వసేయు చ మే సుఖంమేవ చ
లహేయూ మమ తే నో దుఖం హేవం చ పాపుణే
యు ఖమిసతి నే లాజా
7 ఏ సకియే ఖమితవే మమం నిమితం చ ధంమం చలే
యూ తి హిదలోగం చ పలలోగం చ ఆలాధ
యేయూ (9) ఏతాయే
8 చ అఠాయే హకం తుఫేని అనుసాసామి అనే
ఏతకేన హకం తుఫేని అనుసాసితు ఛందం చ వేది

ఘ అ మమ ధితి పటింనా చ అచల (10) స
9 హేవం కటూకంమే చలితవియే అస్వాసనియా చ
తే ఏన తే పావునే-
యు అథా పిత హేవం నే లాజా తి అథ అతా
10 నం అనుకంపతి హేవం అఫేని అనుకంపతి అథా
పజా హే-
వం మయే లాజినే (11) ఘఫేని హాకం అనుసా
11 సిత ఛాందం చ వేదిత అ ను ధితి పటింనా
చా అచల సకల-
12 కసా ఆయుతికే హోసామీ ఏతసి అథసి [12]
అలం హి ఘ ఫే అస్వాసనాయే హితసుఖాయే
చ తేసం హిద-
[13] లోగికపాలలోకికాయే [13] హేవం చ కలంతం
స్వగం చ ఆలాధయిసథ మమ చ ఆననేయం ఏస
థ [14] ఏ-
[14] తాయే చ అథాయే ఇయం లిపీ లిఖిత హిద ఏన
మహామాతా సాస్వతం సమం యుజేయూ అస్వా
సనాయే చ
15 ధంమచలనాయే చ అంతానం [15] ఇయం చ లిపీ
అనుచాతుంమాసం సోతవియా తిసేన [16] అంత
తలా పి చ సోతవియా
16 [17] ఖనే సంతం ఏకేన పి సోతవియా [18]
హేవం చ కలతం చఘథ సంపటిపాతయితవే

సంస్కృతము.

[1] దేవానాంప్రియస్యవచ నేన తోసల్యాం కుమారా
మహామాత్రాశ్చ వక్తవ్యాః [1] దేవానాంప్రియః
ఏవమాహ. [2] సమాపాయాం మహామాత్రా రాజ
వచ నేన వక్తవ్యాః (తక్కినదంతయు ధౌళీయంద
లి రెండోప్రత్యేకశిలాశాసనమునందువలెనే.)

తెనుఁగు

[1] దేవానాంప్రియుఁ డిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు. సమా
పానగరమునందలి మహామాత్రులు రాజవచన
మున నిట్లు చెప్పఁబడవలయును.

[తక్కినదంతయు ధౌళీరెండోప్రత్యేకశిలాశాసన
మునందువలె.]

పదమూడోశిలాశాసనము-కాల్సీ.

---

(1) అఠవషా భిషిత షా దేవానంపియష పియద
షినే లాజినే కలిగ్యా విజితా [2] దియఢమితే పానషత
షహసే యే తఫా అపవుఢే శతషహషమితే తతహతే
బహుతావతకే వా మటే (3) తతోపచా అధునా లధష
కలిగ్యేషు తివే ధంమవాయే
ధంమకామతా ధంమానుషథి చా దేవానంపియషా
[4] షే అథి అనుషయే దేవానంపియషా విజినితు కలిగ్యాని
[5] అవిజితం హి విజినమనే ఏ తతా వధనా మలనే వా
అపవహే వా జనషా షే బాఢ వేదనియమతే గులుమతే
చా దేవానంపియషా [6] ఇయం పి చు తతో గలుమతత
లే దేవానంపియషా
[7] య తతా వషతి బాభనా వ షమ నా అనే
వాపాశండ గిహిథా వా యేసు విహితా ఏష అగభుతిషు
షుషా మాతా పితిషుషుషా గలుషుషా మితసంథుతషహాయ
నాతికేషు దాశభటకషి షమ్యాపటిపతి దిఢభతితా తేషం
తతా హోతి ఉపఘాతే వా వధేవా అభిలతానం వా విని
ఖమనే
[8] యేషం వా పి షువిహితానం షినేహే అవి
పహీనే ఏ తానం మితశంథుతషహాయనాతిక్య విశవనం
పాపునాతి తతా షే పితానమేవా ఉపఘాతే హోతి [9]
పటీభాగే చా ఏష షవమనుషానం గులుమతే చా దేవానం
పియషా [10] నథి చా షే జనపదే యాతా నథి ఇమే నికా
యా అనతా యోనేషు
బలహ్మనే చా షమనే చా నథి చా కువాపి జనప
దషియతా నథి మనుషాన ఏకతలషి పి పాషడషి నో
నామ పషాదే [11] షే అవతకే జనే తదా కలింగేషు
లథేషు హతే చా మటే చా అపవుఢే చా తతో షతే
భాగేవా షహషభాగే వా అజ గులుమతేవా దేవానం
పియషా

---

2. కాల్సీశిల దక్షిణముఖము.

———

1 ... ... 2. ... ... 3.... ... నేయు
(15) ఇఛ......
4 షవభు......షయమ షమచలియం మదవ తి [16]
ఇయం వుము..........
5 దేవానంపియేషా యే ధంమవిజయే [17] షే చ
పునాలథే దేవానంపి.....చ
6 షవేషు చ అ తేషు అ షషు పి యోజనతేషు అత
అతియోగేనామ యోనలా...పలం చా తేనా
7 అంతియోగేనా చతాలి ర లజానే తులమయే
నామ అంతేకినే నామ మ కా నామ
8 మ అనిక్యషుదలే నామ నిచం చోడపండియా
అవం తంబపంనియా హేవమేవా [18] హేవమేవా
9 హిదా లాజవిశవషి యోనకంబోజేషు నాభక నాభ
నంతిషు భోజపితినిక్యేషు
10 అధపాలదేషు షవతా దేవానంపియషా ధంమానుషథి
అనువతంతి [19] యత పి దుతా
11 దేవానంపియసా నో యంతి తే పి సుతు దేవానంపి
నంయ బంమవుతం విధనం
12 ధంమానుసథి ధంమం అనువిధియం అ అనువిధియిసం
చా [20] మే నే లథే
13 ఏతకేనా హోతి సవతా విజయే పితిలసే సే [21]
గధాసా హోతి పితి పితి ధంమవిజయ-
14 పి [22] లహుకా వు ఖో సా పితి [23] పాలం
తిక్యమేవే సుహాఫలామంనంతి దేవేనంపినే
15 (24) ఏతాయే చా అఠాయే ఇయం ధంమలిపి
లిఖితా కితి పుతా పపోతా మే అసు
16 నవం విజయ మనిజయతవియ మంషు షయకపి నో
విజయుషి ఖంతి చా లహు.
17 దండతా చా లోచేతు తమేవ చా విజయం మన
తు యేధం జయే [25] షే హిదలోకిక్య పలలో
18 కియే [26] షవా చ క నిలతి హోతు ఉయామ
లతి [27] సా హి హిదలోకిక పదలోకిక్యా

———

సంస్కృతము

(1) అష్టవర్షాభిషిక్తస్య దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శనో రాజ్ఞః కలిఙ్గాః (2) అధ్యర్ధమాత్రం ప్రాణశతసహస్రం యత్తతో౽పవ్యూఢం శతసహస్రమాత్రం తత్ర హతా బహుతావత్కృ మృతాః [3] తతః పశ్చాదధునా లబ్ధేషు కలిఙ్గేషు తీవ్రం ధర్మపాలనం ధర్మకర్మ చ ధర్మానుశిష్టిశ్చ దేవానాంప్రియస్య (4) తదస్త్యనుశోచనం దేవానాంప్రియస్య విజేతుః కలిఙ్గాన్, (5) అవిజితం హి విజితమన్యే యత్తత్ర వధో వా మరణం వా అపవాహో వా జనస్య, సవధో వేదనీయమతో గురుమతశ్చ దేవానాంప్రియస్య [6] ఇదమపి తు తతో గురుమతతరం దేవానాంప్రియస్య (7) తత్ర హివసన్తి బ్రాహ్మణా వా శ్రమణా వా అన్యే వా పాషణ్డా గృహస్థా వాయేషు విహితైషా అగ్రభృత్యశుశ్రూషా మాతాపితృశుశ్రూషా గురుణాంశుశ్రూషా మిత్రసంస్తుతసహాయజ్ఞాతిషు దాసభృతకేషు సమ్యక్ప్రతిపత్తిర్దృఢభక్తితా, తేషాం తత్ర భవతి ఉపఘాతో వా వధో వా అభిరతానాం చా వినిష్క్రమణం, (8) యేషాం వా పి సంవిహితానాం స్నేహః అవిప్రహీణ ఏతేషాం మిత్రసంస్తుతసహాయ జ్ఞాతయో వ్యసనం ప్రాప్నువన్తి తతోఽపి తేషామేవోపఘాతో భవతి [9] ప్రతిభాగం చైతత్ సర్వమనుష్యాణాం గురుమతం చ దేవానాంప్రియస్య, [10] నాస్తి చ స జనపదో యత్ర న స్తోమే నికాయా అన్యత్ర యే నైవ బ్రాహ్మణే వా శ్రమణే వా ఇహ నాస్తి చ క్వాపిజనపదే యత్ర నాస్తి మనుష్యాణామేకతరస్మిన్నపి పాషణ్డే న నామప్రసాదః [11] యావాన్ జనస్తదా కలిఙ్గేషు లబ్ధేషు హతశ్చ మృతశ్చాపవ్యూఢశ్చ తతః శతభాగో వా సహస్రభాగో వా అద్య గురుమత ఏవ దేవానాంప్రియస్య, [యో పి చ అపకరోతి క్షన్తవ్య ఏవ మతో దేవానాంప్రియస్య యః శక్యః క్షమణాయ యోపిచాట్యాపిదేవానాంప్రియస్య విజితో భవతి, తథా ప్యనునయ త్యనునిధ్యాయ త్యనుతప్యతే౽పి చ ప్రభావే దేవానాంప్రియస్య వర్తతే చ తే సర్వే కిమి త్యతత్రపేయాన్న చ హన్యేరన్ [15] ఇచ్ఛతి హి దేవానాంప్రియః సర్వభూతానా మక్షతిం సంయమం సమచ

య్యాన్ం మోదనృత్తిమ్, (16) ఏతశ్చ ముఖ్యభూతం విజయో,) దేవానాంపిరియస్య యో ధర్మవిజయః (17) స చ పునర్లబ్ధో దేవానాంపిరియస్యేహ చ సర్వేష్వన్తేష్వష్టస్వపి యోజనశతేషు యత్ర అన్తియోకో నామ యవనరాజః పరం చ తస్మాదన్తియోకా చ్చాత్వారో రాజాన స్తురమయో నామ అన్తికోనో నామ మగో నామ అలికసున్దరో నామ నీచాః చోడాః పాణ్డ్యా ఏవం తామ్రపర్ణీయాః (18) ఏవమేవ హి దరదాః, విషవజ్రేషు యవనకంభోజేషు నాభకే నాపంక్తిషు భోజపితనిక్యేషు అన్ధ్రపులిన్దేషు సర్వత్ర దేవానాంపిరియస్య ధర్మానుశిష్టిమనువర్తన్తే, (19) యత్రాపిదూతా దేవానాంపిరియస్య ధర్మవృత్తం విధానం ధర్మానుశిష్టిం ధర్మ మనువిధధత్యను విధాస్యన్తి చ. (20) యత్తల్లబ్ధ మేతావతా భవతి సర్వత్ర విజయః ప్రీతిరసః; సా, (21) గాఢా సా భవతి ప్రీతిః ప్రీతి ర్ధర్మవిజయే, (22) లఘుకా తు ఖలు సా ప్రీతిః (23) పారత్రిక మేవ మహాఫలం మన్యతే దేవానాంపిరియః (24) ఏతస్మైచార్థా యేయం ధర్మలిపి ర్లిఖితా, కిమితి పుత్రాః ప్రపౌత్రా మే శృణుయుః సర్వం విజయం మా విజేతవ్యం మన్యేరన్ శరాకర్షినో విజయే శాన్తిం చ లఘుదణ్డతాం చ రోచయన్తాం తమేవ విజయం మన్యన్తాం యో ధర్మవిజయః, (25) స ఐహలౌకికః, (26) సర్వా చ నిరతి ర్భవతుయా ఉద్యమరతిః సా హి ఐహలౌకిక పారలౌకికీ.

తెనుఁగు

---

(1) దేవతాప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజు పట్టాభిషిక్తుఁడైన యెనిమిదవయేఁట కాలింగరాజ్య మాతనిచే జయింపఁబడినది. (2) లక్షయేఁబదివేలజను లారాజ్యమునుండి పంపివేయఁబడిరి. లక్షమంది యచ్చట చంపివేయఁబడిరి. అచ్చటనంతకంటె నెన్నియోరెట్లమంది, చనిపోయిరి. [3] పిదప, కాళింగరాజ్యము స్వాధీనమైయున్న యిప్పుడు దేవానాంప్రియుఁడు తీవ్రముగా ధర్మపాలనమును, ధర్మశీలను ధర్మానుశాసనమును జేయుచున్నాఁడు. [4] కాళింగులను జయించిన దేవానాంప్రియుని కిట్టి యనుతాపము కలిగినది. [5] జయింపఁబడని యొకరాజ్యము జయింపబడినప్పుడందు జనుల వధయు మరణమును ఇతరదేశములకుఁ బంపఁబడుటయు జరుగుచున్నవనుట దేవానాంప్రియునికి బాధకరముగాను, శోచనీయముగాను తోఁచుచున్నది. [6] కాని, యీక్రిందివి దేవానాంప్రియునికి మఱింత శోచనీయములు. [7] అచ్చట నివసించువారిలో పెద్దయుద్యోగస్థుల శుశ్రూషయు, మాతాపితృశుశ్రూషయు, గురుశుశ్రూషయు, స్నేహితులు, పరిచితులు, సహచరులు, బంధువులు, దాసులు, భృత్యులు నగువారియెడల ప్రతిపత్తియు దృఢభక్తియుఁగల బ్రాహ్మణులు శ్రమణులు ఇతర శాఖలవారు, గృహస్థులునగువారుందురు. అట్టివారికి బాధయు, వధయును, తమప్రియులగువారి పరదేశగమనమును సంభవించును. [8] తమకత్యంతప్రియులగు స్నేహితులు పరిచితులు సహచరులు, బంధువులు నగువారికి బాధకలుగుచున్నప్పుడు, తమస్థితి బాగుండినను వారిబాధ తమకును బాధాకరమే యగును. [9] ఈబాధ యందరిచేతను పంచుకొనఁబడుచున్నది. ఇది దేవానాంప్రియునికి శోచనీయముగనున్నది. [10] యవనులలో తప్ప తక్కిన యన్నిదేశములలోను బ్రాహ్మణులును శ్రమణులును నున్నారు. ఏదియో యొక శాఖకు నిశ్చయముగఁజెందని మనుష్యులు లేని దేశమే లేదు. [11] అందుచేత కళింగరాజ్యము జయింపఁబడినప్పుడు ఆదేశజనులలో నూటొకవంతుమందిగాని, వధింపఁబడియో, మరణమునొందియో యుండిరని తలచుకొన్నప్పుడు దేవానాంప్రియునికి శోకముగలుగుచున్నది. (2-15) అపకారముచేసినవానిని క్షమింపవలసినదే యని దేవానాంప్రియుని యభిప్రాయము. క్షమింపశక్తిగలవాఁడును దేవానాంప్రియునిచే నిప్పుడు జయింపఁబడినవాఁడును, నగు వాడితములను సన్మార్గమునఁద్రిప్పుచు ధర్మమునందు నిలుపుచు, అనుతాపమునొందుచు, దేవానాంప్రియుని ప్రభావమునకు వశవర్తియగును. ఇతరులను భయపెట్టకూడదనియు వారిని చంపకూడదనియు, సర్వభూతములకును బాధకలిగింపఁగూడదనియు, నిగ్రహముగలిగి సమస్త జనులయెడలను సమబుద్ధిలో సంచరించుచు, సంతోషముగ నుండవలయుననియే, దేవానాంప్రియుఁడు కోరుచున్నాఁడు. [16] ఇదియే విజయమునకు ముఖ్యసాధనము ఇదియే దేవానాంప్రియుని ధర్మవిజయము. [17] ఆవిజయమే తిరిగి ఈలోకమందెనిమిదిదిక్కులను యోజనశతములవరకు వ్యాపించియున్న పరిసరప్రాంతదేశములందు కలిగినది. అచ్చట అం

తియోకుఁడను యవనరాజు గలఁడు. ఇదిగాక ఆయంతియో కుని రాజ్యమున కుత్తరముగ తురమయుఁడు, అంతికోనుఁడు, మగుఁడు, అలికసుందరుఁడు అను ఐదుగురురాజులు గలరు. దక్షిణదిక్కున తామ్రపర్ణీతీరమున చోడులు, పాండ్యులు ననువారు గలరు. [18] ఇట్లే దరదులు, విషవ్రజులు యవనకాంభోజులు, నాభక్తులు, నాభపంక్తులు భోజులు, పితినిక్యులు, ఆంధ్రులు పుళిందులు మొదలగు సమస్త జనులు ను దేవానాంప్రియుని ధర్మానుశాసనము ననుసరించుచున్నారు. [19] దేవానాంప్రియునిదూతలు పోవని రాజ్యములలోని జనులుకూడ దేవానాంప్రియుని, ధర్మవృత్తము ను, విధానమును, ధర్మానుశాసనమును విని దాని నవలంబించుచున్నారు. ఇఁకముందును నవలంబించుచున్నారు ఇఁకముందును నవలంబింపఁగలరు, [20] ఇందుమూలమున సర్వదేశములయందును కలిగిన జయము ప్రీతికరమగుచున్నది. ఈధర్మవిజయమువలన గలిగిన ప్రీతిగాఢమయినది. [22] కాని, ఈప్రీతి అంతలెక్కలోనిదికాదు. [23] పరలోకమందు గలుగుఫలములే మహాఫలములని దేవానాంప్రియుఁడు తలంచుచున్నాఁడు. [24] ఇంతకుముందు కలిగిన జయము చాలును. క్రొత్త దేశములను జయింపనక్కఱ లేదు. తమకు క్రొత్త జయములనుబొంద కోరికయైనయెడల తాము దయగలిగి చిన్న శిక్షలను మాత్రమే తా మవలంబింపవలెను. ధర్మవిజయమే నిజమయిన విజయమని తాము తలంపవలయును. అని నాపుత్రులును, ప్రపౌత్రులును, విందురుగాక యను నుద్దేశ్యముతో నీధర్మలిపి లిఖింపఁబడినది. [25] ఈధర్మవిజయము ఇహలోకమందును, పరలోకమందునుగూడ ఫలముల నొసంగును. [26] వారు తమ సంతోషమంతయు ధర్మప్రచారోద్యమమువలన గలుగు సంతోషమే యని తలంపవలెను. [27] అదియే ఇహలోకపరలోక ఫలముల నొసంగునది.

మహారాజశ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు,
ఎం. ఎ, ఎల్, టి.,

---

[2] శ్రీ ఖారవేలమహారాజు హథిగుంఫాశాసనము.

ఈశాసనము ఒరిస్సాలో పూరీజిల్లాలో, భువనేశ్వరమునకు మూఁడుమైళ్ళదూరములో ఉన్న ఉదయగిరి కొండలలోని భాగమైన ఖండగిరి కొండలలో, కృత్రిమ గుహలో చెక్కఁబడియున్నది. ఇది 1825 లో మొదట స్టర్లింగ్ అనువారిచే కనిపెట్టఁబడినది. భగవాన్‌లాల్ ఇంద్రాజీగారిచే విద్వాంసుల కుపయోగకరముగ రీతిని 1885 సంవత్సరమున ప్రచురింపఁబడినది. దీనిని దర్శిలాను కాశీప్రసాదజయస్వాలుగారును ఆర్, డి. బెనర్జీగారును జాగ్రితగా పరిశీలించి బీహార్ రిశర్చిసొసయిటీ వారి పత్రికయందు పాఠాంతరములతోను సవ్యాఖ్యానముగాను ప్రకటించినారు. ఈక్రింది మూలమును తెలుగుచేతయు జయస్వాలుగారిని అనుసరించినవి అయివున్నవి.]

1

§ నమొ అరాహంతానమ్-నమొసవసిధానమ్

* ఐరేన మహారాజేన మాహామెఘవాహనెన చెతిరాజవశవదనెనా పసధసుభ లక్షనెన చతురంతలుఠిత గునొపగతెన కలింగాధిపతినా సిరిఖారవెలెన

11

పందరసవసాని సిరికాడార సరీరవతా కీడితా కుమారకీడికా-తతొ లెఖరూపగనణా వెవహారవిధి విసారదెన సవవిజావదాతెన నవవసాని యొవరజమ్ పసాసితమ్-సంపుణొచతువిసతి వసొతిదానచ ధమెన వధమాన సెసయొ, వెనాభివిజయొ

1II

తతియెకలింగ రాజవంసపురిసయుగె మాహారాజాభిషేచనమ్ పాపునాతి-అభిసితమతొచ పధమె వసెవాత విహత గోపుర పాకార నివేసనమ్ పటిసంఖారయతి-కలింగనగరిం ఖిబిర ఇసితాలతడాగ పాడియొచ బంధాపయతి-సావుయాన పటిసంథాపనంచ

1V

కారయతి-పనతిసాహి సతసహసెహిపకతియొచరంజయతి-దితియెచ వసె అచింతయితాసాతకమ్

నిమ్ పచ్ఛిమదిశమ్ హయగజనరరధవహులమ్ దండమ్ పఠాపయతి-కసపానమ్ ఖతియం చ సహాయె వితాసితమ్ మూసికనగరమ్-తతియెపునవసె

V

గంధవావేద బుధో దంపనట గీతవాదిత సందంసనాహి ఉసవ సమాజకారాపనాహి చ కీడాపయతి నగరమ్ ఇథ-చివుథె వసె విజాధరాధి వాసమ్ అవాతపువమ్ కాలింగ పువరాజనమ్సితమ్ ..వితధమకుట స బిచ్ఛిదతె చనిఖితేచ్ఛట

VI

భింగారెహిత రతనపా పతయె సావరాఠికభోజకె పాదేవందాపయతి-*పంచ మెచదానీవసె*నందరజతి వసనత ఒటితమ్ తనసులి య వా ప నాడిమ్ కౌళరమ్ పవెసతి-సా...వి ..ఖిసితచ (రాజసెయ సందమ్) సణతోసవభ రావణమ్

VII

అనుగహాఅనెకాని సతసహసానివిసజతి పొరమ్ జానపదమ్-సతమమ్ చవళమ్ వసాసతోచ వజిరఘురవతి ఘుసిత ఘుని సవీతు ఉపాదపుమ్ ణస...అఠమెచ వసె మహతాసెనా ద-మ-ని గొరధగిరి

VIII

ఘాతా పయితా రాజగహనపమ్ పీడపయతి-ఎతినంచ కమ్మ పదాన నంనాదెనసంబాఇత సెన వాహనో విపముమ్చితమ్ మధురమ్ అపయాతో *నవమె చవసె యవనరాజ దిమిత...యచ్ఛతి... పలవ...

IX

కపురుఖె హయగజరథ సహాయతె పవఘురావసథమ్ ...నె...యసవ గహనమ్ చకారయతుమ్ బమనానామ్ జాతింపరిహారమ్...పరందదాతి-అరహతో.. వ ..వ...గియ

X

ఈభయపాచీతటే రాజసంనివాసమ్ మహావిజయపాసాదమ్ కారయతి-అధతిసాయ సతస హసెహి పసమెచ వసె దండసంధీసామమ యో భరధ వసపథానమ్ కారాపయతి-...ఉయాతానమ్... మని...పున చమనోరథాని ఉపలభతా

XI

మండంచ అపరాజనివసలమ్ పీథురుగడభ నంగలెన కానయతి జినససంభావనమ్ చతేరసవస సతికంతు భిదతి-తమరదెహ సంఘాతమ్ బారసమెచవసె... హస...కెజ...సవనేహివితాయ సతో ఉతరాపధ రాజానో

XII

మగంధానమ్ చ విపుమ్ భయమ్ జానెతోహథీసుగంగీయం పాయయతి-మగధాచరాజానమ్ బహుపతిమితమ్ పాదేవందాపయతి నందరాజనీతాని అగజినం...నగ గహరతన పడిహారెహి అంగమగధె వసవు నెయతి-

XIII

తుంజాఠరలెఖిలని బరాని సిహారాని నివేశయతి-సతవసు దానపరిహారెన...పరీహారమ్...దెన హయహధిరతన...పాండరాజ...మణిరతనాని అహరాపయతి-ఇధసతో

XIV

...వాసినోవసికరేతి-తెరసమెచవసె సుపవత విజయ చక కుమారీపవతె అరాహతో యప ఖీణ సంసితెహి నిసీదీయాయ యా పూజపకొహి రాజభితానిచ నవతాని వసాసితాని-పూజాయాం రత ఉవాస.....జివ దెహసిరి కాపరిఖితా

XV

సుకతి సమణసువిహితానమ్ చ సతదిసానమ్ ఞానినమ్ తపసి ఇసినమ్ సంఘీయనమ్ అరహతనిసేదియా సమీపె పభరె వరకారు సముతపతిహి అనెక యోజనాహి హితాహి పసిఓ సిలహి సిహ పథరానిసి ధాడాయ

XVI

ఘుంటాలకో చతురెచ వెడూరియ గభె థంబె పతిథాపయతి పానంతరియరాజ మురియకాలె వొచ్ఛినెచ చోయథిఅమ్గ సతికమ్ తురియమ్ దపాదయతి

ఖెమరాజా సవధరాజా సభిఖురాజా ధమరాజా
పసంతో సుజతో అనుభవతో కలాజని

XVII

......గుణ విసెస కుసలో సవపాసమ్డ పూజకో
...తినానామ్ కారకారకో అపతిహతధకీ
వాహనబలో ఛకధరో గుతఛకో ఘిసంత
ఛకో రాజసిహ సకుల విచిచ్బితో రాజసివసకులవిని
చ్ఛితో మహా విజయె రాజాఖారవెలసిరి

—

2

తెనుఁగు

—

అర్హాతులకు నమస్కారము. సర్వసిద్ధులకు నమస్కారము. ఇళావంశసంభూతుఁడును, మహారాజును మహామేఘవాహనుఁడును, చేదిరాజవంశవర్ధనుఁడును, ప్రశస్తశుభలక్షణుఁడును, నల్దిక్కులకు వ్యాపించిన మంచిగుణములు గలిగినవాఁడును, శుభమైన చామనచాయ కలిగినశరీరవంతుఁడును ఐన కళింగాధిపతి శ్రీఖారవేలుఁడు.

II

పదిహేను సంవత్సరములు బాల్యక్రీడలలో వినోదించెను. తర్వాత లేఖ, రూప, గణనా, వ్యవహారవిశారదుఁడై సర్వవిద్యాసంపూర్ణుఁడై తొమ్మిదిసంవత్సరములు యౌవరాజ్యము శాసించెను. దానధర్మములచె వర్ధమానశైశవుఁడును, వేనమహారాజువలె విజయములు గలిగినవాఁడును అయి, ఇరవైనాలుగు

III

సంవత్సరములు పూర్తియైన పిదప, కళింగరాజవంశమున మూడవపురుషాంతరమున మహారాజాభిషేకమునుఁ బొందెను. అభిషేకమైన మొదటిసంవత్సరములోనే గాలివానచే నాశనమైన గోపురప్రాకార నివేశనములఁగట్టించెను. కళింగనగరిలో ఖిబిరఋషి తడాకము గట్లను పోయించెను. ఉద్యానవనములను వేయించెను.

VI

ముప్పైఐదులక్షల ప్రజల సంతోషపెట్టెను. రెండోసంవత్సరమున శాతకర్ణి మహారాజును సరకుసేయక హయగజనరరథబహుళమైన సేనను పశ్చిమదిశకుఁ బంపెను. కశ్యపక్షత్రియుల సహాయము కొరకు మూషికనగరికి భయముఁ గలుగఁ జేసెను.

V

మూడోయేట, గంధర్వవేదకుశలుఁడాతఁడు, ఉత్సవసమాజములచే, దంప, నాట్య, గీత, వాదిత్ర, సందర్శనములతో పట్టణమును రంజింపఁజేసెను. నాలుగో సంవత్సరములో అంతకుపూర్వమెన్నఁడును పాడుపడని, పూర్వరాజులచే గౌరవింపబడిన విద్యాధరాభివాసమును...

VI

అసాతమకుటులును, నిక్షిప్తచ్ఛత్రులును విచ్ఛిన్నభృంగారులును హృతరత్నులును అగు సర్వరాష్ట్రిక భోజకపతులను పాదములకు నమస్కరింపఁజేసెను ఐదోయేట, నందాబ్దములు 103లేక310 నూటమూడవ సంవత్సరమున త్రవ్వింపబడిన కాలువను తనసూలియానగరమునుండి కళింగనగరమునుఁ బ్రవేశపెట్టెను.................అభిషేకమయినలోడనే

VII

పౌరజానపదములకు శతసహస్రముల అనుగ్రహములఁజూపెను. ఏడోయేట పరిపాలించుచు సుప్రసిద్ధ వజ్రివంశమునకుఁ జెందిన ఘుసిత, యనెడి గృహిణినిఁ బొందెను......ఎనిమిదోసంవత్సరమున

VIII

గొప్పసేనతో గోరథగిరి దుర్గములను సాధించిరాజగృహ నృపుని బాధించెను. ఈఖారవేలుని సాహసకృత్యములఁ దెలుసుకొని సమస్తసేనలను సంభారములను మరలించుకొని యవనరాజగు డిమిట్రియస్ మధురను వదలి పారిపోయెను, తొమ్మిదో సంవత్సరమున

IX

గుఱ్ఱములు ఏనుగులు సారథులతోడి రథములు వీటితోఁగూడిన కల్పవృక్షములను దానముచేసెను.

గృహములను కట్టించియిచ్చెను. అనేకులు బ్రాహ్మణులకు విశేషముగా అన్నదానము చేసెను.

X

ఉభయప్రాచీనదీతటమున మహావిజయప్రాసాదమును ముప్పైయెనిమిదిలక్షల సువర్ణములతో నిర్మించెను. పదోరాజ్యవత్సరమున, దండ, సంధి సామోపాయములతో సేనలను భరతవర్షమునకుఁబంపెను. మనోరథసిద్ధినిఁ బొందెను.

XI

ఖారవేలుఁడు పృథుల గార్ధభములఁ బూన్చిన నాగలితో చెడ్డరాజులచే నిర్మింపఁబడిన సింహాసనమును దున్నివైచెను. నూటపదమూఁడు సంవత్సరములకు పూర్వము లేక నూటపదమూడవసంవత్సరమున చేయఁబడిన తామ్రవిగ్రహముల విరుగగొట్టెను. పన్నెండోసంవత్సరమున ఉత్తరాపథదేశములోని రాజులను సాధించెను.

XII

మగధదేశములోని ప్రజలకు భయముకలుగఁ జేయుచు నందమహారాజుల సుగాంగేయమనెడి ప్రాసాదమున ఏనుగులఁగట్టెను. మగధరాజు బృహస్పతి మిత్రుని తనపాదములకు మ్రొక్కునటులఁ జేసెను. నందరాజుచేఁ గొనిపోబడిన కళింగజినవిగ్రహమును మగధదేశమునుండి తిరిగితెచ్చెను. మగధదేశపు రత్నములను, సంపదలను హరించెను.

XIII

అనేకశిఖరములను ప్రతిష్ఠించెను. నూర్లకొలది ధనముల దానము చేసెను. సమర్థుడగు ఖారవేలుఁడు పాండ్యరాజువలన విస్తారము ఏనుగులను గుఱ్ఱములను మణులను రత్నములను ఓడలను కానుకలఁ బొందెను.

XIV

కళింగనగరవాసుల ప్రేమనుఁబొందెను, పదమూడో సంవత్సరమున సుపర్వతవిజయుఁడై కుమారీపర్వతమునందు తపస్సుచే క్షీణకర్ములగు అర్హతుల పూజలచే సేవించి, తానుపూజారతుఁడై జీవదేహభేదములఁ దెలిసికొనెను.

XV

అనేకసుకృతములఁ జేసినవారును, (జీవదేహభేదముల) సమగ్రవిచారులును, అనేకదిక్కులనుండి వచ్చిన వారును అయినజ్ఞానులకు. తపస్వులకును, ఋషులకును, జైనసంఘీయులకును అర్హతనిషదీయ పర్వతములసమీపమున ......అనేకయోజనముల నుండి రాళ్ళను... సింహప్రస్తరరాణి........

XVI

...వైడూర్యస్థాపితములై ఘంటలతోఁగూడిన నాలుగు స్థంభములను ప్రతిష్ఠించెను. మౌర్యరాజకాలమున నశించిన, నాలుగుభాగములు గలిగినదియును అరువదినాలుగు అంగములుగలిగిన అంగసప్తకమును తీసికొనివచ్చెను... శ్రీఖారవేలుఁడు క్షేమరాజు. వృద్ధిరాజు. భిక్షురాజు, అనేకకల్యాణముల ననుభవించిన ధర్మరాజు.

XVII

మహావిజయరాజగు శ్రీఖారవేలుఁడు, సమస్తవిశేషగుణయుక్తుఁడు సర్వపాషండపూజకుఁడు. అప్రతిహతచక్రవాహనబలుఁడు. చక్రవర్తి. గుప్తచక్రుఁడు (రక్షింపఁబడినరాజ్యముగలవాఁడు) రాజఋషివంశమునఁ జన్మించినవాఁడు......

ఖా ర వే లు ని కా ల ము.

---

225 క్రీ. పూ.	చేది వంశము కళింగరాజ్యమునకువచ్చుట. దక్షిణాపథమున శాతవాహనుల పరిపాలనము.
227 ,, ,,	ఖారవేలుని జననము
192 ,, ,,	ఖారవేలుని యౌవరాజ్యము.
188 ,, ,,	పుష్యమిత్రుని రాజ్యారంభము.
182 ,, ,,	శాతకర్ణిపై ఖారవేలునిదాడి.
179 ,, ,,	రాష్ట్రిక, భోజకులపైదాడి.
178 ,, ,,	తనసూలి కాలువ కళింగనగరమునకు తీసుకొనివచ్చుట.
177 ,, ,,	ఖారవేలుని అభిషేకము.

175 ,, ,,	గోరధగిరి యుద్ధము. పుష్యమిత్రుని అశ్వమేధయాగము. డిమిత్రియస్‌ను ఓడించుట.
173 ,, ,,	ఉత్తరాపథము పైదాడి.
172 ,, ,,	కళింగదేశములో జైనమతవిజృంభణము.
171 ,, ,,	పుష్యమిత్రునిఓడించి, సుగాంగీయమును వశపర్చుకొనుట.
170 ,, ,,	కుమారీపర్వతముపై తపస్సు.
169--152 —	ఖారవేలునిమృతి.

వ॥ అ॥రా॥

---

(8)సముద్రగుప్తుని అల్లహాబాదు శిలాశాసనము.

(ఈశాసనము ప్రప్రథమమున 1834 సంవత్సరము లో బెంగాలుఏసియాటిక్ మండలివారి పత్రికలో అచ్చుపడెను. ఇది 35 అడుగులపొడవుగలరాతిస్థంభముమీద చెక్కబడినది. అందొకప్రక్కను అశోకునిశిలాశాసనమునుగలదు. సముద్రగుప్తునిశాసనము [గుప్త]ఉత్తరహిందూదేశపు లిపియందువ్రాయబడినది. భాష సంస్కృతము. శాసనము, సముద్రగుప్తుని విద్యావిశేషమును, విజయములను, వంశక్రమమును తెలుపుచున్నది. ఈశాసనమందు కాలనిర్ణయ మివ్వబడకపోయినను, సముద్రగుప్తుడింద్రలోకమునకుపోయినతర్వాత చెక్కబడినట్లుదుటచేత, అతనికుమారుడు చంద్రగుప్తునికాలపుదైయున్నది. అనగాక్రీస్తుతర్వాత నాల్గవశతాబ్దము తృతీయచరణపుదైయున్నది. ఈశాసనము డాక్టరు ప్లీటువారకారి గుప్తశాసనములు, మూడవసంపుటమున ప్రచురింపబడినది. అందుండియే తెలుగుమూలము, సంజ్ఞప్తార్థము,గైకొనబడినవి)

మూలము.

1—4 పంక్తులు బొత్తిగా అరిగిపోవుటచేత, మొదటి రెండుశ్లోకములు పోయినవి.

5 యస్య ప్రజ్ఞాను షంగోచిత సుఖమనసః శాస్త్రతత్త్వార్థ భర్తుః

6 సత్కావ్య శ్రీవిరోధాన్బుధ గుణితగుణాజ్ఞా హతానేవ కృత్వా విద్వల్లోకేవి—స్ఫుట బహుకవితా కీర్తిరాజ్యం భునక్తి॥ 3 శ్లో॥

7 అర్యోహీత్యు పగుహ్య భావ పిశునైరుత్కర్ణితై రోమభిః సభ్యేషు చ్ఛ్వసి శితేషు తుల్యకుల-మ్లానాననోద్వీక్షితః

8 స్నేహవ్యాలులితేన భాష్పగురుణా తత్త్వేక్షిణా చక్షుషాయః పిత్రాభిహితో నిరీక్ష్య నిఖిలాం పాహి ఏవముర్వీ మితి 4 శ్లో॥

9 దృష్ట్వా కర్మాణ్య నేకాన్యమనుజ సదృశాన్యద్భుతోద్భిన్న హర్షాభావైరాస్వాదయ... కేచిత్

10 వీర్యోత్తప్తాశ్చ కేచిచ్ఛరణము పగతాయశ్య వృత్తే ప్రణామేప్యర్తే... 5 శ్లో॥

11 సంగ్రామేషు స్వభుజవిజితానిత్యము చ్చాపకారాః శ్వఃశ్వో మానప్ర...

12 తోషోత్తుంగైస్ఫుట బహురస స్నేహఫుల్లైర్మనోభిః పశ్చాత్తాపంవ... మాంస్యాద్యవసన్తం? 6 శ్లో॥

13 ఉద్వేలోదిత బాహువీర్య రభసాదేకేనయే నక్షణాదున్మూల్యాచ్యుతనాగసేన గ......

14 దండైర్గ్రాహయతైవ కోటకులజం పుష్పాహ్వయే క్రీడతా సూర్యే నే...తట...... 7 శ్లో॥

15 ధర్మప్రాచీరబంధః శశికర శుభయః కీర్తయః సప్రతానావైదూష్యం తత్త్వభేది ప్రశమ...శాస్త్రం

16 అధ్యేయః సూక్తమార్గః కవిమతి విభవోత్సారణం చాపి కావ్యం కోనుస్యాద్యోస్యన స్యాద్గుణమతి విదుషాం ధ్యానపాత్రం యయేకః 8 శ్లో॥

17 తస్య వివిధసమర శతావతరణ దక్షస్య స్వభుజబల పరాక్రమైక బంధోః పరాక్రమాంకస్య పరశు శరశంకుశక్తి ప్రాసాసితోమర

18 భిందిపాల నారాచ వైతస్తి కాద్యనేక ప్రహరణ విరుఢాకుల వ్రణశతాఙ్క శోభాసముదయోపచిత కాన్తతరవర్ష్మణః

19 కౌసలక మహేన్ద్ర మాహాకాన్తారక వ్యాఘ్రరాజ కౌరాళక మణ్టరాజ పైష్టపురకమహేన్ద్రగిరి కౌట్టూరక స్వామిదత్తైరణ్డపల్లక దమన కాఞ్చేయక విష్ణుగోపావముక్తక

20 నీలరాజ వైఙ్గేయక హస్తివర్మ పాలక్కకోగ్రసేన దైవరాష్ట్రక కుబేర కౌస్థల పురక ధనఞ్జయ ప్రభృతి సర్వదక్షిణాపథరాజ గ్రహణ మోక్షాను

గ్రిహాజనిత ప్రితాపోన్మ్నశ్రిమహాభాగ్యస్య
21 రుద్రిదేవ మతిల నాగదత్త చన్ద్రివర్మగణపతి నా
గ నాగసేనాచ్యుత నంది బలవర్మాద్యనేకార్య
వర్త రాజ ప్రిసభోద్ధరణోద్వ్రిత్త ప్రిభావమ
హాతః పరిచారకీకృత సర్వాటవిక రాజస్య
22 సమతట డవాక కామరూప నేపాల కార్తృప్రు
రాది ప్రిత్యన్త నృపతిభిర్మాలవార్జునాయన
యౌధేయ మాద్రికాభీరప్రార్జున సనకానీక కాక
ఖరపరికాదిభిశ్చ సర్వకరదానాజ్ఞా కరణప్రిణా
మాగమన
23 పరితోషిత ప్రిచణ్డ శాసనశ్య నేకభ్రిష్ట రాజ్యో
త్సన్న రాజవంశ ప్రితిష్ఠాపనోద్భూత నిఖిల భువన
విచరణశాన్త యశసః దైవపుత్రి షాహి షాహాను
షాహి శాకమురుణ్డైః సైమ్హళకాదిభిశ్చ
24 సర్వ ద్వీపవాసిభిరాత్మనివేదన కన్యోపాయన దా
న గరుత్మదఙ్క స్వవిషయ భుక్తి శాసన యాచనా
ద్యుపాయ సేవాకృత బాహువీర్య ప్రిసర ధరణి
బన్ధస్య పృథివ్యామప్రితిరథస్య
25 సుచరిత శతాలఙ్క్రితానేక గుణ గణోత్సిక్తిభి
శ్చరణ తలప్రిమృష్టాన్య నరపతి కీర్తేః సాధ్వ సా
ధూదయ ప్రలయ హేతుపురుషస్యా చిన్త్యస్య భక్త్య
వనతి మాత్రిగ్రాహ్య మృదుహృదయ స్యానుకం
పావతో నేక గోశత సహస్ర ప్రదాయినః
26 కృపణదీనానాథాతుర జనోద్ధరణ సమన్త్రిదీక్షా
ద్యుపగత మనసః సమిద్ధస్య విగ్రిహవతో లోకాను
గ్రహస్య ధనదవరుణేన్ద్రాన్తక సమస్య స్వభుజ
బల విజితానేక నరపతి విభవ ప్రత్యర్పణానిత్య
వ్యాప్రుతా యుక్త పురుషస్య
27 నిశిత విదగ్ధమతి గాంధర్వ లలితైర్వ్రిడిత త్రిదశ
పతిగురు తుంబురు నారదాదేర్విద్వజ్జనోపజీవ్యా
నేక కావ్య క్రియాభిః ప్రితిష్ఠిత కవిరాజ శబ్ద
స్య సుచిరస్తోత్ర వ్యానేకాద్భుతోదారాచరితస్య
28 లోకసమయక్రియానువిధానమాత్రి మానుషస్య
లోకధామ్నో దేవస్య మహారాజ శ్రీఘటోత్కచ
పౌత్రిస్య మహారాజాధిరాజ శ్రీచన్ద్రిగుప్త పుత్రస్య
29 లిచ్ఛవిదౌహిత్రస్య మహాదేవ్యాం

మాత్పన్న స్యమహారాజాధిరాజ శ్రీసముద్రగుప్తస్య
సర్వపృథివీ విజయ జనితోదయ వ్యాప్త నిఖిలావని
తలాం కీర్తి మితస్త్రి దశపతి
30 భవనగమనా వాప్త లలిత సుఖవిచరణా మాచక్షాణ
ఇవభువో బాహురయము చ్ఛ్రితః స్తంభః యస్య
ప్రిదాన భుజవిక్రిమ ప్రిశమశాస్త్ర వాక్యోదయై
రుపర్య్య పరిసఞ్చయోచ్ఛ్రితమనేక మార్గంయశః
31 పునాతి భువన త్రియం పశుపతేర్జటాన్త ర్గుహానిరో
ధ పరిమోక్ష శీఘ్రిమివ పాణ్డుగాఙ్గంపయః ఏతచ్చ
కావ్యమేషామేవ భట్టారక పాదానాం దాసస్య
సమీప పరిసర్పణానుగ్రహోన్మీలిత మతేః
32 ఖాద్యటపాకికస్య మహాదణ్డనాయక ధ్రువభూతి
పుత్రిస్య సాన్ధివిగ్రహిక కుమారామాత్య మహాదణ్డ
నాయక హరిషేణస్య సర్వభూత హిత సు
ఖాయాస్తు
33 అనుష్ఠితంచ పరమభట్టారక పాదానుధ్యాతేన మ
హాదణ్డనాయక తిలభట్టకేన.

అర్థము.

—

1—4 పంక్తులు సరిగాలేవు. గనుక మొదటి రెండుశ్లోకములు పోయినవి.

5—6 పంక్తులు- ప్రజ్ఞావంతుల స్నేహముచేత సుఖమైనమనస్సుగలవాడును, శాస్త్రార్థమును సంరక్షించువాడును, సత్కావ్యముల అందమును చెఱుపునట్టివాటిని బుద్ధిమంతుల సద్గుణముల యాజ్ఞలచేత సాధించి విద్వల్లోకమునందు బహుకవితా కీర్తిరాజ్యము ననుభవించినవాడును, 3॥

7—8 పంక్తులు- తనసమానకులజుల చింతాక్రాంత వదనములచే చూడబడుచు సభ్యులు సంతోషమును పొందగా, తండ్రిచే రాజ్యభారమునకు 'తగినవాడ' వనిపించుకొని, పులకాంగియై నట్టియు, ఆనందభాష్పములతో నిండినకన్నులుగలిగినట్టియు, తండ్రిచే ప్రేమతో పలుసార్లు చూడబడి, ప్రపంచమంతయు రాజ్యము చేయుటకై నియమింపబడినట్టివాడును. 4॥

9–10 పంక్తులు- అనేక అసాధ్యపుపనులు చేయుటచేత ప్రజలకు అత్యంతామోదము కలుగజేసినట్టి

వాడును, ప్రణామము లాచరించుచు తన రక్ష
ణకై చూచువారిని పోషించువాడును, 5||

11-12 పం|| దుష్టుల నెల్లప్పుడు యుద్ధములందు
జయించునట్టివాడును... 6||

13-14 పం|| అనివార్యమైన స్వభుజబలపరాక్రమము
చేత అచ్యుత, నాగసేనులను వారిని నిర్మూలము
గావించి, కోటకులజుండగువానిని తననేనలచే
పట్టించి, పుష్పపురము (పాటలీపుత్రము) వద్దసౌ
ఖ్యము నొందునట్టి వాడును, 7||

15-16 పం|| ధర్మమునకు నిలయమును, దిక్కులకు
వ్యాపించి, చంద్రునిబోలిన కీర్తియు, సమస్తవస్తు
వులయొక్క తత్వమును తెలుపజాలిన బుద్ధి
యు, వేదాధ్యయనసూక్తమార్గమును, కవిహృద
యమును (మనశ్శక్తిని) వెల్లడిచేయు కవనమును,
ఇంతేల సకలగుణములనుగలిగి ధ్యానపాత్రుండగు
నట్టివాడును, 8||

17-18 పం|| వివిధములగు నూఱుయుద్ధములు చేయుటయం
దు నేర్పరియు, స్వభుజ బలపరాక్రమశాలియు,
పరశు, శర, శంకు, ప్రాసాసి, తోమర, భింది
పాల, నారాచ, వైతస్తిక మొదలగు అనేకబాణ
ములచే గాయమునొందిన అందమగుశరీరము కల
వాడును,

19-20 పం|| [దక్షిణ] కోసలదేశపు మహేంద్రరాజును,
మహాకాంతార [దండకారణ్య] దేశపు వ్యాఘ్ర
రాజును, కౌరాళదేశపుమంతరాజును. పిఠాపురపు
మహేంద్రుని, కొత్తూరుదేశపుస్వామిదత్తుని, ఇరం
డపల్లిదమనుని, కంచివిష్ణుగోపుని, అవముక్తదేశపు
నీలరాజుని, వెంగి [వేగి] దేశపుహస్తివర్మను, పాలక
[పాకనాడు] దేశపు ఉగ్రసేనుని, దేవరాష్ట్రపు కు
బేరుని, కౌస్తలదేశపు ధనంజయుని. ఇంకాఇతరస
ర్వదక్షిణాపథరాజులను పట్టుకొని, అనుగ్రహించి
విడుచుటచేతగల్గిన ప్రతాపముతోగూడిన మహాభా
గ్యశాలియైనవాడును,

21 పం|| రుద్రదేవ, మతిల, నాగదత్త, చంద్రవర్మ,
గణపతినాగ, నాగసేన, అచ్యుత, నంది, బలవర్మాది
ఆర్యావర్తరాజులను సమూలముగా నాశనముచే
యుటచేత వృద్ధిపొందిన ప్రభావముగలవాడును,
సకల ఆటవికరాజులను పరిచారకులుగా జేసికొన్న
వాడును,

22 పం|| సమతట, డవాక, కామరూప, నేపాల, కర్తృ
పుర, మొదలగు సరిహద్దురాజులును, మాలవ, అర్జు
నాయన, యౌధేయ, మాద్రక, అభీర, ప్రార్జున,
సనకానీక, కాక, ఖరపరిక, మొదలగు జాతుల వా
రును సర్వవిధములైన పన్నుల నిచ్చుచు, రాజాజ్ఞ
లను శిరసావహించుచు ప్రణామంబులాచరించు
చుండుట చేత ప్రచండశాసనుండును,

23-24 పం|| భ్రష్టులై రాజపదవి కోలుపోయిన అనేకరాజ
వంశములను తిరిగి స్థాపించుటచే లోకమంతయు
వ్యాపించిన శాంతి యశస్సు కలవాడును, దైవపుత్ర
షాహి షాహానుషాహి శాక మురుండ సింహళ
మొదలగు సకలద్వీపవాసులు ఆత్మనివేదనము, క
న్యాదానము, గరుడచిహ్నముల నిచ్చుట, స్వదేశ
ముల వశీకృతమా చేయుట, రాజాజ్ఞలను శిరసావ
హించుట, మొదలగు వినయపూర్వకములగు సేవలు
చేయుటచేత గొప్పవీర్యముతో ధరణినంతయు
బంధించినవాడును, భూమియందు సాటిలేనివాడును,

25 పం|| సుచరిత్రములచే నలంకరింపబడిన తనసుగుణ
సముదాయపు వెల్లువచేత ఇతరరాజుల కీర్తిని అడు
గంట త్రొక్కునట్టివాడును, ఆవేద్యుండును ఉత్ప
త్తి లయములకు కారణభూతుండును, చింతగల్గియుం
డుటచేత భక్తివినయములచేతనాకర్షింపబడు మృదు
హృదయముగలవాడును, అనేకశతసహస్రగోదాన
ములు చేయువాడును,

26 పం|| కృపణ, దీన, అనాథ, జనులనుద్ధరించుటయందు
దీక్షగలమనస్సుగలవాడును, లోకమునంతకునుఅనుగ్ర
హముచూపు నిగ్రహముకలవాడును, ధనద వరుణ
ఇంద్ర అంతకులకు సరిసమానుడును, తనయొక్క భుజ
బలముచే జయింపబడిన రాజులవిభవము హెచ్చుచే
యు అనుచరులుగలవాడును,

27 పం|| తనయొక్క కుశాగ్రబుద్ధి వల్లను, గాంధర్వ విద్య
లవల్లను, కాశ్యప తుంబురు నారదాదులను సిగ్గుపర
చినట్టివాడును, విద్వజ్జనులకు జీవనోపాధియగునట్టి

అనేక కావ్యములు రచించుటచేత కవిరాజ బిరుదు సంపాదించి నట్టివాడును అనేక అద్భుతౌదార్య పుపనులు చేయుటచేత స్తుతింపదగినవాడును,

28 పం॥ లోకమున చేయవలసిన విధికృత్యములవల్ల మనుష్యమాత్రుడైనను లోకమున నివసించు దేవుడును మహారాజ శ్రీగుప్తుని ప్రపౌత్రుడును, మహారాజశ్రీ ఘటోత్కచుని పౌత్రుడును, మహారాజాధిరాజశ్రీ చన్ద్రగుప్తుని పుత్రుడును,

29 పం॥ లిచ్ఛవిదౌహిత్రుడును మహాదేవియైన కుమారదేవికి పుట్టినవాడును అగు మహారాజాధిరాజశ్రీ సముద్రగుప్తుని యొక్క, భూమి యంతయు జయించుటచే గల్గిన కీర్తి, ఆతడు స్వర్గస్థుడైనప్పటికిన్ని లోకమంతయు వ్యాపించి,

30 పం॥ ఆతని ఔదార్యము, విక్రమము, శాస్త్రరచన, పఠనము వీటివల్లను, మరింత విస్తరించి, అనేకమార్గముల వ్యాపించి,

31 పం॥ పశుపతి జటాజూటమునుండి వెల్లువయై పారు గంగాతోయమువలె ముల్లోకములు పరిశుద్ధము గావించెను. ఈకావ్యమును భట్టారక పాదదాసుండును, తత్సమీప మందుండుటచే గలిగిన అనుగ్రహమువలని బుద్ధిమంతుడును,

32 పం॥ ఖాద్యటపాకికుండును, మహాదండనాయక ధ్రువభూతికుమారుండును, సంధివిగ్రహిక కుమారామాత్య మహాదండనాయక ; బిరుదములుగల హరిషేణుడై యున్నది. ఇది సర్వభూతములకు హితమున్ను సుఖమున్ను, కలుగజేయుగాక:

33 పం॥ పరమభట్టారకుని పాదానుధ్యాతుండగు మహాదండనాయక తిలభట్టకుని చేత అనుష్ఠింపబడినది.

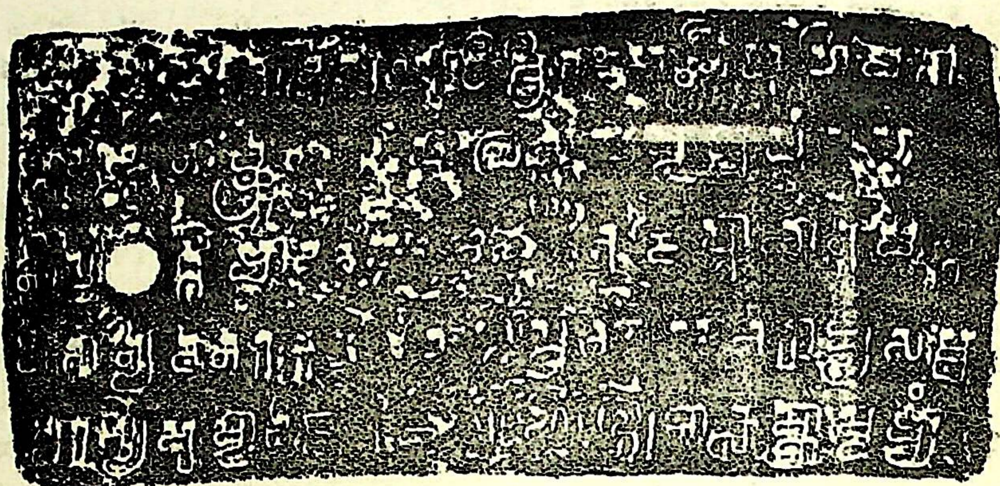
రా॥ సు॥ రా॥

---

[4] త్రిలింగ తామ్రశాసనము.

ఈశాసనపురేకు రమారమి రెండుసంవత్సరముల క్రితం గంజాం జిల్లాలోని టెక్కలి గ్రామమునకు సమీపమున నున్న త్రిలింగ యను గ్రామమున దొరికినది. దీనిని శ్రీయుత లింగరాజ మిత్రిపండితులు సంపాదించి నాయిత్తు లగు శ్రీయుత సత్యనారాయణరాజగురువు గారి కివ్వగా వారు ఆంధ్రదేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసిక పత్రికయందు ఆంగ్లమున దానిని ప్రకటించిరి. కొన్ని సవరణలతో దానినిందు తెనుగున ప్రకటించితిని.

ఇది దానశాసనముయొక్క ఆఖరిరేకు ఒక్కటిమాత్రమే. తక్కిన రేకులు దొరకలేదు. ఇందు దాత పేరు కాని. ధర్మము కాని పేర్కొనబడలేదు. రేకు 6 తులముల ఎత్తున్నది. నాలుగున్నర అంగుళముల పొడవున్ను, రెండు అంగుళములఎత్తును, 1/5 అంగుళము దళసరియున్ను గల్గియున్నది. రేకుముందుప్రక్క 5 పంక్తులున్ను, వెనకప్రక్క 3 పంక్తులున్ను లిఖింపబడినవి. అక్షరములు బ్రాహ్మిలిపికిచెందిన ప్రాచీనాంధ్రము. దానముప్రవర్ధమాన రాజ్యసంవత్సరము 28 వ చేయబడినది. విజయరాజ్యమనిగాని, గాంగేయశకమనిగాని చెప్పబడలేదు. అయినను దాతకళింగమునేలిన పూర్వ గాంగవంశమును స్థాపించినవాడైనను కావచ్చును, లేదా అతనితర్వాత రాజు కావచ్చును. ఈశాసనమును లిఖించినవాడు భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రుడు. ఈతడే హస్తివర్మ ఉర్లాంశాసనమును, ఇంద్రవర్మ అచ్యుతాపురం శాసనమును చెక్కినట్లు ఆశాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. ఈశాసనపులిపిగూడ ఆశాసనముల లిపులను బోలియున్నది. ఈలేఖకుడు గుణార్ణవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మయొక్క గాంగేయశకము 183, 184, సంవత్సరముల శాసనములను చెక్కినట్టియు, అపూర్వ నటవంశమునకు చెందినట్టియు, మాతృచంద్రుని కొడుకగు పల్లవ చంద్రునికి సంబంధించినవాడుగా తెలియుచున్నది. ఈలేఖకుడే ఈ 28 వసంవత్సరపు త్రిలింగిశాసనము. ను, 8 సంవత్సరపు హస్తివర్మ ఉర్లాముశాసనమును, 86, 87, సంవత్సరముల ఇంద్రవర్మ శాసనములను, చెక్కినవాడగుటచేత, చాలావృద్ధాప్యమువరకుజీవించి, కళింగగాంగరాజులచేత మెప్పువడసినవాడుగా కన్పట్టుచున్నాడు. ఈలేఖకుడు చెక్కిన తర్వాతిశాసనములు పూర్వ గాంగ శకమును, పూర్వగాంగ రాజులపేర్లను తెలుపుటచేత, ప్రస్తుతపు త్రిలింగి శాసనముగూడ గాంగ శకమునకు చెందినపూర్వ గాంగరాజుదై యుండునేమో. శాసనపు లిపినిబట్టి క్రీస్తుశకము ఆరవశతాబ్దారంభమున ఇది చెక్కబడియుండును.

రేకు — మొదటిప్రక్క.

రేకు — రెండవప్రక్క.

శాసనపుమూలము

రేకు — మొదటిప్రక్క.

1. దత్తంవాయత్నా ద్రక్షయుధిష్ఠిర మహీం మహిమతాం,
2. శ్రేష్ఠదానా చ్ఛ్రేయోను పాలనం షష్టింవర్ష సహస్రాణి
3. ణిస్వర్గే మోదతిభూమిదః ఆక్షేప్తా చానుమన్తా
4. చతాన్యేవనరకేవసేదితి॥ శ్రీవర్ధమానరాజ్య సంవ
5. త్సరస్య అష్టావింశతిమస్య ఫాల్గుణకృష్ణాష్టమ్యాం

రేకు — రెండవప్రక్క.

6. లిఖితముత్కీర్ణంచిదం భానుచన్ద్రస్యసూనునా
7. వినయచన్ద్రేణేతి॥

రేకు మొదటి ప్రక్కనుండు మొదటినాల్గు పంక్తులలోను, పూర్వరాజులశాసనములలో నుండు మామూలు వ్యాసశ్లోకములు వ్రాయబడినవి. దానమును రక్షించుటవలన గల్గు పుణ్యమును, పాడుచేయుటవలన గల్గు పాపఫలమున్ను వర్ణించబడినవి. నాల్గవ వాక్యాంతమందును, ఐదవ వాక్యమందును దానకాలము తెల్పబడినది. శ్రీవర్ధమాన రాజ్య సంవత్సరము ౨౮వ, ఫాల్గుణ కృష్ణాష్టమినాడు దానమివ్వబడినది.

రేకు రెండవ ప్రక్కనుండు రెండుపంక్తులలోను భాను చంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రునిచేత దానశాసనము వ్రాయబడి చెక్కబడినదిగా తెల్పబడినది.

మహారాజశ్రీ రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు
ఎం. ఏ. ఎల్. టి.

---

(5) హస్తివర్మ ఉర్లాము శాసనము.

ఈ శాసనము ఎవరో 1926 వ సం- మేనెల ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికయందు ప్రకటించిరి. అందుండియే మూలమును అర్థమును గ్రహింపబడినవి. ఇటీవల డాక్టరు హల్ట్జు దొరగారు దీని నే ఎపిగ్రాపియఇండికాలో ఆంగ్లమున ప్రకటించిరి. ఈ శాసనము మూడు రాగిరేకుల మీద వ్రాయబడినది. మొదటిరేకు మొదటిప్రక్కను మాత్రము, ఏమియు వ్రాయబడలేదు. ఇందలి లిపి మిక్కిలి ప్రాచీనము. పురాతనపు ఆంధ్రలిపితో వ్రాయబడినది. భాష సంస్కృతము. గాంగవంశమును దెల్పు మొదటిశాసనమిదియె. ఇందలి లిపినిబట్టి, ఈ శాసనము నందలి ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 80, క్రీస్తుశకము ఆరవశతాబ్దమధ్యభాగమునకు సరిపోవునని నాయభిప్రాయము.

ఈశాసనము త్రికళింగ మను నాంధ్రరాజ్యము మహోచ్ఛదశయందున్న ప్రాచీనకాలమున ఆదేశపు చక్రవర్తులలో నొకడగు హస్తివర్మ మహారాజుచే వ్రాయింపబడినదని తెలియుచున్నది. ఈతడు గాంగ వంశజుడు.

మహారాజైన హస్తివర్మ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య వత్సరములు 80 అగు కార్తిక కృష్ణాష్టమినాడీదానము చేసినట్లు మాత్రమే మనకీ శాసనము తెలుపుచున్నది.

ఈతని రాజధాని కళింగనగర మనియు, కులదేవత గోకర్ణస్వామియనియు, ఈతడు గాంగకులమును కళింగమున ప్రతిష్ఠించెననియు, ఉరామల్ల నివాసియగు జయశర్మకు ఆ గ్రామమే దానమిచ్చెననియు, శాసనమువల్ల మనకు తెలియుచున్నది.

మొదటిరేకు — రెండవప్రక్క.

రెండవ రేకు — మొదటి ప్రక్క

రెండవ రేకు — రెండవ ప్రక్క

మూడవ రేకు — మొదటి ప్రక్క.

మూడవ రేకు — రెండవ ప్రక్క.

మూలము

మొదటిరేకు రెండవప్రక్క

శ్రీస్వస్తి సర్వర్త్తుక సుఖరమణీయా ద్విజయక లిఙ్గనగరా త్సకల భువన నిర్మ్మాణైక సూత్రధారస్య భగవతో గోకర్ణ్ణస్వామిన శ్చరణకమలయుగల ప్రణా మా దపగత కలికలఙ్కో వినయనయ సమ్పదా మాధారః స్వాసిధారా పరిస్పన్దాధిగత సకల కలిఙ్గాధిరాజ్యశ్చతు రుదధితరఙ్గ మేఖలా వనితలప్రథిత తతామలయశాః అనేక సమరసంక్షోభజనిత జయశబ్దో గాఙ్గామలకులప్రతిష్ఠః ప్రతాపానితమానామిత సమస్త సామన్త చూడా

రెండవరేకు—మొదటిప్రక్క

మణి ప్రభామఞ్జరీపుఞ్జరఞ్జిత చరణో మాతాపితృ పాదాను ధ్యాతః పరమ మాహేశ్వరః శ్రీమహారాజో హస్తివర్మ్మా క్రోష్టుక వర్త్తన్యాం హంద్గోలకగ్రామే సర్వ్వా సమవేతా న్కుటుమ్బిన స్సమాజ్ఞపయతి విదితమస్తు వోయథాస్మాభి అస్మి న్గ్రామే గ్రహారిక సకాశాత్క్రీ త్వా ధ్వర్ధహలశ్య భూశ్ఛేదీ కృత్వా చన్ద్రాత్కా ప్రతి ష్ట మగ్రహారఙ్కృ త్వాసర్వకరైః పరిహృత్య మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చ పుణ్యాభి వృద్ధయే ఉరామల్ల నివాసినే వత్సస గోత్రియ వాజసనేయిన బ్రహ్మచారిణే జయ

రెండవరేకు—రెండవప్రక్క

శర్మ్మణే కార్త్తికకృష్ణాష్టమ్యా ముదకపూర్వ్వ [o] సంప్రత్తా తద్విదిత్వా స్వభూమి మనుపాల యతాం నకే నచి త్పరివాధా కార్యేతి। సీమాలిఙ్గానిచాత్ర పూర్వ్వే ణ వల్మీకస్తతః క్షేత్రపాలీ తతో ఘోషణవాప్యాః పశ్చి మపాలీ తతః పునరపి క్షేత్రపాలీ దక్షిణేన హ్యుత్తరవ న్న సీమాన్తి కాపిన పశ్చిమేన క్షేత్రపాలీ తత్తోవల్మీకః తతఃకృత్రిమా పాషాణపఙ్క్తిః ఉత్తరేణాపి క్షేత్రపాలీ తతోవల్మీకః పునర్వల్మీకః [త] తోపూర్వ్వ వల్మీకమను ప్రాప్తతి। భవిష్యద్రాజభిశ్చాయ స్థానధర్మాను పాలనీయః

మూఁడవరేకు—మొదటిప్రక్క.

తథాచ వ్యాసగీతాః—బహుభిర్వ్వ సుధాదత్తా బహుభిశ్చానుపాలితా యస్యయస్య యదాభూమి స్తస్యత స్య తదాఫలం-స్వ దత్తామ్పరదత్తాంవా యత్నాద్రక్ష యుధిష్ఠిరమహీ [o] మహిమతాంశ్రేష్ఠ దానా చ్ఛ్రేయో నుపాలనం షష్టింవర్ష సహస్రాణి స్వర్గేమోదతి భూమిదః ఆక్షేప్తా చానుమన్తాచ తాన్యేవ నరకేవసేదితి । ప్రవర్ధ మాన విజయరాజ్యసంవత్సరా అశీతీ ౧౦ కార్త్తికదిన ౭॥ ఇదం వినయచన్ద్రేణ భాను చన్ద్రస్యసూనునా శాసనం రాజ సింహస్య లిఖితం స్వముఖాజ్ఞయా॥

మూఁడవరేకు—రెండవప్రక్క

మణ్డలాగ్రగ్రనిష్పేష నిష్పిష్టా రాతిమస్తకః శ్రీమతో ప్రతిఘాజ్ఞస్య రణాభీతస్య శాసనమ్॥

తెలుఁగున అర్థవివరణము.

శుభము. సర్వర్తు సుఖరమణీయమైన విజయ కళింగనగరమునుండి:— సకల భువన నిర్మాణైక సూత్రధారుఁడును భగవానుఁడును అగు గోకర్ణస్వామి యొక్క పాదద్వంద్వ ప్రణామము వలన నపగత మగు కలికల్మష ము గలవాఁడును, వినయ నయసంపదల కాధారుఁడును, త న అసిధారయొక్క సంచలన మాత్రముచేత వశపఱచుకొ నిన సమస్త కళింగరాజ్యము కలవాఁడును, చతుస్సముద్రిత భూమండలమునఁ బ్రసిద్ధిగాంచిన నిర్మల మగు కీర్తి కలవాఁ డును అనేక రంగములయందు జయశబ్దము నార్జించిన వాఁడును, గాంగామలకుల ప్రతిష్ఠుఁడును, ఎడతెగని ప్రతా పముచే వినమితులగు సమస్త సామంత రాజుల చూడామణి ప్రభామంజరీ పుంజములచే రంజితములగు పాదములు కల వాఁడును, మాతా పితృ పాద సేవకుఁడును, పరమ మాహే శ్వరుఁడును అగు శ్రీ హస్తివర్మ మహారాజు క్రోష్టు కవర్త్తనీ ప్రదేశమందున్న హిందోళగ్రామమునందు కూడి యున్న కుటుంబినుల నందఱను ఇట్లు ఆజ్ఞాపించుచున్నాఁడు మీకు తెలియుఁగాక, ఏమనఁగా—మాచేత నిచ్చట అ గ్రహారికుల యొద్దనుండి అధ్యర్థహాల పరిణామము గల భూ మి విక్రయించుకొనఁబడి, విభక్తమై ఆచంద్రార్క ప్రతి ష్ఠముగా నగ్రహారముగా ఏర్పాటుచేసి, ఏవిధమైన ప న్నులు లేకుండఁ జేసి మాతల్లి తండ్రుల యొక్కయు మా యొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికై, ఉరామల్ల నివాసియును వత్ససగోత్రుఁడును వాజసనేయ శాఖీయుఁడును అగు జయ శర్మకొఱకు కార్త్తికకృష్ణాష్టమియందు ఉదకధారాపూర్వక ముగ నీయఁబడినది ఈవిషయము నెఱింగి, స్వభూమిని

పాలించుకొను ప్రతిగ్రహీతలకు ఎవ్వరును ఏవిధమైన బా ధను చేయఁదగదు.

దాన మీయఁబడిన భూమిసరిహద్దులు ఇవి:—తూ ర్పున నొకపుట్ట, అటుపైని క్షేత్రపాళి, అటుపైని ఘోష నాపురముయొక్క పశ్చిమపాళి, అచ్చటినుండి మఱల క్షేత్ర పాళి, దక్షిణమునం దుత్తరమునందు వలెనే హద్దులు. పశ్చిమ మున క్షేత్రపాళి, అటుపైని పశ్చిమపాళి, అచ్చటినుండి మఱ ల క్షేత్రపాళి. దక్షిణమునం దుత్తరమునందు వలెనే హద్దు లు. పశ్చిమమున క్షేత్రపాళి, అటుపైని వల్మీకము, అటుపై ని కృత్రిమ మగు పాషాణపంక్తి. ఉత్తరమునందు క్షేత్రపా ళి, అటుపైని వల్మీకము, పిమ్మట మఱియొక వల్మీకము. తరువాత మొదటి వల్మీకము ఆవృత్తముగా వచ్చును. క్రమముగ ఈ దానధర్మములను ఆమోదించి పాలింపవలయు దురు. వ్యాసగీతలు కూడ ఇట్లే కలవు.

ఎట్లనగా:—అనేకులు వసుధను దానము చేసిరి ఇ ట్లే అనేకులు అనుపాలించిరి. భూమి ఏ యే కాలమునను ఎ వ్వ రెవ్వరి వశమునయుండునో అప్పుడు వారివారికి తత్ఫల ము లభ్యమగును. ధర్మజా!—స్వదత్తమును కాని, పరదత్త మును కాని, భూమిని బాధ నొందకుండ రక్షించుచుండు ము. మహానుభావులలో నుత్తముడ వగు ధర్మజా! భూమిని దాన మిచ్చుటకంటెను ఇతరు లిచ్చినదానిని ఆమోదిం చి పాలనము చేయుట యుత్తమము. ఇట్లు చేసిన దాత యును, అనుపాలకుండును అరువదివేలేండ్లు స్వర్గమునఁ గ్రీడిం పఁగలరు. ఇందులకు ఆక్షేపించువాఁడును, ఆక్షేపకుని అ నుమోదించువాఁడును అరువదివేలేండ్లు నరకమునఁ గూలియుం డెదరు. అనుక్రమముగా జరుగుచు వచ్చుచున్న విజయరా జ్య సంవత్సరములు రాం అగు నేటి కార్తిక కృష్ణ ౮ దినము నందు ఈ శాసనము భానుచంద్రసూనుఁ డగు వినయచంద్రు నిచేత రాజసింహుఁ డగు హస్తివర్మయొక్క ఆజ్ఞ ననుసరించి లిఖితమైనది. కరవాలాగ్రమునఁ జిప్పచిప్పగాఁ గొట్టఁబడిన శత్రురాజులు కలవాఁడును, శ్రీమంతుఁడును, రణాభీరుఁడు ను అగు గాంగవంశీయునిదీ శాసనము.

రా॥సు॥రా॥

—————

[6] ఇంద్రవర్మ అచ్యుతాపురము శాసనము.

[ఈతామ్ర] శాసనము ఇండియన్ ఆంటిక్వేరీయంది దు ప్రచురింపఁబడినది. ఈఅచ్యుతాపురపు తామ్రశాసనము వలన కళింగరాజ్యాధిపుడగు నింద్రవర్మ యను రాజేంద్రుఁ డు గాంగశక వర్షములు 87 లో వరాహవర్తనియందం సిద్ధార్థకగ్రామమును గౌతమసగోత్రుఁడగు దుర్గశర్మకొ సగినట్లు తెలియుచున్నది. గాంగశకము 87 వ సంవత్స ము నాఁటి ఇంద్రవర్మయొక్క శాసనమును, గాంగశకవర్ష ములు 80 నాఁటి హస్తివర్మశాసనమును వ్రాసినవా రొ క్కరేయని “ఇదం వినయ చంద్రేణ భానుచంద్రస్య సూ సునా శాసనం రాజసింహస్య లిఖితం స్వముఖాజ్ఞాయా” యనుశ్లోకమువలనఁ దెలియుచున్నది. హస్తివర్మ తరువాతి రాజే ఈ యింద్రవర్మ యని తెలుపుటకీ 87 వ సంవత్సర పు శాసనముకంటె ప్రబలాధారములెవ్వియునవసరములేవు.

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవప్రక్క.

1. ఓం స్వస్తి సర్వర్తు రమణీయా ద్విజయ కళి ఙ్గనగరాత్సకలభువన నిర్మాణైక,

2. సూత్రధారస్య భగవతో గోకర్ణస్వామిన శ్చరణ కమలయుగల ప్రణామా,

3. దపగత కలికలఙ్కో వినయనయ సంపదా మా ధారః స్వాసిధారా పరి,

4. స్పన్దాధిగత సకలకళిఙ్గాధిరాజశ్చతురుదధి తరం గమేఖలావనితా,

5. ల ప్రథితతామలయశాః అనేక సమరసంక్షోభ జనితజయశబ్దో,

6 గాఙ్గామలకుల ప్రతిష్ఠః ప్రతాపాతిశయానా మితసమస్త సామన్త,

రెండవరేకు—మొదటిప్రక్క.

7. చూడామణి ప్రభామఞ్జరీ పుఞ్జరంజిత చరణో మాతాపితృ పాదానుధ్యాతః,

8. పరమమాహేశ్వరః శ్రీమహారాజేన్ద్ర వర్మాశ వరాహవర్తన్యాం సిద్ధార్థకగ్రామే,

9. సర్వ సమవేతా న్కుటుమ్బిన స్సమాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు వో యథాస్మిన్గ్రా

10. మే రాజతటాక పిత్రేపాలన్య భూశ్ఛదిక్పృ త్య సర్వాకరైః పరిహృ,

11. రేణా చన్ద్రార్క బిత్రిష్ఠత్వా మాతాపి తృభ్యామాత్మనశ్చ పుణ్యాభివృద్ధయే గౌత,

12. మసగోత్రాయ చ్ఛన్దోగన బ్రహ్మచారి ణేదుర్గ శర్మణే మాత్ర భట్టారికా,

రెండవరేకు—రెండవపక్క

13 పాదానా న్తటాకా ప్రతిష్టాపన ముదగయ నే ఉదక పూర్వ తేతుస్మాభి స్సంప్రదత్తా.

14 తద్విదిత్వా స్వభూమి మనుపాలయతా [న్న] కేనచిత్పరివాధా కార్యా సోమే లిఖ్గాని,

15 పూర్వేణ రాజతటాక పాళిసైదక్షిణేన వ చ్ఛిమేన పరిపాల్యా వల్మీక త్రియా,

16 ఉత్తరపాళ్యా కపాటసన్థ పరిపాషాణ స్తతః నేష్టకోన్యాః పాషాణ,

17 స్తతోర్ధి మారతరుద్వయా తతః కాకధివృక్షు శ్చేతి తటాకో దేశబద్ధ మోక్షే నతేనచి,

18. ద్విఘాతః కార్యేతి భవిష్య ద్రాజభిశ్చ య స్థాన ధర్మోక్షణుప్యాస్త ధాచ వ్యాసగీతా.

మూడవరేకు—మొదటి పక్క

19 బహుభి ర్వసుధాదత్తా బహుభిశ్చానుపాలి తా యస్యయస్య యదాభూమి స్తస్య,

20 తస్య తదాఫలం॥ షష్టింవర్ష సహస్రాణి మోద తే దివిభూమిదః ఆక్షేప్తా చాను,

21 మన్తాచ తాన్యేవ నరకేవసేత్॥ స్వదత్తాం పర దత్తాం వాయత్ని యుధిష్టిర,

22 మహీంమహిమతాం శ్రేష్టః దానా చ్ఛ్రేయో నుపాలనమితి ప్రవర్ధమాన విజయ,

23 రాజ్య సంవత్సరాః సప్తాశీతి (87) చైత్రామా వాస్యాం ఇదం వినయ చన్ద్రేణ,

24 భానుచన్ద్రస్యనూనునా శాసనం రాజసింహస్య స్వ ముఖాజ్ఞాయా॥

అర్థము.

సర్వకాలములందును అందమూగానుండునట్టి విజయ కళింగ నగరమునుండి, సమస్తలోకములు సృజించి నడిపిం చునట్టి భగవంతుడగు గోకర్ణస్వామి పాదపద్మద్వయము ను సేవించుటచేత పోగొట్టబడిన కలికల్మషము గలవాడు ను, వినయ, నయ, సంపదల కాధారమై నట్టివాడును, తన ఖడ్గముచే సంహరించి, సంపాదించిన కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, నాలుగు సముద్రముల కెరటములచే చుట్ట బడిన భూప్రదేశము గల్గియుండుటచే వచ్చిన నిర్మలకీర్తి గలవాడును, అనేక యుద్ధములందు సంపాదించిన జయశబ్ద ము గలవాడును, నిర్మలమైన గాంగవంశమును ప్రతిష్టించి నవాడును, తనప్రతాపాతిశయముచేత సకలసామన్తుల మణిప్రభావసమూహములచేత ప్రకాశము నొందుచున్న పాదములు గలవాడును, తన తల్లిదండ్రుల పాదములు సేవించువాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, అగునట్టి శ్రీమ హారాజ ఇంద్రవర్మ వరాహవర్తనివిషయములోని సిద్ధార్థక గ్రామ కుటుంబినుల నందరిని ఆజ్ఞాపించి తెలియచేయు నదేమనగా—

నాచేత ఈగ్రామము (సిద్ధార్థకము, లేక సిద్ధాం తము) సర్వ విధములైన పన్నులనుండి తప్పించబడి, సూర్య చంద్రులున్నంతవరకు అగ్రహారముగా చేయబడినది. నా తల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధి కై గౌతమసగోత్రుండును, చ్ఛన్దోగశాఖకు చెంది నవాడును, సబ్రహ్మచారిణియు, అగు దుర్గశర్మకు, తటాకము ప్రతిష్టించుసమయమున దానమివ్వబడి నది. ఈవిషయము తెలుసుకొని ఆభూమిని ఏవిధమైన బాధలు లేక పాలించవలెను. తర్వాత భూమి సరిహద్దులు ఇవ్వబడినవి. మూడు వ్యాసశ్లోకములు వ్రాయబడినవి. ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము సప్తాశీతి అనగా 87 న చైత్రమాసము, అమావాస్యనాడు ఈదానమివ్వబడి నది. దీనిని భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రుడు రాజసింహుని ఆజ్ఞప్రకారము లిఖించెను.

రా॥సు॥రా॥

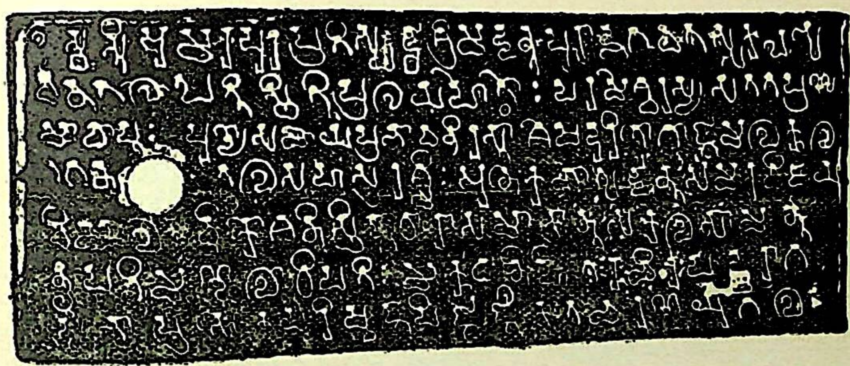
---

7 ఇంద్రవర్మ జిర్జింగి తామ్రశాసనము.

[ఈశాసనమును ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలి త్రైమాసిక పత్రిక మూడవసంపుటము, మొదటి సంచికలో ప్రకటించితిని. ఇది జిర్జింగి గ్రామములో సగ్ ఆస్నోం పరశురామపాత్రోగారికి దొరకగా వారు దానిని నాకిచ్చిరి. ఇది మూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. అందు మొదటి,మూడవ,రేకులమీద ఒకప్రక్కనే వ్రాతగలదు. శాసనమున 26 పంక్తులున్నవి. లిపి ప్రాచీనపు తెలుగు. భాష సంస్కృతము. కడపటి వ్యాసశ్లోకములు రెండున్న తప్ప, మిగిలిన భాగమంతయు గద్యరూపమున నున్నది. శాసనపు లిపి స్వరూపమును బట్టియు, శాసనము ప్రవర్ధమాన సంవత్సరము 39 దైయుండుట చేతను, ఈదాన శాసనకర్తయగు శ్రీమహారాజ ఇంద్రవర్మ ఆరవశతాబ్ద ప్రథమచరణమున రాజ్యపరిపాలన చేసియుండును. ఈతని రాజధాని దంతపురము. ఈతడు పరమేశ్వర పాదభక్తుడు. నిర్మలమైన గాంగకులమనే ఆకాశమునకు సూర్యునివలె ప్రకాశించువాడు. అనేక [చాతుర్దంత] ఏనుగులయుద్ధములందు జయమునొందుటచే లొంగదీయబడిన సకలసామంతరాజులు గలవాడు సాధువులకు, బంధువులకు, ఆర్తజనులకు శరణునిచ్చెడివాడు. మాతా, పితృ పాదానుధ్యాత. త్రికలింగాధిపతి. ఈకడపటి బిరుదు నొందుటలో ఈతడే పూర్వగాంగరాజులలో మొదటివాడుగా గన్పట్టుచున్నాడు.]

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవప్రక్క

1 శ్రీస్వస్తి అమరపుర ప్రతిస్పర్ధి శ్రీమద్దన్తపురా ద్భగవతస్సకలభు

2. వనతలోత్పత్తిస్థితిప్రలయహేతోః పరమేశ్వ రస్య సతతప్రణా

3 మావాప్తః పుణ్యసఞ్చయప్రభావనిరస్తాశేష దురితో, గాఙ్గామలకు

4 గగనతల సహస్రరశ్మిః అనేకచాతుర్దన్త సమర విజయ

5 విమలవికోశనిస్త్రింశధారా సమాక్రాన్త సకల సామన్త

6 నృపతి మణ్డలాధిపతిః మకుట నిహిత రుచిర పద్మరాగ

7 ప్రభాప్రసేకపిఞ్జరీకృత చరణ యుగలః

రెండవరేకు, మొదటిప్రక్క

8 అతులబల సముదయావాప్త। విపుల విభవస మ్పల్లతా

9 మణ్డపచ్ఛాయావిశ్రాన్త సుహృత్సాధువాన్ధవార్థి జనః

10 మాతాపితృ పాదానుధ్యాతశ్శ్రీ కలిఙ్గాధిపతి శ్రీమహా

11 రాజేన్ద్ర వర్మా। పోణ్డారభోగసంబద్ధ జిజ్జి కాగ్రామే

12 సర్వ్వసమవేతాన్కుటుమ్బినః సమాజ్ఞాపయ త్యస్యాయంగ్రామో

13 స్మాభిర్విష్ణు వృద్ధసగోత్రాయ తైత్తిరీయసబ్ర హ్మచారిణే

రెండవరేకు, రెండవప్రక్క.

14 రుద్రస్వామి నూనవే అగ్నిస్వామినే తత్సూ నాయచ రుద్రస్వామినే

15 సంవిభజ్యార్థినా సముద్రాదిశశితారకార్కప్ర తిష్ఠమగ్రహారం కృత్వా

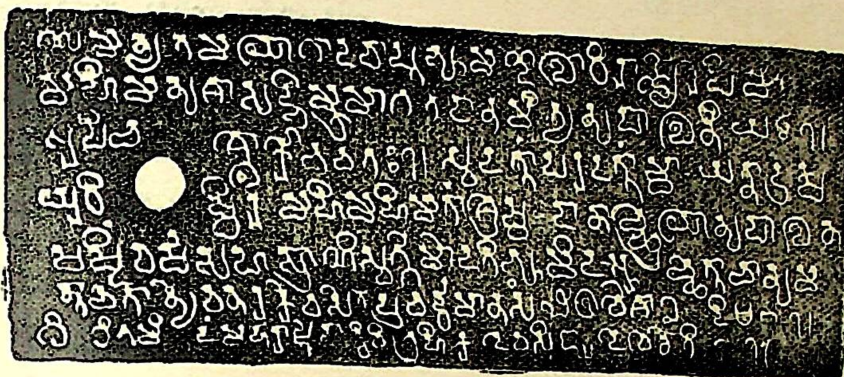
16 స్వపుణ్యాయురారోగ్యయశోభిల వర్ద్ధనార్థం మాతా పిత్రోశ్చ పుణ్యావాప్త

17 యే సర్వ్వకర పరిహారైః పరిహృత్యచాయం గ్రామః

18 ప్రత్తః తదేవం భవద్భిః పూర్వోచిత మర్యా దయోపస్థేయమ్

19 భవిష్యతశ్చ రాజ్ఞో విజ్ఞాపయామి। ధర్మాక్రమ విక్రమా

మూడవ రేకు, మొదటి ప్రక్క

20 ణామన్యతమయో గాదవాప్త భూమణ్డలాధి రాజ్యై రపిమా

21 మహీమనుశాసద్భిక్రమాగత దానమిత్యను పా లనీయమ్

22 అపిచశ్లోకా భ(గ)వతః। స్వదత్తాం పరదత్తాం వ్వా యత్నాద్రక్ష

23 యుధిష్ఠిర మహీమహిమతాం శ్రేష్ఠదానాచ్ఛ్రే యోనుపాలనం

24 షష్టింవర్ష సహస్రాణిస్వర్గెమోదతిభూమిద ఆచ్ఛే త్తాచానుమ

25 న్తాచ తాన్యేవనర కేవసేత్ ప్రవర్ధమానసం 39 వై శాఖది 21

26 లిఖితమిదం మహారాజ్ఞే సాన్ధివిగ్రహీక దేవ సిజ్ఘదేవే నేతి॥

అర్థము.

స్వర్గమునకు పోటీగానున్న దంతపురమునుండి, పరమేశ్వరసేవలచే లభించిన పుణ్యవిశేషము చేత, నశించిన సమస్తపాపములు గలట్టియు, గాంగవంశమనే ఆకాశమునకు సూర్యునివలె నొప్పుచున్నట్టియు, అనేకగజయుద్ధములందు విజితులైన సామంతరాజుల కిరీటములయందలి పద్మరాగ మాణిక్యముల కాంతులచే భాసిల్లుపాదములు గలట్టియు, తనమహాసంపద యనెడి తీగల చవిక క్రిందవిశ్రమించిన మిత్రబాంధవ సాధుపీడిత జనులుగలట్టియు, తల్లిదండ్రులయెడ భక్తిసంపన్నుడైనట్టియు, త్రిలింగరాజ్యము నేలినట్టియు, శ్రీమహారాజేన్ద్రవర్మ వోఖ్జారభోగమునకు సంబంధించిన జిజ్జికా గ్రామమందలి సకలకుటుంబినులను సమకూర్చి ఆ గ్రామమును విష్ణువృద్ధసగోత్రుండును, తైత్తిరీయ సబ్రహ్మచారిణియు, అగు రుద్రస్వామి కుమారుడు అగ్నిస్వామికిని అతనికుమారుడైన రుద్రస్వామికిని ఎట్టిపన్నులులేకుండగా శాశ్వతాగ్రహారముగా తనచేత దానమివ్వబడి నట్లు తెలియజేసి "మీరందరును ఈదానము నెడ పూర్వోచిత మర్యాదతో ప్రవర్తింపదగు"నని శాసించి, రాబోవు రాజులీకులక్రమాగతమైన దానమును చక్కగా పరిపాలింపవలసినదని విధించెను. తర్వాత రెండువ్యాసశ్లోకములు లిఖింపబడెను. ప్రవర్ధమానసంవత్సరము 39 వైశాఖ ది 21 న మహారాజాజ్ఞానుసారముగా సంధివిగ్రహీక దేవసింఘుదేవునిచే లిఖింపబడినది.

మహారాజశ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు
ఎం ఎ., ఎల్. టి.,

---

8 గుణార్ణవుని కుమారుడైన ఇంద్రవర్మ పుర్లి తామ్రశాసనము.

విశాఖపట్నము జిల్లాలో పాలకొండకు మూడుమైళ్లదూరమున నాగావళీనదికి దక్షిణపుటొడ్డున పుర్లి అను పల్లిటిగ్రామమున్నది. అచ్చట ఒక గృహస్థుని వద్ద ఈపతాకున్నది. ఈశాసనము మూడు రాగి రేకుల పైన వ్రాయబడియున్నది మొదటి రేకుకు, మూడవరేకుకు లోపటి ప్రక్కలయందును, మధ్యరేకుకు రెండు ప్రక్కలయందును వ్రాతయున్నది.

వ్రాతలో వర్ణక్రమ భేదములు కొన్ని యున్నవి. గాని మొత్తముపైన భాషమాత్రము శుద్ధసంస్కృతము. సంస్కృతిముగాని పదము ఒక్క 'తిరిలింగ' మే.

ఈపతాను ఇచ్చినవారు సకల కళింగాధిపతులైన ఇంద్రవర్మ మహారాజుగారు. మీరు ప్రతాపశాలి అయిన గుణార్ణవుని కొమార్డు. గంగవంశములో మణిపూస. మహేంద్రగిరి పైనున్న గోకర్ణస్వామివారి భక్తులు. తల్లిదండ్రుల పాదములనే ధ్యానము చేయువారు.

తిరిలింగ కాపురస్తుడు, ఋగ్వేద రాజీయుడు, కౌశికస గోత్రికుడు, వేదవేదాంగ పారంగతుడు అయిన భవదత్త శర్మ అనే బ్రాహ్మణునికి భూదానము చేసిరి. కూరక రాష్ట్రములోనున్న భుక్కుకుర గ్రామములో ఒక భూమి ఉదకపూర్వకముగా దత్తము చేయబడినది. కార్తిక శు 15 న దానమివ్వబడ్డది. పతా ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 149 పుష్య ది 20 వ్రాయబడ్డది.

ఇక ఈశాసనములో పక్కాణించియున్న స్థలములు:—

రాజుగారు దంతపురం మకాంలో ఉండగా ఈశాసనము ఇవ్వబడ్డది. శ్రీకాకుళమునకు సుమారు 12 మైళ్ళు పశ్చిమమున నాగావళీనదికి దక్షిణముగా ఒక పెద్ద పాడుబైలు ఉన్నది. అచ్చట దంతపుర్తిని కోట పూర్వము ఉండేదని చెప్పుదురు. ఈబైలు నంటే పశ్చిమమున సిద్ధాంతమనే గ్రామమున్ను, దానికి పశ్చిమముగా వారమండలమనే గ్రామమున్ను ఉన్నవి.

ఈశాసనము మొదట మసోయిదా హస్త్యధ్యక్షుడయిన ధర్మచంద్రుని కుమారుడయినట్టిన్ని సర్వాధికారి అయినట్టిన్ని సాంబ పురోహాధ్యాయునిచే వ్రాయబడ్డది. మహామహత్తర శివశర్మగారు ఈమసోయిదాను అంగీకరించిరి. తర్వాత ఆదిత్య భోగియొక్క కొమారుడయిన ఖండిచంద్రునివల్ల యీరేకులపై చెక్కబడ్డది.

మూలము.

మొదటి రేకు, రెండవప్రక్క.

1 ఓంస్వస్తి విజయవతో దంతపుర వాసకాన్మహేంద్రాచల! శిఖరప్రతిష్ఠి

2 తస్య చరాచరగురో స్సకలభువన నిర్మాణైక సూత్రధారస్య భగవతో గో—

3 కర్ణస్వామి నశ్చరణ కమలయుగల ప్రణామాద్విగతకలికల ఙ్కో—గా—

4 జ్ఞామలకుల తిలకస్స్వాసి ధారాపరి స్పందాధి గత సకల కళింగాధి—

5 రాజ్య ప్రవితత చతురు దధిసలిల తరఙ్గమేఖలా వనితలామ—

6 లయశాః అనేకసమర సంఘట్ట విజయ జనిత జయశబ్దప్రతాసోపన—

7 తసమస్త సామన్త చూడామణి ప్రభా మఞ్జరీపుఞ్జరఞ్జితచరణోమాతా—

8 పిత్రుపాదానుధ్యాతః శ్రీమద్గానార్ణవసూనుః శ్రీమన్మహారాజేంద్రవ—

రెండవ రేకు—మొదటిప్రక్క.

9 ర్మా కూరకరాష్ట్రే భుకుకురచ్ఛేద కర్షకాన్కుటు మ్బినస్స మాజ్ఞాపయతివి—

10 దితమస్తు వోయదాయం ; ఛేదస్సర్వ కరభరైపరిహృత్యా చంద్రార్కకా ప్రతిష్టం కృ—

11 త్వామాతా పిత్రోరాత్మ నశ్చ పుణ్యాభి వృద్ధయే, కార్తీక పౌర్ణమాస్యాం సలిలపూ [ర్వక]

12 కం కౌశిక సగోత్రాయ [బ] హ్వృచసబ్రహ్మచారి
ణే శ్రీలింగవా స్త—

13 న్యాయ వేదవేదాంగ పారంగాయ భవదత్త శర్మణ
స్సంప్రత్త స్సదేవం—

14 వివిత్వాయధోచి (తభో) గభాగా ముపనయంత
[1] సుఖం ప్రతివసతేతి సీమా—

15 లిఙ్గాని చాత్ర ప్రదక్షిణక్ర మేణ భోద్ధవ్యానిపూర్వేణ
వల్మీకా దారభ్య పురుష—

16 చ్ఛాయ యార్జున వృక్షస్తతో వల్మీక స్తతో
వల్మీకసహితజక్కరజవృక్షఃపక్షి—

రెండవ రేకు— రెండవ ప్రక్క.

17 ణేన కరజవృక్షా త్ప్రభృతి పురుష చ్ఛాయయా
పాషాణాస్త్రయః పశ్చిమే—

18 నపాషాణాత్ ప్రభృతి పు [రు] షచ్ఛాయయా
పాషాణ ఏవతతో ర్జున వృక్ష స్తత—

19 స్సాషాణః ఉత్తరేణ పాషాణా త్ప్రభృతి పురుష
చ్ఛాయయా తినిరవృ—

20 క్షస్తత స్సాపాణ స్త తిజ్కపాట సంధి క్రమేణ
పాషాణ స్తత—

21 స్సాషాణ ఏవ తతోవల్మీక ఇతి భవిష్యతశ్చ
రాజ్ఞప్రజ్ఞా—

22 పయతి ధర్మ క్రమ విక్రమాణా మన్యతమయో
గాదవాప్యమహీం—

23 మను శాసద్భిర మన్దానధర్మోనుపాలనీయో (యః)
వ్యాసగీతాశ్చాత్రశ్లో—

24 కాః బహుభిర్వ సుధాదత్తా బహుభిశ్చానుపా
లితా యస్యయస్య.

మూడవ రేకు, మొదటిప్రక్క.

25 యదాభూమి స్తస్య తస్య తదాఫలమ్ స్వద
త్తాం పరదత్తాం వాయోత్నాద్రక్ష—

26 యుధిష్ఠిర, మహీమ్మహీమతాం శ్రేష్ఠదానా చ్ఛే
యోనుపాలనమ్ షష్టి—

27 వర్షసహస్రాణి స్వర్గే తిష్ఠతి భూమిదః ఆక్షే
ప్తాచానుమన్తా చతాన్యేవ—

28 నరకే వసేదితి ఆజ్ఞాపమహామహత్తర శివశర్మ

ప్రవర్ధమాన—

29 విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100 40 6 [146] పుష్య
ది 20 విదిత మిదంశాస—

30 నం వ స్త్య ధ్యక్ష ధర్మ సూనునా సర్వాధ
భిక్స తేన శామ్బపుకోపాధ్యాయే—

నోత్కీర్ణ మాదిత్య భోగిక తనయేన ఖణ్డిచన్ద్రేణేతి.

తెనుగు అర్థము.

ఓం స్వస్తి-విజయ స్థానమైన దంతపురమునుండి, సచరాచర ప్రపంచక నిర్మాణమునకు కేవలమూ సూత్రధారుడైనట్టిన్ని, మహేంద్రగిరిపై నధిష్టించినట్టిన్ని గోకర్ణస్వామియొక్క పాదపద్మయుగళమునకు నమస్కరించుటచే పోయిన కలిపాపము గలిగినట్టిన్ని, నిర్మలమైన గంగకుల తిలకుడైనట్టిన్ని, తన స్వంతఖడ్గధారయొక్క తళుకుచే జయించబడిన సమస్త కళింగరాజ్యమునూ పాలన జేయుచున్నట్టిన్ని, నాలుగు ఉదధులయొక్క తరంగములే మొల త్రాడుగాగల సమస్తభూమండలములోనూ నిష్కలంకమైన కీర్తిని బడసినట్టిన్నీ, అనేకమైనయుద్ధరంగములయందు గలిగిన జయభేరియొక్క ఆడంబరముచే నమితులుగా చేయబడిన సమస్తరాజులయొక్క శిరస్సులపైనున్న కిరీటముల యందమర్చబడిన మణులయొక్క కాంతులు పడుటచే పూలగుత్తులు వేసినట్లు రాణించుచున్న పాదములు గలిగినట్టిన్ని, మాతాపితృల పాదములనే నమ్మినట్టిన్ని, ప్రతాపవంతుడైన గుణార్ణవుని కొమారుడైన ఇంద్రవర్మ మహారాజు, కూరకరాష్ట్రములోయున్న భుక్కుకుర గ్రామపు వ్యవసాయగాండ్రకు ఇచ్చిన తాఖీదు:—

ఈభూమికి సరిహద్దులు ప్రదక్షిణ రీతిగా చెప్పబడెను. ఇచ్చట దానభూమి సరిహద్దు లివ్వబడినవి.

ఇకముందు పాలనజేయు రాజులకు ఇట్లు విజ్ఞాపించుచున్నాడను. పాక్కుచేగాని, వారసత్వముచే గాని, జయించికాని లేక మరియేవిధముచే తనైననూ మీరు ఈరాజ్యము పరిపాలించినప్పుడు ఈపుణ్యదానమును జరుపవలెను ..

ఇందు విషయమై వ్యాసుడు చెప్పిన శ్లోకములుగలవు.

ఇచ్చట మూడుశ్లోకములు చెప్పబడియె.

మహామహత్తర శివశర్మగారి ఆజ్ఞనుపొంది ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర 146 పుష్య 20 దిన మందు-
ఏనుగుల యజమాని అయిన ధర్మచంద్రుని కుమారుడు

సర్వాధికారి సాంబపురోహితాధ్యాయునిచే కూర్చబడినది. ఆదిత్యభోగిక కొమారుడయిన ఖండిచంద్రునివల్ల చెక్కబడ్డది.

———

9 కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని చీపురుపల్లి తామ్రశాసనము.

(శారద ప్రథమసంపుటమునుండి)

మహారాజశ్రీ గో॥ రామదాసుగారు, బి ఎ

[ఈశాసనము ప్రతిబింబములతో సహా ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ 20 సంపుటమందు ప్రకటింపబడినది. ఇది విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని చీపురిపల్లికి సమీపమున కనుగొనబడినది. ఈశాసనము మూడు రాగిరేకుల (7''×2'') మీదను వ్రాయబడినది. శాసనపు లిపి ప్రాచీన తెల్గు-కన్నడము. భాష సంస్కృతము. శాసనవిషయ మేనగా, విషమసిద్ధి యను బిరుదునొందిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు పూడి (టి) విషయములోని చెరుపుర గ్రామమున నివసించుచు ఈదాన పట్టాయొసంగెను. సర్వసిద్ధి తాలూకాలోని దిమిలివిషయములోని కల్వగొండ గ్రామమును ఇద్దరు బ్రాహ్మణుల కొసంగెను. ఈదానము తన 18 రాజ్యకాలమున చంద్రగ్రహణ సమయమున నిచ్చెను. అనగా క్రీ॥శ 632 సంవత్సరం శ్రావణమాసములో ఇచ్చెను దీనిని బట్టి దక్షిణకళింగము క్రీ॥ శ॥ ఏడవశతాబ్దారంభమున తూర్పు చాళుక్యుల స్వాధీనమున నుండెనని స్పష్టము.

మూలము

———

మొదటిరేకు-రెండవప్రక్క.

1 స్వస్తిః శ్రీమచ్చళుక్యకుల జలనిధి సముదితో నృపతి నిశాకరః స్వ।

2 భ్రూలతాభంగా నీమితరిపు నృపతి మకుటమణి ప్రభావిస్ఫురిత చరణారవింద।

3 ద్వయః సత్యాశ్రయ శ్రీవల్లభమహారాజః తస్యప్రియానుజః స్తుజల।

4 వనగిరి విషమదుర్గేషు లబ్ధసిద్ధిత్వాద్ విషమసిద్ధిః దీనానాథ ద్విజవసువృష్టి।

5 ప్రవర్షనట యాకామధేనుః యువతిషు మదనాయమాన చారుశరీరత్వాత్ మకరధ్వజ।

రెంవడరేకు—మొదటిప్రక్క.

6 స్వదార్ణవేషు పరిమగ్నకలిప్రభావః అనేకసమర విజయసముదిత।

7 విమల యశోవిశేష విభూషిత సకలదిఙ్మండలః మనూరివ వినయజ్ఞః ప్రిథు।

8 రివప్రిథుకీర్తిః గురూరివమతిమాన్ పరమబ్రహ్మణ్యః శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజః

9 దిమిల విషయే కల్వకొండ గ్రామాధి వాసినః కటుంబి నస్సమవేతాన్ ఇమాం అర్ధం ఆ।

10 జ్ఞాపయతి యథా అధీతావగత వేదవేదాంగస్య బ్రహ్మశర్మాణః పౌత్రాభ్యాం అధి।

రెండవరేకు—రెండవప్రక్క.

11 గతస్వశాఖా ధ్యోడిత స్వకర్మానుష్ఠాన తత్పరస్య దుర్గశర్మణః పుత్రాభ్యాం వేదవే।

12 దాంగేతిహాసపురాణ ధర్మశాస్త్రాధ్య నేకాగమ తత్వవిధ్యాం గౌతమ గోత్రాభ్యాం।

13 తైత్తిరిక చరణాభ్యాం విష్ణుశర్మ మాధవశర్మభ్యాం పుకి విషయే చెఱుపూర।

14 గ్రామాం అధివాసతః శ్రావణమాసీ చంద్రగ్రహణ నిమిత్తే సర్వకర పరిహారే।

15 ణ। అగ్రహారీ కృత్య స్వపుణ్యాయురారోగ్య యశోభివృద్ధయే గ్రామోయాందత్తః అస్య।

మూడవరేకు-మొదటిప్రక్క

16 కశ్చిద్ అపినబాధా కరణీయ అతిప్రావగీతా బహుభిర్ వసుధాదత్తా బహు।

17 భిశ్చానుపాలితా యస్యయస్యయదాభూమి స్తస్యతస్యతదాఫలమ్

18 షష్టివర్షసహస్రాణిస్వర్గేమోదతిభూమిదః ఆచ్ఛేత్తాచానుమన్తాచ తాన్యేవ నరకే

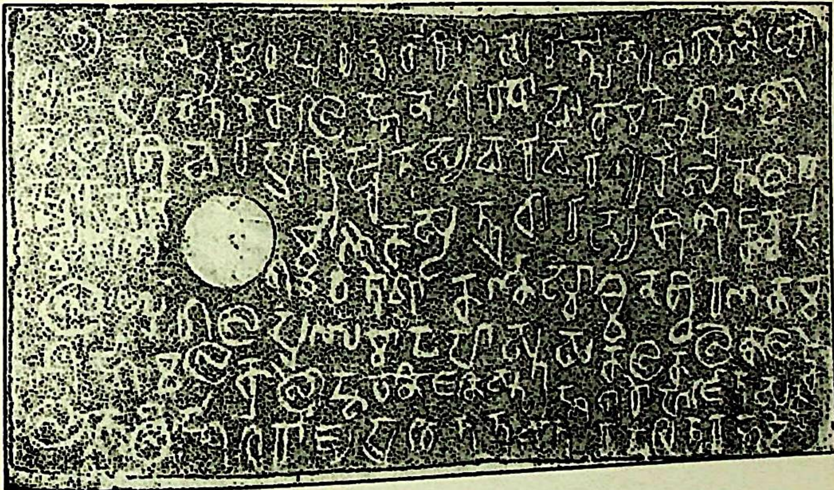
19 వసేత్ శ్రీమతి మత్స్య కులే ప్రసూతాః స్వభుజబల ప్రతాపావనతరిపు।

20 ర ఆజ్ఞప్తిర్ ఆటవిదుర్జయః సం 10 8, మా-4, ది 10 5.

10 శ్రీమాన్ నన్దవర్మ శాంతబొమ్మాళి తామ్రశాసనము.

[ఈశాసనము, తెనుగున విభవ సంవత్సర ఆషాఢ మాస భారతియందు శ్రీలక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవుగారును, మార్గశీర్షమాస భారతియందు నేనును, ఆంధ్ర దేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలివారి ఇంగ్లీషు త్రైమాసికపత్రిక, రెండవసంపుటము, మూడు నాల్గుసంచికలలో సత్యనారాయణ రాజగురువుగారును, ప్రకటించడమైనది. ఇది మూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. అందు మొదటిరేకు మొదటిప్రక్కను, మూడవరేకు రెండవప్రక్కను ఏమియులేదు. ఒక రాగి కడియమునందు రేకులమర్చబడినవి. కడియపు ముద్రమీద వృషభము, చంద్రుడు మొదలగు విగ్రహములు చెక్కబడినవి. ఈశాసనపు లిపి ప్రాచీన దేవనాగరి. భాష సంస్కృతము. చిట్టచివరనున్న రెండు వ్యాసగీతములు తప్ప, మిగిలిన శాసనమంతయు గద్యరూపమున నున్నది. శాసనకాలము ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 221, ఆషాఢ పంచమి దినము.

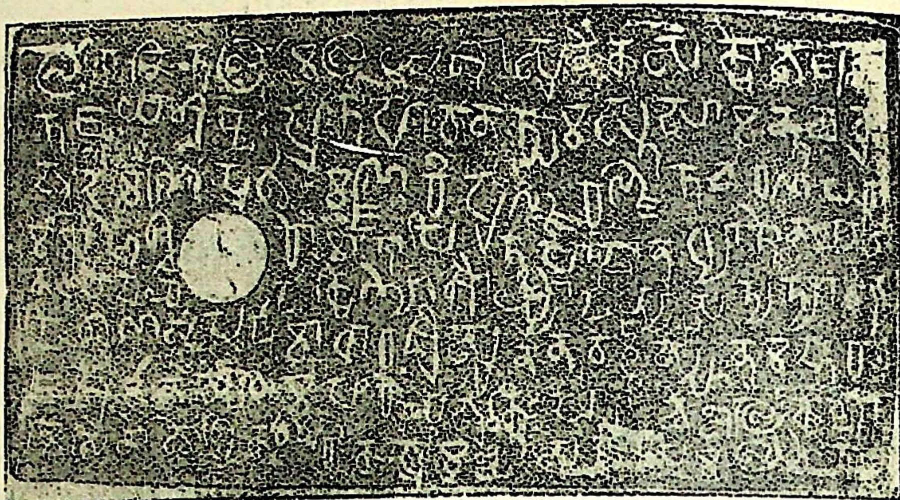
ఈశాసనము పూర్వగాంగవంశజుడగు, శ్రీ అనంతవర్మకుమారుడును అగు శ్రీమన్నన్దవర్మ మహారాజుదైయున్నది. పూర్వగాంగవంశపు రాజుల వివరము లన్నియు ఇందుకూడ గలవు. ఈరాజు తనపరిపాలనము నందున్న "ఛిఖల్లిక" గ్రామనివాసులగు భోగిక (ఆదాయపుపన్ను వసూలుచేసేవారు) వారికి (నీటితీరువా వసూలుచేసేవారు) ప్రముఖులకందరిని సమకూర్చి కుటుంబినులను [వ్యవసాయదారులను] ఆజ్ఞాపించుట ఏమనగా—"మీకు తెలియబడుగాక! శ్రీమన్నన్దవర్మనైన మేము ఈ ఛిఖల్లిక [గ్రామము]ను సూర్యగ్రహణకాలమందు [మా] పుణ్యాభివృద్ధికొరకు రాజపుత్రుడైన 'ఖాలి' అను పేరుగలవాని [సమక్షమున] 'భూపత్తక', నివేశనసహితముగను, కౌండిన్యసగోత్రులున్ను, బ్రాహ్మణులున్ను అగు ఆదిత్యశర్మ, మాతృశర్మ, దుగ్గశర్మలకు సర్వవిధములైన పన్నులు, ఇతర ఆటంకములు తప్పించి ఆచంద్రార్కస్థాయిగా ఇవ్వబడినది.]

మూలము.

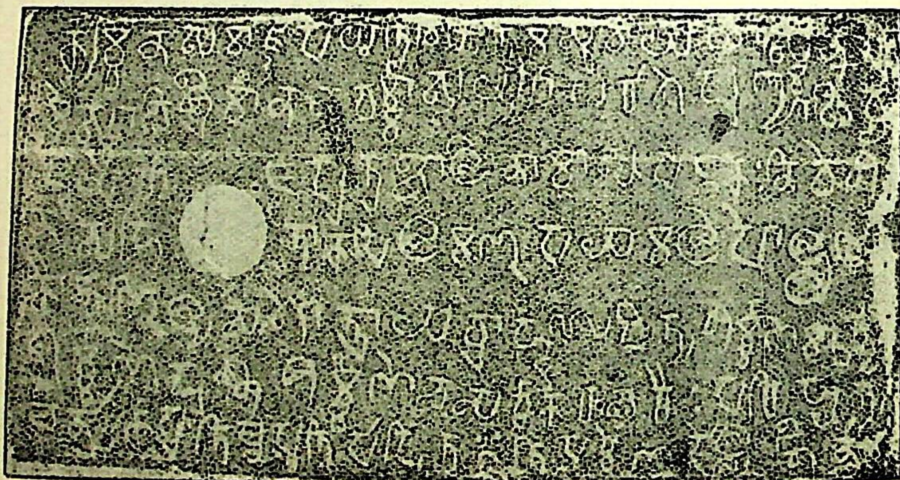
మొదటి రేకు, రెండవ ప్రక్క

1 ఓంస్వస్త్యమరపురానుకారిణః సర్వర్త్తుసుఖరమణీయా
2 ద్విజయవతః శ్రీకలిఙ్గనగరాద్వాసకాన్మహేన్ద్రాచలా
3 మలశిఖరప్రతిష్ఠితస్య చరాచరగురోస్సకల
4 భువననిర్మాణైకసూత్రధారస్యశశాఙ్కచూడా
5 మణేర్భగవతో గోకర్ణస్వామినశ్చరణకమ
6 లయుగలప్రణామాదపాస్తసకలకలికలఙ్కో
7 గఙ్గామలకులోద్భవనిజనిస్త్రింశధారోపార్జితసక
8 లకలిఙ్గాధిరాజ్యః ప్రవితతచతురుదధితరఙ్గమేఖ

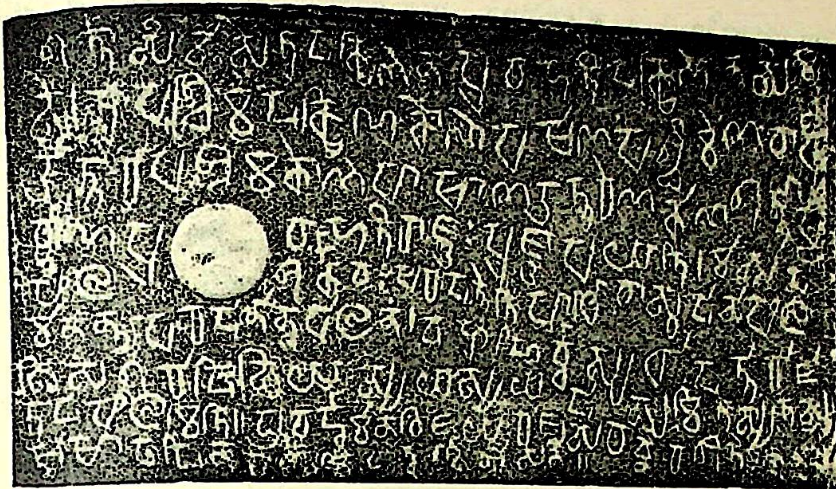
రెండవరేకు, మొదటిప్రక్క

లావనితలామలకుశాఆనేకసంఙ్ఖ్యోభజని
10 తజయశబ్దః ప్రశాపావనత్సమస్తసామన్తచక్ర
11 చూడామణి ప్రభామఞ్జరఞ్జితచరణపర
12 మమహేశ్వరోమాతాపితృపాదానుధ్యాతోనయవి
13 నయదయదాక్షిణ్యశౌర్యౌదార్యసత్యత్యాగా
14 ద్విగుణసంపదామాధార శ్రీ ఆనన్తవర్మనూనుమహారా
15 జశ్రీమానన్దవర్మాఘరేయభుక్తౌ పాతిచిఖల్లిశాగ్రా
16 మవాసినో భోగికవారికప్రముఖనస్వసమవేతాం

రెండవరేకు, రెండవప్రక్క.

17 కుమ్బినసమాజ్ఞాపయతి ఃదితమస్తువోయథాస్మిన్ గ్రా
18 మేస్మాభిః శ్రీమానన్దశమ్మాణానూర్యోప రాగేపుణ్యాభివృ
19 ద్ధయే రాజపుత్రఖాలినామాభూపటకః నివేశ
20 నసహితా కపిలమణ్డపయమ లేపోల్లకఃత
21 కౌన్డిన్యసగోత్రాయబ్రాహ్మణాదిత్యశర్మణే మాత్రి
22 శర్మణే దుగ్గశర్మణేచ సర్వకరభరైః వరిహృత్యా
23 చన్ద్రార్కప్రతిష్ఠప్రతిపాదిత ఇతిపూర్వేణదోల్లంగినామ
24 గ్రామసీమానేతు దక్షిణేనప్రవహతి దక్షిణేనసీమా

మూడవరేకు, మొదటిప్రక్క

మూ ల ము.

25 సేతుపశ్చిమదక్షిణకోణే పాషాణః పశ్చిమేణ వాపీ
26 ఉత్తరపశ్చిమకోణే పాషాణఉత్తరేణ కాణగర్తాపు
27 ర్వేణ గ్రవహాతి రాజ్ఞః ప్రజ్ఞాపయతి మాభూద
28 ఫలశఙ్కా వః పరదత్తేతి పార్థివాస్వదానాఫల
29 మాతన్త్య పరదానానుపాలనం బహుభిర్వసుధాద
దత్తా రాజా
30 భి సగరాధిభిర్యస్యయస్య యదా భూమి తస్యతస్య
31 తదాఫలమితి ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవచ్ఛరశతే
32 ఆసాఢదినపఞ్చమి ఉత్కీర్ణశాసన

---

11 దేవేంద్రవర్మ చీడివలస శాసనము.

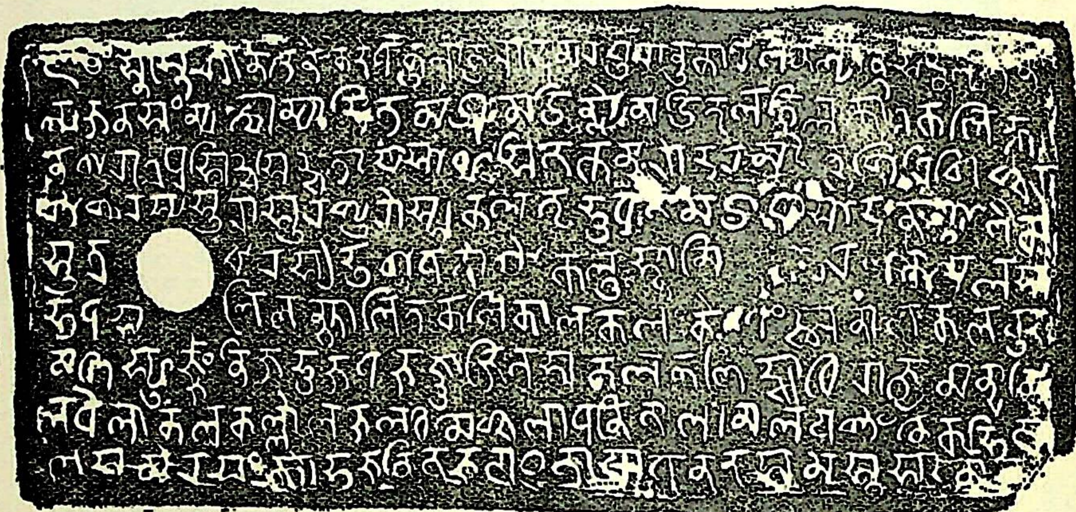
బ్రహ్మశ్రీ విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తి శాస్త్రిగారు.

ఈ తామ్రశాసనము గంజాము జిల్లా నరసన్నపేటకు 8 మైళ్ళ దూరమున నున్న చీకివలస యను నొక పల్లెటూరు నందొక రైతునకుఁ బాటిమట్టి త్రవ్వుచుండగా దొఁరికినది. ఈశాసనమున మూడు రాగి రేకులు గలవు. అందు మొదటి రేకు మొదటిప్రక్కను ఏమియు వ్రాయఁబడలేదు. అం దొక శంఖము మాత్రము చెక్కఁబడినది. మూడవ రేకు రెండవప్రక్కను మూఁడుపంక్తులలో శాసనవిషయమును, దానిక్రింద నంగుళము దూరమున నొకపూవు రెండు మొగ్గలు [ఆకులు] గల తామరతీగయును లిఖింపఁబడినవి. ఒక్కొక్క రేకుపొడవు 8 అంగుళములు, వెడల్పు 3 న్నర అంగుళములు, దళసరి 1/5 అంగుళము. ఈమూడు రేకులకు నెడమభాగమున నంచునకు 9/10 అంగుళము దూరమున 3/5 అంగుళము వ్యాసముగల రంధ్రములు గలవు. ఆరంధ్రములలో నుండి 1, 7/10 చుట్టుకొలతి, 12 అంగుళముల పొడుగుగల రాగికడియము దూర్పఁబడి దాని రెండుకొనలును రాజముద్రిక ద్రికగల యొకదిమ్మలో సంధింపఁబడినవి. రాజముద్రిక గల దిమ్మ గుండ్రముగా 2, 1/4 అంగుళముల పరిమాణము గలది. సుమారు 3/4 అంగుళముల దళసరి గలది. ముద్రిక యం దడుగున నొకసనాళకమలము, దానిపై నొకపీఠము, దానిపైఁ బండుకొనియున్న నందివిగ్రహమును, దానిపైని ప్రాచీనదేవనాగరిలిపిలో శ్రీదేవేంద్రవర్మ యను రాజనామమును, దానిపైని చంద్రికళయును, బోఁతపోయఁబడినవి. శాసనమందలిభాష సంస్కృతము. గ్రామనామములు మాత్రము తెలుగుభాషాత్మకములే. ఇం దనిమిది అను

ష్టుప్ శ్లోకములు నొక యింద్రవజ్రావృత్తము నొకవియోగినీవృత్తమా నున్నవి. మిగిలినదిగద్యగానున్నది. శాసనగ్రంధమును రచించినవా రెవరో తెలియరాలేదు. "ముధపేవ లిఖితం" అని కలదు. ఆముధపయేరచయితయైయుండు నేమో యూహింపవలసియున్నది

గాంగావంశమున కలంకారమైన భూపేంద్రవర్మ కుమారుడగు దేవేంద్రవర్మ గాంగేయప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్యసంవత్సరములు మూడునందల తొంబదియేడవయేట సూర్యగ్రహణనిమిత్తమున కోలువర్తనియందలి కందలివాడగ్రామవాస్తవ్యులగు అదిత్యభట్ట యజుభట్ట ప్రముఖులకు సిపిడిపద్రేశమును సర్వకరపరిహారముగా దానము చేసెను. ఈశాసనము నందితని వంశావళి విస్తారముగా వర్ణింపబడలేదు. ప్రతిగ్రహీతలభారద్వాజగోత్రము

———

మొదటి రేకు, రెండవ ప్రక్క

శాసనమూలము.

1 ఓంస్వస్తి శ్రీమదనేక దేవకులా కులా చమర పురానుకారిణ కల్పాన్తసజ్కల్పితాన

2 ల్పనసమ్రాజ్యమోహితమహాసుహిమ్నా మతల తిలకాత్ కలింగ

3 నగరాత్ ప్రసిద్ధసిద్ధతాపసాధ్యాశితకన్దగోచర మహేన్ద్రగిరిశిఖర

4 శేఖరస్య సురాసురగురో స్సకలత్రిభువనమహా సాననిర్మాణైక

5 సూత్రధారస్య భగవతో గోకర్ణస్వామి నశ్చ రణకమలసం

6 భవసలిలక్షాళితకలికాలకలంకో గంగామలకుల చూడా.

7 మణి (ః) ప్పూర్జం నిజభుజ ప్రజ [ప్రభా] జితస కలకలింగాధిరాజ్య (ః) మందాని

8 లవేలాకులకల్లోల జలధిమేఖలావని తలామలయ శో ఽనేకభీష

9 ణసమరసంఘట్టగజఃతజఃసుప్రతాపావనతసమస్త సామంత

రెండవరేకు, మొదటిప్రక్క

10 కిరీటకిరమణమంజరీపుఞ్జరఞ్జితచరణః పరమ మహేశ్వరో మాతా

11 పితృపాదానుధ్యాతో మహారాజాధిరాజపరమే శ్వర శ్రీమత్ భూపేంద్రదేవవర్మణః సూ

12 నుః శ్రీదేవేన్ద్రవర్మణః స్వాసిధారావినిర్జి [త] సకలారాతిమణ్డలః యో రక్షతి

13 క్షితిం ధీరః క్షితిశోనాన్యశాసనాత్ పారిప్ల వేలాతతి యస్యకీర్త్యా ఘనఘోషే

14 వనిర్మలా (ః) అన్యోన్యం వారయంతీవ వీచయ శ్చమహోదధేః యస్మి న్నమమతీం

15 పాతి స్తే యశబ్దోనిరర్థకః [ః] పరదారవ్యాప పహరణ విరహః (ః) పరిత్యయాతభుత్ మార

16 సింహః [ః] పితా యస్య వజ్రీ చైవ పితామహః స్వయం దేవేన్ద్రవర్మేతి సూతి సద్గుణకీర్తనంసహ

17 కోలువర్త న్యాం కన్దలివాడగ్రామనివాసికుటు మ్బిన [ః] సమవేతానాజ్ఞాపయతి యథా

18 యం ధర్మేణ మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చ పు ణ్యాభివృద్ధయే మయా ఇజ్యాధ్యయన కృయార

19 తేభ్య [ః] తే కే సిసిశ్రిగామవాస్తవ్యాః వేద వేదాంగావేదిన (ః) శ్రుతిస్మృత్యో

రెండవరేకు, రెండవప్రక్క.

20 దితం ధర్మమనిశం పర్యపాళతే తేభ్య [ః] ఆదిత్యభట్టయజ్ఞభట్ట శండిదేవభట్ట

21 ప్రముఖేభ్యః సిసిడి గ్రామార్జిత గోజాదీక్షితవం జ్ఞకేభ్యః భారద్వాజగోత్రేభ్య [ః] ఆజ్ఞే

22 రనశార్మాస్వత్యభారద్వాజప్రవరేభ్య [ః] సూ ర్యగ్రహణనిమిత్తే సిసిడి ప్రవేశం కన్ద

23 లీ నాడ గ్రామోన [తః] సర్వకరపరిహారే ణా చన్ద్రార్కం యధోచితభోగభాగాది

24 నాపుఖం ప్రతివసథేతి తతః ప్రాదాక్షిణ్యేన సీమాలిఙ్గాని లిఖ్యం

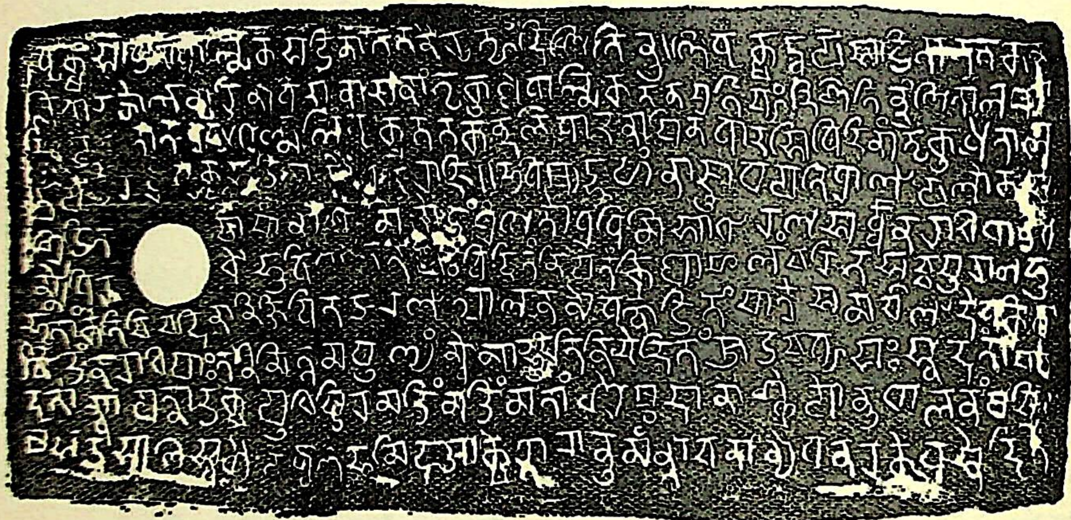
25 స్తే ఈశాన్యాందిశి సిసిడిభాదివాడకన్దలివాడా నాం త్రికుటే తింతిత్రిణివృక్ష [ః]త

26 తో వనరాంజీ తత శ్శిలానముద్ర [ః] తత[ః] ప్రాచ్యదిశి సైవవనరాజీ తింత్రిణీవృక్ష

27 సహితా యావత్ గుల్మసహితవాల్మీక[ః] తద కా [న్వా] గ్నేయాం దిశిభూశిలాపంక్తి[ః] యా

28 వత్ పర్వతితత[ః]శిలాసఙ్ఘు [ః] తతో నేక నింబసహితా వనరాజీతతో దక్షిణస్యాం

29 దిశి సైవ వనరాజీ హరిద్రావృక్షసమన్విత వా ల్మీకసహితా సైనతింతిత్రిణీ

మూడవ రేకు, మొదటి ప్రక్క

30 వృక్షసహితా వాల్మీకసహితా తత(ః) నైఋ త్యాందిశి తింతిత్రిణివృక్షద్వయసహితా తత కన్ద

31 లివాడ కోలణమ్మరినావేదావాడానాం త్రికు ట్టే వాల్మీక[ః]తత[ః] ప్రతీచ్యాందిశి తింత్రిణీతాలవ

32 త్రీసహితా తత[ః] శాల్మలీవృక్ష[ః]తత[ః] క న్దలివాడనాపితవాడ సిపిడీనాం త్రికూటే తాల

33 ద్వయహరిద్రావృక్షసహిత సైవ వనరాజీ భవి ష్యద్భూభుజాంనాజ్ఞాపయతి పాత్రిణాయ లోకస్య

34 గ్రహితాచాపాం సాగామినోపాం ప్రణతో బ్రవీమి। సాధారణః సర్వనరాధిపానాం ధ

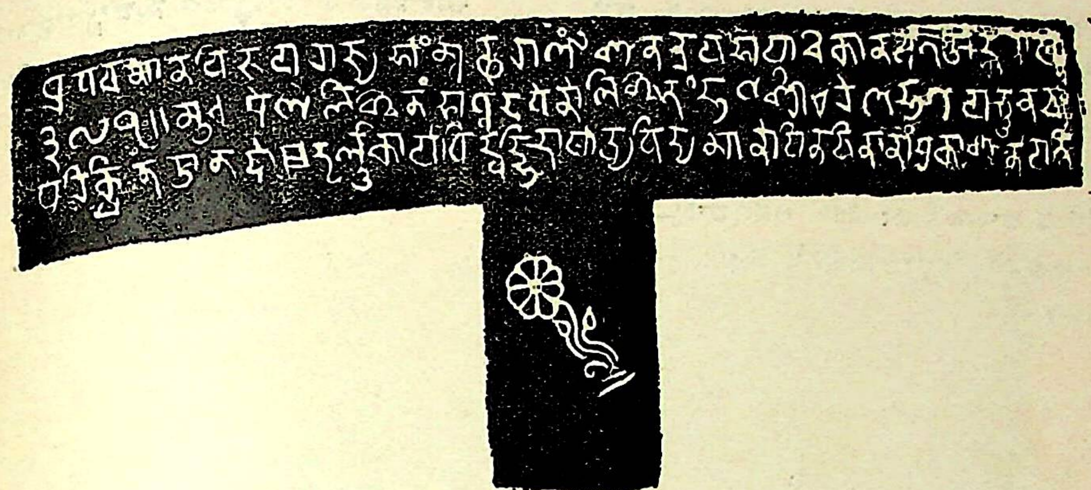
35ర్మో విశుద్ధో భువిపాలనీయ [ః] విదితం నియ తం క్రియాఫలం చరితం సచ్చపురాణభు

36 భృతాం కతిచిచ్చ దినాని జీవితం హరణా త్పాలనమేవ శోభితం పాత్రే సమర్పణాదేవ కృతా

37 ద్ద్రోహం నరాధిపాః త[స్మా]మిత్ర మపుణ్యాం మ్వామాభూదితి నివేదితం అనాదవ్యాసః స్వదత్తాం పర

38 దత్తా మ్వాయత్నా ద్రక్షయుధిష్టిర। మహీం మహింమతాం శ్రేష్టదానాచ్ఛ్రేయో నుపాలనం షష్టి

39 వర్ష సహస్రాణి స్వర్గేతిష్టతి భూమిదః ఆక్షే ప్తా చానుమంతాచ। తాన్యేవనరకే వసేదితి

మూడవ రేకు, రెండవ ప్రక్క

40 ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవ్వత్సరాణాం శత త్రయసప్తాధికానవతి అంకేనాపి

41 3రు— మధపేణలిఖితం సప్వదపేనో [ల్లి] ఖితం భట్ట శ్రీధరేణ భటయజునచ

43 పరిక్షితం

ఆంధ్రానువాదము:—ఓం. స్వస్తి శ్రీమంతము లగు యనేక దేవాలయములచే వ్యాప్తమైనదియు, సురలోకమునకు సాటియగునదియు, కల్పాంతమం దొనరింపఁబడిన యధిక జనసామ్రాజ్యముచే మోహింపఁజేయఁబడినమహామహిమఁ గలదియుఁ భూతలమున కలంకారము నగుకళింగనగరమునం దుండి; ప్రసిద్ధు లగుసిద్ధులచేతను దాపసులచేతను నివసింపఁబడిన గుహాంతరములుంగలమహేంద్రపర్వత శిఖరమునకు శిరోభూషణమైనట్టియు సురాసురులకు గురువును ముల్లోకము లనుగొప్ప మేడల నిర్మించు శిల్పాచార్యుఁడును, భగవంతుఁడునగు గోకర్ణస్వామియొక్క పాదోదకముచేఁ గడిగివేయఁబడిన కలికాలకల్మషము గలవాఁడును, గంగవంశమునకు శిరోరత్నమైనవాఁడును తళతళలాడుతనభుజము లను వజ్రములచే నలరింపఁబడిన కళింగాధిరాజ్యము గలవాఁడును, చల్లనిపిల్ల తెమ్మెరలచే వ్యాప్తమగు తీరమునందలి తరంగములు గలసముద్రములను మొలనూలుగల భూమియందు వ్యాపించిన నిర్మలయశము గలవాఁడును అనేకయుద్ధములందు గలిగినజయముచేఁ బ్రకటింపఁబడిన ప్రతాపముచే వంచఁబడిన సకలసామంత రాజులయొక్క కిరీటములందలి రత్నములకాంతులచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడిన పాదములు గలవాఁడును, పరమమాహేశ్వరభక్తుఁడును, తలిదండ్రుల పాదములను ధ్యానించువాఁడును మహారాజాధిరాజపరమేశ్వరుఁడును, శ్రీమద్భూపేంద్రవర్మతనయుఁ డగు శ్రీదేవేంద్రవర్మ; ఏవీరుఁడు తనకత్తిచే నఱకఁబడిన సకలరిపుకులము గలవాఁడై అనన్యశాసనమువలన భూమిని బాలించుచున్నాఁడో, నీటినురుగులవలెఁ దెల్లనైన యెవనికీర్తులు మహోదధితీరమున వ్యాపించి యలలతోఁ ద్రోపాడుచున్నవో, ఎవఁడు రాజ్యము చేయుచుండఁగాఁ బరద్రవ్యాపహరణము లేకుండుటం జేసి స్తేయశబ్దము వ్యర్థమయినదో ఎవనికి (భూపేంద్రవర్మ) కుమారసింహుఁడు జనకుఁడు వజ్రి (ఇంద్రవర్మ) పితామహుఁడు దేవేంద్రవర్మ యను తాను కుమారుఁడో, (అభూపేంద్రవర్మ గుణకీర్తన మిది. (పైవర్ణనము) అభూపేంద్రవర్మ కుమారుఁ డగుదేవేంద్రవర్మ కోలువర్తనివిషయమందలి కఁదలివాడగ్రామవాసు లగుకుటుంబముల నొక్కచోటఁ గూడినవారి నాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు: నాతలిదండ్రులయొక్కయు నాయొక్కయుఁ బుణ్యాభివృద్ధికై యొనర్చిన యీధర్మమును మీ రెఱుంగుదురుగాక; నా చేతను యజ్ఞము చేయుట వేదములుచదువుట మొదలగు సత్కార్యములం దాసక్తిగలవారును సిపిడిగ్రామవాస్తవ్యులును వేదములను వేదాంగములను జదివినవారును ఎప్పుడును శాస్త్రచోదితమయిన ధర్మమును నడపువారును సిపిడిగ్రామార్జితగోవాదీక్షితవంశమునం బుట్టిన

వారును అంగిరసబార్హస్పత్యభారద్వాజప్రవరాన్విత భారద్వాజగోత్రులు నగు ఆదిత్యభట్టు యజ్ఞభట్టు కండిదేవర భట్టు మొదలగు వారికొఱకు సూర్యగ్రహణసమయమున జంపలివాఘుగ్రామమందలి నివిడిప్రదేశము ఏవిధమగుపన్నులు లేకుండ దానము చేయఁబడినది. ఆచంద్రార్కముగా దానిని వారుఉచితభోగభాగాదులతో సుఖముగా ననుభవింతురుగాక.

ఈశాసనమును శాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎల్. టి, ఇంగ్లీషులో ఆంధ్రదేశీయేతిహాసమండలివారి ఇంగ్లీషు త్రైమాసికపత్రికలో సం॥ 2. భా॥ 2. లో సంస్కరించి ప్రకటించినారు.

—————

మూఁడవ వజ్రహస్తుని చికాకులవలస శాసనము.

———

[శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు]

ఈతామ్రశాసనము ఉర్లాము, కంబకాయ గ్రామములకు మధ్యగా నొకమైలు దూరముననున్న చికాకులవలస అను నొకగ్రామమునందలి రైతు తనపొలమును దున్నుకొనుచుండగా బయలుపడినది.

శాసనమునందలి లిపి నాగరి, కాని యిప్పటినాగరి అక్షరములకు, శాసనములోని అక్షరములకు- జాల వ్యత్యాసము కలదు. అయినను ఇప్పటి నాగరి లిపి శాసనమునందలి లిపియొక్క పరిణామమే యనుట స్పష్టము.

శాసనమంతయు సంస్కృతభాషలోఁ గలదు. గద్యపద్యాత్మకము. శాసనమున పండ్రెండు శ్లోకములు కలవు. ఇవి శార్దూలవిక్రీడితము, మాలిని, వసంతతిలకము మొదలగు వేర్వేఱు వృత్తములలోఁ గలవు. ఈశాసనము గాంగవంశజుండైన అనంతవర్మాభిధానుండగు వజ్రహస్తదేవునిది. గాంగవంశజులలో వజ్రహస్తుఁ డను పేరుగల వారిలో నీతఁడు మూఁడవవాఁ డగుటచే నీతనిని గాంగవంశచారిత్రమున మూఁడవ వజ్రహస్తుఁ డందురు. ఈవజ్రహస్తవంశీయులైన గాంగులు ఆత్రేయ గోత్రులు; పరమమాహేశ్వరులు; పరమ భట్టారకులు; త్రికలింగ మహీభుజులు. శాసనమున మొట్టమొదట వారివంశ ప్రశస్తికలదు. పిదప వజ్రహస్తుని వంశానుక్రమము తెలుపఁబడినది.

సూర్యుఁడు వృషభ రాసియం దుండఁగా. త్రొమ్మిదివందల అఱువదవ శకవర్షమున చంద్రుడు ధనుర్లగ్నమున రోహిణిలోనుండ, అనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౦౩౮ వ సంవత్సరము మే నెల మూఁడవ తేది ఆదివారము రాత్రి ఎనిమిదిగంటల ఇరువదియేడు నిమిషములకు శుక్లపక్షతృతీయా ఆదివారము నాఁడు అనంతవర్మాభిధానంబునం బరగు నీ (మూఁడవ) వజ్రహస్తుఁడు సకలధరాతలమును సంరక్షించుటకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. శకము ౯౮౪-వ సంవత్సరమున నీవజ్రహస్తదేవుఁడు కోలువర్తని విషయములోని కుద్దమాఖ్య గ్రామమును మల్లవశ్రేష్ఠి. అనునొక వైశ్యునికి దాన మొసంగెను.

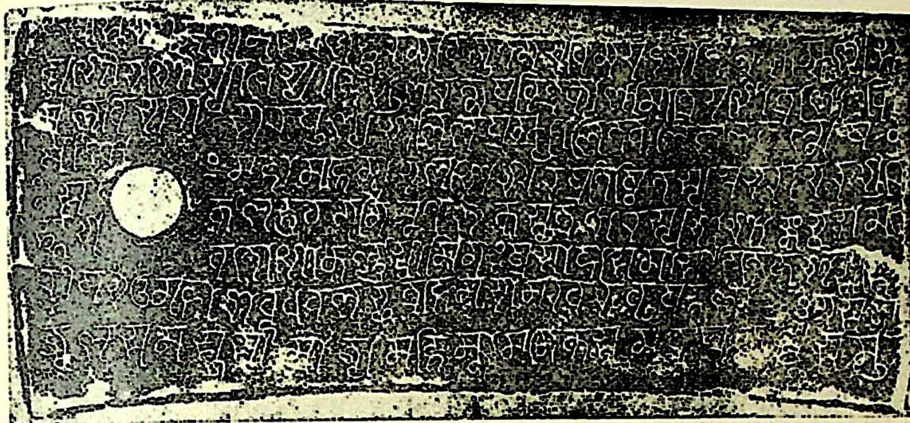
కాలనిర్ణయము.

అనంతవర్మాభిధానుండగు వజ్రహస్తదేవుఁడు మల్లవశ్రేష్ఠికి కుద్దమాఖ్య గ్రామములు శాలివాహనశకము కర (౪) వసు (౮) నిధి (౯) అనువానిచే నంకితమగు ౯౮౪ వ సంవత్సరమున కార్తికమాస ప్రథమపక్ష తృతీయా సోమవారమున దాన మొసంగెను. కార్తికశుక్లపక్ష తృతీయనాఁడు ఆలోచన గౌరీవ్రతమను నొక శైవవ్రతము చెప్పఁబడియున్నది. వజ్రహస్తదేవుఁడు పరమమాహేశ్వరుఁడని వర్ణింపఁబడిన పరమశైవుఁడు. అదిగాక కార్తికమాసము శైవుల కత్యంతప్రీతి. అందువలనే కార్తికమాస శుక్లపక్ష తృతీయనాఁడు ఆలోచనగౌరీవ్రతసందర్భమున మహారాజైన వజ్రహస్తుఁ డీదానమును జేసి యుండును.

———

మూలము.

మొదటి రేకు; రెండవ వెడ.

1 ఓంస్వస్తి శ్రీ కతా మఖిలభువనవినుతనయదయ దానదాక్షిణ్యస

2 త్యశౌచ శౌర్యధైర్యాది గుణరత్నపవిత్ర కాణా మాత్రేయగోత్రాణామ్ వి

3 మలవిచారాచార పుణ్యసలిలప్రక్షాలిత కలికాల కల్మషమ

4 షిణామ్ మహేన్ద్రాచల శిఖరప్రతిష్ఠతస్య సచరాచరగురో

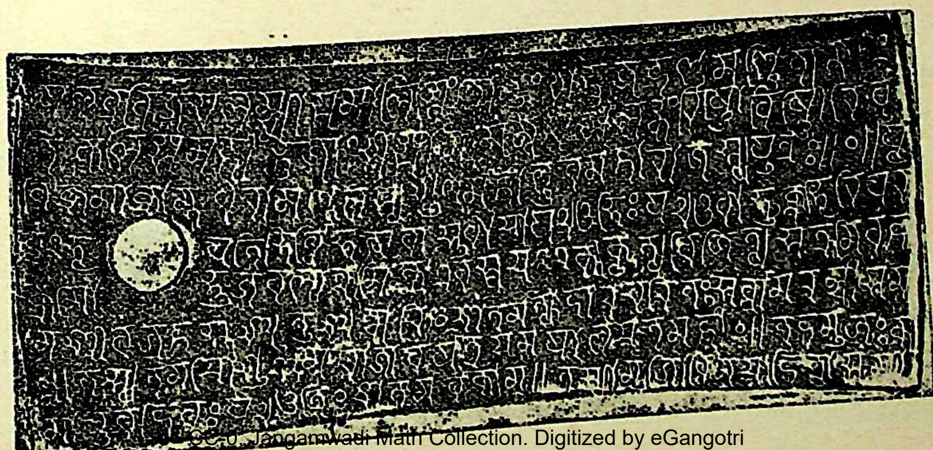
5 : సకలభువన నిర్మాణైకసూత్రధారస్య శశాఙ్క చూడామణే

6 ర్భగవతో గోకర్ణ స్వామినః ప్రసాదాస మాసాదితైకశఙ్ఖభే

7 రీపఞ్చమహాశబ్దః ధవలచ్ఛత్ర హేమచామరవర వృషభలాఞ్ఛనసము

8 జ్వలసమస్త సామ్రాజ్యమహిమ్నామనేకసమరస ఙ్ఘట్టసము

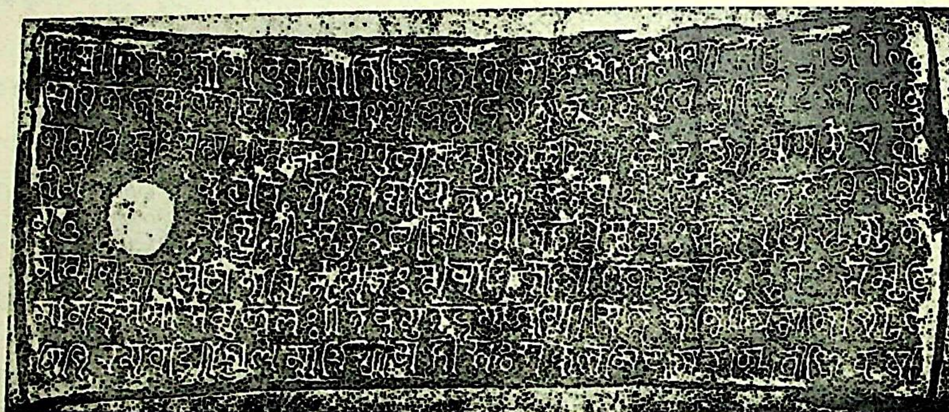
రెండవ రేకు మొదటి వెడ.

9 పలబ్ధ విజయలక్ష్మీ సమాలిఙ్గితోత్తుంగ భుజదణ్డమ
ణ్డితానామ్
10 త్రికలిఙ్గమహీభుజాం గఙ్గానామన్వయ మల
ఙ్కరిష్ణు విష్ణోరివ
11 విక్రమాక్రాన్త ధరామణ్డలస్య గుణమహార్ణ్ణవ
మహారాజస్య పుత్రః॥౧॥పూ
12 ర్వమ్ భూపతిభిర్వ్విభజ్య వసుధాయాప
ఞ్చభిః పఞ్చధా భుక్తా భూరిపరా

13 క్రమోభుజ వలాత్తామేక ఏకస్వయమ్ ఏక్రా
త్యవిజిత్యశత్రునివహా
14 స్ శ్రీవజ్రహస్తశ్చతుశ్చత్వారిమ్ శతమత్యుదా
రచరితః సర్వ్వామరక్షీత్సమా
15 తస్యతనయో గుణ్డరాజా వర్షత్రయమపాలయ
త మహీమ్॥ తదనుజః కా
16 మార్ణ్ణవదేవః పఞ్చత్రింశత మబ్దకాన్॥ త
స్యానుజో వినయాదిత్య సమా

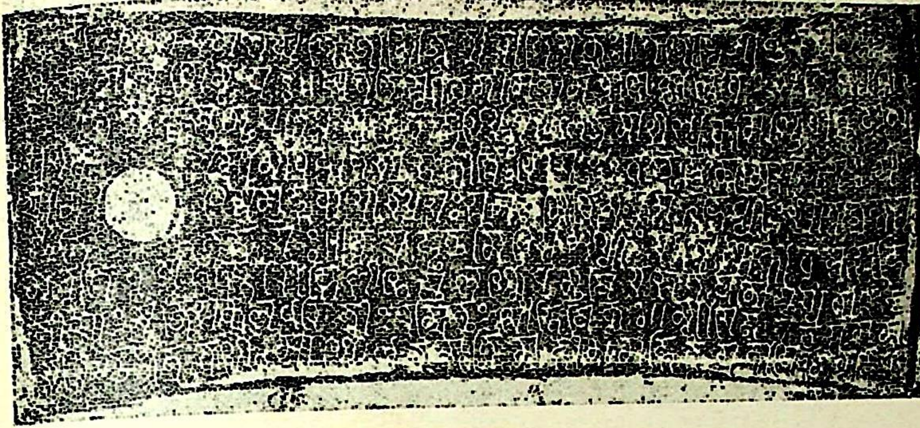
రెండవ రేకు, రెండవ పెడ.

17 స్త్రిస్రి[ః]తతః కామార్ణ్ణవాజ్ఞతో జగతీకల్పభూ
రుహః యోరాజద్రాజిత (ః) చ్ఛా
18 యోవజ్రిహస్తోవనీపతిః ప్రశ్చ్యోతదన్మదగన్ధలు
బ్ధమధుప వ్యాలీఢగణ్డాన్గ
19 జా : ద్వి ర్థిభ్యః సమదాత్సహస్రమతులో
యస్త్యాగినామగ్రణీ స (ః) శ్రీమానవినయఃబ్క
20 భీమన్నృపతిర్గ్గఙ్గాన్వయో త్తంసకః పఞ్చత్రిం
శతమబ్దకాన్స

21 మభునక్పృథ్వీమ్ స్తుతఃపార్థివైః॥ తదగ్రి
సూనుః సురరాజసూనునా
22 [స] మస్సమస్తాం సమితారి మండలః స్మృపాతి
కామార్ణ్ణవ భూపతిర్బ్భువం సమృద్ధి
23 మానర్ద్ధసమాం సముజ్వలఃతదనుతదను జన్మో
పమానో గుణ
24 నిధిరనవద్యో గుణ్డమాఖ్యో మహీశః సకలమిద
మరక్షత్త్రీణివర్షా

మూడవ రేకు, మొదటిపెడ

25 ణిధాత్రీవలయ మలఘు తేజోనిర్జిత తారాతిచక్రః
శౌర్ద్ర్య మాతురస్తస్య మ

26 ధుకామార్ణవో నృపః అశీతి సప్తవర్షమేతా
మద్దానేకార్ణవింశంతిం

27 అథవజ్రహస్త నృపతిరగ్ర్య ముతాదఖిలగుణిజ
నాగ్రిగణ్య కామార్ణవాత్కుపీన్ద్రి

28 పరిగీయమానావదాతశుభకీర్తేః శ్రియ ఇవవై
దుమ్బా న్వయపయఃవ

29 యోనిధిసముద్భవాశ్చయః సహజనివినయమహా
దేవ్యాః శ్రీవజ్రహస్త

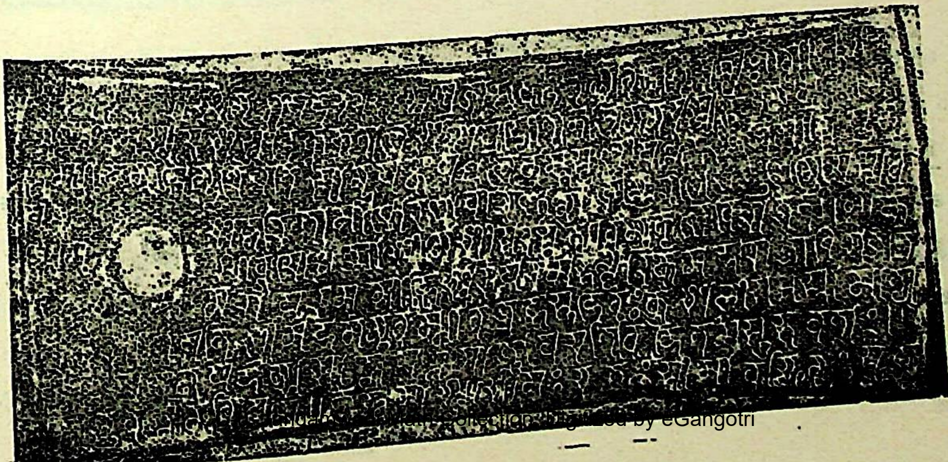
31 ఇతితనయ వియదృతునిధి సంఖ్యాం యాతిశా
కాబ్ద సఙ్ఘే ది

31 సకృతివృషభస్థే రోహిణీ భనులగ్నే ధనుషిచ
సిత పక్షేసూర్యవారేత్రు

32 శ్రీమా(ము) యుజిసకలధరిత్రిమ్ రక్షితమ్ యో
భిషిక్తః న్యాయ్యేనయత్రిసమమా

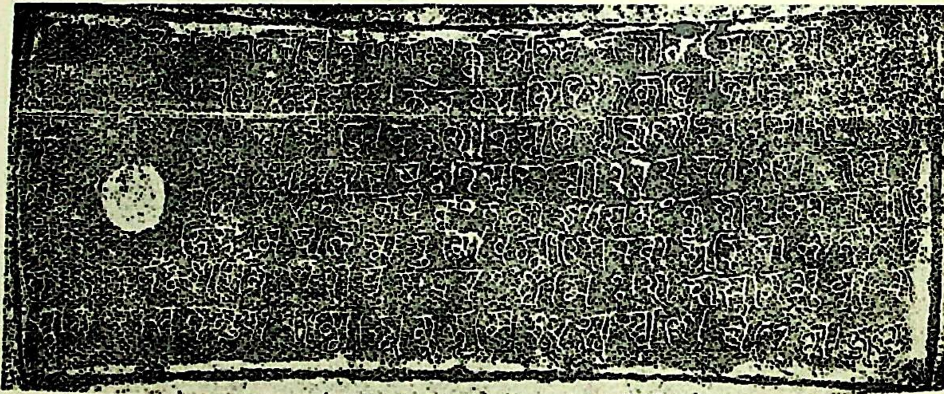
33 చతుం త్రివర్గమార్గేణ రక్షతి మహీమ్
మహితిపరితాపే నివార్యథ

మూడవ రేకు, రెండవ పెడ.

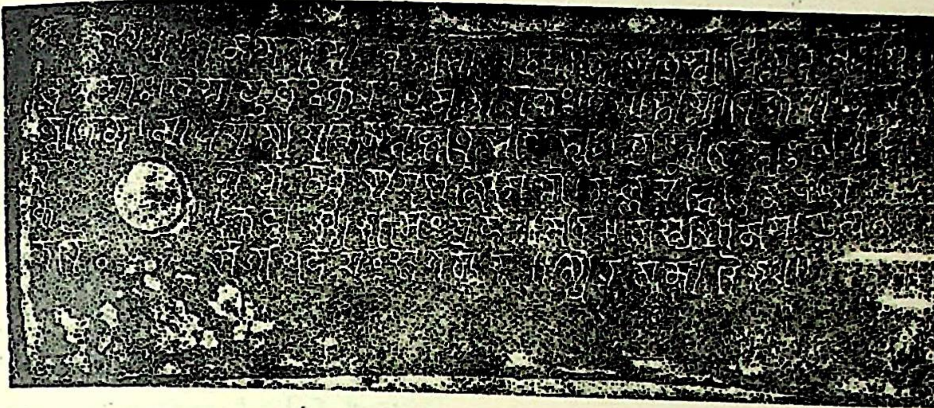
34 యశ్చ నిరఘాశ్చ నిరాపదశ్చ శశ్వత్ప్రజా
భువి భవన్తి విభూతి మత్యర్థ వ్యాప్తేగజ
35 కులోత్తమస్య యశస దిక్చక్రవాలేశశి ప్రద్యో
తామలినేన యస్యభువన ప్రహ్లాద
36 సమ్పాదినా సైన్దూరై రతిసాన్ద్రబ్జ్యపటలై
కుమ్భస్థలీ పట్టకే శ్యాలిమ్పన్తి పున
37 పునశ్చహరతా మాధోరవారణాన్ అనురాగేణ
గుణినో యస్యవ
38 త్రిమోముఖాబ్జయో ఆసినే శ్రీసరస్వత్యా వసు
కూలే విరాజతే క
39 లిఙ్గన [x] రాత్పరమ మాహేశ్వర పరభ
ట్టారక మహారాజాధిరాజ త్రి
40 కలిఙ్గాధిపతి శ్రీమదనన్తవమ్మదేవ వజ్రహస్త
దేవః కుశలీ సమస్తామాత్య
41 ప్రముఖజనపదా న్సమాహూయ సమాజ్ఞాపయతి.
విదితమస్తు భవతామ్
42 ఉపర్త్తనివిషయే కోకుద్దమాఖ్యగ్రామః సీమా.
వచ్ఛిన్నః సజ

నాలుగవరేకు మొదటి వైపు.

43 లస్థలః సర్వపీడా వివర్జితనచన్ద్రార్కక్షి
తీతి సమకాలం యావన్మాతాపిత్రో
44 రాత్మనః పుణ్యయశోభివృద్ధయే। కరవసునిధి
శాకాబ్దే కార్త్తికమాసప్రథ
45 మపక్షే తృతీయా సోమవారే। దత్తగోత్రస్య
వైశ్యకులోద్భవః మాధవాఖ్యః
46 తస్యపుత్రః సోమనశ్రేష్ఠః। తస్యభార్యాకర
రయాపా। తయోజ్జాతా ను
47 మల్లపశ్రేష్ఠాయ ఉదకపూర్వం తామ్రశాస
నం కృత్వా ప్రదత్తోస్మాభి
48 ర్భావిభి ర్భూమిపాలైర్మనో [క్త]
ధర్మ గౌరవాత్పరిపాలనీయ ఇతి
49 రాజ్ఞః శాసనం లబ్ధ్వా పునరయం గ్రామః
గృహస్థానమాద్యాన
50 స్థానంచ। శతను. రాధాన్యోత్పన్న భూమిశ్చస్వస్య
శేషయుతా। జల

నాలుగవ రేకు; రెండవ పెడ.

51 మ్యూవరాఖ్య గ్రామనివాసీ। వత్ససాశ్చ శివ
షన్యగోత్రస్య। ద్విజోత్తమః। పి

52 ల్లిశర్మా॥ తస్య పుత్రః కరంటమనాయకః। తస్య
భార్యా రేకపాత్రయో

53 జ్ఞాతేన। మాచయనాయకేనసహితైః ఏభిః
బ్రాహ్మణేభ్యః అగ్రహా

54 రంకృత్వా ఉత్తరాయణ నిమిత్తా। మల్లయక్షే
త్రేన ధారా పూర్వం

55 కం। కుద్దాఖ్యగ్రామంప్రదత్తమితి। అస్యగ్రా
మస్య ఉత్పన్న

56 కరైః రాజ్ఞా (౦)దేయమ్ శతమర ధ్యాసై
రష్టమాడైశ్చ॥

మూడవవజ్రహస్తుని బొడ్డపాడు తామ్రశాసనం.

శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారు

సుమారు ఇరువదేండ్లక్రిందట బొడ్డపాడు నివాసులైన వెలమనక్క అప్పలనాయుడుగారు తమ యూరికి తూర్పుదిక్కున ఏబదిగజముల దూరమున నున్న తమ పొలమును వరిసాగుకు అనుకూలమగు పల్లము చేయుటకై త్రవ్వించుచుండగా ఈతామ్రశాసన మందు దొరికినది. ఈ శాసనము దొరకిన స్థలమునకు 1౦ గజముల దూరమున స్థాపితమైన యొకలింగము కూడ కానవచ్చినది. దానికి పూర్వమున్న పేరు తెలియదుకాని యిటీవల బొడ్డపాడు గ్రామనివాసులు మల్లికేశ్వరుడని పేరిడిరి. ఈలింగమున కుత్తరదిశను ఇరువదిగజముల దూరములో 'లింగాలబంద' అను చిన్నకోనేరు కలదు. శాసనమునందుగల రాగిరేకులు అయిదు. ఒక్కొక్కరేకు పొడవు ౮.౪ అంగుళములు; వెడల్పు 3. 3 అంగుళములు. రేకులు కుడి, యెడమవైపుల కొంచెము వెడల్పుగను, నడిమిభాగమున కొంచెము సన్నముగ నున్నవి. రేకుల ఎడమభాగమున అంచులకు ౮. అంగుళముల దూరమునగల రంధ్రములయందు నొక రాగికడియమును పోనిచ్చి, తద్ద్వారమున ఈరేకులను బంధించియున్నారు. కడియముయొక్క వ్యాసము 3.౫. అంగుళములు. ఈకడియ మొక రాజముద్రికలో నతికింపబడియున్నది. రాజముద్రికమీద స్ఫుటముగ నొకనంది చెక్కబడియున్నది. ఆనంది కిరుప్రక్కల చంద్రుడు, అంకుశము, నాగలి, శంఖము, మత్స్యము, స్పష్టముగ ఇదియని తెలియరాని దేదో మరియొక చిహ్నము—ఇవి కలవు. మొదటిరేకు మొదటిపెడమీదను, అయిదవరేకు రెండవపెడమీదను, వ్రాత యేదియు లేదు. పుస్తకమునకు అట్టలవిధమున ఈశాసనమునకు ఈ రెండుపెడలను ఉపకరించుచున్నవి

శాసనలిపి నాగరి. ఇది మూడవ వజ్రహస్తుని చిక్కాలవలస శాసనము నందలి లిపిని బోలియున్నది. అందువలన అక్షరముల విషయమున జెప్పవలసిన విశేషములు

చిక్కులవలన శాసనమునందలి వాటికంటె నేవియు కనబడవు. భాష సంస్కృతము: శాసనము వ్రాసిన వాడు చాల అశ్రద్ధతో వ్రాసియున్నాడు;

ఈశాసనము కళింగ గంగవంశజుడైన అనంతవర్మాభిధానుండగు మూడవ వజ్రహస్తదేవునిది. ఈరాజు కళింగ దేశమును శాలివాహనశకము ౯౬౦ మొదలు ౯౯౩ వఱకు, అనగా క్రీ. శ. ౧౦౩౮ మొదలు ౧౦౭౦ వఱకు పాలించినవాడు.

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవపేడ.

1 ఓం స్వస్తిశ్రీ మతామఖిలభువన వినుతనయ వినయదయాదాన దాక్షిణ్యసత్యశౌ

2 చ శౌర్య్య ధైర్య్యాది గుణరత్న పవిత్రాణా మాత్రేయ గోత్రాణామ్ విమలవిచారాచార

3 పుణ్యసలిల ప్రక్షాలిత కలికాలకల్మష మషీణామ్ మహామహేన్ద్రాచల

4 శిఖరప్రతిష్ఠితస్య సచరాచరగురోః సకలభువన నిర్మ్మాణైక సూ

5 త్రధారస్య శశాఙ్కచూడామణే ర్భగవతో గోకర్ణ్ణ స్వామినః ప్రసా

6 దసమాసాదితైకం శఙ్ఖభేరీ పఞ్చమహాశబ్దం ధవలచ్ఛత్రహేమ

7 చామరవరవృషభలాఞ్ఛన సముజ్వల సమస్త సామ్రాజ్య మహిమ్నా మనేక

రెండవ రేకు: మొదటి పెడ.

8 సమరసఙ్ఘట్టనముపలబ్ధం విజయలక్ష్మీ సమాలిఙ్గితోత్తుఙ్గభుజదణ్డను

9 ణ్డితానాంత్రికలిఙ్గమహీభుజాం గఙ్గానామన్వయమలంకరిష్ణో ర్విష్ణో రివ

10 విక్రమాక్రాన్తధరామణ్డలస్య గు (ణ) [మ] హార్ణ్ణవ మహారాజస్య పుత్రః॥ పూర్వ్వంభూపతి

11 భి ర్విభజ్యవసుధా యాపఞ్చభిః పఞ్చధాభుక్త్వా భూరిపరాక్రమో భుజబలాం

12 త్తామేక ఏవస్వయమ్ ఏకీకృత్యవిజిత్య శత్రునివహాన్ శ్రీవజ్రహస్తశ్చతుశ్చ

13 చత్వారిం శతమత్యుదార చరితః సర్వ్వానరక్షీత్సమాః తస్యతనయో [గు] ణ్డ మరాజావ

14 ర్షత్రయమపాలయత్ మహీమ్ తదనుజః కామార్ణ్ణవదేవః పఞ్చత్రింశత మబ్దకాన్

రెండవ రేకు: రెండవ పెడ

15 తస్యానుజో వినయాదిత్య సమాస్త్రిస్రః తతః కామార్ణ్ణవాజ్జా(ఽ) తో జగతీకల్పభూ

16 రుహః|యోరాజరాజ[ః] చ్ఛాయోవజ్రహస్తావనీపతిః ప్రశోచ్ఛ్రాయదన్మదగన్ధలుబ్ధ

17 మధుపవ్యాలీఢగణ్డాన్గజాన [స్న] ర్థిభ్యః సమదాత్ నేహాస్రిమతులో యస్త్యాగినామగ్రణీ

18 స [ః] శ్రీ మానవియఙ్కభీమ నృపతి గ్గఙ్గాన్వయోత్తం సకః పఞ్చత్రింశతమబ్ద

19 కాన్సమభున క్ష్మీధ్వీమ్ స్తుతః పార్థివైః త దగ్రసూనుః సురరాజ సూను

20 నాసమస్త మస్తాం శ మితారి మణ్డలః స్మపాతి కామార్ణ్ణవభూపతిభ్ర్భవం

21 సమృద్ధిమానర్ధసమ[ం] సముజ్జ్వలః [త]దను తదనుజన్మాచిత్తజన్మోపమ

మూడవ రేకు మొదటి పెడ

22 మానో గుణనిధిరనవద్యో గుణ్డమాఖ్యోమహీశః సకలమిదమరక్షత్త్రీణి

23 వర్షాణిధాత్రీ వలయమలఘు తేజో నిర్జరారాతిచ. త్రిః॥ తతోద్వైమాతురస్తస్య

24 మధుకామార్ణ్ణవోనృపః | అపాతిస్మావనీ మేతామబ్దానేకాన్న వింశతిమ్॥౦॥అథవ

25 జ్రహస్తనృపతేరగ్రసుతాదఖిలగుణిజనాగ్ర [గ] ణ్యః కామార్ణ్ణవాత్కవీన్ద్రప్ర

26 గీయమానావదాత శుభకీర్తేః॥ శ్రియఇవవైదుమ్యాన్వయ పయః పయోనను

27 నిధిసముద్భవాయాశ్చ యః సమజని వినయమహాదేవ్యాః శ్రీవజ్రహస్తఇతి

28 తనయః॥వియదృతుసంఖ్యాంయాతి శాకాబ్దేసఙ్ఘేదినకృతివృషభస్తే రోహిణీభే

29 లగ్నేధనుషి చసితపక్షేనూర్య్యవారేతృతీ [ం] యా[ం]యుజినకలధగతీం

॥౫]

మూడవ రేకు; రెండవ వెడ.

30 రక్షితుం యోభిషిక్తః న్యాయ్యేన యత్రసమ
ముచరితుం త్రివర్గేణ మార్గేణ ర
31 క్షితిమహీమ్ మహిత ప్రతాపే నివ్యార్ధ
యశ్చ నిరఘాశ్చనిరాపదశ్చ శశ్వత్ప్రజా
32 భువి భవన్తి విభూతిమత్యః వ్యాప్తే గజకులో
త్తమస్య యశసా దిక్చక్రవాలేశ [శ్రీ]
33 ప్రద్యోతామలినేన యస్యభువనః ప్రహ్లాదస
మ్పదినా సిన్దూరై రతిసా
34 న్ద్రపఙ్కపటలై కుమ్భస్థలీ పట్టకేష్వాలిమ్పన్తి
పునఃపునశ్చ [హ]
35 రితామాధోరణావారణాన్॥ అనురాగేణగుణినో
యస్యవక్షోము
36 ఖాబ్జవయోః ఆసీనే శ్రీసరస్వత్యా వనుకూలే
విరాజితః॥ కలిఙ్గ
37 నగరాత్పరమమాహేశ్వర పరమభటారక మహా
రాజాధిరాజ త్రిక

నాలుగవ రేకు; మొదటి వెడ.

38 లిఙ్గాధిపతి శ్రీమదనన్తవర్మ వజ్రహస్త దేవః కు
శలీ సమస్తామాత్యప్రము
39 ఖ జనపదాన్సమాహూయ సమాజ్ఞాపయతి విదిత
మస్తుభవతామ్॥ కోలువర్త్తని
40 వి[ష]యే అవరెంగాఖ్యగ్రామః। చతుఃసీమా
పచ్ఛిన్నః సజలస్థలఃసర్వపీడా
41 వివర్జిత మాచన్ద్రార్క క్షితి సమకాలం యా
వన్మాతాపిత్రో రాత్మనః పు
42 ణ్యయశోభి వృద్ధయే కర వసు నిధిశాకాబ్దే ఉ
త్తరాయణ సంక్రాన్త్యౌ
43 అస్మిన్ గ్రామనివాసినే జలేశ్వరదేవాయభోగం
కృతమ్ విశ్వ గోత్రో
44 త్పన్నః ఏరయమః తస్యపుత్రః మావయః తస్య
భార్యాకంచపా తదోజాన్ తాయఏరమాయ
45 మాచరమనవర్త్తికంచరిదత్తమ్॥ అస్యైవగ్రామ
స్యసీమా[ం]లిఖ్యన్తేపూర్వతః

నాలుగవ రేకు; రెండవ వెడ.

46 నింబసహిత వల్మీకః। పరతః వనరాజీ ఆగ్నే
యతః తింత్రిణీకవృక్షత్రికూ
47 టః॥ దక్షిణతః వనరాజీ। పరతః సావనరాజీత్రి
కూటః॥ నైరృత్యతః గర్త్త
48 త్రికూటః పశ్చిమతః అజ్జనాఖ్యగర్త్త॥పర
తః తింత్రిణీకవృక్షసహితసేతు
49 ః॥ వాయవ్యతః మణ్డలాకార పాషాణసహిత
గర్త్త ద్వౌగర్త్తాస
50 ంగమేవ పరతః అర్జునవృక్షః తత్పరతః తిం
త్రిణీక వృక్షాద్వా
51 ఐశాన్యతః నింబసహిత వల్మీకః పరతః గర్త్త
స [మీపత్రికూటః॥]
52 అనేన మహాక్షశాలయే వల్లేమోజాయస్వర్ణ
లోహకారిణేచ [మనవర్త్తికాస్మిన్] గ్రా
53 మేప్రదత్తా॥ భూమిం యః ప్రతిగృహ్ణాతి
యచ్ఛతి భౌతౌపుణ్య

అయిదవ రేకు; మొదటి వెడ.

54 కర్మాణౌ నియతా[ం] స్వర్గగామినా॥షష్టిం
వర్షసహస్రాణి స్వర్గేమోదతి భూ
55 మిదః ఆక్షేప్తంచానుమన్తాచ తాన్యేవ నరకే
వసేత్॥ మహా [కాయస్థసన్ధి] వి
56 గ్రహిమావురయస్యనూనునాదామోదరేణ లిఖి
తమ్॥ మహాక్షశాలినుంకమో
57 జస్యసూనునా వల్లేమోజేన ఉత్కీర్ణతమ్॥

శా స న సా ర ము.

శాసనమునందు మొదట ఆత్రేయ గోత్రులైన త్రికలింగాధిపతు లగు గంగవంశజుల ప్రశస్తి కలదు. పిదప గుణమహార్ణవ మహారాజుకొడుకైన మొదటివజ్రహస్తునినుండి కామార్ణవ భూపతికిని, వైదుంబవంశ మను పాలసముద్రమం దుద్భవమందిన వినయమహాదేవికిని జన్మించిన మూడవవజ్రహస్తునినుండి కామార్ణవభూపతికిని, వైదుంబవంశమను పాలసముద్రమం దుద్భవమందిన వినయమహాదేవికిని జన్మించిన మూడవవజ్రహస్తుని వఱకుగల గంగవంశపు రాజుల

వర్ణనాదికములు కలవు ఈ మూడవవజ్రహస్తుడే మనశాసనము నందలి దాత. ఈతని యితర శాసనములలో వలెనే ఇందును ఆరాజు శకాబ్దములు ౯౭౦లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెనని తెలుపబడినది. పిదప న్యాయయమును, ప్రజారంజకమును నైన యతని పరిపాలనము వర్ణింపబడినది. అటుతరువాత పరమమాహేశ్వరుడును పరమభట్టారకుడును, మహారాజాధిరాజును, త్రికలింగాధిపతియునైన శ్రీమదనంతవర్మ యను వజ్రహస్తదేవుడు కళింగనగరమునుండి తన తల్లిదండ్రులయొక్కయు, తనయొక్కయు, పుణ్యయశోభివృద్ధికొఱకు సమస్తామాత్య ప్రముఖజనపదులను పిలిచి వారిసమక్షమున శకాబ్దములు, కరములు [2] వసువులు [8] నిధులు [9] అనుసంఖ్యలచేత అంకితమైన సంవత్సరమున అనగా ౯౮౨ వ శకవర్షమున ఉత్తరాయణ సంక్రాంతి నాడు కోలువర్తని విషయములోని అవరెంగ అనుపేరుగల గ్రామమును చతుస్సీమావచ్ఛిన్నముగను, సజలస్థలముగను సర్వపీడావివర్జితముగను అనగా జలసహితముగను స్థలసహితముగను ఏవిధమైనపన్ను ప్రత్యాయముల బాధలులేకుండగను చేసి ఆగ్రామమున విజయంచేసియున్న జలేశ్వరస్వామి అను పేరుగల దేవునికి భోగముచేసి అనగా దేవునికి చెల్లె గ్రామముగ ఏర్పాటుచేసి దానమొసంగబడినది. జలేశ్వర దేవునికి చేసిన యీదానమును తెలుపుటకే ఈశాసనము పుట్టినది. ఈగ్రామమును జలేశ్వరస్వామికి దానమొసంగు సందర్భముననే మరి యిరువురు గ్రామస్థులకు (1) ఎరయముడు అనువానికిని (2)మహాత్మశాలియు, స్వర్ణలోహకారకుడు అయిన వల్లేమోజునకును వృత్తులొసంగబడినవి. పంక్తులు 45 మొదలు 52 వఱకు దానముచేయబడిన గ్రామముయొక్క సరిహద్దులు తెలుపబడినవి. చిట్టచివర దానశాసనములకు వ్రాయబడు మామూలు శ్లోకములు కలవు. [పం. 53-55] కడపటి రెండుపంక్తులలోను శాసనమును వ్రాసిన వాని పేరు శాసనమును చెక్కినవాని పేరు తెలుపబడినవి. శాసనమును వ్రాసిన యతడు మాపురయముమారుడైన దామోదరుడు. ఇతడు మహాకాయస్థుడనియు, సంధివిగ్రహిఅనియు తెలుపబడినాడు. సంధివిగ్రహి అనగా యుద్ధము ప్రకటించుట, సంధిసేయుట అనుకార్యములను పరిశీలించు మంత్రి). శాసనమును చెక్కినవాడు నూంకమోజకొడుకైన వల్లేమోజు శ. 1003 నాటి అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొర్ని శాసనమును వ్రాసినవారును చెక్కినవారును వీరలే ఎరయముడు అనువాని కిచ్చిన వృత్తి 'మూదరమనువత్తిఓకము' అని శాసనమున చెప్పబడినది. ఇప్పుడు మనము 'మనోవర్తిక' అను నదియే ఈ 'మనవర్తికము' అని నా యభిప్రాయము.

గ్రామమును దానమొసంగినది శకవర్షము 982లో ఉత్తరాయణ సంక్రాంతినాడు అనగా ఈశానము క్రి. శ. 1059-60 వ సంవత్సరము నాటిది అగును.

ఈశాసనమును చేర్కొనబడిన అవరెంగ, జల్మూరు, ముద్దాము మొదలగు గ్రామములున్న యిప్పటి శ్రీకాకుళము తాలూకా (గంజాంజిల్లా) పూర్తిగనో, లేక కొంతభాగమో కోలువర్తనీ విషయమని ప్రాచీనకాలమున పేరొందియుండినట్లు చిక్కాలవలసశాసనమువలన తెలిసికొనియున్నాము. ఆనిర్ణయమునే యీశాసనము బలపఱచుచున్నది. దానముచేయబడిన అవరెంగ అను గ్రామమిప్పుడు ఆవలింగ అనుపేర బరగుచున్నది.

[అక్షయసం॥ వైశాఖమాసపు భారతినుండి]

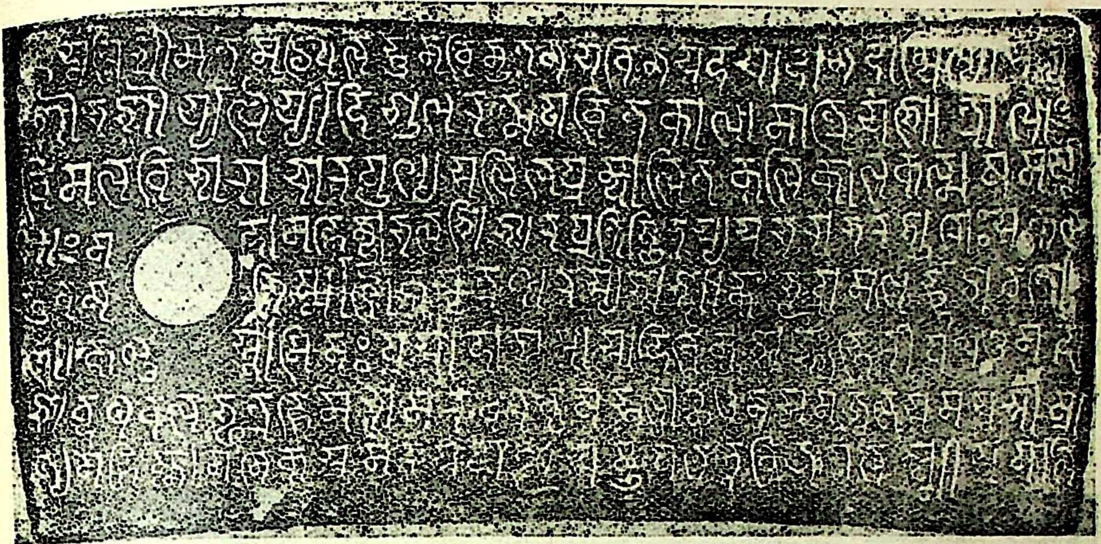
14అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కొర్ని శాసనము.

మహారాజశ్రీ గిడుగు వెంకటశీతాపతి గారు

ఈశాసనము అయిదురేకులు గలది. ప్రతిరేకున్ను సుమారు 8¼ అంగుళములు పొడవుగాను, 4 అం. వెడల్పుగాను ఉన్నది. రేకులన్నిటికిన్ని ఎడమవైపు అంచుకు సుమారు ఒక అంగుళము దూరముగా రంధ్రములున్నవి. వాటిగుండా ఒకరాగి కడియము అమర్చబడి ఉన్నది. ఆకడియమునకు ఈఅయిదు రేకులున్ను వ్రేలాడుతున్నవి. కడియము చుట్టుకొలత 15¼ అంగుళములు. కడియముకడ్డీ చుట్టుకొలత ఒక అంగుళము. ఈకడియము తాలూకు రెండు కొవలున్ను వలయాకారమున ఉన్న ఒక రాజముద్రికకు అంటివున్నవి. ఆ రాజముద్రిక 1¼ అం. ఎత్తుగ ఉన్నది. వలయాకారమున ఉన్నదాని అడుగుభాగము 7 అంగుళముల పరిధిగలది. రాజముద్రికయందు 1 1/2అం. ఎత్తుగల నందివిగ్రహమున్నది. ఆనంది విగ్రహమునకు నాలుగువైపులను శంఖము, చామరము మొదలయినవి చెక్కినారు.

ఈశాసనమునందలి భాష మొదటనుండి చివరకున్ను సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీననాగరి లిపి.

మూలము.

మొదటి రేకు; రెండవ వైపు.

1 ఓం. స్వస్తి శ్రీమతా మఖిలభువన వినుతనయ వినయదయాదానదాక్షిణ్య సత్య

2 శౌచశౌర్య ధైర్యాదిగుణరత్న పవిత్రీకాణా మాత్రేయగోత్రాణాం

3 విమలవిచారాచారపుణ్యసలిల ప్రక్షాలితకలికాల కల్మషమషీ

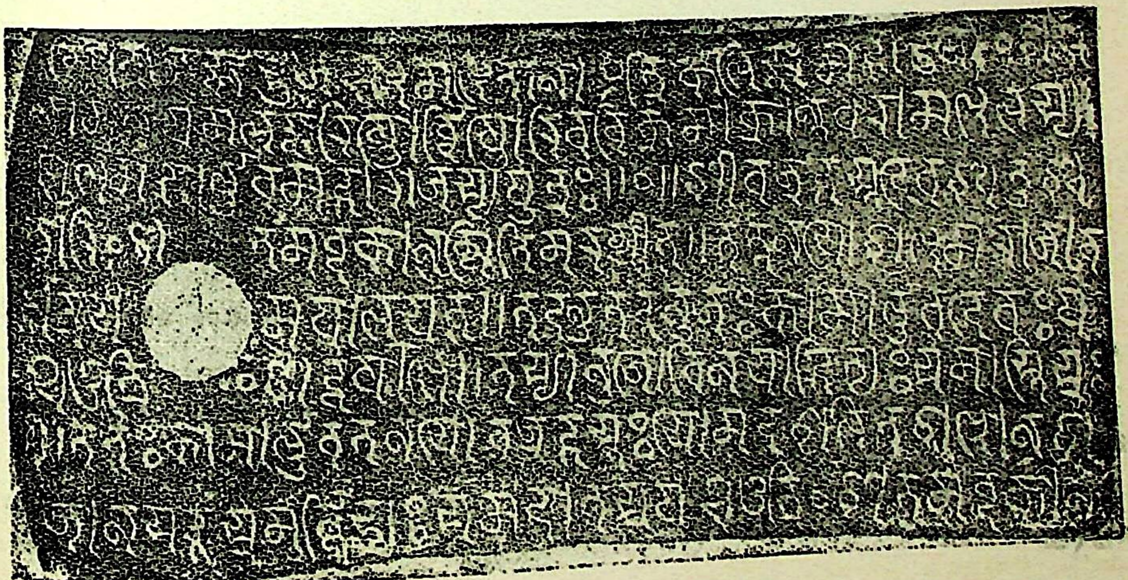
4 ణాం మహామహేన్ద్రాచల శిఖరప్రతిష్ఠితస్య సచరాచరగురోః సకల

5 భువననిర్మాణైకసూత్రధారస్య శశాఙ్కచూడామణే ర్భగవతో

6 గోకర్ణస్వామినః ప్రసాదా త్సమాసాదితైక శఙ్ఖభేరీపఞ్చమహా

7 శబ్దధవలచ్ఛత్ర హేమచామరవరవృషభలాఞ్ఛనసముజ్వల సమస్తసామ్రా

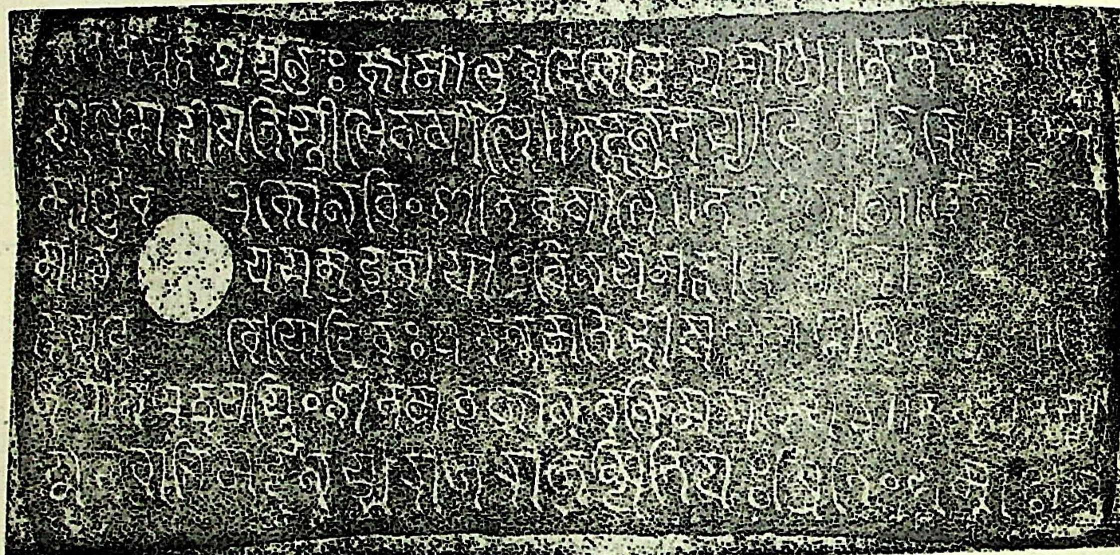
8 జ్యమహిమ్నా మనేకసమరసఙ్ఘట్టసముపలబ్ధవిజయలక్ష్మీ సమాలి

రెండవ రేకు; మొదటి వైపు

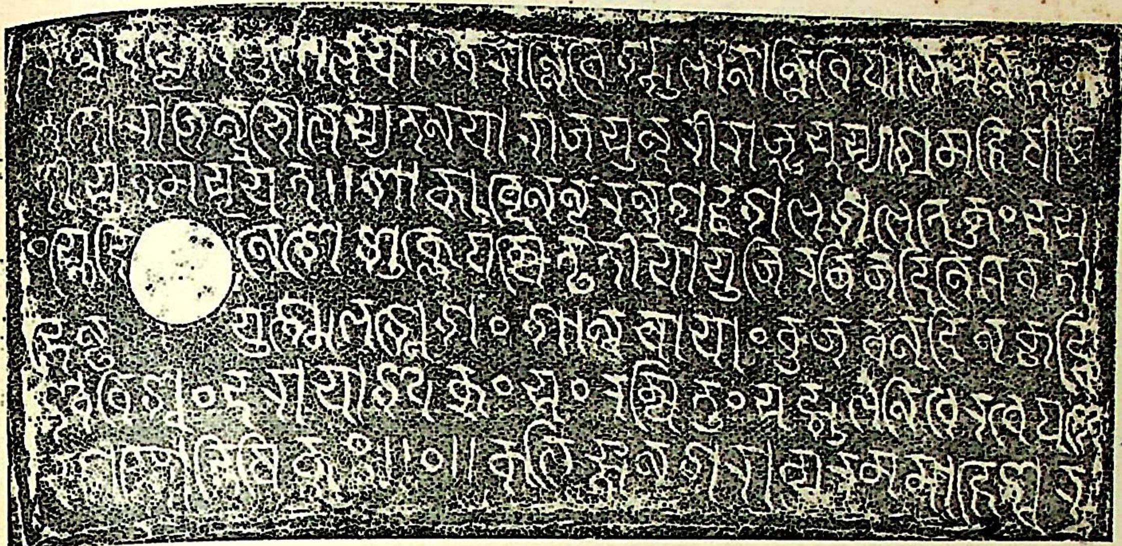
రెండవ రేకు: మొదటి పెడ.

9 జ్జితోత్తుఙ్గ భుజదణ్డమణ్డితానాం త్రికలిఙ్గమహీభు
జాం గఙ్గా
10 నా మన్వయ మలఙ్కరిష్ణో ర్విష్ణోరివ విక్రి
మాక్రాన్తధరామణ్డలస్య
11 గుణమహార్ణవమహారాజస్య పుత్రః॥౦॥ శ్రీ
వజ్రహస్తదేవ శ్చతుశ్చ
12 త్వారింశత మబ్దకాన్ క్షితి మరక్షీత్॥ తత్రి
నయో గుణ్డమరాజా వ
13 షట్త్రియ మపాలయత్॥ తదను తదనుజః కా
మార్ణవదేవః ప
14 ఞ్చత్రింశద్వర్షాణి॥తస్యానుజో వినయాదిత్యః
సమా స్త్రిస్రః
15 ॥తతః కామార్ణవతనయో వజ్రహస్తః రూపా
దగలిత గణ్డాన్ గ
16 జాన్ సహస్రి మర్థిభ్యః సమదాత్ సపఞ్చ
త్రింశత మబ్దకాన్

రెండవ రేకు; రెండవ పెడ.

17 ॥తత స్తదగ్రసూనుః కామార్ణవదేవోర్ధ స
మామ్॥తత స్తదనుజో
18 గుణ్డమహీపతి స్త్రీణి వర్షాణి॥తదను తస్య
ద్వైమాతురో మధుకా
19 మార్ణవ ఏకోనవింశతివర్షాణి॥తతః కామా
ర్ణవాద్వైదు
20 మ్బాన్వయసముద్భవాయాం వినయమహాదేవ్యాం
జాతః శ్రీవజ్రి
21 హస్తదేవో యోదివః పతన్త మతిభీషణ మశ
నిం శస్త్రాగ్నిభి
22 జఘాన స త్రయస్త్రింశత వబ్దకా నవని మపాల
యత్॥ తతస్తు తస్యా
23 త్మభవోరిమర్దన స్సురాజరాజక్షితిపః క్షితిం
సమాః।అ

మూడవ రేకు: మొదటి వెడ

24 రక్ష ద్దృష్టా వరుణాలయాంబరా న్నిధి గ్గుణా
ణా న్నిధిపాలసన్నిభః॥

25 తతో రాజేన్ద్రచోలస్య తనయా రాజసున్దరీ
రాజ్ఞస్తస్యాగ్రమహిషీ స

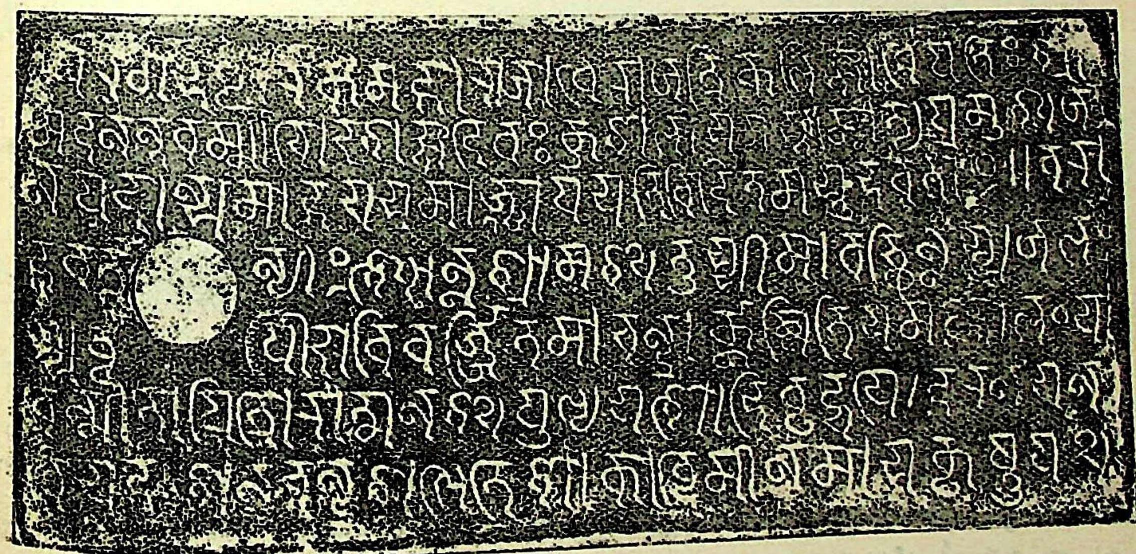
26 తీ సుత మసూయత॥ శాకాబ్దేనన్ద రన్ధ్రగ్రహ
గణగణితే కుంభస

27 ంస్థే దినేశే శుక్లే పక్షే తృతీయాయుజి రవిజ
దినే రేవతీ

28 భే నృయుగ్మే లగ్నే గంగాన్వయాంబుజ వన
దినకృ ద్వి

29 శ్వ విశ్వంభరాయా శ్చక్రం సంరక్షితుం సద్గుణ
నిధి రధిప శ్చో

30 డగఙ్గో భిషిక్తః॥౦॥ కలిఙ్గనగరా త్పరమ
మాహేశ్వర

మూడవ రేకు: రెండవ వెడ.

మూడవ రేకు, రెండవ పెడ.

31 పరమభట్టారక మహారాజాధిరాజ త్రికలిఙ్గాధిపతిః శ్రీ

32 మదనన్తవర్మా చోడగఙ్గదేవః కుశలీ సమస్తామాత్యప్రముఖ జ

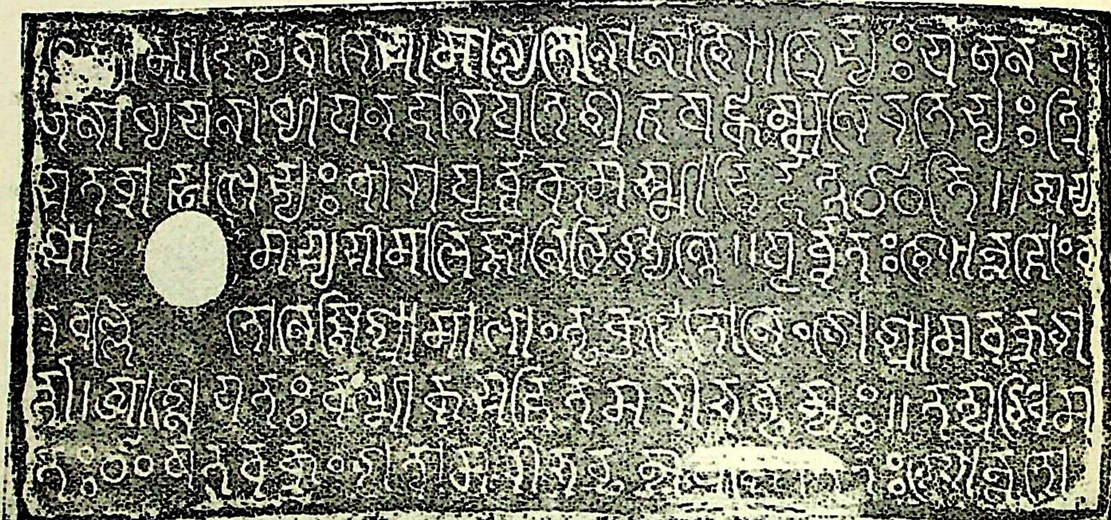
33 నపదాన్సమాహూయ సమాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు భవతాం। వా

34 హవత్తర్ణ్యాం ఖోన్నగ్రామ శ్చతుస్సీమావచ్ఛిన్న స్సజల

35 స్సర్వ్వపీడా వివర్జిత మాచన్ద్రార్క్కతారక సమకాలం యా

36 వన్మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చ పుణ్యయశోభివృద్ధయే॥ హరినయన

37 వియద్గగనచన్ద్రగణితే శాకాబ్దే మీనమాస కృష్ణప (చ)

నాలుగవ రేకు; మొదటి పెడ.

38 ఇచ్చమ్యా మాదిత్యవారే సామాన్యతో నానాగోత్రేభ్యః యజవదూ

39 జనాధ్యయనాధ్యాపనదాన ప్రతిగ్రహ షట్కర్మ్మ నిరతేభ్యః త్రి

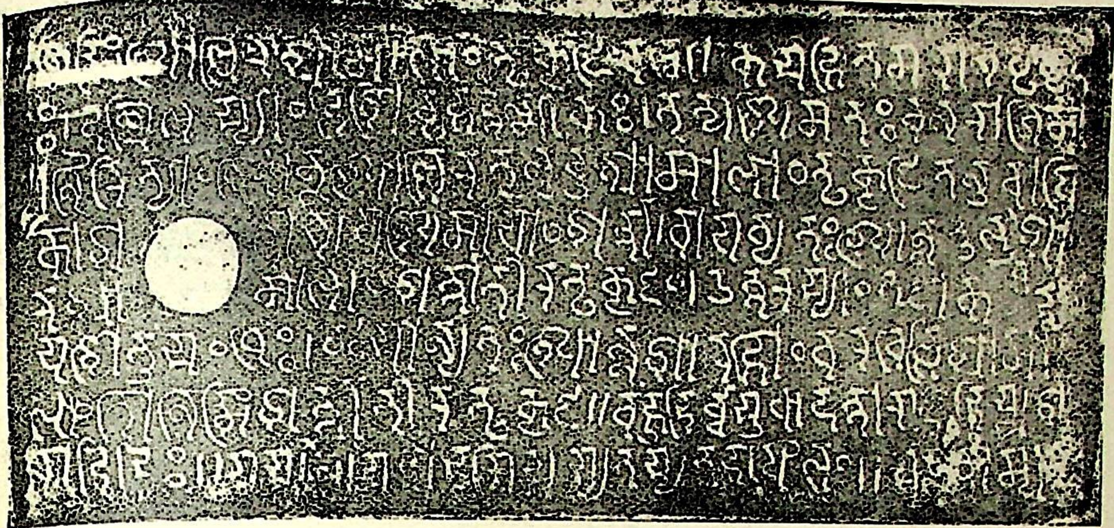
40 శతబ్రాహ్మణేభ్యః ధారాపూర్వ్వకం మస్మాభిర్ద్దత్త ఇతి॥ అస్య

41 గ్రామస్య సీమాలిఙ్గాని లిఖ్యన్తే। పూర్వ్వతః ఖోన్నహోంబ

42 రవల్లి తో కేజ్జిగ్రామాణాం త్రుకుటే తోసింగిగ్రామ పశ్రిగ

43 త్రా। ఆగ్నేయతః వల్మీకసహిత మరీచవృక్షః॥ తత్పశ్చిమ

44 తః ఈషత్ పశ్రింగత్వా మరీచవృక్షపఙ్క్తిః తతః ఖోన్న తో

నాలుగవ రేకు; రెండవ వెడ.

45 నేఙ్గిఖోల్లెరగ్రామాణాం త్రికూటే వల్మీకసహిత మరిచవృక్ష

46 ః। దక్షిణస్యాం। దిశి బృహద్వల్మీకః। తత్పశ్చిమ తః వనరాజికా

47 నైరృత్యాం ఖోన్నఖోల్లెరతూలువు గ్రామాణాం త్రికూటే తను వాపి

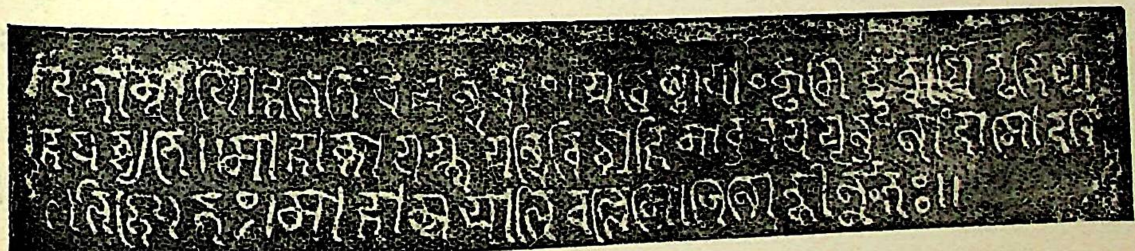
48 కా గర్త్తాచ। పశ్చిమాయాం గర్త్తా॥ వాయవ్యతః ఖోన్నతూలువుగా

49 రగ్రామాణాం గర్త్తాతీరత్రికూటం। ఉత్తర స్యాం తటాకద్వ

50 యసేతుసంధిః॥ ఈశాన్యతః ఖోన్నగారహాం బరవల్లిగ్రామా

51 ణాం తో నేఙ్గిగర్త్తాతీరత్రికూటం॥ బహుభి ర్వసుధా దత్తా రాజభి స్సగ

52 రాదిభిః॥ యస్యయస్య యదా భూమి స్తస్య తస్య తదా ఫలం॥ స్వదత్తాం పర

అయిదవ రేకు; మొదటి వెడ.

53 దత్తాంవ్వా యో హరేత వసున్ధరాం। స విష్ఠా యాం కృమి భూర్భుత్వా పితృభి స్స

54 హ పచ్యతే॥ మహాక్షాయస్థసన్ధి గ్రహిణా పురయ సూనునా దామోదరే

55 ణ లిఖితం॥ మహాక్షశాలివల్లెమోజె నోత్కీర్ణం తత్

తెలుగు తర్జుమా.

[పంక్తులు 1—11] ఓం. ప్రపంచమందంతటను పొగడ్తగన్న నయము, వినయము, దయ, దానము, దాక్షిణ్యము, సత్యము, శౌచము, శౌర్యము, ధైర్యము మొదలయిన గుణరత్నముల చేత పవిత్రమైనటువంటిన్ని, ఆత్రేయ గోత్రమందు పుట్టినటువంటిన్ని, నిర్మలమైన తలంపులు, ఆచారములు అనే పవిత్రజలముల చేత కలికాలకల్మషమనే మసిని కడిగివేసినటువంటిన్ని, మహామహేంద్రగిరిశిఖరమందు ప్రతిష్ఠితుడై, చరాచర ప్రపంచమునకు గురువుగాను సమస్తభువన నిర్మాణమునకు ముఖ్యసూత్రధారుడుగాను ఉండి, చంద్రశేఖరుడున్ను భగవంతుడున్ను ఐన గోకర్ణస్వామియొక్క అనుగ్రహమువల్ల ప్రాప్తమైన శంఖము, భేరి, పంచమహాశబ్దములు, తెల్లనిఛత్రము, బంగారు చామరము, శ్రేష్ఠమైన వృషభ చిహ్నము-వీటిచేత ప్రకాశిస్తూ ఉన్న సమస్తసామ్రాజ్యమహిమలున్ను కలిగినటువంటిన్ని, అనేక యుద్ధములసంఘర్షణవల్ల [తాము] పొందిన విజయలక్ష్మి కౌగిలించుకొన్న భుజదండముల చేత అలంకృతులయినటువంటిన్ని, త్రికలింగ మనే భూమిని అనుభవిస్తూ ఉన్నటువంటిన్ని, గంగులయొక్క వంశమును అలంకరించి, విక్రమము చేత విష్ణువవలె నే భూమండలమును ఆక్రమించిన గుణమహార్ణవ మహారాజుగారి పుత్రుడు, శ్రీవజ్రహస్తదేవుడు,

(పం11-16) శ్రీవజ్రహస్తదేవుడు 44 సంవత్సరములు రాజ్యమేలినాడు. అతని కుమారుడు, గుండమరాజు 3 సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసినాడు. తర్వాత, అతని తమ్ముడు కామార్ణవదేవుడు 35 సంవత్సరములున్ను, పిమ్మట అతని తమ్ముడు, వినయాదిత్యుడు 3 సంవత్సరములున్ను (రాజ్యమేలినారు). తర్వాత కామార్ణవుని కుమారుడైన వజ్రహస్తుడు, మదగలితగండములు గల ఏనుగులను వేయింటిని అడిగినవారికి దానము చేసినవాడు, 35 సంవత్సరములు (రాజ్య మేలినాడు)

(పం.7-22) తర్వాత, అతని పెద్దకుమారుడు కామార్ణవదేవుడు అర్థసంవత్సరమున్ను, పిమ్మట అతని [కామార్ణవుని] తమ్ముడు, గుండమహీపతి 3 సంవత్సరములున్ను, ఆటుపిమ్మట అతని సవతితల్లి కుమారుడయిన మధుకామార్ణవుడు 19 సంవత్సరములున్ను రాజ్యమేలినారు. పిమ్మట కామార్ణవునికి వైదుంబవంశోద్భవరాలైన వినయమహాదేవి వల్ల కలిగిన శ్రీవజ్రహస్తదేవుడు స్వర్గమునుండి అతిభయంకరముగా పడుతూఉన్నటువంటి పిడుగును ఖడ్గముతో ఖండించినవాడు, 33 సంవత్సరములు భూమిని పాలించినాడు.

[పం 22-24] పిమ్మట, అతని కుమారుడు, రాజరాజు అనే భూపాలుడు-శత్రువులను మర్దించినవాడు, సద్గుణములనిధి, కుబేరునివంటివాడు - సముద్రపరివృతమయిన భూమిని పరిపాలించినాడు.

(పం 25-26) పిమ్మట, రాజేంద్ర చోడుని కూతురైన రాజసుందరి అతనికి [రాజరాజుకు] పట్టపుదేవియై కుమారుని కనినది.

(పం. 26-30) శక 999 లో సూర్యుడు కుంభమందుండగా, శుక్లపక్షమి, తదియనాడు, శనివారమున, రేవతీనక్షత్రము రాగా, మిధునలగ్నమందు గంగవంశ పద్మవనమునకు సూర్యుడున్ను, సద్గుణములకు నిధిన్ని అయిన చోడగంగమహారాజు భూచక్రమును సంరక్షించుటకు రాజ్యాభిషిక్తుడయినాడు.

[పం.30-33] పరమమాహేశ్వరుడున్ను, పరమభట్టారకుడున్ను, మహారాజాధిరాజున్ను, త్రికళింగాధిపతిన్ని అయిన శ్రీమదనంతవర్మచోడ గంగదేవుడు కుశలియై సమస్తమయిన అమాత్యప్రముఖ జనపదులనున్ను పిలిపించి ఆజ్ఞాపించినాడు:—

" మీ కందరికీ తెలియవలసినది ఏమంటే:—

(పం 33-40) వరాహవర్తనియందున్న ఖోన్న గ్రామము, నాలుగువైపులను ఏర్పరచిన ఎల్లల మధ్యమందు అవిచ్ఛిన్నమై ఉన్నది. సమస్త జల సహితంగా, పన్నులు మొదలయిన బాధలు ఏమి లేకుండా చేసి, మాతలిదండ్రుల పుణ్యయశోభివృద్ధికొరకున్ను, మాపుణ్యయశోభివృద్ధికొరకున్ను, శక 1003 వర్షములుకాగా మీనమాసమందు బహుళ పంచమీ ఆదివారమున యజనయాజనాధ్యయనాధ్యాపన దానప్రతిగ్రహషట్కర్మనిరతులైన నానాగోత్రముల బ్రాహ్మణులకు 300 మందికి ఆచంద్రార్కం [అనుభవించగలందులకు] ధారాపూర్వకంగా దానము చేసినాము."

(పం. 40-51) ఈ గ్రామమునకు ఎల్లలేర్పాటాయున్నాము. తూర్పున, ఖోన్న హోంబరువల్లి తో సేంగిగ్రామముల మూడింటికీ సంధిగా పోయే తోసేంగిగ్రామము

పుంత(గోర్జ); ఆగ్నేయమందు, పుట్టతో కలిసియున్న మరీచవృక్షము; దానికి, పడమటివైపున కొంచెము వంకరగా పోతే మరీచవృక్షపంక్తి, దానిప్రక్కను ఖోన్న, తోసంగి ఖోల్లేర గ్రామముల మూడింటికీ నడుమను పుట్టతో కలిసి ఉన్న మరీచవృక్షము; దక్షిణమందు, పెద్దపుట్ట; దానికి పడమటను, అడవులపంక్తి. నైరృతిని, ఖోన్న ఖోల్లేర తూలువు గ్రామముల మూడింటికిని నడుమను బందాను, పుంతాను. పడమటను, పుంత. వాయవ్యమందు, ఖోన్న తూలువు, గార గ్రామముల మూడింటికి తాలూకు పుంత, ఏటి ఒడ్డున ముయ్యేలసంది. ఉత్తరమందు, రెండుతటాకముల నడుమనున్న గట్టు. ఈశాన్యమందు, ఖోన్న, గార, హరాం బరవల్లి గ్రామముల మూడింటికీ నడుమగాపోయే తోసంగి పుంత. ఏటి ఒడ్డున ముయ్యేలసంది.

(పం. 51-54) సగరాది రాజులనేకులు భూదానము చేసినారు. భూమి ఏయేకాలములందు ఎవరెవరివశమై ఉంటుందో ఆయాకాలములందు వారివారికి తత్ఫలము లభ్యమవుతూ ఉంటుంది స్వదత్తమయినా, పరదత్తమయినా, భూమిని ఎవడు హరిస్తాడో వాడు మలమందలి పురుగై తనపెద్దలతో కలిసి దగ్ధమవుతాడు.

[పం. 54-55] మహాభాయస్థుడున్ను సంధివిగ్రహిన్ని అయిన మాపుగయ కుమారుడు దామోదరుడు వ్రాసినది. మహాక్షశాలి (అగసాలి) వల్లె సోజు చెక్కినది.

[క్రోధన సం॥ శ్రావణమాసపు భారతినుండి.]

---

14 అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కొర్ని శాసనము.

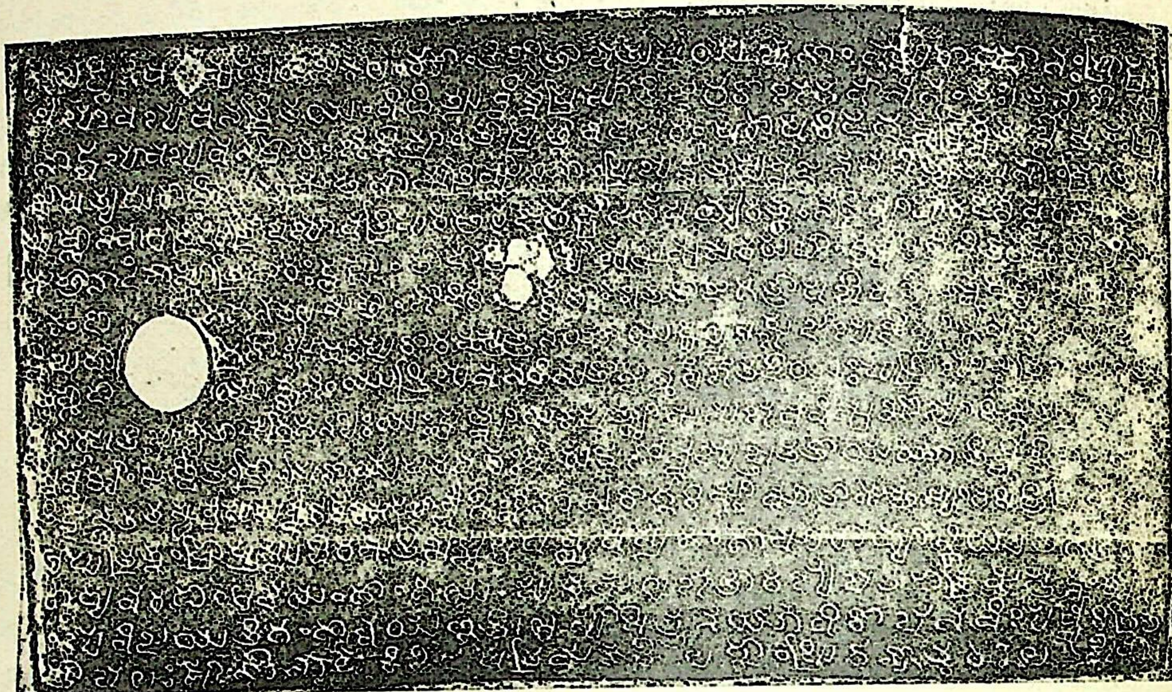
మ॥ శ్రీ గిడుగు వెంకటసీతాపతిగారు బి.ఏ., ఎల్.టి.

ఈశాసనము కూడా అయిదురేకులు గలదే; కాని దీనిరేకులు చాల పెద్దవి. ప్రతిరేకున్ను సుమారు 10 న్నర అం. పొడుపుగాను, 6 అం. వెడల్పుగాను ఉన్నది. ఈ రేకుల కమర్చిన కడియము సుమారు 17 అం. చుట్టుకొలత గలది; కడియము కడ్డీ 1 1/4 అం. వళము గలిగి గుండ్రముగా ఉన్నది. కడియముపై నున్న రాజముద్రిక 1 3/4 అం. ఎత్తైనది. వలయాకారమున ఉన్న దాని అడుగు భాగము 7 న్నర అం. పరిధిగలది. దీని రాజముద్రిక మొదటి శాసనము తాలూకు రాజముద్రికను పోలియున్నది.

ఈశాసనమందలి లిపి ప్రాచీనకన్నడ-తెలుగులిపి; ఇండియన్ అంటిక్వెరీ సం 18 లో ప్రకటితమైన అనంతవర్మచోడ గంగదేవుని శాసనములో శక. 1040 నాటి శాసనమందలి లిపిని పోలి ఉన్నది. భాష మొదటినుండి చివరవరకున్ను సంస్కృతమే. శాసనమంతా 138 పంక్తుల గ్రంథము; రెండు వంతులు శ్లోకములున్ను, ఒకవంతు వచనమున్ను గలది. ఆకాలమున కలింగదేశమందలి ప్రజల భాషమాత్రము తెలుగే అయియుండుననుటకు ఆధారములనేకములుఉన్నవి. ఇండియన్ ఆంటిక్వెరి సం. 18లో ప్రకటితమైన శక.1040 నాటి శాసనమునకున్ను, శక 1034లో పుట్టిన ఈశాసనమునకున్ను గంగవంశపురాజుల చరిత్ర వంశోత్పత్తి, వంశానుక్రమము, ప్రశస్తి మొదలయిన విషయములుగల భాగము సమానముగా నున్నది.

మూలము.

మొదటి రేకు: రెండవ వైపు.

1 ఓంలక్ష్మీనివే (శ్మ) ముదురాజకలంక కాంతి బా హాచతుష్టయచణం వపు రాదధానః పాయాదు

2 ప్యేభూవ భువనత్రితయం విధాతుస్సృష్టేశ్చ ప్ర సూతిజఠరో భగవా ననంతః। అస్మాభినవలి

3 న్నాద్బభూవ భువనప్రారంభదీక్షారతో బ్రహ్మా వేదపరంపరాంపఠనదధ్వక్త్రై శ్చతుర్భిస్తతః పాత్రి

4 జాపత్యధురాధరోఘమనసా ఇతి మ్మునీనాం పతిభు జ్జాతస్సర్వజనీననిత్యతపసాం వాత్రితోవ

5 పుష్కరివా। అత్రేః పుత్రోబభూవ త్రిపురహర జటాజూట నేపథ్యరత్నం నేత్ర వ్యాపార దేశస్మరచకిత

6 మహో నాటికాసూత్రధారః సృష్టాంతో దా(క్షీణా) త్స్యముఖముకురరుచాం శర్వరీజీవితేశ స్తైత్రిలోక్యాసం

7 దకందో గగనతలమహాంభోధిశం[ఖ]శశాంకః తతో జగత్తాపభిషజ్జిత త్విషశ్శుభగత్రిహో భూ

8 ద్విబుధాగ్రణిర్బుదః పురూరవ। స్తత్తనయో యదుల్లసద్భుజేభుజిష్యార్ణవమేఖలా బభౌ

9 తస్మా దాయు శ్శుభంయు స్త్రిభువనవినుతో జ. న్మ లేభే తదీయః పుత్రోభూజ్జైత్రి బాహున్నహు

10 షనరపతి ర్బ్భూభృతామగ్రగణ్యః యఃపృథ్వ్యేమేకపత్న్యే మనుభవవిముఖో భూరిజాత్రప్రజాయా

11 ఽస్వర్వేశ్యాం ఖణ్డితేంద్రం ప్రణయపరవశః పౌరుషేణాన్వభుజ్జ్య। తతో యయాతిర్వ్విజితాభియా

12 తిర్జజ్ఞే తతస్తుర్వసురుర్వ్వరీశః సపూర్వ్వగీర్వ్వాణగురోర్గరిన్ణా మాతామహస్యోరసిపి ప్రవృద్ధః

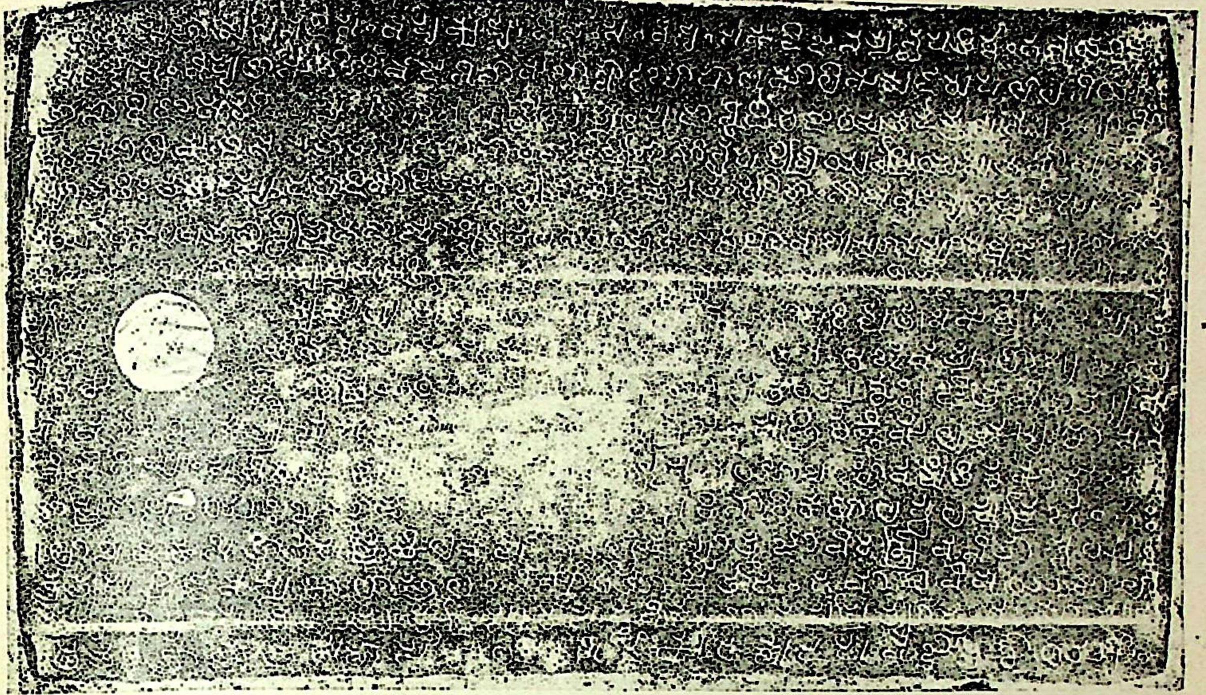
13 అపుత్రత్వం ప్రాప్తస్సుచిర మతిఖిన్నస్సపస్సగంగా మారాధ్యాప్త యతగతి రా

14 రాధ్య వరదాం అజేయం గాంగేయం సుత మలభ తారభ్యచ తదాక్రిమస్తద్వంశ్యానా

15 ంభువి జయతి గంగాన్వయ ఇతి అస్యాసీత్తన యో విరోచనప్రభుర్వైరిగిరిహో

16 స్తాచలః క్షోణీనాథకిరీటపత్రిమకరీలగ్నాంఘ్రిః రేణూత్కరః లక్ష్మీవా

రెండవ రేకు; మొదటివెప

17 గ్వనితా మహాకులనదీ సంవేష్య సుద్యోగినం సంవేష్యం సముజీజన త్సనృపతిగ్గణంగా న్వయోత్త

18 cసకన్ సంవేష్యతో గుణిరివాజవినాముహ్గాసా, న్ భూపాలమాలిమకుటైరుపపాలనీయః

19 ప్రసాదదోషరహితస్సబభూవ పుత్రీ యత్సం పదాన్నిధిరజాయతవత్స సేనః । తస్యోర్వ్విశ

20 శ్వరమాలిమణ్డనమణో రాసీదసాధారణాం బిభ్రా ణోనృపతి శ్రియంప్రియసుతస్సామ్యోతిర

21 మ్యాకృతిః తస్మాదపృ్యదపాది మోదిత జగచ్చ కోరింకువత్త స్తతః సౌరాంగోభవ ద న్యరాడ్గజఘటాపాత

22 శ్రియాపాకలః। తస్మాచ్చితారింగదో భూత్త్రి తితలవలయే రాజశ్శైకవాచ్య మ్మానుస్సారధ్వ జోస్యా భవన

23 ఖిలభువా మధిపత్య ప్రిచూతిఃధర్మ్మాఖ్యస్తత్ర మాజో నృపనయవపదవీ పాంథముఖ్యోవిరేజే

24 బభారిజాపత్యా మస్య క్షితిజయపరవా నేకధ న్వాపరీక్షిత్ సమహీపతిస్సత

25 మవాపమానిసం జయసేనమన్యన్నృప దప్పాశాత నం అభవత్సుతోస్యజయ

26 సేనసంజ్ఞితఃప్రథయన్ దిశా సిత దుకూలితంయశః జితవిఙ్వర్యామ

27 సావజీజన త్సచ భూపాలవృషం వృషధ్వజం సహశక్తి మలంఘ్య శాసన

28 ం విజిగీషుం సువిరోధిభీషణం తస్యవిగ్రహస్తన యో బభూవ క్షితీశమార్గాచర

29 ణవిగ్రహః యశఖడ్గధారాజలధౌతవైరి నారీ కపోలస్థల రత్రభంగః

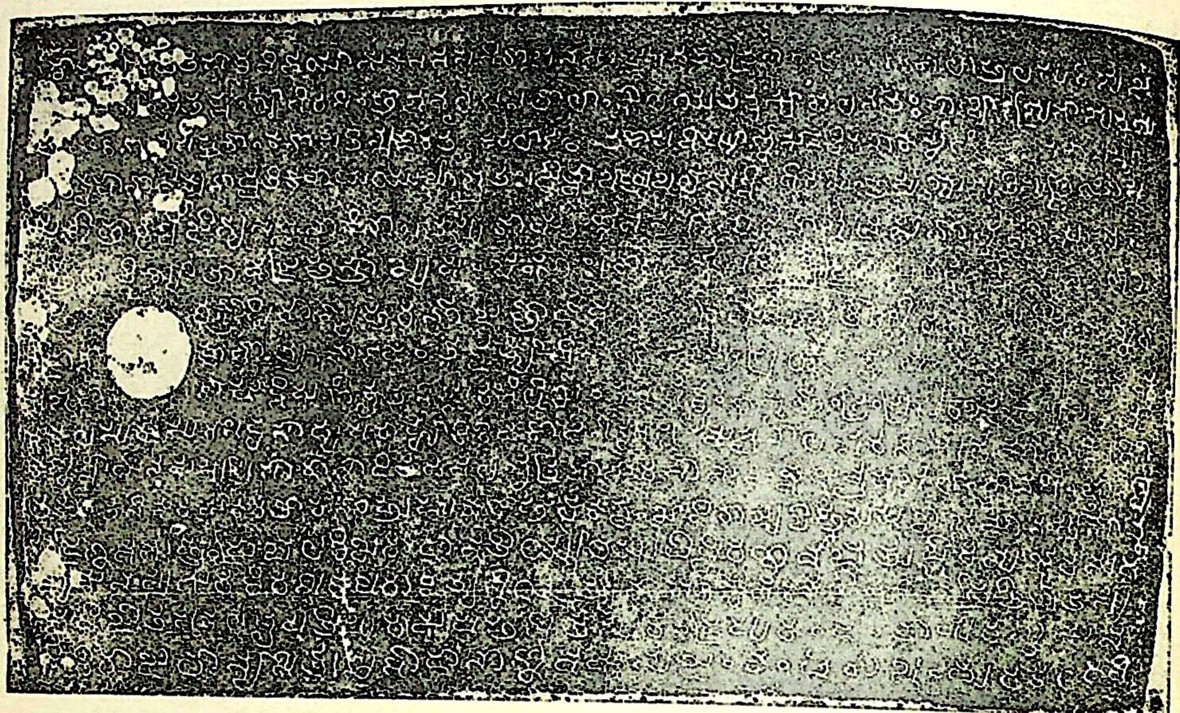
3 ఆసీ దేకసితాతపత్రతిలకక్షోణీ భృదస్యాత్మజో క్రీవనితా స్వయం

31 వృతపతి ర్ద్దేవ స్సకోలాహలః నిమ్మారయో జితగంగవాడివిషయే కోలా

32 హలాఖ్యంపురం యశ్చక్రేసురసద్మవీక్షణ రస ప్రత్యూహఅష్ణాం హరే

33 రతత్సుతోధృతశంసన యష్టి గ్గామరక్ష దప వర్జితచా ర్యం

రెండవ రేకు: రెండవ వైపు

34 శాసనప్రథితపాశవిధేయ మేక ఏవ సవిరోచన
సంజ్ఞః గతేనతరినరేంద్రాణాం కోలాహలపురీభుజాం

35 [ఏకాసీ]త్యాం చ తద్వంశ్యో వీరసింహో భవ
న్నృపః చోళాం శ్చాలయత శ్చయూచలనతః పాణ్డ్యాన్
భ్రువా భగ్నయా

36 హుంకారేణ చ సప్తకోంకణపతీ న్నిశ్శ్వాసమార
తః కేరలాన్ అంతఃకోపఘూర్ణమానశిరసా కర్ణాట
లాటేశ్వరా నస్యో

37 (నేత్ర?) కృపాణ వీక్షణధృతిం కేవాయయు
ర్భూభృతః జిత్వా బాహుబలేనోర్వీం వీరసింహస్స భూ
పతి స్సత్క్రియాన

38 మఖిహారైర్వ్విజిగ్యేసద్మ నాకినాం తస్యకా
మార్ణవస్సూనుర్దానా ర్ణవగుణార్ణవో మారసి

39 ంహ ఇతి ఖ్యాతా వజ్రహస్తాఖ్యపంచమః కామా
ర్ణవః పితృభ్రాతురసహిష్ణోః కులో

40 ద్వహః శక్త్యాపి రాజ్యహరణే జవశా ద్దేశ న్నతు
క్రమం చతుర్భిరనుజైర్భిర్దన్నకే

41 ంద్రాన్నాహ వోత్సుకాన్ దంతైర్ద్వాత్యానిసం
ద్రేభస్స ప్రాయాద్వా సమేందిశం। అ(థ)వ

42 న్యైభదా (నా)హద్వ్యగుణీకృతని(ర్ఘ్వా)రంవిలి
విసంపన్న భక్ష్యంగై ష్టుర హేంద్రం ప్రవరగోహసితత్రచ

43 సకలసురాసురసిద్ధసాధ్యవరాగ్ర్య కిరీటకోటి
నిఘృష్టమసృణలచరణపీఠ మారాధ్య గో

44 కర్ణస్వామిన మస్య ప్రసాదాసాదితధవలచ్ఛ
త్ర చామరసామజధ్వజ వృషభలాంఛనపించ్ఛాంచి

45 తకుంతనికరమకరతోరణ హుడుక్కాహళైక
శంఖాదిరాజ్యోచితైరుపశోభమానస్సాత్త్వస్య

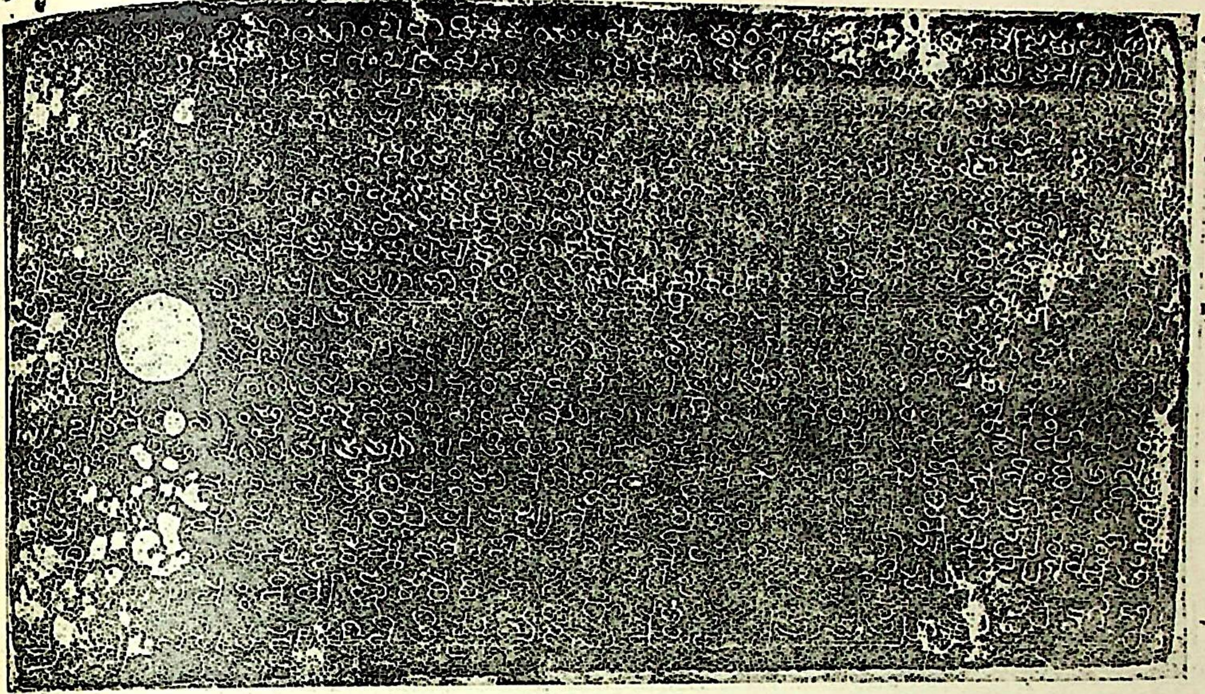
46 హేంద్ర ఇవ మహేంద్రాచలశిఖరా దవతీర్య
యుధిష్ఠిర ఇవ చతుర్భిరనుజైరనుగ

47 మ్యమానస్సమర శిరసి శబరాదిత్య న్నిహత్యకా
మార్ణవః కలింగానగ్రహీత్ తస్య

48 చ విజితసకలనృపతిపుర మపహసితసురేంద్రపు
రం దంతాపురన్నామ న

49 గరీ రాజధా న్యాసీత్। అసౌ దానార్ణవ
మనుజం కంఠికాబంధురకంఠం వి

మూడవ రేకు: మొదటి వైపు

50 ధాయగుణార్ణవాయాంబవాడి విషయమార
సింహాయుపో(దా)మ(ణ్డ)లంవ్రజహస్తాయ

51 క (ంట) కవర్త్తనీమదాత్ ఏవంచ క్రమేణ
షట్త్రింశద్వర్షాన్ కలింగా నపాలయత్। తస్యచక్రి

52 (మ) తా మశేషభువనవంస్తూయమాన విమలయ
శసా సకుల భుజకృపాణాకృష్టవి

53 జయలక్ష్మీకృసమాలింగితో త్తుంగవక్షస్థలానాం చర
ణతలకాంతి సంధ్యావదనత్తిహితసమ

54 స్తనరపతికదంబకానా మనవరతరాజ్యవినోదా
పహసితమహేంద్రాణామ్మహేంద్రాచలశిఖర

55 ప్రతిష్టతస్య సకలభువన నిమ్మాణైకసూత్రధా
రస్య చరాచరగురో ర్భగవతో గోకర్ణస్వా

మినః సమా

56 రాధన లబ్ధనిఖిలమనోరథానా మాత్రేయగో
త్రాణాం గంగానాం కులమలంకరిష్ణో ర్విష్ణోరివ

57 విక్రమాక్రాంత సకల మహీమణ్డలస్య కామా
ర్ణవస్యాను జో దానార్ణవ శ్చత్వారింశతమబ్దకాన్

58 రాజ్యమకార్షీత్। తత్సూనో ద్వితీయకామా
ర్ణవః పంచాశద్వర్షాన్ మహీ [మణ్డల]

59 మసున్ణాయత్। తస్య తిరస్కృతత్రివిష్టపం నగ
రన్నామ పురమాసీత్ తస్మిన్ సో

60 పి మధూకవృక్షజననా ద్ధీశస్య లింగాకృతేః
కృత్వా త్ర్యంబుధుకేశ ఇత్యరచయ త్ప్రా

61 పాద మభ్రంలిహంయచ్చాకోర్ధ్వాని చిత్రపత్ర
లతికా శ్చిత్రాణివాపశ్యతాం సౌధా

62 న్యంబరవర్త్తి [illegible] వేన్యాసం విమానా
దుచితి తత్త నయోరణార్ణవః పంచవ

63 ర్షాణ్మహీ మపాలయత్। తత్సూను ద్విత
తీయోవజ్రహస్తః పంచదశసమాః క్షమామర

64 క్షత్ తస్యానుజస్తృతీయః కామార్ణవో
ర్ణవమే ఖలా మేకోనవింశతి సం

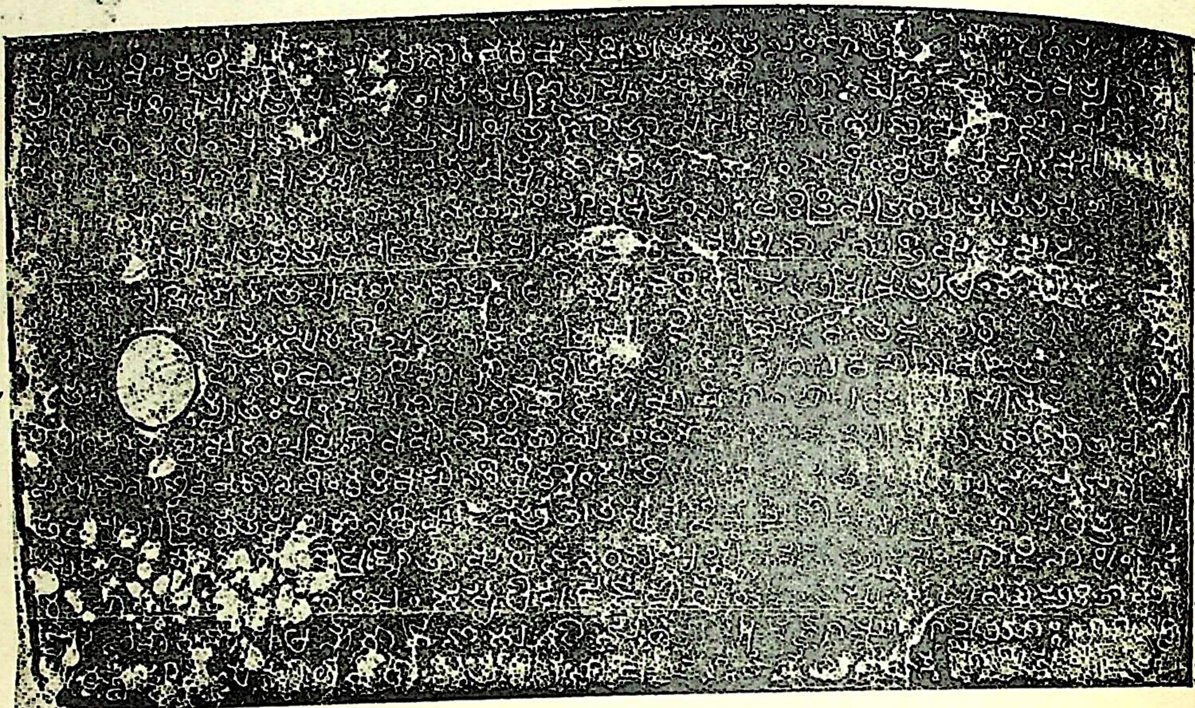
65 వత్సరాన్ (స) మవర్ధయత్। తస్యవర్ణనే
శ్లోకః వై చిత్ర్యేంద్రపృథతాచ సౌష్ఠ

66 వమితి (త్రే) ధా ధనుఃకర్మణాం సోమా
ర్కాన్వయయోర్ద్వ ధ్వానమధురం కామా

67 ర్ణవో [రా]నుపః విద్యాధైకశరేణ స ప్తస
భటాన్ కళిజ్జిఘాంసూన్ వనే.త

68 ల్పాంఖ్యానపరస్తథా నితి పృథక్కృత్త్రావ్యాదీ
వృశ్యతే తత్సుతో గుణార్ణ

మూడవ రేకు: రెండవ వైపు

69 వ స్సప్తవింశతి మబ్దా నబ్ధిరశనాంపశమస్తైషీ త్।తదాత్మజః కోశాంకుశః పంచదశవ

70 త్సరాణ మహీన్నిస్సవత్నామకార్షీణత్ తత స్త ద్భ్రాతున్నతఃకలింగలాంకుశో ద్వాదశవత్సరాన్

71 కలింగానలంచకార।తతస్తస్య పితృభ్రాతా సప్త వర్షాణ్ గుణ్ణమరాజో మహీను

72 ణ్ణలమణ్ణనో బభూవ।తస్యానుజశ్చ్రకుర్థః కా మార్ణవః పంచవింశతిం వర్షాణ్ వసుంధరా

73 మనుబభూవ।తయోః కనీయా న్వినయాదిలో క్యే పకాలత్రియం ధరతీం మత్రాయత। తతస్తజ్యేష్ఠస్య

74 కామాణ్ణవస్య సుత శ్చతుర్థోణ వజ్రహస్తః పంచత్రింశతమబ్దకాన్ మహీమిభమదజలధా

75 రాభి రభ్యషించత్ తస్యవర్ణనేశ్లోకః।ఆర్థిణ ర్థ్యాః కరిణాంసహస్రిమతులంకాలి (ం) గ (కాంతార)

76 జం యద్దత్తం సురభీచకార కరటప్రిస్యందిదా నైర్ద్రిణాః తద్దంతైరివ పాణ్డురామ

77 లసచ్చా దానైరివా వ్యాప్తా త్రి

తి దివ్యయశసా(శ్రీవజ్రిహస్త (ప్రభోః)

78 తతస్తత్సుతః పంచమకామాణ్ణవోర్ధన్సమ ఖిలాం పాలయమాస। తతస్తదనుజో

79 ద్వితీయో గుణ్ణమరాజ శ్రీణివర్షాణి ధరా ధురంధరో బభూవ। తస్య ద్వైమాతరో భ్రాతాపష్ఠో

80 మధుకామాణ్ణవ ఏకోనవింశతివర్షాణివిశాం పతి రభూత్। తత స్తదీయానందనో వజ్రి

81 హస్త స్త్రయస్త్రింశత మబ్దకా న్మహీముదవ హాత్ తస్యవర్ణనే శ్లోకాః। వ్యాప్తే గంగకులోత్తమస్య

82 యశసా దిక్చక్రవాలే శశిప్రద్యోతామలిసేన యస్యభువన ప్రిస్థానసంపాదినా సిందూరైః

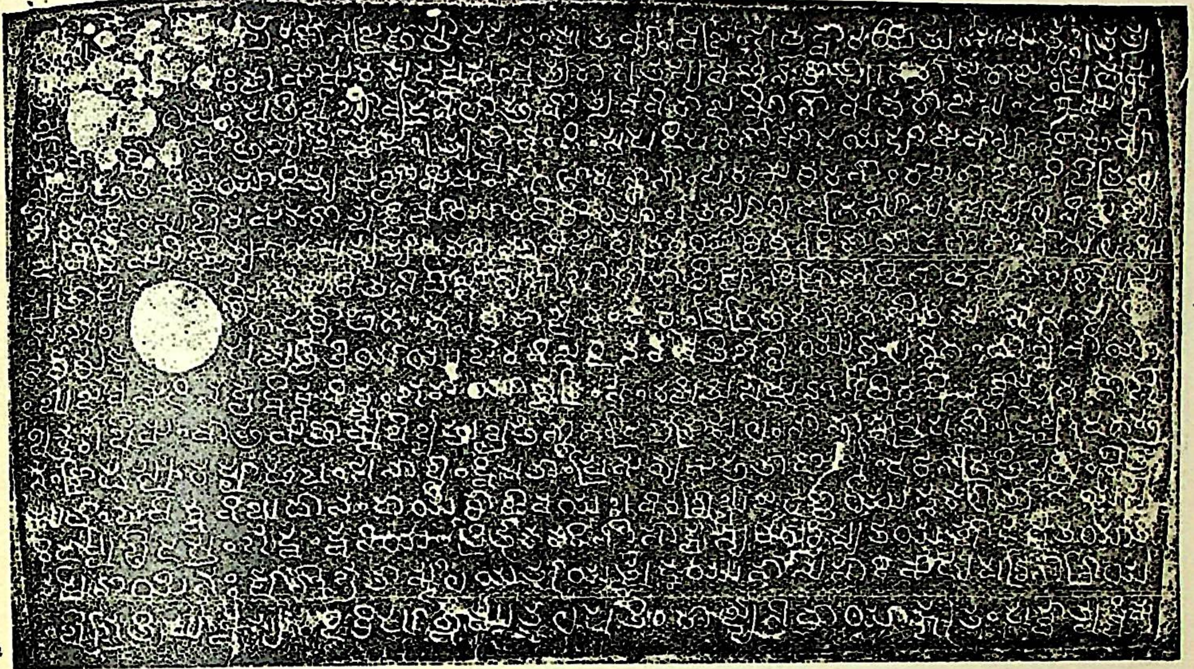
83 రతిసాంద్రపంకపటలైః కుంభస్థలీపట్టకే ష్వాలిం పంతి పునః పునశ్చ హరితా మ

84 ధోరణా వారణాన్। అనురాగేణ గుణినో యస్యవక్త్రే ముఖాబ్జయోః ఆసీ న్నీర్షి

85 నరస్వత్యా వనకూలే విరాజితః। నవామలః

 వజ్రిహస్త

నాలుగవ రేకు; మొదటిప్రక్క.

86 స్త్రీ (కలింగ వా) థః కోవజిహస్తాదపరం పృథివ్యాం। నజిం పతద్వారయితుం నమర్థాః శితత్సు

87 తో (రాజరాజ)ః క్షమా మరక్ష దష్టసంవత్స రాన్ । తస్యవర్ణ్ణనే శ్లోకా॥ నరాజరాజఃప్రథమ

88 ంజయశ్రీ నాఃపతి బ్బభూవ ద్రవిలాహవోత్సవే విరాజమానా మథ రాజసుందరీసుదూ

89 ఘనా [న్] శ్చో [డ] మహీభుజాత్మజాంత్య క్త్వా వేంగిం సపదిపరిణా మోద యే ద్యామివాన్యాంచోడవ్యా

90 జ్రే మహతి విజయాదిత్య మబ్దా మిమంక్షుం అప న్నానాం పరమశరణం రాజం।జో విచిత్రిం ల

91 క్ష్మీ భ్రాజం పుచిర మకరోత్ప క్ర్పమాయాం దిశా యాం తస్యాసీవగ్రిసూనుః పృథులనిజభు

92 జా విక్రిమార్జ్జితత్యసార స్సత్యత్యాగైకసీమా విమలతర యశశ్చంద్రికాధౌతలోకః వాఙల్లంఘి

93 పరితాపశ్శుభ చరితనిధి శ్శాభాగ్య సౌభాగ్య రాశిః శ్రోణీపాత్రిణాధినాథస్సకల రిపుమ

94 నోభంగదశ్చోడగంగ। శాకాబ్దేనంద రంధ్రగ్రి హాగణగణితే కుంభసంస్థేన

95 సేశే శుక్లేక్షే తృతీయాయుజి రవిజదినే రేవ తీభే నృయుగ్మే లగ్నే గంగాన్వవాయా

96 ంబుజవనదినకృ ద్విశ్వ విశ్వంభరాయా శ్చక్రం సంరక్షితుం సద్గుణనిధి రధిప శ్చోడగంగోభి

97 షిక్తః। భీమంవాహ మహోర్మిభిబ్బహుబృహ న్నాగేంద్రనక్రాకులం నానాశస్త్ర ఫణీంద్రబృందగహ

98 నంకోధస్ఫుగద్బాడబం సేనాబ్ధిం ద్విషతాం పరిమథ్య మహతా దోర్మందరేణాగ్రహీల్లక్ష్మీ కీర్తి

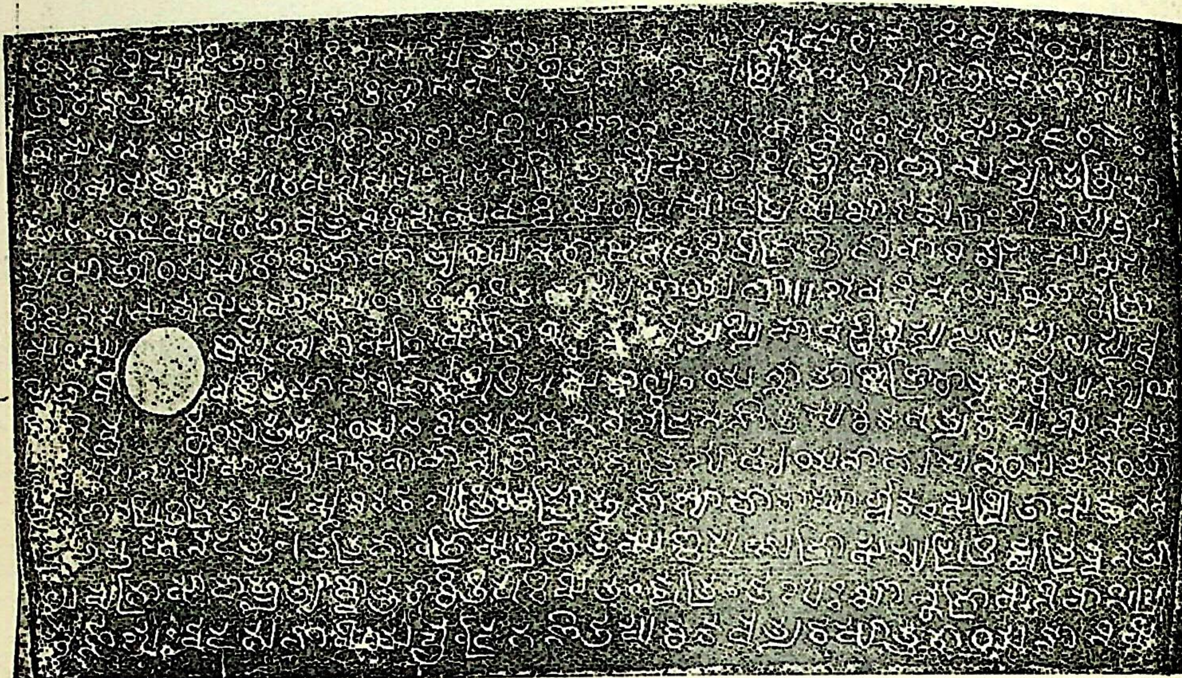
99 సుధాంచ విశ్వవిబుధానందాయ శార్ఙ్గీవయః వీరశ్రీబ్భుజదణ్ణయుగ్మకలితాయస్య

110 రిపప్వచ్ఛిదస్తంభద్వంద్వనిఖంతి త్రైశశి ణీసాదృశ్యమాశ్లిష్య తేయుత్పాదద్వితయాంతి

101 కపరిణమనః శ్రోణీభృతామ్మాలయపాన్తయ త్పవిత్రయుగానుసారిమధుపశ్రేణిశ్రియ

102 ంబిభ్రితి పూర్వస్యాం దిశి పూర్వమూత్కల పతిం రాజ్యేనిధాయాద్భుతం పశ్చాత్పశ్చిమ

నాలుగవ రేకు; రెండవ పుట.

108 దిక్తటే విఘటితం వేంగీశ మస్యేతయోః లక్ష్మీ భందనమాలికామవజయః)

104 తోరణస్తంభయో బృహాద్భాతిస్మ సమిద్ధకీ త్తిర్విభవ శ్రీగంగచూడామణిః॥ స

105 శ్రీమదనంతవర్మా మహారాజో రాజాధిరాజో రాజపరమేశ్వర పరమభట్టారకః

106 పరమమహేశ్వరః పరమవైష్ణవః పరమబ్ర హ్మణ్యో మాతాపితృపాదానుధ్యాత శ్రీచో

107 డగంగదేవః వరాహవర్తనివిషయే వాపినో రాష్ట్రకూటప్రముఖాన్ కుటుంబిన స్సర్వాన్

108 సమాహూయపురోహితామాత్యయువరాజసంధి విగ్రహిదౌవారిక ప్రముఖచ

109 రజనసమక్షం నిత్థ మాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు వో యథా। భవద్విషయే. ఖోన్నగ్రా

110 మః ముణ్డపలుర్నామగ్రామం గ్రామీకృత్వా చతుస్సీమావచ్ఛిన్నస్స జలస్థలస్సర్వ

111 పీడావివర్జిత మాచంద్రార్కక్షితిసమకా లం యస్మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చ పుణ్యాయ

112 శోభివృద్ధయే హరనయనవియద్గగనచంద్రగణి తేషు శకవత్సరేషు మీనమా

113 సకృష్ణపంచమ్యా మాదిత్యవారే పామన్యతో నానాగోత్రేభ్యోసధ్యయనాధ్యాపనయజనయా

114 జనదాన ప్రతిగ్రహషట్కర్మనిరతేభ్యస్త్రిశ తద్బ్రాహ్మణేభ్యో ధారాపూర్వకంమత్పితామహేనవ

115 జ్రహస్తదేవేన దత్తం।తత్రగారగ్రామగృహీత ముణ్డపలుగ్రామస్య ప్రతిక్షేత్రిత్వేన తూ

116 లువ్రగ్రామ దాస్యాత్యష్టోత్తరాశీతిపరిమితం క్షేత్రం తేభ్యః ఖోన్నగ్రామనివాసిబ్రా

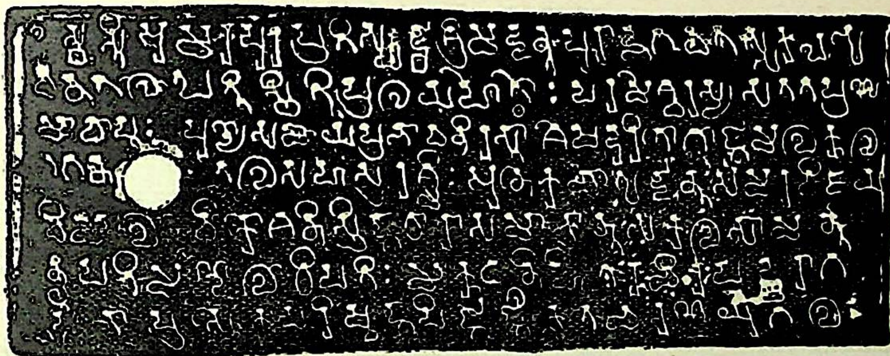
117 హ్మణేభ్యః వేదగుణవియచ్చంద్రగణితేషుశక వత్సరే షూత్తరాయణనిమి

7 ఇంద్రవర్మ జిర్జింగి తామ్రశాసనము.

[ఈశాసనము ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలి త్రైమాసికపత్రిక మూడవసంపుటము, మొదటి సంచికలో ప్రకటించితిని. ఇది జిర్జింగి గ్రామములో సర్ ఆస్నెం పరశురామపాత్రోగారికి దొరకగా వారు దానిని నా కిచ్చిరి. ఇది మూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. అందు మొదటి,మూడవ,రేకులమీద ఒకప్రక్కనే వ్రాతగలదు. శాసనమున 26 పంక్తులున్నవి. లిపి ప్రాచీనపు తెలుగు. భాష సంస్కృతము. కడపటి వ్యాసశ్లోకములు రెండున్ను తప్ప, మిగిలిన భాగమంతయు గద్యరూపమున నున్నది. శాసనపు లిపి స్వరూపమును బట్టియు, శాసనము ప్రవర్ధమాన సంవత్సరము 39 దైయుండుట చేతను, ఈదాన శాసనకర్తయగు శ్రీమహారాజ ఇంద్రవర్మ ఆరవశతాబ్ద ప్రథమచరణమున రాజ్యపరిపాలన చేసియుండును. ఈతనిరాజధాని దంతపురము. ఈతడు పరమేశ్వర పాదభక్తుడు. నిర్మలమైన గాంగకులమనే ఆకాశమున వెయ్యిసూర్యులవలె ప్రకాశించువాడు. అనేక [చాతుర్దంత] ఏనుగులయుద్ధములందు జయమునొందుటచే లొంగదీయబడిన సకలసామన్తరాజులు గలవాడు సాధువులకు, బంధువులకు, ఆర్థిజనులకు శరణునిచ్చెడివాడు. మాతా, పితృ పాదాను ధ్యాత. త్రికలింగాధిపతి. ఈకడపటి బిరుదు నొందుటలో ఈతడే పూర్వ గాంగరాజులలో మొదటివాడుగా గన్పట్టుచున్నాడు.]

మూలము.

మొదటి రేకు, రెండవప్రక్క

1 [శ్రీస్వస్తి అమరపుర ప్రతిస్పర్థి శ్రీమద్దన్తపురా ద్భగవతస్సకళభు

2. వనతలోత్పత్తిస్థితిప్రలయహేతోః పరమేశ్వరస్య సతతప్రణా

3 మావాప్తః పుణ్యసఞ్చయప్రభావనిరస్తాశేష దురితో, గాఙ్గామలకుల

4 గగనతల సహస్రరశ్మిః అనేకచాతుర్దన్త సమర విజయ

5 విమలవిశోణనిస్త్రింశధారా సమాక్రాన్త సకల సామన్త

6 నృపతి మణ్డలాధిపతిః మకుట నిహిత రుచిర పద్మరాగ

7 ప్రభాప్రసేకపిఞ్జరీకృత చరణ యుగలః

రెండవరేకు, మొదటిప్రక్క

8 అతులబల సముదయావాప్త। విపుల విభవస మ్పల్లతా

9 మణ్డపచ్ఛాయావిశ్రాన్త సుహృత్సాధువాన్ధవార్థి జనః

10 మాతాపితృ పాదానుధ్యాత్రస్త్రి కలిఙ్గాధిపతి శ్రీమహా

11 రాజేన్ద్ర వర్మా। వోజ్ఝారభోగసమ్బద్ధ జిజ్జికాగ్రామె

12 సర్వ్వసమవేతాన్కుటుమ్బినః సమాజ్ఞాపయ త్యస్త్యయంగ్రామో

13 స్మాభిర్విష్ణు వృద్ధసగోత్రాయ తైత్తిరీయసబ్రహ్మచారిణె

రెండవరేకు, రెండవప్రక్క.

14 రుద్రస్వామి సూనవే అగ్నిస్వామినే తత్సూ నాయచ రుద్రస్వామినే

15 సంవిభజ్యార్థినా సముద్రాదిశశితారకార్కప్రతిష్ఠమగ్రహారం కృత్వా

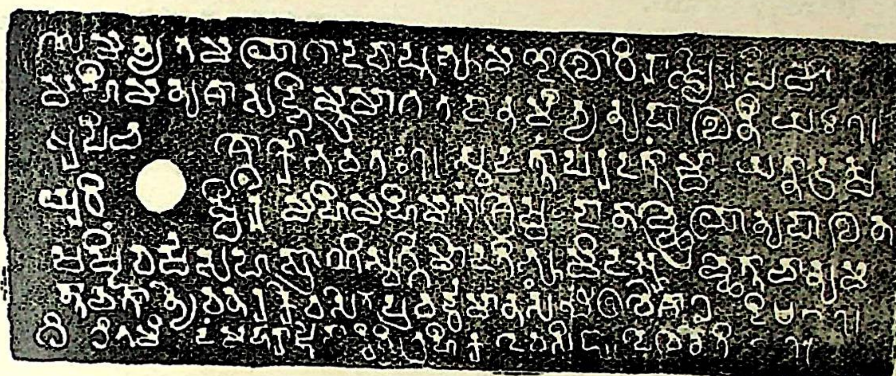
16 స్వపుణ్యాయుర్యశోభివర్ద్ధనార్థం మాతా పిత్రోశ్చ పుణ్యావాప్త

17 యే సర్వ్వకర పరిహారైః పరిహృత్యచాయం గ్రామః

18 ప్రతిత్యతదేవం భవద్భిః పూర్వోచిత మర్యాదయోపస్థేయమ్

19 భవిష్యతశ్చ రాజ్ఞేవిజ్ఞాపయామి। ధర్మాత్క్రమా విక్రమా

మూడవరేకు, మొదటిప్రక్క

20 ణామన్యతమయో గాదవాప్త భూమణ్డలాధిరాజ్యై రపిమా

21 మహీమనుశాసద్భిర్మ్యమాగత దానమిత్యను పాలనీయమ్

22 అపిచశ్లోకా భ(గ)వతః। స్వదత్తాం పరదత్తాం వ్వా యత్నాద్రక్ష

23 యుధిష్ఠిర మహీమహీమతాం శ్రేష్ఠదానాచ్ఛ్రేయోనుపాలనం

24 షష్టింవర్ష సహస్రాణిస్వర్గేమోదతిభూమిద ఆచ్ఛేత్తాచానుమ

25 న్తాచతాన్యేవనరకేవసేత్ ప్రవర్ధమ్మానసం 39 వైశాఖది 21

26 లిఖితమిదం మహారాజ్ఞే సాన్ధివిగ్రహిక దేవసిఙ్ఘ దేవేనేతి॥

అర్థము.

స్వర్గమునకు పోటిగానున్న దంతపురమునుండి, పరమేశ్వర సేవలచే లభించిన పుణ్యవిశేషము చేత, నశించిన సమస్తపాపములు గలట్టియు, గాంగవంశమనే ఆకాశమునకు సూర్యునివలె నొప్పుచున్నట్టియు, అనేక గజయుద్ధములందు విజితులైన సామంతరాజుల కిరీటములయందలి పద్మరాగ మాణిక్యముల కాంతులచే భాసిల్లుపాదములు గలట్టియు, తనమహాసంపద యనెడి తీగల చవిక క్రిందవిశ్రమించిన మిత్రబాంధవ సాధుప్రీత జనులుగలట్టియు, తల్లి దండ్రులయెడ భక్తిసంపన్నుడైనట్టియు, త్రిలింగరాజ్యము నేలినట్టియు, శ్రీమహారాజేంద్రవర్మ వోజ్ఞారభోగమునకు సంబంధించిన జిజ్జికా గ్రామమందలి సకలకుటుంబినులను సమకూర్చి ఆగ్రామమును విష్ణువృద్ధసగోత్రుండును. తైత్తిరీయ సబ్రహ్మచారిణియు, అగు రుద్రస్వామి కుమారుడు అగ్నిస్వామికిని అతనికుమారుడైన రుద్రస్వామికిని ఎట్టిపన్నులులేకుండగా శాశ్వతాగ్రహారముగా తనచేత దానమివ్వబడి నట్లు తెలియజేసి "మీరందరును ఈదానము నెడ పూర్వోచిత మర్యాదతో ప్రవర్తింపదగు"నని శాసించి, రాబోవు రాజులీసుక్రమాగతమైన దానమును చక్కగా పరిపాలింపవలసినదని విధించెను. తర్వాత రెండువ్యాసశ్లోకములు లిఖింపబడెను. ప్రవర్ధమానసంవత్సరము 39 వైశాఖ ది 21 న మహారాజాజ్ఞానుసారముగా సంధివిగ్రహిక దేవసింఘుదేవునిచే లిఖింపబడినది.

మహారాజశ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు
ఎం ఎ., ఎల్. టి.,

---

8 గుణార్ణవుని కుమారుడైన ఇంద్రవర్మ పుర్లి తామ్రశాసనము.

విశాఖపట్నము జిల్లాలో పాలకొండకు మూడుమైళ్లదూరమున నాగావళీనదికి దక్షిణపుటొడ్డున పుర్లి అను పల్లెటిగ్రామమున్నది. అచ్చట ఒక గృహస్థుని వద్ద ఈ పత్రాఉన్నది. ఈశాసనము మూడు రాగి రేకుల పైన వ్రాయబడియున్నది మొదటి రేకుకు, మూడవరేకుకు లోపటి ప్రక్కలయందును, మధ్యరేకుకు రెండు ప్రక్కలయందును వ్రాతయున్నది.

వ్రాతలో వర్ణక్రమ భేదములు కొన్ని యున్నవి. గాని మొత్తముపైన భాషమాత్రము శుద్ధసంస్కృతము. సంస్కృతముగాని పదము ఒక్క 'తిరిలింగ' మే.

ఈపత్రాను ఇచ్చినవారు సకల కలింగాధిపతులైన ఇంద్రవర్మ మహారాజుగారు. వీరు ప్రతాపశాలి ఆయిన గుణార్ణవుని కొమార్డు. గంగవంశములో మణిపూస. మహేంద్రగిరి పైనున్న గోకర్ణస్వామివారి భక్తులు. తల్లిదండ్రుల పాదములనే ధ్యానము చేయువారు.

తిరిలింగ కాపురస్తుడు, ఋగ్వేద రాజీయుడు, కౌశికస గోత్రికుడు, వేదవేదాంగ పారంగతుడు అయిన భవదత్త శర్మ అనే బ్రాహ్మణునికి భూదానము చేసిరి. కూరక రాష్ట్రములోనున్న భుక్కుకుర గ్రామములో ఒక భూమి ఉదకపూర్వకముగా దత్తముచేయబడినది. కార్తిక శు 15 న దానమివ్వబడ్డది. పత్రా ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 149 పుష్య ది 20 వ్రాయబడ్డది.

ఇక ఈశాసనములో పక్కాణించియున్న స్థలములు:—

రాజుగారు దంతపురం మకాంలో ఉండగా ఈశాసనము ఇవ్వబడ్డది. శ్రీకాకుళమునకు సుమారు 12 మైళ్ళు పశ్చిమమున నాగావళీనదికి దక్షిణముగా ఒక పెద్ద పాడుబైలు ఉన్నది. అచ్చట దంతవక్త్రుని కోట పూర్వము ఉండేదని చెప్పుదురు. ఈబైలు నంతే పశ్చిమమున సిద్ధాంతమనే గ్రామమున్ను, దానికి పశ్చిమముగా వారమండలమనేగ్రామమున్ను ఉన్నవి.

ఈశాసనము మొదట మహాసోయిదా హస్త్యధ్యక్షుడయిన ధర్మచంద్రుని కుమారుడయినట్టిన్ని సర్వాధికారి ఆయినట్టిన్ని సాంబ పురోపాధ్యాయునిచే వ్రాయబడ్డది. మహామహత్తర శివశర్మగారు ఈమసోయిదాను అంగీకరించిరి. తర్వాత ఆదిత్య భోగియొక్క కొమారుడయిన ఖండిచంద్రునివల్ల యీరేకులపై చెక్కబడ్డది.

మూలము.

మొదటి రేకు, రెండవప్రక్క.

1 ఓంస్వస్తి విజయవతో దంతపుర వాసకాన్మహేంద్రాచల! శిఖరప్రతిష్ఠి

2 తస్య చరాచరగురో స్సకలభువన నిర్మాణైక సూత్రధారస్య భగవతో గో—

3 కర్ణస్వామి నశ్చరణ కమలయుగల ప్రణామాద్విగతకలికల ఙ్కో గా—

4 జ్ఞామలకుల తిలకస్స్వాసి ధారాపరి స్పందాధి గత సకల కలింగాధి—

5 రాజ్య స్ప్రవితత చతురు దధిసలిల తరఙ్గమేఖలా వనితలాయ—

6 లయశాః అనేకసమర సంఘట్ట విజయ జనిత జయశబ్దప్రతాసోపన—

7 తసమస్త సామన్త చూడామణి ప్రభా మఞ్జరీపుఞ్జ రఞ్జితచరణోమాతా—

8 పితృపాదానుధ్యాతః శ్రీమద్గానార్ణవసూనుః శ్రీమన్మహారాజేంద్రవ—

రెండవ రేకు— మొదటిప్రక్క.

9 ర్మా కూరకరాష్ట్రే భుకుకురచ్ఛేద కర్షకాన్కుటుమ్బినస్స మాజ్ఞాపయతివి—

1' దితమస్తు వోయదాయం ! చ్ఛేదస్సర్వ కరభరైప్పరిహృత్యా చందార్క ప్రతిష్టం క్రు—

11 త్వామాతా పిత్రో రాత్మ నశ్చ పుణ్యాభి వృద్ధయే కార్తిక పౌర్ణ మాస్యాం సలిలపూ [ర్వక]

12 కం కౌశిక సగోత్రాయ [బ] హ్వృచసబ్రహ్మచారి
ణే శిరిలింగవాస్త—

13 వ్యాయ వేదవేదాంగ పారంగాయ భవదత్త శర్మణ
సేనప్పుత్త స్థ దేవం—

14 విదిత్వాయధోచి (తభో) గభాగా మువనయంత
[3] సుఖం ప్రతివసతేతి సీమా—

15 లిఙ్గాని చాత్రప్రదక్షిణక్ర మేణభోద్దవ్యానిపూర్వే
ణ వల్మీకా దారభ్య పుణ్య—

16 చ్ఛాయ యాజ్జూన వృక్షస్తతో వల్మీక స్తతో
వల్మీకసహితజ్కురజవృక్షః పక్షి—

రెండవ రేకు— రెండవ ప్రక్క.

17 ణేన కరజవృక్షా త్ప్రభృతి పురుష చ్ఛాయయా
పాషాణాత్ప్రయః పశ్చిమే—

18 నపాషాణాత్ ప్రభృతి పు [రు] షచ్ఛాయయా
పాషాణ ఏవతతోఽర్జున వృక్ష స్తత—

19 స్పాషాణః ఉత్తరేణ పాషాణా త్ప్రభృతి పురుష
చ్ఛాయయా తిమిరవృ—

20 క్షస్తత స్పాషాణ స్త తిజ్కపాట సంధి క్రమేణ
పాషాణ స్తత—

21 స్పాషాణ ఏవ తతోవల్మీక ఇతి భవిష్యతశ్చ
రాజ్ఞప్రజ్ఞా—

22 పయతి ధర్మః క్రమ విక్రమార్జితా మన్యతమయో
గాదవాప్యమహీ—

23 మను శాసద్భిరయన్దానధర్మోఽనుపాలనీయో (యః)
వ్యాసగీతాశ్చాత్రశ్లో—

24 కాః బహుభిర్వసుధాదత్తా బహుభిశ్చానుపా
లితా యస్యయస్య.

మూడవ రేకు, మొదటిప్రక్క.

25 యదాభూమి స్తస్య తస్య తదాఫలమ్ స్వద
త్తాం పరదత్తాం వాయోత్నాదక్ష—

26 యుధిష్ఠిర, మహీమ్మహీమతాం శ్రేష్ఠదానా చ్ఛ్రే
యోనుపాలనమ్ షష్టి—

27 వర్షసహస్రాణి స్వర్గే తిష్ఠతి భూమిదః ఆక్షే
ప్తాచానుమన్తా చతాన్యేవ—

28 నరకే వసేదితి ఆజ్ఞామహామహత్తరశివశర్మణా
ప్రవర్ధమాన—

29 విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100 40 6 [146] పుష్య
ది 20విదిత మిదంశాస—

30 నం హస్త్యధ్యక్ష ధర్మ సూనునా సర్వార్థ
థిక్య తేన శామ్బపురోపాధ్యాయే—

నోత్కీర్ణ మాదిత్యభోగిక తనయేన ఖణ్డిచన్ద్రేణేతి.

తెనుగు అర్థము.

ఓం స్వస్తి-విజయ స్థానమైన దంతపురమునుండి, సచరాచర ప్రపంచక నిర్మాణమునకు కేవలమూ సూత్రధారుడైనట్టిన్ని, మహేంద్రగిరిపై నధిష్టించినట్టిన్ని గోకర్ణస్వామియొక్క పాదపద్మయుగళమునకు నమస్కరించుటచే పోయిన కలిపాపము గలిగినట్టిన్ని, నిర్మలమైన గంగకుల తిలకుడైనట్టిన్ని, తన స్వంతఖడ్గధారయొక్క తళుకుచే జయించబడిన సమస్త కళింగరాజ్యమునూ పాలన జేయుచున్నట్టిన్ని, నాలుగు ఉదధులయొక్క తరంగములే మేఖలత్రిడుగాగల సమస్తభూమండలములోనూ నిష్కళంకమైన కీర్తిని బడసినట్టిన్నీ, అనేకమైనయుద్ధరంగములయందు గలిగిన జయభేరియొక్క ఆడంబరముచే నమితులుగా చేయబడిన సమస్తరాజులయొక్క శిరస్సులపైనున్న కిరీటముల యందమర్చబడిన మణులయొక్క కాంతులు పడుటచే పూలగుత్తులు వేసినట్లు రాణించుచున్న పాదములు గలిగినట్టిన్ని, మాతాపితృల పాదములనే నమ్మినట్టిన్ని, ప్రతాపవంతుడైన గుణార్ణవుని కొమారుడైన ఇంద్రవర్మ మహారాజు, కూరకరాష్ట్రములోయున్న భుక్కుకుర గ్రామపు వ్యవసాయగాండ్రకు ఇచ్చిన తాఖీదు:—

ఈభూమికి సరిహద్దులు ప్రదక్షిణ రీతిగా చెప్పబడెను. ఇచ్చట దానభూమి సరిహద్దు లివ్వ బడినవి.

ఇకముందు పాలనజేయు రాజులకు ఇట్లు విజ్ఞాపించుచున్నాడను. హక్కుచేగాని, వారసత్వము చేగాని, జయించికాని లేక మరియేవిధముచే తనైననూ మీరు ఈరాజ్యమును పరిపాలించినప్పుడు ఈపుణ్యదానమును జరుపవలెను. ఇందు విషయమై వ్యాసుడు చెప్పిన శ్లోకములుగలవు.

ఇచ్చట మూడుశ్లోకములు చెప్పబడియె.

మహామహత్తర శివశర్మగారి ఆజ్ఞనుపొంది ప్రవర్థమాన విజయరాజ్య సంవత్సర 146 పుష్య 20 దినమందు ఏనుగుల యజమాని అయిన ధర్మచంద్రుని కుమారుడు

సర్వాధికారి సాంబపురోపాధ్యాయునిచే కూర్చబడినది. ఆదిత్యభోగిక కొమారుడయిన ఖండిచంద్రునిచల్ల చెక్కబడ్డది.

---

9 కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని చీపురుపల్లి తామ్రశాసనము.

(శారద ప్రథమసంపుటమునుండి)

మహారాజశ్రీ గొ॥ రామదాసుగారు, బి ఏ

[ఈశాసనము ప్రతిబింబములతో సహా ఇండియన్ ఆంటిక్వెరీ 20 సంపుటమందు ప్రకటింపబడినది. ఇది విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని చీపురిపల్లికి సమీపమున కనుగొనబడినది. ఈశాసనము మూడు రాగిరేకుల (7''×2'') మీదను వ్రాయబడినది. శాసనపు లిపి ప్రాచీన తెల్గు-కన్నడము. భాష సంస్కృతము. శాసనవిషయ మేనగా, విషమసిద్ధి యను బిరుదునొందిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు పూడి (తి) విషయములోని చెరుపుర గ్రామమున నివసించుచు ఈదాన పట్టా యొసంగెను. సర్వసిద్ధి తాలూకాలోని దిమిలివిషయములోని కల్వగొండ గ్రామమును ఇద్దరు బ్రాహ్మణుల కొసంగెను. ఈదానము తన 18 రాజ్యకాలమున చంద్రగ్రహణ సమయమున నిచ్చెను. అనగా క్రీ॥శ 632 సంవత్సరం శ్రావణమాసములో ఇచ్చెను దీనిని బట్టి దక్షిణకళింగము క్రీ॥ శ॥ ఏడవశతాబ్దారంభమున తూర్పు చాళుక్యుల స్వాధీనమున నుండెనని స్పష్టము.

మూలము

మొదటిరేకు-రెండవప్రక్క.

1 స్వస్తి శ్రీమచ్ఛలుక్యకుల జలనిధి సముదితో నృపతి నిశాకరః స్వ|

2 భ్రూలతాభంగా నీమితరిపు నృపతి మకుటమణి ప్రభావిర్భురిత చరణారవింద|

3 ద్వయాః సత్యాశ్రియ శ్రీవల్లభమహారాజః తస్యప్రియానుజః స్తలజల|

4 వనగిరి విషమదుర్గేషు లబ్ధసిద్ధిత్వాద్ విషమసిద్ధిః దీనానాథ ద్విజవసువృష్టి|

5 ప్రవర్షనట యాకామధేనుః యువతిషు మదనాయమాన చారుశరీరత్వాత్ మకరధ్యజ|

రెంవడ రేకు—మొదటిప్రక్క.

6 స్వదార్ణవేషు పరిమగ్నకలిప్రభావః అనేకసమరవిజయనముదిత|

7 విమల యశోవిశేష విభూషిత సకలదిఙ్మండలః సూరివ వినయజ్ఞః ప్రిథు|

8 రివపిథుకీర్తిః గురూరివమతిమాన్ పరమబ్రహ్మణ్యః శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజః

9 దిమిల విషయే కల్వకొండ గ్రామాధి వాసినః కుటుంబి నస్సమవేతాన్ ఇమాం ఆర్థం ఆ|

10 జ్ఞాపయతి యథా అధీతావగత వేదవేదాంగస్య బ్రహ్మశర్మాణః పౌత్రాభ్యాం అథి|

రెండవ రేకు—రెండవప్రక్క.

11 గతస్వశాఖా ప్రోడిత స్వకర్మానుష్ఠాన తత్పరస్య దుర్గశర్మణః పుత్రాభ్యాం వేదవే|

12 దాంగేతిహాసపురాణ ధర్మశాస్త్రాధ్య నేకాగమతత్వవిధ్యాం గౌతమ గోత్రాభ్యాం|

13 తైత్తిరిక చరణాభ్యాం విష్ణుశర్మ మాధవశర్మభ్యాం పుకి విషయే చెఱుపూర|

14 గ్రామం అధివాసతః శ్రావణమాసీ చంద్రగ్రహణ నిమిత్తే సర్వకర పరిహారే|

15 ణ| అగ్రహారీ కృత్య స్వపుణ్యాయురారోగ్య యశోభివృద్ధయే గ్రామోయందత్తః అస్య|

మూడవ రేకు-మొదటిప్రక్క

16 కైశ్చిద్ అపినబాధా కరణీయ అత్రవ్యాసగీతా బహుభిర్ వసుధాదత్తా బహు|

17 భిశ్చానుపాలితా యస్యయస్యయదాభూమి స్తస్య తస్యతదాఫలమ్

18 షష్టిర్వర్ష సహస్రాణిస్వర్గేమోదతిభూమిదః ఆచ్ఛేత్తాచానుమన్తాచ తాన్యేవ నరకే

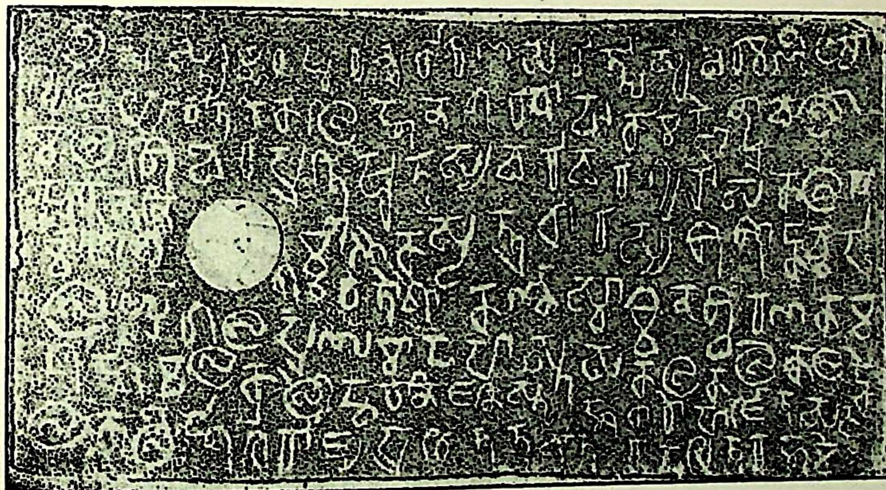
19 వసేత్ శ్రీమతి మత్స్యకులే ప్రసూతాః స్వభుజబల ప్రతాపావనతరిపు|

20 ర ఆజ్ఞప్తిర్ ఆటవిదుర్జయః సం 10 8, మా-4, దిం 10 5 .

10 శ్రీమాన్ నన్దవర్మ శాంతబొమ్మాళి తామ్రశాసనము.

[ఈశాసనము, తెనుగున విభవ సంవత్సర ఆషాఢ మాస భారతియందు శ్రీలక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవుగారును, మార్గశీర్షమాస భారతియందు నేనును, ఆంధ్ర దేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలివారి ఇంగ్లీషు త్రైమాసికపత్రిక, రెండవసంపుటము, మూడు నాల్గవ సంచికలలో శ్రీ సత్యనారాయణ రాజగురువుగారును, ప్రకటించడమైనది. ఇది మూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. అందు మొదటిరేకు మొదటిప్రక్కను, మూడవరేకు రెండవప్రక్కను ఏమియులేదు. ఒక రాగి కడియమునందు రేకులమర్చబడినవి. కడియపు ముద్రమీద వృషభము, చంద్రుడు మొదలగు విగ్రహములు చెక్కబడినవి. ఈశాసనపు లిపి ప్రాచీన దేవనాగరి. భాష సంస్కృతము. చిట్టచివరనున్న రెండు వ్యాసగీతములు తప్ప, మిగిలిన శాసనమంతయు గద్యరూపమున నున్నది. శాసనకాలము ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 221, ఆషాఢ పంచమి దినము.

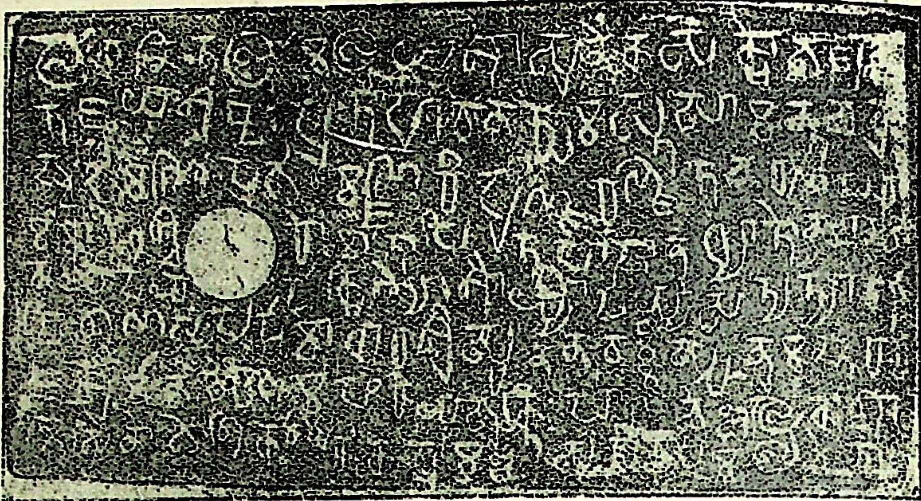
ఈశాసనము పూర్వగాంగవంశజుడును, శ్రీ అనంతవర్మ సూనుడును అగు శ్రీమాన్నన్దవర్మ మహారాజుదై యున్నది. పూర్వగాంగవంశపు రాజుల బిరుదము లన్నియు ఇందుకూడ గలవు. ఈరాజు తనపరిపాలనము నందున్న "చిఖల్లిక" గ్రామనివాసులగు భోగిక (ఆదాయపువన్నూ వసూలు చేసేవారు) వారికి (నీటి తీరువా వసూలు చేసేవారు) ప్రముఖులకందరిని సమకూర్చి కుటుంబినులను [వ్యవసాయదారులను] ఆజ్ఞాపించుట ఏమనగా—"మీకు తెలియబడుగాక! శ్రీమాన్నన్దవర్మనైన మేము ఈ చిఖల్లిక] గ్రామమును సూర్యగ్రహణకాలమందు [మా] పుణ్యాభివృద్ధికొరకు రాజపుత్రుడైన 'ఖాలి' అను పేరుగలవాని [సమక్షమున] 'భూపత్తక', నివేశనసహితముగను, కౌండిన్యసగోత్రులున్ను, బ్రాహ్మణులున్ను అగు ఆదిత్యశర్మ, మాతృశర్మ, దుగ్గశర్మలకు సర్వవిధములైన పన్నులు, ఇతర ఆటంకములు తప్పించి ఆచంద్రార్కస్థాయిగా ఇవ్వబడినది.]

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవ ప్రక్క

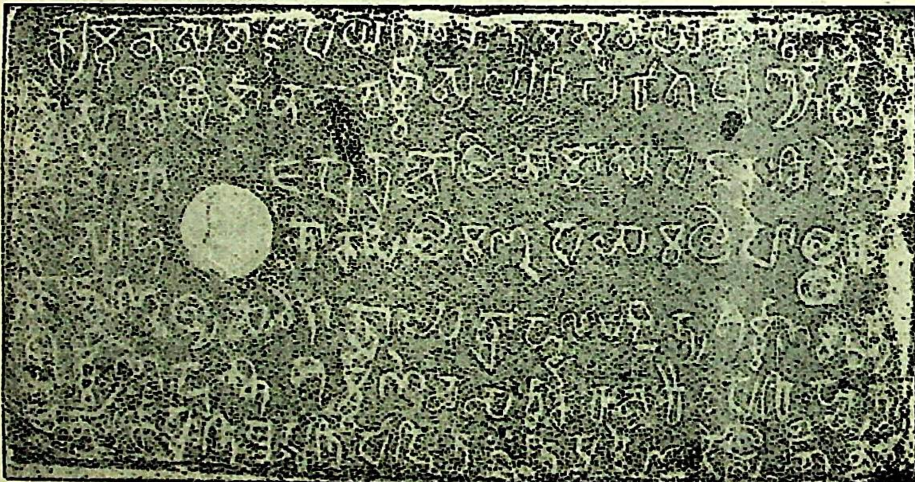
1 ఓం స్వస్త్యమరపురానుకారిణః సర్వర్తుసుఖరమణీయా
2 ద్విజయవతః శ్రీకలిఙ్గనగరాద్వానకాన్మహేన్ద్రాచలా
3 మలశిఖరప్రతిష్ఠితస్య చరాచరగురోస్సకల
4 భువననిర్మాణైకసూత్రధారస్య శశాఙ్కచూడా
5 మణేర్భగవతో గోకర్ణస్వామినశ్చరణకమ
6 లయుగలప్రణామాదపాస్తసకలకలికలఙ్కో
7 గఙ్గామలకులోద్భవనిజనిస్త్రింశధారోపార్జితసక
8 లకలిఙ్గాధిరాజ్యప్రవితతచతురుదధితరఙ్గమేఖ

రెండవరేకు, మొదటిప్రక్క

లాపనితలామల మకుటా అనేకసంఖ్యోభజని
10 తజయశబ్దః ప్రతాపావనత్సమస్తసామన్తచక్ర
11 చూడామణి ప్రభామఞ్జరఞ్జితచరణపర
12 మమహేశ్వరోమాతాపితృపాదానుధ్యాతోనయవి

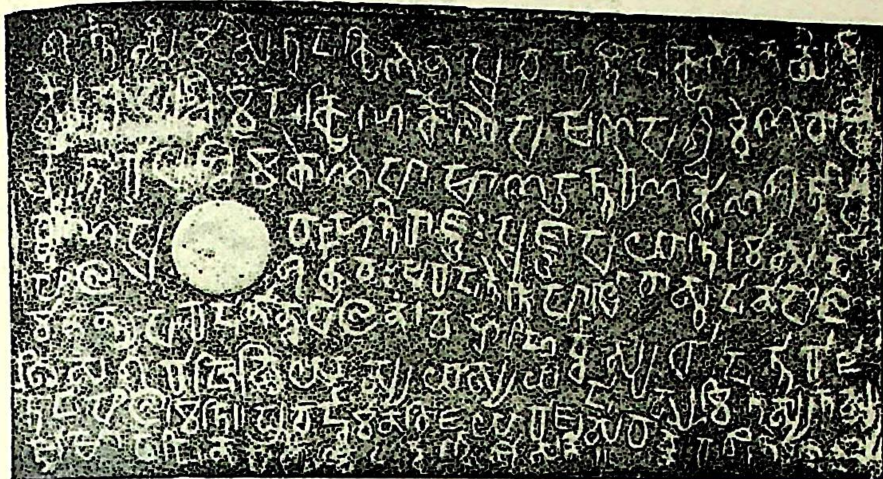
13 నయదయదాక్షిణ్యశౌర్యౌదార్యసత్యత్యాగా
14 ద్విగుణసంపదామాధార శ్రీ అనన్తవర్మనూనుమహారా
15 జశ్రీమానన్దవర్మ్మణాఘరేయభుక్తిః పాతిచిఖల్లికాగ్రా
16 మవాసినోభోగికవారికప్రముఖనప్వసమవేతాం

రెండవరేకు, రెండవప్రక్క.

17 కుమ్వినసమాజ్ఞాపయతి ఃదితమస్తువోయథాస్మిన్‌గ్రా
18 మేస్మాభిశ్రీమానన్దశమ్మాణాసూరోప్యపరాగేపుణ్యాభివృ
19 ద్ధయే రాజపుత్రిఖాలినామాభూపటకః నివేశ
20 ససహితా కపిలమన్దపయమలేపోల్లగత

21 కాణ్డిన్యసగోత్రాయబ్రాహ్మణాదిత్యశర్మణే మాత్రి
22 శర్మణే దుగ్గశర్మణేచ సర్వకరభరైః పరిహృత్యా
23 చన్ద్రార్క్కప్రతిష్ఠప్రతిపాదితఇతిపూర్వేణదోల్లంగినామ
24 గ్రామసీమా దక్షిణేన ప్రవహాతి దక్షిణేనసీమా

మూడవరేకు, మొదటిప్రక్క

మూలము.

25 సేతుపశ్చిమదక్షిణకోణే పాషాణ పశ్చిమేణవాపీ
26 ఉత్తరపశ్చిమకోణే పాషాణఉత్తరేణకాణగర్తాపు
27 ర్వేణ ప్రవహతి ాజ్ఞః ప్రజ్ఞాపయతి మాభూద
28 ఫలశఙ్కావః పరదత్తేతి పార్థివాస్వదానాఫల
29 మానన్త్యే పరదానానుపాలనం బహుభిర్వసుధాద
దత్తారాజా
30 భి సగరాదిభిర్యస్యయస్యయదాభూమితస్యతస్య
31 తదాఫలమితిప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సరశతే
32 ఆషాఢదినపఞ్చమి ఉత్కీర్ణశాసన

---

1. దేవేంద్రవర్మ చీడివలసశాసనము.

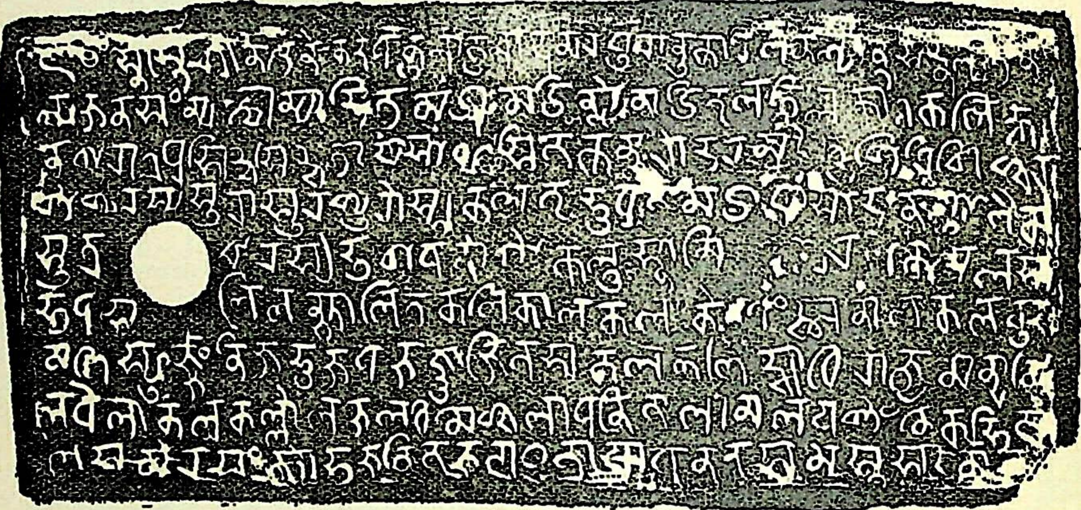
బ్రహ్మశ్రీ విద్వాన్ కట్టీ సాంబమూర్తి శాస్త్రిగారు.

ఈతామ్రశాసనము గంజాముజిల్లా నరసన్నపేటకు 3 మైళ్ళ దూరమున నున్న చీకివలస యను నొక పల్లెటూరున నొక రైతునకుఁ బాటిమట్టి త్రవ్వుచుండగా దొరకినది. ఈశాసనమున మూడు రాగిరేకులు గలవు. అందు మొదటిరేకు మొదటిప్రక్కను ఏమియు వ్రాయఁబడలేదు. అం దొకశంఖము మాత్రము చెక్కఁబడినది. మూడవరేకు రెండవప్రక్కను మూఁడుపంక్తులలో శాసనవిషయమును, దానిక్రింద నంగుళముదూరమున నొకపూవు రెండుమొగ్గలు [ఆకులు] గల తామరతీగయును లిఖింపఁబడినవి. ఒక్కొక్క రేకుపొడవు 8 అంగుళములు, వెడల్పు 3 న్నర అంగుళములు, దళసరి 1/5 అంగుళము. ఈమూడు రేకులకు నెడమభాగమున నంచునకు 9/10 అంగుళము దూరమున 3/5 అంగుళము వ్యాసముగల రంధ్రములు గలవు. ఆరంధ్రములలో నుండి 1, 7/10 చుట్టుకొలత, 12 అంగుళముల పొడుగుగల రాగికడియము దూర్పఁబడి దాని రెండుకొనలును రాజముద్రికగల యొకదిమ్మలో సంధింపఁబడినవి. రాజముద్రికగల దిమ్మ గుండ్రముగా 2, 1/4 అంగుళముల పరిమాణము గలది. సుమారు 3/4 అంగుళముల దళసరి గలది. ముద్రికయందు దమగున నొకసనాళకమలము, దానిపై నొకపీఠము, దానిపైఁ బండుకొనియున్న నందివిగ్రహమును, దానిపైని ప్రాచీనదేవనాగరిలిపిలో శ్రీదేవేంద్రవర్మ యను రాజనామమును, దానిపైని చంద్రకళయును, బోఁతపోయఁబడినవి. శాసనమందలిభాష సంస్కృతము. గ్రామనామములు మాత్రము తెలుఁగుభాషాత్మకములే. ఇం దెనిమిది అను

ష్టుప్ శ్లోకములు నొక యింద్రవజ్రావృత్తము నొకవియోగినీవృత్తమానున్నవి. మిగిలినదిగద్యగానున్నది. శాసనగ్రంధమును రచించినవా రెవరో తెలియరాలేదు. "మధపేవ లిఖితం" అని కలదు. ఆమధపయేరచయితయైయుండు నేమో యూహింపవలసియున్నది

గాంగావంశమున కలంకారమైన భూపేంద్రవర్మ కుమారుడగు దేవేంద్రవర్మ గాంగేయప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్యసంవత్సరములు మూడువందల తొంబదియేడవయేట. సూర్యగ్రహణనిమిత్తమున కోలువర్తనియందలి కందలివాడగ్రామవాస్తవ్యులగు ఆదిత్యభట్ట యజ్ఞభట్ట ప్రముఖులకు సీపిడిప్రదేశమును సర్వకరపరిహారముగా దానము చేసెను. ఈశాసనము నందీతని వంశావళి విస్తారముగా వర్ణింపబడలేదు. ప్రతిగ్రహీతలభారద్వాజగోత్రము

———

మొదటిరేకు, రెండవప్రక్క.

శాసనమూలము.

1 ఓంస్వస్తి శ్రీమదనేక దేవకులా కులా చమం పురానుకారిణ కల్పాన్తసఙ్కల్పితాన

2 ల్పనసంమార్జ్యమోహితమహానుహిమవ్నా మతల తిలకాత్ కలింగ

3 నగరాత్ ప్రసిద్ధసిద్ధతాపసాధ్యాశితశన్దగోదర మహేన్ద్రగిరిశిఖర

4 శేఖరస్య సురాసురగురో స్సకలత్రిభువనమహాసాననిర్మాణైక

5 సూత్రధారస్య భగవతో గోకర్ణస్వామి నశ్చరణకమలసం

6 భవసలిలక్షుత్తకలికాలకలంకో గంగామలకుల చూడా

7 మణి (ః) ప్ఫుర్జం నిజభుజ వ్రజ [భ్రా] జితసకలకలింగాధిరాజ్య (ః) ముందాని

8 లవేలాకులకల్లోల జలధిమేఖలావని తలామలయశో ఽనేకభిష

9 ణసమరసంఘోభజః తజ్జనుప్రతాపావనతసమస్త సామంత

రెండవరేకు, మొదటిప్రక్క

10 కిరీటకిరమణమఞ్జరీపుఞ్జరఞ్జితచరణః పరమ మహేశ్వరో మాతా

11 పితృపాదానుధ్యాతో మహారాజాధిరాజపరమే శ్వర శ్రీమత్ భూపేన్ద్రదేవవర్మణః సూ

12 నుః శ్రీదేవేన్ద్రవర్మా స్వాసిధారావినిభి[న్న] సకలారాతిమణ్డలః యోరక్షతి

13 క్షితిం ధీరః క్షితిశోనాన్యశాసనాత్ పాప్తి వేలావతి యస్యకీర్తిః యాతిఫే

14 నవిర్మలా (ః) అన్యోన్యం వారయంతీవ వీచయ శ్చమహోదధేః యస్మి న్నమమతీం

15 పాతి న్తే యశబ్దోనిరర్థకః [ః] పరదారవ్యాప పహరణ విరహ (ః) పరిత్యయాతభుత్ మార

16 సింహ [ః] పితా యస్య వజ్రీ చైవ పితామహః స్వయం దేవేన్ద్రవర్మేతి నూతి సద్గుణకీర్తనం।సహ

17 కోలువర్త న్యాం కన్దలివాడగ్రామనివాసికుటు మ్బిన [ః] సమవేతానాజ్ఞాపయతి యథా

18 యం ధర్మో మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చ పుణ్యాభివృద్ధయే మయా ఇజ్యాధ్యయన కర్మార

19 తేభ్య [ః] తే కే సిపిడిగ్రామవాస్తవ్యాః వేద వేదాంగావేదిన (ః) శ్రుతిస్మృత్యు

రెండవరేకు, రెండవప్రక్క.

20 దితం ధర్మమనిశం పఠ్యపాళతే తేభ్య [ః] ఆదిత్యభట్టయజ్ఞభట్ట శండిదేవభట్ట

21 ప్రముఖేభ్యః సిపిడిగ్రామార్జిత గోజాదీక్షితపం క్తిజేభ్యః భారద్వాజగో తేభ్య [ః] ఆజ్ఞి

22 రసబార్హస్పత్యభారద్వాజప్రవరేభ్య [ః] సూ ర్యగ్రహణనిమిత్తే సివిడి ప్రవేశం కన్ద

23 లీవాడగ్రామోన [తః] సర్వకరపరిహారే ణా చన్ద్రార్కం యథోచితభోగభాగాది

24 నాసుఖం ప్రతివసతేతి తతః ప్రాదాక్షిణ్యేన సీమాలిఙ్గానిలిఖ్యం

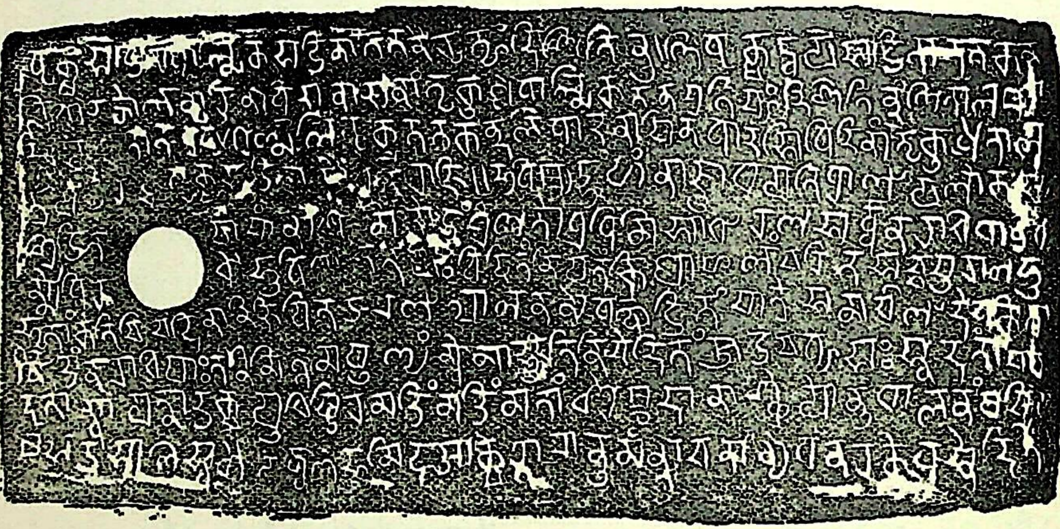
25 న్తే ఈశాన్యాందిశి సివిడిభాదివాడకన్దలివాడా నాం త్రికుటే తింతిణివృక్ష [ః]త

26 తో వనరాంజీ తత శ్శిలానముద్రి [ః] తత[ః] ప్రాచ్యాదిశి సైవవనరాజీ తింత్రిణీవృక్ష

27 సహితా యావత్ గుల్మసహితవాల్మీక[ః] తద కా [న్యా] గ్నేయాం దిశిభూశిలాపంక్తి[ః] యా

28 వత్ పర్వతితత[ః]శిలాసఙ్ఘ [ః] తతో నేక నింబసహితా వనరాజీతతో దక్షిణస్యాం

29 దిశి సైవ వనరాజీ హరిదాద్రివృక్షసమన్విత వా ల్మీకసహితా సైనతింతిణీ.

మూడవ రేకు, మొదటి ప్రక్క

30 వృక్షసహితా వాల్మీకసహితా తత(ః) నైఋ త్యాందిశి తింతిణీవృక్షద్వయసహితా తత కన్ద

31 లివాడ కోలఙ్కమ్పరినావేదావాడానాం త్రికు ట్టే వాల్మీక[ః]తత[ః] ప్రతీచ్యాందిశి తింత్రిణీతాలవ

32 క్షీసహితా తత[ః] శాల్మలీవృక్ష[ః]తత[ః] క న్దలివాడనాపితవాడ సిపిడీనాం త్రికూటే తాల

33 ద్వయహరిదాద్రివృక్షసహిత సైవ వనరాజీ భవి ష్యద్భూభాంనాజ్ఞాపయతి పాపిణాయ లోకస్య

34 గ్రహితాచాపాం నాగామినోహం ప్రణతో బ్రవీమి।సాధారణః సర్వనరాధిపానాం ధ

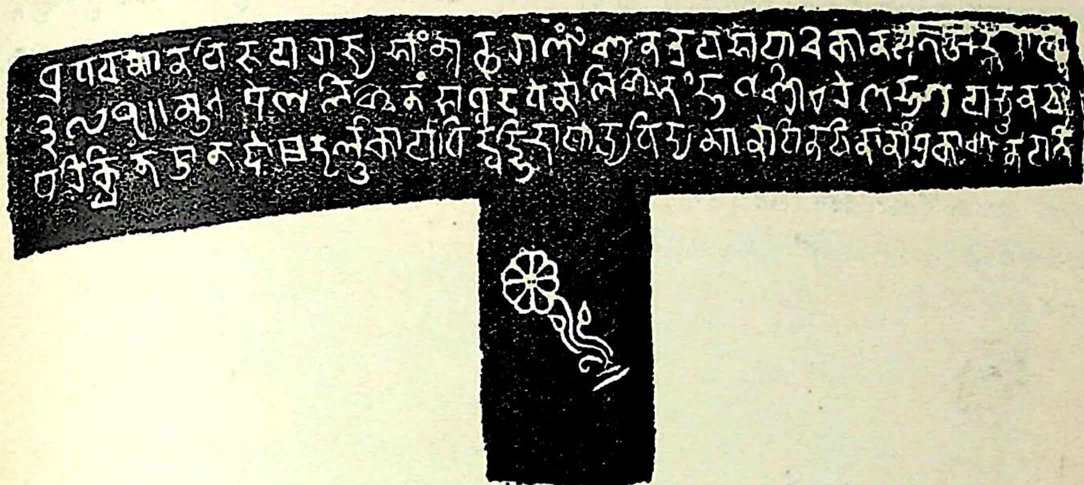
35 ర్మోవిశుద్ధో భువిపాలనీయ [ః] విదితం నియ తం క్రియాఫలం చరితం సచ్చపురాణభు

36 భృతాం కతిచిచ్చ దినాని జీవితం హరణా త్పాలనమేవ వోహితం పాత్రే సమర్పణాదేవ కృతా

37 ద్ద్రోహం నరాధిపాః త[స్మి]మిత్త మపుణ్యాం మ్వామాభూదితి నివేదితం ఆహచవ్యాసః స్వదత్తాం పర

38 దత్తా మ్వాయత్నా ద్రక్షయుధిష్ఠిర।మహీం మహీంమతా శ్రేష్ఠదానాచ్ఛ్రేయో నుపాలనం షష్టి

39 వర్ష సహస్రాణి స్వర్గేతిష్ఠతి భూమిదః ఆక్షే ప్తా చానుమంతాచ। తా న్యేవనరకే వసేదితి

మూడవరేకు, రెండవప్రక్క

40 ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్యసమ్వచ్ఛరాణాం శత
త్రయసప్తాధికానవతి అంకేనాపి

41 3?= ముధపేణలిఖితం సప్వదపేనో [ల్లి]
ఖితం భట్ట శ్రీధరేణ భటయజానద

43 పరిక్షితం

ఆంధ్రానువాదము:—ఓం. స్వస్తి శ్రీమంతము లగు నానేకదేవాలయములచే వ్యాప్తమైనదియు, సురలోకమునకు సాటియగునదియు, కల్పాంతమం దొనరింపఁబడిన యధిక జనసామగ్రిజ్యముచే మోహింపఁజేయఁబడినమహామహిమగలదియుఁ భూతలమున కలంకారము నగుకళింగనగరమునందుండి; ప్రసిద్ధు లగుసిద్ధులచేతను దాపసులచేతను నివసింపఁబడిన గుహాంతరములుఁగలమహేంద్రపర్వత శిఖరమునకు శిరోభూషణమైనట్టియు సురాసురులకు గురువును ముల్లోకము లనుగొప్పమేడల నిర్మించు శిల్పాచార్యుఁడును, భగవంతుఁడు నగు గోకర్ణస్వామియొక్క పాదోదకముచేఁ గడిగివేయఁబడిన కలికాలకల్మషము గలవాఁడును, గంగవంశమునకు శిరోరత్నమైనవాఁడును తళతళలాడుతనభుజము లను ఖడ్గములచే నలరింపఁబడిన కళింగాధిరాజ్యము గలవాఁడును, చల్లనిపిల్లతెమ్మెరలచే వ్యాప్తమగు తీరమునందలి తరంగములు గలసముద్రములను మొలనూలుగల భూమియందు వ్యాపించిన నిర్మలయశము గలవాఁడును అనేకయుద్ధములందు గలిగినజయముచేఁ బ్రకటింపఁబడిన ప్రతాపముచే వంచఁబడిన సకలసామంతరాజులయొక్క కిరీటములందలి రత్నములకాంతులచేఁ బ్రకాశింపఁజేయఁబడిన పాదములు గలవాఁడును, పరమమహేశ్వరభక్తుఁడును, తలిదండ్రుల పాదములను ధ్యానించువాఁడును మహారాజాధిరాజపరమేశ్వరుఁడును, శ్రీమద్భూపేంద్రవర్మతనయుఁ డగు శ్రీదేవేంద్రవర్మ; ఏవీరుఁడు తనకత్తిచే నఱకఁబడిన సకలరిపుకులము గలవాఁడై అనన్యశాసనమువలన భూమిని బాలించుచున్నాఁడో, నీటినురుగులవలెఁ దెల్లనైన రూపవనికీర్తులు మహోదధితీరమున వ్యాపించి యలలతోఁ ద్రోపాడుచున్నవో, ఎవఁడు రాజ్యము చేయుచుండఁగాఁ బరద్రవ్యాపహరణము లేకుండుటంజేసి స్తేయశబ్దము వ్యర్థమయినదో ఎవనికి (భూపేంద్రవర్మ) కుమారసింహుఁడు జనకుఁడు వజ్రి (ఇంద్రవర్మ) పితామహుఁడు దేవేంద్రవర్మ యను తాను కుమారుఁడో, (అభూపేంద్రవర్మ గుణకీర్తన మిది· (పైవర్ణనము) అభూపేంద్రవర్మ కుమారుఁ డగుదేవేంద్రవర్మ కోలువర్తనివిషయమందలి కఁదలివాడగ్రామవాసు లగుకుటుంబముల నొక్కచోటఁ గూడినవారి నాజ్ఞాపించుచున్నాఁడు: నాతలిదండ్రులయొక్కయు నాయొక్కయుఁ బుణ్యాభివృద్ధికై యొనర్చిన యీధర్మమును మీ రెఱుంగుదురుగాక; నాచేతను యజ్ఞము చేయుట వేదములుచదువుట మొదలగు సత్కార్యములం దాసక్తిగలవారును సిపిడిగ్రామవాస్తవ్యులును వేదములను వేదాంగములను జదివినవారును ఎప్పుడును శాస్త్రచోదితమయిన ధర్మమును నడపువారును సిపిడిగ్రామార్జితగోత్రాదీక్షితవంశమునం బుట్టిన

వారును అంగిరసబార్హస్పత్యభారద్వాజత్రవరాన్విత భారద్వాజగోత్రులు నగు ఆదిత్యభట్టు యజ్ఞభట్టు కొండిదేవర భట్టు మొదలగు వారికొఱకు సూర్యగ్రహణసమయమున జందలివాఘుగ్రామమందలి సివిడిపల్లి దేశము ఏవిధమగుపన్నులు లేకుండ దానము చేయఁబడినది. ఆచంద్రార్కముగా దానిని వారుఉచితభోగభాగాదులతో సుఖముగా ననుభవింతురుగాక.

ఈశాసనమును రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎల్. టి, ఇంగ్లీషులో ఆంధ్రదేశీయేతిహాసమండలివారి ఇంగ్లీషు త్రైమాసికపత్రికలో సం॥ 2. భా॥ 2. లో సంస్కరించి ప్రకటించినారు.

మూఁడవ వజ్రహస్తుని చికాకులవలస శాసనము.

[శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు]

ఈతామ్రశాసనము ఉర్లాము, కంబకాయ గ్రామములకు మధ్యగా నొకమైలు దూరమునసున్న చికాకులవలస అను నొకగ్రామమునందలి రైతు తనపొలమును దున్నుకొనుచుండగా బయలుపడినది.

శాసనమునందలి లిపి నాగరి, కాని యిప్పటినాగరి అక్షరములకు, శాసనములోని అక్షరములకు- జాల వ్యత్యాసము కలదు. అయినను ఇప్పటి నాగరి లిపి శాసనమునందలి లిపియొక్క పరిణామమే యనుట స్పష్టము.

శాసనమంతయు సంస్కృతభాషలోఁ గలదు. గద్యపద్యాత్మకము. శాసనమున పండ్రెండు శ్లోకములు కలవు. ఇవి శార్దూలవిక్రీడితము, మాలిని, వసంతతిలకము మొదలగు వేర్వేఱు వృత్తములలోఁ గలవు. ఈశాసనము గాంగవంశజుండైన అనంతవర్మాభిధానుండగు వజ్రహస్తదేవునిది. గాంగవంశజులలో వజ్రహస్తుఁ డను పేరుగల వారిలో నీతఁడు మూఁడవవాఁ డగుటచే నీతనిని గాంగవంశచారిత్రమున మూఁడవ వజ్రహస్తుఁ డందురు. ఈవజ్రహస్తవంశీయులైన గాంగులు ఆత్రేయ గోత్రులు; పరమమాహేశ్వరులు; పరమ భట్టారకులు; త్రికలింగ మహీభుజులు. శాసనమున మొట్టమొదట వారివంశ ప్రశస్తి కలదు. పిదప వజ్రహస్తుని వంశాను క్రమము తెలుపఁబడినది.

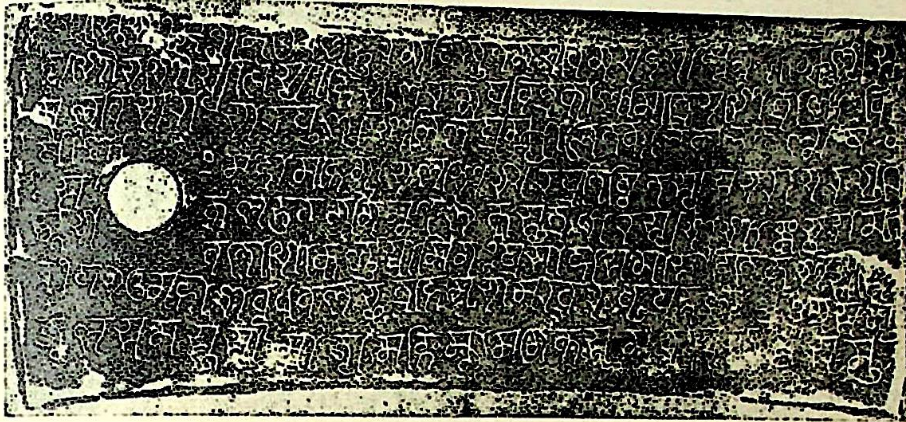
సూర్యుఁడు వృషభ రాసియం దుండఁగా. తొమ్మిదివందల అఱువదవ శకవర్షమున చంద్రుడు ధనుర్లగ్నమున రోహిణిలోనుండ, అనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౦౩౮-వ సంవత్సరము మేనెల మూఁడవతేది ఆదివారము రాత్రి ఎనిమిదిగంటల ఇరువదియేడు నిమిషములకు శుక్లపక్షతృతీయా ఆదివారము నాఁడు అనంతవర్మాభిధానంబునం బరగు నీ (మూఁడవ) వజ్రహస్తుఁడు సకలధరాతలమును సంరక్షించుటకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. శకము ౯౮౨-వ సంవత్సరమున నీవజ్రహస్తదేవుఁడు కోలువర్తని విషయములోని కుద్దమాఖ్య గ్రామమును మల్లనశ్రేష్ఠి అనునొక వైశ్యునికి దానమొసంగెను.

కాలనిర్ణయము.

అనంతవర్మాభిధానుండగు వజ్రహస్తదేవుఁడు మల్లనశ్రేష్ఠికి కుద్దమాఖ్య గ్రామములు శాలివాహనశకము కర (౨) వసు (౮) నిధి (౯) అనువానిచే సంకేతమగు ౯౮౨ వ సంవత్సరమున కార్తికమాస ప్రథమపక్ష తృతీయా సోమవారమున దానమొసంగెను. కార్తికశుక్లపక్ష తృతీయనాఁడు ఆలోచన గౌరీవ్రతమను నొక శైవవ్రతము చెప్పఁబడియున్నది. వజ్రహస్తదేవుఁడు పరమ మాహేశ్వరుఁడని వర్ణింపఁబడిన పరమశైవుఁడు. అదిగాక కార్తికమాసము శైవుల కత్యంతప్రీతి. అందువలన కార్తికమాస శుక్లపక్ష తృతీయనాఁడు ఆలోచనగౌరీవ్రతసందర్భమున మహారాజైన వజ్రహస్తుఁ డీదానమును జేసియుండును.

మూలము.

మొదటి రేకు; రెండవ వెడ.

1 ఓంస్వస్తి శ్రీమతా మఖిలభువనవినుతనయదయా దానదాక్షిణ్యస

2 త్యశౌచ శౌర్య్య ధైర్య్యా దిగుణరత్నపవిత్ర కాణా మాత్రేయగోత్రాణామ్ వి

3 మలవిచారాచార పుణ్యసలిలప్రక్షాలిత కలికాల కల్మష

4 షాణామ్ మహామహేన్ద్రాచల శిఖరప్రతిష్ఠితస్య సచరాచరగురోః

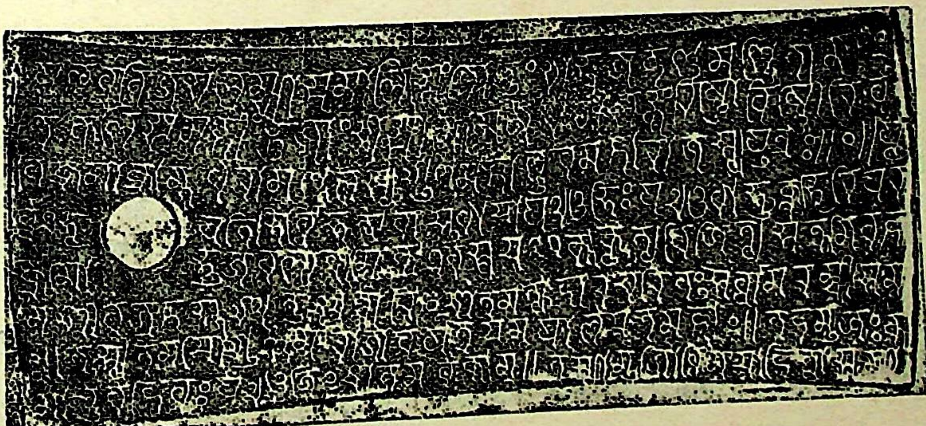
5 ః సకలభువన నిర్మ్మాణైకసూత్రధాస్యశశాఙ్క చూడామణే

6 ర్భ్భగవతో గోకర్ణ్ణ స్వామినః ప్రసాదాస మాసాదితైకశఙ్ఖభే

7 రీపఞ్చమహాశబ్దః ధవలచ్ఛత్రహేమచామరవర వృషభలాఞ్ఛనసము

8 జ్జ్వలసమస్త సామ్రాజ్యమహిమ్నా మనేకసమరస ఙ్ఘట్టనము

రెండవ రేకు మొదటి వెడ.

9 పలబ్ధ విజయలక్ష్మీ సమాలిఙ్గితోత్తుంగ భుజవణ్డమ ణ్డితానామ్

10 త్రికలిఙ్గమహీభుజాం గఙ్గానామన్వయ మల ఙ్కరిష్ణా విష్ణోరివ

11 విక్రిమాక్రాన్త ధరామణ్డలస్య గుణమహార్ణవ మహారాజస్య పుత్రః॥౦॥పూ

12 ర్వజామ్ భూపతిభిర్వ్విభజ్య వసుధాయాప ఞ్చభిఃపఞ్చధా భూక్త భూరిపరా

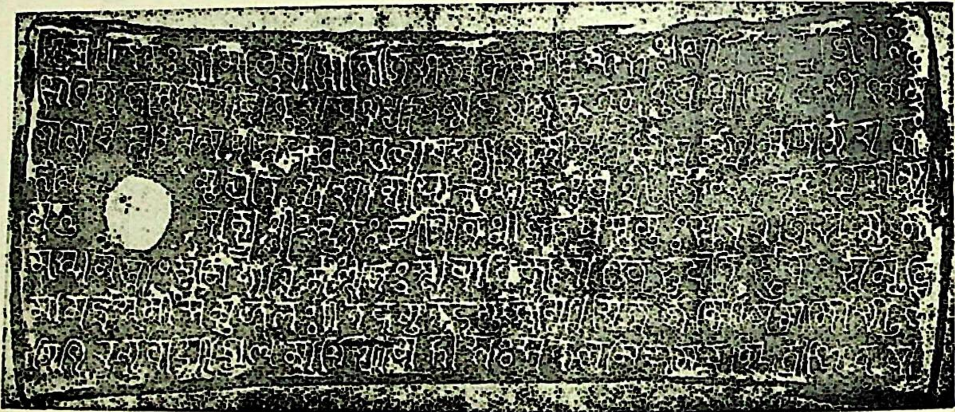
13 క్రమోభుజ వలాత్తామేక ఏకస్వయమ్ ఏక్ర త్యవిజిత్యశత్రునివహా

14 న్ శ్రీవజ్రహస్తశ్చతు శ్చత్వారిమ్ శతమత్యుదా రచరితఃసవ్యా ఞమరక్షీత్సమా

15 తస్యతనయో గుణ్డరాజా వర్షత్రయమపాలయ త మహీమ్॥ తదనుజః కా

16 మార్ణవదేవః పఞ్చత్రింశత మబ్దకాన్॥ త స్యానుజో వినయాదిత్య సమా

రెండవ రేకు, రెండవ పెడ.

17 స్తిస్ర[ః]తతఃకామార్ణవాజ్జతోజగతీకల్పభూ రుహః యోరాజ్ర(దాజిత (ః) చ్చా

18 యోఽజని్రవస్తావనీపతిః ప్రశోచ్యదమ్మదగన్ధలు బ్ధమధుప వ్యాలీఢగణ్డాన్గ

19 జా ... థిభ్యః సమదాత్సహ్రమతులో యస్త్యాగినామగ్రణీ స (ః) శ్రీమానవియబ్క

20 భీమనృపతిగ్గర్జాన్య యో క్తంసకః పఞ్చతిం శతమబ్దకాన్స

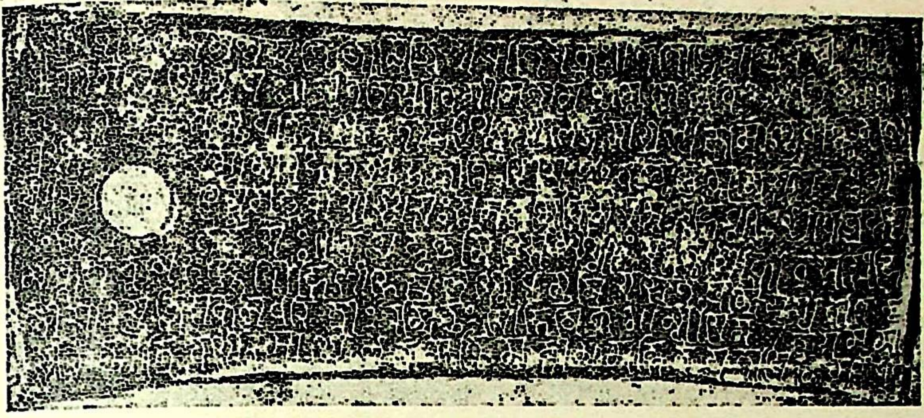
21 మభునక్ప ృథ్వీమ్ స్తుతఃపార్థివైః॥ తదగ్ర నూనుః సురరాజనూనునా

22 [స] మస్సమస్తాం నమితారి మండలః స్తపాతి కామార్ణవ భూపతిర్భ్భవం సమృద్ధి

23 మానర్థసమాం సముజ్వ్వలఃతదనుతిదను జనోత్త వమానో గుణ

24 నిధిరనవద్యో గుణ్డమాఖ్యోమహీనః సకలమిద మరక్షత్రిణిపసాః

మూడవ రేకు, మొదటివైపు

25 ణిధాత్రీవలయ మలఘు తేజో నిర్జిత రారాతిచక్రః
శలోద్భవ మాతురస్తస్య మ

26 ధుకామార్ణవో నృపః అష్టతి సామ్రవనీమేతా
మష్టానేకార్ణవింశంతిం

27 అథవజ్రహస్త నృపతిరగ్రి మతాదఖిలగుణిజ
వాగ్రిగణ్య కామార్ణవాత్కనిష్ఠ్రి

28 ప్రిగీయమానావదాతశుభకీర్తిః శ్రియ ఇవవై
దుమ్బ న్వయపయః వ

29 యోనిధిసముద్భవాశ్చయః నహుజనివినయమహా
దేవ్యాః శ్రీవజ్రిహస్త

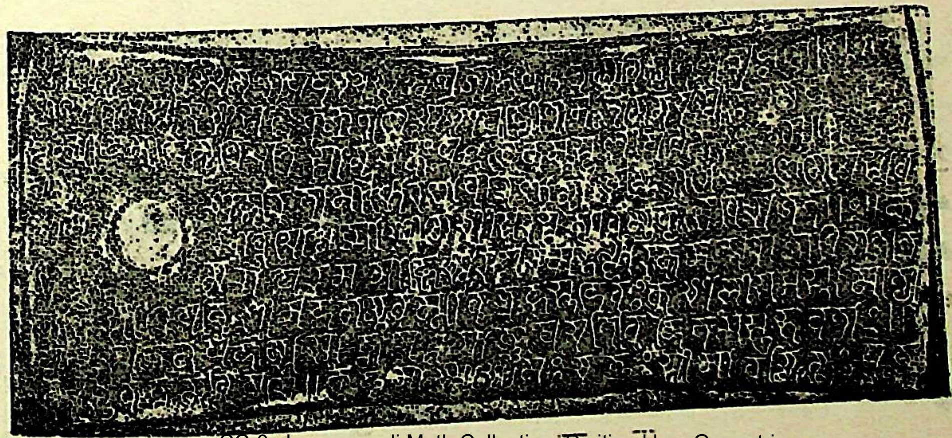
30 ఇతితనయ వియద్బృతునిధి సంఖ్యాం యాతిశా
కాబ్ద నక్షే ది

31 నకృతివృషభస్థే రోహిణీభనులగ్నే ధనుషిచ
సిత పక్షేనూయక్ వారేత్ప

32 తీమా(ను) యుజినకలధరత్రిమ్ రక్షితమ్ యో
భిషిక్తః న్యాయ్యేనయత్రిసమమా

33 చతుం త్రివర్గమార్గేణ రక్షతి మహీమ్
మహితప్రతాపే నివ్యాధ

మూడవ రేకు, రెండవవైపు.

34 యశ్చ నిరఘాశ్చ నిరాపదశ్చ శశ్వత్ప్రజా భువి భవన్తి విభూతి మత్త్యర్క వ్యాప్తేగజ

35 కులోత్తమస్య యశస దిక్చక్రవాలేశశి ప్రద్యో తాపలి సేన యస్యభువన ప్రహ్లాద

36 సమ్పాదినా సైన్దూరై రతిసాన్ద్రజ్కపటలై కుమ్భస్థలీ పట్టకే శ్వాలిమ్పన్తి పున

37 పునశ్చహరితా మాధోరవారణాక్ అనురాగేణ గుణినో యస్యవ

38 శ్రీముఖాబ్జయో ఆసినే శ్రీసరస్వత్యా వను కూలే విరాజత క

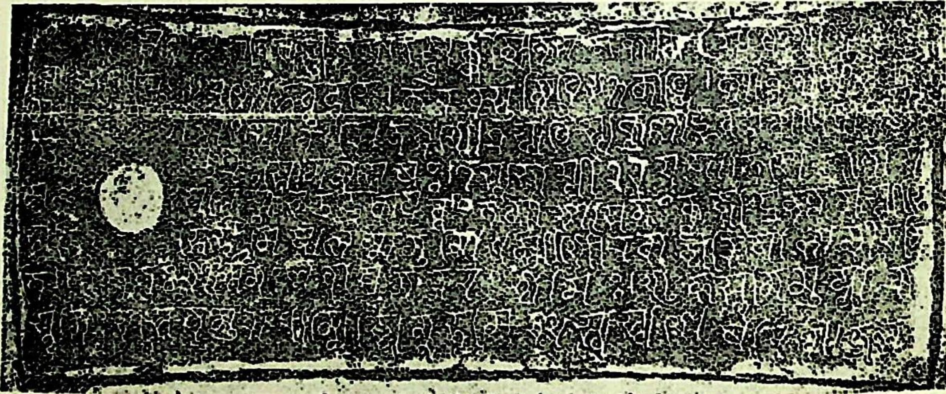
39 లిజ్గన [గ] రాత్పరమ మాహేశ్వర పరమభ ట్టారక మహారాజాధిరాజ త్రి

40 కలిజ్గాధిపతి శ్రీమదనన్తవమ్మర్ వజ్రహస్త దేవః కుశలీ సమస్తామాత్య

41 ప్రముఖజనపదా న్సమాహూయ సమాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు భవతామ్

42 ఉపత్త్ర నివిసయే కోకుద్దమాఖ్యగ్రామః సీమా వచ్ఛిన్నః స జ

నాలుగవ రేకు మొదటి వెడ.

43 లస్థలః సర్వపీడా వివర్జితనచన్ద్రార్క క్షితి సమకాలం యావన్మాతాపిత్రో

44 రాత్మనః పుణ్యయశోభివృద్ధయే। కరవనునిధి శాకాబ్దే కార్త్తికమాసపత్రిథ

45 మపక్షు తృతీయా సోమవారే। దత్తగోత్రస్య వైశ్యకులోద్భవః మాధవాఖ్యః

46 తస్యపుత్రః సోమన శ్రేష్ఠః। తస్యభార్యార్ రయపా। తయోర్జాతా కు

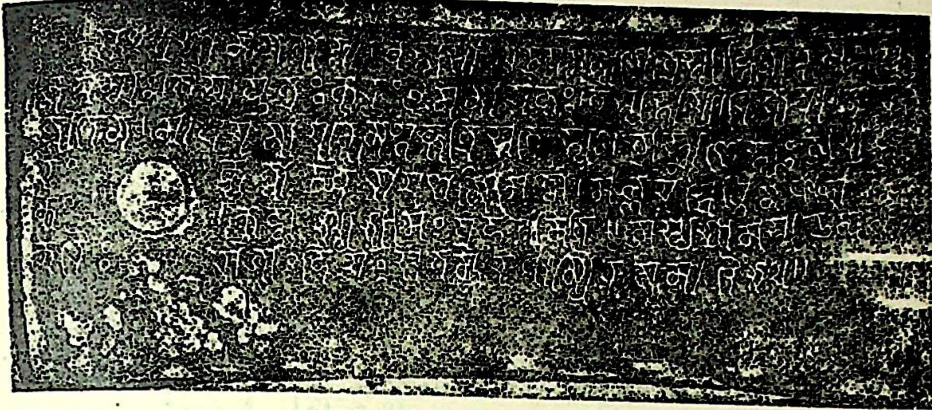
47 మల్లప శ్రేష్ఠాయ ఉదకపూర్వ్వం తామ్రశాస నం కృత్వా ప్రదత్తోస్మాభి

48 భ్వార్విభి భూమ్భర్మిపాలైర్మ్మనునో [క్త]: ధర్మ్మ గౌరవాత్పరిపాలనీయఇతి

49 రాజ్ఞః శాసనం లబ్ధ్వా పునరయం గ్రామః గృహస్థానమాద్యాన

50 స్థానంచ।శరతు శాధాన్యోత్పన్న భూమిశ్చ స్వస్య శేషయిత్వా। జల

నాలుగవ రేకు; రెండవ వెడ.

51 మ్పూవ రాఖ్య గ్రామనివాసీ। వత్ససాశ్చ శివ
వస్యగోత్రస్య। ద్విజో త్తమః। పి

52 ల్లిశర్మణః తస్యపుత్రః కరంటమనాయకః। తస్య
భార్యార్ణ రేకపా।తయో

53 ర్జ్ఞాతేన। మాపయనాయకేనసహితః శతిభ్యః
బ్రాహ్మణేభ్యః అగ్రహా

54 రంకృత్వా ఉత్తరాయణ నిమిత్తా। మల్లయక్షే
త్రేన ధారా పూర్వ

55 కం। శుద్ధాఖ్యగ్రామంప్రదత్తమితి। అస్యగ్రా
మస్య ఉత్పన్న

56 కరైః రాజ్ఞా (०)దేయమ్ శతమర ధ్యాసై
రష్టమాడైశ్చ॥

మూడవవజ్రహస్తుని బొడ్డపాడు తామ్రశాసనం.

శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారు

సుమారు ఇరువదేండ్ల క్రిందట బొడ్డపాడు నివాసులైన వెలమనక్క అప్పలనాయుడుగారు తమ యూరికి తూర్పుదిక్కున ఏబదిగజముల దూరమున నున్న తమ పొలమును వరిసాగుకు అనుకూలమగు పల్లము చేయుటకై త్రవ్వించుచుండగా ఈతామ్రశాసన మందు దొరికినది. ఈ శాసనము దొరకిన స్థలమునకు 1। గజముల దూరమున స్థాపితమైన యొకలింగము కూడ కానవచ్చినది. దానికి పూర్వమున్న పేరు తెలియదు. కాని యిటీవల బొడ్డపాడు గ్రామనివాసులు మల్లికేశ్వరుడని పేరిడిరి. ఈలింగమున కుత్తర దిశను ఇరువదిగజముల దూరములో 'లింగాలబంద' అను చిన్నకొనేరు కలదు. శాసనమునందుగల రాగిరేకులు అయిదు. ఒకొక్కరేకు పొడవు ౭.౪ అంగుళములు; వెడల్పు 3. 3 అంగుళములు. రేకులు కుడి, రెండువైపుల కొంచెము వెడల్పుగను, నడిమిభాగమున కొంచెము సన్నముగను న్నవి. రేకుల ఎడమభాగమున అంచులకు ౭. అంగుళముల దూరమునగల రంధ్రముల యందొక రాగికడియమును పోనిచ్చి, తద్ద్వారమున ఈరేకులను బంధించియున్నారు. కడియముయొక్క వ్యాసము 3.౫. అంగుళములు. ఈకడియ మొక రాజముద్రికలో నతికింపబడియున్నది. రాజముద్రిక మీద స్ఫుటముగ నొకనంది చెక్కబడియున్నది. ఆనంది కిరుప్రక్కల చంద్రుడు, అంకుశము, నాగలి, శంఖము, మత్స్యము, స్పష్టముగ ఇదియని తెలియరాని దేదో మరియొక చిహ్నము—ఇవి కలవు. మొదటిరేకు మొదటి పెడమీదను, అయిదవరేకు రెండవపెడమీదను, వ్రాతయేదియు లేదు. పుస్తకమునకు అట్టలవిధమున ఈశాసనమునకు ఈరెండు పెడలను ఉపకరించుచున్నవి

శాసనలిపి నాగరి. ఇది మూడవ వజ్రహస్తుని చిక్కాకులవలస శాసనము నందలి లిపిని బోలియున్నది. అందువలన అక్షరముల విషయమున జెప్పవలసిన విశేషములు

చిక్కులవలన శాసనమునందలి వాటికంటె నేవియు కనబడవు. భాష సంస్కృతము: శాసనము వ్రాసిన వాడు చాల అశ్రద్ధతో వ్రాసియున్నాడు;

ఈశాసనము కళింగ గంగవంశజుడైన అనంతవర్మాభిధానుండగు మూడవ వజ్రహస్తదేవునిది. ఈరాజు కళింగ దేశమును శాలివాహనశకము ౯౬౦ మొదలు ౯౯౨ వఱకు, అనగా క్రీ. శ. ౧౦౩౮ మొదలు ౧౦౭౦ వఱకు పాలించినవాడు.

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవ పెడ.

1 ఓం స్వస్తిశ్రీ మత్తామఖిలభువన వినుతనయ వినయదయాదాన దాక్షిణ్యసత్యశౌ

2 చ శౌర్య్యధైర్య్యాది గుణరత్న పవిత్రి కాణా మాత్రేయ గోత్రాణామ్ విమలవిచారాచార

3 పుణ్యసలిల ప్రక్షాలిత కలికాలకల్మష మషీ కాణామ్ మహామహేన్ద్రాచల

4 శిఖరప్రతిష్ఠితస్య సచరాచరగురోః సకలభువన నిర్మ్మాణైక సూ

5 త్రధారస్య శశాఙ్కచూడామణే ర్భగవతో గోకర్ణ్ణ స్వామినః ప్రసా

6 దసమాసాదితైకం శఙ్ఖశబ్ద పఞ్చమహాశబ్దం ధవల చ్ఛత్రహేమ

7 చామరవరవృషభలాఞ్ఛన సముజ్వల సమస్త సామ్రాజ్య మహిమ్నా మనేక

రెండవ రేకు: మొదటి పెడ.

8 సమరసఙ్ఘట్టసముపలబ్ధం విజయలక్ష్మీ సమాలిఙ్గితో త్తుఙ్గభుజదణ్డ

9 ణ్డితానాంత్రికలిఙ్గమహీభుజాం గఙ్గానా మ న్వయమలంకరిష్ణో ర్విష్ణో రివ

13 విక్రమాక్రాన్తధరామణ్డలస్య గు (ణ) [మ] హార్ణ్ణవ మహారాజస్య పుత్రః॥ పూర్వ్వాంభూపతి

11 భిర్విభజ్యవసుధా యాపఞ్చభిః పఞ్చధాభు క్త్వా భూరిపరాక్రమో భుజబలాం

12 త్తామేక ఏవస్వయమ్ ఏకీకృత్యవిజిత్య శత్రు నివహాన్ శ్రీవజ్రహస్తశ్చతుశ్చ

13 చత్వారింశతమత్యుదార చరితః సర్వ్వాన రక్షి త్సహః తస్యతనయో [గు] ణ్డ మహారాజః

14 వర్షాత్రయమపాలయత్ మహీమ్ తదనుజః కామార్ణ్ణవదేవః పఞ్చత్రింశత మబ్దకాత్

రెండవ రేకు: రెండవ పెడ

15 తస్యానుజో వినయాదిత్య సమాస్తిస్రి తతః కామార్ణ్ణవాజ్జా(త) తో జగతీకల్పభూ

16 రుహః॥ యోరాజరాజిత [ః] చ్ఛాయోవజ్రహస్తావనీపతిః ప్రశోచ్ఛ్రయదన్మదగన్ధలుబ్ధ

17 మధుపవ్యాలీఢగణ్డాన్గజాన [స్న] ర్థిభ్యః సముద్రాత్ నేహసి మితులో యస్త్యాగినామగ్రణీ

18 స [ః] శ్రీ మానినయఙ్క భీమ నృపతి గ్గ జాన్వయోత్తం సకః పఞ్చత్రింశతమబ్ద

19 కాన్సమభున క్షితిర్ద్వీమ్ స్తుతః పార్థివైః త దగ్రసూనుః సురరాజ సూను

20 నానమస్తనుస్తాం కమిత్రారి మణ్డలః స్మపాతి కామార్ణ్ణవభూపతిర్భ్భవం

21 సమృద్ధిమానర్ధసమా[ం] సముజ్జ్వలః [త]దను తదనుజన్మాచిత్తజన్మోప

మూడవ రేకు మొదటి పెడ

22 మానో గుణనిధిరనవద్యో గుణ్డమాఖ్యోమహీశః సకలమిదమరక్షత్త్రిణి

23 వర్షాణిధాత్రీ వలయమలఘుతేజో నిజ్జరా రాతిచ. త్రిః॥ తతో ద్వైమాతురస్తస్య

24 మధుకామార్ణ్ణవోన్నృపః । అపతిస్మావనీమేతా మబ్దానేకాన్న వింశతిమ్॥౦॥అథవ

25 జ్రహస్తనృపతేరగ్రసుతాదఖిలగుణిజనాగ్ర [గ] ణ్యాః కామార్ణ్ణవాత్కవీన్ద్రప్ర

26 గీయమానావదాత శుభకీర్త్తేః॥ శ్రియఇవవైదు మ్యాన్వయ పయః పయోను

27 నిధిసముద్భవాయాశ్చ యః సమజని వినయమహా దేవ్యాః శ్రీవజ్రహస్త ఇతి

28 తనయః॥వియదృతుసంఖ్యాంయాతి శాకాబ్దం సఙ్జ్ఞేదినకృతివృషభస్తే రోహిణీభే

29 లగ్నే ధనుషిచసితపక్షేసూర్య్యవారేతృతీ [ం]

యా [ం] యాం ... ధూరిం

మూడవ రేకు; రెండవ పెడ.

30 రక్షితుం యోభిషిక్తః న్యాయ్యేన యత్రసమ
మాచరితుం త్రివర్గేణ మార్గేణ ర
31 క్షతిమహీమ్ మహిత ప్రితాపే నివ్వార్యేర్ధ
యశ్చ నిరఘాశ్చనిరాపదశ్చ శశ్వత్ప్రజా
32 భువి భవన్తి విభూతిమత్యః వ్యాప్తే గఙ్గకులో
త్తమస్య యశసా దిక్చక్రవాలేశ [శి]
33 ప్రిద్యోతామలినేన యస్యభువనః ప్రిహ్లాదస
మ్పాదినా సిన్దూరై రతిసా
34 న్ద్రపజల్పటలై కుమ్భస్థలీ పట్టకేష్వాలిమ్పన్తి
పునఃపునశ్చ [హ]
35 రితామాధోరణావారణాన్॥ అనురాగేణగుణినో
యస్యవక్షో ము
36 ఖాబ్జయోః ఆసీ నే శ్రీసరస్వత్యా వనుకూలే
విరాజితః॥ కలిఙ్గ
37 నగరాత్పరమమాహేశ్వర పరమభటారక మహా
రాజాధిరాజ త్రిక

నాలుగవ రేకు; మొదటి పెడ.

38 లిఙ్గాధిపతి శ్రీమదనన్తవర్మ్మవజ్రహస్త దేవః కు
శలీ సమస్తామాత్యప్రము
39 ఖ జనపదాన్సమాహూయ సమాజ్ఞాపయతి విదిత
మస్తుభవతామ్॥ కోలువర్త్తని
40 వి[ష]యే అవరెంగాఖ్యగ్రామః। చతుస్సీమా
వచ్ఛిన్నః సజలస్థలఃసర్వ్వపీడా
41 వివర్జ్జిత మాచన్ద్రార్క్కక్షితి సమకాలం యా
వన్మాతాపిత్రో రాత్మనః పు
42 ణ్యయశోభి వృద్ధయే కర వసు నిధిశాకాబ్దే ఉ
త్తరాయణ సంక్రాన్తౌ
43 అస్మిన్ గ్రామనివాసినే జలేశ్వరదేవాయభోగం
కృతమ్ విశ్య గోత్రో
44 త్పన్నః ఏరయమః తస్యపుత్రః మావయః తస్య
భార్యాకంచపా తయోర్జాన్తాయఏరమాయ
45 మాదరమనవర్త్తికంప్రిదత్తమ్॥ అస్యైవగ్రామ
స్యసీమా[o]లిఖ్యన్తేపూర్వ్వతః

నాలుగవ రేకు; రెండవ పెడ.

46 నింబసహిత వల్మీకః। పరతః వనరాజీ ఆగ్నే
యతః తింత్రిణీకవృక్షత్రికూ
47 టః॥ దక్షిణతః వనరాజీ। పరతః సాపనరాజీత్రి
కూటః॥ నైరృత్యతః గర్త్తా
48 త్రికూటః పశ్చిమతః అజ్జనాఖ్యగర్త్తా॥పర
తః తింత్రిణీకవృక్షసహితసేతు
49 ః॥ వాయవ్యతః మణ్డలాకార పాషాణసహిత
గర్త్తా ద్వ్యగర్త్తాన
50 ంగమేవ పరతః అజ్జునవృక్షః తత్పరతః తిం
త్రిణీక వృక్షద్వ్వ
51 ఐశాన్యతః నింబసహిత వల్మీకః పరతః గర్త్తా
స [మీపత్రికూటః॥]
52 అనేన మహాక్షశాలయే పల్లెమోజాయస్వర్ణ
లోహకారిణేచ [మనవర్త్తికాస్మిన్] గ్రా
53 మేప్రిదత్తా॥ భూమిం యః ప్రితిగృహ్ణాతి
యచ్ఛతి శుభౌతౌపుణ్య

అయిదవ రేకు; మొదటి పెడ.

54 కర్మ్మాణౌ నియతౌ[o] స్వర్గగామినా॥షష్టిం
వర్షసహస్త్రాణి స్వర్గే మోదతి భూ
55 మిదః ఆక్షేప్తంచానుమన్తాచ తాన్యేవ నరకే
వసేత్॥ మహా [కాయస్థసన్ధి] వి
56 గ్రహిమావురయస్యనూనునాదామోదరేణ లిఖి
తమ్॥ మహాక్షశాలినుంకమో
57 జస్యసూనునా పల్లెమోజేన ఉత్కీర్ణ్ణితమ్॥

శా స న సా ర ము.

శాసనమునందు మొదట ఆత్రేయ గోత్రులైన త్రికలిం గాధిపతు లగు గంగవంశజుల ప్రశస్తి కలదు. పిదప గుణమ హార్ణవ మహారాజుకొడుకైన మొదటివజ్రహస్తునుండి కా మార్ణవ భూపతికిని, వైదుంబవంశ మను పాలసముద్రమం దుద్భవమందిన వినయమహాదేవికిని జన్మించిన మూడవవజ్ర హస్తునుండి కామార్ణవభూపతికిని, వైదుంబవంశమను పాలసముద్రమం దుద్భవమందిన వినయమహాదేవికిని జన్మిం చిన మూడవవజ్రహస్తుని వఱకుగల గంగవంశపు రాజుల

వర్ణనాదికములు కలవు ఈ మాడవవజ్రహస్తుడే మనశాసనము నందలి దాత. ఈతని యితర శాసనములలో వలెనే ఇందును ఆరాజు శకాబ్దములు ౯౬౦లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెనని తెలుపబడినది. పిదప న్యాయమును, ప్రజారంజకమును నైన యతని పరిపాలనము వర్ణింపబడినది. అటుతరువాత పరమమాహేశ్వరుడును పరమ భట్టారకుడును, మహారాజాధిరాజును, త్రికలింగాధిపతియునైన శ్రీ మదనంతవర్మ యను వజ్రహస్తదేవుడు కళింగనగరమునుండి తన తల్లిదండ్రులయొక్కయు, తనయొక్కయు, పుణ్యయశోభివృద్ధికొఱకు సమస్తామాత్య ప్రముఖజనపదులను పిలిచి వారిసమక్షమున శకాబ్దములు, కరములు [2] వసువులు [8] నిధులు [9] అనుసంఖ్యలచేత అంకితమైన సంవత్సరమున అనగా ౯౮౨ వ శకవర్షమున ఉత్తరాయణ సంక్రాంతినాడు కోలువర్తని విషయములోని అవరెంగ అను పేరుగల గ్రామమును చతుస్సీమావచ్ఛిన్నముగను, సజలస్థలముగను సర్వపీడావివర్జితముగను అనగా జలసహితముగను స్థలసహితముగను ఏవిధమైనపన్ను పర్యాయముల బాధలులేకుండగను చేసి ఆగ్రామమున విజయంచేసియున్న జలేశ్వరస్వామి అను పేరుగల దేవునికి భోగముచేసి అనగా దేవునికి చెల్లే గ్రామముగ ఏర్పాటుచేసి దానమొసంగబడినది. జలేశ్వరదేవునికి చేసిన యీదానమును తెలుపుటకే ఈశాసనము పుట్టినది. ఈగ్రామమును జలేశ్వరస్వామికి దానమొసంగు సందర్భముననే మరి యిరువురు గ్రామస్థులకు (1) ఎరయముడు అనువానికిని (2) మహాక్షశాలియు, స్వర్ణలోహకారకుడు అయిన వల్లేమోజునకును వృత్తులొసంగబడినవి. పంక్తులు 45 మొదలు 52 వఱకు దానముచేయబడిన గ్రామమునొక్క సరిహద్దులు తెలుపబడినవి. చిట్టచివర దానశా

14అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కొర్ని శాసనము.

మహారాజశ్రీ గిడుగు వెంకటసీతాపతి గారు

ఈశాసనము అయిదు రేకులు గలది. ప్రతిరేకున్ను సుమారు 8¼ అంగుళములు పొడవుగాను, 4 అం. వెడల్పుగాను ఉన్నది. రేకులన్నిటికిన్ని ఎడమవైపు అంచుకు సుమారు ఒక అంగుళము దూరముగా రంధ్రములున్నవి. వాటిగుండా ఒకరాగి కడియము అమర్చబడి ఉన్నది. ఆకడియమునకు ఈఅయిదు రేకులున్ను వ్రేలాడుతున్నవి. కడియము చుట్టుకొలత 15½ అంగుళములు. కడియముకడ్డీ

సనములకు వ్రాయబడు మామూలు శ్లోకములు కలవు. [పం. 53-55) కడపటి రెండుపంక్తులలోను శాసనము వ్రాసిన వాని పేరు. శాసనమును చెక్కినవాని పేరు తెలుపబడినవి. శాసనమును వ్రాసిన యతడు మావురయకుమారుడైన దామోదరుడు. ఇతడు మహాకాయస్థుడనియు, సంధివిగ్రహిఅనియు తెలుపబడినాడు. సంధివిగ్రహి అనగా యుద్ధము ప్రకటించుట, సంధిసేయుట అనుకార్యములను బరిశీలించు మంత్రి). శాసనమును చెక్కినవాడు నూంకమోజు కొడుకైన వల్లేమోజు శ. 1003 నాటి అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొర్ని శాసనమును వ్రాసినవారును చెక్కినవారును వీరలే ఎరయముడు అనువాని కిచ్చిన వృత్తి 'మాదరమనువర్తికము' అని శాసనమున చెప్పబడినది. ఇప్పుడు మనము 'మనోవతి' అను నదియే ఈ 'మనవర్తికము' అని నా యభిప్రాయము.

గ్రామమును దానమొసంగినది శకవర్షము 982 లో ఉత్తరాయణ సంక్రాంతినాడు అనగా ఈశాసనము క్రీ. శ. 1059-60 వ సంవత్సరము నాటిది అగును.

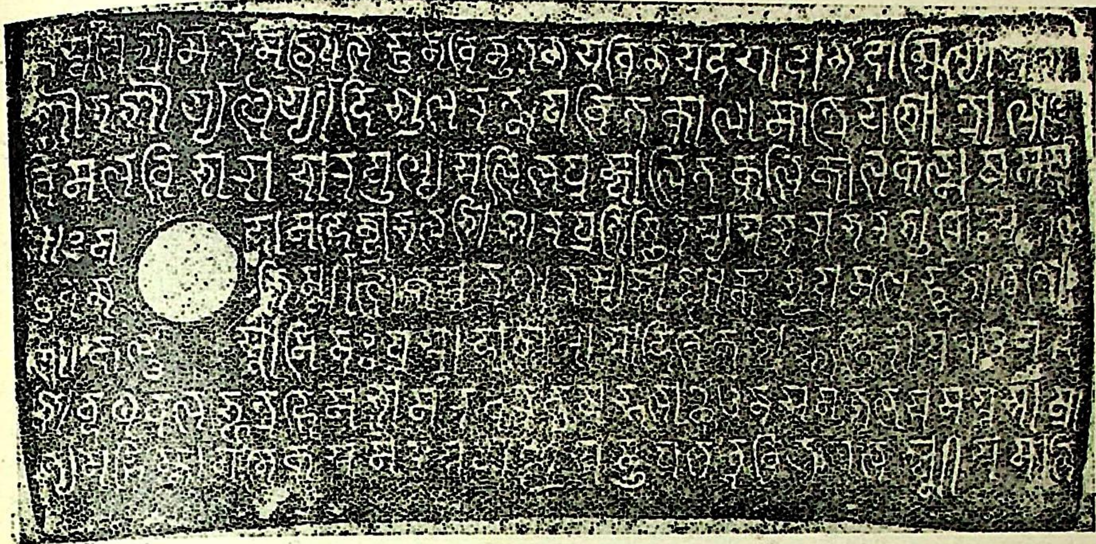
ఈశాసనమును చేర్కొనబడిన అవరెంగ, జల్మూరు, కుద్దాము మొదలగు గ్రామము లున్న యిప్పటి శ్రీకాకుళము తాలూకా (గంజాంజిల్లా) పూర్తిగనో, లేక కొంతభాగమో కోలువర్తనీ విషయమని ప్రాచీనకాలమున పేరొందియుండినట్లు చిక్కాలవలసశాసనమువలన దెలిసికొనియున్నాము. ఆనిర్ణయమునే యీశాసనము బలపఱుచుచున్నది. దానముచేయబడిన అవరెంగ అను గ్రామ మిప్పుడు అవలింగ అనుపేర బరగుచున్నది.

[అక్షయసం॥ వైశాఖమాసపు భారతినుండి]

చుట్టుకొలత ఒక అంగుళము. ఈకడియము తాలూకు రెండుకొనలున్న వలయాకారమున ఉన్న ఒక రాజముద్రికకు అంటివున్నవి. ఆ రాజముద్రిక 1¼ అం. ఎత్తుగ ఉన్నది. వలయాకారమున ఉన్న దాని అడుగుభాగము 7 అంగుళముల పరిధిగలది. రాజముద్రికయందు 1 1/2అం. ఎత్తుగల నందివిగ్రహమున్నది. ఆనంది విగ్రహమునకు నాలుగువైపులను శంఖము, చామరము మొదలయినవి చెక్కినారు.

ఈశాసనమునందలి భాష మొదటనుండి చివరవరకున్ను సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీననాగరి లిపి.

మూలము.

మొదటి రేకు; రెండవ వైపు.

1 ఓం. స్వస్తి శ్రీమతా మఖిలభువన వినుతనయ వినయదయాదానదాక్షిణ్య సత్య

2 శౌచశౌర్య ధైర్యాదిగుణరత్న పవిత్రికాణా మాత్రేయగోత్రాణాం

3 విమలవిచారాచారపుణ్యసలిల ప్రక్షాలితకలికాల కల్మషమషీ

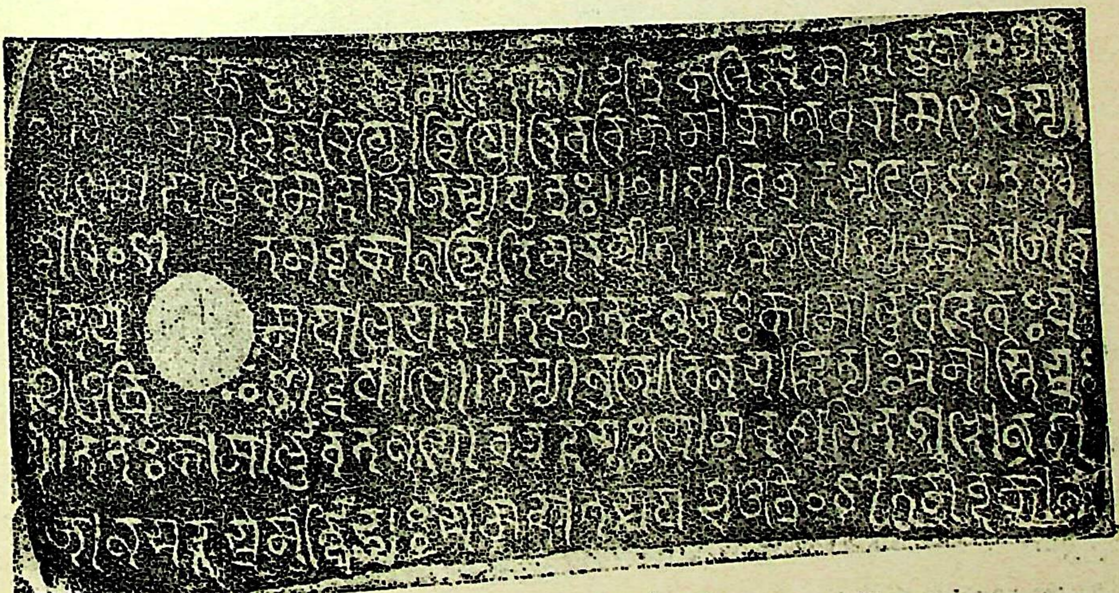
4 ణాం మహామహేన్ద్రాచల శిఖరప్రతిష్ఠితస్య సచరాచరగురోః సకల

5 భువననిర్మాణైకసూత్రధారస్య శశాఙ్కచూడామణే ర్భగవతో

6 గోకర్ణస్వామినః ప్రసాదా త్సమాసాదితైక శఙ్ఖభేరీపఞ్చమహా

7 శబ్దధవలచ్ఛత్ర హేమచామరవరవృషభలాఞ్ఛనసముజ్వల సమస్తసామ్రా

8 జ్యమహిమ్నా మనేకసమరసఙ్ఘట్టసముపలబ్ధవిజయలక్ష్మీ సమాలి

రెండవ రేకు; మొదటి వైపు

రెండవ రేకు: మొదటి పెడ.

9 ద్గతోత్తుఙ్గ భుజదణ్డమణ్డితానాం త్రికలిఙ్గమహీభు
జాం గఙ్గా

10 నా మన్వయ మలఙ్కరిష్ణో ర్విష్ణోరివ విక్ర
మాక్రాన్తధరామణ్డలస్య

11 గుణమహార్ణ్ణవమహారాజస్య పుత్రః॥౦॥ శ్రీ
వజ్రహస్తదేవ శ్చతుశ్చ

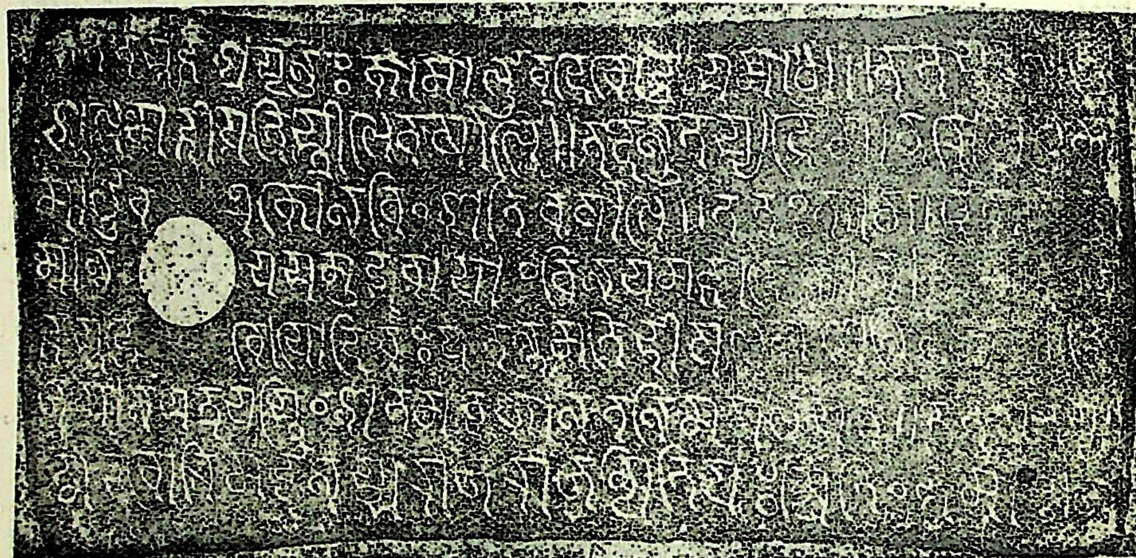
12 త్వారింశత మబ్దకాన్ క్షితి మరక్షీత్॥ తత్త
నయో గుణ్డమరాజా వ

13 ర్షత్రయ మపాలయత్॥ తదను తదనుజః కా
మార్ణ్ణవదేవః ప

14 ఞ్చత్రింశద్వర్షాణి॥తస్యానుజో వినయాదిత్యః
సమాస్త్రిస్రః

15 ॥తతః కామార్ణ్ణవతనయో వజ్రహస్తః రోహ
దగలిత గణ్డాన్ గ

16 జాన్ సహస్ర మర్థిభ్యః సమదాత్ సపఞ్చ
త్రింశత మబ్దకాన్

రెండవ రేకు; రెండవ పెడ.

17 ॥తత స్తదగ్రసూనుః కామార్ణ్ణవదేవోర్ద్ధ స
మామ్॥తత స్తదనుజో

18 గుణ్డమహీపతి స్త్రీణి వర్షాణి॥తదను తస్య
ద్వైమాతుకో మధుకా

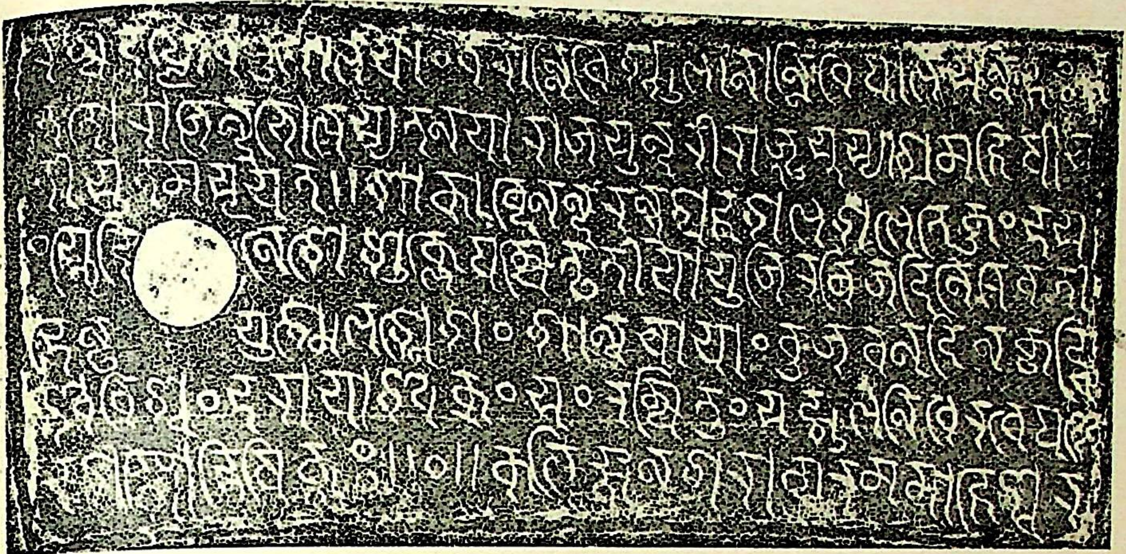
19 మార్ణ్ణవ ఏకోనవింశతివర్షాణి॥తతః కామా
ర్ణ్ణవాద్వైదు

20 మ్యాన్వయసముద్భవాయాం వినయమహాదేవ్యాం
జాతః శ్రీవజ్ర

21 హస్తదేవో యోదివః పతన్త మతిభీషణ మశ
నిం శస్త్రైర్భి

22 జఘాన స త్రయస్త్రింశత మబ్దకా నవని మపాల
యత్॥ తతస్తు తస్యా

23 త్మభవోరిమర్ద్దన స్సరాజరాజక్షితిపః క్షితిం
సమాః॥అ

మూడవ రేకు: మొదటి పెడ

24 రక్ష దృష్టా వరుణాలయాంబరా న్నిధి గ్గుణా శా న్నిధిపాలసన్నిభః॥

25 తతో రాజేన్ద్రచోలస్య తనయా రాజసున్దరీ రాజ్ఞస్తస్యాగ్రమహిషీ స

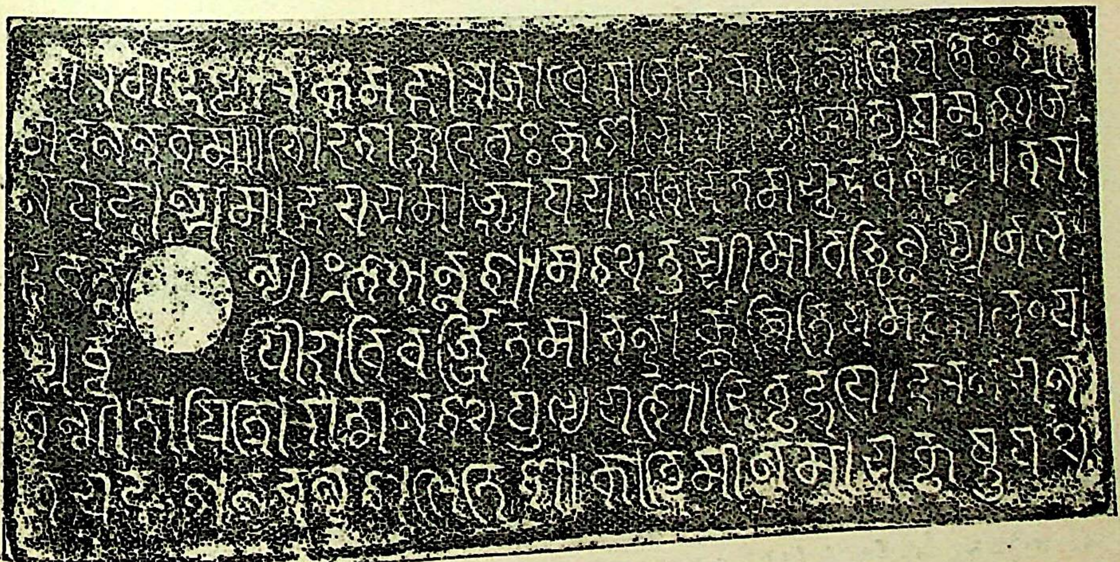
26 తీ సుత మసూయత॥ శాకాబ్దేనన్ద రన్ధ్రగ్రహ గణగణితే కుంభస

27 ంస్థే దినేశే శుక్లే పక్షే తృతీయాయుజి రవిజ దినే రేవతీ

28 భే నృయుగ్మే లగ్నే గంగాన్వయాంబుజ వన దినకృ ద్వి

29 శ్వ విశ్వంభరాయా శ్చక్రం సంరక్షితుం సద్గుణ నిధి రధిప శ్చో

30 డగఙ్గో భిషిక్తః॥౦॥ కలిఙ్గనగరా త్పరమ మాహేశ్వర

మూడవ రేకు: రెండవ పెడ.

మూడవరేకు, రెండవపెడ.

31 పరమభట్టారక మహారాజాధిరాజ త్రికలిఙ్గాధిపతిః శ్రీ

32 మదనన్తవర్మా చోడగఙ్గదేవః కుశలీ సమస్తామాత్య ప్రముఖ జ

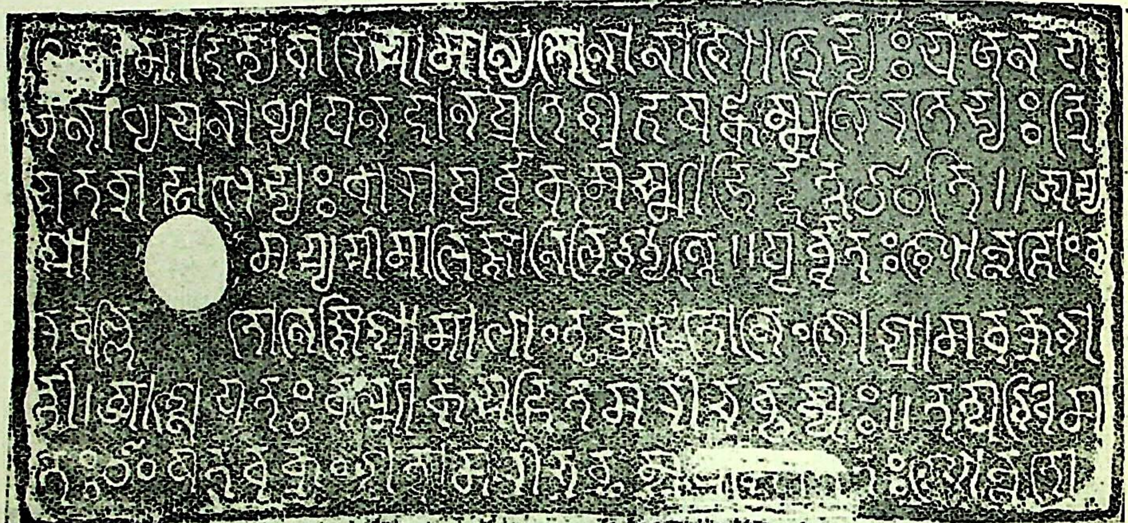
33 నపదాన్సమాహూయ సమాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు భవతాం। వం

34 హవత్తర్న్యాం ఖోన్నగ్రామ శ్చతుస్సీమావచ్ఛిన్న స్సజల

35 స్సర్వపీడా వివర్జిత మాచన్ద్రార్కక్షితి సమకాలం యా

36 వన్మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చ పుణ్యయశోభివృద్ధయే॥ హరనయన

37 వియద్గగనచన్ద్రగణితే శాకాబ్దే మీనమాస కృష్ణప (చ)

నాలుగవరేకు; మొదటిపెడ.

38 ఞ్చమ్యా మాదిత్యవారే సామాన్యతో నానాగోత్రేభ్యః యజవయా

39 జనాధ్యయనాధ్యాపనదాన ప్రతిగ్రహ షట్కర్మ నిరతేభ్యః త్రి

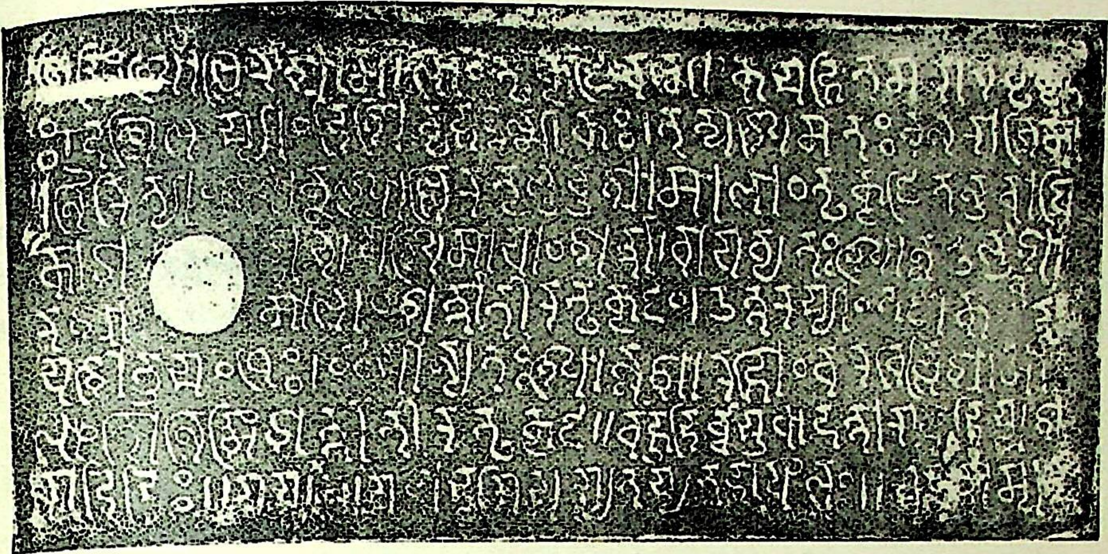
40 శత బ్రాహ్మణేభ్యః ధారాపూర్వక మస్మాభిర్దత్త ఇతి॥ అస్య

41 గ్రామస్య సీమాలిఙ్గాని లిఖ్యన్తే। పూర్వతః ఖోన్నపాంబ

42 రవల్లి తో నైర్ఋతిగ్రామాణాం త్రికుటే; తో సేంగ గ్రామ వక్రిగ

43 త్రాల్లే। ఆగ్నేయాతః వల్మీకసహిత మరీచవృక్షః॥ తత్పశ్చిమ

44 తః ఈషత్ వక్రింగత్వా మరీచవృక్షపఙ్క్తిః తతః ఖోన్న తో

నాలుగవ రేకు; రెండవ పెడ.

45 నేజ్జిఖోల్లేర గ్రామాణాం త్రికూటే వల్మీకసహిత మరీచవృక్ష

46 ః॥ దక్షిణస్యాం। దిశి బృహద్వల్మీకః॥ తత్పశ్చిమ తః వనరాజికా

47 నైరృత్యాం ఖోన్న ఖోల్లేరతూలువు గ్రామాణాం త్రికూటే తనువాపి

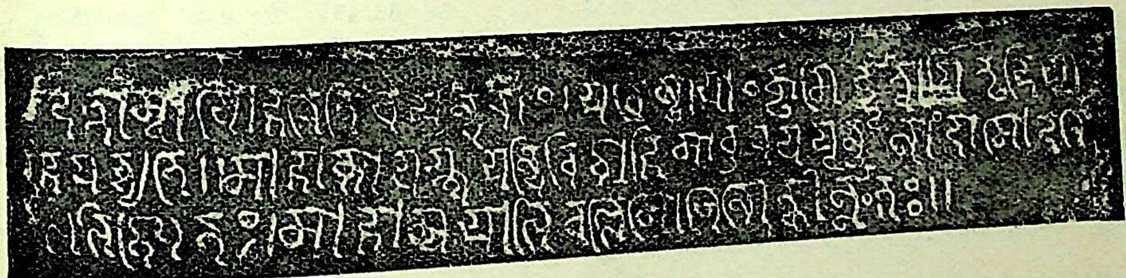
48 కా గర్త్తాచ। పశ్చిమాయాం గర్త్తా॥ వాయవ్యతః ఖోన్న తూలువు గ్రా

49 రగ్రామాణాం గర్త్తాతీరత్రికూటం। ఉత్తరస్యాం తటాకద్వ

50 యసేతుసంధిః॥ ఈశాన్యతః ఖోన్న గారహాంబరవల్లి గ్రామా

51 ణాం తో నేజ్జిగర్త్తాతీరత్రికూటం॥ బహుభిర్వసుధా దత్తా రాజభి స్సగ

52 రాదిభిః॥యస్యయస్య యదా భూమి స్తస్య తస్య తదా ఫలం॥ స్వదత్తా మ్పర

అయిదవ రేకు; మొదటి పెడ.

53 దత్తాంవ్వా యో హరేత వసుంధరాం। స విష్ఠాయాం కృమి ర్భూత్వా పితృభి స్స

54 హ పచ్యతే॥మహాక్షాయస్థసన్ధి విగ్రహి మాపురయ సూనునా దామోదరే

55 ణ లిఖితం॥ మాహాక్షశాలివల్లేమోజే నోత్కీర్ణ్ణం తః

తెలుగు తర్జుమా.

[పంక్తులు 1—11] ఓం. ప్రపంచమందంతటను ప్రాగద్తగన్న నయము, వినయము, దయ, దానము, దాక్షిణ్యము, సత్యము, శౌచము, శౌర్యము, ధైర్యము మొదలయిన గుణరత్నముల చేత పవిత్రమైనటువంటిన్ని, ఆత్రేయ గోత్రమందు పుట్టినటువంటిన్ని, నిర్మలమైన తలంపులు, ఆచారములు అనే పవిత్రజలముల చేత కలికాలకల్మషమనే మసిని కడిగివేసినటువంటిన్ని, మహామహేంద్రగిరిశిఖరమందు ప్రతిష్ఠితుడై, చరాచర ప్రపంచమునకు గురువుగాను సమస్తభువన నిర్మాణమునకు ముఖ్యసూత్రధారుడుగాను ఉండి, చంద్రశేఖరుడున్ను భగవంతుడున్ను ఐన గోకర్ణస్వామియొక్క అనుగ్రహమువల్ల ప్రాప్తమైన శంఖము, భేరి, పంచమహాశబ్దములు, తెల్లనిఛత్రము, బంగారు చామరము, శ్రేష్ఠమైన వృషభ చిహ్నము-వీటిచేత ప్రకాశిస్తూఉన్న సమస్తసామ్రాజ్యమహిమలున్ను కలిగినటువంటిన్ని, అనేక యుద్ధములసంఘర్షణవల్ల [తాము] పొందిన విజయలక్ష్మి కౌగిలించుకొన్న భుజదండముల చేత అలంకృతులయినటువంటిన్ని, త్రికలింగ మనే భూమిని అనుభవిస్తూ ఉన్నటువంటిన్ని, గంగులయొక్క వంశమును అలంకరించి, విక్రమము చేత విష్ణువవలె నే భూమండలమును ఆక్రమించిన గుణమహార్ణవ మహారాజుగారి పుత్రుడు, శ్రీవజ్రహస్తదేవుడు,

(పం11-16) శ్రీవజ్రహస్తదేవుడు 44 సంవత్సరములు రాజ్యమేలినాడు. అతని కుమారుడు, గుండమరాజు 3 సంవత్సరములు పరిపాలనము చేసినాడు. తర్వాత, అతని తమ్ముడు కామార్ణవదేవుడు 35 సంవత్సరములున్ను, పిమ్మట అతని తమ్ముడు, వినయాదిత్యుడు 3 సంవత్సరములున్ను (రాజ్యమేలినారు). తర్వాత కామార్ణవుని కుమారుడైన వజ్రహస్తుడు, మదగలితగండములు గల ఏనుగులను వేయింటిని అడిగినవారికి దానము చేసినవాడు, 35 సంవత్సరములు (రాజ్య మేలినాడు)

(పం.7-22) తర్వాత, అతని పెద్దకుమారుడు కామార్ణవదేవుడు అర్థసంవత్సరమున్ను, పిమ్మట అతని [కామార్ణవుని] తమ్ముడు, గుండమహీపతి 3 సంవత్సరములున్ను, ఆటుపిమ్మట అతని సవతితల్లి కుమారుడయిన మధుకామార్ణవుడు 19 సంవత్సరములున్ను రాజ్యమేలి[illegible] పిమ్మట [illegible]

మార్ణవునికి వైదుంబవంశోద్భవరాయెన వినయమహాదేవి వల్ల కలిగిన శ్రీవజ్రహస్తదేవుడు స్వర్గమునుండి అతిభయంకరముగా పడుతూఉన్నటువంటి పిడుగును ఖడ్గముతో ఖండించినవాడు, 33 సంవత్సరములు భూమిని పాలించినాడు.

[పం 22-24] పిమ్మట, అతని కుమారుడు, రాజరాజు అనే భూపాలుడు-శత్రువులను మర్దించినవాడు, సద్గుణములనిధి, కుబేరునివంటివాడు - సముద్రపరివృతమయిన భూమిని పరిపాలించినాడు.

(పం 25-26) పిమ్మట, రాజేంద్ర చోళుని కూతురైన రాజసుందరి అతనికి [రాజరాజుకు] పట్టపుదేవియై కుమారుని కనినది.

(పం. 26—30) శక 999 లో సూర్యుడు కుంభమందుండగా, శుక్లపక్షమి, తదియనాడు, శనివారమున, రేవతీనక్షత్రము రాగా, మిథునలగ్నమందు గంగవంశ పద్మవనమునకు సూర్యుడున్ను, సద్గుణములకు నిధిన్ని అయిన చోడగంగమహారాజు భూచక్రమును సంరక్షించుటకు రాజ్యాభిషిక్తుడయినాడు.

[పం.30-33] పరమమాహేశ్వరుడున్ను, పరమభట్టారకుడున్ను, మహారాజాధిరాజున్ను, త్రికలింగాధిపతిన్ని అయిన శ్రీమదనంతవర్మచోడ గంగదేవుడు కుశలియై సమస్తమయిన అమాత్యప్రముఖ జనపదులనున్ను పిలిపించి ఆజ్ఞాపించినాడు:—

"మీ కందరికీ తెలియవలసినది ఏమంటే:—

(పం 33-40) వరాహవర్తనియందున్న ఖోన్న గ్రామము, నాలుగువైపులను ఏర్పరచిన ఎల్లల మధ్యమందు అవిచ్ఛిన్నమై ఉన్నది. సమస్త జల సహితంగా, పన్నులు మొదలయిన బాధలు ఏమి లేకుండా చేసి, మాతలిదండ్రుల పుణ్యయశోభివృద్ధికొరకున్ను, మాపుణ్యయశోభివృద్ధికొరకున్ను, శక 1003 వర్షములుకాగా మీనమాసమందు బహుళపంచమీ ఆదివారమున యజనయాజనాధ్యయనాధ్యాపన దానప్రతిగ్రహషట్కర్మనిరతులైన నానాగోత్రముల బ్రాహ్మణులకు 300 మందికి ఆచంద్రార్కం [అనుభవించగలందులకు] ధారాపూర్వకంగా దానము చేసినాము."

(పం. 40-51) ఈగ్రామమునకు ఎల్లలు వ్రాస్తాము. తూర్పున, ఖోన్న హాంబరువల్లి తో నేంగిగ్రామము. [illegible] సంధిగా పోయే తోనేంగిగ్రామము

17]

పుంత(గోర్జ); ఆగ్నేయమందు, పుట్టతో కలిసియున్న మరీచవృక్షము; దానికి, పడమటివైపున కొంచెము వంకరగా గుత్తే మరీచవృక్షపంక్తి, దానిప్రక్కను ఖోన్న,తో నేంగి ఖోల్లేర గ్రామముల మూడింటికీ నడుమను పుట్టతో కలిసి ఉన్న మరీచవృక్షము; దక్షిణమందు, పెద్దపుట్ట; దానికి పడమటను, అడవులపంక్తి. నైరృతిని, ఖోన్న ఖోల్లేర తూలువు గ్రామముల మూడింటికిని నడుమను బందాను, పుంతాను. పడమటను, పుంత. వాయవ్యమందు, ఖోన్న తూలువు, గార గ్రామముల మూడింటి తాలూకు పుంత, ఏటి ఒడ్డున ముయ్యేలసంది. ఉత్తరమందు, రెండుతటాకముల నడుమనున్న గట్టు. ఈశాన్యమందు, ఖోన్న, గార, హాం బరవెల్లి గ్రామముల మూడింటికీ నడుమగాపోయే తోనేంగి పుంత. ఏటి ఒడ్డున ముయ్యేలసంది.

(పం. 51-54) సగరాదిరాజు లనేకులు భూదానము చేసినారు. భూమి ఏయేకాలములందు ఎవరెవరివశమై ఉంటుందో ఆయాకాలములందు వారివారికి తత్ఫలము లభ్యమవుతూ ఉంటుంది స్వదత్తమయినా, పరదత్తమయి నా, భూమిని ఎవడు హరిస్తాడో వాడు మలమందలి పురుగై తనపెద్దలతో కలిసి దగ్ధమవుతాడు.

[పం. 54-55] మహాభాయస్థుడున్ను సంధివిగ్రహి న్ని అయిన మావుగయ కుమారుడు దామోదరుడు వ్రాసినది. మహాక్షశాలి (అగసాలి) వల్లె మోజా చెక్కినది.

[క్రోధన సం॥ శ్రావణమాసపు భారతి సంచి.]

---

14 అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కోర్ని శాసనము.

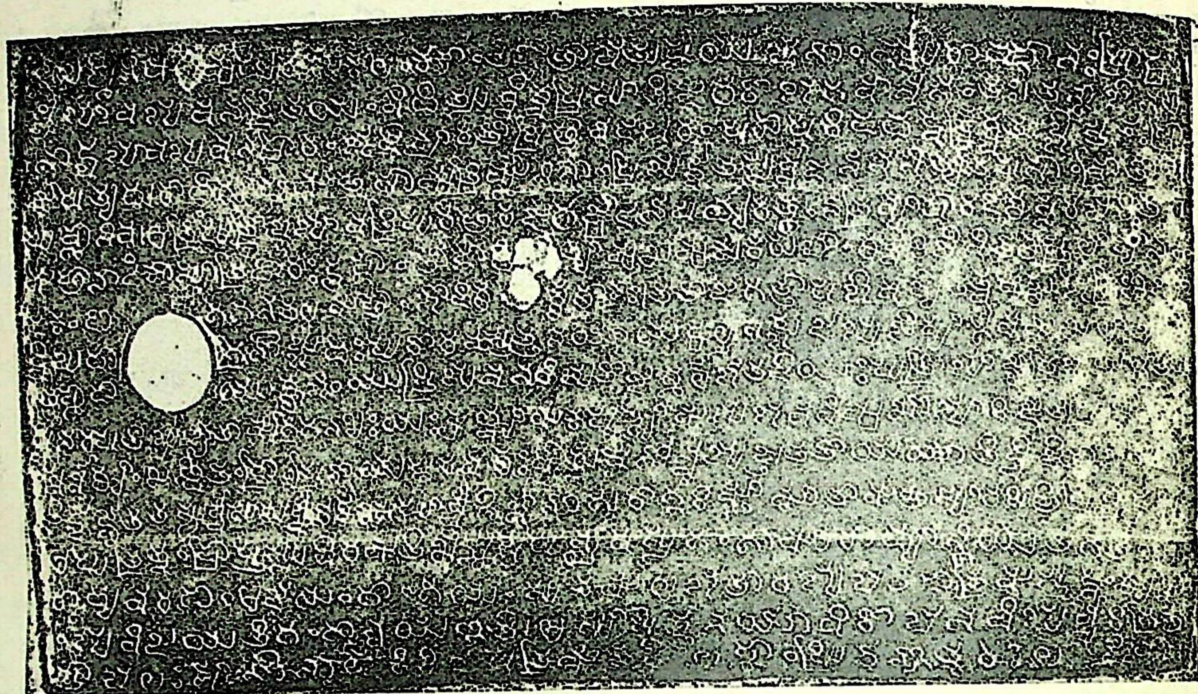
మ॥ శ్రీ గిడుగు వెంకటశీతాపతిగారు బి ఏ,ఎల్.టి.

ఈశాసనము కూడా అయిదు రేకులు గలదే; కాని దీనిరేకులు చాల పెద్దవి. ప్రతిరేకున్ను సుమారు 10 న్నర అం. పొడువుగాను, 6 అం. వెడల్పుగాను ఉన్నది. ఈ రేకుల కమర్చిన కడియము సుమారు 17 అం. చుట్టుకొలత గలది; కడియము కడ్డీ 1 1/4 అం. వళము గలిగి గుండ్రముగా నున్నది. కడియముపై నున్న రాజముద్రిక 1 3/4 అం. ఎత్తైనది. వలయాకారమున ఉన్న దాని అడుగు భాగము 7 న్నర అం. పరిధిగలది. దీని రాజముద్రిక మొదటి శాసనము తాలూకు రాజముద్రికను పోలియున్నది.

ఈశాసనమందలి లిపి ప్రాచీనకన్నడ-తెలుగులిపి; ఇండియన్ అంటిక్వరీ సం 18 లో ప్రకటితమైన అనంత వర్మచోడ గంగదేవుని శాసనములో శక. 1040 నాటి శాసనమందలి లిపిని పోలి ఉన్నది. భాష మొదటినుండి చివరవరకున్ను సంస్కృతమే. శాసనమంతా 138 పంక్తుల గ్రంధము; రెండు వంతులు శ్లోకములున్ను, ఒకవంతు వచనమున్ను గలది. ఆకాలమున కళింగదేశమందలి ప్రజల భాషమాత్రము తెలుగే అయియుండుననుటకు ఆధారము లనేకములు ఉన్నవి. ఇండియన్ అంటిక్వరి సం. 18లో ప్రకటితమైన శక.1040 నాటి శాసనమునకున్ను, శక 1034లో పుట్టిన ఈశాసనమునకున్ను గంగవంశపురాజుల చరిత్ర వంశోత్పత్తి, వంశానుక్రమము, ప్రశస్తి మొదలయిన విషయములుగల భాగము సమానముగా నున్నది.

మూలము.

మొదటి శ్లోకః రెండవ వైపు.

1 ఓంలక్ష్మీనివే (వ్య) ముదురాజకలంక కాంతి బా
హాచతుష్టయచణం వపు రావధానః పాదు

2 ర్భభూవ భువనత్రితయం విధత్సు ర్యశ్వప్ర
నూతిజఠరో భగవా ననంతః। అవ్నాభీవలి

3 నాద్బభూవ భువనప్రారంభ దీక్షారతో బ్రహ్మే
వేదపరంపరాంచరితదధ్వక్తై ర్శ్రుతుర్బిస్తుతః ప్రా

4 జాపత్యధురా(రూ)ఢమహాసా వత్రిమ్మునీనాం
పతిర్బు జ్జాతస్సర్వజనీననిత్యతపసాంవాతో

5 పుష్పాంగవ। అత్రేః పుత్రో బభూవ త్రిపురహర
జటాజూట నేపథ్యరత్నం నేత్రవ్యాపార దేశస్మరచరిత

6 మహో నాటికా సూత్రధారః దృష్టాంతో దా(క్షిణా)
క్యాముఖ మాకురరుచాం శర్వరీజీవితేశ స్త్రైలోక్యానం

7 దకందో గగనతలమహాంభోధిశం[ఖ]శశాంకః తతో
జగత్రాపభిషజ్జిత త్విషశ్శుభగ్రహో భూ

8 ద్విబుధాగ్రణిర్బుధః పురూరవ। స్తత్తనయో
యదుల్లసద్భుజే భుజిష్యార్ణవ మేఖలాబభౌ

9 తస్మాదాయు శ్శుభంయు స్త్రిభువనవినుతో జ
న్మ లేభే తదీయః పుత్రో భూజ్జైత్ర బాహుర్నహు

10 షనరపతి ర్బూభృతామగ్రగణ్యః యఃపృ
థ్వ్యామేకపత్న్యామనుభవవిముఖో భూరిజాతప్రజాయా

11 ంస్వర్గేశ్వర్యం ఖణ్డితేంద్రం ప్రణయపరవశః
పౌరుషేణాన్వభుఙ్త్త। తతో యయాతిర్విజితాభియా

12 తిర్జజ్ఞే తతస్తుర్వసురుర్వరేశః సపూర్వశ
గీర్వాణగురోర్గరిమ్నా మాతామహస్యైరనిహప్రవృద్ధః

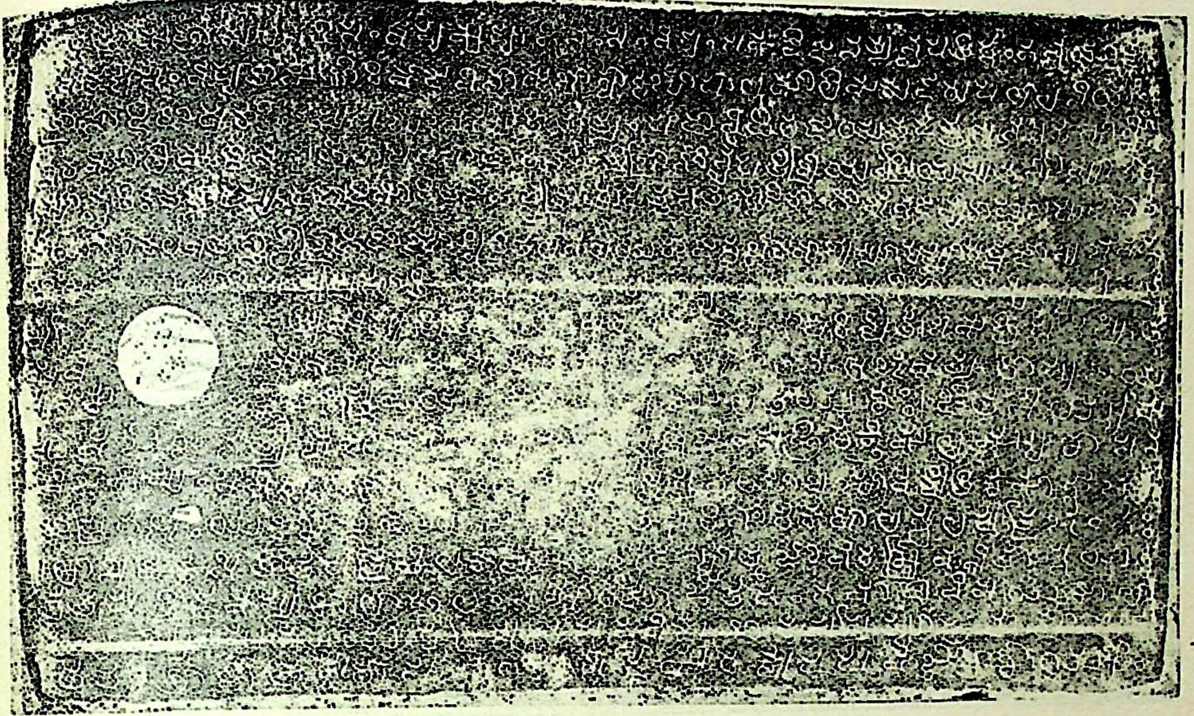
13 అపుత్రత్వంప్రాప్తస్సుచిర మతిభిన్నోస్య పప్ర-
పన్నగంగా మారాధ్యాస్లే యతగతిరా

14 రాధ్య వరదాం అజేయం గాంగేయం సుత మ
లభ తారభ్యచ తదాక్రమస్తద్వంశ్యానా

15 ంభువి జయతి గంగాన్వయ ఇతి ఆస్యాసీత్తన
యో విరోచనప్రభుర్వైరిగిరిహో

16 స్తాచలః క్షోణీనాథకిరీటపతి మకరీలగ్నాంఘ్రి
రేణుర్వీరః లక్ష్మీవా

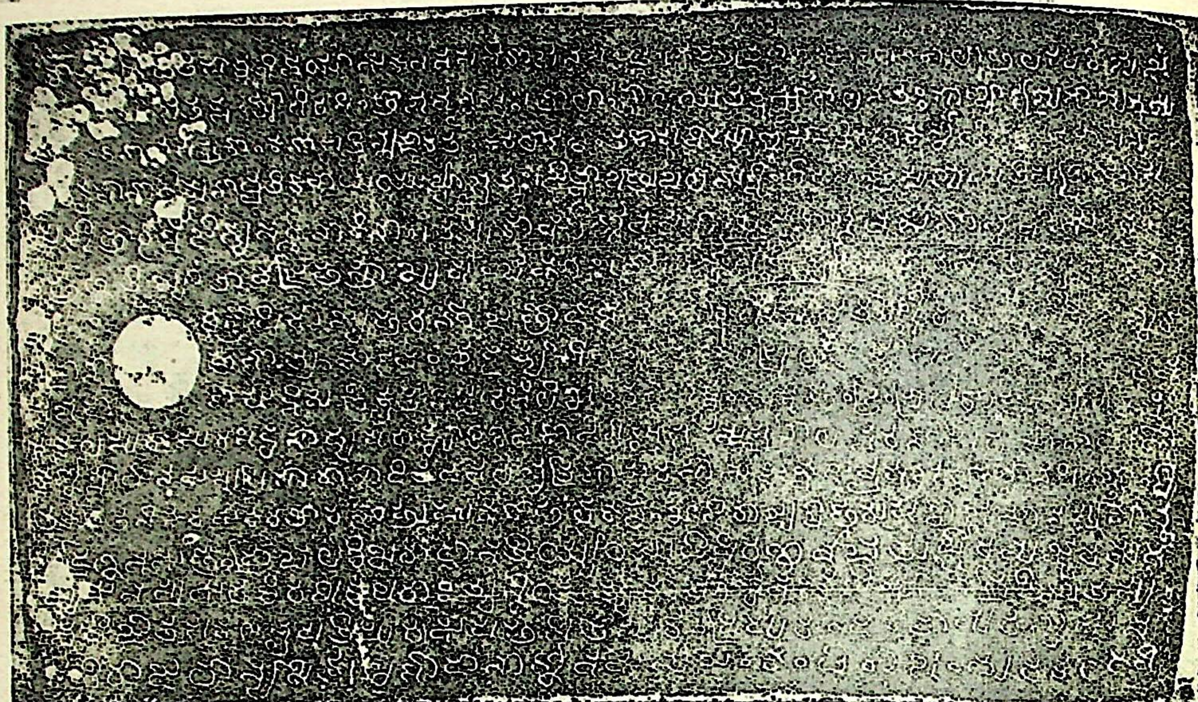
రెండవ రేకు; మొదటివైపు

17 గ్వనితా మహాకులనదీ సంవేద్య సుద్యోగినం
సంవేద్యం సమజీజన త్సనృపతిర్గ్గాంగా న్వయో
18 (సకన్ సంవేద్యతో గుణిరివాజనినామధ్యే ...స్
భూపాలమాలిమకుటైరుపపాలనీయః
19 ప్రసాదదోషరహితస్సబభూవ పుత్రీ యత్సం
పదాన్నిధిరజాయతచత్త సేనః। తస్యోర్వ్వీ
20 శ్వరమాలిమణ్డనమణే రాసీదసాధారణాం బిభ్రా
ణో నృపతి శ్రియంప్రియసుతస్సామ్యోతిర
21 మ్యాకృతిః తస్మాదప్యదపాది మోదిత జగచ్ఛ
కోరింఋనక్తస్తతః సారాంగోభవ ద న్యరాడ్గజఘటాపాత
22 క్రియాపాకలః। తస్మాచ్చితారింగదో భూత్క్షి
తితలవలయే రాజశబ్దైకవాచ్య స్సానుస్సారధ్వ జోస్యా
భవద
23 ఖిలభువా మధిపత్య పరిచూతిః ధర్మ్మాఖ్యస్తత
సూజో నృపనయనపదవీ పాంథముఖ్యోవిరేజే
24 బభారిజాపత్యా మస్య క్షితిజయపరవానేకధ
న్వాపరీక్షిత్ సమహీపతిస్సుత
25 మవాపమానినం జయసేనమన్యనృప దర్ప్పశాత
నం అథవత్సుతోస్యజయ

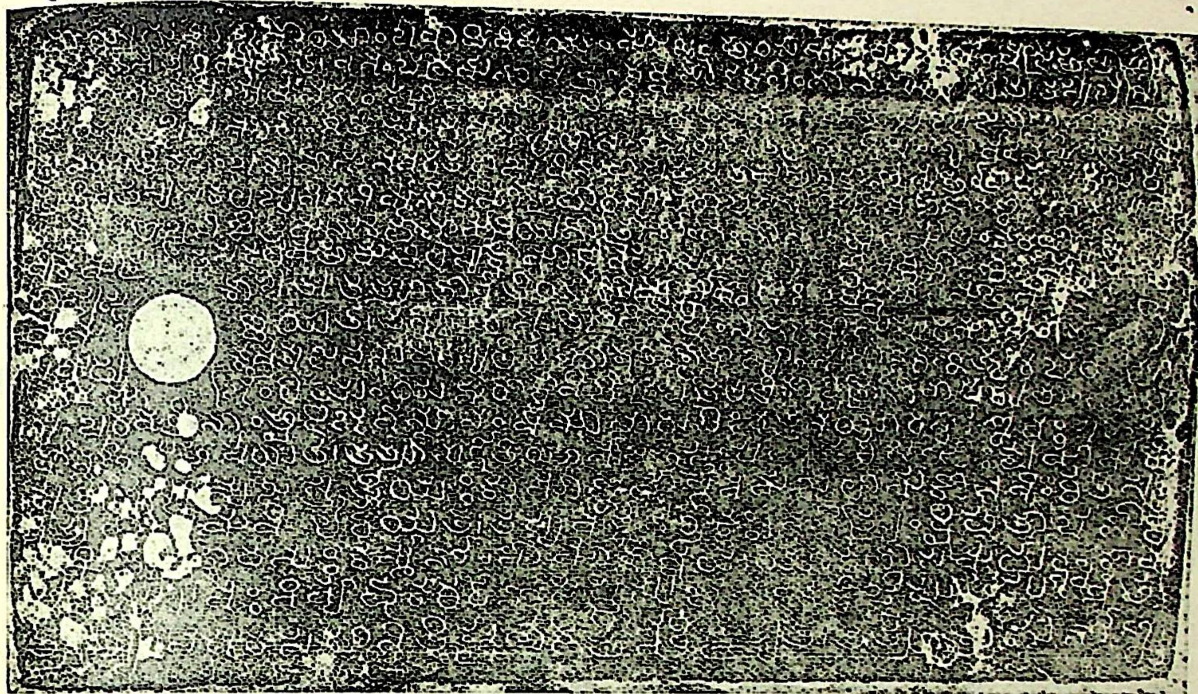
26 నేసంజ్ఞితః ప్రథయన్ దిశా సిత దుకూలితంయశః
జితవీర్య్యామ
27 సావజీజన త్సచ భూపాలవృషం వృషధ్వజం
సహాశక్తి మలంఘ్య శాసన
28 ంవిజిగీషుం సువినోధిభీషణం తస్యపరిగల్భస్తన
యో బభూవ క్షితీశమార్గ్గాచర
29 ణపరిగల్భః యఃఖడ్గధారాజలధౌతవైరి నారీ
కపోలస్థలపత్రభంగః
3 ఆసీ దేక సితాతపత్రతిలకక్షోణీ భృదస్యాత్మజో
శ్రీవనితా స్వయం
31 వృతపతి ర్దేవ స్సకోలాహలః నిర్మ్మాయో
జ్జితగంగవాడివిషయే కోలా
32 హలాఖ్యంపురం యశ్చక్రే సురసద్మవీక్షణ రస
ప్రత్యూహఅర్ణ్ణం హరే
33 ఃతత్సుతోభృతశంసన యష్టి గ్గామరక్ష దప
వర్జ్జితచా ర్యం

రెండవ రేకు: రెండవ పెడ

34 శాస(న)ప్రథితపాళవిగ్రేయా మేక ఏవ సవిరోచన
సంజ్ఞః గతేషుతిషు నరేంద్రాణాం కోలాహలపురీభుజాం
35 [ఏకాసీ]త్యాం చ తద్వంశ్యో వీరసింహోభవ
న్నృపః చోళాం శ్చాలయత శ్చ్యమాచలవతః పాణ్డ్యాన్
భ్రువా భుగ్నయా
36 హుంకారేణ చసప్తకోంకణపతీ న్నైశ్యకా(ర)
తః కేరలాన్ అంతఃకోపకఘూర్ణ్ణమానశిరసాకర్ణ్ణాట
లాటేశ్వరా నస్యో
37 (న్మత్త?) కృపాణ వీక్షణధృతిం కేవాయయు
ర్బ్బాహుభృతః జిత్వా బాహుబలేనోర్వ్వీంవీరసింహస్స భూ
పతి స్వతిక్రియాన
38 మఖిహోత్రైర్వ్వి జిగ్యేసద్మ నాకినాం తస్యకా
మార్ణ్ణవస్సూనుర్ద్దాన్ నార్ణ్ణవగుణార్ణ్ణవో మారసి
39 ంహఇతిఖ్యాతా వజ్రహస్తాఖ్యపంచమః కామా
ర్ణ్ణవఃపిత్రృభ్రాతురసహిష్ణోఃకులో
40 ద్వహః శక్తోపిరాజ్యహరణేజహౌ జేశ న్నతు
క్రమం చతుబ్భిరనుజై ర్బ్బిందన్న రే
41 ంద్రా నాహ వోత్సుకాన్ దంతైర్ద్దైత్యానివేం
ద్రేభస్స్రప్రాయాద్వా సపీందిశం। అ(థ)వ
42 న్యేభదా (నా)వాద్వగుణీకృతని(ర్ఝ)రంవిలి
ఖితంన్న భశ్శృంగైర్మ్మహేంద్రం ప్రవరగోహాసతిత్రతచ
43 సకలసురాసురసిద్ధసాధ్యవరార్ద్ధ్వ కిరీటకోటి
ఘృష్టసుసృణలచరణపీఠ మారాధ్య గో
44 కర్ణ్ణస్వామిన మస్య ప్రసాదాసాదితధవలచ్ఛ
త్ర చామరసామజధ్వజ వృషభలాంఛనపింఛాంచి
45 తకుంతనికరమకరతోరణ హుడుక్కాహళైక
శంఖాదిరాజ్యోచితైరుపశోభమానస్సాత్యాస్య
46 హేంద్రఇవ మహేంద్రాచలశిఖరా దవతీర్య
యుధిష్ఠిరఇవ చతుబ్భి రనుజైరనుగ
47 మ్యమానస్సమరశిరసి శబరాదిత్య న్నిహత్యకా
మార్ణ్ణవః కలింగానగ్రహీత్ తస్య
48 చ విజితసకలనృపతిపుర మపహసితసురేంద్రపు
రం దంతాపురన్నామ న
49 గరీ రాజధా న్యాసీత్।అథ దానార్ణ్ణవ
మనుజం కంఠికాబంధురకంఠం వి

మూడవ రేకు: మొదటి పెడ

50 ధాయ గుణార్ణవాయాంబవాడి విషయం మార సింహాయ సో(దా)మ(ణ్డ)లం ప్రజహస్తాయ

51 క (ంట) కవర్త్తనీమదాత్ ఏవంచ క్రమేణ షట్త్రింశద్వర్షాన్ కలింగా నపాలయత్। తస్య చక్రి

52 (మ) తా మశేషభువనసంస్తూయమాన విమలయశసా మకుల భుజకృపాణాకృష్టవి

53 జయలక్ష్మీసమాలింగితో త్తుంగవక్షస్థలానాం చరణకలకాంతి సంధ్యావదన్త హిర్జితసమ

54 స్త రపతికదంబకానా మనవరత రాజ్యవినోదాపహసితమహేంద్రాణామ్మహేంద్రాచలశిఖర

55 ప్రతిష్ఠతస్య సకలభువన నిర్మ్మాణైకసూత్రధారస్య చరాచరగురో ర్భగవతో గోకర్ణ్ణస్వామినః సమా

56 రాధన లబ్ధాఖిలమనోరథానా మాత్రేయగోత్రాణాం గంగానాం కులమలంకరిష్ణో ర్వ్విష్ణోరివ

57 విక్రమాక్రాంత సకల మహీమణ్డలస్య కామార్ణ్ణవస్యాను జో దానార్ణ్ణవ శ్చత్వారింశతమబ్దకాన్

58 రాజ్యమకార్షీత్। తత్సూనో ర్ద్వితీయకామార్ణ్ణవః పంచాశద్వర్షాన్మహీ [మణ్డల]

59 మమణ్డయత్। తస్య తిరస్కృతత్రివిష్టపం నగరన్నామ పురమాసీత్ తస్మిన్సో

60 పి మధూకవృక్షజననా దీశస్య లింగాకృతేః కృత్వా వ్యాంమధుకేశ ఇత్యరచయ త్ప్రా

61 సాద మభ్రంలిహంయస్యాగ్రోర్ధ్వ్వాని చిత్రపత్రలతికా శ్చిత్రాణివాపశ్యతాం సౌధా

62 న్యంబరవర్త్తినాం ... వేమ్యానం విమానారుచిః తత్తనయోరణార్ణ్ణవః పంచవ

63 ర్షాన్మహీ మపాలయత్। తత్సూను ర్ద్వితీయోవజ్రహస్తః పంచదశసమాః క్షమామర

34 క్షత్ తస్యానుజస్తృతీయః కామార్ణ్ణవో ర్ణ్ణవమే ఖలా మేకోనవింశతి సం

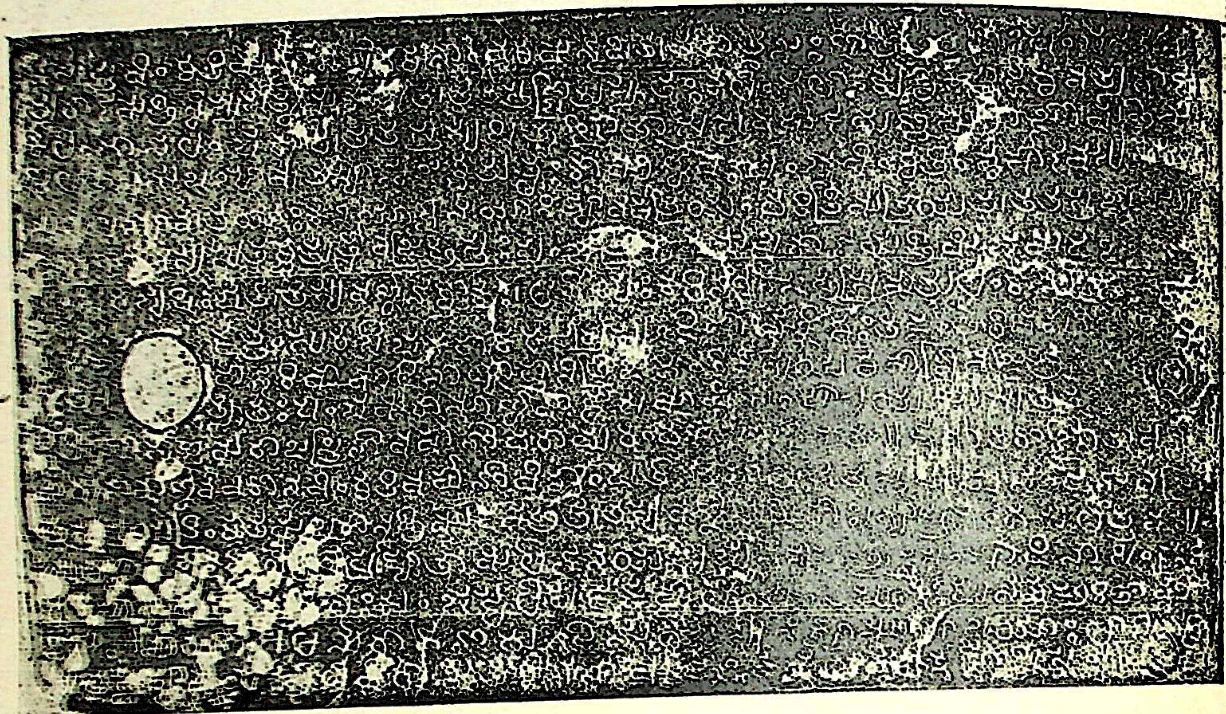
65 వత్సరాన్ (స) మవర్ద్ధయత్। తస్యవర్ణ్ణనే శ్లోకః వై చిత్ర్యంద్పృథతాచ సౌష్ఠ

66 వమితి (త్రే) ధా ధనుఃకర్మ్మణాం సోమా త్కార్ణ్ణస్య యయో ర్ద్ధ ధానమధురం కామా

67 ర్ణ్ణవో [రా]ఘవః విద్యాదైకశరేణ సప్తసు భటాన్ కళ్జిఘాంసూన్వనే త

68 త్సాంఖ్యావపరస్త రూ నితి పృథక్కృత్త్వా వ్యరీవృత్య తే తత్సుతో గుణార్ణ్ణ

మూడవ రేకు: రెండవ వైపు

69 ఏ స్సప్త వింశతి మబ్దా నబ్ధిరశనాంపశమశైషీ
తోత వాత్మజః పోశాంపకః పంచదశవ

70 త్సరాణా మహీన్ని స్సవత్నా మకాషీఱత్ తత స్త
ద్భ్రాతు స్సుతః కళింగలాంకుశో ద్వాదశవత్సరాన్

71 కళింగా నలంచకార। తతస్తస్య పితృభ్రాతా సప్త
వర్షాణి గుణ్డమరాజో మహీము

72 ణ్డలమణ్డనో బభూవ। తస్యానుజ శ్చతుర్థః కా
మార్ణవః పంచవింశతిం వర్షాణ్ వసుంధరా

73 మనుబభూవ। తయోః కనీయా న్వినయాదిత్యో
పరాఖ్యియం ధరిత్రీ మత్రాయత। తతస్త జ్యేష్ఠస్య

74 కామార్ణవస్య సుత శ్చతుర్థో వజ్రహస్తః
పంచత్రింశత మబ్దకాన్ మహీమిభమదజలధా

75 రాభి రభ్యషించత్ తస్యవర్ణనే శ్లోకః। ఆర్థి
థ్యః కరిణాంసహస్ర మతులంకాలి (౦) గ (కాంతార)

76 జం యద్దత్తం సురభీచకార కరటస్రి స్యందిదా
నైర్దిశః తద్దంతైరివ పాణ్డురామ

77 లోచా దానైరివామోదినా వ్యాప్తాని త్రిజగం
తి దివ్యయశసా శ్రీవజ్రహస్త [ప్రభోః)

78 తతస్తత్సుతః పంచమకామార్ణవోర్ధన్ సమ
ఖిలాం పాలయమాస। తతస్తదనుజో

79 ద్వితీయో గుణ్డమరాజ స్త్రీణివర్షాణి ధరా
ధురంధరో బభూవ। తస్య ద్వైమాతరో భ్రాతా వష్ఠో

80 మధుకామార్ణవ ఏకోనవింశతివర్షాణి విశాం
పతి రభూత్। తత స్తదీయనందనో వజ్ర

81 హస్త స్త్రయత్రింశత మబ్దకా న్మహీముదవ
హత్ తస్యవర్ణనే శ్లోకాః। వ్యాప్తే గంగకులో త్తమస్య

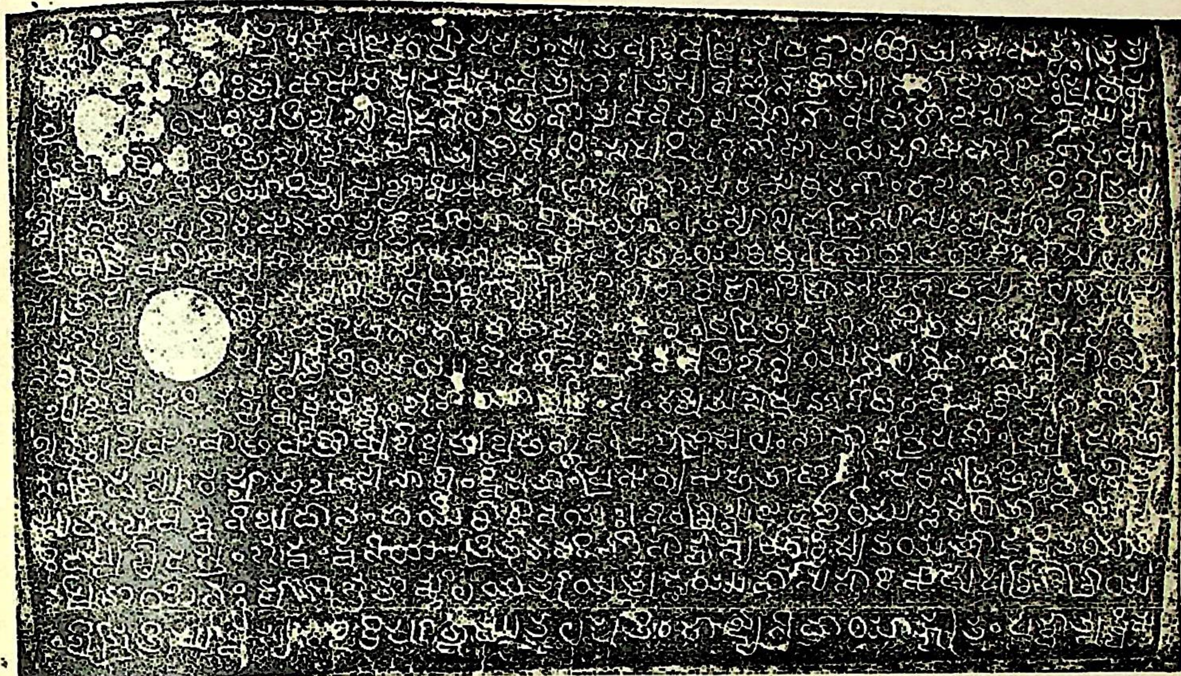
82 యశసా దిక్చక్రవాలే శశిప్రద్యోతామలినేన
యస్యాభువన ప్రహ్లాదనసంపాదినా సిందూరై

83 రతిసాంద్రపంక పటలైః కుంభస్థలీపట్టకే స్వార్థం
పంతి పునః పునశ్చ హరితా వా

84 ధోరణా వారణాన్। అనురాగేణ గుణినో
యస్యవక్త్రో ముఖాబ్జయోః అసీ నేశ్రీ

85 సరస్వత్యా వనుకూలే విరాజితః। వనామలః
కేవలమర్థినో పి సవజ్రహస్త

నాలుగవ రేకు; మొదటి వైపు.

86 స్త్రీ (కలింగవా) ధః కోపజ్రిహస్తాదపరం పృథివ్యాం। సజ్రిం పతద్వారయితుం సమర్థాశితస్స

87 తో (రాజరాజ)ః క్షమా మరక్ష దష్టసంవత్స రాన్ । తస్యవణ్ణ్నే శ్లోకా॥ సరాజరాజఃప్రిథమ

88 ంపయ్రశ్రీ రాఃపతి బ్బభూవ ద్రవిలావహోత్సవే విరాజమానా మథ రాజసుందరీముదూ

89 ఢవా [న్] శ్చో [డ] మహీభుజాత్మజాంత్య క్త్వా వేంగిం సపదిపరిజా మోద యే ద్యామివాన్యాంచోడవ్యా

90 జే మహతి విజయాదిత్య మద్ధా మిమంక్షుం ఆప న్నానాం పరమశరణం రాజంజో విచిత్రిం ల

91 క్ష్మీ భాజం పుచిర మకరోత్పశ్చిమాయాం దిశా యాం తస్యాసీదగ్రిసూనుః పృథులనిజభు

92 జా విక్రిమార్జితార్ధ స్సత్యత్యాగైకసీమా విమలతర యశశ్చంద్రికాధాతలోకః వాఙుల్లంఘీ

93 ప్రితాపప్రభవతరనిధి ర్భాగ్య సౌభాగ్య రాశిః శ్రోణీపారిజాధినాధస్సకల రిపుమ

94 నోభంగదశ్చోడగంగ। శాకాబ్దేనంద రంధ్రిగ్రి హాగణగణితే కుంభసంస్థే

95 నేశే శుక్లేతత్పే తృతీయాయుజి రవిజదినే రేవ తీభే నృయుగ్మే లగ్నే గంగాన్వవాయా

96 ంబుజవనదినకృ ద్విశ్వ విశ్వంభరాయా శ్చక్రం సంరక్షితుం సద్గుణనిధి రధిప శ్చోడగంగో భి

97 షిక్త ః। భీమంవాహ మహోర్మ్మిభిర్బ్బహుబృహ న్నాగేంద్రినక్రాకులం నానాశస్త్ర ఫణీంద్రబృందగహ

98 నంకోద్రిధస్ఫారద్బాడబం సేనాబ్ధిం ద్విషతాం ప్రిమథ్య మహతా దోర్మ్మందరేణాగ్రిహీల్లక్ష్మీ కీర్తి

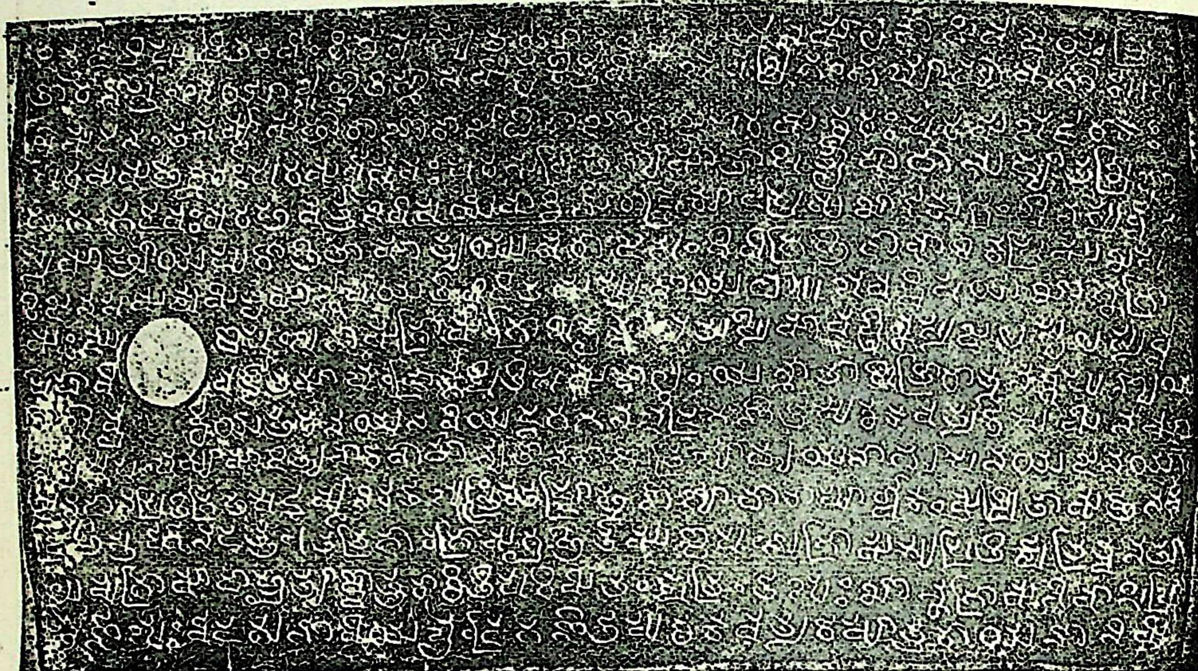
99 సుధాంచ విశ్వవిబుధానందాయ శార్ఙ్గీవయః వీర్చ్ఛ్బ్భజదణ్డయుగ్మకలితాయస్యా

100 రిదపూర్వచ్ఛిదస్తంభద్వంద్వనిరుంధ్రి తైరశర ణీసాదృశ్యమాశ్లిష్య తేయశ్శ్వేదద్విషరయాంతి

101 కపరిణమునః శ్రోణీభృత్తామ్మాలయప్రాన్ఛయ త్పన్నయు గానుసారిమఘుపశ్రేణిశ్రియ

102 ంబిభ్రితి పూర్వాస్యాం దిశి పూర్వమూర్కు లపతిం రాజ్యేనిధాయాద్భుతం, ధశ్చ్రిత్పశ్చిమ

నాలుగవ రేకు; రెండవ పెడ.

103 దిక్తటే విఘటితం వేంగీశ మన్యైతయోః లక్ష్మీ

ఖండనమాలికామివజయః శ్రీ

104 తోరణస్తంభయో ర్బద్ధ్నాతిస్మ సమస్తకీ

ర్తివిభవ శ్రీగంగచూడామణిః॥ స

105 శ్రీమదనంతవర్మా మహారాజో రాజాధిరాజో

రాజపరమేశ్వర పరమభట్టారకః ॥

106 పరమమహేశ్వరః పరమవైష్ణవః పరమబ్ర

హ్మణ్యో మాతాపితృపాదానుధ్యాత శ్రీచో

107 డగంగదేవః వరాహవర్తనివిషయే వాసినో

రాష్ట్రకూటప్రముఖాన్ కుటుంబిన స్సర్వాన్

108 సమాహూయ పురోహితామాత్యయువరాజసంధి

విగ్రహిదౌవారికప్రముఖన

109 రజనసమక్షం నిత్థ మాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు వో

యథా। భవద్విషయే ఖోన్నగ్రా

110 మః ముణ్డపలుబాలుగ్రామం గ్రామసీకృత్వా

చతుస్సీమావచ్ఛిన్నస్స జలస్థలస్సర్వ

111 పీడావివర్జిత మాచంద్రార్కక్షితిసమకా

లం యావ్మాతాపిత్రో రాత్మనశ్చ పుణ్యాయ

112 శోభివృద్ధయే పారనయనవి యుగ్గగనచంద్రగణి

తేషు శకవత్సరేషు మీనమా

113 సకృష్ణపంచమ్యా మాదిత్యవారే సామాన్యతో

నానాగోత్రేభ్యోసధ్యయనాధ్యాపనయజనయా

114 జనదాన ప్రతిగ్రహషట్కర్మనిరతేభ్యస్త్రిం

శద్బ్రాహ్మణేభ్యోధారాపూర్వకం సంమత్వా తామహేనవ

115 బ్రహస్తదేవేన దత్తం।తత్రగారగ్రామగృహీత

ముణ్డపలుగ్రామస్య ప్రతిక్షేత్రిత్వేన తూ

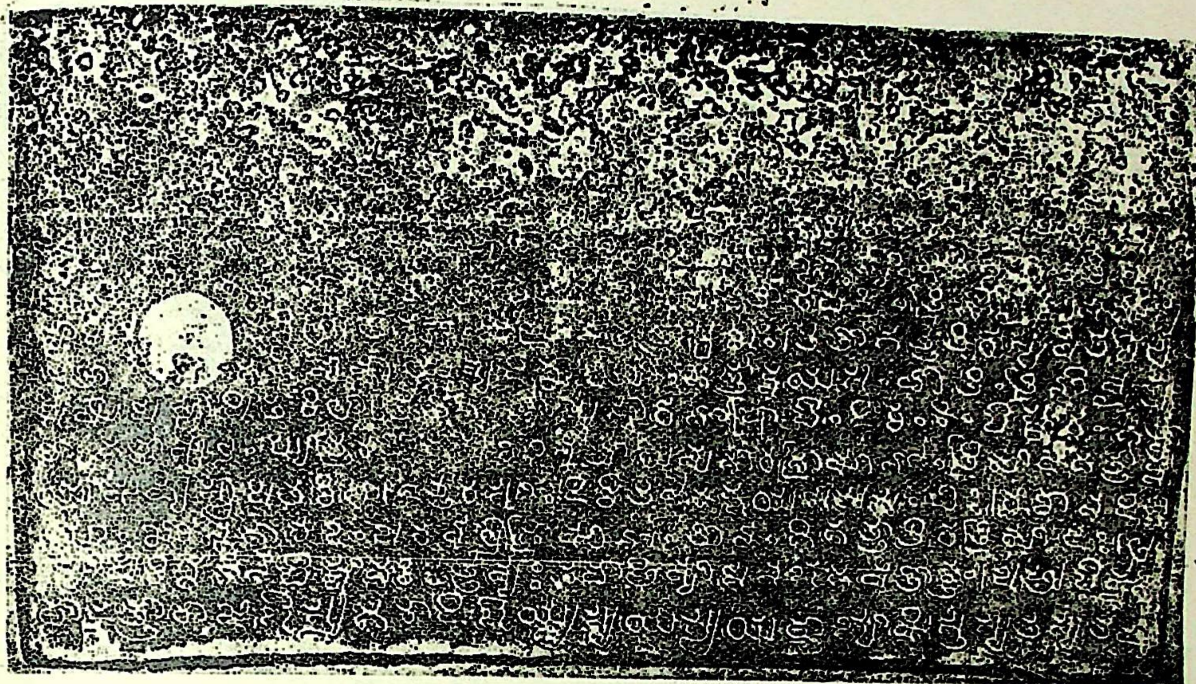
116 లుప్రగ్రామా దాహృత్యాష్టోత్తరాశీతిపరిమితం

క్షేత్రం తేభ్యః ఖోన్నగ్రామనివాసిబ్రా

117 హ్మణేభ్యః వేదగుణవియచ్చంద్రగణితేషుశకవ

త్సరే షూత్తరాయణనిమి

అయిదవ రేకు; మొదటి వైపు.

118 త్తే ధారాపూర్వక మస్మాభిర్దత్తమితి । అ
స్య క్షేత్రస్య ప్రతిక్షేత్రేణ సార్ద్ధం సీమాలింగాని

119 పూర్వతః ఖోన్న ఓంబర వేల్లితో నేంగి గ్రా
మాణాం త్రికూటే తో నేంగిగ్రామ వక్రగర్త్తా । ఆగ్నే

120 య్యాం వల్మీకసహితమరిచవృక్షః తత్పశ్చిమతః
ఈషద్వక్రం గత్వా మరిచవృక్షపఙ్క్తి

121 తతః ఖోన్నతో నేంగిఖోల్లిర గ్రామాణాం త్రి
కూటే వల్మీకసహితమరిచవృక్షః । ద

122 క్షిణస్యాం దిశి బృహద్వల్మీకః । తత్పశ్చిమతః
వనరాజికాః తతో గర్త్తాముల్లంఘ్య

123 స్థాపితశిలా । తతః క్రమేణ స్థాపితం శిలాత్రి
యం । నైరృత్యాం దిశి స్థాపితశిలా

124 తదుత్తరతః స్థాపితశిలా । తతరణిదలనేతోరథ
స్త్రింత్రిణీవృక్షసమీపే

125 స్థాపితశిలా । తతస్తటాక ప్రవిష్టగర్త్తా ము
ఖం । తతో గర్త్తాతీరే స్థాపితశిలా

126 తతో గర్త్తైవ । వాయవ్యదిశాయాం గర్త్తా ద్వ
యసంధా తింత్రిణీవృక్ష

127 సమీపే స్థాపితశిలా । తతో గర్త్తానుసారేణ
ప్రాచీం దిశం కించిద్వక్రం గత్వా

128 తాం గర్త్తా ముల్లంఘ్యోత్తరతో గత్వా ఖో
న్నతూలవుగార గ్రామాణాం త్రికూటే గర్త్తాద్వ

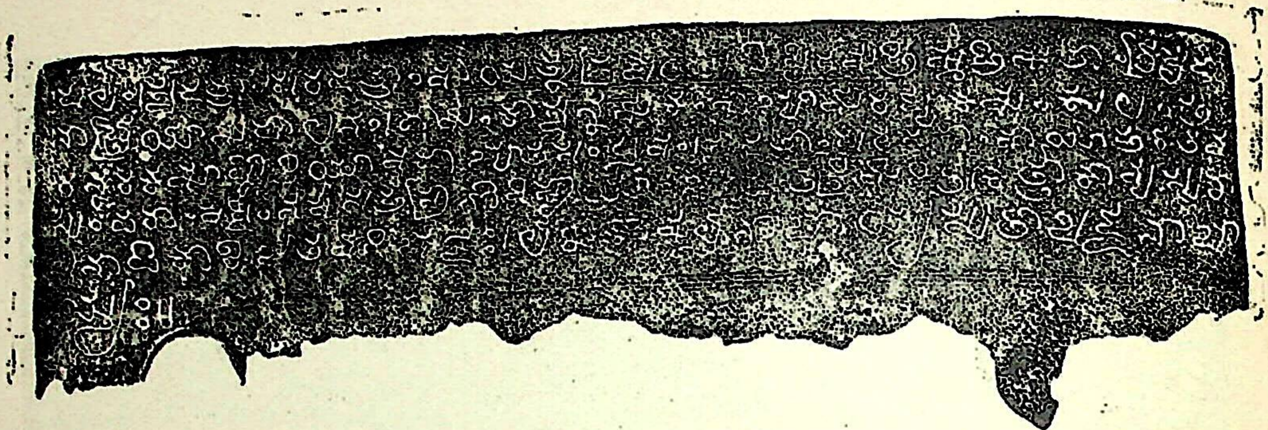
129 యమధ్యస్థాపితశిలా । ఉత్తరస్యాం దిశి తటాక
ద్వయసేతుసంధిః ఈశానదిశా

130 యాం ఖోన్న గారఓంబర వేల్లి గ్రామాణాం
తో నేంగిగర్త్తాతీరత్రికూటః । అ

131 స్యోపరి న కేనచిద్బాధః కర్త్తవ్యః తథాహి
వ్యాసేన భగవతోక్తం । బహుభిర్వసు

132 ధా దత్తా రాజభిస్సగరాదిభి ర్యస్య యస్య
యదా భూమి స్తస్య తస్య తదా

అయిదవ రేకు: రెండవ వెడ.

133 ఫలం స్వదత్తాం పరదత్తాంవా యత్నాద్రక్ష
యుధిష్ఠిర మహీం మహిమతాం శ్రేష్ఠ దా

134 నాచ్ఛ్రేయోనుపాలనం గామేకాంస్వర్ణ
మేకంవా భూమేరప్యేకమంగులం హ

135 రన్నరక మాప్నోతి యావదాభూతసంప్లవం।
స్వదత్తాం పరదత్తాం వాయో హరేత వ

136 సుంధరాం షష్ఠిం వర్షసహస్రాణివిష్ఠాయాం
జాయతే క్రిమి రితికర్త్తా కావ్యస్య శా

137 సనాధికారి గాతవేదిభట్టః। లేఖకోవల్లేనాచా
ర్యసుతోబట్టేనాచా

138 ర్యః॥

తెలుగు తర్జుమా

(పం. 1-2) ఓం లక్ష్మి సేవింపదగినవాడున్ను, చంద్రకళంకమువంటి కాంతిగలవాడున్ను, నాలుగు బాహువులతో కూడిఉన్న శరీరము ధరించినవాడున్ను, ముల్లోకములను సృజింపగోరినవాడున్ను, విశ్వమునకు జన్మస్థానమైన గర్భముగలవాడున్ను, భగవంతుడున్ను అయిన అనంతుడు (విష్ణువు) ఉద్భవించెను. (2-3) అతని నాభికమలమునుండి భువనముల ఆరంభదీక్షయందు భక్తిగలవాడున్ను, నాలుగు ముఖములందున్న వేదసముదాయమును ధరించినవాడున్ను అయిన బ్రహ్మపుట్టెను. (3-5) అతనికి, సృష్టికి సంబంధించిన భారముచే అధిరూఢమైన తేజస్సుగల మునులలో సమర్థుడయినటువంటిన్ని, సర్వజనహితములున్ను, నిత్యములున్ను అయిన తపస్సులయొక్క సముదాయమువలెనే ఉన్నటువంటిన్ని అత్రి పుట్టెను. (5-7) ఆ అత్రికి, ఈశ్వరుని జటాజూటమున కలంకారరత్నమై నేత్రవ్యాపారదేశమందైన మన్మథచరిత్రమనే మహానాటికకు సూత్రధారుడయినటువంటిన్ని, దక్షిణస్త్రీల ముఖముకుర కాంతులకు దృష్టాంతమైనటువంటిన్ని, రాత్రికి నాయకుడయినటువంటిన్ని, ముల్లోకములందలి ఆనందమునకును మూలమైనటువంటిన్ని గగనతలమనే సముద్రమునకు శంఖము అయినటువంటిన్ని చంద్రుడు పుత్రుడయ్యెను. [7-8] అతనికి, జగత్తాపములకు దివ్యౌషధమయినటువంటిన్ని, దేవతలలో శ్రేష్ఠుడైనటువంటిన్ని బుధుడు అనే శుభగ్రహము పుట్టెను [8] అతనికి, ఎవరు ప్రకాశమానమైన భుజమందు భూమి భోగినిఅయి ప్రకాశించెనో అట్టి పురూరవుడు పుత్రుడయ్యెను. (9) అతనికి, శుభంకరుడున్ను, త్రిభువన వినుతుడున్ను అయిన ఆయువు పుట్టెను. [9-11] అతని పుత్రుడు నహుషుడు; జయశీలమైన బాహువులు గలవాడు; రాజులలో అగ్రగణ్యుడు; అధిక ప్రజాసంపత్తి గలిగి తనను ఏకపత్నియై ఉన్న భూదేవియందు అనుభవవిముఖుడయి, ఇంద్రుని వలపకున్న స్వర్గమనే వేశ్యను ప్రేమపరవశుడై

శౌర్యముచే అనుభవించినవాడు. (అనగా ఇంద్రలోకమేలెను.) (11-12) అతనికి యయాతి పుట్టెను; (ఆయయాతి) శత్రువులను జయించినవాడు. (12) అతనికి, తుర్వసు అనే రాజు పుట్టెను; అతడు రాక్షసులకు గురువున్ను, తనకు మాతామహుడున్ను, అయిన శుక్రునియొక్క కూర్మిచేత (అనుక్రిని) వక్షస్స్థలమందు వృద్ధిపొందెను. (13-14) అతడు చిరకాలము సంతానములేకపోవుటచేత అతి ఖిన్నుడై నియతిపూని, ఆరాధ్యయు, వరదయు అయిన గంగాదేవిని ఆరాధించి, అజేయుడయిన గాంగేయుడను పుత్రుని కనెను. (14-15) అది మొదలు ఆ వంశీయులకు గంగాన్వయమనే పేరు భూమియందు ప్రకాశించినది. (15-16) అతనికి, శత్రువులనే గ్రహములకు అస్తాద్రి అయినవాడున్ను, రాజుల కిరీటములందలి మకరికా పత్రములకు తగులుకొన్న పాదధూళి సముదాయము కలవాడున్ను, అయిన విరోచనుడు పుత్రుడయ్యెను. (16-18) అతనికి, గంగాన్వయశ్రేష్ఠుడున్ను లక్ష్మీ సరస్వతీ గంగాదేవులచేత సంవేద్యుడును, ఉద్యోగిన్ని అయిన సంవేద్యుడనే కుమారుడు పుట్టెను. (18) ఆసంవేద్యునకు, రత్నమువంటివాడున్ను, భూపాలమౌళి మకుటములచే లాలనచేయదగినవాడున్ను, అయిన భాస్వంతుడు పుట్టెను. (19) భయాదిదోషరహితుడైన ఆభాస్వంతుడు, సంపదలకు నిధియైన దత్తసేనుడు తనకుపుట్టుటచేత, పుత్రవంతుడయ్యెను. (19-21) రాజులయొక్క కిరీటములకు మాణిక్యమయిన ఆదత్తసేనునకు అసాధారణమైన రాజ్యలక్ష్మిని భరించువాడున్ను, అతిరమ్యమయిన ఆకృతిగలవాడున్ను అయిన సౌమ్యుడు ప్రియసుతుడయ్యెను. (21) అతనికి, జగచ్చక్రమును సంతోషపెట్టిన అంశుదత్తుడు పుట్టెను. (21-22) అతనికి, శత్రురాజులనే ఏనుగుల సముదాయమును పడగొట్టుటలో పాకలము(అనేరోగము) వంటివాడయిన సారంగుడు పుట్టెను. (22) అతనికి, భూమండలమందు రాజశబ్దమునకు ముఖ్యవాచ్యుడయిన చిత్రాంగదుడు కుమారుడయ్యెను. (22-23) అతనికి, సమస్తభూములయొక్క ఆధిపత్యమునకు కారణమైన సారధ్వజుడు అనే కుమారుడు పుట్టెను. (23) అతని పుత్రుడయిన ధర్మాసి రాజనీతిమార్గమున పోయే బాటసారులలో ముఖ్యుడయి ప్రకాశించెను. (24) అతని కుమారుడయిన పరీక్షిత్తు భూమినిజయించుటయందు ఆశక్తిగలవాడున్ను ఏకధనుర్ధరుడున్ను అయి ప్రకాశించెను. (24-25) ఆ మహీపతి, మానవంతుడున్ను ఇతర రాజుల దర్పమును నశింపజేయువాడున్ను అయిన జయసేనుని కనెను. [25-26] ఆతనికి దిక్కులకు తెల్లనిబట్టగా ఉన్న తన కీర్తిని విస్తరింపజేసుకొన్న (రెండవ) జయసేనుడనే పేరుగల పుత్రుడు పుట్టెను. (26-28) అతడు, పరాక్రమశాలిన్ని రాజశ్రేష్ఠుడున్ను శక్తివంతుడున్ను, అలంఘ్యశాసనుడున్ను, జయశీలుడున్ను, తన విరోధులకు భయంకరుడున్ను అయిన వృషధ్వజుని కనెను. [28-29] అతనికి ప్రగల్భుడు రాజధర్మమును ఆచరించుటయందు ప్రగల్భుడును కత్తియొక్క అంచు అనే నీటితో శత్రుభార్యల గండస్థలములందలి మకరికాపత్రరచనను కడిగివేసినవాడున్ను అయ్యెను. (30-32) అతనికి, ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగల రాజతిలకమున్ను స్వయముగా వలచివచ్చిన వీరలక్ష్మి అనే వనితకు భర్తయున్ను అయిన కోలాహలుడు కుమారుడై జన్మించెను; అతడు (ఆకోలాహలుడు) గంగవాడి విషయమందు కోలాహలమనే పేరుగల పురమును నిర్మించి దేవేంద్రుని నేత్రములకు సురసద్మవీక్షణరసమును అనుభవించుటలో విఘ్నము కలిగించెను. [33-34] అతని కుమారుడు, విరోచనుడు అనే పేరుగలవాడు, ధనుర్దండమును ధరించి, చోరత్వములొలగించి శాసనమనే ప్రసిద్ధమయిన పాశమునకు విధేయురాలైన భూమిని పాలించెను.

(34-38) కోలాహలపురము నేలిన రాజులు 80 తరమువారు గతించగా ఆ వంశమందు వీరసింహుడనే రాజుపుట్టెను. సేనలచలనముచేత చోళదేశస్థులను, కనుబొమ్మ ముడిచేత పాండ్యులను, హుంకారముచేత సప్తకొంకణపతులను, న్యక్కారముచేత కేరళదేశస్థులను, అంతర్గతమైన కోపముతో విఘూర్ణమానమైన శిరస్సుచేత కర్ణాటలాటేశ్వరులను, అడలగొట్టుచుండిన ఇతని (ఈవీరసింహుని) ఉన్మత్తకృపాణమును వీక్షించుటయందు రాజులలో ఎవరయినా ధైర్యమును పొందియుండిరా? ఈవీరసింహభూపతి తన భుజబలముచే భూమిని జయించి సత్కర్మలనే ఆయుధములనుతొడిగి స్వర్గమును జయించెను. [38-39] అతనికి కామార్ణవుడు, దానార్ణవుడు, గుణార్ణవుడు, మారసింహుడు, వజ్రహస్తుడు అనే పేళ్లుగల పుత్రులు ఆయిదుగురు పుట్టినారు. (39-41) కులో

ద్వహుడయిన కామార్ణవుడు అనూజుగల తన పినతండ్రి (ఆక్రమించుకొన్న) రాజ్యమును తీసుకోగల శక్తిగల వాడే అయినా దేశమును విడిచిపెట్టెనేకాని ధర్మమును విడిచిపెట్టలేదు. (40-41) అతడు తన నలుగురు తమ్ములతోను కలిసి, ఐరావతము ఎట్లు తనదంతములతో దైత్యులను చీల్చివేయునో అట్లే యుద్ధమందుత్సాహము గల రాజులను చీల్చివేస్తూ తూర్పుదిశకు పోయెను. (41-42) అక్కడను అతడు వన్యేభముల మదజలముల సమూహము చేత ఇనుమడించిన నిర్ఝరులుగలిగి ఆకాశమును రాస్తూ ఉన్న శృంగములుగల మహేంద్రగిరి నెక్కెను. [42-47] అక్కడ, సకలసురాసురసిద్ధ సాధ్యశ్రేష్ఠులయొక్క కిరీటకోట్ల రాపిడివల్ల విరాజిల్లు చరణపీఠమును గల గోకర్ణస్వామిని ఆరాధించి, అతని అనుగ్రహమువల్ల ప్రాప్తమైన తెల్లనిఛత్రము, చామరము, సామజధ్వజము, వృషభలాంఛనము, పింఛాంచితమైన బల్లెముల సముదాయము, మకరతోరణము, హుడుక్కము, కాహళము, శంఖము మొదలయిన రాజోచిత చిహ్నములతో సాక్షాత్తు మహేంద్రునివలెనే శోభిల్లి, మహేంద్రగిరి శిఖరమునుండిదిగి, యుధిష్ఠిరునివలెనే తనతమ్ములను నలుగురినీ వెంటబెట్టుకొని సమరముఖమున శబరాదిత్యునిచంపి, (ఆ) కామార్ణవుడు కళింగ(రాజ్య)మును తీసుకొనెను. (47-49) రాజులందరి పురములనుమించి, దేవేంద్రునిపురమును అపహసించిన దంతాపురము అనే నగరము అతనికి రాజధానియై ఉండెను. [49-51] అతడు దానార్ణవుడనే తనతమ్మునికంఠమున హారమువేసి [యువరాజుగాచేసి] గుణార్ణవునకు అంబవాడివిషయమున్ను, మారసింహునకు సోదామండలమున్ను వజ్రహస్తునకు కంటకవర్తనిన్ని ఇచ్చెను. (51) ఈవిధమున, క్రమముగా (అతడు) 36 సంవత్సరములు కళింగ (దేశ) మును పాలించెను. [51-58] శ్రీమంతులున్ను, అశేషముగా ప్రపంచమందు నుతి కెక్కిన విమలయశోవంతులున్ను, అతులమైన భుజకృపాణము చేత ఆకృష్టయైన విజయలక్ష్మిని కౌగలించుకొన్న ఉన్నతవక్షస్థలము గలవారున్ను, చరణతలకాంతి చే సంధ్యారాగమువలె సమస్తనరపతిశిరఃకదంబకములను అంతర్హితులగునట్లు చేసినవారున్ను, అనవరతము రాజ్యవినోదముచేత మహేంద్రుని అపహసించినవారున్ను, మహేంద్రగిరిశిఖరమందు ప్రతిష్ఠితుడై సమస్తభువన నిర్మాణమునకున్ను ముఖ్యమైన సూత్రధారుడుగాను; చరాచరప్రపంచమునకు గురువుగాను ఉన్న భగవంతుడగు గోకర్ణస్వామియొక్క ఆరాధనవల్ల లబ్ధమైన సమస్తమైన మనోరథములు గలవారున్ను, ఆత్రేయగోత్రమువారున్ను అయిన గంగులయొక్క వంశమును అలంకరించి, విక్రమము చేత విష్ణువవలెనే సకల మహీమండలమున్ను ఆక్రమించిన ఆకామార్ణవుని తమ్ముడు, దానార్ణవుడు 40 సంవత్సరములు రాజ్యమేలెను. [58-59] అతనికుమారుడయిన రెండవకామార్ణవుడు 50 సంవత్సరములు మహీమండలమును పరిపాలించెను. అతనికి స్వర్గమును తిరస్కరించిన పురముండెను. దానిపేరు నగరము. (50-62 అందు లింగాకృతినున్న ఈశ్వరునకు [ఆఈశ్వరుడు] మధూకవృక్షమునుండి పుట్టియుండుటచేత మధుకేశుడనే పేరు పెట్టి మేఘములవంటు (నంతయెత్తుగల) దేవాలయమును కట్టించెను. అందు ద్వారములపైనున్న విచిత్రపత్రలతికలనుగాని, చిత్రములయిన సౌధములనుగాని చూస్తూ అంబరవీధిని సంచరించేవారికి తమవిమానములయెడల అరుచి పుట్టకతప్పదు. [62-63] అతనికొడుకు రణార్ణవుడు 5 సంవత్సరములు భూమిని సంతోషపెట్టెను. [63-64] అతని కొడుకు రెండవవజ్రహస్తుడు 15 సంవత్సరములు భూమిని రక్షించెను. [64-65] అతని తమ్ముడు మూడవకామార్ణవుడు 19 సంవత్సరములు పృథివిని పోషించెను [65-68] అతని వర్ణిస్తూ శ్లోకము:—సోమాన్వయుడైన కామార్ణవుడున్ను సూర్యాన్వయుడైన రాఘవుడున్ను వైచిత్ర్యము, దృఢత, సౌష్ఠవము అనే మూడువిధములయిన ధనుఃకర్మలందున్ను సమానమయిన ధురమును పొందియుండిరి. [అయితే వారిద్దరిలోను] ఒకడు [కామార్ణవుడు] ఒక్కబాణముతో జిఘాంసువులయి [వచ్చి]న సప్తసుభటులనుకొట్టెను. మరియొకడు రాఘవుడు వనమందు అసంఖ్యగల [ఏడు] చెట్లను కొట్టెను. కాని [కామార్ణవుని] విశిష్టమైనకీర్తి ఎక్కువగా వ్యాపించినది. [68-69] అతనికొడుకు, గుణార్ణవుడు 27 సంవత్సరములు భూమిని తనవశము చేసుకొనెను [69-70] అతని కొడుకు పోతాంకుశుడు 15 సంవత్సరములు భూదేవిని నిస్సపత్నగా చేసిఏలెను. (70-71) తర్వాత, అతని సోదరుని కుమారుడు, కళింగలాంకుశుడు 12 సంవత్సరములు కళింగరాజ్యము నలంకరించెను. [71-72] పిమ్మట అతని

కినతండ్రి), గుండమరాజు, 7 సంవత్సరములు మహీమండలమునకు మండనమయ్యెను. (72-73) అతని తమ్ముడు నాలుగవ కామార్ణవుడు 25 సంవత్సరములు వసుంధరను అనుభవించెను. [73] వారిద్దరికన్నను చిన్నవాడు [తమ్ముడు] వినయాదిత్యుడు 3 సంవత్సరములు ధరిత్రిని పోషించెను. (73-75) తర్వాత, అతనిజ్యేష్ఠసోదరుడైన కామార్ణవుని కుమారుడు, నాలుగవ వజ్రహస్తుడు 35 సంవత్సరములు ఏనుగుల మదజలధారలతో భూమిని తడిపెను. (77-77) అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకము:—కాళింగకాంతారములందు పుట్టి అతులమై అతిథులకు (వజ్రహస్తునిచేత) దత్తమైన ఏగజసహస్రము గండస్థలములనుండి స్రవిస్తూఉన్న మదముచేత దిక్కులను పరిమళింపజేసెనో, వాటి దంతములవలెనే తెల్లనయినటువంటిన్ని నిర్మలమైనకాంతి కలిగినటువంటిన్ని [వాటి మదమువలెనే పరిమళిస్తూ ఉన్నటువంటిన్ని వజ్రహస్తప్రభుకీర్తి ముల్లోకములకును వ్యాపించినది. [76] పిమ్మట, అతనికొడుకు, అయిదవకామార్ణవుడు ఆరుమాసములు అవని పాలించెను. [78-79] తర్వాత, అతనితమ్ముడు రెండవ గుండమరాజు 3 సంవత్సరములు ధరాధురంధరుడయ్యెను. (79-80) అతని సవతి తమ్ముడు, ఆరవ మధుకామార్ణవుడు 19 సంవత్సరములు ప్రజలకు నాధుడయ్యెను. (80-81 పిమ్మట, అతని కుమారుడు, వజ్రహస్తుడు 33 సంవత్సరములు పుడమి నేలెను. (81-86) అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకములు:—ఏగంగకులోత్తముని కీర్తి చంద్రకాంతి వలెనే నిర్మలమయి, లోకాహ్లాదము సంపాదిస్తూ దిక్చక్రవాళము వ్యాపించగా దిగ్గజములకు మావటివాండ్లు మాటిమాటికి కుంభస్థలములనే పట్టణములయందు మిక్కిలిదట్టమయిన పంకపటలముగల సిందూరమును అలుముతూఉంటారో, గుణవంతుడయిన ఎవనియొక్క వక్షస్థలమందున్న ముఖపద్మమందున్న అనురాగము చేత లక్ష్మీసరస్వతులు అనుకూలముగా నివసించి ప్రకాశిస్తూ ఉన్నారో, త్రికలింగనాధుడయిన ఆవజ్రహస్తుడు శాక మరియొవడు భూమిపై పడుతూవుండే వజ్రమును నివారించుటకు సమర్థుడు 86-87 అతనికొడుకు రాజరాజు 8 సంవత్సరములు భూమిని పాలించెను. 87-89 అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకములు: ఆరాజరాజు మొట్టమొదట ద్రవిళాహవోత్సవమందు జయలక్ష్మికి భర్తై, పిమ్మట చోడరాజు కూతురై విరాజిల్లిన రాజసుందరిని పెండ్లియాడెను. [89-91] పరిణామకాలము రాగానే అపరదిక్కువలె నున్న వేంగిని వెంటనే విడిచిపెట్టి చోడవ్యాజమనే మహాసముద్రమందు మునిగిపోవుటకు సిద్ధముగాఉండిన విజయాదిత్యుని ఆపన్నులకు పరమశరణమయిన రాజరాజు పశ్చిమదిశయందు చిరకాలము శ్రీమంతునిగా చేసెను. ఎంత విచిత్రము [91-94] అతని పెద్దకొడుకు, చోడగంగదేవు తన భుజపరాక్రమముయొక్క ఔర్జిత్యసారము గలవాని సత్యత్యాగములకు ముఖ్యమయిన యశశ్చంద్రికలచే లోకమును తెల్లగా చేసినవాడు వాక్కులకు అందని ప్రతాపము గలవాడు శుభచరిత్రముల నిధి భాగ్యసౌభాగ్యములరాశి భూమికి అధిపతి సమస్తశత్రువులకును మనోభంగమును కలిగించువాడు. (94-97) శక 999 లో సూర్యుడు కుంభమందుండగా, శుక్లపక్షమందు, తదియనాడు, శనివారమున, రేవతీనక్షత్రము రాగా, మిధునలగ్నమందు గంగవంశపద్మమునకు సూర్యుడున్ను, సద్గుణములకు నిధిన్ని అయిన చోడగంగు భూచక్రమును సంరక్షించుటకై రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను. (97-99) గుర్రములనే మహాతరంగములచేత భయంకరమైనటువంటిన్ని, ఎక్కువగాను గొప్పవిగాను ఉన్న నాగేంద్రములనే మొసళ్ళచేత ఆకులమయినటువంటిదిన్ని, నానావిధములయిన శస్త్రములనే సర్పరాజ సమూదాయములచేత దట్టమయినటువంటిదిన్ని క్రోధమనే ప్రకాశమానమైన బడబాగ్ని గలిగినటువంటిదిన్ని అయిన శత్రుసేన అనే సముద్రమును బాహువులనే మహామందరముతో మథించి, లక్ష్మిని, కీర్తి అనే సుధను సమస్తమయిన విబుధులయొక్క ఆనందముకొరకు శార్ఙ్గివలెనే ఎవడు గ్రహించెనో; (99-102) శత్రువుల దర్పమును ఖండించినటువంటి ఎవరి వీరలక్ష్మి తన భుజదండయుగ్మముచే కలితయై రెండుస్తంభముల నడుమను కట్టబడ్డ ఆడయేనుగు సాదృశ్యమును పొందెనో, ఎవని పాదద్వయమును సమీపించి నమస్కరించిన రాజులతలలు వికసిస్తూ ఉన్న పద్మయుగమును అనుసరించే మధుపశ్రేణియొక్క సంపదను ధరించెనో; [102-104] మొట్టమొదట తూర్పుదిశయందు రాజ్యభ్రష్టుడైన ఉత్కలపతిని రాజ్యమందు మరల నిలబెట్టి, పిమ్మట పశ్చిమదిశయందు నిఘటి

తుడైన వేంగి రాజునుకూడా అట్లే నిలవబెట్టి వర్ధిల్లుతూ ఉన్న కీర్తివైభవముగల ఏ శ్రీగంగచూడామణి జయలక్ష్మి యొక్క తోరణస్తంభములవలె నున్న ఆ ఇద్దరి [రాజుల] యొక్క లక్ష్మినిన్ని భంధనమాలికను [మంగళతోరణము] కట్టేటట్టు కట్టెనో;

[104-109] అతడు శ్రీమదనంతవర్మ మహారాజు, రాజాధిరాజున్ను, రాజపరమేశ్వరుడున్ను, పరమభట్టారకుడున్ను, పరమమహేశ్వరుడున్ను, పరమవైష్ణవుడున్ను, పరమబ్రహ్మణ్యుడున్ను మాతాపితృపాదానుధ్యాయియున్ను అయిన ఆ శ్రీచోడగంగదేవుడు వరాహావర్తని విషయమందు నివాసులయి ఉన్న రాష్ట్రకూటప్రముఖులను (రట్టడముల పెద్దలను) సమస్తకుటుంబులను పిలిపించి, పురోహితామాత్యయువరాజసంధివిగ్రహిదౌవారిక ప్రముఖ పరిజన సమక్షమందు ఈ విధముగా ఆజ్ఞాపించెను;

"మీ అందరికి తెలియవలసిన దేమంటే:—

"(109-115) మీ [వరాహావర్తని] విషయమందున్న ఖోన్న గ్రామమును, దానికి ముండపటు గ్రామము గ్రాసంగా చేసి. నాలుగువైపులను ఏర్పడ్డ ఎల్లలనడుమను అవిచ్ఛిన్నమయిన దానిని సమస్తజలసహితంగా, పన్నులు మొదలయిన బాధలు ఏమీలేకుండాజేసి, ఆ చంద్రార్కంగా తన తలిదండ్రుల పుణ్యయశోభివృద్ధికొరకున్ను తన యశోభివృద్ధికొరకున్ను శక 1003 వర్షములుకాగా మీనమాసమందు బహుళపంచమీ ఆదివారమున యజనయాజనాధ్యయనాధ్యాపన దానప్రతిగ్రహ షట్కర్మ నిరతులయిన నానాగోత్రముల బ్రాహ్మణులకు 310 మందికి ధారాపూర్వకముగా నాపితామహులైన వజ్రహస్తదేవుడు దానము చేసియుండెను. 115-118 అక్కడ గారగ్రామమందు చేరి ఉన్న ముండపటు గ్రామమునకు ఉపాంతముగా తూలువు గ్రామమునుండి కొంతవిడదీసి, అష్టోత్తరాశీతి-88 పరిమితమయిన క్షేత్రమును ఖోన్నగ్రామనివాసులయిన బ్రాహ్మణులకు శక 1034 వర్షములుకాగా ఉత్తరాయణనిమిత్తమున ధారాపూర్వకముగా మేము దానము చేసినాము అని" [118-18] ఉపాంతముతో కలిసిన ఈ క్షేత్రమునకు ఎల్లలు:—తూర్పున, ఖోన్న-ఓంబరవిల్లి-తోనెంగి గ్రామముల మూడింటికిని నడుమనున్న తోనెంగిగ్రామపు పుంత. ఆగ్నేయమందు పుట్టతో కలిసి ఉన్న మరిచ వృక్షము; దానికి పడమటవైపున కొంచెము వంకరగాపోతే, మరిచ వృక్షపంక్తి. దాని ప్రక్కను ఖోన్న-తోనెంగి-ఖోల్లిరగ్రామముల మూడింటికిని నడుమనుపుట్టతో కలిసిఉన్న మరిచ వృక్షము. దక్షిణమందు పెద్దపుట్ట; దాని తర్వాత అడవులపంక్తులు, దానిప్రక్కనున్న పుంత దాటితే. స్థాపితమై ఉన్నరాయి; దానితర్వాత వరుసగా స్థాపించిన రాళ్లు మూడు. నైరృతిని, స్థాపితమై ఉన్న రాయి; దానికి ఉత్తరమున స్థాపితమైనరాయి; దాని తర్వాత ఈ (ర?)ణిదల సేతువు క్రిందను చింతచెట్టు సమీపమున స్థాపితమయినరాయి; దాని ప్రక్కను తటాకమునకు చేరిన పుంత ముఖము; దానిప్రక్కను పుంతఒడ్డున స్థాపితమయినరాయి; అక్కడనుండి పుంతేసరిహద్దు. వాయవ్యమందు రెండు పుంతల నడుమను చింతచెట్టు సమీపమున స్థాపితమైనరాయి; అక్కడనుండి పుంతను అనుసరించి తూర్పువైపు కొంచెము వంకరగాపోయి ఆపుంతదాటి ఉత్తరమువైపు పోతే ఖోన్న-తూలువుగారగ్రామముల సంధియందు రెండుపుంతల నడుమను స్థాపితమైనరాయి. ఉత్తరదిక్కున రెండుతటాకములకు నడుమనున్నగట్టు. ఈశాన్యమందు ఖోన్న-గార-ఓంబరవేల్లి గ్రామముల మూడింటికిని తోనెంగి పుంతఒడ్డున మయ్యిలసంధి.

[137-136] దీనికి [ఈదానమునకు] ఎవరివల్లనూ బాధకలుగకూడదు. వ్యాసభగవానులు ఈవిధముగా చెప్పినారు:—"సగరాదిరాజులు అనేకులు భూదానము చేసినారు. భూమి ఏయేకాలములందు ఎవరెవరి వశమయి ఉంటుందో ఆయాకాలములందు వారివారికి తత్ఫలము లభ్యమవుతూ ఉంటుంది. యుధిష్ఠిరా! స్వదత్తమైనా పరదత్తమైనా భూమిని జాగ్రత్తగా రక్షించుము. మహానుభావులలో శ్రేష్ఠుడా! దానము చేయుటకన్నను పాలించడము [దానముచేసినది రక్షించడము] ఎక్కువ శ్రేయమయినది. ఒక ఆవునుగాని, ఒక బంగారునాణెమునుగాని భూమిలో ఒక అంగుళముగాని హరించినవాడు ప్రళయమున్నంతకాలము నరకములోపడి ఉండును. స్వదత్తమయినా పరదత్తమయినా భూమిని ఎవడుహరించునో వాడు అరవైవేల సంవత్సరములు క్రిమిజన్మమెత్తి యుండును. అని

[136-138] కావ్యకర్త శాసనాధికారి జాతవేదిభట్టు లేఖకుడు వల్లెనాచార్యునికుమారుడు, బట్టెనాచార్యుడు.

[[క్రోధన సం॥ భారతినుండి]

16 దేవేంద్రవర్మ కంబకాయశాసనము.

మ రా శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

ఈశాసనమున మూడు రాగిరేకులు కలవు. మొదటి రేకు మొదటిప్రక్కను, మూడవరేకు రెండవప్రక్కను వ్రాతయేదియు లేదు. ఒక కడియము మూలమున ఈరేకులు బంధింపబడియున్నవి. కడియము యొక్క వ్యాసము 1-9 అంగుళములు. ఈకడియ మొక రాజముద్రికలో నతికింపబడియున్నది ముద్రికమీద స్ఫుటముగ ఎగువభాగమున చంద్రుడును, దిగువభాగమున అంకుశమును, ఈరెంటికి నడుమ అడ్డముగ మత్స్యమును చెక్కబడియున్నది. దీని ననుసరించి ఈశాసనమునందు చెప్పబడ్డ దాతవంశమువారిది మత్స్యలాంఛనమని తెలియునగును.

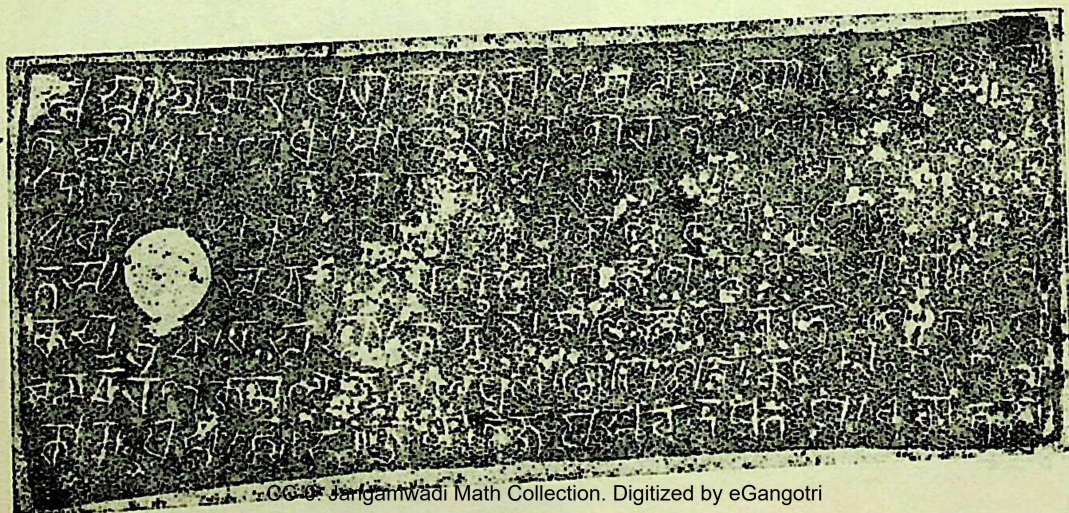
ఈశాసనమునందలి లిపి నాగరి; కాని యిది 'మూడవవజ్రహస్తుని చికాకోలవలస, 'బోడ్డపాడు, అనంతవర్మచోడగంగదేవుని కొన్ని శాసనములలోని లిపివలె తీర్చిదిద్ది వ్రాసినది కాదు. ఇది మూడవ వజ్రహస్తుని నడగాం నరసీపట్నం, మెడ్రాస్ మ్యూజియమ్ తామ్రశాసనములందలి లిపివంటిది. విచిత్రమైనది. విలక్షణమైనది. అక్షరములు పొంకముగ నుండక కొంకిరిగీతలవలె నుండును.

భాష సంస్కృతము. భాషయు వ్రాతయుకూడ చాలపాడుగా నున్నది. శాసనభాషలో ప్రాకృతఛాయ మెండు. దీని ననుసరించి ప్రాయికముగ లేఖకుడు ఉత్కలదేశనివాసుడై యుండునని యూహింపదగును. శాసనమున ఉత్కీర్ణకుని పేరుగాని, లేఖకుని పేరు కాని తెలుపబడియుండలేదు. శాసనభాషయు వ్రాతయు తప్పుల తడికగ నుండుటచేత శాసనమునందు చెప్పబడ్డ విషయములకు అన్వయక్రమము కొన్నికొన్ని సందర్భముల గనబడుట లేదు. అయినను నేనర్థము చేసికొన్న ప్రకారము శాసనవిషయమిది. కళింగనగరము రాజధానిగా పరిపాలించుచుండిన గంగామలకులతిలకుడగు శ్రీదేవేంద్రవర్మ 'దంతిపురము'న నుండగా ఆరాజుయొక్క విజయరాజ్యము 'సకాబ్దసహస్ర మేకసప్తత్యధిక'మని చెప్పబడ్డకాలమున ఆరాజుయొక్క మహామండలికుడును, కదంబకులతిలకుడును అగు శ్రీధర్మఖేడి పుత్రుడు మహామండలికుడైన ఉదయాదిత్యుడు 'రేవెనిజ' గ్రామమును 'అచాటభట' ప్రవేశ్యముగను, 'ఆచంద్రార్కస్థాయి'గాను ఉదకపూర్వముగ దానముచేసి అందొకభాగమును వృద్ధపుత్రుడైన సేవననాయకుని కుమారుడు నారాయణనాయకునికిని, ఇంకొక భాగము 'అయితము సోమయాదు [?] "ఈజన'కునికి నొసంగెను. ఇది యే శాసనభాషనుబట్టి నేనర్థము చేసికో గలిగినవిషయము.

దానమును గురించి చెప్పబడిన పిదప దానమొసంగిన గ్రామమునకు సరిహద్దులు చెప్పబడెను.

మూలము.

మొదటి రేకు: రెండవ పెడ.

మొదటి రేకు; రెండవ పేడ

1 స్వస్తి అమరపురానుకారిణ సర్వర్తు సుఖ రమణీయా

2 త్ సుధాధవలప్రాసాద మాలావిరచితాలోకాత్

3 దోర్దణ్డ ఖణ్డిత సుబలాలంకృత శ్రీకలింగనగరా

4 ధివాసకాత్ మహేంద్రాచలామలకశిఖరప్రతిష్ఠి

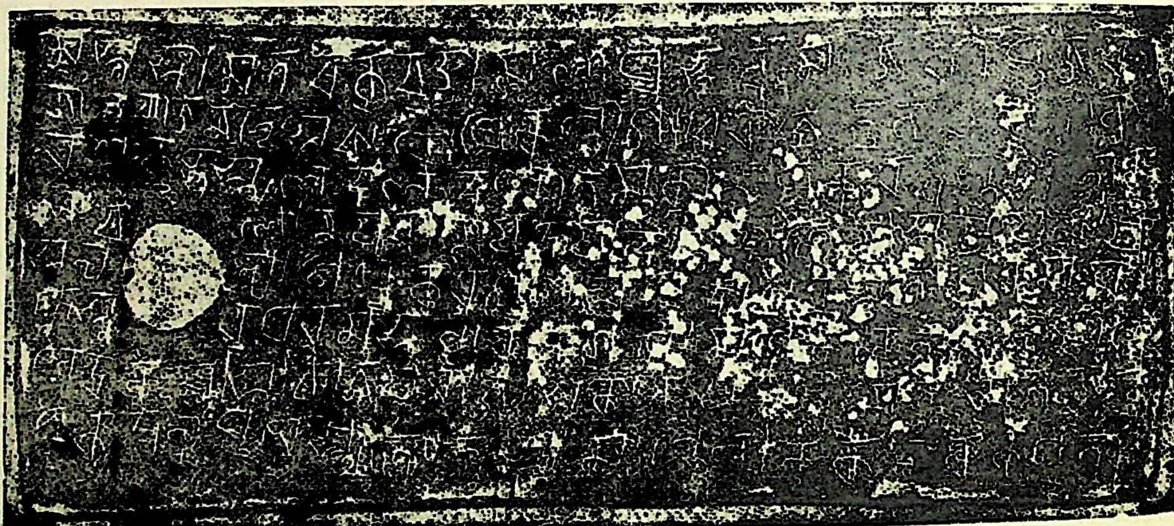
5 తస్య సచరాచరగురోః సకలభువన నిర్మాణై

6 క సూత్రధారస్య శశాంకచూడామణే ర్భగవ తో గోకర్ణస్వా

7 మిన శ్చరణ కమలయుగళ ప్రణామా ద్విగత కలికలంకో ఉనే

8 కాహవ సంక్షోభ జనిత జయశబ్దః ప్రతాపావ నత స

రెండవ రేకు; మొదటి పేడ.

9 మస్త సామంతచక్ర చూడామణి ప్రభా మంజ రీ పుంజ రం

10 జిత నిజ నిస్త్రింశ ధారోపార్జిత సకల కళింగా ధిరాజ్యః దువార్ణ వైరివా

11 రణకుంభస్థల దలదళిత మౌక్తిక ప్రకరః ధ్వ స్తారాతిపు

12 లాచలో నయవినయ దయాదానదాక్షిణ్య శౌ ర్యాదాయకా

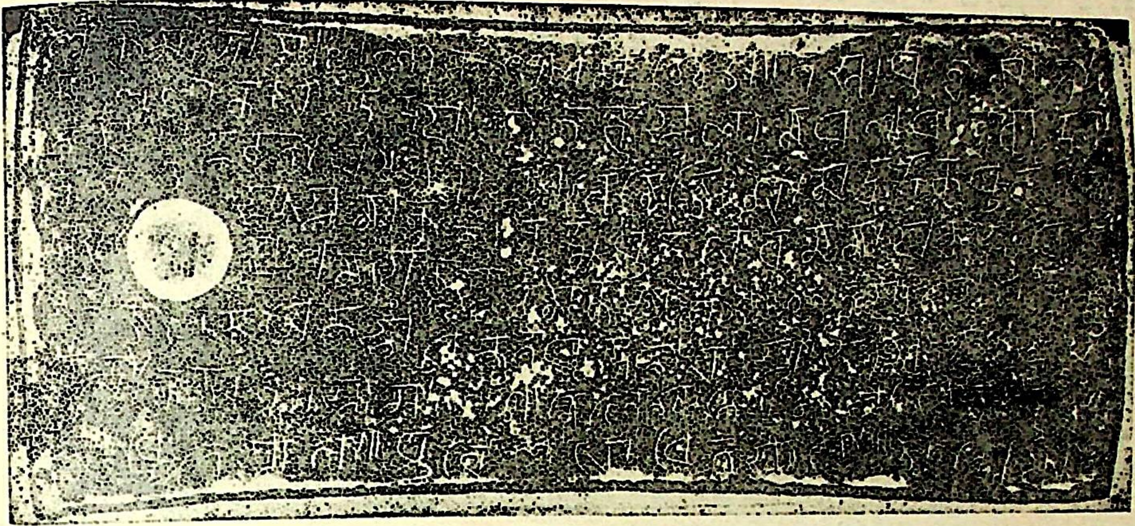
13 సత్య త్యాగ ప్రకర గుణ సంపదాధారభూతః పరమ మా

14 హేశ్వరః పరమ భట్టారకః గంగామలకుల తి లకః శ్రీదే

15 వేంద్రవర్మా విజయరాజ్యస్య శకాబ్ద సహస్రే ఏకశతత్రి

16 ధికే దంతిపురే స్థితః తస్య మణ్డలికః కదంబ కులతి

రెండవ రేకు: రెండవ వైపు

17 లకః మహామణ్డలికః శ్రీధర్మఖేడీ. తస్య పుత్రః మహా

18 మాణ్డలికః శ్రీఉదయాదిత్యః కుశలీ పఞ్చపాత్రివిషయనివాసినో జనపదాన్సమాహూయే త్థమాజ్ఞాపయతివిది

19 తమస్తు ;భవతా, పఞ్చవిషయే; రేవనిజిగ్రామ ఉదకపూర్వకం కృ

21 త్వా తా మ్రశాసనీకృత్య వృద్ధపుత్రరేవన నాయకస్య పుత్రాయ

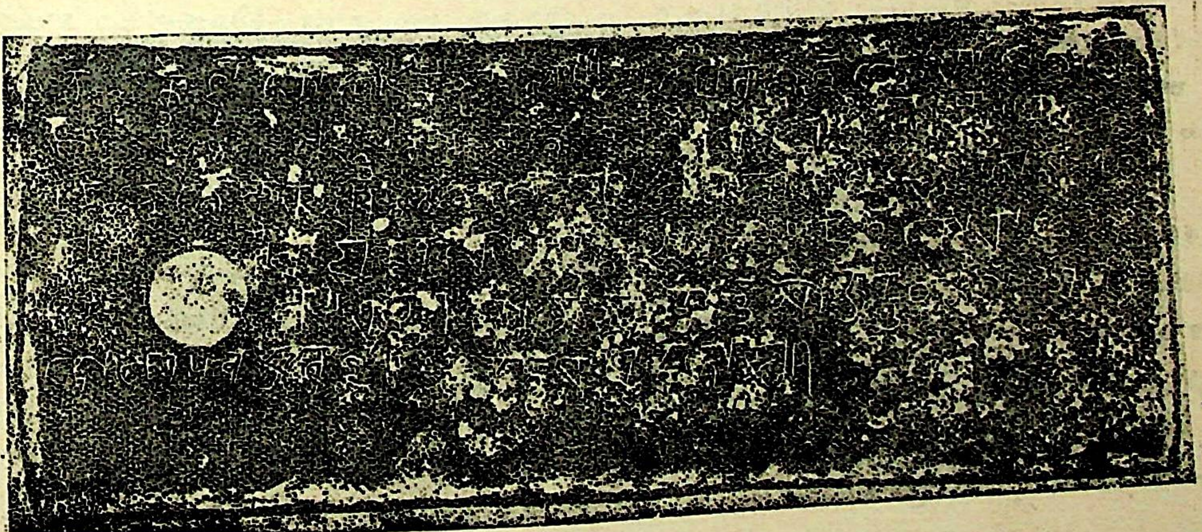
21 నారాయణాయైకభాగం ఆఇతయ సోమయాదు(?)

22 ఈజణ శా యైకభాగం కృత్వా ప్రదత్తో స్మాభి రచాట భట ప్రవేశ్య మా

23 చంద్రార్కక్షితిసమకాలమ్, అస్యగ్రామస్య సీమాలింగాని లిఖ్యంతే, ఈశాన్యతః త్రికూటే

24 రోపిత శిలా పూర్వతః రోపిత శిలా అగ్నేయతః

మూడవ రేకు: మొదటివైపు

మూడవ రేకు, మొదటి పెడ.

25 చ త్రికూటే రోపిత శిలా॥ మధువృక్షతలే రోపిత శి

26 లా॥ దక్షిణతః పర్వతభూమితలే రోపితశిలా నై

27 ర్ఋత్యతః తేపురు [?] వృక్షతలే రోపిత శిలా॥ పశ్చిమతః 'జయతీ'

28 గర్తః వాయవ్యతః రోపితశిలా॥ ఉత్తరతః రోపిత

29 శిలా॥ రేఖి (?) గ్రామస్య మాడద్వయీ ౼ దత్తా॥ అపర

30 దోలీ॥ పడవేట॥ పడత్తర ప్రదతోస్మి॥

---

17 ధర్మఖేడి సింహపుర తామ్రశాసనము.

మ॥ రా॥ శ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు

ఈ తామ్రశాసనమును ఇంగ్లీషున శ్రీ సత్యనారాయణ రాజగురువుగారు ఆంధ్రదేశీయేతిహాసపరిశోధకమండలి వారి త్రైమాసిక పత్రిక మూడవసంపుటము, రెండు, మూడు నాల్గు సంచికలలో ప్రకటించిరి. ఇది గంజాముజిల్లాలోని టెక్కలి సమీపముననున్న సంతబొమ్మాళి గ్రామమున దొరకినది.

ఈశాసనమున మూడు రేకులు గలవు. ఆందాఖరి రేకు రెండుప్రక్కలను వ్రాతఏమియులేదు. మొదటిరేకు, మొదటి పెడను "శ్రీ" యను యక్షరము తప్ప, ఇంకేవ్రాతయులేదు. రెండవ పెడను 9 పంక్తులు గలవు. ఇట్లే, రెండవరేకు మొదటి పెడను, రెండవ పెడనుగూడ 9 పంక్తులు చొ॥ గలవు. ఒకొక్కరేకు కొలత 6¾x3 1/8x1/5 రేకులను బంధించిన కడియము, అరంగుళము దళసరిని 11 న్నర అంగుళములు చుట్టుకొలత గలిగియున్నది, కడియపు కొసలు రాజముద్రికయం దమర్చబడినవి. రాజముద్రికపైనుండు చిహ్నము గానరాదు:

శాసనపు లిపి, కుటిలాక్షరములకు చెందినదై 10 11, శతాబ్దముల నాటి తూర్పుగాంగుల శాసనపు లిపిని, పోలియున్నది. గనుక ఈ శాసనము 11 శతాబ్దపు ప్రారంభకాలము నాటిదని తోచుచున్నది. శాసనపు భాష సంస్కృతము, శాసనమంతయు గద్యాత్మకము. వ్యాసగీతములున్న శాసనపు ఆజ్ఞప్తి, లేఖరిపేర్లున్న ఇందుగానరావు. ఇవిమూడవరేకు మొదటిపెడను వ్రాయబడవలసియుండెను.

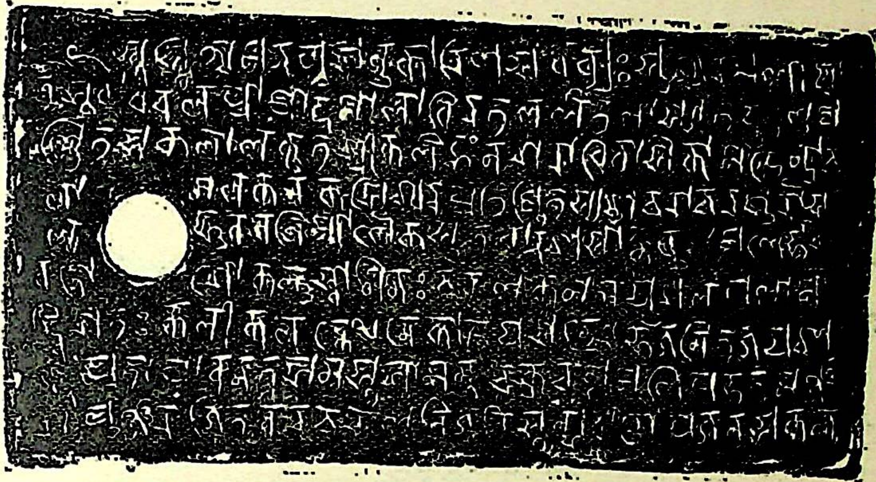
కదంబకుల వంశీయుడును, పంచవిషయమండలికుడును, మహేంద్రాధిపతియును, అగు ధర్మఖేడి ధర్మపుర గ్రామమును 300 బ్రాహ్మణులకు అగ్రహారముగా చేసి. ఇచ్చెను. ధర్మపురగ్రామములోని రెండుభాగములు, వత్స గోత్రీయులగునట్టి ఇద్దరుసోదరులకు ఇవ్వబడెను.

సకల కళింగాధిరాజున్ను, రాజపరమేశ్వరుడున్ను, పరమభట్టారకుడున్ను, గంగామలకులతిలకుడున్ను, అగు శ్రీమదనంతబ్రహ్మ(వర్మ?)మహారాజుకొడుకగు శ్రీమద్దేవేంద్రబ్రహ్మవర్మ రాజ్య మేలుచుండిన కాలమున, కదంబవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 520 న జయంతిపుర నివాసియు, పంచవిషయమణ్డలేశ్వరుడును, శ్రీమహేంద్రాధిపతియు, కదంబకులవంశోద్భవుడును, అనేకయుద్ధములందు శత్రువులను ఖండించిన చక్రముగలవాడును, మహామణ్డలేశ్వరుడును అగు రాణక శ్రీనియార్ణవుని కొడుకగు రాణక శ్రీభీమఖేడి కొడుకు రాణక శ్రీధర్మఖేడి ఈదానమును చేసెను.

గాంగకదంబవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరమని చెప్పబడుటచేతను, గంగామలకులతిలకుడగు అనంతవర్మకొడుకు దేవేంద్రవర్మ రాజ్యము చేయుకాలమున కదంబవంశీయుడగు ధర్మఖేడి మండలికుడుగా నున్నట్లు తెలుపబడియుండుటచేతను, కదంబులు గాంగరాజులకు సంబంధించినవారనియు, సామంతులనియు, కళింగములోని కొన్ని విషయముల నేలుచుండిరనియు, తెలియుచున్నది,

మూలము.

మొదటి రేకు; రెండవ పెడ.

1 ఓంస్వస్తి అమరపురానుకారిణః సర్వేభ్యః సుఖ రమణీయా

2 త్ సుధాధవలప్రాసాద మాలావిరతలాలితలాస్యా త్ దోర్దండప

3 ణ్డిత సకలాలంకృత శ్రీకలింగనగరాధివాసకాత్ మహేన్ద్రాచ

4 లామలకనక శిఖరప్రతిష్ఠి తస్య సచరాచర గురోః సక

5 ల భువన నిర్మాణైక సూత్రధారస్య శశాంక చూడామణేర్భగ

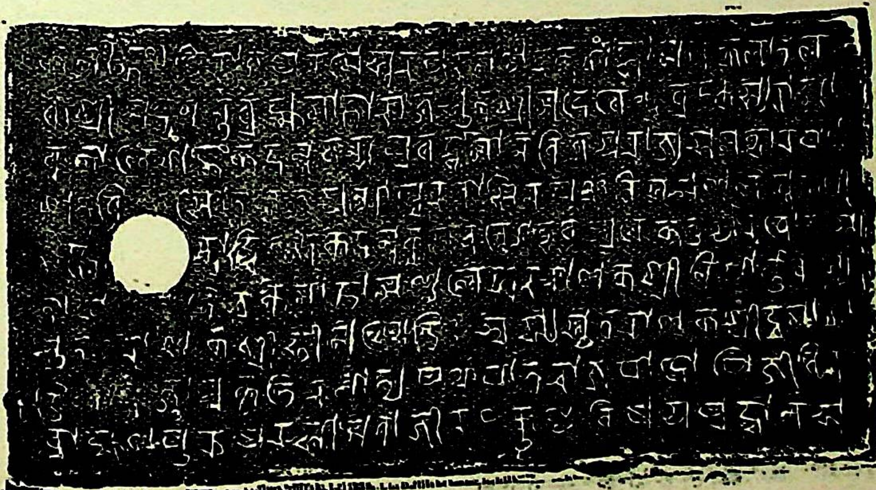
6 వతో గోకర్ణ్ణస్వామినః చరణకమలయుగల ప్రణామా

7 ద్విగతకలికలంకానేకాహవ సంక్షోభ జనిత జయః శ

8 బ్దః ప్రతాపావనత సమస్తసామంత చక్ర చూడామణి ప్రభామంజ

9 రీ పుంజరంజితవరచరణః నిజః స్త్రింశధారో పా ర్జిత సకల

రెండవ రేకు: మొదటి పెడ

రెండవ రేకు; మొదటి పెడ

10 కలింగాధిరాజపరమేశ్వర పరమభట్టారక గం
గామల కులతిల

11 క శ్రీమదనంతబ్రహ్మమహారాజసుతః శ్రీమద్దే
వేన్ద్రబ్రహ్మ రాజ్యా

12 వకాలే గంగాకదంబవంశప్రవర్ధమాన విజయ
రాజ్య సంవత్సరపంచ

13 శతవింశోత్తరే జయంత్యాపుర వాసినః పంచ
విషయ మణ్డలేశ్వర శ్రీ

14 మహేన్ద్రాధిపతి కదంబకుల వంశోద్భవా నేక
తూర్యారావోం తారిసి

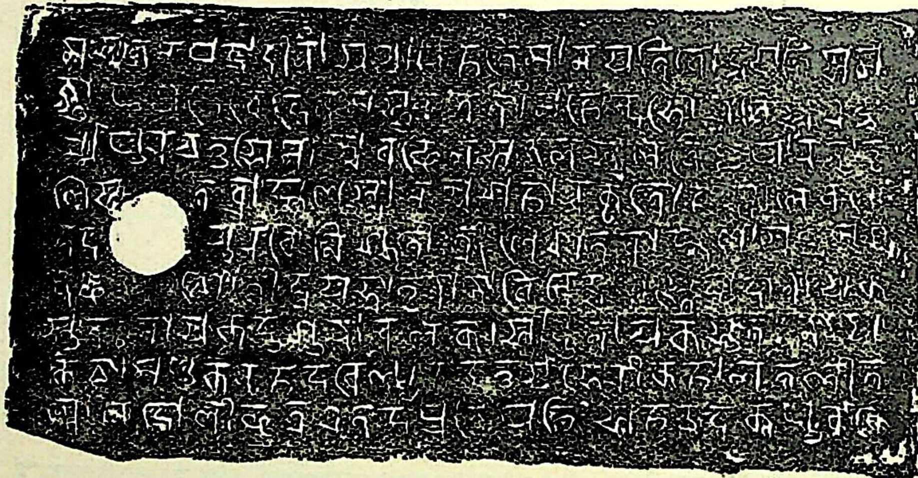
15 తారాతిచక్రః మహామణ్డలేశ్వర రాణక శ్రీ
నియార్ణవస్య

16 సుతః రాణక శ్రీభీమఖేడిః తస్యసుతః రాణకధర్మఖే

17 డిః పాదాగ్రా ప్రకృతిరమాత్య పంచపాత్ర
రాజపాదోప జీవినః

18 బ్రాహ్మణపురోహవర సామబాజీరట్టకూట విష
యాప్రధానస్య

రెండవ రేకు; రెండవ పెడ.

19 సమస్త జన పదాదీనాం యథార్హతి మానయతి
బోధయతి సమా

20 జ్ఞాపయతి విదితమస్తు భవతాం మహేన్ద్ర భోగ
విషయేధ

21 ర్మపురచతుస్సీమావచ్ఛిన్నసజలస్థల విటపా
రణ్య త్రు

22 ణీ శతబ్రాహ్మణ స్థాన అగ్రహార కృతోహం
పాలివన

23 దనపురవినిర్గతా తుణిశతబ్రాహ్మణాయప్రముఖ

24 వత్సగోత్రీద్వయభ్రాత్రు నానా వివేద్దం నా
స్తి దాదానాయక

25 సుతః నాయక దుదురావలకం సాబునాయక
సుతః నాయ

26 క చామణ్డక బ్రహ్మాదబెణ్ణధడతూర్య భేరి
ఖాహాళతలీ తా

27 మ్రాన్వాందోలిచ్ఛత్ర ఏతదపరిపతిపత్తిం సహ
ఉదక పూర్వకే॥

———

18. ఇంద్రవర్మదేవుని తామ్రశాసనము.

మ॥రా॥శ్రీ రాళ్లబండి సుబ్బారావు గారు

ఈ శాసనపు ప్రతిబింబములు మదరాసు వస్తుప్రదర్శనశాలాధికారులు 1927సం॥లో, ఆంధ్ర దేశీయేతిహాసపరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రికలో ప్రకటనార్థము కోరగా పంపిరి. ఇందునుగూర్చి ఆంగ్లవ్యాసమును త్రైమాసిక పత్రిక మూడవసంపుటము, రెండు, మూడు, నాల్గు, సంచికలలో ప్రకటించితిని. దీనినే తెలుగున ఇందు పొందుపరచడమైనది.

ఈశాసనమును గురించి 1917-1918 Epigraphical Report లో సంక్షిప్తముగా శాసనాధికారులు వ్రాసిరి. కాని ప్రతిబింబములుగాని, పాఠములు గాని, శాసనపుచరిత్ర గాని ఇవ్వబడలేదు.

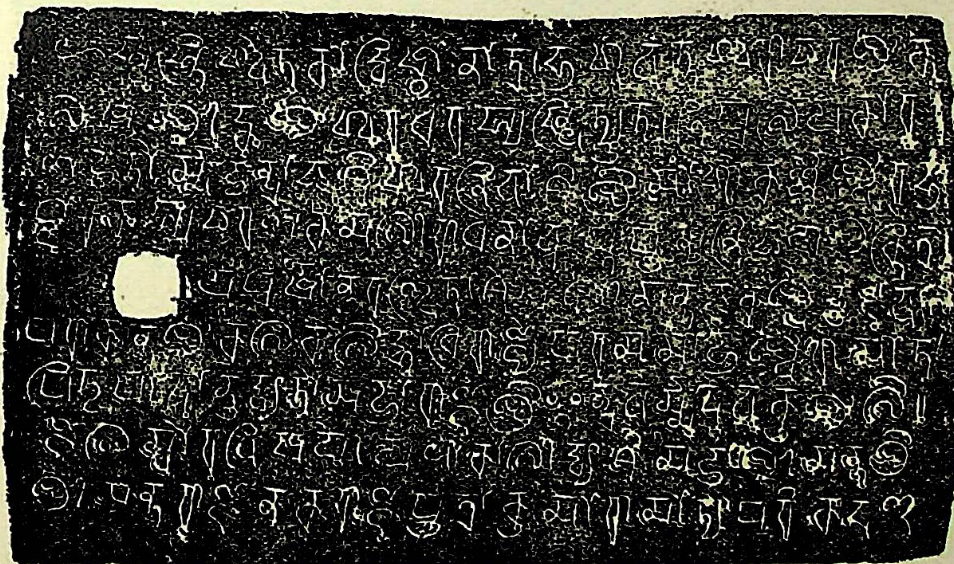
ఈ శాసనమున మూడు రేకులు గలవు. ఒక్కొక్కటి 7"x3½" కొలత గలిగియున్నది. రేకులను బంధించిన కడియపు కొనలు రాజముద్రికయందమర్చబడినవి. ఆముద్రికపైని కూర్చుండియున్న నందివిగ్రహమున్ను, అర్ధచంద్రాకారమున్ను చెక్కబడినవి. శాసనపు రేకులలో మొదటిదాని మొదటి పెడను, మూడవదాని రెండవ పెడను, వ్రాతయేమియు లేదు. మొదటి రేకు రెండవ పెడను, రెండు, మూడవ రేకుల మొదటి పెడలను, తొమ్మిదేసి పంక్తుల చొప్పున గలవు. రెండవ రేకు రెండవ పెడను 8 పంక్తులు మాత్రమే గలవు. మొత్తముమీద శాసనమున 35 పంక్తులు గలవు.

శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీన నాగరి. అక్షరముల పోలికను బట్టి, శాసనము క్రీ॥ శ॥ 12వశతాబ్దమునాటిదని చెప్పవచ్చును.

శ్వేతకాధిష్ఠానవాసియు, మహేంద్రాచల గోకర్ణేశ్వరుని పాదభక్తుడును, సకల కళింగాధిరాజున్ను, పరమమాహేశ్వరుడున్ను, మాతాపితృపాదానుధ్యాతయు, అగునట్టి మహారాజశ్రీ ఇంద్రవర్మ దేవుడు జలమ్బూర విషయములోని ఉద్యోగస్తుల నందరిని పిలిపించి వారి ఎదుట ఆ విషయము నందలి అమేరసింగగ్రామమును, జాతుకర్ణస గోత్రికుండును, వాజసనేయచరణ, కాణ్వశాఖీయుండును అయిన చండస్వామియను బ్రాహ్మణునకు తనయొక్కయశో పుణ్యాభివృద్ధి కొఱకై దానముచేసెను. వ్యాసగీతములు వ్రాయబడినవి. శాసనమును మహాసామంతుడగు శ్రీనాగఖేడియు, మహాప్రతిహారుడగు ఆదిత్యవర్మయు, వ్రాయించిరి. మహాసంధివిగ్రహికుడగు ఛందపాక వ్రాసెను. కంచరి యగు దేవపిలానుడు చెక్కెను.

మూలము.

మొదటి రేకు: రెండవ పెడ

మొదటి రేకు; రెండవ వెడ

1 ఓంస్వస్తి శ్వేతకాధిష్టానాత్రభగవత్త్శ్చరాచరసక

2 లశశాంక శేఖరవరస్య స్థిత్యుత్పతిప్రళయ కార

3 ణహేతో మహేన్ద్రాచ(ల) శిఖరనివాసి శ్రీ

మాంగోకర్ణేశ్వరభ

4 ట్టారకస్యచరణ కమలారాధనా వ్యాప్త పుణ్యాని

చయశక్తి త్రి

5 య ప్రభానురన్జితాశేష సామన్తచక్రస్య భుజబల

6 పరాక్రాన్త సకలకలిజ్గాధిరాజ్యో పరమ

మాహేశ్వరో మాతా

7 పితృపాదానుధ్యాతో మహారాజో శ్రీఇంద్రవర్మ

దేవ కుశలీ.

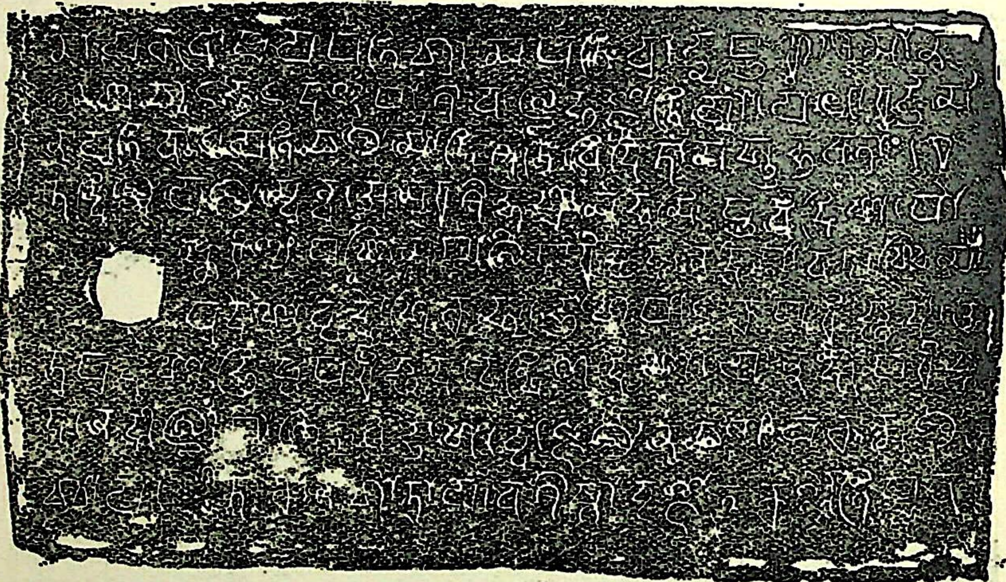
8 జలమ్బోరవిషయే యథాకాలాధ్యాసి మహా

సామన్త శ్రీ

9 సామన్త రాజానక రాజపుత్రి కుమారామాత్యా

పరిక దణ్డ

రెండవ రేకు; మొదటి వెడ.

10 నాయక విషయపతి గ్రామపతిబ్రాహ్మపురో గ్రామాన

11 త్యాక్షచాట భటచండపాశా బలభ జా తి

ర్యాం యధారర్హామా

12 నయతిబోధయతి చ సమాదిశతి విదిత మస్తూ

భయతాం ఏ

13 తద్విషయ సంబంధ అమేరశింగ గ్రామే భూమి

పూర్వదిశోపా

14 ప్కరిన్యాపశ్చిమపాలిపరిశ్చేదానదిపావత్ పశ్చిమ

15 ప్రదేశాదృక్ఛోగికస్యాభోగపాటకపరిశ్చేదా త్త

16 తప్రదేశాభిష్టపరిశ్చేదాదక్షిణదిశాయాంనదీపరిశ్చే

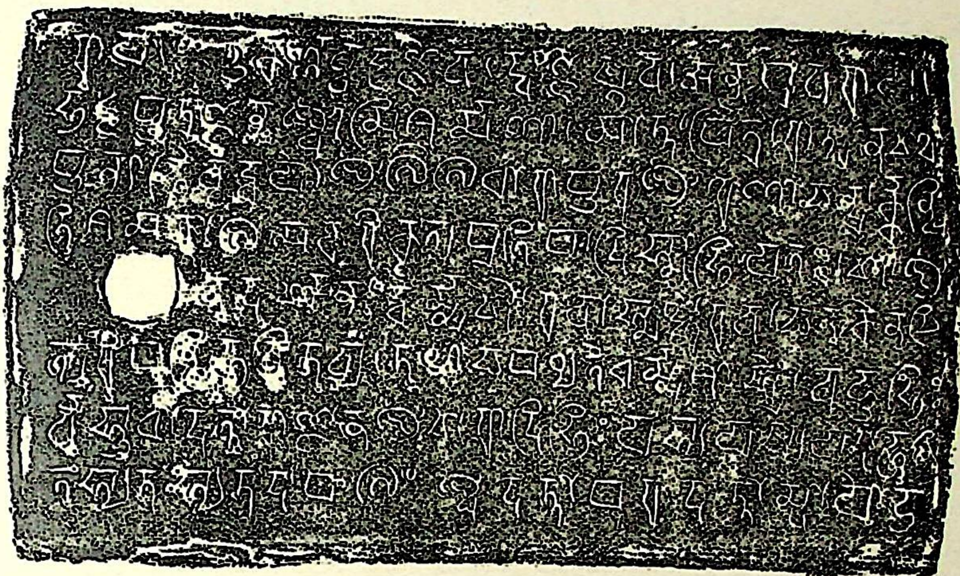
17 దనదీశాంపాణీ అర్ధభోగా ద్వాజసేనచ(ర)ణా

య కణ్మశా

18 ఖాయ జాతుకర్ణగోత్రాయ వశిష్ఠాత్రి

జాతుకర్ణేతి ప్రవ

రెండవ రేకు: రెండవ వైపు

19 రాయాజాతుకర్ణాద్భట్టజాయజేష్టాయఅత్రిప్రవరాయ

20 భట్టపుత్రజన్న స్వామిశర్మణె మాతాపిత్రో

రాత్మనశ్చ

21 పుణ్యాభివృద్ధయే సలిలధారాపురస్సరేణా చం

ద్రార్కం

22 తి సమకాలేః మకరీకృత్వా ప్రతిపాదిస్మాభి

యతశ్శాన

23 సదర్శనాద్ధర్మగౌరవాస్మద్గారవాచ నకేనచి

24 త్పరిపంధిభవితవ్యం తథాచ పఠ్యతి ధర్మశాస్త్రే

బహుభి

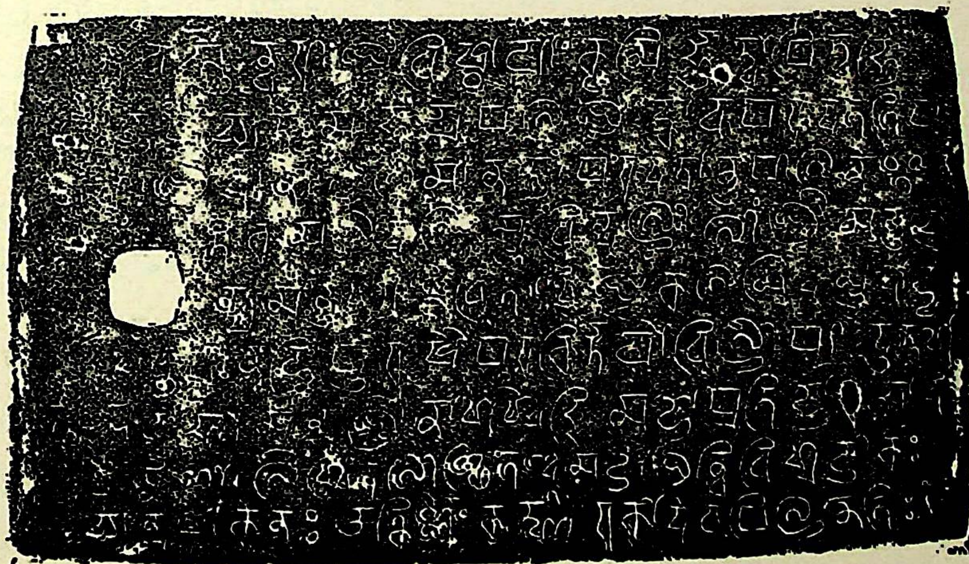
25 ర్వసుధాదత్తారాజానసగరాదిభిః యస్యయస్య

యధాభూమి

26 తస్యతస్య తదాఫలం స్వదత్తాం పరదత్తా

మ్వాయోహ

మూడవ రేకు, మొదటివైపు.

మూడవ రేకు: మొదటివెడ

27 రేణవమంధరాం సవిష్ఠాయాంక్రిమిర్ భూత్వాషిత్రుభి
28 సహవచ్యతే। మాభూదఫలశంకావ పరదత్తేతిపా
29 ర్థివా। స్వదానా త్పాలమానన్యం పరదత్తాను పాలనే ఇ
30 తి కమలదలాంబు బిందులోలాంశ్రిమను చి
31 న్త్యమనుశ్యజీధితాశ్చసకల మిదముదాహృ
32 తశ్చబుద్ధానహిపురుషైఃపరకీర్త యోధిలోప్యా దృత్తాసై
33 త్రమహాసామంతశ్రీనాగఖేడి మహాప్రతిహారఆది
34 త్యవర్మణాలేఖితశ్చమహాసన్ధి విగ్రిహిఖః
35 చాన్దపాకేనః ఉత్కీర్ణం కాజ్ఛాకరకో దేవపిలానేత్రిః

———

19. నరసింహదేవుని కెండుపట్న తామ్రశాసనం.

మ॥ రా॥శ్రీ॥ చిర్రావూరి ఆత్మారాంగారు. B.A.B.L.,

ఈ శాసనమును, నగేంద్రనాథ్ వాసుగారు బెంగాలు ఏషియాటిక్ మండలివారి పత్రికయందు (1896 సం॥ 229 పేజీ) ఇంగ్లీషున ప్రికటించిరి. అమండలి కార్యదర్శిగారి యనుమతితో శాసనముయొక్క మూలమును. అర్థమును ఇందు పొందుపరచడమైనది. ఈశాసనమున 7 రేకులు గలవు. కాని ఆఖరిరేకు రెండుప్రక్కలను, మొదటిరేకు, మొదటిప్రక్కను, వ్రాతఏమియూలేదు. రేకులను బంధించిన కడియపుశిఖామీద పద్మాసనము, నంది, త్రిశూలము, అంకుశము, డమరు, అర్ధచంద్రుడు, సూర్యుడు ఈ విగ్రిహములు గలవు. వీటినిబట్టి శాసనపు దానకర్త చంద్రివంశమునకు చెందినవాడనియు, శివభక్తుడనియు తోచును.

రేకులు, 13¼ అంగుళములు పొడవున్ను, 8 ¾ అంగుళములు వెడల్పున్ను, 1/5 అంగుళము దళసరియున్ను గల్గియున్నవి. రేకులను బంధించిన కడియపుచుట్టుకొలత, 5 1/2 అంగుళములున్నది. కడియమునకంటియున్న రాజముద్రికయొక్క చుట్టుకొలత 4 1/2 అంగుళములున్నది. దానిపైని చెక్కబడిన నంది, 4 అంగుళములపొడవును, 3 1/2 అంగుళములయెత్తును గల్గియున్నది. మొత్తమువీద శాసనపురేకులలోని 11 ప్రిక్కలయందును 209 పంక్తులు గలవు.

ఉత్కళదేశాధీశుండును, గంగవంశీయుండువగు రెండవ నరసింహదేవుడు, ఈశాసనమున పేర్కొనబడిన ఏడర, లేక, ఏణ్డరగ్రామమును, సుసైలగ్రామమును తన 21వ రాజ్యసంవత్సరమున, అనగా క్రీ॥శ॥ 1295 వ సంవత్సరమున భీమదేవశర్మయను బ్రాహ్మణునకు చంద్రిగ్రిహణకాలమున దానమిచ్చెను.

శాసనపులిపి, బెంగాలీభాషకు చేరిన కుటిలాక్షరములను పోలియున్నది. రెండవరేకు, రెండవప్రక్కను చెక్కబడిన యక్షరములుమాత్రిము ఉత్కళాక్షరములవలె నున్నవి. శాసనపుభాషయంతయు సంస్కృతమున గద్యపద్యాత్మకముగా నున్నది.

మూలము

———

మొదటి రేకు; రెండవ పెక.

ఓం నమో నారాయణాయ.

పంక్తి 1 లక్ష్మీపాదసరోరుహ [ద్వయ] మదః శ్రేయాంసి దానేష్టవః ప్రిస్ఫుర్జన్నఖరశ్మికేసరలతైర్నాభస్వన్న
2 చాలీనలం విస్పష్టం ప్రితిబిమ్బితః ప్రణమతైః క్రీడాపరాధోద్భవైః కృష్ణోయన్నఖదీప్తిషు భ్రమరతాం ధత్తే సలక్ష్మీప్రియః.
3 క్షీరాబ్ధేర్మథితాత్ సురాసురగణైః ప్రాదుర్భవన్తీరమా శమ్భుబ్రిహ్మపురన్దరప్రభృతిషు ప్రఖ్యాకీర్తిష్వపిప శ్యత్స్వప్యజనా,
4 భవిశ్ళ మప్యుణోల్లోకత్రియాహ్లాదినం భృంగాలీసహకారమేతిహివనే ఫుల్లేన్యశాఖిన్యపి, తన్నాభీసరసీరుహోద్భవవి
5 ధేః త్రిగ్భభూవామృత శ్చన్ద్రశ్చన్ద్రికయా ప్రికాశిత జగత్ సమ్భూతవాన్నేత్ర యోః త్రైలోక్య గ్రిసనైకదక్షతిమిరగ్రాసిత్వసా
6 మ్యేపియో లక్ష్మవ్యాజి దధత్త మప్రితి వపుః సూర్యాదికోనిర్మలః శ్రీదేవీసోదరత్వాద మృతసఖతయా కల్పవృక్షానుజ
7 త్వా ల్లోకానం ప్రిమ్వ ధాతా తిమిరవిహారః సర్వ్వ దైవోవ భోగ్యః తత్పుత్త్సంసర్గలాభాత్త దధిగతగుణం

8 స్స్వేతన్నిర్మలత్వం జగతివిజయతే దర్శయన్నా
నమిన్దుః॥ వంశేతస్యాన్వ రేశ్వరాః సమభవన్తేషాంగుణాశ్చ
న్దశఃపోత్ఫుల్లాః-

9 వయత్ పురాణపథగాస్త్రతాపినోసమ్మితాః తత్త
తాం-వ్యవథం శ్రితాస్త్రిభువనేచ్ఛాత్తిన్దధానా ఇవభ్రా

10 మ్యన్త్వవసచేతనాః శ్రుతిగృహే విశ్రమ్యచ॥
వత్రైకంశశివంశ భూపతి భుజవ్యాపారసంకీ

11 ర్త్తనం। కత్తున్జ్ఞాః క్షమతేక్షితా బహుముఖో
యత్రాస్తనస్స్వైవహిదోర్దణ్డార్జితకీర్తిపర్ణనపరం తదాభ

12 రతం ప్రాభవత్తస్మాదావ్యయ మాత్రమాదిస్స
పతిశ్రేణేక్రమాల్లిఖ్యతే॥ తథాహి చంద్రాద్బుధః । బుధా

13 దనలః అనలాత్ పురూరవాః పురూరవసో వా
యుః । వాయోర్న ఘుషః । నఘుషాద్యయాతిః తతస్తు
వ్వ-సుః । తతో గాఙ్గే

14 యః । తతోవిరోచనః । తతః సామ్వేద్యః ।
తతోభాస్వాన్ । తతోదత్తసేనః । తతఃసామ్యః । తతో
శ్వదత్తః తతఃసౌ

15 రాఙ్గః । తస్మాచ్చిత్రాఙ్గదః । తతః శిరధ్వజః।
తతోధర్మ్మాక్షీ । తతః పరీక్షిత్ । తతోజయసేనః। తతో
విజయసేనః

16 తతోప్రిషధ్వజః తతఃప్రగల్భః తతఃశక్తిః ।
తతఃకోలాహలః । సఏవానన్తవర్మాభవత్ । ధనకనకసమృ
ద్ధోగఙ్గ

17 వాడిప్రసిద్ధః సకలవిషయభూతః స్వర్గిణాం-వర్గో-
పభోగ్యః తదధిపతిరథాద్యోనన్తవర్మానృపేన్ద్రః సమ
భవదితి

18 రూవగఙ్గవామ్నాతనాద్యాః । కోలాహలస్సమ
రమూర్ధ్ని తతోనృపాణాం భూతోయతః నరపురఞ్చతదీ
యమత్రికోలాహలాహ్వయ.

19 మభూత్ పురసద్మతుల్యం తస్మిన్క్రమేనృపతి
భిర్బ్బహుభిర్బభూవే । రాజ్యశ్రీధృతి నారసింహనృపతా
జ్యేష్ఠేకిమత్రాస్మహేదో

20 ర్దణ్డార్జితభూతలోద్ధితరమాకణ్ఠగ్రహోనన్దినః
కిఞ్చాస్తాకమియంభుజాసిలతికానం చేష్ట్యతాంతాం వైరిణాం
కణ్ఠారణ్యా

రెండవ రేకు; మొదటి పేజ.

1 మియఞ్చకీర్తిలతికా (ద్యాన్నః సమారోహతు॥
భ్రామ్యద్భిర్వి- జిగీషయాక్షితితలేక్వాపిద్యపద్వన్దితైః
క్వాపిద్వేషి)

2 కలప్రవమాధిభిరప్యప్రాప్తాః కలిఙ్గాఃకిల । తైఃకా
మార్ణవపఞ్చమైనృపవంశేఘాద్రజ్వలిఙ్గస్సమం (ప్రాప్తన్ద్రి)
ష్టమివార్ణవా

3 దుదగమత్ కూర్మావతారోహరిః కూర్మస్వామినిసాక్షి
ణిత్రినయనే తస్మిన్ మహేన్ద్రంగతే గోకర్ణేపిమహోదధేవి

4 యతివాసూర్య్యేతథేన్ద్రావపి కాలిఙ్గామ్బవమా
హరత్ భుజబలాదనోపభుక్తాంచిరం లక్ష్మీమ్వేత్యథకాస్తుతి
వర్ధదతతో గఙ్గా

5 న్వయస్యాహతే తత్రాసీద్వంశకర్తా-సౌకామార్ణ
వమహీపతిః యస్యైతి పుత్రపౌత్రాద్యారాజానః ఖ్యాత
విక్రమాః శాస్త్రి

6 ర్ద నిష్ఠితమర్తిద్విష దన్తకారీ నవ్యార్థి-
వర్గపరితోషణ హేతువర్గః ఆచారతోపి మునిపుఙ్గవ
మార్గచారిత

7 స్మాదభూన్నృప వరోభువి వజ్రహస్తః ననామ
తః కేవలమర్థతోపి స వజ్రహస్త స్త్రి కలిఙ్గనాథః
కోవజ్ర [హస్తా]

8 దపరఃపృథివ్యా మ్వజ్రమృత ద్వారయితుం సమ
ర్థః వ్యాప్తిర్గఙ్గకులోత్తమస్యయశసా దిక్చక్రవాలేశః
[ప్రాయేణా]

9 మలినేవయస్య భువన ప్రహ్లాద సమ్పాదినా సిన్దూ
రైరతి సాన్ద్రపఙ్కపటలైః కుమ్భస్థలీ పట్ట

10 కే ప్వాలిప్తన్తశ్శనః పునశ్చ హరితా మాధోరణా
వారణాన్ మహిషినఙ్గమాతస్య పార్వ్వ॥

11 తీవపినాకినః తస్మాత్తస్యామ భూద్వీరో రాజరా
జో మహీపతిః సరాజరాజోద్విజ

12 రాజకాన్తి భుజఙ్గారాజా ననపత్రకీర్తిః
శ్రీమత్తయాధః కృతరాజరాజః సువిక్రమ వ్యక్య

13 త దేవ [రాజః] తస్యాగ్రమహిషీరాజ్ఞో నా
మ్నా భూద్రాజసున్దరీ లక్ష్మీనారాయణస్యైవ చన్ద్రస్యే
వతు రోహిణీ తతస్తస్యా

14 మఘూద్దేవశ్చోడ గఙ్గోనరేశ్వరః క్షోణీ భృత్ పక్ష విచ్ఛిత్త్యైజవీన్ద్రాత్కులిశం యధా ధాత్రీశస్య సరస్వతీ సమభవన్మూనం

15 నచేత్పీశవాక్ తత్సారస్వత మాయ్యా బాలక తమః శ్రీచోడగఙ్గకపయః
తాదృగ్స్వేదమతిః కథం నిపుణతాం శాస్త్రేషు తావృక్

16 కథం క్షోణిం దిక్పాలా శేషామయయకృత పవ ద్వన్ద్వసమేత

17 క్ష్మాభృచ్చూడా శ్రియాప్తం స్తుతికతి కియతే చోడగఙ్గేశ్వరస్య నూనంపూర్ణం సుధాంశుః పరనృప ధవల చ్ఛత్ర ఋ

18 ద్ధ్యాపహార్త్తా మామిత్యఙ్గస్య బుద్ధింత్యజతి యత ఇవత్రస్తచిత్త ప్రివీరాత్॥ గృఙ్జాలిస్మకరం భూమేగఙ్గాగోతమగ

19 ఙ్గయోః మధ్యేపశ్యత్సువీరేషు పాధః ప్రౌఢ స్త్రియా ఇవ॥ ప్రతిభటకర శస్త్రవ్యాహతి స్వాఙ్గ నిర్యద్రుధిరమవని

20 నిష్టంనో భవే ద్యత్త దైవ జకరధృత శస్త్రచ్ఛిన్న భిన్నాఙ్గ మేతా నకృతధరణి శయ్యా ద్వన్ద్వయుద్ధేషుగఙ్గః య

రెండవ రేకు; రెండవ పేజ

1 త్తేః పరిభూత శత్రునగరప్రోద్భూత ధూమోద్గమైర్భూయః ఖాణ్డవదాహశఙ్కిమనసో దేవాః క్షణం భీరవః స్వసీతాదసిథా

2 రయా రిపుగణాదాకల్పవార్త్తామిచ ప్రౌఢ స్త్రస్యానవన్తిగఙ్గనృపతే భీతం విహాయధృవం॥ క్రోధో ద్యద్ ద్విపసేఘమాలినిమ

3 దస్ఫోరిసస్వసీదుర్గ సేచఖ్చత్ ఖడ్గతడిత్ ప్రభావనిదన్నారాచవజ్రోదయే యత్ సైన్యేజలదాగమ ప్రతిసిథే జేతుం

4 ప్రవర్తతకః శరారోపాతివదం స్త్రీలోచన విభు వృద్ధోఘునాసంగరే నిమ్మర్ధోత్కలరాజ సిన్ధుమపరం గఙ్గేశ్వర ప్రాప్తవానే

5 కః కీర్త్తి నుధాకరం పృధుతమం లక్ష్మీం ధర జ్యాసమాం మాద్యద్దన్తి సహస్రమశ్వనియుతం రత్నాన్య సంఖ్యానివాత సిన్ధోః కిమియం ప్రక

6 షమధవా ప్రిమస్తదున్మాదినః॥ పాదాయస్య ధరాన్తరిక్షమఖిలన్నాభిశ్చ నవ్యాదిశః శ్రోత్రే నేత్రయుగం రవీన్దుయుగలం మూర్ద్ధా

7 పిచద్యారసా ప్రాసాదం పురుషోత్తమస్యనృపతిః కో నామకర్తుం క్షమత్తస్యేత్యాద్యైప్రై రుపేక్షితమయం చక్రేధ గఙ్గేశ్వరః

8 లక్ష్మీజన్మగృహంపయోనిధిరసౌ సమ్భావితస్యస్థితి ర్నో ధామ్నిశ్వసురస్య పూజ్యత ఇతిక్షీరాబ్ధివాసాద్ ధృవం నిర్విస్మః పురుషో

9 త్తమః ప్రముదితస్తద్ధామలాభాదమా వ్యేతద్భర్తృగృహాత్పరం పితృగృహాత్ ప్రాప్యప్రమోదాన్వితా [త్త్వం] కూర్మాధి

10 పమాచలత్వమపి భోవ్యాలేన్ద్ర ధార్యమ్వహత్వమ్పృధ్వీ స్థిరతామ్బుజత్వమధునాబ్రిహ్మాణ్డగాఢంభవ(క్రి

11 గఙ్గాధిప సింహవిసరద్ధోషాజ్జగద్వ్యాపి నో దిఙ్నాగేమ భయాచ్చలత్ జగతీకమ్పేత

12 వాయత్క్రమాత్ ఆరమ్యానగరాత్ కలిఙ్గజపల ప్రిత్యగ్రభగ్నవృతి ప్రాకారాయత తోరణప్ర

13 భృతితో గఙ్గాతబస్థాత్తతః పాధాస్త్రైర్యధి జర్జరీకృతనమదాత్రేయ గాత్రకృతిమ్మన్దారాధిపతి గ్గతోరణభు

14 వో గఙ్గేశ్వరానుద్రితః బ్రిహ్మాణ్డాద్యహిరస్య కీర్త్తిపయసాలిస్తానవాభావినే దత్తశ్చాద్ధిజనాయహేమనిచయః సజ్య

15 ల్పనేబహునిద్గారి పరశ్చభావి తనవస్తస్య ప్రతాపైన వాకిమ్వానోకృతవానయంస్తుతిపదంచక్రేధగఙ్గే

16 శ్వరః వపాణాం సప్తతిమ్వీరః క్షోణి సమ్భోగమాచరత్ దిఙ్నాయకాన్ప్రతిహారాన్ విధాయాశా సుసవ్వతిః కి

17 మ్ప్రాప్తా మహిషీతయోభిరతులై శ్రీచోడగఙ్గేనసాజ్జైః స్తుత్యగుణైర్విభూషిత తనుః కస్తూరికామోదినీ

18 నావిష్టః పృధివీపతిః ప్రభవతీత్యస్మిన్ హరావాభువో రక్షార్ధం కృతజన్మని స్వయమసౌలక్ష్మీప్రసూతాధవా॥ త

19 స్యాన్తతో జని జగత్త్రితయైక వీరః కామార్ణవస్త్రిజగదేకవదాన్య ఏషః నూయ్యాపరితాపవిభవే న జగత్త్ర

21 ధ్ధకీర్త్తిః శశాఙ్కమధరీకృతవాన్విశుద్ధ్యా। గఙ్గే
శసూనోర్వి బుధాశ్రిమస్య దుగ్ధ్వాబ్ధివిషద్వంశ వభేది
శక్తిః

మూడవ రేకు; మొదటిపఙ్క్తి.

1 [కామార్ణవస్యాస్యకుమారకత్వం] ననామతః శే
షలమర్ధతోపి॥ ప్రాచ్యోదయం శశాఙ్కప్యవర్ధన్తాంనా
మవారిధిః వర్ద్ధతే కీర్తి

2 చన్ద్రోయం చిత్రం కామార్ణవాదయే వేద
ర్త్తు వ్యోమచన్ద్రపరిమిత శకసమాప్రాప్త కాలేదినేశే చా
పద్దైన్య[గ్రహౌఘబలవ]

3 తిరిపుష[ప్రక్షయంప్రాప్తవత్సు] తస్మిన్మూర్ధ్వాభి
షిక్తే నృపవరతనయేసర్వలోకైకనాథే శ్రీమత్కామా
[ర్ణవేశే జగ]

4 ద్భవది [దంతత్త దానన్ద]పూర్ణం॥ క్షీరార్ణ
వాదజని చన్ద్రికలేతివార్త్తా కామార్ణవాత్తు సకలేన్దు
దివాకరాభం కీ[ర్త్తిప్ర]

5 తాపనిధునం సహకారి లోకే శ్లిష్యత్యహో పర
నృపానసురాగశూన్యా యస్యాసి నిర్దలిత వైరికరీన్ద్ర
(కుమ్భని)

6 ర్ముక్త మౌక్తికఫలాన్యసు గృహీతాని కామా
ర్ణవస్య రిపుపఙ్క్తి హేత్వకాలే సన్ధ్యాప్రభాతభగణా
(ఇవభాన్తి)

7 యు[ద్ధే] దుష్యద్వైరిచమూర్మ యాకబలితా
నైవంమయాస్వాదితేత్యన్యోన్య జ్వలహేతునిర్ణయవిధౌ
ఖడ్గప్రతా[పేచ్ఛయా]

8 [మా] ధ్యత్యంగమితేవ నిర్మలతరా కీర్తి
ర్యదాయాబ్రవీమ్యాలోక్యేవ మహద్భిరిత్యుపగతా ధా
తుః శ్రుతీరీదరాత్ ఆసాం

9 క్షీత్సహిరణ్యగర్భమపరం లోకంమహేశః పురే
త్యుత్పన్నం శ్రువనన్తి యేచవదన ప్రాతోని

10 దుద్ధోధునా తేషాం యత్రహిరణ్య గర్భ మక
రోత్ కామార్ణవేశస్తత: సంపన్నం జనితం జ[గ]

11 ద్యతఇహ ప్రత్యక్షతం ప్రాణినాం సప్తాంభోధీ
వ్యహన్తి క్షితిరతితరలా నాగ [కూర్మైశ్వ రా]

12 ణాం సాహాయ్యం వాఞ్ఛలేయం తదపిపునర
యం కల్పితస్తత్రభారః ధాత్రా కామా[ర్ణవాఖ్యాంనద]

13 ని [జకులనాంనిర్ద] యఃన్వ ణక్ ఖాదైర్యూ
యోభూయస్తులాయాస్థిత [ఇతి] [ధరణే] ర్భారబాహు
ల్యమాప్తుం [ధ్వస్తదృష్టంజనాకీ]

14 ణకం విద్వజ్జనమనోహరం దశాబ్దానక రాజ్యం
జ్యం కామార్ణవ మహీపతిః శ్రీచోడగఙ్గ నృపతే [మ్మ
హిషీతతో]

15 న్యాత్త స్యేన్దిరా రవికులోద్భవ రాజపుత్రీ
యాద్యాపి థాతుఃపమాజని సున్దరీణాం నేయాసుధాంశు
వదీనా [స్వయమేవజాతా]

16 యద్రూపశీలగతి వర్ణనయా ప్రసిద్ధా దృష్టాన్త
భూగిరి సుతేత్యభిధావదోషః నాస్త్యేవ చణ్డరుచికా
[మహాకోయదశ్రితామి]

17 న్దిరాముదవహద్భుని చోడగఙ్గః తస్యాన్తతః
సమజనిక్షితినాధనాధః శ్రీరాఘవః (పరనరేశ్వరదర్ప
మర్ద్దీయత్పట్టమన్ద)

18 నవిధిశ్రవణాతిభీతాః సర్వే నృపాః స్వ
హృదికమ్పమవాప్తవన్తః శ్రీరాఘవే (రాజనిచిత్రమేత, త్తే
జోవిహీనః క్షి)

19 తిపాలవర్గః తత్పాదసేవాకృత దేవసిద్ధిమ్మ
తీభవత్యేవసమస్త ఏషః ప్రాధారి [పరిమాతి] ప్రాకా
రవిహితపాచణ్డ్యమస్తిప్రభ వ

21 ద్దోర్దణ్డోపమితి ప్రగల్భవిరయః ప్రా
గ్భూతవానర్జునః సంప్రత్యాహవరఙ్గసఙ్గత రిపుశ్రేణీ శిరః
క [న్దుక]

మూడవ రేకు; రెండవపఙ్క్తి.

1 క్రీడానక్తభుజః కరాసన భృతాం చితోపి ప
మారాఘవః జగతిపరశురామః ప్రాదురాసీ ద్వితీయః
కిమరిపు

2 కులహన్తా స్వాజ్ఞయాచ్ఛన్నలోకః క్షితివితరణ
దీక్షా ఛక్త హస్తప్రతాపా దపిదళశత బాహూర్య్యస్య
శత్రుర్విర్

3 నాశీ భేదంభేదమరాతి కుఞ్జరఘటాశోణింద్రప
త్రిరణేపాయం పాయమసృక్ప్రయాంసి బహుధా శ్రీరాఘవా

4 సిః క్షణాత్ శుభ్రం శుభ్రమిదోద్వహన్విజయ
తిః కీర్తిప్రతానంపరం చన్ద్రించన్ద్రికయా ప్రపూర్ణ
తరయా సంనేష్యమానాకర

5 తీః దుర్గేషుదావదహనం క్షితిభృత్ సువజ్రిం దూద్యత్ కరీన్ద్రఘటనావిధిసింహ ఏషః విద్వేషి భూమి పతయోని

6 వసన్తియత్ర (శ్రీరాఘవక్షితిపతిర్వ్య తతప్రి భావః శ్రీగాఘవోర్థరాధీశః క్షోణీపాలశిరోమణిః అ

7 కరోద్రాజ్య మష్టానా మబ్దామోదశ పంచచ॥ తస్య శ్రీచోడగఙ్గక్షితివలయపతేర్వ్యణశసన్తానవల్లీ క (న్దశ్రీ)చన్ద్రి

8 రేఖాస్ఫుటమదితిరివశ్రీయనీ కశ్యపస్య । తస్యా మద్ధామధామక్షయితదినమణిర్జజ్ఞివానాజరా

9 జో రాజన్యమౌదలీలా తిలకితమహిమవ్యాప్త దిక్ చక్రవాలః। తస్మిన్దిగ్విజయప్రియా

10 ణ రశికే సంరమ్భసమ్భచ్చమూ సంక్షుణ్ణక్షితి చక్రపాంశుపటలప్రాగ్భారవత్యేమ్బ రేభూసం

11 స్పర్శఘృణావశాద్దివ మణే రుచ్చైగిప్లుతంసప్తిభిః స్వభ్యస్తం మరసిన్దురేణ ధరణీపట్టైర

12 దోర్ధట్టనం॥ చోడగఙ్గనరేన్ద్రస్యసూనురుద్దామ విక్రమః రాజరాజఇతిఖ్యాతోరా

13 జరాజోమహీపతిః విశ్వం క్రోధ్యతి ప్రగల్భ వయసి ప్రాలేయశైలద్యుతా యద్యద్యాద్యుగభూదభూత్భ సద్యశం వస్త

14 స్తదాకర్ణ్యతాం ధాత్రీపీఠ తిలిజ్గతి నురచ లః ప్రాసాదతి త్వద్యశోదిజ్మ్నాధః ప్రతిమన్తి యస్య ప్రరితః శ్రిద్ధత్

15 పదం భృఙ్గతి। ఆనన్దం విదధాతి చేతసి భవత్ కీర్తిగుణగ్రాహిణః సూతేదోహదమర్థినః సుమనసి శ్రీ రాజరాజధృ

16 వం సేయజ్యార్ణపథం నమేత్యహృదయే శల్యా యతే వైరిణాం స్వాత్మేచ్ఛాను విధాయినాం నహ్నేజో భావః క్వచిద్దృశ్యతే॥

17 తస్యాం యోభువిపంచవిజ్మతి సమాః క్ష్మాపాల లక్ష్మీధవః కృత్వాజిత్వరచాప చంచలభుజాదమ్భోలిరు ప్వీకపతిః రాజ్యంప్రాచ్య

18 యశస్తుషారకిరణశ్రీణీరసాదాననాదుద్గచ్ఛత్ పుపుహూత గీతచరిత శ్రీరాజరాజోన్నపతి॥ తస్యాను జోనృపతి

19 రాజపదేభిషిక్తః సూక్తిప్రియః పరిమితాద్ధి నృపచక్రశస్తిః పృథ్వీపతిః కలిమకోక్షిత ధర్మపస్థః శా.

20 య్యాక్షమః ప్రభురసా వనియఙ్కభీమః। పీఠాధిష్ఠితసంగరాద్రి శిఖరేక్షఖన్య నాశామితే కుంతోద్భిన్న

నాల్గవ రేకు; మొదటి ప్రక్క.

1 మహేభకుమ్భవిగలన్ముక్తావలీపుఞ్జితే హార్ణాద్దుగ్ర నిజప్రతాపదహనే ఖడ్గశ్రియావిద్విషాం రాజ్ఞామన

2 నపఙ్కజాని నృపతిగత్వానయద్యం శ్రియం క్షీరాబ్ధేరమృతాత్ సురాసుభుజవ్యాపారవిక్షోభితాత్ చ

3 న్ద్రస్వార్ధమ భూత్తదధిపపావీశానమేకం కిల। చఞ్చద్బాహుబలేన సంగరభువిత్వద్ఖడ్గధారాజలా

4 జ్జాతస్వష్టదిగీశ్వరాన్ పృథు కులచన్ద్రినేసమాలి జ్గతి। యత్ప్రయాణసముద్భూతరజః సంపూరితేమ్వరే

5 అభూద్విరదరాజస్య భూమేమదరితాతనుః। దశవ షాణిపీర్కోసా నిర్జితారాతిమణ్డలః అనఙ్గభీమ

6 భూపాలోధరిత్రీం సమపాలయత్ ప్రాధానగ లవిక్రమా (గ)లగృహాయోవణ్డనీతిశ్రియః సత్యాచార విచారచారుచరి

7 తః పుణ్యైకపారాయణః తస్యానీ దనియఙ్కభీమ నృపతే రర్ధాఙ్గశలక్ష్మీస్వయా స్నేహస్యాతిశయేన పట్ట మహిషీ పాఘల్ల దేవీభువి

8 తులితపితృగణౌఘః సూనురాసీదము ష్యా నిర తశయితతేజో యౌవనావాప్త రాజ్యః ప్రణతనృపతి చూడారత్న

9 రోచిః శిశ్లే కృతచరణ సరోజోరాజరాజో నృపాలః యస్యోద్యద్వాజి ఖృన్దప్రకరఖుర

10 పుటాఘాతనిదారితోర్వీశ సంభూతం భూ రిభూస్వత్ కరనికరసమానస్ఫుత సాన్ద్రప్రయాణంవిస్తీ

11 ర్ణాజ్ఞ తాలాహతిభిరవిరతోన్మత్త సేనాగ జానా మష్టానాం దిగ్గజానాం ముఖపటతు

12 లనామాదధే ధూళిజాలా యస్మిన్యానతి శాసి తారినికరే సమ్యక్సముద్రాస్వరాం పృథ్వీమాప

13 ద్రివపుఙ్గ వేనయగుణైః శ్రీరజరాజేన్నపేచక్రి యాధవళేపతైక్ష్ణ్యమధికం కాత్తేయకేచిన్నవం శాస్త్రి భ్యానవిధా

14 ధేయజడతః కాలేకలిః శూన్యతే యుత్కీర్తి దృగ్జలనిధి భువనాన్తరాలం సంప్లావ్యదూరతరముచ్ఛతితః నభాతి

15 తారాగణాః స్ఫుటరుచోగగనేసమన్తాత్ సూక్ష్మాతిసూక్ష్మతరలా ఇవవిస్ఫురన్తి త్యాగేశౌర్యేణచ సత్యేచకర్ణా

16 జ్ఞానయుధిష్ఠిరైః సదృశోయావహవీశో రాజరాజో నరాధిపః రాజరాజోనరపతి ర్దశసప్తచ

17 వత్సరాన్ భువిరాజ్యశ్రియం భుక్త్వాస్వరాజ్యాయప్రతిష్ఠివాన్ చాలుక్యకుల సమ్భూతా వేలా సౌన్దర్య వారిధేః నామ్నా

18 మఙ్గణదేవీతి మహిషీతస్యభూపతేః తస్యామభూదద్భుత విక్రమశ్రీః శ్రీమానయా భూభృదనఙ్గభీమః విరా

19 జతే కీర్తిసుధాతరఙ్గై ర్ధౌతాసుదిగ్భిత్తిషు యత్ప్రశస్తిః యస్యానగలదోర్వ్విలాసలహరీలావణ్యవైరి

20 వ్రజ కన్దత్ పౌరవధూవిలోచనపయః పూరైఃర్ధరా దన్తురాకిఞ్చిత్త్యాగతరఙ్గభఙ్గకలసైపాధో

నాల్గవరేకు; రెండవప్రక్క.

1 ధియానోత్సవా ద్ధీర్రీడావిక్రీత కన్దరః సభగవాన్మన్యే పురాణో మునిః కన్తమ్భోః కవిరస్మికిన్నువి

2 మనాః కస్మైవివేద్యాత్మనః శోకామ్భోధి మపాహరామి కలయా కివ్వేత్సినామాన్వారా యుద్వే వంకల

3 యాస్మదీయ సమయోత్థే పాయగఙ్గాన్వయే జాతః శ్రీమదనఙ్గభీమనృపతిః సోనర్ఘభూతోమమధ్యానా

4 ను బద్ధ నిబిడప్రసరప్రమోదం। మాధ్వీకముగ్ధమసృణం హృదయారవిన్దం దేవః పురాణపురుషః పరిరభ్య

5 యస్య రోలమ్బడమ్బరకలాం కలయాఞ్చకార॥ లక్ష్మీరక్షణసావిదల్లపదవీం ప్రత్యర్థిపృథ్వీభుజాం ప్రాణాక

6 షణరజ్జువిభ్రమతులా ముద్దామనూనన్దర్శనసఙ్గ్రామస్థలకేళితాణ్డవకలాపాణ్డిత్య మామణ్డయాయస్యా

7 యజ్ఞాకదద్భుతైక విలసత్ క్రీడానటః సాయకః యస్యానగాల విక్రమార్జితయశః క్షీరోదదానోర్మి

8 భి ర్దాతారంకిలకామగో ప్రభృతయాః ప్రోత్సారితో దూరతః కించావరహిరణ్య గర్భకలనా వైదగ్ధ్య

9 మాకర్ణయాయా లజ్జాలోల చతుష్కభాక్షియుగలోమన్యేమహాన్పద్మభూః యోనాని

10 షేకపమయః కలితేశ్రమేణ నీతస్తులా పురుషదానకలాను బన్ధిః లబ్ధాపి

11 నక్షితిర ముష్యముదే తథాభూత్ యాచన్ద్గిజాతి జనశాసన దానకేలిః అక

12 ర్ష తా హృదయమేణ విలోచనానా మాధున్వతాచ పరితః పరిపార్థివానాం

13 అర్థాన్విత ప్రణయినా కృతినామనఙ్గ భీమప్రసిద్ధిరమునా విదధే నృపేణ జగామధామ దేవానాంస

14 ప్రేవః సేవకప్రియః భుక్త్వాభుజప్రతాపేన చతుస్త్రింశత్ సమాః క్షమాం శ్రీకస్తూరీదేవ్యాముద

15 తౌతస్తాచ్చకళ్యపామార్వ్యం జగదుద్ధరణం పాతకహన్తాపీర నరసింహ అసురేన్ద్రశోణిత

16 నివేశవిభ్రితా పనినీవయేషు బహుదానవ భిః కరమాత్మనస్తమమునా విశోధయ న్నరసింహ ఏషజ

17 గతిస్ఫుటోభవత్ శ్వేతాతపత్త్రిశిత తామర చారుమూర్తిః దిగ్దన్తిదణ్డపరిమణ్డలమణ్డితస్య అ

18 జ్కేకృతస్య నుత భావన యాభవాన్యా సింహాసనే జగతియస్య పదన్నదైవ రాధావరేంద్రవయనీనయనాం

19 జనాప్రసు పూరేణమూర వినివేశిత కాలిమశ్రీః తద్విప్రలమ్భకరణాద్భుతనిస్తరఙ్గా గఙ్గాపినూనమమునా

20 యమునాధునా భూత్ భుజభవగిరి యోష్టేయస్య భూమిన్ద్రభర్తుః క్షితి భరణ సమర్థాం కి ఞ్చిదిక్కుఞ్జరేన్ద్రాం

ఐదవ రేకు; మొదటిప్రక్క.

1 అతులయాదివహసన్వచ్ఛేత్ తులాపురుషేణ క్వ భవతుకనకాద్రి దేవతానాం గృహోభూత్ కువ్వపిక్రా

2 శమదిశం ద్విజసాచ్చకృత్వా మేరుం తులా పురుష మాఖ్యమహార్ధదానైః స్థాతూసురైః సహ మహత్కులనాన్తికో

3 ణా కోణేకుటీరక మచీకర దమరశ్మేః అష్టాశాం చక్రవాల భ్రమణరణ మహాయాససమ్భాలితక్షుత్ తృ

4 శక్షూదన్వదపాభ్యపగమితమపి లంఘయిత్వా సురాబ్ధిం సర్పిఃసన్సర్దాయుదధిమధురమధుస్వాద్య (దు) ద్యే

5 వత్పృష్టా యత్కీర్తిః కాన్తమూర్తిః శశిలనిధి మధా కామసారా సతీవ కృత్వా నిమ్మర్ధితద్వీపద్వసు

6 మతీమబ్దాన్త్రయస్త్రింశతం భుక్త్వాభోగమను త్తమం నరపతిర్దోర్గర్వ సర్వజ్ఞః స్నేహాత్యన్త వినాశ్య

7 తోన్తిమదశా మాసాద్య దీపోపమః పాప్తిః కాలపతఙ్గపుఙ్గవపశం యాతస్సనిర్వాణతాం తస్య

8 శ్రీమాన్ సూదినవిధయే మాలాచన్ద్రార్కత్ర బా యాం సీతాదేవ్యామజని తనుజో భానుదేవః

9 పద్మోల్లాసమ్విదధతులం కైరవగ్లానిముచ్చైర్వ్వ ర్వ్వర్తధ్వంసి పరధరణిభృన్మౌలివి

10 న్యస్తపాదః పృథ్వ్యుజ్జీవనకారణైర్జన పద స్యాభ్యస్తనీత్యాగమైర్దృష్టాదుష్ట

11 ఫలప్రదేనవిధినా నిత్యం నిరస్తారిభిః పార్త్తైః షోడశభిర్విశుద్ధ చరి

12 తా మోఘ ప్రతిషైరయం సామ్రాజ్యమహీ భృల్లక్ష్మీపతే రాజ్ఞయా త

13 ద్దమూష్టిరపి నిర్భరదాతా వేపనోపి సమరైక ధురీణః ఉగ్రమూర్తిరపి కృష్ణశరీరో యాత్కరేణ క

14 రితః కరవాలః పాయాపాయం హావిరవిరతం ప్రస్తుతేయస్యయజ్ఞేజాతే జీర్ణేహరిరతితరాం యా

15 తి సదాన్విస్సముద్రే ధూమోద్గారీ లవణసలిలం ప్రాప్నుతే బాడబాగ్నిః ప్రౌఢ్యచ్చాలః సమజని

16 శివః కాలకూటాశనోపి బ్రూమః కిమస్య తుల నాం లఘుతోపనీతన్తత్పరక్షతి భృతః కిలదానశౌర్యం

17 సభ్యోపదేశ కనకాచల కామధేను కల్పద్రుమా వజితనిర్జిత సమ్పదస్తాన్ చన్ద్రార్కపులోపభోగను

18 లభ్యాత్యుచ్చ సౌధావలీ శోభావిస్ఫురితానిశా ననశతాన్యేకః క్షమాధీశ్వరః స్వచ్ఛాయనిరసాల

19 పూగకవల ప్రాయైస్తపూణాఙ్గకైః కృత్వాతా మ్రవిలేఖితాని విధివత్ సచ్ఛ్రోత్రియేభ్యోదదా చిన్తామణౌ

20 సరమహీరుహ కామధేనా వష్టాదశాఙ్కమధితి ష్ఠతి భానుదేవేజ్యాయానమీషుభవితాకతమోమమేతిదాతు

ఐదవ రేకు; రెండవ ప్రక్క.

1 వ్విచారవశగోనృపతిర్బభూవ చాలుక్యకుల సంభూతాశ్రీమజ్జాకల్లదేవికాలక్ష్మీనార్నారాయణస్యేవభాను

2 దేవస్యతాదృశీ యస్యాః సూనురభూద్వీరః శ్రీ నృసింహమహీపతిః గంగవంశ సముద్ధర్తాహర్త్తా వైరిమ

3 హీతలా యథాజ్జనస్త ధాశస్త్రే శాస్త్రేవాచ స్వతియార్దా దానేకగ్ణోబలే భీమాసాన్ద్రేయకుసుమాయు

4 ధః తేనదత్తం ద్విజాతిభ్యః శాసనం శతసంఖ్య కం మహాదానానిదానాని శ్రీమన్మాతురనుజ్ఞయా

5 వీరశ్రీనృసింహదేవ నృపతౌ సింహాసనాధిష్ఠితే భూమిపాలకిరీటకోటి కిరణ ప్రద్యోతి తాంఘ్రిద్వయే

6 ప్రత్యర్థి క్షితిపాలిదీర్ణ హృదయా భీత్యాప్రహే ణశ్రియః ప్రాణత్రాణపరాయణాః సమభవన్ పృథ్వీధరావా

7 సినః యస్మిన్ప్రశాసతి భువః కులభూధరేన్ద్రాః కూర్మో భుజంగమపతి ద్విరగుణేకపాశ్చభూభారగౌరవ

8 కృతాతి శిరోవికారా విశ్రాన్తిలాభమభజన్త కృతాశిషశ్చ వీరాసనం సమధితిష్ఠతికుఞ్జరాణా

9 మ్యరోదహేన్ద్రిణ ధురం భువికోత్రనామ ఇ న్ద్రాయుధ ప్రభభుజద్వయ సద్వితీయే కమ్పన్తనో

10 తి కరవాలలతాపి యత్ర యఃఖడ్గనణ్డచణ్డమహా సారిపురాజశానా దాహృత్య సమ్పదమమ

11 త్యర్తరోః సమానాం భూదేవసాదకృత భూత లభూష ణేన దానామ్బసాద్రితల సత్కర

12 పల్లవేన తస్యాథక్షితి పాలయాలివడ భీవిన్యస్త పాదాంభుజ స్యామోహాన్తకి ముచ్య

13 తేద్యమహిమాకీర్త్తిన్నృపశ్రీభృతః యద్గీతిం కిలకిన్నరీ గణముఖాద్దిగ్దన్తినాంతృణ్వతాం రోలమ్బ

14 మదమాపిబన్తినిది భృతంనిః కర్ణమాలేనుఖేయ స్యేష్టానసృథవ్రతస్యవిజయావన్ద్యః ప్రతాపః పరంసచ్ఛాలా

15 క్రియమాణతప్తరసనప్రఖ్యాః కులక్ష్మాభృతః స్ద్వా పాకముపాశ్రయన్తి చయతచత్వార ఏవాబ్దయోది

16 గ్భాన్తిమ్భజతే యతోఖరమణిన్నార్ధః సహ స్రత్విషామ స్వస్తిసప్తదశోత్తర ద్వాదశశత శకవత్సరే

17 చతుర్దశభువనాధి పత్యాది బిరుదావలీ విరా జమానః శ్రీవీరనరసింహ దేవమహీపతిః స్వరాజ్యనేక

18 వింశత్యఙ్కేభిలఖ్యమానే సింహశుక్లషష్ట్యాం సో మవారే రేమణాకటకే నవగావ్యన్తరవిజయసతుయేహరీ

19 మదలేవగఙ్గాతీరావవధారితన్యాయాత్ సోమగ్రహణ సమయనముత్ సృష్టానేక భూమధ్యాత్ కాశ్యపసగోత్రాయ

ఆరవ రేకు; మొదటి వెడ.

1 కాశ్యపావత్సార నైధ్రువప్రవరాయ యజుర్వేద దాన్తర్గత కాణ్వశాఖాధ్యాయినే కుమారమహాపాత్ర భీమ దేవశర్మణే భూమి

2 పఞ్చాశద్వాటికా ప్రిదానాయడేరా విషయ మధ్యాసీనం ఏడరగ్రామం పురోశ్రీకరణశివదాసనామక నలప్రిమాణేన ఉత్తరతః

3 మాళోపురార్ధ శీమ దణ్డార్ధమ్మధమీకృత్య తలజ్గగ్రామీయపాణేధముఖాయదణ్డార్ధదక్షిణావచ్ఛేదపశ్చిమతః సాహస

4 మల్లీయపుష్కరిణీపశ్చిమ హీడమాదీకృత్యలి మాతిపడాగ్రామార్ధ శీమ హేడావచ్ఛిన్నపూర్వశీమాన మేవచతుః శీమావచ్ఛిన్న

5 ద్వాదశగుణ్ఠోపేతషోడశమానాధిక ద్వా చత్వారిజ్శద్వాటికా మధ్యాత్ పురాతనదేవబ్రాహ్మణభోగ్యగోహారి గోపథదణ్డా పుష్క

6 రిణీసమేతనవమానాధికాష్టబహిష్కృత్యనిరర్ధకర ద్వాదశ గుణ్ఠోపేతసప్త మానాధికచతుస్త్రింశద్వాటికాపరిమితం॥ తథాస్వా

7 జ్గవిషయమధ్యాసీనం సునాఇలోగ్రామతస్యాపి నలప్రిమాణేన । పశ్చిమతః । భీమనారాయణపురడిశీమదణ్డార్ధ మాదీకృత్య ।

8 ఖణ్డసాహిగ్రామార్ధ శీమదణ్డార్ధ వచ్ఛిన్నపూర్వ మర్యాద । దక్షిణతః వేడపడాగ్రామార్ధ శీమదణ్డార్ధ మారభ్యఘోడాపాలగ్రామార్ధశీమ

9 దణ్డార్ధోత్తరావచ్ఛేద మేవంచతుఃశీమా వచ్ఛిన్నషడ్గుణ్ఠోపేత త్రియోదశమానాధిక త్రయస్త్రింశద్వాటికా మధ్యాత్ పురాతన దేవబ్రాహ్మ

10 ణభోగ్య గోహారి గోపథ పుష్కరిణీ సమేత ద్వాదశాధిక దీశవాటికా బహిష్కృత్య షడ్గుణ్ఠోపేతమా

11 నేకాదశాధికత్రయో వింశతివాటికా మధ్యేవిశ శీకృతాష్టాదశమానోపేతాష్టమాధికసప్తవాటి

12 కాయాశ్చన్ద్రిదాసకారణస్యనల ప్రమాణేన ఏతదీయశీమాయా పశ్చిమతఃకఇలోగ్రామార్ధశీమదణ్డాస్థ

13 వటవృక్షమారభ్యనా ఇలోగ్రామమధ్య క్షేత్రి వటవృక్షావీధిపూర్వశీమానం ॥ఉత్తరతఃనునాఇలోగ్రామమ

14 ధ్యక్షేత్రస్థవట వృక్షమాదీకృత్యవెడా పడాగ్రామార్ధశీమదణ్డాస్థవటవృక్ష వచ్ఛిన్నదక్షిణమర్యాదంఏవంచ॥

15 తుః శీమావచ్ఛిన్న భూఖణ్డా అష్టాదశమానోపేతాష్టమానోధిక సప్తవాటికామితం బహిష్కృత్య నిరవకరత్రయోదశ గుణ్ఠాధిక ద్వాదశమా

16 నోపేత పంచదశ వాటికా పరిమితం సజలస్థల మచ్ఛకచ్ఛప

17 సహితమాచన్ద్రార్కం మకరీకృత్యప్రాదాత్ అస్మిన్ గఙ్గానరసింహ పురశాసనే పూతిమాషగోత్రియ ఋగ్వేదాన్తర్గతశా

18 కలశాఖాధ్యాయినే శేవాయత్యల్లాలనాధశర్మణే శాసనాధికార వ్యవస్థితావాటికైకా తామ్రికరాయన్నాడినామ్నే

19 వాటికార్ధఞ్చ॥ అస్యశాసనశాజ్ఞతయా। దక్షిణరుఘాడఖణ్డమధ్యతు చడాగ్రామీయకోమటి మాఝ్క్రశ్రేష్టికపుత్రి

20 పురాఇశ్రేష్టినుతే నోర్రిశ్రేష్ఠినామా॥ కట్టపడిహట్టీయ తామ్బూలిక మహాదేవ వేలాలికన్యనప్తాధిత్తు వేలా

21 లినామా ప్రసోత్మపురహట్టీయ ఉస్థలీతామ్బ్రికార అమ్మాఇ॥ వేవపురఉస్థలీకన్సకారమదాఇనామా॥

ఆరవ రేకు; రెండవ వెడ.

1 మద్దానఫల సిద్ధ్యర్ధం త్రిదశౌఘల సిద్ధయే మద్ధర్మః పరిపాల్యోయం భూపైరా చన్ద్రితారకం మాభూదఫలశంకాతే పరదత్తేతి

2 పార్ధివ స్వదత్తాదధికం పుణ్యం పరదత్తానుపాలనం స్వదత్తాప్పరదత్తామ్వా యత్నాద్రక్ష యుధిష్టిర మహీమ్మతిమతాంశ్రేష్ఠః దానాత్ శ్రేయోను

3 పాలనం స్వదత్తాం పరదత్తామ్వా యోహరేత వసున్ధరాం సవిష్ఠాయాం కృమిభూత్వా పితృభిః సహపచ్యతే॥ నిర్జలే పాన్తగదే శేషుష్క

4 కోటరవాసినః కృష్ణసర్పాహిజాయన్తేయేహరన్తి వసున్ధరాం గామేకం స్వర్ణమేకంవా భూమేరప్యర్ధమఙ్గులాహరన్నరకమాప్నో

5 తియావదాభూత సంప్లవం శక్యనాపి కృతోధర్మః పాలనీయో మనీషిభిః శత్రురేవహి శత్రుర్స్యాత్ ధర్మః శత్రుర్నకస్యచిత్ మ

6 ద్వంశజాః పరమహీపతి వంశజావా పాపాద చేతమనసో భువి భావి భూపాః యేపాలయన్తి సుమధ మ్మర్మమిదంసమస్తం తేషామ్మయావిరచితోఞ్జలిరేషమూర్ధ్ని॥

సంక్షిప్తార్థము.

ఈశాసనము నందు చోడగంగునివంశము వర్ణింపబడి యున్నది. శాసనరూపమున చోడగంగుని వంశక్రమము వర్ణింపబడినదగుటచే, యీశాసనము ప్రాముఖ్యత వహించినది. గంగవంశానుక్రమము వర్ణించుశాసనములు పెక్కులులేవు. శాసనకర్త రెండవ నరసింహదేవుడు. శాసనము రసవంతమగు కవిత్వముచే నొప్పియున్నను అనుశ్రుతములగు గాథలతో ప్రారంభింపబడియున్నది. ఆభాగమును వదలిపెట్టి, చారిత్రక విషయమగు వంశక్రమమును యెత్తి వ్రాయుచున్నాను. మొట్టమొదట విష్ణువుతో వర్ణన మారంభింపబడి యున్నది. ముఖ్యముగా మనకు తెలియునది, గాంగులు చంద్రవంశీయులను విషయము. ఆవంశమందు కోలాహలుడను రాజు జనించెను. [మొదటిరేకు, రెండవ ప్రక్క, 16 వ పంక్తి] అతనికి యనన్తవర్మయని నామాంతరము. యుద్ధములందు శత్రువుల జయించి, కోలాహలపురమును స్థాపించెను. గంగవాడి యనునది యాతని స్థానము. వంశక్రమమున కామార్ణవుడను రాజు జనించి, తన భుజబలముచేత కళింగరాజ్యము జయించి, యచ్చట గంగవంశము స్థాపించి, వంశకర్త యయ్యెను. పుత్రపౌత్రక్రమమున నాతని వంశమువారు కళింగమును పాలించిరి. కొంతకాలమున కావంశమున వజ్రహస్తుడు జనించెను. [కామార్ణవునకును వజ్రహస్తునకును మధ్యనున్న రాజులను శాసనము పేర్కొనియుండలేదు.] ఆతడు శాస్త్రార్థమున ననుసరించి శత్రువులను జయించి, బీదలను రక్షించి, మునిపుంగవుల యాచారములను గమనించెను. ఆతనిభార్య నంగమ. వారిరువురకును పుత్రుడు రాజరాజు. ఆతని భార్య రాజసుందరి. వారిరువురకును కీర్తిగాంచిన చోడగంగు డుద్భవించెను. ఆతడు గంగా గోతమీ మధ్యదేశమును భుజబలముచే నార్జించినవాడు. ఆతని శౌర్యమును, ప్రతాపమును శాసనమందు విశేషముగా వర్ణింపబడినవి. ఆతడు పురుషోత్తమునకు నాలయము ప్రతిష్టించినట్లు శాసనము తెలుపుచున్నది. ఆతని భార్యపేరు కస్తూరికామోదిని. వారి పుత్రుడు కామార్ణవుడు. ఈతడు శక సంవత్సరము 1061 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. తరువాత 10 సంవత్సరములు విశేషశౌర్యముతో రాజ్యమును పరిపాలించెను. ఈతని వెనుక చోడగంగునకు మఱియొకభార్యయగు నిందిర వలన కలిగిన రాఘవుడు రాజ్యము పాలించెను ఈతని ప్రతాపము, రెండవరేకు రెండవప్రక్క 18 వ పంక్తి మొదలు, మూడవరేకు మొదటిప్రక్క 7 వ పంక్తి వరకు వర్ణింపబడినది. ఈతడు 15 సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. తరువాత చోడగంగునకును, చన్ద్రలేఖయను భార్యకును, జనించిన రాజరాజు కళింగమును 25 సంవత్సరములు పాలించెను. ఈతని యనుజుడగు యనియంకభీముడను రాజు తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు 10 సంవత్సరములు రాజ్యముచేసిన తరువాత యాతనికిని యాతనిభార్యయగు బాఘల్లదేవికిని జనించిన రాజరాజు పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. ఈతని రాజ్యకాలము 17 సంవత్సరములు. రాజరాజు చాలుక్యవంశ కన్యయగు మంకుణయను నామెను వివాహము చేసికొని యనంగభీముడను పుత్రుని గాంచెను. ఈతడు తులాపురుష వ్రతాదుల నాచరించి యతిప్రగల్భుడై, 34 సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతనికి కస్తూరిదేవి వలన వీరనృసింహుడను రాజు జనించెను. మిక్కిలి శౌర్యశాలి. రాఢా,వరేంద్ర రాజ్యముల నతిప్రతాపముచే జయించినవాడు. గంగానదివరకు రాజ్యముల నాక్రమించెను. 38 సంవత్సరములు కళింగమును కీర్తితో పాలించెను. ఈతనిభార్య సీత కుమారుడు భానుదేవుడు రాజై, యనేక దానములను బ్రాహ్మణులకును, తదితరులకును, చేసెను. ఈతని భార్య చాలుక్యకుల సంభూతయగు జాకల్లదేవి. శాసనకర్త యగు నరసింహదేవుడు వీరలకు పుత్రుడు. ఈతని ప్రశస్తి శాసనమున నెక్కువగా చేయబడియున్నది. ఈతడు 1217 శక సంవత్సర సింహశుక్ల షష్టిదినమున సోమవారమున, తనయంక సంవత్సరము 21వ సంవత్సరమున, రేముణా కటకమున శాసనము చేసెను.

---

20 అనంతవర తామ్రశాసనము.

బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు.

ఈశాసనపు రాగిరేకు లిప్పుడు గానరావు. సర్వేయర్ జనరల్ మెకంజీదొరగారి యొద్ద నుద్యోగిగానున్న 'మల్లయ్య' క్రీ. 1811 సం. డిసెంబరు 16 వ తేదిని రాగిరేకులను జూచి మూలప్రతి వ్రాసికొనివచ్చినాఁడు. ఆప్రతి ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో నున్నది. దానినిబట్టి నేనీశాసనమును బ్రకటించుచున్నాడను. అనంతవరములో నేఁడా రాగిరేకులు దొరకు నేమో యని యక్కడివారి నడిగితిని గాని యెవ్వరును నున్నట్టు చెప్పలేదు. అప్పుడున్న యా రేకు లీనూటపదు నేడేండ్లలో నెప్పుడో యెందు క్రిందనో మాఱియుండవచ్చును.

శాసన గౌరవము

రెడ్డిరాజుల తర్వాత నొడ్డెరాజులు తెలుగుదేశమును గొంతకాలము పరిపాలించిరి. కాని నేనెఱిఁగినంతలో నేఁడు చరిత్రములు వ్రాసి ప్రకటించిన వారా యొడ్డెరాజుల పరిపాలనమును గూర్చి విపులముగా పరిశోధనము జరపలేదు. వారి శాసనములు గూడ నెక్కువగా దొరకలేదు. కీర్తిశేషులయిన బుక్కపట్టణపు రాఘవాచార్యులు గారు మాత్రము కొంచెముగా దమ యాంధ్రదేశ చరిత్రలో [ఈ గ్రంథ మముద్రితము] వీరిని గూర్చి చర్చించిరి. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారిచే బరాజితుఁడై తనకుమార్తె నారాజేంద్రున కర్పించి శరణాగతు డయినవాఁడు, తెలుగుదేశమును బాలించిన యొడ్డెరాజులలోఁ గడపటివాడు నగు ప్రతాపరుద్ర గజపతిది యీశాసనము. ఈరాజుశాసనములింతవరకు రెండుమూడు మాత్రమే దొరకెను. అందు విశేషవిషయము లంతగాలేవు. అవియును ముద్రితములు గాలేదు. ఈశాసన మన్నింటికంటె గొప్పది. అపూర్వ విషయములు గలది. కాన దీనిఁ బ్రకటించు చున్నాఁడను. అపూర్వ విషయము లేవో యిఁకఁ దెలియగలవు.

అర్థసంగ్రహము

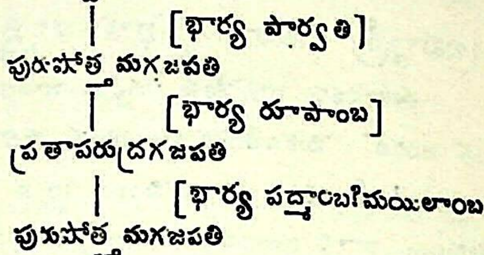
వరాహహేరంబసింహాద్రినృసింహులు మువ్వురు మూడుశ్లోకములలో స్తుతింపఁబడిరి. 4. సూర్యప్రశంస. 5. ఆ [సూర్యుని]వంశమునఁ బరాక్రమశాలియైనవాఁడు కపిలేశ్వరుఁ డనురాజు జన్మించెను 6. ఎప్పుడును దానము లొసగుచుండు నీగజపతిని లోకులు సింహాసనాసన్నులగు (?) రాజులలోఁ బుణ్యవదగ్రగణ్యుడని పేర్కొనుచుందురు. 7 ఈతడు అనేకాగ్రహారముల నొసగెను. 8 ఈతడు బలాత్కరించి కర్ణాటరాజధానియైన విద్యానగరిని తనసేనలతో నరికట్టి సమున్నతమయిన మానమునుబోలె హెచ్చుపన్నును గైకొనెను. 9 అతనియానతి చొప్పున కుమారహంవీరవిభుఁడు దక్షిణదిక్కును జయించి శత్రురక్తసిక్తమయిన తన ఖడ్గమును దక్షిణసముద్రోదకములందు గడిగెను. 10 ఉత్కళదేశనాయకుడగు నాతఁడు [కపిలేశ్వరుడు] దిగంతసామంత కిరీటమాలికామణిద్యుతిద్యోతితపాదుడై కటకము రాజధానిగా రాజ్యమేలెను. 11 అతనికిఁ బురుషోత్తముడు కుమారుడు. అతనియెడ వసుంధర పతివ్రతాధర్మము నెఱపెను 12 అతఁడు మహాదాత 13 అతని ప్రతాపాగ్నిజ్వాలయో యనునట్లు కుసుంభవర్ణము గలది ధ్వజపటము కానరాగా, శత్రువులు చిదికిపోవుచుండువారు. కర్ణాటదేశాధిపుడయిన నరసింహరాజు అభయయాచనాంజలితో ఉదయగిరి నర్పించుకొని తనప్రాణములఁ గాచుకొనెను. 14 అతనిధాటిని విన్నంతనే శత్రురాజు లడవులపాలగుచుండెడివారు. 15 అతనికి ప్రతాపరుద్రుడను కుమారుడు జన్మించెను. 16 అమాత్యులచే అభిషేకాదిసత్క్రియలఁ బడసి వృద్ధిపొంది యాతఁడు తండ్రికిఁ దర్వాత రాజ్యమేలెను. 17 అతడు యుద్ధమందు కాలరుద్రుడని, దానమందు కల్పవృక్షమని, సకలజనరంజనమందు చంద్రుడని, సౌందర్యమందుమన్మథుడని, విద్యలందు బ్రహ్మయని, తలఁపబడుచుండును 18 అతడు కర్ణాటాంగవిదర్భకుకురరాజులకు వెఱపు గొలుపు వాడుగా నుండెను. 19 అతడు సేనాసమేతుఁడై దక్షిణదిగ్జయార్థము దాడివెడలి కృష్ణాతీరమునుజేరి బ్రాహ్మణులకు భూదానము చేయనుద్దేశించెను. 20 1432అగు శకాబ్దమందు రౌద్రివత్సరమున కార్తికమాసమున (పూర్ణిమా) గురువారమునాఁడు చంద్రగ్రహణపుణ్యకాలమున శ్రీవీరరుద్రగజపతి కృష్ణానదీపశ్చిమతీరమున సస్యశ్రీయుతమై విరాజిల్లుచున్న యాతుమాడియను నగ్రహార తిలకమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేసెను 21 సర్వవిద్యావిశారదులయిన బ్రాహ్మణులతో నున్న యాతుమాడి యగ్రహారము నూటయిరువదియెనిమిది భాగములుగా విభాగింపబడినది. 22 వృత్తిమంతుల గోత్రనామములు చెప్పబడినవి. ఉత్తరవీధి నారంభించి తూర్పువీధినుండి ప్రదక్షిణక్రమముగా జూడవలెను. తరువాత భాగస్వాముల గోత్రనామములు, భాగసంఖ్య, సీమాచిహ్నములు గలవు.

దత్తాగ్రహారము

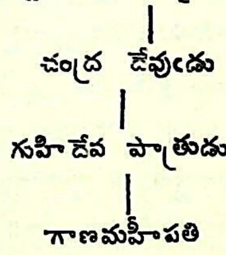
ఆతుమూఁడి అనగా, తెనాలితాలుకాలోని అనంతవరమే. మెకంజీదొరగారి లోకల్ రికార్డువాల్యుంలో, ఆతుమూడి ప్రతి నామదేయమయిన అనంతవర మని వ్రాత కలదు. మఱియు నీశాసనమున జెప్పఁబడిన యెల్లలు నేడును నావ్యవహారములోనే కలవు. అవి తెనాలి తాలూకాలో కృష్ణాతీరమున విద్వద్బ్రాహ్మణ భరితమయిన గొప్పగ్రామముగా వెలయుచున్న 'అనంతరవము'నకే చెల్లుచున్నవి. మఱియు నీశాసనమునఁ బ్రతిగ్రహీతలుగా జెప్పబడినవారి వంశపరంపరల లోనివారనదగినవారు బ్రాహ్మణులు గొందఱా గ్రామమున నేడును వసించుచున్నారు.

చరిత్రవివరణము

కళింగదేశాధీశ్వరులగు గాంగవంశ్య నృపాలురశాసనములు పెక్కులు దొరకియున్నవి. ఆరాజులకును నీశాసనమున బ్రస్తుతులగు రాజులకును నేమేని సంబంధము కలదో లేదో నాకెఱుగ రాలేదు* ఈవంశపురాజులలో దొలుత టిరాజుగా దెలియవచ్చినవా డీశాసనమున దొలుత బ్రస్తుతుడగు కపిలేశ్వరగజపతియే. కపిలేశ్వరుని వంశమున పూర్వులెవరో వారెక్కడనుండిరో నాకెఱుగ రాలేదు. గజపతి గౌడేశ్వర నవకోటికర్ణాటకలుబరగేశ్వరులని సరస్వతీవిలాసమునను, గొన్నిశాసనములందును, వీరి బిరుదావళి గానవచ్చును. ఈబిరుదావళి కపిలేశ్వరగజపతి నాఁటికి గలదనుట కాధారము గానరాదు. కపిలేశ్వరుని నాటనుండియు వీరికి రాజధాని కటకము. నేడది 'కటక్' అని యుచ్చారము గలిగి జగన్నాథ క్షేత్రము చేరువ నున్నది. ప్రతాపరుద్రగజపతి రచితముగా జేర్పబడియున్న సరస్వతీవిలాసమున వీరి వంశక్రమ మిట్లు గలదు.

శాసనములఁ బరిశోధింపగా నీవంశమున మఱి కొందఱు పురుషు లెఱుగ వచ్చుచున్నారు. గణదేవుని కొండవీటి తామ్రశాసనమున నిట్లు గలదు. 1

ఈశాసనమున వర్ణితు లగువారు కపిలేశ్వర గజపతి సంతానక్రమమువారో, జ్ఞాతివంశమువారో యని నాసంశయము. ఇందు గడపటివాడగు గాణమహీపతి, కపిలేశ్వరగజపతికి బ్రతినిధిగా గొండవీట నుండెను. మఱియు జక్కంపూడి శాసనమున 2 ప్రతాపకపిలేశ్వరదేవ మహారాయలకు అంబదేవ మహారాజని కుమారుడున్నట్లు గాన నగును. ప్రతాపరుద్రగజపతికి దిరుమలప్ప రాయడని పినతండ్రి యొక్కడున్నట్లును, ఆతడు కృష్ణరాయలచే శా. ౧౪౩౭ భావ జ్యేష్ఠ బ ౭ నాడు పట్టుకొనబడినట్లును ఉదయగిరి శాసనమున గలదు. ప్రతాపరుద్రున కాతడు సరిగా బినతండ్రియో పినతండ్రి వరుసవాడో యెఱుగరాదు. సరస్వతీ విలాస మాతని జేర్కొనకుండుటచే నాతడు స్వయా

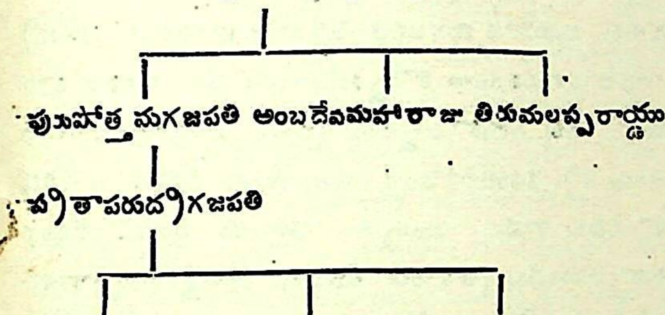
* గంగవంశానుచరిత మను సంస్కృతచంపూగ్రంథమున నిట్లు గలదు "గౌడంగరాజు గజపతులను వెడలగొట్టి తత్సింహాసనమునఁ దాను గూర్చుండెను. తద్వంశక్రమము: రాజరాజేశ్వరుడు, అతిరథుడు, కామదేవుడు, మదనకామదేవుడు, అనంగభీముడు, నృశింహుడు, [లాంగులనృశింహుడని నామాంతరము] భీమనృసింహుడు, పురుషోత్తముడు, కలినృశింహదేవుడు, అవటానృశింహదేవుడు, ప్రతాపనృశింహదేవుడు, నిశ్శంకభానుడు, వాతూలభానుడు, వీరభానుడు, రుచిరభానుడు, మధుపభానుడు, కజ్జలభానుడు-ఈతడు దిగ్జయమున కరిగియుండగా, కటకరాజధానిలో మంత్రులు కపిలేశ్వరు నభిషేకించిరి. ఆతడు గుడారి [ఉదయగిరి?] కటకమున దాక్షిణాత్య రాజును దొలగద్రోలి అక్కడ రాజ్యము చేసెను—,, దీనిని బట్టి గంగవంశపురాజులకును కపిలేశ్వరాదులకును సంబంధ మెట్టిదో నిశ్చయింప గుదరదు. వారి కీవంశమువారుబంధువులేని, సేనాపతులేని, శత్రువులేని కాదగుదురు.

1 ఇది హుల్షుదొరగారిచే 1891 సం॥ ఇండియన్ ఆన్‌టిక్వెరీలో ప్రకటితము.

2 ఈశాసన మముద్రితము. [illegible] 15-5-87 సం॥ [illegible] 205లో గలదు. "మవుంజె జక్కంపూడి పరగణేమయిలవరం జక్కంపూడిగ్రామమునకు తూర్పున చెర్వు పడమరభూమిది శాసనం,, అనికలదు.

న పినతండ్రి కాఁడేమో యని నాసందేహము. మఱియు ప్రతాపరుద్రగజపతికి వీరభద్రగజపతి యని కొడుకున్నట్టు శాసనములు తెలుపుచున్నవి. సరస్వతీవిలాస మాతని పేర్కొనలేదు కాని ప్రతాపరుద్రగజపతికి పురుషోత్తముఁడనికొడుకున్నట్టందు గలదు 1 ప్రతాపరుద్రగజపతికి భద్రయను నామె కుమార్తె గలదు.2 ఆమెను ప్రతాపరుద్రగజపతి శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి కొసగెను. ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమాళ్ళ తర్వాత వంశవృత్తాంతము నాకెఱుఁగరాలేదు ఆంధ్రదేశమున వారి సంబంధ మప్పటితో దీరిపోయినది. ఇప్పుడు పరామర్శించిన విధమున వీరి వంశవృక్షమిట్లేర్పడును:—

కపిలేశ్వరగజపతి [భార్య పార్వతి]

వీరభద్రగజపతి పురుషోత్తమగజపతి భద్రాంబ(కూతురు)

శక. ౧౦౫౬ గజపతివంశజుఁ డగు గణపతి గోపరాజు రామప్రధానునకు భూదాన మొసఁగినట్లును, బాలభాస్కరదేవుఁడని రాజప్పుడున్నట్టును కొన్ని ప్రాఁతవ్రాఁతలున్నవి 3 సరస్వతీవిలాసమునుబట్టి, శాసనములను బట్టి మీఁదఁ జూపఁబడిన వంశముతో వారి కేమేని సంబంధము గలదో లేదో, అట్టివారు కలరో లేరో నేను నిర్ణయింపఁ జాలకున్నాను. వీరు గాక లాంగూలగజపతి, బాహుబలేంద్ర గజపతి, హరిశ్చంద్ర గజపతి, విద్యాధర గజపతి మొదలగు గజపతుల పేళ్లు కొన్ని శాసనములందును, దండకవిలెలందును, లోకలురికార్డులు మొదలగు ప్రాఁతవ్రాఁతలందును గానవచ్చుచున్నవి. వారిలో నేను గుర్తింపఁగల్గినవారి నాయారాజుల ప్రసక్తిలోఁ దెల్పుదును.

కపిలేశ్వరగజపతి

ఈతని రాజ్యారంభకాలమేదో నేను గుర్తింపఁజాలనయితిని. కటకము రాజధానిగా రాజ్యమేలుచు నీతఁడు క్రీ. 1455 కిఁ బూర్వమే కొండవీటిరాజ్యమును జయించి తనవంశమువాఁడగు గాణమాహీపతి నక్కడఁ దన ప్రతినిధినిగా నిల్పెను. ఈతనికి శ్రీవీరగజపతి గౌడేశ్వరప్రతాపకపిలేశ్వరుఁడని జక్కంపూడిశాసనమున బిరుదు పేరున్నది. ప్రస్తుతశాసనమున నీతఁడు 'విద్యానగరము నరికట్టి విద్యానగరరాజు దగ్గఱనుండి పన్నుగొన్నాఁ,డని యున్న విషయము క్రొత్తది. ఈవిషయ మన్యత్ర నాకెక్కడను గానరాలేదు. "ఈతనియాజ్ఞ చేఁ గుమారహంవీరవిభుఁడు దక్షిణదిగ్జైత్రయాత్ర సాగించి శత్రురక్తసిక్తమగు తన ఖడ్గమును దక్షిణసముద్రోదకములందు గడిగె"నని ప్రస్తుతశాసనమునందే కలదుగాన విద్యానగర నిరోధాదిక మా కుమారహంవీరవిభుని జైత్రయాత్రలో జరిగిన దయియుండును. కుమారహంవీరుఁ డనఁగాఁ [కపిలేశ్వరునికిఁ] గుమారుఁడగు హంవీరవిభుఁడని రాఘవాచార్యులుగారు వ్రాసిరి. ఇది యెంత విశ్వాస్యమో! శాసనములలోఁ గాని, సరస్వతీవిలాసమునఁగాని స్పష్టముగా నీవిషయము గానరాదు. కృష్ణదేవరాయఁడు కొండవీటిని బట్టుకొన్నప్పుడు దుర్గము మీఁదఁ బ్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుఁడగు వీరభద్రరాయఁడును, కుమారహంవీరపాత్రుని కుమారుఁడగు నరహరిదేవు మొదలగువా రుండిరని కలదు కపిలేశ్వర గజపతి

---

1. స్వయం పురుషోత్తమోపి పురుషోత్తమ తనయః స్వయం పురుషోత్తమ తనయోపి పురుషోత్తమ జనకః స్వయం పురుషోత్తమ జకోపి పురుషోత్తమసేవకః [సరస్వతీవిలాసము]

2 శ్లో. ప్రతాపరుద్రస్య గజేశ్వరస్య పుత్రీంపవిత్రీకృత భూతధాత్రీం,ప్రత్యగ్రహీద్యః ప్రకటప్రతాపోభద్రాంసుభద్రా మివపాండవేయః,[తిమ్మరసు ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్య.]

3. ఈవని పొలాల్లో ఉండేశాసనము—అర్కసంఖ్యాక గోత్రాణాం విప్రాణాంచ మహాత్మనామ్। ద్వాచత్వారింశ సంఖ్యానామర్పిం గణపతి ర్దదా। .... శ్రీమాన్ శకాబ్దే రసబాణఖేందుసంఖ్యాప్రవృత్తే ద్విజ పుంగవేభ్యః। గ్రామాన్ దదౌ శ్రీగణపత్యభిఖ్యో వృత్తిప్రయుక్తాన్ గజపత్య ధీశః। .... శరబాణాభ్రభూ సంఖ్యే ప్రవృత్తేశకవత్సరే। ప్రమాదీచాఖ్య వర్షేతు గజపత్యన్వయోద్భవః। అర్కసంఖ్యాక గోత్రాణాం విప్రాణాంచ మహాత్మనామ్। బాలభాస్కరదేవేశో ఇత్యాది—ఇట్టు లోకల్ రికార్డు వాల్యుములలోఁ గలదు. ఆంధ్రదేశచరిత్రమున శ్రీ బుక్కపట్టణము రాఘవాచార్యులుగారును వ్రాసిరి.

క్రీ. 1455 కింకను బూర్వమే కొండవీటిరాజ్యము నాక్రమించుకొన్నాఁడు గాన యానాటఁకి రాజమహేంద్రివరమున వీరభద్రారెడ్డి కుటుంబము రాజ్యమేలుచునే యుండెను. వారితో మైత్రిగల్గి, వారితోడ్పాటును బడసియే కపిలేశ్వరుఁడు కొండవీటి నాక్రమించుకొని యుండును. వేమవీరభద్రారెడ్లు ఉత్కలరాజుతో మైత్రి గలవారని భీమఖండమునను, గాశీఖండమునను గలదు. "ఉత్కలకర్ణాటతురుష్కరాట్పరమమిత్రా!, 'కర్ణాటోత్కల పారసీక నృపసఖ్యప్రాభవశ్రీనిధీ!"—కాశీఖండము. వేమవీరభద్రారెడ్లకుఁ గొండవీటి పెదకోమటి వేమారెడ్డి కుటుంబముతో విరోధము గాన వారు కొండవీటి విజయమున నుత్కలులకుఁ దోడ్పడియుందురు. ఇప్పుడు విశాఖపట్టణ మండలమునఁగల పార్వతీపుర మీకపిలేశ్వరుని భార్య పేరఁ గట్టఁబడినదనియు, కృష్ణామండలమునఁగల కపిలేశ్వరపుర మీతని పేరఁగట్టఁబడినదనియు, బాహుపరాక్రమశాలి యగుటచే బాహుబలేంద్రుఁ డనికూడ నీతనికి బిరుదు పేరనియు, నీలూరుదగ్గఱగల బాహుబలేంద్రునిగూడె మా బిరుదు పేర వెలయింపఁబడినదనియు శ్రీ రాఘవాచార్యులుగారు వ్రాసిరి. కాని బాహుబలేంద్ర గజపతి పురుషోత్తమ గజపతికి దర్వాతివాఁడని, అతఁడు కపిలేశ్వరగజపతికంటె భిన్నుఁడని యీక్రిందపద్యము చెప్పుచున్నది.

"వీరశ్రీ గజపతి పురుషోత్తమ గజపతి నిర్మితంబును ......అగు పురుషోత్తపట్టణంబున......

ఉ. సాంద్రయశోధనుండు హరి
 శౌర్యుఁడు బాహుబలేంద్రుఁ డాహరి
శ్చంద్ర మహీతలేశుఁడు భృ
 శంబుగ సత్యవచో(?) నొసంగఁగాఁ
జంద్ర సుగంధపుష్పఘన
 సంకుసుదాంబర రత్నరాజి ని
స్తంద్రశుభోక్తిఁ గైకొనియె
 దాసరిగంగన లోకమెన్నఁగన్."

మాఘమాహాత్మ్యము—ఒడ్డెపూఁడి పెద్దన.

ఈకపిలేశ్వర గజపతి క్రీ. 1460 లేక 1461 వఱకు రాజ్యమేలెను. ఈతని 38 వ విజయరాజ్యాంక వత్సరమున వెలయింపఁబడినదిగా నొకశిలాశాసనము దాక్షారామక్షేత్రమునఁ గలదు. శ్రీకాకుళమున నాతని 38 వ విజయరాజ్యాంక వత్సరమున నొక శాసనము కలదు. కాన యాతఁడు కొండవీటిని జయించిన పిదపఁ బదియేండ్లకు మించి రాజ్యమేలినట్లు తెలియును.

పురుషోత్తమ గజపతి.

తండ్రివోలె నీతఁడు విద్యానగర రాజ్యముమీఁదికి దండువెడలి యక్కడ రాజ్యమేలుచున్న సాళ్వగుండ నరసింహరాయలను బట్టుకొనఁగా నాతఁ డభయయాచనాంజలితో నుదయగిరిరాజ్యము నొసఁగి తన్ను విడిపించుకొనెనని ప్రస్తుతశాసనము చెప్పుచున్నది. కావున నీతని కాలమున నుత్కళరాజ్యము, కర్ణాటరాజ్యములోని భాగమగు నుదయగిరిసీమను గూడ నాక్రమించె ననియుఁ, గర్ణాటకులకు గుండెదిగులు గొల్పుచుండెననియుఁ దలఁపఁదగును. పురుషోత్తమగజపతి రెడ్డిరాజు లొసఁగిన యగ్రహారదానశాసనములు కొన్నింటిమీఁదఁ దన పునరంగీకారమును జెక్కించుకొన్నాఁడు. ప్రజలు ప్రార్థింపఁగా నీతఁడు క్రీ. 1486లో పెండ్లి సుంకములను తీసివేసి నాఁనిడ కొండవీట శాసన మున్నది. ఈతఁడు సంస్కృతమున విద్వాంసుఁడు. త్రికాండ శేషము, ఊష్మ భేదప్రకాశిక మొదలగు గ్రంథము లీతనివి గొన్ని గలవు. ఈతఁడెంతకాలముదాఁక రాజ్యమేలెనో నేను గుర్తింపజాలనయితిని. క్రీ. 1490 వఱకు నీతనిశాసనముల యునికిని గుర్తించితిని. బెజవాడ దగ్గరనున్న పురుషోత్తమపట్టణ మీతని పేరఁ గట్టబడినది. ప్రతాపరుద్రగజపతి కాలమున బాహుబలేంద్రగజపతి, విద్యాధరగజపతియు నాపట్టణమున నుండిరి.

ప్రతాపరుద్రగజపతి

ఈతఁడు 'దుర్గావరపుత్రుఁ'డని సరస్వతీవిలాసమునఁ బ్రశంసగలదు. పురుషోత్తమగజపతి బెజవాడ కనకదుర్గకు భక్తుఁడనియుఁ దదనుగ్రహమునఁ బ్రతాపరుద్రగజపతి జనించెనన్న నమ్మికచే నాతనికిఁ 'దుర్గావరపుత్రు'డన్న బిరుదు వెలసెననియుఁ దలపఁదగును. 1491 దాఁక పురుషోత్తమగజపతి శాసనములు గానవచ్చుచున్నవి గావునను, జైత్రయాత్ర వెడలి ప్పుడు చేసిన మన ప్రస్తుతశాసనము కాలము 1500‡ కావునను నీతడు 1495 ప్రాంతముల

‡ ఈ సమయముననే బాపట్ల తాలూకాలోని [illegible] గ్రామమునుగూడ యాజ్ఞవల్క్య బ్రాహ్మణుల కీతఁడు దానముచేసెను. "శాకాబ్దే కరనేత్రవార్ధిశశభృత్సంఖ్యేచ రౌద్రి శర, ద్యూర్జేమాసి విధూపరాగస

రాజ్యమునకు వచ్చియుండునని తలఁపదగును. పురుషోత్తమ గజపతికాలమందును, నీతని కాలమునను నోడ్రదేశమున గొప్ప మతప్రవర్తకుఁ డొక మహనీయుఁడు వెలసెను. ఆయన గౌరాంగదేవుఁడు. చైతన్యమత మామహాత్మునిచే బ్రవర్తితమైనది. ఆయన విద్యానగరమునకుఁగూడ విచ్చేసినట్లు గాధలు గలవు. ఈగజపతుల యభ్యర్థనముచే విద్యానగర దండయాత్రాకాలమున నాయనవచ్చెను వచ్చియుండవచ్చును. ప్రతాపరుద్రగజపతికి వైదికాచారమునఁ దీక్షను, సంస్కృతభాషమీఁదను నాదరము హెచ్చు సంస్కృతభాషలో సరస్వతీవిలాసమని యొక గొప్ప ధర్మశాస్త్ర నిబంధన గ్రంథము తత్కృతముగా వెలయుచున్నది. అందు ప్రతాపరుద్రగజపతిని గూర్చి యీక్రిందివిషయము తెలియఁగవచ్చుచున్నవి. "వీరరుద్రోద్దీపి పద్మాశ్లిష్టతనుః కటకనగరీం పద్మాపద్మాల యేలా మహిలాభిస్సమం సమ్మానయన్-,, అనువాక్యములచే వీరరుద్రగజపతికిఁ బద్మయని యొకర్తె భార్య గలదని స్పష్టముగా తెలియఁగనగును. రాఘవాచార్యులుగారు మహిలాపదమును బట్టి యామె పేరు మైలమాంబ యని తలఁచిరి. మైలమాంబకూడ వేఱొకతె యుండిన నుండవచ్చును—"స్వయం విద్యాధర సదృశోఽపి కింకరీకృత విద్యాధరః,, అని యందుఁ గలదు. దీనిచే విద్యాధరుని పేరనే బెజవాడదగ్గర విద్యాధరపురమని గ్రామము వెలసినది. మఱియు సరస్వతీవిలాసమున వీరరుద్రుడు గౌడేంద్రమానమర్దనుడనియు, జమునాపురాధీశ్వరుడగు హుసేనసాహి యను తురుష్కుఁడు శరణాగతుఁడు కాఁగా శత్రులనుండి వాని రక్షించెననియు గలదు. కొండపల్లి దగ్గఱ నీతడు గాలబుఖాన్ అనే తురకసర్దారును జయించినట్లు కొండపల్లి దండకవిలెలోఁ గలదని రాఘవాచార్యులుగారు వ్రాసిరి. కొండపల్లి దండకవిలె యెక్కడ గలదో నేఁజూడలేదు. మఱియు రాఘవాచార్యులుగారు "ప్రతాపరుద్రగజపతికే విద్యాధరగజపతియని పేరు. ఈయన పేర కొండపల్లిలో దుర్గంకింద విద్యాధర గజపతి చెరువు అని చెరువు ఉన్నది. ఆచెర్లో యీతడు లక్కపడవమీద షికారు చేసేవాడట,, అని వ్రాసిరి. విద్యాధరగజపతి ప్రతాపరుద్రగజపతిక్రింద యుద్యోగియని సరస్వతీ విలాసమునఁ గలదుగదా! ఈతనికి "వీరశ్రీ గజపతి గౌడేశ్వర నవకోటి కర్ణాట కలుబరగీశ్వర శ్రీదుర్గావరపుత్ర రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వ,,రేతి బిరుదావళి గలదు.

సరస్వతీవిలాసము ప్రతాపరుద్రగజపతి కృతమని గద్యమునను, అవతరణికలోను గలదుగాని యది విశ్వసనీయము గాదు. అందొక్క యుల్లాస మెల్ల గ్రుతికర్త్రు వంశప్రశస్తియని కలదు. ఆప్రశస్తియుఁ, గాదంబరీగద్యములం బోలు గద్యములతో, హృద్యపద్యములతో నద్భుతకావ్యముగా నున్నది. గ్రంథకర్తయే తన్నుఁ దానిట్లు ప్రస్తుతించుకొనవచ్చునా యని యాక్షేపమును, దానికేదో యప్రౌఢ సమాధానమునుకూడ నందుఁగలదు. ఎన్నియున్ననేమి? అది వీరరుద్రగజపతి స్వయంకృతము గాదని స్పష్టముగా తెలియనగుచున్నది. వీరరుద్రగజపతియాస్థానమున లొల్లలక్ష్మీధరుఁడని గొప్ప విద్వాంసుఁ డుండెను. ఆగ్రంథ మాతఁడు రచించినది అట్లనుటకు గారణము లివి;—లొల్లలక్ష్మీధరుఁడు బహు గ్రంథకర్త. ఆవిద్వాంసుని సౌందర్యలహరీవ్యాఖ్యానారంభశ్లోకములే సరస్వతీవిలాసారంభమునను గలవు గ్రంథకర్త ప్రతాపరుద్రగజపతియే యగునేని మహాకావ్య మనఁదగినట్లు స్వవంశప్రశస్తిమయమగు ప్రత్యేకోల్లాసమును, ప్రశస్తవాక్యరచనతో గ్రంథమెల్లను రచింపనేర్చినవాఁడు గ్రంథారంభశ్లోకములను అస్థానకవికృతమగు గ్రంథాంతరమునుండి కైకొనఁగోరఁడు. వేఱుగా శ్లోకములు వెలయించి చేర్పగలవాడయినను లక్ష్మీధరపండితుఁడు సరస్వతీవిలాసము తనకృతియని భావిలోకము గుర్తించుటకిదియొక సాధనమై యుండుగాక యనుతలంపుతోఁ గాబోలు, సౌందర్యలహరీ వ్యాఖ్యా పీఠికశ్లోకములనే యిందుఁ జేర్చినాఁడు మఱియు నాపండితుఁడు రాజాజ్ఞచేఁ దనపరిశ్రమము నాఁడు రాజార్పితముఁ జేసినను భావికాలమునఁగూడ వాస్తవము ప్రవ్యక్తమగును గాక యనుకోరికతో గాఁబోలును, తన సౌందర్యలహరీ గద్యమందు సరస్వతీవిలాసమను పేరుగల స్మృతి నిబంధనమును దాను రచించినట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

సౌందర్యలహరీ వ్యాఖ్యాంత గద్యము.

"......నిఖిలయామళతం త్రావగాహన రుద్రేణ

మయే శ్రీవీరరుద్రేభ రాట్, భారద్వాజసగోత్రమాధవ బుధాయా [ ]శాఖాజుషే, ప్రాదాదిట్ఫులపాటినామక మహాగ్రామం నృపగ్రామణీః సీ. శ్రీయాజ్ఞవల్క్య ప్రసిద్ధాన్వయమునందు ముఖ్యుండు దామయ్య ముత్తాత-ఇత్యాది- సంస్కృతాంధ్రపద్యమయ [illegible] 1922 సం॥ శాసనసంచయమున 802 నెం॥ గలదు. ఇది యప్రకటితము.

ఆశ్రియాకృత గజపతివీర రుద్రేణ నీలగిరి సుందరచరణార విందచంచరీకేణ వాణీసహచరీకేణ, సరస్వతీవిలాసాద్యనేకస్మృతినిబంధన, లక్ష్మీధరాద్యనేక సాహిత్యనిబంధన, నయవివేకాద్యనేక గురుమత నిబంధన, యోగదీపికాద్యనేక పాతంజల మతనిబంధన, మహానిబంధనాఖ్య మానవధర్మశాస్త్రటీకా, కర్ణవతంస బర్హ్యాశతం సాద్యనేక శాస్త్ర కల్పకేన ఆశ్రితజనకల్పకేన నిగ్రహానుగ్రహకాశికేన శ్రీమహోపాధ్యాయ లక్ష్మీధర దేశికేన—,,

ఈలక్ష్మీధర పండితుని వంశమువా రిప్పటికిని కృష్ణాతీరమున ప్రస్తుతశాసనమున దత్తాగ్రహారమగు ననంతవరమునకుఁ గడుఁజేరువనే కొల్లూరను గ్రామమున లక్ష్మీధర పండితుఁ డార్జించిన విపులసంపదల ననుభవించుచు వెలయుచున్నారు.

ఈ లక్ష్మీధరపండితుఁడు గాక, ప్రతాపరుద్రగజపతి యాస్థానమున దివాకరుఁడను కవీశ్వరుఁడుగూడ నుండెను ఆతడు రచించిన మహాకావ్యము 'భారతామృతము' చెన్నపురి ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకశాలలోఁ గలదు. ప్రతాపరుద్ర గజపతి యాతనికిఁ దనయాస్థానమున 'కవిచంద్రరాయ' పదము నిచ్చెనట. ఆతని భారతామృతము ప్రౌఢము, రసవంతము నగు మహాకావ్యము. ఆతనిచరిత్ర మించుక—

'యం ప్రాసూత పతివ్రతాగుణవతీ—శ్రీవైద్యేశ్వరతో విభూషితభరద్వాజాన్వయా దాత్మజమ్, కావ్యేతస్య దివాకరస్య కృతినో బాలాధరస్వాదుని, ఖ్యాతే భవ్యపదోఽయ మాది గదిత స్సర్గ స్సమాప్తోఽభవత్ కావ్యే తస్య పితృవ్యతః కవినృపా త్సాహిత్య శిక్షా భృతః యచ్ఛ్రీతా మధుసూదనో మధురయా కంనామ నానందయత్, భాణోఽభణ్యత యేన ధూర్తచరితం చేతశ్చమత్కారకృత్, యోదేవ్యా స్తుతి మద్రిరాజదుహితు శ్లోకై శ్శతే నాకరోత్, జాతో వ జసనేయి నామపి కులే యోఽనేకవిద్యావతా, రమ్యం చాకృత పారిజాతహరణం సన్నాటకం యశ్చాభవత్ కవిచంద్రరాయ పదవీం రుద్రభూమిభుజః యత్ప్రతాకవిడిండిమోఽసికవితావాదేజిశః యశ్చకే రసమంజరీతి రసికాహ్లాదాయపద్యావళిం, కావ్యే తస్య సహోదరా దభినవ శ్రీగోవిందతః.,

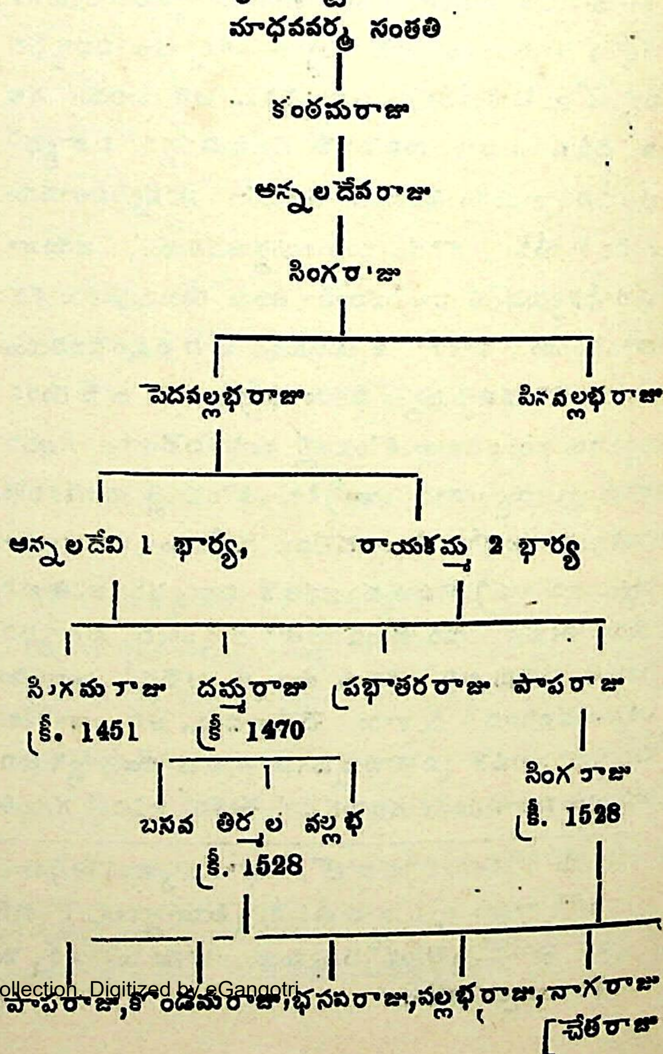
ఈతని చరిత్రము తెల్గుదేశపు సంస్కృతకవుల చరిత్రలో విస్తరించివ్రాసితిని

లొల్లలక్ష్మీధర పండితుడును, నీదివాకర కవియు 1519 లో ప్రతాపరుద్రగజపతి ఆంధ్రరాజ్యమును బూర్తిగాఁ గోల్పోయిన పిదప, శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానకవులై పేర్వెలసిరి. దివాకరకవి 'కర్ణాటాధిప కృష్ణరాయసదసి ఖ్యాతస్య విద్యుత్తయా, అని చెప్పుకొన్నాఁడు. లొల్లలక్ష్మీధరపండితుఁడుగూడఁ గృష్ణరాయలవారి సమ్మానమునఁ గొన్ని కృతులఁ గూర్చెను. వానిలో దైవజ్ఞ విలాసము ప్రధానమయినది.

ఈసమస్య శ్రీకృష్ణరాయల పేర లక్ష్మీధర పండితుఁడు పూరించినది.

శ్లో. శ్రీకృష్ణక్షితిపాల దత్తమణిభిర్విద్వత్కవీనాం గృహే, నానారత్నవిచిత్రకుట్టిమభువో రత్నాకరత్వంగతాః. అబ్ధిః కేవలవారిపూరనిలయః సంభావ్యతే సజ్జనై, రంభోధి ర్జలధిః పయోధి రుదధి ర్వారాంనిధి ర్వారిధిః.

ప్రస్తుత శాసనము ప్రతాపరుద్రగజపతి క్రీ. 150) లో దక్షిణదిగ్జయార్థము బయలువెడలి కృష్ణాతీరమున బ్రాహ్మణుల కగ్రహారదానము చేసిన సందర్భమందలిది గదా! ఇది జరపిన పిదప గజపతి జైత్రయాత్ర సాగించెనో లేదో, దక్షిణదేశ మేమి జయించెనో యెఱుఁగరాదు. క్రీ. 1513 సంవత్సరముదాఁక నీతడు క్రొత్తదేశమును జయింపకున్నను, బూర్వ ముండినదేశమును గోల్పోలేదని నమ్మవచ్చును. కొండవీటిలోఁ గుమారుడగు వీరభద్రగజపతిని, ఉదయగిరిలోఁ బినతండ్రియగు తిరుమల రాతరాయ మహాపాత్రుని నెలకొల్పి యేల్బడిని బలిష్ఠముగాఁ జేసినాఁడు. ఈతనికి నమ్మకముగల భృత్యులై యాంధ్రదేశమున నొక క్షత్రియకుటుంబమువారు మిక్కిలి సహాయపడుచుండిరి. వారివంశవృక్ష మిట్టిది.

రాఘవాచార్యులుగారు, కపిలేశ్వరగజపతి పరంపర వారును, వీరును ఒక్కవంశమువారే యని తలంచిరి. ఈతలంపు నదాధారము గలదిగా నాకుఁ దోఁపదు మీఁదఁ జూపఁబడిన వంశవృక్షమునఁగల తిర్మలరాయఁడే [క్రీ. 1524] ప్రతాపరుద్రగజపతి పిన్నతండ్రియు, నుదయగిరి దుర్గము మీఁద నున్నవాఁడు నని వర్ణితుఁడయిన తిరుమల రౌత మహారాయఁడని వారు వ్రాసిరి. ఆతఁడు, నీతఁడు భిన్నులని నాతలఁపు. శ్రీకృష్ణరాయలు క్రీ. 1514 లో ఉదయగిరిని బట్టుకొని, అక్కడనుండి వీరరుద్రగజపతిని వెనుకకుఁ దోలెను. 1515 లో కొండవీటిని జయించెను. 1516 తిరిగి కళింగదేశ విజయార్థము దండయాత్ర వెడలి, 1519 లో పొట్నూరిలోఁ బ్రతాపరుద్ర గజపతి నోడించి విజయస్తంభము వేయించి, యాతని కుమార్తెయగు భద్రను బెండ్లాడి, యాంధ్రదేశమున గజపతిరాజ్యము నంతరింపఁజేసెను. కాని కృష్ణరాయల తర్వాత ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుఁడు గాఁబోలును, మరల కన్నడము మీఁదికి దండెత్తి రాఁగానో రాఁబోవఁగానో, పెద్దనామాత్యుఁ డీక్రింది పద్యము చెప్పి యాతని సిగ్గిలఁ జేసెనట!

సీ. రాయరాహుత మిండ రాచయేనుఁగు వచ్చి
    యారట్లకోటఁ గోరాడునాడు
సంపెట నరపాల సార్వభౌముఁడు వచ్చి
    సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
    తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు
ఘనశరనిర్భర గండపెండేర మిచ్చి
    కూఁతు రాయల కొనఁ గూర్చునాఁడు
ఒడ లెఱుంగవో చచ్చితో యుర్వి లేవో
చేరఁ జాలక తల చెడి జీర్ణమైతో
కన్నడంబెట్లు సొచ్చెదు గజపతీంద్ర
తెలిచినిలు కుక్క సొచ్చిన తెఱఁగు దోఁప.

ఈ గజపతుల పరిపాలనకాలమున నాంధ్రదేశమున స్మార్త ధర్మములును, సంస్కృతవిద్యయును నభ్యుదయము నందెను. గజపతులు స్వయము తెలుఁగు గ్రంథములను వేనిని గృతులందరయిరి. కాని వీరి మంత్రులగు తెలుఁగువారు కొన్ని కృతులందిరి. వీరి పాలనకాలముననే శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముఁడు దారిద్ర్యదగ్ధుఁడై కడగండ్లు గుడిచి, యుసురు విడిచెను.

'వీరు స్వతంత్రాధికారము గల రాజు లయినందుకు దృష్టాంతముగా వీరి నాణెములు వేఱుగా నుండెను. గజపతివారి నాణెములమీద హవుదాతో ఏనుగు స్వరూపము వేయబడియుండెను కొన్నిటిమీద సూర్యచంద్రులు సమేతం ఉండును'' అని రాఘవాచార్యులుగారు వ్రాసిరి.

రాఘవాచార్యులుగా రీశాసనము నెఱుఁగుదురు. వారిచరిత్రలో దీనిని బ్రస్తావించిరి. వారియింటఁ జెడఁగొట్టబడిన శాసనములలో నిదియుఁ జేరియుండు నేమో! ఈశాసన వివరణమున రాఘవాచార్యులుగారి గ్రంథము నాకుఁ గొంత యుపకరించినది.

ఆతుమూడి ప్రతినామధేయమయిన

అనంతవరము తామ్రశాసనము.

శ్లో. లక్ష్మీం నశ్చిరమాతనోతు భగవాన్ లీలావరాహో హరి
ర్మగ్నాముద్ధరతః పయోధిసలిలే విశ్వంభరాం సంప్రియా
లగ్నా యచ్యుతనూరుహేషు సరితో భాంతిస్మ సప్తార్ణవా
ధూకాంతా వరిషంగసౌఖ్యజనిత స్వేదాంబులేశా ఇవ. ౧
,, హేరంబ శ్శ్రియమాతనోతు జగతాం గండస్థలీసంచర
ద్భృంగీమంగళగానకర్ణనసుఖవ్యాసక్తచిత్తాంబుజః
యస్యేంద్రాదిమరుత్సు తత్తన్మహాచరైః ప్రక్రీడతస్త్రైళవే
క్రీడాకందుకతాం భజాతి విపులాశ్చిత్రం కులక్ష్మాభృతః.
,, అస్మాకమచలాం శ్రియం వితనుతాం సింహాద్రిచూడా
మణే, స్స్వాహోద్యన్యకరాంబుజద్వయగతౌ శ్రీశంఖచ
క్రౌ చిరం, సూర్యాచంద్రమసౌ ర్విలోచనపదం సంప్రాప్త
యోర్భూయసో, స్తిర్యజ్ఞిర్గత తేజసా విలసతో బింబావి
వ త్వ్యాయతా. 3
,, పతిస్స్వి హామసి సరోజినీపతిస్త్రయీ మయాత్మాతమ
సాంనిషూదనః, ప్రకాశసంవీతదిగంబరం జనాః శివస్య
మూర్తిం సముదాహరంతి యమ్. ౪
,, తదీయవంశేతదనుప్రతాపవాం శ్చిరస్యరాజా కపిలేశ్వ
రాహ్వయః, అభూదభూతో పమపౌరుషోర్జితో జితోభ
యారాతి: జోగుణోన్నతః. ౫
,, యమగ్రగణ్యాంకిలపుణ్యవర్తినాం నృపేషు సింహాసనవర్తి
షు త్రిషు, అజస్రదానాంబుఝరక్షతక్కరం వదంతి
లోకాభువి దంతినాంపతిమ్. ౬
,, ఘనేనయేన ద్విజసంఘసాత్కృతా మహాగ్రహారాఘ్న
చిమాక్షిజ్వాలాః, మహీపుర౦త్రిహృదయావలంబినో
మహాగ్రహారా ఇవ సంచకాసతే. ౭

" ప్రసహ్య కర్ణాటమహీపతేః పురీంనిరుధ్య విద్యానగరీం నిజైర్బలైః సమున్నతం మానమివోచ్ఛ్రయం కరం సమాదదే కర్కశచక్రవిక్రమః. ౮

" కుమారహంవీరవిభు ర్యదాజ్ఞయా విజిత్య కార్త్తాంతదిశం ప్రతాపవాన్, అశోధయచ్ఛాత్రవశోణితోక్షితాం కృపాణికాం దక్షిణసాగరాంబుషు. ౯

" సరాజధానీం కటకాభిధామశాదకంటకా ముత్కళదేశనాయకః దిగంతసామంత కిరీటమాలికా మణిద్యుతి ద్యోతితపాదపంకజః ౧౦

" సుతోభవత్తస్య సురేంద్రతేజసః పురందరశ్రీః పురుషోత్తమో నృపః వసుంధరాయత్ర వసూపమే దధామహీధరస్థేమ్ని ప్రతిష్ఠితాం విధిమ్. ౧౧

" యద్దానేన వినిర్జితా సురగవీ ఖాద త్యజస్రంతృణంచిత్తే సంతతచింతయా సురమణి శ్చింతామణిత్వంగతః, మేరౌసంభృతవల్కల స్సురసగోఘోరంతపస్తప్యతే మాలిన్యం జలదోబభర్తి గగనా కాపాపరేషాపుహో. ౧౨

" యస్మై సత్యతరప్రతాపదహన జ్వాలాయమానధ్వజస్తంభాబద్ధ కుసుంభరక్తవసన ప్రేక్షావిభగ్న ద్విషే, సంధాయాభయయాచనాంజలి మహోదత్వోదయాద్రింభయా, దాత్మానం మముచే నృసింహ నృపతిశ్శర్ణాటదేశాధిపః. ౧౩

శ్లో. యద్ధాటీచల ఘోటికాఖురపుటక్షుణ్ణక్షమా మండల ప్రోద్ధూతాధ్వవిసృత్వరాధిక రజస్తోమం సమీక్ష్య ద్విషః, ధావంతే సపదిజ్వలిష్య దలఘుప్రోథ ప్రతాపానల, ప్రోద్గచ్ఛద్ఘనధూమమండలధియా భీతా వనాభ్యంతరమ్. ౧౪

" జాతస్తస్య సుతః ప్రతాపపదవాన్ రుద్రాదిపశ్శ్రీనిధిః ఖ్యాతానంత గుణాన్వితాచల మహాధర్మగ్రహాప్రోత్సుకః, విధ్వస్తాలఘుమూర్జయారినగరః ప్రాప్తాచ్యుతోగ్రజ్వలద్భాతిరిపేశ్వరోద్ధృత శివశ్శ్రీరాజచూడామణిః ౧౫

" అమాత్య (...)తాభిషేక ముఖ్యసత్క్రియా ప్రవర్ధితామలప్రభాధిభాసు భాసురాంగ సౌష్ఠవః, అనంతరం పితుర్మహీం మహా దశాత్ర వామయం ప్రతాపసింహదీధితిః ప్రతాపరుద్రపార్థివః. ౧౬

" యుద్ధే క్రుద్ధంవిపక్షక్షితిపతినివహో మన్యతేకాలరుద్రం కల్పక్షోణీరుహంయం కవిబుధనికరోదానశౌండ ప్రభావమ్ లోకాఃపీయూషభానుం సకలజనమనోరంజనోదారవేషం, కాంతాస్సాక్షాద్రతీశం కమలభవమపిప్రౌఢవిద్యాయుతంవా. ౧౭

" అధత్తేభువితస్య రుద్రనృపతే ర్ధాటీదిగంతద్రవ, ద్ఘోటీ శైల గుహాంతరస్థిత రిపుక్ష్మాభృద్వధూటిగణమ్, కర్ణాటం విపినాట మంగనృపతిం తుంగాద్రి శృంగాలయం, వైదర్భం నవవర్భగర్భ మరసం శుష్కం తురుష్కంరణే. ౧౮

, వేదండప్రజగండ మండల గళదానాంబుధారాప్లుతో, త్పాదన్యక్కృతదైన్య సైన్యనివహక్షుణ్ణక్షమామండలామ్, యాత్రాంసక్షిణదిగ్జయాయ విదధత్సంప్రాప్యకృష్ణాతటీం, సోయం రుద్రనృప స్స మైచ్ఛ దసఘోదాతుం ద్విజేభ్యో మహీమ్. ౧౯

" శాకాబ్దేద్వయ నేత్రవేదశశభృత్సంఖ్యాకరౌద్ర్యాహ్వయే, కార్తిక్యాం గురువాసరే గజపతి శ్శ్రీ వీర రుద్రాధిపః, సన్యశ్రీయుత మాతుమూడివిదితం చంద్రోపరాగేముదా, విప్రేభ్యోదిశదగ్రహారతిలకం కృష్ణా తటీ పశ్చిమే. ౨౦

ఆదినా [?] మాతుమూ శిప్రవిదితధరణీ దేవరమ్యాగ్రహారే, వేదైర్వ్యాప్తై ష్షడంగశ్రుతిపఠన సరోజాననప్రౌఢవాగ్భిః, కీర్ణేవాక్యప్రమాణ స్ఫుటపద పదవీవాక్పృతిఖ్యాతవృత్తైః భాగానా మష్టవింశత్యధికశతమితాక్లుప్తసంఖ్యావిభాతి. ౨౧

వృత్తి మద్గోత్రనామాని లిఖ్యం తేదక్షిణాదికం,
ఉత్తరశ్రేణిమారభ్య ప్రాచీవీధ్యా ప్రదక్షిణమ్. ౨౨

[తర్వాత దానముపొందిన బ్రాహ్మణుల ఇంటి పేర్లు, పేర్లు, గోత్రములున్ను, దానము చేయబడిన గ్రామము యొక్క సరిహద్దులున్ను ఇవ్వబడినవి.]

(ఆంధ్రపత్రిక విభవసంవత్సరాది సంచికనుండి.)

అకారాదిసూచిక

:o:

అ

అచ్యుతులు 26, 28

అచ్యుతాపురపు శాసనము 35

అత్రి 74

అటవిక రాజులు 28

అనంతవర్మ వజ్రహస్త దేవ 50,55,56, 53

అనంతవర్మ చోడగంగ దేవ 58,64,65, 78

అనంతబ్రహ్మ లేక, వర్మ 82

అనంతవర తామ్రశాసనము 97, 100

అభిర 28

అనంగభీమ 96

అనియంకభీమ 96

అయితయసోమయాజి 79

అర్జునాయన 28

అర్హాతనిషదీయపర్వతము 23, 25

అలికసున్దర 21, 22

అవరెంగ 50

అవముక్త దేశము 28

అశోక 1, 16

అంతియోకుఁడు 15, 21

అంతిగోనుఁడు 21, 22

అంగసప్తకము 23, 25

అంబదేవ 98

అంబవాడివిషయము 76

అంశుదత్తుఁడు 75

ఆ

ఆతుమూడి 97,98,104

ఆదిత్యశర్మ 43

ఆదిత్యభట్టు 50

ఆదిత్యవర్మ 85

ఆమేరసింగగ్రామము 85

ఆర్యావర్తము 28

ఆంధ్రులు 21, 22

ఇ

ఇళావంశ (ఐరేన) 24

ఇరండపల్లి 28

ఇందిర 96

ఇంద్రవర్మ 35,36,37,40,41

ఇంద్రవర్మదేవ 85

ఉ

ఉగ్రసేన 28

ఉజ్జయిని 11,12,18

ఉత్కలదేశము 79

ఉత్కలపతి 77, 88

ఉత్తరాపథము 23, 25

ఉదయాదిత్యుఁడు 79

ఉభయప్రాచీతటీ 23, 25

ఉర్లాముశాసనము 31

ఉరామల్లగ్రామము 31

ఎ

ఎరయముడు 58

ఏడర, లేక ఏణ్డర 88

ఐ

ఐరేన (ఇళావంశ) 22, 24

ఒ

ఒడ్డరాజులు 97

క

కటకము 97, 98

కదంబకులము 79, 82

కపిలేశ్వరగజపతి వంశక్రమము 98, 99

కపిలేశ్వరుడు 97,98,99

కర్ణాట దేశాధిపుడు 97

కరాట లాటీశ్వరుడు 75
కర్తృపుర 28
కల్యగొండ 42
కళింగ రాజ్యము, నగరము 20, 21, 29, 31,34,36,41,49,56,76,96
కళింగాధిపతి 22,24,35,82,85
కళింగ జిన విగ్రహము 25
కశ్యప క్షత్రియులు 24
కస్తూరీదేవి 96
కస్తూరికామోదిని 96
కామరూప 28
కాశ 28
కామార్ణవుడు 57,64,75,76,77
కుబేరుడు 28
కుద్దాము 58
కుమారీ పర్వతము 25
కుమారీదేవి 29
కుమార సింహుడు 49
కుమార హంవీరవిభుడు 97, 104
కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు 42
కూరక రాష్ట్రము 40
కృష్ణదేవరాయలు 97
కృష్ణాతీరము 97
కేరళదేశస్థులు 75
కేరళపుత్రి 2, 15
కొత్తూరు 28
కొండవీడు 98
కోర్ని శాసనము 58, 65
కోసలదేశపురాజు 28
కంబకాయశాసనము 79
కంటకవర్తనివిషయము 76
కంభోజ 5,15,21,22
కంచి 28
కందలివాడగ్రామము 49
కెందుపట్న తామ్రశాసనము 88
కొంకణపతులు 75
కొండపల్లి 101
కోలు వర్తనీ విషయము 49, 58
కోటకులజుండు 26, 28
కోలాహలుడు 75, 96
కోలాహలపురము 75, 96
క్రోష్టుక వర్తనీ విషయము 34
కౌస్తలదేశము 28
కౌరాళదేశము 28

ఖ

ఖరపరిక 28
ఖాలి 43
ఖారవేల 22,24,25
ఖోన్నగ్రామం 64, 78
ఖోల్లేరు 64, 78

గ

గజపతి 97
గణపతినాగ 28
గాణమహీపతి 99
గాలబుఖాన్ 101
గుప్తనిప్రపౌత్రుడు 29
గుణమహార్ణవుడు 57, 64
గుణార్ణవుడు 75, 76
గోరథగిరి 23, 24
గోకర్ణస్వామి 64,76,31,34
గౌరాంగదేవుడు 109
గంగులు, లేక, గాంగులు 64,76,82,96.
గాంగ (గంగ) వంశము 27,31,75,71
గంగవంశానుచరితము 98
గంగ (గాంగ)కులజుడు 41,43,56,50,75,88
గాంగేయుడు 75
గాంగేయ శకము 29,183,184
గాంధార 5, 15

గంగవాడి విషయము 75
గుండమరాజు 64, 77
ఘుసిత 23, 24
ఘటోత్కచపౌత్ర 29

చ

చళుక్యవంశము 96
చికాకులవలస 50
చిఖల్లికగ్రామము 43
చిత్రాంగదుడు 75
చీడివలస 45
చీపురుపల్లి 42
చేదిరాజవంశవర్ధన 22, 24
చైతన్యమతము 101
చోడగంగదేవ 64,77,96
చోడులు 2,15,21,22
చోళదేశస్థులు 75
చండస్వామి 85
చంద్రుడు 74
చంద్రవర్మ 28
చంద్రలేఖ 96
చంద్రగుప్తునిపుత్రుడు 29

జ

జలమోర్వరువిషయము 85
జలుమూరు 58
జలేశ్వరస్వామి 58
జయశర్మ 31
జయసేనుఁడు 75
జాకల్లదేవి 96
జాతవేదిభట్టు 78
జౌగడ 14—18
ఝందలివాడగ్రామము 50

ట

టెక్కలిగ్రామము 29, 82

డ

డవాక 28
డెమిట్రియస్ 23, 24

త

తక్షశిల 11,12, 18
తామ్రపర్ణి 2,15,21, 22
తిరిలింగగ్రామము 40
త్రికళింగము 31,37,38,39,50,57,58,64
త్రిలింగగ్రామము 29
తిలభట్టకుఁడు 29
తిరుమలప్పరాయడు 98
తురమయుఁడు 21, 22
తురుష్కరాజులు 97
తుర్వసు 75
తోసలి 10,11,13,14
తోసంగి 64, 78

ద

దత్తసేనుఁడు 75
దమనుఁడు 28
దరదులు 21, 22
ధర్మపురము 83
ధర్మఖేడి 79, 82
ధర్మాసి 75
దక్షిణాపథము 28
దానార్ణవుడు 75
దామోదరుడు 65
దాక్షారామము 100
దివాకరుడు 102
దుర్గశర్మ 35, 43
ధృవభూతి కుమారుడు 29
దేవేంద్రవర్మ 29,79,82
దేవేంద్రవర్మ, (భూపేంద్రతనయుడు) 45, 49
దేవపిలానుఁడు 85
దేవసింఘిదేవ 3[illegible]

దేవనాయకుఁడు 79
దేవరాష్ట్రము 28
దైవపుత్ర 28
ధాలి 1, 14
దంతాపురము 76
దంతిపురము 79
దంతపురము 37,39,40

న

నగరము 76
నటవంశము 29
నన్నవర్మ 43
నరసింహరాజు 97
నరహరిదేవు 99
నరసింహదేవ II 88, 96
నహుషుఁడు 74
నారాయణనాయక 79
నాగఖేడి 85
నాగావళీనది 40
నాభకులు 21, 22
నాభపంక్తులు 21, 22
నాగదత్త 28
నాగసేన 26, 28
నియార్ణవుఁడు 82
నీలరాజు 28
నేపాల 28
నంగమ 96
నందమహారాజు 23, 25
నంది 28
నూంకమోజు 58

ప

పరీక్షిత్తు 75
ప్రగల్భుడు 75
ప్రతాపరుద్రగజపతి 97,99,100,101
పాండ్యులు 2,15,21,22,75
పాండ్యరాజు 23, 25
పాలక (పాక)నాఁడు 28
ప్రాదేశికులు 2, 3, 15
ప్రార్జున 28
పితినికులు 21, 22
పిఠాపురము 28
ప్రియదర్శి (అశోక) 1—16
పురుషోత్తమ గజపతి 97, 89, 99, 100
పురూరవుడు 74
పుష్పపురము 26, 28
పుర్లి 40
పుళిందులు 21, 22
పొట్నూరు 103
పోతాంకుశుడు 76

బ

బట్టినాచార్యుడు 78
భద్రాంబ 99,103
భరతవర్షము 23,25
బలవర్మ 28
భవదత్తశర్మ 40
బహసతిమిత్ర, (బృహస్పతిమిత్ర) 23, 25
బాఘల్లదేవి 96
భానుచంద్రుడు 29
భాస్వంతుఁడు 75
బాలభాస్కరదేవుఁడు 99
బాహుబలేంద్రగజపతి 99
భీమఖేడి 82
భీమదేవశర్మ 88
బుధుఁడు 74
భుక్కకుగ్రామము 40
భూపేంద్రవర్మ 46, 49
బొడ్డపాడు 55
భోజులు 21, 22

మ

మగధ 23, 25
మగుడు 21, 22
మతిల 28
మధుకేశుఁడు 76
మధుర 23, 24
మధుకామార్ణవ 64, 77
మల్లపశ్రేష్ఠి 50
మల్లికేశ్వరుఁడు 55
మహాకాంతార 28
మహామాత్ర 3,4,5,6,10,11,12,13,14,15
మహేంద్ర (పిష్టపుర, కోసల) 28
మహేంద్రగిరి 49, 76
మాతృచంద్ర 29
మాతృశర్మ 43
మాద్రక 28
మాధవవర్మసంతతి వంశవృక్షము 102
మాలవ 28
మారసింహ 75
మురుండ 28
ముసిక (మూషిక) నగరము 23, 24
ముండపట్టు 78
మైలమాంబ 101
మౌర్య రాజ్యకాలము 23, 25
మంకుణ 96
మంతరాజు 28

య

యజ్ఞభట్టు 50
యయాతి 75
యవన 5,15,21,22
కాంభోజులు 21,22
యుక్తులు 2,3,15
యౌధేయ 28

ర

రణార్ణవుఁడు 76
రాఘవుఁడు 96
రాజగృహనృప 23,24
రాజరాజు 64,96
రాజసుందరి 64,77,96
రాజేంద్రచోళ 64,77
రాఢా రాజ్యము 96
రాజమహేంద్రవరము 100
రాణక 82
రాష్ట్రకూట 78
రుద్రదేవ 28
రెడ్డిరాజులు 97
రేవనిజగ్రామము 79

ల

లజూకులు 2, 3, 15
లక్ష్మీధరపండితుఁడు 102
లాంగూలగజపతి 99
లింగాలబండ 55
లిచ్ఛవి దౌహిత్రుఁడు 29

వ

వజిర వంశము 23
వజ్రివంశము 24
వజ్రి 49
వజ్రహస్తుఁడు 50,55,57,58,64,75,76,77,95
వరాహవర్తని విషయము 35,64, 78
వరేంద్రరాజ్యము 96
వల్లేమోజుఁడు 58
వ్యాఘ్రరాజు 27
విజయాదిత్య 77
విదర్భ 97
విద్యానగరి 97, 99
విద్యాధర గజపతి 99
వినయమహాదేవి 57, 64

వినయాదిత్య 64
విరోచనుఁడు 75
విమలసిద్ధి 42
విమ్రజులు 21, 22
విష్ణుగోపుఁడు 28
వృషధ్వజ 75
వీరభద్రారెడ్డి 100
వీరనృసింహుఁడు 96
వీరభద్రగజపతి 99
వీరరుద్రగజపతి 97
వీరసింహుఁడు 75
వేఁగి, వేగి 28, 77,78
వేన మహారాజు 22, 24
వైదుంబ వంశము 57, 64

శ

శబరాదిత్య 76
శండి దేవరభట్టు 50
శాక 28
శాతకర్ణి 23,24
శుక్రుఁడు 75

ష

షాహానుషాహి 28
షాహి 28

స

సత్యపుత్ర 2,15
సనకానీక 28
సప్తసుభటులు 76
సమతటము 28
సమాపానగరము 18,19
సరస్వతీవిలాసము 101
స్వామిదత్తుఁడు 28
సారధ్వజుఁడు 75
సాంబపురోపాధ్యాయ 40,42
సంతబొమ్మాళి 43,82
సంబోధి నగరము 7,16
సంవేద్యుఁడు 75
సిద్ధార్థక గ్రామము 35,36
సింహపుర తామ్రశాసనము 82
సింహపరిస్తరరాణి 23,25
సింహళము 28
సీత 96
సోదామండలము 76
సౌమ్యుడు 75
సారాంగుడు 75

హ

హథిగుంఫాశాసనము 22
హస్తివర్మ, (వేంగి) 28,29
హస్తివర్మ (గాంగ) 31,34
హరిసేనుఁడు 29
హరిశ్చంద్ర గజపతి 99
హిందోళా 34
హుసేనసాహి 101
హొంబరువల్లి 64,78

10
706
100
826
56
882

1-0-0

6-0-0

SURYARAO BROS

విక్రేత [illegible].

[illegible] (ప్రెస్సు) [illegible] ముద్రితము,

రాజమహేంద్రవరము.